

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

स्थूलाक्षरं मूलमात्रम्

प्रधानसम्पादकः

प्रो. कृ.त. पाण्डुरङ्गी

वेङ्गळूरु विश्वविद्यालयस्य विश्वान्तप्राध्यापकः

सम्पादकः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः - विद्यापीठा स्नातकोत्तर संस्कृत शोधकेन्द्रः

प्रकाशकाः - द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानम्, वेङ्गळूरु-04.

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

Editor in Chief

Mahamahopādhyāya

Prof. K.T. Pandurangi

Formerly Prof. of Sanskrit, Bangalore University

Hon. Director of Dvaita Vedanta Studies and

Research Foundation, B'lore

Edited by

Dr. Krishnacharya Upadhyaya, M.A., Ph.D.

Deputy Director, Vidyadheesha Shodha Kendra

2015

Ph: 9448988106, 8073671537
VANDANA BOOK HOUSE
Religious & Sanskrit Books
N.R. Colony, Bangalore-19.

This Volume is published with the grant from the Govt. of Karnataka

Published by

Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation

No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound,

Basavanaqudi, Bangalore-560 004.

श्रीमद्भागवतम्

Śrīmad Bhāgavatam (Mula) Editor in Chief : Prof. K.T. Pandurangi, Edited by Dr. Krishnachāya Upadhyaya Published by Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation, No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound, Basavanagudi, Bangalore-560 004.

No. of Pages : xlv +724

Price : Rs.400/-

© : Publisher

ISBN No.: 978-93-83679-46-1

॥ श्री दिग्विजयरामो विजयते ॥

श्रीमज्जगदुरु श्रीमध्वाचार्य मूलमहासंस्थानम्

उत्तरादिमठः

श्रीमदुत्तरादिमठाधीशः

श्री श्री १००८ श्री सत्यात्मतीर्थश्रीपादाः

अनुग्रहसन्देशः

भक्तिः परे स्वे अनुभवो विरक्तिः

अन्यत्र चैतत् त्रिक एककालम् ॥

ಉಬ್ಬ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಮನಕೆ ತುಚ್ಛ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಚ್ಛ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಹೆವು ನೀಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್‌ವನ್ನು ಓದುವವನಿಗೂ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯಕೆ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಒರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾಗವತವೇ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಚತುಃಶ್ಲೋಕಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿಣಿತರಾಜರನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಾತ್ಮಕವಾಗಿ ರಸವತ್ತಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಪಾರಾಯಣ, ಸಂಗ್ರಹ, ಪೂಜೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ. ಪದ್ಯಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಈ ಮಾತನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳಿಂದ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸಾಧಕರು ಅನೇಕ. ಮುಂಬರುವ ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರೀಷಡ್ಭರ್ಮತೀರ್ಥರ, ಶ್ರೀ ಯಾದವಾರ್ಯರ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸತೀರ್ಥರ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮೂಲಪಾಠವನ್ನು ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಮುದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಂತಸದ ಸಂಗತಿ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಗೌರವ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಉತ್ತಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆ. ಮತ್ತಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ಶ್ರೀಶೃಂಗಾಚಾರ್ಯ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರ್ಯ ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ಹಿರಿತನದಲ್ಲಿ ಹೊರಬರಲಿ. ಪಂ. ಶೃಂಗಾಚಾರ್ಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಇವರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತಮ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸಂಶೋಧಕರು, ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ ಇವರು ಈಗಾಗಲೇ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇತೋಪೈತಿರಯ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವಿರಕ್ತಿಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ. ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲೆಂದು ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮೂಲಸೀತಾಸಮೇತ ಶ್ರೀಮೂಲರಾಮ ದ್ವಿಗಜಯರಾಮ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀಮೂಲಸೀತಾಸಮೇತ ಶ್ರೀಮೂಲರಾಮ ದ್ವಿಗಜಯರಾಮ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

Preface

Mahābhārata, Rāmāyaṇa and Bhāgavata have influenced Indian thought and culture for several millenia. The lessons delivered from the events and the characters described in this trinity still guide the conduct and the behaviour of our country men and women.

The philosophical and theological import of these great works are brought out by a series of commentaries. Śrī Madhvāchārya has also written a brief commentary viz., Bhāgavatatātparya nirṇaya explaining the crucial philosophical and theological terms.

The glory of Viṣṇu and His incarnations form the central theme of Bhāgavata. All major incarnations of Viṣṇu and the episodes relating to major Bhaktas of Viṣṇu viz. Pralhāda, Dhruva etc. are dealt with. Two important theological concepts viz., Bhakti and Vairāgya are described through many episodes and events. Śuddha Bhāgavata dharma is the central messages.

Based on commentaries of Śrīmadvijayadhwaṇī tīrtha, Śrī Satyadharmatīrtha, Śrī Yādavārya, Śrī Śrīnivasatīrtha, we have prepared the main text of Bhāgavata. Dvaita Vedānta Foundation has decided to produce these texts.

Dr. Krishnacharya Upadhyaya has edited this volume. Hope Research Scholars and Students utilise this.

Prof. K.T. Pandurangi
Chairman and Hon. Director
Dvaita Vedānta Studies &
Research Foundation, B'lore.

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्षो ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विषीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षावान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिषेक्तुञ्जतरङ्गैरितस्ततो रिक्तचमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरूणावरूणालयोऽदीनो दीनबन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्य निजां श्रवणस्मरणार्हां मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुपशःकौमुदीं च वितनोति यां रसनयाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपुटेः पापं पापं जनाः कालव्याल-विषज्वालाजलधिवलयं गोण्यदमिवानापासमुद्ब्रह्म्य तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीपसीमुपयति । स एव नक्तन्दि-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्य सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपवृंहयति । तेष्वेव च भगवदीयदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कल्प्य सकललोकसुलभानि सम्पादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेष्वेव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्भाग्यभागस्य विभातितरां नितरां भूले । एतदेव कालव्यालव्यासप्रणाशकरं यथोक्तं पाद्रे 'कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलां कीरण भाषितम् ॥' इति । एतदेवाङ्घ्रितीपमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् — एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसोपवृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाङ्गपीमूर्तिश्च — 'स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाङ्गपी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।' इति पाद्मवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिर्षो ह्यत्रावुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतन् — श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दावदहनः । लाभलोभलुष्टाकः । मोहकपाटोत्पाटनपटीयः पाटवरः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्पापरिचर्च्यचरणश्चक्रवातः । संशयशयनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्भेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रामद्वेषाद्यखिलदोषमोपकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयप्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्द्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्द्यते । अथैव च श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिसिन्धुतराणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा व्रतव्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनोरथोपकल्पककल्पतरुरिवेदं पुराणमाकल्पमुज्जृम्भते । अतः सर्वैर्धतदेवाश्रयणीयं सुधीभिः ।

पारे वाचामस्ति महत्त्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शोषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि "अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्" इति न्यायेन यत् कदाचित् कचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवते भास्वते दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदीचित्वं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरियदेव न वयं शक्ता भगवतो भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूष्णीमिवासमहं ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां वच्छ्रीमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाबल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः दर्शनः शनैरुक्तोत्तरमुत्कर्षेणान्तर्व्याप्तिं वितायते । किपद् वचाम् ? किपद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वतीं शान्तिम् ?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धैव भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयते ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशीं भवापहन्त्रीं भागवतीं रथाङ्गपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रावाच च मदनेश्वरदेशं प्रदेशविशेषं । शृण्वतां विदुषां विदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् व्यथित ।

अवदत्स कथां रथाङ्गपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरदिभाजा निजशिष्यप्रवरेण वाच्यमाने ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषां विदुषांश्च शृण्वतां व्यथितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् ।

न केवलं प्रवचनं प्रचकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादप्रणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवतभाष्यं श्रीभागवततात्पर्यनिर्णयो नाम प्रस्तूयते । यद् ह वै निर्णिकं श्रीभागवतभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । यदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रवन्था श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषात्रयवेदिनाम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बह्वष्टीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, यादवायागाब्ध व्याख्याः अध्येतृणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्चावश्यक आसीत् । व्याख्यातृभिराहतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभूयितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सययुक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्ग्रन्थप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणानां परमानुग्रहेण परिसमाप्तिमगादिति निवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकाः संस्थायाः पोषकाः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढगाथ-

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्वां ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विपीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षावान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिधेरुत्तुङ्गतरङ्गैरितस्ततो रिङ्गचमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरुणावरुणालयोऽदीनो दीनबन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्य निजां श्रवणस्मरणार्हां मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुवशःकौमुदीं च वितनोति यां रसनपाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपुटैः पापं पापं जनाः कालव्याल-विपज्वालाजलधिवलयं गोण्ठदमिवानायासमुल्लङ्घ्य तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीयसीमुपयन्ति । स एव नक्तन्दिव-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्य सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपवृंहयति । तेजैव च भगवदीयदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कलय्य सकललोकसुलभानि सम्पादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेजैव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्घायभागस्य विभातितरां नितरां भूतले । एतदेव कालव्यालव्रासप्रणाशकरं यथोक्तं पात्रे 'कालव्यालमुखग्रासव्रासनिर्णाशिहेतवे । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कली कीरेण भाषितम् ॥' इति । एतदेवाद्वितीयमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् — एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसापवृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाह्वयीमूर्तिश्च — 'स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाप्य प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाह्वयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।' इति पाद्मवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधामुधाराशिर्वां ह्यत्रावुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । पुक्तमुक्तं चैतन् — श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दावदहनः । लाभलोभलुप्टाकः । मोहकपाटोत्पाटनपटीयः पाटब्ररः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्पापरिचर्यचरणश्चक्रवातः । संशयशयनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्भेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रागद्वेषाद्यखिलदोषमोषकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयप्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्द्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्द्यते । अत्रैव च श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिसिन्धुतराणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा ब्रतब्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनारंभापकल्पककलतरुरिवेदं पुराणमाकल्पमुज्जृम्भते । अतः सर्वधेतुदेवाश्रयणीयां सुधीभिः ।

गारे वाचावस्ति महन्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शेषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि "अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्" इति न्यायेन यत् कदाचित् कचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवते भास्वते दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदीचित्वं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरिषदेव न वयं शक्ता भगवतो भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूष्णीमेवास्महे ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां पच्छीमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाञ्चल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः शनैः शनैरुत्तरोत्तरमुत्कर्षेणान्तर्व्याप्तिं वितापते । किपद् वचाम् ? किपद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वतीं शान्तिम्?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धैव भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयते ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशीं भवापहन्त्रीं भागवतीं रथाङ्गपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रांवाच च मदनेश्वरदेशं प्रदेशविशेषं । शृण्वतो विदुषोऽविदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् व्यथित ।

अवदत्स कथां रथाङ्गपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरादिभाजा निजशिष्यप्रवरेण वाच्यमाने ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषोऽविदुषोऽत्र शृण्वतोऽलं व्यथितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् ।

न केवलं प्रवचनं प्रवकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादश्रणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवतभाष्यं श्रीभागवततात्पर्यनिर्णयो नाम प्रस्तूयते । यद्वा हवै निर्णयितं श्रीभागवतभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । यदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रबन्धा श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषात्रयवेदिताम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बह्वष्टीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, यादवार्पाणाञ्च व्याख्याः अध्येतृणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्रावयक आसीत् । व्याख्यातुभिराहतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सप्तद्युयुक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्वन्धप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणानां परमानुग्रहेण परिसमाप्तिमगादिति निवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकाः संस्थायाः पोषकाः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरुवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढापाथ-

तपःप्रभावेन करुणापूर्णानुग्रहेण च सकलसुजनाः पुनरसिकजनाश्च सुखसागरे निमज्ज्योन्मज्ज्य विहरन्ति । साम्प्रतं तत्र भवन्तः प्रकाशनमिदमाशीर्षचनैः समनुगृह्णन्ति इति महदिदं प्रमोदस्थानम् । तेन प्रकाशनमिदं परिपूर्णं सार्धकञ्चा- भवदिति मन्यामहे । तेषामुपकारानुग्रहातिशयं वर्णयितुमपर्याप्तपदा वयं तान् स्मारं स्मारं नामं नामं च तच्चरणारविन्देषु कृतज्ञतापूर्वकं भक्तिमननकुसुमाञ्जलिं समर्प्य उत्तरवाप्येवमेवास्मां कृपां कुर्वन्तिवति पूज्यतमान् गुरुचरणान् श्रीचरणान् मुहुः सम्प्रार्थयामहे ।

“न च तद्वन्दनं प्राहुः विना चेत् गुरुवन्दनं” इत्युक्त्यानुगुण्याय, जयतीर्थविद्यापीठस्य कुलपतयः सुधाविशारदाः सर्वदान्तेवासिभ्यः सुधान्यायामृतादिग्रन्थानामाकूतप्रकटनपुरस्सरं सच्छास्त्रपाठप्रवचनेषु रताः, तथा मम आबाल्यं सुधान्तं वेदान्तं उपदिश्य भगवन्मार्गोपदेशकाः श्रीगुत्तलाचार्याः नात्र कथंचिदपि विस्मरणीयाः । तेभ्योऽपि कुर्वे नमः ।

उपनवतिवयस्यपि तरुणजनासाधारणं उत्साहं बहूनां अस्मिन् भागवतसम्पादनकर्मणि मां नियोज्य योग्यसूचना- प्रदानद्वारा उपकृतवतां संस्कृतवाङ्मयक्षेत्रे भीष्मापितानां, विद्वन्मान्यानां, बहुसङ्ख्याकवेदान्तग्रन्थसम्पादकानां, द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानस्य गौरवनिदेशकानां तथा गौरवाध्यक्षाणां, महामहोपाध्यायेत्यादिविरुदाङ्कितानां, आचार्याणां प्रो. के.टि. पाण्डुरङ्गिमहाभागानां सविधे अनेकान् नमस्कारान् निवेदयामि ।

साधनशरीरमिदं प्रदाय श्रीमदाचार्यमते रुचिमन्तं मां विधाय सदा मदहृदि विलसतः सदा श्रीपादचरणासक्तान् मे तातपादान् “श्री प्रह्लादाचार्य उपाध्यायान्” शिलातनयोऽहं समर्पित नमस्कुर्वे ।

अस्मिन् सम्पादनकर्मणि बहुविधसाहाय्यं विहितवच्चः विद्यापीठाशोधकेन्द्रनिर्देशकेभ्यः पूज्येभ्यः पं. डा. सत्यध्यानाचार्य कट्टी महाभागेभ्यः प्रणामानि सूचयामि ।

ग्रन्थमिमं सश्रद्धं अल्पीयसि काल एव सुष्ठु सङ्गणितवते मम प्रियाय फणिने धन्यवादान् वितरामि । पुनरप्येवं सम्पादकर्मण्यस्मिन् परोक्षतः अपरोक्षतश्च ये माम् उपाकार्पुः तानहमत्र सद्भावनायां संस्मरामि ।

पुनरप्यन्ते भागवतशास्त्रप्रतिपाद्याय श्रीकृष्णाय ग्रन्थसमर्पणपुरस्सरमनन्तान् प्रणामान् समर्प्य विरमामि ।

इति

भवदीयः बुधजनविधेयः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः

विद्यापीठासन्नकोत्तरसंस्कृतशोधकेन्द्रः, वेङ्गळूरु

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

अथ प्रथमोऽध्यायः

सचिदानन्दरूपाय चिन्तोत्पत्त्यादिहेतवे । तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वषं नुमः	॥ १ ॥	परीक्षिते कथां वक्तुं सभायां संस्थिते शुके । सुधाकुम्भं गृहीत्वैव देवास्तत्र समागमन्	॥ १३ ॥
यं प्रब्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्विषास्यनो विरहकातर आजुहाव ।		शुकं नत्वावदन् सर्वे स्वकार्यकुशलाः सुराः । कथासुधां प्रयच्छस्व गृहीत्वैव सुधामिमाम्	॥ १४ ॥
पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनन्दु- स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि	॥ २ ॥	एवं विनिमये जाते सुधा राज्ञा प्रपीयताम् । प्रपास्यामो वषं सर्वे श्रीमद्भागवतामृतम्	॥ १५ ॥
नमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् । कथामृतरसास्वादकुशलः शीनकोऽब्रवीत्	॥ ३ ॥	क सुधा क कपालोक क काचः क मणिर्महान् । ब्रह्मरातो विचार्यैवं तदा देवाज्जहास ह	॥ १६ ॥
शीनक उवाच- अज्ञानध्वान्तविध्वंसकोटिस्पर्शमप्रभ ।		अभक्तांस्तांश्च विज्ञाय न ददौ स कथामृतम् । श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा	॥ १७ ॥
सूताख्याहि कथासारं मम कर्णरसायनम्	॥ ४ ॥	राज्ञो मोक्षं तथा वीक्ष्य पुरा पातापि विस्मितः । सत्यलोके तुलां बद्ध्वातोलयत्साधनान्यजः	॥ १८ ॥
भक्तिज्ञानविरागाभो विवेको वर्धते महान् । मायामोहनिरासश्च वैष्वधैः क्रियते कथम्	॥ ५ ॥	लघून्यन्यानि जातानि गौरवेण इदं महत् । तदा ऋषिणाः सर्वे विस्मयं परमं ययुः	॥ १९ ॥
इह पारे कली प्रापो जीवश्चासुरतां गतः । क्लेशक्रान्तस्य तस्यैव शोषणे किं परायणम्	॥ ६ ॥	मेनिरे भगवद्रूपं शालं भागवतं कली । पठनाच्छ्रवणात्सयो वैकुण्ठफलदायकम्	॥ २० ॥
श्रेयसां यद्भवेच्छ्रेयः पावनानां च पावनम् । कृष्णप्राप्तिकरं शयवन्साधनं तद्वदाधुना	॥ ७ ॥	सप्ताहेन श्रुतं चैतत्सर्वथा मुक्तिदायकम् । सनकाद्यैः पुरा श्रोतं नारदाय दयापरैः	॥ २१ ॥
चिन्तामणिर्लोकसुखं सुरद्रुः स्वर्गसम्पदम् । प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम्	॥ ८ ॥	ययपि ब्रह्मसम्पन्नाच्छ्रुतमेतत्सुरार्षिणा । सप्ताहश्रवणविधिः कुमारैस्तस्य भाषितः	॥ २२ ॥
सूत उवाच- प्रीतिः शीनक चित्ते ते द्योतो वज्जि विचार्य च ।		शीनक उवाच- लोकविग्रहमुक्तस्य नारदस्याप्थिरस्य च ।	
सर्वसिद्धान्तनिष्पन्नं संसारभयनाशनम्	॥ ९ ॥	विधिभवे कुतः प्रीतिः संयोगः कुत्र तैः सह	॥ २३ ॥
भक्त्योषधवर्धनं यच्च कुण्ठसन्तोषहेतुकम् । तदहं तेऽभिधास्यामि सावधानतया शृणु	॥ १० ॥	सूत उवाच- अत्र ते कीर्तिष्यामि भक्तियुक्तं कथानकम् ।	
कालव्यालमुखग्राससत्रासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शासं कली कीरेण भाषितम्	॥ ११ ॥	शुकेन मम यत्रोक्तं रहः शिष्यं विचार्य च	॥ २४ ॥
एतस्मादपरं किञ्चिन्मनःशुद्धयै न विद्यते । जन्मान्तरे भवेत्पुण्यं तदा भागवतं लभेत्	॥ १२ ॥	एकदा हि विशालायां चत्वार ऋषयोऽमलाः । सत्सङ्गाय समायाता दद्युस्तत्र नारदम्	॥ २५ ॥

कुमारा ऊचुः—

कथं ब्रह्मन् दीनमुखः कुतश्चिन्तातुरो भवान् ।

त्वयितं गम्यते कुत्र कुतश्चागमनं तव

॥ २६ ॥

इदानीं शून्यचित्तोऽसि गतचित्तो यथा जनः ।

तवेदं मुक्तसङ्गस्य नोचितं वद कारणम्

॥ २७ ॥

नारद उवाच—

अहं तु पृथिवी पातो ज्ञात्वा सर्वोत्तमामिति ।

पुष्करं च प्रयागं च कार्शीं गोदावरीं तथा

॥ २८ ॥

हरिषेत्रं कुरुक्षेत्रं श्रीरङ्गं सेतुबन्धनम् ।

एवमादिपु तीर्थेषु भ्रममाण इतस्ततः

॥ २९ ॥

नापश्यं कुत्रचिच्छर्म मनःसन्तोषकारकम् ।

कलिनाभर्ममित्रेण धरेयं बाधितापुना

॥ ३० ॥

सत्यं नास्ति तपः शीघ्रं दया दानं न विद्यते ।

उदरम्भरिणो जीवा वराकाः कूटभाषिणः

॥ ३१ ॥

मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या लुपद्भुताः ।

पाखण्डनिरताः सन्तो विरक्ताः सपरिग्रहाः

॥ ३२ ॥

तरुणीप्रभुता गेहे श्यालको बुद्धिदायकः ।

कन्याविक्रयिणो लोभादल्पतीनां च कल्कनम्

॥ ३३ ॥

आश्रमा पवने रुद्धास्तीर्षाणि सरितस्तथा ।

देवतापतनान्त्रय दुष्टैर्नष्टानि भूरिशः

॥ ३४ ॥

न योगी नैव सिद्धो वा न ज्ञानी सक्त्रियो नरः ।

कलिदावानलेनाय साधनं भस्मतां गतम्

॥ ३५ ॥

अङ्गुला जनपदाः शिखशूला द्विजातयः ।

कामिन्यः केशशूलिन्यः सम्भवन्ति कलाविह

॥ ३६ ॥

एवं पश्यन् कलेर्दोषान् पर्यटन्नयनीमहम् ।

यामुनं तदमापन्नो यत्र लीला हरेरभूत्

॥ ३७ ॥

तत्रार्थं मया दृष्टं श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ।

एका तु तरुणी तत्र निपण्णा खिन्नमानसा

॥ ३८ ॥

वृद्धी द्वौ पतिवौ पाश्र्वे निःशसन्तावचेतनी ।

शुश्रूषन्ती प्रबोधन्ती रुदती च तयोः पुरः

॥ ३९ ॥

दशदिधु निरीक्षन्ती रक्षितारं निजं वपुः ।

वीन्यमाना शतरसीभिर्वीथ्यमाना मुहुर्मुहुः

॥ ४० ॥

दृष्ट्वा दूराद्गतः सोऽहं कौतुकेन तदनतिकम् ।

मां दृष्ट्वा चोत्थिता बाला विह्वला चात्रवीर्यवः ॥ ४१ ॥

बालोवाच—

भो भोः साधो क्षणं तिष्ठ मयिन्तामपि नाशय ।

दर्शनं तव लोकस्य सर्वथापहरं परम्

॥ ४२ ॥

बहुधा तव वाक्येन दुःखशान्तिर्भविष्यति ।

यदा भाग्यं भवेद्भूरि भवतो दर्शनं तदा

॥ ४३ ॥

नारद उवाच—

कासि त्वं कायिमौ चेमा नार्यः काः पद्मलोचनाः ।

वद देवि सविस्तारं स्वस्य दुःखस्य कारणम्

॥ ४४ ॥

बालोवाच—

अहं भक्तिरिति ख्याता इमी मे तनयी मती ।

ज्ञानवैराग्यनामानौ कालयोगेन जर्जरी

॥ ४५ ॥

गङ्गायाः सरितश्चेमा मत्सेवार्थं समागताः ।

तथापि न च मे श्रेयः सेवितायाः सुरैरपि

॥ ४६ ॥

इदानीं शृणु मद्वातां सचित्तस्त्वं तपोधन ।

वार्ता मे वितताप्यस्ति तां धुत्वा सुखमायह

॥ ४७ ॥

उत्पन्ना द्रविडे साहं वृद्धिं कर्णाटके गता ।

कचित्कचिन्महाराष्ट्रे गुर्जरं जीर्णतां गता

॥ ४८ ॥

तत्र घोरकलेयौगात्याखण्डैः खण्डिताङ्गका ।

दुर्बलाहं चिरं याता पुत्राभ्यां सह मन्दताम्

॥ ४९ ॥

वृन्दावनं पुनः प्राप्य नवीनेव सुरूषिणी ।

जाताहं युवती सम्पद्येष्टरूपा तु साम्प्रतम्

॥ ५० ॥

इमी तु शयितावत्र सुती मे क्लिश्यतः श्रमान् ।

इदं स्थानं परित्यज्य विदेशं गम्यते मया

॥ ५१ ॥

जरठत्वं समायाती तेन दुःखेन दुःखिता ।

साहं तु तरुणी कस्मात्सुती वृद्धाविमी कुतः

॥ ५२ ॥

त्रयाणां सहचारित्वाद्विपरीत्यं कुतः स्थितम् ।

घटते जरठा माता तरुणी तनयाविति

॥ ५३ ॥

अतः शोचामि चात्मानं विस्मयाविष्टमानसा ।

वद योगनिधे धीमन् कारणं चात्र किं भवेत्

॥ ५४ ॥

नारद उवाच-

ज्ञानेनात्मनि पश्यामि सर्वमेतत्तवानपे ।

न विषादस्त्यया कार्पो हरिः शं ते करिष्यति ॥ ५५ ॥

सूत उवाच-

क्षणमात्रेण तज्ज्ञात्वा वाक्यमूचे मुनीश्वरः ॥ ५६ ॥

नारद उवाच-

शृणुष्यावहिता वाले युगोऽयं दारुणः कलिः ।

तेन लुप्तः सदाचारो योगमार्गस्तथांसि च ॥ ५७ ॥

जना अघासुरायन्ते शाठ्यदुष्कर्मकारिणः ।

इह सन्तो विपीदन्ति प्रहृष्यन्ति ह्यसाधवः ।

पते धैर्यं तु यो धीमान् स धीरः पण्डितोऽथवा ॥ ५८ ॥

अस्पृश्यानवलोक्येयं शेषभारकरी धरा ।

वर्षे वर्षे क्रमाज्जाता मद्गलं नापि दृश्यते ॥ ५९ ॥

न त्वामपि सुतेः साकं कोऽपि पश्यति साम्प्रतम् ।

उपेक्षितानुरागान्धैर्जर्जरत्येन संस्थिता ॥ ६० ॥

वृन्दावनस्य संयोगात्पुनस्त्वं तरुणी नवा ।

धन्यं वृन्दावनं तेन भक्तिर्नृत्पति यत्र च ॥ ६१ ॥

अत्रेमी ग्राहकाभावाच्च जरामपि मुञ्चतः ।

किञ्चिदात्मसुखेनेह प्रसुप्तिर्मन्यतेऽनयोः ॥ ६२ ॥

भक्तिरुवाच-

कथं परीक्षिता राज्ञा स्थापितो ह्यशुचिः कलिः ।

प्रवृत्ते तु कली सर्वसारः कुत्र गतो महान् ॥ ६३ ॥

करुणापरेण हरिणाप्यधर्मः कथमीक्ष्यते ।

इमं मे संशयं छिन्दि त्वद्वाचा सुखितास्म्यहम् ॥ ६४ ॥

नारद उवाच-

यदि पृष्ठस्त्वया वाले प्रेमतः श्रवणं कुरु ।

सर्वं वक्ष्यामि ते भद्रे कथमलं ते गमिष्यति ॥ ६५ ॥

यदा मुकुन्दो भगवान् क्षमां त्यक्त्वा स्वपदं गतः ।

तदिनात्कलिरायातः सर्वसाधनबाधकः ॥ ६६ ॥

दृष्टो दिविजये राज्ञा दीनवच्छरणं गतः ।

न मया मारणीयोऽयं सारङ्ग इव सारथुक् ॥ ६७ ॥

यत्कलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।

तत्कलं तत्रते सम्पत्कली केशवकीर्तनात् ॥ ६८ ॥

एकाकारं कलिं हृद्धा सारवत्सारनीरसम् ।

विष्णुरातः स्थापितवान् कलिजानां सुखाय च ॥ ६९ ॥

कुर्कमचरणात्सारः सर्वतो निर्गतोऽपुना ।

पदार्थाः संस्थिता भूमी बीजहीनास्तुषा यथा ॥ ७० ॥

विष्टिर्भागवती वार्ता गेहे गेहे जने जने ।

कारिता कणलोभेन कथासारस्तनो गतः ॥ ७१ ॥

अत्युग्रभूरिकर्माणो नास्तिका रीत्वा जनाः ।

तेऽपि तिष्ठन्ति तीर्थेषु तीर्थसारस्तनो गतः ॥ ७२ ॥

कामक्रोधमहालोभतृष्णाव्याकुलचेतसः ।

तेऽपि तिष्ठन्ति तपसि तपःसारस्तनो गतः ॥ ७३ ॥

मनसश्चाजयाज्ञोभादभ्यात्पास्त्रण्डसंश्रयात् ।

शास्त्रानभ्यसनावैव ध्यानयोगफलं गतम् ॥ ७४ ॥

पण्डितास्तु कलत्रेण रमन्ते महिषा इव ।

पुत्रस्योत्पादने दक्षा अदक्षा मुक्तिसाधने ॥ ७५ ॥

न हि वैष्णवता कुत्र सम्प्रदायपुरःसरा ।

एवं प्रलयतां प्राप्नो वस्तुसारः स्थले स्थले ॥ ७६ ॥

अयं तु युगधर्मो हि वर्तते कस्य दूषणम् ।

अतस्तु पुण्डरीकाक्षः सहते निकटे स्थितः ॥ ७७ ॥

सूत उवाच-

इति तद्वचनं धुत्वा विस्मयं परमं गता ।

भक्तिरुचे बचो भूयः धूयतां तच्च शीनक ॥ ७८ ॥

भक्तिरुवाच-

सुरैर् त्वं हि धन्योऽसि मद्भाषेन समागतः ।

साधूनां दर्शनं लोके सर्वसिद्धिकरं परम् ॥ ७९ ॥

जयति जगति मायां यस्य कायाधवस्ते

वचनरचनमेकं केवलं चाकलय्य ।

ध्रुवपदमपि यातो यत्कृपातो ध्रुवोऽयं

सकलकुशलपात्रं ब्रह्मपुत्रं नतास्मि ॥ ८० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

भक्तिनारदसमागमो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

वृथा खेदयसे बाले अहो चिन्तातुरा कथम् ।

श्रीकृष्णचरणाम्भोजं स्मर दुःखं गमिष्यति

॥ १ ॥

द्रोषदी च परित्राता येन कीरवकमलात् ।

पालिता गोपसुन्दर्यः स कृष्णः कापि नो गतः

॥ २ ॥

त्वं तु भक्तिः प्रिया तस्य सततं प्राणतोऽधिका ।

त्वयाऽऽहूतस्तु भगवान् याति नीचगृहेष्वपि

॥ ३ ॥

सत्यादित्रिभुगे बोधवैराग्यौ मुक्तिसाधकौ ।

कलौ तु केवला भक्तिर्ब्रह्मसाधुन्यकारिणी

॥ ४ ॥

इति निश्चित्य चिद्रूपः सद्रूपां त्वां ससर्ज ह ।

परमानन्दचिन्मूर्तिः सुन्दरी कृष्णबह्वभाम्

॥ ५ ॥

वद्भ्वाञ्जलिं त्वया पृष्टं किं करोमीति चैकदा ।

त्वां तदाऽऽज्ञापयन्कृष्णो मद्भक्तान् पोषयेति च

॥ ६ ॥

अङ्गीकृतं त्वया तद्वि प्रसन्नोऽभूद्भरिस्तदा ।

मुक्तिं दासीं ददौ तुभ्यं ज्ञानवैराग्यकायिमी

॥ ७ ॥

पोषणं स्येन रूपेण धेकुण्ठे त्वं करोषि च ।

भूमी भक्तविषोषाय छाया रूपं त्वया कृतम्

॥ ८ ॥

मुक्तिं ज्ञानं विरक्तिं च सह कृत्वा गता भुवि ।

कृतादिद्रापरस्यान्तं महानन्देन संस्थिता

॥ ९ ॥

कलौ मुक्तिः क्षयं प्राप्ता पाखण्डामयपीडिता ।

त्वदाज्ञया गता शीघ्रं वैकुण्ठं पुनरेव सा

॥ १० ॥

स्मृता त्वयापि चात्रैव मुक्तिरायाति याति च ।

पुत्रीकृत्य त्वयमी च पादौ स्वस्यैव रक्षितौ

॥ ११ ॥

उपेगतः कलौ मन्दौ वृद्धौ जातौ सुतौ तत्र ।

तथापि चिन्तां मुञ्च त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम्

॥ १२ ॥

कलिना सदशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ।

तस्मिन्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने

॥ १३ ॥

अन्यधर्मान्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् ।

तदा नाहं होरादां लोके त्वां न प्रवर्तये

॥ १४ ॥

त्वदन्विताश्च ये जीवा भविष्यन्ति कलाविह ।

पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भयं कृष्णमन्दिरम्

॥ १५ ॥

ऋषां चित्ते बसेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी ।

न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः

॥ १६ ॥

न प्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वायुरोऽपि वा ।

भक्तियुक्तमनस्कानां स्पर्शने न प्रभुर्भवेत्

॥ १७ ॥

न तपोभिरनं वेदश्च न ज्ञानेनापि कर्मणा ।

हरिर्हि साध्यते भक्त्या प्रमाणं तत्र गोपिकाः

॥ १८ ॥

नृणां जन्मसहस्रेण भक्ती प्रीतिर्हि जायते ।

कलौ भक्तिः कलौ भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरः स्थितः

॥ १९ ॥

भक्तिद्रोहकरा ये च ते सीदन्ति जगत्त्रये ।

दुर्वासा दुःखमापन्नः पुरा भक्तविनिन्दकः

॥ २० ॥

अलं व्रतेरलं तीर्थैरलं योगैरलं मखैः ।

अलं ज्ञानकथालापैर्भक्तिरेकैव मुक्तिदा

॥ २१ ॥

सूत उवाच-

इति नारदनिर्णीतं स्वमाहात्म्यं निशम्य सा ।

सर्वाङ्गपुष्टिसंयुक्ता नारदं वाक्यमब्रवीत्

॥ २२ ॥

भक्तिरुवाच-

अहो नारद धन्योऽसि प्रीतिस्ते मयि निश्चला ।

न कदाचिद्भिमुन्नामि चित्ते स्थास्यामि सर्वदा

॥ २३ ॥

कुपालुना त्वया साधो मद्भक्ता ध्यंसिता क्षणात् ।

पुत्रयोश्चेतना नास्ति ततो बोधय बोधय

॥ २४ ॥

सूत उवाच-

तस्या वचः समाकर्ण्य कारुण्यं नारदो गतः ।

तयोर्वोधनमारेभे कराग्रेण विमर्दयन्

॥ २५ ॥

मुखं संयोज्य कर्णान्ते शब्दमुचैः समुचरन् ।

ज्ञान प्रबुध्यतां शीघ्रं रे वैराग्य प्रबुध्यताम्

॥ २६ ॥

येदवेदान्तपोषिध गीतापाठैर्मुहुर्मुहुः ।

बोध्यमानौ तदा तेन कथञ्चिचोत्थितौ बलात्

॥ २७ ॥

नेत्रैरनयलोकन्ती जृम्भन्ती सालसावुभौ ।		एवमृषिगणैः पृष्टैर्निर्णीयोक्तं दुरासदम्	॥ ४२ ॥
वकवत्पलितौ प्रायः शुष्ककाष्ठसमाङ्गकी	॥ २८ ॥	ततश्चिन्तानुरः सोऽप्य बदीवनमागतः ।	
शुल्क्षामी ती निरीक्ष्यैव पुनः स्वापपरावणी ।		तपश्चरामि चात्रेति तदर्थं कृतनिश्चयः	॥ ४३ ॥
ऋषिचिन्तापरो जातः किं विधेयं मयेति च	॥ २९ ॥	तावददर्शं पुरतः सनकादीन्मुनीश्वरान् ।	
अहो निद्रा कथं याति वृद्धत्वं च महत्तरम् ।		कोटिर्मयसमाभासानुवाच मुनिसत्तमः	॥ ४४ ॥
चिन्तयन्निति गोविन्दं स्मराम्यामास भार्गव	॥ ३० ॥	नारद उवाच—	
व्योमवाणी तदेवाभून्मा ऋषे स्त्रियतामिति ।		इदानीं भूरिभाष्येन भवद्भिः सङ्गमोऽभवत् ।	
उद्यमः सफलस्तेऽयं भविष्यति न संशयः	॥ ३१ ॥	कुमारा ब्रुवतां शीघ्रं कृपां कृत्या ममोपरि	॥ ४५ ॥
एतदर्थं तु सत्कर्म सुरैर् त्वं समाचर ।		भवन्तो योगिनः सर्वे बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः ।	
तत्र कर्माभिप्रास्यन्ति साधवः साधुभूषणाः	॥ ३२ ॥	पञ्चहापनसंपुक्ताः पूर्वेषामपि पूर्वजाः	॥ ४६ ॥
सत्कर्मणि कृते तस्मिन् सन्निद्रा वृद्धतानयोः ।		सदा वैकुण्ठनिलया हरिकीर्तनतत्पराः ।	
गमिष्यन्ति क्षणाद्भक्तिः सर्वतः प्रसरिष्यति	॥ ३३ ॥	लीलामृतरसोन्मत्ताः कृपामात्रैकजीविनः	॥ ४७ ॥
इत्याकाशवचः स्पष्टं तत्सर्वैरपि बिभ्रुतम् ।		हरिः शरणमेवं हि नित्यं येषां मुखं वचः ।	
नारदो विस्मयं लेभे नेदं ज्ञातमिति ब्रुवन्	॥ ३४ ॥	अतः कालसमादिष्टा जरा युष्माकं बाधते	॥ ४८ ॥
नारद उवाच—		येषां भूषद्भमात्रेण द्वापरात्ती हरेः पुरा ।	
अनयाऽऽकाशावाण्यापि गोप्यत्वेन निरूपितम् ।		भूमी निपतिती सद्यो यत्कृपातः पुरं गतौ	॥ ४९ ॥
किंवा तत्साधनं कार्यं येन कार्यं भवेत्तयोः	॥ ३५ ॥	अहो भाग्यस्य योगेन दर्शनं भवतामिह ।	
क भविष्यन्ति सन्तस्ते कथं दास्यन्ति साधनम् ।		अनुग्रहस्तु कर्तव्यो मयि दीने दयापरैः	॥ ५० ॥
मयात्र किं प्रकर्तव्यं यदुक्तं व्योमभाषया	॥ ३६ ॥	अशरीरगिरोक्तं यत्किं साधनमुच्यताम् ।	
सूत उवाच—		अनुष्ठेयं कथं तावत्प्रब्रुवन्तु सविस्तरम्	॥ ५१ ॥
तत्र द्वावपि संस्थाप्य निर्गतो नारदो मुनिः ।		भक्तिज्ञानविरागाणां सुखमुत्पद्यते कथम् ।	
तीर्थं तीर्थं विनिष्क्रम्य पृच्छन्मार्गं मुनीश्वरान्	॥ ३७ ॥	स्थापनं सर्ववर्णेषु प्रेमपूर्वं प्रपन्नतः	॥ ५२ ॥
बृहन्नान्तः श्रूयते सर्वैः किञ्चिन्निश्चित्य नोच्यते ।		कुमारा उचुः—	
असाध्यं केचन प्रोचुर्दुर्ज्ञेयमिति चापरे ।		मा चिन्तां कुरु देवर्षे हर्षं चित्ते समावह ।	
मूकौभूतास्तथाप्ये तु कियन्तस्तु पलायिताः	॥ ३८ ॥	उपायः सुस्तसाधोऽत्र वर्तते पूर्व एव हि	॥ ५३ ॥
हाहाकारो महानासीत्त्रिलोक्ये विस्मयावहः ।		अहो नारद धन्योऽसि विरक्तानां शिरोमणिः ।	
वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैर्विरोधितम्	॥ ३९ ॥	सदा श्रीकृष्णदासानामग्रणीपौगभास्करः	॥ ५४ ॥
भक्तिज्ञानविरागाणां नोदनिष्ठत्रिकं यदा ।		त्वयि चित्रं न मन्तव्यं भक्त्यर्थमनुवर्तिनि ।	
उपायो नापरोऽस्तीति कर्णे कर्णेऽजपञ्जनाः	॥ ४० ॥	घटते कृष्णदासस्य भक्तेः संस्थापना सदा	॥ ५५ ॥
योगिना नारदेनापि स्वयं न ज्ञाप्यते तु यन् ।		कृषिभिर्वह्वा लोके पन्थानः प्रकटीकुताः ।	
तत्कथं शक्यते वक्तुमिदंरिह मानुषैः	॥ ४१ ॥	अमसाध्याश्च ते सर्वे प्रायः स्वर्गफलप्रदाः	॥ ५६ ॥

वैकुण्ठसाधकः पन्था स तु गोप्यो हि वर्तते ।
 तस्योपदेशा पुरुषः प्रायो भाग्येन लभ्यते
 सत्कर्म तव निर्दिष्टं व्योमवाचा तु यत्पुरा ।
 तदुच्यते भृगुध्वाय स्मिरचित्तः प्रसन्नधीः
 द्रव्ययज्ञास्तोषज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च ते तु कर्मविसूचकाः
 सत्कर्मसूचको नूनं ज्ञानयज्ञः स्मृतो नृपैः ।
 श्रीमद्भागवतालासः स तु गीतः शुकादिभिः
 भक्तिज्ञानविरागाणां तद्घोषेण बलं महत् ।
 ब्रजिष्यति द्वयोः कष्टं सुखं भक्तेर्भविष्यति
 प्रलयं हि गमिष्यन्ति श्रीमद्भागवतध्वनेः ।
 कलेदौषा इमे सर्वे सिंहशब्दाद् वृका इव
 ज्ञानवैराग्यसंयुक्ता भक्तिः प्रेमरसावहा ।
 प्रतिगेहं प्रतिजनं ततः क्रीडां करिष्यति
 नारद उवाच—
 वेदवेदान्तपोषैश्च गीतापाठैः प्रबोधितम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्टत्रिकं यदा
 श्रीमद्भागवतालापात्तत्कथं बोधयेष्यति ।
 तत्कथासु तु वेदार्थः श्लोके श्लोके पदे पदे
 छिन्दन्तु संशयं ह्येनं भवन्तोऽमोघदर्शनाः ।
 बिलम्बो नात्र कर्तव्यः शरणागतवत्सलाः
 कुमारा ऊचुः—
 वेदोपनिषदां साराज्जाता भागवती कथा ।
 अत्युत्तमा ततो भाति पृथग्भूता फलाकृतिः

॥ ५७ ॥ आमूलाग्रं रसस्तिष्ठान्तास्ते न स्वाप्यते यथा ।
 स भूयः सम्पृथग्भूतः फले विश्वमनोहरः ॥ ६८ ॥
 यथा दुग्धे स्थितं सर्पिर्न स्वादायोपकल्पते ।
 पृथग्भूतं हि तद्रव्यं देवानां रसवर्धनम् ॥ ६९ ॥
 इक्षुणामपि मध्यान्तं शर्करा व्याप्य तिष्ठति ।
 पृथग्भूता च सा मिष्टा तथा भागवती कथा ॥ ७० ॥
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनाय प्रकाशितम् ॥ ७१ ॥
 वेदान्तवेदसुखाते गीताया अपि कर्तरि ।
 परितापवति व्यासे मुह्यत्यज्ञानसागरे ॥ ७२ ॥
 तदा त्वया पुरा प्रोक्तं चतुःश्लोकसमन्वितम् ।
 तदीयश्रवणात्तस्यो निर्बाधो बादरायणः ॥ ७३ ॥
 तत्र ते विस्मयः केन यतः प्रश्नकरो भवान् ।
 श्रीमद्भागवतं श्राव्यं शोकदुःखविनाशनम् ॥ ७४ ॥
 नारद उवाच—
 यद्दर्शनं च विनिहन्त्यशुभानि सद्यः
 श्रेयस्तनोति भवदुःखदवादितानाम् ।
 निःशेषशेषमुखगीतकथैकपाणाः
 प्रेमप्रकाशकृतये शरणं गतोऽस्मि ॥ ७५ ॥
 भाग्योदयेन बहुजन्मसमर्जितेन
 सत्सङ्गं च लभते पुरुषो यदा वै ।
 अज्ञानहेतुकृतमोहमदान्धकार-
 नाशं विधाय हि तदोदयते विवेकः ॥ ७६ ॥
 इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये
 कुमारनारदसंवादे नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—
 ज्ञानयज्ञं करिष्यामि शुकशास्त्रकथोज्ज्वलम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनार्थं प्रयत्नतः
 कुत्र कायौ मया यज्ञः स्थलं तद्वाच्यतामिह ।
 महिमा शुकशास्त्रस्य यत्कव्यो वेदपारीः

॥ १ ॥ कियद्भिर्दिवसैः श्रान्त्या श्रीमद्भागवती कथा ।
 को विधिस्तत्र कर्तव्यो मयेदं ब्रुवतामितः ॥ २ ॥
 कुमारा ऊचुः—
 भृगु नारद बक्ष्यामो विनम्राय विवेकिने ।
 गङ्गाद्वारसमीपे तु तटमानन्दनामकम् ॥ ४ ॥

नानाकृपिगणैर्जुष्टं देवसिद्धनिषेधितम् ।		दीक्षिता नारदेनाथ दत्तमासनमुत्तमम् ।	
नानातरुलताकीर्णं नवकोमलवालुकम् ॥ ५ ॥		कुमारा बन्दिताः सर्वैर्निपेदुः कृष्णतत्पराः ॥ १८ ॥	
रम्यमेकान्तदेशस्थं हेमपद्मसुसौरभम् ।		वैष्णवाश्च विरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।	
यत्समीपस्थजीवानां धीरं चेतसि न स्थितम् ॥ ६ ॥		मुखभागे स्थितास्ते च तदग्रे नारदः स्थितः ॥ १९ ॥	
ज्ञानपद्मस्तथा तत्र कर्तव्यो ह्यप्रपन्नतः ।		एकभागे कृपिगणास्तदन्यत्र दिवीकसः ।	
अपूर्वसरूपा च कथा तत्र भविष्यति ॥ ७ ॥		वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थान्यत्र स्त्रियोऽन्यतः ॥ २० ॥	
पुरःस्थं निर्यालं चैव जराजीर्णकलेवरम् ।		जयशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तथैव च ।	
तद्दृष्ट्यं च पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्रागमिष्यति ॥ ८ ॥		चूर्णलाजप्रसूनानां निक्षेपः सुमहानभूत् ॥ २१ ॥	
यत्र भागवती बार्ता तत्र भक्त्यादिकं ब्रजेत् ।		विमानानि समारुह्य कियन्तो देवनायकाः ।	
कषाशब्दं समाकर्ष्य तत्रिकं तरुणापते ॥ ९ ॥		कल्पवृक्षप्रसूनैस्तान् सर्वास्तत्र समाकिरन् ॥ २२ ॥	
सूत उवाच—		सूत उवाच—	
एवमुक्त्वा कुमारस्ते नारदेन समं ततः ।		एवं तेष्पेकचित्तेषु श्रीमद्भागवतस्य च ।	
गङ्गातटं समाजग्मुः कथापानाय सन्वराः ॥ १० ॥		माहात्म्यमूचिरे स्पष्टं नारायण महात्मने ॥ २३ ॥	
यदा यातास्तटं ते तु तदा कोलाहलोऽप्यभूत् ।		कुमारा ऊचुः—	
भूलोकं देवलोकं च ब्रह्मलोकं तथैव च ॥ ११ ॥		अथ ते वर्ण्यतेऽस्माभिर्महिमा शुकशास्त्रजः ।	
श्रीभागवतपीयूषपानाय रसलभ्यटाः ।		यस्य ध्वजमात्रेण मुक्तिः कर्तते स्थिता ॥ २४ ॥	
धावन्तोऽप्याययुः सर्वे प्रथमं ये च वैष्णवाः ॥ १२ ॥		सदा सेव्या सदा सेव्या श्रीमद्भागवती कथा ।	
भृगुर्बसिष्ठश्च्यवनश्च गीतमो		यस्याः ध्वजमात्रेण हरिश्चितं समाश्रयेत् ॥ २५ ॥	
मेधातिथिर्देवलदेवराती ।		ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशसकन्धसम्मितः ।	
रामस्तथा गाधिसुतश्च शाकलो		परीक्षिच्छुकसंवादः शृणु भागवतं च तत् ॥ २६ ॥	
मृकण्डपुत्रात्रिजिप्पिलादाः ॥ १३ ॥		तावत्संसारचक्रेऽस्मिन् ब्रम्हतेऽज्ञानतः पुमान् ।	
योगेश्वरी व्यासपराशरी च		यावत्कर्णगता नास्ति शुकशास्त्रकथा क्षणम् ॥ २७ ॥	
छायाशुको जाजलिजहुमुक्त्वाः ।		किं श्रुतेर्हर्षदुःशास्त्रेः पुराणेश्वर भ्रमावहैः ।	
सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः		एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जति ॥ २८ ॥	
स्वस्त्रीभिराययुरतिप्रणयेन युक्ताः ॥ १४ ॥		कथा भागवतस्यापि नित्यं भवति यद्गृहे ।	
वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राः समूर्तयः ।		तद्गृहं तीर्थरूपं हि वसतां पापनाशनम् ॥ २९ ॥	
दशसप्तपुराणानि पट्टशास्त्राणि तथाऽऽययुः ॥ १५ ॥		अथमेतदहसाणि वाजपेयशतानि च ।	
गङ्गायाः सरितस्तत्र पुष्करादिसरांसि च ।		शुकशास्त्रकथायाश्च कलां नार्हन्ति पोडशीम् ॥ ३० ॥	
क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादिवनानि च ॥ १६ ॥		तावत्पापानि देहेऽस्मिन्निवसन्ति तपोधनाः ।	
नगादयो ययुस्तत्र देवगन्धर्वदानवाः ।		यावन्न श्रूयते सम्यक् श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ ३१ ॥	
गुरुत्वात्तत्र नापातान्भृगुः सन्बोध्य चानयत् ॥ १७ ॥		न गङ्गा न गया काशी पुष्करं न प्रयागकम् ।	
		शुकशास्त्रकथायाश्च फलेन समतां नयेत् ॥ ३२ ॥	

श्लोकार्थं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।

पठस्व स्वमुखेनैव यदीच्छसि परां गतिम्

वेदादिर्वेदमाता च पौरुषं सूक्तमेव च ।

त्रयी भागवतं चैव द्वादशाक्षर एव च

द्वादशात्मा प्रयागश्च कालः संवत्सरात्मकः ।

ब्राह्मणाश्चाग्निहोत्रं च सुप्रतिष्ठादशी तथा

तुलसी च यसन्तश्च पुरोत्तम एव च ।

एतेषां तत्त्वतः प्राज्ञैर्न पृथग्भाव इष्यते

यश्च भागवतं शास्त्रं वाचयेदर्थतोऽनिशम् ।

जन्मकोटिकृतं पापं नश्यते नात्र संशयः

श्लोकार्थं श्लोकपादं वा पठेद्भागवतं च यः ।

नित्यं पुण्यमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः

उक्तं भागवतं नित्यं कृतं च हरिचिन्तनम् ।

तुलसीपौषाणं चैव धेनूनां सेवनं समम्

अन्तकाले तु येनैव श्रूयते शुकशास्त्रवाक् ।

प्रीत्या तस्यैव वैकुण्ठं गोविन्दोऽपि प्रयच्छति

हेमसिंहयुतं चैतद्वैष्णवाय ददाति च ।

कृष्णेन सह सापुत्र्यं स पुमान्भक्तेन ध्रुवम्

आजन्ममात्रमपि येन शठेन किञ्चि-

चित्तं विधाय शुकशास्त्रकथा न पीता ।

चाण्डालवच्च खरचद्रत तेन नीतं

मिथ्या स्वजन्म जननीजनिदुःखभाजा

जीयच्छवो निगदितः स तु पापकर्मा

येन श्रुतं शुककथावचनं न किञ्चित् ।

पिक् न नरं पशुसमं भुवि भाररूप-

मेवं वदन्ति दिवि देवसमाजमुख्याः

दुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवततोद्भवा ।

कोटिजन्मसमुत्थेन पुण्येनैव तु लभ्यते

तेन योगनिधे पीमन् श्रोतव्या सा प्रयत्नतः ।

दिनानां निपमो नास्ति सर्वदा श्रवणं मतम्

सत्येन ब्रह्मचर्येण सर्वदा श्रवणं मतम् ।

अगम्यत्यात्कली बोध्यो विशेषोऽत्र शुकाज्ञया

मनोवृत्तिजयश्चैव नियमाचरणं तथा ।

दीक्षा कर्तुमशक्यत्वात्सप्ताहश्रवणं मतम्

श्रद्धातः श्रवणे नित्यं मापे तावद्वि यत्फलम् ।

तत्फलं शुकदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम्

मनसश्चाजयाद्रोगान्युसां चैवापुपः क्षयात् ।

कलेर्दोषबहुत्वाच्च सप्ताहश्रवणं मतम्

यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।

अनायासेन तत्सर्वं सप्ताहश्रवणे लभेत्

यज्ञाद्गर्जति सप्ताहः सप्ताहो गर्जति व्रतात् ।

तपसो गर्जति प्रोक्षेत्सीर्षात्रित्यं हि गर्जति

योगाद्गर्जति सप्ताहो ध्यानाज्ज्ञानाच्च गर्जति ।

किं ब्रूमो गर्जनं तस्य रे रे गर्जति गर्जति

शौनक उवाच-

साधर्म्यमेतत्कथितं कथानकं

ज्ञानादिधर्मान् विगणय्य साम्प्रतम् ।

निःश्रेयसे भागवतं पुराणं

जातं कुतो योगविदादिसूचकम्

सूच उवाच-

यदा कृष्णो धरां त्यक्त्वा स्वपदं गन्तुमुद्यतः ।

एकादशं परिश्रुत्याप्युद्भवो वाक्यमब्रवीत्

उद्भव उवाच-

त्वं तु यास्पसि गोविन्द भक्तकार्यं विधाय च ।

मयित्से महती चिन्ता तां श्रुत्वा सुखमावह

भागतोऽयं कलिपारो भविष्यन्ति पुनः खलाः ।

तत्सद्वेनैव सन्तोऽपि गमिष्यन्त्युद्यतां यदा

तदा भारवती भूमिर्गौरूपेयं कमाभयेत् ।

अन्यो न दृश्यते त्राता त्वत्तः कमललोचन

अतः सन्तु दयां कृत्वा भक्तवत्सल मा ब्रज ।

भक्तार्थं सगुणो जातो निराकारोऽपि चिन्मयः

त्वद्विषयेन ते भक्ताः कथं स्थास्यन्ति भूतले ।

निर्गुणोपासने कष्टमतः किञ्चिद्विचारय

इत्युद्धववचः श्रुत्या प्रभासेऽचिन्तयद्वरिः ।
 भक्तावलम्बनार्थाय किं विधेयं मयेति च
 स्वकीयं यद्वेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधान् ।
 तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम्
 तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरः ।
 सेवनाच्छ्रवणात्पाठादर्शनान्पापनाशिनी
 सप्ताहश्रवणं तेन सर्वेभ्योऽप्यधिकं कृतम् ।
 साधनानि तिरस्कृत्य कलौ धर्मोऽयमीरितिः
 दुःखदारिद्र्यदीर्भाग्यपापप्रक्षालनाय च ।
 कामक्रोधजयार्थं हि कलौ धर्मोऽयमीरितः
 अन्यथा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्वजा ।
 कथं त्याज्या भवेत्युम्भिः सप्ताहोऽतः प्रकीर्तितः
 सूत उवाच—
 एवं नगाहश्रवणोरुधर्मै
 प्रकाश्यमाने कृपिभिः सभायाम् ।
 आश्चर्यमेकं समभूतदानीं
 तदुच्यते संगृणु शीनक त्वम्
 भक्तिः सुतां ती तरुणौ गृहीत्वा
 प्रेमेकरूपा सहसाऽऽविरासीत् ।
 श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे
 नाथेति नामानि मुहुर्बदन्ती
 तां चागतां भागवतार्थभूषां
 सुचारुवेपां ददृशुः सदस्याः ।
 कथं प्रविष्टा कथमागत्यं
 मध्ये मुनीनामिति तर्कयन्तः

॥ ६० ॥ ऊचुः कुमारो वचनं तदानीं
 कथार्थतो निष्पतितापुनेयम् ।
 एवं गिरः सा ससुता निशम्य
 ॥ ६१ ॥ सनत्कुमारं निजगाद नम्रा
 भक्तिरुवाच—
 ॥ ६२ ॥ भवद्भिरप्येव कृतास्मि पुष्टा
 कलिप्रणष्टापि कथारसेन ।
 ॥ ६३ ॥ काहं तु तिष्ठाम्यधुना ब्रुवन्तु
 ब्राह्मा इदं तां गिरमूर्धिरं ते
 ॥ ७० ॥ भक्तेषु गोविन्दसरूपकर्त्री
 प्रेमेकपत्नी भवरागहन्त्री ।
 सा त्वं च तिष्ठस्व सुधैर्यसंश्रया
 ॥ ७१ ॥ निरन्तरं वैष्णवमानसानि
 ततोऽपि दोषाः कलिजा इमे त्वां
 द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके ।
 एवं तदाज्ञावसरेऽपि भक्ति-
 स्तदा निषण्णा हरिदासचित्ते ॥ ७२ ॥
 सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या
 निवसति हृदि येषां श्रीहरेर्भक्तिरेका ।
 हरिरपि निजलोके सर्वपातो विहाय
 प्रविशति हृदि तेषां भक्तिसूत्रोपनद्धः ॥ ७३ ॥
 ॥ ६७ ॥ ब्रूमोऽथ ते किमधिकं मदिमानमेवं
 ब्रह्मात्मकस्य भुवि भागवताभिधस्य ।
 यत्संश्रयाविगदिते लभते सुवक्ता
 श्रोतापि कृष्णसप्तमामलमन्यधर्मैः ॥ ७४ ॥
 ॥ ६८ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरस्रष्टे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये
 भक्तिकष्टनिवर्तनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच—
 अथ वैष्णवचित्तेषु दृष्टा भक्तिमलौकिकीम् ।
 निजलोके परित्यज्य भगवान् भक्तवत्सलः
 वनमाली घनश्यामः पीतवासा मनोहरः ।
 काञ्चीकलापरुचिरो लसन्मुकुटकुण्डलः

विभङ्गललितधारुकीस्तुभेन विराजितः ।
 कोटिमन्थलावण्यो हरिचन्दनचर्चितः ॥ ३ ॥
 ॥ १ ॥ परमानन्दचिन्मूर्तिर्मधुरो मुरलीधरः ।
 आविवेश स्वभक्तानां हृदयान्यमलानि च ॥ ४ ॥
 ॥ २ ॥

वैकुण्ठवासिनो ये च वैष्णवा उद्धवादयः ।

तत्कथाश्रवणार्थं ते गूढरूपेण संस्थिताः ॥ ५ ॥

तदा जयजयारवो रसपुष्टिलौकिकी ।

चूर्णप्रसूनवृष्टिश्च मुहुः शङ्खचोऽप्यभूत् ॥ ६ ॥

तत्सभासंस्थितानां च देहगेहात्मविस्मृतिः ।

हृष्टा च तन्मयावस्थां नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥

अलीकिकोऽयं महिमा मुनीश्वराः

सप्ताहजन्योऽथ विलोकितो मया ।

मृदाः शठा ये पशुपक्षिणोऽत्र

सर्वेऽपि निष्पापतमा भवन्ति ॥ ८ ॥

अतो नृलोके ननु नास्ति किञ्चि-

चित्तस्य शोषाप कलौ पवित्रम् ।

अधोपधिष्वंसकरं तथैव

कथासमानं भुवि नास्ति चान्यन् ॥ ९ ॥

के के विशुद्ध्यन्ति वदन्तु मह्यं

सप्ताहयज्ञेन कथामयेन ।

कृपालुभिलोकहितं विचार्य

प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ॥ १० ॥

कुमारा उचुः-

ये मानयाः पापकृतस्तु सर्वदा

सदा दुराचाररता विमार्गगाः ।

क्रोधाग्निदग्धाः कुटिलाश्च कामिनः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ ११ ॥

सत्येन हीनाः पितृमातृदुषका-

स्तृष्णाकुलाश्चामधर्मवर्जिताः ।

ये दम्भिका मत्सरिणोऽपि हिंसका

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १२ ॥

पञ्चोग्रपापाशुलछन्नकारिणः

क्रूराः पिशाचा इव निर्दयाश्च ये ।

ब्रह्मस्यपुष्टा व्यभिचारकारिणः ।

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १३ ॥

कायेन वाचा मनसापि पातकं

नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हठेन यः ।

परस्वपुष्टा मलिना दुराज्ञायाः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १४ ॥

अत्र ते कीर्तयिष्याम इतिहासं पुरातनम् ।

यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रजायते ॥ १५ ॥

तुल्यभद्रातटे पूर्वमभूत्पत्तनमुत्तमम् ।

यत्र वर्णाः स्वधर्मेण सत्यसत्कर्मतत्पराः ॥ १६ ॥

आत्मदेवः पुरे तस्मिन् सर्वदेविशारदः ।

श्रीतस्मात्तेषु निष्णातो द्वितीय इव भास्करः ॥ १७ ॥

भिषुको वित्तबौद्धोके तन्निषा धुन्धुली स्मृता ।

स्ववाक्यस्थापिका नित्यं सुन्दरी सुकुलोद्भवा ॥ १८ ॥

लोकवार्तारता क्रूरा प्रायशो बहुजल्पिका ।

शूरा च गृहकृत्येषु कृपणा कलहप्रिया ॥ १९ ॥

एवं निवसतोः प्रेम्णा दम्पत्यो रममाणयोः ।

अर्थाः कामास्तयोरसत्र सुखाय गृहादिकम् ॥ २० ॥

पश्चाद्दर्माः समारब्धास्ताभ्यां सन्तानहेतवे ।

गोभूदिरण्यवासांसि दीनेभ्यो यच्छतः सदा ॥ २१ ॥

धनार्थं धर्ममार्गेण ताभ्यां नीतं तथापि च ।

न पुत्रो नापि वा पुत्री ततश्चिन्तातुरो भृशम् ॥ २२ ॥

एकदा स द्विजोदुःखाद् गृहं त्यक्त्वा वनं गतः ।

मध्याह्ने तृपितो जातस्तडागं समुपेयिवान् ॥ २३ ॥

पीत्वा जलं निषण्णस्तु प्रजादुःखेन कर्षितः ।

मुहूर्तादपि तत्रैव संन्यासी कश्चिदागतः ॥ २४ ॥

हृष्टा पीतजलं तं तु विप्रो यातस्तदन्तिकम् ।

नत्वा च पादयोस्तस्य निःश्वसन् संस्थितः पुरः ॥ २५ ॥

यतिरुवाच-

कथं रोदिषि विप्र त्वं का ते चिन्ता वलीयसी ।

वद त्वं सत्वरं मह्यं स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ २६ ॥

ब्राह्मण उवाच-

किं ब्रवीमि कृपे दुःखं पूर्वपापेन सञ्चितम् ।

मदीयाः पूर्वजास्तोषं कयोष्णमुष्णभुञ्जते ॥ २७ ॥

मदं नैव गृह्णन्ति प्रीत्या देवा द्विजातयः ।

प्रजादुःखेन शून्योऽहं प्राणांस्त्यक्तुमिहागतः ॥ २८ ॥

धिग्जीवितं प्रजाहीनं धिग्गृहं च प्रजां विना ।		तरुणी कुटिला तस्य सख्यग्रे च रुरोद ह ।	
धिग्धनं चानपत्यस्य धिक्कुलं सन्ततिं विना ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	अहो चिन्ता ममोत्पन्ना फलं चाहं न भक्षये ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
पान्त्यते या मया धेनुः सा वन्ध्या सर्वथा भवेत् ।		फलभक्षेण गर्भः स्याद्र्भेणोदरवृद्धिता ।	
यो मया रोपितां वृक्षः सोऽपि वन्ध्यात्वमाश्रयेत् ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	स्वल्पभक्षं ततोऽऽतिगृहकार्यं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
यत्फलं मद्गृहापातं तच्च शीघ्रं विनश्यति ।		दैवादं धारी ब्रजेद्रामे पलायेद्भ्रमिणी कथम् ।	
निर्भाग्यस्यानपत्यस्य किमतो जीवितेन मे ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	शुकवज्रिवसेन्द्रर्भसं कुक्षेः कथमुत्सृजेत् ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
इत्युक्त्वा स रुरोदोद्येस्तत्पादवै दुःखपीडितः ।		निर्यक्त्वेदागतो गर्भस्तदा मे मरणं भवेत् ।	
तदा तस्य यतेक्षिते करुणाभूदरीपसी ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	प्रसूतो दारुणं दुःखं सुकुमारी कथं सहे ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
तद्भालाक्षरमालां च वाचयामास योगवान् ।		मन्दायां मयि सर्वस्वं ननान्दा संहरेत्तदा ।	
सर्वं ज्ञात्वा यतिः पश्चाद्विप्रमूचे सविस्तरम् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	सत्यशौचादिनिषमो दुराराध्यः स दृश्यते ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
यतिरुवाच—		लालने पालने दुःखं प्रसूतायाश्च वर्तते ।	
मुधाज्ञानं प्रजारूपं बलिष्ठा कर्मणो गतिः ।		वन्ध्या वा विधवा नारी सुखिनी चेति मे मतिः ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
विवेकं तु समासाय त्यज संसारवासनाम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	एवं कुलकयोगेन तत्फलं नैव भक्षितम् ।	
शृणु विप्र मया तेऽय प्रारब्धं तु विलोकितम् ।		पत्न्या पृष्टं फलं भुक्तं भुक्तं चेति तपोरितम् ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
सप्तत्रन्माधधि तव पुत्रो नैव च नैव च ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	एकदा भगिनी तस्यास्तदृहं स्वेच्छयाऽऽगता ।	
सन्ततेः सगरो दुःखमवापात्रः पुरा तथा ।		तदग्रे कथितं सर्वं चिन्तेयं महती हि मे ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
रे मुधाय कुटुम्बाशां संन्यासे सर्वथा सुखम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥	दुर्बला तेन दुःखेन हानुजे कारवाणि किम् ।	
ब्राह्मण उवाच—		साब्रवीन्मम गर्भोऽस्ति तं दास्यामि प्रसूतिः ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥
विवेकेन भवेत्किं मे पुत्रं देहि बलादपि ।		तावत्कालं सगर्भेव गुप्ता तिष्ठ गृहे सुखम् ।	
नो चेत्सज्जाम्यहं प्राणांस्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥	वित्तं त्वं मन्वतेरप्यच्छ स ते दास्यति बालकम् ॥ ५३ ॥	॥ ५३ ॥
पुत्रादिसुखहीनोऽयं संन्यासः शुष्क एव हि ।		पाण्मासिको मृतो बाल इति लोको वदिष्यति ।	
गृहस्थः सरतो लोके पुत्रप्रीतसमन्वितः ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥	तं बालं शेषविष्यामि नित्यमागत्य ते गृहे ॥ ५४ ॥	॥ ५४ ॥
इति विप्राग्रहं कष्टं विपिलैस्त्रविमार्जनान् ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥	फलमर्पय धेन्यै त्वं परीक्षार्थं तु साम्प्रतम् ।	
न यास्यसि सुखं पुत्रायथा देवहतोषमः ।		तत्तदाचरितं सर्वं तथैव स्त्रीस्वभावतः ॥ ५५ ॥	॥ ५५ ॥
अतो हटेन पुक्तोऽसि हार्थिनं किं वदाम्यहम् ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥	अथ कालेन सा नारी प्रसूता बालकं तदा ।	
तस्याग्रहं समालोक्य फलमेकं स दत्तवान् ।		आनीय जनको बालं रहस्ये धुन्तुली ददौ ॥ ५६ ॥	॥ ५६ ॥
इदं भक्षय पत्न्या त्वं ततः पुत्रो भविष्यति ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥	तया च कथितं भर्त्रे प्रसूतः सुखमर्भकः ।	
सत्यं शीघ्रं दया दानमेकभक्तं तु भोजनम् ।		लोकस्य सुखमुत्पन्नमात्मदेवप्रजोदयान् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥
वर्षायधि स्त्रिया कार्यं तेन पुत्रोऽतिनिर्मलः ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥	ददौ दानं द्विजातिभ्यो जातकर्म विधाय च ।	
एवमुक्त्वा ययी योगी विप्रस्तु गृहमागतः ।		गीतवादित्रयोपोऽभूत्तद्द्वारे मङ्गलं बहु ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
पत्न्याः पाणो फलं दत्त्वा स्वयं पातस्तु कुत्रचित् ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥		

भर्तुर्योऽब्रवीद्वाक्यं स्तन्यं नास्ति कुपे मम ।

अन्यस्तन्येन निर्दुग्धा कथं पुण्यामि बालकम् ॥ ५९ ॥

मत्स्वसुध प्रसृताया मृतो बालस्तु वर्तते ।

तामाकार्यं गृहे रक्ष सा तेऽर्भ पोषयिष्यति ॥ ६० ॥

पतिना तत्कृतं सर्वं पुत्ररक्षणहेतवे ।

पुत्रस्य धुन्वुकारीति नाम मात्रा प्रतिष्ठितम् ॥ ६१ ॥

त्रिमासे निर्गते चाथ सा धेनुः सुपुत्रेऽर्भकम् ।

सर्वाहमुत्तरं दिव्यं निर्मलं कनकप्रभम् ॥ ६२ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नो विप्रस्तु संस्कारान् स्वयमादधे ।

मत्वाऽऽश्चर्यं जनाः सर्वे दिग्दर्शार्थं समागताः ॥ ६३ ॥

भायोदयोऽधुना जात आत्मदेवस्य पश्यत ।

धेन्या बालः प्रसृतस्तु देवरूपीति कौतुकम् ॥ ६४ ॥

न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापि विधियोगतः ।

गोकर्णं तं सुतं दृष्ट्वा गोकर्णं नाम चाकरोत् ॥ ६५ ॥

कियत्कालेन तौ जाता तरुणौ तनयाबुधौ ।

गोकर्णः पण्डितो ज्ञानी धुन्वुकारी महाखलः ॥ ६६ ॥

स्नानशीचक्रिपाहीनो दुर्भक्षी क्रोधवर्धितः ।

दुष्परिग्रहकर्ता च शयहस्तेन भोजनम् ॥ ६७ ॥

चीरः सर्वजनद्वेषी परवेशमप्रदीपकः ।

लालनायार्भकान्धृत्या सयः कूपे न्यपातयत् ॥ ६८ ॥

हिंसकः शस्त्रधारी च दीनान्धानां प्रपीडकः ।

चाण्डालाभिरतो नित्यं पाशाहस्तः श्वसङ्गतः ॥ ६९ ॥

तेन वेश्याकुसत्रेन पित्र्यं वित्तं तु नाशितम् ।

एकदा पितरौ ताड्य पात्राणि स्वयमाहरत् ॥ ७० ॥

तन्विता कृपणः प्रोषैर्धनहीनो रुरोद ह ।

वन्ध्यत्वं तु समीचीनं कुपुत्रो दुःखदायकः ॥ ७१ ॥

क तिष्ठामि क गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहयेत् ।

प्रणान्स्त्वयामि दुःखेन हा कष्टं मम संस्पितम् ॥ ७२ ॥

तदानीं तु समागत्य गोकर्णो ज्ञानसंयुतः ।

बोधयामास जनकं वैराग्यं परिदर्शयन् ॥ ७३ ॥

असारः खलु संसारो दुःखरूपी विमोहकः ।

सुतः कस्य धनं कस्य स्नेहवाञ्छलतेऽनिशम् ॥ ७४ ॥

न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चिन्न सुखं चक्रवर्तिनः ।

सुखमस्ति विरक्तस्य मुनेरेकान्तजीविनः ॥ ७५ ॥

मुञ्चाज्ञानं प्रजारूपं मोहतो नरके गतिः ।

निपतिष्यति देहोऽयं सर्वं त्यक्त्वा वनं ब्रज ॥ ७६ ॥

तद्वाक्यं तु समाकर्ण्य गन्तुकामः पिताब्रवीत् ।

किं कर्तव्यं वने तात तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ७७ ॥

अन्धकूपे स्नेहपाशो बद्धः पशुरहं शठः ।

कर्मणा पतितो नूनं मामुद्धर दयानिधे ॥ ७८ ॥

गोकर्ण उवाच—

देहेऽस्थिमांसरुधिराभिमतिं त्यज त्वं

जायामुतादिषु सदा ममतां विमुञ्च ।

पश्यानिशं जगदिदं क्षणभङ्गनिष्ठं

वैराग्यरागसिको भव भक्तिनिष्ठः ॥ ७९ ॥

धर्मं भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान्

सेवस्व साधुपुरुषाञ्जहि कामतृष्णाम् ।

अन्यस्य दोषगुणचिन्तनमाशु मुक्त्वा

सेवाकारसमदो नितरां पितृत्वम् ॥ ८० ॥

एवं सुतोक्तिवशतोऽपि गृहं विहाय

यातो वनं स्थिरमतिर्गतपण्डितवर्षः ।

युक्तो हरेरनुदिनं परिचर्ययासौ

श्रीकृष्णमाप नियतं दशमस्य पाठात् ॥ ८१ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये विप्रमोक्षो

नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

पितर्युपरते तेन जननी ताडिता भृशम् ।

क वित्तं तिष्ठति ब्रूहि हनिष्ये लक्ष्म्या न चेत् ॥ १ ॥

इति तद्वाक्यसन्नासाञ्जनन्या पुत्रदुःखतः ।

कूपे पातः कृतो रात्रौ तेन सा निधनं गता ॥ २ ॥

गोकर्णस्तीर्थयात्रार्थं निर्गतो योगसंस्थितः ।

न दुःखं न सुखं तस्यं न वैरी नापि बान्धवः ॥ ३ ॥

पुन्यकारी गृहेऽतिष्ठत्यश्वपण्यवधूतः ।

अत्युग्रकर्मकर्ता च तत्पोषणयिमुदधीः ॥ ४ ॥

एकदा कुलटास्तास्तु भूषणान्यभिलिप्सवः ।

तदर्थं निर्गतो गेहात्कामान्यो मृत्युमस्मरन् ॥ ५ ॥

यतस्ततश्च संहृत्य वित्तं वेदम पुनर्गतः ।

ताभ्योऽयच्छतस्राणि भूषणानि कियन्ति च ॥ ६ ॥

बहुवित्तचयं दृष्ट्वा रात्रौ नार्यो व्यचारयन् ।

चीर्यं करोत्यसौ नित्यमतो राजा ग्रहीष्यति ॥ ७ ॥

वित्तं हत्वा पुनश्चैनं मारयिष्यति निश्चितम् ।

अतोऽर्थगुप्तये गूढमस्माभिः किं न हन्यते ॥ ८ ॥

निहत्यैनं गृहीत्वापि यास्यामो यत्र कुत्रचित् ।

इति ता निश्चयं कृत्वा सुप्तं सम्बद्धश्च रश्मिभिः ॥ ९ ॥

पाशं कण्ठे निधायास्य तन्मृत्युमुपचक्रमुः ।

त्वरितं न ममारसी चिन्तायुक्तास्तदाभवन् ॥ १० ॥

तप्ताङ्गारसमूहाश्च तन्मुखे हि विचित्रिषुः ।

अग्निज्वालातिदुःखेन व्याकुलो निधनं गतः ॥ ११ ॥

तं देहं मुमुचुर्गते प्रायः साहसिकाः स्त्रियः ।

न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापीदं तथैव च ॥ १२ ॥

लोकेः पृथा बदन्ति स्म दूरं यातः प्रियो हि नः ।

आगमिष्यति वर्षेऽस्मिन् वित्तलोभविकर्षितः ॥ १३ ॥

स्त्रीणां नैव तु विश्वासं दुष्टानां कारयेदुषः ।

विश्वासे यः स्थितो मूढः स दुःखेः परिभूषते ॥ १४ ॥

सुधामयं बन्धो यासां कामिनां रसवर्धनम् ।

इदयं सुरपाराधं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ १५ ॥

संहृत्य वित्तं ता याताः कुलटा बहुभर्तृकाः ।

धुन्युकारी बभूवाय महान् प्रेतः कुकर्मतः ॥ १६ ॥

वात्मारूपपरो नित्यं धावन्दशदिशोऽन्तरम् ।

शीततपपरिरिष्टो निराहारः पिपासितः ॥ १७ ॥

न लेभे शरणं कापि हा देवेति मुहुर्बदन् ।

किपत्कालेन गोकर्णो मृतं लोकादबुध्यत ॥ १८ ॥

अनापं तं विदित्वैव गयाश्राद्धमचीकर्वत् ।

यस्मिंस्तीर्थे तु संपाति तत्र श्राद्धमवर्तयत् ॥ १९ ॥

एवं भ्रमन् स गोकर्णः स्वपुत्रं समुपेयिवान् ।

रात्रौ गृहाङ्गणे स्वसुमागतोऽलक्षितः परैः ॥ २० ॥

तत्र सुप्तं स विज्ञाय पुन्यकारी स्वबान्धवम् ।

निशीथे दर्शयामास महारीद्रतं वपुः ॥ २१ ॥

सकृन्मेषः सकृद्वस्ती सकृच्च महिषोऽभवत् ।

सकृदिन्द्रः सकृच्चाग्निः पुनश्च पुरुषोऽभवत् ॥ २२ ॥

वैपरीत्यमिदं दृष्ट्वा गोकर्णो धैर्यसंपुतः ।

अयं दुर्गतिकः कोऽपि निश्चित्याप तमब्रवीत् ॥ २३ ॥

गोकर्ण उवाच—

कस्त्वमुग्रतरौ रात्रौ कुतो यातो दशामिमाम् ।

किं वा प्रेतः पिशाचो वा राष्ट्रसोऽसीति शंस नः ॥ २४ ॥

सूत उवाच—

एवं पृष्टस्तदा तेन स्रोदोद्यैः पुनः पुनः ।

अशक्तो बचनोबारे संज्ञामात्रं चकार ह ॥ २५ ॥

ततोऽञ्जली जलं कृत्वा गोकर्णस्तमुदरयत् ।

तत्सेकहतपापोऽसौ प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २६ ॥

प्रेत उवाच—

अहं भ्राता त्वदीयोऽस्मि धुन्युकारीति नामतः ।

स्वकीयेनैव दोषेण ब्रह्मत्वं नाशितं मया ॥ २७ ॥

कर्मणो नास्ति संख्या मे महाज्ञाने विवर्तिनः ।
लोकानां हिंसकः सोऽहं स्त्रीभिर्दुःखेन मारितः ॥ २८ ॥

अतः प्रेतत्वमापन्नो दुर्दशां च बहाम्यदम् ।
वाताहारेण जीवामि दैवाधीनफलोदयात् ॥ २९ ॥

अहो बन्धो कृपासिन्धो भ्रातर्मांसासु मोचय ।
गोकर्णो वचनं श्रुत्वा तस्मै वाक्यमपात्रवीत् ॥ ३० ॥

गोकर्ण उवाच—

त्वदर्थं तु गयापिण्डो मया दत्तो विधानतः ।
तत्कथं नैव मुक्तोऽसि ममादचर्यमिदं महत् ॥ ३१ ॥

गयाभ्राजान् मुक्तिश्रेदुपायो नापरस्त्विह ।
किं विधेयं मया प्रेत तत्त्वं यद सविस्तरम् ॥ ३२ ॥

प्रेत उवाच—

गयाभ्राद्वशतेनापि मुक्तिर्मे न भविष्यति ।
उपायमपरं कश्चित्त्वं विचारय साम्प्रतम् ॥ ३३ ॥

इति तद्वाक्यमाकर्ण्य गोकर्णो विस्मयं गतः ।
शतभ्राष्ट्रेन मुक्तिश्चेदसाध्यं मोचनं तव ॥ ३४ ॥

इदानीं तु निजं स्थानमातिष्ठ प्रेत निर्भयः ।
त्वन्मुक्तिसाधकं किञ्चिदाचरिष्ये विचार्य च ॥ ३५ ॥

पुन्धुकारी निजस्थानं तेनादिष्टस्ततो गतः ।
गोकर्णाश्रित्यपामास तां रात्रिं न तदध्यगात् ॥ ३६ ॥

प्रातस्तमागतं दृष्ट्वा लोकाः प्रीत्या समागताः ।
तत्सर्वं कथितं तेन यज्ज्ञातं च यथा निशि ॥ ३७ ॥

विद्वांसो योगनिष्ठाश्च ज्ञानिनो ब्रह्मवादिनः ।
तन्मुक्तिं नैव तेऽपश्यन् पश्यन्तःशस्त्रसञ्चयान् ॥ ३८ ॥

ततः सर्वैः सूर्यवाक्यं तन्मुक्तौ स्थापितं परम् ।
गोकर्णः स्तम्भनं चक्रे सूर्यवेगस्य वै तदा ॥ ३९ ॥

तुभ्यं नमो जगत्साक्षिन् ब्रूहि मे मुक्तिहेतुकम् ।
तच्छ्रुत्वा द्रुतः सूर्यः स्फुटमित्यभ्यभाषत ॥ ४० ॥

श्रीमद्भागवतान्मुक्तिः सप्ताहं वाचनं कुरु ।
इति सूर्यवचः सर्वैर्धर्मरूपं तु विधुतम् ॥ ४१ ॥

सर्वैश्चुवनं प्रयत्नेन कर्तव्यं सुकरं त्विदम् ।
गोकर्णो निश्चयं कृत्वा वाचनापै प्रवर्तितः ॥ ४२ ॥

तत्र संश्रवणार्पाय देशग्रामाज्ज्ञाना ययुः ।
षड्वन्धवृद्धमन्दाश्च तेऽपि पापक्षयाय वै ॥ ४३ ॥

समाजस्तु महाज्ञातो देवविस्मयकारकः ।
यदेवास्तनमास्थाय गोकर्णोऽकथयत्कथाम् ॥ ४४ ॥

स प्रेतोऽपि तदाऽऽयातः स्थानं पश्यन्नितस्ततः ।
सप्तग्रन्थियुतं तत्रापश्यत्कीचकमुच्छ्रितम् ॥ ४५ ॥

तन्मूलच्छिद्रमाविश्य श्रवणार्थं स्थितो हासी ।
वातरूपी स्थितिं कर्तुमशक्तो वंशमाविशत् ॥ ४६ ॥

वैष्णवं ब्राह्मणं मुखं श्रोतारं परिकल्प्य सः ।
प्रथमस्कन्धतः स्पष्टमास्थानं धेनुजोऽकरोत् ॥ ४७ ॥

दिनान्ते रक्षिता गाथा तदा चित्रं बभूव ह ।
वंशीकग्रन्थिभेदोऽभूत्सप्तशब्दं पश्यतां सताम् ॥ ४८ ॥

द्वितीयेऽङ्कि तथा सायं द्वितीयग्रन्थिभेदनम् ।
तृतीयेऽङ्कि तथा सायं तृतीयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४९ ॥

एवं सप्तदिनैश्चैव सप्तग्रन्थिविभेदनम् ।
कृत्वा स द्वादशस्कन्धश्रवणात्प्रेततां जही ॥ ५० ॥

दिव्यरूपपरो जातस्तुलसीदाममण्डितः ।
पीतवासा पनश्यामो मुकुटी कुण्डलान्वितः ॥ ५१ ॥

ननाम भ्रातरं सयो गोकर्णमिति चाब्रवीत् ।
त्वयाहं मोचितो बन्धो कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ५२ ॥

धन्या भागवती वार्ता प्रेतपीडाविनाशिनी ।
सप्ताहोऽपि तथा धन्यः कृष्णलोकफलप्रदः ॥ ५३ ॥

कम्पन्ते सर्वपापानि सप्ताहप्रवणे स्थिते ।
अस्माकं प्रलयं सद्यः कथा चेयं करिष्यति ॥ ५४ ॥

आद्रे शुष्कं लघु स्थूलं बाह्मनःकर्मभिः कृतम् ।
श्रवणं विदहेत्यायं पावकः समिधोयथा ॥ ५५ ॥

अस्मिन् वै भारते वर्षे सूरिभिर्देवसंसदि ।
अकथाश्राविणां पुंसां निष्फलं जन्म कीर्तितम् ॥ ५६ ॥

किं मोहतो रक्षितेन सुपुष्टेन बलीयसा ।

अधुवेण शरीरेण शुक्रसाश्वकपां विना

अस्थिस्तम्भं स्यापुबद्धं मांसशोणितलेपितम् ।

चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पात्रं मूत्रपुरीषयोः

जराशोकविपाकतौ रोगमन्दिरमातुरम् ।

दुष्पूरं दुर्धरं दुष्टं सदापं क्षणभङ्गुरम्

कृमिविद्भ्रस्मसंज्ञानं शरीरमिति वर्णितम् ।

अस्थिरेण स्थिरं कर्म कुतोऽयं साधयेन्न हि

यत्नातः संस्कृतं चात्रं सायं तब विनश्यति ।

तदीयरससमुष्टे काये का नाम नित्यता

सप्ताहश्रवणाहोके प्राप्यते निकटे हरिः ।

अतो दांपनिवृत्त्यर्पमेतदेव हि साधनम्

नुदनुदा इव तोयेषु मशका इव जन्तुषु ।

जायन्ते मरणादेव कथाश्रवणवर्जिताः

जडस्य शुष्कवंशस्य यत्र ग्रन्थिविभेदनम् ।

चित्रं किमु तदा चित्तग्रन्थिभेदः कथाश्रवान्

भियते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि सप्ताहश्रवणे कृते

संसारकर्ममालेपप्रक्षालनपटीयसि ।

कपातीर्थे स्थिते चित्ते मुक्तिरेव दुषेः स्मृता

एवं ब्रुवति वै तस्मिन् विमानमागमत्तदा ।

वैकुण्ठवासिभिर्पुङ्कं प्रस्फुरद्दीप्तिमण्डलम्

सर्वेषां पश्यतां भजे विमानं धुन्धुलीसुतः ।

विमाने वेष्णवान् वीक्ष्य गोकर्णो वाक्यमब्रवीत्

गोकर्ण उवाच-

अत्रैव बहवः सन्ति श्रोतारो मम निर्मलाः ।

आनीतानि विमानानि न तेषां युगपन्कुतः

श्रवणं समभागेन सर्वेषामिह दृश्यते ।

फलभेदः कुतो जातः प्रब्रुवन्तु हरिप्रियाः

हरिदासा ऋचुः-

॥ ५७ ॥ श्रवणस्य विभेदेन फलभेदोऽत्र संस्थितः ।

श्रवणं तु कृतं सर्वैर्न तथा मननं कृतम् ।

फलभेदस्ततो जातो भजनादपि मानद ॥ ७१ ॥

सप्तरात्रमुपोष्यैव प्रेतेन श्रवणं कृतम् ।

मननादि तथा तेन स्थिरचित्ते कृतं भृशम् ॥ ७२ ॥

अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं धृतम् ।

सन्दिग्धो हि हतो मन्यो व्यग्रचित्तो हतो जपः ॥ ७३ ॥

अवैष्णवो हतो देशो हतं श्राद्धमपात्रकम् ।

हतमभोत्रिपे दानमनाचारं हतं कुलम् ॥ ७४ ॥

विश्वासो गुल्फाक्येषु स्वस्मिन्दीनत्वभावना ।

मनोदोषजयश्चैव कपायां निश्चला मतिः ॥ ७५ ॥

एवमादि कृतं चेत्स्यात्तदा वै श्रवणे फलम् ।

पुनः श्रवान्ते सर्वेषां वैकुण्ठे वसतिर्ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

गोकर्णं तब गोविन्दो गोलोके दास्यति स्वयम् ।

एवमुक्त्वा ययुः सर्वे वैकुण्ठं हरिकीर्तनाः ॥ ७७ ॥

श्रवणे मासि गोकर्णः कथामूचे तथा पुनः ।

सप्तरात्रवती भूयः श्रवणं तैः कृतं पुनः ॥ ७८ ॥

कपासमासी यज्ज्ञातं श्रुतां तब नारद ॥ ७९ ॥

विमानैः सह भक्तैश्च हरिराविर्बभूव ह ।

जयशब्दा नमःशब्दास्तत्रासन् बहवस्तदा ॥ ८० ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं चक्रे हर्षात्तत्र स्वयं हरिः ।

गोकर्णं तु समालिङ्ग्याकरोत्स्वसरां हरिः ॥ ८१ ॥

श्रोतृनन्यान् घनश्यामान् पीतक्रीशोपवाससः ।

किरीटिनः कुण्डलिनस्तथा चक्रे हरिः क्षणात् ॥ ८२ ॥

तद्ग्रासे ये स्थिता जीवा आश्चर्याण्डालजातयः ।

विमाने स्थापितास्तेऽपि गोकर्णकृपया तदा ॥ ८३ ॥

प्रेषिता हरिलोके ते यत्र गच्छन्ति योगिनः ।

गोकर्णेन स गोपालो गोलोके गोपबल्लभम् ।

कथाश्रवणतः प्रीतो निर्वयी भक्तवत्सलः ॥ ८४ ॥

अयोध्यावासिनः पूर्वं यथा रामेण सङ्गताः ।
तथा कृष्णेन ते नीता गोलोकं योगिदुर्लभम् ॥ ८५ ॥

यत्र सूर्यस्य सोमस्य सिद्धानां न गतिः कदा ।
तं लोकं हि गतास्ते तु श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ८६ ॥

ब्रूमोऽत्र ते किं फलवृन्दमुज्ज्वलं
सप्ताहयज्ञेन कथासु सञ्चितम् ।

कर्णेन गोकर्णकथाधरो यैः

पीतश्च ते गर्भगता न भूयः ॥ ८७ ॥

वाताम्बुपर्णानन्ददेशोपणी-
स्तपोभिरुग्रेथिरकालसञ्चितैः ।

योगैश्च संयान्ति न तां गतिं वै

सप्ताहगाथाश्रवणेन यान्ति याम् ॥ ८८ ॥

इतिहासमिमं पुण्यं शाण्डिल्योऽपि मुनीश्वरः ।

पठते चित्रकूटस्थो ब्रह्मानन्दपरिप्लुतः ॥ ८९ ॥

आख्यानमेतत्परमं पवित्रं

श्रुतं सकृद्वै विदहेदधीधम् ।

श्राद्धे प्रयुक्तं पितृसिमावहे-

भित्त्वं सुपाठादपुनर्भवं च ॥ ९० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

गोकर्णमोक्षवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

कुमारा ऊचुः-

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामः सप्ताहश्रवणे विधिम् ।

सहायैर्वसुभिश्चैव प्रायः साध्यो विधिः स्मृतः ॥ १ ॥

दैवज्ञं तु समाहूय मुहूर्तं पृच्छ्य यत्नतः ।

विवाहे यादृशं वित्तं तादृशं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥

नभस्य आश्विनोर्जीं च मार्गशीर्षः शुचिर्नभाः ।

एते मासाः कथारम्भे श्रोतॄणां मोक्षसूचकाः ॥ ३ ॥

मासानां विप्र हेयानि तानि त्याज्यानि सर्वथा ।

सहायाश्चेतरे तत्र कर्तव्याः सोयमाश्रये ॥ ४ ॥

देशो देशो तथा सेयं वार्ता प्रेष्या प्रयत्नतः ।

भविष्यति कथा चात्र आगन्तव्यं कुटुम्बिभिः ॥ ५ ॥

दूरेहरिकथाः केचिद्दूरेवाच्युतकीर्तनाः ।

स्त्रियः शूद्रादयो ये च तेषां वोधो यतो भवेत् ॥ ६ ॥

देशो देशो विरक्ता ये वैष्णवाः कीर्तनोत्सुकाः ।

तेष्वेव पत्रं प्रेष्यं च तद्देखनमितीरितम् ॥ ७ ॥

सतां समाजो भविता सप्तरात्रं सुदुर्लभः ।

अपूर्वसरूपैव कथा चात्र भविष्यति ॥ ८ ॥

श्रीभागवतवतीपूषपानाय रसलम्पटाः ।

भवन्तश्च तथा शीघ्रमायात प्रेमनत्पराः ॥ ९ ॥

नावकाशः कदाचिद्येदिनमात्रं तथापि तु ।

सर्वथाऽऽगमनं कार्यं क्षणोऽत्रैव सुदुर्लभः ॥ १० ॥

एवमाकारणं तेषां कर्तव्यं विनयेन च ।

आगन्तुकानां सर्वेषां वासस्थानानि कल्पयेत् ॥ ११ ॥

तीर्थे वापि बने वापि गृहे वा श्रवणं मतम् ।

विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथास्थलम् ॥ १२ ॥

शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमण्डनम् ।

गृहोपस्कारमुद्धृत्य गृहकोणे निवेशयेत् ॥ १३ ॥

अर्वाक्पश्चाद्गतो यत्नादास्तीर्णानि प्रमेलयेत् ।

कर्तव्यो मण्डपः प्रोक्षैः कदलीखण्डमण्डितः ॥ १४ ॥

फलपुष्पदलैर्विघ्नग्वितानेन विराजितः ।

चतुर्दिक्षु ध्वजारोपो बहुसम्पद्द्विराजितः ॥ १५ ॥

ऊर्ध्वं समैव लोकाश्च कल्पनीयाः सविस्तरम् ।

तेषु विप्रा विरक्ताश्च स्थापनीयाः प्रबोध्य च ॥ १६ ॥

पूर्वं तेषामासनानि कर्तव्यानि यथोत्तरम् ।

वक्तुश्चापि तदा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥

उदङ्मुखो भवेद्भक्ता श्रोता वै प्राङ्मुखस्तदा ।

प्राङ्मुखश्चेद्भवेद्भक्ता श्रोता चोदङ्मुखस्तदा ॥ १८ ॥

अथवा पूर्वदिग्नेया पूज्यपूजकमध्यतः ।	तदग्रे नियमः पश्चात्कर्तव्यः श्रेयसे मुदा ।	
श्रोतृणामागमे प्रोक्ता देशकालादिकोविदेः	समरात्रं यथाशक्त्या धारणीयः स एव हि	॥ १९ ॥ ॥ ३४ ॥
विरक्तो वैष्णवो विप्रो वेदशास्त्रविशुद्धिकृन् ।	वरणं पञ्चविप्राणां कथाभङ्गनिवृत्तये ।	
दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्याऽतिनिःस्पृहः	कर्तव्यं तेहीर्जाण्यं द्वादशाष्टरविषया	॥ २० ॥ ॥ ३५ ॥
अनेकधर्मविभ्रान्ताः स्रैणाः पाखण्डवादिनः ।	ब्राह्मणान् वैष्णवांश्चान्यांस्तथा कीर्तनकारिणः ।	
शुक्लशास्त्रकपोवारं त्याज्यान्ते यदि पण्डिताः	नन्वा सम्पूज्य दत्ताज्ञः स्वयमासनमाविशेत्	॥ २१ ॥ ॥ ३६ ॥
यक्तुः पार्थे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ।	लोकवित्तधनमागुरुत्रिचिन्तां व्युदस्य च ।	
पण्डितः संशयच्छेत्ता लोकबोधनतत्परः	कथाचित्तः शुद्धमतिः स लभेत्फलमुत्तमम्	॥ २२ ॥ ॥ ३७ ॥
यत्रा धीरं प्रकर्तव्यं दिनदवांग्रतामये ।	आसूपादपमारभ्य सार्धत्रिप्रहरान्तकम् ।	
अरुणोदयेऽसी निर्वर्त्य शीघ्रं स्नानं समाचरेत्	वाचनीया कथा सम्पृग्भीरुकण्ठं सुपीमता	॥ २३ ॥ ॥ ३८ ॥
नित्यं संक्षेपतः कृत्वा सन्न्यासं स्वं प्रयत्नतः ।	कथाविरामः कर्तव्यो मध्याह्ने पटिकाद्वयम् ।	
कथाविप्रविषयाताय गणनाथं प्रपूजयेत्	तत्कथामनु कार्यं वै कीर्तनं वैष्णवैस्तदा	॥ २४ ॥ ॥ ३९ ॥
पितृन् सन्तर्प्य शुद्धयर्थं प्रापश्चित्तं समाचरेत् ।	मलमूत्रजयार्थं हि लघ्वाहारः सुखावहः ।	
मण्डलं च प्रकर्तव्यं तत्र स्थाप्यो हरिस्तथा	हविष्यान्नेन कर्तव्यो ह्येकवारं कथार्पिना	॥ २५ ॥ ॥ ४० ॥
कृष्णमुद्दिश्य मन्त्रेण चरेत्पूजाविधिं क्रमान् ।	उपोष्य समरात्रं वै शक्तिश्चेच्छृणुयात्तदा ।	
प्रदक्षिणमस्कारान् पूजान्ते स्तुतिमाचरेत्	पृतपानं पयःपानं कृत्वा वै शृणुयात्सुखम्	॥ २६ ॥ ॥ ४१ ॥
संसारसागरे मग्नं दीनं मां करुणानिधे ।	फलाहारेण वा भाग्यमेकमुक्तेन वा पुनः ।	
कर्ममोहगृहीताहं मामुद्धर भवार्णवान्	सुखसाध्यं भवेद्यत् कर्तव्यं श्रवणाय तत्	॥ २७ ॥ ॥ ४२ ॥
श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः ।	भोजनं तु वरं मन्ये कथाश्रवणकारकम् ।	
कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीपसमन्विता	नोपवासो वरः प्रोक्तः कथाविप्रकरो यदि	॥ २८ ॥ ॥ ४३ ॥
ततस्तु श्रीफलं धृत्या नमस्कारं समाचरेत् ।	सप्ताहव्रतिनां पुंसां नियमाश्रुणु नाद ।	
स्तुतिः प्रसन्नचित्तेन कर्तव्या केवलं तदा	विष्णुदीक्षाविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे	॥ २९ ॥ ॥ ४४ ॥
श्रीमद्भागवताख्योऽयं ग्रन्थश्च कृष्ण एव हि ।	ब्रह्मचर्यमधःसुप्तिः पञ्चावल्यां च भोजनम् ।	
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे	कथासमाप्तौ भुक्तिं च कुर्यान्नित्यं कथाव्रती	॥ ३० ॥ ॥ ४५ ॥
मनोरथो मदीयोऽयं सफलः सर्वथा त्वया ।	द्विदलं यपु तैलं च गरिष्ठान्नं तपैव च ।	
निर्विघ्नेनैव कर्तव्यो दासोऽहं तव केशव	भाबदुष्टं पशुपितं जहान्नित्यं कथाव्रती	॥ ३१ ॥ ॥ ४६ ॥
एवं दीनबन्धः प्रोच्य वक्तारं चाप पूजयेत् ।	कामं क्रोधं मदं मानं मत्सरं लोभमेव च ।	
सम्पूज्य वसभूषाभिः पूजान्ते तं च संस्तवेत्	दम्भं मोहं तथा द्वेषं दुर्येव कथाव्रती	॥ ३२ ॥ ॥ ४७ ॥
शुक्लरूपं प्रबोधय सर्वशास्त्रविशारद ।	वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोब्रतिनां तथा ।	
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशाय	सीराजमहतां निन्दां वर्जयेयः कथाव्रती	॥ ३३ ॥ ॥ ४८ ॥

रजस्वलान्पजम्लेच्छपतितव्रात्यकैस्तदा ।

द्विजद्विद्वेदबाहीश्च न वदेयः कथाव्रती ॥ ४९ ॥

सत्यं शीघ्रं दयां मीनमार्जवं विनयं तथा ।

उदारमानसं तद्वदेवं कुर्यात्कथाव्रती ॥ ५० ॥

दरिद्रश्च धयी रोगी निर्भायः पापकर्मवान् ।

अनपत्यो मोक्षकामः भृगुयाच कथामिमाम् ॥ ५१ ॥

अपुष्या काकवन्ध्या च वन्ध्या या च मृताश्वका ।

सबद्धाश्च या नारी तथा धाव्या प्रपन्नतः ॥ ५२ ॥

एतेषु विधिना धावे तदक्षयतरं भवेत् ।

अत्युत्तमा कथा दिव्या कोटिपद्मफलप्रदा ॥ ५३ ॥

एवं कृत्वा व्रतविधियुपासनमथाचरेत् ।

जन्माष्टमीव्रतमिव कर्तव्यं फलकाङ्क्षिभिः ॥ ५४ ॥

अकिञ्चनेषु भक्तेषु प्रायो नोपापनाग्रहः ।

श्रवणेनैव पूतास्ते निष्कामा वैष्णवा यतः ॥ ५५ ॥

एवं नगाहपङ्केऽस्मिन् समाप्ते श्रोतृभिस्तदा ।

पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्यातिभक्तितः ॥ ५६ ॥

प्रसादतुलसीमाला श्रोतृभ्यश्चाप दीयताम् ।

मृदन्नतालालितं कर्तव्यं कीर्तनं ततः ॥ ५७ ॥

जयशब्दं नमःशब्दं शङ्खशब्दं च कारयेत् ।

शिष्टेभ्यो याचकेभ्यश्च वित्तमन्नं च दीयताम् ॥ ५८ ॥

विरक्तश्वेद्वेच्छेता गीता वाच्या परेऽहनि ।

गृहस्थश्चेतदा होमः कर्तव्यः कर्मशान्तये ॥ ५९ ॥

प्रतिशोकं तु जुहुयाद्विधिना दशमस्य च ।

पायसं मधु सर्पिश्च तिलान्नादिकसंपुतम् ॥ ६० ॥

अथवा हवनं कुर्याद्वायव्या सुसमाहितः ।

तन्मयत्वात्पुराणस्य परमस्य च तत्त्वतः ॥ ६१ ॥

होमाशक्ती बुधो हीम्यं दद्यात्तलसिद्धये ।

नानाच्छिद्रनिरोधार्थं न्यूनताधिकतानयोः ॥ ६२ ॥

दोषयोः प्रशमार्थं च पठेन्नामसहस्रकम् ।

तेन स्यात्सफलं सर्वं नास्त्यस्मादधिकं यतः ॥ ६३ ॥

द्वादश ब्राह्मणान् पश्चाद्भोजयेन्मधुपायसैः ।

दद्यात्सुवर्णं धेनुं च व्रतपूर्णत्वहेतवे ॥ ६४ ॥

शक्ती पलत्रयमितं स्वर्णसिंहं विधाय च ।

तत्रास्य पुस्तकं स्थाप्यं लिखितं ललिताक्षरम् ॥ ६५ ॥

सम्पूज्याबाह्वनार्यैस्तदुपचरिः सदक्षिणम् ।

वस्त्रभूषणगन्धार्थैः पूजिताय यतात्मने ॥ ६६ ॥

आचार्याय सुधीर्दत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः ।

एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणे ॥ ६७ ॥

फलदं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ।

धर्मकार्मार्थमोक्षाणां साधनं स्यान्न संशयः ॥ ६८ ॥

कुमारा ऊचुः—

इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

श्रीमद्भागवतेनैव भुक्तिमुक्ती करो स्थिते ॥ ६९ ॥

सूत उवाच—

इत्युक्त्वा ते महात्मानः श्रोतुर्भागवतीं कथाम् ।

सर्वपापहरां पुण्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् ॥ ७० ॥

भृष्वतां सर्वभूतानां सप्ताहं नियतात्मनाम् ।

यथाविधि ततो देवं तद्वपुः पुरुषोत्तमम् ॥ ७१ ॥

तदन्ते ज्ञानवैराग्यभक्तीनां पुष्टा परा ।

तारुण्यं परमं चाभूत्सर्वभूतमनोहरम् ॥ ७२ ॥

नारदश्च कृतार्थोऽभूत्सिद्धे स्वीये मनोरथे ।

पुलकीकृतसर्वाङ्गः परमानन्दसम्भूतः ॥ ७३ ॥

एवं कथां समाकर्ण्य नारदो भगवन्नृपिः ।

प्रेमगद्गदया वाचा तानुवाच कृताञ्जलिः ॥ ७४ ॥

नारद उवाच—

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिः करुणापरीः ।

अयं मे भगवोद्भवः सर्वपापहरो हरिः ॥ ७५ ॥

श्रवणं सर्वधर्मैर्भ्यो वरं मन्ये तपोधनाः ।

वैकुण्ठस्थो यतः कृष्णः श्रवणाद्यस्य तभ्यते ॥ ७६ ॥

सूत उवाच—

एवं ब्रुवति वै तत्र नारदे वैष्णवोत्तमे ।

परिग्रमन् समायातः शुको योगेश्वरस्तदा ॥ ७७ ॥

तत्राययी पोडशवार्षिकस्तदा
व्यासात्मजो ज्ञानमहाविचन्द्रमाः ।

कथावसाने निजलाभपूर्णः

प्रेम्णा पठन् भागवतं शनैः शनैः

॥ ७८ ॥

दृष्ट्वा सदस्याः परमोक्तेजसं

सद्यः समुत्थाय ददुर्महासनम् ।

प्रीत्या सुरर्षिस्तमपूजयन्मुखं

स्थितोऽबदत्संगुणतामलां गिरम्

॥ ७९ ॥

श्रीशुक उवाच-

निगमकल्पतरोगलितं फलं

शुकमुखादमृतद्रवसंपुतम् ।

पिबत भागवतं रसमालयं

मुहुर्हो रसिका भुवि भायुकाः

॥ ८० ॥

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां

वेद्यं वास्तवमत्र यस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।

श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परीश्वरः

सद्यो हृद्यवरूप्यतेऽत्र कृतिभिः श्रुतुभिस्तत्त्वज्ञानात् ॥ ८१ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणतिलकं यद्वैष्णवानां धनं

यस्मिन् पारमहंस्यमेवममलं ज्ञानं परं गीयते ।

यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं

तत्त्ववृण्वन् प्रपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुच्येन्नरः ॥ ८२ ॥

स्वर्गे सत्ये च कैलासे वैकुण्ठे नास्त्ययं रसः ।

अतः पिबन्तु सद्भाग्या मा मा मुञ्चत कर्हिचित् ॥ ८३ ॥

सूत उवाच-

एवं ब्रुवाणे सति बादरायणौ

मध्ये सभायां हरिराविरासीत् ।

प्रहादबल्युद्धवफाल्गुनादिभि-

र्वृतः सुरर्षिस्तमपूजयच तान्

॥ ८४ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नं महदासने हरिं

ते चक्रिरे कीर्तनमग्रतस्तदा ।

भवो भवान्या कमलासनस्तु

तत्रागमत्कीर्तनदर्शनाय

॥ ८५ ॥

प्रहादस्तालधारी तरलगतितया चोद्भवः कांस्यधारी

वीणाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्तानुनोऽभूत् ।

इन्द्रोऽवादीन्मृदङ्गं जयजयसुकराः कीर्तने ते कुमारा

यत्राग्रे भाववक्ता सरसरचनया व्यासपुत्रो बभूव ॥ ८६ ॥

ननर्त मध्ये त्रिकमेव तत्र

भक्त्यादिकानां नटवत्सुतेजसाम् ।

अलौकिकं कीर्तनमेतदीक्ष्य

हरिः प्रसन्नोऽपि वचोऽब्रवीत्

॥ ८७ ॥

मत्तो वरं भाववृताद् वृणुष्वं

प्रीतः कथाकीर्तनतोऽस्मि साम्प्रतम् ।

श्रुत्वेति तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः

प्रेमाद्रिचिन्ता हरिर्मुखिरे ते

॥ ८८ ॥

नगाह्वापासु च सर्वभक्ते-

रेभिसन्त्वया भाव्यमिति प्रथत्वात् ।

मनोरथोऽयं परिपूर्णय-

स्तथेति चोत्त्वान्तरधीयताञ्च्युतः

॥ ८९ ॥

ततोऽनमत्तचरणेषु नारद-

स्तथा शुकादीनपि तापसांश्च ।

अथ प्रहृष्टाः परिनष्टमोहाः

सर्वे ययुः पीतकपाप्रताप्ते

॥ ९० ॥

भक्तिः सुताभ्यां सह रक्षिता सा

शाखे स्वकीयेऽपि तदा शुकेन ।

अतो हरिर्भागवतस्य सेवना-

च्चिन्तं समापाति हि वैष्णवानाम्

॥ ९१ ॥

दारिद्र्यदुःसन्ज्वरदाहितानां

मायापिशाचीपरिमर्दितानाम् ।

संसारसन्धौ परिपातितानं

क्षेमाय वै भागवतं प्रगर्जति

॥ ९२ ॥

शौनक उवाच-

शुकेनोक्तं कदा राष्ट्रे गोकर्णेन कदा पुनः ।

सुरर्षये कदा ब्राह्मेष्ठिन्धि मे संशयं त्विमम्

॥ ९३ ॥

सूत उवाच—

आकृष्णनिर्गमात्रिंशद्वर्षाधिकगते कलौ ।
 नवमीतो नभस्ये च कथारम्भं शुक्रोऽकरोत् ॥ ९४ ॥
 परीक्षिच्छूवणान्ते च कलौ वर्षशतद्वये ।
 शुद्धे शुची नवम्यां च धेनुजोऽकथयत्कथाम् ॥ ९५ ॥
 तस्मादपि कलौ प्राप्ते त्रिंशद्वर्षगते सति ।
 ऊचुरूर्जे सिते पक्षे नवम्यां ब्रह्मणः सुताः ॥ ९६ ॥
 इत्येतत्ते समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।
 कलौ भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी ॥ ९७ ॥
 कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च
 मुक्त्येकहेतुमिह भक्तिविलासकारि ।
 सन्तः कथानकमिदं पिबतादरेण
 लोके हि तीर्थपरिशीलनसेवया किम् ॥ ९८ ॥
 स्वपुरुषमपि वीक्ष्य पाशहस्तं
 वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।
 परिहर भगवत्कथासु मत्तान्-
 प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम् ॥ ९९ ॥

असारे संसारे विषयविषयसङ्गाकुलधियः

क्षणार्धं क्षेमार्धं पिबत शुक्रगापातुलसुषाम् ।

किमर्थं न्यर्थं भो ब्रजत कुपथे कुत्सितकथे

परीक्षितसाक्षी यच्छूवणगतमुत्सुकिकथने ॥ १०० ॥

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुकेनेरिता कथा ।

कण्ठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥ १०१ ॥

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं

सपदि निगदितं ते शास्त्रपुञ्जं विलोक्य ।

जगति शुक्रकथातो निर्मलं नास्ति किञ्चित्

पिब परमुखहेतोर्द्वादशास्कन्धसारम् ॥ १०२ ॥

एतां यो नियततया शृणोति भक्त्या

यश्चेनां कथयति शुद्धवैष्णवाग्रैः ।

ती सम्पद्विधिकरणात्फलं लभेते

याथाचार्यज्ञ हि भुवने किमप्यसाध्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीषष्ठपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

श्रवणविधिकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

विषयानुक्रमिका

अध्यायः विषयाः

प्रथमस्कन्धः १-३५

१. मद्रत्नाचरणम् । मेमिशक्षेत्रे सूतागमनम् । शीनकप्रश्नाः ।
२. सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । शुकप्रशंसाप्रमाणौ । भगवत्कथाश्रवणस्यावश्यकत्वकथनपूर्वकं तन्महिमवर्णनम् ।
३. पौरुषरूपमारभ्य कल्किपर्यन्तं भगवतश्चतुर्विंशत्यवतारवर्णनम् । भागवतपुराणोदयः ।
४. शीनकस्य भागवतोत्पत्त्यादिविषयप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचने व्यासचत्वारः । कृतानेककार्यस्य तस्यापरितोषो नारादगमनं च ।
५. व्यासनारदसंवादे व्यासस्य स्वापरितोषनिमित्तप्रश्नः । नारदस्य समाधिभाषया हरिगुणवर्णनग्रन्थरचनप्राधान्यं । तत्सोपकृतया स्वपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनारम्भः ।
६. नारदपूर्वजन्मकथनानुवृत्तिः । व्यासमागम्य तद्रमनं च ।
७. व्यासेन भागवतग्रन्थरचना शुकस्याध्यापनं च । परीक्षितपाकपनप्रतिज्ञा । तत्परीक्षितकथा पाण्डवकपोद्देशः । अश्वत्थाम्नो वृत्तान्तः ।
८. कृष्णेन द्रौपद्याः सान्त्वनम् । कृष्णं प्रस्थिते उचराया अभिषावनं प्राधान्यं च । कृष्णेन गर्भस्य रक्षणम् । कुन्तीस्तुतिः ।
९. धर्मराजव्यथा । विशसनं प्राप्य भीष्मदर्शनम् । मुनीनामागमो भीष्मोपदेशो भीष्मस्तुतिश्च ।
१०. कृष्णस्य द्वारकागमनम् । इतिनावत्यां प्रस्थानवैभवम् । लीलां वचनम् । धर्मराजेन सैन्यप्रेषणम् । द्वारकायामुत्सवः ।
११. परीक्षितो जन्म । धर्मराजसन्तोषः । चित्रेज्जैतकपनकथनं च ।
१२. विदुरस्य इतिनापुरीक्षितनिबर्तनम् । युधिष्ठिरस्य कुशलप्रश्नः । विदुरेण धृतराष्ट्रस्य बोधनम् । तेषां वनप्रवेशस्तत्र नासो धर्मराजप्रलापो नारदेन तस्य सान्त्वनं च ।
१३. पार्थस्य द्वारकागमनम् । धर्मराजेन इतिनावत्यामनिष्टदर्शनम् । पार्थस्य प्रतिनिवृत्तिः । कान्तिहीनमुत्तं तं दृष्ट्वा धर्मराजस्य प्रश्नाः ।
१४. पार्थप्रलापः, कृष्णतिरोधानकथनं कृष्णमहिमानुसन्धानं च ।
१५. कृष्णगतिं धृत्वा पाण्डवानां वीराध्वगमनं युधिष्ठिरस्य लयचिन्तनं च ।
१६. परीक्षितो राज्यप्राप्तिः । कलिप्रवेशं धृतवतस्तस्य जैत्रयात्रा । पराधर्मसंबाधश्च ।
१७. परीक्षिता कलेः सन्नर्जनम् । पराधर्मयोराराधनं संबाधश्च । भीमाय कलेय अवस्थानार्थं पथस्थानदानं च ।
१८. परीक्षितो मृगयागमनम् । आधमे विप्रतिस्कारः । तन्मुखापच ।
१९. परीक्षितः पश्चात्तापः । गद्गायां प्रायोपवेशः । तत्र मुनीनामागमनं च ।
२०. तत्र शुकगमनम् । राज्ञा तस्य प्रशंसा । धीतव्यादिविषये प्रश्नश्च ।

द्वितीयस्कन्धः ३६-५४

१. शुकप्रतिवचनारम्भः । मुमूर्षोः कर्तव्यवर्णनम् । भागवतप्रवचनप्रतिज्ञा । सद्वाङ्मोक्षेसेन राज्ञः श्रोतसादनम् । विराट्प्राप्त्यनुविधिश्च ।
२. हृदयाकाशगतरूपोपासनम् । योगधारणयोऽङ्गान्तिः ।
३. मुमूर्षुणा यदकर्तव्यं कर्तव्यं च । पुनः शीनकप्रश्नो हरिसैवाविहीनस्य निन्दनं च ।
४. सूतेन राजप्रश्रानामनुवादः शुकस्य मद्रत्नाचरणं च ।
५. ब्रह्मनारदसंवादे नारदकृतपूर्वपक्षस्य ब्रह्मणा निराकरणम् । हरिमाहात्म्यप्रतिपादनाय सृष्टिकथनं च ।
६. अण्डान्तः सृष्टिकथनानुवृत्तिः । ब्रह्मणो यज्ञकरणम् । भगवन्स्तुतिश्च ।

७. ब्रह्मणा नारदाय हरेरवताराणां वर्णनं लोकेषु तद्विपुलीकरणादेशश्च ।
८. परीक्षितो विशेषप्रश्नाः प्रतिबचने शुक्रस्योपामन्त्रणं च ।
९. शुक्रस्य प्रतिबचनोपक्रमः । ब्रह्मण सृष्टिः । तस्य तपः । वैकुण्ठदर्शनम् । हरिणा तस्य वरदानं चतुःश्लोकीभागवतोपदेशः । भागवतागतिक्रमश्च ।
१०. पुराणस्य दशलक्षणानि । अण्डान्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिस्तत्र देवानां प्रवेशः । भगवतो रूपद्वयस्य प्रशंसा । विदुरमैत्रेयसंवादविषये शीनकप्रश्नश्च ।

तृतीयस्कन्धः ५५-११६

१. धृतराष्ट्रपचारदर्शनेन विदुरस्य तीर्थयात्रा । यमुनातटे उद्भवदर्शनं, यादवानां क्षेमप्रश्नश्च ।
२. उद्भवस्य प्रतिबचनम् । कृष्णमहिम्नः प्रशंसा । कृष्णजन्मारभ्याशारद्धिद्वारं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
३. कंसवधमारभ्य प्रभासयात्रापार्ष्णं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
४. प्रभासे यादवानां नाशः । बदरी गन्तुमुद्भवस्यादेशः । तत उद्भवस्य गमनं च ।
५. हरद्वारे विदुरमैत्रेयसमागमः । उपसत्तिपूर्वकं तत्त्वोपदेशप्रार्थना ।
६. मैत्रेयप्रतिबचनम् । सृष्टिकथनम् । ब्रह्माण्डनिर्माणे तत्त्वदेवानामशक्तिः प्रार्थनं च ।
७. ब्रह्माण्डसृष्टिः । तदन्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिः । तत्र तत्त्वदेवानां सञ्चापाराणां प्रवेशश्च ।
८. सृष्ट्यादिभगवद्व्यापारविषये विदुरस्य प्रश्नः । मैत्रेयस्य समाधानम् । पुनः सविस्तरं विदुरप्रश्नाः ।
९. विदुरप्रश्नोत्तरतया भागवतकथनप्रतिज्ञा । शेषद्वारा भागवतागतिक्रमः । ब्राह्मकल्पे ब्रह्मणः सृष्टिः । ब्रह्मणः स्वमूलान्वेषणं भगवद्दर्शनं च ।
१०. ब्रह्मणः स्तुतिः । भगवतः प्रसन्नता आश्वासनं च ।
११. ततो ब्रह्मणः सृष्टिः पद्धिर्वा त्रिविधा च ।
१२. कालस्वरूपम् । युगमानादि । पाप्रकल्पः बराहकल्पश्च ।
१३. ब्रह्मणा सनकादीनां रुद्रप्रजापतिमनुनां च सृष्टिः । ब्रह्मण्डान्तः सर्वसृष्टिश्च ।
१४. स्वायम्भुवमनुचरितविषये विदुरप्रश्नः । मनोर्भूमिस्थापनयत्नः । बराहावतारश्च ।
१५. हिरण्यकयोर्कल्पविषये विदुरप्रश्नः । मैत्रेयप्रतिबचनम् । दितेर्विबन्धः दितिकाव्यपसंवादः । काश्यपेन पौत्रगुणकथनेन दितेः सान्त्वनं च ।
१६. देवानां चतुर्मुखोपसत्तिः । ब्रह्मणा जयविजययोः शापप्रसन्नकथनम् । ताभ्यां सनकादीनां रोधः शापश्च ।
१७. भगवतो बहुरागमनम् । सनकादिभिः संवादः । तच्छापोररीकरणं दूतयोरश्वासनं च ।
१८. हिरण्यकयोरजन्म । अपशकुनानि । हिरण्याक्षदिविजयश्च ।
१९. हरिहिरण्याक्षसमागमस्तयोर्पुद्गं च ।
२०. पुद्गानुवृत्तिः । हिरण्याक्षवधः ।
२१. पुनः सङ्क्षेपेण सृष्टिकथनम् । यक्षादिमानुषान्देहसृष्टिश्च ।
२२. विन्दुरसि कर्मस्य तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः कर्मस्यादेशः । देवद्वया सह स्वायम्भुवमनोर्विन्दुरसिरोगमनम् । कर्मप्रश्नश्च ।
२३. मनुना देवद्यूतीविवाहस्य प्रस्तावः । ससमर्थं कर्मस्याद्वीकारः । कर्मदेवद्यूतीविवाहश्च ।
२४. देवद्व्याः कर्ममानुग्रहः । दुहितृणामुत्पत्तिः । प्रब्रज्याकामं कर्ममं प्रति देवद्व्याः प्रार्थनम् ।
२५. पट्वा आश्वासनम् । कपिलावतारः । कर्मप्रब्रज्या तद्वतिश्च ।
२६. देवद्व्याः कपिलोपसत्तिः । कपिलोपदेशः । सतां लक्षणम् । भक्तिस्वरूपस्य तन्माहात्म्यस्य च निरूपणम् ।

२७. तत्त्वानां सङ्ख्यानम् । तद्व्यवधानां च कथनम् ।
२८. अध्यात्मसाधनतया मनोऽसङ्गत्वाभ्यासः । प्रकृतिपुरुषयोर्वियोगे देवदूतीश्वरः कपिलस्य तत्परिहारश्च ।
२९. योगलक्षणम् । आसनायष्टाङ्गानि । ध्येयमूर्तिवर्णनम् ।
३०. भक्तियोगप्रकाराणां निरूपणम् ।
३१. वैराग्यार्थं जीवमुतिनिरूपणम् । वार्धक्यमरणनरकदुःखानि च ।
३२. जीवस्य गर्भवासजननादिदुःखम् । कृपिजीवस्य विशेषः ।
३३. योगिनां गतिः । अर्चिरादिमार्गगतानामेवानिवृत्तिः । तस्या भक्त्यैकसाध्यत्वम् ।
३४. देवदूत्याः कपिलस्तुतिः । कपिलेन मानुराधासनम् । कपिलस्य गमनम् । देवदूत्यास्तपो भगवत्प्राप्तिश्च ।

चतुर्थस्कन्धः ११७-१७८

१. स्वायम्भुवदीहित्रवंशचारित्र्यम् । यज्ञदत्तावतारी नरनारायणावतारश्च ।
२. दाक्षायणीकथा । विश्वसृजां यज्ञे कद्रस्य निरस्कारः । शापप्रतिशापी ।
३. दक्षस्य बृहस्पतिसंयोगम् । सत्याः प्रार्थना । शिवस्यासम्मतिरपायसूचना च ।
४. सत्या गमनम् । यज्ञशालायामवज्ञा । सत्या रोषवचनानि ।
५. लघचिन्तनेन योगाग्री सत्या देहत्यागः । दक्षिणाग्री भृगोर्होमश्च ।
६. वीरभद्रादिभिः सह शिवेन दाक्षध्वरस्य भङ्गः ।
७. देवैः सह ब्रह्मणाः कैलासगमनं शिवप्रशंसा च ।
८. शिवस्य प्रसादः । वरदानम् । यज्ञशालामागत्य यज्ञपूर्तिश्च ।
९. स्वायम्भुवपुत्रवंशचरितम् । सुकचिवाचा ध्रुवस्य निर्गमनं, नारदसमागम उपदेशौ, ध्रुवस्य तपश्च ।
१०. ध्रुवस्य बासुदेवसाक्षात्कारः । तत्स्तुतिः प्रतिनिवर्तनं च ।
११. ध्रुवस्य पुष्पजनेर्पुङ्गवमनुवाक्येनोपशमश्च ।
१२. धनदस्यागमनं तत्संबादश्च । ध्रुवस्य राज्यशासनं ध्रुवलोकप्राप्तिश्च ।
१३. ध्रुववंशः । अहस्य यज्ञे देवानामनागमनम् । वेनजन्म, तस्य हिंसाचारः ।
१४. भृग्यादिभिर्वेनस्यापदेशः । तत्तिरस्कारः । वेनस्यासदादेशः । मुनिभिः तस्य हननम् ।
१५. पृथोः पश्चाभिप्रेकः । तस्य स्वप्रशंसाप्रतिपेक्षश्च ।
१६. सूतादिभिः प्रशंसान्याजेन भवितव्यस्य वृषुचरितस्य गानम् ।
१७. पृथोः धरायै क्रोधः । परायास्तत्स्तुतिश्च ।
१८. धराया उपायप्रतिपादनम् । वत्सदोहनभेदेन पृथोः सर्वदोहनम् ।
१९. शताश्वमेधदीक्षितस्य पृथोर्वज्रवेधश्च । राज्यसमृद्धिः । अन्तिमे यज्ञे शङ्केणश्वस्य हरणम् । पाषण्डसृष्टिः । अन्ततः सन्धानं च ।
२०. भगवदादेशः । इन्द्रस्य क्षमापणं च ।
२१. पुनः पुरप्रवेशः । सत्रपागः । प्रजासम्बोधनं तासां वाचश्च ।
२२. तत्र सनकाद्यागमनम् । राज्ञः प्रार्थना । सनत्कुमारोपदेशो राज्ञो धन्यतावचनानि च ।
२३. पृथोस्तपोवनगमनम् । लघचिन्तनेन देहत्यागः । अर्चिषो गतिश्च ।

२४. पृथोर्वशे बहिष्मतो जन्म । प्रचेतसां जन्म । तेषां रुद्रदर्शनं तदुपदेशो रुद्रगीता च ।
 २५. नारदागमनम् । बहिष्मतः प्रार्थनया पुरञ्जनचरितकथनोपक्रमः । पुरञ्जनासादितपुरीवर्णनम् । तस्य प्रमदोत्तमाप्राप्तिस्तयोर्दाम्पत्यं च ।
 २६. पुरञ्जनस्य मृगया । प्रतिनिवृत्तेन तेन पुरञ्जन्वाः सान्त्वनं च ।
 २७. तयोः सुखेन कालयापनम् । प्रञ्चारकालकन्यासहितगन्धर्वैः पुष्यारोपः ।
 २८. पुरीषातः । पुरञ्जनस्य विदर्भराजकुमारितया जन्म । पाण्ड्यदेशेन विवाहः । तपोवने पाण्ड्यदेशनाशः । पुरञ्जनस्य विलापः । अविज्ञातसखस्य बोधनं च ।
 २९. बहिष्मत्प्रार्थनया नारदेन विविच्य सर्वस्वार्थस्य कथनम् ।
 ३०. प्रचेतसां तपः । भगवत्साक्षात्कारः । वार्ध्वाविवाहो दक्षजन्म च ।
 ३१. प्रचेतसां प्रव्रजनम् । तेषां नारदसमागमः संवादश्च । विदुरस्य प्रतिनिवर्तनं च ।

पञ्चमस्कन्धः १७९-२१४

१. प्रियव्रतकथा । तस्य विवाहः । आग्नीध्रादिसुतोत्पत्तिः । तस्य महिमा गतिश्च ।
 २. आग्नीध्रतपः । पूर्वचित्तिप्राप्तिः । नाभ्यादिसुतप्राप्तिः । तस्य गतिश्च ।
 ३. नाभेर्यज्ञः । भगवदाविर्भावे सति पुरोधसां वचनानि । ऋषभावतारश्च ।
 ४. ऋषभस्य राज्याभिषेकादिः । नाभेरगतिः । ऋषभस्य जयन्त्यां सुतज्ञातोत्पत्तिः ।
 ५. ऋषभस्य स्वपुत्रान् प्रत्युपदेशः । अवधूतचर्यां योगसिद्ध्यादिश्च ।
 ६. ऋषभावतारसमाप्तिस्तस्य महिमा च ।
 ७. भरतकथा । पुलहाश्रमं गत्वा तस्य तपश्चरणम् ।
 ८. भरतस्य हरिणीशावप्राप्तिः । तत्रातिशेहः । तेन हरिणजन्वप्राप्तिश्च ।
 ९. आश्विनसकुले जन्म । जडताविडम्बनम् । देहानभिमतिसंरणादभीतिश्च ।
 १०. भरतरङ्गणसमागमः । तयोः संवादः । रङ्गणस्य शरणागतित्वम् ।
 ११. भरतोपदेशः । हरिगुरुचरणोपासनाया मनोजयसम्पादनादेशः ।
 १२. रङ्गणप्रभः । भरतने स्वयाचां विवरणं स्वपूर्वजन्माभिख्यापनं च ।
 १३. भरतोपदेशः । संसारस्वरूपवर्णनम् । राज्ञः प्रशासावचनानि च ।
 १४. पूर्वाध्याये पारोक्ष्येण कथितस्य संसारस्वरूपस्य विविच्य कथनम् ।
 १५. प्रियव्रतान्ववाये गयस्य जन्म । तन्महिमा । प्रियव्रतवंशकथनसमाप्तिश्च ।
 १६. भूमण्डलवर्णनम् । तत्र मेरोरिळावृतस्य जम्बूद्वीपस्य च वर्णनम् ।
 १७. भागीरथीगद्यम् । मेरोरनुर्दिशं तस्याः शालाः । इळावृते भवस्योपासनं च ।
 १८. जम्बूद्वीपगतभद्राथहरिवर्षादिलिखण्डानां तत्रत्यानामुपासनस्य च वर्णनम् ।
 १९. जम्बूद्वीपगतकिम्पुरुषभारतवर्षाणां वर्णनम् । भारतवर्षप्रशांसा च ।
 २०. प्रधकुशक्रौडशकपुष्करद्वीपानां लोकालोकावर्तस्य च वर्णनम् ।
 २१. ज्योतिश्चक्रानुवर्णनम् । तत्र विशिष्य सूर्यगतिवर्णनम् ।
 २२. सूर्यगतिविवेचनम् । चन्द्रादिग्रहाणां वर्णनम् । शिशुमाररूपस्य च वर्णनम् ।

२३. भूविबराणामतद्वादिसप्तलोकानां वर्णनम् । शेषस्य मदिमा च ।
 २४. विविधनरकाणां तत्रिमितभूतदुष्कर्मणां च कथनम् ।

पष्ठस्कन्धः २१५-२४९

१. राज्ञो नरकनिवारणोपायप्रश्नः । अजामिळकपा । विष्णुदूतानां प्रश्नः । यमदूतानामुत्तरदानं च ।
२. विष्णुदूतानां प्रतिवचनम् । अजामिळस्योद्घोषः । अन्ते सद्गतिश्च ।
३. यमस्य स्वदूतैः संवादः । विष्णुत्कर्षकपनं वेष्णवप्रशंसा च ।
४. प्रचंतसां कथा । दध्नजन्म । तस्य विवाहः तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः । हंसगुह्यस्तोत्रम् । भगवदनुग्रहश्च ।
५. इष्यधानां जन्म । तेषां नारदस्य कूटप्रश्नाः प्रश्न्या च । एवं शबलाधानासि ।
६. ब्रह्मणा दक्षस्यानुनयः । पष्टिदुष्टितृणां प्राप्तिः । तासां वंशः । विश्वरूपवरणं च ।
७. इन्द्रं गुरोस्तिरस्कारः । अरिभ्यः पराभवः । विश्वरूपोपसृतिः । तस्य प्रतिवचश्च ।
८. नारायणवर्म, सत्यासं, सफलभुति ।
९. विश्वरूपवधः । तेन प्राप्तया ब्रह्महत्याया विभागः । वृत्रजन्म । देवानां तपः भगवदावासानं च ।
१०. देवानां दर्शय्युपसृतिः । तेन स्वास्थिदानम् । बह्मनिर्मितिः । इन्द्रस्य युद्धोपमः । दैत्यानां पलायनं च ।
११. वृत्रस्य संरम्भः । इन्द्रमुरितय वचनानि ।
१२. वृत्रस्य युद्धं वचनानि च । इन्द्रस्य तत्प्रशंसा । वृत्रवधश्च ।
१३. ब्रह्महत्याया इन्द्रस्यानिवृत्तिः । हयमधवागो नृसिंहध्यानं पाषविभूतनं च ।
१४. वृत्रस्य पूर्ववृत्तान्तः । शूरसेनाधिपतेक्षित्रकेतोः कथा । पुत्रप्राप्तिर्मृतिश्च ।
१५. अत्रिरोनारदाभ्यां पुनरागमनं चित्रकेतोः रुद्राधनं च ।
१६. नारदमृतजीवयोः संवादः । नारदादिश्रोत्र्यां चित्रकेतोः रुद्रदेशः । मन्त्रदानम् । चित्रकेतोः सिद्धिर्विद्यापरत्वप्राप्तिश्च ।
१७. चित्रकेतोः पार्वतीशापः । त्वष्टुर्दक्षिणाग्री वृत्रतया जन्म च ।
१८. अदितिर्वंशकथनानुवृत्तिः । दितेर्वंशः । दित्या काश्यपं प्रलोभ्य वरादानम् । काश्यपस्यासन्नोपः । दितेर्ब्रवधारणम् । मरुतां जन्म च ।
१९. पुंसवनव्रतनिरूपणम् ।

सप्तमस्कन्धः २५०-२८१

१. भगवतो वैषम्याद्यभावविवेचनम् । नारदधर्मराजसंवादे वैषवियवे प्रश्नः । नारदस्योत्तरम् । जयविजययोजन्यत्रयोद्वेसः ।
२. हिरण्यप्राध्वनेन हिरण्यकशिपोरमर्षः । मन्त्रणम् । कपोतकयोद्वेसेन रुद्राज्जानादीनां सान्त्वनं च ।
३. हिरण्यकशिपोस्तपश्चरणम् । देवानां विरिञ्चप्रार्थना । तस्यागमनं वरादानं च ।
४. हिरण्यकशिपोर्दण्डः । दिक्पालान् विजित्य महेन्द्रभवनवासः । दैवीर्भगवदुपसर्गणम् । होरभयदानं च ।
५. शण्डामर्काध्यापनम् । पितुः पुरतः प्रह्लादस्योक्तिः । निर्वन्धेन विवर्गोपदेशः । द्वितीयावतं प्रह्लादस्योक्तिः । हिरण्यकशिपो रोषश्च ।
६. प्रह्लादेन दैत्यबालकानां विष्णुधर्मोपदेशः ।
७. स्वस्य नारदान् तत्त्वज्ञानप्राप्तिप्रकारवचनम् । पुनरुपदेशः ।
८. सुतं स्वयमेव हन्तुं हिरण्यकस्य निर्धारः । तथोपमः । नृसिंहवन्तारः । तन्मदिमा दैत्यवधो ब्रह्मादीनां तत्तत्तवनं च ।
९. प्रह्लादकुना नृसिंहस्फुटिः । बरस्वीकाशेरणा च ।

१०. कामासंरोहपितृवृत्तत्वयोर्वर्णनम् । हिरण्यकबरदानविषये हरिब्रह्मसंवादः । प्रह्लादस्याभिषेचनम् । देवानां स्वस्वधामगमनं च ।
११. त्रिपुरवपेऽशक्तस्य हरस्य हर्यनुग्रहो त्रिपुरदाहश्च ।
१२. नारदेन युधिष्ठिरस्य नृणां स्त्रीणां च साधारणधर्माणां ब्राह्मणादिवर्णधर्माणां च निरूपणम् ।
१३. ब्रह्मचारिवनस्थधर्मयोर्निरूपणम् । सर्वाश्रमसाधारणधर्मनिरूपणं च ।
१४. सहास्रानुनि प्रह्लादेनावधूतस्य दर्शनम् । गृष्टेनावधूतेन स्ववृत्तेर्वर्णनं च ।
१५. धर्मराजप्रश्नोत्तरतया नारदेन विसिष्य गृहस्थधर्माणामुपदेशः ।
१६. कर्मज्ञानयोगयोः प्रपञ्चस्वरूपस्य लयादीनां च वर्णनम् । नारदस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तः । युधिष्ठिरस्य श्रीकृष्णपूजा च ।

अष्टमस्कन्धः २८२-३२०

१. यज्ञेन स्वायम्भुवमनोः रक्षा । स्वारोचिपोतममन्वन्तरयोर्वर्णनम् । चतुर्थे तापसमन्वन्तरे गजेन्द्रमोक्षप्रस्तावः ।
२. त्रिकूटपर्वताभ्यासो सरसि गजेन्द्रस्य ग्राहग्रहः । स्वतः परतो वा मोक्षनासमर्थस्य गजेन्द्रस्य हरिसारणागतिः ।
३. गजेन्द्रस्तोत्रम् । हरिणा गजेन्द्रस्य मोक्षणम् ।
४. देवानां पुण्यवर्षः । ग्राहस्यापि देवलक्षापनिवृत्तिः । फलभुतिश्च ।
५. रैवतबाधुपमन्वन्तरयोर्वर्णनम् । चाधुपे धीरसमुद्रमधनप्रस्तावः दुर्वाससः ज्ञापेन पराजितेद्वैः सह गत्वा विरिञ्चस्य हरिस्तवनं च ।
६. हरेराविर्भावः । ब्रह्मणः स्तोत्रम् । हरेरुपायोपदेशो मन्दरानयनं च ।
७. समुद्रमधनम् । स्थानविनिमयः । कूर्मरूपेण मन्दरोद्धारः । अजितस्य स्वयं निर्मथनम् । हालाहलोत्पत्तिः कट्रेण तस्य पानं च ।
८. पुनर्मथने कामधेन्यायुत्पत्तिः । रमाया आविर्भावः । तस्या अभिषेकः । तस्या हरिवरणम् । धन्वन्तर्याविर्भावः । अमृतकलशहरणं हरेर्वधनं च ।
९. देवदानवपुङ्गवः । आसुरीमायासृष्टिः । हरेराविर्भावेन तत्राशयः ।
१०. पुनर्पुङ्गवः । बलिवासायसंवादः । बलिनमुच्योर्वधः । ब्रह्मप्रेषितनारदवचनेन देवानां युद्धाभिपूतिः । उशनसा मृतसञ्जीविन्या बल्पादीनामुज्जीवनं च ।
११. हरस्य मोहिनीरूपदर्शनम् । अन्ततो हरिणा तस्य समाधासनं च ।
१२. वैषस्वतादीन्द्रसावर्ण्यन्तसप्तममन्वन्तरवर्णनम् । अष्टमे सावर्णिमन्वन्तरे यामनावताप्रस्तावश्च ।
१३. प्रतिमन्वन्तरं ग्रन्थादिहर्यवतारान्तानां पण्णां पृथक्कर्मनिरूपणम् ।
१४. राज्ञो यामनचरितवुभुक्षा । वलेः भृगूणामुपसृतिः । दिविजयः । स्वर्गरोधे शक्रादीनां स्वर्गपरित्यागः । वलेस्त्रिलोकपालनं च ।
१५. पुत्रार्थे विषण्णाया अदितेः कश्यपेन पयोव्रतविधानोपदेशः ।
१६. अदित्या व्रतधारणम् । हरेः प्रादुर्भावः । तत्स्तुतिर्विरदानम् । हरेरदितिगर्भप्रवेशो सति ब्रह्मणः स्तुतिः ।
१७. यामनावतारः । तस्योपनायनम् । यज्ञवाट्यवेशः । वलेस्तनूजा यछेरेणा च ।
१८. यामनस्य बलिकुलप्रशांसा । पदत्रयभूमिपाश्वा । वलेरस्तनोपः । यामनस्य निर्वन्धः । शुक्रेण वलेर्बोधनं च ।
१९. वलेः स्वप्रतिश्रवपूर्तिनिर्वन्धः । शुक्रस्य ज्ञापः । वलेर्बामनपाटप्रधाढनम् । पुण्यवृष्टिः । त्रिविक्रमरूपेण पदद्वयेनैव सर्वक्रमणं च ।
२०. ब्रह्मणा स्वलोकागतस्य विष्णुपादस्यार्चनम् । गङ्गाजन्म । जाम्बवतो भेरीघोषः । बल्यनुचराणां कदनोद्यमः । वलेः सान्त्वनम् । बलिबन्धः । यामनवचनं च ।
२१. वलेः स्वसर्पिर्दानम् । प्रहाटस्य त्रिविक्रस्तवनम् । बल्यनुग्रहकृते ब्रह्मणः प्रार्थना । हरिणा वलेः सुतळाधिपत्यदानं रक्षप्रतिश्रवश्च ।

२२. बलेः प्रकादस्य कृतज्ञतानिवेदनम् । हर्षाङ्गया शुक्रस्य प्रापथितविधिपूर्वकं यज्ञसमापनम् । इन्द्रस्य स्वर्गप्राप्तिः । उपेन्द्रस्य महाभिषेकश्च ।
 २३. मत्स्यापतारचरितम् ।

नवमस्कन्धः ३२१-३५७

१. वैष्वत्तमनोर्वशाग्रभः । प्रथमं वसिष्ठस्य मनोः प्रजापतेः इष्टिः । इक्षोत्पत्तिः । तस्य सुपुत्रता पुनः स्त्रीत्वं च ।
 २. इक्ष्वावर्तमहिमा । इक्ष्वाया पुंशेन विवाहः । पुरुरवस उत्पत्तिः । वसिष्ठमहिम्ना व्यवस्थायां पुंस्त्वम् । इक्ष्वायाः पुत्रवयप्राप्तिः । पुरुरवसे रान्त्यं दत्त्वा वनगमनं च ।
 ३. पुत्रार्थे मनोस्तपश्चरणम् । इक्ष्वाकादिदशमुत्तान्तपत्तिः । पृषप्रकथा । कक्षशादीनां वंशः । दिष्टवंशे मरुतस्य जन्म तन्महिमा च ।
 ४. शर्पातिर्दुहितः सुकन्यायाः कथा । अ्यवनमहिमा । शर्पातिवंशे रेवतस्य जन्म । रेवतीकथा च ।
 ५. नाभागकथा । आश्रितसः सत्रे रुद्रेण तस्य भूरिबित्तदानम् ।
 ६. नाभागपुत्रस्याम्बरीषस्य कथा ।
 ७. अम्बरीषमुत्तवंशः । मनोरिक्ष्वाकुजन्म । तस्य पुत्रशतम् । विकुक्षिकथा । कुकुत्सजन्म तन्महिमा च । पुबनाथजन्म । तस्येष्टिः । मान्धातुजन्म । तस्य पश्चादशकन्याः । सौभरि-कथा । मान्धातुवंशे त्रिषादु जन्म ततो हरिश्चन्द्रस्य । रोहितकथा ।
 ८. रोहितान्वये सगरजन्म । तस्य कथा । भगीरथस्य गङ्गावतारणम् । तदन्वये सद्माङ्गजन्म । रघुजन्म । रामावतारः ।
 ९. रामस्य यज्ञाचरणम् । सीतापरित्यागः । बाल्मीक्याश्रमे कालवोत्पत्तिः । शत्रुघ्नदिग्विजयः । रामस्य शासनप्रकारश्च ।
 १०. कुशमारभ्य सुमित्रान्तं मनुवंशकीर्तनम् ।
 ११. इक्ष्वाकुजनपत्यस्य निमः कथा । वसिष्ठशापः । जनकजन्म । तस्य वंशश्च ।
 १२. सोमवंशकथनोपक्रमः । अत्रिकुले सोमजन्म । बुधोत्पत्तिः । बुधादिछापां पुरुरवस उत्पत्तिः । तस्योर्वशीप्रणयकथा ।
 १३. पुरुरवसवंशे गाधिजन्म । जगद्व्युत्पत्तिः । परशुरामावतारः । तस्मिन् द्वेष्ट्यकुलनाशश्च ।
 १४. परशुरामकथा । मात्रादिहननमुज्जीवनं च । भूमारहरणम् । यागकरणम् । गोपेर्विधामित्रजन्म । शुनःशेषकथा । परुरवसो वंशे दीपतमसस्ततो धन्वन्तरेश्च जन्म । शत्रुघ्नवंशः ।
 १५. नहुषस्य वंशः । तत्र ययातिदेवयानीकथा । दुष्यन्दीनां जन्म ।
 १६. ययातिर्वंस्तकथानिरूपणं निर्वेदो हरेश्चरणोपसत्तिश्च ।
 १७. पुरुवंशचरणनम् । तत्र दुष्यन्तजन्म तत्कथा च । भरतस्य जन्म तस्य महत्कर्म च । तस्य वितपेऽन्वये भरद्वाजजन्म ।
 १८. यितथान्वये बृहत्प्रेषगर्गरेन्निदेवानं जन्म । नन्दिदेवमहिमा । गर्गवंशे दिवोदासस्य तत अहल्याया ततः शतानन्दस्य ततः शारद्वतस्य ततः कृष्णाः कृपस्य च जन्म ।
 १९. दिवोदासवंशे दुषदजन्म । बृहत्प्रेषशीववंशे कुरुजन्म । कुरुवंशे प्रदीपजन्म । ततो देवापिशन्नुबाहिकानाम् । शन्तनुवंशे बादरायणाद् धृतराष्ट्राण्डुविदुराणामुत्पत्तिः । पाण्डवसन्ततिश्च ।
 २०. अनुद्रुह-तुर्वसु-यदूनां वंशचरणनम् । यदुवंशे कातवीर्यार्जुनस्य महिमा । तद्वंशे ज्यामपत्ये शैल्यानां विदर्भजन्म ।
 २१. यदुवंशचरणनानुवृत्तिः । वसुदेवस्य देवक्यां श्रीकञ्जस्य सुभद्रायाश्च जन्म ।

दशमस्कन्धः पूर्वार्धः ३५८-४३४

१. राशो कृष्णकथाधवणाथ विशेषग्रन्थः । शुक्रस्य प्रतिवचनारम्भः । तत्रादौ देवकीनिवाहः । कंसतारक्यम् । देवकीवधोयोगः । वसुदेवेन तस्या मोचनं च ।

२. वसुदेवदेवक्योः कीर्तिमदुत्पतिः । कंसस्यार्जवम् । देवकार्यसिद्धये नारदस्य कंसाय रहस्यकथनम् । कंसेन वसुदेवदेवक्योः कारागारप्रक्षेपः । पण्णां शिशूनां बधो यदुभिर्विरोधम् ।
३. देवक्या सप्तमगर्भधारणम् । दुर्गाया गर्भस्य रोहिण्युदरे स्थापनम् । हरिणा वसुदेवे ततो देवक्यां च प्रवेशः । कंसस्य भीतिः । ब्रह्मरूपयोग्यस्थस्तुतिः देवक्याः समाधासनं च ।
४. श्रीकृष्णावतारः । पिशोः स्तुतिः । भगवदादेशाद् कृष्णं ब्रजे न्यस्य ततो दुर्गामादाय नन्दस्य मधुरागमनम् ।
५. स्त्रीशिशुहनने कंसस्योद्यमः । तस्याः प्रबोधनेन कंसस्य पश्चात्तापः । देवकीवसुदेवाबुन्मुच्य क्षमायाचनम् । मन्त्रिभिः समालोच्यासोपशिशुबधमन्व्रणं च ।
६. ब्रजे नन्दस्य पुत्रोत्सवाचरणम् । गोपानामुद्गासः । कंसाय वार्षिकं दत्त्वा वसुदेवेन सङ्गस्य तद्वचनाच्चन्दस्य प्रजगमनं च ।
७. पूतनासंहारः । मातृणां रक्षाविधानम् । पूतनाविष्टोर्वंश्याः सद्गतिः । पूतनादेहनिर्हरणम् । नन्दस्य व्रजप्राप्तिः ।
८. औत्थानिकं कर्मणि शकटासुरवधः । विष्टाणां स्वस्तिवाचनम् । तुषावर्तसंहारः । जुम्भमाणस्य शिशोर्मुले यशोदाया ब्रह्माण्डदर्शनम् ।
९. गर्गस्य रहसि बालयोर्नामकरणम् । तयोर्माहात्म्यख्यापनम् । बालयोश्चन्द्रमणं वत्सनां विकर्षणं शृङ्गवादिभिः क्रीडा पद्म्यां चलनं च । दध्यादिस्तेयेन गोपीनां मृत्युः । मृद्भक्षणम् । यशोदया तस्यास्ये ब्रह्माण्डदर्शनम् । नन्दयशोदयोः कृष्णेऽतिशयभक्तौ तयोस्तपसः कारणत्वनिरूपणम् ।
१०. यशोदाया दधिनिर्मथनम् । कृष्णस्य त्यागः । दधिभाण्डभञ्जनम् । यष्ट्या भीषयित्वा दामभिर्वन्धनोद्योगः । कृष्णेन भक्तवश्यतायाः प्रकटनम् । उलूखले बद्धस्य तस्य यमळार्जुनमध्ये प्रवेशः ।
११. नळकूबरमरिचीवयोः शपथस्य कारणम् । उलूखले विकर्षतो यमळार्जुनोद्धारः । नळकूबरमणिग्रीवयोः कृष्णस्तुतिः । भगवदाज्ञया स्वलोकगमनं च ।
१२. नन्देन कृष्णस्योत्खलान्मोचनम् । गोपानां विस्मयः । कृष्णस्य नृत्तगानादिलीला । उपनन्दवचनाद् वृन्दावनगमनम् । वत्सपालकत्वं वेण्यादिभिः क्रीडा च । वत्सासुरस्य वक्तव्यं च संहारः । नन्दस्य गर्गवचःस्मरणम् ।
१३. कृष्णरामयोः पशुपालनं क्रीडा च । बलरामेण ताळवने धेनुकभञ्जनम् । सायङ्काले यशोदारोहिणीभ्यां कृष्णरामयोर्मण्डनादि । यमुनाविपजलपानेन मृत्तानां गोगोपालानां स्ववीक्षणेन कृष्णेन पुनरुद्धीवनम् ।
१४. यामुनहरेः काळियनिर्मथनम् । नर्तनम् । तद्वधस्तुतिप्रसन्नेन तस्य मोचनम् । काळियेन कृष्णं स्तुत्वा रमरकद्धीपगमनम् ।
१५. रमणकं हित्वा काळियस्य यमुनागमने निमित्ततया गरुडविरोधकथनम् । गरुडस्य सौभरीशप्तं ज्ञात्वा तत्र काळियागमनम् । कृष्णे जलान्निःसृते गोपानां प्रमोदः । रात्री दवाशिष्टानं च ।
१६. श्रीप्यागमः । गोपानां नृचं गानं क्रीडा च । बलरामेण च्छत्रगोपकृषिणः प्रलम्बस्य वधः । गोपानां देवानां च मोदः ।
१७. मुञ्जाट्यां गवां मार्गभ्रंशः । कृष्णाह्वानं श्रुत्वा प्रतिनिवर्तनम् । पुनर्दावाग्निं पीत्वा सायाह्ने व्रजगमनम् । एतच्छ्रुत्वा सर्वे विस्मयम् ।
१८. प्रावृक्षवर्णनम् । गोपैः सह कृष्णस्य तदुचिता क्रीडा । ततः शरदागमः ।
१९. शरदि वनं प्रविश्य कृष्णस्य वेणुगानम् । गोपीनां तच्छ्रवणं प्रशंसा च ।
२०. हेमन्तागमः । व्रजकुमारीणां कात्यायनीव्रतम् । तासां वस्त्रावहरणम् । वासांसि दत्त्वा तासां समाधासनं च । ततो गोपैः सह गवां चारणम् ।
२१. धुपादितिः गोपैः कृष्णस्य प्रार्थना । तद्वचनेनात्रार्थे यजतां विष्टाणामुपसर्पणम् । तैरिनाकृते पुनः कृष्णवचनेन तत्पत्नीनामुपसृतिः । तभिः स्वयमागत्य स्वन्नस्य दानम् । विष्टाणां पश्चात्तापम् ।
२२. कृष्णस्येन्द्रयागभद्रः इन्द्रमनुजनकवचनानि च । गिरिमुदिश्य यागं निर्वत्य सर्वैः ब्रजं प्रत्यागमनम् ।
२३. इन्द्रस्य कोपः । संवर्तकर्मपरासारवर्षः । कृष्णस्य गोवर्द्धनोद्धारणम् । समाह्वानं इन्द्रस्यानुतापः । गोपैः कृष्णस्य प्रशंसा च ।

२४. गोपानां विस्मयवचनम् । नन्दस्य गर्गवचनेस्तेषां विस्मयोपशमनं च ।
२५. इन्द्रेणागत्य कृष्णं स्तुत्वा धर्मापाचनम् । कृष्णस्य सान्त्वनम् । सुरभिर्हीरेण कृष्णमधिषिच्य गोविन्देति नामकरणं च ।
२६. द्वादशमासकाले श्रातुं यमुनां गतस्य नन्दस्य वरलोकावनयनम् । कृष्णस्य तत्प्रतिनिवर्तनम् । कुतूहलिनां गोपानां स्वलांकादर्शनं च ।
२७. शरत्रिंशि येणुगानम् । गोपीनामागमनम् । गोपीभिः कृष्णस्य संवादः । कृष्णस्य तापी रमणं तासां मदं वीक्ष्यादर्शनं च ।
२८. गोपीनां पश्चात्तापः । कृष्णान्वेषणम् । कृष्णेन सह गताया गोप्या अवस्था । चन्द्रास्तमयश्च ।
२९. गोपीगीता ।
३०. कृष्णस्याभिर्भाषः । गोपीनां हर्षः । तासां साकृत्प्रथमः कृष्णस्योत्तरं च ।
३१. रासोत्सवः । कृष्णकुतूहोप्यभिर्भाषनविषये राज्ञः शुकस्योत्तरं च ।
३२. देवयात्रायामम्बिकावने तन्दस्वाजगरेण शासः । कृष्णस्य तन्मोचनम् । अजगरस्य सुदर्शनविषाधरात्र्याग्निः कृष्णं स्तुत्वा गमनम् । शङ्खचूडवपश्च ।
३३. येणुगीता ।
३४. वृषभरूपिणोऽरिष्टासुरस्य वधः । ततो नारदेनागत्य कंसाय तज्जन्मरहस्यकथनम् । कंसस्य मन्त्रालोचनम् । रामकृष्णी हन्तुं गोकुलं प्रति केशिनः प्रेषणम् । कुवलयापीडेन तपोवर्षं विचिन्त्य धनुषांगमिषेण रामकृष्णवानेतुमक्रूरस्य गोकुलप्रेषणम् ।
३५. ब्रजमागतस्य केशिनः कृष्णेन वधः । नारदेन कृष्णस्य भाविकार्षशंसनम् । व्योमासुरवपश्च ।
३६. अक्रूरस्य कृष्णसन्धिन्तनया गोकुलप्राप्तिः । रामकृष्णदर्शनं तत्कृतसत्कारश्च ।
३७. परदिनेऽक्रूणे कंससन्देशस्य कथनम् । गोपानां प्रयाणसम्भ्रमः । गोपीनां सेदः । रामकृष्णावादायाक्रूरस्य ततो रथे प्रस्थानम् । मध्येमार्गे यमुनायां भगवद्दर्शनं च ।
३८. अक्रूरस्तोत्रम् ।
३९. रथं प्राप्य पुनः प्रस्थानम् । मपुराप्राप्तिः । गोपेः सह मपुरादर्शनम् । राजकृष्णस्य सुदासः कृष्णसेवा ।
४०. पुनर्मार्गे त्रिवक्राया अनुवधः । ततो धनुस्शलां प्रविश्य धनुर्भङ्गः । कंसस्य त्रासो दुःसाकुनानि प्रजागरश्च । परदिने मध्येषु सर्वेषां समावेशः ।
४१. कुवलयापीडे हत्वा रामकृष्णयो रत्नप्रवेशः । प्रजानां कृष्णरामविक्रमसंस्तवनम् । मत्तपुङ्गे चाणूरस्य कृष्णाह्वानम् ।
४२. कृष्णचाणूरयोर्बलमुष्टिकयोर्निपुटम् । लीलागमनुकम्पा । चाणूरमुष्टिकयोर्वधः । साधूनां हर्षः । कंसवधः । पित्रोर्मोचनं तत्परादाभिवन्दनं च ।
४३. कृष्णेन स्वबाचा पित्रोर्मोहनम् । उग्रसेनाभिषेकः । विदेशादाकार्यं वदूनां मपुरायां निवेशः । नन्दं सान्त्वय्य ब्रजं प्रति प्रेषणम् । रामकृष्णयोरुपनयनं सान्दीपनी वासो गुह्यदक्षिणादानं च ।
४४. कृष्णेनोद्भवं सन्दिश्य ब्रजं प्रति प्रेषणम् । तस्य नन्दगृहप्रवेशः । कृष्णं संस्मृत्य नन्दस्याशुमोचनम् । उद्भवेन तस्य सान्त्वनं च ।
४५. रहस्योद्भवेन गोपीनां संवादः । ब्रजरगीतम् । उद्भवेन गोपीनां संस्तवः कृष्णसन्देशहरणं च । कृष्णं तद्विहारं च संस्मृत्य गोपीनां कृष्णकुशलप्रश्नः ।
४६. उद्भवः न तत्र कतिपयमासान् समुप्य मनसा गोपीः संस्तुत्य प्रतिनिवर्तनम् ।
४७. कृष्णस्य त्रिवक्रगृहप्रवेशस्तदनुग्रहश्च । पश्चादक्रूरगृहं गत्वा पाण्डवक्षेमविज्ञानार्थं हास्तिनपुरं प्रति तस्य प्रेषणम् ।
४८. अक्रूरस्य हास्तिनपुरप्राप्तिः । धृतराष्ट्रवैषम्यं ज्ञात्वा तस्य हितोपदेशः । मपुरामागत्य कृष्णस्य निवेदनं च ।

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः ४३५-५३५

४९. अन्तिप्राप्तिभ्यां जरासन्धस्य कंसवधकथनम् । जरासन्धस्य मधुराया रोधः । कृष्णरामयोः प्रतिविधिः । जरासन्धपराजयः प्रतिनिवर्तनं च । कृष्णस्य मधुराप्रवेशः ।
५०. मासत्रये पुनर्जरासन्धोद्यमः । राज्ञी यमुनातीरे सेनानिवेशः । कृष्णेन स्वसेनां त्रिधा विभज्याऋणौदयकाल एवाक्रम्य शत्रुसेनायाः शतनम् ।
५१. जरासन्धेन शोणितपुरं गत्वा बाणसाहाय्ययाचना । बाणसेनामन्त्रिद्वयसहितस्य जरासन्धस्य युद्धोद्यमः । रामजरासन्धयोर्युद्धम् । बाणमन्त्रिणोः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
५२. अवशिष्टसेनाया अनुत्साहः । जरासन्धं जिघांसतो रामस्याशरीरबाष्पाः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धे निवृत्ते रामकृष्णयोर्मधुराप्रवेशः । दुर्गार्थं गोमन्तमुद्दिश्य प्रचलनम् । मार्गे भार्गवदर्शनम् । तदनुज्ञया काशीरपुरं गत्वा सृगालवासुदेवं हत्वा गोमन्तप्राप्तिः ।
५३. रामकृष्णयोगोमन्ते प्रसवणे वासः । बलेर्भगवन्किरीटापहारः । गह्वरेण तं विजित्य तदानीय कृष्णे समर्पणम् । मासचतुष्टयानन्तरं रामकृष्णयोः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धस्याष्टादशसहस्रमात्रं पूर्वं यवनेन मधुराया रोधः । द्वारकाजिमांघ्रं सर्वेषां तत्र निवेशश्च ।
५४. बहिरागत्य कृष्णस्य धावनम् । यवनानुधावनम् । मुचुकुन्दगुहाप्रवेशः । यवननाशः । मुचुकुन्दवृत्तान्तः । तत्त्वोत्रं कृष्णस्यानुग्रहश्च ।
५५. मुचुकुन्दस्य बदरिकागमनम् । यवनसेनापते द्वारकायां नीयमाने मार्गे जरासन्धरोधः । धनं विहाय कृष्णरामाभ्यां पलाय्य गोमन्तगमनम् । गोमन्ते दीपिते तत उन्मुत्वालिखितं द्वारकागमनं च ।
५६. द्रुपदं पाण्डवैर्बद्धं धुत्वा कृतवर्मणो हस्तिनापुरीक्षेपणम् । कृतवर्मणा तत्र गत्वा सर्वं विज्ञायागत्य कृष्णाय निवेदनं च ।
५७. रेवतीबलरामयोर्विवाहकथनम् । रुग्मिणीविवाहोद्योगः । रुग्मिण्याः कृष्णस्य त्रासणद्वारा पञ्चप्रेषणं च ।
५८. कृष्णेन कुण्डिनं गत्वा यात्रान्यलेन बहिरागताया रुग्मिण्या हरणम् । बलरामेण सेनया सह कुण्डिनं प्रत्यनुगमनम् ।
५९. शिशुपालपक्षीयाणां रामेण सह युद्धम् । पराजितानां जरासुतादीनां प्रतिनिवृत्तिः । अन्यैः शिशुपालसान्त्वनम् । रुग्मिणः प्रतिश्रवः । युद्धे कृष्णेन तस्य विरूपकरणम् । बलरामस्य तन्मोचनम् । रुग्मिणां भोजकटे वासः । रुग्मिणीकृष्णयोर्द्वारका-गमनं च ।
६०. सत्राजितः स्यमन्तकप्राप्तिः । वने सिंहं प्रसेनस्य जाम्बवता च सिंहस्य वधः । कृष्णस्यान्वेषणं गुहाप्रवेशो जाम्बवतः युद्धं मणिना सह जाम्बवतीमादाय राज्ञे मणिसमर्पणम् । पश्चात्तप्तेन सत्राजिता कृष्णाय सत्यभामाया दानं च ।
६१. पाण्डवान् दधान् धुत्वा कृष्णस्य हस्तिनापुरगमनम् । तदन्तरे शतधन्वना मण्येषु सत्राजितो वधः । अहूरे मणिं न्यस्य तस्य पलायनम् । कृष्णेनानुगत्य तद्वधः । विमनसो बलरामस्य मिथिलागमनम् । कृष्णेन वाराणसीतोऽङ्कुरमानाय्य तत्स्थं मणिं प्रदर्श्य पुनस्तस्यैव दध्वा स्यापयादस्य मार्जनं च ।
६२. कृष्णस्य शक्रप्रस्थे कतिचिन्मासयासः । अर्जुनेन सह मृगयां गतस्य काकिन्दीदर्शनम् । तामानीय द्वारकायां तद्विवाहः । एवं मित्रविन्दायास्ततो नाग्राजितेनीलायाश्च विवाहः ।
६३. कदाचिद् द्वारकामागत्य शक्रेण नरकासुरोपद्रवस्य कथनम् । इन्द्राधासनम् । कृष्णस्य प्राग्व्योतिषगमनम् । मुरेण युद्ध्या तस्य हस्तुतानां च वधः । ततो नरकस्य निष्क्रमणम् ।
६४. कृष्णनरकयोर्युद्धम् । चक्रेण नरकशिरोपहारः । स्वर्गसम्पदः स्वर्गप्रेषणम् । धरायाः कृष्णस्तचनम् । भगदत्तरान्याधिपेकः । नरकोपगुह्योऽसहस्रकन्यानां च द्वारकां प्रति प्रेषणम् ।
६५. प्राग्व्योतिपाद् द्वारकां गच्छतः कृष्णस्यादित्ये कुण्डले दातुं स्वर्गगमनम् । शक्रसभायां देवैः सत्यभामाकृष्णयोः पूजा । अदितेरशिषः । ततः प्रस्थानसमये सत्यभामायाः पारिजातहरणनिर्वन्धः । वृक्ष उन्वाटिते देवैः सह युद्धम् ।
६६. दिक्पालानां कृष्णेन युद्धम् । तेषां पराजयः पलायनं च ।
६७. तत इन्द्रागमनम् । शक्रस्य ज्ञानोदयः क्षमायाचना सर्वस्वनिवेदनं च । ततः पौंडरासहस्रकन्याभिः कृष्णस्य द्वारकागमनम् ।

६८. शङ्करमाराध्य कृष्णस्य पुत्रलाभः । अनिर्देशस्य शिशोः शम्भरेण हरणम् । समुद्रे प्राप्तस्य शिशोः शम्भरगृह्णाति । मायावन्ता तस्य वर्पनं विद्यादानं च । युद्धे शम्भरं हत्वा रत्या सह प्रसुप्तस्य द्वारकागमनम् ।
६९. पीण्डकस्य द्वारकांतः । कृष्णेन तस्य वधः । तस्य सुतेन सुदर्शनेन कृष्णदहनस्य कृत्याया निर्माणम् । कृष्णेन चक्रेण तस्या वाराणस्याश्च दाहनम् ।
७०. सूर्योपरागः । सर्वेषां कुरुध्वं समन्तपञ्चकगमनम् । कुन्तीवसुदेवसंवादः । सर्वैः कृष्णसीधस्य द्वारकीकृतां पुण्यस्य च प्रशंसा । एकान्ते कृष्णस्य गोपीभिः समागमस्तासां सान्त्वनं च ।
७१. कृष्णयुधिष्ठिरयोः कुशत्वग्रथः । द्रौपद्यष्टमहिष्यादिसंवादश्च ।
७२. तत्र द्वैपायनादिमुनीनामागमनम् । कृष्णरामयोस्तन्तत्कारः प्रशंसा च । तैः कृता कृष्णस्य स्तुतिः । वसुदेवस्य तान् प्रति कर्मनिर्द्दोषश्रस्तेषामुचरं च ।
७३. वसुदेवस्य कृत्स्नवर्णनम् । तैरुत्तमकल्पेन मत्स्यनुष्ठानम् । नन्दवसुदेवसंवादः । पारिवर्हं स्वीकृत्य सर्वेषां गमनम् । कृष्णस्य वृष्णिभिः सह द्वारकागमनं च ।
७४. मुनिभिर्ज्ञातकृष्णमाहात्म्यस्य वसुदेवस्य तत्स्तुतिः । मृदवसानवधे देवकीप्रार्थना । सुनलं गत्वा वनेः पूर्वां स्वीकृत्य कृष्णस्य तदानयनं मात्रे समर्पणं च ।
७५. रुग्मिण्या साकं कृष्णस्य प्रेमकलहापोगः । रुग्मिण्याः कृष्णवचसां व्याख्यानम् । कृष्णेन तस्याः परिसान्त्वनं च ।
७६. सर्वासु भार्यासु कृष्णस्यापत्यानि । तेषु प्रधानां नामानि । अनिरुद्धेन रोचनाया परिणयः । तत्र यूथसद्वे वलरामेण रुग्मिणो वधः ।
७७. बाणासुरकथा चित्रलेखया अनिरुद्धापरहरणम्
७८. बाणासुरभुजकुन्तनम्, उपानिरुद्धयोर्विवाहः
७९. कृष्णमहिमानं द्रष्टुमागतस्य नारदस्य विविधदृष्ट्येषु तस्य बहुविधव्यापारदर्शनम् ।
८०. कृष्णस्य नित्यविधिः । ब्राह्मे मुदूते उत्थानं ध्यानादि सभ्रष्टवेशो मन्त्रणं रथेन वह्निर्धानमित्यादि । जरासन्धावकूटनृपाणां स्वमोक्षाय दूतप्रेषणम् । नादरागमनं धर्मराजस्य राजसूयसङ्कल्पोक्तिश्च ।
८१. उद्धववचनेन राजदूतं समाश्वास्य प्रेषणम् । प्रयाणसन्नाहः । इन्द्रप्रस्थगमनं युधिष्ठिरादिपूजास्वीकारश्च ।
८२. सभाभध्ये युधिष्ठिरस्य क्रतुराजचिकीर्षोक्तिः । कृष्णस्य तदनुमोदनम् । श्रीमार्जुनाभ्यां सह गत्वा जरासन्धपाननम् । भ्रातॄणां निधानपनं च ।
८३. कृष्णेन जरासन्धावकूटानां नृपाणां मोचनं सत्कृत्य स्वस्वस्थानप्रेषणं च ।
८४. राजसूयवर्णनम् । अष्टयपूजावसरे शिशुपालवधश्च ।
८५. राजसूयावभृथसम्भ्रमः । ततः सभायामुपविष्टानां पाण्डवानां वैभववर्णनम् ।
८६. सभायां दुर्योधनप्रवेशः तस्य विग्रहः । द्रौपद्यादीनां हासः । धर्मराजसान्त्वनमविगणय्य दुर्योधनस्य निर्गमनम् । तत्र नारदस्य सान्त्वोपागोक्तिः ।
८७. कृष्णस्यानुपस्थिती सान्त्वेन द्वारकाया रोपनम् । यादवानां विशेषतः प्रसुप्तस्य च प्रतिक्रिया । सान्त्वमन्त्रिद्वारमूर्च्छितस्य प्रसुप्तस्य सुतेनापवहनम् ।
८८. प्रत्यावृत्य प्रसुप्तेन युधमनो वधः । पीडितस्य सान्त्वस्य ततोऽपचानम् । ततः कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कृतवर्ममुत्सेन सर्वं ज्ञात्वा सान्त्वमनुदृत्य युद्धे तद्वपश्च ।
८९. कृष्णस्य दूते पाण्डवराजस्य वनगमनस्य च वार्ताप्राप्तिः । वने पाण्डवानां दर्शनं सान्त्वनं च । कृकलासृष्टसङ्कः । स्ववृत्तान्तं कथयित्वा नृगस्य स्वर्गगमनं च ।

९०. बलरामस्य नन्दगोकुलयात्रा । गोपीभिः क्रिडा यमुनायाः कर्षणं च ।
 ९१. बलरामेण सर्वानपकुर्वतो विविदस्य वधः ।
 ९२. साम्नेन स्वयंवरस्थाया लक्षणाया हरणम् । कुरूणां तन्निग्रहः । बलरामस्य द्वितोक्तिः । कीरवाणां दुर्वचनम् । कोपेन बलेन हस्तिनपुरस्य विकर्षणम् । कीरवशाणागतिः । सपुत्रसुपस्य बलरामस्य द्वारकागमनं च ।
 ९३. कृष्णेन मिथिलां गत्वा भुतदेवबहुलाश्वयोरनुग्रहः । ततः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
 ९४. शिवस्य शिप्रप्रसादविषये वृकासुरकथा । भगवता शिवस्य सहृदयान्मोचनं च ।
 ९५. सरस्वतीतटे सत्रमासीनेर्मुनिभिर्भृगुं प्रेप्य हरेः सर्वोत्तमत्वस्य व्यवस्थापनम् ।
 ९६. भुतिगीता ।
 ९७. पाण्डवान् समासचनबासन् भुत्वा कृष्णस्य शक्रप्रस्थगमनम् । ततो दीन्यकरणम् । दुर्योधनस्य दुर्वृद्धिः । भारतपुत्रं दुर्योधनविनाशश्च ।
 ९८. बलरामस्य तीर्थयात्रा । नेमिशारण्ये तेन रोमहर्षणस्य वधः । प्रायश्चित्ततया बल्लवधो वत्सरपर्यन्तं तीर्थयात्रा च ।
 ९९. ततः वर्षेण बल्लव (बल्लल)वधः । पुनस्तीर्थयात्राप्रकारः । भीमदुर्योधनयोर्यादुपद्रवसमये । कुरुक्षेत्राप्तिः । अनाहतहितवचनस्य तस्य द्वारकागमनं च ।
 १००. पाण्डवान् राज्ये संस्थाप्य कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कुचेलोपाख्यानम् । तत्र कुचेलस्य द्वारकागमनं कृष्णस्य तत्सत्कारः पूर्ववृत्तस्मरणं च ।
 १०१. कृष्णस्य पृथुकादानम् । कुचेलस्य प्रतिनिवृत्तिः । तद्वह्वैषवं च ।
 १०२. कृष्णस्याश्वमेधयागानुष्ठानं मध्ये मृतच्छिपुत्रानयनं च ।
 १०३. यमुनायामवभृथस्नानं सपरिवारं द्वारकागमनं च । मध्ये दन्तवक्रतोयो दन्तवक्रविद्वारपर्यवधश्च ।
 १०४. द्वारावत्यां पत्नीभिः सहर्षं जलक्रीडादिभिः कृष्णस्य कालपापनम् ।
 १०५. सर्वत आगत्य मुनीनां द्वारकावासः । धत्रियादीनां च तत्रागमनम् । यदुवंशस्य विसृतेः शैष्टवस्य च वर्णनम् । भगवन्स्तुतिपूर्वकं शुक्रस्य स्कन्धसमापनं च ।

एकादशस्कन्धः ५३६-५९०

१. कृष्णस्य यदुकुलसज्जिहीर्षा । पिण्डारकक्षेत्रे यदुकुमारैः साम्बद्वारा कषीणां हेळनम् । कषीणां शापः । उग्रसेनस्य मुसलसमर्पणं तेन तस्य विनियोगश्च ।
 २. द्वारकायां वसुदेवनारदसमागमः । वसुदेवस्य भागवतधर्मप्रश्नः । तदुत्तरतया नारदस्य जायन्तेषोपाख्यानप्रक्रमः । विदेहस्य भागवतधर्मविषयः प्रश्नः कचेरुत्तरं च । विदेहस्य भागवतोत्तमलक्षणप्रश्नो हरेरुत्तरं च ।
 ३. नतो हरिसामर्थ्यविषयः प्रश्नः । अन्तरिक्षस्योत्तरम् । ततो मायातरणोपायप्रश्नः । प्रबुद्धस्य वैराग्यपूर्वकश्रवणादितर्वसमर्पणान्त-साधननिरूपणम् । नारायणस्य स्वरूपस्थितिविषये प्रश्न आविर्होत्रस्योत्तरं च ।
 ४. भगवदयतारलीलाप्रश्नः । द्रुमिळस्योत्तरम् । विशेषतः कपिमूर्तिपरस्य नारायणस्य महिमा ।
 ५. हरावभक्तानां निष्ठाविषये प्रश्नः । चमसस्योत्तरम् । युगभेदेन भगवन्मूर्तिविशेषाणां पूजादिप्रकारप्रश्नः । करभाजनस्योत्तरम् । कलियुगमहिमा । जायन्तेषोपाख्यानसमाप्तिः ।
 ६. ब्रह्मादिभिर्द्वारकाभाग्यस्य स्वपाम गन्तुं कृष्णस्य प्रार्थना । कृष्णस्य सम्मतिः । यादवानां प्रभास्रेणं द्विजापाराधनादेशश्च । उद्धवस्य कृष्णोपसतिः स्वनयनप्रार्थना च ।
 ७. कृष्णेनोद्धवस्य समाधासनम् । उद्धवस्य तन्तोपदेशप्रार्थना । तदुत्तरतया कृष्णस्याचभूतयदुसंवादकथनारम्भः । पित्रादिबेष्टितम् ।

८. अवधूतयदुसंवादानुवृत्तिः । पित्रादिचेष्टितम् ।
९. कुमार्यादिगुरुभिः शिक्षितस्य निरूपणम् । अवधूतयदुसंवादसमाप्तिः ।
१०. कृष्णोद्भवसंवादः । मोक्षसाधनवैराग्यादिनिरूपणं वर्णाश्रमाचारनिरूपणं च । एकजीववादमवलम्ब्योद्भवस्य पूर्वपक्षः ।
११. कृष्णस्योत्तरम् । जीवेशभेदस्य जीवभेदस्य च समर्थनम् । साधुस्वभावनिरूपणं विविधाधिष्ठानेषु भगवत्पूजाप्रकारवर्णनं च ।
१२. साधनेषु भक्तेः प्राधान्यमभिधाय गोपीनां प्रशंसा । उद्भवस्य संशयः । ततो वायोः सर्वजीवाधिकसंयोग्यताप्रशंसा च ।
१३. कृष्णस्य सान्त्विकदेशादिसंवेचनादेशः । दुःखहेतुत्वं ज्ञात्वाऽपि विषयभोगे प्रवृत्तावुद्भवस्य कारणप्रश्नः । रजोगुणोत्सेकस्य तत्र कारणत्वनिरूपणम् । हेसरूपेण स्वेन सनकादीनामुपदेशस्य निरूपणं च ।
१४. श्रेयसामनेकत्वात् कस्य प्राधान्यमित्युद्बोधः । भक्तेः प्राधान्यमित्युत्तरम् । वैराग्यस्यावश्यकत्वं च । भगवतो ध्यानप्रकारनिरूपणं च ।
१५. सिद्धीनां विषय उद्भवप्रश्नः । अष्टौ सिद्धयः प्रधाताः पुनरष्टादशप्रधाता इत्युक्त्वा तत्तत्सिद्धिप्राप्त्यकारणानां निरूपणम् ।
१६. भगवद्विभूतिविषय उद्भवप्रश्नः । भगवता स्वविभूतीनां वर्णनम् ।
१७. भगवद्वत्त्वादायकवर्णाश्रमाचारविषये प्रश्नः । कृतादिषु विविधवर्णाश्रमधर्मानुष्ठानप्रकारकथनम् । विशेषतो ब्रह्मचर्यगार्हस्थ्ययोर्निरूपणं च ।
१८. वानप्रस्थधर्मस्य यतिधर्मस्य च निरूपणम् ।
१९. भगवता ज्ञाने प्रशंसित उद्भवस्य तादृशज्ञानोपदेशप्रार्थना । भगवता ज्ञानविज्ञानभक्तियोगानामुपदेशः । पुनरुद्भवप्रश्नोत्तरतया यमनियमादिनिरूपणम् ।
२०. विधिनिषेधनिमित्तगुणदोषयोर्विषय उद्भवप्रश्नः । तदुत्तरतयोपेक्षातत्प्रक्रियया कर्मज्ञानभक्तियोगानां निरूपणम् ।
२१. गुणदोषस्वरूपनिरूपणम् । द्रव्यादीनां शुद्धयशुद्धिकथनम् । भगवन्तं विहाय विषयाशया यागादिकारणे आनर्पक्यस्य वेदस्वरूपस्य तत्तात्पर्यस्य च कथनम् ।
२२. उद्भवस्य तत्त्वानां सङ्ख्यायां बुभुत्सा । भगवता विवक्षाभेदेन प्रवृत्तानां गणनानामविरोधस्य समर्थनम् । भगवद्विमुक्तानां देहाद् देहान्तप्राप्तिकथनम् । देहाभिमानत्यागादेशश्च ।
२३. देहाभिमानत्यागविषये भिक्षोः कथा । भिक्षुगीता ।
२४. साङ्ख्योपदेशः । प्राधान्येन सृष्टेः संहारस्य च वर्णनम् ।
२५. गुणानां मिश्रणामभिधानां च फलकथनम् ।
२६. दुर्लभं मानुषं लब्ध्वा गुणेषु न सज्जेदित्यर्थः ऐक्यापाकथनम् ।
२७. पञ्चराशोक्तविधिना भगवत्पूजाप्रकारनिरूपणम् ।
२८. दुर्जनसज्जनस्वभावादीनां निन्दनानिन्दनयोरप्रशंसनप्रशंसनयोश्च विधानम् । अभिमाननिमित्तो जीवस्य संसार इति तन्निवृत्तये योगचर्योपदेशः ।
२९. दुश्चरयोगोपेक्षया सुलभभगवन्तीतिकरधर्माणामनुष्ठानविधानम् । कृष्णोद्भवसंवाद अधिकायांदिनिरूपणम् । उद्भवस्य बदरीगमनं च ।
३०. ततो द्वारावत्यां महोत्थाताः । सीतालानां शङ्खोद्धारोपणमन्येषां प्रशंसनम् च । तत्र वैरघ्यानेन यदुकुलनाशः । बलरामस्य योगेन देहत्यागः । कृष्णपादे जराज्याध्वेयः । तस्य स्वस्तिपणम् । अवशिष्टकार्यविषये दारुकस्यादेशश्च ।
३१. ब्रह्मादिभिः पुनरागस्य कृष्णस्य स्वधामगमनप्रार्थनम् । कृष्णस्य स्वधामगमनम् । दारुकस्य बन्धुदेवादीनां वृत्तान्तकथनम् । सीतां वधानयं देहत्यागः । कृष्णावतारचरितध्वजादीनां फलभुक्तिश्च ।

द्वादशस्कन्धः ५९१-६१२

१. कलियुगे भाविनां राजवंशानां कथनम् ।
२. कलियुगे धर्मानाशवर्णनम् । कल्किरूपिणो हरेरवतारमहिमा । राज्यादिभोगस्यानित्यतानिरूपणं च ।
३. राजन्यवृन्दाशिषो हृष्टा वृथिष्या हासः । राज्ञः कलिदोषनिर्दरणोपायप्रश्नः । शुकस्योत्तरम् । कलियुगेऽपि कृतानुवर्तनप्रकारः । कलिदोषशान्त्यै हरिकीर्तनादिविधानम् ।
४. नित्यनैमित्तिकप्राकृतिकात्यान्तिकलयानां वर्णनम् । जातज्ञानस्य तत्र तत्कदादिभयं नास्तीति शुकेन परीक्षित आश्वासनं च ।
५. राज्ञः स्वधन्यतानिवेदनम् । शुकस्य गमनम् । तत्कदंशो राज्ञो देहदाहश्च देवदुन्दुभ्यादिमङ्गळोपादि । जनमेजयस्य सर्पबागः । बृहस्पतेस्तन्निवारणं च ।
६. सूतशौनकसंवादे पैलादीनां वेदविभागकरणप्रकारनिरूपणम् । अष्टादशपुराणानां नामनिर्देशश्च ।
७. सूतं सम्भाव्य शौनकादीनां मार्कण्डेयकथाप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । मार्कण्डेयस्य तपश्चर्या भगवत्साक्षात्कारश्च ।
८. मार्कण्डेयस्य हरिसामर्थ्यदर्शनप्रार्थना । हरेः प्रळयसामर्थ्यप्रकाशनं च ।
९. मुनेर्नारायणशरणागतिः । शिवपार्वत्योर्मार्कण्डेयेन संवादः । वरेण च्छन्दनम् । मार्कण्डेयस्य भगवद्भक्तिवरणं च ।
१०. भगवदाराधनं अग्नौपाह्वायुषाकल्पचिन्तनप्रकारनिरूपणम् ।

इत्युक्तानुक्रमणिका ६१३-७२४

श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं लोकविश्रुतम् ।	कथं स वैष्णवो ज्ञेयः शास्त्रं भागवतं कलौ ।
शृणुयाच्छ्रद्धया युक्तो मम सन्तोषकारणम् ॥ १ ॥	गृहे न तिष्ठते यस्य श्वपचादधिको हि सः ॥ १३ ॥
नित्यं भागवतं यस्तु पुराणं पठते नरः ।	सर्वस्वेनापि लोकेश कर्तव्यः शास्त्रसङ्ग्रहः ।
प्रत्यक्षरं भवेत्तस्य कपिलादानजं फलम् ॥ २ ॥	वैष्णवस्तु सदा भक्त्या तुष्ट्यर्थं मम पुत्रक ॥ १४ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।	यत्र यत्र भवेत् पुण्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।
पठते शृणुयाद् यस्तु गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ३ ॥	तत्र तत्र सदैवाहं भवामि त्रिदशैः सह ॥ १५ ॥
यः पठेत् प्रयतो नित्यं श्लोकं भागवतं सुत ।	तत्र सर्वाणि तीर्थानि नदीनदसरांसि च ।
अष्टादशपुराणानां फलमाप्नोति मानवः ॥ ४ ॥	यज्ञाः सप्तपुरी नित्यं पुण्याः सर्वे शिलोच्चयाः ॥ १६ ॥
नित्यं मम कथा यत्र तत्र तिष्ठन्ति वैष्णवाः ।	श्रोतव्यं मम शास्त्रं हि यशोधर्मजयार्थिना ।
कलिबाह्या नरास्ते वै येऽर्चयन्ति सदा मम ॥ ५ ॥	पापक्षयार्थं लोकेश मोक्षार्थं धर्मबुद्धिना ॥ १७ ॥
वैष्णवानां तु शास्त्राणि येऽर्चयन्ति गृहे नराः ।	श्रीमद्भागवतं पुण्यमापुरारोग्यपुष्टिदम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्ता भवन्ति सुखान्दिताः ॥ ६ ॥	पठनाच्छ्रवणाद् वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥
येऽर्चयन्ति गृहे नित्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।	न भृषन्ति न हृष्यन्ति श्रीमद्भागवतं परम् ।
आस्फोटयन्ति बल्गन्ति तेषां प्रीतो भवाम्यहम् ॥ ७ ॥	सत्यं सत्यं हि लोकेश तेषां स्वामी सदा यमः ॥ १९ ॥
यावद्दिनानि हे पुत्र शास्त्रं भागवतं गृहे ।	न गच्छति यदा मर्त्यः श्रोतुं भागवतं सुत ।
तावत् पिबन्ति पितरः क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ ८ ॥	एकादश्यां विशेषेण नास्ति पापरतस्ततः ॥ २० ॥
यच्छन्ति वैष्णवे भक्त्या शास्त्रं भागवतं हि ये ।	श्लोकं भागवतं चापि श्लोकार्थं पादमेव वा ।
कल्पकोटिसहस्राणि मम लोके वसन्ति ते ॥ ९ ॥	लिखितं तिष्ठते यस्य गृहे तस्य वसाम्यहम् ॥ २१ ॥
येऽर्चयन्ति सदा गेहं शास्त्रं भागवतं नराः ।	सर्वाभ्रमाभिगमनं सर्वतीर्थावगाहनम् ।
प्रीणितास्तैश्च विबुधा यावदाभूतसंज्ञवम् ॥ १० ॥	न तथा पावनं नृणां श्रीमद्भागवतं यथा ॥ २२ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा वरं भागवतं गृहे ।	यत्र यत्र चतुर्वक्त्रं श्रीमद्भागवतं भवेत् ।
शतशोऽथ सहस्रैश्च किमन्यैः शास्त्रसङ्ग्रहैः ॥ ११ ॥	गच्छामि तत्र तत्राहं गौर्यया सुतवत्सला ॥ २३ ॥
न यस्य तिष्ठते शास्त्रं गृहे भागवतं कलौ ।	मत्कथावाचकं नित्यं मत्कथाश्रवणे रतम् ।
न तस्य पुनरावृत्तिर्याम्यपाशात् कदाचन ॥ १२ ॥	मत्कथाप्रीतमनसं नाहं त्यक्ष्यामि तं नरम् ॥ २४ ॥

श्रीमद्भागवतं पुण्यं दृष्ट्वा नोत्तिष्ठते हि यः । महाराजोपचारैस्तु श्रीमद्भागवतं सुत ।
 सांबत्सरं तस्य पुण्यं विलयं याति पुत्रक ॥ २५ ॥ भृष्वन्ति ये नरा भक्त्या तेषां बश्यो भवाम्यहम् ॥ २९ ॥
 श्रीमद्भागवतं दृष्ट्वा प्रत्युत्थानाभिवादनैः । समोत्सवेषु सर्वेषु श्रीमद्भागवतं परम् ।
 सम्मानयेत् तं दृष्ट्वा भवेत् प्रीतिर्ममातुला ॥ २६ ॥ भृष्वन्ति ये नरा भक्त्या मम प्रीत्यै च सुव्रत ॥ ३० ॥
 दृष्ट्वा भागवतं दूरात् प्रक्रमेत् सम्मुखं हि यः । वस्त्रालङ्करणैः पुण्यैर्धूपदीपोपहारकैः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २७ ॥ वशीकृतो ह्यहं तैश्च सत्त्विष्या सत्यतिर्यथा ॥ ३१ ॥
 उत्थाय प्रणमेद् यो वै श्रीमद्भागवतं नरः । धनपुत्रांस्तथा दारान् भक्तिं च प्रददाम्यहम् ॥ २८ ॥ (स्कन्दपुराण, विष्णुखण्ड)

श्रीमद्भागवतसप्ताहपारायणस्य दैनन्दिनविश्रामस्थलानि
 निम्नाङ्कितपद्येषु निरूपितानि

मनुकर्दमसंवादपर्यन्तं प्रथमेऽहनि ।
 भरताख्यानपर्यन्तं द्वितीयेऽहनि वाचयेत् ॥
 तृतीये दिवसे कुर्यात् सप्तमस्कन्धपूरणम् ।
 कृष्णाविर्भावपर्यन्तं चतुर्थे दिवसे वदेत् ॥
 रुक्मिण्युद्वाहपर्यन्तं पञ्चमेऽहनि शस्यते ।
 श्रीहंसाख्यानपर्यन्तं षष्ठेऽहनि वदेत् सुधीः ॥
 सप्तमे तु दिने कुर्यात् पूर्तिं भागवतस्य वै ।
 एवं निर्विघ्नतासिद्धिर्विपर्यय इतोऽन्यथा ॥

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

प्रथमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

जन्माद्यस्य यतोऽन्वायादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट्
तेने ब्रह्म हृदा य आदिकथये मुखान्नि यं सूर्यः ।
तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गो मृषा
धात्रा स्येन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥
धर्मः प्रेङ्गितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां
वेद्यं यास्तथमत्र वस्तु शिष्यदं तापत्रयान्मूलनम् ।
श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वाऽपररीश्वरः
सयो हृद्यवन्मतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणान् ॥ २ ॥
निगमकल्पतरोगलितं फलं
शुक्रमुरादमृतद्रवसंपुतम्
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥
नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः
सत्रं सर्गाय लोकाय सहस्रसममासत ॥ ४ ॥
त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताशनाः ।
सत्कृतं सूतमासीनं पञ्चरुदिरमादताः ॥ ५ ॥
ऋषयः ऊचुः—
त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चान्यथ ।
आख्यातान्यप्यपीतानि धर्मशास्त्राणि तान्युत ॥ ६ ॥
यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान् वादरायणः ।
अन्ये च मुनयः सूत परावरत्रिदो विदुः ॥ ७ ॥
येस्य त्वं सीम्य तत्सर्वं तत्त्वतस्तदनुग्रहान् ।
श्रुतुः श्रिग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ॥ ८ ॥

तत्र तत्राजसाःपुष्पान् भवता यद्विनिश्चितम् ।
पुंसामेकान्ततः श्रेयस्तत्रः शंसितुमर्हति ॥ ९ ॥
प्रायेणान्वायुषो मर्त्याः कलावस्मिन् युगे जनाः ।
मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या सुपद्रुताः ॥ १० ॥
भूरीणि भूरिकर्माणि श्रोतव्यानि विभागशः ।
अतः साधोऽत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ।
ब्रूहि ब्रह्मण भूतानां येनात्माऽऽशु प्रसीदति ॥ ११ ॥
सूत जानामि भद्रं ते भगवान् सात्वतां पतिः ।
देवक्यां वसुदेवस्य जातो यस्य चिकीर्षया ॥ १२ ॥
तत्रः शुश्रूषमाणानामर्हस्यज्ञानुवर्णितुम् ।
यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय विभवाय च ॥ १३ ॥
आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नाम विवशो गृणन् ।
ततः सयो विमुच्येत यं विभेति स्वयं भवः ॥ १४ ॥
यत्पादसंश्रयाः सूत मुनयः प्रशमायनाः ।
सयः पुनन्त्युपसृष्टाः स्वर्पुनीवानुसेवया ॥ १५ ॥
को वा भगवतस्तस्य पुण्यश्लोकेऽयकर्मणः ।
शुद्धिकामो न शृणुवायशः कलिमलापहम् ॥ १६ ॥
तस्य कर्माण्युदाराणि परिगीतानि सूरिभिः ।
ब्रूहि नः श्रद्धाधानानां लीलया दधतः कलाः ॥ १७ ॥
अथाख्याहि हरेर्धाम्नवतारकथाः शुभाः ।
लीला विदधतः स्वैरमीश्वरस्यान्मयापया ॥ १८ ॥
वयं तु न विनृत्याम उत्तमश्लोकविक्रमैः ।
यच्छृण्वतां रसज्ञानां स्वादु स्वादु पदे पदे ॥ १९ ॥

कृतवान् किल वीर्याणि सह रामेण केशवः ।
 अतिमत्प्राणि भगवान् गूढः कपटमानुषः
 कलिमागतमाज्ञाप क्षेत्रेऽस्मिन् धैष्णवे वयम् ।
 आसीना दीर्घसत्रेण कथायां सक्षणा हरेः

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

त्वन्नः सन्दर्शितो धावा दुस्तरं निस्तितीर्षताम् ।

कलिं सत्त्वहरं पुंसां कर्णधार इवार्णवम् ॥ २२ ॥

ब्रूहि योगेश्वरे कृष्णे ब्रह्मण्ये धर्मकर्मणि ।

त्वां काष्ठामधुनोपेतं धर्मः कं शरणं गतः ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

इति सम्प्रज्ञप्तसम्पृष्टो विप्राणां रोमहर्षणिः ।

प्रतिपूज्य वचस्तेषां प्रवक्तुमुपचक्रमे

॥ १ ॥

सूत उवाच—

यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं

द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव

पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽपि नेदु-

स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि

॥ २ ॥

यः स्वानुभावमखिलधुतिसारमेक-

मध्यात्मदीपमतितित्तीर्षतां तमोऽन्धम्

संसारिणां करुणयाऽहं पुराणगुहं

तं व्याससुनुमुपयामि गुहं मुनीनाम्

॥ ३ ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरत्रैव नरोत्तम ।

देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो ग्रन्थमुदीरये

॥ ४ ॥

मुनयः सापु पृष्टोऽहं भवद्गिर्लोकमद्भुतम् ।

यत्कृतः कृष्णसंप्रज्ञतो येनात्माऽऽशु प्रसीदति

॥ ५ ॥

स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरपोक्षजे ।

अहंनुक्यव्यवहिता ययाऽऽत्माऽऽशु प्रसीदति

॥ ६ ॥

वाय्देवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः ।

जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानञ्च यदेहेतुकम्

॥ ७ ॥

धर्मः स्यनुष्ठितः पुंसां विश्वक्सेनकवाधयाम् ।

नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलम्

॥ ८ ॥

धर्मस्य ह्यापवर्गस्य नार्थोऽर्थापहं कल्पते ।

नार्थस्य धर्मकान्तस्य कामो लाभाय हि स्मृतः

॥ ९ ॥

कामस्य नेन्द्रियप्रीतिलाभो जीवति यावता ।

जीवस्यातत्त्वजिज्ञासोर्नार्थो यथेह कर्मभिः

॥ १० ॥

वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम् ।

ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शक्यते ॥ ११ ॥

सत्तामात्रं तु यत्किञ्चित्सदसत्वाविशेषणम् ।

उभाभ्यां भाष्यते साक्षाद्भगवान् केवलः स्मृतः ॥ १२ ॥

तच्छब्दानां मुनयो ज्ञानवैराग्ययुक्ता ।

पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या ध्रुतिगृहीतया ॥ १३ ॥

अतः पुम्भिर्द्विजश्रेष्ठाः वर्णाश्रमविभागाः ।

स्वनुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हीरतोपणम् ॥ १४ ॥

तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्त्वतां पतिः ।

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः पूज्यश्च नित्यदा ॥ १५ ॥

यदनुध्यायिनो युक्ताः कर्मग्रन्थिनिबन्धनम् ।

छिन्दन्ति कोविदास्तस्य को न कुर्यात्कथारतिम् ॥ १६ ॥

शुश्रूषोः श्रद्धानस्य वासुदेवकथारतिः ।

स्यान्महत्सेवया विप्राः पुण्यतीर्थनिषेवणान् ॥ १७ ॥

शृण्वतां स्वकथां कृष्णः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।

हृयन्तस्मो ह्यभद्राणि विभुनोति सुहृत् सताम् ॥ १८ ॥

नष्टप्रायेष्वभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया ।

भगवत्युत्तमश्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी ॥ १९ ॥

तदा रजस्तमोभावाः कामलोभादयश्च ये ।

चेत एतैरनाविद्धं स्थितं सत्ये प्रसीदति ॥ २० ॥

एवं प्रसन्नमनसो भगवद्भक्तियोगतः ।

भगवत्तत्त्वविज्ञानं मुक्तसङ्गस्य जायते ॥ २१ ॥

भियते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे ॥ २२ ॥

क्रपिधियाचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः ।
 दुग्धवानोपधीर्विश्रास्तेनार्यं च उशतमः ॥ १४ ॥
 रूपं स जगृहे मात्स्यं चाधुपान्तरसंन्यवे ।
 नान्यारोप्य महीमप्यामपाद्वैवस्वतं मनुम् ॥ १५ ॥
 सुरासुराणामुदधिं मध्नतां मन्दराचलम् ।
 दध्रे कमठरूपेण पृष्ठ एकादशं विदुः ॥ १६ ॥
 धान्वन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च ।
 अपाययत्सुधामन्यान् मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया ॥ १७ ॥
 चतुर्दशं नारसिंहं विश्वैत्येन्द्रमूर्जितम् ।
 ददार करजैरूरावेरकान् कटकुपथा ॥ १८ ॥
 पञ्चदशं वामनकं कृत्वाऽगादध्वरं वलेः ।
 पदत्रयं पाचमानः प्रत्यादित्सुखिविष्टपम् ॥ १९ ॥
 अवतारे षोडशमे यच्छन्ब्रह्मद्रुहो नृपान् ।
 त्रिःसप्तकृत्यः कुपितो निःशत्रामकरोन्महीम् ॥ २० ॥
 ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् ।
 चक्रे वेदतरोः शास्ता दृष्ट्वा पुंसोऽन्यमेधसः ॥ २१ ॥
 नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकिर्षया ।
 समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् ॥ २२ ॥
 एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी ।
 रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम् ॥ २३ ॥
 ततः कली सम्प्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम् ।
 बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥ २४ ॥
 अधासी युगसन्ध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु ।
 जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्की जगत्पतिः ॥ २५ ॥
 अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्यनिधेर्द्विजाः ।
 यथा विदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥ २६ ॥
 ऋपयो मनवो देवा मनुषुत्रा महीजसः ।
 कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयः स्मृताः ॥ २७ ॥
 एते स्यांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ।
 इन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृडयन्ति युगे युगे ॥ २८ ॥

जन्म गुह्यं भगवतो य एवं प्रयतो नरः ।
 सायम्प्रातर्गृणान् भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते
 एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ।
 मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि
 यथा नभसि मेघीया रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले ।
 एवं द्रष्टार इत्यन्वमारोपितमबुद्धिभिः
 अतः परं यदव्यक्तमव्यूढगुणवृंहितम् ।
 अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्स जीवो यः पुनर्यतः
 यत्रेमे सदसद्रूपे प्रतिपिडे स्वसंविदा ।
 अविद्ययाऽऽत्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनम्
 यथेपोषरता देवी माया यैशारदी मतिः ।
 संपन्न एवेति विदुर्महिम्नि स्वे महीपते
 एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च ।
 वर्णयन्ति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्यतेः
 स वा इदं विश्वममोषलीलः
 सृजत्यवत्यन्ति न सज्जतेऽस्मिन् ।
 भुतेषु चान्तर्हित आत्मतन्त्रः
 पाङ्चवर्गिकं जिघ्रति पद्गुणेशः
 न चास्य कश्चिन्निपुणं विधातु-
 रपेति जन्तुः कुमनीष उतितम् ।
 नामानि रूपाणि मनोयचोभिः
 सन्तन्वतो नटचर्यामिवाङ्गः
 स वेद धातुः पदवीं पदस्य
 दुरन्तवीर्यस्य रथाङ्गपाणेः ।
 योऽमायया सन्ततयाऽनुवृत्त्या
 भजेत तत्पादसरोजगन्धम्
 अपेह धन्या भगवन्त इत्थं
 यद्वासुदेवोऽखिललोकनाथे ।
 कुर्वन्ति सर्वात्मक आत्मभूतं
 न यत्र भूयः परिवर्तं उग्रः
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम् ।
 उत्तमशोकचरितं चकार भगवानृषिः

निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ।
तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरम् ॥ ४१ ॥
सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्भूतम् ।
स तु सन्धावयामास महाराजं परीक्षितम् ॥ ४२ ॥
प्रापोषविष्टं गङ्गायां परीतं परमर्षिभिः ।
तस्य कीर्तयतो विशा राजर्षेर्गिरितजसः ॥ ४३ ॥

अहं चाध्यागमं तत्र निविष्टस्तदनुग्रहात् ।
सोऽहं वः श्रावयिष्यामि यथाऽधीतं ययामति ॥ ४४ ॥
कृष्णे स्वपाभोषणते धर्मज्ञानादिभिः सह ।
कलौ नष्टेष्टां पुंसां पुराणार्कोऽमुनोदितः ॥ ४५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् ।
वृद्धः कुलपतिः सूतं बह्वचः शौनकोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
शौनक उवाच—
सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर ।
कथां भागवतीं पुण्यां यामाह भगवान् शुक्रः ॥ २ ॥
कस्मिन् युगे प्रवृत्तेयं स्थानं वा केन हेतुना ।
कुतः संचोदितः कृष्णः कृतवान् संहितां मुनिः ॥ ३ ॥
तस्य पुत्रां महायोगी समदक् निर्धिकल्पकः ।
एकान्तगतिरुभिद्रो गूढो मूढ इवेयते ॥ ४ ॥
कथमालक्षितः परैः संग्रासः कुरुजाद्वलम् ।
उन्मत्तमूकजडबद्धिचरन् गजसाहये ॥ ५ ॥
कथं वा पाण्डवेयस्य राजर्षेर्मुनिना सह ।
संवादः समभूतात यथैषा सात्त्वती श्रुतिः ॥ ६ ॥
स गोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
अवेक्षते महाभागस्तीर्थाकुर्वन्स्तदाश्रमम् ॥ ७ ॥
अभिमन्युसुतं गूतं प्राहुर्भागवतोत्तमम् ।
तस्य जन्म महाधर्यं कर्माणि च गृणीहि नः ॥ ८ ॥
स सम्राट् कस्य वा हेतोः पाण्डूनां मानवर्धनः ।
प्रापोषविष्टो गङ्गायामनादित्याभिराट्थियम् ॥ ९ ॥
नमन्ति यत्पादनिकेतमात्मनः
शिवाय चानीय धनानि शत्रवः ।
कथं स पीरः श्रियमग्नं दुस्त्यजा-
मियेष चोत्तममहो महासुभिः ॥ १० ॥

शिवाय लोकस्य भवाय भूतये
य उत्तमलोकपरायणा जनाः ।
जीवन्ति नात्मार्यमसौ परां श्रियं
मुमोच निर्वियं कुतः कलेवरम् ॥ ११ ॥
तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किञ्चिन ।
मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छान्दसात् ॥ १२ ॥
सूत उवाच—
द्वारे समनुप्राप्ते तृतीये युगपर्यये ।
ज्ञातः पराशरायोगी वासव्यां कतथा हरेः ॥ १३ ॥
स कदाचित्तरस्यत्याः उपस्पृश्य जलं शुचिः ।
विचिक्र एक आसीन उदिते रविमण्डले ॥ १४ ॥
परावरुणः स कपिः कालेनान्यत्करहसा ।
युगधर्मव्यतिकरं प्राप्तं भुवि युगे युगे ॥ १५ ॥
भीतिकानां च भावानां शक्तिसांसं च तत्कृतम् ।
अश्रद्धाभाजिः सत्त्वान् दुर्मैषान् हसितायुषः ॥ १६ ॥
दुर्भगांश्च जनान्वीक्ष्य मुनिर्दिव्येन चक्षुषा ।
सर्ववर्णाश्रमाणां यदप्यी चिरममोघदक् ॥ १७ ॥
चातुर्होत्रं कर्मशुद्धिं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकम् ।
व्यदपायवृत्तसन्त्ये वेदमेकं चतुर्विधम् ॥ १८ ॥
ऋष्यजुःसामाधर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्भूताः ।
इतिहासपुराणं च पञ्चमो वेद उच्यते ॥ १९ ॥
तत्रर्वेदपरः धैर्यः सामगो जैमिनिः कविः ।
वैशांपायन एवैको निष्पातो यजुषां ततः ॥ २० ॥

अथर्वाङ्गीरसामासीत्सुमंतुर्बारुणो मुनिः ।
 इतिहासपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः ॥ २१ ॥
 त एव ऋषयो वेदं स्वं स्वं व्यस्यन्ननेकधा ।
 शिष्यैः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्ते शासिनोऽभवन् ॥ २२ ॥
 त एव वेदा दुर्मैर्धर्षयन्ते पुरुषैर्यथा ।
 एवं चकार भगवान् व्यासः कृष्णवत्सलः ॥ २३ ॥
 स्त्रीशूद्रद्विजवन्भूतां त्रयी न भुतिगोचरा ।
 कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय एवं भवेदिह ।
 इति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतम् ॥ २४ ॥
 एवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजाः ।
 सर्वात्मकेनापि यदा नातुष्यत् हृदयं ततः ॥ २५ ॥
 नातिप्रसन्नहृदयः सरस्वत्यास्तटे शुची ।
 वितर्कयन्विचिक्तस्थ इदं चोवाच धर्मयित् ॥ २६ ॥

भूतव्रतेन हि मया छन्दांसि गुरवोऽग्रयः ।
 मानिता निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनम् ॥ २७ ॥
 भारतव्यपदेशेन ह्याम्नायार्थः प्रदर्शितः ।
 दृश्यते यत्र धर्मो हि स्त्रीशूद्रादिभिरप्युत ॥ २८ ॥
 अथापि वत मे देहो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः ।
 असंपन्न इवाभाति ब्रह्मवर्चस्विसत्तमः ॥ २९ ॥
 किं वा भागवता धर्मा न प्रायेण निरूपिताः ।
 प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यव्युत्प्रियाः ॥ ३० ॥
 तस्यैवं स्निग्धमात्मानं मन्यमानस्य विद्यतः ।
 कृष्णस्य नारदोऽभ्यागादाश्रमं प्रागुदाहृतम् ॥ ३१ ॥
 तमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्थायागतं मुनिम् ।
 पूजयामास विधिवन्नारदं सुरपूजितम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 अथ तं सुखमासीन उपसीनं बृहच्छ्रुवाः ।
 देवर्षिः प्राह विप्रर्षि वीणापाणिः स्मयन्निव ॥ १ ॥
 नारद उवाच—
 पाराशर्यं महाभाग भवतः कचिदात्मना ।
 परितुष्यति शारीर आत्मा मानस एव वा ॥ २ ॥
 जिज्ञासितं सुसंपन्नमपि ते महद्भुतम् ।
 कृतवान्भारतं यस्त्वं सर्वाधर्षपरिवृंहितम् ॥ ३ ॥
 जिज्ञासितमधीतञ्च ब्रह्म यत्तत्सनातनम् ।
 तथापि शोचस्यात्मानमकृतार्थं इव प्रभो ॥ ४ ॥
 व्यास उवाच—
 अस्येव मे सर्वमिदं त्वयोक्तं
 तथापि नात्मा परितुष्यते मे ।
 तन्मूलमव्यक्तमगाधवोधं
 पृच्छामहे त्वाऽऽत्मभवात्मभूतम् ॥ ५ ॥

स धै भवान् वेदसमस्तगुह्यं
 उपासितो यः पुरुषः पुराणः ।
 परावरेषो मनसैव विधं
 सृजत्यवत्यन्ति गुणैरसङ्गः ॥ ६ ॥
 त्वं वर्षटन्नर्क इव त्रिलोकी-
 मन्तश्चरो वायुरिवात्मसाक्षी ।
 परावरे ब्रह्मणि धर्मतो व्रते-
 स्स्नातस्य मे न्यूनमलं विचक्ष्व ॥ ७ ॥
 नारद उवाच—
 भवतानुदितप्रायं यशो भगवतोऽमलम् ।
 येनैवासी न तुष्येत मन्ये तदर्शनं खिलम् ॥ ८ ॥
 यथा धर्मादयो ह्यर्था मुनिवर्षानुवर्णिताः ।
 न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णिनः ॥ ९ ॥
 न तद्ब्रह्मिणं होरेयशो
 जगत्पवित्रं न गृणीत कर्हिचित् ।
 तद्वायसं तीर्थमुशान्ति मानसा
 न यत्र हंसा न्यपतन्मिमक्षया ॥ १० ॥

त याम्बिसर्गो जनतापविप्रबो
यस्मिन् प्रतिशोकमवद्ववत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोकितानि यत्
शृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं
न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शयदभद्रमीश्वरं
न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम्
अतो महाभाग भवानमोषदक्
शुचिश्रवाः सत्परतो धृतव्रतः ।
उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये
समाधिनाऽनुस्मर यद्विचेष्टितम्
अतोऽन्यथा किञ्चन यद्विबधितं
पृथग्दशास्तत्कृतरूपनामभिः ।
न कर्हिचित्कापि च दुःस्थितामनि-
लंभते वाताहतनीरिवास्पदम्
जुगुप्सितं धर्मकृतेऽनुशासनं
स्वभावरक्तस्य महान् व्यतिक्रमः ।
यद्वाक्यतो धर्म इतीतरस्थितो
न मन्यते तस्य निवारणं जनः
विचक्षणोऽस्याहति वेदितुं विभो-
रनन्तपारस्य निवृत्तितः सुखम् ।
प्रवर्तमानस्य गुणैरनात्मन-
स्ततो भवान् दर्शय वेष्टितं विभोः
त्यक्त्या स्वधर्मं चरणाम्बुजं हरे-
र्भजन्नपकोऽथ पतेत्ततो यदि ।
यत्र क वा भद्रमभूदमुष्य
को वाऽर्थ आप्तो भजतां स्वधर्मम्
तस्यैव हेतोः प्रयतेत कोविदो
न लभ्यते यद्भ्रमतामुर्पर्यथः ।
तद्भ्रम्यते दुःखवदन्यतः सुखं
कालेन सर्वत्र गभीररंहसा

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

न वै जनो जातु कथञ्चन ब्रजे-
न्मुकुन्दसैव्यन्यवदङ्गसंसृतिम् ।
स्मरन्मुकुन्दारूपपगहनं पुन-
र्विहातुमिच्छेन्न रसग्रीहो जनः
इदं हि विश्वं भगवानिवेतरो
यतो जगत्स्थाननिरोधसंभवः ।
तद्वि स्वयं वेद भवांस्तथापि
प्रादेशमात्रं भवतः प्रदर्शितम्
त्वमात्मनाऽऽत्मानमवैद्यमोषदक्
परस्य पुंसः परमात्मनः कलाम् ।
अजं प्रजातं जगतः शिवाय तन्म-
हानुभावाभ्युदयोऽपि गण्यताम्
इदं हि पुंसस्तपसः धृतस्य वा
स्विष्टस्य सूक्तस्य च नुब्रह्मणोः ।
अविश्रुतोऽर्थः कविभिर्निरूपितो
यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम्
अहं पुराऽतीतभवेऽभवं मुने
दास्यास्तु कस्याश्चन वेदवादिनाम् ।
निरूपितो बालक एव योगिनां
शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विबधताम्
ते मय्यपेतासित्वापलेऽर्भके
दान्ते पतङ्गीऽनकेऽनुवर्तिनि ।
चक्रुः कुपां ययपि तुल्यदर्शनाः
शुश्रूषमाणे मुनयोऽल्पधारिणि
उच्छिष्टलेशाननुमोदितो द्वित्रैः
सकृच्च भुञ्जे तदपास्तकिन्त्वपः ।
एवं प्रवृत्तस्य विमुद्धचेतस-
स्तद्धर्म एवाभिरुचिः प्रजापते
तत्रान्वहं कृष्णकथाः प्रगायताम-
नुग्रहेणाशृण्वं मनोहराः ।
ताः श्रद्धया मेऽनुसवं विशृण्वतः
प्रियथवस्याहं तदाऽभवन्मतिः

तस्मिंस्तदा लब्धरुचेर्महामते
प्रियश्रवस्यस्खलिता मतिर्मम ।
ययाऽहमेतत्सदसत्त्वमापया
पश्ये मयि ब्रह्मणि कल्पितं परे ॥ २७ ॥
इत्थं शरत्प्रावृषिकावृत् इरे-
र्विभृण्वतो मेऽनुसवं यशोऽमलम् ।
सङ्गीत्यमानं मुनिभिर्महात्मभि-
र्भक्तिः प्रवृत्ताऽऽत्परजस्तमोषहा ॥ २८ ॥
तस्यैवं मेऽनुक्तस्य प्रथितस्य हूतैरतः ।
श्रद्धाधानस्य बालस्य दान्तस्यानुचरस्य च ॥ २९ ॥
ज्ञानं गुह्यतमं यत्तत्साक्षाद्भगवतोदितम् ।
अन्यबोचन् गमिष्यन्तः कृपया दीनवत्सलाः ॥ ३० ॥
येनेवाहं भगवतो वासुदेवस्य वेधसः ।
मायानुभावमविदं तेन गच्छन्ति तत्पदम् ॥ ३१ ॥
एतत्संसूचितं ब्रह्मन् तापत्रयचिकित्सितम् ।
यदीधरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम् ॥ ३२ ॥
आमयोऽयं च भूतानां जायते येन सुव्रत ।
तदेव ह्यामयद्रव्यं तत्पुनानि चिकित्सितम् ॥ ३३ ॥

एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ।
त एवात्मविनाशाय कल्पन्ते कल्पिताः परे ॥ ३४ ॥
यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम् ।
ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ॥ ३५ ॥
कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसकृत् ।
गृणन्ति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरन्ति च ॥ ३६ ॥
ॐ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि ।
प्रचुम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥ ३७ ॥
इति मूर्त्यभिधानेन मन्त्रमूर्तिममूर्तिकम् ।
यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ॥ ३८ ॥
इमं स्वधर्मनियममवेत्य मदनुष्ठितम् ।
अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन् भावं च कैशवः ॥ ३९ ॥
त्वमप्स्यदब्रुथ विधुतं विभोः
समाप्स्यते येन विदां युभुत्सितम् ।
प्रख्याहि दुःखैर्मुहुरदितात्मनां
सङ्क्षेपनिर्वाणमुशान्तिं नान्यथा ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पथमाऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच-
एवं निशम्य भगवान् देवपैत्रं नमः कर्म च ।
भूयः पश्य तं ब्रह्मन् व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ १ ॥
व्यास उवाच-
भिक्षुभिर्विश्रवसिते विज्ञानादेष्टुमिस्तय ।
वर्तमानो वयस्याये ततः किमकरोद्भवान् ॥ २ ॥
स्यायम्भुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः ।
कथं वेदमुदम्राक्षीः काले प्राप्ते कलेवरम् ॥ ३ ॥
प्राद्वत्पविषयामेतां स्मृतिं ते सुरसत्तम ।
नखैव व्यवधान्काले एष सर्वनिराकृतिः ॥ ४ ॥
नारद उवाच-
भिक्षुभिर्विश्रवसिते विज्ञानादेष्टुमिर्मम ।
वर्तमानो वयस्याये तत एतदकारोपाम् ॥ ५ ॥

एकात्मजा मे जननी योपिन्मूढा च किङ्करी ।
मप्यात्मजोऽनन्यगती चक्रे सेहानुवन्धनम् ॥ ६ ॥
साऽस्वतन्त्रा न कल्पाऽसीयोगक्षेमं ममेच्छती ।
ईशस्य हि वशे लोको योपा दारुमयी यथा ॥ ७ ॥
अहं च तद्भस्त्रकुल उषिवांस्तदपेक्षया ।
दिग्देशकालव्युत्पन्नो बालकः पञ्चहायनः ॥ ८ ॥
एकदा निर्गतां गेहाबुहन्तीं निशि गां पथि ।
सर्पोऽदशतपदा स्पृष्टः कृपणां कालचोदितः ॥ ९ ॥
तदा तदहमीशस्य भक्तानां समभीप्सितम् ।
अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥
स्त्रीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामत्रजाकरान् ।
खेटान् पाटनवाटीश्च वनान्युषवनानि च ॥ ११ ॥

विचित्रधातुचित्राद्रीनिभग्रभुजद्रुधान् ।		सत्सेवया दीर्घया धै जाता मयि दृढा मतिः ।	
जलाशयांश्छिक्जलाञ्जलिनीः सुरसेविताः	॥ १२ ॥	हित्वाऽवयमिमां लोकं गन्ता मञ्जनतामसि	॥ २७ ॥
चित्रमर्चनः पत्ररथैर्घ्नमज्जमरथियः ।		मतिर्मयि निबद्धेऽयं न विपयेत कर्हिचित् ।	
नलवणशरस्तम्बकुशकीचकगह्वरम्	॥ १३ ॥	प्रजासर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात्	॥ २८ ॥
एक एवातिपातोऽदमद्राशं विपिनं महत् ।		एतावदुक्ता विरराम तन्महद्-	
घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलुःशिवाजिरम्	॥ १४ ॥	भूतं नभोलिङ्गमलिङ्गभीधरम् ।	
परिभ्रान्तेन्द्रियात्माऽहं तृदृषीतो बुभुक्षितः ।		अहं च तस्मै महतां महीपसे	
स्त्रान्त्वा पीत्वा हृदं नया उपस्पृष्टो गतधमः	॥ १५ ॥	शीर्ष्णाऽवनमं विदधेऽनुकम्पितः	॥ २९ ॥
तस्मिन्निर्मनुजेऽरण्ये पिप्पलोपस्य आश्रितः ।		नामान्यनन्तस्य गतत्रयः पठन्	
आत्मनाऽऽत्मानमात्मस्यं यथाश्रुतमचिन्तयम्	॥ १६ ॥	गुह्यानि भ्रदाणि कृतानि च स्मरन् ।	
स्वप्नो मायाऽग्रहः शय्या जाग्रदाभास आत्मनः ।		गां पर्यटन्तुष्टमना गतस्मृदः	
नामरूपक्रियावृत्तिः संविच्छास्त्रं परं षटम्	॥ १७ ॥	कालं प्रतीक्षन्नपटो विमत्सरः	॥ ३० ॥
नेन्द्रियार्थं च न स्वप्नं न सुप्तं न मनोरथम् ।		एवं कृष्णमतेतंस्त्रन्नसक्तस्यामलात्मनः ।	
न निरोधं चानुगच्छेच्चित्रं तद्गणवत्पदम्	॥ १८ ॥	कालः प्रादुरभूत्काले विद्युत्सीदामिनी यया	॥ ३१ ॥
स एको भगवानग्रे क्रीडिष्यन्निदमात्मनः ।		एवं मयि प्रपुञ्जने शुद्धां भागवतीं तनुम् ।	
सृष्ट्वा विहत्य तद्गण्ध्या उदास्ते केवलः पुनः	॥ १९ ॥	प्रारब्धकर्मनिर्वाणो न्यपतत्पाञ्चभीतिकः	॥ ३२ ॥
ध्यायतश्चरणाम्भोजं भावनिर्पृतचेतसः ।		कल्पान्त इदमादय शयानेऽम्भस्युदन्वतः ।	
उत्कण्ठाभुकलाक्षस्य हृयासीन्मे शनैर्हरिः	॥ २० ॥	शिशपिष्णोरनुप्राणं विवेशान्तरहं विभोः	॥ ३३ ॥
प्रेमातिभारनिर्मिण्णपुलकाद्गोऽनिनिर्वृतः ।		सहस्रपुगपर्यन्त उत्पापेदं सिसृक्षतः ।	
आनन्दसंश्लेषे लीनो नापश्यमुभयं मुने	॥ २१ ॥	मरीचिमिश्रा कपयः प्राणोऽभ्योऽहं च जङ्गरे	॥ ३४ ॥
रूपं भगवतो यत्तन्मनःकालं सुखावहम् ।		अन्तर्वहिश लोकान् स्त्रीन् पर्यैम्यस्फन्दितव्रतः ।	
अपश्यन्सहस्रोतस्स्थी केवलयादुदुर्मना इव	॥ २२ ॥	अनुग्रहान्महाविष्णोरविषानगतिः कश्चित्	॥ ३५ ॥
दिद्बुस्तदहं भूयः प्रणिधाय मनो हृदि ।		देवदत्तामिमं वीणां स्वरब्रह्मविभूषिताम् ।	
वीक्षमाणांऽपि नापश्यमवितुम् इवानुरः	॥ २३ ॥	मूर्च्छयित्वा हरिकपां गायमानश्चराम्यहम्	॥ ३६ ॥
एवं यत्तनं विजने मामाहागाचरो गिराम् ।		प्रगायतः स्वीर्याणि तीर्थपादः प्रियधराः ।	
गम्भीरश्लक्ष्णया वाचा शुचः प्रशमयन्निव	॥ २४ ॥	आहूत इव मे शीघ्रं दर्शनं यानि चेतसि	॥ ३७ ॥
हन्तास्मिन् जन्मनि भवान्न मां द्रष्टुमिहार्हति ।		एतदानुरचितानां मात्रास्यशौच्छया मुहुः ।	
अविषककपायाणां दुर्दर्शोऽहं कुपोगिनाम्	॥ २५ ॥	भवसिन्धुश्रवो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णनम्	॥ ३८ ॥
सकृददर्शितं रूपमेतत्कामाय तेऽनघ ।		यमादिभिर्योगपथैः कामलोभवतो मुहुः ।	
मत्कामः शनैः साधु सर्वान्मुञ्चति हृच्छ्रयान्	॥ २६ ॥	मुकुन्दसेवया यद्गतध्यानाऽद्धा न शाम्यति	॥ ३९ ॥
		सर्वं तदिदमात्मानं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।	
		जन्मकर्महरस्य मे भवतश्चात्मतोषणम्	॥ ४० ॥

सूत उवाच—

एवं सम्भाष्य भगवान्भारदो वासवीसुतम् ।

आमन्त्र्य वीणां रणयन् ययौ यादृच्छिको यतिः ॥ ४१ ॥

शौनक उवाच—

निर्गते नारदे सूत भगवान्भारदायणः ।

श्रुतवास्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः ॥ १ ॥

सूत उवाच—

ब्रह्मनयाः सरस्वत्याः आश्रमः पश्चिमे तटे ।

शाम्याग्रस इति प्रोक्तः ऋषीणां सत्रवर्धनः ॥ २ ॥

तस्मिन् ऋष्याश्रमे व्यासो बदरीपण्डमण्डिते ।

आसीनोऽप उपस्पृश्य प्रणिदध्यौ मनश्चिरम् ॥ ३ ॥

भक्तियोगेन मनसि सम्यक् प्रणिहितेऽमले ।

अपश्यत् पुरुषं पूर्णं मायां च तदपाश्रयाम् ॥ ४ ॥

यया संमोहितो जीवः आत्मानं त्रिगुणात्मकम् ।

परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतआभिषयते ॥ ५ ॥

अनर्थापशमं साक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे ।

लोकस्याजानतो विद्वांश्चक्रे सान्त्वतसंहिताम् ॥ ६ ॥

यस्यां धे ध्रुवमाणायां कृष्णे परमपूरुषे ।

भक्तिरुत्पद्यते पुंसां शोकमोहभयापहा ॥ ७ ॥

स संहितां भागवतीं कृत्यानुक्रम्य चात्मजम् ।

शुकमध्यापयामास निवृत्तिनिरतं मुनिम् ॥ ८ ॥

शौनक उवाच—

स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः ।

कस्य वा बृहतीमेतामात्मारामः समभ्यसत् ॥ ९ ॥

आत्मारामाश्च मनुयो निग्राह्या अप्युत्क्रमे ।

कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिं इत्यंभूतगुणो हरिः ॥ १० ॥

हरेर्गुणाक्षिममतिर्भगवान् बादरायणिः ।

अध्यगान्महदारव्यान् नित्यं विष्णुजनप्रियम् ॥ ११ ॥

परीक्षितोऽथ राजर्षेः जन्मकर्मविलापनम् ।

संस्थां च पाण्डुपुत्राणां वक्ष्ये कृष्णकथोदयाम् ॥ १२ ॥

अहो देवर्षिर्धन्योऽयं यः कीर्तिं शार्ङ्गधन्वनः ।

गायन् माध्व्या गिरा तन्व्या रमयत्यातुरं जगन् ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

यदा मृधे कौरवपाण्डवानां वीरेष्वथो वीरगतिं गतेषु ।

वृकोदरोविद्वग्गदाभिमर्शभग्नोरुदण्डे धृतराष्ट्रपुत्रे ॥ १३ ॥

भर्तुः प्रियं द्रीणिगिरिति स्म पश्यन्

कृष्णासुतानां स्वपतां शिरांसि ।

अपाहरद्विप्रियमेतदस्य

जुगुप्सितं कर्म विगर्हयन्ति ॥ १४ ॥

माता शिशूनां निधनं सुतानां

निशम्य घोरं परितप्यमाना ।

तदारुदद्वाप्यकलाकुलाक्षी तां

सान्त्वयन्नाह किरीटमाली ॥ १५ ॥

तन्मा शुचस्ते प्रमृजामु भद्रे

यद्ब्रह्मन्धोः शिर आततायिनः ।

गाण्डीयमुकैर्विशिशिरूपाहरे

त्वाक्रम्य यत्त्रास्यसि नेत्रजैर्जलैः ॥ १६ ॥

इति प्रियां यन्मुषिचित्रजल्पैः

स सान्त्वयित्वाऽच्युतमित्रसूतः ।

अभ्यद्रवदंशित उग्रधन्वा

कषिष्वजो गुरुपुत्रं रथेन ॥ १७ ॥

तमापतन्तं स विलोक्य दुरात्कुमारहोद्विग्रमना रथेन ।

पराद्रवत्प्राणपरीप्सुकन्यां यावद्रमं रुद्रभयाद्यधार्किः ॥ १८ ॥

यदाऽशरणमात्मनमैक्षत आन्तवाहनम् ।

अखं ब्रह्मशिरो मेन आत्मत्राणं द्विजात्मजः ॥ १९ ॥

अधोपस्पृश्य सलिलं सन्दधेऽखं समाहितः ।

अजानन्नपि संहारं प्राणकृच्छ्रं उपस्थिते ॥ २० ॥

ततः प्रादुप्तं तेजः प्रचण्डं सर्वतो दिशम् ।

प्रापततदभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरूवाच ह ॥ २१ ॥

अर्जुन उवाच-

कृष्ण कृष्ण महाभाग भक्तानामभयहर ।

त्वमेको दत्तमानानामभयगोऽसि संसृतेः ॥ २२ ॥

त्वमायः पुरुषः साक्षादीश्वरः प्रकृतेः परः ।

मायां व्युदस्य विच्छत्स्या कैवल्य स्थित आत्मनि ॥ २३ ॥

स एव जीवलोकस्य मायागोहितचेतसः ।

विधत्सेः स्येन वीर्येण श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥ २४ ॥

तथाऽयं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया ।

स्यानामानन्यभाषानामनुध्यानाय चासक्तुन् ॥ २५ ॥

किमिदं स्मित्युक्तो वेति देव देव न वेद्वधम् ।

सर्वतोमुखप्रायाति तेजः पद्मदारुणम् ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

वेत्सेदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्मणं प्रदर्शितम् ।

नैवासी वेद संहारं प्राणवाध उपास्थिते ॥ २७ ॥

न हस्यान्यतमं किञ्चिदन्नं प्रत्यवकर्षणम् ।

जहस्तेज उन्नद्धमखड्गो हस्तेजसा ॥ २८ ॥

सूत उवाच-

श्रुत्वा भगवता प्रोक्तं फल्गुनः परवीरहा ।

स्पृष्ट्वाऽपस्तं परिक्रम्य ब्राह्मं ब्राह्मण सन्धे ॥ २९ ॥

संहत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसी शरसंबुते ।

आवृत्य रोदसी खं च ववृषातेऽकैवल्यवन् ॥ ३० ॥

हृष्टस्तेजस्तजस्तु तपोवीहोकात्र्यदहन्महन् ।

दत्तमानाः प्रजास्तर्वाः सांवर्तकमसंत ॥ ३१ ॥

प्रजोपह्वयमालक्ष्य लोकव्यतिकरं च तम् ।

मत्तं च बासुदेवस्य संजहारार्जुनो द्वयम् ॥ ३२ ॥

तत आसाद्य तरसा दारुणं गीतमीसृतम् ।

ववन्धामर्षताम्राक्षः पशुं रानया यथा ॥ ३३ ॥

शिविराय निनीपन्नं रज्वा बध्वा रिपुं बलान् ।

प्राहार्जुनं प्रकुपितो भगवानम्बुजेश्वरः ॥ ३४ ॥

मेनं पार्थाहंसि त्रातुं ब्रह्मवन्धुमिमं जहि ।

योऽसावनागसः सुप्तानवधीत्रिषि बालकान् ॥ ३५ ॥

मत्तं प्रमत्तमुन्मत्तं सुप्तं बालं शिष्यं जडम् ।

प्रपन्नं विरपं भीतं न रिपुं हन्ति धर्मवित् ॥ ३६ ॥

स्वप्राणान् यः परप्राणैः प्रपुष्पात्यपृणः खलः ।

तद्वधस्तस्य हि श्रेयः यदोपायात्यधः पुमान् ॥ ३७ ॥

प्रतिश्रुतं च भवता पाश्चात्यै भृषवतो मम ।

आहरिष्ये शिरस्तस्य यस्ते मानिनि पुत्रहा ॥ ३८ ॥

तदसी बध्यतां पाप आतताय्यात्मबन्धुहा ।

भर्तुश्च विप्रिपं वीर कृतयान्कुलपांसनः ॥ ३९ ॥

एवं परीक्षता धर्मं पार्थः कृष्णेन चोदितः ।

नैच्छद्भन्तुं गुरुसुतं यवप्यात्महनं महान् ॥ ४० ॥

अधोपेत्य स्वशिविरं गोविन्दप्रियसारथिः ।

न्यवेदयत्तं प्रियायै शोचन्त्या आत्मजान् हतान् ॥ ४१ ॥

तथाऽऽहन्तं पशुवन्त्याशवद्धं

अवाह्मुसुतं कर्मजुगुप्सितेन ।

निरीक्ष्य कृष्णाऽपकृतं गुरोः सुतं

वामस्वभावा कृपया ननाम ॥ ४२ ॥

उवा च चासहन्त्यस्य बन्धनानयनं सती ।

मुच्यतां मुच्यतामेप ब्राह्मणो नितरां गुरुः ॥ ४३ ॥

सरहस्यो धनुर्वेदः सविसर्गोपसंयमः ।

अस्त्रग्रामश्च भवता सिक्षितो यदनुग्रहान् ॥ ४४ ॥

स एव भगवान् द्रोणः प्रजारूपेण वर्तते ।

तस्यात्मनोऽर्धं पठ्यास्ते नान्वयाद्दीरसुः कृपी ॥ ४५ ॥

तद्धर्मज्ञ महाभाग भवद्भिः कीरत्वं कुलम् ।

वृजिनं नाहंसि त्रातुं पूज्यं बन्धवभीक्ष्णसाः ॥ ४६ ॥

मा रोदीहस्य जननी गीतमी पतिदेवता ।

यथाऽहं मृतवत्साऽऽर्ता रोदिम्यभुमुखी मुहुः ॥ ४७ ॥

वैः कोपितं ब्रह्मकुलं राजन्यैरकृतात्मभिः ।

तत्कुलं प्रदहत्याशु सानुबन्धं शुचापिर्मत्तम् ॥ ४८ ॥

सूत उवाच-

धर्म्यं न्याय्यं सकरुणं निर्व्यलीकं समं महत् ।

राजा धर्मसुतो राज्ञाः प्रत्यनन्दद्वचो द्विजाः ॥ ४९ ॥

नकुलः सहदेवश्च युयुधानो धनञ्जयः ।
 भगवान् देवकीपुत्रो ये चान्ये याश्च योषितः ॥ ५० ॥
 तत्राहामर्षितो भीमः तस्य श्रेयान् वधः स्मृतः ।
 न भर्तुर्नान्मनश्चार्थे योऽहन्सुसान् शिशून् वृषा ॥ ५१ ॥
 निशम्य भीमगदितं द्रौपयाश्च चतुर्भुजः ।
 आलोक्य यदनं सस्युरिदमाह हसन्निव ॥ ५२ ॥
 श्री भगवान् उवाच—
 ब्रह्मवन्पुनं हन्तव्यं अतथायी यथार्हणः ।
 मयैवोभयमाज्ञातं परिपाल्यनुज्ञासनम् ॥ ५३ ॥

कुरु प्रतिश्रुतं सत्यं यत्तत् सान्त्वयता प्रियाम् ।
 श्रियं च भीमसेनस्य पाञ्चाल्यै महामेव च ॥ ५४ ॥
 सत उवाच—
 अर्जुनः सहसाऽऽज्ञाय हरोर्हर्दमथासिता ।
 मणिं जहार मूर्धन्यं द्विजस्य सहमूर्धजम् ॥ ५५ ॥
 विमुच्य रजानाबद्धं बालहत्याहतप्रभम् ।
 तेजसा मणिना हीनं शिबिरान्निरवापयत् ॥ ५६ ॥
 बन्धनं द्रविणादानं स्थानान्निर्वापणं तथा ।
 एष हि ब्रह्मवन्भूतां वधो नान्योऽस्ति देहिकः ॥ ५७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 पुत्रशोकातुराः सर्वे पाण्डवाः सह कृष्णया ।
 स्वानां मृतानां यत्कृत्यं चकुर्निर्हरणादिकम् ॥ १ ॥
 अथो निशामयामास कृष्णया भगवानपुरा ।
 पतितायाः पादमूले रुदन्त्या यत्प्रतिश्रुतम् ॥ २ ॥
 पश्य राक्षसिदारास्ते रुदतो मुक्तमूर्पजान् ।
 आलिङ्ग्य स्वपतीन् भीमगदाभग्नोरुवक्षसः ॥ ३ ॥
 अथ ते सम्प्रेतानां स्वानामुदकमिच्छताम् ।
 दातुं सकृष्णा गङ्गायां पुरस्कृत्य ययुषियः ॥ ४ ॥
 ते निनीयोदकं सर्वे विलप्य च भृशं पुनः ।
 आप्नुता हरिपादाब्जजःपूतसरित्से ॥ ५ ॥
 तत्रासीनं कुरुपतिं धृतराष्ट्रं सहानुजम् ।
 गान्धारीं पुत्रशोकार्तां वृथां कृष्णां च माधवः ॥ ६ ॥
 सान्त्वयामास मुनिभिर्हतपुत्राञ्छुचापिर्तान् ।
 भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्नप्रतिक्रियाम् ॥ ७ ॥
 घातयित्वाऽञ्जुतो राज्ञ्याः कचस्पर्शहतावुपः ।
 सापयित्वाऽज्ञानशत्रोः स्वारज्यं कितवैर्हतम् ॥ ८ ॥
 याजयित्वाऽथमेषेक्षं त्रिभिरुत्तमकन्यकैः ।
 तथशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोन् ॥ ९ ॥

आमन्त्र्य पाण्डुपुत्रांश्च शीनेषोद्धवसंपुतः ।
 द्वेषायनादिभिर्विष्ट्रिः पूजितैः प्रतिपूजितः ॥ १० ॥
 गन्तुं कृतमतिर्ब्रह्मन् दूरकां रथमास्थितः ।
 उपलेभेऽभिधायन्तीमुत्तरां भयविह्वलाम् ॥ ११ ॥
 उत्तरा उवाच—
 पाहि पाहि महायोगिन् देव देव जगत्पते ।
 नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परम् ॥ १२ ॥
 अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो ।
 कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो निपात्यताम् ॥ १३ ॥
 सूत उवाच—
 उपधार्य यचस्तस्याः भगवान्भक्तवत्सलः ।
 आपाण्डवमिदं कर्तुं द्रौणेस्त्वमवुध्यत ॥ १४ ॥
 तर्ह्येवाथ भृगुश्रेष्ठ पाण्डवाः पञ्चसायकान् ।
 आत्मनोऽभिमुखान् दीप्तानालक्ष्यास्त्रपुषाददुः ॥ १५ ॥
 व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषां अनन्वयिषयात्मनाम् ।
 सुदर्शनेन स्वास्त्रेण स्वानां रक्षां व्यधाद्रिभुः ॥ १६ ॥
 अन्तस्थः सर्वभूतानामात्मा योगेश्वरो हरिः ।
 स्वमाययाऽवृणोद्रर्भं वैराट्वाः कुरुन्तये ॥ १७ ॥

यद्यप्यसं ब्रह्मशिरस्त्वमोघं चाप्रतिक्रियम् ।
 वैष्णवं तेज आसाद्य समशाम्यद् भृगूद्ब्रह्म ॥ १८ ॥
 मा मस्या ह्येतदाश्रयं सर्वाश्रयमयेऽच्युते ।
 य इदं मायया देव्या सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ १९ ॥
 ब्रह्मतेजो विनिर्मुक्तैरात्मजैस्सह कृष्णया ।
 प्रयाणाभिमुखं कृष्णमिदमाह पृथा सती ॥ २० ॥
 पृथा उवाच-
 नमस्ये पुरुषं त्वाद्यमीश्वरं प्रकृतेः परम् ।
 अलक्ष्यं सर्वभावानामन्तर्बहिरपि ध्रुवम् ॥ २१ ॥
 मायाजवनिकाच्छन्नो मयाऽधोऽञ्ज मर्त्यया ।
 न लक्ष्यसे मूढशशा नदो नाटवचरो यथा ॥ २२ ॥
 तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनाम् ।
 भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येमहि स्थियः ॥ २३ ॥
 कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनन्दनाय च ।
 नन्दगोपकुमाराय गोविन्दाय नमो नमः ॥ २४ ॥
 नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।
 नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजाग्रये ॥ २५ ॥
 यथा हृषीकेश खलेन देवकी
 कंसेन रुद्धातिचिरं मुचार्पिता ।
 विमोचिताऽहं च सहात्मजा विभो
 त्वर्पय नाथेन मुहुर्विपद्गणात् ॥ २६ ॥
 विषान्महाघ्नैः पुरुषाददंशना-
 दसत्सभायाः वनवासकृच्छृतः ।
 मृधे मृधेऽनेकमहारथास्ततो
 श्रेण्यस्तथास्मि त्रेऽभिरक्षिताः ॥ २७ ॥
 विपदः सन्तु नः शश्वन्नत्र तत्र जगत्पते ।
 भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम् ॥ २८ ॥
 जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिर्यमानमदः पुमान् ।
 नाहं इत्यभिधातुं वै त्वामकिञ्चनगोचरम् ॥ २९ ॥
 नमोऽकिञ्चनविज्ञाय निपूजगुणवृत्तये ।
 आत्मारामाय शान्ताय कैवल्यपतये नमः ॥ ३० ॥

मन्ये त्वां कालमीशानं अनादिनिधनं परम् ।
 समं चरन्तं सर्वत्र भूतानां यन्मियः कलिः ॥ ३१ ॥
 न वेद कश्चिद्भगवन्धिकीर्षितं ।
 तवेहमानस्य नृणां विदम्बनम् ।
 न यस्य कश्चिद्विद्योऽस्ति कश्चित् ।
 द्वेषश्च यस्मिन् विषमा मतिर्नृणाम् ॥ ३२ ॥
 जन्म कर्म च विधात्मजजस्याकनुरात्मनः ।
 तिर्यङ्मृगशुषादस्सु तदत्यन्तविदम्बनम् ॥ ३३ ॥
 गोप्यादेदं त्वयि कुतागसि दाम तावद्
 या ते दशाधुकलिलाञ्जनसम्भ्रमाधम् ।
 यत्र च विनम्य भयभावनया स्थितस्य
 सा मां विमोहयति भीः प्रति यं विभेति ॥ ३४ ॥
 केचिदाहुरजं जातं पुण्यशोकस्य कीर्तये ।
 यदोः प्रियस्यान्ववाये मलयस्यैव चन्दनम् ॥ ३५ ॥
 अपरे वसुदेवस्य देवस्यां याचितोऽभ्यागात् ।
 अजस्रस्यमस्य क्षमाय वधाय च सुरद्विषाम् ॥ ३६ ॥
 भ्रातृवतारणायान्ते भुवो नाव इवोदधी ।
 सीदन्त्या भूतिभारेण जातो ह्यात्मभुवाऽर्पितः ॥ ३७ ॥
 भावेऽस्मिन् क्लिश्यमानानामविद्याकामकर्मभिः ।
 श्रवणस्मरणाहाणि करिष्यन्निति केचन ॥ ३८ ॥
 धुष्वन्ति गापन्ति गृणन्त्यभीक्ष्णसाः
 स्मरन्ति नन्दन्ति तवेहितं जनाः ।
 त एव पश्यन्त्यचिरेण तावकं
 भवप्रवाहोपरमं पदाम्बुजम् ॥ ३९ ॥
 अप्यय नस्तत्त्वं स्वरुतेहितः प्रभो
 जिह्वाससि स्विन्सुहृदोऽनुजीविनः ॥
 येषां न चान्यद्भवतः पदाम्बुजा-
 त्परायणं राजसु योजितादिसाम् ॥ ४० ॥
 ते वयं नामरूपाभ्यां यदुभिः सह पाण्डवाः ।
 भवतो दर्शनं यद्दि हृषीकाणामिवेशितुः ॥ ४१ ॥
 नेयं शोभिष्यते तत्र यथेदानीं गदाधर ।
 त्वत्पदेराक्षिता भ्राति स्वलक्षणविलक्षितैः ॥ ४२ ॥

इमे जनपदाः स्मृद्धाः सुपक्षीपधिवीरुपः ।
वनाद्रिनयुदन्यन्तो ह्येधन्ते तव वीक्षिताः

॥ ४३ ॥

अथ विज्ञेश विशात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे ।

स्रेहपाशमिमं छिन्दि ध्रुवं पाण्डुपु वृष्णिपु

॥ ४४ ॥

त्वयि मेऽनन्यविषया मतिर्मधुपतेऽसकृन् ।

रतिमुद्रवहतादद्या गन्नेवौपमुदन्वति

॥ ४५ ॥

श्रीकृष्ण कृष्णसस्र वृष्णिवृषावनिधुक्

राजन्यवंशदहनामरचन्यवीर्य ।

गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार

योगेशरासिलगुरो भगवन्नमस्ते

॥ ४६ ॥

सूत उवाच—

पृथयेत्थं कल्पदैः परीगीताखिलोदयः ।

मन्दं जहास वैकुण्ठो मोहयन् योगमायया

॥ ४७ ॥

तां वादमित्युषामन्य प्रविश्य गजसाहस्यम् ।

स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यन् प्रेम्णा राज्ञा निवारितः

॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—

व्यासायैरीश्वरेहाङ्गिः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।

प्रबोधितोऽपीतिहासैः नाबुध्यत शुचापितः

॥ १ ॥

आह राजा धर्मसुतः चिन्तयन् सुहृदां वधम् ।

प्राकृतेनात्मना विश्राः स्नेहमोहवशं गतः

॥ २ ॥

अहो मे पश्यताज्ञानं हृदि रूढं दुरात्मनः ।

पारक्यस्यैव देहस्य बह्मीर्मक्षोहिणीर्हताः

॥ ३ ॥

न मे स्यान्निरयान्मोक्षो ह्यपि वर्षासुतायुतेः ।

बालद्विजमुहन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्वयः

॥ ४ ॥

नैनो राज्ञः प्रजाभर्तुः धर्मो युद्धे वधो द्विषाम् ।

इति मे न तु बोधाय कल्पते शाश्वतं वचः

॥ ५ ॥

स्त्रीणां मद्भतवन्धूनां द्रोहो योऽसाविहान्वितः ।

कर्मभिर्हयमेधीपेर्नाहं कल्पो व्यपोहितुम्

॥ ६ ॥

यथा पद्मेन पद्मम् सुरया वा सुराकृतम् ।

भूतान्यां तथैवेतां न यज्ञो मातुर्महति

॥ ७ ॥

सूत उवाच—

इति भीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविविक्तस्या ।

ततो विशासनं प्रापायत्र देयव्रतोऽपतन्

॥ ८ ॥

तदा तद्भातरः सर्वे सदधीस्स्यर्णभूषितेः ।

अन्वगच्छन् रथैर्घिघ्राः व्यासाधीम्यादयस्तथा

॥ ९ ॥

भगवानपि विप्रं रथेन सपनञ्जयः ।

स तैर्व्यरोचत नृपः कुचेर इव गुह्यकैः

॥ १० ॥

दृष्ट्वा निपतितं भूमौ दिवश्च्युतमियामरम् ।

प्रणेमुः पाण्डवा भीष्मं सानुगाः सहचक्रिणः

॥ ११ ॥

तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षयश्च सत्तम ।

राजर्षयश्च तत्रासन् द्रष्टुं भरतपुत्रवच्म

॥ १२ ॥

पर्वतो नारदो धौम्यः भगवान् वादरायणः ।

बृहदथो भरद्वाजः सशिष्यो रेणुकासुतः

॥ १३ ॥

वसिष्ठ इन्द्रप्रमदक्षितो गृत्समदोऽसितः ।

कक्षीवान् गौतमोऽत्रिश्च कौशिकोऽथ सुदर्शनः

॥ १४ ॥

अन्ये च मुनयो ब्रह्मन् ब्रह्मरातादयोऽमलाः ।

शिष्यैरुपेता आजग्मुः कश्यपाक्षिरसादयः

॥ १५ ॥

तान् समेतान् महाभाग उपलभ्य यस्मृतमः ।

पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित्

॥ १६ ॥

कृष्णं च तत्रभाचञ्ज आसीनं जगदीश्वरम् ।

हृदिस्थं पूजयामास माययोषात्तविग्रहम्

॥ १७ ॥

पाण्डुपुत्रानुपासीनान् प्रथमप्रेमसञ्जतान् ।

अभ्याचक्षानुरागासीन्धीभूतेन चक्षुषा

॥ १८ ॥

भीष्म उवाच—

अहो कष्टमहोऽन्याय्यं यद्ययं धर्मनन्दन ।

जीयितुं नार्हथ क्रिदै विप्रधर्मान्युताभयाः

॥ १९ ॥

संस्थितेऽतिरथे पाण्डो पृथा बालप्रजा वधुः ।

युष्मत्कृते बहून् क्लेशान् प्राप्ता(ऽ)तोऽकवती यथा

॥ २० ॥

सर्वं कालकृतं मन्ये भवतां च यदप्रियम् ।		दानधर्मान् राजधर्मान् मोक्षधर्मान् विभागशः ।	
सकालो यदशो लोको बायोरेव घनावलिः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	स्त्रीधर्मान् भगवद्धर्मान् समासव्यासयोगतः ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
यत्र धर्मसुतो राजा गदापाणिर्वृकोदरः ।		धर्मार्यकाममोक्षांश्च सद्योपायान् यथा मुने ।	
कृष्णोऽस्त्री गाण्डिवं चापं सुहृत्कृष्णस्ततो विपत् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	नानास्थानेतिहासेषु वर्णयामास तत्त्ववित् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
न तस्य कर्हिषिद्राजन् पुमान् वेद विधित्सितम् ।		धर्मान् प्रवदतस्तस्य स कालः प्रत्युपास्थितः ।	
यद्विजिज्ञासया युक्ताः मुखानि कचयोऽपि हि ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	यो योगिनश्छन्दमृत्योर्वाञ्छितस्तूत्तरापणः ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
तस्माज्जगद्व्यतन्त्रं व्यवस्य भरतर्षभ ।		तदोषसंहृत्य गिरं सहस्रणीः	
तस्यानुविहितोऽनाथा नाथ पाहि प्रजाः प्रभो ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	विमुक्तसङ्गं मन आदिपूरुषे ।	
गप धं भगवान् साक्षादायो नारायणः पुमान् ।		कृष्णं लसन्तीतपटे चतुर्भुजं	
मोहयन् मायया लोकं गूढधरति वृष्णिषु ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥	पुरः स्थितेऽमीलितदह्यधारयत् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
अस्यानुभावं भगवान् वेद गूढघनमं शिवः ।		विशुद्धया धारणया धृताशुभः	
देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान् कपिलो नृप ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	तदीश्वरैवाशु गतापुधव्ययः ।	
यं प्रन्यसे मानुलेयं प्रियं मित्रं सुहृन्मम ।		निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रमः	
अकरोः सचिवं द्रुतं सौहृदादय सारथिम् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥	तुष्टाव जल्पं विसृजन् जनार्दनम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
सर्वात्मनः समदशो हृदयस्यानहङ्कुतेः ।		भीष्म उवाच-	
तत्कृतं प्रतिवेपथ्यं निरवचस्य न कचिन् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥	इति मतिरूपकल्पिता वितृष्णा	
तथाप्येकान्तभक्तेषु पश्य भूषानुकम्पितम् ।		भगवति सान्त्वतपुद्गवे विभूषि ।	
यन्मेऽसूस्त्यजतः साक्षात्कृष्णो दर्शनमागतः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	स्वसुप्त उपगते कचिद्विहर्तुं	
भक्त्याऽऽवेश्य मनो यस्मिन् वाचा यन्नाम कीर्तयन् ।		प्रकृतिमुपेषुपि यद्भवप्रवाहः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
त्यजन् कलेवरं योगी मुच्यते कामकर्मभिः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	त्रिभुवनकमनं तमालवर्णं	
स देवदेवो भगवान् प्रतीक्षतां		रविकरगौरवराम्बरं दधाने ।	
कलेवरं यावदिदं हिनोम्यहम् ।		वपुर्लककुलाभूताननाब्जं	
प्रसन्नहासारुणलोचनोद्गसन्-		विजयससे रतिरस्तु मेऽनवया ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
मुलाम्बुजो ध्यानपथश्चतुर्भुजः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	युधि नुरगरजोविधुम्विध्यत्	
सूत उवाच-		कचतुलितश्रमवार्पलंकृतास्ये ।	
युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्य शयानं शरपञ्चरे ।		मम निशितशरीरिर्बिभ्रयमान-	
अपृच्छद्विधान् धर्मान् कपीणामनुगृण्वताम् ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	त्वयि विलसत्कवचेऽस्तु कृष्ण आत्मा ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
पुरुषस्वभावविहितान् यथावर्णं यथाश्रमम् ।		सपदि ससिन्धवो निशाम्य मध्ये	
वेराग्यरागोपाधिभ्यामाप्नातोभयलक्षणान् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	निजपरयोर्वलयो रथं निवेशय ।	
		स्थितवति शरसेनिकापुरस्था	
		हतवति वार्धससे रतिर्ममास्तु ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥

व्यवसितपूतनामुखं निरीक्ष्य
स्वजनवपाद्विमुखस्य दोषबुद्ध्या ।
कुमतिमहरदात्मविषया य-
श्रणरतिः परमस्य तस्य मेऽस्तु

॥ ४३ ॥

स्वनियममपहाय मत्प्रतिज्ञां
कृतमधिकर्तुमबुद्धतो रथस्थः ।
धृतरथचरणोऽभ्ययाद् बलाग्रे
हरिरिव हन्तुमिमं गतोत्तरीयः

॥ ४४ ॥

शितविशिखहतो विशीर्णदंसः
क्षतजपरिभुत आततायिनो मे ।
प्रसभमभिससार मद्रथार्थं
स भवतु मे भगवान् मुदे मुकुन्दः

॥ ४५ ॥

यिजयरथकुटुम्ब आततोत्रे
धृतहपरश्मिजितश्रमेक्षणीये ।
भगवति रतिरस्तु मे मुमुर्षोः
यमिह निरीक्ष्य हता गताः स्वरूपम्

॥ ४६ ॥

ललितगतिविलासवल्गुहास-
प्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः ।
कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः
प्रकृतिमगुः किल यस्य गोषवध्यः

॥ ४७ ॥

मुनिगणनृपवर्यसंकुलेऽन्तः
सदसि युधिष्ठिरराजसूय एषाम् ।
अहंणमभिषेद ईक्षणीयो
मम दशिगोचर एष आविरात्मा

॥ ४८ ॥

तमिममहमजं शरीरभाजां
हृदि हृदि विष्ठितमात्मकल्पितानाम् ।
प्रतिदशमिव नैकधार्कमेकं
समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः

॥ ४९ ॥

क्षितिभ्रमबरोषितं कुरूणां
धसन इवासृजदक्षवंशवह्निम् ।
तमिममजमनुव्रतार्तिहांघ्रिं
हृदि परिरभ्य जहामि मर्त्यनीडम्

॥ ५० ॥

सूत उवाच-

कृष्ण एवं भगवति मनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः ।
आत्मन्यात्मानमाविश्य सोऽन्तःथास उपारमत्

॥ ५१ ॥

संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मं ब्रह्मणि निष्कले ।
सर्वे बभूवुस्ते तूष्णीं वयांसीव दिनात्यये

॥ ५२ ॥

तत्र दुन्दुभयो नेदुः देवगन्धर्वनादिताः ।
शशांसुः साधवो ब्रह्मन् खात्येनुः पुष्पवृष्टयः

॥ ५३ ॥

तस्य निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव ।
युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्तं दुःखितोऽभवत्

॥ ५४ ॥

तुष्टुवर्मुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्ब्रह्मनामभिः ।
ततस्ते कृष्णहृदयाः स्वाश्रमान् प्रपद्युः पुनः

॥ ५५ ॥

ततो युधिष्ठिरो गत्वा सकृष्णो गजसाह्वयम् ।
पितरं सान्त्वयामास गान्धारी च तपस्विनीम्

॥ ५६ ॥

पित्रा चानुमतो राजा वासुदेवानुमोदितः ।
चकार राज्यं धर्मेण पितृपतामहं विभुः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शौनक उवाच-

हन्त्रा स्यरिक्थस्मृध आनतायिनो
युधिष्ठिरो धर्मभूतां गवि स्थिरः ।
सहानुजैः प्रत्ययरुद्रभोजनः
कथं प्रवृत्तः किमकार्षीत्ततः

॥ १ ॥

सूत उवाच-

वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हतं
संरोहयित्वा भवतापनो हरिः ।
निवेशयित्वा निजराज्यं ईश्वरो
युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह

॥ २ ॥

याजयित्वाऽधर्मपेस्तान् त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ।

तयशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत्

॥ ३ ॥

निशम्य भीष्मोक्तमयाच्युतोदितं प्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः।		सितातपत्रं जग्राह मुक्तादामविभूषितम् । रत्नदण्डं गुडाकेशः प्रियः प्रियतमस्य हि	॥ १८ ॥
शशास गामिन्द्र इवाजिताश्रयः प्रणिधुपात्तमनुजानुवर्तितः	॥ ४ ॥	उद्भवः सत्यकिश्चैव व्यजने परमाद्भुते । विकीर्यमाणैः कुसुमै रेजे मधुपतिः पथि	॥ १९ ॥
कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुषा मही । सिपिचुः स्म ब्रजं गावः पयसाऽन्वृधसां मुदा	॥ ५ ॥	अभूयन्नाशिषः सत्यान्तत्र तत्र द्विजेरिताः । नानुरूपाणुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः	॥ २० ॥
नयः समुद्रा गिरयः सचनस्पतिवीर्यः । फलन्त्योपपथः सर्वाः काममन्वतुं तस्य वै	॥ ६ ॥	अन्योन्यमासीत्सञ्चल्य उत्तमशोकचेतसाम् । कीर्येन्पुरस्त्रीणां सर्वश्रुतिमनोहरः	॥ २१ ॥
नाथो व्यापयः क्रेशाः देवभूतात्महेतवः । अजातशत्रावभयन् जन्तूनां राक्षि कर्हिचिन्	॥ ७ ॥	स्त्रिषु उचुः— स वै किलापं पुरुषः पुरातनो य एक आसीदविशेष आत्मनि ।	
उपित्वा हस्तिनपुरे मासान्कतिपयान्दरिः । सुहृदां च विशाकाय स्वसुध प्रियकाम्यया	॥ ८ ॥	अग्रे गुणैर्भ्यो जगदात्मनीश्वरे निर्मलीनात्मा निशि सुप्रशक्तिपु	॥ २२ ॥
आमन्य चाभ्यनुज्ञातः परिष्वज्याभिवाय तम् । आम्रोह रथं कैथित्वरिष्यकोऽभिवाहितः	॥ ९ ॥	स एव भूयो निजवीर्यचोदितो स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृधतीम् ।	
सुभद्रा द्रौपदी कुन्ती विद्रोऽथ पुषिष्ठिरः । गान्धारी धृतराष्ट्रश्च युवतुसुगीतमो यमो	॥ १० ॥	अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्तिकृन्	॥ २३ ॥
यूकोदरश्च धौम्यश्च स्थियो मत्स्यसुतादयः । न सेहिरे विमुच्यन्तो विरहं शार्ङ्गधन्वनः	॥ ११ ॥	स वा अयं यत्पदमत्र सूर्यो जितेन्द्रिया निर्जितमालरिश्चनः ।	
तत्सद्गन्मुक्तदुःसद्रो हानुं नोत्सहते नुषः । कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनम्	॥ १२ ॥	पश्यन्ति भक्त्युत्कलितामलान्मना न त्वेष सत्त्वं परिमार्दुमर्हति	॥ २४ ॥
तस्याभ्यस्तपिथः पार्थाः सहेरन्विरहं कथम् । दर्शनस्पर्शानालापशयनासनभोजनैः	॥ १३ ॥	स वा अयं सख्यनुगीतसत्कथो वेदेषु गुह्येषु च वेदवादिभिः ।	
सर्वे तेऽनिमियेरष्टैस्तमनुद्रुतचेतसः । वीक्ष्यन्तः सेहसंबन्धाद्विचेरुस्तत्र ह	॥ १४ ॥	य एक ईशो जगदात्मलीलया सृजन्यवत्पथि न तत्र सज्जते	॥ २५ ॥
न्यरुन्धनुर्द्रलद्वाप्सर्मात्कण्ठपादेवकीमुने । निर्यात्यगारात्नाभद्रमिति स्याद्गन्धर्वस्थियः	॥ १५ ॥	यदा ह्यधर्मेण तमोऽधिका नृपाः जीवन्ति तत्रैव हि सात्वतः किल ।	
मृदङ्गशङ्खभेर्यश्च वीणापणवगोमुखाः । धुन्धुर्यानकण्ठपाटाः नेदुर्दुन्दुभयस्तथा	॥ १६ ॥	धर्मं भयं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रूपाणि दधुपुणे युगे	॥ २६ ॥
प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्यो दिदृक्षया । ययुषुः कुसुमैः कृष्णे प्रेमग्रीडस्मितेक्षणाः	॥ १७ ॥	अहो अलं श्लाघ्यतमं यदोः कुलं त्वहो अलं पुण्यतमं मधोर्वनम् ।	
		यदेष पुंसामृषयः प्रियश्रवाः स्वजन्मना बहुक्रमणेन चाश्रयति	॥ २७ ॥

अहो वत स्वयंशसस्तिरस्करी
 कुशास्थली पुण्यशसस्करी भुवः ।
 पश्यन्ति नित्यं यदनुग्रहेक्षित-
 स्मितावलोकं स्वपतिं स्म यत्प्रजाः ॥ २८ ॥
 नूनं व्रतस्नानहुतादिनेश्वरः
 समर्चितो तस्य गृहीतपाणिभिः ।
 पिबन्ति याः सख्यधरामृतं मुहुः
 ब्रजस्त्रियः सम्मुमुहुर्यदाशया ॥ २९ ॥
 या वीर्यशुक्लेन हुताः स्वयंवरे
 प्रमध्य वैषप्रमुखान् विशुम्भिणः ।
 प्रचुम्नसाम्प्रमुखान्मन्त्राः परा
 याथाहता भीमवधे सहस्रशः ॥ ३० ॥
 एताः पुरा स्वीत्वमवाप्तये समं
 निरस्तशोकं वत साधु कुर्वते ।
 यासां गृहात्पुष्करलोचनः पतिः
 न जात्यपैत्याकृतिभिः हृदि स्पृशन् ॥ ३१ ॥
 सूत उवाच—
 एवंविधा गदन्तीनां स गिरः पुण्ययोपितां ।
 निरीक्षणेनाभिनन्दन् सस्मितेन ययी हरिः ॥ ३२ ॥
 अजातशत्रुः पृतनां गोपीधाय मधुद्विषः ।
 परेभ्यः शक्तिः सेहात् प्रापुक्तं चतुरक्षिणीम् ॥ ३३ ॥
 अथ दूरागतान् शीरिः कौरवान् विदुरान्वितान् ।
 सन्निवर्त्य ददं स्निग्धान् प्रापात्स्वनगरीं प्रियैः ॥ ३४ ॥
 कुरुनाक्षत्रपाञ्चालान् शूसेनान् सयामुनान् ।
 ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान् सारस्वतानथ ॥ ३५ ॥
 मरुधन्वमतिक्रम्य सीवीराभीरसैन्धवान् ।
 आनतान् भार्गवोपागाच्छान्तवाहो मनाग्निभुः ॥ ३६ ॥
 तत्र तत्र च तत्रत्यैर्हरिः प्रत्युद्यताहंणः ।
 सायं भेजे दिशं पश्चाद्रविष्टो गां गतस्तदा ॥ ३७ ॥
 आनतान् स उपब्रज्य स्कुट्टान् जनपदान् स्वकान् ।
 दग्धो दवरं तेषां विपादं शमयन्निव ॥ ३८ ॥

स उवाकाशे धवलोदरो दरोऽ-
 प्युक्रमस्याधरशोणशोणिमा ।
 दाभ्यापमानः करकञ्जसम्पुटे
 यथाऽञ्जपण्डे कलहंस उत्थयनः ॥ ३९ ॥
 तमुपभुज्य निनदं जगद्भवभयापहम् ।
 प्रत्युद्यपुः प्रजाः सर्वाः भर्तृदर्शनलालसाः ॥ ४० ॥
 नत्सोपनीतवलयो रवेदिपमियाहताः ।
 आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ॥ ४१ ॥
 प्रीत्युत्फुल्लमुखाः प्रोचुर्हर्षगद्गदया गिरा ।
 पितरं सर्वसुहृदमपितारमिवार्भकाः ॥ ४२ ॥
 नताः स्म ते नाथ सदाद्विषद्वजं
 विरिध्वैरिधसुरेन्द्रबन्धितम् ।
 परायणं क्षेममिहेच्छतां परं
 न यत्र कालः प्रभवेत्पशुभुः ॥ ४३ ॥
 भवाय नस्त्वं भव विधुभावच
 त्वमेव माताऽऽत्मसुहृत्पतिः पिता ।
 त्वं सद्गुरुनः परमत्र देवतं
 यस्यानुपृत्या कृतिनो बभूविम ॥ ४४ ॥
 अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं
 त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनम् ।
 प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननं
 पश्येम रूपं तव सर्वसीभगम् ॥ ४५ ॥
 यर्हचम्बुजाध्याध्वति मापवो भवान्
 कुरून् मधून्वाऽथ सुहृदिदृष्ट्या ।
 तत्राब्दकोटिप्रतिमः क्षणो भवेत्
 रविं विनाऽऽश्यामिव नस्तवाच्युत ॥ ४६ ॥
 इति चोदीरिता वाचः प्रजानां भक्तवत्सलः ।
 गृण्वानोऽनुग्रहं दृष्ट्वा वितन्वन्प्रायश्चिन्तुरीम् ॥ ४७ ॥
 मधुभोजदशार्हर्हकुकुरान्धकवृष्णिभिः ।
 आत्मतुल्यवलेर्गुप्तां नागैर्भोगवतीमिव ॥ ४८ ॥
 सर्वतुल्यविविधैः पुण्यवृक्षलताध्रमैः ।
 उयानोपवनारामैर्भूतपद्माकरश्रियम् ॥ ४९ ॥

गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकीतुकतोरणाम् ।		सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतः	
चित्रध्वजपताकाग्रेरन्तःप्रतिहतातपाम्	॥ ५० ॥	प्रसूनवर्षैरभिवर्षितः पथि ।	
सम्मानितमहामार्गरथ्यापणकचन्तराम् ।		पिशङ्गवासा वनमालया वभी	
सिक्तां गन्धजलैरुक्तां फलपुष्पाक्षतांकुरैः	॥ ५१ ॥	घनो यथाकीदुपचापवैद्युतैः	॥ ५४ ॥
द्वारं द्वारं गृहाणाथ दम्भधनफलैश्चुभिः ।		प्रविष्टस्तु गृहं पित्रोः परिष्वक्तः स्वमानृभिः ।	
अलङ्कृतां पूर्णकुम्भैर्वलिभिर्भूङ्गदीर्घकैः	॥ ५२ ॥	वचन्दे शिरसा तप्त देवकीप्रमुखा मुदा	॥ ५५ ॥
निशम्य कृष्णमायाप्तं वसुदेवो महामनाः ।		ताः पुत्रमश्माराप्य स्नेहश्रुतपयोधराः ।	
अक्रूरभ्रातृसेनश्च रामश्चाद्भुतचक्रमः	॥ ५३ ॥	हर्षविह्वलितान्मानः सिपिचुर्नैत्रैर्नरैः	॥ ५६ ॥
प्रयुष्मश्चरुदेष्णश्च साम्बो जाम्बवतीसुतः ।		अथाविशान्त्वभवनं सर्वकाममनुत्तमम् ।	
प्रहर्षयेगोच्यवसितशयनासनभोजनाः	॥ ५४ ॥	प्रासादा यत्र पत्नीनां सहस्राणि च पौडसा ।	
वारणेन्द्रं पुरस्कृत्य ब्राह्मणैः ससुमङ्गलैः ।		शतमहोत्तरं चैव ब्रह्मैश्वर्यमण्डिताः	॥ ५७ ॥
शङ्खनूपनिनादेन ब्रह्मघोषेण चादतः ।		पत्न्यः पतिं श्राप्य गृहानुपागतं	
प्रत्युज्जग्मू रथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः	॥ ५५ ॥	विलोक्य सन्निभमनोमहोत्सवाः ।	
वारमुल्याश्च शतशो यानैस्तद्दर्शानोन्मुकाः ।		उत्तम्बुरारात्सहसाऽऽसनाधवाः	
चलन्कुण्डलिभार्तकपालवदनश्रियः	॥ ५६ ॥	साकमित्तीडितलोचनाननाः	॥ ५८ ॥
नटनतकगन्धर्वाः स्तनमागधवन्दिनः ।		तमान्मन्दैर्दक्षिणैरन्तराम्बा	
गायन्ति चोत्तमशोकचरितान्यद्भुतानि च	॥ ५७ ॥	दुरन्तभावाः परिरिभिरै पतिम् ।	
भगवांस्तत्र बन्धूनां वीराणामनुवर्तिनाम् ।		निरुद्धमप्यस्रवदम्बु नेत्रयोः	
यथाधिष्युपसङ्गम्य सर्वेषां मानमादधे	॥ ५८ ॥	विलज्जतीनां भृगुवर्षं वैष्णवात्	॥ ५९ ॥
प्रह्लाभिवन्दनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षणैः ।		यद्यप्यसौ पार्श्वगतो रद्दोगत-	
आधस्य आ धपाकेभ्यः वीरधाभिर्मतेर्विभुः	॥ ५९ ॥	स्तासां यथाप्यङ्गिपुगं नवं नवम् ।	
स्वयश्च गुरुभिर्विप्रैस्सर्दारैः स्वविरैरपि ।		पदे पदे का विरमेत तत्पदा-	
आशीर्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्वन्धुभिश्चाविशान्तरम्	॥ ६० ॥	बलापि यं शीर्षं जडाति कर्हिचित्	॥ ६० ॥
राजमार्गं गते कृष्णे द्वारकायाः कुलस्रियः ।		एवं नृपाणां क्षितिभारजन्मना-	
हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्रास्तदीक्षणमहोत्सवाः	॥ ६१ ॥	मक्षोद्दिगीभिः परिवृत्ततेजसाम् ।	
नित्यं निरीक्षमाणानां यद्यपि द्वारकीकसाम् ।		विषाय वैरं श्रमनो यथानतं	
न वितृष्यन्ति हि दशः श्रियो धामाङ्गमन्युतम्	॥ ६२ ॥	मियो वधेनोपरतो निरावुधः	॥ ६१ ॥
श्रियो निवासो यस्योरः पानपात्रं मुखं दशाम् ।		स एष नरलोकैऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमायया ।	
वाहवो लोकापालानां सारङ्गाणां पदाम्बुजम्	॥ ६३ ॥	रेमे स्तैरजकूटस्यः भगवान्प्राकृतो यथा	॥ ६२ ॥
		उद्दामभावपिशुनामलवन्गुहास-	
		ग्रीडावलोकविहतो मदनोऽपि पाप्माम् ।	
		सम्मुद्य चापमज्जहान् प्रयदोचमास्ता	
		यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न गोकुः	॥ ६३ ॥

मन्यते तन्मयं लोको ह्यसह्यमपि सङ्गिनम् ।
 आत्मीपम्येन मनुजं प्रावृण्वानमतोऽबुधः
 यत्तदीशानमीशस्य प्रकृतिस्थोऽपि तदुणैः ।
 न पुन्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदाथया

॥ ७४ ॥

॥ ७५ ॥

तं मेनिरे खला मूढाखेणश्चानुव्रतं हरेः ।

अप्रमाणविदो भर्तुरीशं मतयो यथा

॥ ७६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

शोनक उवाच—

अथत्वाग्ना विसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा ।

उत्तराया हतो गर्भ ईशोऽजीवितः पुनः

॥ १ ॥

तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च गृणीहि नः ।

निधनञ्च यथेवासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा

॥ २ ॥

तदिदं श्रेतुमिच्छामि वक्तुं वा यदि मन्यसे ।

ब्रूहि नः श्रद्धधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुक्रः

॥ ३ ॥

सूत उवाच—

अपीपलद्धर्मराजः पितृबद्धअप्यन्त्रजाः ।

निस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादानुसेवया

॥ ४ ॥

सम्पदः क्रतवो विप्रा महिषी भ्रातरो मही ।

जम्बुद्वीपाधिपत्यञ्च यशश्च त्रिदिवं गतम्

॥ ५ ॥

किन्ते कामातुरस्यार्थाः मुकुन्दमनसो द्विजाः ।

नाधिजहुमुदं राज्ञः क्षुधितस्य यथेतरे

॥ ६ ॥

मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनन्दन ।

ददर्श पुरुषं कश्चिदह्यमानोऽखतेजसा

॥ ७ ॥

अद्भुष्टमात्रममलं स्फुरत्पुटमीलितम् ।

आपीच्यदर्शनं श्यामं तदिद्विद्वत्समच्युतम्

॥ ८ ॥

श्रीमदीर्षचतुर्बाहुं तमकाञ्चनकुण्डलम् ।

क्षतजातं गदापाणिमात्मनः सर्वतोदिशम्

॥ ९ ॥

परिभ्रमन्तमुल्काभां भ्रामयन्तं गदां मुहुः ।

अखतैजः स्यगदया नीहारमिव गोपतिः ।

विधमन्तं सन्निकर्षे पर्यैक्षत क इत्यसी

॥ १० ॥

विभूय तदमेयान्मा भगवान् धर्मगुञ्जिभुः ।

मिपतो दशमास्यस्य तत्रैवान्तर्दधे हरिः

॥ ११ ॥

ततः सर्वगुणोदकं सानुकूलग्रहोदये ।

जज्ञे वंशधरः पाण्डोर्भूयः पाण्डुरिवीजसा

॥ १२ ॥

तस्य प्रीतमना राजा विप्रैर्धीम्यकृपादिभिः ।

जातकं कारयामास वाचयित्वा च मङ्गलम्

॥ १३ ॥

हिरण्यं गां महीं ग्रामान्दन्त्यश्वाचूषतिर्वरान् ।

प्रादात्सन्त्रञ्च विप्रेभ्यः प्रजातीयैः स तीर्थवित्

॥ १४ ॥

तमबुब्राह्मणास्तुष्टा राजानं प्रथयानतम् ।

एष ह्यस्मिन्प्रजातन्त्री कुरूणां वीरवर्षभ

॥ १५ ॥

दवेनाप्रतिपातेन कुले संस्थामुपेयुषि ।

रातो वोऽनुग्रहाधाय विष्णुना प्रभविष्णुना

॥ १६ ॥

तस्माच्चक्रा विष्णुरात इति लोके वृहच्छ्रयाः ।

भविष्यति न सन्देहो महाभागवतो महान्

॥ १७ ॥

राजोवाच—

अप्येष वंशयात्राजर्षीन्पुण्यश्लोकान्मात्मनः ।

अनुवर्तिता स्वियशसा सापुयादेन सत्तमाः

॥ १८ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः—

पार्थ प्रजाविता साक्षादिह्वाकुरिच मानवः ।

ब्रह्मण्यः सत्यसन्धश्च रामो दाशरर्धियथा

॥ १९ ॥

एष धाता शरण्यश्च यथा ह्योशीनरः शिविः ।

यशो वितनिता स्यानां दीप्यन्तिरिच यज्यनाम्

॥ २० ॥

धन्विनामग्रणीरपः तुल्यश्चार्जुनपोद्वयोः ।

दुतासा इव दुर्धर्षः समुद्र इव दुस्तरः

॥ २१ ॥

मृगेन्द्र इव विक्रान्तो निषेव्यो हिमवानिच ।

तितिधुर्वसुपेवासी सद्विष्णुः पितराविच

॥ २२ ॥

पितामहसमः साम्ये प्रसादे गिरिशोपमः ।

आश्रयः सर्वभूतानां यथा देवो रमाश्रयः

॥ २३ ॥

सर्वसदृशमाहात्म्य एष कृष्णमनुव्रतः ।
 रन्तिदेव इवोदारो ययानिस्व धार्मिकः ॥ २४ ॥
 धृत्यां यदिसमः कृष्णं प्रह्लाद इव सद्गुरुः ।
 आहर्तृपोऽयमेषानां वृद्धानां पर्युपासकः ॥ २५ ॥
 राजर्षीणां जनयिता शास्ता चान्यधर्मागमिनाम् ।
 निगृहीता कलंगेष भूयो धर्मस्य कारणात् ॥ २६ ॥
 तक्षकादात्मनो मृत्युं द्विजपुत्रोपसर्जितात् ।
 प्रपत्येत उपश्रुत्य मुक्तसद्वः पदं हरेः ॥ २७ ॥
 जिज्ञासितात्मयाधात्म्यो मुनेर्व्यासमुतादसी ।
 हित्वेदं नृप गङ्गायां याम्यत्यद्वाऽकुतोभयम् ॥ २८ ॥
 इति राज्ञ उपादिश्य विप्रा जातककोविदाः ।
 लब्धापचितयः सर्वे प्रतिजग्मुः स्वकान्गृहान् ॥ २९ ॥
 स एष लोके विख्यातः परीक्षित इति यः प्रभुः ।
 संपदश्चिन्मनुष्यायन्वरीक्षत नरेन्विह ॥ ३० ॥

स राजपुत्रो ववृधे आशु सुरु इवोदुपः ।
 आपूर्यमाणः पितृभिः काष्ठाभिरिव सोऽन्यहम् ॥ ३१ ॥
 यस्यमाणोऽयमेषेन ज्ञातिद्रोहजिहासया ।
 राजलब्धपनो दध्याबन्धव्र करदण्डयोः ॥ ३२ ॥
 तदभिप्रेतमाहस्य भानरोऽच्युतनोदिताः ।
 धनं प्रहीणमाजहुरुदीच्या भूरिशो दिशः ॥ ३३ ॥
 तेन सम्भृतसम्भारो लब्धकामो पुषिष्ठिरः ।
 याजिमेषेस्त्रिभी राजा यज्ञेशमयजद्धरिम् ॥ ३४ ॥
 आहूतो भगवान् राज्ञा याजयित्वा द्विजेर्नृपम् ।
 उवास कतिचिन्मासान्सुहृदः शिषकाम्यया ॥ ३५ ॥
 ततो राज्ञोऽभ्यनुज्ञातः कृष्णया सह बन्धुभिः ।
 यया द्वारवतीं ब्रह्मन्तानुनो यदुभिर्वृतः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति धीमन्नायकते प्रथमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच—
 विदुरस्तीर्थयात्रायां मैत्रेयादात्मनो गतिम् ।
 ज्ञात्वाऽऽगाद्धस्तिनपुरं तयाऽस्वाप्तविविन्सितः ॥ १ ॥
 यावतः कृतवान्भ्रान्तान्ता कौपारवाग्रतः ।
 जातैकभक्तिर्गोविन्दे तेभ्यश्चेपराम ह ॥ २ ॥
 तं बन्धुमागतं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः सहानुजः ।
 धृतराष्ट्रो युयुत्सुश्च सूतः शारद्वतः वृथा ॥ ३ ॥
 गान्धारी द्रौपदी ब्रह्मन्सुभद्रा चोत्तरा कृपी ।
 अन्याश्च जामयः पाण्डोर्जातयः समुताः स्त्रियः ॥ ४ ॥
 प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेण प्राणांस्तन्य इवागतान् ।
 अभिसद्व्रज्य विधिवत्परिचर्याभिवन्दनैः ॥ ५ ॥
 मुमुचुः प्रेमवाण्योऽपि मिथ औत्कण्ठ्यकारताः ।
 राजा तमर्हाधक्रे कृतासनपरिग्रहम् ॥ ६ ॥
 तं भुक्त्वन्तमासीनं विश्रान्तं सुखमासने ।
 प्रश्रयाचनतो राजा प्राह स्वानाथ भृष्यताम् ॥ ७ ॥

पुषिष्ठिर उवाच—
 अपि स्मर्य नो युष्मत्पक्षच्छाया समेषितान् ।
 विषद्रणादिप्राश्नादेर्मोचिता यत्समातुकाः ॥ ८ ॥
 कया वृत्त्या वर्तितं वै चरद्भिः क्षितिमण्डलम् ।
 तीर्षाणि क्षेत्रमुख्यानि सेवितानीह भूतले ॥ ९ ॥
 भवद्विधा भागवतास्तीर्थभूतास्सर्वे प्रभो ।
 तीर्षां कुर्वन्ति तीर्षाणि स्वात्मस्येन गदाभूता ॥ १० ॥
 अपि नः सुहृदस्तात वान्धवाः कृष्णद्विषताः ।
 दृष्टाः श्रुता वा यदवः स्वपूर्वां सुखमासते ॥ ११ ॥
 इत्युक्तो धर्मराजेन सर्वै तत्समवर्णयत् ।
 यथानुभूतं ब्रजता विना यदकुलश्रयम् ॥ १२ ॥
 तत्त्वश्रियं दुर्विषयं नृणां स्वयमुपस्थितम् ।
 नावेदयन्सुखो दुःखितान्द्रुमधमः ॥ १३ ॥
 कञ्चित्कालमयावात्सीत्सत्कृतो देवयत्नचक्रेः ।
 भ्रान्त्यैष्टस्य श्रेयस्कृत्सर्वेषां प्रीतिमावहन् ॥ १४ ॥

अविभ्रदर्यमा दण्डं यथापमघकारिषु ।
 यावद्भारय शूलत्वं शापाद्वर्षशतं यमः ॥ १५ ॥

युधिष्ठिरो लब्धराज्यो हृष्टा पौत्रं कुलन्धरम् ।
 भ्रातृभिलोकपालार्भेर्मुमुदे परया धिया ॥ १६ ॥

अधामन्त्र्याच्युतो बन्धूनिवर्तानुगतान्निभुः ।
 अर्जुनोद्धवशीनेयैर्यथै द्वारवतीं हृषैः ॥ १७ ॥

एवं गृहेषु सक्तानां प्रभक्तानां गृहेहया ।
 अत्यक्रामदयिज्ञातः कालः परमदुस्तरः ॥ १८ ॥

विदुरस्तदभिप्रेत्य धृतराष्ट्रमभाषत ।
 राजन्निर्गम्यतां शीघ्रं पश्येदं भयमागतम् ॥ १९ ॥

प्रतिक्रिया न यस्येह कुतश्चित्कहिंचित् प्रभो ।
 स एष भगवान् कालः सर्वेषां नः समागतः ॥ २० ॥

येन चेद्वाभिपन्नोऽयं प्राणैः प्रियतमैरपि ।
 जनः सद्यो विपुज्येत किमुतान्यैर्धनादिभिः ॥ २१ ॥

पितृभ्रातृसुहृत्पुत्रा हतास्ते विगतं वयः ।
 आत्मा च जरसा ग्रस्तः परगेहमुपाससे ॥ २२ ॥

अहो महीयसी जन्तोर्जीविताशा यया भवान् ।
 भीमापवर्जितं पिण्डमादत्से गृहपालवत् ॥ २३ ॥

अग्निर्निसृष्टो दत्तश्च गरो दाराश्च दूषिताः ।
 हतं क्षेत्रं धनं येषां तदन्नैरमुभिः कियत् ॥ २४ ॥

तस्यापि तव देहोऽयं कृपणस्य जिजीविषोः ।
 परैत्यनिच्छतो जीर्णो जरया वाससी इव ॥ २५ ॥

गतस्वार्थमिमं देहं विपुक्तो मुक्तबन्धनः ।
 अयिज्ञातगतिर्जदात्स वै धीर उदाहृतः ॥ २६ ॥

यः स्वतः परतो येह जातनिर्वेद आत्मवान् ।
 हृदि कृत्वा हर्षं गेहात्प्रज्जेलस नरोत्तमः ॥ २७ ॥

अधोदीचीं दिशं यातु स्वैरज्ञातगतिर्भवान् ।
 इतोऽर्थाक्प्रापशः कालः पुंसां गुणविकर्षणः ॥ २८ ॥

एवं राजा विदुरेणानुजेन
 प्रज्ञाचतुर्वीथित आजमीढः ।
 छित्वा स्येषु स्नेहपाशान्द्रिदृशो
 निश्चक्राम भ्रातृसन्दर्शिताध्या ॥ २९ ॥

पतिं प्रथानं सुबलस्य पुत्री
 पतिव्रता चानुजगाम साध्वी ।
 हिमालयं न्यस्तदण्डप्रहर्षं
 मनस्विनामवसत्तांविहारम् ॥ ३० ॥

अजातशत्रुः कृतमेत्रो हुताग्नि-
 र्विप्रात्रत्वा तिलगोवस्त्ररुमैः ।
 गृहान् प्रविष्टो गुरुबन्दनाय
 न चापश्यन्तिरौ सौवलीश्च ॥ ३१ ॥

तत्र सञ्जयमासीनं पप्रच्छोद्विग्रमानसः ।
 गावल्गणे कं नस्तातो वृद्धो हीनश्च नेत्रयोः ।
 अंबा या हतपुत्रातां पितृव्यः कं गतः सुहृन् ॥ ३२ ॥

अपि मय्यकृतप्रज्ञे हतबन्धुः स्वभार्यया ।
 आशांसमानः झमलं गङ्गायां दुःखितोऽपतन् ॥ ३३ ॥

पितृपुत्रते पाण्डो सर्वाङ्गः सुहृदः शिशून् ।
 अरक्षतां व्यसनतः पितृव्यौ कं गतावितः ॥ ३४ ॥

सूत उवाच-
 कृपया स्नेहवैकल्यान्सूतो विरहकशितः ।
 आत्मेधरमक्षणाणो न प्रत्याहातिपीडितः ॥ ३५ ॥

विसृज्याभूणि पाणिभ्यां विष्टभ्यात्मानमात्मना ।
 अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादाचनुस्मरन् ॥ ३६ ॥

सञ्जय उवाच-
 अहश्च व्यसितो राजन् पित्रोर्वयः कुलनन्दन ।
 न वेद साध्व्या गान्धार्वा मुपितोऽस्मि महात्मभिः ॥ ३७ ॥

सूत उवाच-
 एतस्मिन्नन्तरे विप्राः नारदः प्रत्यदृश्यत ।
 वीणां त्रितन्त्री ध्वनयन् भगवान् सहतुम्बुकः ॥ ३८ ॥

राज्ञादरोपनीतार्थं प्रत्युत्थानाभिबन्धितम् ।
 परमासन आसीनं कीरवेन्द्रोऽभ्यभाषत ॥ ३९ ॥

युधिष्ठिर उवाच-
 नाहं वेदं गतिं पित्रोर्भगवान्कृतावितः ।
 कर्णधार इवापारे सीदतां पारदर्शनः ॥ ४० ॥

नारद उवाच-

मा कश्चन शुचो राजन् यदीश्वरवशं जगत् ।
 स संयुनक्ति भूतानि स एव विपुनक्ति च ॥ ४१ ॥
 यथा गावो नसि प्रोता तन्त्यां बद्धाः स्वदामभिः ।
 वाक्तन्त्यां नामभिर्वद्धा वहन्ति बलिमीशितुः ॥ ४२ ॥
 यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह ।
 इच्छया क्रीडितुः स्यातां तथेवेशच्छया नृणाम् ॥ ४३ ॥
 यन्मन्यसे भुवं लोकमभुवं वायवोभयम् ।
 सर्वथा हि न शोच्यास्ते स्नेहादत्यत्र मोहजात् ॥ ४४ ॥
 तस्माज्जलद्वयं यैरव्ययमज्ञानकृतमात्मनः ।
 कथं त्वनाथाः कृपणा वतैरन् वत मामृते ॥ ४५ ॥
 कालकर्मगुणाधीनो देहोऽयं पाथभौतिकः ।
 कथमन्यास्तु गोपायन् सर्पशस्त्रो यथा परम् ॥ ४६ ॥
 अहस्तानि सहस्तानामपदो द्विचतुष्पदम् ।
 अणुनि तात महतां जीवो जीवस्य जीवनम् ॥ ४७ ॥
 तदिदं भगवान् राजन्नेक आत्माऽऽत्मनां स्वहृक् ।
 अन्तरोऽनन्तरो भाति पश्य त्वं माययोरुताम् ॥ ४८ ॥
 सोऽयमयं महाराज भगवान् भूताभवनः ।
 कालरूपोऽवतीर्णोऽस्यामभावाय सुरद्विषाम् ॥ ४९ ॥
 निष्पादितं देवकृत्यमवशेषं प्रतीक्षते ।
 तावद्युपमवेक्ष्य भवेद्यावदिदं देहः ॥ ५० ॥

पूतराष्ट्रः सह भ्रात्रा गान्धार्था च स्वभार्यया ।
 दक्षिणेन हिमवतः कृषीणामाश्रमं गतः ॥ ५१ ॥
 सोतोभिः सप्तभिर्वच स्वर्पुनी सप्तधाऽभ्यगात् ।
 सप्तानां प्रीतये नास्त्रा सप्तस्रोतः प्रचक्षते ॥ ५२ ॥
 स्नात्वा त्रिपक्वं तस्मिन् हुत्वा चाग्नीन् यथाविधि ।
 अभ्यक्ष उपशान्तात्मा स आस्ते विगतेक्षणः ॥ ५३ ॥
 जितासनो जितवासः प्रत्याहृतपडिन्द्रियः ।
 हरिभावनया ध्वस्तारजःसत्त्वतमोमोलः ॥ ५४ ॥
 विज्ञानात्मनि संयोन्य क्षेत्रज्ञे प्रविलाप्य तम् ।
 ब्रह्मण्यात्मानमाधारं घटाम्बरमिवाम्बरे ॥ ५५ ॥
 ध्वस्तमायागुणोद्भक्तो निरुद्धकरणाशयः ।
 निर्वर्तितसिखाहार आस्ते स्थाणुरिवाधुना ।
 तत्स्वन्तरापो नैवाभूत् सन्वस्तासिलकर्मणः ॥ ५६ ॥
 स वा अयतनाद्राजा परतः पञ्चमेऽद्वनि ।
 कलेवरं हास्यति ह तच्च भस्मीभविष्यति ॥ ५७ ॥
 दहमानेऽग्निभिर्देहे पत्युः पत्नी सहोदजे ।
 बहिः स्थिता पतिं साध्वी तमग्निमनुवेक्ष्यति ॥ ५८ ॥
 विदुरस्तु तदादर्शं निशाम्य कुरुनन्दन ।
 हर्षशोकयुतस्तस्माद्रन्ता तीर्थनिषेवकः ॥ ५९ ॥
 इत्युक्त्याऽथारुहत्वर्गं नारदः सहतुमुकः ।
 युषिष्ठिरं वचस्तस्य हृदि कृत्वाऽजहाच्छुचः ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच-

सम्प्रस्थिते द्वारकायां जिष्णी वन्पुदिदक्षया ।
 ज्ञातुं मायामनुप्यस्य वासुदेवस्य चेहितम् ॥ १ ॥
 व्यतीताः कतिचिन्मासास्तदा नु शतशो नृपः ।
 ददर्श पोररूपाणि निमित्तानि भृगूद्दह ॥ २ ॥
 कालस्य च गतिं रीद्रां विपर्यस्तर्तुधर्मिणः ।
 पापीयसीं नृणां वार्तां क्रोधलोभानृतात्मनाम् ॥ ३ ॥

जिह्वप्रायं व्यवहृतं साध्यमिधश्च सौहृदम् ।
 पितृमानुसुहृद्भानुदम्पतीनाऽथ कल्किताम् ॥ ४ ॥
 निमित्तान्वप्यरिष्टानि काले त्वनुगते नृणाम् ।
 लोभापधर्मप्रकृतिं दृष्ट्वावानुनं नृपः ॥ ५ ॥
 युषिष्ठिर उवाच-
 सम्प्रेषिते द्वारकायां जिष्णी वन्पुदिदक्षया ।
 ज्ञातुश्च पुण्यशोकस्य कृष्णस्य च विचेहितम् ॥ ६ ॥

गताः सप्ताधुना मासा भीमसेन तवानुजः ।
 नायाति कस्य वा हेतोर्नाहं वेदेदमञ्जसा ॥ ७ ॥
 अपि देवर्षिणोऽऽदिष्टः स कालः प्रत्युपस्थितः ।
 यदाऽऽन्मनोऽङ्गमाक्रीडं भगवानुत्तिस्सृष्टति ॥ ८ ॥
 येषां नः सम्पदो राज्यं दाराः प्राणाः कुलं प्रजाः ।
 आसन् सपत्नयिजयो लोकाश्च यदनुग्रहान् ॥ ९ ॥
 पश्योत्पातान्नरव्याघ्र भीमान् दिव्यान् सदैहिकान् ।
 घोरमावांसतोऽदूराद्रज्यं नो बुद्धिमोहनम् ॥ १० ॥
 ऊर्ध्वशिवाहवो मलं स्फुरन्तङ्गं पुनः पुनः ।
 वेपथुश्चापि हृदये आराहास्यन्ति विश्रियम् ॥ ११ ॥
 शिष्योयन्तमरुणमभिरीत्यनलानना ।
 मामङ्ग सारमेयोऽयमभिधावत्यभीतवत् ॥ १२ ॥
 शस्ताः कुर्वन्ति मां सव्यं दक्षिणं पशवोऽपरे ।
 बाहांश्च पुरुषव्याघ्र लक्ष्मे रुदतो मम ॥ १३ ॥
 मृत्युदूतः कपोतोऽग्राबुलूकः कम्पयन्मनः ।
 प्रत्युलूकश्च हुद्गरनिद्री शून्यमिच्छतः ॥ १४ ॥
 धूमा दिशः परिधयः कम्पते कुः सहाद्रिभिः ।
 निर्पातश्च महास्तान् साकश्च स्तनयितुभिः ॥ १५ ॥
 बायुर्वाति खरस्पर्शो रजसां विसृजंस्तमः ।
 असृग्दर्पन्ति जलदाः बीभत्समिव सर्वतः ॥ १६ ॥
 सूर्यं हतप्रभं पश्य ग्रहमर्दं मिथो दिवि ।
 ससङ्कुले तु भगणे ज्वलिने इव रोदसी ॥ १७ ॥
 नयो नदाश्च क्षुभिताः सरांसि च मनांसि च ।
 न ज्वलन्त्यग्निरान्येन कालोऽयं किं विधास्यति ॥ १८ ॥
 न पिबन्ति स्ननं वत्साः न दुहन्ति च मातरः ।
 रुदन्यध्रुमुक्ता गावो न हृष्यन्त्वृषभा व्रजे ।
 श्वेतानि रुदन्तीव स्थियन्ति तुचलन्ति च ॥ १९ ॥
 इमं जनपदाः ग्रामाः पुण्यानकराश्रमाः ।
 भ्रष्टरिषयो निगनन्दाः किमयं दर्शयन्ति नः ॥ २० ॥
 मन्य एतैर्महोत्पातैर्नूनं भगवतः पदेः ।
 अनन्यपुरुषग्रीभिर्हीना भूर्हतसोभगा ॥ २१ ॥

इति चिन्तयतस्तस्य दृष्टारिष्टेन चेतसा ।
 राज्ञः प्रत्यागमद्वल्लभ्यदुपुषाः कपिध्वजः ॥ २२ ॥
 तं पादयोर्निपतितमयथापूर्वमातुरम् ।
 अधोवदनमबिन्दून्मुञ्चन्तं नयनाब्जयोः ॥ २३ ॥
 विलोक्योद्विग्रहदयो विच्छायमनुजं नृप ।
 पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नादेरितम् ॥ २४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 कचिदानर्तपुषी नः स्वजनाः सुखमासते ।
 मधुभोजदशार्हाहंसात्वतान्धकवृष्णयः ॥ २५ ॥
 शूरो मातामहः कचित्त्वस्त्र्यास्ते चाप मारिपः ।
 मातुलः सानुजः कश्चित्कुशल्यानकदुन्दुभिः ॥ २६ ॥
 सप्तस्वसारः तत्पद्मो मातुलान्यः सहात्मजाः ।
 आसते समुपा श्रेयं देवकीप्रमुखा त्रिपः ॥ २७ ॥
 कचिद्राजाऽऽहुको जीवत्यसत्पुत्रोऽस्य चानुजः ।
 हृदीकः ससुतोऽङ्कुरो जयन्तगदसारणाः ॥ २८ ॥
 आसते कुशलं कश्चिद्ये च शत्रुजिदादयः ।
 कचिदास्ते सुखं रामो भगवान्नात्वतां पतिः ॥ २९ ॥
 प्रयुगः सर्ववृष्णीनां सुखमास्ते महारथः ।
 गम्भीररपोऽनिरुद्धो वर्तते भगवानुत ॥ ३० ॥
 सुपेणश्चारुदेणश्च साम्भो जाम्बवतीसुतः ।
 अन्ये च काष्णिग्वराः सपुत्राः कपभादयः ॥ ३१ ॥
 तथैवानुचराः शीरेः श्रुतसेनोद्वबादयः ।
 सुनन्दनन्दशीर्षण्या ये चान्ये सात्वतर्षभाः ॥ ३२ ॥
 अपि स्वस्त्यासते सर्वे रामकृष्णभुजाश्रयाः ।
 अपि स्मरन्ति कुशलमस्माकं वद्वसौहृदाः ॥ ३३ ॥
 भगवानपि गोविन्दो ब्रह्मण्यो भक्तवत्सलः ।
 कश्चित्तुरे सुधर्मायां सुखमास्ते सुहृद्वृतः ॥ ३४ ॥
 मल्लाया च लोकानां क्षेमाय च भवाय च ।
 आसते यदुकुलाम्भोधावायोऽनन्तसत्तः पुमान् ॥ ३५ ॥
 यद्वाहुदण्डैर्गुमायां स्वपुषी यदवोऽर्चिताः ।
 क्रीडन्ति परमानन्दं महार्णोरुपिका इव ॥ ३६ ॥

पत्पादशुभ्रूषणमुख्यकर्मणा
 सत्पादयो व्यसहस्रयोपितः ।
 निर्जित्य सत्त्वे त्रिदशास्तदाशिषो
 हरन्ति यद्वापुधवद्भोचिताः ॥ ३७ ॥
 यद्वाहृदण्डाभ्युदयानुजीविनो
 यदुग्रवीराः ह्यकुतोभयाः मुहुः ।
 अधिक्रमन्त्यङ्घ्रिभिराहतां बलात् ।
 सभां सुधर्मां सुरसत्तमोचिताम् ॥ ३८ ॥
 कश्चित्तेऽनामयं तात भ्रष्टेजा विभासि मे ।
 अलब्धमानोऽवज्ञातः किं वा तात चिरोपितः ॥ ३९ ॥

कश्चिन्नाभिहतो भावीः शब्दादिभिरमङ्गलैः ।
 न दत्तं युक्तमर्थिभ्यः आशया यत्प्रतिश्रुतम् ॥ ४० ॥
 कश्चित्त्वं ब्राह्मणं वालं गां वृद्धं रोगिणं स्त्रियम् ।
 शरण्योपसृतं सत्त्वं नात्याघीः शरण्यष्टदः ॥ ४१ ॥
 कश्चित्त्वं नागभोग्याभ्यां गम्यां वाऽसत्कृतां सियम् ।
 पराजितो वाऽयं भवान्नोत्तमैर्नार्थैः पथि ॥ ४२ ॥
 अपिस्त्रियर्यभुङ्क्षास्त्वं सम्भोग्या(न्)वृद्धबालकान् ।
 जुगुप्सितं कर्म किञ्चित्कृतवानसदक्षमम् ॥ ४३ ॥
 कश्चित्त्रेष्टमेनाय हृदयेनात्मबन्धुना ।
 शन्योऽसि रहितो नित्यं मन्त्रसे तेऽन्यथा हि रुक् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति धीमन्नागवतं प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच—
 एवं कृष्णसखः कृष्णो भ्रात्रा राज्ञा विकल्पितः ।
 नानाशशास्त्रं रूपं कृष्णविश्लेषकशितः ॥ १ ॥
 शोकाग्निमुष्यद्वदनहन्सरोजं हतप्रभम् ।
 (शोकेन शुष्यद्वदनहन्सरोजो हतप्रभः)
 विभुं तमेवानुध्यापन्नाशक्रोत्रतिभाषितुम् ॥ २ ॥
 कृच्छ्रेण संस्तभ्य शुचः पाणिनाऽऽमृत्युं नेत्रजम् ।
 पारोक्ष्येण समुन्नद्धप्रणयार्थकण्ठ्यकातरः ॥ ३ ॥
 सख्यं मैत्रीं सौहार्दं च सारध्यादिषु संस्मरन् ।
 नृपमग्रजमित्याह वाष्पगद्गदया गिरा ॥ ४ ॥
 अर्जुन उवाच—
 वधितोऽहं महाराज हरिणा वन्धुरूपिणा ।
 येन मेऽपहतं तेजो देवविस्मापनं महत् ॥ ५ ॥
 यस्य क्षणवियोगेन लोको ह्यवशिष्यदर्शनः ।
 उक्थेन रहितो ह्येष मृतकः श्रोच्यते यथा ॥ ६ ॥
 यत्संश्रयान्द्रुषदग्रेह उपागतानां
 राज्ञां स्वयंवरमुखे स्मरदुर्मदानाम् ।
 तेजो हतं खलु मया विहतमथ मत्स्यः
 सञ्जीकृतेन धनुषाऽधिगता च कृष्णा ॥ ७ ॥

यत्सन्निधावहम् स्त्राण्डवमग्रयोऽदा-
 मिन्द्रश्च सामरक्षणं तरसा विजित्य ।
 लब्धा सभा मयकृताऽद्भुतशिल्पमाया
 दिग्भ्योऽहरन्वृषतयो बलिमध्वरे ते ॥ ८ ॥
 यत्सन्निधौ नृपसिरोद्धिमहन्मसार्थं
 भाषोऽनुजस्त्व गदापुधसत्त्ववीर्यः ।
 तेनाहताः प्रमथनाथमस्त्राय भूषा
 यन्मोचिताऽभ्युदययन् बलिमध्वरे ते ॥ ९ ॥
 पट्वास्तवापि मत्सङ्गमहाभिषेक-
 क्षाधिष्ठितारूढकरं कितवः सभाधाम् ।
 स्मृष्टं विकीर्य पदयोः पतिताभुमुख्यो
 धैर्यन्तिष्ठयो न्यकृत तत्स विमुक्तकेऽयः ॥ १० ॥
 यत्तेजसाऽथ भगवान्युधि शूलपाणि-
 विस्मापितः स गिरिगोऽस्त्रमदानिजं मे ।
 अन्येऽपि चाहमयुनैव कलेबरेण
 प्राप्तो महेंद्रभवेन महदासनार्थम् ॥ ११ ॥
 तत्रैव मे विहरतो भुजदण्डयुग्मं
 गाण्डीवलक्षणमरातिवधाय देवाः ।
 सेन्द्राः धिता यदनुभावितमाजमीड
 तेनाहमय मुपितः पुरुषेण भूषा ॥ १२ ॥

यद्वाग्धवः कुरुबलाब्धिमेनन्तपार-
मेको रथेन तरसाऽतरमार्यसन्तः ।
प्रत्याहृतं पुरधनञ्च (पुरुधनं च) मया परेषां
तेजः परं मणिमयञ्च हृतं शिरोभ्यः ॥ १३ ॥

यो भीष्मकर्णगुरुशाल्यचर्मपूवदध-
राजन्यवर्परधमण्डलमण्डितासु ।
अग्रेचरो मम रथे रथपूषणाना-
मायुर्मनांसि च दशा सहसा य आन्वर्तन् ॥ १४ ॥

यदोप्यु मां प्रणिहितं गुरुभीष्मकर्ण-
द्रीणिश्रिगर्तशालसेन्धवबाह्निकाधैः ।
अस्त्राण्यमेयमहिमानि निरूपितानि
नोपस्यूशुर्नुहरिदासमिवासुराणि ॥ १५ ॥

यन्मे नृन्येद्र तदतर्क्यविहार ईशो
योऽलब्धरूपमवदद्रणमूर्ध्नि दर्शौ ।
यन्माययाऽऽवृतदृशो न विदुः परं तं
सूत्रादयोऽहमहमस्मि ममेति भव्याः ॥ १६ ॥

सीत्ये वृतः कुमतिनाऽऽत्मद ईश्वरो मे
यत्पादपद्मभवाय भजन्ति भव्याः ।
संश्रान्तबाह्मरथो रथिनो भुविष्ठं
न प्राहरन्त्यदनुभावनिरस्तचित्ताः ॥ १७ ॥

नर्माण्युदाररुचिरस्मितशोभनानि
हे पार्थ हेऽर्जुन सखे कुरुनन्दनेति ।
सञ्जल्पितानि नरदेव हृदिस्मृशानि
स्मर्तुर्लुठन्ति हृदयं मम माधवस्य ॥ १८ ॥

शय्यासनानादविकत्वनभोजनानि-
ध्वेय्याद्वयस्य ऋभुमानिति विप्रलब्धः ।
सख्युः सखेयं पितृवत्तनयस्य सर्वं

सेहे महामहितया कुमतेरथं मे ॥ १९ ॥

सोऽहं नृपेन्द्ररहितः पुरुषोत्तमेन
सख्या प्रियेण सुहृदा हृदयेन शून्यः ।
अध्वन्युरुक्रमपरिग्रहमद्वं रक्षन्
गोपेरसद्भिरवलंबं विनिर्जितोऽस्मि ॥ २० ॥

तद्धि धनुस्त इषवः स रथो हयास्ते
सोऽहं रथी नृपतयो यत आमनन्ति ।
सर्वं क्षणेन तदभूदसदीशरिक्तं
भस्मान् हुतं कुहकराद्धमिबोममूषे ॥ २१ ॥

राजस्त्वयाभिपूषणानां सुहृदां नः सुहृत्पुरे
विप्रशापविभूदानां निप्रतां मुष्टिभिर्मिथः ॥ २२ ॥

वारुणीं मदिरां पीत्वा मदोन्मथितचेतसाम् ।
अजानतामिवात्मानं चतुःपश्चादशेषिताः ॥ २३ ॥

प्रापेणैतद्भवतः ईश्वरस्य विचेष्टितम्
मिथो निप्रन्ति भूतानि भावयन्ति च यन्मिथः ॥ २४ ॥

जलीकसां जले यदन्महान्तोऽदन्त्यणीयसः ।
दुर्बलान् बलिनो राजन् महान्तो बलिनो मिथः ॥ २५ ॥

एवं बलिर्धैर्यदुभिर्महद्भिरितरान् विभुः ।
यदून्यदुभिरन्योन्यं भूभारं सञ्जहार ह ।
कण्टकं कण्टकेनैव द्वयश्चापीशितुः समम् ॥ २६ ॥

देशकालार्थयुक्तानि हृत्तापोपशमानि च ।
हरन्ति स्मरतश्चित्तं गोविन्दाभिहितानि मे ॥ २७ ॥

सूत उवाच-
एवं चिन्तयतो जिष्णोः कृष्णापादसरोरुहम् ।
सीहार्देनातिगादेन शान्ताऽऽसीद्विमला मतिः ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

सूत उवाच-
वासुदेवाह्वयभिध्यानपरिवृद्धितरंहसा ।
भक्त्या निर्मथिताशेषकपावधिपणोऽर्जुनः ॥ १ ॥

गीतं भगवता ज्ञानं यत्तत्संग्राममूर्धनं ।
कालकर्मतमोरुद्धं पुनरभ्यगमद्विभुः ॥ २ ॥

विशोको ब्रह्मसम्पत्त्या सच्छिन्नद्वैतसंशयः ।
लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादतिद्वन्वादसंभवः ॥ ३ ॥

निशम्य भगवन्मार्गं संस्थां यदुकुलस्य च ।
स्वःपथाय मतिं चक्रे निवृत्तात्मा युधिष्ठिरः

॥ ४ ॥

यदा मुकुन्दां भगवानिमां महीं
जहौ स्वतन्वा श्रवणीयसत्कथः ।

तदा हरावप्रतिबुद्धचेतसा-
मभद्रहेतुः कलिरन्वयतंत

॥ ५ ॥

युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणं वुधः
पुरे च राष्ट्रे च गृहे तथात्मनि ।
विभाव्य लोभानृतजित्वाहिंसना-
यधर्मचक्रं गमनाय पर्यधात्

॥ ६ ॥

स्वराट् पीत्रं विनीतन्तमात्मनोऽनयमं गुणैः ।
तायनीय्याः पतिं भूमेरभ्यपिबद्धज्राहये

॥ ७ ॥

मपुरायां ततां यद्रं शूरसेनपतिं ततः ।
प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमग्रीनपिवदीधरः

॥ ८ ॥

विसृज्य तत्र तत्सर्वं दुकूलवलयादिकम् ।
निर्ममो निरद्वन्द्वारः सच्छिन्नाशेषबन्धनः

॥ ९ ॥

वाचं जुहाव मनसि तत्राण इतरे परम् ।
धृत्वा ह्यपानं सोत्सर्गं तत्परत्ये ह्यजोहवीत्

॥ १० ॥

त्रित्वे हुत्वाऽथ पञ्चत्वं तत्रैकत्वेऽजुहोन्मुनिः ।
सर्वमात्मन्यजुहवीद्ब्रह्मण्यात्मानमव्यये

॥ ११ ॥

वीरवासा निराहारा बद्धबाहुस्समूर्धजः ।
दर्शयन्नात्मनो रूपं जडोन्मत्तपिशाचवत् ।

अनपेक्षमाणो निरगादृणवन् वधिरा यथा

॥ १२ ॥

उदीचीं प्रविशेशाशां गतपूर्वा महात्मभिः ।
हृदि ब्रह्म परं ध्यायन्नाचरतैतं गतो यतः

॥ १३ ॥

सर्वे तमनु निर्जग्मुर्ध्रान्तः कृतनिश्चयाः ।
कलिनाऽधर्ममिश्रेण हृद्वा स्पृष्टाः प्रजा भुवि

॥ १४ ॥

ते साधुकृतसर्वायाः ज्ञात्वाऽऽत्यन्तिकमात्मनः ।
मनसा धारयामासुर्वैकुण्ठचरणाम्बुजम्

॥ १५ ॥

तद्धानोद्विक्रिया भक्त्या विशुद्धपिपणाः परं ।
तस्मिन्नारायणपद एकान्तमनपोऽपतन्

॥ १६ ॥

अवापुर्दुर्वापं ते असद्भिर्विपयात्मभिः ।
विपूतकल्मषं स्थानं विरजेनात्मनैव हि

॥ १७ ॥

द्रीपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् ।
वासुदेवं भगवति एकान्तमतिरापतत्

॥ १८ ॥

यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रयाणं
पाण्डोः सुतानामपि संप्रयाणम् ।

भृणोत्पलं स्वस्त्यपयनं पवित्रं
लब्ध्वा हरी भक्तिमुपैति ज्ञानिन्

॥ १९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

सूत उवाच-

ततः परीक्षद् द्विजवर्यशिक्षया
महीं महाभागवतः शशास ह ।

यथा हि सूत्यामभिजातकोविदाः
समादिशन् विप्र महद्गुणांस्तथा

॥ १ ॥

स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीम् ।

जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्सुतान्

॥ २ ॥

आजहाराश्वमेधांशीन् गङ्गायां भूरिदक्षिणान् ।

शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षिणोचराः

॥ ३ ॥

निजग्राहीजसा पीरः कलिं दिग्बिजये कथित् ।
नृपतिरूपं शूद्रं प्रन्तं गोमिथुनं पदा

॥ ४ ॥

शौनक उवाच-

कस्य हेतोर्निजग्राह कलिं दिग्बिजये नृपः ।
नृदेवचिरभृक् शूद्रः कोऽसौ गां यः पदाऽहनत्

॥ ५ ॥

तत्कथ्यतां महाभाग यदि विष्णुकथाश्रयम् ।
अथ वाऽस्य पदाम्भोजमकरन्दलिहां सताम्

॥ ६ ॥

किमन्यैरसदालपैरायुषो यदसन्त्ययः ।

क्षुद्रायुषां नृणामह मर्त्यानां मृतिमिच्छताम्

॥ ७ ॥

इहोपहृतो भगवान्मृत्युः शामित्रकर्मणि ।
न कश्चिन्म्रियते तावदावादास्त इहान्तकः

॥ ८ ॥

एतदर्थं हि भगवानाहृतः परमर्षिभिः ।
अहो नृलोके पीयेत हरिलीलामृतं वचः
मन्दस्य मन्दप्रज्ञस्य श्रायो मन्दापुपश्च वै ।
निद्रया हियते नक्तं दिवा चाप्यर्धकर्मभिः

॥ १० ॥

सूत उवाच—
यदा परीक्षित्कुरुनाहले यसन्
कलिं प्रविष्टं निजचक्रवर्तिनं ।
निशम्य वार्तामनतिप्रिषां ततः
शरासनं संपुगरोचिराददे

॥ ११ ॥

स्वलङ्कृतं श्यामतुरङ्गपोजितं
रथं मृगेन्द्रध्वजमास्थितः पुरात् ।
वृत्तो रथाश्चद्विपत्तिपुक्तया
स्वसेनया दिविजयाप निर्गतः

॥ १२ ॥

भद्रार्थं केतुमालश्च भारतञ्चोत्तरान् कुरून् ।
किम्युरुपादीनि सर्वाणि विजित्य जगृहे बलिम्
तत्र तत्रोपगृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम् ।
प्रगीयमानं पुरतः कृष्णमाहात्म्यसूच(कम्)नम्

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

आत्मानश्च परित्रातयत्थाप्नोऽश्वतेजसः ।
सेहश्च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिश्च केशवे
तेभ्यः परमसन्तुष्टः प्रीतुज्जृम्भितलोचनः ।
महाधनानि यासांसि ददी हारान्महामनाः

॥ १६ ॥

सारथ्यपारधसेवनसख्यदीन्य-
वीगसनानुगमनस्तवनप्रणामैः ।

स्निग्धेषु पाण्डुषु जगत्प्रणतस्य विष्णोः
भक्तिं करोति नृपतिधरणारविन्दे

॥ १७ ॥

तस्यैवं वर्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तमन्वहम् ।
नानिदुरे किलाध्वयं यदासीत्तन्निबोध मे

॥ १८ ॥

धर्मः पदेकेन चरन् विच्छायामुपलभ्य गाम् ।
पृच्छति स्माश्रुवदनां विबन्सापिच मातरम्

॥ १९ ॥

धर्म उवाच—

कश्चिद्भेदेऽनामयमात्मनस्ते
विच्छायाऽसि म्लायता यन्मुखेन ।

आलक्ष्ये भवतीमन्तरार्धि

दूरे बन्धुं कश्चन शोचरीय

॥ २० ॥

पादेन्मूलां शोचसि मैकपाद-
मुतात्मानं वृषलेभौक्ष्यमाणम् ।

अथो सुरादीन् हृतयज्ञभागान्

प्रजा उत च्चिन्मपवत्यवर्षति

॥ २१ ॥

अरक्ष्यमाणा स्त्रिय उर्वि वाला-

ज्छोचस्यथो पुरुषादिरिवार्तान् ।

वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्य-

ब्रह्मण्ये राजकुले कुलाप्रयाम्

॥ २२ ॥

किं धृत्रवबन्धून्कलिनोपमुष्टान्

राष्ट्राणि या तैरवरोपितानि ।

इतस्ततो वाऽशनपानवास-

स्नानव्यवायोत्सुकजीवलोकम्

॥ २३ ॥

यद्वाऽप(यद्वाऽम्ब)ते भूरिभ-

रावतारकृतावतारस्य हरेर्धरिन्नि ।

अन्तर्हितस्य स्मरती विसृष्टा

कर्माणि निर्वाणविलम्बितानि

॥ २४ ॥

इदं ममाचक्ष्व तवाधिमूलं

वसुन्धरे येन विकर्षिताऽसि ।

कालेन वा ते बलिनाऽवलीढं

सुरार्चितं किं प्रभुणाऽथ सौभगम्

॥ २५ ॥

धरोवाच—

भवान् हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि ।

चतुर्भिः वर्तसे येन पादेलोकमुखावहेः

॥ २६ ॥

सत्यं शीघ्रं दया दानं त्यागः सन्नोप आर्जयम् ।

शमो दमः तपः साम्यं तितिक्षोपरतिः श्रुतम्

॥ २७ ॥

ज्ञानं विरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजो धृतिः स्मृतिः ।

स्वातन्त्र्यं कीशलं कान्तिः सौभाग्यं मार्दवं क्षमा

॥ २८ ॥

प्राणम्यं प्रथयः शीलं सह आंजो बलं भगः ।
 गाम्भीर्यं स्थैर्यमास्तिक्यं कीर्तिमानोऽनहंकृतिः ॥ २९ ॥
 इमे चान्ये च भगवन्नित्या यत्र महागुणाः ।
 प्रार्थ्या महत्त्वमिच्छतिः न च यान्ति स्म कर्हिचित् ॥ ३० ॥
 तेनाहं गुणपात्रेण श्रीनिवासेन साम्प्रतम् ।
 शोचामि रहितं लोकं पाप्मनः कलिनेशितम् ॥ ३१ ॥
 आत्मानश्चानुशोचामि भवन्तध्यामरोत्तम् ।
 देवानृषीन् पितॄन् साधून् सर्वान् वणीस्तपाथमान् ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मादयो बहुतिथं यदपाहमोक्ष-
 कामा यथोक्तविधिना भगवत्प्रपन्नाः ।
 सा श्रीः स्ववासमरविन्दवनं विहाय
 यत्पादसीभगमलं भजतेऽनुरक्ता ॥ ३३ ॥
 तस्याहमब्जकुलिशाद्दुःशंकुतेकैः
 श्रीमत्पदभगवतः समलङ्कताद्री ।

श्रीनित्यरोचमुपलब्धतपोविभूति-
 लोकां समां व्यसृजदुत्सृज्यतीं तदन्ते ॥ ३४ ॥
 यो वै ममातिभरमासुरवंशराज्ञा-
 मघ्नीहिणीशतमपानुदत्तात्मतन्त्रः ।
 त्वां दुस्प्रभूनपदमात्मनि वीरुरेण
 सम्पादयन्त्यदुपु रम्यमकिञ्चिद्वद् ॥ ३५ ॥
 का वा सहेत विरहं पुरुषोत्तमस्य
 प्रेमावलोकुरुचिरस्मितवल्गुजन्तैः ।
 स्पर्शं सामानमहरन्मधुमानिनीनां
 रोमोत्सवां मम यद्विद्वित्कृतायाः ॥ ३६ ॥
 मृत उवाच-
 तपोरवं कथयतोः पृथिवीधर्मपोस्तदा ।
 परीक्षिन्नाय राजर्षिः श्रामः श्रार्थं सरस्वतीम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पांडवोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच—
तत्र गोमिथुनं राजा हन्यमानमनाभवत् ।
दण्डहस्तश्च वृषत् ददशो नृपालञ्छनम् ॥ १ ॥
वृषं मृणालधवलं मेहन्तमिव विभ्यतम् ।
वेपमानं पदेकेन सीदन्तं शूद्रपीडितम् ॥ २ ॥
गात्र धर्मदुषां दीनां भृशं शूद्रपदाहताम् ।
विवन्तामथ्रुवदनां कृशां यवसमिच्छतीम् ॥ ३ ॥
पश्र्णश्च रथमारुहः कार्तस्वरपरिच्छदम् ।
मेघगम्भीरया वाचा समारोपितकामुकः ॥ ४ ॥
कस्त्वं मच्छरणे लोके बलाद्दंस्पवली बली ।
नरदेशोऽपि वेपेण नटयन्कर्मणाऽद्विजः ॥ ५ ॥
स त्वं कृष्णे गते दूरं सह गाण्डीवधन्वना ।
गोत्र्योऽस्यशोच्यान् रहसि प्रहरन् वधमर्हसि ॥ ६ ॥
त्वं वा मृणालधवलः पार्दन्त्यनः पदा चरन् ।
युपरूपेण किं कश्चिदेशो नः परिलेदयन् ॥ ७ ॥

न जातु कीरवन्त्राणां दोर्दण्डपरिरमिन्ते ।
भूतले निपतन्त्यस्मिन् बिना त्वां प्राणिनां शुचः ॥ ८ ॥
मा सौरभेयानुशुचो ज्येनु ते वृषलाद्भयम् ।
मा रोदीरम्भ भद्रं ते खलानां मपि शास्त्रारि ॥ ९ ॥
यस्य राष्ट्रे प्रजा मातहिस्यन्ते साध्वसाधुभिः ।
तस्य मत्तस्य नश्यन्ति कीर्तिरापुर्भणो गतिः ॥ १० ॥
एष राज्ञः परो धर्मो ह्यार्तानामार्तिनिग्रहः ।
अत एनं वधिष्यामि भूतद्वहमत्तमम् ॥ ११ ॥
कोऽबूधत्तव पादांसीसौरभेय चतुष्पदः ।
मा भूवंस्त्वादशा राष्ट्रे राज्ञां कृष्णानुवर्तिनाम् ॥ १२ ॥
आस्वाहि वृष भद्रं यः साधूनामकृतागताम् ।
आत्मवैरूप्यकारं पार्थानां कीर्तिदूषणम् ।
गलेऽनागस्यधं युञ्जन् सर्वतोऽस्य च तद्रथम् ॥ १३ ॥
अनागस्विह भूतेषु य आगस्कृन्निरंकुशः ।
आहर्ताऽस्मि भुजं साक्षादमन्यस्यापि सान्द्रदम् ॥ १४ ॥

राज्ञो हि परमो धर्मः स्वधर्मस्यानुपालनम् ।
 शासतोऽन्यथान्यासं अनापयुत्पथानिह ॥ १५ ॥
 धर्म उवाच—
 एतद्वः पाण्डवेयानां युक्तमार्ताभयं वचः ।
 येषां गुणगणैः कृष्णो दीत्यादी भगवान्मुतः ॥ १६ ॥
 न वयं क्लेशवीजानि यतः स्युः पुरुषर्षभ ।
 पुरुषं तं विजानीमः वाक्यभेदविमोहिताः ॥ १७ ॥
 केचिद्वैकल्यवचस आहुरात्मानमात्मनः ।
 दैवमन्ये परे कर्म स्वभावमपरे प्रभुम् ॥ १८ ॥
 अप्रतर्क्यादनिर्याच्यादिति केचपि निश्चयः ।
 अत्रानुरूपं राजपे विमृश स्वमनीषया ॥ १९ ॥
 एवं धर्मे प्रवदति स सम्राट् द्विजसत्तमाः ।
 समाहितेन मनसा विदित्वा प्रत्यक्षं तम् ॥ २० ॥
 धर्मं ब्रवीषि धर्मज्ञ धर्मोऽसि वृषरूपधृक् ।
 यदधर्मकृतः स्थानं सूचकस्यापि तद्वयेत् ॥ २१ ॥
 अथवा देवमायाया नूनं गतिरगोचरा ।
 चेतसो वचसश्चापि भूतानामिति निश्चयः ॥ २२ ॥
 तपः शौचं दया सत्यं इति पादाः कृते कृताः ।
 अधर्माद्वैकल्यो भग्नः स्मयसङ्गमदैस्तव ॥ २३ ॥
 इदानीं धर्मपादस्ते सत्यं निर्वर्तसे यतः ।
 तं विपुक्ष्यधर्मोऽयमनृतेनैषितः कलिः ॥ २४ ॥
 इषध्व भूर्भगवता न्यासितोरुभरा सती ।
 श्रीमद्विस्तृत्यदन्यासेः सर्वतः कृतकौतुका ॥ २५ ॥
 शोचन्त्यधुकला साध्वी दुर्भगवोज्झिताऽपुना ।
 अत्रलक्ष्म्याः नृपय्याजाः शूद्रा भोक्ष्यन्ति मामिति ॥ २६ ॥
 सूत उवाच—
 इति धर्मं महीर्ष्य सान्त्वयित्वा महारथः ।
 निशातमाददे खड्गं कलयेऽधर्महेतवे ॥ २७ ॥
 तद्विषांमुमभिप्रैत्य विहाय नृपलाञ्छनम् ।
 तत्पादमूलं शिरसा समगाद्वयविललः ॥ २८ ॥
 पतितं पादयोर्वीरः कृपया दीनवत्सलः ।
 शरण्यां नावधीच्छलोक्य आह चेदं हसन्निव ॥ २९ ॥

राजोवाच—
 न ते गुडाकेशयशोभराणां
 यद्वाञ्छलभो भयमस्ति किञ्चित् ।
 न वर्तितव्यं भवता कथञ्चित्
 श्रेत्रे मदीये त्वमधर्मवन्धुः
 त्वां वर्तमानं नरदेवदे-
 प्वनुप्रवृत्तोऽयमधर्मयूथः ।
 लोभोऽनृतं चौर्यमनार्यमंहो
 ज्येष्ठा च माया कलहश्च दम्भः
 न वर्तितव्यं तदधर्मवन्धो
 धर्मेण सत्येन च वर्तितव्ये ।
 ब्रह्मायते यत्र यजन्ति यज्ञैः
 यज्ञेश्वरं ब्रह्मविद्वानयज्ञाः
 यस्मिन्द्विर्भगवानिज्यमान
 इष्टात्ममूर्तिर्यजतां शं तनोति ।
 कामानमोषान् स्थिरजङ्गमा-
 नामन्तर्बहिर्वापुरिवेश आत्मा
 परीक्षितैवमादिष्टः स कलिजातयेवधुः ।
 तमुपयतासिमाहं दण्डपाणिमिबोयतम्
 यत्र क वाऽथ वत्स्यामि सार्वभौम तवाज्ञया ।
 लक्ष्ये तत्र तत्रापि त्यामान्तेपुशरासनम्
 तन्मे धर्मभृतां श्रेष्ठ स्थानं निर्देष्टुमर्हसि ।
 यत्रैव नियतो वत्स्य आतिष्ठस्तेऽनुशासनम्
 सूत उवाच—
 अर्धयथितस्तदा तस्मै स्थानानि कलये ददी ।
 सूतं पानं स्त्रियः सूता यत्राधर्मश्चतुर्विधः
 पुनश्च याचमानाय जातकूपमदात्प्रभुः ।
 ततोऽनृतं मदः कामो रजो वैरश्च पथमम्
 अमूनि पथस्थानानि ह्यधर्मप्रभवः कलिः ।
 औत्तरयेण दत्तानि न्यवसत्तन्निदेशकृत्
 अधैतानि न सेवेत बुधुः पुरुषः कचिन् ।
 विशेषतो धर्मशीलो राजा लोकपतिर्गुरुः

वृषस्य नष्टांस्त्रीन् पादांस्तपः शीघ्रं दयामिति ।
प्रतिसन्धप आशास्य महीध्र समवर्षयत् ॥ ४१ ॥
स एष एतदंघ्यास्त आसनं पार्थिवोचितम् ।
पितामहंनोपन्यस्तं राज्ञाऽरण्यं विविक्षता ॥ ४२ ॥

आस्तेऽधुना स राजर्षिः कौरवेन्द्रः श्रियोद्वसन् ।
गजाह्वये महाभागध्रुवतीं वृहच्छ्रवाः ॥ ४३ ॥
इत्थं भूतानुभावोऽयमभिमन्वसुतो नृपः ।
यस्य पालयतः क्षीणीं ययं सत्राय दीक्षिताः ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच—
यौ वै द्रोणस्तविलुष्टौ न मानुरुदरे मृतः ।
अनुग्रहाद्भगवतः कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ १ ॥
ब्रह्मशापोन्नितायस्तु तक्षकान्त्राणविद्वधे ।
न सम्मुमोहांरुभयाद्भगवत्यर्पिताशयः ॥ २ ॥
उत्सृज्य सर्वतः सङ्गं विज्ञानार्जितसंस्थितिः ।
ध्यासकैर्जहौ शिष्यः गङ्गायां स्वकलेवरम् ॥ ३ ॥
नान्तमशोकयार्तानां जुपतां तत्कषामृतम् ।
स्यात्सम्भ्रमोऽन्तकालेऽपि स्मरतां तत्पदाम्बुजम् ॥ ४ ॥
तायन्कलिर्नप्रभवेत्प्रविष्टोऽपीह सर्वतः ।
यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकराट् ॥ ५ ॥
यस्मिन्नहनि यद्वैव भगवानुत्सर्जं गाम् ।
तदैवेहानुवृत्तोऽसावधर्मप्रभवः कलिः ॥ ६ ॥
नानुद्वेष्टि कलिं सद्माट् सारङ्ग इव सारभुक् ।
कुशलान्याशु सिद्धयन्ति नेतराणि कृतानि यत् ॥ ७ ॥
किन्तु वालेषु शूरेण कलिना शूरीरूपा ।
अप्रमत्तः प्रमत्तेषु यो वृको नृपु वर्तते ॥ ८ ॥
उपवर्णितमेतद्भः पुण्यं पारीक्षितं मया ।
यामुदेवकपोपेतमाख्यानं यदपृच्छथ ॥ ९ ॥
या याः कथाः भगवतः कथनीयोरुत्कर्मणः ।
गुणकर्माश्रया पुष्पिः सेन्यास्तास्ताः बुधपुषिः ॥ १० ॥
ऋषय ऊचुः—
सूत जीव समाः सीम्य शाश्वतीर्विशदं ययाः ।
यस्त्वं शंसति कृष्णस्य मर्त्यानाममृतं हि नः ॥ ११ ॥

कर्मण्यस्मिन्ननाथास्यै धूमधूमात्मनां भवान् ।
आषाययति गोविन्दपादपद्मासवं मधु ॥ १२ ॥
तुलयाम लवेनाऽपि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।
भगवत्सद्भिः सङ्गस्य मर्त्यानां किमुनाशिपः ॥ १३ ॥
को नाम नृत्येद्रसवित्कषायां
महत्तमैकान्तपरायणस्य ।
नान्तं गुणानामगुणस्य जग्मु-
योंगशरा ये भवपाद्यमुल्याः ॥ १४ ॥
ततो भवान् वै भगवत्प्रधानो
महत्तमैकान्तपरायणस्य ।
हरेरुदारं चरितं विशुद्धं
शुश्रूषतां नो बितनोतु विद्वान् ॥ १५ ॥
तन्नः परं पुण्यमसंबृत्तार्थ-
माख्यानमत्यदभुतयोगनिष्ठम् ।
आख्यायन्तान्ता चरितोपपन्नं
पारीक्षितं भागवताभिरामम् ॥ १६ ॥
स वै महाभागवतः पारीक्षि-
येनापचर्गास्त्वमदभ्रबुद्धिः ।
ज्ञानेन वैपासकिसाब्दितेन
भेजे सगेन्द्रध्वजपादमूलम् ॥ १७ ॥
सूत उवाच—
अहो ययं जन्मभृतो महान्मन्
वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः ।
दीपकुल्यमाधिं विपुनोति शीघ्रं
महतमानामभिधानयोगः ॥ १८ ॥

कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य
 महत्तमैकान्तपरायणस्य ।
 योऽनन्तशक्तिर्भगवाननन्तो
 महद्गुणत्वायमनन्ताहुः ॥ १९ ॥
 एतावताऽलं ननु सूचितेन
 गुणैरसाम्येऽनतिशायनेऽस्य ।
 हित्येतान् प्रार्थयतो विभूति-
 र्यस्याद्विरेणुं जुपतेऽनभीष्टोः ॥ २० ॥
 अपापि यत्पादनखावसुष्टं
 जगद्विरिञ्चोपहृताईणाम्भः ।
 सेषां पुनान्यन्यतमो मुकुन्दा-
 त्को नाम लोके भगवत्पदार्थः ॥ २१ ॥
 यत्रानुरक्ताः सहसैव धीरा
 व्यपोह्य देहादिषु सद्गुणैः ।
 ब्रजन्ति तत्पारमहंस्यसत्त्वं
 यस्मिन्नद्विसोपरमथ धर्मः ॥ २२ ॥
 अहं हि पृष्टोऽस्य गुणान् भवद्वि-
 राचक्ष आत्मावगमोऽत्र यावान् ।
 नभः पतन्त्यात्मसमं पतत्रिण-
 स्तथा समं विष्णुगतिं विषधितः ॥ २३ ॥
 एकदा धनुरुग्रस्य विचरन्मृगयां वने ।
 मृगाननुगतः भ्रान्तः क्षुधितस्तृपितो भृशम् ॥ २४ ॥
 जलाशयमचक्षाणः प्रविशेत् स आश्रमम् ।
 ददशं मुनिमासीनं शान्तं मीलितलोचनम् ॥ २५ ॥
 प्रतिकृद्धेन्द्रियप्राणमनोबुद्धिमुपारतम् ।
 स्थानत्रयात्परं प्राप्तं ब्रह्मभूतमविक्रियम् ॥ २६ ॥
 विप्रकीर्णजाड्यं रौरवेणाग्निनेन च ।
 विशुष्यन्तालुरुदकं तथाभूतमयाचत ॥ २७ ॥
 अलब्धतृणभूम्यादिरसंप्राप्तार्थसन्तुतः ।
 अवज्ञातमियाऽन्तमानं मन्यमानश्चुकोप ह ॥ २८ ॥
 अभूत्पूर्वः सहसा क्षुत्तृभ्यामर्दितान्मनः ।
 ब्राह्मणं प्रत्यभृद्वहन्मत्सरो मन्युरेव च ॥ २९ ॥

स तु ब्रह्मरूपेरेते गतासुमुरां रुपा ।
 विनिर्गच्छन् धनुष्कोट्या निधाय पुरमागमत् ॥ ३० ॥
 एष किं निभृताञ्जोपकरणो मीलितेक्षणः ।
 मुधासमाधिराहोस्वित् किञ्च स्यात्क्षत्रवन्बुधिः ॥ ३१ ॥
 तस्य पुत्रोऽतितेजस्वी विहरन् बालकोऽर्भकैः ।
 राज्ञाऽप्यं प्रापितं तातं श्रुत्वा तत्रेदमब्रवीत् ॥ ३२ ॥
 अहो अधर्मः पालानां पृथ्व्या वलिभुजामिव ।
 स्वामिन्यधं यदासानां द्वारपालानां शुनामिव ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणीः क्षत्रवन्बुद्धिं द्वारपालो निरूपितः ।
 स कथं तद्गृहे द्वाःस्थः सभाण्डं भोक्तुमर्हति ॥ ३४ ॥
 कृष्णे गते भगवति शास्त्वर्तुत्यथगामिनाम् ।
 तान् भिन्नसेतूनयाहं शास्मि पश्यत मे वलम् ॥ ३५ ॥
 इत्युक्त्वा रोपताम्राशः वयस्यानुपिबालकान् ।
 कीशिक्येष उपसृज्य वाग्वज्रं विससर्ज ह ॥ ३६ ॥
 इतो लङ्घितमर्यादं तक्षकः सप्तमेऽहनि ।
 पश्यति स्म कुलाङ्गरं चोदितो मे पितृदुहम् ॥ ३७ ॥
 ततोऽभ्येत्याश्रमं बालो गले सर्पकलेवरम् ।
 पितरं वीक्ष्य दुःखातो मुक्तकण्ठो रुरोद ह ॥ ३८ ॥
 स वा आङ्गिरसो ब्रह्मन् श्रुत्वा सुतविलापितम् ।
 उन्मील्य शनैर्केनेत्रे हृष्टा चांसे मृतोरगम् ॥ ३९ ॥
 विसृज्य पुत्रं पश्यच्च वत्स यस्माद्विरोदिषि ।
 केन वा ते विप्रकृतमित्युक्तः स न्यवेदयत् ॥ ४० ॥
 निशम्य शापमतदहं नरेन्द्रं
 स ब्राह्मणो नात्मजमभ्यनन्दत् ।
 अहो वतांहो महदद्वेष्ट ते कृत-
 मन्वीयसि द्रोह उग्रभ्रमो धृतः ॥ ४१ ॥
 न वै नृभिर्नरदेवोऽपारथ्यः
 तं शत्रुमर्हस्यधिपकुबुद्धे ।
 यत्तेजसा दुर्विपहेण गुप्ता
 विन्दन्ति भद्राण्यकुतोभयाः प्रजाः ॥ ४२ ॥
 अरक्षमाणे नरदेवनाम्नि
 रथाद्रपाणावयमद्ग लोकः ।

तदा हि चोरप्रचुरो विनह- त्यरक्ष्यमाणो विवरूपवत्क्षणान्	॥ ४३ ॥	धर्मपालो नरपतिः स तु सद्माद् बृहच्छ्रवाः । साक्षान्महाभागवतो राजर्षिर्हयमेधयात् । धुतुद्भ्यमान्वितो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति	॥ ४६ ॥
तदय नः पापमुपैत्यनन्ययं यन्नष्टनाथस्य पशोर्विलुम्पकाः । परस्परं ग्रन्थिं शपन्ति वृक्षते पशून् स्त्रियोऽर्थान् पुरदस्थवो जनाः	॥ ४४ ॥	अपापेषु स्वभृत्येषु बालेनापकबुद्धिना । पापं कृतं तद्भगवान्सर्वान्मा क्षन्तुमर्हति	॥ ४७ ॥
तदार्यधर्मश्च विलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतस्त्रयीमयः । ततोऽर्थकामाभिनिवेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसङ्हरः	॥ ४५ ॥	निरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिमाः हता अपि । नास्य तत्प्रतिकुर्वन्ति तद्भक्ताः प्रभवोऽपि हि	॥ ४८ ॥
		इति पुत्रकृतायेन सोऽनुतप्तो महामुनिः । स्वयं विप्रकृतो राज्ञा नैवाऽयं तदचिन्तयन्	॥ ४९ ॥
		साधवः प्रायशो लोके परीद्वन्द्वेषु योजिताः । न व्ययन्ति न हृष्यन्ति यत आत्माऽगुणाश्रयः	॥ ५० ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवतं प्रथमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

सूत उवाच- महीपतिस्त्वय तत्कर्म गर्तं विचिन्त्यन्नात्मकृतं सुदुर्मनाः । अहो मया नीचमनार्यवत्कृतं निरागसि ब्रह्मणि गूढनेजसि	॥ १ ॥	कृष्णाक्षिसेवामभिमन्यमान उषाविशन्त्रायमममर्त्यनयाम्	॥ ५ ॥
ध्रुवं ततो मे कृतदेवहेलनाद् दुरत्ययं व्यसनं नातिदीर्घान् । तदस्तु काममपनिष्कृताय मे यथा न कुर्वां पुनरेवमडा	॥ २ ॥	या वै लसच्छीतुलसीविमिश्र- कृष्णाक्षिरण्वभ्यधिकाम्बुनेत्री । पुनान्त्यसोपापुनषत्र लोकान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः	॥ ६ ॥
अथैव राज्यं बलमुद्धकोशं प्रकोपितव्रत्सकुलानलो मे । दहत्यभद्रस्य पुनर्न मेऽ- भूत्पापीयसी धीर्द्विजदेवतासु	॥ ३ ॥	इति व्यवस्थाप च पाण्डवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपयाम् । दृष्यी मुकुन्दाङ्गिमनन्यभावा मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसङ्गः	॥ ७ ॥
स चिन्त्यन्त्यमपाशृणोयथा मुनेः सुतोकात्रिकृतिं तक्षकाख्यान् । स साधु मेने न चिरेण तक्षका- दलप्रसक्तस्य धिरक्तिकारणम्	॥ ४ ॥	तत्रोपजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः । प्रायेण तीर्थाधिगमापदेशैः स्वयं हि तीर्थानि पुनन्ति सन्तः	॥ ८ ॥
अथो विहायेमममुध लोकं विमृश्य ती हेयतया पुरस्तात् ।		अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वा- नरिष्टनेमिर्भृगुपुत्रश्चिन्ताभ । परमसरो गाधिसुतोऽथ राम उच्यथ इन्द्रप्रमतीध्ववाही	॥ ९ ॥

मेधातिथिर्देवल आर्षिपेणो
भरद्वाजो गौतमः पिप्पलादः ।
मैत्रेय और्वः कवयः कुम्भयो-
निर्द्वैपायनो भगवान्भारद्वज

॥ १० ॥

अन्ये च देवर्षिर्ब्रह्मर्षिर्वर्याः
राजर्षिर्वर्या अरुणादयश्च ।
नानार्पेयप्रवरान् समेतान-
भ्यर्च्य राजा शिरसा बबन्दे
सुस्रोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः
कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् ।
विज्ञापयामास विबिकिचेता
उपस्थितोऽग्रेऽर्घ्यगृहीतपाणिः

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

राजोवाच-
अहो वयं धन्यतमा नृपाणां
महत्तमानुग्रहणीयशीलाः ।
राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशीच-
मारादिसृष्टं वत गर्हकर्म
तस्यैव मेऽस्त्वद्य परावरो
व्यासक्तचित्तस्य गृहेष्वभीष्टान् ।
निर्वेदमूलो द्विजशापरूपो यत्र
प्रसक्तोऽभयमेव धत्ते

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

तं मोषविष्टं प्रतियान्तु विज्ञा
गङ्गा च देवी धृतचित्तमीशे ।
द्विजोपसृष्टः कुहकस्तक्षको वा
दशत्वलं गायत विष्णुगाथाः

॥ १५ ॥

पुनश्च भूसाङ्गवत्यनन्ते
रतिः प्रसङ्गश्च तदाश्रयेषु ।
महत्सु यां यां उपयामि सृष्टिं
मैत्र्यस्तु सर्वत्र नमो द्विजेभ्यः

॥ १६ ॥

इति स्म राजा व्यवसाययुक्तः
प्राचीनकाण्डेषु कुशेषु धीरः ।
उदङ्मुखो दक्षिणकूल आसते
समुद्रप्रव्यासस्य सुतन्यस्तभारः

॥ १७ ॥

विहाय सर्वं नरदेवचिह्नं
केयूरहारार्द्रमौलिरत्नान् ।
रत्नांगुलीयान् विमलान्निरस्य
एवं च तस्मिन्नरदेवदेवे
प्रायोपविष्टो दिवि देवसहाः ।
प्रज्ञास्य भूमौ व्यकिरन् प्रसूने-
मृदा मुहुर्दन्दुभवश्च नेदुः

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

महर्षयो वै समुपागता ये
प्रज्ञास्य साध्वित्वनुमोदमानाः ।
ऊचुः प्रज्ञानुग्रहशीलसारा
यदुत्तमश्लोकगुणानुरूपम्

॥ २० ॥

न वा इदं राजर्षिर्वर्यं चित्रं
भवत्सु कृष्णं समनुव्रतेषु ।
येऽध्यासनं राजकिरीटजुष्टं
सद्यो जडुर्भगवत्पार्षकामाः

॥ २१ ॥

सर्वे वयं तावदिहास्महेऽथ
कलेवरं वायदसी विहाय ।
अजं परं विरजस्कं विशोकं
यास्यत्यर्थं भागवतप्रधानः

॥ २२ ॥

आश्रुत्य तद्विपिणबचः परीक्षित्
समं मपुत्रचुत् गुरुशापव्यलीकम् ।
आभाषतेनानभिवन्त्य युक्तः
शुश्रूषमाणश्चरितानि विष्णोः

॥ २३ ॥

राजोवाच-
समागताः सर्वत एव सर्वे
वेदा कथा मूर्तिधरास्त्रिपुष्टे ।
नेहापवाऽमुत्र च कथनार्थं
कृते परानुग्रहमात्मशीलाः

॥ २४ ॥

ततश्च वः प्रभ्रमिमं विपृच्छे
विश्रम्य विज्ञा इतिकृत्यतायाम् ।
सर्वात्मना श्रियमाणैस्तु कृत्यं
शुद्धं तत्रामृशताभियुक्तः

॥ २५ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

सूत उवाच-

तत्राभयद्भगवान् व्यासपुत्रो
यदृच्छया गामटमानोऽनपेक्षः ।

अलक्ष्यलिक्रो निजलाभतुष्टो
वृत्तश्च वालैरवधूतवेषः

॥ १ ॥

तं व्यष्ट्वर्षं सुकुमारपाद-
करोरुवाहंसकपोलगात्रम् ।

चार्यारुणाक्षोऽश्रसतुल्यकर्णं
सुभ्राननं कंबुसुजातकण्ठम्

॥ २ ॥

निगूढजत्रुं पुपुतुङ्गयक्षसमा-
यर्तनाभिं बलिवल्गूह्रश्च ।

दिगम्बरं वक्र(बकत्र)विकीर्णकिशं
प्रलम्बबाहुं स्वमरोत्तमाभम्

॥ ३ ॥

इषामं सदाऽऽपीच्ययपोद्गलक्ष्म्या
खीणां मनोज्ञं रुचिरस्मितेन ।

प्रत्युन्धिता मुनयश्चासनेभ्यः
तल्लक्षणज्ञा अपि गूढवर्चसम्

॥ ४ ॥

स विष्णुरातोऽतिथय आगताय
तस्मै सपर्यां शिरसाऽऽजहार ।

ततो निवृत्ता ह्यवुधाः शिपोऽ-
र्भकाः महासने चोपविवेशा पूजितः

॥ ५ ॥

स संवृतस्तत्र महान् महीयसां
ब्रह्मर्षिराजपिदिवर्षिसङ्केः ।

व्यरोचत्तलं भगवान्प्रेन्दु-
ग्रहर्षतारानिकरैः परीतः

॥ ६ ॥

प्रशान्तमासीनमकुण्ठमेधसं

मुनिं नृपो भागवतोऽभ्युपेत्य ।

प्रणम्य मूर्ध्नाऽवहितः कृताञ्जलि-
नन्वा गिरा सन्तुतयाऽन्वपृच्छन्

॥ ७ ॥

राजोवाच-

अहो अथ वयं ब्रह्मन् सन्तसेव्याः क्षत्रवन्धवः ।

कृपायाऽतिथिरूपेण भवद्विस्तीर्णकाः कृताः

॥ ८ ॥

येषां संस्मरणात्पुंसः सयः शुद्धयन्ति यै गृहाः ।

किम्पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः

॥ ९ ॥

साभिध्यात्ते महायोगिन् पातकानि महान्त्यपि ।

सयो नश्यन्ति यै पुंसां विष्णोः शिबोः सुरेतराः

॥ १० ॥

अपि मे भगवान् प्रीतः कृष्णः पाण्डुसुतप्रियः ।

पैतृष्यसेयप्रीत्यर्थं तद्गोत्रस्यासवान्धवः

॥ ११ ॥

अन्यथा तेऽव्यक्तगतेर्दर्शनं नः कथं नृणाम् ।

नितरां श्रियमाणानां संसिद्धस्य वरीयसः

॥ १२ ॥

अतः पृच्छामि संसिद्धं योगिनां परमं गुरुम् ।

पुरुषस्येह यत्कार्यं श्रियमाणस्य सर्वदा

॥ १३ ॥

यच्छ्रोतव्यमथो जाप्यं यत्कर्तव्यं नृभिः सदा ।

स्मर्तव्यं भजनीयं वा ब्रूहि वदता विपर्ययम्

॥ १४ ॥

नूनं भगवतो ब्रह्मन् गृहेषु गृहमेधिनाम् ।

न लक्ष्यते ह्यवस्थानमपि गोदोहनं कचित्

॥ १५ ॥

सूत उवाच-

एवमाभाषितः पृष्टः स राज्ञा श्रवणया गिरा ।

प्रत्यभाषत पर्माज्ञो भगवान् वादरायणिः

॥ १६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामहादशसाहास्रं
पारमहंस्यां संहितायां प्रथमस्कन्धः ॥

द्वितीयस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

शुक उवाच—

वरीयानेष ते प्रभ्रः कृतो लोकहितं नृप ।
 आत्मवित्सम्मतः पुंसां श्रोतव्यादियु यः परः ॥ १ ॥
 श्रोतव्यानीह राजेन्द्र नृणां सन्ति सहस्रशः ।
 अपश्यतामात्मतत्त्वं गृहेषु गृहमेधिनाम् ॥ २ ॥
 निद्रया ह्रियते नक्तं व्यापयेन नवं वषः ।
 दिवा चार्पेहया राजन्कुटुम्भरणेन वा ॥ ३ ॥
 देहापत्यकलत्रादिध्वात्मदेन्येष्वसत्त्वपि ।
 तेषु प्रसक्तो निधनं पश्यन्नपि न पश्यति ॥ ४ ॥
 तस्माद्भारत सर्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।
 श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताऽभयम् ॥ ५ ॥
 एतावान्साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्मपरिनिष्ठया ।
 जन्मलाभः परः पुंसांमनो नारायणस्मृतिः ॥ ६ ॥
 प्रापेण मुनयो राजन्निवृत्ता विधिनिषेधतः ।
 नैर्गुण्यस्या रमन्ते स्म गुणानुकथने हरैः ॥ ७ ॥
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 अभीतवान् द्वापरादौ पितुर्द्विपायनादहम् ॥ ८ ॥
 परिनिष्ठितोऽपि नैर्गुण्य उत्तमशोकलीलया ।
 गृहीतचेता राजर्ष आख्यायन् यदधीतवान् ॥ ९ ॥
 तदहं तेऽभिधास्यामि महापुरुषिको भवान् ।
 यत्र श्रद्धधतामाशु स्यान्मुकुन्दे मतिः सती ॥ १० ॥
 एतर्जिर्विद्यमानानामिच्छतामकुतोभयम् ।
 योगिनां नृप निर्णीतं हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ ११ ॥
 किं प्रमत्तस्य बहुभिः परोक्षेर्हायनैरिह ।
 परं मुहूर्तं विदितं घटते श्रेयसे यतः ॥ १२ ॥
 खट्वाक्षो नाम राजर्षिः ज्ञात्वेयत्तामिहामुपः ।
 मुहूर्तात्सद्रमुत्सृज्य गतवानभयं हरिम् ॥ १३ ॥
 तयाप्येतर्हि कीरव्य सप्ताहं जीवितावधिः ।
 उपकल्प्य तत्सर्वं यत्तावत्साम्प्रदायिकम् ॥ १४ ॥

अन्तकाले तु पुरुष आगते गतसाध्वसः ।
 छिन्यादसहस्रशेषेण स्मृदां देहेऽनु ये च तम् ॥ १५ ॥
 गृहात्प्रजितो धीरः पुष्पतीर्षजलाद्भुतः ।
 शुची विविक्त आसीनो विधिवत्कल्पितासने ॥ १६ ॥
 अभ्यसेन्मनसा शुद्धं त्रिवृद्ब्रह्माक्षरं परम् ।
 मनो यच्छेज्जितथातो ब्रह्मवीजमनुस्मरन् ॥ १७ ॥
 नियच्छेद्विषयेभ्योऽक्षान्मनसा बुद्धिसाराधिः ।
 मनः कर्मभिराशिमं शुभार्थं धारयेद्विद्या ॥ १८ ॥
 तत्रैकाग्रययं ध्यायेदव्युच्छिन्नेन चेतसा ।
 मनो निर्विषयं युंक्त्या ततः किञ्चिन्न संस्मरेत् ।
 पदं तत्परमं विष्णोः मनो यत्र प्रसीदति ॥ १९ ॥
 रजस्तमांभ्यामाक्षिप्तं विमूढं मन आत्मनः ।
 यच्छेद्धारणया धीरो हन्ति या तत्कृतं मलम् ॥ २० ॥
 यस्यां सन्धार्यमाणायां योगिनो भक्तिलक्षणः ।
 आशु सम्पद्यते योग आश्रयं भद्रमीक्षतः ॥ २१ ॥
 राजोवाच—
 यथा सन्धार्यते ब्रह्मन् धारणा यत्र संमता ।
 यादशी वा हरेदामु पुरुषस्य मनो मलम् ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 जितासनो जितथासो जितसद्रो जितेन्द्रियः ।
 स्थूलं भगवतो रूपे मनः सन्धारयेद्विद्या ॥ २३ ॥
 विशेषस्तस्य देहोऽयं स्थविष्ठश्च स्थवीयसाम् ।
 यत्रंद दृश्यते विश्वं भूतं भव्यं भवच्च यत् ॥ २४ ॥
 आण्डकोशे शरीरेऽस्मिन् सप्तावरणसंयुते ।
 वैराजः पुरुषो योऽसौ भगवान् धारणाश्रयः ॥ २५ ॥
 पातालमेतस्य हि पादमूलं
 पठन्ति पार्ष्णिप्रपदे रसातलम् ।
 महातलं विषमृजस्सुगुण्यो
 तलातलं ये पुरुषस्य जडे ॥ २६ ॥

द्वे जानुनी सुतलं विश्वमूर्ते-
रूरुद्धयं पितलञ्चातलञ्च ।

महीतलं तज्जपनं महीपते
नभस्तलं नाभिसरो गृणन्ति

॥ २७ ॥

ऊरुस्थलं ज्योतिरनीकमस्य
ग्रीवा महर्वदनं ये जनोऽस्य ।

तपो रराटि विदुरादिपुंसः
सत्यं तु शीपाणि सहस्रशीर्ष्णः

॥ २८ ॥

इन्द्रादयो वाहव आहुरस्य
कर्णौ दिशः श्रोत्रममुष्य शब्दः ।

नासत्यदक्षौ परमस्य नासे
प्राणञ्च गन्धो मुखमग्निरिन्द्रः

॥ २९ ॥

चौरक्षिणी चधुरभूत्यतन्नः
पक्ष्माणि विष्णोरहनी उभे च ।

तद्भूविजुम्भः परमेष्ठिषिण्य-
मापांऽस्य तालू रस एव जिह्वा

॥ ३० ॥

छन्दांस्यनन्तस्य गिरो गृणन्ति
दंष्ट्रायमेन्दुगणा द्विजानि ।

हासो जनोन्मादकरी च माषा
दुरन्तसर्गो यदपाङ्गमोक्षः

॥ ३१ ॥

ग्रीडोत्तरोष्ठोऽधर एव लोभो
धर्मः स्तनोऽधर्मपयश्च पृष्ठः ।

कस्तस्य मेढ्रं वृषणी च मित्रः
कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसह्यः

॥ ३२ ॥

नयोऽस्य नाड्योऽय तनूरुहाणि
महीरुहा विश्वतनोर्नृपिन्द्र ।

अन्नञ्च वीर्यं यत्सितं मातरिथा
गतिर्वयः कर्म गुणप्रवाहः

॥ ३३ ॥

ईशस्य केशान्निदुरम्बुवाहान्
वासस्तु सन्ध्ये कुरुवर्य भूषः ।

अव्यक्तमाहुर्हृदयं मनस्तु स
चन्द्रमाः सर्वविकारकोशः

॥ ३४ ॥

विज्ञानवाक्किं मतिमामनन्ति
सर्वात्मनोऽन्तःकरणं गिरित्रः ।

अथायतयुष्टगजा नखानि
सर्वे मृगाः पशवः श्रोणिदेशे

॥ ३५ ॥

यवांसि तव्याहरणं विचित्रं
मनुर्मनीषा मनुजो निवासः ।

गन्धर्वविद्याधरचारणाक्षरः
स्वरस्मृतिर्तप्तमुरानीकवीर्यः

॥ ३६ ॥

ब्रह्माननः क्षत्रभुजो महात्मा
विदूररुद्धिश्चितकृष्णवर्णः ।

स्याद्वास्वधावीर्यगुणोपपन्नो
हव्यात्मकः कर्मवितानयोगः

॥ ३७ ॥

इयानसावीशरविग्रहस्य यः
सन्निवेशः कथितो मया ते ।

सन्ध्यायंतेऽस्मिन् वपुषि स्थविरे
मनः स्ववृष्या न पतोऽस्मि किञ्चित् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच-

एवं पुरा धारणयाऽऽत्मयोनि-
र्नेष्टां स्मृतिं प्रत्यवरुह्य तुष्यन् ।

तथा ससर्जदममोपहृष्टि-

र्यथाऽप्यपात्राग्न्यवसायवुद्धिः

॥ १ ॥

शब्दस्य हि ब्रह्मण एष पन्थाः

यन्नामभिध्यायति धीरपार्थः ।

परिभ्रमन्तत्र न विन्दतेऽर्था-
न्मायामये वासनया शयानः

॥ २ ॥

अतः कविर्नामसु यावदर्थः

स्यादप्रमतो व्यवसायवुद्धिः ।

सिद्धेऽन्यथार्थे न यतेत तत्त-

त्परिधमं तत्र समीक्षमाणः

॥ ३ ॥

सत्यां क्षितौ किं कशिपोः प्रयासी-
 बांही स्वसिद्धे लुपबर्हणीः किम् ।
 सत्यञ्जली किं पुरुषर्णापत्रे-
 दिव्यस्रलाभे सति किं दुकूलैः

॥ ४ ॥

वीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां
 नो वाऽद्विषाः परभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् ।
 रुद्धा गुहाः किमवभृतसुहृन् कृष्णः
 कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान्

॥ ५ ॥

एवं स्वचित्ते स्वत एव सिद्ध
 आत्मप्रियोऽर्थो भगवाननन्तः ।
 तं निर्वृतो नियतार्थो भजेत
 संसारहेतुपरमश्च यत्र

॥ ६ ॥

स सर्वविद् ह्यनुभूश्च सर्वं
 आत्मा यथा सुमजनेक्षितैकः ।
 तं सत्यमानन्दनिधिं भजेत
 सर्वात्मनाऽतोऽन्यत आत्मघातः

॥ ७ ॥

कस्तं त्वनादृत्य परानुचिन्तामृते
 पशुत्वमसतीं नाम युञ्ज्यात् ।
 पश्यन् जनं पतितं चैतरण्यां
 स्वकर्मजान् परितापाञ्जुपाणम्

॥ ८ ॥

केचित्स्वदेहान्तर्हृदपावकाशे
 प्रादेशमात्रं पुरुषं वसन्तम् ।
 चतुर्भुजं कञ्जरपाद्मशङ्ख-
 गदाधरं धारणया स्मरन्ति

॥ ९ ॥

प्रसन्नवक्त्रं नलिनायतेक्षणं
 कदम्बकिञ्जल्कपिशङ्गवाससम् ।
 लसन्महाहारहिरण्यपाद्मदं
 स्फुरन्महारत्नकिरीटकुण्डलम्

॥ १० ॥

उन्निद्रहृत्पद्मजकर्णिकालये
 योगेश्वरास्थापितपादपद्मवम् ।
 श्रीलक्षणं कीस्तुभ्रतकन्धर-
 मम्लानलक्ष्म्या वनमालयाऽश्रितम्

॥ ११ ॥

विभूषितं मेखलयाहुलीयकै-
 र्महाधनेनपुरकङ्कणादिभिः ।
 सिग्धामलैः कुञ्चितनीलकुन्तलै-
 र्विरोचमानाननदासपेशलम्

॥ १२ ॥

अदीनलीलाहसितेक्षणोल्लसद्भू-
 भङ्गसंसूचितभूर्यनुग्रहम् ।
 ईक्षेत चिन्तामयमेनमीश्वरं
 यावन्मनो धारणयाऽवतिष्ठते

॥ १३ ॥

एकैकशोऽङ्गानि धियाऽनुभावये-
 त्पादादिषापद्मसितं गदाभृतः ।
 जितं जितं स्थानमपोह्य धारये-
 त्वरं परं क्षुध्यति धीर्यथा यथा

॥ १४ ॥

यावन्न जायेत पराचरेऽस्मिन्
 चियेश्वरे द्रष्टरि भक्तियोगः ।
 तावत्स्थवीयः पुरुषस्य रूपं
 क्रियावसाने प्रपतः स्मरेत

॥ १५ ॥

स्थिरं सुखं चासनमास्थितो यति-
 र्यदा जिह्वासुरिममङ्ग लोकम् ।
 काले च देशे च मनो न सज्जेत्
 प्राणान्निपच्छेन्मनसा जितासुः

॥ १६ ॥

मनश्च बुध्याऽमलया नियम्य
 क्षेत्रज्ञ एतां निनयेत्तमात्मनि ।
 आत्मानमात्मन्यवरुध्य धीरो
 लब्धोपशान्तिर्विरमेत कृत्वात्

॥ १७ ॥

न यत्र कालोऽनिमिषां परः प्रभुः
 कुतो नु देवा जगतां य ईश्वरे ।
 न यत्र सत्त्वं न रजस्तमश्च
 न वै विकारो न महान्प्रधानम्

॥ १८ ॥

परं पदं वैष्णवमामनन्ति
 तयत्रेति नेतीत्यतदुत्तिसुधवः ।
 विसृज्य दीरात्म्यमनन्यसौहृदा
 हृदोपगुह्यापुरुषं पदे पदे

॥ १९ ॥

इत्थं मुनिस्तुष्टमेवस्थितो विज्ञानदृष्टीर्यसुरान्धिताशयः । स्वपार्ष्णिनाऽऽपीड्य गुदं ततोऽनिलं स्थानेषु पदमूलमपेक्षितकृमः	॥ २० ॥	अथो अनन्तस्य मुक्षानलेन दन्द्दमानं स निरीक्ष्य विषयम् । निर्घाति सिद्धेश्वरजुष्टिष्यं पद्मिपराध्वं तदु पारमेष्ठवम्	॥ २१ ॥
नाभ्यां स्थितं हृद्यवरोष्य तस्मा- दुदानगत्योरसि तं नयेन्मुनिः । ततोऽनुसन्धाय धिया मनस्वी स्वतालुमूलं शनकैर्नयेत	॥ २१ ॥	न यत्र शोको न जरा न मृत्यु- नाधिर्न चांद्रेण कते कुतश्चिन् । यश्चित्ततोदः क्रिययाऽनिर्दविदां दुरन्तदुःस्त्रभवानुदर्शनात्	॥ २० ॥
तस्माद् भुवोरन्तरमुजयेत निरुद्धसप्ताथपयोऽनपेक्षः । स्थित्वा मुहूर्ताधमकुण्डहृष्टि- निर्भिद्य मूर्ध्नि विसृजेत्तरं गतः	॥ २२ ॥	ततो विशेषं प्रतिपद्य निर्भयस्ते- नात्मनाऽपोऽनतमूर्ध्नि च त्वरन् । ज्योतिर्मयो वायुमुपेत्य काले वाय्वात्मना खं बृहदात्मलिङ्गम्	॥ २१ ॥
यदि प्रयास्यत्यथ पारमेष्ठ्यं वेदायसानामुत यद्विहारम् । अष्टाधिपत्यं गुणसन्निवापे सहैव गच्छेन्मनसेन्द्रियैश्च	॥ २३ ॥	प्राणेन गन्धं रसनेन वै रसं रूपं तु दृष्ट्या स्पर्शं त्वचैव । श्रोत्रेण चोपेत्य नभोगुणं तत्प्रायेण नावृत्तिमुपैति योगी	॥ २२ ॥
योगेश्वराणां गतिमामनन्ति बहिस्रिलोक्याः एव नान्तरात्मा । न कर्मभिस्तां गतिमाप्नुवन्ति ब्रियातपोयोगसमाधिभाजाम्	॥ २४ ॥	स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसन्निकर्षात् सनातनोऽसौ भगवाननादिः । मनोमयं देवमयं चिकार्यं संसाद्य मत्पा सह तेन याति	॥ २३ ॥
यैश्चानरं याति विहायसा गतः सुपुष्पया ब्रह्मपथेन शोचिषा । विभूतकल्कोऽथ हरेरुदस्ता- त्प्रयाति चक्रं नृप शैशुमारम्	॥ २५ ॥	विज्ञानतत्त्वं गुणसन्निरोधं तेना- त्मनाऽऽत्मानमुपैति शान्तिम् । आनन्दमानन्दमयोऽवसाने सर्वात्मके ब्रह्मणि वासुदेवे	॥ २४ ॥
योऽन्तः पचति भूतानां यस्तपत्यण्डमध्यगः । सोऽग्निर्वैश्वानरो मार्गो देवानां पितृणां मुनेः	॥ २६ ॥	एतां गतिं भागवतो गतो यः स वै पुनर्नह विपज्जतेऽङ्ग । एते सृती ते नृप वेदगीते त्वयाऽभिपृष्टेऽथ सनातने च ॥	॥ २५ ॥
देवपानं पिह्लाभिरहान्येति शतायुषा । रात्रीरिडाभिः पितृणां विपुवत्तां सुपुष्पया	॥ २७ ॥	ये द्वे पुरा ब्रह्मण आह वृष्टः आराधितो भगवान् वासुदेवः	॥ २६ ॥
तद्विधनाभिं त्वभिपद्य विष्णो- रणीयसा विरजेनात्मनैकम् । नमस्कृतं ब्रह्मविदामुपैति कल्पायुषो यद्विवुधा रमन्ते	॥ २८ ॥	नक्षतोऽन्यः शिवः पन्थाः विभुतः संसृतापिह । वासुदेवे भगवति भक्तियोगो यतो भवेत्	॥ २७ ॥

भगवान् ब्रह्म कात्स्न्येन त्रिरन्वीक्ष्य मनीषया ।

तद्धि ह्यपश्यत्कूटस्थे रतिरात्मन् यतो भवेत् ॥ ३७ ॥

भगवान् सर्वभूतेषु लक्षितश्चात्मना हरिः ।

दृश्येदुध्यादिभिर्द्रष्टा लक्षणेननुमापकैः ॥ ३८ ॥

तस्मात्सर्वात्मना राजन् हरिः सर्वत्र सर्वदा ।

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यो भगवानृणाम् ॥ ३९ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एवमेतन्निगदितं पृष्टवान् यद्ब्रवान्मम ।

नृणां यन्मिथमाणानां मनुष्येषु मनीषिणाम् ॥ १ ॥

ब्रह्मवर्चसकामस्तु यजेत ब्रह्मणस्पतिम् ।

इन्द्रमिन्द्रियकामस्तु प्रजाकामः प्रजापतीन् ॥ २ ॥

देवीं मायां तु श्रीकामस्तेजस्कामो विभावसुम् ।

वसुकामो वसून् रुद्रान् वीर्यकामस्तु वीर्यदान् ॥ ३ ॥

अत्राप्यकामस्त्वदिति स्वर्गकामोऽदितेः सुतान् ।

विधान्देवान् राष्ट्रकामः साध्यान् संसाधको विशाम् ॥ ४ ॥

आयुष्कामोऽश्विनीं देवीं पुष्टिकाम इलां यजेत् ।

प्रतिष्ठाकामः पुरुषो रोदसी लोकमातरी ॥ ५ ॥

रूपाभिकामो गन्धर्वान् स्त्रीकामोऽप्सर उर्वशीम् ।

आधिपत्यकामः सर्वेषां यजेत परमेष्ठिनम् ॥ ६ ॥

यज्ञं यजेद्यशस्कामः कोशकामः प्रचेतसम् ।

विषाकामस्तु गिरिशं दाम्पपत्याय उमां सतीम् ॥ ७ ॥

धर्माधर्ममुत्तमशोकं तन्तुं तन्वन् पितृन्यजेत् ।

रक्षाकामः पुण्यजनानोजस्कामो मरुद्गणान् ॥ ८ ॥

रान्यकामो मनून् देवान्निर्ऋतिं त्वभिवचन्यजेत् ।

ग्रामकामो यजेत्सोममकामः पुरुषं पुमान् ॥ ९ ॥

अकामः सर्वकामो वा मोक्षकाम उदारपीः ।

तीव्रेण भक्तियोगेन यजेत पुरुषं परम् ॥ १० ॥

एतावानेव यजतामिह निःश्रेयसोदयः ।

भगवन्त्यचलो भावो यद्भागवतमद्भुतः ॥ ११ ॥

पिबन्ति ये भगवत आत्मनः सतां

कथामृतं श्रवणपुटेषु सम्भूतम् ।

पुनन्ति ते विषयविदूषिताशयं

ब्रजन्ति तदशरणसरोरुहान्तिकम् ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

ज्ञानं यदा प्रतिनिवृत्तगुणोर्मिचक्र-

मात्मप्रसाद उभयत्र गुणेष्वसद्गः ।

केवल्यसम्भृतपथस्त्वथ भक्तियोगः

को निर्वृतो हरिकथासु रतिं न कुर्यात् ॥ १२ ॥

शौनक उवाच—

इत्यभिव्याहृतं राजा निशम्य भरतर्षभः ।

किमन्यत्पृष्टवान् भूयो वैयासकिमृषिं कविम् ॥ १३ ॥

एतच्छुभ्रूपतां विद्वन् सूत नोऽर्हसि भाषितुम् ।

कथा हरिगुणोदाराः सतां स्युः सदसि ध्रुवम् ॥ १४ ॥

स वै भागवतो राजा पाण्डवेयो महारथः ।

बालः क्रीडनकैः क्रीडन् कृष्णक्रीडां य आददे ॥ १५ ॥

वैयासकिश्च भगवान् वासुदेवपरायणः ।

उरगायगुणोदाराः सतां स्युर्हि समागमे ॥ १६ ॥

आपुर्हुरति वै पुंसाम् उद्यन्नस्तथ यत्नसी ।

तस्मै यः क्षणो नीतः उत्तमश्लोकवार्तया ॥ १७ ॥

तरवः किञ्च जीवन्ति भस्वाः किं न त्वसन्त्युत ।

न खादन्ति न मेहन्ति किं ग्राम्याः पशवोऽपरे ॥ १८ ॥

श्वविह्वराहोष्ट्रखरैः स तुल्यः पुरुषः पशुः ।

न यत्कर्णपथोपेतो जातु नाम गदाग्रजः ॥ १९ ॥

विते वतोरुक्रमचिक्त्रमान् ये

न शृण्वतः कर्णपुटे नरस्य ।

जिह्वाऽसती दार्दुरिकेव सूत

न चेत्त्रगायत्युरुगायगाधाम् ॥ २० ॥

भारः परं पट्टकिरीटनुष्टम्-
पुत्तमाङ्गं न नमेन्मुकुन्दम् ।
शायी करी नां कुरुतः सपथी
हरेर्लसत्काश्चनकङ्कणी वा
वर्हायिते ते नयने नराणां
लिङ्गानि विष्णोर्न निरीक्षतो यं ।
पादौ नृणां तौ दुमजन्मभाजी
क्षेत्राणि नानुव्रजतो हरेर्यौ
जीवच्छवां भागवताङ्घ्रिणुं न
जातु मर्त्योऽभिलषन्तं यस्तु ।

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

श्रीविष्णुपथा मनुजस्तुतस्याः
शसच्छवो यस्तु न वेद गन्धम् ॥ २३ ॥
तदश्मसारं हृदयं वनेदं
यदृह्यमाणैर्हरिनामपेयैः ।
न विक्रियेताथ मुसे विकारां
नेत्रे जलं गात्रकंठेषु हर्षः ॥ २४ ॥
अथाभिषेक्ष्य मनोऽनुकूलं
प्रभापसे भागवत्प्रधानः ।
यदाह वैयासकिरात्मविद्या-
विशारदो नृपतिं साधु पृष्टः ॥ २५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

वैयासकेरिति बचस्तत्पनिश्चयमात्मनः ।
उपधार्य मतिं कृष्णे आन्तर्यः सती व्यधात् ॥ १ ॥
आत्मजायामुतागारपशुद्विषण्वन्पु ।
राज्ये चाविकले नित्यनिरुद्धां ममतां जहौ ॥ २ ॥
एप्रच्छ चेममेवार्थं यन्मां पृच्छथ सत्तमा ।
कृष्णानुभावध्वणे श्रद्धानो महापसाः ॥ ३ ॥
संस्थां विज्ञाय सन्त्यस्य कर्म श्रैर्वर्गिकञ्च यत् ।
वासुदेवे भगवति स्वात्मभावं हृदं गतः ॥ ४ ॥
राजोवाच-
समीचीनं वचो ब्रह्मन् सर्वज्ञस्य तवानप ।
तमो विशीर्यते मह्यं हरेः कथयतः कथाः ॥ ५ ॥
भूय एव विवित्सामि भगवानात्ममापया ।
यथेदं सृजते विधं दुर्विभाव्यमपीश्वरैः ।
यथा गोपायति विभुः यथा संयच्छते पुनः ॥ ६ ॥
यां यां शक्तिमुपाश्रित्य पुरुशक्तिः परः पुमान् ।
आत्मानं क्रीडयन् क्रीडन् करोति विकरोति च ॥ ७ ॥
नूनं भगवतो ब्रह्मन् हरेरद्भुतकर्मणः ।
दुर्विभाव्यमिवाभाति कविभिश्च विचेष्टितम् ॥ ८ ॥

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

यथा गुणांस्तु प्रकृतेर्बुगपत्क्रमशोऽपि वा ।
विभतिं भूरिशस्त्वैकः कुर्वन् कर्माणि जन्मभिः ॥ ९ ॥
विचिकित्सितमेतन्मे ब्रवीतु भगवान्यथा ।
शब्दब्रह्मणि निष्णातः परस्मिन् भवान् खलु ॥ १० ॥
सूत उवाच-
इत्युषामन्त्रितो राज्ञा गुणानुकथने विभोः ।
हृषीकेशमनुस्मृत्युं प्रतिवक्तुं प्रचक्रमे ॥ ११ ॥
श्रीशुक उवाच-
नमः परस्मै पुरुषाय भूयसे
सदुद्भवस्थाननिरोधलीलाया ।
गृहीतशक्तिव्रित्ताया देहिना-
मन्तर्बुवापानुपलभ्यवत्सर्मे ॥ १२ ॥
भूयो नमः सद्बृजिनच्छिदे-
सताम्रसाम्भवापासितसत्त्वमूर्त्ये ।
पुंसां पुनः शारमहंस्य आश्रमे
व्यवस्थितानामनुस्मृत्युदाशुषे ॥ १३ ॥
नमो नमस्तेस्तृपुत्राय सात्वतां
विदूरकाष्ठाय मुहुः कुयोगिनाम् ।
निरस्तसाम्यातिशयेन राधसा
स्वधामनि ब्रह्मणि रस्यते नमः ॥ १४ ॥

यत्कीर्तनं यच्छृण्वणं यदीक्षणं
यद्वन्दनं यत्स्मरणं यदर्हणम् ।
लोकस्य सयो विपुनोति कल्मषं
तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १५ ॥

विचक्षणा यचरणोपसादना-
त्सङ्गं व्युदस्योभयतोऽन्तरात्मनः ।
विन्दन्ति हि ब्रह्मगतिं गतकृत्मा-
स्तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १६ ॥

तपस्विनो दानपरा यशस्विनो
मनस्विनो मन्त्रविदः सुमङ्गलाः ।
क्षेमं न विन्दन्ति विना यदर्पणं
तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १७ ॥

किरातहृणान्धपुलिन्दपुल्कसा
आभीरकङ्का यवनाशकादयः ।
येऽन्ये च पापा यदपाश्रयाश्रया-
च्छुष्यन्ति तस्मै प्रभविष्णवे नमः

॥ १८ ॥

त एष आत्मात्मवतामधीश्वर-
स्वामी यो धर्ममयस्तपोमयः ।
गतव्यलीकैरजशङ्करादिभि-
र्वितर्क्यलिङ्गो भगवान् प्रसीदताम्

॥ १९ ॥

श्रियःपतिर्यज्ञपतिः प्रजापति-
र्धियां पतिर्लोकपतिर्धरापतिः ।
पतिर्गतिश्चान्धकवृष्णिसात्वतां
प्रसीदतां मे भगवान् नस्ततां पतिः

॥ २० ॥

यदङ्गवभिष्यानसमाधिीतया
धिपाऽनुषङ्गपन्ति हि तत्त्वमात्मनः ।
वदन्ति चैतत्कवयो यथारुचि
त मे मुकुन्दो भगवान् प्रसीदताम्

॥ २१ ॥

प्रचोदिता येन पुरा सरस्वती
वितन्वताऽजस्य सती स्थितिं हृदि ।
स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः
त मे कपीणामृषभः प्रसीदताम्

॥ २२ ॥

भूतैर्महद्भिर् इमाः पुरो विभु-
निर्माय शोते यदमृषु पुरुषः ।
भुङ्क्ते गुणान् पोडशापोडशात्मकः
सोऽलक्ष्मीष्ट भगवान् वचांसि मे

॥ २३ ॥

नमस्तस्मै भगवते यासुदेवाय वेधसे ।
पपुत्रानमयं सौम्याः यन्मुखाम्बुरुहासवम्
एतदेवात्मभू राजभारदायेति पृच्छते ।
वेदगर्भोऽभ्यधात्साक्षात् यदाह हरिरात्मनः

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नारद उवाच-
देवदेव नमस्तेस्तु भूतभावनपूर्वज ।
तद्विजानीहि यज्ज्ञानमात्मतत्त्वनिर्दानम्
यद्गुणं यदधिष्ठानं यतः सृष्टिर्दिविभो ।
यत्संस्थं यत्परं यच्च तत्तत्त्वं यद तत्त्वतः
सर्वं ह्येतद्भवान् वेद भूतभव्यभवत्प्रभुः ।
करामलकवद्विधं विज्ञानावसितं तव
यद्विज्ञानो यदाधारो यत्परस्त्वं यदात्मकः ।
एकः सृजति भूतानि भूतैरेवात्ममापया

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

आत्मन् भावयसे तानि न पराम्भावयेः स्वयम् ।
आत्मशक्तिमवष्टभ्य सृजनाभिरिवाङ्गमः
नाहं वेद परं त्वस्मान्नावरं न समं विभो ।
नामरूपगुणैर्भाव्यं सदसत्किञ्चिदन्यतः
त भवानचरद् घोरं वक्तव्यं सुसमाहितः ।
तेन खेदयसे नस्त्वं परां शङ्कां च यच्छसि
एतन्मे पृच्छतः सर्वं सर्वज्ञ सकलेश्वर ।
विजानीहि यथैवेदमहं बुध्येऽनुशासितः

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ।
 हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः ॥ ३८ ॥
 ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकोऽस्य नेत्रयोः ।
 मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः ॥ ३९ ॥
 तत्कट्यामतलं कृममूर्कभ्यां वितलं विभोः ।
 जानुभ्यां सुतलं कृमं जङ्घाभ्यान्तु तलातलम् ॥ ४० ॥

महातलन्तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम् ।
 पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान् ॥ ४१ ॥
 भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकस्तु नाभितः ।
 स्वर्लोकः कल्पितो मूर्धि इति वा लोककल्पना ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मवाच-
 वाचो बह्वर्मुखं क्षेत्रं उन्दसां सप्तपातयः ।
 हव्यकव्यामृताक्षानां जिह्वा सर्वैरस्य च ॥ १ ॥
 सर्वासूनाश्च वायोश्च तन्नासे परमापने ।
 अधिनोरोपधीनाश्च प्राणो गन्धस्य चैव हि ॥ २ ॥
 रूपाणां तेजसां चक्षुर्दिवः सूर्यस्य चाक्षिणी ।
 कर्णौ दिशाश्च तीर्षानां श्रोत्रमाकाशश्चन्द्रयोः ॥ ३ ॥
 तद्गात्रं वस्तुसाराणां सीभागस्य च भाजनम् ।
 त्वगस्य स्पर्शवायोश्च सर्वमेधस्य चैव हि ॥ ४ ॥
 रोमाणुद्विजजातीनां पैर्वा यज्ञस्तु सम्भृतः ।
 केशाश्च भुवनस्तान्यस्य शिलालोहाश्च विपुताम् ॥ ५ ॥
 बाहवो लोकपालानां प्रायशः क्षेमकर्मणाम् ।
 विक्रमो भ्रूयुवः स्वधः क्षेमस्य शरणस्य च ॥ ६ ॥
 सर्वकामवरस्यापि हरेश्चरण आस्पदम् ।
 अपां वीर्यस्य सर्गस्य परंन्यस्य प्रजापतेः ।
 पुंसः शिश्र उपस्थस्तु प्रजात्यानन्दनिर्वृतेः ॥ ७ ॥
 पापुर्धर्मस्य मित्रस्य परिमोक्षस्य नारद ।
 हिसाया निकृतेर्मृत्योर्निरपस्य गुदः स्मृतः ॥ ८ ॥
 पराभूतरधर्मस्य तमसश्चापि पथिमः ।
 नाड्यो नटनटीनान्तु गोत्राणामस्मिंहतिः ॥ ९ ॥
 अव्यकरसासिन्धूनां भूतानां निधनस्य च ।
 उदरं चित्तं पुंसो हृदयं मनसः पदम् ॥ १० ॥
 धर्मस्य मम तुभ्यश्च कुमारणां भवस्य च ।
 विज्ञानस्य च तत्त्वस्य परम्यात्मा परायणम् ॥ ११ ॥

अहं भवान् भवश्चैव य इमे मुनयोऽग्रजाः ।
 सुरासुरन्तरा नागाः खगाः (गावो) मृगसरीसृपाः ॥ १२ ॥
 गन्धर्वाप्सरसो यक्षा रक्षोभूतगणोरगाः ।
 पशवः पितरः सिद्धाः विद्याप्राश्नारणादुमाः ॥ १३ ॥
 अन्ये च विविधा जीवा जलस्थलनभीकसः ।
 ग्रहर्क्षकितवस्तारास्तडितः स्तनयिद्वयः ॥ १४ ॥
 सर्वं पुरुष एवेदं भूतं भव्यं भवश्च यत् ।
 तेनेदमावृतं विश्वं वितस्तिमपितिष्ठता ॥ १५ ॥
 स्वधिष्ण्यं प्रतपन् प्राणो वहिश्च प्रतपत्यसी ।
 एवं विराजं प्रतपस्तपत्यन्तर्वहिः पुमान् ॥ १६ ॥
 सोऽमृतस्याभयस्वेषो मर्त्यमन्नं यदत्यगात् ।
 महिमेप ततो ब्रह्मन् पुरुषस्य दुरत्ययः ॥ १७ ॥
 पादोऽस्य सर्वाभूतानि पुंसः स्थितिबिदो विदुः ।
 अमृतं क्षेममभयं त्रिमूर्धोऽद्यापि मूर्धस्तु ॥ १८ ॥
 पादास्त्रयो वहिस्त्यासन्नप्रजानां य आश्रयाः ।
 अन्तश्चिलोक्त्यास्त्यपरो गृहमधेर्वृहदुतः ॥ १९ ॥
 सृती विचक्रमे विष्वक्साशानानशने उभे ।
 यदविद्या च विद्या च पुरुषस्तुभ्याश्रयः ॥ २० ॥
 तस्मादण्डाद्विराड् जज्ञे भूतन्द्रियगुणाश्रयः ।
 तद्द्रव्यमत्यगाद्विश्वं गोभिः सूर्यं इवाश्रयम् ॥ २१ ॥
 यदाऽस्य नाभ्यान्नलिनादहमासं महात्मनः ।
 नाचिन्दे यज्ञसम्भारान् पुरुषावयवानृते ॥ २२ ॥
 तेषु यज्ञाश्च पशवः सवनस्पतयः कुशाः ।
 इदञ्च देवयजनं कालध्यात्मगुणान्वितः ॥ २३ ॥

यसूयोपधयः स्रंहा रसलोहमृदो जलम् ।		यन्मायया मोहितनुद्वयस्त्विदं	
क्रुचो यज्ञं पि सामानि चानुहोत्रश्च सत्तम	॥ २४ ॥	विनिर्मितं स्वात्मसमं विचक्ष्महे	॥ ३६ ॥
नामधेयानि मन्त्राश्च दक्षिणाश्च व्रतानि च ।		यस्यावतारकर्माणि गापन्ति ह्यस्मदादयः ।	
देवतानुक्रमः कल्पः सङ्कल्पः सूत्रमेव च	॥ २५ ॥	न यं विदन्ति तत्त्वेन तस्मै भगवन्तं नमः	॥ ३७ ॥
गतयो मतयः श्रद्धा प्रायश्चित्तं समर्पणम् ।		स एष आयः पुरुषः कल्पे कल्पे सृजत्यजः ।	
पुरुषावपर्यरेतैः सम्भागाः सभृता मया	॥ २६ ॥	आत्माऽऽत्मन्यात्मनाऽऽत्मानं स संयच्छति पाति च ॥ ३८ ॥	
इति सम्भृतसम्भारः पुरुषावपरिवरहम् ।		विशुद्धं केवलं ज्ञानं प्रत्यक् सम्यगवस्थितम् ।	
तमेव पुरुषं यज्ञं तेनेवायजमीश्वरम्	॥ २७ ॥	सत्यं पूर्णमनायन्तं निर्गुणं नित्यमद्वयम्	॥ ३९ ॥
ततस्ते भ्रातर इमे प्रजानां पतयो नव ।		कृतं विन्दन्ति मुनयः प्रशान्तात्मनेन्द्रियाशयाः ।	
अयजन् व्यक्तमव्यक्तं पुरुषं सुसमाहिताः	॥ २८ ॥	यदा तदैवात्मनैस्तिरोधोयेन विभ्रुतम्	॥ ४० ॥
ततश्च मनयः काल ईश्वरे ऋषयोऽपरं ।		आयोऽवतारः पुरुषः परस्य	
पितरो विबुधा देव्याः मनुष्याः क्रतुभिर्विभुम्	॥ २९ ॥	कालः स्वभावः सदसन्मनश्च ।	
नारायणे भगवति तदिदं विश्रमाहितम् ।		द्रव्यं विकारो गुण इन्द्रियाणि	
गृहीतमापोरगुणे सर्गादावगुणे स्वतः	॥ ३० ॥	विगद् स्वराट्स्वाम्बु चरिष्णु भूम्नः	॥ ४१ ॥
सृजामि तन्निपुक्तोऽहं हरो हरति तद्दशः ।		अहं भवो यज्ञ इमे प्रजेसाः	
विश्वं पुरुषरूपेण परिपाति त्रिशक्तिभुक्	॥ ३१ ॥	दशादयो ये भवदादयश्च ।	
इति तेऽभिहितं तात यथेदमनुपृच्छसि ।		स्वलोकापालाः खगलोकापालाः	
नान्यद्भगवतः किञ्चिद्भाव्यं सदसदात्मकम्	॥ ३२ ॥	नृलोकापालास्तल्लोकापालाः	॥ ४२ ॥
न भारती मेऽहं मृषोपलक्ष्यते		गन्धर्वविद्याधरचारणेशाः ये	
न कर्हिचिन्मे मनसो मृषा गतिः ।		यक्षरक्षोरगनागनाधाः ।	
न मे हृषीकाणि पतन्त्यसत्यधे		ये वा ऋषीणाम् ऋषभाः पितृणां	
यन्मे हृदीन्कण्ठवता धृतो हरिः	॥ ३३ ॥	दैत्येन्द्रसिद्धेश्वरदानवेन्द्राः	॥ ४३ ॥
सोऽहं समाग्रायमयस्तपोमयः		अन्ये च ये प्रतपिषाचभूत-	
प्रजापतीनामभिवन्दितः पतिः ।		कूष्माण्डयादोगृगपथशीशाः ।	
आस्थाय योगं निपुणं समाहित-		यत्किञ्च लोके भगवन् मह-	
स्तत्राध्यगच्छं यत आत्मसम्भवः	॥ ३४ ॥	स्वदोः सहस्वद्वलवत्प्रभावन् ।	
नतोऽस्म्यहं तवरणं समीपुषां		ही धी विभूत्यात्मवदद्भुतार्ण	
भवच्छिदं स्वस्त्ययनं सुमद्गलम् ।		तत्तत्परं रूपवदस्वरूपम्	॥ ४४ ॥
यः स्वात्ममायाविभवं स्वयं गतो		प्राधान्यतो यानृषय आमनन्ति	
नाहं नभस्यास्तमथापरे कुतः	॥ ३५ ॥	लीलावतारान् पुरुषस्य भूम्नः ।	
नाहं न यूयं बत तद्वति विदुः		आपीयतां कर्मरूपायशोपा-	
न वामदेवः किमुतापरे सुराः ।		ननुक्रमिष्ये त इमान् सुपेशान्	॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवन्तं द्वितीयस्कन्धे पद्योऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-

यत्रोद्भूतः क्षितितलोद्धरणाय विभ्रतु
 क्रौडीं तनुं सकलयज्ञमपीमनन्तः ।
 अन्तर्महार्णव उपागतमादिदैत्यं
 तं दंष्ट्राऽद्रिमिव यन्नधरो ददार
 जातो रुचैरजनयत्सुयशाः सुयज्ञः
 आकूतिसुनुरमरानथ दक्षिणापाम् ।
 लोकत्रयस्य महतीमहरय आर्ति
 स्वायम्भुवेन मनुना हरिरित्यनूक्तः
 जज्ञे च कर्दमगृहे द्विज देवहूत्यां
 स्त्रीभिः समं नवभिरात्मगतिं स्यमात्रे ।
 उच्ये य आत्मशामलं गुणसङ्गपङ्क-
 मस्मिन् विधूय कपितः स्वगतिं प्रपेदे
 अत्रैरपत्यमभिकाहत आह तुष्टो
 दत्तो मयाहमिति यद्भगवान् स दत्तः ।
 यत्पादपङ्कजपरागपवित्रदेहा
 योगर्पिमापुरमयीं यदुद्देहयायाः
 तप्तं तपो विविधलोकसिसृक्षया म
 आदौ सनात्सुतपसस्तपतः सनोभूत् ।
 प्राकल्पसम्प्रवयिनष्टमिहात्मतत्त्वं
 सम्पराजगाद मुनयो यदचक्षतात्मन्
 धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनि स्वमूर्त्या
 नारायणो नर इति स्वतःप्रभावः ।
 दृष्टात्मनो भगवतो नियमावलोकं
 देव्यस्त्वनङ्गपृतना घटितुं न शुकुः
 कामं दहन्ति कृतिनो ननु रोपदृष्ट्या
 रोपं दहन्त्यमुते न दहन्त्यसह्यम् ।
 सोऽयं यदन्तरमलं निविशन् विभेति
 कामः कथं नु पुनरस्य मनः श्रेयेत
 विद्धः सपञ्चदितपत्रिभिरन्ति राज्ञो
 यालोऽपि सन्नपगतस्तपसे वनाय ।

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

तस्मा अदाद्भुवगतिं गृणते प्रसन्नो
 दिव्याः स्तुवन्ति मुनयो यदुपर्यधस्तात् ॥ ८ ॥
 यद्वेनमुत्पथगतं द्विजवाक्यवज्र-
 निष्पिष्टीरूपभगं निरपे पतन्तम् ।
 ज्ञात्वाऽर्थितो जगति पुत्रपदञ्च लेभे
 दुग्धा यस्मिन् वसुधा सकलानि येन ॥ ९ ॥
 नाभेरसावृषभ आस सुदेविसुतः
 यो वै चचार समदग्न हृदि योगचर्याम् ।
 यत्वारमहंस्यमृषयः पदमामनन्ति
 स्यस्वः प्रशान्तकरणः परिमुक्तसङ्गः ॥ १० ॥
 सत्रे ममास भगवान्ह्यशीर्ष एषः
 साक्षात्सपञ्चपुरुषस्तपनीयवर्णः ।
 छन्दोमयो मखमयोऽखिलदेवतात्मा
 याचो बभूवुरुशतीः यस्ततोऽस्य नस्तः ॥ ११ ॥
 मत्स्यो युगान्तसमये मनुनोपलब्धः
 क्षोणीमयो निखिलजीवनिकायकेतः ।
 विसंसितानुरुभये सलिले मुखान्म
 आदाय तत्र विजहार ह वेदमार्गान् ॥ १२ ॥
 क्षीरोदधावमरदानवपूषणानां
 उन्मथ्रताममृतलब्धय आदिदेवः ।
 पृष्टेन कच्छपवपुर्विदधार गोत्रं
 निद्रेक्ष्णोऽद्रिपरिवर्तकपाणकण्डुः ॥ १३ ॥
 त्रैविष्टपोरुभयहारिर्नृसिंहरूपं
 कृत्वा भ्रमदभ्रकुटिर्दंष्ट्रकरालवक्त्रम् ।
 दैत्येन्द्रमाशु गदयाऽभिषतन्तमारान्
 ऊरो निषात्य विददार नखैः स्फुरन्तम् ॥ १४ ॥
 अन्तः सरस्युरुवलेन षडे गृहीतो
 ग्राहेण यूपतिरम्नुजहस्त आर्तः ।
 आहोदमादिपुरुषाखिललोकनाथ-
 तीर्थश्रवःश्रवणमङ्गलनामधेय ॥ १५ ॥

स्मृत्या हरिस्तमरणार्थिनमग्रमेवः
 चक्रापुषः पतगगान्भुजाधिरूढः ।
 चक्रेण नक्रवदनं विनिपाट्य तस्मात्
 हस्ते प्रगृह्य भगवान् कृपयाञ्जहार ॥ १६ ॥
 ज्यायान्गुणैरवरजोऽप्यदिनेः सुतानां
 लोकान् विचक्रम इमान्दशोऽधिपज्ञः ।
 क्षमां वामनेन जगृहे त्रिपदच्छलेन
 पाश्चात् पथिचरन् प्रभुभिर्न चान्यः ॥ १७ ॥
 नार्थो बलेरपमुक्रमपादशोचम्
 अम्भः शिवं धृतवतो विबुधाधिपत्यम् ।
 यो वै प्रतिभुतमृतेऽपि च शीर्षमाणम्
 आत्मन्यमग्र मनसा हरयेऽभिर्मेने ॥ १८ ॥
 तुभ्यश्च नारद भूषां भगवान् विबुद्ध
 भावेन साधु परितुष्ट उवाच योगम् ।
 ज्ञानश्च भागवतमात्मसुतत्त्वादिपं
 यद्वासुदेवशरणा विदुरजस्रैव ॥ १९ ॥
 चक्रश्च दिक्ष्विहन् दशसु स्यन्तेजो
 मन्वन्तरेषु मनुवंशधरो विभर्ति ।
 दुष्टेषु राजसु दमं विदधत्यकीर्तिं
 सत्ये निविष्ट उग्राती प्रथमं धरिर्वैः ॥ २० ॥
 धन्वन्तरिश्च भगवान् स्वयमास देवो
 नाम्ना नृणां पुरुजान् रुज आशु हन्ति ।
 यज्ञे च भागममृतापुरवाप चाड्डा
 आयुश्च वेदमनुशास्यवतीर्य लोके ॥ २१ ॥
 क्षत्रं क्षयाय विधिनोपहृतं महान्मा
 ब्रह्मभृगुज्जितपथं नरकार्तिलिप्सु ।
 उद्धन्त्यसाययनिकण्टकमुग्रवीर्यः
 त्रिः सप्तकृत्व उरुधाररथधेन ॥ २२ ॥
 कृत्स्नप्रसादसुमुखः कतया कलेशः
 इक्ष्वाकुवंश अवतीर्य गुरोर्निदिशे ।
 तिष्ठन् यनं सदयितानुज आविवेश
 यस्मिन् विरुध्य दशकन्धर आर्तिमार्चन् ॥ २३ ॥

यस्मा अदाद्दुधिरूढभवाङ्गचेरो
 मार्गं सपरिपुरं हरदिधयोः ।
 दुरसुहृन्मथितरोषसुशोपदष्टवा
 तातप्यमानमकरोरगनक्रचक्रः ॥ २४ ॥
 यधुस्थितस्पर्शरुग्णमहेन्द्रबाह-
 दन्तैर्विलम्बितककुब्जयरूढहासः ।
 सयोऽसुभिः सह विनेष्यति दारहनुः
 विस्मृजितैर्धनुष उच्चरितैः ससैन्यः ॥ २५ ॥
 भूमेः सुरंरवरूचविमर्दिताषाः
 क्लेशव्यपाय कलपासितकृष्णकेशः ।
 जातः करिष्यति जनानुपलक्ष्यमार्गः
 कर्माणि चात्ममहिमोपनिबन्धनानि ॥ २६ ॥
 तोकेन जीवहरणं यदुल्लिखयाः
 प्रेमासिकस्य च पदा शकटोपवृत्तः ।
 यद्रङ्गनाऽन्तरगतेन दिवि स्मृशोर्वा
 उन्मूलनं त्वितरथाऽर्जुनयोर्न भाव्यम् ॥ २७ ॥
 यद्वै ब्रजे ब्रजपशून् विपनोपपीतान्
 गोपांस्तु जीवयदनुग्रहदष्टिवृष्ट्या ।
 तच्छुद्धयेऽतिविषवीर्षविलोतजिह्वम्
 उच्चाटयिष्यदुग्रं व्यहरद् हृदिन्याम् ॥ २८ ॥
 तत्कर्म दिव्यमिव यजिजि निःशपानं
 दावाग्रिनासु विपिने परिदहमाने ।
 उन्नेष्यति ब्रजमितोऽवसितान्तकालं
 नेत्रे पिपाय्य सवलतोऽनधिगम्यवीर्यः ॥ २९ ॥
 गृहीत ययुषवद्भुममुष्य माता
 शुल्बं सुतस्य न तु तत्तदमुष्य माति ।
 यज्जम्भतोऽस्य वदने भुवनानि गोपी
 संवीक्ष्य शङ्कितमनाः प्रतिबोधितस्य ॥ ३० ॥
 नन्दश्च मोक्षयति भयाद्वरुणस्य पाशान्
 गोपान् विलेपु पिहितान्मयसुनूना च ।
 जल्प्यावृत्तं निशि शयानमतिश्रमेण
 लोके विकुण्ठ उपधास्यति गोकुलं स्म ॥ ३१ ॥

गोपेर्मखे प्रतिहते ब्रजविघ्नबाध
देवेऽभिवर्षति पशून् कृषया रिरथुः ।
पतौच्छिलीन्द्रमिव सप्तदिनानि सप्त-
वर्षा महीप्रमनपैककरे सलीलम्

॥ ३२ ॥

क्रीडन् बने निशि निशाकरश्मिगीर्षा
रामोन्मुखः कल्पदायतमूर्च्छितेन ।
उदीपितस्मररुजां ब्रजसद्वभूतां
हर्तुर्हरिष्यति शिरो धनदानुगम्य

॥ ३३ ॥

ये च प्रलम्बस्तरदुर्दुरैकशरिष्ट
महोभक्तसयवनाः कुजपोण्ड्रकायाः ।
अन्येऽपि शात्वकपिवल्बलदन्तवक्र-
सप्तोष्ठशंवरविदूषा रुग्मिमुख्याः

॥ ३४ ॥

ये वा मृधे समितिशालिन आत्तचापाः
काम्भोजमत्स्यकुरुसूक्ष्मकैकयाणाः ।
यास्यन्त्यदर्शनमिता वलपार्थभीम-
व्याजाहयेन हरिणा निलयं तदीयम्

॥ ३५ ॥

कालेन मीलितदशामयमृश्य नृणां
स्तोकापुषां स्वनिगमो वत दूरपारः ।
आविर्हितस्त्वनुपुगं स हि सत्यवत्यां
वेदद्रुमं विटपशो विभ्रजिष्यति स्म

॥ ३६ ॥

देवद्विषां निगमवर्त्मनि विष्ठितानां
पूर्भिर्मयेन विहिताभिरदृश्यमूर्तिः ।
लोकान् प्रतां मतिविमोहमतिप्रलोभं
येषं विधाप यदभापत औपधर्म्यम्

॥ ३७ ॥

यद्वांलयेष्वपि सतां न कथा हरेः स्युः
पःपण्डिनो द्विजजनाः वृषता नृदेवाः ।
स्याहा स्यथा वपडिति स्म गिरो न यत्र
शास्ता भविष्यति कलेर्भगवान्युगान्ते

॥ ३८ ॥

सर्गे नु योऽहमृषयो नव ये प्रजंशाः
स्थानेऽथ धर्ममखमन्यमराजनीशाः ।
अन्ते त्वधर्महरमन्युबशामुरायाः
मायाविभूतय इमाः पुरुशक्तिभाजः

॥ ३९ ॥

विष्णोर्नु वीर्यगणनां कतमोऽर्हतीह
यः पार्थिवान्यपि कविर्विममे रजांसि ।
चस्कम्भ यः स्वरभसा स्खलितं त्रिपुष्टं
यन्मां निशाम्य सदानादुरुकम्पमानम्

॥ ४० ॥

नान्तं विदाम्यहममी मुनयः प्रजेशा
मायावलस्य पुरुषस्य कुतोऽपरे ये ।
गायन् गुणान् दशशतानन आदिदेवः
शोपोऽधुनाऽपि समवस्यति नास्य पारम्

॥ ४१ ॥

येषां स एव भगवान् दयपेदनन्तः
सर्वात्मनाश्रितपदो यदि निर्व्यलीकम् ।
ते वै विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
नैषां ममाहमिति धीः श्वसृगालभक्ष्ये

॥ ४२ ॥

वेदाहमङ्ग परमस्य हि योगमायां
यूयं भवश्च भगवानथ दैत्यवर्षः ।
पत्नी मनोः स च मनुस्तदपत्यभूताः
प्राचीनवर्हिःकभुरङ्ग उत ध्रुवश्च

॥ ४३ ॥

इक्ष्वाकुरेलमुचुकुन्दविदेहगाधि-
रप्यम्भीरपसगरागपनाहुषायाः ।
मान्धात्रलर्कज्ञातधन्वनरन्तिदेव-
देवव्रता वनिरमूर्तरयो दिलीपः

॥ ४४ ॥

सीभर्षुदइशिबिदेवलपिणलादाः
सारस्यतोडवपराज्ञारभूरिषेणाः ।
येऽन्ये विभीषणहन्मदुपेन्द्रदत्त-
पार्थार्हिषेणयिदुरधुतंटेवमुख्याः

॥ ४५ ॥

ते वै विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
स्त्रीशूद्रहूणज्ञवरा अपि पापजीवाः ।
ययदभुतक्रमपरायणशीलशिष्याः
तिर्यग्जना अपि किमु श्रुतधारणा ये

॥ ४६ ॥

शश्वत्प्रज्ञानलभयं प्रतिबोधमात्रं
शुद्ध समं सदसतः परमात्मतत्त्वम् ।
शङ्को न यत्र पुरुकारकवान् क्रियार्थो
माया परेन्त्वभिमुखं च विलज्जमाना

॥ ४७ ॥

तद्धि पदं भगवतः परमस्य पुंसो ब्रह्मेति यद्विदुरजस्रमुखं विशोकम् । सम्पद् निशाम्य यतथा यमलोकहेतुं जह्युः सुधामिव निपानलनित्रिमिन्द्रः ॥ ४८ ॥	इदं भागवतं नाम यन्मे भगवतोदितम् । सङ्कटोऽयं विभूतीनां तदेतद्विपुलीकुरु ॥ ५१ ॥
स श्रेयसामपि विभुर्भगवान्यतोऽस्य भावस्वभावविहितस्य सतः प्रसिद्धः । देहे स्वधातुविगमे तु विशीर्यमाणे व्यामेव तत्र पुरुषो न विशीर्यतेऽन्नः ॥ ४९ ॥	यथा ह्यौ भगवति नृणां भक्तिर्भविष्यति । सर्वात्मन्यखिलाधार इति सङ्कल्प्य वर्णय ॥ ५२ ॥
सोऽयं तेऽभिहितस्तात भगवान्विषयाचनः । समासेन हरैरन्यदन्यस्मात्सदसाच यत् ॥ ५० ॥	नृनन्मनि न तुष्येत किं फलं यमनशरे । कृष्णे यवपवर्गेशे भक्तिः स्यान्मानपापिनी ॥ ५३ ॥
	किं स्याद्दर्णाधमाचारिः किं दानैः किं तपःश्रुतेः । सर्वापघ्नोत्तमशोके न चेद्भक्तिरपोधने ॥ ५४ ॥
	मायां वर्णयतोऽमुष्य ईश्वरस्यानुमोदतः । गृष्यतः श्रद्धया नित्यं माययाऽऽत्मा न मुह्यति ॥ ५५ ॥
	॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

राजांश्चाच- ब्रह्मणा चादितो ब्रह्मन् गुणाख्यानेऽगुणस्य च । यस्मिं यस्मिं यथा प्राह नारदो देवदर्शनः एतद्देवितुमिच्छामि तत्त्वं वेदविदां वर । हरेरद्भुतवीर्यस्य कथा लोकसुमहताः प्रथयस्य महाभाग यथाऽहमखिलात्मनि । कृष्णे निवेश्य निःसङ्गं मनस्स्यस्ये कलेवरम् गृष्यतः श्रद्धया नित्यं गुणतश्च स्वचेष्टितम् । कालेनानतिदीर्घेण भगवान् विशते हृदि प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेण स्वानां भावसरोरुहम् । धुनोति शमलं कृष्णः सलिलस्वं यथा शरत् धातात्मा पुरुषः कृष्णपादमूलं न मुञ्चति । मुक्तसर्वपरिहेशः पान्थः स्वशरणं यथा यदधातुमतो ब्रह्मन् देहारम्भोऽस्य धातुभिः । यदृच्छया हेतुना वा भवन्तो जानते यथा आसीद्यदुदरात्यत्र लोकसंस्थानलक्षणम् । यावानयं धे पुरुषः इत्यतावयधेः पृथक् । तावानसायिति प्रोक्तस्तथावयवयानिव ॥ १ ॥	अजः सृजति भूतानि भूतात्मा यदनुग्रहान् । ददशो येन तदूयं नाभिषमसमुद्भवः ॥ ९ ॥
॥ २ ॥	स चापि यत्र पुरुषो विशम्भित्युद्भवाप्ययः । मुक्त्वाऽऽत्ममायां मावेशः शेते सर्वगुणाश्रयः ॥ १० ॥
॥ २ ॥	पुरुषावयवैर्लोकः सपाताः पूर्वकल्पिताः । लोकैरमुष्यावयवाः सपालैरिति शुभुमः ॥ ११ ॥
॥ ३ ॥	यावान् कल्पो विकल्पो वा यथा कालोऽनुमीयते । भूतभ्रम्यभवच्छब्द आपुर्मानश्च यत्कृतम् ॥ १२ ॥
॥ ४ ॥	कालस्यानुगतिर्था तु लक्ष्यतेऽण्शी महत्यपि । यावतीः कर्मगतपो यादशीर्द्विजसत्तम ॥ १३ ॥
॥ ५ ॥	यस्मिन् कर्मसमावापो यथा येनोपगृह्यते । गुणानां गुणिनां चैव परिमाणं सुविस्तरम् ॥ १४ ॥
॥ ६ ॥	भूषातालककुब्ज्योमग्रहक्षत्रभूषताम् । सरित्समुद्रद्वीपानां सम्भवश्चेतदोक्तम् ॥ १५ ॥
॥ ७ ॥	प्रमाणमण्डकोशस्य बाह्याभ्यन्तरवस्तुनः । महताधानुचरितं वर्णाश्रमविनिर्णयम् ॥ १६ ॥
॥ ८ ॥	अवतारानुचरितं यदाश्रयतमं हरेः । युगानि युगमानश्च धर्मो यश्च युगे युगे ॥ १७ ॥

नृणां साधारणो धर्मः सविशेषश्च यादृशः ।
 श्रेणीनां राजर्षीणाञ्च धर्मः कृच्छ्रेषु जीवताम् ॥ १८ ॥
 तत्त्वानां परिसङ्ख्यानं लक्षणं हेतुलक्षणम् ।
 पुरुषाराधनविधिः योगस्याध्यात्मिकस्य च ॥ १९ ॥
 योगेश्वरेश्वर्यगतिं लिङ्गभङ्गश्च योगिनाम् ।
 वेदोपवेदधर्माणामितिहासपुराणयोः ॥ २० ॥
 सम्भवः सर्वभूतानां विक्रमः प्रतिसङ्क्रमः ।
 इष्टार्पितस्य काम्यानां त्रिवर्गस्य च यो विधिः ॥ २१ ॥
 यो वाऽनुशयिनां सर्गः पाखण्डस्य च सम्भवः ।
 आत्मनो बन्धमोक्षौ च व्यवस्थानं स्वरूपतः ॥ २२ ॥
 यथाऽऽत्मतन्त्रो भगवान् विक्रीडत्यात्ममायया ।
 विसृज्य च यथा मायामुदास्ते साक्षिवद्विभुः ॥ २३ ॥

सर्वमेतच्च भगवान् पृच्छतो मेऽनुपूर्वशः ।
 तत्त्वतोऽर्हस्पुदाहर्तुं प्रपन्नाय महामुने ॥ २४ ॥
 अत्र प्रमाणं हि भवान् परमेष्ठी यथाऽऽत्मभूः ।
 अपरे ह्यनुतिष्ठन्ति पूर्वेषां पूर्वजैः कृतम् ॥ २५ ॥
 न मेऽसवः परायन्ति ब्रह्मजनशानादमी ।
 पिवतोऽच्युतपीयूषं त्वद्वाक्पाद्वि विनिःसृतम् ॥ २६ ॥
 गत उवाच—
 स उपामन्त्रितो राज्ञा कथायामिति सत्यतः ।
 ब्रह्मरातो भृशं प्रीतो विष्णुरातेन संसदि ॥ २७ ॥
 आह भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 ब्रह्मणे भगवत्प्रोक्तं ब्रह्मकल्प उपागते ॥ २८ ॥
 यद्यत्परीक्षितपथः पाण्डूनामनुपृच्छति ।
 आनुपूर्व्येण तत्सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 आत्ममायामृते राजन् परस्यानुभवात्मनः ।
 न पटेतार्थसम्बन्धः स्वप्ने द्रष्टुरिवाञ्जसा ॥ १ ॥
 बहुरूप इवाभाति मायया बहुरूपया ।
 रममाणो गुणेष्वस्या ममाहमिति मन्यते ॥ २ ॥
 यर्हि चायं महित्वे स्ये परस्मिन् कालमाययोः ।
 रमते गतसंमोहस्यबन्धोदास्ते तदोभयम् ॥ ३ ॥
 आत्मतन्त्रविशुध्यर्थं यदाह भगवानुतम् ।
 ब्रह्मणेऽदर्शयद्रूपमव्यलीकक्रताहतः ॥ ४ ॥
 स आदिदेवो भजतां परो गुरुः
 स्वधिष्ण्यमास्थाय सिमृष्यैक्षत ।
 तात्राध्यगच्छद् दशमत्र सम्मतां
 प्रपञ्चनिर्माणविधिर्यया भवेत् ॥ ५ ॥
 सध्वन्तयन् यश्चरमेकदाभस्युषा-
 भृणोद् द्विर्गदितं यचो विभुः ।

स्पर्शेषु यच्छोऽशमेकविंशं
 निष्किञ्चनानां नृप यद्धनं विदुः ॥ ६ ॥
 निशम्य तद्वक्तृदिदृक्षया दिशो
 विलोक्य तत्रान्यदपश्यमानः ।
 स्वधिष्ण्यमास्थाय विमृश्य तद्धितं
 तपस्युपादिह इवादधे मनः ॥ ७ ॥
 दिव्यं सहस्राब्दममोषदर्शनो
 जिहानिलात्मा विजितोभयेन्द्रियः ।
 अतप्यत स्मासिललोकतापनं
 तपस्तपीयांस्तपतां समाहितः ॥ ८ ॥
 तस्मै स्थलोकं भगवान् सभाजितः
 सन्दर्शयामास परं न यत्पदम् ।
 व्यपेतसंज्ञेशविमोहसाध्यसं
 सन्दृष्टवद्विर्विबुधैरभिष्टुतम् ॥ ९ ॥
 न वर्तते यत्र रजस्तमस्तयोः
 सत्यञ्च मिश्रं न च कालविक्रमः ।

न यत्र माया किमुतापरे हरे-		तं प्रीयमाणं समुपस्थितं कविं	
रनुव्रतायत्र सुरासुरार्चिताः	॥ १० ॥	प्रजाविसर्गे निजशासनार्हणम् ।	
श्यामावदाताः शतपत्रलोचनाः		वभाष इपस्मितशोचिषा मिरा	
पिशङ्गवस्त्राः सुरुचः सुपुंशसः ।		प्रियः प्रियं प्रीतमनाः करे स्पृशन्	॥ १८ ॥
सर्वे चतुर्बाहव उन्मिपन्मणि-		भगवानुवाच-	
प्रवेकनिष्काभरणाः सुवचंसः	॥ ११ ॥	त्वयाऽहं तोषितः सम्यग्वेदगर्भसिसृक्षया ।	
प्रवालवर्षद्वर्पमृणालवचसां		चिरं भूतेन तपसा दुस्त्रोषः कूटयोगिनाम्	॥ १९ ॥
परिस्फुरन् कुण्डलमौलिमालिनाम् ।		वरं वरय भद्रं ते वरंशं माऽभिवान्छितम् ।	
भ्राजिष्णुभिर्यः परितो विराजते		सर्वधेयःपरिधामः पुंसां मदार्जनावधिः	॥ २० ॥
लसद्विमानायलिभिर्महात्मनाम् ।		मनीषितानुभावोऽयं मम लोकावलोकनम् ।	
वियोतमानप्रमदोत्तमाभिः		यदुपभ्रुत्व रहसि चकथं परमं तपः	॥ २१ ॥
सविलुदभ्रायलिभिर्यया नभः	॥ १२ ॥	प्रत्यादिष्टं मया तत्र त्वयि कर्मविमोहिते ।	
श्रीपत्र रूपिण्युरुगायपादयोः		तपो मे हृदयं साक्षादात्माऽहं तपसोऽनप	॥ २२ ॥
करोति मानं बहुधा विभूतिभिः ।		सृजामि तपसैवेदं ग्रसामि तपसा पुनः ।	
प्रेङ्ग्विधिता याः कुसुमाकारानुर्गर्वि-	॥ १३ ॥	विभर्मि तपसा विषं वीर्यं मे दुस्तरं तपः	॥ २३ ॥
गीयमाना प्रियकर्म गायती		ब्रह्मोवाच-	
ददर्श तत्राखिलसात्वतां पतिं		भगवन् सर्वभूतानामध्यक्षोऽवस्थितो गुहाम् ।	
श्रियःपतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् ।		वेद ह्यप्रतिरुद्धेन प्रज्ञानेन चिकीर्षितम्	॥ २४ ॥
सुनन्दनन्दप्रबलार्हणादिभिः	॥ १४ ॥	अथापि नाथमानाय नाथ नाथप नाथितम् ।	
स्वपापदमुख्यैः परिसेवितं विभुम्		परावरे यथा रूपे जानीयां ते त्वरूपिणः	॥ २५ ॥
भृत्यप्रसादाभिमुखं हगासवैः		यथाऽऽत्ममायायोगेन नानाशक्त्युपपूहितः ।	
प्रसन्नहासारुणलोचनाननम् ।		वितुष्मन् विसृजन् गृह्णन् विभ्रदात्मानमात्मना	॥ २६ ॥
किरीटिनं कुण्डलिनं चतुर्भुजं	॥ १५ ॥	क्रीडस्यमोषसङ्कल्प ऊर्णनाभिर्यथोर्णिते ।	
पीताशुकं वक्षसि लक्षितं श्रिया		तथा तद्विषयां पेहि मनीषां मयि माधव	॥ २७ ॥
अध्यर्हणीयासनमास्थितं विभुं		भगवन्निश्चितमहं करवाणि ह्यतन्द्रितः ।	
वृत्तं चतुष्पोंडशपञ्चशक्तिभिः ।		नेहमानः प्रजासर्गं कथ्येयं यदनुग्रहान्	॥ २८ ॥
पुक्तं भगीः स्वरितरत्र चाधुर्वैः	॥ १६ ॥	यावन्तस्त्रा सत्स्वरिवेशते कृतः	
स्य एव धामन् रममाणमीश्वरम्		प्रजाविसर्गे विभजामि भोजनम् ।	
तदर्शनाहादपरिप्लुतान्तरो		अविक्रवस्ते एनं कर्मणि स्थितो	
हृष्यन्तनुः प्रेमभराधुलोचनः ।		मा मे समुज्ज्वलमदोऽजमानिनः	॥ २९ ॥
ननाम पादाम्बुतमस्य विधसृक्	॥ १७ ॥		
यत्पारहस्येन पथाऽधिगम्यते			

भगवानुवाच-

ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्विज्ञानसमन्वितम् ।
सरहस्यं तदत्रं च गृहाण गदितं मया ॥ ३० ॥

यावानहं यथाभावो यद्रूपगुणकर्मकः ।
तथैव तस्यविज्ञानमस्तु ते मदनुग्रहात् ॥ ३१ ॥

अहमेवासमग्रे च नान्वयत्सदसत्परम् ।
पश्चादहं त्वमेतच्च योऽवशिष्येत सोऽस्म्यहम् ॥ ३२ ॥

कृतेऽर्थं यत्प्रतीयेत न प्रतीयेत चात्मनि ।
तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो यथातमः ॥ ३३ ॥

यथा महान्ति भूतानि भूतेषूपायचेषु च ।
प्रविष्टान्प्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्वहम् ॥ ३४ ॥

एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः ।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यस्यात्सर्वत्र सर्वदा ॥ ३५ ॥

एतन्मत्तं ममातिष्ठ परमेण समाधिना ।
भवान् कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ॥ ३६ ॥

शुक उवाच-

सम्प्रदर्शयैवमजनो जनानां परमेष्ठिनः ।
पश्यतस्तस्य तद्रूपमात्मनो न्यरुणद्धरिः ॥ ३७ ॥

अन्तर्हितेन्द्रियार्थाय हरयेऽवहिताञ्जलिः ।
सर्वभूतमयो विश्वं ससर्जेंदं स पूर्ववत् ॥ ३८ ॥

प्रजापतिर्धर्मपतिरेकदा नियमान्वयमान् ।
भद्रं प्रजानामन्विच्छन्नातिष्ठत्त्वार्थकाम्यया ॥ ३९ ॥

तं नारदः प्रियतमो रित्यादानामनुव्रतः ।
शुश्रूषमाणः शीलेन प्रश्रयेण दमेन च ॥ ४० ॥

मायां विविदिषुर्विष्णोः मायेऽस्य महामुनिः ।
महाभागवतो राजन् पितरं पर्यतोपयत् ॥ ४१ ॥

तुष्टं निशाम्य पितरं लोकानां प्रपितामहम् ।
देवर्षिः परिप्रेक्ष्य भवान्यन्माऽनुपृच्छति ॥ ४२ ॥

तस्मा इदं भागवतं पुराणं दशलक्षणम् ।
श्रोक्तं भगवता प्राह प्रीतः पुत्राय भूतकृत् ॥ ४३ ॥

नारदः प्राह मुनये सरस्वत्यास्तदे नृप ।
ध्यायते ब्रह्म परमं व्यासायामिततेजसे ॥ ४४ ॥

यदुताहं त्वया पृष्टो वैराजानुरुपादिदम् ।
यथाऽऽसीत्तदुपाख्यास्ये प्रश्रानन्यांश्च कृत्स्नशः ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमृतयः ।
मन्वन्तरेशानुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥ १ ॥

दशमस्य विशुध्यर्थं नयानामिह लक्षणम् ।
वर्णयन्ति महान्मानः श्रुतेनार्थेन चाञ्जसा ॥ २ ॥

भूतमात्रेन्द्रियधियां जन्मसर्ग उदाहृतः ।
ब्रह्मणो गुणवैषम्याद्विसर्गः पौरुषः स्मृतः ॥ ३ ॥

स्थितिर्यकुण्ठविजयः पोषणं तदनुग्रहः ।
मन्वन्तराणि सद्धर्मा उत्तयः कर्मवासनाः ॥ ४ ॥

अवतारानुचरितं हंश्चास्यानुवर्तिनाम् ।
पुंसामीशकथा श्रोक्ता नानारूपानोपवृद्धिताः ॥ ५ ॥

निरोधोऽस्यानुशयनमात्मनः सह शक्तिभिः ।
मुक्तिर्हित्वाऽन्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थितिः ॥ ६ ॥

आभासश्च निरोधश्च यतस्तत्त्वयमीयते ।
स आश्रयः परं ब्रह्म परमात्मेति शक्यते ॥ ७ ॥

आध्यात्मिको यः पुरुषः सोऽसावेवाधिदैविकः ।
यस्तत्रोभयविच्छेदः स स्मृतो ह्याधिभौतिकः ॥ ८ ॥

एतदेकतमाभावे यदा नोपलभामहे ।
व्रितयं तत्र यो वेद स आत्मा स्वाश्रयाश्रयः ॥ ९ ॥

पुरुषोऽण्डं विनिर्धिय यदाऽसौ स विनिर्गतः ।
आत्मनोऽयनमन्विच्छन्नपोऽस्राक्षीच्छुचिः शुचीः ॥ १० ॥

तास्त्वयान्तीत्स्वसृष्टासु सहस्रपरिवत्सरान् ।
तेन नारायणो नाम यदापः पुरुषोद्भवाः ॥ ११ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।
यदनुग्रहतः सन्ति न सन्ति यदुपेक्षया ॥ १२ ॥
एको नानात्वमन्विच्छन् योगतन्पात्समुत्थितः ।
वीर्यं हिरण्यं देवो मायया व्यसृजन्निधा ॥ १३ ॥
अधिदेवमायाभ्यान्ममभिभूतमिति प्रभुः ।
पुनस्तत्वीरुषं वीर्यं त्रिधा भिजत तच्छृणु ॥ १४ ॥
अन्तःशरीर आकाशं पुरुषस्य विचेष्टतः ।
आञ्जः सद्यो बलं जज्ञे ततः प्राणो महानभूत् ॥ १५ ॥
अनुप्राणन्ति यं प्राणाः प्राणानं सर्वजन्तुषु ।
अपानन्तमपानन्ति नरदेवमिवानुगाः ॥ १६ ॥
प्राणेन क्षिपता धुनून्तरा जायते विभोः ।
पिपासतो जक्षतश्च प्राङ्मुखं निरभियत ॥ १७ ॥
मुखतस्तानु निर्भिन्नं जिह्वा तत्रोपजायते ।
ततो नानासो यज्ञे जिह्वा योऽधिगम्यते ॥ १८ ॥
विषक्षोर्मुखतो भूयो वह्निर्वाग्व्याहृतं तयोः ।
जले धे तस्य सुचिरं निराधः समजायत ॥ १९ ॥
नासिके निरभियतां दोषयति नभस्वति ।
तत्र वायुर्गन्धवहो प्राणो नसि जिपृक्षतः ॥ २० ॥
यदात्मनि निरालोकं आत्मानश्च दिदृक्षतः ।
निर्भिन्ने अधिष्ठा तस्य ज्योतिश्चक्षुर्गुणग्रहः ॥ २१ ॥
बोध्यमानस्य ऋषिभिरात्मनस्तज्जिपृक्षतः ।
कर्णौ च निरभियेतां दिशः श्रोत्रं गुणग्रहः ॥ २२ ॥
वस्तुनो मृदुकाटिन्यलपुगुर्गुणशीतताम् ।
जिपृक्षतस्त्वन्निर्भिन्ना तस्यां रोममहीरुहाः ॥ २३ ॥
तत्र चान्तर्वर्तिव्यामस्त्वचा नन्धगुणावृतः ॥ २४ ॥
हस्तौ रुरुहतस्तस्य नानाकर्मचिकीर्षया ।
तयोस्तु बलवानिन्द्र आदानमुभयाश्रयम् ॥ २५ ॥
गतिं चिकीर्षतः पादौ रुरुहातेऽभिकामतः ।
एष्यां हव्यं स्वयं यज्ञः कर्म यन्क्रियते नृभिः ॥ २६ ॥
निरभियत शिश्रो धे प्रजानन्दामृताधिनः ।
उपस्य आसीत्कामानां श्रियं तदुभयाश्रयम् ॥ २६ ॥

उत्सिसृक्षोर्धातुमलं निरभियत वै गुदम् ।
ततः पापुस्ततो भ्रिज उत्सर्गं उभयाश्रयः ॥ २७ ॥
आसिसृक्षोः पुरः पुषी नाभिद्वारमपावृतम् ।
ततोऽपानस्ततो मृत्युः पृथक्स्वमुभयाश्रयम् ॥ २८ ॥
आदित्वांश्चपानानाम् असृक्षन्त्रनाडिके (स्वान्त्रनाडयः) ।
नयः समुद्राश्च तयोस्तृप्तिः पुष्टिस्तदाश्रये ॥ २९ ॥
निदिध्यासोरात्ममायां हृदयं निरभियत ।
ततो मनश्चन्द्र इति सन्न्यः काम एव च ॥ ३० ॥
त्वक्कर्ममांसस्रक्थिरमेदोमज्जास्थिधातवः ।
भूम्यामेजोमयाः सप्त प्राणो व्योमाम्बुवायुभिः ॥ ३१ ॥
गुणात्मकानीन्द्रियाणि भूतादिप्रभवा गुणाः ।
मनः सर्वविकारात्मा बुद्धिर्विज्ञानरूपिणी ॥ ३२ ॥
एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ।
महादिभिश्चावरणीरष्टभिर्वहिरावृतम् ॥ ३३ ॥
अतः परं सूक्ष्मतममव्यक्तं निर्विशेषणम् ।
अनादिमध्यनिधनं नित्यं बाह्यनसोः परम् ॥ ३४ ॥
अमुनी भगवद्भूते मया ते ह्यनुवर्णिते ।
उभे अपि न गृह्णन्ति मायामृष्टेऽविपश्चितः ॥ ३५ ॥
स वाच्यवाचकतया भगवान् ब्रह्मरूपधृक् ।
नामरूपक्रिया पते सकर्माकर्मकः परः ॥ ३६ ॥
प्रजापतीन् मनू देवान्पूषीन् पितृगणान् पूषक् ।
सिद्धचरणगन्धर्वान् विद्याभ्रातृगुह्यकान् ॥ ३७ ॥
क्षित्राप्सरसो नागान् सर्पान् किम्पुरुषानपि ।
मानुष्यः पिशाचांश्च प्रेतभूतविनायकान् ॥ ३८ ॥
कूष्माण्डोन्मादतवेतानान् यातुधानान् ग्रहानपि ।
खगान् मृगान् पशून् वृक्षान् गिरीन् नृप सरीसृपान् ॥ ३९ ॥
द्विविधाश्चतुर्विधाश्चान्ये जलस्थलनभीकसः ।
कुशताकुशलमिधाणां कर्मणां गतपस्त्विमाः ॥ ४० ॥
सत्त्वं रजस्तम इति तिष्ठः सुरुनारकाः ।
तत्राप्येकैकशो राजन् भियन्ते गतयस्त्रिधा ॥ ४१ ॥

यदैवैकतमोऽन्याभ्यां स्वभाव उपहन्यते ।
 तदैवेदं जगद्धाता भगवान् धर्मरूपधृक् ।
 पुष्पाति स्थापयन् विश्वं तिर्यङ्नरसुरात्मभिः ॥ ४२ ॥
 ततः कालाग्रिरुद्रात्मा यत्सृष्टमिदमात्मनः ।
 सन्नियच्छति तत्काले घनानीकमिवानिलः ॥ ४३ ॥
 इत्यम्भावेन कथितो भगवान् भगवत्तमः ।
 नेत्यम्भावेन हि परं द्रष्टुमर्हन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥
 न चास्य जन्मकर्माणि परस्य न विधीयते ।
 कर्तृत्वं प्रतिषेधार्थं माययाऽऽरोपितं हि तत् ॥ ४५ ॥
 अयं ते ब्रह्मणः कल्पः सविकल्प उदाहृतः ।
 विधिः साधारणो यत्र सर्गाः प्राकृतवैकृताः ॥ ४६ ॥
 परिमाणञ्च कालस्य कल्पलक्षणविग्रहम् ।
 यथा परस्ताद्वयाख्यास्ये पात्रं कल्पमिमं शृणु ॥ ४७ ॥

शीनक उवाच-

यदाह नो भवान् सूत क्षत्ता भागवतोत्तमः ।
 चचार तीर्थानि भुवस्त्यक्त्वा बन्धून् सुदुस्त्यजान् ॥ ४८ ॥
 कुत्र कौपारवेस्तस्य संवादोऽध्यात्मसम्भवः ।
 यद्वा स भगवांस्तस्मै पृष्टस्तत्त्वमुवाच ह ॥ ४९ ॥
 ब्रूहि नस्तदिदं सीम्य विदुरस्य विचेष्टितम् ।
 बन्धुत्यागनिमित्तं च यधैवागतवान् पुनः ॥ ५० ॥
 सूत उवाच-
 राज्ञा परीक्षिता पृष्टो यदवादीन्महामुनिः ।
 तद्वोऽभिधास्ये शृणुत राज्ञः प्रश्नानुसारतः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां
 पारमहंस्यां संहितायां द्वितीयस्कन्धः ॥

तृतीयः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवमेतत् पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान् किल ।
क्षत्वा वनं प्रविष्टेन त्वयन्त्या स्यगृहमुद्दिमत् ॥ १ ॥

यदा त्वयं मन्त्रकृद् वो भगवानसितेश्वरः ।
पीरवेन्द्रपुरं हित्वा प्रविशेऽन्त्यात्मसात्कृतम् ॥ २ ॥

परीक्षिदुवाच-

कुत्र क्षत्रुर्भगवता मैत्रेयेणास सङ्ग्रमः ।

कदा वा सह संवाद एतद् वर्णय नः प्रभो ॥ ३ ॥

न ह्यन्त्यार्षोदयस्तस्य विदुरस्यामलान्मनः ।

तस्मिन् वरीयसि प्रभः साधुवादापबृंहितः ॥ ४ ॥

सूत उवाच-

स एवमुपिययोऽयं पृष्टो राज्ञा परीक्षिता ।

प्रत्याह तं सुवदुविन् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-

यदा तु राजा स्वसुतानसाधून्

पुष्पन्नधर्मेण विनष्टदृष्टिः ।

भ्रातुर्पविष्टस्य सुतान् विबन्धून्

प्रवेक्ष्य लाक्षाभवेन ददाह ॥ ६ ॥

यदा सभायां कुरुदेवदेव्याः

केशाभिर्मशं सुतकर्म गर्ह्यम् ।

न वारयामास नृपः सुधाया

अस्त्रैर्हरन्त्याः कुचकुङ्कुमानि ॥ ७ ॥

यूते त्वधर्मेण जितस्य साधोः

सत्यावलम्बस्य वनागतस्य ।

न याचितोऽदात् समयेन दायं

तमो जुपाणो यदजातशत्रोः ॥ ८ ॥

यदा तु पार्थप्रहितः सभायां

जगद्गुर्यानि जगाद कृष्णः ।

न तानि पुंसाममृतापनानि

राजाऽनुमेने हतपुण्यनेशः ॥ ९ ॥

यदोषहूतो भवनं प्रविष्टो

मन्त्राय पृष्टः किल पूर्वजेन ।

अपाह तं मन्त्रदशां वरीयान्

यन्मन्त्रिणो वैदुरिकं वदन्ति ॥ १० ॥

अजातशत्रोः प्रतिपच्छ दायं

तिनिष्ठतो दुर्विपहं तवागः ।

सहानुजो यत्र वृकोदरो हि

स्वसावुहा यं त्वमतं विभेषि ॥ ११ ॥

यदा तु पार्थान् भगवान् मुकुन्दो

गृहीतवान् सक्षितिदेवदेवः ।

आस्ते स्वपुर्वां यदुदेवदेवो

विनिर्मिताशेषनृदेवदेवः ॥ १२ ॥

स एष दोषः पुरुषद्विडास्ते

गृहं प्रविष्टो यमपत्यमन्त्या ।

पुष्पासि कृष्णाद् विमुक्तो गतश्री-

स्त्यजाश्वधेनं कुलकौशलाय ॥ १३ ॥

इत्युचिवांस्तत्र सुयोधनेन

प्रवृद्धकोपस्फुरितापरेण ।

असत्कृतः सत्समृद्धणीयशीलः

क्षत्ता सकर्णानुजसीबलेन ॥ १४ ॥

क एनमत्रोपजुहाव जिह्वं

दास्याः सुतं यदतिनैव पुष्टः ।

तस्मिन् प्रतीपः परकृत्य आस्ते

निर्वास्यताम्राशु पुराच्छ्वसानः ॥ १५ ॥

स इत्थमत्युन्वज्जकर्णवाणै-

र्भानुः पुरो मर्मसु ताडितोऽपि ।

स्मयन् धनुर्द्वारि निधाय मायां

गतव्ययोऽद्यादुरु मानयानः ॥ १६ ॥

स निर्गतः कौरवपुण्यतन्ध-

गजाह्वयात् तीर्थपदः पदानि ।

अन्वाक्रमत् पुण्यचिकीर्षयो-
 न्यामधिष्ठितो यानि सहस्रमूर्तिः
 वनेषु पुण्योपवनाद्रिकुञ्जे-
 ष्वपङ्क्तोपेषु सरित्सरस्सु ।
 अनन्तलिङ्गैः समलङ्कृतोपु
 चचार तीर्थायतनेष्वनन्यः
 गां पर्यटन् मेध्यविविक्तवृत्तिः
 सदाऽऽप्नुतोऽधःशायनावभूतः ।
 अलक्षितः स्वैरवभूतः (केशो) वेषो
 व्रतानि चैरे हरितोपणानि
 इत्थं ब्रजन् भारतमेव वर्ष
 कालेन यावद् गतवान् प्रभासम् ।
 तावच्छशास क्षितिमेकचक्रा-
 मेकातपत्रामजितेन पार्थः
 तत्रापि शुभाव सुहृद्भिर्नष्टि
 वनं यथा वेणुजवह्निनाऽऽश्रयम् ।
 संस्पर्धया दग्धमथानुशोचन्
 सरस्वतीं प्रत्यगियाप तूष्णीम्
 तस्यां त्रितस्योशनसो मनोश्च
 पृथोरपाग्रसितस्य बायोः ।
 तीर्थं सुदासस्य गथां गुह्यस्य
 यच्छाब्देवस्य स आसिपेये
 अन्यानि चेह द्विजदेवदेवैः
 कृतानि नानायतनानि विष्णोः ।
 प्रत्यङ्मुख्याङ्कितमन्दिराणि
 यद्दर्शनात् कृष्णमनुस्मरन्ति
 ततस्त्वतिग्रन्थ सुराष्ट्रमृद्धं
 सीवीरमत्स्यान् कुरुजाह्नलांश्च ।
 कालेन तावद् यमुनामुपेत्य
 तत्रोद्भवं भागवतं ददर्श
 स बासुदेवानुचरं प्रशान्तं
 बृहस्पतेः प्राप्तनयं प्रतीतम् ।
 अलिङ्ग्य गाढं प्रणयेन भद्रं
 स्वानामपृच्छद् भगवत्प्रजानाम्

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

कचिन् पुराणी पुरुषी स्वनाभ्य-
 पशानुवृत्त्येह कला(किला)वतीर्णी ।
 आसात उर्व्याः कुशलं विधाप
 कृतधणी कुशलं शूरगेहे
 कश्चिन् कुरूणां परमः सुहृन्नो भामः
 स आस्ते सुखमहं शीरिः ।
 यो वै स्वसृणां पितृवद् ददाति
 वरान् वदान्यो वरतर्पणेन
 कश्चिद् वरूपाधिपतिर्यदुनां
 प्रयुञ्ज आस्ते सुखमहं वीरः ।
 यं रुक्मिणी भगवतोऽभिलेभे
 आराध्य विप्रान् स्मरमादितागै
 कचिन् सुखं सात्वतवृष्णिभोज-
 दाशार्हकाणामधिपः सः आस्ते ।
 यमभ्यपिञ्चत्तपत्रनेत्रो
 नृपासनाधिं परिरह्य दूरान्
 कचिद्धरेः सीम्यसुतः सहस्र
 आस्तेऽग्रणी रथिनां साधु साम्बः ।
 अस्मत् यं जाम्बवती व्रतादद्या देवं
 गुहं योऽम्बिकया धृतोऽग्रे
 क्षेमं स कश्चिद् युयुधान आस्ते
 यः फल्गुनाह्वयधनूरहस्यः ।
 तेभ्योऽससाऽऽपोक्षजसेवपैव
 गतिं तदीयां यतिभिर्दुरापां
 कश्चिद् युपः स्वस्त्वनमीव
 आस्ते शफल्कपुत्रो भगवत्प्रपन्नः ।
 यः कृष्णपादाङ्कितमार्गपांसु-
 ष्वजेष्ट प्रेमविभिरधैर्यः
 कचिच्छिवं देवकभोजपुत्र्या
 विष्णुप्रजाया इव देवमातुः ।
 या वै स्वर्गार्थेन बभार देवं
 त्रयी यथा यज्ञवितानमर्थम्

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

अपिस्विदास्ते भगवान् सुखं वा
यः सात्वतां कामदुषोऽनिरुद्धः ।
यमामनन्ति स्म हि शब्दयोनिं
मनोमयं सत्त्वतुरीयमर्थम्

॥ ३४ ॥

अपिस्विदन्ये च निजात्मदेव-
मनन्यवृत्त्या समनुव्रता ये ।
हार्दिक्यसत्यात्मजचारुदण्ड-
गदादयः स्वस्ति चरन्ति सौम्य

॥ ३५ ॥

अपि स्वदोर्भ्यां विजयाच्युताभ्यां
धर्मेण धर्मः परिपाति सेतुम् ।
दुषोऽपनोऽतप्यत पत्सभाषां
साम्राज्यलक्ष्म्या विजयानुवृत्त्या

॥ ३६ ॥

किं वा कृताघंज्यमत्यमर्षी
भीमोऽहिवद् दीपतमं व्यमुञ्चत् ।
यस्याग्निपातं रणभ्रूतं सेहे
मार्गं गदाषाधरतो विचित्रम्

॥ ३७ ॥

कचिद् यशोधा रथपूषपानां
गाण्डीवधन्योपरतारिरास्ते ।
अलक्षितो यच्छरकूटगदो
मायाकिरातो गिरिशानुतोप

॥ ३८ ॥

यमानुतस्वित् तनयां च माद्रवाः
पार्थैर्वृती एक्ष्मभिरक्षिणीय ।
रेमात उद्धृत्य मृधे स्वरिक्थं
सुधां सुपर्णापिय वज्रिक्थव्रान्

॥ ३९ ॥

अहो वृषाऽपि श्रियतेऽर्भकार्ये
राजर्षिवर्येण विनापि तेन ।
यस्त्वेक बीरोऽतिरिषो विजिग्ये
पनुर्द्वितीयः ककुभश्चतस्रः

॥ ४० ॥

सौम्यानुशोचं तमधः पतन्तं
भ्रात्रे परंताप विदुद्गुहे यः ।
निर्वापितो येन सुहृत् स्वपुषां
अहं स्वपुत्रान् समनुव्रतेन

॥ ४१ ॥

सोऽहं हरेर्मन्त्रविडम्बनेन दशो
नृणां चालयतो विधातुः ।
नान्योपलक्ष्यः पदवीं प्रसादा-
चरायि पश्यन् गतविस्मयोऽत्र

॥ ४२ ॥

नूनं नृपाणां त्रिमदोत्पथानां
मही मुहुधानयतां चमूभिः ।
यथान् प्रपन्नार्तिजिहीर्षयेशो
हृषैक्षतायं भगवान् कुरूणाम्

॥ ४३ ॥

अजस्य जन्मोत्पपनाशनाप
कर्माण्यकर्तुर्ग्रहणाप पुंसाम् ।
न त्वन्यथा कोऽर्हति देहयोगं
परो गुणानामुत कर्मतन्त्रम्

॥ ४४ ॥

तस्य प्रपन्नाखिललोकपाना-
मवस्थितानामनुशासने स्वे ।
अर्थाय जातस्य यदुष्वजस्य
वार्ता सखे कीर्तय तीर्पकीर्तैः

॥ ४५ ॥

॥ इति भीमज्जागवते तृतीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच-

इति भागवतः पृष्ठः क्षत्रा वार्तां श्रियाथयाम् ।
प्रतिवक्तुं न चात्सेहे भीष्मकण्डवान् स्मारितेश्वरः

॥ १ ॥

यः पञ्चाहायनो मात्रा प्रानराशाय याचितः ।
नेच्छन् तद् रथयन् पश्य सपर्यां बालनीलया

॥ २ ॥

स कथं सेवया तस्य कालेन जरसं गतः ।
पृष्टो वार्तां प्रतिब्रूयाद् भर्तुः पादावनुस्मरन्

॥ ३ ॥

स मुहूर्तमभूत् तूर्ण्यौ कृष्णाग्रिसुधया भृशम् ।
तीव्रेण भक्तियोगेन निमग्नः साधु निर्वृतः

॥ ४ ॥

पुनकोद्भिन्नसर्वाङ्गो मुञ्चन् मीलदृष्टाऽशु सः ।
पूर्णार्थो तद्धितस्तेन खेहप्रसरसंजुतः

॥ ५ ॥

शनैर्भगवद्भक्तानुलोकं पुनरागतः ।

विमृश्य नेत्रे विदुरं प्रत्याहोद्भव उत्तमपन्

॥ ६ ॥

उद्धव उवाच-

कृष्णयुग्मणिनिम्नोचे गीर्णेष्वजगरेण ह ।

किं नु नः कुशलं श्रूयां गतश्रीषु यदुज्ज्वहम् ॥ ७ ॥

दुर्भगो बत लोकोऽयं यदबो नितरामपि ।

ये संवसन्तो न विदुर्हरि मीना यथाऽम्भसि ॥ ८ ॥

इक्षितज्ञाः पुच्छीढा एकारामाश्च सात्वताः ।

सात्वतामृषभं सर्वे भूतावासममंसत ॥ ९ ॥

देवस्य मायया स्पृष्टा ये चान्ये असदाश्रयाः ।

भ्राम्यन्ते धीर्नतद्वाक्यैरात्मन्युत्तमलात्मनाम् ॥ १० ॥

प्रदर्शयतिप्रतपसामवितुमदृशां नृणाम् ।

आदाषान्तरिपाद् यस्तु स्वविव्यं लोकलोचनम् ॥ ११ ॥

यन्मर्त्यलीलीपयिकं स्वयोग-

मायावतं दर्शयता गृहीतम् ।

विस्मापनं स्वस्य च सीभगर्द्धैः

परं पदं भूषणभूषणाङ्गम् ॥ १२ ॥

यद्धर्मसूनुर्वत राजसूये

निरीक्ष्य दृक्स्वस्त्यपनं त्रिलोकः ।

कात्स्न्यैर्न चात्रोपगतं विधातु-

रर्वाक् सुतो कौशलमित्यमन्यत ॥ १३ ॥

यस्यानुरागश्रुतहासरास-

लीलाबलोकप्रतिलब्धमानाः ।

ब्रजस्त्रियो हम्भिरनुप्रवृत्त-

धिपोऽवतस्त्युः किल कृत्यशेषाः ॥ १४ ॥

स्वशान्तरूपेष्वितीश्व रूपे-

रभ्यर्यमानेष्वनुकम्पितात्मा ।

परावरेणो महदंशयुक्तो

हजोऽपि जातो भगवान् यथाऽग्निः ॥ १५ ॥

मां खेदयत्येतदजस्य जन्म-

विडम्बनं यद्वसुदेवगोहे ।

ब्रजे च त्रासोऽभिप्रादिव स्वयं

पुराद् व्यवात्सीद् यदनन्तवीर्यः ॥ १६ ॥

दुनोति चेतः स्मरतो ममैतद्

यदाह पादावभिवन्त्य पित्रोः ।

ताताम्ब कंसादुरुकम्पितानां

प्रसीदतं नोऽकृतनिष्कृतीनाम् ॥ १७ ॥

को वा अमुष्याद्ग्रिसरोजरेणुं

विस्मर्तुमीशो युमान् विजिघ्रन् ।

यो विस्फुरद्भूविटपेन भूमे-

भरं कृतान्तेन निरश्वकार ॥ १८ ॥

दृष्टा भवद्भिर्ननु राजसूये

वैद्यस्य कृष्णं द्विपतोऽपि सिद्धिः ।

यां योगिनः संस्पृहयन्ति

सम्पद्योगेन कस्नाद्विहं सहेत ॥ १९ ॥

तथैव चान्ये नरलोकवीरा

य आहवे कृष्णमुखारविन्दम् ।

नेत्रैः पिबन्तो नपनाभिरामं

पार्थास्तपूताः पदमापुरस्य ॥ २० ॥

स्वयं त्वसाम्यातिशयस्त्रयधीशः

स्वराज्यलक्ष्म्यासमस्तकामः ।

बलिं हरद्भिः सुरलोकपालैः

किरीटकोटयेडितपादपीठः ॥ २१ ॥

तत्तस्य कैङ्कर्यमलं भूतानो

विग्लापयत्यङ्ग यदुग्रसेनम् ।

तिष्ठन् निपण्णं परमेष्ठिधिष्ण्ये

न्यबोधयद् देव निपारयेति ॥ २२ ॥

अहो वकीयं स्तनकालकूटं

जिपांसया पाययदप्यसाध्वी ।

लेभे गतिं धात्र्युचितां ततोऽन्यं

कं वा दयालुं शरणं ब्रजेम ॥ २३ ॥

मन्येऽसुरान् भागवतांस्त्रयधीशो

संरम्भमार्गाभिनिविष्टचित्तान् ।

ये संपुगेऽचक्षत तार्क्ष्यपुत्र-

स्यांसे सुनाभापुधमापतन्तम् ॥ २४ ॥

वसुदेवस्य देवस्यां जातो भोजेन्द्रबन्धने ।
चिकीर्षुर्भगवाञ्छर्म अञ्जनेनाभियाचितः
ततो नन्दव्रजमितः पित्रा कंसाद् विविभ्यता ।
एकादशसप्तस्तत्र गृध्राचिः सबलोऽवसन्
परीतो यत्सपैर्वत्सांश्चारयन् व्यहरद्धरिः ।
यमुनोपपन्ने कूजद्विजसंकुलितः स्रष्ट्रिणे
कीमारा दर्शयंश्चेष्टाः प्रेक्षणीया व्रजीकसाम् ।
रुदन्निव हसन् मुग्धबालसिंहावलोकनः
स एव गोकुलं लक्ष्म्या निकेतं सितगोवृषम् ।
चारयन्ननुगान् गोपान् रणद्वेणुरीरमन्

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

प्रयुक्तान् भोजराजेन मायिनः कामरूपिणः ।
लीनया व्यनुदत् तांस्तान् बालः क्रीडनकानिव ॥ ३० ॥
विषजान् विषयानेन निगूह्य भुजगाधिपम् ।
उत्पाप्यापाययद् गावस्ततोऽयं प्रकृतिस्थितम् ॥ ३१ ॥
अयाजयद् गोसवेन गोपराजं द्विजोत्तमैः ।
चित्तस्य चोत्थारस्य चिकीर्षन् सद्भव्यं विभुः ॥ ३२ ॥
वर्षतीन्द्रं व्रजः कंसाद् भ्रममानेऽतिबिह्वले ।
गोत्रलीलानपत्रेण ज्ञातो भद्रानुगृह्यता ॥ ३३ ॥
शरच्छशिकीर्षुष्टं मानयन् रजनीमुसम् ।
गायन् कनपदं रेमे स्त्रीणां मण्डलमण्डनः ॥ ३४ ॥
॥ इति धीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
ततः स आगत्य पुरं स्वपित्रो-
श्चिकीर्षयाशां बलदेवसंपुतः ।
निपात्य तुङ्गाद् रिपुपूषनायं
हतं व्यकर्षद् व्यसुमोजसोऽन्याम्
सान्दीपितैः सकृत् शोकं ब्रह्मापीत्य सविस्तरम् ।
तस्मै प्रादाद् वरं पुत्रं मृतं पञ्चजनोदरात्
समाहुता भीष्मककन्यया ये
श्रियः सवर्णेन जिहीर्षयैषाम् ।
गान्धर्ववृत्त्या मिषतां स्वभागं
जहे पदं मूर्ध्नि दधत् सुपर्णः
ककुप्सतोऽविद्धनसो दमित्वा
स्वयंवरे नाग्रजितीमुवाह ।
तान् भ्रममानानभिगृध्यतोऽज्ञान्
जप्रेऽक्षतः शस्त्रभूतश्च शस्त्रैः
प्रियं प्रभुर्ग्राम्य इव प्रियाया
विधित्सुरार्द्धं युतरं यदर्थं ।
वज्रचाद्रवत् तं सगणो रुपाऽन्यः
स्वार्थे पुरा तैर्यमयाचतानतः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

सुतं मृधे स्वं(स्वं) वपुषा ग्रसन्तं
दृष्ट्वा सुनाभोन्मथितं परित्र्याः ।
आमन्त्रितस्तत्तनयाय शोषं
दत्त्वा तदन्तःपुरमाविवेश ॥ ६ ॥
तत्राहुतास्ता नरदेवकन्याः
कुजेन दृष्ट्वा हरिभारतबन्धुम् ।
उत्पाय सपथो जगूहुः प्रहर्ष-
क्रीडानुरागग्रहितावलोकैः ॥ ७ ॥
आसां मुहुर्तं एकस्मिन् नानागारेषु योषिताम् ।
सविधिं जगूहे पाणीन् पुररूपः स्वमायया ॥ ८ ॥
तास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानि सर्वतः ।
एकैकस्यां दश दश प्रकृतेर्विबुधूषया ॥ ९ ॥
कालमागधशाल्वादीनकीं रुन्धतः पुरम् ।
अजीघनत् स्वयं दिव्यं स्वपुंसां तेज आदिशन् ॥ १० ॥
शंवरं त्रिविधं वाणं मुरं बल्ललमेव च ।
अन्यांश्च दन्तवज्रादीनवधीन् कांश्च घातयन् ॥ ११ ॥
अथ ते भ्रातृपुत्राणां पक्षयोः पतितान् नृपान् ।
चचाल भूः कुरुक्षेत्रं येषामापततां बलैः ॥ १२ ॥

सकर्णदुःशासनसौबलानां
कुम्भन्त्रपाकेन हतश्रियापुपम् ।
सुयोधनं सानुचरं शयानं
भग्नोरुमुर्व्यां स नन्दन पश्यन् ॥ १३ ॥

क्रियान् भुवोऽयं क्षपितोरुभारो
यद् द्रोणभीष्मार्जुनभीमशल्यैः ।
अष्टादशाक्षीहिणिको मदंशै-
रास्ते बलं दुर्विषहं यदूनाम् ॥ १४ ॥

मिथो यदेषां भविता विवादो
माध्व्या मदात् ताम्रविलोचनानाम् ।
नैषां बधोपाय इयानतोऽन्यो
मप्युद्यतेऽन्तर्दधते स्वयं स्म ॥ १५ ॥

एवं सन्तिन्य भगवान् स्वाराज्ये स्थाप्य धर्मजम् ।
नन्दयामास सुहृदः साधूनां वर्त्म दर्शयन् ॥ १६ ॥

उत्तरायां धृतः पूरोर्वशः साध्यभिमन्युना ।
स ये द्रीणपत्नसंछिन्नः पुनर्भगवता धृतः ॥ १७ ॥

अयाजयद् धर्मसुतमधमेपेक्षिभिर्विभुः ।
सोऽपि क्षामानुजै रक्षन् रेमे कृष्णमनुव्रतः ॥ १८ ॥

भगवानपि विशात्मा लोकवेदपथानुगः ।
कामान् सिपेवे द्वार्यत्यामसक्तः साहचर्यास्थितः ॥ १९ ॥

स्निग्धस्मिताबलोकेन वाचा पीयूषकल्पया ।
चरित्रेणानवयंन श्रीनिकेतनेन चात्मना ॥ २० ॥

इमं लोकममृक्षैव रमयन् सुतरां यदून् ।
रेमे क्षणदया दत्तक्षणः स्त्रीक्षणसीहृदः ॥ २१ ॥

तस्येत्यं रममाणस्य संवत्सरगणान् बहून् ।
गृहमेधेषु योगेषु विरागः समजायत ॥ २२ ॥

देवाधीनेषु कामेषु देवाधीनः स्वयं पुमान् ।
को विश्रभेत योगेन योगेश्वरमनुव्रतः ॥ २३ ॥

पुर्यां कदाचित् क्रीडद्भिर्यदुभोजकुमारकैः ।
कोपिता मुनयः शेषुर्भगवन्मतकोविदाः ॥ २४ ॥

ततः कतिपर्ययमांसवृष्णिभाञ्जान्धकादयः ।
ययुः प्रभासं संहृष्टा रथैर्देवविमोहिताः ॥ २५ ॥

तत्र स्नात्वा पितृन् देवान् कपींश्चैव तदंभसा ।
तर्पयित्वाऽथ विष्टेभ्यो गावो बहुगुणा ददुः ॥ २६ ॥

हिरण्यं रजतं शय्यां वासांस्पजिनकम्बलान् ।
हयान् रथानिभान् कन्यां धरां वृत्तिकरीमपि ॥ २७ ॥

अन्नं चोरुरसं तेभ्यो दत्त्वा भगवदर्पणम् ।
गोविप्रार्थासवः शूराः प्रणेमुर्भुवि मूर्धभिः ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
अथ ते तदनुज्ञाता भुक्त्वा पीत्वा च वारुणीम् ।
तया विभ्रंशितज्ञाना दुरुक्तेर्ममं पस्पृशुः ॥ १ ॥

तेषां मीरेयदोषेण विपरीकृतचेतसाम् ।
निम्नोचति रवावासीद् वेणूनामिव मर्दनम् ॥ २ ॥

भगवानात्ममायाया गतिं तामवलोक्य सः ।
सरस्वतीमुपस्पृश्य वृथमूलमुपाविशत् ॥ ३ ॥

अहं चोक्तो भगवता प्रपन्नार्तिहरेण ह ।
वदरी त्वं प्रयाहीति स्वकुलं सञ्जिहीर्षुणा ॥ ४ ॥

अथापि तदभिष्टेनं जानन्नहमरिदम् ।
पृष्टतोऽन्यगमं भर्तुः पादविश्रेषणाश्रमः ॥ ५ ॥

अद्राक्षमेकमासीनं विचिन्वन् दयितं पतिम् ।
श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनम् ॥ ६ ॥

इयामावदातं विरजं प्रशान्तारुणलोचनम् ।
दोर्भिश्चतुर्भिर्विदिनं पीतकीशाम्बरेण च ॥ ७ ॥

वाम उरावधिश्चित्त्र दक्षिणाङ्घ्रिसरोरुहम् ।
अपाश्रिताभर्कधातथ्यमकृशं त्यक्तपिप्लवम् ॥ ८ ॥

तस्मिन् महाभागवतो द्वैपायनसुहृन् सखा ।
लोकाननुचरन् सिद्ध आससाद यद्वच्छया ॥ ९ ॥

तस्यानुरक्तस्य मुनेर्मुकुन्दः प्रमोदभारानतकन्धरस्य ।
आभृण्वतो मामनुरागहाससमीक्षया विश्रमयन्नुवाच ॥ १० ॥

भगवानुवाच-

वेदाहमन्मनसीप्सितं ते
ददामि यत् नद् दुरवापमन्यैः ।

सत्रे पुरा विश्वमृज्वां मनूनां
मत्सिद्धिकामेन यसां त्वयेष्टः

॥ ११ ॥

स ण्य साधो चरमो भवाना-
मासादितस्ते मदनुग्रहोऽयम् ।
यन्मां नृलोकं रह उत्सृजन्तं
दिष्ट्या ददथान् विज्ञानानुवृत्त्या

॥ १२ ॥

पुरा मया प्राक्तमजाय नाभ्ये
पद्मं निपण्णय ममादिसर्गे ।
ज्ञानं परं मन्महिमायभासं यत्
सूर्यो भागवतं यदन्ति

॥ १३ ॥

इत्यादरोक्तः परमस्य पुंसः
प्रतीक्षणानुग्रहभाजनोऽहम् ।
श्रेहान्धरोमा स्वलिताक्षरत्नं
मुञ्चन् शुचः प्राञ्जनिराचभाषं
को न्यीश ते पादसरोजभाजां
सुदुर्लभोऽर्थेषु चतुर्ध्वपीह ।
तथापि नाहं प्रवृणोमि भूमन्
भयत्पदाम्भोजनिपेवणोत्सुकः

॥ १५ ॥

कर्माण्यनीहस्य भवोऽभवस्य ते
दुर्गाश्रयोऽधारिभयात् पलायनम् ।
कालात्मनो यत् प्रमदायुताथयः
स्वान्मनुरतेः खिपति धीर्विदामपि

॥ १६ ॥

मन्त्रेषु मां वा उपहूय यत् त्वम्
अकुण्ठिताखण्डसदात्मबोधः ।
पृच्छेः प्रभो मुख इवप्रमत्त-
स्तत्रो मनो मोहयतीव देव

॥ १७ ॥

ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाशं
प्रोवाच कस्मै भगवान् समग्रम् ।
अपि क्षमं नो ग्रहणाय भर्त-
वेदाभ्रसा यद् वृजिनं तरेम

॥ १८ ॥

इत्यावेदितहार्दार्प मह्यं स भगवान् परः ।

आदिदेशारविन्दाक्ष आत्मनः परमां स्थितिम् ॥ १९ ॥

स एवमाराधितपादतीर्था-
दधीततत्त्वात्मविबोधमार्गः ।

प्रणम्य पादो पारिवृत्य देव-
मिहागतोऽहं विरहानुरात्मा ॥ २० ॥

सोऽहं त्वदर्शनाद्वादवियोगार्तिपुतः प्रभो ।
गमिष्ये दयितं तस्य वदयार्थममण्डलम्

॥ २१ ॥

यत्र नारायणो देवो नरश्च भगवान् कृपिः ।
मृदु तीव्रं तपो दीर्घं तेषांते लोकभावनी

॥ २२ ॥

शुक उवाच-

इत्युद्भवादुपाकर्ण्य सुहृदां दुःसहं वधम् ।

ज्ञानेनाशमयन् धृता शोकमुत्पतितं पुषः ॥ २३ ॥

स तं महाभागवतं ब्रजन्तं कौरवर्षभ ।

विश्रम्भाद्भ्यपचन्दं मुष्यं कृष्णपरिग्रहे ॥ २४ ॥

ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाशं
यदाह योगेश्वर ईश्वरस्ते ।

यक्तुं भवान् नोऽर्हति यद्धि विष्णो-
भृत्याः स्वभृत्यार्थकृतधरन्ति ॥ २५ ॥

उद्भव उवाच-

ननु ते तत्त्वसंराद्ध कृपिः कीपारवोऽन्ति मे ।

साक्षाद् भगवताऽऽदिष्टो मर्त्यलोकां जिहासता ॥ २६ ॥

सूत उवाच-

इति सह विदुरेण विश्वमूर्ते-
गुणकृपया सुपया पुनोरुतापः ।

क्षणमिव पुनिने यमस्वसुस्तां
समुपित औषगविनिशां ततोऽगान् ॥ २७ ॥

रातोवाच-

निधनमुपगतेषु वृष्णिभोजे-
प्वधिरययूथययूथेषु मुख्यः ।

स तु कथमवशिष्ट उद्भवो
यद्धरिरपि तत्पज आकृतिं त्र्यपीशः ॥ २८ ॥

शुक उवाच-

ब्रह्मशापापदेशेन कालेनामोषवाञ्छितः ।

संहृत्य स्वकुलं नूनन्त्यक्ष्यन् देहमचिन्तयत् ॥ २९ ॥

अस्माह्लोकादुपरते मयि ज्ञानं मदाश्रयम् ।

अर्हन्पुद्गव एवाद्वा सम्प्रत्यात्मवतां परः ॥ ३० ॥

नोद्धवोऽण्वपि मन्मूत्रो यद्वृणोर्निर्जितः प्रभुः ।

अतो मद्गत् पुनर्लोकं ग्राहयन्निह तिष्ठतु ॥ ३१ ॥

एवं त्रिलोकगुरुणा सन्दिष्टः शब्दयोनिना ।

वद्वर्षाश्रममासाय हरिमीजे समाधिना ॥ ३२ ॥

विदुरोऽप्युद्धवात् श्रुत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ।

क्रीडयोपाचन्देहस्य कर्माणि ध्यापितानि च ॥ ३३ ॥

देहन्त्यासं च तस्यैवं धीराणां धैर्यवर्धनम् ।

अन्येषां दुष्करतरं पशूनां विद्वत्वात्मनाम् ॥ ३४ ॥

आत्मानं च कुरुश्रेष्ठ कृष्णेन मनसोक्षितम् ।

ध्यायन् गते भागवते रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ ३५ ॥

कालिन्याः कतिभिर्विद्वानहोभिर्भरतर्षभ ।

प्रापयत युसरितं यत्र मित्रासुतो मुनिः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

शुक उवाच-

द्वारि धुनया ऋषभः कुरूणां

मैत्रेयमासीनमगाधबोधम् ।

क्षत्ताऽभिसृत्याच्युतभावमुद्धः

एषच्छ सीशीत्यगुणातितृप्तम् ॥ १ ॥

विदुर उवाच-

सुखाय कर्माणि करोति लोको

न तैः सुखं नान्यदुपारमं वा ।

चिन्देत भूयस्तत एव दुःखं

यदत्र युक्तं भगवान् यदेवः ॥ २ ॥

जनस्य कृष्णाद् विमुखस्य

दैवादधर्मशीलस्य सुदुःखितस्य ।

अनुग्रहापेह चरन्ति नूनं

भूतानि भव्यानि जनादनस्य ॥ ३ ॥

तत् साधुवर्षादिश शर्मवर्त्म

संराधितो भगवान् येन पुंसां ।

हृदि स्थितो यच्छति भक्तिपूर्ते

ज्ञानं स्वसत्ताधिगमं पुराणम् ॥ ४ ॥

करोति कर्माणि कृतावतारो

यान्यात्मतन्त्रो भगवांस्त्र्यपीशः ।

यया ससर्जाग्र इदं निरीहः

संस्थाप्य वृत्तिं जगतो विधत्ते ॥ ५ ॥

यथा पुनः स्वे ख इदं निवेश्य

शोते गुहायां स निवृत्तवृत्तिः ।

योगेश्वराधीश्वर एक एत-

दनुप्रविष्टो बहुधा यथाऽऽसीत् ॥ ६ ॥

क्रीडन् विधत्ते द्विजगोसुराणां

क्षेमाय कर्माण्यवतारभेदेः ।

मनो न तृष्यत्यपि शृण्वतां नः

सुश्लोकमीलेश्वरितामृतानि ॥ ७ ॥

यैस्तत्त्वभेदैरधिलोकनाथो

लोका नलोकान् सह लोकपालान् ।

अचीकृषद् यत्र हि सर्वसत्त्व-

निकायभेदोऽधिकृतः प्रतीतः ॥ ८ ॥

येन प्रजानामुत वाऽऽत्मकर्म-

रूपाभिधानेन भिदां व्यपन्नः ।

नारायणो विश्वसृगात्मयो-

निरेतच नो वर्णय विप्रवर्ष ॥ ९ ॥

परावरोपां भगवन् कृतानि

श्रुतानि मे व्यासमुखादभीक्ष्णम् ।

न तृप्तुमः कर्णसुखावहानां

तेषामृते कृष्णकृषामृतोपात् ॥ १० ॥

कस्तृप्नुयात् तीर्थपदोऽभिधानात्
सत्रेषु चः सुरिभिरिष्टमानात् ।
यः कर्णनाडी पुरुषस्य यातो
भयप्रदां गहरति छिनत्ति

॥ ११ ॥

मुनिर्विचक्षुर्भगवद्गुणानां
सखाऽपि ते भारतमाह कृष्णः ।
यस्मिन् नृणां ग्राम्यसुखानुवादे-
मन्तिर्गृहीता न हरेः कथायाम्

॥ १२ ॥

सा श्रद्धाधानस्य विचर्यमाना
विरक्तिमन्यत्र करोति पुंसः ।
हरेः सदाऽनुस्मृतिनिवृत्तस्य
समस्तदुःखाप्ययमाशु पते

॥ १३ ॥

ताञ्छोष्यशोष्यान्विदोऽनुशोच
हरेः कथायां विमुखानयेन ।
क्षिणोति देवोऽनिमिषस्तु तेषा-
मापुर्वृथाबादगतिस्मृतीनाम्

॥ १४ ॥

तदस्य कीपारव शर्मदानुहरीः
कथामेव कथासु सारम् ।
उद्धृत्य पुष्पेभ्य इवार्तवन्शो
शिवाय नः कीर्तय तीर्थकीर्तैः

॥ १५ ॥

मैत्रेय उवाच-

भगवानेक आसदमग्र आत्मात्मनां विभुः ।
आत्मेच्छानुगतो ह्यात्मा नानाशक्त्युपलक्षितः
स वा एष तदा द्रष्टा नापश्यद् विश्वमेकराट् ।
मेनेऽसन्तमिवात्मानं सुप्तशक्तिरसुप्तदक्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

सा वा एतस्य सन्द्रेष्टः शक्तिः सदसदात्मिका ।
माया नाम महाभाग यथेदं निर्ममे विभुः

॥ ३ ॥

कालवृत्त्यां तु मायायां गुणमप्यामधोक्षजः ।
पुरुषेणात्मभूतेन वीर्यमाधत्त वीर्यवान्

॥ ४ ॥

ततोऽभवन्महत्तत्त्वमव्यक्तात् कालचोदितान् ।
विज्ञानात्मात्मदेहस्य विधं व्यञ्जस्तमो नुदन्

॥ ५ ॥

स विश्वजन्मस्थितिसंयमार्षे
कृतावतारः प्रगृहीतशक्तिः ।

चकार कर्माण्यतिपीरूपाणि

यानीश्वरः कीर्तय तानि मह्यम्

॥ १६ ॥

शुक उवाच-

स एवं भगवान् पृष्टः क्षत्रा कीपारविमुक्तिः ।

पुंसां निःश्रेयसार्थाय तमाह बहुमानयन्

॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-

साधु पृष्टं त्वया साधो लोकान् साध्वनुगृह्णता ।

कीर्तिं वितन्वता लोके आत्मनोऽधोक्षजात्मनः

॥ १८ ॥

नैतच्चित्रं त्वयि क्षत्तर्वाटरायणवीर्यजे ।

गृहीतोऽनन्यभावेन यत् त्वया हरिरीश्वरः

॥ १९ ॥

माण्डव्यशाणद् भगवान् प्रजासंयमनो यमः ।

भ्रातुः क्षेत्रे भुजिष्यायां जातः सत्यवतीसुतान्

॥ २० ॥

भवान् भगवतो नित्यं सम्मतः सानुगस्य हि ।

ज्ञानोपदेशाय च मामादिशद् भगवान् व्रजन्

॥ २१ ॥

अथ ते भगवद्गीता योगमायोपबृंहिताः ।

विश्वस्थित्युद्भवांतायां वर्णयाम्यनुपूर्वशः

॥ २२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

भगवानेक आसदमग्र आत्मात्मनां विभुः ।
आत्मेच्छानुगतो ह्यात्मा नानाशक्त्युपलक्षितः
स वा एष तदा द्रष्टा नापश्यद् विश्वमेकराट् ।
मेनेऽसन्तमिवात्मानं सुप्तशक्तिरसुप्तदक्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

सा वा एतस्य सन्द्रेष्टः शक्तिः सदसदात्मिका ।
माया नाम महाभाग यथेदं निर्ममे विभुः

॥ ३ ॥

कालवृत्त्यां तु मायायां गुणमप्यामधोक्षजः ।
पुरुषेणात्मभूतेन वीर्यमाधत्त वीर्यवान्

॥ ४ ॥

ततोऽभवन्महत्तत्त्वमव्यक्तात् कालचोदितान् ।
विज्ञानात्मात्मदेहस्य विधं व्यञ्जस्तमो नुदन्

॥ ५ ॥

सोऽप्यंशगुणकालात्मा भगवद्दृष्टिगोचरः ।

आत्मानं व्यकरोदात्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया

॥ ६ ॥

महत्तत्त्वाद् विकुर्वाणादहन्तत्त्वमजायत ।

कार्यकारणकर्त्रात्मा भूतेन्द्रियमनोभवः

॥ ७ ॥

वैकारिकस्तीजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ।

अहंतत्त्वाद् विकुर्वाणात्मनो वैकारिकादभूत्

॥ ८ ॥

वैकारिकाश्च ये देवा अर्थाधिव्यञ्जनं यतः ।

तैजसानीन्द्रियाण्येव ज्ञानकर्ममयाणि च

॥ ९ ॥

तामसो भूतसूक्ष्मादिर्यतः खं सिद्धात्मानः

॥ १० ॥

कालमायांशयोगेन भगवद्गीक्षितं नभः ।

तामसानुसृतं स्पृशं विकुर्वन् निर्ममेऽनिलम्

॥ ११ ॥

अनिलोऽपि विकुर्वाणो नभसोरुलान्वितः ।
 ससर्ज रूपतन्मात्रां ज्योतिर्नौकस्य लोचनम् ॥ १२ ॥
 अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्वन् परवीक्षितम् ।
 आधत्ताम्भो रसमयं कालमायांशयोगतः ॥ १३ ॥
 ज्योतिषाम्भोऽनुसंसृष्टं विकुर्वन् परवीक्षितम् ।
 महीं गन्धगुणामाधात् कालमायांशयोगतः ॥ १४ ॥
 भूतानां नभआदीनां ययद् भाव्यं परान् परम् ।
 तेषां परानुसंसर्गाद् यथासद्व्यं गुणान् विदुः ॥ १५ ॥
 एते देवाः कला बिष्णोः कालमायांशल्लिङ्गिनः ।
 नानात्वात् स्वक्रियानीशाः प्रोचुः प्राञ्जलयो विभुम् ॥ १६ ॥
 देवा ऋचुः-
 नताः स्म ते देव पदारविन्दं
 प्रपन्नतापोपशमातपत्रम् ।
 यन्मूलकेता यतपोऽञ्जसोरु-
 संसारदुःखं बहिरुत्क्षिपन्ति ॥ १७ ॥
 कृते यदस्मिन् भव ईश जीवा-
 स्तापत्रयेणाभिहता न शर्म ।
 आत्महन्तं भगवंस्तवाहि-
 च्छायांशविद्यामत आश्रयेम ॥ १८ ॥
 मार्गन्ति यन् ते मुखपद्मनीडि-
 श्छन्दःसुपर्णीर्कपयो विधिके ।
 यच्चाद्यमर्षो वुसरिद्धरायाः
 परं पदं तीर्थपदः प्रपन्नाः ॥ १९ ॥
 यच्छृद्धया धृतवत्या च भक्त्या
 संमूज्यमाने हृदयऽवधार्य ।
 ज्ञानेन धैर्यगपवलेन धीरा
 ब्रजन्ति यन् तेऽहिसरोजपीठम् ॥ २० ॥
 विश्वस्य जन्मस्थितिसंयमार्थं
 कृतायतागस्य पदाम्बुजं ते ।
 ब्रजेम सर्वे शाणं यदीश
 स्मृतं प्रयच्छन्त्यभयं स्वपुंसाम् ॥ २१ ॥

यन् सानुबन्धेऽसति देहगोहे
 ममाहमित्यूहदुराग्रहाणाम् ।
 पुंसां सुदूरं वसतोऽपि पुयौ
 भजेम तत् ते भगवन् पदाब्जम् ॥ २२ ॥
 तं त्यामसद्वृत्तिभिरक्षिभिर्ये
 पराहृतान्तर्मनसः परेश ।
 अधो न पश्यंत्युरुगाय नूनं
 यत् ते पदन्यासविलासलक्ष्म्याः ॥ २३ ॥
 पानेन ते देव कथामुधायाः
 प्रवृद्धभक्त्या विशदाशया ये ।
 वैराग्यसारं प्रतिलभ्य वोधं
 यथाऽञ्जसा त्वेषु(त्वाऽऽपु)रकुण्ठपिप्पयम् ॥ २४ ॥
 तथापरे चात्मसमाधियोग-
 वलेन जित्वा प्रकृतिं वलिष्ठाम् ।
 त्वामेव धीराः पुरुषं विशन्ति
 तेषां श्रमः स्यान्नतु सेवया ते ॥ २५ ॥
 तत् ते वयं लोकसिसृक्षपाऽय
 त्वया विसृष्टासिभिरात्मभिर्ये ।
 सर्वे विपुक्ताः स्वविहारतन्त्रं
 न शक्नुमस्तन् प्रतिकर्तुं ते ॥ २६ ॥
 यावद् वलिं तेऽज हराम काले
 यथा वयं चात्रमदाम यत्र ।
 तयोभयेषां त इमे ह लोका
 वलिं हरन्तोऽन्नमदन्यनीशाः ॥ २७ ॥
 त्वं नः सुराणामसि सान्त्वयानां
 कूटस्थ आयः पुरुषः पुराणः ।
 त्वं देव शक्त्या गुणकर्मयोनी
 रेतस्त्वजायां कविरादधेऽजः ॥ २८ ॥
 ततो वयं सत्प्रमुखा यदर्थं
 वभूविमात्मन् करवाम किं ते ।
 त्वं नः स चक्षुः परिदेहि
 शक्ता देव क्रियार्थं यदनुग्रहेण ॥ २९ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

कपिरुवाच-

इति तासां स्वशक्तीनामसतीनां समेत्य सः ।
 प्रसुप्तलोकतन्त्राणां निशम्य गिरमीश्वरः ॥ १ ॥
 कालसंज्ञां तदा देवीं विभ्रच्छक्तिमुरुक्रमः ।
 त्रयोविंशतितन्त्राणां गणं युगपदाविशत् ॥ २ ॥
 सोऽनुप्रविष्टो भगवान् चेष्टारूपेण नं गणम् ।
 भिन्नं संयोजयामास सुप्तं कर्म प्रबोधयन् ॥ ३ ॥
 प्रबुद्धकर्मां देवेन त्रयोविंशतिको गणः ।
 प्रेरितोऽजनयत् स्वाभिर्मात्राभिरधि(भि) पूरुषम् ॥ ४ ॥
 परेण विशता स्वस्मिन् मात्रया विशसृग् गणः ।
 चुक्षोभान्योन्यमासाद्य यस्मिन् लोकाश्चराचराः ॥ ५ ॥
 हिरण्यमयः स पुरुषः सहस्रपरिवत्सरान् ।
 आण्डकोश उवासाप्सु सर्वसन्तोषवृद्धितः ॥ ६ ॥
 स वै विशसृजां गर्भो देवकर्मात्मशक्तिमान् ।
 विवर्भाजात्मनाऽन्मानमेकधा दशधा त्रिधा ॥ ७ ॥
 एष ह्यशेषसन्त्वानामात्मांशः परमात्मनः ।
 आयोऽवतारो यत्रासी भूतग्रामो विभाव्यते ॥ ८ ॥
 साध्यात्मं साधिदेवं च साधिभूतमिति त्रिधा ।
 विराट्प्राणो दशविध एकाधा हृदयेन च ॥ ९ ॥
 स्मरन् विश्वसृजामीशो विज्ञापितमपोद्भवजः ।
 विराजमतपत् स्वेन तेजसेषां विबुद्धये ॥ १० ॥
 अथ तस्याभितप्तस्य कतिचापतनानि ह ।
 निरभियन्त देवानां तानि मे गदतः शृणु ॥ ११ ॥
 तस्याग्निरास्यं निर्भिण्णं लोकपालोऽविशत् पदम् ।
 यावा स्वांशेन वक्तव्यं ययासी प्रतिपद्यते ॥ १२ ॥
 निर्भिण्णं तानु यरुणो लोकपालोऽविशद्द्वेः ।
 जिह्वांशेन च रसान् ययाऽसी प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥
 निर्भिण्णे अधिनी नासे विष्णोराविशतां पदम् ।
 प्राणोनांशेन गन्धस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १४ ॥

निर्भिण्णे अक्षिणी त्वष्टा लोकपालोऽविशत् प्रभोः ।
 चक्षुषांशेन रुपाणां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १५ ॥
 निर्भिण्णान्यथ चर्माणि लोकपालोऽनिलोऽविशत् ।
 प्राणोनांशेन संस्पर्शं येनासी प्रतिपद्यते ॥ १६ ॥
 कर्णावस्य विनिर्भिण्णो धिष्ण्यं स्वं विविशुर्दिशः ।
 श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य सिद्धिं येन प्रपद्यते ॥ १७ ॥
 त्वचमस्य विनिर्भिण्णां विविशुर्धिष्ण्यमांषधीः ।
 अंशेन रोमभिः कण्डूं धेरसी प्रतिपद्यते ॥ १८ ॥
 मेढ्रं तस्य विनिर्भिण्णं स्यधिष्ण्यं क उपाविशत् ।
 रेतसांशेन येनासावानन्दं प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥
 गुदं पुंसो विनिर्भिण्णं मित्रो लोकेश आविशत् ।
 पायुनांशेन येनासी विसर्गं प्रतिपद्यते ॥ २० ॥
 हस्तावस्य विनिर्भिण्णाविन्द्रः स्वर्चतिराविशत् ।
 वार्तांशेन पुरुषो यथा वृत्तिं प्रपद्यते ॥ २१ ॥
 पादावस्य विनिर्भिण्णो लोकेशो विष्णुराविशत् ।
 गत्या स्वांशेन पुरुषो यथा प्राप्यं प्रपद्यते ॥ २२ ॥
 हृदयं चास्य निर्भिण्णं चन्द्रमा धिष्ण्यमाविशत् ।
 मनसांशेन येनासी विक्रियां प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥
 आत्मानं चास्य निर्भिण्णं वाचस्पतिरुपाविशत् ।
 बुद्ध्या स्वांशेन येनासी निधयं प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥
 अहं चास्य विनिर्भिण्णमभिमनोऽविशत् पदम् ।
 कर्ता स्वांशेन येनासी कर्तव्यं प्रतिपद्यते ॥ २५ ॥
 सत्त्वं चास्य विनिर्भिण्णं महान् धिष्ण्यमुपाविशत् ।
 चित्तेनांशेन येनासी विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥ २६ ॥
 शीष्णोऽस्य वीर्यं वज्रां खं नाभेरुदपद्यत ।
 गुणानां वृत्तयो येषु प्रतीयन्ते सुरादयः ॥ २७ ॥
 औत्पत्तिकेन सत्त्वेन दिवं देवाः प्रपेदिरे ।
 धरां रजःस्वभावेन पण्यो ये च ताननु ॥ २८ ॥
 तार्तीयं स्वभावेन भगवन्नाभिमाश्रिताः ।
 उषांरत्नारं व्योम ये रुद्रार्पदा गणाः ॥ २९ ॥

मुखतोऽवर्तत ब्रह्म पुरुषस्य कुरूब्रह्म ।
 यत्रोन्मुखत्वाद् वर्णानां मुखोऽभूद् ब्राह्मणो गुरुः ॥ ३० ॥
 बाहुभ्योऽवर्तत ध्वजं ध्वजियस्तदनुव्रतः ।
 यो जातस्यायते वर्णान् पुरुषान् कण्टकशतान् ॥ ३१ ॥
 विशोऽवर्तन्त तस्योर्वो लोकवृत्तिकरीर्बिभोः ।
 वैद्यस्तदुद्भवो वार्ता नृणां यः समवर्तयन् ॥ ३२ ॥
 पद्भ्यां भगवतो जज्ञे शुश्रूषाकर्मसिद्धये ।
 तस्यां जातः पुरा शूद्रो यद्वृत्त्या तुप्यते हरिः ॥ ३३ ॥
 एते वर्णाः स्वधर्मेण यजन्ते स्वगुरुं हरिम् ।
 श्रद्धयाऽत्मविशुद्ध्यर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः ॥ ३४ ॥
 एतन् क्षत्तर्भगवतो दैवकर्मत्वमरूपिणः ।
 कः श्रद्धयादुदाहर्तुं योगमायाबलोदयम् ॥ ३५ ॥

अथापि कीर्तयाम्यङ्ग यथामति यथाश्रुतम् ।
 कीर्तिं हरेः स्वां संस्कृतुं गिरमन्याभिधां सतीम् ॥ ३६ ॥
 एकान्तलाभं यचसो नु पुंसः सुश्लोकमीतेर्गुणवादमाहुः ।
 श्रुतेश्च विद्वद्भिरुपाकृतायाः कथासुधाया उत संप्रयोगम् ॥
 आत्मनोऽवसितो बन्ध मदिमा कविनादिना ।
 संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपकया ॥ ३८ ॥
 अतो भगवतो मायां मायिनामपि मोहिनीम् ।
 यत् स्वयं चात्मवन्मात्मा न वेद किमुतापरे ॥ ३९ ॥
 यतोऽप्राप्य निवर्तन्ते याचक्ष मनसा सह ।
 अहं चान्य इमे देवास्तस्मै भगवते नमः ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

एवं ब्रुवाणं मैत्रेयं द्वैपायनसुतो बुधः ।
 प्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभाषत ॥ १ ॥
 विदुर उवाच—
 ब्रह्मन् कथं भगवतश्चिन्मात्रस्याविकारिणः ।
 लीलया चापि युज्येरन् निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥ २ ॥
 क्रीडाया मुद् यतोऽहंस्य कामं चिक्रीडिषाऽन्यतः ।
 स्वतन्त्रमस्य तु कथं निर्वृतस्य सदात्मनः ॥ ३ ॥
 अस्माक्षीत् भगवान् विश्वं गुणमय्याऽऽत्ममायया ।
 तथा संस्थापयन्तत् भूयः प्रत्यभिधास्यति ॥ ४ ॥
 देशतः कालतो योऽसाववस्थातः स्वतोऽन्यतः ।
 अधिलुमावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ॥ ५ ॥
 भगवानेव एवैकः सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ।
 अमुष्य दुर्भगवन् वा क्लेशो वा कर्मभिः कुतः ॥ ६ ॥
 एतस्मिन् मे मनो विद्वन् सिध्यतेऽज्ञानसंकटे ।
 तन्नः पराणुद विभो कश्मलं मानसं महत् ॥ ७ ॥
 शुक उवाच—
 स इत्थं बोधितः क्षत्रा तत्त्वजिज्ञासुना मुनिः ।
 प्रत्याह भगवन्निवः स्मयन्निव गतस्मयः ॥ ८ ॥

मैत्रेय उवाच—
 सेयं भगवतो माया न्याय्यं येन विरुध्यते ।
 ईश्वरस्य विमुक्तस्य कार्पण्यमुत बन्धनम् ॥ ९ ॥
 यथाऽर्थेन विनाऽमुष्य पुंस आत्मविषयः ।
 प्रतीयत उपद्रुः स्वशिरश्छेदनादिकः ॥ १० ॥
 यथा जले चन्द्रमसः कम्पादिस्तत्कृतो गुणः ।
 दृश्यतेऽसन्नपि द्रष्टुरात्मनोऽनात्मनो गुणः ॥ ११ ॥
 स वै निवृत्तिधर्मेण वासुदेवानुकम्पया ।
 भगवद्भक्तियोगेन तिरोपते शरीरिह ॥ १२ ॥
 यदेन्द्रियोपरामार्थो दृष्टान्मनि परे हरी ।
 विलीयन्ते तदा क्लेशाः संसुप्तयेव कृत्स्नशः ॥ १३ ॥
 अशेषतः क्लेशाग्रं विधत्ते गुणानुवादश्रवणं मुरारेः ।
 किं वा पुनस्तत्तरणारविन्दपरागसेवारतिरात्मलब्धा ॥ १४ ॥
 विदुर उवाच—
 संछिन्नः संशयो मह्यं तव सूक्तासिना बिभो ।
 उभयत्रापि भगवन्मनो मे सम्यग्भावति ॥ १५ ॥
 साधु तद् व्याहृतं विद्वन्नात्ममायायनं हरेः ।
 आभात्यपार्थं निर्मूलं विश्वमूलं न यद् बहिः ॥ १६ ॥

यश्च मृतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः ।
 तावुभौ सुखमेपेते क्षिप्रत्यन्तरितो जनः ॥ १७ ॥
 अर्थाभावं विनिश्चित्य प्रतीतस्याप्यनात्मनः ।
 तां चापि युष्मद्वरणसंययाऽहं पराणुदे ॥ १८ ॥
 यत्संयया भगवतः कूटस्थस्य मधुद्विषः ।
 रतिरासो भवेत् तीव्रः पादपार्थिवसनादनः ॥ १९ ॥
 दुरापा ह्यल्पतपसः संया वैकुण्ठवर्त्मसु ।
 यत्रोपगीयते नित्यं देवदेवो जनार्दनः ॥ २० ॥
 सृष्ट्वाऽग्रे महदादीनि सविकाराण्यनुक्रमान् ।
 तेभ्यो विराजमुद्भूत्य तमनु प्राचिषाद् विभुः (प्रभुः) ॥ २१ ॥
 यमाहुराद्यं पुरुषं सहस्राहपूरुबाहुकम् ।
 यत्र विश्व इमे लोकाः सविकाराः समासते ॥ २२ ॥
 यस्मिन् दशविधः प्राणः सेन्द्रियार्पेन्द्रियसिवृत् ।
 त्वयेरिता यतो वर्णास्त्रिभूतीर्वदस्य नः ॥ २३ ॥
 यत्र पुत्रैश्च पीत्रैश्च नमूभिः सह गोत्रजैः ।
 प्रजा विचित्राकृतप आसन् याभिर्दिदं ततम् ॥ २४ ॥
 प्रजापतीनां स पतिश्चक्रे कान् प्रजापतीन् ।
 सर्गाश्चेवानुसर्गाश्च मनून् मन्वन्तराधिपान् ॥ २५ ॥
 एतेषामपि वंशाश्च वंशानुचरितानि च ।
 उपर्यधश्च ये लोका भूमेर्मिश्रान्मजासते ।
 तेषां संस्थां प्रमाणं च भूर्लोकस्य च वर्णय ॥ २६ ॥
 तिर्यङ्मानुषदेवानां सरीसृपपतत्रिणाम् ।
 वद नः सर्गसंख्युहं गर्भस्वेदद्विजोद्भिदाम् ॥ २७ ॥
 गुणावतारैर्विश्वस्य सर्गस्थित्यप्ययात्मनः ।
 सृजतः श्रीनिवासस्य व्याचक्षोदारविक्रमम् ॥ २८ ॥
 वर्णाश्रमविभागांश्च रूपशीलस्वभावतः ॥ २९ ॥
 कपीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम् ।
 यज्ञस्य च वितानानि योगस्य च पथः प्रभो ॥ ३० ॥

नैष्कर्म्यस्य च सांख्यस्य तन्त्रं वा भगवत्स्मृतम् ।
 पाण्डपयवेषम्वं प्रतिनोमनिवेशनम् ॥ ३१ ॥
 जीवस्य गतयो याश्च यावतीर्गुणकर्मजाः ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां निमित्तान्यविरोधतः ॥ ३२ ॥
 वार्ताया दण्डनीतेश्च भुतस्य च विधिं पृथक् ।
 श्राद्धस्य च विधिं ब्रह्मन् पित्राणां सर्वमेव च ॥ ३३ ॥
 ग्रहनक्षत्रतारणां कालावयवसंस्थितिम् ।
 दानस्य तपसां वापि यथेष्टापूर्तयोः कलम् ॥ ३४ ॥
 प्रवासस्थस्य यो धर्मो यश्च पुंस उतापदि ।
 येन वा भगवांस्तुष्येद् धर्मयोगनिर्जनार्दनः ॥ ३५ ॥
 सम्यग्सीदति वा येषामेतदाख्याहि मेऽनघ ।
 अनुव्रतानां शिष्याणां पुत्राणां च द्विजोत्तम ॥ ३६ ॥
 अनापुष्टमपि ब्रह्मसूत्रो दीनवत्सलाः ।
 तत्त्वानां भगवत्तेषां कतिधा प्रसिद्धकर्मजः ॥ ३७ ॥
 नत्रेवं क उपासीरन् क उ त्विदनुशेरेते ।
 पुरुषस्य च संस्थानं स्वरूपं वा परस्य च ।
 ज्ञानं च नैगमं यत् तद् गुरुशिष्यप्रयोजनम् ॥ ३८ ॥
 निमित्तानि च तस्येह प्रोक्तान्यनघ सूरिभिः ।
 स्वतो ज्ञानं कुतः पुंसां भक्तिर्बैराग्यमेव वा ॥ ३९ ॥
 एतान् मे पृच्छतः प्रश्नान् हरेः कर्मविहितया ।
 ब्रूहि मेऽन्वस्य मित्रत्वादजया नष्टचक्षुषः ॥ ४० ॥
 सर्वे वेदाश्च यज्ञाश्च तपोदानानि चानप ।
 जीवाभ्यष्टदानस्य न कुर्वीरन् कलामपि ॥ ४१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स इत्यमापृष्टपुराणकल्पः कुरुप्रधानेन मुनिप्रधानः ।
 प्रबृद्धहर्षो भगवत्कथायां संचोदितस्तं प्रहसन्निवाह ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

सत्सेवनीयो वत पूरुवंशो
यहोक्पालो भगवत्प्रधानः ।
बभूविषेहाजितकीर्तिमालां
पदे पदे नूतनयस्यभीक्ष्णम्
सोऽहं नृणां धुल्लुखाय दुःखं
महद् गतानां विरमाय तुभ्यम् ।
प्रवर्तये भागवतं पुराणं यदाह
साक्षाद् भगवान् कपिभ्यः
आसीनमुर्ष्यां भगवन्तमायं
सहर्षणं देवमकुण्ठसत्त्वम् ।
विवित्सवस्तत्त्वमतः परस्य
कुमारमुख्या मुनयोऽन्यपृच्छन्
स्यमेव पिप्पयं बहुमानयन्तं
यं वासुदेवाभिधमामनन्ति ।
प्रत्यक्भूताक्षाम्बुजकोपमीप-
दुन्मीलयन्तं विबुधोदयाय
स्वर्पुन्युदारैः स्वजटाकलपि-
रुपस्मृशन्तश्चरणोपधानम् ।
पद्मं यदर्वन्त्यहिराजकन्याः
सप्रेम नानाबलिभिर्वरार्हाः
मुहुर्गृणन्तो वचसाऽनुराग-
स्खलत्यदेनास्य कृतानि तज्ज्ञाः ।
किरीटसाहस्रमणिप्रवेकप्रयोति-
तोऽक्षमफणासहस्रम्
प्रोक्तं क्लृप्तं भगवन्तमेन
निवृत्तिधर्माभिरताय तेन ।
सनत्कुमाराय स चाह पृष्टः
सांख्यायनायाद्रभूतव्रताय
सांख्यायनः पारमहंस्यमुख्यो
विवक्षमाणां भगवद्विभूतीः ।

जगद सोऽस्मद्वरवेऽन्विताय
पराशरायाथ वृहस्पतेश्च ॥ ८ ॥
प्रोवाच मह्यं स दयानुरुक्तो
मुनिः पुनस्त्येन पुराणमायम् ।
सोऽहं तवैतन् कथयामि वत्स
श्रद्धालवे नित्यमनुव्रताय ॥ ९ ॥
उदभूतं विश्वमिदं तदारीद्
यन्निद्रया मीलितदृङ् न्यमीतयत् ।
अहीन्द्रतन्वेऽपिशयाय एकः
कृतक्षणः स्वात्मरतावनीहः ॥ १० ॥
सोऽन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः
कालात्मिकां शक्तिमुदीरयाणः ।
उवास तस्मिन् सलिले पदे स्वे
यथाऽनलो दारुणि रुद्धवीर्यः ॥ ११ ॥
चतुर्गुणानां च सहस्रमप्सु स्वर्प-
न्तयोदीरितया स्वशक्त्या ।
कालाख्ययाऽसादितकर्मतन्त्रो
लोकानपीमान् ददशे स्वदेहे ॥ १२ ॥
तस्यात्मसूक्ष्माभिनिविष्टदृष्टे-
रन्तर्गतोऽर्थो रजसाऽतनीयान् ।
गुणेन कालानुगतेन विद्धः
शुष्यंस्तदाऽभिधत् नाभिदेशात् ॥ १३ ॥
स पद्मकोपः सहस्रोदतिष्ठन्
कालेन कर्मप्रतिबोधितेन ।
स्यरोचिषा तन् सलिलं विशालं
वियोतयन्नर्क इवात्मयोनिः ॥ १४ ॥
तहोक्पद्मं स उ एव विष्णुः
प्राचीविशन् सर्वगुणाब्धिसम् ।
तस्मिन् स्वयं वेदमयो विधाता
स्वयम्भुवं यं स्म वदन्ति सोऽभूत् ॥ १५ ॥

तस्यां स चाम्भोरुहकर्णिकाया- मयस्थितो लोकमपश्यमानः । परिक्रमन् व्याप्तिं विवृत्तनेत्र- श्रुत्यारि तंभेऽनुदिशं मुक्तानि		प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रेः सन्ध्याभ्रनीवेरुरुक्कममूर्धः । रज्जोदधेरोपपिषीमनस्य- वनस्रजो वेणुभुजाङ्घ्रिपाङ्गे	
तस्माद् युगान्तश्चसनावधूर्ण- महोर्मिचक्रात् सलिलाद् विरूढम् । अपाश्रितः कञ्जम् लोकानन्त्रं नान्मानमङ्गाऽविददादिदेवः	॥ १६ ॥	आयामतो विस्तरतः समान- देहेन लोकत्रयसंग्रहेण । विचित्रदिव्याभरणांशुकानां कृतश्रियांपाश्रितदिव्यवेषम्	॥ २४ ॥
क एष योऽसावहमज्जघृष्ट एतत् कुतो वाऽज्जमनन्यदप्नु । अस्ति ह्यपस्तादिह किञ्चनेत- दपिष्ठितं यत्र सताऽनुभाज्यम्	॥ १७ ॥	पुंसां स्वकामाय विविक्तमार्ग- रभ्यर्चतां कामदुषाङ्घ्रिषट्मम् । प्रदसंयन्तं कृषया नखेन्दु- मपूंसभिन्नाद्गुलितचारुपत्रम्	॥ २५ ॥
स इत्थमुद् दीक्ष्य तदज्जनाल- नालीभिरन्तर्जलमाविवेश । नार्यागतस्तत्त्वरनालनालीः स वै विचिन्वन्सदविन्दताजः	॥ १८ ॥	मुखेन लोकार्तिहरस्मितेन परिस्फुरत्कुण्डलमण्डितेन । शोणापितेन/धराविम्बभासा प्रत्यर्दयन्तं सुनसेन सुभ्रा	॥ २६ ॥
तमस्यपारं विदुरात्मसर्गं विचिन्वतोऽभूत् सुमहास्त्रिनेमिः । यो देहभाजां भयमीरयाणः परिक्षिणोत्पायुरजस्य हेतिः	॥ १९ ॥	कदम्बकिञ्जल्कपिशङ्गवाससा स्वतद्भूतं मेखलया नितम्बे । हारेण चानन्तधनेन वत्स श्रीवत्सवक्षस्थलचक्षुषेन	॥ २७ ॥
ततो निवृत्यप्रतिलब्धकाष्ठः स्वधिष्ण्यमास्थाय पुनः स देवः । शर्नैर्जितश्वासनिवृत्तचित्तो न्यपीददारूढसमाधिषोणः	॥ २० ॥	पराधर्मैकधूरमणिप्रवेक- पर्यस्तदोर्दण्डसहस्रशासम् । अन्वक्तृमूलं भुवनाङ्घ्रिपेन्द्र- महीन्द्रभोगैरधिवीतबल्कम्	॥ २८ ॥
कालेन सोऽजः पुरुषाधुषाऽभि- प्रवृद्धयोगेन विरूढवीथः । स्वयं तदन्तर्हृदयेऽबभात- मपश्यतापश्यत यन्न पूर्वम्	॥ २१ ॥	वराचरीको भगवन्महीध्र- महीन्द्रबन्धुं सलिलोपगृहम् । किरीटसाहस्रहिरण्यभूङ्गमा- विर्भवत्कोस्तुभरत्तगर्भम्	॥ २९ ॥
मृणालगौरायतशोभभोग- पर्यङ्क एकं पुरुषं शायाम् । फणासहस्रायुतमूर्धरत्न- धुभिर्हृतध्वान्तयुगान्ततोषे	॥ २२ ॥	निवीतमाग्रायमपुत्रताश्रय- स्वकीर्तिमय्या वनमालया हरिम् । सूर्येन्दुवाय्वगमन्त्रिधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासदम्	॥ ३० ॥
	॥ २३ ॥		॥ ३१ ॥

तर्ह्येव तन्नाभिसरःसरोज-
मात्मानमम्भः शसनं विषय ।
ददर्श देवो जगतो विधाता
नातः परं लोकविसर्गदृष्टिः

॥ ३२ ॥

स्वकर्मबीजं रजसोपरक्तः
प्रजाः सिरुक्षन्निषदेव दृष्ट्वा ।
अस्तीद् विसर्गाभिमुखस्तमीश-
मव्यक्तवर्त्मन्यभिवेदितात्मा

॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-

ज्ञातोऽसि मेऽयं सुचिराच्च नु देहभाजां
न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यथयम् ।
नान्यत् त्वदस्ति भगवन्नपि तत्त्वशुद्धं
मायागुणव्यतिकराद् यदुर्विभासि

रूपं यदेतदवबोधपरसोदयेन

शशत्रिवृत्ततमसः सदनुग्रहाय ।

आदौ गृहीतमवतारशतैकबीजं

यन्नाभिसृष्टमभवनादहमाधिरासम्

नातः परं परमं यद् भवतः स्वरूप-

मानन्दमात्रमविकारमविद्धवर्चः ।

पश्यामि विश्वसृजमेकमविश्वमायं

भूतैर्न्द्रियात्मकमदस्त उपाश्रितोऽस्मि

यद् वा इदं भुवनमङ्गलमङ्गलं यद्

ध्यानात्मनो दर्शितं त उपासकानाम् ।

तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यं

योऽनादृतो निरयभाग्रिसत्त्वसङ्गैः

ये तु त्वदीयचरणाम्बुजकोशगन्धं

जिघ्रन्ति कर्णविचरैः श्रुतिवातनीतम् ।

भक्त्या गृहीतचरणः परया च तेषां

नार्षणि नाथ हृदयाम्बुरुहान् स्वपुंसाम्

तावद् भयं द्रविणगेहसुहृन्निमिजं

शोकः स्पृहा परिभयो विपुलश्च लोभः ।

तावन्ममेत्यसद्व्यग्रह आर्तिमूलं

यावन्न तेऽद्विमभयं प्रवृणीत लोकः

देवेन ते हतपियो भवतः प्रसन्नान्

सर्वाङ्गभोगशमनाद् विमुखैर्न्द्रिया ये ।

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

कुर्वन्ति कामसुखलेशलवाप दीना
लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शशन्

॥ ७ ॥

धुनृदृत्रिधातुभिरिमा मुहुर्यमानाः

शीतोष्णवातवर्षैरितरेतराव ।

कामाग्रिनाऽच्युत रुपा च सुदुर्भरण

संपश्यतो मन उरुक्रम सीदते मे

॥ ८ ॥

यावन् पृथक्त्वमयमात्मन इन्द्रियार्थ

मायाबलं भगवतो जन ईश पश्येत् ।

तावच्च संसृतिरसौ प्रतिसङ्क्रमेत

व्यथाऽपि दुःखनिबहं बहती क्रियापार्था

॥ ९ ॥

अध्याहृतार्थकरणा निशि निःशयाना

नानामनोरथपियः क्षणभग्ननिद्राः ।

देवाद्भुतार्थरचना ऋषयोऽपि देव

युष्मत्प्रसङ्गविमुखा इह संसरन्ति

॥ १० ॥

त्वद्भावयोगपरिभाषितहृत्सरोजा

ये सञ्छुतेक्षितपथा ननु नाथ पुंसाम् ।

यद् यद् धिया त उरुगाथ विभाषयन्ति

तत् तद् वपुः प्रणयसे तदनुग्रहाय

॥ ११ ॥

नात्प्रिप्सीदसि ततोपचितोपचरै-

रारापितः सुरगणैर्हृदि वद्धकामैः ।

यः सर्वभूतदययाऽसदलभ्यैको

नानाजनेष्ववहितः सुहृदन्तरात्मा

॥ १२ ॥

पुंसामतो विविधकर्मभिरध्वराद्यै-

र्दानेन चोद्यतपसा व्रतचर्या च ।

नाराधनं भगवतस्तव सन्निधायो

धर्मोऽर्पितः कर्हिचित् क्रियते न यत्र

॥ १३ ॥

शशन् स्वरूपमहसैव निपीतभेद-
मोहाय बोधधिपणाय नमः परस्मै ।
विश्वोदयस्थितिलयं निमित्तलीला-
रामाय ते नम इदं चक्रमथराय ॥ १४ ॥
यस्यावतारगुणकर्मविदम्बनानि-
नामानि येऽसुविगमे विवशः गृणन्ति ।
ते नैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा
संपान्त्यपावृतमृतं तमजं प्रपद्ये ॥ १५ ॥
यो या अहं च गिरिशश्च विभुः स्वयं च
स्थित्युद्धरणपहेतव आत्ममूलाः ।
भूत्या त्रिषाद् बबूध एक उच्छरोह-
स्तस्मै नमो भगवते भुवनद्रुमाय ॥ १६ ॥
लोको विकर्मनिरतः कुशलं प्रमत्तः
कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्शने स्वे ।
यस्तावदस्य बलथानिह जीविताशां
सद्यश्छिन्नत्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ १७ ॥
यस्माद् विभेम्यहमपि द्विपरार्धपिण्ण-
मध्यासितः सकललोकनमस्कृतं यत् ।
तेषु तपो बहुतपोऽवकृत्समान-
स्तस्मै नमो भगवते विसखाय तुभ्यम् ॥ १८ ॥
तिर्यङ्मनुष्यविवुधादिषु जीवयोनि-
प्यात्मैक्यपाऽत्मकृतसंतुपरीप्सया यः ।
रेमेऽनिरस्तरतिरप्युपलब्धकाष्ट-
स्तस्मै नमो भगवते पुरुषोत्तमाय ॥ १९ ॥
योऽविद्ययानुपहतोऽपि दशार्धवृत्त्या
निद्रामुवाह जडरीकृतलोकपात्रः ।
अन्तर्जनेऽदिकशिपुस्पर्शानुकूलं
भीमोर्मिमालिनि जनस्य सुखं विवृण्वन् ॥ २० ॥
यन्नाभिपद्मभवनादहमासमद्य
लोकत्रयोपकरणो यदनुग्रहेण ।
तस्मै नमस्त उदरस्थभवाय योग-
निद्रावसानविकसन्नल्लिनेक्षणाय ॥ २१ ॥

सोऽयं समस्तजगतां सुहृदेक आत्मा
सत्त्वेन यन्मुदयते भगवान् भगोन ।
तेनैव मे द्वाभानुस्मृशताद् यथाऽहं
सस्यामि पूर्ववदिदं प्रणतप्रियांऽसौ ॥ २२ ॥
एष प्रपन्नवरदो रमयाऽत्मशक्त्या
यद् यत् कारिष्यति गृहीतगुणावतारः ।
तस्मिन् स्वविक्रम इदं सृजतोऽपि चेतो
युञ्जीत कर्मशमलं च यथा विजह्याम् ॥ २३ ॥
नाभिहृदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुंसो
विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तः ।
रूपं विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे
या रीतिपीष्ट निगमस्य गिरां विसर्गः ॥ २४ ॥
सोऽसावदभ्रकरुणो भगवान् विवृद्ध-
प्रेमस्मितेन नयनानुकुलं विजृम्भन् ।
ऽन्याय विधविजयाय मनोविषादं
माध्या गिराऽपनयतान् पुरुषः पुराणः ॥ २५ ॥
मैत्रेय उवाच-
स्वसम्भवं निशाम्यैवं तपोविद्यासमाधिभिः ।
यावन्मनोवचः स्तुत्वा विरराम स सिन्नवन् ॥ २६ ॥
अथाछिन्तमानश्च ब्रह्मणो मधुसूदनः ।
विषण्णचेतसस्तेन कल्पन्यनिकराम्भसा ॥ २७ ॥
लोकसंस्थानविज्ञान आत्मनः परिलिखितः ।
तमाहागाधया वाचा कश्मलं शमयन्निच ॥ २८ ॥
भगवान् उवाच-
मा वेदगर्भं गास्तन्त्रीं सर्गं उपमयावह ।
तन्मया चोदितं ह्यग्रे यन्मां प्रार्थयते भवान् ॥ २९ ॥
भूयश्च तप आतिष्ठ विद्यां चैव मदाश्रयाम् ।
ताभ्यामन्तर्हि ब्रह्मन् लोकान् द्रव्यस्थपावृतान् ॥ ३० ॥
तत आत्मनि योगेन भक्तियुक्तः समाहितः ।
द्रष्टाऽसि मां ततं ब्रह्मन् मयि लोकोऽस्त्वमात्मनि ॥ ३१ ॥
यदा तु सर्वभूतेषु दारुण्यग्निमिव स्थितम् ।
प्रतिचक्षीत मां लोको जह्यान् तर्हीव कश्मलम् ॥ ३२ ॥

यदा रहितमात्मानं भूतेन्द्रियगुणाश्रयैः ।
स्वरूपेण मयोपेतं पश्यन् स्वाराज्यमृच्छति ॥ ३३ ॥
नानाकर्मविषाकेन प्रजा बह्वीः सिसृक्षतः ।
नात्मावसीदत्यस्मिन्ने वर्षीयान् मदनुग्रहः ॥ ३४ ॥
ऋषिमायं न वध्नाति पापीयांस्त्वां रजोगुणः ।
यन्मनो मयि निर्वद्धं प्रजाः संसृजतोऽपि ते ॥ ३५ ॥
ज्ञातोऽहं भवता त्वय दुर्विज्ञेपोऽपि देहिनाम् ।
यन्मां त्वं मन्यसे युक्तं भूतेन्द्रियगुणात्मभिः ॥ ३६ ॥
नुभ्यं मद्विचिकित्सायामात्मा मे दर्शितो बहिः ।
नालेन सलिले मूलं पुष्करस्य विचिन्वतः ॥ ३७ ॥
यद्वर्क्यं मम स्तोत्रं मत्कल्पाभ्युदयाक्षितम् ।
यद् वा तपसि निष्ठा च स एष मदनुग्रहः ॥ ३८ ॥
प्रीतोऽहमस्तु भद्रं ते लोकानां विजयेच्छया ।
यदस्तीपीद् गुणमयं निर्गुणं माऽनुवर्णयन् ॥ ३९ ॥

य एतेन पुमान् नित्यं स्तुत्या स्तोत्रेण मां भजेत् ।
तस्याहं सम्प्रसीदयं सर्वकामवशेश्वरः ॥ ४० ॥
पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगैः समाधिना ।
राज्यं निःश्रेयसां पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वयिन्मतम् ॥ ४१ ॥
अहमात्मात्मनां धातः प्रेष्टः सन् प्रेषसामपि ।
अतो मयि रतिं कुर्याद् देहादिर्यत्कृते प्रियः ॥ ४२ ॥
सर्ववेदमयेनेमा आत्मनाऽऽत्मात्मयोगिना ।
प्रजाः सृज यथापूर्वं याश्च मय्यनुशरते ॥ ४३ ॥
क्षेत्रेय उवाच—
तस्मा एवं जगत्स्रष्टा प्रधानपुरुषेश्वरः ।
व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्जनाभस्तिरोदधे ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

विदुर उवाच—
अन्तर्हिते भगवति ब्रह्मा लोकपितामहः ।
प्रजाः ससर्ज कतिधा दैहिकीर्मानसीर्बिभुः ॥ १ ॥
ये च मे भगवन् पृष्टास्तच्चर्य्यर्था बहुवित्तम ।
तान् यदस्यानुपूर्व्येण छिन्धिः नः सर्वसंशयान् ॥ २ ॥
शुक उवाच—
एवं सञ्चोदितस्तेन क्षत्रा कौपारयो मुनिः ।
प्रीतः प्रत्याह तान् प्रभान् हृदिस्थानध्व भागव ॥ ३ ॥
भैरव उवाच—
विरिधोऽपि तथा चक्रं दिव्यं वर्षशतं तपः ।
आत्मन्यात्मानमावेशय यथाऽहं भगवानजः ॥ ४ ॥
तद् विलोक्याच्चसंभूतां वायुना यदधिष्ठितम् ।
पद्मम्भश्च तत्कालकृतवीर्येण कम्पितम् ॥ ५ ॥
तपसा ह्येवमानेन वियया चात्मसंस्थया ।
विवृद्धविज्ञानवलां न्यपाद् वायुं सहाभसा ॥ ६ ॥

तद् विलोक्य वियद्वयापि पुष्करं यदधिष्ठितः ।
अनेन लोकान् प्राण्नीनान् कल्पितास्मीत्यचिन्तयत् ॥ ७ ॥
पद्मकोशं तदाविषय भगवान् कर्मचोदितः ।
एकं व्यभाह्रीदुरुषा त्रिधा भाव्य द्विसप्तधा ॥ ८ ॥
एतावान् जीवलोकस्य संस्थाभेदः समासतः ।
धर्मस्य ह्यनिमित्तस्य विषाकः परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥
विदुर उवाच—
यदात्थं बहुरूपस्य हररज्जुतकर्मणः ।
कालाख्यं लक्षणं ब्रह्मन् यथा वर्णय नः प्रभो ॥ १० ॥
भैरव उवाच—
गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ।
पुरुषस्तदुपादानमात्मानं लीलयाऽसृजत् ॥ ११ ॥
विधं धे ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया ।
ईश्वरेण परिच्छिन्नं कालेनाय्यक्तमूर्तिना ॥ १२ ॥
यथेदानीं तथा चाग्रे पश्चादप्येतदीशम् ।
सर्गो नवविधस्तस्य प्राकृतो धैकृतश्च यः ॥ १३ ॥

कालद्रव्यगुणैरस्य त्रिविधः प्रतिसङ्ग्रहः ।
 आयस्तु महतः सर्गो गुणविषयमात्मनः ॥ १४ ॥
 द्वितीयस्त्यहमस्तत्र द्रव्यज्ञानक्रियादयः ।
 भूतसर्गस्तृतीयस्तु तन्मात्रद्रव्यशक्तिमान् ॥ १५ ॥
 चतुर्थं ऐन्द्रियः सर्गो यस्तु ज्ञानक्रियान्तकः ।
 वैकारिकां देवसर्गः पथमो ऽन्यथं मनः ॥ १६ ॥
 पृथस्तु तमसः सर्गो यस्त्यवुद्धिकृतः प्रभोः ।
 पट्टिमे प्राकृताः सर्गा वैकृतानपि मे भृशु ॥ १७ ॥
 रजोभाजो भगवतो लीलेयं हरिमेधसः ।
 सप्तमो मुख्यसर्गस्तु पट्टविषयस्त्युपां च यः ॥ १८ ॥
 वनस्पत्योपधिलता त्वक्सारो वीरुधो द्रुमाः ।
 उन्मोतस्तमःप्राया अन्तःस्पर्शां विशोषिणः ॥ १९ ॥
 तिरधामहमः सर्गः सोऽष्टाविंशद्विधो मतः ।
 अविदो भूतमसो ग्राणज्ञा हृदि(य)वेदिनः ॥ २० ॥
 गीरजो महिषः कृष्णः सूकरो गवयो रुरुः ।
 द्विशफाः पशवश्चेमे अचिरुश्च सतम ॥ २१ ॥
 खरोऽथोऽश्वतरा गीरः शरभश्चमरी तथा ।
 एते वैकशफाः क्षत्तः भुशु पञ्चनखान् पशून् ॥ २२ ॥
 श्वा सुगालो वृको व्याघ्रो मार्जारः शशश्चान्यकी ।
 सिंहः कपिर्गजः कूर्मो गोधा च मकरादयः ॥ २३ ॥

कष्टगृध्रवक्रपेना भासवदूर्वर्हिणः ।
 हंससारसचक्राहकाकोनूकादयः स्वगाः ॥ २४ ॥
 अर्वाकृश्रोतस्तु नवमः क्षत्तोरकविधो नृणाम् ।
 रजोऽधिकाः कर्मपरा दुःखे च सुखमानिनः ॥ २५ ॥
 वैकृतस्य एषेते देवसर्गश्च सप्तमः ।
 वैकारिकश्च यः प्रोक्तः कीमारस्तु भव्यात्मकः ॥ २६ ॥
 देवसर्गश्चाष्टविधो विनुधाः पितरोऽसुराः ।
 गन्धर्वांसरसः सिद्धा यक्षरक्षांसि चारणाः ॥ २७ ॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च विद्याघ्रा किन्नरादयः ।
 दशीते विदुरालयताः सर्गास्ते विश्वसुकृताः ॥ २८ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि वंशान् मन्वतराणि च ।
 एवं रजःभुतः स्रष्टा कल्पादिव्यात्मभूर्हरिः ।
 सृजत्यमोघसङ्कल्प आत्मीयाऽत्मानमात्मना ॥ २९ ॥
 गुणव्यत्यय एतस्मिन् मायावत्त्वादधीशितुः ।
 न पीर्वापर्यमिच्छन्ति नपां भ्राम्यन्ममेर्यथा ॥ ३० ॥
 देवासुरादयः क्षत्तः कल्पेऽस्मिन् ये प्रकीर्तिताः ।
 त एव नामरूपाभ्यामासन् मन्वन्तरान्तरे ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच—
 चरमस्तु विशेषाणामनेकासंयुतः सदा ।
 परमाणुः स विज्ञेयो नृणामेवमग्रमो यतः ॥ १ ॥
 सत एव पदार्थस्य स्वरूपावस्थितस्य यत् ।
 केवल्यं परममहानविशेषो निरन्तरः ॥ २ ॥
 एवं कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्मे स्थौल्ये च सप्तमः ।
 संस्थानभुक्त्या भगवानव्यक्तोऽव्यक्तभुक् विभुः ॥ ३ ॥
 स कालः परमाणुर्वै यो भुङ्क्ते परमाणुताम् ।
 सतोऽविशेषभुक् यस्तु स कालः परमो महान् ॥ ४ ॥

अणुर्द्वौ परमाणुं स्यात् त्रसरेणुतयः स्मृतः ।
 जानाकारग्रम्यवगतः सप्तमणुपतन्नाम् ॥ ५ ॥
 त्रसरेणुत्रिकं भुङ्क्ते यः कालः सा त्रुटिः स्मृता ।
 तन्निभागस्तु वेधः स्यात् तैस्त्रिभिस्तु लवः स्मृतः ॥ ६ ॥
 निमेषस्तित्तो ज्ञेय आह्वानास्ते त्रयः क्षणः ।
 क्षणान् पथ विदुः काष्ठां लघु ता दश पथ च ॥ ७ ॥
 लघूनि वै समाह्वाना दश पथ च नाडिका ।
 ते द्वे मुहूर्तं प्रहरः पञ्च यामः सप्त वा नृणाम् ॥ ८ ॥
 द्वादशार्धपलान्मानं चतुर्भिश्चतुरह्वरैः ।
 स्वर्णमापेः कृतच्छिद्रं यावत् प्रमज्जनं पिवेत् ॥ ९ ॥

यामाश्रत्वारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पञ्चदशाहानि शुक्रः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुच्चये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वौ तावतुः षडयनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्रादुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संबत्सरशतं नृणां परमायुर्निरूपितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संबत्सरावसानेन पर्येत्यनिमिषो विभुः ॥ १३ ॥
 संबत्सरः परिवत्सर इडावत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैश्च प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोऽप्युसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयी क्रतुभिर्वितन्वं-
 स्तस्मी बलिं हरत वत्सरपञ्चकाय ॥ १५ ॥
 विदुर उवाच—
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परेषां गतिमाचक्ष्व ये स्युः कल्पाद् बहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विश्वं विचक्षते धीरा योगराज्ञेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
 दिव्यैर्द्वादशाहस्रैः सावधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे धैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 त्रयोऽंशयोगन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवादुर्युगं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पाण्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स ण्वात्येभ्यधर्मेण व्यति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्याद् युगसाहस्रं वहिराब्रह्मणो दिनम् ।
 तावन्त्येव निशा तात यन्निर्मालति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मन्तुं भुञ्जन्तुर्दश ॥ २३ ॥

स्वं स्वं कालं मनुर्भुङ्क्ते साधिका होकसप्ततिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्द्वयया ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति चैते युगपत् सुरेसाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देवन्दिनः सर्गो ब्राह्मसैलोक्यवर्तनः ।
 त्रिर्हनुषितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रत् सत्त्वं स्वमूर्तिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपीरुपः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रामुषादाय प्रतिस्वरुद्धविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुबिलीयन्ते लोका भूरादयस्त्रयः ।
 निशापामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्घर्षणाग्निना ।
 यान्त्यूप्यमा महर्लोकान्नवं कम्बादयोऽर्दिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सद्यः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 ग्ल्हावयन्त्युत्कटाटोपचण्डबातेरितोमयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलितार्धः स्तूयमानो जनार्णवः ॥ ३१ ॥
 एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः परार्धोऽपक्रान्तो ह्यपरार्धोऽयं वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादी परार्धस्य ब्राह्मो नाम महान्भूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाद्ममभिचक्षते ।
 यद्भूतेनाभिसरस आसीद्भोक्तरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूक्तरो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपरार्धोऽस्य निमेष उपचर्यते ।
 अव्याकृतस्यानन्तस्य त्वनादेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिविपरार्धान्त ईरितः ।
 नैवेद्ये स प्रभुर्भुङ्क्ते ईश्वरो धाममानिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारिः पांडुरीयुक्तो विंशपादिभिरावृतः ।
अण्डकांशो बहिर्यः पञ्चाशत्कोटिविस्तृतः
दशोत्तरार्धिकयंत्र प्रविष्टः परमाणुबन्तः ।
लक्ष्यतेऽन्तर्गताधान्ये कोटिशो ह्यण्डराशयः

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

यमादुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।

विष्णोर्धाम परं साक्षात् पुरुषस्य महात्मनः ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच—

इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।

महिमा वेदगर्भोऽथ यदस्त्रार्थविजयो मे ॥ १ ॥

ससर्जाग्रिऽथ तामिस्रमन्धतामिस्रमादिकृत् ।

महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः ॥ २ ॥

दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बहमन्यत ।

भगवज्ज्ञानपूतेन मनसाऽन्यास्ततोऽसृजत् ॥ ३ ॥

सनकं च सनन्दं च सनातनमध्यात्मभूः ।

सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानुध्वरेतसः ॥ ४ ॥

तान् बभ्रापे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।

तन्नेच्छन् मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः ॥ ५ ॥

सोऽवज्ञातः सुतरेचं प्रत्याख्यातानुशासनैः ।

क्रोधं दुर्विषहं जातं निपन्तुमुपचक्रमे ॥ ६ ॥

धिया निगूहमाणोऽपि भ्रुवोर्मध्यान् प्रजापतेः ।

सपोऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः ॥ ७ ॥

स धे कुराद देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।

नामानि कुरु मे पातः स्थानानि च जगद्गुरो ॥ ८ ॥

इति तस्य वचः पादो भगवान् परिपालयन् ।

अभ्यधाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तन् करोमि ते ॥ ९ ॥

यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोऽद्रेग इव बालकः ।

ततस्त्यामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः ॥ १० ॥

हृदिन्द्रियाण्यसुख्यौ वापुर्गिर्जलं मही ।

सूर्यश्चन्द्रस्तपश्चः स्थानान्येकादशीव ते ॥ ११ ॥

मन्युर्मनुर्महानासो महाच्छिव क्रतुध्वजः ।

मरुतो भयः कालो वामदेवो धृतव्रतः ॥ १२ ॥

धीर्बुध्निरसहो मा च निबुध्नः सर्षितिलाम्बिका ।

इरावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते स्त्रियः ॥ १३ ॥

गृहाणैतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।

आभिः सृज प्रजा बह्वीः प्रजानामसि यत् पतिः ॥ १४ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।

सत्त्वाकृतिः स्वभावेन ससर्जात्मसमाः प्रजाः ॥ १५ ॥

रुद्राणां रुद्रमुष्टानां समन्ताद् ग्रसतां जगत् ।

निशाम्यासंख्यशो यूपान् प्रजापतिरसाहृत ॥ १६ ॥

अनं प्रजाभिः सुष्टाभिरादशीभिः सुरोत्तम ।

मया सह दहन्तीभिर्दिशश्चुर्षिर्कल्मषैः ॥ १७ ॥

तप आनिष्ट भद्रं ते सर्वभूतसुखावहम् ।

तपसैव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥

तपसैव परंन्योतिर्भगवन्ममोक्षजम् ।

सर्वभूतगुहावासमञ्जसा बिन्दते पुमान् ॥ १९ ॥

मंत्रेय उवाच—

एवमात्मभुवाऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।

वादमित्यमुमामन्य विश्वे तपसे वनम् ॥ २० ॥

अथाभिधायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजज्ञिरे ।

भगवच्छक्तिपुत्रास्य लोकसन्तानदेतवः ॥ २१ ॥

मरीचिरज्याहिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः ॥ २२ ॥

उत्सह्नात्नारदो जज्ञे दक्षोऽहुष्टान् स्वयम्भुवः ।

प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्यपि कान् क्रतुः ॥ २३ ॥

पुलहो नाभिर्भो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयो कपिः ।

अद्विषा मुखतोऽक्षोऽत्रिर्मरीचिर्मनसोऽभवत् ॥ २४ ॥

यामाश्रन्त्यारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पक्षदशाहानि शुरुः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुज्ज्ये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वी तावतुः पडयनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्रादुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संवत्सराशतं नृणां परमापुर्निरूपितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्क्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संवत्सरावसानेन पर्यन्तनिमिषो विभुः ॥ १३ ॥
 संवत्सरः परिवत्सर इषावत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो यत्सरश्च विदुरेवं प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोऽप्युसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयी क्रतुभिर्वितन्व-
 स्तस्मै बलिं हरत यत्सरपञ्चकाय ॥ १५ ॥
 विदूर उवाच-
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परेषां गतिमाचक्ष्य ये स्युः कल्पाद् बहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विद्यं विचक्षते धीरा योगराद्वेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्रेणि चतुर्गुणम् ।
 दिव्यैर्द्वादशासाहस्रैः सायधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 सन्धांशयोरन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवाहुर्गुणं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पान्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स एषान्येष्वधर्मेण व्यति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्याद् युगसादृशं बहिराब्रह्मणो दिनम् ।
 तावत्येव निशा तात यन्निर्मीलति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मनुन् भुङ्क्ष्वथर्दश ॥ २३ ॥

स्यं स्यं कालं मनुर्भुङ्क्ते साधिका होकसप्ततिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्द्वयं ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति चैते युगपत् सुरेशाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देवन्दिनः सर्गो ब्राह्मखेलोऽप्यवर्तनः ।
 तिर्यङ्मृषितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रत् सत्त्वं स्वभूतिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपीरुपः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रामुपादाय प्रतिसंरुद्धविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूर्णो दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुविलीयन्ते लोका भूरादपत्ययः ।
 निशापामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्घर्षणाग्निना ।
 यान्त्यूपमया महर्लोकान्नं ऋभ्यादयोऽदिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सयः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 ज्वालयन्त्युत्कटाटोपचण्डवातेरितोर्मयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलितः स्न्यमानो जनलयैः ॥ ३१ ॥
 एवंविधेरहोरात्रेः कालगत्योपलक्षिते ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमापुर्ण्यः शतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः पार्षोऽपक्रान्तो ह्यपार्षोऽयं वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादौ परार्धस्य ब्राह्मो नाम महान्भूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाद्ममभिचक्षते ।
 यद्धरेर्नाभिरस आसील्लोकसरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूकरो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपार्षाख्यो निमेष उपचर्यते ।
 अव्याकृतस्यानन्तस्य ह्यनादेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिविपरार्थान् ईरितः ।
 नैवेष्टे स प्रभूर्भूष इथरो धाममानिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारीः पांडशीर्षुक्तो विशेषादिभिरावृतः ।
अण्डकोशो बहिर्यं पथाशान्तोऽटिबिस्मृतः
दशोत्तरार्थिकैर्यत्र प्रविष्टः परमाणुवत् ।
लक्ष्यतेऽन्तर्गतत्वात् कोटिशो हण्डराशयः

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

यमाहुरधरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।

विष्णोर्धाम परं साक्षान् पुरुषस्य महात्मनः ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच—

इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।

महिमा वेदगर्भोऽथ यदग्राधीश्विबोध मे

ससर्गाग्रेऽथ तामिस्रमन्थतामिस्रमादिकृत् ।

महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः

दृष्ट्वा पापीयर्सीं सृष्टिं नात्मानं बहमन्यत ।

भगवद्ध्यानपूर्तेन मनसाऽन्यास्ततोऽसृजत्

सनकं च सनन्दं च सनातनमथात्मभूः ।

सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानुध्वैरतसः

तान् यभापे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।

तन्मैच्छन् मोक्षधर्माणो यासुदेवपरायणाः

सोऽवज्ञातः सुतेरथ प्रत्याख्यातानुशासनैः ।

क्रोधं दुर्विपहं जातं नियन्तुमुपचक्रमे

धिषा निगृह्यमाणोऽपि भूवोर्मध्यान् प्रजापतेः ।

सर्पोऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः

स वै रुदो देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।

नामानि कुरु मे धातः स्थानानि च जगद्गुरो

इति तस्य वचः पात्रो भगवान् परिषानयन् ।

अभ्यधाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तन् करोमि ते

यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोऽरेग इव बालकः ।

ततस्त्वामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः

हृदिन्द्रियाण्युख्यौम वापुर्गिरिर्नमो मही ।

स्यंधन्द्रस्तपर्थः स्थानान्येकादशैव ते

मन्युर्मनुर्महानासो महाच्छिव कतध्वजः ।

मरुता भवः कालो वामदेवो धृतव्रतः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

धीवृत्तिरसहो मा च निपुत् सपिरिलाग्निका ।

इरावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते श्वियः ॥ १३ ॥

गृहाणेतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।

आभिः सृज प्रजा बहीः प्रजानामसि यत् पतिः ॥ १४ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।

सत्त्वाकृतिः स्वभावेन ससर्गात्मसमाः प्रजाः ॥ १५ ॥

रुद्राणां रुद्रसृष्टानां समन्ताद् प्रसतां जगत् ।

निशाम्यासंख्यशो यथान् प्रजापतिराज्ञत ॥ १६ ॥

अनं प्रजाभिः सृष्टाभिरिदृशीभिः सुरोत्तम ।

मया सह दहन्तीभिर्दिशश्चुर्धुरिक्तवर्णैः ॥ १७ ॥

तप आनिष्ट भद्रं ते सर्वभूतसुखायहम् ।

तपसंव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥

तपसंव परंन्योतिर्भगवन्तमपोक्षजम् ।

सर्वभूतगुहावासमभ्रता बिन्दते पुमान् ॥ १९ ॥

मंत्रेय उवाच—

एवमात्मभुवाऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।

वाटमित्यमुमामन्य विवेश तपसे वनम् ॥ २० ॥

अधाधिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजङ्गिरे ।

भगवच्छक्तिपुक्तस्य लोकसन्तानहेतवः ॥ २१ ॥

मरीचिरज्यद्विरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नादः ॥ २२ ॥

उत्सङ्गान्नादो जज्ञे दक्षोऽद्रुष्टान् स्वयम्भुवः ।

प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्वचि करात् क्रतुः ॥ २३ ॥

पुलहो नाभितो जज्ञे पुलस्त्यः कण्यो कपिः ।

अद्रिः मुस्ततोऽश्णोऽकिर्मरीविर्मनसोऽभवत् ॥ २४ ॥

धर्मः स्तनाद् दक्षिणतो यत्र नारायणः स्वयम् ।
 अधर्मः पृथो यस्मान्मृत्युलोकप्रवहः ॥ २५ ॥
 हृदि कामो भुवोः क्रोधो लोभश्चाधरदच्छदात् ।
 आस्याद् वाक् सिन्धवो मेढ्राभिकर्कतिः पायोरपाश्रयः ॥ २६ ॥
 छायायाः कर्दमो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः ।
 मनसो देहतथेदं जज्ञे विश्वकृतो जगत् ॥ २७ ॥
 वाचं दुहितरं तन्वीं स्वयम्भूर्हरीत मनः ।
 अकामां चक्रमे क्षतः सकाम इति नः श्रुतम् ॥ २८ ॥
 तमधर्मे कृतमतिं विलोक्य पितरं सुताः ।
 मरीचिमुल्या मुनयो विस्रम्भात् प्रत्यपेधयन् ॥ २९ ॥
 नैतत् पूर्वं कृतं त्वय न करिष्यन्ति येऽपरे ।
 यः स्वां दुहितरं गच्छेदनिगूढाङ्गं प्रभुः ॥ ३० ॥
 तेजीयसामपि होतत्र सुश्लोक्यं जगद्गुरो ।
 यदवृत्तमनुतिष्ठन् धै लोकः क्षेमाय कल्पते ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते य इदं स्वेन रोचिषा ।
 आत्मस्य व्यञ्जयामास स धर्मं पातुमर्हति ॥ ३२ ॥
 स इत्थं गूणतः पुत्रान् पुरो हृष्टा प्रजापतीन् ।
 प्रजापतिपतिस्तन्वीं तत्याज व्रीडितस्तदा ॥ ३३ ॥
 तां दिशो जगद्गुरोरां नीहारं यद् विदुस्तमः ।
 कदाचिद् ध्यायतः स्रष्टुर्वेदा आसंश्रुतुं सान् ॥ ३४ ॥
 कथं स्रक्ष्याम्यहं लोकान् समवेतान् यथा पुरा ।
 चातुर्होत्रं कर्मतन्त्रमुपवेदनयैः सह ।
 धर्मस्य पादाश्चत्वारस्तथैवाभ्रमवृत्तयः ॥ ३५ ॥
 विदुर उवाच—
 स धै विधसृजामीशो वेदादीन् मुखतोऽसृजत् ।
 यद् यद् येनासृजद् देवस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ ३६ ॥
 मंत्रेय उवाच—
 ऋग्यजुःसामाधर्याख्यान् वेदान् पूर्वादिभिर्मुखैः ।
 शस्त्रमित्र्यां स्तुतिस्तोमं प्रापश्चित्तं व्यधात् क्रमात् ॥ ३७ ॥
 आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः ।
 स्थापत्य चासृजद् वेदं क्रमाद् पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ ३८ ॥

इतिहासपुराणं च पश्चमं वेदमीश्वरः ।
 सर्वेभ्य एव बब्रुवेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥
 षोडशपुक्थौ पूर्ववक्त्रात् पुरीष्याग्रिष्टुतावध ।
 आसोर्षामातिरात्री च राजपेयं सगोसवम् ॥ ४० ॥
 तपः शीघ्रं दया सत्यं धर्मस्येति पदानि च ।
 आश्रमांश्च यथासंख्यमसृजत् सह वृत्तिभिः ॥ ४१ ॥
 सावित्रं प्राजापत्यं च ब्राह्मं चाथ बृहत् तथा ।
 वार्ताऽसथयशालीनं शिलोच्छ इति धै गृहे ॥ ४२ ॥
 वैखानसा वालस्त्रिन्योदम्बराः केनपा वने ।
 न्यासे कुटीचकः पूर्वं बहूदो हंसनिक्रियौ ॥ ४३ ॥
 आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्तथैव च ।
 एवं व्याहृतयश्चासन् प्रणवेनास्पदं गताः ॥ ४४ ॥
 तस्योष्णिगासील्लोमभ्यो गायत्री च त्वचो विभोः ।
 त्रिष्टुप् मांसात् सुतोऽनुष्टुप् जगत्पस्त्रः प्रजापतेः ।
 मज्जायाः षड्किरुप्यन्ना बृहती प्राणतोऽभवत् ॥ ४५ ॥
 स्पर्शास्तस्याभवन् जीवात् स्यरो देह उदाहृतः ।
 ऊष्माण इन्द्रियाण्यादुरन्तस्था बलमात्मनः ॥ ४६ ॥
 स्वराः सप्त विहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः ।
 शब्दब्रह्मात्मनस्तात व्यक्ताव्यक्तात्मनः प्रभोः ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मानुभावविततो नानाशक्त्युपबृंहितः ।
 ततोऽपरामुपादाय स सर्गाय मनो दधे ॥ ४८ ॥
 ऋषीणां भूरिवीर्याणामपि सर्गमवित्सृजत् ।
 ज्ञात्वा तद् हृदये भूयश्चित्तयामास कौरव ॥ ४९ ॥
 अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतस्यापि नित्यदा ।
 न ह्येधन्ते प्रजा नूनं देवमत्र विधातकम् ॥ ५० ॥
 एवं युक्तिमतस्तस्य देवं चावेक्षतस्तदा ।
 कस्य रूपमभूद् द्वेधा यत् कायमभिक्षते ॥ ५१ ॥
 ताभ्यां रूपविभागाभ्यां मिथुनं समपद्यत ।
 यस्तु तत्र पुमान् सोऽभून्मनुः स्वायम्भुवः स्वराट् ॥ ५२ ॥
 स्त्रीर्याऽऽसीच्छतरूपाख्या महिष्यस्य महात्मनः ।
 तदा मिथुनधर्मेण प्रजा एषां वभूविरै ॥ ५३ ॥

स चापि शतरूपायां पश्चात्पत्यान्वजीवनम् ।
प्रियव्रततोत्तानपादी तिस्रः कन्याश्च भारत

॥ ५४ ॥

आकृतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति सत्तम ।

आकृतिं रुचये प्रादान् कर्दमाय तु मध्यमाम् ।

दक्षायादात् प्रसूतिं च यत आर्पितं जगत्

॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

शुक उवाच-

निशम्य वाचं यदतो मुनेः पुण्यतमां नृप ।

भूयः पप्रच्छ कौरव्यां यासुदेवकथादतः

॥ १ ॥

विदुर उवाच-

स वै स्वायम्भुवः सम्राट् प्रियः पुत्रः स्वयम्भुवः ।

प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने

॥ २ ॥

चरितं तस्य राजर्षेरादिराजस्य सत्तम ।

ब्रूहि मे श्रद्धानाय विष्वक्सेनाश्रयो ह्यसौ

॥ ३ ॥

श्रुतस्य पुंसः सुचिरश्रमस्य

नन्वञ्जसा सूरिभिरीडितोऽर्थः ।

यत् तद् गुणानुश्रवणं मुकुन्द-

पादारविन्दं हृदयेषु येषाम्

॥ ४ ॥

शुक उवाच-

इति ब्रुवाणं विदुरं विनीतं

सहस्रशीर्ष्णाश्ररणोपधानम् ।

प्रहृष्टरोमा भगवन्कथायां

प्रणीयमानो मुनिरभ्यचष्ट

॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच-

यदा स्वभार्यया साकं जातः स्वायम्भुवो मनुः ।

प्राञ्जलिः प्रणतश्चेदं वेदगर्भमभाषत

॥ ६ ॥

त्यमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद् वृत्तिदः पिता ।

अथापि नः प्रजानां ते शुश्रूषा केन वा भवेत्

॥ ७ ॥

तद् विधेहि नमस्तुभ्यं कर्मविज्यात्मशक्तिषु ।

यत् कृत्वेह यशो विष्वगमुत्र च भवेद् गतिः

॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच-

प्रीतस्तुभ्यमहं तात स्वस्ति स्याद् वां शिनीश्वर ।

यन्निर्वर्त्तकीकेन हृदा शाधि मेत्यात्मनाऽर्पितम्

॥ ९ ॥

एतावत्यात्मजैरेवं कार्याऽथापचितिर्गुरी ।

शक्त्याऽग्रमतैर्गृह्येत शासनं गतमत्सरेः

॥ १० ॥

स त्वमस्यामपत्यानि सदृशान्यात्मनो गुणैः ।

उत्पाय शाधि धर्मेण गां यज्ञैः पुरुषं यज

॥ ११ ॥

परं शुश्रूषणं मत्तं स्यात् प्रजारक्षया नृप ।

भगवांस्ते प्रजाभर्तुर्हृषीकेशोऽनुनुप्यति

॥ १२ ॥

येषां न तुष्टो भगवान् यज्ञनिष्ठो जनार्दनः ।

तेषां श्रमोऽप्यह्यपार्थाय यदात्मा नादतः स्वयम्

॥ १३ ॥

मनुकवाच-

आदेशोऽहं भगवतो वर्तयाम्यरिसूदन ।

स्थानं त्विहानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो

॥ १४ ॥

यदोकः सर्वसत्त्वानां मही मग्ना महाम्भसि ।

अस्या उद्धरणे यतो देव देव्या विधीयताम्

॥ १५ ॥

मैत्रेय उवाच-

परमेष्ठी त्वयां मध्ये तथा सत्तामवेक्ष्य गाम् ।

कपमेनां समुन्नेप्य इति दध्यौ पिपा चिरम्

॥ १६ ॥

पीतं मया जतं सर्वं पृथिवी च निवेशिता ।

तथापि किमिदं साय ज्ञान्यते पुनरमुभिः

॥ १७ ॥

प्रजा देवासुरपितृमनुष्यपशुपक्षिणः ।

सरीसृपान् नगान् नागान् भूतान्युचावचानि च

॥ १८ ॥

सृजतो मे शितिर्वाभिं ज्ञायमाना लयं गता ।

अथात्र किमनुष्ठेयमस्माभिः सर्गयोजितैः

॥ १९ ॥

यस्याहं हृदयादासं स ईशो विदधातु मे ।

इत्यभिध्यापतो नासाविवरान् सहसाऽनघ ।

बराहतोको निरगादङ्गुष्परिमाणतः

॥ २० ॥

(सामराश्रोक्तस्य उतरार्धः कृष्णसंशोधनमन्दिरेण मुद्रापिते भागवते नास्ति ।
परं श्रीराघवेन्दुनन्दनसत्तमिः नागनिद्रपत्नी संस्था मुद्रपिते राघवे ।)

तस्याभिपदयतः स्वस्थः क्षणेन किल भारत ।
 गजमात्रः प्रववृषे तदद्भुतमभून्महत् ॥ २१ ॥
 मरीचिमुख्यैर्विधैश्च कुमारेर्मनुना सह ।
 दृष्ट्वा तत् सीकरं रूपं तर्कयामास चित्रपा ॥ २२ ॥
 किमेतत् सीकरव्याजं सत्त्वं दिव्यमवस्थितम् ।
 अहो बताश्चर्मिदं नासाया मे विनिःसृतम् ॥ २३ ॥
 दृष्टोऽद्भुतशिरोमात्रः क्षणाद् गण्ड(शिलासमः)शिलोपमः ।
 अपिस्त्विद् भगवानेष यज्ञो मे खेदयन्मनः ॥ २४ ॥
 इति मीमांसतस्तस्य ब्रह्मणः सह मनुभिः ।
 भगवान् यज्ञपुरुषो जगज्जिगेन्द्रसत्तिभः ॥ २५ ॥
 ब्रह्माणं हर्षयामास हरिस्तांश्च द्विजोत्तमान् ॥
 स्वगर्जितेन कुकुभः प्रतिस्वनयता विदुः ॥ २६ ॥
 निशम्य तद् घर्षरितं स्वखेद-
 क्षयिष्णु मायामयसूकरस्य ।
 जनस्तपः सत्यनिवासिनस्ते
 त्रिभिः पवित्रैर्मुनयोऽगृणन् स्म ॥ २७ ॥
 तेषां सतां वेदवितानमूर्तिं
 ब्रह्मावधार्यात्मगुणानुवादम् ।
 ननर्द भूयो विबुधोदयाय
 गजेन्द्रलीलो जलमाविशेश ॥ २८ ॥
 उन्मिषत्वालः खचरः कठोर-
 सटा विधुन्वन् खररोमशात्वक् ।
 खुराहताश्चः सितशृङ्ग ईशा-
 ज्योतिर्विभासो भगवान् महीध्रः ॥ २९ ॥
 प्राणेः पृथ्व्याः पदवीं विजिघ्रन्
 क्रोडापदेशः स्वयमध्वराद्गः ।
 कालदंष्ट्रोऽप्यकरालदग्ध्या-
 मुदीक्ष्य ध्रिपान् गृणतोऽविशत् कम् ॥ ३० ॥
 स यद्रक्तदाहनिपातश्रेण-
 विगीर्णकुक्षिः स्तनयन्नुदन्वान् ।
 उत्सृष्टदीर्घोर्मिकङ्गविराट्-
 श्चक्रोऽग यज्ञेश्वर पाहि मेति ॥ ३१ ॥

सुरैः धुष्टैर्दरयन्तदाप
 उत्पारवारं त्रिवरू रसायाम् ।
 ददर्श गां तत्र सुषुप्सुरग्रे
 यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत् ॥ ३२ ॥
 स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य महीं विलग्रां
 स उन्मिषतः संरुद्धे रसायाः ।
 तत्रापि देत्यं गदयाऽऽपतन्तं
 सुनाभसन्दीपिततीव्रमन्युः ॥ ३३ ॥
 जपान् कन्यानमसत्प्रविक्रमः
 सलीलयेधं मृगराडिवाम्भसि ।
 तद्रक्तपद्माङ्किततुण्डगण्डो
 यथा गजेन्द्रो जगतीं विभिन्दन् ॥ ३४ ॥
 तमालनीलं सितदन्तकोट्या
 क्षमामुक्षिपन्तं गजलीलयाऽङ्ग ।
 प्रज्ञाय बद्धाञ्जलयोऽनुवाकै-
 र्विरीश्रमुख्या उपतस्थुरीशाम् ॥ ३५ ॥
 देवा ऊचुः-
 जितं जितं तेऽजितं लोकभावन
 त्रयीतनुं स्वां परिधुन्वते नमः ।
 यज्ञोमगतैषु नितित्वुर्व्यवस्तस्मै
 नमः कारणसूकराय ते ॥ ३६ ॥
 रूपं तथैतन्ननु दुष्कृतात्मनां
 दुर्दर्शनं देव यदध्वरात्मकम् ।
 छन्दांसि यस्य त्वचि बहिरोम-
 स्वान्यं हसि त्वङ्निषु चानुहोत्रम् ॥ ३७ ॥
 सुक् तुण्ड आसीत् सुख ईश नासपो-
 रिडोदरे चमसः कर्णरन्ध्रे ।
 प्राशित्रमास्ये रसने ग्रहास्तु
 यच्चर्यणं ते भगवन्नग्निहोत्रम् ॥ ३८ ॥
 दीक्षात्मजन्मोपसदः शिरोध-
 स्त्वं प्रावणीयोदनीयदंष्ट्रः ।
 जिह्वा प्रवर्ग्यस्तव शीर्षणं क्रतोः
 राभ्यावसध्या चित्तपोऽसवो हि ते ॥ ३९ ॥

सोमस्तु रेतः सवनान्यवस्थितिः
संस्थाविभेदास्तव देहातयः ।
सत्राणि सर्वाणि शरीरसन्धि-
स्त्वं सर्वयज्ञक्रतुरष्टिबन्धनः

॥ ४० ॥

नमो नमस्तेऽखिलमन्त्रदेवता
द्रव्याय सर्वक्रतवे क्रियात्मने ।
वैराग्यभक्त्याऽऽन्यजयानुभावित-
ज्ञानाय विद्यागुरवे नमो नमः

॥ ४१ ॥

दंष्ट्राग्रकोट्या भगवंस्त्यथा धृता
विराजते भूधर भूः सभूधरा ।
यथा वनान्निसरतो दत्ता धृता
मतंगेन्द्रस्य सप्तप्रघ्निनी

॥ ४२ ॥

त्रयीमयं रूपमिदं च सीकरं
भूमण्डलं नाथ दत्ता धृतेन ते ।
चकास्ति भृङ्गोदधनेन भूयसा
कुलाचलेन्द्रस्य यथैव विभ्रमः

॥ ४३ ॥

संस्थापयैतां जगतां सितस्फुपां
लोकाय (हिताय) पत्नीमसि मातरं पिता ।
विधेम यस्य नमसा सह त्वया
यस्यां स्वतेजोऽग्निमिचाराणावधाः

॥ ४४ ॥

कः श्रद्धधीतान्यतमस्तव प्रभो
रसां गताया भुव उड्विबर्णम् ।
न विस्मयोऽसी त्वयि विश्वविस्मये
यो माययेदं ससृजेऽतिविस्मयः

॥ ४५ ॥

विधुन्यता वेदमयं निजं वपु-
जंनस्तपस्सत्यनियामिनो वयम् ।

सटाशिशोद्भूतशिवाम्बुविन्दुभि-
र्विमृज्यमाना भृशमीश पाविताः

॥ ४६ ॥

स वै वत भ्रष्टमतिस्तत्त्वैषते
यः कर्मणां पारमपारकर्मणः ।

त्वयोगमायागुणयोगमोहतो
विषं सतां नो भगवन् विपेदि शम्

॥ ४७ ॥

श्रेत्रेय उवाच-

प्रत्युपस्वीयमानस्तैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ।

सन्तिने स्वसुराक्रान्त उपाधत्ताविताऽयनिम्

॥ ४८ ॥

स इत्थं भगवानुवीं विश्वक्सेनः प्रजापतिः ।

रसाया लीलपोत्रीतामप्सु न्यस्य यथो हरिः

॥ ४९ ॥

य एवमेतां हरिमेधसो हरेः

कथां सुभद्रां कथनीयमापिनः ।

धुण्वीत भक्त्या श्रवयेत वोशतीं

जनादेतोऽस्यासु हृदि प्रसीदति

॥ ५० ॥

तस्मिन् प्रसन्ने सकलाशिषां प्रभो

किं दुर्लभं ताभिरलं तवात्मभिः ।

अनन्यभक्त्या भजतां गुहाशयः

स्वयं विधत्ते स्वगतं परः पुमान्

॥ ५१ ॥

को नाम लोके पुरुषार्थसारवित्

पुराकथानां भगवत्कथासुधाम् ।

आपीय कर्णाञ्जलिभिर्भवापहा-

महो हरिर्न्येत विना नरेतरम्

॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते तृतीयस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

शुक उवाच-
निशम्य कौशारविणां पयर्णितां
हरेः कथां कारासूकरात्मनः ।
पुनः स पण्डित समुद्यताञ्जलि-
नं चानिन्तुमो विदुरो धृतव्रतः

॥ १ ॥

विदुर उवाच-

तेनैव च मुनिश्रेष्ठ हरिणा यज्ञमूर्तिना ।

आदिदेव्यो हरिण्याशो हत इत्यनुशुभम्

॥ २ ॥

तस्य चोद्भूतः क्षोणीं स्वदंष्ट्राग्रेण लीलया ।

देव्यराजस्य च ब्रह्मन् कस्माद्धेतोर्भून्मूधः

॥ ३ ॥

मैत्रेय उवाच-

साधु वीर त्वया पृष्टमवतारकथां हरेः ।

यत् त्वं पृच्छसि मर्त्यानां मृत्युपाशविशातनीम् ॥ ४ ॥

ययोत्तानपदः पुत्रो मुनिना गीतपाश्र्मकः ।

मृत्योः कृत्वेह मूर्ध्निहिमारोह हरेः पदम् ॥ ५ ॥

अपात्रापीतिहासोऽयं श्रुतो मे वर्णितः पुरा ।

ब्रह्मणा देवदेवेन देवानामनुपृच्छताम् ॥ ६ ॥

दितिर्दाघायणी क्षत्तमारीचं कश्यपं पतिम् ।

अपत्यकामा चकमे सन्ध्यायां हृच्छयादिता ॥ ७ ॥

इष्टाऽग्निहं पयसा पुरुषं यजुषां पतिम् ।

निम्नोचत्यर्कं आसीनमग्नागारे समाहितम् ॥ ८ ॥

दितिरुवाच-

एष मां त्वत्कृते विद्वन् काम आतशरासनः ।

दुनोति दीनां विक्रम्य रम्भामिव मतङ्गजः ॥ ९ ॥

तद् भवान् दत्तमानायां सपत्नीनां समृद्धिभिः ।

प्रजावतीनां भद्रं ते मय्यापुङ्गवमनुग्रहम् ॥ १० ॥

भर्तृयासोरुमानानां लोकानाविशते यथाः ।

पतिर्भवद्विधो यासां प्रजया ननु जायते ॥ ११ ॥

पुरा पिता नो भगवान् दक्षो दुहितृवत्सलः ।

कं वृणीत वरं वत्सा इत्यपृच्छत नः पृथक् ॥ १२ ॥

स विदित्वाऽऽत्मजानां नो भावं सन्तानभावनः ।

त्रयोदशददात् तासां यास्ते शीलमनुव्रताः ॥ १३ ॥

अथ मे कुरु कल्याण कामं कञ्चयितोचन ।

आप्तोपसर्पणं भूमन्नमोघं हि महीपति ॥ १४ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति तां वीर मारीचः कृपणां बहुभाषिणीम् ।

प्रत्याहानुनयन् वाचा प्रवृद्धानद्रकश्मलाम् ॥ १५ ॥

एष तेऽहं विधास्यामि प्रियं भीरु यदिच्छसि ।

तस्याः कामं न कः कुर्यात् सिद्धिर्लैवर्गिकी यतः ॥ १६ ॥

सर्वाश्रमानुपादाय स्वाश्रमं कलत्रवान् ।

ज्यसनाणवमत्येति जलपारिर्न्याणवम् ॥ १७ ॥

यामाहुरात्मनो हार्षं श्रेयस्कामस्य भामिनि ।

यस्मां स्वधुरमध्यस्य पुमांश्चरति विज्वरः ॥ १८ ॥

यामाश्रित्वेन्द्रियारातीन् दुर्जयानितराश्रमैः ।

बयं जयेम हेलाभिर्दस्मून् दुर्गपतिर्यथा ॥ १९ ॥

न वयं प्रभवस्तां त्वामनुकर्तुं गृहेश्वरि ।

अप्यायुषा वा कात्स्नर्वेन ये चान्ये गुणगृध्रवः ॥ २० ॥

अथापि काममेतं ते प्रजायै करवाण्यलम् ।

यथा मां नातिवाचन्ति मूढान् प्रतिपालय ॥ २१ ॥

एषा पोरतमा येला पोरानां पोरदर्शना ।

चरन्ति यस्मां भूतानि भूतेशानुचराणि ह ॥ २२ ॥

एतस्यां साध्वि सन्ध्यायां भगवान् भूतभावनः ।

परीतो भूतपार्षद्विर्बुधेषणाटति भूतराट् ॥ २३ ॥

श्मशानचक्रानितभूतिभूष-

विकीर्णविधोतजटाकलापः ।

भस्मावकुण्डामलरुक्मदेहो

देवसिन्धुः पश्यति देवरस्ते ॥ २४ ॥

न यस्य लोके स्वजनः परो वा

नात्याहतो नोत कश्चिद्विगर्हाः ।

ययं व्रतैर्यचरणापविद्धा-

माशास्महेऽजां वत भुक्तभोगाम् ॥ २५ ॥

यस्यानयचाचरितं मनीषिणो

गूढन्यविद्यापटलं विभित्सवः ।

निरस्तसाम्यातिशयो हरेः स्वयं

पिशाचचर्यामचरत् सतां गतिः ॥ २६ ॥

हसन्ति यस्याचरितं हि दुर्भगाः

स्वात्मन् रतस्याविदुषः समीहितम् ।

यैर्वस्त्रमात्याभरणानुलेपनैः

शभोजनं स्वात्मतयोपलानितम् ॥ २७ ॥

ब्रह्मादयो यत्कृतसेतुपाला

यत्कारणं विधमिदं हि मायया ।

आज्ञाकरी तस्य पिशाचचर्या

अहो विभूश्चरितं विडम्बनम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच-

एवं संवेदिता भवां मन्मथोन्मथितेन्द्रिया ।

जग्राह वासो ब्रह्मर्षैर्वृषलीच गतत्रया ॥ २९ ॥

संविदित्वाऽथ भार्यायास्तन्निर्वन्धं विकर्मणि ।

नत्वा दिष्टाय रहसि तया चोपविषेऽह ॥ ३० ॥

अथोपस्पृश्य सलिलं प्राणानायम्य चाग्नयतः ।

ध्यायन् जजाप यिरजं ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ॥ ३१ ॥

दितिस्तु श्रुतिता तेन कर्माचयेन भारत ।

उपसद्मस्य विप्रर्षिमधोमुख्यभ्यापयत ॥ ३२ ॥

न मे गर्भमिमं ब्रह्मन् भूतानामुपभोऽवधीत् ।

रुद्रः पतिर्हि भूतानां यस्याकरवमंहसम् ॥ ३३ ॥

नमो रुद्राय महते देवायोग्राय मीदुषे ।

शिवाय न्यस्तदण्डाय धृतदण्डाय मन्यवे ॥ ३४ ॥

स नः प्रसीदताद् भीमो भगवानुर्वनुग्रहः ।

व्याधस्याप्यानुकम्प्यानां स्त्रीणां देवः सतीपतिः ॥ ३५ ॥

मैत्रेय उवाच-

स्वगर्भस्याशिषं लोक्यामाशासानां प्रवेपतीम् ।

निवृत्तसन्धानियमो भार्यामाह प्रजापतिः ॥ ३६ ॥

कश्यप उवाच-

अप्रायत्यादात्मनस्ते दोषान्मोहूर्तिकादुत ।

मन्निर्देशातिचारेण देवानां चैव हेलनात् ॥ ३७ ॥

भविष्यतस्तवाभद्रावभद्रे जाठराधमी ।

लोकान् सपत्नांस्त्रींश्चण्डि मुहुराक्रन्दपिप्यतः ॥ ३८ ॥

प्राणिनां हन्यमानानां दीनानामकृतागसाम् ।

स्त्रीणां निगूह्यमाणानां कोपितेषु महान्मसु ॥ ३९ ॥

तदा विधेश्वरः क्रुद्धो भगवान् लोकभावनः ।

हनिष्यत्यवतीर्षासौ यथाद्रींशुतपर्वभृक् ॥ ४० ॥

दितिरुवाच-

वर्षं भगवता साक्षात् सुनाभोदारबाहुना ।

आशासे पुत्रयोर्महं मा क्रुद्धाद् ब्राह्मणात् प्रभो ॥ ४१ ॥

न ब्रह्मदण्डदण्डस्य न भूतभयदस्य च ।

नारक्यश्चानुगृह्णन्ति यां यां योनिमसौ गतः ॥ ४२ ॥

कश्यप उवाच-

कृतशोकानुतापेन सयः प्रत्यवमर्शनात् ।

भगवत्पुरुषानाह भवे मय्यपि चादरात् ॥ ४३ ॥

पुत्रस्यैव च पुत्राणां भवितैकः सतां मतः ।

गायन्ति यद् यशः शुद्धं भगवत्परासा समम् ॥ ४४ ॥

योगैर्हमेव दुर्बलं भावयिष्यन्ति साधवः ।

निर्वैरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुम् ॥ ४५ ॥

यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकम् ।

शश्वद्दृक् भगवान् यस्य तोष्यतेऽनन्यथा दशा ॥ ४६ ॥

स वै महाभागयतो महात्मा

महानुभावो महतां महिष्टः ।

प्रवृद्धभक्त्या हनुभाविताशये

विशेष्य वैकुण्ठमतद् विहास्यति ॥ ४७ ॥

अलम्पटः शीलपरो गुणाकरो

हृष्टः परार्थे व्यधितेषु दुःखितः ।

अभूतमानुर्गतः शोकहर्ता

नैदापिकं तापमिवोदुराजः ॥ ४८ ॥

अन्तर्वहिश्रामलमन्त्रनेत्रं

स्वपुरुषेच्छानुगृहीतरूपम् ।

पौत्रस्तव श्रीलननालतामं

द्रष्टा स्फुरत्कुण्डलमण्डिताननम् ॥ ४९ ॥

मैत्रेय उवाच-

श्रुत्वा भागवतं पौत्रममोदत दितिर्भूशम् ।

पुत्रयोश्च वर्षं कृष्णाद् विदित्वाऽऽसीन्महामनाः ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

प्राजापत्यं तु तत् तेजः परतेजोह्नं दितिः ।

दधार वर्षाणि शतं शङ्खमानाऽसुरार्दनात्

॥ १ ॥

लोके तेन हतालोके लोकपाला इतीजसः ।

न्यवेदयन् विश्वसृजे ध्वान्तव्यतिकरं दिशाम्

॥ २ ॥

देवा ऊचुः-

तम एतद् विभो बन्धु संचिशा यद् वयं भृशम् ।

न ह्यव्यक्तं भगवतः कालेनास्पृष्टवर्त्मनः

॥ ३ ॥

देवदेव जगद्धातलौकनाथशिखामणे ।

परेषामपरेषां वा त्वं भूतानामसि भाववित्

॥ ४ ॥

नमो विज्ञानवीर्याय माययेदमुषेयुषे ।

गृहीतगुणभेदाय नमस्तेऽव्यक्तयोने

॥ ५ ॥

ये त्यामनन्धभावेन भावयन्त्यात्मभावनम् ।

आत्मनि प्रोतभुवनं परं सदसदात्मकम्

॥ ६ ॥

तेषां सुव्यक्तयोगानां जितशक्तेन्द्रियात्मनाम् ।

तन्मयुष्मत्प्रसादानां न कुतश्चित् पराभवः

॥ ७ ॥

यस्य वाचा प्रजाः सर्वा गावस्तन्येव यन्त्रिताः ।

हरन्ति बलिमायत्तास्तस्मै मुख्यात्माने नमः

॥ ८ ॥

स त्वं विधत्स्व शं भूमन् तमसा तुलसकर्मणाम् ।

अदध्रदयया दृष्ट्या प्रपन्नानर्हसीक्षितुम्

॥ ९ ॥

एष देव दितेर्गर्भं ओजः काश्यपमर्षितम् ।

दिशस्तिमिरयन् सर्वा एषतेऽग्निरिवैषसि

॥ १० ॥

मैत्रेय उवाच-

स प्रहस्य महाबाहो भगवान् शब्दगोचरः ।

प्रत्याचष्टात्मभूर्देवान् प्रीणन् रुचिरया गिरा

॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच-

मानसा मे सुता युष्मत्पूर्वं वै सनकादयः ।

चैर्युग्महायसा लोकांस्तु विगतस्पृहाः

॥ १२ ॥

त एकदा भगवतो धेकुण्डस्यामलात्मनः ।

ययुर्विकुण्डनिलयं सर्वलोकात्मसकृत्तम्

॥ १३ ॥

वसन्ति यत्र पुरुषाः सर्वे वैकुण्ठमूर्तयः ।

ये नित्यमनिमित्तेन धर्मेणाराधयन् हरिम्

॥ १४ ॥

यत्र चायः पुमानास्ते भगवान् शब्दगोचरः ।

सत्त्वं विदध्य विरजं स्वानां नो मृडयन् वृषः

॥ १५ ॥

यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुषेर्दुमैः ।

सर्वतुंश्रीभिर्विभ्राजन्तैवत्यमिव मूर्तिमत्

॥ १६ ॥

वैमानिकाः सललनाश्रितानि यत्र

गायन्ति लोकशमलक्षणाणि भर्तुः ।

अन्तर्जले तु विलसन्मधुमाधवीनां

गन्धेन खण्डितपियोऽप्यनिलं क्षिपन्तः

॥ १७ ॥

पारावतान्यभृतसारसचक्रवाक-

दात्पूङ्गवसंशुक्रतितिरवर्हिणाथैः ।

कोलाहले विरचिते चिरमात्रयोधै-

र्भृङ्गाधिपे हरिकधामनुगायमाने

॥ १८ ॥

मन्दारकुन्दकुरवोत्पलचम्पकोर्ण-

पुत्रागनागवकुलाम्बुजपारिजाताः ।

गन्धेऽर्चिते तुलसिकाभरणेन तस्या

यस्मिंस्तपः सुमनसो बहुमानयन्ति

॥ १९ ॥

यत् सङ्कुलं हरिपदानतिमात्रनुमै-

र्वैदूर्यमारक्तहेममथैर्विमानैः ।

येषां बृहत्कटितटाः स्मितशोभिमुख्यः

कृष्णात्मनां न रज आदपुरुत्तमयापैः

॥ २० ॥

श्री रूपिणी कणयती चरणारविन्दं

नीताम्बुजेन हरिसन्ननि मुक्तदोषा ।

संलक्ष्यते स्फटिककुड्य उपेतहेम्नि

सम्प्राजर्जनीय यदनुग्रहणेऽन्यपताः

॥ २१ ॥

वापिपु विद्रुमतटास्वमृतामलाप्सु

प्रेष्यान्विता निजवने तुलसीभिरिशाम् ।

अभ्यर्चती स्वलकमुनसमीक्ष्य वक्त्र-

मुच्छेपितं भगवतेत्यमताङ्ग यच्छ्रीः

॥ २२ ॥

यत्र ब्रजन्यपभ्रिदोऽरचनानुवादाः
शृण्वन्ति येऽन्यविषयाः कुकथा मतिघ्नीः ।

यास्तु धृता हतभर्गेनृभिरातवीर्या-
स्तास्तान् क्षिपन्त्यशरणेषु तमःसु हन्त

येऽभ्यर्थितामपि च नो नृगतिं प्रपन्ना
ज्ञानं च तत्त्वविषयं सहधर्मं यत्र ।

नाराधनं भगवतो वितरन्त्यमुष्य
संमोहिता विततया ननु मापया ते

यत्र प्रपान्त्यनिमिषामृषभानुवृत्त्या
दूरेयमा ह्यपरि नः स्पृहणीयशीलाः ।

भर्तुर्मिथः सुयशसः कथनानुराग-
धैर्य्यवाप्यकलया पुलकीकृताङ्गाः

तद्विश्वगुर्वधिकृतं भुवनकबन्धं
दिव्यं विचित्रविषुभाप्रथिमानशोचिः ।

आपुः परां मुदमपूर्वमुपेत्य वांग-
मापावलेन मुनयस्तदथो विकुण्ठम्

तस्मिन्नतीत्य मुनयः पदसज्जमानाः
कक्ष्याः समानवपसस्त्यप सप्तमापाम् ।

देवावचक्षत गृहीतगदी परार्थ-
केयूरकुण्डलकिरीटविटङ्गवेपी

मत्तद्विरेफवनमालिकया निवीती
बिन्त्यस्तयाऽसितचतुष्टयबाहुमध्ये ।

वक्त्रभूया कुटिलया स्फुटनिगतेन
रक्तेक्षणेन च मनाग् रभसं दधानी

द्वायैतयोः प्रविशिशुर्मिपेतोरपृष्ठा
पूर्वा ययाऽऽरपुटवज्रकपाटिका याः ।

सर्वत्र ते ह्यविषया मुनयः स्वदृष्ट्या
ये सञ्चरन्त्यविहता विगताभिशाङ्गाः

तान् वीक्ष्य वातरसानांश्चतुरः कुमारान्
युद्धान् दशार्धवयसो विदितान्तमतत्त्वान् ।

येत्रेण चास्त्रतथतामतदर्हणांस्ती
तेजो विहस्य भगवत्प्रतिकूलशीली

ताभ्यां मिषत्स्वनिमिषेषु निषिध्यमानाः
स्वर्हत्तमा ह्यपि हरेः प्रतिहारपाभ्याम् ।

ऊचुः सुहृत्तमदिदक्षितभद्र ईषन्-
कामानुजेन सहसा त उपप्लुताक्षाः

कां वा इहेत्य भगवत्परिचर्ययोधे-
स्तद्धर्मिणामपि सतां विषमस्वभावः ।

तस्मिन् प्रशान्तपुरुषे गतविग्रहे वां
को वाऽन्मवन् कुहकपोः परिशाहनीयः

न ह्यन्तरं भगवतीह समस्तकुक्ष-
वात्मानमात्मनि नभो नभसीय धीराः ।

पश्यन्ति यत्र युवयोः सुरनिद्रिनोः किं
ज्युत्पादितं तुदरभेदि भयं यतोऽस्य

तद् वा अमुष्य परमस्य विकुण्ठभर्तुः
कर्तुं न युक्तमिति धीमहि मन्दधीभ्याम् ।

लोकानितो ब्रजतमन्तरभावदृष्ट्या
पापीयसस्रप इमे रिषवोऽस्य यत्र

तेषामितीरितमुभाववधार्य योरं
तं ब्रह्मदण्डमनिवारणमस्फुरैः ।

सयो हरेरनुचरावुरुविभ्यतस्तन्-
पादग्रहाद्यपततामतिकान्तरेण

भूयानपाद्भिः भगवद्भिरकारि दण्डो
यो नो हरेत सुरहेलनमप्यशेषम् ।

मा वोऽनुतापकलया भगवत्स्मृतिग्नौ
मोहो भवेदिह तु नो ब्रजतोरयोऽथः

एवं तदैव भगवानरविन्दनाभः
स्यानां विबुध्य सदतिक्रममार्गहृषः ।

तस्मिन् ययौ परमहंसमहामुनीना-
मन्त्रेष्णीयवरणो नितयान् सहध्रीः

तं त्वागतं प्रतिहृतौपयिकं स्वपुंभि-
स्तेऽवक्षताक्षविषयं स्वसमाधिगम्यम् ।

हंसशिवोर्नयोजनयोः शिवबापुनोल-
शुभ्रातपत्रशशिकेसरशीकराम्बुम्

॥ २३ ॥

॥ ३१ ॥

॥ २४ ॥

॥ ३२ ॥

॥ २५ ॥

॥ ३३ ॥

॥ २६ ॥

॥ ३४ ॥

॥ २७ ॥

॥ ३५ ॥

॥ २८ ॥

॥ ३६ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३८ ॥

कृत्स्नप्रसादसुमुखं स्पृहणीयधाम
 स्नेहाचलोककलया हृदि संस्पृशन्ताम् ।
 श्यामे पृथानुरसि शोभितया श्रिया स्व-
 ग्रीवामणिं सुभगयन्मिबात्मधिष्ण्यम् ॥ ३९ ॥
 पीतांशुकं पृथुनितम्बमधिस्फुरन्त्या
 काञ्चवाऽलिभिर्विरुतया वनमालया च ।
 बल्लुप्रकोष्ठयलयं विनतामुतांसे
 विन्यस्तहस्तमितरेण पुनानमञ्जम् ॥ ४० ॥
 वियुत्क्षिपन्मकरकुण्डलमण्डनार्ह-
 गण्डस्थलोन्नसुमुखं मणिमन्त्रिकीटम् ।
 दोर्दण्डखण्डविबरे चरता परार्थ-
 हारेण कन्धरगतेन च कौस्तुभेन ॥ ४१ ॥
 अत्रोपसृष्टमिति चोत्स्मितमिन्दिरायाः
 स्वानां पिया विरचितं बहुसौष्टवाढ्यम् ।
 मह्यं भवस्य भवतां भजनीयमङ्गं
 नेमुर्निरिक्ष्य नवितृप्तदशो मुदा कैः ॥ ४२ ॥
 तस्यारविन्दनयनस्य पदारविन्द-
 किञ्जल्कमिश्रतुलसीमकरन्दबाधुः ।
 अन्तर्गतः स्वविबरेण चकार तेषां
 सङ्गोभमक्षरजुषामपि चित्ततन्योः ॥ ४३ ॥
 ते वा अमुष्य यदनासितपद्मकोप-
 मुद्रीक्ष्य सुन्दरतरापरकुन्दहासम् ।
 लब्धाशिषः पुनर्येष्य तदीयमङ्घ्रि-
 ङ्गद्वं नखारुणमणिश्रयणं निदधुः ॥ ४४ ॥
 पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्ग-
 ध्यान्यस्पदं बहुमतं नयनाभिरामम् ।

ते तद्वपुर्दर्शयानमनन्यसिद्धे-
 रीत्यन्तिकैः समगृणन् युतमष्टभोगैः ॥ ४५ ॥
 कुमार उचुः-
 योऽन्तर्हिता हृदि गतोऽपि दुरात्मनां न्य-
 मयेपि नो नयनमूलमनन्तराद्धः ।
 यद्वैव कर्णविबरेण गुहां गतो नः
 पित्रानुवर्णितरहो भवदुद्भवेन ॥ ४६ ॥
 तं त्वां विदाम भगवन् परमात्मतत्त्वं
 सत्त्वेन सम्प्रति रतिं रचयन्तमेषाम् ।
 यत् तेऽनुभावविदितैर्दृढभक्तियोगै-
 रुदग्रन्थयो हृदि विदुर्मुनयो विरागाः ॥ ४७ ॥
 नात्यन्तिकं विगणयन्त्यपि ते प्रसादं
 किं चान्यदर्पितभयं भुव उन्नयेस्ते ।
 येऽङ्ग त्वदङ्घ्रिशरणा भवतः कथायाः
 कीर्तन्यतीर्थयशसः कुशला रसज्ञाः ॥ ४८ ॥
 कामं ब्रजेम वृजिनैर्निरयेषु नष्टा-
 धेतोऽलिवद् यदि नु ते पदयो रमेत ।
 वाचश्च नस्तुलसियद् यदि तेऽङ्घ्रिशोभाः
 पूर्णतैः गुणगणैर्यदि कर्णरन्ध्रः ॥ ४९ ॥
 प्रादुर्भकर्षं यदिदं पुरुदूत रूपं
 तेनेश निर्वृतिमवापुर्लत दशो नः ।
 तस्मा इदं भगवन्ते नम उद्दिधेम
 योऽनात्मनां दुरुदयो भगवान् प्रतीतः ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
 इति तद् गृणतां तेषां मुनीनां योगधर्मिणाम् ।
 प्रतिनन्य जगादेदं विकुण्डनिलयो विभुः ॥ १ ॥
 श्री भगवानुवाच-
 एतां वै पापं दी मह्यं जयो विजय एव च ।
 कदर्भीकृत्य मां यद् यो बहधत्तामतिक्रमम् ॥ २ ॥

यस्त्वेतयोर्भूतो दण्डो भवद्भिर्मांमनुव्रजेः ।
 स एवानुमतोऽस्माभिर्मुनयो देवदेवलनात् ॥ ३ ॥
 तद् वः प्रसादयाम्यथ ब्रह्म देवं परं हि मे ।
 तप्येवात्मकृतं मन्ये यत् स्वयंभिरसत्कृताः ॥ ४ ॥

यन्नामानि च गृह्णाति तान्को भृत्ये कृतागसि ।

सोऽसाधुवादस्तत्कीर्तिं हन्ति त्वचमिवामयः ॥ ५ ॥

यस्यामृतमलपशः श्रवणावगाहः

सयः पुनाति जगदाश्रयं विकुण्ठः ।

सोऽहं भवद्भ्य उपतव्यसुतीर्यकीर्ति-
सिछन्त्यां स्वबाहुमपि यः प्रतिकूलवृत्तिम् ॥ ६ ॥

यत्संयया चरणपद्मपवित्रंणोः

सयः क्षताखिलमलं प्रतिलब्धशीलम् ।

न श्रीर्विरक्तमपि मां चिजहाति यस्याः
प्रक्षालयार्थमितरे नियमोऽहंते मन् ॥ ७ ॥

नाहं तथाऽपि यजमानहविर्विताने-

धोतद्गलद्धृतमदन् हुतबुद्धेन ।

यद् ब्राह्मणस्य मुक्ततथरतोऽनुपासं

तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकेः ॥ ८ ॥

येषां विभर्म्यहमस्त्रण्डविकुण्ठयोग-

मायापिभूतिरमलाङ्घ्रिजः कीरिटेः ।

विप्रांसु को न विपहेन यदहंणांभः

सयः पुनाति सहचन्द्रलामलोकान् ॥ ९ ॥

ये मे तनूद्भिज्वरान् दुदुहुर्मदीयान्

भूतान्यतव्यशरणानि च भेदबुध्या ।

द्रक्ष्यन्त्यपक्षतद्गो ह्यभिमन्यवस्तान्

गुप्रा रुपा मम कृपन्त्यपिदण्डनेतुः ॥ १० ॥

ये ब्राह्मणान् मयि धिया क्षिप्तोऽर्चयन्ति

तुष्यद्भुदः स्मितसुषोक्षितपद्मवक्त्राः ।

वाण्याऽनुरागकलयाऽऽत्मजयद् गूणन्तः

संबोधयन्त्यहमिवाहमुपा(सित)कृतस्तेः ॥ ११ ॥

तन्मे स्वभर्तुर्यसायमलक्षमाणी

युष्मद्व्यतिक्रमगतिं प्रतिपद्य सयः ।

भूयो ममान्तिकमितां तदनुग्रहो मे

यत् कालतोऽप्यधिरमः हतयोर्विवासः ॥ १२ ॥

व्रतोपाच-

अथ तस्योगात्रीं देवीमुपिकुल्यां सरस्वतीम् ।

आस्वाय मन्युदृष्टानां तेषामात्माऽप्यनृप्यत ॥ १३ ॥

सती व्यादाय शृण्वन्तो लघ्वीं गुर्वयंगहराम् ।

विगाह्यागाधगम्भीरं न विदुस्तत्कीर्तिम् ॥ १४ ॥

ते योगमाययाऽऽरव्यपारमेष्ठयमहोदयम् ।

प्रोचुः प्राञ्जल्यो विप्राः प्रहृष्टाः कम्पितत्वचः ॥ १५ ॥

कथय ऊचुः-

न ययं भगवन् विघ्नस्तव देव चिकीर्षितम् ।

कृतो मेऽनुग्रहश्चेति यदध्यक्षः प्रभापसे ॥ १६ ॥

ब्रह्मण्यस्य परं देवं ब्राह्मणाः किल ते प्रभो ।

विप्राणां देवदेवानां भगवानात्मदेवतम् ॥ १७ ॥

त्वचः सनातनो धर्मो रक्षते तनुभिस्तव ।

धर्मस्य परमो गुह्यो निर्विकारो भवान् मतः ॥ १८ ॥

तरन्ति ह्यत्रसा मृत्युं निवृत्ता(निर्वृता) यदनुग्रहान् ।

योगिनः स भवान् किंस्विदनुगृह्येत यत् परैः ॥ १९ ॥

यं वै विभूतिरूपयात्यनुबेलमन्यै-

र्यार्थिभिः स्वशिरसा धृतपादरेणुः ।

धन्यापिताङ्गितुलसीनवदामधाम्नो

लोकं मधुव्रतपतेरिव कामयाना ॥ २० ॥

यस्तां विविक्चरितैरनुवर्तमानां

नात्याद्रिय(यः)न् परमभागवत्पसङ्गः ।

स त्वं द्विजानुपपपुण्यरजःपुनीतिः

श्रीयस्तत्तत्क्षम किमगा भगभाजनत्वम् ॥ २१ ॥

धर्मस्य ते भगवतस्त्रिपुग त्रिभिः स्वैः

पद्भिश्चाचारमिदं द्विजदेवताधर्मम् ।

नूनं भूतं तदभिषातिरजस्तमश्च

सत्त्वेन नो वरदया तनुवा निरस्य ॥ २२ ॥

न त्वं द्विजोत्तमकुलं यदिहात्मगोपं

गोप्ता वृष स्वहृणेन सु(स)सूनुतेन ।

तर्ह्येव नक्षयति शिवस्तव देव वन्या

लोकोऽग्रहीष्यदृषभस्य हि यत् प्रमाणम् ॥ २३ ॥

तत्तेऽनभीष्टमिव सत्त्वनिषेर्विपत्तोः

क्षेमं जनाय निजशक्तिभिरुद्धतारैः ।

नैतावता त्र्यपिषतेर्वत विधर्भु-

स्तेजःक्षतिस्त्वयनतस्य स ते विनोदः ॥ २४ ॥

यं वाऽनयोर्दममधीश भवान् विचष्टे
 वृत्तिं च वा तदनु मन्महि निर्व्यलीकम् ।
 अस्मासु वा य उचितो श्रियतां स दण्डो
 येऽनागसी वयमपुरुषमहि किल्बिषेण ॥ २५ ॥

भगवानुवाच—
 एतो सुरैतरगतिं प्रतिपद्य सत्यः
 संरम्भसम्भृतसमाध्यनुबद्धयोगी ।
 भूयः सकाशमुपयास्यत आसु यो
 बः शापो मयैव विहितस्तद्वैत विप्राः ॥ २६ ॥

ब्रह्मोवाच—
 अध ते मुनयो हृष्टा नयनानन्दभाजनम् ।
 वैकुण्ठं तदधिष्ठानं विकुण्ठं च स्वयम्भुवम् ॥ २७ ॥

भगवन्तं परिक्रम्य प्रणिपत्यानुमान्य च ।
 प्रतिजग्मुः प्रमुदिताः शंसन्तो वैष्णवीं श्रियम् ॥ २८ ॥

भगवाननुगावाह यातं मा भैष्टमस्तु शम् ।
 ब्रह्मतेजः समर्प्योऽपि हन्तुं नेच्छे मत्तं तु मे ॥ २९ ॥

एतत् पुरैव निर्दिष्टं रमया क्रुद्धया यदा ।
 तदाऽपवारिता द्वारि विशन्ती मय्युपारते ॥ ३० ॥

मयि संरम्भयोगेन निस्तीर्य ब्रह्महेलनम् ।
 प्रत्येष्यतं निकाशं मे कालेनान्तीयसा पुनः ॥ ३१ ॥

द्राःस्थावादिस्य भगवान् विमानश्रेणिभूषणम् ।
 सर्वातिशयया लक्ष्म्या जुष्टं स्वं धिष्यमयाविशत् ॥ ३२ ॥

ती तु गीर्वाणरूपभी दुस्तराद्धरिलोकतः ।
 इतथिवी ब्रह्मशापादभूतां विगतस्मयी ॥ ३३ ॥

तदा विकुण्ठपिषणान् तयानिपतमानयोः ।
 हाहाकारो महानासीद् विमानाग्रेषु पुत्रकाः ॥ ३४ ॥

तावेव ह्यधुना प्राप्ती पार्षदावृषभी हरेः ।
 दितेर्जठरमायिष्टं काश्यपं तेज उन्वणम् ॥ ३५ ॥

तयोरसुरयोरय तेजसा यमयोर्हि बः ।
 आक्षिप्तं तेज एतर्हि भगवांस्तद् विधित्सति ॥ ३६ ॥

विधस्य यः स्थितिलपोद्भवहेतुरापो
 योगेश्वरैरपि दुरत्यययोगमार्गः ।
 क्षेमं विधास्यति स नो भगवांस्तच्छपीश-
 खातास्मदीयविमूशेन कियानिहार्यः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 निशम्यात्मभुजा गीतं कारणं शङ्ख्योज्झिताः ।
 ततः सर्वे न्यवर्तन्त त्रिदिवाय दिवीकसः ॥ १ ॥

दिनिस्तु भर्तुरादेशादपत्यपरिशक्तिनी ।
 पूर्णे वर्षशते साध्वी पुत्री प्रसुपुषे यमो ॥ २ ॥

उत्पाता वदवस्तत्र निपेतुर्जायमानयोः ।
 दिवि भुव्यन्तरिक्षे च लोकस्य च भयावहाः ॥ ३ ॥

सहायला भुवश्चेनुदिशः सर्वाः प्रजन्वन्तुः ।
 सोल्काश्चाशनयः पेतुः केतवधार्तिहतवः ॥ ४ ॥

यवी यायुः सुदुस्पर्शः फट्काराराववान् मुहुः ।
 उन्मूलयन् नगपतीन् यान्यानीको रजोध्वजः ॥ ५ ॥

उल्लसत्तडिदम्भोदपटया नष्टभाणेन ।
 व्यासि प्रविष्टमसा न स्म व्यादश्यते पदम् ॥ ६ ॥

चुक्रोश विमना वार्षिकूर्मिधुभितोदरः ।
 सोदपानाश्च सरितश्चुक्षुभुः शुष्कपङ्कजाः ॥ ७ ॥

मुहुः परिधयोऽभूवन् सराहोः शशिसूर्ययोः ।
 निर्घातरवनिर्हाता विचरेभ्यः प्रजज्ञे ॥ ८ ॥

अन्तर्ग्रामेषु मुखतो वमन्त्यो वह्निमुन्वणम् ।
 सृगाला अपि टङ्गिरैः प्रणेदुरशिवाः शिवाः ॥ ९ ॥

संगीतवद् रोदनवदुन्नमय्य शितोरधरान् ।
 व्यमुधन् विविधा वाचो ग्रामसिंहास्ततस्ततः ॥ १० ॥

सरोष्ट्राः कर्करीः क्षत्तः सुर्गप्रन्तो धरातलम् ।
 खात्काररभसा मत्ताः पर्वधावन् वरुधशः ॥ ११ ॥

रुद(व)न्तो रासभ्रवस्ता नीडादुदपतन् खगाः ।
 घोषेऽरण्ये च पशवः शकृन्मूत्रमकुर्वन्त ॥ १२ ॥

गायोऽन्नसन्नसृदोहास्तोयदाः पुष्यवर्णिनः ।
व्यरुदन् देवलित्नाजि द्रुमाः पतुर्विनाऽनिलम् ॥ १३ ॥
ग्रहान् पुण्यतमानन्ये भगणाश्चपि दीपिताः ।
अतिचेरुर्वक्रगत्या युषुधुध परस्परम् ॥ १४ ॥
दृष्टाऽन्यान्ध महात्पानान् दन्तलक्षविदः प्रजाः ।
ब्रह्मपुत्रान्ते भीताः मेनिरे विश्वसम्भवम् ॥ १५ ॥
तावादिदेव्यो सहसा व्यज्यमानात्मपीरुपी ।
यवृषातेऽस्मसारेण कायेनाद्रिपती इव ॥ १६ ॥
दिविस्पृशी हेमकिरीटकोटिभि-
निरुद्धकाष्ठौ स्फुरदद्भैर्भुजैः ।
गां कम्पयन्तो चरणैः पदे पदे
कट्या सुकाश्याकर्मतीत्य तस्यतुः ॥ १७ ॥
प्रजापतिर्नाम तपोरकार्पाद्
यः प्राक् स्वदेहाद् यमपौरजायत ।
तं ये हिरण्यकशिपुं विदुः प्रजाः
यं तं हिरण्याक्षमसूत सा ततः ॥ १८ ॥
चक्रे हिरण्यकशिपुर्दोभ्यां ब्रह्मवरेण च ।
वशे सपालान् लोकांस्त्रीनकुतोमृत्युरुद्धतः ॥ १९ ॥
हिरण्याक्षोऽनुजस्तस्य प्रियः प्रीतिकृदन्वहम् ।
गदापाणिर्दिवं यातो युपुत्सुर्मृगयन् रणम् ॥ २० ॥
तं वीक्ष्य दुःसहजवं रणत्काञ्चननूपुरम् ।
वैजयन्त्या स्रजा जुष्टमसन्त्यस्तमहागदम् ॥ २१ ॥
मनोवीर्यमहोत्सिक्तमधृष्यमकुतोभयम् ।
भीता निलित्यिरे देवास्ताऽर्ष्यस्ता इवाहयः ॥ २२ ॥
स ये तिरोहितान् दृष्ट्वा सहसा स्वेन दैत्यराट् ।
सेन्द्रान् देवगणान् क्लीबानपश्यद् व्यनदद् भृशम् ॥ २३ ॥
ततो निवृत्तः क्रीडिष्यन् गम्भीरं भीमनिस्वनः ।
विजगाहे महासत्त्वो वार्ष्णिं मत्त इव द्विषः ॥ २४ ॥

तस्मिन् प्रविष्टे वरुणस्य सैनिकाः
यादोगणाः सन्नधिपः सप्ताध्वसाः ।
अहन्यमाना अपि तस्य वर्चसा
प्रपर्षिता दूरतरं प्रदुद्रुवुः ॥ २५ ॥
स वर्षपूगानुद्धी महाबल-
धरन् महोर्माः श्वसनेरिता मुहुः ।
गुर्व्याऽभिजग्रे गदया विभावरी-
मासेदिवांस्तात पुरं प्रचेतसः ॥ २६ ॥
तत्रोपलभ्यासुरलोकपालको
यादोगणानामृषभं प्रचेतसम् ।
स्मपन् प्रलब्धं प्रणिपत्य नीचव-
ज्जगद मे देहाधिराज सत्वरम् ॥ २७ ॥
त्वं लोकपालाधिपतिर्वृहस्पति-
वीर्याबहो दुर्मदवीरमानिनाम् ।
विजित्य तोंकेऽसित दैत्यदानवान्
यद् राजसूयेन पुराऽप्यजत् प्रभो ॥ २८ ॥
स एवमुत्तिक्रमदेन विदिषा
हदं प्रलब्धो भगवानपां पतिः ।
रोषं समुत्थं शमयन् स्वया पिषा
व्यवोचदद्रोषशमं गता वषम् ॥ २९ ॥
पश्यामि नान्यं पुरुषात् पुरातनाद्
यः संयुगे त्वां रणरङ्गकोचिदम् ।
आत्वारपिष्यत्यसुरपराभाहितं
मनस्विनो यं वृणुते भवादृशाः ॥ ३० ॥
तं वीरमारादधिपय विस्मयः
शपिष्यसे वीरशये श्रिभिवृत्तः ।
यस्तद्विधानामसतां प्रशान्तये
रूपाणि धत्ते सदनुग्रहेच्छया ॥ ३१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

तदेवमाकर्ण्य जलेशभाषितं
महामनस्तद् विगणय्य दुर्मदः ।
होर्बिदित्वा गतिमङ्ग नारदाद्
रसातलं संविधिशो त्वरान्वितः

॥ १ ॥

ददर्श तत्राविजितं धराधरं
प्रोत्तीयमानाबनिमग्रदंष्ट्रया ।
मुष्णन्तमक्ष्याम्बुरुहारुणशिर्यं
जहास चाहो वनगोचरो मृगः
अहिनेमेदङ्ग महीं विमुञ्च नो
रसीकसां विश्वसृजेयमर्पिता ।
न स्वस्ति यास्यस्यमुषा मयेक्षितः
सुराधमासादितसूकराकृते

॥ २ ॥

त्वं नः सपत्नैरभयाय किं वृत्तो
यो मायया हंस्यसुरान् परोक्षजित् ।
त्वां योगमायाबलमल्पपीरुपं
संस्थाप्य मूर्धं प्रमृजे सुहृच्छुचः
त्वयि स्थिते गदया शीर्णशीर्ष-
ण्यस्मदभुजच्युतया ये च तुष्यम् ।
वलिं हरन्त्यृषयो ये च देवाः
स्वयं सर्वे न भविष्यन्त्यमूलाः

॥ ४ ॥

स तुयमानोऽरिदुरुक्ततोमरी-
दैर्घ्राग्रगां गामुपलभ्य भीताम् ।
तोदं मृपन् निरागदम्बुमध्याद्
ग्राह्यतः सकरोण्युपेधः

॥ ५ ॥

तं निःसरन्तं सलिलादनुद्रुतो
हिरण्केशो द्विरदं यथा झपः ।
कगलदंष्ट्रोऽशनिनिःस्वरोऽब्रवीद्
गतहियां किं न्यस्ततां विगर्हितम्

॥ ६ ॥

स गामुदस्तात् सलिलस्य गोचरे
चिन्त्यस्य तस्यामदधात् स्वसत्त्वम् ।
अभिष्टुतो विश्वसृजां प्रसूदे-
रापूर्वमाणो विवुधैः पश्यतोऽरेः

॥ ७ ॥

परानुपक्तं तपनीयोषकल्प-

महागदं काञ्चनचित्रिताङ्गम् ।

मर्माण्यभीक्षां प्रतुदन्तं दुरुक्तैः

प्रचण्डमन्युः प्रहसन्तं वभाषे

॥ ९ ॥

भगवानुवाच-

सत्यं वयं भो वनगोचरा मृगा

युष्मद्विधान् मृगये ग्रामसिंहान् ।

न मृत्युपाशैः प्रतिपुक्तस्य वीराः

विकल्पनं तव गृह्णन्त्यभद्र

॥ १० ॥

एते वयं न्यासहरा रसीकसां

गतहियो गदया द्रावितास्ते ।

तिष्ठामहेऽथापि कथञ्चिदाजी

स्थेयं क यामो बलिनोत्पाय वैरम्

॥ ११ ॥

त्वं यद् रथानां किल यूपपाधिषो

षट्स्य नोऽस्वस्तय आशदुद्रुहः ।

संस्थाप्य चास्मान् प्रमृजाथु स्वकानां

यः स्वां प्रतिज्ञां नातिषिप्यत्सभ्यः

॥ १२ ॥

सोऽधिष्ठितो भगवता प्रलब्धश्च रुपा भृशम् ।

आजहारोत्त्वणं क्रोधं क्रीड्यमानोऽहिराडिब

॥ १३ ॥

विसृजन्नहिवच्छवांसं मनुप्रचलितेन्द्रियः ।

आसाय तरसा दैत्यो गदयाऽभ्यहनद्वरिम्

॥ १४ ॥

भगवांस्तु गदावेगं विसृष्टं रिपुणोरसि ।

अवधायत् तिरश्चीनो योगारूढ इवान्तकम्

॥ १५ ॥

पुनर्गदां स्वामादाय भ्रामयन्तमभीक्ष्णशः ।

अभ्यधावद्वरिः क्रुद्धः संरम्भाद् दहदच्छदः

॥ १६ ॥

ततः स्वगदयाऽरातिं दक्षिणांसभुवि प्रभुः ।

आजग्रे स तु तां सौम्य गदया कोविदोऽहनत्

॥ १७ ॥

एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां हर्यशो हरिरेव च ।

जिगीषया सुसंस्थावन्त्योन्यमभिजग्नतुः

॥ १८ ॥

तयोः स्मृतोः स्निग्धगदाहताङ्गयोः

क्षतम्बाप्राणविवृद्धसुद्धयोः ।

विचित्रमार्गाश्रतोर्जिगीषया
व्यभादितायामिव शुष्मिणोर्मृधः

॥ १९ ॥

दैत्यस्य यज्ञावयवस्य मायया
गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः ।
कीरव्य मह्यं द्विपतोर्विर्मदं
दिदधुरागाद् अपिभिवृतः स्वराट्

॥ २० ॥

आसन्नशीण्डीरमपंतसाध्यसं
कृतप्रतीकारमहायपिक्रमम् ।
यिलक्ष्य दैत्यं भगवान् सहस्रघ्नी-
जंगाद नारायणमादिस्करम्

॥ २१ ॥

ग्रहोवाच-
एष ते देव देवानामङ्गिमूलमुषंयुषाम् ।
विष्ठाणां सीरभेयीणां भूतानामप्यनागसाम्

॥ २२ ॥

आगस्कृद् भयकृद् दुष्कृदस्मत्तव्यवरोऽसुरः ।
अन्वेषयन्नप्रतिरथो लोकानटति कण्टकः

॥ २३ ॥

मैनं मायाविनं हतं निरहुशमसतमम् ।
आक्रीड वालवद् देव यदासीविपमुत्थितम्

॥ २४ ॥

न यावदेप वर्षत स्वां येतां प्राप्य दारुणः ।
स्वां देवमायामास्थाप तावज्जलेनमच्युत

॥ २५ ॥

एषा घोरतमा सन्ध्या लोकशम्बट्करी प्रभो ।
उपसर्पति सर्वात्मन् सुराणां जयमावह

॥ २६ ॥

अपुनैवाभिजिन्नाम योगो मीहूर्तिकोऽभ्यगात् ।
शिवाय नस्त्यं सुहृदामाशु निस्तर दुस्तरम्

॥ २७ ॥

दिष्टया त्वा विहितं मृत्युमपमासादितः स्वयम् ।
विक्रम्येनं मृधे हत्वा लोकानाधेहि शर्मणि

॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

प्रेमेव उवाच-

अवधार्य विरिञ्चस्य निर्व्यलीकमृतं वचः ।

॥ १ ॥

प्रहस्य प्रेमगर्भेण तदपात्रेण सोऽग्रहीत्

ततः सपत्रं मुत्ततश्चरन्तमकुतोभयम् ।

॥ २ ॥

जघानोत्पत्य गदया हनावसुरमध्वतः

सा हुता तेन गदया विहिता भगवत्करात् ।

॥ ३ ॥

विपूणिता भृशं रेजे तदद्भुतमियाभवत्

स तदा लब्धवीर्योऽपि न वबाधे निरायुधम् ।

॥ ४ ॥

मानयन् स मृधे धर्मं विश्वक्सेनं प्रकोपयन्

गदायामपविद्धायां हाहाकारं च निर्गते ।

॥ ५ ॥

मानयामास तं धर्मं सुनाभं चास्मरद् विभुः

तं व्यग्रचक्रं दितिपुत्राधमेन

स्वपार्षदमुख्येन विपज्जमानम् ।

॥ ६ ॥

चित्रा वाचस्तर्हिदां खंचराणां

तत्र स्मासन् स्वस्ति तेऽमुं जहीति

स तन्निशाम्यात्तरपाद्गम्यतो

व्यवस्थितं पद्मपलाशलोचनम् ।

विलोक्य चामर्षपरिप्लुतन्त्रियो

रुषा स्वदन्तच्छदमादशच्छवसन्

॥ ७ ॥

करानदंष्ट्रधुर्ध्वं संचक्षाणो दहन्निव ।

अभिद्रुत्य स्वगदया हतोऽशीत्यहनज्जरिम्

॥ ८ ॥

पदा सव्येन तां साधो भगवान् यज्ञसूकरः ।

लीलया म्रियतः शत्रोः प्राहरद् वातरहसा

॥ ९ ॥

आह चापुधमादत्य घटस्व त्वं जिगीषसि ।

इत्युक्तः स तया भूयस्ताडयन् व्यनदद् भृशम्

॥ १० ॥

तां स आपततीं वीक्ष्य भगवान् समवस्थितः ।

जग्राह लीलया प्राप्तां गरुत्मानिव पन्नगीम्

॥ ११ ॥

स्वरीरूपे प्रतिहते हतमानो महासुरः ।

नेच्छद् गदां दीपमानां हरिणा विगतप्रभः

॥ १२ ॥

जग्राह विशिखं शूलं ज्वलितं ज्वलनापमम् ।

यज्ञाय धृतरूपाय विष्ठायाभिवरन् यथा

॥ १३ ॥

तदीजसा दैत्यमहाभटार्पितं

चकासदन्तः ख उदीर्णदीपिति ।

चक्रेण चिच्छेद निशातनेमिना

हरिर्था तात्पर्यपत्रमुज्जितम्

॥ १४ ॥

वृक्षे च शूले बहुधारिणा हरेः
 प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभूतिमत् ।
 प्रवृद्धरोषः सकठोरमुष्टिना
 नदन् प्रहृत्यान्तरधीयतासुरः ॥ १५ ॥
 तेनेत्यमाहते क्षत्तर्भगवानादिसूकरः ।
 नाकम्पत भ्रानात् यापि स्रजाहृत इव द्विषः ॥ १६ ॥
 अधोरुधाऽसृजन्मायां योगमायेक्षरे हरी ।
 यां विलोक्य प्रजास्रस्ता मेनिरेऽस्योपसंयमम् ॥ १७ ॥
 प्रवतुर्वायवश्चण्डास्तमः पांसवंमीरयन् ।
 दिग्भ्यो निपेतुर्गावाणः क्षेपणीः प्रहिता इव ॥ १८ ॥
 चीर्नष्टभगणाऽध्रीषीः सवियुस्तनयितुभिः ।
 वर्षद्भिः पूषकेशासृगुष्णिग्मूत्रास्थीनि चासकृत् ॥ १९ ॥
 गिरयः प्रत्यहस्पन्त नानायुधमुचोऽनघ ।
 दिग्वाससो यातुधान्यः शूलिन्यो मुक्तमूर्धजाः ॥ २० ॥
 बहुभिर्वक्षरक्षोभिः पत्त्यधरधकुञ्जैः ।
 आततापिभिरुत्सृष्टा हिंसा वाचोऽतिवैशासाः ॥ २१ ॥
 प्रादुष्कृतानां मापानामासुरीणां विनाशनम् ।
 सुदर्शनाखं भगवान् प्रापुर्ह्व च ततस्त्रिषात् ॥ २२ ॥
 तदा दितेः समभवत् सहसा हृदि वेपथुः ।
 स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्तनाबासुकं प्रसुमुचे ॥ २३ ॥
 व्युदस्तासु स्वमायासु भूयश्चाग्रज्य केशवम् ।
 उपोषगृह्णमानोऽमुं दहरोऽवस्थितं बहिः ॥ २४ ॥
 तं मुष्टिभिर्विनिग्रन्तं यज्रसारिधोक्षजः ।
 कोट्यं कर्णमूलेऽहन् यथा त्याष्टं मरुत्यतिः ॥ २५ ॥
 समाहतो विश्वसृजा ह्यवज्ञया
 परिभ्रमद्वात्र उदस्तलोचनः ।
 चिकीर्णबाह्वद्विशिरोधरोऽपतद्
 यथा नगेन्द्रो लुलितो नभस्वता ॥ २६ ॥
 धितीं शयानं तमकुण्डवर्चसं
 करानन्दं परिदृष्टच्छटम् ।
 अजादयो वीक्ष्य शशांसुरागता
 अहां उमां को नु लभंत संस्थितिम् ॥ २७ ॥

यं योगिनो योगसमाधिना हरे-
 ध्यायन्ति लिङ्गादसतो मुमुक्षवः ।
 तस्यैष दैत्यरूपधः पदा हतो
 मुखं प्रपश्यंस्तनुमुत्सर्जं ह ॥ २८ ॥
 एती हि पार्षदावस्य शापाद् यातावसद्रतिम् ।
 पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्येते ह जन्मनि ॥ २९ ॥
 देवा उचुः-
 नमो नमस्तेऽखिलयज्ञतन्त्रवे
 स्थितौ गृहीतामलसत्त्वभूतये ।
 दिष्ट्या हतोऽयं जगतामरुनुद-
 स्त्वत्वादभक्त्या वपमीश निर्वृताः ॥ ३० ॥
 भैत्रेय उवाच-
 एवं हिरण्याक्षमसहाविक्रमं
 संसादयित्वा हरिरादिसूकरः ।
 जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवं
 समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥ ३१ ॥
 मया यथाऽनूक्तमधादितो हरेः
 कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम् ।
 यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो
 महामृषेः क्रीडनवन्निराकृतः ॥ ३२ ॥
 शुक उवाच-
 इति कीशारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथाम् ।
 क्षताऽऽनन्दं परं लेभे महाभागवतो नृप ॥ ३३ ॥
 अन्येषां पुण्यक्षोकानामुद्दामयशांसं सताम् ।
 उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रौयत्साङ्गस्य किं पुनः ॥ ३४ ॥
 यो गजेन्द्रं शृणुग्रस्तं ध्यायन्तं चरणाभ्युजम् ।
 क्रोशन्तीनां कोरेणूनां कृच्छ्रतोऽमोचयद् द्रुतम् ॥ ३५ ॥
 तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः ।
 कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसाधुभिः ॥ ३६ ॥
 यो वै हिरण्याक्षवधं महाद्भुतं
 विक्रीडितं कारणसूकरात्मनः ।
 शृणोति गायत्यनुमोदतेऽञ्जसा
 विमुच्यते ब्रह्मवधादपि द्विजः ॥ ३७ ॥

एतन्महापुण्यफलं पवित्रं
धन्यं यशस्यं पदमायुराशिषाम् ।

प्राणेश्वरिणां युधि शीर्षवर्धनं
नारायणोऽन्ते गतिरङ्ग शुचवताम्

॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

महीं प्रतिष्ठामध्यास्य योऽसौ स्वायम्भुवो मनुः ।

कान्यध्यतिष्ठद् द्वाराणि मार्गापावरजन्मनाम् ॥ १ ॥

धत्ता महाभागवतः कृष्णस्यैकान्तिकः सुहृत् ।

यस्तन्वाजाग्रजं कृष्णो सापत्यमपचयानिति ॥ २ ॥

द्वैपायनादनवरो महित्वे तस्य देहजः ।

सर्वात्मना श्रितः कृष्णं तत्परान् वाऽप्यनुव्रतः ॥ ३ ॥

किमन्वपृच्छन्मित्रेयं विरजास्तीर्थसेवया ।

उपगम्य कुशावर्तं आसीनं तन्वचित्तमम् ॥ ४ ॥

तयोः संवदनोः सूत प्रवृत्ता ह्यमलाः कथाः ।

आपो गात्रव्य इवापग्रयो हरेः शदाम्बुजाश्रयाः ॥ ५ ॥

ता नः कीर्तय भद्रं ते कीर्तन्योदारकर्मणः ।

रसज्ञः को नु नृप्येत हरिलीलामृतं पिवन् ॥ ६ ॥

सूत उवाच-

एवं परीक्षिता पृष्ठो भगवान् वादरायणिः ।

भगवत्परीताध्यात्मस्तमाह श्रूयतामिति ॥ ७ ॥

शुक उवाच-

हरेर्भूतक्रोडतनोः स्वमायया

निशम्य गोरुद्धरणं रसातलान् ।

लीलां हिरण्याक्षमवचसा हतं

सञ्जातहर्षो मुनिमाह भारत ॥ ८ ॥

विदुर उवाच-

प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे प्रजापतीन् ।

किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूह्यन्त्यक्तमार्गवित् ॥ ९ ॥

ये मरीच्यादयो विप्राः यस्तु स्वायम्भुवो मनुः ।

ते वै ब्रह्मण आदेशान् कथमेतदभावयन् ॥ १० ॥

स्वद्वितीयाः किमसृजन् स्वतन्त्रा उत कर्मभिः ।

आहोस्वित् संहताः सर्व इदं स्म समकल्पयन् ॥ ११ ॥

मित्रेय उवाच-

दैवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च ।

जातशोभाद् भगवतो महानासीद् गुणत्रयात् ॥ १२ ॥

रजःप्रधानान्महतसितिल्लो देवचोदितात् ।

जातःससर्जं भूतादिविषदादीनि पञ्च च (सः) ॥ १३ ॥

तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भीतिकम् ।

संहत्य देवयोगेन हेममण्डमवामृजन् ॥ १४ ॥

सोऽश्विष्टाशिसनिन आण्डकोशो निरात्मकः ।

साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववातीत् तमीश्वरः ॥ १५ ॥

तस्य नाभेरभूत् पद्मं सहस्राकौण्डीधिति ।

सर्वजीवनिष्कायोको यत्र (यतः) स्वयमभूत् स्वराद् ॥ १६ ॥

सोऽनुविष्टो भगवता यः शनैः सनिलाशये ।

लोकसंस्थां यथापूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया ॥ १७ ॥

ससर्जं च्छाययाऽविषां पञ्चषर्वाणमग्रतः ।

तामिषमन्त्रतामिषं तयो मोहो महातमः (महतमः) ॥ १८ ॥

विससर्जान्मनः कायं नाभ्यनन्दन् तमोमयम् ।

जगदुर्ध्वशरक्षांसि रात्रिं धुतूद्समुज्ज्वलाम् ॥ १९ ॥

धुतूद्भ्यामुषसृष्टास्ते तं जग्धुमभिदुद्रुवुः ।

मा रक्षतेनं जक्ष्यमित्युचैः धुतूडदिताः ॥ २० ॥

देवस्तानाह संविष्टो मा या जक्षत रक्षत ।

अहो मे यक्षरक्षांसि प्रजा यूयं भविष्यथ ॥ २१ ॥

देवताः प्रभया या या दिव्याः प्रमुखतोऽसृजन् ।

तेऽहर्षादेवयन्तोऽपि विसृष्टां तां प्रभामहः ॥ २२ ॥

देवोऽदेवान् जघनतः सृजति स्माति(स्म वि)लोलुपान् ।

त एनं लोलुपतया मैथुनायाभिपेदिरे ॥ २३ ॥

ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रयैः ।

अन्वीयमानस्तरसा कुञ्जो भीतः परापतन् ॥ २४ ॥

स उपव्रज्य वरदं प्रपन्नार्तिहरं हरिम् ।
 अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ॥ २५ ॥

पाहि मां परमात्मन्ते प्रेपणेनासृजं प्रजाः ।
 ता इमा यभितुं पापा उपक्रामन्ति मां प्रभो ॥ २६ ॥

त्वमेकः किल लोकानां क्लेशानां क्लेशनाशनः ।
 त्वमेकः क्लेशदस्तेषामनासन्नपदां तव ॥ २७ ॥

सोऽवधार्यास्य कार्पण्यं विविक्ताध्यात्मदर्शनः ।
 विमुञ्चात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ॥ २८ ॥

तां कण्ठरणाभ्रोजां मदविह्वललोचनाम् ।
 काञ्चीकलापविलसद्दुकूलच्छन्नरोधसम् ॥ २९ ॥

अन्योन्याश्लेषयोतुहनिन्तरपयोधराम् ।
 सुनासां सुद्विजां सिन्धुहासलीलावलोकनाम् ॥ ३० ॥

गूहन्तीं ग्रीडयाऽऽत्मानं नीलालकवर्णधनीम् ।
 उपलभ्यासुराः सन्ध्यां सर्वे तां मुमुहुः स्त्रियम् ॥ ३१ ॥

अहो रूपमहो धैर्यमहो अस्या नवं वयः ।
 मध्ये कामयमानानामकामेव विसर्पति ॥ ३२ ॥

वितर्कयन्तो बहुधा तां सन्ध्यां प्रमदायतीम् ।
 अभिसम्भाव्य विस्मृतात् पर्यपृच्छन् कुमेधसः ॥ ३३ ॥

काऽसि कस्यासि रम्भोरु को वाऽर्थस्तेऽत्र भामिनि ।
 रूपद्रविणपण्येन दुर्भागान् नो विबाधते ॥ ३४ ॥

या वा काऽसि त्वमयले दिष्ट्या सन्दर्शनं तव ।
 उद्धुनोपीक्षमाणानां कन्दुकञ्जीडया मनः ॥ ३५ ॥

नैकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं
 ग्रन्थ्या मुहुः करतलेन पतत्पतङ्गम् ।
 मध्यं विपीदति वृहत्तनभारभीतं
 थान्ता च दृष्टिमलः सुजटावकूथः ॥ ३६ ॥

इति सायन्तनीं सन्ध्यामसुराः प्रमदायतीम् ।
 प्रलोभयन्तीं जगद्गुमन्ता मूढधियः स्त्रियम् ॥ ३७ ॥

प्रहस्य भावगम्भीरं जिघ्रन्त्यात्मानमात्मना ।
 कान्त्या ससर्जं भगवान् गन्धर्वाप्सरसां गणान् ॥ ३८ ॥

विससर्ज तनुं तां वै ज्योत्स्नां कान्तिमतीं प्रियाम् ।
 तामेव चा ददुः प्रीत्या विश्वाससुपुरोगमाः ॥ ३९ ॥

सृष्ट्वा भूतपिशाचांश्च भगवानात्मतन्द्रिणा ।
 दिग्वाससो मुक्तकेशान् वीक्ष्य चामीलयद् दरां ॥ ४० ॥

जगद्गुहस्तद्विसृष्टां तां जृम्भणाख्यां तनुं प्रभोः ।
 निद्रादीन्द्रियविक्लेदो यया भूतेषु दृश्यते ।
 तपोच्छिष्टान् धर्षयन्ति तमुन्मादं प्रचक्षते ॥ ४१ ॥

ऊर्जस्वन्तं मन्यमान आत्मानं भगवानजः ।
 साध्यान् गणान् पितृगणान् परोक्षेणामृजन् प्रभुः ॥ ४२ ॥

त आत्मसर्गं तं कार्यं पितरः प्रतिपेदिरे ।
 साध्यैष्यथ पितृष्यथ कथयो यद् वितन्वते ॥ ४३ ॥

सिद्धान् विद्याधरांश्चैव तिरोधानेन सोऽमृजत् ।
 तेभ्यो ददौ तमात्मानमन्तर्धानालम्ब्यमद्भुतम् ॥ ४४ ॥

स किन्नरान् किंपुरुषानात्मना चामृजत् प्रभुः ।
 मानयन्नात्मानाऽऽत्मानमात्माभासं विलोकयन् ॥ ४५ ॥

ते तु तज्जगद्गू रूपं त्यक्तं यत् परमेष्ठिना ।
 मिथुनीभूय गायन्तस्तमेवोपसि कर्मभिः ॥ ४६ ॥

देहेन वै भोगवता शयानो बहुचिन्तया ।
 सर्गेऽनुपचिते क्रोधादुत्ससर्ज हि तद् यपुः ॥ ४७ ॥

येऽहीयन्तामुतः केशा अहयस्तेऽहं जङ्घिरे ।
 सर्पा विसर्पतः क्रूरा नागा भोगोरुकन्धराः ॥ ४८ ॥

स आत्मानं मन्यमानः कृतकृत्यमिवात्मभूः ।
 तदा मनून् ससर्जान्ते मनसा लोकभावनान् ॥ ४९ ॥

तेभ्यः स व्यसृजद् देहं परः पुरुष आत्मनः ।
 तां दृष्ट्वा ये पुरा सृष्टाः प्रज्ञासंयुः प्रजापतिम् ॥ ५० ॥

अहो एतज्जगत्स्रष्टुः सुकृतं वत ते कृतम् ।
 प्रतिष्ठिताः क्रिया यस्मिन् साकमन्त्रमदामहे ॥ ५१ ॥

तपसा विद्यया युक्तो योगेन सुतमाधिना ।
 आदावृषीन् हपीकेशः ससर्जभिमतः प्रजाः ॥ ५२ ॥

तेभ्यश्चैकेशास्तस्य देहस्यांशमदादजः ।
 यत् तन् समाधिपोगर्धितपोविद्याविरक्तिम् ॥ ५३ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

विदुर उवाच-

स्वायम्भुवस्य च मनोर्वीशः परमसम्मतः ।

कथ्यतां भगवन् यत्र मेषुनेनैषिरे प्रजाः

॥ १ ॥

प्रियव्रतोलानपादी सुती स्वायम्भुवस्य वै ।

यथाधर्मं जुगुपतुः सप्तदीपवतीं महीम्

॥ २ ॥

तस्य वै दुहिता ब्रह्मन् देवदूतीति विभुता ।

पत्नी प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयाऽनघ

॥ ३ ॥

तस्यां स वै महायोगी युक्तायां योगलक्षणेः ।

ससर्जं कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषवे वद

॥ ४ ॥

रुचिरौ भगवान् ब्रह्मन् दक्षो वा ब्रह्मणः सुतः ।

यथा ससर्जं भूतानि लब्ध्वा भाषां च मानवीम्

॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच-

प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः ।

सरस्यत्वां तपस्तेषु सहस्राणां समा दश

॥ ६ ॥

ततः समाधिपुक्तेन क्रियायोगेन कर्दमः ।

संप्रपेदे हरिं भक्त्या प्रपन्नवरदाशुषम्

॥ ७ ॥

तावत् प्रसन्नो भगवान् पुष्कराक्षः कृते युगे ।

दर्शयामास तं क्षतः शब्दं ब्रह्म दधद् वपुः

॥ ८ ॥

सतं विरजमकार्षं सितपद्मोज्ज्वलत्स्नजम् ।

स्निग्धनीलालकवक्रातवक्राब्जविरजाम्बरम्

॥ ९ ॥

किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

श्वेतोत्पलक्रीडनकं मनःस्पर्शस्मितेक्षणम्

॥ १० ॥

बिम्बस्तचरणाम्भोजमंसदेशे गरुत्मतः ।

दृष्ट्वा खेऽवस्थितं यक्षः प्रियं कौस्तुभकन्धरम्

॥ ११ ॥

जातहर्षोऽपतन्मूर्धा शितौ लब्धमनोरधः ।

गीर्तिस्त्वभ्यगृणात् प्रीतः स्वभावान्मा कृताञ्जलिः ॥ १२ ॥

कर्दम उवाच-

जुष्टं बतायास्तिलसत्स्वराशोः

संसिद्धमक्षोस्तव दर्शनान्नः ।

यद् दर्शनं जन्मभिरिड्य च सद्भि-

राशासते योगिनो रूढयोगाः

॥ १३ ॥

ये मायया ते हतचेतसस्त्व-

त्पादारविन्दं भवसिन्धुपातम् ।

उपासते कामलवाय तेषां

रासीश कामान् निरयेऽपि ये स्युः

॥ १४ ॥

तथा स चाहं परिवोदुकामः

समानशीलां गृहमेधिधेनुम् ।

उपेयिवान् भूतमशेषमूलं

दुराशयः कामदुषाङ्गिपस्य

॥ १५ ॥

प्रजापतेस्ते यच्चाऽधीश तन्त्वा

लोकः किलायं कामहेतोर्निबद्धः ।

अहं च लोकानुगतो वहामि

यतिं च शुक्लानिमिषाय तुभ्यम्

॥ १६ ॥

लोकांश्च लोकानुगतानसूँश्च

हित्वा श्रितास्ते चरणातपत्रम् ।

परस्परं त्वद्गुणवादसीधु-

पीपूषनिर्पापितदेहधर्माः

॥ १७ ॥

न तेऽजरारुध्रमिरायुरेषां

त्रयोदशारं विशतं पष्टिष्वर्षं ।

पण्योम्यनन्तच्छिदि यत् त्रिनाभि

करालस्रोतो जगदाच्छिव धावन्

॥ १८ ॥

एकः स्वयं सन् जगतः सिमुक्षया

द्वितीययाऽऽत्मन्रपियोगमायया ।

सृजत्यदेः पाप्मि पुनर्ग्रहीष्यते

यथोर्णनाभिर्भगवन् स्वशक्तिभिः

॥ १९ ॥

नैतद् बताधीश पदं तवेषितम्

यन्मायया जगृहे भूतसूक्ष्मम् ।

अनुग्रहाय त्वयि यर्हि मालया

लसत्तुलस्या भगवान् विलक्षितः

॥ २० ॥

तं त्वाऽनुभूत्योपरतक्रियार्थं

स्वमायया वर्तितलोकतन्मम् ।

नमाम्यभीक्ष्णं नमनीयपाद-

सरोजमन्तीपसि कामवर्षम्

॥ २१ ॥

कपिरुवाच-

इत्यव्यलीकं प्रणतोऽञ्जनाभ-

स्तमावभाषे वचसाऽमृतेन ।

सुपर्णपक्षोपरि रोचमानः

प्रेमस्मितोद्गीक्षणाविभ्रमद्भुः

॥ २२ ॥

भगवानुवाच-

विदित्वा तव चैत्थं मे पुरैव समयोजितम् ।

यदर्धमात्मनियमैस्त्वयैवाहं समर्चितः

॥ २३ ॥

न वै जानु मृपेदं स्यात् प्रजाभ्यक्ष मदईणम् ।

भयद्विधेष्वतितरां मयि संगृहितात्मनाम्

॥ २४ ॥

प्रजापतिपतिः सम्राट् मनुर्विरूपात्मज्ञलः ।

ब्रह्मावर्तं योऽधिवसंञ्छास्ति सप्तांशं वा महीम्

॥ २५ ॥

स चेह विप्र राजर्षिर्महिष्या शतरूपया ।

आयास्यति दिग्धुस्त्वां परशो धर्मकोविदम्

॥ २६ ॥

आत्मजामसितापाङ्गी ययःशीलगुणान्विताम् ।

मृगपत्नीं एति दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभुः

॥ २७ ॥

समाहितं ते हृदयं यत्रेमान् परिवत्सरान् ।

सा त्वां ब्रह्मन् नृपवधूः काममाशु भजिष्यति

॥ २८ ॥

या त आत्मभूतं वीर्यं नवधा प्रसविष्यति ।

वीर्यं त्वदीयं ऋषय आधास्यंस्तेज आत्मनः

॥ २९ ॥

त्वं च सम्यगनुष्ठाय निर्देशं म उशतर ।

मयि तीर्थाकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे

॥ ३० ॥

कृत्वा दयां च जीवेषु दत्त्वा चाभयमात्मवान् ।

मप्यात्मानं सहजगद् द्रक्षस्यात्मनि चापि माम्

॥ ३१ ॥

संभूय स्वांशकलया त्वदीर्येण महामते ।

तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेप्ये तत्त्वसंहिताम्

॥ ३२ ॥

एवं तमनुभाष्यथ भगवान् प्रत्यगक्षगः ।

जगाम विन्दुरसतः सरस्वत्या परिथितात्

॥ ३३ ॥

निर्गन्तस्तस्य ययागशेषसिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः ।

आकर्णयन् पत्रपेन्त्रपत्रैरुचारितं स्तोममुदीर्णसाम ॥ ३४ ॥

एवं मंप्रस्थिते शृङ्गे कर्दभो भगवान् कपिः ।

आस्ते स्म विन्दुरसि तं कालं प्रतिपालयन्

॥ ३५ ॥

मनुः स्पन्दनमास्थाय शतकीम्भपरिच्छदम् ।

आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः पर्यटन् महीम्

॥ ३६ ॥

तस्मिन् सुधन्वन्नहनि भगवान् यत् समादिशत् ।

उषायादाश्रमपदं मनुः शान्तव्रतस्य तत्

॥ ३७ ॥

यस्मिन् भगवतो नेत्रादपतन् हर्षविन्दवः ।

कृपया संपरीतस्य प्रपन्नेऽर्पितया भृशम्

॥ ३८ ॥

तद् वै विन्दुसरो नाम सरस्यत्या परिभ्रुतम् ।

पुष्पं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितम्

॥ ३९ ॥

पुष्पद्रुमलताजालैः कूजत्पुष्पमृगाद्विजैः ।

सर्वतुङ्गफलपुष्पादयं ववराजिथियाञ्चितम्

॥ ४० ॥

मत्तद्विजगणोदपुष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमम् ।

मत्तवर्हिन्टाटोपमाह्वयन्मत्तकोकिलम्

॥ ४१ ॥

कदम्बचम्पकाशोककरञ्जकुलार्सनेः ।

कुन्दमन्दारकुटजैश्चूतपोतेरलंकृतम्

॥ ४२ ॥

कारण्डवैर्वैकैर्हंसैः कुरैर्जलकुफुटैः ।

सारसैश्चक्रवाकैश्च चकौरिवल्लुकूजितम्

॥ ४३ ॥

शशकैर्हरिणैः क्रोडैः श्विद्गवयकुञ्जैः ।

गोपुच्छैर्हरिभिर्मैकैर्नकुलैर्नाभिर्विवृतम्

॥ ४४ ॥

प्रविश्य तत् तीर्थवरमादिराजः सहानुगः ।

ददर्श मुनिमासीनं तस्मिन् हुतहुताशनम्

॥ ४५ ॥

विद्योतमानं वपुषा तपस्सुगुपुजा चिरम् ।

नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापाङ्गुलिलोकनात्

॥ ४६ ॥

तद्व्याहृतामृतकलापीवृषभवणेन च ।

प्रांशुं पशुपलाशाक्षं जटिलं चीरवाससम् ।

उपसंसृत्य मलिनं यथाईणमसंस्कृतम्

॥ ४७ ॥

अथोटजमुपायान्तं नृदेवं प्रणतं पुरः ।

सपर्यया प्रत्यगृह्णात् प्रतिनन्यानुरूपया

॥ ४८ ॥

गृहीताईणमासीनं संयतं प्रीणयन् मुनिः ।

स्मरन् भगवदादेशमित्याह लक्ष्मणा गिरा

॥ ४९ ॥

नूनं चट्टमणं देव सतां संरक्षणया ते ।

वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालिनी

॥ ५० ॥

योऽर्केन्द्रग्रीन्द्रवायूनां यमधर्मप्रचेतसाम् ।
 रूपाणि स्थान आधत्सं तस्मै शुक्लात्मने नमः
 न यदा रथमास्थाय जैत्रं मणिगणापितम् ।
 विस्फुरवण्डकोदण्डो रथेन त्रासयन्त्रयान्
 स्वसैन्यचरणधुष्णं वेपयन् यण्डहतं भुवः ।
 विकर्पन् वृंहतीं सेनां पर्यटस्यंशुमानिव

॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥

तदैव सेतवः सर्वे वर्णाश्रमनिबन्धनाः ।
 भगवद्रचिता राजन् भियेरन् वत दम्पुभिः
 अधर्मश्च समेधेत लोतुषैर्व्यद्वृष्टीर्नृभिः ।
 शयाने त्वयि लोकोऽयं दम्पुग्रस्तो विनश्यति
 अपाधि पृच्छे त्वां वीर यदर्धं त्वमिहागतः ।
 तद् वयं निर्व्यंतीकेन प्रतिपयामहे हृदा
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

एवमाधिष्णुताशेषगुणकर्मोदयं मुनिम् ।

सत्रीड इव तं सद्भाट् उपारतमुवाच ह

॥ १ ॥

मनुरुवाच—

ब्रह्मासृजन् स्वमुखतो युष्मानस्मत्परीप्सवा ।

छन्दोमयास्तपोविषायोगयुक्तानलम्पटान्

॥ २ ॥

तन्त्राणायासृजवास्मान् दोःसहस्रान् सहस्रपान् ।

हृदयं तस्य हि ब्रह्म ध्वजमङ्गं प्रचक्षते

॥ ३ ॥

अतो हान्योन्यमान्मानं ब्रह्म ध्वजं च रक्षतः ।

रक्षन्त्यस्मान् द्वयं देवः सदा सदसदात्मकः

॥ ४ ॥

तव सन्दर्शनादेव च्छिन्ना मे संशया हृदः ।

यत् स्वयं भगवान् ग्रीत्या धर्ममाह रिरक्षिषोः

॥ ५ ॥

दिष्ट्वा मे भगवान् दृष्टो दुर्दशो योऽकृतात्मनाम् ।

दिष्ट्वा पादरजः स्पृष्टं शीर्ष्णां ये भवतः शिवम्

॥ ६ ॥

दिष्ट्वा त्वयानुशिष्टोऽहं कृतधानुग्रहो महान् ।

अपावृत्तः कर्णरन्ध्रेर्जुश दिष्ट्योगशीर्गिरिः

॥ ७ ॥

स भवान् दुहितुः श्रेष्ठपरिक्लिष्टात्मनो मम ।

श्रोतुमर्हसि दीनस्य थावितं कृपया मुने

॥ ८ ॥

प्रियव्रतांतानपदोः स्वसेयं दुहिता मम ।

अन्विच्छन्ती पतिं युक्तं वयःशीलगुणादिभिः

॥ ९ ॥

यदा तु भवतः शीतश्रुतरूपवयोगुणान् ।

अभृणोन्नारदान् सेषा त्वय्यासीन् कृतनिश्चया

॥ १० ॥

तन् प्रतीच्छ द्विजाश्रेयां श्रद्धयोपहतां मया ।

सर्वात्मनाऽनुरूपां ते गृहमेधेषु कर्मसु

॥ ११ ॥

उपतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्यते ।

अपि निर्भुक्तसङ्गस्य कामरक्तस्य किं पुनः

॥ १२ ॥

य उपतमनादित्य कीनाशमभिधाचते ।

क्षीयते तद् यशः स्फीतं मानश्चावज्ञया हतः

॥ १३ ॥

अहं त्वाभृणवं विद्वच्चुद्राहार्थं समुपतम् ।

अतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रता प्रतिगृहाण मे

॥ १४ ॥

कपिरुवाच—

वाटमुद्रोदुकाभोऽहमप्रमत्ता तयात्मजा ।

आवधारनुरूपोऽसावापो वैवाहिको विधिः

॥ १५ ॥

कामः स भूयान्नदेव तेऽस्याः

पुत्र्याः समाग्रापविधौ प्रतीतः ।

क एव ते तनयां नाद्रियेत

स्वयेव कान्त्या क्षिपतीमिव श्रियम्

॥ १६ ॥

यां हर्म्यपृष्ठे कणदक्षिशोभां

विक्रीडती कन्दुकविदलार्थीम् ।

विश्वासमुन्यतत् स्वाद् विमानाद्

विलोक्य संमोहविमूढचेताः

॥ १७ ॥

तां प्रार्थयन्ती ललनालतामा-

मसेवितशीचरणैरदृष्टम् ।

सुतां मनोरुचपदः स्वसारं

को नानुमन्यते बुधोऽभिजातः

॥ १८ ॥

अतो भजिष्ये समयेन साध्वी
यावत् तेजो विभृषादान्मनो मे ।
अतो धर्मान् पारमहंस्यमुख्यान्
शुक्लोपदिष्टान् बहुमन्येऽविहिंसान् ॥ १९ ॥
यतोऽभवद् विश्वमिदं विचित्रं
संस्थाप्यते यत्र च यावत्तिष्ठते ।
प्रजापतीनां पतिरेष मह्यं
परं प्रमाणं भगवाननन्तः ॥ २० ॥
मैत्रेय उवाच—
स उग्रधन्वन्निपदेवावभाष
आसीच्च तूष्णीमरविन्दनाभम् ।
धियोपगृह्णन् स्मितशोभितेन
मुखेन चेतो नुलुभे देवहूत्याः ॥ २१ ॥
सोऽनुज्ञात्वा व्यवसितं महिष्या दुहितुः स्फुटम् ।
तस्मै गुणगणाक्याय ददौ तुल्यां प्रहर्षितः ॥ २२ ॥
शतरूपा महाराज्ञी पारिवर्हान् महाधनान् ।
दम्पत्योः पर्यदात् प्रीत्या गृहवासःपरिच्छदान् ॥ २३ ॥
प्रत्या दुहितरं सम्राट् सरक्षाय गतव्यधः ।
उपगुह्य च बाहुभ्यामौत्कण्ठ्योन्मथिताशयः ॥ २४ ॥
अशक्नुवंस्तद्विह्रं मुञ्चन् वाय्पकलां मुहुः ।
आसिञ्चन्मन्त्रं यत्सेति नेत्रोर्दुहितुः शिखाः ॥ २५ ॥
आमन्त्र्य तं मुनिवरमनुज्ञातः सहानुगः ।
प्रतस्थे रथमास्थाय सभार्यः स्वपुरं नृपः ॥ २६ ॥
उभयोर्ऋषिकुल्यायाः सरस्वत्याः सरोधसोः ।
त्रयीणामुपशान्तानां पश्यन्नाश्रमसम्पदः ॥ २७ ॥

तमायान्तमभिप्रेत्य ब्रह्मावर्तं प्रजाः पतिम् ।
गीतसंस्तुतिवादित्रैः प्रत्युदीयुः प्रहर्षिताः ॥ २८ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी सर्वसम्पत्समन्विता ।
न्यपतन् यत्र रोमाणि यज्ञस्याहं विधुन्वतः ॥ २९ ॥
कुशाकाशास्त एवासल्लसद्भरितवर्चसः ।
कपयो धैः पराभाष्य यज्ञघ्नान् यज्ञमीजिते ॥ ३० ॥
कुशाकाशमयं वर्हिरास्तीर्य भगवान् मनुः ।
अयजद् यज्ञपुरुषं तन्वं स्थानं यतो हृदम् ॥ ३१ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी निर्विश्व सुखमावसत्
तस्यां प्रविष्टो भवनं तापत्रयविनाशनम् ।
सभार्यः सप्रजः कामान् बुभुजेऽन्याविरोधतः ॥ ३२ ॥
संगीयमानसत्कीर्तिः सस्त्रीभिः सुरगायकैः ।
प्रत्यूषेष्वनुवद्रेन हृदा शृण्वन् हरेः कथाः ॥ ३३ ॥
निष्णातं योगमायासु मुनिं स्वायुम्भुवं मनुम् ।
यदा संसयितुं भोगा न शेकुर्भगवत्परम् ॥ ३४ ॥
अयातयामास्तस्यासन् यामाः स्थान्तरयापनाः ।
शृण्वतो ध्यायतो विष्णोः कुर्वतो ब्रुवतः कथाः ॥ ३५ ॥
स एवं स्थान्तरं निन्ये युगानामेकसप्ततिम् ।
यासुदेवप्रसङ्गेन परिभूतगतित्रयः ॥ ३६ ॥
शारीरा मानसा दिव्याः पर्यासे ये च मानुषाः ।
भौतिकाश्च कथं क्लेशा वाधन्ते हरिसंश्रयम् ॥ ३७ ॥
यः वृष्टो मुनिभिः ग्राह्य धर्मान् नानाविधान् शुभान् ।
नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वभूतहितः सदा ॥ ३८ ॥
एतन् त आदिराजस्व मनोश्चरितमद्भुतम् ।
वर्णितं वर्णनीयस्य तदपत्योदयं थुणु ॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
पितृभ्यां प्रस्थितं साध्वी पतिमिद्विनकोविदा ।
नित्यं पर्यचरन् प्रीत्या भवानीच भवं प्रभुम् ॥ १ ॥

विस्मभेणान्मशीचेन गौरवेण दमेन च ।
शुश्रूषया सौहृदेन वाचा मपुरुषा प्रभो ॥ २ ॥

विमृज्य कामं दम्भं च द्वेषं लोभमप्यं मदम् ।
 अप्रमत्तोयता नित्यं तेजीयांसमतोपयत् ॥ ३ ॥
 स धे देवार्पय्यस्तां मानवीं समनुग्रताम् ।
 देवाद् गरीयसः पत्नुराशासानां महाशिषः ॥ ४ ॥
 कालेन भूयसा क्षामां कर्शिनां व्रतचर्या ।
 प्रेमगद्गदया शान्ता पीडितः कृपयाऽज्वलीत् ॥ ५ ॥
 तुष्टोऽहमय तव मानिनि मानदायाः
 शुभ्रपया परमया परया च भक्त्या ।
 यो देहिनामपमतीय सुहृन् स्वदेहो
 नापेक्षितः समुचितं क्षयितुं यदर्थं ॥ ६ ॥
 या मे स्वधर्मनिरतस्य तपःसमाधि-
 विद्यात्मयोगविजिता भगवन्नसादान् ।
 तामेव ते मदनुभायनाऽवकृष्टां
 दृष्टिं प्रपश्य वितराम्यभयामशोकाम् ॥ ७ ॥
 अन्ये पुनर्भगवतो भुव उद्दिनृम्भ-
 विभ्रंशितार्थरचनाः किमुल्लभस्य ।
 सिद्धासि भुङ्क्ष्व विभवान् निजधर्मदेहान्
 दिव्यान् नरैर्दुरधिगान् नृपविक्रियाभिः ॥ ८ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 एवं ब्रुवाणमवलाऽखिलयोगमाया-
 यियायिचक्षणमचेत्य गताधिरासीन् ।
 सप्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरिषा
 ग्रीडावलोकयित्सद्वसिताननाऽऽह ॥ ९ ॥
 देवहूतिरुवाच-
 राज्ञं तव द्विजवृषेतदमोघपोग-
 मायाधिपे त्वयि विभो तदवैमि भर्तः ।
 यस्तेऽभ्यधापि समयः सकुदद्वसद्गो
 भूयाद् वरीयसि गुणप्रसवः सतीनाम् ॥ १० ॥
 तत्रेति कृत्यमुपशिक्ष यधोपदेशं
 येनेप मे कर्शितोऽतिरिक्तयात्मा ।
 सिध्येत ते कृतमनोभवधर्पितायाः
 कामस्तदीश भयनं सहस्रं विचक्ष्व ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ।
 विमानं कामगं क्षतस्तर्होवाविरचीकरत् ॥ १२ ॥
 सर्वकामदुषं दिव्यं सर्वरत्नसमन्वितम् ।
 सर्वहन्तुषुचपोदकं मणित्तमैरुपस्कृतम् ॥ १३ ॥
 दिव्योपस्करणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ।
 षट्किमभिर्विचित्राभिः पताकाभिरलंकृतम् ॥ १४ ॥
 स्रभिर्विचित्रमानाभिर्मज्जुसिञ्जत् पङ्क्तिभिः ।
 दुकूलश्रीमकौशोर्पैर्नानावस्त्रैर्विराजितम् ॥ १५ ॥
 उपर्युपरि विन्दस्तनिलयेषु वृषक् वृषक् ।
 क्लृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्मयजनासने ॥ १६ ॥
 तत्र तत्र विनिश्चितनानाशिल्पोपशोभितम् ।
 महामरकतस्थत्या जुष्टं विद्रुमयेदिभिः ॥ १७ ॥
 द्वास्सु विद्रुमदेहत्या भातं वज्रकाष्टिमत् ।
 शितोरेविन्दनीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 चक्षुष्यत्पद्मरागायैर्वज्रभिषिपु निर्मितैः ।
 जुष्टं विचित्रपैतनैर्महाहैर्हैर्मतोरणैः ॥ १९ ॥
 हंसपारावतव्रातस्तत्र तत्र निकूजितम् ।
 कृत्रिमान् मन्यमानैः स्वानपिरुहाविरुह च ॥ २० ॥
 बिहारस्थानशयनसंवेशप्राङ्गणानिरीः ।
 यधोपगतो रचितैर्विस्मापनमियात्मनः ॥ २१ ॥
 इदम् गृहं तत् पश्यन्तीं नातिप्रीतेन चेतसा ।
 सर्वभूताशयाभिङ्गः प्रायोचत् कर्दमः स्वयम् ॥ २२ ॥
 निमज्जाम्बिन् हृदे भीरु विमानमिदमारुह ।
 इदं शुकृकृतं तीर्थमाशिषामाप्तये नृणाम् ॥ २३ ॥
 सा तद् भर्तुः समादाय वचः कुवलपेक्षणा ।
 सरजं विभ्रती वासो वेणीभूतांश्च मूर्धजान् ॥ २४ ॥
 अङ्गं च मलपद्मेन संच्यञ्च शवलस्तनम् ।
 आचिवेश सरस्वत्याः सरः शिवजलाशयम् ॥ २५ ॥
 साऽन्तः सरसि वेद्यमस्थाः शानानि दश कन्यकाः ।
 सर्वाः केशोरवयसो ददशौत्यलगन्धयः ॥ २६ ॥

तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रोचुः प्राञ्जलयः स्त्रियः ।
 वयं कर्मकरीस्तुभ्यं शापि नः करवाम किम् ॥ २७ ॥

स्नानेन तां महार्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीम् ।
 दुकूले निर्मले नूते ददुरस्यै च मानद ॥ २८ ॥

भूषणानि परार्थानि वरीयांसि युमन्ति च ।
 अन्नं सर्वगुणोपेतं पानं चैवामृतासवम् ॥ २९ ॥

अथादर्शो स्वमात्मानं स्रविणं विरजाम्बरम् ।
 विरजं कृतस्वस्त्ययनं कन्याभिर्वहुमानितम् ॥ ३० ॥

स्नातं कृतशिरःस्नानं सर्वाभरणभूषितम् ।
 निष्कप्रीयं बलपिनं कूजत्काञ्चननूपुरम् ॥ ३१ ॥

श्रोणोराध्यस्तया काञ्चया काञ्चन्या बहुरत्नया ।
 हारेण च महार्हेण रुचकेन च भूषितम् ॥ ३२ ॥

सुभुवा सुदता क्षुण्णसिग्धपाद्रेन चधुषा ।
 पद्मकोशस्यूधा नीलेरलकैश्च तसन्मुखम् ॥ ३३ ॥

यदा सस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम् ।
 तत्र चास्ते सह स्त्रीभिर्व्रजास्ते स प्रजापतिः ॥ ३४ ॥

भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्रवृत्तं तदा ।
 निशाम्य तयोगगतिं संशयं प्रत्यपघत ॥ ३५ ॥

स तां कृतमलस्नानां विभ्राजन्तीमपूर्ववत् ।
 आत्मनो विभ्रतीं रूपं संवीतरुचिरस्तनम् ॥ ३६ ॥

वियाधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुवाससम् ।
 जातभायो विमानं तदारोहयदमित्रहन् ॥ ३७ ॥

तस्मिन्ननुत्तमहिमा प्रिययाऽनुपक्तो
 वियाधरीभिरुपचीर्णवपुर्विमाने ।
 यन्नाज उत्कचक उट्टुणपानवीच्य-
 स्ताराभिरावृत इवोडुपतिर्नभस्स्थः ॥ ३८ ॥

तेनाष्टलोकषविहारकुलाचलेन्द्र-
 द्राणीप्यनङ्गसस्रमारुतसौभगासु ।
 सिद्धैर्नुतो वपुनिपातशिवस्वनासु
 रेमे चिरं धनदयल्लननावरूपी ॥ ३९ ॥

यैद्यम्भके सुरयने नन्दने पुष्पभद्रके ।
 मानसे चैत्ररथ्ये च स रेमे राघवा सह ॥ ४० ॥

भ्राजिष्णुना विमानेन कामगेन महीयसा ।
 वैमानिकानत्यशेत चरन् लोकान् यथानिलः ॥ ४१ ॥

किं दुरापादनं तेषां पुंसामुदामचेतसाम् ।
 यैराश्रितस्तीर्थपदश्रणो व्यसनात्ययः ॥ ४२ ॥

प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं पट्यै यावान् स्वसंस्थया ।
 बह्वाश्रयं महायोगीं स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥ ४३ ॥

विभज्य नवधाऽऽत्मानं मानवीं सुरतोत्सुकाम् ।
 रामां निरमयन् रेमे वर्षपूगान् मुहूर्तयत् ॥ ४४ ॥

तस्मिन् विमाने उत्कृष्टां शय्यां रतिकरीं श्रिता ।
 न चाबुद्ध्यत तं कालं एत्याऽऽपीच्येन सद्गता ॥ ४५ ॥

एवं योगानुभावेन दम्पत्यो रममाणयोः ।
 शतं व्यतीपुः शरदः कामलालसयोर्मनाक् ॥ ४६ ॥

तस्यामाधत्त रेतस्तां भावयन्नात्मनाऽऽत्मवित् ।
 नवधा विधाय रूपं स्वं सत्यसंकल्पविद् विभुः ॥ ४७ ॥

ततस्ताः सुपुत्रे सद्यो देवदूतिः स्त्रियः प्रजाः ।
 सर्वास्ताश्चारुसर्वाङ्गयो लोहितोत्पलगन्धयः ॥ ४८ ॥

पतिं सा प्रव्रजिष्यन्तं तदाऽऽलक्ष्योशती सती ।
 स्मयमाना विह्वलेन हृदयेन विदूयता ॥ ४९ ॥

लिखन्त्यधोमुखी भूमिं पदा नखमणिश्रिया ।
 उवाच ललितां वाचं निरुध्याभुक्तां शनैः ॥ ५० ॥

सर्वं तद् भगवान् मह्यमुपोवाह प्रतिश्रुतम् ।
 अथापि मे प्रपन्नाया अभयं दातुमर्हसि ॥ ५१ ॥

ब्रह्मन् दुहितृभिस्तुभ्यं विमृश्याः पतयः समाः ।
 कश्चित् स्यान्मे विशोकाय त्वयि प्रव्रजिते वनम् ॥ ५२ ॥

एतावताऽनं कालेन व्यतिक्रान्तेन मे प्रभो ।
 इन्द्रियार्थप्रसङ्गेन परित्यक्तपरात्मनः ॥ ५३ ॥

इन्द्रियार्थेषु सज्जन्या प्रसङ्गस्त्वयि मे कृतः ।
 अजानन्त्या परं भावं तथाप्यस्त्वभवाय मे ॥ ५४ ॥

संयोगः संसृतेर्हेतुरसस्तु विहितो धिया ।
 स एव साधुषु कृतो निःसङ्गत्वाय कल्पते ॥ ५५ ॥

नेह यन् कर्म धर्माय न विरागाय कल्पते ।
न तीर्थपदसेवायै जीवन्नपि मृतो हि सः

॥ ५६ ॥

साहं भगवतो नूनं वञ्चिता मायया दृढम् ।

या त्वां विमुक्तिदं प्राप्य न मुमुक्षे ह बन्धनात् ॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

निर्वेदवादिनीमेवं मनोर्दुहितरं मुनिः ।

दपालुः शालिनीमाह शुक्लाभिर्व्याहृतं स्मरन्

॥ १ ॥

ऋषिरुवाच—

मा त्तिदो राजपुत्रीत्यमात्मनं प्रत्यनिन्दिते ।

भगवांस्तेऽक्षरो गर्भमदूरात् संप्रपत्यते

॥ २ ॥

धृतव्रता सुभद्रं ते दमेन नियमेन च ।

तपोद्रविणदानैश्च श्रद्धया चेत्तरं भज

॥ ३ ॥

स त्वयाऽऽराधितः शुक्लो वितन्वन् मामकं यशः ।

छत्ता ते हृदयग्रन्थिमोदयं ब्रह्मभावनः

॥ ४ ॥

मैत्रेय उवाच—

देवहूत्यपि संदेशं गीरवेण प्रजापतेः ।

सम्यक् श्रद्धाय पुरुषं कूटस्थमभजद् गुरुम्

॥ ५ ॥

तस्यां बहुतिथे काले भगवान् मधुसूदनः ।

कार्दमं वीर्यमापन्नो जज्ञेऽग्निरिव दारुणि

॥ ६ ॥

अबादयंस्तदा ज्योम्नि वादित्राणि घनापनाः ।

गायन्ति तं स्म गन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसो मुदा

॥ ७ ॥

पेतुः सुमनसो दिव्याः सेचरैरपवर्जिताः ।

प्रसेदुश्च दिशः सर्वा अम्भांसि च मनांसि च

॥ ८ ॥

तन् कर्दमाश्रमपदं सरस्वत्या परितुतम् ।

स्वयम्भूः सार्धमृषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्यागन्

॥ ९ ॥

भगवन्तं परं ब्रह्म सत्त्वेनांशेन शत्रुहन् ।

तत्त्वसंख्यानविज्ञप्त्यै जातं विद्वानजः स्वराट्

॥ १० ॥

सभाजयन् विशुद्धेन वेतसा तच्चिकीर्षितम् ।

ग्रहप्यमाणरसुभिः कर्दमं चंदमभ्यधात्

॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच—

त्वया मेऽपचितिस्तान् कल्पिता निर्व्यलीकतः ।

यन्मे सङ्गृहे वाक्यं भवान् मानद मानयन्

॥ १२ ॥

एतावत्येव श्रुत्वा कार्पा पितरि पुत्रकैः ।

वाढमित्यनुमन्येत गीरवेण गुरोर्वचः

॥ १३ ॥

इमा दुहितरः सत्यस्तव वत्स सुमध्यमाः ।

सर्गमेताः प्रभाविः स्वेर्वृहपिप्यन्ति नैकधा

॥ १४ ॥

अतस्त्वमृषिमुख्येभ्यो यथाशीलं यथाकृचि ।

आत्मजाः परिवेष्टास्व विस्मृणीहि यशो भुवि

॥ १५ ॥

वेदाहमायं पुरुषमवतीर्णं स्वमायया ।

भूतानां शेषधिं देहं विभ्राणं कपिलं मुनिम्

॥ १६ ॥

ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणाभुदरंश्च यः ।

हिरण्यंकेशः पद्माक्षः पद्ममुद्रापदाम्बुजः

॥ १७ ॥

एष मानवि ते गर्भे प्रविष्टः कैटभादैनः ।

अविद्यासंशयग्रन्थिं छित्त्वा गां विचरिष्यति

॥ १८ ॥

अयं सिद्धगणाधीशः साङ्ख्याचार्यैः सुसम्मतः ।

लोके कपिल इत्याख्यां गन्ता ते कीर्तिवर्धनः

॥ १९ ॥

मैत्रेय उवाच—

तावाचास्य जगत्स्रष्टा कुमारीः सहनारदः ।

हंसो हंसेन यानेन स्वधाम प्रत्यपद्यत

॥ २० ॥

गते शतधृती क्षत्तः कर्दमस्तेन चोदितः ।

यथोदितं स्वदुहितुः प्रादाद् विश्वसृजां ततः

॥ २१ ॥

मरीचये कलां प्रादादनसूयामथात्रये ।

श्रद्धामद्रिस्तस्यैच्छत् पुनस्त्वाप्य इविर्भुवम्

॥ २२ ॥

पुनहाप्य गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीम् ।

ख्यातिं च भृगवेऽयच्छद् वसिष्ठायाप्यरुन्धतीम्

॥ २३ ॥

अधर्वणेऽददाच्छान्तिं यथा यज्ञो वितन्यते ।

विश्वंभान् कृतोद्वाहान् सदारान् समलालयन्

॥ २४ ॥

ततस्त कपयः क्षत्तः कृतदारा निमन्य तम् ।

प्रातिष्ठन् नन्दमापन्नाः स्वं स्वमाश्रमण्डलम्

॥ २५ ॥

स चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विबुधर्षभम् ।		एतन्मे जन्म लोकेऽस्मिन् मुमुक्षुणां दुराशयात् ।	
विविक्त उपसङ्गम्य प्रणम्य समभाषत ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	प्रसंस्थानाय तत्त्वानां समत्वायात्मदर्शनाम् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
अहो पापच्यमानानां निरप्ये स्वीरमङ्गलैः ।		एष आत्मपथोऽव्यक्तो नष्टः कालेन भूयसा ।	
कालेन भूयसा नूनं प्रसीदन्तीह देवताः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥	तं प्रवर्तयितुं देहमिमं विद्धि मया भृतम् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
बहुजन्मविषकेन सम्मग्नं योगसमाधिना ।		गच्छ कामं मयाऽऽपृष्टो मयि संन्यस्तकर्मणा ।	
द्रष्टुं यतन्ते यतयः शून्यागारेषु यत्पदम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥	जित्वा सुदुर्जयं मृत्युममृतत्वाय मां भज ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
स एव भगवानय हेलनं नगणप्य नः ।		मामात्मानं स्वयंज्योतिः सर्वभूतगुहाशयम् ।	
गृहेषु जातो ग्राम्याणां यः स्वानां पक्षपोषणः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	आत्मन्येवात्मना वीक्ष्य विशोकोऽभयमृच्छसि ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
स्वीयं वाक्यमृतं कर्तुमवतीर्णोऽसि मे गृहे ।		विश्वमेतद्धि शास्त्रेण विज्ञायात्मानमीश्वरम् ।	
चिकीर्षुर्भगवच्छर्म भक्तानामभिवर्धनः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	मुनिः शान्तमनोवाक्यस्तदा नरूपात्युपप्लवः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
तान्येव तेऽभिरूपाणि रूपाणि भगवंस्तव ।		मात्र आध्यात्मिकीं विषां शमनीं सर्वकर्मणाम् ।	
यानि यानीह रोचन्ते स्वजनानामरूपिणः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	वितरिष्ये यया चासौ भवं चातितरिष्यति ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
त्वां सूरिभिस्तत्त्वबुभुत्सयाऽद्धा		मैत्रेय उवाच—	
सदाभियादार्हणपादपीठम् ।		एवं समुदितस्तेन कपिलेन प्रजापतिः ।	
ऐश्वर्यवैराग्ययशोऽवबोध-		दक्षिणीकृत्य तं प्रीतो वनमेव जगाम ह ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
वीर्यश्रिया पूर्णमहं प्रपद्ये ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	व्रतं स आस्थितो मीनमात्मैकशरणो मुनिः ।	
परं प्रधानं पुरुषं महान्तं		निःसङ्गो व्यचरत् क्षोणीमनग्रिरनिकेतनः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
कालं कथं त्रिवृतं लोकपालम् ।		मनो ब्रह्मणि युञ्जानो यत् तत् सदसतः परम् ।	
आत्मानुभूत्याऽनुगतप्रपञ्चं		गुणावभासे विगुण एकभक्त्याऽनुभाविते ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
स्यच्छन्दशक्तिं कपिलं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	निरहृतिर्निर्ममश्च निर्द्वन्द्वः समदृक् स्वदृक् ।	
तं त्याऽभिपुच्छेऽद्य पतिं प्रजानां		प्रत्यग्रः शान्तधीर्धैरः प्रशान्तोर्मिरिबोदधिः ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
त्ययाऽवतीर्णेन उतामकामः ।		आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमवस्थितम् ।	
परित्राजो पदवीमास्थितोऽहं		अपश्यत् सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मनि ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
चरिष्ये त्वां हृदि युञ्जन् विशोकः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	वासुदेवे भगवति सर्वज्ञे प्रत्यगात्मानि ।	
भगवन्नुवाच—		परेण भक्तिभावेन लब्धात्मा मुक्तबन्धनः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
मया प्रोक्तं हि लोकस्य प्रमाणं सत्यलौकिके ।		इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा ।	
अधाजनि मया तुभ्यं यदबोचमृतं मुने ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	भगवद्भक्तियोगेन प्राप्तो भागवतीं गतिम् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

राजोवाच-

कपिलस्तत्त्वसंख्याता भगवानात्ममायया ।

जातः स्वयमजः साक्षादान्मप्रव्रजये नृणाम् ॥ १ ॥

अहंस्य धर्मिणां पुंसां गरिष्णः सर्वयोगिनाम् ।

विश्रुती श्रुतदेवस्य भूरि नृप्यन्ति मेऽस्यः ॥ २ ॥

यद् यद् विधत्ते भगवान् स्वच्छन्दात्माऽऽत्ममायया ।

तानि मे श्रद्धाधानस्य कीर्तन्यान्पनुकीर्तय ॥ ३ ॥

शुक उवाच-

द्वैपायनसखार्थं मैत्रेयो भगवांस्तथा ।

प्रह्नं विदुरं प्रीत आन्वीक्षिष्यां प्रचोदितः ॥ ४ ॥

पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया ।

तस्मिन् विन्दुसरेऽवाप्सीद् भगवान् कपिलः किल ॥ ५ ॥

तमासीनमकर्मणं तत्त्वमार्गाग्रदर्शनम् ।

स्वसुतं देवहूत्याह धातुः संस्मरती वचः ॥ ६ ॥

देवहूतिरुवाच-

निर्विण्णाऽतितरां भूमजसदिन्द्रियतर्पणात् ।

येन संभाव्यमानेन प्रपन्नाऽन्धतमः प्रभो ॥ ७ ॥

तस्य त्वं तमसोऽन्धस्य दुष्पारस्याथ पारगः ।

सखधुर्जन्मनामन्ते तव्यं मे त्वदनुग्रहान् ॥ ८ ॥

य आद्यो भगवान् पुंसामीश्वरो वै भवान् किल ।

लोकस्य तमसाऽन्धस्य वधुः सूर्य इवोदितः ॥ ९ ॥

अथ मे देव संमोहमपाक्रुप्तं त्यमर्हसि ।

योऽवग्रहोऽहं ममेतीत्येतस्मिन् योजितस्त्वया ॥ १० ॥

तं त्वा गताऽहं शरणं शरण्यं

स्वभृत्यसंसारतरोः कुठारम् ।

जिज्ञासया प्रकृतेः पूरूपस्य

नमामि सद्धर्मविदां वरिष्ठम् ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति स्वमातुर्निरवयमीप्सितं

निशम्य पुंसामपवर्गचोदनम् ।

धिषाऽभिनन्यात्मवतां सतां गति-

र्वभाष ईषत् स्मितशोभिताननः ॥ १२ ॥

भगवानुवाच-

योग आप्यात्मिकः पुंसां मतो निःश्रेयसाय मे ।

अत्यन्तोपरतिवृत्तं दुःखस्य च सुखस्य वै ॥ १३ ॥

तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमबोधं पुराऽनये ।

कपीणां श्रोतुकामानां योगमुर्व्रतनेपुणम् ॥ १४ ॥

चेतः सन्तवस्य बन्धाय मुक्तये चात्मनो मतम् ।

गुणेषु सक्तं बन्धाय रतं वा पुंसि मुक्तये ॥ १५ ॥

अहंममाभिमानांत्यैः कामलोभादिभिर्मलैः ।

वीनं यदाऽऽत्मनः शुद्धमदुःखमसुखं समम् ॥ १६ ॥

तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परम् ।

निरन्तरं स्वयंज्योतिरणिमानमखण्डितम् ॥ १७ ॥

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन चात्मना ।

परिपश्यन्पुदासीनां प्रकृतिं च हतोजसम् ॥ १८ ॥

न पुन्यमानया भक्त्या भगवत्पश्चिन्तात्मनि ।

सहशोऽस्ति शिवः पन्था योगिनां ब्रह्मसिद्धये ॥ १९ ॥

प्रसङ्गमजरं पाशमात्मनः कवयो विदुः ।

स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतम् ॥ २० ॥

तितिष्ठवः कारुणिका मुहदः सर्वदेहिनाम् ।

अज्ञातज्ञात्रवः शान्ताः साधवः साधुभूषणाः ॥ २१ ॥

मप्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्वन्ति ये हृदाम् ।

मत्कृते त्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबान्धवाः ॥ २२ ॥

मदाश्रयाः कपा मृष्टाः शृण्वन्ति कथयन्ति च ।

तपन्ति विविधांस्तपानेकात्म्यगतचेतसः ॥ २३ ॥

त एते साधवः साध्वि सर्वसङ्गविजिताः ।

सङ्गस्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः सङ्गदोषहरा हि ते ॥ २४ ॥

सतां प्रसङ्गान्मम वीर्यसम्पदो

भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कपाः ।

तज्जोषणादाधपवर्गवर्त्मनि

श्रद्धावती भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥ २५ ॥

भक्त्या पुमान् जातविराग ऐन्द्रियाद्
 दृष्टभुतात्मद्रविणानुचिन्तया ।
 चिन्तस्य यतो ग्रहणे योगयुक्तो
 यतिष्यते ऋजुभिर्योगमार्गैः ॥ २६ ॥

असेवयाऽयं प्रकृतेर्गुणानां
 ज्ञानेन वैराग्यविजृम्भितेन ।
 योगेन मय्यर्पितया च भक्त्या
 मां प्रत्यगात्मानमिहावरुन्धे ॥ २७ ॥

देवहूतिरुवाच—
 का चित् त्वय्यर्पिता भक्तिः कीदृशी मम गोचरा ।
 यथा पदं ते निर्वाणमञ्जसा प्राप्नुयामहम् ॥ २८ ॥

यो योगो भगवत्प्राप्ती निर्वाणान्तात्मस्त्वयोदितः ।
 कीदृशः कति चाङ्गानि यतस्तत्त्वावबोधनम् ॥ २९ ॥

तदेतन्मे विजानीहि यथाऽहं मन्दधीर्हरे ।
 सुखं बुद्धयेष दुर्वीथं योषा भवदनुग्रहात् ॥ ३० ॥

श्रेत्रेय उवाच—
 विदित्वाऽर्थं कपिलो मातुरित्थं
 जातस्त्रेहो यत्र तन्वाऽभिजातः ।
 तत्त्वाभ्यायं यत् प्रवदन्ति साङ्ग्यं
 प्राबोचद् वै भक्तिवितानयोगम् ॥ ३१ ॥

भगवानुवाच—
 देवानां गुणलिङ्गानामानुभाविककर्मणाम् ।
 सत्त्वं एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या ॥ ३२ ॥

अनिमिता भगवति भक्तिः सिद्धेर्गरीयसी ।
 जरयन्त्याशु या कोशं निगीर्णमनलो यथा ॥ ३३ ॥

नैकात्म्यतां मे स्पृहयन्ति केचि-
 न्मत्पादसेवाभिरता मदीहाः ।
 येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य
 सम्भ्राजयन्ते मम पीरुषाणि ॥ ३४ ॥

पश्यन्ति मे ते रुचिराण्येव सन्तः
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि ।
 रूपाणि दैत्यासुविनाशनानि
 साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति ॥ ३५ ॥

तेर्दर्शनीयावयवैरुदार-
 विलासहासेक्षितवामसूतैः ।
 हृतात्मनो हृतप्राणस्य भक्ति-
 मन्विच्छतो गतिमण्डीं प्रयुञ्जे ॥ ३६ ॥

अथो विभूतिं मम मायया वित्ता
 मैथर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम् ।
 श्रियं न देवीं स्पृहयन्ति भद्रां
 परस्य मे तेऽसुवते हि लोके ॥ ३७ ॥

न कर्हिचिन्मत्पराः ज्ञान्तरूपा
 नरूप्यन्ति मे नोऽनिमिषो लेदि हेतिः ।
 येषामहं प्रिय आत्मा सुतश्च
 सखा गुरुः सुहृदो दैवमिष्टम् ॥ ३८ ॥

इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयापिनम् ।
 आत्मानमनु ये चेमे ये रायः पशयो गृहाः ॥ ३९ ॥

विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम् ।
 भजन्यनन्यया भक्त्या तान् मृत्योरतिपारये ॥ ४० ॥

नान्यत्र मद् भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात् ।
 आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्तते ॥ ४१ ॥

मद्भयाद् वाति बातोऽयं सूर्यस्तपति मद्भयात् ।
 वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति मद्भयात् ॥ ४२ ॥

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः ।
 क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् ॥ ४३ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां निःश्रेयसोदयः ।
 तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मय्यर्पितं स्थितम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

भगवानुवाच-

अथ ते समग्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पुरुषम् ।

यद् विदित्वा विमुच्येत पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ॥ १ ॥

ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्थात्मदर्शनम् ।

यदाहुर्वर्णये तत् ते हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ २ ॥

अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ।

प्रत्यग्धामा स्वयं ज्योतिर्विश्वं येन समन्वितम् ॥ ३ ॥

न जानो न स्मिंयेतात्मा स हि देहायुपाधिभिः ।

निमित्तराजततद्भ्रमा यथा स्वप्ने तदीक्षिता ॥ ४ ॥

स एव प्रकृतिं सूक्ष्मां देवीं गुणमयीं विभुः ।

यदृच्छेयवोपगतामभ्यषयत लीनया ॥ ५ ॥

गुणैर्विचित्राः सृजतीं सरूपाः प्रकृतिं प्रजाः ।

विलोक्य मुमुक्षे सयः स इह ज्ञानगृहया ॥ ६ ॥

एवं पराभिधानेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान् ।

कर्मसु क्रियमाणेषु गुणैरात्मनि मन्यते ॥ ७ ॥

तदस्य संसृतिर्बन्धः पारतन्त्र्यं च तत्कृतम् ।

भयत्यकर्तुर्नीशस्य साक्षिणो निर्वृतात्मनः ॥ ८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः ।

भोक्तृत्वे सुखदुःखानां पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ ९ ॥

देवहूतिरुवाच-

प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम ।

ब्रूहि कारणयोरस्य सदसश्च यदात्मकम् ॥ १० ॥

भगवानुवाच-

यत् तत् त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।

प्रधानं प्रकृतिं प्राहरविशेषं विशेषवत् ॥ ११ ॥

पञ्चभिः पञ्चभिर्ब्रह्मं चतुर्भिर्दशभिस्तथा ।

एतच्चतुर्विंशतिकं गणं प्राधानिकं विदुः ॥ १२ ॥

महाभूतानि पञ्चैव भूराणोऽग्निर्मरुतभः ।

तन्मात्राणि च तावन्ति गन्धादीनि मतानि मे ॥ १३ ॥

इन्द्रियाणि दश श्रोत्रं त्वग्गृह्णरसननासिकम् ।

वाक् करी चरणी मेढं पापुर्दशम उच्यते ॥ १४ ॥

मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमित्यन्तरात्मनः ।

चतुर्धा लक्ष्यते भेदो वृत्त्या लक्षणरूपया ॥ १५ ॥

एतावानेव संख्यातो ब्रह्मणः सगुणस्य हि ।

सन्निवेशो मया प्रोक्तो यः कालः पञ्चविंशकः ॥ १६ ॥

प्राभावं धीरुषं प्राहुः कालमेकं यतो भयम् ।

अहङ्कारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमीयुषः ॥ १७ ॥

प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य निर्विशेषस्य मानयि ।

चेष्टा यतः स भगवान् काल इत्युपलक्षितः ॥ १८ ॥

अन्तः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो वहिः ।

समन्वेत्येष सत्त्वानां भगवानात्ममापया ॥ १९ ॥

देवान् धुषितधर्मिण्यां स्वस्वां योनीं परः पुमान् ।

आपद्य वीर्यं साऽसूत महत्तत्त्वं हिरण्यमम् ॥ २० ॥

विश्वमात्मगतं व्यञ्जन् कूटस्थो जगदद्भुतः ।

स्वतेजसाऽपि च त् तीव्रमात्मप्रस्थापनं तमः ॥ २१ ॥

यत् तत् सत्त्वगुणं स्वच्छं शान्तं भगवतः पदम् ।

यदाहुर्वासुदेवाख्यं चित्तं तन्महदात्मकम् ॥ २२ ॥

स्पृच्छत्वमविकारित्वं शान्तत्वमिति चेतसः ।

यृत्तिर्भिलक्षणं प्रोक्तं यथाऽयां प्रकृतिः परा ॥ २३ ॥

महत्तत्त्वाद् विकृर्वाणाद् भगवद्दीर्घसम्भवात् ।

क्रियाशक्तिरहङ्कारश्चिद्विधः समपद्यत ॥ २४ ॥

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्च यतो भयः ।

मनसश्चेन्द्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥ २५ ॥

वैकारिकोऽपि देवं तु बुद्धिः प्राणश्च तेजसः ।

तामसस्त्वर्थमात्रं च गुणज्यतिकरश्चित् ॥ २६ ॥

सहस्रशिरसं साक्षाद् यमनन्तं प्रचक्षते ।

संकर्षणाख्यं पुरुषं भूतेन्द्रियमनोमयम् ॥ २७ ॥

कर्तृत्वं कारणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ।

शान्तयोरविविक्तत्वमिति वा स्यादहङ्कृतेः ॥ २८ ॥

वैकारिकाद् विकर्वाणान्मनस्तत्त्वमजापय ।

यत् सद्बन्धविकल्पाभ्यां वर्तते कामसम्भवः ॥ २९ ॥

यद् विदुर्हानिरुद्धास्त्वं हृषीकाणामपीभरम् ।
 शारदेन्द्रीवरप्रपाम् संराध्यं योगिभिः शनैः ॥ ३० ॥
 तेजसात् तु विकुर्वाणाद् बुद्धितत्त्वमभूत् सति ।
 द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिन्द्रियाणामनुग्रहात् ॥ ३१ ॥
 संशयोऽथ विषयासौ निश्चयः स्मृतिरेव च ।
 स्याप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तितः पृथक् ॥ ३२ ॥
 तेजसानीन्द्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागशः ।
 प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्वुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥ ३३ ॥
 तामसाश्च विकुर्वाणाद् भगवद्दीर्घचोदितात् ।
 शब्दमात्रमभूत् तस्मान्नभः श्रोत्रं तु शब्दगम् ॥ ३४ ॥
 अर्धाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लिङ्गत्वमेव च ।
 तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः ॥ ३५ ॥
 भूतानां छिद्रदानृत्वं बहिरन्तरमेव च ।
 प्राणेन्द्रियात्मधिष्यन्त्वं नभसो वृत्तिलक्षणम् ॥ ३६ ॥
 नभसः शब्दतन्मात्रात् कालगत्या विकुर्वन्तः ।
 स्पर्शाऽभ्यस्तं ततो वायुस्त्वक् स्पर्शस्य च संग्रहः ॥ ३७ ॥
 मृदुत्वं कठिणत्वं च शैत्यमुष्णत्वमेव च ।
 एतत् स्पर्शस्य स्पर्शत्वं तन्मात्रत्वं नभस्यतः ॥ ३८ ॥
 चालनं व्यूहनं प्राप्तिर्नैतृत्वं द्रव्यशब्दयोः ।
 सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं वायोः कर्माभिलक्षणम् ॥ ३९ ॥
 वायोऽथ स्पर्शतन्मात्राद् रूपं देवेरितादभूत् ।
 समुत्थितं ततस्तेजश्चक्षु रूपोपलम्भनम् ॥ ४० ॥
 द्रव्याकृतित्वं गुणता व्यक्तिसंस्थात्वमेव च ।
 तेजस्यं तेजसः साध्वि रूपमात्रस्य वृत्तयः ॥ ४१ ॥
 घातनं पचनं पानमदनं हिममर्दनम् ।
 तेजसो वृत्तयस्त्येताः शोषणं क्षुत्तुदुःखवः ॥ ४२ ॥
 रूपमात्राद् विकुर्वाणाद् तेजसो देवचोदितात् ।
 रसमात्रमभूत् तस्मादम्भो जिह्वा रसग्रहः ॥ ४३ ॥
 कपायो मधुरस्निग्धः कट्वाम्न इति त्रैकधा ।
 भौतिकानां विकारं रस एको विधियते ॥ ४४ ॥

क्लेदनं पिण्डनं तृप्तिः प्राणनाथ्यनोन्दनम् ।
 तापापनोदो भूयस्त्वम्भसो वृत्तयस्त्विमाः ॥ ४५ ॥
 रसमात्राद् विकुर्वाणादम्भसो देवचोदितात् ।
 गन्धमात्रमभूत् तस्मात् पृथ्वी प्राणस्तु गन्धगः ॥ ४६ ॥
 करम्भपूतिसौरभ्यशान्तोग्राम्लादिभिः पृथक् ।
 द्रव्यावयववैषम्याद् गन्ध एको विधियते ॥ ४७ ॥
 भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्भिर्शोषणम् ।
 सर्वसत्त्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणम् ॥ ४८ ॥
 नभोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते ।
 वायोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तत् स्पर्शनं विदुः ॥ ४९ ॥
 तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्यते ।
 अम्भोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तद् रसनं विदुः ॥ ५० ॥
 भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य स प्राण उच्यते ।
 परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन् समन्वयात् ॥ ५१ ॥
 अतो विशेषो भावानां भूमावेवोपलक्ष्यते ।
 एतान्यसंहृत्य यदा महदादीनि सप्त ये ॥ ५२ ॥
 न शंकुः पुरुषं स्रष्टुं भोगायतनमञ्जसा ।
 कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशत् ॥ ५३ ॥
 ततस्तेनानुविद्धेभ्यस्तत्त्वेभ्योऽण्डमचेतनम् ।
 उत्थितं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठदसौ विराट् ॥ ५४ ॥
 एतदण्डं विशेषाख्यं क्रमवृद्धेर्दशोत्तरीः ।
 तोषादिभिः परिवृत्तं प्रधानेनावृतं बहिः ।
 यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो हरेः ॥ ५५ ॥
 हिरण्यमादाण्डकोशादुत्थाय सलिले शयान् ।
 तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्विभेद स्त्रम् ॥ ५६ ॥
 निरभियतास्य प्रथमं मुखं बाष्पी ततोऽभवत् ।
 बाष्पा बहिरथो नासं प्राणोऽतः प्राण एतयोः ॥ ५७ ॥
 प्राणाद् वायुरभियेतामक्षिणी चक्षुरेतयोः ।
 तस्मात् सूर्योऽन्वभियेता कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः ॥ ५८ ॥
 निर्विभेद विराजस्त्वग्नौ रोमश्मश्रादयस्ततः ।
 ततश्चापधयः पश्चाच्छिन्नं निर्विभेदं ततः ॥ ५९ ॥

रेतस्तस्मादाप आसन् निरभियत वै गुदम् ।		त्वं च रोमभिरुपध्वो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
गुदादपानोऽपानाच मृत्युर्लोकभयद्वयः	॥ ६० ॥	रेतसा शिश्रमापस्तु नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६८ ॥
हस्ती च निरभियेतां वनं ताभ्यां ततः स्वराट् ।		गुदं मृत्युरापानेन नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
पादौ च निरभियेतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः	॥ ६१ ॥	हस्ताचिन्द्रो बलेनैव नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६९ ॥
नाड्योऽस्य निरभियन्त ताभ्यां लोहितमाहृतम् ।		विष्णुर्गन्धैव चरणौ नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
नयस्ततः समभवन्गुदं निरभियत	॥ ६२ ॥	नाडीर्नयो लोहितेन नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७० ॥
धुन्विपासे ततः स्यातां समुद्रस्तु तपोरभूत् ।		धुत्तुद्भ्यामुदरं सिन्धुर्नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अथास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितम्	॥ ६३ ॥	हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७१ ॥
मनसश्चन्द्रमा जातां बुद्धिर्बुद्धेरिगिरापतिः ।		बुद्ध्या ब्रह्माऽपि हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अहङ्कारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत्	॥ ६४ ॥	रुद्रोऽभिमत्या हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७२ ॥
एतं ह्यभ्युत्थिता देवा नैवास्यान्त्यापनेऽशकन् ।		चित्तेन हृदयं चैत्यः श्रेष्ठः प्राविशद् यदा ।	
पुनराविविशुः खानि तमुत्थापयितुं क्रमात्	॥ ६५ ॥	विराट् तदेव पुरुषः सन्नितादुदतिष्ठत्	॥ ७३ ॥
वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		यथा प्रसुप्तं पुरुषं प्राणैर्न्रियमनोधिषः ।	
प्राणेन नासिको वायुः नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६६ ॥	प्रभवन्नि विना येन नोत्थापयितुमोजसा	॥ ७४ ॥
अक्षिणी चक्षुषाऽऽदित्यो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		तमस्मिन् प्रत्यगात्मानं धिया योगविपरुषा ।	
श्रोत्रेण कर्णी च दिशो नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६७ ॥	भक्त्या विरक्त्या ज्ञानेन विविच्यात्मनि चिन्तयेत् ॥ ७५ ॥	
		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥	

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

प्रकृतिस्थोऽपि पुरुषो नाज्यते प्राकृतैर्गुणैः ।		यमादिभिर्योगपथैरभ्यसंच्छद्भ्याऽन्वितः ।	
अविकारादकर्तृत्वान्निर्गुणत्वाज्जलार्कवत्	॥ १ ॥	मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च	॥ ७ ॥
स एष यर्हि प्रकृतैर्गुणैश्चरन्निविपज्जने ।		सर्वभूतसमन्वेन निर्वीरणाग्रसन्नतः ।	
अहङ्कारविमृशामा कर्ताऽस्मीत्यभिमान्यते	॥ २ ॥	ब्रह्मचर्येण मीनेन स्वधर्मेण महीपता	॥ ८ ॥
तेन संसारपदवीमवशोऽभ्येत्य निर्वृतः ।		यदृच्छ्योपापतन्त्रेण सन्तुष्टो मितभुङ् मुनिः ।	
प्रासङ्गिकः कर्मदोषः सदसन्मित्रयोनियु	॥ ३ ॥	विविक्तशरणः शान्तो मेघः करुण आत्मवान्	॥ ९ ॥
अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।		सानुबन्धे च देहेऽस्मिन्नकुर्वन्नसदाग्रहम् ।	
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा	॥ ४ ॥	ज्ञानेन दृष्टत्त्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च	॥ १० ॥
प्रवृज्य स्वप्नसुप्तिभ्यां संस्मरन्नात्मवैशसम् ।		निवृत्तबुद्धयवस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः ।	
वैतथ्यं व्यभिचारं च नास्ती ध्यायेद् यतो भयम्	॥ ५ ॥	उत्तमभ्यात्मनाऽऽत्मानं चक्षुषेयार्कमेकदक्	॥ ११ ॥
अत एव शनैश्चित्तं प्रसक्तमसतां पथि ।		मुक्तलिङ्गः सदाभासमसति प्रतिपद्यते ।	
भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्याऽऽत्मवशं नयेत्	॥ ६ ॥	सतो बन्धुं समं चक्षुः सर्वानुस्मृतमद्वयम्	॥ १२ ॥

यथा जलस्य आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते ।
 स्वाभासेन यथा सूर्यो जलस्थेन दिवि स्थितः ॥ १३ ॥
 एवं त्रिवृदहङ्कारो भूतेन्द्रियमनोगुणीः ।
 स्वाभासेर्लक्षितोऽनेन सदाभासेन सत्यदृक् ॥ १४ ॥
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया ।
 तीनेषु सन्तु यस्तत्र विनिद्रो निरहङ्कियः ॥ १५ ॥
 मन्यमानस्तदात्मानमनशो नष्टवन्मृषा ।
 नष्टेऽहङ्कारेण द्रष्टा नष्टचित्त इवातुः ॥ १६ ॥
 एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते ।
 साहङ्कारस्य द्रव्यस्य योऽवस्थानमनुग्रहः ॥ १७ ॥
 देवहूतिरुवाच—
 पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन् न विमुञ्चति कर्हिचित् ।
 अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो ॥ १८ ॥
 यथा गन्धस्य भूमेश्च न भावो व्यतिरेकतः ।
 अणो रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥ १९ ॥
 अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं पुरुषस्य यदाश्रयः ।
 गुणेषु सन्तु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथम् ॥ २० ॥
 सकृत् तत्त्वाद्यमर्शेन निवृत्तं भयमुत्बलणम् ।
 निवृत्तस्यानिवृत्तत्वात् पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥ २१ ॥
 भगवानुवाच—
 अनिमित्तप्रवृत्तेन स्वधर्मेणामलत्मना ।
 तीव्रया मयि भक्त्या च श्रुतिसंभृतया चिरम् ॥ २२ ॥

दृष्टतत्त्वेन ज्ञानेन वैराग्येण बलीयसा ।
 तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्मसमाधिना ॥ २३ ॥
 प्रकृतिः पुरुषस्यैव दह्यमाना त्वहर्निशम् ।
 तिरोभवित्त्री शनैरग्रेयोर्योनिरिवारणिः ॥ २४ ॥
 भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ।
 नेश्वरस्याशुभं पते स्ये महिम्नि स्थितस्य च ॥ २५ ॥
 यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थकृन् ।
 स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ २६ ॥
 एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ।
 पुञ्जतो नापकुरुते आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥ २७ ॥
 यदैवमध्यात्मरतः कालेन बहुजन्यमाना ।
 सर्वत्र जातवैराग्य आब्रह्मभवान्मुनिः ॥ २८ ॥
 मद्भक्तः प्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेन भूपसा ।
 निःश्रेयसं स्वसंस्थानं कैवल्याख्यं मदाश्रयम् ॥ २९ ॥
 प्राप्नोतीहाश्रया धीरः स्वदशा छिन्नसंशयः ।
 यद् गत्वा न निवर्तेत योगी लिङ्गविनिर्गमे ॥ ३० ॥
 यदा न योगोपचितासु चेतो
 मायासु सिद्धस्य विपद्यते च ।
 अनन्यहेतुपञ्च मे गतिः स्याद्
 आत्मन्तिकी यत्र न मृत्युहासः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 योगस्य लक्षणं यक्ष्ये सवीजस्य नृपात्मजे ।
 मनो येनैव विधिना प्रसन्नं याति सत्यधम् ॥ १ ॥
 स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।
 देवलब्धेन सन्नोप आत्मविश्वराचनम् ॥ २ ॥
 ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ।
 मितमेध्याटनं शश्वद् विधिकक्षत्रसेवनम् ॥ ३ ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः ।
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्चनम् ॥ ४ ॥
 मौनं सदासनं स्थैर्यं प्राणानां च जयः शनैः ।
 प्रत्याहारश्चेन्द्रियाणां विषयान्मनसा हृदि ॥ ५ ॥
 स्वधिष्ण्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणम् ।
 वैकुण्ठलीलाभिध्यानां समाधानं तथाऽऽत्मनः ॥ ६ ॥
 एतैरन्यैश्च पथिभिर्मनो दुष्टमसत्यधम् ।
 बुद्ध्या युञ्जीत शनैर्कर्मजित्प्राणो हतन्द्रितः ॥ ७ ॥

शुची देशे प्रतिष्ठाप्य विजितासन आसनम् ।
 तस्मिन् स्वस्तिसमासीन कञ्जकायः समभ्यसेत् ॥ ८ ॥
 प्राणस्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरचक्रे ।
 प्रतिकूलं वा चित्तं यथा स्थिरमचञ्चलम् ॥ ९ ॥
 मनोऽचिरात् स्याद् विरजं त्रितथासस्य योगिनः ।
 वाय्वग्निभ्यां यथा लोहं ध्यातं त्यजति वै मलम् ॥ १० ॥
 प्राणायामर्देहद् दोषान् धारणाभिश्च किल्बिषान् ।
 प्रत्याहारण संसर्गान् ध्यानेनानीथरान् गुणान् ॥ ११ ॥
 यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुसमाहितम् ।
 काष्ठं भगवतो ध्यायेत् स्थनासाग्रावलोकनः ॥ १२ ॥
 प्रसन्नवदनाम्भोजं पद्मगर्भाकरेक्षणम् ।
 नीलांतलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ १३ ॥
 लसत्पद्मजकिञ्जल्कपीतकीशेयवाससम् ।
 श्रीयत्सवक्षसं भ्राजन्तीस्तुभामुककन्धरम् ॥ १४ ॥
 मत्तद्विरेकाकुलया परीतं वनमातया ।
 परार्ध्यहारयलपकिरीटाद्भद्रनूपुरम् ॥ १५ ॥
 काञ्चीगुणोद्भसच्छोणिं हृदयाम्भोजविष्टरम् ।
 दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयननन्दनम् ॥ १६ ॥
 अपीच्यदर्शनं शश्वत् सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 सन्तं यपसि केशोरं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ १७ ॥
 कीर्तन्यतीर्थयशसं पुण्यशोकयशस्करम् ।
 ध्यायेद् देवं समग्राहं यावच्च ज्वले मनः ॥ १८ ॥
 स्थितं व्रजन्तमासीनं शयानं वा गुहाशयम् ।
 प्रेक्षणीयेहितं ध्यायेच्छृङ्गभावेन चेतसा ॥ १९ ॥
 तस्मिन् लब्धपदं चित्तं सर्वोपयवसंस्थितम् ।
 विलोक्येकत्र संयुन्यादङ्गे भगवतो मुनिः ॥ २० ॥
 सञ्चिन्तयेद् भगवत्धरणाविन्दं
 यद्वाद्गुशब्दजसरोक्तगण्डनाद्वयम् ।
 उनुद्गर्कचिन्तनस्रस्तचक्रवाल-
 न्यात्साभिग्राह्यमहद्भृदयान्यकारम् ॥ २१ ॥

यच्छीचनिःसृतसरित्प्रवरोदकेन
 तीर्थेन मूर्ध्निधियुतेन शिवः शिवोऽभूत् ।
 ध्यानुर्मनः शमलशीलनिसुष्टव्रतं
 ध्यायेच्चिरं भगवत्धरणाविन्दम् ॥ २२ ॥
 ऊरू सुपर्णभुजयोरधिशोभमाना-
 वोजोनिधी स्वतसिकाकुसुमावभासी ।
 व्यालम्बिपीतवराससि यत्मान-
 काञ्चीकलापपरिभ्रमिनिर्दम्बमम्ब ॥ २३ ॥
 नाभिहृदं भुवनकोशगुह्योदरस्थं
 यत्रात्मयोगिनिधिपणासितलोकपद्मम् ।
 व्युदं हरिर्मणिमुपः स्तनयोरमुष्य
 ध्यायेद् द्वयं विततहारमयूखगीरम् ॥ २४ ॥
 यक्षोऽधिवासमूपभस्य महाविभूतेः
 पुंसां मनोनयननिर्वृतिमादधानम् ।
 कण्ठं च कीर्तुमग्रेणरधिभूषणार्थं
 कुर्यान्मनस्पसितलोकनमस्कृतस्य ॥ २५ ॥
 बाहूश्च मन्दरगिरेः परिवर्तनेन
 निर्णिक्तबाहुवलययानधिलोकपातान् ।
 सञ्चिन्तयेद् दशशतारमसहस्रेजः
 शङ्खं च तत्करसरोकहराजहंसम् ॥ २६ ॥
 कीमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत्
 दिधामरातिभटशोणितकदम्बेन ।
 मालां मधुव्रतवरूचगिरोपपुष्टां
 चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कण्ठे ॥ २७ ॥
 भृत्यानुकम्पितधियेह गृहीतमूर्तेः
 सञ्चिन्तयेद् भगवतो वदनारविन्दम् ।
 यद् विस्फुरन्मकरकुण्डलवल्गितेन
 विद्योतितामलकपोनमुदारहासम् ॥ २८ ॥
 यच्छ्रीनिकेतमतिभिः परितेज्यमानं
 भूत्या स्वया कुटिलकुन्तलवृन्दनुष्टम् ।
 मीनद्वयधियमधिषिपदज्जनेत्रं
 ध्यायेन्मनोमयमन्त्रित उद्गसद्भु ॥ २९ ॥

तस्यावलोकमपिकं कृपयाऽतिघोर-
तापत्रयोपशमनाय निसृष्टमक्षोः ।
स्निग्धस्मितानुगुणितं विपुलप्रसादं
ध्यायेद्विरं विततभावचया गुहाधाम्
हासं हरेरचनताखिललोकतीव्र-
शोकाभुसागरविशोषणमत्युदारम् ।
संमोहनाय रचितं निजमापयाऽस्य
भ्रमण्डलं मनुसुते मकरध्वजस्य
ध्यानायनं रहसि तद् बहुलापरोष्ठ-
भासाऽरुणापिततनुद्विजकुन्दपङ्क्तिं ।
ध्यायेत् स्वहृत्कुहरकेऽवसितस्य विष्णो-
र्भक्त्याऽऽर्द्रयाऽर्पितमना न वृषण् दिरक्षेत्
एवं हरी भगवति प्रतिलब्धभावो
भक्त्या द्रवद्भुव उन्तुलकप्रमोदः ।
औत्कण्ठ्यवाप्यकलया मुहुरर्पमान-
स्तबापि चित्तवडिशं शनैर्केवियुद्धे
मुक्ताश्रयं यद्दि निर्विषयं स्वचित्तं
निर्वाणमृच्छति मनः सहसा यथाऽर्चिः ।
आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमेक-
मन्वीक्षते प्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः
सोऽप्येतया चरमया मनसो निवृत्त्या
तस्मिन् महिम्नयसितः सुखदुःखबाधे ।
हेतुत्वमप्यसति कर्तारि दुःखयोनं
स्वात्मन् विभक्त उपलब्धपरात्मकाष्टः

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

देहं तु तं न चरमं स्थितमुज्झितं वा
सिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमत् स्वरूपम् ।
देवादुपेतमथ देववशादपेतं
वासो यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥
देहोऽपि देववशागः खलु कर्म यावत्
स्वारम्भकं प्रतिसमीक्षत एव सासुः ।
तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधियोगः
स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवत् सः ॥ ३७ ॥
यथा पुत्राश्च वित्ताश्च पृथङ् मर्त्यः प्रतीयते ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् देहादेः पुरुषस्तथा ॥ ३८ ॥
यथोन्मुकाद् विस्फुलित्वाद् धूमाद् वाऽपि स्वसम्भवात् ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् दाहकोऽग्निः पृथङ् मतः ॥ ३९ ॥
भूतेन्द्रियान्तःकरणात् प्रधानाद्बीजसंज्ञितान् ।
आत्मा तथा पृथङ् द्रष्टा भगवान् ब्रह्मसंज्ञितः ॥ ४० ॥
सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मानि ।
ईक्षेतानन्यभावेन भूतेषु च तदात्मताम् ॥ ४१ ॥
स्वयोन्येषु यथा ज्योतिरेकं नाना प्रतीयते ।
योनीनां गुणवैषम्यात् तथाऽस्या प्रकृती स्थितः ॥ ४२ ॥
तस्मादिमां स्वां प्रकृतिं देवीं सदसदान्मिकाम् ।
दुर्विभाव्यां पराभाज्य स्वरूपेणावतिष्ठते ॥ ४३ ॥
अन्वयव्यतिरेकाच्च साक्षात्मा व्यभिचारिणः ।
यैतथ्यं व्यभिचारं च निद्रान्तोऽस्यानुचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

देवहूतिरुवाच-

लक्षणं महदादीनां प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां येन तन् पारमार्थिकम्
यथा साक्ष्येषु कथितं यन्मूलं तन् प्रचक्षते ।
भक्तियोगस्य मे मार्गं ब्रूहि विस्तरशः प्रभो
विरागो येन पुरुषो भगवन् सर्वतो भवेत् ।
आचक्ष्य त्रीयलोकस्य त्रिविधाः कर्मसंसृतीः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

कालस्येश्वररूपस्य परेषां च परस्य ते ।
स्वरूपं वत कुर्वन्ति यद्धेतोः कुशलं जनाः ॥ ४ ॥
लोकस्य मिथ्याभिमतेरचक्षुषः
चिरं प्रसुप्तस्य तमस्यनाश्रये ।
श्रान्तस्य कर्मण्यनुविद्धया पिया
त्वमाविरासीः किल योगभास्करः ॥ ५ ॥

मित्रेय उवाच-

इति मातुर्वचः श्रुत्वा प्रतिनन्द्य महामुनिः ।

आवभाषं कुरुश्रेष्ठ प्रीतस्तां करुणार्दितः

॥ ६ ॥

भगवानुवाच-

भक्तियोगो बहुविधो मार्गैर्भामिनि भाव्यते ।

स्वभावगुणमार्गेण पुंसां भावो विधियते

॥ ७ ॥

अभिसन्धाय यो हिसां दम्भं मात्सर्यमेव च ।

संरम्भी भिन्नहृद् भावं मयि कुर्यात् स तामसः

॥ ८ ॥

विषयानभिसन्धाय यश ऐश्वर्यमेव च ।

अर्वादायर्चयेद् यो मां पृथग्भावः स राजसः

॥ ९ ॥

कर्मनिर्हारमुद्दिश्य परस्मिन् या तदर्पणम् ।

यजेद् यद्व्यमिति वाऽपृथग्भावः स सान्त्विकः

॥ १० ॥

मद्वुण्णुतमात्रेण मयि सर्वगुणाश्रये ।

मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाभ्रसोऽम्बुधी

॥ ११ ॥

लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य तुदाहृतम् ।

अहैतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे

॥ १२ ॥

सालोक्यसार्द्धिसामीप्यसारूप्यैवकत्वमित्युत ।

दीपमानं न गृह्णन्ति बिना मत्संयमं जनाः

॥ १३ ॥

स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृतः ।

येनातिव्रज्य त्रिगुणान् मद्भावापोषयते

॥ १४ ॥

निषेधितेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीपसा ।

क्रियायोगेन शक्तेन नातिहिंसेण नित्यशः

॥ १५ ॥

मद्विष्ण्वदर्शनस्पर्शपूजास्तुत्यभिवन्दनैः ।

भूतेषु मद्भावयया सत्येनासङ्गमेव च

॥ १६ ॥

महतां बहुमानेन हीनानामनुकम्पया ।

मैत्र्या वा चात्मतुल्येषु यमेन निषमेन च

॥ १७ ॥

आध्यात्मिकानुश्रवणाजामसङ्गीतनाच मे ।

आर्जवेनार्यसङ्गेन निरहंक्रियया तथा

॥ १८ ॥

मद्वर्मेणापि यदंतिः परिसंशुद्ध आशयः ।

पुरुषस्याजसाऽभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम्

॥ १९ ॥

यथा वातरथो प्राणमावृद्धे गन्ध आशयात् ।

एवं योगरतं चेत् आत्मानमविकारि यत्

॥ २० ॥

अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्माऽवस्थितः सदा ।

तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेऽर्चाविदम्बनम्

॥ २१ ॥

यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम् ।

हित्वाऽर्चां भजते मौढ्याद् भस्मन्येव जुहोति सः

॥ २२ ॥

द्विषतः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनाः ।

भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शान्तिमृच्छति

॥ २३ ॥

अहमुवाचवेद्व्यैः क्रिययात्पन्नयाऽनघे ।

नैव तृप्येऽर्चितोऽर्चायां भूतग्रामावमानिनः

॥ २४ ॥

अर्चादावर्चयेत् तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत् ।

यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितम्

॥ २५ ॥

आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरम् ।

तस्य भिन्नहृदो मृत्युर्विधत्ते भयमुल्बणम्

॥ २६ ॥

अथ मां सर्वभूतेषु भूतात्मानं कृतालयम् ।

अहयेद् दानमानाभ्यां मैत्र्या भिन्नेन चक्षुषा

॥ २७ ॥

जीवाः श्रेष्ठा ह्यजीवानां ततः प्राणभूतः शुभे ।

ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेन्द्रियपृत्तयः

॥ २८ ॥

अत्रापि स्वर्गवेदिभ्यः प्रवरा रसेवेदिनः ।

तेभ्यो गन्धविदः श्रेष्ठास्ततः शब्दविदो वराः

॥ २९ ॥

रूपभेदविदस्तत्र ततश्चोभयतोदतः ।

तेषां बहुपदः श्रेष्ठाश्चतुष्पादस्ततो द्विपात्

॥ ३० ॥

ततो वर्णाश्रं चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः ।

ब्राह्मणेष्वापि वेदज्ञो ह्यर्धज्ञोऽभ्यधिकस्ततः

॥ ३१ ॥

अर्धज्ञात् संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान् स्वधर्मकृत् ।

मुक्तसङ्गस्ततो भूयान् न दोष्ठा धर्ममात्मनः

॥ ३२ ॥

तस्मान्मध्यर्पिताशेषक्रियाधर्माभ्यतिर्नरः ।

मध्यर्पितात्मनः पुंसां मयि संन्यस्तकर्मणः

॥ ३३ ॥

न वश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात् ।

मनसैतानि भूतानि प्रणमेद् बहुमानयन् ।

॥ ३४ ॥

ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति

भक्तियोगश्च योगश्च मया मानज्युदीरितः ।

ययोरेकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजेत्

॥ ३५ ॥

यत् तद् भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 परं प्रधानात् पुरुषाद् दैवं कर्मविचेष्टितम् ॥ ३६ ॥
 रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते ।
 भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदृशां भयम् ॥ ३७ ॥
 योऽन्तः प्रविश्य भूतानि भूतरत्यखिलाध्वयः ।
 स विष्णुर्वाक्यो पिया ज्ञेयः कालः कलयतां प्रभुः ॥ ३८ ॥
 न चास्य कश्चिद् दयितो न द्वेष्यो न च बान्धवः ।
 आविशत्यप्रमत्तोऽसौ प्रमत्तं जनमन्तकृन् ॥ ३९ ॥
 यज्ञयाद् बति वातोऽयं सूर्यस्तपति यज्ञयात् ।
 यज्ञयाद् बर्षते देवो भगणो भाति यज्ञयात् ॥ ४० ॥

यद् वनस्पतयो भीता लताश्रीपथिभिः सह ।
 स्वे स्वे कालेऽभिगृह्णन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥ ४१ ॥
 स्रवन्ति सरितो भीता नोत्सर्पन्त्युदधिपतः ।
 अग्रिरिन्धे सगिरिभिर्भूतं मज्जति यज्ञयात् ॥ ४२ ॥
 नभो ददाति शसतां मार्गं यन्नियमाददः ।
 लोकस्य देहं तनुते महान् समभिरावृतः ॥ ४३ ॥
 गुणाभिमानिनो देवाः सर्गादिष्वस्य यज्ञयात् ।
 वर्तन्तेऽनुयुगं येषां वश एतचराचरम् ॥ ४४ ॥
 सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकृदव्ययः ।
 जनं जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मना ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 तस्यैतस्य जनो नूनं नायं वेदोऽबिक्रमम् ।
 काल्यमानोऽपि बलिना वायोऽरिब घनाबलिः ॥ १ ॥
 यं यम्यमुपादत्ते दुःखेन सुखहेतवे ।
 तं तं धुनोति भगवान् पुमाञ्छोचति यत्कृते ॥ २ ॥
 यदधुवस्य देहस्य सानुबन्धस्य दुर्मतिः ।
 ध्रुवाणि मन्यते मोहाद् गृहक्षेत्रवसूनि च ॥ ३ ॥
 जन्तुर्धै भव एतस्मिन् यां यां योनिमुपव्रजेत् ।
 तस्यां तस्यां स लभते निर्वृतिं न विरज्यते ॥ ४ ॥
 नरकस्त्रोऽपि देहं धै न पुमांस्त्यक्तुमिच्छति ।
 नारक्यां निर्वृती सत्यां देवमायाविमोहितः ॥ ५ ॥
 आत्मजायामुतागारपशुद्रविबन्धुषु ।
 निरुद्धमूलहृदय आत्मानं बहुमन्यते ॥ ६ ॥
 सन्दह्यमानसर्वाङ्ग एषामुद्धनाधिना ।
 करांत्यविरतं मूढो दुरितानि दुराशयः ॥ ७ ॥
 आक्षिप्तात्मन्त्रियः स्त्रीणामसतीनां च मायया ।
 ग्हातचितसद्भाषेः शिगूणां कलभापणैः ॥ ८ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु दुःखतन्त्रेऽप्यतन्द्रितः ।
 कुर्वन् दुःखप्रतीकारं मुखचन्मन्यते गृही ॥ ९ ॥

अर्थैरापादितैर्गुण्यां हिंसयेतस्ततश्च तान् ।
 पुष्पाणि येषां शोषेण शोषभुग् वात्ययः स्वयम् ॥ १० ॥
 वार्तायां लुप्यमानायामारव्यायां पुनः पुनः ।
 लोभाभिभूतो निःसन्धः परार्थे कुरुते स्पृहाम् ॥ ११ ॥
 कुटुम्बभरणाकल्पो मन्दभाव्यो वृधोऽयमः ।
 श्रिया विहीनः कृपणो ध्यायच्छ्रयसति मूढधीः ॥ १२ ॥
 एवं स्वभरणाकल्पं तत्कलत्रादपस्तदा ।
 नाद्रियन्ते यथापूर्वं कीनासा इव गोजरम् ॥ १३ ॥
 तत्राप्यजातनिर्वेदो श्रियमाणः स्वयंभूतैः ।
 जरयोपाप्तधैर्यस्यो मरणाभिमुखो गृह ॥ १४ ॥
 आस्तेऽवमत्याऽपत्याधिगृहपाल इवाहरन् ।
 आमयेनप्रदीप्ताग्निरत्याहारोऽल्पचेष्टितः ॥ १५ ॥
 वापुनोक्तमतोत्तारकफसंकुटानासिकः ।
 कासश्चासकृतापासः कण्ठो ध्रुपुरायते ॥ १६ ॥
 शयानः परिशोचजिः परिवीतः स्वबन्धुभिः ।
 वाच्यमानोऽपि न ब्रूते कालपाशवशं गतः ॥ १७ ॥
 एवं कुटुम्बभरणे व्यावृत्तात्माऽजितेन्द्रियः ।
 श्रियते रुदतां स्यानामुखेदनयाऽस्तधीः ॥ १८ ॥

यमदूती तदा प्राप्ती भीमी सरभसेक्षणी । स इन्द्रा व्रस्तहृदयः शकृन्मूत्रं विमुञ्चति	॥ १९ ॥	कृन्तनं चावयवशो गजादिभ्योऽभिधावनम् । पातनं गिरिगृहेभ्यो रोधनं बन्धगतयोः	॥ २७ ॥
यातनादेह आवृण्व्य पाशीर्वध्या गने बलात् । नीयते दीर्घमध्वानं दण्ड्यं राजभटा यथा	॥ २० ॥	यास्तामिहान्धतामिहसूरीवावाथ यातनाः । भुङ्क्ते नरो वा नारी वा मिथः सन्नेन निर्मिताः	॥ २८ ॥
तथोर्निर्भिन्नहृदयस्तर्जयैर्जातयेषुः । पथि श्वभिर्भक्ष्यमाण आर्तोऽप्यं स्वमनुस्मरन्	॥ २१ ॥	अथैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते । या यातना वै नारक्यस्ता इहाप्युपलक्षिताः	॥ २९ ॥
धुनुत्परीतोऽर्कदवानलानिलैः सन्तप्यमानः पथि तप्तयानुके ।		एवं कुटुम्बं विभ्राण उदरम्भर एव वा । विमुन्येहोभयं प्रत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशम्	॥ ३० ॥
कृच्छ्रेण पृष्टं कसाया च ताडित- श्चलन्त्यशक्तोऽपि निराशयोदके	॥ २२ ॥	एकः प्रषयतेऽध्वानं द्वित्वेह स्वकलेवरम् । कुशलेतरपाथेषां भूतद्रोहेण यद् भूतम्	॥ ३१ ॥
तत्र तत्र पतञ्जान्तो मूर्च्छितः पुनरुत्थितः । तथा पापीयसा नीतस्तमसा यमसादनम्	॥ २३ ॥	देवेनासादितं तस्य शमलं निरये पुमान् । भुङ्क्ते कुटुम्बपोपस्य हतचित्त इवातुरः	॥ ३२ ॥
योजनानां सहस्राणि नवतिनव चाध्वनः । त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यां वा नीतः प्राप्नोति यातनाम्	॥ २४ ॥	केवलेन ह्यधर्मैण कुटुम्बभरणोत्सुकः । यानि जीवोऽन्धतामिच्छं चरमं तमसः पदम्	॥ ३३ ॥
आदीपनं स्वगात्राणां वेष्टयित्वाऽनुकादिभिः । आत्ममांसादनं कापि स्वकृतं परतोऽपि वा	॥ २५ ॥	अपस्तान्नरत्नोकस्य यावतीर्पातनान्स्तु ताः । क्रमशः समनुक्रम्य पुनरत्रान्नयेच्छुषिः	॥ ३४ ॥
जीयतश्चान्त्राभ्युद्धारः श्वगृध्रैर्मसादने । सर्पवृश्चिकदंशाद्यैः स्मरद्भिश्चात्मवैशसम्	॥ २६ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच— कर्मणा देवतन्त्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये । स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः	॥ १ ॥	मातुर्जन्धान्नपानाधीरेपत्यातुरसम्मतः । आस्ते विष्णुमूत्रयोगतं सजन्तुर्जन्तुसम्भवे	॥ ६ ॥
कलिलं त्वेकाव्रेण पश्चरत्रेण बुदुदम् । दशाहेन तु कर्कशुः पश्यण्डं वा ततः परम्	॥ २ ॥	कृमिमिः क्षतकण्डूवह्नः सांकुमार्यान् प्रतिक्षणम् । मूच्छामाग्नान्युक्तेऽशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः	॥ ७ ॥
मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वोश्चायत्रविग्रहः । नखरोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवविभिः	॥ ३ ॥	कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्नादिभिरुत्पणैः । मातृभुक्तैरुपस्पृष्टैः सर्वाद्भोग्यित्वेदनः	॥ ८ ॥
चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः धुनुदुद्भवः । पङ्क्तिभिर्जरायुणा वीतः कुक्षी भ्रमति दक्षिणे	॥ ४ ॥	उत्वेन संवृतस्तस्मिन्नान्त्रेह बहिरावृतः । आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षी भुग्रपृष्ठशिरोधरः	॥ ९ ॥
सप्तमे जन्मकर्माणि गतानि स्मरते कपिः । जगत्यां यानि देवस्य मायया बन्धमात्मनः	॥ ५ ॥	अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्चरे । तत्र तव्यस्मृतिर्देवात् कर्म जन्मशतोद्भवम् । स्मरन् दीर्घमनुप्यासं गर्भे किं नाम चिन्दते	॥ १० ॥

आरभ्य सप्तमान्मासाह्वयोधोऽपि वेपितः ।

नैकत्रासे सृतिवातेर्विष्टाभूरिव सोदरः

॥ ११ ॥

नाथमानो कपिभीतः सप्तवध्रिः कृताञ्जलिः ।

स्तुवीत तं विरूढवाचा वाचा येनोदरेऽर्पितः

॥ १२ ॥

जीव उवाच—

तस्योपसन्नमवितुर्जगदिच्छयाऽऽत्त-

लीलातनोर्भुवि लसत्तरणारविन्दम् ।

सोऽहं ब्रजामि शरणं नकुतोभयं मे

येनेदृशी गतिरदस्यसतोऽनुरूपा

॥ १३ ॥

यस्त्यत्र बद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा

भूतेन्द्रियाशयमपीमवलम्ब्य मायाया ।

आस्ते विशुद्धमविकारमखण्डबोध-

मातप्यमानहृदयेऽवसितं तमेमि

॥ १४ ॥

यः पञ्चभूतरचिते रहितः शरीरे

छन्नो यथेन्द्रियगुणार्थविदात्मकोऽहम् ।

तेनाविकुण्ठमहिमानमूर्ध्नि तमेनं

बन्दे परं प्रकृतिपूरूपयोः पुमांसम्

॥ १५ ॥

यन्माययोरुगुणकर्मनिबन्धनेऽस्मिन्

सांसारिके पथि चरंस्तदतिश्रमेण ।

नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोको

पुक्त्या कया महदनुग्रहमन्तरेण

॥ १६ ॥

ज्ञानं यदेतददधात् कतमः स देव-

सैकालिकं स्थिरचरोऽप्यनुवर्तितांशः ।

तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमाना-

स्तापत्रयोपशमनाय वयं भजेम

॥ १७ ॥

देहान्यदेहविवरे जठराग्निनाऽऽसृग्-

विष्णून्कूपपतितो भृशतमदेहः ।

इच्छन्निता विवसितुं गणयन् स्वमासान्

निर्वास्यते कृपणधीर्भगवन् कदा नु

॥ १८ ॥

येनेदृशी मतिमसौ दशमास्य ईश

सद्भाहितः पुरुषेण भवाद्देशेन ।

स्वेनैव तुष्यतु कृतेन स त्रीननाथः

को नाम तत्प्रति विनाऽऽनिमस्य कुर्यात्

॥ १९ ॥

पश्यत्ययं धिपणया ननु सप्तवध्रिः

शारीरभेदमशारीरवदस्य देहे ।

यदक्षया स तमहं पुरुषं पुराणं

पश्ये बहिर्हृदि च चैत्यमिव प्रतीतम्

॥ २० ॥

सोऽहं वसन्नपि विभो बहुदुःखवासं

गर्भान्न निर्जिगमिषे वहिरन्धकूपे ।

यत्रोपयातमुपसर्पति देवमाया

मिथ्यामतिर्यदनु संसृतिचक्रमेतत्

॥ २१ ॥

तस्मादहं विगतविरूढ उद्धरिष्य

आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव ।

भूयो यथा व्यसनमेदतनेकरन्त्रं

मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः

॥ २२ ॥

भगवानुवाच—

एवं कुतमतिं गर्भे दशमास्यं सपयूपिम् ।

सद्यः शिपत्यवाचीनं प्रसूत्यै सृतिमारुतः

॥ २३ ॥

तेनोपसृष्टः सहसा कृत्वाऽवाक् शिर आतुरः ।

विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण निरुच्छवासां गतस्मृतिः

॥ २४ ॥

पतितो भुष्यसृङ्गे विष्टाभूरिव चेष्टे ।

रोरूपयि गतज्ञानो विपरीतां गतिं गतः

॥ २५ ॥

परच्छन्दं नविदुषा पुष्यमाणो जनेन सः ।

अनधिष्ठेत्तमापन्नः प्रत्याख्यातुमनीधरः

॥ २६ ॥

शापितोऽशुचिपर्यङ्गे जन्तुः स्वेदजदूषिते ।

नेशः कण्ठूपनेऽज्ञानाभासनोत्थानचेष्टने

॥ २७ ॥

तदुन्त्यामत्यच्चं दंशा मशका मत्कुणादयः ।

रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा

॥ २८ ॥

स त्वेवं शैशवं भुक्त्वा दुःखं पीगण्डमेव च ।

अलव्याभीषितोऽज्ञानादिद्वन्द्वः शुचाऽर्पितः

॥ २९ ॥

सह देहेन मानेन वर्षमानेन मन्युना ।

करोति विग्रहं कामी कामिप्यन्ताप चात्मनः

॥ ३० ॥

भूतेः पञ्चभिराव्ये देहे देहावुपोऽसकृत् ।

अहंममेत्यसद्वाहां करोति कुभनिर्मतिम्

॥ ३१ ॥

तदर्थं कुरुते कर्म यद्वदो याति संसृतिम् ।
 तमो विशति यद्वदो येनासी मर्त्यजन्मनि ॥ ३२ ॥
 येन यातीदृशं क्लेशमविद्याकर्मबन्धनम् ॥ ३३ ॥
 ययसद्भिः पथि पुनः शिश्रोदरकृतोद्यमैः ।
 आस्थितां रमते जन्तुस्तमो विशति पूर्ववत् ॥ ३४ ॥
 सत्यं शीघ्रं दया मीनं बुद्धिः श्रीहीयंशः क्षमा ।
 शमो दमो भगध्वेति यत्सद्वाद याति संशयम् ॥ ३५ ॥
 तेष्पशान्तेषु मृदेषु खण्डितात्मावसाविषु ।
 सद्गं न कुर्याच्छोष्येषु योपिन्त्रीशामृगेषु च ॥ ३६ ॥
 न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यसद्गतः ।
 योपित्सद्वाद यथा पुंसां यथा तत्सद्गसद्गतः ॥ ३७ ॥
 प्रजापतिर्दुहितरं दृष्ट्वा तद्रूपपरिचितः ।
 रोहिदभूतां सोऽन्वधावद् ऋष्यरूपी गतत्रयः ॥ ३८ ॥
 तत्सृष्टिसृष्टसृष्टेषु कोन्वखण्डितधीः पुमान् ।
 ऋषिं नारायणमृते योपिन्मप्येह मायया ॥ ३९ ॥
 बलं मे पश्य मायायाः स्त्रीमय्या जयिनो विशाम् ।
 या करोति निजायत्तान् भूविजृम्भणे केवलम् ॥ ४० ॥
 सद्गं न कुर्यात् प्रमदासु जानु
 योगस्य पारं परमारुरुधुः ।
 मत्सेवया प्रतिलब्धात्मलाभो
 यदन्ति यां निरयद्धारमस्य ॥ ४१ ॥
 योपयाति शनैर्माया योपिद् देवचिनिर्भिता ।
 तामीक्षेतात्मनो मृत्युं तृणैः कूपमिवावृतम् ॥ ४२ ॥

यां मन्यते पतिर्मोहान्मन्मायामृषभायतीम् ।
 स्त्रीत्वं स्त्रीसद्गतः प्राप्तां वित्तापत्यगृहप्रदाम् ॥ ४३ ॥
 तमात्मनो विजानीयाद् भूत्वापत्यगृहात्मकम् ।
 देवोपसदितं मृत्युं मृगयोगार्णयनं यथा ॥ ४४ ॥
 देहेन जीवभूतेन लोकाद्भोक्तृमनुव्रजन् ।
 भुञ्जान एव कर्माणि करोत्यविरतं पुमान् ॥ ४५ ॥
 जीवो यस्यानुगो देहो भूतेन्द्रियमनोमयः ।
 तन्निरोधोऽस्य मरणमाविर्भावस्तु सम्भवः ॥ ४६ ॥
 द्रव्योपलब्धिस्मानस्य द्रव्येक्षाऽयोग्यता यदा ।
 तत् पञ्चत्वमहंमानादुत्पत्तिर्द्रव्यदर्शनम् ॥ ४७ ॥
 यथाऽक्षोर्द्रव्यावयवदर्शनायोग्यता यदा ।
 तदैव चक्षुषो द्रष्टुर्द्रव्यं योग्यताऽनयोः ॥ ४८ ॥
 पुंसो यथेवेन्द्रियाणि विन्न्ति स्वगतं परम् ।
 सुखं दुःखं नात्यगतं तथेशांशः पृथक्लताः ॥ ४९ ॥
 आत्मनः केवलं ज्ञानमयौ देहायसद्गिनः ।
 सुखदुःखादयो भावा न देहस्य न चात्मनः ॥ ५० ॥
 तस्मान्न कार्यः सन्नासो न कार्यण्यं न सम्भ्रमः ।
 नुद्भ्या जीवगतिं धीरो मुक्तसद्गभरेदिह ॥ ५१ ॥
 सम्प्रदर्शनया बुद्ध्या योगवेराग्यपुक्तया ।
 मायाविरचिते लोके चरेद् यस्य क्लेशवरम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नृतीयस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 अथ यो गृहमेधीयान् धर्मानेवावसन् गृहे ।
 काममर्थं च धर्मं च दोग्धि भूयः पिपतिं तान् ॥ १ ॥
 स चापि भगवः प्रातः काममूढः पराङ्मुखः ।
 यजते क्रतुभिर्देवान् पितृंश्च श्रद्धयाऽन्वितः ॥ २ ॥
 तच्छुद्धयाऽऽक्रान्तमतिः पितृदेवव्रतः पुमान् ।
 गत्या चान्द्रमसं लोकं सोमपाः पुनरेष्यति ॥ ३ ॥

यदा चाहीन्द्रशयायां शनैऽनन्तासनो हरिः ।
 तदा लोका लयं यान्ति त एते गृहमेधिनाम् ॥ ४ ॥
 ये स्वधर्मं न दुदाति धीराः कामाधितये ।
 निःसद्गा न्यस्तकर्माणाः प्रशान्ताः शुद्धचेतसः ॥ ५ ॥
 निवृत्तिधर्मनिरता निर्ममा निरहङ्कृताः ।
 स्वधर्माख्येन सत्येन परिशुद्धेन चेतसा ॥ ६ ॥

सूर्यद्वारेण ते यान्ति पुरुषं बिभ्रतोमुखम् ।
पराव्येदेशं प्रकृतिमस्योत्पत्यन्तभावनम् ॥ ७ ॥

द्विपरार्थावसाने यः प्रलयो ब्रह्मणस्तु ते ।
तावदध्यासते लोके परस्य परिचिन्तकाः ॥ ८ ॥

क्षमाभोनलानिलावियन्मन इन्द्रियार्थ-
भूतादिभिः परिवृतः प्रतिसंजिहीर्षुः ।
अव्याकृतं विंशतिं यर्हि गुणत्रयात्म्या
कालं परं स्वमनुभूय परः स्वयम्भूः ॥ ९ ॥

एवं परेत्य भगवन्तमनुप्रविष्टः
ये योगिनो जितमरुन्मनसो विरागाः ।
तेनैव साकममृतं पुरुषं पुराणं
ब्रह्म प्रधानमुपयान्त्यगताभिमानाः ॥ १० ॥

आयः स्थिरचरणां यो वेदगर्भः सहर्षिभिः ।
योगेश्वरैः कुमारार्यैः सिद्धैर्योगप्रवर्तकैः ॥ ११ ॥

भेददृष्ट्याऽभिमानेन निःसङ्गेनापि कर्मणा ।
कर्तृत्वात् सगुणं ब्रह्म पुरुषं पुरुषर्षभम् ॥ १२ ॥

स सङ्गत्य पुनः काले कालेनेश्वरमूर्तिना ।
जातेऽगुणव्यतिकरे यथापूर्वं प्रजायते ॥ १३ ॥

ऐश्वर्यं पारमेष्ठ्यं यत् तेऽपि धर्मविनिर्मितम् ।
निषेव्य पुनरायान्ति गुणव्यतिकरेऽसति ॥ १४ ॥

अथ तं सर्वभूतानां हृत्पद्मेण कृतानयम् ।
धृतानुभावं शरणं ब्रज भावेन भामिनि ॥ १५ ॥

ये चिदासक्तमनसः कर्मसु श्रद्धयाऽन्विताः ।
कुर्वन्त्यप्रतिपिद्वानि नित्यान्वपि च कृत्स्नशः ॥ १६ ॥

रजसा कुण्ठमनसः कामात्मानांऽजितेन्द्रियाः ।
पितृन् यजन्यनुदिनं गृहं च भिरताशयाः ॥ १७ ॥

त्रैवर्गिकासने पुरुषा विमुखा हरिमेधसः ।
कथायां कथनीयोरुविक्रमस्य मधुद्विषः ॥ १८ ॥

नूनं देवेन विहता ये त्वच्युतकथासुधायां ।
हित्वा शृण्वन्त्यगद्रायाः पुरीषमिव विद्भुजः ॥ १९ ॥

दक्षिणेन पथाऽयं गः पितृलोकं व्रजन्ति ते ।
प्रजायां तु प्रजायन्ते उमगानान्क्रियाकृतः ॥ २० ॥

ततरते क्षीणसुकृताः पुनर्लोकमिमं सति ।
पतन्ति विषया देवैः सद्यो विप्रशितोदयाः ॥ २१ ॥

तस्मात् त्वं सर्वभावेन भजस्य परमेष्ठिनम् ।
तदुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदाम्बुजम् ॥ २२ ॥

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रचोदितः ।
जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यद् ब्रह्मदर्शनम् ॥ २३ ॥

यदाऽस्य चित्तमर्थेषु समेष्विन्द्रियवृत्तिभिः ।
न विगृह्णान्ति वैषम्यं प्रियमप्रियमप्युत ॥ २४ ॥

स तदैवात्मानाऽऽत्मानं निःसङ्गं समदर्शिनम् ।
हेयोपादेयपरहितमारूढपदमीक्षते ॥ २५ ॥

ज्ञानमात्रं परंब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान् ।
हृदयादिभिः पृथग्भावैर्भगवानेक ईयते ॥ २६ ॥

एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः ।
युज्यतेऽभिमतो ह्यर्थो यदसङ्गत्य कृत्स्नशः ॥ २७ ॥

ज्ञानमेकं पराचीनेरिन्द्रियैर्ब्रह्म निर्गुणम् ।
अवभात्यर्थरूपेण भ्रान्त्या शब्दादिधर्मिणाम् ॥ २८ ॥

यथा महानहङ्कारसिञ्चत् पञ्चविधः स्वराद् ।
एकादशविधस्तस्य वपुरण्डं जगद् यतः ॥ २९ ॥

एतद् ये श्रद्धया भक्त्या योगाभ्यासेन नित्यशः ।
समाहितात्मा निःसङ्गो विरक्तः परिपश्यति ॥ ३० ॥

इत्येतत् कथितं गुर्वि ज्ञानं तद् ब्रह्मदर्शनम् ।
येनैव बुध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ ३१ ॥

ज्ञानं योगश्च मन्त्रिष्ठो नैर्गुण्यो भक्तिरक्षणः ।
द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः ॥ ३२ ॥

यथेन्द्रियैः पृथक् चरिष्ये बहुगुणाश्रयः ।
एको नानेयते तद्वद् भगवाञ्छास्त्रवर्त्मभिः ॥ ३३ ॥

क्रियया क्रतुभिर्दानैस्तपःस्याध्यायदर्शने ।
आत्मेन्द्रियजयेनापि संन्यासेन च कर्मणाम् ॥ ३४ ॥

योगेन विविधांशेन भक्तियोगेन चैव हि ।
धर्मेणाश्रयचिह्नेन यः प्रवृत्तिनिवृत्तिमान् ॥ ३५ ॥

आत्मतन्त्रायवोधेन वैराग्येण हृदेन च ।
 ईयते भगवानेभिः सगुणो निर्गुणः स्वदृक्
 प्रायोचं भक्तियोगस्य स्वरूपं ते चतुर्विधम् ।
 कालस्य चाप्यक्तगतेषांऽन्तर्धावति जन्तुषु
 जीवस्य संमृतीबह्वीरवियाकर्म्मनिर्मिताः ।
 याः स्वयं प्रविशन्नात्मा न वेद गतिमात्मनः
 नैतत् खलापांषदिशेन्नाविनीताय कर्हिचित् ।
 न स्तब्धाय न भिन्नाय नैव धर्मध्वजाय च

॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

न लोलुपायोपदिशेन्न गृहारूढचेतसे ।
 नाभक्ताय च मे जातु न मद्रकद्विषामपि ॥ ४० ॥
 श्रद्धाभाष भक्ताय विनीतायानसूपये ।
 भूतेषु कृतमैत्राय शुश्रूषाभिरताय च ॥ ४१ ॥
 बहिर्जातविरागाय शान्ताचिन्ताय दीपते ।
 निर्मत्सराय शुचये यस्याहं प्रेयसां प्रियः ॥ ४२ ॥
 य इदं श्रुणुयादम्ब श्रद्धया पुरुषः सुकृत् ।
 यो वाभिषत्ते मचित्तेः स खेति पदवी च मे ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयसिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्रिंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 एवं निशम्य कपिलस्य वचो जनित्री
 सा कर्दमस्य दयिता किल देवहूतिः ।
 विस्मस्तमोहपटला तमभ्रिष्णाम्य
 तुष्टाय तत्त्वविषयाखिलसिद्धभूमिम्
 देवहूतिरुवाच—
 अथाप्ययान्ते सलिले शयानं
 भूतेन्द्रियार्थतममयं वपुस्ते ।
 गुणप्रवाहं सदशेषवीजं दध्नी
 स्वयं यज्जठराब्जजातः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

स एव विश्वस्य भवान् विषत्ते
 गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।
 सर्गायनीहोऽवितथाभिसन्धि-
 रात्मेश्वरोऽतस्त्वंसहस्रशक्तिः

॥ ३ ॥

स त्वं भूतो मे जडरेण नाथ
 कथं नु यस्माद् एतदासीन् ।
 विश्वं युगान्ते वटपत्र एकः
 शंते स्म मायाशिशुरद्विषानः

॥ ४ ॥

त्वं देहतन्त्रः प्रशमाय वाप्सनां
 निदेशभाजां च विभो विभूतये ।
 यथावतारास्तव सूकरादय-
 स्तथाऽयमप्यात्मपथोऽपलब्धये

॥ ५ ॥

यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्
 यत्प्रह्लादो यत्स्मरणादपि क्वचित् ।
 श्रादोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते
 कुतः पुनस्ते भगवन् नु दर्शनात् ॥ ६ ॥
 अहो वत श्रवणोऽतो गरीयान्
 यज्जिह्वाग्रे वर्तते नाम तुभ्यम् ।
 तेपुस्तपस्ते जुहुवुः सुरायान्
 ब्रह्मानुचुनां गृणन्ति ये ते ॥ ७ ॥
 तं त्वाऽद्वाऽहं ब्रह्म परं पुमांसं
 प्रत्यक् स्रोतस्यात्मनि संविभाज्यम् ।
 स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहं
 वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम् ॥ ८ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 ईडितो भगवानेवं कपिताल्बः परः पुमान् ।
 वाचाऽविरूढयेत्याह मातरं मानुवत्सलः ॥ ९ ॥
 भगवानुवाच—
 मार्गेणानेन मातरस्ते सुसेव्येनोदितेन मे ।
 आस्थितेन परां काष्ठामचिरादवरोत्त्यसि ॥ १० ॥
 श्रद्धत्वेतन्मत्तं मह्यं जुष्टं यद् ब्रह्मवादिभिः ।
 येन मामभयं यावान्मृत्युमृच्छन्त्यतद्विदः ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति प्रदर्श्य भगवानुशतीमात्मनो गतिम् ।
 स्वमात्रा ब्रह्मवादित्या कपिलोऽनुमतो ययी ॥ १२ ॥
 सा चापि तनयोक्तेन योगादेशेन योगयुक् ।
 तस्मिन्नाश्रम आसीना सरस्वत्याः समाहिता ॥ १३ ॥
 अभीक्ष्णावगाहकपिशान् जटिलान् कुटिलालकान् ।
 आत्मानं चोद्यतपसा विप्रती चीरिणं कृशम् ॥ १४ ॥
 प्रजापतेः कर्दमस्य तपोयोगविजृम्भितम् ।
 स्वगार्हस्थ्यमनीषम्यं प्राप्य वैमानिकैरपि ॥ १५ ॥
 पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
 आसनाश्च च हेमानि सुस्यशास्तरणानि च ॥ १६ ॥
 स्वच्छस्फटिककुडम्बेषु महामारकतेषु च ।
 रत्नदीपार्चिषो भान्ति ललनारत्नसंयुताः ॥ १७ ॥
 गुह्योद्यानं कुसुमितै रम्यं बह्मद्रुमैः ।
 कूजद्विहङ्गमिधुनं गायन्मत्तमधुव्रतम् ॥ १८ ॥
 यत्र प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचरा जगुः ।
 बाष्पाद्युत्पलगन्धिन्यां कर्दमेनोपलालितम् ॥ १९ ॥
 हित्या तदीप्सिततमप्याखण्डलयोपिताम् ।
 किञ्चिच्चकार वदनं पुत्रविश्लेषणातुरा ॥ २० ॥
 वनं प्रव्रजिते पत्यावपत्यविरहातुरा ।
 ज्ञाततत्त्वाऽप्यभून्नष्टवत्सा गीरिव वत्सला ॥ २१ ॥
 तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिम् ।
 बभूवाविरतोत्साहा निःस्पृहा तादृशे गृहे ॥ २२ ॥
 ध्यायती भगवद्रूपं यदाह ध्यानगोचरम् ।
 सुतं प्रसन्नवदनं समस्तव्यस्तचिन्तया ॥ २३ ॥
 भक्तिप्रवाहयोगेन वैराग्येण बलीयसा ।
 युक्तानुष्ठानजातं ज्ञानेन ब्रह्महेतुना ॥ २४ ॥
 विशुद्धेन तदाऽऽत्मानमात्मना विश्रुतोमुखम् ।
 स्थानुभूत्या तिराभूतमायागुणविशेषणम् ॥ २५ ॥

ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये ।
 निवृत्तजीवोपाधित्वात् क्षीणक्लेशाऽऽसन्नितृतिः ॥ २६ ॥
 नित्यरूढसमाधित्वात् परावृत्तगुणभ्रमा ।
 न सस्मार तदाऽऽत्मानं स्वप्रदृष्टमिद्योत्थितः ॥ २७ ॥
 तदेहः परतः पोपोऽप्यकृशश्चाप्यसम्भवात् ।
 वधी मलेरवच्छन्नः सधूम इव पावकः ॥ २८ ॥
 स्वाहं तपोयोगमयं मुक्तकेशं गताम्बरम् ।
 दैवगुणं न बुबुधे वासुदेवप्रविष्टधीः ॥ २९ ॥
 एवं सा कपिलोक्तेन मार्गेणाविरतं परम् ।
 आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं भगवन्तमवाप ह ॥ ३० ॥
 तद् वीरासीन् पुष्पतमं क्षेत्रं त्रेलोक्यविश्रुतम् ।
 नाम्ना सिद्धपदं यत्र सा संसिद्धिमुपैयुषी ॥ ३१ ॥
 तस्यास्तद् योगविधुतमाशु मर्त्यमभूत् सरित् ।
 स्रोतसां प्रवरा सौम्य सिद्धिदा सिद्धसेविता ॥ ३२ ॥
 कपिलोऽपि महायोगी भगवान् पितुराश्रमात् ।
 मातरं समनुज्ञाप्य प्रागुदीचीं दिशं ययी ॥ ३३ ॥
 सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिश्चप्सरोगणैः ।
 स्तूयमानः समुद्रेण दत्तार्हणनिकेतनः ॥ ३४ ॥
 आस्ते योगं समाख्याय साङ्ख्यार्चार्पितभित्तुः ।
 त्रयाणामपि लोकानामुपशान्त्यै समाहितः ॥ ३५ ॥
 मैत्रेय उवाच-

एतन्निगदितं तात यत् पृष्टोऽहं त्वयाऽनघ ।
 कपिलस्य च संवादो देवहूत्वाश्च पावनः ॥ ३६ ॥
 य इदमनुश्रुणोति योऽभिपते
 कपिलमुनेर्मतमात्मयोगगुह्यम् ।
 भगवति कृतधीः सुपर्णकेता-
 बुष लभते भगवत्पदारविन्दम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कन्धः ॥

चतुर्थस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

मनोऽस्तु शतरूपायां तिष्ठः कन्याश्च जज्ञिरे ।

आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति विभुताः ॥ १ ॥

आकूतिं रुचये प्रादादपि भ्रातृमतीं नृपः ।

पुत्रिकाधर्ममाश्रित्य शतरूपानुमोदितः ॥ २ ॥

प्रजापतिः स भगवान् रुचिस्तस्यामजीजनत् ।

मिथुनं ब्रह्मवर्चस्यी परमेण समाधिना ॥ ३ ॥

यस्तपोः पुरुषः साक्षाद् विष्णुर्धृस्वरूपधृक् ।

या स्त्री सा दक्षिणा भूतेशभूताऽनपायिनी ॥ ४ ॥

आनिन्ये स्वगृहे पुत्र्याः पुत्रं विततरोचिषम् ।

स्वायंभुवो मुदा युक्तो रुचिर्जग्राह दक्षिणाम् ॥ ५ ॥

तां कामयानां भगवानुवाह वज्रपां पतिः ।

तुष्टायां तोषमापन्नोऽजनपदं द्वादशात्मजान् ॥ ६ ॥

तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्तिरिडस्त्विति ।

इन्द्रः कथिर्भुवः स्वाहः सुदेवो रोचनो द्विपद् ॥ ७ ॥

तुषिता नाम ते देवा आसन् स्वायंभुवान्तरे ।

मरीचिमिश्रा कषयो यज्ञः सुरगणेश्वरः ॥ ८ ॥

प्रियव्रतोत्तानपादी मनुपुत्री महौजसी ।

तत्पुत्रपौत्रनसृणामनुवृत्तं तदन्तरम् ॥ ९ ॥

देवहूतिमदात् तात कर्दमायात्मजां मनुः ।

तत्सम्बन्धि श्रुतप्राप्यं भवता गदतो मम ॥ १० ॥

दक्षाय ब्रह्मपुत्राय प्रसूतिं भगवान् मनुः ।

प्रायच्छद् यत्कृतः सर्गसिलोक्यां विततो महान् ॥ ११ ॥

याः कर्दमसुताः शोक्ता नव ब्रह्मर्षिपत्नयः ।

तासां प्रसूतिप्रसरं श्रोत्र्यमानं निबोध मे ॥ १२ ॥

पत्नी मरीचेस्तु राजा सुपुत्रे कर्दमात्मजा ।

कश्यपं पूर्णिमानं च ययोरारूढितं जगत् ॥ १३ ॥

पूर्णमाऽस्तु विरजं विश्रानां च परंतप ।

देवकुल्या हरेः पादशीचाद् याऽभूत् सरिद् दिवः ॥ १४ ॥

अत्रेः पत्न्यनसृया वीन् जज्ञे सुयशसः सुतान् ।

दत्तं दुर्वाससं सोममात्मेशब्रह्मसम्भवान् ॥ १५ ॥

विदुर उवाच-

अत्रेर्गृहे सुरश्रेष्ठाः स्थित्यन्तोत्पत्तिहेतवः ।

किंस्मिन्किरीपवो जाता एतदाख्याहि मे गुणे ॥ १६ ॥

मैत्रेय उवाच-

ब्रह्मणा चोदितः सृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदां वरः ।

सह पत्न्या ययी क्रधं कुलाद्रिं तपसि स्थितः ॥ १७ ॥

तस्मिन् प्रसूनस्तवकपलाशाशोककानने ।

वार्धिः स्रवद्भिरुदपुष्टे निर्विन्ध्यायाः समन्ततः ॥ १८ ॥

प्राणायामेन संयम्य मनो वर्षशतं मुनिः ।

अतिष्टेदेकपादेन निर्द्वन्द्वोऽनिलभोजनः ॥ १९ ॥

शरणं तं प्रपद्येऽहं य एव जगदीश्वरः ।

प्रजामात्मसमां मह्यं प्रयच्छत्यिति चिन्तयन् ॥ २० ॥

तप्यमानं त्रिभुवनं प्राणायामेधिताग्रिना ।

निर्गतेन मुनेर्मूर्ध्नः समीक्ष्य प्रभवत्तपः ॥ २१ ॥

अप्सरोमुनिगन्धर्वसिद्धविद्याधरोरौरीः ।

वितापमानयशसो मुदाऽऽश्रमपदं ययुः ॥ २२ ॥

तत्रादुर्भावसंयोगविवोदितमना मुनिः ।

उतिष्ठन्नेकपादेन दह्यो विबुधपुष्पभान् ॥ २३ ॥

प्रणम्य दण्डवद् भूमावुपतस्थेऽर्हणाञ्जलिः ।

वृष्टं हंससुपर्णस्थान् स्वेः स्वैर्धिद्वेष्ट चिक्षितान् ॥ २४ ॥

कृपावलोकेन लसद्ददनेनोपलम्भितान् ।

तच्छोचिषा प्रतिहते निमील्य मुनिरक्षिणी ॥ २५ ॥

चेतस्तत्प्रवर्णं युधन्नास्तावीन् संहताञ्जलिः ।

क्षक्षया सूकया वाचा सर्वलोकागरीयसः ॥ २६ ॥

अत्रिरुवाच—

विश्वोद्भवस्थितिलयेषु विभज्यमानै-

र्मापागुणैरनुगुणं प्रगृहीतदेहाः ।

हे ब्रह्मविष्णुगिरिंशाः प्रणतोऽस्म्यहं व-

स्तेभ्यः क एव भवतां म इहोपहृतः

॥ २७ ॥

एको मयेह भगवान् विबुधप्रधान-

श्रितीकृतः प्रजननाय कथं नु यूयम् ।

अत्रागतास्तनुभूतां मनसोऽपि दूरा

ब्रूत प्रसीदत महानतिविस्मयो मे

॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच—

इति तस्य वचः श्रुत्वा त्रयस्ते विबुधर्षभाः ।

प्रत्युचुः क्षणया वाचा प्रहसन्तो मुनिं प्रभो

॥ २९ ॥

देवा ऊचुः—

यथा कृतस्ते संकल्पो भाष्यं तेनैव नान्यथा ।

तत्संकल्पस्य ते ब्रह्मन् यद् वै ध्यायसि ते वयम्

॥ ३० ॥

अथास्मदंशभूतास्ते आत्मजा लोकविभुताः ।

भवितारोऽङ्ग भद्रं ते वितरिष्यन्ति ते यशः

॥ ३१ ॥

एवं कामवरं दत्त्वा प्रतिजगमुः सुरेश्वराः ।

सभाजितास्तपोः सम्पगं दम्पत्योर्मिपतोस्ततः

॥ ३२ ॥

सोमोऽभूद् ब्रह्मणोऽंशेन दत्तो विष्णोस्तु योगवित् ।

दुर्यासाः शङ्करस्यांशो निबोधाद्विरसः प्रजाः

॥ ३३ ॥

श्रद्धा त्वद्विरसः पत्नी चतस्रोऽसूत कन्यकाः ।

सिनीवाली कुहू राका चतुर्थ्यनुमतिस्तथा

॥ ३४ ॥

तत्पुत्रावपराधास्तां ख्यातीं स्वयरोचिषान्तरे ।

उच्यन्ते भगवान् साक्षाद् ब्रह्मिष्ठश्च बृहस्पतिः

॥ ३५ ॥

पुलस्त्योऽजनयत् पत्न्यामगस्त्यं च हर्विभुवि ।

सोऽन्यजन्मनि दक्षोऽग्निर्विश्वयाश्च महातपाः

॥ ३६ ॥

तस्य पक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विडविलासुतः ।

रायणः कुम्भकर्णश्च तथाऽन्यस्यां विभीषणः

॥ ३७ ॥

पुलहस्य गतिर्भाषां त्रीनसूत सती सुतान् ।

कर्मश्रेष्ठं वर्ग्यासां सद्रिणुं च महामते

॥ ३८ ॥

ऊनांगपि क्रिया भार्यां वालखिल्यानसूयत ।

कपीन् पष्टिसहस्राणि ज्वलतो ब्रह्मतेजसा

॥ ३९ ॥

ऊर्जायां जज्ञिरे पुत्रा वसिष्ठस्य परन्तप ।

चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः

॥ ४० ॥

चित्रकेतुः सुरोचिश्च विरजो मित्र एव च ।

उल्बणो वसुभृयानो युमान् शक्त्यादयोऽपरे

॥ ४१ ॥

शान्तिस्त्वधर्वणः पत्नी लेभे पुत्रं धृतव्रतम् ।

दध्यधमधशिरसं भृगोर्वीशं निबोध मे

॥ ४२ ॥

भृगुः ख्यात्यां महाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् ।

धातारं च विधातारं श्रियं च भगवत्प्रियाम्

॥ ४३ ॥

आपतिं नियतिं चैव सुते मेरुस्तपोरदात् ।

ताभ्यां तपोरभवतां मृकण्डुः प्राण एव च

॥ ४४ ॥

मार्कण्डेयो मृकण्डोस्तु प्राणाद् वेदशिरा मुनिः ।

कविश्च भार्गवो यस्य भगवानुशाना सुतः

॥ ४५ ॥

सर्वे ते मुनयः क्षत्तलोकान् सर्गैरभावयन् ।

एष कर्मदोहित्रसंतानः कथितस्तव

॥ ४६ ॥

भृषवतः श्रद्धधानस्य सद्यः पापहरः परः ।

प्रसूतिं मानवीं दक्ष उपयेमे ह्यजात्मजः

॥ ४७ ॥

तस्यां ससर्ज दुहितुः षोडशामललोचनाः ।

त्रयोदशादाद् धर्माय तथैकामग्रये विभुः

॥ ४८ ॥

पितृभ्य एकां पुत्रेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे ।

श्रद्धा मैत्री दया शान्तिस्तुष्टिः पुष्टिः क्रियोन्नतिः ॥ ४९ ॥

बुद्धिर्मेधा तितिक्षा हीर्मूर्तिर्धर्मस्य पत्नयः ।

श्रद्धाऽसूत शुभं मैत्री प्रसादमभयं दया

॥ ५० ॥

शान्तिः सुखं मुदं तुष्टिः स्मयं पुष्टिरसूयत ।

योगं क्रियोन्नतिर्दर्पमर्थ बुद्धिरसूयत

॥ ५१ ॥

मेधा स्मृतिं तितिक्षा तु क्षेमं हीः प्रथयं सुतम् ।

मूर्तिः सर्वगुणोत्पत्ती नरनारायणावृषी

॥ ५२ ॥

ययोजन्मन्यदो विश्वमभ्यनन्दत् सुनिर्वृतम् ।

मनांसि ककुभो वाताः प्रसेदुः सरितोऽग्रवः

॥ ५३ ॥

दिव्यवायन्त नृपाणि पेतुः कुसुमवृष्टयः ।

मुनयस्तुष्टुबन्तुष्टा जगुर्गन्धर्वकिन्नराः

॥ ५४ ॥

नृत्पन्ति स्म स्त्रियो देव्य आसीत् परममङ्गलम् ।

देवा ब्रह्मादयः सर्वे उपतस्थुरभिष्टुवैः

॥ ५५ ॥

देवा उचुः-

यो मायया विरचितं निजयाऽऽत्मनीदं

खे रूपभेदमिव तत्प्रतिचक्षणाय ।

एतेन धर्मसदने ऋषिमूर्तिनाऽथ

प्रादुश्चकार पुरुषाय नमः परस्मै

॥ ५६ ॥

सोऽयं स्थितिव्यतिकरोपशमाय सृष्टान्

सत्त्वेन नः सुरगणाननुमेयतत्त्वः ।

दृश्याददृक्कलुषेण विलोकनेन

यच्छीनिकेतममलं क्षिपताऽविन्दम्

॥ ५७ ॥

एवं सुरगणैस्तात भगवन्तावभिष्टुति ।

लब्धावलोकैर्कपयतुरर्चिता गन्धमादनम्

॥ ५८ ॥

ताविमी वै भगवता हरेरंशाविहागता ।

भारव्ययाय च भुवः कृष्णी यदुकुरुद्वही

॥ ५९ ॥

स्वाहाऽभिमानिनश्चाग्रेतात्मजांस्त्रीनजीजनत् ।

पावकं पवमानं च शुषिं च हुतभोजनम्

॥ ६० ॥

तेभ्योऽग्रयः समभवंश्चत्वारिंशच्च पञ्च च ।

त एवैकोनपञ्चाशत् साकं पितृपितामहैः

॥ ६१ ॥

वैतानिके कर्मणि यन्नामभिर्ब्रह्मवादिभिः ।

आग्रेष्या इषोषो यज्ञे निरूप्यन्तेऽग्रयस्तु ते

॥ ६२ ॥

अग्निष्वान्ता वहिपदः सोम्याः पितर आज्यपाः ।

साग्रयोऽनग्रयस्तेषां पत्नी दाक्षायणी स्वधा

॥ ६३ ॥

तेभ्यो दधार कन्ये द्वे मेनां वैतरणी स्वधा ।

उभे ते ब्रह्मवादिन्यौ ज्ञानविज्ञानपारगे

॥ ६४ ॥

भवस्य पत्नी तु सती भवं देवमनुव्रता ।

आत्मनः सदशं पुत्रं न लेभे गुणशालिनम्

॥ ६५ ॥

पितर्यप्रतिरूपे स्वे भवायानागसे रुपा ।

अग्नौदेवात्मनाऽऽत्मानमज्रहाद् योगसंपुता

॥ ६६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुष्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

विदुर उवाच-

भवे शीलवतां श्रेष्ठे दक्षो दुहितृवत्सलः ।

विद्वेषमकरोत् कस्मादनाहत्वात्मजां सतीम्

॥ १ ॥

कान्तं चराचरगुरुं निर्वैरं शान्तविग्रहम् ।

आत्मारामं कथं द्रष्टे जगतो दैवतं महत्

॥ २ ॥

एतदाख्याहि मे ब्रह्मन् जामातुः शशुरस्य च ।

विद्वेषस्तु यतः प्राणानत्यजद् दुस्त्यजान् सती

॥ ३ ॥

मंत्रेय उवाच-

पुरा विश्वमृजां सत्रे समेताः परमर्षयः ।

तथाऽमरगणाः सर्वे सानुगा मुनयोऽग्रयः

॥ ४ ॥

तत्र प्रविष्टे मुनयो दृष्ट्वाऽकमिव रोचिषा ।

भ्राजमानं विनिमिरं कुर्वन्तं तन्महत् सदः

॥ ५ ॥

उदतिष्ठन् सदस्यास्ते स्वधिष्येभ्यः सहाग्रयः ।

कते विरिधिं शर्वं च तद्भासा क्षिप्तचेतसः

॥ ६ ॥

सदसस्पतिभिर्दक्षो भगवान् साधु सत्कृतः ।

अजं लोकगुरुं नत्वा निपसाद तदाग्रया

॥ ७ ॥

प्राङ् निषण्णं मूर्धं दृष्ट्वा नामृष्यत् तदनाहतः ।

उवाच वाचं चक्षुर्भ्यामभिबीक्ष्य दहन्निव

॥ ८ ॥

दक्ष उवाच-

धूयतां ब्रह्मर्षयो मे सहस्रभ्याः सहाग्रयः ।

साधूनां बुवतो वृत्तं नाज्ञानाच्च च मत्सरात्

॥ ९ ॥

अयं तु लोकपालानां यज्ञोग्नौ निरपत्रपः ।

सद्भिर्वाचरीतः पन्था येन स्तब्धेन दूषितः

॥ १० ॥

एष मे क्षिप्यतां प्राप्ता यन्मे दुहितुरग्रहीत् ।

पाणिं विप्राग्रिमुसतः सावित्र्या इव साधुवत्

॥ ११ ॥

गृहीत्वा मृगशावाक्ष्याः पाणिं मर्कटलोचनः ।

प्रत्युत्पानाभिवादाहं याचाऽप्यकृतं नोचितम्

॥ १२ ॥

नुप्रक्रियायामुचये मानिने भिन्नसेतवे ।

अनिच्छन्नप्यदां बालां शूद्रायेवोऽर्शी गिरम्

॥ १३ ॥

प्रेतावासेषु घोरेषु घोरैर्मृतगणैर्जुतः ।
 अट्ट्युन्मत्तवन्नशो व्युत्पन्नकेशो हसन् रुदन् ॥ १४ ॥
 चिताभस्मकृतस्नानः प्रेतास्थिग्रन्थिभूषणः ।
 शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो मत्तजनप्रियः ॥ १५ ॥
 पतिः प्रमथभूतानां तमोमात्रात्मिकात्मनाम् ।
 तस्मा उन्मादनाधाय नष्टशोचाय दुर्हृदि ॥ १६ ॥
 दत्ता वत मया साध्वी चोदिते परमेष्ठिना ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 विनिन्द्यैवं स गिरिशमग्रतीपमवस्थितम् ।
 दक्षो ह्यप उपस्पृश्य क्रुद्धः शम्भुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥
 अयं तु देवयजन इन्द्रोपेन्द्रादिभिर्भवः ।
 यज्ञभागं न लभतां देवैर्देवगणाधमः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानः स सदस्यमुख्यै-
 र्दक्षो गिरित्राय विसृज्य शापम् ।
 तस्माद् विनिष्क्रम्य विवृद्धमन्यु-
 र्जगाम कीरव्य निजं निकेतनम् ॥ २० ॥
 विज्ञाय शापं गिरिशानुगाग्रणी-
 र्नन्दीश्वरो रोपकपायदूषितः ।
 दक्षाय शापं विससर्ज दारुणं
 ये चान्वमोर्दस्तदवाच्यतां द्विजाः ॥ २१ ॥
 नन्दिरुवाच—
 य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्यप्रतिद्रुहि ।
 द्रुह्यत्यज्ञः पृथग्गृह्णित्तत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥ २२ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु सक्तो ग्राम्यमुखेच्छया ।
 कर्तन्त्रं वितनुताद् वेदबादविपन्नधीः ॥ २३ ॥
 बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या विस्मृतात्मगतिः पशुः ।
 शीकामः सोऽस्तु नितरां दक्षो वस्तुमुखोऽचिरात् ॥ २४ ॥

विद्यानुद्धिरविद्यायां कर्ममय्यामसावजः ।
 संसरन्त्विह ये चामुमनुशावविमानिनम् ॥ २५ ॥
 गिरेः सुतायाः पुषिण्या मधुगन्धेन भूरीणा ।
 मध्ना चोन्मथितात्मानः संमुह्यन्तु हरद्विपः ॥ २६ ॥
 सर्वभक्षा द्विजा वृत्यै धृतविद्यातपोव्रताः ।
 वित्तदेहैन्द्रियारामा याचका विचरन्त्विह ॥ २७ ॥
 तस्यैवं वदतः शापं ध्रुत्वा द्विजकुलाय ये ।
 भृगुः प्रत्यसृजच्छापं ब्रह्मदण्डं दुरत्ययम् ॥ २८ ॥
 भृगुरुवाच—
 भवव्रतधरा ये च य एतान् समनुव्रताः ।
 पास्तण्डिनस्ते भवन्तु साच्छास्त्रपरिपन्थिनः ॥ २९ ॥
 नष्टशोचा मूढधियो जटाभस्मास्थिधारिणः ।
 विशन्तु शिवदीक्षायां यत्र देवं सुरासवम् ॥ ३० ॥
 ब्रह्म च ब्राह्मणांश्चैव ये यूयं परिनिन्द्य ।
 सेतुं विधारणं पुंसामतः पास्तण्डमाश्रिताः ॥ ३१ ॥
 एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः सनातनः ।
 यं पूर्वं चानुसंतस्थुर्पत्न्यमाणं जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 तद् ब्रह्म परमं शुद्धं सतां वर्त्म सनातनम् ।
 विगर्हं यात पास्तण्डं देवं यो भूतराद् सदा ॥ ३३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 तस्यैवं वदतः शापं भृगोः स भगवान् भवः ।
 निष्क्राम ततः किञ्चिद् विमना इव सानुगः ॥ ३४ ॥
 तेऽपि विश्वसृजः सत्रं सहस्रपरिवत्सरान् ।
 संविधाय महोत्साहाद् पत्रेज्य रूपभो हरिः ॥ ३५ ॥
 आश्रुत्यावभृयं यत्र गङ्गा यमुनयाऽन्विता ।
 विरजेनात्मना सर्वैस्त्वं स्वं धाम ययुस्ततः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

मेघेय उवाच-

सदा विद्विषतोरेवं कालो विवदमानयोः ।

जामातुः शशुरस्यापि सुमहानतिचक्रमे

॥ १ ॥

यदाऽभिषिक्तो दक्षस्तु ब्रह्मणा षरमेष्टिना ।

प्रजापतीनां सर्वेषामाधिपत्यं स्मयोऽभवत्

॥ २ ॥

इष्ट्वा स याजपेयेन ब्रह्मिष्ठो भूय एव च ।

वृहस्पतिसयं नाम समारभे क्रतून्मम

॥ ३ ॥

तस्मिन् ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षिपितृदेवताः ।

आसन् कृतस्वस्त्ययनास्तमन्त्यश्च सभर्तृकाः

॥ ४ ॥

तदुपश्रुत्य नभसि खेचराणां प्रजल्यताम् ।

सती दाक्षायणी देवी पितुर्पद्महोत्सवम्

॥ ५ ॥

ब्रजतीः सर्वतो दिग्भ्य उपदेववरस्त्रियः ।

विमानयानाः सप्रेष्टाः निष्ककण्ठ्यः सुबाससः

॥ ६ ॥

दृष्ट्वा स्वनिलवाभ्याशे लोलाक्षीर्मृदुकण्डलाः ।

पतिं भूतपतिं देवर्मात्सुक्यादभ्यभाषत

॥ ७ ॥

सत्पुत्राच-

प्रजापतेस्ते शशुरस्य सांप्रतं

निर्यापितो यज्ञमहोत्सवः किल ।

वयं च तत्राभिसराम वाम ते

यथार्थिताऽमी विबुधा ब्रजन्ति हि

॥ ८ ॥

तस्मिन् भगिन्यो मम भर्तृभिः स्वके-

ध्रुवं गमिष्यन्ति सुहृदिदृष्टवः ।

अहं च तस्मिन् भवताऽभिकामये

सहोपनीतं परिवर्हमर्हिनुम्

॥ ९ ॥

तत्र स्वसूमे ननु भर्तृसंमिता

मातृष्वसृः क्षिप्रं च मातरम् ।

द्रक्ष्ये चित्रोत्कण्ठमना महर्षिभि-

रुनीयमानं च मृडाध्वरध्वजम्

॥ १० ॥

त्यप्येतदाश्रयमनात्ममायया

विनिर्मितं भाति गुणत्रयात्मकम् ।

अथाप्यहं पोषिदत्तत्विच ते

दीना दिदृक्षे भव मे भवक्षितिम्

॥ ११ ॥

पश्य प्रयान्तीश्च भवान्ययोपितः

स्वलंकृताः कान्तसखा वरूचशः ।

यासां ब्रजद्भिः शितकण्ठ मण्डितं

नभो विमार्गः कलहंसपाण्डुभिः

॥ १२ ॥

कथं सुतायाः पितुर्गृहकीतुकं

निसाम्य देहः सुरर्ष्यं नेद्वते ।

अनाहुता अप्यभियान्ति सौहृदाद्

भर्तुर्गुरोर्देहकृतश्च केतनम्

॥ १३ ॥

तन्मे प्रसीदेदममर्ष्यं याञ्छितं

कर्तुं भवान् कारुणिको बताहंसि ।

त्वयाऽपि पूर्णोऽयमदब्रह्मधुषा

निरूपिताऽतोऽनुगृह्णाण याचितः

॥ १४ ॥

कपिन्वाच-

एवं गिरित्रः प्रिययाऽभिभाषितः

प्रत्यभ्यधत्त ब्रह्मन् सुरप्रियः ।

संस्मारितो मर्मभिदः कुवागिपुन्

यानाह को विश्वसृजां समक्षतः

॥ १५ ॥

शम्भुरूवाच-

त्वयोदितं शोभनमेव शोभने

अनाहुता अप्यभियान्ति बन्धुषु ।

ते यपनुत्पादितदोषदृष्टयो

वनीयसाऽनात्म्यमदेन मनुना

॥ १६ ॥

विपातपोवित्तवर्ष्यः कुलैः

सतां गुणैः पद्भिरसत्तमा मदैः ।

स्मृती हतायामभिमानदुर्दश-

स्तसा न पश्यन्ति हि धाम भूवसाम्

॥ १७ ॥

नेतादृशानां स्वजनव्यपेक्षया

गृहान् प्रतीयादनवस्थितात्मनाम्

येऽभ्यागतान् वक्रपियाऽभिचक्षते

आरोपितभूभिरमर्षणाक्षिभिः

॥ १८ ॥

तथाऽरिभिर्न प्रपन्ने शिनीमुखैः

शोतेऽर्दिताद्गो हृदयेन दूयता ।

स्वानां यथा बह्विधां दुरुक्तिभि-
र्दिवानिशां तप्यति मर्मताडितः

॥ १९ ॥

व्यक्तं त्वमुत्कृष्टगतेः प्रजापतेः
प्रियाऽऽत्मजानामसि सुभु संमता ।
अथाऽपि मानं न पितुः प्रपत्स्यसे
मदाधयात् कः परितप्यते यतः

॥ २० ॥

तातप्यमानेन हृदाऽऽतुरेन्द्रियः
समृद्धिभिः पूर्यबुद्धिसाक्षिणाम् ।
अकल्प एषामधिरोदुमञ्जसा
पदं परं द्वेष्टि यथाऽसुरा हरिम्
प्रत्युद्गमप्रश्रयणाभिवादं
विधीयते साधु मिथः सुमध्यमे ।
प्राज्ञैः परस्मै पुरुषाय चेतसा
गुहाशयायैव न देहमानिने

॥ २२ ॥

सत्त्वं विमुद्धं वसुदेवशब्दितं
यदीयते तत्र पुमानपावृतः ।
सत्त्वं च यस्मिन् भगवान् वासुदेवो
हापोक्षजो मे मनसा विधीयते ॥ २३ ॥
त्वया निरीक्ष्यो न पिताऽपि देहकृद्
दक्षो मम द्विष्ट तदनुव्रताश्च ये ।
यो विश्वसृग्मयज्ञगतं वरोह मा-
मनागसं दुर्वचसाऽकरोत् तिरः ॥ २४ ॥
यदि ब्रजिप्यस्यतिहाय मद्बन्धो
भद्रं भवत्या न ततो भविष्यति ।
सम्भावितस्य स्वजनात् पराभवो
यदा स सयो मरणाय कल्पते ॥ २५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-

एतावदुक्त्या चिरराम शङ्करः
पद्मङ्गनाशं ह्युभयत्र चिन्तयन् ।
सुहृदिदधुः परिशक्तिता भवानि-
ष्कामती निर्बिंशती स्वधाम सा
सुहृदिदक्षाप्रतिपातदुर्मनाः
स्रेहाद्रुदन्त्यशुकलातिबिह्वला ।
भवं भवान्यप्रतिपूरुषं रुपा
प्रपक्षतीयैक्षत जातयेपधुः
ततां विनिःशस्य सती विहाय तं
शोकेन रोपेण च द्रूयता हृदा ।
पित्रोरगान् श्लेषयिमूढधीर्गहान्
प्रेम्णाऽऽत्मनो योऽर्धमरासत श्रियः
तामन्यगच्छन् द्रुतविक्रमां सती
मेकां त्रिनेत्रानुचराः सहस्रशः ।
सपार्पदमुत्ख्या मणिमन्मटादयः
पुरो बृपेन्द्रास्तरसाऽऽगतव्यथाः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

तां सारिकामण्डुकदर्पणाम्बुजैः
श्वेतातपत्रन्यजनस्रगादिभिः ।
गीतापनैर्दुन्दुभिः शङ्खवेणुभि-
र्बृपेन्द्रमारोप्य विलम्बिता ययुः ॥ ५ ॥
आब्रह्मपोषोर्जितयज्ञवैशासं
विप्रपिंजुं विबुधैश्च सर्वशः ।
मृदार्चयः काश्चनदर्भचर्मभि-
र्निसृष्टभाण्डं यजनं समाविशत् ॥ ६ ॥
तामागतां तत्र न कथनाद्रिपद्
विमानितां यज्ञकृतो भयाज्जनः ।
कृते स्वसारो जननीं च सादराः
प्रेमाश्रुकण्ठ्यः परिसस्वजुर्मुदा ॥ ७ ॥
सीन्दर्पसम्प्रदानसमर्थवार्तया
मात्रा च मानृष्यसुभिश्च सादरम् ।
दत्तां सपर्यां वरमासनं च सा
नादत्त पित्राऽऽप्रतिनन्दिता सती ॥ ८ ॥

अरुद्रभागं तमयेक्ष्य चाध्वरं
 पित्रा च देवे कृतहेलनं विभी ।
 अनादता यज्ञसदस्यधीश्वरी
 चुकोप लोकानिय धक्ष्यती रुपा
 जगद्दं सामर्पविषन्नया गिरा
 शिवद्विषं धूमपथमस्मयम् ।
 स्वतंजसा भूतगणान् समुत्थितान्
 निगृह्य देवी जगतांऽभृण्वतः
 देव्युवाच—
 न यस्य लोकेऽस्म्यतिशायनः प्रिय-
 स्तथाऽप्रियां देहभृतां प्रियात्मनः ।
 तस्मिन् समस्तात्मनि मुक्तयेरके
 ऋते भवन्तं कतमः प्रतीपकः
 दोषान् परेषां हि गुणेष्वसाधवो
 गृह्णन्ति केचिन्न भयादशा द्विजाः ।
 गुणांश्च फलान् बहुलीकरिष्णवां
 महत्तमास्तेष्वविदद् भवानघम्
 नाध्वर्यमेतद् यदसन्तु सर्वदा
 महद्भिनिन्दा कुणपात्मवादिषु ।
 सेष्यां महापुरुषपादपांसुभि-
 र्निस्ततेजस्यस्तु तदेव शोभनम्
 यद् ब्रह्मरं नाम गिरेरितं नृणां
 सकृन् प्रसन्नादधमाशु हन्ति तत् ।
 पवित्रकीर्तिं तमलशुभ्यशासनं
 भवानहो द्रेष्टुं शिवं शिवेतरः
 यत्पादपद्मं महतां मनोऽलिभि-
 र्निपयितं ब्रह्मरसासवाधिभिः ।
 लोकस्य यद् वर्पति चाशिपोऽर्धिनः
 तस्मै भवान् दुष्टति विथबन्धवे
 किं वा शिवाख्यमशिःवं न विदुस्त्वदन्ये
 ब्रह्मादयस्तमवकार्षं जटाः श्मशाने ।

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

तन्मात्यभस्मनृकपाल्यवसत्पिशावे-
 ये मूर्धभिर्दधति तबरणावसृष्टम्

॥ १६ ॥

कर्णौ पिषाय निरयाद् यदकल्प ईशो
 धर्मावितर्पपुणिभिर्निरस्यमाने ।
 छिन्यान् प्रसह्य रुशनीमसतां प्रभुश्चेत्
 जिह्वामसूतयि ततो विसृजेत् स धर्मः

॥ १७ ॥

अतस्तवोत्पन्नमिदं कलेवरं
 न धारयिष्ये शितिकण्टगर्हिणः ।
 जग्धस्य मोहाद्वि विशुद्धिमन्थसो
 जुगुप्सितस्योद्धरणं प्रचक्षते

॥ १८ ॥

न वेदवादाननुवर्तते मनिः
 स्व एव लोके रमतो महामुनेः ।
 यथा गतिर्देवमनुष्ययोः वृषक्
 स्व एव धर्मे न परं क्षिपेत् स्थितः

॥ १९ ॥

कर्म प्रवृत्तं च निवृत्तमप्युत
 वेदे विविच्योभयलिङ्गमाश्रितम् ।
 विरोधि तद् योगपदेककर्तारं
 द्वयं यथाऽब्रह्मणि कर्म न चर्छति

॥ २० ॥

मा वः पदव्यः पितरस्मदास्थिता
 या यज्ञशालासनधूमयत्नानाम् ।
 कदन्नतृप्तेरसुभृद्विरीडिता
 अव्यक्तलिङ्गा अवभूतसेविताः

॥ २१ ॥

एतेन देहेन हरे कृतागसो
 देहोद्भवेनालमलं कुजन्मना ।
 त्रीडा ममाभूत् कुजनप्रसन्नः
 तज्जन्मधिगुं यन्महतामवयकृत्

॥ २२ ॥

गोत्रं त्वदीयं भगवान् वृषध्वजो
 दाक्षायणीत्याह यदा सुदुर्मनाः ।
 व्यपेतनर्मस्मितमाशु ताव-
 दुत्सहस्य एतत्कुणपं त्वदङ्गजम्

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

इत्यध्वरे दक्षमनूय शत्रुहन्
क्षितावुदीचीं निपसाद शान्तवाक्
स्पृष्टा जलं पीतदुकूलसंवृता
निमील्य दग्धं योगपथं समाविशत्
कृत्वा समानायनिली जितासना
सोदानमुत्थाप्य च नाभिचक्रतः ।
शनेर्हृदि स्थाप्य धिपोरसि स्थितं
कण्ठाद् ध्रुवोर्मध्यमनिन्दिताऽनयत्
एवं स्वदेहं महतां महीयसा
मुहुः समारोपितमङ्गमादरात् ।
जिहासती दक्षरुषा मनस्विनी
दधार गात्रेष्वनिलाग्निधारणम्
ततः स्वभर्तुश्चरणाम्बुजासवं
जगद्गुरोश्चिन्तयती न चापरम् ।
ददर्श देहे हतकल्मषा सती
सद्यः प्रजज्वाल समाधिजाग्निना
तत् पश्यतां खे भुवि चाद्भुतं महत्
हाहति यादः सुमहानजायत ।
हन्त प्रिया देवतमस्य देवी
जहायसून् केन सती प्रकोपिता

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

अहो त्वनार्षं महदस्य पश्यत
प्रजापतेर्यस्य चराचराः प्रजाः ।

जहायसून् यद्विमताऽऽत्मजा सती
मनस्विनी मानमभीक्ष्णमर्हती

॥ ६ ॥

सोऽयं दुर्मर्षहृदयो ब्रह्मबन्धु-
लोकैऽपकीर्तिं महतीमवाप्स्यति ।

यदङ्गजां स्वां पुरुषद्विदुयतां

न प्रत्यपेधन्मृतयेऽपराधतः

॥ ७ ॥

दक्षसु हृष्टा दुहितुः स्वनिमित्तं विनाशनम् ।

बहूतप्यत पोरण मयाऽसाधु कृतं वत

॥ ८ ॥

धिङ् मामविजितात्मानं निर्गुणं निरपन्नपम् ।

योऽहं स्वीकृत्य मृतकं व्यर्पमेनो महीयसि

॥ ९ ॥

वदत्येवमजे सत्या हृष्टाऽसुत्यागमदभुतम् ।

दक्षं सुपार्षदा हन्तुमुदतिष्ठन्मुदापुधाः

॥ १० ॥

तेषामापततां वेगं निशाम्य भगवान् भृगुः ।

यज्ञप्रज्ञेन यजुषा दक्षिणाग्नौ जुहाव ह

॥ ११ ॥

अध्वर्युणा हूयमाने देवा उत्पेतुरोजसा ।

क्रभयो नाम तपसा सोमं प्राप्ताः सहस्रशः

॥ १२ ॥

तैरलातापुधैः सर्वैः प्रमथाः सहगुह्यकाः ।

हन्यमाना दिशो भेजुरुशान्निर्ब्रंक्षतेजसा

॥ १३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

भयो भवान्या निधनं प्रजापते-
रसत्कृताया ह्यवगम्य नारदान् ।
स्वपार्षदसैन्यं च तदध्वर्यु-
र्विद्राविनं क्रोधमपारमादधे
क्रुद्धः सुदण्डपुटः स धूर्जटि-
र्जटां तटिद्वहिसटोग्रान्धियम् ।
उत्क्रुज्य रीद्रः सहस्रांशितो हसन्
गम्भीरनादो विसरजं तां भुवि

॥ १ ॥

॥ २ ॥

ततोऽतिकायस्तनुवा स्पृशन् दिवं

सहस्रबाहुर्धनरक्तसूर्यदक् ।

करालदंष्ट्रोज्वलदग्निमूर्धजः

कपालमात्री विविधोयतापुधः

॥ ३ ॥

तं किं करोमीति गृणन्तमाह

कदाञ्चलिं भगवान् भूतनाथः ।

दक्षं सयज्ञं जहि मद्भटानां

त्वमग्रणी रुद्र जटांशको मे

॥ ४ ॥

आज्ञप्त एवं कुपितेन मन्युना स देवदेवं परिचक्रमे विभुम् । मेने तदाऽऽत्मानमसङ्गरहसं सहोपसां तात सहः सहिष्णुम्		तावन् स रुद्रानुचरिर्मलो महान् नानाविधैर्वाग्मनकेरुदायुधैः । पित्रेः पिशङ्गैर्मकरोदराननैः पर्याम्बुवद्विर्दुरान्वकल्पत	
अन्वीयमानः स तु रुद्रपार्श्वे- भृशं नदद्भिर्व्यनदत् सुभेरयम् । उद्यम्य शूलं जगदन्तकान्तकं सम्प्राद्रवद् घोषणभूषणाङ्घ्रिः	॥ ५ ॥	केचिद् वभञ्जुः प्राग्बंशं पत्नीशालां तयाऽपरे । सद आग्नीप्रशालां च तद्विहारं महानसम्	॥ १३ ॥
अधर्विर्जो यजमानः सदस्याः ककुभ्युदीच्यां प्रसमीक्ष्य रेणुम् । तमः किमेतत् कुत एतद् रजोऽभू- दिति द्विजा द्विजपत्यश्च दध्युः	॥ ६ ॥	रुनुर्यज्ञप्राजाणि तथैकेऽग्नीननाशयन् । कुण्डेष्वमूषयन् केचिद् विभिदुर्वैदिमेखलाः	॥ १४ ॥
वाता न यान्ति न हि सन्ति दस्यवः प्राचीनवर्हिर्जीवति होद्रण्डः । गावो न काल्यन्त इदं कुतो रजो लोकोऽधुना किं प्रलयाय कल्पते	॥ ७ ॥	अवापन्त मुनीनन्य एके पत्नीरतर्जयन् । अपरे जगृहुर्देवान् प्रत्यासन्नान् पलापितान्	॥ १५ ॥
प्रसूतिमिथाः स्त्रिय उद्विगृचिता ऊचुर्विपाको वृजिनस्यैव तस्य । यत्पश्यतीनां दुहितृणां प्रजेशः सुतां सतीमवदध्यावनागसम्	॥ ८ ॥	भृगुं बबन्ध मणिमान् वीरभद्रः प्रजापतिम् । चण्डीशः पूषणं देवं भगं नन्दीश्वरोऽग्रहीत्	॥ १६ ॥
यस्त्वन्तकाले व्युमजटाकलापः स्वशूलसूच्यर्पितदिग्गजेन्द्रः । यितस्य नृत्यत्युदिताखदोर्ध्वजो रुक्षाश्लाहासः स्तनपितुभिन्नदिक्	॥ ९ ॥	सर्वं एवर्त्विजो हृदा सदस्याः सदिवीक्षसः । नैर्यमानाः सुभृशं प्रावभिर्नैकधाऽद्रवन्	॥ १७ ॥
अमर्षयित्वा तमसह्यतेजसं मन्युश्रुतं दुर्विपहं भुकृत्त्या । करालदंष्ट्राभिरुदस्तभागणं स्यात् स्यस्ति किं कोषपतो विधानुः	॥ १० ॥	जुहतः सुवहस्तस्य उमथूणि भगवान् भवः । भृगोर्लुलुधे सदसि योऽहसत् उमथु दर्शयन्	॥ १८ ॥
वहेयमुद्विग्रशोच्यमाने जनेन दक्षस्य मखे महात्मनः । उत्पेनुरुत्पाततमाः सहस्रशो भयावहा दिवि भूमी च पर्यक्	॥ ११ ॥	भगस्य नेत्रे भगवान्मपतितस्य रुषा भुवि । उज्जहार सदस्योऽक्ष्णा यः शपन्तमसूचयत्	॥ १९ ॥
	॥ १२ ॥	पूष्णधापातयद् दन्तान् कलिद्वस्य यथा बलः । शप्यमाने गरिमणि योऽहसद् दर्शयन् दतः	॥ २० ॥
	॥ १३ ॥	आक्रम्योरसि दक्षस्य शितपारेण हेतिना । छिन्दन्नपि तददृष्ट्वा नाशक्रोत् ज्यम्बकस्तदा	॥ २१ ॥
	॥ १४ ॥	शस्त्रैरसान्वितैरेनमनिर्भिण्णान्वचं हरः । विस्मयं परमाप्नो दध्यौ पशुपतिश्चिरम्	॥ २२ ॥
	॥ १५ ॥	हृदा सज्जपने योगं पशूनां स पतिर्मखे । यजमानपशोः कस्य कापान् तेनाहरच्छिरः	॥ २३ ॥
	॥ १६ ॥	साधुवादस्तदा तेषां कर्म तत् तस्य शंसताम् । भूतप्रेतपिशाचानामन्येषां तद्विपर्ययः	॥ २४ ॥
	॥ १७ ॥	जुहावैतच्छिरस्तस्य दक्षिणाप्राचमर्पितः । तद् देवयजनं दध्या प्रातिष्ठद् गुहाकालयम्	॥ २५ ॥
	॥ १८ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥	॥ २६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

अथ देवगणाः सर्वे रुद्रानीकैः पराजिताः ।
 शूलपट्टिशनिखिंशङ्गादपरिपमुद्रीः ॥ १ ॥
 सञ्चिन्नभिन्नसर्वाङ्गाः सत्त्विक्सध्याः समाकुलाः ।
 स्वयंभुवे नमस्कृत्य कात्स्न्येनैतन्मयेदयन् ॥ २ ॥
 उपलभ्य पुरैवैतद् भगवानब्जसम्भवः ।
 नारायणश्च विश्वात्मा न कस्याध्वरमीयतुः ॥ ३ ॥
 तदाकर्ण्य विभुः ग्राह्य तेजीयसि कृतागसाम् ।
 क्षेमाय भूयसे भूपान्न प्रापेण बुभूताम् ॥ ४ ॥
 अप्यापि द्युं कृतकिल्बिषा भवे
 ये बहिषो भागभाजं परादुः ।
 प्रसादपध्वं परिशुद्धचेतसा
 क्षिप्रप्रसादं प्रगृहीताङ्घ्रिप्रभाः ॥ ५ ॥
 आशासाना जीवितमध्वरस्य
 लोकः सपालः कुपिते न यस्मिन् ।
 तमाशु देवं प्रियया विहीनं
 क्षमापयध्वं हृदि बिद्धं दुरुक्तेः ॥ ६ ॥
 नाहं न यज्ञो न च व्यमन्ये
 ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वम् ।
 विदुः प्रमाणं बलवीर्ययोवां
 तत्स्यात्मतन्त्रस्य क उद्धिपित्सत् ॥ ७ ॥
 स इत्थमादिश्य सुरानजस्तु तेः
 समन्वितः पितृभिः सप्रजेशैः ।
 ययौ स्वधिष्ण्यान्निलयं पुरद्विषः
 केलासमद्रिप्रवरं प्रियं प्रभोः ॥ ८ ॥
 जन्मीपथपोमन्त्रयोगसिद्धेनरीतैः ।
 जुष्टं किन्नरगन्धर्वैरप्सरारोभिर्भुतं सदा ॥ ९ ॥
 नानामणिमयैः शृङ्गेरानाधातुचित्रितैः ।
 नानाद्रुमलतागुल्मेनानामृगगणावृतैः ॥ १० ॥
 नानाऽमलप्रसवर्णनानाकन्दरसानुभिः ।
 रमणं विहरन्तीनां रमणैः सिद्धयोपिताम् ॥ ११ ॥

मयूरकेकाभिरुतं मदान्वालिबिमुर्च्छितम् ।
 प्लाविते रक्तकण्ठानां कूजितैश्च पतत्रिणाम् ॥ १२ ॥
 आह्वयन्तमिवोद्धस्तेर्द्विजैः कामदुषेर्दुमैः ।
 ब्रजन्तमिव मातङ्गेरूणन्तमिव निरतैः ॥ १३ ॥
 मन्दारैः पारिजातैश्च सरलैश्चोपशोभितम् ।
 तमालैः सालतालैश्च कोविदारामनार्जुनैः ॥ १४ ॥
 चूतैः कदम्बनीपैश्च नागपुन्नागचम्पकैः ।
 पाटलाशोकवकुलैः कुन्दैः कुरवकैरपि ॥ १५ ॥
 सुवर्णशतपत्रैश्च वीररेणुकजातिभिः ।
 कुञ्जकैर्मल्लिकाभिश्च माधवीभिश्च मण्डितम् ॥ १६ ॥
 पनसोदुम्बराश्वत्थप्लक्ष्म्यग्रांथहिङ्गुभिः ।
 भूर्जैरोपधिभिः पूगैः राजपूगैश्च जम्बुभिः ॥ १७ ॥
 खर्जूराम्नातकास्त्राद्यैः प्रियालमधुकन्दैः ।
 द्रुमजातिभिरन्यैश्च राजितं वेणुकीचकैः ॥ १८ ॥
 कुमुदोत्पलकह्लारशतपत्रवनद्विभिः ।
 नलिनीषु कलं कूजत्खगवृन्दोपशोभितम् ॥ १९ ॥
 मृगैः शाखाभृगैः क्रोडैर्मृगैर्नैर्कक्षसात्यकैः ।
 गवयैः शरधैर्न्याग्रैः रुभिर्महिषादिभिः ॥ २० ॥
 कर्णार्णकपदाथास्यैर्निजुंष्टं मृगनाभिभिः ।
 कदलीस्रण्डसंरुद्धनलिनीपुलिनश्रियम् ॥ २१ ॥
 पर्यस्तं नन्दया सत्याः स्नानपुण्यतमोदया ।
 विलोक्य भूतेशागिरं विबुधा विस्मयं ययुः ॥ २२ ॥
 ददृशुस्तत्र ते रम्यामलकां नाम वै पुरीम् ।
 वनं सौगन्धिकं चापि तत्र तन्नाम पङ्कजम् ॥ २३ ॥
 नन्दा बालकनन्दा च सरितो बाह्याः पुरः ।
 तीर्थपादपदाम्भोजरजसाऽतीवपावने ॥ २४ ॥
 ययोः सुरस्थियः क्षत्तरवरुदा स्वधिष्ण्यतः ।
 क्रोडिन्ति पुंसः सिधन्त्यो विगाह्य रतिकशिंताः ॥ २५ ॥
 ययोस्तन्त्सानविभ्रष्टकुचकुङ्कुमपिशरम् ।
 विवृणोऽपि पिबन्त्यध्मः पाययन्तो गजा गजीः ॥ २६ ॥

तारहममहारत्रयिमानशतसङ्कुलम् ।		तथाऽपरे सिद्धगणा महर्षिभि-	
जुष्टां पुण्यजनस्त्रीर्भियथा खं सतडिद्धनम्	॥ २७ ॥	ये वै समन्तादनु नीललोहितम् ।	
हित्वा यशेश्वरपुरी यनं सौगन्धिकं च तत् ।		नमस्कृतः ग्राह शशाङ्गशेखरं	
द्रुमः कामदुर्घर्षं चित्रमाल्यफलच्छदैः	॥ २८ ॥	कृतप्रणामं प्रहसन्निवात्मभूः	॥ ४१ ॥
रक्तकण्ठखगानीकस्वरमण्डितपट्टपदम् ।		ब्रह्मोवाच-	
कलहं सकुलप्रंखरदण्डजलाशयम्	॥ २९ ॥	जाने त्वामीश विश्वस्य जगतो योनिबीजयोः ।	
यनकुञ्जरसङ्घृष्टहरिचन्दनवायुना ।		शक्तेः शिवस्य च परं यत् तद् ब्रह्म निरन्तरम्	॥ ४२ ॥
अधिपुण्यजनस्त्रीणां मुहुर्नमथयन्मनः	॥ ३० ॥	त्यमेव भगवन्नेतच्छिवशक्तयोः स्वरूपयोः ।	
धैर्यकृतसोपाना वाप्य उत्पलमालिनीः ।		यिषं सृजति वास्यन्ति क्रीडयोंर्णपदो यथा	॥ ४३ ॥
व्याप्तं किंपुरुषैर्दृष्टा त आराद् ददृशुर्वटम्	॥ ३१ ॥	त्यमेव धर्माप्युद्याऽभिषत्तये	
स योजनशतोन्तेधः पादोनविटपायतः ।		दक्षेण सुत्रेण विसर्जिताध्वरः ।	
पर्यगतामलच्छायां निर्नीडस्तापवर्जितः	॥ ३२ ॥	त्वयैव लोकेऽवसिताश्च सेतवो	
तस्मिन् महायोगमपे मुमुक्षुशरणे सुराः ।		यान् ब्राह्मणाः श्रद्धयते धृतव्रताः	॥ ४४ ॥
ददृशुः शिवमासीनं त्यक्तामर्पमिवान्तकम्	॥ ३३ ॥	त्वं कर्मणां मङ्गल मङ्गलानां	
सनन्दनादिभिः सिद्धैः शान्तैः संशान्ताधिग्रहम् ।		कर्ताऽसि लोके तनुपे स्वयं फलम् ।	
उपास्यमानं सत्त्वा च भर्ता गुह्यकरक्षसाम्	॥ ३४ ॥	अमङ्गलानां च तमिषमुल्बणं	
विद्यातपोयोगपथमास्थितं तदधीश्वरम् ।		विषयंयः केनचिदेव कस्यचित्	॥ ४५ ॥
ध्यायन्तं विश्वमुहदं वात्सल्यालोकमङ्गलम्	॥ ३५ ॥	न वै सतां त्वचरणार्पितात्मनां	
लिङ्गं च तापसार्भीष्टं भस्मदण्डजटाजिनम् ।		भूतेषु सर्वेष्वभिषेयतां तव ।	
अत्रेन सन्ध्याभ्ररुचा चन्द्रलेखां च विभ्रतम्	॥ ३६ ॥	भूतानि चात्मन्यपुष्पं दिदृक्षतां	
उपविष्टं दर्भमय्यां वृष्यां ब्रह्म सनाननम् ।		प्रायेण रोषोऽभिभवेद् यथा पशोः	॥ ४६ ॥
नारदाय प्रयोचन्तं पुच्छते श्रृण्वतां सताम्	॥ ३७ ॥	पृथग्धियः कर्मदशो दुराशयाः	
कृत्वोरो दक्षिणे सव्यं पादपद्मं च जानुनि ।		परोदयेनापित हृद्रजोऽनिशम् ।	
वाहुं प्रकोष्ठेऽक्षमालामासीनं तर्कमुद्रया	॥ ३८ ॥	परान् दुरुक्तेर्विनुदन्त्यरुन्तुदा-	
तं ब्रह्मनिर्वाणसमाधिमास्थितं		स्तान् मा कथीदेव भवान् पृथग्विधान्	॥ ४७ ॥
व्यपाश्रितं गिरिदां योगकक्ष्याम् ।		येऽस्मिन् यदा पुष्करनाभमायया	
सलोकपाला मुनयो मनुना-		दुर्लङ्घ्यया स्पृष्टधियः पृथग्दशः ।	
मायं मनुं प्राञ्जलयः प्रणेमुः	॥ ३९ ॥	कुर्वन्ति तत्र हनुकम्पया कृपां	
स तूपलभ्यागत्मात्मयोर्नि		न साधवो देवबलात्कृताः कथम्	॥ ४८ ॥
सुरासुरेश्वरभिवन्दिताङ्घ्रिः ।		भवान् हि पुंसः परमस्य मायया	
उत्थाप चक्रे शिरसाऽभिवन्दनं		दुरन्तयाऽस्पृष्टमतिः समस्तदक् ।	
महत्तमोऽर्कस्य यथैव विष्णोः	॥ ४० ॥	तथा हतात्मस्विनुकर्मचेत-	
		स्वन्नुग्रहं कर्तुमिहाहति प्रभो	॥ ४९ ॥

कुर्वध्वरस्योद्धरणं हतस्य भो
 त्वयाऽसमाप्तस्य मनोः प्रजापतेः ।
 न यत्र भागं तव भागिनो ददुः
 कुस्पर्धिनो येन मलो निनीयते ॥ ५० ॥
 जीवताद् यजमानोऽयं प्रपद्येताक्षिणी भगः ।
 भूगोः श्मश्रूणि रोहन्तु पूष्णो दन्ताश्च पूर्ववत् ॥ ५१ ॥

देवानां भग्नगात्राणामृत्विजां चावुधाश्मभिः ।
 भवताऽनुगृहीतानामाशु मन्ये त्वनानुरम् ॥ ५२ ॥
 एष ते रुद्र भागोऽस्तु यदुच्छिष्टोऽध्वरस्य वै ।
 यज्ञस्ते रुद्र भागेन कल्पतामय यज्ञहन् ॥ ५३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 इत्यजेनानुनीतेन भवेन परितुष्यता ।
 अभ्यधापि महाबाहो प्रहस्य श्रूयतामिति ॥ १ ॥
 रुद्र उवाच—
 नापं प्रजेश बालानां वर्णये नानुचिन्तये ।
 देवमायाभिभूतानां दण्डस्तत्र धृतो मया ॥ २ ॥
 प्रजापतेर्दग्धशीर्ष्णो भवत्वजमुखं शिरः ।
 मित्रस्य चक्षुपेक्षेत भागं स्वं वह्निषो भगः ॥ ३ ॥
 पूषा तु यजमानस्य दक्षिर्जंघतु विष्टभुक् ।
 देवाः प्रकृतसर्वाज्ञा ये म उच्छेषणं ददुः ॥ ४ ॥
 बाहुभ्यामधिनाः पूष्णो हस्ताभ्यां कृतबाहवः ।
 भवन्त्वध्वर्यवश्चान्ये वस्तश्मश्रुर्भृगुर्भवेत् ॥ ५ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 तदा सर्वाणि भूतानि श्रुत्वा मीदुष्टमोदितम् ।
 परितुष्टात्मभिस्तत्र साधु साधित्वयथाब्रुवन् ॥ ६ ॥
 ततो मीदृषांसमामन्य शुनासीराः सहर्षिभिः ।
 भूयस्मद् देवयजनं समीद्वद्वेधसो ययुः ॥ ७ ॥
 विधाय कान्त्रचैर्न च तद् यदाह भगवान् भवः ।
 सन्धुधुः कस्य कायेन सवनीयपशोः शिरः ॥ ८ ॥
 सन्धीयमाने शीर्षणि दक्षो रुद्राभिर्वीक्षितः ।
 सयः सुम इत्योत्सृष्टो ददशे चाग्रतो मृडम् ॥ ९ ॥
 तदा वृषध्वजद्वेपकलिलात्मा प्रजापतिः ।
 शिवावलोक्यादभवच्छरदश्च इवामलः ॥ १० ॥

भवस्तवाय कृतधीर्नाशक्रोदनुरागतः ।
 औत्कण्ड्यवाष्पकलया सम्प्रेतां सुतां स्मरन् ॥ ११ ॥
 कृच्छ्रान् संस्तभ्य च मनः प्रेमचिह्नलितः सुधीः ।
 शशांस निर्व्यलीकेन भावेनेशं प्रजापतिः ॥ १२ ॥
 रुद्र उवाच—
 भूपाननुग्रह अहो भवता कृतो मे
 दण्डस्त्वया मयि धृतो यदपि प्रसह्य ।
 न ब्रह्मबन्धुषु च वां भगवन्नवज्ञा
 तुभ्यं हरेश्च कुत एव धृतव्रतेषु ॥ १३ ॥
 विद्यातपोन्नतपरान् मुखतः स्म विप्रान्
 ब्रह्मात्मतां प्रथयितुं प्रथमं त्वमस्त्राः ।
 तद् ब्राह्मणान् परम सर्वविपत्सु पाप्मि
 पालः पशूनिव विभो प्रगृहीतदण्डः ॥ १४ ॥
 योऽसी मयाऽविदिततत्त्वदशा सभावां
 क्षितो दुरुक्किविशिखैरगण्य तन्मासु ।
 अर्वाक् पतन्तमर्हत्तमनिन्द्यैक्षद्
 दृष्ट्याऽऽर्द्रया स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ १५ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 क्षमायैवं स मीदृषांसं ब्रह्मणा चानुमन्त्रितः ।
 कर्म सन्तानवामास सोपाध्यायतिर्निगप्रिभिः ॥ १६ ॥
 वैष्णवं यज्ञसंतत्यै त्रिकपालं द्विजोत्तमाः ।
 पुरोडासां निरवपन् वीरसंसर्गशुद्धये ॥ १७ ॥
 अध्वर्युणाऽऽस्तहविषा हूयमाने यजुष्यन्ती ।
 यथा विमुद्धया दध्नी तथा प्रादुरभूद्धरिः ॥ १८ ॥

तदा स्वप्रभया तेषां योतयन्त्या दिशो दश ।

मुष्णस्तेज उपानीतस्तार्क्ष्येण स्तोत्रनिर्जितः

॥ १९ ॥

इयामो हिरण्यरशानोऽर्ककिरीटजुष्टो

नीलालकभ्रमरकुण्डलमण्डितास्यः ।

कम्बोजचक्रशरचापगदापिचर्म-

व्यग्रहिरण्यमयभुजैरिव कर्णिकारः

॥ २० ॥

यक्षस्यधिष्ठितवर्धनमाल्युदार-

हासायलोककलया रमयंश्च विश्वम् ।

पार्थभ्रमद्व्यजनचामरराजहंसः

श्वेतातपत्रशशिनापरि लक्ष्यमाणः

॥ २१ ॥

तमुपागतमालक्ष्य सर्वे सुरगणादयः ।

प्रणोमुः सहस्रोत्थाप्य ब्रह्मेन्द्रव्यक्षनायकाः

॥ २२ ॥

तत्तेजसा हतरुचः सन्नजिह्वाः ससाध्वसाः ।

मूर्ध्नि कृताञ्जलिपुटा उपतस्थुरधोक्षजम्

॥ २३ ॥

अप्यर्वागवृत्तयो यस्य महित्वे स्वभुवादयः ।

यथामति गृणन्ति स्म कृतानुग्रहविग्रहम्

॥ २४ ॥

दक्षो गृहीताहंशसाधनोत्तमं

यज्ञेश्वरं विश्वमृजं परं गुरुम् ।

सुनन्दनन्दायनूर्गवृत्तं मुदा

गृणन् प्रपेदे प्रयतः कृताञ्जलिः

॥ २५ ॥

दक्ष उवाच-

शुद्धं स्वधाम्न्युपरताखिलबुद्धवस्त्रं

चिन्मात्रमेकमभयं प्रतिपिष्य माम् ।

तिष्ठन्त्ययं पुरुषस्त्यमुपेत्य तस्या-

मास्ते भवानपरिशुद्धमिवामनन्ति

॥ २६ ॥

कन्विज ऊचुः-

तत्त्वं न ते वयमनञ्जन रुद्रशापात्

कर्मण्यवग्रहपियो भगवन् विदामः ।

धर्मोपलक्षणमिदं त्रिवृदध्वरारुणं

ज्ञानं यदर्धमधिदेवमदस्त्वमास्थाः

॥ २७ ॥

सदस्या ऊचुः-

उत्पत्त्यध्वन्यशरण उरुह्यशदुर्गान्तकोश-

ज्यालाकृष्टे विषयमृगतृणात्मगेहोरुभारः ।

इन्द्रश्चोत्तममृगभये शोकदावेऽङ्गसार्धः

पादौ शस्त्री शरण्यद कदा याति कामोपसृष्टः

॥ २८ ॥

रुद्र उवाच-

तव वरद वराङ्गवाशिषा चानभिध्ये

हापि मुनिभिरसकैरादोषाहङ्गीये ।

यदि रचितपिण्यं मां विद्धि लोकापविद्धं

जगति न गणयेयं त्वत्परानुग्रहेण

॥ २९ ॥

भृगुरुवाच-

यन्मायया गहनयाऽपहृतात्मबोधा

ब्रह्मादयस्तनुभूतस्तमसि स्वपन्नः ।

नात्माधितं तव यिदन्यधुनाऽपि तत्त्वं

सोऽयं प्रसीदतु भवान् प्रणतात्मवन्धुः

॥ ३० ॥

नैतत् स्वरूपं भवतोऽसी यदार्थ-

भेदग्रहः पुरुषो यावदीधेत् ।

ज्ञानस्य चार्थस्य गुणस्य चाश्रयान्

मायामयाद् व्यतिरिक्तो यतस्त्वम्

॥ ३१ ॥

इन्द्र उवाच -

इदमच्युत विश्वभावनं यपुरानन्दकारं मनोदशम् ।

सुरविद्विद्वत्क्षणैरुदापुर्धुजदण्डैरुपपन्नमष्टभिः

॥ ३२ ॥

यज्ञपत्य ऊचुः -

यज्ञोऽयं तव यजनाय केन सृष्टो

विध्वस्तः पशुपतिनाऽय दक्षकोपात् ।

तत्रस्त्वं कुशशयनाभ शान्तमेधं

यज्ञात्मन्नलिनरुचा दशा पुनीदि

॥ ३३ ॥

ऋषय ऊचुः -

अनन्वितं ते भगवन् विचेष्टितं

यदात्मना चरसि हि कर्म नाज्यसे ।

विभूतयो यत उपसेदुतीथरा-

न्न मन्यते स्वयमनुपतिनी भवान्

॥ ३४ ॥

सिद्धा ऊचुः -

अयं ते कथामृष्टपीडूपनयां

मनोवारणः क्लेशदावाग्निदग्धः ।

तृणान्तोऽवगादो न सम्मार दायं

न निष्क्रामति ब्रह्मसंज्ञ एव

॥ ३५ ॥

यजमान उवाच -

स्वागतं ते प्रसीदेश तुभ्यं नमः

श्रीनिवास श्रिया कान्तया त्राहि नः ।

त्वामृतेऽधीश नाश्र्मसः शोभते

शीर्षहीनः कबन्धो यथा पूरुषः

॥ ३६ ॥

लोकापाला ऊचुः-

दृष्टः किं नो हग्भिरसद्ब्रह्मैस्त्वं

प्रत्वग्दृष्ट्या दृश्यते येन विश्वम् ।

माया तेषा भवदीया हि भूमेन्

यस्त्वं पट्टः पञ्चभिर्भासि भूतैः

॥ ३७ ॥

योगेश्वरा ऊचुः-

प्रेयात्र तेऽन्योऽस्त्यमृतप्रिय प्रभो

विधात्मनीक्षेत्र पृथग् य आत्मनः ।

अथापि भृत्येश तयोपधावता-

मनन्यवृत्त्याऽनुगृहाण बत्सल

॥ ३८ ॥

जगदुद्भवस्थितिलयेषु लीलया

प्रविभज्यमानगुणयाऽऽत्ममायया ।

रचितात्मभेदमतये स्वसंस्थया

ह्यतिवर्तितभ्रमगुणात्मने नमः

॥ ३९ ॥

ब्रह्मोवाच-

नमस्तेऽमिततत्त्वाय धर्मादीनां च सूतये ।

निर्गुणाय च यत्काष्ठां नाहं वेदापरे कुतः

॥ ४० ॥

अग्रिरुवाच-

पत्तेजसाऽहं सुसमिद्धतेजा

हव्यं वह्नाम्पथ्वर आज्यसिक्तम् ।

तं यज्ञियं पञ्चविधं च पञ्चभिः

स्वियं यजुर्भिः प्रणतोऽस्मि यज्ञम्

॥ ४१ ॥

देवा ऊचुः-

पुरा कल्पापापं स्वकृतमुदरीकृत्य विकृतं

त्वमेयायस्तस्मिन् सलिल उरगेन्द्राधिशयने ।

पुमान्ठेषे सिद्धैर्हृदि विमृशिताध्यात्मपदविः

स एवाद्याशर्णानः पथि चरसि भृत्यानवसि च

॥ ४२ ॥

गन्धर्वा ऊचुः-

आशासाना देव मरीच्यादयः

एते ब्रह्मेन्द्राया देवगणा रुद्रपुत्राणाः ।

क्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यस्य विभूष-

स्तस्मै नित्यं नाथ नमस्ते करवामः ॥ ४३ ॥

विवाधरा ऊचुः-

त्वन्माययाऽर्धमभिषय कलेवरेऽस्मिन्

कृत्वा ममाहमिति दुर्मतिरुत्पथैः स्वैः ।

क्षिप्तोऽप्यसद्विषयलालस आत्ममोहं

युष्मत्कथामृतनिषेधक उद्व्युदत्येत्

॥ ४४ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः-

त्वं क्रतुस्त्वं हविस्त्वं हुतासाः स्वयं

त्वं हि मन्त्राः समिद् दर्षणात्राणि च ।

त्वं सदस्यत्विजो दम्पती देवता

अग्निहोत्रं स्वधा सोम आज्यं पशुः

॥ ४५ ॥

त्वं पुरा गां रसाया महान् सूकरो

दंष्ट्रया पथिनीं वारणेन्द्रो यथा ।

सूयमानो नदहीलया योगिभि-

र्व्युज्जहर्षं त्रयीगात्र यज्ञक्रतुः

॥ ४६ ॥

सामगा ऊचुः-

संप्रसीद त्वमस्माकमाकाङ्क्षतां

दर्शनं ते परिब्रष्टस्तत्कर्मणाम् ।

कीर्त्यमाना नृभिः सामगीरीश ते

यज्ञविप्राः क्षयं यान्ति तस्मै नमः

॥ ४७ ॥

श्रेय उवाच-

इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्रक्रावमर्शितम् ।

कीर्त्यमाने हृषीकेशे उन्नित्ये यज्ञभावने

॥ ४८ ॥

भगवान् स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक् ।

दक्षं वभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानप

॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परम् ।

आत्मेधर उपद्रष्टा स्वयंदगविशेषणः

॥ ५० ॥

स आत्ममायामाविश्य योऽहं गुणमयीं द्विज ।

सृजन् रक्षन् हरन् विश्वं द्रोणे संज्ञाः क्रियोचिताः ॥ ५१ ॥

तस्मिन् ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमात्मनि ।
 देहात्मवुद्धिर्भूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपश्यति ॥ ५२ ॥
 यथा पुमान् न स्वाद्रेषु शिरःपाण्यादिषु क्वचित् ।
 पारक्यवुद्धिं कुरुत एवं भूतेषु मत्परः ॥ ५३ ॥
 त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदाम् ।
 सर्वभूतात्मना ब्रह्मन् स शान्तिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 एवं भगवताऽऽदिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिम् ।
 अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवान्भूयतोऽप्यजत् ॥ ५५ ॥
 रुद्रं च स्येन भागेन लुषाधावत् समाहितः ।
 कर्मणोदवसानेन सोमपानितरानपि ॥ ५६ ॥
 तस्मा अप्यनुभावेन स्येनैवावाप्ताराधने ।
 धर्म एव मतिं दत्त्वा त्रिदशास्ते दिवं ययुः ॥ ५७ ॥
 एवं दाक्षायणी हित्वा सती पूर्वकलेवरम् ।
 जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुमः
 तमेव दयितं भूयस्त्ववाप पतिमग्निम् ॥ ५८ ॥

अनन्यभावेकगतिः शक्तिः सुमेव पूरयम्
 एतद् भगवतः शम्भोः कर्म दक्षाध्वरदुहः ।
 भुतं भागवताच्छिष्यादुद्धवान्मे बृहस्पतेः ॥ ५९ ॥
 इदं रहस्यं परमीशचेरितं
 यशस्यमापुष्यमधीधर्मपणम् ।
 यो नित्यदाऽऽकण्ठं तु कीर्तयेद् बुधो
 पुनोत्पद्यं कौरव भक्तिभाविनः ॥ ६० ॥
 सती मेनात्मजां तात प्राप्य जायां भवः पुनः ।
 तथा मैथुनमारभ्य रेमे देवः समाः शतम् ॥ ६१ ॥
 स्ववीर्यपारणेऽकन्थां ज्ञात्वा जायां स पूजितः ।
 उत्ससर्जाम्बरे रेतो गङ्गा जग्राह तत्रदी ॥ ६२ ॥
 पीत्वाऽन्तरजरं बद्धिच्छर्दं शरकानने ।
 कुमारोऽभूत् ततस्तस्मै स्नानं षट् कृत्तिका ददुः ॥ ६३ ॥
 पङ्क्तिर्मुखैः स्नानं पीत्वा स बालः पण्मुक्तोऽभवत् ।
 ततश्चक्रुः सैन्यपालं सर्वसुरभयंकरम् ॥ ६४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 सनकाया नारदश्च ऋभुर्हंसोऽरुणिर्यतिः ।
 नेते गृहान् ब्रह्मसुता ह्यवसन्ध्वरेतसः ॥ १ ॥
 मृषाऽधर्मस्य भार्याऽऽसीद् दम्भं मायां च शत्रुद्वन्द्वम् ।
 असूत मिथुनं तच्च निकर्तितर्जुणैः ॥ २ ॥
 तयोः समभवद्भोगो भिकृतिश्च महामते ।
 ताभ्यां क्रोधश्च हिंसा च दुरुक्तिश्च तयोः कलिः ॥ ३ ॥
 दुरुक्तो कलिराधत्त भयं मृत्युं च सतम ।
 तयोश्च मिथुनं जज्ञे यातना निरपस्तथा ॥ ४ ॥
 एते लघुधर्मवृक्षस्य वंशाः संसृतिहेतवः ।
 श्रेयस्कामो न सेवेत नितरामाश्रमोत्तमी ॥ ५ ॥
 संग्रहेण मया रुवातः अनुसर्गस्तवानप ।
 त्रिः ध्रुत्वेतत् पुमान् पुण्यं विधुनोत्यात्मनो मलम् ॥ ६ ॥

अपातः कीर्तये वंशं पुण्यकीर्तः कुरुद्रह ।
 स्वायंभुवस्यापि मनोहीरंशांशजन्मनः ॥ ७ ॥
 श्रियत्रतोत्तानपादी शतरूपापतेः सुती ।
 वासुदेवस्य कलया रक्षायाम् जगतः स्थिती ॥ ८ ॥
 जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरचिस्तयोः ।
 सुरचिः प्रेयसी पत्न्युर्नेतरा पत्न्युतो ध्रुवः ॥ ९ ॥
 एकदा सुरचेः पुत्रमद्रमारोप्य लालयत् ।
 उत्तमं नारुक्छन्तं ध्रुवं राजाऽभ्यनन्दत ॥ १० ॥
 तथा विकीर्षमाणं तं सपत्न्यास्तनयं ध्रुवम् ।
 सुरचिः पृथ्वो राज्ञः सैर्धर्मादातिगर्विता ॥ ११ ॥
 न बन्त नृपतेर्धिष्ण्यं भवानारोमुमर्हति ।
 न गृहीतो मया यत् त्वं कुषावपि नृपान्मज ॥ १२ ॥
 बालोऽसि वत नात्मानमन्यस्वीगर्मसंभूतम् ।
 नूनं वेद भवान् यस्य दुर्लभेऽर्थे मनोरथः ॥ १३ ॥

तपसाऽऽराध्य पुरुषं तस्यैवानुग्रहेण मे ।

गर्भं त्वं साधयात्मानं यदीच्छसि नृपासनम् ॥ १४ ॥

मैत्रेय उवाच-

मातुः सपत्न्याः सुदुरुक्तिविद्धः

श्वसन् रूपा दण्डहतो यथाऽहिः ।

हित्वा मिपन्तं पितरं सन्नवाचं

जगाम मातुः स रुदन् सकाशम् ॥ १५ ॥

तं निःश्वसन्तं स्फुरिताधरोष्ठं

सुनीतिरुत्सङ्गमुद्वह्य बालम् ।

निशम्य तत् पुत्रमुखाश्रितान्तं

सा विष्यपे यद् गदितं सपत्न्या ॥ १६ ॥

सोत्सृज्य धैर्यं विललाप शोक-

दाबाग्निना दाबलतेव बाला ।

वाक्यं सपत्न्याः स्मरती सरोज-

श्रिया दृशा बाष्पकलामुवाह ॥ १७ ॥

दीर्घं श्वसन्ती वृजिनस्य पारम्

अपश्यती बालकमाह बाला ।

माऽमङ्गलं तात परेषु मंस्था

भुङ्क्ते जनो यत् परदुःखदस्तत् ॥ १८ ॥

सत्यं सुरुच्याऽभिहितं भवान् मे

यद् दुर्भगाया उदरे गृहीतः ।

स्नन्येन वृद्धश्च विलज्जते यां

भार्येति या वोदुमिडस्पतिर्मां ॥ १९ ॥

आतिष्ठ तत् तात विमत्सरस्त्यम्

उक्तं सुमात्राऽपि यदव्यलीकम् ।

आतापयापोक्षजपादपद्मं

यदीच्छसेऽध्यासनमुत्तमो यथा ॥ २० ॥

यत्पादपद्मं परिपूज्य विथ-

यिभायनायात्तगुणाभिपतेः ।

अत्रोऽध्यतिष्ठन् खलु पारमेष्ठ्यं

पटं जितात्मा श्वसनाभिवन्द्यम् ॥ २१ ॥

तथा मनुष्यो भगवान् पितामहो

यमेकभक्त्या पुरन्दर्शणमर्चतः ।

इष्ठाऽभिषेदे दुरवापमन्यतो

भीमं सुखं दिव्यमयापवर्ग्यम् ॥ २२ ॥

तमेव यत्साश्रय भूत्यवत्सलं

मुमुक्षुभिर्मृग्यपदाञ्जपद्धतिम् ।

अनन्यभावे निजधर्मभाविते

मनस्यवस्थाप्य भजस्व पूरुषम् ॥ २३ ॥

नान्यं ततः पद्मपलाशलोचनाद्

दुःखच्छिदं ते मृगयामि कथन ।

यो मृग्यते हस्तगृहीतपद्मया

श्रियेतेरैरङ्ग विमृग्यमाणया ॥ २४ ॥

मैत्रेय उवाच-

एवं संजल्पितं मातुराकर्णार्थागमं यचः ।

सन्नियम्यात्मनाऽऽत्मानं निश्चक्राम पितुः पुरात् ॥ २५ ॥

नारदस्तदुपाकर्ण्य ज्ञात्वा चास्य चिकीर्षितम् ।

स्मृत्वा मूर्धन्यघट्टेन शणिना ग्राह्य विस्मितः ॥ २६ ॥

अहो तेजः क्षत्रियाणां मानभङ्गममृष्यताम् ।

बालोऽप्ययं हृदा धत्ते यत् समानुरसद्वचः ॥ २७ ॥

नारद उवाच-

कं यात्येको भवान् यत्स हित्वा स्वगृहमुद्धिमत् ।

लक्ष्ये त्वाऽवमत्वाऽङ्ग संतप्तं स्वजनोत्थया ॥ २८ ॥

ध्रुव उवाच-

किं न ते ध्यानजातेन दष्टं वा योगराधसा ।

नोत्सहे सुरुचेर्वाचा समाधातुं मनःक्षतम् ॥ २९ ॥

नारद उवाच-

नाधुनाऽप्यवमानं ते सन्मानं चापि पुत्रक ।

लक्षयामः कुमारस्य सक्तस्य क्रीडनादिषु ॥ ३० ॥

विकल्पे विद्यमानेऽपि न ह्यसंतोषहेतवः ।

पुंसो मोहमृते भिन्ना यत्लोका निजकर्मभिः ॥ ३१ ॥

परितुष्येन् ततस्तात तावन्मात्रेण पूरुषः ।

देवोपासादितं यावद् वीक्ष्येश्वरगतिं बुधः ॥ ३२ ॥

अथ मात्रोपदिष्टेन योगेनावरुत्तसि ।

यत्प्रसादान् स वै पुंसां दुरात्पाथ्यो गतो मम ॥ ३३ ॥

मुनयः पदवी यस्य निःसङ्गेनोरुजन्मभिः ।		प्रसादाभिमुखं शशत्रसन्नवदनेक्षणम् ।	
न चिदुर्मृगयन्तोऽपि तीव्रप्रणयसमाधिना	॥ ३४ ॥	सुनासं सुभुवं चारुकपोलं सुन्दरं हरिम्	॥ ४८ ॥
अतो निवर्ततामेष निबन्धस्तव निष्फलः ।		तरुणं रमणीयाङ्गमरुणाब्जेक्षणधरम् ।	
यतिप्यति भवान् काले श्रेयसे समुपस्थिते	॥ ३५ ॥	प्रपताश्रयणं कृष्णं शरण्यं करुणार्णवम्	॥ ४९ ॥
यस्य क्षेपेन विहितं स तेन सुखदुःखयोः ।		श्रीवत्साङ्गं पनश्चामं पुरुषं यनमालिनम् ।	
आत्मानं तोषयन् देही तमसः पारमृच्छति	॥ ३६ ॥	शङ्खचक्रगदापद्मैरभिव्यक्तचतुर्भुजम्	॥ ५० ॥
गुणाधिकान्मुदं लिप्सदनुक्रांशं गुणाधमात् ।		किरीटिनं कुण्डलिनं केयूरवलपान्वितम् ।	
मैत्रीं समानादन्विच्छेन्न तापैरभिभूयते	॥ ३७ ॥	कान्तुभाभरणश्रीवं पीतकौशेयवाससम्	॥ ५१ ॥
ध्रुव उवाच—		काञ्चीकलापपर्यस्तं लसत्काञ्चननूपुरम् ।	
सोऽयं शमो भगवता सुखदुःखहतात्मनाम् ।		दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम्	॥ ५२ ॥
दर्शितः कृपया पुंसां दुर्दशोऽस्मद्विधेस्तु यः	॥ ३८ ॥	पद्मयां नक्षत्रमणिश्रेण्या विलसद्भ्यां समर्चताम् ।	
अथापि मेऽविनीतस्य क्षात्रं घोरमुपेपुषः ।		हृत्पद्मकर्णिकापिण्यमाक्रम्यात्ममन्वयस्थितम्	॥ ५३ ॥
सुरुच्या दुर्घचोवाणैर्न भिन्ने श्रेयसे हृदि	॥ ३९ ॥	स्मयमानमभिध्यायेत् सानुरागावलोकनम् ।	
पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं जिगीषोः साधुपतमं मे ।		नियमेनैकभूतेन मनसा वरदर्पभम्	॥ ५४ ॥
ब्रूहस्पत्यितृभिर्ब्रह्मन्वेरप्यनधिष्ठितम्	॥ ४० ॥	एवं भगवतो रूपं सुभद्रं ध्यायतो मनः ।	
नूनं भवान् भगवतो योऽद्भजः परमेष्ठिनः ।		निर्वृत्त्या परया पूर्णं सम्पन्नं न निवर्तते	॥ ५५ ॥
विनुदन्नटते यीणां हितार्थं जगतोऽर्कवत्	॥ ४१ ॥	जाय्यश्च परमो गुह्यः श्रूयतां मे नृपात्मज ।	
मंत्रेय उवाच—		यं समरात्रं प्रपठन् पुमान् पश्यति खेचरान्	॥ ५६ ॥
इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान् नारदस्तदा ।		ओं नमो भगवते वामुदेवाय	
प्रीतः प्रत्याह तं बालं तद्वाक्यमनुकम्पया	॥ ४२ ॥	मन्त्रेणानेन देवस्य कुर्याद् द्रव्यमयीं पुषः ।	
नारद उवाच—		सर्षपां विविधैर्द्रव्यैर्दशकालविभागवित्	॥ ५७ ॥
जनन्याऽभिहितः पन्थाः स वै निःश्रेयसस्य ते ।		सलिलैः शुचिभिर्मातृवैर्न्यैर्मूलफलादिभिः ।	
भगवान् वामुदेवस्तं भज तत्प्रवणात्मना	॥ ४३ ॥	शस्ताइकुरैः कुशीशार्चैर् तुलस्या शिषया प्रभुम्	॥ ५८ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाख्यं य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ।		लब्ध्वा द्रव्यमयीमर्चां श्रित्यम्ब्यादिषु चार्चयेत् ।	
गकमेव हरेस्तत्र कारणं पादसेवनम्	॥ ४४ ॥	आहतात्मा मुनिः शान्तो यतवाद् मितचन्यभुक्	॥ ५९ ॥
तत् तात गच्छ भद्रं ते यमुनायास्तटं शुचि ।		स्वेच्छावतारचरितं धरितं निजमापया ।	
पुण्यं मधुवनं यत्र साक्षिर्धर्मं नित्यदा हरेः	॥ ४५ ॥	करिष्यत्युत्तमशोकस्तान् ध्यायेद् हृदयङ्गमान्	॥ ६० ॥
आत्माऽनुसयनं तस्मिन् कालिन्या सलिले शिषे ।		परिचर्यां भगवतो याचतीः पूर्वकल्पिताः ।	
कृत्याचिन्तानि त्रिसंशात्मनः कल्पितासने	॥ ४६ ॥	ता मन्त्रहृदयेनैव प्रयुन्यान्मन्त्रमूर्तये	॥ ६१ ॥
प्राणायामेन विवृता प्राणेन्द्रियमनोमलम् ।		एवं कायेन मनसा वचसा च मनोगतः ।	
शानैर्व्युदस्याभिध्यायेन्मनसा गुरुणां गुरुम्	॥ ४७ ॥	परिचर्यमाणो भगवान् भक्तिमत्परिचर्यया	॥ ६२ ॥

पुंसाममायिनां सम्यग् भजतां भाववर्धनः ।
 श्रेयो दिशन्त्यभिमतं यद् धर्मादिषु देहिनाम् ॥ ६३ ॥
 विरक्तश्चेन्द्रियरती भक्तियोगेन भूयसा ।
 तन्निरन्तरभावेन भजेताद्धा विमुक्तये ॥ ६४ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य प्रणम्य च नृपार्थकः ।
 ययौ मधुवनं पुण्यं हरेश्चरणचर्चितम् ॥ ६५ ॥
 तपोवनं गते तस्मिन् प्रविष्टोऽन्तःपुरं मुनिः ।
 अर्हितोऽङ्गया राज्ञा सुखासीन उवाच तम् ॥ ६६ ॥
 नारद उवाच-
 राजन् किं ध्यायसे दीर्घं मुखेन परिशुष्यता ।
 किं वा न रिप्यते कामो धर्मो वाऽर्थेन संपुतः ॥ ६७ ॥
 राजोवाच-
 सुतो मे बालको ब्रह्मन् श्लेणेनारुणात्मना ।
 निर्वासितः पञ्चवर्षः सह मात्रा महान् कविः ॥ ६८ ॥
 अप्यनाथं यने ब्रह्मन् मा खादन्त्वर्भकं वृकाः ।
 श्रान्तं शयानं क्षुधितं परिम्लानमुलाम्बुजम् ॥ ६९ ॥
 अहो मे वत दीरात्म्यं स्त्रीजितस्योपपापय ।
 योऽङ्गं प्रेम्णाऽऽरुरुक्षन्तं नाभ्यनन्दमसत्तमः ॥ ७० ॥
 नारद उवाच-
 मा मा शुचः स्वतनयं देवगुप्तं विशांपते ।
 तत्प्रभावमविज्ञाय प्रावृक्षते यपशो जगत् ॥ ७१ ॥
 सुदुष्करं कर्म कृत्वा लोकपालेरपि प्रभुः ।
 एष एष्यत्यचिरतो यशो विपुलयंस्तव ॥ ७२ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 इति देवर्षिणा प्रोक्तं विस्मय्य जगतीपतिः ।
 रान्यलक्ष्मीमनादित्य पुत्रमेवान्वचिन्तयत् ॥ ७३ ॥
 तत्राभिषिक्तः प्रयतस्तामुषोष्य विभावरीम् ।
 समाहितः पर्यचरद् दिष्ट्याऽऽदेशेन पूरुषम् ॥ ७४ ॥
 त्रिरात्रान्ते त्रिरात्रान्ते कपित्थवदराशनः ।
 आत्मवृत्त्यनुसारणं मासं निन्येऽर्चयन् हरिम् ॥ ७५ ॥

द्वितीयं च तथा मासं पष्ठे पष्ठेऽर्भको दिने ।
 नृणपर्णादिभिः शीर्णैः कृतान्नोऽभ्यर्चयद् विभुम् ॥ ७६ ॥
 तृतीयं चानयन्मासं नवमे नवमेऽहनि ।
 अब्धश्च उत्तमश्लोकमुपाधावत् समाधिना ॥ ७७ ॥
 चतुर्थमपि वै मासं द्वादशे द्वादशेऽहनि ।
 वायुभक्षो जितधातो ध्यायन् देवमपारयत् ॥ ७८ ॥
 पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते जितधातो नृपात्मजः ।
 ध्यायन् ब्रह्म पदेकेन तस्यै स्थाणुरिवाचलः ॥ ७९ ॥
 देवाश्चक्रुस्तपोविश्रं त्रासयन्तः स्वमायया ।
 सर्वैर्भसिंहकूपाण्डैस्तान् नापश्यत् परं गतः ॥ ८० ॥
 सर्वतो मन आकृष्य हृदि भूतेन्द्रियाश्रयम् ।
 ध्यायन् भगवतो रूपं नाद्राक्षीत् किञ्चनापरम् ॥ ८१ ॥
 आधारं महदादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम् ।
 ब्रह्म धारयमाणे तु त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥ ८२ ॥
 यदेकपादेन स पार्थिवार्थक-
 स्तस्यै तदङ्गुलिनिपीडिता मही ।
 ननाम तत्रार्थमिभेन्द्रपिष्टिता ॥ ८३ ॥
 तरीच सज्येतरतः पदे पदे
 तस्मिन्नभिध्यायति विश्वमात्मनो
 द्वारं निरुध्यासुमनन्यया धिया ।
 लोका निरुच्छ्वासनिपीडिता भूशं
 सलोकपालाः शरणं ययुर्हरिम् ॥ ८४ ॥
 देवा ऊचुः-
 नैवं विदामो भगवन् प्राणरोधं
 चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः ।
 विधेहि तन्नो वृजिनाद् विमोक्षं
 प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥ ८५ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 मा श्रेष्ठ बालं तपसो दुरत्यया-
 त्रिवर्तयिष्ये प्रतिपात स्वधाम ।
 यतो हि वः प्राणनिरोध आसी-
 दौत्तानपादिर्मयि संगतात्मा ॥ ८६ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच-

त एवमुत्सन्नभया उरुक्रमे
 कृतप्रणामाः प्रयपुस्त्रिविष्टपम् ।
 सहस्रशीर्षाऽपि ततो गरुत्पत्न्या
 मधोर्वनं भृत्यदिदक्षया गतः
 स धे धिया योगविपाकतीव्रया
 हृत्पद्मकोशं स्फुरितं तडित्प्रभम् ।
 तिराहितं सहस्रचोपलक्ष्य
 बहिः स्थितं तदवस्थं ददर्श
 तद्दर्शनागतसाध्यसः क्षिताय-
 यन्दतार्द्रं धिनिमप्य दण्डवत् ।
 दृग्भ्यां प्रपश्यन् प्रपिबन्निवार्यक-
 द्बुम्बन्निवास्येन भुजेन चाक्षिपन्
 स तं विवक्षन्तमतदिदं हरि-
 ज्ञात्वाऽस्य सर्वस्य च हृदयस्थितः ।
 कृताञ्जलिं ब्रह्ममयेन कम्बुना
 पस्पर्शं वालं कृपया कपोले
 स धे तदैव प्रतिपद्य तां गिरं
 देवीं परिज्ञातपरात्मनिर्णयः ।
 तद्भक्तिभावोऽभ्यगुणादसत्वरं
 परिश्रितोरुभवसं ध्रुवक्षितिम्
 ध्रुव उवाच-
 योऽन्तः प्रविश्य मम वाचमिमां प्रमुमां
 संजीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वपाप्मा ।
 अन्यांश्च हस्तचरणश्रवणात्पगादीन्
 प्राणान् नमो भगवते पुरुषाय तुभ्यम्
 एकस्त्वमेव भगवन्निदमात्मशक्त्या
 मायाख्ययोरुगुण्या महदायशेषम् ।
 गृध्वाऽनुविश्य पुरुषस्तद्वृणेषु
 नानेव दारुषु विभावसुवद् विभासि
 त्वदन्तया वपुनयेदमचष्ट विश्वं
 गुप्तः प्रबुद्ध इव नाथ भवत्यपन्नः ।

तस्यापचर्ग्वशरणं तव पादमूलं
 विस्मर्यते कृतधिया कथमार्तबन्धो ॥ ८ ॥
 नूनं विमृष्टमतपस्तव मायया ते
 ये त्वां भवाप्यवविमोक्षणमन्यहेतोः ।
 अर्चन्ति कल्पकतरुं कुणपोपभोग्यम्
 इच्छन्ति यत् स्पर्शजं निरपेक्षं नृणाम् ॥ ९ ॥
 या निर्वृतिस्तनुभूतां तव पादपद्म-
 ध्यानाद् भवज्जनकधात्रवणेन वा स्यात् ।
 सा ब्रह्मणि स्वमहिमन्यपि नाथ मा भूत्
 किम्बन्तकासिलुलितान् पतनां विमानान् ॥ १० ॥
 भक्तिं मुहुः प्रवहतां त्वयि मे प्रसन्नो
 भूषादनन्त महताममलाशयानाम् ।
 येनाञ्जसांन्वणमुरुक्यसनं भवाधिं
 नेप्ये भवद्रुणकपाभृतपानमत्तः ॥ ११ ॥
 ते न स्मरन्त्यतितरां प्रियमीशमाद्यं
 स्वान् संपदः सुतमुहद्गृहवित्तदारान् ।
 ये त्वज्जनाभभवदीपपदारविन्द-
 सीगन्धनुष्यहृदेषु कृतप्रसन्नाः ॥ १२ ॥
 तिर्यङ्मगद्विजसरीसृपदेवदित्य-
 मर्त्यादिभिर्विचरितं सदसद्विशेषम् ।
 रूपं स्थविष्ठमज ते महदायशेषं
 नातः परं परम वेष्टि न यत्र वाचः ॥ १३ ॥
 कल्पान्त एतदखिलं जडोण गृह्णन् ।
 शेते पुमान् स्वहगनन्तसत्सत्त्वद्वे ।
 यन्नाभिसिन्धुरुहकाञ्चनलोकपद्म-
 गर्भे युमान् भगवते ब्रणतोऽस्मि तस्मै ॥ १४ ॥
 त्वं नित्यमुक्तपरिशुद्धविशुद्ध आत्मा
 कूटस्थ आदियुरुषो भगवांस्त्वधीशः ।
 ये बुध्यवस्थितमसृण्डितया स्वबुद्धया
 दृष्टा स्थिता बधिमतो ज्यतिरिक्त आस्ते ॥ १५ ॥

यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति
 विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या ।
 तद् ब्रह्म विश्वभबमेकमविश्रमाय-
 मानन्दमात्रमविकारमहं प्रपद्ये ॥ १६ ॥

सत्याशिपो हि भगवंस्तव पादमूल-
 माशिष्टयोऽनुभजतः पुरुषार्थमूर्तेः ।
 अप्येवमार्य भगवान् परिपाति दीनान्
 वास्वैव यत्सकमनुग्रहकातरोऽस्मान् ॥ १७ ॥

श्रेत्रेय उवाच-
 अथाभिष्टुत एवं वै सत्संकल्पेन धीमता ।
 भृत्यानुरक्तो भगवान् प्रतिनन्येदमब्रवीत् ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 वेदाहं ते व्यवसितं हृदि राजन्यवालक ।
 तत् प्रपच्छामि भद्रं ते दुरापमपि भूयसाम् ॥ १९ ॥

नान्यैरपिष्ठितं भद्रं यद् भ्राजिष्णु ध्रुवक्षिति ।
 यत्र ग्रहर्क्षताराणां ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥ २० ॥

मेढयां गोचक्रवत् स्थास्तु उदस्तात् कल्पवासिनाम् ।
 धर्मोऽग्निः कश्यपः शक्रो मुनयो ये वनीकसः ।
 चरन्ति दक्षिणीकृत्य भ्रमन्तो यत्सतारकाः ॥ २१ ॥

प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्तां गां धर्मसंश्रयः ।
 पदत्रिंशद्वर्षसाहस्रं रक्षिताऽव्याहृतेन्द्रियः ॥ २२ ॥

त्वज्जातयुत्तमे नष्टे मृगयायां तु तन्मनाः ।
 अन्येपती वनं माता दावात्रिं सा प्रवेक्ष्यति ॥ २३ ॥

इष्टा मां यज्ञहृदयं यज्ञैः पुष्कलदक्षिणीः ।
 भुङ्क्वा चेहाशिपः सत्या अन्ने माऽनुस्मारिष्यसि ॥ २४ ॥

ततो गन्ताऽसि मत्स्थानं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 उपरिष्ठाद् ऋषिभ्यस्त्वं यतो नावर्तते यतिः ॥ २५ ॥

श्रेत्रेय उवाच-
 इत्यर्चितः स भगवानतिसृज्यात्मनः पदम् ।
 बालस्य पश्यतो धाम जगाम गरुडध्वजः ॥ २६ ॥

सोऽपि संकल्पजं विष्णोः पादसेवां प्रसादितम् ।
 प्राप्य संकल्पनिर्वाणं नातिप्रीतोऽभ्यगान् पुरम् ॥ २७ ॥

विदुर उवाच -
 सुदुर्लभं यत् परमं पदं हरे-
 र्मायायिनस्तत्तत्परणार्चनार्जितम् ।
 लब्ध्वाऽप्यसिद्धार्थमिवैकजन्मना
 कथं स्वमात्मानममन्यतार्थवित् ॥ २८ ॥

श्रेत्रेय उवाच-
 मातुः सपत्न्या वाग्वाणीर्हृदि विद्धस्तु तान् स्मरन् ।
 नैच्छन्मुक्तिपतेर्मुक्तिं तस्मात् तापमुपेयिवान् ॥ २९ ॥

ध्रुव उवाच-
 समाधिनाऽनेकभवेन यत्पदं
 विदुः सनन्दादय ऊर्ध्वरेतसः ।
 मासीरहं पद्भिरमुष्य पादयो-
 श्छायामुपेत्यापहतः पृथङ्मतिः ॥ ३० ॥

अहो वत ममानात्म्यं मन्दभाग्यस्य पश्यत ।
 भवच्छिदः पादमूलं गत्वा याचे तदन्तवत् ॥ ३१ ॥

मतिर्विदूषिता देवैर्वतद्भिरसहिष्णुभिः ।
 यो नारदवचस्तथ्यं नाग्रहीषमसत्तमः ॥ ३२ ॥

देवीं मायामुपाश्रित्य प्रसुप्त इव भिन्नहृक् ।
 तप्ये द्वितीयेऽप्यसति भ्रातृभ्रातृव्यहृदुजा ॥ ३३ ॥

मयेतत् प्रार्थितं व्यर्थं चिकित्सेव गतायुषि ।
 प्रसाद्य जगदात्मानं तपसा दुष्प्रसादनम् ॥ ३४ ॥

भवच्छिदमयाचेऽहं भवं भाग्यविवर्जितः ।
 तादात्म्यं यच्छतो मीढवान्मानो मे भिक्षितं वत
 ईश्वरात् क्षीणपुण्येन पुलकानिव चाधनः ॥ ३५ ॥

श्रेत्रेय उवाच-
 न वै मुकुन्दस्य पदारविन्दयो
 राजोजुपस्तात भवाद्दशा जनाः ।
 वाञ्छन्ति तदास्यमृतेऽर्थमात्मनो
 यच्छया लब्धमनः समृद्धयः ॥ ३६ ॥

आकर्ण्यन्मज्जमायान्तं सम्प्रेत्य यथागतम् ।
 राजा न श्रद्धे भद्रमभद्रस्य कुतो मम ॥ ३७ ॥

श्रद्धाय वाक्यं देवैर्हर्षपेवेगेन धर्षितः ।
 वार्ताहर्तुरतिप्रीतो हारं प्रादान्महाधनम् ॥ ३८ ॥

सदशं रथमारुह्य कार्तस्वरपरिप्लुतम् ।
 ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च पर्यस्तोऽमात्यवन्धुभिः ॥ ३९ ॥
 शङ्खदुन्दुभिनादेन ब्रह्मपोषेण वेणुभिः ।
 निश्चक्राम पुरातः तूर्णमात्मजाभीष्टणोत्सुकः ॥ ४० ॥
 सुनीतिः सुरचिश्चास्य महिष्यी रुक्मभूषितं ।
 आरुह्य शिविकं सार्धमुत्तमेनाभिजग्मतुः ॥ ४१ ॥
 तं दृष्ट्वापयनाभ्याश आयातन्तं तरसा रथात् ।
 अवरुह्य नृपस्तूर्णमासाय प्रेमविह्वलः ॥ ४२ ॥
 परिरेभेऽङ्गनं दोभ्यां दीर्घोत्कण्ठमनाः खसन् ।
 विष्वक्सेनाद्विसंस्पृशंहताशोपापवन्धनम् ॥ ४३ ॥
 अधाजिग्रन्मुहुर्मूर्ध्नि शान्तेनयनवारिभिः ।
 स्नापयामास तनयमामोदाममनोरथम् ॥ ४४ ॥
 अभिवन्द्य पितुः पादावासीर्भिक्षुानुमन्त्रितः ।
 ननाम मार्तरी शीर्ष्णां सत्कृतः सज्जनाग्रणीः ॥ ४५ ॥
 सुरचिस्तं समुत्थाप्य पादावनतमर्भकम् ।
 परिष्वज्याह जीवेति बाष्पगद्गदया गिरा ॥ ४६ ॥
 यस्य प्रसन्नो भगवान् गुणैर्मैत्र्यादिभिर्हरिः ।
 तस्मै नमन्ति भूतानि निम्नामाष इव स्वयम् ॥ ४७ ॥
 उत्तमश्च ध्रुवश्चोभावन्योन्यं प्रेमविह्वली ।
 अङ्गसङ्गादुत्पुलकावस्त्रौषं मुहुरुहतुः ॥ ४८ ॥
 सुनीतिरस्य जननी प्राणेशोऽपि शिष्यं सुतम् ।
 उपगुह्य जहाबाधिं यदङ्गस्पर्शनिर्वृता ॥ ४९ ॥
 पयः स्ननाभ्यां सुस्नाव नेत्रजैः सलिलैः शिवैः ।
 तदाऽभिषिच्यमानाया वीरै वीरसुत्रो मुहुः ॥ ५० ॥
 तां शशंसुर्जना राज्ञी दिष्टया ते पुत्र आर्तिहा ।
 प्रतिलब्धश्चिरं नष्टो रक्षिता मण्डलं भुवः ॥ ५१ ॥
 अभ्यर्चितस्त्वया नूनं भगवान् प्रणतार्तिहा ।
 यदनुध्यायिनो धीरा मृत्युं जिग्युः सुदुर्जयम् ॥ ५२ ॥
 लात्यमानं जनैरवंध्रं सञ्जातं नृपः ।
 आरोप्य करिणीं हृष्टः स्नयमानोऽविशन् पुरम् ॥ ५३ ॥

तत्र तत्रोपसंक्रमितैस्सन्मकरतोरणैः ।
 संवृत्तैः कदलीस्तम्भैः पुष्पांतेषु तद्विधैः ॥ ५४ ॥
 चूतपल्लववासःस्रङ्मुक्तादामविलम्बिभिः ।
 उपस्कृतं प्रतिद्वारमणं कुम्भैः सदीपकैः ॥ ५५ ॥
 प्राकारिणोपुरादालैः शान्तकुम्भपरिच्छदैः ।
 सर्वतोऽलंकृतं श्रीमद्विमानशिखरपुभिः ॥ ५६ ॥
 मृष्टचत्वररथ्यादिमार्गं चन्दनचर्चितम् ।
 लाजाश्लेः पुष्पफलेस्तनुदलेर्बलिभिर्पुतम् ॥ ५७ ॥
 ध्रुवाय पथि दृष्टाय तत्र तत्र पुरस्त्रियः ।
 सिद्धार्थाश्रितदयम्पुद्गर्वापुष्पफलानि च ॥ ५८ ॥
 उपजहूः प्रयुज्जाना वात्सल्यादाशिषः सतीः ।
 शृण्वन्तु यन्मुगीतानि प्राविशद् भवनं पितुः ॥ ५९ ॥
 महामणित्रातमये स तस्मिन् कशिपूत्तमे ।
 लालितो नितरां पित्रा न्यवसद् दिवि देवयत् ॥ ६० ॥
 पयः फेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
 आसनानि महार्हाणि यत्र रौक्मा उपस्काराः ॥ ६१ ॥
 यत्र स्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ।
 मणिप्रदीपा आभान्ति ललनारत्नसंपुताः ॥ ६२ ॥
 उपानानि च रम्याणि विचित्रैरमरद्रुमैः ।
 कूजद्विहङ्गमिपुर्वैर्गार्ग्यन्मत्तमपुत्रतैः ॥ ६३ ॥
 वाप्यो वैदूर्यसोपानाः पद्मोत्पलकुमुद्वतीः ।
 हंसकारण्डवकुलैर्जुष्टाश्चक्राहसारसैः ॥ ६४ ॥
 उत्तानपादो राजर्षिः प्रभावं तनयस्य तम् ।
 श्रुत्वा दृष्ट्वाऽद्भुततमं प्रपदे विस्मयं परम् ॥ ६५ ॥
 वीक्ष्योदयसं पुत्रं प्रकृतीनां च संमतम् ।
 अनुरक्तप्रज्ञं राजा ध्रुवं चक्रे भुवः पतिम् ॥ ६६ ॥
 आत्मानं च प्रवयसमाकलय्य विशां पतिः ।
 वनं विरक्तः प्रातिष्ठन् विमृशन्नात्मनो गतिम् ॥ ६७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

मित्रेय उवाच-

प्रजापतेर्दुहितरं शिशुमारस्य वै ध्रुवः ।
 उपयेमे भ्रमिं नाम तत्सुतो कल्पवत्सरी ॥ १ ॥
 इलायामपि भार्यायां वायोः पुत्र्यां महाबलः ।
 पुत्रमुत्कलनामानं योगेश्वरमजीजनत् ॥ २ ॥
 उत्तमस्त्वकुतोद्वाहो मृगयायां बलीयसा ।
 हतः पुण्यजनेनाद्रौ तन्माता तद्वर्ति गता ॥ ३ ॥
 ध्रुवो भ्रातृवर्धं ध्रुव्या कोषामर्षशुचाऽर्षितः ।
 जैत्रं स्यन्दनमास्थाय गतः पुण्यजनालयम् ॥ ४ ॥
 गत्वोदीचीं दिशं राजा रुद्रानुचरसेविताम् ।
 ददर्श हिमवद्द्रोण्यां पुरीं गुल्कसंकुलाम् ॥ ५ ॥
 दध्मी शङ्खं महाबाहुः खं दिशश्चानुनादयन् ।
 येनोद्विग्रहशः क्षत्तरुपदेव्योऽत्रसन् भृशम् ॥ ६ ॥
 ततो निष्क्रम्य बलिन उपदेवमहाभटाः ।
 असहन्तस्तन्निनादमभिपेतुरुदायुषाः ॥ ७ ॥
 स तानापततो वीर उग्रधन्या महारथः ।
 एकैकं युगपत् सर्वानहन् वाणेश्चिभिस्त्रिभिः ॥ ८ ॥
 ते वै ललाटलग्नैस्तेरिपुभिः सर्व एव हि ।
 मत्वा निरस्तमात्मानम्राशंसन् कर्म तस्य तत् ॥ ९ ॥
 तेऽपि चामुममृष्यन्तः पादस्पर्शमिवोरगाः ।
 शरैरविद्धयन् युगपद् द्विगुणं प्रचिकीर्षवः ॥ १० ॥
 ततः परिपनिस्त्रिंशोः प्रासशूलपरथपैः ।
 शक्यन्पृष्टिभिर्भुङ्गुण्डीभिश्चित्रवाजैः शरैरपि ॥ ११ ॥
 अभ्यवर्पन् प्रकुपिताः सरथं सह सारथिम् ।
 इच्छन्तस्तत्पतीकर्तुमपुतानां त्रयोदश ॥ १२ ॥
 भीतानपादिः स तदा शस्त्रवर्षेण भूयसा ।
 नोपादृश्यत सञ्चञ्च आसारेण यथा गिरिः ॥ १३ ॥
 हाहाकारस्तर्दिशासीन् सिद्धानां दिवि पश्यताम् ।
 हतोऽयं मानवः सूर्यो मत्तः पुण्यजनाण्येव ॥ १४ ॥

नदसु यातुधानेषु जयकाशिष्वपो मृधे ।
 उदतिष्ठद् रथस्तस्मात्त्रीहारादिव भास्करः ॥ १५ ॥
 धनुर्विस्मूर्जयन्नुग्रं द्विपां खेदमुद्रहन् ।
 अस्त्रीषं व्यथमद् वाणैर्घनानीकमिवानिलः ॥ १६ ॥
 तस्य ते चापनिर्मुक्ता भित्त्वा वर्माणि रक्षसाम् ।
 कायानाविविशुस्तिग्मा गिरीनशनयो यथा ॥ १७ ॥
 भट्टैः सञ्छिद्यमानानां शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
 ऊरुभिर्हेमतालाभेर्दोर्भिर्वलयवल्गुभिः ॥ १८ ॥
 हारकेष्वरमुकुटेरुष्णीपैश्च महाधनैः ।
 आस्तृतास्ता रणभुयो रेजुर्वीरमनोहराः ॥ १९ ॥
 हतावशिष्टा इतरे रणानिराद्
 रक्षोगणाः क्षत्रियवर्षसायकैः ।
 प्रायो निकृत्तावयवा विदुद्रुवु-
 मृगेन्द्रविक्रीडितयूथपा इव ॥ २० ॥
 अपश्यमानः स तदाऽऽततापिनं
 महामृधे कंचन मानवोत्तमः ।
 पुरीं दिदृक्षन्नपि नाविशद् द्विपां
 न मायिनां वेद चिकीर्षितं जनः ॥ २१ ॥
 इति ब्रुवंश्चित्ररथः स्वसारथिं
 यत्तः परेषां प्रतियोगार्हादितः ।
 शुभाव शब्दं जलधेरिवैरितं
 नभस्वता दिक्षु रजोऽन्वदृश्यत ॥ २२ ॥
 क्षणेनाच्छादितं व्योम घनानीकेन सर्वतः ।
 विस्फुरत्तडिता दिक्षु त्रासयन्स्तनयितुना ॥ २३ ॥
 बवृषू रुधिरौघाप्तिषूवविष्मूत्रमेधसः ।
 निपेतुर्गनादस्य कवन्धान्यग्रतोऽनघ ॥ २४ ॥
 ततः खेऽदृश्यत गिरेर्निपितुः सर्वतो दिशम् ।
 गदापरिपनिस्त्रिंशमुसलाः साशमवर्षिणः ॥ २५ ॥
 अहयोऽज्ञानिनिःश्वासा वमन्तोऽग्निं रुपाऽक्षिभिः ।
 अभ्यधावन् गजा मत्ताः सिंहव्याघ्राश्च यूथशः ॥ २६ ॥

समुद्र उर्मिभिर्भीमः प्लावयन् सर्वतो भुवम् ।

आससाद महाहादः कल्यान्त इव भीषणः ॥ २७ ॥

एवंविधान्यनेकानि त्रासनान्यमनस्विनाम् ।

समृजुस्तिग्मगतय आसुर्वा माययाऽसुराः ॥ २८ ॥

ध्रुवं प्रयुक्तामसुरेस्तां मायानिदुस्तराम् ।

निशाम्य तस्य मुनयः शमाशंसन् सभागताः ॥ २९ ॥

मुनय उचुः-

औत्तानपादे भगवांस्तव शार्ङ्गधन्वा

देवः क्षिणोत्वचनतार्तिहरो विषक्षान् ।

यन्नामधेयमभिधाय निशम्य चाङ्गा

लोकोऽक्षता तरति दुस्तरमङ्ग मृत्युम् ॥ ३० ॥

मैत्रेय उवाच-

निशम्य वदतामेवं ऋषीणां धनुषि ध्रुवः ।

संदर्पेऽस्त्रमुपस्पृश्य यन्नारायणनिर्मितम् ॥ ३१ ॥

संधीयमान एतस्मिन् माया गुह्यकनिर्मिताः ।

क्षिप्रं विनेशुर्विदुर क्लेशा ज्ञानोदये यथा ॥ ३२ ॥

तस्यापांस्त्रं धनुषि प्रयुज्जतः

सुवर्णपुङ्खाः कलहंसवाससः ।

चिनिःसृता आचिविशुद्धिपद्मलं

वनं यथा भीमरवाः शिखण्डिनः ॥ ३३ ॥

तस्तिग्मधारैः प्रधने शिलीमुखै-

रितस्ततः पुण्यजना उपद्रुताः ।

तमभ्यधायन् कुपिता उदायुधाः

सुपर्णमुज्ज्वलफणा इवाहयः ॥ ३४ ॥

स तान् पृथक्करभिषावतो मृधे

निकृत्तबाहूकशिरोपरोदरान् ।

निनाय लोकं परमकमण्डलं

ब्रजन्ति निर्भय यमूर्ध्वरेतसः ॥ ३५ ॥

तान् हन्यमानानभिवीक्ष्य गुह्य-

काननागसश्चित्ररथेन भूरिशः ।

औत्तानपादि कूपया पितामहो

मनुजंगादोपगतः सहर्षिभिः ॥ ३६ ॥

मनुक्याच-

अलं वत्सातिरोपेण तमोद्घातेण पाप्मना ।

येन पुण्यजनातेतानवधीस्त्वमनागसः ॥ ३७ ॥

नास्मत्कुलोचितं तात कर्मतत् सद्विगर्हितम् ।

वधोऽयमुपदेवानामारब्धस्तेऽकृतैनसाम् ॥ ३८ ॥

नन्वेकस्यापराधेन तत्सद्गद्गद् बहवो हताः ।

भ्रानुर्वधाभितमेन त्वयाऽङ्ग भ्रानृवत्सल ॥ ३९ ॥

नायं मार्गो हि साधूनां हृषीकेशानुवर्तिनाम् ।

यदात्मानमसंगृह्य पशुवद् भूतवंशसम् ॥ ४० ॥

सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं हर्षि भवान् ।

आराध्याप्य दुराराध्यं विष्णोस्तन् परमं पदम् ॥ ४१ ॥

स त्वं हरेरनुध्याता तत्सुसामपि संमतः ।

कथं त्वय्यवं कृतवाननुशिष्यन् सतां व्रतम् ॥ ४२ ॥

नितिक्षया करुणया मैत्र्या चाखिलजन्तुषु ।

समन्तेन च सर्वात्मा भगवान् सम्प्रसीदति ॥ ४३ ॥

सम्प्रसन्ने भगवति पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ।

विमुक्तो जीवनिर्मुक्तो ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ४४ ॥

भूतैः पञ्चभिरारब्धो योषित् पुरुष एव हि ।

तयोर्व्यवायान् सम्भूतिर्पोषित्पुरुषपोरिह ॥ ४५ ॥

एवं प्रवर्तते सर्गः स्थितिः प्रलय एव च ।

गुणव्यतिकराद् राजन् मायया परमात्मनः ॥ ४६ ॥

निमित्तमात्रं तत्रात्मा निर्गुणः पुरुषर्षभ ।

व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं यत्र भ्रमति लोहयत् ॥ ४७ ॥

स खन्विदं भगवान् योगशक्त्या

गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।

करोत्यकर्तव्यं निहन्त्यहन्ता

चेष्टा विभूयः सलु दुर्बिभाव्या ॥ ४८ ॥

सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकुदव्ययः ।

जनं जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥

न वै स्वयंशोऽस्य विषय एव वा

परस्य मृत्योर्विशतः समं प्रजाः ।

तं धावमानमनुधावन्त्यनीशा
 यथा रजांस्त्यनिलं भूतसङ्गाः ॥ ५० ॥
 आयुषोऽपचयं जन्तोस्तथैवोपचयं विभुः ।
 उभाभ्यां रहितः स्वस्थो दुःस्थस्य विदधात्यसौ ॥ ५१ ॥
 केचित् कर्म बदन्येनं स्वभावमपरे नृप ।
 एके कालं परे देवं पुंसः काममुतापरे ॥ ५२ ॥
 अव्यक्तस्याग्रमेयस्य नानाशक्त्युदयस्य च ।
 न वै विकीर्णितं तात को वेदाद्वाऽस्य सम्भवम् ॥ ५३ ॥
 नैवेते पुत्रक भ्रातुर्हन्तारो धनदानुगाः ।
 विसर्गादानयोस्तात पुंसो देवं हि कारणम् ॥ ५४ ॥
 स एव विश्वं सृजति स एवावति हन्ति च ।
 अधापि ह्यनहंकाराभ्राज्यते गुणकर्मभिः ॥ ५५ ॥
 एष भूतानि भूतात्मा भूतेशो भूतभावनः ।
 स्वशक्त्या मायया युक्तः सृजत्यपि च वाति च ॥ ५६ ॥
 तमेव मृत्युममृतं तात देवं
 सर्वात्मनोपैहि जगत्परायणम् ।
 यस्मै बलिं विश्वसृजो हरन्ति
 गायो यथा वै नसि दामपन्त्रिताः ॥ ५७ ॥
 यः पञ्चवर्षो जननीं त्वं विहाय
 मातुः सपत्न्या वचसा भिन्नवर्मा ।
 वनं गतस्तपसा प्रत्यगक्ष
 माराध्य लेभे मूर्ध्नि पदं त्रिलोक्याः ॥ ५८ ॥

तमेवमज्ञात्मनि मुक्तविग्रहे-
 र्व्यपाशितं निर्गुणमेकमक्षरम् ।
 आत्मानमन्विष्य विमुक्तमात्मदग्
 यस्मिन्निदं भिन्नमसत् प्रतीयते ॥ ५९ ॥
 त्वं प्रत्यगात्मनि सदा भगवत्यनन्त
 आनन्दमात्र उपपन्नसमस्तशक्तौ ।
 भक्तिं विधाय परमां शनकैरविद्या-
 ग्रन्थिं विभेत्स्यसि ममाहमिति श्रूढाम् ॥ ६० ॥
 संयच्छ रोषं भद्रं ते प्रतीषं श्रेयसां परम् ।
 श्रुतेन भूयसा राजन्नगदेन यथाऽस्ययम् ॥ ६१ ॥
 येनोपसृष्टात् पुरुषाहोक् उद्विजते भृशम् ।
 न बुधस्तद्वशं गच्छेदिच्छन्नभयमात्मनः ॥ ६२ ॥
 हेलनं गिरिशभ्रातुर्पदनस्य त्वया कृतम् ।
 यज्जगिष्वान् पुष्पजनान् भ्रातृप्रानित्यमर्पितः ॥ ६३ ॥
 तं प्रसादय वत्साशु सन्नत्या प्रथमोक्तिभिः ।
 न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभिभविष्यति ॥ ६४ ॥
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह भगवंस्तेऽनुशासनम् ।
 आनिष्टे भ्रातृमात्रोर्मै शोचतः क्षम्यतामिति ॥ ६५ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 एवं स्वार्थभुवः पीत्रमनुशास्य मनुर्धुवम् ।
 तेनाभिवन्दितः साकमृषिभिः स्वपुरं ययी ॥ ६६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मैत्रेः उवाच-
 ध्रुवं निवृत्तं प्रतिबुध्य वैशसा-
 दपेतमन्वुर्भगवान् धनेश्वरः ।
 तत्रागतभ्राणयक्षकिन्नरैः
 संस्तूयमानोऽभ्यवदत् कृताञ्जलिम् ॥ १ ॥
 धनद उवाच-
 भो भो क्षत्रियदायाद परितृष्टोऽस्मि तेऽनघ ।
 यम्यन् पितामहादेसाद् वैरं दुस्त्यजमत्यजः ॥ २ ॥

न भवानवधीद् यक्षान् न यक्षा भ्रातरं तव ।
 काल एव हि भूतानां प्रभुरण्ययभावयोः ॥ ३ ॥
 अहं त्वमित्यपार्था पीरङ्गानात् पुरुषस्य हि ।
 स्वाप्नीव भ्रात्यनुप्यानाद् यथा बन्धविषयः ॥ ४ ॥
 तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते भगवन्तमधोक्षजम् ।
 सर्वभूतात्मभावेन सर्वभूतात्मविग्रहम् ॥ ५ ॥
 भजस्य भजनीपाद्विमभावाय भवच्छिदम् ।
 युक्तं विरहितं शक्त्या गुणमय्याऽऽत्ममायया ॥ ६ ॥

वृणीहि कामं नृप यन्मनोगतं मत्तस्त्यमीत्तानपदेऽविशद्वितः । वराहंणोऽस्यभ्युज्जनाभयादयो- र्निरन्तरं त्वां वयमद्ग शुश्रुम	॥ ७ ॥	भक्तिं हरी भगवति प्रवहन्नजस- मानन्दवाष्पकलया मुहुर्यमानः । विह्वलमानहृदयः पुलकाचिताङ्गो नात्मानमस्मरदसाविति मुक्तलिङ्गः	॥ १८ ॥
मैत्रेय उवाच- स राजराजेन वराय चोदितो ध्रुवो महाभागवतो महामतिः । हरी स यत्रेऽचलितां स्मृतिं यया तरत्यपत्नेन दुरत्ययं तमः	॥ ८ ॥	स ददर्श विमानान् नभसोऽवतरद् भुवः । विभ्राजयद् दश दिशो राकापतिमिवोदितम् तत्रानुदेवप्रवरी चतुर्भुजौ श्यामी किशोरावरुणाभ्युनेक्षणी ।	॥ १९ ॥
तस्य प्रीतेन मनसा तां दत्त्यलिविलस्ततः । पश्यतोऽन्तर्दधे सोऽपि स्वपुरं प्रत्यपगत अथापगत यज्ञेन क्रतुभिर्मरिदक्षिणैः । द्रव्यक्रिपादेवतानां कर्माकर्मफलप्रदम्	॥ ९ ॥	स्थितावबध्न्य गदां सुवाससी किरीटहाराद्गदचारुकुण्डली	॥ २० ॥
सर्वात्मन्यप्युते सर्वे तीव्रीणां भक्तिमुद्बहन् । ददशात्मनि भूतेषु तमेवावस्थितं विभुम् तमेव शीलसम्पन्नं ब्रह्मण्यं दीनवत्सलम् । गोप्तां धर्मसेतूनां मेनिंरं पितरं प्रजाः	॥ १० ॥	विज्ञाय तावुत्तमभावकिङ्करा- वभ्युन्वितः साध्यससन्नविक्रमः । ननाम नामानि गूणान् मधुद्विपः पारंप्रधानाविति संहताञ्जलिः	॥ २१ ॥
पदत्रिंशद्वर्षसाहस्रं शशास क्षितिमण्डलम् । भोगैः पुण्यक्षयं कुर्वन्नभोगैरशुभक्षयम् एवं बहुसवं कालं महात्माऽधिकलेन्त्रियः । त्रिवर्गोपपिकं नीत्वा पुत्रायादानृपासनम्	॥ ११ ॥	तं कृष्णपादाभिनविष्टचेतसं बडाञ्जलिं प्रथयनम्रकन्धरम् । सुनन्दनन्दावुल्लभ्य तस्मिन् प्रीत्योचतुः पुष्करनाभसंमती	॥ २२ ॥
मन्यमान इदं विश्वं मायारचितमात्मनि । अविद्यारचितस्यग्रगन्धर्वनगरोपमम् आत्मस्वपत्न्यसुहृदो बलमुद्बुद्धकोश- मन्तःपुरं परिविहारभुवश्च रम्याः ।	॥ १२ ॥	सुनन्दनन्दावचतुः- भो भो भद्रं ते वचो नोऽवहितः शृणु । यः पञ्चवर्षस्तपसा भवान् देवमतीतृपन् तस्याखिलजगद्भ्रातृर्विद्धि देवस्य शार्ङ्गिणः ।	॥ २३ ॥
भूमण्डलं जलधिमेखलमाकलय्य कालोपसृष्टमिति स प्रथयौ विशालाम् तस्या विशुद्धकरणः शिववार्विगाण्ड बद्धासनो जितमरुन्मनसाऽऽहताशः ।	॥ १३ ॥	पार्यदाविह सम्प्राप्ती नेतुं त्वां भगवत्पदम् सुहृजयं विष्णुपदं जितं त्वया यन् सूर्योऽप्राप्य विचक्षते परम् । आनिष्ट तच्चन्द्रदिवाकरादयो ग्रहस्ताराः परियन्ति दक्षिणम्	॥ २४ ॥
स्थूले दधार भगवत्त्रिरूप एतद् ध्यायन्तदव्यवहितो व्यञ्जनु समाधीं	॥ १४ ॥	अनास्थितं ते पितृभित्त्यैरप्यङ्गं कर्हिचित् । आनिष्ट जगतां वन्द्यं तद् विष्णोः परमं पदम् एतद् विमानप्रवरमुत्तमशोकमौलिना । उपस्थापितमापुष्पजपिरोऽतुं त्वमर्हसि	॥ २५ ॥
	॥ १५ ॥		॥ २६ ॥
	॥ १६ ॥		॥ २७ ॥

मैत्रेय उवाच -

निशाम्य वैकुण्ठनियोज्यमुख्ययो-

र्मपुच्युतां वाचमुरुक्रमप्रियः ।

कृताभिषेकः कृतनित्यमद्रलो

मुनीन् प्रणम्याशिषमभ्यवादयत् ॥ २८ ॥

परीत्याभ्यर्च्य शिष्याग्रं पार्षदावाभिवन्द्य च ।

इयेष तदधिष्ठानं विभ्रद् रूपं हिरण्यमम् ॥ २९ ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुर्मदक्षपणवादयः ।

गन्धर्वमुल्याः प्रजगुः पेतुः कुसुमवृष्टयः ॥ ३० ॥

स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन् सुनीतिं जननीं ध्रुवः ।

अन्यस्मरदहं हित्वा नैनां यास्ये त्रिविष्टपम् ॥ ३१ ॥

इति व्यसितं तस्य व्यवसीय सुरोत्तमी ।

दर्शयामासतुर्देवीं देवयानेन चाग्रगाम् ॥ ३२ ॥

तत्र तत्र प्रशांसद्भिः पथि वैमानिकैः सुरैः ।

अवकीर्यमाणो ददशो कुसुमैः क्रमशो ग्रहान् ॥ ३३ ॥

त्रिलोकीं देवयानेन सोऽतिव्रज्य मुनीनपि ।

पुरस्ताद् यद् ध्रुवगतिं विष्णोः पदमथाभ्यगात् ॥ ३४ ॥

यद् भ्राजमानं स्वरुचैव सर्वतो

लोकास्त्रयो ह्यनुविभ्राजन्त एते ।

न ते खला जन्तुषु ये त्वनुग्रहाद्

व्रजन्ति भद्राणि चरन्ति येऽनिशम् ॥ ३५ ॥

शान्ताः समदशः शुद्धाः सर्वभूतानुरजनाः ।

यान्त्यञ्जसाऽच्युतपदमच्युतप्रियवान्धाव्याः ॥ ३६ ॥

इत्युत्तानपदः पुत्रो ध्रुवः कृष्णपरायणः ।

अभूत् त्रयाणां लोकानां चूडामणिरिवामलः ॥ ३७ ॥

गम्भीरवेगानिभिषां ज्योतिषां चक्रमर्षितम् ।

यस्मिन् भ्रमति कीरज्य मेढ्रयामित्र गवां गणः ॥ ३८ ॥

महिमानं विलोक्यास्य नारदो भगवान् ऋषिः ।

आतोषं वितुदन् शोकान् सत्रेऽगायत् प्रचेतसाम् ॥ ३९ ॥

नारद उवाच-

नूनं सुनीतिः पतिदेवताया-

न्यः प्रभावस्य सुतस्य तां गनिम् ।

दृष्ट्वाऽभ्युषायानपि वेदवादिनो

नैवाधिगन्तुं प्रभवन्ति किं नृपाः ॥ ४० ॥

यः पञ्चवर्षो गुरुदारवाकृशरी-

र्भिन्नेन यातो हृदयेन दूषता ।

वनं ममादेशकरोऽजितं प्रभुं

जिगाय तद्भक्तिगुणैः पराजितम् ॥ ४१ ॥

यः क्षत्रवन्भुवि तस्याधिरुद-

मन्वारुरुक्षेदपि वर्षपूरीः ।

यः पञ्चवर्षो यदहोभिरत्यैः

प्रसाय वैकुण्ठमवाप तत्पदम् ॥ ४२ ॥

मैत्रेय उवाच -

एतत् तेऽभिहितं सर्वं यत् पृष्टोऽहमिह त्वया ।

ध्रुवस्योद्दामपशसश्चरितं संमतं सताम् ॥ ४३ ॥

धन्यं यशस्यमापुष्यं पुण्यं स्वस्त्यवपनं महत् ।

स्वर्ग्यं धीव्यं सौमनस्यं प्रशस्यमधमर्षणम् ॥ ४४ ॥

श्रुत्येतच्छ्रद्धयाऽभीक्ष्णमच्युतप्रियचेष्टितम् ।

भवेद् भक्तिर्भगवति यथा स्यात् क्लेशसंक्षयः ॥ ४५ ॥

महत्त्वमिच्छतां तीर्थं श्रोतुः शीलादयो गुणाः ।

यत्र तेजस्तदिच्छन्तां मानो यत्र मनस्विनाम् ॥ ४६ ॥

प्रपतः कीर्तयेत् प्रातः समवाये द्विजन्मनाम् ।

सायं च पुण्यश्लोकस्य ध्रुवस्य चरितं महत् ॥ ४७ ॥

पीर्णमास्यां सिनीवाल्यां द्वादश्यां श्रवणेऽथ वा ।

दिनक्षये व्यतीपाते संक्रमेऽर्कदिनेऽपि वा ॥ ४८ ॥

श्रावयेच्छ्रद्धानानां तीर्थपादपदाश्रयः ।

नेच्छंस्तत्राऽत्मनाऽऽत्मानं संतुष्ट इति सिध्यति ॥ ४९ ॥

ज्ञानमज्ञाततत्त्वाय यो दद्यात् सन्पथामृतम् ।

कृपालोर्दीननाथस्य देवास्तस्यानुगृह्णते ॥ ५० ॥

इदं मया तेऽभिहितं कुरुद्वह

ध्रुवस्य विरूपाक्षविशुद्धकर्मणः ।

हित्वाऽर्भकः क्रीडनकानि मातु-

र्गृहं च विष्णुं शरणं यो जगाम ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमन्नागवते चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

निशम्य कौपारविणोपवर्णितं
ध्रुवस्य धैकुण्डपदाधिरोहणम् ।

प्ररुदभावो भगवत्पयोधक्षेत्रे

प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे

॥ १ ॥

विदुर उवाच-

के ते प्रचेतसां नाम कस्यापत्यानि सुव्रत ।

कस्यान्वचाये प्रख्याताः कुत्र या सत्रमासत

॥ २ ॥

मन्ये महाभागवतं नारदं देवदर्शनम् ।

येन प्रोक्तः क्रियापांगः परीचयाविधिर्हरेः

॥ ३ ॥

स्वधर्मशीलैः पुरुषभंगवान् पुरुषोत्तमः ।

इत्यमानो भक्तिमता नारदेनैरितः किल

॥ ४ ॥

यास्ता देवर्षिणा तत्र वर्णिता भगवत्कथाः ।

महां शुश्रूषे ब्रह्मन् कान्त्वर्चनोचष्टुमर्हसि

॥ ५ ॥

मंत्रेण उवाच-

ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः पितरि प्रस्थिते वनम् ।

सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं पितुः

॥ ६ ॥

स जन्मनापशान्तात्मा निःसङ्गः समदर्शनः ।

ददर्श लोके विततमात्मानं लोकमात्मनि

॥ ७ ॥

आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं प्रत्यस्तमितविग्रहम् ।

अवबोधरसकात्म्यमानन्दमनुसन्ततम्

॥ ८ ॥

अव्ययच्छिन्नयोगाग्निदग्धकर्ममलाशयः ।

स्वरूपमवरुन्धानो नान्यदस्मात् तदैक्षत

॥ ९ ॥

जडान्धवधिरोन्मत्तमूकाकृतिरितमग्निः ।

लक्षितः पथि बालानां प्रशान्ताचिरिवानलः

॥ १० ॥

मत्वा तं जडमुन्मत्तं कुलवृद्धाः समन्विताः ।

यत्सरं भूषति चक्रुर्षवीयांसं भ्रमेः सुतम्

॥ ११ ॥

स्वर्षधिर्वत्सरस्येश भार्याऽसूत पडात्मजान् ।

पुष्पाणि निगमेकुं च इषमूर्जं वसुं जयम्

॥ १२ ॥

पुष्पाण्यस्य प्रभा भार्यां दोषा च द्वे कबूचतुः ।

शानमध्यन्दिनं सायमिति ह्यसन् प्रभासुताः

॥ १३ ॥

प्रदोषो निशियो व्युष्ट इति दोषासुताख्यः ।

व्युष्टः सुतं पुष्करिण्यां सर्वतेजसमादधे ॥ १४ ॥

स चक्षुः सुतमाकृत्यां पत्न्यां मनुमवाप ह ।

मनोरसूतं महिषी वैराजा नङ्गला सुतान् ॥ १५ ॥

पुरुकुत्सं त्रितं युष्मं सत्यव्रतमृतव्रतम् ।

अग्निष्टोममतीरात्रं सुयुष्मं शिविमुन्मुक्कम् ॥ १६ ॥

उन्मुकोऽजनयन् पुत्रान् पुष्करिण्यां पटुतमान् ।

अङ्गं मुनासमारुपतिं क्रतुमाङ्गिरसं गयम् ॥ १७ ॥

सुनीयाऽङ्गस्य या पत्नी सुयुवे वेनमुत्त्वणम् ।

यदौःसीत्यान् स राजर्षिर्विष्णिणो निरगात् पुरात् ॥ १८ ॥

यमङ्गं शेपुः कुपिता वागवज्रा मुनयः किल ।

गतासोस्तस्य भूपत्ने ममन्धुर्दक्षिणं करम् ॥ १९ ॥

अराजके तदा लोके दस्युभिः पीडिताः प्रजाः ।

जातो नारायणांशेन पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ २० ॥

विदुर उवाच-

तस्य शीलनिधेः साधोर्ब्रह्मण्यस्य महात्मनः ।

राज्ञः कथमभूद् दुष्टा प्रजा यद्विदमा ययौ ॥ २१ ॥

किं बाहो वेनमुदिये ब्रह्मदण्डमप्युजन् ।

दण्डव्रतधरे राज्ञि मुनयो धर्मकोविदाः ॥ २२ ॥

नाकथ्येयः प्रजापालः प्रजाभिरपवानपि ।

यदसौ लोकपालानां विभक्त्योऽजः स्वतेजसा ॥ २३ ॥

एतदाख्याहि मे ब्रह्मन् सुनीधान्मज्जचेष्टितम् ।

अज्ञधानाय भक्त्या त्वं परावरचितमः ॥ २४ ॥

मंत्रेण उवाच-

अङ्गोऽथमेधं राजर्षिराजहार महाक्रतुम् ।

नात्रमुदैवतास्तस्मिन्नाहूता ब्रह्मवादिभिः ॥ २५ ॥

तमूचुर्विस्मितास्तात यजमानमथत्विजः ।

हवीषि हूयमानानि न ते गृह्णन्ति देवताः ॥ २६ ॥

राजन् हवीष्यदुष्टानि अज्ञयाऽऽसादितानि ते ।

उन्दांस्ययानयामानि योजितानि धृतव्रतैः ॥ २७ ॥

न विदामेह देवानां हेलनं वयमण्वपि ।
 यत्र गृह्णन्ति भागान् स्वान् ये देवाः कर्मसाक्षिणः ॥ २८ ॥
 भैत्रेय उवाच—
 अज्ञो द्विजवचः श्रुत्वा यजमानः सुदुर्मनाः ।
 तत् प्रष्टुं व्यसृजद् वाचं सदस्यास्तदनुज्ञया ॥ २९ ॥
 नागच्छन्त्याहुता देवा न गृह्णन्ति ग्रहानिह ।
 सदसस्पतयो ब्रूत किमवयं मया कृतम् ॥ ३० ॥
 सदस्या ऊचुः—
 नरेदेवह भयतो नावयं हि मनाक् स्थितम् ।
 अस्त्येकं प्राक्तनमयं यदि हेष्टक् त्यमप्रजः ॥ ३१ ॥
 तथा साधय भद्रं ते आत्मानं सुप्रजं नृप ।
 इष्टस्ते पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यज्ञभुक् ॥ ३२ ॥
 यथा स्वभागधेयानि ग्रहीष्यन्ति दिवौकसः ।
 यद् यज्ञपुरुषः साक्षादपत्याय हरिवृत्तः ॥ ३३ ॥
 तांस्तान् कामान् हरिर्दद्याद् यान् यान् कामयते जनः ।
 आरापितो यथेवैष यथा पुंसां फलोदयः ॥ ३४ ॥
 इति व्यवसिता विप्रास्तस्य राज्ञः प्रजामये ।
 पुरोडाशं निरवपन् शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ ३५ ॥
 तस्मात् पुरुष उत्सृषी हेममात्यमलाम्बरः ।
 हिरण्मथेन पात्रेण सिद्धमादाय पायसम् ॥ ३६ ॥
 स विप्रानुमतो राजा गृहीत्वाऽञ्जलिनोदनम् ।
 अवप्राप मुदा पुक्तः प्रादात् पत्न्या उदारधीः ॥ ३७ ॥
 सा तन् पुंसवनं राज्ञी प्राश्यतीं पत्युरादधे ।
 जनः काल उपावृत्ते कुमारं सुपुत्रेऽप्रजा ॥ ३८ ॥
 स बाल एव पुरुषो मातामहमनुव्रतः ।
 अधर्माशोद्धतं मृत्युं तेनाभवदधार्मिकः ॥ ३९ ॥

स शरासनमुद्यम्य मृगपुर्वनगोचरः ।
 हन्त्यसाधुर्मृगान् दीनान् बेनोऽसाधित्वरीज्जनः ॥ ४० ॥
 आक्रीडे क्रीडतो बालान् वयस्यानतिदारुणः ।
 प्रसह्य निरनुक्रोशः पशुमारममारयन् ॥ ४१ ॥
 तं विलक्ष्य खलं पुत्रं शासनैर्विविधैर्नृपः ।
 यदा न शासितुं कल्पो भृशमासीत् सुदुर्मनाः ॥ ४२ ॥
 प्रायेणाभ्याचिंतो देवो येऽप्रजा गृहमधिनः ।
 कदपत्यभृतं दुःखं ये न विन्दन्ति दुर्भरम् ॥ ४३ ॥
 यतः पापीयसी कीर्तिरधर्मश्च महान् नृणाम् ।
 यतो विरोधः सर्वेषां यत आधिरनन्तकः ॥ ४४ ॥
 कस्तं प्रजापदेशं वै मोहं बन्धनमात्मनः ।
 पण्डितो बहुमन्येत यदर्थाः क्लेशदा गृहाः ॥ ४५ ॥
 कदपत्यं वरं मन्ये सदपत्याच्छुचास्पदात् ।
 निर्विघ्नेत गृहान्मर्त्यो यत् क्लेशनिबहातुरः ॥ ४६ ॥
 एवं स निर्विण्णमना नृपो गृहा-
 निशीथ उत्थाय महोदयोदयात् ।
 अलव्यनिद्रोऽनुपलक्षितो नृभि-
 र्हित्वा गतो बेनसुवं प्रसुप्तम् ॥ ४७ ॥
 विज्ञाय निर्विघ्नं गतं पतिं प्रजाः
 पुरोहितामात्यसुहृद्गणादयः ।
 विचिक्च्युर्य्यामतिशोककातरा
 यथा निगूढं पुरुषं कुयोगिनः ॥ ४८ ॥
 अलक्षयन्तः पदवीं प्रजापते-
 र्हतोद्यमाः प्रत्युपसृत्य ते पुरीम् ।
 कपीन् समेतानभिवन्द्य साथवो
 न्यवेदयन् पीरव भर्तृविप्रवम् ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच—

भृगवादपन्ते मुनयो लोकानां धेमदर्शिनिः ।
 गोमर्षसति धे नृणां पश्यन्तः पशुसाम्यताम् ॥ १ ॥

वीर मातरमाहूय सुनीपां ब्रह्मवादिनः ।
 प्रकृत्यसंमतं येनमभ्यपिधन् पतिं भुवः ॥ २ ॥

भुत्वा नृपासनगतं येनमन्युग्रशासनम् ।
 निलिन्युर्दस्यवः सद्यः सर्पत्रस्ता इवाखवः ॥ ३ ॥

स आरूढनृपस्थान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः ।
 अवमनेन महाभागान् स्वस्थः सम्भावितः शठः ॥ ४ ॥

एवं मदान्ध उत्तिक्तो निरङ्कुश इव द्विषः ।
 पर्यटन् रथमास्थाय कम्पयन्निव रोदसी ॥ ५ ॥

न यष्टव्यं न दातव्यं न होतव्यं द्विजाः कचित् ।
 एवं न्यवारयद् धर्मं भेरीघोषेण सर्वतः ॥ ६ ॥

येनस्यायेक्ष्य मुनयो दुर्वृत्तस्य विचेष्टितम् ।
 विमृश्य लोकव्यसनं कृपयोचुः स्म सत्रिणः ॥ ७ ॥

अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यसनं महत् ।
 दारुणपुभयतो दीप्त इव तस्करपालयोः ॥ ८ ॥

अराजकभयादिषु कृतो राजाऽतदर्हणः ।
 ततोऽप्यासीद् भयं त्वय कथं स्यात् स्वस्ति देहिनाम् ॥ ९ ॥

अहंरिव पयः पोषः पोषकस्याप्यनर्धकृत् ॥ १० ॥

येनः प्रकृत्यैव खलः सुनीधागर्भसम्भवः ।
 निरूपितः प्रजापालः स जिघांसति वै प्रजाः ॥ ११ ॥

तथाऽपि सान्त्वयामाऽमुं माऽस्मास्तत्वातकं स्पृशेत् ।
 तद्विद्वद्भिरसद्वृत्तो येनोऽस्माभिः कृतो नृपः ॥ १२ ॥

सान्त्वितो यदि नो वाचं न गृहीप्यत्यधर्मकृत् ।
 लोकधिकारसन्दग्धं दहिष्यामः स्वतेजसा ॥ १३ ॥

एवमभ्यवसयैवं मुनयो गूढमन्यवः ।
 उपत्रज्याब्रुवन् येनं सान्त्वयित्वाऽथ सामभिः ॥ १४ ॥

नृपवर्यं निबोधतद् यत् ते विज्ञापयाम भोः ।
 आपुः श्रीवलकीर्तीनां तव तात विवर्धनम् ॥ १५ ॥

धर्मं आचरितः पुंसां वाङ्मनःकायबुद्धिभिः ।
 लोकान् विशोकान् वितरत्ययानन्यमसद्भिनाम् ॥ १६ ॥

स ते मा विनशेद् वीर प्रजानां धेमलक्षणः ।
 यस्मिन् विनष्टे नृपतिरिथर्यादयरोहति ॥ १७ ॥

रात्रजसाध्वमात्येभ्यश्चोरादिभ्यः प्रजा नृपः ।
 रक्षन् यथा बलिं गृह्णति प्रेत्य च मोदते ॥ १८ ॥

यस्य राष्ट्रं पुरं चैव भगवान् यज्ञरूपः ।
 इज्यते स्थेन धर्मेण जनेर्वर्णाश्रमात्मकैः ॥ १९ ॥

तस्य राज्ञो महाराज भगवान् भूतभावनः ।
 परितुष्यति यिथात्मा तिष्ठतो निजज्ञासने ॥ २० ॥

तस्मिंस्तुष्टे किमप्राप्यं जगतामीश्वरेश्वरं ।
 लोकाः सपाला होतस्मै हरन्ति बलिमाहताः ॥ २१ ॥

तं सर्वलोकामरयज्ञसद्गहं
 त्रयीमयं ब्रह्मययं तपोमयम् ।
 यज्ञैर्विचित्रैर्व्रततो भवाय ते
 राजन् स्वदेशाननुरोद्धुमर्हसि ॥ २२ ॥

यज्ञेन युष्मद्विषये द्विजातिभि-
 र्वितापमानेन सुराः कला हरेः ।
 स्विष्टाः सुतुष्टाः प्रदिशन्ति याञ्छितं
 तद्वेलनं नार्हसि वीर चेष्टितुम् ॥ २३ ॥

येन उवाच—
 वाणिशा वत यूयं वै अधर्मं धर्ममानिनः ।
 ये वृत्तिदं वतिं हिन्वा जातं पतिमुपासते ॥ २४ ॥

अवजानन्ति ये मूढा नृपकृषिणमीश्वरम् ।
 नानुबिन्दन्ति ते भद्रमिह लोके परत्र च ॥ २५ ॥

को यज्ञं पुरुषो नाम यत्र वो भक्तिरीदरी ।
 भर्तृश्रेष्ठविदूराणां यथा जारे कुपोषिताम् ॥ २६ ॥

विष्णुर्विधो गिरिश इन्द्रो वायुर्महो रविः ।
 पर्जन्यो धनदः सोमः शिनिरात्रिषां पतिः ॥ २७ ॥

एते चान्ये च विवृधाः प्रभवो वरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥

तस्मान्मां कर्मभिर्विश्रा यजध्वं गतमत्सराः ।
 बलिं च मह्यं हरत मत्तोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥

मैत्रेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तयाध्यां न चक्रे भ्रष्टमहलः ॥ ३० ॥

इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्रायां हन्ययाध्यायां तस्मै विदुर चुक्रुधुः ॥ ३१ ॥

हन्यतां हन्यतामेव पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवनं जगदसायाशु कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥

नापमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनम् ।
 यो वै यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपन्नपः ॥ ३३ ॥

को वैनं परिचक्षीत वेनमेकमुतेऽशुभम् ।
 प्रास ईदृशमैश्वर्यं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥

इत्थं व्यवसिता हन्तुमृषयो रूढमन्यवः ।
 निजगृहुं द्यूकृतेर्येन हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥

ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीया पालयामास विद्यायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥

एकदा मुनयस्ते तु सरयूसलिलाभुताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाश्चक्रुर्गुपविष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥

वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुर्लोकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनायाया दस्पृज्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥

ःयं ब्रुवन्तु ऋषिपु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेधोराणां वसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ।
 भर्तृपुंरते तस्मिन्नन्योन्यं च जिघांसताम् ॥ ४० ॥

चोप्रायं जनपदं दीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावारयच्छक्ता अपि तदोपदर्शिनः ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणः समदृक् शान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 सवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डात् एषो यथा ॥ ४२ ॥

नाह्नस्य वंशो राजर्षेरेव संस्थातुमर्हति ।
 अमोघवीणां हि नृषा वंशोऽस्मिन् केवाश्रयाः ॥ ४३ ॥

विनिश्चित्यैवमृषयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्युरूढं तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥

काककृष्णोऽतिहस्वांगो हस्वबाहुर्महाहनुः ।
 हस्वपाभिर्गनासाग्रो रक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४५ ॥

तं तु तेऽननं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्यब्रुवन्स्तात स निपादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥

तस्य यंश्चास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहरज्जायमानो वेनकल्मषमुल्बणम् ॥ ४७ ॥

मैत्रेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विप्रिर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥ ४८ ॥

तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृषयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमस्तनुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥

ऋषय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपावनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपायिनी ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्धस्कन्दे चतुर्धशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विश्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो गङ्गां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥

इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिनां यगरोहता पृथुमेवावरून्धती ॥ २ ॥

एष साक्षाद्देवैरङ्गो जातो लोकरिरक्षयः ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपायिनी ॥ ३ ॥

मैत्रेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विश्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तत्तितयः ॥ ४ ॥

शङ्खतुर्धमृदङ्गाया नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ।
 तत्र सयं उपाजगमुर्देवर्षिपितृणां गणाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा जगद्रुर्देवः सहागत्य सुरैर्यैः ।
 येन्यस्य दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा चिह्नं गदाभूतः ॥ ६ ॥
 पादयोरारविन्दं च तं धे मेने हरः कलाम् ।
 यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेष्ठिनः ॥ ७ ॥
 तस्याभिपेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 आभिपेचनिकान्यस्मै आजहुः सर्वतो जनाः ॥ ८ ॥
 सरित्समुद्रा गिरयो नागा गावः खगा मृगाः ।
 यीः क्षितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपासनम् ॥ ९ ॥
 सोऽभिषिक्तो महाराजः सुवासाः साध्वलकृतः ।
 पट्याऽर्चिपाऽलकृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १० ॥
 तस्मै जहार धनदो ह्रैमं वीर वरासनम् ।
 वरुणः सलिलस्रावमातपत्रं शशिप्रभम् ॥ ११ ॥
 वायुश्च बालप्यजने धर्मः कीर्तिमयी स्रजम् ।
 इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं संपमनं यमः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।
 हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पद्मप्याहतां धियम् ॥ १३ ॥
 दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।
 सोमोऽमृतमयानथांस्त्वष्टा रूपाध्वयं रथम् ॥ १४ ॥
 अग्निराजगधं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपून् ।
 भूः पादुके योगमये यीः पुष्पबलिमन्वाहम् ॥ १५ ॥

नाट्यं सुगीतं वादित्रमन्तर्धानं च सेचराः ।
 ऋषयश्चाशिपः सत्यां समुद्रः शङ्खमात्मजम् ॥ १६ ॥
 सिन्धवः पर्वता नयो रथवीथीर्महात्मनः ।
 सूतोऽथ मागधो बन्दी संस्तोतुमुपतस्थिरे ॥ १७ ॥
 स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ।
 मेघनिर्हादाया वाचा ब्रह्मसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पृथुरुवाच—
 हे सूत हे मागध सौम्य बन्दिन्
 लोकेऽधुनाऽस्पष्टगुणस्य मे स्यात् ।
 किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां
 मा मध्यभूवन् वितथा गिरो वः ॥ १९ ॥
 तस्मान् प्रोक्षेऽस्मदुपाश्रितान्पलं
 करिष्यथ स्तोत्रमपीड्यवाचः ।
 सन्तुत्तमशोकगुणानुवादे
 जुगुप्सिन् न स्तवयन्ति सभ्याः ॥ २० ॥
 महदुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्
 कः स्तावकः स्तावयते सतोऽपि ।
 स धै भविष्यन्निति विप्रलब्धो
 जनापहासं कुमतिर्न वेद ॥ २१ ॥
 प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि विधुताः ।
 हीमन्तः परमोदाराः शंरुपं वा विगर्हितम् ॥ २२ ॥
 वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।
 कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम बालवत् ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

मेवेय उवाच—
 इति ब्रुवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ।
 तृष्टुयुस्तुष्टमनसस्तद्भागमृतसेवया ॥ १ ॥
 गूत् उवाच—
 नालं वयं ते महिमानुवर्णने
 यो देवदेवोऽवततार मायया ।
 येनाङ्गजातस्य च पौरुषाणि ते
 वाचस्पतीनामपि वधमुर्धियः ॥ २ ॥

अथाप्सुदाराध्वसः पृथोहरिः
 कलावतारस्य कथामृताहताः ।
 यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः
 श्लाघ्यानि कर्माणि वयं वितन्महे ॥ ३ ॥
 एष धर्मभृतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।
 गोप्ता च धर्मसेनूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम् ॥ ४ ॥

एते चान्ये च विवृषाः प्रभवो वरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥

तस्मान्मां कर्मभिर्विप्रा यज्ञध्वं गतमत्सराः ।
 वलिं च मह्यं हरत मत्तोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥

श्रेष्ठेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तपाध्वां न चक्रे भ्रष्टमङ्गलः ॥ ३० ॥

इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्राणां हव्यपाध्वापां तस्मै विदुर चुक्रुषुः ॥ ३१ ॥

हन्यतां हन्यतामेव पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवन् जगदसाबाधु कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥

नापमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनम् ।
 यो वै यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनघत्रयः ॥ ३३ ॥

को धेनं परिचक्षीत येनमेकमुतेऽशुभम् ।
 प्राप्न ईदृशमैश्वर्यं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥

इत्थं व्यवसिता हन्तुमुपयो रूढमन्यवः ।
 निजप्रदुर्दृक्कृतेर्येन हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥

ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीथा पालयामास बिद्यायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥

एकदा मुनयस्ते तु सरयुसलिलावृताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाध्वक्रुरपविष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥

वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुर्लोकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनायाया दस्युभ्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥

ग्वं ब्रुवन्तु ऋषिपु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेधोराणां यसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुषद्रवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ।
 भर्तृर्धुषरते तस्मिन्नन्योन्यं च जिघांसताम् ॥ ४० ॥

चोरप्रायं जनपदं हीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावारयञ्छक्ता अपि तद्रोपदर्शिनः ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणः समदृक् शान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 स्रवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डान् पयो यथा ॥ ४२ ॥

नाङ्गस्य वंशो राजपर्येष संस्थातुमर्हति ।
 अमोघवीर्या हि नृपा वंशोऽस्मिन् केशवाश्रयाः ॥ ४३ ॥

विनिश्चित्यैवमृपयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्बुक्रून् तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥

काककृष्णोऽतिहस्यांगो हस्वबाहुर्महाहनुः ।
 हस्वपात्रिभ्रनासाग्रो रक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४५ ॥

तं तु तेऽवनतं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्यब्रुवंस्तात स निषादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥

तस्य वंश्यास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहराज्यायमानो येनकल्मषमुल्ययम् ॥ ४७ ॥

श्रेष्ठेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विष्टिर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥ ४८ ॥

तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृपयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमसन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥

ऋषय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपायनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपायिनी ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्दे चतुर्थशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विप्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥

इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिर्नाम वरागेता पृथुमंशावकन्धती ॥ २ ॥

एष साक्षाद्धरेरंशो जातो लोकरिरक्षया ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपायिनी ॥ ३ ॥

श्रेष्ठेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विप्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तत्तिस्रयः ॥ ४ ॥

शङ्खनूर्यमृदङ्गाया नेदुदुन्दुभयो दिवि ।
 तत्र सर्वं उपाजमुदैवर्षिपितृणां गणाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा जगद्गुरुदेवः सहागत्य सुरेश्वरैः ।
 वैज्यस्य दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा चिह्नं गदाभृतः ॥ ६ ॥
 पादयारविन्दं च तं वै मेने हरैः कलाम् ।
 यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेष्ठिनः ॥ ७ ॥
 तस्याभिषेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 आभिषेचनिकान्यस्मै आजहुः सर्वतो जनाः ॥ ८ ॥
 सरित्समुद्रा गिरयो नागा गावः खगा मृगाः ।
 यीः क्षितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपायनम् ॥ ९ ॥
 सोऽभिषिक्तो महाराजः सुधासाः साध्वलकृतः ।
 पट्याऽचिंपाऽलकृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १० ॥
 तस्मै जहार धनदो हेमं वीर यरासनम् ।
 वरुणः सलिलस्रावमातपत्रं शशिप्रभम् ॥ ११ ॥
 वायुश्च बालव्यजने धर्मः कीर्तिमयी स्रजम् ।
 इन्द्रः कीरीटमुत्कृष्टं दण्डं संयमनं यमः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।
 हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पल्लव्याहतां शिषम् ॥ १३ ॥
 दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।
 सोमोऽमृतमपानथास्त्वष्टा रूपाश्रयं रथम् ॥ १४ ॥
 अग्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपून् ।
 भूः पादुके योगमपे यौः पुष्पबलिमन्वहम् ॥ १५ ॥

नाटयं सुगीतं वादित्रमन्तर्धानं च खेचराः ।
 ऋषयश्चाशिपः सत्यां समुद्रः शङ्खमानजम् ॥ १६ ॥
 सिन्धवः पर्वता नवो रथवीथीर्महात्मनः ।
 सुतोऽथ मागधो वन्दी संस्तोतुमुपतस्थिरे ॥ १७ ॥
 स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ।
 मेघनिर्हादया वाचा ब्रह्मसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पृथुर्वाच—
 हे सूत हे मागध सीम्य वन्द्न्
 लोकेऽधुनाऽस्वर्गगुणस्य मे स्यात् ।
 किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां
 मा मप्यभूवन् वितथा गिरो वः ॥ १९ ॥
 तस्मान् परोक्षेऽस्मदुपाश्रितान्पलं
 करिष्यथ स्तोत्रमपीदृशवाचः ।
 सत्युत्तमश्लोकगुणानुवादे
 जुगुप्सितं न स्तवयन्ति सभ्याः ॥ २० ॥
 महद्गुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्
 कः स्तावकैः स्तावयते सतोऽपि ।
 स वै भविष्यन्निति विप्रलब्धो
 जनापहासं कुमतिनं वेद ॥ २१ ॥
 प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि विभुताः ।
 हीमन्तः परमोदाराः पीरुषं वा विगर्हितम् ॥ २२ ॥
 वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।
 कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम बालवत् ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्षस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच—
 इति युवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ।
 तुष्टुयुस्तुष्टमनसस्तद्भागमृतसेवया ॥ १ ॥
 गत् उवाच—
 नालं वयं ते ऋक्षिमानुवर्णने
 यो देवदेवोऽवततार मायया ।
 वेनाद्भजानस्य च पीरुपाणि ते
 वाचस्पतीनामपि बभ्रमुर्ध्वयः ॥ २ ॥

अथाप्युदारश्रवसः पृषोहीरः
 कलावनारस्य कथामृताहताः ।
 यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः
 साध्यानि कर्माणि वयं वितन्महे ॥ ३ ॥
 एष धर्मभूतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।
 गोप्ता च धर्मसेतूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम् ॥ ४ ॥

एष वै लोकपालानां विभर्त्यैकस्तनी तनूः ।
 काले काले यथाभागं लोकयोरुभयोर्हितम् ॥ ५ ॥
 वसु काल उपादत्ते काले चायं विमुञ्चति ।
 समः सर्वेषु भूतेषु प्रतपन् सूर्यवद् विभुः ॥ ६ ॥
 तितिश्वत्यक्रमं धेन्य उपर्याक्रमतामपि ।
 भूतानां करुणः शशदातानां क्षितिवृत्तिमान् ॥ ७ ॥
 देवेऽवर्षत्यसौ देवो नरदेववपुर्हरिः ।
 कृच्छ्रप्राणाः प्रजा ह्येष रक्षिष्यत्यञ्जसेन्द्रवत् ॥ ८ ॥
 आप्याययत्यसौ लोकं वदनामृतमूर्तिना ।
 सानुरागायलोकेन विशदस्मितचारुणा ॥ ९ ॥
 अव्यक्तवर्त्मप विशुद्धकार्यो
 गम्भीरचेता उपगुप्तचित्तः ।
 अनन्तमाहात्म्यगुणैकधामा
 पृथुः प्रचेता इव संवृतात्मा ॥ १० ॥
 दुरासदो दुर्विपह आसन्नोऽपि विदूषवत् ।
 नैवाभिभवितुं शक्यो वेनारण्युत्थितोऽनलः ॥ ११ ॥
 अन्तर्वह्निश्च भूतानां पश्यन् कर्माणि चारणेः ।
 उदासीन इवाप्यक्षो यापुरात्मव देहिनाम् ॥ १२ ॥
 नादण्ड्यं दण्डयत्येष सुतमात्मद्विषामपि ।
 दण्डयत्यात्मजमपि दण्ड्यं धर्मपथे स्थितः ॥ १३ ॥
 अस्याप्रतिहतं चक्रं पृथोरामानसाचलान् ।
 यतन्ते भगवानकौ यावत् तपति गोगणैः ॥ १४ ॥
 रञ्जयिष्यति यद्भोकमयमात्मविचेष्टितैः ।
 अयामुमाहू राजानं मनोरञ्जनकः प्रजाः ॥ १५ ॥
 दृढव्रतः सत्यसन्धो ब्रह्मण्यो बृद्धसेवकः ।
 शास्यः सर्वभूतानां मानन्दो दीनवत्सलः ॥ १६ ॥
 मानृभक्तिः परस्त्रीषु पत्न्ययामर्थ इवात्मनः ।
 प्रजामु पितृवत् सिन्धुः किङ्गो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ ॥
 देहिनामात्मव्रतं प्रष्टुः सुहृदानन्दवर्धनः ।
 मुक्तसङ्गप्रसङ्गोऽयं दण्डयाणिगसाधुषु ॥ १८ ॥
 एष दाम्भा मर्दो वीर्यं गां सतीमांजसां पथीः ।
 समां कर्षयन्ते चेमां धनुः कोट्या समन्ततः ॥ १९ ॥

अयं तु साक्षाद्भगवांस्त्र्यपीशः
 कूटस्थ आत्मा कलयाऽवतीर्णः ।
 यस्मिन्नविचारचितं निरर्थकं
 पश्यन्ति नानात्वमिव प्रतीतम् ॥ २० ॥
 अयं भुवो मण्डलमोदयाद्रे-
 गीर्षिकवीरो नरदेवनाथः ।
 आस्थाय जैत्रं रथमानचापः
 पर्यस्यते दक्षिणतो यथाऽर्कः ॥ २१ ॥
 तस्मै नृपालाः किल तत्र तत्र
 बलिं हरिष्यन्ति सलोकपालाः ।
 मंस्यन्ति एषां स्त्रिय आदिराजं
 चक्रावुधं तपश उच्चरन्त्यः ॥ २२ ॥
 अयं महीं गां दुदुहेऽधिराजः
 प्रजापतिर्वृत्तिकरः प्रजानाम् ।
 यो लीलयाऽद्रीन् स्वशरासकोट्या
 भिन्दन् समां गामकरोद् यथेन्द्रः ॥ २३ ॥
 विस्फूर्जयन्नाजगवं धनुः स्यं
 यदाऽचरत् क्षमामविपल आजी ।
 तदा निलिन्पुर्दिशि दिव्यसन्तो
 लाङ्गलमुयम्य यथा मृगेन्द्रः ॥ २४ ॥
 एषोऽश्वमेधाञ्जतमाजहार
 सरस्वती प्रादुरभूद्धि यत्र ।
 अहार्पीद् यस्य हयं पुरन्दरः
 शतक्रतुश्चरमे वर्तमाने ॥ २५ ॥
 एष स्वसद्रोषवने समेत्य
 सनत्कुमारं भगवन्तमेकम् ।
 आराप्य भक्त्याऽलभतामलं तन्
 ज्ञानं यतो ब्रह्म परं वदन्ति ॥ २६ ॥
 तत्र तत्र गिरस्तास्ता इति विश्रुतविक्रमः ।
 श्रोप्यत्यात्माशिता गाथाः पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ २७ ॥
 दिशो विजित्याप्रतिरुद्धचक्रः
 स्वन्तजसोत्पाटितलोकज्ञान्यः ।
 एवं सुरेन्द्रैरनुगीयमानो
 महानुभावो भविता पतिर्भुवः ॥ २८ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

एवं स भगवान् वैन्यः स्थापितो गुणकर्मभिः ।

छन्दयामास तान् कामीः प्रतिपूज्याभिनन्द्य च ॥ १ ॥

ब्राह्मणप्रमुखान् वर्णान् भूत्यामात्यपुरोधसः ।

पौरान् जानपदान् श्रेणीः प्रकृतीः समपूजयन् ॥ २ ॥

विदुर उवाच—

कस्माद् दधार गोरूपं धरित्री बहुरूपिणी ।

यां दुदाहं पृथुस्तत्र को बत्सो दोहनं च किम् ॥ ३ ॥

प्रकृत्या विषमा देवी कृता तेन समा कथम् ।

तस्य मेध्यं हयं देवः कस्य हेतोरापाहरत् ॥ ४ ॥

सनत्कुमाराद् भगवतो ब्रह्मन् ब्रह्मविदुत्तमान् ।

लब्ध्वा ज्ञानं सविज्ञानं राजर्षिः कां गतिं गतः ॥ ५ ॥

यच्चान्यदपि कृष्णस्य ब्रह्मन् भगवतः प्रभोः ।

श्रवः सुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहकथाश्रयम् ॥ ६ ॥

भक्ताय मेऽनुरक्ताय तव चापोक्षजस्य च ।

वक्तुमर्हसि योऽदुह्यद् वैन्यरूपेण गामिमाम् ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच—

चोदितो विदुरेणैवं वासुदेवकथां प्रति ।

प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः प्रत्यभाषत ॥ ८ ॥

मैत्रेय उवाच—

पदाऽभिषिक्तः पृथुरङ्ग चित्रे-

रामन्त्रितो जनतायाश्च पालः ।

प्रजा निरन्त्रे क्षितिपृष्ठ एव

धुत्क्षामदेहाः पतिमभ्यवोचन् ॥ ९ ॥

प्रजा ऊचुः -

वयं राजन् जाडरेणाभितमा

यथाऽग्निना कोटरस्थेन वृधः ।

त्वामय पाताः शरणं शरण्यं

यः शाधि नो वृत्तिकरः पतिर्नः ॥ १० ॥

तन्नो भवानर्हति रातवेऽन्नं

धुषाऽर्दितानां नरदेवदेव ।

यावन्न नदृक्ष्यामह उज्झितान्ना

वार्तापतित्वं किल लोकपालः ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच—

पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितम् ।

दीर्घं दध्यौ कुरुष्वेष्ट निमित्तं सोऽन्वपयत ॥ १२ ॥

पृथिव्यीपधिबीजानि निगीर्णान्यसति शास्तरि ।

तदहं देहिनां वृत्तिमात्मयोगेन साधये ॥ १३ ॥^१

इति व्यवसितो बुद्ध्या प्रगृहीतशरासनः ।

संदधे विशिखं भूमीं क्रुद्धस्त्रिपुरहा यथा ॥ १४ ॥

प्रवेपमाना धरणी निशम्योदापुषं च तम् ।

गीः सत्यपात्रवद् भीता मृगीव मृगयोर्दुतम् ॥ १५ ॥

तामेवान्वन्नजद् वैन्यः कुपितोऽत्यरुणेक्षणः ।

शरं धनुषि संधाय यत्र यत्र पलायति ॥ १६ ॥

सा दिशो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तपोः ।

धावती तत्र तत्रेनं ददर्शानृपतापुषम् ॥ १७ ॥

लोके नाविन्दत त्राणं वैन्यान्मृत्योरिव प्रजाः ।

ब्रह्मा तदा निववृत्ते हृदयेन विदूयता ॥ १८ ॥

अवोवाथ महाभागं धर्मज्ञाऽपन्नवत्सल ।

त्राहि मामपि भूतानां पालनेऽवस्थितो भवान् ॥ १९ ॥

स त्वं जिघांससे कस्माद् दीनामकृतकिल्बिषाम् ।

अहनिष्यत् कथं वोषां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥ २० ॥

प्रहरन्ति न वै स्त्रीषु कृतायःस्वपि जन्तवः ।

किमुव त्वद्विधा राजन् करुणा दीनवत्सलाः ॥ २१ ॥

मां निहन्त्याजरां नावं यत्र विश्वं प्रतिष्ठितम् ।

आत्मानं च प्रजाश्रेयाः कथमंभसि धास्यसि ॥ २२ ॥

पुपुरुवाच -

वसुधे त्वां वधिष्यामि मञ्चासनपराङ्मुखीम् ।

भागं वर्हिषि या वृद्धे न तनोषि च नो वसु ॥ २३ ॥

१. (अयं श्लोकः पूर्णछत्रसंशोधनमन्दिरेण मुद्रापतिभे भागवते नास्ति ।

एतदभावे उत्तरश्लोकोऽनन्वित इव भाति ।)

यवसं जग्यनुदिनं नैव दोग्ध्यौघसं पयः ।
 तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥ २४ ॥
 त्वं खल्वीपधिबीजानि प्राक् सृष्टानि स्वयम्भुवा ।
 न मुञ्चस्यात्मरुद्धानि मामवज्ञाय मन्दधीः ॥ २५ ॥
 अमीषां धृत्परीतानामार्तानां परिदेवितम् ।
 शमयिष्यामि तद्वाणेभिर्नापास्तव मेदसा ॥ २६ ॥
 पुमान् योषिदुत क्लीब आत्मसंभावनोऽधमः ।
 भूतेषु निरनुक्रोशो नृपाणां तद्वधो बरः ॥ २७ ॥
 त्वां स्तब्धां दुर्मदां नीत्वा मायाणां तिलशः शरैः ।
 आत्मयोगबलेनेमा धारयिष्याम्यहं प्रजाः ॥ २८ ॥
 एवं मन्युमयीं मूर्तिं कृतान्तमिष विभ्रतम् ।
 प्रणता प्राञ्जलिः प्राह महि संजातवेषधुः ॥ २९ ॥
 धरण्युवाच –
 नमः परस्मै पुरुषाय मायया
 विन्वस्तनानातनवे गुणात्मने ।
 नमः स्वरूपानुभवेन निर्धुत-
 द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमोर्मये ॥ ३० ॥
 येनाहमात्मीयतनुर्विनिर्मिता
 धात्रा यतोऽयं गुणसर्गसंग्रहः ।
 स एव मां हन्तुमुदापुधः स्वरा-
 दुपस्थितोऽन्वं शरणं कमाश्रये ॥ ३१ ॥
 य एतदादावसृजच्चराचरं
 स्वमाययाऽऽत्माश्रययाऽवितर्कया ।

तपैव सोऽयं किल गोसुमुद्यतः
 कथं नु मां धर्मपरो जिघांसति ॥ ३२ ॥
 नूनं तवेशस्य समीहितं जनैः
 स्वमायया दुर्जरयाऽकुतात्मभिः ।
 न लक्ष्यते यस्त्वनकरोदकारयद्
 योऽनेक एकः परतः स ईश्वरः ॥ ३३ ॥
 सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभि-
 र्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः ।
 तस्मै समुन्नद्धविरुद्धशक्तये नमः
 परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३४ ॥
 स वै भवानात्मविनिर्मितं जगद्
 भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो ।
 संस्थापयिष्यन्नज मां रसातला-
 दभ्युज्जहाराम्भस आदिसूकरः ॥ ३५ ॥
 अपामुपस्थे मयि नाव्यवस्थिताः
 प्रजा भवानय रिरक्षिषुः किल ।
 स वीरमूर्तिः समभूद् धराधरो
 यो मां वपस्पृशशरो जिघांसति ॥ ३६ ॥
 नूनं जनैरीहितमीश्वराणा-
 मस्मद्विषेस्तद्गुणसर्गमायया ।
 न ज्ञायते मोहितचित्तवृत्तिभि-
 स्तेभ्यो नमो वीरयशस्कोभ्यः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

मैत्रय उवाच –
 इत्थं पृथुमभिष्टूय रुपा प्रस्फुरिताधरम् ।
 पुनराहायनिर्भाता संस्थप्यात्मानमात्मना ॥ १ ॥
 सन्नियच्छ विभो मन्युं विबोध आवितं च मे ।
 सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुक्रो वुधः ॥ २ ॥
 अस्मिंद्वौकेऽधवाऽमुष्मिन् मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 दृष्टा योगाः प्रयुक्ताश्च पुंसां श्रेयःप्रसिद्धये ॥ ३ ॥

तानातिष्ठति यः सम्पदगुणायान् पूर्वदर्शितान् ।
 अपरः श्रद्धयोपेत उपायान् विन्दतेऽञ्जसा ॥ ४ ॥
 ताननाहत्य योऽधिद्वानर्थानरभते स्वयम् ।
 तस्य व्यभिचरन्त्यर्थाः प्रारब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥
 पुरा सृष्टाश्चोपधयो ब्राह्मणाय विशां पते ।
 भुज्यमाना मया दृष्टा असद्विरभूतव्रतैः ॥ ६ ॥

अपालिता नादतास्ता भवद्भिलोकपालकैः ।		अन्ये च मायिनो मायामन्तर्धानगतात्मना ।	
चोरीभूतेऽथ लोकेऽहं यज्ञार्थेऽग्रसमीपधीः	॥ ७ ॥	मयं प्रकल्प्य वत्सत्वे दुदुहुर्धारणामयीम्	॥ २० ॥
नूनं ता वीरुधः क्षीणा मयि कालेन भूषसा ।		यक्षरक्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशानाः ।	
तत्र हृष्टेन योगेन भवानादानुमर्हति	॥ ८ ॥	भूतेशवत्सा दुदुहुः कपाले क्षतजासयम्	॥ २१ ॥
वत्सं कल्पय मे वीर येनाहं वत्सला तव ।		तथाऽहयो दन्दशूकाः सर्पा नागाश्च तप्तकम् ।	
धोक्ष्ये क्षीरमयान् कामाननुरूपं च दोहनम्	॥ ९ ॥	वत्सं विधाय दुदुहुर्विलपात्रे विषं पयः	॥ २२ ॥
दाग्धारं च महाबाहो भूतानां भूतभाष्यन ।		पशवो यवसं क्षीरं वत्सं कृत्वा च गोवृषम् ।	
अन्नमीप्सितमूर्जस्वद् भगवान् याञ्छते यदि	॥ १० ॥	अरण्यपात्रे चाधुधन् मृगेन्नेत्रे च दंष्ट्रिणः	॥ २३ ॥
समां च कुरु मां राजन् देववृद्धं यथा पयः ।		ऋग्व्यादाः प्राणिनः ऋष्यं दुदुहुः स्वकलेवरं ।	
अपर्तावपि भद्रं ते उपायतेतं मां विभो	॥ ११ ॥	सुपर्णवत्सा विहगाश्चरं चाचरमेव च	॥ २४ ॥
इति प्रियहितं वाक्यं भुव आदाय भूषतिः ।		वटवत्सा यनस्पतयः पृथग्रसमयं पयः ।	
तथा चकार सर्वत्र सारमाददते वुधाः	॥ १२ ॥	गिरयो हिमवद्रत्सा नानाधातून् स्वसानुपु	॥ २५ ॥
वत्सं कृत्वा मनुं पाणावदुहन् सकलोपधीः ।		सर्वे स्वमुखवत्सेन स्वे स्वे पात्रं पृथक् पृथक् ।	
ततोऽपरे यथाकामं दुदुहुः पृथुभाषिताम्	॥ १३ ॥	सर्वकामदुषां पृथ्वीं दुदुहुः पृथुभाषिताम्	॥ २६ ॥
ऋषयो दुदुहुर्देवीमिन्द्रियेष्वथ सत्तमाः ।		एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमदुहन् स्वचन्नात्मनः ।	
वत्सं बृहस्पतिं कृत्वा पयश्छन्दोमयं शुचि	॥ १४ ॥	दोहवत्सादिभेदेन क्षीरभेदं कुरुद्वह	॥ २७ ॥
कृत्वा वत्सं सुरगणा इन्द्रं सोममदुदुहन् ।		ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुषां पुषुः ।	
हिरण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः	॥ १५ ॥	दुहितृत्वे चकारेमां प्रेम्णा दुहितृवत्सलः	॥ २८ ॥
दैतेया दानवा वत्सं प्रह्लादमसुरर्षभम् ।		चूर्णयन् स्वधनुःकोट्या गिरिकूटानि राजराट् ।	
विधाय दुदुहुः क्षीरमयःपात्रे सुरासयम्	॥ १६ ॥	भूमण्डलमिदं वैन्यः प्रापश्चेत् समं विभुः	॥ २९ ॥
गन्धर्वाप्सरसोऽपुधन् पात्रे पन्नमये पयः ।		अथास्मिन् भगवान् वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता ।	
वत्सं विधावसुं कृत्वा गान्धर्वं मपु सौभगम्	॥ १७ ॥	निवासान् कल्पयाश्चेत् तत्र तत्र यथाहृतः	॥ ३० ॥
वत्सेन पितरोऽर्यम्णा कथ्यं क्षीरमधुक्षत ।		ग्रामान् पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च ।	
आमपात्रे महाभाग श्रद्धया श्राद्धदेवताः	॥ १८ ॥	पोषान् व्रजांश्च शिविरान् नगरान् खेटखर्वदान्	॥ ३१ ॥
प्रकल्प्य वत्सं कपिलं सिद्धाः संकल्पनामयीम् ।		प्राक् पृथोरिह नैवैषा पुरग्रामादिकल्पना ।	
सिद्धिं नभसि विद्यां च ये च विद्याधरादयः	॥ १९ ॥	यथामुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुतोभयाः	॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्णस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-

अपादीक्षत राजर्षिर्हयमेधशतेन सः ।
 ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ १ ॥
 तदभिप्रेत्य भगवान् कर्मातिशयमात्मनः ।
 शतक्रतुर्न ममृषे पृथोर्वज्रमहोत्सवम् ॥ २ ॥
 यत्र यज्ञपतिः साक्षाद् भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अन्वाहूयत सर्वात्मा सर्वलोकगुरुः प्रभुः ॥ ३ ॥
 अन्विती ब्रह्मशार्वाभ्यां लोकपालैः सहानुगीः ।
 उपगीयमानो गन्धर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः ॥ ४ ॥
 सिद्धा विद्याधरा दैत्या दानवा गुह्यकादयः ।
 सुनन्दनन्द्रमुखाः पार्यदप्रचरा हरेः ॥ ५ ॥
 कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः ।
 तमन्वीयुर्भागवता ये च तत्सेवनोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 यत्र धर्मदुषा भूमिः सर्वकामदुषा मही ।
 दोग्धि स्माभीप्सितानर्धान् यजमानस्य भारत ॥ ७ ॥
 ऊहुः सर्वरसान् नयः क्षीरदध्यन्नगोरसान् ।
 तरवो भूरिवर्ष्माणः प्रासृयन्त मपुच्युतः ॥ ८ ॥
 सिन्धयो रत्ननिकरान् गिरयोऽन्नं चतुर्विधम् ।
 उपायनान्युपाजहुः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ ९ ॥
 इति चाधोऽक्षजेशस्य पृथोर्वज्रमहोदयम् ।
 असृयन् भगयानिन्द्रः प्रतिघातमचीकारत् ॥ १० ॥
 चरमेणाश्वमेधेन यजमाने यजुष्पतिम् ।
 वैन्धे यज्ञपशुं स्पर्धन्नपोवाह तिरोहितः ॥ ११ ॥
 तमग्निर्भगवानैक्षत् त्वरमाणं विहायसा ।
 अमुकमिव पापण्डं योऽधर्मे धर्मविभ्रमः ॥ १२ ॥
 अग्निना चोदितो हन्तुं पृथुपुत्रो महारथः ।
 अन्यथावत संक्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठति चाग्रवीत् ॥ १३ ॥
 तं ताडशाकृतिं वीक्ष्य मेनेऽधर्मशरीरिणम् ।
 जटिलं भस्मना छत्रं तस्मै वाणं न मुञ्चति ॥ १४ ॥

पाषाणिबृत्तं वै भूयो हन्तवेऽत्रिचोदयत् ।
 जहि यज्ञहनं तात महेन्द्रं विबुधाधिपम् ॥ १५ ॥
 एवं वैन्ध्यसुतः प्रोक्तस्त्वरमाणं विहायसा ।
 अन्वधावदतिक्रुद्धो रावणं गृध्राडिव ॥ १६ ॥
 सोऽथं रूपं च तद्धित्वा तस्थान्तर्हितः स्वराट् ।
 धीरः स्वपशुमादाय पितुर्वज्रमुपेयिवान् ॥ १७ ॥
 तत् तस्य चादभुतं कर्म विलक्ष्य परमर्षयः ।
 नामधेयं ददुस्तस्मै विजिताथ इति प्रभो ॥ १८ ॥
 उपसृज्य तमस्तीव्रं जहाराथं पुनर्हरिः ।
 चपालयूपयोश्छन्नो हिरण्यरशानं विभुः ॥ १९ ॥
 अत्रिः संदर्शयामास त्वरमाणं विहायसा ।
 कपालखट्वाङ्गधरं वीरो नैनमबोधत ॥ २० ॥
 अग्निना चोदितस्तस्मै सन्दधे विशिखं रुपा ।
 सोऽथं रूपं च तद्धित्वा तस्थान्तर्हितः स्वराट् ॥ २१ ॥
 वीरश्चाथमुपादाय पितृपञ्चमधात्रजत् ।
 तदवयं हरे रूपं जगृह्जानदुर्वलाः ॥ २२ ॥
 यानि रूपाणि जगृहे इन्द्रो ह्यजिहीर्षया ।
 तानि पापस्य पण्डानि लिङ्गं पण्डमिहोच्यते ॥ २३ ॥
 एवमिन्द्रे हरत्यथं वैन्ध्यपञ्चजिपांसया ।
 तदगृहीतविमृष्टेषु पापण्डेषु मतिर्नृणाम् ॥ २४ ॥
 धर्मं इत्युपधर्मेण नृगरक्तपटादिषु ।
 प्रायेण सज्जते भ्रान्त्या पेशलेषु च वाग्मिषु ॥ २५ ॥
 तदभिज्ञाय भगवान् पृथुः पृथुपराक्रमः ।
 इन्द्राय कुपितो वाणमादत्तोयतकामुकः ॥ २६ ॥
 तमृत्विजः शक्रवधाभिसन्धितं
 विचक्ष्य दुष्टेक्ष्यमसत्वरंहसा ।
 निवारयामासुरहो महामते
 न युज्यतेऽत्रान्यवधोऽप्रचोदितात् ॥ २७ ॥
 वयं मरुत्त्यन्तमिहार्पनाशनं
 हयामहे त्वच्छ्रवसा हतन्विषम् ।

अयातयामोपहयेस्तमग्रये प्रसह्य राजन् जुहवाम तेऽहितम् ॥ २८ ॥	एभिरिन्द्रोपसंसृष्टैः पासण्डैर्ह्यरिभिर्जनम् । हियमाणं विचक्षेत्तद् यस्ते यज्ञभुगश्चमुद् ॥ २९ ॥
इत्यामन्व्य क्रतुपतिं विदुरस्यत्विजो रुषा । सुहृन्पत्नं जुहतोऽभ्येत्य स्वयंभूः प्रत्यपेक्षत ॥ २९ ॥	भवान् परित्रातुमिहावतीर्णो धर्मं च नानासमयानुरूपम् । वेनापचारादवलुप्तमय तदेहो विष्णुकलाऽसि वैन्य ॥ ३० ॥
न यथा भवतामिन्द्रा यद् यज्ञो भगवत्तनुः । तं जिघांसत यज्ञेन यस्पेशस्तनवः सुराः ॥ ३० ॥	स त्वं विमृश्याभिभवं प्रजापतेः सहस्रिपतं विश्वसृजोऽतिपीपृहि । ऐन्द्री च मायामुपधर्ममातरं प्रचण्डपासण्डपथं प्रभो जहि ॥ ३१ ॥
तद्विदं पश्यत महद् धर्मव्यतिकरं द्विजाः । इन्द्रेणानुष्ठितं राज्ञः कर्मतद्वि जिघांसया ॥ ३१ ॥	श्रेष्ठेय उवाच— इत्थं स लोकगुरुणा समादिष्टो विशांपतिः । तथाच कृतवान् सत्त्वं मघोनाऽपि च सन्दधे ॥ ३२ ॥
पृथुकीर्तिः पृथो भूयास्त्वं ह्येकोनशतक्रतुः । अलं ते क्रतुभिः शिष्टैर्यद् भवान् मोक्षधर्मयित् ॥ ३२ ॥	कृतावभृध्यस्त्रानाप पृथवे भूरिकर्मणे । वरान् दुदुस्ते वरदा ये तद्वर्हिषि तर्पिताः ॥ ३३ ॥
नैवात्मने महेन्द्राय रोपमाहर्तुमर्हसि । उभावपि हि भद्रं ते उत्तमसोऽविग्रही ॥ ३३ ॥	विप्राः सत्याशिपस्तुष्टाः श्रद्धया लब्धदक्षिणाः । आशिपो पुपुनः क्षत्रादिराजाय सन्कृताः ॥ ३४ ॥
मास्मिन् महाराज कृपाः स्म चिन्तां निशामयास्मद्वय आदतात्मा । यद् ध्यायतो देवहतं तु कर्तुं मनोऽतिकष्टं विशते तमांऽन्धम् ॥ ३४ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥
क्रतुर्विरमतामेष देवेषु दुरवग्रहः । धर्मव्यतिकरो यत्र पाण्डरिन्द्रनिर्मितः ॥ ३५ ॥	

अथ विंशोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच — भगवांश्चापि वैकुण्ठः साकं मपवता विभुः । यज्ञैर्यज्ञपतिः स्विष्टो यज्ञभुक् तमभापत ॥ १ ॥	असंसक्तः शरीरिऽस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे । अपत्ये द्रविणे दारे कः कुर्यान्ममतां नुपः ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच — एष ते ह्यकार्पी भद्रं हयमेपशतस्य ह । क्षमापयत आत्मानममुष्य शन्तुमर्हसि ॥ २ ॥	एकः मुद्रः स्वयंज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः । सर्वगोऽनावृतः साक्षी निरात्माऽनात्मनः परः ॥ ३ ॥
सुधियः साधवो लोके नरदेव नरोत्तम । नाभिद्रुहन्ति भूतेभ्यो यर्हानात्मा कलेवरम् ॥ ३ ॥	देहावपाधास्तद्वर्मा न स्युस्तद्गुरात्मनः । केवल्यं तस्य वै धर्मः सुपुत्रं तमिदंशनम् ॥ ४ ॥
पुरुषा यदि मुह्यन्ति त्वाहंशा देवमायया । श्रम एव परं जातो दीर्घया वृद्धसेवया ॥ ४ ॥	य एवं सन्तमात्मानमात्मस्थं वेद पुरुषः । नाज्यते प्रकृतिस्पोऽपि तद्गुणैः समवस्थितः ॥ ५ ॥
अत एव इमं विद्वानविद्याकामकर्मभिः । आरब्धमिति नैवास्मिन् प्रतिबुद्धो न सज्जते ॥ ५ ॥	यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्रद्धयाऽन्वितः । भजते शनैस्तस्य मनो राजन् प्रसीदति ॥ ६ ॥
	परित्यक्तगुणः सम्पददर्शनो विशदाभायः । शान्तिं मे समवस्थानं ब्रह्म केचल्यमश्नुते ॥ ७ ॥

उदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रियात्मनाम् ।
कूटस्थमिममात्मानं यो वेदाप्नोति शोभनम् ॥ १२ ॥

भिन्नस्य लिङ्गस्य गुणप्रवाहं
द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः ।
दृष्ट्वा सुसंपत्सु विपत्सु सूर्यो न
विक्रियन्ते मयि बद्धसीहृदाः ॥ १३ ॥

समः समानोत्तममध्यमाधमः
सुखे च दुःखे च जितेन्द्रियावायः ।
मयोपकुम्भाखिलसत्त्वसंयुतो
विधत्स्व धीराखिललोककक्षणम् ॥ १४ ॥

श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो
यत् सांपराये सुकृतं पष्ठमंशम् ।
अतोऽन्यथा हृतपुण्यः प्रजा-
नामरक्षिता करहाराऽपमति ॥ १५ ॥

एवं द्विजान्प्रानुमतानुवृत्त-
धर्मप्रधानान्यतमोऽविताऽस्याः ।
हस्त्वेन कालेन गृहोपपातान्
द्रष्टासि सिद्धाननुरक्तलोकः ॥ १६ ॥

वरं च मत् कंचन मानवेन्द्र
यृणीष्व तेऽहं गुणशीलयन्त्रितः ।
नाहं मखैर्वै सुलभस्तपोभि-
र्योगेन वा यः समवृत्तवर्ती ॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-
स इत्थं लोकगुरुणा विष्वक्सेनेन विश्वजित् ।
अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः ॥ १८ ॥

स्पृशन्तं पादयोः शीर्ष्णां व्रीडन्तं स्वेन कर्मणा ।
शतक्रतुं परिष्वज्य विद्वेपं विससर्ज ह ॥ १९ ॥

भगवानपि विश्वात्मा पुधुनोपहृताह्वजः ।
समुज्जिहानया भक्त्या गृहीतचरणाम्बुजः ॥ २० ॥

प्रस्थानाभिमुखोऽप्येनमनुग्रहविलम्बितः ।
पश्यन् पद्मपलाशाक्षो न प्रनस्ये सुहृत् सताम् ॥ २१ ॥

स आदिगजो रचिताभ्रनिर्दिष्टं

विलोकितुं नाशकदधुलोचनः ।
न किंचनोवाच स बाष्पविक्रवो
हृदोपगुह्यामुमथ व्यवस्थितः ॥ २२ ॥

अथाभिमृज्याश्रुकणान् विलोक-
यन्नतृप्तदग्गोचरमाह पूरुषम् ।
पदा स्पृशन्तं क्षितिर्मस उज्जते
विन्यस्तहस्ताग्रमुरङ्गविक्षिपः ॥ २३ ॥

पृथुर्वाच -
वरान् विभो त्वद् वरदेश्वाद् युधः
कथं वृणीते गुणविक्रियात्मनाम् ।
ये नारकाणामपि सन्ति चेदिकाः
तानीश कैवल्यपतेर्वृणीत कः ॥ २४ ॥

न कामये नाथ तदप्यहं कचि-
न्न यत्र गुप्स्यन्नराभ्युजासवम् ।
महत्तमान्तर्हृदयान्मुखच्युतं
विधत्स्व कर्णामृतमेप मे वरः ॥ २५ ॥

स उत्तमशोकमहन्मुखच्युतो
भवत्पदाम्भोजसुधाकणानिलः ।
स्मृतिं पुनर्विस्मृततत्त्ववर्त्मनां
कुयोगिनां नो बितरत्यलं वरैः ॥ २६ ॥

यशः शिवं सुश्रव आर्यसङ्गमे
यदृच्छया चोपशृणोति ते सकृत् ।
कथं गुणज्ञो विरमेद् विना पशुं
श्रीर्यत् प्रवृत्ते गुणसंग्रहेच्छया ॥ २७ ॥

अथाभजं त्वाऽखिलपूरुषोत्तमं
गुणालयं पद्मकरेव लालसः ।
अप्यावधारेकपतिस्पृधोः कलि-
र्न स्यात् कृतस्त्वचरणैकतानयोः ॥ २८ ॥

जन्तोर्जगत्यां जगदीश येशसं
स्यादेव यत् कर्मणि नः समीहितम् ।
करोषि फल्गव्युक्त दीनवत्सल
स्व एव पिण्ड्येऽभिरतस्य किं तथा ॥ २९ ॥

भजन्त्यथ त्वामत एव साधवो
 व्युदस्तमायागुणविभ्रमोदयम् ।
 भवत्पदानुस्मरणादते सतां
 निमित्तमन्यद् भगवन् न विघ्नं
 मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनीं
 यरं वृणीष्येति भजन्तमात्थ यत् ।
 वाचा नु तन्न्या यदि ते जनाऽस्मिताः
 कथं पुनः कर्म करोति मोहितः
 त्वन्माययाऽद्धा जगदीश खण्डितां
 यदन्यदाशास्त कतात्मनोऽवुषः ।
 यथा चरद् बालहितं पिता स्वयं
 तथा त्वमेवार्हसि नः समीहितम्
 श्रीभगवानुवाच -
 साधु तेऽवसितं राजन्नाशास्ते न यदाशिषः ।
 स्वर्गापवर्गनरकान् समं पश्यति मत्परः

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

श्रीतोऽहं ते महाराज रोषं दुस्त्यजमत्यजः ।
 श्रद्धधानो मदादेशं तन्मह्यं परमार्हणम् ॥ ३४ ॥
 श्रेय उवाच-
 इति वैन्यस्य राजर्षेः प्रतिनन्द्यायवद् वचः ।
 पूजितोऽनुगृहीत्वैनं गन्तुं चक्रेऽच्युतो मतिम् ॥ ३५ ॥
 देवर्षिपितृगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगाः ।
 किन्नराप्सरसोऽमर्त्याः स्रगा भूतान्यनेकशः ॥ ३६ ॥
 यज्ञेश्वरधिषा राज्ञा वाग्विताञ्जलिभक्तिः ।
 सभाजिता ययुः सर्वे वैकुण्ठांगुतास्ततः ॥ ३७ ॥
 भगवानपि राजर्षेः सोषाध्यायस्य पश्यतः ।
 ह्रान्निव मनोऽमुष्य स्वधाम प्रत्यगात् प्रभुः ॥ ३८ ॥
 अदृष्टाय नमस्कृत्य स्वस्य संदर्शितात्मने ।
 वासुदेवाय देवानां देवाय स्वपुरं ययौ ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथैकविंशोऽध्यायः

श्रेय उवाच-
 मौक्तिकैः कुसुमस्रभिर्दुकूलैः स्वर्णतोरणैः ।
 महासुरभिभिर्पूषैर्मण्डितं तत्र तत्र वै ॥ १ ॥
 चन्दनागुरुतोषार्द्रध्याचन्त्यमार्गवन् ।
 पुष्पाक्षतफलैस्तोषैर्लाजैरिचिभिरिचितम् ॥ २ ॥
 संवृतेः कदलीस्तम्भैः पूगपतैः परिष्कृतम् ।
 तरुपल्लवमालाभिः सर्वतः समलंकृतम् ॥ ३ ॥
 प्रजास्तं दीपबलिभिः संभृताशेषमद्भुतैः ।
 अभीषुर्मुष्टकन्याश्च मृष्टकुण्डलमण्डिताः ॥ ४ ॥
 शङ्खदुन्दुभिपोषेण ब्रह्मपोषेण चत्विर्जाम् ।
 विधेश भवनं वीरः स्नूपमानो गतस्मयः ॥ ५ ॥
 पूजितः पूजयामास तत्र तत्र महापशः ।
 पारान् जानपदांस्तान् श्रितः प्रियवच्छदः ॥ ६ ॥
 स एवमादीन्यन त्यचेष्टितः
 कर्माणि भूयांसि महन्महत्तमः ।
 कुर्वन् शशासावनिमण्डलं यशः
 स्फीतं निधायारुहे परं पदम्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

सूत उवाच-
 श्रुत्वाऽऽदिराजस्य यशो विजृम्भितं
 गुणैरशेषैर्गुणवत्सभाजितम् ।
 क्षता महाभागवतः सदस्यते
 कीशारविं प्राह गुरुं समर्चयन् ॥ ८ ॥
 विदुर उवाच-
 सोऽभिषिक्तः पुषुर्विप्रैर्न्याशेषसुरार्हणः ।
 विभ्रब वैष्णवं तेजो बाहोर्वाभ्यां दुदोह गाम् ॥ ९ ॥
 को न्वस्य कीर्तिं न भृणोत्यभिज्ञो
 यद्विक्रमोच्छिष्टमशेषभूषाः ।
 लोकाः सपाला उपजीवन्ति काम-
 मयापि तन्मे वद कर्म शुद्धम् ॥ १० ॥
 श्रेय उवाच-
 गङ्गायमुनयोरनयोरन्तरा क्षेत्रमावसन् ।
 अरन्वानेव बुभुजे भोगान् पुण्यनिहासया ॥ ११ ॥
 सर्वत्रासल्लितादेशः सप्तद्विपैकदण्डभूकः ।
 अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्रान्युत्तमोत्तमः ॥ १२ ॥

एकदाऽऽसीन्महासत्रदीक्षा तत्र दिवीकसाम् ।
 समाजो ब्रह्मर्षीणां च देवर्षीणां च सत्तम ॥ १३ ॥
 तस्मिन्नर्हत्सु सर्वेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः ।
 उत्थितः स सदोमध्ये ताराणामुदुराडिव ॥ १४ ॥
 श्रांशुः पीनायतभुजो गौरः कञ्जारुणेषणः ।
 सुनासः सुमुखः सीम्पः पीनांसः सुद्विजस्मितः ॥ १५ ॥
 व्यूढवक्षा बृहन्द्योर्णिर्वलीवल्गुतरोदरः ।
 आवर्तनाभिरोजस्वी काञ्चनोरुदग्रवाक् ॥ १६ ॥
 सूक्ष्मवक्त्रासितस्निग्धमूर्ध्निः कम्बुकन्धरः ।
 महाधने दुकूलाग्रये परिधावोपधाय च ॥ १७ ॥
 व्यञ्जिताशेषगात्रश्रीर्नियमे न्यस्तभूषणः ।
 कृष्णाजिनधरः श्रीमान् कुशपाणिः कृतोचितः ॥ १८ ॥
 शिशिरस्निग्धताराक्षः तानैक्षत समन्ततः ।
 ऊचियानिदमुर्वीशः सदस्यान् हर्षपत्रिभ ।
 चारु चित्रपदं क्षणं हृद्यं गूढमविज्ञयम् ॥ १९ ॥
 पृथुरवाच -
 सभ्याः शृणुत भद्रं वः साधवो य इहागताः ।
 सन्तु जिज्ञासुभिर्धर्ममावेयं स्वमनीषितम् ॥ २० ॥
 अहं दण्डपरो धात्रा प्रजानामिह योजितः ।
 रक्षिता वृत्तिदस्तेषु सेतुषु स्थापिता पृथक् ॥ २१ ॥
 तस्य मे तदनुष्ठानाद् यदाहर्ब्रह्मवादिनः ।
 लोकाः स्युः कामसंदोहा यस्य तुष्यति दिष्टृक् ॥ २२ ॥
 य उद्धरेत् करं राजा प्रजा धर्मेष्वशिष्यन् ।
 प्रजानां शमलं भुङ्क्ते भागं च स्वं जहाति सः ॥ २३ ॥
 तः प्रजा भर्तृषिण्डार्थं स्वार्थमप्यनसूयचः ।
 कुरुतापोक्षजपियं तर्हि मेऽनुग्रहः कुतः ॥ २४ ॥
 यूपं तदनुमोदय्यं पितृदेवर्षयोऽमलाः ।
 कर्तुः शास्तुरनुज्ञातुस्तुल्यं यत् प्रेत्य तत् फलम् ॥ २५ ॥
 अस्ति यत्रपतिनाम केषांचिद्विद्वि सत्तमाः ।
 इहामुत्र च लक्ष्यन्ते ज्योत्स्नावत्यः कचिद् भुवः ॥ २६ ॥

मनोरुत्तानपादस्य ध्रुवस्यापि महीपतः ।
 श्रियन्नतस्य राजर्षेरङ्गस्यास्मत्पितुः पितुः ॥ २७ ॥
 ईदृशानामपान्येषामजस्य च भवस्य च ।
 प्रहादस्य बलेश्चापि कृत्यमस्ति गदाभृतः ॥ २८ ॥
 राज्यस्वर्गापवर्गाणां प्रापेणैकात्महेतुना ।
 दोहिरादीनृते मृत्योः शोच्यान् धर्मविमोहितान् ॥ २९ ॥
 यत्पादसेवाभिरुचिस्तपस्विना-
 मशेषजन्मोपचितं मलं शिष्यः ।
 सद्यः शिष्योत्पन्वहंमपती सती
 यथा पदाङ्गुष्ठविनिःसृता सरित् ॥ ३० ॥
 विनिर्धुताशेषमनोमलः पुमा-
 नसङ्गविज्ञानविशेषवीर्यवान् ।
 यदङ्गिमूले कृतकेतनः पुन-
 नं संसृतिं क्लेशवहं प्रपद्यते ॥ ३१ ॥
 तमेव यूपं भजतात्मवृत्तिभि-
 र्मनोवचः कायगुणैः स्वकर्मभिः ।
 अमायिनः कामदुप्राङ्गिपञ्चनं
 यथाधिकारावसितार्थसिद्धये ॥ ३२ ॥
 असाविहानेकगुणाध्वरैः सता
 पृथग्विधैर्द्रव्यगुणक्रियाक्तिभिः ।
 सम्पद्यतेऽर्थाशयलिङ्गनामभि-
 र्विशुद्धविज्ञानपनस्वरूपतः ॥ ३३ ॥
 प्रधानकालाशयकर्मसङ्ग्रहः
 शरीरशेषं प्रतिपद्य चेतनः ।
 क्रियाफलत्वेन विभुर्विभाव्यते
 यथाऽनलो दास्यु तदुणात्मकः ॥ ३४ ॥
 अहो यतामी वितरन्त्यनुग्रहं
 हरिं गुरुं यज्ञभुजामपीश्वरम् ।
 स्वधर्मयोगेन यजन्ति मामका
 निरन्तरं क्षोणितले धृतव्रताः ॥ ३५ ॥
 मा जानु तेजः प्रभवेन्महर्द्धिभि-
 स्तिनिक्षया तपसा विचया च ।

देदीप्यमानेऽजितदेवतानां कुले स्वयं राजकुले द्विजानाम्	॥ ३६ ॥	गुणालयं शीलधनं कृतञ्च श्रद्धाश्रयं संवृणते नु संपदः । प्रसीदतां ब्रह्मकुलं गवां च जनार्दनः सानुचरश्च महाम्	॥ ४३ ॥
ब्रह्मण्यदेवः पुरुषः पुरातनो नित्यं हरिर्यचरणाभिवन्दनात् । अथाप लक्ष्मीमनपायिनी यशो जगत्पवित्रं च महत्तमाग्रणीः	॥ ३७ ॥	मेत्रय उवाच— इति ब्रुवाणं नृपतिं पितृदेवद्विजातयः । तुष्टुबुद्धिमनसः साधुवादेन साधवः	॥ ४४ ॥
यत्सेवयाऽशेषगुणाश्रयः स्वराट् विप्रप्रियस्तुष्यति काममीश्वरः । तदेव तद्धर्मपरिवर्तिनीतेः सर्वात्मना ब्रह्मकुलं निषेव्यताम्	॥ ३८ ॥	पुत्रेण जयते लोक इति सत्यवती धृतिः । ब्रह्मदण्डहतः पापो यद् बेनोऽत्यतरत् तमः	॥ ४५ ॥
पुमाहभेताप्यतिथेलमात्मनः प्रसादतोऽत्यन्तशमं स्यतः स्वयम् । यन्नित्यसम्बन्धनिषेवया ततः परं किमत्रास्ति सुखं हविर्भुजाम्	॥ ३९ ॥	हिरण्यकशिपुश्चापि भगवन्निन्दया तमः । विविधुरत्यागात् स्नोः प्रह्लादस्यानुभावतः	॥ ४६ ॥
अश्वात्पनन्तः खलु तत्त्वकोविदेः श्रद्धाहुतं यन्मुख इज्यनामभिः । न वै तथा चेतनया बहिष्कृते हुताशने पारमहंस्यवर्यगुः	॥ ४० ॥	वीर्यं पितः पूज्याः समः संजीव शाश्वतीः । यस्येदश्यच्युते भक्तिः सर्वलोकैकभर्तारि	॥ ४७ ॥
यद् ब्रह्म नित्यं विरजं सनातनं श्रद्धातपोमङ्गलमीनसंश्रमेः । समाधिना विभ्रदिहार्थसिद्धये यत्रेदमादर्श इवावभासते	॥ ४१ ॥	अहो वयं ह्यप एवित्रकीर्ते त्वयैव नाथेन मुकुन्दनाथाः । यदुतमश्लोकतमस्य विष्णो- ब्रह्मण्यदेवस्य कथां ज्यनञ्चि	॥ ४८ ॥
तेषामहं पादसरोजरेणु- मार्या बहेपाधिकिरीट आयुः । यं नित्यदा विभ्रत आशुपापं नश्यत्यमुं सर्वगुणा भजन्ति	॥ ४२ ॥	नान्यन्निकमिदं नाथ तव जीव्यानुशासनम् । प्रजानुरागो महतां प्रकृतिः करुणात्मनाम्	॥ ४९ ॥
		अथ नस्तमसः पारस्त्वपोपासादितः प्रभो । भ्राम्यतां नष्टरुषीनां कर्मभिर्देवसंज्ञितैः	॥ ५० ॥
		नमो विवृक्षस्तत्त्वाय पुरुषाय महीपसे । यो ब्रह्मक्षत्रमाविश्य विभर्तादे स्वतेजसा	॥ ५१ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच— जनेषु प्रगृणत्येवं पृं पृथुलविक्रमम् । तत्रोपजग्मुर्मुनयः स्त्वारः सूर्यवर्चसः	॥ १ ॥	तद्दर्शनोद्गतप्राणान् प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः । ससदस्यानुगो वेत्त इन्द्रियेशो गुणानिध	॥ २ ॥
तांस्तु सिद्धेरान् राजा ज्योम्नोऽवतरतोऽर्चिषा । लोकानपापान् कुर्वन्त्या सानुगोऽव लक्षितान्	॥ २ ॥	गौरवाचन्त्रितः सभ्यः प्रथयानतकन्धरः । विधिवत् पूजयाञ्चक्रे गृहीताध्याह्नासनान्	॥ ४ ॥

तत्पादशीचसलिलैर्मार्जितालकवन्धनः ।

तत्र शीलवतां वृत्तिमाचरन् मानयन्निव

॥ ५ ॥

हाटकान् आसीनान् स्वधिष्ण्येष्विव पावकान् ।

भद्रासंयमसम्पन्नः प्रीतः ब्राह्म भवाग्रजान्

॥ ६ ॥

पृथुर्वाच -

अहो आचरितं कृष्णे महलं महलायनाः ।

यस्य यो दर्शनं ह्यासीद् दुर्दर्शानां कुयोगिनः

॥ ७ ॥

किं तस्य दुर्लभतरमिहलोके परत्र च ।

यस्य विप्राः प्रसीदन्ति शिवो विष्णुश्च सानुगः

॥ ८ ॥

नेव लक्षयते लोको लोकान् पर्यटतोऽपि यान् ।

यथा सर्वदशं सर्वं आत्मानं येऽस्य हेतवः

॥ ९ ॥

अधना अपि ते धन्याः साधवो गृहमेधिनः ।

यद्गृहा अर्हवर्गाम्बुनृणभूमिसुवाग्धराः

॥ १० ॥

ध्यालालयद्रुमा ह्येते संसिद्धाखिलसंपदः ।

यद्गृहास्तीर्थपादीयपादतीर्थविचर्जिताः

॥ ११ ॥

स्वागतं यो द्विजश्रेष्ठा यद् व्रतानि मुमुक्षवः ।

चरन्ति भद्रया धीरा बाला एव बृहन्ति वै

॥ १२ ॥

कविचः कुशलं नाथा इन्द्रिवार्धपेदिनाम् ।

व्यसनावाप एतस्मिन् पतितानां स्वकर्मभिः

॥ १३ ॥

भयत्सु कुशलप्रश्न आत्मारामेषु नेष्यते ।

कुशलाकुशला यत्र न सन्ति मतिवृत्तयः

॥ १४ ॥

तदहं कृतविश्रम्भः सुहृदोऽत्र तपस्विनाम् ।

संपृच्छे भव एतस्मिन् क्षेमः केनाञ्जसा भवेत्

॥ १५ ॥

व्यक्तं ह्यात्मयतामात्मा भगवान्नामभावनः ।

स्थानामनुग्रहायेमां सिद्धरूपी चरत्वजः

॥ १६ ॥

मेघेय उवाच -

पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुष्टु मितं मधु ।

स्मयमान इव प्रीत्या कुमारः प्रत्युवाच ह

॥ १७ ॥

सनत्कुमार उवाच-

साधु पुष्टं महाराज सर्वभूतहितात्मना ।

भयता विदुषा चापि साधूनां गतिरीदृशी

॥ १८ ॥

संगमः खलु साधूनामुभयेषां सुसंमतः ।

सत्संभाषणसंग्रहः सर्वेषां वितनोति शम्

॥ १९ ॥

अस्त्येव राजन् भवतो मधुदिपः

पादारविन्देऽस्य गुणानुवादेन ।

रतिः सदा या विधुनोति नैष्ठिकी

कामं कपायं मलमन्तरात्मनः

॥ २० ॥

शास्त्रेष्वियानेव सुनिश्चितो नृणां

क्षेमस्य सम्पत्तिमृगेषु हेतुः ।

असह आत्मव्यतिरिक्तवस्तुनि

हृदा रतिर्ब्रह्मणि निर्गुणे च या

॥ २१ ॥

तच्छुद्धया भगवद्धर्मचर्यया

जिज्ञासयाऽऽध्यात्मिकयोगनिष्ठया ।

योगेश्वरोपासनया च नित्यं

पुण्यश्रवःकथया पुण्यया च

॥ २२ ॥

अर्पेन्द्रियारामगुणेष्वनृणया

तत्सम्मत्तानामपरिग्रहेण च ।

विविक्तरुच्या परितोप आत्मन्

विना हरेर्गुणपीयूषपानात्

॥ २३ ॥

अहिंसया पारमहंस्यचर्यया

स्मृत्या मुकुन्दाचरिताग्रयसीधुना ।

यमैरकामैर्नियमैरभिध्यया

निरीहया द्वन्द्वतितिक्षया च

॥ २४ ॥

हरेर्मुहस्तत्परकर्णपूया

गुणाभिधानेन बिजृम्भमाणया ।

भक्त्या ह्यसहः सदसत्परात्मनि

स्यान्निर्गुणे ब्रह्मणि चाञ्जसा रतिः

॥ २५ ॥

यदा रतिर्ब्रह्मणि नैष्ठिकी पुमा-

नाचार्यवान् ज्ञानविरागरंहसा ।

दहत्यवीजं हृदयं जीवकोशं

पञ्चात्मकं योनिमिवोत्थितोऽग्निः

॥ २६ ॥

दग्धाशयो मुक्तसमस्ततट्टणो

नेवात्मनो वहिरन्तर्बिचरे ।

परात्मनोर्यद् व्यवधानं पुरस्तान्

स्यग्रे यथाऽपुरुषस्तद्विनाशे

॥ २७ ॥

आत्मानमिन्द्रियार्थं च परं यदुभयोरपि ।
 सत्याशय उपाधी वै पुमान् पश्यति नान्यदा ॥ २८ ॥

निमित्ते सति सर्वत्र जलादावपि पूरुषः ।
 आत्मनश्च परस्यापि भिदां पश्यति नान्यदा ॥ २९ ॥

इन्द्रियैर्विषयाकूटैराक्षिप्तं ध्यायतो मनः ।
 चेतनां हृते बुद्धेः स्तुम्बस्तोषमिव हृदान् ॥ ३० ॥

भ्रश्यत्यनुस्मृतिधितं ज्ञानभ्रंशः स्मृतिक्षये ।
 तद्वांशं कथयः प्राहुरात्मापह्नवमात्मनः ॥ ३१ ॥

नातः परतरो लोके पुंसः स्वार्थव्यतिक्रमः ।
 ययस्त्यन्यस्य प्रेषस्त्वमात्मनः स्वव्यतिक्रमात् ॥ ३२ ॥

अर्धेन्द्रियार्थाभिध्यानं सर्वाध्यापह्नवो नृणाम् ।
 भ्रंशितो ज्ञानविज्ञानाद् येनाविशति मुग्धताम् ॥ ३३ ॥

न कुर्यात् कर्हिचित् सत्तं तमस्तीव्रं तितीर्षुणा ।
 धर्माधकाममोक्षाणां यदत्यन्तविषातकम् ॥ ३४ ॥

तत्रापि मोक्ष एवायं आत्यन्तिकतयेष्यते ।
 त्रेवर्ग्याथो यतो नित्यं कृतान्तभयसंपुनः ॥ ३५ ॥

पराचरे च ये भाषा गुणव्यतिकरादनु ।
 न तेषां विषये क्षेम ईशविध्यसिताशिषाम् ॥ ३६ ॥

मनोमात्रमिदं विश्वं यथा स्वप्ने मनः क्रिया ।
 क्रिया च बासनामात्रं साऽनीहायां प्रलीयते ॥ ३७ ॥

आत्मा त्वनीहया साक्षात् स्वयंन्योतिः प्रसिद्धयति ।
 एवं व्युदस्यात्ममायां भिदामुपरमेन्मुनिः ॥ ३८ ॥

न यत्र निद्रा मूर्च्छा वा नार्थदृक् च मनोरथः ।
 नानुवृत्तिर्न प्रलयस्तद् ब्रह्म विजितात्मनः ॥ ३९ ॥

तत्त्वं नरेन्द्र जगतामथ तत्पुषां च
 देहेन्द्रियासुषिपणात्मभिरावृतानाम् ।
 यः क्षेत्रचित् त्वमनयोर्हृदि विष्वगाधिः
 प्रत्यक् चकास्ति भगवांस्तमेवेहि सोऽस्ति ॥ ४० ॥

यस्मिन्निदं सदसदान्तमथा विभ्रानि
 मायाविवेकविपुतिः खजिवाहिवुद्धिः ।

तं नित्यमुक्तपारिशुद्धविबुद्धतत्त्वं
 प्रत्यूढकर्मकलिलप्रकृतिं प्रपद्ये ॥ ४१ ॥

यत्पादपङ्कजपरागविलासभक्त्या
 कर्माशयग्रथितमुदग्रधयन्ति सन्तः ।
 तत्त्वं न तद् द्विमतयोऽपि विरुद्धमार्ग-
 सोतो गुणास्तमरणं भव वासुदेवम् ॥ ४२ ॥

कृच्छ्रो महानिह भवार्णवमग्नवेज्ञाः
 पङ्कजवर्गनक्रमसुखेन तितीर्षयन्ति ।
 तत् त्वं हरेर्भगवतो भजनीयमर्हं
 कृत्वोदुषं व्यसनमुत्तर दुस्तराणाम् ॥ ४३ ॥

मंत्रेण उवाच—
 स एवं ब्रह्मपुत्रेण कुमारेणात्ममेधसा ।
 दर्शितात्मगतिः सम्यक् प्रशस्योवाच तं नृपः ॥ ४४ ॥

पृथुर्वाच—
 कृतो मेऽनुग्रहः पूर्वं हरिणाऽऽर्तानुकम्पिना ।
 तमापादयितुं ब्रह्मन् भगवन् यूयमागतः ॥ ४५ ॥

निष्पादितं च कान्त्वर्चैर्न भगवन्नृषीणामुभिः ।
 सापुदतं हि सर्वं मे आत्मना सह किं ददे ॥ ४६ ॥

प्राणा दाराः सुता ब्रह्मन् गृहाभ्य सर्परिग्रहाः ।
 रापो मही बलं कोश इति सर्वं निवेदितम् ॥ ४७ ॥

सेनापत्यं च राज्यं च दण्डनेतृत्वमेव च ।
 सर्वलोकधिपत्यं च वेदशास्त्रविदहंति ॥ ४८ ॥

स्यंय(स्व)मेव ब्राह्मणो भुंक्ते स्वं वत्से स्वं ददाति च ।
 तस्यैवानुग्रहेणाद्यं भुञ्जते क्षत्रियादयः ॥ ४९ ॥

धैरीहृशी भगवतो गतिरात्मवाच
 एकान्ततो विगमिभिः प्रतिपादिता नः ।
 तुष्यन्त्वदभ्रकरुणाः स्वकृतेन नित्यं
 को नाम तत् प्रतिकरोति विनोदपात्रम् ॥ ५० ॥

मैत्रेय उवाच—
 त आत्मयोगतय आदिराजेन पूजिताः ।
 शीलं तदीयं शंसन्तः खेऽभूवन् मिषतां नृणाम् ॥ ५१ ॥

वैन्यस्तु धुर्यो महतां संस्थित्याऽध्यात्मशिक्षया ।
 आसक्तमविवात्मानं मेन आत्मन्यवस्थितः ॥ ५२ ॥
 कर्माणि च यथाकालं यथादेशं यथाबलम् ।
 यथोचितं यथावित्तमकरोद् ब्रह्मसात्कृतम् ॥ ५३ ॥
 फलं ब्रह्मणि विन्यस्य निर्विषङ्गः समाहितः ।
 कर्माध्यक्षं च मन्यान आत्मानं प्रकृतेः परम् ॥ ५४ ॥
 गृहेषु वर्तमानोऽपि स सामान्यश्रियाऽन्वितः ।
 नासज्जतेन्द्रियार्थेषु निरहंमतिरर्कवत् ॥ ५५ ॥
 एवमध्यात्मयोगेन कर्माण्यनुसमाचरन् ।
 पुत्रानुत्पादयामास पश्चार्चिष्यात्मसम्मत्तान् ॥ ५६ ॥
 विजिताथं भूमिकेशं हर्यक्षं द्रविणं वृकम् ।
 सर्वेषां लोकपालानां दधरीकः पृथग् गुणान् ॥ ५७ ॥
 गोपीधाय जगत्सुष्टेः काले स्वे स्वेऽप्युत्तात्मकः ।
 मनोवाङ्मूर्तिभिः सीम्यैर्गुणिः संरञ्जयन् प्रजाः ॥ ५८ ॥
 राजेत्यधानामधेयं सोमराज इबाधरः ।
 सूर्यवद् विसृजन् गृह्णन् प्रतपंश्च भुवो वसु ॥ ५९ ॥

दुर्धर्पस्तेजसेवाग्निमिहन्द्र इव दुर्जयः ।
 तितिक्षया धरित्रीव वीरिवाभीष्टो नृणाम् ॥ ६० ॥
 वर्पति स्म यथाकामं पर्जन्य इव तर्पयन् ।
 समुद्र इव दुर्वोधः सत्येनाचलराडिव ॥ ६१ ॥
 धर्मराडिव शिक्षायामाधर्ये हिमवानिव ।
 कुवेर इव कोशाढ्यो गुप्तार्थो वरुणो यथा ॥ ६२ ॥
 मातरिक्षेव सर्वात्मा बलेन महतीजसा ।
 अविपद्यतया देवो भगवान् भूतराडिव ॥ ६३ ॥
 कन्दर्प इव सीन्दर्ये मनस्वी मृगराडिव ।
 वात्सल्ये मनुवन्नृणां प्रभुत्वे भगवानजः ॥ ६४ ॥
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवादे आत्मतत्त्वे स्वयं हरिः ।
 भक्त्या गोगुरुविष्टेषु विष्वक्सेनानुवर्तिषु ॥ ६५ ॥
 हिवा प्रथमशीलाभ्यामात्मतुल्यपरोयमे ।
 कीर्त्योर्ध्वगीतया पुंभिरैलोक्ये तत्र तत्र ह ॥ ६६ ॥
 प्रविष्टः कर्णान्त्रेषु स्त्रीणां रामः सतामिव ॥ ६७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच—

इष्टाऽऽत्मानं प्रवचसमेकदा वैन्य आत्मवान् ।
 आत्मना वर्धितशेषसानुसर्गः प्रजापतिः ॥ १ ॥
 जगतस्तत्स्थुषश्चापि वृत्तिदो धर्मभृत् सताम् ।
 निष्पादितैश्वरादेशो यदर्थमिह जग्मिवान् ॥ २ ॥
 आत्मजेप्यात्मजां न्यस्य विरहाद् रुदतीमिव ।
 प्रज.सु विमनास्वैकः सदारोऽगात् तपोवनम् ॥ ३ ॥
 तत्रापायान्मनियमो वैधानससुसम्पत्ते ।
 आरब्ध उग्रतपसि यथा स्वविषये पुरा ॥ ४ ॥
 कन्दमूलफलाहारः शुष्कपर्णाशनः कञ्चित् ।
 अन्धश्च कनिचित्पशान् यापुभक्षस्ततः परम् ॥ ५ ॥
 ग्रीष्मे पथतया वीगे यथास्यामारपाण्मुनिः ।
 आकण्ठमग्रः शिशिग उदके मग्निङ्गलेशयः ॥ ६ ॥

तितिक्षुर्यतवाग् दान्त ऊर्ध्वरीता जितानिलः ।
 आरिराधयिषुः कृष्णमाचरत् तप उत्तमम् ॥ ७ ॥
 तेन क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तकर्मात्माशयः ।
 प्राणायामैः सन्निरुद्धपङ्कजचिच्छिन्नबन्धनः ॥ ८ ॥
 सनत्कुमारो भगवान् यदाहाध्यात्मिकं परम् ।
 योगं तेनैव पुरुषमभजत् पुरुषर्षभः ॥ ९ ॥
 भगवद्भर्मिणः साधो श्रद्धया यततः सदा ।
 भक्तिर्भगवति ब्रह्मण्यनन्यविषयाऽभवत् ॥ १० ॥
 तस्यानया भगवतः परिशुद्धकर्म-
 सत्त्वात्मनस्तदनु संस्मरणानुपूर्व्या ।
 ज्ञानं विरक्तिमदभूत्रिशितेन येन
 विच्छेद संशयपदं निजजीवकोशाम् ॥ ११ ॥

छिन्नान्यधीरभिगतात्मगतिर्निरीह-
स्तत् तत्पजेऽच्छिन्नदिदं ययुनेन येन ।
तावन्न योगगतिर्भिर्यतिरुष्यतो
यावद् गदाग्रजकपासु रतिं न कुर्यात् ॥ १२ ॥
एवं स वीरप्रवरः संयोज्यात्मानमात्मनि ।
ब्रह्मभूतो हृदं कालं तत्याज स्वकलेवरम् ॥ १३ ॥
सम्पीड्य पापुं पार्ष्णिभ्यां बापुमुत्सर्पयच्छनेः ।
नाभ्यां कोष्ठेष्वस्थाय हृदुरःकण्ठशीर्षणि ॥ १४ ॥
उत्सर्पयन्नसुं मूर्ध्नि क्रमेणावेक्ष्य निस्समृहः ।
बापुं बायी क्षितौ कापं तेजस्तेजस्वयपुजत् ॥ १५ ॥
खान्याकाशे द्रवं तोये यथास्थानं विभागशः ।
क्षितिमम्भसि तत् तेजस्यदो बायी नभस्यमुम् ॥ १६ ॥
इन्द्रियाणि समस्तानि तन्मात्राणि यथोद्भवम् ।
भूतादिस्तान् समुत्क्षिप्य महत्यात्मनि सन्दधे ॥ १७ ॥
तं सर्वगुणविन्यासं जीवे मायामये न्यधात् ।
तं चानुशयमात्मस्यमसायनुशायी पुमान् ।
ज्ञानवेराग्यवीर्येण स्वरूपस्थो व्यधात् प्रभुः ॥ १८ ॥
अर्चिर्नाम महाराज्ञी तत्पत्न्यनुगता यनम् ।
सुकुमार्यतदहं च यत् पद्म्यां स्पर्शनं भुवः ॥ १९ ॥
अतीव भर्तुर्ब्रतधर्मनिष्ठया
शुभ्रूपया चार्पदेहपात्रया ।
नाविन्दतार्तिं ब्रतकर्शिताऽपि सा
प्रेयस्करस्पर्शनमाननिर्वृता ॥ २० ॥
देहं विपन्नास्त्रिलोचननादिकं
पत्न्युः पृथिव्या दयितस्य चात्मनः ।
आलस्य किञ्चिद्विलप्य सा सती
चित्तामपारोपयदद्रिसानुनि ॥ २१ ॥
विधाय कृत्यं हृदिनीजलाग्नता
दन्वादकं भर्तुरुदारकमणः ।
नत्या दिविस्पर्शात्तदशांसिः परीत्य
विवेश यद्दिं ध्यायती भर्तुपादम् ॥ २२ ॥

विलोक्यानुगतां साध्वीं पुषुं वीरवरं पतिम् ।
तुष्टुवर्षदा देवेर्देवपत्न्यः सहस्रशः ॥ २३ ॥
कुर्वन्त्यः कुसुमासारं तस्मिन् मन्दरसानुनि ।
नदत्स्वमरतूर्येषु गृणन्ति स्म परस्परम् ॥ २४ ॥
देव्य उचुः -
अहो इयं वधूर्धन्या या चैवं भूभुजां पतिम् ।
सर्वात्मना पतिं भजे यज्ञशं श्रीवधूरिव ॥ २५ ॥
सैषा नूनं ब्रजतूर्ध्वमनुवैन्त्यं पतिं सती ।
पश्यतोऽस्मानतीत्यार्चिर्दुर्विभाष्येन कर्मणा ॥ २६ ॥
तेषां दुराणं किञ्चन्यन्मत्पत्न्यां भगवत्पदम् ।
विपुद्गोलापुषो ये वै नैष्कर्म्यं साधयन्त्युत ॥ २७ ॥
स वधितो वनात्मभुक् कृच्छ्रेण महता भुवि ।
लब्ध्वाऽऽपवर्ग्यं मानुष्यं विपश्येपु विपद्भते ॥ २८ ॥
मेवेष्ट उवाच-
स्तुवन्तीप्यमरवीपु पतिलोकं गता वधूः ।
यं वा आत्मविदां पुषो वैन्यः प्रापाच्युताशायः ॥ २९ ॥
इत्थंभूतानुभावोऽसौ पृषुः स भगवत्तमः ।
कीर्तितं तस्य चरितमुदामचरितस्य वै ॥ ३० ॥
य इहं सुमहत्पुण्यं भद्रपाऽवहितः पठेत् ।
भावयेत् शुणुपाद् वाऽपि स पृषोः पदवीमिषात् ॥ ३१ ॥
ब्राह्मणो ब्रह्मसर्वस्वी राजन्तो जगतीपतिः ।
वैश्यः पठन् विशपतिः स्याच्छूद्र उन्नमतामिषात् ॥ ३२ ॥
त्रिःकृत्य इदमाकर्ण्य नरो नार्यथवाऽहतः ।
अग्रजः सुप्रजतमो निर्धनो धनवत्तमः ॥ ३३ ॥
इदं स्वस्त्ययनं पुंसामग्रहृत्यनिवारणम् ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं कलिमलापहम् ॥ ३४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां सम्यक् सिद्धिमभीप्सुभिः ।
श्रद्धयैतदनुधाव्यं चतुर्णां कारणं परम् ॥ ३५ ॥
सङ्ग्रामाभिमुखो राजा श्रुत्यैतदनुयाति यान् ।
बलिं तस्मै हरन्त्यग्रे राजानः पृथगे यथा ॥ ३६ ॥
मुक्तान्यसङ्गो भगवत्पचलां भक्तिमुद्बहन् ।
वेन्यस्य चरितं पुण्यं गृणुपाच्छावयेत् पठेत् ॥ ३७ ॥

वैचित्रवीर्याभिहितं महन्माहात्म्यसूचकम् ।
अस्मिन् कृतमतिर्मर्त्यः पार्थवी गतिमाप्नुयान् ॥ ३८ ॥
अनुदिनमिदमादरेण भूषयन्
पृथुचरितं प्रथयन् विमुक्तसङ्गः ।

भगवति भवसिन्धुधारभूते

स च निपुणां लभते रतिं मनुष्यः

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच—

विजिताशोऽथ राजाऽऽसीत् पृथुपुत्रः पृथुश्रवाः ।

यदीयेभ्योऽददत् काष्ठा भ्रातृभ्यो भ्रातृवत्सलः ॥ १ ॥

हर्यक्षायादिशत् प्राचीं धूम्रकेशाय दक्षिणाम् ।

प्रतीचीं वृकसंज्ञाय तुर्यां द्रविणसे विभुः ॥ २ ॥

अन्तर्धानगतिं शक्राह्वयाऽन्तर्धानसंज्ञितः ।

अपत्यत्रयमापन्नं शिखण्डिन्यां सुसंमतम् ॥ ३ ॥

पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्रयः पुरा ।

यसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्वोगगतिं गताः ॥ ४ ॥

अन्तर्धानो नभस्यत्यां हविर्धानमविन्दत् ।

य इन्द्रमथहतरां धिद्वानपि न जप्रिष्यान् ॥ ५ ॥

राज्ञां वृत्तिकरादानं दण्डशुल्कादि दारुणम् ।

मन्यमानो दीर्घसत्रव्याजेन विससर्ज ह ॥ ६ ॥

तत्रापि हंसं पुरुषं परमात्मानमात्मदृक् ।

यजंस्तद्भोक्तामाप परमेण समाधिना ॥ ७ ॥

हविर्धानाद्दविर्धानी विदुरासूत पदं सुतान् ।

वर्हिष्मन्तं गयं शुक्लं कृष्णं सत्यं जितव्रतम् ॥ ८ ॥

वर्हिष्मत् तु महाभागो हविर्धानिः प्रजापतिः ।

क्रियाकाण्डेषु निष्णातो योगेषु च कुरूद्वह ॥ ९ ॥

यस्येदं देवयजनमनुयज्ञं वितन्वतः ।

प्राचीनाग्निः कुशीरासीदास्तूतं वसुधातलम् ॥ १० ॥

सामुद्रीं देवदेवोक्तामुपप्रेमे शतद्रुतिम् ।

यां वीक्ष्य चान्सत्वांतीं किञ्चिद्रीं सुप्लवंकृताम् ॥ ११ ॥

परिक्रमन्तीमुद्राहं चक्रमेऽग्निः शुकीमिव ।

विबुधासुरगन्धर्वमुनिसिद्धमहोरगाः ।

विजिताः स्फुरंषा दिशुः कणयन्त्यं नूपुरैः ॥ १२ ॥

प्राचीनवर्हिपः पुत्राः शतद्रुत्यां दशामवन् ।

तुल्यनामव्रताः सर्वे वेदस्नाताः प्रचेतसः ॥ १३ ॥

पित्राऽऽदिष्टाः प्रज्ञासर्गे तपसेऽर्णवमाविशन् ।

दशवर्षसहस्राणि तपसार्चस्तपस्विनः ॥ १४ ॥

यदुक्तं पथि दृष्टेन गिरिशेन प्रसीदता ।

तद् ध्यायन्तो जपन्तश्च पूजयन्तश्च संपताः ॥ १५ ॥

विदुर उवाच—

प्रचेतसां गिरित्रेण यथाऽऽसीत् पथि सङ्गमः ।

यद्वाऽप्याह हरः प्रीतस्तन्नो ब्रह्मन् वदार्धवत् ॥ १६ ॥

सङ्गमः खलु विप्रपै शिवेन हि शरीरिणाम् ।

दुर्लभो मुनयो द्युरसरङ्गाः यमभीप्सितम् ॥ १७ ॥

आत्मारामोऽपि यस्त्वस्य लोककल्पस्य राधसे ।

शक्त्या युक्तो विचरति घोरया भगवान् भवः ॥ १८ ॥

श्रेष्ठेय उवाच—

प्रचेतसः पितुर्वाक्यं शिरसाऽऽधाय साधयः ।

दिशं प्रतीचीं प्रययुस्तपस्याहतचेतसः ॥ १९ ॥

समुद्रमुप विस्तीर्णमपश्यन् सुमहत् सरः ।

महन्मन इव स्वच्छं प्रसन्नसलिलाशयम् ॥ २० ॥

नीलरक्तोत्पलाम्भोजकहारेन्दीवराकरम् ।

हंससारसचक्राहकारण्डयनिकूजितम् ॥ २१ ॥

मत्तभ्रमरसौस्वर्यहृष्टरोमलताङ्घ्रिपम् ।

पद्मकोसारजो दिशुः विशिष्यत्यनोत्सवम् ॥ २२ ॥

तत्र गान्धर्वमाकर्ण्य दिव्यमार्गमनोहरम् ।

विसिस्मिरे राजपुत्रा मृदद्रवणवाचवत् ॥ २३ ॥

तर्ह्येव सरसस्तस्मान्निष्क्रामन्तं सहानुगम् ।

उपगीयमानममरप्रवरं विबुधानुर्गः ॥ २४ ॥

तप्तहेमनिकर्षाभं शितिकण्ठं त्रिलोचनम् । प्रसादसुमुखं वीक्ष्य प्रणमोर्जातकीतुकाः ॥ २५ ॥	नम ऊर्जं श्रेये त्रय्याः पतये यज्ञोत्तसे । तृप्तिदाय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने ॥ ३८ ॥
स तान् प्रपन्नार्तिहरो भगवान् धर्मवन्तलः । धर्मज्ञान् शीलसम्पन्नान् प्रीतान् प्रीत उवाच ह ॥ २६ ॥	सर्वसत्त्वात्मदेहाय विशेषाय स्थवीयसे । नमस्तेलोक्यपालाय सद्भोजोबलाय च ॥ ३९ ॥
रुद्र उवाच - यूयं बहिषदः पुत्रा विदितं वधिकीर्षितम् । अनुग्रहाय भद्रं च एयं मे दर्शनं कृतम् ॥ २७ ॥	अर्पलिङ्गाय नमस्ते नमोऽन्तर्बहिरात्मने । नमः पुण्याय शोकाय अमुष्मि भूरिवर्चसे ॥ ४० ॥
यः परस्तमसः साक्षात् त्रिगुणाब्जीवसंज्ञितान् । भगवन्तं वासुदेवं प्रपन्नः स प्रियो हि मे ॥ २८ ॥	प्रवृत्ताय निवृत्ताय पितृदेवाय कर्मणे । नमो धर्मविषाकाय मृत्यवे दुःखदाय च ॥ ४१ ॥
स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान् विरिञ्चतामेति ततः परं हि माम् । अव्याकृतं भागवतोऽथ वैष्णवं पदं यथाऽहं विविधैः कलान्यये ॥ २९ ॥	नमस्त आशिषामीश मनवे कारणात्मने । नमो धर्माय वृद्धे कृष्णायाकुण्ठमेपसे ॥ ४२ ॥
अथ भागवता यूयं प्रियाः स्थ भगवान् यथा । न मे भागवतानां च प्रेयानन्योऽस्ति कर्हिचित् ॥ ३० ॥	पुरुषाय पुराणाय सांख्ययोगेश्वराय च । शक्तित्रयसमेताय मीढुपेऽहंकृतात्मने ॥ ४३ ॥
इदं विधिकं जप्त्ययं शक्तिं मद्गतं परम् । निःश्रेयसकरं चापि श्रूयतां यद् वदामि वः ॥ ३१ ॥	चेतआकृतिरूपाय नमो वाचोविभूतये । दर्शनं नो दिदृष्ट्वा देहि भागवतार्पितम् ॥ ४४ ॥
मैत्रेय उवाच - इत्यनुक्रोशहृदयो भगवानाह ताच्छिवः । बद्धाञ्जलीन् राजपुत्रान् नारायणपरो बचः ॥ ३२ ॥	रूपं श्रियतमं स्वानां सर्वेन्द्रियगुणाञ्जनम् । अग्निधरावृष्यनरयामं सर्वसौन्दर्यसंग्रहम् ॥ ४५ ॥
रुद्र उवाच - जितं च आत्मविदधुर्याः स्वस्तये स्वस्तिरस्तु वः । भयतां राषसे रायं सर्वस्मा आत्मने नमः ॥ ३३ ॥	चार्वायतचतुर्बाहुं सुजातरुचिराननम् । पद्मकोशपलाशाशं सुन्दरभु सुनासिकम् ॥ ४६ ॥
नमः पटञ्जनाभाय भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मने । वासुदेवाय शान्ताय कूटस्थाय स्वरोचिषे ॥ ३४ ॥	सुद्विजं सुकपोलास्यं समकर्णविभूषितम् । प्रीतिप्रदसितापाङ्गमलकैरुपशोभितम् ॥ ४७ ॥
संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरन्ताप्यान्तकाय च । नमो विश्वप्रबोधाय प्रयुग्माप्यान्तरात्मने ॥ ३५ ॥	लसत्पद्मजकिञ्चलकुलं मृष्टकुण्डलम् । स्फुरत्किरीटवलयहारानुराममेखलम् ॥ ४८ ॥
नमो नमोऽनिरुद्धाय हृषीकेशेन्द्रियात्मने । नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने ॥ ३६ ॥	शङ्खचक्रगदापद्ममालामण्युत्तमर्द्धिमत् । सिंहस्कन्धमुरो विभूतं सौभाग्यवीर्यसुभम् ॥ ४९ ॥
स्वर्गावर्गद्वाराय नित्यं शुचिपदे नमः । नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तन्त्रवे ॥ ३७ ॥	श्रियाऽनपापिन्याऽऽशितं निकषाप्रमोरोहसत् । पूरेचकसंविश्रवलिमत्यहवोदरम् ॥ ५० ॥
	प्रतिसंक्रामयद् विश्वं नाभ्याऽऽवर्तगभीरया । श्यामशोण्यपिरोचिष्णुदुकूलस्वर्णमेखलम् । समचारवद्विजहोरुनिग्नजानुसुदर्शनम् ॥ ५१ ॥
	पदा शरत्पद्मपलाशरोचिया नखपुष्पिर्नौतुर्यं विपुन्वता ।

प्रदर्शय स्वीयमपास्तसाध्वसं
 पदं पुरोमार्गगुरुस्तमोजुषाम् ॥ ५२ ॥
 एतद् रूपमनुष्येयमात्ममुद्धिमभीप्सताम् ।
 यद्भक्तियोगोऽभयदः स्वधर्ममनुतिष्ठताम् ॥ ५३ ॥
 भवान् भक्तिमतां लभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिनाम् ।
 स्वाराज्यस्याप्यभिमतः एकान्तेनात्मविद्वतिः ॥ ५४ ॥
 त्वां दुराराध्यमाराध्य सतामपि दुरापया ।
 एकान्तभक्तया को वाञ्छेत् पादमूलं विना बहिः ॥ ५५ ॥
 यत्र निर्विघ्नमरणं कृतान्तो नावमन्यते ।
 विश्वं विष्टम्भयन् वीर्यशौर्यविस्फुरितभुजा ॥ ५६ ॥
 क्षणार्धेनाऽपि तुल्ये न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।
 भगवत्सद्भिः सद्भ्यः मत्यानां किमुताशिषः ॥ ५७ ॥
 अधानपाङ्क्त्योस्तव कीर्तितीर्थयो-
 रन्तर्बहिः स्नानविभूतपाप्मनाम् ।
 भूतेष्वनुक्रोशसुसत्त्वशीलिनां
 स्यात् सद्भ्योऽनुग्रह एव नस्तव ॥ ५८ ॥
 न यस्य चित्तं बहिरर्धविभ्रमं
 मनोगुहायां च निविष्टमाविशेत् ।
 यद्भक्तियोगानुगृहीतमञ्जसा
 मुनिर्विचरे ननु तत्र ते पदम् ॥ ५९ ॥
 यत्रेदं व्यज्यते विश्वं विश्वस्मिन्नवभाति यत् ।
 न त्वं ब्रह्म परं ज्योतिराकाशमिव विस्मृतम् ॥ ६० ॥
 यो माययेदं पुरुरूपयाऽमुजद्
 विभर्ति भूयः क्षययेद्विक्रियः ।
 यद्वेदवुद्धिः सदिव्याऽऽत्मसंस्थया
 तमात्मतन्त्रं भगवन् प्रतीमहि ॥ ६१ ॥
 क्रियाकलापरिदमेव यागिनः
 श्रद्धान्विताः साधु यजन्ति सिद्धये ।
 भूतेन्द्रियान्तःकरणोपलक्षणं
 वेदं च तन्त्रं च त एव कोविदाः ॥ ६२ ॥
 त्वमेक आद्यः पुरुषः सुमशक्ति-
 स्तया रजः सत्त्वतमां विधायते ।

महानहं खं मरुदग्निवार्धराः
 सुरर्षयो भूतगणा इदं यतः ॥ ६३ ॥
 सृष्टं स्वशक्त्येदमनुप्रविश्य
 चतुर्विधं पुरमात्मांशकेन ।
 अथो विदुस्त्वां पुरुषं सन्तमत्र
 भुङ्क्ते हर्षकिर्मणु सारथं यतः ॥ ६४ ॥
 स एष लोकानतिचण्डवेगो
 विकर्षति त्वं खलु कालघानः ।
 भूतानि भूतेरनुमेयतत्त्वो
 घनावलीर्वापुर्वाविपहाः ॥ ६५ ॥
 प्रमत्तमुचैरितिकृत्यचिन्तया
 प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ।
 त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिपद्यते
 धुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमन्तकः ॥ ६६ ॥
 कस्त्वत्पदाब्जं विजहाति षण्डितो
 यत् ते पुमानप्ययमब्जकेतनः ।
 विशाङ्गयाऽस्मदुत्तरर्चति स्म यद्
 विनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश ॥ ६७ ॥
 यत्स्पृष्टोऽहरहर्मुक्तेः शोतेऽमृताम्बुधी ।
 तावद् वेदाथ तत् तेऽङ्घ्रिं जनो नु स्मरते च तत् ॥ ६८ ॥
 अथ त्वमसि नो ब्रह्मन् परमात्मन् विपश्चिताम् ।
 विश्वं रुद्रभयध्वस्तमकुतश्चिद्रया गतिः ॥ ६९ ॥
 इदं जपत भद्रं यो विस्मभ्य नृपनन्दनाः ।
 स्वधर्ममनुतिष्ठन्तो भगवत्परिताशयाः ॥ ७० ॥
 तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेष्ववस्थितम् ।
 पूजयध्वं गृणन्तश्च ध्यायन्तश्चासकृद्भक्तिम् ॥ ७१ ॥
 योगादेशमुपासाय धारयन्तो मुनिव्रताः ।
 समाहितधियः सर्वे एतदभ्यसनाहताः ॥ ७२ ॥
 इदमाह पुराऽस्माकं भगवान् विश्वसृजपतिः ।
 भृग्व्यादीनाम्रात्मजानां सिसृक्षुः संसिसृक्षताम् ॥ ७३ ॥
 ते वयं चोदिताः सर्वे प्रजासर्गे प्रजेधराः ।
 अनेन ध्वस्ततमसः सिसृक्षुश्च विविधाः प्रजाः ॥ ७४ ॥

अपेदं नित्यदा युक्तो जपन्नयदितः पुमान् ।
 अचिराच्छ्रेय आप्नोति वातुदेवपरायणः ॥ ७५ ॥
 श्रेयसामिह सर्वेषां ज्ञानं निःश्रेयसं स्मृतम् ।
 सुखं तरति दुष्पारं ज्ञाननीच्यंसनार्णवम् ॥ ७६ ॥
 य इदं श्रद्धया युक्तो महीतं भगवत्स्तवम् ।
 अधीयानो दुराराध्यं हरिमाराधयत्यसौ ॥ ७७ ॥
 विन्दते पुरुषोऽमुष्माद् यद् यदिच्छति सत्त्वरम् ।
 महीतगीतान् सुप्रीताच्छ्रेयसामेकवद्वभान् ॥ ७८ ॥

य इदं कल्प उत्थाय प्राञ्जलिः श्रद्धयाऽन्वितः ।
 शृणुयाच्छ्रावयेन्मन्यौ मुच्यते कर्मबन्धनैः ॥ ७५ ॥
 गीतं मयेदं नरदेवनन्दनाः
 परस्य पुंसः परमात्मनः स्तवम् ।
 जपन्त एकाग्रधियस्तपो मह-
 बराध्वमन्ते तत आप्स्ययेषितम् ॥ ७६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच -
 इति संदिश्य भगवान् वारिहपिदरभिपूजितः ।
 पश्यतां राजपुत्राणां तत्रैवानन्दधे हरः ॥ १ ॥
 रुद्रगीतं भगवतः स्तोत्रं सर्वं प्रचेतसः ।
 जपन्तस्ते तपस्तेषुर्वपाणामयुतं जले ॥ २ ॥
 प्राचीनवर्हिषं धत्तः कर्मस्थासकमानसम् ।
 नारदोऽध्यान्मतत्त्वज्ञः कृपालुः प्रत्यबोधयन् ॥ ३ ॥
 नारद उवाच -
 श्रेयस्त्वं कृतमद् राजन् कर्मणाऽऽत्मन ईहसे ।
 दुःखहानिः सुखावाप्तिः श्रेयस्तन्नेहयेष्यते ॥ ४ ॥
 प्राचीनवर्हिरुवाच -
 न जानामि महाभाग परं कर्मापविद्धधीः ।
 ब्रूहि मे विमलं ज्ञानं येन मुच्येय कर्मभिः ॥ ५ ॥
 नारद उवाच -
 गृहेषु कूटधर्मेषु पुत्रदारधनार्थधीः ।
 न परं विन्दते मृतो भ्राम्यन् संसारवर्त्मसु ॥ ६ ॥
 भो भो प्रजापते राजन् पशून् पश्य त्वयाऽध्वरे ।
 संज्ञापितान् जीवसङ्घान् निर्वृण्वेन सहस्रशः ॥ ७ ॥
 एते त्वां सम्प्रतीक्षन्तः स्मरन्तो वेशसं तव ।
 सम्परेतमयः कूटं विञ्चन्दन्पुत्थितमन्वयः ॥ ८ ॥
 अत्र ते कथयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ।
 पुरातनस्य चरितं निबोध गदतो मम ॥ ९ ॥

आसीन् पुराजो नाम राजा राजन् बृहच्छृवाः ।
 तस्याविज्ञातनामाऽऽसीन् सखाऽविज्ञातचेष्टितः ॥ १० ॥
 सोऽन्वेपमाणः शरणं वभ्राम पृथिवीं प्रभुः ।
 नानुरूपं यदाऽविन्ददभूत् स विमना इव ॥ ११ ॥
 न साधु मेने ताः सर्वा भूतले यावतीः पुरः ।
 कामान् कामयमानोऽसी तस्य तस्याभियन्तये ॥ १२ ॥
 स एकदा हिमवतो दक्षिणेऽधः सानुषु ।
 ददर्श नवभिर्द्वारैः पुरीं लक्षितलक्ष्णाम् ॥ १३ ॥
 प्राकारोपवनाट्टालपरिस्तेरुचरतरणीः ।
 स्वर्णरीप्यायसैः द्रुहैः संकुला सर्वतो गृहैः ॥ १४ ॥
 नीलस्फटिकधेदूर्ध्वमुक्तामरकतारुणैः ।
 कृष्णहर्म्यस्थली दीप्तां श्रिया भोगवतीमिव ॥ १५ ॥
 सभाचत्वररथ्याभिराक्रीडापतनारणैः ।
 वैत्यध्वजपताकाभिर्पुष्पां विद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥
 पुर्यास्तु बाह्योपवने दिव्यद्रुमलताकुले ।
 नदीद्विहङ्गान्किलकुलाहलजलाशये ॥ १७ ॥
 हिमनिर्गमविष्णुप्लुक्तमुमाकरवायुना ।
 चलन्प्रवालवटपिनलिनीतटसंपदि ॥ १८ ॥
 नानाऽरण्यमृगव्रातेरानावाधे मुनिव्रतैः ।
 आहूतं मन्यते पान्यो यत्र कोकिलकूजितैः ॥ १९ ॥
 यदृच्छयाऽऽगतां तत्र ददर्श प्रमदोत्तमाम् ।
 भृत्यैर्दशभिरायान्तीमैकेकज्ञाननायकैः ॥ २० ॥

तेषां परिवृदो राजन् सर्वेषां बलिमुद्रहन् ।
 सस्त्रीकाणां सखा तस्या बहुरूपोऽग्रणीः स्त्रियः ॥ २१ ॥

पञ्चशीर्षाहिना गुप्तां प्रतीहारेण सर्वतः ।
 अन्वेषमाणामृपभ्रमश्रीदां कामरूपिणीम् ॥ २२ ॥

सुनासां सुदतीं बालां सुकपोलां वराननाम् ।
 समविन्यस्तकर्णाभ्यां विभ्रती कुण्डलधियम् ॥ २३ ॥

पिशङ्गनीवीं सुधोष्णीं श्यामां कनकमेखलाम् ।
 पद्भ्यां कण्ड्यां चलतीं नूपुरैर्देवतामिव ॥ २४ ॥

स्तनी व्यञ्जितकेशोरो समवृत्ती निरन्तरी ।
 वस्त्रान्तेन निगृह्णतीं ब्रीडया गजगामिनीम् ॥ २५ ॥

तामाह ललितां वीरः सञ्जीडस्मितशोभिनीम् ।
 स्निग्धेनापाङ्गपुङ्गेन स्मृष्टः प्रेमभ्रमदभ्रुवा ॥ २६ ॥

का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कस्यासीह कुतः सति ।
 इमामुपपुरीं भीरु किं चिकीर्षसि शंस मे ॥ २७ ॥

क एतेऽनुपथा एत एकादशमहाभटाः ।
 एता वा ललना सुभु कोऽयं तेऽहिः पुरस्सरः ॥ २८ ॥

त्वं हीर्भवान्यस्यथ बाग् रमा पतिं
 विचिन्वती किं मुनिवद् रहो बने ।
 त्वदङ्घ्रिसाम्याससमस्तकामः
 क पञ्चकोशः पतितः कराग्रान् ॥ २९ ॥

नासां चरोर्बन्धतमा भुविस्मृक्
 पुरीमिमां वीरवरेण साकम् ।
 अहंस्पलङ्गर्तुमदभ्रकर्मणा
 लोकं परं श्रीरिच यज्ञपुंसा ॥ ३० ॥

यदेष माऽपाङ्गविरुष्टिदन्त्रियं
 सञ्जीडहासेक्षणविभ्रमदभ्रुवः ।
 तत्रोपसृष्टो भगवान् मनोभयः
 प्रबाधनेऽधानुगृहाण शोभने ॥ ३१ ॥

त्वदाननं सुभु सुतारलाञ्छनं
 व्यालम्बिनीलालकचन्द्रसंवृतम् ।
 उन्नीय मे दर्शय यन्मुखायकं
 यद् ब्रीडया नाभिमुखं गुचिस्मिते ॥ ३२ ॥

इत्थं पुरञ्जनं नारी याचमानमधीरवत् ।
 अभ्यापयत तं वीरं हसन्ती वीरमोहिनी ॥ ३३ ॥

न विदाम व्ययं सम्यक् कर्तारं पुरुषपथं ।
 आत्मनश्च परस्यापि गोत्रं नाम च यत् कृतम् ॥ ३४ ॥

इहाय सन्तमान्मानं विदाम न ततः परम् ।
 येनेयं निर्मिता वीर पुरी शरणमात्मनः ॥ ३५ ॥

एते सखायः सख्यो मे नरा नार्यश्च मानदः ।
 सुसायां मयि जागर्ति नागोऽयं पालयन् पुरीम् ॥ ३६ ॥

दिष्ट्वाऽऽगतोऽसि भद्रं ते ग्राम्यान् भोगानभीप्ससे ।
 उद्वहिष्यामि त्वां स्नेहं स्वयन्पुत्रिरारिन्दम ॥ ३७ ॥

इमां त्वमथितिष्ठस्य पुरीं नयमुखीं विभो ।
 मयोपनीतान् गृह्णानः कामभोगाच्छतं समाः ॥ ३८ ॥

का नु त्वदन्यं रमयेदरतिञ्जमकोविदम् ।
 असांपरायाभिमुखमथस्तनविदं पशुम् ॥ ३९ ॥

धर्मो ह्यत्रार्थकामी च प्रजानन्दोऽमृतं यशः ।
 लोका विशोका विरजा यान् न केवलिनो विदुः ॥ ४० ॥

पितृदेवर्षिभक्त्यानां भूतानामात्मनश्च ह ।
 क्षेम्यं वदन्ति शरणं भवेऽस्मिन् यद् गृहाभ्रमम् ॥ ४१ ॥

का नाम वीर विरुष्यात वदान्यं प्रियदर्शनम् ।
 न वृणीत पतिं श्रामं माहृशी त्वाहृशं स्वयम् ॥ ४२ ॥

कस्या मनस्ते भुजगेन्द्रभोगयोः
 स्त्रियो न सज्जेद् भुजयोर्महाभुज ।
 योऽनाथवर्गाधिपतलं घृणोद्धत-
 स्मितावलोकनेन चरस्यापोहिनुम् ॥ ४३ ॥

नारद उवाच—
 इति तौ दम्पती तत्र समुद्र समयं मिथः ।
 तां प्रविश्य पुरीं राजन् मुमुदाते शतं समाः ॥ ४४ ॥

उपगीयमानो ललितं तत्र तत्र च गायकैः ।
 क्रीडन् परिवृतः स्त्रीभिर्हृदिनीमाचिशच्छुची ॥ ४५ ॥

समांपरि कृता द्वारः पुरस्तस्यास्तु द्वे अपः ।
 पृथग् विपयगन्तव्यं तस्यां यः कथनेश्वरः ॥ ४६ ॥

पथद्वारस्तु पीरस्त्या दक्षिणैका तपोत्तरा ।		स्वयं त्वन्तःपुरगतो विष्णिना समन्वितः ।	
पश्चिमं द्वे अमृषां ते नामानि नृप वर्णये	॥ ४७ ॥	मोहं प्रसादं हर्षं वा याति जायात्मजोद्भवम्	॥ ५६ ॥
खयाताविर्मुखी च प्राग्द्वारायेकत्र निर्मिते ।		एवं कर्मसु संसक्तः कामात्मा वधितोऽनुभुः ।	
विभ्राजितं जनपदं याति ताभ्यां युमतस्तत्रः	॥ ४८ ॥	महिषी यद् यदीदृशं तत् तदेवान्वयन्तत	॥ ५७ ॥
नलिनी नालिनी च प्राग्द्वारायेकत्र निर्मिते ।		कचित् पिवन्त्यां पिवति मदितां मदविह्वलः ।	
अवधूतसखस्ताभ्यां विषयं याति सौरभम्	॥ ४९ ॥	अश्रन्त्यां कचिदश्राति जक्षत्यां सह जक्षति	॥ ५८ ॥
मुख्या नामपुरस्ताद् द्वास्तयाऽऽपणवद्दनी ।		कचिद् गायति गायन्त्यां रुदन्त्यां रुदति कचित् ।	
विषयी याति पुराद् रसज्ञविषयान्वितः	॥ ५० ॥	कचिद्वसन्त्यां हसति जल्पन्त्यामनुजल्पति	॥ ५९ ॥
पितृभूतं पुण्यां द्वा दक्षिणेन पुरञ्जनः ।		कचिद्वाचितं धावन्त्यां तिष्ठन्त्यामनुतिष्ठति ।	
राष्ट्रं दक्षिणपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः	॥ ५१ ॥	अनुशते शयानायामन्यास्ते कचिदासतीम्	॥ ६० ॥
देवभूनां पुण्यां द्वा उत्तरेण पुरञ्जनः ।		कचिच्छृणोति शृण्वन्त्यां पश्यन्त्यामनुपश्यति ।	
राष्ट्रमुत्तरपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः	॥ ५२ ॥	कचिज्जिघ्रति जिघ्रत्यां स्मृशन्त्यां स्मृशति कचित्	॥ ६१ ॥
आसुरी नाम पश्चाद् द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।		कचिच शोचतीं जायामनुशोचति दीनवत् ।	
ग्राम्यकं नाम विषयं दुर्मदेन समन्वितः	॥ ५३ ॥	अनुहृष्य हृष्टायां मुदितामनुमोदते	॥ ६२ ॥
निर्कतिनां पश्चाद्द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।		विप्रलब्धो महिष्येवं सर्वकृतिवधितः ।	
वंशसं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः	॥ ५४ ॥	नेच्छन्ननुकरोत्यश्रः क्लेशात् क्रीडाभूगो यथा	॥ ६३ ॥
अन्यावमीपां पीराणां निर्वान्क्योपस्करावुभी ।		॥ इति श्रीमद्भगवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥	
अक्षुण्णतामधिपतिस्ताभ्यां याति करोति च	॥ ५५ ॥		

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच -		तीर्थेषु श्रुतिदृष्टेषु राजा मेध्यपशून्वने ।	
स एकदा महेश्वरो रथं पञ्चाधमाशुगम् ।		यावदधर्मलं लुब्धो हन्यादिति नियम्यते	॥ ६ ॥
द्वीपं द्विचक्रमेकाक्षं त्रिवेणुं पञ्चवन्पुरम्	॥ १ ॥	य एवं कर्म नियतं विद्वान् कुर्याति वा न वा ।	
एकरश्म्येकदमनमेकनीडं द्विकूर्वरम् ।		कर्मणा तेन राजेन्द्र ज्ञानेन स न लिप्यते	॥ ७ ॥
पञ्चप्रहरणं सप्तवरूपं पञ्चयिक्तरम्	॥ २ ॥	अन्यथा कर्म कुर्वाणः कामरूढो निवृत्तयते ।	
हेमोपस्करमारुह्य स्वर्णवर्माक्षयेपुषिः ।		गुणप्रवाहयन्तिनो नष्टप्रज्ञो ब्रजन्त्यधः	॥ ८ ॥
एकादशचमूनायः पञ्चप्रस्थमगाद् वनम्	॥ ३ ॥	तत्र निर्भिण्णगात्राणां चित्रवाजीः शिलीमुखैः ।	
चचार मृगायां तत्र दस आतेपुकार्मुकः ।		विश्रवांश्चूटुः सितानां दुस्सहः करुणात्मनाम्	॥ ९ ॥
विहाय जायामतदर्हा मृगय्यसनलालसः	॥ ४ ॥	शशान् बराहान् महिषान् गवयान् रुशान्यकान् ।	
आसुरीं वृत्तिमाश्रित्य घोरात्मा निरनुग्रहः ।		मेघानन्यांश्च विविधान् विनिघ्नान् भ्रममप्यगात्	॥ १० ॥
न्यहनन्निशितेयार्णवनेषु वनगोचरान्	॥ ५ ॥	ततः क्षुत्क्षुष्टिश्चान्तो निवृत्तो गृहमेधिवान् ।	
		कृतस्नानोचिताहारः संविवेश गतक्रमः	॥ ११ ॥

आत्मानमर्हयाश्चक्रे धूलेपस्रगादिभिः ।
 साध्वलकृतसर्वाङ्गो महिष्यामादधे मनः ॥ १२ ॥
 तृप्तो हृष्टः सुदत्तश्च कन्दर्पाकुष्टमानसः ।
 न व्यचष्ट वरारोहां गृहिणीं गृहमेधिनीम् ॥ १३ ॥
 अन्तःपुरस्त्रियोऽपृच्छद् विमना इव वेदिपन् ।
 अपि वः कुशलं रामाः सेश्वरीणां यथा पुरा ॥ १४ ॥
 न तथैतर्हि रोचन्ते गृहेषु गृहसम्पदः ।
 यदि न स्याद् गृहे माता पत्नी वा पतिदेवता ॥ १५ ॥
 व्यङ्गे रथ इव प्राङ्गः को नामासीत् दीनवत् ।
 क्व वर्तते सा ललना मज्जन्तं व्यसनार्णवे ।
 या मामुद्धरति प्रज्ञां दीपयन्ती पदे पदे ॥ १६ ॥
 रामा ऊचुः -
 नरनाथ न जानीमस्त्वत्प्रिया यद् व्यवस्यति ।
 भूतले निरवस्तारे शयानां पश्य शत्रुहन् ॥ १७ ॥
 नारद उवाच-
 पुरञ्जनः स्वमहिषीं निरीक्ष्यावपुतां भुवि ।
 तत्सद्गोन्मथितज्ञानो वैक्लव्यं परमं ययी ॥ १८ ॥
 सान्त्वयन् क्षक्षया वाचा हृदयेन विदूयता ।
 प्रेयस्याः प्रेमसंरम्भलिङ्गमात्मनि नाध्यागात् ॥ १९ ॥
 अनुनिन्द्येऽथ शनकैर्यीरोऽनुनयकोविदः ।
 पस्परां पादयुगलमाह चोत्सहलालिताम् ॥ २० ॥

नूनं त्वकृतपुण्यास्ते भृत्या येष्वीश्वराः शुभे ।
 कृतागः स्वात्मसात् कृत्वा शिक्षादण्डं न युञ्जते ॥ २१ ॥
 परमानुग्रहो दण्डो भृत्येषु प्रभुणाऽर्पितः ।
 बालो न वेद तत् तन्वि बन्धुकृत्यममर्षणः ॥ २२ ॥
 सा त्वं मुखं सुदति सुभ्रवनुरागभार-
 त्रीडा विलम्बविलसद्दसिताबलोकम् ।
 नीलालकालिभिरुपस्कृतमुत्रसं नः
 स्वानां प्रदर्शय मनस्विनि बल्लुवाक्यम् ॥ २३ ॥
 तस्मिन् दधे दममहं तव वीरपत्नि
 योऽन्यत्र भूसुरकुलात् कृतकिल्बिषस्तम् ।
 पश्ये न वीतभयमुन्मुदितं त्रिलोस्यां
 कुड्मस्य वै मुरारिपोरितरत्र दासता ॥ २४ ॥
 वक्त्रं न ते वितिलकं मलिनं विहर्षं
 संरम्भभीममविमृष्टमपेतरागम् ।
 पश्ये स्तनावपि शुचोपहती सुजाती
 विम्बाधरं विगतकुड्कुमपद्मरागम् ॥ २५ ॥
 तन्मे प्रसीद सुहृदः कृतकिल्बिषस्य
 स्वैरं गतस्य मृगयां व्यसनानुरस्य ।
 का देवं वशगतं कुसुमास्त्रवेग-
 विस्त्रस्तर्षांस्यमुञ्चती न भजेत् कृत्ये ॥ २६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

नारद उवाच-
 इत्थं पुरञ्जनं सध्वग्नं वशमानीय विभ्रमैः ।
 पुरञ्जनी महाराज रेमे रमयती पतिम् ॥ १ ॥
 स राजा महिषीं राजन् रुचिराम्बरसंवृताम् ।
 कृतस्वस्त्वययनां तृप्तामभ्यनन्ददुपागताम् ॥ २ ॥
 तपोपगूढः परिरब्धकन्धरां
 ग्दोऽनुमन्त्रिषकृष्टचेतनः ।
 न कालरंहो नुवृधे दुरत्ययं
 दिवा निशंति प्रमदापरिग्रहः ॥ ३ ॥

शयानमुन्नद्धमदो महामना
 महार्हतल्पे महिषीभुजोपधे ।
 तामेव वीरोऽमनुत व्यवायत-
 स्तमोऽभिभूतो न निजं परं हि तत् ॥ ४ ॥
 तस्यैवं रममाणस्य कामकउमलचेतसः ।
 क्षणार्धमिव राजेन्द्र व्यतिक्रान्तं नवं वयः ॥ ५ ॥
 तस्यामजनयत् पुत्रान् पुरञ्जन्यां पुरञ्जनः ।
 शतान्येकादश विराडापुपोऽर्धमात्यगात् ॥ ६ ॥

दुहितृर्दशोत्तरशतं पितृभ्रातृयशस्करीः । शीलीदार्यगुणोपेताः पीरञ्जन्यः प्रजापते ॥ ७ ॥	कालस्य दुहिता काचित् त्रिलोकीं वरमिच्छति । पर्यटन्ती न वहिष्मन् प्रत्यनन्दत कथन ॥ १९ ॥
स पाञ्चालपतिः पुत्रान् पितृवंशविबर्धनान् । दारैः संयोजयामास दुहितुः सदशैर्वैः ॥ ८ ॥	दीर्भाषेनात्मनो लोके विधुता दुर्भंगेति सा । यां तुष्टो राजकपये पिताऽदात् पूवे वरम् ॥ २० ॥
पुत्राणां चाभवन् पुत्रा एकैकस्य शतं शतम् । यैर्वै पीरञ्जो वंशः पाञ्चालेषु समपितः ॥ ९ ॥	कदाचिदटमाना सा ब्रह्मलोकान्मही गतम् । वज्रे बृहद्व्रतं मां तु जानन्ती काममोहिता ॥ २१ ॥
तेषु तद्विक्थहारेषु गृहकोशानुजीविषु । निगूढेन ममत्वेन विषयेष्वन्वबध्यत ॥ १० ॥	मयि संरभ्य विपुलमदाच्छाषं मुदुःसहम् । स्यानुमर्हसि नैकत्र मयाधाविमुखो मुने ॥ २२ ॥
इंजं च क्रतुभिर्विप्रदीक्षितः पशुमारकैः । देवान् पितॄन् भूतपतीन् नानाकामो यथा भवान् ॥ ११ ॥	ततो विहृतसहस्रा कन्यका यवनेश्वरम् । मयोपदिष्टमासाय वज्रे नाम्ना भयं पतिम् ॥ २३ ॥
युक्तेष्वेवं प्रमत्तस्य कुटुम्बासक्तचेतसः । आससाद स वै कालो योऽग्रियः प्रियपोषिताम् ॥ १२ ॥	कथमं यवनानां त्वां वृणे वीरपितं पतिम् । सहस्यस्त्वयि भूतानां कृतः किल न रिप्यति ॥ २४ ॥
चण्डवेग इति ख्यातां गन्धर्वाधिपतिर्नृप । गन्धर्वास्तस्य बलिनः पष्टुत्तरशतत्रयम् ॥ १३ ॥	द्वाविभावनुशोचन्ति बालावसदवग्रही । यल्लोकशास्त्रोपनतं न राति न तदिच्छति ॥ २५ ॥
गन्धर्व्यस्तावतीरस्य मैथुन्यश्च सितासिताः । परिवृत्त्या विलुम्पन्ति सर्वकामान् विनिर्मितान् ॥ १४ ॥	अयो भजस्व मां भद्र भजतीं मे दशां कुरु । एतावान् पीरुषो धर्मो यदाताननुकम्पते ॥ २६ ॥
ते चण्डवेगानुचराः पुरञ्जनपुरीं यदा । हर्तुमारोभिरे तत्र प्रत्यपेधन् प्रजागरः ॥ १५ ॥	कालकन्योदितां यावं निशम्य यवनेश्वरः । चिकीर्षुर्दिवगुहं स सस्मितं तामभाषत ॥ २७ ॥
स सप्तभिः शतैरेको विंशकेन शतं समाः । पुरञ्जनपुराध्यक्षो गन्धर्वैर्युयुषे बली ॥ १६ ॥	मया निरूपितस्तुभ्यं पतिरात्मसमाधिना । नाभिनन्दति लोकोऽयं त्वामभद्रामसम्भताम् ॥ २८ ॥
क्षीयमाणे स्वसामर्थ्ये एकस्य बहुभिर्बुधि । चिन्तां परां जगामातः सराष्ट्रपुरवान्धवः ॥ १७ ॥	त्वमज्ञातमतिर्भुङ्क्ष्य लोकं कर्मविनिर्मितम् । याहि मे वृत्तमायुक्ता प्रज्वरस्त्वां प्रणेप्यति ॥ २९ ॥
स एव पुर्यां मधुभुक् पाञ्चालेषु स्वषाण्डैः । उपनीतं बलिं गृह्णन् स्त्रीजितो नाविदद भयम् ॥ १८ ॥	प्रज्वारोऽयं मम भ्राता त्वं च मे भगिनी भव । पराम्युभाभ्यां लोकेऽस्मिन्नव्यक्तो भीमसेनिकः ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच— सेनिका भयनाग्नौ ये वहिष्मन् दिष्टकारिणः । प्रज्वारकालकन्याभ्यां विचैरुवरनीमिमाम् ॥ १ ॥	कालकन्याऽपि बुभुजे पुरञ्जनपुरीं कलात् । यथाऽभिभूतः पुरुषः सयो निस्सारतामियात् ॥ ३ ॥
त एकदा तु रभसा पुरञ्जनपुरीं नृप । रुधुर्भीमभोगाढ्यां जरत्यजगपालिताम् ॥ २ ॥	तयोपभुज्यमानां ये यवनाः सर्वतो दिशम् । द्वाभिः प्रविश्य सुभृशं श्रादयन् सकलां पुरीम् ॥ ४ ॥

तस्यां प्रपीड्यमानायामभिमानी पुरञ्जनः । अवापोरुविधांस्तापान् कुटुम्बी ममताकुलः	॥ ५ ॥	कथं नु दारिका दीना दारका मत्परायणाः । वर्तिष्यन्ते मयि गते भिन्ननाव इवोदधी	॥ २१ ॥
कन्योपगूढो नष्टभीः कृष्णो विषयात्मकः । नष्टप्रज्ञो हृतेश्वर्यो गन्धर्वयवनैर्वलात्	॥ ६ ॥	एवं कृष्णया बुद्ध्या शोचन्तमतदर्हणम् । ग्रहीतुं कृतधीरेन भयनामाऽभ्यपद्यत	॥ २२ ॥
विशीर्णां स्वपुरीं वीक्ष्य प्रतिकूलाननाहतान् । पुत्रपौत्रानुगामात्पान् जायां च गतसीहदाम्	॥ ७ ॥	पशुवद् यवनेनैष नीयमानः स्वकं क्षयम् । अन्वद्रुवन्ननुषथाः शोचन्तो भृशमातुराः	॥ २३ ॥
आत्मानं कन्यया ग्रस्तं पाश्चालानरिदूषितान् । दुरन्तचिन्तामापन्नो न लेभे तत्प्रतिक्रियाम्	॥ ८ ॥	पुरीं विहायोपगत उपरुद्धो विहङ्गमः । तदा तमेवानुपुरीं विशीर्णां प्रकृतिं गता	॥ २४ ॥
कामानभिलषन् दीनो यातयामांश्च कन्यया । मतात्मसंविन्निस्त्रेहः पुत्रदारांश्च लालयन्	॥ ९ ॥	विकृष्यमाणः प्रसभं यवनेन वलीयसा । नायिन्दन् तमसाऽऽविष्टः सखायं सुहृदं परम्	॥ २५ ॥
गन्धर्वयवनाक्रान्तां कालकन्योपमर्दिताम् । हातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः	॥ १० ॥	तं यज्ञपशयोऽनेन संज्ञसा येऽदपालुना । कुठारेधिच्छिद्युः क्रुद्धाः स्मरन्तो वेशासं तु तत्	॥ २६ ॥
भयनाम्नोऽग्रजो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः । ददाह तां पुरीं कृत्वा भ्रातुः प्रियचिकीर्षया	॥ ११ ॥	अनन्तपारे तमसि मग्नो नष्टस्मृतिः समाः । शाश्वतीरनुभूयार्तीः प्रमदासङ्गदूषितः	॥ २७ ॥
तस्यां संदह्यमानायां सपीरः सपरिच्छदः । कौटुम्बिकः कुटुम्बिन्या उपातप्यत सान्वयः	॥ १२ ॥	तामेव मनसा गृह्णन् बभूव प्रमदोत्तमा । अनन्तरं विदर्भस्य राजसिंहस्य वेशमनि	॥ २८ ॥
यवनोपरुद्धायतनो ग्रस्तायां कालकन्यया । पुर्यां प्रज्वारसंस्पृष्टः पुरपालोऽन्वतप्यत	॥ १३ ॥	उपयेमे वीर्यपणां वैदर्भीं मलयध्वजः । युधि निर्जित्य राजन्यान् पाण्डूचः परपुरजयः	॥ २९ ॥
न शेके सेधितुं तत्र पुरुकृच्छ्रो रुषेषधुः । गन्तुमैच्छन् ततो वृक्षकोटरादिव सानलात्	॥ १४ ॥	तस्यां सञ्जनयांचक्रे आत्मजामसितेक्षणाम् । यवीयसः सप्तसुतान् सप्तद्रविडभूतः	॥ ३० ॥
शिथिलावयवो यर्हि गन्धर्वैर्हृतपीरुषः । यवनैररिभी राजन्नुपरुद्धो रोरद ह	॥ १५ ॥	एकैकस्याभयत् तेषां राजन्नुदमवुदमम् । भोक्ष्यते यद्वंशधर्मही मन्वन्तरं परम्	॥ ३१ ॥
दुहितुः पुत्रपौत्रांश्च जामिजामानृषार्पदान् । स्मृत्याऽवशिष्टं यत्किञ्चिद् गृहकोशपरिच्छदम्	॥ १६ ॥	अगस्त्यः प्राग्दुहितरमुपयेमे धृतव्रताम् । यस्यां दृष्ट्युतो जात इध्मवासात्मजो मुनिः	॥ ३२ ॥
अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही । दय्यौ प्रमदया दीनो विप्रयोग उषस्थिते	॥ १७ ॥	विभज्य तनयेभ्यः क्षमां राजर्षिर्मलयध्वजः । आरिराधयिषुः कृष्णं स जगाम कुलाचलम्	॥ ३३ ॥
लोकान्तरं गतवति मय्यनाथा कुटुम्बिनी । वर्तिष्यते कथं त्वेषा वालकाननुशोचती	॥ १८ ॥	दित्वा गृहान् सुतान् भोगान् वैदर्भीं मदिरक्षणा । अन्वधावत पाण्डूवेशं ज्योत्स्नेव रजनीकरम्	॥ ३४ ॥
न मय्यनशिते भुङ्गे नास्त्राने स्त्राति मत्परा । मयि गुप्ते सुसंतुष्टा भवति यतवान् भयात्	॥ १९ ॥	तत्र चन्द्रवटा नाम ताम्रपर्णी परोदका । तत्पुण्यसलिलैर्नित्यमुभयत्रात्मनो मृजन्	॥ ३५ ॥
प्रयोधयति माऽविज्ञं व्युषिते शोककर्षिता । वन्मैतद् गृहमेधीयं वीरगूरवि नेष्यति	॥ २० ॥		

कन्दादिभिर्मूलफलैः पुष्पपर्णैस्तृणादकैः ।
 वर्तमानः शनेर्गात्रकर्पणं तप आस्थितः ॥ ३६ ॥
 शीतोष्णवातवर्षाणि क्षुत्पिपासे प्रियाप्रिये ।
 सुखदुःखे इति द्वन्द्वान्यत्रयत् समदर्शनः ॥ ३७ ॥
 तपसा विचया पक्कपापो नियमैर्धर्मैः ।
 युयुजे ब्रह्मणाऽऽत्मानं विजिताक्षानिलाशयः ॥ ३८ ॥
 आस्ते स्थाणुरधिकत्र दिव्यं वर्षशतं स्थितः ।
 वासुदेवे भगवति नान्यद् वेदोद्वहन् रतिम् ॥ ३९ ॥
 स व्यापकतयाऽऽत्मानं व्यतिरिक्ततयाऽऽत्मनि ।
 विद्वान् स्वप्न इवामृश्य साक्षिणं विरराम ह ॥ ४० ॥
 साक्षाद्भगवतांकेन गुरुणा हरिणा नृपः ।
 विशुद्धज्ञानदीपेन स्फुक्ता विभक्तो मुखम् ॥ ४१ ॥
 परे ब्रह्मणि चात्मानं परं ब्रह्म तथाऽऽत्मनि ।
 वीक्षमाणो विहायेक्षामस्मादुपरराम ह ॥ ४२ ॥
 पतिं परमधर्मज्ञं वेदभीं मलयध्वजम् ।
 प्रेम्णा पर्यचरद्वित्वा भोगान् सा पतिदेवता ॥ ४३ ॥
 चौरवासा व्रतक्षामा वेणीभूतशिरोरुहा ।
 बभ्रावुपपतिं शान्ता शिखाशान्तमिवानलम् ॥ ४४ ॥
 अजानती प्रियतमं यदोपरतमद्रना ।
 सुस्थिरासनमासाय यथा पूर्वमुपाचरत् ॥ ४५ ॥
 यदा नोपलभेताद्ग्रावूष्माणं पत्युरर्चती ।
 आसीत् संविग्रहदया पूषभ्रष्टा मृगी यथा ॥ ४६ ॥
 आत्मानं शोचती दीनमबन्धुर्विह्वलाऽशुभिः ।
 स्तनायासिच्य विपिने सुस्वरं प्ररुद सा ॥ ४७ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजपै इमामुदधिमेखलाम् ।
 दस्युभ्यः क्षत्रवन्धुभ्यो विभ्यती पातुमर्हसि ॥ ४८ ॥
 एवं विलपती वाला विपिनेऽनुगता पतिम् ।
 पतिता पादयोर्भर्तुं रुन्ध्यधूष्यवर्तयत् ॥ ४९ ॥
 चितिं दाकर्मयी कृत्वा तस्यां पत्युः कलेवरम् ।
 आदीप्य चानुमरणे विलपन्ती मनो दधे ॥ ५० ॥

तत्र पूर्वतरः कश्चित् सखा ब्राह्मण आत्मवान् ।
 सान्त्वयन् बल्लुना साम्ना तामाह रुदती प्रभो ॥ ५१ ॥
 का त्वं कस्यासि को वाऽयं शयानो यस्य शोचसि ।
 जानासि किं सखायं मां येनाग्रे विचवर्ष ह ॥ ५२ ॥
 अपि स्मरसि चात्मानमविज्ञातसत्तं सखे ।
 हित्वा मां पदमन्विच्छन् भीमभोगरतो गतः ॥ ५३ ॥
 हंसावहं च त्वं चार्य सखायी मानसायनी ।
 अबान्त्व रमणी चोभी सहस्रपरिवत्सरान् ॥ ५४ ॥
 स त्वं विहाय मां बन्धो गतो ग्राम्यमतिर्महीम् ।
 विचरन् पदमद्राक्षीः कयाचिन्निर्मितं स्त्रिया ॥ ५५ ॥
 पञ्चरामं नवद्वारमेकपालं त्रिकोष्टकम् ।
 पदकलं पञ्चविपणं पञ्चप्रकृति स्त्रीधवम् ॥ ५६ ॥
 पञ्चेन्द्रियार्था आरामा द्वारो प्राणादयः प्रभो ।
 तेजोवन्नानि कोटानि गोलकेन्द्रियसंग्रहः ॥ ५७ ॥
 विपणस्तु क्रियाशक्तिर्भूतप्रकृतिरन्वया ।
 शक्यपीडाः पुमानत्र प्रविष्टो नावबुद्ध्यते ॥ ५८ ॥
 तस्मिंस्त्वं रामया स्मृष्टो रममाणो हतस्मृतिः ।
 तत्सद्वादीदर्शी प्राप्तो दशां पापीयसी विभो ॥ ५९ ॥
 न त्वं विदर्भदुहिता नायं वीर सुहृत् तव ।
 न पतिस्त्वं पुरजन्मा रुद्धो नवमुखे यथा ॥ ६० ॥
 माया लोपा मया सृष्टा यत् पुमांसं स्त्रियं पतिम् ।
 मन्यसे नोभयं यद् वै हंसं पश्यात्मनो गतिम् ॥ ६१ ॥
 अहं भवान्न चान्यस्त्वं त्वमेवाहं विचक्ष्य भो ।
 न नी पश्यन्ति कवयसिद्धं जातु मनागपि ॥ ६२ ॥
 यथा पुरुष आत्मानमेकमादर्शचक्षुषोः ।
 द्विधाभूतमिवेक्षेत तथैवान्तरमावयोः ॥ ६३ ॥
 एवं स मानसो हंसो हंसेन प्रतिबोधितः ।
 स्वस्थस्तद्व्यभिचारेण नष्टमाप पुनः स्मृतिम् ॥ ६४ ॥
 वहिष्मन्नेतदध्यात्मं पारोक्ष्येण प्रदर्शितम् ।
 यत् परोक्षप्रियो देवो भगवान् विश्वभावनः ॥ ६५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

प्राचीनवर्हिर्वाच -

भगवंस्ते वचोऽस्माभिर्न सम्पगवगम्पते ।

कवयस्तद्विज्ञानन्ति न वयं कर्ममोहिताः

॥ १ ॥

नारद उवाच-

पुरुषं पुरञ्जनं वियाद् यद् व्यनक्त्यात्मनः पुरम् ।

एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम्

॥ २ ॥

योऽविज्ञाताहयस्तस्य पुरुषस्य सखेश्वरः ।

यत्र विज्ञायते रूपैर्नामभिर्वा क्रियागुणैः

॥ ३ ॥

यदा जिपृक्षन् पुरुषः कान्तर्येण प्रकृतेर्गुणान् ।

नयद्वा द्विहस्ताद्वि पुरं मनुत साध्विति

॥ ४ ॥

बुद्धिं तु प्रमदां वियान्ममाहमिति यत्कृतम् ।

यामधिष्टाय देहेऽस्मिन् पुमान् भुङ्क्तेऽक्षिभिर्गुणान्

॥ ५ ॥

सखाय इन्द्रियगणो ज्ञानं कर्म च यत्कृतम् ।

सख्यस्तद्वृत्तयः प्राणः पञ्चवृत्तिर्यधोरागः

॥ ६ ॥

वृहद्बलं मनो वियादुभयेन्द्रियनायकम् ।

पञ्चालाः पञ्चविषयाः यन्मध्ये नवखं पुरम्

॥ ७ ॥

अक्षिणी नासिके कर्णौ मुखं शिश्रुगुदाविति ।

द्वे द्वे द्वारी बहिर्पाति तत्तदिन्द्रियसंपुतः

॥ ८ ॥

अक्षिणी नासिके आस्यमिति पञ्च पुरस्कृताः ।

दक्षिणा दक्षिणः कर्ण उत्तरा चोत्तरः स्मृतः

॥ ९ ॥

पश्चिमे इत्यधोद्वारी गुदशिश्नाविहोदिते ।

खपोताविर्मुखी चात्र नेत्रे एकत्र निर्मिते

॥ १० ॥

रूपं विभ्राजितं ताभ्यां विषष्टे चक्षुषेश्वरः ।

नलिनी नालिनी नासे गन्धः सौरभ उच्यते

॥ ११ ॥

प्राणोऽवभूतो मुख्याऽऽस्यं विषणो रसविद् रसः ।

आपणो व्ययहाराऽत्र चित्रमन्यो बहूदनम्

॥ १२ ॥

पितृभूर्दक्षिणः कर्ण उत्तरो देवभूः स्मृतः ।

प्रवृत्तं च निवृत्तं च शाश्वं पाञ्चालसंज्ञितम्

॥ १३ ॥

पितृयानं देवयानं श्रोत्रान् धृतधरो व्रजेत् ।

आसुग्री मेढ्रमर्थाङ्गं द्वाव्यययोः ग्रामिणां रतिः

॥ १४ ॥

उपस्थो दुर्मदः प्रोक्तो निरक्तिर्गुद उच्यते ।

वैशानं नरकं पायुर्लुब्धकोऽन्यी नु मे शृणु

॥ १५ ॥

हस्तपादौ पुमांस्ताभ्यां युक्तो याति करोति च ।

अन्तःपुरं च हृदयं विष्विर्मन उच्यते

॥ १६ ॥

तत्र मोहं प्रसादं वा हर्षं प्राप्नोति तदुणैः ।

यथा यथा विक्रियते गुणाक्तो विकरोति वा

॥ १७ ॥

तथा तथोपद्रष्टाऽऽत्मा तद्वृत्तिरिति कीर्त्यते ।

देहो रथस्त्विन्द्रियाथः संवत्सरवयोगतिः

॥ १८ ॥

द्विकर्मचक्रस्त्रिगुणध्वजः पञ्चासुवन्धुरः ।

मनोरथिमर्बुदिसूतो हजीडो द्रन्द्रकूवरः

॥ १९ ॥

पञ्चेन्द्रियार्थप्रक्षेपः सप्तपानुवरूपकः ।

आकृतिर्विक्रमो बाह्यो मृगतृष्णां प्रधावति

॥ २० ॥

एकादशेन्द्रियचमूः पञ्चसूनाविनोदकृत् ।

संवत्सरध्वण्डवेगः कालो येनोपलक्षितः

॥ २१ ॥

तस्याहानीह गन्धर्वा गन्धर्व्यौ रात्रयः स्मृताः ।

हरन्त्यायुः परिक्रान्त्या पष्टपुत्रशतत्रयम्

॥ २२ ॥

कालकन्या जरा साक्षाह्नोकस्तां नाभिनन्दति ।

स्वसारं जगृहे मृत्युः क्षयाय यवनेश्वरः

॥ २३ ॥

आधयो व्याधयस्तस्य सैनिकाः यवनाः खलाः ।

भूतोपसर्गा अरयः प्रन्वारो विविधो ज्वरः

॥ २४ ॥

एवं बहुविधैर्दुःखैर्देवभूतात्मसम्भयैः ।

क्लिश्यमानः शानं वर्षं देहे देही तमोवृत्तः

॥ २५ ॥

प्राणैन्द्रियमनोधर्मानात्मन्यध्यस्य निर्गुणः ।

शोते कामलवं ध्यायन् महाहमिति कर्मकृत्

॥ २६ ॥

यदाऽऽत्मानमविज्ञाय भगवन्तं परं गुरुम् ।

पुरुषस्तु विपज्जेत गुणेषु प्राकृतेष्वहम्

॥ २७ ॥

गुणाभिमानि स तदा कर्माणि कुरुतेऽवशः ।

शुङ्गे कृष्णं लोहितं वा यथाकर्माभिजायते

॥ २८ ॥

शुक्रान् प्रकाशभूषिष्ठान् लोकानाप्रोति कर्हिचित् ।
 दुःखोदकान् क्रियायासान् तमशोकोत्कटात् क्वचित् ॥ २९ ॥
 क्वचित् पुमान् क्वचिच्च स्त्री क्वचिच्चोभयमन्वधीः ।
 देवो मनुष्यस्तिर्यग् वा यथाकर्मगुणं भवः ॥ ३० ॥
 क्षुत्परीतो यथा दीनः साग्रेषो गृहं गृहम् ।
 चरन् बिन्दति यद् दिष्टं दण्डमोदनमेव वा ॥ ३१ ॥
 तथा कामाशयो जीव उभावचपया भ्रमन् ।
 उपर्यधो वा मध्ये वा याति दिष्टं प्रियाप्रियम् ॥ ३२ ॥
 दुःखेष्वेकतरंगाणि देवभूतात्महेतुषु ।
 जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याचेत् तत्तत्प्रतिक्रिया ॥ ३३ ॥
 यथा हि पुरुषा भारं शिरसा गुरुमुद्रहन् ।
 तं स्कन्धेन स आपते तथा सर्वाः प्रतिक्रियाः ॥ ३४ ॥
 नैकान्ततः प्रतीकारः कर्मणां कर्म केवलम् ।
 द्वयं ह्यवियोगोपसृतं स्वप्ने स्वप्न इयानथ ॥ ३५ ॥
 अर्थे ह्यवियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 मनसा लिङ्गरूपेण स्वप्ने विचरतो यथा ॥ ३६ ॥
 अधात्मनोऽर्धभूतस्य यतोऽर्धपरम्परा ।
 संसृतिस्तद्भवच्छेदो भक्त्या परमया हरी ॥ ३७ ॥
 वासुदेवे भगवति भक्तियोगः समाहितः ।
 सप्रीचीनेन वैराग्यं ज्ञानं च जनयिष्यति ॥ ३८ ॥
 सोऽचिरादिव राज्ञे स्यादच्युतकथाश्रयः ।
 शृण्वतः श्रद्धाधानस्य नित्यदा स्यादधीषतः ॥ ३९ ॥
 यत्र भागवता राजन् साधवो विशादासायाः ।
 भगवद्गुणानुकथनश्रवणाव्यग्रचेतसः ॥ ४० ॥
 तस्मिन् महन्मुखरिता मधुभिर्ज्वरित-
 पीयूषतोयसरितः परितः स्रवन्ति ।
 ता ये पियन्त्यनुसवं नृप गाढकर्णैः ॥ ४१ ॥
 तान् न स्पृशन्त्यशनतृड्भयशोकमोहाः
 एतरूपद्रुतो नित्यं जीवलोकः स्वभावजैः ।
 न करोति हेर्नूनं कथामृतनिधी रतिम् ॥ ४२ ॥

प्रजापतिपतिः साक्षाद्भगवान् गिरिशो मनुः ।
 दसादयः प्रजापध्या वैदिकाः सनकादयः ॥ ४३ ॥
 मरीचिरव्यङ्गिरसी पुरस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
 भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदन्ता ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ॥
 अयापि वाचस्पतयस्तपोविरासमाधिभिः ।
 पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति तद् विष्णोः परमं पदम् ॥ ४५ ॥
 शब्दब्रह्मणि दुष्पारे चरन्त उरुविस्तरे ।
 मन्त्रलिङ्गैर्व्यवच्छिन्नं भजन्तो न विदुः परम् ॥ ४६ ॥
 सर्वेषामपि जन्तूनां सततं देहपोषणे ।
 अस्ति प्रज्ञा समापत्ता को विशेषस्तथा नृणाम् ॥ ४७ ॥
 लब्ध्वेहान्ते मनुष्यत्वं हित्वा देहापसद्ग्रहम् ।
 आत्मसृत्या विहायेदं जीवात्मा स विशिष्यते ॥ ४८ ॥
 पदा यस्यानुगृह्णाति भगवानात्मभावितः ।
 स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठिताम् ॥ ४९ ॥
 तस्मात् कर्मसु बहिष्पञ्चज्ञानार्थकाशिषु ।
 माऽर्धहृष्टिं कृपाः शोत्रस्पर्शोऽप्यसृष्टवस्तुषु ॥ ५० ॥
 खलोक्तं न विदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः ।
 आहुर्धूम्रपिण्डो वेदं सकर्मकमतद्विदः ॥ ५१ ॥
 आस्तीर्य दर्शः प्रागृष्टैः कान्त्यर्थेन क्षितिमण्डलम् ।
 ततो बृहद्रथान्मात्री कर्म नावेपि यत् परम् ॥ ५२ ॥
 तत् कर्म हरितोषं यत् सा विद्या तन्मतिर्यथा ।
 हरिर्देहभूतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः ॥ ५३ ॥
 तत्पादमूलं शरणं यतः क्षेमो नृणामिह ।
 सर्वे प्रियतमो हास्य यतो न भयमण्वपि ।
 इति वेद स वै विद्वान् यो विद्वान् स गुरुर्हरिः ॥ ५४ ॥
 नारद उवाच—
 प्रश्न एवं हि संचिञ्जो भवतः पुरुषर्षभ ।
 अत्र मे यदतो गुह्यं निशामय सुनिश्चितम् ॥ ५५ ॥
 क्षुद्रध्वं सुमनसां शरणे मधित्वा
 रक्तं षडङ्घ्रिगणसामसुनुव्यकर्मणम् ।
 अग्रे वृकानसुहृदोऽविगणय्य यान्तं
 पृष्टे मृगं मृगसुनुव्यकवाणभिन्म ॥ ५६ ॥

(अस्यार्थः)

सुमनः समधर्मणां स्त्रीणां शरण आश्रमे पुष्पमधुगन्धवत्क्षुद्रतमं
काम्यकर्मविषाकजं कामसुखलवं जैह्वीपस्थ्यादि विचिन्वन्तं
मिथुनीभूय तदभिनवेशितमनसं पङ्क्तिगणसामगीतवदति-
मनोहरवनितादिजनालापेष्वतितरामतिप्रलोभितकर्णमग्रे वृकपृथ-
वदात्मन आपूर्णितोऽहोरात्रान्तान् काललवविशेषानविगणय्य
गृहेषु विहरन्तं पृष्ठत एव परोक्षमनुपवृत्तो लुब्धकः कृतान्तोऽन्तः-
शरेण यमिह पराविध्यति तमिममात्मानमहो राजन् भिन्नहृदयं
द्रष्टुमर्हसीति ॥

स त्वं विचक्ष्व मृगचेष्टितमात्मनोऽन्त-
श्चितं निपच्छ हृदि कर्णधुनीं च चितिम् ।
जह्यज्ञानाश्रममसत्तमपृथगाधं
प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण ॥ ५७ ॥
राजोवाच-
श्रुतमन्वीक्षितं ब्रह्मन् भगवान् यदभाषत ।
नैतज्ज्ञानलुपाध्यायाः किञ्च ब्रूयुर्विदुषदि ॥ ५८ ॥
संशयोऽत्र न मे विप्र संछिन्नस्तत्कृतो महान् ।
ऋषयोऽपि हि मुह्यन्ति यत्र नेन्द्रियवृत्तयः ॥ ५९ ॥
कर्माण्यारभते येन पुमानिह बिहाय तम् ।
अमुत्रान्येन देहेन जुष्टान्यसकृदशनुते ॥ ६० ॥
इति वेदविदां याचः श्रूयन्ते तत्र तत्र ह ।
कर्म च क्रियते शोकं परोक्षं न प्रकाशते ॥ ६१ ॥
नारद उवाच-
येनैवारभते कर्म तेनेयामुत्र तत् पुमान् ।
भुङ्क्तं ह्यव्यवधानेन लिङ्गेन मनसा स्वकम् ॥ ६२ ॥
शवानमिममुत्सृज्य श्वसन्तं पुरुषो यथा ।
कर्मात्मन्याहितं भुङ्क्तं तादृशेनेतरेण वा ॥ ६३ ॥
ममेति मनसा यद् यदसावहमिति ब्रुवन् ।
गृहीयात् तत् पुमान् राद्धं कर्म येन पुनर्भवः ॥ ६४ ॥
यथाऽनुमीयते चित्तमुभयैरिन्द्रियेहितैः ।
एवं प्राग्देहजं कर्म लक्ष्यते चित्तवृत्तिभिः ॥ ६५ ॥

नानुभूतं क चानेन देहेनादृष्टमश्रुतम् ।
कदाचिदुपलभ्येत यद्रूपं यादगात्मनि ॥ ६६ ॥
तेनास्य तादृशो राजन् लिङ्गिनो देहसम्भवः ।
श्रद्धस्थाननुभूतार्थं न मनः स्पृष्टमर्हति ॥ ६७ ॥
मन एव मनुष्यस्य पूर्वरूपाणि शंसति ।
भविष्यतश्च भद्रं ते तथैव नभविष्यतः ॥ ६८ ॥
अदृष्टमश्रुतं चेह कचिन्मनसि दृश्यते ।
यथा तथाऽनुमन्तव्यं देशकालक्रियाश्रयम् ॥ ६९ ॥
सर्वे क्रमानुरोधेन मनसीन्द्रियगोचराः ।
आयान्ति यगंशो यान्ति सर्वे सुमनसो जवान् ॥ ७० ॥
सत्त्वेकनिष्ठे मनसि भगवत्पार्थवर्तिनि ।
तमश्चन्द्रमसीवेदमुपरज्यावभासते ॥ ७१ ॥
नाहंममेति भावोऽयं पुरुषे व्ययधीयते ।
तावद् बुद्धिमनोऽक्षाधिगुणव्यूहो ह्यनादिमान् ॥ ७२ ॥
सुसिम्बुद्धोपतापेषु प्राणायनविधाततः ।
नेहतेऽहमिति ज्ञानं मृत्युप्रज्वायपोरपि ॥ ७३ ॥
गर्भे बाल्येऽप्यपीप्सत्पादेकादशविधं तदा ।
लिङ्गं न दृश्यतेऽप्यनः कुहलं चन्द्रमसो यथा ॥ ७४ ॥
अर्थे ह्यवियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ७५ ॥
एकं पञ्चविधं लिङ्गं त्रिवृत् पोडशविस्तरम् ।
एष चेतनया युक्तो जीव इत्यभिधीयते ॥ ७६ ॥
अनेन पुरुषो देहानुपादत्ते विमुञ्चति ।
हर्षं शोकं भयं दुःखं सुखं चानेन विन्दति ॥ ७७ ॥
यथा तृणजलका च नोपयात्यपयाति च ।
न त्यजेन्निष्ठयमाणोऽपि प्राग्देहाभिर्मतिं जनः ॥ ७८ ॥
यावदन्त्यं न विन्देत व्यवधानेन कर्मणाम् ।
मन एव मनुष्येन्द्र भूतानां भवभावनम् ॥ ७९ ॥
यदक्षश्चित्तं ध्यायन् कर्माण्यचिनुतेऽसकृत् ।
सति कर्मण्यविद्यायां बन्धः कर्मण्य आत्मनः ॥ ८० ॥

अतस्तदपवाधार्थं भज सर्वात्मना हरिम् ।		तत्रैकाग्रमता वीरो गोविन्दचरणाम्बुजम् ।	
पदपंस्तदात्मकं विश्वं स्थित्युत्पत्त्यप्यया यतः	॥ ८१ ॥	विमुक्तसङ्गोऽनुभजनं भक्त्या तत्ताम्यतामगात्	॥ ८६ ॥
भक्तिः कृष्णं दया जीवेष्चकुण्ठज्ञानमात्मनि ।		एतदध्यात्मपारोक्ष्यं गीतं देवर्षिणाऽनघ ।	
यदि स्यादात्मनो भूयादपवर्गस्तु संसृतेः	॥ ८२ ॥	यः श्रावयेद् यः श्रुणुयात् स लिङ्गेन विमुच्यते	॥ ८७ ॥
अदृष्टं दृष्टवन्नङ्क्षेदभूतं स्वप्रवदन्यथा ।		एतन्मुकुन्दपशसा भुवनं पुनानं	
भूतं भवद् भविष्यच्च सुप्तं सर्वरहोरहः	॥ ८३ ॥	देवर्षिचर्यमुसनिःसृतमात्मशीघ्रम् ।	
मैत्रेय उवाच—		यः कीर्त्यमानमधिगच्छति पारमेष्ठ्यं	
भागवतमुख्यो भगवान् नारदो हंसवर्गोतिम् ।		नास्मिन् भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबन्धः	॥ ८८ ॥
प्रदर्श्य ह्यमुमामन्य सिद्धलोकं ततोऽगमत्	॥ ८४ ॥	अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाऽधिगतमद्भुतम् ।	
प्राचीनवर्ही राजर्षिः प्रजासर्गाभिरधुने ।		एवं त्रय्याधयः पुंसविच्छन्नोऽमुत्र च संशयः	॥ ८९ ॥
आदिश्य पुत्रानगमत् तपसं कपिलाश्रमम्	॥ ८५ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ त्रिंशोऽध्यायः

विदुर उवाच—		वर्हिष्मतः पुरुष आह सुतान् प्रपन्नान्	
ये त्वयाऽभिहिता ब्रह्मन् सुताः प्राचीनवर्हिषः ।		पर्जन्यनादकृतया सपृणावलोकः	॥ ७ ॥
ते रुद्रगीतेन हारं सिद्धिमापुः प्रतोप्य काम्	॥ १ ॥	श्रीभगवानुवाच —	
किं चेह नाहन्त्यपरत्र वा सुखं		वरं नृणीष्वं भद्रं वो यूपं मे नृपनन्दनाः ।	
केवल्यन्याधप्रियपार्थवर्तिनः ।		सौहार्देनापृथग्परमास्तुष्टोऽहं सौहृदेन वः	॥ ८ ॥
आसाद्य देवं गिरिशं यहच्छया		योऽनुस्मरति सन्ध्यायां युष्मानुदिनं नरः ।	
प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः	॥ २ ॥	तस्य भ्रातृध्यात्मसाम्यं तथा भूतेषु सौहृदम्	॥ ९ ॥
मैत्रेय उवाच—		ये तु मां रुद्रगीतेन सायंप्रातः समाहिताः ।	
प्रचेतसोऽन्तरदधी पितुरादेशकारिणः ।		स्तुवन्मह्यं कामवरान् दास्ये प्रज्ञां च शोभनाम्	॥ १० ॥
जपयज्ञेन तपसा पुरञ्जनमतोपयन्	॥ ३ ॥	यद् यूपं पितुरादेशमग्रीह मुवाऽन्विताः ।	
दिव्यवर्षसहस्रान्ते पुरुषस्तु सनातनः ।		अतो व ज्ञाती कीर्तिलोकाननुभविष्यति	॥ ११ ॥
तेषामाविरभूत् कृच्छ्रं शान्तेन शमयन् रुचा	॥ ४ ॥	भविता विभुतः पुत्रोऽनवमो ब्रह्मणो गुणैः ।	
सुपर्णस्कन्धमारूढो मेरुशृङ्गमिवाम्बुदः ।		य एतामात्मवीर्येण त्रिलोकीं पूरयिष्यति	॥ १२ ॥
पीतयासा मणिग्रीवः कुर्वन् विनिमिरा दिशः	॥ ५ ॥	कण्डोः प्रम्लोचया लब्ध्वा कन्या कमललोचना ।	
कासिष्णुना कनककर्णविभूषणेन		तां चापविद्धां जगद्गुरुं नृपनन्दनाः	॥ १३ ॥
भ्राजत्कपोलवदनो ग्लिसत्किरीटः ।		धुत्क्षामाया मुसे राजा सोमः पीयूषचर्षिणीम् ।	
अष्टापुधः करवं मुनिभिः सुरेन्द्रैः		देशिनीं रोदमानाया निदधे स दयान्वितः	॥ १४ ॥
आसेवितो गरुडकिन्नरगीतकीर्तिः	॥ ६ ॥	प्रजाविसर्ग आदिशः पित्रा मामनुवर्तता ।	
पीनायताष्टभुजमण्डलमभ्यलक्ष्म्या		तत्र कन्यां वरारोहां तामुद्धृत माचिरम्	॥ १५ ॥
स्पर्धच्छ्रिया परिवृतो वनमालया यः ।			

अपृथग्धर्मशीलानां सर्वेषां वः सुमध्यमा ।
 अपृथग्धर्मशीलेयं भूयात् प्रत्यर्पिता मया ॥ १६ ॥
 दिव्यवर्षसहस्राणां सहस्रमहतीजसः ।
 भीमान् भोक्ष्य भोगान् वै दिव्यांश्चानुग्रहान्मम ॥ १७ ॥
 अध मय्यनपायिन्या भक्त्या एकगुणाशयाः ।
 उपयास्यथ मद्भाम निर्विघ्न निरयादतः ॥ १८ ॥
 गृहेष्वाविशतां चापि पुंसां कुशलकर्मणाम् ।
 मद्भार्तायातयामानां न बन्धाप गृहा मताः ॥ १९ ॥
 न व्यवहियते यज्ञो ब्रह्मैतद् ब्रह्मपादिभिः ।
 न मुह्यन्ति न शोचन्ति न हृष्यन्ति यतो गताः ॥ २० ॥
 मेनेव उवाच—
 एवं ब्रुवाणं पुरुषार्थभाजनं
 जनार्दनं प्राञ्जलयः प्रचेतसः ।
 तद्दर्शनं ध्यस्ततमोरजोमला
 गिराऽगृण्णु गद्गदया सुहृत्तमम् ॥ २१ ॥
 प्रचेतस ऊचुः—
 नमो नमः क्लेशविनाशनाय निरूपितोदारगुणाहयाय ।
 मनोवचोपेगपुरोजवाय सर्वाक्षमार्गैरगताध्वने नमः ॥ २२ ॥
 शुद्धाय शान्ताय नमः स्वनिष्ठमनस्पर्षे विलसद्द्रवाय ।
 नमो जगत्स्थानलोदयेपु गृहीतमायागुणविग्रहाय ॥ २३ ॥
 नमो विशुद्धसत्त्वाय हरेये हरिमेषसे ।
 वासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वताम् ॥ २४ ॥
 नमः कमलनाभाय नमः कमलमालिने ।
 नमः कमलपादाय नमस्ते कमलेक्षण ॥ २५ ॥
 नमः कमलकिञ्जल्कपिशङ्गामलवाससे ।
 सर्वभूतनिवासाय नमोऽयुद्धक्ष्महि साक्षिणे ॥ २६ ॥
 रूपं भगवता त्वेतदशोकेशसंक्षयम् ।
 आधिष्ठातृ नः क्लेशानां किमन्यदनुकम्पया ॥ २७ ॥
 एतावत्त्वं हि विभुभिर्भाव्यं टीनेषु वत्सलेः ।
 यदनुस्मर्यते काले स्वयुद्धयाऽभद्रान्वत ॥ २८ ॥
 येनोपशान्तिर्भूतानां क्षुद्रकानामपीकृतम् ।
 अन्तर्हितोऽन्तर्हृदये कस्मान्नो यद नाशिपः ॥ २९ ॥

असावेव वरोऽस्माकमीप्सितो जगतां यते ।
 प्रसन्नो भगवानेपामपवर्गगुरुर्गतिः ॥ ३० ॥
 वरं वृणीमहेऽथापि नाथ त्वन् परतः परात् ।
 न ह्यन्तस्त्वद्विभूतीनां योऽनन्त इति गीयते ॥ ३१ ॥
 पारिजातेऽञ्जसा लभ्ये सारज्ञोऽन्यत्र सेवते ।
 त्वदह्निमूलमासाय साक्षात् किं किं वृणीमहे ॥ ३२ ॥
 यावत् ते मायया स्पृष्टा भ्रमाम इह कर्मभिः ।
 तावद् भवत्प्रसङ्गानां सङ्गः स्यान्नो भवे भवे ॥ ३३ ॥
 तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।
 भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुताशिपः ॥ ३४ ॥
 यत्रेङ्गवन्ते कथा मृष्टास्तृष्णायाः प्रशमो यतः ।
 निर्वैरं यत्र भूतेषु नोद्वेगो यत्र कथन ॥ ३५ ॥
 यत्र नारायणः साक्षाद् भगवान् न्यासिनां गतिः ।
 प्रसृत्यते सत्कथासु मुक्तसङ्गः पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
 तेषां विचरतां पद्भ्यां तीर्थानां पावनेच्छया ।
 भीतस्य किं न रोचेत तावकानां समागमः ॥ ३७ ॥
 वयं तु साक्षाद्भगवत्प्रियस्य
 प्रियस्य सख्युः क्षणसङ्गमेन ।
 सुदुश्चिक्तिसस्य भवस्य मृत्यो-
 र्भिषक्तं त्वाऽद्य गतिं गताः स्मः ॥ ३८ ॥
 यत्रः स्वधीतं गुरवः प्रसादिता
 विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्ता ।
 आर्या ह्यनाथाः सुहृदो भ्रातरश्च
 सर्वाणि भूतान्वनस्ययैव ॥ ३९ ॥
 यत्रः सुतप्तं तप एतदीश
 निरन्धसां कालमदभ्रमम् ।
 सर्वं तदेतत् पुरुषस्य भूषो
 वृणीमहे ते परितोषणाय ॥ ४० ॥
 मनुः स्वयंभूर्भगवान् भवथ
 येऽन्ये तपोज्ञानविशुद्धसत्त्वाः ।
 अदृष्टपारा अपि यन्महिम्नः
 स्तुवन्त्यथो त्वाऽऽत्मसमं गृणीमः ॥ ४१ ॥

नमः समाय शुद्धाय पुरुषाय पराय च ।
 वामुदेवाय सत्त्वाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ ४२ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः
 प्रीतस्तन्धेत्याह शरण्यवत्सलः ।
 अनिच्छतां यानमनृमचक्षुषां
 ययौ स्वधामानपवर्गविक्रमः ॥ ४३ ॥
 अथ निर्याय सलिलान् प्रचेतस उदन्वतः ।
 वीक्ष्याकुप्यन् दुर्मैष्ठनां गामारोदुमिवोत्थितैः ॥ ४४ ॥
 ततोऽग्रिमार्कतो राजसमुञ्चन् मुसतो रुषा ।
 महीं निर्वीरुधं कर्तुं सायन्तक इषाप्यपे ॥ ४५ ॥
 भस्मसात् क्रियमाणांस्तान् दुमान् वीक्ष्य पितामहः ।
 आगतः शमयामास पुत्रान् बहिष्मतो नयैः ॥ ४६ ॥

तत्रावशिष्टा ये वृक्षा भीता दुहितरं तदा ।
 आजहुस्ते प्रचेतोभ्य उपदिष्टाः स्वयंभुवा ॥ ४७ ॥
 ते च ब्रह्मण आदेशान्मारिषामुपयेमिरे ।
 यस्यां महदवज्ञानादजन्मजनयोनिजः ॥ ४८ ॥
 चाधुपे त्वन्तरे प्राप्ते प्राक्सर्गे कालविष्टुते ।
 यः ससर्ज प्रजा इष्टाः स दृष्टो देवचोदितः ॥ ४९ ॥
 यो न्यक्चकार सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा ।
 स्वयोगोपात्तदास्याव कर्मणा दक्षमब्रुवन् ॥ ५० ॥
 तं प्रजासर्गरक्षायामनादिर्भगवानजः ।
 युषोऽयं युयुत्सुस्तं वै सर्वेऽन्ये च प्रजेक्षराः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 तत उत्पन्नविज्ञाना आथधोऽक्षजभाषितम् ।
 स्मरन्त आत्मजे भाषी यिसृज्य प्राव्रजन् गृहान् ॥ १ ॥
 दीक्षिता ब्रह्मसत्रेण सर्वभूतात्ममेधसा ।
 प्रतीच्यां दिशि बेलायां सिद्धोऽभूद् वज्र जाजलिः ॥ २ ॥
 तान् निर्जितप्राणमनोवचोदृशो
 जितासनाञ्छान्तसमानविग्रहान् ।
 परेऽमले ब्रह्मणि योजितात्मनः
 सुरासुरेड्यो ददृशे स्म नारदः ॥ ३ ॥
 तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभिनन्द्य च ।
 पूजयित्वा यथादेशं सुखासीनमपाब्रुवन् ॥ ४ ॥
 स्वागतं ते सुरपैऽय दिष्टया नो दर्शनं गतः ।
 तव चङ्क्रमणं ब्रह्मक्षभयाय यथा रवेः ॥ ५ ॥
 यदादिष्टं भगवता शिवेनाधोऽक्षजेन च ।
 तद् गृहेषु प्रसक्तानां प्रायशः क्षपितं प्रभो ॥ ६ ॥
 तन्नः प्रयोतयाध्यात्मज्ञानं तत्त्वार्थदर्शनम् ।
 येनाञ्जसा तरिष्यामो दुस्तरं भवसागरम् ॥ ७ ॥

मैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतसा पृष्टो भगवान् नारदो मुनिः ।
 भगवत्युत्तमश्लोक आविष्टात्माऽब्रवीन्भुवान् ॥ ८ ॥
 नारद उवाच—
 तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः ।
 नृणां येन हि विश्वात्मा सेच्यते हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥
 किं जन्मभित्तिभिर्वेहं शुकसायिप्रयाङ्गिकैः ।
 कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोऽपि विबुधायुषः ॥ १० ॥
 श्रुत्वेन तपसा वा किं वचोभिश्चित्तनृत्तिभिः ।
 बुद्ध्या वा किं निपुण्या बलेनेन्द्रियराधसा ॥ ११ ॥
 किं वा योगेन सांख्येन न्यासस्वाध्याययोरपि ।
 किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रान्मप्रदो हरिः ॥ १२ ॥
 श्रेयसामपि सर्वेषामात्मा हवधिर्धितः ।
 सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्माऽऽत्मदः प्रियः ॥ १३ ॥
 यथा तरोर्मूलनिषेचनेन
 नृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशस्ताः ।
 प्राणोपहाराव यथेन्द्रियाणां
 तथैव सर्वार्हणमन्युतेन्या ॥ १४ ॥

यथैव सूर्यात् प्रभवन्ति गावः पुनश्च तस्मिन् प्रविशन्ति काले । भूतानि भूमौ स्थिरजङ्गमानि तथा ह्रास्वेव गुणप्रवाहः ॥ १५ ॥	भवतां वंशधुर्योऽभूद् ध्रुवधिरयः स्वराट् । गुरुदारवचोवाणीर्निर्भिन्नहृदयोऽर्भकः ॥ २४ ॥ त्यक्त्वा स्त्रिणं च तं गच्छन् दृष्टो मे पथ्युदारधीः । पञ्चवर्षो मदादेसीः संराध्य पुरुषेश्वरम् ॥ २५ ॥ तत् परं सर्वधिष्येभ्यो मायाधिष्ठितमारुहन् । मुनयोऽवाप्युदीक्षन्ते परं नापुरवाहं नृपाः ॥ २६ ॥ तं यूयं सर्वभूतानामन्तर्यामिणमीश्वरम् । रुद्रादिष्टोपदेशेन भजन्त्येव भवन्तुत्तये ॥ २७ ॥
एतत् परं तज्जगदात्मनः पदं सकृद् विभातं सवितुर्धृषा प्रभा । यदाऽस्यो जाग्रति सुमवृत्तयो द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमात्ययः ॥ १६ ॥	मेत्रेय उवाच— इति प्रचेतसो राजन्नन्याश्च भगवत्कथाः । आचपित्वा ब्रह्मलोकं ययी स्वायम्भुवो मुनिः ॥ २८ ॥ तेऽपि तन्मुखनिर्घातं यशो लोकमलापहम् । हरेर्निशम्य तत्यादं ध्यायन्तस्तद्गतिं ययुः ॥ २९ ॥ एतत् तेऽभिहितं क्षत्त्यन्मां त्वं परिपृष्टवान् । प्रचेतसां नारदस्य संवादे हरिकीर्तनम् ॥ ३० ॥
यथा नभस्यभ्रतमःप्रकाशा भवन्ति भूयो न भवन्त्यनुक्रमात् । एवं परे ब्रह्मणि शक्तपस्त्वभू- रजस्तमस्तत्त्वमिति प्रवाहः ॥ १७ ॥	य एष उत्तानपदो मानवस्यानुवर्णितः । वंसां प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम ॥ ३१ ॥ यो नारदादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीम् । भुक्तवा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात् पदम् ॥ ३२ ॥ इत्थं तु कीपारविणोपवर्णितं क्षत्ता निशम्याजितपादसत्कथाम् । प्रवृद्धभावाभुक्लालाकुलो मुनेः दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः ॥ ३३ ॥
तेनैकमात्मानमशेषदेहिनां कालं प्रधानं पुरुषं परेशम् । स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाह- मात्मैकभावेन भजध्वमद्वा ॥ १८ ॥	विदुर उवाच— सौऽयं तेन महायोगिन् भवता करुणात्मना । दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिञ्चनगो हरिः ॥ ३४ ॥ श्रीशुक उवाच— इत्यानम्य तमामन्त्र्य विदुरो गजसाहस्यम् । स्वानां दिग्भुः प्रययी ज्ञातीनां निर्वृताशयः ॥ ३५ ॥ एतद् यः शृणुयाद् राजन् राज्ञां हर्यर्पितात्मनाम् । आपुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥
निरस्तसङ्कल्पविकल्पमद्वयं द्वयापवादोपरमोपलम्भनम् । अनादिमध्यान्तमजस्रनिर्वृतिं संज्ञसिमात्रं भजतामुया दशा ॥ १९ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसहस्रां पारमहंस्यां संहितायां चतुर्थस्कन्धः ॥
दयया सर्वभूतेषु संतुष्टया येन केन वा । सर्वेन्द्रियोपशान्त्या च तुष्यत्याशु जनार्दनः ॥ २० ॥	
अपगतसकलेपणामलात्मन्य- विरतमेधितभावनोपहृतः । निजजनवशागत्वमासवान् यो न सरति चिद्ध्रवदधरः सतां हि ॥ २१ ॥	
न भजति कुमनीपिणां स इज्यां हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः । श्रुतधनकुलकर्मणां मदेयै विदधति पापमकिञ्चनेषु सत्सु ॥ २२ ॥	
श्रियमनुचरतीं तदर्थिनश्च द्विपदपतीन् विवुधांश्च यः स्वपूर्णः । न भजति निजभृत्यवर्गान्त्र्यः कथममुमुद्रिगृजेन् पुमान् कृतज्ञः ॥ २३ ॥	

पञ्चमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

प्रियव्रतो भागवत आत्मारामः कथं मुने ।

गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मवन्धः पराभवः ॥ १ ॥

न नूनं मुक्तसद्गानां तादृशानां महामुने ।

गृहेऽप्यभिनवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥ २ ॥

महतां खलु विप्रपै उत्तमश्लोकपादयोः ।

छापानिवृत्तचित्तानां न कुटुम्बे स्मृदा मतिः ॥ ३ ॥

संशयोऽयं महान् ब्रह्मन् दारागारसुतादिषु ।

सक्तस्य यन्तिद्धिरभूत्कृष्णे च प्रतिरज्युता ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—

वाढमुक्तं भगवत उत्तमश्लोकस्य श्रीमन्नरणास्विन्दमकरन्दरस

आदित आचेशितचेतसो भागवतपारमहंस्यदयितः कथञ्चि-

दन्तराषबिहतां स्यां शिवतमां पदवीं न प्रापेण हि हिन्वन् आस्ते

॥ ५ ॥

यहि वाय स राजपुत्रः प्रियव्रतः परमभागवतो नारदस्य चरणोप-

सेयपाञ्जसाऽवगतपरमार्थसत्तन्त्र्यो ब्रह्मसत्रेण दीक्षिष्यमाणोऽ-

वनितलपरिपालनायाम्रात्खरगुणगणैकान्तभाजनतया स्वपित्रोषा

मन्त्रितो भगवति वासुदेव एवाव्यवधानसमाधियोगेन समावेशित

सकलकारकक्रियाकलापो नैवाभ्यनन्दन् ॥ यदपि तदप्रत्याम्रा-

तव्यं तदधिकरण आत्मनोऽन्यस्मादसतो यदा पराभवमन्वीक्ष-

माणः ॥ ६ ॥

अथ ह भगवानादिदेव एतस्य गुणविसर्गस्य परिवृंहणानुष्यानेन

व्ययसितसकलतगदभिप्राय आत्मयोनिरस्त्रिलिनिगमनिजजन-

परिचेष्टितः स्वभ्रवनादवततार ॥ ७ ॥

तत्र तत्र गगनतल उडुपतिरिव विमानावलिभिरनुपधममर-

परिवृंदेरभिपूज्यमानः पथि पथि च वरूषशः सिद्धगन्धर्व-

साध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानो गन्धमादनद्रोणीमव-

भासयन्नुपसर्षा ॥ ८ ॥

तत्र ह वा एनं देवर्षिः हंसयानेन पितरं भगवन्तं हिरण्यगर्भ-

मुपलभ्यमानः ॥ सहसंय सह पितापुत्राभ्यां अवहिताञ्जलि-

रुपतस्य ॥ ९ ॥

भगवानपि भारत तदुपनीताईणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुण-

गणावतारसुविजयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदवहासावलोक इति

होवाच ॥ १० ॥

ब्रह्मोवाच—

निबोध तानेदमृतं ब्रवीमि

माऽसृपितुं देवमर्हस्यमेयम् ।

अहं भवस्ते तत एष महर्षि-

र्वहाम सर्वे विद्यशा यस्य दिष्टम्

॥ ११ ॥

न तस्य कश्चित्तपसा विद्यया वा

न योगवीर्येण मनीषया वा ।

नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा

कृतं विद्वन्तु तनुभृद्भिभूषात्

॥ १२ ॥

भवाय नाशाप च कर्म कर्तुं

शोकाय मोहाय सदाभयाय ।

मुखाय दुःखाय च देहयोग-

मव्यक्तदिष्टं जनताऽहं धत्ते

॥ १३ ॥

यद्वाचि तन्त्यां गुणकर्मनामभिः

स्वदामभिवन्तं वयं सुयोजिताः ।

सर्वे बहामो बलिमीशराय

प्रोता नसीय द्विपदे चतुस्पदः

॥ १४ ॥

ईशावसृष्टं त्वयकृन्महेऽहं

दुःखं सुखं वा गुणकर्मसद्भात् ।

आस्थाप यत्तपदपुस्तनाथ

चधुष्मताऽन्या इव नीयमानाः

॥ १५ ॥

मुक्तोऽपि तावद्भिभूषात्स्वदेह-

मारब्धमश्रवभिमानव्यूहः ।

यथोपपातं प्रतिपातनिद्रः

किन्त्वन्वदेहाय गुणात्तं वृद्धो

॥ १६ ॥

भयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि स्या-

वतो वसन्तो सह पट्सपत्ताः ।

स एवमपरिमितचलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुसेवयानु-
पतितगुणविसर्गसंसर्गेणानिवृत्तमिवात्मानं मन्यमानः आतनिर्वेद
इदमाह ॥ ३६ ॥

अहो असाध्यनुष्ठितं यदभिनिवेशितोऽहमिन्द्रियैरविद्या-विरचित-
विषमविषयान्धकूपे तदलमलं मनुष्यवनिताविनोदमृगं मां
धिग्धिगिति गर्हयाश्चकार ॥ ३७ ॥

परदेवताप्रसादाधिगतात्मप्रत्यक्षमर्शनपरिनिवृत्तः स्वपुत्रेभ्य इमां
गां यथादायं विभज्य भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सहमहा-
विभूतिमपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतरुचिरहर्-
विहारानुभावां भगवतो नारदस्य पदवीमनुससार ॥ ३८ ॥

तस्य ह वा एते श्लोकाः ।

प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरम् ।
यो नेमिनिष्प्रेरकरोच्छवां प्रन्तसप्तवारीधीन् ॥ ३९ ॥

भूतसंस्थानं कृतं येन सरिद्रिचरिनादिभिः ।
सीमा च भूतनिवृत्त्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ॥ ४० ॥

धीमं दिव्यं मानुषं च महित्वं योगकर्मजम् ।
यश्चक्रे निरयोपम्यं पौरुषं तु जनप्रियम् ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं पितरि सन्निभूते तदनुशासने वर्तमान आग्नीध्रो जम्बु-
द्वीपीकसः प्रजा भीरुसवद्वर्मानवेक्षमाणः पर्यगोपायन् ॥ १ ॥

स तु कदाचित्पितृलोककामः सुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां
भगवन्तं विषयसृजां पतिमाहृतपरिचर्यौपकरण आत्मकाग्र्येण
तपसाऽऽश्रयधाम्भव ॥ २ ॥

एतदुपलभ्य भगवानादिपुरुषः सदसि गायन्तीं पूर्वचित्तिं
नामाप्सरसमभियापयामास ॥ ३ ॥

सा च तदाभ्रमोपवनमतिरमणीययिधिनिविडविटपिषिटप-
निकटपुटलाकुटिलरूढस्थलविहङ्गमिधुनैः श्लाघ्यमानश्रुतिभिः
प्रतिबोध्यमानसलिलकुङ्कुटकारण्डवकलहंसादिभिर्विचित्रमुप-
कूजितामलजलाशयकमलाकरमुपबध्नाम ॥ ४ ॥

तस्याः सुललितपदविन्यासगतिविलासेनानुपदं खणखणाय-
मानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य नरदेवकुमारः समाधि-
योगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकास्याचष्ट ॥ ५ ॥
तामेवापिदूरे विलोक्य मधुकरीमिव सुमनस उपजिग्रन्तीं दिविज-
मनुजमनोनयनाह्लादत्प्रेर्गतिविहारविनयविलोकनसुस्वराक्षरा-
वयवेर्मनसि नृणः कुसुमापुपस्य विदधतीं विवरम् ॥ ६ ॥

निजमुखविगलितमदासत्रामोदमदान्धमपुकरनिकरोपरोधेन
द्रुतपदविन्यासवल्गुस्यन्दनस्तनकलशकवरहारशानां देवीं तदव-

लोकनेन विधृतावसरस्य भगवतो मकरध्वजस्य वशमुपनीतो
जडवदिति होयाच ॥ ७ ॥

का त्वं चिकीर्षसि च किं मुनिवर्यं शीले
मायासि किं भगवतः परदेवतायाः ।
विज्ये विधरि धनुषी सुहृदात्मनोऽर्थे
किं वा मृगान्मृगयसे विषिने प्रमत्तान् ॥ ८ ॥

वाणाविमो भगवतः शतपत्रपत्रौ
शान्तावपुङ्गरुचिरावतितिग्मदन्तौ ।
कस्मै प्रपुङ्गसि वने विचरन्न विप्रः
क्षेमाय नो जडपिशां तव विक्रमोऽस्तु ॥ ९ ॥

शिष्या इमे भगवतः परितः एवन्ति
गायन्ति साम सरहस्यमजस्रमीश ।
सुष्मच्छिस्ताविलुलिताः सुमनोऽभिपृष्टीः
सर्वे भजन्युपिगणा इव वेदशास्त्राः ॥ १० ॥

वाचं परं चरणपङ्कजतिनितीषां
ब्रह्मन्नरूपमुखीं शृणुमोऽथ तुभ्यम् ।
लब्धा कदम्बरुचिरद्विटद्विभ्यम्
यस्यामलातरपिधिः क्व च बन्कला ने ॥ ११ ॥

किं सम्भूतं रुचिरयोर्द्विजं भृङ्गयोस्ते
मध्ये कूशो बहसि यत्र दृशी धिते मे ।
पट्टोरुणः सुरभिरात्मविषाण ईदृग्ये-
नाथयं सुभग मे सुरभीकरोपि ॥ १२ ॥

लोकं प्रदर्शय सुहृत्तम तावकं मे
 यत्रत्य इत्थमुरसावयवावपूर्वा ।
 अस्मद्विषय मन उचयनी विभर्षि
 बहद्भुतं सरसहासमुपां च बबन्ने ॥ १३ ॥
 का वात्मवृत्तिरदनाद्बहिरङ्ग भाति
 विष्णोः कलास्यनिमिषन्मकरी च कर्णी ।
 उद्विग्रहीनयुगलं द्विजपङ्क्तिशोभि
 चासन्नभृङ्गनिकरं सर उन्मुखं ते ॥ १४ ॥
 योऽसी त्वया करसरोजहतःपतङ्गो
 दिधु भ्रमन् भ्रमत एजयतेऽक्षिणी ते ।
 युक्तं न ते स्म वरवक्रजटावरूपः
 कृष्णोऽनिलो हरति लम्पट एष नीवीम् ॥ १५ ॥
 रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोधं ह्येतनु
 केन तपसा भवतेह लब्धम् ।
 चतुर् तपोऽहंसि मया सह मित्र मह्यं
 किं वा प्रसीदसि स वै भवभावयो मे ॥ १६ ॥
 न त्वां त्यजामि दयितां द्विज देवदत्तं
 यस्मिन्मनो ह्यपि वा न विधाति लग्नम् ।
 मां चारुभृङ्गाहंसि नेतुमनुव्रतं ते
 चिन्तं यतः प्रतिसरन्तु शिवाः सचिव्यः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ललनानुनयातिविशारदो ग्राम्यवेदगध्यया परिभाषया तां
 विबुधवधूमिति सभाजयामास ॥ १८ ॥

सा च ततस्तस्य वीरयूथपतेर्बुद्धिशीलरूपविधावयःश्रियीदार्यैः
 पराक्षिप्तमनास्तेन सहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं जम्बुद्वीप-
 पतिना भोगान् बुभुजे ॥ १९ ॥

तस्यामु ह वा आत्मजान्स राजवर्य आग्रीश्रो नाभिकिम्पुरुष-
 हरिवर्षेणावृतरम्यकहरिणमयकुरुभद्राथकेतुमालसंज्ञान्नव भावया-
 म्बभूव सा स्यूता तु पुत्रानवानुवत्सरं गृह एवापहाय पूर्वचिन्तिभूय
 एवाजं देवमुपतस्थे ॥ २० ॥

आग्रीश्रुतास्ते मातुरनुग्रहादीत्यनिकेनेव संहननबलोपेताः पित्रा
 विभक्तान्मनुत्यनामानि यथाभागं जम्बुद्वीपवर्षाणि बुभुजुः ॥

आग्रीश्रो राजपुत्रस्तामप्सरसमेवानुदिनमभिमन्यमानस्तस्याः
 सलोकतां धुतिभिरवरुन्धन् ईजे यत्र पितरो मोदयन्ते ॥ २१ ॥

सम्परेते पितरि नवभ्रातरो मेरुदुहितुर्मैरुदेवीं प्रतिरूपामुग्रदंष्ट्रीं
 लतां रामां श्यामां नारी भद्रां देवीमिति संज्ञा नवोद्वहन् ॥ २२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

नाभिरपत्यकामोऽग्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं यज्ञपुरुषमवहि-
 तात्माऽयजत ॥ १ ॥

तस्य हयाव श्रद्धया विशुद्धभावेन यजतः प्रवर्ग्येषु प्रवरत्सु
 द्रव्यंदाशकालमन्त्रनिर्गदक्षिणाविधानयोगोपपन्ना दुरधिगमोऽपि
 भगवान् भागयतयत्सलतया प्रतीत आत्मानमपराजितं निज-
 जनाभिप्रायार्थविधित्तया गृहीतहृदयो हृदयद्रुमं मनोनयना-
 नन्दनाभिरामावयवमाविशकार ॥ २ ॥

अथ हतमाविष्कृतभुजपुगलद्वयं हिरण्यं पुरुषविशेषं कपिश-
 कीर्णायाम्बरभरमुरसि विलसच्छ्रीवत्सालालाम् दशवर्गवनरुहवन-
 मालास्फूर्जान्तमणिगणप्रवरदिभिरुपलक्षितम् ॥ ३ ॥

स्फुटकिरणप्रवरमणिमयमुकुटकिरीटकुण्डलकटकटिसूत्रहार-
 केयूरनूपुरावहृषणविभूषितं क्रान्तिकसदस्यगृहपतयोऽधना
 इवोत्तमं धनमुपलभ्य सवदुमानमहंणेनावनतशीर्षाण उपतस्थुः ॥

अहंसि मुहुर्हन्तमार्हणमस्माकं अनुपधानां नमो नम इत्ये-
 तावदेव सतुषशिक्षितं कोऽहन्ति पुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमति-
 रनीश ईश्वरस्य प्रकृतिपुरुषयोः परस्वार्वाकतनमतिनाम-
 रूपाकृतिभिर्निरूपणम् ॥ ५ ॥

सकलजननिकायवृजिनिरसनशिवतमप्रवरगुणगणैकदेशकधनाहते ॥

परिजनानुरागविरचितस्तव लवसंशब्दसलिलकिसलयतुलसी-
 द्वाङ्मुखैरपि सम्भूतया सपर्यया किल परम परितुष्यसि ॥ ७ ॥

अद्यानयापि भगवत इत्ययोरुसम्भारभरया न समुचितमर्थ-
 मिहाफलभाहते ॥ ८ ॥

आत्मत एवानुसवनमअसा व्यतिरेकेणानुबोध्यमानाशेष-
पुरुषार्थस्वरूपस्य किन्तु नाथाशिष आशासानामेतदभि-
संराधनमात्रं भवितुमर्हति ॥ १. ॥

तयथा बालिशानां स्वयमात्मनः श्रेयः परमविदुषां परमपुरुष-
प्रवलतरकरुणया स्यमहिमानं चापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन्स्व-
यत्तांश्चित एवैतरयदिहोपलक्षितः ॥ १० ॥

अधार्हयामः परं ह्यर्हत्तम यद्वि बर्हिषि राजर्षेर्वरदर्पभो भगवान्
निजपुरुषेक्षणविषय आसीन् ॥ ११ ॥

असङ्गनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानां भगवत्स्वभावाणां
आत्मारामाणां मुनीनामनवरतपरागणितगुणगणपरमद्रव्यपतन
कथनांऽसि ॥ १२ ॥

अथ कथञ्चित्सत्त्वलनधुत्यतनजृम्भणदुरवस्थानादिषु विवशानां नः
श्रीमवरणारविन्दस्मरणाप ज्वरमरणदसायामपि सकलकश्मल-
निरसनानि तव गुणकृतनामधेयानि वचनगांचराणि भवन्तु ॥

किञ्चायं राजर्षिरपत्यकामः प्रजां भवादशीमाशासन ईश्वर-
माशिषां स्वर्गापवर्गयोरपि भगवन्तमुपधावति प्रजायामर्धप्रत्ययो
धनदमिवाधनः फलीकरणं को वा इदंते ॥ १४ ॥

अपराजितापराजितया माययाऽनवसितपदध्यानाव्यापृतमति-
र्विषमविषयावृतप्रकृतितरुनासितमहचरणः ॥ १५ ॥

यदु हवाव पुनरदप्रकर्तारिह समाहूतः तदर्पधिषां मन्दानां नस्तेव
हेतनं देवार्हसि साम्येन सर्वान्मना प्रतिबोदुमविदुषाम् ॥ १६ ॥

इति निगदेनाभिष्टूयमानो भगवाननिमिषर्षभो वर्षधराभि-वन्दित-
चरणः सद्यमिदमाह ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहो वताहमूपयो भवद्भिरवितयगीर्भिवर्मसुलभमभियाचितो
यदमुष्य आत्मजो मया सद्यो भूयादिति ममाहमेवाभिरूपः
केवलयादयापि ब्रह्मवाद्यो न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं
यद्विजदेवकुलम् ॥ १८ ॥

तत आशीर्षीये क्षेत्रेऽहं कलयाऽवतरिष्यामि आत्मतुल्यमनुप-
लभयमानः ॥ १९ ॥

इति निशामयन्त्या मेरुदेव्याः पतिं समभिधापानन्देभ्यो भगवान्
॥ २० ॥

बर्हिषि तस्मिन् एवं विष्णुगत भगवन्तरमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः
प्रियचिकीर्षया तदबरोधजने मेरुदेव्यां च धर्मान् दर्शयितुकामो
वातरशानां धमणानां कपीणामूर्ध्वमन्यानां शुक्रया तन्वाऽव-
ततार ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथ तमुत्पत्त्यैवाभिष्यज्यमानभगवत्क्षणां साम्प्रोपशम-
धैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा
ब्राह्मणाः प्रकृतयो देवताश्चावनितलसमवनायावितरां जग्धुः
॥ १ ॥

तस्य हवा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन ओजसा बलेन
श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदृक् नाम
चकार ॥ २ ॥

यस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो भगवान् वर्षे न ववर्ष तदवधार्थं भगवान्
ऋषभदेवो योगेश्वरः प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमाञ्जनाभं
नामाभ्यवर्षत् ॥ ३ ॥

नाभिस्तु यथाभिलषितं सुप्रजास्त्वमवरुद्ध्य प्रमोदभरविहलो
गददाक्षरया गिरा स्वैरं गृहीतवरलोकसमानधर्मं भगवन्तं पुराण-
पुरुषं मायाविलसितमतिर्वन्तं तातेति सानुरागमुत्तालपन्तरां
निर्वृतिमुपगतो विदितानुरागः पौरप्रकृतिजनपदानां राजा
नाभिरात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिष्य ब्राह्मणेपूजिष्य सह
मेरुदेव्या विशालायां प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन
नरनारायणाख्यं भगवन्तं बासुदेवमुपासीनः कालेन तन्महिमा-
नमवाप ॥ ४ ॥

यत्र ह पाण्डवेयं श्लोकानुदाहर्न्ति ॥

कोऽनु तत्कर्म राजर्षेर्नाभिरन्याचरेत्युमान् ।

अपत्यतामागवस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा

॥ ५ ॥

ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभेर्विप्रा मङ्गलपूजिताः ।

यस्य वर्हिषि यज्ञेशं दर्शयामासुरोजसा ॥ ६ ॥

अथ स भगवान् ऋषभः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शित-
गुरुकुलवास उपलब्धवरीर्गुरुभिरनुज्ञातो गृहमेधिनां धर्मानु-
शिक्षमाणो जयन्त्यामिन्द्रतायामुभयलक्षणं धर्मं समाप्तायाप्ता-
तमभियुञ्जन्नात्मजानामात्मसमानानां शतं जनयामास ॥ ७ ॥

येषां खलु स महायोगी भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं
भारतमिति व्यपदिशन्ति ॥ ८ ॥

तमनु कुशावर्तं इलावर्तं ब्रह्मावर्तं आर्यावर्तं मलयकेतुर्भद्रसेन
इन्द्रस्मृक् विदर्भः कीकट इति नव नवतिप्रधानाः ॥ ९ ॥

कविर्हरिन्तरिक्षः प्रयुद्धः पिप्पलायनः । आविर्होत्रोऽथ
द्रुमिलधम्मसः करभाजन इति भागवतधर्मदर्शना नव महा-
भागवतास्तेषां सुचरितं भगवन्महिमोपबृंहितं वसुदेवनारद-
संवादरूपं उपशमायमानमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः ॥ १० ॥

यवीयांस एकाशीतिर्जायन्तेयाः पितुरादेशकरा महाशालीना
महाभ्रोत्रिया यज्ञशीलाः कर्मश्रद्धाः ब्राह्मणा बभूवुः ॥ ११ ॥

भगवानुपभंसंश्च आत्मतन्त्रः स्वयं नित्यनिवृत्तानर्धपरम्परः
केवलानन्दानुभव ईश्वर एवं विपरीतवत्कर्मण्यारभमाणः
कालेनानुगतं धर्माचारणोपशिक्षयन् अतद्विद्वांसमुपशान्तो मैत्रः
कारुणिको धर्माध्यायः प्रजानन्दामृताविरोधेन गृहेषु लोका-
त्रियमयत् ॥ १२ ॥

यच्छीर्षण्याचरितं तदनुवर्तते लोकः ॥ १३ ॥

यदपि स्वविदितं सकलं धर्मं ब्राह्मं गुह्यं ब्राह्मणैर्दशितमार्गेण
सामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास ॥ १४ ॥

द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धां विविधोद्देशोपचितैः सर्वैरपि क्रतुभि-
र्यथोपदेशं शतकृत्य इयाज ॥ १५ ॥

भगवता ऋषभेण परिरक्षमाण एतस्मिन्वर्षे न कश्चन पुरुषो
वाञ्छत्यवियमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथञ्चन किमपि कर्हि-
चिदपेक्षते भर्तव्यनुसवनविजृम्भितस्नेहातिशयमन्तरेण ॥ १६ ॥

स कदाचिदटमानो भगवानुपभो ब्रह्मावर्तं गतो ब्रह्मर्षि-
प्रवरसभायां प्रजानां निशामयन्तीनामात्मजानवहितात्मनः-
प्रथमप्रणयभरं सुयन्त्रितानप्युपशिक्षयन्ति होवाच ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषभ उवाच-

नायं देहो देहभाजां नृलोके
कस्तत्कामानर्हति विद्भुजां ये ।

तपो दिव्यं हर्षह्य येन सत्त्वं
शुष्येयस्माद्ब्रह्मसुखं ह्यनन्तम् ॥ १ ॥

महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारं योषितां सद्भिस्त्रयम् ।
महान्तस्ते समचित्ताः प्रशान्ता विमन्यवः सुहृदः साधवो ये ॥

ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था जनेषु देहं भरवार्तिकेषु ।
गृहेषु जायात्मजरातिरासु न प्रीतिपुक्ता यावदार्था लोके ॥

नूनं प्रमत्तः कुर्वते कर्मटीनो यदिन्द्रियप्रीतय आवृणोति ।
न साधु मन्ये यत आत्मनोऽप्यमसन्नपि क्लेशद आस देहः ॥

पराभवस्तावदवोपजातो यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वम् ।
तावन्क्रियास्तावदितं मनो वै कर्मान्मकं येन शरीरवन् ॥

एवं मनः कर्मवशं प्रयुङ्क्त अविषयात्मन्यवधीयमाने ।
प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे न मुच्यते देहयोगेन तावत् ॥ ६ ॥

यदानुपश्यत्यथगुणेशं स्वार्थे प्रमत्तः सहसाऽविपश्चित् ।
गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापानासाय मिथुन्यमगारमग्नः ॥ ७ ॥

पुंसः स्त्रिया मिथुनीभाव एष तयोर्मिथो हृदयग्रन्थिमाहुः ।
यतो गृहक्षेत्रसुतासवित्तैर्जनस्य मोहोऽप्यमहं ममेति ॥ ८ ॥

यदात्मनो हृदयग्रन्थिरस्य कर्मानुबन्धो दृढमाश्रयते ।
तदा जनः सम्परिवर्तमानो मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुम् ॥ ९ ॥

हरी गुरी मयि भक्त्यानुवृत्त्या वितृष्ण्या द्रव्यतितिक्षया च ।
सर्वत्र जन्तोर्व्यसनावगमत्या जिज्ञासया तपसेहानिवृत्त्या ॥ १० ॥

मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं यत्पादसद्वाटुणकीर्तनान्मे ।
निर्वैरासम्प्रोपशमेन पुत्रा जिहासया देहगेहात्मवुद्धेः ॥ ११ ॥

अध्यात्मयोगेन विविकतसेवया प्राणेंद्रियात्माभिजयेन सम्यक् ।
सच्छ्रद्धया ब्रह्मचर्येण शशदसम्प्रमादेन जपेन वाचाम् ॥ १२ ॥

सर्वत्र मद्भावाविचक्षणेन ज्ञानेन विज्ञानविराजितेन ।
योगेन धृत्युद्भवसत्यपुवतो लिङ्गं व्यषोहेत्कुशलोऽहमाख्यम् ॥

कर्माशयं हृदयग्रन्थिवन्मन्त्रियायाऽऽसादितमप्रमतः ।
अनेन योगेन यथापदेशं सम्यग्व्यपोहोपरमेत यो गान् ।
पुत्रांश्च शिष्यांश्च पिता गुरुर्या महोक्तकामो मदनुग्रहायः ॥

इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञानं योजयेत्कर्मसु कर्ममूढान् ।
कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत निपातपन्नदशं हि गते ॥ १५ ॥

लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिोऽधांसमीहेत निकायकामः ।
अन्योन्यवेरं सुखलेशहेतोरनन्ददुःखं च न वेद मूढः ॥ १६ ॥

कस्तं स्वयं तदभिज्ञं विपश्चिदविद्यायामन्तरे वर्तमानम् ।
दृष्ट्वा पुनस्तं स पृष्ठः कुतुब्धिं प्रयोजयेदुत्पथं यथान्यम् ॥

गुरुं सः स्यात्स्वजनो न सः स्या-
त्पिता न सः स्याज्जननी न सा स्यात् ।

देवं न तत्स्यान्नृपतिश्च सः स्या-
न्नमोचयेयः समुपेतमृत्युम् ॥ १८ ॥

इदं शरीरं मम दुर्बिभाव्यं सत्यं हि मे हृदयं यत्र धर्मः ।
पृष्ठे कृतो मे यदधर्मं भ्रातादतो हि मामृपभं प्राहुरार्षाः ॥

तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः सर्वे महीषांसममुं सुताभम् ।
अङ्गिष्टबुद्धया भरतं भजयन् शूद्रपूषं तद्वरणं प्रजानाम् ॥ २० ॥

भूतेषु वीरुद्भव उदुत्तमा ये सरीसृपास्तेषु सुबोधिनिष्टाः ।
ततो मनुष्याः प्रवरास्ततोऽपि गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये ॥

देवा सुरेभ्यो मयशान् प्रधानो दशदयो ब्रह्मसुताश्च तेषाम् ।
भवः परः सोऽथ विरिधिवीर्यः स मन्त्रोऽहं द्विजदेवदेवः ॥

न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत्प्रश्यामि विप्रान्किमतः परं नु ।
यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाऽहमश्रामि कामं न तपाग्रिहोत्रे ॥

धृतास्तनूराशतीर्षं पुराणीर्वेनेह सत्यं परमं पवित्रम् ।
शमो दमः सत्यमनुग्रहश्च तपस्तिनिष्ठानुभवश्च यश्च ॥ २४ ॥

मतोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्न किञ्चित् ।
येषां किमु स्यादितरेण तेषामकिञ्चनानां मयि भक्तिभ्राजाम् ॥

सर्वाणि मद्भिष्यतया भवद्भिश्चराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि ।
सम्भावितव्यानि पदेपदे यो विविकतदृष्टिस्तदुदाहर्णं मे ॥ २६ ॥

मनोवचोदक्षरणीर्हितस्य साक्षात्कृतं मे परिवर्हणं हि ।
विना पुमान्येन महाविमोहकृतान्तपाशात्त्र विमोक्तुमीशः ॥

श्रीशुक उवाच-

स एवमनुशास्यात्मजान्स्वधमनुशिष्टानपि लोकानुशासनार्थं
महानुभावः परमसुहृद्भवानुपभापदेश उशमशीलानामुपरत-
कर्मणां महामुनीनां भक्तिज्ञानविराग्यलक्षणं शरमहंस्यधर्ममुप-
शिक्षमाणः स्वतनयं सतन्येष्टं परमभागवतं भगवज्जनपरायणं
भरतं धरणीतलपरिपालनायाभिषिच्य स्वयं भवन एवोर्वरित-
शरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश
आत्मन्यारोपितादवनीयो ब्रह्मावर्तान् प्रव्रजान् ॥ २८ ॥

जडान्यमूकवधिरपिशोचोन्मादकवदभूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपि
जनानां गृहीतमौनव्रतस्त्पूणी बभूव ॥ २९ ॥

तत्रतत्र पुराणमदुर्गाकरसेटखर्पटशिबिरव्रजपोषार्थगिरिवना-
श्रमादिष्वनुपदमवनिचरापसदैः परिभूयमानो मक्षिकाभिरिव
वनगजस्तर्जनाडनायमहेननिष्ठीयनग्रावशकुद्रजः प्रक्षेपणपुतिवा-
तदुरुक्तस्तदविगणयत्त्रेयासस्तसंस्थान एतस्मिन् देशोपलक्षणेऽ-
सदपदेश अभयानुभवस्वरूपेण स्वमहिमावस्थानेनासमवरोपिताहं-
ममाभिमानत्वादसंश्लिष्टः पृथिवीमकरचरः परिवभ्राम् ॥ ३० ॥

अतिसुकुमारकरचरणोऽस्थलविपुलबाहंसगलवदनापयवयवविन्यासः
प्रकृतिसुन्दरः स्वभावहासमुखो नवनलिनदलापमानशिशि-
रतर्चावर्कणापतनयनसदृशमुभगकपोलकर्णकण्ठनासः विगूढस्मित-
वदनमहोत्सवेन पुरवर्नितानां मनसि कुसुमशरमुपदधानः ।
परागवलम्बमानकुटिलजटिलालकपिलकेशभूरिभारोऽवभूत-
मलिननिजशरीरेण ग्रहगृहीत इवादर्शतः ॥ ३१ ॥

यर्हि याव स भगवान् लोकमिमं योगस्याद्धा प्रतीपमिवा-
चक्षानस्तत्प्रतिक्रियाकर्म बीभत्सितमिति व्रतमाजगरमास्थितः
शयान एवाश्रान्तिं पिवति सादत्ययमेहति हसति स चेष्टमान
उर्वरितादिप्योपदेशस्तस्य ह यः पुरीपसुरभिसौगन्धो वायुस्तं देशं
दशयोजनं समन्तात्सुरभीचकार । एवं गोमृगकाकर्यया

ब्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः काकमृगगोवचरति पिवति खाद-
त्यवयमेहेति स्म ॥ ३२ ॥

इति नानायोगचर्याचरणो भगवान्कैवल्यवर्तिकपभोगितपर-
ममहानन्दानुभव आत्मनि सर्वेषां सुतानामात्मभूते भगवति

वासुदेवे आत्मनोऽव्यवधानेनानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थः
परिपूर्णो योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवान्तर्धानपरकायप्रवेश-
दूरग्रहणादिति यदृच्छयोपगतानि नाजसा हृदयेनाभ्यनन्दत् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

राजोवाच-

न नूनं भगवन्नात्मरामाणां योगसमीरितज्ञानावभर्जितकर्म-
बीजानामैश्वर्याणि पुनः क्लेशादानि भवितुमर्हन्ति यदृच्छयोप-
गतानि ॥ १ ॥

शुक उवाच-

सत्यमुक्तं किञ्चिद् वा एके मनसो विस्मम्भमनवस्थानस्य
घटकिराट इव न सद्गच्छन्ति ॥ २ ॥

तथा चोक्तम्-

न कुर्यात्कस्यचित्सत्त्वं मनसि ह्यनवस्थिते ।
यद्विस्मम्भाचिराधीर्षं चस्कन्द तप ऐश्वर्यम् ॥ ३ ॥
नित्यं ददाति कामस्य छिद्रं तमनु येऽरयः ।
योगिनः कृतमेवस्य पत्न्युपयैव पुंश्ली ॥ ४ ॥
कामो मन्मुर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः ।
कर्मबन्धश्च यन्मूलः स्वीकुर्यात्को नु तद्बुधः ॥ ५ ॥

अथैवमखिललोकपाललामो विलक्षणो जडबद्धतवेप-
भापाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभाभो योगिनां साम्प्रदायविधि-
मनुशिक्षयन्त्यकलेवरं जिहासुरात्मन्यात्मानमसंयवहित-
मनर्थान्तरभावेनान्वीक्षमाण उपरतानुवृत्तिरुपराम ॥ ६ ॥

तस्य ह वा एवं मुक्तलिङ्गस्य भगवतः कृपभस्य योगमायावसानो
देह इमां जगतीमभिमानाभासेन चद्रुममाणः ॥ ७ ॥

एकदा नु काष्ठटकर्णाटकादक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोप-
गतः कुटचाचलोपयने आस्पृकृताश्मकवल उन्माद इव
मुक्तमूर्द्धजोऽसंवीत एव विचचार ॥ ८ ॥

अथ समीरवेगत्रिभुतवेणुनिर्घर्षणजातो दावानलस्तद्वन-
मालेलिहानः सह तेन ददाह ॥ ९ ॥

यस्य किलानुचरितमुपाकर्ण्य काष्ठटकर्णाटकानां दक्षिण-
कर्णाटकानां राजाऽर्हतनामोपशिक्ष्य कलावधर्म उत्कृष्यमाणे
भवितव्येन विमोहितः स्वधर्मपथमकुतोभयमपहाय कुपयं
पापण्डमसमञ्जसं निजमनीपया मन्दः सम्प्रवर्त्तयिष्यते ॥ १० ॥

येन ह वा कली मनुजापसदा देवमायाविमोहिताः स्वविधि-
नियोगशीचाचारविहीना देहहेलनादीन्यपन्नतानि निजेच्छया
गृह्णन्ना अस्मानानाचमनाशीचकेशोलुधनादीनि कलिनाऽ-
धर्मवहुलेनोपहतपिषो ब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाः प्रायेण
भविष्यन्ति ॥ ११ ॥

ते च ह्यर्थास्तनया निजलोकधात्रायान्धपरम्परया त
एवानाथस्थास्तमस्यन्धे स्वयमेव प्रपतिष्यन्ति ॥ १२ ॥

अयमवतारो रजसोपद्भुतकैवल्यशिक्षणार्थः तस्यानुगुणान्
श्लोकान्नायन्ति ॥ १३ ॥

अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या द्वीपेषु वर्षेष्पथिपुण्यमेतत् ।
गायन्ति यत्रत्यजना मुरारेः कर्माणि भद्रापयवतारयन्ति ॥

अहोऽनुवंशो यशसावदातः प्रियव्रतो यत्र पुमान् पुराणः ।
कृतावतारः पुरुषः स आयश्चरार्धं धर्मं यदकर्महेतुम् ॥ १५ ॥

को न्यस्य काष्ठामपरोऽनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवाय योगी ।
ययोगमायां स्पृहयन्त्युदस्तां महत्तमा येन कृतप्रयत्नाः ॥ १६ ॥

इति ह स्म सकललोकदेवब्राह्मणगवां परमगुरोर्भगवतः
कृपभाख्यस्य विशुद्धाचरितं पुंसां समस्तदुश्चरिताभिरणं परम-
महामद्भलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयाऽनुगृणोत्याभावयत्यवहितो
भगवति तस्मिन्वासुदेवे एकान्ततो भक्तिरनयोऽपि समनुवर्तते ॥

यस्यामेव कवय आत्मानमविरतविधिभृजिनसंसारपरितापोप-
तप्यमानमनुसुवनं स्नापयन्तस्तथैव परया निर्वृत्या ह्यपवर्गिक-
मात्यन्तिकं परमपुरुषार्थमपि स्वयमासादितं नैवात्रियन्ते
भागवतत्वेनैव परिसमाप्तसर्वाथाः ॥ १८ ॥

राज्यन्तिर्गुरुलं भयतां यदनां
देवप्रियः कुलपतिः क च किङ्करो वः ।
अस्त्येवमद्ग भगवान् भजतां मुकुन्दां
मुक्तिं ददाति कर्हिचित्स्म न भक्तियोगम् ॥

नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णः
श्रेयस्यतद्रचनया चिरमुत्तुङ्गे ।
लोकस्य यः करुणया भयमात्मलोक-
माख्यायमो भगवते ऋपभाष तस्मै ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतस्नु महाभागवतो यदा भगवताऽवतिलपरिपालनाय
सध्विन्तितस्तदनुशासनपरः पञ्चजनीं विश्वरूपदुहितरमुपयेमे ॥
तस्यामु ह वा आत्मजान् कात्स्न्र्येनानुरूपानात्मनः पञ्च
जनयामास भूतादिरिय भूतसूक्ष्माणि ॥ २ ॥

सुमतिं राष्ट्रभूतं सुदर्शनमावरणं धूमकेतुमिति आज्ञनाभं नामैतद्वयं
भारतमिति यत आरभ्य व्यपदिशन्ति ॥ ३ ॥

स हि बहुविन्महीपतिः पितृपितामहवदुरुवत्सलतया स्वे स्वे
कर्मणि यतमानाः प्रजाः पर्यपालयन् ॥ ४ ॥

इजे च भगवन्तं यज्ञपुरुषं क्रतुभिरुवाचैः श्रद्धयाऽऽहिताग्नि-
रग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानां प्रकृतिविकृति-
भिरनुसवनं चातुर्होत्रविधिना ॥ ५ ॥

सम्प्रचरत्सु नानायोगेषु विरचिताङ्गक्रियेषु अपूर्वं यत्तत्क्रियाफलं
धर्माख्यं परब्रह्मणि यज्ञपुरुषे सर्वदेवतालिङ्गानां मन्त्राणामर्थ-
नियामकतया साक्षात्कर्तारि परदेवतायां भगवति वासुदेवे एव
भावयानः आत्मनैपुण्यमृदितकषायो हविष्यध्वयुभिर्गुह्यमाणेषु
स यजमानो यज्ञभाजो देवास्तान्पुरुषायपवेष्मभ्यभावयन् ॥ ६ ॥

एवं कर्मविशुद्धिविशुद्धसन्त्यस्तान्हृदय आकाशगारीं ब्रह्मणि
भगवति वासुदेवे महापुरुषोपलक्षणैः श्रीवत्सकीस्नुभवनमाला-
रिदरगदादिभिरुपलक्षिते निजपुरुष हृदुद्धिस्वितेनात्मनात्मनि
पुरुषरूपेण विरोचमाने उषैस्तरां भक्तिरनुदिनमेधमानरयाऽ-
जायत ॥ ७ ॥

एवं वर्षापुतसहस्रपर्यन्तावसानायसितकर्मनिर्वाणायसरोऽपि-
भुज्यमानं स्वतन्त्रयेभ्यो रिक्थं पितृपैतामहं यथादायं विभज्य स्वयं
सकलसम्पन्निकेतात्स्वन्निकेतनात्पुलहाश्रमं प्रवृज्वात्र । यत्र ह वाव
भगवान् हरिरयापि तत्रत्यानां निजजनानां वात्सल्येन सन्निपाप्यते
इच्छारूपेण ॥ ८ ॥

यत्राश्रमपदान्युभयतो नाभिर्भिर्द्वैपचक्रैश्चक्रनदीनाम सरित्प्रवरा
सर्वतः पवित्रीकरोति ॥ ९ ॥

तस्मिन्वाव किल स एकः पुलहाश्रमोपवने विविधकुसुम-
किसलयतुलसिकाम्बुभिः कन्दमूलफलोपहारैश्च समीहमानो
भगवत आराधनं विविक्त उपरतविषयाभिलाष उपहृतोपशमः
परां निर्वृतिमवाप ॥ १० ॥

तथैवमविरतपुरुषपरिचर्यया भगवति प्रब्रजमानानुरागभार-
हतहृदयशीथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलकः
ओत्कण्ठ्यप्रवृत्तप्रणयबाष्पनिरुद्धाबलोकनयनोऽभिरमे । एवं
निजमणारुणचरणारविन्दानुध्यानेनोपचितभक्तियोगपरिप्लुत-
परमाह्लादगभीरहृदयवगादधिपणस्तां विक्रियमाणां भगवत्सपर्यां
न सम्मर ॥ ११ ॥

इत्थं धृतभगवद्भक्त ऐणाजिनवाससानुसवनाभिपेकार्द्रकपिश-
कुटिलजटाकलापेन च विरोचमानः सूर्य इव भगवन्तं हिरण्यं
पुरुषं ददर्श सूर्यमण्डलेऽप्युपतिष्ठेततद्दोषावच ॥ १२ ॥

परो राजाः सवितर्जातवेदो वेदस्य गर्भो मनसदं जगान् ।
स्वरेतसाऽदः पुनराविश्य चरे हंसं गृध्राणामृषभं सङ्गृहीमः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकदा तु महानद्यां कृताभिषेकनैगमिकावश्यको ब्रह्माक्षरमभि-
गुणानो मुहूर्तत्रयमुदकान्त उपविवेश । तत्र तदा राजन्हरिणी
पिपासया जलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम । तथा पेपीयमाने उदके
तावदेवाविदूरेण नदतो मृगपतेरुनदातो लोकत्रयभयदूर उदपतत् ॥

तमुपश्रुत्य सा मृगवधूः प्रकृतिविरुद्धा चकितनिरीक्षणा सुतरामपि
हरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदया पारिप्लवहरिगततृपाऽतिभयात्सह-
सोचक्राम ॥ २ ॥

तस्या उत्पतन्त्या अन्तर्बद्धा उरुभयावगलितो योनिगतो गर्भः
स्रोतसि निपपात । तत्प्रसवणोत्सर्पणभयखेदानुरा स्वगणै-
र्विपुज्यमाना कस्याश्चिदर्या कृष्णसारसती निपपात चाप
ममार ॥ ३ ॥

तं त्वेणकुणकं कृष्णं स्रोतसा चोद्यमानमभिबीक्ष्यापविद्धवन्तुं
बन्धुरिबानुकम्पया राजर्षिर्भरत आदाय मृतमातरमेणमाथमपद-
मानयत् ॥ ४ ॥

तस्य हया कुणक उधैस्तरां तस्मिन् कृतनिजाभिमानस्याहर-
हस्तत्पोषणपालनप्रीणनलालनानुष्पानेनात्मनियमाः सहयमाः
पुरुषपरिचर्यादय एकैकशः कतिपयाहर्गणेन विपुज्यमानाः किल
सर्व एवोदवसन् ॥ ५ ॥

अपेदमाह अहो वतायं हरिणकुणकः कृष्ण ईश्वररथचरण-
परिभ्रमणरथेण स्वगणसुहृद्वन्धुभ्यः परिवर्जितः शरणं च
मोपसादितो मामेव मातृपितृभ्रातृज्ञातिभ्योऽधिकं गोपायनं
मन्यमानो नान्यं कश्चन वेद मय्येवातिविस्मयधात एव मया
मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमप्यनसूयेनानुष्ठेयं
शरण्योपेक्षादोषविदुषा ॥ ६ ॥

नूनं ह्यार्याः साधव उपशमशीलाः कृष्णसुहृद एवंविधार्थं
स्वार्थान् गुरुतरानुपेक्षन्त ॥ ७ ॥

इति कृतानुपद्ग आसनस्नानाशनशयनाटनस्थानादिषु सहमृग-
जनुना स्नेहानुवद्ग्रहय आसीत् ॥ ८ ॥

कुसुमकुशसमित्पलाशफलमूलान्दकादीन्याहरिष्यमाणो वृक-
सालावृकदिभ्यो भयमाशङ्कमानः सह हरिणकुणकेन वनमा-
विशति ॥ ९ ॥

पथि पथि च मुग्धभावेन तत्र तत्र विपततमतिप्रणयभारहृदयः
कार्ष्ण्यात् स्कन्धेनोद्वहति एवमुत्सङ्गे उरसि चावधायोपलालयन्
परमामवाप मुदम् ॥ १० ॥

क्रियायां निर्वर्त्यमानाषामन्तराल उत्पायोत्पाय यदेनमभिचक्षीत
तर्हि वाच स वर्षपतिः प्रकृतिस्थेन मनसा तस्मै हाशिप आशास्ते
स्वस्ति स्याद्वस्त ते सर्वत इति ॥ ११ ॥

अन्वदा तु भृशमुद्विग्नमना नष्टद्रविण इव कृष्णः सकृण-
मतिरतितर्पेण हरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसन्तापस्तमनुशोचन्
किल कश्चमलं महदभिरम्भित इति होवाच ॥ १२ ॥

अपि वत स वै कृष्णेणवालको मृतहरिणीसुतोऽहो ममानार्थस्य
शक्तित्वमन्तेरकृतसुकृतस्य कृतविद्यम्भ आत्मप्रत्ययेन तद-
विगणयन् स्वजन इवागमिष्यति ॥ १३ ॥

अपि श्लेमेणास्मिन्नाश्रमोपवने शण्याणि चरन्तं देवगुप्तं द्रक्ष्यामि ॥

अपि न वृकः सालावृकोऽन्यतमो वा नैकचरो जज्ञयति ॥

निम्नोचति भगवान्सकलजगत्क्षेमोदयः सूर्यात्माऽद्यापि न मम
मृगवधून्पास आगच्छति ॥ १६ ॥

अपिस्त्रिदकृतसुकृतं मामागत्य सुखमिष्यति । हरिणराजकुमारो
विविधरुचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदेरसन्तोषं स्वानाम-
पनुदन् ॥ १७ ॥

श्वेलिकया मां मुधा समाधिना मीलितदृशं प्रेमसंरम्भेण चकित-
मागत्य पृषत् अपरुषविषाणाग्रेण लुठति ॥ १८ ॥

आसादितहविषि वर्हिषि दूषितं मयोपालब्धो भीतभीतः सपयु-
परतरभस कपि कुमारवदवहितकरणकलाप आस्ते ॥ १९ ॥

किं वा अरे आचरितं तपस्तपस्विन्यानया यदियमवनिः सविनय
कृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमखरसुरपदङ्किभिर्द्रविण-
विधुरातुरस्य कृष्णस्य मम द्रविणपदवी सूचयन्त्यात्मानं सर्वतः
कृतकौतुकं द्विजानां स्वर्गावर्षवर्गकामानां देवयजनं करोति ॥

अपिस्त्रिदसी भगवानुदुष एनं मृगपतिभयान्मृतमातरं मम मृग-
वालकं स्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकम्पया कृष्णजनवत्सलः परिपाल-
यति । एष ते हरिणकुणकोपनिधिर्मया गुप्त इति ॥ २१ ॥

किं वा आत्मजं विश्वेण्यवरदावदहनशिखाभिरूपयमानहृदय-
स्थलनलिनं मामुपगृह्यतमृगीतनयः शिशिरशान्तानुरागगुणितनिज-
वदनसलिलामृतमयगभस्तिभिः स्वपथति ॥ २२ ॥

इति चैवमपटमानमनोरयाकुलहृदयो मृगदारकाभासेन स्वारव्य-
कर्मणा योगारम्भणतो विभ्रंशितः स योगतापसो भगवदाराधन-
लक्षणाच कथमितरथा जात्यन्तर एणकुणके आसन्नः साक्षा-
न्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक् परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभिजातस्य
तस्यैवमन्तरायविहतयोगारम्भणस्य राजप्रेमरतस्य तावन्मृगार्भक-
पापणपालनप्रीणनलालनानुपह्नेणाविगणयत आत्मानमहिरि-
वाखुविलं दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपद्यत ॥ २३ ॥

तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमात्मजं बन्धुमिवानुशांचन्तमभिबीक्षमाणो
मृग एवाभिवेशितमना विसृज्य लोकाभिमं सह मृगेण कलेवर-
मनुस्मृतजन्मानुस्मृतिरितरबन्धुमृगशरीरमबाध ॥ २४ ॥

तत्रापि इ वा आत्मनो मृगत्वकारणं भगवदाराधनसमीधानु-
भावेनानुस्मृत्य भूशमनुतप्यमान आह ॥ २५ ॥

अहो कष्टं भ्रष्टोऽहमात्मबलानुपधापद्विमुक्तसमस्तसङ्गस्य
विचिकिपुष्पाण्यशरणस्यात्मवतः आत्मनि सर्वेषामात्मनां
भगवति वासुदेवे तदनुश्रवणमननसङ्कीर्तनानुस्मरणाभि-
योगेनाशून्यसकलपामेन कालेन समावेशितं समाहितं कान्त्यैव
मनस्तनु पुनर्ममावुधस्य रागान्मृगसुतमनुपरिसुखाय ॥ २६ ॥

एवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य मृगीं मातरं पुनर्भगवत्क्षेत्रमुप-
शमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं पुलस्त्यपुलहाश्रमं
कालंजरात्प्रत्याजगाम ॥ २७ ॥

तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः सङ्गाच्च भूशमुद्विज आत्मसहचरः
शुष्कपर्णतृणवीरुधा वर्त्तमानो मृगत्वनिमित्तावसानमेव गणय-
न्मृगशरीरं तीर्षोदकङ्क्षिन्नमुत्सर्ज ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ कस्यचिद् द्विजवरस्याङ्गिरसप्रवरस्य शमदमतपः-
स्वाध्यायाध्ययनत्यागसन्तोषतितिक्षप्रथयविद्याऽनसृष्टात्मज्ञानानन्द-
युक्तस्यात्मसदशभुतशीलाचाररूपीदार्यगुणा नव सौदर्या अङ्गवा
वभूवुः मिधुनं च यवीयस्यां भार्यायाम् ॥ १ ॥

यस्तु तत्र पुमास्तं परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भरतमुत्सृष्टमृगशरीरं
चरमशरीरेण विप्रत्वं गतमाहुः ॥ २ ॥

तत्रापि स्वजनसङ्गाच्च भूशमुद्विजमानो भगवतः कर्मबन्ध-
विध्वंसनश्रवणस्मरणगुणधिररणेन चरणारविन्दयुगलं मनसा
चिदधतः आत्मनः प्रतिपातमाशंसमानो भगवदनुग्रहेणानु-
स्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडवधिरूपेण दर्शयामास
लोकस्य ॥ ३ ॥

तस्यापि हवाऽऽत्मजस्य स विप्रः पुत्रस्नेहानुबद्धमना आसमावर्त-
नात्संस्कारान्यः ऽपदेशं चिदधान उपनीतस्य च पुनः शीचा-
चमनादीन् कर्मनियमाननभिप्रेतानपि समशिक्षयन् अनुशिष्टेन हि
भाष्यं पितुः पुत्रेणेत्यसदग्रहः ॥ ४ ॥

स चापि तदुह पितृसन्निधावेव सप्रीचिनमिव करोति । छन्दोस्य-
ध्यापयिष्यन्तह व्याहृतिभिः स्रष्टवशिरसिपदीं सावित्रीं श्रिप्सवा-
सन्तिकान्मासानधीयमानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास ॥ ५ ॥

एवं स्वतनुजं आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः शीचाध्ययनव्रत-
निष्पन्नगुर्वनलशुभ्रपूष्पापीपकुवाणकानि कर्माण्यतदभिपुक्तान्यपि
समनुशिष्टेन भाष्यमित्यसदग्रहः पुत्रमनुशासत । पिता स्वयं
तावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृहे प्रमत्त
उपसंहृतः ॥ ६ ॥

अथ यवीयसी द्विजसती स्वगर्भजातमिधुनं सपत्न्यामुपन्यस्य
स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगमात् । पितर्युपरते भ्रातर एनम-
तन्त्रभाषविदस्त्रय्यां विद्यापामेव पर्यवसितमतयो न परविद्यायां
जडमतिरिति भ्रातरमनुशासननिर्वन्धाभ्यवृत्तान् ॥ ७ ॥

स च प्राकृतोर्द्विषदपशुभिरुन्मत्तजडवधिरित्यभिप्रायमाणो यदा
तदनुकृपाणि प्रभापते कर्माणि च स कार्यमाणः परेच्छया
करोति । विहितो वेतनतो वा याध्याया यदच्छया योपसादित-
मन्यं बहु मृष्टं कदम्बं वाऽभ्यवहरति परं नेन्द्रियप्रीतिनिमित्तम् ॥

नित्यनिवृत्तदुःखस्वसिद्धविशुद्धानुभवानन्दस्वात्मलाभाधिगतः
सुखदुःखयोर्द्वन्द्वनिमित्तयोरसम्भावितदेहाभिमानः ॥ ९ ॥

शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानुनाङ्गः पीनः संहननाङ्गः स्थण्डिल-
संवेशनानुन्मर्दनानुन्मज्जनेन रजसा महामणिरिवानभिव्यक्त-
ब्रह्मवचाः कर्पटावृतकटिरुपवीतेनोरुमपिणा द्विजातिरिति
ब्रह्मबन्धुरिति संज्ञयाऽज्ञजनावगतो विचचार ॥ १० ॥

यदा तु परत आहारं कर्मचेतनत ईहमानः स्वभ्रातृभिरपि केदार-
कर्मणि निरूपितस्तदपि करोति । किन्तु न समं विषमन्यून
मधिकमिति वेद । कणपिण्याकफलीकरणकुल्मापस्थाली-
पुरीपादीन्यपमृतवदारोचयति ॥ ११ ॥

अथ कदाचिद् वृषलीपतिर्भद्रकाल्यै पुरुषपशुमालभतापत्यकामः
॥ १२ ॥

तस्य ह देवविमुक्तस्य पशोः पदवीं तदनुचराः परिधावन्तो
निशि निशीथसमये तमसाऽऽवृतापामनधिगतपशव आकस्मिकेन
विधिना केदाराण्डीरासनेन मृगवराहादिभ्यः संरक्ष्यमाण-
माहिरसप्रवरसुतमपश्यन् ॥ १३ ॥

अथ त एनमनवयलक्षणमवमृश्य तेन भर्तुः कर्मनिष्पत्तिं
मन्यमाना वद्ध्या रानया चण्डिकागृहमुपनिन्युमुदा विकसित-
वदनाः ॥ १४ ॥

अथ पण्यस्तं स्वविधिनाऽभिषिच्याहतेन वाससाऽऽच्छाय
भूषणानुलेपस्रक्तिलकादिभिरुपस्कृतं भुक्तवन्तं पूषदीपमाल्य-
लाजकिसलपाद्भिरुपहारापेतया वैशाससंस्थया महता

गीतस्तुतिमृदङ्गपणवधोपेण च तं पुरुषपशुं भद्रकाल्याः पुरत
उपवेशयामासुः ॥ १५ ॥

अथ वृषलराजपणिः पुरुषपशोरसृगासवेन देवीं भद्रकालीं
यक्ष्यमाणस्तदाऽऽभिमानन्त्रितमसिमतिकरालं निशितमुपादे ॥

इति तेषां वृषलानां रजस्तमःप्रकृतीनां धनमदरजसोत्सिक्त-
मनसां भगवत्कलाहिरसकुलं कदधीकृत्योत्पन्नेन स्थैरं विहरतां
हिंसाविहाराणां कर्मातिदारुणं यद्ब्रह्मभूतस्य साक्षाद्ब्रह्मर्षिसुतस्य
निर्वैरस्य सर्वभूतसुहृदः शून्याप्रमथ्यनभिम्रतस्यालम्भनं तदुपलभ्य
ब्रह्मतेजसाऽतिदुर्विपहेण दन्द्यमानेन यपुषा सहसोच्चाल सैव
देवी भद्रकाली ॥ १७ ॥

भूशममर्षोपावेशाभसविलसितभुक्तुदिविपकुटिलदंष्ट्राकणक्षणा-
टोपातिभयानकचदना हन्तुकामेवेदं सहादृहासमनिसंरम्भेण
विमुञ्चती तत उत्पत्य पापीयसां दुर्भायानां तेनैवासिना वृक्ण-
शीर्ष्णां गलात्प्रवन्तमसृगासवमत्युष्णं सह गर्णनिपीयातिपान-
मदबिह्लानौचैस्तरां स्वपार्षदैः सह जगौ ननर्त विजहार च
शिरःकन्दुकलीलया ॥ १८ ॥

एवमेव खलु महदभिचारातिक्रमः काल्प्रयैनात्मने फलति ॥

न वा एतद्विष्णुराताड्रुतं यदसम्भ्रमः स्वशिरश्चेद न आपतितेऽपि
विमुक्तदेहाद्यात्मभावसुहृदहृदयग्रन्थीनां सर्वसत्यसुहृदात्मनां
निर्वैराणां साक्षाद्भागवतोऽनिमिपारिवरायुधेनाप्रमत्तेन तेस्तै-
र्भयिरभिरक्ष्यमाणानां तत्पादमूलमकुतोभयमाश्रितानां भागवत-
परमहंसानाम् ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ सिन्धुसीवीरपते रहूगणस्य व्रजत इभुमन्यास्तदे नया
भगवन्तं कपिलरूपिं द्रष्टुं कस्मिंश्चिदाश्रमे स्थितं तन्कुलपतिना
शिवाकायाहकपुरुषान्वेषणसमये देवेनोपसादितः स द्विजवर
उपलब्धः पण पीवा युवा संहननाङ्गः खरवन् धुरं वोदुमलमिति
पूर्वविष्टिगृहीतः सह गृहीतः प्रभभमतदहं उवाह शिवाकां स हि
महानुभावः ॥ १ ॥

यदा हि द्विजवरस्य युगमात्रवलोकानुगतैर्न समा पुरुषगतिस्तदा
विषमगतायां स्वशिवाकायां रहूगण उपधार्य पुरुषानधिबहत
आह । हे वोदराः साध्वनिक्रमत किमिति विषममूढते यानमिति ॥

अथ त ईश्वरवचः सोपालम्भमुपाकर्ण्य तुराच्छङ्कितमनसस्तं
विज्ञापयाम्यभुवः ॥ ३ ॥

न ययं नरेदेवप्रमत्ताः भवन्निषयमानुपथाः साध्वेव बहामः
अयमपुनैव निपुक्तोऽपि न द्रुतं व्रजति नानेन सह वोदुमिह वयं
पारयाम इति ॥ ४ ॥

सांसर्गिको दोष एव नूनमेकस्यापि सर्वेषां संगमिणां भवितु-
मर्हतीति निशाम्य कृष्णं यत्नां राज्ञा रङ्गुण उपासितवृद्धोऽपि
निसर्गेण बलात्कृत ईषद्विधितमन्युविस्मयप्रसन्नतेजसं जातवेदस-
मिव रजसा तमसाऽऽवृतमतिराह ॥ ५ ॥

अहो कष्टं धातव्यं कृतमुरपरिधान्तो दीर्घमध्यानमेक एव
ऊहितवान् सुचिरं नातिपीया नातिसहननाहो जरसोपद्रुतो
भवान्नासनेनो एवापर एते सहर्हिनः ॥ ६ ॥

इति बहुविप्रलब्धोऽप्यविषया विहितद्रव्यगुणकर्मांशपस्वचरम-
फलं यरेऽयस्नुनि संस्थानविशेषे अहंममेत्यनध्यारोपितमिध्या-
प्रत्ययो ब्रह्मभूतस्त्वेष्टी शिविकामुवाह ॥ ७ ॥

अथ पुनः स्थशिविकायां विषमगतायां प्रकृति उवाच रङ्गुणः
किमेवं त्वं जीवन्मृतोसि मां कदर्पाकृत्य भर्तृशासनमतिचरसि ।
प्रमत्तस्य ते करोमि चिकित्सां दण्डपाणिनिव जनतायाः यथा
प्रकृतिं स्यां भजिष्यसीति ॥ ८ ॥

एवं बहवद्भमभिभाषमाणं नरेदेवाभिमानिनं रजसा तमसाऽनु-
विष्टेन मदेन निरस्कृताशेषभगवन्प्रियनिकेतं षण्डितमानिनं स
भगवान् ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्वरचर्यायां
नातिव्युत्पन्नमतिं स्मयमान इव विगतस्मय इदमाह ॥ ९ ॥

ब्राह्मण उवाच-

त्वयोदितं व्यक्तमविप्रलब्धं भर्तुः स मे स्वायदि वीर भारः ।
गन्तुयंदि स्यादधिगम्यमध्या पीवेति चासी न विदो प्रवादः ॥

स्वीत्यं काश्य व्यापय आधपथ

धुत्तृभयं कलिरिच्छा जरा च ।

निद्राऽरतिर्मन्युरहंमदथ देहेन

जातस्य हि मे न सन्ति

॥ ११ ॥

जीवन्मृतत्वं नियमेन राजन्नायन्तवषट्कृतस्य दष्टम् ।

स्यस्वामिभावो भुव एष यत्र नर्हच्युतेऽसाविति कृत्ययोगः ॥

विशेषबुद्धेर्विवरं मनाक् क पश्यामि यत्र व्यवहारतोऽन्वत् ।

क ईश्वरस्तत्र किमीशितव्यमयापि राजन्करायाम किं ते ॥ १३

उन्मत्तमजजडयत्स्वसंस्थां गतस्य मे वीर चिकित्सितेन ।

अर्थः कियान् भवता शिक्षितेन स्तब्धप्रमत्तस्य च पिष्टपेषः ॥

श्रीशुक उवाच-

एतावदनुवादपरिभाषया प्रत्युदीर्य मुनिवर उपशमशील उपरता-
नात्म्यनिमित्तमुपभोगेन कर्मारब्धं व्यपनयन् राजयानमपि
तयोवाह ॥ १५ ॥

स चापि षण्डयेय सिन्धुसीवीरपतिस्तत्त्वजिज्ञासायां सम्यक्-
श्रद्धयाऽधिकृताधिकारः तद्दृढग्रन्थविमोचनं द्विजवच आश्रुत्य
बहुयोगग्रन्थमत्तं त्वरयाऽयच्छ शिरसा पादमूलमुपगतः क्षमाप-
यन्विगतनरदेवस्मय उवाच रङ्गुणः ॥ १६ ॥

कस्त्वं निगूढभरसि द्विजानां विभर्षिं सूत्रं कतमोऽवधूतः ।
कस्यासि कुत्रत्य इहापि कस्मात् क्षेमाप नश्वरेदसि नोत शुक्रः ॥

नाहं विशाङ्गे सुरराजवद्भान्त्रयक्षशूलान् यमस्य दण्डात् ।

नाश्रुकसोमानिलवित्तपाखाच्छङ्गे भूषां ब्रह्मकुलावमानात् ॥

तद्ब्रह्मसद्गो जडवज्रिगूढविज्ञानवीर्यो विचरस्यपारः ।

यचांसि योगग्रथितानि साधो न नः क्षमन्ते मनसा विभेचुम् ॥

अहं च योगेश्वरमात्मतत्त्वविदो मुनीनां कपिलं गुहं वै ।
प्रष्टुं प्रवृत्तः किमिहारणं यत्साक्षाद्धरिं ज्ञानकलावतीर्णम् ॥

स वै भयोऽलोकनरीक्षणार्थमव्यक्तलिङ्गो विचरत्यपिस्वित् ।

योगेश्वराणां गतिमल्पबुद्धिः कथं विचक्षीत गृहानुबद्धः ॥

दृष्टः श्रमः कर्मत आत्मनो वै भर्तुर्गन्तुर्भवतश्चापमन्ये ।

यथा श्रुतोदानयनादिभावाः समूलदृष्टो व्यवहारमार्गः ॥ २२ ॥

स्यान्वग्रितापात्यपयो हि तापस्ततापतस्तपुलगभरन्धिः ।

देहेन्द्रियास्वासायसन्निकर्षात्तत्संभृतिः पुरुषस्यानुरोधान् ॥ २३ ॥

शास्ताऽधिगोसा नृपतिः प्रजानां

यः किङ्करो वै न विनष्टि पिष्टम् ।

स्वधर्ममाराधनमभ्युतस्य

यदीहमानो विजहात्यधीषम्

॥ २४ ॥

तन्मे भवानरदेवाभिमानमदेन तुच्छीकृतसत्तमस्य ।

कृषीष्ट मेत्री दशमार्तवन्धो यथा तरेयं सदयध्यानमहः ॥ २५ ॥

न विक्रिया विश्वसुहृत्सत्सव्य साम्येन बीताभिमतैस्तवापि ।

महद्दिमानान्तकृतादिमाह्वयक्षन्तदूरादपि श्लूपाणिः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच-

अकोविदः कोविदवादादान्दस्यथो नातिविदां वरिष्ठः ।
न सूर्यो हि व्यवहारमेनं तत्त्वावमर्शेन सहामनन्ति ॥ १ ॥

तथैव राजन्नुरुगार्हमेपवितानविपोरुविजुम्भितेषु ।
न वेदवादेषु हि तत्त्ववादः प्रायेण शुद्धो नु चकास्ति साधु ॥

न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षात्
वरीयसीरपि याचः समासन् ।
स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधसौख्यं
न यस्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ॥ ३ ॥

यावन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वाऽनुरुद्धम् ।
चेतोभिराकृतिभिरातनोति निरदुःशः कुशलं चेतारं वा ॥ ४ ॥

स वासनात्मा विषयोपरक्तो गुणग्रवाहो विकृतः पोडशात्मा ।
चित्रं पृथङ्नामभी रूपभेदमन्तर्वहिष्ठः स्वपुरेस्तनोति ॥ ५ ॥

दुःखं सुखं व्यतिमिश्रं च तीव्रं कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति ।
आलिङ्ग्य मायारचितान्तरात्मा स्वदेहिनं संसृतिचक्रकूटम् ॥

तावानयं व्यवहारः सदा वै क्षेत्रज्ञसाक्ष्योर्भवति स्थूलसूक्ष्मः ।
तस्मान्मनोलिङ्गमदो वदन्ति गुणागुणस्यास्य परावरस्य ॥ ७ ॥

गुणानुरक्तं व्यसनाय जन्तोः
क्षेमाय नैर्गुण्यमथो मनः स्यात् ।
यथा प्रदीपो पृतवर्तिमास्थितो
स्थितिं स धूमां भजति ह्यन्यदा स्वम् ॥ ८ ॥

पदं तथा गुणकर्मानुबद्धं
वह्निर्मनः श्रयतेऽन्यत्र तत्त्वम् ।
एकादशासन्मनसोऽस्य वृत्ती-
राकूनयः पञ्च धियोऽभिमानाः ॥ ९ ॥

मात्राणि कर्माणि पुरं च तासां
वदन्ति षोडश वीर भूमिम् ॥ १० ॥

गन्धाकृतिस्पर्शरसश्चवांसि
विसर्गगत्यात्यर्भजन्तृश्लिष्टाः ।
एकादशं स्वीकरणं ममेति
मायामहं द्वादशमेकमाहुः ॥ ११ ॥

द्रव्यस्वभावाज्ञापकर्मकाले-
रेकादशामी मनसो विकाराः ।
सहस्रशः शतशः कोटिशश्च
क्षेत्रज्ञतो न मियो न स्वतः स्युः ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचिता अनित्याः ।
आविर्हिताः कापि तिरोहिताश्च शुद्धो विचष्टे ह्यविशुद्धकर्तुः ॥

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयं ज्योतिरजः परेशः ।
नारायणो भगवान्वासुदेवः स्वमाययाऽऽत्मन्यवधीयमानः ॥

यथानिलः स्थावरजङ्गमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईष्टे ।
एवं परो भगवान्वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः ॥ १५ ॥

न यावदेतां तनुभूचरेन्द्र विभूष मायां वयुनोदयेन ।
विमुक्तसङ्गो जितपद्मपत्रो वेदार्पतत्त्वं भ्रमतीह तावत् ॥

न यावदेतन्मन आत्मलिङ्गं संसारतापायपनं जनस्य ।
यच्छोकमोहामयसङ्गलोभधैरानुबन्धं ममतां विपत्ते ॥ १७ ॥

भ्रातृव्यमेनं त्वमद्वयवीर्यमुपेक्षयाऽप्येधितमप्रमत्तः ।
गुरोर्हरिश्चरणोपासनासो जहि व्यलीकं स्वयमात्ममोहम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

रहृगण उवाच-

नमो नमः काण्यविग्रहाय स्वरूपनुच्छीकृतविग्रहाय ।
नमोऽवधूतद्विजयवृत्तिनिगूढनित्यानुभवाय तुभ्यम् ॥ १ ॥

ज्वरामयातस्य यथागदं सविदापदमस्य यथा हिमाम्भः ।
कुदेहमानादिविनष्टदृष्टेर्ब्रह्मन्वचस्तेऽमृतमीपथं मे ॥ २ ॥

तस्माद्भवन्तं मम संशयार्थं पृच्छामि पश्चादधुना सुबोधम् ।
अध्यात्मयोगग्रथितं पुरांस्तमाख्याति कौतुहलचेतसो मे ॥

यदाह योगेश्वर दृश्यमानं क्रियाफलं सद्भववहारमूलम् ।
न त्वजसा तत्त्वविमर्शनाय भवानमुष्मिन्भ्रमे मनो मे ॥ ४

ब्राह्मण उवाच-

अयं जनो नाम चलन्युधिष्यां
यः पार्थिवः पार्थिव कस्य हेतोः ।
तस्यापि चाद्वयोरपि गुल्फजङ्घा-
जानूरुमध्योरशिराभरांसः ॥ ५ ॥

असे च दार्वी शिविका च यस्यां
सावीरराजैत्यपदेश आस्ते ।
यस्मिन्भवान् रुद्रनिजाभिमानो
राजाऽस्मि सिन्धुष्विति दुर्मदान्धः ॥ ६ ॥

शोच्यानिमांस्तानधिकस्तथापिं विष्टया निगृह्णन्निरनुग्रहोऽसि ।
जनस्य गोमेति विकल्पमानो न शोऽभसे वृद्धसभासु दुष्टः ॥

यदि क्षितावेव चराचरस्य विदाम निष्टां प्रभवं च नित्यम् ।
तन्नामतोऽन्यद्वयवहारमात्रं निरूप्यतां तत्क्रिययानुतिष्ठन् ॥

एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानं परमाणवो ये ।
अवियया मनसा कल्पितास्ते येषां समूहेन कृतो विशेषः ॥

एवं कृतां स्थूलमणुर्वृहस्पदसच सज्जीवमजीवमन्यन् ।
द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्नाऽजयाऽवेहि कृतं द्वितीयम् ॥

ज्ञानं विशुद्धं परमार्थमेकमनन्तरं न बहिर्वर्त्त सत्यम् ।
प्रत्यक् प्रशान्तं भगवच्छब्दवाच्यं यद्वासुदेवं कवयो वदन्ति ॥

रहूणैतत्तपसा न याति न वियया निर्वसनादृहाद्वा ।
न छन्दसा नोतजलाग्रिसूर्पैर्विना महत्पादरजोभिपेकम् ॥ १२ ॥

यत्रोत्तमशोकगुणानुवादः प्रसूयते ग्राम्यकथाविधातः ।
निषेव्यमाणोऽनुदिनं मुमुक्षोर्मती सति यच्छति वासुदेवे ॥

अहं पुरा भरतो नाम राजा विमुक्तदृष्टभुतसङ्गबन्धः ।
आराधनं भगवत ईहमानो मृगोऽभवं मृगसङ्गाद्वतार्यः ॥ १४

सा मां स्मृतिमृगदेहेऽपि वीर कृष्णार्चनप्रभवा नो जहाति ।
अथो अहं जनसङ्गाद्विमुक्तो विशाहमानोऽविकृतधरामि ॥

तस्मान्नरोऽसद्भुसङ्गजातज्ञानासिदैवेह विवृक्कणसङ्गः ।
हर्षं तदीहाकषणभुतिभ्यां लब्धस्मृतिर्पात्यतिपारमध्वनः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच-

दुरत्ययेऽध्वन्यजया निवेशितो
रजस्तमः सत्त्वविभक्तकर्मदक् ।
स एष सापौऽध्वरः परिभ्रमन्
भवाटवी याति न शर्म बिन्दति ॥ १ ॥

यस्याग्निमे पण्णरदेव दस्यवः
स्वार्थं विलुपन्ति कुनायकं यलात् ।
गोमाययो यत्र हरन्ति सार्धकं
प्रमत्तमाविश्य यधोरणं वृकाः ॥ २ ॥

प्रभूतवीरकृष्णगुणमगहरे
कठोरदंशैर्मशकिरुद्रुतः ।
कचिच गन्धर्वपुरं प्रपश्यति
कचिन्कचिवासुहोर्लुमुकं ग्रहम् ॥ ३ ॥

निवासतोपद्रविणात्मबुद्धि-
स्ततस्तनो पावति भो अटव्याम् ।
कचिच वात्योन्वितपांसुधूम्रा
दिशो न जानाति रजस्वलाधः ॥ ४ ॥

अदृश्यज्ञिज्ञीस्वनकर्णमूलः
उत्कृताग्निर्ध्वजिधान्तरात्मा ।
अपुण्यवृक्षान् अयते धुषादितो
मरीचितोयान्प्रभिषावति कश्चित् ॥ ५ ॥

कचिद्वितोयाः सरितोऽभिधाति
परस्परं सादयते निरजः ।
आसाय दावं कचिदग्रितातो
निर्वियते क च यधैर्हतासुः ॥ ६ ॥

प्रेतहृतस्वः क च निर्विण्णचितः
शोचन्विमुह्यन्नपुयाति कश्मलम् ।

कचिच्च गन्धर्वपुरं प्रविष्टः
प्रमोदते निर्वृतबन्मुहूर्तम्

॥ ७ ॥

चलन्कचित्कण्टकशार्करात्रि-
नंगारुरुधुर्विमना इवास्ते ।
पदे पदेऽभ्यन्तरबहिनाऽर्दितः
कीदृम्यिकः क्रुध्यति वै जनाय

॥ ८ ॥

कचिन्निगीर्णोऽजगराहिना जनो
नायति किञ्चिद्विपिनेऽपविद्धः ।
दष्टः स्म शोते क च दन्द्शक्कि-
रन्धोऽन्धकूपे पतितस्तमिधे
कर्हिस्मचित्पुद्गरसान्विचिबन्
स्तन्मक्षिकाभिर्मथितो विमानः ।
तत्रापि कृच्छ्रात्प्रतिलब्धमन्ये
बलाद्विलुम्पन्त्यप तं ततोऽन्ये

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

कचिच्च शीतातपयातबर्ष-
प्रतिक्रियां कर्तुमनीश आस्ते ।
कचिन्मिधोविषणन्यच्च किञ्चि-
द्विक्रेषमृच्छत्युत वित्तशाठ्यात्

॥ ११ ॥

कचित्कचित्क्षीणधनस्तु तस्मिन्
शय्यासनस्थानविहारहीनः ।
याबत्परादप्रतिलब्धकामः
पारक्यदार्ष्टर्लभतेऽवमानम्
प्रसज्जति कापि लताभुजाश्रय
स्तदाऽऽश्रयोऽव्यक्तपदं द्विजस्य ह ।
कचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्सन्
सख्यं विधत्ते वककंकगृधैः

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

तेर्यधितो हंसकुलं समाविश-
न्न रोचयञ्छीलमुपैति वानरम् ।
तज्जातिरासेन सुनिर्वृतेन्द्रियः
परस्परास्तीक्ष्णविस्मृतावधिः
द्रुमेषु रंस्यन्मुतदारव्रतलो
व्यवापदीनो विवशधरन्त्यनं ।

॥ १४ ॥

कचित्प्रमादाद्भिरिकन्दरे पतन्
बह्वी गृहीत्वा गजभीत आस्थितः

॥ १५ ॥

ततः कथञ्चित्प्रतिमुक्त आपदः
पुनश्च सार्धं प्रविशत्यारिन्दम ।
अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो
भ्रमज्ञानोऽद्यापि न वेद कश्चन

॥ १६ ॥

अन्योन्यवित्तव्यतिपद्भृद्ध-
वेरानुबन्धोऽधिवहन्मियश्च ।
अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्त-
बाधोपसर्गोर्विहरन्विषन्नः

॥ १७ ॥

तांस्तान्विषन्नान् स हि तत्र तत्र
विहाय जातं परिगृह्य सार्धः ।
आवर्ततेऽद्यापि न कश्चिदत्र
वीराध्वनः पारमुपैति योगम् ॥

मनस्विनो निर्जितदिग्गेजेन्द्रा
ममेति सर्वे भुवि बद्धवेराः ।
मृधे शपीरञ्च तु तद्ब्रजन्ति
यच्च्यस्तदण्डो गतवेरोऽभिधाति

॥ १८ ॥

रहूगण त्वमपि ह्यध्वनोऽस्य
सन्धस्तदण्डः कृतभूतमैत्रः ।
असज्जितात्मा हरिसेवयाऽशित-
ज्ञानासिमादाय तरातिपारम्

॥ १९ ॥

राजोवाच-
अहो नृजन्मास्त्रिलजन्मशोभनं
किं जन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् ।
न यद्धृषीकेशयशः कृतात्मनां
महात्मानां वः प्रचुरः समागमः

॥ २१ ॥

न ह्यद्भुतं त्वखरणाञ्जरेणुभि-
र्हतांहसो भक्तिरधोऽज्ञेऽमला ।
मौहूर्तिकायस्य समागमाच्च मे
दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविचेकः

॥ २२ ॥

नमो महद्भ्योऽस्तु नमः शिशुभ्यो
नमो पुत्रभ्यो नम आवदुभ्यः ।

ये ब्राह्मणा गामवधृतलिङ्गा-

श्रन्ति तेभ्यः शिवमस्तु राज्ञाम् ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्येवमुत्तरामातः स ये ब्रह्मर्षिसुतः सिन्धुपतेः परमात्मसत्त्व-
मविगणितपरमानुभावः । परमकारुणिकतपोपदिश्य रहूयणं
सकरुणमभियन्दित्रचरणकमलः पूर्णार्णव इव निभूतकरणो-
म्यांशयो धरणीमिमां विचचार ॥ २४ ॥

संघीरपरतिरपि सुजनसमवगतपरमात्मसत्त्वः आत्मन्यविद्या-
ध्यारोपितां च देहात्ममतिं विससर्ज एवं नृप भगवदाश्रितानु-
भावः । तस्येमान् शोकान् गायन्ति ॥ २५ ॥

आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसाऽपि महात्मनः ।

नानुवर्त्तमर्हति नृपो मन्त्रिकेव गरुत्मतः ॥ २६ ॥

राजोवाच-

यो ह वा इह बहुविदा महाभागवत त्वयाऽभिहितः पारोक्ष्येण
यचसा जीवलोकस्य भवाध्या स ह्यार्षमनीपया कल्पितविषयो
नांजसाऽप्युत्पन्नलोकसमधिगतः अथ तदेव दुरवगमं
समवेतानुकूल्येन निर्दिश्यताम् ॥ १ ॥

सूत उवाच-

स होवाच य एष देहात्ममानिनां सत्त्वादिगुणविशेष-
विकल्पितकुशलाकुशल समयहारविनिर्मितविषदेहावलिभि-
र्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्य द्वारभूतेन षडिन्द्रियवर्गेण
तस्मिन् दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतित ईश्वरस्य भगवतो
विष्णोर्वंशवर्तिन्या मायया जीवलोकोऽयं यथा यणिकू
सार्षोऽर्धपरः स्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवन् श्मशानवदशिव-
तमायां संसारादव्यां गतो नायापि विफलबहुयोगसहस्रहृत्तापो-
पशमनीं हरिगुर वरणारविन्दमधुकानुपदवीमवरुन्धे ॥ २ ॥

यस्यामु ह वा एते षडिन्द्रियनामानः कर्मणा दस्यव इव तथया
पुरुषस्य धनं किञ्चित्साक्षाद्दर्भोपयिकं बहुकृच्छ्राधिगतं
यत्परमपुरुषागधनलक्षणं साम्प्रदायिकमुदाहरन्ति ॥ तद्धर्मं धनं

यो दुस्त्यजान् दाससुतान् सुहृद्राज्यं हृदि स्पृशाम् ।

जही युवैव मलवदुत्तमस्रोकलातलसः ॥ २७ ॥

यो दुस्त्यजान् क्षितिसुतस्वजनार्थदाराण्

प्राप्यां श्रियं सुरवीरैः सदयावलोकैः ।

नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विद-

सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि कल्पुः ॥ २८ ॥

यज्ञाय धर्मपतये विधिनेपुणाय

योगाय साङ्ख्यशिरसे प्रकृतीशराय ।

नारायणाय हरये नम इत्युदारं

गायन्मृगान्तमपि यः समुदाजहार ॥ २९ ॥

इदं भागवतसंभाजितावदातगुणकर्मणो राजर्षैर्भरतस्यानुचरितं
स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं यज्ञस्य स्वर्गमापयत्यै चानुभूणो-
त्वाख्यास्यत्यभिनन्दति च सर्वा होवाशिप आत्मत आशास्ते
न काश्चन परत इति ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

दर्शनस्पर्शनश्रवणात्वादानावग्राणसंकल्पसमवायेन गृहे ग्राम्योप-
भोगेन कुनायस्याजितात्मनो विलुपन्ति ॥ ३ ॥

अथ च यत्र कौटुंबिकस्य दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृक-
सृगाला इवानिच्छतोऽपि कर्ष्यस्य कुटुंबिन उरणकवत्संरक्षमाणं
मिपतोऽपहरन्ति ॥ ४ ॥

यथा हानुवत्संरं कृष्यमाणमप्यदग्धबीजक्षेत्रं पुनरावपनकाले
गुल्मवृण्णीकद्रिगंहरमेव भवति । एवमेव गृहाश्रमः कर्मक्षेत्रं
यस्मिन्न हि कर्माणुत्सीदन्ति ॥ ६ ॥

यदपरकामकाण्ड एष आवसथस्तत्र रतो दंशमशक्तसमाप-
सदैर्मुनैः शलभशान्ततस्करमूपकादिभिरुपकृष्यमानवहिः-
प्राणः कचित्प्रावर्तमानोऽस्मिन्नध्यन्यविद्याकामकर्मभिरपरक्त
मनसाऽनुपपन्नार्थं नरलोकं गन्धर्वनगरमुपपन्नमिति मिथ्या-
दृष्टिरनुपपत्ति ॥ ७ ॥

कचिचातोषदोषनिपदनं पुरुषविशेषमुपेत्य तद्वर्णगुणनिहितमतिः
सुवर्णमुपादितस्तत्पत्रिकामकातर इवोन्मुकपिशारम् ॥ ८ ॥

अथ कदाचिद्गृहपानीयद्रविणाथनेकात्मोपजीवनाभिव्येष्ट
एतस्यां संसारादव्यामितस्ततः परिधावति ॥ ९ ॥

कचिच्च वात्योपमया प्रमदयाऽऽरोहमारोपितस्तत्कालरजसा
रजनीभूतं कुजन इव साधुमर्यादां रजस्वलाक्षो दिग्देवतादि-
रजस्वलमतिर्न विजानाति ॥ १० ॥

कचिदुलूकझिझिस्वनवदतिपरुपरभसाटोपं प्रत्यक्षं परोक्षं वा
रिपुराजकुलनिर्भस्तिनानातिव्यथितकर्णमूलहृदयः ॥ ११ ॥

स यदा दग्धपूर्वमुत्कृतस्तदा कारस्करकाकतुण्डापुण्यद्रुमलता-
विषादवानवदुभयार्थद्रविणशून्यद्रविणान् जीवन्मृतान् स्वयं
जीवन्म्रियमाण उपधावति ॥ १२ ॥

कचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं विषयाभिध्यानेन विप्रंशित-
स्मृतिरत एव मरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ॥

एकदा त्यसत्प्रसंगान्निकृतमतिर्युद्धस्रोतश्चलनवदुभयतोऽपि दुःखदं
पापण्डमभिधाति ॥ १४ ॥

यदा तु परवाधयाऽञ्जमात्मनो नोपनमति तदा हि पितृपुत्रान्
यालान् खलु भक्षयति ॥ १५ ॥

कचिदासाय गृहं दावचत्त्रियार्थविधुरमसुखोदकं शोकाग्निना
दह्यमानो भृशं निर्वैदमुपगच्छति ॥ १६ ॥

कचित्कालविपमितराजकुलयक्षापहतप्रियतमधनासुमृतक इव
विगतजीयलक्षण आस्ते ॥ १७ ॥

कदाचिन्मनोरथावगतपितृपितामहायसस्तदिति स्वप्ननिर्वृति-
मनुभवति ॥ १८ ॥

कचिद्गृहाश्रमचोदितकर्मातिभारगिरीनारुक्षमाणो लौकिक-
व्यसनकर्षितमनाः कण्टकशार्कराक्षेत्रं प्रविशन्निव सीदति ॥

कचिदुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय
क्रुध्यति ॥ २० ॥

स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोऽन्ये तमसि मग्नः शून्यारण्य इव शेते
नान्यत्किञ्चन वेद शब्द इयापयिष्ठः ॥ कचिद्भ्रमना दष्टो
दुर्जनदन्दशुंकरलब्धनिद्राक्षणो व्यथितहृदयेन क्षीयमाण-
विज्ञानोऽन्यकूपेऽन्यवत्यनति ॥ २१ ॥

कहिंस्मचित्कामसुखलवान्निचिन्वन्त्यदा परदारपरद्रव्याप्यव-
रुन्धानो राज्ञा स्वामिभिर्वा निहतः पतत्यपारे निरये ॥ २२ ॥

अथ च तस्मादुभयथापि कर्मास्मिन्नात्मनः संसारावपन-
मुदाहरन्ति ॥ २३ ॥

यदि च मुक्तस्ततो यथादेवदत्त उपाच्छिनन्ति तस्मादपि विष्णुमित्र
इत्यनवस्थितिः ॥ २४ ॥

कचिच्च शीतातपवातवर्षायनेकाधिदैविकभीतिकात्मीयानां
दुःखानां वारणायाकल्पो दुरन्तचिन्तया विपण्ण आस्ते ॥

कचिन्मिथोऽभ्येत्य विषणिकः काकणिकामात्रमप्यपहरति
अकिञ्चिद्भि विद्वेषमुपयाति वित्तशाठ्येन ॥ २६ ॥

कचिच्च क्षीणधनः शय्यासनायुपभोगहीनो यावदग्रतिलब्ध-
मनोरथः परस्वादाने व्यवसितमतिस्ततोऽवमानादीनि लभते ॥

एवं वित्तव्यतिपद्गविबृद्धैरानुबन्धोऽपि पूर्ववासनया मयि
उद्ब्रह्मतां स एवोद्ब्रह्मति ॥ २८ ॥

यत आरब्ध एव नरलोकसार्थस्तमध्वनः पारमुपदिशन्ति ॥

यदिदं योगानुशासनमेतदेव शान्तमं ते उपशमशीला उपरतात्मान
उपतिष्ठन्ति ॥ ३० ॥

कापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्नबिबेक-
ज्ञानस्तद्बिहारगृहार्म्भान् कुर्वन्स्तदाभयोऽसक्तः सुतदुहितुकल-
भापितायलोकविचेष्टितापहतहृदय आत्मानमजितात्माऽ-
पारेऽन्यतमसि प्रहिणोति ॥ ३१ ॥

कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपराद्धांप-
वर्गकालोपलक्षणपरिवर्तनेन वयस्तरसा हरत आब्रह्मस्तम्भादीनां
मिपतां विव्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरं कालचक्रनिजायुषं साक्षाद्भगवन्तं
यज्ञपुरुषमनाहृत्य पापण्डदेवताः कंकगृध्रवक्रप्राया आर्यहंससमय-
परिभूताः सांकेत्येनाभिधत्ते ॥ ३२ ॥

यदा तु ताभिः पापण्डदेवताभिरात्मवंचकैरुरुचंचितो ब्रह्मकुलं
समाविशंस्तेषां शीलमुपनयनादिश्रीतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतो
यज्ञपुरुषस्याराधनमेव पुनस्तदरोचयंच्छूद्रकुलं भजत्यनिगम-
पारिशुद्धं यस्य हि मिथुनीभावः कुटुम्भभरणं यथा वानरजाते-
स्तत्रापि निरवरोधः स्वरेण विहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योन्यमुख-
निरिक्षणादिशाम्यकर्माण्य विस्मृतकालावधिः ॥ ३३ ॥

कचिदुमवदेहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन्यथा वानरः सुतदारवत्सलो
व्यवायक्षणः ॥ ३४ ॥

एवमध्वन्यवरुणानां मृत्युगजभयातमसि गिरिकन्दराये वतन्
कर्मवल्लीमयलं व्य तत आपदः कथञ्चिरकाद्रिमुक्तः पुनरप्येवं
संसाराध्वनिं वर्तमानो नरलोकासार्थमुपयाति ॥ ३५ ॥

एतस्मिन्संस्ाराध्वनिं नानाङ्गैरुपसर्गवितते बाधित आपन्नास्तत्र
तत्र विमृज्य जातं जातमुपादाय शोचन् मुखन् स्त्रियन् विभ्यन्
हृष्यन् रुदन् गायन् साधुवर्जितोऽसाधुचन एवावर्ततेऽप्यापि ॥

यत आरब्ध एष नरलोकासार्थः यमध्वनः पारमुपदिशन्ति यदिदं
योगानुशासनं नाम शतमं न वा एतदनुकृष्ये न्यस्तदण्डा
शान्तिमन्त उपशमशीला उपरतात्मान उपतिष्ठन्ति यदपि
दिग्विजयिनो यज्वानो राजर्षयो नैवेतद्व्रजन्ति किन्तु मृषे
शरीरन् यस्यामेव मयैवेयं महीति कृतवैरानुवन्वाः यां विमृज्य
स्वयमुपसंहताः । यस्यामिम उपसर्गाः सुखदुःखरागद्वेष-
भयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहमात्सर्यैर्पावमानधुत्पिपासाधि-
व्याधिराजराजन्ममरणायः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाऽभिहितो यमु ह वाच केचित्पापण्डिनो
विलोक्य कपभपदवीमनुवर्तमानमनार्षा अवेदसमाप्तातां देवतां
स्वमनीषया पापीपसी कलां कल्पयिष्यन्ति ॥ १ ॥

तस्माद्दृष्टेनार्यां देवपादिनां पुत्रोऽभवत् ॥ २ ॥

अथासुर्यां तत्तनयो देवपुत्रस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी तस्य
सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः य आत्मविषयायां स्वयमस्त्रितायां
संसिद्धो महापुरुषमनुसस्मर ॥ ३ ॥

प्रतीहात्सुबलायां प्रतिहर्त्रापदस्य आसन् इत्याकोविदाः सुतवः
प्रतिहर्तुः स्तुत्यां व्यामभूमानावजनिपाताम् ॥ ४ ॥

व्याम्र कपिकुल्यायामुद्रीयः ततः प्रस्तोता देवकुल्यायां प्रस्तोतु-
र्विरुक्तायां हृदयज आसीद्भिभुः विभोरत्यां च पुपुषेणस्तस्मा-
न्नक आकृत्यां जज्ञे नक्ताद्रतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारधवा
अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जगदभिरक्षया गृहीतसत्यस्य
कलात्मवत्ताभिलक्षणेन महापुरुषतां प्राप्ताः ॥ ५ ॥

स वै स्वधर्मेण प्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासन-
लक्षणैर्न्यादिना च भगवति महापुरुषे परब्रह्मणि सर्वान्म-
नाऽर्पितपरमार्थलक्षणैर्ब्रह्मविद्यारणानुसंवेद्याऽऽपादितभगव-
द्भक्तियोगेन चाभीक्ष्णशः परिभाषितविशुद्धसत्य उपरतानात्म्ये
आत्मनि स्वयमुपलभ्यमानब्रह्मानुभावोऽपि निरभिमान
एवावनिमनुगुपत् ॥ ६ ॥

तस्येमां गाथां पाण्डवेयं पुराविद उपगायन्ति ।

गयं नृपं कः प्रतिपाति कर्मभि-
र्यज्वाभिमानी बहुविद्धर्मगोसा ॥

सदागतश्रीः सदसस्पतिः सतां
सत्सेवकोऽन्यो भगवत्कलामृते ॥ ७ ॥

यमभ्यधिधन्यरा मुदा सतीः

सत्याशिषो दक्षकन्याः सरिद्धिः ।

यस्य प्रजानां दुदुहे धराऽऽशिषो
यथेप्सिता वै गुणवत्सुतोधाः ॥ ८ ॥

छन्दांस्येकामस्य च यस्य कामान्
दुदुहुराजहुरधो बलिं नृपाः ।

प्रत्याहता युधि धर्मं च विज्रा

यस्याशिषः पष्टमं प्रजाध ॥ ९ ॥

यस्याध्वरे भगवानध्वरात्मा

मघोनि माधयुक्तोऽमपीधे ।

श्रद्धा विशुद्धा चलभक्तियोग-

समर्पितेन्या कलमाजहार ॥ १० ॥

वन्शीणनाद्वहिषि देवतिर्यङ्-

मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिधात् ।

प्रीयेत सयः स हि विश्व एष

प्रीतः स्वयं प्रीतिमगाद्रवस्य ॥ ११ ॥

गयाद्वयंतां चित्ररथः स्वस्तिरवरोधेन इति त्रयः पुत्रा बभूवुश्चित्र

रथादूर्वायां सम्राडजनिष्ट ॥ १२ ॥

तत उत्कलायां मरीचिर्मरीचेर्विन्दुमत्यां विन्दुमानुदपयत तस्मा-
त्सुपेणायां मधुर्नामाभवत् । मधोः सुमनस्यां वीरव्रतस्ततो
ब्रजायां मन्युप्रमन्यु जज्ञते मन्योः सत्यायां भुवनस्ततो दोषायां
त्वष्टा अजनिष्ट त्वष्टुर्विरजोर्विरोचनायां विरजस्य शतजित्प्रवरं
पुत्रशतं कन्याश्च विपूच्यां किल जाताः ॥ १३ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

राजोवाच-

इत्युक्तस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो यावदादित्यस्तपति यत्र
चासी ज्योतिषां गणेशन्द्रमाः सह दृश्यते ॥ १ ॥

तत्रापि प्रियव्रतरधचरणपरिखातेः सप्तभिः सप्तसिन्धव उपकृष्ठाः
यत एतस्याः सप्तद्वीपविशेषकल्पस्त्वया भगवान् खलु सूचितः
एतदेव निखिलमहंमानतो लक्षणतश्च सर्वं जिज्ञास्यामि ॥ २ ॥

भगवतो गुणमये स्थूलरूपे आवेशितं मनो तद्गुणोऽपि सूक्ष्म
आत्मज्योतिषि परे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवाख्ये क्षममावेशितुं
तदु हे तत् गुरोर्ऽहस्यनुवर्णयितुमिति ॥ ३ ॥

ऋषिरवाच-

न वै महाराज भगवतो मायागुणविभूतेः स्वानविशेषाणां नाम-
रूपतः काष्ठां मनसाऽधिगन्तुमलं विद्युषापुणेणापि पुरुषस्तस्मा-
त्प्राधान्येनैव भूगोलविशेषं नामरूपमानलक्षणतो व्याख्या-
स्यामः ॥ ४ ॥

यो वा अयं द्वीपः कुबलयकमलकोशाभ्यन्तरकोशो निपुत-
योजनविशालः समवर्तुलो यथा पुष्करम् ॥ ५ ॥

यस्मिन्नयवर्षाणि नवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः
सुविभक्तानि भवन्ति ॥ ६ ॥

येषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः
सीवर्णः कुलगिरि राजो मेरुद्वीपायामसमुद्राहः कर्णिकाभूतः
कुबलयकमलस्य मूर्द्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततो मूले
षोडशसहस्रं तावताऽन्तर्भूत्यां प्रविष्टः ॥ ७ ॥

उत्तरेणरेणोलावृताचीलः श्वेतः शृङ्गयानिति त्रयो रम्यक-
शिरमयकुशुणां वर्षाणां मर्यादागिरयः प्रागायता उभयतः
क्षारोदावधयो द्विसहस्रपृथ्वः एकैकजः पूर्वस्मादुत्तरांशरा-
दशांशेन दिश्यं एव हसन्ति ॥ ८ ॥

तत्राप्यं श्लोकः-

प्रियव्रतं वंशमिमं विरजश्रमोद्भवः ।

अकरोदत्यलं कीर्त्या विष्णुः सुरगणं यथा ॥ १४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे षषडशोऽध्यायः ॥

एवं दक्षिणेनेलावृतात्रिपथो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता
यथा नीलादयः अयुतयोजनोत्सेधाः हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां
यथासहस्रवम् । मर्यादागिरयः ॥ ९ ॥

तथेलावृतमपरेण पूर्वैण च मान्यवद्रन्ध्रमादनावानीलनिपधावती
द्विसहस्रपृष्ठो केतुमालभद्राथयोः सीमानं विदधाते ॥ १० ॥

मन्दरो मेरुमन्दरः सुषार्थः कुमुद इत्ययुतयोजनविस्तारोन्नाहाः
मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय उपकृष्ठाः ॥ ११ ॥

चतुर्व्यंतेषु चतुजम्बुकदम्बन्वग्रोधाश्चत्वारः पादप्रवराः पर्वत-
केतव इवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विष्टपविततयः शतयोजन-
परिणाहाः ॥ १२ ॥

हृदाश्चत्वारः पयोमध्विषसुसमृष्टजलाः यदुपस्पृशिन उपदेवगणा
योगैश्वर्याणि स्वाभाविकानि भरतर्षभ धारयन्ति ॥ १३ ॥

देशोयानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं श्वेतरथं वैभ्राजकं सर्वतो-
भद्रमिति ॥ १४ ॥

येष्वमरपरिचूदाः सहामरलललललामयूधपतयः उपदेवगणै-
रुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ॥ १५ ॥

मन्दरोत्तम एकादशशतयोजनोचुङ्गदेवचूतशिरसो गिरिशिखर-
स्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि निपतन्ति ॥ १६ ॥

तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिवहूलाकणरसोदेनारुणोदा
नाम नदी मन्दगिरिशिखरात्रिपतन्ती पूर्वैनेलावृतमुपज्ञायति ॥

यदुपजोषाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूनामवयवस्पर्श-
सुगन्धवतो दशयोजनं समन्तादनुवासयति ॥ १८ ॥

एवं जम्बूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणामि-
भकायनिभानां रसेन जम्बूनदी मेरुमन्दरशिखरादयुत-
योजनादवनितले निपतन्ती दक्षिणेनाम्मानं यावदिलावृत-
मुपस्पृन्दयति ॥ १९ ॥

तायदुभयोरपि रोधसोयां मृत्तिका तत्र फलरसेनानुविध्यमाना
वाय्वर्कसंयोगविषाकेन सदाभरलोकाभरणं जाम्बूनदं नाम सुवर्णं
भवति ॥ २० ॥

यद् ह वाय विबुधादयः सह युवतिभिः कटकमुकुटकटिसूत्रा-
याभरणरूपेण खलु धारयन्ति ॥ २१ ॥

यस्तु महाकदम्बः सुषार्थनिगूढस्तस्य कोटरेभ्यो निःसृताः
पञ्चव्यामपरिणाहाः पञ्चमधुधाराः सुषार्थशिखरात्पतन्त्योऽ-
परेणात्मानं इत्यावृतमनुमोदयन्ति ॥ २२ ॥

या ह्युपभुञ्जानानां मुखनिर्वांसितो वायुः समन्ताच्छतयोजन-
मनुवासयति ॥ २३ ॥

एवं कुमुदनिरुद्धो यः शतजलशो नाम वटस्तस्य स्कन्धेभ्योऽ-
र्वाचीनाः पयोदधिप्लूतमधुगुडाभ्राचम्बरशय्यासनाभरणदयः
सर्वकामदुषा नदाः कुमुदाग्रात्यन्तल उत्तरेणोलायृतमुपभोज-
यन्ति ॥ २४ ॥

यानुपजुषाणानां न कदाचित्कचिदपि प्रजानां बलीपलित-
रुमस्वेददीर्घन्य जराभयापमृत्युशीतोष्णवैषण्योपसर्गादयस्ताप-
विशेषा भवन्ति । यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव ॥ २५ ॥

कुरङ्गकुरङ्गकुसुम्भकयैकद्व वित्रिकूटशिशिरपतङ्गचक्रनिपथ-
शितियासकपिलशङ्खवैद्यैर्यजुषाभिर्हंससर्पभनीरनागकालभ्रनरारदा-
दयो गिरयो मेरोः कर्णिकाया इव केसरभूता मूलदेशे परित
उपकृताः ॥ २६ ॥

जठरेवकूटो मेरुं पूर्वैणाष्टादशयोजनसहस्री उदगायती द्विसहस्रं
पृथुनुद्धी भवतः । एवमपरेण पवनपारियात्री दक्षिणेन कैलास-
कवीरी प्रगायती एवमुत्तरतः शृङ्गमकरी इत्यष्टिरेतिः परितृप्तो
अग्निरिव परितो मेरुश्चकास्ति काश्चनगिरिः ॥ २७ ॥

मेरोर्मूर्धनि भगवत आत्मयोनेरुपकृतां पुरी अपुतयोजनसाहस्रीं
समचतुरस्रां शतकौम्भीं शतकोटिं यदन्ति ॥ २८ ॥

तामनुपरितो लोकपालानामष्टानां वषादिशं यथासुं तुरीयभागेन
पुरोऽष्टावुपकृताः ॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

तत्र भगवतः साक्षाद्वल्लिप्तस्य विष्णोर्विक्रमतो वामपादाद्बुध-
नखनिर्भिन्नोऽर्ध्याङ्कटाहविवरेणान्तःप्रविष्टा या बाह्वजलपारा
तचरणपङ्कजायनेजनारुणकिञ्चल्कोपरजिता स्तिलजगदपमला-
पहोपस्पर्शानामला साक्षाद्भगवन्दीत्यनुपलक्षितवचोभिरभिधीय-
मानातिमहता कालेन युगसहस्रोपलक्षणेन दिवो मूर्धन्यवततार
यत्तद्विष्णुपदमाहुः ॥ १ ॥

यत्र हवा य चीरन्नत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुल-
देवताचरणारविन्दोदकमिति यामनुसवनमुत्कृष्ट्यमाणभगव-
द्भक्तिवागेन हृदं क्षिपमानानाहृत्य औत्कण्ड्याद्विवशामीलित-
लोचनयुगलकुङ्कुमलविगलितामलवाष्पकलयाऽभिच्यज्यमान-
रामपुलककुलक अपुनपि परमादरेण शिरसा विभर्ति ॥ २ ॥

तत तपयस्तत्प्रभावज्ञा ऋषिलोके यां ननु तपस आत्यन्तिकी
सिद्धिरेतावतीति भगवति सयात्मनि यामुदेवेऽनवरतभक्ति-
योगलाभेनचोपक्षितान्यार्धामगतयो मुक्तिमिवागतं मुमुक्षुषः
सबहुमानमेवावापि जटाजूटैरुद्धन्ति ॥ ३ ॥

ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसङ्कुलदेवपानेनावतरन्तीन्दुमण्डलमा-
ह्वान्य ब्रह्मसदने निपतति ॥ ४ ॥

तत्र चतुर्धा भिष्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशामभिस्यन्दन्ती
नदीनदपतिमेवभिनिविशति सीतालकनन्दा चधुर्ध्वेति ॥५॥

सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराद्रिशिखरेभ्योऽधोऽधः पतन्ती गन्ध-
मादनमूर्ध्नि पतित्वान्तरेण भद्रार्थं वर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसप्तमुद्रं
प्रविशति ॥ ६ ॥

एवं मान्यवच्छिखराक्षिप्यतन्त्यनुपरतयेगा केतुमालामभिचक्षुः
प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ॥ ७ ॥

भद्राचोत्तरतो मेरुशिरसो निपतन्ती गिरिशिखराद्रिशिखरमति-
हाय शृङ्गवतः शृङ्गादभिस्यन्दमाना उत्तरांस्तु कुक्कुरनिक्रम्यो-
दीच्यां दिशि लवणार्णवं प्रविशति ॥ ८ ॥

तथैवालकनन्दा दक्षिणेन तु ब्रह्मसदनाद्बहूनि गिरिकूटा-
न्यनिक्रम्य निपथहेमकूटहिमकूटान्यनिरभसरतरंहसा लुठन्ती
भारतमेव वर्षं दक्षिणस्यां दिशि जलनिधिं प्रविशति ॥ ९ ॥

अन्ये नदा नयश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेवादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अध्यान्वान्वहवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशोषोपभोगस्थानानि भीमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणामयुतवर्षावेषु देवकल्पानां नागायुतप्राणानां वज्र-
संहननवलवयोमोदप्रमुदितमहासीरतनितनरवरावरोधमिधुनव्यवायाप-
वर्गधृतेकगर्भकलत्राणां त्रेतायुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र ह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्बिहितमहाहंशाः सर्वतु-
कुसुमस्तवकफलकिसलयप्रिया आनम्यमानविटपलताविट-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकाननाभ्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविधिवनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुटुकारपटवसारसचक्रबाकादिभिर्मधुकरनिकाराकृतिभिरुप-
कूजितेषु जलक्रीडादिभिर्बिबिधविनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलयिलासहासलीलावल्लोकाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्थपि वर्षेषु भगवान्भारायणो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहायाम्ततत्त्वब्यूहेनायापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न हान्यस्तत्र निविशति
भवान्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्प्रवेक्ष्य स्त्रीभावस्तत्पञ्चाद्रक्षयामः ॥

भवानीनाथैः स्त्रीगणारुदसहस्रैरवरुध्यमानो भगवतश्चतुर्भुजैः-
महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्घर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधापेतदभिगृणन् भव उपधावति ॥

भव उवाच-

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्ख्यातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भजे भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगव्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भस्तेष्वलम्भावितभूतभावनं
भवापहं त्वां भयभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरीक्षतो ह्यपि दृष्टिरन्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमन्युरंहतां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्दृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेच मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्वोऽङ्गणमीशिरो हि या
यत्पादयोः स्पर्शानघर्षितेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमादुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिव कचित्स्थितं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याय आसीदुणविग्रहो महा-
न्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमेन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वयं यस्य वशे महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इय सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं वैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कदापि कर्मपर्वणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमभ्रसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदायतामने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे समदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

तथा च भद्रश्रवा नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः पुरुषा भद्राथे वर्षे
माश्राद्भागवतो घातुर्देवस्य प्रियां तनुं धर्ममयीं हयशीपांभिधानां
पद्मेण समाधिना सन्निधाप्येदमभिगृणन् उपधावन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस उवाच-

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मसाधनाय नम इति ॥ २ ॥

अतो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

ग्रन्तं जनोऽयं हि मिषत्र एवयति ।

ध्यायन्नस्यार्हं विकर्म सेवते
निर्हृत्य पुत्रः पितरं जिजीविषुः

॥ ३ ॥

वदन्ति विश्वं कथयन् नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज मायया
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम्

॥ ४ ॥

विशोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
ह्यकर्तुरङ्गीकृतमप्यपावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणं
सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुनि

॥ ५ ॥

वेदान्युगान्ते तमसा निरस्कृता-
व्रसातलायो नृतुरङ्गविग्रहः ।
प्रत्याददे ये कथयेऽभियाचने
तस्मै नमस्तेऽवितथे हिताय ते

॥ ६ ॥

हरिवर्षे च भगवान्नरहरिरूपेणाऽस्ते तद्रूपग्रहणनिमित्तमुचर-
न्नाभिधास्यामः तद्वर्षितं रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो
देत्यदानवकुलतीर्थाकरणशीलचरितः प्रल्हादोऽव्यवधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषरुपास्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आविरा विश्वं वज्रनख वज्रदंष्ट्र
कर्माशयान् । रन्ध्य रन्ध्य तमो ग्रस स्वाहा अभयभयमात्मने
भूयिष्ठान् ॥ ८ ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिवं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे
आविश्यतां नो मतिरप्यहेतुकी

॥ ९ ॥

माऽऽगारदारान्मजदेहवन्पु
सद्गो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धत्यदराच्च तपेन्द्रियप्रियः

॥ १० ॥

पत्तंगलान् निजवीर्यवधं
नीयं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजोऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवेत मुकुन्दविक्रमम्

॥ ११ ॥

यस्यासिन् भक्तिर्भगवत्यकिञ्चनाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा
मनोरपेनासति धावतो वहिः

॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाञ्छरीरिणा-
मात्मा झपाणामिव तोषमीप्सितः ।
हित्वा महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम्

॥ १३ ॥

तस्माद्रोगरागविषादमन्यु-
मानस्मृदाभयदेव्याधिमूलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजतां कुतोभयमिति

॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्षपतीनां पुरुषावुपाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महामुरुषमहास्तेजसोद्वेजितमनसां विध्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अतीय सुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तभितमुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतो मायामयं रूपं परमसमाधिपोगेन रमादेवी संवत्सरस्य
रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्तु तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां हीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषयित्-
क्षेत्रात्मने आकूलीनां चिन्तानां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये
पोडशकलाय छन्दोमयावाचनमयापामृतमयाय सर्वमयाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूपान् ॥

शिवो ब्रतेस्त्वां हृषीकेशं स्वतो-
द्वाराप्य लोके पतिमाज्ञासतेऽन्यम् ।
तासां न ते ये परिपास्यन्त्यं
प्रियं धनाधूषि यतोऽस्त्ववन्ताः

॥ १९ ॥

अन्ये नदा नयश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेवादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अध्यान्वाव्यवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशोषोपभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणामपुनर्वर्षावेषु देवकल्याणां नागायुतप्राणानां वज्र-
संहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासीरतनिरतनरवराबरोधमिधुनव्यवाषा-
वर्गपृथैकगर्भकलत्राणां त्रेतापुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र ह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्बिहितमहाहंशाः सर्वर्तु-
कुसुमस्तवकफलकिसलयप्रिया आनम्यमानवितपलतावित-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविधिवचनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुटकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मपुकरनिकाराकृतिभिरुप-
कूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विधिविधिनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलिलासहासलीलाबलोकाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्वपि वर्षेषु भगवान्भारवाण्यो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहापातमत्तत्त्वव्यूहेनापापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न हान्यस्तत्र निविशति
भवान्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्रवेक्ष्य स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्ब्रह्मसामः ॥

भवानीनाथैः स्त्रीगणानुदसहस्रैरवस्थमानो भगवतश्चतुर्भुजैः-
महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्घर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधायैतदभिगृणन् भव उपायति ॥

भव उवाच-

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्घातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भज भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगव्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलम्भावितभूतभावनं
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरीक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमन्युरंहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्दृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेव मध्वासयताम्रलोचनः ।

न जागवध्वोऽहंशमीशिरि दि या
यत्पादयोः स्पर्शानपर्पितेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिय कचित्स्थितं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याय आसीद्गुणविग्रहो महा-
न्विज्ञानपिण्डो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमेन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वर्षं यस्य वशे महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं धैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कदापि कर्मपर्वणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदायतामने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

तथा च भद्रश्रया नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः पुरुषा भद्राश्चे वर्षे
साक्षाद्भगवतो यामुद्वस्य श्रियां ननु धर्ममयी ह्यशीषांभिधानां
परमेण समाधिना सन्निधायैतदभिगृणन् उपायन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस उवाच-

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मशाधनाय नम इति

॥ २ ॥

अतो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

ग्रन्तं जनाऽयं हि मिषत्र पश्यति ।

ध्यायन्नसयर्हि विकर्म सेवेते
निर्हत्य पुत्रः पितरं जिजीविषुः

॥ ३ ॥

वदन्ति विषं कवयश्च नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विषधितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज प्रायथा
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम्

॥ ४ ॥

विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
ह्यकर्तुरङ्गीकृतमप्यपावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणं
सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च यस्तुनि

॥ ५ ॥

वेदान्युगाल्ने तमसा तिरस्कृता-
व्रसातलायो नूनुरद्रविग्रहः ।
प्रत्यादेदे वै कवयेऽभिषावते
तस्मै नमस्तेऽवितथे हिताय ते

॥ ६ ॥

हरियर्षे च भगवान्नरहरिरूपेणाऽस्ते तद्रूपग्रहणनिमित्तमृत्त-
त्राभिधास्यामः तद्वितं रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो
दैत्यदानयकुलतीर्थीकरणशीलचरितः प्रल्हादोऽव्यवधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषरूपास्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आबिरा विर्भव वज्रनख वज्रदंष्ट्र
कर्माशयान् । रन्ध्रय रन्ध्रय तमो ग्रस स्वाहा अभयभयमात्मने
भूयिष्ठान् ॥ ८ ॥

स्यस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिष्यं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे
आविश्यतां नो मनिरप्यहेतुकी

॥ ९ ॥

माऽऽगारदारामजदेहवन्पु
सद्गो यदि स्याद्भगवन्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धत्यदूरात्र तपेन्द्रियप्रियः

॥ १० ॥

यत्संगलब्धं निजवीर्यैर्बभूव
तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजोऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवेत मुकुन्दविक्रमम्

॥ ११ ॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवन्पक्षिधनाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महदुणा
मनोरथेनासति धावतो बहिः

॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाञ्छरीरिणा-
मात्मा ज्ञपाणामिव तोषमीप्सितः ।
हित्वा महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम्

॥ १३ ॥

तस्माद्रोगरागविषादमन्यु-
मानस्यूहाभयदेव्याधिपलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजतां कुतोभयमिति

॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्षपतीनां पुरुषापुषाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महापुरुषमहाव्रतेजसोद्भूतमनसां विध्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अतीव सुललितगतिविलासयित्सितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तंभितसुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतो मायाभयं रूपं परमसमाधिपोगेन रमादेवी संवत्सरस्य
रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्तु तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां हीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषयित्-
क्षेत्रात्मने आकूनीनां चित्तानां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये
पोऽशकलाय छन्दोमयायात्रमयायामृतमयाय सर्वमयाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूपान् ॥

श्विषो ब्रतेस्त्वां हृषीकेशं स्वतो-
ह्याराध्य लोकं पतिमासासतेऽन्यम् ।
नासां न ते वै परिषास्यपत्यं
प्रियं धनार्घ्यं यतोऽस्वतन्त्राः

॥ १९ ॥

स ये पतिः स्यादकुतोभयः स्वयं
समन्ततः पाति भयातुरं जनम् ।
स एक एवेतरथा मिथो भयं (भजनं)
नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् ॥ २० ॥

यस्तस्य ते पादसरोरुहार्हणं
निकामयेत्सोऽखिलकामलम्पटः ।
तदेव चाभीप्सितमीप्सितार्चनं
यद्ब्रज्याध्वो भगवन् प्रतप्यते ॥ २१ ॥

मत्प्राप्तये ये ससुरासुरादयः
स्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः ।
कृते भवत्यादपरायणं न मां
बिन्दन्त्यहं त्वद्ब्रह्मदा यतोऽजित ॥ २२ ॥

स त्वं ममापि कुरु शीर्षणि स्वकं
करांबुजं यत्तदधापि सात्वताम् ।
विभर्षि मा लक्ष्म बरेण्य मायया
क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥ इति ॥ २३ ॥

रम्यके च भगवतः प्रियतमं मात्स्यमवताररूपं तद्वर्षपुरुषस्य
मनोः प्राक् प्रदर्शितं स इदानीमपि महता भक्तियोगेनाराध-
यन्निदं चोदाहरति ॥ २४ ॥

ॐ नमो भगवते मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणावीजसे सहसे
बलाय महामत्स्याय नम इति ॥ २५ ॥

अन्तर्वहिष्ठाखिललोकपालकै-
रदृष्टरूपो विचरन्सुरुस्वनः ।
स ईश्वरस्त्वं य इदं वशोऽनय-
चान्मा यथा दारुमयी नरः स्त्रियम् ॥ २६ ॥

यं लोकपालाः किल मत्सराज्वरा
हित्वा यतन्तोऽपि पृथक्समेत्य च ।
पानुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः
सरीमृपास्थामु यदत्र दृश्यते ॥ २७ ॥

भयान्पुगान्तार्णय उर्मिमालिनि
शोणीमिमामोपधिविरुधं निधिम् ।
मया सहोन्मूत्रम उह ओजसा
तस्मै जगन्प्राणगुणान्मने नमः इति ॥ २८ ॥

हिरण्मये भगवानिवासति कूर्मतनुं विभ्राणस्तस्य प्रियतमां
तनुमर्षमा सह तद्वर्षपुरुषः पितृगणाधिपतिरुपधावति मन्त्रमिमं
चानुजपति ॥ २९ ॥

ॐ नमो भगवते अकूषाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षित-
स्थानाय नमोऽवर्षणे नमो भूयसे नमोऽवस्थानाय नमस्ते ॥

यद्रूपमेतन्निजमाययाऽर्पित-
मर्षस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ।
सद्ब्रह्मा न यस्यास्त्ययथोपलम्भना
तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ ३१ ॥

जरापुजं स्वेदजमण्डजोद्भिजं
चराचरं देवर्षिपितृभूतभेदम् ।
योः खं क्षितिः शीलसरित्समुद्र-
द्वीपग्रहस्येतिभिषेय एकः ॥ ३२ ॥

यस्मिन्नसंख्येयविशेषनाम
रूपाकृती कविभिः कल्पितेयम् ।
सद्ब्रह्मा यथा तत्त्वदृशा विनीयते
तस्मै नमः साद्ब्रह्मनिदर्शनाय हि इति ॥ ३३ ॥

उत्तेषु कुरुपु भगवान्यङ्गपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते । तं तु देवी
हैषा भूः सहकुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनोपधावति । इमां च
परमामुपनिषदमावर्तयति ॥ ३४ ॥

ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञक्रतवे महीधराय
महापुरुषाय नमः कर्मशुक्लाय त्रिपुणाय नमस्ते ॥ ३५ ॥

यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चि-
तो गुणेषु योनिष्विव जातवेदसम् ।
मध्वन्ति मध्ना मनसा दिदृक्षवो
गूढं क्रियार्थं नम ईरितात्मने ॥ ३६ ॥

द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकतृभि-
र्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने ।
तथैव तत्रातिशयात्मबुद्धिभि-
र्निरस्तमायाकृतये नमो नमः ॥ ३७ ॥

करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं
यथेष्टितं नेक्षितुमीश ते गुणः ।

माया यथाऽयो भ्रमते यदाध्या
ग्राण्यो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे
प्रमथ्य देत्यं प्रतिवारणं मृषे
यो मां रसाया जगदादिसूकरः ।

॥ ३८ ॥

कृत्याऽग्रदेष्टे निरागदुदन्वतः

क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुम्

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

किंपुरुषे तु वर्षे भगवन्तमादिपुरुषं लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं रामं
तचरणसन्निकर्पाभिरतः परमभागवतो हनूमान् सह किंपुरुषैर-
विरतभक्तिरूपास्ते ॥ १ ॥

आर्ष्टिपेणेन सह गन्धर्वैरनुगीयमानां परमकल्याणीं भर्तृभगव-
त्कथां समुपगृणीति स्वयं चेदं गायति ॥ २ ॥

ॐ नमो भगवत उत्तमश्लोकाय नमः आर्चलक्षणशीलव्रताय नमः
उपाश्रितात्मने (उपासितलोकाय) नमः साधुचादनिकर्पणाय
नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरुषाय महाराजाय नम इति ॥ ३ ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं
स्वतेजसा ध्वस्तगुणज्यवस्थम् ।

प्रत्यक्प्रशान्तं सुधिपोषलम्भन-

मनामरूपं निरहं प्रपद्ये

॥ ४ ॥

मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिक्षणं
रक्षोवधार्थं न केवलं विभोः ।

कुतोऽन्यथा स्य रमतः स्य आत्मन्

सीताकृतानि व्यसनानीथरस्य

॥ ५ ॥

न वै स आत्माऽऽत्मवतामधीथरो

भुङ्क्ते हि दुःखं भगवान्वासुदेवः ।

न स्वीकृतं कश्मलमधुरीत

न लक्ष्मणं चापि जहाति कर्हिचित्

॥ ६ ॥

न जन्म नूनं महतो न सौभागं

न चाद्रवुज्जिनाकृतिस्तोषहेतुः ।

तिर्यग्विसृष्टानि नो यनाकस-

धकार सख्ये च सलक्ष्मणाग्रजः

॥ ७ ॥

सुरोऽसुरो वाऽथ नरोऽथ वानरः

सर्वात्मना यः स्मृततद्भुक्तम् ।

भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं

य उत्तराननयत् कोसलान्दिवम् इति

॥ ८ ॥

भारतेऽपि वर्षे भगवान्नरनारायणाख्यः आकल्पान्तमुपचित-
धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्योपलम्भनमनुग्रहापात्मवतामनु-
कम्पया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति ॥ ९ ॥

तं भगवान्भारतो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्भगव-
त्प्रोक्ताभ्यां साङ्ख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्ण्यरूप-
देक्षमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति इदं चोदाहरति ॥ १० ॥

ॐ नमो भगवत उपशमशीलायोपरतानात्म्यायाकिंचनविज्ञाय
ऋषिकृपभाय नरनारायणाय परमहंसाय परमगुरुवे आत्मा-
रामाधिपतये नमो नम इति ॥ ११ ॥

गायति चेदम्-

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्धयते

न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।

द्रष्टुं ह्य् यस्य गुणैर्विदूष्यते

तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे

॥ १२ ॥

इदं हि योगेश्वरयोगनेपुणं

हिरण्यगर्भो भगवान् जगाद यत् ।

यदन्तकाले त्वयि निर्गुणं मनो

भक्त्या निधायोज्जति दुष्कलेवरम्

॥ १३ ॥

यथैहिकामुष्मिककामलंपटः

सुतेषु दारेषु धनेषु चिन्तयन् ।

शङ्केतं विद्वान् कुकलेवरात्यथा-

वस्तस्य यत्तः धम एव केवलम्

॥ १४ ॥

तत्रः प्रभो त्वं कुकलेवरापितां

त्वन्माययाऽहं ममतामपोषज ।

भिन्याम येनासु वयं सुदुर्भिक्षां

विप्रेदि योगं त्वयि नः सुभावितम् इति

॥ १५ ॥

भारतेऽप्यस्मिन्वर्षे सरिच्छेलाः सन्ति बहवो मलयो मन्दप्रस्थो
मैनाक्षिकूट रूपभः कनकः कोसलः सहो वेदगिरिः कप्य-
मूकः श्रीशैलो बेङ्गो महेन्द्रो वारिधारो विन्ध्यः शुक्तिमानृध-
गिरिः पारियात्रो द्रोणध्वजकूटो गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलः
कोकामुख इन्द्रकीलको हिमगिरिरिति चान्ये च शतशः सहस्रशः
शैलास्तेषां नितम्बप्रभवा नदा नयश्च सन्त्यसङ्ख्याताः ॥१६॥

एतासामापो भारत्यः प्रजा नामभिरेव पुनन्तीनामात्मना
चोपस्मृजन्ति ॥ १७ ॥

चन्द्रवटा ताम्रपर्णी अयोदका कृतमाला वैहायसी कावेरी वेणी
पयोदा यमुना सरस्वती शंकरावती तुङ्गभद्रा कृष्णा भीमरथी
गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी सुरसा नर्मदा चर्मण्वती
सिन्धुः अन्यः शोणश्च महानदी वेदस्मृतिः कपिकुल्या त्रिसोमा
कोशिकी मन्दाकिनी ह्यद्वती गोमती सरयू रोधस्वती सप्तवती
घोषणा सुषोमा शतमाला चन्द्रभागा शुतद्रु मरुदृषा वितस्ता
असिङ्गी विश्वेति महानयः ॥ १८ ॥

अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषैर्लब्धजन्मभिः शुक्ललोहितकृष्णवर्णेन
स्यारब्धेन कर्मणा दिव्यमानुषनारकगतयो बह्व्य आत्मन
आनुपूर्वेण सर्वा ह्येव सर्वेषां विधीयन्ते यथावर्णविधान-
मपवर्गश्चापि भवति ॥ १९ ॥

योऽसौ भगवति सर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयने
परमात्मनि वासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणो नानागति-
निमित्ताधियाग्राश्रित्यन्धद्रोशेण यदा हि महापुरुषसङ्गतिः एतदेव
हि देया गायन्ति ॥ २० ॥

अहो वनेषां किमकारि शोभनं
प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः ।
धर्जनमलब्धं नृपु भारताजिरे
मुकुन्दसेवोपयिक्तं स्मृहात्मभिः ॥ २१ ॥

किं दुष्करनः क्रतुभिस्तपोव्रतै-
र्दानादिभिर्वा युजयेन फल्गुना ।

न यत्र नारायणपादपङ्कज

स्मृतिः प्रमुष्टाऽतिशयेन्द्रियांस्त्वयात् ॥ २२ ॥

कल्पायुषां स्थानजयात्पुनर्भवात्
क्षणायुषां भारतभूजयो वरः ।
क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्थिनः
संन्यस्य संयान्यभयं पदं हरिः ॥ २३ ॥

न यत्र वैकुण्ठकभासुषाऽपगा
न साधवो भागवतास्तदाश्रयाः ।
न यत्र यज्ञेशमस्ता महोत्सवाः
सुरेशलोकोऽपि न याति सेव्यताम् ॥ २४ ॥

प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जन्तवो
ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृताः ।
न चेद्यतेरत्र पुनर्भवाय ते
भूयो वनीका इव यान्ति बन्धनम् ॥ २५ ॥

येः श्रद्धया बहिषि भागशो हवि-
र्निरुममिष्टं विधिमन्त्रवस्तुतः ।
एकः पृथङ् नामभिराहुतो मुदा
गृह्णाति पूर्णः स्वयमाशिषां प्रभुः ॥ २६ ॥

सत्यं दिशन्त्यर्थितमर्थितो नृणां
नैवार्थितो यत्पुनरर्थिनो मदः ।
स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छता-
मिच्छाविधानं निजपादपङ्कजम् ॥ २७ ॥

ययत्र नः स्वर्गसुखावशेषितं
स्विष्टस्य दत्तस्य कृतस्य शोभनम् ।
तेनाञ्जनाभस्मृतिजन्मनः स्या-
द्वर्षे हरिर्पद्मजतां शं तनोति इति ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच—

जंबुद्वीपस्य च राजन्पृथ्वीपानदी ह्येक उपदिशन्ति सगरात्म-
जैरथान्वेषण इमां महीं परितो निखनद्रिरुपकल्पितान् ॥२९॥

तयथा स्वर्णप्रस्थश्चन्द्रशुक्ल आचरन्तो रमणको मन्दोरुणः
पाञ्चजन्यः सिंहलो लङ्केति ॥ ३० ॥

एवं तव भारतोत्तमजम्बुद्वीपवर्षविभागो यथोपदेशमुपवर्णितः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्री गुरु उवाच-

अतः परं ब्रह्मादिद्वीपानां प्रमाणलक्षणसंस्थानतो वर्पविभाग उपवर्ण्यते ॥ १ ॥

जम्बुद्वीपोऽयं यावान् प्रमाणविस्तारतस्तावता क्षारोदधिना परिवेष्टितो यथा मेरुर्जम्बुद्वीपे लवणोदधिरपि ततो द्विगुण-
विशालेन ब्रह्माख्येन परिक्षिप्तो यथा परिक्षा वातोऽप्यनेन ब्रह्मो
जम्बुप्रमाणो द्वीपाख्यातिकरं हिरण्यमयः उत्थितो यत्राग्निरूपास्ते
सप्तजिह्वः तस्याधिपतिः प्रियव्रतात्मज इध्मजिह्वः स्वं द्वीपं सप्त
वर्षाणि विभज्य सप्तवर्षनामभ्य आत्मजैभ्य आकलय्य
स्वयमात्मवांगेनोपरराम ॥ २ ॥

शिवं यशस्वं सुभद्रं शान्तं क्षेमममृतमभयमिति वर्षाणि तेषु
गिरयो नयश्च सप्त सप्तैवास्त्रभिज्ञाताः ॥ ३ ॥

मणिकूटो, यज्जकूट, इन्द्रसेनो, ज्योतिष्मान्, ध्रुवर्षाणो,
हिरण्यग्रीवो, मेघमाल इति सेतुशीलाः, अरुणा, अनुगुणा,
आद्विरसी, सावित्री, सुप्रभाता, कर्तभरा, सत्यभेरेति महानयः
यासां जलोपस्पृशानविभूतजस्तमसो हंसपतंगगोर्ध्वायनसत्याग
संज्ञाश्चत्वारो वर्णाः सहस्रापुषो विबुधोपमसन्दर्शनप्रजननाः
स्वर्गद्वारं त्रय्या विषया भगवन्तं त्रयीमयं सूर्यात्मानं यजन्ते ॥

प्रत्नस्य विष्णो रूपं यत्सत्त्वतंस्य ब्रह्मणः ।

अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहि ॥ इति ॥ ५ ॥

ब्रह्मादिषु पञ्चसु पुरुषाणामापुरिन्द्रियभोजनः सहोबलं बुद्धिर्विक्रम
इति च सर्वेषामौचित्यकिसिद्धिरविशेषेण वर्तते ॥ ६ ॥

ब्रह्मस्तु स्वसमानेनैधुरसोदेनावृतो यथा द्वीपोऽपि शाल्मलो
द्विगुणविशालः समानेन सुरोदेनावृतः परिवृत्तेन ॥ ७ ॥

यत्र ह वै शाल्मली ब्रह्मायामा यस्यां या व किल निलयमाहु-
र्भगवतच्छन्दःस्तुतः पतत्रिराजस्य साध्यार्था जम्बूत उपलभ्यते ॥

तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मको यज्जवाहुः स्वस्तुतेभ्यस्तत्रामानि
सप्त वर्षाणि व्यभजत् सुरोचनं सौमनस्यं रमणकं देववर्हं
पारिभद्रमाप्यायनमभिजातमिति ॥ ९ ॥

तेष्वद्रवो नयश्च सप्तैवाभिज्ञाताः सुरसः शतशृङ्गो वामदेवः कुन्दो
मुकुन्दः पुण्यवर्षः सहधुतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती
कुहू रजनी नन्दा राकेति ॥ १० ॥

तद्वर्षरूपाः श्रुतधरवीर्यधरवसुन्धरोर्ध्वधरसंज्ञा भगवन्तं वेदमयं
सोममात्मानं वेदेन यजन्ते ॥ ११ ॥

स्वर्गाभिः पितृदेवैभ्यो विभजन् शुककृष्णयोः ।

अन्यः प्रजानां सर्वासां राजा नः सोममस्त्विति ॥ १२ ॥

एवं सुरोदाद्विस्तद्द्विगुणः स्वसमानेनावृतो वृतोदेन यथापूर्वं
कुशाद्वीपो यस्मिन् कुशास्तवो देवकृतस्तद्द्वीपाख्यापनो ज्वलन
इवापरः शशस्त्वशप्परोचिषा दिशो विराजयति ॥ १३ ॥

तद्वीपपतिः प्रियव्रतो राजा हिरण्यरेता नाम स्वद्वीपं सप्तभ्यः
पुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तु तप आतिष्ठत् । यमुदानहृद-
रुचिनाभिगुप्तसत्यव्रतविश्रवामदेवनामभ्यः ॥ १४ ॥

तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नयश्चाभिज्ञाताः सप्तसप्तैव तु वभूवुः
चक्रः शृङ्गः कपिलच्छिन्नकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति ॥

रसकुल्या, मधुकुल्या, श्रुतविन्दा, मित्रविन्दा, देवगर्भा, घृत-
च्युता, मन्त्रमालेति नयः यासां पयोभिः कुशाद्वीपीकसः
कुशालकोविदाभिषुक्तकुशालकसंज्ञा भगवन्तं जातवेद स्वरूपिणं
कर्मकौशलेन यजन्ते ॥ १६ ॥

परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाद् ।

देवानां पुरुषाङ्गानां यज्ञेन पुरुषं यज इति ॥ १७ ॥

तथा वहिः क्रौञ्चद्वीपो कुशाद्वीपान् समानेन क्षीरोदेन परित
उपकृतो वृतो यथा कुशाद्वीपो वृतोदेन यस्मिन् क्रौञ्चो नाम
पर्वतराजो द्वीपनामनिवर्तक आस्ते ॥ १८ ॥

योऽसी गुह्यग्रहणोन्मथितनितम्बकुओऽपि क्षीरोदेनासिच्यमानो
भगवता वरुणेनाभिगुप्तो विभयो वभूव ॥ १९ ॥

तस्मिन् प्रियव्रतो घृतपृष्ठो नामाधिपतिः स तु तद्वीपवर्षाणि
सप्तधा विभज्य तेषु पुत्रनामसु सप्तारिक्शादान्वर्षपानिर्वेष्य स्वयं
भगवतः परमकल्याणस्यात्मवृतस्य होत्रेणारविन्दमुपजगाम ॥

आमो मधुमेहो मेघपृष्ठः सुधामा कपिज्योतिर्लोहितार्णो
वनस्पतिरिति घृतपृष्ठसुतास्तेषां वर्षगिरयः सप्त सप्तैव नयश्चाभि-
ख्याताः शुक्रो वर्षमान उपवर्हण उपभोजनो नन्दो नन्दनः
सर्वतोभद्र इति ॥ २१ ॥

अभयाऽमृतीया आर्यका तीर्धवती रूपवती पवित्रा शुक्लेति
यासामेभः पवित्रममलमुपपुञ्जाना गुरुकपभद्रविणदेवकसंज्ञा
वर्षपुरुषा अम्भ्यं देवमयां पूर्णनांजलिना यजन्ते ॥ २२ ॥

आपः पुरुषवीर्याश्च पुनन्तीर्भूयः सुवः ।
ता नः पुनीयुरपघ्नीः संस्पृशेतात्मनाऽभवे इति ॥ २३ ॥

एवं परस्तात्क्षीरोदात्परित उपवेशितः शाकद्दीपो द्वात्रिंश-
ल्लक्षयोजनायामः समानेन च दधिमण्डोदेन परित उपकृप्तः
यस्मिन् हि शाको नाम महीरुहः स्वक्षेत्रव्यपदेशको यस्य हि
महान्तुरभिगन्धस्तद्वर्षमनुवासयति ॥ २४ ॥

तस्यापि प्रिययत्रत एवाधिपतिनांम्रा मेधातिथिः सोऽपि विभज्य
सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु स्वात्मजान्युरोजवमनोजव-
वेपमानभूषानीकचित्ररेफवहुरुक्पविधाधासांज्ञात्रिधापाधिपतीन्
स्वयं भगवत्यनन्त आवेशितमतिस्तपोवनं प्रविवेश ॥ २५ ॥

तेषु वर्षमर्यादागिरयो नयश्च सप्त सप्त एव ईशान उरुभृङ्गो
बलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतो देवपालो महानस इति ॥

अनया आयुर्दा उभयस्पृष्टिरपराजिता पञ्चपदी सहस्रभृति-
र्निजधृतिरिति ॥ २७ ॥

तद्वर्षेषु पुरुषा धृतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानो भगवन्तं
वाय्वात्मकं प्राणायामविधूतजरस्तमसः परमसमाधिना यजन्ते ॥

अन्तःप्रविश्य भूतानि यो विभर्त्यात्मकेतुभिः ।
अन्तर्धामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वतो इदम् इति ॥ २९ ॥

एवमेव दधिमण्डोदात्परतः पुष्करद्वीपस्ततो द्विगुणायामः
समन्तत उपकल्पितः समानेन स्वाद्दूदकसमुद्रेण बहिरावृतो
यस्मिन्बृहत्पष्करं ज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतं भगवतः
कमलासनस्याध्यासनं परिकल्पितं तद्द्वीपमध्ये मानसोत्तर-
नामकं एवार्वाचीनपराचीनयोर्वर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनो-
च्छायायामो यत्र तु चतसृषु दिक्षु चत्वारि पुराणि लोकपाला-
नामिन्द्रादीनां यदुपरिष्ठात्सूर्यरथस्य मेरुं परिक्रमतः संवत्स-
रात्मकमहोरात्राभ्यां चक्रं परिक्रमति ॥ ३० ॥

तद्वीपस्याधिपतिः प्रयत्रतो वीतिहोत्रो नामा स्वस्यात्मजो
रमणकपातुकनामानां वर्षपती नियुज्य स्वयं पूर्वजवद्भगव-
त्कर्मशील एवास्ते ॥ ३१ ॥

तद्वर्षपुरुषा भगवन्तं ब्रह्मरूपिणमकर्मकेण कर्मणा चारा-
धयन्तीदं चोदाहरन्ति ॥ ३२ ॥

यते कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चति ।
भेदेनैकान्तमद्वैतं तस्मै भगवते नम इति ॥ ३३ ॥

ततः परस्ताद्भोकालोकनामाचलः लोकालोकयोरन्तराले परित
उपकृष्टः ॥ ३४ ॥

यावन्मानसोत्तरमेवोत्तरं तावती भूमिः काश्चन्यादर्शितलोपमा
यस्यां प्रहितः पदार्थो न कथञ्चित्युनः प्रत्युपलक्ष्यते तस्मात्सर्व-
सत्यपरिहृताऽऽसीत् ॥ ३५ ॥

लोकालोक इति समाख्या यदनेनाचलेन लोकालोकावन्तवर्तिना
स्थाप्ये इति ॥ ३६ ॥

स लोकत्रयान्ते परित ईश्वरेण विहितः यस्मात्सूर्यादीनां
ध्रुवापवर्गाणां ज्योतिर्गणानां गभस्तयोऽर्वाचीनांसिलोका-
न्वितन्याना न कदाचित्पराचीना भवितुमुत्सहन्ते तावदुन्नह-
नायामः ॥ ३७ ॥

एतावद्भोकाविन्यासो मानलक्षणसंस्थाभिर्विचिन्तितः कविभिः
स तु पञ्चाशत्कोटिगुणितस्य भूगोलकस्य तुरीयभागो यावद्भोका-
लोकाचलः ॥ ३८ ॥

तदुपरिष्ठाच्चतसृष्वशास्वात्मयोनिनाऽखिलजगद्गुणाऽभिनिवेशिता
ये द्विरदपतयः क्रुपभः पुष्करचूडो वामनोऽपराजित इति सकल-
लोकस्थितिहेतवः ॥ ३९ ॥

तेषां स्वविभूतीनां महेन्द्रादीनां लोकपालानां विविधवीर्योप-
बृंहणाय भगवान्परममहापुरुषो महाविभूतिपतिरन्तर्याम्यात्म-
विमुक्तसत्यधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यापहमहासिद्धयुपलक्षणां विष्व-
क्सेनादिभिः स्वर्षाण्यष्टावरेः परिवारितो निजवरापुषोपशोभिते
भुजदण्डैः सन्धार्यमाणस्तस्मिन् गिरिवरे समन्तात्सकल-
लोकस्वस्तय आस्ते ॥ ४० ॥

आकल्पमेव भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रा-
गोपीधायय योऽन्तर्विस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणं व्याख्यातम् ॥

यद्वहिरालोकालोकाचलान्तः परस्ताद्योगेश्वरगतिं विशुद्धा-
मुदाहरन्ति ॥ ४२ ॥

अण्डमध्यगतः सूर्यो यावाभूस्यायंदन्तरम् ।
सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटयः स्युः पञ्चविंशतिः ॥ ४३ ॥

मृतेऽण्ड एव एतस्मिन्मदभूततो मार्ताण्ड इति व्यपदेशः ।

हिरण्यगर्भ इति यद्विरण्यण्डसमुद्भवः ॥ ४४ ॥

सूर्येण हि विभज्यन्ते दिशः खं चोर्मही तथा ।

स्यर्गापवर्गनरकरसीकांसि च सर्वशः ॥ ४५ ॥

देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुधाम् ।

सर्वजीविकायाणां सूर्य आत्मा दृशीरितः ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्री मुक्त उवाच-

एतावानेव भूवल्लयस्य सन्निवेशः प्रमाणलक्षणतश्च व्याख्यात
एतेनैव हि दिवो मण्डलमानं तद्विद उपदिशन्ति ॥ १ ॥

यथा द्विदलनिष्पादादीनां तदन्तरेणान्तरिक्षमुपसन्निहतम् ॥ २ ॥

यन्मध्यगो भगवांस्तपतां पतिस्तपन आतपेन त्रिलोकान्
प्रतपत्यवभासयत्यात्मभासा एष उदगयनदक्षिणायनवैपुव-
संज्ञाभिरारोहणवरोहणादिभिर्दीर्घह्रस्वसमानाभिर्गतिभिरारोहणा-
वरोहणसमस्थानेषु यथासवनमभिपद्यमानो मकरादिराशिष्व-
होरात्राणि दीर्घह्रस्वसमानानि विधत्ते ॥ ३ ॥

यदा मेपतुल्योर्वर्तते तदाऽहोरात्राणि समानानि भवन्ति ॥ ४ ॥

यदा वृषभादिषु पञ्चसु राशिषु चरति तदाहान्येव वर्धन्ते हसन्ति
च रात्रयः मासि मास्यैकेका घटिका तुल्यं दिवसं वर्धमाना-
न्यहानि तावतीरनुसह्ययमाणा रात्रयः समुद्भूत्य समान्य-
होरात्राणि त्रिंशन्मुहूर्तान्येव भवन्ति यदा वृद्धिकादिषु पञ्चसु
वर्तते तदाऽहोरात्राणि विपरीतानि भवन्ति ॥ ५ ॥

यावद्विक्षिणायनमहानि वर्धन्ते हसन्ति च रात्रयः यावदुदगयन-
महानि हसन्ति रात्रयो वर्धन्ते ॥ ६ ॥

एवं नवकोट्य एकपञ्चाशद्वक्ष्यमाणं च योजनानां मानसोत्तर-
गिरिपरिवर्तमानस्योपदिशन्ति तस्मिन्नेन्द्री पुरी मेरोः पूर्वस्मा-
द्देवधानी नाम दक्षिणतो याम्या संयमिनी नाम पश्चाद्दक्षिणी
निम्नोच्चनी नामोत्तरतः साम्या विभायरी नाम ताम्रद्वयमप्याह-
स्तमयनिशीधानीति भूतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्तानि समय-
विशेषेण मेरोऽधुर्विद्विषम् ॥ ७ ॥

तत्रत्यनां दिवसमध्यगत एव सदाऽदित्यस्तपति सज्येनावलं
दक्षिणेन करोति ॥ ८ ॥

यत्रोदेति तत्समानसूत्रनिपाते निम्नोच्चति यत्र क्व च न स्पन्दते
तत्र हेष समानसूत्रनिपाते प्रस्वापयति तत्र गतं न पश्यति ये
तमनुपश्येरन् ॥ ९ ॥

यदा चेन्द्रयाः पुर्याः प्रतिचलति पञ्चदशभिर्घटिकाभिर्याम्यां
सपादकोटिद्वयं योजनानां सार्धद्वादशलक्षाणि साधिकाणि
चोपपाति ॥ १० ॥

एवं ततो यारुणीं सौम्यामैत्री च पुनः पुनस्तथाऽन्ये च ग्रहाः
सोमादयो नक्षत्रैः सह ज्योतिश्चक्रेण समभ्युपयन्ति सह
चाभिनिम्नोच्चन्ति ॥ ११ ॥

एवं मूर्तं चतुर्विंशद्वक्ष्ययोजनान्यष्टशताधिकानि सौरो रथस्थी-
मयोऽसी चतसृषु परिवर्तते पुरीषु ॥ १२ ॥

यस्यैकं चक्रं द्वादशारं पण्णेमि त्रिणाभि स्वयं संवत्सरात्मकं
समामनन्ति तस्याशो मेरोर्मूर्धनि कृतो मानसोत्तरे कृतैकभागो
यत्र श्रोतं रविरधचक्रं तैलपत्रवन्मानसोत्तरे गिरी परिभ्रमति ॥

तस्मिन्नेव कृतमूलो द्वितीयोऽक्षस्तुरीयमानेन संमितः ॥ १४ ॥

तैलयन्त्राक्षबद्धे कृतोपरिभागो रयनीऽस्तु पश्चिंशद्वक्ष-
योजनायतस्तुरीयभागयिस्त्रालस्तावान् रविरधयुगो यत्र हया-
भ्यन्दोनामानः सप्तरुणयोजिता वहन्ति देवमादित्यम् ॥ १५ ॥

पुरस्तात्सवितुररुणः पश्चाद्विष्णुः सीत्ये कर्मणि किलास्ते ॥

तथा बालिस्त्रिया कृपयोंऽगुषुपर्वमात्राः पश्चिह्रस्त्राणि पुरतः
सूर्यं सूकवाकाय निपुकाः संस्तुवन्ति ॥ १७ ॥

तथाऽन्ये च कृपयो गन्धर्वाप्सरसो नागा ग्रामण्यो यातुधाना
देवा इत्येकैकशो गणाः सप्त वैकैकशो रथस्था मासि मासि
भगवन्तं सूर्यमात्मानं नानानामानं पृथङ्नामानः पृथक्कर्म-
भिर्द्वादश उपास्ते ॥ १८ ॥

लक्षोत्तरसार्धनवकोटियोजनपरिमण्डलभूवल्लयस्य क्षणेन
गज्युत्तरद्विंशद्वक्षयोजनानि स भुङ्क्ते ॥ १९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

यदेतस्य भगवत आदित्यस्य मेरुं ध्रुवं च प्रदक्षिणेन परिक्रमते
राशीनामभिमुखं च प्रचलनं भगवतोपवर्णितं अमुष्य वयं
कथमनुमीमहीति ॥ १ ॥

स होवाच शुकः यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्येव प्रदेशान्तरेष्वप्युप-
लभ्यमानत्वात् । एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं
मेरुं प्रदक्षिणतः परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां
सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्येव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे वोपलभ्य-
मानत्वात् ॥ २ ॥

स एष भगवानादिपुरुषः साक्षाज्जारापणो लोकानां स्वस्त्य
आत्मानं त्रयीमथं कर्मविशुद्धिनिमित्तं कविभिरपि वेदेन
विज्ञास्यमानो द्वादशधा विभज्य पदसु वसन्तादिषु क्रतुषु
यथोपजोषमृतगुणान् विदधाति ॥ ३ ॥

तमेतमिह पुरुषाख्यं विद्यायां वर्णाश्रमाचारानुषथा उवाचवैः
कर्मभिराप्तावेयौगवितानैश्च श्रद्धया यजन्तोऽजसा श्रेयः समधि-
गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ स एष आत्मा लोकानां यावापृथिव्योरन्तरेण नभोवलयस्य
कालचक्रगतो द्वादशमासान् भुङ्क्ते तानेव राशिसेङ्गान् संवत्सरा-
वयवान् मासान् पञ्चद्वयं सपादश्रद्धयमुपदिशन्ति यावता पष्टमेशं
भुञ्जीत स वै क्रतुरित्युपदिश्यते संवत्सरावयवः ॥ ५ ॥

अथ च यावताऽर्धेन नभोवीथ्याः प्रचरति तं कालमयनमाचक्षते ॥

अथ च यन्नभोमण्डलं सह यावापृथिव्योर्मण्डलाभ्यां कान्त्वयैर्न
भुञ्जीत तं कालं संवत्सरं परिवत्सरमिडावत्सरमनुवत्सरं वत्सर-
मिति भानोर्मायाशेच्छसमानगतिभिः समामनन्ति ॥ ७ ॥

एवं चन्द्रमा अर्कगभस्तिभ्य उपरिष्टादक्षयोजनत उपलभ्य-
मानोऽर्कस्य संवत्सरभुक्तिं पक्षाभ्यां मासभुक्तिं सपादक्षाभ्यां
दिनेनैव पञ्चभुक्तिमग्रचारी द्रुततरगमनो भुङ्क्ते नक्षत्राणामग्रणीत्वं
च ॥ ८ ॥

अथ चापूर्यमाणाभिरूपक्षीयमाणाभिश्च कलाभिः पितृणा-
मदोगराणि पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यां वितन्वानः सर्वजीवनिवहणानां
जीवश्चक्रमेकं नक्षत्रं त्रिंशन्मुहूर्तभुङ्क्ते ॥ ९ ॥

य एष षोडशकलः पुरुषो भगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयो
देवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृपवीरूपां प्राणाय्यापनशीलत्वा-
त्सर्वमय इति वर्णयन्ति ॥ १० ॥

तत उपरिष्टादक्षयोजनतो नक्षत्राणि मेरुं दक्षिणेनैव कालायन
ईश्वरयोजितानि सहाभिजिताऽष्टाविंशतिः ॥ ११ ॥

तत उपरिष्टादुशाना द्दिलक्षयोजनत उपलभ्यते पुरतः पश्चात्सहैव
चार्कस्य शेष्यमांय साम्यादिभिर्गतिभिरर्कवचरति लोकानां
नित्यदाऽनुकूल एव प्रायेण यपं यत्स्थितिद्वारेणानुमीयते स
वृष्टिविष्टभग्रहोपशमनः उशनसा बुधोऽपि व्याख्यातः ॥ १२ ॥

तत उपरिष्टाद् द्दिलक्षयोजनतो बुधः सोमसुत उपलभ्यमानः
प्रायेण शुभकृयदाऽर्कमतिरिच्येत तदाऽतियाताभ्रप्रायाऽनावृष्ट्या
भयमाशंसते ॥ १३ ॥

तत ऊर्ध्वमद्भारकोऽपि योजनलक्षद्वितय उपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिः
पक्षैरेकैकशो राशीन् द्वादशानुभुङ्क्ते यदि न चक्रेणाभिवर्तते
प्रायेणाशुभग्रहोऽपशंसः ॥ १४ ॥

तत उपरिष्टाद्दिलक्षयोजनान्तरगतो भगवान् बृहस्पतिरैकैकस्मिन्
राशी परिवत्सरं प्रचरति यदि न बक्रः स्यात् प्रायशोऽनुकूलो
ज्रासणकुलस्य ॥ १५ ॥

तत उपरिष्टायोजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानः शनिश्चर एकैकस्मिन् राशीं
त्रिंशन्मासान् विलम्ब्यमानः सर्वानेवानुपपैति तावद्भिरनुवत्सरैः
प्रायेण हि सर्वेषामशान्तिकरः ॥ १६ ॥

तत उत्तरस्मादप्य एकादशलक्षयोजनान्तर उपलक्ष्यन्ते य एव
लोकांस्समनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्पत्परमं पदं प्रदक्षिणं
प्रक्रमन्ति ॥ १७ ॥

अथ तस्मात्परतत्त्वषोडशलक्षयोजनान्तरतो यत्तद्विष्णोः परमं
पदमभिवदन्ति यत्र महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिशिन्नेन्द्रेण
प्रजापतिना कश्यपेन धर्म्येण च समकालयुग्भिः सबहुमानं
दक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीवानामाजीव्य उपास्ते
तस्येहानुभाव उपवर्णितः ॥ १८ ॥

स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणा-
व्यकरंहसा भगवता कालेन भ्राम्यमाणानां स्थानुरिवावर्धं

ईश्वरेण विहितः शश्वद्वभासते यथा मेदीस्तम्भ आक्रमणपशवः
संयोजितास्त्रिभिः सवर्देयथास्थानं मण्डलानि चरन्ति ॥१९॥

एवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नन्तर्वहियोगेन कालचक्र आयोजिता
ध्रुवमेवावलम्ब्य वायुनोदीर्घमाणा आकल्पान्तं परितः क्रमन्ति ॥

नभसि यथा मेघाः उयेनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः
परिवर्तन्ते ॥ २१ ॥

एवं ज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीतकर्मनिर्मितगतयो भुवि
न पतन्ति ॥ २२ ॥

केचनैतज्योतिरनीकं प्रसिद्धिशिशुमारसंस्थानस्य भगवतो
वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयन्ति ॥ २३ ॥

यस्य पुच्छग्रेऽर्धाक्षिरसः कुण्डलीभूतदेहस्य ध्रुव उपकल्पित-
स्तस्य लांगूले प्रजापतिरग्निरिन्द्रो धर्म इति ॥ २४ ॥

पुच्छमूले धाता विधाता च कट्यां सप्तर्षयस्तस्य दक्षिणावर्त-
कुण्डलीभूतशरीरस्य यान्दुदगयनानि दक्षिणपार्श्वे तु नक्षत्राण्युप-
कल्पयन्ति ॥ २५ ॥

दक्षिणायनानि तु सव्ये यथा शिशुमारस्य कुण्डलीभोग-
सन्निवेशस्य पार्श्वयोक्तभयोरप्यवयवाः समसद्वशा भवन्ति ॥२६॥

पृष्ठे त्वजवीथी आकाशगङ्गा चोत्तरतः पुनर्वसुपुण्यौ दक्षिण-
वामयोः श्रोण्योराद्वीऽऽश्लेषा च दक्षिणवामयोः पादयोरभि-
जिदुत्तरपादे च दक्षिणवामयोर्नौसिकयोर्नौवासङ्गं च श्रवण-
पूर्वापादे च दक्षिणवामयोर्लोचनयोर्नित्यमूलं च दक्षिण-वामयोः
कर्णयोर्मघादीन्यष्ट नक्षत्राणि दक्षिणायनानि वामपार्श्वपङ्क्तिषु
युञ्जीत ॥ २७ ॥

तथैव मृगशीर्षादीन्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वेषु प्रातिलोम्येन
प्रतिपुञ्जीत ॥ २८ ॥

शतभिषज्येष्टे द्वे स्कन्धयोर्दक्षिणवामयोर्व्यसेत् ॥ २९ ॥

उत्तरहनावगतस्यः अधरहनी यमो मुखे चाज्ञारकः शनैश्चर
ऊपस्थे बृहस्पतिः ककुदि वधस्यादित्यो हृदये नारायणो मनसि
चन्द्रो नाभ्यामुशनास्तनयोरश्विनौ बुधः श्रृणोपानयोरारुहंते
केतवः सर्वाङ्गेषु रोमसु सर्वे तारागणाः ॥ ३० ॥

एतदुद्दैव भगवतो विष्णोः सर्वदेवतामयं रूपमहरहः सन्ध्यायां
प्रयतो वायनो निरीक्ष्यमाण उपतिष्ठत नमोनमो ज्योतिर्लोकाय
कालायनायानिमिषांपतये महापुरुषाय धीमहीति ॥ ३१ ॥

ग्रहसंतारामयमापिदैविकं रूपं हरेर्मन्त्रकृतसिकालम् ॥
नमस्ततः स्तुयतो नश्यते वै स्वयं त्रिकालं कृतमाशु पापम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अधस्तात्सवितुर्पौजनायुते स्वर्भानुर्नक्षत्रवचरतीत्येकं योऽसाव-
मरत्यं ग्रहत्वं वाऽऽलभत भगवदनुकंपया स्वयममुपासदः
संहिकेयो हतदर्दस्तस्य तात जन्मकर्मणी चोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥

पददस्तरणेर्मण्डलं प्रतपति तद्विस्तारतो योजनायुतमाचक्षते
द्वादशशहस्रं सोमस्य त्रयोदशशहस्रं राहोर्ध्वः पर्वणि तत्रयथान-
कृद्भानुवन्धासूर्याचन्द्रमसावभिधावति ॥ २ ॥

तन्निशाम्योभयत्रापि भगवताऽभिरक्ष्णाय प्रयुक्तं सुदर्शनं नाम
भागवतं चक्रं त्रिपदं परिवर्तमानमभ्यवस्थितो मुहूर्तमुद्भिज-
मानश्वकितहृदय आरादेव निवर्तते तदुपराग इति वदन्ति
लोकाः ॥ ३ ॥

ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविधापराणां सद्वानि तावन्मात्र एव ॥

ततोऽधस्तात्पथरक्षः पिशाचभूतप्रेतगणानां विहारजिह्मन्तरीक्षं
यावद्वापुर्वाति यावन्मेघा उपलभ्यन्ते ॥ ५ ॥

ततोऽधस्ताच्छतयोजनान्तरे चेवं पृथिवी यावद्दंससारसश्चेन
सुपर्णादयः पतत्रिप्रवरा उत्पन्तन्तीत्युपवर्णितं भूमेर्यथा संनिवेश-
मवस्थानम् ॥ ६ ॥

अवनेरप्यधस्तात्सप्त भूथिवरा एकैकशो योजनायुतयाम-
विस्तारास्तनारतम्येनोपकृष्ठाः अतलं वितलं सुतलं तलातलं
महातलं रसातलं पातालमिति ॥ ७ ॥

एतेषु हि विलस्वर्गेषु स्वर्गादप्यधिकाः सकलसम्पत्समुद्भवाः
कामभोगेभ्यर्थानन्दविभूतिभिः सुसमृद्धभवनोपानाज्जीवाविहारेषु

देव्यदानवकाद्रयेया नित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यवन्धुसुहृदनु-
चरा गृहपत्य ईश्वरादप्रपत्तिहतकामविनोदा निवसन्ति ॥ ८८ ॥

येषु महाराज मयेन मायया निर्मिताः पुरो नानामणि-
प्रवेकविरचितविचित्रभयनप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायत-
नादिभिर्नानास्यनमिषुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिम-
भूमिभिर्विचैथरगृहोत्तमैः समलङ्कृताधकासन्ति ॥ ९ ॥

उद्यानानि चातितरां मनस्विन्द्रपानन्दिभिः कुसुमफलस्तवक-
किसलयवनतरुचिरविटपैर्विटपिनां कनकलतालिङ्गितानां श्रीभिः
समिधुनविहङ्गकुलकोलाहलजलाशयानाममृतजलपूर्णानां
झपकुलोद्गहनधुमितीरनीरजकुमुदकुचलपकहारनीलोत्पलशत-
पत्रादियनेषु कृतनिकेतानामेकविहाराकुलमपुकराणां मधुकर-
विविधस्त्वनादिभिर्मिन्द्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयितानि ॥

यत्र ह वा न भयमहोरात्रिभिः कालविभागीरुपलक्ष्यते ॥ ११ ॥

यत्र हि महाहिप्रवरशिरोमणयः शार्चरं तमः प्रवाधन्ते ॥ १२ ॥

न वा एतेषु यस्तां दिव्यीपधरसपानस्नानादापयो व्याधयो
बलीपलितजरादयश्च देहवैषम्यदीर्गान्धस्वेदध्रमग्लानिक्लमा इति
वयोवस्थाश्च भवन्ति ॥ १३ ॥

न हि तेषां कल्पाणानां प्रभवति कुतश्चन मृत्युर्विना भगवत्तेज-
सश्क्राव्यदेशात् ॥ १४ ॥

यस्मिन्प्रविष्टेऽसुरबधूनां प्रायः पुंसवनानि भयादास्रवन्ति पतन्ति
च ॥ १५ ॥

अधातले मयपुत्रोऽसुरो बलो निवसति येन ह वा इह सृष्टाः
पण्णवतिमायाः काश्चनायापि मायाविनो धारयन्ति यस्य च
यिजूभमाणस्य मुखतस्त्रयः स्त्रीगणा उदपयन्त स्त्रैरिण्यः
कामिन्यः पुंश्चल्यः ॥ १६ ॥

या वै विलापनप्रविष्टं पुरुषं रसेन हाटकाख्येन पाययित्वा
स्वविलासायलोकनानुरागस्मिनसद्वापोपगूहनादिभिः स्थैरं किल
रमयन्ति ॥ १७ ॥

यस्मिन्पुष्पभुक्तं पुरुषा ईश्वरोऽहं सिद्धोऽहमित्ययुतमहागज-
बलाभ्यान् कल्पन्ते मद्राधा इव ॥ १८ ॥

ततोऽधस्तात् वितले हरो भगवान् हाटकेश्वरः स्वपार्षदभूत-
गणावृतः प्रजापतिस्सर्गोपवृंहणाय भवो भवान्या सह मिधुनी-

भूवाऽस्ते यत्र प्रवृत्ता सारित्थवरा हाटका नाम भवयोर्वीर्येण
यत्तच्चित्रभानुमार्तरिधनेष्यमान अंजसा पियति तन्निष्पन्नं
हाटकाख्यं सुवर्णं भूषणेनासुरेन्द्रावरोधेषु पुरुषाः सह
पुरुषीभिर्धारयन्ति ॥ १९ ॥

ततोऽधस्तात्सुतले उरुश्रवाः पुण्यक्षोको विरोचनात्मजो
बलिभगवता महेन्द्रस्य श्रियं चिकीर्षमाणेनादितैर्ब्रह्मकापो भूत्वा
बटुवामनरूपेण पराक्षिप्तस्वलोक्तत्रयो भगवदनुक्तं पथैव
पुनःप्रवेशित इन्द्रादिष्ववियमानया सुसंवृद्धा श्रियाऽभिजुष्टः
स्वयर्मेणाराधयंस्तमेव भगवन्तमपगतसाध्यस आस्तेऽधुनापि ॥

नो एवेतत्साक्षाद्भरो भूमिदानस्य यद्भगवत्पशोपजीविकायानां
जीवभूतात्मभूते परमात्मनि वासुदेवे तीर्थतमे पात्र उपपन्ने परया
श्रद्धया परमादरसमाहितमनसा संप्रतिपादितस्य साक्षादपवर्ग-
द्वारस्य यद्विलनिलयैश्वर्यं यस्य हवा धुत्पतनप्रस्खलनादिषु
विवशः सकृन्नामाभिगृण्यन्युरुषः कर्मबन्धमञ्जसा विधुनोति ॥

यस्य ह वै प्रतिबोधनं तु मुमुक्षवोऽञ्जसा होपलभन्ते यत्तद्भगव-
न्नाम सर्वेषामात्मनामात्मदमेव ॥ २० ॥

न वै भगवान्मृतं मनुष्यान्नुजग्राह यदुत पुनरात्मानुसृतिमोक्षणं
मायामयं भोगैश्वर्यमेवाऽस्तनुते ॥ २१ ॥

यत्तद्भगवताऽनधिगतान्योपायेन च याश्चाछलेनापहतस्वशरीरा-
यशोपितलोकत्रयो यो वरुणपाशैश्च बद्धो गिरिदर्पा चापबिद्ध इति
होवाच ॥ २४ ॥

नूनं वताऽयं भगवानर्थेषु निष्णातोऽसाविन्द्रस्य सचिवो मन्त्राय
पृत एकान्ततो बृहस्पतिस्तमतिहाय यदा स्वयमुपेन्द्रेणातदहं
मामयाचत पदान्यात्मन आशिषो नो एव न दास्यामि
गम्भीररस्य कालस्य मन्त्रन्तरपरिमितं कियद्भोक्तव्यमिदम् ॥

यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहः किल यत्रे ननु स्वयिष्ठं राज्यं
यदकुतोभयं पदं दीयमानं भगवता चिरमिमे स्वपितरि तस्य
महानुभावस्यानुपधमनुवर्तितुमलममृदितकृपायः को वाऽस्माद्विधः
परिहीनभगवदनुग्रह इति ॥ २६ ॥

तस्यानुचरितमुत्तरस्माद्विस्तरिष्यते यस्य भगवान्स्वयमखिल-
जगद्गुणनारायणो द्वारि गदापाणिरचतिष्ठते निजजनानु-
कम्पिहहतदो येन पदांगुष्ठेन दशकन्धरो योजनावुतं दिग्विजय
उवाचिः ॥ २७ ॥

ततोऽधस्तात्तलातले मयो नाम दानवेन्द्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवता
मुरारिणा विलोक्यः शंखिकीर्णुणा निदंभस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादा-
हृष्यपटो मायायिनामाचार्यो महादेवेन परिरक्षितो विगत-
सुदर्शनभयो महीयते ॥ २८ ॥

ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम
गणः कुडकतक्षककालियसुपेणादिप्रधाना महाभोगवन्तः
पतत्रिराजाधिपतेः पुरुषोत्तमवाहादनवरनमुद्दिनमानाः स्वकल-
त्रापत्यमुहत्कुटुंबसद्वेन कचित्रप्रज्ञा विचरन्ति ॥ २९ ॥

ततोऽधस्ताद्रसानले दैतेया दानवाः पणयो नाम निवातकवचाः
कालकेया हिरण्यपुरवासिन इति विबुधप्रत्यनीका उत्पन्त्या
महाजसो महासाहसिनो भगवतः सकललोकमहानुभावस्य हरंरव
तेजसा प्रतिहतावलेषा विलेशया एव निवसन्ति ये वै सरमयेन्द्र-
दत्त्या यामिर्मन्त्रवर्णाभिरिन्द्राद्भिष्यति ॥ ३० ॥

ततोऽधस्तान्वाताले नागपतयो वासुकिप्रमुखाः शङ्खकुलिक-
महाशङ्खधेतनजयधुनराष्ट्राङ्खङ्खलम्बलावनरदेवदत्तादयो महा-
भोगिनो महामर्षा निवसन्ति येषामुह वै पञ्चसमदशशतसहस्र-
शीपाणां फणासु चिरचिता महामणयो रोचिष्णवः पाताल-
चिचरतिभिरनिकरं स्वरोचिषा विधमन्ति ॥ ३१ ॥

तस्य मूलदेशे त्रिंशदोजनसहस्रान्तरे आस्ते या वै कला
भगवतस्तामसी समारख्याताऽनन्त इति सान्त्वता यद्द्रष्टुं दृश्योः
सन्निकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणं सङ्घर्षणमित्वाचक्षते ॥ ३२ ॥

तस्येदं शितिमण्डलं भगवतोऽनन्तमूर्तेः सहस्रशिरस एकस्मिन्नेव
शीर्षणि त्रियमार्णं सिद्धार्थं इव लक्ष्यते ॥ ३३ ॥

यस्य ह वा इदं कालेनोपसंजिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्-
भुवोरन्तरेण संकर्षणो नाम रुद्र एकादशव्यूहस्यशस्त्रिगिरसं
शूलमुत्तभयञ्जुदतिष्ठत् ॥ ३४ ॥

यस्यांश्रिकमलयुगलारूपाविशदनस्त्रमणिमण्डलेष्वहिषतयः सह
सान्त्वतर्पभिरकान्तभक्तियोगेनावनमन्तः स्ववदनानि परिस्फुर-
त्कुण्डलप्रभामण्डितगडस्थलान्यतिमनोहराणि प्रमुदितमनसः
किल विलोकयन्ति ॥ ३५ ॥

यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासानाश्चार्यगद-
चलयविलसितविशदचिपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजनस्तम्भेष्व-
गरूचन्दनकुटुम्बप्रदानुलेपनावलिंपमानास्तदभिप्रशोन्मथितहृदय-

मकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागसमुदितमदविष्णि-
तारूणावलोकनयनवदनारविन्दं सग्रीडं किल विलोकयन्ति ॥

स एष भगवाननन्तोऽनन्तगुणार्णव आदिदेव उपसंहृता-
मपरोपवेगो लोकानां स्वस्त्य आस्ते ॥ ३७ ॥

ध्यायमानः सुरासुरागसिद्धगन्धर्वविद्यापरमुनिगणैरनवरत-
मदमुदितविकृतिविह्वललोचनः सुललितमुखरितामृतेनाप्याप-
मानः स्वर्षार्पदविबुधयूषपतीनपरिप्लानरागनवतुलसिकामोद-
मध्यासयेन माघन्मधुकरघ्रातमधुरगीतश्रियं वैजयन्तीं स्यां
वनमालां नीलवासा एककुण्डलो हलकुकुदिकृतसुभगसुन्दरभुजो
भगवान् माहेन्द्रो वारणेन्द्र इव काञ्चीनं कक्ष्यामुदारलीलो
विभर्ति ॥ ३८ ॥

य एष एवमनुश्रुतोऽभिध्यायमानो मुमुक्षुणामनादिकाल-
कर्मवासनाग्रथितमविद्यामयं हृदयग्रन्थिं सत्वरजस्तमोमय-
मन्तर्हृदयं गत आसु निर्भिन्ति ॥ ३९ ॥

तस्यानुभावमिमं भगवान्स्वार्धभुवो नारदः सह त्वंरुणा सभायां
ब्रह्मणः संक्षोकपामास ॥ ४० ॥

उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः
सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्ष्याऽसन् ।

यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्

नानाऽपात्कपमुह वेद तस्य बर्त्य

॥ ४१ ॥

मूर्तं यः पुरुकृषया बभार सत्त्वं
संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र ।

यद्गीतां मृगपतिराददेऽनवषा-

मादातुं स्वजनमनांस्पुदारावीर्यः

॥ ४२ ॥

यन्नामभ्रुतमनुकीर्तयेदकस्मा-
दातो वा यदि पतितः प्रलोभनाद्वा ।

हन्त्यहः सपदि नृणामशेषमन्यं

कं शोषाद्भगवत आभयेन्मुमुषुः

॥ ४३ ॥

मूर्द्धन्यर्पितमणुवन्तसहस्रमूर्ध्नो

भूगोलं समिरसरित्समुद्रसत्त्वम् ।

आनन्त्यादविदित विक्रमस्य भूमः

को वीर्याण्यपि गणयेत्सहस्रजिह्वः

॥ ४४ ॥

एवं प्रभावो भगवाननन्तो

दुरन्तवीर्यस्वगुणानुभावः ।

मूले रसायाः स्थित आत्मतन्त्रो

यो लीलया क्षमां स्थितये विभर्ति

॥ ४५ ॥

एता ह्येवेह नृभिरुपगन्तव्या गतयो

यथाकर्मविनिर्मिता यथोपदेशमनुवर्णिताः

॥ ४६ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच—

महर्षे एतद्वैचित्र्यं लोकस्य कथमिति

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

बहुगुणव्याक्तुः श्रद्धायाः कर्मगतयः पृथग्बिधाः सर्वा एव

सर्वस्य तारतम्येन भवन्ति ॥ २ ॥

अधेदानीं प्रतिपिद्धलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुः श्रद्धाया

वैसादस्यात्कर्मफलं विसदृशं भवति ॥ ३ ॥

या ह्यनायविद्याकामानां तत्परिणामलक्षणाः सृतयः सहस्रशः

प्रवृत्तास्ताः प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ ४ ॥

राजोवाच—

नरका नाम भगवन् किं देशविशेषाः अथवा बहिःसिलोक्या

आहोस्विदन्तराल इति ॥ ५ ॥

ऋषिरुवाच—

अन्तराल एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिणस्यामधस्ताद्भूमे-

रुपरिष्ठादण्डजलाशयस्याग्निप्राज्ञादयः पितृगणा यस्यां दिशि

स्यानां गोत्राणां परमेण समाधिना सत्या एवाशिष आशासना

नियसन्ति ॥ ६ ॥

यत्र ह्याव भगवान् पितृराजो वैवस्वतः स्वविषयं प्राप्तिषु

स्वपुरुषैर्जन्तुषु सम्परेतेषु यथाकर्माययमेवानुद्भूतभगव-

च्छासनः सगणां दमं धारयति ॥ ७ ॥

तत्र हेनू नरकानेकविंशतिं गणयन्ति अथ तांस्तं राजन्नाम-

रूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामः तामिहोऽन्धतानिमित्रो रौरवो

महागण्यः कुम्भीपाकः कालरात्र अतिपत्रवनं सूक्ष्ममुखोऽन्ध-

कृपः कृमिभोजनः सन्देशस्तमभूमिर्वज्रकण्टकः शाल्मली

वैतर्ण्यो पृषोदः प्राणगंधो विजयनं लालाभक्षः सागमंयादन-

मयीचर्युर्गन्तः पानमिति ॥ ८ ॥

कामान्कामयमानस्यैतावत्यो हि राजन् पुंसः प्रवृत्तिलक्षणस्य

धर्मस्य विषाकगतय उच्चावचा विसदृशा यथाप्रश्रं व्याख्याताः

किमन्यत्कथयाम इति ॥ ४७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

किञ्चान्येऽपि क्षारकर्मो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दन्धशूकः

पटनिरोधः पर्णावर्तनं सूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरका विविधया-

तनाभूयः ॥ ९ ॥

तत्र ह यस्तु परवितापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो

यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिह नरके बलागिपात्यते ।

अनशनातिपानदण्डसन्ताडनसन्तर्जनादिभिः पात्यमानो जन्तु-

र्यत्र कश्मलमासादित एकदैव मूर्छामुपपाति तमिहप्रापे ॥ १० ॥

एवमेवान्धतामिह यस्तु बधयित्वा पुरुषं धनदारादीनुपभुङ्क्ते

यत्र शरीरी निपात्यमानो यातनास्थो वेदनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च

भवति । यथा हि वनस्पतिवृक्षमयमूलस्तस्मादन्धतामिह

तमुपदिशन्ति ॥ ११ ॥

यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं कुटुम्ब-

मेवानुदिनं पुष्पाति । स तदिह विहाय स्वयमेव तदशुभेन रौरवे

निपतति ॥ १२ ॥

ये चेह यथैयामुना विहिंसिता जन्तवः परत्र यमयातना उपगतं

त एव रुखो भूत्वा तथा तमेव विहिंसन्ति तस्माद्भारवमित्याहुः ।

रुरिति सर्पादिति क्रूरसत्यापदेशः ॥ १३ ॥

एवमेव महारौरवो यत्र निषितं पुरुषं क्रव्यादा रुचस्तन्क्रव्येण

खादयन्ति यः केवलं हि देहम्भरः ॥ १४ ॥

यस्त्विह वा उग्रः पशून् पक्षिणो वा प्राणिन उपरुन्धयति

तमकरुणं पुरुषादेरपि विगर्हितममुत्र यमानुचराः कुम्भीपाकै

तमन्तं उपरुन्धयन्ति ॥ १५ ॥

यस्त्विह पितृभ्रातृव्रजशुक्र तदधापहतां वा स कालसूत्रज्ञे

नरकेऽप्युद्योजनपरिमण्डले ताम्रमेवे स्रले तमन्तं उपरुधस्ता-

दश्रकभ्यां तप्यमानेऽभिनिवेशितः क्षुत्तिपासाभ्यां च दह-

मानान्तर्वह्निः शरीर आस्ते शोते तिष्ठति परिधायति याचति च याचन्ति पशुरोमाणि तावद्वपस्रद्वष्टाणि कालसूत्रसङ्के नरके निवसति ॥ १६ ॥

यस्त्विह वै निजयंदपधादानापयगतः पापण्डं चोपगतस्तमसि पत्रयनं प्रवेक्ष्य कशया प्रहरन्ति । तत्र हासादित इतस्ततो धावमान उभयतो धारस्तालवनासिपत्रे शिष्टयमानसर्वाङ्गो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्च्छितः पदे पदे निपतति । स्वधर्महा पापण्डानुगतः फलं भुङ्क्ते ॥ १७ ॥

यस्त्विह राजा राजपुरुषो वा अदण्ड्ये दण्डं प्रणयति ब्राह्मणे वा शरीरदण्डं स पापीयाभ्ररकेऽमुत्र सूकरमुखे निपतति तत्रानि-
बलेर्निष्पीडयमानाययवो यथेवंक्षुदण्डं आर्तस्वरेण स्वनयन् कचिन्मूर्च्छितः कज्जलमुपगतो यथेवेह दृष्टोऽप उपरुद्धः ॥ १८ ॥

यस्त्विह वै भूतानामीश्वरकल्पितवृष्टीनामविदितपरव्यथानां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृष्टिर्विदितपरव्यथो व्यथामाचरति स परब्रान्धकूपे तदभिद्रोहेण निपतति तत्र हासी तैर्जन्तुभिः पशुमृगपक्षिसरीसृपै-
र्मशकपूकमत्कुणमक्षिकादिभिर्यं केचनेहाभिद्रोहाभस्तैः सर्वतोऽभिद्रुतमाणस्तमसि विहतनिद्रानिषृत्तिरलव्यावस्थानः परिक्रामति यथा कुशरीरं जीवः ॥ १९ ॥

यस्त्विह वाऽसंविभन्वाभ्राति यत्किञ्चनोपनतमनिवर्तिततय-
ज्ञोपायमसंस्कृतं स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुण्डे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावद्वद्रदत्ताकृतनिर्वैशास्तावदान्मानं पातयति ॥ २० ॥

यस्त्विह वै स्तेपेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य चापहर-
त्यन्यस्य वाऽनापदि पुरुषं तममुत्र राजन् यमपुरुषा अयस्मये-
रश्विचर्योः सन्दर्शस्त्यचि निष्कालयन्ति ॥ २१ ॥

यस्त्विह वाऽगम्यां सिधं पुरुषं वा योषिदपि गच्छति तावमुत्र कशया ताडयन्तस्तर्जयन्तस्तप्तया सूर्या लोहमय्या पुरुषमालिङ्ग-
यन्ति सिधं च पुरुषरूपया सूर्या ॥ २२ ॥

यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरपे वरतमानं यद्वकण्टक-
शात्मलीमारोप निकर्षयन्ति ॥ २३ ॥

ये त्विह वा राजन्यो राजपुरुषा वा पापण्डा धर्मसेतून् भिन्दन्ति

ते सम्परेत्य वैतरण्यां निपतन्ति भिन्नमयादाः तस्यां निरय-
परिस्ताभूतायां नयां यादोगणीरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न विपुज्यमानास्ते स्वासुभिरुत्तमानाधीधेन कर्मषाकमनुस्मन्तो विष्णुवृष्यशोणितकेशनस्त्रास्थिमेदोमांसवाहिन्यामुपतप्यन्ते ॥

ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टीचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरन्ति ते चापि प्रेत्य पूषविष्मत्रश्चेष्टालालापूर्णाणवे निपतन्ति तदेवातिवीभ्रतितमश्नन्ति ॥ २५ ॥

ये त्विह वै श्वदभ्रपतयो ब्राह्मणादयो मृगयाविहारा अतीर्थे च मृगाभिप्रान्ति तानपि सम्परेताहक्ष्यभूतान्यमपुरुषा इषुभि-
र्विद्धयन्ति ॥ २६ ॥

ये त्विह वै डाम्बिका डम्बयज्ञेषु पशून्विशसन्ति तानमुष्मिह्लोके
वेशसने नरके पतितान्निरयपतयः पातयित्वा पिशसन्ति ॥

यस्त्विह वै सवर्णा भार्या द्विजो रेतः पाययति काममोहितस्तं पापकुतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा रेतः पाययन्ति ॥ २८ ॥

ये त्विह वै दस्यवोऽग्निदा गर्दा ग्रामान् सायान् वा विलुम्पन्ति राजा राजभटा वा तांथापि हि परेतान्यमदृता यद्वद्वशः श्वानः सप्तशतानि विंशतिश्च तैः सरभसं खादयन्ति ॥ २९ ॥

यस्त्विह वाऽऽनृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथञ्चित्स वै प्रेत्य नरके अवीथिमत्यधःशिरा निरवकाशो योजनशतोच्छ्वाद्रिगृहाभिपान्त्यते । पतञ्जलमिव स्थलमशम-
पृष्टमयभासते तदवीथिमिति तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न श्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति ॥ ३० ॥

यस्त्विह वै विशो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तत्कलत्रं वा सुरां व्रतस्थितो वा पिबति तेषां निरयनीतानामुरसि पदाऽऽक्रम्यास्ये वह्निना द्रवमाणं काष्णायंसं निषिधन्ति ॥ ३१ ॥

अथ यस्त्विह वा आत्मसम्भावनेन स्वयमधमो जन्मतपो-
विद्याचारवर्णाश्रमव्रतो वरीयसो न बहुमन्येत स मृतक एव मृत्या क्षारकर्दमे निरयेऽवाक्क्षिरनिपातितो दुरन्तायातना लभ्रुते ॥ ३२ ॥

ये त्विह वै पुरुषाः पुरुषमेधेन यजेरन्नशास्त्रीयान् वा पशून् खादन्ति याथ स्त्रियोऽथ पशून् खादन्ति तांथ तांथ वै पशव इह निहतास्ते यमसादने यातयन्तो रक्षोगणाः सोनिका इव

स्वधितिना विदार्यासृक्पिबन्ति नृत्यन्ति गायन्ति हसन्ति च
हृष्यमाणा यथेह पुरुषादाः ॥ ३३ ॥

ये त्विह वा अनागसोऽरण्ये ग्रामे वा वैसम्भकरूपविस्मय्य
जिजीविषून् शूलसूत्रादिपूषोतान् क्रीडनकतया पातयन्ति तेऽपि
च प्रेत्य यमपातनानुशूलसूत्रादिषु प्रोतात्मानः क्षुत्तुद्भ्यां
चोपहताः कङ्कलाकादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मगुण्डैराहन्यमाना
आत्मशमलं स्मरन्ति ॥ ३४ ॥

ये त्विह वै भूतानुद्वेजयन्ति नरा अत्युन्वयणस्वभावा यथा
दन्दशूकास्तेऽपि प्रेत्य नरके दन्दशूकाख्ये निपतन्ति यत्र नृप
दन्दशूकाः पञ्चमुखाः सप्तमुखा उपसृप्य ग्रसन्ति यथा
विलेशयाः ॥ ३५ ॥

ये त्विह वा अबटकुसुलगृहादिषु भूतानि रुन्धन्ति तथाऽमुत्र
तेष्वेवोपवेश्य सगरेण वह्निना धूमेन निरुन्धन्ति ॥ ३६ ॥

यस्त्विह बाऽऽतिथीनभ्यागतान्वा गृहपतिरसकृदुपगतमन्यु-
दिपक्षुरिवापचक्षुषा निरीक्षते तस्य चापि निरये पापदृष्टेरक्षिणी
यक्रतुण्डा गृध्रकङ्काकबलाकादयः प्रसह्योरुबलादुत्पाटयन्ति ॥

यस्त्विह बाऽर्धाभिमतिरहङ्कृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणः सर्वतः शङ्की
व्यपविनाशचिन्तया परिशुष्यमाणहृदयवदनो निर्वृतिमनुपगतो
ग्रह इवार्धमभिरक्षति । स चापि प्रेत्य तत्सम्पादनोत्कर्षण-

संरक्षणशमलग्रहः सूचीमुखे नरके निपतति यत्र ह चित्तग्रहं पाप-
पुरुषं धर्माजपुरुषा वायका इव सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रैः परिवयन्ति ॥

एवंविधा नरका यमलोके सन्ति शतशः सहस्रशस्तेषु सर्वेषु सर्व
एवाधर्मयतिनो ये केचिदिहोदिता अनुदिताश्चावनिपते पर्यायेण
विशन्ति ॥ ३७ ॥

तथैव धर्मानुवर्तिन उत्तरत्र इह तु पुनर्भवे उभयशेषाभ्यां
निविशन्ति ॥ ३८ ॥

निवृत्तिलक्षणमार्ग आदावेव व्याख्यातः एतावानेवाण्डकोशो
यश्चतुर्दशाषा पुराणेषूपकल्पितः ॥ ४१ ॥

यस्तद्भगवतो नारायणस्य साक्षान्महापुरुषस्य स्थविष्ठं रूपमात्म-
मायया गुणमयमनुवर्णितमादृतः पठति शृणोति आचरति स
एवाप्य भगवतः परमात्मनो ह्यणिष्ठमपि श्रद्धावानो भक्तिविक्षुद्ध-
बुद्धिर्वेद ॥ ४२ ॥

श्रुत्वा स्थूलं तथा सूक्ष्मं रूपं भगवतो यतिः ।

स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मधिया नयेत् इति ॥ ४३ ॥

भूद्रीपवर्षसरिदन्निभःसमुद्र

पातालदिङ्नरकभागगलोकसंस्थम् ।

गीतं मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य

स्थूलं वपुः सकलजीवनिकायधाष्टः

॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां
पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धः ॥

षष्ठस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच— निवृत्तिमार्गः कथित आदी भगवता यथा । क्रमयोगोपलब्धेन ब्रह्मणा यदसंसृतिः ॥ १ ॥ प्रवृत्तिलक्षणश्चैव त्रेगुण्यविषयो मुने । योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गः पुनः पुनः ॥ २ ॥ अधर्मलक्षणा नाना नरकाश्चोपवर्णिताः । मन्यन्तरश्च व्याख्यात आयः स्वायम्भुवो यतः ॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपदोर्षास्तन्यरितानि च । द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनदीनदवनानि च ॥ ४ ॥ धरामण्डलसंस्थानं भागलक्षणमानतः । ज्योतिषां विचाराणां च यथेदमसृजद् विभुः ॥ ५ ॥ अधुनेह महाभाग यथैव नरकान् नरः । नानोग्रयातनान् नेयात् तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच— न चेदिहेवापचिति यथाऽहंसः कृतस्य कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः । धृष्यं स धे प्रेत्य नरकानुपेति ये कीर्तितानि मे भवतस्तिरमयातनाः ॥ ७ ॥ तस्मात्पुनरैवाश्विह पापनिष्कृतौ यतेत मृत्योरविषयदाऽऽत्मनः । दोषस्य हृष्टा गुरुलाघवं यथा भिषक् चिकित्सेत रुजां निदानवित् ॥ ८ ॥ राजोवाच— दृष्टश्रुताभ्यां यत्पापं जानन्नप्यात्मनोऽहितम् । करोति भूयो विवशः प्रायश्चित्तमथो कथम् ॥ ९ ॥ कचिन्निवर्ततेऽभद्रात्कचिच्चरति तत्पुनः । प्रायश्चित्तमथोऽपार्थं मन्ये कुञ्जरसौचवत् ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच— कर्मणा कर्मनिहारो न ह्यात्यन्तिक इष्यते । अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तविमर्शनम् ॥ ११ ॥	नाशतः पथ्यमेवाजं व्यापयोऽभिभवन्ति हि । एवं नियमकृद्वाजच्छनैः क्षेमाप कल्पते ॥ १२ ॥ तपसा ब्रह्मचर्येण शमेन च दमेन च । त्यागेन सत्यशीचाभ्यां नियमेन यमेन च ॥ १३ ॥ देहवाम्नुद्विजं धीरा धर्मज्ञा श्रद्धयाऽन्विताः । क्षिपन्त्यथं महदपि वेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥ केचित्केवलया भक्त्या वासुदेवपरायणाः । अथं धुन्वन्ति कान्त्रयैर्न नीहारमिव भास्करः ॥ १५ ॥ न तथा ह्यपवान् राजन् एषेत तपआदिभिः । यथा कृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया ॥ १६ ॥ सप्रीचीनो ह्यथं लोके एन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः । सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तानि चीर्णानि नारायणपराङ्मुखैः । न वै पुनन्ति राजेन्द्र सुराकुम्भमिवापणाः ॥ १८ ॥ सकृन्मनः कृष्णपदारविन्दयो- र्निवसितं तद्गुणरागि वैरिह । न ते यमं पाप्मभूतश्च तद्भटान् स्वप्नेऽपि वश्यन्ति हि चीर्णनिष्कृताः ॥ १९ ॥ अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । दूतानां विष्णुयमयोः संवादं तं निबोध मे ॥ २० ॥ कान्यकुब्जे द्विजः कश्चिद् दासीपतिरजा मिलः । नाम्ना नष्टदाचारो दास्याः संसर्गदूषितः ॥ २१ ॥ बन्धुक्षेः केतवेधोर्वैर्गर्हितं वृत्तिमाश्रितः । विभ्रन् कुटुम्बमशुचिर्यातयामास देहिनम् ॥ २२ ॥ एवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् । कालोऽत्यगाम्यहान् राजवहाशीत्याऽऽयुषः समाः ॥ २३ ॥ तस्य प्रवयसः पुत्रा दश तेषां तु योऽवमः । बालो नारायणो नाम्ना पित्रोश्च दयितो भृशम् ॥ २४ ॥
--	--

स बद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भके कलभाषिणि ।
 निरीक्षमाणस्तल्लीलां मुमुदे जरतो भृशम् ॥ २५ ॥

भुञ्जानः प्रपिबन्सादन्वाकस्त्रेहयन्त्रितः ।
 भोजयन्पाययन्मूढो न वेदागतमन्तकम् ॥ २६ ॥

स एवं वर्तमानोऽङ्गो मृत्युकाल उपस्थिते ।
 मतिं चकार तनये बाले नारायणाह्वये ॥ २७ ॥

स पाशाहस्तांसीन् दृष्ट्वा पुरुषान् भृशदारुणान् ।
 वक्रतुण्डानूर्ध्वरोष्ण आत्मानं नेतुमागतान् ॥ २८ ॥

दूरे क्रीडनकासक्तं पुत्रं नारायणाह्वयम् ।
 ग्वाचितेन स्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेन्द्रियः ॥ २९ ॥

निशम्य श्रियमाणस्य मुखतो हरिकीर्तनम् ।
 भर्तुर्नाम महाराज शार्पदाः सहसाऽपतन् ॥ ३० ॥

विकर्षतोऽन्तर्हृदयाशसीपतिमजामिलम् ।
 यमप्रेष्यान् विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ॥ ३१ ॥

ऊचुर्निषेधितास्तांस्ते वैवस्वतपुरःसराः ।
 के यूयं प्रतिपेक्षारो धर्मराजस्य शासनम् ॥ ३२ ॥

कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधः ।
 किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ॥ ३३ ॥

सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः ।
 किरीटिनः कुण्डलिनो लसत्पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥

सर्वे च नृजवयसः सर्वे चारुचतुर्भुजाः ।
 धनुर्निपङ्गासिगदाशङ्खाचक्राम्बुजश्रियः ॥ ३५ ॥

दिशो विटिमिरालोकाः कुर्वन्तः स्वेन रोचिषा ।
 किमर्थं धर्मपालस्य किङ्कारान् नो निषेध ॥ ३६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ते यमदूतस्ते वासुदेवोक्तकारिणः ।
 तान् प्रत्युचुः प्रहस्येदं मेघनिर्हादया गिरा ॥ ३७ ॥

विष्णुदूता ऊचुः—
 यूयं धे धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिणः ।
 श्रूत धर्मस्य नस्तन्तं यथाधर्मस्य लक्षणम् ॥ ३८ ॥

कथंस्विद् श्रियते दण्डः किं वाऽस्य स्थानमीप्सितम् ।
 दण्डबाः किं कारिणः सर्वे आहोस्वित्कतिचिन्तणाम् ॥ ३९ ॥

यमदूता ऊचुः—
 वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ।
 वेदो नारायणः साक्षात्स्वयम्भूरिति शुभम् ॥ ४० ॥

येन स्वभास्त्रयमी भावा रजस्तत्त्वतमोमयाः ।
 गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यन्ते यथातथम् ॥ ४१ ॥

सूर्योऽग्निः खं मरुद्वायः सोमः सन्ध्याहनी दिशः ।
 कालः स्वयं धर्म इति ह्येते धर्मस्य साक्षिणः ॥ ४२ ॥

एतैरधर्मो विज्ञातः स्थानं दण्डस्य युज्यते ।
 सर्वे क्रमानुरोधेन दण्डमर्हन्ति कारिणः ॥ ४३ ॥

संभवन्ति ह्यधद्राणि विपरीतानि चानयाः ।
 कारणं गुणसङ्गोऽस्ति देहवान् ह्यकर्मकृत् ॥ ४४ ॥

येन यावान्यथा धर्मो ह्यधर्मो वा समीहितः ।
 स एव तत्फलं भुङ्क्ते यथा तावदमुत्र वै ॥ ४५ ॥

यथेह देवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते ।
 भूतेषु गुणवैचित्र्यात्तथाऽन्यत्रानुमीयते ॥ ४६ ॥

वर्तमानोऽन्यथोः कालो गुणाभिज्ञापको यथा ।
 एवं जन्मानवोरेतद्धर्माधर्मनिर्दानम् ॥ ४७ ॥

मनसैव पुरे देवः पूर्वरूपं विपश्यति ।
 अनुमीमांसतेऽपूर्वं मनसा भगवानजः ॥ ४८ ॥

यथाऽङ्गस्तमसा युक्त उपास्ते व्यक्तमेव हि ।
 न वेद पूर्वमपरं नष्टजन्मस्मृतिस्तथा ॥ ४९ ॥

पञ्चभिः कुरुते स्वार्थान् पञ्च वेदाऽथ पञ्चभिः ।
 एकस्नु पोडशेन त्रीन् स्वयं सप्तदशोऽनुते ॥ ५० ॥

तदेतच्छोडशकलं लिङ्गं शक्तित्रयं महत् ।
 धत्तेऽनु संसृतिं पुंसि हर्षशोकभयार्तिदम् ॥ ५१ ॥

देहलोडजितपद्मवर्गोऽनिच्छन् कर्माणि कार्यते ।
 कोशकार इवात्मानं कर्मणाऽऽच्छाद्य मुह्यति ॥ ५२ ॥

न हि कश्चित् क्षणमपि जानु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
 कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५३ ॥

लब्ध्या निमित्तमव्यक्तं व्यक्ताव्यक्तं भवत्युत ।
 यथा योनिं यथा बीजं स्वभावेन वलीयसा ॥ ५४ ॥
 एष प्रकृतिसन्नेन पुरुषस्य विपर्ययः ।
 आसीत्स एष न चिरादीशसद्भाद्विलीयते ॥ ५५ ॥
 अयं च श्रुतसम्पन्नः शीलवृत्तगुणालयः ।
 धृतव्रतो मृदुदान्तः सत्यवान्मन्त्रबिच्छुचिः ॥ ५६ ॥
 गुर्वपतिथिवृद्धानां शुभपुर्निरहंकृतिः ।
 सर्वभूतसृहन्साधुर्मितयागनसूचकः ॥ ५७ ॥
 एकदाऽसी वनं यातः पितृसन्देशकृद्विजः ।
 आदाप तत आवृत्तः फलपुष्पसमित्कुशान् ॥ ५८ ॥
 ददर्श कामिनं कबिच्युद्रं सह भुजिष्यया ।
 पीत्वा तु मधु मेरयं मदाधूर्णितनेत्रया ॥ ५९ ॥
 मत्तया विश्वधत्रीय्या ह्युपेतं निरपन्नपम् ।
 क्रीडन्तमनुगायन्तं हसन्तमनयाऽन्तिके ॥ ६० ॥
 दृष्ट्वा तां कामलिमंनं चाहुना परिरम्भिताम् ।
 जगाम हृच्छयवशं सहस्रं विमोहितः ॥ ६१ ॥

स्तम्भयन्नात्मनाऽऽत्मानं यावत्सत्त्वं यथाश्रुतम् ।
 न शशाक समाधानं मनो मदनवेपितम् ॥ ६२ ॥
 तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तो विचेतनः ।
 तामेव मनसा ध्यायन् स्वधर्माद्विरराम ह ॥ ६३ ॥
 तामेव तोषयामास पित्र्येणार्थेन यावता ।
 ग्राम्यैर्मनोरमैः कामैः प्रसीदत यथा तथा ॥ ६४ ॥
 विशां स्वभार्यामप्रौढां कुले महति लम्बिताम् ।
 विससर्जाचिरात्पापः स्वैरिष्वापाङ्गविद्वधीः ॥ ६५ ॥
 इतस्तन्मोहोपनिन्दे न्यायतोऽन्यायतो धनम् ।
 वभारास्याः कुटुम्बिन्याः कुटुम्बं मन्दधीरयम् ॥ ६६ ॥
 यदसी शाश्वतमुल्लह्य स्वैरचार्यार्पाङ्गितः ।
 आबर्तत चिरं कालमपापुरशुचिर्मलान् ॥ ६७ ॥
 तत एनं दण्डपाणैः सकाशं कृतकिल्बिषम् ।
 नेष्यामोऽकृतनिर्वेशं यत्र दण्डेन शुष्यति ॥ ६८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

बादरायणिरुवाच-
 एतत्ते भगवद्भूता यमदूताभिभाषितम् ।
 उपधायां ताव्राजन् प्रत्याहुर्नयकोविदाः ॥ १ ॥
 विष्णुदूता ऊचुः-
 अहो कष्टं धर्मदशामधर्मः स्पृशते सताम् (सभाम्) ।
 यत्रादण्डवेष्ट्यापापं दण्डो धीर्ययते वृथा ॥ २ ॥
 प्रजानां पितरो ये च शास्तारः साधवः समाः ।
 यदि स्यान्तेषु वैषम्यं कं यान्ति शरणं प्रजाः ॥ ३ ॥
 ययदाचरति श्रेयानितरस्तन्नदीहते ।
 स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ४ ॥
 यस्याङ्गे शिर आधाय लोकः स्वपिति निर्वृतः ।
 स्वयं धर्ममधर्मं वा न हि वेद यथा पशुः ॥ ५ ॥
 स कथं हर्षितात्मानं कृतमंशमचेतनम् ।
 विरम्भणीयो भूतानां सृष्ट्यां द्रोणधुमर्हति ॥ ६ ॥

अयं हि कृतनिर्वेशो जन्मकोट्यहंसामपि ।
 यद्व्याजहार विवशो नाम स्वस्त्ययनं हरेः ॥ ७ ॥
 एतेनैव ह्यपो नोऽस्य कृतं स्यादपनिष्कृतम् ।
 यदा नारायण इति जगद चतुरश्रम् ॥ ८ ॥
 स्तेनः सुरापो मित्रघृण्वल्लाह गुरुतल्पगः ।
 सौराजचित्तगोहन्ता ये च पातकिनोऽपरे ॥ ९ ॥
 सर्वेषामप्यपवतामिदमेव सुनिष्कृतम् ।
 नामव्याहरणं विष्णोर्पतस्तद्विषया मतिः ॥ १० ॥
 न निष्कृतरुदितैर्ब्रह्मवादिभिः
 स्तथा विशुद्धयन्यपवान् व्रतादिभिः ।
 यथा हरेर्नामपदैरुदाहते ॥ ११ ॥
 स्तदुक्तमशोकगुणोपलम्भकम् ॥ १२ ॥
 नैकान्तिकं तदि कृतेऽपि निष्कृते मनः पुनर्थावति चेदसत्यम् ।
 तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतां हरगुणानुवादः खलु सत्त्वभावनः ॥

अधेनं माऽपनयत कृताशेषाधनिष्कृतम् ।
यदसौ भगवन्नाम श्रियमाणः समग्रहीत् ॥ १३ ॥
साहेत्यं पारिहास्यं वा स्तोत्रं हेलनमेव वा ।
वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाघदं विदुः ॥ १४ ॥
पतितस्त्रलितो भग्नः सन्दष्टस्तप्त आहतः ।
हरिरित्यवशोनाह पुमाच्चाहंति यातनाम् ॥ १५ ॥
गुरुणां च लघूनां च गुरुणि च लघूनि च ।
प्रायश्चित्तानि पापानां ज्ञान्योक्तानि महर्षिभिः ॥ १६ ॥
तैस्तान्यपानि पूयन्ते तपोदानव्रतादिभिः ।
नाधर्मबीजं हृदयं तदपीशाद्विसेवया ॥ १७ ॥
धर्मो योऽयमुपन्यस्तः परमस्तु सनातनः ।
क्रियतेऽहरहः शुद्धिरात्मनो बाससो यथा ॥ १८ ॥
नैकान्तशुद्धिः स्यात् कर्तुं क्रियया कर्तृता यतः ।
अकर्तुं रात्मनस्तस्माद्भजेतानीहया हरिम् ॥ १९ ॥
अज्ञानादधवा ज्ञानादुत्तमश्लोकनाम यत् ।
संकीर्तितमघं पुंसो दहत्येषो यथाऽनलः ॥ २० ॥
यथाऽगदं वीर्ययुतं सूपयुक्तं यदृच्छया ।
अजानतोऽप्यात्मगुणं कुर्यान्मन्त्रोऽप्युदाहृतः ॥ २१ ॥
पतिं यः पृच्छत भटा धर्मोऽस्मिन् यदि संशयः ।
स वेद परमं गुह्यं धर्मस्य भगवान् यमः ॥ २२ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं ते सुविनिर्णीय धर्मं भागवतं नृप ।
तं याम्यपाशात्रिमुच्य विप्रं मृत्योरमृमुचन् ॥ २३ ॥
इति श्रुत्वादिता याम्या दूता यातायमान्तिकम् ।
यमराज्ञं यथा सर्वमाचक्षुर्पुरन्दरम् ॥ २४ ॥
द्विजः पाशाद्विनिर्मुक्तो गतभीः प्रकृतिं गतः ।
ययन्दे शिरसा विष्णोः किङ्करान्दर्शनोन्मथः ॥ २५ ॥
तं विवशुमभिप्रेत्य महापुरुषकिङ्कराः ।
सहसा पश्यतस्तस्य तन्त्रान्दर्धशिरोजम् ॥ २६ ॥
अथाजामलि आकर्ष्य दूतानां यमकृष्णयोः ।
धर्मं भागवतं मुञ्चं ध्रुविं च गुणाश्रयम् ॥ २७ ॥

भक्तिमान् भगवत्पाशु माहात्म्यश्रवणाद्धरेः ।
अनुतापो महानासीत् स्मरतोऽशुभमात्मनः ॥ २८ ॥
अहो मे परमं कष्टमभूद्विजितात्मनः ।
येन विज्ञावितं ब्रह्म वृषल्यां जायताऽऽत्मना ॥ २९ ॥
धिङ्मां विगर्हितं सद्भिर्दुष्कृतं कुलकज्वलम् ।
हित्वा बालां सतीं योऽहं सुरापामसतीमगाम् ॥ ३० ॥
वृद्धावनाथी पितरी नान्यवन्भू तपस्विनी ।
अहो मयाऽपुना त्यक्तायकृतज्ञेन नीचयत् ॥ ३१ ॥
सोऽहं व्यक्तं पतिप्यामि नरके भृशदारुणे ।
धर्मघ्नाः कामिनो यत्र विन्दन्ति यमयातनाः ॥ ३२ ॥
किमिदं स्यप्रमाहोसित्साक्षाद् इष्टमिहाद्भुतम् ।
क याता अयं ते ये मां व्यकर्षन् पाशापाणयः ॥ ३३ ॥
अथ ते क गताः सिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः ।
व्यमोचयन् नीयमानं वद्ध्वा पाशीरधोभुजः ॥ ३४ ॥
अथापि मे दुर्भगस्य विबुधोत्तमदर्शने ।
भवितव्यं मङ्गलेन येनाऽत्मा मे प्रसीदति ॥ ३५ ॥
अन्यथा श्रियमाणस्य नाशुचेर्वृषलीपतेः ।
वैकुण्ठनाम ग्रहणं जिह्वा वक्तुमिहाहंति ॥ ३६ ॥
क चाहं कितवः पापो ब्रह्मोज्झो निरपत्रपः ।
क च नारायणेत्येतद्भगवन्नाम मङ्गलम् ॥ ३७ ॥
सोऽहं तथा यतिप्यामि यतचित्तेन्द्रियाणिलः ।
यथा न भूय आत्मानमन्धे तमसि मज्जये ॥ ३८ ॥
विमुच्य तमिमं बन्धमवियाकामकर्मजम् ।
सर्वभूतसुहृदान्तो धैर्यः करुण आत्मवान् ॥ ३९ ॥
मोचये श्रस्तमात्मानं योषिन्मप्याऽऽत्ममायया ।
विक्रीडितो यथैवाहं क्रीडाभृगु इवाधमः ॥ ४० ॥
ममाहमिति देहादौ हित्वा मिथ्यार्थधीर्मतिम् ।
धास्ये मनो भगवति शुद्धं तत्कीर्तनादिभिः ॥ ४१ ॥
इति जानसुनिर्वेदः क्षणसङ्गेन साधुषु ।
गङ्गाद्वारमुपेयाय मुक्तसार्यानुबन्धनः ॥ ४२ ॥

स तस्मिन् देवसदनं आसीनो योगमास्थितः ।
 प्रत्याहतेन्द्रियशामो युषांज मन आत्मनि
 ततो गुणेश्च आत्मानं विपुज्यात्मसमाधिना ।
 युयुने भगवद्भक्तिं ब्रह्मण्यनुभवात्मनि
 यत्पुंवारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत् पुरुषान् पुरः ।
 उपलभ्यां पलव्यान् प्राग् वचन्दे शिरसा द्विजः
 हित्वा कलंवरं तीर्थे गङ्गायां दर्शनादनु ।
 सद्यः स्वरूपं जगृहे भगवत्पार्थवर्तिनाम्
 साकं विहायसा विप्रो महापुरुषकिङ्करीः ।
 हेमं विमानमारुह्य ययौ यत्र शिवः पतिः
 एवं स विज्ञावितसर्वधर्मो
 दास्याः पतिः पतितो गर्वकर्मा ।

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

निषात्पमानो निरये हतव्रतः

सद्यो विमुक्तो भगवन्नाम गृह्णन्

॥ ४८ ॥

नातः परं कर्मनिबन्धकुन्तनं

मुमुक्षुतां तीर्थपदानुकीर्तनात् ।

न यत् पुनः कर्मसु सज्जते मनो

रजस्तमोभ्यां कलिलं न चान्यथा

॥ ४९ ॥

य एवं परमं गुह्यमितिहासमघापहम् ।

भुणुयाच्छ्रद्धया युक्तो यश्च भक्त्याऽनुकीर्तयेत्

॥ ५० ॥

न वै स नरकं गच्छेन्नैक्षितो यमकिङ्करीः ।

यद्यप्यमङ्गलो मर्त्यो विष्णुलोकं महीयते

॥ ५१ ॥

प्रियमाणो हरेर्नाम गृणन् पुत्रोपचारितम् ।

अजामिलोऽप्यगाम्युक्तिं किमुत श्रद्धया गृणन्

॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच-

निशम्य देवः स्वभटोपवर्णिनं

प्रत्याह किं तानपि धर्मराजः ।

एवं हताशो विहितान् मुरारे

नैदशिकैर्यस्य वशे जनोऽयम्

॥ १ ॥

यमस्य देवस्य न दण्डभङ्गः

कुतश्चनर्थे भुतपूर्वं आसीत् ।

एवं मुने वृश्चति लोकसंशयं

न हि त्वदन्य इति मे विनिश्चितम्

॥ २ ॥

बादरायणिहवाच-

भगवत्पुरुषे राजन् याम्याः प्रतिहतोऽयमाः ।

पतिं विज्ञापयामासुः यमं संयमनीपतिम्

॥ ३ ॥

यमदत्ता ऊचुः-

कति सन्तीह शास्तारो जीवलोकस्य वै प्रभो ।

त्रैविध्यं कुर्वतः कर्म फलाभिव्यक्तिहेतवः

॥ ४ ॥

यदि स्युर्वहरो लोके शास्तारो दण्डधारिणः ।

कस्य स्यातां न वा कस्य मृत्युश्चामृतमेव च

॥ ५ ॥

किन्तु शास्त्रबहुल्ये स्याद् बहूनामिह कर्मणाम् ।

शास्त्रन्यमुपचारो हि यथा मण्डलवर्तिनाम्

॥ ६ ॥

अतस्त्वमेको भूतानां सेवराणामधीश्वरः ।

शास्ता दण्डधरो नृणां शुभाशुभविवेचनः

॥ ७ ॥

तस्य ते विहतो दण्डो नृलोके वर्ततेऽधुना ।

चतुर्भिरदभुतैः सिद्धैराज्ञा ते विप्रलम्बिता

॥ ८ ॥

नीयमानं तवादेशादस्माभिर्घातनागृहम् ।

व्यामोचयन् पातकिनं छित्त्वा पाशान् प्रसह्य ते

॥ ९ ॥

तांस्ते वेदितुमिच्छामो यदि नो मन्यसे क्षमम् ।

नारायणत्वबहिर्हिते मा भैरित्यापयुर्दुतम्

॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-

इति देवः स आपृष्टः प्रजासंयमनो यमः ।

प्रीतः स्वदूतान् प्रत्याह स्मरन् पादाम्बुजं हरेः

॥ ११ ॥

यम उवाच-

परो मदन्यो जगतस्तस्म्युपश्रु

ओतं प्रोतं पटवद् यत्र विश्वम् ।

यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनासा

नस्योतवद् यस्य वशो च लोकः

॥ १२ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां
 वध्नाति तन्त्यामिव दामभिर्गाः ।
 यस्मै बलिं त इमे नामकर्मभि-
 निबन्धवद्वाधकित्वा वहन्ति ॥ १३ ॥
 अहं महेन्द्रो निर्रक्तिः प्रचेताः
 सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिधः ।
 आदित्यविद्वेवसवोऽथ साध्या
 मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥
 अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेश
 भृगवादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः ।
 यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः
 सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥
 यं वै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
 हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते ।
 आत्मानमन्तर्हृदि सन्तमात्मनां
 चक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥
 तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरधीशितुः
 परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः ।
 प्रायेण दूता इह वै मनोहरा-
 धरन्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १७ ॥
 भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि
 दुर्दशंलिङ्गानि महादुभुतानि ।
 रक्षन्ति तद्रक्षितमतः परेभ्यो
 मत्तश्च मत्स्यान्थ सर्वतश्च ॥ १८ ॥
 धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं
 न वै विदुर्कृपयो नापि देवाः ।
 न सिद्धमुत्वा असुरा मनुष्याः
 कुनो नु विद्याधरचारणादयः ॥ १९ ॥
 स्वयम्भूर्नारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः ।
 प्रह्लादो जनको भीष्मो बलिर्वैयासकिर्वयम् ॥ २० ॥
 द्वादशैते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः ।
 गुणं विशुद्धं दुर्बोधं यज्ज्ञात्वाऽमृतमवनुते ॥ २१ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः ।
 भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥
 नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः ।
 अजामिलोऽपि येनैव मृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥
 एतावताऽलमपनिर्हरणाय पुंसां
 सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ।
 विक्रुश्य पुत्रमधवान् यदजामिलोऽपि
 नारायणेति स्त्रियमाण इषाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥
 प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं
 देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् ।
 त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां
 यैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥
 एवं विमृश्य सुधियो भगवत्पन्नने
 सर्वात्मना विदधते स्तनु भावयोगम् ।
 ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ पयमीषां
 स्यात् पातकं तदपि हन्त्युक्तगायवाद् ॥ २६ ॥
 ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा
 ये साधवः समदृशो भगवत्प्रपन्नाः ।
 तान् नोपसीदत हरेर्गदयाऽभिगुप्तान्
 नैषां भयं न च व्ययं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥
 तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द-
 पादारविन्दमकरन्दरसादजस्रम् ।
 निष्किञ्चनैः परमहंसकुलैः रसश्रे-
 जुष्टाद् गृहे निरयवर्त्मनि बद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥
 जिह्वा न वक्ति भगवद्रूपनामधेयं
 चेतश्च न स्मरति तत्तत्प्रणारविन्दम् ।
 कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदाऽपि
 तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥
 कृष्णाङ्घ्रिपद्मपुलित् न पुनर्विसृष्ट-
 मायागुणेषु रमते वृजिनावहेषु ।
 अन्यस्तु कामहत आत्मरजः प्रमार्ष्टु-
 मीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥
 तत् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो
 नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।

स्यानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्वगीपसि नमः पुरुषाय भूम्ने

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य चिस्मितधियां यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताभयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्कीर्तनं विष्णोर्जगन्महत्तमहसाम् ।

महतामपि कौरव्य विद्वदेकान्तविनिष्कृतम् ॥ ३३ ॥

शृण्वतो गृणतो वीर्याण्युदात्तानि हरेर्मुहुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुध्येनात्मा व्रतादिभिः ॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमर्चयन् ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चस्कन्धे नृतीपोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजांश्चाच—

देवासुरनृणां सर्गो नागानां भृगुपक्षिणाम् ।

सामासिकस्त्वया प्रांक्तो यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे ॥ १ ॥

तस्यैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।

अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्जं भगवान् परः ॥ २ ॥

रत्न उवाच—

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजर्षेर्वां दरापणिः ।

प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच—

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।

अन्तस्समुद्राद्रुन्मग्ना दहगुर्गा दुर्मवृताम् ॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः क्लृप्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।

मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तदिषक्षया ॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दग्धमानांस्तानुपलभ्य कुरूद्वह ।

राजांश्चाच महान् सोमो मन्वुं प्रशमयन्निव ॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणुमर्हथ ।

विषधेयिषयो यूपं प्रजानां पतयः स्मृताः ॥ ७ ॥

आर्द्रा प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।

वनस्पतीनोपधीथ ससर्जोर्जमिषं विभुः ॥ ८ ॥

अन्नं परगणामचरा ह्यपाटः पादवारिणाम् ।

अदस्ता हस्तपुक्तानां द्विषदां च चतुष्पदः ॥ ९ ॥

यूपं च पित्राऽन्नादिष्टा देवदेवेन चानयाः ।

प्रजागमांश्च हि कथं वृक्षान् निर्दग्धुमर्हथ ॥ १० ॥

आनिष्ठत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितम् ।

पित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्रपितामहेः ॥ ११ ॥

तोक्तानां पितरी वन्धू दशाः पश्य स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षुणां गृह्यज्ञानां बुधः सुहृन् ॥ १२ ॥

अन्तर्देहेषु भूतानामात्माऽऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वे तद्विष्णुपरीक्षध्वमेवं वस्तोपितो ह्यसौ ॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मन्युमुल्बन्धम् ।

आत्मविज्ञासया यच्छेत् सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥

अलं दधेद्रुर्मेदीनिः शेषाणां शिवमस्तु वः ।

वार्षी ह्येषा वरा कन्या पत्नीन्ते प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥

इत्यामन्य यराहोर्हं कन्यामाप्सरसीं नृप ।

सोमो राजा यषी दत्त्वा ते धर्मोपोपेयिरे ॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूद् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरिताखयः ॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितृवत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ १८ ॥

मनसैवासृजन् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः ॥ १९ ॥

तमबुद्धितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

विन्ध्यपादानुपजत्र्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः ॥ २० ॥

तत्रापधर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परम् ।

उपस्मृयानुसवनं तपसाऽनोपयद्भरिम् ॥ २१ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां
 वध्नाति तन्त्यामिव दामभिर्गाः ।
 यस्मै वलिं त इमे नामकर्मधि-
 निबन्धवद्वाश्रकिता वहन्ति ॥ १३ ॥
 अहं महेन्द्रो निर्रतिः प्रचेताः
 सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिधः ।
 आदित्यविश्वेवसवोऽथ साध्या
 मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥
 अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेश
 भूत्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः ।
 यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः
 सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥
 यं धै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
 हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते ।
 आत्मानमन्तर्हृदि सन्तात्मनां
 चक्षुर्धैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥
 तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरधीशितुः
 परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः ।
 प्रायेण दूता इह धै मनोहरा-
 श्वरान्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १६ ॥
 भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि
 दुर्दशालिङ्गानि महादभुतानि ।
 रक्षन्ति तद्रक्षिमतः परेभ्यो
 मत्तश्च मर्त्यान्थ सर्वतश्च ॥ १८ ॥
 धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं
 न धै विदुर्कथया नापि देवाः ।
 न सिद्धमुल्या असुरा मनुष्याः
 कुतो न विद्यापरचारणादयः ॥ १९ ॥
 स्वयम्भुर्नारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः ।
 प्रतापो जनको भीष्मो वलिवैयासकिर्ययम् ॥ २० ॥
 द्वादशते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः ।
 गुह्यं विशुद्धं दुर्बोधं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः ।
 भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥
 नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः ।
 अजामिलोऽपि येनैव मृत्युषाशादमुच्यत ॥ २३ ॥
 एतावताऽलमधनिर्हरणाय पुंसां
 सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ।
 विकृष्य पुत्रमधवान् यदजामिलोऽपि
 नारायणेति श्रियमाण इषाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥
 प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं
 देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् ।
 त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां
 पैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥
 एवं विमृष्य सुधियो भगवत्पन्नन्ते
 सर्वात्मना विदधते खलु भावयोगम् ।
 ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ यद्यमीपां
 स्यात् पातकं तदपि हन्त्युरुगायवादाः ॥ २६ ॥
 ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा
 ये साधवः समदशो भगवत्प्रपन्नाः ।
 तान् नोपसीदत हरेर्गदयाऽभिगुप्तान्
 नैपां भयं न च वयं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥
 तानानयध्वमसतो बिमुखान् मुकुन्द-
 पादारविन्दमकरन्दरसादजस्रम् ।
 निष्किर्धनैः परमहंसकुलैः रसज्ञैः
 जुष्टाद् गृहे निरपचर्मनि बद्धवृष्णान् ॥ २८ ॥
 जिह्वा न वक्ति भगवद्गुणनामधेयं
 चेतश्च न स्मरति तच्चरणारविन्दम् ।
 कृष्णाय नो नमति यच्चिर एकदाऽपि
 तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥
 कृष्णाङ्घ्रिपद्मपुलिद् न पुनर्विसृष्ट-
 मायागुणेषु रमते वृजिनायहपु ।
 अन्यस्तु कामहत आत्सरजः प्रमार्ष्टु-
 मीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥
 तन् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो
 नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।

स्वानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्वरीयसि नमः पुरुषाय भूम्ने

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य विस्मिन्तथियो यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताथयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्कीर्तनं विष्णोर्जगन्मद्गतमहसाम् ।

महतामपि कौरव्य विद्वयेकान्तविनिष्कृतम् ॥ ३३ ॥

शृण्वतो गृणतो वीर्याण्युदात्तमानि हरेर्मनुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुष्येन्नात्मा व्रतादिभिः ॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमवर्षन् ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यकव्ये तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजावाच-

देवासुरनृणां सर्गो नागानां मृगपक्षिणाम् ।
सामासिकस्त्वया श्रोको यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे
तस्यैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।
अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्जं भगवान् परः

॥ १ ॥

सूत उवाच-

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजर्षेवांशरायणिः ।
प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः
ऋषिरुवाच-

॥ ३ ॥

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।
अन्नस्समुद्रादुन्मग्ना ददशुर्गा दुर्मवृताम्

॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः क्लृप्यमानास्ते तपोदीपितमन्ववः ।
मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तदिधक्षया

॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दह्यमानांस्तानुपलभ्य कुरूद्वह ।

राजावाच महान् सोमो मन्वुं प्रशमयन्निव

॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणुमर्हथ ।

विवर्धयिष्यो यूयं प्रजानां पतयः स्मृताः

॥ ७ ॥

आर्ता प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।

वनस्पतीनोपधीश्च ससर्जोर्जमिषं विभुः

॥ ८ ॥

अन्नं पराणामचरा ह्यपादः पादचारिणाम् ।

अदस्ता हस्तपुक्कानां द्विपदां च चतुष्पदः

॥ ९ ॥

यूयं च पित्राऽन्यादिष्टा देवदेवेन चानपाः ।

प्रजामगांश्च हि कथं वृक्षान् निर्दग्धुमर्हथ

॥ १० ॥

आतिष्ठत सतां मार्गं कोपं पच्छत दीपितम् ।

चित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्रपितामहेः ॥ ११ ॥

तोकाणां पितरी वन्धू दशः परम स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षूणां गृत्वज्ञानां बुधः सुहृन् ॥ १२ ॥

अन्नर्देहेषु भूतानामात्माऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वं तद्विष्ण्वमीधृष्वमेवं वस्तोपितो ह्यसौ ॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मन्यमुल्बन्धम् ।

आत्मजिज्ञासया पच्छेत् सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥

अलं दग्धेद्रुर्मदीनैः शेषाणां शिवमस्तु वः ।

वार्षीं ह्येषा वरा कन्या पत्नीत्ये प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥

इत्यामन्व्य वरारोहां कन्यामाप्सरसीं नृप ।

सोमो राजा यथो दत्त्वा ते धर्मोपापयेमिरे ॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूत् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरितास्तपः ॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितृवत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ १८ ॥

मनसेवासृजन् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः ॥ १९ ॥

तमनुहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

विन्ध्यपादानुपत्रज्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः ॥ २० ॥

तत्रापथमर्पणं नाम तीर्थं पाषाहरं परम् ।

उपसृज्यानुसवनं तपसाऽनोपपद्गरिम् ॥ २१ ॥

अस्तीपीद् हंसगुह्येन भगवन्तमपोद्भजम् ।
तुभ्यं तदभिधास्यामि कस्यातुष्ययतो हरिः

॥ २२ ॥

प्रजापतिरुवाच—

नमः परायावितपानुभूतये
गुणत्रयाभासनिमित्तवन्धवे ।
अदृष्टधाम्ने गुणतत्त्वबुद्धिभि-
र्नितृत्तमानावधये स्वयम्भुवे

॥ २३ ॥

न यस्य सख्यं पुरुषो वेति सख्युः
सखा वसन् संवसतः पुरेऽस्मिन् ।
गुणो यथा गुणिनोऽव्यक्तरष्टि-
स्तस्मै महेशाय नमस्करोमि

॥ २४ ॥

देहोऽस्योऽक्षा मनः(सो)बो भूतमात्रा
नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् ।
सर्वं पुमान् वेद गुणांश्च तद्भो
न वेद सर्वज्ञमनन्तमीडे

॥ २५ ॥

यदोपरामो मनसो नामरूप-
रूपस्य दृष्टिस्मृतिसंप्रमोपात् ।
य ईषते केवलया स्यसंस्थया
हंसाय तस्मै शुचिसग्रने नमः

॥ २६ ॥

मनीषिणोऽन्तर्हृदि सन्निवेशितं
स्यशक्तिभिर्नवभिश्च त्रिवृद्धिः ।
बहिं यथा दारुणि पाञ्चदश्यं
मनीषया निष्कृपन्तीह गूढम्

॥ २७ ॥

स वै ममादोषविशेषमाया
निपेधनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
स सर्वनामा स च विश्वरूपः
प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः

॥ २८ ॥

यद्यन्निरुक्तं यच्च सा निरूपितं
धियाऽक्षिभिर्या मनसा द्योत यस्य ।
मा भूत् स्वरूपं गुणरूपवृद्धितं
स वै गुणापायनिसगलक्षणः
यस्मिन् यतो येन च यस्य यस्मि
यं यो यथा कुरुते कार्यते वा ।

॥ २९ ॥

परावरोषां परमं प्राक् स्वसिद्धं
तद् ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकम्

॥ ३० ॥

यच्छक्तयो वदतां वादिनां वै
विवादसंवादभुवो भवन्ति ।
कुर्वन्ति तेषां मुहुरात्ममोहं
तस्मै नमोऽनन्तगुणाय भूमे

॥ ३१ ॥

अस्तीति नास्तीति च वस्तुनिष्ठयो-
रेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः ।
अपेक्षितं किञ्चन सांख्ययोगयोः
समं परं ह्यनुकूलं बृहत् तत्

॥ ३२ ॥

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूल-
मनामरूपो भगवाननन्तः ।
नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभि-
र्भजे स मह्यं परमः प्रसीदताम्

॥ ३३ ॥

यः प्राकृतेर्ज्ञानपथेर्जनानां
यथाशयं देहगतो विभ्राति ।
यथाऽनिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं
स ईश्वरो मे कुरुताम्नमनोरथम्

॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति स्तवैः संस्तुवतः स तस्मिन्नपमर्षणे ।
प्रादुरासीत् कुरुश्रेष्ठ भगवान् भक्तवत्सलः

॥ ३५ ॥

कृतपादः सुपर्णासे श्लम्बाष्टमहाभुजः ।
शङ्खचक्रासिचर्मपुण्ड्रः पाशगदाधरः

॥ ३६ ॥

पीतवासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः ।
वनमालानिवीताद्रो लसच्छीवन्तस्कीस्तुभः

॥ ३७ ॥

महाकिरीटकटकस्फुरन्मकरकुण्डलः ।
काञ्चनकुलीयवलयनूपुराद्भूषितः

॥ ३८ ॥

त्रिलोक्यमोहनं रूपं विभ्रन् विभुवनेश्वरः ।
वृतां नारदनन्दार्थैः पापैः सुरवृधैः

॥ ३९ ॥

स्तूयमानोऽनुगायद्भिः सिद्धगन्धर्वचारणैः ।
रूपं तन्महदाधर्यं विलक्ष्यागतसाध्वसः ।

ननाम टण्डवद् भूमीं ग्रहणन्मा प्रजापतिः

॥ ४० ॥

न किञ्चनोदीरयितुमशक्नु तीव्रया मुदा ।
आपूरितमनोद्वागे हृदित्य इव निर्झरैः ॥ ४१ ॥

तं तथाऽवनतं भक्तं प्रजाकामं प्रजापतिम् ।
चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् ।
यच्छृद्धया मत्परया मयि भावं परं गतः ॥ ४३ ॥

प्रीतोऽहं ते प्रजानाथ यत् स्याद्दृढं तपः ।
ममैव कामां भूतानां यद् भूयासुर्विभूतयः ॥ ४४ ॥

ब्रह्मा भयो भयन्तश्च मनवो विभुषेधराः ।
विभूतयो मम ह्येता भूतानां भूतिहेतवः ॥ ४५ ॥

तपो मे हृदयं ब्रह्म तनुर्विया क्रियाऽऽकृतिः ।
अद्वानि क्रतवो जाता धर्म आत्माऽसवः सुराः ॥ ४६ ॥

अहमेवेदमासाग्रे नान्यत् किञ्चान्तरं बहिः ।
संज्ञानमात्रमप्येकं प्रसुप्तमिव विधतः ॥ ४७ ॥

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

मप्यनन्तगुणोऽनन्ते गुणतोऽनन्तविग्रहे ।

यदासीत् तत एवावः स्वयम्भूः समभूदजः ॥ ४८ ॥

स वै यदा महादेवो मम वीर्योपवृंहितः ।

मेनेऽकल्पमिवात्मानमुद्यतः सर्गकर्मणि ॥ ४९ ॥

अथ मेऽभिहितो देवस्तपोऽतप्यत दारुणम् ।

नव विश्वसृजो युष्मान् येनादावसृजद् विभुः ॥ ५० ॥

एषा पञ्चजनस्याह दुहिता वै प्रजापतेः ।

असिक्री नाम पत्नीत्ये प्रजेश प्रतिगृह्यताम् ॥ ५१ ॥

मिपुनव्यवापधर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः ।

मिपुनव्यवापधर्मिण्यां भूरिशो भावपिप्यसि ॥ ५२ ॥

त्वतोऽधस्तात् प्रजाः सर्वा मिपुनीभूय मायया ।

मदीयया भविष्यन्ति हरिष्यन्ति च मे बलिम् ॥ ५३ ॥

इत्युक्त्वा मितस्तस्य भगवान् विश्वभावनः ।

स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

वाढरायणिरुवाच-

तस्यां स पाञ्चजन्यां वै विष्णुमायोपवृंहितः ।
हर्षथसंज्ञानयुतं पुराणजनयद् विभुः ॥ १ ॥

अपृथग्धर्मशीलास्तं सर्वे दाक्षायणा नृप ।
पित्रा प्रोक्ताः प्रजासर्गे प्रतीचीं प्रपयुर्दिशम् ॥ २ ॥

तत्र नारायणसरस्तीर्थं सिन्धुसमुद्रयोः ।
सद्रमो यत्र सुमहन्मुनिसिद्धिनिषेवितम् ॥ ३ ॥

तद्रूपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः ।
धर्मे पागमहंस्ये च श्रोतव्रमतयोऽप्युत ॥ ४ ॥

तेपुस्ते तप एवोग्रं पित्रादेशेन यन्त्रिताः ।
प्रजाविबृज्ये यत्नान् देवर्षिस्तान् ददर्श ह ॥ ५ ॥

उवाच पाथ हर्षथाः कथं सस्रयथ वै प्रजाः ।
अदृष्टाऽन्तं भूयो यूयं बालिशो बत पालकाः ॥ ६ ॥

तर्धकपुरुषं राज्यं विलं चादृष्टनिर्गमम् ।
वदरूपां शिष्यं चापि पुमांसं बुधलीपतिम् ॥ ७ ॥

नदीमुभयतोवाहां पञ्चपञ्चाद्भुतं गृहम् ।

कषिद्धसं चित्ररूपं धुरान्तं च स्वयं भ्रमिम् ॥ ८ ॥

कथं स्वपितुरादेशमविद्वांसो विपश्चितः ।

अनुरूपमविज्ञाप्य अहो सर्गं करिष्यथ ॥ ९ ॥

श्रीमुक्त उवाच-

तन्निशम्याथ हर्षथा औत्पत्तिकमनीयया ।

वाचः कूटं च देवैर्योः स्वयं विममृशुर्षिया ॥ १० ॥

भूः क्षेत्रं बीजसंज्ञस्य यदनादिनिबन्धनम् ।

अदृष्टा तस्य निर्वाणं किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ ११ ॥

एक एवेभरस्तुषो भगवान् स्वाधयः परः ।

तमदृष्टाभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १२ ॥

पुमान् नापति यद् गत्वा विलं स्वर्गगतो यथा ।

प्रत्यगात्माऽविद इह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १३ ॥

नानारूपाऽऽत्मनो बुद्धिः स्वेरिणीव गुणान्विता ।

तन्निष्ठागगतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १४ ॥

तत्सङ्गं शितैश्वर्यं संसरन्तं कुभार्यवत् ।
तद्वतीरवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १५ ॥

सृष्ट्यप्ययकरीं मायां बेलाकूलान्तवेगिनीं (ता)म् ।
मत्तस्य तदविज्ञानात् किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६ ॥

पञ्चविंशतितत्त्वानां पुरुषोऽद्भुतदर्शनः ।
अध्यात्ममवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १७ ॥

ऐश्वर्यं शास्त्रमुत्सृज्य बन्धमोक्षानुदर्शनम् ।
विविक्तपदमज्ञात्वा किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १८ ॥

कालचक्रं भ्रमिं तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयेज्जगत् ।
स्वतन्त्रमवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १९ ॥

शास्त्रस्य पितुरादेशं यो न वेद निवर्तकम् ।
कथं तदनुरूपाय गुणविभ्रम्भयुक्त्रमेत् ॥ २० ॥

इति व्यवसिता राजन् हर्षथा एकमेवसः ।
प्रययुस्तं परिक्रम्य पन्थानमनिवर्तकम् ॥ २१ ॥

स्वरब्रह्मणि निर्भाते हृषीकेशपदाम्बुजे ।
अखण्डं चित्तमावेश्य लोकानन्वचरन्मुहुः ॥ २२ ॥

नाशं निशम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनाम् ।
अन्यतप्यत कः शोचन् सुप्रजास्त्वं शुचां पदम् ॥ २३ ॥

स भूयः पञ्चजन्यायामजेन परिसान्निवतः ।
पुत्रानजनयद् दक्षः शबलाभान् सहस्रिणः ॥ २४ ॥

तेऽपि पित्रा समादिष्टाः प्रजासर्गे धृतव्रताः ।
नारायणसरो जग्मुर्वर्चं सिद्धास्तु पूर्वजाः ॥ २५ ॥

तदुपस्पर्शनादेव विनिर्भूतमलाशयाः ।
जपन्तो ब्रह्म परमं तेषुस्तत्र महत् तपः ॥ २६ ॥

अब्धक्षाः कतिचिन्मासान् कतिचिद् वायुभोजनाः ।
आराधयन् मन्त्रमिममभ्यसन्त इडस्थितिम् ॥ २७ ॥

ओं नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने ।
विशुद्धसत्त्वगिण्यथा महाहंसाय धीमहि ॥ २८ ॥

इति तानपि गजेन्द्र प्रजासर्गंधियो मुनिः ।
उपेत्य नारदः प्राह वचःकूटानि पूर्ववत् ॥ २९ ॥

दाक्षायणाः संश्रुणुत गदतो निगमं मम ।
अन्विच्छतानुपदर्शी भ्रातॄणां भ्रातृवत्सलाः ॥ ३० ॥

भ्रातॄणां प्रायणं भ्राता योऽनुतिष्ठति धर्मवित् ।
स पुण्यबन्धुः पुरुषो मरुद्भिः सह मोदते ॥ ३१ ॥

एतावदुक्तत्वा प्रथयी नारदोऽमोघदर्शनः ।
तेऽपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातॄणामेव मारिष ॥ ३२ ॥

सग्रीचीनं प्रतीचीनं परस्यानुपधं गताः ।
नायापि ते निवर्तन्ते पश्चिमा यामिनीरिव ॥ ३३ ॥

एतस्मिन् काल उत्पातान् वहून् पदयन् प्रजापतिः ।
पूर्ववन्नारदकृतं पुत्रनाशमुपाशृणोत् ॥ ३४ ॥

चुक्रोध नारदायासी पुत्रशोकविमूर्छितः ।
देवर्षिमुपलक्ष्याह रुपा प्रस्फुरिताधारः ॥ ३५ ॥

दक्ष उवाच—
अहो असाधो साधूनां साधुलिङ्गेन नस्त्यया ।
असाध्वकार्यभक्ताणां भिक्षोर्मार्गः प्रदर्शितः ॥ ३६ ॥

कणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणाम् ।
विधातः श्रेयसः पाप लोकयोरुभयोः कृतः ॥ ३७ ॥

एवं त्वं निरनुक्रोशो बालानां मतिभिद्भरेः ।
पार्षदमध्ये चरसि यशोहानिपत्रपः ॥ ३८ ॥

ननु भागवता नित्यं भूतानुग्रहकातराः ।
कृते त्वां सौहृदग्रं वै वैरकारमवैरिणाम् ॥ ३९ ॥

नेत्वं पुंसो विरागः स्यात् त्वया केवलाना विना ।
मन्यसे ययुषशमं संहपाशनिवर्तनम् ॥ ४० ॥

नानुभूय न जानाति पुमान् विपयतीक्ष्णताम् ।
निर्विद्यते स्वयं तस्मान्न तथा भिन्नधीः परैः ॥ ४१ ॥

यत्रस्थं कर्मवद्भानां साधूनां गृहमेधिनाम् ।
कृतयानसि दुर्मर्षं विप्रियं तव मर्षितम् ॥ ४२ ॥

तन्नुकृत्तनयानां त्वमभद्रमचरः पुनः ।
तस्माद्भोकेषु ते मूढ न भवेद् भ्रमनः पदम् ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
प्रतिजग्राह तद् वादं नारदः साधुसम्मतः ।
एतावान् साधुवादो हि नितिश्चेत्तेश्वरः स्वयम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-		वस्तोरात्रिरसी पुत्रो विथकर्मा कृतीपतिः ।	
ततः प्राचेतसोऽसित्रयामनुनीतः स्वयम्भुवा ।		ततो मनुश्चाधुपोऽभूद् विश्वेशाया मनोः सुताः ॥ १५ ॥	
पष्टिं सञ्जनयामास दुहितुः पितृवत्सलाः ॥ १ ॥		विश्रवसोरसुतोषा व्युष्टं रोचिषमातपम् ।	
ददौ स दश धर्माप कश्यपाय त्रयोदश ।		पञ्चयामोऽथ भूतानि येन जाग्रति कर्मसु ॥ १६ ॥	
कालस्य नयने युक्ताः सप्तविंशतिमिन्द्वे ।		भूतस्य भार्या भूता या रुद्रा एकादश स्मृताः ।	
भूताद्विरःकृशाथेभ्यो द्वे द्वे तार्क्ष्यस्य चापराः ॥ २ ॥		सुरूपाऽसूत भूतस्य भार्या रुद्राश्च कोटिशः ॥ १७ ॥	
नामधेयान्यमूपां त्वं सापत्यानां च मे शृणु ।		रैवतोऽजो भवो भीमो वाम उग्रो वृषाकपिः ।	
यासां प्रसूतिप्रभवैर्लोकं आपूरितास्त्रयः ॥ ३ ॥		अजैकपादहिवृंशो बहुरूपो महानिति ।	
भानुर्लम्बा ककुब्जामिर्विधा साध्या मरुत्वती ।		रुद्राश्च चार्पदांश्चान्यान् पोरान् प्रेतविनायकान् ॥ १८ ॥	
यसुर्मुहूर्ता सङ्ख्या धर्मपट्वयः सुताञ्छृणु ॥ ४ ॥		प्रजापतेरात्रिरसः स्वधा पत्नी पितृनय ।	
भानांस्तु वेदकपथ इन्द्रसेनस्ततो नृप ।		अथर्वात्रिरसं वेदं पुत्रत्वे चाकरोत् सती ॥ १९ ॥	
विद्योत आसीद्भस्वायास्ततश्च स्तनयित्रयः ॥ ५ ॥		कृशाथोऽर्चिषि भार्यायां धूमकेतुमजीजनत् ।	
ककुब्जः सङ्गृह्णासीत् कीकटस्तनयो यतः ।		पिपणायां वेदसिरा देवलं च सुतं मनुम् ॥ २० ॥	
भुवो दुर्गाणि जामेयाः स्वर्गो नन्दिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥		तार्क्ष्यस्य विनया कद्रूः पत्नी यामिनी इति ।	
विधेदेयास्तु विश्वायामप्रजांस्तान् प्रचक्षते ।		पतङ्गचसूत पतगान् यामिनी शलभानथ ॥ २१ ॥	
साध्या गणस्तु साध्यायामर्षसिद्धिस्तु तन्सुतः ॥ ७ ॥		विनताऽसूत गरुडं साक्षाद् यज्ञसबाहनम् ।	
मरुत्याश्च जयन्तश्च मरुत्वत्यां बभूवुतः ।		सूर्यसूतमनूरं च कद्रुर्नागाननेकशः ॥ २२ ॥	
जयन्तो वासुदेवांश उरेन्द्र इति यं विदुः ॥ ८ ॥		कृत्तिकादीनि नक्षत्राणीन्दोः पट्वस्तु भारत ।	
मीहूर्तिका देवगणा मुहूर्तायाश्च जज्ञिरे ।		दक्षशापान् सोऽनपत्यस्तासु यक्षग्रहादितः ।	
यथा फलं प्रयच्छन्ति भूतानां स्वस्वकालजम् ॥ ९ ॥		पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला तेभे क्षपेधिताः ॥ २३ ॥	
सङ्ख्यायाश्च सङ्ख्यः कामः सङ्ख्यजः स्मृतः ।		शृणु नामानि लोकानां मातृणां शस्त्राणि च ।	
यस्योऽष्टौ वसोः पुत्रास्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १० ॥		अथ कश्यपपत्नीनां यत्नसूतमिदं जगत् ॥ २४ ॥	
द्रोणः प्राणो ध्रुवोऽर्कोऽग्निर्दोषो वस्तुर्विभावसुः ।		अदितिर्दिगिर्दनुः काष्ठा अरिष्टा सुरसा इला ।	
द्रोणस्याभिमतैः पत्न्या हर्षशोकभयादथ ॥ ११ ॥		मुनिः क्रोधवशश ताम्रा सुरभिः सरमा तिमिः ॥ २५ ॥	
प्राणस्योर्जस्वती भार्या सह आपुः परोजयः ।		तिमेषादोगणा आसन् श्वपदाः सरमासुताः ।	
ध्रुवस्य भार्या परणी त्वसूत विविधाः पुरः ॥ १२ ॥		सुरभेर्महिषा गावो ये चान्ये द्विशफा नृप ।	
अर्कस्य वासना भार्या पुत्रास्तर्पादयः स्मृताः ।		ताम्रायाः श्वेनगृध्राया मुनेरप्सरसां गणाः ॥ २६ ॥	
अग्नेर्भायां यशोधरा पुत्रा द्रविणकादयः ॥ १३ ॥		दन्दशुकादयः सर्पा राजन् क्रोधवशात्त्वजाः ।	
स्कन्दश्च कृत्तिकापुत्रो यं विशाखादपस्ततः ।		इलाया भूरुहः सर्वे यानुधानाश्च सौरसाः ॥ २७ ॥	
दोषस्य शर्यरी पुत्रः शिशुमारो हरेः कला ॥ १४ ॥		अरिष्टायाश्च गन्धर्वाः काष्ठाया द्विशफेतराः ।	
		सुता दनोरेकपृष्टिस्तेषां प्राधानिकान् शृणु ॥ २८ ॥	

द्विपूर्णां शम्भरोऽरिणो हयग्रीवो विभावसुः ।
 अयोमुखः शंकुशिराः स्वर्भानुः कपिलोऽरुणः ॥ २९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च एकचक्रोऽनुतापनः ।
 धूम्रकेशो विरूपाक्षो विप्रचितिस्तु दुर्जयः ॥ ३० ॥
 स्वर्भानोः सुप्रभां कन्यामुवाह नमुचिः किल ।
 वृषपर्वणस्तु शर्मिष्ठां ययातिनाहुपो वली ॥ ३१ ॥
 वैश्वानरमुता याश्च चतस्रश्चारुदर्शनाः ।
 उपदानयी हयशिरा पुलोमा कालिका तथा ॥ ३२ ॥
 उपदानयी हिरण्याक्षः क्रतुर्द्वयशिरां नृप ।
 पुलोमां कालिकां च द्वे वैश्वानरमुते नृप ॥ ३३ ॥
 उपयेमे च भगवान् कश्यपो ब्रह्मचोदितः ।
 पीलोमाः कालिकेयाश्च दानवा युद्धशालिनः ॥ ३४ ॥
 तयोः पश्चिमह्वाणि यज्ञशान्ते पितुः पिता ।
 जघान स्वर्गतो राजन् एक इन्द्रप्रियङ्करः ॥ ३५ ॥
 विप्रचितिः सिंहिकायां शतं चैकमजीजनत् ।
 राहुज्येष्ठं केतुशतं ग्रहन् य उपागतः ॥ ३६ ॥

अपातः श्रूयतां वंशो योऽदितेरनुपूर्वशः ।
 यत्र नारायणो देवः स्वांशोनायतरद् विभुः ॥ ३७ ॥
 विवस्वानपर्यमा पूषा त्वष्टाऽथ सविता भगः ।
 धाता विधाता वरुणो मित्रशक्र उरुक्रमः ॥ ३८ ॥
 विवस्वतः श्राद्धदेवं संज्ञाऽसूयत वै मनुम् ।
 मिपुनं च महाभाग यमं देवं यमीं तथा ॥ ३९ ॥
 सैव भूत्वाऽथ यदवा नासत्प्री सुपुत्रे भुवि ।
 छाया शनैश्चरं लेभे सावर्णिं च मनुं ततः ।
 कन्यां च तपतीं या वै वज्रे संवरणं पतिम् ॥ ४० ॥
 अर्यम्णो मानुका पत्नी तयोश्चर्पणयः सुताः ।
 यत्र वै मानुषी जातिर्ब्रह्मणा चोपकल्पिता ॥ ४१ ॥
 पूषाऽनपत्यः पिशादो भग्नदन्तोऽभवत् पुरा ।
 योऽसौ दक्षाय कुपितं जहास विवृतद्विजः ॥ ४२ ॥
 त्वष्टुर्दित्यानुजा भार्या रचना नाम कन्यका ।
 सन्निवेशस्तयोः (स्तया) जज्ञे विश्वरूपश्च वीर्यवान् ॥ ४३ ॥
 तं बह्विरे सुरगणा स्वस्त्रीयं द्विपतामपि ।
 विमतेन परित्यक्ता गुरुणाऽऽद्विरेतेन यत् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

राजोवाच—
 यस्य हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः ।
 एतदाचक्ष्व भगवन् शिष्याणामक्रमं गुपी ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोद्धतितसत्यधः ।
 मरुद्विर्यसुभी रुद्ररादित्यैर्कभुभिर्नृप ॥ २ ॥
 विश्वेदेवैश्च साध्येश्च नासत्यभ्यां परिथितः ।
 सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मयादिभिः ॥ ३ ॥
 विद्याधराप्सरोग्रिभ्यः किञ्चरैः पतंगोरगैः ।
 निपेय्यमाणो भगवान् स्तूयमानश्च भारन ॥ ४ ॥
 उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासनाश्रितः ।
 पाण्डुरङ्गानपत्रेण चन्द्रमण्डलचामुणा ॥ ५ ॥

युक्तध्यान्यैः पारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः ।
 विराजमानः पीलोम्या सहार्धासनया भृशम् ॥ ६ ॥
 स यदा परमाचार्यं देवानामात्मनश्च ह ।
 नाभ्यनन्दत सम्प्राप्तं प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७ ॥
 वाचस्पतिं मुनिवरं सुरासुरमनस्कृतम् ।
 नोच्चालासनादिन्द्रः पश्यन्नपि समागतम् ॥ ८ ॥
 ततो निर्गत्य सहसा कविराद्विरसः प्रभुः ।
 आपयो स्वगृहं तूष्णीं विद्वाञ्छ्रीमदविक्रियाम् ॥ ९ ॥
 तर्ह्येव प्रतिबुध्येन्द्रो गुरुहेलनमात्मनः ।
 गर्हयामास सदसि स्वयमात्मानमात्मना ॥ १० ॥
 अहो यत मयाऽसुप्तु कृतं वै दम्बवृद्धिना ।
 यन्मधैश्वर्यमनेन गुरुः सदसि कान्तकृतः ॥ ११ ॥

को गृध्रेण पण्डितो लक्ष्मी त्रिविष्टपतेरपि ।
 यथाऽहमासुरं भावं नीतोऽयं विनुधेश्वरः ॥ १२ ॥
 ये पारमेष्ठ्यधिपणमधितिष्ठन् न कञ्चन ।
 प्रत्युत्तिष्ठदिति ब्रुपुधर्मं ते न परं विदुः ॥ १३ ॥
 तेषां कुपधद्रष्टृणां पततां तमसि ह्यधः ।
 ये भद्रपुत्रचरन्ते ये मज्जन्यश्मश्रुवा इव ॥ १४ ॥
 अथाहममगचार्यमगाधपिपणं द्वित्रम् ।
 प्रसादविष्येऽपिशठः शीष्णां तचरणं स्मृशन् ॥ १५ ॥
 पयं चिन्तयन्तस्तस्य मपोनो भगवान् गृहान् ।
 बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टां गतिमध्यात्ममायया ॥ १६ ॥
 गुरोर्नाधिगतः संज्ञां परीक्षन् भगवान् स्वराट् ।
 ध्यायन् धिया सुरैर्युक्तः शर्म नालभतात्मनः ॥ १७ ॥
 तत् श्रुत्वासासुराः सर्वे आश्रित्याशनसं मतम् ।
 देवान् प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आततायिनः ॥ १८ ॥
 तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नाहोक्त्वाहवः ।
 ब्रह्मणं शरणं जग्मुः सहन्त्रा नतकन्धराः ॥ १९ ॥
 तांस्तथाऽभ्यर्दितान् वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः ।
 कृपया परया देव उवाच परिसान्त्वयन् ॥ २० ॥
 ब्रह्मोवाच—
 अहो वत सुरश्रेष्ठा ह्यभद्रं वः कृतं महत् ।
 ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं दान्तमैश्वर्यान्नाभ्यनन्दत ॥ २१ ॥
 तस्यायमन्ययस्यासीन् परेभ्यो वः पराभवः ।
 प्रक्षीणभ्यः स्वर्वरिभ्यः समृद्धानां च यत् सुराः ॥ २२ ॥
 मपचन् द्विपतः पश्य प्रक्षीणान् गुर्वतिक्रमान् ।
 सम्यत्पुषितान् भूयः काव्यमाराधय भक्तिनः ॥ २३ ॥
 आदटीरन् निलयनं ममापि भृगुदेवताः ॥ २४ ॥
 त्रिविष्टपं किं गणयन्त्यभेद्यमन्त्रा भृगूनामनुशिक्षितार्थाः ।
 न विप्रगोचिन्द्रगवीशराणां भवन्त्यभद्राणि नरेशराणाम् ॥
 तद् विश्वरूपं भूतताशु विष्टं
 तपस्विनं त्वाष्ट्रमधात्मवन्तम् ।
 सभाजितार्थान् स विधास्यते वो
 यदि क्षमिष्यध्वमतास्य कर्म ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच—
 त एवमुदिता राजन् ब्रह्मणा विगतज्वराः ।
 कपिं त्वाष्ट्रमुपब्रज्य परिष्वज्येदमब्रुवन् ॥ २६ ॥
 देवा उचुः—
 वयं तेऽतिययः प्राप्ता आश्रमं भद्रमस्तु ते ।
 कामः सम्पाद्यतां तात पितृणां समयोचितः ॥ २७ ॥
 पुत्राणां हि परो धर्मः पितृशुश्रूषणं सताम् ।
 अपि पुत्रवतां ब्रह्मन् किमुत ब्रह्मचारिणाम् ॥ २८ ॥
 आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः ।
 भ्राता मरुत्यतेर्मूर्तिर्माता साक्षात् क्षितेस्तनुः ॥ २९ ॥
 दयाया भगिनी मूर्तिर्धर्मस्यान्माऽतिथिः स्वयम् ।
 अग्रेरभ्यागतो मूर्तिः सर्वभूतानि चात्मनः ॥ ३० ॥
 तस्मात् पितृणामातार्नामार्तिं परपराभ्याम् ।
 तपसाऽपनयन् तात सन्देशं कर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 वृणीमहे त्वां पाध्यायं ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं गुरुम् ।
 यथाज्ञसा विज्ञेय्यामः सपत्न्यास्तव तेजसा ॥ ३२ ॥
 नो(न) गर्हयन्ति हर्षेषु यविष्ठाह्वयभिवानम् ।
 छन्दोभ्योऽन्यत्र न ब्रह्मन् वयो ज्यैष्ठ्यस्य कारणम् ॥ ३३ ॥
 कपिरुवाच—
 अभ्यर्धितः सुरगणैः पीरोहित्ये महातपाः ।
 स विश्वरूपस्तानाह प्रसन्नः क्षणया गिरा ॥ ३४ ॥
 विश्वरूप उवाच—
 विगर्हितं धर्मशीलेन्द्रसर्वरूपव्ययम् ।
 कथं नु मद्रिपो नाथा लोकेश्वरभियाचितः ॥
 प्रत्याख्यास्यति यः शिष्यः स एव स्वार्थं उच्यते ॥ ३५ ॥
 अकिञ्चनानां हि धनं शिलोच्छ्रनं
 स तेन निर्वर्तितसाधुसन्निधयः ।
 कथं विगर्हं नु करोम्यधीश्वराः
 पीरोधसं हृष्यति येन दुर्मतिः ॥ ३६ ॥
 तथाऽपि न प्रतिब्रूयां गुरुभिः प्रार्थितं कियत् ।
 भवतां प्रार्थितं सर्वं प्राणैर्येथ साधये ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच-

तेभ्य एवं प्रतिश्रुत्य विश्वरूपो महातपाः ।

पौरोहित्यं ततश्चक्रे परमेण समाधिना

॥ ३८ ॥

सुरद्विपां श्रियं गुप्तमीशनस्याऽपि विचया ।

आच्छिद्यादान्महेन्द्राय वैष्णव्या विचया विभुः

॥ ३९ ॥

यया गुप्तः सहस्राक्षो जित्येऽसुरचमूर्विभुः ।

तां प्राह स महेन्द्राय विश्वरूप उदारधीः

॥ ४० ॥

यां प्रविश्यासुराञ्छत् कक्ष्यां नारायणात्मिकाम् ।

अजेपीद वृषभस्तात सिंहः शुद्रमृगानिव

॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथाष्टमोऽध्यायः

राजोवाच-

यया गुप्तः सहस्राक्षः सबाहान् रिपुसैनिकान् ।

क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रेलोक्यां बुभुजे श्रियम्

॥ १ ॥

भगवंस्तन्ममाख्याहि बर्म नारायणात्मकम् ।

यथाऽऽततायिनः शत्रून् येन गुप्तोऽजयन्मृधे

॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेन्द्रायानुपृच्छते ।

नारायणाख्यं बर्माह तदिहैकमनाः भृशु

॥ ३ ॥

विश्वरूप उवाच-

धीताद्विपाणिराचम्य सपवित्र उदङ्मुखः ।

कृतस्वाङ्गरन्यासो मन्त्राभ्यां वाग्यतः शुचिः

॥ ४ ॥

नारायणमयं बर्म सन्नहोद् भय आगते ।

देवभूतात्मकर्मभ्यो नारायणमयः पुमान्

॥ ५ ॥

पादयोजानुनोरूयोरुदरे हृदयधोरसि ।

मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोऽक्षरादीनि विन्यसेत्

॥ ६ ॥

ओं नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ।

करन्यासं ततः कुर्याद् द्वादशाक्षरविषया

॥ ७ ॥

गणवादियकारान्तमङ्गुल्यगुष्ठपर्वसु ।

न्यसेद्पृथग् ओङ्कारं विकारमनु मूर्धनि

॥ ८ ॥

पकारं तु भ्रूयोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत् ।

वेकारं नेत्रयोर्ध्वान्नकारं सर्वसन्धिषु

॥ ९ ॥

मकारमस्यमृदिश्य मन्त्रमूर्तिर्भवेद् वृषः ।

सत्रिसर्गं फट्त्वं तु सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत्

॥ १० ॥

‘ओं विष्णवे नमः’

इत्यात्मानं परं ध्यायेद् ध्येयं पदशक्तिभिर्युतम् ।

विघातेजस्तपोमूर्तिरिमं मन्त्रमुदाहरेत्

॥ ११ ॥

ओं ॥ हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां

न्यस्ताद्विषमः पतगेन्द्रपृष्ठे ।

दरारिचर्मासिगदेपुचाप-

पशान् दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः

॥ १२ ॥

जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्ति-

र्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशात् ।

स्थले च मायावटुवामनोऽव्यात्

त्रिषिक्कमः सेऽवतु विश्वरूपः

॥ १३ ॥

दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः

पायान्नृसिंहोऽसुरपूषणारिः ।

विमुञ्चतो यस्य महाद्वहासं

दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः

॥ १४ ॥

रक्षत्वसी माऽध्वनि यज्ञकल्पः

स्वर्दंष्ट्रयोऽनीतधरो बराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे

सलक्ष्मणोऽव्याद् भरताग्रजो माम्

॥ १५ ॥

मामुग्रधन्या अखिलप्रमादा-

नारायणः पानु नरश्च हासात् ।

दत्तस्त्वययोगादथ योगनाथः

पायाद् गुणेशः कपिलः कर्मबन्धात्

॥ १६ ॥

सनत्कुमारोऽवतु कामदेवाद्यथ-

शीर्षो मां पथि देवहेलनान् ।

देवर्षिचर्यः पुरुषान्तरार्चनात्
 कूर्मो हरिर्मां निरपादशेषात् ॥ १७ ॥
 पञ्चन्तरिर्भगवान् पात्यपथ्याद्
 द्वन्द्वाद् भयाद् क्रपभो निर्जितात्मा ।
 यज्ञश्च लोकादुत तत्कृताभो
 बलो गणात् क्रोधवशादहान्द्रः ॥ १८ ॥
 ह्यपायनो भगवानप्रबोधाद्
 बुद्धस्तु पापण्डगणान् प्रमादान् ।
 कल्की कलः कालमलात् प्रपातु
 धर्मावनायांकृतावतारः ॥ १९ ॥
 मां केशवो गदया शत्रवरज्याद्
 गोविन्द आसह्य आसवेणुः ।
 नारायणः पातु सदाऽऽत्तशक्ति-
 मध्यन्दिने विष्णुरीन्द्रपाणिः ॥ २० ॥
 देवोऽपराण्डे मधुहोग्रधन्वा
 सायं त्रिधामाऽयतु माधवो माम् ।
 दोषे हृषीकेश उतापरात्रे
 निशीथ एकोऽयतु पद्मनाभः ॥ २१ ॥
 श्रीवत्सलश्चाऽपररात्र ईशः
 प्रत्यूष ईशोऽसिधरो जनार्दनः ।
 दामोदरोऽव्यादनुसन्ध्यं प्रभाते
 पिण्डुः श्रीमान् भगवान् कालमूर्तिः ॥ २२ ॥
 चक्रं युगान्तानलतिग्मनेमि
 भ्रमन् समान्ताद् भगवत्प्रयुक्तम् ।
 दण्डगिह दण्डग्यारिसैन्यमातु
 कशं यथा यातसखो हुताशः ॥ २३ ॥
 गदेऽग्निस्पर्शनविस्फुलिङ्गे
 निष्पिण्डि निष्पिण्डजितप्रियाऽसि ।
 कूष्माण्डध्वनायकयशस्वो-
 भूतग्रहोऽचूर्णय चूर्णपारीन् ॥ २४ ॥
 त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातु-
 पिशाचविग्रहघोरदह्नीन् ।

दरेन्द्र बिद्राव्य कृष्णपूरितो
 भीमस्वनोऽरीन् हृदयानि कम्पयन् ॥ २५ ॥
 त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्य-
 मीशप्रयुक्तो मम छिन्धि छिन्धि ।
 चक्षुषि चर्मच्छतचन्द्र छादय
 द्विपामयं नो हर पाषचक्षुषाम् ॥ २६ ॥
 यं नो भयं ग्रहेभ्योऽभूत् केतुभ्यो नृभ्य एव च ।
 सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रेभ्यो भूतेभ्योऽपेभ्य एव च ॥ २७ ॥
 सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपान्नाकीर्तनात् ।
 प्रयान्तु सङ्घं सणो येऽन्ये श्रेयःप्रतीपकाः ॥ २८ ॥
 गरुडो भगवांस्तोत्रस्तोमच्छन्दोमयः प्रभुः ।
 रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः ॥ २९ ॥
 सर्वापद्मयो हरेर्नामरूपयानाधुपानि नः ।
 बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् पान्तु वार्यदभूषणाः ॥ ३० ॥
 यथा हि भगवानेव वस्तुतः सदसच यत् ।
 सत्येनानेन नः सर्वे यान्तु नाशमुपद्रवाः ॥ ३१ ॥
 यथैकात्म्यानुभावेन विकल्परहितः स्वयम् ।
 भूषणायुधलिङ्गाख्या धत्ते शक्तीः स्वमायया ॥ ३२ ॥
 तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भगवान् हरिः ।
 पातु सर्वैः स्वस्वपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः ॥ ३३ ॥
 विदिधु दिक्षुर्ध्वमथः समन्तादन्तर्बहिर्भगवान् नारसिंहः ।
 ग्रहापयैहोक्तभयं स्वनेन स्वतेजसा ग्रन्तसमस्ततेजाः ॥ ३४ ॥
 मधवनिदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकम् ।
 विजेष्यस्यञ्जसा वेन दंशितोऽसुरपूषधान् ॥ ३५ ॥
 एतद् धारयमाणस्तु यो वा पश्यति चक्षुषा ।
 पदा वा संस्पृशेत् सयः साध्वसात् स विमुच्यते ॥ ३६ ॥
 न कुताश्चिद् भयं तस्य विनां धारयतो भवेत् ।
 राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याप्यादिभ्यश्च कर्हिचित् ॥ ३७ ॥
 इमां विनां पुरा कश्चित् कीशिको धारयन् द्विजः ।
 योगधारणया स्वाङ्गं जहौ स मरुधन्वि ॥ ३८ ॥

तस्योपरि विमानेन गन्धर्वपरिकटा ।
 ययौ चित्ररथः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजशयः ॥ ३९ ॥
 साहजो न्यपतन् सयः सविमानो ह्यवाकूशिराः ।
 (विद्यामिमं धारयतो मृतस्यास्थिविलहनात्) ॥ ४० ॥
 स वालस्त्रिव्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः ।
 प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगान् ॥ ४१ ॥

य इदं शृणुयात् काले यो धारयति चाहतः ।
 तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयान् ॥ ४२ ॥
 एतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छतक्रतुः ।
 त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुवे विनिर्जित्य मृष्टेऽसुरान् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यासन् विश्वरूपस्य शिरांसि त्रीणि भारत ।
 सोमपीथं सुरापीथमन्नादमिति शुभ्रम् ॥ १ ॥
 स वै वर्हिषि देवेभ्यो भागं प्रत्यक्षमुचकैः ।
 अददाद् यस्य पितरो देवास्तं प्रभयन् ॥ २ ॥
 स एव हि ददौ भागं परोक्षमसुरान् प्रति ।
 यजमानोऽब्रह्म भागं मातृस्नेहवशानुगः ॥ ३ ॥
 तद् देवहेलनं तस्य धर्मालीकं सुरेश्वरः ।
 आलक्ष्य तरसा भीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिन्द कृपा ॥ ४ ॥
 सोमपीथं तु यत् तस्य शिर आसीत् कपिश्रलः ।
 कलविहः सुरापीथमन्नादं यत् स तित्तिरिः ॥ ५ ॥
 ब्रह्महत्यामञ्जलिना जग्राह यदपीश्वरः ।
 संवत्सरान्ते तदपं भूताशांसाविशुद्धये ।
 भूम्यम्बुद्रुमयोपिज्ज्वल्यनुर्था व्यभजदरिः ॥ ६ ॥
 भूमिस्तुरीयं जग्राह स्वातपूरवरेण वै ।
 ईरणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमीं प्रदृश्यते ॥ ७ ॥
 तुरीयं छेदरोहेण वरेण जगद्गुडुमाः ।
 तेषां निर्यासरूपेण ब्रह्महत्या प्रदृश्यते ॥ ८ ॥
 शथन्कामवरेणाहस्तुरीयं जगुहः शिवः ।
 राजारूपेण तास्यंहो मासि मासि प्रदृश्यते ॥ ९ ॥
 द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयं जगुर्दुर्मलम् ।
 तामु बुद्धवृद्धेनाभ्यां दृष्टं तद्विरिक्तित्वपम् ॥ १० ॥
 हनपुत्रस्ततस्त्वष्टा जुहावेन्द्राय अत्रये ।
 इन्द्रशत्रो विषयस्य मा चिरं जहि विद्विषम् ॥ ११ ॥

अपान्वाहार्यपचनादुत्थितो योरदर्शनः ।
 कृतान्त इव लोकानां युगान्तसमये यथा ॥ १२ ॥
 विष्वग्बिम्बधमानं तमिषुमात्रं दिने दिने ।
 दग्धशीलप्रतीकाशं सन्ध्याभ्रानीकवाससम् ।
 तप्तताम्रशिखाश्रमथुं मध्याह्नाकौग्रलोचनम् ॥ १३ ॥
 देदीप्यमानत्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी ।
 नृत्पन्नमुन्नदन्तं च चालयन्तं पदा महीम् ॥ १४ ॥
 दरीगम्भीरवक्त्रेण पिबन्तं च नभस्तलम् ।
 लिहन्तं जिह्वधर्षाणि ग्रसन्तं भुवनत्रयम् ॥ १५ ॥
 महता रौद्रदंष्ट्रेण जृम्भयन्तं मुहुर्मुहुः ।
 वित्रस्ता दुद्रुवल्लोका वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥ १६ ॥
 येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्ट्रमूर्तिना ।
 स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुणः ॥ १७ ॥
 तं निजप्रभुभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः ।
 स्वैः स्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रैः सोऽग्रसत् तानि कृत्स्नशः ॥ १८ ॥
 ततस्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्ततेजसः (अद्वेष्टतसः) ।
 प्रत्यक्षमादिपुरुषमुपतस्तुः समाहिताः ॥ १९ ॥
 देवा ऊचुः—
 वाय्व्यम्बराग्रवृक्षितयसिलोका
 ब्रह्मादयो ये वयमुद्विजन्तः ।
 हराम यस्मे वलिमन्तकोऽसौ
 विधेति यस्मादहरां ततो नः ॥ २० ॥
 अविस्मितं तं परिपूर्णकामं
 स्वेनैव लाभेन समं प्रशान्तम् ।

विनापसर्पत्यपरं हि बालिशः
धलाद्रुलेनातिवित(पिप)तिं सिन्धुम्

॥ २१ ॥

यस्योक्त्रे जगतीं स्वनावं
मनुष्याऽऽवध्य ततार दुर्गम् ।
स एव नस्त्याष्टभयाद् द्रुलान्
त्राता श्रितान् चारित्र्योऽपि नूनम्

॥ २२ ॥

पुग स्वयम्भूरपि संयमाब्ध-
स्युदीर्णयानोर्मिरवैः कराले ।
एकोऽरचिन्दान् पतितस्ततार
तस्माद् भयाद् येन स नोऽस्तु पारः

॥ २३ ॥

य एक ईशो निजमायया नः
ससर्ज येनानुसृजाम विधम् ।
वयं च यस्यापि पुरः समेताः
पश्याम लिङ्गं पृथगीशमानिनः

॥ २४ ॥

यो नः सपत्नैर्भृशमयमानान्
देवर्पितिर्यङ्मृषु नित्य एव ।
कृतायतारस्तनुभिः स्वमायया
कृत्याऽऽत्मसात् पाति युगे युगे च

॥ २५ ॥

तमेव देवा वयमात्मदेवतं
परं प्रधानं पुरुषं विश्वमायम् ।
ब्रजाम सर्वे शरणं शरण्यं
स्यानां स नो धास्यति शं महान्मा

॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच-
इति तेषां महाराज सुराणामुपनिष्टताम् ।
प्रतीच्यां दिश्यभूदायिः शङ्खचक्रगदाधरः
आत्मनुत्यं पोडशभिर्विना श्रीघत्सकोस्तुर्भा ।

॥ २७ ॥

पयुपासितमुन्निद्रशरदम्बुरुहेक्षणम्
हृद्गा तममराः सर्वे ईक्षणाह्लादविक्रवाः ।
दण्डवत् पतिता भूमी शनैकत्वाय तुष्टुः

॥ २८ ॥

देवा ऊचुः-
नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे जत ते नमः ।
नमस्ते अस्तु चक्राय नमोऽस्तु पुरुहूतये

॥ २९ ॥

यन् ते गतीनां तिसृणामीशितुः परमं पदम् ।

नार्वाचीनो विसर्गस्य धातुर्वेदितुमर्हति ॥ ३१ ॥

ओं नमस्ते भगवन् नारायण वासुदेवादिपुरुष महानुभाव
परममद्भल परमकल्याण परमकारुणिक परमहंसपरिव्राजकैः
परमेष्णान्मयोगसमाधिना परिभाषितपरिष्कृतितपारमहंस्य-
धर्मणोद्पातिततमःकषाटद्धारणापावुने आत्मलोके स्वयमुपलब्धो
निजसुखानुभवो भवान् दुरवबोध इव तव विहारयोगो
यदशरणोऽशरीर इदमनपेक्षितास्मत्समवायः स आत्मनैवा-
विक्रियमाणेन सगुणमगुणः सृजति पासि हंसि ॥ ३२ ॥

त्रिभुवनात्मभवन त्रिविक्रम त्रिनयन त्रिलोकमनोहरानुभाव तवैव
विभूतयोऽभूवन् दितिजदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रम-
समयोऽयमिति स्वात्ममायया सुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिः
ययाऽपराधं दण्डं दध्यायतीर्थ ॥ ३३ ॥

अथो ईश जहि त्वाष्ट्रं ग्रस्तन् भुवनत्रयम् ।
ग्रस्तानि येन नः कृष्ण तेजांस्यस्त्रायुधानि च ॥ ३४ ॥

हंसाय दध्निलयाय निरीक्षकाय
कृष्णाय मृष्टयासे निरुपक्रमाय ।
सत्संग्रहाय भवपान्थनिजाश्रयाय
शब्द वरिष्ठनये हरये नमस्ते ॥ ३५ ॥

श्रीशुक उवाच-
अपेयमीदृशो राजन् सादरं त्रिदशैर्हरिः ।
स्वमुपस्थानमाकर्ण्य ग्राह तानभिनन्दितः ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-
प्रीतोऽहं वः सुरश्रेष्ठा मनुपस्थानविषया ।
आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिश्चैव यया मयि ॥ ३७ ॥

किं दुराघं मयि प्राप्ते तथापि विनुष्यभाः ।
मय्येकान्तमतिनान्यन्मत्तो वाञ्छन्ति तत्त्ववित् ॥ ३८ ॥

न वेद कृष्णः श्रेय आत्मनो गुणवस्तुदक् ।
तस्य तानिच्छतो यच्छे यदि सोऽपि तथाविधः ॥ ३९ ॥

स्वयं निःश्रेयसं विद्वान् न वक्तव्यत्राय कर्मभिः ।
न राति रोगिणोऽप्यर्थं वाञ्छतोऽपि भिषक्तमः ॥ ४० ॥
मयवन् यात भद्रं वो दध्यधमृषिसत्तमम् ।
विषात्रततःसारं गात्रं याचत मा चिरम् ॥ ४१ ॥

स वै ह्यधिगतो दध्यङ् अधिभ्यां ब्रह्म निष्कृतम् ।
 तद् वा अथशिरं नाम तयोरमरतां व्यधात् ॥ ४२ ॥
 कृत्स्नं चाधर्वणं त्वाष्ट्रं चर्माभेयं मदात्मकम् ।
 विश्वरूपाय यत् प्रादात् त्वाष्ट्राय त्वमधास्ततः ॥ ४३ ॥

युष्मभ्यं याचितो दध्यङ् धर्मज्ञोऽङ्गानि दास्यति ।
 ततस्तैरायुधश्रेष्ठो विश्वकर्मविनिर्मितः ।
 येन वृत्रशिशरोहतां मतेजउपवृंहितः ॥ ४४ ॥
 तस्मिन् विनिहते यूयं तेजोऽस्त्रायुधसम्पदः ।
 भूयः प्राप्स्यथ भद्रं वो न हिंसन्ति च मत्वरान् ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रमेवं समादिश्य भगवान् विश्वभावनः ।
 पश्यतामनिमेषाणां तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ १ ॥
 तथाऽभिधाचितो देवैर्कपिराधर्वणो महान् ।
 मोदमान उवाचेदं प्रहसन्नेव भारत ॥ २ ॥
 अपि वृन्दारका यूयं न जानीथ शरीरिणाम् ।
 संस्थायां यस्त्वभिद्रोहो दुःसहधेतनापहः ॥ ३ ॥
 जिजिबिषूणां जीवानामात्मा प्रेष्ट इहेप्सितः ।
 क उत्सहेत तं दातुं भिक्षमाणाय विष्णवे ॥ ४ ॥
 देवा ऊचुः—
 किन्तु तद् दुस्त्यजं ब्रह्मन् पुंसां भूतानुकम्पिनाम् ।
 भवद्विधानां महतां पुण्यश्लोकेऽवकर्मणाम् ॥ ५ ॥
 नूनं स्वार्थपरो लोको न वेद परसङ्गतम् ।
 यदि वेद न याचेत नेति नाह यदीश्वरः ॥ ६ ॥
 ऋषिरुवाच—
 धर्मं यः श्रोतुकामेन सूयं वै प्रत्युदाहृताः ।
 एष यः प्रियमात्मानं त्यजन्तं सन्त्यजाम्यहम् ॥ ७ ॥
 योऽध्रुवेणान्मना नाथा न धर्मं न यशः पुमान् ।
 इंहत भूतदयया स शोच्यः स्वावरेरपि ॥ ८ ॥
 एतावानव्ययो धर्मः पुण्यश्लोकेरुपासितः ।
 यो भूतशोकहर्षाभ्यामात्मा शोचति हृष्यति ॥ ९ ॥
 अहो दैन्यमहो कष्टं पार्श्वयः क्षणभंगुरैः ।
 यन्नापकुप्यादम्यार्थमन्त्यं स्यज्ञातिविग्रहः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं कृतव्यवसितो दध्यङ्ङाधर्वणस्तनुम् ।
 परं भगवति ब्रह्मण्यात्मानं संनयन् जहौ ॥ ११ ॥
 यत्ताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वह्णं ध्वस्तबन्धनः ।
 आस्थितः परमं योगं न देहं वुवुधे गतम् ॥ १२ ॥
 अपेन्द्रो वज्रमुग्रमयं निर्मितं विश्वकर्मणा ।
 मुनेस्त्वस्थिभिरुत्सिक्तो भगवत्तेजसाऽन्वितः ॥ १३ ॥
 युतो देवगणैः सर्वैर्गजेन्द्रोपर्यशोभत ।
 स्तूपमानो मुनिगणैस्तेलोष्यं हर्षयन्निव ॥ १४ ॥
 वृत्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयथैः ।
 पर्यस्तं तेजसा राजन् क्रुद्धो रुद्र इवान्तकम् ॥ १५ ॥
 ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः ।
 त्रेतामुखे नर्मदायामासीद् वै प्रथमेऽन्तरे ॥ १६ ॥
 रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरथिभ्यां पितृवह्निभिः ।
 मरुद्भिर्कभुभिः सायैर्विजयेदेवैर्मरुत्युभिः ॥ १७ ॥
 हृष्टा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वया श्रिया ।
 नामृष्यन्नसुरा राजन् मृधे वृत्रपुरःसराः ॥ १८ ॥
 नमुचिः शम्बरऽनर्वा द्विर्धर्मा वृषभोऽम्बरः ।
 हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कचः ।
 ज्योमकेशो विरूपाक्षः कपिलोऽथ विभावसुः ॥ २० ॥
 इन्वलो वल्गलधैव दन्डशूको वृषभजः ।
 कालनाभो महानाभो भूतसन्नापनो वरः ॥ २१ ॥

देतेया दानवा यथा रक्षांसि च सहस्रशः ।
 सुमालिमलिप्रमुखाः कार्तस्वरपरिच्छदाः ॥ २२ ॥
 प्रतिपिथ्येन्द्रसेनाग्रयं मृत्योरपि दुरासदम् ।
 अभ्यद्रवन्नसम्भीताः सिंहनादेन दुर्मदाः ॥ २३ ॥
 गदासिर्परिषेवाणैः पाशामृद्रतोर्मरैः ।
 शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतग्रीभिर्भुशुण्डिभिः ।
 सर्वतोऽयाकिरक्षसैः शस्त्रैश्च विबुधैर्षभान् ॥ २४ ॥
 न तेऽश्शयन्त सञ्छन्नाः शरजालैः समन्ततः ।
 पुद्गानुपुद्गैः पतितैः प्रावृषीव नभो धनैः ॥ २५ ॥
 न ते शस्त्रास्त्रयर्षीणा व्यासेन्दुः सुरसेनिकान् ।
 छिन्नाः सिद्धपथे देवैर्लपुहस्रैः सहस्रधा ॥ २६ ॥
 अथ क्षीणास्त्रशस्त्रीणा गिरिवृद्धमोषरैः ।
 अभ्यवर्षन् सुरवलं चिच्छिदुस्तान्धं पूर्ववत् ॥ २७ ॥
 तानक्षतान् स्वस्तिमतो निशम्य शस्त्रास्त्रपूरैश्च वृत्रनाथाः ।
 द्रुमदंष्ट्रिर्विबिधाद्विद्वैरक्षप्राक्षिपन्तस्त्र सुरेन्द्रसेनिकान् ॥ २८ ॥

सर्वे प्रयासा अभवन् विमोघाः कृताः कृता देवगणेषु दैत्यैः ।
 कृष्णानुकूलेषु यथा मदत्सु धुद्रेः प्रयुक्ता रक्षती रूक्षवाचः ॥
 ते स्वप्रयासं वितथं निरीक्ष्य हरावभक्ता हतयुद्धदर्पाः ।
 पलायनापाजिमुखे विसृज्य पतिं मनस्ते दधुरस्तसाराः ॥
 वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान् मनस्वी प्रधावतः प्रेक्ष्य बभ्राप एतत् ।
 पलायितं प्रेक्ष्य वलं च भग्नं भयेन तीव्रेण विहस्य वीरः ॥
 कालोपपन्नं रुचिरां मनस्विनीमुवाच याचं पुरुषप्रवीरः ।
 हे विप्रचित्ते नमुचे पुलोमन् मयानवन् शम्बर मे भृणुष्वम् ॥
 जातस्य मृत्युर्धुव एष सर्वतः
 प्रतिक्रिया यस्य न चेह कृता ।
 लोको यथाथाप ततो यदि ह्यमुं
 को नाम मृत्युं न वृणीत युक्तम् ॥ ३३ ॥
 द्वौ सम्मताविह मृत्युं दुरापी यद् ब्रह्मसंभारणया जितासुः ।
 कलेवरं योगरतो विजह्याद् यदग्रणीवीरशायेऽनिवृत्तः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठकन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथैकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 त एवं शंसतो धर्म(र्म्यं) वचः पत्नुरचेतसः ।
 नैवागृह्णन् भयत्रस्ताः पलायनपरा नृप ॥ १ ॥
 विशीर्यमाणां पृतनामासुरीमसुरर्षभः ।
 कालानुकूलस्विदशैः काल्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥
 इप्साऽनप्यन्त संक्रुद्ध इन्द्रशत्रुरमर्षितः ।
 तां(तान्) निवार्योजसा राजन् निर्भत्स्येदमुवाच ह ॥ ३ ॥
 वृत्र उवाच—
 किं व उच्चरिता मातुर्धावद्विः पृष्टतो हतैः ।
 न हि भीतवधः क्षाप्त्यो न स्वर्ग्यः शूयानिनाम् ॥ ४ ॥
 यदि वः प्रथने श्रद्धा सारं वा धुद्धका हृदि ।
 अग्रे निष्टत माः मे न चेद् ग्राम्यमुखे स्पृहा ॥ ५ ॥
 एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून् ।
 व्यनदन् मुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः ॥ ६ ॥

तेन देवगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटनेन वै ।
 निपेतुर्मुच्छिन्ता भूमी यथैवाशनिना हताः ॥ ७ ॥
 ममदं पद्म्यां सुरसेन्यमातुरं निमीलिताक्षं रणरत्नदुर्मदः ।
 गां कम्पयन्नुपतशूल ओजसा नालं वनं यूपपतिर्यथोन्मदः ॥
 विलोक्य तं वज्रधरोऽन्यमर्षितः स्वशस्त्रवेऽभिद्रवते महागदाम् ।
 विक्षेपे नामापतनीं सुदुस्साहं जग्राह बाहेन कोणे लीलया ॥
 स इन्द्रशत्रुः कुपितो भृशं तया महेन्द्रबाहं गदयोर्विक्रमः ।
 जपान् कुम्भस्थल उजदन् मृधे तन्मर्कं सर्वे समपूजयन् नृप ॥
 ऐरावतो वृत्रगदाभिमुखो विपूर्णितोऽग्निः कुलिशाहतो यथा ।
 अपासरद् भिन्नमुखः सहन्द्रो मुखचसृक् सप्तधनुर्भुशार्तः ॥
 न सन्नवाहाय विषण्णचेतसो प्रापुः प्रभूयः स गदां महात्मा ।
 इन्द्रोऽमृतस्यन्तिकराभिमर्षवीतव्यथः क्षतवाहोऽवतस्थे ॥ १२ ॥

स तं नृपेन्द्राहवकाम्यया रिपुं यज्ञापुषं भ्रातृहणं विलोक्य ।
स्मरंश्च तत्कर्म नृशंसमहः शोकेन मोहेन हसन् जगाद ॥ १३

वृत्र उवाच-

दिष्ट्या भवान् मे समवस्थितो रिपु-

यो ब्रह्महा गुरुहा भ्रातृहा च ।

दिष्ट्याऽनृणोऽयाहमसत्तम त्वया

मच्चूलनिर्भिन्नदृष्टदधृदाऽचिरान् ॥ १४ ॥

यो नोऽग्रजस्यात्मविदो द्विजातेर्गुरोरपापस्य च दीक्षितस्य ।

विषम्य खड्गेन शिरांस्यवुधः पशोरिवाकरुणः स्वर्गकामः ॥

हीथ्रीदयाकीर्तिभिर्जित्वा त्वां स्वकर्मणा पुरुषादेष गह्वरम् ।

कृच्छ्रेण मच्चूलविभिन्नदेहमस्पृश्वङ्गं समदन्तु गृधाः ॥ १६ ॥

अन्ये तु ये त्वाऽनु नृशंसमज्ञा ययुषतायाः प्रहरन्ति मह्यम् ।

तैर्भूतनाथं सगणं निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलेर्यजामि ॥ १७ ॥

अथो हरे मे कुलिशेन वीर हतां प्रमध्येह शिरो यदीह ।

तत्रानृणो भूतयलिं विधाय मनस्विनां पादरजः प्रपत्ये ॥ १८ ॥

सुरेश कस्मान्न हिनोपि यज्ञं पुरःस्थिते वैरिणि मय्यमोघम् ।

मा संशयिष्ठा न गदेव यज्ञं स्यान्निष्फलं कृपणार्थेय याथा ॥

नन्येष यज्ञस्तव शक्नोतेजसा

हरेर्दधीचेस्तपसा च तेजितः ।

तेनैव शशुं जहि विष्णुयन्त्रितो

यतो हरिर्विजयः श्रीगुणास्ततः ॥ २० ॥

अहं समापाय मनो यथाऽऽह

सङ्घर्षणस्तवरणारविन्दे ।

त्वद्ब्रह्मरहोतु(लु)लितग्राम्पयाशो

गतिं मुनेर्याम्यपविद्धलोकः ॥ २१ ॥

पुंसां किलैकान्तधियां स्वकानां

याः संपदो दिवि भूमी रसावाम् ।

न राति यस्माद् भयमुद्वेग आधि-

र्मदः कलिर्व्यसनं सम्प्रयासः ॥ २२ ॥

त्रैवर्गिकायासविधातमस्म-

त्यतिर्विषते पुरुषस्य शक्नोते ।

तेनानुमेयो भगवत्प्रसादो

यो दुर्लभोऽकिञ्चनगोचरोऽन्यैः ॥ २३ ॥

अहं हरे तव पादिकमूल

दासानुदासो भविताऽस्मि भूयः ।

मनः स्मरेतात्मपतेर्गुणान् नो

गृणीत वाक् कर्म करोतु कायः ॥ २४ ॥

न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं

न सार्यभौमं न रसाधिपत्यम् ।

न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा

समञ्जसं त्वां विरह्य काहे ॥ २५ ॥

अजातपथा इव मातरं खगाः

स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः ।

प्रियं प्रियेवाभ्युषितं विषण्णा

मनोऽरविन्दाक्ष दिदृक्षते त्वाम् ॥ २६ ॥

ममोत्तमशोकजनेषु सख्यं

संसारचक्रं भ्रमतः स्वकर्मभिः ।

त्वन्मापयाऽऽत्मात्मजदारगेहे-

ज्वासकचित्तस्य न नाथ भूयान् ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

कपिशुवाच-

एवं त्रिहामुनृषं देहमाजी मृत्युं परं विजयं मन्यमानः ।

शूलं प्रगृह्णाऽभ्यपतन् सुगन्धं यथा महापुरुषं कैटभोऽप्यु ॥

ततो युगान्ताग्निफटांगनिहमाविद्धव शूलं तरसाऽसुरेन्द्रः ।

धिन्वा महेन्द्राय विनय धीमं हतोऽसि पापेति रुपा जगाद ॥

स आपतन् ज्वलितं महोल्कवज्रिरीक्ष्य दुष्टेक्ष्यमजातविह्वलः ।

यद्वेण यज्ञी शतपर्वणाऽच्छिन्द भुजं च तस्योरगराजभोगम् ॥

छिन्नैकवाहुः परिषेण वृत्रः संख्य आसाय गृहीतवज्रम् ।

हतो ततोऽन्द्रमयाऽमरोऽयं वज्रश्च हस्तान्यपतन्मघोनः ॥ ४ ॥

वृत्रस्य कर्मान्तिमहाद्भुतं तत् सुरासुराधारणसिद्धसंधाः ।

अपूजयन्तन् पुरुषतसंकटं निरीक्ष्य हाहेति विचुक्रुशुर्भृशम् ॥

इन्द्रो न यज्ञं जगृहे विलज्जितश्च्युतं स्वहस्तादरिसन्निधी पुनः ।
 तमाह वृत्रो हर आत्तवज्रो जहि स्वशत्रुं न विपादकालः ॥

युपुन्सतां कुत्रचिदाततायिनां जयः सदैकत्र न वै पराजयः ।
 विनेकमुत्तिलयस्थितीश्वरं सर्वज्ञमायं पुरुषं सनातनम् ॥

लोकाः सपाला यस्यामे 'गमन्ति विवशा वशे ।
 द्विजा इव सिन्धवा वज्राः स काल इह कारणम् ॥ ८ ॥

ओजः सहो बलं प्राणममृतं मृत्युमेव च ।
 तमज्ञाय जनो हेतुमात्मानं मन्यते जडः ॥ ९ ॥

यथा दारुमयी नारी यथा पन्त्रमयो मृगः ।
 एवं भूतानि मयवन् ईशतन्त्राणि विद्धि भोः ॥ १० ॥

पुरुषः प्रकृतिर्यन्मात्मभूतेन्द्रियाशयाः ।
 शक्रयन्त्यस्य सर्गादी न विना यदनुग्रहम् ।
 अविद्वानेवमात्मानं मन्यतेऽनीशामीश्वरम् ॥ ११ ॥

भूतैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि वै स्वयम् ॥ १२ ॥

आयुः श्रीः कीर्तिरश्वर्यमाशियः पुरुषस्य याः ।
 भयन्त्येव हि ते काले यथाऽनिच्छोर्विषयाः ॥ १३ ॥

तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजयपोरपि ।
 समः स्यात्सुखदुःखाभ्यां मृत्युजीवनयोस्तथा ॥ १४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 तत्र साक्षिणमात्मानं यो वेद न स कथ्यते ॥ १५ ॥

पश्य मां निर्जितं शक्र वृक्षणापुभुजं मृषे ।
 घटमानं यथाशक्ति तव प्राणजिह्वीर्यया ॥ १६ ॥

प्राणग्लहोऽयं समर इष्यशो बाहनासनः ।
 अत्र न ज्ञाप्यतेऽमुष्य जयोऽमुष्य पराजयः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रो वृत्रवचः श्रुत्वा गतादीकमपूजयत् ।
 गृहीतवज्रः प्रहसन्तमाह गतविस्मयः ॥ १८ ॥

इन्द्र उवाच—
 अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी ।
 भक्तः सर्वात्मनाऽऽत्मानं सुहृदं जगदीश्वरम् ॥ १९ ॥

भवानतार्पीन्मायां वै वेष्णवीं जनमोहिनीम् ।
 यद् विहायामुरं भावं महापुरुषतां गतः ॥ २० ॥

सन्निदं महदाश्रयं यद् रजःप्रकृतेस्तव ।
 वामदेवे भगवति सर्वात्मनि ददा मतिः ॥ २१ ॥

यस्य भक्तिर्भगवति हरी निःश्रेयसेश्वरे ।
 विक्रीडतोऽमृताम्भोधी किं धुद्रेः स्वातकोदकेः ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रुवाणावन्योन्यं धर्मजिज्ञासया नृप ।
 युपुषाते महावीर्याविन्द्रवृत्री युषाम्यती ॥ २३ ॥

आविष्य परिषं वृत्रः कार्णापसमरिन्द्रम् ।
 इन्द्राय प्राहिणोद् पोरं वामहस्तेन मारिष ॥ २४ ॥

स तु वृत्रस्य परिषं करं च करभोपमम् ।
 चिच्छेद युगपद् देवो वज्रेण शतपर्वणा ॥ २५ ॥

दोर्ध्यामुत्कृतमूलाभ्यां वधौ रक्तखण्डोऽसुरः ।
 छिन्नपक्षो यथा गोत्रः खाद् भ्रष्टो वज्रिणा हतः ॥ २६ ॥

कृत्वाऽधरां हनुं भूमौ शैत्यो दिव्युत्तरां हनुम् ।
 नभो गम्भीरवक्त्रेण लिलेहोन्वज्रजिह्वाया ॥ २७ ॥

दंष्ट्राभिः कालकल्पाभिर्ग्रसन्निव जगत्त्रयम् ।
 अतिमात्रं (त्र) महाकाय आक्षिपन्स्तरसा गिरीन् ॥ २८ ॥

गिरिराट् पादचारीव पद्भ्यां निर्दरयन् महीम् ।
 जघ्रास तं समासाय वज्रिणं सहबाहनम् ।
 महाप्राणो महावीर्यो महासर्प इव द्विपम् ॥ २९ ॥

वृत्रग्रस्तं तमालक्ष्य सप्रजापतयः सुराः ।
 हा कष्टमिति निर्विण्णान्पुङ्गुगुः समहर्षयः ॥ ३० ॥

निगीर्णोऽप्यसुन्त्रेण न ममारेदरं गतः ।
 महापुरुषतज्जो योगमायाबलेन च ॥ ३१ ॥

धित्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य बलभिद् विभुः ।
 उचकन् शिरः शत्रोर्गिरिशुद्धमिवीजसा ॥ ३२ ॥

वज्रस्तु तत्कल्पात्माशुवेगः कृन्तन् समन्तान् परिवर्तमानः ।
 न्यपातयन् तावदहर्गणं यो ज्योतिषामपने वार्त्रहत्ये ॥ ३३ ॥

तदा च खे दुन्दुभयो विनेदुर्गन्धर्वविद्याध्रमहर्षिसिद्धाः ।
 वार्त्रप्रलङ्गैस्तमभिष्टुवाना मन्त्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ॥ ३४ ॥

वृत्रस्य देहानिष्क्रान्तमात्मज्योतिरिरिन्दम् ।
 पश्यतां सर्वलोकानां स्वलोकं समपयत ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वृत्रे हते त्रयो लोका विना शक्रेण भूरिद ।
 सपाला ह्यभवन् सद्यो विज्वरा निर्वृतेन्द्रियाः ॥ १ ॥
 देवर्षिपितृभूतानि दैत्यदेवानुगाध ये ।
 प्रतिजग्मुः स्वधिष्ण्यानि ब्रह्मेन्द्रोन्नादयस्ततः ॥ २ ॥
 राजोवाच—
 इन्द्रस्थानिर्वृतेर्हेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने ।
 येनासन् सुखिनो देवा हरेर्दुःखं कुतोऽभवत् ॥ ३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 वृत्रविक्रमसंविश्राः सर्वे देवाः सहर्षिभिः ।
 तद्वधायार्थयन्निन्द्रं नैच्छद् भीतो बृहद्वधात् ॥ ४ ॥
 इन्द्र उवाच—
 भूतीजलद्रुमेरेनो विश्वरूपवपोद्भवम् ।
 विभक्तमनुगृह्णद्भिर्वृत्रहत्यां क माज्यंहम् ॥ ५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 ऋषयस्तदुपाकर्ण्य महेन्द्रमिदमब्रुवन् ।
 मार्जपिप्याम भद्रं ते हयमेधेन मा स्म भैः ॥ ६ ॥
 हयमेधेन पुरुषं परमात्मानमीथरम् ।
 इष्टा नारायणं देवं मोक्षयसेऽपि जगद्वधात् ॥ ७ ॥
 ब्रह्महा पितृहा गोघ्नो मानृहाऽऽचार्यहाऽप्यवान् ।
 श्वादः पुल्कसको वाऽपि शुष्येरन् यस्य कीर्तनात् ॥ ८ ॥
 तमथमेधेन महामखेन श्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन ।
 हत्याऽपि सप्रह्न चराचरं त्वं न लिप्यसे किं खलनिग्रहेण ॥ ९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एषं सञ्जीवितो विप्रर्मरुत्यानहनद् गृध्रम् ।
 ब्रह्महत्या हन्ते तस्मिन्नाससाद वृषाकपिम् ॥ १० ॥
 तपेन्द्रं स्म ह सन्तमं निर्वृतिनांमुमाधिपान् ।
 तीमनां वाच्यनां प्राप्तं सुपयन्त्यपि नो गुणाः ॥ ११ ॥

तां ददर्शानुधावन्तीं चण्डालीमिव रूपिणीम् ।
 जरया वेपमानाङ्गीं यक्षमग्रस्तामसृवषटाम् ॥ १२ ॥
 विकीर्यं पलितान् केशांस्तित्थ तिष्ठेति भाषिणीम् ।
 मीनगन्धसुगन्धेन कुर्वतीं मार्गदूषणम् ॥ १३ ॥
 नभोगतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षां विशाम्पते ।
 प्रगुदीचीं दिशं दृष्ट्वा प्रविष्टो नृप मानसम् ॥ १४ ॥
 स आबसत् पुष्करनालतन्नु-
 मलम्बभो(भा)गो यदिहाग्निदूतः ।
 वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः
 तश्चिन्तयन् ब्रह्मवधाद् विमोक्षम् ॥ १५ ॥
 तावत् त्रिणाकं नहुषः शशास
 विघातपोयोगबलानुभावः ।
 स सम्पदैथर्षमदान्धवुद्धि-
 नीतस्तिरथां गतिमिन्द्रपत्न्या ॥ १६ ॥
 ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत
 कृतम्भरध्याननिवारिताहः ।
 पापस्तु दिग्देवतया हतीजा
 स्तं नाभ्यभूद्वितं विष्णुपया ॥ १७ ॥
 तं च ब्रह्मर्षयोऽभ्येत्य हयमेधेन भारत ।
 यथावद् दीक्षयाधक्तुः पुरापाराधनेन हि ॥ १८ ॥
 अधेन्यमानं पुरुषं सर्वदेवमायामनि ।
 अथमेधे महेन्द्रेण वितते ब्रह्मवादिभिः ॥ १९ ॥
 स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापः परन्तप ।
 नीतस्तेनैव शून्याय नीहार इव भानुना ॥ २० ॥
 स बाजिमेधेन यथादितेन विनायमानेन मरीचिमिश्रेः ।
 दृष्ट्वाऽपि यज्ञं पुरुषं पुराणमिन्द्रो महानास विधूतपापः ॥

इदं महाख्यानमशेषपाप्मनां प्रक्षालनं तीर्थपदानुकीर्तनम् ।
भक्त्युच्छ्रयं भक्तजनानुवर्णनं महेंद्रमोक्षं विजयं प्रकृत्यतः ॥
पट्टपुराख्यानमिदं सदा बुधाः
शृण्वन्त्यथो पर्वणि पर्वणीन्द्रियम् ।

पन्थं यशस्यं निखिलाद्यमोचनं
रिपुञ्जयं स्वस्त्ययनं यथाऽऽप्नुयम् ॥ २३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

परीक्षितुवाच—
रजस्तमस्त्वभावस्य ब्रह्मन् वृत्रस्य पाप्मनः ।
नारायणे भगवति कथमासीद् दृष्टा रतिः ॥ १ ॥
देवानां शुद्धसत्त्वानामृषीणां चामलात्मनाम् ।
भक्तिर्मुकुन्दचरणे न प्राप्येणोपजायते ॥ २ ॥
रजोभिस्समसंख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः ।
तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो धै मनुजादयः ॥ ३ ॥
प्रापो मुमुक्षुस्तेषां केचनेह द्विजोत्तमाः ।
मुमुक्षूणां सहस्रेषु कथिन्मुच्येत सिद्धयति ॥ ४ ॥
मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः ।
सुदुर्लभः प्रशान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने ॥ ५ ॥
युवस्तु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः ।
इत्थं ददमतिः कृष्ण आसीत् संग्राम उल्बणे ॥ ६ ॥
अत्र नः संशयो भूयान् धातुं कीतुहलं प्रभो ।
यः पारुषेण समरे सहस्राधमतोपपत् ॥ ७ ॥
सूत उवाच—
परीक्षितोऽथ संग्रभं भगवान् वादरायणिः ।
निशम्य श्रद्धाधानस्य प्रतिनन्य वचोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥
श्रीशुक उवाच—
शृणुष्व्याद्यहितो राजत्रितिहासं पुरातनम् ।
धुतं द्वैपायनमुखाभारदादेवलादपि ॥ ९ ॥
आसीद् राजा सार्वभौमः शूरेनेषु वै नृप ।
चित्रकेतुरिति ख्यातो यस्यासीत् कामधुङ् मही ॥ १० ॥
तस्य भार्यासहस्राणां सहस्राणि दशाभवन् ।
शान्तानिकथापि नृपो न लेभे तामु सन्ततिम् ॥ ११ ॥

रूपीदार्यवयोजन्मविधैश्वर्यधियादिभिः ।
सम्पन्नस्य गुणैस्सर्वैश्चिन्ता वन्ध्यापतेरभूत् ॥ १२ ॥
न तस्य सम्पदः सर्वा महिष्यो वामलोचनाः ।
सार्वभौमस्य भूक्षेयं नाभूवन् प्रीतिहेतवः ॥ १३ ॥
तस्यैकदा तु भवनमग्निरा भगवान् कपिः ।
लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छयच्छया ॥ १४ ॥
तं पूजयित्वा विधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः ।
कृतानित्यमुपासीदत् सुखासीनं समाहितः ॥ १५ ॥
महर्षिस्तमुपासीनं प्रथयावनतं क्षिती ।
प्रतिपूज्य महाराज समाभाष्येदमब्रवीत् ॥ १६ ॥
अद्वीरा उवाच
अपि तेऽनामयं स्यस्ति प्रकृतीनां तथाऽऽत्मनः ।
यथा प्रकृतिभिर्गुप्तः पुमान् राजा च सप्तभिः ॥ १७ ॥
आत्मानं प्रकृतिष्वद्धा निधाय श्रेय आप्नुयात् ।
राज्ञस्तथाप्रकृतयो नरदेवाहितादयः ॥ १८ ॥
अपि दाराः सुतामान्या भृत्याः श्रेणोऽथ मन्त्रिणः ।
पौरा जानपदा भूया आत्मा च वशावर्तिनः ॥ १९ ॥
यस्यात्माऽनुवशश्चेत् स्यात् सर्वे तद्वशाग इमे ।
लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्द्रिताः ॥ २० ॥
आत्मनः प्रीतयेऽप्यात्मा परतः स्वत एव वा ।
लभ्ययेऽलव्यकामं त्वां चिन्तया शबलं मुक्षम् ॥ २१ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं विकल्पितो राजन् विदुषा मुनिनाऽपि सः ।
प्रथयावनतोऽभ्याह प्रजाकामस्तनो मुनिम् ॥ २२ ॥
चित्रकेतुस्वाच—
भगवन् किं न विदितं तपोज्ञानसमाधिभिः ।
योगिनां ध्वस्तपापानां बहिरन्तः शरीरिषु ॥ २३ ॥

तथाऽपि पृच्छतो ब्रूयां ब्रह्मज्ञात्मानि चिन्तितम् ।
 भवतो विदुषश्चापि चोदितस्त्वदनुज्ञया ॥ २४ ॥
 लोकपालैरपि प्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसम्पदः ।
 न नन्दयन्त्यप्रजं मां क्षुद्रदक्षाममिवापरे ॥ २५ ॥
 तन्नः पाहि महाभाग पूर्वं सह गतं तमः ।
 यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद् विपेहि नः ॥ २६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यर्पितः स भगवान् कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ।
 अपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमपजद् विभुः ॥ २७ ॥
 ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणाञ्च भारत ।
 नाम्ना कृतपुतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद् विभुः ॥ २८ ॥
 अपाह नृपतिं राजन् भवितेकस्तवात्मजः ।
 हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो ययी ॥ २९ ॥
 साऽपि तन्नाशानादेव चित्रकैतोरधारयत् ।
 गर्भं कृतपुतिर्देवी कृतिकाऽग्रेरिवात्मजम् ॥ ३० ॥
 तस्या अनुदिनं गर्भः शुक्लपक्ष इवोदुप ।
 ववृषे शूरसेनस्य तेजसा शनकैर्नृप ॥ ३१ ॥
 अथ काल उपावृत्ते कुमारः समजायत ।
 जनयन् शूरसेनानां शृण्वतां परमां मुदम् ॥ ३२ ॥
 स राजा सुकुमारस्य स्नातः शुचिरलङ्कृतः ।
 वाचयित्वाऽऽशिषो विप्रैः कारयामास जातकम् ॥ ३३ ॥
 तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्त्याभरणानि च ।
 ग्रामान् हयान् गजान् प्रादाद् धेनूनामवुदानि पद् ॥ ३४ ॥
 ववर्ष कामानन्येषां पर्जन्य इव देहिनाम् ।
 धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य महात्मनः ॥ ३५ ॥
 कृच्छ्रलब्धेऽस्य राजपैस्तनयेऽनुदिनं पितुः ।
 यथा निःस्यस्य कृच्छ्रामे धने स्नेहोऽन्ववर्धत ॥ ३६ ॥
 मानुस्त्वतितरां पुत्रे स्नेहो मोहसमुद्भवः ।
 कृतपुतेः सपत्नीनां प्रजाकामन्वरोऽभवत् ॥ ३७ ॥
 चित्रकैतारिणीतिः यथा दागे प्रजावति ।
 न तथाऽन्येषु सञ्ज्ञे बालं दालयतोऽन्यहम् ॥ ३८ ॥

ताः पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयन्तोऽभ्यसूयया ।
 अनपत्येन दुःखेन राज्ञश्चानादरेण च ॥ ३९ ॥
 पिंगप्रजां स्त्रियं पाषां पत्युश्चागृहसम्मताम् ।
 सप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव निरस्कृताम् ॥ ४० ॥
 दासीनां को नु सन्तापः स्वामिनः परिचर्यया ।
 अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ॥ ४१ ॥
 एवं सन्दह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसम्पदा ।
 राज्ञोऽसम्मतवृत्तीनां विद्वेषो बलवानभूत् ॥ ४२ ॥
 विद्वेषपात्रमनयः स्त्रियो दारुणचेतसः ।
 गरं ददुः कुमाराय विद्वेषानृपतिं प्रति ॥ ४३ ॥
 कृतपुतिरजानन्ती सपत्नीनामप्यं महत् ।
 सुप्त एवेति सध्विन्य निरीक्ष्य व्यचरद् गृहे ॥ ४४ ॥
 शयानं सुचिरं बालमुपपार्श्व मनीषिणी ।
 पुत्रमानय मे भद्रे इति धात्रीमचोदयत् ॥ ४५ ॥
 सा शयानमुपगम्य हृष्टा चोत्तारलोचनम् ।
 प्राणेन्द्रियात्मभिस्त्वक्तं हताऽस्मीत्यपतद् भुवि ॥ ४६ ॥
 तस्यास्तदाकर्ण्य भृशतुरस्वरं
 प्रन्त्याः कराभ्यामुर् उचकैरपि ।
 प्रविष्य राज्ञी त्वरयाऽऽत्मजान्तिकं
 ददर्श बालं सहसा मृतं सुतम् ॥ ४७ ॥
 पपात भूमीं परिवृद्धया शुचा
 मुमोह विभ्रष्टशिरोरुहाम्बर ।
 ततो नृपान्तःपुरवर्तिनो जना
 नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् ।
 आगत्य तुल्यव्यसनाः सुदुःखिता-
 स्ताश्च व्यलीकं रुद्रुः कृतागसः ॥ ४८ ॥
 श्रुत्वा मृतं पुत्रमलक्षितान्तकं
 विनष्टदृष्टिः प्रपतन् स्खलन् पथि ।
 स्नेहानुवन्धितया शुचा भृशं
 विमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ॥ ४९ ॥
 पपात बालस्य स पादमूले
 मृतस्य विष्यस्तशिरोरुहाम्बरः ।

दीर्घं धसन् वाष्पकलोपरोधतो निरुद्धकण्ठो न शशाक भाषितुम्	॥ ५० ॥	त्वं तात नार्हसि च मां कृष्णामनायां त्यक्तुं विचक्ष्व पितरं तव शोकतप्तम् । अञ्जस्त्ररेम भवताऽञ्जजदुस्तरं यद् ध्वान्तं न याह्यकरुणेन यमेन दूरम्	॥ ५५ ॥
पतिं निरीक्ष्योरुशुचाऽर्पितं तदा मृतं च बालं सुतमेकसन्ततिम् । जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हट्टुजं सती दधाना विललाष चित्रधा	॥ ५१ ॥	उत्तिष्ठ तात त इमे शिशवो वयस्या- स्त्वाभाहवन्ति नृपनन्दन संविहर्तुम् । सुमधिरं ह्यशनया च भवान् परीतो भुंक्ष्व स्ननं पिव शुचो हर नः स्वकानाम्	॥ ५६ ॥
स्तनद्वयं कुंकुमपद्मण्डितं निपिञ्जती साञ्जनवाष्पविन्दुभिः । यिकीर्यं केशान् विगलत्स्त्रजः सुतं शुशांच चित्रं कुररीव दुष्करम्	॥ ५२ ॥	नाहं तनूज ददशो हतमङ्गला ते मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाञ्जम् । किं वा गतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकं नीतोऽपृणेन न गृणोमि कला गिरस्ते	॥ ५७ ॥
अहो विधातस्त्वमतीव बालिशो यस्त्वात्मसृष्टेऽप्रतिरूपमीहसे । परे तु जीयत्यपरस्य या मृतिः विपर्ययश्चेत् त्वमसि ध्रुवं परः	॥ ५३ ॥	श्रीशुक उवाच— विलपन्त्यां मृतं पुत्रमिति चित्रविलापनेः । चित्रकेतुर्भृशं तमो मुक्तकण्ठो क्रोद ह	॥ ५८ ॥
न हि क्रमधेदिह मृत्युतन्मनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्मभिः । यः स्नेहपाशो निजसर्गवृद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं विवृक्षसि	॥ ५४ ॥	तयोर्विलपतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुव्रताः । रुद्धुः स्म नरा नार्यः सर्वमासीदचेतनम् एवं कर्मलमापन्नं नष्टसंज्ञमनायकम् । ज्ञात्वाऽङ्गिरो नाम मुनिराजगाम सनारदः	॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच— उच्यनुर्मुतकोपान्ते पतितं मृतकोपमम् । शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्ती सदुक्तिभिः	॥ १ ॥	भूतेर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हन्यजः । आत्मसृष्टैरन्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत्	॥ ६ ॥
कोऽयं स्यात् तव राजेन्द्र भवान् यमनुशोचति । त्वं चास्य कतमः सृष्टी पुरेदानीमतः परम्	॥ २ ॥	देहेन देहिनो राजन् देहाद् देहोऽभिजायते । बीजादेव यथा बीजं देहार्थं इव शाश्वतः	॥ ७ ॥
यथा प्रयान्ति संयान्ति स्रोतोंधेगेन बालुकाः । संयुज्यन्ते विपुज्यन्ते तथा कालेन देहिनः	॥ ३ ॥	देहदेहाविभागोऽयमविवेककृतः पुरा । जातिव्यक्तिविभागोऽयं यथा वस्तुनि कल्पितः	॥ ८ ॥
यथा धानासु वै धाना भवन्ति न भवन्ति च । एवं भूतेषु भूतानि चोदितानांशमायया	॥ ४ ॥	नानात्वं जन्मनाशश्च क्षयो वृद्धिः क्रियाफलम् । द्रष्टुश्च भान्यतद्दर्मा यथाऽग्नेर्दाहविक्रियाः	॥ ९ ॥
ययं च त्वं च वे च मे तुल्यकालाधराचराः । जन्ममृत्योर्यथा पथात् प्रागेवमधुना विभो	॥ ५ ॥	त इमे देहसंयोगादात्मन्याभान्यसद्द्रष्टावत् । स्वप्ने यथा तथा नान्यद् व्यापेत् सर्वं भयं च यत्	॥ १० ॥

प्रसुप्तस्यानहम्मानात्र पोरा भाति संसृतिः ।
 जानतोऽपि यथा तद्वद् विमुक्तस्यानहम्मतैः ॥ ११ ॥
 तस्मादन्यन्मनोमात्रं जह्यहम्ममतातमः ।
 बासुदेवे भगवति मनो पेह्यात्मनीश्वरे ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवमाथासितो राजा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
 विमृज्य पाणिना वक्त्रमाधिष्ठानमभापत ॥ १३ ॥
 राजोवाच—
 की पुवां ज्ञानसंपन्नो महिषी च महीपसाम् ।
 अवधूतन वेपेण गूढाविह समागतौ ॥ १४ ॥
 चरन्ति ह्यवनी कामं ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः ।
 माहशां ग्राम्यबुद्धीनां बोधापोन्मत्तलिङ्गिनः ॥ १५ ॥
 कुमारो नारद कभुराक्षिरा देवलोऽसितः ।
 अपान्तरतमो व्यासो मार्कण्डेयोऽथ गौतमः ॥ १६ ॥
 वसिष्ठो भगवान् रामः कपिलो वादरायणिः ।
 दूरासा याज्ञवल्क्यश्च जातुकर्णस्तथाऽऽरुणिः ॥ १७ ॥
 रोमशश्च्यवनो दत्त आसुरिः सप्तजलिः ।
 पराशरोऽथ मैत्रेयो भरद्वाजश्च आरुणः ।
 ऋषिर्वेदशिरा बोध्यो मुनिः पञ्चशिखस्तथा ॥ १८ ॥
 हिरण्यनाभः कीशाल्यः श्रुतदेवः क्रतुध्वजः ।
 एते परे च सिद्धेशाश्चरन्ति ज्ञानहेतयः ॥ १९ ॥
 तस्माद् पुवां ग्राम्यपशोर्मम मुग्धपियः प्रभू ।
 अन्ये तमसि मग्नस्य ज्ञानदीप उदीर्यताम् ॥ २० ॥
 अक्षिरा उवाच—
 अहं ते पुत्रकामस्य पुत्रदोऽस्म्यक्षिरा नृप ।
 एष ब्रह्मसुतस्साक्षात्परादो भगवान् कपिः ॥ २१ ॥
 इत्थं त्वां पुत्रशोकंन मग्नं तमसि दुस्तरे ।
 अतदर्हमनुस्मृत्य महापुरुषगोचरम् ॥ २२ ॥
 अनुग्रहाद् भगवतः प्राप्तावाचामिह प्रभो ।
 ब्रह्मण्यो भगवद्भक्तो नावर्त्तादितुमर्हति ॥ २३ ॥

तदैव ते परं ज्ञानं ददामि गृहमाणतः ।
 ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशं ते पुत्रमेवाददामहम् ॥ २४ ॥
 अपुना पुत्रिणां तापो भवतैवानुभूयते ।
 एवं दारा गृहा रायो विविधैर्यसम्पदः ॥ २५ ॥
 शब्दादयश्च विषयाश्चला राजन् विभूतयः ।
 राज्यं मदी वलं कोशो भृत्यामात्यसुहृज्जनाः ॥ २६ ॥
 सर्वेऽपि शूरसेनेमे शोकमोहभयार्तिदाः ।
 गन्धर्वनगराख्याः स्वप्रमायामनोरथाः ॥ २७ ॥
 दृश्यमाना विनाऽर्थेन न दृश्यन्ते मनोभवाः ।
 कर्माभिध्यायतो नाना कर्माणि मनसोऽभवन् ॥ २८ ॥
 अपं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ।
 देहिनो विविधक्लेशसन्तापकृदुदाहृतः ॥ २९ ॥
 तस्मात् स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः ।
 द्वैते ध्रुवार्थविश्रम्भं त्यजोपशममाविश ॥ ३० ॥
 भोजो नाम नृपः स्वप्ने शत्रुप्रस्ताभभोजनः ।
 दुःखं दुर्विषहं प्राप्तः शोकमोहभयार्तिदः ॥ ३१ ॥
 केचिद् विलुप्तपुष्पान्नपरेऽवधिपुः श्रितान् ।
 पूर्ववैरग्रहेजांया अन्य आत्मशिरोऽहरन् ॥ ३२ ॥
 इत्थं दुरन्तदुःखीषादुत्थितस्तद(म)नुस्मरन् ।
 तावद् भृशं सुनिर्विण्णो निर्जगाम ततो गृहान् ॥ ३३ ॥
 दर्शयन्नात्मनाऽऽत्मानं निस्सङ्गः शान्त(न्ति)विग्रहः ।
 प्रविष्टो ब्रह्म निर्वाणं कुलायं नाविदध तम् ॥ ३४ ॥
 नारद उवाच—
 इमां मन्त्रोपनिषदं प्रतीच्छ प्रयतो मम ।
 यां धारयन् सप्तराज्द् द्रष्टा संकर्षणं विभुम् ॥ ३५ ॥
 यत्पादमूलमुपसृत्य नरेन्द्र पूर्वे
 शर्वादयो भ्रममिमं द्वितयं विसृज्य ।
 सयस्तदीयमनुलानधिकं महित्वं
 प्रापुर्भवानपि परं न चिरादुपैति ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ देवकपी राजन् सम्परेतं नृपात्मजम् ।
दर्शयित्वेति होवाच ज्ञातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥

नारद उवाच-

जीयात्मन् पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते ।
सुहृदो बान्धवांस्तमान् शुचा त्वत्कृतया भृशम् ॥ २ ॥

कलेबवं स्वमाविश्य शोषमापुः सुहृद्वृतः ।
भुङ्क्ष्व भोगान् पितृप्राप्तानपितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥

जीव उवाच-

कस्मिन् जन्मन्यमी ब्रह्मन् पितरो मातरोऽभवन् ।
कर्मभिर्भ्रात्म्यमाणस्य देवतिर्यङ्नुपोनिषु ॥ ४ ॥

बन्धुज्ञान्तरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः ।
सर्व एव हि सर्वेषां भवन्ति क्रमशो मिथः ॥ ५ ॥

यथा यस्तूनि एष्यानि हेमादीनि ततस्ततः ।
पर्यटन्ति नरेष्वेवं जीवो योनिषु कर्तुषु ॥ ६ ॥

नित्यस्वार्थस्य संबन्धो ह्यनित्यो दृश्यते नृप ।
यावद् यस्य हि संबन्धो ममत्वं तावदेव हि ॥ ७ ॥

एवं योनिगतो जीवः स नित्यो निरहंकृतः ।
यावद् यत्रोपलभ्येत तावत् स्वत्वं हि तस्य तत् ॥ ८ ॥

एष नित्योऽव्ययः सूक्ष्म एकः सर्वाश्रयः स्वहृक् ।
आत्ममापागुर्णर्विधमात्मानं सृजते प्रभुः ॥ ९ ॥

न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
एकः सर्वधिषां द्रष्टा कर्तृणां गुणदोषयोः ॥ १० ॥

नादत्त आत्मा हि गुणं न दोषं न क्रियाफलम् ।
उदासीन इयासीनः परावरदगीश्वरः ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युदीर्य गतो जीवो ज्ञातयस्तस्य ते तदा ।
यिस्मिता मुमुक्षुः शोकं (स्रेहं) छित्वाऽऽत्मस्रेहशुद्धताम् ॥ १२ ॥

निर्हन्त्य ज्ञातयो ज्ञानेर्देहं कृत्वांचिताः क्रियाः ।
तत्पुनर्दुस्त्यन्तं स्नेहं शोकमोहभयान्तिदम् ॥ १३ ॥

बालप्रयो व्रीडितास्तत्र बालहत्याद्वयप्रभाः ।
बालहत्यात्रतं चेर्न्नाह्मणैर्पद्मि रूपितम् ।
यमुनायां महाराज स्मरन्त्यो द्विजभाषितम् ॥ १४ ॥

स इत्थं प्रतिबुद्धात्मा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
गृहान्धकूपाभिफ्रान्तः सरःपश्चादिव द्विषः ॥ १५ ॥

कालिन्यां विधिवन् सान्त्वा कृतपुण्यजलक्रियः ।
मीनैर्न संपतप्राणो ब्रह्मपुत्रायबन्दत ॥ १६ ॥

अथ तस्मै प्रपन्नाय भक्ताय प्रयतात्मने ।
भगवान् नारदः प्रीतो विद्यामेतामुवाच ह ॥ १७ ॥

नारद उवाच-

नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय धीमहि ।
प्रपुष्पायानिकृष्टाय नमः सङ्घर्षाय च ॥ १८ ॥

नमो विज्ञानमात्राय परमानन्द(मूर्तये)रूपिणे ।
आत्मारामाय ज्ञानाय निवृत्तद्वैतदृष्टे ॥ १९ ॥

आत्मानन्दानुभूत्यैव सम्प्रवक्तव्योर्मये नमः ।
हृषीकेशाय महते नमस्तेऽनन्तमूर्तये ॥ २० ॥

वचस्पुपरते प्राप्य य एको मनसा सह ।
अनामरूपचिन्मात्रः सोऽव्ययः (व्याप्तः) सदसत्वरः ॥ २१ ॥

यस्मिन्नित्दं यतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति जायते ।
मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥ २२ ॥

यच्च स्पृशन्ति न विदुर्मनोबुद्धीन्द्रपासवः ।
अन्तर्वह्निश्चितं व्योमवत् तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २३ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोधिषोऽमी यदंशविद्धाः प्रचरन्ति कर्मसु ।
नैवान्यदा लोहमिव प्रतप्तं स्थानेषु तद् द्रष्टृपदशेमि ॥ २४ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतये सकल-
सात्वतपरिवृट्निकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविन्दयुगल
परम परमेशिन् नमस्ते ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-

भक्तावेतां प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः ।
यथावद्विरसा साकं धाम स्वायम्भुवं विभो ॥ २६ ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास सप्ताहमभ्यसः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

ततश्च समरात्रान्तो विद्यया धार्यमाणया ।
 विद्याधराधिपत्यं स तेभ्यःप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥

ततः कतिपयाहोर्भिर्विषयेष्वेकमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥

मृणालग्रीरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटिजकटङ्गणम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं धृतं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलैः प्रभुम् ॥ ३० ॥

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्वच्छा(स्था)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रवृद्धभक्त्याऽऽग्रणयाश्रुलोचनः
 प्रहृष्टरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥

स उत्तमश्लोकपदाब्जविहरं
 प्रेमाश्रुलेशीरुपसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमोपरकृद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशकत् तं प्रसमीडितुं चिरम् ॥ ३२ ॥

ततः समाधाय मनो मनीषया
 बभाप एतन् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वेन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥

चित्रकेतुरुवाच-
 अजित जितः सममतिभिः
 साधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयावनादीनि ।
 विश्वसृजस्तंशांशास्तत्र मृषा स्पर्धन्ति पृथगभिमतया ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतांस्त्वमागयान्तर्गता इषविधुरः ।
 आदायन्ते च सत्त्वानां यद् ध्रुवं तदेवान्तरकालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिरेव किलावृतः समभिर्दशगुणोत्तरैराण्डकोशः ।
 यत्र भगवत्पण्डितोऽणुकल्पः सहाण्डकोटिभिस्तदनन्तम् ॥

विषयतृषो नरपशवो य उपासते विभूतीं परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामपियस्त्वयीश रचिता न पुनारोहन्ति यथा करम्भवीजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥

जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवयम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषममधिया रचितः स ह्यशुद्धः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 स्वद्रोहान् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥

न व्यभिचरति तवेष्टा यथा ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरसत्त्वकदम्बेभ्यःपृथग्विधो य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥

न हि भगवन्नपटितमिदं त्वद्दर्शानानृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रवणात् पुत्सकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥

अथ भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरक्रपिणा यदुदितं तायकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥

विदितमनन्तं समस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ।
 विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिह सवितुरिव स्वयोतेः ॥ ४६ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलयोदयेऽशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुपोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥

यं वै श्वसन्तमनु विश्वसृजः श्वसन्ति
 यं चेत्किता(न)मनुवृत्तय उच्यन्ति ।
 भूमण्डलं सर्षपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्ने ॥ ४८ ॥

श्रीशुक उवाच-
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतश्चित्रकेतुं कुरुद्वह ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 यन्नारदाद्गुरोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संसिद्धोऽसि यथा राजन् विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ५० ॥

अहं धे सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे साधयती तन् ॥ ५१ ॥
 लोकेऽविततमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि ।
 आत्मानमकदंशस्थं मन्यते स्वप्न उस्थितः ॥ ५३ ॥
 एषं जगत्पादादीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाय तद्दृष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसूतः पुरुषः स्थापं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवबोधि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्थापयतिबोधयोः ।
 अन्येति व्यतिरिच्येत तद्ज्ञानं ब्रह्म तन् परम् ॥ ५६ ॥
 यद्येव विस्मृतः पुंसो मद्भावो भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वेह मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न बुध्येत न क्वचित् क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥

स्मृत्वेहायां परिक्रेशं ततः फलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यंस्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःसमोक्षाय कुर्वति दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःसस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एवं विपर्ययं बुध्या नृणां विद्याभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टधुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्वेन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तृप्तो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगेनैषुष्यबुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मिकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छ्रद्धया राजन्नग्रमत्तो वचो मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आधास्य भगवानित्थं चित्रकं तु जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विशात्मा ततश्चान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतश्चान्तरहितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशो नमः ।
 विद्याधरध्वजकनुध्वजार गगनेश्वरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षवर्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूपमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रडांगीषु नानासङ्ख्यसिद्धिषु ।
 रेमे विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन् हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥
 एकदा स चिमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं ददशे गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्ग्याद्दी (दे) कृतां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्यां ऽप्यन्त्यां जहासोऽवेस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकं तु क्वाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (र्म) वक्ता शरीरिणाम् ।
 आसने मुख्यः सभायां वै मिपुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्त्रीव्रतया ब्रह्मवादी सतां पतिः ।
 अद्रे कृत्य स्थितं चास्ते गतह्रीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रायशः प्राकृताधापि स्थितं रहसि विभ्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि स्थिरम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधधीर्नृप ।
 तूष्णीं बभूव सदसि सभाय तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्दीर्यविदुषि व्रताणे बहशोभनम् ।
 रुपाऽऽह देवी पृष्टाय निर्वृतात्माभिमानिने ॥ १० ॥
 पार्वत्युवाच—
 अयं किमधुना लोके ज्ञाता दण्डधरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विश्रुत् ॥ ११ ॥
 न वेद धर्मं किल पश्योनिर्न ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदायाः ।
 न धे कुमारः कपिलो मनुज ये नो निषेधन्त्यतिवर्तिनं हरम् ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास समाहमब्धः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

ततश्च समरात्रान्ते विद्यया धार्यमाणया ।
 विद्याधरापिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥

ततः कतिपयाहोर्भिर्विषयेद्धमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥

मुणालगौरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटिचक्रद्वयम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृत्तं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलेः प्रभुम् ॥ ३० ॥

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्यच्छा(स्था)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रवृद्धभक्त्याऽऽग्रणयाथुलोचनः
 ग्रहहरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥

स उत्तमश्लोकपदान्जविहर्
 प्रेमाभुलेशीरुपसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमोपकृद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशकत् तं प्रसमीडितुं चिरम् ॥ ३२ ॥

ततः समाधाय मनो मनीषया
 बभ्राप एतत् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वेन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्त्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥

चित्रकेतुरुवाच—
 अजित जितः सममतिभिः
 याधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयावनादीनि ।
 विश्वसृजस्तेऽशांशास्तत्र मृषा स्पर्धन्ति पृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतांस्त्यमायनान्तरवर्ती त्रयविधुरः ।
 आदावन्ते च सत्त्वानां यद् भुवं तदेवान्तरकालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्वादिभिरेव किलावृतः सप्तभिर्दशगुणोत्तरेराण्डकोशः ।
 यत्र भगवन्पुण्योऽणुकल्पः सहाण्डकोटिभिस्तदनन्तम् ॥

विषयतृपो नरपशवो य उपासते विभूतीं परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु चिन्तयन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामधियस्त्वयीश रचिता न पुनारोहन्ति यथा करम्भवीजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥

जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवद्यम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽपवर्गा य ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषमधिषा रचितः स हास्यदुः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 स्वद्रोहान् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥

न व्यभिचरति तवेक्षा यथा ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरसत्त्वकदम्बेष्वपृथग्विधो य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥

न हि भगवन्नपटितमिदं त्वदर्शनाच्चृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रवणात् पुल्कसकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥

अथ भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरकपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥

विदितमनन्त समस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ।
 विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिह सधितुरिव खद्योतैः ॥ ४६ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुयोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥

यं धै श्वसन्नामनु विश्वसृजः श्वसन्ति
 यं चेकितार(न)मनुवृत्तय उच्यन्ति ।
 भूमण्डलं सर्पपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्ने ॥ ४८ ॥

श्रीशुक उवाच—
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतिश्चित्रकेतुं कुरुद्वह ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 यन्मारदाङ्गिरोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संसिद्धोऽसि यथा राजन् विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ५० ॥

अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तन् ॥ ५१ ॥
 लोकंऽविततमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुपुत्रः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि ।
 आत्मानमेकदंशस्थं मन्यते स्वप्न उन्वितः ॥ ५३ ॥
 एषं जागरणादीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाय तद्गुह्यं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसुप्तः पुरुषः स्वप्नं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवैहि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्थापप्रतिबोधयोः ।
 अन्येति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं ब्रह्म तन् परम् ॥ ५६ ॥
 यद्येष विस्मृतः पुंसो मद्भायो भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वेह मानुषी योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न वृष्येत न कचिन् क्षेममाप्नुयान् ॥ ५८ ॥

स्मृत्वेहायां परिक्लेशं ततः कलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यन्स्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय कुर्वति दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिप्राप्तिर्दुःखस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एषं विपर्ययं वृष्या नृणां विवाभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टभुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्वेन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तुष्टो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगैर्गुण्यवुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छ्रद्धया राजन्नप्रमत्तो यत्रो मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आत्मास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विद्यात्मा ततश्चान्तर्देषे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पटस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतश्चान्तर्हितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशो नमः ।
 विद्याधरध्वजकेतुध्वजार गगनेचरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षचपाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूपमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रद्रोणीपु नानासङ्कल्पसिद्धिपु ।
 रेमे विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन् हरिमीधरम् ॥ ३ ॥
 एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं दृष्टो गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्गयाद्भी (हं) कृपां देवी बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्या ऽप्यन्त्यां जहासोवेस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (र्म) वक्ता शरीरिणाम् ।
 आस्ते मुख्यः सभायां वै विपुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्त्रीव्रतया ब्रह्मयादी सतां पतिः ।
 अद्वै कृत्य स्थियं चास्ते गतहीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रायसाः प्राकृताश्चापि स्थियं रहसि विव्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि स्थियम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधधीर्नृप ।
 तूष्णीं बभूव सदसि सभ्याश्च तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्दीर्घविदुषि व्रुवाणे वहशोभनम् ।
 रुपाऽऽह देवी पृष्टाय निर्जितात्माभिमानीने ॥ १० ॥
 पार्वत्युवाच—
 अयं किमपुना लोके ज्ञास्ता दण्डपरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृत् ॥ ११ ॥
 न वेद धर्मं किल पद्मपोनिनं ब्रह्मपुत्रा भृगुनारायाः ।
 न वै कुमारः कपिलो मनुश्च ये नो निषेधन्त्यविवर्तिनं हरम् ॥

एषामनुष्येयपदान्जयुगं जगद्गुरुं मङ्गलमङ्गलं स्वयम् ।
 यः क्षत्रबन्धुः परिभूय सूरिन् प्रशासति पृष्टस्तदर्थं हि दण्ड्यः ॥
 नायमर्हति वैकुण्ठपादमूलोपसर्पणम् ।
 सम्भावितमतिः स्तब्धः साधुभिः पर्युपासितम् ॥
 अतः पापीयसी योनिमासुरी याहि दुर्मते ।
 यथेह भूयो महतां न कर्ताऽमुत्र किल्बिषम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं शमश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह सः ।
 प्रसादयामास सतीं मूर्ध्नां नम्रेण भारत ॥ १६ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाऽम्बिके ।
 देधेमन्त्यां यत् शोकं पूर्वदिष्टं हि तस्य तत् ॥ १७ ॥
 संसारचक्र एतस्मिन् जन्तुरङ्गानमोहितः ।
 भ्राम्यन् सुखं च दुःखं च भुङ्क्ते सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥
 नैवात्मा न परश्चापि कर्ता स्यात् सुखदुःखयोः ।
 कर्तारं मन्यतेऽज्ञा(प्र)ज्ञ आत्मानं परमेव च ॥ १९ ॥
 गुणप्रवाह एतस्मिन् कः शापः को न्यनुग्रहः ।
 कः स्वर्गो नरकः को वा किं दुःखं सुखमेव च ॥ २० ॥
 एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममायया ।
 एषां बन्धं च मोहं च सुखं दुःखं च निष्कलः ॥ २१ ॥
 न चा(त)स्य कश्चिद् दयितः प्रतीपो
 न ज्ञातिबन्धुनं परो न च स्वः ।
 समस्य सर्वत्र निरञ्जनस्य
 कुतोऽनुरागः कुत एव रोषः ॥ २२ ॥
 तथाऽपि तच्छक्तिविसर्ग एषां
 सुखाय दुःखाय हिताहिताय ।
 बन्धाय मोक्षाय च मृत्युजन्मनोः
 शरीराणां संसृतये च कल्पते ॥ २३ ॥
 अथ प्रसादये न त्वां शापमोक्षाय भामिनि ।
 यन्मन्यसे असाधूकं मम तत् क्षम्यतां सति ॥ २४ ॥

वादरायणिकुवाच—
 इति प्रसाद्य गिरिशो चित्रकेतुरीन्द्रम् ।
 जगाम स्वयिमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तपोः ॥ २५ ॥
 ततस्तु भगवान् रुद्रो रुद्राणीमिदमब्रवीत् ।
 देवर्षिदेव्यसिद्धानां पार्षदानां च शृण्वताम् ॥ २६ ॥
 देवदेव उवाच—
 दृष्टव्यसि सुधोषि हरेरदभुतकर्मणः ।
 माहात्म्यं भृत्यभृत्यानां निःस्पृहाणां महात्मनाम् ॥ २७ ॥
 नारायणपराः सर्वे न कुतश्चन विभ्रमति ।
 स्वर्गापवर्गनरकेष्वपि तुल्यार्थदर्शिनः ॥ २८ ॥
 देहिनां देहसंयोगाद् ब्रह्मज्ञानीथरलीलया ।
 सुखं दुःखं मृतिर्जन्म शापानुग्रह एव च ॥ २९ ॥
 अविचेककृतः पुंसो ह्यर्थभेद इहात्मनि ।
 गुणदोषविकल्पश्च भिदेव स्वप्रकल्पिता ॥ ३० ॥
 वासुदेवे भगवति भक्तिमुद्रहतां नृणाम् ।
 ज्ञानविज्ञानवीर्याणां न हि कश्चिद् व्यपाश्रयः ॥ ३१ ॥
 नहं विरिञ्चो न कुमारनारदी न ब्रह्मपुत्राः मुनयः सुरेशाः ।
 विदाम यस्येहितमंशकांशकां न तत्स्वरूपं पृथगीशामानिनः ॥
 न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
 आत्मत्वात् सर्वभूतानां सर्वभूतप्रियो हरिः ॥ ३३ ॥
 तस्य चायं महाभागश्चित्रकेतुः प्रियोऽनुगः ।
 सर्वत्र समदक् शान्तो ह्यहं चैवाच्युतप्रियः ॥ ३४ ॥
 तस्मान्न विस्मयः कार्यः पुरुषेषु महत्सु च ।
 महापुरुषभक्तेषु ज्ञान्तेषु समदर्शिषु ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति श्रुत्वा भगवतः शिवस्योमाऽभिभाषितम् ।
 बभूव शान्तपी राजन् देवी विगतविस्मया ॥ ३६ ॥
 इति भागवतो देव्याः प्रतिशामुमलन्तमः ।
 मूर्ध्नां सञ्जगृहे शापमेतावत् साधुलक्षणम् ॥ ३७ ॥
 जज्ञे त्वर्पुर्दक्षिणाग्री दानवीं योनिमाश्रितः ।
 नृत्र इत्यभिविख्यातो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ३८ ॥

एतन् ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥
 इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकृतोर्महान्मनः ।
 माहात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा बन्धाद् विमुच्यते ॥ ४० ॥

य एतन् प्रातरुत्थाय श्रद्धया वाक्यतः पठेत् ।
 इतिहासं ह्रिं स्मृत्वा स याति परमां गतिम् ॥ ४१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

पृथिस्तु पत्नी सवितुः सावित्री व्याहृती त्रयीम् ।
 अग्निहोत्रं पशुं सोमं चानुर्मास्यं महामत्तान् ॥ १ ॥
 सिद्धिर्भगस्य भार्याऽङ्ग महिमानं विभुं प्रभुम् ।
 आशिषं च वरागोहां कन्यां प्रासूत सुव्रताम् ॥ २ ॥
 धातुः कुहूः सिनीयाली राका चानुमतिस्तथा ।
 सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुक्रमान् ॥ ३ ॥
 अग्निं पुरीष्यमाधत्त क्रियायां समनन्तरः ।
 चर्पणी वरुणस्यासीद् यस्यां जातो भृगुः पुनः ॥ ४ ॥
 बाल्मीकिश्च महायोगी बल्मीकादभवत् किल ।
 अगस्त्यश्च यसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्ऋषी ॥ ५ ॥
 रेतः सिपिचतुः कुम्भे उर्यया सन्निधां सुतम् (द्रुतम्) ।
 रेत्यनां मित्र उत्सर्गमारिष्टं पिप्पलं व्यधात् ॥ ६ ॥
 पालोम्यामिन्द्र आधत्त त्रीन् पुत्रानिति नः श्रुतम् ।
 जयन्तं ऋषभं तात तृतीयं मीदुपं प्रभुः ॥ ७ ॥
 उरुक्रमस्य देवस्य मायावामनरूपिणः ।
 कीर्ती पत्न्यां बृहज्जलोकास्तस्यासन् सोमपादयः ॥ ८ ॥
 तत्कर्मगुणवीर्याणि कश्यपस्य महात्मनः ।
 पश्चाद् वक्ष्यामहेऽदित्यां यथैवावततार ह ॥ ९ ॥
 अथ कश्यपदायादान् दंतेयान् कीर्तयामि ते ।
 यत्र भागवतः श्रीमान् ब्रह्मादो वलिरेव च ॥ १० ॥
 दितेर्द्वाविंश दायदां दित्यदानवयन्दिता ।
 हिरण्यकशिपुर्नाम हिरण्याक्षश्च कीर्तिती ॥ ११ ॥
 हिरण्यकशिपोर्भार्या कयापुर्नाम दानवी ।
 जम्भस्य तनया दत्ता सुपुत्रं चतुरः सुतान् ॥ १२ ॥
 सदादं प्रागनुत्तादं ब्रह्मादं द्वादमेव च ।
 तन्वयसा गिहिका नाम राहुं विप्रचितोऽग्रहीत् ॥ १३ ॥

शिरोऽहरद् यस्य हरिश्चक्रेण पिवतोऽमृतम् ।
 संह्लादस्य कृतिर्भार्याऽसूत पञ्चजनं ततः ॥ १४ ॥
 ह्लादस्य धमनिर्भार्याऽसूत वातापिमित्यलम् ।
 योऽगस्त्याषाण्यतिथये ऐचे वातापिमित्यलः ॥ १५ ॥
 अनुत्तादस्य सूर्याणां वाष्कलो महिपस्तथा ।
 विरोचनस्तु प्राह्मादिवर्जिलस्तस्याभवत् किल ॥ १६ ॥
 बाणज्येष्ठं केतुशतमशानायां ततोऽभवत् ।
 तस्यानुभावः सुशोक्यः पश्चादेवाभिधास्यते ॥ १७ ॥
 बाणस्त्वारार्य गिरिशं लेभे तद्गुणमुत्पताम् ।
 यत्पार्थे भगवानास्ते अवापि पुरपालकः ॥ १८ ॥
 मरुतश्च दितेः पुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः ।
 त आसन्नप्रजाः सर्वे नीता इन्द्रेण सात्प्रताम् ॥ १९ ॥
 राजावाच—
 कथं न आसुरं भावमपोहोत्सकिकं गुरो ।
 इन्द्रेण प्रापिताः साम्यं किं नु साधु कृतं हि तैः ॥ २० ॥
 इमे श्रद्धते विद्वन् रूपयो हि मया सह ।
 परिज्ञानाय भगवंस्तन्नो व्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥
 सूत उवाच—
 तद् विष्णुरातस्य स वादराषणिर्वचो निशम्याहृतमर्थवन्मुनिः ।
 सभाजयंस्तन्निभूतेन चेतसा जगाद सत्रापण सर्वदर्शनः ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 हत्पुत्रा दितिः शक्रपार्ष्णिग्राहेण विष्णुना ।
 मन्युना शोकदीप्तेन ज्वलन्ती पर्यचिन्तयत् ॥ २३ ॥
 कदा नु ब्रानुहन्तारं इन्द्रियाराममुत्पन्नम् ।
 अक्रिन्नहृदयं पापं पातयित्वा स्वये सुखम् ॥ २४ ॥

कृमिचिद्भस्मसंज्ञाऽन्ते यस्येशाभिहितस्य वा ।

भूतध्रुक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ २५ ॥

आशासानस्य तस्येदं ध्रुवमुज्ज्वलेतसः ।

मदसोपणमिन्द्रस्य भूयाद् येन सुतो हि मे ॥ २६ ॥

इति भावेन सा भर्तुराचचारासकृत् प्रियम् ।

शुभ्रूपाऽनुरागेण प्रथयेण दमेन च ॥ २७ ॥

भक्त्या परमया राजन् मनोज्ञैर्वल्लुभापितैः ।

मनो जग्राह भावज्ञा सुस्मितापाह्ववीक्षणैः ॥ २८ ॥

एवं स्त्रिया जडीभूतो विद्वानपि विदग्धया ।

बादमित्याह विवशो नैतच्चित्रं हि योपिति ॥ २९ ॥

विलोक्यैकान्तभूतानि भूतान्यादौ प्रजापतिः ।

स्त्रियं चक्रे स्यदेहाधीं यया पुंसां गतिर्हता ॥ ३० ॥

एवं शुभ्रूषितस्तात भगवान् कश्यपः स्त्रिया ।

प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनन्द्य च ॥ ३१ ॥

कश्यप उवाच—

वरं वरय वामोरु ग्रीतस्तेऽहमनिन्दिते ।

स्त्रीणां भर्तारं सुप्रीते कः काम इह चागमः ॥ ३२ ॥

पतिरेव हि नारीणां देवतं परमं स्मृतम् ।

मानसः सर्वभूतानां वासुदेवः शिवः पतिः ॥ ३३ ॥

स एव देवतालिङ्गैर्नामरूपयिकल्पितैः ।

इत्यन्ते भगवान् पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरूपधृक् ॥ ३४ ॥

तस्मात् पतिव्रता नार्यः श्रेयःकामाः सुमध्यामाः ।

यत्रन्तेऽनन्यभावेन पतिमात्मानमीश्वरम् ॥ ३५ ॥

योऽहं त्वयाऽर्चितां भद्रे ईदृग्भावेन भक्तितः ।

किं ते सम्पादये काममसतीनां सुदुर्लभम् ॥ ३६ ॥

दितिरुवाच—

यद्रोऽसि यदि ब्रह्मन् पुत्रमिन्द्रहणं वृणे ।

अमृत्युं मृतपुत्राऽहं येन मे घातिती सुती ॥ ३७ ॥

निशम्य तद्वयो शिशो जिमनाः पर्वतप्यत ।

अहो अधर्मः सुमहानय मे समुपस्थितः ॥ ३८ ॥

अहो अयेन्द्रियारामो योपिन्मध्येशमापया ।

गृहीतचेताः कृपणः पतिप्ये नरके ध्रुवम् ॥ ३९ ॥

कोऽतिक्रमोऽनुवर्तन्त्याः स्वभावमिह योपितः ।

पिङ् मां वतावुषं स्वार्थं यदहं त्वजितेन्द्रियः ॥ ४० ॥

शरच्चन्द्रोषमं यक्त्रं यचश्च श्रवणामृतम् ।

हृदयं धुरधाराभं स्त्रीणां को वेद चेष्टितम् ॥ ४१ ॥

न हि कश्चित् प्रियः स्त्रीणामश्रसा स्वाशिपात्मनाम् ।

पतिं पुत्रं भ्रातरं वा प्रन्त्यर्थं घातयन्ति हि ॥ ४२ ॥

प्रतिश्रुतं ददामीति यचस्तत्र मृषा भवेत् ।

वपं नार्हति चेन्द्रोऽपि तत्रेदमुपकल्पये ॥ ४३ ॥

इति संचिन्त्य भगवान् मारीचः कुरुनन्दन ।

उवाच किञ्चित् कुपित आत्मानं च विगर्हयन् ॥ ४४ ॥

कश्यप उवाच—

पुत्रस्ते भविता भद्रे इन्द्रहा देवबान्धवः ।

संवत्सरं व्रतमिदं यद्यो धारयिष्यसि ॥ ४५ ॥

दितिरुवाच—

धारयिष्ये व्रतं ब्रह्मन् ब्रूहि कार्याणि यानि मे ।

यानि चेह निषिद्धानि न व्रतं ग्रन्ति यान्युत ॥ ४६ ॥

कश्यप उवाच—

न हिंस्यात् सर्वभूतानि न शपेन्नानृतं वदेत् ।

न छिन्याचखरोमाणि न स्पृशेद् यदमद्गलम् ॥ ४७ ॥

नाप्सु स्नायान् कुप्येत न सम्भाषेत दुर्जनैः ।

न वसीताधीतयासः स्रजं वा विधृतां कचिन् ॥ ४८ ॥

नोच्छिष्टं चण्डिकाकं च सामिपं वृषणाहृतम् ।

भुञ्जीतादवस्थया दष्टं पिवेन्नाञ्जलिना त्वयः ॥ ४९ ॥

नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिला सन्न्ययोर्मुक्तमूर्धजा ।

अनर्चिताऽसंयतवाक् नासंवीता बहिधरेत् ॥ ५० ॥

नार्धीतपादाऽप्रयता नार्द्रपात्राण्युदकसिराः ।

शयीत नापराङ् नान्व्येन नग्रा न च सन्न्यथोः ॥ ५१ ॥

धीतयासा शुचिर्नित्यं सर्वमद्गलसंयुता ।

पूजयेत् प्रातरासात् प्राग् गोविशान् श्रियमच्युतम् ॥ ५२ ॥

स्त्रियो वरयतीधाचैत् स्रग्मन्वलिमण्डनैः ।
 पतिं चाच्योपतिष्ठेत् ध्यायेत् कोष्ठगतं च तम् ॥ ५३ ॥
 संवत्सरं पुंसयनं व्रतमेतदविच्युतम् ।
 धारयिष्यसि चेत् तृभ्यं मङ्गला भविता सुतः ॥ ५४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 वादमित्यभ्युपेत्याथ दिती राजन् महामनाः ।
 कश्यपात् गर्भमाधत् व्रतं चाश्रो दधार सा ॥ ५५ ॥
 मानुष्यसुरभिप्रायमिन्द्र आज्ञाय मानद ।
 शुभ्रपणनाश्रमस्यां दितिं पर्यचरत् कविः ॥ ५६ ॥
 नित्यं वनात् सुमनसः फल्मूलसमित्कुशान् ।
 पत्राङ्कुरमृदापथ काले काल उपाहरत् ॥ ५७ ॥
 एवं तस्या व्रतस्थाया व्रतच्छिद्रं हरिर्नृप ।
 प्रेषुः पर्यचरज्जिह्वा मृगदेव मृगाकृतिः ॥ ५८ ॥
 नाध्यगच्छद् व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते ।
 चिन्तां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिवं त्विह ॥ ५९ ॥
 एकदा सा तु सन्ध्यायामुच्छिष्टा व्रतकशिंता ।
 अस्पृष्टवार्धयातद्धिः सुष्याप विधिमोहिता ॥ ६० ॥
 लब्ध्वा तदन्तरं शक्रो निद्रोपहतचेतसः ।
 दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥ ६१ ॥
 चकत्तं सप्तधा गर्भं यद्रेण कनकप्रभम् ।
 रुदन्तं सप्तधैकं मा रोदीरिति तान् पुनः ॥ ६२ ॥
 ते तमूचुः पीड्यमानाः सर्वे प्राञ्जलयो नृप ।
 नो निषांससि किं त्विन्द्र भ्रातरो मरुतस्तय ॥ ६३ ॥
 मा भैष्ट भ्रातरो मह्यं यूपमित्याह कोशिकः ।
 अनन्यभावान् पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ॥ ६४ ॥
 न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकम्पया ।
 बहुधा कुलिशधुण्णो द्रीण्यखेण यथा भवान् ॥ ६५ ॥
 सकृदिष्टाऽऽदिष्टरूपं पुरुषो याति सात्मताम् ।
 संवत्सरं किञ्चिद्गुणं दित्या यद्विरचितः ॥ ६६ ॥

सज्जीन्द्रेण पञ्चाशद् देवास्ते मरुतोऽभवन् ।
 व्यपोह्य मानृदोषं ते हरिणा सोमपा वृताः ॥ ६७ ॥
 दितिरुत्थाय ददशे कुमाराननलप्रभान् ।
 इन्द्रेण सहितान् देवी पर्यतुष्यदनिन्दिता ॥ ६८ ॥
 अयेन्द्रमाह ताताहमादित्यानां भयावहम् ।
 अपत्यामिच्छन्त्यचरं व्रतमेतत् सुदुष्काम् ॥ ६९ ॥
 एकः संकल्पितः पुत्रः सप्तसप्ताभवन् कपम् ।
 यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ॥ ७० ॥
 इन्द्र उवाच—
 अम्य तेऽहं व्यवसितमुपधायांगतोऽन्तिकम् ।
 लब्ध्वान्तरोऽच्छिद्रं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित् ॥ ७१ ॥
 कुतो मे सप्तधा गर्भं आसन् सप्त कुमारकाः ।
 तेऽपि र्वैककशो वृक्षाः सप्तधा नापि मन्त्रिरे ॥ ७२ ॥
 ततस्तत् परमाधर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया ।
 महापुरुषपूजायाः सिद्धिः कार्यानुपगिणी ॥ ७३ ॥
 आराधनं भगवत ईदमाना निराशिषः ।
 ये तु नेच्छन्त्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृताः ॥ ७४ ॥
 आराध्यात्मप्रदं देवमात्मानं जगदीश्वरम् ।
 को वृणीत गुणस्पर्शां बुधः स्यान्नरकेऽपि यत् ॥ ७५ ॥
 तदिदं मम दीर्जन्यं बालिशस्य महीपति ।
 धन्नुमर्हसि मातस्यं दिष्ट्या गर्भोऽमृतोत्पितः ॥ ७६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तथाऽभ्यनुज्ञातः शुक्रभावेन तुष्टया ।
 मरुद्भिः सह तां नत्वा गगाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥
 एवं ते सर्वमाप्त्यान् यन्मां त्वं प्ररिपृच्छसि ।
 मङ्गलं मरुतां जन्म किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ७८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

व्रतं पुंसवनं ब्रह्मन् भवता यदुदीरितम् ।
तस्य वेदितुमिच्छामो येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

शुक्ले मार्गशिरे षष्ठे योषिद् भर्तुर्नुव्याय ।
आरभेत व्रतमिदं सार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥

निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमन्त्र्य च ।
स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसीतालङ्कृताम्बरे ॥ ३ ॥

पूजयेत् प्रातराशान् प्राक् भगवन्तं श्रिया सह ।
नमस्ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोऽस्तु ते ।
महाविभूतिपतये नमः सकलसिद्धये ॥ ४ ॥

यतस्त्वं कृपया भूत्वा तेजसा महतीजसा ।
तुष्ट ईश गुणैः सर्वैस्ततोऽसि भगवान् विभुः ॥ ५ ॥

विष्णुपति महाभाये महापुरुषलक्षणे ।
श्रीयेथा मे महाभागे लोकमातर्नमोऽस्तु ते ॥ ६ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सह
महाविभूतिभिः बलिमुपाहरामीति । अनेनाहरहर्मन्त्रेण विष्णो-
रासनाध्यषाचोपरुपशान्नानवासउपवीतभूषणगन्धपुष्प-
धूपोषहारायुपचारांश्च समाहित उपाहरेत् ॥ ७ ॥

हविशेषं तु जुहुयादनले द्वादशाहुतीः ।
ओं नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपतये स्वाहेति ।

शिवं विष्णुं च वरदावाशिषां प्रधावुभी ।
भक्त्या सम्पूजयेन्नित्यं यदीच्छेत् सर्वसम्पदः ॥ ८ ॥

ऋणमद् दण्डवद् भूमी भक्तिग्रहेण चेतसा ।
दशवारं जपेन्मन्त्रं ततः स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ ९ ॥

युवां तु विश्वस्य विभू जगतः कारणं परम् ।
इयं हि प्रकृतिः सूक्ष्मा मायाशक्तिर्दुरन्त्या ॥ १० ॥

तस्या अधीश्वरः साक्षान् त्वमेकः पुरुषः परः ।
त्वं सर्वयज्ञ इत्येवं क्रियेयं फलभृगु भवान् ॥ ११ ॥

गुणव्यक्तिरियं देवी व्यञ्जको गुणभृगु भवान् ।
त्वं हि सर्वशरीरात्मा श्रीः शरीरेन्द्रियाशया ॥ १२ ॥

नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्वम(मु)पाश्रयः ।
यथा युवां त्रिलोकस्य वरदो परमेश्वरी ।

तथेमा उत्तमश्लोक सन्तु सत्त्वा महाशिपः ॥ १३ ॥

इत्यभिष्टुय वरदं श्रीनिवासं श्रिया सह ।
तत्रिस्तार्योपहरणं दत्त्वाऽऽचमनमर्चयेत् ॥ १४ ॥

ततः स्तुवाना स्तोत्रेण भक्तिग्रहेण चेतसा ।
यज्ञोच्छिष्टमवप्राय पुनरभ्यर्चयेद्भारम् ॥ १५ ॥

पतिं च परया भक्त्या महापुरुषचेतसा ।
प्रियेस्तेस्तेरुपनमेत् प्रेमशीलः स्वयं पतिः ॥ १६ ॥

विभूयात् सर्वकर्माणि पट्या उवाचचानि च ।
कृतमेकतरेणापि दम्पत्योरुभयोरपि ॥ १७ ॥

पट्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेव समाहितः ।
विष्णोर्व्रतमिदं विप्रञ्च विहन्त्यात् कथञ्चन ॥ १८ ॥

विप्रान् शिष्यो वरवतीः खगन्धवल्लिमण्डनैः ।
अर्चैर्दहरहर्भक्त्या देवं नियममास्थिता ॥ १९ ॥

उद्वाप्त्य देवं स्वे धाम्नि तन्निवेदितमग्रतः ।
अयादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामाप्तये तथा ॥ २० ॥

एतेन पूजाविधिना मासान् द्वादश हापनम् ।
नीत्वा चोपरमेत् साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि ॥ २१ ॥

शो भूतेऽप उपसृज्य कृष्णमभ्यर्च्य पूर्ववत् ।
पयःशूतेन जुहुयाच्चरुणा सह सर्पिया ।

पाकयज्ञविधानेन द्वादशीबाहुतीः पतिः ॥ २२ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेद् भक्त्या त्वज्यायेद्द्वादशात्मवित् ।
तेभ्यो दयानिलान् राजन् सोदपाश्रान्मुडा(निला)न्वितान् ॥

आशिपः शिरसाऽऽदाय द्विजैः प्रीतैः समीरिताः ।
प्रणम्य शिरसा भक्त्या भुञ्जीत तदनुव्याय ॥ २४ ॥

आचार्यमग्रतः कृत्वा वाग्यतः सुसमाहितः ।
दयान् पत्यं चरोः शेषं सुप्रजास्त्वं सुसीभगम् ॥ २५ ॥

एतच्चरित्वा विधिवद् ब्रतं विभो-
रभीप्सितार्थं लभतं पुमानिह ।

स्त्रीर्वा तदास्थाय लभत सीभगं
श्रियं प्रजां जीवपतिं यशो गृहम्

॥ २६ ॥

कन्याऽपि विन्देत समग्रलक्षणं
पतिं त्ववीरा हतकिल्बिषा गतिम् ।

मृतप्रजा जीवसुतान् धनेश्वरी
सुदुर्भगा सुभगा रूपमग्रयम्

॥ २७ ॥

विन्देद् विरूपा विरुजो विमुच्यते
य आमयावीन्द्रियदेहकल्पः ।

एतन् पठन्नभ्युदये च कर्मण्य-

नन्तनृमिं पितृदेवतानाम्

॥ २८ ॥

तुष्टाः प्रयच्छन्ति समस्तकामान्

होमावसाने हुतभुक् श्रीहरिश्च ।

राजन् महन्मरुतां जन्म पुण्यं

दितेव्रतं चाभिहितं महन् ते

॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां पद्यः स्कन्धः ॥

सप्तमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

समः प्रियः सुहृद् ब्रह्मन् भूतानां भगवान् स्वयम् ।

इन्द्रस्यार्थे कथं दैत्यान्वधीद्विषमो यथा ॥ १ ॥

न ह्यस्यार्थः सुरगणैः साक्षान्निःश्रेयसात्मनः ।

नैवासुरेभ्यो विद्वेषो नोद्वेगश्चागुणस्य हि ॥ २ ॥

इति नः सुमहाभाग नारायणगुणान् प्रति ।

संशयः सुमहान् जातस्तद्भवान् उन्नुमर्हति ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच—

साधु पृष्टं महाराज हरेर्भरितमद्भुतम् ।

यद् भागवतमाहात्म्यं भगवद्भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥

गीयते परमं पुण्यं ऋषिभिर्नारदादिभिः ।

नत्वा कृष्णाय मुनये कथयिष्ये हरेः कथाम् ॥ ५ ॥

निर्गुणोऽपि त्वजोऽव्यक्तो भगवान् प्रकृतेः परः ।

स्वमायागुणमाविश्य वाध्यबाधकतां गतः ॥ ६ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।

न तेषां युगपद् राजन् हास उनाह एव च ॥ ७ ॥

जयकाले तु सत्त्वस्य देवपीन् रजसोऽसुरान् ।

तमसो यक्षरक्षांसि तत्कालानुगुणो भजन् ॥ ८ ॥

ज्योतिरादिरिवाभाति सद्भातात्र विविच्यते ।

विन्दन्त्यात्मानमात्मस्थं मथित्वा कवयोऽन्ततः ॥ ९ ॥

यदा सिसृक्षुः पुर आत्मनः परो

ऽजः सृजत्येव पृथक् स्वमापया ।

सत्त्वं विचित्रासु रिरसुरीश्वरः

शपिष्यमाणस्तम इत्यत्यसौ ॥ १० ॥

कालं चरन्तं सृजतीश आश्रयः

प्रधानपुंभ्यां नरदेव सत्यकृत् ।

स तत्र तत्रोभयसिद्धिमाप्नुयात्

लिङ्गात्मनो लिङ्गगुणाश्च सन्ति ॥ ११ ॥

य एष राजन्नपि काल ईशिता

सत्त्वं सुरानीकमिवैषयत्यजः ।

तत्प्रत्यनीकानसुरान् सुरप्रियो

रजस्तमस्कान् प्रमिणोत्पुरुषाः ॥ १२ ॥

स वा पुनः स्वसृष्टस्य स्थितिरशानुवृत्तये ।

सत्त्वं सुरगणान् विष्णुरुपवृंहयते मुहुः ॥ १३ ॥

अत्रैवोदाहृतः पूर्वमितिहासः सुरर्षिणा ।

प्रीत्या महाकृती राजन् पृच्छतेऽजातशत्रवं ॥ १४ ॥

दृष्ट्वा महाद्भुतं राजा राजसूये महाकृती ।

वासुदेवे भगवति सायुज्यं चेदिभूभुजः ॥ १५ ॥

तत्रासीनं सुरकर्षिं राजा पाण्डुसुतः क्रूरी ।

पप्रच्छ विस्मितमना मुनीनां गृण्वतामिदम् ॥ १६ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

अहो ह्यत्यद्भुतं ह्येतद् दुर्लभैकान्तिनामपि ।

वासुदेवे परे तव्ये प्राप्तिश्चैषस्य विद्विषः ॥ १७ ॥

एतद् वेदितुमिच्छामः सर्व एव वयं मुने ।

भगवन्निन्दया वेनो द्विजैस्तमसि पातितः ॥ १८ ॥

दमघोषसुतः पाप आरभ्य कलभापणान् ।

सम्प्रत्यमर्षी गोविन्दे दन्तवक्रश्च दुर्मतिः ॥ १९ ॥

शपतोरसकृद् विष्णुं यद् ब्रह्म परमव्ययम् ।

धित्रो न जातो जिह्वायां नान्धं विविशतुस्तमः ॥ २० ॥

कथं तस्मिन् भगवति दुरवग्राह्यधामनि ।

पश्यतां सर्वलोकानां लयमीयतुरअसा ॥ २१ ॥

एतद् ब्राम्ह्यति मे बुद्धिर्दीर्घार्थिरेव वायुना ।

ब्रूयतेतद्भुततमं भगवन्नत्र कारणम् ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—

राज्ञस्तद्वच आकर्ष्य नारदो भगवान् कपिः ।

तुष्टः प्राह तमाभाष्य शृण्वन्त्याः सदसः कथाः ॥ २३ ॥

नारद उवाच—

निन्दनस्तवसत्कारान्यकारार्थं कलेवरम् ।
 प्रधानपर्यायं राजन् अविवेकेन कल्पितम् ॥ २४ ॥
 हिंसा तदभिमानेन दण्डपारुष्ययोर्वया ।
 वैषम्यमिह भूतानां ममाहमिति पार्थिव ॥ २५ ॥
 यन्निबन्धोऽभिमानोऽयं तद्वधात् प्राणिनां वधः ।
 तथा न यस्य कैवल्यादभिमानोऽसित्वात्मनः ।
 परस्येदमकर्तुं हि हिंसा केनास्य कल्प्यते ॥ २६ ॥
 तस्माद् वैरानुबन्धेन निर्वैरेण भयेन वा ।
 स्नेहात् कामेन वा युञ्ज्यात् कथञ्चिन्नेते पृथक् ॥ २७ ॥
 यथा वैरानुबन्धेन मर्त्यस्तन्मयतामियात् ।
 न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिता मतिः ॥ २८ ॥
 कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्ये यान्तमनुस्मरन् ।
 संरम्भभययोगेन विन्दते तत्स्वरूपताम् ॥ २९ ॥
 एवं कृष्णे भगवति मायामनुज ईश्वरे ।
 वैरेण धृतपाप्मानः तमापुरनुचिन्तया ॥ ३० ॥
 कामात् स्नेहाद् भयाद् द्वेषाद् यथा भक्त्येश्वरे मनः ।
 आवेदय तदपं हित्वा बहवस्तद्गतिं गताः ॥ ३१ ॥
 गोप्यः कामाद् भयात् कंसो द्वेषावैयादयो नृपाः ।
 सम्बन्धाद् वृष्णयः स्नेहाद् यूयं भक्त्या वयं विभो ॥ ३२ ॥
 कतमोऽपि न येनस्य पञ्चानां पुरुषं प्रति ।
 तस्मात् केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् ॥ ३३ ॥
 मानुष्यवेषो वक्ष्येऽहं दन्तवक्रश्च पार्थिव ।
 पार्षदप्रवरी विष्णोर्विप्रशापात् पदच्युती ॥ ३४ ॥
 पुथिष्ठिर उवाच—
 कीदृशः कस्य या शापो हरिदासाभिर्मर्शनः ।
 अश्रद्धेय इवाभाति हरैरेकान्तिनां भवः ॥ ३५ ॥
 देहेन्द्रियासुहृन्नानां वैकुण्ठपुरवासिनाम् ।
 देहसंयन्त्रसंयन्त्रं तदाख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥

नारद उवाच—

एकदा ब्रह्मणः पुत्रा विष्णोर्लोकं यदृच्छया ।
 सनन्दनादयो जग्मुश्चरन्तो भुवनत्रयम् ॥ ३७ ॥
 पञ्चपद्मपानार्थाभाः पूर्वेषामपि पूर्वजाः ।
 दिव्याससः शिशून् मत्वा द्वास्थी तान् प्रत्यपेक्षताम् ॥ ३८ ॥
 अशपन् कुपिता एवं युवां वासं न चाह्यः ।
 रजस्तमोभ्यां रहिते पादमूले मधुद्विषः ॥ ३९ ॥
 पापिष्ठासामुर्गो योनिं वालिशो यातमाश्रतः ।
 एवं शशो स्वभवनात् पतन्ती तैः कृपालुभिः ॥ ४० ॥
 प्रोक्तो पुनर्जन्मभिर्वा त्रिभिर्लोकैः कल्पताम् ।
 जज्ञाते तौ दितेः पुत्री देत्यदानवचन्दिनी ।
 हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजस्ततः ॥ ४१ ॥
 हतो हिरण्यकशिपुर्हरिणा सिंहरूपिणा ।
 हिरण्याक्षो धरोद्वारे विभ्रता सीकरं वपुः ॥ ४२ ॥
 हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं भगवन्नियमम् ।
 जिघांसुरकरोभाना यातना मृत्युहेतवे ॥ ४३ ॥
 तं सर्वभूतात्मभूतं प्रज्ञानं समदर्शनम् ।
 भगवन्नेजसा स्पृष्टं नाशक्रोद्धन्मुमुषमैः ॥ ४४ ॥
 ततस्ती राक्षसी जाती केशिन्यां विश्रवःसुती ।
 रावणः कुम्भकर्णश्च सर्वलोकप्रतापिनी ॥ ४५ ॥
 तत्रापि रावणो भूत्वा न्यहनच्छापमुक्तये ।
 रामवीर्यं श्रोप्यसि त्वं मार्कण्डेयमुखात् भ्रमो ॥ ४६ ॥
 तावय क्षत्रियी जाती मानुष्यस्रात्मजी तव ।
 अधुना शापनिर्मुक्ती कृष्णचक्रहतांहीसी ॥ ४७ ॥
 वैरानुबन्धतीव्रेण ध्यानेनाच्युतसाम्यताम् ।
 नीती नुनहरेः पार्थ जग्मुर्विष्णुपार्षदी ॥ ४८ ॥
 पुथिष्ठिर उवाच—
 विद्वेषो दयिते पुत्रे कथमासीन्महात्मनि ।
 गृही मे भगवन् येन प्रह्लादेऽप्यच्युतात्मनि ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

भ्रातर्यैव विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना ।

हिरण्यकशिपू राजन् पर्यतप्पद् रुपा शुचा ॥ १ ॥

आह चेदं रुपा पूर्णः सन्दष्टदशनच्छदः ।

कोपोज्ज्वलाभ्यां चक्षुर्भ्यां निरीधन् धूम्रमम्बरम् ॥ २ ॥

करालदंष्ट्रोऽग्रदृष्ट्वा दुष्प्रेक्ष्यभुकुटीमुखः ।

शूलमुपयम्य सदसि दानवानिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

भो भो दानव देतेषु द्विर्धूम्रस्यश्च शम्बर ।

शतबाहो हयग्रीव नमुचे पाक इन्धल ॥ ४ ॥

विप्रचित्ते मम वचः पुलोमन् शकुनादयः ।

शृणुताऽनन्तरं सर्वैः क्रियतामाशु मा चिरम् ॥ ५ ॥

सपत्नैर्घातितः क्षुब्धभ्राता मे दयितस्सुहृन् ।

षाण्णिग्राहेण हरिणा समेनाप्युपधावनेः ॥ ६ ॥

तस्य त्यक्तस्वभावस्य घृणेर्मायावनौकसः ।

भजनन् भजमानस्य बालस्येवास्थिरात्मनः ॥ ७ ॥

मच्छूलभिन्नग्रीवस्य भूरिणा रुधिराण वै ।

युद्धप्रियं तर्पयिष्ये भ्रातरं मे हतव्यथः ॥ ८ ॥

तस्मिन् कूटेऽहिते नष्टे कृन्तमूले वनस्पती ।

विटपा इव शुष्पन्ति विष्णुप्राणा दिवीकसः ॥ ९ ॥

तावद् यात भुवं यूपं ब्रह्मक्षत्रसमेषिताम् ।

सूदयध्वं तपोयज्ञस्वाध्यायव्रतदानकान् ॥ १० ॥

विष्णुर्द्विजक्रियामूलो यज्ञो धर्ममयः पुमान् ।

देवर्षिपितृभूतानां धर्मस्य च परावणम् ॥ ११ ॥

यत्र यत्र द्विजा गावो वेदा वर्णाश्रमाः क्रियाः ।

तं तं जनपदं यात सन्दीपयत वृधत ॥ १२ ॥

इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽहताः ।

तथा प्रजानां कटनं विदधुः कटनप्रियाः ॥ १३ ॥

पुरग्रामव्रजोपानक्षेत्राग्रामाश्रमाकरान् ।

खेटवर्षटपोषांश्च ददद्दुः पत्नानानि च ॥ १४ ॥

केचित् स्तनित्रैर्विभिदुः सेतुप्राकारगोपुरान् ।

आजीव्यांधिच्छिदुर्वृक्षान् केचित् परशुपाणयः ।

प्रादहन्धरणासनस्ये प्रजानां न्वलितोन्मुकैः ॥ १५ ॥

एवं विप्रकृते लोके दैत्येन्द्रानुचरैर्महुः ।

दिवं देवाः परित्यज्य भुवि चेरुरलक्षिताः ॥ १६ ॥

हिरण्यकशिपुर्भ्रातुः सम्परेतस्य दुःखितः ।

कृत्वा कटोदकादीनि भ्रातृपुत्रानसान्धययत् ॥ १७ ॥

शकुनिं शम्बरं धृष्टं भूतसन्तापनं वृकम् ।

कालनेमिं महानाभं हरिश्मथुमधोत्कलम् ॥ १८ ॥

तन्मातरं रुशद्भानुं दितिं च जननीं गिरा ।

क्षक्ष्णया देशकालज्ञ इदमाह जनेश्वर ॥ १९ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

अम्बाम्ब हे यधूः पुत्रा वीरं माऽहंभ्य शोचितुम् ।

रिपोरभिमुखे ध्याय्यः शूराणां यध ईप्सितः ॥ २० ॥

भूतानामिह संवासः प्रपायामिव सुव्रते ।

देवेनैकत्र नीतानामुच्यतीतानां तथाऽधुवः ॥ २१ ॥

नित्य आत्माऽव्ययः शुद्धः सर्ववित् सर्वगः परः ।

धत्तेऽसावात्मनो लिङ्गं मायया विसृजन् गुणान् ॥ २२ ॥

यथाऽम्भसा प्रचलता तरवोऽपि चला इव ।

चक्षुषा ध्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ २३ ॥

एवं गुणैर्ध्राम्यमाणे मनस्यविकलः पुमान् ।

याति तन्ताम्यतां भद्रे ह्यलिङ्गो लिङ्गवानिय ॥ २४ ॥

एष आत्मविपर्यासो ह्यलिङ्गे लिङ्गभावनः ।

एवं प्रियाप्रियैर्योगो वियोगः कर्मसंसृतिः ॥ २५ ॥

संभवश्च विनाशश्च शोकश्च विविधः स्मृतः ।

अविवेकश्च चिन्ता च विवेकस्मृतिरिव च ॥ २६ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

यमस्य प्रेतवन्धूनां संवादं नं निबोधत ॥ २७ ॥

उशीनरेष्वभूद् राजा सुयज्ञ इति विधुतः ।

तपत्रैर्निहतो युद्धे ज्ञातयस्तमुपासत ॥ २८ ॥

विशीर्णरत्नकवचं विभ्रष्टाभरणसजम् ।

शरनिर्भिन्नहृदयं शयानमसृगाचिलम्

॥ २९ ॥

विकीर्णकिंशं स्तब्धाश्रं संरम्भाद् दष्टच्छदम् ।

रजःकुण्डमुत्ताम्भोजं छिन्नापुष्पभुजं मृधे

॥ ३० ॥

उशीनरं च विधिना तथाकृतं

पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ।

हताः स्म नापंति करंरुता भृशं

ग्रन्थ्यां मुहुस्तन्यदयोरुपापतन्

॥ ३१ ॥

रुदन्त्य उधेदपिताह्विपङ्क्तं

सिञ्चन्त्य अश्रुः कुचकुटुमारुणः ।

चित्रस्तकेशाभरणाः शुचं नृणां

सृजन्त्य आक्रन्दनया विलेपिरे

॥ ३२ ॥

अहो विधात्राऽकरुणेन नः प्रभो

भवान् प्रणीतो धिगगोचरं दशाम् ।

उशीनराणामपि वृत्तिदः पुरा

कृतोऽधुना येन शुचां विवर्धनः

॥ ३३ ॥

त्वया कृतज्ञेन वयं महीपते

कथं विना स्याम सुहृत्तमेन ।

तत्रानुयानं तव वीर पादयोः

शुश्रूषतीनां दिशः पत्र वास्यसि

॥ ३४ ॥

एवं विलपतीनां वै परिगृह्य मृतं पतिम् ।

अनिच्छतीनां निर्हारमकौऽस्तं संन्यवर्तत

॥ ३५ ॥

तत्र ह प्रेतवन्धूनामाश्रुत्य परिदेवनम् ।

आह तान् बालको भूत्वा यमः स्वपमुपागतः

॥ ३६ ॥

यम उवाच—

अहो अमीषां वयसाऽधिकाणां

विपश्यतां लोकविधिं विमोहः ।

यत्रोद्भवस्तत्र गतं मनुष्यं

स्ययं सधर्मा अनुशोचन्त्यपार्षम्

॥ ३७ ॥

अहो वयं धन्यवमा यदत्र

त्यक्ताः पितृभ्यां न विचिन्तयामः ।

अभक्ष्यमाणा अवला वृकादिभिः

स रक्षिता रक्षति यो हि गर्भे

॥ ३८ ॥

य इच्छयेतः सुजतीदमन्यवो

य एव रक्षत्यवलुम्पते यः ।

तस्यावलाः क्रीडनमाहुरीशितु-

श्राचरं निग्रहसद्वहे प्रभोः

॥ ३९ ॥

पथि च्युतं तिष्ठति दिष्टरक्षितं

गृहे स्थितं तद्विहतं विनश्यति ।

जीवत्यनाधोऽपि तदीक्षितो वने

गृहेऽपि गुप्तोऽस्य दतो न जीवति

॥ ४० ॥

भूतानि तैस्तेर्निजयोनिकर्मभि-

र्भवन्ति काले न भवन्ति सर्वशः ।

न तत्र ह्यन्मा प्रकृतावपि स्थित

स्तस्या गुणैरन्यतमो निवध्यते

॥ ४१ ॥

इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं

यथा पृष्णं भौतिकमीयते गृहम् ।

तपोदकैः पार्थिवतेजसैरनः

कालेन जातो विकृतो विनश्यति

॥ ४२ ॥

यथाऽनलो दारुणु भिन्न ईषते

यथाऽनिलो देहगतः पुष्कं स्थितः ।

यथा नभः सर्वगतं न सज्जते

तथा गुणैः सर्वगुणाभयः परः

॥ ४३ ॥

सुपज्ञो नन्वयं शोते मृदा यमनुशोचय ।

यः श्रोता योऽनुवक्तेह न स दृश्यते कर्हिचित्

॥ ४४ ॥

न श्रोता नानुवक्ताऽयं मुख्योऽप्यत्र महानसुः ।

यस्त्विहोन्द्रियवानात्मा स चान्यः प्राणदेहयोः

॥ ४५ ॥

भूतेन्द्रियमनोलिङ्गान् देहानुवाचचान् विभुः ।

भजन्तुस्मृजति ह्यन्यस्तथापि स्थेन तेजसा

॥ ४६ ॥

वावलिङ्गान्वितो ह्यात्मा तावत् कर्मनिबन्धनः ।

ततो विपर्ययः क्लेशो मायायोगोऽनुवर्तते

॥ ४७ ॥

वितथाभिनिवेशोऽयं यदुणेष्वर्थद्वयचः ।

यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमेन्द्रियकं मृषा

॥ ४८ ॥

अथ नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ।

नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति

॥ ४९ ॥

लुब्धको विपिने कश्चित् पक्षिणां निर्मितोऽन्तकः ।
 वितत्य जालं विदधे तत्र तत्र प्रलोभनम् ॥ ५० ॥
 कुलिङ्गमिधुनं तत्र विचरन् समदृश्यत ।
 तयोः कुलिङ्गी सहसा लुब्धकेन प्रलोभिता ॥ ५१ ॥
 साऽसज्जत सिन्धु तन्त्या महिषी कालयन्त्रिता ।
 कुलिङ्गस्तां तपाऽपन्नां निरीक्ष्य भृशदुःखिताः ॥ ५२ ॥
 स्नेहादकल्पः कृपणां एषदिवयदानुरः ।
 अहो अकरुणो देवः स्त्रिया कृपण्या विभुः ॥ ५३ ॥
 कृपणं माऽनुशोचन्नया दीनया किं करिष्यति ।
 कामं नयतु मां देवः किमर्होऽनात्मनो हि मे ॥ ५४ ॥
 दीनेन जीवता दुःखं मन्देन विपुरायुषा ।
 कथं त्वजातपक्षास्तान् मानुहीनान् विभर्ग्यहम् ।
 मन्दभाग्या प्रतीक्षन्ते नीडे मे मातरं प्रजाः ॥ ५५ ॥
 एवं कुलिङ्गं विरुचन्तमारात् प्रियावियोगानुरमथुकण्ठम् ।
 तदैव तं शाकुनिकः शरेण विव्याध कालप्रहितो निलीनः ॥

एवं यूयमपश्यन्त्य आत्मापापमबुद्धयः ।
 मेनं प्राप्स्यथ शोचन्त्यः पर्णि वर्षशतैरपि ॥ ५७ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच—
 बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतसः ।
 ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्यमयथोत्थितम् ॥ ५८ ॥
 यम एतदुपाख्याय तत्रैवान्तरधीयत ।
 ज्ञातयोऽपि सुयज्ञस्य चक्रुर्यन् सांपरायिकम् ।
 ततः शोचत मा यूयं परं चान्मानमेव च ॥ ५९ ॥
 क आत्मा कः परो वाऽत्र स्वीयः पारक्य एव च ।
 स्वपराभिनिवेशेन विनाऽज्ञानेन देहिनः ॥ ६० ॥
 नारद उवाच—
 इति देत्यपतेर्वाक्यं दितिराकर्ण्य समुपा ।
 पुत्रशोकं क्षणान् त्यक्त्या तत्त्वे चित्तमधारयत् ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—
 हिरण्यकशिपू राजन्नजेयमजरामरम् ।
 आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमेकराजं व्यपित्सत ॥ १ ॥
 स तेपे मन्दरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ।
 ऊर्ध्वबाहुर्नभोदष्टिः पादाङ्गुष्ठाश्रितावनिः ॥ २ ॥
 जटादीपितिभी रेजे संवर्ताकं इयांशुभिः ।
 तस्मिंस्तपस्तप्यमाने देवाः स्थानानि भेजिरे ॥ ३ ॥
 तस्य मूर्धः समुद्भूतः सध्रुवोऽग्रिस्तपोमयः ।
 तिर्यगूर्ध्वमण्डलोकानतपद् विष्वगीरितः ॥ ४ ॥
 चुधुर्मुन्युदन्वन्तः सङ्गीपाद्रिश्चाल भूः ।
 निपेतुः सप्रदास्ताग जन्वल्बुध् दिशो दश ॥ ५ ॥
 तेन तप्ता दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ।
 पात्रे विज्ञापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥ ६ ॥
 देत्येन्द्रतपसा तप्ता दिवि म्यातुं न शक्नुमः ।
 तस्य चापशमं ब्रह्मन् विपतिं यदि मन्यसे ॥ ७ ॥

लोका न यावन्नश्यन्ति बलिहारास्तव प्रभो ।
 तस्यायं किल सङ्ख्यध्वरतो दुश्चरं तपः ॥ ८ ॥
 धूयतां किं न विदितं तथापि विनिवेद्यते ।
 सुप्ता चराचरमिदं तपोयोगसमाधिना ॥
 अध्यास्ते सर्वधिष्येभ्यः परमेष्ठी निजासनम् ॥ ९ ॥
 तदहं वर्धमानेन तपोयज्ञसमाधिना ।
 कालात्मनोऽथ नित्यत्वात् साधयिष्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १० ॥
 अन्यदेदं विधास्येऽहमयथापूर्वमोजसा ।
 किमन्यैः कालनिर्धूतैः कल्पान्तैर्विष्णवादिभिः ॥ ११ ॥
 इति शुभ्रम निर्वन्धं तपः परममास्थितः ।
 विधत्स्वानन्तरं युक्तं स्वयं त्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥
 तवासनं हि जगतां पारमेष्ठ्यं जगत्पते ।
 भवाप श्रेयसे भूत्यै क्षेमाय विजयाय च ॥ १३ ॥
 इति विज्ञापितो देवैर्भगवानात्मभर्तृन् ।
 परीतो भृगुदक्षाद्यैर्ययो देत्येवश्रथाम् ॥ १४ ॥

तं ददर्श प्रतिच्छन्नं बल्मीकतृणकीचकेः ।
 पिपीलिकाभिराकीर्णं (णं) मेदत्वद्भासशाणितम् ॥ १५ ॥
 तपन्तं तपसा लोकान् यथा भावितान् रविम् ।
 विलक्ष्य विस्मितः प्राह हसन्तं हंसवाहनः ॥ १६ ॥
 ब्रह्मावाच-
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तपः सिद्धोऽसि काश्यप ।
 वरदोऽहमनुप्राप्तो त्रियतामीप्सितो वरः ॥ १७ ॥
 भद्राक्षमहमेतन् ते हत्सार्ं महदद्भुतम् ।
 दंशभक्षितदेहस्य प्राणा ह्यस्थिषु शरीरे ॥ १८ ॥
 नेतन् पूर्वपथश्चक्रुर्न करिष्यन्ति चापरे ।
 निरम्बुधारेण्येत् प्राणान् को वै दिव्यसमाः शतम् ॥ १९ ॥
 व्यवसायेन तेऽनेन दुष्करेणामनस्विभिः ।
 तपोनिष्ठेन भवता जितोऽहं दितिनन्दन ॥ २० ॥
 ततस्त आशिषः सर्वा ददाम्यसुरपुङ्गव ।
 मर्त्यस्य ते ह्यमर्त्यस्य दर्शनं न च निष्फलम् ॥ २१ ॥
 नारद उवाच-
 इत्युत्त्वाऽऽदिभवो देवो भक्षिताङ्गं पिपीलिकः ।
 कमण्डलुजलेनोक्षद् दिव्यनामोपराधसा ॥ २२ ॥
 स तत्कीचकबल्मीकान् सह भोजोबलान्वितः ।
 सर्वाययसम्पन्नो यद्वसंहननो युवा ।
 उत्थितस्तप्तहमाश्रं विभावसुरिवैधसः ॥ २३ ॥
 स निरीक्ष्याम्बरे देवं हंसवाहनमास्थितम् ।
 ननाम शिरसा भूमीं तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥
 उत्थाय प्राञ्जलिः प्रह ईक्षमाणो ह्मा विभुम् ।
 हर्षाध्रुपुलकांस्त्रेदो गिरा गद्वदयाऽगृणन् ॥ २५ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच-
 कल्पान्ते कालसृष्टेन योऽन्धेन नमसाऽऽवृतम् ।
 अभिव्यनन् जगदिदं स्वयंज्योतिः स्वरोचिषा ॥ २६ ॥

आत्मना त्रिवृता चेदं सृजत्यवति लुप्यति ।
 रजःसत्त्वतमोधाग्रे पराय महते नमः ॥ २७ ॥
 नम आयाय वीजाय ज्ञानविज्ञानमूर्तये ।
 प्राणेन्द्रियमनोबुद्धिविकारव्यक्तिक्रीपुषे ॥ २८ ॥
 त्वमीशिषे जगतस्तत्सुषुप्त्य प्राणेन मूल्येन पतिः प्रजानाम् ।
 चित्तस्य चित्तिर्मनश्चन्द्रियाणां पतिर्महाभूतगुणाशयेशः ॥ २९ ॥
 त्वं सप्ततन्तून् वितनोषि तन्वा त्रय्या चतुर्होत्रकविद्यया च ।
 त्वमेक आत्माऽऽत्मवतामनादिरनन्तपारः कविरव्ययात्मा ॥ ३० ॥
 त्वमेव कालोऽनिमिषो जनाना-
 मापुलंवायावपथेः क्षिणोपि ।
 कूटस्थ आत्मा परमेष्ठ्यजो महान्
 त्वं जीवलोकास्य च जीव आत्मा ॥ ३१ ॥
 त्वत्तः परं नापरमप्यनेजदेजश्च किञ्चिद् व्यतिरिक्तमस्ति ।
 विद्याकलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोऽसि बृहत् त्रिपृष्ठः ॥ ३२ ॥
 व्यक्तं विभो स्पृलमिदं शरीरं
 येनेन्द्रियप्राणमनोगुणांस्त्वम् ।
 भुङ्क्ते स्थितो धामनि परमेष्ठ्ये
 अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ॥ ३३ ॥
 अनन्ताव्यक्तरूपेण येनेदमखिलं ततम् ।
 विदविच्छक्तिपुक्ताय तस्मै भगवते नमः ॥ ३४ ॥
 यदि दास्यस्वभिमतान् वरान् मे वरदोत्तम ।
 भूतेभ्यस्त्वद्द्विसृष्टेभ्यो मृत्युर्मा भून्मम प्रभो ॥ ३५ ॥
 नान्नर्वर्हिर्दिवानक्तमन्यस्मादपि चापुषेः ।
 न भूमी नाम्बरे मृत्युर्न नरैर्न मृगैरपि ॥ ३६ ॥
 ज्यसुभिर्वासुभिर्द्रावां सुरासुग्महोरगैः ।
 अश्रतिद्वन्द्वना युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम् ॥ ३७ ॥
 सर्वेषां लोकपालानां महिमानं तथाऽऽत्मनः ।
 तपोयोगप्रभावेन यो न रिप्यति कश्चिन् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीभद्रागवते सामस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

एवं वृतः शतपृतिः हिरण्यकशिपोरथ । प्रदात् तत्तपसा प्रीतो वरान् तस्य सुदुर्लभान् ॥ १ ॥	उपासतोपायनपाणिभिर्विना त्रिभिस्तपोयोगबलीजसां पदम् ॥ १३ ॥
ब्रह्मोवाच- तातेभ्यः दुर्लभाः पुंसो यान् वृणीषे वरान् मम । तथाऽपि वितराम्यद् वरान् यदपि दुर्लभान् ॥ २ ॥	जगुर्महेन्द्रासनमोजसाऽऽस्थितं विश्वावसुस्तुन्वुरस्मदादयः । गन्धर्वसिद्धा ऋषयोऽस्तुवन् मुहु र्वियाधरा अप्सरसश्च पाण्डव ॥ १४ ॥
ततो जगाम भगवानमोषानुग्रहो विभुः । पूजितोऽसुरवर्षेण स्तूपमानः प्रजेधरैः ॥ ३ ॥	स एव वर्णाश्रमभिः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः । इत्यमानो हविर्भागानग्रहीत् स्येन तेजसा ॥ १५ ॥
एवं लब्धवरो दैत्यो विभ्रद्वेममयं वपुः । भगवत्यकरोद् द्वेपं भ्रातुर्वपमनुस्मरन् ॥ ४ ॥	अकृष्टपच्या तस्यासीत् सप्तद्वीपवती मही । तथा कामदुषा यीश्च नानाश्वर्षपदं नभः ॥ १६ ॥
स विजित्य दिशः सर्वां लोकांश्च त्रीन् महामुरः । देवासुरमनुष्येन्द्रान् गन्धर्वगरुडोरगान् ॥ ५ ॥	रत्नाकराश्च रत्नानि तत्पत्न्यश्चोदुरुर्भिभिः । क्षारसीधुपुतधौद्रदधिधीरामृतोदकाः ॥ १७ ॥
सिद्धचारणवियाधान् ऋषीन् पितृपतीन् मनून् । यक्षरक्षःपिशाचेशान् प्रेतभूतपतीनपि ॥ ६ ॥	शीला द्रोणीभिराक्रीडं सर्वर्तुषु गुणान् द्रुमाः । दधार लोकपालानामेक एव पृथग् गुणान् ॥ १८ ॥
सर्वसत्त्वपतीन् जित्वा वशमानीय विश्वजित् । जहार लोकपालानां स्थानानि सह तेजसा ॥ ७ ॥	स इत्थं निर्जितककुबेरकाङ्क्ष विषयान् प्रियान् । यधोपजोषं भुञ्जानो नानृत्यदजितेन्द्रियः ॥ १९ ॥
देवोद्यानश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टपम् । महेन्द्रभवनं साक्षान्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ८ ॥	एवमथर्वमत्तस्य इतस्योच्छास्त्रवर्तिनः । कालो महान् व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयुषः ॥ २० ॥
त्रैलोक्यलक्ष्म्यापतनमभ्युवासाखिलार्द्धिमत् । यत्र विद्रुमसोषाना महामरकता भुवः ॥ ९ ॥	तस्योग्रदण्डसंविश्राः सर्वे लोकाः सपालकाः । अन्धशालाव्यशाणाः शरणं ययुरच्युतम् ॥ २१ ॥
यत्र स्फटिककुड्यानि यैदूर्यस्तम्भपङ्क्तयः । यत्र चित्रवितानानि पद्मरागासनानि च ॥ १० ॥	तस्यै नमोऽस्तु काष्ठार्थे यत्रात्मा हरिरीश्वरः । यद् गत्या न निवर्तन्ते शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ २२ ॥
पथःफेननिभाः शय्या मुक्तादामपरिच्छदाः । भूजर्जिर्नूपुरैर्दिव्यैः शय्यपन्नय इतस्ततः । रत्नस्थलीषु पश्यन्ति सुदतीः सुन्दरं मुखम् ॥ ११ ॥	इति ते संयतात्मानाः समाहितपियोऽमलाः । उपतस्थुर्हृषीकेशं विनिद्रा यापुभोजनाः ॥ २३ ॥
तस्मिन् महेन्द्रभवने महामुरो महाबलो निर्जितलोका एकराट् । रमेऽभिवन्द्याद्विपुगः सुरादिभिः प्रतापितैरुज्जितवण्डगगानः ॥ १२ ॥	ओं नमो भगवते महापुरुषाय महात्मने । विशुद्धानुभवानन्दसन्दोहाय यतोऽभयम् ॥ २४ ॥
तमद्र मत्तं मधुनोरुगन्धिना विवृत्तताम्राक्षमगोपधिष्ण्ययाः ।	तेषामाविरभूद् वाणी अरूपा मेघनिस्स्रवा । सत्रादयन्ती ककुभः साधूनामभयङ्गी ॥ २५ ॥
	मा भैष्ट विबुधश्रेष्ठाः सर्वेषां भद्रमस्तु वः । मदगं हि भूतानां सर्वश्रेयोपपत्तये ॥ २६ ॥

व्रतमेतस्य दौरात्प्यं देतेपापसदस्य यत् ।
 तस्य शान्तिं करिष्यामि कालस्तावत् प्रतीक्ष्यताम् ॥ २७ ॥
 यदा दंष्ट्रेषु चंदेषु गांषु विष्टेषु साधुषु ।
 धर्मे मयि च विद्वेषः स या आशु विनश्यति ॥ २८ ॥
 निर्वैराय प्रशान्ताय स्वमृताय महात्मने ।
 प्रह्लादाय यदा द्रुतद्विजिह्वेऽपि वरंजितम् ॥ २९ ॥
 नास्द उवाच-
 इत्युक्त्वा लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवीकसः ।
 न्यवर्तन्त गतोद्गगा मंनिरे चासुरं हतम् ॥ ३० ॥
 तस्य दैत्यपतेः पुत्राधत्वारः परमाद्भुताः
 प्रह्लादोऽभून्महान् तेषां गुणैर्महदुपासकः ।
 ब्रह्मण्यः शीलसम्पन्नः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ॥ ३१ ॥
 आत्मयत् सर्वभूतानामेकः प्रियसुहृत्तमः ।
 दासयत् सज्जतापाङ्घ्रिः पितृयद् दीनयत्सलः ॥ ३२ ॥
 भ्रातृयत् सदशे स्निग्धो गुरुष्पीश्वरभावनः ।
 विचार्यरूपजन्माद्यैर्मानस्तम्भविजितः ॥ ३३ ॥
 नोद्विग्नचित्तो व्यसनंषु निःस्पृहः
 धृतेषु दृष्टेषु गुणेष्ववस्तुदृक् ।
 दान्तेन्द्रियप्राणशरीरधीः सदा
 प्रशान्तकामो रहितासुरोऽसुरः ॥ ३४ ॥
 यस्मिन् महागुणा राजन् गृह्यन्ते कविभिर्महः ।
 न तेषुनाऽभिधीयन्ते यथा भगवतीश्वरे ॥ ३५ ॥
 यं साधुगाथासदसि रिषवोऽपि सुरा नृष ।
 प्रतिमानं प्रकुर्वन्ति किमुतान्ये भवादृशाः ॥ ३६ ॥
 गुणैरलमसङ्ख्येयैर्माहात्म्यं तस्य सूच्यते ।
 वासुदेवे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः ॥ ३७ ॥

न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत् तन्मनाः सदा ।
 कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशम् ॥ ३८ ॥
 आसीनः पर्यटनश्रन् शयानः प्रपिवन् ब्रुवन् ।
 नानुसन्दध एतानि गोविन्दपरिरक्षितः ॥ ३९ ॥
 कचिद् रुदति गोविन्दविन्ताचक्षलचेतनः ।
 कचिद्धसति तविन्ताह्लाद उद्गापति कचित् ॥ ४० ॥
 नदति रुचिदुत्कण्ठो विलज्जो नृत्यति रुचिन् ।
 कचित् तद्भावनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकार ह ॥ ४१ ॥
 कचिदुत्पुलकस्तूष्णीमशेषस्पर्शनिःस्पृहः ।
 अस्मन्दृष्टाण आनन्दसलिलामीलितेक्षणः ॥ ४२ ॥
 स उत्तमश्लोकपदारविन्दयो-
 निर्विवयाऽकिञ्चनसद्गल्लब्धया ।
 तन्वन् परां निर्वृतिमात्मनो मुहु-
 दुःसद्ग्रीनः स्वमनःशमं व्यधात् ॥ ४३ ॥
 तस्मिन् महाभागवते महाभागे महात्मनि ।
 हिरण्यकशिपू राजन् अकरोदपमात्मजे ॥ ४४ ॥
 पुष्टिष्टि उवाच-
 देवर्ष एतद्विच्छामो वेदितुं तव सुव्रत ।
 यदात्मजाय गुह्याय पिताऽधात् साधवे अयम् ॥ ४५ ॥
 पुत्रान् विप्रतिकूलांश्च पितरः पुत्रवत्सलाः ।
 उपालभन्ते शिष्यार्थं नैवायमपरे यथा ॥ ४६ ॥
 किमुतानुवशान् साधून् तादृशान् गुरुदेवतान् ।
 एतत् कीर्तनं ब्रह्मचर्यमाकं विषम प्रभो ।
 पितुः पुत्राय यद् द्वेषो मरणाय प्रयोजितः ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नास्द उवाच-
 पारोक्षित्याय भगवान् वृत्तः काव्यः किलासुरैः ।
 शण्डामकीं सुतो तस्य दैत्यराजगृहान्तिके ॥ १ ॥
 ती राज्ञा प्रापितं बालं प्रह्लादं नयकोविदम् ।
 पाठयामासतुः पाठयानन्यांश्चासुरबालकान् ॥ २ ॥

यत् तत्र गुरुणा श्रोतं शुश्रुवे न पृषाठ ह ।
 न साधु मनसा मेने स्वरूपासद्गदाश्रयम् ॥ ३ ॥
 एकदाऽसुरराट् पुत्रमङ्गमारोप्य पाण्डव ।
 षष्ठ्यं कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद् भवान् ॥ ४ ॥

प्रह्लाद उवाच-

तत् साधु मन्येऽसुरवर्षं देहिनां सदा समुद्रिग्रथियामसद्गहात् ।
दित्वाऽऽत्मपातं गृहमन्धकूपं वनं गतो यद्धरिमाश्रयेत् ॥ ५ ॥

नारद उवाच-

श्रुत्वा पुत्रगिरो देव्यः परपक्षसमीहिताः ।
जहास बुद्धिर्बालानां भियते परबुद्धिभिः ॥ ६ ॥

सम्यग् विधार्यतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः ।
विष्णुपक्षप्रतिच्छन्नैर्न भियेतास्य धीर्यथा ॥ ७ ॥

गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं देत्यपाजकाः ।
प्रशस्य क्षक्षया बाचा समपृच्छन्त सामभिः ॥ ८ ॥

वत्स प्रह्लाद भद्रं ते सत्यं कथय मा मृषा ।
बालानति कुतस्तुभ्यमेष बुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥

बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतो भवेत् ।
भण्यतां श्रोतुकामानां गुरुणां कुलनन्दन ॥ १० ॥

प्रह्लाद उवाच-

परः स्वधेत्यसद्ग्राहः पुंसां यन्मायया कृतः ।
विमोहितथियां दृष्टः तस्मै भगयते नमः ॥ ११ ॥

स यदाऽनुगतः पुंसां पशुबुद्धिर्विभियते ।
अन्य एष तपाऽन्योऽहमिति देहगताऽसती ॥ १२ ॥

स एष आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभि-
र्दुर्न्ययानुक्रमणो निरुच्यते ।

मुह्यन्ति यद्वर्त्मनि वेदवादिनो
ब्रह्मादयो ह्येष भिनन्ति मे मतिम् ॥ १३ ॥

यथा भ्राम्यन्त्ययो ब्रह्मन् स्वयमाकर्षसन्निधिः ।
यथा मे भियते चेतश्चक्रपाणी यदृच्छया ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एतावद् ब्राह्मणायां क्त्वा विरराम महामतिः ।
तं निर्भन्त्याथ कुपितः सुदीनां राजसेवकः ॥ १५ ॥

आनीयतामरे वेत्रमस्माकमयशस्कृतः ।
कुलाद्वागस्य दुर्वृद्धेऽश्वतुर्थोऽस्यादितो दमः ॥ १६ ॥

दंतेष्वचन्दनवने ज्ञातोऽयं कण्टकद्रुमः ।
तन्मूलोन्मूलपरशोर्यिष्णोर्नालायितोऽर्धकः ॥ १७ ॥

इति तं विविधोपायैर्भीषयन् तर्जनादिभिः ।

प्रह्लादं ग्राहयामास त्रिवर्गस्योपपादनम् ॥ १८ ॥

तत एनं गुरुर्ज्ञात्वा ज्ञानज्ञेयचतुष्टयम् ।
दैत्येन्द्रं दर्शयामास मानुमृष्टमलंकृतम् ॥ १९ ॥

पादयोः पतितं बालं प्रतिनन्याशिपाऽसुरः ।
परिष्वज्य चिरं दोष्यां परमामाष निर्वृतिम् ॥ २० ॥

आरोप्याऽमवप्राय मूर्धन्यश्रुकलाम्बुभिः ।
आसिध्न्य विकसद्बक्त्रमिदमाह युधिष्ठिर ॥ २१ ॥

प्रह्लादानूयतां तात स्वधीतं किञ्चिदुत्तमम् ।
कालेनेतावताऽऽपुष्पन् यदशिशद् गुरोर्भवान् ॥ २२ ॥

प्रह्लाद उवाच-

श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् ।
अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥ २३ ॥

इति पुंसाऽर्पिता विष्णो भक्तिश्चेन्नलक्षणा ।
क्रियते भगवत्पद्धा तन्मन्येऽधीतमुत्तमम् ॥ २४ ॥

नारद उवाच-

निशम्यन्तत् सुतवचो हिरण्यकशिपुस्तदा ।
गुरुपुत्रमुवाचेदं रुपा प्रस्फुरितापरः ॥ २५ ॥

हिरण्यकशिपुर्वाच-

ब्रह्मबन्धो किमेतत् ते विषयं त्रयताऽसता ।
असारं ग्राहितो बालो मामनाहत्य दुर्मते ॥ २६ ॥

सन्ति ह्यसाधवो लोके दुर्मन्त्राश्छप्रवेपिणः ।
तेषामुदेत्यथं काले रोगः पातकिनामिष ॥ २७ ॥

गुरुव उवाच-

न मत्प्रणीतं न परप्रणीतं सुतो बदत्येष तवेन्द्रशत्रो ।
नेसर्गिकीयं मतिरस्य राजन् निषच्छ मन्युं क तदात्ममानः ॥

नारद उवाच-

गुरुणैवं प्रतिश्रोक्तो भूय आहासुरः सुतम् ।
न चेद्गुरुमुखीयं ते कुतोऽभद्रासती मतिः ॥ २९ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मतिर्न कृष्णं परतः स्वतोऽपि वा मिथोऽभिपद्येत गृहव्रतानाम् ।
आदानगोभिर्विशनां तमिद्यं पुनः पुनश्चर्वितचर्वणानाम् ॥

न ते विदुः स्वार्थगतिं हि विष्णुं दुराशया ये बहिरर्षभावाः ।
 अन्धा यथान्धैरुपनीयमाना वाचीशतन्त्यामुखाग्निं वद्धाः ॥
 मेपां मतिस्तावदुत्क्रमाङ्गिं स्पृशत्यनर्थापगमो यदर्थः ।
 महीयसां पादरजोऽभिपेकं निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥
 नारद उवाच—
 इत्युत्त्वोपरतं पुत्रं हिरण्यकशिपू रूपा ।
 अन्धीकृतात्मा स्यान्सद्वाचिरस्यत महीतले ।
 आहामर्षरूपाऽऽविष्टः कृपायीकृतलोचनः ॥ ३३ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच —
 बध्यतामाश्रयं बध्यो निस्सारयत वैर्कताः ।
 अयं मे भ्रातृहा शोष्यो हित्वा स्वान् सुहृदोऽधमः ॥ ३४ ॥
 पितृव्यहन्तुः पादौ यो विष्णोर्दासवदर्थं ।
 विष्णोर्वा साध्यसो किं नु करिष्यत्यसमभ्रसः ॥
 साहृदं दुस्स्यजं पित्रोरत्यजन् पृथ्वायनः ॥ ३५ ॥
 परोऽप्यपत्यं हितकृद् यधीषधं
 स्वदेहजोऽप्यामपयन् सुतोऽहितः ।
 छिन्यान् तदङ्गं यदुतात्मनोऽहितं
 शोषं सुखं जीवति यद्विसर्जनान् ॥ ३६ ॥
 सर्वैरुपायिर्हन्तव्यः सम्भोगशयनासनेः ।
 सुहृद्विद्रुधरः शत्रुमुनेन्दुशमिबेन्द्रियम् ॥ ३७ ॥
 नैर्कतास्ते समुद्दिष्टा भ्रात्रां वै शूलषाणयः ।
 निग्मदंष्ट्राः करालास्याः ताम्रगमधुसिरोरुहाः ॥ ३८ ॥
 नदन्यो भैरवं नादं छिन्धि भिन्नीति वादिनः ।
 आसीनं चाहनन् शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मु ॥ ३९ ॥
 परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवत्यखिलात्मनि ।
 युक्तात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव तन्त्रियाः ॥ ४० ॥
 प्रयासोऽपिहन्तं तस्मिन् श्वेन्यन्द्रः परिशङ्कितः ।
 चकार तद्रूपोपायान् निर्वन्धेन युधिष्ठिर ॥ ४१ ॥
 दिग्गजैर्दन्तशृङ्गेन्द्रैरभिचारावपातनैः ।
 मायाभिः सच्चिगोपेथ गरदानैरभोजनैः ॥ ४२ ॥
 रिमयाप्यग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि ।
 न शशाकं यदा हन्तुमेषामसुरः सुतम् ॥ ४३ ॥

चिन्तां दीर्घतमां प्राप्तस्तत्कृतुं नाभ्यपयत ।
 ण्य मे बहसाधुक्तो बधोपायाश्च निर्मिताः ॥ ४४ ॥
 तैस्त्रीद्वैरसिद्धमैर्युक्तैः स्वेनैव तेजसा ।
 वर्तमानोऽविद्वद् वै बालोऽप्यजोऽधीरयम् ॥ ४५ ॥
 न विस्मरति मेऽनार्यं शुनःशेष इव प्रभुः ।
 अप्रमेयानुभावोऽयमकुतश्चिद्वयोऽमरः ॥ ४६ ॥
 नूनमेतद्विरोधेन मृत्युमै भविता न वा ।
 इति तच्चिन्तया किञ्चिन्म्लानथियमधोमुखम् ।
 शण्डामर्कावीशनसो विविक्त इति होचतुः ॥ ४७ ॥
 जितं त्वयेकं न जगत्त्रयं भूयो-
 र्विजृम्भणवस्तसमस्तपिण्यपम् ।
 न तस्य चिन्त्यं तव नाथ चक्ष्महे
 न वै शिशूनां गुणदोषयोः पदम् ॥ ४८ ॥
 इमं नु पाशैर्वरुणस्य बद्ध्वा निषेहि भीतो न पलायते यथा ।
 बुद्धिश्च पुंसो ययसाऽऽर्वसंबन्धवा यद्यदुर्भागव आगमिष्यति ॥
 तथेति गुरुपुत्रोक्तमनुज्ञापेदमब्रवीत् ।
 धर्मा तस्योपदेष्टव्या राज्ञां ये गृहमेधिनाम् ॥ ५० ॥
 धर्ममर्थं च कामं च नितरां चानुपूर्वशः ।
 प्रह्लादायोचन् राजन् प्रथितावनताय च ॥ ५१ ॥
 यथा त्रिवर्गं गुरुभिरात्मने उपशिक्षितम् ।
 न साधु मेनं तच्छिक्षां द्वन्द्वारामोपवर्णिताम् ॥ ५२ ॥
 यदाऽऽचार्यः परावृत्तो गृहमेधीयकर्मसु ।
 वयस्यैर्वालकैस्तत्र सोपहृतः कृतक्षणेः ॥ ५३ ॥
 अथ तान् शस्त्रमया वाचा प्रत्याहूय महाबुधः ।
 उवाच विद्वान् तभिष्ठां कृपया प्रहसन्निव ॥ ५४ ॥
 ते तु तद्वीरवाः सर्वे त्वकजीडापरिच्छदाः ।
 बाला नदूषितधियो द्वन्द्वारामेरितेहिदैः ॥ ५५ ॥
 पर्युपासत राजेन्द्र तस्यस्तहृदयेक्षणाः ।
 तानाह करुणो मेनो महाभागवतोऽसुरः ॥ ५६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

प्रह्लाद उवाच-

हन्तार्थका मे भृणुत यद्यो वः सर्वतः शिवम् ।
 वयस्यान् पश्यत मृतान् क्रीडन्था मा प्रमाव्य ॥ १ ॥
 न पुरा विवशा बाला आत्मनोऽर्थे प्रियैषिणः ।
 गुरूक्तमपि न ग्राह्यं यदनर्थेऽर्थकल्पनम् ॥ २ ॥
 यदुक्त्या न प्रबुध्येत सुप्तस्त्वज्ञाननिद्रया ।
 न श्रद्धान्मतं तस्य यथाऽन्यो ह्यन्यथायकः ॥ ३ ॥
 कः शत्रुः क उदासीनः किं मित्रं चेह आत्मनः ।
 भवन्त्वपि नयैः किं स्याद् देवं संपद्विपत्यदम् ॥ ४ ॥
 यो न हिंस्याद् धर्मकाममात्मानं स्वजनेऽवशः ।
 पुनः श्रीलोकयोर्हेतुः स मुक्तान्योऽतिदुर्लभः ॥ ५ ॥
 कौमार आचरेत् प्राज्ञो धर्मान् भागवतानिह ।
 दुर्लभं मानुषं जन्म तदप्यधुवमर्षदम् ॥ ६ ॥
 यदा हि पुरुषस्येह विष्णोः पादोपसर्पणम् ।
 यदेव सर्वभूतानां प्रिय आत्मेश्वरः सुहृत् ॥ ७ ॥
 सुखमेन्द्रियकं देव्या देहयोगेन देहिनाम् ।
 सर्वत्र लभ्यते देवाद् यथा दुःखमयजतः ॥ ८ ॥
 तत् प्रयासो न कर्तव्यो यत आपुर्व्ययः परम् ।
 न तथा विन्दते क्षेमं मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ९ ॥
 ततो यतेन कुशलः क्षेमाय च यमाश्रितः ।
 शरीरं पीरूपं यावन्न विपद्येत पुष्कलम् ॥ १० ॥
 पुंसां वर्षशतं ह्येषुः तदर्थं चाजितात्मनः ।
 निष्फलं यदसौ राज्ञ्यां शेतेऽन्धं प्रापितस्तमः ॥ ११ ॥
 मुग्धस्य वान्त्यकौमारः क्रीडतो याति विंशतिः ।
 जरया ग्रस्तदेहस्य वान्त्यकल्पस्य विंशतिः ॥ १२ ॥
 दुराचरेण कामेन मोहेन च बलीयसा ।
 शेषं गुंतेषु सक्तस्य प्रमत्तस्यापयति हि ॥ १३ ॥
 पश्यध्वं मतिर्षपम्यं ज्ञातीनां नः कुटुम्बिनाम् ।
 श्रेयोविद्यानादायासादीदृशामन् संसृतिम् ॥ १४ ॥

को गृहेषु पुमान् सक्तमात्मानमजितेन्द्रियः ।
 श्लेष्टपाशैर्देवं बद्धमुत्सहेत विमोचितुम् ॥ १५ ॥
 को न्यर्थनृणां विमृजेत् प्राणेश्वरोऽपि य ईप्सितः ।
 यं क्रीणान्त्यसुभिः प्रेष्टैस्तस्करः सेवको वणिक् ॥ १६ ॥
 कथं प्रियाया अनुकम्पितायाः सङ्गं रहस्यं रुचिरांश्च मन्त्रान् ।
 सुहृत्सुतस्नेहवशः शिशूनां कलाक्षराणामनुरक्तचित्तः ॥ १७ ॥
 प्रजाः स्मरंस्ता दृढितुर्हृदय्या
 भ्रातृन् स्वसृवां पितरौ च दीनी ।
 गृहान् मनोज्ञान् रुचिरच्छदांश्च
 वृत्तींश्च कुल्याः पशुभृत्यवर्गान् ॥ १८ ॥
 त्यजेत कोशस्थं श्वेहमानः कर्माणि लोभादवितृप्तकामः ।
 औपस्थ्यजैर्हव्यं बहुमन्यमानः कथं विरज्येत दुरन्तमोहः ॥
 कुटुम्बपोषाय च यन्निजापुनं बुध्यतेऽर्थं विहितं प्रमत्तः ।
 सर्वत्र तापत्रयदुःखितात्मा निर्विद्यते न स्वकुटुम्बरामः ॥
 वित्तेषु नित्याभिनविष्टचेता विद्वांश्च दोषं परवित्तहनुः ।
 प्रेत्येह वाऽध्याप्यजितेन्द्रियस्तदशान्तकामो हरते कुटुम्बी ॥
 विद्वानपीथ्यं दनुजाः कुटुम्बं पुष्पन् स्वलोकाय न कल्पते वै ।
 यः स्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्येत यथा विमूढः ॥
 यतो न कथित् कच कुत्र विद्वान्
 दीनं स्वमात्मानमलं समर्थः ।
 विमोचितुं यामहृशां विहार-
 क्रीडांमृगो यन्निगदोऽक्षिसर्गः ॥ २३ ॥
 ततो विद्वान् परिहृत्य देव्या दैत्येषु सङ्गं विपयान्मकेषु ।
 उपेत नारायणमादिदेवं स मुक्तसङ्गैरिपितोऽपवर्गः ॥ २४ ॥
 न ह्यन्युतं प्रीणयतो बह्वायासोऽसुरात्मजाः ।
 आत्मन्वात् सर्वभूतानां सिद्धत्वादिह सर्वतः ॥ २५ ॥
 परावरेषु भूतेषु ब्रह्मान्स्थावरादिषु ।
 भौतिकेषु विकारेषु भूतेष्वथ महन्तु च ॥ २६ ॥

गुणेषु गुणसाम्ये च गुणव्यतिकरे तथा ।

एक एव परा ह्यात्मा भगवानीश्वरोऽव्ययः

॥ २७ ॥

प्रत्यगात्मस्वरूपेण कालरूपेण च स्वयम् ।

व्याप्यव्यापकनिर्देशयो ह्यनिर्देशयोऽविकल्पितः

॥ २८ ॥

केवलानुभवानन्दस्वरूपः परमेश्वरः ।

माययाऽन्तर्हिनेश्वर्यं इत्येते गुणसर्गया

॥ २९ ॥

तस्मान् सर्वेषु भूतेषु दयां कुरुत सींहदम् ।

भावमासुरमुन्मुच्य तथा तुष्यत्यधोक्षजः

॥ ३० ॥

तुष्टं च तत्र किमलभ्यमनन्त आद्यं

किं तर्गुणव्यतिकरारिह येऽनुसिद्धाः ।

धर्मादिभिः किमगुणं च काङ्क्षितेन

सारं जुषां चरणयोरुपगायतां नः

॥ ३१ ॥

धर्माधकाम इति यो विहितस्त्रिवर्गं

ईक्षा त्रयी नयदमो विविधा च वार्ता ।

मन्ये तदेतदखिलं निगमस्य सत्यम् ।

स्वात्मार्षेण स्वसुहृदः परमस्य पुंसः

॥ ३२ ॥

ज्ञानं तदेतदमलं दुरवापमाह

नारायणो नरसस्रः किल नारदाय ।

एकान्तिनां भगवतस्तदकिञ्चनानां

पादारविन्दरजसाऽऽप्नुतेदेहिनां स्यात्

॥ ३३ ॥

श्रुतमेतन्मया पूर्वं ज्ञानं विज्ञानसंयुतम् ।

धर्मं भागवतं शुद्धं नारदाद् देवदर्शनात्

॥ ३४ ॥

देव्यपुत्रा ऊचुः-

प्रह्लाद त्वं ययं चापि नर्तेऽन्यं विप्रहे गुरुम् ।

एताभ्यां गुरुपुत्राभ्यां बालानामपि हीश्वरः

॥ ३५ ॥

बालस्यानःपुरस्वस्य महत्सद्गो दुरन्ययः ।

छिन्धि नः संशयं सीम्य स्याच्छेद् विसम्भकारणम् ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच-

एवं देव्यसुतेः पृष्टो महाभागवतोऽसुरः ।

उवाच स्वयमानस्तान् स्मरन् मदनुशासनम्

॥ १ ॥

प्रह्लाद उवाच-

पितरि प्रस्थितेऽस्माकं तपसे मन्दराचलम् ।

युद्धोद्योगं परं चकुर्विबुधा दानवान् प्रति

॥ २ ॥

पिपीलिकेरिहिरिव दिष्टया लोकोपतापनः ।

पापेन पापोऽभक्षीति वादिनो वासवादयः

॥ ३ ॥

तेषामतिबलोद्योगं निशाम्यासुरयूथयाः ।

वध्यमानाः सुरभीताः द्रुद्रवः सर्वतो दिशम्

॥ ४ ॥

कलत्रपुत्रचित्तमान् गृहान् पशुपरिच्छदान् ।

नावंशमाणास्त्वरिताः सर्वे प्राणपरीप्सवः

॥ ५ ॥

व्यलृम्पन् राट् शशिरममरा जयकाशिनः ।

इन्द्रस्तु राजमहिषीं मातरं मम चाग्रहीत्

॥ ६ ॥

नीयमानां भयोद्विग्रां रुदन्ती कुररीमिव ।

यदृच्छयाऽऽगतस्तत्र देवर्षिर्दृष्टो पथि

॥ ७ ॥

प्राह मेनां सुरपते नेतुमर्हस्यनागसीम् ।

मुञ्च मुञ्च महाभाग सतीं परपरिग्रहम्

॥ ८ ॥

इन्द्र उवाच-

आस्तेऽस्या जठरे वीर्यमविपद्मं सुरद्विपः ।

आस्यतां यावत् प्रसवं मोक्षेऽर्धपदवीं गतः

॥ ९ ॥

नारद उवाच-

अयं निष्किल्बिषः साक्षान्महाभागवतो महान् ।

त्वया न प्राप्स्यते संस्थानमननानुचरो बली

॥ १० ॥

इत्युक्तस्तां विहायेन्द्रो देवर्षेर्मानयन् वचः ।

अनन्तप्रियभक्त्येनां परिक्रम्य दिवं ययौ

॥ ११ ॥

ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाधमम् ।

आथास्थेहोष्यतां भद्रे यावत् ते भर्तुंगमः

॥ १२ ॥

तपेत्पयासीद् देवर्षेरन्ति साऽप्युक्ततोभया ।

यावद् देव्यपतिर्षोरान् तपसो न न्यवर्तत

॥ १३ ॥

कर्पि पर्यचरन् तत्र भक्त्या परमया सती ।

अन्तर्बन्दी स्वगर्भस्य क्षेमायेच्छाप्रसूतये

॥ १४ ॥

कपिः कारुणिकस्तस्याः प्रादादुभयमीश्वरः ।
 धर्मस्य तत्त्वं ज्ञानं च मामप्सुदृश्य निर्मलम् ॥ १५ ॥
 तत् तु कालस्य दीर्घत्वात् स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे ।
 कपिणाऽनुगृहीतं मां नाधुनाप्यजहान् स्मृतिः ॥ १६ ॥
 भवतामपि भूयान्मे यदि श्रद्धयते वचः ।
 वैशारदी पीः श्रद्धानः स्त्रीवालानां च मे यथा ॥ १७ ॥
 जन्मायाः पडिमे भाया दष्टा देहस्य नात्मनः ।
 फलानामिव वृक्षस्य कालेनेश्वरमूर्तिना ॥ १८ ॥
 आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्ध एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः ।
 अविक्रियः स्वयद् यश्चो व्यापकोऽसद्वचनायुतः ॥ १९ ॥
 एतेर्द्वादशभिर्विद्वान् आत्मनो लक्षणैः परैः ।
 अहं ममेत्यतद्वाचं देहादी मोहजं त्यजेत् ॥ २० ॥
 हेमं यथा ग्रावसु हेमकारः क्षेत्रेषु योगैस्तदभिज्ञ आप्नुयात् ।
 क्षेत्रेषु देहेषु तथाऽऽत्मयोगैरध्यात्मविद् ब्रह्मगतिं लभेत् ॥
 अष्टौ प्रकृतयः प्रोक्तास्तय एव हि तद्गुणाः ।
 विकाराः पांडशाचार्यैः पुमानेकः समन्वयात् ॥ २२ ॥
 देहस्तु सर्वसद्गतो जगत् तस्पुरिति द्विधा ।
 अत्रैव मृष्यः पुरुषो नेति नेतीत्यतत् त्यजन् ॥ २३ ॥
 अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनागतात्मना ।
 सगंस्थानसमाप्रापैर्विमृशद्भिरसत्त्वरैः ॥ २४ ॥
 बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः ।
 ता येनैवानुभूयन्ते सोऽध्यक्षः पुरुषः परः ॥ २५ ॥
 एभिस्त्रिवर्णैः पर्यस्तेर्बुद्धिभेदैः क्रियोद्भवैः ।
 सरूपमात्मनो धत्ते गन्धैर्वायुर्वान्धवात् ॥ २६ ॥
 एतद्भागे हि संसारो गुणकर्मनिबन्धनः ।
 अज्ञानमूलोऽपाधोऽपि पुंसः स्वप्न इवाप्यते ॥ २७ ॥
 मनोमयत्वात् सर्वार्थाः स्वप्नजागरणयोः समाः ।
 दृष्टानर्थानपि ध्यातुः शोकमोहभयप्रदाः ॥ २८ ॥
 तस्माद् भवद्भिः कर्तव्यः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ।
 बीजनिर्दग्धे योगः प्रवाहोपगमो विपः ॥ २९ ॥

तत्रोपायसहस्राणामयं भगवतोदितः ।
 यदीश्वरे भगवति भक्तिः स्यान्नान्यथा रतिः ॥ ३० ॥
 गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलाभार्पणेन च ।
 सद्गेन साधुभक्तानामीश्वराराधनेन च ॥ ३१ ॥
 श्रद्धया तत्कथायां च कीर्तनेर्गुणकर्मणाम् ।
 नत्पदाम्बुकरुहध्यानात् तद्विद्वेक्षाहंणादिभिः ॥ ३२ ॥
 हरिः सर्वेषु भूतेषु भगवानास्त ईश्वरः ।
 इति भूतानि मनसा कामस्तेः साधु मानयेन् ॥ ३३ ॥
 एवं निर्रिंतपइवर्गैः क्रियते भक्तिरीश्वरे ।
 वासुदेवं भगवति यथा संलभते रतिम् ॥ ३४ ॥
 निशम्य कर्माणि गुणाननुल्यान्
 वीर्षाणि लीलातनुभिः कृतानि ।
 यदाऽऽतिहर्षोत्पलकाभुगद्गदः
 प्रोक्तच्छ उद्गापति रीति नृत्त्यति ॥ ३५ ॥
 यदा ग्रहग्रस्त इव कचिद्धस्ताक्रन्दते ध्यायति यन्दते जनम् ।
 मुहुः श्वसन् वकि द्वे जगत्पते नारायणेन्यात्मगतिर्गतत्रयः ॥
 तदा पुमान् मुक्तसमस्तबन्धनस्तद्भाववानुकृताशयाकृतिः ।
 निर्दग्धबीजानुशयो महीयसा भक्तिप्रयोगेण समेत्यधोक्षजम् ॥
 अधोक्षजालापमिहाशुभात्मनः शरीरिणः संसृतिचक्रशातनम् ।
 तद् ब्रह्मनिर्वाणसुखं विदुर्वुधास्ततो भजध्वं हृदये हृदीश्वरम् ॥
 कोऽतिप्रयासोऽसुरवालका हरेरुपासने स्वे हृदि छिद्रवत् सतः ।
 अस्यात्मनः सत्सुरशेषदेहिनां सामान्यतः किं विषयोपपादनैः ॥
 रायः कलत्रं पञ्चवः सुतादयो
 गृहा मही कुञ्जरकोशभूतयः ।
 सर्वार्थकामाः क्षणभङ्गुरावुपः
 कुर्वन्ति मर्त्यस्य कियत् प्रियं चलाः ॥ ४० ॥
 एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृता अमी
 क्षयिणवः सातिशया न निर्मलाः ।
 तस्माददृष्टुतदुपणं परं
 भर्त्यकमीशं भजतात्मलब्धये ॥ ४१ ॥

यदर्धमिह कर्माणि विध्यद्भान्यसकृन्नरः ।
 करांत्यतो विपर्यासममोषं चिन्दते फलम् ॥ ४२ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय संकल्प इह कर्मणः ।
 सदाऽऽप्राप्तीहाया दुःखमनीहायां सुखोन्नतिम् ॥ ४३ ॥
 कामान् कामयतेऽकाम्यान् यदर्ध इह पूरुषः ।
 स वै देहस्तु पारक्यो भद्राग्रे यात्पुनरिति च ॥ ४४ ॥
 किमु व्यवहितपात्यदारागारधनादयः ।
 राज्यकांशगजामात्यभृत्यान्मममतास्पदाः ॥ ४५ ॥
 किमेतेरात्मनस्तुष्टैः सह देहेन नथैरः ।
 अनर्धैरर्धंकाशीर्नित्यानन्दमहादधैः ॥ ४६ ॥
 निरूप्यतामिह स्वार्थः कियान् देहभूतोऽसुराः ।
 निपेकादिष्ववस्थासु क्रियमानस्य कर्मभिः ॥ ४७ ॥
 कर्माण्यारभते देही देहेनात्मानुवर्तिना ।
 कर्मभिस्तनुते देहमुभयं त्वविवेकतः ॥ ४८ ॥
 तस्मादधार्धं कामाध धर्माध यदपाधयाः ।
 भजतानीहयाऽऽत्मानमनीहं हरिमीशरम् ॥ ४९ ॥

सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मेश्वरः श्रियः ।
 भूतैर्महद्भिः स्यकृतैः कृतानां बीजसंज्ञितः ॥ ५० ॥
 देवोऽसुरो मनुष्यो वा यक्षो गन्धर्व एव च ।
 भजन् मुकुन्दचरणं स्वस्तिमान् स्याद् यथा वयम् ॥ ५१ ॥
 नालं द्विजत्वं देवत्वमृषित्वं वाऽसुरात्मजाः ।
 ग्रीणनाथ मुकुन्दस्य न वृत्तं न बहुज्ञता ॥ ५२ ॥
 न दानं न तपो नेत्या न शौचं न व्रतानि च ।
 ग्रीयतेऽमलया भक्त्या हरिरन्यद् विडम्बनम् ॥ ५३ ॥
 तनो हरी भगवति भक्तिं कुरुत दानवाः ।
 आत्मापम्येन सर्वत्र सर्वभूतात्मनीश्वरे ॥ ५४ ॥
 देतेया यक्षरक्षांसि श्रियः शूद्रा व्रजीकसः ।
 खगा मृगाः पापजीवाः सन्ति ह्यच्युततां गताः ॥ ५५ ॥
 एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां स्वार्थः परः स्मृतः ।
 एकान्तभक्तिर्गोचिन्दे यत् सर्वत्र तदीक्षणम् ॥ ५६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

नाष्ट उवाच—
 अथ दैत्यसुताः सर्वे ध्रुव्या तदनुवर्णितम् ।
 जगुर्हृन्निरवयत्पार्श्वं गुर्वनुशिखितम् ॥ १ ॥
 अध्याचार्यसुतस्तेषां बुद्धिमैकान्तसंस्थिताम् ।
 आलक्ष्य भीतस्त्वरितो रात्रि आवेदयद् यथा ॥ २ ॥
 ध्रुव्या तदग्रिषं दैत्यो दुस्सहं तनयानयम् ।
 कोपावेगचलद्रात्रः पुत्रं हन्तुं मनो दधे ॥ ३ ॥
 शिन्वा एकपया याचा प्रह्लादमतदर्हणम् ।
 आदेश्रमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा ॥ ४ ॥
 प्रथयाचनतं दान्तं वद्धाभ्रलिमवस्थितम् ।
 सर्पः पदाऽहत इव थसन् प्रकृतिदारुणः ॥ ५ ॥
 शिष्यकशिपुस्त्वाच—
 हे दुर्विनीत मन्दात्मन् कुलभेदकराधम ।
 मन्त्रं मच्छामनोद्धतं नेष्ये त्वाऽय यमक्षयम् ॥ ६ ॥

कुहस्थ यस्य कम्पन्ते त्रयो लोकाः सहेश्वराः ।
 तस्य मेऽभिहितं मूढ शासनं किबलोऽल्पगाः ॥ ७ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 न केवलं मे भवतश्च राजन् स वै बलं बलिनां चापरेषाम् ।
 परावरेषां स्थिरजङ्गमा ये ब्रह्मादयो येन वशं प्रणीताः ॥ ८ ॥
 स ईश्वरः काल उरुक्रमोऽसावोजः सहः सत्त्वबलेन्द्रियात्मा ।
 स एव विषयं परमः स्वशक्तिभिः सृजत्यवत्यपि गुणत्रयेणैव ॥ ९ ॥
 जह्यासुरं भावमिमं स्वमात्मनः
 समं मनो धत्स्व न सन्नि विद्विषः ।
 क्रतेऽजितादात्म्येन उत्पथस्थितान्
 तद् विद्वच्चनन्तस्य महन् समर्हणम् ॥ १० ॥
 दस्यून् पुरं पण्णविजित्य लुम्पतो
 मन्यन्त एकं स्वजिता दिशो दश ।
 जितात्मनो ज्ञस्य समस्य देहिनां
 साधोः स्वमोहप्रभवाः कुतः एते ॥ ११ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

व्यक्तं त्वं मर्तुकामोऽसि योऽतिमात्रं विकल्पसे ।

मुमुर्षूणां हि मन्दात्मन् ननु स्युर्विब्रुता गिरः ॥ १२ ॥

यस्त्वया मन्दभाग्योक्तो मदन्त्यो जगदीश्वरः ।

कासी यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते ॥ १३ ॥

सोऽहं विकल्पमानस्य शिरः कापाद्धरामि ते ।

गोपायेत हरिस्त्वाऽय यस्ते शरणमीप्सितः ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एवं दुरुक्तैर्मुहुरदयन् रुपा

सुतं महाभागवतं महासुरः ।

खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात्

स्तम्भं तताडातिबलः स्वमुष्टिना ॥ १५ ॥

तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो

बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत् ।

यं धै स्वधिष्ण्योपगतं ह्यजादयः

श्रुत्वा स्वधामाप्ययमग्र मेनिरे ॥ १६ ॥

अभिक्रमन् पुत्रवधेषुरोजसा निशम्य निर्हादमपूर्वमद्भुतम् ।

अन्तः सभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुर्येन सुरारिपूषपाः ॥

सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं

व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः ।

भद्रशयतात्यद्भुतरूपमब्रह्मन्

स्तम्भे सभायां नमृगं नमानुषम् ॥ १८ ॥

ससत्यमेवं परितो विपश्यन्

स्तम्भस्य मध्यादनु निर्जिहानम् ।

नायं मृगो नापि नरो विचित्र-

महो किमेतन्मृगान्द्रूपम् ॥ १९ ॥

मीमांसमानस्य समुत्थितोऽग्रतो

नृसिंहरूपस्तटलं भयानकम् ।

प्रतप्तचामीकरचण्डलोचनं

स्फुरन्तसटाकैसरज्जुभिन्ताननम् ॥ २० ॥

कगलदंष्ट्रं कग्यालचञ्चलं

धुगन्लजितं भुक्कुटीमुखोन्मथम् ।

स्तब्धोर्ध्वकर्णं गिरिकन्दराद्भुत-

व्यात्तास्यनासं हनुभेदभीषणम् ॥ २१ ॥

दिवि स्मृशक्तायमदीर्घपीश्वर-

ग्रीवोरुवधः स्थलमन्यमध्यमम् ।

चन्द्रांशुगौरिशङ्कुरितं तनूरुहै-

र्विथम्भुजानीकशतेनैस्त्रायुधैः ॥ २२ ॥

दुरासदं सर्वनिजेतरायुध-

प्रवेकविद्रावितदेत्यदानवम् ।

प्रायेण मेऽयं हरिणीरसारिणा

वधः स्मृतोऽनेन सप्रुपतस्य किम् ॥ २३ ॥

एवं ब्रुवंस्त्वभ्यषतद् गदायुधो

नदन् नृसिंहं प्रति दैत्यकुञ्जरः ।

अलक्षितोऽग्री पतितः पतङ्गमो

यथा नृसिंहीजसि सोऽसुरस्तथा ॥ २४ ॥

न तद् विचित्रं खलु सत्यधामनि

स्वतेजसांऽशेन पुराऽपिबत् तमः ।

ततोऽभिषयाभ्यहनन्महासुरो

रुपा नृसिंहं गदयोरुवेगया ॥ २५ ॥

तं विक्रमन्तं सगदं गदाधरो

महोरगं तार्क्ष्यसुतो यथाऽग्रहीत् ।

स तस्य हस्तोत्कलितस्तदाऽसुरो

विक्रीडतो यद्वदहिर्गुरुमतः ॥ २६ ॥

असाध्यमन्यन्त हवीजसोऽमरा

घनच्छदा भारत सर्वधिष्ण्ययाः ।

तं मन्यमानो निजवीर्यशक्तिं

यद्वस्तमुक्तो नृहर्षि महासुरः ॥ २७ ॥

पुनस्तमासज्जत खड्गचर्मणी

प्रगृह्य वेगेन गतध्रमो मृधे ।

तं श्येनवेगं शतचन्द्रयर्मभि-

श्चरन्तप्रच्छिद्रमुषर्षधो हर्षः ॥ २८ ॥

कुत्वाऽदृष्टासं खरकेसरोल्बणां

निमीलिताशं जगृहे महाजवः ।

विष्वक् स्फुरन्तं ग्रहणानुरं हरि-
व्यालो यथाऽऽस्तुं कुलिशान्तवचम्

॥ २९ ॥

द्वार्पूर्वापात्य ददार लीलया
नखैर्यथाऽहि गरुडो महाविषम् ।
संरम्भदुष्टेक्ष्यकराललोचनो
व्याप्ताननान्तं विलिहन् स्वजिहया

॥ ३० ॥

असृग्बलाक्कारुण्येसराननो
यथाऽऽन्त्रमाली द्विपहत्या हरिः ।
नखाङ्कुरोत्पाटितहस्तरोरुहं
विमृज्य तस्यानुचरानुदापुधान्

॥ ३१ ॥

अहन् समन्तान्नखशस्त्रपाणिभि-
दौर्दण्डयूथानुपधान् सहस्रशः ।
सटावधूता जलदाः परापतन्
ग्रहाश्च तद्दृष्टिचिन्तारोचिषः

॥ ३२ ॥

अम्भोपयः थासहता विचुबुधु-
र्निर्हादधीता दिगिभा जहुर्दिशः ।
थीस्तत्सटाक्षिमयिमानसंकुला
प्रोत्सर्पन् क्ष्मा च पदाऽतिपीडिता

॥ ३३ ॥

शीलाः समुत्पन्नुरमुप्य रहसा
तत्तेजसा खं ककुभो न रेजिरे ।
ततः सभाषामुपविष्टमुत्तमे
नृपासने सम्भृततेजसं विभुम्

॥ ३४ ॥

अलक्षितद्वैरपधत्यमर्षणं
प्रचण्डवक्त्रं न बभाज कथन ।
निशाम्य लोकत्रयमस्तकत्वरं
तमादिदेव्यं हरिणा हतं मृधे

॥ ३५ ॥

ग्रहर्षयगोत्कलितानना मुहुः
प्रसूनवर्षैर्ववृषुः सुरसिषः ।
तदा विमानावलिभिर्भःस्थलं
दिग्धतां संकुलमास नाकिनाम्

॥ ३६ ॥

सुरानका द्रुन्दुभयो विनेदिरे गान्धर्वमुख्या ननुतुर्गुः क्षिपः

॥ ३७ ॥

त उपग्रज्य विनुधा ब्रह्मेन्द्रगिरिशायः ।

कपयः पितरः सिद्धा विद्याधरमहोरागाः

॥ ३८ ॥

मनवः प्रजानां एतयो गन्धर्वाप्सरचारणाः ।

यथाः किम्पुरुषास्तान वेतालाः सह किन्नराः

॥ ३९ ॥

ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुनन्दकुमुदादयः ।

मूर्ध्नि बद्धाऽलिपुटा आसीन् तीव्रतेजसम् ।

ईडिरे नरशार्दूलं नातिदूरचराः पृथक्

॥ ४० ॥

ब्रह्मोवाच-

नतोऽस्म्यनन्ताय दुरन्तशक्तये

विचित्रवीर्याय पवित्रकर्मणे ।

विश्वस्य सर्गस्थितिसंपमान् गुणैः

स्वलीलया सन्दधतेऽन्यपात्मने

॥ ४१ ॥

रुद्र उवाच-

कोपकालो युगान्तस्ते हतोऽयमसुरोऽन्यकः ।

तत्सुतं पादनुसृतं भक्तं ते भक्तवत्सल

॥ ४२ ॥

इन्द्र उवाच-

श्रव्यानीताः परम भवता श्रयता नः स्वभागा

दैव्याक्रान्तं हृदयकमलं त्वदृहं प्रत्यवोधि ।

कालग्रस्तं कियदिदमहो नाथ शुभ्रपतां ते

मुक्तिस्तेषां न हि बहुमता नारसिंहापरीः किम्

॥ ४३ ॥

कपय ऊचुः-

त्वं नस्तपः परममात्य यदात्मतेजो

येनेदमाविपुरुषात्मगतं समस्तम् ।

तद् विप्रनुसममुनाथ शरण्याल

रक्षामृहीतवपुषा पुनरन्यमंस्थाः

॥ ४४ ॥

पितर ऊचुः-

आह्वानि नोऽधिवुभुजे प्रसभं तनूयै

दन्तानि तीर्थसमयेऽपि तिलाम्बु चापिवत् ।

तस्योदारात्तत्रविदीर्णवपाद् य आर्च्यन्

तस्मै नमो भगवतेऽस्त्रिकर्मगोत्रे

॥ ४५ ॥

सिद्धा ऊचुः-

यो नो गतिं योगसिद्धामसाधुरहर्षीद् योगतपोवलेन ।

नानादर्षं तं नखैर्विदार तस्मै तुभ्यं प्रणताः स्मो नृसिंह ॥

विधापरा ऊचुः -

विद्यां पृथग्धारणयाऽनुरुद्धां
न्यपेददशो बलवीर्यहसः ।

स येन सद्बन्धे पशुबद्धतस्तं
महानृसिंहं प्रणताः स्म नित्यम्

॥ ४६ ॥

नागा ऊचुः -

येन पापेन रत्नानि खीरत्वानि हतानि नः ।
तद्वधःपाटनेनासां दत्तानन्द नमोऽस्तु ते

॥ ४८ ॥

मनव ऊचुः -

मनयो वयं तव निदेशकारिणो
दितिजेन देव परिभूतसेतवः ।
भवता खलः स उपसंहृतः प्रभो
करवाम ते किमनुशाधि किञ्चिद्वान्

॥ ४९ ॥

प्रजापतय ऊचुः-

प्रजेशा वयं ते परेशाभिसृष्टा न
येन प्रजा वै सृजामो निषिद्धाः ।
स एष त्वया भिन्नवक्षस्तु शेते
जगन्मङ्गलं सत्त्वमूर्तेऽवतारः

॥ ५० ॥

गन्धर्वा ऊचुः-

वयं विभो ते नटनाटवगायका
येनात्मसाद् वीर्यबलीजसा कृतः ।
स एष नीतो भवता दशामिमां
किमुत्पथस्थः कुशलाय कल्पते

॥ ५१ ॥

चारणा ऊचुः-

हरे तवाङ्घ्रिपङ्कजं भवापवर्गमाश्रिताः ।
य एष साधुहृच्छयस्त्वयाऽसुरः समापितः

॥ ५२ ॥

यक्षा ऊचुः-

ययमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोऽक्षि
स्त इह दितिसुतेन प्रापिता वाहकन्यम् ।
अनुजनपरितापं तत्कृतं जानता ते
नरहर उपनीतः पञ्चतां पञ्चविंश

॥ ५३ ॥

किंपुरुषा ऊचुः-

वयं किम्पुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः ।
अयं कापुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्यतः

॥ ५४ ॥

वेताला ऊचुः-

सभासु सत्रेषु तवामलं यशो
गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे ।
यस्तान् व्यर्णपीड् भृशमेप दुर्जनो
दिष्ट्या हतस्ते भगवन् यथाऽऽमयः

॥ ५५ ॥

किञ्चरा ऊचुः-

ययमीश किञ्चरगणास्तवानुगा
दितिजेन विष्टिममुनाऽनुकारिताः ।
भवता हरे सवृत्तिनाऽपसादितो
नरसिंह नाथ विभवाय नो भव

॥ ५६ ॥

विष्णुपार्षदा ऊचुः-

अपैतद्धरिन्नररूपमद्भुतं ते
दृष्टं नः शरणद सर्वलोकशर्म ।
सोऽयं ते विधिकर ईश विप्रशापा-
तस्येदं निधनमनुग्रहाय विप्रः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच-

एवं सुरादयः सर्वे ब्रह्मरूपरसाराः ।

नोपेतुमशक्नु मन्वुसङ्गं सुदुर्गसदम्

॥ १ ॥

साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता देवैर्दृष्टा तन्महदद्भुतम् ।

अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वान् सा नोपेयाय शङ्किता

॥ २ ॥

प्रह्लादं प्रेषयामास ब्रह्माऽवस्थितमन्त्रिके ।

तात प्रशमयोंपेहि स्वपित्रे कुपितं प्रभुम्

॥ ३ ॥

तथेति शनकं राजन् महाभागवतोऽर्भकः ।

उपेत्य भुवि कायेन ननाम विधृताञ्जलिः

॥ ४ ॥

स्वपादमूले पतितं तमर्भकं

त्रिलोक्य देवः कृपया परिश्रुतः ।

उत्थाप्य तच्छीर्ष्पदधातुं कर्माभ्युजं
कालादिनिर्दण्डधियां कृताभयम्

॥ ५ ॥

स तन्करस्पशंधुताखिलाशुभः
सपद्यभिव्यक्तपरात्मदर्शनः ।

तत्पादपशं हृदि निर्वृतो दधी
हृष्यन्तनुः क्लिन्नहृदधुलोचनः

॥ ६ ॥

अस्तौपीद् हरिमेकाग्रमनसा सुसमाहितः ।
प्रेमगद्गदया याचा तन्यस्तहृदयेक्षणः

॥ ७ ॥

प्रह्लाद उवाच—

ब्रह्मादयः सुरगणाः मुनयोऽथ सिद्धाः
सर्त्यक्तानमतयो वचसां प्रवाहेः ।
नान्तं परस्य परतोऽप्यधुनाऽपि यान्ति
किं तोष्टुमर्हति स मे हरिरुग्रजातः

॥ ८ ॥

मन्ये धनाभिजनरूपतपःधुतौज-
स्तेजःप्रभाययत्नपरूपवुद्धिगोपाः ।
नाराधनाय हि भवन्ति परस्य पुंसो
भक्त्या तुतांष भगवान् ननु सूयपाय

॥ ९ ॥

विप्राद् द्विपङ्गुणपुतादरविन्दनाभ
पादारविन्दविमुखाच्छूयपचं वरिष्ठम् ।
मन्ये तदपितमनोवचनात्मगेह
प्राणः पुनानि सकलं न तु भूरिमानः

॥ १० ॥

नैवात्मनः प्रभुरयं निजलाभपूर्णो
मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते ।
यद् यज्नो भगवते विदधीत मानं
तपोऽन्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः

॥ ११ ॥

तस्मादहं विगतविह्वल ईश्वरस्य
सर्वात्मना न हि गृणामि यथामनीषम् ।
नीचोऽजया गुणविसर्गमनुप्रविष्टः
पूयेत येन हि पुमाननुवर्णिनः

॥ १२ ॥

सर्वे ह्यमी विःशक्रास्तव सत्त्वधाम्नो
प्रह्लादयो व्यभिवेशा न चोद्विजन्तः ।
क्षमाय भूतय उतात्मसुखाय चाऽस्य
विक्रीडितं भगवतो रुचिरावतारैः

॥ १३ ॥

तद् यच्छ मन्युमसुरश्च हतस्त्वयाऽय
मोदेत सापुरपि वृथिकसर्पहन्त्या ।

लोकाश्च निर्वृतिमिताः प्रतिपान्तु सर्वे
रूपं नृसिंहविभवाय जनाः स्मरन्ति

॥ १४ ॥

नाहं विभेम्पयित तेऽतिभयानकास्य
जिह्वाग्निनेत्रभुक्तीरभसोऽग्रदंष्ट्रात् ।

आन्त्रस्रजः क्षतजकेसरशङ्कुर्णा
जिह्वादभीतदिग्भिगादरिभिजसाग्रान्

॥ १५ ॥

व्रस्तोऽस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोग्र
संसारचक्रकदनान् कृशतां प्रणीतः ।

वद्धः स्वकर्मभिरुशचम तेऽङ्घ्रिमूलं
भीतापवर्गमरणं समिपां कदा नु

॥ १६ ॥

यस्मान् प्रियाप्रियवियोगसुयोगजन्य
शोकाग्निना सकलधोनिषु दह्यमानः ।

दुःखीपथं नदपि दुःखमतद्विषयाऽहं
भूयन् भ्रमामि वद मे तव दास्ययोगम्

॥ १७ ॥

सोऽहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया
लीलाकथास्तव नृसिंह शिरिषगीताः ।

अञ्जन्नाभ्यनुगृणन् गुणविप्रमुक्तो
दुर्गाणि ते पदपुगालपहंससङ्गः

॥ १८ ॥

वालस्य चेह शरणं पितरौ नृसिंह
आतस्य चागदमुदन्वति मज्जतो नौः ।

तप्तस्य तर्पणविधिर्पदिह्याभ्रसेष्ट
स्तद्वत्प्रभो तनुभूतां त्वदुपासकानाम्

॥ १९ ॥

यस्मिन् यतो येन च यर्हि यस्य
यस्मै यथा यमुत यस्त्वपरः परो वा ।

भावं करोति विकरोति पृथक् स्वभावः
सद्योदितस्तदखिलं भवतः स्वरूपम्

॥ २० ॥

माया मनः सृजति कर्ममयं वलीयः
कालेन चोदितगुणानुमतेन पुंसः ।

छन्दोमयं यदजयापितपोऽज्ञारं
संसारचक्रमज कोऽनितरेत्त्वदन्यः

॥ २१ ॥

स त्वं हि नित्यविजितात्मगुणः स्वधाक्षा
कालो बशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः ।

चक्रे विसृष्टमजयेश्वर पोडशारे

निष्पीड्यमानमुपकर्षं विभो प्रपन्नम् ॥ २२ ॥

दृष्टा मया दिवि विभोऽखिलधिष्ण्यपाना
मायुः श्रियो विभवं इच्छति यान् जनोऽयम् ।

येऽस्मात्पितुः कुपितहासविजृम्भितभू
विस्मृज्जितेन लुलिताः स तु ते निरस्तः ॥ २३ ॥

तस्मादमृस्तनुभूतामहमाशिषो ज्ञः
आयुः श्रियं विभवमेन्द्रियमाविरिञ्चात् ।

नेच्छामि ते विलुलिता गुरुविक्रमेण
कालात्मनोपनय मां निजभृत्यपार्थम् ॥ २४ ॥

कुत्राशिषः भुतिसुखा मृगतृष्णरूपाः
केदं कलेवरमशेषरुजां विरोहम् ।

निर्विद्यते न तु जनो यदपीह विद्वान्
कामानलं मधुलवैः शमयन् दुरापैः ॥ २५ ॥

काहं रजःप्रभव ईश तमोऽधिकेऽस्मिन्
जातः सुरेतरकुले क तवानुकम्पा ।

न ब्रह्मणो न तु भवस्य न वै रमाया
यन्मेऽर्पितः शिरसि पद्मकप्रसादः ॥ २६ ॥

नैषा परावरमतिर्भवतो ननु स्यात्
जन्तोर्यथाऽऽत्मसुहृदो जगतस्तथाऽपि ।

संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न परावरत्वम् ॥ २७ ॥

एवं जनं निपतितं प्रभवाहिकूपे
क्षमाभिकाममनु यः प्रपन्नं प्रसन्नात् ।

कृत्वाऽऽत्मसात् सुरर्षिणा भगवन् गृहीतः
सोऽहं कथं नु विगृजे तव भृत्यसेवाम् ॥ २८ ॥

मत्प्राणरक्षणमनन्त पितृवधं च
मन्ये स्वभृत्यकपिचाक्यमृतं विधातुम् ।

खड्गं प्रगृह्य यदबोचदसद् विधित्तु-
स्यामीधरो मदपरांयन्तु कं हरामि ॥ २९ ॥

एकस्त्वमेव जगदेतदमुष्य यत् त्व-
माचन्त्योः पृथगवस्यसि मध्यतश्च ।

सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमाययेदं
नानेव तैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ॥ ३० ॥

त्वं वा इदं सदसदीश भवांस्ततोऽन्यो
माया यदात्मपरवुद्धिरियं ह्यपार्था ।

यद् यस्य जन्मनिधनं स्थितिरिक्षणं च
तद् वै तदेव खलु कालवदुदितवोः ॥ ३१ ॥

न्यस्येदमात्मनि जगद् विलयाम्बुमये
शेषासनो निजसुखानुभवो निरीहः ।

योगेन मीलितह्यात्मनि वीतनिद्र
स्तुर्यस्थितो ननु तमोऽनुगुणांश्च युंक्षे ॥ ३२ ॥

तस्यैव ते वपुर्निदं निजकालशक्त्या
सञ्चोदितं प्रकृतिधर्मिण आत्मगूढम् ।

अन्धस्यनन्तशयनाद्विरमत्समाधेः
नाभेरभूत् स्वकणिकाद्वदवन्महाब्जम् ॥ ३३ ॥

तत्सम्भवः कविरतोऽन्योदपश्यमान
स्त्वां बीजमात्मनि ततं स वहिर्विचिन्वन् ।

नाविन्ददब्दशतमप्सु निमज्जमानो
जातेऽङ्कुरे कपमिहोपलभेत बीजम् ॥ ३४ ॥

स त्वात्मयोनिरति विस्मित आश्रितोऽब्जं
कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः ।

त्वामात्मनीश भुवि गन्धमिवातिसूक्ष्मं
भूतेन्द्रियाशयमपे विततं ददर्श ॥ ३५ ॥

एवं सहस्रवदनाद्विशिरःकरोरु
नासास्यकर्णनयनाभरणापुधाद्वयम् ।

मायायामं सदुपलक्षणसन्निवेशं
हृद्धा महापुरुषमाश मुदं विरिञ्चः ॥ ३६ ॥

तस्मै भवान् हयशिरस्तनुवं च विभ्रद्
वेदद्रुहायतिबली मधुकैटभाह्व्यो ।

हत्वाऽनयन् भुतिगणांश्च रजस्तमश्च
सत्त्वं तव श्रियतमां तनुमामनन्ति ॥ ३७ ॥

इत्थं नृतिर्यगृषिदेवज्ञपावतरी
 लोकां विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान् ।
 धर्मं महापुरुषं पासि युगानुवृत्तं
 छत्रः कली यदभवसि युगोऽथ स त्वम्
 ॥ ३८ ॥
 नैतन्मनस्तयकपासु विकुण्डनाथ
 सम्प्रीयते दूरितदुष्टमसाधु तीक्ष्णम् ।
 कामानुरं हर्षशोकभयपणानं
 तस्मिन् कथं तव गतिं विमृशामि दीनः
 ॥ ३९ ॥
 त्रिहं कनोऽन्युत विकर्पन्ति मा वितुमा
 शिश्राऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ।
 प्राणाऽन्यतश्चन्द्रकुक् क व कर्मशक्ति
 बह्व्यः सपत्न्य इव गेहपतिं तुनन्ति
 ॥ ४० ॥
 एवं स्वकर्मपतिनं भववैतरण्या
 मन्योऽन्यजन्मभरणाशनिभीतभीतम् ।
 पदपन् जनं स्वपरविग्रहवैरमेत्रं
 हन्तेति पारमतिपीडिहृद् मूढसत्त्वम्
 ॥ ४१ ॥
 कोऽन्यत्र तेऽखिलगुरो भगवन् प्रवास
 उत्तारणेऽस्य भवसम्भवलोपहेतोः ।
 मूढेषु वै महदनुग्रह आर्तवन्धो
 किं तेन ते प्रियजनाननुसंखमानः
 ॥ ४२ ॥
 नैवोद्विजे भयदुरन्त्यययैतरण्या
 स्वस्तीर्थगायनमहामृतपानभक्तः ।
 शोचं नु ते विमुखचेतस इन्द्रियार्थं
 मायासुखाय भरमुद्रहंतो विमूढान्
 ॥ ४३ ॥
 प्रायेण देवमुनयः स्वविमुक्तिकामा
 र्मानं चरन्ति विजने न परार्थनिष्ठाः ।
 नैतान् विहाय कृपणान् विमुमुक्षु एकौ
 नान्यं त्यदास्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये
 ॥ ४४ ॥
 यन्मधुनादि गृहमेधिसुखं हि तुच्छं
 कण्डूयेन करयोरिव दुःखदुःखम् ।
 तृणान्ति देहकृपणा बहुदुःखभाजः
 कण्डूतिवन्मनसिजं विषहेत धीरः
 ॥ ४५ ॥

मीनजतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्म
 व्याख्यारहो जपसमाधय आपवर्ग्याः ।
 प्रायः परं पुरुष ते त्वजितेन्द्रियाणां
 वार्ता भवन्त्युत न वाऽत्र तु दाम्भिकानाम्
 ॥ ४६ ॥
 रूपे इमे सदसती तव वेदरेटे
 बीजाद्भ्राविच न चान्यदरूपकस्य ।
 युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां
 योगेन वह्निमिव दारुणु नान्यतः स्वात्
 ॥ ४७ ॥
 त्वं वायुरग्निरवनिर्विषदम्बुमात्राः
 प्राणेन्द्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ।
 सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूम्न
 नान्यत् त्वदस्त्यपि मनोवचसा निरुक्तम्
 ॥ ४८ ॥
 नैते गुणानुगुणिनो महदादयो ये
 सर्वे मनःप्रभृतयः सहदेवमर्त्याः ।
 आयन्नवन्न उरगाय विदन्ति हि त्वा
 मेवं विमृश्य सुषिषो विरमन्ति शब्दान्
 ॥ ४९ ॥
 तत्त्वे मनो दर्शने ह्यपि स्तुतौ च
 वाक् कर्मणि ह्यपि करी श्रवणं कथायाम् ।
 संसेवया त्वयि विनेति पडह्या किं
 भक्तिं जनः परमहंसगती लभेत
 ॥ ५० ॥
 नारद उवाच—
 एतावद्गणितगुणो भक्त्या भक्तेन निर्गुणः ।
 प्रह्लादं प्रणतं प्रीतो गतमनुरभापत
 ॥ ५१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्रह्लाद भद्र भद्रं ते प्रीतोऽहं तेऽसुरोत्तम ।
 वरं वृणीष्यामि ते कामपूरोऽस्म्यहं नृणाम्
 ॥ ५२ ॥
 मामप्रीणत आपुष्पन् दर्शनं दुर्लभं हि मे ।
 दृष्ट्वा मां न पुनर्जन्तुरात्मानं तमुमर्हति
 ॥ ५३ ॥
 प्रीणन्ति ह्यथ मां धीराः सर्वभावेन माधवम् ।
 श्रेयस्कामा महाभागाः सर्वेषामाशिषां पतिम्
 ॥ ५४ ॥
 नारद उवाच—
 एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वीरलोकजलोभनैः ।
 एकान्तिन्याद् भगवति नैच्छन् तानसुरोत्तमः
 ॥ ५५ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच-

भक्तियोगस्य तत् सर्वमन्तरायतयाऽर्भकः ।

मन्यमानो हृषीकेशं स्मयमान उवाच ह ॥ १ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मा मा प्रलोभयत्वस्याऽसक्तं कामेषु तैर्यैः ।

तत्सङ्गभीतो निर्विण्णो मुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः ॥ २ ॥

भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तं कामेषु चोदयान् ।

भवान् संसारवीजेषु हृदयग्रन्थिषु प्रभो ॥ ३ ॥

नान्यथा तेऽखिलगुरोर्षटते करुणात्मनः ।

नष्टदृष्टेस्तमस्यन्धे त्वं पारः पारदर्शिनः ॥ ४ ॥

यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै वणिक् ।

स वै स्वामी स वै भृत्यो गुणलुब्धो न कामुकौ ॥ ५ ॥

आशासानो न वै भृत्यः स्वामिन्याशिष आत्मनः ।

न स्वामी भृत्यतः स्वाम्यमिच्छन् यो राति चाशिषः ॥ ६ ॥

अहं त्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वं च स्वाम्यनपाश्रयः ।

नान्यथेहावयोरर्थो राजसेवकयोरिव ॥ ७ ॥

यदि रासीश मे कामान् वरान् त्वं वरदर्पभ ।

कामानां हृयसंरोहं भवतस्तु वृणे वरम् ॥ ८ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणा आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः ।

हीः श्रीस्तेजः स्मृतिः सत्यं येषां नश्यन्ति जन्मना ॥ ९ ॥

विमुञ्चति यदा कामान् मानवो मनसि श्रितान् ।

तर्ह्येय पुण्डरीकाक्ष न भवायावकल्पते ॥ १० ॥

नारदनोऽपदिष्टं मे तव मन्त्रमिमं स्मरं ॥ १० ॥

ओं नमो भगवते तुभ्यं पुरुषाय महात्मने ।

हरयेऽद्भुतसिंहाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ११ ॥

श्रीनृसिंह उवाच-

नैकान्तिनो मे मयि जात्विहाशिष

आशासतेऽमुत्र तथा भवाऽशाः ।

तथाऽपि मन्वन्तगमैतदत्र

देव्यशरणामनुभुङ्क्ष्व भोगान् ॥ १२ ॥

कथा मदीया जुषमाणः श्रियास्त्य-

मावेश्य मामात्मनि सन्तमेकम् ।

सर्वेषु भूतेष्वपि यज्ञमीशं

यजस्य योगेन च कर्म हिन्वन् ॥ १३ ॥

भोगेन पुण्यं कुशलेन पापं कलेवरं कालजवेन हित्वा ।

कीर्तिं विशुद्धां सुरलोकगीतां विताप्य मामेप्स्यसि मुक्तबन्धः ॥

य एतत् कीर्तयेन्मह्यं त्वया गीतमिदं नरः ।

त्वां च मां च स्मरन् काले कर्मबन्धाद् विमुच्यते ॥ १५ ॥

प्रह्लाद उवाच-

वरं वरय एतत् ते वरदेशान्महेश्वर ।

यदनिन्दत् पिता मे त्वामविद्वांस्तेज ऐश्वरम् ॥ १६ ॥

वद्धामर्पाशयः साक्षात् सर्वलोकगुरुं प्रभुम् ।

भ्रातृहेति मृषादृष्टिस्त्वद्भक्ते मयि चापवान् ॥ १७ ॥

तस्मात् पिता मे पूयेत दुरन्ताद् दुस्तरादपात् ।

पूतस्तेऽपाङ्गसन्दृष्टस्तदा कृपणवत्सल ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्रिः सप्तभिः पिता पूतः पितृभिः सह तेऽनय ।

यत् साधोऽस्य कुले जातो भवान् धै कुलपावनः ॥ १९ ॥

यत्र यत्र च मज्जकाः प्रशान्ताः समदर्शिनः ।

साधवः समुदाचारास्ते पूयन्तेऽपि कीकटान् ॥ २० ॥

सर्वात्मना न हिंसन्ति भूतप्रायेषु किञ्चन ।

उवाचयेषु देव्येन्द्र मज्जायेन गतस्मृदाः ॥ २१ ॥

भयन्ति पुरुषा लोके मज्जकास्त्वामनुव्रताः ।

भवान् मे खलु भक्तानां सर्वेषां प्रतिकूपभृक् ॥ २२ ॥

कुरु त्वं प्रतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः ।

मदद्वस्पर्शनेनात्र लोकान् वास्यति सुप्रजाः ॥ २३ ॥

पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथाकं ब्रह्मवादिभिः ।

मप्यावेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि तत्परः ॥ २४ ॥

नारद उवाच-

प्रह्लादोऽपि तथा चक्रे पितुर्धनं साम्प्रदायिकम् ।

यथाऽऽह भगवान् राजन्नभिषिक्तो द्विजोत्तमैः ।
 प्रह्लादस्तु तथाऽकार्षीद् राज्यं निहतकण्टकम् ॥ २५ ॥
 प्रह्लादमुमुखं हृष्टा ब्रह्मा नरहरिं हरिम् ।
 स्तुत्वा चाग्निः पवित्राग्निः प्राह देवादिभिरुतः ॥ २६ ॥
 ब्रह्मावाच—
 देवदेवास्त्रिलाभ्यश्च भूतभावन पूजं ।
 दिष्ट्वा ते निहतः पापो लोकसन्तापनोऽसुरः ॥ २७ ॥
 योऽसीं लब्धवरो मर्चो न बन्धो मम सृष्टिभिः ।
 तपोवांगवलोन्नद्धः समस्तनिगमानहन् ॥ २८ ॥
 दिष्ट्वाऽस्य तनयः साधुर्महाभागयतोऽर्भकः ।
 त्वया विमोचितो मृत्योर्दिष्ट्वा त्रातस्त्वयाऽधुना ॥ २९ ॥
 एतद् वपुस्तं भगवन् ध्यायतः प्रयतात्मनः ।
 सर्वतो गोमू सन्त्रासान्मुत्प्योरपि जिघांसतः ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मैवंविधोऽसुराणां ते प्रदेशः पद्मसम्भव ।
 यरः क्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतं यथा ॥ ३१ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युत्त्वा भगवान् राजन् ततश्चान्तर्दधे हरिः ।
 अदृश्यः सर्वभूतानां पूजितः परमेष्ठिनः ॥ ३२ ॥
 ततः सम्पूज्य विधिवद् यवन्दे परमेष्ठिनम् ।
 भयं प्रजापतीन् देवान् प्रह्लादो भगवत्कलाः ॥ ३३ ॥
 ततः काव्यादिभिः सार्धं मुनिभिः कमलासनः ।
 दैत्यानां दानवानां च प्रह्लादमकरोत् पतिम् ॥ ३४ ॥
 प्रतिनन्य ततो देवाः प्रपूज्य परमाशिषः ।
 स्वधामानि ययू राजन् ब्रह्माद्याः प्रतिपूजिताः ॥ ३५ ॥
 एवं तौ पार्षदी विष्णोः पुत्रत्वं प्रापितौ दितेः ।
 हृदि स्थितेन हरिणा धैरभावेन तौ हतौ ॥ ३६ ॥
 पुनस्तौ पूर्वशापेन राक्षसौ तौ बभूवुः ।
 कुम्भकर्णदंष्ट्राद्यौ हतौ तौ रामविक्रमैः ॥ ३७ ॥
 शयानौ युधि निर्भिन्नहृदयौ रामसायकैः ।
 तथिनां जहनुर्देहं यथा प्राक्तनजन्मनि ॥ ३८ ॥

तावेवाप पुनर्जातौ शिशुपालकच्छाजौ ।
 हरी वैरानुबन्धेन पश्यतस्ते समीपतुः ॥ ३९ ॥
 एनः पूर्वकृतं यत् तद् राजानः कृष्णवैरिणः ।
 जहस्तोऽन्ते तदात्मानः कीटाः पेशास्कृतौ यथा ॥ ४० ॥
 यथा यथा भगवतो भक्त्या परमया भिदाम् ।
 नृपाश्चेयादयः साम्यं हरेस्तन्निनया ययुः ॥ ४१ ॥
 आख्यातं सर्वमेतत् ते यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ।
 दमघोषसुतादीनां हरेः साम्यमपि द्विषाम् ॥ ४२ ॥
 एषा ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्य च महात्मनः ।
 अवतारकथा पुण्या यथो यत्रादिदेवयोः ॥ ४३ ॥
 प्रह्लादस्यानुचरितं महाभागयतस्य च ।
 भक्तिज्ञानं विरक्तिश्च पावात्म्यं चास्य वै हरेः ॥ ४४ ॥
 सर्गस्थित्यप्यवेशस्य गुणकर्मानुवर्णनम् ।
 परावरेणां स्थानानां कालेन ज्यत्ययो महान् ॥ ४५ ॥
 धर्मो भागवतानां च भगवान् येन गम्यते ।
 आख्यानेऽस्मिन् समाख्यातमाध्यात्मिकमशेषतः ॥ ४६ ॥
 य एतत् पुण्यमाख्यातं विष्णोर्वीर्योपबृंहितम् ।
 कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपारीर्विमुच्यते ॥ ४७ ॥
 एतद् य आद्यपुरुषस्य मृगेन्द्रलीलां
 दैत्येन्द्रपृथपपथं प्रयतः पठेत् ।
 दैत्यात्मजस्य च सतां प्रव्रत्स्य पुण्यं
 श्रुत्वाभुवामकुतोभयमेति लोकम् ॥ ४८ ॥
 ययं नृलोके वत भूरिभागा
 लोकं पुनान् मुनयोऽभियाप्ति ।
 एषां गृहानावसतीति साक्षाद्
 गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम् ॥ ४९ ॥
 स वा अयं ब्रह्म महद् विमृश्यं
 केवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
 श्रियः सुहृद् यः खलु मानुषेय
 आत्माऽहंणीयो विधिक्षुद्रुश्च ॥ ५० ॥

न यस्य साक्षाद् भवपञ्चादिभी
 रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ।
 मीनेन भक्त्योपशमेन पूजितः
 प्रसीदतामेव स सान्त्वतां पतिः ॥ ५१ ॥

नारद उवाच—
 स एष भगवान् राजन् व्यतनोद् विततं यशः ।
 पुरा रुद्रस्य देवस्य मयेनानन्तमायिना ॥ ५२ ॥

राजोवाच—
 कस्मिन् कर्मणि देवस्य यशोऽभूजगदीशितुः ।
 यथा चोपचिता कीर्तिः कृष्णेनानेन कथ्यताम् ॥ ५३ ॥

नारद उवाच—
 निर्जिता असुरा देवैर्युध्यनेनोपवृद्धितैः ।
 मायिनां परमाचार्यं मयं शरणमाययुः ॥ ५४ ॥

स निर्ममे पुरस्तिष्ठो हेमरोप्यायसीर्विभुः ।
 दुर्लक्ष्यापायसंयोगा दुर्वितर्क्यपरिच्छदाः ॥ ५५ ॥

ताभिस्तेऽसुरसेनान्यो लोकान् व्रीन् सेश्वरान् नृप ।
 स्मरन्तो नाशायचक्रुः पूर्ववैरमलक्षिताः ॥ ५६ ॥

ततस्ते सेश्वरा लोका उपासायेध्वरं ततः ।
 ब्राह्मि नस्तायकान् देव विनष्टान् त्रिपुरालयैः ॥ ५७ ॥

अपानुगृह्य भगवान् मा भेदिते सुरान् विभुः ।
 शरं धनुषि सन्धाय पुर्यामस्रं व्यमुञ्चत ॥ ५८ ॥

ततोऽश्विपर्णा इषय ज्येतेः सूर्यमण्डलान् ।
 यथा मपूषसन्दोहा नादृश्यन्त पुरो यतः ॥ ५९ ॥

तैः सृष्टा व्यसवः सर्वे निपेतुसिपुरीकसः ।
 तानानीय महायोगीर्मयः कूपरसेऽक्षिपन् ॥ ६० ॥

सिद्धामृतरसस्पृष्टा वज्रसारा महोजसः ।
 उन्नस्थुर्मैघटलनाद् वेद्युता इव वह्नयः ॥ ६१ ॥

विलोक्य भग्नसङ्कलं विमनस्कं वृषध्वजम् ।
 तदाऽयं भगवान् विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६२ ॥

यत्स आसीत् तदा ब्रह्मा स्वयं विष्णुरयं हि गीः ।
 प्रविश्य त्रिपुरं काले रसकूपामृतं षण्ण ॥ ६३ ॥

तेऽसुरा ह्यपि पश्यन्तो न न्यपेधन् विमोहिताः ।
 तद् विज्ञाय महायोगी रसपालानिदं जगौ ।
 स्मयन् विशोकः शोकातार्तान् स्मरन् देवगतिं च ताम् ॥ ६४ ॥

देवोऽसुरो नरोऽन्यो वा नेश्वरोऽस्तीह कश्चन ।
 आत्मनोऽन्यस्य वा दिष्टं देयेनापोहितुं द्वयोः ॥ ६५ ॥

अधासीं शक्तिभिः स्याभिः शम्भोः प्राधनिकं व्यधात् ।
 धर्मज्ञानविरक्त्यादितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ ६६ ॥

रथं सूतं ध्वजं वाहं धनुर्वर्मं शरादि यत् ।
 सन्नद्धो रथमास्थाय सशरं धनुराददे ॥ ६७ ॥

शरं धनुषि सन्धाय मुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ।
 भगवत्तेजसा गुप्तो ददाह त्रिपुरं नृप ॥ ६८ ॥

दिवि दुन्दुभयो नेदुर्विमानशतसङ्कुल ।
 देवर्षिपितृसिद्धेशा जयेति कुसुमोत्करैः ।
 अवाकिन् न जुहुर्ह्य न नृतुधाप्सरो गणाः ॥ ६९ ॥

एवं दध्वा पुरस्तिष्ठो भगवान् पुरहा नृप ।
 ब्रह्मादिभिः स्तूयमानः स्वधाम प्रत्यपयत ॥ ७० ॥

एवंविधान्यस्य हरेः स्वमायया
 विदम्यमानस्य नृलोकमात्मनः ।
 वीर्याणि गीतान्युपिभिर्जगद्गुरो-
 ल्लोकान् पुनानान्यपरं वदामि किम् ॥ ७१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ध्रुवैर्द्वितं साधुसभाभाजितं महत्तमाग्रण्य उलूकमात्मनः ।
 युरिष्टिगं देव्यपतेर्मुदान्वितः पञ्चभूतस्तनयं स्वयम्भुवः ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 भगवन् श्रोतुमिच्छामि नृणां धर्मं सनातनम् ।
 वर्णाश्रमाचारयुतं यत् पुमान् विन्दते परम् ॥ २ ॥

भयान् प्रजापतेः साक्षादात्मजः परमेश्वरः ।
 सुतानां सम्मतो ब्रह्मन् तपोज्ञानसमाधिभिः ॥ ३ ॥
 नागयणपरा विप्रा धर्मं गुहां यथा विदुः ।
 करुणाः साधवः शान्तास्त्वद्विधा न तथा परे ॥ ४ ॥
 नाग उवाच-
 नत्वा भगवन्तेऽजाय लोकाणां धर्महितये ।
 वक्ष्ये सनातनं धर्मं नागयणमुस्ताच्छ्रुतम् ॥ ५ ॥
 योऽवतीर्षात्मनोऽंशे दाक्षायण्यां तु धर्मतः ।
 लोकाणां स्वस्तयेऽध्यात्से तपो वदिरकाश्रमे ॥ ६ ॥
 धर्ममूलं हि भगवान् सर्वयेदमयो हरिः ।
 स्मृतिश्च तद्विदां राजन् येन चात्मा प्रसीदति ॥ ७ ॥
 सत्यं दया तपः शौचं तितिक्षेक्षा शमो दमः ।
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम् ॥ ८ ॥
 सन्तोषः समदृक्सेवा ग्राम्येहोपरमः शनैः ।
 नृणां विपर्ययेहंक्षा मोनमात्मविमर्शनम् ॥ ९ ॥
 अन्नायादेः संविभागे भूतेभ्यश्च यथाऽर्हतः ।
 तेष्व्यात्मदेवतायुद्धिः सुतरां नृप पाण्डव ॥ १० ॥
 श्रवणं कीर्तनं चात्य स्मरणं महतां गतेः ।
 संवेज्याऽवनतिः सत्यं दास्यमात्मसमर्पणम् ॥ ११ ॥
 नृणामयं परो धर्मः सर्वेषां समुदाहृतः ।
 त्रिंशद्ब्रह्मसंयुक्तः सर्वात्मा येन तुष्यति ॥ १२ ॥
 संस्कारा यथाविच्छिन्ना स द्विजो वेदिकादयः ।
 इत्याध्ययनदानानि विहितानि द्विजन्मनाम् ॥ १३ ॥
 जन्मकर्मवदातानां क्रियाश्च निगमोदिताः ।
 विप्रस्याध्यापनादीनि ततोऽन्यस्यापरिग्रहः ॥ १४ ॥
 राज्ञो वृत्तिः प्रजागोमुरविप्राद् वा करादिभिः ।
 वैश्यस्य वार्तावृत्तिः स्यान्नित्यं ब्रह्मकुलानुगः ॥ १५ ॥
 शूद्रस्य द्विजशूद्रा वृत्तिश्च स्वामिनो भवेत् ॥ १६ ॥
 वार्तां विचित्रशालीनं वायावर्यं गिलोञ्जनम् ।
 विप्रवृत्तिश्चतुर्थेयं श्रेयसी चोत्तरांतरा ।
 जयन्तो नांशमां वृत्तिमनापदि भजेन्नरः ॥ १७ ॥

कते राजन्यमापन्तु सर्वेषामपि सर्वशः ।
 कतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ॥ १८ ॥
 सत्यानृताभ्यां जीवेत न श्ववृत्त्या कथञ्चन ।
 कतमुञ्छशिलं शोकप्रमृतं यदपाचितम् ॥ १९ ॥
 मृतं तु नित्ययाश्चा स्यात् प्रमृतं कर्पणं स्मृतम् ।
 सत्यानृतं तु वाणिज्यं श्ववृत्तिर्नीचसेवनम् ॥ २० ॥
 यज्येत् तां सदा विप्रो राजन्यश्च जुगुप्सिताम् ।
 सर्वदेवमयो विप्रः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २१ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिरार्जवम् ।
 दानं दयाऽच्युतात्मन्यं सत्यं च ब्रह्मलक्षणम् ॥ २२ ॥
 शीर्यं वीर्यं धृतिस्तेजस्त्याग आत्मजयः क्षमा ।
 ब्रह्मण्यता प्रसादश्च रक्षा च शत्रुलक्षणम् ॥ २३ ॥
 देवगुर्वार्यगोभक्तिस्त्रिवर्गपरितोषणम् ।
 आस्तिक्यमुद्यमो नित्यं नैपुण्यं वैदपलक्षणम् ॥ २४ ॥
 शूद्रस्य सन्नतिः शौचं सेवा स्वामिन्यमायया ।
 अमन्त्रयज्ञो हस्त्येयं मीढ्यं गोविप्ररक्षणम् ॥ २५ ॥
 स्त्रीणां नु पतिदेवानां तच्छुध्याऽनुकूलता ।
 तद्वन्पुष्पनुवृत्तिश्च नित्यं तद्वतधारणम् ॥ २६ ॥
 सम्भारजनापलेपाभ्यां गृहमण्डनवर्तनैः ।
 स्वयं च मण्डिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ॥ २७ ॥
 कामरूचावचैः साध्वी प्रश्रयेण दमेन च ।
 वाक्पयः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत् पतिम् ॥ २८ ॥
 सन्तुष्टाऽलोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक् ।
 अग्रमत्ता शुचिः श्रिग्धा पतिं त्वपतितं भजेत् ॥ २९ ॥
 या पतिं हरिभावेन भजेच्छीरिव तत्परा ।
 हर्षात्मना हरेर्लोकं पत्या श्रीरिव मोदते ॥ ३० ॥
 वृत्तिः सत्तरजातीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ।
 भवोराणामपापानामन्यजान्तेऽवसायिनाम् ॥ ३१ ॥
 प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे युगे ।
 वेददग्धिः स्मृतो राजन् प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ॥ ३२ ॥

वृत्त्या स्वभावकृतया वर्तमानः स्वकर्मणि ।
 हित्वा स्वभावजं कर्म शनैर्निर्गुणतामियात् ।
 उज्जमानं मुहुः क्षेत्रं स्वयं निर्वीर्यतामियात् ।
 न कल्पते पुनः सृत्यै उतं बीजं च नश्यति

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

एवं कामाशापं चित्तं कामानामतिसेवया ।
 विरज्येत यथा राजन्नाश्रिवत् कामविन्दुभिः ।
 यस्य यत्क्षणं प्रोक्तं पुंसो वर्णादिव्यञ्जकम् ।
 ययन्वत्रापि दृश्येत तत् तेनैव विनिर्दिशेत्

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच—

ब्रह्मचारी गुरुकुले वसेद् दान्तो गुरोर्हितम् ।
 आचरेद् दासवस्त्रीचो गुरो मुदसोहृदः

॥ १ ॥

सायं प्रातरुपासीत गुर्वग्र्यकंसुरोत्तमान् ।
 सन्ध्ये उभे च यतवान् जपन् ब्रह्म समाहितः

॥ २ ॥

छन्दांस्यधीयेत गुरोराहृतश्च सुयन्त्रितः ।
 उपक्रमेऽयसाने च चरणी शिरसा नमेत्

॥ ३ ॥

मेखलाजिनवासांसि जटादण्डकमण्डलान् ।
 विभृयादुपवीतं च दर्भपाणिर्वधोदितम्

॥ ४ ॥

सायं प्रातश्चरेद् भैक्ष्यं गुरवे तन्निवेदयेत् ।
 भुञ्जीत ययनुज्ञातो नो चेदुपवसेत् क्वचित्

॥ ५ ॥

सुशीलो मितभृगु दक्षः श्रद्धावानो जितेन्द्रियः ।
 यावदर्थं व्यग्रहरेत् स्त्रीषु स्त्रीनिर्जितेषु च

॥ ६ ॥

वर्जयेत् प्रमदागाधामगृहस्थो बृहद्व्रतः ।
 इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्त्यपि यतेमनः

॥ ७ ॥

केसप्रसाधनोन्मर्दलपनाभ्यञ्जनादिकम् ।
 गुरुस्त्रीभिर्व्यवृत्तिभिः कारयेत्तात्मनो युवा

॥ ८ ॥

नन्यग्रिः प्रमदा नाम घृतकुम्भः पुमान् यतः ।
 सुतामपि रहो जहादव्यदा यावदर्थकृत्

॥ ९ ॥

कल्पयेदात्मनो यावदाभासमिदमीश्वरः ॥
 द्वेतं तावच्च विरमेत् ततो ह्यस्य विषयः

॥ १० ॥

एतवान्यद् गृहस्थस्य समाम्नातं यनेरपि ।
 गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्यनुगामिनः

॥ ११ ॥

अभ्रनाभ्यञ्जनोन्मर्दस्नयलेपागमिषं मधु ।
 मृगन्यलेपादङ्गागम्यजेषु घृतव्रतातः

॥ १२ ॥

उपित्येवं गुरुकुले द्विजोऽधीत्यावबुध्य च ।

त्रयीं साक्षोपनिषदं यावदर्थं यथावलम् ॥ १३ ॥

दत्त्वा वरमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः ।

गृहं वनं वा प्रविशेत् प्रजनेत् तत्र वाऽवसेत् ॥ १४ ॥

अग्री गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोऽक्षजम् ।

भूतैः स्वधामभिः पश्येद्विष्टं प्रविष्टवत् ॥ १५ ॥

एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यतिर्गृही ।

परं विन्दति विज्ञानं परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ १६ ॥

वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमान् मुनिसंमतान् ।

यानातिष्ठन् मुनिर्गच्छेद् ऋषिलोकमिहाजसा ॥ १७ ॥

न कुर्यात्पच्यमश्रीयादकुर्यं वाऽप्यकालतः ।

अग्निपक्वमधामं वा अर्कपक्वमुताहरत् ॥ १८ ॥

वन्यैश्चरुपुरोडाशान् निर्वपेन्नित्यचोदितान् ।

लब्धे नये नयात्राये पुराणं तु परित्यजेत् ॥ १९ ॥

अग्र्यधमेव शरणमुटनं वाऽद्रिकन्दरम् ।

श्रयेत् हिमवाय्वाग्निर्वर्षाकांतपनान् स्वयम् ॥ २० ॥

केसरोमनखश्रमश्रुमलानि जटिलो दधत् ।

कमण्डल्वजिने दण्डवत्कलाग्निपरिच्छदान् ॥ २१ ॥

चरेद् वने द्वादशाब्दानष्टौ वा चतुरो मुनिः ।

द्वावेकं वा यथाबुद्धिर्न विषयेत कृच्छ्रतः ॥ २२ ॥

यदाऽकल्पः स्वक्रियायां व्याधिभिर्जरयाऽथवा ।

आन्विश्विक्त्वा च विद्यायां कुर्यादनशानादिकम् ॥ २३ ॥

आत्मन्यग्रीन् समारोप्य संन्यस्याहं ममात्मताम् ।

कारणेषु न्यसतं सम्पक् सद्वातं तु यथाहृतः ॥ २४ ॥

ये खानि वार्या निःशासान् तेजस्युष्माणमात्मवान् ।
 अप्यसृकृष्टेष्मपूपानि क्षितौ शेषं यथोद्भवम् ॥ २५ ॥
 वाचमग्रीं सयक्तज्यमिन्द्रे शिल्पं करावपि ।
 पदानि गतिभिर्विष्णो रन्तोषस्थं प्रजापतौ ॥ २६ ॥
 मित्रे पापुं विसर्गं च यथास्थानं विनिर्दिशन् ।
 दिक्षु श्रोत्रं स नादेन स्पशैताध्यात्मनि त्वचम् ॥ २७ ॥
 रूपाणि चक्षुषा राजन् ज्योतिष्यभिनिवेशयेत् ।
 अप्सु प्रवेशयेद् जिह्वां प्रेषप्राणं क्षितौ न्यसेत् ॥
 मनो मनोरथधन्त्रे बुद्धिं बोधैः कथं परे ॥ २८ ॥

कर्माण्यध्यात्मना रुद्रे यदहममताः क्रियाः ।
 सत्त्वेन चित्तं क्षेत्रज्ञे गुणैर्वैकारिकं परे ॥ २९ ॥
 अप्सु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो वायी नभस्यमुम् ।
 कूटस्थे तच्च महति तदव्यक्तेऽक्षरे तु तत् ॥ ३० ॥
 इत्यक्षरतयाऽऽत्मानं त्रिन्मात्रमवबोधयेत् ।
 ज्ञान्याऽद्वयोऽथ विरमेद् दग्धयोनिरिवानिलः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कल्पस्त्येवं परिब्रज्य देहमात्रावशेषितः ।
 ग्रामंकरात्रविधिना निरपेक्षधर्मन्महीम् ॥ १ ॥
 विभृयाद् ययसी यासः कापीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न लिङ्गदण्डाभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ २ ॥
 एक एव चरद् भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः ।
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो नारायणपरायणः ॥ ३ ॥
 पश्येदात्मन्यदो विश्वं परे सदसतोऽद्वये ।
 आत्मानं च परं ब्रह्म सर्वत्र सदसन्मये ॥ ४ ॥
 सुमप्रबोधयोः सन्धावत्मनो गतिमात्मदक् ।
 पश्यन् बन्धं च मोक्षं च मायामात्रं न वस्तुतः ॥ ५ ॥
 नाभिनन्देद् ध्रुवं मृत्युमध्रुवं वा स्वजीवितम् ।
 कालं परं प्रतीक्षेत् भूतानां प्रभवाप्ययम् ॥ ६ ॥
 नासच्छास्त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत् जीविकाम् ।
 अतिवादान् त्यजेत् तर्कान् पक्षं कश्चिन्न संशयेत् ॥ ७ ॥
 न शिष्यान्नुद्यतीतं ग्रन्थान् नैवाभ्यसेद् बहून् ।
 न व्याख्यामुपजीवेत् नारम्भानारभेत् क्वचित् ॥ ८ ॥
 न यतैराश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः ।
 शान्तस्य समचित्तस्य विभृयादुत वा त्यजेत् ॥ ९ ॥
 अव्यकलिज्ञो व्यकार्यो मनीष्युन्मत्तबालवत् ।
 कविर्मूक्यदात्मानमदृश्यो दर्शयिषृणाम् ॥ १० ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 प्रह्लादस्य च संयादं मुनेराजगरास्य च ॥ ११ ॥
 तं शयानं धरोपस्थे कावेर्यां सिंहसानुनि ।
 रजस्यलेस्तनूद्देशीर्निगूढामलतेजसम् ॥ १२ ॥
 ददर्श लोकान् विचरन् लोकतत्त्ववित्सया ।
 वृत्तोऽमान्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥ १३ ॥
 कर्मणाऽऽकृतिभिर्वाचा लिङ्गैर्वर्णाभ्रमादिभिः ।
 नाविन्दत जनोऽयं वै सोऽसाविति न वेति च ॥ १४ ॥
 तं नन्वाऽभ्यर्च्य विधियत् पादयोः शिरसा स्पृशन् ।
 विवित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥ १५ ॥
 प्रहाद उवाच—
 विभर्षिं कायं पीवानं सोयमो भोगवान् यथा ।
 वित्तं नैवाय भवतो भोगो वित्तयतामिह ॥
 भोगिनां खलु देहोऽयं पीवा भवति नान्यथा ॥ १६ ॥
 न ते शयानस्य निरुद्यमस्य
 ब्रह्मनिहार्यो यत एव भोगाः ।
 अभोगिनोऽयं तव विप्र देहः
 पीवा यतस्तद् वद नः क्षमं चेत् ॥ १७ ॥
 कविः कन्यो निपुणहृक् चित्रप्रियकपः समः ।
 लोकस्य कुर्वतः कर्म शोभे न द्वेष्टि नीचि वा ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः ।

स्मयमानस्तमभ्याह तद्भागमृतयन्त्रितः ॥ १९ ॥

ब्राह्मण उवाच—

वेदेदमसुरश्रेष्ठ भवान् नन्वार्यसम्मतः ।

इहोपरमयोर्नृणां पदमध्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥

यस्य नारायणो देवो भगवान् हृद्गतः सदा ।

भक्त्या केवलया श्लिष्टो धुनोति ध्वान्तमर्कयन् ॥ २१ ॥

अथापि ब्रूमहे प्रभान् तव राजन् यथाश्रुतम् ।

सम्भाषणीयो हि भवानात्मनः शुद्धिमिच्छता ॥ २२ ॥

तृष्ण्या भवयाहित्या ग्राम्यकामैरपूर्णया ।

कर्माणि कार्यमाणोऽहं नानायोन्येषु योजितः ॥ २३ ॥

यदृच्छया लोकमिमं प्रापितः कर्मभिर्भगम् ।

स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं तिरश्चां पुनरस्य च ॥ २४ ॥

अत्रापि दम्पतीनां च सुखायान्वापनुत्तये ।

कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि विषयम् ॥ २५ ॥

सुखमस्यात्मनो रूपं सर्वेहोपरतेहि यन् ।

मनःसंस्पर्शजान् दृष्ट्वा भोगान् शस्तान्न संविशन् ॥ २६ ॥

इत्येतदात्मनः स्वार्थं सन्तं विस्मृत्य वै पुमान् ।

विचित्रामसति द्वैते घोरामाप्नोति संसृतिम् ॥ २७ ॥

जलं तदुद्गथैश्छन्नं हित्वाऽज्ञो जलकाम्यया ।

मृगतृष्णामुपाधायेत् तथाऽन्यत्रार्थदक् स्वतः ॥ २८ ॥

देहादिभिर्देवतन्त्रैरात्मनः सुखमीदृतः ।

दुःखात्पथं वाऽनीशस्य क्रिया मोक्षाः कृताः कृताः ॥ २९ ॥

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरिविमुक्तस्य कर्त्तव्यम् ।

मत्स्यस्य कृच्छ्रोपनतैर्यैः कामैः क्रियेत किम् ॥ ३० ॥

पश्यामि धनिनां क्लेशं लुब्धानामजितात्मनाम् ।

भयादलब्धनिद्राणां सर्वतोऽपि विशाङ्गिनाम् ॥ ३१ ॥

राजतश्चोदतः शत्रोः स्वजनान् पशुपक्षितः ।

अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान् नित्यं प्रणार्थवद्भयम् ॥ ३२ ॥

शोकमोहभयक्रोधा रागह्रियश्चमदयः ।

यन्मूलाः स्युर्नृणां जहात् स्पृहां प्रणार्थयोर्वृधः ॥ ३३ ॥

मधुकारमहासर्पो लोकेऽस्मिन् नो गुरुत्तमी ।

वैराग्यं परितोषं च प्राप्ता यच्छिक्षया वयम् ॥ ३४ ॥

विरागः सर्वकामेभ्यः शिक्षितो मे मधुव्रतात् ।

कृच्छ्राप्तं मधु तद्विजं हत्वाऽप्यन्यो हरेत् पतिम् ॥ ३५ ॥

अनीहः परितुष्टात्मा यदृच्छोपनतादहम् ।

नो चेच्छये वह्नानि महाहिरिव सत्त्वयान् ॥ ३६ ॥

कचिदल्पं कचिद् भूरि भुञ्जेऽन्नं साध्वसाधु वा ।

कचिद् भूरिगुणोपेतं गुणहीनमुत कचित् ॥ ३७ ॥

श्रद्धयोपहतं कापि कदाचिन्मानवर्जितम् ।

भुञ्जे भुक्त्वाऽथ कस्मिंश्चिद् दिवा नक्तं यदृच्छया ॥ ३८ ॥

क्षीमं दुकूलमजिनं चीरं वल्कलमेव वा ।

वसेऽन्यदपि सम्प्राप्तं दिष्टभुक् तुष्टधीरहम् ॥ ३९ ॥

कचिच्छये धरोपस्थे तृणपर्णाश्मभस्मसु ।

कचित् प्रासादपर्यङ्गे कशिपो वा परेच्छया ॥ ४० ॥

कचित् स्नातोऽनुलिप्ताङ्गः सुवासाः सगलहृकुतः ।

रथेभ्राथैश्चेत् कापि दिग्वासा ग्रहवन् कचित् ॥ ४१ ॥

नाहं निन्दे च न स्तोमि स्वभावविषमं जनम् ।

एतेषां श्रेय आशासे उतेकात्म्यं महात्मनि ॥ ४२ ॥

विकल्पं जुहुयाच्चित्ते तन्मनस्पर्ययिभ्रमे ।

मनो वैकारिके हत्वा मायायां वै जुहोत्यमुम् ॥ ४३ ॥

आत्मानुभूती तां मायां जुहुयात् सत्यदस् मुनिः ।

ततो निरीहो विरमेत् स्यानुभूत्याऽत्मनि स्थितः ॥ ४४ ॥

स्वात्मवृत्तं मयेत्थं ते सुगुप्तमनुवर्णितम् ।

व्यपेतं लोकसास्त्राभ्यां भवान् हि भगवन्निग्रहः ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—

धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वाऽसुरेश्वरः ।

पूजयित्वा ततः प्रीतः आमन्त्र्य प्रपथी गृहान् ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

युधिष्ठिर उवाच-

गृहस्थ एतां पदवीं विधिना येन चाभ्रसा ।

यायाद् देवकूपे ब्रूहि मादृशो गृहमूर्खीः ॥ १ ॥

नाम्द उवाच-

साधु पृष्टं महाभाग लोकानामनुगृह्यता ।

तत्त्वेन तदहं वक्ष्ये नैकप्रम्यं येन कर्मणाम् ॥ २ ॥

गृहेष्वयस्थितो राजन् क्रियाः कुर्वन् गृहोचिताः ।

यासुदवापणं साक्षादुपासीत महामुनीन् ॥ ३ ॥

श्रूयन् भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकथामृतम् ।

श्रद्धधानो यथाकालमुपशान्तजनादृतम् ॥ ४ ॥

तत्सद्वाच्छनकेः सद्रमात्मजायामजादिषु ।

विमुञ्चन्मुञ्चमानेषु स्वयं स्वप्रवदुन्वितः ॥ ५ ॥

यावदर्थं उपासीनो देहे गेहं च पण्डितः ।

विरक्तो रक्तवत् तत्र नृलोके नरतां न्यसेत् ॥ ६ ॥

ज्ञातयः पितरौ पुत्रा भ्रातरः सुहृदोऽपरे ।

यद् वदन्ति यदिच्छन्ति अनुमोदन्त निर्ममः ॥ ७ ॥

दिव्यं भीमं चान्तरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितम् ।

तत्सर्वमुपभुञ्जीरन् न स्वीकुर्यात् स्वतो बुधः ॥ ८ ॥

यावद् भ्रियेत जटर् तावत् स्वत्वं हि देहिनाम् ।

अधिकं योऽभिमन्येत स स्तेनो दण्डमर्हति ॥ ९ ॥

नृगोखराध्वमकास्तु सरीसृपविमशिकान् ।

आत्मनः पुत्रवत् पश्यन् तं तपोमन्तरं कियत् ॥ १० ॥

त्रिवर्गं नातिकृच्छ्रेण भजेत गृहमेध्यम् ।

यथादेशं यथाकालं यावत् द्योपपादितम् ॥ ११ ॥

आधाधान्तं वसायिभ्यः कामान् संविभजेद् यथा ।

आभ्येतान् महतो दारान् नृणां सत्त्वग्रहो यतः ॥ १२ ॥

जह्याद् यदर्थं शान् प्राणान् हन्याद् वा पितरं गुरुम् ।

तस्यां स्वत्वं शिष्यां जह्याद् यस्तेन ह्यजितो जितः ॥ १३ ॥

कृमिविद्भस्मनिष्ठान्तं केदं तुच्छं कलेवरम् ।

क तदीयरतिर्भायां कायमान्मा नभरुदधिः ॥ १४ ॥

सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद् वृत्तिमात्मनः ।

शेषे स्वत्वं त्यजेत् प्राज्ञः पदवीं महतामियात् ॥ १५ ॥

देवान्प्रीथ भूतानि पितृनात्मानमन्वहम् ।

स्वनृत्याऽगतचित्तेन यजेत पुरुषं पृथक् ॥ १६ ॥

यत्क्षान्मनोऽधिकारोऽस्ति सर्वाः स्युर्यज्ञसम्पदः ।

वैतानिकेन विधिना अग्निहोत्रादिना यजेत् ॥ १७ ॥

न ह्यग्निमुसतोऽयं धे भगवान् सर्वयज्ञभुक् ।

इत्येतं हविषा राजन् यथा विप्रमुखैर्हुतेः ॥ १८ ॥

तस्माद् ब्राह्मणेदेयेषु मर्त्यादिषु यथाहृतः ।

तैस्तैः कामैर्यजेथेनं क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननम् ॥ १९ ॥

कुर्यादपरपक्षीयं मासि श्रोष्ठपदे द्विजः ।

श्राद्धं पित्रोर्पथावित्तं तद्वन्धूनां च वित्तवान् ॥ २० ॥

अपने विपुवं कुह्नां व्यतीपाते दिनक्षये ।

चन्द्रादित्यापरागं च द्वादश्यां श्रवणेषु च ॥ २१ ॥

नृतीयायां शुक्लपक्षे नवम्यामथ कार्तिके ।

चतसृष्वप्यष्टकासु हेमन्ते शिशिरे तथा ॥ २२ ॥

मासे च सितसप्तम्यां मघाराकासमागमे ।

राक्या याऽनुमत्या वा मासश्चाणि युतान्यापि ॥ २३ ॥

द्वादश्यामनुराधा स्यात् श्रवणस्तिष्ठ उत्तराः ।

तिसृष्येकादशी चासु जन्मर्धं सौम्ययोगपुक् ॥ २४ ॥

त एते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविबर्धनाः ।

कुर्यात् सर्वात्मनैतेषु श्रेयोऽमोघं तदापुषः ॥ २५ ॥

येषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजार्जनम् ।

पितृदेवनृभूतेभ्यो यद् दत्तं तद्वयनश्रम् ॥ २६ ॥

संस्कारकालो जायाया अपत्यस्यात्मनस्तथा ।

प्रेतसंस्था मृताहव्य कर्मण्यभ्युदये नृष ॥ २७ ॥

अथ देशान् प्रवक्ष्यामि धर्मादिश्रेयआवहान् ।

स धे पुण्यतमो देशः सत्पात्रं यत्र लभ्यते ॥ २८ ॥

विशं भागवतो यत्र जगदेतचराचरम् ।

यत्र ह ब्राह्मणकुलं तपोविद्यादयान्वितम् ॥ २९ ॥

यत्र यत्र हरेरर्चा स देशः श्रेयसां पदम् ।
 यत्र गङ्गादयो नयः पुराणेषु च विभुताः ॥ ३० ॥
 सरांसि पुष्करादीनि क्षेत्राण्यर्क्षितान्युत ।
 कुरुक्षेत्रं गयशिरः प्रयागः पुलहाश्रमः ॥ ३१ ॥
 नैमिषं फल्गुनं सेतुः प्रभासोऽथ कुशास्थली ।
 बाराणसी मधुपुरी पम्पा बिन्दुसरस्तथा ॥ ३२ ॥
 नारायणाश्रमो नन्दा सीतारामाश्रमादयः ।
 सर्वे कुलाचला राजन् महेन्द्रमलयादयः ॥ ३३ ॥
 एते पुण्यतमा देशा हरेरर्चाश्रिताः पुनः ।
 एतान् देशान् निषेधेत् श्रेयस्कामो ह्यभीक्ष्णशः ॥ ३४ ॥
 धर्मो ह्यत्रोदितः पुंसां सहस्रापिफलोदयः ।
 पात्रं चात्र निरुक्तं वै कविभिः पात्रवित्तमैः ॥ ३५ ॥
 हरिरेवैक उर्वीश यन्मयं च चराचरम् ।
 देवर्ष्यर्हन्सु वै सत्सु तत्र ब्रह्मात्मजादिषु ।
 राजन् यदग्रपूजायां मतः पात्रतयाऽच्युतः ॥ ३६ ॥

जीवराशिभिराकीर्णं आण्डकोशाङ्गिपो महान् ।
 तन्मूलत्वादन्युतेन्या सर्वजीवात्मतर्पणम् ॥ ३७ ॥
 पुराण्यनेन सृष्टानि नृनिर्व्यगृषिदेवताः ।
 शेते जीवेन रूपेण पुरेषु पुरुषो ह्यसी ॥ ३८ ॥
 तेष्वीशो भगवान् राजन् तारतम्येन वर्तते ।
 तस्मात् पात्रं हि पुरुषो यावानात्मा यथेयते ॥ ३९ ॥
 हृद्धा तेषां मिथो नृणामवज्ञामात्मनो नृष ।
 त्रेतादिषु हरेरर्चा क्रियार्य कविभिः कृता ॥ ४० ॥
 ततोऽर्चायां हरिं केचिच्छृद्धया च सपर्यया ।
 उपासते उपासा हि नार्थदा पुरुषद्विषाम् ॥ ४१ ॥
 पुरुषेष्वपि राजेन्द्र सुपात्रं ब्राह्मणं विदुः ।
 तपसा विषया तुष्टया धत्ते वेदं हरेस्तनुम् ॥ ४२ ॥
 तन्वोऽस्य ब्राह्मणा राजन् कृष्णस्य जगदात्मनः ।
 पुनन्तः पादरजसा त्रिलोकीं देवतं महत् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित् तपोनिष्ठा नृपापरे ।
 स्याध्यायेऽन्ये प्रवचने अन्ये च ज्ञानयोगयोः ॥ १ ॥
 ज्ञाननिष्ठाश्च देवानि कथ्यान्यानन्यमिच्छता ।
 देवे च तदलाये स्यादितरेभ्यो यथाऽर्हतः ॥ २ ॥
 द्वौ देवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् सुसमृद्धोऽपि श्राद्धं कुर्यान्न विस्तरम् ॥ ३ ॥
 त्रैकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च ।
 सम्यग् भवन्ति नैतानि विस्तरात् स्वजनार्पणात् ॥ ४ ॥
 देशे काले च सम्प्राप्तमुत्पन्नं हरिदेवतम् ।
 श्रद्धया विधिवत् पात्रे न्यस्तं कामधुगाक्षयम् ॥ ५ ॥
 देवर्षिपितृभूतभ्य आत्मने स्वजनाय च ।
 अन्नं संविभजन् पश्यन् सर्वतः पुरुषात्मकम् ॥ ६ ॥

न दद्यादामिषं श्राद्धे न चायाद् धर्मतत्त्वचित् ।
 मुनीनां स्यात् परा प्रीतिर्यथा न पशुर्हिंसया ॥ ७ ॥
 नैतादृशः परो धर्मो नृणां सद्धर्ममिच्छताम् ।
 न्यासो दण्डस्य भूतेषु मनोवाकायजस्य यः ॥ ८ ॥
 एके कर्ममयान् यज्ञान् ज्ञानिनो यज्ञवित्तमाः ।
 आत्मसंयमनेऽनीहा जुहति ज्ञानदीपिते ॥ ९ ॥
 द्रव्ययज्ञैर्यस्यमाणं हृद्धा भूतानि विभ्यति ।
 एष माकण्ठो हन्वादतज्ज्ञो ह्यसुतृष्व ध्रुवम् ॥ १० ॥
 तस्माद् देशोपपन्नेन मुन्यन्नेनैव धर्मवित् ।
 सन्तुष्टोऽहरहः कुर्यान्नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥
 विधर्मः परधर्मश्च आभास उपमा उलः ।
 अधर्मसाक्षाः पद्मेमा धर्मद्वोऽधर्मवत् त्यजेत् ॥ १२ ॥
 धर्मबाधो विधर्मः स्यात् परधर्मोऽन्यचोदितः ।
 उपधर्मस्तु पातशब्दो दम्भो वा धर्ममिच्छतः ॥ १३ ॥

पस्विच्छया कृतः पुम्भिराभासो द्वाधमः पृथक् ।
 स्वभावविहितो धर्मः कल्प्यतेऽस्योपशान्तये ॥ १४ ॥
 धर्माधर्मपि नेहेन यात्रार्थं वाऽधनो धनम् ।
 अनीहाऽनीहमानस्य महाहरेरिव वृत्तिदा ॥ १५ ॥
 सन्तुष्टस्य निरीहस्य स्वान्तरामस्य यन् सुखम् ।
 कुतस्तन् कामलोभेन धावतोऽर्थेहया दिशः ॥ १६ ॥
 सदा सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ।
 शर्कराकण्टकादिभ्यो यथोपानत्यदः शिवम् ॥ १७ ॥
 सन्तुष्टः केन वा राजन् न वर्तेतापि वारिणा ।
 आपस्वयज्ञहव्यकार्पण्याद् गृहपालायते जनः ॥ १८ ॥
 असन्तुष्टस्य विप्रस्य तेजो विद्या तपो यशः ।
 स्ववतीन्द्रियलील्येन ज्ञानं वैवाचकीयते ॥ १९ ॥
 कामस्यान्तं हि धुनूद्भ्यां क्रोधस्यैतत्कलौदयान् ।
 जनां पाति न लोभस्य जित्वा भुक्त्वा दिशो भुवः ॥ २० ॥
 पण्डिता बहुशो राजन् बहुज्ञाः संशयच्छिदः ।
 सदसस्पतयोऽप्येकं असन्तोपात् पतन्त्यधः ॥ २१ ॥
 असङ्गल्याजयेत् कामान् क्रोधं कामविवर्जनात् ।
 अर्थानर्थैश्चया लोभं भयं तत्त्वावमर्शनात् ॥ २२ ॥
 आन्द्रीक्षक्या शोकमोहो दम्भं महदुपाधयान् ।
 योगान्तरायान् मीनेन हिंसां कायावनीहया ॥ २३ ॥
 कृपया भूतजं दुःखं देवं जह्यात् समाधिना ।
 आत्मजं योगवीर्येण निद्रां सत्यनिषेधया ॥ २४ ॥
 रजस्तमश्च सत्येन सत्यं चोपशमेन च ।
 गतत् सर्वं गुप्तं भक्त्या पुरुषो मनसा जयेत् ॥ २५ ॥
 यस्य साक्षाद् भगवति ज्ञानदीपशृङ्गे गुप्तं ।
 अभिसन्धिः श्रुतं तस्य सर्वं कुञ्जरशोचयत् ॥ २६ ॥
 एष धै भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 योगैश्वर्यमियाद्ग्रिलोकोपं मन्थते नरम् ॥ २७ ॥
 पद्मवर्गसंयमकान्ताः सर्वा निगमचोदनाः ।
 तदन्ता यदि नो योगमात्रदेवः अमायहाः ॥ २८ ॥

यया वार्तादयो विद्याः पुंसः स्वार्थं न विभ्रति ।
 अनर्थाय भवेदुश्च पूर्तमिष्टं तयाऽसतः ॥ २९ ॥
 यश्चित्तयिजयेच्छुः स्वान्निःसङ्गो निष्परिग्रहः ।
 एको विविक्तशरणो भिक्षुर्धैर्यमिताशनः ॥ ३० ॥
 शुची देशे समे राजन्नास्थाप्यासनमात्मनः ।
 स्मिरं सुखं समं तस्मिन्नासीतन्वद्भ ओमिति ॥ ३१ ॥
 प्राणापानी सन्निरुन्ध्यात् पूरकुम्भकरैर्चकैः ।
 वायव्यमनस्यजेत् कामान् स्वनासाग्रनिरीक्षणैः ॥ ३२ ॥
 यतो यतो निःसरति मनः कामहन् भ्रमत् ।
 ततस्तन् उपाहृत्य हृदि रुन्ध्याच्छमेर्बुधः ॥ ३३ ॥
 एवमभ्यसतश्चित्तं कालान्वापीयसा मुनेः ।
 अविषण्णं च निर्वाणं यापयन्निधनयद्वियत् ॥ ३४ ॥
 कामादिभिरनाविद्धं प्रशान्तास्त्रिलवृत्ति यत् ।
 चित्तं ब्रह्मसुखस्मृष्टं नैवोच्छिद्येत् कर्हिचित् ॥ ३५ ॥
 यः प्रजन्त्य गृहात् पूर्वं त्रिवर्णावपनात् पुनः ।
 यदा सेवेत तान् भिक्षुः स पापो निरपवधः ॥ ३६ ॥
 यैः स्वदेहः स्मृतोऽनात्मा मर्त्यो विदकुम्भिभस्मयत् ।
 तमेव स्वात्मसात् कृत्वा द्वापयन्ति ह्यसत्तमाः ॥ ३७ ॥
 गृहस्थस्य क्रियात्यागो व्रतत्यागो बटोरपि ।
 तपस्यिनो ग्रामसेवा भिक्षोरिन्द्रियलील्यता ॥ ३८ ॥
 आश्रमापसदा ह्येते खत्वाश्रमपिडम्बिनः ।
 देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकम्पया ॥ ३९ ॥
 आत्मानं चेद् विजानीयादेवं ज्ञानभूताशयः ।
 किमिच्छन् कस्य वा हेतोर्देहं पुष्पाणि लम्पटः ॥ ४० ॥
 आहुः शरीरं रश्मिन्द्रियाणि ह्यानभीषुं मन इन्द्रियेशम् ।
 कर्मानि मात्रा पिपणां च सूतं सत्त्वं बृहद्वन्धुरमीशपाम ॥
 अक्षं दशप्राणमपमर्धमीं चक्रेऽभिमानं रथिनं च जीवम् ।
 धनुर्हि तस्य प्रणवं पठन्ति शरं तु जीवं परमेव लक्ष्यम् ॥
 रागो द्वेषश्च लोभश्च शोकमोहो भयं मदः ।
 मानोऽभिमानोऽसूया च माया हिंसा च मत्सरः ॥ ४३ ॥

रजः प्रमादः धुनिद्रा शत्रवस्त्वेवमादयः ।
 रजस्तमः प्रकृतयः सत्यप्रकृतयः क्वचित् ॥ ४४ ॥
 यावन्नृकापरथमात्मवशोपकल्पं
 धत्ते गरिष्ठचरणार्चनया निशातम् ।
 ज्ञानासिमच्युतबलं दधदस्तशत्रुः
 स्वाराज्यनृष्ट उपशान्त इदं विजह्यात् ॥ ४५ ॥
 नो चेत् प्रमत्तमसदिन्द्रियवाजिसूता
 नीत्योत्पथं विषयदस्युषु निक्षिपन्ति ।
 ते दस्यवः सहयसूतममुं तमोऽन्धे
 संसारकूप उरुमृत्युभये क्षिपन्ति ॥ ४६ ॥
 प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।
 आचर्तते प्रवृत्तेन निवृत्तेनानुतेऽमृतम् ॥ ४७ ॥
 हिंस्रं द्रव्यमयं काम्यमग्निहोवायशान्तिदम् ।
 दर्शश्च पूर्णमासश्च चातुर्मास्यः पशुः पुनः ॥ ४८ ॥
 एतदिष्टं प्रवृत्ताख्यं हुतं प्रहुतमेव च ।
 पूर्तं सुरालयारामकृपाजीव्यादिलक्षणम् ॥ ४९ ॥
 द्रव्यमूष्मविषाकश्च भूमो रात्रिरपक्षयः ।
 अयनं दक्षिणं सौम्यो दर्श ओषधिवीरुधः ॥ ५० ॥
 अन्नं रेत इति क्षमेश पितृयानं पुनर्भयः ।
 एकैकश्येनानुपूर्व्याद् भूत्वा भूत्वेह जायते ॥ ५१ ॥
 निपेकादिश्मशानान्तेः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः ।
 इन्द्रियेषु क्रियायज्ञान् ज्ञानदीपेषु जुहति ॥ ५२ ॥
 इन्द्रियाणि मनस्येवं याचि वैकारिकं मनः ।
 तां तु वर्णसमाग्राये तमोद्धारं स्वरे न्यसेत् ॥ ५३ ॥
 ओद्धारं विन्दुनाटे तु तं तु प्राणे महत्यमुम् ।
 अग्निः सूर्यो दिवा वायुः शुक्लो राकोत्तरः स्वरार्द्र ॥ ५४ ॥
 विशोऽथ तैजसः प्राज्ञस्तुर्व आत्मा समन्वयः ।
 देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वा भूत्वाऽनुपूर्वशः ।
 आत्मयान्युपशान्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्तते ॥ ५५ ॥
 य एते पितृदेवानामयने देयनिमित्तं ।
 शाश्वते चक्षुषा यदृ ज्ञनस्याऽपि न मृहति ॥ ५६ ॥

आदावन्तेऽजनानां यद्विरन्तः परावरम् ।
 ज्ञानं ज्ञेयं वचो वाच्यं तमो ज्योतिश्च तत् स्वयम् ॥ ५७ ॥
 अवापितोऽपि ह्याभासो यथा वस्तुतया स्मृतः ।
 दुर्घटत्वाद्विन्द्रियकं तद्वदर्थविकल्पितम् ॥ ५८ ॥
 क्षित्यादीनां पदार्थानां छाया न कतमाऽपि हि ।
 न संघातो विकारोऽपि न पृथङ् नान्वितोऽपि वा ॥ ५९ ॥
 धातवोऽव्ययवित्वाच्च तन्मात्रावयवैर्विना ।
 न स्युर्लसत्यव्ययवित्वास्तत्रावयवया इव ॥ ६० ॥
 स्यात् साधश्यभ्रमस्तावद् विकल्पे सति वस्तुनः ।
 जाग्रत्स्वप्नौ यथा स्वप्ने तथा विधिनिषेधता ॥ ६१ ॥
 भावाद्वैतं क्रियाद्वैतं द्रव्याद्वैतं तथैव च ।
 वर्तयन् स्यानुभूत्येह त्रीन् स्वप्नान् धुनुते मुनिः ॥ ६२ ॥
 कार्यकारणवस्त्वेक्यदर्शनं पटतन्नुद्यत् ।
 अवस्तुत्वाद् विकल्पस्य भावाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६३ ॥
 यद् ब्रह्मणि परे साक्षात् सर्वकर्मसमर्पणम् ।
 मनोवाक्यतनुभिः पार्थ क्रियाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६४ ॥
 आत्मजायासुतादीनामन्येषां सर्वदेहिनाम् ।
 यत् स्वार्थकामयोरैक्यं द्रव्याद्वैतं तदुच्यते ॥ ६५ ॥
 यद् यस्य वाऽनिपिद्धं स्याद् येन यत्र यतो नृप ।
 स तेनेहेतु कर्माणि नरो नान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥
 एतैरन्यैश्च वेदोक्तैर्वर्तमानः स्वकर्मभिः ।
 गृहेऽप्यस्य गतिं यायाद्राजंस्तद्वक्तिभाङ् नरः ॥ ६७ ॥
 यथा हि यत् नृपदेवदुस्त्यजादापद्रणादुत्तरिता ननु प्रभो ।
 यत्पादपट्टेहसवया भवानहर्षाभिर्जितदिग्गजः क्रतुः ॥ ६८ ॥
 अहं पुराऽभयं कथिद् गन्धर्व उपवर्हणः ।
 नाम्नाऽतीते महाकल्पे गन्धर्वाणां सुसम्मतः ॥ ६९ ॥
 रूपपेशलमाधुर्यसौगन्ध्यप्रियदर्शनः ।
 स्त्रीणां प्रियतमो नित्यं मतस्तत्पुलम्पटः ॥ ७० ॥
 एकदा देवसत्रे तु गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
 उपहृता विश्वसृग्भिर्हर्षागोपगायने ॥ ७१ ॥

अगाधं तद् विदित्वाऽहं स्त्रीभिः पङ्क्तिगुतो गतः ।

ज्ञात्वा विश्वसृजस्तन्मे हेलनं शेषुरोजसा

॥ ७२ ॥

याहि त्वं शूद्रतामाशु नष्टीः कृतहेलनः ।

तायद् दास्यामहं जज्ञे तत्रापि ब्रह्मवादिनाम्

शुश्रूषयाऽनुसङ्गेन प्राप्ताऽहं ब्रह्मपुत्रताम्

॥ ७३ ॥

धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पाषनाशनः ।

गृहस्था येन पदवीमञ्जसा न्यासिनामियात्

॥ ७४ ॥

यूपं नृलोके यत भूरभागा लोकं

पुनाना मुनयोऽभियान्ति ।

येषां गृहानावसतीति साक्षाद्

गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम्

॥ ७५ ॥

स वा अयं ब्रह्म महद् विमृष्यं

केवल्यनिर्वाणमुखानुभूतिः ।

प्रियः मुहूद् यः खलु मातुलेय

आत्माऽर्हणीयो विधिकृद्गुरुश्च

॥ ७६ ॥

न यस्य साक्षाद् भवषट्पञ्चादिभी

रूपं धिया वस्तुतपोपवर्णितम् ।

मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः

प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः

॥ ७७ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ।

पूजयासास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः

॥ ७८ ॥

कृष्णपार्थावुपामान् पूजितः प्रययौ मुनिः ।

श्रुत्वा कृष्णं परं ब्रह्म पार्थाः परमविस्मिताः

॥ ७९ ॥

इति दाक्षायणीनां ते पृथग्वंशाः प्रकीर्तिताः ।

देवासुरमनुष्याया लोका यत्र चराचराः

॥ ८० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामहादशसाहस्रं

पारमहंस्यां संहितायां सप्तमस्कन्धः ॥

अष्टमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच-

स्वायम्भुवस्येह मनोवैशोऽयं विस्तराच्छ्रुतः ।

यत्र विश्वसृजां सर्गो मनूनन्यान् वदस्व नः ॥ १ ॥

यत्र धर्मा हि विविधाश्चतुर्वर्णाधिताः शुभाः ।

मन्वन्तरे हरेर्जन्म कर्माणि च महीयसः ॥ २ ॥

गृणन्ति कवयो ब्रह्मन् तानि नो वद शृण्वताम् ।

यदस्मिन्नन्तरे ब्रह्मन् भगवान् विश्वभावनः ॥ ३ ॥

कृतवान् कुरुते कर्ता ह्यतीतेऽनागतेऽथ वा ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच-

मनवोऽस्मिन् व्यतीताः पद् कल्पे स्वायम्भुवादयः ।

आयस्ते कथितो यत्र देवादीनां च सम्भवः ॥ ४ ॥

आकूत्यां देवहूत्यां च दुहित्रोस्तस्य वै मनोः ।

धर्मज्ञानोपदेशार्थं भगवान् पुत्रतां गतः ॥ ५ ॥

कृतं पुरा भगवतः कपिलस्यानुवर्णितम् ।

आख्यास्ये भगवान् यज्ञो यचकार कुरूद्वह ॥ ६ ॥

विरक्तः कामभोगेषु शतरूपापतिः प्रभुः ।

विसृज्य राज्यं तपसे सभायां वनमाविशान् ॥ ७ ॥

सुनन्दायां वर्षशतं पदैकेन भुवं स्पृशान् ।

तप्यमानस्तपो धोरमिदमन्वाह भारत ॥ ८ ॥

मनुरुवाच-

येनायं तपते विश्वं विश्ववीर्यं यतस्तपः ।

यो जागर्ति शयानेऽस्मिन् नायं तं वेद वेद सः ॥ ९ ॥

आत्मावाप्त्यमिदं विश्वं यज्ञगत्यां जगन्मनः ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यचिद् धनम् ॥ १० ॥

यं न पश्यन्ति पश्यन्तं चक्षुर्यस्य न रिष्यति ।

तं भूतनिलयं देवं सुपर्णमुपधावत ॥ ११ ॥

यस्यार्थनां न मर्थ्यं च न परो नान्तरं बहिः ।

विश्वम्यामूनि पद् यस्माद् विश्वं च तद् कृतं महत् ॥ १२ ॥

स विश्वकालः पुरुहूत ईशः

सत्यं परंज्योतिरजः पुराणः ।

धत्तेऽस्य जन्मावजयाऽऽत्मशक्त्या

तां विययोदस्य निरीह आत्मे ॥ १३ ॥

अथाग्र कपयः कर्माणीहन्ते कर्महन्तये ।

ईहमानो हि पुरुषः प्रायोऽनीहां प्रपद्यते ॥ १४ ॥

ईहते भगवानीशो न हि तत्र विपद्यते ।

आत्मलाभेन पूर्णार्थो नावसीदन्ति येऽनु तम् ॥ १५ ॥

तमीहमानं निरहङ्कृतं बुधैर्निराशिपं पूर्णमनन्यचोदितम् ।

तच्छिक्षयन्तं निजवर्त्ममूढान् प्रभुं प्रपद्येऽखिलधर्मभावनम् ॥

श्रीशुक उवाच-

इति मन्त्रोपनिषदं व्याहरन्तं समाहितम् ।

हृष्टाऽसुरा यातुधाना जम्भुमध्यद्वयन् शुधा ॥ १७ ॥

तांस्तथावसितान् वीक्ष्य यज्ञः सर्वगतो हरिः ।

यामैः परिवृतो देवैर्हन्त्वाऽशासत् त्रिविष्टपम् ॥ १८ ॥

स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुरग्रेः सुतोऽभवत् ।

युमत्सुपेणरोचिष्मत्यमुखास्तस्य चात्मजाः ॥ १९ ॥

तत्रेन्द्रो रोचनस्त्यासीत् देवाश्च तुपितादयः ।

ऊर्जस्तम्भादयः सप्त कपयो ब्रह्मवादिनः ॥ २० ॥

कपेस्तु वेदशिरसस्तुपिता नाम पट्यभूत् ।

तस्यां जज्ञे ततो देवो विभुरित्यभिबिधुतः ॥ २१ ॥

अष्टाकीतिसहस्राणि मुनयो ये धृतव्रताः ।

अन्वशिष्यन् व्रतं तस्य कौमारब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥

तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ।

पवनः सृष्टयो यज्ञहोत्रायास्तन्सुता नृप ॥ २३ ॥

वसिष्ठतनयाः सप्त कपयः प्रमदादयः ।

सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इन्द्रस्तु सत्यजिन् ॥ २४ ॥

धर्मस्य सनुतायां तु भगवान् पुरुषोत्तमः ।

सत्यसैन इति ख्यातो जातः सत्यव्रतेः सह ॥ २५ ॥

सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्षसान् ।
 भूतद्रुहो भूतगणांस्त्यक्थीन् सत्यजित्स्तुतः
 चतुर्थ उत्तमभ्राता मनुनाम्ना च तापसः ।
 वृषस्यातिर्नरः केतुरित्याया दश तत्सुताः
 सत्यका हरयो वीरा देवातिशिश्र ईश्वरः ।
 ज्यातिर्धामादयः सप्त क्रपयस्तापसेऽन्तरे
 देवा वैधृतयो नाम विधृतेस्तनया नृप ।
 नष्टाः कालेन धैर्येदा विधृताः स्वेन तेजसा
 तत्रापि जज्ञे भगवान् हरिण्यां हरिमेधसः ।
 हरिरित्याहुतो येन गजेन्द्रो मोक्षितो ग्रहान्

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

राजोवाच—

वादरायण एतते श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।

हरिर्यथा गजपतिं ग्राह्यस्तमममुचत् ॥ ३१ ॥

तत् कथामु महापुण्यं धन्यं स्वस्त्ययनं शुभम् ।

यत्र यज्ञोत्तमशोको भगवान् गीयते हरिः ॥ ३२ ॥

सूत उवाच—

परीक्षितैवं स तु वादरायणिः

प्रायोपविष्टेन कथामु चोदितः ।

उवाच विप्राः प्रतिनन्य पार्थिवं

मुदा मुनीनां सदसि स्म शृण्वताम् ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धेः प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

आसीद् गिरिवरो राजंसिक्कट इति विभ्रुतः ।

क्षीरोदनावृतः श्रीमान् योजनापुतमुच्छ्रितः ॥ १ ॥

तावता विस्तृतः पर्यङ्क त्रिभिः भृङ्गैः पयोनिधिम् ।

दिशश्च रोचयन्नास्ते रीप्यायसहिरण्यधैः ॥ २ ॥

अन्यैश्च ककुभः सर्वा रत्नधानुषिचित्रितैः ।

नानाद्रुमलतागुल्मैः निषोर्षैर्निर्झराम्भसाम् ॥ ३ ॥

सदा निर्णिज्यमानाङ्घ्रिः समन्तात् पयऊर्मिभिः ।

करोति श्यामलां भूमिं शुभैर्मरकतादिभिः ॥ ४ ॥

सिद्धचारणगन्धर्वविद्याधरमहोरगैः ।

किन्नरैरप्सरामिथ क्रीडाद्भिर्जुष्टकन्दरैः ॥ ५ ॥

यत्र सद्गीतसन्नादिर्नटद्रुममर्षया ।

अभि गर्जन्ति हरयः ध्यायिनः परगङ्गया ॥ ६ ॥

नानारण्यपशुघातसद्गुलद्रोण्यलङ्कृतः ।

चित्रद्रुमसुरोयानकलकण्डविहङ्गमः ॥ ७ ॥

सारित्सरोभिरञ्जोदैः पुलिनेर्मणिवातुकैः ।

देयस्तीमज्जनामोदसारभाकानिलैर्पुतः ॥ ८ ॥

तस्य द्रोण्यां भगवतो वरुणस्य महात्मनः ।

उयानमृतमन्त्राम आक्रीड सुरयोपिताम् ॥ ९ ॥

सर्वतोऽलङ्कृतं दिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः ।

मन्दारैः पारिजातैश्च पाटलाशोकचम्पकैः ॥ १० ॥

चूतैः प्रियालैः पनसैराश्लेराभ्रान्तकैरपि ।

क्रमुकेनारिकेलैश्च खजूरीबीजपूरकैः ॥ ११ ॥

मधुकैः सालतालैश्च तमालै रसनाजुनैः ।

अरिष्टोदुम्बरप्रक्षेपैः किमुकचन्दनैः ॥ १२ ॥

पिचुमन्दैः कोविदारैः सरलैः सुरदाकभिः ।

द्राक्षेधुरम्भाजम्बूभिर्वदर्यक्षाभयामलैः ॥ १३ ॥

विल्वैः कपित्थैर्जम्बीरैर्वृन्तो भद्रातकादिभिः ।

तस्मिन् सरः सुविपुलं लसत्काञ्चनपङ्कजम् ॥ १४ ॥

कुमुदोत्पलकल्पाशतपत्रधियोजितम् ।

मत्तपट्टपदनिर्जुष्टं शकुन्तैः कलनिःस्वनैः ॥ १५ ॥

हंसकारण्डवाकीर्णं चक्राहैः सारसैरपि ।

जलकुङ्कुटकोपट्टिदात्यूहकुलकूजितम् ॥ १६ ॥

मत्स्यकच्छपसञ्चारचलत्पद्मजः पयः ।

कदम्बवेतसनलनीपवज्रुलकैर्वृतम् ॥ १७ ॥

कुन्दैः कुरवकाशोकैः शिरीषैः कुटजेद्रुदैः ।

कुल्लकैः स्वर्णपूषीभिर्नागपुत्रागजातिभिः ॥ १८ ॥

मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ।

शोभितं तीरजैश्चान्यैर्नित्यतुभिरलङ्घ्यैः ॥ १९ ॥

तत्रैकदा तद्विरिकाननाश्रयः

करेणुभिर्वारणयूथपथरन् ।

सकण्टकं कीचकवेणुवेत्रव-

द्विशालगुल्मं प्ररुजन् वनस्पतीन् ॥ २० ॥

यद्वन्धमात्राद्वरयो गजेन्द्रा

व्याघ्रादयो व्यालमृगाः सखङ्गाः ।

महोरगाश्चपि भयाद् द्रवन्ति

सगीरकृष्णाः शलभाश्चर्मयः ॥ २१ ॥

वृका बराहा महिषर्षशल्या

गोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च ।

अन्ये च क्षुद्रा हरिणाः शशादय-

श्चरन्त्यभीता यदनुग्रहेण ॥ २२ ॥

स धर्मतप्तः करिभिः करेणुभि-

वृंतो मदच्युत्कलभैरनुद्रुतः ।

गिरिं गरिम्णा परितः प्रकम्पयन्

निपेध्यमाणोऽलिकुलेर्मदाशनेः ॥ २३ ॥

सरोऽनिलं पङ्कजरेणुरूपितं

जिघ्रन्तदूरान्मदविह्वलेक्षणः ।

वृतः स्वयूथेन तृपादितेनत-

त्सरोबराभ्याशमधगमद् द्रुतम् ॥ २४ ॥

विगाह्य तस्मिन्नमृताम्बु निर्मलं

हेमारविन्दोत्पलरेणुवासितम् ।

एषी निकामं निजपुष्करोद्धृतं

श्वात्मानमग्निः स्त्रपयन् गतक्रमः ॥ २५ ॥

स्वपुष्करेणोद्धृतशीकाराम्बुभि-

र्निपाययन् संस्त्रपयन् यथा गृही ।

पूर्णं करेणून् कलभांश्च दुर्मतो

नाग्रश्च कृच्छ्रं कृपणोऽजमायया ॥ २६ ॥

तं तत्र कश्चिन्नृष देवचोदितो

ग्राहो बलीयांश्चरणे रुपाऽग्रहीत् ।

यदृच्छयैवं व्यसनं गतो गजो

यथाबलं सोऽतिबलो विचक्रमे ॥ २७ ॥

तथाऽऽतुरं यूथपतिं करेणवो

विकृष्यमाणं तरसा बलीयसा ।

विचक्रुर्गुर्दीनधिपोऽपरे गजाः

पार्ष्णिग्राहाः पारयितुं न चावाकन् ॥ २८ ॥

नियुध्यतरेयमिभेन्द्रनक्रयो-

र्विकर्षतोरन्तरतो बहिर्मिथः ।

समाः सहस्रं व्यगमन् महीपते

सप्राणयोश्चित्रममं सतामराः ॥ २९ ॥

ततो गजेन्द्रस्य सहोबलीजसां

कालेन दीर्घेण महानभूद् व्ययः ।

विकृष्यमाणस्य जलेऽवसीदतो

विपर्ययोऽभूत् सकलं जलीकसः ॥ ३० ॥

इत्थं गजेन्द्रः स यदाप सङ्घटं

प्राणस्य देही विवशो यदृच्छया ।

अपारयन्नात्मविमोक्षणे चिरं

दध्याविमां बुद्धिमधाभ्यपद्यत ॥ ३१ ॥

न मामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः

कुतः करिण्यः प्रभवन्ति मोक्षितुम् ।

ग्राहेण पाशेन विधातुरावृतोऽ-

प्यहं च तं यामि परं परायणम् ॥ ३२ ॥

यः कथनेशो बलिनोऽन्तकोरगात्

प्रचण्डवेगादभिधावतो भृशम् ।

भीतं प्रपन्नं परिपाति यद्व्यात्

मृत्युः प्रधावत्यरणं तमीमहि ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवंव्यवसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृदि ।

जज्ञाप परमं ज्ञायं प्राग्जन्मन्यनुशिषितम् ॥ १ ॥

गजेन्द्र उवाच-

ओं नमो भगवते तस्मै यत एतच्चिदात्मकम् ।

पुरुषायादिवीज्याय परंशयाभिधीमहि ॥ २ ॥

यस्मिन्निदं यतश्चेदं देयेदं य इदं स्वयम् ।

योऽस्मात् परस्माच्च परस्मिन् प्रपद्ये स्वयम्भुवम् ॥ ३ ॥

यः स्यात्पत्नीदं निजमाययाऽर्पितं

कचिद् विभानं क च तत्तिरोहितम् ।

अविद्धदक् साक्ष्युभयं तदीक्षते

स आत्ममूलोऽवतु मां परात्परः ॥ ४ ॥

कालेन पञ्चत्वमितेपु कृत्स्नशां

लोकेषु लीनेषु च सयतेषु ।

तमस्तदासीद् गहनं गभीरं

यस्तस्य पारेऽभिराजते विभुः ॥ ५ ॥

न यस्य देवा ऋषयः पदं विदु-

र्जन्तुः पुनः कोऽर्हति गन्तुमीरितम् ।

यथा नटस्याकृतिभिर्विचेशते

दुरन्वयानुक्रमणः स माऽवतु ॥ ६ ॥

दिदृक्ष्वो यस्य पदं सुमङ्गलं

विमुक्तसद्वा मुनयः सुसाधवः ।

चरन्त्यलोकद्वतमव्रणं वने

सर्वात्मभूताः सुहृदः स मे गतिः ॥ ७ ॥

न विद्यते यस्य च जन्म कर्म वा

न नामरूपे गुणदोष एव वा ।

तथापि लोकाश्रयसंभवाय यः

स्वमायया तान्यनुकालमुच्छति

तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।

अरूपायोररूपाय नम आश्चर्यकर्मणे ॥ ९ ॥

नम आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने ।

नमो गिरां विदूराय मनसश्चेतसामपि ॥ १० ॥

सत्त्वेन प्रतिभयाय नैष्कर्म्येण विपश्चिताम् ।

नमः केवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥

नमः ज्ञान्ताय घोराय गूढाय गुणकर्मणे ।

निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानघनाय च ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे ।

पुरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः ॥ १३ ॥

सर्वेन्द्रियगुणद्वे सर्वप्रत्ययदेवते ।

असत्प्राच विमुक्ताय सदाभासाय ते नमः ॥ १४ ॥

नमो नमस्तेऽखिलकारणाय

नारायणापार्तिविनाशनाय ।

सर्वांगमात्रायमहागर्वाय

नमोऽपवर्गाय परायणाय ॥ १५ ॥

गुणारणिच्छन्नचिद्रूपपाय

तत्त्वोभविस्फूर्जितमानसाय ।

युक्तात्मभिः स्वहृदये परिभाविताय

ज्ञानात्मने भगवते नम ईशराय ॥ १६ ॥

यं धर्मकामार्थविमुक्तकामा

भजन्त इष्टां गतिमाप्नुवन्ति ।

किन्त्वाशिषो रात्यपि देहमव्ययं

करोतु मेऽदभ्रदयो विमोक्षणम् ॥ १७ ॥

एकान्तितो यस्य न कथनार्थं

वाञ्छन्ति ते वै भगवत्प्रधानाः ।

अत्यद्भुतं यचरितं सुमङ्गलं

गायन्त आनन्दसमुद्रमज्ञाः ॥ १८ ॥

तमक्षरं ब्रह्म परं परेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ।

अतीन्द्रियं सूक्ष्ममिवातिदूरमनन्तमाद्यं परिपूर्णमीडे ॥ १९ ॥

यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाश्चरवराः ।

नामरूपविभेदेन जल्प्या च कलया कृताः ॥ २० ॥

यथाऽर्विपोऽग्नेः सवितुर्गभस्तयो
 निर्यान्ति संयान्त्यसकृत् स्वरोचिषः ।
 तथा यतोऽयं गुणसम्प्रबाहो
 बुद्धिर्मनः खानि शरीरसर्गः ॥ २१ ॥
 स वै न देवासुरमर्त्यतिर्पह्
 न स्त्री न पण्डो न पुमान् न जन्तुः ।
 नायं गुणः कर्म न सन् न चासन्
 निपेक्षोपो जयतादशेषः ॥ २२ ॥
 जिजीविषे नाहमिहामुषा किम-
 न्तर्बहिश्चावृतयेभयोन्मा ।
 इच्छामि कालेन न यस्य विह्व-
 स्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षणम् ॥ २३ ॥
 सोऽहं विश्वसृजं विश्वमविश्वं विश्ववेदसम् ।
 विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोऽस्मि परं पदम् ॥ २४ ॥
 योगरन्धितकर्माणो हृदि योगविभाषिते ।
 योगिनो यं प्रपश्यन्ति योगीशं तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २५ ॥
 नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयावासिलधीगुणाय ।
 प्रपन्नपालाय दुरन्ताशक्तये बुद्धीन्द्रियाणामनवाप्यवर्त्मने ॥

नायं वेद स्यमात्मानं यच्छक्त्याऽहं धिया हतः ।
 तं दुरत्ययमाहात्म्यं भगवन्तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं गजेन्द्रमुपवर्णितनिर्विशेषं
 ब्रह्मादयो विविधलिङ्गभिदाभिमानाः ।
 नैते यदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्
 तत्राखिलामरवरो हरिराविरासीत् ॥ २८ ॥
 तं तद्बदार्तमुपलभ्य जगन्निवासः
 स्तोत्रं निशाम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः ।
 छन्दोमयेन गरुडेन समुत्तमान-
 धक्रापुषो ह्यगमदाशु यतो गजेन्द्रः ॥ २९ ॥
 सोऽन्तः सरस्युरुवलेन गृहीत आर्तो
 हृष्टा गरुत्मनि हरिं स उपात्तचक्रम् ।
 उत्क्षिप्य साम्नुजकरं गिरमाह कृच्छा-
 नारायणासिलगुरो भगवन् नमस्ते ॥ ३० ॥
 तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसाऽवतीर्य
 सग्राहमाशु सरसः कृपयाञ्जहार ।
 ग्राहाद् विपाटितमुखादरिणा गजेन्द्रं
 सम्पश्यतां हरिरममुचदुस्त्रियाणाम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 तदा देवर्षिगन्धर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः ।
 मुमुचुः कुसुमासारं शंसन्तः कर्म तद्धरेः ॥ १ ॥
 नेदुर्दुन्दुभयो दिव्या गन्धर्वा ननुतुर्जगुः ।
 ऋषयश्चारणाः सिद्धास्तुष्टुवः पुरुषोत्तमम् ॥ २ ॥
 योऽसी ग्राहः स वै सद्यः परमाध्वरूपधृक् ।
 मुक्तो देवलशापेन हृद्गन्धर्वसत्तमः ॥ ३ ॥
 प्रणम्य शिरसाऽधीशमुत्तमशोकमव्ययम् ।
 अगायत यशोधाम कीर्तन्यगुणास्तत्कथम् ॥ ४ ॥
 सोऽनुकम्पित ईर्षेण परिक्रम्य प्रणम्य तम् ।
 लोकस्य पश्यतां लोकं स्वमगान्मुक्तकिन्विपः ॥ ५ ॥

गजेन्द्रो भगवत्पश्याद् विमुक्तोऽज्ञानबन्धनात् ।
 प्राप्तो भगवतो रूपं पीतवासाधनुर्भुजः ॥ ६ ॥
 स वै पूर्वमभूद्राजा पाण्डवो द्रविडसत्तमः ।
 इन्द्रयुग्न इति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः ॥ ७ ॥
 स एकदाऽऽराधनकाल आत्मवान्
 गृहीतमौनव्रत ईश्वरं हरिम् ।
 जटाधरस्तापस आश्रुतोऽच्युतं
 समर्चयामास कुलाचलाश्रयः ॥ ८ ॥
 यदृच्छया तत्र महायशा मुनिः
 समागमच्छिष्यगणैः परीक्षितः ।
 तं वीक्ष्य तूष्णीमकृताहंणादिकं
 रहस्युपासीनमृषिचक्षुकोष ह ॥ ९ ॥

तस्मा इमं शापमदादसा-
 रयं दुरात्माऽकृतबुद्धिरय ।
 मङ्गेलानां प्राविशतां तमिधं
 यथा गजः स्तब्धमतिः सदापः ॥ १० ॥

श्री शुक उवाच-
 एवं शान्त्या गतोऽगस्त्यो भगवान् नृप सानुगः ।
 इन्द्रयुधोऽपि गजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन् ॥ ११ ॥

आपन्नः कीर्त्तरी योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम् ।
 हर्षचनानुभावेन यद्राजत्वेऽप्यनुस्मृतिः ॥ १२ ॥

एवं विमोक्ष्य गजपृथपमञ्जनाभ-
 स्तेनापि पारिपदतां गमितेन युक्तः ।
 गन्धर्वसिद्धविपुर्धरूपगीयमान-
 कर्माऽद्भुतं स्वभवनं गरुडासनोऽगात् ॥ १३ ॥

एवं महाराज तर्वारतां मया
 कृष्णानुभावो गजराजमोक्षणम् ।
 स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्मषापहं
 दुःस्वप्ननाशं कुरुष्व गृण्वताम् ॥ १४ ॥

अथानुकीर्तयन्त्येतच्छ्रेयस्कामा द्विजातयः ।
 शुचयः प्रातरुन्धाय दुःस्वप्नायुपशान्तये
 इदमाह हरिः प्रीतो गजेन्द्रं कुरुसत्तम ।
 गृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 ये मां त्वां च सरथेदं गिरिकन्दरकाननम् ।
 वेवकीचकप्रेणूनां गुल्मानि सुरपादपान् ॥ १७ ॥

भृङ्गाणीमानि पिण्णयानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च ।
 क्षीरोदं मे त्रिपं धाम येतद्वीपं च भास्वरम् ॥ १८ ॥

श्रीवत्सं कीस्तुभं मालां गदां कीमोदकीं मम ।
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं सुपर्णं पतंगेश्वरम् ॥ १९ ॥

शेषं च मत्कलां सूक्ष्मां त्रिपं देवीं मदाश्रयाम् ।
 ब्रह्माणं नारदमूर्ध्नि भवं ब्रह्मादमेव च ॥ २० ॥

मत्स्यकूर्मवराहाधैरवतारीः कृतानि मे ।
 कर्माण्यनन्तपुण्यानि सूर्यसोमहस्ताशनान् ॥ २१ ॥

प्रणयं सत्यमव्यक्तं गोवित्रान् धर्ममध्यमम् ।
 दाक्षायणीं धर्मपतीं सोमकश्यपयोरपि ॥ २२ ॥

गङ्गां सरस्वतीं नन्दां कालिन्दीं सितवारणाम् ।
 ध्रुवं ब्रह्मरूपीन् सप्त पुण्यक्षोकांश्च मानवान् ॥ २३ ॥

उन्ध्यापापररात्रान्ते प्रयताः सुसमाहिताः ।
 स्मरन्ति मम रूपाणि मुच्यन्ते तैऽहसोऽखिलान् ॥ २४ ॥

ये मां स्तुबन्धनेनाहं प्रतिबुद्धय निशात्यये ।
 तेषां प्राणात्यये चाहं ददामि विमलां मतिम् ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्यादिश्य हृषीकेशः प्राध्याय जलजोत्तमम् ।
 हर्षयन् विबुधानीकमाक्रोहं खगाधिपम् ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 राजबुद्धितमेतत् ते हरेः कर्माण्यनाशनम् ।
 गजेन्द्रमोक्षणं पुष्पं रैवतं त्वन्तरं गृणु ॥ १ ॥

पञ्चमो रैवतो नाम मनुस्तापससोदरः ।
 बलविन्यादयस्तस्य सुता अर्जुनपूर्वकाः ॥ २ ॥

विभुरिन्द्रः सुरगणा राजन् भूतरयादयः ।
 द्विजगणैर्मया वेदशिरा ऊर्ध्ववाहादयो द्विजाः ॥ ३ ॥

पतीं विकुण्ठा शुभ्रस्य वैकुण्ठेः सुरसत्तमैः ।
 तयोः स्वकलया जज्ञे वैकुण्ठो भगवान् स्वयम् ॥ ४ ॥

वैकुण्ठः कल्पितो येन लोको लोकनमस्कृतः ।
 रमया प्रार्थ्यमानेन देव्या तन्निग्रयकाम्यया ॥ ५ ॥

तस्यानुभावः कथितो गुणाश्च परमोदयाः ।
 भौमान् रेणून् स विममे यो विष्णोर्वर्णयेद् गुणान् ॥ ६ ॥

पहश्च चक्षुषः पुत्रश्चाधुषो नाम वै मनुः ।
 पुरुः पुरुषसुयुष्मप्रमुखाश्चाधुषात्मजाः ॥ ७ ॥

इन्द्रो मन्द्रपुमस्तत्र देवा आप्यादयो गणाः ।
 मुनयस्तत्र वैराजहरिमदीरकादयः ॥ ८ ॥

तत्रापि देवः सम्भूत्यां वैराजस्याभवत् सुतः ।
 अजितो नाम भगवानंशेन जगतः पतिः ॥ ९ ॥

पयोब्धिं येन निर्मथ्य सुराणां साधिता सुधा ।
 भ्रममाणोऽम्भसि धृतः कूर्मरूपेण मन्दरः ॥ १० ॥

राजोवाच—
 यथा भगवता ब्रह्मन् मथितः क्षीरसागरः ।
 यदर्धं वा यतश्चान्द्रिं दधाराभ्युचरात्मना ॥ ११ ॥

यथाऽमृतं सुरैः प्राप्तं किमन्यदभवत् ततः ।
 एतद् भगवतः कर्म यदस्व परमाद्भुतम् ॥ १२ ॥

त्ययेत्थं कथ्यमानेन महिम्ना सात्वतां पतेः ।
 नातितृप्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितम् ॥ १३ ॥

सूत उवाच—
 सम्पृष्टो भगवानेवं द्वैपायनसुतो द्विजाः ।
 अभिनन्द्य हरेर्वीर्यमभ्याचष्टुं प्रचक्रमे ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 यदा युद्धेऽसुरैर्देवा बाध्यमानाः शितायुषेः ।
 गतासवो निपतिता नोभिष्टेरन् स्म भूयशः ॥ १५ ॥

यदा दुर्यासशापेन सेन्द्रा लोकास्त्रयो नृप ।
 निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्र नेशुरिन्यादिकाः क्रियाः ॥ १६ ॥

निशाम्येत् सुरगणा महेन्द्रवरुणादयः ।
 नाध्यगच्छन् स्वयं मन्त्रैर्मन्त्रयन्तो विनिश्चयम् ॥ १७ ॥

ततो ब्रह्मसभां जग्मुर्मैरोर्मूनि सर्वशः ।
 सर्वं विज्ञापयाधकृः प्रणताः परमेष्ठिने ॥ १८ ॥

स विलोक्येन्द्रवाप्यादीन् निःसत्त्वान् विगतप्रभान् ।
 लोकानमद्गलप्रापान् सुगंधैव यथा विभुः ॥ १९ ॥

समाहितेन मनसा संस्मरन् पुरुषं परम् ।
 उवाचोत्पुद्गवदनो देवान् ग भगवान् परः ॥ २० ॥

अहंभवो ययमयो सुरादयो मनुष्यतिर्यग्दुमघर्मजादयः ।
 यस्यावतारांशकलाविसर्जिता ब्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययम् ॥

न यस्य वध्यो न च रक्षणीयो नोपेक्षणीयादरणीयपथः ।
 अपापि सर्गस्थितिसंघमायै धत्ते रजःसत्त्वतमांसि काले ॥

अयं तु तस्य स्थितिपालनक्षणः
 सत्त्वं जुषाणस्य भवाय देहिनाम् ।
 तस्माद् ब्रजामः शरणं जगद्गुरुं
 स्वानां स नो धामस्यति शं सुरप्रियः ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्याभाप्य सुरान् वेधाः सह देवैरिन्द्रम् ।
 अजितस्य पदं साक्षाद्ब्रजाम तमसः परम् ॥ २४ ॥

तत्रादृष्टस्वरूपाय धृतपूर्वाय चाभ्यधात् ।
 स्तुतिमद्भुतदैवीभिर्गीर्भिस्त्वबहितेन्द्रियः ॥ २५ ॥

ब्रह्मोवाच—
 अविश्रित्य सत्यमनन्तमायं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्यम् ।
 मनोग्रयाणं यचसाऽनिरुक्तं नमाम हे देव वरं वरेण्यम् ॥ २६ ॥

विपश्चितं प्राणमनोपियात्मनामर्थेन्द्रियाभासमनिद्रमग्रणम् ।
 छायातपी यत्र न गृध्रपक्षी तमश्चरं खं त्रिपुगं ब्रजामहे ॥ २७ ॥

अजस्य चक्रं त्वजपेर्यमाणं मनोमयं पञ्चदशारमाशु ।
 त्रिनाभि विपुद्गलमष्टनेमि यदक्षमाहुस्तमूतं प्रपये ॥ २८ ॥

यदेकवर्णं तमसः परं सदलोकमव्यक्तमनन्तपारम् ।
 आसाधकारोपसुर्णपत्रमुपासते योगरथेन धीराः ॥ २९ ॥

न यस्य कश्चातिपिषर्ति मायां यया जनो मुह्यति वेदनार्थम् ।
 तं निर्जितात्मात्मगुणं परेशं नमामि भूतेषु समं चरन्तम् ॥

इमे वयं यत्प्रियथैव सृष्टाः सत्येन सृष्टा वहिरन्तरं बिभो ।
 गतिं न सूक्ष्माप्यपथ विग्रहे कुतोऽसुराया इतरप्रधानाः ॥

पादौ महीयं स्वकृतेव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः ।
 स वै महापुरुष आत्मतन्त्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥

अम्भस्तु यद्रेत उदारवीर्यं सिध्यन्ति जीवन्त्युत वर्धमानाः ।
 लोकास्त्रयोऽथासिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥

सोमं मनो यस्य समामनन्ति दिवीकृतां वै बलमन्त्र आपुः ।
इंशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

अग्रिमुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकाण्डनिमित्तजन्मा ।
अन्तः समुद्रे पचतः स्वधान्त्नु प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

यच्चधुरासीत् तरणिर्देवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण एष पिण्यम् ।
द्वारं च मुक्तेरमृतस्य मृत्योः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

प्राणादभूद् यस्य चराचराणां
प्राणः संहो वै बलमोजध वापुः ।
अन्वास्म सद्भाजमियानुगा वयं
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३७ ॥

श्रोत्राद् दिशो यस्य हृदश्च खानि
प्रजङ्गिरं खं पुरुषस्य नाभ्याः ।
प्राणेन्द्रियात्मा स्वशरीरबन्धुः
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३८ ॥

बलान्महेंद्रस्विदशाः प्रसादा-
न्मन्योर्गिरीशोऽशरणाद् विरिधः ।
खेभ्यश्च छन्दोऽस्युपयस्तु मेदृतः
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३९ ॥

श्रीवक्षसः पितरश्छापयाऽसन्
धर्मः स्तनादितरः पृष्टतोऽभूत् ।
योऽयस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो बिहारान्
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४० ॥

विशो मुस्ताद् ब्रह्म च यस्य गुहां राजन्य आसीद् भुजयोर्वलं च ।
ऊर्वोर्विशोऽङ्गेरभश्च शूद्राः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

लोभोऽधरान् प्रीतिरुष्यर्षभूद् वृत्तिर्नस्तः पशव्यं स्पशेन कामः ।
भुवोर्वयम् वक्ष्यमभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

द्रव्यं वयः कर्म गुणाश्च शेषं वयोगमापावहिताः पतन्ति ।
यद् दुर्विभाव्यं प्रबुधावबोधं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

नमोऽस्तु तस्मा उपशान्तशक्तये स्वाराज्यलाभपरिपूरितात्मने ।
गुणेषु माषारचितेषु वृत्तिभिर्न सज्जमानाय नमः स्वभूतये ॥

स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करणोचरः ।
प्रचतानां दिदृक्षूणां सस्मितं ते मुखाम्बुजम् ॥ ४५ ॥

तैस्तेः स्वेच्छाकृते रूपैः काले काले स्वयं विभो ।
कर्म दुर्विषहं यत्रो भगवान् वै करोति हि ॥ ४६ ॥

हेशभूर्त्यसाराणि कर्माणि विफलानि च ।
देहिनां विपयार्तानां न तथैवापि त्वयि ॥ ४७ ॥

नाथमः कर्मकल्पोऽपि विफलापेक्षरार्पितः ।
कल्पते पुरुषस्यैव स ह्यात्मा दयितो हितः ॥ ४८ ॥

यथा हि स्कन्धशास्त्रानां तरोर्मूलावसेचनम् ।
एवमारारधनं विष्णोः सर्वपाप्मात्मनश्च हि ॥ ४९ ॥

नमस्तुभ्यमनन्ताय दुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ।
निर्गुणाय गुणेशाय सत्त्वस्थाय च साम्प्रतम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते अष्टमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
एवं स्तुतः सुरगणैर्भगवान् हारीश्वरः ।
तेषामाविर्भूद् राजन् सहस्राकौट्ययुतिः ॥ १ ॥
तेनैव महता सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः ।
नापश्यन् खं दिशः क्षोणीमात्मानं चाग्रतो विभुम् ॥ २ ॥
विरिञ्चो भगवान् दृष्ट्वा सह शर्वेण भारत ।
स्वच्छं मरकतश्यामं कञ्जगर्भारुणक्षणम् ॥ ३ ॥

तप्तदोमावतालेन लसत्कीशेषवाससा ।
प्रसन्नचारुसर्वाङ्गं सुमुखं सुन्दरभुवम् ॥ ४ ॥
महामणिकिरीटेन केयूराभ्यां च भूषितम् ।
कर्णभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखाम्बुजम् ॥ ५ ॥
काञ्चीकलापवलयहारनूपुरसोभितम् ।
कौस्तुभाभरणं लक्ष्य विभ्रतं वनमालिनम् ॥ ६ ॥
सुदर्शनादिभिः स्वाक्षैर्मूर्तिमद्भिरुपासितम् ।
नुष्टाव देवप्रवरः सर्वैसां पुरुषं परम् ।
सर्वामरणैः सार्धं सर्वाङ्गैरुत्थितं गतेः ॥ ७ ॥

ब्रह्मोवाच-

अत्राय जन्मस्थितिसंयमाय गुणाय निर्वाणसुखार्णवाय ।
अणोरणिष्ठेऽपरिगण्यधाष्ठे महानुभावाय नमो नमस्ते ॥ ८ ॥

रूपं तथैतत् पुरुषर्षभेऽयं
श्रेयोर्धिभिर्वैदिकतान्त्रिकैश्च ।
योगेन धातः सह नखिलोकान्
पश्याम्यमुष्मिन् भुवि विश्वमूर्ते ॥ ९ ॥

त्वय्यग्र आसीदिदमात्मतन्त्रे
त्वमादिरन्तो जगतोऽस्य मध्यम् ।
घटस्य मृत्त्वेव परः परस्मात्
त्वमेव चाशेषविशेषनामा ॥ १० ॥

त्वं मापयाऽऽत्माश्रयया स्वयेदं
निर्माय विश्वं तदनुप्रविष्टः ।
पश्यन्ति युक्ता मनसा मनीषिणो
गुणव्यवायेऽप्यगुणं विपश्चितः ॥ ११ ॥

यथाऽग्निमेधस्यमृतं च गोषु
भुव्यन्नमृत्स्वनने तपोर्व्याः ।
योगैर्मनुष्या अधिपन्ति हित्वा
गुणेषु बुध्या कवयो वयन्ति ॥ १२ ॥

तं त्वा वयं नाथ समुज्जिह्वानं
सरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम् ।
दृष्ट्वा गता निर्वृतिमय सर्वे
गजा दधार्ता इव गाह्यमम्भः ॥ १३ ॥

स त्वं विषत्स्याऽखिललोकपाला
वयं यदर्थास्तव पादमूलम् ।
समागतास्ते वहिरन्तरात्मन्
किं वाय विज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः ॥ १४ ॥

अहं गिरित्रश्च सुरादयो ये
दक्षादयोऽग्रेणिव केतवस्ते ।
किं वा विधेमसा पृथग्विभाविता
विषत्स्य शं नो द्विजदेवमित्र ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच-
एवं शिर्ग्व्यादिभिर्गीडितस्तद्
विज्ञाय तेषां हृदयं यथैव ।

जगाद जीमूतगभीरया गिरा
वद्भ्राजलीन् संवृतसर्वकामान् ॥ १६ ॥

एक एवेश्वरस्तस्मिन् सुरकार्ये सुरशेरः ।
विहर्तुकामस्तानाह समुद्रोन्मथनादिभिः ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच-

हन्त ब्रह्मब्रह्मो शम्भो हे देवा मम भाषितम् ।
श्रुणुतावहिताः सर्वे श्रेयो वः स्याद् यथा पुरा ॥ १८ ॥

यातुषानैश्च दैतेपैस्तावत् सन्धिर्विधीयताम् ।
कालेनानुगृहीतेस्तेषां वद् वो भव आत्मनः ॥ १९ ॥

अरण्योऽपि हि सन्धेयाः सति कार्पाशर्गीरवे ।
अहिमूषकवद् देवा ह्यर्षस्य पदवीं गतैः ॥ २० ॥

अमृतोत्पादने यत्रः क्रियतामविलम्बितम् ।
यस्य पीतस्य वै जन्तुर्मृत्युग्रस्तोऽमरो भवेत् ॥ २१ ॥

क्षित्वा क्षीरोदधौ सर्वा वीरूतूलतीपधीः ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिम् ॥ २२ ॥

सहायेन मया देवा निर्मथम्वमतन्द्रिताः ।
क्लेशभाजो भविष्यन्ति दैत्या यूयं फलग्रहाः ॥ २३ ॥

यूयं तदनुमोदध्वं यदिच्छन्त्यसुराः सुराः ।
न संरम्भेण सिद्धवन्ति सर्वेऽर्थाः सान्त्वया यथा ॥ २४ ॥

न भेतव्यं कालकूटाद् विषाज्जलपिसम्भयात् ।
लोभः कार्यो न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति देवान् समादिशय भगवान् पुरुषोत्तमः ।
तेषामन्तर्दधे राजन् स्वच्छन्दगतिरीश्वरः ॥ २६ ॥

अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः ।
भवत्थ जग्मतुः स्वं स्वं धाम चेयुर्वलिं सुराः ॥ २७ ॥

दृष्ट्वाऽरीनप्यसम्भ्रान् जातश्चेलान् स्वनायकान् ।
न्यपेधद् दैत्यराडुषैः सन्धिग्रहकालयित् ॥ २८ ॥

ते वैरोचनिमासीनं गुप्तं चासुरदूषधैः ।
श्रिया परमया जुष्टं जिताशेषमुपागमन् ॥ २९ ॥

महेन्द्रः क्षण्णया वाचा सान्त्वयित्वा महामतिः ।
अभ्यभाषत नत्सर्वं शिथिलं पुरुषोत्तमात् ॥ ३० ॥

तदरोचत दैत्यस्य तत्रान्वं येऽसुराधिपाः ।

शान्वरोऽरिष्टेनेमिथ ये च त्रिपुरवासिनः

॥ ३१ ॥

ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतसीहदाः ।

उथमं परमं चक्रुरमृताथै परन्तप

॥ ३२ ॥

ततस्ते मन्दरगिरिमश्रुत्वात्पद्य दुर्मदाः ।

नदन्त उदधिं निन्युः शक्ताः परिपवाहवः

॥ ३३ ॥

दूरभारोऽहश्चान्ताः शक्रयैरोचनादयः ।

अपारयन्तस्तं योदुं विद्यसा विजहुः पथि

॥ ३४ ॥

निपतन् सर्गारिस्तावद् बहूनमरदानवान् ।

चूर्णयामास महता भारेण कनकाचलः

॥ ३५ ॥

तांस्तथा भग्नमनसो भग्नबाहूरुक्न्धरान् ।

विद्वाय भगवांस्तत्र बभूव गरुडध्वजः

॥ ३६ ॥

गिरिपातविनिष्पिष्टान् विलोक्यामर दानवान् ।

ईक्षया जीवयामास निर्जरान् निर्ब्रणान् यया

॥ ३७ ॥

गिरिं चारोष्य गरुडे हस्तेनैकेन लीलया ।

आरुह्य प्रययावधिं सुरासुरगणैर्वृतः

॥ ३८ ॥

अवरोष्य गिरिं स्कन्धात् सुपर्णः पततां वरः ।

ययौ जलान्त उत्सृज्य हरिणा स विवर्जितः

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

ते नागराजमामन्त्र्य फलभागेन वासुकिम् ।

परिधाय गिरौ तस्मिन् नेत्रमब्धिं मुदान्विताः

॥ १ ॥

आरेभिरे सुरा यत्ता अमृतायै कुरूदह ।

हरिः पुरस्ताज्जगृह पूर्व देवास्ततोऽभवन्

॥ २ ॥

तन्निच्छन् दैत्यपतयो महापुरुषचेष्टितम् ।

न गृह्णीमो ययं पुच्छमहेरङ्गममङ्गलम्

॥ ३ ॥

स्याध्यायश्रुतसम्पत्ताः प्रख्याता जन्मकर्मभिः ।

इति तूष्णीं स्थितान् दैत्यान् विलोक्य पुरुषोत्तमः

॥ ४ ॥

स्मयमानो विसृज्याग्रं पुच्छं जग्राह सामरः ।

कृतस्थानविभागास्ते एयं कश्यपनन्दनाः

॥ ५ ॥

ममन्युः परमायत्ता अमृतायै पयोनिधिम् ।

मध्यमानेऽर्णवं सोऽद्रिनापारो ह्यपोऽविशत्

॥ ६ ॥

प्रियमाणोऽपि वलिभिर्गौरवात् बाण्डुनन्दन ।

ते सुनिर्विण्णमनसः परिम्लानमुखश्चिवः ।

आसन् स्वपीरुपे नष्टे देवेनातिवलीयसा

॥ ७ ॥

विलाक्य विप्रंगतिं तदर्थरो दुरन्तवीर्योऽवितपाभिसन्धिः ।

कृत्वा वपुः काच्छपमद्भुतं महन् प्रविश्य तोयं गिरिमुज्झार ॥

तमुत्थितं वीक्ष्य कुलाचलं पुनः समुत्थिता निर्मथितुं सुरासुराः ।

दशर पृष्टेन स लक्षयोजनप्रस्तारिणा द्रीप इवापरो महान् ॥

सुरासुरेन्द्रेर्भुजवीर्यवेपितं परिभ्रमन्तं गिरिमङ्ग पृष्टतः ।

विभ्रत् तदावर्तनमादिकच्छपो मेनेऽङ्गकण्डूयनमप्रमेयः ॥ १० ॥

तथाऽसुरानाविशदासुरेण रूपेण तेषां बलवीर्यमीरयन् ।

उदीपयन् देवगणान्धं विष्णुर्देवेन नागेन्द्रमबोधरूपः ॥ ११ ॥

उपर्यगेन्द्रं गिरिराडिवान्त

आक्रम्य हस्तेन सहस्रबाहुः ।

तस्यौ दिवि ब्रह्मभवेन्द्रमुत्सृज्यः

अभिषुबद्धिः सुमनोभिर्वृष्ट्या(ष्टः)

॥ १२ ॥

उपर्यधश्चात्मनि गोत्रनेत्रयोः परेण ते प्राविशता समेपिताः ।

ममन्युरब्धिं तरसा मदोत्कटा महाद्रिणा क्षोभितनक्रचक्रम् ॥

अदीन्द्रसाहस्रकरालदिद्रुस्रथासाग्निधूमाहतयर्चसोऽसुराः ।

पीलोमकालेयवलीन्वलादयो दवाग्निदग्धाः सरला इवाभवन् ॥

देवांश्च तच्छाससिंसाहतप्रभान् धूमांस्वरस्रगरकञ्चुकाननान् ।

समभ्यवर्चन् भगवद्वशा पना वपुः समुद्रोर्मुपगृहवायवः ॥

मध्यमानान् तथा सिन्धोर्देवासुरवरुधपैः ।

यदा सुधा न जायेत निर्ममन्याजितः स्वयम् ॥ १६ ॥

मेघयामाः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविपुन-

मूर्ध्नि भ्राजद्विलुलितकचस्रधरो रक्तेनेत्रः ।

जेत्रेर्दोर्भिर्जंगमदभयदेन्दुशूकं गृहीत्वा

मध्नन् मध्ना प्रतिगिरिरिवाशोभनाथो पृथाद्रिः ॥ १७ ॥

निर्मध्यमानादुदधेरभूद् विषं
महोत्पन्नं हालहलाहमग्रतः ।
सम्भान्तमीनोन्मकराहिकच्छपो-
चिमिद्विपग्राहतिमित्रिलाकुलात्

॥ १८ ॥

तदुग्रवेगं दिशि दिशुपपर्षधो
विसर्पदुत्सर्पदसत्त्ववीर्यम् ।
भीताः प्रजा दुद्रुवुरङ्ग सैश्वरा
अरक्ष्यमाणाः शरणं सदाशिवम्

॥ १९ ॥

त्रिलोक्य तं देववरं त्रिलोक्या
भवाय देव्याऽभिपुतं मुनीनाम् ।
आसीनमद्राचपवर्गंहतो-
स्तपो जुपाणं स्तुतिभिः प्रणेमुः

॥ २० ॥

प्रजा ऊचुः-

देवदेव महादेव भूतात्मन् भूतभावन ।

ब्रह्मि नः शरणापन्नान् त्रैलोक्यदहनाद् विपात् ॥ २१ ॥

त्वमेकः सर्वजगत ईश्वरो बन्धमोक्षयोः ।

तं त्वामर्चन्ति कुशलाः प्रपन्नार्तिहरं गुरुम् ॥ २२ ॥

गुणमय्या स्वशक्त्याऽस्य सर्गस्थित्यप्यवान् विभो ।

धत्से यदा स्वहन् भूमन् ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ २३ ॥

त्वं ब्रह्म परमं गुह्यं सदसद्भावभावनम् ।

नानाशक्तिभिराभासस्त्वमात्मा जगदीश्वरः ॥ २४ ॥

त्वं शब्दयोनिर्यगदादिरात्मा

प्राणैन्द्रियद्रव्यगुणस्वभावः ।

कालः क्रतुः सत्यमृतं च धर्म-

स्थप्यक्षरं यत् त्रिवृदामनन्ति ॥ २५ ॥

अग्निमुखं तेऽखिलदेवतात्मा

धितिं विदुर्लोकभवाश्चिपद्वजम् ।

कालो गतिस्तेऽखिलदेवतात्मनो

दिशश्च कर्णो रसनं जलेऽगः ॥ २६ ॥

नाभिर्नभस्ते असनं नभस्यान्

सूर्यश्च चक्षुषि जलं स्म रेतः ।

परावरत्मा द्रुहिणस्तवान्मा

सोमो मनो यौगंधर्वच्छिरसनं

॥ २७ ॥

कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसहा

रोमाणि सर्वौषधिवीरुधस्ते ।

छन्दांसि साक्षात् तव सप्तधातव-

स्वयीमयात्मन् हृदयं स धर्मः

मुखानि पञ्चोपनिषत् तवेऽ

धेक्षिंशदष्टोत्तरमन्त्रवर्गः ।

यत् तच्छिवाख्यं परमात्मतत्त्वं

देव स्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते

छाया त्वधर्मो मृद धर्मिसर्गो

नेत्राणि ते सत्त्वरजस्तमांसि ।

साक्षान्मनुः शास्त्रकृतस्तवेऽ

छन्दोमयो देवक्रपिः पुराणः

न ते गिरित्राखिललोकपाल

विरिञ्चैकुण्ठसुरेन्द्रगम्यम् ।

ज्योतिः परं यत्र रजस्तमश्च

सत्त्वं न यद् ब्रह्म निरस्तभेदम्

कामाध्वरत्रिपुरकालहरापनेक

भूतद्रुहः क्षपयतः स्तुतये न तत् ते ।

यत्तन्तकाल इदमात्मकृतं स्वनेत्र-

बह्निस्फुलिङ्गशिखया भसितं तवेऽ

ये त्वात्मरामगुरुभिर्हृदि चिन्तिताङ्घ्रि-

द्वन्द्वं चरन्तमुमया तपसाऽभितप्तम् ।

कत्थन्त उग्रवपुषं निरतं श्मशाने

ते भूतभूतिमविदस्त्व ह्रीनलज्जाः

तत् तस्य ते सदसतोः परतः परस्य

नाञ्जः स्वरूपगमने प्रभवन्ति भूम्नः ।

ब्रह्मादयः किमुत संस्तवने वयं तु

तत्सर्गसर्गविषया अपि भक्तिमात्रम्

एतत्परं प्रपश्यामो न परं ते महेश्वर ।

मृडनाय हि लोकस्य व्यक्तित्वेऽव्यक्तकर्मणः

श्रीशुक उवाच-

तद् वीक्ष्य व्यसनं तासां कृपया भृशपीडितः ।

सर्वभूतसुहृद् देव इदमाह सती त्रियाम्

शिव उवाच-

अहो वत भवान्येतन् प्रजानां पश्य वैशसम् ।

क्षीरोदमधनोज्ञतात् कालकूटादुपस्थितम् ॥ ३७ ॥

आसां प्राणपरीप्सूनां विधेयमभयं हि मे ।

एतावान् हि प्रभोरर्थो यद् दीनपरिपालनम् ॥ ३८ ॥

प्राणैः स्वैः प्राणिनः पान्ति साधवः क्षणभङ्गुरैः ।

यद्धर्षेषु भूतेषु मोहितेष्वान्ममायया ॥ ३९ ॥

पुंसः कृपयतो भद्रे सर्वान्मा प्रीयते हारिः ।

प्रीते हरी भगवति प्रीयेऽहं सचराचरः ।

तस्मादिदं गरं भुञ्जे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे ॥ ४० ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमामन्य भगवान् भवानीं विश्वभावनः ।

तद् विपं जम्भुमारोभे प्रभावज्ञाऽन्यमोदत ॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच-

पीते गरं वृषाङ्गेन प्रीतास्तेऽमरदानवाः ।

ममन्थुस्तरसा सिन्धुं हविषानीं ततोऽभवत् ॥ १ ॥

तामग्निहोत्रीमृषयो जगदुब्रह्मवादिनः ।

यज्ञस्य देवपानस्य मेध्याय हविषे नृप ॥ २ ॥

तत उधेःश्रवा नाम हयोऽभूच्छन्द्रपाण्डुरः ।

तस्मिन् बलिः स्पृहां चक्रे नेन्द्र ईश्वरशिक्षया ॥ ३ ॥

तत ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः ।

दन्तं धनुर्भिः श्वेताद्रेहैरन्भगवतो महम् ॥ ४ ॥

ततोऽभवत् पारिजातः सुरलोकाविभूषणः ।

पूरयत्यर्थितो योऽर्थः शथद् भुवि यथा भवान् ॥ ५ ॥

ततश्चाप्सरसो जाता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ।

रमण्यः स्वर्गिणां यन्गुणतिलालावलोकनैः ॥ ६ ॥

ततश्चाऽऽचिरभूत् साक्षाच्छीरमा भगवत्प्रिया ।

रक्षयन्ती दिशः कान्त्या वियुत्सोऽदामनी यथा ॥ ७ ॥

तस्यां चक्रुः स्पृहां सर्वे समसुरमानवाः ।

स्पर्षादार्पयवोर्णमग्निमाशिमचेतसः ॥ ८ ॥

ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम् ।

अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः ॥ ४२ ॥

तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं गलकल्मषः ।

यवकार गले नीलं तच्च सापोर्विभूषणम् ॥ ४३ ॥

तप्यन्ते लोकतापेन साधवः प्रायशो जनाः ।

परमाराधनं तद्धि पुरुषस्यासिलान्मनः ॥ ४४ ॥

निशम्य कर्म तच्छब्धोर्देवदेवस्य मीढुपः ।

प्रजा दाशायणी ब्रह्मा वैकुण्ठश्च शशांसिरे ॥ ४५ ॥

प्रस्कन्धं पिवतः पाणेर्यत् किञ्चिज्जगद्गुः स्म तत् ।

वृथिकाहिविषोपप्लवो दन्दसूक्ताश्च ये परे ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

तस्याश्वासनमानिन्ये महेन्द्रो महदद्भुतम् ।

मूर्तिमन्यः सरिच्छ्रेष्ठा हेमकुम्भेर्जलं शुचि ॥ ९ ॥

अभिषेचनिका भूमिराहरत् सकलीपथीः ।

गावः पञ्चपवित्राणि यसन्तो मधु माधवम् ॥ १० ॥

कपयः कल्पपाञ्चकुरभिषेकं यथाविधि ।

जगुर्भद्राणि गन्धर्वा नार्यश्च ननृतुर्जगुः ॥ ११ ॥

मेघा मृदद्वपणयमुरजानकगोमुखान् ।

व्यनादयन् शङ्खवेणुवीणातुमुलनिःस्वनान् ॥ १२ ॥

ततोऽभिषिपिचुर्देवीं धियं पद्मकरां सतीम् ।

दिग्भिः पूर्णकन्दरीः सूक्तचक्रेर्द्विजैरिति ॥ १३ ॥

समुद्रः पीतकौशेयवाससी समुपाहरत् ।

वरुणः स्रजं वैजयन्तीं मधुना मत्तपदपदाम् ॥ १४ ॥

भूषणानि विचित्राणि विश्वकर्मा प्रजापतिः ।

हारं सरस्वती पद्ममजो नागाश्च कुण्डले ॥ १५ ॥

ततः कुतस्वस्थयनोत्पलस्रजं नदद्दिशोः परिरुह्य पाणिना ।

चञ्चल वक्त्रं सुकपोलकुण्डलं सत्रीडहासं दधती सुशोभनम् ॥

स्तनद्वयं चातिकृशोदरी समं निरन्तरं चन्दनकुङ्कुभोक्षितम् ।
 ततस्ततो नूपुरचल्लुसिञ्जितैर्विसर्पती हेमलतेव सा बभौ ॥ १७ ॥

विलोकयन्ती निरवयमात्मनः पदं ध्रुवं चाव्यभिचारिसद्गुणम् ।
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषु नान्यविन्दत् ॥ १८ ॥

नूनं तपो यस्य न मनुनिर्जयो
 ज्ञानं कश्चित् तव न सद्भवर्जितम् ।
 कश्चिन्महांस्तस्य न कामनिर्जयः
 स ईश्वरः किं परतो ज्येष्ठाधयः ॥ १९ ॥

धर्मः कश्चित् तस्य न भूतसौहृदं
 त्यागः कश्चित् तव न मुक्तिकारणम् ।
 वीर्यं न पुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतं
 न हि द्वितीयो गुणसद्भवर्जितः ॥ २० ॥

कचिचिरायुर्न हि शीलमद्गलं
 कश्चित् तदप्यस्ति न वेद्यमायुषः ।
 यत्रोभयं कुत्र च सोऽप्यमद्गलः
 सुमद्गलः कश्चन कांक्षते हि माम् ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं विमृश्याव्यभिचारिसद्गुणं
 पदं निजैकाग्र्यसिद्धिगुणाध्वयम् ।
 यत्रे वरं सर्वगुणैरपेक्षितं
 रमा मुकुन्दं निरपेक्षमीप्सितम् ॥ २२ ॥

तस्यांसदेश उशती नयकञ्जमालां
 माथन्मधुव्रतवरूपगिरोपपुराहम् ।
 तस्थी निवीय निकटे तदुरः स्वधाम
 सत्रीडहासविकसन्नयनेन भीता ॥ २३ ॥

स्वस्याः स्त्रियस्त्रिजगतो जनको जनन्या
 वक्षो निवासमकरोत् परमं विभूतेः ।
 श्रीः स्याः प्रजाः सकरुणेन निरीक्षणेन
 यत्र स्थितं धयत साधिपतीखिलोकान् ॥ २४ ॥

शदन्तुर्मृदद्गानां याद्विप्राणां पृथक् स्वनः ।
 देवानुगातां सखीणां नृत्यातां गायतामभूत् ॥ २५ ॥

ब्रह्मरुद्राद्विरोधमुखाः सर्वे विश्वसृजो विभुम् ।
 ईदृशं चित्तधर्मन्ब्रह्मन्निद्विद्विः पुण्यवर्षिणः ॥ २६ ॥

श्रिया विलोकिता देवाः सप्रजापतयः प्रजाः ।
 शीलादिगुणसंपन्ना लेभिरे निर्वृतिं पराम् ॥ २७ ॥

निस्सत्या लोलुपा राजन् निरुयोगा गतव्रथाः ।
 यदा चोपेक्षिता लक्ष्म्या बभूवुर्दैन्यदानवाः ॥ २८ ॥

अपासीद् वारुणी देवी कन्या कमललोचना ।
 असुरा जगुहुस्तां वै हरेरनुमतेन ते ॥ २९ ॥

अधोदधेर्मध्यमानात् काश्यपैरमृतार्थिभिः ।
 उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः परमाद्भुतः ॥ ३० ॥

दीर्घपीवरदोदण्डः कम्बुग्रीवोऽरुणेक्षणः ।
 श्यामलस्तरुणः स्रग्वी सर्वाभरणभूषितः ॥ ३१ ॥

पीतवासा महोरस्कः सुमृष्टमणिकुण्डलः ।
 नीलकुक्षितकेशान्तः सुभगः सिंहविक्रमः ॥ ३२ ॥

अमृतापूर्णकलशं विभ्रद् यत्नपभूषितः ।
 स वै भगवतः साध्माद् विष्णोरंशशसम्भवः ॥ ३३ ॥

धन्वन्तरिरिति ख्यात आयुर्वेददृष्टिग्यभाक् ।
 तमालोक्पासुराः सर्वे कलशं चामृताभूतम् ॥ ३४ ॥

लिप्तान्तः सर्ववस्तूनि कलशं तरसाऽहरन् ।
 नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन् कलशेऽमृतभाजने ॥
 विपण्णमनसो देवा हरिं शरणमायपुः ॥ ३५ ॥

इति तद्दैन्यमालोक्य भगवान् भृत्यकामकृत् ।
 मा स्त्रियत मिषोऽर्थ वः साधयिष्ये स्वमायया ॥ ३६ ॥

मिथः कलिरभूत् तेषां तदर्थं तपंचेतसाम् ।
 अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो ॥ ३७ ॥

देवाः स्वभागमर्हन्ति ये तुल्यायासहेतवः ।
 सत्रयाग इवैतस्मिन्नेव धर्मः सनातनः ॥ ३८ ॥

इति स्वान् प्रत्यपेधन् वै देवेया जातमन्तराः ।
 दुर्बलाः प्रबलान् राजन् गृहीतकलशान् मुहुः ॥ ३९ ॥

एतस्मिन्नन्तरे विष्णुः सर्वोपायविदीधरः ।
 योषिद्वृषमनिर्देशं दधार परमाद्भुतम् ॥ ४० ॥

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावयवसुन्दरम् ।
 समानकर्णाभरणं सुकपोलोज्ज्वलनम् ॥ ४१ ॥

नवयौवननिष्पन्दस्तनभात्कुशोदरम् ।
 मुखामोदानुरक्तलिङ्गशरीरं दिश्लोचनम् ॥ ४२ ॥
 विभ्रतं स्वकेशभागेण मालामुत्कुलमल्लिकाम् ।
 सुग्रीवकण्ठाभरणं सुभुजाद्वदभूषितम् ॥ ४३ ॥
 विरजाम्बरसंवीतं चित्रं वज्जीयशोभया ।
 काञ्चया प्रचिलसद् यल्लुम्बुरवरणनूपुरम् ॥ ४४ ॥
 सग्रीवस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः ।
 दैत्यपूषपचेतस्सु काममुदीपयन्मुहुः ॥ ४५ ॥
 तं स्नोयन्त्यतः सुधापात्रं हरन्तस्त्यक्तसीहृदाः ।
 क्षिपन्तो दस्युधर्मेण आषान्तीं ददृशुः शिवम् ॥ ४६ ॥
 अहो रूपमहो धाम अहो अस्या नवं वयः ।
 इति तं तामभिद्रुत्य पश्यन्नुजातहृच्छयाः ॥ ४७ ॥
 का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 कस्यासि यद् यामोरु मध्वन्नीय मनांसि नः ॥ ४८ ॥
 न ययं त्वाऽर्मरदैत्यैः सिद्धगन्धर्ववारणैः ।
 स्पृष्टृष्वी तु जानीमो लोकेशीश्व कुतो नृभिः ॥ ४९ ॥
 नूनं त्वं विधिना सुभुः प्रेषितासि शरीरिणाम् ।
 सर्वेन्द्रियमनःप्रीतिं विधातुं सपूणेन किम् ॥ ५० ॥
 सा त्वं नः स्पर्धमानानामेकवस्तुनि भ्रामिनि ।
 ज्ञातीनां वज्रवराणां शं विधत्स्य सुमुष्यमे ॥ ५१ ॥
 ययं कश्यपदापादा भ्रातरः कृतवीरुपाः ।
 विभ्रजस्य यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ ५२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युषामन्त्रितो दैत्यैर्मायापोषिद्वपुर्हरिः ।
 प्रहस्य रुचिरपाद्वैर्नीरश्रिदमवब्रवीत् ॥ ५३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कथं कश्यपदापादाः पुंश्चन्त्यां मयि सङ्गताः ।
 विश्वासं पण्डिता जानु कामिनीषु न यान्ति हि ॥ ५४ ॥
 सालावृकाणां स्त्रीणां च स्त्रीरिणीनां सुरद्विषः ।
 सख्यान्याहुरनित्यानि नूनं नूनं विचिन्वताम् ॥ ५५ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ते श्वेलिदैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः ।
 जहसुर्भावगम्भीरं ददुश्चामृतभाजनम् ॥ ५६ ॥
 ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरि-
 र्वभाष इत्यस्मितशोभया गिरा ।
 यद्यभ्युपेतं क्व च सायवसाधु वा
 कृतं मया यो विभजे सुधामिमाम् ॥ ५७ ॥
 इत्यभिव्याहृतं तस्या आकर्ण्यसुरपुङ्गवाः ।
 अग्रमाणविदस्तस्यास्तन् तथेत्यन्यमंसत ॥ ५८ ॥
 अधोपोऽप्य कृतस्नाना हुत्वा च हविषाऽनलम् ।
 दत्त्वा गोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययना द्विनैः ॥ ५९ ॥
 यपोषजोषं वासांसि परिधायाहतानि ते ।
 कुशेषु प्राविशान् सर्वे प्रागग्रेष्वभिभूषिताः ॥ ६० ॥
 प्राङ्मुखेष्वविष्टेषु सुरेषु दितिजेषु च ।
 धूमामोदितशालायां जुष्टायां मान्यदीपकैः ॥ ६१ ॥
 तस्यां नरेन्द्रकरभोरुलसदुकूल-
 शोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाक्षी ।
 सा कूजती कनकनूपुरसिञ्चितेन
 कुम्भस्तनी कलशपाणिरधाविवेश ॥ ६२ ॥
 तां श्रीमुखीं कनककुण्डलचारुकर्ण-
 नासाकपोलवदनां परदेवताख्याम् ।
 संवीक्ष्य संमुमुहुर्कस्मितवीक्षणैः
 देवासुरा विगलितस्तनपट्टिकान्ताम् ॥ ६३ ॥
 असुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयम् ।
 मत्वा जातिनृशसानां नतान् व्यभजदभ्युतः ॥ ६४ ॥
 कन्धवित्त्वा पृथक् पट्टीरुभेषां जगत्पतिः ।
 तां धोषवेशयामास स्वासु स्वासु च पङ्क्तिषु ॥ ६५ ॥
 दैत्यान् गृहीतकलशो बध्नयन्नुपसधरीः ।
 दूरस्थान्याययामास जरामृत्युहरं सुरान् ॥ ६६ ॥
 ते पालयन्तः समयमसुराः स्वकृतं नृप ।
 तूष्णीमासन् कृतस्नेहाः स्त्रीविवाहजुगुप्सया ॥ ६७ ॥

तस्यां कृतातिप्रणयाः प्रणयापायकातराः ।
 बहुमानेन चावद्धा नोचुः किञ्चन विप्रियम् ॥ ६८ ॥
 देवलिङ्गप्रतिच्छन्नः स्वर्भानुर्देवसंसदि ।
 प्रविश्य सोममपिवबन्द्राकाश्यां च सूचितः ॥ ६९ ॥
 चक्रेण धुरधारेण जहार पिबतः शिरः ।
 हरिस्तस्य कवन्धस्तु सुधया ग्लावितोऽपतत् ॥ ७० ॥
 शिरस्त्वमरतां नीतमजो ग्रहमचीकृषत् ।
 यस्तु पर्वणि चन्द्राकावभिभावति वैरथीः ॥ ७१ ॥
 पीतप्रायेऽमृते देवैर्भगवांल्लोकभावनः ।
 पश्यतामसुरेन्द्राणां स्वरूपं जगृहे विभुः ॥ ७२ ॥

एवं सुरासुरगणाः समदेशकाल-
 हेत्वर्थयोगगतयो विफले विकल्पाः ।
 तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसाऽऽपुः
 यत्पादपङ्कजरजःश्रयणाच्च दैत्याः ॥ ७३ ॥
 यद्युपतेषु वसुकर्ममनोवचोभि-
 र्देवान्मजादिषु नृभिस्तदस्तु पुरस्तात् ।
 तैरेव सद् भवति यत् क्रियते च तस्मिन्
 सर्वस्य तद् भवति मूलनिपेचनं यत् ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति दानवदेतेषा नाविन्दन्मृतं नृप ।
 युक्ताः कर्मणि यत्ताश्च नारायणपराङ्मुखाः ॥ १ ॥
 साधयित्वाऽमृतं राजन् पावयित्वाऽमृतं सुरान् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां यथै गुरुडवाहनः ॥ २ ॥
 सप्तजानां परामृद्धिं दृष्ट्वा च दितिनन्दनाः ।
 अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान् प्रत्युपतापुधाः ॥ ३ ॥
 ततः सुरगणाः सर्वे सुधया पीतपेयिताः ।
 प्रतिसंयुषुषुः शस्त्रैर्नारायणपरायणाः ॥ ४ ॥
 तत्र देवासुरो नाम रणः परमदारुणः ।
 रोषस्फुटन्वतो राजन् तुमलो रोमहर्षणः ॥ ५ ॥
 तत्रान्यान् सप्तजान्ते संरब्धमनसो रणे ।
 समासाद्यासिर्वाणैर्निजभ्रुर्विविधापुधैः ॥ ६ ॥
 शङ्खतूर्यमुद्रज्ञानां भेरीडमरिणां महान् ।
 हस्त्यश्वरथपत्नीनां नदतां निस्स्यन्तोऽभवत् ॥ ७ ॥
 रथिनां रथिभिस्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः ।
 हया हर्षगर्भश्चेभाः समराजन्त संयुगे ॥ ८ ॥
 उष्ट्रैः केचिद् द्वित्रैः केचित्पङ्कःश्रिययुः स्त्रीः ।
 केचिद् गोरमृगकंशर्द्रीपिभिर्हिरभिर्भटाः ॥ ९ ॥

गृध्रैः कद्वैर्वैकरन्ये श्यनेर्भासैस्तिमिद्विलैः ।
 शरभैर्महिषैः खड्गैर्गोवृषैर्गव्यारुणैः ॥ १० ॥
 शिवाभिरासुभिः केचित् कृकलासैः शशीनैः ।
 वस्तीरैक कृष्णसारिर्हंसैरन्ये च सूकरैः ॥ ११ ॥
 अन्ये जलस्थलस्रगैः सत्पैर्विकृतविग्रहैः ।
 सेनयोरुभयो राजन् विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः ॥ १२ ॥
 चित्रध्वजपटे राजजातपत्रैः शितामलैः ।
 महाधर्मेर्वज्रदण्डैर्विभ्राजद्गार्हचारैः ॥ १३ ॥
 वातोद्धूतोत्तरोष्णीपैः सत्कृतैर्वर्मभूषणैः ।
 स्फुरद्भिर्विशदैः शलैः सुतरां सूर्यरश्मिभिः ॥ १४ ॥
 देवदानववीराणां ध्वजिन्यां पाण्डुनन्दन ।
 रेजतुर्वीचिमालाभिर्पादसामिव सागरे ॥ १५ ॥
 वैरोचना बलिः सङ्घे सोऽसुराणां चमूपतिः ।
 यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितम् ॥ १६ ॥
 सर्वसाङ्गामिकोपेतं सर्वार्थरूपं प्रभो ।
 अत्रतत्त्वमनिर्देशं दृश्यमानमदर्शनम् ॥ १७ ॥
 आस्थितस्तद्विमानान् सर्वानीकाधिपेवृतः ।
 बालव्यजनछत्राङ्गै रेजे चन्द्र इवोदये ॥ १८ ॥
 तस्यासन् सर्वतो यानैर्मयूधानां पतयोऽसुराः ।
 नमुचिः शम्भरो बाणो विप्रचित्रिरयामुखः ॥ १९ ॥

द्विमुर्धा कालनाभोऽथ प्रहेतिर्हेतिरित्यलः ।
 शकुनिर्भूतसन्तापो यद्रथेन्द्रो विरोचनः ॥ २० ॥
 हयग्रीवः शङ्कुशिराः कपिला मेघदन्तुभिः ।
 तारकश्चक्रदक् शुम्भो निशुम्भो जम्भ उत्कलः ॥ २१ ॥
 अरिष्टोऽरिष्टेनमिथ मयश्च त्रिपुराधिपः ।
 अन्ये पीलोमकालेया निघातकवचादयः ॥ २२ ॥
 अलव्यभागाः सोमस्य केवलं क्रेशभागिनः ।
 सत्यं एते रणमुखे बहुशो निर्वृतामराः ॥ २३ ॥
 सिंहनादं विमुञ्चन्तः शङ्खान् दध्मुर्महारवान् ।
 दृष्ट्वा सपत्नान्तिक्तान् बलभित् कुपितो भृशम् ॥ २४ ॥
 गेरावतं दिक्किरणमारूढो विपति स्वराट् ।
 यथा स्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्षतिः ॥ २५ ॥
 तस्यासन् सूर्यतो देवा नानाबाह्वजायुधाः ।
 लोकपालाः सह गर्णवाय्वश्रिवरुणादयः ॥ २६ ॥
 तंऽन्योन्यमभिसंसृत्य क्षिपन्तो नामभिर्मिथः ।
 आहत्यन्तो विशन्तोऽग्रे युयुधुद्वन्द्वयोपिनः ॥ २७ ॥
 युयुधे बलिरिन्द्रेण तारकेण दिवस्यतिः ।
 यरुणां हेतिनाऽपुष्यन्मित्रो राजन् प्रहेतिना ॥ २८ ॥
 यमस्तु कालनाभेन विश्वकर्मा मयेन वै ।
 शम्बरो युयुधे त्वष्टा सवित्रा तु विरोचनः ॥ २९ ॥
 अपराजितेन नमुचिरश्विनीं वृषपर्षणा ।
 सूर्यो बलिमुत्तैरो वाणज्येष्ठशतेन सः ॥ ३० ॥
 राहुणा च तथा सोमः पुलोमो युयुधेऽनिलः ।
 निशुम्भशुम्भयोर्देवी भद्रकाली नराशनी ॥ ३१ ॥
 वृषाकपिस्तु जम्भेन महिषेण विभावसुः ।
 इत्यलः सहवतापिप्रंलपुत्रैरारिन्दम ॥ ३२ ॥
 कामदेवेन दुर्मथं उत्कलो मानृभिः सह ।
 वृहस्पतिस्तृणानसा नरकेण शनिश्चरः ॥ ३३ ॥
 मरुतो निघातकवचैः कालेयैर्यस्योऽमराः ।
 विश्वेदेयास्तु पीलोमै रुद्राः क्रोधवशीः सह ॥ ३४ ॥

त एवमाजावसुराः सुरेन्द्रा
 द्रव्हेन संहन्त्य च युध्यमानाः ।
 अन्योन्यमासाथ निजगुरोस्सा
 जिगीषवस्तीक्ष्णसरांश्च विशिषुः ॥ ३५ ॥
 भृशुण्डिभिश्चक्रगदहिषट्पिनीः
 शक्त्युन्मुकैः प्राप्तपरश्वधैरपि ।
 निस्त्रिंशर्भक्षैः परिधैः समुद्रीः
 सभिण्डपालेभ्यः शिरांसि चिच्छिदुः ॥ ३६ ॥
 गजान्स्तरुहः सरथाः पदातयः
 सारोहवाहा विविधा विसृण्डिताः ।
 निकृत्तबाहूकशिरोधराद्वय-
 शिञ्जन्नध्वजेज्यासतनुवभूषणाः ॥ ३७ ॥
 नेपां पदाघातपराङ्मूर्च्छितान्
 आयोधनादुल्बण उच्छिन्नस्तदा ।
 रेणुर्दिशः सं युमणिं च छादयन्
 न्यवर्ततामृक्मृतिभिः परिप्लुतः ॥ ३८ ॥
 शिरोभिर्बद्धतकिरीटकुण्डलैः
 संरम्भहृग्भिः परिदृष्टच्छदेः ।
 महाभुजैः साभरणीः सहायुधैः
 संप्राप्तान्ता भूः कलभोरुभिर्वभौ ॥ ३९ ॥
 कवन्थास्तत्र चोत्पेतुः पतितैः स्वशिरोऽक्षिभिः ।
 उद्यतापुषदोर्दण्डैराधावन्तो भटान् मृषे ॥ ४० ॥
 बलिर्महन्त्रं दशभिस्त्रिभिर्नरावतं शरैः ।
 चतुर्भिश्चतुरो बाह्वनेकनारोहमाच्छ्रयन् ॥ ४१ ॥
 स तानापततः शक्रस्तावद्विः शीघ्रचक्रमः ।
 चिच्छेद निशितैर्भङ्गैरसंप्राप्तान् दसत्रिच ॥ ४२ ॥
 तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य दुर्मथः शक्तिमाददे ।
 तां ज्वलन्तीं महोल्काभां हस्तस्यामच्छिन्नद्वरिः ॥ ४३ ॥
 ततः शूलं ततः प्राप्तं ततस्तोमरमृषयः ।
 यद्यच्छस्त्रं समादयान् सर्वं तदच्छिन्नं विभुः ॥ ४४ ॥
 ससर्वाभासुरीं मायामन्तर्धानगतोऽसुरः ।
 ततः प्रादुरभूच्छेलः सुरानीकोपरि प्रभो ॥ ४५ ॥

ततो निपेतुस्तरवो दह्यमाना दवाग्निना ।
 शिलाविट्द्विशिखराश्चूर्णयन्तो द्विषद्वलम् ॥ ४६ ॥
 महोरगाः समुत्पेतुर्दन्दशूकाः सवृथिकाः ।
 सिंहव्याघ्रवराहाश्च मर्दयन्तो महासुरान् ॥ ४७ ॥
 यातुधान्यश्च शतशः शूलहस्ता विवाससः ।
 छिन्दि भिन्नीति वादिन्यस्तथा रक्षोगणा विभो ॥ ४८ ॥
 ततो महाघना व्योम्नि गम्भीरपरुषस्वनाः ।
 अद्भारान् मुमुषुर्वातिराहताः स्तनधित्तवः ॥ ४९ ॥
 सुष्टो दैत्येन सुमहान् वरिः शसनसारथिः ।
 सांबर्तक इवात्युग्रो विबुधध्वजिनीमभाक् ॥ ५० ॥
 ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्रत्यद्दृश्यत ।
 प्रचण्डवातैरुद्धूततरङ्गावर्तभीषणः ॥ ५१ ॥
 एवं दैत्यैर्महामायेरलक्ष्यगतिभीषणैः ।
 सृज्यमानासु मायासु विषेदुः सुरसैनिकाः ॥ ५२ ॥
 न तत्प्रतिविधिं यत्र विदुरिन्द्रादयो नृप ।
 ध्यातः प्रादुरभूत् तत्र भगवान् विश्वभावनः ॥ ५३ ॥

ततः सुपर्णासकृताद्विषद्वयः पिशाङ्गवासा नवकञ्जलोचनः ।
 अदस्यताष्टासुधबाहुकृद्दस्यङ्गीक्रीस्तुभानर्घ्यकिरीटकुण्डलः ॥
 तस्मिन् प्रविष्टेऽसुरस्कृतकर्मजा
 माया चिनेशुर्महतां महीयसि ।
 स्वाग्रो यथाऽहिः प्रतिबोध आगतो
 हरिस्मृतिः सर्वविषद्विमोक्षणी ॥ ५५ ॥
 दृष्ट्वा मृधे गरुडवाहमिभारिवाह
 आविष्य शूलमहिनोदध कालनेमिः ।
 तद्दीलया गरुडमूर्ध्नि पतद् गृहीत्वा
 तेनाहनवृष सबाहमरिं त्र्यधीशः ॥ ५६ ॥
 माली सुमात्यतिबली युधि पेततुर्बलक्रेण
 कृत्तशिरसावध मात्पयवांस्तम् ।
 आहत्य तिग्मगदयाऽहनदण्डजेन्द्रं
 तावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाऽऽयः ॥ ५७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथो सुराः प्रत्युपलब्धचेतसः परस्य पुंसः परवाऽनुकम्पया ।
 जघ्रभृशं शक्रसमीरणादपस्तांस्तान् रणे यैरभिसंहताः पुरा ॥
 वैरोचनाय संरब्धो भगवान् पाकशासनः ।
 उदपच्छद् यदा वज्रं प्रजा हाहेति चुक्रुशुः ॥ २ ॥
 यद्वपाणिस्तमाहं तिरस्कृत्य पुरः स्थितम् ।
 मनस्विनं सुसम्पन्नं विचरन्तं महामृधे ॥ ३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 नटवन्मूढ मायाभिर्मांयेशान् नो जिगीषसि ।
 जित्वा बालान् निवद्धाक्षान् यथा हरति तद्वनम् ॥ ४ ॥
 आरुक्शन्ति मायाभिर्नित्सुपानि ये दिवम् ।
 तान् दस्युन् विधुनाम्यज्ञानं पूर्वास्माच्च पदादधः ॥ ५ ॥
 सोऽहं दुर्माप्तिनस्तेऽद्य बल्लेण शतपर्वणा ।
 शिगं हर्षये मन्त्रान्मन् यदस्य ज्ञानिभिः सह ॥ ६ ॥

बलिरुवाच—

सन्नामे वर्तमानानां कालेनोदितकर्मणाम् ।
 कीर्तिर्नयोऽजयो मृत्युः सर्वेषां स्युरनुक्रमान् ॥ ७ ॥
 तमिमं कालरशानं जनाः पश्यन्ति सूरयः ।
 न हृष्यन्ति न शोचन्ति तत्र यूयमपण्डिताः ॥ ८ ॥
 न वयं मन्यमानानामात्मानं तत्र कारणम् ।
 गिरो वः साधु शोच्यानां गृहीमो मर्मताडनाः ॥ ९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 प्रत्याक्षिप्य विभुं वीरो नाराचर्चरिमर्दनः ।
 आकर्णपूर्णैरहनदशैर्पराहतं पुनः ॥ १० ॥
 एवं निराकृतो देवो वैरिणा तथ्यवादिना ।
 नामृष्यन् तदधिकेषं तोत्राहत इव द्विपः ॥ ११ ॥
 प्राद्वत् कुलिशं तस्मा अमोघं परमर्दनम् ।
 सयानो न्यपनद् भूमौ छिन्नपक्ष इवाचलः ॥ १२ ॥

सखायं पतितं दृष्ट्वा जम्भो बलिसत्तः सुहृत् ।		निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे ।	
अभ्ययात् सौहृदं सख्युर्हृतस्यापि समाचरन्	॥ १३ ॥	उदयच्छद् रिपुन् हन्तुं वज्रं वज्रधरो रुपा	॥ २७ ॥
स सिंहबाह् आसाय गदामुषम्य रंहसा ।		स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः ।	
जत्राचताडयच्छक्रे गजं च सुमहाबलः	॥ १४ ॥	ज्ञातीनां पश्यतां राजन् जहार जनयन् भयम्	॥ २८ ॥
गदाप्रहारव्यथितो भृशं विह्वलितो गजः ।		नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामरुपरुषान्वितः ।	
जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा कर्मलं परमं ययौ	॥ १५ ॥	जिघांसुरिन्द्रं नृपते चकार परमोद्यमम्	॥ २९ ॥
ततो रथो मातलिना हरिभिर्दशशक्तिर्वृतः ।		अश्मसारमयं शूलं घण्टावद्धेमभूषणम् ।	
आनीतो द्विपमुत्सृज्य रथमारुहे विभुः	॥ १६ ॥	प्रगृह्णाभ्यद्रवत् क्रुद्धो नमुचिर्दानवोत्तमः	॥ ३० ॥
तस्य तत् पूजयन् कर्म यन्तुर्दानवसत्तमः ।		तदाविध्य महावीर्यो हतोऽसीति वितर्जयन् ।	
शूलं ज्वलता तं तु स्मयमानोऽहनन्मूढे	॥ १७ ॥	प्राहिणोद् देवराजाय निनदन् मृगराडिव	॥ ३१ ॥
संहे रुजं सुदुर्मयं सत्यमालम्ब्य मातलिः ।		तदापतद् गगनतले महाजवं	
इन्द्रो जम्भस्य संकुडो यज्ञेणापाहरच्छिरः	॥ १८ ॥	निचिच्छिदे हरिरिपुभिः सहस्रपा ।	
जम्भं भुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदाद्वेपः ।		तमाहनन् नृप कुलिशेन कन्धरे	
नमुचिश्च बलः पाकस्योऽपेयुस्त्वरान्विताः	॥ १९ ॥	रुपाऽन्वितसिदशपतिः शिरो हरन्	॥ ३२ ॥
वचोभिः परुषैरिन्द्रं मर्दयन्तोऽस्य मर्मसु ।		ततोऽस्य न त्वचमपि वज्र ऊर्जितो	
शरैरवाकिरन् मेघा धाराभिरिव पर्वतम्	॥ २० ॥	विभेद यः सुरपतिनीजसेरितः ।	
हरीन् दशशतानाजौ हयथस्य बलः शरैः ।		तदद्भुतं परमनिवीर्यवृत्रभिन्	
तावद्भिरदयामास युगपद्गुहस्तवान्	॥ २१ ॥	तिरस्कृतो नमुचिशिरोपरत्वचा	॥ ३३ ॥
शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् ।		तस्मादिन्द्रोऽविभेच्छत्रोर्बज्रः प्रतिहतो यतः ।	
सकृत्सन्धानमोक्षेण तदद्भुतमभूद् रणे	॥ २२ ॥	किमिदं देवयोगेन भूतं लोकविमोहनम्	॥ ३४ ॥
नमुचिः पञ्चदशभिः स्यर्णपुटैर्महिपुभिः ।		येन मे पूर्वमद्रीणां पञ्चच्छेदः प्रजात्पये ।	
आहत्य व्यनदन् सद्रूपे सतोय इव तोषदः	॥ २३ ॥	कृतो निविशतां भरिः पतन्त्रः पतनां भुवि	॥ ३५ ॥
सर्वतः शरकूटन शक्रं सरपसारपिम् ।		तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विषादितः ।	
छादयामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवाम्बुदाः	॥ २४ ॥	अन्ये चातिबलोपेताः सर्वस्त्रैरक्षतत्त्वचः	॥ ३६ ॥
अलक्षयन्तस्तमतीव विह्वला		सोऽयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽसुरेऽत्यके ।	
विचुकुशुर्देवगणाः सहानुगाः ।		नाहं तदाददे वज्रं ब्रह्मतेतोऽप्यकारणम्	॥ ३७ ॥
अनायकाः शत्रुबलेन निर्जिता		इति शक्रं विपीदन्तमाह वागशरीरिणी ।	
यणिक्यथा भिन्ननवं यथाऽर्णवे	॥ २५ ॥	नायं शुष्केरथो नाद्वैर्यधमर्हति दानवः	॥ ३८ ॥
ततस्तुरापाडिपुःक्षपञ्जराद्		मयाऽस्मै यद् वरो दत्तो मृत्युर्नैवाद्रंशुक्तयोः ।	
चिनिगंतः साशरधध्वजोऽग्रणीः ।		अतोऽन्यधिनन्तीपस्ते उपायो मयवन् रिपोः	॥ ३९ ॥
यभो दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्		तां देवीं गिरमाकर्ण्य मयवान् सुसमाहितः ।	
स्यनेजसा सूर्य इव क्षपात्यये	॥ २६ ॥	ध्यायन् फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम्	॥ ४० ॥

नशुक्लेण नचाद्रेण जहार नमुचेः शिरः ।
 तं तुष्टुमुनिगणा माल्यैश्चावाकिरन् विभुम्
 गन्धर्वमुख्यो जगत्तुर्विधावसुपरावसु ।
 देवदुन्दुभयो नेदुर्नर्तक्यो ननुतुम्दा
 अन्येऽप्येवं प्रतिब्रह्मन् वाय्वग्निवरुणादयः ।
 सूदयामासुरस्त्रीधैर्मृगान् केसरिणो यथा
 ब्रह्मणा प्रेषितो देवान् देवर्षिनारदो नृप ।
 वारयामास विबुधान् हृष्टा दानवसङ्क्षयम्
 नारद उवाच—
 भवद्भिरमृतं प्राप्तं नारायणभुजाश्रयैः ।
 श्रिया समेषिताः सर्वे उपारमत विग्रहात्

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—

संयम्य मन्वुसंरम्भं मानयन्तो मुनेर्वचः ।

संगीयमानानुचरैर्ययुः सर्वे त्रिविष्टपम्

॥ ४६ ॥

येऽवशिष्टा रणे तस्मिन् नारदानुमतेन ते ।

बलिं विपन्नमादाय अस्तंगिरिमुपागमन्

॥ ४७ ॥

तत्राविनष्टावयवान् वियमानशिरोधरान् ।

उशाना जीवयामास सञ्जीविन्या स्ववियया

॥ ४८ ॥

बलिभोजनसा स्पृष्टः प्रत्यापन्नेन्द्रियस्मृतिः ।

पराजितोऽपि नास्त्रिचहोक्ततत्त्वविचक्षणः

॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृषध्वजो निशाम्येदं योषिद्वरेण दानवान् ।

मोहयित्वा सुरगणान् हरिः सोमपापयन्

॥ १ ॥

वृषमारुह्य गिरिषाः सर्वभूतगणैर्वृतः ।

सह देव्या ययी द्रष्टुं यत्रास्ते मधुसूदनः

॥ २ ॥

सभाजितो भगवता सादरं सोमपा भवः ।

सूपविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन् हरिम्

॥ ३ ॥

देव देव जगद्भ्यापिन् जगदीश जगन्मय ।

सर्वेषामेव भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः

॥ ४ ॥

तदेव चरणाम्भोजं श्रेयस्कामा निराशिषः ।

विसृज्योभयतः सङ्गं मुनयः समुपासते

॥ ५ ॥

त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं विगुणं विशोक-

मानन्दमात्रमविकारमनन्यदन्यत् ।

विधस्य हेतुर्दृढस्थितिसंयमाना-

मात्मेश्वरश्च तदपेक्षतयाऽनपेक्षः

॥ ६ ॥

एकस्त्वमेव सदसद्द्वयमद्वयं च

स्वर्णं कृताकृतमिबेह न वस्तुभेदः ।

अज्ञानतस्त्वयि र्जनेर्विहितो विकल्पो

यस्माद् गुणव्यतिकरो निरुपाधिकश्च

॥ ७ ॥

त्वां ब्रह्म केचिदयपन्त्युत धर्ममेक

एके परं सदसतोः पुरुषं परेशम् ।

अन्ये वदन्ति नवशक्तियुतं परं त्वां

केचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतन्त्रम्

॥ ८ ॥

नाहं परापूर्कपयो न मरीचिमुख्या

जानन्ति यद्विरचितं खलु सत्त्वसर्गाः ।

यन्मायया मुपितचेतस ईश देव-

मर्त्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः

॥ ९ ॥

स त्वं समीहसि ततः स्थितिजन्मनाशान्

भूतेहितं च जगतो ह्यपिवन्धमोक्षी ।

वायुर्पथा विशति स्वं च चराचराख्यं

सर्वं त्वदात्मकतयाऽवगमो नुतिस्ते

॥ १० ॥

अवतारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः ।

सोऽहं तद् द्रष्टुमिच्छामि यत् ते योषिद्वर्धुतम्

॥ ११ ॥

येन सम्मोहिता देव्याः पायिताधामृतं सुराः ।

तद् दिदृक्ष्व आयाताः परं कानूहलं हि नः

॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवमभ्यर्थितो विष्णुर्भगवान् शूलपाणिना ।

प्रहस्य भावगम्भीरं गिरिशं प्रत्यभाषत

॥ १३ ॥

श्रीभगवानुवाच-

कीदृहलाप दैत्यानां योषिद्वेषो मया कृतः ।
पश्यता सुरकायाणि गते वीर्यभोजने ॥ १४ ॥

तन् तेऽहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम ।
तत्कामिनां च मन्त्रव्यं सहस्रप्रभवांदयम् ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति ब्रुवाणो भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।
सर्वतश्चर्यंश्चक्षुर्ध्रुव आस्त संहोमया ॥ १६ ॥

ततो ददशोपवने वरसिधं विचित्रपुष्पाकणपद्मदुमे ।
यिक्रीडतीं कन्दुकलीलया लसन्निम्बपर्यस्तदुकूलमंखलाम् ॥

आवर्तनोद्धर्तनकम्पितस्तनप्रकूटद्वारोर्ध्वरैः पदे पदे ।
प्रभज्यमानामिव मथ्यतश्चलत्पदचालं नयतीं ततस्ततः ॥

दिक्षु भ्रमत्कन्दुकचापलैर्भृशं प्रोद्विप्रतारायतलोललोचनाम् ।
स्वकर्णविभ्रजितलोलकुण्डलां हस्तकपोलालकमण्डिताननाम् ॥

क्षपत्कुलां कवरीं च विच्युतां सन्नद्यतीं वामकरेण बल्लुना ।
विनिप्रतीमन्यकरेण कन्दुकं विमोहयन्तीं जगदात्ममायया ॥

तां वीक्ष्य देव इति कन्दुकलीलपथ
ग्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमूढः ।

स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणनिर्वृतात्मा
नात्मानमन्निक उमां स्वगणान्ध वेद ॥ २१ ॥

तस्याः कराग्रान् स तु कन्दुको यदा
गतो विदूरं तमनुव्रजन्त्याः ।

यासः समूहं लपु मारुतोऽहरद्
भवस्य देवस्य किलानुपश्यतः ॥ २२ ॥

एवं तां रुचिरापाङ्गीं दर्शनीयां मनोरमाम् ।
हृष्टा तस्यां मनश्चक्रे विलज्जन्त्यां भवः किल ॥ २३ ॥

तयाऽपहृतपिज्ञानस्तत्कृतस्मरविहलः ।
भवान्या अपि पश्यन्त्या गतहीस्तत्पदं ययौ ॥ २४ ॥

सा तमायान्तमालोक्ष्य विवक्षा ग्रीडिता भृशाम् ।
निर्लीयमाना वृक्षेषु हसन्ती नान्वतिष्ठत ॥ २५ ॥

तामन्यगच्छद् भगवान् भयः प्रत्ययितेन्द्रियः ।
कामस्य च यशं नीतः करेणुमिव यूपः ॥ २६ ॥

सोऽनुव्रज्यातिवेगेन गृहीत्वाऽनिच्छतीं स्त्रियम् ।
केसवन्ध उपानीय बाहुभ्यां परिपस्वजे ॥ २७ ॥

सोपगृह्णा भगवता करिणा करिणी यथा ।
इतस्ततः प्रसर्पन्ती विप्रकीर्णशिरोरुहा ॥ २८ ॥

आत्मानं मोचयित्वाऽङ्ग सुरर्षभभुजान्तरात् ।
प्रादवत् सा पृथुशोणी माया देवविनिर्मिता ॥ २९ ॥

तस्यासी पदवीं रुद्रो विष्णोरद्भुतकर्मणः ।
प्रत्यपद्यत कामेन वैरिण्यै विनिर्जितः ॥ ३० ॥

तस्यानुभावतो रेतश्चस्कन्दामोघरेतसः ।
शुष्मिणो यूपपस्येव वासितामनुपावतः ॥ ३१ ॥

यत्र यत्रापतन्महाां रेतस्तस्य महात्मनः ।
तानि रुद्रस्य हेमश्च क्षेत्राण्यासन् महीपते ॥ ३२ ॥

सरित्सरःसु शीलेषु वनेषूपवनेषु च ।
यत्र कचासन् ऋषयस्तत्र सन्निहितो हरः ॥ ३३ ॥

स्कन्धे रेतसि सोऽपश्यदात्मानं देवमायया ।
जडीकृतं नृपथेष्ठ सन्त्यवर्तत कर्ममलात् ॥ ३४ ॥

अधावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः ।
अपरिद्वेषवीर्यस्य न मेने तदुदाहृतम् ॥ ३५ ॥

तमविक्रममग्रीडमालक्ष्य मधुसूदनः ।
उवाच परमप्रीतो विभ्रत् स्वां वीरुपीं तनुम् ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

दिष्टया त्वं विबुधथेष्ठ स्वां निष्णामात्मना स्थितः ।
यतो दुस्तरया स्वैरं मोहितोऽस्यङ्ग मायया ॥ ३७ ॥

को नु मेऽतितरेन्मायां विषकस्त्यदते पुमान् ।
तांस्तान् विसृजतीं भावान् दुस्तरामकृतात्मभिः ॥ ३८ ॥

सेवं गुणमयी माया न त्वामभिभिषिष्यति ।
मया समेतं कालेन कामरूपेण भागशः ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं भगवता राजन् श्रीवत्साङ्गेन सत्कृतः ।
आमन्य तं पङ्क्तिम्य सगणः स्थालयं ययौ ॥ ४० ॥

आत्मांशभृतां तां मायां भवानीं भगवान् भवः ।
शंस्तामपिमुखायां प्रीत्या नृशय भारत ॥ ४१ ॥

अपि व्यपश्यस्त्वमजस्य माथां परस्य पुंसः परदेवतायाः ।
 अहं कलानामृषभो विमुक्तो यथा वशोऽन्ये किमुतास्वतन्त्राः ॥
 यं मामपृच्छस्त्वमुपेत्य योगात् समासहस्रान्त उपारतं वै ।
 स एष साक्षात् पुरुषः पुराणो न यत्र कालो विशते न वेदः ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति तेऽभिहितस्तात विक्रमः शार्ङ्गधन्वनः ।
 सिन्धोर्निर्मपने येन धृतः पृष्ठे महाचलः ॥ ४४ ॥

एतन्मुहुः कीर्तयतोऽनुभवतो न रिप्यन्ते जातु समुद्यमः क्वचित् ।
 यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं समस्तसंसारपरि(४)श्रमापहम् ॥
 असदविषयमङ्गि भावगम्यं प्रपन्ना-
 नमृतममरवर्षानाशयन् सिन्धुमध्यम् ।
 कपटपुत्रतिवेपो मोहयन् यः सुरार्ति-
 स्तमिममुपसृतानां कामपूरं नतोऽस्मि ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मनुर्वियस्वतः पुत्रः धादृदेव इति श्रुतः ।
 सप्तमो वर्तमानो यस्तदपत्यानि मे शृणु ॥ १ ॥
 इक्ष्वाकुश्च नभश्चैव धृष्टः शर्पातिरेव च ।
 नरिष्यन्तोऽथ नाभागः सप्तमो दिष्ट उच्यते ॥ २ ॥
 करूपश्च वृषप्रश्च दशमो यसुमान् स्मृतः ।
 मनोर्वैयस्वतस्यैव दश पुत्राः परन्तप ॥ ३ ॥
 आदित्या वसयो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ।
 अधिनायृभवो राजन्निन्द्रस्तेषां पुरन्दरः ॥ ४ ॥
 कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
 जमदग्निर्भरद्वाज इति सप्तर्षयः स्मृताः ॥ ५ ॥
 अत्रापि भगवज्जन्म कश्यपाददितेरभूत् ।
 आदित्यानामवरजो विष्णुर्वाग्मनरूपधृक् ॥ ६ ॥
 संक्षेपतो मयोक्तानि सप्तमन्वन्तराणि ते ।
 भविष्याण्यथ वक्ष्यामि विष्णोः शक्त्यऽन्वितानि च ॥ ७ ॥
 विद्यस्वतश्च द्वे भार्ये विश्वकर्मासुते उभे ।
 सङ्गा छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव ॥ ८ ॥
 तृतीयां वडवामेकं तासां संज्ञासुतास्त्रयः ।
 यमो यमी धादृदेवश्छायायाश्च सुतान् शृणु ॥ ९ ॥
 सार्वर्णस्तपती कन्या भार्या संवरणस्य या ।
 शनैश्चरन्तृतीयाऽभूदधिना वडवात्मजी ॥ १० ॥
 अष्टमे अन्तरे याते सार्वर्णिर्भविता मनुः ।
 निर्मोहचिरजस्कायाः सार्वर्णैस्तनया नृप ॥ ११ ॥

तत्र देवाः सुतपसो विरजा अमितप्रजाः ।
 तेषां विरोचनसुतो बलिरिन्द्रो भविष्यति ॥ १२ ॥
 दत्वेमां याचमानाथ विष्णवे यः पदत्रयम् ।
 राद्धमिन्द्रपदं हित्वा ततः सिद्धिमवाप्स्यति ॥ १३ ॥
 योऽसौ भगवता वद्धः प्रीतेन सुतले पुनः ।
 निवेशितोऽपिके स्वर्गादधुनाऽऽस्ते स्वराडिव ॥ १४ ॥
 गालवो दीप्तिमान् रामो द्रोणपुत्रः कृपस्तथा ।
 कप्यशूङ्गः पिताऽस्माकं भगवान् वादरायणः ॥ १५ ॥
 इमे सप्तर्षयस्तत्र भविष्यन्ति स्वयोगतः ।
 इदानीमासते राजन् स्ये स्ये आश्रममण्डले ॥ १६ ॥
 देवगुह्यान् सरस्यत्यां सार्वभौमपतिः प्रभुः ।
 स्थानं पुरन्दराद् हत्वा बलपे दास्यतीश्वरः ॥ १७ ॥
 नवमो दक्षसार्वर्णिर्मनुर्वरुणसम्भवः ।
 भूतेकुतुर्दीप्तकेतुरित्यायास्तत्सुता नृप ॥ १८ ॥
 पारामरीचिगर्भाया देवा इन्द्रोऽद्भुतः स्मृतः ।
 युतिमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यन्त्यृषयस्ततः ॥ १९ ॥
 आयुष्मतोऽम्बुधारायामृषभो भगवत्कलः ।
 भविता येन संव्रान्तिलोकीं भोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥
 दशमो ब्रह्मसार्वर्णिरुपश्लोकसुतो महान् ।
 तत्सुता भूरिपेणाया हविष्मत्प्रमुखा द्विजाः ॥ २१ ॥
 तत्रापि जन्म भविता हर्षिश्चमुत्रां गृहे ।
 श्रीमूर्तिरिति विख्यातो येनाप्यायेत वै जगत् ॥ २२ ॥

हविष्मान् सुकृतः सत्यो जयो मूर्तिस्तदा द्विजाः ।
 सुवासनविरुद्धाया देवाः शम्भुः सुरेश्वरः ॥ २३ ॥
 विष्वक्सेनो विपूष्पां तु शम्भोः सख्यं करिष्यति ।
 जातः शान्तस्तु भगवान् गृहे विष्वक्पुत्रां विभुः ॥ २४ ॥
 मनुर्वै धर्मसावर्णिकादशम आत्मवान् ।
 अनागतस्तत्सुताश्च सत्यधर्मादयो दश ॥ २५ ॥
 विहङ्गमाः कामगमा निर्वाणरुचयः सुराः ।
 इन्द्रश्च वैधृतस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥ २६ ॥
 आर्यकस्य सुतस्तत्र धर्मसंतुरिति स्मृतः ।
 वैधृतायां हरंशसिलांकीं धारयिष्यति ॥ २७ ॥
 भविता रुद्रसावर्णी राजन् द्वादशमो मनुः ।
 देववानुपदेवश्च देवश्रेष्ठादयः सुताः ॥ २८ ॥
 ऋतधामा च तत्रेन्दो देवाश्च हरितादयः ।
 ऋषयश्च तपोमूर्तिवध्वाग्नीश्वरकादयः ॥ २९ ॥
 स्वधामाख्यो हरंशः साधयिष्यति तन्मनोः ।
 अन्तरं सत्यमहसः सूनृतायाः सुतो विभुः ॥ ३० ॥

मनुस्रयोदशो भाव्यो देवसावर्णिंरात्मवान् ।
 चित्रसेनविचित्राया देवसावर्णिदिहजाः ॥ ३१ ॥
 देवाः सुकर्मसुत्रामसंज्ञा इन्द्रो दिवस्पतिः ।
 निर्मोक्तत्त्वदर्शाया भविष्यन्त्यृषयस्तदा ॥ ३२ ॥
 देवहोत्रस्य तनय उपहतां दिवस्पतेः ।
 योगेश्वरो हरंशो बृहत्यां सम्भविष्यति ॥ ३३ ॥
 मनुर्वा इन्द्रसावर्णिश्चतुर्दशम एष्यते ।
 जन्मुभीरववर्षाया इन्द्रसावर्णिर्वीर्यजाः ॥ ३४ ॥
 विचित्राधाधुषा देवाः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 अग्निर्वाहुः शुचिः शुद्धो मागधायास्तपस्विनः ॥ ३५ ॥
 सत्रायणस्य तनयो बृहद्भानुस्तदा हरिः ।
 वितानायां महाराज क्रियातन्मून् वितायिता ॥ ३६ ॥
 राजन् चतुर्दशानानि त्रिकालानुगतानि ते ।
 प्रोक्तान्यभिर्मितः कन्यो युगसाहस्रपर्ययः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 मन्वन्तरेषु भगवन् यथा मन्वादपस्विभ्यमे ।
 यस्मिन् कर्मणि ये येन नियुक्तास्तद्दत्तस्व मे ॥ १ ॥
 ऋषिरुवाच—
 मनवो मनुष्याश्च मुनयश्च महीपते ।
 इन्द्राः सुरगणार्थं सर्वे पुरुषशसनाः ॥ २ ॥
 यज्ञादयो याः कथिताः पौरुष्यस्तनवो नृप ।
 मन्वादयो जगदात्रा नयन्त्याभिः प्रचोदिताः ॥ ३ ॥
 चतुर्युगान्ते कालेन शस्ताश्छुनिगणान् यथा ।
 तपसा ऋषयोऽपश्यन् यतो धर्मः सनातनः ॥ ४ ॥
 ततो धर्मं चतुष्पादं मनवो हरिणोदिताः ।
 युक्ताः साधारयन्त्यङ्गा स्ये स्ये काले मही नृषाः ॥ ५ ॥
 पालयन्ति प्रजापाला यावदन्तं विभागशः ।
 यत्तभागभुजो देवा ये च तत्रानुकीर्तिताः ॥ ६ ॥

इन्द्रो भगवता दत्तां त्रैलोक्यशेषमूर्जिताम् ।
 भुञ्जानः पाति लोकांस्त्रीन् कामं लोके प्रवर्पति ॥ ७ ॥
 ज्ञानं चानुषुगं ब्रूते हरिः सिद्धस्वरूपपृक् ।
 ऋषिरुपधरः कर्म यागं योगेश्वरूपपृक् ॥ ८ ॥
 सर्गं प्रवेशरूपेण दस्मून् हन्ति स्वराइवपुः ।
 कालरूपेण सर्वेषामभावाय पृथग्गुणः ॥ ९ ॥
 स्तूपमानो जनेरभिर्माययाऽनामरूपया ।
 विमोहितात्मभिर्नानादर्शनेन च दृश्यते ॥ १० ॥
 एतन् कल्पविकल्पस्य प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 यत्र मन्वन्तराण्यहश्चतुर्दश पुराविदः ॥ ११ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

राजोवाच—

वलेः पदत्रयं भूमेः कस्माद्धरिस्थाचत ।
 भूत्येश्वरः कृष्णवद्व्याप्योऽपि बबन्ध तम् ॥ १ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामो महत् कीर्तुहलं हि नः ।
 याज्ञेश्वरस्य पूर्णस्य बन्धनं वाऽव्यनागसः ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 पराजितधीरसुभिश्च हापितो
 इन्द्रेण राजन् गुरुभिः स जीवितः ।
 सर्वान्मना तानभजद् भृगून् वलिः
 शिष्यो महान् स्वार्थनिवेदनेन ॥ ३ ॥
 तं ब्राह्मणा भृगवः प्रीयमाणा
 अयाजयन् विश्वजिता त्रिलोकम् ।
 जिगीषमाणां विधिनाऽभिपिच्य
 महाभिषेकेण महानुभावाः ॥ ४ ॥
 ततो रथः काञ्चनपट्टवद्वो हयाश्च ह्र्यश्चतुरङ्गवर्णाः ।
 ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुताशनादास हविर्भिरिह्वात् ॥ ५ ॥
 धनुश्च दिव्यं पुरतोपनद्धं तूणावारिकी कवचं च दिव्यम् ।
 पितामहस्तस्य ददी च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः ॥ ६ ॥
 एवं स विप्रार्जितपोधनार्थस्तेः कल्पितस्वस्त्ययनोऽथ विप्रान् ।
 प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामन्त्र्य नमश्चकार ॥ ७ ॥
 अथारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः ।
 सुस्रग्धरोऽथ सन्नद्धो धन्वी खड्गी धृतेषुषिः ॥ ८ ॥
 त्रैमाद्भलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुण्डलः ।
 रराज रथमारुढो पिप्पयस्थ इव हव्यवाद् ॥ ९ ॥
 तुल्यैर्यवयवःश्रीभिः स्यस्यैतैर्ययूथैः ।
 पिवद्भिरिव स्रं दग्भिर्दहद्भिः परिधीनिव ॥ १० ॥
 वृतां विकर्पन् महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः ।
 ययाविन्दपुर्गमुङ्गां कम्पयन्निव रोदसीम् ॥ ११ ॥
 गम्यामुपवनानां यानैः श्रीमद्भिर्नन्दनादिभिः ।
 कूजद्विहङ्गमिधुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः ॥ १२ ॥

प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखाभरद्रुमैः ।
 हंससारसचक्राहककारण्डवकुलाकुलाम् ॥ १३ ॥
 नलिन्यो यत्र क्रीडन्ति प्रमदाः सुरसेविताः ।
 आकाशगङ्गा देव्या वृतां परिस्रभूतया ॥ १४ ॥
 प्राकारेणाश्रित्यर्णेन साष्टालेनोन्नतेन च ।
 रुम्पपट्टकपटैश्च द्वारैः स्फाटिकगोपुरैः ॥ १५ ॥
 जुष्टां विभक्तप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मिताम् ।
 सभाचत्वरारध्यादवा विमानैर्न्यवुंदेयुताम् ।
 भृङ्गाटकेर्मणिमर्षैर्वज्रविद्रुमयेदिभिः ॥ १६ ॥
 यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजयाससः ।
 भ्राजन्ते रूपवन्नार्यं अर्चिर्भिरिव बह्वयः ॥ १७ ॥
 सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनयसीगन्धिकस्रजाम् ।
 यत्रामोदमुषादाय मार्गं आवाति मारुतः ॥ १८ ॥
 हेमजालाश्रनिर्गच्छद्रुमेनागुरुगन्धिना ।
 पाण्डुरेण प्रतिच्छन्नमार्गो यान्ति सुरस्रियः ॥ १९ ॥
 मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकाचलभीभिरावृताम् ।
 शिखण्डिपारावतभृङ्गनादितां वैमानिकस्त्रीकलगीतमङ्गलाम् ॥ २० ॥
 मृदङ्गशाहानकदुन्दुभिस्वनैः सतालवीणामुरजर्षिबेणुभिः ।
 नृत्यैः सवार्थरूपदेवगीतकैर्मनोरमां स्वप्रभया जितग्रहाम् ॥ २१ ॥
 यां न व्रजन्त्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः ।
 मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना व्रजन्त्युत ॥ २२ ॥
 तां देवधानीं स वरुधिनीपति-
 र्वह्निः समन्ताद् रूपे पृतन्वया ।
 आचार्यदत्तं जलनं महास्वनं
 दध्म्यं प्रयुञ्जन् भयमिन्द्रयोपिताम् ॥ २३ ॥
 मघवांस्तदभिप्रेत्य वलेः परममुद्यमम् ।
 सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह ॥ २४ ॥
 इन्द्र उवाच—
 भगवन्नुद्यमो भूयान् बलेनः पूर्वधरिणः ।
 अविपद्यमिदं मन्ये केनारीन् तजसाऽसमः ॥ २५ ॥

भेनं कश्चित् कुतो वापि प्रतिबोद्धमधीश्वरः ।
 पिवन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दिशो दश ॥ २६ ॥
 दहन्निव दिशो दग्धिः संवर्ताग्रिबोत्पितः ॥ २७ ॥
 ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्पत्वस्य मद्रिपोः ।
 ओजः सद्यो बलं तेजो यत एष समुद्यमः ॥ २८ ॥
 गुरुवाच—
 जानामि मयवन् शत्रोरुन्नतेरस्य कारणम् ।
 शिष्यापोषभृतं तेजो गुरुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ २९ ॥
 भवद्विधां भयान् वापि वर्जयित्वेश्वरं हरिम् ।
 नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतान्तस्य यथा जनाः ॥ ३० ॥
 तस्मान्निलयमुत्सृज्य दूष्यं सर्वे त्रिविष्टपम् ।
 यात कालं प्रतीक्षन्तो यतः शत्रोर्विपर्ययः ॥ ३१ ॥
 एष विप्रबलोदकैः सम्प्रत्यूजितविक्रमः ।
 एषामेवावमानेन सानुबन्धो विनङ्गयति ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सुमन्त्रितापांस्ते गुरुणाऽर्धानुदर्शिना ।
 हित्वा त्रिविष्टपं जग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः ॥ ३३ ॥
 देवेष्वतिविलीनेषु बन्निर्वैरोचनः पुरीम् ।
 देवधानीमधिष्टाय वशं निन्ये जगत्त्रयम् ॥ ३४ ॥
 तं विश्वजयिनं शिष्यं भृगवः शिष्यवत्सलाः ।
 शतेन हयमेषानामनुव्रतमयाजयन् ॥ ३५ ॥
 ततस्तदनुभावेन भुवनत्रयविभुताम् ।
 कीर्तिं दिशु पितृन्वानः स रेज उरुराडिव ॥ ३६ ॥
 बुभुजे च शिष्यं स्यूद्धां द्विजदेवोपलम्बिताम् ।
 कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यमानो महामनाः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवं पुत्रेषु नष्टेषु देवमाताऽदितिस्तदा ।
 हृते त्रिविष्टपे शैल्यैः पर्यतप्यदनाथवत् ॥ १ ॥
 एकदा कश्यपस्तस्या आश्रमं भगवानगात् ।
 निरुत्सवं निरासनं समाधेर्विरतधिरात् ॥ २ ॥
 स पत्नीं दीनवदनां कृतासनपरिग्रहः ।
 सभाजितो यथान्यापमिदमाह कुरूद्वह ॥ ३ ॥
 अप्यभद्रं न विप्राणां भद्रे लोकेऽधुनाऽऽगतम् ।
 न धर्मस्य न लोकस्य मृत्योश्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥
 अपि वाऽकुशलं किं वा गृहेषु गृहमेधिनि ।
 धर्मस्यार्थस्य कामस्य यत्र योगो ह्ययोगिनाम् ॥ ५ ॥
 अपि वाऽतिथयोऽभ्येत्य कुटुम्बासक्तया त्वया ।
 गृहादपूजिता यताः प्रत्युत्थानेन वा क्वचित् ॥ ६ ॥
 गृहेषु येऽतिथयो नाचिन्ताः सलिलेरपि ।
 यदि निर्यान्ति ते नूनं प्रेतराजगृहोपमाः ॥ ७ ॥

अप्यत्रयस्सु वेलायां न हुता हविषा सति ।
 त्वयोद्विगृह्यिष्या भद्रे प्रोपिते मपि कर्हिचित् ॥ ८ ॥
 यत्पूजया कामदुषान् यान्ति लोकान् गृहान्विताः ।
 ब्राह्मणोऽग्निश्च वै विष्णोः सर्वदेवात्मनो मुखम् ॥ ९ ॥
 अपि सर्वे कुशलिनस्तत्र पुत्रा मनस्विनि ।
 लक्ष्येऽस्वस्थमात्मानं भवत्या लक्ष्णैरहम् ॥ १० ॥
 भदितिरुवाच—
 भद्रे द्विजगवां ब्रह्मन् धर्मस्यास्य जनस्य च ।
 त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं गृहमेधिन् गृहा इमे ॥ ११ ॥
 अत्रयोऽतिथयो भृत्या भिक्षवो ये च लिप्तवः ।
 सर्वं भगवतो ब्रह्मन्नुप्यानाञ्च रिप्यति ॥ १२ ॥
 को नु मे भगवन् कामो न सम्पद्येत मानसः ।
 यस्या भवान् प्रजाप्यक्ष एवं धर्मान् प्रभापते ॥ १३ ॥
 तवैव मारीच मनःशरीरजाः प्रजा इमाः सत्वरजस्तमोजुषः ।
 मनोरथं तामु सुरादिषु प्रभो यथाविभागं भजते महेश्वरः ॥

तस्मादंशं भजन्त्या मे श्रेयश्चिन्तय सुव्रत ।
 हृतथियो हृतस्थानाः सपत्नैः पाहि नः प्रभो ॥ १५ ॥

परिर्विवासिता साऽहं मग्ना व्यसनसागरे ।
 ऐश्वर्यं श्रीरंशः स्थानं हृतानि प्रवलेर्मम ॥ १६ ॥

यथा तानि पुनः साधो प्रप्येरन् ममात्मजाः ।
 तथा विपेहि कल्याणं पिपा कल्याणकृत्तम ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवमभ्यर्थितोऽदित्या कस्तामाह स्मयन्निव ।
 अहो मायाबलं विष्णोः स्नेहबद्धमिदं जगत् ॥ १८ ॥

क देहो भीतिकोऽनात्मा क चात्मा प्रकृतेः परः ।
 कस्य के पतिपुत्राया मोह एव हि कारणम् ॥ १९ ॥

उपतिष्ठस्व पुरुषं भगवन्तं जनार्दनम् ।
 सर्वभूतगुहावासं वासुदेवं जगद्गुरुम् ॥ २० ॥

स विधास्यति ते कामान् हरिर्दीनानुकम्पनः ।
 अमोघा भगवद्भक्तिर्नैतरेति मतिर्मम ॥ २१ ॥

अदितिरुवाच—
 केनाहं विधिना ब्रह्मन्नुपस्थास्ये जगत्पतिम् ।
 यथा मे सत्यसङ्गो विदध्यात्स मनोरथम् ॥ २२ ॥

आदिश त्वं द्विजश्रेष्ठ विधिं तदुपधावनम् ।
 आशु तुप्यति मे देवः सीदन्त्याः सह पुत्रकैः ॥ २३ ॥

कश्यप उवाच—
 एतन्मे भगवान् पृष्टः प्रजाकामस्य पद्मजः ।
 यदाह ते प्रवक्ष्यामि व्रतं केशवतोषणम् ॥ २४ ॥

फाल्गुनस्यामले पक्षे द्वादशाहं पयोव्रतः ।
 अर्चयेद्भगवन्दाशं भक्त्या परमयाऽन्वितः ॥ २५ ॥

सिनीयान्यां मृदालिप्य स्नायान् क्रौडविदीर्णया ।
 यति लभ्यत धे ग्यातस्येतं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ २६ ॥

त्वं देव्यादिवराहेण रसायाः स्थानमिच्छता ।
 उद्धृताऽसि नमस्तुभ्यं पाप्मानं मे प्रणाशय ॥ २७ ॥

निर्वर्तितात्मनियमो देवमर्चैत् समाहितः ।
 अर्चायां स्थण्डिले सूर्ये जले वन्दो गुणवपि ॥ २८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय मदीयसे ।
 सर्वभूतनिवासाय वासुदेवाय साक्षिणे ॥ २९ ॥

नमोऽव्यक्ताय सूक्ष्माय प्रधानपुरुषाय च ।
 चतुर्विंशद्गुणाय गुणसंख्यानहेतवे ॥ ३० ॥

नमो द्विशीर्षे त्रिपदे चतुःशृङ्गाय तन्त्रये ।
 सप्तहस्ताय यज्ञाय त्रयीविद्यात्मने नमः ॥ ३१ ॥

नमः शिवाय रुद्राय नमः शक्तिधराय च ।
 सर्वविद्याधिपतये भूतानां पतये नमः ॥ ३२ ॥

नमो हिरण्यगर्भाय प्राणाय जगदात्मने ।
 योगैश्वर्यशरीराय नमस्ते योगहेतवे ॥ ३३ ॥

नमस्त आदिदेवाय देवदेवाय ते नमः ।
 नारायणाय कपये नराय हरये नमः ॥ ३४ ॥

नमो मरुतश्यामवपुषेऽधिगतश्रिये ।
 केशवाय नमस्तुभ्यं नमस्ते पीतवाससे ॥ ३५ ॥

त्वं सर्ववरदः पुंसां वरेण्य वरदर्पभ ।
 अतस्ते तपसा धीराः पादरेणुमुपासते ॥ ३६ ॥

अन्ववर्तन्त यं देवाः श्रीविनिर्जितपद्मयोः ।
 स्मृहयन्त इवामोदं भगवान् मे प्रसीदताम् ॥ ३७ ॥

एतमन्त्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्सरम् ।
 अर्चयेच्छुद्धया युक्तः पाद्योपस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥

अर्चितं गन्धमाल्याद्यैः पयसा स्नापयेद् विभुम् ।
 वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनिस्ततः ॥ ३९ ॥

गन्धधूपादिभिश्चाच्चैत् द्वादशाक्षरविषया ।
 स्मृतं पयसि नैवेद्यं शाल्यञ्च विभवे सति ॥ ४० ॥

ससर्पिः सगुडं दत्त्वा जुहुयान्मूलविषया ।
 निवेदितं तद्भक्ताय दद्याद् भुञ्जीत वा स्वयम् ॥ ४१ ॥

दत्त्वाऽचमनमर्चितां ताम्बूलं च निवेदयेत् ।
 जपेदंशोरशतं स्तुवीत स्तुतिभिः प्रभुम् ॥ ४२ ॥

कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद् दण्डवन्मुदा ।
 कृत्वा शिरसि तच्छेषं देवमुद्भासयेत् ततः ॥ ४३ ॥

ह्रस्वरान् भोजयेद् विप्रान् पापसेन यथोचितम् ।

भुञ्जीत तेनृज्ञातो हुतशेषं सभाजितैः ॥ ४४ ॥

ब्रह्मचार्यं तद्रात्र्यां शो भूते प्रथमेऽहनि ।

प्रातः शुचिर्यथोक्तं विधिना सुसमाहितः ॥ ४५ ॥

पयसा स्नापयित्वाऽर्चैद् यजद् ब्रतसमापनम् ।

पयोभक्षा ब्रतमिदं चरेद् विष्ण्वर्चनादतः ॥ ४६ ॥

पूर्वयज्ञहुपादग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ।

एवं न्यहरहः कुर्याद् द्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ४७ ॥

हरेराराधनं होममहर्णं द्वित्रितर्पणम् ।

प्रतिपदिनमारभ्य पावच्छुक्लत्रयोदशी ॥ ४८ ॥

ब्रह्मचर्यमधःस्थापं स्नानं त्रिपवणं चरेत् ।

वर्जयेदसदालापं भांगनुवाचचांस्तथा ॥ ४९ ॥

अहिंस्रः सर्वभूतानां यासुदेवपरायणः ।

त्रयोदशमासो विष्णोः स्नानं स्नानैर्कविभोः ॥ ५० ॥

कारयेच्छास्त्रदण्डेन विधिना विधिकोविदिः ।

पूजां च महतीं कुर्याद् वित्तशान्दयविवर्जितः ॥ ५१ ॥

चक्रं निरुप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ।

सृतेन तेन पुरुषं यजेत सुसमाहितः ॥ ५२ ॥

नैवेद्यं चापि गुणयद् दद्यात् पुरुषनुष्टिदम् ।

आचार्यं ज्ञानसम्पन्नं वस्त्राभरणधेनुभिः ॥ ५३ ॥

तोषयेद् कन्वित्रश्चैव तद् विध्याराधनं हरेः ।

भोजयेत् तान् गुणवता सद्नेन शुचिस्मिते ॥ ५४ ॥

अन्यांश्च ब्राह्मणान् शक्या ये च तत्र समागताः ।

दक्षिणां गुणं दद्याद् कन्विग्न्यश्च यथाहृतः ॥ ५५ ॥

अन्नायेनाथपाकांश्च ग्रीणयेत् समुपागतान् ।

भुक्तवन्तु च विप्रेषु दीनान्धकृपणादिषु ॥ ५६ ॥

विष्णोस्तन्त्रीणानं विद्वान् सह भुञ्जीत वन्धुभिः ।

नृत्यवादित्रगीतैश्च स्तुतिभिः स्थितिवाचकैः ॥ ५७ ॥

कारयेत् तत्कथाभिश्च पूजां भगवतोऽन्वहम् ।

एतन् पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परम् ॥ ५८ ॥

पितामहेनाभिहितं ब्रम ते समुदाहृतम् ।

त्वं चानेन महाभागे सम्यक् चीर्णेन केशवम् ॥ ५९ ॥

आत्मना शुद्धभावेन भजनीयं भजाभ्यपम् ।

अयं यै सर्वयज्ञाख्यः सर्वैर्व्रतमिदं श्रुतम् ॥ ६० ॥

तपःसारमिदं भद्रे दानं चैश्वरतर्पणम् ।

त एव नियमाः साक्षात् त एव च यमोत्तमाः ॥ ६१ ॥

तस्मादेवं व्रतं भद्रे प्रवता श्रद्धया चर ।

भगवान् परितुष्टस्ते वरानाशु विधास्यति ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-

इत्युक्ता साऽदिति राजन् स्वभर्त्रा कश्यपेन वै ।

अन्यत्रिष्टुद् ब्रतमिदं द्वादशाहमनन्त्रिता ॥ १ ॥

चिन्तयन्त्येकया बुद्ध्या भगवन्तमधोक्षजम् ।

प्रगृह्णन्दिग्दुःशान्धान् मनसा वृद्धिसारविः ॥ २ ॥

मनर्थकाग्रया बुद्ध्या भगवन्त्यखिलात्मनि ।

वासुदेवं समाधाय चचार ह पयोव्रतम् ॥ ३ ॥

तस्याः प्रादुरभूत् तात भगवानादिपूरुषः ।

पीतवासाधनुर्बाहुः शस्त्रचक्रगदाधरः ॥ ४ ॥

तं नेत्रगोचरं वीक्ष्य सहस्रोत्थाप सादारम् ।

ननाम भुवि कायेन दण्डवत् प्रीतिविह्वला ॥ ५ ॥

सोत्थाप्य बद्धाञ्जलिरीडितुं स्थिता

नोत्सेह आनन्दजलाकुल्लेक्षणा ।

बभूव तूर्णौ पुलकाकुलाकृति-

स्तदर्शानात्पुत्सवगात्रयेपयुः ॥ ६ ॥

प्रीत्या शर्नगर्द्रदया गिरा हर्षि

तुष्टाव सा देव्यदितिः कुरूहह ।

उदीक्षती सा पिबतीव चधुपा

रमापतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् ॥ ७ ॥

अदितिरुवाच-

यज्ञेश यज्ञपुरुषान्युत तीर्थपाद

तीर्थश्रव ध्वणमङ्गलनामधेय ।

आपन्नलोकवृजिनोपशमोदवाय

शं नः कृपीश भगवन्नचसन्ननाथ

॥ ८ ॥

विश्वाय विश्वभवन स्थितिसंयमाय

स्यैरं गृहीतपुरुषाक्तिगुणाय भूमे ।

स्वच्छाय शशदुपवृंहितपूर्णबोध-

व्यापादितात्मतमसे हरये नमस्ते

॥ ९ ॥

आयुः परं वपुरभीष्टमनुत्यलक्ष्मी-

र्यभीरसाः सकलयोगगुणस्त्रिवर्गः ।

ज्ञानं च केवलमनन्त भवन्ति तुष्टान्

त्वन्तो नृणां किमुपसन्नजनाभिनाशः

॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-

अदित्यैवं स्तुतो राजन् भगवान् पुष्करेक्षणः ।

क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानामिति होवाच भारत

॥ ११ ॥

श्रीभगवानुवाच-

देवमातर्भयत्या मे विज्ञातं चिरकाङ्क्षितम् ।

यत्सपत्नैर्हृतश्रीनां ज्ञाचितानां स्वधामतः

॥ १२ ॥

तान् विनिर्जित्य समरे दुर्मदानसुरर्षभान् ।

प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम्

॥ १३ ॥

इन्द्रन्यैष्टेथ तनयैर्हतानां युधि विद्विषाम् ।

सिपां रुदनीरासाय द्रष्टुमिच्छसि दुःखिताः

॥ १४ ॥

आत्मजान् सुसमृद्धान् स्वान् प्रत्याहृतयशःश्रियः ।

नाकपृष्ठमधिष्टाय क्रीडतो द्रष्टुमिच्छसि

॥ १५ ॥

प्राप्योऽधुना तेऽसुरपूधनाथा अवारणीया इति देवि मे मतिः ।

यन्तेऽनुकूलैरधिप्रगुप्ता न विक्रमस्तत्र सुखं ददाति ॥ १६ ॥

अथाप्युपाशं मम देवि चिन्त्यः सन्तोषितस्य व्रतचर्यया ते ।

ममार्चनं नार्हति गन्तुमन्यथा श्रद्धानुरूपं कलहेनुकल्यान् ॥

त्वयाऽर्चितश्चाहमपत्यगुप्तये

पयोव्रतेनानुगुणं समीडितः ।

स्वांशेन पुत्रत्वमुपेत्य ते सुतान्

पातास्मि मारीचतपस्यवस्थितः

॥ १८ ॥

उपधाव पतिं भद्रे प्रजापतिमकल्मषम् ।

मां च भावय तेऽपत्यमेवंरूपमवस्थितम्

॥ १९ ॥

नैतत् परस्मा आरुह्येयं देवगुह्यं कथञ्चन ।

सर्वं सम्पद्यते देवि देवगुह्यान् सुसंवृतान्

॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच-

एतावदुक्त्वा भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।

अदितिर्दुर्लभं लब्ध्वा हरेर्जन्मात्मनि प्रभोः ॥

उपाधायन् पतिं भक्त्या परया कृतकृत्ययन्

॥ २१ ॥

स वै समाधियोगेन कश्यपस्तदबुध्यत ।

प्रविष्टमात्मनि हरेरंशं ह्यवितथेक्षणः

॥ २२ ॥

सोऽदित्यां वीर्यमाधत्त तपसा चिरसम्भूतम् ।

समाहितमना राजन् दारुण्यग्रिं यथाऽनिलः

॥ २३ ॥

अदित्यां निहितं गर्भं भगवन्तं सनातनम् ।

हिरण्यगर्भो विज्ञाय समीडे गुह्यनामभिः

॥ २४ ॥

ब्रह्मोवाच-

जयोरुगाय भगवन्चक्रुर्ममोऽस्तु ते ।

नमो ब्रह्मण्यदेवाय त्रिगुणाय नमोऽस्तु ते

॥ २५ ॥

पृथ्निगर्भाय देवाय वेदगर्भाय वेधसे ।

त्रिगुणाय त्रिपृष्ठाय शिपिविष्टाय विष्णवे

॥ २६ ॥

त्वमादिरन्तो भुवनस्य मध्यमनन्तशक्तिं पुरुषं यमाहुः ।

कालो भवानाक्षिपतीश विधं स्रोतो यथाऽम्भःपतितं गभीरम् ॥

त्वं धै प्रजानां स्थिरजद्भमानां प्रजापतीनामसि सम्प्रविष्टः ।

दिवीकसां देव दिवश्च्युतानां परायणं नीरिव मज्जतोऽप्सु ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

इत्थं विरिञ्चिस्तुतकर्मवीर्यः

प्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् ।

चतुर्भुजः शङ्खगदाज्वजक्रः

पिशङ्गबासा नलिनापतैक्षणः

॥ १ ॥

श्यामावदातो झपराजकुण्डल-

त्विपाङ्गसञ्चरिवदनाम्बुजः पुमान् ।

श्रीघन्ताचक्षा बलपाङ्गदोहस-

त्किरीटकाधीगुणचारुनूपुरः

॥ २ ॥

मधुघ्नतन्नातविपुष्टया स्वया

विराजितश्रीवनमालया हरिः ।

प्रजापतेर्वैश्वतमः स्वरोचिषा

बिनाशायन् कण्ठनिविष्टकोस्तुभः

॥ ३ ॥

दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तदा

प्रजाः प्रहृष्टा कृतवो गुणान्विताः ।

योरन्तरिक्षं क्षितिरग्निहिहा

गावो द्विजाः सञ्जहपुनर्गाध

॥ ४ ॥

श्रोणायां ध्रुवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः ।

सर्वे नक्षत्रतारायाश्चेकृस्तज्जन्म दक्षिणम्

॥ ५ ॥

द्वादश्यां सविताऽतिष्ठन्मध्यंदिनगतो नृप ।

चित्रया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरिः

॥ ६ ॥

शङ्खदुन्दुभयो भेयौ मृदद्वयपानकाः ।

चित्रवादित्रत्याणां निघोपस्तुमलोऽभवन्

॥ ७ ॥

प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन् गन्धर्वपत्नयो जगुः ।

नुष्टुबुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्रयः

॥ ८ ॥

सिद्धयियाधरगणाः सकिम्पुरुषकिन्नराः ।

चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णभुजगोत्तमाः

॥ ९ ॥

गायन्तोऽभिप्रगंसन्तो नृत्यन्तो विबुधानुगाः ।

अदित्या आश्रमपदं कुसुमेः समवाकिन्

॥ १० ॥

दृष्टाऽदितिस्तं निजगर्भसम्भवं परं पुमांसं मुदमाप विस्मिता ।

गृहीतदेहं निजयोगमापया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः ॥

यत् तद् वपुर्भाति विभूषणामुपैरव्यक्तवद् व्यक्तमधारयद्हरिः ।

बभूव तेनैव स वामनो वदुः सम्पश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः ॥

तं वदुं वामनं दृष्ट्वा मोदमाना महर्षयः ।

कर्माणि कारवामासुः पुरस्कृत्य प्रजापतिम् ॥ १३ ॥

तस्योपनीयमानस्य सावित्री सविताऽब्रवीत् ।

वृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपो ददौ ॥ १४ ॥

ददौ कृष्णाजिनं भूमिर्दण्डं सोमो वनस्पतिः ।

कीपीनाच्छादनं माता यौस्तत्रं जगतः पतेः ॥ १५ ॥

कमण्डलुं वेदगर्भः कुसान् सप्तर्षयो ददुः ।

अक्षमालां महाराज सरस्वत्यक्षयाम्ननः ॥ १६ ॥

तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट् पात्रिकामदात् ।

भिक्षां भगवती साक्षादुमाऽदादम्बिका सती ॥ १७ ॥

स ब्रह्मवर्चसेनैव सभां सम्भावितो वदुः ।

ब्रह्मर्षिगणसञ्चुराभान्वरोचत मारिषः ॥ १८ ॥

समिद्धमाहितं यक्त्रिं कृत्वा परिसमूहनम् ।

परिस्तीर्य समग्रचर्च्य समिद्भिरनुहोद् द्विजः ॥ १९ ॥

धुत्वाऽथमेधैर्पयमानमूर्जितं

वलिं भृगूणामुपकल्पितैस्ततः ।

जगाम तत्रास्तिनसारसम्भृतो

भरेण गां सन्नमयन् पदे पदे ॥ २० ॥

तं नर्मदायास्तट उन्तरे वलेर्षड्-

न्विजस्ते भृगुवत्ससंज्ञिके ।

प्रवर्तयन्तो भृगवः कृतूत्तमं

व्यचक्ष्णतारादुदितं यथा रथिम् ॥ २१ ॥

तत्रत्विजो यजमानः सदस्या

हतत्विषो वामनतेजसा नृप ।

सूर्यः किमायात्यथवा विभावसुः

सनत्कुमारोऽथ दिदक्षया क्रतोः ॥ २२ ॥

इत्थं सशिष्येषु भृगुव्यनेकधा

वितर्क्यमाणो भगवान् स वामनः ।

सदण्डुत्तं सजलं कमण्डलुं

विवेश विभ्रद् हयमेघवाटम् ॥ २३ ॥

मौञ्ज्या मेखलयाऽऽवीतमुपवीताजिनोत्तरम् ।
 जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिम् ॥ २४ ॥
 प्रविष्टं वीक्ष्य भृगवः सशिष्यास्ते सहाग्रिभिः ।
 प्रत्यगृह्णन् समुत्थाय संक्षिप्तास्तस्य तेजसा ॥ २५ ॥
 यजमानः प्रमुदितो दर्शनीयं मनोरमम् ।
 रूपानुरूपावयवं तस्मा आसनमाहरत् ॥ २६ ॥
 स्यागतेनाभिनन्वाध पादौ भगवतो वलिः ।
 अवनिज्यार्चयामास मुक्तसङ्गं मनोरमम् ॥ २७ ॥
 तत्पादशीचं कलिकल्मषापहं स धर्मविन्मूर्ध्वर्धधात् सुमङ्गलम् ।
 यद् देवदेवो गिरिशश्चन्द्रमौलिर्दधार मूर्ध्ना परया च भक्त्या ॥
 बलिरुवाच—
 स्वागतं ते नमस्तुभ्यं ब्रह्मन् किं करवाम ते ।
 ब्रह्मर्षीणां तपः साक्षान्मन्ये त्वाऽऽर्य वपुर्धरम् ॥ २९ ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति वैरोचनेर्वाक्यं धर्मयुक्तं सुसूततम् ।
 निशम्य भगवान् प्रीतः प्रतिनन्येदमब्रवीत् ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 बचस्तथैतज्जनदेव सूतं कुलोचितं धर्मयुतं यशस्करम् ।
 यस्य प्रमाणं भृगवः साम्प्रयाये पितामहः कुलवृद्धः प्रशान्तः ॥
 न होतस्मिन् कुले कश्चिन्निस्तस्यः कृपणः पुमान् ।
 प्रत्याख्याता प्रतिश्रुत्य यो वाऽदाता द्विजातये ॥ ३ ॥
 न सन्ति तीर्थे पुषि वाऽर्धनाऽर्धिताः
 पराङ्मुखा ये त्वमनस्विनो नृप ।
 पुष्पकुले यद् यशसाऽमलेन
 प्रह्लाद उद्भाति यथोदुपः खं ॥ ४ ॥
 यतो जातो हिरण्याद्यश्वत्थेन क्वा इमां महीम् ।
 प्रतिवीरं दिग्विजये नाविन्दत गदायुधः ॥ ५ ॥
 यं विनिर्जित्य कृच्छ्रेण विष्णुः क्षोद्धार आगते ।
 नात्मानं जयितं मेने तदीयं भूयन्नुस्मरन् ॥ ६ ॥
 निशम्य तद्वचं भ्राता हिरण्यकशिपुः पुरा ।
 हन्तुं भ्रातृहणं क्रुद्धो जगाम निलयं हरेः ॥ ७ ॥

अथ नः पितरस्तुम्ना अथ नः पावितं कुलम् ।
 अथ स्थिष्टः क्रतुरयं यद् भवानागतो गृहान् ॥ ३० ॥
 अयाग्रयो मे सुहृता यथाविधि द्विजात्मज त्वचरणान्वेजनेः ।
 हताहसो बार्धिरियं च भूमिरद्धा पुनीता तनुभिः पदैस्तव ॥
 यद् यद् वटो बाञ्छसि तत् प्रतीच्छ
 मे त्वामर्थिनं विप्रसुतानुतर्कये ।
 गां काश्चनं गुणवद् वाऽथ धाम
 मृष्टं तथाऽन्नमुत वा विप्रकन्याम् ।
 ग्रामान् समृद्धान् तुरगान् गजान् वा
 रथांस्तथार्हत्तम संप्रतीच्छ ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

तमायान्तं समालोक्य शूलपाणिं कृतान्तवत् ।
 चिन्तयामास कालज्ञो विष्णुर्मायाविनां वरः ॥ ८ ॥
 यतो यतोऽहं तत्रासी मृत्युः प्राणभृतामिव ।
 अतोऽहमस्य हृदयं प्रवेक्ष्यामि पराग्दशः ॥ ९ ॥
 एवं स निश्चित्य रिपोः शरीरमाधावतो निर्बिषिशोऽसुरेन्द्र ।
 थासानिलान्तर्हितसूक्ष्मेदेहस्तद्वाणरन्ध्रेण विविग्रचेताः ॥ १० ॥
 स तत्रिकेतं परिमृश्य शून्यम्-
 पश्यमानः कुपितो ननाद ।
 क्ष्मां यां दिशः खं विवरान् समुद्रान्
 विष्णुं विचिन्वन् न ददर्श वीरः ॥ ११ ॥
 अपश्यन्निति होवाच मयाऽन्विष्टमिदं जगत् ।
 भ्रातृहा मे गतो नूनं यतो नावर्तते पुमान् ॥ १२ ॥
 वैरानुबन्ध एतावानामृत्योरिह देहिनाम् ।
 अज्ञानप्रभवो मन्युरहम्मानोऽपवृत्तितः ॥ १३ ॥
 पिता प्रह्लादपुत्रस्ते तद्विद्वान् द्विजवत्सलः ।
 स्वमायुर्द्विजलिङ्गेभ्यो देवेभ्योऽदात् स याचितः ॥ १४ ॥

भवानाचरिता धर्मानास्थितान् गृहमेधिभिः ।
 ब्राह्मणैः पूर्वजैः शूरैरन्येधोदामकीर्तिभिः ॥ १५ ॥
 तस्मान् त्वतो महीमीपद् वृणेशं वरदर्पभ ।
 पदानि त्रीणि दैत्येन्द्र सम्मितानि पदा मम ॥ १६ ॥
 नात्यं ते कामये राजन् वदान्याज्जगदीश्वरान् ।
 नैनः प्रश्रान्ति धि विद्वान् यावदर्थं प्रतिग्रहान् ॥ १७ ॥
 बलिरुवाच—
 अहो ब्राह्मणदायाद याचस्तेऽवृद्धसम्भताः ।
 त्वं बालो बालिशमतिः स्यार्थं प्रत्यनुषो यथा ॥ १८ ॥
 मां यचोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरम् ।
 पदत्रयं वृणीते योऽबुद्धिमान् द्वीपदायुषम् ॥ १९ ॥
 न पुमान् मामनुब्रज्य भूयो याचितुमर्हति ।
 तस्माद् वृत्तिकरीं भूमिं वटो कामं प्रतीच्छ मे ॥ २० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 याचन्तो विषयाः प्रेष्टासिलोक्यामजितेन्द्रियम् ।
 न शक्नुवन्ति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप ॥ २१ ॥
 त्रिभिः क्रमैरसन्तुष्टो द्वीपेनापि न पूर्णते ।
 नववर्षसमेतेन समद्वीपधरेच्छया ॥ २२ ॥
 समद्वीपाधिपतयो नृपा धैर्यगदादयः ।
 अर्थः कामगता नान्तं नृणां पा इति नः श्रुतम् ॥ २३ ॥
 यदृच्छयोपपन्नेन सन्तुष्टो वतंतं सुखम् ।
 नासन्तुष्टसिखिलैर्करजितात्म्योपसादितिः ॥ २४ ॥
 पुंसोऽयं संसृतेर्हैतुरसन्तोपोऽर्थकामयोः ।
 यदृच्छयोपपन्नेन सन्तोषो मुक्तये स्मृतः ॥ २५ ॥
 यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजो विप्रस्य वर्धते ।
 तन् प्रशाम्यत्यसन्तोषादम्भसेयामुशुक्षणिः ॥ २६ ॥
 तस्मान् त्रीणि पदान्येव वृणो न्यद् वरदर्पभात् ।
 एतावतं यः सिद्धोऽहं वित्तं यावत्प्रयोजनम् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः स हसन्नाह वाञ्छितं प्रतिगृह्यताम् ।
 यामनाय महीं दानुं जग्राह जलभाजनम् ॥ २८ ॥

विष्णवे इमां प्रदास्यन्तमुक्ष्णा असुरेश्वरम् ।
 जानंश्चिकीर्षितं विष्णोः शिष्यं ग्राह विदां वरः ॥ २९ ॥
 उक्ष्णा उवाच—
 एष वैराचने साक्षाद् भगवान् विष्णुरव्ययः ।
 कश्यपादितेजोतो देवानां कार्यसाधकः ॥ ३० ॥
 प्रतिश्रुतं त्वयैतस्मै यदनर्थमजानताम् ।
 न साधु मन्ये दैत्यानां महानुपगतोऽनयः ॥ ३१ ॥
 एष ते स्थानमैश्वर्यं श्रुतं तेजो यशस्करम् ।
 दास्यन्त्याच्छिद्य शक्राय मायामाणवको हरिः ॥ ३२ ॥
 विभिः क्रमैरिमांलोकान् विशकायः क्रमिष्यति ।
 सर्वस्यं विष्णवे दत्त्वा मूढ वर्तिष्यसे कथम् ॥ ३३ ॥
 क्रमतो गां पदेकेन द्वितीयेन दिवं विभोः ।
 खं च कायेन महता तार्तीयस्य कुतो गतिः ॥ ३४ ॥
 निष्ठान्तं नरकं मन्ये त्वप्रदातुः प्रतिश्रुतम् ।
 प्रतिश्रुतस्य योऽनीशः प्रतिपादयितुं भवान् ॥ ३५ ॥
 न तदानं प्रशंसन्ति येन वृत्तिर्विपयते ।
 दानं यज्ञसतपः कर्म लोकं वृत्तिमतो यतः ॥ ३६ ॥
 धर्माय यशसेऽर्थाय कामाय स्वजनाय च ।
 पञ्चाषा विभजन् वित्तमिहामुत्र च मोदते ॥ ३७ ॥
 अत्रापि बहुचैर्गीतं शृणुष्वसुरसत्तम ।
 सत्यमोमिति यन् श्रोतुं पश्येत्साहानुतं हि तत् ॥ ३८ ॥
 सत्यं पुण्यफलं विषादात्मवृक्षस्य जीवतः ।
 वृक्षेऽजीयति तत्र स्यादनुतं मूलमात्मनः ॥ ३९ ॥
 यद् यथा वृक्ष उन्मूलः शुण्पत्युद्धर्ततेऽचिरान् ।
 एवं नष्टानृतः सय आत्मा शुष्येन्न संशयः ॥ ४० ॥
 पराग्रिकमपूर्णं वा अधरं यत् तदोमिति ।
 तद् यत् किञ्चोमिति ब्रूयाच्च स रित्येत धि पुमान् ॥ ४१ ॥
 भिक्षवे सर्वमोर्द्ध्वज्जालं कामेभ्य आत्मने ।
 अधेतत् पूर्णमभ्यात्मं यच्च नेत्यनृतं वचः ॥ ४२ ॥
 सर्वं नेत्यर्धिनं ब्रूयात् स दुष्कीर्तिः शसन्मृतः ।
 सीपु नमै विवाहे च वृत्त्यर्थे प्राणसङ्घे ।
 गोत्राह्वणार्थे हिंसायां नानृतं स्यान्नृगुणितम् ॥ ४३ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

बलिरेवं गृहपतिः कुलाचार्येण भाषितः ।

तूष्णीं भूत्वा क्षणं राजनुवाचावहितो गुरुम् ॥ १ ॥

बलिरुवाच-

सत्यं भगवता प्रोक्तं धर्मोऽयं गृहमेधिनाम् ।

अर्धं कामं यशो वृत्तं यो न वाधेत कर्हिचित् ॥ २ ॥

स चाहं बित्तलोभेन प्रत्याचक्षे कथं द्विजम् ।

प्रतिश्रुत्य ददामीति प्राह्णादिः कितवो यथा ॥ ३ ॥

न ह्यस्यात्पात् परोऽधर्म इति होवाच भूरियम् ।

सर्वं बोदुमलं मन्ये ऋतेऽलीकपरं नरम् ॥ ४ ॥

नाहं विभेमि निरयान्नाधर्मादसुखार्णवात् ।

न स्थानच्यवनान्मृत्योर्पथा विप्रप्रलोभनात् ॥ ५ ॥

यद् यद् हास्यति लोकेऽस्मिन् सम्प्रेतो धरादिकम् ।

तस्यात्यागे निमित्तं किं विप्रस्तुष्येत तेन चेत् ॥ ६ ॥

श्रेयः कुर्वन्ति भूतानां साधवो दुस्त्यजासुभिः ।

दध्यह्निविप्रभृतयः को विकल्पो धरादिसु ॥ ७ ॥

धैर्यं भुज्यते ब्रह्मन् दैत्येन्द्रेरनिवर्तिभिः ।

तेषां कालोऽग्रसीहोक्तान् न यशोऽपिगतं भुवि ॥ ८ ॥

सुलभा युधि विप्रपै हनिवृत्तास्तनुत्वजः ।

न तथा तीर्थं आपाते श्रद्धया ये धनत्वजः ॥ ९ ॥

मनस्विनः कारुणिकस्य शोभनं

यदर्धकामोपनयेन दुर्गतिः ।

कुतः पुनर्ब्रह्मविदां भवाद्दशां

ततो वटोरस्य ददामि वाञ्छितम् ॥ १० ॥

यजन्ति यज्ञक्रतुभिर्यमादता

भयन्त भ्राष्ट्रापविधानकोविदाः ।

स एष विष्णुर्वरदोऽस्तु वा परो

दास्याम्यमुष्मं क्षितीमीप्सितां मुने ॥ ११ ॥

यद्यप्यसावधमेण मां वध्नीयादनागसम् ।

तथाप्येनं न द्विसिप्ये भानं ब्रह्मननु रिपुम् ॥ १२ ॥

एष वा उत्तमश्लोको न जिहासति यद् यशः ।

हत्वा मेनां हरेद् युद्धे शयीत निहतो मया ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमश्रद्धितं शिष्यमनादेशकरं गुरुः ।

शशाप दैवप्रहितः सत्यसन्धं मनस्विनम् ॥ १४ ॥

हृढं पण्डितमान्यव्रः स्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया ।

मच्छासनातिगो यस्त्वमचिराद् भक्षयसे श्रियः ॥ १५ ॥

एवं शमः स्वगुरुणा सत्यान्न बलितो महान् ।

वामनाय ददावेतामर्चित्वोदकपूर्वकम् ॥ १६ ॥

विन्ध्यावलस्तदागत्य पत्नी जालकमालिनी ।

आनिन्ये कलशं हैममावनेजन्यपां भृतम् ॥ १७ ॥

यजमानः स्वयं तस्य श्रीमत्पादयुगं तदा ।

अवनिज्याचहन्मूर्ध्नि तदपो विश्वापानीः ॥ १८ ॥

तदाऽसुरेन्द्रं दिवि देवतागणा

गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ।

तत्कर्म सर्वेऽपि गृणन्त आर्जवं

प्रसूनवर्षैः ववृपुर्मुदाऽन्विताः ॥ १९ ॥

नेदुर्मुहूर्दनुदभयः सहस्रशो

गन्धर्वकिम्पूरुपकिञ्चरा जगुः ।

मनस्विनाऽनेन कृतं सुदुष्करं

विद्वानदाद् यद् रिपये जगत्त्रयम् ॥ २० ॥

तद् वामनं रूपमवर्धताद्भुतं

हरेरनन्तस्य गुणत्रयात्मकम् ।

भूः स्वं दिशो वीर्विवराः पयोधयः

तिर्यङ्नुदेवा ऋषयः सदासन् ॥ २१ ॥

काये बलिस्तस्य महाविभूतेः

सहर्त्विगाचार्यसदस्य एतन् ।

ददशं विश्वं त्रिगुणं गुणात्मके

भूतेन्द्रियार्थाशयजीवयुक्तम् ॥ २२ ॥

रसामचष्टाद्वितलेऽथ पादयोः

महीं महीप्राणं पुरुषस्य जडयोः ।

पतन्निणो जानुनि विद्यमूर्तेरु-
र्योग्गणं मरुतामिन्द्रसेनः

॥ २३ ॥

सन्ध्यां विभोर्वाससि गुह्य ऐक्षन्
प्रजापतीन् जपने स्वात्ममुख्यान् ।
नाभ्यां नभः कुक्षिषु सप्तमिन्धून्
उक्रमस्योरसि कक्षमालाम्

॥ २४ ॥

हृद्यद्ग धर्मं स्तनयोर्मुखादेर्कतं
च सत्यं च मनस्यधेन्दुम् ।
श्रियं च वक्षस्परविन्दहस्तां
कण्ठं च सामानि समस्तरेफान्

॥ २५ ॥

इन्द्रप्रधानानमरान् भुजेषु
तत्कर्णयोः ककुभो योध मूर्धनि ।
केशेषु मेघान् श्वसन् नासिकायाम्
अक्ष्णोश्च सूर्यं यदने च बहिम्

॥ २६ ॥

वाण्यां च छन्दांसि रसे जलेशं भुवोर्निषिधं च विधिं च पशमसु ।
अहश्च रात्रिं च परस्य पुंसो मन्नु ललाटेऽधर एव लोभम् ॥

स्पर्शं च कामं नृप रेतस्यमम्भः पृष्ठे त्वधर्मं क्रमणेषु यद्गम् ।
छायामु मृत्युं हसिते च मायां तनूरुहेष्वीपधिजातयश्च ॥२८॥

नदीश्च नाडीषु शिला नखेषु बुद्धावजं देवगणानृषींश्च ।
प्राणेषु गात्रे स्थिरजङ्गमानि क्षणार्धमात्रेण विबुद्धमूर्तेः ॥२९॥

सर्वात्मनीदं भुवनं निरीक्ष्य सर्वेऽसुराः कश्मलमापुरङ्ग ।
सुदर्शनं चक्रमसहस्रतजो धनुश्च शार्ङ्गं स्तनपितृघोषम् ॥३०॥

पर्जन्यघोषो जलजः पाञ्चजन्यः कीमोदकी विष्णुगदा तरस्विनी ।
वैद्यापरोऽसिः शतचन्द्रपुष्कस्तृणोत्तमावक्षयसायकी च ॥३१॥

सुनन्दनन्दा उपतस्फुरीशं पार्यादमुख्याः सहलोकपालाः ।
स्फुरत्किरीटाग्रदमीनकुण्डलश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलाम्बरीः ।
मधुव्रतसङ्गनमालया वृतो राजा राजन् भगवानुत्क्रमः ॥

शितिं पदेकेन बलेर्विचक्रमे नभः शरीरेण दिशश्च बाहुभिः ।
पदं द्वितीयं क्रमनस्त्रिविष्टं न वै तृतीयस्य तदीयमण्वपि ।
उत्क्रमस्याङ्घ्रिकृपपर्यो दिवो महर्जनाभ्यां तपसः परं गतः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
स तं समीक्ष्याञ्जभवां नरेन्दुभि-
र्हृतस्वधामपुत्रिरावृतोऽभ्यगात् ।
मरीचिमिश्रा ऋषयो बृहद्ब्रताः
सनन्दनाया नरेदेव योगिनः

॥ १ ॥

घेदोपवेदा नियमा यमान्विता-
स्तर्कैतिहासाद्रपुराणसंहिताः ।
ये चापरे योगसमीरदीपित-
ज्ञानाग्निना रन्ध्रितकर्मकल्मषाः ।
वयन्दिरे यत्स्मरणानुभायतः
स्यायम्भुवं धाम गता अकर्मकम्

॥ २ ॥

अपाङ्ग्ये प्राञ्चमिताय विष्णो-
रुपाहरन् पद्मभयोऽर्हणोदकम् ।
सामर्थ्यं भक्त्याऽभ्यगृणान्छुचिश्चवा
यन्नाभिपद्मेरुहसम्भवः स्वयम्

॥ ३ ॥

पातुः कमण्डलुजलं तदुत्क्रमस्य
पादावनेजनपवित्रतया नरेन्द्र ।
स्वधुन्यभूचभसि सा पतती निमार्ष्टि
लोकत्रयं भगवतो विशदेव कीर्तिः

॥ ४ ॥

ब्रह्मादयो लोकनाथाः स्वनाथाय समाहताः ।
सानुगा बलिमात्रहुरसङ्घिसात्मभूतये

॥ ५ ॥

तोयैः समर्हणैः सगभिर्दिव्यगन्धानुलेपनैः ।
पूषेदीपिः सुरभिभिलांजाक्षतफलाङ्गुरैः

॥ ६ ॥

स्तवनेर्जयशब्देश्च तद्दीर्घमहिर्माङ्गितैः ।
नृत्तवादित्रगांतेश्च शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनैः ।
जाम्बवान् कक्षराजस्तु भेरीशब्देर्नोजवः

॥ ७ ॥

विजयं दिक्षु सर्वासु महोत्सवमपोपपत् ।
महौ सर्वां हतां हृष्टा त्रिपदव्याजयाधवा ।
ऊजुः स्वभर्तुरसुरा दीक्षितस्यात्यमर्षिताः

॥ ८ ॥

न वा अयं ब्रह्मबन्धुर्विष्णुर्मायाविनां वरः ।
 द्विजरूपप्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकीर्षति ॥ ९ ॥
 अनेन याचमानेन शत्रुणा बहुरूषिणा ।
 सर्वस्वं नो हृतं भर्तुर्न्यस्तदण्डस्य बर्हिषि ॥ १० ॥
 सत्यव्रतस्य सततं दीक्षितस्य विशेषतः ।
 नानृतं भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः ॥ ११ ॥
 तस्मादस्य वपो धर्मो भर्तुः शुभ्रूषणं च नः ।
 इत्यापुधानि जगद्बलेरनुचरासुराः ॥ १२ ॥
 ते सर्वे वामनं हन्तुं शूलपट्टिशपाणयः ।
 अनिच्छतो बले राजन् प्राद्वज्जातमन्यवः ॥ १३ ॥
 तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकृषान् नृप ।
 प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्यपेधनुदापुषाः ॥ १४ ॥
 नन्दः सुनन्दोऽथ जयो विजयः प्रबलो बलः ।
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च विष्वक्सेनः पतत्रिराद् ॥ १५ ॥
 जयन्तः श्रुतदेवश्च पुष्पदन्तोऽथ सान्वतः ।
 सर्वे नागापुतप्राणाः स्वां स्वां ते जघुरासुरीम् ॥ १६ ॥
 हन्यमानान् स्वकान् दृष्ट्वा पुरुषान्चरैर्बलिः ।
 वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन् ॥ १७ ॥
 हे विप्रचिन्ते हे राहो हे हेते धृपतां वचः ।
 मा पुष्यत निवर्तध्वं न नः कालोऽयमर्थकृत् ॥ १८ ॥
 यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये ।
 तं नातिचर्तितुं दैत्याः पीरुपेरीश्वरः पुमान् ॥ १९ ॥
 यो नो भवाय प्रागासीदभवाय दिवौकसाम् ।
 स एव भगवानय वर्तते तद्विपर्ययम् ॥ २० ॥
 वलेन सचिवैर्बुध्या दुर्गमन्त्रीपथादिभिः ।
 सामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति यै जनः ॥ २१ ॥
 भवद्विर्निर्जिता ह्येते बहुशोऽनुचरा हरेः ।
 दैयरुडास्त एवाय युधि जित्वा नदन्ति नः ॥ २२ ॥
 एतान् वयं विजेष्यामो यदि देवं प्रसीदति ।
 तस्मान् कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽर्थन्याय कल्पते ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—

पत्युर्निगदितं श्रुत्वा दैत्यदानववधपाः ।
 रसां निर्विधिशू राजन् विष्णुषार्पदताडिताः ॥ २४ ॥
 अथ तार्क्ष्यसुतो ज्ञात्वा विराट् विभुचिकीर्षितम् ।
 ववन्ध वारुणैः पादौर्वलिं सृत्येऽहनि क्रतोः ॥ २५ ॥
 हाहाकारो महानासीद् रोदस्योः सर्वतो दिशाम् ।
 गृह्यमाणोऽसुरपती विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥
 तं बद्धं वारुणैः पादौर्भगवानाह वामनः ।
 नष्ट्रिष्यं स्थिरछत्रमुदारपशसं नृप ॥ २७ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 पदानि त्रीणि दत्तानि भूमेर्मह्यं त्वयाऽसुर ।
 द्वाभ्यां क्रान्ता मही सर्वा तृतीयमुपकल्पय ॥ २८ ॥
 याचन् तपत्यसौ गोभिर्षार्वादित्युः सहोदुभिः ।
 याचद् वर्षति पर्जन्यस्तावती भूरियं तव ॥ २९ ॥
 पदैकेन मया क्रान्तो भूलोको विवरेः सह ।
 स्वलोकस्तु द्वितीयेन पश्यतस्ते मयाऽऽत्मना ॥ ३० ॥
 प्रतिश्रुतमदातुस्ते निरये वास इष्यते ।
 विश त्वं निरयं तस्माद् गुरुणा चानुमोदितः ॥ ३१ ॥
 यो विप्राय प्रतिश्रुत्य न तदर्थयते कचित् ।
 वृथा मनोरथस्तस्य दूरस्वर्गः पतत्यधः ॥ ३२ ॥
 विप्रलब्धो ददामीति त्वयाऽहं चाय मानिना ।
 तदप्यलीकफलं भुङ्क्ष्व निरयं कतिचित् समाः ॥ ३३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं विप्रकृतो राजन् वलिर्भगवताऽसुरः ।
 भियमानोऽप्यभिजात्मा प्रत्याहाविह्वलं वचः ॥ ३४ ॥
 वलिरुवाच—
 ययुत्तमशोक भवान् ममेरितं
 वचो व्यलीकं सुरवयं मन्यसे ।
 करोम्यृतं तन्न भवेत् प्रलम्भनं
 पदं तृतीयं कुरु शिणिं मे निजम् ॥ ३५ ॥
 विभेमि नाहं निरयान् पटन्त्युतो
 न पाशवन्धाद् व्यसनाद् दुर्गन्धयान् ।

नैवार्यकृच्छ्राद् भवतो विनिग्रहात् असाधुवादाद् भृशमुद्रिजे यथा	॥ ३६ ॥	तस्मै बलिर्वारुणपाशायन्त्रितः समर्हणं नोपजहार पूर्ववत् । ननाम मूर्ध्नाऽधुविलोललोचनः सग्रीडनीवीनमुखो बभूव ह	॥ ४७ ॥
पुंसां ध्राप्यतमं मन्ये दण्डमर्हन्तमार्षितम् । यं न माता पिता भ्राता सुहृदश्चादिशन्ति हि	॥ ३७ ॥	स तत्र हासीनमुदीक्ष्य सत्यतिं सुनन्दनन्दायनुगैरुपासितम् । उपेत्य भूमीं तरसा महामना ननाम मूर्ध्नां पुलकाधुविह्वलः	॥ ४८ ॥
त्वं नूतमसुराणां नः परोक्ष्यं परमो गुरुः । यो नोऽनेकमदान्धानां तद्धंशं चक्षुरादिशः	॥ ३८ ॥	प्रहाद उवाच— त्वथैव दत्तं पदमेन्द्रमूर्जितं हृतं तदेवाद्य तथैव शोभनम् । मन्ये महानस्य कृतोऽप्यनुग्रहो विभ्रंशितो यच्छिष्य आत्ममोहनान्	॥ ४९ ॥
यस्मिन् धरानुबन्धेन रूढेन विवुधेतराः । वह्नयो लेभिरे सिद्धिं यामिदृक्कान्तयोगिनः	॥ ३९ ॥	यथा हि विद्वानपि मुखते जनः तत्को विचष्टे गतिमात्मनो यथा । तस्मै नमस्ते जगदीश्वराय वै नारायणापाखिललोकसाक्षिणे	॥ ५० ॥
तेनाहं निगृहीतोऽस्मि भवता भूरिकर्मणा । वदश्च वारुणः पाशानानुग्रीडे न विव्यपे	॥ ४० ॥	श्रीशुक उवाच— वद्धं वीक्ष्य पतिं साध्वी तत्पत्नी भयविह्वला । प्राञ्जलिः प्रणतोपेन्द्रं वभाषेऽवाङ्मुखी नृप	॥ ५१ ॥
पितामहो मे भवदीयसम्मतः प्रहाद आयिष्कृतसाधुवादः । भवद्विपक्षेण विचित्रवशातं सम्प्रापितस्त्यक्त्वरमः स्वपित्रा	॥ ४१ ॥	विन्यायखिलरुवाच— क्रीडार्धमात्मन इदं त्रिजगत् कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुषियोऽपर ईश कुर्युः । कर्तुं प्रभोस्तव किमस्य त आवहन्ति त्वक्कहियस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः	॥ ५२ ॥
किमात्मनाऽनेन जहाति योऽन्ततः किं रिक्छहारीः स्यत्रनाख्यदस्युभिः । किं जायया संसृतिहेतुभूतया मर्त्यस्य गेहैः किमिहायुषो ज्ययः	॥ ४२ ॥	श्रीशुक उवाच— तस्या नु शृण्वतो राजन् प्रहादस्य कृताञ्जलेः । हिरण्यगर्भो भगवानुवाच मधुसूदनम्	॥ ५३ ॥
इत्थं स निश्चित्य पितामहो महानगाधवोभो भवतः पादपद्मम् । ध्रुवं प्रपदे ह्यकुतोभयं जनाद् भीतः स्वपक्षक्षणास्य सत्तमः ॥	॥ ४४ ॥	ब्रह्मोवाच— भूतभावान् भूतेश देवदेव जगन्मय । मुख्येन हतसर्वस्वं नायमर्हति निग्रहम्	॥ ५४ ॥
अपाहमप्यात्मरिपोस्तवान्निष्कं देवेन नीतः प्रसभं त्याजितश्रीः । इदं कृतान्तान्तिकवर्ति जीवितं यथाऽध्रुवं स्तव्यमतिर्न वुध्यते	॥ ४५ ॥	कृत्स्ना तेऽनेन दत्ता भूर्लोकः कर्माजिताथ ये । निवेदितां च सर्वस्वमात्माऽविह्वलया धिया	॥ ५५ ॥
श्रीशुक उवाच— तस्यैवं भाषमाणस्य प्रहादो भगवन्प्रियः । आजगाम कुरुक्षेत्रं राक्षसतिरिक्तोत्थितः	॥ ४६ ॥		
तस्मिन्नेनः स्वापेतामहं धिया विराजमानं नलिनायतेक्षणम् । प्रांशुं पिशदाम्बरमध्वनित्विपं प्रलम्बवाहं सुभगं समेशत	॥ ४६ ॥		

यत्पादयोरशठधीः सलिलं प्रदाय
 दूर्वादुरैरपि विधाय सती सपर्याम् ।
 अप्युत्तमां गतिमसौ भजते त्रिलोकीं
 दत्त्वा न विह्वयमनाः कथमार्तिमृच्छेत् ॥ ५६ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन् यमनुगृह्णामि तद्वित्तं विधुनोम्यहम् ।
 यन्मदः पुरुषः स्तब्धो लोकं मां चावमन्यते ॥ ५७ ॥

यदा कदाचिज्जीवात्मा संसरन् निजकर्मभिः ।
 नानाधोनिष्वनीतोऽयं पौरुषी गतिमाब्रजेत् ॥ ५८ ॥

जन्मकर्मवयोरूपविधैश्वर्यधनादिभिः ।
 यद्यस्य न भवेत् स्तम्भस्तत्राप्येव मदनुग्रहः ॥ ५९ ॥

मानस्तम्भनिमित्तानां जन्मादीनां समन्ततः ।
 सर्वश्रेयःप्रतीपानां हन्त मुद्गेज मत्परः ॥ ६० ॥

एष दानवदैत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः ।
 अजैपीदजयां मायां सीदन्नपि न मुह्यति ॥ ६१ ॥

क्षणाद् विभ्रंशितः स्थानात् क्षितो बद्धश्च शत्रुभिः ।
 ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः ॥ ६२ ॥

गुरुणा भर्त्सितः शप्तो जहौ सत्यं न सुव्रतः ।
 छलरुक्तो मया धर्मो नायं त्यजति सत्यधम् ॥ ६३ ॥

एवं मे प्रापितं स्थानं दुष्प्रापममरैरपि ।
 सावर्णेरन्तरस्यायं भवितेन्द्रो मदाश्रयः ॥ ६४ ॥

तावत् सुतलमध्यास्तां विश्वकर्मविनिर्मितम् ।
 यत्रापयो व्यापयथ क्लमस्तन्द्नी पराभवः ॥ ६५ ॥

नोपसर्गा निवसतां सम्भवन्ति ममेच्छया ।
 इन्द्रसेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते ॥ ६६ ॥

सुतलं स्वर्गिभिः प्रार्थ्य ज्ञातिभिः परिवारितः ।
 न त्वामभिभविष्यन्ति लोकेशाः किमुतापरं ॥ ६७ ॥

त्वच्छासनातिगान् दैत्यान् चक्रं मे सूदयिष्यति ।
 रक्षिष्ये सर्वतोऽहं त्वां सानुगं सपरिच्छदम् ॥ ६८ ॥

सदा सन्निहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यते भवान् ।
 तत्र दानवदैत्यानां सङ्घान् ते भाव आसुरः ।
 हृष्टा मदनुभावं वै सद्यः कुण्डो यिनह्वयति ॥ ६९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवन्तं पुरुषं पुरातनं
 महानुभावोऽखिलसाधुसम्मतः ।
 बद्धाञ्जलिर्वाप्यकलाकुलेश्चणो
 भक्तपुद्गलो गद्गदया गिराऽब्रवीत् ॥ १ ॥

बलिरुवाच—
 भहो प्रसादोऽस्य कृतः समुद्यतः
 प्रपन्नभक्तार्थविधौ समाहितः ।
 यद्गोकपालस्तदनुग्रहोऽमरैः
 अलब्धपूर्वोऽपसदंऽसुरैः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवा हरिमानम्य ब्रह्मणं राभवं ततः ।
 विवेश सुतलं प्रीतो बलिमुक्तः सहासुरैः ॥ ३ ॥

एवमिन्द्राय भगवान् प्रीत्याऽऽनीय त्रिविष्टपम् ।
 पूरयित्वाऽदितेः काममशासत् सकलं जगत् ॥ ४ ॥

लब्धप्रसादनिर्मुक्तं पीत्रं यंशधरं बलिम् ।
 निशाम्य भक्तिप्रवणः प्रह्लाद इदमब्रवीत् ॥ ५ ॥

प्रह्लाद उवाच—
 नेमं विरिञ्चो लभते प्रसादं
 न श्रीर्न शर्वः किमुतापरे ते ।
 यत्रोऽसुराणामसि दुर्गपालो
 विथाभिवन्द्यैरभिवन्दिताङ्घ्रिः ॥ ६ ॥

यत्पादपद्मकरन्दनिपेयवणेन
 ब्रह्मादयः शरणदाश्रयते विभूतीः ।
 कस्माद् ययं कुसुतयः खलयोनयस्ते
 दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः ॥ ७ ॥

चित्रं तवेहितमहोऽमितयोगमाया- लीलाविमृष्टभुवनस्य विशारदस्य । सर्वात्मनः समदृशो विषमस्वभावे भक्तप्रियो यदसि कल्पतरुस्वभावः	॥ ८ ॥	एवं बलेर्महीं राजन् भिक्षित्वा वामनो हरिः । ददौ भ्रात्रे महेन्द्राय त्रिविधं यत् परिहृतम् ॥ १९ ॥ प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा देवर्षिपितृभूमिषिः । दक्षभूर्वाङ्गिरामुख्यैः कुमारैश्च भवेन च ॥ २० ॥ कश्यपस्यादितेः प्रीत्यै सर्वभूताभयाय च । लोकानां लोकपालानामकरोद् वामनं पतिम् ॥ २१ ॥ देवानां सर्वदेवानां धर्मस्य यशसः श्रियः । मङ्गलानां व्रतानां च कल्पं स्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥ उपेन्द्रं कल्पपाञ्चके पतिं सर्वविभूतये । तदा सर्वाणि भूतानि भृशं मुमुदिरं नृप ॥ २३ ॥ ततस्त्विन्द्रः (पुरःकृत्वा) पुरस्कृत्य देवयानेन वामनम् । लोकपालेर्दिवं निन्द्य ब्रह्मणा चानुमोदितः ॥ २४ ॥ आप्य त्रिभुवनं चेन्द्र उपेन्द्रभुजपालितम् । श्रिया परमया जुष्टो मुमुदे गतसाध्वतः ॥ २५ ॥ ब्रह्मा शर्वः कुमारश्च भूवाया मुनयो नृप । पितरः सर्वभूतानि सिद्धा वैमानिकाश्च ये ॥ २६ ॥ सुमहन् कर्म तद् विष्णोर्गापन्नः परमाद्भुतम् । धिष्ण्यानि स्वानि ते जग्मुरदिति च शशंसिरे ॥ २७ ॥ सर्वमेतन्मयाख्यातं भवतः कुरुनन्दन । उत्क्रमस्य चरितं श्रोतृणामपमोचनम् ॥ २८ ॥ पारं महिम्न उरुविक्रमतो मुरारे- र्यः पार्थिवान्वपि कविर्विममे रजांसि । किं जायमान उत जात उपैति मर्त्यं इत्याह मन्त्रहृष्टिः पुरुषस्य यस्य ॥ २९ ॥ य इदं देवदेवस्य हरेरद्भुतकर्मणः । अवतारानुचरितं शृण्वन् याति परां गतिम् ॥ ३० ॥ क्रियमाणे कर्मणीदं देवे पित्र्येऽथ मानुषे । यत्र यत्रानुकीर्त्ये त तत्तेषां सुकृतं विदुः ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥
श्रीभगवानुवाच- यत्स प्रह्लाद भद्रं ते प्रयाहि सुतलालयम् । मांदमानः स्वर्पात्रेण ज्ञातीनां सुखमावह	॥ ९ ॥	
नित्यं दृष्टाऽसि मां तत्र गदापाणिमवस्थितम् । मदर्शनमहाह्लादान्यस्तकर्मनिबन्धनः	॥ १० ॥	
श्रीशुक उवाच- आज्ञां भगवतो राजन् प्रह्लादो बलिना सह । वादमित्यमलप्रज्ञो मूर्धर्याय कृताञ्जलिः	॥ ११ ॥	
परिक्रम्यादिपुरुषं सयांसुरचमूपतिः । प्रणतस्तदनुज्ञातः प्रविवेश महाबिलम्	॥ १२ ॥	
अथाहोशनसं राजन् हरिर्नारायणोऽन्तिके । आसीनमुन्मिन्त्रां मध्ये सदसि ब्रह्मवादिनाम्	॥ १३ ॥	
श्री भगवानुवाच- ब्रह्मन् सन्तनु शिष्यस्य कर्मच्छिद्रं चितन्वतः । यत्तत्कर्मसुर्वपम्यं ब्रह्मदष्टं समं भवेत्	॥ १४ ॥	
श्रीशुक उवाच- कुतस्तत्कर्मवैषम्यं यस्य कर्मैधरो भवान् । यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः	॥ १५ ॥	
मन्त्रतस्तन्वतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः । सर्वं करोति निश्छिद्रमनुसंकीर्तनं तव	॥ १६ ॥	
तथापि यदतो भूमन् करिष्याम्यनुशासनम् । एतच्छ्रेयः परं पुंसां यत् तवाज्ञानुपालनम्	॥ १७ ॥	
श्रीशुक उवाच- अभिनन्द्य हरेराज्ञामुशना भगवानिति । यज्ञच्छिद्रं समतनोद् बलेर्धिप्रतिभिः सह	॥ १८ ॥	

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

भगवन् श्रोतुमिच्छामि हरेरद्भुतकर्मणः ।

अवतारकथामायां मायामत्स्यविडम्बनाम् ॥ १ ॥

यदर्धमदधाद् रूपं मात्स्यं लोकजगुप्सितम् ।

तमःप्रकृति दुर्मयं कर्मग्रस्त इवेश्वरः ॥ २ ॥

एतन्नो भगवन् सर्वं यथाबद् वक्तुमर्हसि ।

उत्तमश्लोकचरितं सर्वलोकसुखाबहम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच-

इत्युक्तो विष्णुरातेन भगवान् वादरायणिः ।

उवाच चरितं विष्णोर्मत्स्यरूपेण यत् कृतम् ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच-

गोविप्रसुताधूनां उन्दसामपि चेश्वरः ।

रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्ते धर्मस्यार्थस्य चैव हि ॥ ५ ॥

उवाचचेपु भूतेषु चरन् बायुरिवेश्वरः ।

नोबाबचत्वं भजते निर्गुणत्वाद् धियो गुणैः ॥ ६ ॥

आसीदतीतकल्पान्ते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः ।

समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादयोऽनघ ॥ ७ ॥

कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिशपिपोर्वली ।

मुखतो निःसृतान् वेदान् हयग्रीवोऽन्तिकेऽहरत् ॥ ८ ॥

ज्ञात्वा तद् दानवेन्द्रस्य हयग्रीवस्य चेष्टितम् ।

दधार शफरीरूपं भगवान् हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥

तत्र राजकपिः कश्चिन्नाम्ना सत्यव्रतो महान् ।

नारायणपरोऽतप्यत् तपस्तस्तलिलाशये ॥ १० ॥

योऽसावस्मिन् महाकल्पे तनयः स विवस्वतः ।

श्राद्धदेव इति ख्यातो मनुष्ये हरिणाऽर्पितः ॥ ११ ॥

एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ।

तस्याश्रत्युदके काचित् शफर्यैकाऽभ्यपगत ॥ १२ ॥

सत्यव्रतोऽश्रुलिगतां सह तोयेन भारत ।

उत्ससर्ज नदीतोषे शफरीं द्रविडेश्वरः ॥ १३ ॥

तमाह साऽतिकरुणं महाकारुणिकं नृपम् ।

यादोभ्यो ज्ञातिपातिभ्यो दीनां मां दीनवत्सल ।

कथं विसृजसे राजन् भीतामस्मिन् सरिज्जले ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-

तमात्मनोऽनुग्रहार्थं प्राप्तं मत्स्यवपुर्धरम् ।

अजानन् रक्षणार्थाय शफर्याः स मनो दधे ॥ १५ ॥

तस्या दीनतरं याक्यमाश्रुत्य स महीपतिः ।

कलशाप्सु निधायिनां दयानुर्निन्य आश्रमम् ॥ १६ ॥

सा तु तत्रैकरात्रेण वर्धमाना कमण्डली ।

अलव्यात्मावकाशं वा इदमाह महीपतिम् ॥ १७ ॥

नाहं कमण्डलावस्मिन् कूचं वस्तुमिहोत्सहे ।

कल्पयीकः सुविपुलं यत्राहं निवसे सुखम् ॥ १८ ॥

स एनां तत आदाय न्यधादीदधनोदके ।

तत्र क्षिप्वा मुहूर्तेन इस्तत्रयमवर्धत ॥ १९ ॥

मीन उवाच-

न म एतदलं राजन् सुखं वस्तुमुदधनम् ।

पृथु देहि पदं महां यत् त्वाऽहं शरणं गता ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच-

तत आदाय सा राज्ञा क्षिप्वा राजन् सरोवरे ।

तदावृत्वात्मना सर्वं महामीनोऽन्यवर्धत ॥ २१ ॥

मीन उवाच-

नैतन्मे स्वस्तये राजशुदकं सलिलीकसः ।

निधेहि रक्षायोगेन हृदे मामविदासिनि ॥ २२ ॥

इत्युक्तः सोऽनयन्मत्स्यं तत्र तत्राविदासिनि ।

जलाशये सम्मितं तं समुद्रे प्राक्षिपज्झपम् ॥ २३ ॥

क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिह मां मकरादयः ।

अदन्त्यतिबला वीर मां नेहोत्प्रेष्टुमर्हसि ॥ २४ ॥

एवं विमोहितस्तेन वदता वल्गुभारतीम् ।

तमाह को भवानस्मान् मत्स्यरूपेण मोहयन् ॥ २५ ॥

नैववीर्यो जलचरो दृष्टोऽस्माभिः श्रुतोऽपि वा ।

यो भवान् योजनशतमदाय व्यानशो सरः ॥ २६ ॥

नूनं त्वं (भगवन्) भगवान् साक्षाद् हरिर्नारायणोऽव्ययः ।
 अनुग्रहाय भूतानां धत्से रूपं जलीकसाम् ॥ २७ ॥
 नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ स्मित्युत्पत्यप्यव्ययैश्च ।
 भक्तानां नः प्रपन्नानां मुख्यो ह्यात्मा गतिर्विभो ॥ २८ ॥
 सर्वे लीलाचतारास्ते भूतानां भूतिहेतवे ।
 ज्ञानुमिच्छाम्यदो रूपं यदर्थं भवता धृतम् ॥ २९ ॥
 न तेऽरविन्दाक्ष पदोपसर्पणं मुधा भवेत् सर्वसुहृत्प्रियात्मनः ।
 यथेतरेषां पृथगात्मनां सतामदीदृशो यद् वपुरद्भुतं हि नः ॥
 इति ब्रूयाणं नृपतिं जगत्पतिं सत्यव्रतं मत्स्यवपुर्गुणक्षये ।
 विहर्तुकामः प्रलयाणवेऽब्रवीथि कीर्तिकान्तजनप्रियं प्रभुः ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सममेऽद्यतनादूर्ध्वमहन्त्येतदरिन्दम ।
 निमह्यत्वप्ययाम्भोधो त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम् ॥ ३२ ॥
 त्रिलोक्यां लीयमानायां संवतांभसि वै तदा ।
 उपस्थास्यति नीः काचिद् विद्याला त्वां मयेरिता ॥ ३३ ॥
 त्वं तायदीपधीः सर्वा बीजानुवाचचानि च ।
 समर्पिभिः परिवृतः सर्वसन्धोपयुहितः ॥ ३४ ॥
 आरुह्य वृहतीं नायं विचरिष्यस्यचिह्नवः ।
 एकार्णवे निरालोके कृपीणामेव वर्चसा ॥ ३५ ॥
 दोषूपमानां तां नायं समीरेण वलीपसा ।
 उपस्थितस्य मे शूद्रे निवग्रीहि महाहिना ॥ ३६ ॥
 अहं त्वामृपिभिः साकं सह नावमुदन्वति ।
 विकर्पन् विचरिष्यामि यावद् ब्राह्मी निशा भ्रमो ॥ ३७ ॥
 मदीयं महिमानं च परं ब्रह्मेति शब्दितम् ।
 येत्यस्यनुग्रहीतं मे सम्प्रश्नेर्विवृतं हृदि ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थमादिश्य राजानं हरिर्नन्तरधीयत ।
 सोऽन्ववैक्षत तं कालं यं हपीकेश आदिशत् ॥ ३९ ॥
 आस्तीर्य दर्भां, प्राकूलान् राजर्षिः प्रागुदङ्मुखः ।
 निपसाद हरेः पादौ चिन्तयन् मत्स्यरूपिणः ॥ ४० ॥
 ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्राचयन् महीम् ।
 वर्षमानो महामेघैर्यपद्भिः समदश्यत ॥ ४१ ॥

ध्यायन् भगवदादेशं ददृशे नावमागताम् ।
 तामारुह्य विन्द्रेन्द्रादावीपधिबीरुधः ॥ ४२ ॥
 तमचुर्मुनयः प्रीतं राजन् ध्यायस्य केशवम् ।
 स वै नः संकटादस्मादविता शं विधास्यति ॥ ४३ ॥
 सोऽनुध्यातस्ततो राज्ञा प्रादुरासीन्महाण्वि ।
 एकशृङ्गधरो मत्स्यो दैमो निवृत्योजनः ॥ ४४ ॥
 निबध्य नावं तच्छूद्रे ययोक्तो हरिणा पुरा ।
 वरत्रेणाहिना तुष्टस्तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 अनायविषोपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिभ्रमातुराः ।
 यदच्छयेहोपसृता यमाप्नुयुर्विमुक्तिदो नः परमो गुरुर्भवान् ॥
 जनोऽनुषोऽयं निजकर्मबन्धनः
 सुत्सेच्छया कर्म समीहनेऽसुखम् ।
 यत्सेवया तां विधुनोत्यसन्मतिं
 ग्रन्थिं विभिन्नाद् हृदये स नो गुरुः ॥ ४७ ॥
 यत्सेवयाऽग्रेविर रुद्रोदनं
 पुमान् विजह्यान्मलमात्मनस्तमः ।
 भजेत वर्षं निजमेघ सोऽव्ययो
 भूयात् स ईशः परमो गुरोर्गुरुः ॥ ४८ ॥
 न यत्प्रसादापुतभागलेशमन्ये च देवा गुरवो जनाः स्वयम् ।
 कर्तुं समेताः प्रभवन्ति पुंसस्तमीधरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥ ४९ ॥
 अबधुरन्धस्य यथाऽग्रणीः कृत-
 स्तथा जनस्याविदुषो बुधो गुरुः ।
 त्वमर्थदक् सर्वदशां समीक्षणो
 वृतो गुरुर्नः सुगतिं विवित्सताम् ॥ ५० ॥
 जनो जनस्यादिशतेऽसतीं गतिं यथा प्रपद्येत दुरत्ययं तमः ।
 त्वमव्ययं ज्ञानममोपमञ्जसा प्रपद्येत येन जनो निजं पदम् ॥
 त्वं सर्वलोकस्य सुहृन् शिष्यधरो ह्यात्मा गुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः ।
 तथापि लोको न भवन्मन्थधीर्जनानि सन्तं हृदि वद्वकामः ॥
 तं त्वामहं देववरं वरेण्यं प्रपद्य ईशं प्रतिबोधनाय ।
 छिन्त्ययदीपेभगवन् वचोभिर्ग्रन्थिं हृदय्यां विवृणु स्वमोकः ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युक्तवन्तं नृपतिं भगवानादिपूरुषः ।

मत्स्यरूपी महाम्भोषी विहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

पुराणसंहितां दिव्यां साङ्ख्ययोगक्रियावतीम् ।

सत्यव्रतस्य राजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ॥ ५५ ॥

अर्ध्रापीद् कपिभिः साकमात्मतत्त्वमसंशयम् ।

नाय्यासीनो भगवता प्रोक्तं ब्रह्म सनातनम् ॥ ५६ ॥

अतीते प्रलयापाय उत्थिताय च वेधसे ।

हत्वाऽसुरं हयग्रीवं वेदान् प्रत्याहरद् हरिः ॥ ५७ ॥

स तु सत्यव्रतो राजा ज्ञानविज्ञानसंयुतः ।

विष्णोः प्रसादात् कल्पेऽस्मिन्नासीद् वैयस्यतो मनुः ॥ ५८ ॥

सत्यव्रतस्य राजर्षेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गिणः ।

संवादं महदाख्यातं श्रुत्वा मुच्येत कित्विषात् ॥ ५९ ॥

अयतारं हरयोऽमुं कीर्तयेदन्यहं नरः ।

सङ्ख्यास्तस्य सिध्यन्ति प्रयाति परमां गतिम् ॥ ६० ॥

प्रलयपयसि धातुः सुप्रशक्तंमुखेभ्यः

श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा ।

दितिजमकथयच ब्रह्म सत्यव्रताय

तमहमखिलहेतुं जित्वामीनं नतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं

पारमहंस्यां संहितायां अष्टमस्कन्धः ॥

नवमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजावाच—

मन्वन्तराणि सर्वाणि त्वयोकानि श्रुतानि मे
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य हरेस्तत्र कृतानि च

॥ १ ॥

योऽसी सत्यव्रतो नाम राजर्षिर्द्रविडेश्वरः ।

ज्ञानं योऽतीतकल्पान्ते लेभे पुरुषसेवया

॥ २ ॥

स यं विवस्वतः पुत्रो मनुरासीदिति श्रुतम् ।

त्वया तस्य सुताः शोका इक्ष्वाकुप्रमुखा नृपाः

॥ ३ ॥

तेषां वंशं पृथग् ब्रह्मन् वंशानुचरितानि च ।

कीर्तयस्य महाभाग नित्यं शुभ्रपतां हि नः

॥ ४ ॥

ये भूता ये भविष्याश्च भवन्त्यद्यतनाश्च ये ।

तेषां नः पुण्यकीर्तनां सर्वेषां वद विक्रमान्

॥ ५ ॥

सुत उवाच—

एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्मवादिनाम् ।

पृष्टः शोबाच भगवान् शुकः परमधर्मविन्

॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच—

श्रूयतां मानवो वंशः सङ्क्षेपेण परन्तप ।

न शक्यते विस्तरतो वक्तुं वर्षशतैरपि

॥ ७ ॥

पराचरेषां भूतानामात्मा यः पुरुषः परः ।

स एवासीदिदं विश्वं कल्पान्तेऽन्त्यत्र किञ्चन

॥ ८ ॥

तस्य नाभेः समभवत् स पद्मकोशो हिरण्यमयः ।

तस्मिन् जज्ञे महाराज स्वयम्भूश्चतुराननः

॥ ९ ॥

मरीचिर्मानसस्तस्य जज्ञे तस्यापि कश्यपः ।

दाक्षायण्यां ततोऽदित्यां विवस्वानभवत् सुतः

॥ १० ॥

ततो मनुः आद्भदेवः सञ्जायामास भारत ।

श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रान् स आत्मवान्

॥ ११ ॥

इक्ष्वाकुनृगशर्पातिदिष्टपृष्टकरुशकान् ।

नारिप्यन्तं वृषां च नाभागं च नभं कथिम्

॥ १२ ॥

अप्रजस्य मनोः पूर्वं वसिष्ठो भगवान् किल ।

मित्रावरुणयोरिष्टिं प्रजार्धमकरोद् विभुः

॥ १३ ॥

तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाचत ।

दुहित्र्यर्धमुपागम्य प्रणिपत्य एयोत्रता

॥ १४ ॥

प्रेषितोऽध्वर्युणा होता दध्यौ तत् सुसमाहितः ।

गृहीते तेन हविषि वषट्कारं गृणन् द्विजः

॥ १५ ॥

होतुस्तन्व्यभिचारेण कन्येला नाम साऽभवत् ।

तां विलोक्य मनुः प्राह नातिहृष्टमना गुरुम्

॥ १६ ॥

भगवन् किमिदं जानं कर्म वो ब्रह्मवादिनाम् ।

विपरीतमदो कष्टं मेयं स्याद् ब्रह्मयिक्रिया

॥ १७ ॥

यूयं मन्त्रविदो पुक्तास्तपसा दग्धकिन्त्रिपाः ।

कुतः सङ्कल्पैषम्यमनृतं विनुषेध्विव

॥ १८ ॥

तन्निशम्य वचस्तस्य भगवान् प्रणितामहः ।

होतुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा वभाषे रविनन्दनम्

॥ १९ ॥

एतन् सङ्कल्पैषम्यं होतुस्ते व्यभिचारतः ।

तथापि साधयिष्येऽहं सुप्रजास्त्वं स्वतेजसा

॥ २० ॥

एवं व्यवसितो राजन् भगवान् स महापसाः ।

अन्तोपीदादित्युरूपमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया

॥ २१ ॥

तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान् हरिरीथरः ।

ददाविलाऽभवत् तेन सुपुत्रः पुरुषर्षभः

॥ २२ ॥

स एकदा महाराज विचरन् मुग्धां बने ।

वृत्तः कतिपयामान्वैरश्वमारुह्य सैन्धवम्

॥ २३ ॥

प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् ।

दंशितोऽनुमृगं वीरो जगाम दिशमुत्तराम्

॥ २४ ॥

सुकुमारवनं मेरोरपस्तान् प्रविवेश ह ।

यत्रास्ते भगवान् शम्भू रममाणः सहोमया

॥ २५ ॥

तस्मिन् प्रविष्ट एवासी सुपुत्रः परवीरहा ।

अपश्यत् स्त्रियमात्मानमथं च वडवां नृप

॥ २६ ॥

तथा तदनुगाः सर्व आत्मलिङ्गविषययम् ।

हृष्टा विमनसोऽभूवन् वीक्ष्यमाणाः परस्परम्

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

राजोवाच-

कथमेवंगुणो देशः केन वा भगवन् कृतः ।

प्रश्नमेनं समाचक्ष्व परं कीदृहलं हि नः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

एकदा गिरिशं द्रष्टुमृषयस्तत्र सुव्रताः ।

दिशो विदिमिरा भासा कुर्वन्तस्तमुपागमन्

॥ २ ॥

तान् विलोक्याभिवका देवी विवक्षा ब्रीडिता भृशम् ।

भर्तुरङ्गान् समुत्थाय नीवीमाश्वथ पर्यधात्

॥ ३ ॥

ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसङ्गं रममाणयोः ।

निवृत्ताः प्रपुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम्

॥ ४ ॥

तदैवं भगवानाह प्रियायाः प्रियकाम्यया ।

स्थानं यः प्रविशेदेतत् स वै योषिद् भवेदिति

॥ ५ ॥

तत ऊर्ध्वं वनं तद् वै पुरुषा वर्जयन्ति हि ।

स चानुचरसंपुक्तो विचचार वनाद् वनम्

॥ ६ ॥

अथ तामाश्रमाभ्याशे चरन्तीं प्रमदोत्तमाम् ।

स्त्रीभिः परिवृतां वीक्ष्य चकमे भगवान् वृषः

॥ ७ ॥

साऽपि तं चकमे सुभूः सोमराजसुतं पतिम् ।

स तस्यां जनयामास पुरूरवसमात्मजम्

॥ ८ ॥

एवं स्त्रीत्वमनुप्राप्तः सुपुष्टो मानवो नृपः ।

सस्मार स्वकुलाचार्यं वसिष्ठमिति शुश्रुम

॥ ९ ॥

स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृपया भृशपीडितः ।

सुपुष्टस्याशायन् पुंस्यमुपधावत शङ्करम्

॥ १० ॥

तुष्टः स तस्मै भगवान् कृपये प्रीतिमायहन् ।

स्वां च वाचमृतां कुर्वन्निदमाह विशाम्पते

॥ ११ ॥

श्री शङ्कर उवाच-

मासं पुमान् स भविता स्त्री मासं तपसा तपः ।

इति व्यवस्थया कामं सुपुष्टोऽयत्तु मेदिनीम्

॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच-

आचार्यानुग्रहात् कामं लब्ध्वा पुंस्यं व्यवस्थया ।

पालयामास जगतीं नाभ्यनन्दन् स्म तं प्रजाः

॥ १३ ॥

तस्योत्कलो गयो राजन् विमलश्च सुतास्रयः ।

दक्षिणापथराजानो बभूवुर्धर्मवत्सलाः

॥ १४ ॥

ततः परिणतः काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः ।

पुरूरवस उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनम्

॥ १५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं गतेऽथ सुपुष्टे मनुर्वैवस्वतः सुते ।

पुत्रकामस्तपस्तेषु यमुनायां शतं समाः

॥ १ ॥

ततोऽप्यजन्मनुदैवमपत्यार्थं हरिं प्रभुम् ।

इक्ष्वाकुपूर्वजान् पुत्रान् लेभे स्वसदृशान् दश

॥ २ ॥

वृषस्तनु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणा कृतः ।

पालयामास गा यत्तो राज्यां वीरासनव्रतः

॥ ३ ॥

एकदा प्राविशद् गोष्ठं शार्दूलो निशि वर्पति ।

शयाना गाय उत्थाय भीतास्ता वभ्रमुज्ज्वे

॥ ४ ॥

एकां जग्राह बलवान् साऽनुक्रोशमपानुराम् ।

तस्यास्तु क्रान्तिं ध्रुत्वा वृषध्रोऽभिससार ह

॥ ५ ॥

खड्गमादाय तरसा प्रलीनोदुग्धे निशि ।

अजानन्नहनन्द वभ्रोः शिरः शार्दूलशङ्कया

॥ ६ ॥

व्याघ्रो विवृक्वणध्रवणो निशिंशङ्गहतस्तनः ।

निश्चक्राम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन्

॥ ७ ॥

मन्यमानो हतं व्याघ्रं वृषः परवीरहा ।

अद्राक्षीन् स्वहतां वभ्रुं व्युष्टायां निशि दुःखितः

॥ ८ ॥

तं शशाप कुलाचार्यः कृतागसमकामतः ।

न क्षत्रवन्धुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽमुना

॥ ९ ॥

एवं शप्तस्तु गुरुणा प्रत्यगृह्णान् कृताश्रितः ।

अपारयद् व्रतं वीर ऊर्ध्वरीता मुनिप्रियम्

॥ १० ॥

वासुदेवे भगवति सर्वान्मन्यमले षे ।
 एकान्तित्यं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहृन् समः ॥ ११ ॥
 विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा संयताधोऽपरिग्रहः ।
 यदृच्छयापपन्नेन कल्पयन् वृत्तिमान्मनः ॥ १२ ॥
 आत्मन्यात्मानमापाय ज्ञाननृपः समाहितः ।
 विचचार महीमंतां जडान्धविभिराकृतः ॥ १३ ॥
 एवंव्रतो यनं गत्या इष्टा दावाग्रिमुत्थितम् ।
 तेनोपपृक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः ॥ १४ ॥
 कविस्तदाऽयं विपयं पु निःस्पृहो
 विसृज्य सङ्गं सह बन्धुभिर्वनम् ।
 निवेशय चित्ते पुरुषं स्वरोचिषं
 विवेश केशोरवयाः परं गतः ॥ १५ ॥
 करुशान्मानवादासन् कारुशाः क्षत्रजातयः ।
 उत्तरापथगोसारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६ ॥
 धृष्टाङ्गार्हभूतं क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षिती ।
 नभपुत्रोऽपि बलवान् स्वातिमूलोऽभवद्वसुः ॥ १७ ॥
 यसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओषवानोषवत्सवसा ।
 कन्या चोपवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ॥ १८ ॥
 चित्रसेनां नरिष्यन्ताद् दक्षस्तस्य सुतोऽभवत् ।
 तस्य मीढ्वास्ततः कूर्चं इन्द्रसेनस्तु तत्सुतः ॥ १९ ॥
 वीतिहोत्रस्त्विन्द्रसेनान् तस्य सत्यश्रवा अभूत् ।
 उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत् ॥ २० ॥
 देवदत्तस्य भगवानग्निः स्वयमभूत् सुतः ।
 कानीन इति विख्यातो जातृकूप्यो महानृपिः ॥ २१ ॥
 ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेशयायनं नृप ।
 नरिष्यन्तान्वयः शोको दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२ ॥
 नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः ।
 भलन्दनः सुत तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनान् ॥ २३ ॥

वत्सप्रीतेः सुतः प्रांसुस्तसुतः प्रमितिर्विभुः ।
 खनित्रः प्रमितेस्तस्मादाधुपोऽथ विचिंशतिः ॥ २४ ॥
 विचिंशतिसुतो रम्भः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः ।
 करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृपः ॥ २५ ॥
 तस्यावीक्षितं सुतो यस्य मरुतश्चक्रवर्त्यभूत् ।
 संवर्तोऽवाजयद् यं वै महायोग्यद्विरस्सुतः ॥ २६ ॥
 मरुतस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्योऽस्ति कश्चन ।
 सर्वं हिरण्यमयं त्वासीद् यत् किञ्चास्त्यतिशोभनम् ॥ २७ ॥
 अमाघदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ।
 मरुतः परिवेष्टारो विश्वे देवाः सभासदः ॥ २८ ॥
 मरुतस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद् राज्यवर्धनः ।
 सुपूतिस्तसुतो जज्ञे सौपूतेषो नरः सुतः ॥ २९ ॥
 तत्सुतः केवलस्तस्माद् बन्धुमान् वेगवांस्ततः ।
 बन्धुस्तस्याभयद् यस्य तृणविन्दुर्महीपतिः ॥ ३० ॥
 तं भेजेऽलम्बुसा देवी भजनीयगुणालयम् ।
 वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या बेलिविलाऽभवत् ॥ ३१ ॥
 यस्यामुत्पादयामास विश्रवाश्च धनाधिपम् ।
 प्रदाय विद्यां वरामृषिर्योगेश्वरः पितुः ॥ ३२ ॥
 विशालः शून्यबन्धुश्च धूमकेतुश्च तत्सुताः ।
 विशालो वंशकृद् राजा वैशाली निर्ममे पुरीम् ॥ ३३ ॥
 हेमचन्द्रः सुतस्तस्य धृष्टाक्षस्तस्य चात्मजः ।
 तत्पुत्रः सहदेवस्तु कृशाश्वः सहदेवजः ॥ ३४ ॥
 कृशाथात् सोमदत्तोऽभूद् योऽश्वमेधैरिडस्पतिम् ।
 इष्टा पुरुषमापाश्र्यां गतिं योगेश्वराभिताम् ॥ ३५ ॥
 सोमदत्तिस्तु सुमतिस्तसुतो जनमेजयः ।
 एते वैशालभूषालास्तृणविन्दोर्वशोधराः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

शर्यातिर्मानवो राजन् ब्रह्मिष्ठः सम्भवूच ह ।
 यो वा अङ्गिरसां सत्रे द्वितीयमहरप्यगात् ॥ १ ॥
 सुकन्या नाम तस्यासीत् कन्या कमललोचना ।
 तया सार्धं वनगतो ह्यगमच्यवनाश्रमम् ॥ २ ॥
 सा सखीभिः परिवृता विचिन्त्यन्त्यङ्घ्रिषान् वने ।
 बल्मीकरन्ध्रे दहो खपोते इव ज्योतिषी ॥ ३ ॥
 देवेन चोदिता बाला ज्योतिषी कण्टकेन सा ।
 अविध्यन्मुग्धभावेन सुखावासृक् ततो बहु ॥ ४ ॥
 शकुन्मूत्रनिरोधोऽभूत् सैनिकानां च तत्क्षणात् ।
 राजर्षिस्तमुपालभ्य पुरुषान् विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥
 अप्यभद्रं न पुष्पाभिर्भार्गवस्य विचेष्टितम् ।
 व्यक्तं केनापि नस्तस्य कृतमाश्रमदूषणम् ॥ ६ ॥
 सुकन्या प्राह पितरं भीता किञ्चित् कृतं मया ।
 द्वे ज्योतिषी अजानन्या निर्भिन्ने कण्टकेन ते ॥ ७ ॥
 दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः ।
 मुनिं प्रसादयामास बल्मीकान्तर्हितं शनिः ॥ ८ ॥
 तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद् दुहितरं मुनेः ।
 कुच्छान्मुक्तस्तमामन्त्र्य पुरं प्रायात् सहानुगः ॥ ९ ॥
 सुकन्या ज्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ।
 प्रीणयामास चित्तज्ञा अग्रमन्ताऽनुवृत्तिभिः ॥ १० ॥
 कस्यचित् त्वथ कालस्य नास्तत्पावाश्रमं गती ।
 तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरी ॥ ११ ॥
 ग्रहं गृहीष्ये सोमस्य यज्ञे वामप्यसोमयोः ।
 क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ॥ १२ ॥
 वादमित्युचतुर्विप्रमभिनन्य भिषकयो ।
 निमन्यतां भवानस्मिन् हटे सिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥
 इत्युक्तो जरया ग्रन्थेहो धमनिसन्ततः ।
 हटं प्रवेशितोऽभिभ्यां स्वयं वामज्ज्ञातं हटे ॥ १४ ॥

पुरुषाख्य उत्तमपुराणीच्या वनिताप्रियाः ।
 रुक्मस्रजः कुण्डलिनस्तुन्यरूपाः सुवाससः ॥ १५ ॥
 तानिरीक्ष्य वरारोहा सरूपान् सूर्यवर्चसः ।
 अजानती पतिं साध्वी अधिनी शरणं ययी ॥ १६ ॥
 दर्शयित्वा पतिं तस्यै पतिव्रत्येन तोपिती ।
 ऋषिमामन्त्र्य ययतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥
 वक्ष्यमाणोऽथ शर्यातिश्च्यवनस्याश्रमं गतः ।
 ददर्श दुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसम् ॥ १८ ॥
 राजा दुहितरं प्राह कृतपादाभिवन्दनाम् ।
 आशिषध्राप्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इय ॥ १९ ॥
 चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्यया
 प्रलोभितो लोकनमस्कृतो मुनिः ।
 या त्वं जराग्रस्तमसत्यसम्मतं विहाय
 जारं भजतेऽमुमध्वगम् ॥ २० ॥
 कथं मतिस्तेऽस्य गताऽन्यथा सतां
 मार्गात्स्वियं मत्कुलदूषणं त्विदम् ।
 विभर्षि जारं यदपत्रया कुलं
 पितुश्च भर्तुः पतयस्यपस्तमः ॥ २१ ॥
 एवं ब्रुवाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता ।
 उवाच तात जामाता तवैष भृगुनन्दनः ॥ २२ ॥
 शशांस पित्रे तत्सर्वं वयोरूपाभिलम्भनम् ।
 विस्मितः परमप्रीतस्तनयां परिपत्यजे ॥ २३ ॥
 सोमेन याजयन् वीरं ग्रहं सोमस्य चाग्रहीत् ।
 असोमयोऽप्यधिभोश्च्यवनः स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥
 हन्तुं तमाददे वज्रं सवामन्युरमर्षितः ।
 सच वज्रं स्तम्भयामास भुजमिन्द्रस्य भार्गवः ॥ २५ ॥
 अन्वजानन्ततः सर्वे ग्रहं सोमस्य चाधिभोः ।
 भिषजाविति यत् पूर्वं सोमे हुत्या वहिष्कृती ॥ २६ ॥
 उत्तानवर्हिःरानतौ भूरिपेण इति त्रयः ।
 शर्यातिरभवन् पुत्रा आनताद् रेवतोऽभवन् ॥ २७ ॥

सोऽन्तःसमुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशास्थलीम् ।
 आस्थितोऽभुङ्क्त विषयानानर्तादीनरन्दम् ॥ २८ ॥
 तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुच्चिज्येष्टमुत्तमम् ।
 ककुची रेवती कन्यां स्यामादाय विभुं गतः ॥ २९ ॥
 पुत्र्या वरं परिग्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतम् ।
 आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितोऽलव्यक्षणाः क्षणम् ॥ ३० ॥
 तदन्ते विभुमानस्य स्वाभिप्रायं न्यवेदयन् ।
 तच्छ्रुत्वा भगवान् ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मा उवाच—
 अहो राजन् निरुद्धास्ते कालेन हृदि ये कृताः ।
 तत्पुत्रपीत्रनमृणां गोत्राणि च न शृण्वहे ॥ ३२ ॥

मुहूर्तं शृण्वतोऽध्याज्यं प्रतिपातस्य तेऽनघ ।
 कालोऽभिपातस्त्रिनय चतुर्भुगविकल्पितः ॥ ३३ ॥
 तद् गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ।
 कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भो ॥ ३४ ॥
 भुवो भारावताराय भगवान् भूतभावनः ।
 अवतीर्णो निजोऽंशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टोऽभिवन्द्यात् नृपः स्वपुरमागतः ।
 त्यक्तो पुण्यजनत्रासाद् भ्रातृभिर्दक्षिणस्थितः ॥ ३६ ॥
 सुतां दत्त्वाऽनवधात्रीं बलाय बलशालिने ।
 वदर्पाख्यं वयी राजा ताम् नारायणाश्रमम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्षोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागोऽन्यस्ततः प्राज्ञो यं मत्वा भ्रातरः कविम् ।
 यविष्टं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमाह सः ॥ १ ॥
 भ्रातरोऽभाङ्क्त किं मलं भजान पितरं तव ।
 किं म आर्यास्तताभाङ्क्षुर्मा पुत्रक तदाद्याः ॥ २ ॥
 इम अङ्गिरसः सत्रमासतेऽथ सुमेधसः ।
 पष्टं पष्टमुपेत्याहः कवे मुह्यन्ति कर्मणि ॥ ३ ॥
 तांस्त्वं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ।
 ते स्वर्पन्तां धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ॥ ४ ॥
 दास्यन्ते तेऽथ तान् गच्छ तथा स कृतवान् यथा ।
 तस्मिं दत्त्वा ययुः स्वर्गं ते सत्रपरिवेषणम् ॥ ५ ॥
 तं कथित् स्वीकारिष्यन्तं पुरुषः कृष्णदर्शनः ।
 उवाचोत्तरतोऽभ्येत्य ममेदं वास्तवं वसु ॥ ६ ॥

ममेदमुपिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानय ।
 स्वाज्ञौ ते पितरि प्रभः स गतः पितरं तथा ॥ ७ ॥
 यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचित् ।
 चकुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमहिति ॥ ८ ॥
 नाभागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुगम् ।
 इत्याह मे पिता ब्रह्मन् शिरसा त्वां प्रसादये ॥ ९ ॥
 यत् ते पिताऽवदद् धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ।
 दशमि ते मन्त्रहशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥
 गृहाण द्रविणं दत्तं यत् सत्रपरिवेषितम् ।
 इत्युत्त्वाऽन्तर्हितो रुद्रो भगवान् भक्तबत्सलः ॥ ११ ॥
 य एतत् संस्मरेत् प्रातः सायं च सुसमाहितः ।
 कविर्भवति मन्त्रज्ञो गतिं चैव तथाऽऽत्मनः ॥ १२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागादम्यरीपोऽभून्महाभागवतः कृती ।
 नास्पृशद् ब्रह्मशापोऽपि चक्रप्रतिहतः क्वचित् ॥ १ ॥

राजोवाच—
 भगवंच्छानुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः ।
 न प्राशुद् यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डो दुरत्ययः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

अम्यरीपो महाभागः समद्वीपवतीं महीम् ।
 अव्ययां च त्रिषं लब्ध्वा विभवं चानुलं भुवि ॥ ३ ॥
 मेनेऽतिदुर्लभं पुंसां सर्वं तत् स्वप्नसम्मितम् ।
 विद्वान् विभवनिर्वाणं तमो विवशति यत् पुमान् ॥ ४ ॥
 यासुदेवे भगवति तद्भक्तेषु च साधुषु ।
 प्राप्नो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्टवत् स्मृतम् ॥ ५ ॥
 स ये मनः कृष्णपदारविन्दयोः
 वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने ।
 करी होर्मन्दिरमार्जनाविषु
 भुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥ ६ ॥
 मुकुन्दलिङ्गालयदर्शने दृशी
 तद्भृत्यगात्रस्पर्शोऽङ्गसङ्गम् ।
 प्राणं च तत्पादसरोजसीरभ
 श्रीमन्तुलस्यां रसनां तदपि ॥ ७ ॥
 पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे
 शिरो हृषीकेशपदाभिवन्दने ।
 कामं तु दास्ये न तु कामकाम्यया
 तथोत्तमश्लोकजनाश्रयां रतिम् ॥ ८ ॥
 एवं सदा कर्मकलापमात्मनः
 परेऽपियज्ञे भगवत्यपोक्षणे ।
 सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां
 तन्निष्ठविश्राभिहितः शशास ह ॥ ९ ॥
 ईजेऽथमधरपियज्ञमीश्वरं
 महाविभूत्योपचिताद्भक्षिणेः ।
 ततैर्यसिष्टासितगीतमादिभिः
 विद्वानभिद्योतमसी सरस्वतीम् ॥ १० ॥
 यस्य क्रतुषु गीर्वाणः सदस्या कन्विजो जनाः ।
 तुल्यरूपाध्यानिमिषा व्यदधन्त सुवाससः ॥ ११ ॥
 स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुर्जरमरप्रियः ।
 शृण्वद्भिरूपापद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितम् ॥ १२ ॥
 समृद्धा यस्य नो कामाः स्वाराज्यपरिभाविताः ।
 दुर्लभा अपि सिद्धानां मुकुन्दं हृदि पश्यतः ॥ १३ ॥

स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिव ।
 स्वयमेण हरिं श्रीणन् सद्गान् सर्वाञ्छनेर्जहौ ॥ १४ ॥
 गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विपोत्तमस्यन्दनयात्रिपतिषु ।
 अक्षय्यरत्नाभरणायुषादिष्वनन्तकोशेष्वकरादसन्मतिम् ॥ १५ ॥
 तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहम् ।
 एकान्तभक्तियोगेन प्रीतो भूत्वाऽभिरक्षणम् ॥ १६ ॥
 आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया ।
 युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतम् ॥ १७ ॥
 व्रतान्ते कार्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 स्नातः कदाचित् कालिन्त्यां हरिं मधुवनेऽर्चयत् ॥ १८ ॥
 महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसम्पदा ।
 अभिषिच्य वराकल्पैर्यन्धमाल्याह्वादिभिः ॥ १९ ॥
 तद्गतान्तरभावेन पूजयामास केशवम् ।
 ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः ॥ २० ॥
 गवां रुक्मविपाणीनां कृष्याद्ग्रीणां सुवाससाम् ।
 पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसम्पदाम् ॥ २१ ॥
 प्राहिणोत् साधुविश्रेष्ठो गृहेषु न्यवृन्दानि पट् ।
 भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाह्वनं गुणवत्तरम् ॥ २२ ॥
 लब्धकामैरनुज्ञप्तः पारणायोपचक्रमे ।
 तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद् दुर्वासा भगवानभूत् ॥ २३ ॥
 तमानर्च्यतिथिं भूयः प्रत्युत्थानासनाहर्णैः ।
 यथाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ २४ ॥
 प्रतिनन्य स तयाश्चां कर्तुमावश्यकं गतः ।
 निमगज्ज वृहद् ध्यायन् कालिन्दीसलिले शुची ॥ २५ ॥
 मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति ।
 चिन्तयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्वर्मसङ्गते ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे ।
 यत् कृत्वा साधु मे भूषाधर्मो वा न मां स्मृजेत् ॥ २७ ॥
 अभ्यसा केवलेनाथ करिष्ये व्रतपारणम् ।
 आहुरब्धक्ष्णं विप्रा ह्यशितं नाशितं च यत् ॥ २८ ॥

इत्यपः प्राश्य राजर्षिश्चिन्तयन् मनसाऽच्युतम् ।
 प्रत्याचष्ट कुरुष्वेष्ट द्विजागमनमेव सः ॥ २९ ॥
 दुर्वासा यमुनाकूलान् कृताचरयक आगतः ।
 राज्ञाऽभिच्छन्दितस्तस्य वुषुषं चेष्टितं धिया ॥ ३० ॥
 मन्थुना प्रचलद्रात्रां भुकुटीकुटिलाननः ।
 वृभुक्षितश्च सुतरां कृताञ्जलिभक्षत ॥ ३१ ॥
 अहां अस्य नृशंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत ।
 धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येष्टमानिनः ॥ ३२ ॥
 यो मामतिथिमायातमातिथ्येन निमन्त्र्य च ।
 अदत्त्वा भुक्त्वास्तस्य सत्यस्ते दर्शये फलम् ॥ ३३ ॥
 एवं ब्रुवाण उत्कृत्य जटां रोपविदीपितः ।
 तथा स निर्ममे तस्मै कृत्यां कालानलोपमाम् ॥ ३४ ॥
 तामापतन्तीं ज्वलतीमसिहस्तां पदा भुवम् ।
 येपयन्ती समुद्रीक्ष्य न चचाल पदा नृपः ॥ ३५ ॥
 आदिष्टं भक्तरक्षायां पुरुषेण महात्मना ।
 ददाह कृत्यां तच्छक्रं क्रुद्धाहिमिव पावकः ॥ ३६ ॥
 तदभिरुद्वद्विष्य स्वप्नयासं च निष्फलम् ।
 दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ॥ ३७ ॥
 तमन्वधावद् भगवद्रपाद्गं
 दावाग्रिरुद्धतशिस्रो यथाहिम् ।
 तथाऽनुपक्तं मुनिरीक्षमाणो
 गुहां विविधुः प्रससार मेरोः ॥ ३८ ॥
 दिशो नभः क्ष्मां विवरान् समुद्रान्
 लोकान् सपालास्त्रिदिवं गतः सः ।
 यतो यतो धायति तत्र तत्र
 सुदर्शनं दुष्प्रसहं ददर्श ॥ ३९ ॥
 अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित्
 सन्वस्तचितोऽरण्यमेषमाणः ।
 देवं विरिधं समगाद् विधात-
 स्थाह्वान्मयोनेऽजिततेजसो माम् ॥ ४० ॥

श्रीब्रह्मोवाच-

स्थानं मदीयं सह विश्वमेतत्
 क्रिडावसाने द्विपरार्धसंज्ञे ।
 भूभद्रमात्रेण हि सन्दिधयोः
 कालात्मनः पश्यति को भविष्यत् ॥ ४१ ॥
 अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः
 प्रजेशभूतेशसुरेशमुल्काः ।
 सर्वे वयं यज्ञियमं प्रपन्ना
 मूर्धाऽर्पितं लोकहितं वहामः ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 प्रत्याख्यातो विरिधेन विष्णुचक्रोपतापितः ।
 दुर्वासाः शरणं यातः शर्वं कैलासवासिनम् ॥ ४३ ॥
 श्रीशरत् उवाच-
 वयं न तात प्रभवाम भूगो
 भवन्ति काले न भवन्ति हीदृशाः ।
 यस्मिन् परेऽन्येष्वजजीवकोशाः
 सदृशशो यत्र वयं भ्रमामः ॥ ४४ ॥
 अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवाननुरः ।
 कपिलोऽपान्तरतमा देवलो धर्मं आसुरिः ॥ ४५ ॥
 मरीचिप्रमुखाधान्ये सिद्धेशः पारदर्शिनः ।
 विदाम न वयं सर्वे यन्मायां माययाऽऽवृताः ॥ ४६ ॥
 तस्य विश्वेश्वरस्येदं शंस्यं दुर्विषहं हि नः ।
 तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ॥ ४७ ॥
 ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययी ।
 विकुण्ठास्थं वदध्यास्ते श्रीनिवासः शिवा सह ॥ ४८ ॥
 सन्दहमानोऽजितशस्त्रबह्निना
 तत्पादमूले पतितः सवेपथुः ।
 आह्वान्युतानन सदीप्सित प्रभो
 कृतागसं मामय विधभावन ॥ ४९ ॥
 अजानता ते परमानुभावं
 कृतं मयाऽपं भवतः शिष्याणाम् ।
 विधेहि तस्यापचितिं विधातः
 मुच्येत यन्नाम्मुदिते नारकोऽपि ॥ ५० ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतन्त्र इव द्विज ।

साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ॥ ५१ ॥

नाहमात्मनमाशासे मद्भक्ताः साधुभिर्विना ।

थियं चात्यन्तिकीं ब्रह्मन् येषां गतिरहं परा ॥ ५२ ॥

ये दारागारपुत्रादीन् प्राणान् वित्तमिदं परम् ।

हिन्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्तरे ॥ ५३ ॥

मयि निर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शिनः ।

बशीकुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्वपः सत्यतिं यथा ॥ ५४ ॥

मत्सेवया प्रदिष्टं च सालोक्यादिचतुष्टयम् ।

नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत् कालविश्रुतम् ॥ ५५ ॥

साधवो हृदयं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहम् ।

मदन्यत् ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ॥ ५६ ॥

उपायं कथयिष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् ।

अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं यातु वै भवान् ॥ ५७ ॥

साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुते भयम् ।

तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ॥ ५८ ॥

त एव दुर्विनीतस्य कल्प्यते कर्तुरन्यथा ।

ब्रह्मस्तद् गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपम् ।

क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ५९ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं भगवताऽऽदिष्टो दुर्वासाश्चक्रतापितः ।

अम्बरीषमुपावृत्त्य तत्पादौ दुःखितोऽग्रहीन् ॥ ६० ॥

तस्य तद् व्यसनं वीक्ष्य पादस्पर्शविलज्जितः ।

अस्तावीन् तद्धरेरसं कृपया पीडितो भृशम् ॥ ६१ ॥

अम्बरीष उवाच—

त्वमग्निर्भगवान् सूर्यस्त्वं सोमो ज्योतिषां पतिः ।

त्वमापस्त्वं क्षितिर्व्योम वायुमात्रेन्द्रियाणि च ॥ ६२ ॥

सुदर्शनं नमस्तुभ्यं सहस्याराच्युतप्रिय ।

सर्वांश्चपातिन् विप्राय स्वयिन् भूयाद्विद्वस्यते ॥ ६३ ॥

त्वं धर्मस्त्वं धृतिः सत्यं त्वं यज्ञाऽस्त्रिलयत्रभृक् ।

त्वं लोकपालः सर्वान्मा त्वं तेजः शीरणं षण्म् ॥ ६४ ॥

नमः सुनाभाखिलधर्मसेतवे

अधर्मशीलासुरधूमकेतवे ।

त्रैलोक्यगोपाय विशुद्धवर्चसे ॥ ६५ ॥

मनोजवायाद्भुतकर्मणेऽस्तु ते

यदा विसृष्टस्त्वमनञ्जनेन वै

बलं प्रविश्योर्जितदैत्यदानवम् ।

बाहूदोर्बद्धप्रिशिरोधराणि ॥ ६६ ॥

वृक्खणजजस्रं प्रपन्ने विराजसे

त्यत्तेजसा धर्ममयेन संहृतं

तमः प्रकाशश्च दशोर्महात्मनाम् ।

दुरत्ययस्ते महिमा गिराम्पते

त्वद्रूपमेतन् सदसन् परावरम् ॥ ६७ ॥

स त्वं जगत्राणखलप्रहणये

निरूपितः सर्वसहो गदाभृता ।

विप्राय चास्मत्कुलदेवहेतवे

विपेहि भद्रं तदनुग्रहो हि नः ॥ ६८ ॥

ययस्ति दत्तमिदं वा सपथो वा स्वनुष्ठितः ।

कुलं नो विप्रदेवं चेद् द्विजो भवतु विन्ध्वरः ॥ ६९ ॥

यदि मे भगवान् प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः ।

सर्वभूतात्मभायेन द्विजो भवतु विन्ध्वरः ॥ ७० ॥

श्रीशुक उवाच—

इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।

अशाम्भ्यन् सर्वतो विप्रं प्रवहद् राजयाध्या ॥ ७१ ॥

स मुक्तोऽस्त्राग्रितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः ।

प्रशशांस तमुर्वीशं युञ्जानः परमाशिषः ॥ ७२ ॥

दुर्वासा उवाच—

अहो अनन्तदासानां महित्वं दृष्टमय मे ।

कृतागसोऽपि यद् राजन् मद्भलानि समीहसे ॥ ७३ ॥

दुष्करं किन्तु साधूनां दुस्त्यजं वा महात्मनाम् ।

यैः सद्गृहीतो भगवान् सात्वतामृषभो हरिः ॥ ७४ ॥

यन्नामधुतिमात्रेण पुमान् भवति निर्मलः ।

तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामग्निष्यते ॥ ७५ ॥

राजन्ननुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना ।
ममापं पृथतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः ॥ ७६ ॥
राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकाङ्क्षया ।
चरणावुपसंगृह्य प्रसाय समभोजयत् ॥ ७७ ॥
सोऽशित्वाऽऽदृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् ।
तृप्तात्मा नृपतिं श्राह भुज्यतामिति सादरम् ॥ ७८ ॥
प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै ।
दर्शनस्पशं नालपरातिथ्येनात्ममेधसा ॥ ७९ ॥
कर्मावदातमेतत् ते गायन्ति स्वःस्वियो मुहुः ।
कीर्तिं परमपुण्यां च कीर्तयिष्यति भूरियम् ॥ ८० ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं संकीर्त्य राजानं दुर्वासाः परितोषितः ।
यया विहायसाऽऽमन्य ब्रह्मलोकमहंतुकम् ॥ ८१ ॥
संबन्तरोऽत्यागात् तावत् यावच्च नागतो गतः ।
मुनिस्तदर्शनाकाङ्क्षी राजाऽब्धौ बभूव ह ॥ ८२ ॥

गतेऽथ दुर्वाससि सोऽम्बरीपो
द्विजोपभोगातिष्वित्रमाहरन् ।
कपेर्विमोक्षं व्यसनाच्च बुद्ध्या
मेनेऽन्यवीर्यं च वरानुभावम् ॥ ८३ ॥
एवंविधानेकगुणः स राजा
परात्मनि ब्रह्मणि वासुदेवे ।
क्रियाकलापैः समुवाह भक्तिं
यया विरिधादिमधकार ॥ ८४ ॥
श्रीशुक उवाच—
अपाम्बरीपस्तनयेषु राज्यं
समानशीलेषु विसृज्य धीरः ।
वनं विवेशात्मनि वासुदेवे
मनो दधद् ध्यस्तगुणप्रवाहः ॥ ८५ ॥
इत्येतत् पुण्यमाख्यानमम्बरीपस्य भूपतेः ।
सद्दीर्घयज्ञनुध्यायन् भक्तो भगवतो भवेत् ॥ ८६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
विरूपः केतुमाञ्छम्भुरम्बरीपसुतास्रयः ।
विरूपात् पृथदश्वोऽभूत् तत्पुत्रस्तु रथीतरः ॥ १ ॥
रथीतरस्याग्रजस्य भार्यायां तन्त्येवर्षितः ।
अद्विरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् ॥ २ ॥
एते क्षत्रप्रसूता वै पुनश्चाद्विरसः स्मृताः ।
रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजातयः ॥ ३ ॥
ध्रुवतस्तु मनोजङ्गे इक्ष्वाकुप्राणतः सुतः ।
तस्य पुत्रशतं ज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदण्डकाः ॥ ४ ॥
तेषां पुरस्तादभवन् आर्यावर्ते नृपा नृप ।
पञ्चविंशति पश्चाच्च त्रयो मध्येऽपरंन्यतः ॥ ५ ॥
स एकदाऽष्टक आञ्ज इक्ष्वाकुः सुतमादिशत् ।
मांसमानीयतां मेध्यं विकुक्षे गच्छ मा चिरम् ॥ ६ ॥
तपेति सवनं गत्वा मृगान् हत्वा क्रियाईणान् ।
शान्तो बुभुक्षितो वीरः शशमाददपस्मृतिः ॥ ७ ॥

शेषं निवेदयामास पित्रे तेन च तद्वरुः ।
चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् ॥ ८ ॥
ज्ञात्वा पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाऽभिहितं नृपः ।
देशान्निस्तारयामास सुतं त्यक्तविधिं रुषा ॥ ९ ॥
स तु विप्रेण संवादं जापकेन समाचरन् ।
त्यक्त्वा कलेवरं योगी स तेनावप यन्त्रम् ॥ १० ॥
पितरुपरतोऽभ्येत्य पृथिवीशासनं कृतम् ।
शशमजीजे हरिं यज्ञैः शशदा इनि विभ्रुतः ॥ ११ ॥
पुरञ्जयस्तस्य सुत इन्द्रवाह इतीरितः ।
ककुत्स्थ इति वायुकुः शृणु नामानि कर्मभिः ॥ १२ ॥
कृतान्त आसीत् समरे देवानां सह दाववैः ।
पार्णिश्राहो वृत्तो वीरो देवैर्देवपराजितैः ॥ १३ ॥
वचनादेवदेवस्य विष्णोर्विधात्मनः प्रभोः ।
वाहनत्वे वृत्तस्तस्य बभूवेन्द्रो महावृषः ॥ १४ ॥

स सन्नद्धो धनुर्विज्यमादाय विशिखान् शितान् ।
 स्नूपमानस्तनमारुह्य युपुस्तुः ककुदि स्थितः ॥ १५ ॥
 तेजसा व्यापितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः ।
 प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणत् त्रिदशैः पुरम् ॥ १६ ॥
 तैस्तस्य ह्यभवद् राजन् सङ्ग्रामो रोमहर्षणः ।
 पमाय भङ्गिरनयद् दैत्यान् ये युपुधुर्मृधे ॥ १७ ॥
 तस्येपुपाताभिमुखं युगान्ताग्निमिवोन्वणम् ।
 विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयम् ॥ १८ ॥
 जित्वा पुरं धनं सर्वं सन्धीकं यज्ञपाणये ।
 प्रत्ययच्छत् स राजर्षिरिति नामभिराहुतः ॥ १९ ॥
 पुरजयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः ।
 विश्वगन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाथस्तु तत्सुतः ॥ २० ॥
 शावस्तिस्तत्सुतो येन शावस्ती निर्मिता पुरी ।
 बृहदथस्तु शावस्तेस्ततः कुवलयार्थकः ॥ २१ ॥
 यः प्रियार्धमुदङ्गस्य धुन्धुं नाम्नाऽसुरं बली ।
 सुतानामेकविंशत्या सहस्रैरहनद् वृतः ॥ २२ ॥
 धुन्धुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते प्रजन्वन्तुः ।
 धुन्धुर्मुखाग्रिना सर्वे त्रय एवावशोपिताः ॥ २३ ॥
 हृदाथः कपिलाथश्च भद्राथ इति भारत ।
 हृदाथपुत्रो हर्षशो न निकुम्भस्तत्सुतः स्मृतः ॥ २४ ॥
 बर्हणाथो निकुम्भस्य कृशाथोऽथास्य सेनजित् ।
 युवनाथोऽभवत् तस्य सोऽनपत्यो वनं गतः ॥ २५ ॥
 भार्याशतेन निर्विण्ण रूपोऽस्य कृपालवः ।
 इष्टं स्म वर्तयाश्चकुरेन्द्री ते सुसमाहिताः ॥ २६ ॥
 राजा तयज्ञसदनं प्रविष्टो निशि तर्पितः ।
 हृदा गयानान् विप्रांस्तान् पपी मन्त्रजलं स्वयम् ॥ २७ ॥
 उत्थितास्ते निशाम्याप व्युदकं कलशं प्रभो ।
 एषच्छुः कस्य कर्मदं पीतं पुंसवनं जलम् ॥ २८ ॥
 गङ्गा पीतं विदित्वाऽथ ईश्वरप्रहितेन ते ।
 ईश्वराय नमश्चक्रुरहो देवयलं बलम् ॥ २९ ॥

ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भिच्य दक्षिणम् ।
 युवनाथस्य तनयश्चक्रवर्ती जजान ह ॥ ३० ॥
 कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्यो रोरूपते भृशम् ।
 मान्धातवत्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥ ३१ ॥
 न ममार पिता तस्य विप्रदेशप्रसादतः ।
 युवनाथोऽथ तत्रैव तपसा सद्भिर्मन्वगात् ॥ ३२ ॥
 त्रसदस्युरितीन्द्रोऽङ्ग विदधे नाम तस्य धे ।
 यस्मात् त्रसन्ति त्रुडिग्रा दस्यवो रावणादयः ॥ ३३ ॥
 यौवनाथोऽथ मान्धाता चक्रवर्त्यवनीं प्रभुः ।
 समद्रीपवतीमेकः शशासाच्युततेजसा ॥ ३४ ॥
 ईज्ञे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद् भूरदक्षिणैः ।
 सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं मन्त्रो विधियैज्ञो यज्ञमानस्तथान्विजः ।
 धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतद् यदात्मकम् ॥ ३६ ॥
 यावत् सूर्य उदेति स्म यावच्चन्द्रः प्रतिष्ठति ।
 सर्वं तद् यावनाथस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥ ३७ ॥
 शशाबिन्दोर्दृढितरि विन्दुमत्यामघान्धुपः ।
 पुरुकुत्समम्बरीपं मुचकुन्दं च योगिनम् ।
 तेषां स्वसारः पञ्चाशत् सौभरीं वज्रिरे पतिम् ॥ ३८ ॥
 यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ।
 निर्वृतिं मीनराजस्य वीक्ष्य मेधुनधर्मिणः ॥ ३९ ॥
 जातस्मृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ।
 सोऽप्याह गृह्यतां ब्रह्मन् कामं कन्या स्वयंवरे ॥ ४० ॥
 स विचिन्त्याग्निवः स्त्रीणां जरटोऽयमसम्मतः ।
 यलीपलित एजत्क इत्यहं प्रत्युदाहृतः ॥ ४१ ॥
 साधपिप्ये तथाऽऽत्मानं सुरस्त्रीणामभीप्सितम् ।
 किं पुनर्मनुजस्त्रीणामिति व्यथसितः प्रभुः ॥ ४२ ॥
 मुनिः प्रवेशितः क्षन्त्वा कन्यान्तःपुरमृडिमन् ।
 वृतश्च राजकन्याभिरैकः पञ्चाशता वरः ॥ ४३ ॥
 तासां कलिरभूद् भूपांस्तदर्थेऽपोख सोहदम् ।
 ममानुरुपो नायं य इति तद्गतचेतसाम् ॥ ४४ ॥

स बहुचस्ताभिरवारणीयथिया विराजन्तपरिच्छदेषु ।
 गृहेषु नानोपचनामलाम्भःप्रसूनसीगन्धिककाननेषु ॥ ४५ ॥
 महाहंश्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमाल्यकैः ।
 स्थलशुक्लसीपुरुषेषु नित्यदा रेमेऽनुगायद्विजवृन्दवन्दिषु ॥
 यद्वाहस्यं तु संवीक्ष्य सप्तद्वीपवतीपतिः ।
 विस्मितः स्तम्भमजहात् सार्वभौमधियान्वितः ॥ ४७ ॥
 एवं गृहं प्रभिरतो विषवान् विविधैः सुखैः ।
 सेवमानो न चानुप्यदाज्यस्तोकेरिवानलः ॥ ४८ ॥
 स कदाचिदुपासीन आत्मापह्लवमान्मना ।
 ददर्श बहुचानायां मीनसङ्गसमुत्थितम् ॥ ४९ ॥
 अहो इमं पश्यत मे विनाशं तपस्विनः सञ्चारितव्रतस्य ।
 अन्तर्जले वारिचप्रसङ्गात् प्रध्रावितं ब्रह्म चिरं धृतं यत् ॥
 सङ्गं त्यजेत मिथुनव्रजिनान्मुमुक्षुः
 सयात्मना न विसृजेद् वहिरिन्द्रियाणि ।
 एकध्वरन् रहसि चित्तमनन ईशे
 युञ्जीत तत्रतिषु साधुषु चेत् प्रसङ्गः ॥ ५१ ॥
 एकस्तपस्व्यहमधाम्भसि मत्स्यसङ्गात्
 पञ्चाशतांशं सुतपश्चसहस्रसङ्गः ।
 नान्तं ब्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानां
 मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्धभावः ॥ ५२ ॥
 एवं वसन् गृहं कालं विरक्तो न्यासमाधितः ।
 वनं जगामानुषयुस्तत्पत्न्यः पतिदेवताः ॥ ५३ ॥
 तत्र तस्या तपस्तीक्ष्णमात्मकज्ञानमात्मवित् ।
 सहैवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ॥ ५४ ॥
 ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याध्यात्मिकीं गतिम् ।
 अन्वीयुस्तत्प्रभावेण शान्तमग्निमिचार्षिषः ॥ ५५ ॥
 मान्वातुपुत्रप्रचरो योऽम्बरीषः प्रकीर्तितः ।
 मातामहेन प्रवृत्तां युवनाथस्तु तत्सुतः ॥ ५६ ॥
 हरितस्तस्य पुत्रोऽभून्मान्वातुप्रचरा इमे ।
 नर्मदा भ्रातृभिर्दत्ता पुरुकुन्त्याप चोरीः ॥ ५७ ॥

तथा रसातलं नीतो भुजगेन्द्रप्रयुक्तया ।
 गन्धर्वान् सोऽवधीत् तत्र वध्नयान् विष्णुशक्तिपृक् ॥ ५८ ॥
 नागाह्वयवरः सर्पादभयं स्मरतामिमम् ।
 त्रसदस्युः पीरुकुन्तो योऽवरण्यस्य देहकृत् ॥ ५९ ॥
 हर्षयन्तस्तनुतस्तस्मादरुणोऽथ त्रिवन्धुरः ।
 तस्य सत्यव्रतः पुत्रस्त्रिशङ्कुरिति विभ्रुतः ॥ ६० ॥
 प्राग्ध्वज्जालतां शापाद् गुरोः कौशिकतेजसा ।
 तशरीरो गतः स्वर्गमयापि दिवि दृश्यते ॥ ६१ ॥
 पानितोऽर्वाकूशिरा देयस्तेनैव स्तम्भितो बलात् ।
 त्रैशङ्ग्यो हरिश्चन्द्रो विश्वामित्रवसिष्ठयोः ॥ ६२ ॥
 यन्निमित्तमभूद् युञ्जं षष्ठिगोर्बहुवार्षिकम् ।
 सोऽनपत्यो विपण्णात्मा नारदस्योपदेशतः ॥ ६३ ॥
 वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ।
 यदि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे इति ॥ ६४ ॥
 तथेति वरुणेनांके पुत्रो जातस्तु रोहितः ।
 जातः सुतो ह्यनेनाङ्ग मां यजस्वेति सोऽब्रवीत् ॥ ६५ ॥
 यदा षष्ठ्युर्निर्दशः स्यादथ मेधो भवेदिति ।
 निर्दशो च समागत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६६ ॥
 दन्ताः पशोर्पञ्चाशेरन्नथ मेधो भवेदिति ।
 जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ ६७ ॥
 यदा पतन्यस्य दन्ता अध मेधो भवेदिति ।
 पशोर्निषतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६८ ॥
 यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः ।
 पुनर्जाता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ ६९ ॥
 सान्नाह्रुको यदा राजन् राजन्वोऽथ पशुः शुचिः ।
 इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्त्रितचेतना ।
 कालं वधयता तं तमुक्तो देवस्त्रमेक्षत ॥ ७० ॥
 रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितम् ।
 प्राणप्रेषुर्धनुषाणिररण्यं प्रत्यपयत ॥ ७१ ॥
 पितरं वरुणप्रसन्नं धृत्वा जातमहोदरम् ।
 रोहितो ग्राममेयाप तमिन्द्रः प्रत्यपेयत ॥ ७२ ॥

भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणीः ।
 रोहितायाऽदिशच्छक्रः सोऽप्यरण्येऽचरत् समाम् ॥ ७३ ॥
 एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा ।
 अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विशो भूत्वाऽऽह वृत्रहा ॥ ७४ ॥
 पटं संवत्सरं तत्र चरित्वा रोहितः पुरीम् ।
 उपव्रजजजीगतादक्रीणान्मध्यमं सुतम् ।
 शुनःशोपं पशुं पित्रे प्रदाय समवन्दत ॥ ७५ ॥
 ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महापशाः ।
 मुक्तोदरो यजन् देवान् वरुणादीन् महाक्रतौ ॥ ७६ ॥
 विश्वामित्रोऽभवत् तस्मिन् होताभ्यर्चयुराध्यात्मवान् ।
 जमदग्निरभूद् ब्रह्मा वसिष्ठोऽथास्यसामगाः ॥ ७७ ॥

तस्मै तुरो ददाविन्द्रः शातकुम्भमयं रथम् ।
 शुनःशोपस्य माहात्म्यमुपरिष्टात् प्रचक्षते ॥ ७८ ॥
 सत्यसारं धृतिं हृष्टा सभार्यस्य च भूषतेः ।
 विश्वामित्रो भृशं प्रीतो ददावविहतां गतिम् ॥ ७९ ॥
 मनः पृथिव्यां तामद्विस्तेजसाम्भोऽनिलेन तत् ।
 खे वायुं धारयस्तं च शब्दादी तन्माहात्मनि ॥ ८० ॥
 तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तथा ज्ञानं विनिर्दहन् ।
 हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुखसंविदा ।
 अनिर्देश्याप्रतर्क्येण तस्यै विध्वस्तबन्धनः ॥ ८१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

हरितो रोहितादासीचम्पस्तस्माद् विनिर्मिता ।
 चम्पापुरी सुदेवोऽतो विजयो यस्य चात्मजः ॥ १ ॥
 तरुकस्तत्सुतस्तस्माद् वृकस्तस्यापि बाहुकः ।
 सोऽरिभिर्हृतराज्यस्तु सभाषो वनमाविशत् ॥ २ ॥
 वृद्धं तं पञ्चतां प्राप्तं महिष्यन् मरिष्यती ।
 और्वेण जानताऽऽत्मानं प्रजावन्तं निवारिता ॥ ३ ॥
 आज्ञायास्यै सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽत्र साहसः ।
 सह तेनैव सञ्जातः सगराल्यो महापशाः ॥ ४ ॥
 सगरश्चक्रवर्त्तासीत् सागरो यत्सुतेः कृतः ।
 यस्तालगङ्गान् यवनाञ्चकान् हैहयवर्वरान् ॥ ५ ॥
 नाथपीद् गुरुवाक्येन चक्रे विकृतचेपिणः ।
 मुण्डान् शमश्रुधरान् कांश्चिन्मुक्तकेशार्धमुण्डितान् ॥ ६ ॥
 अनन्तर्वाससः कांश्चिद्वह्निवाससोऽपरान् ।
 सोऽश्वमेधेरयजत् सर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥
 और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीश्वरम् ।
 तस्योत्सृष्टं पशुं यत्र जहाराथं पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 सुमत्यास्तनया द्रुमाः पितुरादंशकारिणः ।
 हयमन्येषमाणान्ते समन्ताज्यस्रनन महीम् ॥ ९ ॥

प्रागुदीच्यां दिशि हयं ददशुः कपिलान्तिके ।
 एष वाजिहरश्चोर आस्ते मीलितलोचनः ॥ १० ॥
 हन्यतां हन्यतां पाप इति पश्चिसहस्रिणः ।
 उदायुषा अभिययुर्निमेष तदा मुनिः ॥ ११ ॥
 स्वशरीराग्निना तावन्महेन्द्रहतचेतसः ।
 महद्ध्यतिक्रमहता भस्मसादभवन् क्षणान् ॥ १२ ॥
 न साधुवादे मुनिकोपभर्जिता
 नृपेन्द्रपुत्रा इति सत्त्वधामनि ।
 कथं तमो रोपमयं विभाव्यते
 जगत्पवित्रात्मनि खे रतो भुवः ॥ १३ ॥
 यस्यैरिता साङ्ख्यमयी हृदेह
 नीर्यया मुमुक्षुस्तरते दुरत्ययम् ।
 भवार्णवं मृत्युपथं विपश्चितः
 परात्मभूतस्य कथं पृथङ्मतः ॥ १४ ॥
 योऽसमञ्जस इत्युक्तः स केसिन्या नृपात्मजः ।
 तस्य पुत्रोऽशुमान् नाम्ना पितामहहिते रतः ॥ १५ ॥
 असमञ्जस आत्मानं दर्शयन्नसमञ्जसम् ।
 जातिस्मरः पुरा सद्भाद् योगी योगाद् विचालितः ॥ १६ ॥
 आचरन् गर्हितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियम् ।
 सरथ्यां क्रीडतो बालान् प्रास्यदुद्वेजयन्ननम् ॥ १७ ॥

एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै ।
 योगैश्वर्येण बालांस्तान् दर्शयित्वा नतो ययी ॥ १८ ॥
 अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान् पुनरागतान् ।
 दृष्ट्वा विसिस्मिन् राजन् राजा चाप्यन्वतप्यत ॥ १९ ॥
 अंशुमांधोदितो राज्ञा तुरङ्गान्वेषणे ययी ।
 पितृव्यव्रतानुपथं भस्मापि ददर्श हयम् ॥ २० ॥
 तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलास्त्र्यमधोऽध्वजम् ।
 अस्तीत् समाहितमनः प्राञ्जलिः प्रणतो महान् ॥ २१ ॥
 अंशुमानुवाच—
 न पश्यति त्वां परमात्मनोऽज्जनो
 न बुध्यतेऽद्यापि समाधिपुष्कभिः ।
 कुतोऽपरं तस्य मनःशरीर
 विसर्गमृष्टा वयमप्रकाशाः ॥ २२ ॥
 ये देहभ्राजस्त्रिगुणप्रधाना
 गुणान् विपश्यन्त्युत वा तमथ ।
 यन्मायया मोहितचेतस्ते
 विदुः स्वसंस्थं न बहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥
 तं त्वामहं ज्ञानघनस्वभावं
 प्रध्वस्तमायामपभेदमोहेः ।
 सनन्दनार्थमुनिभिर्विभाष्यं
 कथं विमूढः परिभाषयामि ॥ २४ ॥
 प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्गमनामरूपं सदसद्विमुक्तम् ।
 ज्ञानोपदेशाय गृहीतलिङ्गं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् ॥ २५ ॥
 यन्मायारचिते लोके वस्तुबुध्या गृह्णाद्विपु ।
 भ्रमन्ति कामलोभेर्ध्यामोहविभ्रान्तचेतसः ॥ २६ ॥
 अयं नः सर्वभूतान्त्वं कामकर्मैन्द्रियाशयः ।
 मोहपाशो दृढशिख्रो भगवन्स्त्वदर्शनात् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान् कपिलो मुनिः ।
 अंशुमन्तमुवाचेऽमनुगृह्य धिया नृप ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अधोऽयं नीयतां वन्तः पितामहपशुस्त्वय ।
 इमे च पितरा दग्धा गद्गाम्भोऽर्हन्ति नेतरत् ॥ २९ ॥

तं पश्चिद्भ्यः शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् ।
 सगरस्तेन पशुना क्रुतुशेषं समापयत् ॥ ३० ॥
 राज्यमंशुमते न्यस्य निःस्पृहो मुक्तबन्धनः ।
 और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥
 अंशुमांध तपस्तेषु गद्गगमनकाम्यया ।
 कालं महान्तं नाशक्रेत् ततः कालेन संस्थितः ॥ ३२ ॥
 दिलीपस्तत्पुत्रः तद्दशकः कालमेपिवान् ।
 भगीरथस्तस्य पुत्रस्तेषु स सुमहत्तपः ॥ ३३ ॥
 दर्शयामास तं देवी प्रसन्ना वरदाऽस्मि ते ।
 इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो भृशम् ॥ ३४ ॥
 गङ्गोवाच—
 को विधारयिता वेगं पतन्त्या मे महीतले ।
 अन्यया भूतलं भित्त्वा नृप यास्ये रसातलम् ॥ ३५ ॥
 किं चाहं दुर्गतिं यास्ये नरा मध्यामृजन्त्ययम् ।
 मृजामि तदथं क्रूरं राजंस्तर विधिष्यताम् ॥ ३६ ॥
 राजोवाच—
 साधवो निराशिपः शान्ता ब्रह्मिष्ठा लोकपाथनाः ।
 हरन्त्यप तेऽङ्गस्त्रिधा दे प्राप्ताः स्वहृदा हरिम् ॥ ३७ ॥
 धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् ।
 यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं विश्वं शाटीव तन्नु ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा स नृपो देवीं तपसाऽतोपपच्छिबम् ।
 कालेनान्वीपसा चापि तप्येशः समनुप्यत ॥ ३९ ॥
 तथेति राज्ञाऽभिहितः सर्वलोकहितः शिष्यः ।
 दधारावहितो गद्गं पादपूजनां हरेः ॥ ४० ॥
 भगीरथोऽपि राजर्षिर्निन्ये भुवनपावनीम् ।
 यत्र स्वपितृणां देहा भस्मीभूताः स्म शरते ॥ ४१ ॥
 रथेन वायुवेगेन प्रयान्तमनुपावती ।
 देशान् पुनन्ती निर्दधानसिधन् सगरात्मजान् ॥ ४२ ॥
 यज्जनस्पर्शमात्रेण ब्रह्मदण्डहता अपि ।
 सगरात्मजा दिवं जग्मुः केवलं देहभस्मभिः ॥ ४३ ॥

भस्मीभूताङ्गसङ्गेन स्वर्पाताः सगरात्मजाः ।
 किं पुनः श्रद्धया देवी ये सेवन्ते धृतव्रताः ॥ ४४ ॥
 न ह्येतत् परमाश्चर्यं स्वर्पुन्या यदिदोदितम् ।
 अनन्तचरणाभोजप्रसूताया भवच्छिदः ॥ ४५ ॥
 यस्मिन्मनः सन्निवेश्य श्रद्धया मुनयोऽमलाः ।
 त्रेगुण्यं दुस्त्यजं हित्वा सत्यो यातास्तदान्तात्मा ॥ ४६ ॥
 श्रुतो भगीरथाज्ज्ञे तस्य नाभोऽपरोऽभवत् ।
 सिन्धुद्वीपस्ततस्तस्मादधुतापुस्ततोऽभवत् ॥ ४७ ॥
 क्रतुपर्णो नलसखो योऽश्वविद्यामायाजलान् ।
 दत्त्वाऽक्षहृदयं तस्मै सर्वकामस्तु तत्सुतः ॥ ४८ ॥
 ततः सुदासस्तत्पुत्रो मदयन्तीपतिर्नृपः ।
 आहुर्मित्रसहं यं वै कल्पापाङ्गिमुत कचिन् ॥ ४९ ॥
 वसिष्ठशापाद् रक्षोऽभूदनपत्यः स्वकर्मणा
 राजोवाच—
 किञ्चिन्मित्रो गुरोः शापः सौदासस्य महात्मनः ।
 एतद् वेदितुमिच्छामः कथ्यतां न रहो यदि ॥ ५१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 सौदासो मृगयां किञ्चिच्चरन् रक्षो जपान ह ।
 मुमोच भ्रातरं सोऽथ गतः प्रतिचिकीर्षया ॥ ५२ ॥
 स चिन्त्यन्नघं राज्ञः सूररूपधरो गृहे ।
 गुरवे भोक्तुकामाय पत्न्या नित्ये नरामिषम् ॥ ५३ ॥
 परिवेष्यमाणं भगवान् विलोक्याभक्ष्यमञ्जसा ।
 राजानमशपत् क्रुद्धो रक्षो ह्येवं भविष्यसि ॥ ५४ ॥
 रक्षःकृतं तद् विदित्वा चक्रे द्वादशावार्षिकम् ।
 रौप्योपपोऽञ्जलिनाऽऽदाय गुहं शङ्खं समुद्यतः ॥ ५५ ॥
 यारितो मदयन्त्याऽप्यो रुशतीः पादयोज्ज्वली ।
 दिशः खमवनीं सर्वा पश्यन् जीवमयीं नृपः ॥ ५६ ॥
 राक्षसं भायमापन्नः पाटे कन्मापतां गतः ।
 व्यापकाले ददशे वनीकोदम्पती द्वित्रौ ॥ ५७ ॥
 क्षुधार्तो जगृहे विप्रं तत्पट्याहाकृतार्थवन् ।
 न भवान् राक्षसः साक्षादिश्याकूणां महारथः ॥ ५८ ॥

मदयन्त्याः पतिवीरं नाधमै कर्तुमर्हसि ।
 देहि मेऽपत्यकामायास्त्वकृतार्थं पतिं द्विजम् ॥ ५९ ॥
 देहोऽयं मानुषो राजन् पुरुषस्याखिलार्थदः ।
 तस्मादस्य वधो वीर सर्वार्थवध उच्यते ॥ ६० ॥
 एष हि ब्राह्मणो विद्वान् तपःशीलगुणान्वितः ।
 आरिराधयिषुब्रह्म महापुरुषसंज्ञितम् ॥ ६१ ॥
 सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वन्तर्हितं गुणैः ।
 सोऽयं ब्रह्मर्षिर्वयस्ते राजर्षिप्रवराद् विभ्राः ॥ ६२ ॥
 कथमर्हति धर्मज्ञ वधं पितुरिवात्मजः ।
 तस्य साधोपापस्य भूणस्य ब्रह्मवादिनः ॥ ६३ ॥
 कथं वधं यथा वध्ना मन्यते सम्मतो भवान् ।
 यद्ययं क्रियते भक्ष्यस्तर्हि मां खाद पूर्वतः ॥ ६४ ॥
 न जीविष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा ।
 एवं करुणभाषिण्या विलपन्त्या अनाथवत् ॥ ६५ ॥
 व्याघ्रः पशुमिवाखादन् सौदासः शापमोहितः ।
 ब्राह्मणी वीक्ष्य भर्तारं पुरुषादेन भक्षितम् ॥ ६६ ॥
 शोचन्त्यात्मानमुर्वीशमशपत् कुपिता सती ।
 यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्तायाः पतिस्त्वया ॥ ६७ ॥
 तवापि मृत्युराधानादकृतप्रज्ञं दर्शितः ।
 एवं मित्रसहं शम्वा पतिलोकपरायणा ॥ ६८ ॥
 तदस्मीनि समिद्धेऽग्नी प्रास्य भर्तुर्गतिं गता ।
 विशाषो द्वादशाब्दान्ते मैथुनाय समुद्यतः ॥ ६९ ॥
 विज्ञाय ब्राह्मणीशापं महिष्या स निवारितः ।
 तत ऊर्ध्वं स तत्याज स्त्रीसुतं कर्मणाऽप्रजाः ॥ ७० ॥
 वसिष्ठस्तदनुज्ञातो मदयन्त्यां प्रजामधात् ।
 सा वै सप्त समा गर्भमविभ्रन्न व्यजायत ॥ ७१ ॥
 जग्रेऽश्मनोदरं तस्मान् सोऽश्मकस्तेन कथ्यते ।
 अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः ॥ ७२ ॥
 नारीकच इत्युक्तो निःक्षेत्रे मूलकोऽभवत् ।
 ततो दशरथस्तस्मान् पुत्रं णेलविलिः स्मृतः ॥ ७३ ॥

राजा विधसहो यस्य खट्वाङ्गश्चक्रवर्त्यभूत् ।
 यो देवैरर्पितो दैत्यानवधीद् युधि दुर्जयान् ॥ ७४ ॥
 राजा उवाच—
 मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वात्येव स्वपुरं सन्धे मनः ।
 न मे ब्रह्मकुलान् प्राणाः कुलदेवान् चात्मजाः ॥ ७५ ॥
 न श्रियो न मही राज्यं न दाराधातिवह्मभाः ।
 न वान्येऽपि मतिर्मह्यमधर्मं रमते क्वचित् ॥ ७६ ॥
 नापश्यमुत्तमशोकादन्यत् किञ्चन वस्त्वहम् ।
 देवैः कामयरा दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः ॥ ७७ ॥
 न वृषे त्वयं कर्म भूतभावनभावनाद् ।
 येऽविक्षिमेन्द्रियपिषो देवास्ते स्यहृदि स्थितम् ।
 न विदन्ति श्रियं शश्वदात्मानं किमुतापो ॥ ७८ ॥
 अयेशमावारचितेषु सङ्गे गुणेषु गन्धर्वपुराणेषु ।
 रूढं प्रकृत्याऽऽत्मनि विश्वभर्तुर्भावेन हित्वा तमहं प्रपद्ये ॥
 इति व्यवसितो बुध्या नागपणगृहीतया ।
 हित्वाऽन्यभायमज्ञानं ततः स्वं भावमाश्रितः ॥ ८० ॥
 यन् तद् ब्रह्म परं सूक्ष्मशून्यं शून्यकल्पितम् ।
 भगवान् वासुदेवेति यं गृणन्ति हि सान्वताः ॥ ८१ ॥
 शुक उवाच—
 खट्वाङ्गाद् दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात् पृथुश्रवाः ।
 भजस्तस्मान्महाराजस्तस्माद् दशरथोऽभवत् ॥ ८२ ॥
 तस्यापि भगवानेव साक्षाद् ब्रह्ममयो हरिः ।
 अंशोऽनेन चतुर्धाऽगान् पुत्रवत् प्रार्थितः सुरैः ।
 रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्राश्चेति सञ्जया ॥ ८३ ॥
 तस्यानुचरितं राजन् कृपिभिस्तन्वदशिभिः ।
 श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया सीतापतेर्मुहुः ॥ ८४ ॥
 गुर्वर्षे त्यक्कारज्यो व्यचरदनुव्रतं वनपञ्चां श्रियायाः
 पाणिम्यशांक्षमाभ्यां मृजितपथिरुजो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम् ।
 वैरूप्याच्छर्पणस्याः श्रियविरहरूपाऽऽरोपितभूविजृम्भः
 श्रुत्याऽऽविर्बद्धसेतुः खलदवहनः कोसलेन्द्रोऽवतीर्णः ॥
 विधामित्राश्वरे येन मारीचाया निशाचराः ।
 पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नैर्कतपुद्गवाः ॥ ८६ ॥

यो लोकवीरसमिती धनुरैशामुग्रं
 सीतास्वयंवरमुखे त्रिशतोपनेयम् ।
 आदाय बालागजलील इवेधुषष्टिं
 सञ्जीकृतं नृप विकृष्य वभञ्ज मध्ये ॥ ८७ ॥
 जित्वात्मरूपागुणशीलवयोऽनुरूपां
 सीताभिधां श्रियमुरस्वभिलब्धमानाम् ।
 मार्गे व्रजन् भृगुपतेर्यवनपुत्रं प्ररूढं
 दर्वं महीं कृतवतो इतराजवीजाम् ॥ ८८ ॥
 यः सत्यपाशापरिवीतपितुर्निर्दिशं
 खेणस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः ।
 राज्यश्रियं प्रणयिनः सुहृदोऽपिचासं
 त्यक्त्वा यया वनमसूनिव मुक्तसङ्गः ॥ ८९ ॥
 रक्षःस्वसुर्व्यकृत रूपमशुद्धदुष्टे-
 स्तस्याः सरजिशिरदूषणमुख्यवन्धून् ।
 जग्रे चतुर्दशसहस्रमशारणीय-
 कोदण्डपाणिरटमान उवास कृच्छ्रम् ॥ ९० ॥
 सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेन
 सृष्टं विलोक्य नृपते दशकल्परेण ।
 जग्रे कृतं वपुषाऽऽश्रमतोऽपकृष्टो
 मारीचमातु विशिखेन यथाऽरिमुग्रः ॥ ९१ ॥
 रक्षोपमेन वृकवद् विपिनेऽसमर्थं
 वेदेहराजदुहितुर्षणपापितायाम् ।
 भ्रात्रा वने कृपणवत् श्रियाया विपुक्तः
 स्त्रीसाङ्गनामिति रतिं प्रथयन्धवार ॥ ९२ ॥
 दग्धाऽऽत्मकृत्यहतकृत्यमहन् कवन्धं
 सख्यं विधाय कपिभिर्दक्षिणागतिं वै ।
 बुद्ध्याऽथ वालिनि हते प्रबगेन्द्रसैन्ये-
 बैलामगान् स मनुजोऽजभवाचिन्ताङ्गिः ॥ ९३ ॥
 यद्रोषतीव्रपरिवृत्तकटाक्षपात-
 संश्रान्तनक्रमकरो भयगीर्णघोषः ।
 सिन्धुः शिस्यहर्णं परिगृह्य रूपी
 पाटारविन्दमुपगम्य वभाप एतन् ॥ ९४ ॥

तं त्या वयं जडपियो न विदाम भूमन्
कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम् ।

त्वं सत्त्वतः सुरगणान् रजसः प्रजेज्ञान्
मन्योश्च भूतपतयः स भवान् गुणेशः

॥ ९५ ॥

कामं प्रयाहि जहि विधवसोऽवमेहं
त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीर पत्नीम् ।
वप्रीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्ये
गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः

॥ ९६ ॥

बन्धोदधी रघुपतिर्विबिधाद्रिकूटैः
सेतुं कपीन्द्रकरकम्पितभूरुहाङ्गैः ।

सुग्रीबनीलहनुमत्प्रमुखैरनेकै-

र्लङ्कां विभीषणदृशाऽऽविशदामु दग्धाम्

॥ ९७ ॥

स बानरेन्द्रबलरुद्धविहारकोष्ठ-

सद्द्वारगोपुरसदोचलभीविटङ्गा ।

निर्भयमानपिपणध्वजहेमकुम्भ-

शृङ्गाटका गजकुलेर्हदिनीच पूर्णा

॥ ९८ ॥

रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुम्भकुम्भ-

धूमाक्षदुर्मुखसुरान्तनरान्तकादीन् ।

पुत्रान् प्रहस्तमतिक्रायविकम्पनादीन्

सर्वानुगान् समहिनोदध कुम्भकर्णम्

॥ ९९ ॥

तां यातुधानपृतनामसिशूलचाप-

प्रासर्पिशक्तिशरतोमरखड्गजुष्टाम् ।

सुग्रीबलक्ष्मणमरुत्सुतगन्धमाद-

नीलाद्ददर्शपनसादिभिरन्वितोऽयान्

॥ १०० ॥

तेऽनीकपा रघुपतेरभितप्य सर्वे

ऽन्धं वरुधमिभपत्तिरयाथयोधम् ।

जघ्नुर्दुर्मगिरिगण्डेषुभिरद्रवाधाः

सीताभिमिशंहतमद्भलरावणेशाम्

॥ १०१ ॥

रक्षःपतिः स्वबलनष्टिमवेक्ष्य रुष्ट

आरुह्य यानकमथाभिससार रामम् ।

स्यः स्यन्दने युमति मातलिजोपनीते

विभ्रान्तमानमहनज्रिशितैः क्षुब्धैः

॥ १०२ ॥

रामस्तमाह पुरुषादपुत्रीप यत्रः

कान्ताऽसमक्षमसताऽपहता स्वयं ते ।

त्यक्तत्रपस्य फलमय जुगुप्सितस्य

इच्छामि काल इव कर्तुमलङ्घयवीर्यः

॥ १०३ ॥

एवं क्षिपन् पनुपि सन्धितमुत्ससर्ज

बाणं स बद्धमिव तदधुदयं विभेद ।

सोऽसृग् वमन् दशमुखैर्यपतद् विमानाद् ।

हा हेति जल्पति जने सुकृतीव रक्षः

॥ १०४ ॥

ततो निष्क्रम्य लङ्काया यातुधान्यः सहस्रशः ।

मण्डोदर्या समं तस्मिन् प्ररुदन्त्य उपाद्रवान्

॥ १०५ ॥

स्वान् स्वान् वन्धून् परित्यज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दितान् ।

रुद्रुः सुस्वरं दीना ग्रन्थ आत्मानमात्मना

॥ १०६ ॥

हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावणरावण ।

कं यायाच्छरणं लङ्का त्वद्विहीना परार्दिता

॥ १०७ ॥

न वै वेद महाभाग भवान् कामवशं गतः ।

तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशमिमाम्

॥ १०८ ॥

कृतेषा विधवा लङ्का वयं च कुलनन्दन ।

देहः कृतोऽयं गृध्राणामात्मा नरकहेतवे

॥ १०९ ॥

श्रीशुक उवाच-

स्वानां विभीषणधक्त्रे कोसलेन्द्रानुमोदितः ।

पितृमेधविधानेन यदुक्तं साम्प्रदायिकम्

॥ ११० ॥

ततो ददर्श भगवानशोकबनिकाश्रमे ।

क्षामां स्वविरहव्याधेः शिशुषामूलमाश्रिताम्

॥ १११ ॥

रामः प्रियतमां भार्या दीनां वीक्ष्यान्यकम्पत ।

आत्मसन्दर्शनाद्वादविकसन्मुखपङ्कजाम्

॥ ११२ ॥

आरोप्यारुह्ये यानं भ्रान्त्यां हनुमयुतः ।

विभीषणाय भगवान् दत्त्वा रक्षोगणेशताम्

॥ ११३ ॥

लङ्कामावुध कल्पान्तं यया तीर्णव्रतः पुरीम् ।

अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि

॥ ११४ ॥

उपगीयमानचरितः शनधृत्यादिभिर्मुदा ।

गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाम्बरम्

॥ ११५ ॥

महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलं स्पण्डिलेऽशयम् ।
 भरतः प्राममाकर्ण्य वीरामान्यपुरोहितैः ॥ ११६ ॥
 पादुकं शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युचतोऽग्रजम् ।
 नन्दिग्रामात् स्वशिविरान् गीतवादित्रिनःस्वनेः ॥ ११७ ॥
 ब्रह्मपापेण च मुहुः पठद्विब्रसवादिभिः ।
 स्वर्णकर्णध्वजैश्चापि हेमैश्चित्रध्वजै रथैः ॥ ११८ ॥
 सदर्थं रुक्मसत्रादिभैरैः पुरटवर्मभिः ।
 श्रेणीभिर्चारमुल्याभिर्भृत्यैश्चागात् सदोषतैः ॥ ११९ ॥
 पारमहृषान्युपादाय भाण्डान्युच्चावचानि च ।
 पादयान्यपतत् प्रेम्णा प्रस्त्रिचहृदयेक्षणः ॥ १२० ॥
 पादुकं न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्चाप्यलोचनः ।
 तमाश्लिष्य हृदं दोभ्यां स्नापयन् नेत्रजैर्जलेः ॥ १२१ ॥
 रामो लक्ष्मणसीताभ्यां त्रिप्रभ्यो योऽभवंस्ततः ।
 तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥ १२२ ॥
 धुन्वन्त उत्तरासङ्गं पतिं वीक्ष्य चिरागतम् ।
 उत्तराः कोसलाः माल्यैः किरन्तो ननुतुमुदा ॥ १२३ ॥
 पादुकं भरतोऽगृहाचामरव्यजनोत्तमे ।
 विभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मरुत्सुतः ॥ १२४ ॥
 धनुर्निपट्ठाञ्चक्रुः सीता तीर्थकमण्डलुम् ।
 अविभ्रदद्गदः खड्गं हेमं चर्मक्षराणूष ॥ १२५ ॥
 पुष्पकस्थैर्वृतस्त्वेभिः स्तूपमानश्च नन्दिभिः ।
 विरजे भगवान् राजन् गृहीरन्दुरिबोदितः ॥ १२६ ॥

भानृभिर्नन्दितः सोऽपि सोत्सवां प्राविशत् पुरीम् ।
 प्रविश्य राजभवनं गुरुष्वतीश्च मातरम् ॥ १२७ ॥
 गुरुन् वयस्यावरजान् पूजितः प्रत्यपूजयन् ।
 वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथायोग्यं प्रणेमतुः ॥ १२८ ॥
 पुत्रांस्तन्यातारस्तावत् प्राणांस्तन्य इवोत्पिताः ।
 आरोग्याद्रेऽभिपिबन्त्यो वाष्पीधैर्विजहुः शुचः ॥ १२९ ॥
 जटा निर्मुच्य विधिवत् कुलवृद्धैः समं गुरुः ।
 अभ्यपिबद् यथेवेन्द्रं चतुःसिन्धुजलादिभिः ॥ १३० ॥
 एवं कृतशिरस्त्रानः सुवासाः सदलंकृतः ।
 स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया वमी ॥ १३१ ॥
 अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः ।
 प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विताः ॥ १३२ ॥
 जुगोप पितृवद् रामो मेनिरे पितरं च तम् ।
 त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत् ॥ १३३ ॥
 रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे ।
 वनानि नयो गिरयो वर्षाणि द्विपसिन्धवः ॥ १३४ ॥
 सर्वे कामदुषा आसन् प्रजानां भरतर्षभ ।
 नाधिष्याधिजराभुलुड्डुःखशोकभयङ्कराः ॥ १३५ ॥
 मृत्युधानिच्छतां नासीद् रामे राजन्यपोक्षणे ।
 एकपत्रिव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः ॥ १३६ ॥
 स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन् स्वयमाचरन् ।
 प्रेम्णाऽनुवृत्त्या शीलेन प्रथयावना सती ।
 भिया हिया च भावज्ञा भर्तुः सीताऽहरन्मनः ॥ १३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 भगवानात्मनाऽऽत्मानं राम उत्तमकल्पकैः ।
 सर्वदेवमयं देवमीज आचार्यवान् मसैः ॥ १ ॥
 होत्रेऽददाद् दिशं प्राचीं ब्रह्मणो दक्षिणां विभुः ।
 अथर्षवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥ २ ॥

आचार्याय ददौ शेषा याचती भूतदन्तरा ।
 मन्यमान इदं कुन्तं ब्राह्मणोऽर्हति निःस्पृहः ॥ ३ ॥
 इत्यदात् स्वमलह्वारं वासोभ्यामवरोपितः ।
 तथा रात्रिपि वैदेहीं सौमहृन्त्यावरोपिता ॥ ४ ॥
 ते तु ब्राह्मणदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य सज्जनाः ।
 प्रीताः स्निग्धपिपस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं वधापिरे ॥ ५ ॥

ब्राह्मणाः ऊचुः-

अग्रत् नस्त्वया किन्नु भगवन् भुवनेधर ।	
यतोऽन्तर्हृदि संविद्य तमो हंसि स्वरोचिषा	॥ ६ ॥
नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायकुण्डमेधसे ।	
उत्तमशोकधुर्याय न्यस्ततन्वेऽर्पिताद्ग्रये	॥ ७ ॥
श्रीशुक उवाच-	
कदाचिह्लोकजिज्ञासुर्गूढा राज्यामलक्षितः ।	
चरन् बचोऽशृणोद् रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित्	॥ ८ ॥
नाहं विभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेशमगाम् ।	
सौणो हि विभूयात् सीतां रामो नाहं भजे पुनः	॥ ९ ॥
इति लोकाद् बहुमुखाद् दुराराध्यादसंविदः ।	
श्रुत्वा भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम्	॥ १० ॥
अन्तर्बद्ध्यांगते काले यमो सा सुपुत्रे सुती ।	
कुशो लघ इति ख्याती तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः	॥ ११ ॥
अद्भुतदशक्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजो स्मृती ।	
तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते	॥ १२ ॥
सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य यश्वतुः ।	
गन्धर्वान् कोटिशो जग्रे भरतो विजये दिशाम् ।	
तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत्	॥ १३ ॥
शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् ।	
हत्वा मधुवनं चक्रे मधुरां नाम वै पुरीम्	॥ १४ ॥
मुनी निशिष्य तनयो सीता भर्ता विवासिता ।	
ध्यायन्ती रामचरणी विवरं प्रविवेश ह	॥ १५ ॥
तच्छ्रुत्वा भगवान् रामो रुन्ध्रपि धिया शुचः ।	
ऋतस्तस्या गुणांस्तांस्तान् नाशक्रोद् रोदधुमीधरः	॥ १६ ॥
सीपुम्प्रसन्न एतादृक् सर्वत्र त्रासमावहः ।	
अपीधराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहमेधिनः	॥ १७ ॥
तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्ननुहोन् प्रभुः ।	
त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमलङ्घितम्	॥ १८ ॥
स्मरतां हृदि विन्यस्य बुद्धं पथमिवांशुकैः ।	
स्वपाटपद्मं राम आत्मज्यानिर्गमात् ततः	॥ १९ ॥

नेदं यशो रघुपतेरिह विश्वमूर्ते-

लीलातनोरपिकशान्तिविमुक्तधाम्नः ।	
रक्षोवधो जलधिबन्धनमस्रपाणः	
किं तस्य शत्रुहनेन कपयः सहायाः	॥ २० ॥
यस्यामलं नृपसदस्सु यशोऽधुनाऽपि	
गायन्त्यषग्रमृषयो दिगिभेन्द्रपाते ।	
तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टं	
पादाम्बुजं रघुपतेः शरणं प्रपद्ये	॥ २१ ॥
स धैः स्मृष्टोऽभिष्टो वा संवित्तोऽनुगतोऽपि वा ।	
कोसलास्ते ययुः स्थानं यत्र गच्छन्ति योगिनः	॥ २२ ॥
पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन् ।	
आनृशंस्यपरो राजन् कर्मबन्धैर्विमुच्यते	॥ २३ ॥
राजोवाच-	
कथं स भगवान् रामो भ्रातृन् वा स्वयमात्मनः ।	
तस्मिन् वा तेऽन्ववर्तन्त प्रजाः पीरास्त ईश्वरे	॥ २४ ॥
श्रीशुक उवाच-	
अधादिशद् दिग्विजये भ्रातृंश्च त्रिदशेश्वरः ।	
आत्मानं दर्शयन् स्थानां पुरीमेक्षत सानुगः	॥ २५ ॥
आसिक्तमार्गां गन्धोदैः करिणां मदसीकरैः ।	
स्वामिन् प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव	॥ २६ ॥
प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिव ।	
विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मण्डिताम्	॥ २७ ॥
पूगैः सवुनी रम्भाभिः पालिकाभिः सुवाससाम् ।	
आदर्शैर्गुह्यैः स्वभिः कृतकानुकतोरणाम्	॥ २८ ॥
तमुपेयुस्तत्र तत्र पीरा अर्हणपाणयः ।	
आशिषो ययुर्जुर्देव पादमीमां प्राक् त्वयोद्भूताम्	॥ २९ ॥
तं ताः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं	
दिदक्षयोत्सृज्य गृहान् स्त्रियो नराः ।	
आह्लात हर्षाण्यरविन्दलोचनं	
नतृसनैत्राः कुसुमैरवाकिरन्	॥ ३० ॥
अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वेः पूर्वराजभिः ।	
अनन्तगृहकोशादयमनर्थ्योरुपरिच्छदम्	॥ ३१ ॥

विद्रुमोदुम्बरद्वर्गैर्विदूर्यस्तम्भपङ्क्तिभिः ।
 स्थलेर्मार्कतैः स्वच्छैर्भातं स्फटिकभित्तिभिः ।
 चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुभिः ।
 मुक्ताफलैश्चिदुदासीः कान्तकामोपपत्तिभिः ।
 धूपदीपैः सुरभिभिर्मण्डितैः पुष्पमण्डपैः ।
 सीपुंभिः सुरसद्भासुर्नृपं भूषणभूषणैः

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

तस्मिन् स भगवान् रामः स्निग्धया प्रिययेष्टया ।

रेमे स्यारामचाराणामृषभः सीतया सह ॥ ३५ ॥

वुभुजे च यथाक्तां कामं धर्ममपीडयन् ।

वर्षपूगान् वहन् नृणामभिष्येयाद्विपल्लवः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निपथस्तत्सुतो नभः ।

पुण्डरीकोऽथ तन्पुत्रः क्षेमधन्याऽभवत् ततः ॥ १ ॥

देवानीकस्ततोऽहीनः पारिषात्रश्च तत्सुतः ।

ततो बलस्थलस्तस्माद् यज्ञनाभोऽकंसम्भवः ॥ २ ॥

खगणस्तत्सुतस्तस्माद् विधूतश्चाभवत् सुतः ।

ततो हिरण्यनाभोऽभूद् योगाचार्यस्तु जैमिनेः ॥ ३ ॥

शिष्यः सकलमध्यात्मं याज्ञवल्क्योऽध्यगाद् वतः ।

योगं महादयमृषिर्हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४ ॥

पुष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसन्धिस्ततोऽभवत् ।

सुदर्शानोऽथाधिष्ठाणः शीघ्रस्तस्य मरुत् सुतः ॥ ५ ॥

योऽसावास्ते योगसिद्धः कलापग्राममास्थितः ।

कलेरन्ते सूर्यवंशं नष्टं भावयित्वा पुनः ॥ ६ ॥

तस्मात् तु सुश्रुतस्तस्य सन्धिस्तस्यापि मर्षणः ।

महत्संस्तत्पुतस्तस्माद् विश्वसाहजानजायत ॥ ७ ॥

ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः ।

एते हीश्याकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ॥ ८ ॥

बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम्ना बृहद्वज्रः ।

उरुध्वः सुतस्तस्य वसुप्रीतिर्भविष्यति ॥ ९ ॥

प्रतिप्यामस्तनो भानुर्दिवाकौ वाहिनीपतिः ।

सहदेवस्तनो भावी बृहदयोऽथ भानुमान् ॥ १० ॥

प्रतीकाथो भानुमतः सुप्रतीकोऽथ तत्सुतः ।

भविता मरुदेयोऽथ सुनक्षत्रोऽथ रुक्मकः ॥ ११ ॥

तस्यान्तरिक्षस्तन्पुत्रः सुतपास्तदमित्रजित् ।

बृहद्ब्रान्तस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात् कृतञ्जयः ॥ १२ ॥

रणञ्जयस्तस्य सुतः सञ्जयो भविता ततः ।

तस्माच्छ्रुत्तोऽथ शुद्धोदो लाजलस्तत्सुतः स्मृतः ॥ १३ ॥

ततः प्रसेनजित् तस्माद् धुद्रको भविता ततः ।

कुणको भविता तस्मात् सुरधस्तनयस्ततः ।

सुमित्रो नाम निष्ठान्तस्त्येते बार्हद्बला नृपाः ॥ १४ ॥

इक्ष्वाकूणामयं वंशः सुमित्रान्तो भविष्यति ।

यतस्तं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कली ॥ १५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

निमिरिक्षाकुटनयो यसिष्टमवृत्तर्विजम् ।

आरभ्य सत्रं सोऽप्याह शक्रेण प्राग् वृत्तोऽस्मि भोः ॥ १ ॥

तं निर्वत्यागमिष्यामि तावन्मां प्रतिपालय ।

नृणीमामीद् गृहपतिः सोऽपीन्द्रस्याकरोन्मखम् ॥ २ ॥

निमिश्रलमिदं विद्वान्सत्रमारभतात्मवान् ।

क्रान्तिभिरपरैस्तावद् यावत् तन्नागमद् गुरुः ॥ ३ ॥

शिष्यव्यतिक्रमं वीक्ष्य निर्वर्त्य गुरुरागतः ।

अशपत् पततां देहो निमेः पण्डितमानिनः ॥ ४ ॥

निमिः प्रतिददी शापं गुरवेऽधर्मवर्तिने ।

तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः

॥ ५ ॥

इत्युत्ससर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।

मित्रावरुणयोजंज्ञे ऊर्वयां प्रपितामहः

॥ ६ ॥

गन्धवस्तुपु तदेहं निधाय मुनिसत्तमाः ।

समासे सत्रपागेऽथ देवान्युचुः समागतान्

॥ ७ ॥

राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।

तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भूत्से देहवन्धनम्

॥ ८ ॥

यस्य योगं न बाष्पन्ति वियोगभयकातराः ।

भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेषधः

॥ ९ ॥

देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाधयम् ।

सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा

॥ १० ॥

देवा ऊचुः—

विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।

उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः

॥ ११ ॥

अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।

देहं ममन्युश्च निमिः कुमारः समजायत

॥ १२ ॥

जननाज्जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।

मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता

॥ १३ ॥

तस्मादुदायसुस्तस्य पुत्रोऽभून्नन्दिबर्धनः ।

ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः

॥ १४ ॥

तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुपुत्रितः ।

सुपुत्रेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यशोऽथ मरुस्ततः

॥ १५ ॥

मरोः प्रतीत्यकस्तस्माज्जानः कृतरथो यतः ।

देवमीदृस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः

॥ १६ ॥

कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाऽथ तत्सुतः ।

स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत

॥ १७ ॥

ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।

सीता सीराग्रतो जाता तस्मान् सीरध्वजः स्मृतः

॥ १८ ॥

कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।

धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ

॥ १९ ॥

कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।

कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः

॥ २० ॥

खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।

भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतपुष्पस्तु तत्सुतः

॥ २१ ॥

शुचिस्तु तनयस्तस्मात् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।

ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजित्सुतः

॥ २२ ॥

अरिष्टनेमिस्तस्यापि धृतायुस्तत्सुपार्थकः ।

ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमापिर्मिथिलाधिपः

॥ २३ ॥

तस्माद्धेमरथस्तस्य सुतः सत्परधस्ततः ।

आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्रिसम्भवः

॥ २४ ॥

वैवस्वतोऽथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभ्रापणः ।

धृतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् क्रतुः सुतः

॥ २५ ॥

शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहज्यो धृतिस्ततः ।

बहुलाश्वो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी

॥ २६ ॥

एते वै मिथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ।

योगेश्वरप्रसादेन द्रन्द्वेर्मुक्ता गृध्रपि

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य शवनः ।

यस्मिन्नेलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः

॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिहृदसरोरुह्यात् ।

जातस्यासीन सुतो धानुरग्रिः पितृसमो गुणैः

॥ २ ॥

तस्य दम्भ्योऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।

विप्रोपध्वम्बुगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः

॥ ३ ॥

सोऽयजद् राजसूयेन बिजित्य भुवनत्रयम् ।

पत्नीं बृहस्पतेर्दर्पात् तारां नामाहरद् बलात्

॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदात् ।
 नात्यजन् तत्कृते जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥

शुक्रो बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत् सासुरोदुपम् ।
 हरां गुरुमुतसंहान् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपेतां महन्तो गुरुमन्यवात् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥

निवेदिताऽजोऽद्रिरसा सोमं निर्भत्स्य विथकृत् ।
 तारां स्वभग्नं प्रायच्छदन्तर्वतीं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

गर्भं त्वजामु दुष्प्रज्ञं मत्प्रेषादाहितं परेः ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां स्थिपं सान्त्वानिके सति ॥ ९ ॥

तत्याज ग्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥

स्पृहामार्द्रिरसशक्ते कुमारं सोम एव च ।
 ममायं न तवेत्युच्चैस्तपोर्विषदमानयोः ॥ ११ ॥

पञ्चभुक्तपयो देवा नैवांच ग्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं ग्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥

किं न योचम्यसद्वृत्ते पितरं मे वदाशु वै ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावपविगृहीनीम् ॥ १३ ॥

ब्रह्मा तं तु विनिर्भत्स्य क्षेप्तारं मातुरन्निके ।
 तामाहूय समग्राहीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥

सोमस्येत्याह शनैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं पुष इत्यभिधां नृप ॥ १५ ॥

बुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणापोदुराण् मुदम् ।
 ततः पुरुरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥

तस्य रूपगुणोदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ।
 धृत्योर्वंशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥

तदन्निकमुपेयाय देवी स्मरशारादिता ।
 मित्रावरुणयोः शाषादापना नरलोकताम् ॥ १८ ॥

निशाम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्ये तदन्निकम् ॥ १९ ॥

स तां विलोक्य नृपतिर्द्वेषेणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच श्लथया वाचा देवीं हृष्टनूरुहः ॥ २० ॥

राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्पतां करवाम किम् ।
 संरमस्य मया साकं रतिनीं शाश्वतीः समाः ॥ २१ ॥

उर्वंशुवाच—
 कस्यास्त्ययि न सज्जेत मनो इष्टिश्च सुन्दर ।
 यदज्ञानं रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥

एतावुरणकी राजन् न्यस्ती रक्षस्व मानद ।
 संरम्ये भवता साकं श्लाघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥

पूतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मैपुनात् ।
 विवाससं तन् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥

राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥

शुक उवाच—
 तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रमे सुरविहारोपु कामं चैत्ररथादिपु ॥ २६ ॥

रममाणस्तया देव्या पञ्चकिञ्जल्कगन्धया ।
 तन्मुसामोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥

अपश्यन्नुर्वंशीमिन्द्रो गन्धर्वान् समचोदयत् ।
 उर्वंशीरहितं मलयमास्थानं नातिशोभते ॥ २८ ॥

त उपेत्य महाराज्ञी तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वंश्या उरणी जहृन्त्यस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥

निशाम्याक्रन्दितं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनायेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥

यद्विष्णुभादहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ।
 यः शते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥

इति वाक्सायकेर्विद्धः प्रतोदिरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिंशाम्नादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद् रूपा ॥ ३२ ॥

ते विसृज्योरणी तत्र प्रायोतन् स्वविपुता ।
 आदाय प्रेषावायान्तं नग्नमेषत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

निमिः प्रतिददी शायं गुरवेऽधर्मवर्तिने ।

तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः

॥ ५ ॥

इत्युत्ससर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।

मित्रावरुणयोज्ज्वे ऊर्वश्यां प्रपितामहः

॥ ६ ॥

गन्धवस्तुपु तदेहं निधाय मुनिसत्तमाः ।

समाप्ते सत्रपागेऽथ देवान्चुः समागतान्

॥ ७ ॥

राज्ञो जीयतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।

तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहवन्धनम्

॥ ८ ॥

यस्य योगं न बाञ्छन्ति वियोगभयकतराः ।

भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः

॥ ९ ॥

देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाश्रयम् ।

सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा

॥ १० ॥

देवा ऊचुः-

विदेह उप्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।

उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः

॥ ११ ॥

अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।

देहं ममन्धुश्च निमिः कुमारः समाजापत

॥ १२ ॥

जननाज्जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।

मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता

॥ १३ ॥

तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्दिवर्धनः ।

ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः

॥ १४ ॥

तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृत्पिता ।

सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वै हर्षथोऽथ मरुस्ततः

॥ १५ ॥

मरोः प्रतीन्धकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ।

देवमीदृस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः

॥ १६ ॥

कृतिरातस्तनस्तस्मान्महारोमाऽथ तत्सुतः ।

स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत

॥ १७ ॥

ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।

सीता सीराग्रतो जाता तस्मान् सीरध्वजः स्मृतः

॥ १८ ॥

कुशाध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।

धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजी

॥ १९ ॥

कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।

कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविषाविशारदः

॥ २० ॥

खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।

भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतपुमस्तु तत्सुतः

॥ २१ ॥

शुचिस्तु तनयस्तस्मान् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।

ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजिस्तुतः

॥ २२ ॥

अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुस्तत्सुपार्थकः ।

ततश्चित्रथो यस्य क्षेमापिर्मिथिलापिषः

॥ २३ ॥

तस्माद्धेमरथस्तस्य सुतः सत्यरथस्ततः ।

आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्रिसम्भवः

॥ २४ ॥

वैवस्वतोऽथ तत्पुत्रो युयुथो यत्सुभाषणः ।

श्रुतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् क्रतुः सुतः

॥ २५ ॥

शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहन्त्रो धृतिस्ततः ।

बहुलाथो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी

॥ २६ ॥

एते वै मिथिला राजन्नात्मविषाविशारदाः ।

योगेश्वरप्रसादेन द्रन्द्धैर्मुक्ता गृहेष्वपि

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अपातः श्रूयतां राजन् यंशः सोमस्य पावनः ।

यस्मिन्नेलादयो भूषाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः

॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिददसरोरुहात् ।

जातस्यासीत् सुतो धानुरात्रिः पितृसमो गुणैः

॥ २ ॥

तस्य दृढयोऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।

विप्रीपथ्यम्युगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः

॥ ३ ॥

सोऽपजद् राजसुयेन विजित्य भुवनत्रयम् ।

पत्नीं बृहस्पतेर्दर्शान् तारां नामाहरद् बलात्

॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदान् ।
 नात्यजन् तन्कृते जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥

शुक्रो वृहस्पतैर्द्वेषादग्रहीत् सामुद्रोद्यम् ।
 दुरो गुरुमुतस्रेद्वात् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपतां महेन्द्रो गुरुमन्वयात् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥

निवेदितोऽजोऽद्विरसा सोमं निर्भत्स्य विश्वकृत् ।
 तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्वतीं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

गर्भं त्यजामु दुष्प्रज्ञे मत्स्येन्द्रादाहितं परे ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां सिध्यं सान्त्वानिके सति ॥ ९ ॥

तत्याज ग्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥

स्पृहामाद्विरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च ।
 ममायं न तवेत्युषैस्तपोर्विवदमानयोः ॥ ११ ॥

पप्रच्छुर्कपयो देवा नैवोचं ग्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं ग्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥

किं न योचस्यसद्वृत्ते पितरं मे यदामु ये ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावयविगृहीनीम् ॥ १३ ॥

ब्रह्मा तं तु विनिर्भत्स्य क्षेप्तारं मानुरन्तिके ।
 तामाहूय समग्राक्षीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥

सोमस्येत्याह शनैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं पुष इत्यभिधां नृप ॥ १५ ॥

वुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणापोदुराणं मुदम् ।
 ततः पुरुषवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥

तस्य रूपगुणोदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ।
 श्रुत्वोर्वशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥

तदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशारदिता ।
 मित्रावरुणयोः शापादापन्ना नरलोकताम् ॥ १८ ॥

निशाम्य पुरुषश्रेष्ठे कन्दर्पमिव रूपिणम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्थे तदन्तिकम् ॥ १९ ॥

स तां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच श्रक्षया वाचा देवीं हृष्टनूरुदः ॥ २० ॥

राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम किम् ।
 संरमस्व मया साकं रतिनीं शाश्वतीः समाः ॥ २१ ॥

उर्वसुवाच—
 कस्यास्त्वपि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ।
 यदज्ञानं रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥

एतावुरणको राजन् न्यस्ती रक्षस्य मानद ।
 संरस्यं भवता साकं ध्राघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥

पूतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मैधुनात् ।
 विवाससं तन् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥

राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥

शुक उवाच—
 तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररथादिषु ॥ २६ ॥

रममाणस्तथा देव्या पद्मकिञ्चल्कगन्धया ।
 तन्मुखासोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥

अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वान् समचोदयत् ।
 उर्वशीरहितं महामात्मानं नातिशोभते ॥ २८ ॥

त उपेत्य महारात्रौ तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वश्या उरणी जहृर्न्यस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥

निशाम्याक्रन्दितं देवी पुत्रधोनीपमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनाथेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥

यद्विसम्भादहं नष्टा हतापत्न्या च दस्युभिः ।
 यः शोते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥

इति वाक्सायकैर्विद्वः प्रतोदैरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिंशमादाय विबलोऽभ्यद्रवद् रुपा ॥ ३२ ॥

ते विसृज्योरणौ तत्र प्रायोतन्त स्वविपुता ।
 आदाय मेधावायान्तं नग्नमैक्षत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

ऐलोऽपि शयने जायामपश्यन् विमना अभूत् ।
 तथितो विद्वज्जः शोचन् वभ्रामोन्मत्तवन्महीम् ॥ ३४ ॥
 स तां वीक्ष्य कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां च तत्सखीः ।
 पश्यन् प्रहृष्टवदनः प्राह सूक्तं पुरुरवाः ॥ ३५ ॥
 अहो जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न त्यक्तुमर्हसि ।
 मन्त्रा अयाप्यनिर्वृता वचांसि कृणवावहे ॥ ३६ ॥
 सुदेवोऽयं पतत्यत्र देवि दूरं हतस्त्वया ।
 खादन्त्येन वृका गृध्रस्त्वत्प्रसादस्य नास्पदम् ॥ ३७ ॥
 उर्वशुवाच—
 मा मृधा पुरुषोऽसि त्वं मा स्म त्वाऽपुर्वका इमे ।
 कापि सत्यं न वै स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यथा ॥ ३८ ॥
 स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः ।
 ग्रन्थत्पार्येऽपि विस्मयं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ ३९ ॥
 विधायालीकवित्तम्भमङ्गेऽप्यन्तनीलीहृदाः ।
 नवं नवमभीप्सन्त्यः पुंश्चल्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ४० ॥
 संयत्सरान्तेऽपि भवानेकरात्रं मयेथर ।
 वत्स्यत्यपत्यानि च ते भविष्यन्त्यपराणि भोः ।
 अन्तर्वर्त्तीमुपालक्ष्य देवीं स प्रपथी पुरीम् ॥ ४१ ॥
 पुनस्तत्र गतोऽब्दान्ते उर्वशीं वीरमातरम् ।
 उपलभ्य मुदा पुक्तः समुवास तया निशाम् ॥ ४२ ॥

अधेनमुर्वशी प्राह कृष्णं विरहातुरम् ।
 गन्धर्वानुषधावेमांसुभ्यं दास्यन्ति मामिति ॥ ४३ ॥
 तस्य संस्तुवतस्तुष्टा अग्रिस्थालीं ददुर्नृप ।
 उर्वशीं मन्यमानस्तां नावुध्यत चरन् वने ॥ ४४ ॥
 स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानभ्युपितो निशि ।
 त्रेतायां सम्प्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्तत ॥ ४५ ॥
 स्थालीस्थानं गतोऽथत्वं शमीगर्भं विलक्ष्य सः ।
 तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया ॥ ४६ ॥
 उर्वशीं मन्त्रतो ध्यापन्नधराणिमुत्तराम् ।
 आत्मानमुभयोर्मध्ये यत् तत् प्रजननं प्रभुः ॥ ४७ ॥
 तस्य निर्मथनाज्ञातो जातवेदा विभावसुः ।
 त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत् ॥ ४८ ॥
 तेनापजत यज्ञेऽं भगवन्तमधोक्षजम् ।
 उर्वशीलोककमन्विच्छन् सर्वदेवमयं हरिम् ॥ ४९ ॥
 एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः ।
 देवो नारायणो नान्य एकोऽग्रिवर्ण एव च ॥ ५० ॥
 पुरुरवस एवासीत् त्रयी त्रेतामुखे नृप ।
 अग्रिना प्रजया राजा लोकं गान्धर्वमेपिवान् ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ऐलस्य चोर्वशीगर्भात् पडासन्नात्मजा नृप ।
 आपुः श्रुतापुः सत्यापू रयोऽथ विजयो जयः ॥ १ ॥
 ध्रुतायावसुमान् पुत्रः सत्यापोथ श्रुतप्रयः ।
 रयस्याद्भुत एकस्तु जयस्य तनयोऽमितः ॥ २ ॥
 भीमस्तु विजयस्याथ काश्चनो होत्रकस्ततः ।
 तस्य जहुः सुतो गद्गां गण्डूपीकृत्य योऽपिवत् ॥ ३ ॥
 जहोस्तु पूरुस्तत्पुत्रो बलाकथात्मजोऽजकः ।
 ततः कुशः कुशास्यापि कुशाम्बुस्तनयो वसुः ॥ ४ ॥
 कुशानाभश्च चत्वारो गाधिगर्सीत् कुशाम्बुजः ॥ ५ ॥

तस्य सत्यवतीं कन्यामृषीकोऽपाचत द्विजः ।
 वरं विसहस्रं मत्वा गाधिर्भागवमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 एकतः श्यामकर्णानां हयानां चन्द्रवर्चसाम् ।
 सहस्रं दीपतां शुल्कं कन्यायाः कुशिकान्वयः ॥ ७ ॥
 इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स चरुणान्तिकम् ।
 आनीय दत्त्वा तानथानुषण्णे बराहनाम् ॥ ८ ॥
 स कपिः प्रार्थितः पत्न्या शश्रुवा चापत्यकाम्यया ।
 श्रयित्वोभयैर्मन्त्रैश्चरन् स्नातुं गतो मुनिः ॥ ९ ॥
 तावत् सत्यवती मात्रा स्वचक्रं याचिता सती ।
 श्रेष्ठं मत्वाऽनयाऽप्यच्छन्मात्रे मातुरदात् स्वयम् ॥ १० ॥

तद् विश्राय मुनिः प्राह पत्नीं कष्टमकार्षीः ।	तस्मै स नरेवाय मुनिरर्हणमाहारत् ।
घोरो दण्डधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मविचमः ॥ ११ ॥	ससैन्यामात्यवाहाय हविर्धान्या तपोधनः ॥ १५ ॥
प्रसादितः सत्यवत्या मेवं भूदिति भार्गवः ।	स वीरस्तस्य तद् हृद्धा आत्मेधर्वातिशायनम् ।
अथ तर्हि भवेन् पीत्रो जमदग्निस्ततोऽभवत् ॥ १२ ॥	तत्राद्रियन्नग्निहोत्री साभिलाषः स हैहयः ॥ १६ ॥
सा चाभूत् सुमहापुण्यः कीशिकी लोकावनी ।	हविर्धानीमृषेर्दण्डान्नरान् हनुमयोगयत् ।
रेणोः सुतां रेणुकां धे जमदग्निस्त्वाह याम् ॥ १३ ॥	तां ते माहिष्मतीं निन्युः सवत्सां क्रन्दतीं बलात् ॥ १७ ॥
तस्यां धे भार्गवरूपेः सुता वसुमदादयः ।	अथ राजनि निर्याते राम आश्रम आगतः ।
यवीयान् जज्ञ एतेषां राम इत्यभिचिधुतः ॥ १४ ॥	श्रुत्वा तन् तस्य दीरात्म्यं चुक्रोधाहिरवाहतः ॥ २८ ॥
यमाहुयांसुदेवांशं हैहयानां कुलान्तकम् ।	परशुं योजयामास सत्पूणं चर्मकार्मुकम् ।
त्रिःसप्तकृत्यो य इमां चक्रं निःक्षत्रियां महीम् ॥ १५ ॥	अन्यथायत दुर्घर्षो मृगेन्द्र इव दूषणम् ॥ २९ ॥
हमं क्षत्रं भुयो भारमब्रह्मण्यमधार्मिकम् ।	तमापतन्तं भृगुवर्षमोजसा
रजस्तमोभूतमहनं फल्गुन्यपि कृतंऽहसि ॥ १६ ॥	धनुर्धरं वाणपरश्वधायुधम् ।
रात्रांवाच-	ऐण्ययचर्मांस्वरमात्मधामभिर्पुतं
किं तदहो भगवतो राजन्वीरजितात्मभिः ।	जटाभिर्दशो पुरीं नृपः ॥ ३० ॥
कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीक्ष्णशः ॥ १७ ॥	अचोदयद्भस्तिवरांश्च वृत्तिभिः
श्रीशुक उवाच-	गदासिबाणदृशतग्निसक्तिभिः ।
हैहयानामपिपतिरनुनः क्षत्रियर्षभः ।	अधोदिणीः समदशानिभीषणाः
दत्तं नारायणस्यांशमासाध्य परिकर्मभिः ॥ १८ ॥	ता राम एको भगवानसूदयन् ॥ ३१ ॥
याहून् दशशतं लेभे दुर्घर्षत्वमरातिषु ।	यतो यतोऽसौ प्रहरन् परश्वधो
अव्याहतेन्द्रियांजश्रीतेजोवीर्यपशोबलम् ॥ १९ ॥	मनोनिर्लीजाः परचक्रसूदनः ।
योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः ।	ततस्ततश्छिन्नभुजोरुक्थरा
चचारान्याहतगतिर्लोकेषु यवो यथा ॥ २० ॥	निपेतुरुष्यां हतसूतवाहनाः ॥ ३२ ॥
वीरत्वेरावृत्तः क्रीडन् रेवाम्भसि मदोत्कटः ।	हृद्धा स्वसैन्यं रुषिरीषकर्मै
धेजयन्तीं खनं विभ्रद् स्रोध सरितं भुजैः ॥ २१ ॥	रणाजिरे रामकुठारसायकैः ।
विप्लावितं स्वशिबिरं प्रतिखोनःसरिज्जलेः ।	त्रिवृक्कृच्चर्मध्यजचापविग्रहं
नामृष्यन् तस्य तद्दीर्घं वीरमानी दसाननः ॥ २२ ॥	निपातितं हैहय आपतद् रुषा ॥ ३३ ॥
गृहीतो लीलया रथीणां समक्षं कृतकिल्बिषः ।	अथाजुनः पञ्चशतेषु वातुभिर्धनुष्यु
माहिष्मत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा ॥ २३ ॥	वाणान् युगपत् स सन्दधे ।
स एकदा तु मृगयां विचरन् विजने वने ।	रामाय रामोऽस्रभूतां समग्रणी-
यश्छयाऽऽश्रमपदं जमदग्नेरुपाविशत् ॥ २४ ॥	स्तानेकबद्धेषुभिराच्छिनत् समम् ॥ ३४ ॥
	पुनः स्वहस्तेरचलान् मृषेऽङ्गुष्ठिषान्
	उत्क्षिप्य वेगादभिधावतो युधि ।

भुजान् कुठारेण कठोरनेमिना
चिच्छेद रामः प्रसभं हसन्निव ॥ ३६ ॥
कृन्तवाहोः शिरस्तस्य गिरिशृङ्गमिवाहरत् ।
हते पितरि तत्पुत्रा अयुतं दुद्रुवुर्भवात् ॥ ३६ ॥
अग्निहोत्रीमुपावृत्य सबत्नां परवीरहा ।
समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्लिष्टां समार्षयत् ॥ ३७ ॥
स्वकर्म तत्कृतं रामः पित्रे भ्रातृभ्य एव च ।
वर्णयामास तच्छ्रुत्वा जमदग्निरभाषत ।
राम राम महाबाहो भवान् पापमकारपीत् ॥ ३८ ॥

अवधीर्नरदेवं यत् सर्वदिवसं वृथा ।
वयं हि ब्राह्मणास्तात क्षमयाऽर्हणतां गताः ॥ ३९ ॥
यथा लोकगुरुर्देवः पारमेष्ठ्यमगात् पदम् ।
क्षमया रोचते लक्ष्मीः ब्राह्मी सीरी यथा प्रभा ।
क्षमिणामाशु भगवांस्तुप्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥
राज्ञो मूर्धावसिक्तस्य वधो ब्रह्मवधाद् गुरुः ।
तीर्थसंसेवया चाहो जह्यहान्युतचेतनः ॥ ४१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवतं नवमस्कन्धं त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

धीशुक उवाच—
पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुकुरन्दन ।
संबत्सरं तीर्थचर्यां चरित्वाऽऽश्रममाश्रजत् ॥ १ ॥
कदाचिद् रेणुका याता गङ्गायां पद्ममालिनम् ।
गन्धर्वराजं क्रीडन्तमप्सरोभिरपश्यत ॥ २ ॥
विलोकयन्ती क्रीडन्तमुदकार्थं नदीं गता ।
होमवेलां न सस्मार किञ्चिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ३ ॥
कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशद्विता ।
आगत्य कलशं तस्मै पुरोधाय कृताञ्जलिः ॥ ४ ॥
व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पट्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ।
प्रतीनां पुत्रकाः पाषामित्युक्तास्तां न चक्रिरे ॥ ५ ॥
रामः सज्जोदितः पित्रा भ्रातृन् मात्रा सहायधीत् ।
प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक् समाधेस्तपसश्च सः ॥ ६ ॥
वरेण छन्दयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः ।
वयं हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ॥ ७ ॥
उत्तस्युस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवाञ्जसा ।
पितुर्विद्वान्स्तपावीर्यं रामध्वं सुहृद्भम् ॥ ८ ॥
येऽनुतस्य सुता राजन् स्मरन्तः स्म पितुर्वधम् ।
रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्मं न कवित् ॥ ९ ॥
एकदाऽऽश्रमतो रामं सभातरि यनं गते ।
ध्वं सिषाधयिष्यो लब्धच्छिद्रा उपागमन् ॥ १० ॥

दृष्ट्वाऽऽयागार आसीनमावेशितथियं मुनिम् ।
भगवत्युत्तमश्लोकं जग्मुस्ते पापनिधयाः ॥ ११ ॥
पाचामानाः कृपणया राममात्राऽतिदारुणाः ।
प्रसह्य शिर उक्त्य जग्मुस्ते क्षत्रबन्धवः ॥ १२ ॥
रेणुका दुःखशोकार्ता निग्रन्त्यात्मानमात्मना ।
राम रामेति तातेति विचुक्रोशोचकैः सती ॥ १३ ॥
तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामेत्यार्तवत्स्वरम् ।
त्वरयाऽऽश्रममासाय ददृशुः पितरं हतम् ॥ १४ ॥
ते दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः ।
हा तात साधो धर्मिह त्वत्त्वाऽस्मान् स्वर्गतो भवान् ॥
विलप्येवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयम् ।
प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ १६ ॥
गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मप्रविहतथियम् ।
तस्यां स तीर्थधी राज्ञां मध्ये चक्रे महागिरिम् ॥ १७ ॥
तद्रक्तेन नदीं घोरामब्रह्मण्यभयाबहाम् ।
हेतुं कृत्वा पितुर्वधं क्षत्रेऽमद्रलकारिणि ॥ १८ ॥
त्रिः सप्तकृत्यः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां विभुः ।
स्यमन्तवधकं चक्रे शोणितोदान् हदान् नव ॥ १९ ॥
पितुः कायेन सन्धाय शिर आपाद्य बर्हिपि ।
सर्वदिवसं देवमात्मनमयजन्मसैः ॥ २० ॥

ददौ प्राचीं दिशं होत्रे ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ।
 अध्वर्यवे प्रतीचीं वा उद्गात्र उत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥
 अन्येभ्योऽवान्तरदिशः काश्यपाय च मध्यतः ।
 आर्यावर्तमुपद्रष्टुं सदस्येभ्यस्ततः परम् ॥ २२ ॥
 ततश्चायभृथस्त्रानविधुताशोपकिन्त्वपि ।
 सरस्वत्यां ब्रह्मनयां रेजे व्यध्ना इवांशुमान् ॥ २३ ॥
 स्यदेहं जमदग्निस्तु लब्ध्वा संज्ञानलक्षणम् ।
 कपीणां मण्डले सोऽभूत् सप्तमो रामपूजितः ॥ २४ ॥
 जामदग्न्योऽपि भगवान् रामः कमललोचनः ।
 आगामिन्यन्तरं राजन् वर्तयिष्यति वै बृहत् ॥ २५ ॥
 आस्तेऽद्यापि महेन्द्राद्रीं न्यस्तदण्डः प्रशान्तधीः ।
 उपगीयमानचरितः सिद्धगन्धर्वचारणैः ॥ २६ ॥
 एवं भृगुपु विश्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अकतीर्य परं भारं भुयोऽहन् बहुशो नृषान् ॥ २७ ॥
 गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः ।
 तपसा क्षात्रमुत्सृज्य यो लेभे ब्रह्मवर्चसम् ॥ २८ ॥
 विश्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृषः ।
 मध्यमस्तु मधुच्छन्दा माधुच्छन्दस एव ते ॥ २९ ॥
 पुत्रं कृत्वा शुनःशेषं देवरातं च भार्गवम् ।
 आजीगर्तं सुतानाह ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यताम् ॥ ३० ॥
 यो वै हरिश्चन्द्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः ।
 स्तुत्वा देवान् प्रजेसादीन् मुमुक्षे पाशबन्धनान् ॥ ३१ ॥
 यो रातो देवयजने देवैर्गांधिसुताय सः ।
 देवरात इति ख्यातः शुनःशेषस्तु भार्गवः ॥ ३२ ॥
 ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ।
 अशपन् तान् मुनिः कुञ्जो म्लेच्छा भवत दुर्जनाः ॥ ३३ ॥
 स होत्राच मधुच्छन्दाः सार्धं पञ्चाशता ततः ।
 यन्नो भवान् सञ्जानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयम् ॥ ३४ ॥
 ज्येष्ठं मन्त्रदशं चक्रुः त्वामन्वधो वयं स्म हि ।
 विश्वामित्रः सुतानाह वीरवन्तो भविष्यथ ॥ ३५ ॥

ये मानं मेऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त मा ।
 एष वः कौशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ॥ ३६ ॥
 अन्ये चाष्टहारीता जयक्रतुमदादयः ।
 एवं कौशिकगोत्रं तद् वैश्वामित्रैः पृथग्विधम् ।
 प्रवरान्तरमापन्नं तद्वीत्येवं प्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥
 यः पुरुवरसः पुत्र आपुस्तस्याभवन् सुताः ।
 नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी रामश्च वीरवान् ।
 अनेना इति राजेन्द्र क्षत्रवृद्धान्वयं शृणु ॥ ३८ ॥
 क्षत्रवृद्धसुतस्यासन् सुहोत्रस्यात्मजात्तयः ।
 काश्यपः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् ॥ ३९ ॥
 शुनकः शौनको यस्य बहुचप्रवरो मुनिः ।
 काश्यपस्य काशिसन्तुत्रः सुप्राप्तो दीर्घतमःपिता ॥ ४० ॥
 धन्वन्तरिर्दीर्घतमस आपुर्वेदप्रवर्तकः ।
 यज्ञभृगु यामुदेवांसः स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥ ४१ ॥
 तत्पुत्रः केतुमान् यस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ।
 दिवोदासो युमांस्तस्मान् प्रतर्दन इति स्मृतः ॥ ४२ ॥
 स एव शत्रुजिदत्सो ऋतध्वज इतीरितः ।
 तथा कुवलपाथेति प्रोक्तोऽलकादयस्ततः ॥ ४३ ॥
 पश्चिर्वपसहस्राणि पश्चिर्वपशतानि च ।
 नालकादपरो राजा बुभुजे मेदिनीं पुत्रा ॥ ४४ ॥
 अलकात् सन्नतिस्तस्मान् सुनीषोऽथ सुकेतनः ।
 धर्मकेतुः सुतस्तस्मान् सत्यकेतुरजायत ॥ ४५ ॥
 धृष्टकेतुस्ततस्तस्मान् सुकुमारः क्षितीश्वरः ।
 वीतिहोत्रोऽस्य भर्गोऽनो भार्गभूमिरभूत्पुत्रः ॥ ४६ ॥
 इतीमे काश्यजा भूषाः क्षत्रवृद्धान्वचारिणः ।
 रम्भस्य रभसः पुत्रो गम्भीरश्चक्रकस्ततः ॥ ४७ ॥
 तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनसः ।
 शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मान् त्रिककुद् धर्मसारथिः ॥ ४८ ॥
 ततः शान्तरथा जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् ।
 रजेः पञ्चाशतान्यासन् पुत्राणामभितीजसाम् ॥ ४९ ॥

देवैरभ्यर्धितो दैत्यान् हत्वेन्द्रायाददाद् दिवम् ।

इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्त्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः ॥ ५० ॥

आत्मानमर्धयामास प्रह्लादात् परिशङ्कितः ।

पितर्युपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः ॥ ५१ ॥

त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञभागान् समाददुः ।

गुरुणा हूयमानेऽग्री बलभित् तनयान् रजेः ॥ ५२ ॥

अवधीद् भ्रांशितान् मार्गाञ्च कश्चिदवशेषितः ।

प्रतिधत्तः क्षत्रवृद्धान् सञ्जयस्तत्सुतो जयः ॥ ५३ ॥

ततः कुतः कृतस्यापि जङ्घं वीर्यधनस्ततः ।

सहदेवस्ततोऽहीनो जवन्तेनस्तु तत्सुतः ॥ ५४ ॥

सङ्कृतिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारथः ।

क्षत्रवृद्धान्वया भूषा इमे शृण्वथ नाहुषान् ॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

यतिर्ययातिः संपातिरायातिर्वियतिः कृतिः ।

पडिमे नहुषस्यासन् इन्द्रियाणीव देहिनः ॥ १ ॥

राज्यं नैच्छद् यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामयित् ।

यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते ॥ २ ॥

पितरि भ्रंशिते स्थानाद् इन्द्राण्या धर्पणाद् द्विजैः ।

प्रापितेऽजगरत्यं च ययातिरभवन्नृपः ॥ ३ ॥

चतसृष्यादिशद् दिक्षु भ्रातॄन् गोमुन् यवीयसः ।

कृतदारो जुगोपोवी काव्यस्य वृषपर्बणः ॥ ४ ॥

राजोवाच—

ब्रह्मर्षिर्भगवान् काव्यः क्षत्रबन्धुश्च नाहुषः ।

राजन्यविप्रयोः कस्माद् विवाहः प्रातिलोमकः ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच—

एकदा दानयेन्द्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ।

सखीसहस्रसंयुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी ॥ ६ ॥

देवयान्या पुरोयाने पुष्पितद्रुमसङ्कुले ।

व्यचरन् कलगीतालिनलिनिलीपुलिनेऽबला ॥ ७ ॥

जलाशयं समासाय कन्याः कमललोचनाः ।

तीरं न्यस्य दुकूलानि विजहुः सिञ्चतीर्मिथः ॥ ८ ॥

प्रजन्तं वीक्ष्य गिरिशं सह देव्या वृषे स्थितम् ।

सहसोत्तीर्य वासांसि पर्यधूर्ज्जिताः स्त्रियः ॥ ९ ॥

शर्मिष्ठाऽजानती वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ।

स्वीर्यं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमव्रवीन् ॥ १० ॥

अहो निरीक्ष्यतां मह्यं दास्याः कर्म त्वसाम्प्रतम् ।

अस्मद्द्वार्यं धृतवती शुनीव हविरध्वरे ॥ ११ ॥

यैरिदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य धे ।

धार्यते धेः परश्रुयोतिः शिवः पन्थाश्च दर्शितः ॥ १२ ॥

येऽपीदमुपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः ।

भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ॥ १३ ॥

वयं तत्रापि भृगवः शिष्योऽस्या नः पितासुरः ।

अस्मद्द्वार्यं धृतवती शूद्रो वेदमिवासती ॥ १४ ॥

एवं क्षिपन्ती शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभापत ।

रुपा शसन्ती नागीव धर्षिता दष्टदृच्छदा ॥ १५ ॥

आत्मवृत्तिमविज्ञाय कन्धसे बहु भिक्षुकि ।

किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान् बलिभुजो यथा ॥ १६ ॥

एवंविधेः सुपरुषेः शिष्याऽऽचार्यसुतां सतीम् ।

शर्मिष्ठा प्राक्षिपत् कूपे वासस्त्वादाय मनुना ॥ १७ ॥

तस्यां गतायां स्वगृहं ययानिर्मृगयां चरन् ।

प्राप्तो यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ॥ १८ ॥

दत्त्वा स्वमुत्तरं वासस्तस्यै राजा विवासे ।

गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः ॥ १९ ॥

तं वीरमाहीशानसी प्रेमनिर्भरया गिरा ।

राजस्त्वया गृहीतो मे पाणिः परपुरञ्जय ।

हस्तप्रहोऽपरो मा भूद् गृहीतायास्त्वया हि मे ॥ २० ॥

एष ईशकृतो वीर सम्बन्धो नी न पीरुषः ।

यद्विदं कूपमग्राया भवतो दर्शनं मम ॥ २१ ॥

न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो महाभुज ।
 कचस्य बार्हस्पत्यस्य शापाद् यमशपं पुरा ॥ २२ ॥
 यपातिरनभिप्रेतं देवोपहृतमात्मनः ।
 मनस्तु तद्रतं बुध्ना प्रतिजग्राह तद्वचः ॥ २३ ॥
 गतं राजनि सा वीरं तत्र स्म रुदती पितुः ।
 न्यवेदयत् ततः सर्वमुक्तं शर्मिष्ठा कृतम् ॥ २४ ॥
 दुर्मना भगवान् काच्यः पीरोहित्वं विगर्हयन् ।
 स्तुयन् वृत्तिं च कापोती दुहित्रा स ययौ पुरात् ॥ २५ ॥
 युपपर्यां तमाज्ञाय प्रत्यनीकविचक्षितम् ।
 गुणं प्रसादयन् मूर्ध्ना पादयोः पतितः पथि ॥ २६ ॥
 क्षणार्धमन्युर्भगवाञ्छिष्यं व्याचष्ट भार्गवः ।
 कामोऽस्याः क्रियतां राजन् नैनं त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥
 तथेत्यवस्थिते ग्राहे देवयानी मनोगतम् ।
 पित्रा दत्ता यतो यास्ये सानुगा यातु मामनु ॥ २८ ॥
 स्यानां तत् सङ्कटं वीक्ष्य तदर्धस्य च गौरवम् ।
 देवयानीं पर्यचरन् स्त्रीसहस्रेण दासिबन् ॥ २९ ॥
 नाहुपाय सुतां दत्त्वा सह शर्मिष्ठयोऽज्ञानाः ।
 तमाह राजञ्छर्मिष्ठां मा धास्तन्ये तु कर्हिचित् ॥ ३० ॥
 यिलोक्ष्योऽज्ञानसीं राज्ञीं शर्मिष्ठा सुप्रजां कञ्चित् ।
 तमेव यन्ने रहसि सख्याः पतिमृती सति ॥ ३१ ॥
 राजपुत्र्याऽर्धितोऽपत्ये धर्मं चावेक्ष्य धर्मवित् ।
 स्मरञ्छुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यषपात् ॥ ३२ ॥
 यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ।
 द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ ३३ ॥
 गर्भसम्भवमासुर्यां भर्तुर्विज्ञाय भाभिनी ।
 देवयानी पितुर्गोहं ययां क्रोधविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥
 प्रियामनुगतः कामी वचोभिरभिमन्त्रयन् ।
 न प्रसादयितुं शोके पादसंवाहनादिभिः ॥ ३५ ॥
 शुक्रस्तमाह बु पितः स्त्रीकामानृतपूरुष ।
 त्वां जरा विशते मन्द विरूपकरणी नृणाम् ॥ ३६ ॥
 यपातिरुवाच—
 अनुमोऽस्म्यय कामानां ब्रह्मन् दुहितरि स्म ते ।
 व्यत्ययर्थतां यपाकामं वयसा यो हि दास्यति ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवाचत ।
 यदो तात प्रतीच्छेमां जरां देहि निजं वयः ॥ ३८ ॥
 मातामहकृतां वत्स न नृमो विषयेष्वहम् ।
 वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपयाः समाः ॥ ३९ ॥
 यदुरुवाच—
 नोत्सहे जरया स्यानुमन्तरा प्रासया तव ।
 अविदित्वा सुखं ग्राम्यं वैतृष्यं नैति पूरुषः ॥ ४० ॥
 तुर्वसुधोदितः पित्रा द्रुसुभानुश्च भारत ।
 प्रत्याचक्षुरधर्मज्ञा स्नान्त्ये नित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥
 अपृच्छन् तनयं पूरुं वयसोऽनं गुणाधिकम् ।
 न न्यमग्रजवद् वत्स मां प्रत्याख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥
 पूरुवाच—
 को नु लोके मनुष्येन्द्र पितुरात्मकृतः पुमान् ।
 प्रतिहर्तुं धर्मो यस्य प्रसादाद् विन्दते परम् ॥ ४३ ॥
 उत्तमश्चिन्तितं कुर्यात् शोककारी तु मध्यमः ।
 अधमोऽध्वद्वेषा कुर्यादकर्तोऽर्चितः पितुः ॥ ४४ ॥
 इति प्रमुदितः पूरुः प्रत्यगृह्णाजरां पितुः ।
 सोऽपि तद्वपसा कामान् यपावन्नुजेषु नृषः ॥ ४५ ॥
 सप्तद्विषपतिः सम्यक् पितृवत् पालयन् प्रजाः ।
 यधोपजोषं विषयान् जुजोषाऽव्याहतेन्द्रियः ॥ ४६ ॥
 देवयान्यप्यनुदिनं मनोवादेदहस्तुभिः ।
 प्रेयसः परमां प्रीतिमुवाह प्रेयसी रहः ॥ ४७ ॥
 अयजद् यज्ञपुरुषं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
 सर्वदेवमयं देवं सर्ववेदमयं हरिम् ॥ ४८ ॥
 यस्मिन्निदं विरचितं व्योम्नीच जलदावलिः ।
 नानेव भाति नाभाति स्यप्रमायामनोरथः ॥ ४९ ॥
 तमेव हृदि विन्यस्य वासुदेवं गुहाशयम् ।
 नारायणमणीपासं निराशरीरयजन् प्रभुः ॥ ५० ॥
 एवं वर्षसहस्राणि मनःपष्टैर्मनःसुखम् ।
 विदधानोऽपि नातृष्यत् सार्वभौमः कदिन्द्रियैः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथो षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

स इत्यमाचरन् कामांस्त्रैणोऽपह्वयमात्मनः ।
 वद्ध्वा प्रियायै निर्विण्णो गाथामेतामगायत ॥ १ ॥
 शृणु भार्गव्यम् गाथां मद्विधाचरितां भुवि ।
 धीरा यस्मानुशोचन्ति वने ग्रामनिवासिनः ॥ २ ॥
 वस्त एको वने कश्चित् विचिन्वन् प्रियमात्मनः ।
 ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजाम् ॥ ३ ॥
 तस्या उद्धरणोपायं वस्तः कामी विचिन्तयन् ।
 व्यपन्नं तीर्थं उद्धृत्य विषाणाग्रेण रोषसि ।
 सोत्तीर्य कूपात् सुश्रोणी तमेव चकमे किल ॥ ४ ॥
 तया घृतं समुद्रीक्ष्य बह्वोऽज्ञाः कान्तकामिनीः ।
 पीवान् श्मश्रुलं प्रेष्टं मीढ्वांसं पायकोविदम् ॥ ५ ॥
 स एकोऽजवृषस्तासां बह्वीनां रतिवर्धनः ।
 रेमे कामग्रहग्रस्त आत्मानं नाबव्युपगत ॥ ६ ॥
 तमेव प्रेष्टमया रममाणमजाऽन्यथा ।
 विलोक्य रूपसंलग्ना नामुष्यद् वस्तकर्म तत् ॥ ७ ॥
 तं दुर्हदं सुहृद्वृषं कामिनं क्षणसौहृदम् ।
 इन्द्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ ॥ ८ ॥
 सोऽपि चानुगतः स्त्रैणः कृषणस्तां प्रसादितुम् ।
 कुर्वन् विलविलाकारं नाशक्रोत् पथि सन्धितुम् ॥ ९ ॥
 तस्य तत्र द्विजः कश्चिदज्ञास्याम्यच्छिन्न रुपा ।
 लम्बन्तं वृषणं भूयः सन्देधेऽर्थाय योगवित् ॥ १० ॥
 संबुद्धवृषणः सोऽपि ह्यजया कूषलव्याया ।
 कालं बहुतिथं भद्रे कामिनांयापि तुष्यति ॥ ११ ॥
 तथाऽहं कृषणः सुभू भवत्याः प्रेमवन्नितः ।
 आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया ॥ १२ ॥
 यत् पृथिव्यां त्रीतिथयं हिरण्यं पशवः स्त्रियः ।
 न दुत्तमिन्न मनःप्रीतिं पुंसः कामहतस्य मे ॥ १३ ॥
 न ज्ञातु कामः कामानामुभयोगेन शाम्यति ।
 हविषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते ॥ १४ ॥

यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमद्रलम् ।
 समदृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १५ ॥
 या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतां या न जीर्यते ।
 तां तृष्णां दुःखनिबन्धां शर्मकामो द्रुतं त्यजेत् ॥ १६ ॥
 मात्रा स्वस्या दुहित्रा वा न विचिन्तासक्तो भवेत् ।
 बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्पति ॥ १७ ॥
 पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान् सेवतोऽसकृन् ।
 तथापि चानुसवनं तृष्णा तेषूपजायते ॥ १८ ॥
 तस्मादेतामहं त्यक्त्या ब्रह्मण्याधाय मानसम् ।
 निर्द्वन्द्वो निरदृष्टारश्चरिष्यामि मृगैः सह ॥ १९ ॥
 दष्टं धृतमसद् विद्वान् नानुष्यायेन्न संविशेत् ।
 संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान् स आत्मदृक् ॥ २० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 इत्युत्त्वा नाहुषो जायां तदीयं पूरवे वयः ।
 दत्त्वा स्वां जरसं तस्मादाददे विगतस्मृहः ॥ २१ ॥
 दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुसुं दक्षिणतो यदुम् ।
 प्रतीच्यां तुर्यसु चक्रं उदीच्यामनुमीश्वरम् ॥ २२ ॥
 भूमण्डलस्य सर्वस्य पूरुमर्हत्तमं विशाम् ।
 अभिषिच्याग्रजांस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ ॥ २३ ॥
 आग्नेदितं वर्षपूगान् पङ्क्तिं विषयेषु सः ।
 क्षणेन मुमुचे नीढं जातपक्ष इव द्विजः ॥ २४ ॥
 स तत्र निर्मुक्तसमस्तसहः आत्मानुभूत्या विधुतत्रिलिङ्गः ।
 परेऽमले ब्रह्मणि वासुदेवे लेभे गतिं भागवतीं प्रतीतः ॥ २५ ॥
 भुत्वा गाथां देवयानीं मेने प्रस्तोभमात्मनः ।
 स्त्रीपुंसोः संदवेक्युत्वात् परिहासमिवोदितम् ॥ २६ ॥
 सा संनिवासां सुहृदां प्रणायामिव गच्छताम् ।
 विज्ञाप्यैश्वरतन्त्राणां मायाविरचितं प्रभो ॥ २७ ॥
 सर्वत्र सद्रमुत्सृज्य स्वाश्रीषम्येन भार्गवी ।
 कृष्णे मनः समावेश्य व्यपुनोद्विद्रमात्मनः ॥ २८ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
 सर्वभूताधिवासाय शान्ताय बृहते नमः ॥ २९ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

पूरांर्वशं प्रवक्ष्यामि यत्र जातोऽसि भारत ।
 यत्र राजर्षयो वंशया ब्रह्मवंशयाश्च जज्ञिरे ॥ १ ॥
 जनमेजयो ह्यभूत् पूरोः प्रचिन्वांस्तस्मृतः स्मृतः ।
 प्रवीरोऽथ नमस्युर्वै तस्माद्यान्वपदोऽभवत् ॥ २ ॥
 तस्य सुसुरभूत् पुत्रस्तस्माद् बहुगवस्तनः ।
 शंपातिस्तस्य हंषाती रौद्राश्वस्तस्मृतः स्मृतः ॥ ३ ॥
 क्रतेयुस्तस्य कक्षेयुः स्यण्डिलेयुः कृतेयुकः ।
 जनेयुः सन्तनेयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥
 दर्शितेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुश्चाथवः स्मृतः ।
 पृताच्यामिन्द्रिपाणीव मुख्यस्य जगदान्मनः ॥ ५ ॥
 क्रतेयो रन्तिनारोऽभूत् त्रयस्तस्यात्मजा नृप ।
 सुमतिर्भुवोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथात्मजः ॥ ६ ॥
 तस्य मेधातिथिस्तस्मात् प्रस्कण्वाया द्विजानयः ।
 पुत्रोऽभूत् सुमते रैभ्यो दुष्यन्तस्तस्मृतो मतः ॥ ७ ॥
 दुष्यन्तो मृगयां यातः कण्वाभ्रमपदं गतः ।
 तत्रासीनां स्वप्रभया मण्डयन्तीं रमाशिव ॥ ८ ॥
 यिलोक्य मुमुहे सयां देवमायामिव स्त्रियम् ।
 वभाषे तां वरारोहां भटेः कतिपर्ययुतः ॥ ९ ॥
 तद्दर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः ।
 पश्यन् कामसन्तप्तः प्रहसन् धरुणया गिरा ॥ १० ॥
 का त्वं कमलगर्भाभे कस्यासि हृदयङ्गमे ।
 किं वा विकीर्षितं त्वत्र भवत्या विजने वने ॥ ११ ॥
 व्यक्तं राज्ञ्यनयनां वेद्यजहं त्वां सुमध्यमे ।
 न हि चेतः पीरवाणामधर्मे रमते कचित् ॥ १२ ॥
 शकुन्तलोवाच-
 विधामित्रात्मजः श्रावं त्यक्त्वा मेनकया वने ।
 वेदतद् भगवान् कण्वो वीर किं करवाम ते ॥ १३ ॥
 आस्यतामरविन्दाश्च गृह्यतामर्हणं च नः ।
 भज्यतां सन्ति नीवारा उप्यतां यदि रोचते ॥ १४ ॥

दुष्यन्त उवाच-

उपपन्नमिदं सुभु जातायाः कुशिकान्वये ।
 स्वयं हि वृणुते राज्ञां कन्यकाः सदृशं वरम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 ओमित्युक्ते यवाधर्ममुपयेमे शकुन्तलाम् ।
 गान्धर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् ॥ १६ ॥
 अमोघवीर्यो राजर्षिर्महिष्यां वीर्यमादधे ।
 शोभते स्वपुरं यातः कालेनासूत सा सुतम् ॥ १७ ॥
 कण्वः कुमारस्य वने चक्रे समुदिताः क्रियाः ।
 वद्ध्या मृगेन्द्रांस्तरसा क्रीडति स्म स बालकः ॥ १८ ॥
 तं दुरत्ययविक्रान्तमादाय प्रमदोत्तमा ।
 हरेरंशांशसंभूतं भर्तृन्तिकमागमत् ॥ १९ ॥
 यदा न जगृहे राजा भार्यापुत्रावनिन्दिता ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां स्त्रे वगाहाशरीरिणी ॥ २० ॥
 माता भस्त्रा पितुः पुत्रो यस्माज्जातः स एव सः ।
 भरस्य पुत्रं दीप्यन्ति माऽवमंस्थाः शकुन्तलाम् ॥ २१ ॥
 रेतोधाः पुत्रं नयति नरदेव यमक्षयम् ।
 त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला ॥ २२ ॥
 पितर्युपरते सोऽभूच्चक्रवर्ती महायशाः ।
 महिमा गीयते तस्य हरेरंशुवो भुवि ॥ २३ ॥
 चक्रं दक्षिणहस्तेऽस्य पद्मकोशश्च पादयोः ।
 ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽपिराद् प्रभुः ॥ २४ ॥
 पञ्चपञ्चाशन्नैर्मध्येगङ्गायामनु वाजिभिः ।
 दीर्घतमसं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः ॥ २५ ॥
 अहसतमि मेध्याधान् वबन्ध प्रदेद वसु ।
 भरतस्य हि दीप्यन्तेरग्निः साचीगुणे पितः ।
 सहस्रं बद्रशो यस्मिन् ब्राह्मणा गा विभेजिरे ॥ २६ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्तं ह्यथान् वद्ध्या विस्मापयन् नृपान् ।
 दीप्यन्तिरत्यगान्मायां देवानां पूरमायया ॥ २७ ॥

मृगान् शुरुदतः कृष्णान् हिरण्येन परिष्कृतान् ।
 अदात् कर्मणि मृणारे निपुतानि चतुर्दश ॥ २८ ॥
 भरतस्य महत्कर्म न पूर्वं नापरे नृपाः ।
 नोदापुर्नैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा ॥ २९ ॥
 किरातहृणान् यवनायन्त्रान् कह्लान् कपान् शकान् ।
 अब्रह्मण्यान् नृपांश्चाहन् म्लेच्छान् दिग्विजयेऽखिलान् ॥ ३० ॥
 जित्वा पुराऽसुरान् देवा येन स्वौकांसि भेजिरे ।
 देवस्त्रियो रसां नीताः पणिभिः पुनराहरत् ॥ ३१ ॥
 सर्वान् कामान् दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी ।
 समास्त्रिनवसाहस्रीर्दिभु चक्रमवर्तयत् ॥ ३२ ॥
 स सम्राट् लोकपालानामैश्वर्यमधिदृश्रियम् ।
 चक्रं चास्वलितं प्राणान् मृषेत्युपराराम ह ॥ ३३ ॥

तस्यासन् नृष वैदर्भ्यः पट्यस्तिखः सुसंमताः ।
 जघ्रुस्त्यागभयात् पुत्रान्नानुरूपा इतीरिते ॥ ३४ ॥
 तस्यैवं वितथे वंशे तदर्थं यजतः सुतम् ।
 मरुत्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ॥ ३५ ॥
 अन्तर्वत्या भ्रातृपत्न्या मैथुनाय वृहस्पतिः ।
 प्रवृत्तो वारितो गर्भं शम्वा वीर्यमवासृजत् ॥ ३६ ॥
 तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तुस्त्यागविशङ्किताम् ।
 नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेतं जगुः सुराः ॥ ३७ ॥
 मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजं वृहस्पतेः ।
 त्राता तु दुःखात् पितरी भरद्वाजस्तनस्त्वयम् ॥ ३८ ॥
 चोद्यमाना सुरैरेवं मत्वा तं देवमात्मजम् ।
 व्यसृजन्मरुतोऽविभ्रन् दत्तोऽयं वितथेऽन्वये ॥ ३९ ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते नवमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वितथस्य सुतान्मन्योर्वृहत्क्षेत्रो जयस्ततः ।
 महावीर्यो नरो गर्गः सङ्कृतिस्तु नरात्मजः ॥ १ ॥
 गुरुश्च रन्तिदेवश्च सङ्कृतेः पाण्डुनन्दन ।
 रन्तिदेवस्य हि यश इहामुत्र च गीयते ॥ २ ॥
 वीतवित्तस्य ददतो लब्धं लब्धं बुभुक्षतः ।
 निष्किञ्चनस्य धीरस्य सकुटुम्बस्य सीदतः ॥ ३ ॥
 व्यतीपुण्ड्रचत्वारिंशदहान्यपिबतः किल ।
 घृतपायससंयावं तोयं प्रातरुपस्थितम् ॥ ४ ॥
 कृत्स्नप्रासकुटुम्बस्य धुनूद्भ्यां जातवेपथोः ।
 अतिथिर्वाहणः काले भोक्तुकामस्य चागमन् ॥ ५ ॥
 तस्मै संव्यभजन् सोऽन्नमाहृत्य श्रद्धयाऽन्वितः ।
 हर्षं सर्वत्र संवश्यन् स भुक्त्वा प्रपथी द्विजः ॥ ६ ॥
 अपाऽन्यो भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपतेः ।
 विभक्तं व्यभजन् तस्मै वृषलाय हर्षं स्मरन् ॥ ७ ॥
 याते शूद्रे तमभ्यागादतिथिः श्वभिराचूतः ।
 राजन् मे दीपताम्रं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥

स आतिथ्यावशिष्टं यद् बहुमानपुरस्सरम् ।
 तच्च दत्त्वा नमश्चक्रे शम्भ्यः शपतये विभुः ॥ ९ ॥
 पानीयमात्रमुच्छेपं तथैकपरितर्पणम् ।
 पास्यतः पुल्कसोऽभ्यागादपो देहाशुभस्य मे ॥ १० ॥
 तस्यातिकरुणां वाचं निशम्य विपुलश्रमम् ।
 कृपया भृशसन्तप्त इदमाहामृतं वचः ॥ ११ ॥
 न कामयेऽहं गतिमीश्वराणां महर्द्धिपुक्तामपुनर्भवं च ।
 आर्तिं प्रषयेऽखिलदेहभाजामन्तःस्थितां येन भवन्त्यदुःखाः ॥
 क्षुत्तृद्धमो गात्रपरिश्रमश्च देव्यं क्लमः शोकविषादमोहाः ।
 सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणेन ॥
 एवं प्रभाष्य पानीयं श्रियमाणः पिपासया ।
 पुल्कसायाददाद् धीरो निसर्गकरुणो नृषः ॥ १४ ॥
 तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छताम् ।
 आत्मानं दर्शयामाकुर्मायां विष्णुविनिर्मिताम् ॥ १५ ॥
 स वै तेभ्यो नमस्कृत्य निःसङ्गो विगतस्मृहः ।
 वायुदेवं भगवति भक्त्या चक्रे मनः परम् ॥ १६ ॥

ईशरालम्बनं चित्तं कुर्वतोऽनन्यराधसः ।		नाम्ना सत्यधृतिर्यस्माद् दृढनेमिः सुपार्थकृत् ।	
माया गुणमयी राजन् स्वप्रवन् प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	सुपार्थात् सुप्रतिस्तस्य पुत्रः सन्ततिर्मांस्ततः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
तत्प्रसन्नानुभावेन रन्तिदवानुर्वर्तिनः ।		कृतिरिष्टरिष्यनाभाद् यो योगं प्राप्य जगौ द्विषद् ।	
अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	संहिताः प्राच्यसाम्नां वै नीपो ह्योग्रायुधस्ततः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
गर्गाञ्छिनिस्ततो गाव्यान् क्षत्राद् ब्रह्म ह्यवर्तत ।		तस्य क्षेम्यः सुवीरोऽथ सुवीरस्य रिपुञ्जयः ।	
दुरितक्षयो महावीर्यान् तस्य त्रयारुणिः कविः ।		ततो बहुतिथो नाम पुरुमीदोऽग्रजोऽभवत् ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	नलिन्यामजमीदस्य नीलः शान्तिस्तु तत्सुतः ।	
वृहत्क्षेत्रस्य होत्रोऽस्माद्वस्ती यद् हस्तिनापुरम् ।		शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुराजोऽर्कस्ततोऽभवत् ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
अजमीदो द्विमीदथ पुरुमीदथ हस्तिनः ॥ २० ॥	॥ २० ॥	हर्म्यांथस्तत्सुतस्तस्य पथासन् मुद्रलादपः ।	
अजमीदस्य वंश्याः स्युः श्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	यवीनरो वृहदिषुः काम्पिन्यः सञ्जयस्ततः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
अजमीदाद् वृहदिपुस्तस्य पुत्रो वृहद्वनुः ।		हर्म्यांथः ग्राह पुत्रा मे पथानां रक्षणाय हि ।	
वृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीद्भयद्रथः ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	विषयाणामलमिमं इति पथालसञ्ज्ञिताः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
तत्सुतो विशदस्तस्य स्पेनजित् समजायत ।		मुद्रलाद् ब्रह्म निर्वृत्तं गोत्रं मोद्गल्यसञ्ज्ञितम् ।	
रुचिराथो दृढहनुः काश्यो यन्तश्च तत्सुताः ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	मिथुनं मुद्रलाद्राम्याद् दियोदासः पुमानभूत् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
रुचिराथसुतो याज्ञः पृथुसेनस्तदात्मजः ।		अहल्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्तु गीतमात् ।	
पारस्तत्तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	तस्य शतपूतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
अणुहो नाम यस्तेषां ज्येष्ठो सत्यान्मको नृप ।		शरद्वांस्तत्सुतो यस्मादुर्वशीदर्शान् किल ।	
स कल्यां शुक्रकन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजनत् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥	शरस्ताम्बेऽपतद् रेतो मिपुनं तदभूच्चुभम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
योगेशो गवि भार्यायां विश्वक्सेनमधात् सुतम् ।		तद् दृष्ट्वा कृपयाऽगृह्णाञ्छन्ननुर्मृगयां चरन् ।	
जैगीपव्योपदेशेन योगतन्त्रं चकार ह ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	कृषः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत् कृषी ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
उदक्सेनस्ततस्त्वस्माद् भद्रादो बार्हीदीपवाः ।		॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	
यवीनरो द्विमीदस्य कृतिर्मांस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥		

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-		तत्पत्न्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः ।	
मित्रायुध दियोदासात्पवनस्तत्सुतो नृप ।		परीक्षित् सुधनुर्जहन्निर्पथाधः कुरोः सुताः ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥
सुदासः सहदेवोऽथ सोमको जन्तुजन्मकृन् ॥ १ ॥	॥ १ ॥	सुहोत्रोऽभूत् सुधनुषश्चपवनस्तत्सुतः कृती ।	
तस्य पुत्रशतं तेषां यवीयान् पृषतस्ततः ।		यसुस्तास्योपरिचरो वृहद्रथमुत्तास्ततः ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥
द्रुपदो द्रौपदी तस्य पृष्टयुष्मादयः सुताः ॥ २ ॥	॥ २ ॥	कुसाम्नुमत्स्यप्रत्यग्रवेदिषाद्याश्च वेदिषाः ।	
पृष्टयुष्माद् पृष्टकेतुर्हर्म्याः पाथालका इमे ।		वृहद्रथात् कुसाग्रोऽभूद् कपभस्तस्य तत्सुतः ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
योऽजमीदसुतो ह्यन्य ऋक्षान् संवरणस्ततः ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः ।	
		अन्यस्यामपि भार्यायां शकले द्वे वृहद्रथात् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥

ते मात्रा बहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसन्धिष्यते ।
 जीव जीवेति क्रीडन्त्या जरासमोऽभवत् सुतः ॥ ८ ॥
 ततश्च सहदेवोऽभूत् सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः ।
 परीक्षिदनपत्योऽभूत् सुरघो नाम जाहवः ॥ ९ ॥
 ततो विदूरथस्तस्मात् सार्वभौमस्ततोऽभवत् ।
 जयत्सेनस्तत्तनयो राक्षीकोऽतो युमानभूत् ॥ १० ॥
 ततश्च क्रोधनस्तस्माद् देवातिथिरमुष्य च ।
 ऋक्षस्तस्य दितीषोऽभूत् प्रतीपस्तस्य चात्मजः ॥ ११ ॥
 देवापिः शन्तनुस्तस्य बाह्लीक इति चात्मजाः ।
 पितुराज्यं समुत्सृज्य देवापिस्तु वनं गतः ॥ १२ ॥
 अभवच्छन्तनू राजा प्राह्महाभिपजसञ्चितः ।
 यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति सः ॥ १३ ॥
 शान्तिमाप्नोति चेवाग्रं कर्मणा तेन शन्तनुः ।
 समा द्वादश तद्राष्ट्रे न वर्षयं यदा विभुः ॥ १४ ॥
 शन्तनुर्ब्राह्मणेरुक्तः परिवेत्ताऽपमग्रभुक् ।
 राज्यं देह्यजयायाशु पुरराष्ट्रविद्वृद्धये ॥ १५ ॥
 एवमुक्तो द्विजैर्ज्येष्ठं छन्दयामास सोऽब्रवीत् ।
 तन्मन्त्रिप्रहितेर्विप्रेर्वेदाद् विभंशितो गिरा ।
 वेदवादातिवादान् वै ततो देवो वर्षयं ह ॥ १६ ॥
 देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममास्थितः ।
 सोमवंशे क्ली नष्टे कृतादी स्थापयिष्यति ॥ १७ ॥
 बाह्लीकात् सोमदत्तोऽभूद् भूरिर्भिरश्वान्ततः ।
 शलश्च शन्तनोरासीद् गङ्गायां भीष्म आत्मवान् ॥ १८ ॥
 सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ।
 वीरयूथाग्रणीयैव रामोऽपि युधि तोषितः ॥ १९ ॥
 शन्तनोर्दाशकन्यायां जज्ञे चित्राद्रदः सुतः ।
 विचित्रवीर्योऽवजरो नाम्ना चित्राद्रदो हतः ॥ २० ॥
 यस्यां पराशरात् साक्षादवतीर्णो हरेः कला ।
 येदगुप्त्य मुनिः कृष्णो यतोऽहमिदमथ्यगाम् ॥ २१ ॥
 हित्वा स्वशिष्यान् पन्थादीन् भगवान् वादरायणः ।
 मत्तं पुत्राय शान्ताय परं गुह्यमिदं जगौ ॥ २२ ॥

विचित्रवीर्योऽथोवाह काशिराजसुते बलात् ।
 स्वयंवरादुपासीते अम्बिकाम्बालिके उभे ॥ २३ ॥
 तयोरारक्तहृदयो गृहीतो यक्ष्मणा मृतः ॥ २४ ॥
 क्षेत्रेऽप्रजस्य वै भ्रातुर्मात्रोक्तो वादरायणः ।
 धृतराष्ट्रं च पाण्डुं च विदुरं चाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥
 गान्धार्पा धृतराष्ट्रस्य जज्ञे सुतशतं नृप ।
 तेषां दुर्योधनो ज्येष्ठो दुःशला चापि कन्यका ॥ २६ ॥
 शापान्मेधुनरुद्धस्य पाण्डोः कुन्त्यां महारथाः ।
 जाता धर्मानिलेन्द्रेभ्यो युधिष्ठिरमुखाख्यः ॥ २७ ॥
 नकुलः सहदेवश्च माश्र्यां नासन्त्यदस्त्रयोः ।
 द्रौपद्यां पञ्च पञ्चभ्यः पुत्रास्ते पितरोऽभवन् ॥ २८ ॥
 युधिष्ठिरात् प्रतिविन्ध्यः श्रुतसेनो वृकोदरात् ।
 अर्जुनाच्छतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः ॥ २९ ॥
 सहदेवसुतो राजन् श्रुतकीर्तिस्तथाऽपरे ।
 युधिष्ठिरात् पौरव्यां देवकोऽथ पटोत्कचः ॥ ३० ॥
 भीमसेनाद् द्विडिम्बायां कान्वां शर्यगतस्ततः ।
 सहदेवात् सुहोत्रं तु विजयाऽसूत पार्यती ॥ ३१ ॥
 करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथाऽर्जुनः ।
 द्रावन्तमुत्सृष्ट्यां वै सुतायां वभ्रुवाहनम् ॥ ३२ ॥
 मणिपूरपतेः सोऽपि तत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ।
 तव तातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ ३३ ॥
 सर्वातिरथजिद् वीर उत्तरायां ततो भवान् ।
 परिक्षीणेषु कुरुषु द्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा ॥ ३४ ॥
 त्वं तु कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोऽन्तकात् ।
 तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः ॥ ३५ ॥
 श्रुतसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ।
 जनमेजयसत्यां विदित्वा तक्षकाभिधनं गतम् ॥ ३६ ॥
 सर्पान् वै सर्पयगाग्री स होष्यति रुपाऽन्वितः ।
 कावपेयं पुरोधाय तुरं तुरगमेधया ॥ ३७ ॥
 समन्तात् पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति चाध्वरैः ।
 तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यान् त्रयीं पठन् ॥ ३८ ॥

अस्वज्ञानं क्रियाज्ञानं शीनकात् परमेव्यति ।
सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाथमेधजः ॥ ३९ ॥

विश्वम्भकृष्णस्तस्यापि नेमिचक्रस्तु तत्सुतः ।
गजाद्वये हूतं नया कीशाम्ब्यां साधु वत्स्यति ॥ ४० ॥

उक्तस्तनीध्वजस्थस्तस्माद्भुविप्रथः सुतः ।
तस्माच्च धृष्टिमांस्तस्य सुपणोऽथ महीपतिः ॥ ४१ ॥

सुनीपस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत् सुखीनलः ।
पारिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्मजः ॥ ४२ ॥

नृपञ्चपस्ततो दुर्बस्तिमिस्तस्माच्चनिष्यते ।
ततो बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ॥ ४३ ॥

शतानीकाद् दुर्दमनस्तस्यापत्यं बहीनरः ।
दण्डपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता नृप ॥ ४४ ॥

ब्रह्मध्वजस्य वै योनिर्वैशो देवर्षिस्तनूतः ।

क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कली ॥ ४५ ॥

पापानि कीर्तनादेपां विलयं यान्ति कृत्स्नशः ।

अथ मागधराजानो भाविनो ये वदामि ते ॥ ४६ ॥

भविता सहदेवस्य सोमापिष्य(त्सुतः)च्युतधवाः ।

ततोऽपुतापुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः ॥ ४७ ॥

सुनध्वजः सुनध्वजाद् बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ।

ततः श्रुतभ्रपो विप्रः शुचिस्तस्य भविष्यति ॥ ४८ ॥

क्षेमोऽथ सुव्रतस्तस्माद् धर्मसत्रः शमस्ततः ।

दृढसेनोऽथ सुमतिः सुबलो जनिता तत ॥ ४९ ॥

सुनीपः सत्यजिदथ विश्वजिद् यद् रिपुञ्जयः ।

वार्हद्रथाथ भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरम् ॥ ५० ॥

॥ इति धीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीगुक् उवाच-

अनोः सभानरथधुः परेधुश्च त्रयः सुताः ।

सभानरान् कालनरः सञ्जयस्तत्सुतस्ततः ॥ १ ॥

जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशीलो महामनाः ।

उशीनरस्तिनिधुश्च महामनस आत्मजी ॥ २ ॥

शिर्विर्वनः शमिर्दक्षधत्वारोऽशीनरात्मजाः ।

वृषदर्भः सुवीरश्च मद्रः केकय आत्मजाः ॥ ३ ॥

शिषेधत्वार एवासन् तितिक्षोश्च वृषद्रथः ।

ततो हेमोऽथ सुतपा बलिः सुतपसोऽभवत् ॥ ४ ॥

अद्वयद्रकलिद्रायाः सुषपुण्ड्रान्धसञ्जिताः ।

जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः ॥ ५ ॥

चक्रुः स्यनाम्ना विषयान् पडिमान् प्राच्यकानिह ।

खनयानोऽङ्गतो जज्ञे तस्माद् दिविरथस्ततः ॥ ६ ॥

सुतो धर्मरथस्तस्य जज्ञे मित्ररथोऽप्रजः ।

रोमपाद् इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा ।

शान्तां स्वकन्यां प्रायच्छद् कप्यशूद्र उवाह ताम् ॥ ७ ॥

देवेऽवर्षति यं रामा आनिन्युर्दरिणीसुतम् ।

वायसहीतवादित्रैर्विभ्रमालिङ्गनार्हणैः ॥ ८ ॥

स तु राज्ञोऽनपत्यस्य निरूप्येष्टिं मरुत्वतः ।

प्रजामदाद् दशरथो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ ९ ॥

चतुरङ्गो रोमपादान् पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः ।

बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः ।

ततो बृहन्मनास्तस्माच्चपद्रथ उदाहृतः ॥ ११ ॥

विजयस्तस्य सम्भूत्यां ततो पृतिराजायत ।

ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्माऽपिरथस्ततः ॥ १२ ॥

योऽसी गङ्गातटे क्रीडन् मञ्जूपान्तरगतं शिशुम् ।

कुत्स्याऽपविद्धं कानीनमनपत्योऽकरोत् सुतम् ॥ १३ ॥

वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीयते ।

द्रुह्योश्च तनयो बभूवः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ १४ ॥

आतव्यस्तस्य गान्धारस्तस्य धर्मस्ततो धृतः ।

धृतस्य कर्दमस्तस्मान् प्रचेताः प्राचेतसं शतम् ॥ १५ ॥

म्लेच्छाधिपतयोऽभूवजुदीचीं दिशमाधिताः ॥ १६ ॥

तुर्वसोस्तु सुतो बह्विर्वहेर्भागोऽथ भानुमान् ।
 नृभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करन्धम उदारपीः ।
 मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पीरवमन्वभूत् ॥ १७ ॥
 दुष्यन्तं स पुनर्भजे स्वयं साम्राज्यकामुकः ॥ १८ ॥
 ययातेज्यैष्ठपुत्रस्य यदोर्वशं नरर्षभ ।
 वर्णपाणि महापुण्यं सर्वपापहरं नृप ॥ १९ ॥
 यदोर्वशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 यत्रावतीर्णो भगवान् परमात्मा नराकृतिः ॥ २० ॥
 यदोः सहस्रजित् क्रोष्टा नलो रिपुरिति धृताः ।
 चत्वारः सूनवस्तस्य शतजित् प्रथमात्मजः ।
 महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः ॥ २१ ॥
 धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुन्तेः पिता ततः ।
 सोहजिरभवत् कुन्तेर्महिम्नान् भद्रसेनकः ॥ २२ ॥
 दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यकः ।
 कृत्याग्निः कृतयर्मा च कृतीजा धनकात्मजाः ॥ २३ ॥
 अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् ।
 दत्तात्रेयाद् हरेरंशान् प्राप्तयोगमहागुणः ॥ २४ ॥
 न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः ।
 यमदानतपोयोगैः श्रुतवीर्यजषादिभिः ॥ २५ ॥
 पञ्चाशीतिसहस्राणि ह्यव्याहतवयः समाः ।
 अकरोदर्जुनो राज्यं हरिं चैवान्वहं स्मरन् ॥ २६ ॥
 अनष्टविष्णुस्मरणो बुभुक्षेऽक्षय्यपट्वसु ।
 तस्य पुत्रसहस्राणां पञ्चैवोर्वरिता मृषे ॥ २७ ॥
 जयध्वजः शूरसेनो कपभो मधुरूर्जितः ।
 जयध्वजान् तालजडस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २८ ॥

क्षत्रं यत् तालजडास्वमीर्वतेजोपसंहतम् ।
 तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः ॥ २९ ॥
 तस्य पुत्रशतं त्वासीद् वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम् ।
 माधवा वृष्णयो राजन् यादवाश्चेति सञ्ज्ञितम् ॥ ३० ॥
 यदुपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवांस्ततः ।
 बाहितोऽतोनुशकुर्वे तस्य चित्ररथस्ततः ॥ ३१ ॥
 शशविन्दुर्महायोगी महाभोजो महानभूत् ।
 चतुर्दशमहारत्नध्वजवर्त्यपराजितः ॥ ३२ ॥
 तस्य पत्नीसहस्राणां दशसन् स महापशाः ।
 दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्यजीजनत् ॥ ३३ ॥
 तेषां तु षट्प्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः ।
 धर्मो नामोशानास्तस्य हयमेधशतस्य राट् ॥ ३४ ॥
 तत्सुतो रुचकस्तस्य पञ्चासन्नात्मजाः शृणु ।
 पुरुजिद्रुचमरुमेपुपृथुज्यामपसञ्ज्ञिताः ॥ ३५ ॥
 ज्यामपस्त्वप्रजोऽप्यन्यां भार्यां शैब्यापतिर्भयात् ।
 नाविन्दच्छत्रुभयनान् कन्यां भ्रष्टामहारपीत् ॥ ३६ ॥
 रथस्थानां तां निरीक्ष्याह शैब्या पतिममर्षिता ।
 केयं कुहक मत्स्थानं रथमारोपितेति वै ॥ ३७ ॥
 सुषा तथेत्यभिहिता स्मयन्ती पतिमब्रवीत् ।
 अहं वन्याऽसपत्नी च सुषा पुज्येत मे कथम् ॥ ३८ ॥
 जनयिष्यसि यं रात्रि तस्येयमुपपत्स्यते ।
 अन्वमोदन् तद् विश्वेदेवाः पितर एव च ॥ ३९ ॥
 शैब्या गर्भमधात् काले कुमारं सुपुत्रं शुभम् ।
 स विदर्भ इति प्रोक्त उपपेमे सुषां सतीम् ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यां विदर्भोऽजनयत् पुत्रां नाम्ना कुशक्रथी ।
 नृतीर्यं रोमपादं च वैदर्भकुलनन्दनम् ॥ १ ॥
 रोमपादसुतो यमुर्वभ्रंः कृतिरजायत ।
 कुशिकस्तत्सुतस्तस्माद्येदिर्यथादयो यतः ॥ २ ॥

क्रथस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूद् बलिस्तस्याथ निर्वृतिः ।
 ततो दशाहं नामाऽथ तस्य व्योमः सुतस्ततः ॥ ३ ॥
 जीमूतो विकृतिस्तस्य ततो भीमरथः सुतः ।
 ततो नवरथः पुत्रो जातो दशरथस्ततः ॥ ४ ॥

करम्भिः शकुनैः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः । देवध्वजस्ततस्तस्य मधुः कुरुवशादनुः	॥ ५ ॥	कपोतरांसा तस्यानुः सप्ता यस्य च तुम्बुरुः । अनोध दुन्दुभिस्तस्य दक्षिणोतः पुनर्वसुः	॥ २० ॥
पुरुहोत्रस्त्यनोः पुत्रस्तस्यापुः सात्वतस्ततः । भजमानो भजिद्विज्यो वृष्णिदेवावृषोऽन्धकः	॥ ६ ॥	तस्याहुकथाहुकी च कन्या द्वायाहुकात्मजी । देवकथाग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः	॥ २१ ॥
सात्वतस्य सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष । भजमानस्य निम्लोचिः किह्णो धृष्टिश्च च	॥ ७ ॥	देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्धनः । तेषां स्वसारः सम्राजन् धृतेदेवादयो नृप	॥ २२ ॥
एकस्यामात्मजाः पत्न्यामन्यस्यां च त्रयः सुताः । शताजिष सहस्राजिद्वपुताजिदिति प्रभो	॥ ८ ॥	शान्तिदेवोपदेवा च श्रीदेवा देवराक्षिता । सहदेवा देवकी च वसुदेव उवाह ताः	॥ २३ ॥
वभूदेवावृषसुतस्तपोः शोकं पठन्त्यमुम् । यथैव शृणुमां दृगन् सत्पश्यामस्तथाऽनिकान् ।	॥ ९ ॥	कंसः सुनामा न्यग्रोधः कट्टः शङ्कुः सुभूस्तथा । राष्ट्रपालोऽब्धसृष्टिश्च नृष्टिमानिग्रसेनयः	॥ २४ ॥
वभुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवदेवावृषः समः	॥ १० ॥	कंसा कंसवती कट्टा सुभू राष्ट्रपालिका । आग्रसेना दुहितरो वसुदेवानुजसिषः	॥ २५ ॥
पुरुषाः पञ्चपृष्टिष पट्सहस्राणि चाष्ट च । येऽमृतत्वमनुप्राप्ता वभूदेवावृषादपि	॥ ११ ॥	शूरो विदूषादासीद् भजमानसुतात् ततः । शिनिस्तस्मान् स्वयम्भोजो हदिकस्तत्सुतो मतः	॥ २६ ॥
महाभोजोऽतिधर्मात्मा भोजा आसन् तदन्वये	॥ १२ ॥	देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मैति तत्सुताः । दैवमीडस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभूत्	॥ २७ ॥
वृष्णः सुमित्रः पुत्रोऽभूद् युषाजिष परन्तप । शिनिस्तस्यानमित्रश्च निम्नोऽभूदनमित्रतः	॥ १३ ॥	तस्यां सञ्जनवामास दशपुत्रानकल्पमान् । वसुदेवं देवभागं देवध्वजसमानकम्	॥ २८ ॥
सञ्जाजितः प्रसेनश्च निम्नस्याप्यासन् सुती । अनमित्रसुतो योऽन्यः शिनिस्तस्य च सत्यकः	॥ १४ ॥	सृष्ट्रपं श्यामकं कट्टमनीकं वत्सकं वृकम् । देवदुन्दुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि	॥ २९ ॥
युयुधानः सात्यकिर्यै जयस्तस्य कुणिस्ततः । युगन्धरोऽनमित्रस्य पृथिः पुत्रोऽपरस्ततः	॥ १५ ॥	वसुदेवं हरेः स्थानं वदन्त्यानकदुन्दुभिम् । पृथा च धृतेदेवा च धृतेकीर्तिः धृतेभवाः	॥ ३० ॥
श्वफल्कधिरधर्षश्च गान्दिन्यां नु श्वफल्कतः । अक्रूरप्रमुखा आसन् पुत्रा द्वादश विभुताः	॥ १६ ॥	राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पञ्चकन्यकाः । कुन्तेः सल्लुः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथामदान्	॥ ३१ ॥
आसद्गः सारमेयश्च मृदुरो मृदुवद्विरः । धर्मो विपृष्टकर्मा च क्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः	॥ १७ ॥	सा च दुर्वाससो विषां देवहूतिं प्रतोपितान् । तस्या वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिः	॥ ३२ ॥
शत्रुघ्नो गन्धमोदाहः प्रतिबाहुश्च द्वादश । तेषां स्वसा सुचारात्पा द्वायक्रूरसुतावपि	॥ १८ ॥	तदेवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा । प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे	॥ ३३ ॥
देववानुपदेवश्च तथा चित्ररथात्मजाः । पृथुर्विपुनामाया बहवो वृष्णिनन्दनाः	॥ १९ ॥	अमोघं देवसंदर्शमापास्ये त्वपि चान्मजम् । योनिर्यथा न दुष्येत कर्ताऽहं ते सुमध्यमे	॥ ३४ ॥
कुङ्कुरो भजमानश्च शुचिः कम्बलवर्हिषः । कुङ्कुरस्य सुतो धृष्णर्विलोमा तनयस्ततः	॥ २० ॥		

इति तस्यां समाधाय गर्भं सुषो दिवं गतः ।		त्रिपृष्ठो धृतदेवायां जात आनकदुन्दुभेः ।	
सयः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः ॥ ३५ ॥		शान्तिदेवात्मजा राजन् प्रथमप्रथितादयः ॥ ५० ॥	
तं साऽत्यजन्दीतोये कृच्छ्राश्लोकस्य विभ्यती ।		राजानः कल्पवर्षाया उपदेव्याः सुता दश ॥ ५१ ॥	
प्रपितामहस्तामुवाह पाण्डुर्वै सत्यविक्रमः ॥ ३६ ॥		वसुहंससुधन्वायाः श्रीदेवायाश्च पट् सुताः ।	
धृतदेवां तु कारुशो वृद्धशर्मा समग्रहीत् ।		देवरक्षिताया लब्धा नव चात्र गदादयः ।	
यस्यामभूद् दन्तवक्र कपिशो दितेः सुतः ॥ ३७ ॥		वसुदेवः सुतानष्टावाधे सहदेवया ॥ ५२ ॥	
कैकेयो धृष्टकेतुश्च धृतकीर्तिमबिन्दत ।		पुरुवत्समुद्रमुख्यान् साक्षाद्धर्मो वसूनिव ।	
सन्तर्दनादयस्तास्याः पञ्चासुः कैकायाः सुताः ॥ ३८ ॥		वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥ ५३ ॥	
राजाधिदेव्यामावन्त्यौ जयत्सेनोऽजनिष्ट ह ।		कीर्तिमन्त् सुपेणं च भद्रसेनमुदारधीः ।	
दमघोषश्चेदिराजः धुतश्रवसमग्रहीत् ॥ ३९ ॥		काजुं संमर्दनं भद्रं सङ्घर्षणमहीश्वरम् ॥ ५४ ॥	
शिशुपालः सुतस्तास्याः कथितस्तास्य सम्भवः ।		अष्टमस्तु तयोरासीत् स्वयमेव हरिः किल ।	
देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुवृहद्वली ॥ ४० ॥		सुभद्रा च महाभागा तय राजन् पितामही ॥ ५५ ॥	
कंसवत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमांस्तथा ।		यदा यदा हि धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ।	
कङ्कायामानकाज्जातः सत्यजित् पुरुजित् तथा ॥ ४१ ॥		तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते हरिः ॥ ५६ ॥	
सुभ्रयो राष्ट्रपाल्यां तु वृषदुर्मर्षणादिकान् ।		न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणां वा महीपते ।	
हरिकेशहिरण्यक्षी सुरभूष्यां तु इवामकः ॥ ४२ ॥		आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टारामनः ॥ ५७ ॥	
मित्रकेश्यामप्सरसि यूकादीन् वत्सकस्तथा ।		यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्यथा हि ।	
तक्षपुष्करसालादीनुर्वश्यां यूक आदधे ॥ ४३ ॥		अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेप्यते ॥ ५८ ॥	
सुमित्रार्जुनबाणादीननीकात् तु सुदामनी ।		अक्षीहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलाञ्छनैः ।	
कङ्कश्च कर्णिकायां वै क्रतुधामजयावपि ॥ ४४ ॥		भुव आक्रम्यमाणायाः अभावाय कृतोद्यमः ॥ ५९ ॥	
पीरवी रोहिणी भद्रा मदिरा रोचना इला ।		कर्माण्यपरिमेयानि मनसाऽपि सुरेश्वरैः ।	
देवकीप्रमुखा आसन् पत्न्य आनकदुन्दुभेः ॥ ४५ ॥		सह सङ्घर्षणश्चक्रे भगवान् मधुसूदनः ॥ ६० ॥	
वलं गर्द सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवम् ।		कली जनिष्यमाणाणां दुःखशोकतमोनुदम् ।	
वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतपीरूदपादयत् ॥ ४६ ॥		अनुग्रहाय भूतानां सुपुण्यं व्यतनोद् यशः ॥ ६१ ॥	
सुभद्रो भद्रवाहुश्च दुर्मदो भद्र एव च ।		यस्मिन् सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरेऽसकृत् ।	
पीरव्यास्तनया छते भूताया द्वादशाभवन् ॥ ४७ ॥		श्रोत्राग्निरूपस्पृश्य धनुते कर्मबासनाः ॥ ६२ ॥	
नन्दीपनन्दकृतकशूराया मदिरात्मजाः ।		भोजवृष्यन्धकमधुशूरसेनदशार्हकैः ।	
भद्राख्या केगिनं त्वेकं कीसल्या कुलनन्दनम् ॥ ४८ ॥		शायनीयेदितः शशत् कुरुश्रयपाण्डुभिः ॥ ६३ ॥	
रोचनायां ततो जाता हस्तहमाद्रदादयः ।		शिग्धस्मितेक्षितोदादीर्वाक्वैर्विक्रमलीलया ।	
इलायां पुरुवत्कादीन् यदुमुख्यानजीजनत् ॥ ४९ ॥		नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वाङ्गरम्यया ॥ ६४ ॥	

यस्याननं मकरकुण्डलचारुकर्ण-
 भ्राजत्कपोलमुभगं सखिलासहासम् ।
 नित्योन्ताचं न तनूपूर्दशिभिः पिबन्त्यो
 नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेष
 जातो गतः पितृगृहाद् व्रजमंथितोऽत्र
 हत्वा रिपून् सुतशतानि कृतारुदारः ।

॥ ६५ ॥

उत्पाप तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे
 आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन् जनेषु
 पृथ्याः स धे गुरुभरं क्षपयन् कुरूणा
 मन्तःसमुत्थकलिना युधि भूषबन्धम् ।
 दृष्ट्वा विभूष विजये जयमुद्विपुष्य
 प्रोच्योद्धवाय च परं समगात् स्वधाम्

॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामहादशसाहस्रां
 पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धः ॥

दशमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच -

कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूर्ययोः ।
राज्ञां चोभयवंश्यानां चरितं परमाद्भुतम् ॥ १ ॥

यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम ।
तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः ॥ २ ॥

अवतीर्य यदोर्वीरो भगवान् भूतभावनः ।
कृतवान् यानि विश्वात्मा तानि नो यद विस्तरात् ॥ ३ ॥

निवृत्ततर्पैरुपगीयमानाद् भवीषधाञ्छ्रोत्रमनोभिरामात् ।
क उत्तमश्लोकगुणानुवादात् पुमान् विरज्येत विनाऽपशुग्रान् ॥

पितामहा मे समरेऽमरअयैर्देवव्रतायातिरथेस्तिमिद्विलेः ।
दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृत्वाऽतरन् वत्सपदं स्म यत्प्रयाः ॥

द्रौण्यसविश्रुष्टमिदं मदङ्गं सन्तानवीजं कुरुपाण्डवानाम् ।
जुगोप कुशिव्रत आत्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गतायाः ॥

वीर्याणि तस्याखिलदेहभाजामन्तर्बहिः पूरुषकालरूपैः ।
प्रयच्छतो मृत्युमनामयं च मापामनुष्यस्य वदस्व विद्वन् ॥३॥

रोहिण्यास्तनयः श्रोको रामः सङ्घर्षणास्त्वया ।
देवक्या गर्भसम्बन्धः कुतो देहान्तरं विना ॥ ४ ॥

कस्मान्मुकुन्दो भगवान् पितुर्गोहाद् ब्रजं गतः ।
क वासं ज्ञातिभिः सार्धं कृतवान् सात्वतां पतिः ॥ ५ ॥

ब्रजे वसन् किमकरोन्मधुपुर्यां च केशवः ।
भ्रातरं चावधीत् कंसं मानुरद्धाऽतदर्हणम् ॥ १० ॥

औहं मानुपमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्टिभिः ।
यदुपुर्यां सहावात्सीत् पन्थः कत्यभवन् विभोः ॥ ११ ॥

एतदन्वयं सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितम् ।
वन्कुमर्हसि सर्वज्ञ शरुधानाय विस्तृतम् ॥ १२ ॥

नैपाऽतिदुस्सहा क्षुन्नां त्यक्तादमपि वाधते ।
पित्र्यन्तं त्वन्मुखाम्भोजमृतं हारकभामृतम् ॥ १३ ॥

रत उवाच-

एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं
वेयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम् ।
प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषप्रं
व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ १४ ॥

श्रीभुक्त उवाच-

सम्यग् व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम ।
वासुदेवकथायां ते यज्ज्ञाता नैष्ठिकी रतिः ॥ १५ ॥

वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन् पुनाति हि ।
वक्तां पुच्छकं श्रोतृस्तत्पादसलिलं यथा ॥ १६ ॥

भूमिर्हसनृपव्याजदेत्यानीकज्ञातायुतैः ।
आक्रान्ता भूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ १७ ॥

गौरित्वाऽशुमुखी खिन्ना रुदन्ती करुणं यथा ।
उपस्थिताऽन्तिके त(स्य)स्मि व्यसनं समबोचत ॥ १८ ॥

ब्रह्मा तदुपधाप्य सह देवैस्तथा सह ।
जगाम सत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥ १९ ॥

तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं वृषाकपिम् ।
पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहितः ॥ २० ॥

गिरं समाधौ गगने समीरितां
निशम्य वेधासिदसानुवाच ह ।

गां पीरुपीं मे शृणुतामराः पुन-
र्विधीयतामाशु तथैव मा चिरम् ॥ २१ ॥

पुरैव पुंसाऽवधृतो धराज्वरो
भवद्भिरंशैर्यदुपूजयन्त्याम् ।

स यावदुज्यां भरमीश्वरेश्वरः
स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चेद् भुवि ॥ २२ ॥

वासुदेवगृहे साक्षाद् भगवान् पुरुषः परः ।
जनिष्यते तन्निवार्यं सम्भवन्तु सुरसिधयः ॥ २३ ॥

वासुदेवकलानन्तः सहस्रवदनः स्वराट् ।
 अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकीर्षया ॥ २४ ॥
 योगमाया भगवती यया सम्मोहितं जगत् ।
 आदिष्टा प्रभुणांशेन कार्पायं सम्भविष्यति ॥ २५ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्यादिश्यामरगणान् प्रजापतिर्षतिर्विभुः ।
 आत्मास्य च मही गीर्भिः स्वधाम परमं ययी ॥ २६ ॥
 शूरसेनो यदुपनिर्मधुरामावसत् पुरीम् ।
 माधुरान् शूरसेनांश्च विषयान् बुभुजे स्वराट् ॥ २७ ॥
 राजधानी ततः साऽभूत्सर्वपादवभुजाम् ।
 मधुरा भगवान् यत्र नित्यं सन्निहितो हरिः ॥ २८ ॥
 तस्यां तु कर्हिचिच्छीरिर्वसुदेवः कृतोद्ग्रहः ।
 देवक्या भार्यया सार्धं प्रयाणे रथमारुहन् ॥ २९ ॥
 उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया ।
 रथमीनं हयानां जगूहे रीक्षं रथशतैर्वृतः ॥ ३० ॥
 चतुश्शतं पारिवर्हं गजानां हेममालिनाम् ।
 अथानामपुतं सार्धं रथानां च त्रिपद्शतम् ॥ ३१ ॥
 दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलङ्घने ।
 दुहित्रे देवकः प्रादात् यामे दुहितृवत्सलः ॥ ३२ ॥
 शङ्खनूर्यमृदङ्गानि नेदुर्दुन्दुभयः समम् ।
 प्रयाणप्रक्रमे तात वरवध्वोः सुमङ्गलम् ॥ ३३ ॥
 पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक् ।
 अस्यास्त्यामष्टमो गर्भो हन्ता यां नयसेऽवुष ॥ ३४ ॥
 इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां कुलपांसनः ।
 भगिनीं हन्तुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीन् ॥ ३५ ॥
 तं जुगुप्सितकर्माणं नृशंसं निरपत्रपम् ।
 वसुदेवो महाभाग उवाच परिसान्त्वयन् ॥ ३६ ॥
 वसुदेव उवाच-
 श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान् भोजयशस्करः ।
 स कथं भगिनीं हन्याः सिधमुद्राहर्षवर्णि ॥ ३७ ॥
 मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते ।
 अथ वाऽब्दशतान्ने या मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः ॥ ३८ ॥

देहे पञ्चत्वमापन्ने देही कर्मानुगोऽवशः ।
 देहान्तरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते ययुः ॥ ३९ ॥
 ब्रजंस्तिष्ठन् पदैकेन यथैवेकेन गच्छति ।
 यथा तृणजलकैवं देही कर्मगतिं गतः ॥ ४० ॥
 स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं
 मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः ।
 दृष्टभुताभ्यां मनसाऽनुचिन्तयन्
 प्रपद्यते तन् किमपि ह्यपस्मृतिः ॥ ४१ ॥
 यतो यतो पायति शैवचोदितं
 मनो विकारात्मकमात्मपञ्चसु ।
 गुणेषु माधाराचितेषु देहासौ
 प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४२ ॥
 ज्योतिर्पथैवोदकपार्थिवेष्वदः
 समीरवेगानुगतं विभाव्यते ।
 एवं स्वमापारचितेष्वसौ पुमान्
 गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ॥ ४५ ॥
 तस्मान् कस्यचिद् द्रोहमाचरेत् स तथाविधः ।
 आत्मनः क्षेममन्विष्यन् द्रोधुर्वै पततो भयम् ॥ ४४ ॥
 एष तवानुजा बाला कूपणा पुत्रिकोपमा ।
 हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सल ॥ ४५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 एवं स सामभिर्भैदैर्बोध्यमानोऽपि दारुणः ।
 न न्यवर्तत कीरव्य पुरुषादाननुब्रतः ॥ ४६ ॥
 निर्वन्धं तस्य तं ज्ञात्वा विचिन्त्यानकदुन्दुभिः ।
 श्रामकालं प्रतिव्योदुमिदं तत्रान्वपद्यत ॥ ४७ ॥
 मृत्युर्वृद्धिमताऽपोहो यावद्वुद्धिबलोदयम् ।
 ययसौ न निर्वर्तत नापराधोऽस्ति देहिनः ॥ ४८ ॥
 प्रत्यर्घ्यं मृत्यवे पुत्रान् मोचये कूपणामिमाम् ।
 सुता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वै न श्रियेत चेत् ॥ ४९ ॥
 विषययो वा किं न स्याद् गतिर्धानुर्दुर्त्यया ।
 उपस्थितो निवर्तते निवृत्तः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥

अग्रेयथा दारुवियोगयोगयोरदृष्टोऽन्यत्र निमित्तमस्ति ।
 एवं हि जन्तोरपि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ॥५१॥
 एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनि दर्शनम् ।
 सान्त्वयामास वै शीरिर्वहुमानपुरस्सरम् ॥ ५२ ॥
 प्रसन्नवदनाम्भोजो नृशंसं निरपत्रपम् ।
 मनसा दूयमानेन प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥

वसुदेव उवाच—
 न ह्यस्यास्ते भयं सौम्य यद् वै त्वाऽऽह्वाशरीरवाक् ।
 पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमुत्थितम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुहृद्व्याज्रिवृते कंसस्तद्वाक्यसारवित् ।
 वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद् गृहम् ॥ १ ॥
 अथ काल उपावृते देवकी सर्वदेवता ।
 पुत्रान् प्रमुपे चाष्टी कन्यां चैवानुबत्सरम् ॥ २ ॥
 कीर्तिमन्तं प्रथमजं कंसायानकदुन्दुभिः ।
 अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः ॥ ३ ॥
 किं दुस्सहं नु साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् ।
 किमकार्यं कदवाणां दुस्त्यजं किम् कृतात्मनाम् ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वा समत्वं तच्छीरेः सत्ये चैव व्यवस्थितिम् ।
 कंसस्तुष्टमना राजन् प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५ ॥
 प्रतियातु कुमारोऽयं न ह्यस्मादस्ति मे भयम् ।
 अष्टमाद् युवयोः पुत्रान्मृत्युर्मे विहितः किल ॥ ६ ॥
 तथेति सुतमादाय ययावानकदुन्दुभिः ।
 नाभ्यनन्दत तद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ॥ ७ ॥
 नन्दाया ये ब्रजे गोपा याधामीषां च योषितः ।
 वृष्णयो वसुदेवाया देवक्याया यदुत्तिष्ठः ।

सर्वे वै देवताप्राया उभयोरपि भारत ॥ ८ ॥
 ज्ञातयो वन्धुसुहृदो ये च कंसमनुव्रताः ।
 असुराः सर्व एवैते लोकोपद्रवकारिणः ॥ ९ ॥
 गतेऽथ वसुदेवं तु देवकार्यार्थमुद्यतः ।
 एतत् कंसाय भगवान्वासवामास नारदः ॥ १० ॥
 भूमेभारावतीर्णानां दैत्यानां च बधोद्यमम् ॥ ११ ॥
 ऋषेर्विनिर्गमे कंसो यदून् मत्वा सुरानिति ।
 देवक्या गर्भसम्भूतं विष्णुं च स्वबधं प्रति ॥ १२ ॥
 देवकी वसुदेवं च निगूह्य निगड्गूहे ।
 जातं जातमहन् पुत्रं तपोरजनशङ्कया ॥ १३ ॥
 मातरं पितरं भ्रातॄन् सर्वाथ सुहृदः सखीन् ।
 निघ्नन्त्यसुनृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुवि ॥ १४ ॥
 आत्मानमिह सज्जातं जानन् प्राग् विष्णुना हतम् ।
 महासुरं कालमेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ॥ १५ ॥
 उग्रसेनं च पितरं यदुभोजान्धकापिपम् ।
 स्वयं निगूह्य वुभुजे शूरसेनान् महाबलः ॥ १६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 प्रलम्बवक्त्राण्णूणावर्तमहाशयैः ।
 मुष्टिकारिण्डविदपूतनाकेशिपेनुकैः ॥ १ ॥
 अन्धैश्चासुरभूषालेवाणभोमादिभिर्वृतः ।
 यदनां कटनं चक्रं वली मागधसंश्रयः ॥ २ ॥

ते पीडिता निविशिशुः कुरुषाधालकेकपान् ।
 सान्त्वान् विदभ्रान् निषधान् विदेहान् मागधानपि ॥ ३ ॥
 एकं तमनुरुन्धाना ज्ञातयः पर्वुपासते ।
 मधुरायां स्थिताश्च येऽकूराया विशाम्पते ।
 हतेषु पट्सु बालेषु देवक्या औग्रसेनिना ॥ ४ ॥

सप्तमो वैष्णवं धाम यमनन्तं प्रचक्षते ।
 गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्धनः ॥ ५ ॥

भगवानपि विशात्मा विदित्वा कंसजं भयम् ।
 यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् ॥ ६ ॥

गच्छ देवि ब्रजं भद्रे गोपगंगेभिरलङ्घितम् ।
 रोहिणी वसुदेवस्य भार्याऽऽस्ते नन्दगोकुले ॥ ७ ॥

अन्याथ कंससंविष्टा विवरेषु वसन्ति हि ।
 देवक्या जठरे गर्भं शेषास्त्वं धाम मामकम् ॥ ८ ॥

तत् सन्निकृष्य रोहिण्या उदरे सन्निवेशय ।
 अपाहं स्याशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे ॥ ९ ॥

प्राप्त्यामि त्वं यशोदायां नन्दपट्यां भविष्यसि ।
 अर्चिष्यन्ति मनुष्यास्त्वां सर्वकामवश्वरीम् ॥ १० ॥

नानोपहारवलिभिः सर्वकामवप्रदाम् ।
 नामधेयानि कुर्वन्ति स्थानानि च नरा भुवि ॥ ११ ॥

दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च ।
 कुमुदा चण्डिका कृष्णा माधवी कन्यकेति च ॥ १२ ॥

माया नारायणीशाना शारदेत्यम्बिकेति च ॥ १३ ॥

गर्भात्सहर्षणात् तं धे प्राहुः सङ्घर्षणं भुवि ।
 रामेति लोकमणाद् बलभद्रं बलोच्छ्रयात् ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 सन्दिष्टैवं भगवता तथेत्योमिति तद्वचः ।
 प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत् तयाऽकरोत् ॥ १५ ॥

गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणीं योगनिद्रया ।
 अहो विसंसितो गर्भं इति पीरा विचुकुशुः ॥ १६ ॥

भगवानपि विशात्मा भक्तानामभयद्वरः ।
 आविवेशाशभागेन मन आनकदुन्दुभेः ॥ १७ ॥

स विभ्रत् पीरुषं धाम राजमानो यथा रविः ।
 दुरासदोऽतिदुर्षो भूतानां सम्बभूव ह ॥ १८ ॥

ततो जगन्मद्गलमच्युतांशं
 समाहितं शूरसुतेन देवी ।
 दधार सर्वात्मकमात्मभूतं
 काशा यथाऽऽनन्दकरं नभस्तः ॥ १९ ॥

सा देवकी सर्वजगन्निवास-
 निवासभूता नितरां विरेजे ।
 भोजेन्द्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा
 सरस्वती यूतखले यथा सती ॥ २० ॥

तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाऽजितम्भरां
 विरोचयन्ती भवनं शुचिस्मिताम् ।
 आद्विप मे प्राणहरो हरिर्गुह्यं
 ध्रुवं धितो यत्र पुरेषमीदृशी ॥ २१ ॥

किमद्य तस्मिन् पटनीयमाशु मे
 यथार्पतन्त्रो न विद्वन्ति विक्रमम् ।
 क्षिपः स्वसर्गुर्ममत्या यथोऽयं
 यशः शिषं हन्त्यनुकूलमायुः ॥ २२ ॥

स एष जीवन् खलु सम्परेतो
 बर्तेत योऽत्यन्तनृशंसितेन ।
 देहे मृते तमनु हर्षकामी
 यशोऽमलं गीरभिमानिनो ध्रुवम् ॥ २४ ॥

इति शरतमाद् भावात् सन्निवृत्तः स्वयं प्रभुः ।
 आस्ते प्रतीक्षन्तज्जन्म हरेर्वैराग्यवन्धवित् ॥ २४ ॥

आसीनः संविशोऽस्तिष्ठन् भुञ्जानः पर्यटन् पिबन् ।
 चिन्तयानो हृषीकेशमपश्यत् तन्मयं जगत् ॥ २५ ॥

ब्रह्मा भवश्च तत्रैत्य मुनिभिर्नारदादिभिः ।
 देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्विष्णुमथास्तुबत् ॥ २६ ॥

ब्रह्मभाववृत्तुः-
 सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं
 सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये ।
 सत्यस्य सत्यमुत सत्यनेत्रं
 सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥ २७ ॥

एकायनोऽसौ द्विफलसिमूलः
 चातूरसः पथशिफः पडात्मा ।
 सप्तत्वगवृत्तिपो नवाशो
 दशच्छदी द्विस्तमो ह्यादिवृधः ॥ २८ ॥

त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिः
 स्यान्निधानं त्वमनुग्रहश्च ।

त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्यां पश्यन्ति नाना न विपश्चितो ये	॥ २९ ॥	गुणप्रकाशीरनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वाऽगुणः	॥ ३६ ॥
विभर्षि रूपाण्यवबोध आत्मन् क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य । सत्त्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम्	॥ ३० ॥	न नामरूपे गुणजन्मकर्मभिः निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः । मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देवक्रियायाः प्रतियन्त्यथापि हि	॥ ३७ ॥
त्वप्यम्बुजास्त्रिलसत्त्वधास्मि समाधिनाऽऽवेशितचेतसो ये । त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम्	॥ ३१ ॥	शृण्वन् गृणन् संस्मरयंश्च चिन्तयन् नामानि रूपाणि च भङ्गलानि ते । क्रियासु यस्त्वन्वरणारविन्दपोरा- विष्टचित्तो न भवाय कल्प्यते	॥ ३८ ॥
स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं युमन् भवार्ययं भीमदध्रसीहृदाः । भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान्	॥ ३२ ॥	दिष्ट्या हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः । दिष्ट्याऽङ्कितां त्वन्यदकैः सुशोभनै- र्द्रक्ष्याम गां यां च तवानुकम्पिताम्	॥ ३९ ॥
येऽन्येऽरविन्दाक्ष विमुक्तमानिनः त्वप्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः । आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यथोऽनाहतपुष्पदह्वयः	॥ ३३ ॥	न तेऽभवस्म्येश भवस्य कारणं विना विनोदं वत तर्कयामहे । भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्ययाऽऽ- कृता यतस्त्वप्यभवाभ्यात्मनि	॥ ४० ॥
तथा न ते माधव तावकाः कचिद् भ्रश्यन्ति मार्गात् त्वयि यद्धर्साहृदाः । त्ययाऽभिगुप्ता पिचरन्ति निर्भया विनायकानीकपर्मूषु प्रभो	॥ ३४ ॥	मत्स्याधकच्छपनृसिंहवराहहंस- राजन्मविप्रविबुधेषु कृताचतारः । त्वं पासि नस्त्रिभुवनं च तथाऽधुनेश भारं भुवो हर यदुत्तम वन्दनं ते	॥ ४१ ॥
सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणां श्रेयउपायनं वपुः । वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिः तवार्हणं येन जनः समीहते	॥ ३५ ॥	दिष्ट्याऽम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमान् अंशेन साक्षाद् भगवान् भवाय नः । मा भूद् भयं भोजपतेर्मुर्मूर्खोः गोप्ता यदूनां भविता तवात्मजः	॥ ४२ ॥
सत्त्वं न चेद् धातरिदं निजं भवेद् विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् ।		इत्यभिष्टुय पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा । ब्रह्मेशानो पुरोधाय देवाः प्रतिपयुर्दिबम्	॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः ।

यत्तौचाजनजन्मर्धः शान्तार्धग्रहनाटकः ॥ १ ॥

दिशः प्रसन्नदुर्गमं निर्मलोदुगणोदयम् ।

मही मद्गलभूषिष्ठा पुरग्रामप्रजाकरा ॥ २ ॥

नयः प्रसन्नसलिला हृदा जलरुहधियः ।

द्विजालिकुसत्रादस्तवका वनराजयः ॥ ३ ॥

यवो वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगन्धवहः शुचिः ।

अग्रयथ द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिन्धत ॥ ४ ॥

मनांस्यासन् प्रसन्नानि साधूनामसुरदुहाम् ।

जायमानेऽजने तस्मिन् नेदुर्दुन्दभयो दिवि ॥ ५ ॥

जगुः किन्नरगन्धर्वास्तुष्टुः सिद्धचारणाः ।

विद्याधराश्च ननुरप्सराभिः समं मुदा ॥ ६ ॥

मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः ।

मन्दं मन्दं जलधरा जगर्जुनुसागरम् ॥ ७ ॥

निशीधे तम उद्भूते जायमाने जनार्दने ।

देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाश्रयः ॥ ८ ॥

प्रादुरासीद् यथा प्राच्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः ॥ ९ ॥

तमद्भुतं बालकमम्बुजेशणं

चतुर्भुजं शङ्खदायुदायुधम् ।

श्रीवत्सलस्मं गलशोभिर्कास्तुभं

पीताम्बरं सान्द्रपयोदसौभगम् ॥ १० ॥

महार्हपेदूर्पकिरीटकुण्डलित्थिपा

परिप्यक्तसहस्रकुन्तलम् ।

उद्दामकाऽयद्रदकङ्कणादिभि-

विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत ॥ ११ ॥

स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हर्षि

सुतं विलोक्यानकदुन्दुभिस्तदा ।

कृष्णावतारोत्सवसम्भ्रमोऽस्मृशान्

मुदा द्विजेभ्योऽपुतमाप्नुतो गवाम् ॥ १२ ॥

अथैनमस्तौदवधार्य पुरुषं

परं नताङ्गः कृतधीः कृताञ्जलिः ।

स्वरोचिषा भारत स्तुतिकागृहं

विरोचयन्तं गतभीः प्रभाववित् ॥ १३ ॥

वसुदेव उवाच-

विदितोऽसि भवान् साक्षात् पुरुषः प्रकृतः परः ।

केवलानुभवानन्दस्वरूपः सर्वबुद्धिरक् ॥ १४ ॥

स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वाऽग्रे त्रिगुणात्मकम् ।

तदनु त्वं तदप्रविष्टः प्रविष्टः इव भाव्यसे ॥ १५ ॥

य एतेऽविकृता भावाः सप्त ते विकृतेः सह ।

नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं शयनं तव ॥ १६ ॥

सन्निपत्य समुत्पाद्य दृश्यन्तेऽनुगता इव ।

प्रागेव विद्यमानत्वात् तेषामिह सम्भवः ॥ १७ ॥

एवं भवान् बुद्धयनुमेलशृणो

प्राप्स्येगुणैः सन्नपि तदुणाग्रहः ।

अनावृतत्वाद् बहिरन्तरं न ते

सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः ॥ १८ ॥

यदात्मनो दृश्यगुणेषु सन्निधे-

र्व्यवस्यसेऽस्वव्यतिरेकतोऽनुधेः ।

यिनाऽनुवादं न च तन्मनीषितं

सम्पद्य यत्र व्यक्तमुपादत्तुमान् ॥ १९ ॥

त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंप्रमान् विभो

बदन्वनीहादगुणादविक्रियान् ।

त्वपीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते

तदाश्रयत्वादुपचर्यसे गुणैः ॥ २० ॥

सत्त्वं त्रिलोकस्थितये स्वमायया

विभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः ।

सर्गाय रक्तं रः सोपवृद्धितं

कृष्णं च वर्णं तमसा जनान्तये ॥ २१ ॥

त्वमस्य लोकस्य विभो तिरश्चिपु-

गृहेऽवतीर्णोऽसि ममासितेश्वर ।

राजन्यसंज्ञासुरकोटियूपैर्निर्व्यूह-
मानां निहनिष्यसे चम्पू

॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
श्रुत्वाऽग्रजांस्ते न्यहनत् सुरेश्वर ।

स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं
श्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः

॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

अधेनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधायत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता

॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्रादुरव्यक्तमायं
ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम्

॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपार्षावसाने

महाभूतेष्वदिभूतं गतेषु ।

व्यक्तैऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः

॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तबन्धो

चेष्टामाहुक्षेष्टते येन विश्वम् ।

निमेषादिवत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये

॥ २७ ॥

मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाध्यगच्छत् ।

त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाऽऽद्य

स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपीति

॥ २८ ॥

स त्वं घोरदुःखसनात्मजान्

नस्त्राहि त्रस्तान् भृत्यविप्रासहाऽसि ।

रूपं चेदं धीरुषं ध्यानधिष्यम्

प्रत्यक्षं मादृशां त्वं कृपीष्टाः

॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन ।

समुद्विजे भवदंतोः कंसादहमधीरधीः

॥ ३० ॥

उपसंहर विधात्मजदो रूपमलौकिकम् ।

शङ्खचक्रगदाप्रश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम्

॥ ३१ ॥

विश्वं यदेतत् स्वतनी निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नृलोकस्य विडम्बनं महत्

॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गोऽभूः पृथिनः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः

॥ ३३ ॥

युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्नियम्येन्द्रिवग्रामं तेषां परमं तपः

॥ ३४ ॥

वर्षयातातपहिमधर्मकालगुणाननु ।

सहमानो श्वासरोपयिनिर्धूतमनोमली

॥ ३५ ॥

शीर्णपर्णानिलाहारावुपशान्तने चेतसा ।

मत्तः कामानभीप्सन्तौ मदाराधनमीहतुः

॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभद्रि तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशेषुर्मुदात्मनोः

॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनये ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः

॥ ३८ ॥

प्रादुरासं वरदराड् युवयोः कामदित्सया ।

त्रिपतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः

॥ ३९ ॥

अनुष्टग्राम्यविपयावनपत्यौ च दम्पती ।

न वज्रापेऽपवर्गं मे मोहिती मम मायया

॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगानभुङ्क्षाथं युवां प्राप्तमनोरथी

॥ ४१ ॥

अहं ह्वाऽन्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिनगर्भं इति स्मृतः

॥ ४२ ॥

तयोवां पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विरुपातो वामनत्वाच्च वामनः

॥ ४३ ॥

नृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽनये ।

जातो भूयस्तयोरेवं सत्यं मे व्याहृतं सति

॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरण्या मे ।

नान्यथा मद्भवज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते

॥ ४५ ॥

युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
चिन्तयन्ती कृतस्रंशो यास्येधे मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥
शुक उवाच-
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्त्पूर्णौ भगवानात्ममायया ।
पित्रोः सम्पश्यतोः सयां बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥
ततश्च शीरिर्भगवत्प्रचोदितः
सुतं समादाय स सूनिकागृहान् ।
यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा
या योगमायाऽजनि नन्दजायया ॥ ४८ ॥
तथा हतप्रत्ययसर्ववृत्तिषु
द्वाःस्थेषु पंगेषु च पापितेष्वथ ।
द्वारस्तु सर्वाः पिहिता द्रुत्ययाः
वृहत्कपाटायसकीलशृङ्गलैः ॥ ४९ ॥
ताः कृष्णयाहे वसुदेव आगते
स्वयं व्यशीर्यन्त यथा तमो रवेः ।

वर्षं वर्ज्य उपशुभजितः
शेषोऽन्याद् वारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥
मघोनि वर्षन्त्यसकृद् यमानुजा
गम्भीरतोर्षापजबोर्मिफिनिना ।
भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
ददी सिन्धुरिव श्रियः पतेः ॥ ५१ ॥
नन्दव्रजं शीरिरुपेत्य तत्र तान्
गोषान् सुषुप्तानुपलभ्य निद्रया ।
शिशुं यशोदाशयने निधाय
तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगान् ॥ ५२ ॥
देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥
यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
न तद्विद्वं परिधान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्षोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
बहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥
ते तु तूर्णमुपव्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ।
आचखुषुर्भोजराजाय यद्विद्विः प्रतीक्षते ॥ २ ॥
स तल्पान् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
सूतीगृहमगान्छीघ्रं प्रस्त्रलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥
तस्माह भ्रातरं देवी कृष्णं कृष्णा सती ।
सुपेयं तव कल्याण श्रियं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥
बहवो हिसिता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ।
त्यया देवनिर्गृहेन पुत्रिकका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥
नन्वहं ते ह्यवगता दीना हतसुता प्रभो ।
दानुमर्हसि मन्दाया अद्रेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥
श्रीशुक उवाच -
उपगृह्णात्मजामेवं रुदन्त्या दीनदीनवत् ।
याचिनम्यां त्रिभिर्भृत्यै हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजनमात्रां स्वसुः सुताम् ।
अपोषयच्छिलापृष्ठे स्वाधोन्मूलितसीहदः ॥ ८ ॥
सा तद्वस्त्रान् समुद्वृत्य सयो देव्यम्बरेण गता ।
अदृश्यतानुजा विष्णोः सापुषाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥
दिव्यस्रगम्बरालेपरत्नाभरणभूषिता ।
धनुःशूलेषुचर्मासिशङ्खचक्रगदाधरा ॥ १० ॥
सिद्धचरणगन्धर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः ।
उपाहतोरुबलिभिः स्तूयमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥
किं मया हतया मन्द जातः खलु तवान्तकः ।
यत्र क्वचित् पूर्वशत्रुर्मां हिंसीः कृष्णान् वृथा ॥ १२ ॥
इति प्रधाप्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
बहुनामनिकेत्येषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥
तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
देवकी वसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

राजन्यसंज्ञासुरकोटियूपैर्निर्व्यूह-
मानां निहनिष्यसे चमूम्

॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
भुत्वाऽग्रजांस्ते न्वहनत् सुरेश्वर ।

स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं
भुत्वाऽपुनरेवाभिसरत्युदाधुपः

॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

अधेनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधायत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता

॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्राहुरव्यक्तमायं
ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम्

॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपरार्धावसाने

महाभूतेष्वदिभूतं गतेषु ।

व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः

॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तबन्धो

चेष्टामाहुश्चेष्टे येन विश्वम् ।

निमेषादिर्वत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये

॥ २७ ॥

मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाभ्यगच्छन् ।

त्वत्पादान्नं प्राप्य यदृच्छयाऽऽद्य

स्वस्थः शंते मृत्युरस्मादपैति

॥ २८ ॥

स त्वं घोरदुष्टसेनात्मजान्

नखाहि व्रस्तान् भृत्यवित्रासहाऽसि ।

रूपं चेदं पीरुपं ध्यानधिष्यन्

प्रत्यक्षं मादृशां त्वं कृपीष्टाः

॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसी पापो मा विद्यान्मपुसूदन ।

समुद्दिजे भवद्वेतोः कंसादहमपीरपीः

॥ ३० ॥

उपसंहर विधात्मब्रह्म रूपमलीकिकम् ।

शङ्खचक्रगदापद्मत्रिधा जुष्टं चतुर्भुजम्

॥ ३१ ॥

विश्वं यदेतत् स्वतनी निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नृलोकस्य विडम्बनं महत्

॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृथिविः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः

॥ ३३ ॥

युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्निपम्येन्द्रियग्रामं तेषां परमं तपः

॥ ३४ ॥

वर्षवातातपहिमधर्मकालगुणाननु ।

सहमानी थासरोधविनिर्भूतमनोमली

॥ ३५ ॥

शीर्णपर्णानिलाहारावुपशान्तेन चेतसा ।

मत्तः कामानभीषन्ती मदाराधनमीदृशः

॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभेदं तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशोयुर्मदान्मनोः

॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनये ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः

॥ ३८ ॥

प्रादुरासं वरदराद् युवयोः कामदित्सया ।

त्रियतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः

॥ ३९ ॥

अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्वी च दम्पती ।

न वव्राधेऽपवर्गं मे मोहिती मम मायया

॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगाननुभूज्वां युवां प्राप्तमनोरथी

॥ ४१ ॥

अदृष्ट्वाऽन्यतमं लोके शीलीदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिविगर्भं इति स्मृतः

॥ ४२ ॥

तयोवां पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः

॥ ४३ ॥

तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनेव वपुषाऽनये ।

जातो भूयस्नयोरैवं सत्यं मे व्याहृतं सति

॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राजन्मस्मरणाय मे ।

नान्यथा मद्भवज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते

॥ ४५ ॥

पुत्रां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
चिन्तयन्ती कृतस्रेहो यास्येधे मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥
शुक उवाच—
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्त्पूर्णो भगवानात्ममायया ।
पित्रोः सम्पश्यतोः सद्यो बभूव शक्रतः शिशुः ॥ ४७ ॥
ततश्च शीरिर्भगवत्प्रचोदितः
सुतं समादाय स सूतिकागृहान् ।
यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा
या यांगमायाऽजनि नन्दत्रायया ॥ ४८ ॥
तथा हृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषु
द्वाःस्थेषु परेषु च यापितेष्वथ ।
द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्ययाः
बृहत्कपाटायसकीलशृङ्गलैः ॥ ४९ ॥
ताः कृष्णयाहे यमुदेय आगते
स्वयं व्यशीर्यन्त यथा तमो रवेः ।

ववर्ष पर्जन्य उपानुगर्जितः
शेषोऽन्वगाद् वारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥
मघोनि वर्षत्यसकृद् यमानुजा
गम्भीरतोयौषजबोर्भिफनिता ।
भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
ददौ सिन्धुरिव श्रियः पतेः ॥ ५१ ॥
नन्दव्रजं शीरिरूपेत्य तत्र तान्
गोपान् सुपुमानुपलभ्य निद्रया ।
शिशुं यमोदाश्रयने निषाय
तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगान् ॥ ५२ ॥
देवक्याः शयने न्यस्य बसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥
यसोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
न तद्विद्वं परिधान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
बहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥
ते तु तूर्णमुपग्रन्थ देवक्या गर्भजन्म तत् ।
आचल्युभौजराजाय यद्विद्विः प्रतीक्षते ॥ २ ॥
स तल्यान् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
सूतीगृहमगाच्छीघ्रं प्रस्खलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥
तमाह भ्रातरं देवी करुणं कृपणा सती ।
सुपेयं तव कल्याण स्थियं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥
बहयो हिसिता भ्रातः शिशवः पावकोषभाः ।
त्यया देवनिर्गृहेन पुत्रिकैका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥
नन्वहं ते हायरजा दीना हतसुता प्रभो ।
दातुमर्हसि मन्दाया अहेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥
श्रीशुक उवाच -
उपगूह्यात्मजामेयं रुदन्या दीनदीनवत् ।
याचितस्तां विनिर्भृत्य हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजितमात्रां स्वसुः सुताम् ।
अपोषयच्छिलापृष्ठे स्वायौन्मलितसीहदः ॥ ८ ॥
सा तद्वस्त्रान् समुत्सृज्य सपो देव्यम्बरेण गता ।
अदृश्यतानुजा विष्णोः सापुषाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥
दिव्यस्रगम्भरालेपरत्वाभरणभूषिता ।
धनुःशूलेषुचमसिशङ्खचक्रगदाधरा ॥ १० ॥
सिद्धचारणगन्धर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः ।
उषाहृतोरुवलिभिः स्तूपमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥
किं मया हतया मन्द जातः खलु तवानन्तकः ।
यत्र क्वचित् पूर्वशत्रुमां हिंसीः कृपणान् वृषा ॥ १२ ॥
इति प्रधाप्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
बहुनामनिकतेषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥
तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
देवकीं बसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

अहो भगिन्यहो भाम मया वां वत पाप्मना ।
 पुरुषादेरिवाभ्येत्य बहवो हिंसिताः सुताः ॥ १५ ॥

स त्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिमुहृत् खलः ।
 हा कान् लोकान् गमिष्यामि ब्रह्मदेव मृतः थसन् ॥ १६ ॥

देवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलम् ।
 यद्विस्मम्भादहं पापः स्वसुनिहतवान् सुतान् ॥ १७ ॥

मा शोचेथां महाभागावात्मजान् स्वकृतम्भुजः ।
 जन्तवो न सदैकत्र देवाधीनाः सहासते ॥ १८ ॥

भुवि भौमानि भूतानि यथाऽऽयान्त्यपयानि च ।
 नायमात्मा तथेतेषु विषयेति यथैव भूः ॥ १९ ॥

यतोऽनेकविधोऽभेदो यत आत्मविपर्ययः ।
 देहयोगवियोगश्च संसृतिर्न निवर्तते ॥ २० ॥

तस्माद् भद्रे स्वतनयान् मया व्यापादितानपि ।
 माऽनुशोच यतः सर्वः स्वकृतं पिन्दतेऽवशः ॥ २१ ॥

यावद् हतोऽस्मि हन्ताऽस्मीत्यात्मानं मन्वतेऽस्वदक् ।
 तावत् तदभिमान्यशो बाध्यबाधकतामियात् ॥ २२ ॥

क्षमध्वं मम दीरात्म्यं साधवो बन्धुबन्तलाः ।
 इत्युक्त्याऽधुमुखः पादौ श्यालस्वस्रोत्थाग्रहीत् ॥ २३ ॥

मोक्षयामास निगडाद् विस्त्रब्धः कन्यकागिरा ।
 देवकीं यमुदेवं च दर्शयन्नात्मसीहृदम् ॥ २४ ॥

भ्रातुर्वचनमाश्रुत्य क्षान्त्या रोपं च देवकी ।
 व्यसृजद् यमुदेवश्च ग्रहस्य तमुवाच ह ॥ २५ ॥

एवंमेतन्महाराज यथा यदसि देहिनाम् ।
 अज्ञानप्रभवा हन्ति स्वपरेति भिदा यतः ॥ २६ ॥

शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः ।
 मिथो प्रन्तो न पश्यन्ति भाविर्भावान् पृथग्दशः ॥ २७ ॥

कंस एवं प्रसज्जाभ्यां विस्त्रब्धः प्रतिभाषितः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद् गृहम् ॥ २८ ॥

तस्यां राज्यां व्यतीतायां कंस आहूय मन्त्रिणः ।
 तेभ्य आचष्ट तन् सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया ॥ २९ ॥

आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमुर्देवशत्रवः ।
 देवान् प्रति कृतामर्षां दैतेया नातिकोविदाः ॥ ३० ॥

एवं चेत् तर्हि भोजेन्द्र पुराणमग्रजादिषु ।
 अनिर्दशान् निर्दशांश्च हनिष्यामोऽयं बालकान् ॥ ३१ ॥

किमुयमैः करिष्यन्ति देवाः समरभीरवः ।
 नित्यमुद्विग्नमनसो ज्यापोपैर्धनुपस्तव ॥ ३२ ॥

अस्यतस्ते शरव्रातेर्हन्यमानाः समन्ततः ।
 जिजीविषव उत्सृज्य फलायनपरा ययुः ॥ ३३ ॥

केचित् प्राञ्जलयो भीता न्यस्तशस्त्रा दिवीकसः ।
 मुककक्ष्यशिखाः केचिद् भीताः स्म इति वादिनः ॥ ३४ ॥

न त्वं विस्मृतशास्त्रास्त्रान् विरथान् भयसन्नतान् ।
 हंस्यन्यासक्तमनसो भग्नचापानपुष्यतः ॥ ३५ ॥

किं क्षेमशूरैर्विनुधैरसंयुगविकल्पनैः ।
 रक्षोनुषा किं हरिणा शम्भुना वा वनीकसा ॥ ३६ ॥

किमिन्द्रेणान्यवीर्येण ब्रह्मणा वा तपस्यता ।
 तथापि देवाः सापन्त्यान्त्रोपेक्ष्य इति मन्महे ।
 ततस्तन्मूलखनने निपुङ्ग्वश्चास्माननुव्रतान् ॥ ३७ ॥

यथाऽऽमयोऽङ्गे समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदधिकित्सिनुम् ।
 यथेन्द्रियग्राम उपेक्षितस्तथा रिपुर्महान् लब्धबलो न चान्यते ॥ ३८ ॥

मूलं विष्णुर्हि देवानां यत्र धर्मः सनातनः ।
 तस्य च ब्रह्मगोत्रिप्रास्तपो यज्ञाः सदक्षिणाः ॥ ३९ ॥

तस्मात् सर्वान्मना राजन् ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ।
 तपस्विनो यज्ञशीलान् गाथ हन्मो हविर्दुषाः ॥ ४० ॥

विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः ।
 श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनुः ॥ ४१ ॥

स हि सर्वसुराध्यक्षो ह्यसुरद्विद् गुहाचरः ।
 तन्मूला देवताः सर्वाः संधाराः सचतुर्मुखाः ॥ ४२ ॥

एवं दुर्मन्त्रिभिः कंसः सह सम्मन्त्र्य दुर्मतिः ।
 ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ॥ ४३ ॥

सन्दिश्य साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान् ।
 कामरूपधरान् दिक्षु दानवान् गृहमाविशान् ॥ ४४ ॥

ते ध रजःप्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः ।

सतां विद्वेषमाचेरारादागतमृत्युवः

॥ ४५ ॥

आपुः धियं यशो धर्मं लोकानाशिप एव च ।

हन्ति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

धार्शुक उवाच-

नन्दस्त्वात्मज उत्पन्नं जाताहादो महामनाः ।

आहूय विप्रान् वेदज्ञान् स्नातः शुचिरलङ्घितः ॥ १ ॥

याचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकमांयाजस्य ध ।

कारयामास विधिना पितृदेवाचनं तथा ॥ २ ॥

धेनूनां निपुते प्रादाद् विप्रेभ्यः समलङ्घिते ।

तिलाद्रीन् सप्त रत्नीषान् शातकुम्भान्तरावृतान् ॥ ३ ॥

कालेन स्नानशीघ्राभ्यां संस्कारिस्तपस्येभ्यः ।

शुद्धयन्ति दानैः सन्तुष्ट्या द्रव्याण्यात्माऽऽत्मविषया ॥ ४ ॥

सीमद्भल्यगिरो विप्राः सूतमागधवन्दिनः ।

गायकाश्च जगुर्नृभेयो दुन्दुभयो मुहुः ॥ ५ ॥

प्रजाः सम्मृष्टसंसिक्तद्वारानिगृहान्तराः ।

चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणाः ॥ ६ ॥

गावो वृषाश्च यन्त्राश्च हरिद्रातैलरूपिताः ।

विचित्रधातुवर्हस्रग्यस्त्रकाधनमालिनः ॥ ७ ॥

महार्हवस्त्राभरणक्षुकोष्णीपभूषणाः ।

गोपाः समाप्यू राजन् नानोपायनपाणयः ॥ ८ ॥

गोप्यधार्कण्यं मुदिता यशोदायाः सुतोद्भवम् ।

आत्मानं भूषयाञ्चकुर्यस्त्राकल्पाञ्जनादिभिः ॥ ९ ॥

नवकुटुम्बकिञ्चल्कमुखपद्मभूतयः ।

बलिभिस्त्वरितं जग्मुः पृथुश्रोण्यधलत्कुचाः ॥ १० ॥

गोप्यः समृष्टमणिकुण्डलनिष्ककण्ठयः

चित्राम्बराः पथि शिखार्युतमाल्यवर्षाः ।

नन्दालयं सयलया त्र तर्तीर्विरजुः

व्यालोलकुण्डलयोधरहारागोमाः ॥ ११ ॥

ता आशिपः प्रयुञ्जानाधिरं षाहीति वालके ।

हरिद्राचूर्णतैलाद्रिः सिध्नन्त्योऽजनमुज्जगुः ॥ १२ ॥

अवायन्त विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ।

कृष्णे विधेयंरंजनन्ते नन्दव्रजमुपेयुषि ॥ १३ ॥

गोपाः परस्परं हृष्टा दधिशीरपृताम्बुभिः ।

आसिध्नन्तो विलिम्पन्तो नवनीतैश्च चिषिषुः ॥ १४ ॥

नन्दो महामनास्तेभ्यो वासोलङ्कारगोधनैः ।

सूतमागधवन्दिभ्यो येऽन्ये विद्योपजीविनः ॥ १५ ॥

तैस्तेः कामरदीनात्मा यथोचितमपूजयन् ।

विष्णोराधनार्थाय स्वपुत्रस्योदयाय च ॥ १६ ॥

रोहिणी च महाभागा नन्दगोपाभिनन्दिता ।

व्यचरद् दिव्यवासःस्रक्कण्ठाभरणभूषिता ॥ १७ ॥

तत आरभ्य नन्दस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान् ।

होर्निवासानुगुणं रमाक्रीडमभूत् ॥ १८ ॥

गोषान् गोकुलरक्षायां निरूप्य मपरां गतः ।

नन्दः कंसस्य वार्षिक्यं करं दानुं कुरुद्रह ॥ १९ ॥

वसुदेव उपश्रुत्य भ्रातरं नन्दमागतम् ।

ज्ञात्वा दत्तकरं राज्ञे ययौ तदवलोकनः ॥ २० ॥

तं हृष्टा सहस्रोत्थाय देहः प्राणमिवागतम् ।

प्रीतः प्रियतमं दोर्भ्यां सस्वजे प्रेमबिहलः ॥ २१ ॥

पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वाऽनामयमादितः ।

प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरिदमाह विशाम्यते ॥ २२ ॥

दिष्ट्या भ्रातः प्रवस्य इदानीमप्रजस्य ते ।

प्रजाशाचा निवृत्तस्य प्रजा यत् समजायत ॥ २३ ॥

दिष्ट्या संसारचक्रेऽस्मिन् वर्तमानः पुनर्भवे ।

उपलब्धो भवानय दुर्लभं प्रियदर्शनम् ॥ २४ ॥

नेकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणाम् ।

आधेन व्यूह्यमानानां ब्रह्मणां स्रोतसो यथा ॥ २५ ॥

कथित् पशव्यं निरुजं भृग्यन्तुनृणवीरुधम् ।
 बृहद्वनं तदधुना यत्रास्ते त्वं सुहृद्वृतः
 भ्रातर्मम सुतः कविन्मात्रा सह भवद्व्रजे ।
 तातं भवन्तं भन्वानो भवद्भ्यामुपलालितः
 पुंससिखर्गो विहितः सुहृदां ह्यनुभावतः ।
 न तेपु ह्यिष्यमानेषु त्रिवर्गोऽर्थाप कल्पते
 नन्द उवाच—
 अहो ते देवकीपुत्राः कंसेन बहवो हताः ।
 एकाऽवशिष्टाऽवरजा कन्या सापि दिवं गता

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

नूनं हि दृष्टनिष्ठोऽयं नादृष्टपरमो जनः ।

अदृष्टमात्मनस्तत्त्वं यो वेद न स मुह्यति

॥ ३० ॥

वसुदेव उवाच—

करो वै वार्षिको दत्तो राज्ञे दृष्टा वयं च वः ।

नेह स्थेयं बहुदिनं सन्त्युत्पाताथ गोकुले

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति नन्दादयो गोपाः प्रोक्तास्ते शीरिणा ययुः ।

अनोभिरनुदुषुक्तैस्तमनुज्ञाप्य गोकुलम्

॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

नन्दः पथि वचः शीरेनं मृपेति विचिन्तयन् ।

हरिं जगाम शरणमुत्पातागमशङ्कितः

॥ १ ॥

कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालपातिनी ।

शिशूश्चचार निग्रन्ती पुरग्रामव्रजादिषु

॥ २ ॥

न यत्र भवणादीनि रक्षोघ्नानि स्वकर्मसु ।

कुर्वन्ति सात्यतां भर्तुर्पातुषान्यथ तत्र हि

॥ ३ ॥

सा खेचर्यैकदोषेण पूतना नन्दगोकुलम् ।

गोपिन्या माययाऽऽत्मानं प्राविशत् कामचारिणी

॥ ४ ॥

तां केशपाशव्यतिपक्षमल्लिकां

बृहन्नितम्बस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् ।

सुवाससं कम्पितकर्णभूषणत्विपो-

हसत्कुन्तलमण्डिताननाम्

॥ ५ ॥

यल्लुस्मितापाद्भ्रुविसर्गवीक्षितै-

र्मनो हरन्ती वनितां व्रजोक्तसः ।

अमंसताम्भोजकरेण रूपिणी

गोप्यः ध्रियं द्रष्टुमिहागतं पतिम्

॥ ६ ॥

बालग्रही तत्र विचिन्वती शिशून्

यदृच्छया नन्दगृहेऽसदन्तकम् ।

बालं प्रतिच्छन्ननिजोक्तेजसं

ददशं तल्पेऽग्रिमिवाहितं भसि

॥ ७ ॥

विवुष्य तां बालकमारिकाग्रहं

चराचरान्मा स निमीलितेक्षणः ।

मही सुरत्वेऽपि च बालभावं

विभावयन् किञ्चिदुवाच न प्रभुः

॥ ८ ॥

अजानमानाऽथ निशाचरी हरिं

निसर्गविज्ञातजगद्विचेष्टितम् ।

अनन्तमारोपयदङ्गमन्तकं

यथोरणं सुप्तमबुद्धिरज्जुधीः

॥ ९ ॥

तां तीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितां

वीक्ष्यान्तराकोशपरिच्छदासिचत् ।

वरस्त्रियं तत्प्रभया च धर्षितं

निरीक्षमाणे जननी अतिहताम्

॥ १० ॥

तस्मिन् स्तनं दुर्जरवीर्यमुल्बणं

घोराऽऽश्मादाय शिशोर्ददाय च ।

गाढं कराभ्यां भगवान् प्रपीड्य तत्प्राणीः

समं रोपसमन्वितोऽपिबत्

॥ ११ ॥

सा मुञ्च मुञ्चेति गिरा प्रभापिणी

निष्पीडयमानाऽखिलजीवममंणि ।

विवृत्य नेत्रे चरणी भुजौ मुहु-

र्विह्वलगात्रा क्षिपती कराव ह

॥ १२ ॥

तस्याः स्यनेनातिगभीररंहसाः

साद्रिर्मही रीध चचाल सग्रहा ।

रसा दिशः खं प्रतिनेदिरे जनाः		पुनिनगर्भस्तु ते बुद्धिमात्मानं भगवान् परः ।	
पेतुः क्षिती चञ्चनिपातशङ्क्या	॥ १३ ॥	क्रीडन्तं पानु गोविन्दः शयानं पानु माधवः	॥ २६ ॥
निशाचरीत्यं व्यथिता व्यसुः क्षिती		ब्रजन्तमन्याद् वैकुण्ठ आसीनं त्वां श्रियः पतिः ।	
विकीर्यं केशांश्चरणी भुजावपि ।		भुञ्जानं यज्ञभुक् पानु सर्वग्रहभयङ्करः	॥ २७ ॥
प्रसार्य गांष्टे निजरूपमारियता		डाकिन्यां पानुधान्वथ कूष्माण्डा येऽर्भकग्रहाः ।	
यद्वाहतां वृत्र इवापतनृष	॥ १४ ॥	भूतघ्नं तपिशाचाथ यक्षरक्षाविनायकाः	॥ २८ ॥
पतमानोऽपि तद्दहसिगव्यूष्यन्तरे द्रुमान् ।		कोटरारेवतीत्येष्टापूतनामानुकादयः ।	
चूर्णयामास राजेन्द्र महदासीन् तदद्भुतम्	॥ १५ ॥	उन्मादा ये ह्यस्मारा देहप्राणान्द्रियद्रुहः	॥ २९ ॥
ईपामात्रोदंष्ट्रास्यं गिरिकन्दरनासिकम् ।		स्यष्टष्ट महात्पाता वृहद्बालग्रहह्य ये ।	
गण्डशूलस्तनं रीदं प्रकीर्णारुणमूर्धजम्	॥ १६ ॥	सर्वे नश्यन्ते तु विष्णोर्नामग्रहणभीरवः	॥ ३० ॥
अन्धकूपगभीराश्च पुलिनारोहभीषणम् ।		इति प्रणयवद्वाभिर्गोपीभिः कृतरक्षणम् ।	
यद्धसेतुभुजोर्ध्वं शून्यतोयहदोदरम्	॥ १७ ॥	पापयित्वा स्तनं माता सत्यवीविशदात्मजम्	॥ ३१ ॥
सन्तत्रसुः स्म तद् वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरम् ।		तायन्नन्दादयो गोपा मपुराया ब्रजं गताः ।	
पूर्वं तु तन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः	॥ १८ ॥	विलोक्य पूतनादेहं बभूवुरतिचिस्मिताः	॥ ३२ ॥
बालं च तस्या उरसि क्रीडन्लमकुतोभयम् ।		नूनं वतर्षिः सञ्जातो योगेशो वा समासतः ।	
गोप्यस्तूर्णं समभ्येत्थ जगद्गुर्जातसम्भ्रमाः	॥ १९ ॥	स एव दृष्टो दुत्यानां यथाऽऽज्ञानकदुन्दुभिः	॥ ३३ ॥
यशोदारोहिणीभ्यां ताः समं बालस्य सर्वशः ।		कलेवरं परशुभिस्सिद्धत्वा तन् ते ब्रजौकसः ।	
रक्षां विदधिरे सम्यग् गोपुच्छप्रमणादिभिः	॥ २० ॥	दूरे क्षित्वाऽवयवशो ददहः काष्ठवेष्टितम्	॥ ३४ ॥
गोमूत्रेण स्रापयित्वा पुनर्गौरजसाऽर्भकम् ।		दह्यमानस्य देहस्य धूमधागुसीरभः ।	
रक्षां चक्रुर्गोशकृता द्वादशाक्षेपु नामभिः	॥ २१ ॥	उत्थितः कृष्णनिर्भुक्तसपचाहतपाप्मनः	॥ ३५ ॥
गोप्यः संस्पृष्टसलिला अक्षेपु करयोः पृथक् ।		पूतना लोकपालाग्री राक्षसी रथिराशना ।	
न्यस्यात्मन्यथ बालस्य बीजन्यासमकुर्वत	॥ २२ ॥	जिघांसयाऽपि हरेषु स्तनं दत्त्वाऽऽप सद्गतम्	॥ ३६ ॥
अव्यादजोऽङ्घ्रिमणिमांस्तव जान्वयोरू		किं पुनः श्रद्धया भक्त्या कृष्णाय परमात्मने ।	
यज्ञोऽच्युतः कटितटं जठरं हयास्यः ।		यच्छन् श्रियतमं किञ्चिद् रक्तास्तन्मातरो यथा	॥ ३७ ॥
हन् केगावस्त्वदुर ईश इनस्तु कण्ठं		पद्भ्यां भक्तहृदिस्थाभ्यां यन्वाभ्यां लोकवन्दितः ।	
विष्णुर्भुजं मुखमुत्क्रम ईश्वरः कम्	॥ २३ ॥	अङ्गं यस्याः समाक्रम्य भगवानपिबन् स्तनम्	॥ ३८ ॥
चक्रप्रगतः सद्गदो हरिरस्तु पथात्		यानुधान्वपि सा स्वर्गमवाप जननीगतम् ।	
त्यत्पार्थयोर्धनुरसी मधुहाऽजनथ ।		कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमु गावो नु मातरः	॥ ३९ ॥
काणेषु शङ्क उरुगाय उपपुंषेन्द्रस्तात्स्यः		एवांसि यासामपिबन् पुत्रश्रेहसुतान्यलम् ।	
क्षिती हलधरः पुरुषः समन्तात्	॥ २४ ॥	भगवान् देवकीपुत्रः कैवल्यावासिलार्पदः	॥ ४० ॥
इन्द्रियाणि हपीकेशः प्राणान् नारायणोऽवतु ।			
धेतद्वीपपतिधितं मनो योगेश्वरोऽवतु	॥ २५ ॥		

तासामविरतं कृष्णे कुर्वन्तीनां सुते क्षणम् ।

न पुनः कल्पते राजन् संसारोऽज्ञानसम्भवः ॥ ४१ ॥

कटपूमस्य सीरभ्यमवप्राप्य ब्रजौकसः ।

किमिदं कुत एवेति यदन्तो ब्रजमापपुः ॥ ४२ ॥

ते तत्र वर्णितं गोपैः पूतनागमनादिकम् ।

श्रुत्वा तन्निधनं स्वस्ति शिशोरासन् सुविस्मिताः ॥ ४३ ॥

नन्दः स्वपुत्रमादाय प्रोप्यागत उदारधीः ।

मूर्ध्वपाप्राप्य परमां मुदं लेभे कुरूव्रह्म ॥ ४४ ॥

य एतन् पूतनामाक्षं कृष्णस्यार्धकचेष्टितम् ।

निशम्य श्रद्धया मर्त्यो गोविन्दे लभते रतिम् ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं स यवृषे विष्णुर्नन्दगोहे जनार्दनः ।

कुर्वन्ननिशमानन्दं गोपालानां सपोषिताम् ॥ १ ॥

राजोवाच-

येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः ।

करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च नः प्रभो ॥ २ ॥

यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा

सत्त्वं विशुध्यत्यचिरेण पुंसः ।

भक्तिर्हरी तत्पुरुषे च सत्त्वं

तदेव सारं यद मन्यसे चेत् ॥ ३ ॥

अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् ।

मानुषं देहमासाद्य तज्जातिमनुरुन्धतः ॥ ४ ॥

विस्तरेणेह कारुण्यात् सर्वपापप्रणाशनम् ।

यत्कुमर्हसि धर्मज्ञ दयालुस्त्वमिति प्रभो ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच -

कदाचिदीत्थानिककीतुकाव्रवे

जन्मक्षपोगे समवेतपोषिताम् ।

यादित्रगीतद्विजमन्त्रवाचकैः

चकार सुनारभिषेचनं सती ॥ ६ ॥

नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं

विधेः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितः ।

अज्ञायवासः मृगभीष्टधनुभिः

सञ्जातनिद्राश्रमशीशायच्छनः ॥ ७ ॥

औत्थानिकीत्युत्थमना मनस्विनी

समागतान् पूजयन्ती ब्रजौकसः ।

नैवाशृणोद् वै रुदितं सुतस्य

सा रुदन् स्तनार्थी चरणावुदक्षिपत् ॥ ८ ॥

अनः शयानस्य शिशोरथान्पक-

प्रचालमृद्वह्निहनं व्यवर्तत ।

विध्यस्तनानारसकुप्यभाजनं

व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् ॥ ९ ॥

दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा ब्रजस्त्रिय

औत्थानिके कर्मणि याः समागताः ।

नन्दादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः

कथं स्वयं वै शक्यं विपर्ययात् ।

इति श्रुवन्तोऽतिविषादमोहिता

जनाः समन्तात् परिवव्रुवार्तयन् ॥ १० ॥

ऊचुस्तदव्यक्तमतीन् गोषान् गोपीश्च बालकाः ।

रुदताऽनेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ॥ ११ ॥

न ते श्रद्धिरे गोषा बालभाषितमित्युत ।

अनन्तस्याग्रमेयस्य बलं तस्य न वै विदुः ॥ १२ ॥

रुदन्तं सुतमादाय यशोदा ग्रहशङ्किता ।

कृतस्वस्त्ययनं विधेः सूक्तैः स्तनमपाययत् ॥ १३ ॥

पूर्वबन्धु स्थापितं गोपैर्वलिभिः सपरिच्छदम् ।

विप्रा हुत्वाऽर्चयाश्चक्रुर्दध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥ १४ ॥

येऽस्थानृतदम्भेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः ।

न तेषां सत्यशीलानामाशिषो विफलाः कश्चित् ॥ १५ ॥

इति बालकमानीय सामर्ग्यनुरूपाकृतेः ।

जलेः पवित्रीपथिभिरभिषिच्य द्विज्ञातमैः ॥ १६ ॥

याचयित्वा स्वस्त्ययनं नन्दगोपः समाहितः ।
 हुत्वा चाग्निं द्विजातिभ्यः प्रादादन्नं महागुणम् ॥ १७ ॥
 गावः सर्वगुणोपेता यासः घग्गृह्यमालिनीः ।
 पुत्रस्याभ्युदयार्थाय प्राग्जातं धान्यपुञ्जत ॥ १८ ॥
 विप्रा मन्त्रविदां युक्तास्तीर्षाः प्रोक्तास्तथाऽऽशिपः ।
 ता निष्फला भविष्यन्ति न कदाचिदपि स्फुटम् ॥ १९ ॥
 एकदाऽऽरोहमारुढं लालयन्ती सुतं सती ।
 गरिमाणं शिशोर्बाहुं न संहे गिरिकूटवत् ॥ २० ॥
 भूमी निधाय तं गोपी विस्मिता भारपीडिता ।
 महापुरुषमादध्या जगामाशु च कर्मसु ॥ २१ ॥
 दैत्यो नाम्ना तृणावर्तः कंसभृत्यः प्रचोदितः ।
 चक्रवातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकम् ॥ २२ ॥
 गोकुलं सर्वमावृण्वन् मुष्णं धक्षुषि रेणुभिः ।
 ईरयन् सुमहाघोरशब्देन प्रदिशो दिशः ॥ २३ ॥
 मुहूर्तमभयद् गोष्ठं रजसा तमसाऽऽवृतम् ।
 सुतं यशोदा नापश्यत् तस्मिन् न्यस्तवती यतः ॥ २४ ॥
 नापश्यत् कश्चनात्मनं परं चापि विमोहितः ।
 तृणावर्तनिमुष्टाभिः शर्कराभिरुपद्रुतः ॥ २५ ॥
 इति खरपवनचक्रपांसुवर्षे
 सुतपदवीमबलाऽविचक्षमाणा ।
 अतिक्रुणमनुस्मरन्त्यशोचद्
 भुवि पतिता मृतयत्सका यथा गीः ॥ २६ ॥
 रुदितमनुनिशम्य तत्र गोप्सो भूशमनुतमथियोऽश्रुपूर्णमुख्यः ।
 रुद्रदुरनुपलभ्य नन्दसूनुं पवन उपारतपांसुवर्षवेगे ॥ २७ ॥
 तृणावर्तः शान्तरयो यात्पारूपधरो हरन् ।
 कृष्णं नभोगतो गन्तुं नाशक्रोद् भूरिभारभृत् ॥ २८ ॥
 तमश्मानं मन्यमान आत्मनो गुरुमत्तया ।
 गले गृहीत उत्सृष्टुं नाशक्रोदद्रुतार्भकम् ॥ २९ ॥
 गलग्रहणनिधेः दैत्यो निर्गतलोचनः ।
 अप्यनृचाक्यो न्यपतत् सहबालो व्यसृज्जेत्रे ॥ ३० ॥

तमन्तरिक्षान् पतितं शिलापां
 विशीर्णसर्वावयवं करालम् ।
 पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं
 शिष्यो रुदन्यो ददशुः समेताः ॥ ३१ ॥
 आदाय मात्रे प्रतिहृत्य विस्मिताः
 कृष्णं च तस्योपरि लम्बमानम् ।
 तं स्वस्तिमन्तं पुरुषादनीतं
 विहायसा मृत्युमुक्षान् प्रमुक्तम् ॥ ३२ ॥
 गोप्यः स गोपाः किल नन्दमुख्याः
 लब्ध्वा पुनः प्रापुरतीव मोदम् ।
 अहो वनात्पद्ममेव रक्षसा
 बालो निवृत्तिं गमितोऽभ्यगात् पुनः ॥ ३३ ॥
 हिंस्रः स्वपापेन विहिंसितः खलः
 साधुः सप्तत्वेन भयाद् विमुच्यते ।
 किं नस्तपशीर्णमपोक्षजार्पणं
 पूर्तेष्टदत्तं किमु भूतसीहदम् ।
 यः सम्प्रेतः पुनरेव बालको
 दिष्टया स्वबन्धून् प्रणयनुपस्थितः ॥ ३४ ॥
 दृष्टाऽद्भुतानि बहुशो नन्दगोपो बृहद्वने ।
 बसुदेवयचो भूयो मानयामास विस्मितः ॥ ३५ ॥
 एकदाऽर्भकमादाय स्वाहमारोप्य भामिनी ।
 प्रसृतं पाययामास स्तनं खेहपरिप्लुता ॥ ३६ ॥
 पीतप्रायस्य जननी सुतस्य रुचिरस्मितम् ।
 मुखं लालयती राजन् जुम्भतो ददशो इदम् ॥ ३७ ॥
 खं रोदसी ज्योतिरनीकमाशाः
 सूर्येन्दुवह्निभसनान्मूर्ध्निध ।
 द्वीपान् नगास्तदुहितृर्वनानि
 भूतानि यानि स्थिरजन्तुमानि ॥
 संवीक्ष्य विधं सहसा राजन् सञ्जातवेपथुः ।
 सम्मील्य मृगशावाही नेत्रे आसीत् सुविस्मिता ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गर्गः पुरोहितो राजन् यदूनां सुमहायशाः ।

ब्रजं जगाम नन्दस्य बसुदेवप्रचोदितः

॥ १ ॥

तं दृष्ट्वा परमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।

आनर्चापोक्षजपिया प्रणिपातपुरस्सरम्

॥ २ ॥

सूयविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सूनृतया मुनिम् ।

नन्दयित्वाऽब्रवीद् ब्रह्मन् पूर्णस्य करवाम किम्

॥ ३ ॥

महद्विचलनं नृणां गृहिणां दीनचेतसाम् ।

निःश्रेयसाय भगवान् कल्पते नान्यथा कश्चित्

॥ ४ ॥

ज्योतिषामयनं साक्षाद् यत्तज्ज्ञानमतीन्द्रियम् ।

प्रणीतं भवता येन पुमान् वेद परावरम्

॥ ५ ॥

त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः संस्कारान् कर्तुमर्हसि ।

बालयोरनयोर्नृणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः

॥ ६ ॥

गर्ग उवाच-

यदनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वतः ।

सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम्

॥ ७ ॥

कंसः पापमतिः सख्यं तव चानकदन्तुभेः ।

देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति

॥ ८ ॥

इति सञ्चिन्तयन् धृत्वा देवकीदारिकावचः ।

अपि हन्ता गतासङ्गस्तर्हि तन्नोऽनयो महान्

॥ ९ ॥

नन्द उवाच-

अलक्षितेऽस्मिन् रहसि मामकेरपि गोव्रजे ।

कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम्

॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं सम्प्रार्थितो विष्टः स्वचिकीर्षितमेव तन् ।

चकार नामकरणं गृहो रहसि बालयोः

॥ ११ ॥

अयं हि रोहिणीपुत्रो रमयन् सुहृदो गुणैः ।

आख्यास्यते गम इति बलाधिक्याद् बलं विदुः ।

यदनामपृथग्भावान् गदयन्मग्नश्च्युत

॥ १२ ॥

आगन् वर्णाश्रयो ह्यस्य गृहतोऽनुपगं तनूः ।

शुद्धो गन्तव्यो पीन इदानीं कृष्णतां गतः

॥ १३ ॥

प्रागपं बसुदेवस्य कचिज्जातस्तवात्मजः ।

वासुदेवं इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रचक्षते

॥ १४ ॥

बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।

गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः

॥ १५ ॥

एष चः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।

अनेन सर्वदुर्गाणि यूपमञ्जस्तरिप्यथ

॥ १६ ॥

पुराऽनेन ब्रजपते साधवो दम्प्युषीडिताः ।

अराजकेऽरक्ष्यमाणा जिह्युर्दस्यून समेधिताः

॥ १७ ॥

य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।

नारयोऽभिभवन्त्येतान् विष्णुपक्षाभिनयासुराः

॥ १८ ॥

तस्मान्नन्दात्मजोऽयं ते नारायणसमो गुणैः

॥ १९ ॥

श्रिया कीर्त्त्याऽनुभावेन गोपायस्य समाहितः ।

इत्यात्मानं समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।

नन्दः प्रमुदितो मेने आत्मानं पूर्णमाश्रितम्

॥ २० ॥

कालेन ब्रजताऽत्येन गोकुले रामकेशवी ।

जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रत्नमाणी विचरेतुः

॥ २१ ॥

तावद्विपुलग्नमनुकृष्य सरीसृपन्ती

पोषप्रपोषरुचिरब्रजकर्दमेषु ।

तन्नादहृष्टमनसायनुसृत्य लोकं

मुग्धप्रभीतवदुपेतुरान्ति भात्रोः

॥ २२ ॥

तन्मातरी निजसुतीं घृणया खयन्त्यौ

पश्चाद्भ्रातरौ चिरावुपगुह्य दोर्भायम् ।

दत्त्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य

मुग्धमिमांसात्पटशानं ययतुः प्रमोदम्

॥ २३ ॥

यत्सांगतातिरभणीपकुमारलीला-

यन्तर्ब्रजे तदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः ।

यत्संरितस्तन उभावनुकृष्यमाणां

प्रेक्ष्यन्त्य उत्सृज्य गृहा जगृहर्हसन्त्यः

॥ २४ ॥

शुद्धप्रतिदंष्ट्रद्विजलद्विजकण्टकेभ्यः

क्रीडापरावतिबली स्वसुतीं निषेद्धम् ।

गृहाणि कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यौ

शंकात आपन्नरत्नं मनसोऽनयस्थाम्

॥ २५ ॥

कालेनाल्पेन राजपै रामः कृष्णश्च गोकुले ।
 अपृष्टजानुभिः पद्भिर्विचक्रमनुरञ्जसा ॥ २६ ॥

ततस्तु भगवान् कृष्णो वयस्यैर्ब्रजबालकैः ।
 सहस्रामो ब्रजस्थीणां चिक्रीडे जनयन् मुदम् ॥ २७ ॥

कृष्णस्य रुचिरं गोप्योऽदीनकामारचापलम् ।
 शृण्वन्त्याः किल तन्मातुरिति होत्रुः समागताः ॥ २८ ॥

यत्तान् मुधन् रुचिदसमयान् क्रोशसञ्जातहासः
 स्नेयं स्वाद्वत्पथ दधि पयः कल्पितैः स्नेययोगैः ।
 मर्कं भोक्ष्यन् विभजति स चेन्नास्ति भाण्डं भिनक्ति
 द्रव्यालाभं सुभृशकुपितो यान्पुष्पक्रोश्य तोकान् ॥ २९ ॥

हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोल्ललायी
 शिखरं तान्निहितवयुने शिख्यभाण्डेषु तद्वत् ।
 ध्यान्तागारे धृतमणिगणं स्वाद्वमर्प्यदीपं
 काले गोप्यो यद्विं गृहकृत्यं पुण्यग्रचिन्ताः ॥ ३० ॥

एवं धाष्ट्याद् विशति कुरुते मेहनदीनि चास्ती
 स्नेयोपाधेर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथाऽऽस्ते ।
 इत्थं स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिः
 व्याख्याताप्रहसितमुखी न तुपालब्धुमैच्छन् ॥ ३१ ॥

एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपबालकाः ।
 कृष्णो मृदं भक्षितवानितिमात्रे न्यवेदयन् ॥ ३२ ॥

सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी ।
 यशोदा भयसम्भ्रान्तप्रेक्षणाधमभापत ॥ ३३ ॥

कस्मान्मृदमदीनात्मन् भवान् भक्षितवान् रहः ।
 यदन्ति तावका ह्येते कुमारस्तेऽग्रजोऽप्ययम् ॥ ३४ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—
 नाहं भक्षितवानम्ब सर्वे मिथ्याभिज्ञासिनः ।
 यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखम् ॥ ३५ ॥

यययं तर्हि व्याडेहीत्युक्तः स भगवान् हरिः ।
 व्यादनाव्याहृतैश्चर्यः क्रीडामनुब्रजबालकः ॥ ३६ ॥

सा तत्र ददर्श विथं जगन् स्थाम्बु च खं दिशः ।
 साद्रिद्रीषाधि भूगोलं सवाय्वग्रीन्दुतारकम् ॥ ३७ ॥

ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभः स्वर्वियदेव च ।
 वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणास्त्रयः ॥ ३८ ॥

एतद् विचित्रं सह जीवकाल-
 स्वभावकर्माशयलङ्घिभेदम् ।
 सुनोस्तनी वीक्ष्य विदारितास्ये
 ब्रजं सहान्मानमवाप शङ्काम् ॥ ३९ ॥

किं स्वप्न एतदुत देवमाया
 किं वा मदीयो वन बुद्धिभेदः ।
 अपां अमुप्यापि ममार्थकस्य
 यः कथनीत्यतिक आत्मयोगः ॥ ४० ॥

अदो यथा तत्र वितर्कगोचरं
 चेतामनःकर्मवचोभिरञ्जसा ।
 यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते
 सुदुर्विभाज्यं प्रणताऽस्मि तत्पदम् ॥ ४१ ॥

अहं ममासी एतिरेष मे सुतो
 ब्रजेधरस्यासितवित्पता सती ।
 गोप्यश्च गोपाः सहगोपनाथ ये
 यन्मात्येत्थं कुमतिः स मे गतिः ॥ ४२ ॥

इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः ।
 वैष्णवी व्यतनोन्मायां प्रजास्रेहमपी विभुः ॥ ४३ ॥

सयो नहस्मृतिगौपी स्वारोप्यारोहमात्मजम् ।
 प्रबुद्धसेहकलिलहृदया सा यथा पुरा ॥ ४४ ॥

त्रय्या चोपदिपद्भिश्च साहचर्ययोगैश्च सात्त्वतीः ।
 उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजम् ॥ ४५ ॥

राजोवाच—
 नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन् शेष एवं महोदयम् ।
 यशोदा च महाभागा पपी यस्याः स्तनं हरिः ॥ ४६ ॥

पितरौ नान्वयिन्दतां कृष्णराधाभक्तिहितम् ।
 गायन्त्ययापि कवयो यद्भोक्तव्यमलपहम् ॥ ४७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया सह भार्यया ।
 करिष्यमाण आदेशं ब्रह्मणस्तमुवाच ह ॥ ४८ ॥

जातयानौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरी ।
भक्तिः स्यात् परमा लोके ययाऽऽत्रो दुस्तरं तरेत् ॥ ४९ ॥
अस्तित्युक्तः स एतेन ब्रजे द्रोणो महापशाः ।
जज्ञे नन्द इति ख्यातो यशोदा सा धराऽभवत् ॥ ५० ॥

ततो भक्तिर्भगवति पुत्रभूते जनार्दने ।
दम्पत्योर्निरामासीद् गोपगोपीषु भारत ॥ ५१ ॥
कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं ब्रजे विभुः ।
सहरामो वसंधके तेषां प्रीतिं स्वलीलया ॥ ५२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एकदा गृहदासीषु यशोदा नन्दगेहिनी ।
कर्मान्तरनिपुक्तासु निर्ममन्थ स्वयं दधि ॥ १ ॥
यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि च ।
दधिनिर्मयने काले स्मरन्ती तान्वगायत ॥ २ ॥
क्षीमं वासः पृथुकटितटे विभ्रती सूत्रनद्धं
पुत्रसेहस्रुतकुचपुगं जातकम्पं च सुभूः ।
रज्ज्वाकर्षधमभुजचलत्कङ्कणी कुण्डले च
स्वियं वक्त्रं कवरविगलन्मालती निर्ममन्थ ॥ ३ ॥
तां स्तन्यकाम आसाय मधन्ती जननी हरिः ।
गृहीत्वा दधिमन्थानं न्यपेधत् प्रीतिमाचहन् ॥ ४ ॥
तमद्रुमारूढमपाययत् स्तनं
सेहस्रुतं सस्मितमीक्षती मुक्तम् ।
अनृतमुत्सृज्य जवेन सा यया-
बुत्सिच्यमाने पयसि त्वधिप्रिते ॥ ५ ॥
सभ्रातकोपः स्फुरितारुणाधरं
सन्दश्य दद्भिर्दधिमण्डभाजनम् ।
भिन्या मृषाभ्रुर्पदशमना रहो
जयास ह्येद्वचमन्तरं गतः ॥ ६ ॥
उत्तार्य गोपी सुश्रुतं पयः पुनः
प्रविश्य सन्दश्य च दध्यमत्रकम् ।
भग्नं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म
तज्जहाय तं चापि न तत्र पश्यती ॥ ७ ॥
उत्प्लवङ्गरूपारि ज्यविस्मिन्
मकांय कामं ददतं यथापातम् ।

ह्येद्वचं चीर्षविशङ्कितेक्षणं निरीक्ष्य
पश्चात् सुतमागमच्छनेः ॥ ८ ॥
तामातययिष्टं प्रसमीक्ष्य सत्वर-
स्ततोऽवरुह्याभिससार भीतवत् ।
गोप्यन्वधावन्न यमास योगिनां
क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥ ९ ॥
अन्वधमाना जननी वृहचलच्छो-
णीभराक्रान्तगतिः सुमध्यामा ।
जवेन विभ्रसितकेशबन्धन-
च्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥ १० ॥
कृतागसं तं प्ररुदन्तमक्षिणी
कपन्तमञ्जन्मपिणी स्वपाणिना ।
उद्दीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं
हस्ते गृहीत्वा भिषयन्त्यबागुरत् ॥ ११ ॥
त्यक्त्वा यष्टिं सुतं भीतं विज्ञायार्भकवत्सला ।
इयेष किल तं बन्धुं दाग्नाऽतदीयकोविदा ॥ १२ ॥
न चान्तर्न बहिर्यस्य न पूर्वं नापि चापरम् ।
पूर्वापरं बहिश्चान्तर्जगतो यो जगन्मयः ॥ १३ ॥
तं मत्वाऽर्भकमव्यक्तं मत्पलित्द्रुमधोक्षजम् ।
गोपिकोलूखले दाग्ना ववन्ध प्राकृतं यथा ॥ १४ ॥
तदाम वध्यमानस्य स्वार्भकस्य कुतागसः ।
ह्रयद्रुलोलनमभूत् तेन सन्दधेऽन्यथ गोपिका ॥ १५ ॥
यदाऽऽसीत् तदपि न्यूनं तनान्यदपि सन्दधे ।
तदपि ह्रयद्रुलं न्यूनं यवदादत्त बन्धनम् ॥ १६ ॥

एवं स्वर्गहदामानि यशोदा सन्दधन्त्यपि ।
 गोपीनां सुरमयन्तीनां स्मयन्ती विस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥
 स्वमानुः स्विन्नगाश्राया विस्मस्तकवरस्रजः ।
 दृष्ट्वा परिश्रमं कृष्णः कृपयाऽऽसीत् स्वबन्धने ॥ १८ ॥
 एवं सन्दर्शिता दृष्ट्वा हरिणा भक्तवत्सलता ।
 स्ववशनापि कृष्णेन यस्येदं सशरं यशो ॥ १९ ॥
 नेमं विरिञ्चिनं भवो न श्रीरप्यद्रसंभया ।
 प्रसादं लेभिरे गोप्यो यत् तत् प्राप विमुक्तिदान् ॥ २० ॥

नायं सुखाप्यो भगवान् देहिनां गोपिकासुतः ।
 ज्ञानिनां चात्मपोतानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥
 कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः ।
 अद्राक्षीदनुनी पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥ २२ ॥
 पुरा नारदाशापान् तौ वृक्षानां प्रापितौ मदान् ।
 नलकूबरमणिप्रीतिवाविति स्थायी शिष्याऽन्वितौ ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

राजोवाच—
 कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् ।
 यत् तद् विगर्हितं कर्म येन देवकपेस्तमः ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 रुद्रस्यानुचरी भूत्या मुदसी धनदात्मजौ ।
 कैलासोपवने रम्ये मन्दाकिन्यां मदीकटी ॥ २ ॥
 वारुणीं मदिरां पीत्वा मदापूर्णतलोचनी ।
 स्त्रीजनैरनुगापद्भिश्चेरतुः पुष्पिते बने ॥ ३ ॥
 अन्तः प्रविश्य गङ्गापाम्भोजवनराजिनि ।
 चिक्रीडतुर्पुंषतिभिर्गजाविव करेणुभिः ॥ ४ ॥
 यच्छ्रुत्वा च देवर्षिर्भगवांस्त्रि कौरव ।
 अपश्यन्नारदो देवीं क्षीबाणीं समबुध्यत ॥ ५ ॥
 तं दृष्ट्वा प्रीडिता देव्यो विवस्त्राः शापशार्ङ्गिताः ।
 वासांसि वर्षपुः शीघ्रं वियसी नैव गुह्यकौ ॥ ६ ॥
 तौ दृष्ट्वा मदिरामतीं श्रीमदान्धौ सुरात्मजौ ।
 तपोरनुग्रहापायं शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥
 नाष्ट उवाच—
 न ह्यन्यो नृपतो नोप्याद् बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः ।
 श्रीमदादभिलाषादेवैष स्त्रीसूतमास्रवः ॥ ८ ॥
 हन्यन्ते पशवां यत्र निर्दयरजितात्मभिः ।
 मन्यमानैरिमं देहमजराभृत्यु नश्वरम् ॥ ९ ॥

देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ।
 भूतभुक् कुरुते स्वायं किं वेद निरयो यतः ॥ १० ॥
 देहः किमनृदातुः स्यान्निपेकुर्मानुरेव वा ।
 मानुः पितुर्वा विह्रंतुर्बलिनोऽग्रेः शुनोऽपि वा ॥ ११ ॥
 एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभावाप्ययम् ।
 को विद्वानात्मसात् कृत्वा हन्ति जन्तून् कतेऽसतः ॥ १२ ॥
 मन्यमानैरिमं देहमजराभृत्यु नश्वरम् ।
 देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ॥ १३ ॥
 असतः श्रीमदान्धस्य दारिद्र्यं परमञ्जनम् ।
 आन्मीषम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥ १४ ॥
 यथा कण्टकविज्ञाहो जन्तोर्नैच्छति तां व्यपाम् ।
 जीवसाम्यं गतो लिङ्गैर्न तथाऽविज्ञकण्टकः ॥ १५ ॥
 दरिद्रो निरहन्तम्भो मुक्तः सर्वमदेरिह ।
 कृच्छ्रं यच्छ्रयाऽश्रीति तद्धि तस्य परं तपः ॥ १६ ॥
 नित्यं धुत्वाभेदेहस्य दरिद्रस्याजकाश्रिणः ।
 इन्द्रियाण्यनु शुष्यन्ति हिंसाऽपि विनिवर्तने ॥ १७ ॥
 दरिद्रस्यैव पुण्यन्ते साधवः समदर्शिनः ।
 सद्भिः क्षिणोति तत्परं तत आराद्धि सिध्यति ॥ १८ ॥
 ताभूनां समचित्तानां मुकुन्दचरणेषिणाम् ।
 उपैक्ष्ये किं धनस्लाम्भेरसद्भिरसदाश्रयैः ॥ १९ ॥
 तदहं मत्तपोमाध्या वारुण्या श्रीमदान्धयोः ।
 तमोमदं हरिष्यामि स्वैयोरजितात्मनोः ॥ २० ॥

यदिमी लोकपालस्य पुत्री भूत्वा तमःपुत्री ।
 न विवाससमात्मानं विजानीतः सुदुर्मदो ॥ २१ ॥
 अतोऽर्हपः स्यावरतां स्यातां नैवं यथा पुनः ।
 स्मृतिः स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापि मदनुग्रहात् ॥ २२ ॥
 वासुदेवस्य सान्निध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते ।
 वृत्ते स्थलौकतां भूयो लब्ध्वा भक्तौ भविष्यतः ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स एवमुक्त्वा देवर्षिर्गते नारायणाश्रमम् ।
 नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्धमलार्जुनी ॥ २४ ॥
 ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं यचो हरिः ।
 जगाम शनैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनी ॥ २५ ॥
 देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमी धनदात्मजी ।
 तत् तथा सापयिष्यामि यद् गीतं तन्महात्मना ॥ २६ ॥
 इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमपौर्यधी ।
 आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यगात्तमुलूखलम् ॥ २७ ॥
 बालेन निष्कृष्टमुलूखलं तद्
 दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्घ्रिवन्धी ।
 निष्पेततुः पवनविक्रमितातिबेल-
 स्कन्धप्रबालविटपी कृतचण्डशब्दी ॥ २८ ॥
 तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्ती
 सिद्धायुषेत्य कुजपोरिव जातयेदी ।
 कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽखिललोकनाथं
 वद्धाञ्जली चिरजसाविदमूचतुः स्म ॥ २९ ॥
 एभायूचतुः—
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् त्वमायः पुरुषः परः ।
 व्यक्ताव्यक्तमिदं विधं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः ॥ ३० ॥
 त्वमेकः सर्वभूतानां देह आत्मेन्द्रियेश्वरः ।
 त्वमेव कालो भगवान् विष्णुगुण्यय ईश्वरः ॥ ३१ ॥
 त्वं महान् प्रकृतिः सूक्ष्मा रजस्तत्त्वतमोमयी ।
 त्वमेव पुरुषोऽप्यथः सर्वश्रेष्ठविकाशित् ॥ ३२ ॥

गृहमाणस्यचमग्राहो विकारैः प्राकृतेर्गुणैः ।
 को न्विहाहर्ति विज्ञानं प्राक् सिद्धं गुणसंस्थितः ॥ ३३ ॥
 तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
 आत्मयोतिर्गुणैश्चन्द्रमहिम्ने ब्रह्मणे नमः ॥ ३४ ॥
 यस्यावतारा ज्ञापन्ते शरीरिष्वशरीरिणः ।
 तैस्तैरनुत्पातिशयैस्तिर्यग्योनिष्वसद्गतेः ॥ ३५ ॥
 स भवान् सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ।
 अवतीर्णोऽसि भागेन साम्प्रतं पतिराशिषाम् ॥ ३६ ॥
 नमः परमकल्याण नमस्ते विश्वमङ्गल ।
 वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥ ३७ ॥
 अनुजानीहि नो भूमन् सदाऽनुचरकिङ्करी ।
 दर्शनं नो भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ॥ ३८ ॥
 वाणी गुणानुकथने श्रवणी कथायां
 हस्ती च कर्मसु मनस्त्वय पादयोनी ।
 स्मृत्यां शिरस्तय सुखवर प्रणामे
 दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥ ३९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं सङ्गीर्तितस्ताभ्यां भगवान् गोकुलेश्वरः ।
 दाम्ना चोत्सले बद्धः ग्रहसन्नाह गुह्यकी ॥ ४० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 ज्ञातं मया पुरेवेतद् ऋषिणा करुणात्मना ।
 यच्छ्रीमदान्धयोर्वारिभिः शापः सोऽनुग्रहः कृतः ॥ ४१ ॥
 साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् ।
 दर्शनाच्चो भवेद् बन्धः पुंसोऽक्ष्णोः सवितुर्धरा ॥ ४२ ॥
 तद् गच्छतं मत्परमो नरबाह्निकेतनम् ।
 सञ्जातो मयि भावो वामीप्सितः परमोत्सवः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा ती परिब्रूम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 वद्धोऽलूखलमामन्य जग्मनुर्विशमुत्तराम् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोपा नन्दादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवम् ।

तत्राजगमुः कुरुश्रेष्ठ निपातरवशङ्किताः ॥ १ ॥

भूम्यां निपतितां तत्र ददृशुर्मलानुन्तां ।

बभ्रमुस्तदविश्राय लक्ष्यं पतनकारणम् ॥ २ ॥

उत्सृज्य विकर्पन्तं दाम्ना वद्धं च बालकम् ।

कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पातभयकारताः ॥ ३ ॥

बाला ऊचुरनेनेति तिरश्चीनमुत्सृज्यम् ।

विकर्पता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्षमहि ॥ ४ ॥

न ते तदुक्तं जगद्गुह्यं घटेतेति तस्य तत् ।

बालस्योत्पाटनं तवोः केचित् सन्दिग्धचेतसः ॥ ५ ॥

उत्सृज्य विकर्पन्तं दाम्ना वद्धं स्वमात्मजम् ।

बिलोक्य नन्दः प्रहसद्बदतो विमुमोच ह ॥ ६ ॥

गोपीभिः स्तोभितोऽनृत्यद् भगवान् बालवन् क्वचित् ।

उद्गापति कचिन्मुग्धस्तद्ब्रूयादप्यन्वयन् ॥ ७ ॥

विभर्ति कचिदाज्ञप्तः पीडकोन्मानपादुकम् ।

बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमायहन् ॥ ८ ॥

दर्शयन्स्तद्विदां लोक आत्मनो भक्तवश्यताम् ।

ब्रजस्मोद्वाहयन् हर्षं भगवान् बालचेष्टितैः ॥ ९ ॥

गोपवृद्धा महोत्पाताननुभूय बृहद्भवे ।

नन्दादयः समागम्य ब्रजकार्यमचिन्तयन् ॥ १० ॥

तत्रोपानन्दनामाऽऽह गोपां ज्ञानवयोधिकः ।

देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद् रामकृष्णयोः ॥ ११ ॥

उत्पातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्य द्विर्द्विषिभिः ।

आयान्त्यत्र महोत्पाताः प्रजानां नाशहेतवः ॥ १२ ॥

मुक्तः कथञ्चिद् राक्षस्या बालऽया बालकोऽप्यसौ ।

हरेरनुग्रहाच्चान्यनयोरपि नापतत् ॥ १३ ॥

चक्रवातेन नीतोऽयं दैत्येन विषदूषता ।

शिलायां पातितस्तत्र ररिषातः सुरेश्वरैः ॥ १४ ॥

यत्र श्रियेत द्रुमपोरन्तरं प्राप्य बालकः ।

असावन्यतमो वाऽपि तचाप्यच्युतरक्षणम् ॥ १५ ॥

यावदीत्यातिकोऽरिष्टो ब्रजं नाभिभवेदितः ।

तावद् बालानुपादाय यास्यामोऽथैव सानुगाः ॥ १६ ॥

यनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम् ।

गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुषम् ॥ १७ ॥

तत् तत्रापैव यास्यामः शकटान् पुरुष्य माचिरम् ।

गोपनान्यग्रतो यान्तु भवतां यदि रोचते ॥ १८ ॥

तच्छुल्वैकपियो गोपासर्वे नन्दपुरोगमाः ।

उपनन्द्यचो राजन् प्रतिनन्द्य गृहान् ययुः ॥ १९ ॥

सरित्तीरगतं कृष्णं भग्नानुनमभाहयत् ।

रामं च रोहिणी देवी क्रीडन्ती बालकैर्भृशम् ॥ २० ॥

नोपेपातां यदाहूती क्रीडास्त्रेन पुत्रकौ ।

यसोदां प्रपयामास रोहिणी पुत्रवत्सला ॥ २१ ॥

क्रीडन्तं स्वमुतं बालमतिथेलं सहाग्रजम् ।

यसोदाऽजोहवीद् वीक्ष्य पुत्रसेहस्रतस्तनी ॥ २२ ॥

कृष्ण कृष्णारविन्दाश्च तात एहि स्तनं विव ।

अलं विहारैः धुत्क्षान्तस्तद् भवान् भोक्तुमर्हति ॥ २३ ॥

हे रामागच्छ ताताशु सानुजः कुलनन्दन ।

प्रातरेव कृताहारः क्रीडाधान्तोऽसि पुत्रक ॥ २४ ॥

प्रतीक्षते त्वां दायाहो भोक्ष्यमाणो ब्रजापिपः ।

एतावयोः श्रियं धेहि स्वगृहान् यान्तु बालकाः ॥ २५ ॥

जन्मक्षेत्रेऽयं भविता विप्रेभ्यो देहि गाः शुचिः ।

धृतिर्भूस्मरिताद्रन्तं तात मञ्जनमाचह ॥ २६ ॥

पश्य पश्य वयस्यांस्ते मातृमृष्टान् स्वलङ्कृतान् ।

त्वं च मानः कृताहारो विहरस्व स्वलङ्कृतान् ॥ २७ ॥

इत्थं यशोदा तमशेषोत्तरं मत्वा सुतं सेहनिबद्धपीनम् ।

हस्ते गृहीत्वा सहस्रममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृतवन्त्यपोदयम् ॥

अथ नन्दः समग्रं गोपानिदमभाषत ।

योऽतो वृन्दावनं यामो यता अवय माचिरम् ॥ २९ ॥

तच्छुत्वेकथियो गोपाः साधु साध्विति वादिनः ।
 रथान् स्वान् स्वान् समावुज्य ययु रूढपरिच्छदाः ॥ ३० ॥
 वृद्धान् बालान् स्थियो राजन् सर्वोपस्करणानि च ।
 अनस्यारोप्य गोपालान् यत्ता आनशरासनाः ॥ ३१ ॥
 गोपनानि पुरस्कृत्य शुद्राण्यापूर्य सर्वतः ।
 तूर्धपोषेण महता ययुः सहपुरोहिताः ॥ ३२ ॥
 गोप्यो रूढरथा नृत्यत्कुचकुटुम्बकान्तपः ।
 कृष्णलीलां जगुः प्रीताः स्निग्धकण्ठ्यः सुवाससः ॥ ३३ ॥
 तथा यशोदारोहिण्याचेकं शकटमास्थिते ।
 रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाथवणोत्सुके ॥ ३४ ॥
 वृन्दावनं सम्प्रविश्य सर्वकालसुखावहम् ।
 तत्र चक्रुर्ब्रजावासं शकटेरर्धचन्द्रवत् ॥ ३५ ॥
 वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च ।
 वीक्ष्वासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोनृप ॥ ३६ ॥
 एवं ब्रजीकसां प्रीतिं यच्छन्ती बालचेष्टितः ।
 कलबाक्यैश्च कालेन वत्सपाली बभूवतुः ॥ ३७ ॥
 अविदुरे ब्रजभुवः सह गोपालबालकैः ।
 चारयामासतुर्वत्सान् नानाक्रीडापरिच्छदी ॥ ३८ ॥
 कचिद् बादयतो वेणून् क्षेपणैः शिपतः कचित् ।
 कचित् पदेः किट्ठीणीभिः कचित् कृत्रिमगोवृषैः ॥ ३९ ॥
 वृषायमाणी नर्दन्ती युयुधाते परस्परम् ।
 अनुकृत्य स्तैर्जन्तून् चेतुः प्राकृती यथा ॥ ४० ॥
 कदाचिद् यमुनातीरे वत्सान् चारयतोः स्वकैः ।
 ययस्यैः कृष्णवल्लयोजिपांसुदैत्य आगमन् ॥ ४१ ॥
 तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य यत्सयूधगतं हरिः ।
 दर्शयन् यत्तदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥ ४२ ॥
 गृहीत्याऽप्यपादाभ्यां सल्लालद्गलमच्युतः ।
 भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोऽं गतजीवितम् ॥ ४३ ॥
 स कपित्थर्मराकायः पान्थमार्गः एषान् ह ।
 तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः शशंगुः साधु साध्विति ॥ ४४ ॥

देवाधोपरि सन्नुष्टा बभूवुः पुण्यवर्षिणः ।
 ती वत्सपालकी भूत्वा सर्वलोकिकपालकी ॥ ४५ ॥
 सप्रातराशीं गोवत्सान् चारयन्ती विचरतुः ।
 स्वस्य वत्सकुलं सर्वे पावपिष्यन्त एकदा ॥ ४६ ॥
 गत्वा जलाशयाभ्याशं पावयित्वा षपुर्जलम् ।
 ते तत्र ददृशुर्बाला महासत्त्वमयस्थितम् ॥ ४७ ॥
 तत्रसुवर्ब्रसंभिन्नगिरेः शुद्धमिव च्युतम् ।
 स वै वको नाम महानसुरो यकरूपधृक् ॥ ४८ ॥
 आगत्य तरसा कृष्णं तीक्ष्णतुण्डोऽग्रसद् बली ॥ ४९ ॥
 कृष्णं महासुरग्रस्तं हृष्टा रामादयोऽर्भकाः ।
 बभूवुरिन्द्रियाणीव विना प्राणैर्विचेतसः ॥ ५० ॥
 तं तालुमूलं प्रदहन्तमग्निवद्
 गोपालसुतं पितरं जगद्गुरोः ।
 चच्छद् सयोऽतिरूपाऽक्षतं वकः
 तुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ५१ ॥
 तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयो-
 दौर्भ्यां वकं कंससखं सतां पतिः ।
 पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया
 मुदाबहो वीरणवद् दिवीकसाम् ॥ ५२ ॥
 तदा वकारिं सुरलोकवासिनः
 समाकिरन् नन्दनमलिकादिभिः ।
 समीडिरे चानकशङ्खसंस्तवैः
 तद् वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ॥ ५३ ॥
 मुक्तं वकास्यादुपलभ्य बालका
 रामादयः प्राणमिधेन्द्रियो गणः ।
 स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः
 प्रणीय वत्सान् ब्रजमेत्य तज्जगुः ॥ ५४ ॥
 तच्छ्रुत्वा विस्मिता गोपा गोप्यभ्रातिप्रियाहताः ।
 प्रेत्यागतमिवांस्तुव्यादैक्षन्त नृपितेक्षणाः ॥ ५५ ॥
 अहो यतास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् ।
 अप्यासीद् विप्रिं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥ ५६ ॥

अथाप्यभिभवन्त्येनं न ह्येते पारदर्शनाः ।

जियांसर्धनमासाय नश्यन्त्यग्रीं पतद्भवत् ॥ ५७ ॥

अहो ब्रह्मविदां वाचां नासत्याः सन्ति कर्हिचित् ।

गगौ यदाह भगवानन्वभाषि तथैव तत् ॥ ५८ ॥

इति नन्दादयो गोषा रामकृष्णकथां मुदा ।

कुर्वन्तो रममाणान् नाविन्दन् भववेदनाम् ॥ ५९ ॥

एवं विद्वतैः कीमरैः कीमार्तं जहतुर्व्रजे ।

निलायनैः संतुवन्धैर्मर्कटांश्चयनादिभिः ॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

ततश्च पाण्डवयः श्रुतिं ब्रजे

यभूवतुस्तीं पशुपालसम्मतीं ।

गाधारयन्तीं सखिभिः समं पदेः

युन्दावनं पुष्पमतीं चक्रतः ॥ १ ॥

तन्माधयो येणुमुदीरयन् वृतां

गोप्यगृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः ।

पशून् पुरस्कृत्य पशव्यमाविशद्

विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् ॥ २ ॥

तन्मधुपोपालिमृगद्विजाकुलं

महन्मनः प्रस्थपयःसरस्वत्या ।

वातेन जुष्टं शतपत्रगन्धिना

निरीक्ष्य गन्तुं भगवान् मनो दधे ॥ ३ ॥

स तत्र तत्रारुणपद्मवधिया

फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः ।

स्पृशच्छिखान् वीक्ष्य वनस्पतीन् मुदा

स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहो अमी देवचरामराजिनं

पदाम्बुजं ते सुमनःफलाढ्यम् ।

नमन्त्युपादाय शिखाभिरात्मनः

तमोपहृत्य तरुजन्म यत्कृतम् ॥ ५ ॥

एतेऽलिनस्तव पशोऽखिललोकनीर्यं

गायन्त आदिपुरुषानुपयं भजन्ते ।

प्रायो अमी मुनिगणा भवदीयमुख्या

गृहं वनेऽपि न जहत्यन्यात्मदेवम् ॥ ६ ॥

नृत्यन्त्यमी शिखिन् ईक्ष्य मुदा हरिण्यः

कुर्वन्ति गोप्य इव ते प्रियमीक्षणम् ।

सूक्तैश्च कोकिलगणा गृहमागताय

धन्यो यनीकस इयान् हि सतां निसर्गः ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं युन्दावनं कृष्णः श्रीमत् प्रीतमनाः पशून् ।

रेमे सधारयन्नेत्रैः सन्निद्रोपसु सानुगः ॥ ८ ॥

कचिद् गायति गायन्तु मदान्धालिष्वनुव्रतैः ।

उपगीयमानचरितः तस्मिन्निर्गन्धान्वितः ॥ ९ ॥

कचिच्च कलहंसानामनु कूजति कूजितम् ।

अभिनृत्यति नृत्यन्तं बहिर्णं हासयन् कचित् ॥ १० ॥

मेघगम्भीरया वाचा नामभिर्दूरगान् पशून् ।

कचिदाहपतिं प्रीत्या गोगोपालमनोऽप्या ॥ ११ ॥

चकोऽक्रोश्चक्राहभारद्वाजालिबहिर्णिगाम् ।

अनुगीतिं स्म सन्धानां भीतवद् व्याघ्रसिंहयोः ॥ १२ ॥

कचिन् क्रीडापरिथालं गोपोत्सङ्गोपबर्हणम् ।

स्वयं विश्रामपत्न्यायं पादसंवाहनादिभिः ॥ १३ ॥

नृत्यतो गाधतो वाऽपि वन्यतो पुष्यतो मिथः ।

गृहीतहस्तो गोपालान् हसन्तो प्राशशंसतुः ॥ १४ ॥

कचिन् पद्मवतन्येषु निपुद्गधमकर्मितः ।

वृक्षमूलाश्रयः शोते गोपोत्सङ्गोपबर्हणः ॥ १५ ॥

पादसंवाहनं चक्रुः केचित् तस्य महात्मनः ।

अपरे हतपाष्णानो व्यजनैः समवीजयन् ॥ १६ ॥

अन्ये तदनुरूपाणि मनोऽज्ञानि महात्मनः ।

गायन्ति स्म महाराज स्नेहक्लिबधियः शनैः ॥ १७ ॥

एवं निगूढात्ममतिः स्वमाषया	स तं गृहीत्वाऽथ पदोर्ध्वमथिवीकपाणिना ।	
गोपात्मजत्वं चरितेर्विदम्बयन् ।	विशेषे तृणराजाग्रे भ्रामणत्यक्तजीवितम् ॥ ३२ ॥	
रेमे रमालालितपादपद्मयो	तेनाहतो महातालः पतमानो वृहच्छिराः ।	
ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितम् ॥ १८ ॥	पार्श्वस्थं कम्पयन् भग्नः स चान्यं सोऽपि चापरम् ॥ ३३ ॥	
धन्येषमय धरणी तृणवीरुपस्तत्	बलस्य लीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः ।	
पादस्फूतो द्रुमलताः कर्जाभिमुष्टाः ।	तालाश्वकम्पिरे सर्वे महावातेरिता इव ॥ ३४ ॥	
नयोऽद्वयः खगमृगाः सदयाबलोकि-	नैतश्चित्रं भगवति ह्यनन्ते जगदीश्वरे ।	
गोप्योऽन्तरेण भुजयोरपि यत्सृष्टा धीः ॥ १९ ॥	ओतप्रोतमिदं यस्मिन् तन्नुष्यद् यथा पटः ॥ ३५ ॥	
श्रीदामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सखा ।	ततः कृष्णं च रामं च ज्ञातयो धेनुकस्य ये ।	
सुवलास्तोककृष्णाद्यान् गोपान् प्रेम्णेदमब्रवीत् ॥ २० ॥	क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन् सर्वे संख्या हतबान्धवाः ॥ ३६ ॥	
रामराम महासन्त्य कृष्ण दुष्टनिवर्हण ।	तांस्तानापततः कृष्णो रामश्च नृप लीलया ।	
इतोऽपिदूरे सुमहद्वनं तालालिसङ्कुलम् ॥ २१ ॥	गृहीतपश्चाच्चरणान् प्राहिणोत् तृणराजसु ॥ ३७ ॥	
फलानि तत्र भूरीणि पतन्ति पतितानि च ।	फलप्रकरसङ्कीर्णां दैत्यदेहिर्गतासुभिः ।	
सन्ति किन्चिच्चरुद्धानि धेनुकेन दुरात्मना ॥ २२ ॥	रराज भूः सतालाग्रैर्धनैरिव नभस्तलम् ॥ ३८ ॥	
सोऽतितीव्रोऽसुरो राम हे कृष्ण खररूपधृक् ।	तयोस्तत् सुमहत्कर्म निशाम्य विबुधादयः ।	
आत्मतुल्यबलेरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्बृतः ॥ २३ ॥	मुमुचुः पुण्यवर्षाणि चक्रुर्वापानि तुष्टुः ॥ ३९ ॥	
तस्मात् कृतनराहाराद् भीतेर्नृभिरमित्रहन् ।	अथ तालफलान्यादन् मनुष्या गतसाध्यसाः ।	
न सज्यन्ते पशुगणैः पक्षिसङ्घैर्वियर्जितम् ॥ २४ ॥	तृणं च पशवश्चेरुहंतधेनुककानने ॥ ४० ॥	
वियन्तेऽभुक्तपूर्वाणि फलानि सुरभीणि च ।	कृष्णः कमलपत्राक्षः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।	
एष वै सुरभिर्गन्धो विपूचीनो विगृह्यते ॥ २५ ॥	स्तूपमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो ब्रजमाग्रजत् ॥ ४१ ॥	
प्रपच्छ तानि नः कृष्ण गन्धलोभितचेतसाम् ।	तं गोरजश्चुरितकुन्तलबद्धवर्ह-	
याञ्छाऽऽसीन्महती राम गम्यतां यदि रोचते ॥ २६ ॥	यन्वप्रसूनरुचिरैर्क्षणाचारुहासम् ।	
एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्प्रियचिकीर्षया ।	वेणुं कणान्तमनुगैरुपगीतकीर्तिं	
प्रहस्य जग्मतुर्गोपैर्वृतं तालवनं भूम् ॥ २७ ॥	गोप्यो दिदक्षितदशोऽभ्यगमन् समेताः ॥ ४२ ॥	
बलः प्रविश्य बाहुभ्यां तालान् सम्परिकम्पयन् ।	पीत्वा मुकुन्दमुखसारधमक्षिभृङ्ग-	
फलानि पातयामास मतद्भज इवीत्रसा ॥ २८ ॥	स्तापं जहूर्विरहजं ब्रजयोपितोऽङ्कि ।	
फलानां पततां शब्दं निशाम्यासुररासभः ।	तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं	
अभ्यधाद्यन् धितितलं सननं परिकम्पयन् ॥ २९ ॥	सत्रीऽह्नासविगमो यदधाद्रामोक्षः ॥ ४३ ॥	
समेत्य तरसाऽवृत्त्युं द्वाभ्यां पत्र्यां बलं बली ।	तदा यशोदारोहिणीं पुत्रयोः पुत्रवत्सले ।	
निहन्त्याग्नि काष्ठान् मुञ्चन् पर्वचग्द् बलम् ॥ ३० ॥	यथाकालं यथाकामं व्यथतां परमाश्रितः ॥ ४४ ॥	
पुनरासाद्य संग्रह उपक्रष्टुं पक्वः स्थितः ।	विगताप्यश्रमी तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः ।	
चण्णावपरीं गत्रन् बलाय प्राहिणांद् रुषा ॥ ३१ ॥	नीवीं वसित्वा रुचिर्गन् दिव्यशङ्खगन्धमण्डितं ॥ ४५ ॥	

जनन्युपहतं प्रापय स्वाह्वन्नमुपलालिती ।

संविषय मुद्राभ्यासां सुखं सुपुषतुर्ब्रजे

॥ ४६ ॥

एवं स भगवान् कृष्णो वृन्दावनचरः कश्चिन् ।

ययौ राममृते राजन् कालिन्दी ससिभिर्वृतः

॥ ४७ ॥

अथ गावश्च गोपाश्च निद्रापातपपीडिताः ।

दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृपार्ता विपदृपितम्

॥ ४८ ॥

विषाम्भस्तदुपस्पृश्य देशोपहतचेतसः ।

निपेतुर्व्यसवः सर्वे मूर्छिता धै कुरुद्वह

॥ ४९ ॥

वीक्ष्य तान् धै तपाभूतान् कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।

ईक्षयाऽमृतवर्षिण्या स्वनायान् समजीवयत्

॥ ५० ॥

ते सम्प्रतीतस्मृतय उत्थाप च जलान्तिकात् ।

आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्षमाणाः परस्परम्

॥ ५१ ॥

अन्यमंसत तद् राजन् गोविन्दानुग्रहेक्षितम् ।

पीत्वा विपं परेतस्य पुनस्तृप्तानमात्मनः

॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

विलोक्य दृषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः ।

तस्या विशुद्धिमन्विच्छन् सपं तमुदवासयन्

॥ १ ॥

राजोवाच-

कथमन्तर्जलेऽगाधे न्यगृह्णाद् भगवानहिम् ।

स धै बहुपुगावासी यथाऽऽसीद् विप्र कथ्यताम्

॥ २ ॥

ब्रह्मन् भगवतस्तस्य भूम्नः स्वच्छन्दवर्तिनः ।

गोपालोदारचरितं कस्तृप्येतामृतं जुषन्

॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच-

कालिन्यां कालियस्यासीद् हृदः कश्चिद् विषाग्निः ।

श्रप्यमाणपयो यस्मिन् पतन्पुपरिगाः खगाः

॥ ४ ॥

विभ्रुप्सता विषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः ।

स्त्रियन्ते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजङ्गमाः

॥ ५ ॥

तं चण्डवेगविपदीर्यमवेक्ष्य तेन

दुष्टां नदीं च खलसंयमनावतारः ।

कृष्णः कदम्बमधिरुह्य ततोऽतितुङ्गा-

दास्फोटय गाडरसनो न्यपतद् विषोदे

॥ ६ ॥

सार्धो हृदः पुरुषसारनिपातवेग-

सहोभितोरगविषोच्चृसिताम्बुराशिः ।

विप्लव्क् भुतो विषकषापविभीषणोर्मि-

भीमो धनुःशतमनन्तलस्य किं तन्

॥ ७ ॥

तस्मिन् हृदे विहरतो भुजदण्डपूर्ण-

चाधोपमद्ग्नं वरचरणविक्रमस्य ।

आधुत्य तत् स्वसदनाभिभवं ससैन्य-

श्वभुःश्रवाः समसरत् तममृष्यमाणः

॥ ८ ॥

तं प्रेक्षणीयसुकुमारपनायदानं

श्रीवत्सपीतयसनं स्मितमुन्द्रास्यम् ।

क्रीडन्तमप्रतिभयं कमलोदराङ्गिं

सन्दश्य मर्मसु रुपा भुजया चञ्चल

॥ ९ ॥

तं नागभोगपरिवीतमहृचेष्टं

मालोक्य तन्निवसस्ताः पशुषा भृशार्ताः ।

कृष्णेऽर्षितात्मसुहृदर्षकलत्रकामा

अदुःसानुशोकभयमूढविषो निपेतुः

॥ १० ॥

गावो वृषा यस्तत्तर्पः क्रन्दमानाः सुदुःखिताः ।

कृष्णे न्यस्तोक्षणा भीता रुदन्त्य इव तस्थिरे

॥ ११ ॥

अथ ब्रजे महोत्पातास्त्रिविधा ह्यतिदारुणाः ।

उत्पेतुर्दिवि भुज्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः

॥ १२ ॥

तानालक्ष्य भयोद्विष्टा गोषा नन्दपुरोगमाः ।

विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं गतम्

॥ १३ ॥

तदुर्निमित्तैर्निधनं मत्वा प्राप्तमतद्विदः ।

तत्राणास्तन्मनस्काश्च दुःखशोकभयातुराः

॥ १४ ॥

आवालवृद्धवनिताः सर्वेऽङ्ग पशुवृषयः ।

निर्जग्मुर्गोकुलाद् दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः

॥ १५ ॥

तांस्तथा कातरान् वीक्ष्य भगवान् माधवो बलः ।

प्रहस्य किञ्चिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः

॥ १६ ॥

तेऽन्वेपमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदैः ।
 भगवत्पञ्चणैर्जग्मुः पदव्या यमुनातटम्
 ते तत्र तत्राञ्जयबाहुशायनि-
 ध्वजोपपन्नानि पदानि विश्रुतेः ।
 मार्गे गवामन्यपदान्तरान्तरे
 निरीक्षमाणा यपुरङ्ग सत्त्वराः
 अन्तर्हृदि भुजगभोगपरीतमारात्
 कृष्णं निरीहमुपलक्ष्य जलाशयान्ते ।
 गोपांश्च मूढधिपणान् पंरितः पशून्श्च
 सङ्क्रन्दतः परमकशमलमापुरार्ताः
 गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्पन्नन्ते
 तत्सीहदस्मितविलोकगिरः स्मरन्त्यः ।
 ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भूषादुःखतप्ताः
 शून्यं प्रियव्यतिहतं दृशुश्चिलोकम्
 ताः कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां
 तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्रवन्त्यः ।
 त्रस्ता ब्रजप्रियकथाः कथयन्त्य आसन्
 कृष्णान्तेऽर्पितदशो मृतकप्रतीताः
 कृष्णप्राणान् निर्विशतो नन्दादीन् वीक्ष्य तं हृदम् ।
 प्रत्यपेयन् स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित्
 इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य
 सखीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः ।
 आश्रय मत्पदवीमनुवर्तमानः स्थित्वा
 मुहूर्तमुदतिष्ठदुरङ्गबन्धान्
 तत्प्रध्यमानवपुषा व्यधितात्मभोग-
 स्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान् भुजङ्गः ।
 तस्यै थसन् थसनरन्ध्रविषाम्बरीष-
 स्तव्येक्षणोन्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः
 तं जिह्वा द्विशिखया परिलेखितं
 द्वे सूक्ष्मिणी द्यतिकरालविषाग्निदष्टिम् ।
 क्रीडन्मुं परिससार यथा खगेन्द्रो
 वभ्राम सोऽप्यपसरन् प्रसमीक्षमाणः

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

एवं परिभ्रमहतीजसमुन्नतांसमानस्य
 तत्पृथुशिरस्यधिरूढ आयः ।
 तन्मूर्धरत्ननिकरस्पर्शान्तिताम्न-
 पादाम्नुजोऽमृतकलाधिगुरुर्नरतं
 तं नर्तुमुद्यतमवेक्ष्य तदा तदीय-
 गन्धर्वसिद्धसुरचारणदेवबध्यः ।
 प्रीत्या मृदङ्गपणवानकवाद्यगीत-
 पुष्पोपहारानुतिभिः सहसोपसेदुः
 ययच्छित्तो न नमते गरकालशीर्ष्णस्त-
 तन्मर्मदं खलदण्डधरोऽद्विषातेः ।
 क्षीणे वले भगवतोन्वयमाशु वक्रवाद्
 रक्तं वमन् परमकशमलमाप नागः
 तस्याक्षिभिर्गरलमुद्भमतः शिरस्सु ययत्
 समुन्नमति निःथसतो रूपोद्यैः ।
 नृत्यन् पदाऽनुनमयन् स यदा बभूव
 पुण्यैः स्तुतोऽथ भगवान् पुरुषः पुराणः
 तश्चित्रताण्डवविरुग्णफणातपत्रो
 रक्तं मुखैरु वमन् नृप भगवात्रः ।
 स्मृत्वा चराचरगुहं पुरुषं पुराणं
 नारायणं तमरणं मनसा जगाम
 कृष्णस्य गर्भजगतोऽतिभरावसन्न-
 पाणिप्रहारपरिरुग्ण-फणातपत्रम् ।
 दृष्ट्वाऽहिराजमुपसेदुरमुष्य पट्य
 आर्ताः खलध्वंसनभूषणकेशवन्थाः
 तं ता विपन्नमनसोऽथ पुरस्कृताहार्ताः
 कायं निधाय भुवि भूतपतिं प्रणेमुः ।
 साध्यः कृताञ्जलिपुटाः परमस्य भर्तु-
 र्मोक्षेच्छवः शरणं शरणं प्रपन्नाः
 नागपट्य ऊचुः—
 न्याय्यो हि दण्डः कृतकित्पेऽस्मिन्
 तवाधतरः खलनिग्रहाय ।
 रिपोः सुतानामपि तुल्यदष्टैः
 धत्से दमं फलमेवानुशंस्यम्

अनुग्रहोऽयं भवता कृतो हि नो दण्डोऽसतां ते खलु कल्मषापहः । यद् दन्दशूक्त्यममुष्य देहिनः क्रोधोऽपि तेऽनुग्रह एव सम्मतः तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन । धर्मोऽथवा सर्वजनानुकम्पया यतो भवांस्तुप्यति सर्वजीवः कस्यानुभावोऽस्य न देव विग्रहे तयाङ्गिरगुस्पर्शाधिकारः । यद्वाञ्छया श्रीर्ललनाऽचरन् तपो विहाय कामान् सुचिरं धृतव्रता न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् । न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा वाञ्छन्ति त्वत्पादरजःप्रपन्नाः तदीश नाथाप दुरापमन्यैः तमोजनिः क्रोधचसोऽप्यनीशः । संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो यदीप्सितं स्याद्धि भवेत्समक्षम् नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने । भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने ज्ञानविज्ञाननिर्णये ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये । अगुणायाविकाराय नमस्तेऽश्राकृताय च कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणे । विश्वाय तदुपद्रष्टे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोबुद्ध्याशायात्मने । निर्गुणेनाभिमानेन गूढस्यात्मानुभूतये नमोऽन्ताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विषधिते । नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये । प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः	॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥
नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवसुताय च । प्रयुष्मत्पानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मस्योदपाय च । गुणप्रत्युपलम्भाय गुणद्रष्टे स्वसंविदे अव्याकृतविहाराय सर्वव्याकृतसिद्धये । हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मीनशालिने परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः । अविश्वाय च विश्वाय तद्द्रष्टे विश्वहेतवे त्वं हास्य जन्मस्थितिसंयमान् विभो गुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिभृक् । तस्मान् स्वभावान् प्रतिबोधयस्व नः समीक्षयाऽमोघविहार ईहसे तस्यैव तेऽमूस्तनवस्त्रिलोकां शान्ता अशान्ता उत मूढयोनयः । शान्ताः त्रिपास्ते ह्यपुनाऽविदुः सतां स्थानुश्च ते कर्मपरीप्सप्रेहतः अपराधः सकृद् भर्त्रा सोढव्यः स्वप्रजाकृतः । क्षनुमर्हसि शान्तात्मन् मूढस्य त्वामजानतः अनुगृहीष्व भगवन् प्राणांस्त्यजति पन्नगः । स्त्रीणां नः साधु शोच्यानां पतिःप्राणः प्रदीपताम् ॥ ५२ ॥ विषेहि ते किङ्करीणामनुष्यं तपाङ्गया । यच्छृङ्गयाऽनुतिष्ठन् वै मुच्यते स पुमान् भयात् ॥ ५३ ॥ थीशुक उवाच- इत्थं स नागपत्नीभिर्भगवान् समभिष्टुतः । मूर्च्छितं भग्नशिरसं विससर्जोऽङ्घ्रिकुट्टनैः प्रतिलब्धेन्द्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् । कृच्छान् समुच्छसन् दीनः कृष्णं ग्राह कृताञ्जलिः ॥ ५५ ॥ वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः । स्वभावो दुस्वजो नाथ भूतानां यदसद्ग्रहः त्वया सुष्टुमिदं विश्वं धानुर्गुणधिसर्जनम् । नानास्वभावाववीर्योऽजोनिवीजशयाकृति	॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥

वयं च तत्र भगवन् सर्पा जात्युरुमन्यवः ।
 कथं त्यजामस्त्वन्यायां दुस्त्यजां मोहिताः प्रभो ॥ ५८ ॥
 भवान् हि कारणं तत्र सर्वज्ञ जगदीश्वर ।
 अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद् विधेहि नः ॥ ५९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याकर्ण्य यचः ग्राह भगवान् कार्यमानुषः ।
 नात्र स्थेयं त्वया सर्प समुद्रं याहि माचिरम् ॥ ६० ॥
 सज्ञात्यपत्यदाराद्वो गोनुभिर्भुज्यते नदी ।
 य एतत् संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं मदनृशासनम् ।
 कीर्तयन्नुभयोः सन्ध्यां पुष्पद्रव्यामाधुयान् ॥ ६१ ॥
 योऽस्मिन् स्नात्वा ममाक्रीडे देवादींस्तर्पयेज्जलेः ।
 उपोष्य मां स्मरन्नर्चैत् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥

द्वीपं रमणकं हित्वा हृदमेतमुपाश्रितः ।
 यद्रथाय स सुपर्णस्त्वां नाऽथान्मत्पादलाञ्छनम् ॥ ६३ ॥
 एवमुक्तो भगवता कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 तं पूजयामास मुदा नागपत्न्यश्च सादरम् ॥ ६४ ॥
 दिव्याम्बरस्रग्निभिः परार्धैरपि भूषणैः ।
 दिव्यगन्धानुलेपैश्च महत्योत्पलमालया ॥ ६५ ॥
 पूजयित्वा जगन्नाथं प्रसाद्य गरुडध्वजम् ॥ ६६ ॥
 नागराजोऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्य प्रणम्य च ।
 सकलत्रमुह्यतुषो द्वीपमव्येज्यागम ह ॥ ६७ ॥
 तदैव साऽमृतजला यमुना निर्विपाऽभवत् ।
 अनुग्रहाद् भगवतः क्रीडामनुजकूपिणः ॥ ६८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 नागालयं रमणकं कस्मात् तत्याज कालियः ।
 कृतं किं वा सुपर्णस्य तेनेकेनासमञ्जसम् ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 उपहार्यैः सर्पजनैर्मासिमासीह यो बलिः ।
 बानस्पत्यो महाबाहो नागानां प्राश् निरूपितः ॥ २ ॥
 स्वं स्वं भागं प्रपच्छन्ति नागाः पर्वणिपर्वणि ।
 गोपीधायात्मनः सर्वे सुपर्णां महात्मने ॥ ३ ॥
 विपवीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः ।
 कदर्षीकृत्य गरुडं स्वयं तां बुभुजे बलिम् ॥ ४ ॥
 तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन् भगवान् भगवन्प्रियः ।
 विजिपांसुमंहावीर्यं कालियं समुपाद्रवत् ॥ ५ ॥
 तमापतन्तं तरसा विषापुधः
 प्रत्यभ्यपादुद्धृतनेकमस्तकः ।
 दक्षिः सुपर्णं व्यदशद् ददायुधः
 करालजिह्वोऽसितोग्रलोचनः ॥ ६ ॥
 तं ताक्ष्यपुत्रः स निरस्य मन्यमान्
 प्रचण्डवेगो मधुसूदनासनः ।

पक्षेण सव्येन हिरण्यरोचिषा
 जपान कद्रुसुतमुग्रविक्रमः ॥ ७ ॥
 सुपर्णपक्षाभिहतः कालीयोऽतीवबिहलः ।
 ह्रदं विवेश कालिन्यास्तदगम्यं दुरासदम् ॥ ८ ॥
 तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्यमीप्सितम् ।
 निवारितः सीभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत् ॥ ९ ॥
 मीनान् सुदुःखितान् दृष्ट्वा दीनान् मीनपती हते ।
 कृपया सीभरिः ग्राह तत्र तत्क्षेममाचरन् ॥ १० ॥
 अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान् स खादति ।
 सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद् ब्रवीम्यहम् ॥ ११ ॥
 तत् कालियः परं वेद नान्यः कश्चित् स लेलिहा ।
 अवात्सीद् गरुडाद् भीतः कृष्णेन च विवासितः ॥ १२ ॥
 कृष्णं हृदाद् विनिष्क्रान्तं दिव्यस्रगन्धमण्डितम् ।
 महामणिगणाकीर्णं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥ १३ ॥
 उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इव प्रजाः ।
 प्रमोदिनभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेमिरे ॥ १४ ॥

यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा गोप्यश्च कौरव ।
 कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसंद्ध्यमनोरथाः ॥ १५ ॥
 रामधाच्युतमालिङ्ग्य जहासास्यानुभावयित् ।
 नरा गावो वृषा यत्सा लेभिरे परमामुदम् ॥ १६ ॥
 नन्दं विष्टाः समागम्य गुरवः सकलव्रकाः ।
 उचुरन् कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः ॥ १७ ॥
 यशोदा च महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ।
 परिष्वज्याश्माराण्य मुमोचाधुकृणान् बहून् ॥ १८ ॥
 ततश्चास्तंगते भानी कृष्णो दासमकल्पयत् ।
 सरामः सह गोपालमित्रा पित्रा सगोपनैः ॥ १९ ॥
 तां रात्रिं तत्र राजेन्द्र धुनुद्भ्यां श्रमकर्शिताः ।
 ऊपुर्ब्रजोक्तसो गावः कालिन्या उपकूलतः ॥ २० ॥

एतस्मिन्नेव काले तु ब्रजे कौरवसत्तम ।
 घोरः सुचिबलोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो वृतः ॥ २१ ॥
 सुप्तान् निशीय आवृत्य प्रदधुमुपचक्रमे ॥ २२ ॥
 तत उन्थाय सम्भ्रान्ता दह्यमाना प्रजौकसः ।
 कृष्णं ययुस्ते शरणं माषामनुजमीधरम् ॥ २३ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम ।
 एष तीव्रतमो बह्निस्तावकान् ग्रसते हि नः ।
 सुदुस्तराजः स्वान् पाहि कालाग्रेः सुहृदः प्रभो ॥ २४ ॥
 न शकुमस्त्यवरणं सन्त्यक्तुमकुतोभयम् ॥ २५ ॥
 इत्थं स्वजनयैकृष्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः ।
 तमग्निमपिबत् तीव्रमनन्तोऽनन्तशक्तिभृक् ॥ २६ ॥
 अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः ।
 अनुगीयमानो न्यविशद् ब्रजं गोकुलमण्डितम् ॥ २७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ब्रजे विक्रीडतोरेवं गोपालच्छग्वरूपिणोः ।
 ग्रीष्मो नामतुरभवन्नातिप्रेयान् शरीरिणाम् ॥ १ ॥
 स च वृन्दावनगुणैर्वसन्त इव लक्षितः ।
 यत्रास्ते भगवान् साक्षाद् रामेण सह केशवः ॥ २ ॥
 यत्र निखरनिहांदनिपुस्तस्यनखिद्विकम् ।
 शथत् तच्छीकरैर्जुष्टं द्रुमपिप्लमण्डितम् ॥ ३ ॥
 सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवापुना
 कलारकज्योत्स्नरेणुहारिणा ।
 न विद्यते यत्र वनोक्तसं दयो
 निदायवह्मवर्कभवोऽतिशद्भले ॥ ४ ॥
 अगाधतोयहविनीतदेरुहै-
 र्वचस्पुलिन्याः पुलिनैः समन्ततः ।
 न यत्र चण्डांशुरा विपोल्यणा
 भुवो रसं शाद्वलितं निगूढते ॥ ५ ॥

श्रीमद्वनं कुसुमितं नदचित्रमृगाव्रिजम् ।
 गायन्मयूरभ्रमरं कूजत्कोकिलसारसम् ॥ ६ ॥
 क्रीडिष्यमाणस्तत् कृष्णो भगवान् बलसंपुतः ।
 वेणुं विरणयन् गोपैर्गोपनैः संवृतोऽविशत् ॥ ७ ॥
 प्रवालबर्हस्तवकस्रग्धातुकृतभूषणाः ।
 रामकृष्णादयो गोपा ननृतुर्पुष्पजुगुः ॥ ८ ॥
 कृष्णस्य नृत्यतः केचिद्भगुः केचिदपादयन् ।
 वेणुं पाणिनलेः शुद्धैः प्रसारांसुरधारे ॥ ९ ॥
 गोपजानिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ।
 ईदृगे कृष्णरामौ च नदा इव नटं नृप ॥ १० ॥
 भ्रामणेर्नन्दनैः क्षेपेरास्फोटनविकर्षणैः ।
 चिक्रीडतुर्निपुदैश्च काकपक्षपरावुभी ॥ ११ ॥
 कविजृन्त्यसु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम् ।
 शशंसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनी ॥ १२ ॥

कचिद् विल्योः कचित् कुम्भेः क चामलकमुष्टिभिः ।
 अस्पृश्यनेत्रबन्धायैः कचिन्मृगखरोहया ॥ १३ ॥
 कचिच्च दर्दुरग्रावेर्विविधैरुपहासकैः ।
 कचित् तथाऽऽन्दोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया ॥ १४ ॥
 एवं तां लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने ।
 नयद्विद्रोणिकुञ्जेषु पुलिनेषु सरस्सु च ॥ १५ ॥
 पशून्धारयतो गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः ।
 गोपरूपी प्रलम्बोऽगादसुरस्तज्जिघांसेया ॥ १६ ॥
 तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान् सर्वदर्शनः ।
 अन्वमोदत तत्सख्यं यथं तस्य विचिन्तयन् ॥ १७ ॥
 तत्रोपाहूय गोपालान् कृष्णः ग्राहं विहारयित्वा ।
 हे गोपा विहरिष्यामो द्वन्द्वीभूय यथावधम् ॥ १८ ॥
 तत्र चक्रुः परिवृद्धौ गोपा रामजनार्दनी ।
 कृष्णसद्वृत्तिनः केचिद् गोपा रामस्य चापरे ॥ १९ ॥
 आचैरुर्विधिधाः क्रीडा बाह्यबाहकलक्षणाः ।
 तत्रारोहन्ति जेतारो वहन्ति च पराजिताः ॥ २० ॥
 वहन्तो बाह्यमानाश्च चारयन्तश्च गोधनम् ।
 भाण्डीरकं नाम वटं जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २१ ॥
 रामसद्वृत्तिनो ये तु श्रीदामवृषभादयः ।
 क्रीडायां जपिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप ॥ २२ ॥
 उवाह कृष्णो भगवान् श्रीदामानं पराजितः ।
 वृषभं भद्रसेनस्तु प्रलम्बो रोहिणीसुतम् ॥ २३ ॥

अविषाहं मन्यमानः कृष्णं दानवपुत्रवचः ।
 वहन् द्रुततरं प्रागादबरोहणतः परम् ॥ २४ ॥
 तमुद्रहन् परणिधरेन्द्रगीरवं
 महासुरो विगततपो निजं वपुः ।
 स आस्थितः पुरटपरिच्छदो वधी
 तदियुमानुदुपतिवाडिवाम्बुदः ॥ २५ ॥
 निरीक्ष्य तद्वपुरम्बरेचरं
 प्रदीप्तदग् भृकुटितटोऽग्रदंष्ट्रकम् ।
 ज्वलच्छिखं कटककिरीटकुण्डल-
 त्विपाऽद्भुतं हलधर ईषदत्रसन् ॥ २६ ॥
 अथागतस्मृतिरभयो रिपुं वलो
 विहायसोर्ध्वं च हरन्तमात्मनः ।
 रुपाऽहनच्छिरसि इदेन मुष्टिना
 सुराधिपो गिरिमिव यत्नरंहसा ॥ २७ ॥
 स आहतः सपदि विशीर्णशीर्षको
 मुखाद् वमन् रुधिरमपस्मृतोऽसुरः ।
 महारवं व्यसुरपतन् समीपयन्
 गिरिर्यथा मघवत आपुधाहतः ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा प्रलम्बं निहतं बलेन बलशालिना ।
 गोपाः सुविस्मिता आसन् साधु साध्विति राविणः ॥ २९ ॥
 आशिपोऽभिगृणन्तस्ते प्रशाशंसुस्तदईषणम् ।
 प्रेव्यागतमिवालिङ्ग्य प्रेमविह्वलचेतसः ॥ ३० ॥
 पापे प्रलम्बे निहते देवाः परमनिर्वृताः ।
 अभ्यवर्षन् वलं मान्यैः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 क्रीडासक्तेषु गोपेषु तत्राग्रे दृग्चारिणीः ।
 स्वरं चन्त्यो विविशुस्तुणलांभेन गहरम् ॥ १ ॥
 भद्रा गावो महिष्यश्च निर्धिगन्त्यो वनाद् वनम् ।
 मुञ्जाटयी निविशिशुः क्रन्त्यो दावतर्पिताः ॥ २ ॥

तेऽपश्यन्तः पशून् गोपाः कृष्णरामादयस्तदा ।
 जातानुतापा न विदुर्विचिन्त्यन्तो गयां गतिम् ॥ ३ ॥
 नृणस्तत्सुरदच्छिन्नैर्गौणैर्दक्षिर्गतवाग्म ।
 मार्गमन्वगमन् सर्वे नष्टाजीव्या विचेतसः ॥ ४ ॥
 मुञ्जाटय्यां भ्रष्टमार्गं क्रन्दमानाः स्वगोधनम् ।
 अत्राप्य नृपिताः श्रान्तास्ततस्ते सन्त्यवर्तयन् ॥ ५ ॥

ता आहता भगवता मेघगम्भीरया गिरा ।
 स्वनाम्ना निनदं ध्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ॥ ६ ॥
 ततः समन्ताद् वनधूमकेतु-
 र्यदच्छयाऽभूत् क्षयकृद् वनीकसाम् ।
 सर्मिरितः सारधिनोन्वणोन्मुके-
 र्विलेलिहानः स्थिरजङ्गमान् महान् ॥ ७ ॥
 तमापतन्तं परितो दयाग्रिः
 गोपाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भीताः ।
 ऊचुः स्म कृष्णं सवलं प्रपन्ना
 यथा हरिं मृत्युभयादिता जनाः ॥ ८ ॥
 कृष्णकृष्ण महावीर्यं हे रामामोघविक्रम ।
 दायाग्रिना दह्यमानान् प्रपन्नास्मातुमर्हथः ॥ ९ ॥
 नूनं त्वह्मन्धयाः कृष्ण न चाहन्त्यवसीदितुम् ।
 वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ १० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 यचो निशाम्य कृष्णं बन्धूनां भगवान् हरिः ।
 निमीलयत मा श्रेष्ठ लोचनानीत्यभाषत ॥ ११ ॥

तथेति मीलिताक्षेपु भगवानग्निमुत्त्वणम् ।
 पीत्वा मुखेन तान् कृच्छाद् योगाधीशो व्यमोचयत् ॥ १२ ॥
 ततश्च तेऽक्षीण्युन्मीन्य पुनर्भाण्डीरमाश्रिताः ।
 निशाम्य विस्मिता आसन्नान्मानं गाश्च मोचिताः ॥ १३ ॥
 कृष्णस्य योगवीर्यं तद् योगमायानुभावितम् ।
 दायाग्रैरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य तं मेनिरेऽमरम् ॥ १४ ॥
 गाः सन्निवर्त्य सायाह्ने सहारामो जनार्दनः ।
 वेणुं विरणयन् गोष्ठमगाद् गोपैरभिष्टुतः ॥ १५ ॥
 गोपीनां परमानन्द आसीद् गोविन्ददर्शने ।
 क्षणं यथा युगशतं वासां येन विनाऽभयत् ॥ १६ ॥
 तपोस्तदद्भुतं कर्म दायाग्रैर्मोक्षमात्मनः ।
 गोपाः स्त्रीभ्यः समाचस्त्युः प्रलम्बवधमेव च ॥ १७ ॥
 गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ष्य विस्मिताः ।
 मेनिरे देवप्रवरी कृष्णरामी ब्रजं गती ॥ १८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 ततः प्रावर्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्भवा ।
 विषोतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभःस्थला ॥ १ ॥
 सान्द्रनीलाम्बुदेव्योम सविपुत्स्तनपितुभिः ।
 अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मेव सगुणं वभौ ॥ २ ॥
 अष्टौ मासान् निषीतं यद् भूम्यामुदमयं वसु ।
 स्वगोभिर्मोक्तुमारंभं परंज्यः काल आगते ॥ ३ ॥
 तदित्यन्तो महामेघाश्चण्डयसनवेपिताः ।
 प्राणिनां जीवनं तम्बु मुमुचुः करुणा इव ॥ ४ ॥
 तपःकृशः देवमीडा ३, तसीद् वर्षीयसी मही ।
 यथैव काम्यतपस्तनूः सम्प्राण्य तत्फलम् ॥ ५ ॥
 निशामुत्सेषु खपोतास्तमसा भान्ति न ग्रहाः ।
 यथा पापेन पावण्डा न हि वेदाः कलौ युगे ॥ ६ ॥

ध्रुत्वा परंजन्यनिनदं मण्डूका व्यसृजन् गिरः ।
 तूर्णीं शयानाः प्राग् यद्वद् ब्राह्मणा नियमान्यपे ॥ ७ ॥
 आसन्नुत्पथाहिन्यः क्षुद्रनयोऽनुशुष्यतीः ।
 पुंसो यथाऽस्वतन्त्रस्व देहो द्रविणसम्पदा ॥ ८ ॥
 हरिता हरिभिः शर्पैरिन्द्रगोपैश्च लोहिता ।
 उच्छिनीध्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ॥ ९ ॥
 क्षेत्राणि सस्यसम्पद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः ।
 मानिनामनुतापं वा विपत्तिं तदजानताम् ॥ १० ॥
 जलस्थलीकसः सर्वे नववारिनिषेवया ।
 अविभ्रन् रुचिरं रूपं यथा हरिनिषेवया ॥ ११ ॥
 सरिद्रिः सद्गतः सिन्धुधुक्षोभ शसनोर्मिमान् ।
 अपकथोग्निनशितं कामार्तं गुणयुग्ं यथा ॥ १२ ॥

गिरयो वर्षधाराभिर्हन्वमाना न विव्यधुः ।
 अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाऽधोऽज्ज्वलतस्तः ॥ १३ ॥

मार्गा बभूवुः सन्दिग्धास्तृणैश्छन्ना असंश्रिताः ।
 नाभ्यस्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इव ॥ १४ ॥

लोकवन्धुषु मेघेषु वियुतश्चलसीहृदाः ।
 स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिष्विव ॥ १५ ॥

धनुर्विषयि माहेन्द्रं निर्गुणं च गुणिन्यभात् ।
 व्यक्ते गुणव्यतिकरेऽगुणवान् पुरुषो यथा ॥ १६ ॥

न रराजोऽपश्छन्नः स्वज्योत्स्नाराजितैर्षनैः ।
 अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा ॥ १७ ॥

मेघागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनन्दन् शिशुण्डिनः ।
 गृहेषु तप्ता निर्विण्णा यथाऽच्युतजनागमे ॥ १८ ॥

पीत्वाऽपः पादपाः पद्मिरासन् नम्रात्ममूर्तयः ।
 प्राक् क्षामास्तपसा भ्रान्ता यथा कामानुसेवया ॥ १९ ॥

सरस्वशान्तारोपस्तु ह्यपुरङ्गापि सारसाः ।
 गृहेष्वशान्तकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः ॥ २० ॥

जलीधैर्निरभिघ्नन् सेतवो वर्षतीक्ष्णैः ।
 पाखण्डागमसीचाथैर्वेदमार्गाः कलौ युगे ॥ २१ ॥

व्यमुञ्चन् वायुभिर्नुज्जा भूतेभ्यो ह्यमृतं धनाः ।
 यथा विशो विट्पतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २२ ॥

एवं वनं तद् वर्षिष्ठं पक्षरक्षरूजम्भुमत् ।
 गोगोपालैर्वृतो रन्तुं सवलः प्राविशद् हरिः ॥ २३ ॥

पेनयो मन्दगामिन्य ऊधोभावेण भूयसा ।
 यपुर्भगवताऽऽहता द्रुतं प्रीत्या सुतस्तनीः ॥ २४ ॥

यनौकसः प्रमुदिता यनराजीर्मधुव्युतः ।
 गिरिर्गम्भीरसन्नादसन्नादा ददृशुर्गुहाः ॥ २५ ॥

कचिद् यनस्पतिक्रोडं गुहायां चाभिवर्षति ।
 निर्विशन् भगवान् गमे कन्दमूलफलस्रनैः ॥ २६ ॥

दध्योदनमुषानीतं शिलायां सलिलान्तिके ।
 सम्भोजनीयैर्बुभुजे गोपैः सङ्घर्षणान्वितः ॥ २७ ॥

शाद्लोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् ।
 तुमान् वृषान् वत्सतरान् गात्रं स्वाधोभरध्रमाः ॥ २८ ॥

प्रातृदृशियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदाबहाम् ।
 भगवान् पूजयाध्वेन आत्मशक्त्युपवृंहिताम् ॥ २९ ॥

एवं निवसतोस्तत्र रामकेशवयोर्ब्रजं ।
 शरत् समभवद् व्यभ्रा स्वच्छाम्नुवृषितामिला ॥ ३० ॥

शारदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः ।
 भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिपेयया ॥ ३१ ॥

व्योमोऽब्दमभ्रशायवल्गं भुवः पट्टमपां मलम् ।
 शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णभक्तिर्यथाऽशुभम् ॥ ३२ ॥

सर्वस्वं जलदा हिन्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः ।
 यथा त्यक्तपणाः शान्ता मुनयो मुक्तकल्मषाः ॥ ३३ ॥

गिरयो मुमुचुस्तोषं कचिच्च मुमुचुः शिवम् ।
 यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ॥ ३४ ॥

नैवाधिदन् क्षीयमाणं जलं गाधजलेचराः ।
 यथाऽऽयुस्त्वहं क्षयं नरा मूढाः कुटुम्बिनः ॥ ३५ ॥

गाधवारिचरास्तापमविन्दन् शरदकंजम् ।
 यथा दरिद्रः कृपणः कुटुम्बयिजितेन्द्रियः ॥ ३६ ॥

शनैःशनैर्जहुः पट्टं स्थलान्यासंश्च वीरुधः ।
 यथाऽहंममतां धीराः शरीरादिष्वनात्मसु ॥ ३७ ॥

निश्चलाम्बुरभूत् तूष्णीं समुद्रः शरदागमे ।
 आत्मन्युपरते यद्वन्मुनिर्व्युपरतागमः ॥ ३८ ॥

केदारोभ्यस्तपसोऽगृह्णन् कर्पका इदसेतुभिः ।
 यथा प्राणैः स्वविज्ञानं तत्रिरौपेण योगिनः ॥ ३९ ॥

शरदकांशुजं तापं भूतानामुदुषोऽहरत् ।
 देहाभिमाननं बोधो मुकुन्दो ब्रजवोषिताम् ॥ ४० ॥

समशोभत निर्मेपं शरद्विमलतारकम् ।
 सत्ययुक्तं यथा चित्तं शब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ॥ ४१ ॥

अखण्डमण्डलं व्योमि रराजोऽगुणैः शशी ।
 यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णिचक्रैर्वृतो भुवि ॥ ४२ ॥

आश्लिष्य समशीतोष्णं प्रसूनवनमाकृतम् ।
जनास्तापं जहृर्गोष्णं न कृष्णाहतचेतसः ॥ ४३ ॥
गावो मृगाः खगा नायः पुष्पिण्यः शरदाऽभवन् ।
अन्वीयमाना वृषभेः फलेरीपत्क्रिया इव ॥ ४४ ॥
उदहप्यन् वारिजानि सूर्वेण कुमुदं विना ।
राज्ञा तु निर्भयो लोको यथा दस्युन् विना नृप ॥ ४५ ॥

पुरग्रामेष्वश्रमिणामिन्द्रयागमहोत्सवैः ।
वभौ भूः पक्षस्याद्या कलाभ्यां नितरां हरेः ॥ ४६ ॥
वणिजो नगरात् स्वीयानिर्गन्त्याधान् प्रपेदिरे ।
वर्षरुद्धा यथा सिद्धाः स्वपिण्डान् काल आगते ॥ ४७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
इत्थं शरत्स्वच्छजलं पद्माकरसुगन्धिना ।
न्यविशद् वापुनाऽऽवीतं सगोगोपालकोऽच्युतः ॥ १ ॥
कुसुमितवनराजि शुष्मिभृद्भिजकुलपुष्टसरस्सारिन्महीप्रभम् ।
मधुपनिरवगाह्य चारयन् गाः सहपशुपालबलधुक्त्र वेणुम् ॥
तद् व्रजस्थिप आश्रुत्य वेणुगीतं महोदयम् ।
काञ्चिन् परोक्षं कृष्णस्य स्वसस्त्रीभ्यो न्यवेदयन् ॥ ३ ॥
तद् वर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः कृष्णचेष्टितम् ।
नाशकन् स्मरवेगेन विशिप्तमनसो नृप ॥ ४ ॥
वर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं
विभ्रद्भासः कनककपिशं धेजयन्तीं च मालाम् ।
रन्ध्रान् वेणोरधरसुधया पूरयन् गोपवृन्दैः
वृन्दारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद् गीतकीर्तिः ॥ ५ ॥
वर्हापिच्छो वनचरवपुः कर्णयोः कर्णिकारः
सख्यं वाही निहितवदनः सज्जमन्यत्र हस्ते ।
भ्रविन्यासाद्गुलिभि रणयन् गावयन् गोपवृन्दान्
भूतग्रामं तर्हि रमयन् ब्रह्म गान्धर्वमेव ॥ ६ ॥
इति वेणुत्वं राजन् सर्वभूतमनोहरम् ।
श्रुत्वा व्रजस्थिपः सर्वा वर्णयन्त्योऽभिरेमिरे ॥ ७ ॥
गोप्य उचुः-
अश्रुपतां फलमिदं न परं विदामः
सख्यः पशुननुनिवेशयतोर्वपस्यैः ।
यवत्रं व्रजेजामुतयोरनुवेणुनृपे
प्रेर्पनिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ॥ ८ ॥

चूतप्रवालवर्हस्वकोत्पलान्ज-
मालानुरक्तपरिधानविचित्रवेपो ।
मध्ये विरेजतुरलं पशुपालगोष्ठवां
रन्ध्रे यथा नटवरी क च गावमानी ॥ ९ ॥
गोप्यः किमाचरदयं कुशलं स्म वेणुः
दामोदराधरसुधासरसाग्रगेयम् ।
भुङ्क्ते स्वयं यदवशिष्टसौधमार्गे
हृष्टवचोऽधु मुमुचुस्तरवः सदर्भाः ॥ १० ॥
वृन्दावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं
यद् देवकीसुतपदाम्बुजलब्धलक्ष्मि ।
गोविन्दवेणुमनुमसमधूरनृत्यं
प्रेक्ष्यादतानुचरितान्यसमस्तसत्त्वम् ॥ ११ ॥
धन्याः सुमूढमतयोऽपि हरिण्य एता-
यन्नन्दनन्दनमुपातविचित्रयेषम् ।
आपीय वेणुरचितं च सकृष्णसाराः
पूजां दपुर्विरचितां प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥
कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपसारां
श्रुत्वा च तत्कणितवेणुविचित्रगीतम् ।
देव्यो विमानगतयः स्मरनुत्सारा
भ्रम्यन्प्रसूनकवरा मुमुहुर्विनीच्यः ॥ १३ ॥
गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेणुगीत-
पीयूषमुत्तभितकर्णपुटेः पिबन्त्यः ।
शावाः सुतस्तनपयः कवलाः स्म-
तस्युर्गोविन्दमान्यनि दृशाऽधुकृणान् सवन्यः ॥ १४ ॥

प्रापो वताम्ब मुनयो विदगा वनेऽस्मिन्
 कृष्णक्षणास्तदुदितं कलवेणुगीतम् ।
 आरुह्य ये द्रुमभुजान् रुचिरप्रवालान्
 शृण्वन्ति मीलितदृशो विगतान्वबाचः ॥ १५ ॥
 नयस्तदा तदुपधाय मुकुन्दगीत-
 मावर्तलक्षितमनोभवभ्रमवेगाः ।
 आलिङ्गनप्रमुदितोर्मिभुजैर्मुरारेः
 गृह्णन्ति पादपुगलं कमलोपहाराः ॥ १६ ॥
 हृष्टाऽऽतपे ब्रजपशून् सह रामगोषैः
 सञ्चारयन्तमनु वेणुमुदीरयन्तम् ।
 प्रेमप्रवृद्धहृषितः कुसुमाचलीभिः
 सख्युर्व्याधात् स्वयंपुष्पाऽम्बुद आतपत्रम् ॥ १७ ॥
 पूर्णाः पुलिन्य उरुगायपदाञ्जराग-
 श्रीकुङ्कुमेन दयितास्तनमण्डितेन ।

तद्दर्शनस्मररुजस्तुणरूपितेन
 लिम्पन्त्य आननकुचेपु जहुस्तदाधिम् ॥ १८ ॥
 हन्तायामत्रिरवला हरिदासवर्षो
 यद् रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः ।
 मानं तनोति सहगोगणपोस्तवोर्यत्
 पानीयसूयवसकन्दरकन्दमूलेः ॥ १९ ॥
 गा गोपकैरनुवनं नयतोर्द्वार-
 वेणुस्त्वनः कलपदेस्तनुभृत्तु सख्यम् ।
 अस्पन्दनं गतिमतां पुलकस्तरूणां
 निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् ॥ २० ॥
 एवंविधा भगवतो या वृन्दावनचारिणः ।
 वर्णयन्त्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥ २१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीगुक् उवाच-
 हेमन्ते प्रथमे मासि नन्दब्रजकुमारिकाः ।
 चेर्हृदयिष्यं भुञ्जानाः कात्यायन्यचर्चनव्रतम् ॥ १ ॥
 आह्रुत्याम्भसि कालिन्या जलान्ते चोदितेरुणे ।
 कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानचूर्नुप सैकतीम् ॥ २ ॥
 गन्धमान्यैः सुरभिर्वलिभिर्धूपदीपकैः ।
 उवाचचैत्रोपहारैः प्रवालफलतण्डुलैः ॥ ३ ॥
 कात्यायनि महामाये महायोगिन्यपीश्वरि ।
 नन्दगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ॥ ४ ॥
 इति मन्त्रं जपन्त्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः ।
 उपस्यभ्येत्य ताः स्थिरमन्योन्याचद्धवाहवः ॥ ५ ॥
 कृष्णमुर्धनं गुर्णान्त्यः कालिन्यां स्नातुमन्वहम् ।
 एवं मासव्रतं चक्रुः कुमार्यः कृष्णचेतसः ॥ ६ ॥
 भद्रकालीं समानचूर्नुष्यान्नन्दसुतः पतिः ।
 नदीं कदाचिदागत्य तीरं निक्षिप्य पूर्णवत् ।
 वासांसि कृष्णं गायन्त्यो विजहदुः सलिले मुदा ॥ ७ ॥

भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 वयस्यैरागतस्तत्र वृत्तस्तत्कर्मसिद्धये ॥ ८ ॥
 तासां वासांस्तुपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ।
 हसन्निः प्रहसन् बालैः परिहासमुवाच ह ॥ ९ ॥
 अत्रागत्याबलाः कामं स्वस्वं वासः प्रगृह्यताम् ।
 सत्यं ब्रवाणि नो नर्म यद् ययं व्रतकर्षिताः ॥ १० ॥
 न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः ।
 एकैकशः प्रतीच्छन्तु सहैवोत सुमध्यमाः ॥ ११ ॥
 तस्य तन् क्ष्वेलितं हृष्टा गोप्यः प्रेमपरिवृताः ।
 व्रीडिताः श्रेष्ठ्य चान्योन्यं जातहासा न निर्ययुः ॥ १२ ॥
 एवं ब्रुवति गोविन्दे नर्मणाऽऽक्षिप्तचेतसः ।
 आकण्ठमग्राः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् ॥ १३ ॥
 मानयं त्वं कृपाः त्वां तु नन्दराजसुतं श्रियम् ।
 जानीमोऽहं ब्रजजलाप्यं देहि वासांसि वेपिताः ॥ १४ ॥
 स्याम सुन्दर ते दास्यः करग्राम तवोदितम् ।
 देहि वासांसि धर्मज्ञं वेपितानां महाबल ॥ १५ ॥
 शीतार्दितानां बालानां नो चेद् राज्ञे वृचामहे ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

भवनस्यो यदि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ ।
 अत्रागत्य स्वयासांसि प्रतीच्छत सुमध्यमाः ॥ १६ ॥
 नो चेन्नाहं प्रदास्ये किं क्रुद्धो गजा करिष्यति ।
 ततो जलाशयात् सर्वा टारिकाः शीतवेपिताः ।
 पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य श्रोतेरुस्तीरमङ्गनाः ॥ १७ ॥
 भगवानथ ता वीक्ष्य मुग्धभावप्रसादितः ।
 स्कन्धे निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितः ॥ १८ ॥
 यूपं विचक्षा यदपो धृतव्रता
 व्यगाहतेतद् तदु देवहलनम् ।
 यद्वाऽअलिं मूर्ध्वपनुत्तपेऽहसः
 कृत्वा नमो यो यसनं प्रगृह्णताम् ॥ १९ ॥
 इत्यच्युतनाभिहिता ब्रजाबला
 मत्वा विचक्षाऽग्नयनं व्रतच्युतिम् ।
 तत्पूतिकाभास्तदशपकर्मणां
 साक्षान्कृतं नेमुरययमुज्झितुम् ॥ २० ॥
 तास्तथाऽमूर्नता दृष्ट्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 वासांसि ताभ्यः प्रापच्छत् करुणः स्नेहतोषितः ॥ २१ ॥
 इदं प्रलब्धास्त्रपया च हापिताः
 प्रस्तोभिताः क्रीडनवच कारिताः ।
 यस्त्राणि ध्वजापहृतान्यथाप्यमुं ता
 नाभ्यसूयन् प्रियसद्गनिर्वृताः ॥ २२ ॥
 परिधाय स्ववासांसि प्रेष्टसद्गमसज्जिताः ।
 गृहीतचित्ता नोचेतुस्तस्मिन्नेवरेपितेक्षणाः ॥ २३ ॥
 तासां विज्ञाय भगवान् स्वपादस्पर्शकाम्यया ।
 धृतव्रतानां सद्गल्पाद् दामोदरोऽबलाः ॥ २४ ॥
 सद्गल्पो विदितः साध्यो भवतीनां मदर्वनम् ।
 मयाऽनुमोदितः सोऽसौ सत्यो भवितुमर्हति ॥ २५ ॥

न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते ।
 भर्जिता कथिता धाना प्रापो बीजाप नेष्यते ॥ २६ ॥
 यातावला व्रजं सिद्धा मयेमा रंस्यथ क्षयाः ।
 यदुद्दिश्य व्रतमिदं चरयार्याव्रतं सतीः ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टा भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ।
 ध्यायन्त्यस्तत्पदाम्भोजं कृच्छ्राभिर्विविशुव्रजम् ॥ २८ ॥
 अप गोपैः परिवृतो भगवान् देवकीसुतः ।
 वृन्दायनाद् गतो दूरं चारयन् गाः सहाग्रजः ॥ २९ ॥
 निदापाकांतपे तिग्मे छायाभिः स्थाभिरात्मनः ।
 आतपत्रापितान् वीक्ष्य द्रुमानाह व्रजौकसः ॥ ३० ॥
 हे स्तोक कृष्ण दे अंतो श्रीदामन् सुबलार्जुन ।
 विशालर्षभ तेजस्विन् देवप्रस्थ वरूथ ॥ ३१ ॥
 पश्यतेतान् महाभागान् परार्पकान्तजीविनः ।
 वातवर्पातपदिमान् सहन्तो वारयन्ति नः ॥ ३२ ॥
 अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राणपुपजीवनम् ।
 सुजनस्येव येषां ये विमुक्ता यान्ति नार्पिनः ॥ ३३ ॥
 पत्रपुष्पफलच्छायाभूलचलदलरुभिः ।
 गन्धनिर्वासभस्मास्थितोऽकर्मैः कामान् वितन्यते ॥ ३४ ॥
 एतावज्जन्मसाफल्यं देहिनामिह देहिषु ।
 प्राणैरर्पिष्या वाचा श्रेयआचरणं सदा ॥ ३५ ॥
 इति प्रवालस्तवकफलमूलदलतुक्करीः ।
 तरुणां नम्रशाखाणां मध्येन यमुनां गतः ॥ ३६ ॥
 तत्र गाः पापयित्वाऽपः सुमुष्टाः शीतलाः शिवाः ।
 ततो नृप स्वयं गोषाः कामं स्वादु पपुर्जलम् ॥ ३७ ॥
 तस्या उपवने कामं चारयन्तः पशून् नृप ।
 कृष्णराभातुरागम्य धुधार्ता इदमब्रुवन् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

धीशुक उवाच-

रामराम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिर्वहण ।
 एषा वै बाधते क्षुन्नस्तच्छान्तिं कर्तुमर्हथः ॥ १ ॥
 इति विज्ञापितो गोपैर्भगवान् जगदीश्वरः ।
 भक्ताया विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् ॥ २ ॥
 प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
 सत्रमार्त्तितं नाम ह्यासते स्वर्गकाम्यया ॥ ३ ॥
 तत्र गत्वौदनं गोषा याचतास्मद्विसर्जिताः ।
 कीर्तयन्तो भगवत आर्यस्य मम चाभिधाम् ॥ ४ ॥
 इत्यादिष्टा भगवता गत्वाऽयाचन्त ते तथा ।
 कृताञ्जलिपुटा विप्रान् दण्डयत् पतिता भुवि ॥ ५ ॥
 हे भूमिदेवाः शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः ।
 प्राप्तान् जानीत भद्रं वो गोषान् नो रामचोदितान् ॥ ६ ॥
 गाधारयन्तावविदुर ओदनं
 रामाच्युती वो लपतो बुभुक्षिती ।
 तपोर्द्धिजा ओदनमर्थिनोर्षदि
 श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ॥ ७ ॥
 दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सोश्रामण्याश्च सत्तमाः ।
 अन्यत्र दीक्षितस्यापि नाशमश्नन् हि दूष्यति ॥ ८ ॥
 इति ते भगवयाक्षां शृण्वन्तोऽपि न शुश्रुवुः ।
 क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ॥ ९ ॥
 देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रथः ।
 देयता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः ॥ १० ॥
 तं ब्रह्म परमं साक्षाद् भगवन्तमपोक्षजम् ।
 मनुष्यदृष्ट्या दुष्टमा मर्त्यान्मानो न मेनिरे ॥ ११ ॥
 न ते यदंमिति प्राचुरं नेति च परन्तप ।
 गोषा निराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः ॥ १२ ॥
 तदुपाकर्ण्य भगवान् ग्रहस्य जगदीश्वरः ।
 व्याजहार पुनर्गोषान् दशायन् लोकिकीं गतिम् ॥ १३ ॥

मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससहस्र्यणमागतम् ।
 दास्यन्ति काममनं वः श्लिग्धा मय्युषिता धिया ॥ १४ ॥
 गत्वाऽथ पत्नीशालायां दृष्ट्वाऽऽसीनाः स्वलङ्कृताः ।
 नत्वा द्विजसतीर्गोषाः प्रथिता इदमब्रुवन् ॥ १५ ॥
 नमो वो द्विजपत्नीभ्यो निवांषत वचांसि नः ।
 इतोऽविदुरे चरता कृष्णेन प्रेषिता वयम् ॥ १६ ॥
 गाधारयन् स गोपालः सरामो दूरमागतः ।
 बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम् ॥ १७ ॥
 श्रुत्वाऽच्युतमुपायान्तं नित्यं तर्शानोत्सुकाः ।
 तत्कथाक्षिप्तमनसो यभुवुर्जातसम्भ्रमाः ॥ १८ ॥
 चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः ।
 अभिससुः प्रियं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्वन्धुभिः सुतैः ।
 भगवन्तुत्तमश्लोकै दीर्घश्रुतभृताज्ञायाः ॥ २० ॥
 यमुनोपवनेऽशोकनवपल्लवमण्डिते ।
 प्रचरन्तं घृतं गोपैर्देहसुः साग्रजं स्त्रियः ॥ २१ ॥
 इयामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्ह-
 धानुप्रबालनटवेपमनुव्रतांसे ।
 विन्यस्तहस्तमितरेण पुनानमञ्जं
 कर्णोत्पलालककपोलमुखान्जहासम् ॥ २२ ॥
 दीर्घश्रुतप्रियतमोदपकर्णपूरैः
 यस्मिन् निमग्रमनसस्तमपाक्षिरन्ध्रैः ।
 अन्तः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं
 प्राज्ञं यथाऽभिमनयो विजहन्नेन्द्रः ॥ २३ ॥
 तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदक्षया ।
 विज्ञायासिलदृग् दृष्ट्वा प्राह प्रहसिताननः ॥ २४ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करग्राम किम् ।
 यन्नो दिदृक्ष्वाऽभ्येता उपपन्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥

न श्रद्धामधिकुर्वन्ति कुशलार्थनिदर्शनाः ।
 अहेतुकव्यवहितो भक्तिमात्मप्रिये यथा ॥ २६ ॥

प्राणबुद्धिर्मानः स्वात्मदारापत्त्यधनादयः ।
 यत्नाम्पर्कान् प्रिया आसंस्ततः को न्यपरः प्रियः ॥ २७ ॥

तद् यात साध्यां यजनं पतयो यो द्विजातयः ।
 स्यसत्रं पारयिष्यन्ति युष्माभिर्गृहमेधिनः ॥ २८ ॥

यज्ञपत्य उचुः—
 मैवं विभोऽहंति भवान् गदितुं नृसंसं
 सत्यं कुरुष्व निगमं तय पादमूलम् ।
 प्राप्ता ययं तुलसिदाम पदावसृष्टं
 केशर्निबोदुमतिरुद्वय समस्तवन्धून् ॥ २९ ॥

गृह्णन्ति नो न पतयः पितरी सुता वा
 न भ्रातृवन्सुहृदः कुत एव चान्ये ।
 तस्मान् प्रसीद पदयोः पतितात्मनां नो
 नान्या भवेद् गतिररिन्दम तद् विधेहि ॥ ३० ॥

श्रीभगवानुवाच—
 पतयो नाभ्यसूषेरन् नित्यं भ्रातृसुतादयः ।
 लोकाश्च यो मयोपेता देवा अप्यनुमन्वते ॥ ३१ ॥

न प्रीतयेऽनुरागाय ह्यहसद्गो नृणामिह ।
 तन्मनो मयि युञ्जाना अचिरान्मामवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा द्विजापत्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः ।
 ते चानसूयस्ताभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ॥ ३३ ॥

तत्रैका चिपृता भर्त्रा भगवन्तं यथाश्रुतम् ।
 हृदोपगुह्य विजहौ देहं कर्मणुबन्धनम् ॥ ३४ ॥

भगवानपि गोविन्दस्तेनैवात्रेण गोपकान् ।
 चतुर्विधेनाशयित्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ॥ ३५ ॥

एवं लीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् ।
 रमे गोमोषगोपीनां रमयन् रूपवाक्कृतैः ॥ ३६ ॥

अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्यतप्यन् कृतागसः ।
 यद् विश्वेश्वरयोषां धामहन्मन्विदम्बयोः ॥ ३७ ॥

हृष्टा स्त्रीणां भगवति कृष्णे भक्तिमलीकिकीम् ।
 आत्मानं च तथा हीनमनुता व्यगर्हयन् ॥ ३८ ॥

धिग् जन्म नस्तु धिग् बुद्धिं धिग् वृत्तं धिग् बहुव्रताम् ।
 धिक् कुलं धिक् क्रियादास्यं विमुक्ता ये त्वधोऽयजे ॥ ३९ ॥

नूनं भगवतो माया मायिनामपि मोहिनी ।
 यद् व्ययं गुरवो नृणां स्वार्थे मुह्यामहे द्विजाः ॥ ४० ॥

अहो पश्यत नारीणामपि कृष्णे जगदुरी ।
 दुरन्तभावं यश्चिन्ध्यान्मृत्युपासान् गृह्यभिधान् ॥ ४१ ॥

नासां द्विजातिस्तंस्कारो न निवासो गुरावपि ।
 न तपो नात्ममीमांसा न शीघ्रं न क्रियाः शुभाः ॥ ४२ ॥

अथापि तुल्यमश्लोके कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ।
 भक्तिर्हृदा न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥ ४३ ॥

ननु स्वार्थविमूढानां प्रमत्तानां गृहेहया ।
 अहो नः स्मारयामास गोपवास्यैः सतां गतिः ॥ ४४ ॥

अन्यथा पूर्णकामस्य केवलयायाशिषां पतेः ।
 ईशितव्यैः किमस्माभिरीशस्यैतद् विदम्बनम् ॥ ४५ ॥

हित्वाऽन्यान् भजते यं श्रीः पादस्पर्शाशयाऽसकृत् ।
 आत्मदोषापवर्गेण तद्याच्चा जनमोहिनी ॥ ४६ ॥

देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रयः ।
 देवता यजमानश्च ऋतुर्मथ यन्मयाः ॥ ४७ ॥

स एष भगवान् साध्याद् विष्णुयौगेश्वरेश्वरः ।
 जातो भुवीति शृण्वाना ये विमूढा न विप्रदे ॥ ४८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्डमेधसे ।
 यन्मायामोहितदृशो ब्रह्मामः कर्मयत्नसु ॥ ४९ ॥

स ये न आपः पुरुषः स्वमायामोहितात्मनाम् ।
 अविज्ञातानुभावाणां क्षनुमर्हत्यतिक्रमम् ॥ ५० ॥

इति कृष्णमनुस्मृत्य विप्रास्ते कृतहेलनाः ।
 दिग्ध्रवोऽप्यन्युतयोः कंसाद् भीता न चाचलन् ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

धीशुक उवाच-

भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुतः ।
 अपश्यन्निवसन् गोपानिन्द्रयागकृतोद्यमान् ॥ १ ॥
 तदभिज्ञोऽपि भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।
 प्रथयावनतोऽपृच्छद् बृहान् नन्दपुरोगमान् ॥ २ ॥
 कथ्यतां मे पितः कोऽयं सम्भ्रमो व उपागतः ।
 किं फलं कस्य चोद्देशः, केन वा साध्यते मखः ॥ ३ ॥
 एतद् ब्रूहि महान् कामो मयां शुभूपवे पितः ।
 न हि गोप्यं हि साधूनां कीर्त्यं सर्वात्मना त्विह ॥ ४ ॥
 अस्त्यस्वपरदृष्टीनामभिज्ञोदासविशिष्टाम् ।
 उदासीनोऽरिवद् बर्ज्यं आत्मवत् सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥
 ज्ञात्वाऽज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठते ।
 विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात् तथा नाविदुषो भवेत् ॥ ६ ॥
 तत्र तावत् क्रियायोगा भवता किं विचारिताः ।
 अथवा लोकिकास्तन्मे पृच्छतः साधु भण्यताम् ॥ ७ ॥
 नन्द उवाच-
 पर्जन्यो भगवानिन्द्रो मेधास्तस्यात्ममूर्त्यः ।
 अभिवर्षन्ति भूतानां प्राणनं जीवनं पयः ॥ ८ ॥
 तत् तात वयमन्ये च वार्मुचां पतिमीश्वरम् ।
 द्रव्यैस्तद्व्रतसा सिद्धैर्यजन्ते क्रतुभिर्नराः ॥ ९ ॥
 तच्छेषेणोपजीयन्ति त्रिवर्गफलहेतवे ।
 पुंसां पुण्यकाराणां पर्जन्यः फलभावनः ॥ १० ॥
 य एवं विसृजेद् धर्मं पारम्पर्यागतं नरः ।
 कामाहोभाद् भयाद् द्वेषात् स वै नाप्नोति शोभनम् ॥ ११ ॥
 धीशुक उवाच-
 यषां निशम्य नन्दस्य तयाऽन्येषां ब्रजीकसाम् ।
 इन्द्राय मन्युं जनयन् पितरं ब्राह्म केशवः ॥ १२ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते ।
 मुमुं दुःस्वप्नं भयं मोक्षं कर्मण्यवाभिययते ॥ १३ ॥

अस्ति चेदीश्वरः कश्चित् फलरूपः स कर्मणः ।
 कर्तारं भजते सोऽपि न लक्षतुः प्रभुर्हि सः ॥ १४ ॥
 किमिन्द्रेणैव भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् ।
 अनीशोनान्यथाकर्तुं स्वभावविहितं नृणाम् ॥ १५ ॥
 स्वभावतन्त्रो हि जनः स्वभावमनुवर्तते ।
 स्वभावस्थमिदं सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ १६ ॥
 देहानुवाचवान् जन्तुः प्राप्यात्सृजति कर्मणा ।
 शत्रुर्मित्रमुदासीनः कर्मैव गुरुरीश्वरः ॥ १७ ॥
 तस्मात् सुपूजयेत् कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् ।
 अज्ञसा येन वर्तते तदेवास्य हि देवतम् ॥ १८ ॥
 वर्तते ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ।
 वैश्यस्तु वार्तया जीवेच्छद्भस्तु द्विजसेवया ॥ १९ ॥
 कृषिवाणिज्यगोरक्षाः कुसीदं तुर्यमुच्यते ।
 वार्ता चतुर्विधा तत्र ययं गोवृत्तयोऽनिशम् ॥ २० ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तहेतयः ।
 रजसोत्पद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत् ॥ २१ ॥
 रजसा चोदिता मेधा वर्पन्त्यम्यूनि सर्वतः ।
 प्रजास्तेरेव सिध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति ॥ २२ ॥
 न नः पुरो जनपदा न ग्रामगृहिणो वयम् ।
 वनीकसस्तात नित्यं काननाभिनिवासिनः ॥ २३ ॥
 आजीव्यैकतरं भावं यस्त्वन्यमुपधावति ।
 न तस्माद् विन्दते क्षेमं जारं नार्पसती यथा ॥ २४ ॥
 तस्माद् गवां ब्राह्मणानामष्टेश्वरभ्यतां मखः ।
 य इन्द्रयागसम्भारास्तेरयं साध्यतां मखः ॥ २५ ॥
 पच्यतां विविधाः पाकाः सूपान्धःपायसादयः ।
 संपावापूपशकुल्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् ॥ २६ ॥
 हृयन्तामग्रयः सम्पग्न ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 अन्नं बहुगुणं तेभ्यो दीयतां धेनुदक्षिणाः ॥ २७ ॥
 अन्येभ्यश्चाश्वाद्यालपतिर्भ्यो यथाहृतः ।
 वयसं च गवां दत्त्वा गिर्ये दीयतां वलिः ॥ २८ ॥

स्वलहृता भुक्तयन्तः स्वनुलिप्ताः सुवाससः ।
 प्रदक्षिणं च कुरुत गोविश्रानलपर्वतात् ॥ २९ ॥
 एतन्मम मनं तात क्रियतां यदि रोचते ।
 अयं गोत्राहणाद्रीणां मह्यं च दयितां मयः ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कालात्मना भगवता शक्रदर्पजिघांसाया ।
 प्रोक्तं निशम्य नन्दायाः साध्यगृह्णन्त तद्वचः ॥ ३१ ॥
 तथा च विदधुः सर्वे यथाऽऽह मधुसूदनः ।
 वाचयित्वा स्वस्त्ययनं द्रव्यगोविप्रभूताम् ॥ ३२ ॥
 उपहृत्य बलीन् सर्वानादृता यवसं गवाम् ।
 गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणम् ॥ ३३ ॥

अनास्यनदुपुकानि ते चारुहा स्वलहृताः ।
 गोप्यश्च कृष्णवीर्याणि गायन्त्यः सद्भिजाशिपः ॥ ३४ ॥
 कृष्णास्त्वन्तमं रूपं गोपविश्रम्भणं गतः ।
 शैलोऽस्मीति ब्रुवन् भूरि बलिमादद् बृहद्गुः ॥ ३५ ॥
 तस्मि नमो ब्रजजनेः स चक्रे ह्यात्मनाऽऽत्मने ।
 अहो पश्यत शैलोऽसौ रूपी नोऽनुग्रहं व्यधात् ॥ ३६ ॥
 एषोऽवजानतां मर्त्यान् कामरूपी वनेचरः ।
 हन्ति त्वास्मि नमस्यामः शर्मणे आत्मनो गवाम् ॥ ३७ ॥
 इत्यद्रिगोद्विजमसं बासुदेवप्रचोदिताः ।
 यथा विधाय गोपालाः सहकृष्णा ब्रजं ययुः ॥ ३८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तदात्मनः पूनां विश्राय विहतां नृप ।
 गोपेभ्यः कृष्णनापेभ्यो नन्दादिभ्यश्चकोष ह ॥ १ ॥
 गणं सावर्तकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम् ।
 इन्द्रः प्राचोदयत् क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमन्युना ॥ २ ॥
 अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननीकसाम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनम् ॥ ३ ॥
 यथाऽद्वैतः कर्ममयीः कुप्यर्थज्ञानमानिनः ।
 विद्यामानवीक्षिकी हित्वा तृतीयं पितृ भवार्णवम् ॥ ४ ॥
 चाचालं मानिनं मत्तमङ्गं एण्डितमानिनम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरग्रियम् ॥ ५ ॥
 एषां श्रियाऽवल्लभानां कृष्णनाथ्यायितात्मनाम् ।
 धुनुत श्रीमदस्तम्भं पशून् नयत सह्यम् ॥ ६ ॥
 अहं वैरावतं नागमारुहानुब्रजे ब्रजम् ।
 मरुद्वर्णमहावेगं नन्दगोष्ठजिघांसाया ॥ ७ ॥
 इत्थं मघवताऽऽश्ना मेघा निर्मुक्तबन्धनाः ।
 नन्दगोकुलमासारः पीडयामासुरोजसा ॥ ८ ॥
 वियोजमाना विपुद्भिर्नन्दन्तः स्तनपितुभिः ।
 तीव्रमैरुद्वेगैर्नुन्ता ययुर्पुनर्लशकैराः ॥ ९ ॥

स्थाणुस्मृता वर्षपारा मुञ्चत्वश्रेष्वभीक्ष्णशः ।
 जलीधैः द्वाप्यमाना भूर्वाद्वयत नतोन्नतम् ॥ १० ॥
 अत्यासारातिवारेन पशवो जातवेपनाः ।
 गोपा गोप्यश्च शीतानां गोविन्दं शरणं ययुः ॥ ११ ॥
 शिरस्सुतांश्च कायेन प्राच्छायासारपीडिताः ।
 वेपमाना भगवतः पादमूलमुपाययुः ॥ १२ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो ।
 ज्ञातुमर्हसि देवानः कुपितास्त्वं भक्तवत्सल ॥ १३ ॥
 शीतवर्षानिवारेण हन्यमानमचेतनम् ।
 निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः ॥ १४ ॥
 अपर्णाबुल्लणं वर्षमत्तिवातं शिलाभयम् ।
 स्वर्गाणि विहतेऽस्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्पति ॥ १५ ॥
 तत्र प्रतिविधिं सप्यगात्मयोगेन साधये ।
 लोकज्ञमानिनो मोदयाद् हरिष्ये श्रीमदं तमः ॥ १६ ॥
 न हि मद्वाचयुकानां सुराणामीशविस्मयः ।
 मत्तः सतां मानभट्टः प्रज्ञामपोषयते ॥ १७ ॥
 तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मर्त्यारग्रहम् ।
 गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आदितः ॥ १८ ॥

इत्युपत्येकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्धनाचलम् ।
 दधार लीलया कृष्णखड्गाकमिव बालकः ॥ १९ ॥
 अपाह भगवान् गोपान् हेऽम्ब तात ब्रजौकसः ।
 यथोपजोषं विशत गिरिवर्तं सगोधनाः ॥ २० ॥
 न त्रास इह वः कार्षो मद्भस्ताद्रिनिपातनान् ।
 वातवर्षभयं चालं तन्त्राणं विहितं हि वः ॥ २१ ॥
 तथा निर्विविशुर्गतं कृष्णाभासितमानसाः ।
 यथावकाशां सधनाः सप्रजः सोषजीवनाः ॥ २२ ॥
 धुतुर्द्यूषां सुखापेक्षां हित्वा तैर्ब्रजवासिभिः ।
 वीक्ष्यमाणो दधराद्रिं सप्ताहं नाचलत् पदान् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कृष्णयोगानुभावं तं निशाम्येन्द्रोऽतिविस्मितः ।
 निस्तम्भो भ्रष्टसङ्कल्पः स्यान् मेपान् सन्न्यवारयत् ॥ २४ ॥
 खं व्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं च दारुणम् ।
 निशम्योपरतं गोपान् गोवर्धनधरोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥
 निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सखीधनार्भकाः ।
 उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः ॥ २६ ॥

ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् ।
 शकटाटोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः ॥ २७ ॥
 भगवानपि तं शीलं स्वस्थानं पूर्ववत् प्रभुः ।
 पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया ॥ २८ ॥
 तं प्रेमवेगान्निभृता ब्रजौकसो
 यथा समीपुः परिरम्भणादिभिः ।
 गोप्यश्च सखेहमपूजयन् मुदा
 दध्यक्षताद्रिर्मुपयुजुस्तथाऽऽशिषः ॥ २९ ॥
 यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनं वरः ।
 कृष्णमालिङ्ग्य युयुजुराशिषः स्नेहकातराः ॥ ३० ॥
 दिवि देवगणाः सर्वेसिद्धगन्धर्वचारणाः ।
 तुष्टुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि भारत ॥ ३१ ॥
 शुद्धदुन्दुभयो नेदुर्दिवि देवप्रचोदिताः ।
 जगुर्गन्धर्वपतयस्तुन्मुखप्रमुखा नृप ॥ ३२ ॥
 ततोऽनुरक्तैः पशुभिः परिश्रितो राजन्
 स गोष्टं सबलोऽविशद् हरिः ।
 तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका
 गायन्त्य ईषुर्मुदिता हृदिस्मृताः ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते ।
 नतद्वीर्यविदः प्रोचुः समुपेत्य सुविस्मिताः ॥ १ ॥
 बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै ।
 कथमहंत्यसौ जन्म ग्राम्येष्यात्मजगुप्सितम् ॥ २ ॥
 यः समहायनो बालः करेणैकेन लीलया ।
 कथं विभ्रद् गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ॥ ३ ॥
 तोकनामीलिताक्षेण पूतनाया महीत्रसः ।
 पीतः स्तनः सद्ग द्राणीः कालेनैव वयस्वनोः ॥ ४ ॥
 त्रिन्यतोऽधश्चायानस्य मास्यास्य चण्णाबुदक् ।
 अनोऽपतद् विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहृतम् ॥ ५ ॥

एकहायन आसीनो ह्रियमाणो विहायसा ।
 दैत्येन यस्तृणान्वर्तमहन् कण्ठग्रहानुरम् ॥ ६ ॥
 कचिद् द्वेषद्वयस्तेन्ये मात्रा बद्ध उलूखले ।
 गच्छन्ननुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ॥ ७ ॥
 वने सधारयन् वत्सान् सरामो बालकैर्वृतः ।
 हन्तुकामं वकं दोभ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ॥ ८ ॥
 यत्सेपु यत्सरूपेण प्रविशन्तं त्रिषांसया ।
 हत्वा न्यपातयन् तेन कपित्थानि च लीलया ॥ ९ ॥
 हत्वा रामभूतं तद्दन्तं बलान्त्रितः ।
 चक्रे तालवनं क्षेमं परिपक्वलोचितम् ॥ १० ॥

प्रलम्बं घातयित्वाग्रं बलेन बलशालिना ।
 अमोचयद् ब्रजपशून् गोपांश्चाण्ववर्जितः ॥ ११ ॥
 आशीविषं महारीद्रं दमित्र्या विमदं हृदात् ।
 प्रसत्वाद्वास्य यमुनां चक्रेऽसी निर्विषोदकाम् ॥ १२ ॥
 दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां नो ब्रजीकसाम् ।
 नन्द ते तनयंऽस्मासु तस्याप्यीत्यत्तिकः कथम् ॥ १३ ॥
 क सप्तहायनो बालः क महाद्रिधिपारणम् ।
 ततो नो जायते शङ्का ब्रजनाथ तयान्मजे ॥ १४ ॥
 नन्द उवाच—
 श्रूयतां मे वचां गोपा व्यंतु शङ्का च वोऽर्भक ।
 एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह ॥ १५ ॥
 वर्णाख्यः किलास्यासन् गृह्णतोऽनुपुगं तनूः ।
 शुद्धो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥
 प्रागयं वसुदेवस्य कचिज्जातस्तवान्मजः ।
 वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ १७ ॥
 बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।
 गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १८ ॥

एष वः श्रेय आपास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।
 अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमञ्जस्तरिष्यथ ॥ १९ ॥
 पुराजनेन ब्रजपते! साधवां दम्पुषीहिताः ।
 अराजकंऽस्थमाणा जिघृक्षुर्दस्यूनं समेहिताः ॥ २० ॥
 य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।
 नारयोऽभिभवन्त्येतान् विष्णुपश्चान्निवासुराः ॥ २१ ॥
 तस्माज्जन्द कुमारोऽयं नारायणसमो गुणैः ।
 श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः ॥ २२ ॥
 इत्यद्वा मां समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।
 मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमङ्घ्रिकारिणम् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति नन्दवचः श्रुत्वा गर्गगीतं ब्रजीकसः ।
 दृष्टुतानुभावास्ते कृष्णस्यामिततेजसः ।
 मुदिता नन्दमानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः ॥ २४ ॥
 देवे वर्पति यज्ञविघ्नवरुणा वज्राभमचर्पानिलैः ।
 सीदद्बालपशुश्रियाऽऽत्मशरणं हृष्टाऽनुकम्पमुत्सवः ।
 उत्कृत्यैकरोपे शीलमवलोक्य लीलोच्छ्रिलींशं यथा
 विभ्रद् गोष्टमपान्महेन्द्रमदभित्तिं ग्रीवाञ्च इन्द्रो गवाम् ॥ २५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 गोवर्धने धृतं शीले आसाराद् रक्षितं ब्रजे ।
 गोलोकादाब्रजन् कृष्णं सुरभिः शक्र एव च ॥ १ ॥
 विविक्त उपसङ्गस्य व्रीडितः कृतहेलनः ।
 पस्पशां पादपोरेनं किरीटेनार्कवर्षसा ॥ २ ॥
 दृष्टुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः ।
 नष्टत्रिलोकेशमद इदमाह कृताञ्जलिः ॥ ३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं
 तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् ।
 मायामयोऽयं गुणसम्प्रवाहो
 न विद्यते तेऽग्रहणानुबन्धः ॥ ४ ॥

कुतो नु तद्वेत ईश मन्यु-
 लोभादयो येऽनुपलिङ्गभावाः ।
 अपापि दण्डं भगवान् विभर्ति
 धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहाय ॥ ५ ॥
 पिता गुरुस्त्वं जगतामपीशो
 दुरत्ययः काल उपाचदण्डः ।
 हिताय चञ्छातनुभिः समीहसे
 मानं विपुल्यन् जगदीशमानिनाम् ॥ ६ ॥
 येऽस्मद्विधाः स्युर्जगदीश मानिन-
 स्त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमासु तं मदम् ।
 हित्वाऽऽर्च्यमाणं प्रभजन्त्यपस्मया-
 ईहा खलानामपि तेऽनुशासनम् ॥ ७ ॥

स त्वं ममैश्वर्यमदद्भुतस्य
 कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् ।
 क्षन्तुं प्रभोऽपार्हसि मूढचेतसो
 मेवं पुनर्भूम्तिरीश मेऽसती ॥ ८ ॥
 तयावतारोऽयमधोक्षजेह
 भूयो भराणामुरुभारजन्मनाम् ।
 चमूषतीनामभवाय देव
 भवाय युष्मद्वरणानुवर्तिनाम् ॥ ९ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने ।
 वासुदेवाय कृष्णाय सात्वतां पतये नमः ॥ १० ॥
 स्यञ्छन्दोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्तये ।
 सर्वस्मै सर्वबीजाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ११ ॥
 मयेदं भगवान् गोष्ठनाशापासारवायुभिः ।
 चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना तीव्रमन्युना ॥ १२ ॥
 त्वयेशानुगृहीतोऽस्मि ध्वस्तस्तभ्यो वृधोद्यमः ।
 ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः ॥ १३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं सद्गीर्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुम् ।
 मेघगम्भीरया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १४ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मया तेऽकारि मयवन् मखभद्रोऽनुगृह्यता ।
 मदनुस्मृतये नित्यं मत्तत्वेन्द्रधिया भृशम् ॥ १५ ॥
 मामैश्वर्यश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति ।
 तं भ्रंशयामि सम्पद्भ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहम् ॥ १६ ॥
 गम्यतां शक्र भद्रं ते क्रियतां मेऽनुशासनम् ।
 स्वीयतां स्याधिकारेषु पुनैर्विघ्नम्भवजितैः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 अथाह सुरभिः कृष्णमभिवन्द्य मनस्विनी ।
 स्वसन्तानैरुषामन्य गोपेरुषिणमीश्वरम् ॥ १८ ॥

सुरभिरुवाच—
 कृष्णकृष्ण महायोगिन् विशात्मन् विश्वसम्भव ।
 भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत ॥ १९ ॥
 त्वं नः परमकं देवं त्वं न इन्द्रो जगत्पते ।
 भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः ॥ २० ॥
 इन्द्रं नस्तत्वाभिपेक्षामो ब्रह्मणा चोदिता वयम् ।
 अवतीर्णोऽसि विशात्मन् भूमेर्भारपनुत्तये ॥ २१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं कृष्णमुषामन्य सुरभिः पयसाऽऽत्मनः ।
 जलैश्चाकाशगद्गाया ऐरावतकरोद्धतैः ॥ २२ ॥
 इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं चोदितां देवमातृभिः ।
 अभ्यपिञ्चत दासाहं गोविन्द इति चाभ्यधात् ॥ २३ ॥
 तत्रागतास्तुभ्युरुनारदादयो
 गन्धर्वविद्यापरसिद्धचारणाः ।
 जगुर्पशो लोकमलापहं हरेः
 सुराङ्गनाः सन्ननुमुदाऽन्विताः ॥ २४ ॥
 तं तुष्टुवुर्देवनिकायकेतवो
 व्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः ।
 लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्यो
 गावस्तदा गामनयन् पयोद्रुताम् ॥ २५ ॥
 नानारसोषाः सरितो वृक्षा आसन् मधुस्रवाः ।
 अकृष्टपच्योपपयो गिरयोऽविभ्रदुन्मणीन् ॥ २६ ॥
 कृष्णेऽभिषिक्त एतानि सर्वाणि कुरुनन्दन ।
 निर्वैराण्यभवंस्तात क्रूराण्यपि निसर्गतः ॥ २७ ॥
 इति गोमोकुलपतिं गोविन्दमभिषिच्य सः ।
 अनुज्जतो ययौ शक्रो वृतां देवादिभिर्दिवम् ॥ २८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एकादश्यां निगद्धारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 स्नातुं नन्दस्तु कालिन्या द्वादश्यां जलमाविशत् ॥ १ ॥
 तं गृहीत्याऽनयद् भृत्यां वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् ।
 अविज्ञायासुरी चेत्तां प्रविष्टमुदकं निशि ॥ २ ॥
 गोपालास्तमपश्यन्तः कृष्ण रामेति चुक्रुशुः ।
 भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहनम् ॥ ३ ॥
 तदन्तिकं गतो राजन् स्यानामभयदो विभुः ।
 प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया ।
 महत्या पूजयित्वाऽऽह तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ ४ ॥
 वरुण उवाच-
 अथ मे विभूतो देह अयार्थोऽधिगतः प्रभो ।
 यत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ॥ ५ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने ।
 न यत्र श्रूयते माया लोकदृष्टिविकल्पना ॥ ६ ॥
 अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना ।
 आनीतोऽयं तव पिता तन् प्रभो क्षन्तुमर्हसि ॥ ७ ॥
 गोविन्द नीयतामेष पिता ते मामकाहतः ।
 ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानखिलेश्वरः ।
 आदायागान् स्वपितरं बन्धूनां चावहन्मुदम् ॥ ९ ॥
 नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् ।
 कृष्णे च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् ॥ १० ॥
 ते त्वीत्सुक्यपिणो राजन् मत्वा गोपास्त्वधीश्वरम् ।
 अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मायुषायास्यदधीश्वरः ॥ ११ ॥
 इति स्थानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयम् ।
 सद्भस्मिच्छये तेषां कृपयेदमचिन्तयत् ॥ १२ ॥
 जनो यं लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः ।
 उवाचवाचसु गतिषु न वेद स्वगतिं भ्रमन् ॥ १३ ॥
 इति सधिन्य भगवान् महाकारुणिको विभुः ।
 दशायामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् ॥ १४ ॥
 सत्यं ज्ञानमनन्तं यद् ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ।
 यद् हि वयस्यनि मुनयो गुणापाये समाहितम् ॥ १५ ॥
 ते तु ब्रह्महृदात्रीता मन्त्राः कृष्णमचक्षत ।
 ददगुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राहूरोऽध्यगात् पुरा ॥ १६ ॥
 नन्दादयस्तु तं दृष्ट्वा परमानन्दनिर्वृताः ।
 कृष्णं च तत्र छन्दोभिः स्तूयमानं सुविस्मिताः ॥ १७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवत्पदे दशमस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भगवानपि तां रात्रिं शारदोत्फुल्लमहिकाम् ।
 वीक्ष्य रत्नुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥ १ ॥
 तदोदुराजः ककुभः करीमुखं
 प्राच्या विलिम्बन्नरुणश्च शन्तमेः ।
 स चर्पणीनामुदगाच्छुचो मूजन्
 प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा मुकुन्दस्तमखण्डमण्डलं
 गमाननाभं नयकुटुमारूपात् ।

वनं च तत्कोमलगोभिरजितं
 जगो कलं चापहृशां मनोरमम् ॥ ३ ॥
 निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनं ब्रजस्थितः
 कृष्णनिपक्तमानसाः ।
 आजगमुरन्वोन्यमलक्षिताशयाः
 स यत्र कार्तस्वरलोलकुण्डलाः ॥ ४ ॥
 दुहन्त्योऽभिययुः काश्चिद् दोहं हित्वा समुत्सुकाः ।
 यषोऽपिश्चित्य संयाचमनुद्वास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥

परिवेषयन्त्यस्तद् हित्वा पापयन्त्यः शिशून् षयः ।
 शुश्रूषन्त्यः पतीन् काश्चिदशनन्त्योऽपास्य भोजनम् ॥ ६ ॥

लिम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अश्रन्त्यः काश्च लोचने ।
 व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित् कृष्णान्तिकं ययुः ॥ ७ ॥

ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबन्धुभिः ।
 गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्तन्त योषितः ॥ ८ ॥

अन्तर्गृहगताः काश्चिद् गोप्योऽलव्यविनिर्गमाः ।
 कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युर्मीलितलोचनाः ॥ ९ ॥

दुस्सह्येष्टविरहतीव्रतापधुताशुभाः ।
 ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्ता क्षीणमङ्गलाः ॥ १० ॥

तमेव परमात्मानं जारबुद्ध्याऽपि सङ्गताः ।
 जहुर्गुणमयं देहं सयः प्रक्षीणबन्धनाः ॥ ११ ॥

राजोवाच—
 कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने ।
 गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथम् ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैवः सिद्धिं यथा गतः ।
 द्विपन्नपि हृषीकेशं किमुतापोक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥

नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भवतो नृप ।
 अव्यक्तस्याग्रमेवस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥

कामं क्रोधं भयं मोहं मैत्रीं सौहृदमेव च ।
 नित्यं हरी विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ १५ ॥

न चैवं विस्मयः कार्ष्णो भवता भगवत्यजे ।
 योगेश्वरोऽवरे कृष्णे यत एतद् विमुच्यते ॥ १६ ॥

ता इष्टाऽन्तिकमाधाता भगवान् ब्रजयोषितः ।
 अवदद् यदतां श्रेष्ठो वाचःपाशीर्विमोहयन् ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 स्वागतं यो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः ।
 ब्रजस्यानामयं कश्चिद् ब्रूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥

रजन्येषा घोररूपा घोरसत्यनिषेविता ।
 प्रतिपात ब्रजं नेह स्थंयं स्त्रीभिः सुसूक्ष्ममाः ॥ १९ ॥

मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः ।
 विचिन्वन्तो ह्यपश्यन्तो मा कृष्यं बन्धुसाध्वसम् ॥ २० ॥

दष्टं वनं कुतुमितं राकेशकराश्रितम् ।
 यमुनानिलनीरजस्वरूपद्वयशोभितम् ॥ २१ ॥

तद् यात माचिरं गोष्ठं शुश्रूष्यं पतीन् सतीन् ।
 क्रन्दन्ति वत्सा बालाश्च तान् पापयत दुःखत ॥ २२ ॥

अथवा मदभिस्त्रेह्याद् भवत्यो यन्त्रिताशयाः ।
 आगता ह्युपपन्नं तत् प्रीयन्ते मम जन्तवः ॥ २३ ॥

भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया ।
 तद् बन्धुनां च कन्याणां प्रजानां चानुपोषणम् ॥ २४ ॥

दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोगधनोऽपि वा ।
 पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेऽशुचिरपातकी ॥ २५ ॥

अस्वर्ग्यमवशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयावहम् ।
 जुगुप्सितं च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियः ॥ २६ ॥

श्रवणाद् दर्शनाद् ध्यानान्मयि भावोऽनुकीर्तनात् ।
 न तथा सन्निकर्षेण प्रतिपात ततो गृहान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम् ।
 विषण्णा भग्नसंज्ञ्याविचिन्तामापुर्दुरत्ययाम् ॥ २८ ॥

न्यक्कृत्य वक्त्रचनजान्यतितापशुष्यद्-
 विम्बाधराणि चरणेन महीं लिखन्त्यः ।
 अस्त्रेरुपात्तमपिभिः कुचकुटुमानि
 तस्म्युर्जन्त्य उरुदुःखभराः स्म तूष्णीम् ॥ २९ ॥

श्रेष्ठं श्रियेतस्मिन् प्रतिभाषमाणं
 कृष्णं तदर्पविनिवर्तितसर्वकामाः ।
 नेत्रे विमृज्य रुदितोषहते स्म किञ्चित्
 संरम्भगतद्रुगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥ ३० ॥

गोष्प उचुः—
 मयं विभोऽर्हति भवान् गदितुं नृशंसं
 सन्नयज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलम् ।
 भवत्या भजेम दुरवग्रह मा त्यजाम्भान्
 देवो यथाऽऽदिपुरुषो भजतो मुमुक्षुन् ॥ ३१ ॥

यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरङ्ग
स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ।

अस्त्येव तत् तदपि देव वरं त्वयीशं
प्रेष्टो भवांस्तनुभूतां किल बन्धुरात्मा

॥ ३२ ॥

कुर्वन्ति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मन्
नित्याप्रियः पतिसुतादिभिरार्तिदः किम् ।

तन्नः प्रसीद वरदेश्वर मा स्म छिन्वा
आशां धृतां त्वयि परामरचिन्दनेत्र

॥ ३३ ॥

चित्तं सखे न भयतापहतं गृहेषु
यन्निर्विशत्युत कारवपि गृहकृत्ये ।

पादौ पदं न चलतस्तप पादमूलाद्
यामः कथं ब्रजमयो कारवाम किं वा

॥ ३४ ॥

सिन्धवा नस्त्यदधरामृतपूरकेण
हासाबलोककलगीतजहृच्छयाग्रिम् ।

नो चेद् वयं विरहजाड्यपुष्पुकदेहा
ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सखे ते

॥ ३५ ॥

यर्हाम्मुजाक्ष तव पादतलं रमाया
दत्तक्षणं कचिदरण्यजनप्रियस्य ।

अस्त्राक्षम तत्प्रभृति नान्यसमक्षमङ्ग
स्थातुं त्वया विरहिता वत पारयामः

॥ ३६ ॥

धीर्यत्पदाम्बुजरजश्चकमे तुलस्या
लब्ध्वाऽपि वक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टम् ।

यस्याः स्वयीक्षणकृताऽन्यसुखपासः-
तद्वद् वयं च तव पादरजः प्रपन्नाः

॥ ३७ ॥

तन्नः प्रसीद वृजिनार्दन तेऽङ्गिमूलं
प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्वदुपासनाभाः ।

न्यत्सुन्दरस्मितनिरीक्षणतीव्रकाम
तस्मान्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यम्

॥ ३८ ॥

वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुण्डलश्री-
गण्डस्थलाधरसुगं हरितावलोकम् ।

दत्ताभयं च भुजदण्डभुगं त्रिलोक्य
वक्षः शिष्यैकरमणं च भवाम दास्यः

॥ ३९ ॥

का स्यद्ग ते कलपदापतवेणुगीत
सम्मोहिताऽऽर्चयचरिताज चलेत् त्रिलोक्याम् ।

त्रैलोक्यसौभगमिदं च निरीक्ष्य रूपं
यद् गोद्विजद्रुममृगाः पुलका न्यविभ्रन्

॥ ४० ॥

व्यवनं भवान् ब्रजभयार्तिहरोऽभिजातो
देवो यथाऽऽदिपुरुषः सुरलोकगोप्ता ।

तन्नो निषेहि कारह्वजमार्तबन्धो
तप्तस्तनेषु च शिरस्सु च किह्वीणाम्

॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति विह्वलितं तासां ध्रुत्वा योगेश्वरोऽश्वरः ।
प्रहस्य सदयं गोपीरात्मारामो न्यरीरमत्

॥ ४२ ॥

नाभिः समेताभिरुदाचेष्टितः
प्रियक्ष्णोत्फुल्लमुखीभिरभ्युतः ।

उदारहासद्विजकुन्ददीपितिः
व्यरोचतेषाञ्च इवोडुभिर्वृतः

॥ ४३ ॥

उपगीयमान उद्रापन् यनिताज्ञतपूषः ।
मालां विभ्रद् वैजयन्तीं व्यचरन्मण्डपन् वनम्

॥ ४४ ॥

नयाः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवातुकम् ।
जुष्टं तत्तलानन्दिकुमुदामोदवापुना

॥ ४५ ॥

बाहुप्रसारपरिरम्भकरालको-
रुनीवीस्तनलभननर्मकराग्रपातैः ।

क्षेलावलोकहसितैर्ब्रजमुन्दरीणा-
मुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयाधकार

॥ ४६ ॥

एवं भगवतः कृष्णालम्बमाना महात्मनः ।
स्वान्मानं मन्त्रिणं स्त्रीणां मानिन्योऽभ्यधिकं

(अधिकस्याभ्यधिकं) भुवि
तासां तत्सौभगमदं वीक्ष्य मानं च केशवः ।

॥ ४७ ॥

प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवान्तरीषीयत

॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अन्तर्हिते भगवति सहस्रैव ब्रजाङ्गनाः ।

अतप्यस्तमचक्षाणाः करिण्य इव यूथपम् ॥ १ ॥

गत्याऽनुरागस्मितरञ्जितेक्षिते-

र्मनोरमालापविहारविभ्रमैः ।

आक्षिप्तचिन्ताः प्रमदा रमापते-

स्तास्ता विचेष्टा जगुहुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु

प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः ।

असायहं न्वित्यबलास्तदात्मिका

नावेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥

गायन्त्य उधैरमुमेव सङ्गता

विचेरुन्मत्तकवद् वनाद् वनम् ।

पप्रच्छुराकाशवदन्तरं बहिः

भूतेषु सन्तं पुरुषं वनस्पतीन् ॥ ४ ॥

दृष्टो यः कश्चिदवस्थं ब्रह्म न्वग्रोध किंशुक ।

नन्दस्सुनुरिहागात् किं सह हासावलोकनैः ॥ ५ ॥

कश्चित् कुरवकाशोऽक नाग पुष्पाग चम्पक ।

रामानुजो मानिनीनां दोग्धा नन्दस्य चान्मजः ॥ ६ ॥

कश्चित् तुलसि कल्याणि गोविन्दचरणप्रिये ।

सह त्वालि कुलेर्बिभ्रद् दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ॥ ७ ॥

मालत्यदर्शि यः कश्चिन्महिके जातिपृथिके ।

प्रीतिं वा जनयन् यातः करस्पर्शेन माधवः ॥ ८ ॥

चूतप्रियालपनसासनकोविदारज-

म्यर्क्षवित्त्ववकुलाम्बकदम्पतीषाः ।

येऽन्ये परार्थभविनां यमनोपकूलाः

शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ॥ ९ ॥

किं ते कृतं क्षिति शुभं वत केशवाङ्गि

म्यर्शोन्त्योन्त्युलकिताऽऽर्द्रहर्षिभासि ।

अप्यङ्गिसम्भय उम्क्रमयिक्त्रमात्रा

आहो वराहवपुषा र्षाङ्गम्भजन ॥ १० ॥

अप्येणपट्पुणगतः प्रियवेह गात्रे-

स्तन्वन् दृशां सखि सुनिर्वृतिमीश्वरो यः ।

कान्ताङ्गसङ्गकुचकुडुमराश्रितायाः

कुन्दस्रजः कुलपतेरिह वाति गन्धः ॥ ११ ॥

वाहुं प्रियां स उपधाप्य गृहीतपद्मो

रामानुजस्तुलसिकालिकुलेर्मदान्यैः ।

अन्वीयमान इह यस्तरयः प्रणामं

किं वाऽभिनन्दति चरन् प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥

पश्यतेह लता वाहनप्याविलष्टा यनस्पतेः ।

नूनं तत्करजस्पर्शाद् विभ्रत्युत्पुलकान्यहो ॥ १३ ॥

एवं कृष्णं पृच्छमाना वृन्दावनलतास्तरून् ।

व्यचक्षत वनोद्देशे पदानि परमात्मनः ॥ १४ ॥

पदानि व्यक्तमेतानि नन्दसूनोर्महात्मनः ।

लक्ष्यन्ते हि ध्वजाम्भोजवज्राङ्गुशलतादिभिः ॥ १५ ॥

तेस्तेः पदेस्तत्पदवीमन्विच्छन्त्योऽग्रतोऽवलाः ।

यध्याः पदेः सुपुक्तानि विलोक्यार्ताः समब्रुवन् ॥ १६ ॥

कस्याः पदानि चैतानि याताया नन्दस्सुनुना ।

अंसन्यस्तप्रकोष्टायाः करिण्याः करिणा यथा ॥ १७ ॥

अनयाऽऽराधितो नूनं भगवान् हरिरीश्वरः ।

यन्नो विहाय गोविन्दः प्रीतो यामनयद् रहः ॥ १८ ॥

धन्या अहो अमी आत्मा गोविन्दाङ्गपञ्जरेणवः ।

यान् ब्रह्मेशो रमादेवी दधुर्मूर्धा तदृतये ॥ १९ ॥

तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वन्त्युधैः पदानि यन् ।

एकाऽपहत्य गोपीनां रतो भुङ्क्तेऽच्युताधरम् ॥ २० ॥

न लक्ष्यन्ते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणादुरैः ।

स्त्रियस्तुजाताङ्गितलामुभिन्ये प्रेयसी प्रियः ॥ २१ ॥

इमान्यधिकमग्रानि पदानि बहो वधूम् ।

गोप्यः पश्यत कृष्णस्य भाराङ्गान्तानि कामिनः ॥ २२ ॥

अत्रावरोपिता कान्ता पुष्पहेतोर्महात्मना ।

अत्र प्रसूनापचयः प्रियार्थं प्रेयसा कृतः ॥ २३ ॥

प्रपदाक्रमणे एते पश्यतासकले पदे ।
 केशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् ॥ २४ ॥
 तानि चूडयता कान्तामुपविष्टमिह ध्रुवम् ।
 रेमे तथा चात्मरत आत्मारामोऽप्यखण्डितः ॥ २५ ॥
 इत्येवं श्रलपन्त्यस्ताश्चेरुगोप्योविचेतनाः ।
 कामिनां दर्शयन् देव्यं स्त्रीणां चैव दुरात्मताम् ॥ २६ ॥
 यां गोपीमनयन् कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ।
 सा च मेने तदाऽऽत्मानं वारिष्ठं सर्वयोषिताम् ॥ २७ ॥
 ह्रित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजतेऽति ह ।
 ततो गत्वा यनोदेशं दृष्ट्वा केशवमग्रवीन् ॥ २८ ॥
 न पारयेऽहं बलितुं नय मां यत्र ते मनः ।
 एवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुहतामिति ॥ २९ ॥

ततश्चानन्दधे कृष्णः सा वधून्वतप्यत ।
 हा नाथ रमण श्रेष्ठ कासि कासि महाभुज ।
 दास्यास्ते कृष्णायामे मे सखे दर्शय सन्निधिम् ॥ ३० ॥
 अन्विच्छन्त्यां भगवतो मार्गं गोप्योऽविद्वृतः ।
 ददमुः श्रियविमिश्रं मोहितां दुःखितां सतीम् ॥ ३१ ॥
 तथा कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात् ।
 अवमानं च दीरात्प्याद् विस्मयं परमं ययुः ॥ ३२ ॥
 गत्वा वनाद् वनं चन्द्रन्योत्प्रा यावद् विभाव्यते ।
 तमःप्रविष्टमालस्य ततो निववृत्तुः स्त्रियः ॥ ३३ ॥
 तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचंष्टास्तदात्मिकाः ।
 तदुष्णानेव गायन्त्यां नात्मागाराणि सस्मरुः ॥ ३४ ॥
 पुनः पुलिनमाधियय कालिन्याः कृष्णभावनाः ।
 समवेता जगुः कृष्णं तदागमकाङ्क्षिताः ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीभद्रागवते दशमस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

गोप्य उचुः—
 जयति तेऽधिकं जन्मना ब्रजः थयत इन्दिरा साधु तत्र हि ।
 दयित इश्यतां त्वां दिदक्षतां त्वयि धृतासबल्यत्वा विचिन्वते ॥
 ब्रजजनार्तिहन् वीर योषितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित ।
 भज सखे भये किङ्करीः स्म नो जलरुहाननं चारु दर्शयन् ॥
 शरदुदासाय साधुजातसत्सरसिजोदश्रीमुषा दशा ।
 सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका वरद निग्रतो नेह किं वधः ॥
 विपजलाशयाद् व्यालराक्षसाद् वर्षमारुताद् धैयुतानलात् ।
 वृषमयाद् भयाद् विश्वतोमुखाद् वृषभ ते वयं रक्षिता मुहुः ॥
 स खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदक् ।
 विखनसाधितो विश्वगुप्तये सख उदेयिवायुं सात्वतां कुले ॥
 विरचिताभयं वृष्णिवयं ते शरणमीयुषां संसृतेर्धयात् ।
 करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि पेहि नः श्रीकरग्रहम् ॥ ६ ॥
 प्रणतदेहिनां पावकशानं नृपचारानुगं श्रीनिकेतनम् ।
 फणिफणाधितं ते पशाम्युनं कृणु कुचेपु नः कृन्धि हृच्छयम् ॥

मधुरा गिरा वल्गुवाक्यया युधमनोझया पुष्करेक्षण ।
 विधिकरीरिमा वीर मुह्यतीत्यरसीधुनाऽऽप्यापयस्व नः ॥ ८ ॥
 तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभीरीडितं कल्मषापहम् ।
 श्रवणमङ्गलं श्रीमदागतं भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जनाः ॥ ९ ॥
 प्रहसितं श्रिय प्रेमवीक्षितं विहरणं च ते ध्यानमङ्गलम् ।
 रहसि संविद्यो या हृदिस्मृशः कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि ॥
 चलसि यद् ब्रजाचारयन् पशन् नलिनसुन्दरं नाथ ते पदम् ।
 नृणगिलादुरैः सीदतीति नः कलिलतां मनः कान्त गच्छति ॥
 दिनपरिरक्षये नीलकुन्तलेर्वनरुहाननं विप्रदायूतम् ।
 वनरजस्वलं दर्शयन् मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि ॥
 प्रणतकामदं पद्मजार्चितं धराणिमण्डनं ध्येयमापदि ।
 चरणपङ्कजं शान्तमं च ते रमण नः स्तनेष्वर्पयाधिहन् ॥
 सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वस्तिवेषुना सुषु युष्मितम् ।
 इतरारागविस्माराणं नृणां वितर वीर नस्तेऽधरामृतम् ॥ १४ ॥
 अटति यद् भवानद्वि काननं नृदि युगायते त्वामपश्यताम् ।
 कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जडवदीक्षतां पश्मनुदृशाम् ॥

पतिसुतान्वयध्रातृवान्धवानतिलिङ्ग्य ते ह्यच्युतागताः ।
 गतिविदस्तबोद्रीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेनिशि ॥
 रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् ।
 बृहदुरःश्रियो धाम वीक्ष्य ते मुहुरतिसृष्ट्वा मुखते मनः ॥

ब्रजवनीकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिनहन्यलं विश्वमङ्गलम् ।
 भज मनाक् च नस्तत्त्वसृष्टात्मनां स्वजनहृदुजां यनिपूदनम् ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपन्त्यश्च चित्रधा ।
 रुरुदुः सुन्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १ ॥
 तासामाविरभूच्छीरः स्मयमानमुखाम्बुजः ।
 पीतान्मरधरः खग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ २ ॥
 तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्कुल्लहशोऽवलाः ।
 उत्तस्पर्धुगपत् सर्वास्तन्यः प्राणमिवागतम् ॥ ३ ॥
 काचित् कराम्बुजं शीरेर्जगृहेऽल्लिना मुदा ।
 काचिद् दधार तद्बाहुमंसे चन्दनरूपितम् ॥ ४ ॥
 काचिदल्लिनाऽगृह्णात् तन्वी ताम्बुलचर्चितम् ।
 एका तदङ्घ्रियुगलं सन्तसस्तनयोरधात् ॥ ५ ॥
 एका भ्रुकुटिमावध्य प्रेमसंरम्भबिह्वला ।
 प्रत्यवेक्षत् कटाक्षेण निर्ददृशदानच्छदा ॥ ६ ॥
 अपराऽनिमिषं हृष्यां जुपाणा तन्मुखाम्बुजम् ।
 आपीतमपि नातृष्यत् सन्तस्तस्मिन् यथा ॥ ७ ॥
 तं काचिन्नेत्ररन्ध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च ।
 पुलकाद्भुपुगुह्यास्ते योगीयानन्दनिर्भरा ॥ ८ ॥
 सर्वास्ताः केशयालोकपरमोत्सविनिर्वृताः ।
 जहृर्विरहजं तापं प्राङ्गं प्राप्य यथा जनः ॥ ९ ॥
 ताभिर्विभूतशोकाभिर्भगवानच्युतो नृषः ।
 व्यरोचतापिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥ १० ॥
 ताः समादाय कालिन्या निर्विश्व पुलिनं विभुः ।
 विकसत्कुन्दमन्दारसुरतानिलपट्पदम् ॥ ११ ॥
 शम्भन्त्रांशुसन्द्रांश्व्यस्तद्रापातमः शिवम् ।
 कृष्णया हस्ततरलाचितकामलयालुकम् ॥ १२ ॥

तदर्शनाद्वादविभूतहृद्गुणो मनोरथान्तं श्रुतयो यथा ययुः ।
 स्येरुत्तरीषेः कुचकुङ्कुमाङ्गितैरचीकृपन्नासनमात्मबन्धये ॥ १३ ॥
 तत्रोपविष्टो भगवान् स ईश्वरो योगेश्वरान्तर्हृदि कल्पितासनः ।
 चकास गोपीपरिपट्नतोऽर्चितरीलोक्यलक्ष्म्यैकपदं यपुर्दधत् ॥
 सभाजयित्वा तमनङ्गदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमदभुवः ।
 संस्पर्शानोत्काङ्कृताङ्गहृच्छयं संस्तभ्य ईपत्कुपिता बभाषिरे ॥
 गोप्य उचुः—
 भजतोऽनु भजन्येक एक एतद्विपर्ययम् ।
 नोभयांश्च भजन्यन्य एतन्नो ब्रूहि साधु भोः ॥ १६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मिथो भजन्ति ये सख्यः स्वार्थैकान्तोद्यमा हि ते ।
 न तत्र सीहदं धर्मः स्वार्थं तद् वित्त नान्यथा ॥ १७ ॥
 भजन्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा ।
 धर्मो निरपवादोऽत्र सीहदं च सुमध्यमाः ॥ १८ ॥
 भजतोऽपि न वै केचिद् भजन्यभजतः कुतः ।
 आत्मारामा ह्यासकामा ह्यकृतज्ञा गुरुद्रुहः ॥ १९ ॥
 नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जन्तून् भजाम्यमीषामनुवृत्तयो यथा ।
 तथैव मत्तः फलसम्पदः स्युक्तावचाः कल्पतरोरिवार्थिनाम् ॥
 यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तश्चिन्त्याऽन्यं निभूतं न वेद ।
 एवं मदर्थार्पितलोकवेदस्त्वानां हि वा मय्यनुवृत्तयोऽवलाः ॥
 मया परोक्षं भजता निरोहितं सार्वयितुं नार्हय मां प्रियं प्रियाः ॥
 न पारयेऽहं निरवयसंयुजां
 सुसाधुकृत्यं वितुषायुषाऽपि यः ।
 यो मां भजेद् दुर्जरदेहशुद्धलाः
 संवृश्य वृद्धिं प्रतिपाति सोऽधुना ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

सोऽन्तर्जले युवतिभिः परिपिच्यमानः
 प्रेमेक्षितग्रहसिताभिरिष्टुताङ्गः ।
 वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो
 रेमे स्वयं स्वरतिरत्र गजेन्द्रलीलः ॥ २४ ॥

ततश्च कृष्णोपवने जलस्थलप्रसूतगन्धानिलजुष्टदिकटे ।
 चचार भृङ्गप्रमदागणावृतो यथा मदच्युद् द्विदः करेणुभिः ॥

एवं शशाङ्गशुविराजिता निशाः
 स सत्यकामोऽनुरताबलागणः ।
 सिपेव आत्मन्यवरुद्धसौभगः सर्वाः
 शरत्काव्यकधारसाश्रयाः ॥ २६ ॥

राजोवाच—
 संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च ।
 अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः ॥ २७ ॥

स कथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्ताऽभिरक्षिता ।
 प्रतीपमाचरद् ब्रह्मन् परदाराभिमर्शानम् ॥ २८ ॥

आत्मारामो यदुपतिः कृतवान् धै जुगुप्सितम् ।
 किमभिप्राय एतं नः संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ २९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसम् ।
 तेजीयसां न दोषाय बह्वैः सर्वभुजो यथा ॥ ३० ॥

नैतत् समाचरेज्जातु मनसाऽपि हानीश्वरः ।
 नश्यत्पादवाचरन् मीत्याद् यथा रुद्रोऽपिबद् विषम् ॥ ३१ ॥

ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् ।
 तेषां यत् स्वबोधोपकुं बुद्धिमान् नैतदाचरेत् ॥ ३२ ॥

कुशलाचरितं नैषामिह चाप्यो न वियते ।
 विषयं येष चानर्थो निरहङ्कारिणां प्रभो ॥ ३३ ॥

किमुतासिलसत्त्वानां तिर्यङ्मर्त्यदिवीकसाम् ।
 ईशितुश्चेक्षितव्यानां कुशलाकुशलान्ययः ॥ ३४ ॥

यत्पादपङ्कजपरागनिपेबतृप्ता
 योगप्रभावविधुतासिलकर्मबन्धाः ।
 स्वेरं चरन्ति मुनयोऽपि न न ह्यमानाः
 तस्येच्छयाऽऽसन्नपुषः कुत एव बन्धः ॥ ३५ ॥

गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 योऽन्तश्चरति सोऽध्यक्ष एष क्रीडनदेहभाक् ॥ ३६ ॥

अनुग्रहाय भक्तानां मानुषं देहमाश्रितः ।
 भजते तादृशीं क्रीडां यां श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥

नासूयन् नृप कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया ।
 मन्यमानाः स्वपाश्वस्थान् स्वान् स्वान् दारान् व्रजीकसः ॥

ब्रह्मरात्र उपावृत्ते वासुदेवानुमोदिताः ।
 अनिच्छन्त्यो यपुर्गोष्यः स्वगृहान् भगवत्प्रियाः ॥ ३९ ॥

विक्रीडितं व्रजवपूभिरिदं च विष्णोः
 श्रद्धान्वितोऽनुगृणुयादथ वर्णयेद् यः ।
 भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं
 हृद्रोगमादवपदिनोत्यचिरेण धीरः ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकीनुकाः ।
 अनोभिरनदुपवृत्तैः प्रययुस्तेऽम्बिकावनम् ॥ १ ॥

तत्र स्यान्त्या सग्न्यत्यां देवं पशुपतिं श्रुम् ।
 आनर्चुरहर्णमकन्या देवीं च नृपतेऽम्बिकाम् ॥ २ ॥

गावो हिरण्यं वासांगि मधु मध्वन्नमाहताः ।
 ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ॥ ३ ॥

उपुः सरस्वतीतीरे जलं प्राप्य यतत्रताः ।
 रजनीं तां महाभाग नन्दसन्नन्दकादयः ॥ ४ ॥

कविचन्महानहिस्तस्मिन् विपिनेऽतिबुभुक्षितः ।
 यदृच्छयाऽऽगतो नन्दं शयानमुरगोऽग्रसीत् ॥ ५ ॥

स चुक्रोशादिना ग्रस्तः कृष्ण कृष्ण महानयम् ।
 सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ॥ ६ ॥

तस्य चाग्रन्दिनं ध्रुत्वा गोपालाः सहस्रांस्थिताः ।
 ग्रस्तं च हृष्टा सम्भ्रान्ताः सर्पं विव्यधुर्लुम्बुकैः ॥ ७ ॥
 अलातैर्हन्त्यमानाऽपि नामधुन् तमुरद्वयः ।
 तमस्मृशन् पदाऽभ्येत्य भगवान् सात्त्वतां पतिः ॥ ८ ॥
 स धै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः ।
 भेजे सर्पवपुर्हित्वा रूपं विद्याधरार्चितम् ॥ ९ ॥
 तमपृच्छद् हृषीकेशः प्रणतं समुपस्थितम् ।
 दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् ॥ १० ॥
 को भवान् परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः ।
 कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ॥ ११ ॥
 सर्प उवाच—
 अहं विद्याधरः कश्चित् सुदर्शन इति ध्रुवः ।
 श्रिया स्वरूपसम्पत्त्या विमानेनाचरन् दिशः ॥ १२ ॥
 श्रपीन् विरूपान्द्विरसः प्राहसं रूपदर्पितः ।
 तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धः स्वेन पाप्मना ॥ १३ ॥
 शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तेः करुणात्मभिः ।
 यदहं लोकगुरुणा पादस्पृष्टो हताशुभः ॥ १४ ॥
 तं त्याऽहं भयभीतानां प्रपन्नानां भयापहम् ।
 आपृच्छे शापनिर्मुक्तं पादस्पर्शादमीयहन् ॥ १५ ॥
 प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन् महापुरुष सत्यते ।
 अनुजानीहि मां कृष्ण सर्वलोकेऽवरोच्चर ॥ १६ ॥
 ब्रह्मदण्डाद् विमुक्तोऽहं सद्यस्तेऽच्युत दर्शनान् ।
 यन्नाम गृह्णन्नखिलान् श्रोतृनाम्नानमेव च ।
 सद्यः पुनानि किं भूयस्तस्य स्मृष्टः पदा हि ते ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यनुज्ञाय दशार्हं परिक्रम्याभिवाय च ।
 सुदर्शनां दिवं यातः कृच्छ्राजन्तश्च मोचितः ॥ १८ ॥
 निशाम्य कृष्णस्य तदन्तर्बभ्रवं
 व्रजोक्तसो विस्मितचेतसस्ततः ।

समाप्य तस्मिन् नियमं पुनर्ब्रजं
 नृपायपुस्तन् कथयन्त आहताः ॥ १९ ॥
 कदाचिदथ गोविन्दो रामश्चाद्भुतविक्रमः ।
 विजहतुर्नरे राज्ञां मध्यगो व्रजयोषिताम् ॥ २० ॥
 उपगीयमानो ललितं स्त्रीजनैर्वदसीहृदैः ।
 स्वलङ्कृतानुलिप्ताङ्गो खग्विणो विरजाम्बरी ॥ २१ ॥
 निशामुस्तं मानयन्तावुदितोऽपतारकम् ।
 मलिकागन्धमञ्जालिनुष्टं कुमुदावपुना ॥ २२ ॥
 जगन्तुः सर्वभूतानां मनःश्रवणमङ्गलम् ।
 ती कल्पयन्ती युगपत् स्वरमण्डलमूर्च्छनाम् ॥ २३ ॥
 गोप्यस्तद्रीतमाकर्ण्य मूर्च्छिता नाचिदन् नृप ।
 श्लथयद्कूलमात्मानं सस्तकेऽशस्त्रजं ततः ॥ २४ ॥
 एषं विक्रीडतोः स्वीरं गायतोः सम्प्रमत्तवत् ।
 शङ्खचूडं इति स्वातां धनदानुचरोऽभ्यगात् ॥ २५ ॥
 तयोर्विरीक्षतोरेव तन्नाथं प्रमदाजनम् ।
 क्रोशन्तं कालयामास दिशुदीच्यामशङ्कितः ॥ २६ ॥
 क्रोशन्तं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् ।
 यथा गा दम्पुना ग्रस्ता भ्रातरावन्धवावताम् ॥ २७ ॥
 मा भ्रष्टेत्यभयारावी तालहस्ती मनस्विनी ।
 आसेदनुत्तं तरसा त्वरितं गुल्फकाधमम् ॥ २८ ॥
 स वीक्ष्य तावनुप्राप्ती कालमृत्युं शोद्विजन् ।
 विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्वयजीयनेच्छया ॥ २९ ॥
 तमन्वधावद् गोविन्दो यत्र यत्र स धावति ।
 जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्मीं रक्षन् सिधो बतः ॥ ३० ॥
 इवाचिदर अभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः ।
 जहार मुष्टिनेवाहं सहचूडामणिं विभुः ॥ ३१ ॥
 शङ्खचूडं निहत्यैव मणिमादाय भासुरम् ।
 अग्रजापाददात् प्रीत्या पश्यन्तीनां च पोषिताम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः ।

कृष्णलीलां प्रगायन्त्यो निन्युदुःखेन वासरान् ॥ १ ॥

गोप्य उचुः-

यामबाहुकृतवामकपोलो वलितगुह्यधरार्पितवेणुम् ।

कोमलाङ्गुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुन्दः ॥ २ ॥

व्योमयानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपार्थं सलज्जाः ।

काममार्गणसमर्पितचित्ताः कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥

हन्त चित्रमबलाः शृणुतेदं हारभास उरसि स्थितवियुत ।

नन्दस्तुरपमार्तजनानां शर्मदो यर्हि कूजितवेणुः ॥ ४ ॥

वृन्दशो ब्रजवृषो मृगगावो वेणुबाधहतचेतस एव ।

दन्तदण्डकबला धृतकर्णा निद्रिता लिखितचित्रमिवासन् ॥ ५ ॥

बर्हिस्तवकभातुपलाशीर्वद्धमल्लपरिवर्हविडम्बः ।

कर्हिचित् सबल आलि सगोपैर्गाः समाह्वयति यत्र मुकुन्दः ॥

तर्हि भग्नगतयः सरितो वै तत्पदाम्बुजरोऽनिलनीतम् ।

स्पृहयतीर्ययमि बावहुपुण्याः प्रेमवेपिभुजा स्मिमितापाः ॥

अनुचरैः समनुवर्णितवीर्य आदिपूरुष इवाचलभूतिः ।

वनचरो गिरितटेपु चरन्तीर्वेणुनाऽऽह्वयति गाः स यदा हि ॥

वनलतास्तरय आत्मनि विष्णुं व्यञ्जयन्त इव पुष्पफलाढ्याः ।

प्रणतभारविटपा मधुधाराः प्रेमहृष्टनवः ससृजुः स्म ॥ ९ ॥

दशानीय (तिलको वनमाला) विकचोत्पलमालादिव्यगन्ध-

तुलसीमधुमत्तैः ।

अलिकुलैरलपुगीतमभीष्टमाद्रिपद् यर्हि सन्धितवेणुः ॥ १० ॥

सरसि सारसहंसविहङ्गाश्चास्मीतहतचेतस एव ।

हरिमुपासत ते यतचित्ता हन्त भीलितदृशो धृतमोनाः ॥

सहयलः खगवतंसधिलासः सानुपु क्षितिभृतां ब्रजदेव्यः ।

आह्वयद् यर्हि वेणुरवेण जातहर्ष उपरम्भति विप्रम् ॥ १२ ॥

महदतिक्रमशङ्कितचेता मन्दमन्दमनुगर्जति भेषः ।

मुहदमभ्यर्चयन् सुमनोभिःश्रावया च विटपे वितपत्रम् ॥

विविधगोपचरणेषु विदग्धो वेणुवायमधुरां निजशिक्षाम् ।

तव सुतः सति यदाऽधरविम्बे दन्तवेणुरनयत् स्वरजातीः ॥

सुमनसस्तदुपार्थं सुरेशाः शक्रशर्वपरमंष्टिपुरांगाः ।

कवय आनतकन्धरगाशाः विस्मयं ययुरनिश्चिततत्त्वाः ॥

निजपदाञ्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजाद्गुशयिचित्रललामैः ।

ब्रजभुवः प्रशमयन् सुरतोदं वर्ष्म धुर्यगतिरितवेणुः ॥ १६ ॥

ब्रजमितेन वयं सविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः ।

ब्रजगतिं गमिता न विदामः कश्मलेन कवरं वसनं वा ॥

मणिधरः कविदागमयन् गा मालया दयितगन्धतुलस्या ।

प्रणयिनोऽनुचरस्य कदाऽसे प्रक्षिपन् भुजमगायत यत्र ॥ १८ ॥

कणितवेणुमुप यश्चितचित्ताः कृष्णमीयुरनु कृष्णगृहिण्यः ।

गुणगणार्णमनुगाय्य हरिण्यो गोपिका इव विमुक्तगृहेशाः ॥

कुन्ददामकृतकौतुकवेपो गोपगोधनवृतो यमुनायाम् ।

नन्दस्तुरनये तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां विजहार ॥ २० ॥

मन्दवायुपुष्पाव्यनुकूलं मानयन् मलयजस्पर्शन ।

वन्दितस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतवलिभिः परिवन्तुः ॥ २१ ॥

वत्सलो ब्रजगवां यदगाधो बन्धमानचरणः पथि वृद्धैः ।

कृत्स्नगोधनमपोह्य दिनान्ते गीतयेणुरनुगोद्धृतकीर्तिः ॥ २२ ॥

उत्सवं श्रममपोह्य दृशीनामुद्ब्रह्मं खुररजशङ्कितस्रक् ।

दित्सयेति सुहृदाशिय एष देवकीजठरभूरुद्रराजः ॥ २३ ॥

मदविष्णुर्लितलोचन ईषन् मानदः स्वसुहृदां वनमाली ।

वदपाण्डुवदनो मृदुगण्डं मण्डयन् कनककुण्डललक्ष्म्या ॥

यदुपतिर्द्विदराजविहारो यामिनीपतिरिव दिनान्ते ।

मुदितवक्त्र उपयाति दुरन्तं मोचयन् ब्रजगवां दिनतापम् ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं ब्रजस्थितो राजन् कृष्णलीलां नु गायतीः ।

रेमिरेऽहस्तु तथिचास्तन्मनस्का महोदयाः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तर्हागतो गोष्ठपरिष्टो वृषभासुरः ।

महीं महाककुत्थायः कम्पयन् सुरविशताम् ॥ १ ॥

रवमाणः खरतरं पदा च त्रिलिखन् महीम् ।

उद्यम्य पुच्छमभ्राणि विपाणाग्रेण चोद्धरन् ॥ २ ॥

किञ्चित्किञ्चिच्छकृन्मुञ्चन् मूत्रपन् स्तब्धलोचनः ।

यस्य निर्हादितेनाद्ग निष्ठुरेण गवां नृणाम् ॥ ३ ॥

पतन्त्यकालतो गर्भाः खवन्ति स्म भयेन वै ।

निर्विशन्ति घना यस्य ककुपचलशङ्कया ॥ ४ ॥

तं तीक्ष्णशृङ्गमुद्गीक्ष्य गोप्यो गोपाश्च तत्रसुः ।

पशवो दुद्रुवुर्भीता राजन् सन्त्यज्य गोकुलम् ॥ ५ ॥

कृष्ण कृष्णंति ते सर्वे गोधिन्वं शरणं ययुः ।

भगवानथ तद् वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतम् ॥ ६ ॥

मा भ्रैष्टेति गिराऽऽवाप्य वृषासुरमुपाह्वयन् ।

गोपालैः पशुभिर्मन्द त्रासितैः किमसत्तम ॥ ७ ॥

बलदपंहाऽहं दृष्टानां त्वद्विधानां दुरात्मनाम् ।

इत्यास्फोटवाच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन कोपयन् ।

सङ्घुरसे भुजाभ्यां प्रसार्यावस्थितो हरिः ॥ ८ ॥

सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः सुरेणावनिमुह्लिखन् ।

उपत्युच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवन् ॥ ९ ॥

अग्रन्यस्तविपाणाग्रः स्तब्धासृगलोचनोऽच्युतम् ।

कटाक्षिप्याद्रवन् नृणामिन्द्रमुक्तोऽशनिर्वधा ॥ १० ॥

गृहीत्वा शृङ्गपोस्तं वा अष्टादशपदानि सः ।

प्रत्यपोबाहू भगवान् गजः प्रतिगजं यथा ॥ ११ ॥

सोऽपविष्टो भगवता पुनरुत्थाय सत्वरः ।

आपतन् स्थिजसर्वाङ्गो निःश्वसन् क्रोधमूर्च्छितः ॥ १२ ॥

तमापतन्तं स निगूढ शृङ्गयोः

पदा समाक्रम्य निपात्य भूतले ।

निष्पीडयामास यथाऽऽर्द्रमम्बरं कृत्वा

विपाणे न त्रधान सोऽपतन् ॥ १३ ॥

असृग् वमन् मूत्रशकृन् समुत्सृजन्

क्षिप्रं च पादाननिमीलितेक्षणः ।

जगाम कृच्छ्रं निरन्तरं ध्रुवं पुण्यैः

किरन्तो हर्मीभिरे सुराः ॥ १४ ॥

एवं ककुप्तिनं हत्वा स्तूपमानः स्वजातिभिः ।

विवेश भगवान् गोष्ठं गोपीनां नयनोत्सवः ॥ १५ ॥

अरिष्टे निहते गोष्ठे कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।

कंसाय प्राह भगवान् नारदो देवदर्शनः ॥ १६ ॥

यशोदायाः सुतां कन्यां देवक्याः कृष्णमेव च ।

रामं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन विभ्यता ।

न्यस्तां स्वमित्रे नन्दे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः ॥ १७ ॥

निशम्य तद् भोगपतिः कोषात् प्रचलितेन्द्रियः ।

निशातमसिमादत वसुदेवजिपांसया ॥ १८ ॥

निचारितो नारदेन तत्सुती मृत्युमात्मनः ।

ज्ञात्वा लोहमयैः पाशैर्वबन्ध सह भार्यया ॥ १९ ॥

प्रतिपाते नु देवर्षी कंस आशास्य केशिनम् ।

प्रेषयामास हन्येतां भवता रामकेशवी ॥ २० ॥

ततो मृष्टिकचाणूरालवोसलकादिकान् ।

अमात्वाय्वा हस्तिपांश्चैव समाहूयाह भोजराट् ॥ २१ ॥

भोभो निशम्यतामेतद् वीर चाणूरमृष्टिकी ।

नन्दजने किलासाते सुतावानकदुन्दुभेः ॥ २२ ॥

रामकृष्णो सुतो मह्यं मृत्यू कालनिदर्शितौ ।

भवज्यामिह सम्प्राप्तौ हन्येतां महनीलया ॥ २३ ॥

मध्याः क्रियन्तां विविधा महद्भद्रपरिथिताः ।

वीरा जानपदाः सर्वे पश्यन्तु स्वेरसंयुगम् ॥ २४ ॥

महामात्र निवोपेदं वज्रो मम महामते ।

गजः कुजलयापीडः प्रभिनकरटामुसः ॥ २५ ॥

संस्थाप्यो ह्यारि रङ्गस्य करारोपितमुद्रः ।

तेन ते तत्र हन्तव्यौ सुतावानकदुन्दुभेः ॥ २६ ॥

सोऽप्याकुलमतिः ग्राह निहन्तव्यी कथं मया ।
 स्वस्वीयी भोजराजस्य कंसस्य जगतीपतेः ॥ २७ ॥
 इत्युवतस्तेन कंसस्तु महामात्रेण दुर्मतिः ।
 उवाच भूयो वचनं समेतान् भावयन् नृप ॥ २८ ॥
 कंस उवाच—
 शृणुष्वमेतद् वचनं मयादितं निशम्य सर्वे हृदि धारयन्तु तत् ।
 येनाहमेतेष्वसुहृन्व्यमादितवचरामि बन्धुष्वपि तस्य कारणम् ॥
 माता मम महाभागा कदाचित् कमलेक्षणा ।
 विचचार गृहोद्याने मन्दमारुतवीचिते ॥ ३० ॥
 प्रोत्कुलशोककुलपुगपुन्नागशोभिने ।
 भ्रमद्भ्रमरसङ्घाते कूजत्कोकिलसङ्घाते ॥ ३१ ॥
 नृत्यच्छलण्डनिबहे मर्कटाटोपसुन्दरे ।
 बसन्तसमये रम्ये सालमण्डलमण्डिते ॥ ३२ ॥
 चरन्ती तत्र मे माता चिन्तयामास सुव्रता ।
 भर्तारं कामसन्तप्ता क्रतुस्त्राता स्थलद्वृता ॥ ३३ ॥
 तत्रैव कश्चिद् गन्धर्वो द्रुमिलो नाम नामतः ।
 चरन्तर्हितः काले दृष्ट्वा तामेकचारिणीम् ॥ ३४ ॥
 विज्ञाय चिन्तितं तस्याः सर्वसत्त्वाशार्पवित् ।
 उग्रसेनवपुर्विभ्रत् सस्मितालापवीक्षितम् ॥ ३५ ॥
 तामाससाद कामार्तः कामयानां पतिव्रताम् ।
 अजानमाना साऽभ्येत्य रेमे तेन समं वने ॥ ३६ ॥
 सा तं विदित्वा रमणेतं सती नितान्तखेदविलोचनाशया ।
 उवाच कस्त्वं कितवार्पगर्हितं दुरात्मना येन कृतं त्वयेदृशम् ॥
 इति ब्रुवन्ती परिसान्त्वयन् शनैः स दीर्घबाहुर्द्रुमिलोऽभ्यभाषत ।
 ययं हि गन्धर्वकुलोद्भवाः प्रिये गीर्वाणतुल्यामरवल्गभानुगाः ॥
 भयादशीनां मनुजाङ्गनानां जानीहि भद्रे सुलभा ययं न च ।
 जरायिनाशापसिलाधिभागिनां नृणां सुराणां महदन्तरं प्रिये ॥
 इति ब्रुवन् सा भूयः ग्राह क्रोधाकुलेन्म्रिया ।
 किं मां सान्त्वयसे भूयः कृतेत्यं दृष्ट्वेष्टितम् ॥ ४० ॥
 इमानतिक्रम्य जलाग्रिमेटिनीसमीरणाकागनिशेऽशूर्यान् ।
 दिक्पालधर्मानवधीयं येन दृगन्मनेत्यं मलिनीकृताऽहम् ॥

गजेनेव मदान्धेन पश्चिनी वनमध्यगा ।
 विशुद्धलेन विमला येनाहं मलिनीकृता ।
 त त्वं किमिति मां भूयः सान्त्वयस्यमराधम् ॥ ४२ ॥
 इति ब्रुवन्ती प्रोवाच स भूयः शापशङ्कितः ।
 अनुलामः सरोजाधि मनुष्यासु दिवीकसाम् ॥ ४३ ॥
 नराणां देवकान्तासु प्रतिलोमो हि सङ्गमः ।
 जानीहि नाहमागस्कृत् तेन पङ्कजगन्धिनि ॥ ४४ ॥
 तस्मात् ते जायते पुत्रो मद्दीर्घं न वृथा भवेत् ।
 श्रीमान् धीमान् महोत्साहो न मे बाग् जायते मृषा ॥ ४५ ॥
 इत्येवं वादिनं क्रुद्धा माता मम यशस्विनी ।
 ग्राह सन्त्यज्य सन्तप्ता पातिव्रत्यं सुदुर्लभम् ॥ ४६ ॥
 निस्सेतोर्भिन्नवृत्तस्य पापस्योन्मार्गवर्तिनः ।
 क्रूरस्ते ननयो भूयात् साहसी निर्दोषोऽपृणः ॥ ४७ ॥
 नानुग्राहो देवतानां द्विजानां च तपस्विनाम् ।
 इत्थं यदन्यां तस्यां स क्रुद्धायां शापशङ्कितः ।
 तावकानां भवेच्छत्रु(स्त्रत्रया)रित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ॥ ४८ ॥
 गते तस्मिन् महोद्यानान्माता मम तपस्विनी ।
 केनाप्यज्ञातवृत्तान्ता गृहानेवाभ्यपपत ॥ ४९ ॥
 ततः सा गर्भमालम्ब्य कालेनैव सुपाय माम् ॥ ५० ॥
 इति मे नारदः ग्राह कदाचिद् भगवान् क्रपिः ।
 ततः प्रभृत्यहं द्वेष्टि तानेतान् बन्धुदुर्जान् ॥ ५१ ॥
 यूयं तत्र प्रमाणं हि द्विपन्त्येतेऽपि मां सदा ।
 उग्रसेनं च दुर्वृद्धिमाहुकं च दुराशयम् ॥ ५२ ॥
 वसुदेवं च कितवमन्यांश्च तदुपाधयान् ।
 हन्ता न जायते दोषो मम गन्धर्वजन्म नः ॥ ५३ ॥
 तेनादोक्ष्यामि पुरुषं हन्येतामिति तावहम् ।
 ताभ्यां हताभ्यां वालाभ्यां कुत्रेण वलीयसा ॥ ५४ ॥
 कृत्वा पारत्रिकीं पूजां यान्तु तत्पदवीमिमै ।
 वसुदेवोऽग्रसेनी च तथाऽन्या नन्ददेवकी ॥ ५५ ॥
 गोपाला यादवाश्च ये चान्ये ताननुव्रताः ।
 पश्यन्तु विवर्तनेऽर्हन्त्यमाना स्वदारकी ॥ ५६ ॥

आहूयन्तां जनपदाः पदयन्तु मम पौरुषम् ॥		तपोर्निहतयोस्तप्तान् वसुदेवपुरोगमान् ।	
महामात्र त्वया भद्र रङ्गद्वार्यपनीषताम् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥	तद्भन्तून् निहनिष्यामि वृष्णिभोजदशार्हकान् ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
द्विषः कुचलयापीडां जहि तेन ममाहिता ।		उग्रसेनं मत्पितरं स्थविरं राज्यकामुकम् ।	
आरभ्यतां धनुर्पांगश्चतुर्दश्यां यथाविधि ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥	तद्भ्रातरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो मम ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥
विशसन्तु पशून् मेघ्यान् भूतराजाय मीदुपे ।		ततश्चैषा मही मित्र भवित्री नष्टकण्टका ।	
इत्याज्ञाप्यार्थतत्त्वज्ञमाहूय यदुपुत्रचम् ।		जरासन्धो मम गुरुर्विदो दपितः सत्ता ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥
गृहीत्या पाणिना पाणिं तत्राक्रुमुवाच ह ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥	शम्भरो नरको वाणो मय्येव कृतसीहृदाः ।	
भो भो दानपते मह्यं क्रियतां मैत्रमादतः ।		तेरहं सुरपक्षीयान् हत्वा भोक्ष्ये महीं नृपान् ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥
नान्यस्त्वत्तो हिततमो विषते भोजवृष्णिषु ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥	एतज्ज्ञात्वाऽऽनय शिष्टं रामकृष्णाधिहार्भकी ।	
अतस्त्वामाधितः सौम्य कार्यगीर्यसाधनम् ।		धनुर्पांगनिरीक्षार्थं द्रुं यदुपुरथिषम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥
यधेन्द्रो विष्णुमाधित्य स्वार्थमध्यगमद् विभुः ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥	भक्कुर उवाच—	
गच्छ नन्दव्रजं तत्र सुताधानकदुन्दुभेः ।		राजन् मनीषितं सम्पक् तव चावयमार्जनम् ।	
आसाते ताविहानेन रथेनानय माचिरम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥	सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद् देवं हि फलभावनम् ॥ ७० ॥	॥ ७० ॥
निसृष्टः किल मे मृत्युर्देवैर्वीकुण्ठसंश्रयेः ।		मनोरथान् करोत्युषैर्जनां देवहतानपि ।	
ताथानय समं गोपिर्नन्दायैः साभ्युपायनैः ॥ ६३ ॥	॥ ६३ ॥	युज्यते हर्षशोकान्धां तथाप्याज्ञां करोमि ते ॥ ७१ ॥	॥ ७१ ॥
घातयिष्य इहानीतां कालकल्पेन हस्तिना ।		श्रीशुक उवाच—	
यदि मुक्ती ततो मल्लिघातये वैपुतोपमैः ॥ ६४ ॥	॥ ६४ ॥	एवमादिष्य चाकूरं मन्त्रिणश्च विसृज्य सः ।	
		प्रविशेय गृहं कंसस्तथाऽकूरः स्वमालयम् ॥ ७२ ॥	॥ ७२ ॥
		॥ इति श्रीमज्जागवने दशमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		स लब्धसज्जः पुनरुत्थितो मुनिं	
केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्महीं महाहयो निर्दरयन् मनोजवः ।		ज्यादाय केशी तरसाऽऽनन्द इरिम् ।	
सटावधूताभविमानसद्गुलं कुर्वन् नभो देपितभीषिताखिलः ॥		सोऽप्यस्य वक्रये भुजमुत्तरं स्मयन्	
यिशालनेत्रो विकटास्यकोटरो वृहद्गलो नीलमहामुदोपमः ।		प्रवेशायामास यथोरगं विले ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
दुराशयः कंसहितं चिकीर्षुर्ब्रजं स नन्दस्य जगाम कम्पयन् ॥		दन्ता निघेनुर्भगवद्भुजमृशान्ते	
तं त्रासयन्तं भगवान् स्वर्गोक्तं स्वहेपितैर्वालविपूर्णताम्बुदम् ।		केशिनन्तममयस्मृशो यथा ।	
आन्मानमाजी मृगयन्तमग्रणीरुपाहवन्त व्यनदन् मृगेन्द्रवन् ॥		बाहुश्च तदेहगतो महात्मनो	
स तं निशम्याभिमुक्तो मुखेन खं पिवन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः ।		यथाऽऽमयः संवृष्टे ज्ञेयः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
जपान पद्भ्यामरविन्दलोचनं दुरासदश्चण्डजत्रो दुरत्ययः ॥		समेधमानेन स कृष्णबाहुना	
तद् यथावित्वा तमपोष्ठजो रुपा प्रगृह्य दोम्बां परिचिष्य पादयोः ।		निरुध्यवायुचरणान्च विशिषन् ।	
सावज्रमुत्सृज्य धनुःशतान्तरे यथोरगं तार्क्ष्यमुतो अवस्थितः ॥		प्रतिवज्राग्रः परिवृत्तलोचनः	
		एषात तम्बं विसृजन् क्षिती व्यसुः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥

तदेहतः कर्कटिकाफलोपमाद्
 व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः ।
 अविस्मितोऽयं निहतारिरुषिर्धः
 प्रसूनवर्षैर्वयूपद्भिरिदितः ॥ ९ ॥

देवर्षिरुपसङ्गम्य भागवतप्रवरो नृप ।
 कृष्णमह्लिककर्माणं रहसीदमभापत ॥ १० ॥

कृष्णकृष्णाग्रमेयात्मन् योगेश जगदीश्वर ।
 बामुदेवाखिलावास सात्वतां प्रवर प्रभो ॥ ११ ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिधिषाम् ।
 गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ॥ १२ ॥

आत्मन्नात्माभयः पूर्वं मायया सृजसे गुणान् ।
 तैरिदं सत्यसङ्गत्यः सृजस्यत्यस्यवसीश्वरः ॥ १३ ॥

स त्वं भूभारभूतानां दैत्यप्रमथरक्षसाम् ।
 अवतीर्णो विनाशाय साधूनां रक्षणाय च ॥ १४ ॥

दिष्ट्या ते निहतो दैत्यो लीलयाऽयं हयाकृतिः ।
 अस्य हेपितसंज्ञस्तास्यजन्त्यनिमिषा दिवम् ॥ १५ ॥

चाणूरं मुष्टिकं चैव महानन्याऽश्च हस्तिपान् ।
 कंसं च निहतं द्रक्ष्ये परश्वोऽहनि ते विभो ॥ १६ ॥

तस्यानु शङ्खयवनमुराणां नरकस्य च ।
 पारिजातस्य हरणमिन्द्रस्य च पराजयम् ॥ १७ ॥

उद्गाहं वीरकन्यानां वीर्यशुक्लादिलक्षणम् ।
 नृगस्य मोक्षणं पापाद् द्वारकायां जगत्पते ॥ १८ ॥

स्यमन्तकस्य च मणैरादानं सह भार्यया ।
 मृतपुत्रप्रदानं च ब्राह्मणस्य स्वधामतः ॥ १९ ॥

पीण्डकस्य यथं पदचान् काशिपुर्पाञ्च दीपनम् ।
 दन्तवक्रस्य निधनं धैर्यस्य च महाक्रती ॥ २० ॥

यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामायसन् भवान् ।
 कर्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कविभिर्भुवि ॥ २१ ॥

अथ ते कालरूपस्य क्षयपिणोरमुष्य धै ।
 अशोहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसाम्धेः ॥ २२ ॥

विशुद्धविज्ञानपदं स्वसंस्थया
 समाप्तसर्वार्थममोघवर्तिनम् ।
 स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमाया-
 गुणप्रवाहं भगवन्तमीमहि ॥ २३ ॥

त्वामीश्वरं स्वाश्रयमात्ममायया
 विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् ।
 क्रीडार्थमायन्तमनुप्यविग्रहं
 नतोऽस्मि धुर्यं यदुवृष्णिस्तात्त्वताम् ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 एवं यदुषतिं कृष्णं भागवतप्रवरो मुनिः ।
 प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो यथी तद्दर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥

भगवानपि गोविन्दो हत्वा केशिनमाहवे ।
 पशून्पालयन् पालैः प्रीतिर्ब्रजसुखावहः ॥ २६ ॥

एकदा ते पशून् पालाश्चारयन्तोऽद्रिसानुषु ।
 चकुर्निलायनक्रीडां चोरपालापदेशतः ॥ २७ ॥

तत्रासन् कतिचिच्चोराः पालाश्च कतिचिन्नृप ।
 मेपायिताश्च तत्रैके विजहुरकुतोभयाः ॥ २८ ॥

मयपुत्रो महामायो व्यामो गोपालरूपधृक् ।
 मेपायितानपोवाह प्रायश्चोरापितो बहून् ॥ २९ ॥

गिरिदयां विनिक्षिप्य नीतनीतं महामुरः ।
 शिलया पिदधे द्वारं चतुःपञ्चावरोपिताः ॥ ३० ॥

तस्य तत् कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणदः सताम् ।
 गोपान् नयन्तं जग्राह वृकं हरिरीजसा ॥ ३१ ॥

स निजं रूपमास्थाय गिरीन्द्रसदृशं वली ।
 इच्छन् विमोक्तुमात्मनं नाशक्रोद् ग्रहणानुरः ॥ ३२ ॥

तं निगृह्याच्युतो दोर्भ्यां पानयित्वा महीतले ।
 पश्यतां दिधि देवानां पशुमारममारयत् ॥ ३३ ॥

गुहापिधानं निर्भयं गोपान् निस्सार्य कृच्छतः ।
 त्वयमानः सुरगोपैः प्रविशेत् स्वगोकुलम् ॥ ३४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्त्रिंशोऽध्यायः

ध्रामुक उवाच-

अक्रूरोऽपि च तां रात्रिं मधुपुष्पां महामतिः ।

उपित्वा रथमास्थाय प्रययौ नन्दगोकुलम् ॥ १ ॥

गच्छन् पथि महाभागो भगवत्यम्बुजेक्षणे ।

भवितं परामुपगत एवमेतदचिन्तयत् ॥ २ ॥

अक्रूर उवाच-

किं मयाऽऽचरितं भद्रं किं तमं परमं तपः ।

किं वाऽध्याप्येदं दत्तं यद् द्रक्ष्याम्यय केशवम् ॥ ३ ॥

मर्मतद् दुर्लभं मन्ये उत्तमश्लोकदर्शनम् ।

विषयात्मनो यथा ब्रह्मकीर्तनं शूद्रजन्मनः ॥ ४ ॥

मैवं मामयमस्यामि स्यादेवाच्युतदर्शनम् ।

ह्रियमाणः कालनया क्वचित् तरति कश्चन ॥ ५ ॥

ममायामद्गलं नष्टं फलवांश्चैव मे भवः ।

यन्नमस्यै भगवतो योगिष्येयाद्विपद्भ्यम् ॥ ६ ॥

कंसो बतायाकृत मेऽन्यनुग्रहं

द्रक्ष्येऽद्विषयं प्रहितोऽमुना हरेः ।

कृतावतारस्य दुरत्ययं तमः

पूर्वैऽतर्न् यन्नखमण्डलत्विषा ॥ ७ ॥

यदर्चितं ब्रह्मभवादिभिः सुरैः

श्रिया च देव्या मुनिभिः ससान्त्विकैः ।

गोचारणायानुचरैश्चार्द्वने

यद् गोपिकानां कुचकुटुमाद्भितम् ॥ ८ ॥

द्रक्ष्यामि नूनं सुकपोलनासिकं

स्मितावलोकारुणकप्रलोचनम् ।

मुखं मुकुन्दस्य गुडालकावृतं

प्रदक्षिणं मे प्रचरन्ति वै मृगाः ॥ ९ ॥

अप्यय विष्णोर्मनुजत्वमीषुषो

भारावताराय भुवो निजेच्छया ।

लावण्यभासो भवितोपलम्भनं

मयां ननु स्यात् फलमय सन्देशः ॥ १० ॥

य ईक्षिताऽदरहितोऽप्यसत्सतोः

स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाग्रमः ।

स्वमापयाऽऽत्मन् रचितेषु तत् सन्

प्राणादिभिर्जन्तुषु भाति चित्रपा ॥ ११ ॥

यस्यास्त्रिलामीवहभिः सुमद्गले-

यांचो विमिश्रा गुणकर्मजन्मभिः ।

प्राणान्ति शुम्भान्ति पुनन्ति वै जगद्

यान्तद्विरक्ताः स्युरशोभना मताः ॥ १२ ॥

स चायतीर्णः किल सान्वतान्वये

स्वसेनुपालामरवर्यशर्मकृत् ।

यशो वितन्वन् ब्रज आस्त ईश्वरो

गायन्ति देवाभ्यस्तोषमद्गलम् ॥ १३ ॥

तं त्वय नूनं महतां गतिं गुहं

त्रैलोक्यकान्तं दशिमन्महोत्सवम् ।

रूपं दधानं श्रिय ईक्षितास्यदे

द्रक्ष्ये ममासनुपसः सुदर्शनाः ॥ १४ ॥

अप्यद्विभूले पतितस्य मे विभुः

शिरस्यधास्यत्रिजहस्तपद्भ्यम् ।

दत्ताभयं कालभुजद्वरं हतां

प्रोद्वेजितानां शरणीषिणां नृणाम् ॥ १५ ॥

समर्हणं वज्र निधाय कौशिकः

तथा बलिश्चाप जगन्त्रयेन्द्रताम् ।

यद् वा बिहारे ब्रजयोपितां धर्मं

स्पृशेन् सीगन्धिकगन्धयपानुदन् ॥ १६ ॥

न मप्युपेत्यप्रियनुद्विगमयुतः

कंसस्य भृत्यः प्रहितोऽपि विश्वदह्क् ।

योऽन्तर्वह्निश्चेतस एतदीदृशं

क्षेत्रज्ञ ईक्षत्यमनेन चधुषा ॥ १७ ॥

अप्यद्विभूले पतितं कृताञ्जलिं

मामीक्षते सस्मितमार्द्रया दृशा ।

सपवध्वस्तसमस्तकिल्बिषो

बोदा मुदं वीतविशद उर्जिताम् ॥ १८ ॥

सुहृत्तमं ज्ञातिमनन्यदेवतं
 दोर्भ्यां बृहद्भ्यां परिरभ्यतेऽथ माम् ।
 आत्मा हि तीर्थाक्रियते तदेव मे
 बन्धश्च कामात्मक उच्छ्वसित्यतः ॥ १९ ॥

लब्धाङ्गसङ्गं प्रणतं कृताञ्जलिं
 मां वक्ष्यतेऽङ्कुर ततेत्युरुध्याः ।
 तदा वयं जन्मभृतो महीयसा
 नैवाहतो यो धिगमुष्य जन्म तत् ॥ २० ॥

न तस्य कश्चिद् दयितः सुहृत्तमो
 न वाऽप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव च ।
 तथापि भक्तान् भजते यथा यथा
 सुरद्रुमो यद्गदुपाधितार्धदः ॥ २१ ॥

किञ्चाग्रजो माऽवनतं यदुत्तमः
 स्मयन् परिष्वज्य गृहीतसञ्चिती ।
 गृहं प्रवेश्यामसमस्तसत्कृतं
 सम्प्रक्ष्यते कंसकृतं स्वबन्धुपु ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति सञ्चिन्तयन् कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि ।
 रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप ॥ २३ ॥

पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटचूडामणिपादरेणोः ।
 ददर्श गोष्ठे क्षितिकीतुकानि विलिखितान्यज्जपवाद्गुहायैः ॥

तद्दर्शनाद्वादविवृद्धसम्भ्रमः प्रेम्णोत्थरोमाऽधुकलाकुलेक्षणः ।
 रथादवस्कन्ध स तेष्वेष्टेन प्रभोरिमान्यङ्गिरजांस्पहो इति ॥

ददर्श कृष्णं रामं च ब्रजे गोदोहनं गती ।
 पीतनीलाम्बरधरी शारदाम्बुरुहेक्षणी ॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 सुखोपविष्टः पर्यङ्गे रामकृष्णानुमोदितः ।
 लेभे मनोगन्धान् सख्यान् पथि यान् स चकार ह ॥ २ ॥

किमलभ्यं भगवति प्रगल्भे श्रीनिकेतने ।
 तथापि तत्परा राजन् नैव वाञ्छन्ति किञ्चन ॥ २ ॥

किशोरी श्यामलश्वेती श्रीनिकेती बृहद्भुजी ।
 सुसुखी सुन्दरसरी बालद्विरदधिक्रमी ॥ २७ ॥

ध्वजवज्राद्गुहाम्भोजेविचित्रितरङ्गिभिर्गजम् ।
 शोभमाना महात्माना सानुक्रोशस्मितक्षणी ॥ २८ ॥

उदाररुचिःक्रीडी सखिणी वनमालिनी ।
 पुष्पगन्धानुलिमाद्गी स्राती विरजवाससी ॥ २९ ॥

प्रधानपुरुषावायी जगद्धेनु जगत्पती ।
 भवतीर्णी जगत्पर्यै स्वांशेन बलकेशवी ॥ ३० ॥

दिशो वितिमिरा राजन् कुर्वाणी प्रभया स्वया ।
 यथा मरकतः शैलो रीप्यश्च कनकान्विती ॥ ३१ ॥

रथात् तूर्णमवपुन्य सोऽङ्कुरः स्नेहबिह्वलः ।
 पपात चरणोपाप्नो दण्डवद् रामकृष्णयोः ॥ ३२ ॥

भगवद्दर्शनाद्वादवाप्यपर्याकुलेक्षणः ।
 पुलकाङ्गित भीत्कण्ठचात् स्वाख्याने नाशकनृप ॥ ३३ ॥

भगवांस्तदभिप्रेत्य रथाङ्गाङ्गितपाणिना ।
 परिरेभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥ ३४ ॥

सद्वर्णयश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिमनयत् सानुजो गृहम् ॥ ३५ ॥

गृप्त्वाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य परमासनम् ।
 प्रक्षाल्य विधिवत् पादौ मधुपर्काहंमाहरत् ॥ ३६ ॥

निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादृतः ।
 अन्नं बहुगुणं मेघ्यं श्रद्धयोपाहरद् विभुः ॥ ३७ ॥

तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् ।
 मुखवासार्गन्धमात्यैः परां प्रीतिं व्यधात् पुनः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पदत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

सायन्तनाशनं कृत्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 सुहृत्सु वृत्तिं कंसस्य एष्छान्यविकीर्षितम् ॥ ३ ॥

गृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः ।
 धैरानुबन्धं यदपु यस्तुदेवयोधयम् ॥ ४ ॥

यत्नान्देशो यदर्थे वा दृतः सम्प्रपितः स्वयम् ।

यदुक्तं नारटेनास्य स्वजन्मानकदुन्दुभेः

॥ ५ ॥

श्रुत्याऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा ।

प्रहस्य नन्दं पितरं गज्राऽऽदिष्टं विजङ्गतुः

॥ ६ ॥

गोपान् रामादिशान् सोऽपि गृह्णातां सर्वगोरसः ।

उपायनानि गृहीध्वं युज्यन्तां शकटानि च

॥ ७ ॥

यास्यामः श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् ।

द्रक्ष्यामः सुमहन् पर्वं यान्ति जानपदाः किल

॥ ८ ॥

एवमाधोपयत् क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले ।

गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथिताशयाः

॥ ९ ॥

रामकृष्णी पुरीं नेतुमक्रूरं ब्रजमागतम् ।

काश्चित् तत्कृतहृत्तापश्यासम्मानमुखधियः

॥ १० ॥

संसदुत्कूलवलपकेशग्रन्थश्च काश्चन ।

अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशोपवृत्तयः

॥ ११ ॥

नाभ्यजानन्निर्मं लोकमान्मलोकं गता इव ।

स्मरन्त्यश्चापाराः शीररनुरागस्मितेरिताः

॥ १२ ॥

हृदिस्मृशश्चित्रपदा गिरः संमुमुहुः स्त्रियः ।

गतिं सुललितां चेष्टां सिग्धहासावलोकनम्

॥ १३ ॥

शोकापहानि नम्राणि प्रोहामचरितानि च ।

चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता विरहकातराः

॥ १४ ॥

समेताः सद्गताः प्रोचुरभुमुख्योऽञ्जुताशयाः

॥ १५ ॥

गोप्य ऊचुः-

अहो विधातस्तत्र न क्वचिद् दया

संयोज्य म्रिय्या प्रणयेन देहिनिः ।

तांश्चाकृतार्थान् विपुनयपार्थकं

विचेष्टितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा

॥ १६ ॥

यन्म्यं प्रदश्यासितकुन्तलावृतं

मुकुन्दवक्त्रं सुकपोलमुन्नमम् ।

शोकापनोदस्मितः शसुन्दरं

करोति पारोक्ष्यमसाधु ते कृतम्

॥ १७ ॥

क्रूरस्वयमक्रूरसमाख्यया स्मृतः

चक्षुर्हि दत्तं हरोरे वताञ्जयन् ।

येनैकदेशोऽखिलसर्गसाष्टवं

नदीयमद्राक्ष्य वयं मधुद्विषः

॥ १८ ॥

न नन्दसुतुः क्षणभद्रसीहदः

समीक्षते नः स्वकृतानुरा अपि ।

विहाय गेहान् स्वजनान् सुतान् पत्नीन्

स्वदास्यमङ्गोपगता नवग्रियाः

॥ १९ ॥

सुखं प्रभाता रजनीयमाशिषः

सत्या बभूवुः पुरयोपितां ध्रुयम् ।

याः सम्प्रविष्टस्य मुखं ब्रजस्यतेः

पश्यन्त्यपाद्रोक्कलितस्मितासवम्

॥ २० ॥

तासां मुकुन्दो मधुमधुभाषितै-

गुंहीतचित्तः परवान् मनस्व्यश्चि ।

कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽवला

ग्राम्या अलङ्घ्याः स्मितविभ्रमद्भुवः

॥ २१ ॥

अथ ध्रुवं तत्र दृशां महोत्सवो

दासाद्भोजान्धकवृष्णिसात्यताम् ।

महोत्सवं शीरमणं गुणास्मदं

द्रक्ष्यन्ति ये बाध्यन्ति देवकीसुतम्

॥ २२ ॥

मेतद्विषयाकरुणस्य नाम

भूदक्रूर इत्येतदतीवदारुणः ।

योऽसावनाम्नास्य सुदुःखितं जवं

प्रियात् प्रियं नेष्यति पारमर्ध्वनः

॥ २३ ॥

अनाद्रिपीरेष समास्थितो रथं

तमन्वमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः ।

गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं

देवं च नोऽथ प्रतिकूलमीहते

॥ २४ ॥

निवारयामः सम्पुण्य माधवं

किं नोऽकरिष्यन् कुलवृद्धबान्धवाः ।

मुकुन्दसद्गतिमिषार्थदुस्सज्जाद्

देवेन विभ्रंशितदीनचेतसाम्

॥ २५ ॥

यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमन्त्र-

लीलावलोकपरिरेम्भणरसगोष्ठयाम् ।

नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं

गोप्यः कथं न्यक्तिरेम तमोऽदुन्ताम्

॥ २६ ॥

योऽहः क्षये ब्रजमनन्तसखः परीतो
 गोपेर्विशन् खुरजशुभ्रितालकच्छक् ।
 वेणुं कण्ठं स्मितकटाक्षनिरिक्षणेन चित्तं
 क्षिणोति तमृतेऽम्ब कथं भवेम ॥ २७ ॥

धीशुक उवाच—
 एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं
 ब्रजस्थियः कृष्णनिपतमानसाः ।
 विमुन्य लज्जां रुदुः स्म सुस्वरं
 गोविन्द दामोदर माधवेति ॥ २८ ॥

स्त्रीणामेवं रुदन्तीनामुदिते सवितर्यथ ।
 अक्रूरबोधयामास कृतमैत्र्यादिको रथम् ॥ २९ ॥

गोषास्तमन्वसज्जन्त नन्दायाः शकटैस्ततः ।
 आदायोपायनं भूरि कुम्भान् गोरससम्भृतान् ॥ ३० ॥

गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुग्रज्यानुरजिताः ।
 प्रत्यादेशं भगवतः काङ्क्षन्त्यश्चावतस्थिरे ॥ ३१ ॥

तास्तथा तप्यतीवीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदुत्तमः ।
 सान्त्वयामास संप्रेष्यीरायास्य इति दीन्यकैः ॥ ३२ ॥

यायदालक्ष्यते केतुर्पावद् रेणू रथस्य च ।
 अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपतस्थिरे ॥ ३३ ॥

ता निराशा निययुतुर्गोविन्दविनिवर्तने ।
 विशोका अहनी निन्युर्गापन्त्यः प्रियचेष्टितम् ॥ ३४ ॥

भगवानपि सम्प्राप्तो रामाकूरी तथा नृप ।
 रथेन वायुवेगेन कालिन्दीमघनाशिनीम् ॥ ३५ ॥

तत्रोपस्मृष्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभम् ।
 बृधस्त्रण्डमुपग्रज्य सरामो रथमाविशान् ॥ ३६ ॥

अक्रूरस्तावुपामन्त्र्य निवेश्य च रथोपरि ।
 कालिन्या हृदमागम्य स्नानं विधिवदाचरन् ॥ ३७ ॥

निमज्य तस्मिन् सलिले जपन् ब्रह्म सनातनम् ।
 तावेव ददशोऽक्रूरो रामकृष्णी समन्विता ॥ ३८ ॥

ती रथस्थी कथमिह सुतावानकदुन्दुभेः ।
 नहिं स्विन्त्यन्नेन न रत इत्युन्मज्य व्यचष्ट सः ॥ ३९ ॥

तत्रापि च यथापूर्वमासीनी पुनरेव सः ।
 न्यमज्जद् दर्शनं मेने मृषा किं सलिले तयोः ॥ ४० ॥

भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीन् स्तूयमानमहीश्वरम् ।
 सिद्धेर्भुजङ्गपतिभिरसुरैर्नतकन्धरैः ॥ ४१ ॥

सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमीलिनम् ।
 नीलाम्बरं विसरवेतं शृङ्गेः श्वेतमिव स्थितम् ॥ ४२ ॥

तस्योत्सङ्गे घनश्यामं पीतकीशोयवाससम् ।
 पुरुषं चतुर्भुजं शान्तं पद्मपत्राकणेश्वरम् ॥ ४३ ॥

चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् ।
 सुभ्रजसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरम् ॥ ४४ ॥

प्रलम्बपीवरभुजं तुङ्गांसोरःस्थलश्रियम् ।
 कम्बुकण्ठं निम्ननाभिं बलिमत्पद्मवोदरम् ॥ ४५ ॥

वृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् ।
 चारुजानुपुङ्गं चारुजहापुगलसंपुतम् ॥ ४६ ॥

तुङ्गगुल्फारुणनखस्रातदीपितिभिर्वृतम् ।
 नवाङ्गुल्युष्टदलेर्विलसत्पादपद्मजम् ॥ ४७ ॥

महार्हमणिविभ्राजन्किरीटकटकाङ्गदः ।
 कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुण्डलैः ॥ ४८ ॥

भ्राजमानं पद्मकरं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजन्कीस्तुभं वनमालिनम् ॥ ४९ ॥

सुनन्दनन्दप्रमुखैः पार्श्वैः सनकादिभिः ।
 सुरेशैर्ब्रह्मरुद्रार्पैर्नयभिश्च द्विजोत्तमैः ॥ ५० ॥

प्रह्लादनारदसुमुखैर्भागवतोत्तमैः ।
 स्तूपमानं पृथङ्मार्गैर्वचोभिरमलात्मभिः ॥ ५१ ॥

श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्टयेलयाऽजया ।
 विययाऽवियया शक्त्या मायया च निषेवितम् ॥ ५२ ॥

विलोक्य सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः ।
 हृष्यतनूह्ला भावपरिह्वितान्मलोचनः ॥ ५३ ॥

गिरा गदगदाऽस्तीपीत्सन्त्रमालम्ब्य सान्त्वितः ।
 प्रणम्य मूर्धाऽवहितः कृताञ्जलिपुटः शनैः ॥ ५४ ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं दृष्ट्वा तमक्रूरः प्रसन्नहृदयेन्द्रियः ।

तुष्टाय पुण्डरीकाक्षं भक्त्याऽवनतकन्धरः

॥ १ ॥

अक्रूर उवाच-

नतोऽस्म्यहं त्वाऽखिलहेतुभूतं

नारायणं पूरुषमादिमव्ययम् ।

यन्नाभिजातादगचिन्दकोशाद्

ब्रह्माऽऽचिरासीद् यत एष लोकः

॥ २ ॥

भूस्तोयमग्निः पवनः स्रमादि-

र्महानजादिर्मन इन्द्रियाणि ।

सर्वेन्द्रियाणां विबुधाश्च सर्वे

ये हेतवस्ते जगतोऽङ्गभूताः

॥ ३ ॥

न ते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते

अजादयोऽन्यात्मतया गृहीताः ।

अजोऽनुबद्धः स गुणरजया

गुणान् परं वेद न ते स्वरूपम्

॥ ४ ॥

त्वां योगिनो यजन्यद्वा महापुरुषमीश्वरम् ।

साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः

॥ ५ ॥

ब्रह्मा च विद्यया केचित् त्वां वै वैतानिका द्विजाः ।

यजन्ते बिततर्पणैर्नानारूपाभिरात्मया

॥ ६ ॥

एके त्वखिलकर्माणि सन्त्यस्योपशमं गताः ।

ज्ञानिनो ज्ञानपन्नेन यजन्ति ज्ञानविग्रहम्

॥ ७ ॥

अन्ये तु संस्कृतात्मानो विधिना विहितेन वै ।

यजन्ति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्यैकमूर्तिकम्

॥ ८ ॥

त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् ।

यद्वाचार्यविभेदेन भगवन् समुपासते

॥ ९ ॥

सर्वं एव यजन्ति त्वां सर्वदेवमहेश्वरम् ।

येष्वन्यदेवताभक्ता येष्वन्यधियः प्रभो

॥ १० ॥

यथाऽग्निप्रभवा नयः पर्जन्यापूरिता विभो ।

यिगन्ति सर्वतः सिन्धुं नद्गन् त्वां गतयोऽन्नतः

॥ ११ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः ।

तेषु हि प्राकृताः प्रोता आब्रह्म स्यावरादयः

॥ १२ ॥

तुभ्यं नमस्तेऽस्त्यविषयस्तदृष्टये

सर्वात्मने सर्वधिषां च साक्षिणे ।

गुणप्रवाहोऽयमविययाऽसकृत्

प्रवर्तते देवनृतिर्यगात्मसु

॥ १३ ॥

अग्निमुखं तेऽवनिराद्विरीक्षणं

सूर्यो नभो नाभिरयो दिशः धृतिः ।

पीः कं सुरन्द्रास्तय बाहवोऽर्णवं

कुक्षिर्मरुत् प्राणबलं प्रकल्पितम्

॥ १४ ॥

रोमाणि वृक्षोपधयः शिरोरुहा

मेघाः परस्यास्थिनस्तानि तेऽद्रयः ।

निमेषणं राज्यहनी प्रजापति-

र्मैतृ तु वृष्टिस्तव वीर्यमिष्यते

॥ १५ ॥

त्वप्यव्ययात्मन् पुरुषे प्रकल्पिता

लोकाः सपाला बहुजीवसङ्कुलाः ।

यथा जले सञ्जिहते जलीकसोऽ-

प्सुदुम्बरे वा मशका मनोमये

॥ १६ ॥

यानियानीह रूपाणि क्रीडनार्थं विभर्षि हि ।

तेरामृष्टशुचो लोका मुदा गायन्ति ते यशः

॥ १७ ॥

नमः कारणमन्त्याप प्रलयाविवराय च ।

हयशीर्षो नमस्तुभ्यं मधुकैटभृत्यवे

॥ १८ ॥

अकूपाराय बृहते नमो मन्दरधारिणे ।

शित्युद्धारविहाराय नमः सूकरमूर्त्ये

॥ १९ ॥

नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह ।

वामनाय नमस्तुभ्यं क्रान्तविभुवनाय च

॥ २० ॥

नमो भृगुनाम्पतये दमस्तत्रवनच्छिदे ।

नमस्ते रघुवर्याय रावणान्नकाराय च

॥ २१ ॥

नमस्ते वामुदेवाय नमः सहर्षणाय च ।

प्रवृष्टायानिरुद्धाय सात्वता एतये नमः

॥ २२ ॥

नमो बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने ।
 म्लेच्छप्रायश्चित्तहन्त्रे नमस्ते कल्किरूपिणे ॥ २३ ॥
 भगवन् जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया ।
 अहं ममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु ॥ २४ ॥
 अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु ।
 भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सुखप्रिया विभो ॥ २५ ॥
 अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्ह्यहम् ।
 द्वन्द्वारामस्तमोनिष्ठो न जाने त्वां जगत्पते ॥ २६ ॥
 यथाऽबुधो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुज्ज्वलैः ।
 अभ्येति मृगतृष्णां वै हित्वाऽहं त्वा पराङ्मुखः ॥ २७ ॥

नोत्सहेऽहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः ।
 रोद्धुं प्रमाथिभिः स्वाक्षिर्हियमाणमितस्ततः ॥ २८ ॥
 सोऽहं तवाङ्घ्रिपुग्नतोऽस्म्यसतां दुराणं
 यथाप्यहं भवदनुग्रहमीश मन्ये ।
 पुंसो भवेद् यद्भि संसर्णापवर्ग-
 स्त्वप्यव्यजनाभ सदुपासनयाऽऽमतिः स्यात् ॥ २९ ॥
 नमो विज्ञानमात्राय सर्वत्रत्ययहेतवे ।
 पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ ३० ॥
 नमस्ते वामुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ।
 हृषीकेश नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 स्तुवतस्तस्य भगवान् दर्शयित्वा जले वपुः ।
 भूयः समाहरन् कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः ॥ १ ॥
 सोऽपि चान्तरहितं वीक्ष्य जलादुन्मज्ज्य सत्वरः ।
 कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रथमाविशान् ॥ २ ॥
 तमपृच्छद् हृषीकेशः किं ते दृष्टमिहाद्भुतम् ।
 भूमी विपति तोषे वा तथा त्वां लक्षयामहे ॥ ३ ॥
 अक्रूर उवाच-
 अद्भुतानीह पायन्ति भूमी विपति वा जले ।
 त्वयि विश्रयाम्के तानि किं मेऽदृष्टं विपश्यतः ॥ ४ ॥
 यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमी विपति वा जले ।
 तं त्वाऽनुपश्यतो ब्रह्मन् किं मे दृष्टमिहाद्भुतम् ॥ ५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 इत्युक्त्वा चोदयामास स्यन्दनं गान्दिनीमुतः ।
 मधुरामनयद् रामं कृष्णं वैव दिनात्यये ॥ ६ ॥
 मार्गे ग्रामजना राज्ञस्तत्र तत्रोपसङ्गताः ।
 वसुदेवमुनी वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ॥ ७ ॥
 तावद् ब्रज्राजसस्तात नन्दगोपादयोऽग्रतः ।
 पुराणपयनमासाय प्रतीक्षन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥

तान् समेत्याह भगवान्क्रूरं जगदीश्वरः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रथितं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥
 भवान् प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहम् ।
 वयं त्विहायमुच्याध तावद् द्रक्ष्यामहे पुरीम् ॥ १० ॥
 अक्रूर उवाच-
 नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेश्ये मधुरां प्रभो ।
 त्यक्तुं नाहिसि मां नाथ भक्तं ते भक्तयत्नतः ॥ ११ ॥
 आगच्छ याम गेहात्रः सनाथान् कुर्वधोक्षज ।
 साग्रजः सह गोपालेः सुहृद्भिश्च सुहृत्तमः ॥ १२ ॥
 पुनीहि पादरजसा गृहान् नो गृहमेधिनाम् ।
 यच्छोचेनानितितृप्यन्ति पितरः साग्रयः सुराः ॥ १३ ॥
 अवनिज्याङ्घ्रिपुगलमासीच्छलाप्यो बलिर्मस्ते ।
 ऐश्वर्यमनुलं लेभे गतिं पैकान्तिनां तु या ॥ १४ ॥
 आपस्तेऽहववनेजन्यसर्षाङ्गोक्तान् शुचयोऽपुनन् ।
 शिरसाऽधत्त याः शर्वः स्वर्पाताः सगरात्मजाः ॥ १५ ॥
 देवदेव जगन्नाथ पुण्यश्रवणकीर्तन ।
 यदृतमोत्तमश्लोक नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

आयास्य भवता गेहमहमार्यसमन्वितः ।

यदुवर्गदुहं हन्त्या वितरिष्ये सुहृत्त्रियम् ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

एयमुन्नतो भगवता सोऽक्रूरो विमना इव ।

पुरीं प्रविश्य कंसाय कर्मांचय गृहं ययी ॥ १८ ॥

ततोऽपराहं भगवान् कृष्णः सङ्घर्षणान्वितः ।

मधुरां प्रायिशद् गोपदिहशुः परिवारितः ॥ १९ ॥

ददर्श तां स्फाटिकतुङ्गगोपुरं

गृहत्सुरङ्गेमकपाततोरणाम् ।

ताम्रायकोष्ठपरिखां दुरासदाम्

उद्यानरम्योपवनानिशोभिताम् ॥ २० ॥

सीवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कट-

श्रेणीसभाभिर्वनैरुपस्कृताम् ।

वैदूर्यचक्रामलनीलविद्रुम-

मुक्ताहरिद्रिर्वलभीषु वेदिषु ॥ २१ ॥

जुष्टेषु जालामुखरन्ध्रकुट्टिमेषु

आयिष्टपारावतवर्हिनादिताम् ।

संसिक्तरध्यापणमार्गचत्वरं

प्रकीर्णमान्याङ्गुरलाजतण्डुलाम् ॥ २२ ॥

आपूर्णकुम्भैर्दधिचन्दनोक्षितैः

प्रसूनदीपायलिभिः सपहवैः ।

सवृन्तरम्भाक्रुमुकैः सकेतुभिः

स्वलदूतद्वारगृहां सपादिकैः ॥ २३ ॥

तां सम्प्रविष्टीं यमुदेयनन्दनौ

वृतां यपस्यनरदेवयन्मना ।

द्रष्टुं समीपुस्स्पर्शिताः पुण्ड्रिणो

हर्म्याणि ध्वजारुहदुर्गोपात्सुकाः ॥ २४ ॥

काञ्चिद् विपर्यक्तकृतान्तरभूषणा

विस्मृत्य धैवं पुण्ड्रिण्यपाराः ।

कृतैकवस्त्रध्वणिकनपुरा

नाङ्कन्या द्वितीयं त्यपराश्च लोचनम् ॥ २५ ॥

अशनन्त्य एकास्तदपास्य सोत्सवा

अभ्यज्यमाना अकृतोपमञ्जनाः ।

स्वपन्न्य उत्थाप निशाम्य निःस्वनं

निपाययन्न्याऽभ्रमपोह्य मातरः ॥ २६ ॥

मनांसि तासामरविन्दलोचनः

प्रगल्भलीलाहसितावलोकनैः ।

जहार मत्तद्विरटन्द्रचिक्रमो

दशां दधञ्छीरमणो महोत्सवम् ॥ २७ ॥

दृष्ट्वा मुहुः धृतमनुद्रुतचेतसस्तं

तन्नेक्षितोत्स्मितसुषोष्णलब्धमानाः ।

आनन्दमूर्तिमुपगुह्य दशान्मलम्बं हृष्यन्त्वचो

जहुरनन्तरिन्दमाधिम् ॥ २८ ॥

प्रासादसिखारुद्राः प्रीत्युत्कृष्टमुलाम्बुजाः ।

अभ्यवर्पन् सीमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ ॥ २९ ॥

दध्यक्षतैः सोदपात्रैः खगन्धैरभुषायनैः ।

तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ॥ ३० ॥

रजकं कञ्चिदायान्तं रत्नकारं गदापत्रजः ।

दृष्ट्वाऽयाचत वासांसि धीतान्यत्पुत्तमानि च ॥ ३१ ॥

देहावयोः समुचितान्यङ्ग वासांसि चार्हतोः ।

भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

स याचितो भगवता परिपूर्णैः सर्वतः ।

साक्षेण रूपितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ॥ ३३ ॥

ईदृशान्येव वासांसि नित्यं गिरिवनेचराः ।

परिधसि किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीप्सव ॥ ३४ ॥

पाताशु वालिशो धैवं प्रार्थ्य यदि जिजीविषा ।

वपन्ति प्रन्ति लुपन्ति हसं राजकुलानि हि ॥ ३५ ॥

इत्थं विकल्पमानस्य कुपितो देवकीसुतः ।

रजकस्य कराग्रेण शिरः काषादपाहरन् ॥ ३६ ॥

तस्यानुजीविनः सर्वे बासःकोशान् विसृज्य वै ।

दुद्रुवुः सर्वतो मार्गे वासांसि जगृहेऽन्युतः ॥ ३७ ॥

वसित्वाऽऽन्तरिक्षे वसे कृष्णः सङ्घर्षणस्तथा ।

शेषाण्यपादत गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचिन् ॥ ३८ ॥

ततस्तु वापकः प्रीतस्तयोर्वैषम्यकल्पयत् ।
 विचित्रवर्णैः शैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ॥ ३९ ॥

नानालक्षणवेपाभ्यां कृष्णरामौ विरेजतुः ।
 स्वलङ्घ्नी वालगजी पर्वणीच सितेतरी ॥ ४० ॥

तस्य प्रसन्नो भगवान् प्रादात् सारूप्यमात्मनः ।
 शिष्यं च परमां लोके बलैश्वर्यस्मृतीन्द्रियम् ॥ ४१ ॥

ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः ।
 तौ दृष्ट्वा स समुत्थाप नन्ता शिरसा भुवि ॥ ४२ ॥

तयोरासनमानीय पादं बाधाहृणादिभिः ।
 पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ॥ ४३ ॥

प्राह नः सार्धकं जन्म पापितं च कुलं प्रभो ।
 पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम् ॥ ४४ ॥

भवन्ती किल विश्वस्य जगतः कारणं परम् ।
 अवतीर्णाविहाशेन क्षेमाय च भवाय च ॥ ४५ ॥

न हि बां विपमा दृष्टिः सुहृदोर्गदात्मनोः ।
 समयोः सर्वभूतेषु भजनं भजतोरपि ॥ ४६ ॥

शाध्याज्ञापय मां भृत्यं किमहं करवाणि वाम् ।
 पुंसोऽन्यनुग्रहो ह्येष भवद्विषयत्रियुन्यते ॥ ४७ ॥

इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः ।
 शस्त्रैः सुगन्धैः कुसुमैर्माला विरचिता ददौ ॥ ४८ ॥

ताभिः स्वलङ्घ्नी प्रीती कृष्णरामौ सहानुगी ।
 प्रणताय प्रपन्नाय ददतुर्वरदौ वरान् ॥ ४९ ॥

सोऽपि वज्रेऽचलां भक्तिं तस्मिन्नेवाखिलात्मनि ।
 तद्भक्त्येव च सीढार्हं भूतेषु च दयां पराम् ॥ ५० ॥

इति तस्मै वरं दत्त्वा शिष्यं चान्वयवर्धिनीम् ।
 बलमायुर्धनैः कान्तिं निर्जगाम सहाग्रजः ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अथ ब्रजन् राजपथेन माधवः
 स्थितं गृहीताङ्गविलेपभाजनाम् ।
 विलोक्य कुञ्जां युवतीं वराननां
 पप्रच्छ धार्त्री यचसा रसप्रदः ॥ १ ॥

का त्वं यरोभ्येतदिहानुलेपनं
 कस्याङ्गने वा कथयस्व साधु नः ।
 देहावयोरङ्गविलेपमुत्तमं
 श्रेयस्ततस्ते नचिराद् भविष्यति ॥ २ ॥

सैरन्ध्रमुवाच—
 दास्यस्म्यहं ते सुरवर्यं सम्मता
 त्रिवक्रनाम्नी ह्यनुलेपकर्मणि ।
 मद्भाषितं भोजपतेरतिप्रियं
 विना युवां कोऽन्यतमस्तदर्हति ॥ ३ ॥

रूपपेशलमाधुर्यदसितालापशीर्षितैः ।
 धर्षितात्मा ददौ सान्द्रमुभयोरनुलेपनम् ॥ ४ ॥

ततस्तावद्भराणेन सुवर्णैतरशोभिना ।
 सम्प्राप्तापरभागेन शुशुभातेऽनुरञ्जितौ ॥ ५ ॥

प्रसन्नो भगवान् कुञ्जां त्रिवक्रां रुचिराननाम् ।
 कञ्चीं कर्तुं मनश्चक्रे दर्शयन् दर्शने फलम् ॥ ६ ॥

पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्रव्यङ्गुलोत्तानपाणिना ।
 प्रगृह्य चुबुके ह्यास्यमुदनीनपदच्युतः ॥ ७ ॥

सा तदार्जुसमानाङ्गी बृहच्छ्रेणिपयोधरा ।
 मुकुन्दस्पर्शनान् सयो बभूव प्रमदोत्तमा ॥ ८ ॥

ततो रूपगुणीदार्यसम्पन्ना प्राह केशवम् ।
 उत्तरीयान्तमाकृष्य सस्मयं जातहृच्छया ॥ ९ ॥

एहि वीर गृहं यामो न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ।
 त्वयोन्मथितचितायाः प्रसीद पुरुषर्षभ ॥ १० ॥

एवं शिष्या याच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः ।
 मुखं वीक्ष्यानुगानां च प्रहसंस्तामुवाच ह ॥ ११ ॥

एष्यामि ते गृहं सुभ्रुं पुंसामाधिकर्शनम् ।
 साधितार्थोऽगृहाणां नः पान्थानां त्वं परायणम् ॥ १२ ॥

विसृज्य माध्या वाण्या तां व्रजन् मार्गे वणिक्पथः ।
 नानापापनताम्बूलस्रग्गन्धः साप्रजोऽर्चितः ॥ १३ ॥
 ततः पीरान् पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः ।
 तस्मिन् प्रविष्टो ददशं धनुर्द्विवाद्भुतम् ॥ १४ ॥
 पुरुषवंदुभिर्गुणमर्चितं परमर्द्धमन् ।
 वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसन्न धनुरादद ॥ १५ ॥
 करेण वामेन सलीलमुद्धृतं सज्यं च कृत्वा निमिषेण पश्यताम् ।
 नृणां विकृष्य प्रवभञ्ज मध्यतो यथेक्षुदण्डं मदकपुरुक्रमः ॥
 धनुषो भज्यमानस्य शब्दः सं रादसी दिशः ।
 पूरयामास यं ध्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमन् ॥ १७ ॥
 तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः ।
 ग्रहीतुकामा आवधुर्गुह्यतां बध्यतामिति ॥ १८ ॥
 अथ तान् दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकंशवी ।
 क्रुद्धी धनुष आदाय शकले तांश्च जग्रतुः ॥ १९ ॥
 बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात् ततः ।
 निष्क्रम्य चेतुर्हृष्टी निरीक्ष्य पुरसम्पदः ॥ २० ॥
 तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशम्य पुरवासिनः ।
 तेजः प्रागल्भ्यरूपं च मेनिरं विनुषोत्तमी ॥ २१ ॥
 तयोर्विचरतोः स्वीरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् ।
 कृष्णरामी सुरवं रात्री ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥ २२ ॥
 अयनिज्याद्विपुगलं भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ।
 ऊपतुस्तां वृती गोपैः पुराच्छकटमीयतुः ॥ २३ ॥
 कंसस्तु धनुषो भर्त्रं रक्षिणां स्वबलस्य च ।
 यथं निशम्य गोविन्दरामचिक्रीडितं परम् ॥ २४ ॥

दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्मिमतानि दुर्मतिः ।
 बहून्यचष्टोभयथा मृत्योर्दूतकराणि च ॥ २५ ॥
 अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिकृषेपु सत्त्वपि ।
 असत्त्वपि द्वितीयं च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥ २६ ॥
 छिद्रप्रतीतिशयायां प्राणपोषानुपश्रुतिः ।
 स्वर्णप्रतीतिवृंक्षेषु स्व्यपदानामदर्शनम् ॥ २७ ॥
 स्वप्ने प्रेतपरिष्वङ्गः स्वरयानं विसादनम् ।
 पाषात्रलदमाल्येकस्तीलाभ्यङ्गो दिगम्बरः ॥ २८ ॥
 अन्त्यानि चेत्थम्भूतानि स्वर्णजगारितानि च ।
 पश्यन् मरणसन्त्रस्तो निद्रां लेभे न चिन्तया ॥ २९ ॥
 व्युष्टायां निशि कीरव्य ! सूर्ये वाभिसमुत्पिते ।
 कारयामास वै कंसो महक्रीडामहोत्सवम् ॥ ३० ॥
 आनर्चुः पुरुषा रङ्गं तूर्यभैर्यश्च जगिरे ।
 मन्त्राश्चालङ्कृताः स्रग्भिः पताकाचैलनोरणैः ॥ ३१ ॥
 तेषु पीरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ।
 यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ॥ ३२ ॥
 कंसः परिवृतोऽमान्यै राजमन्त्र उपाविशान् ।
 मण्डलेऽवरमध्यस्थो हृदयेन विदूषता ॥ ३३ ॥
 वायमानेषु तूर्येषु महतालोत्तरेषु च ।
 महताः स्वलङ्कृता हस्ताः स्त्रोपाध्यायाः समाविशान् ॥ ३४ ॥
 चाणूरो मुष्टिकः कूटः छलः कोसल एव च ।
 त आसेदुरुपस्थानं वन्नुवायप्रहर्षिताः ॥ ३५ ॥
 नन्दगोपादयो गोपा भोजराजसमाहूताः ।
 निवेदितापायनान्त एकस्मिन् मन्त्र आविशान् ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः

धीमुक्त उवाच—
 अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशीची परन्तपी ।
 महद्दुन्दुभिनिर्घोषं ध्रुत्वा द्रष्टुमेषेतुः ॥ १ ॥
 रत्नद्वारं समासाय तस्मिन् नागमयस्थितम् ।
 अपश्यत् कृत्वापापीडं कृष्णोऽम्बष्ठप्रचोदितम् ॥ २ ॥

वद्भ्या परिकरं शीरिः समूह कुटितालकान् ।
 उवाच हस्तिर्न वाचा मेघनादगभीरया ॥ ३ ॥
 अम्बष्ठाम्बष्ठ मार्गं नो देहप्रक्रम माचिरम् ।
 नो चेत् सकुञ्जं त्वाऽद्य नयामि यमसादनम् ॥ ४ ॥

एवं निर्भर्त्सितोऽम्बष्ठः कुपितः कोपितं गजम् ।
 चोदयामास कृष्णाय कालान्तकधमोपमम् ॥ ५ ॥
 करीन्द्रस्तमभिटुत्य करेण तरसाऽग्रहीत् ।
 कराद् विगलितः सोऽमुं निहत्याङ्घ्रिप्वलीयत ॥ ६ ॥
 संकुद्धस्तमचक्षाणो प्राणदष्टिः स केशवम् ।
 परामृशन् पुष्करेण स प्रसह्य विनिर्गतः ॥ ७ ॥
 पुच्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पञ्चविंशतिम् ।
 विचर्क्य यथा नागं सुपर्णं इव लीलया ॥ ८ ॥
 स पर्यावर्तमानेन सन्यदक्षिणतोऽच्युतः ।
 यन्नाम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेन बालकः ॥ ९ ॥
 ततोऽभिमुखमभ्येत्य पाणिनाऽऽहत्य चारणम् ।
 श्रावन् यथायामास स्मृष्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥
 स पायन् क्रीडया भूमी पतित्वा सहसोत्थितः ।
 तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दन्ताभ्यां सोऽहनत् क्षितिम् ॥ ११ ॥
 स्वधिक्रमे प्रतिहते कुजरेन्द्रोऽत्यमर्षितः ।
 चोद्यमानो महामात्रिः कृष्णमभ्यद्रवद् रुपा ॥ १२ ॥
 तमापतन्तमासाद्य भगवान् मधुसूदनः ।
 प्रगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥ १३ ॥
 पतितस्य पदाऽऽक्रम्य मृगेन्द्र इव लीलया ।
 दन्तमुत्पाट्य तेनेन हस्तिपांश्चाहन्द् हरिः ॥ १४ ॥
 मृतकं द्विपमुत्सृज्य दन्तपाणी विरेजतुः ।
 अंसन्यस्तयिपाणासृद्भविन्दुभिरङ्गिती ।
 विरूढस्वेदकणिकवदनाम्युरुहायुधौ ॥ १५ ॥
 वृती गोपिः कतिपयैर्बलदेवजनदर्दनी ।
 रङ्गं विविशान् राजन् गजदन्तवरायुधौ ॥ १६ ॥
 महानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरो मूर्तिमान्
 गंगपानां स्यजनोऽसतां क्षितिभृतां शास्ता स्वपित्रोः शिशुः ।
 मृत्युमौजपतंकिधानृविहितस्त्वं परं योगिनां
 वृष्णीनां च पतिः सदैव शुशुभे रङ्गेऽच्युतः साग्रजः ॥ १७ ॥
 हतं कुचलयापीडं दृष्ट्वा तावपि दुर्जयो ।
 कंसो मनस्यपि तदा भृशमुद्रिविजे नृप ॥ १८ ॥

ती रेजतु रङ्गती महाभुजी विचित्रवेपाभरणस्रगम्बरी ।
 यथा नटावृत्तमवेपधारिणी मनः क्षिपन्ती प्रभया निरीक्षताम् ॥
 निरीक्ष्य तावृत्तमपुरुषी जना मध्यस्थिता नागरराष्ट्रका नृप ।
 प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाः पपुर्न तृप्ता नयनैस्तदाननम् ॥
 पिवन्त इव चधुभ्यां लिहन्त इव जिह्वया ।
 जिघ्रन्त इव नासाभ्यां विलप्यन्त इव बाहुभिः ॥ २१ ॥
 ऊचुः परस्परं ते वै यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।
 तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिता इव ॥ २२ ॥
 एतौ भगवतः साक्षाद् हरेनारायणस्य हि ।
 अवतीर्णाविहारांश्च वसुदेवस्य वेश्मनि ॥ २३ ॥
 स एष किल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् ।
 कालमेतं वसन् गूढो ययूधे नन्दवेश्मनि ॥ २४ ॥
 पूतनाऽनेन नीताऽन्तं चक्रवातश्च दानवः ।
 अर्जुनी धेनुकः केशी गुह्यकोऽन्ये च तद्विधाः ॥ २५ ॥
 गावः सपाला एतेन दावाग्रेः परिमोचिताः ।
 कालियो दमितः सर्पः शक्रश्च विमदः कृतः ॥ २६ ॥
 सप्ताहमेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना ।
 वर्षवाताशान्भ्यश्च परित्रातं च गोकुलम् ॥ २७ ॥
 गोप्योऽस्य नित्यमुदितहसितप्रेक्षणं मुखम् ।
 पश्यन्त्यो विविधांस्तापांस्तारन्ति स्म श्रमं मुदा ॥ २८ ॥
 यदन्त्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविभुतः ।
 श्रियं यशो महत्त्वं च लप्स्यते परिरक्षितः ॥ २९ ॥
 अयं चास्याग्रजः श्रीमान् रामः कमललोचनः ।
 प्रलम्बो निहतो येन बहवो धेनुकादयः ॥ ३० ॥
 जनेष्वेवं ब्रूवाणेषु त्वयैषु निनदत्सु च ।
 कृष्णरामौ समाभाष्य चाणूरो वाक्यमग्रवीत् ॥ ३१ ॥
 हे नन्दसूनो हे राम भवन्ती वीर्यसम्पत्तौ ।
 निपुणकुशलो भुव्वा राजाऽऽहूतो दिदृक्षुणा ॥ ३२ ॥
 श्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्त्यः श्रेयो विन्दन्ति धैः प्रजाः ।
 मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३३ ॥
 नित्यं प्रमुदिता गोपा यत्सपालास्तथा स्फुटम् ।

वनेषु महद्युद्धेन क्रीडन्तश्चारयन्ति गाः	॥ ३४ ॥	वाता वयं तुल्यबलैः क्रीडिष्यामो यपोचितम् ।	
तस्माद् राज्ञः प्रियं यूयं वयं च करवामहे ।		भवेन्निपुङ्गं माऽधर्मः स्पृशेन्महत् सभासदः	॥ ३८ ॥
भूतानि नः प्रसीदन्ति सर्वभूतमयो नृपः	॥ ३५ ॥	चाणूर उवाच—	
तन्निशाम्यान्नृषीन् कृष्णो देशकालोचितं वचः ।		न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः ।	
निपुङ्गमात्मनोऽभीष्टं मन्वमानोऽभिनन्द्य च	॥ ३६ ॥	लीलेषेभो हतो येन सहस्रद्विपसत्त्वभृत्	॥ ३९ ॥
श्रीभगवानुवाच—		तस्माद् भवद्भ्यां बलिभिर्षोडश्वं नानयोऽत्र वै ।	
प्रजा भोजयतेयं वयं चापि यनेचराः ।		मयि विक्रम वाष्पेय बलेन सह मुष्टिकः	॥ ४० ॥
करवाम प्रियं नित्यं तन्नः परमनुग्रहः	॥ ३७ ॥	॥ इति श्रीमत्प्राग्वते दशमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		न सभां प्रविशेत् प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन् ।	
एवं चिन्तितसङ्गो भगवान् मधुसूदनः ।		अनुवन् विबुवन्नृशो नरः कित्त्विषमश्नुते	॥ १० ॥
आससाद ह चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीमुतः	॥ १ ॥	वल्गवः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनाम्बुजम् ।	
आस्फोटय हस्तीं हस्ताभ्यामूकं चैव परस्परम् ।		वीक्ष्यतां धमयायुसं पद्मकोशमिवाम्बुभिः	॥ ११ ॥
विमृज्य भूयः सद्रम्य परिक्रम्य परस्परम् ॥		किं न पश्यत रामस्य मुखमाताम्रलोचनम् ।	
हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्ध्या पद्म्यामेव च पादयोः ।		मुष्टिकं प्रति सामर्पद्वासंस्पर्शम्भोभनम्	॥ १२ ॥
विचकर्पतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया	॥ २ ॥	पुण्या वत व्रजभुवो यदयं नृतिहृग्दः	
अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी ।		पुराणपुरुषो वनचित्रमान्यः ।	
गिरः शीर्ष्णोऽरसोऽस्तावन्यान्यमभिजग्रुः	॥ ३ ॥	गाश्चारयन् सहबलः कणपञ्च वेणुं	
परिध्रामणविक्षेपपरिरम्भावपातनैः ।		विक्रीड्याऽथति गिरावमरार्चिताङ्घ्रिः	॥ १३ ॥
उत्सर्पणापसर्पैश्चाप्यन्योन्यं प्रत्युप्युध्यतम्	॥ ४ ॥	गोप्यस्तपः किमचरन् पदमुप्य रूपं	
उत्थापनैरुन्नमनेश्चालनैः स्थापनैरपि ।		लावण्यसारमथनोत्थमन्यसिद्धम् ।	
परस्परं जिगीषन्तावन्यान्यमभिचक्रुः	॥ ५ ॥	हृभिः पिबन्त्यनुसवाभिर्नवं दुरापमे	
तद् बालबलवयुङ्गं समेताः सर्वयोषितः ।		एकान्तधाम यशसः शिष ईश्वरस्य	॥ १४ ॥
ऊचुः परस्परं प्रेक्ष्य सानुकम्पा वरूपशः	॥ ६ ॥	या दोहनेऽवहनने मथनोपजन्य-	
महानयं वताधर्मं एषां रातसभासदाम् ।		प्रेक्षेद्वनार्भकदितोक्षणमज्जनादी ।	
ये बालबलवयुङ्गं राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः	॥ ७ ॥	गायन्ति येनमनुरक्तपिण्डोऽधुक्कण्ठः	
क यद्रसारसर्वाङ्गी महो शीलेन्द्रसन्निभो ।		पुण्या व्रजस्थि उरुक्रमचित्तयामाः	॥ १५ ॥
क चानिसुकुमारराज्ञी किशोरी नामयौवनी	॥ ८ ॥	प्रातर्व्रजाद् व्रजत आविशतश्च सायं	
धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् ।		गोभिः समं कणयतोऽस्य निशम्य वेणुम् ।	
पञ्चाधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्प्येयं तत्र कर्हिचिन्	॥ ९ ॥	निर्गन्त तूर्णमबलाः पथि भूरिपुण्याः	
		पश्यन्ति सस्मितमुखं सदयाबलोकम्	॥ १६ ॥

एवं प्रभापमानासु स्त्रीषु योगेश्वरो हरिः ।
 शत्रुं हन्तुं मनश्चक्रे भगवान् भरतर्षभ ॥ १७ ॥
 तैस्तेर्निपुदविधिभिर्विधेरच्युतेतरी ।
 युयुधाने तथाऽऽन्योन्यं तथैव बलमुष्टिकी ॥ १८ ॥
 भगवद्गात्रनिष्पातेर्वज्रनिष्पेधनिपुरिः ।
 चाणूरौ भन्यमानाङ्गौ मुहुर्लानिमवाप ह ॥ १९ ॥
 स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभी ।
 भगवन्तं यासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्पताडयत् ॥ २० ॥
 नाचलत् तत्प्रहारेण स्रजा हत इव द्विपः ।
 बाहोर्निगूढ चाणूर् बहुशो भ्रामयन् हरिः ॥ २१ ॥
 भृगुष्टे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् ।
 विस्त्रस्ताकल्पकेशस्रगिन्द्रध्वज इवापतत् ॥ २२ ॥
 तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्थमुष्ट्याऽभिहतेन वै ।
 बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भूवाम् ॥ २३ ॥
 प्रवेपितः स रुधिरमुद्वमन् मुखतोऽर्दितः ।
 व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे बाताहत इवाष्टिपः ॥ २४ ॥
 ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतांवरः ।
 अवधीलीलया राजन् सावङ्गं वाममुष्टिना ॥ २५ ॥
 तथैव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः ।
 द्विधा विदीर्णस्तोसलक उभावपि निपेततुः ॥ २६ ॥
 चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोसलके हते ।
 शेषाः प्रदुद्रुमङ्गाः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ २७ ॥
 गोपान् व्यस्थानाकृष्य तैः संसृज्य विजहतुः ।
 बाधमानेषु तूष्पे वल्गान्ती रुतनपुरी ॥ २८ ॥
 जनाः प्रजहपुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः ।
 कृते कंसं विप्रमुल्याः साधवः साधुसाध्विति ॥ २९ ॥
 हनेषु मद्भवैषु विदुतेषु च भोजनाद् ।
 न्यवारयत् स्वतृपांनि वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३० ॥
 निस्सारयत् दुर्वृत्तां यमुदेव्यान्मज्जी पुरात ।
 धनं हत गोपानां नन्दं वर्यत दुर्मतिम् ॥ ३१ ॥

वसुदेवस्तु दुर्मथा हन्यतामावसत्तमः ।
 उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्षगः ॥ ३२ ॥
 एवं विकृत्यमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः ।
 लघिघ्नोत्पत्य तरसा मध्वमुनुक्रमारुहत् ॥ ३३ ॥
 तमाविशन्तमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् ।
 मनस्वी सहस्रोत्थाय जगृह सोऽसिचर्मणी ॥ ३४ ॥
 तं खड्गपाणिं विचरन्तमाशु
 श्येनं यथा दक्षिणसव्यमम्बरो ।
 समग्रहीद् दुर्विपहोत्रतेजा
 यथोरगं तार्क्ष्यसुतः प्रसह्य ॥ ३५ ॥
 प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं
 निपात्य रङ्गोपरि तुङ्गमध्यात् ।
 तस्योपरिष्टात् स्वयमञ्जनाभः
 पपात विश्वाश्रय आत्मतन्त्रः ॥ ३६ ॥
 कंसोऽपि कृष्णेन जगत्त्रयैक-
 निवासभूतेन निपात्य सोऽधः ।
 तेनात्मतन्त्रेण च पीडितोऽसुं
 तत्याज राजन् निमिषान्तरेण ॥ ३७ ॥
 कंसं परेतं विचर्क्य भूमी
 हरिवर्धेभं जगतो विषयतः ।
 हाहेतिशब्दः सुमहांसदाऽभूत्
 उदीरितः सर्वजनेनैन्द्र ॥ ३८ ॥
 स नित्यदोद्विग्नप्रिया तमीश्वरं
 पिबन्निदन् वा विचरन् स्वपन् श्वसन् ।
 ददर्श चक्रापुधमच्युतं यतः
 तदेव रूपं दुरवाममाप ॥ ३९ ॥
 तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टी कङ्कन्यग्रोधकादयः ।
 अभ्यधावन्नतिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः ॥ ४० ॥
 तथाऽतिरभसांस्तांस्तु संयतान् रोकिणीसुतः ।
 अहन् पार्षधमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ॥ ४१ ॥
 नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ब्रह्मेशाया विभूतयः ।
 पुण्यैः किरन्तस्त्वं प्रीताः शशांसुर्ननुतुः स्थियः ॥ ४२ ॥

तेषां सियों महाराज सुहृन्मरणदुःखिताः ।
 तत्राभीषुर्विनिग्रन्त्यः स्वशीर्षाण्यश्रुलोचनाः ॥ ४३ ॥
 शयानान् वीर शय्यायां पतीनालिङ्ग्य शोचन्तीः ।
 विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजन्त्यो मुहुः शुचः ॥ ४४ ॥
 हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणानाथवत्सल ।
 त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ॥ ४५ ॥
 त्वया विरहिता पत्न्या पुरीषं भरतर्षभ ।
 न शोभते वपमिव निवृत्तोत्सवमङ्गला ॥ ४६ ॥
 अनागसां त्वं भूतानां कृतवान् द्रोहमुन्वणम् ।
 तेनेमां भो दशां नीतो भूतभुक् को लभेत शम् ॥ ४७ ॥

सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवाप्ययः ।
 गोप्ता च तदवध्यायी न कश्चित् सुखमेधते ॥ ४८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजयोषित आश्रवास्य भगवान् लोकभावनः ।
 यामादुर्लौकिकी संस्थां हतानां समकारयत् ॥ ४९ ॥
 मातरं पितरं चैव मोचयित्वाऽथ बन्धान् ।
 रामकृष्णौ ववन्दाते शिरसाऽऽस्पृश्य पादयोः ॥ ५० ॥
 देवकी बसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरी ।
 कृतसंघन्दनी पुत्री सत्सज्जाते न शङ्कितौ ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पितराबुधलभ्यार्थी विदित्वा पुरुषोत्तमः ।
 मा भूदिति निजां मायां ततान जनमोहिनीम् ॥ १ ॥
 उवाच पितरावन्त्य साग्रजः सान्त्वतर्षभः ।
 प्रश्रयावनतः शीणजम्ब तातेति सादरम् ॥ २ ॥
 नास्मत्तो पुत्रयोस्तात नित्योत्कण्ठितपोरपि ।
 बाल्यपीगण्डकेशोराः पुत्राभ्यामगमन् कश्चित् ॥ ३ ॥
 न लब्धो देवहतयोर्चासो नौ भयदन्तिके ।
 ये बालाः पितृगोहस्था बिन्दन्ते लालिता मुदम् ॥ ४ ॥
 सर्वाधसम्भवो देहो जनितः पोषितो यतः ।
 न तपोयानि निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतापुषा ॥ ५ ॥
 यस्तपोरामजः कल्प आत्मना च धनेन च ।
 वृत्तिं न दद्यात् तं प्रेत्य स्वमांसां खादयन्ति हि ॥ ६ ॥
 मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम् ।
 गुरुं चित्रं प्रपन्नं च कल्पोऽविभ्रज्यसन्मृतः ॥ ७ ॥
 तत्रायकल्पयोः कंसाज्ज्ञेयमुद्विग्रचेतसोः ।
 मोक्षमेतं व्यतिक्रान्ता दिवसा यामनर्चतोः ॥ ८ ॥
 तन् धन्तुमर्ह्यस्तात मातनौ परतन्त्रयोः ।
 अकुर्वतोर्थां शुभ्र्यां ऋषोर्दुर्हदोभृशम् ॥ ९ ॥

इति मामामनुष्पस्य हरेर्विश्वान्नमो गिरा ।
 मोहितावङ्गमारोप्य परिष्वज्यापनुर्मुदम् ॥ १० ॥
 सिञ्चन्तावशुभाराभिः स्नेहपाशेन संवृती ।
 न किञ्चिदूचत् राजन् बाष्पकण्ठी विमोहितौ ॥ ११ ॥
 एवमाश्रवास्य पितरौ भगवान् देवकीसुतः ।
 मातामहं तृष्टेनं यदूनामकरोन्नृपम् ॥ १२ ॥
 आह चास्मान् महाराज प्रजाः स्वाङ्गमुमर्हसि ।
 यथातिशापाद् यदुभिर्नासितव्यं नृपासने ॥ १३ ॥
 मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः ।
 बलिं हर्न्यचनताः किमुतान्ये नरापिपाः ॥ १४ ॥
 सर्वान् स्वज्ञातिसम्बन्धान् दिग्भ्यः कंसभयाद् गतान् ।
 यदुवृण्यन्धकमपुदासाहङ्कुरार्हकान् ॥ १५ ॥
 सभाजितान् समाश्रवास्य विदेशवासकर्षितान् ।
 न्यवासयत् स्वगणेषु विलेः सन्तर्प्य विश्वसृक् ॥ १६ ॥
 कृष्णसदृशं भुजेर्गुप्ता लब्धमनोरथाः ।
 गणेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णशमगतज्वराः ॥ १७ ॥
 वीक्षन्तोऽहरतः प्रीता मुकुन्दवदनाम्बुजम् ।
 नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् ॥ १८ ॥
 तत्र प्रवयसोऽप्यासन् युवानोऽनिबलीजसः ।
 पिवन्तोऽक्षैर्मुकुन्दस्य मुक्ताम्बुजसुधां मुहुः ॥ १९ ॥

अथ नन्दं समासाय भगवान् देवकीसुतः ।
 सङ्दर्पणश्च राजेन्द्र परिष्वज्येदमृचतुः ॥ २० ॥
 पितृवृथाभ्यां सिन्ध्याभ्यां पोषितौ लालितौ भृशम् ।
 पित्रोर्भयधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि ॥ २१ ॥
 स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत् ।
 शिशून् बन्धुभिरुत्सृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे ॥ २२ ॥
 यात यूपं ब्रजं तात वयं च स्नेहदुःसितान् ।
 ज्ञातीन् नो द्रष्टुमेष्ट्यामो विधाय सुहृदां सुखम् ॥ २३ ॥
 एवं सान्त्वय्य भगवान् नन्दं सप्रजमच्युतः ।
 बासोऽलङ्कारकुप्याग्रिर्हयामास सादरम् ॥ २४ ॥
 इत्युक्तस्ती परिष्वज्य नन्दः प्रणयविह्वलः ।
 पूरयन्नधुभिर्नैत्रे सह गोपैर्ब्रजं ययौ ॥ २५ ॥
 अथ शूरसुतो राजन् पुत्रयोः समकारयत् ।
 पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद् द्विजसंस्कृतिम् ॥ २६ ॥
 तेभ्योऽदाहशिष्यां गावो कम्भमालाः स्थलकृताः ।
 स्थलकृतेभ्यः सम्पूज्य सवत्साः क्षीममालिनीः ॥ २७ ॥
 याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः ।
 ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हताः ॥ २८ ॥
 ततश्च लब्धसंस्कारी द्विजत्वं प्राप्य सुव्रती ।
 गर्गाद् यदुकुलाचार्याद् गात्रं ब्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥
 प्रभवी सर्वविधानां सर्वज्ञी जगदीश्वरी ।
 नान्यसिद्धामलं ज्ञानं गूढमानी नरेहितैः ॥ ३० ॥
 अथो गुरुकुले वासमिच्छन्तावुपजग्मतुः ।
 ताश्च सान्दीपनिं नाम अवन्तिपुरवासिनम् ॥ ३१ ॥
 यथोपसाय ती दान्ती गुरौ वृत्तिमनिन्दिताम् ।
 ग्राहयन्तावुपांतौ स्म भक्त्या देयमियादती ॥ ३२ ॥
 तयोर्द्वित्रयस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः ।
 प्रोवाच वेदानवित्तान् साद्रोपनिषदो गुरुः ॥ ३३ ॥
 सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मन्यायपञ्चरत्ना ।
 तथा चान्नीक्षिकीं विद्यां गजनीतिं च पट्विधाम् ॥ ३४ ॥

सर्वं तदमरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकी ।
 सकृन्नृजिगदमात्रेण ती सञ्गृह्णतुर्नृप ॥ ३५ ॥
 अहोरात्रैश्चतुःपष्टया संयाती तावतीः कलाः ।
 गुरुदक्षिणयाऽऽचार्यं छन्दयामासतुर्नृप ॥ ३६ ॥
 द्विजस्तनयोस्तं महिमानमद्भुतं
 संलक्ष्य राजन्नतिमानुषीं प्रतिम् ।
 सम्मन्य पट्वा स महार्णवि मृतं
 बालं प्रभासे वरयाम्बभूव ह ॥ ३७ ॥
 तथेत्यथारुढ महारथी रथं
 प्रभासमासाय दुरन्तविक्रमी ।
 बेलामुपजग्य निपीदतुः क्षणं
 सिन्धुर्विदित्वाऽर्हणमाहरत् तयोः ॥ ३८ ॥
 तमाह भगवानासु गुरुपुत्रः प्रदीपताम् ।
 योऽसाविह त्वया प्रस्तो बालको महतोर्मिणा ॥ ३९ ॥
 तमाह वरुणो देवो विनयावनतः स्थितः ।
 नैवाहार्पमहं देव दैत्यः पञ्चजनोऽहरत् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जलचरः कृष्ण शङ्करूपधरोऽसुरः ।
 जलमाविश्य तं हत्वा गृह्णतामित्युवाच सः ॥
 ततस्ती जलमाविश्य हत्वाऽन्तर्जलवासिनम् ।
 विदार्य जठरं तस्य नाभश्चपददरेऽर्भकम् ॥ ४१ ॥
 तदङ्गप्रभवं शङ्कमादाय रथमागमत् ॥ ४२ ॥
 ततः संवमनीं नाम यमस्य दपितां पुरीम् ।
 गत्वा जनार्दनः शङ्खं प्रदध्मी सहलायुधः ॥ ४३ ॥
 शङ्खनिर्हादमाकर्ण्य प्रजासंयमनो यमः ।
 तयोः सपर्यां महतीं चक्रे भक्त्युपबृंहितः ॥ ४४ ॥
 उवाचावनतः कृष्णं सर्वभूताशयाश्रयम् ।
 लीलामनुष्य हे विष्णो युवयोः करवाम किम् ।
 इत्युक्तस्तेन देवेशो देवकीनन्दनोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 गुरुपुत्रमिहानीतं निजकर्मनिबन्धनम् ।
 आनयस्व महाराज मच्छासनपुरस्कृतः ॥ ४६ ॥

तपेति तेनोपनीतं गुरुपुत्रं यदत्तमौ ।
 दत्त्वा स्वगुप्ये भूषो वृणीष्येति तमूचतुः ॥ ४७ ॥
 ततः प्रीतमना राजश्रिदं वचनमब्रवीत् ।
 सान्दीपिनि महाभागो रामकृष्णावरिन्दमौ ॥ ४८ ॥
 सम्यक् सम्पादितो वत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्क्रिया ।
 को नु पुष्पद्विभगुरोः कामानामवशिष्यते ।
 गच्छतं स्वगृहं वीरो कीर्तिर्वांमस्तु पावनी ॥ ४९ ॥

गुरुणैवमनुज्जाती रथेनानितरं हसा ।
 आपाती स्वपुरं तात पर्जन्यनिवेदेन वै ॥ ५० ॥
 समनन्दन् प्रजाः सर्वा दृष्ट्वा रामजनादनी ।
 अपश्यन्तो बहूद्वानि नष्टव्यधना इव ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वृष्णीनां प्रवरो मन्त्री कृष्णस्य दयितः सखा ।
 शिष्यो बृहस्पतेः साधदुद्धवो बुद्धिसत्तमः ॥ १ ॥
 तमाह भगवान् प्रेष्टं भक्तमेकान्तिनं कविन् ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपञ्चार्तिहरो हरिः ॥ २ ॥
 गच्छोद्धव ब्रजं सौम्य पित्रेनः प्रीतिमायह ।
 गोपीनां मद्रिपोगार्धिं मत्सन्देर्शर्विभोचय ॥ ३ ॥
 ता मन्मनस्का मत्प्रणा मदर्थे त्यक्तदेहिकाः ।
 मामेव दयितं प्रेष्टमात्मानं मनसाऽगताः ॥ ४ ॥
 ये त्यक्तलोकाधर्माश्च मदर्थे तान् विभर्ष्यहम् ।
 मयि ताः प्रेयसां प्रेष्टे दूरस्थे गोकुलस्थियः ॥ ५ ॥
 स्मरन्त्यद्ग विमुत्तन्नि विरहीत्कण्ठविक्रिषाः ।
 धारयन्त्यतिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान् कथधन ॥ ६ ॥
 प्रत्यागमनसन्देर्शर्वकन्या मे मदात्मिकाः ।
 इत्युक्त उद्धवो राजन् सन्देशान् भर्तुराहतः ॥ ७ ॥
 आदाय रथमारुह्य प्रययां नन्दगोकुलम् ।
 श्रामो नन्दव्रजं धीमान् निम्नोचति विभावसी ॥ ८ ॥
 छलपानः प्रविशतां पशूनां सुरेणुभिः ।
 यासितार्थे निपुद्ध्यद्भिर्नादितं शुष्मिभिवृषैः ॥ ९ ॥
 धावन्तीभिश्च वाखाभिरुपोभारेण बत्सकान् ।
 इतस्ततो विलङ्घिगोवत्सैर्मण्डितं सितैः ॥ १० ॥
 गोदोहशब्दाभिरवेर्षेणानां निस्सवनेन च ।
 गायन्तीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः ॥ ११ ॥

स्यलङ्घनाभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ।
 अष्टर्कान्तिपिण्गोविप्रविनुद्वार्चनान्वितैः ॥ १२ ॥
 धूपदीपैश्च मान्यैश्च गोपावासैर्मनोरमम् ।
 सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितम् ॥ १३ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मपण्डैश्च मण्डितम् ।
 तमागतं समालोक्य कृष्णस्यानुचरं श्रियम् ॥ १४ ॥
 नन्दः प्रीतः परिपन्थ्य वासुदेवपिपाऽऽर्चयत् ।
 भोजितं परमात्रेण संविष्टं कशिपी सुखम् ॥ १५ ॥
 गतधमं पर्यपृच्छन् पादसंवाहनादिभिः ॥ १६ ॥
 नन्द उवाच—
 कषिदद्ग महाभाग सखा नः शूनन्दनः ।
 आस्तु कुशान्यपन्थायैर्पुक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः ॥ १७ ॥
 दिष्ट्या कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना ।
 साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा ॥ १८ ॥
 अपि स्मरति नः कृष्णो मातरः सुहृदः सखीन् ॥
 गोपान् ब्रजं चात्मनाथं गावो वृन्दावनं गिरिम् ॥ १९ ॥
 अप्यायास्यति गोविन्दः स्वजनान् सकृदीक्षितुम् ।
 तर्हि द्रक्ष्याम तद्भक्तं सुनसं सुस्मितेक्षणम् ॥ २० ॥
 दावाग्नेर्वातवर्षां वृषान् सर्पांश्च रक्षिताः ।
 दुरन्तव्येभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना ॥ २१ ॥
 स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलापादनिरीक्षणम् ।
 हसितं भाषितं चाद्ग सर्वा नः सिधिलाः क्रियाः ॥ २२ ॥

सरिच्छैलवनोद्देशान् मुकुन्दपदभूषितान् ।

आक्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मताम् ॥ २३ ॥

मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ ।

सुराणां महदर्पाय गर्गस्य वचनं यथा ॥ २४ ॥

कंसं नागायुतबलं मङ्गी गजपतिं तथा ।

अवधिष्टं लीलधैव पशूनिव मृगाधिपः ॥ २५ ॥

तालत्रयं महासारं धनुर्यष्टिमिवेभराट् ।

वभञ्जेकन हस्तेन सप्ताहमदधाद् गिरिम् ॥ २६ ॥

प्रलम्बो धेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तो वकादयः ।

दैत्याः सुरासुराजितो हता येनेह लीलया ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति संस्मृत्य संस्मृत्य नन्दः कृष्णानुरक्तधीः ।

अभ्रुकण्ठोऽभवत् तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः ॥ २८ ॥

पशोदा वर्णमानानि पुत्रस्य चरितानि च ।

शृण्वन्त्यश्रूण्यवासाक्षीत् स्नेहसुतपयोधरा ॥ २९ ॥

तपोरित्थं भगवति कृष्णे नन्दपशोदयोः ।

वीक्ष्यानुरागं परमं नन्दमाहोद्भवो मुदा ॥ ३० ॥

उद्धव उवाच-

युवां श्लाघ्यतमी नूनं देहिनामिह मानद ।

नारायणोऽखिलगुरी यत् कृता मतिरीदृशी ॥ ३१ ॥

एतो हि विश्वस्य च बीजयोनी

रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ।

अन्वीय भूतेषु विलक्षणेपु

विज्ञाप चेशात इमी पुराणी ॥ ३२ ॥

यस्मिन् जनः प्राणवियोगकाले

क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धम् ।

निगूढ कर्माशयमाशु याति

परां गतिं ब्रह्मयोऽकैवर्णः ॥ ३५ ॥

तस्मिन् भवन्तावखिलात्मयोनी

नागपण्ये कार्णमन्यमूर्तौ ।

भावं व्यपन्नां नितरां महात्मन्

किं वाऽवशिष्टं युवयोः मुकुन्त्यम् ॥ ३४ ॥

आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन ब्रजमच्युतः ।

प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान् सात्वतां पतिः ॥ ३५ ॥

हत्वा कंसं रङ्गमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वताम् ।

यदाह वः समागम्य कृष्णः सत्यं करोति तत् ॥ ३६ ॥

मा खियेतां महाभागी द्रक्ष्यथः कृष्णमन्तिके ।

अन्तर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवधसि ॥ ३७ ॥

न ह्यस्यातिप्रयः कश्चिन्नाप्रियो वाऽस्त्यमानिनः ।

नोत्तमो नाधमो वाऽपि समानस्य समोऽपि वा ॥ ३८ ॥

न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः ।

नात्मीयो न परश्चास्य न देहो जन्म कर्म वा ॥ ३९ ॥

लोकेऽस्य जन्मकर्माणि सदसन्मिथ्योनिषु ।

क्रीडार्थं सोऽपि साधूनां परित्राणाय कल्पते ॥ ४० ॥

सत्त्वं रजस्तम इति भजते निर्गुणो महान् ।

क्रीडन्ननीहोऽनुगुणैः सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ ४१ ॥

युवयोरैव नैवायमात्मजो भगवान् हरिः ।

सर्वेषामात्मजो ह्यात्मा पिता माता स ईश्वरः ॥ ४२ ॥

दृष्टं भूतं भूतभवद्भविष्यत् स्थासु चरिष्णुमहदत्यक्तं च ।

यिनाऽप्युताद् वस्तुतया न चान्यत् स एव सर्व परमार्थरूपः ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं निशा सा ब्रुवतोर्व्यतीता

नन्दस्य कृष्णानुचरस्य राजन् ।

गोप्यः समुत्थाप निरूप्य दीपान्

वास्तून् समभ्यर्च्य दधीन्यमन्थन् ॥ ४४ ॥

ता दीपदीपैर्मणिभिर्विजृ

रज्ज्वाविकर्पोन्वलकङ्कणाः स्रजः ।

चलन्निताम्बस्तनहारकुण्डल-

न्विपत्कपोलारुणकुङ्कुमाननाः ॥ ४५ ॥

उद्गायतीनामरविन्दलोचनं

ब्रजाङ्गनानां दिवमस्मृशद् ध्वनिः ।

दप्रवच निर्मन्धनशब्दमिश्रितो

निरस्यते येन दिशाममङ्गलम् ॥ ४६ ॥

भगवत्युदितं सूर्यं ब्रजद्वारं ब्रजीकतः ।
 दृष्ट्वा रथं ज्ञातक्रीम्भं कस्यायमिति चाब्रुवन् ॥ ४७ ॥
 अकूर आगतः किं या यः कंसस्यायसाधकः ।
 येन नीतो मधुपुरीं कृष्णः कमललोचनः ॥ ४८ ॥

किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुः प्रेतस्य निष्कृतिम् ।
 इति स्त्रीणां वदन्तीनामुद्रवोऽग्नात् कृतादिकः ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुस्त्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तं वीक्ष्य कृष्णानुचरं ब्रजस्थितः प्रलम्बबाहुं नयकप्रलोचनम् ।
 पीताम्बरं पुष्करमालिनं लसन्मुसलविन्दं परिमृष्टकुण्डलम् ॥
 सुविस्मिताः कोऽयमनीवदन्तः कुतश्च कस्याच्युतवेषभूषणः ।
 इति स्म सर्वाः परितव्रुरुत्सुकस्तमुतमश्लोकपदाम्बुजाधयम् ॥
 तं प्रभवेणावनताः सुसत्कृतं सत्रीडहासंक्षणमनूतादिभिः ।
 रहस्यपृच्छन्परिविष्टमासने विज्ञाय सन्देशहरं रमापतेः ॥ ३॥
 गोप्य उचु—
 जानीमस्त्वां यदुपतेः पार्यदार्यमनुव्रतम् ।
 भर्त्रेह प्रेषितः पित्रोर्भवाञ्च प्रियचिकीर्षवा ॥ ४ ॥
 अन्यथा गोव्रजे तस्य स्मरणीयं न चक्ष्महे ।
 स्नेहानुबन्धो बन्धूनां मुनेरपि सुदुस्त्यजः ॥ ५ ॥
 अन्येष्वर्धकृता मैत्री यावदर्थविडम्बना ।
 पुम्भिः स्त्रीषु कृता यद्वत् सुमनस्स्विव पटुर्ददः ॥ ६ ॥
 निस्र्यं त्यजन्ति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः ।
 अधीतविया आचार्यमुन्विजो दत्तदक्षिणम् ॥ ७ ॥
 खगा वीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिथयो गृहम् ।
 दग्धं मृगास्तथाऽरण्यं जारो भुक्त्वा परस्त्रियम् ॥ ८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 ददशं गोपीगोपिन्दमनोवादेहवेष्टितैः ।
 कृष्णदूतो ब्रजं प्राप्त उद्धवस्त्यक्तलोकादिकः ॥ ९ ॥
 गायन्त्यः प्रियकर्माणि रुदन्त्यश्च गतह्रियः ।
 तस्य संस्मृत्यसंस्मृत्य पानि केसोरवान्त्ययोः ॥ १० ॥
 काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा ध्यायन्ती कृष्णसद्व्रमम् ।
 प्रियप्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

गोष्पुवाच—
 मधुप कितवन्धो मा स्मृशास्मान् सपत्न्याः
 कुचविलुलितमालाकुड्मस्रमभुभिस्त्यम् ।
 यदनु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं
 यदुसदसि विडम्ब्यं यस्य दूतस्त्यमीदृक् ॥ १२ ॥
 सकृदपरमुपां स्वां मोहिनीं वायपित्वा
 सुमनस इव सद्यः कस्त्यजेन्मां भवाद् ।
 परितरति कथं तत्पद्मकिञ्चत्कपादम
 अपि वत हनचित्ता उत्तमश्लोकजन्यैः ॥ १३ ॥
 किमिह बहु पडङ्गे गायसि त्वं यदूनाम
 अधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणम् ।
 विजयसखसखीनां गावतां तत्पुत्रसङ्गः
 क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयन्तीष्टमिष्टाः ॥ १४ ॥
 दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तदुरापाः
 कषट्करुचिरहासभूविजृम्भस्य वाः स्युः ।
 चरणज उपास्ते यस्य भूतिर्धनं का
 अपि च कूपणपण्ये उत्तमश्लोकसद्व्रमः ॥ १५ ॥
 विसृज शिरसि पादं वेदम्यहं चादुकारि-
 रलमनुनयसार्यादि दृष्ट्वे मुकुन्दम् ।
 स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्यासलोका
 व्यसृजदकृतचैताः किं नु सन्धेयमस्य ॥ १६ ॥
 मृगयुरित कर्षान्द्रं विज्यधे यः किरातः
 सियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम् ।
 बलिमपि विलयासं वेदविद्वर्गवन्द्यः
 तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः ॥ १७ ॥
 यदनुचरितलीलाकर्षणीषूषविभुद-
 सकृददनविभूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः ।

सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना
बहव इह विद्वद्वा भैक्षचर्या चरन्ति ॥ १८ ॥

ययमृतमिव जिह्वं व्याहृतं भद्रधानाः
कुलिकरुतमिवाद्वाः कृष्णबन्धो हरिण्यः ।
ददशिम सकृदेतन्नखस्पर्शतीव्रः
तनरुजवरमार्तिं भण्यतामस्य वार्ता ॥ १९ ॥

प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितस्त्वं
वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग ।
नपसि कथमिहास्मान् दुस्त्यजं बन्धुपात्रं
सततमुरसि सौम्य श्रीवधूः साकमास्ते ॥ २० ॥

अपि वत मधुपुष्पार्मार्यपुत्रोऽपुनाऽस्सते
स्मरति स पितृगेहं सौम्य बन्धुश्च गोपान् ।
कचिदपि स कथं नः किङ्करीणां गृहीतो
भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्निधास्यत् कदा नु ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
अधोऽधो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः ।
सान्त्वयन् प्रियसन्देशगोपीरिदमभापत ॥ २२ ॥

अहो ययं स्म पूर्णार्या भवत्यो लोकपूजिताः ।
वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पिता मतिः ॥ २३ ॥

दानव्रततपोहोमजपस्याध्यायसंयमैः ।
श्रेयोविधिभिरन्यैश्च कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते ॥ २४ ॥

भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा ।
भक्तिः प्रवर्तिता दिष्ट्या मुनीनामपि दुर्लभा ॥ २५ ॥

दिष्ट्या पुत्रान् पत्नीन् देहान् स्वजनान् भवनानि च ।
हित्वा वृणीत ययं यत् कृष्णार्यं पुरुषं परम् ॥ २६ ॥

सर्वात्मभावोऽधिगतो भवतीनामपोक्षजे ।
विरहं महाभागा महान् योऽनुग्रहः कृतः ॥ २७ ॥

श्रूयतां प्रियसन्देशो भवतीनां सुखावहः ।
यमादायागतो भद्रा अहं भर्तुर्हि किङ्करः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
भवतीनां विप्राणां मे न ति सर्वात्मना कचिन् ।
यथा भूतानि भूतेषु खं याप्यग्रिजलं मदी ॥ २९ ॥

तथाऽहं च मनःप्राणभूतेन्द्रियगुणाश्रयः ।
आत्मन्येवात्मनाऽऽत्मानं सृजं हन्त्यनुपालये ॥ ३० ॥

आत्ममायानुभावेन भूतेन्द्रियगुणान्मना ।
आत्मा ज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरिक्तो गुणान्वयः ॥ ३१ ॥

सुपुमिस्त्वप्राज्ञाप्रद्विर्भावावृत्तिभिरिष्यते
एतदन्तः समाग्रायो योगः साद्व्यं मनीषिणाम् ।
त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रान्ता इवापगाः ॥ ३३ ॥

यत्नहं भवतीनां वैदूरे वर्त्यपि यं इशाम् ।
मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुष्ठानकाम्यया ॥ ३४ ॥

यथा दूरतरे श्रेष्ठे मन आविश्य वर्तते ।
स्त्रीणां च न तथा चेत् सन्निकृष्टेऽक्षिणेचरे ॥ ३५ ॥

मप्यावेश्य मनः कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् ।
अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमचिरान्मामुपेक्ष्य ॥ ३६ ॥

यन्मया क्रीडिता रात्रीर्वनेऽस्मिन् ब्रज आस्थिताः ।
अलब्धरासा कल्याण्यः आपुर्मा मन्त्रिचिन्तया ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच—
एवं प्रियतमादेशमाकर्ण्य ब्रजयोषितः ।
ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्सन्देशागतस्मृतयः ॥ ३८ ॥

गोष्य ऊचुः—
दिष्ट्याऽऽहितो हतः कंसो यदुनां सानुगोऽपकृत् ।
दिष्ट्याऽर्सेलब्धसर्वार्थैः कुशल्यान्तेऽच्युतोऽपुना ॥ ३९ ॥

कचिद् गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् ।
प्रीतिं सुमिथ्सत्रीडहासोदोरक्षणश्रितः ॥ ४० ॥

कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च पुरयोषिताम् ।
नानुवध्येत तद्वाक्यैर्विध्रमैश्चानुभाजितः ॥ ४१ ॥

अपि स्मरति नः साधो गोविन्दः प्रस्तुते कचिन् ।
गोष्टीमध्ये पुरग्रीणां ग्राम्यस्वैरकथान्तरे ॥ ४२ ॥

ताः किं निशाः स्मरति वासु तदा प्रियाभि-
वृन्दावने कुमुदकुन्दशशाङ्करमध्ये ।
रमे कणवरणनूपुररासगोष्ठावाम्
अस्माभिरिङितमनोज्ञकथः कदाचित् ॥ ४३ ॥

अप्येष्यतीह दाशार्हस्तमं स्वकृतया शुचा ।
 सश्रीययन् ब्रजं गात्रैर्यपेन्द्रो वनमम्बुदः ॥ ४४ ॥
 कस्मान् कृष्ण इहायानि ग्रामराज्यो हताहितः ।
 विहृत्य नगरस्त्रीभिः प्रीतः सर्वमुहृदृतः ॥ ४५ ॥
 किमस्माभिरवनीकोभिरन्याभिर्था महात्मनः ।
 श्रीपतेगमकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ॥ ४६ ॥
 परं सुखं हि नैगाद्यं स्वैरिण्यप्याह पिबता ।
 तज्जाननीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुरत्यया ॥ ४७ ॥
 क उत्सहेत सन्त्यस्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् ।
 अनिच्छतोऽपि यस्य श्रीरज्ञात्र ज्यवते कचिन् ॥ ४८ ॥

सरिच्छेलवनोद्देशा गात्रो वेणुखा इमे ।
 सङ्घर्षसहायेन कृष्णमाक्रीडिताः प्रथो ॥ ४९ ॥
 पुनःपुनः स्मारयन्ति नन्दगोपसुतं वत ।
 श्रीनिकेते तन्यदेके विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ॥ ५० ॥
 गत्या ललितपदोदारहासलीलावलोकनैः ।
 माध्या गिरा हृतपियः कथं तद् विस्मरामहे ॥ ५१ ॥
 हे नाथ हे रमानाथ ब्रजनाथार्तिनाशन ।
 मप्रमुद्धर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णवान् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीगोक उवाच—
 ततस्ताः कृष्णसन्देशीर्ज्वरितविरहामयाः ।
 उद्धवं पूजयाधकुर्वात्वा स्निग्धमधोक्षत्रे ॥ १ ॥
 उयास कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन् शुचः ।
 कृष्णलीलाकषा गायन् रमयामास गोकुलम् ॥ २ ॥
 याचन्त्यहानि नन्दस्य ब्रजेऽव्याप्तीन् स उद्धवः ।
 ब्रजौकसां क्षणप्रायोण्यासन् कृष्णस्य वार्तया ॥ ३ ॥
 सरिद्वनगिरिद्रोणीवीक्षन् कुसुमितान् द्रुमान् ।
 कृष्णं संस्मारयन् रमे हरिदासो ब्रजौकसाम् ॥ ४ ॥
 हृद्देयमादि गोपीनां कृष्णवेशात्मविज्ञवम् ।
 उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगौ ॥ ५ ॥
 उद्धव उवाच—
 एताः परं तनुभृतां भुवि गोपपथ्यो
 गोविन्द एवमखिलात्मनि रूढभावाः ।
 याञ्छन्ति यद् भवथियो मुनयो वयं च
 किं ब्रह्मजन्मभिरनन्तकथा न यत्र ॥ ६ ॥
 केमाः स्थियो वनचरीर्ज्वभिचारशीलाः
 कृष्णे क वेप परमात्मनि रूढभावाः ।
 नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽपिदुषोऽपि साक्षान्
 श्रेयस्तनोत्यगदरात्र इवोपपुनतः ॥ ७ ॥

नाथं श्रियो ननु नितान्तरतेः प्रसादः
 स्वयौपिनां च ललिताङ्गरुचां कुतोऽन्याः ।
 रासोत्सवोऽस्य भुजदण्डगृहीतकण्ठ-
 लब्धाशिषां य उदगाद् ब्रजबह्वीनाम् ॥ ८ ॥
 आसामहो चरणरेणुनुपामहं स्यां
 वृन्दावने किमपि गुन्मलतीपधीनाम् ।
 या दुस्त्यत्रं स्वजनमार्यपथं च हित्वा
 भेजुर्मुकुन्दपदवीं भुतिभिर्विमृग्याम् ॥ ९ ॥
 या यं श्रियाऽर्चितमजादिभिरासकामैः
 योगैर्धररपि यदात्मनि रासगोष्ठयाम् ।
 कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविन्दं
 न्यस्य स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापम् ॥ १० ॥
 वन्दे नन्दब्रजस्त्रीणां पादरेणुभ्रीक्षणाः ।
 यासां हरिकुपोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ११ ॥
 श्रीगोक उवाच—
 अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नन्दमेव च ।
 गोपानामन्य दाशार्हो यास्यचारुहरे रथम् ॥ १२ ॥
 तं निर्गतं समासाय नानोपायनपाणयः ।
 नन्दादयोऽनुरागेण प्रावोचन्भुलोचनाः ॥ १३ ॥
 मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाम्बुजाध्याः ।
 वाचोऽभिधापिनीर्नामां कायस्तत्रावचादिपु ॥ १४ ॥

कर्मभिर्भ्राम्यमाणानां यत्र कापीश्वरेच्छया ।

मद्गलाचरितैर्दाने रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे

॥ १५ ॥

एवं सभाजितो गोपैः कुण्ठभक्त्या नराधिप ।

उद्धवः पुनरागच्छन्मधुरां कृष्णपालिताम्

॥ १६ ॥

कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं ब्रजीकसाम् ।

वासुदेवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात्

॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीभुक्त उवाच—

अथ विज्ञाय भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।

सैरन्ध्राः कामतसायाः प्रियमिच्छन् गृहं ययौ

॥ १ ॥

महाहोषस्करोपेतं कामोपायोपबृंहितम् ।

मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासतैः

॥ २ ॥

धूपैः सुरभिर्भिदीपैः खगन्धैरपि मण्डितम्

॥ ३ ॥

गृहं तमायान्तमवेक्ष्य साऽऽसनात्

सयः समुत्थाप हि जातसम्भ्रमात् ।

यधोपसङ्गम्य सखीभिरच्युतं

सभाजयामास सदासनादिभिः

॥ ४ ॥

तथोद्धवः साधु तयाऽभिपूजितो

न्यपीददुर्व्यामभिमृश्य चासनम् ।

कृष्णोऽपि दान्तं शयनं महाधनं

विवेश लोकाचरितान्वनुव्रतः

॥ ५ ॥

सा मञ्जनालेषदुकूलभूषण-

खगन्धताम्यूलसुधासवादिविभिः ।

प्रसाधितात्मोपससार माधवं

सग्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः

॥ ६ ॥

आकृप कान्तां नवसद्गमहिषा

विशङ्कितां कङ्कणभूषिते करे ।

प्रगृह्य शय्यामधिविशय रामया

रेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया

॥ ७ ॥

साऽनद्रतमकुचयोरुसस्तथाऽश्वोः

जिघ्रन्त्यनन्तचरणेन रुतां मृजन्ती ।

दोर्ध्यां स्तनान्तर्गतं परिरभ्य कान्त

आनन्दमूर्तिमज्जहादनिदीप्यतामम्

॥ ८ ॥

सैवं कैवल्यनाथं तं प्राप्य दुष्प्रापमीश्वरम् ।

अह्वरागार्पणेनाहे दुर्भगेदमयाचत

॥ ९ ॥

आहोष्यतामिह प्रष्टु दिनानि कतिचिन्मया ।

रमस्य नोत्सहो त्यक्तुं सङ्गं तेऽम्बुरुहेक्षणे

॥ १० ॥

तस्यै कामवरं दत्त्वा मानयित्वा च मानदः ।

सहोद्धवेन सर्वेशः स्वधामागमद्विमतम्

॥ ११ ॥

दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।

यो वृणीते मनोग्राह्यमसत्त्वान् कुमतिर्हर्षी

॥ १२ ॥

अक्रूरभवनं कृष्णः सहारामोद्धवः प्रभुः ।

किञ्चिच्चिकीर्णं स प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया

॥ १३ ॥

स तान् नरवरधेष्टानाराद् वीक्ष्य स्ववान्धवान् ।

प्रत्युत्थाप प्रमुदितः परिष्वज्याभ्यनन्दत

॥ १४ ॥

ननाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभियादितः ।

पूजयामास विधिवत्कृतासनपरिग्रहान्

॥ १५ ॥

पादावनेजनीरापो धारयन् शिरसा नृप ।

अर्हणेनाम्यरेदिव्येगन्धस्वभूषणोत्तमैः

॥ १६ ॥

अर्चित्वा शिरसाऽऽनम्य पादावङ्गती मृजन् ।

प्रथयावनतोऽक्रूरः कृष्णरामावभाषत

॥ १७ ॥

दिष्ट्वा पापो हतः कंसः सानुगः पापितं कुलम् ।

भवद्भ्यामुद्धृतं कृच्छ्राद् दुरन्ताच्च समेधितम्

॥ १८ ॥

युवां प्रधानपुरुषो जगद्धेत् जगन्मयी ।

भवद्भ्यां न विना किञ्चित् परमस्ति न चापरम्

॥ १९ ॥

आत्मसृष्टिमिदं विश्वमन्वावेक्ष्य स्वशक्तिभिः ।

ईयते बहुधा ब्रह्मन् श्रुतिप्रत्यक्षगोचरः

॥ २० ॥

यथा हि भूतेषु चराचरेषु

मत्पादयो यानिषु भान्ति नाना ।

एवं भवान् केवल आत्मयानिषु
आत्माऽऽत्मतन्त्रो बहुधा विभाति
सुत्रस्यथो लुप्तसि पासि विद्वं
रजस्तमस्तत्त्वगुणैः स्वशक्तिभिः ।
न वक्ष्यसे त्वं गुणकर्मभिर्वा
ज्ञानात्मनस्ते क च नैव हेतुः
देहायुपाधेरनिरूपितत्वाद्
भवां हि साध्यात्र चिदात्मनः स्यात् ।
अतो न बन्धस्तस्य नैव मोक्षः
स्यातां निकामं त्वयि नो विवेकः
त्वयोदितोऽयं जगतो हिताय
यदा यदा वेदपथः पुराणः ।
वाप्येत पातण्डपधेरसद्भि-
स्तदा भवान् सत्त्वगुणं विभर्ति
स त्वं प्रभोऽय वसुदेवगुह्यवतीर्णः
स्वांशेन भारमपनेतुमिहासि भूमेः ।
अक्षोहिणीशतवधेन सुरेतराणां
राज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन्
अयंश नो यस्तपः खलु भूरिभागा
यन् सर्वदेवपितृभूतनुदेवमूर्तिः ।
यत्पादशीचसलिलं त्रिजगत् पुनाति
स त्वं जगद्रूपधोक्षज याः प्रविष्टः
कः पण्डितस्त्वदपरं शरणं समीपात्
भक्तप्रियादतगिरः सुहृदः कृतज्ञान् ।
सर्पान् ददाति सुहृदो भजतोऽपि कामान्
आत्मानमप्युपचयापचर्या न यस्य

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

दिष्टया जनार्दन भवानिह नः प्रतीतो

योगेश्वरररिषि दुराणगतिः सुरेशोः ।

छिन्ध्याशु नः सुतकलत्रधनाम्रगेह-

देहाभिर्मांहरशनां भवदीयमायाम्

॥ २८ ॥

इत्यर्थितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान् हरिः ।

अकूरं सस्मितं प्राह गीर्भिः सम्मोहपन्निव

॥ २९ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वं नो गुरुः पितृव्यश्च श्लाघ्यो बन्धुश्च नित्यदा ।

ययं तु रक्षयाः पोष्याश्च अनुकम्प्याः प्रजा हि यः ॥ ३० ॥

भवद्विधा मद्भागा निपेक्ष्या अर्हस्तत्तमाः ।

श्रेयस्कामिर्नृभिर्नित्यं देवाः स्वार्थां न साधयः ॥ ३१ ॥

न ह्यम्यथानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।

ने पुनन्पुरुकालेन दर्शनादेव साधयः ॥ ३२ ॥

स भवान् सुहृदां वै नः श्रेयः श्रेयश्चिकीर्षया ।

त्रिज्ञासार्थं पाण्डवानां गच्छ स्वगजसाह्वयम् ॥ ३३ ॥

पितृपुत्ररते बालाः सह मात्रा सुदुःखिताः ।

आनीताः स्वपुरं राज्ञा वसन्त इति शुश्रुम ॥ ३४ ॥

तेषु राजाम्बिकापुत्रो भ्रातृपुत्रेषु दीनधीः ।

समो न वर्तते नूनं दुष्पुत्रवशांशोऽन्धहृक् ॥ ३५ ॥

गच्छ जानीहि तदुत्तमधुना साध्यसाधु या ।

विज्ञाय तद् विधास्यामो यथा शं सुहृदां भवेत् ॥ ३६ ॥

इत्यकूरं समादिश्य भगवान् हरिरीश्वरः ।

सद्वर्णोद्भवाभ्यां वै ततः स्वभवनं ययी ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-

स गत्वा हस्तिनपुरं पीरवेन्द्रपशोऽङ्गितम् ।

ददर्श तत्राम्बिकेयं सभ्यैषां विदुरं पृथाम्

सहपुत्रं च वादीकं भारद्वाजं सगीतमम् ।

कर्णं सुपोधनं द्रौणिं पाण्डवान् सुहृदोऽपराज्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

यथावदुपसङ्गम्य बन्धुभिर्गान्धिवीसुतः ।

सममृष्टैः सुहृद्भ्यां स्वयं चापृच्छद्वयपम् ॥ ३ ॥

उवाच कतिचिन्मासान् राज्ञो वृत्तविवित्स्या ।

दुष्प्रज्ञस्यान्वसारस्य खलच्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥

तेज ओजो बलं वीर्यं प्रथयादीश्च सद्गुणान् ।

प्रजानुरागं पार्थेषु न सद्विद्विचकीर्षितम् ॥ ५ ॥

कृतं च धार्तराष्ट्रैर्यद् गरदानायकौशलम् ।
 आचख्यौ सर्वमेतस्मै पृथा विदुर एव च ॥ ६ ॥
 पृथा तु भ्रातरं प्राप्तमक्रूरमुपसृत्य तम् ।
 उवाच जन्मनिलयं स्मरन्त्यश्रुकुलेशणा ॥ ७ ॥
 अपि स्मरन्ति नः सौम्य पितरौ भ्रातरश्च मे ।
 भगिन्यो भ्रातृपुत्राश्च जामयः सख्य एव च ॥ ८ ॥
 भ्रात्रीयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 पेतृष्वस्तीयान् स्मरति रामश्चाम्युरुहेक्षणः ॥ ९ ॥
 सप्ततम्ये शोचन्तीं वृकाणां हरिणीमिव ।
 सान्त्वयिष्यति मां यास्यैः पितृहीनाश्च बालकान् ॥ १० ॥
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् सर्वात्मन् विश्वपालक ।
 प्रपन्नां पाहि गोविन्द शिशुभिश्चावसीदतीम् ॥ ११ ॥
 नान्यत् तव पदाम्भोजात् पश्यामि शरणं नृणाम् ।
 विभ्यतां मृत्युसंसारदीश्वरस्यापयर्गिकान् ॥ १२ ॥
 नमः कृष्णाप शुद्धाप ब्रह्मणे परमात्मने ।
 योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता ॥ १३ ॥
 इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरम् ।
 प्राकृद् दुःखिता राजन् भवतां प्रणितामही ॥ १४ ॥
 समदुःखसुखोःकूरो विदुरश्च महापशाः ।
 सान्त्वयामासतुः कुन्ती तन्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः ॥ १५ ॥
 यास्यन् राजानमभ्येत्य विषमं पुत्रलालसम् ।
 प्रावदत् सुहृदां मध्ये बन्धुभिः सौहृदोदितम् ॥ १६ ॥
 भो भो वैधिव्रवीयं त्वं कुरूणां कीर्तिवर्धन ।
 भ्रातृपुंरते पाण्डौ बन्धूनां सममास्थितः ॥ १७ ॥
 धर्मेण पालयन्तुवीं प्रजाः शीलेन रञ्जयन् ।
 यतमानः समः स्वेपु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि ॥ १८ ॥
 अन्यथा त्वाचरंहोके गर्हितो यास्यसे तमः ।
 तस्मान् समस्त्वं यतस्य पाण्डवेष्वात्मजेषु च ॥ १९ ॥

नेह चात्यन्तसंवासः कस्यचित् केनचित् सह ।
 राजन् स्वेनापि देहेन किमु जायान्मजादिभिः ॥ २० ॥
 एकः प्रसूयते जन्तुरेक एव प्रलीयते ।
 एकोऽनुभुङ्क्ते सकृत्तमेक एव च दुष्कृतम् ॥ २१ ॥
 अधर्मोपचितं वित्तं हरन्त्यन्येऽन्यचेतसः ।
 सम्भोजनीयापदंशैर्जलानीव जलीकसः ॥ २२ ॥
 पुष्पाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपण्डितम् ।
 अन्तेऽकृतार्था हिन्वन्ति प्राणा रायः सुतादयः ॥ २३ ॥
 स्वयं क्लिप्त्यपमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः ।
 असिद्धार्थो विशत्यन्धं स्वधर्मविमुखस्तमः ॥ २४ ॥
 तस्माद्भोक्तृमिमं राजन् स्वप्रमायामनोरथम् ।
 सम्भजन्नात्मनाऽऽत्मानं समः शान्तो भव प्रभो ॥ २५ ॥
 धृतराष्ट्र उवाच—
 यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् ।
 तथाऽनया न नृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽमृतम् ॥ २६ ॥
 तथापि सन्तुता सौम्य हृदि न स्थीयते जले ।
 पुत्रानुरागविषमे वियुत् सौदामिनी यथा ॥ २७ ॥
 ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान् ।
 भूमेर्भारावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ २८ ॥
 यो दुर्विदर्शपथया निजमापयेदं
 सृष्टा गुणान् विभजते तदनुप्रविष्टः ।
 तस्मै नमो दुरवबोधविहातरन्त्र-
 संसारचक्रगतये परमेश्वराय ॥ २९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः ।
 सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्यदुपुरीमगात् ॥ ३० ॥
 शशंस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् ।
 पाण्डवान् प्रति कारव्य यदर्थं प्रेषितः स्वयम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः

अथ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

अस्तिप्रास्तीति कंसस्य महिष्यी भरतर्षभ ।

हते भर्तारं दुःस्वार्ते ईपतुः स्वपितृगृहान् ॥ १ ॥

पित्रे मगधराजाय जरासन्धाय दुःस्विते ।

वेदपाथक्रतुः सर्वमात्मवेरूप्यकारणम् ॥ २ ॥

स तदप्रियमाकर्ण्य शोकामर्षपुनो नृपः ।

अपादवीं महीं कर्तुं चक्रे परममुद्यमम् ॥ ३ ॥

अक्षीहिणीभिर्विशद्विस्तिमृभिश्चापि संवृतः ।

यदुराजधानीं मथुरां न्यरुणत् सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥

निरीक्ष्य तद्वलं कृष्ण उद्वेलमिव सागरम् ।

स्वपुत्रं तेन संरुद्धं स्वकुलं च भयाकुलम् ॥ ५ ॥

चिन्तयामास भगवान् हरिः कारणमानुषः ।

तद्देशकालानुगुणं स्वायत्ताग्रणीजनम् ॥ ६ ॥

हनिय्यामि बलं ह्येतद् भुवि भारं समाहितम् ।

मागधेन समानीतं वंशयानां सर्वभूताम् ॥ ७ ॥

अक्षीहिणीभिः सङ्ख्यातं भटाश्वरथकुअरैः ।

मागधोऽपि न हन्तव्यो भूयः कर्ता बलोद्यमम् ॥ ८ ॥

एतदर्थोऽवतारोऽयं भूभारहरणाय मे ।

संरक्षणाय साधूनां कृतोऽन्येषां वधाय च ॥ ९ ॥

अन्योऽपि धर्मरक्षायै देहः सम्प्रियते मया ।

विरामायाम्यधर्मस्य काले प्रभवतः क्वचित् ॥ १० ॥

एवं ध्यायति गोविन्दे मगधाधिपतिर्वली ।

मथुरां सवनोयानां रुरोध बहुसैनिकः ॥ ११ ॥

कलिद्वन्द्वकिनानश्च दन्तवज्रविद्वर्यी ।

उन्मुखो वेणुदारी च सान्त्वधैर्यश्च दुर्मतिः ॥ १२ ॥

पूर्वज्ञां समासाय रुरुधर्मागधाज्ञया ।

विन्दानुविन्दाशयान्त्यो विराटो दरदस्तथा ॥ १३ ॥

एकलव्यो वादिकश्च तथा पञ्चजनेश्वरः ।

रुरुधुर्दक्षिणद्वारं वीणद्वयं महाबलः ॥ १४ ॥

युधामन्युर्वृहत्क्षत्रः शल्यो भूरिथवास्तथा ।

उत्तमोज्ञाश्च कर्मा च दुर्मथैव सुदक्षिणः ॥ १५ ॥

एते नियुक्ता राजानो जरासन्धेन जयद्रथः ।

पथिमद्वारमासाय रुरुधुर्मथुरां पुरीम् ॥ १६ ॥

द्रुपदः शिशुपालश्च त्रिगतोऽयं भारत ।

शुकनिः सोमदत्तश्च कुलिन्दश्च महाबलः ॥ १७ ॥

जरासन्धेन सहिताः सर्वे मदबलान्विताः ।

उत्तरद्वारमासाय रुरुधुर्मथुरां ॥ १८ ॥

ते निरुध्य चतुर्द्वाराण्युद्वेलाभ्योऽपिसन्निभाः ।

सिंहनादं प्रकुर्वन्तो दध्नुः शङ्खाननेकशः ॥ १९ ॥

श्वेलन्तो युद्धसज्जा जघुर्धरीः सहस्रशः ॥ २० ॥

तद् वीरभूपालकदम्बजुम्भितं

युगावसानार्णवपूर्णितोपमम् ।

निसाम्य कृष्णो न च्वाल चेतसा

सृगालपोषं मृगराडिवोद्धतः ॥ २१ ॥

एतस्मिन्नेव काले तु गगनान् सूर्यवर्चसी ।

रथानुपस्थितो सयः ससूतो सपरिच्छदी ॥ २२ ॥

आयुषानि च दिव्यानि पुराणानि वदन्त्यया ।

चक्रं सुदर्शनं घोरं सहस्रारं मनोरमम् ॥ २३ ॥

यदा कौमोदकी गुर्वी नाग्रा कौमोदकी शुभा ।

जितनं कार्मुकश्रेष्ठं शार्ङ्गसज्जं गुणान्वितम् ॥ २४ ॥

नीक्ष्यधाराः शितमुखः सद्गो नन्दकसञ्ज्ञितः ।

लपू शरचित्नी रम्यी तूणी चाक्षयसायकी ॥ २५ ॥

तुरगाः सेन्यसुग्रीवमेषपुण्यबलाहकाः ।

हलं च वतभद्रस्य मुसलं च ददं गुरु ॥ २६ ॥

इत्येतान्यायुधान्याजी गगनादागतानि सः ।
 दृष्ट्वा राजन् हृषीकेशः सद्भर्षणमथाब्रवीत् ॥ २७ ॥
 पश्यायं व्यसनं प्राप्तं यदूनां त्वावतां प्रभो ।
 एष ते रथ आयातो दयितान्यायुधानि च ॥ २८ ॥
 यानमास्थाप जहोतद् व्यसनान् स्वान् समुद्धर ।
 एतदर्थं हि नो जन्म साधूनामीश सत्कृतम् ॥ २९ ॥
 त्रयोविंशत्यनीकानां भूमेर्भारमपाकुरु ।
 एवं सम्मन्य दाशाहो दंशितौ रथिनां वरी ॥ ३० ॥
 दंशितैश्च यदुभ्रेष्वेवदुर्भिक्षं समन्वितौ ।
 निर्जग्मतुः पुरवराद् बलेनाल्पीयसा नृप ॥ ३१ ॥
 निर्गत्य सदानां कृष्णो वृष्णीनाहूय सर्वशः ।
 आज्ञापयामास तूष्णीं चतुर्द्वारस्य पालने ॥ ३२ ॥
 वसुदेवं च निशतं कृतवर्माणमुद्रवम् ।
 कृष्णो निर्यातयामास पूर्वद्वारेण भारत ॥ ३३ ॥
 उग्रसेनं सुदामानं पृथुं विष्वधुमेव च ।
 हरिर्निर्यातयामास द्वारेणानुत्तरेण वै ॥ ३४ ॥
 सात्यकिं च गदं चैव प्रसेनं गान्दिनीमुतम् ।
 हरिः प्रतीचीद्वारेण प्रेषयामास दुर्मदान् ॥ ३५ ॥
 गोविन्दस्तु महातेजः स्वयं दारुकसारथिः ।
 आत्माभीष्टप्रहरणः सद्भर्षणसहायवान् ॥ ३६ ॥
 उत्तरेण विनिर्गम्य द्वारेण जगदीश्वरः ।
 शङ्खं दध्नी महाप्राणं दैत्यदानवभीषणम् ।
 आह दारुकमासीनं रथाग्रे माधवः स्मयन् ॥ ३७ ॥
 श्रीभगवानुवाच -
 रथं वाहय धर्मज्ञ यत्र ती वैद्यमागधी ।
 तर्पयामि नृपान् सर्वान् सापकेर्युद्धदुर्मदान् ॥ ३८ ॥
 श्रीगुक् उवाच -
 इत्युक्तो दारुकस्तेन हयांस्तूर्णमचोदयत् ।
 व्यनदन् सिंहनादं च गोविन्दः परवीरहा ॥ ३९ ॥
 शङ्खमाभ्याय गमोऽपि सिंहनादं व्यनीनदत् ।
 ततोऽभूत् परमेन्यानां हृदि चिन्ता सखेषुः ॥ ४० ॥

पूर्वद्वारि नृपैः सार्द्धं यदूनां कदनं महत् ।
 आसीचतुर्भिराणानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४१ ॥
 दक्षिणद्वार्यपि तथा गोविन्दाभ्यातचेतसाम् ।
 आसीद् यदूनां कदनं राजन्यकटकेन वै ॥ ४२ ॥
 अपरद्वार्यपि तथा यदूनां दृढधन्विनाम् ।
 आसीद् राजसमाजेन सद्भ्रमो रोमहर्षणः ॥ ४३ ॥
 ते हन्यमाना यदवो राजभिः शक्रविक्रमैः ।
 न चेत्तुः सत्त्रादौ राजन् लोकद्वयजिगीषवः ॥ ४४ ॥
 तत्र यादवशार्दूलो विष्णुर्बलोक्यवल्गुभः ।
 आससाद महापोरी यत्र ती वैद्यमागधी ॥ ४५ ॥
 जरासुतस्तायभिवीक्ष्य माधवीं महाबलीपेन बलीयसाऽऽवृणोत् ।
 ससेन्ययानध्वजवाजिसारथी सूर्यानेन वापुर्गिरिरेणुभिः ॥
 सुपर्णतालध्वजचिकित्ति रथी विलक्ष्यन्त्यो हरिरामयोर्मुपे ।
 शिष्यः पुराट्शालकहर्म्यगोपुरं समाश्रिताः सम्मुमुहुः शुचापिताः ॥
 हरिः परानीकपयोमुचां मुहुः शिलीमुखान्त्वन्वणवर्षपीडितम् ।
 स्वसेन्यमालोक्य सुरासुरार्थितं व्यपूर्णयच्छाङ्गशरासनोत्तमम् ॥
 गृह्णन् निपन्नदध सन्धच्छरान् विकृष्य मुखञ्छितवाणसश्चपम् ।
 निग्रन् रथान् कुञ्जरवज्रिपूथपान् निरन्तरं यद्बलतातचक्रम् ॥
 ततः शशाङ्कान्कृतिपाञ्चजन्यं महारथं दैत्यकुलापचारम् ।
 मुखे निधायास्तु पुनर्यादवानाथासयन् क्षत्रियकूटघटितान् ॥
 नृपास्तदाकर्ण्य तु कर्णनिष्ठुरं क्रमेण निर्भिर्णहदो बभूविर ।
 यदुग्रवीराश्च समुपतापुषा रणे नृपान् जघ्रुरनीकसंपुताः ॥
 ततश्चतुर्द्वारगतान् महीपतीन्
 यदुग्रवीराः परिभूय सर्वशः ।
 चक्रुः शरीरैः सदसैकवाहिन
 आप्यायिताः शार्ङ्गरथेण शीरिणा ॥ ५२ ॥
 ततो हरिं वैद्यपतिर्मण्डलीकृतकामुकः ।
 भर्त्सयन् कृष्ण कृष्णेति तिष्ठ निष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५३ ॥
 तमभ्यधायद् गोविन्दो विमुधन् सायकान् बहून् ।
 मण्डलीकृतकोदण्डस्तेनभीताञ्छितान् शरान् ॥ ५४ ॥

ततः पथ शरान् घोरानादाय दमघोषजः ।
 चतुर्भिस्तुगानांश्च विव्याधैकैकं सारयिम् ॥ ५५ ॥
 भूयो दशांश्च सन्धाय विव्याध मधुसूदनम् ।
 ज्यनदत्तं सिंहनादं च तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५६ ॥
 ततस्तमाह गोविन्दः साधु साध्विति पूजयन् ।
 भो भो चैव महेष्वास वीरोऽसि बलवानसि ॥ ५७ ॥
 अतो मे पश्य दुर्वृद्धे धानुष्यत्वं स्वयं रणे ।
 इति ब्रुवति गोविन्दे राजानः सर्वं पथ ते ॥ ५८ ॥
 विव्यधुर्निशितैर्वाणैर्वीरैर्गणपथेन माधवम् ।
 तांस्तान् प्रत्येकशः कृष्णो विद्व्या पथभिराशुभिः ॥ ५९ ॥
 सारथिं चतुरो बाहाननयन् यमसादनम् ।
 त्रिभिस्त्रिभिः शरीरैर्घोऽप्येकैकं नृपतीन् रणे ॥ ६० ॥
 वक्षस्यास्ये ललाटे च विव्याध यदुनन्दनः ।
 ततश्च त्रिंशतां राज्ञां त्रिंशत्कार्मुकमाहवे ॥ ६१ ॥
 त्रिंशद्भिः सायकैराशु चिच्छेद यदुपुद्भवः ।
 दमघोषमुतस्यापि धनुःछित्त्वा त्रिभिः शरीरैः ॥ ६२ ॥
 ध्वजं च मुकुटच्छत्रं चकतं प्रहस्तत्रिव ।
 ततो दश हरिर्भङ्गान् शार्ङ्गैः सन्धाय माधवः ॥ ६३ ॥
 आकर्णान्तं समाकृष्य चैवं विव्याध सङ्गरे ।
 तेन राजन्यकटकं विभ्रान्तं शरताडितम् ॥ ६४ ॥
 कालान्तमारुताद्धृतशीलद्रुममतोपमम् ।
 प्रातारं नाध्यगच्छद् वै हताथरथसारथिः ॥ ६५ ॥
 शरान् विमुञ्चन् जलजं च पूरयन् विष्णुर्जयन् कार्मुकमुग्रपीरुपः ।
 विलोलयन् मागधसैन्यमाहवे निरन्तरं यद्ददलातचक्रम् ॥
 निर्भिन्नकुम्भाः करिणो निपेतुरनीकज्ञोऽथाः शररुणकन्धराः ।
 रथा हताथध्वजसूतनायकाः पदातयच्छिन्नभुजोरुकन्धराः ॥
 सञ्छिद्यमानद्विपदेभवानिनामद्रप्रसूताः शतशोऽसृगापगाः ।
 भुजाहवः पूर्यशीर्षकच्छपा हतद्विषद्वीपहयग्रहाकुलाः ॥६८॥
 करोरुमीना नरकेशोद्यता धनुस्तरङ्गापुधगुल्मसङ्कुलाः ।
 आस्फूर्जितावृत्तभयानका महामणिप्रवेकाभरणावमशङ्कराः ॥

प्रवर्तिता भीरुभयावहा मूढे मनस्विनां हर्षवहाः परस्परम् ।
 विनिघ्नताऽरीन् मुसलेन दुर्मदान् सङ्घर्षेणानपरिमेयतेजसा ॥
 बलं तदङ्गार्णवदुर्गभैरवं दुरन्तपारं मगधेन्द्रपालितम् ।
 क्षयं प्रणीतं वसुदेवपुत्रोपवीक्षितं तज्जगदीशयोः परम् ॥
 स्थित्युद्भवान् भुवनत्रयस्य यः समीहतेऽनन्तगुणः स्वलीलया ।
 न तस्य चित्रं परपञ्चनिग्रहस्तथापि मत्स्यानुविधस्य वर्ण्यते ॥
 हतेषु सर्वसैन्येषु जरासन्धो महाबलः ।
 विद्रुतेष्ववशिष्टेषु रथेनैकेन शीरिणाम् ॥ ७३ ॥
 तावुभौ गिरिसङ्घासी मन्त्राविष महागजौ ।
 परस्परमपुथ्यतां सामर्थ्या बलशालिनौ ॥ ७४ ॥
 मागधस्तु गदां गुर्वीमादायामर्षबिह्वलः ।
 भ्रामयित्वा शतगुणं चिक्षेप बलवक्षसि ॥ ७५ ॥
 तामापतन्तीं तरसा गदां शूङ्गेपमां गिरिः ।
 व्यसयित्वा हलधरो मुधा चक्रे स्मयन्निब ॥ ७६ ॥
 व्यर्थीकृत्य गदां तस्य मुसलेन हलापुधः ।
 पापयित्वा रथे धुष्यो निहत्य रथसारणी ॥ ७७ ॥
 जग्राह विरथं रामो जरासन्धं महाबलम् ।
 हतानीकावशिष्टांश्च सिंहः सिंहमिवीजसा ॥ ७८ ॥
 बध्यमानं हतानीकं पारीर्वाणुमानुषैः ।
 वारयामास गोविन्दस्तेन कार्ष्णिकीर्षया ॥ ७९ ॥
 स मुक्तो लोकनाथाभ्यां व्रीडितो वीरसम्मतः ।
 वनं विविधुस्तपसे वारितः पथि राजभिः ॥ ८० ॥
 हतेषु सवर्नीकेषु नृपो वार्हद्रपस्तदा ।
 उपेक्षितो भगवता मागधो दुर्मना ययौ ॥ ८१ ॥
 (तपसे कृतसंकल्पो वारितः पथिराजभिः ॥
 वायुः पवित्रार्थपदेर्वयनेः प्राकृतेरपि ।
 स्वकर्मबन्धप्राप्तोऽयं यदुभित्ते पराभवः ॥)
 मुकुन्दोऽप्यधतबलो निस्तीर्णारिवलार्णवः ।
 गृहीत्वा मागधेन्द्रस्य धनं सीकोशबाहनम् ॥ ८२ ॥
 विकीर्यमाणः कुसुमेक्षिदशैरनुमोदितः ।
 माधुरैरभिसङ्गम्य विज्वरैर्मुदितात्मभिः ।
 उपगीयमानविजयः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८३ ॥

शङ्खदुन्दुभयो नेदुर्भेरीनृपाण्यनेकशः ।

बीणावेणुमृदङ्गानि पुरं प्रविशति प्रथी

॥ ८४ ॥

सिक्तमार्गं हृष्टजनां पताकाभिरलङ्घनाम् ।

निर्पुंशं ब्रह्मपोषेण कौतुकावद्भोरणाम्

॥ ८५ ॥

निचीयमानो नारीभिर्माल्यदध्यक्षताङ्कुरैः ।

निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः

॥ ८६ ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीबादराणिरुवाच -

तृतीये मासि भूयश्च राजा वाहद्रथो बली ।

दिवानिशं तप्यमानः स्मरन् पूर्वपराभवम्

॥ १ ॥

आहूय सर्वान् भूपालान् चकार कदनोद्यमम् ।

समत्स्यान् (स्ववशान्) मालबांधेदीन् कुरुपाञ्चालकेरलान् ॥

कुलिन्दकुन्तलावन्तिकाशिगान्धारसृज्यान् ।

कलिद्रकेकयानान्भ्रान् दशार्णान् वज्रसन्धवान्

॥ ३ ॥

माद्रान् त्रिगतान् सीवीरान् पार्वतेयांश्च सर्वशः ।

आहूयाक्षीहिणिगणैस्त्रयोविंशतिभिर्पुतः

॥ ४ ॥

स मागधानतिक्रम्य पश्चिमाभिमुखो ययौ ।

आकर्पन्निव भूपालान् गजाश्वरथवल्ग्वान्

॥ ५ ॥

आगत्य मधुरां रोढुं प्राविशद् यमुनातटे ।

स्कन्धावारेण महता राजभिर्वहुभिर्पुतः

॥ ६ ॥

उपगीयमानो न्यरमत् सूतमागधवन्दिभिः ।

तदाकर्ण्य रणोद्योगं मागधस्य बलीयसः

॥ ७ ॥

मन्त्रवामास शर्वर्यां कृष्णः सङ्घर्षणादिभिः ।

यसुदेवोऽब्राह्मरुशेनेषाहुकसारणीः

॥ ८ ॥

पतिरालोच्य शर्वर्यां सम्यङ् निर्धारितक्रियः ।

उपस्यनुदिते सूर्ये समाहूय भटोत्तमान्

॥ ९ ॥

त्रिधा विभज्य गोविन्दः स्वसेनां चतुरङ्गिणीम् ।

न्ययोजयदमेयान्मा मगधेन्द्रवलं प्रति

॥ १० ॥

सङ्घर्षणं च हार्दिक्यं गदं सारणमेव च ।

वामेन प्रेषयामास मार्गेण मधुसूदनः

॥ ११ ॥

आयोधनागतं वित्तमनन्तं वीरभूषणम् ।

यदुराजाय तत्सर्वमाहृतं प्रादिशत् प्रभुः

॥ ८७ ॥

॥ इति भीमद्वागवतं दशमस्कन्ध उतरार्धे

एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

सान्त्वयिं विपुंश्चैव पृथुमुद्धवमेव च ।

दक्षिणेनैव मार्गेण प्राहिणोत् सेनया सह

॥ १२ ॥

स्वयं कतिपयैर्पुंको रथैः कमललोचनः ।

अग्रे मगधराजस्य प्रविवेश महद्बलम्

॥ १३ ॥

सा सेना बहुनागाश्वरथपादातिसङ्कुला ।

प्रसुप्ता यमुनातीरे विस्त्रव्वा रमते सुखम्

॥ १४ ॥

उदयाद्रिं समारोहत्यर्के तमसि नश्यति ।

नीडस्पर्ध्वेय कूजत्सु विहङ्गेषु ततस्ततः

॥ १५ ॥

विकसत्सु सरोजेषु गायत्स्वलिकुलेषु च ।

प्रविवेश बलं भीमं मगधेन्द्रस्य दुर्जयम्

॥ १६ ॥

हयाश्वावद्धर्षराणाः श्रेणीवद्धाः समन्ततः ।

कुञ्जराश्च तदा राजन्नारोपितपञ्जराः

॥ १७ ॥

अनादत्तप्रहरणा भटाश्वावद्धर्मपूजकाः ।

अप्रविष्टान्मवर्माणस्तदा नारुडवाहनाः

॥ १८ ॥

रथाश्वावद्धनुर्गाः सर्वतोऽनुद्धृतध्वजाः ।

सेनाया मगधेन्द्रस्य प्रवेसे पीतवाससः

॥ १९ ॥

त्रिदिक्ष्वापतितं सैन्यं दृष्ट्वा तद्द्वारमण्डलम् ।

इतिकर्तव्यतामूदं विभ्रान्तं समपद्यत

॥ २० ॥

केचिद्भटाः समापेनुर्भयात् केचिच्च दुद्रुवुः ।

केचिदात्तप्रहरणास्तन्मभिससुरीन् रणे

॥ २१ ॥

केचित् विभिन्नवर्माणश्छिन्नपादोरुवाहवः ।

रिपून्वाभ्यवर्तन्त क्रोपोद्धृत्तारुणैश्चणाः

॥ २२ ॥

केचिद् दधानपत्न्याणानारुह्य ददविक्रमाः ।
 मर्ययन्तो रिपून् युद्धे विमलं लेभिरे यशः ॥ २३ ॥
 राजानः सहस्रोद्दुष्य दृष्ट्वा सैनिकसङ्घयम् ।
 विना रणोपस्करणं चक्रुः केचन सद्गरम् ॥ २४ ॥
 केचिद् विसृज्य शिविरं विविशुर्गहनं वनम् ।
 केचिन्मागधमासाय विजयस्येति चाब्रुवन् ॥ २५ ॥
 रथेनकेन गोविन्दः प्रविश्य रिपुबहिनीम् ।
 जघान सुबहून् वीरान् सापुधान् सरणोपमान् ॥ २६ ॥
 सङ्घर्षणोऽपि बलवान् महत्या सेनया वृतः ।
 बलं प्रविश्य बाभेन मदयामास मागधम् ॥ २७ ॥
 शीनेयोऽपि महाबाहुर्दक्षिणेनैव बन्धना ।
 प्रविश्य चतुरङ्गेण सैन्येन महताऽर्दयन् ॥ २८ ॥
 एवं सा व्यथिता सेना मगधेन्द्राभिरक्षिता ।
 दुद्राघ त्रास्यमाना ये क्षणमात्रं दिशो दश ॥ २९ ॥

ततोऽनुद्रुत्य बाष्प्यैः सान्यकिः पञ्चयोजनम् ।
 निहत्य मागधं सैन्यं जप्री व्यावर्तताहयात् ॥ ३० ॥
 मतङ्गजान् पर्वतसन्निभान् बहून्
 निगूह्य सोपस्करोमराद्भुशान् ।
 रथांश्च शस्त्रध्वजवाजिसंयुतान्
 निनाय कृष्णो मधुरां मनोरमाम् ॥ ३१ ॥
 उत्राणि हेमाम्बररत्नमिथितानि
 अनेकबालव्यजनानि माधवः ।
 किरीटपद्मद्वन्द्वकुण्डलांशुकान्वयाप
 कृष्णोऽगणितानि संपुगे ॥ ३२ ॥
 हलायुधो मागधकोशबाहान्
 प्रजावरोधापुधभूषणादिकम् ।
 नियोजितः कंसभिदा रणार्जितं
 पटुप्रवीराय धनं न्यवेदयत् ॥ ३३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मागधस्तु रणक्षायी माधवेन पराजितः ।
 जगाम शोणितपुरं बाणं द्रष्टुं बलेः सुतम् ॥ १ ॥
 तं तथाऽऽयान्तमाकर्ण्य वृतराजन्यमण्डलम् ।
 मित्रं पराजितं युद्धे विष्णुना दानवेधरः ॥ २ ॥
 अलङ्कृतगर्जरथैर्विचित्रस्वन्धनेभ्यैः ।
 बारकान्ताकदम्बैश्च सूतमागधवन्दिभिः ॥ ३ ॥
 ध्वजैः पताकैश्चैत्रैश्च माद्वन्धैः पटहस्त्रवैः ।
 सुवर्णतोरणैश्चित्रैर्विपैः कलशदर्पणैः ॥ ४ ॥
 उपतस्थे जरासन्धं बाणो बाहुसहस्रवान् ।
 तौ दृष्ट्वा परमस्मिन्धौ परस्परमनोनुगी ॥ ५ ॥
 पूनां चक्रतुरन्योन्यमन्योन्यप्रियकारिणी ।
 ततोऽब्रवीज्जगसन्तो बाणमाभाष्य संसदि ॥ ६ ॥
 दानवेन्द्र निबोधेदं गोपेनाधर्मचारिणा ।
 रात्रौ चौर्यप्रतापेन यथितोऽस्मि दुरात्मना ॥ ७ ॥

गृहीता बहवस्तुङ्गा मातङ्गा मदसालिनः ।
 तुरङ्गमाश्च बहवो रथाश्च सपरिच्छदाः ॥ ८ ॥
 द्रव्येन सज्जमानं माधिमै भूषा न सेहिरे ।
 निरुद्धस्त्रैरहं भूषैरैतैः समसुत्तासुलैः ॥ ९ ॥
 त्वत्सन्निधिभिहायातः साहाय्यं कुरु मे प्रभो ।
 इत्युक्तं निजपुरं प्रवेश्य बलिनन्दनः ॥ १० ॥
 स राजमण्डलायाशु कारयामास सन्क्रियाम् ।
 भोजनस्नानशयनगन्धताम्बूलपूर्वकैः ॥ ११ ॥
 अर्हणैर्हयामास सराजन्यं जरासुतम् ।
 तं भुक्त्वन्तं विश्रान्तं दृष्टदर्शनकीतुकम् ॥ १२ ॥
 अलङ्कृतं सह नृपैरासीनं काञ्चनासने ।
 उवाच दानवपतिर्नृपानाभाष्य सादरम् ॥ १३ ॥
 बाण उवाच —
 जरासन्ध निबोधेदं न मृषा कथ्यते मया ।
 एते गजा इमे चाथा इदं राज्यमिमाः प्रजाः ।
 त्वदधीनमिदं विश्वं यवान्यद् यस्तु विपते ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच -

इत्युत्त्वा प्रददी तस्मै मागधाष बलेः सुतः ।
 गजानां पट्टिसाहस्रं रथानां निपुतं तथा ॥ १५ ॥
 प्रयुतं चतुरङ्गाणां मनोमारुतं हसाम् ।
 दानवानां प्रसिद्धानां मायासङ्ग्रामवेदिनाम् ॥ १६ ॥
 त्रिशतं स्वानसाम्यानां ददी वाणो बलेः सुतः ।
 विचित्रशिबिकाच्छत्रव्यजनाकल्पवाससाम् ॥ १७ ॥
 असङ्ख्यातं ददी राजन् भाण्डशय्यासनादिकम् ।
 कुम्भाण्डं कूपकर्णं च मन्त्रिणो दैत्यसत्तमो ॥ १८ ॥
 आज्ञापयामास बाणः साहाय्यार्थं कुरुद्वह ।
 कं सुरासुरसङ्घातसंहारणपटुहिरः ॥ १९ ॥
 कुम्भाण्डकूपकर्णो कं वराको बाणमन्त्रिणी ।
 अजानन्तो विष्णुशक्तिं भूपाला विनशिष्णवः ॥ २० ॥
 चक्रभूयो रणोद्योगं मागधेन प्रचोदिताः ।
 बाणेन समनुज्ञातो मागधः शोणितान् पुरान् ॥ २१ ॥
 निर्गत्यानेकभूपालचतुरङ्गबलान्वितः ।
 दिनेः कतिपयैर्भूयो मधुरामन्वपद्यत ॥ २२ ॥
 सन्निरुध्य पुरद्वारं गोपुराट्टालतोरणैः ।
 दीर्घिकाषवनोद्यानैरुपेतं सालभूषितम् ॥ २३ ॥
 कुन्तैः कुठारैः कुरालैर्दण्डभरिभ्यः भूरिभिः ।
 कर्पणस्थंघ्र्य पाषाणैर्वैभजं परितः पुरम् ॥ २४ ॥
 भज्यमाने वने तस्मिन् श्रुत्वा मागधमागतम् ।
 सन्नाहभेरीः सन्नाय रामकृष्णायवर्षिणी ॥ २५ ॥
 रथाथकुञ्जरानीकैः सायुधैः सपरिच्छदैः ।
 सात्यकिं कृतवर्माणमुग्रसेनं तथा गदम् ॥ २६ ॥
 आहुकं वसुदेवं च पुरस्कृत्य महाबली ।
 निर्जगमतुरसम्भ्रान्तो दीप्तो केसरिणी यथा ॥ २७ ॥
 मधुराया विनिर्गत्य कृष्णः कमललोचनः ।
 पाञ्चजन्यं महाशङ्खं प्रदध्मी रिपुभूषणम् ॥ २८ ॥
 ततः प्रवृत्ते युद्धं यदृतां क्षत्रियैः सह ।
 कुम्भाण्डकूपकर्णो च दानवीं वाणमन्त्रिणीं ॥ २९ ॥

दैत्यसैन्येन महता वृत्तौ मायाविशारदी ।
 युयुधानं महावीर्यौ मायया वृष्णिभिः सह ॥ ३० ॥
 स्वसैन्यं मायया क्लिष्टं हृष्टा यादवसत्तमः ।
 विज्ञानाखेण तन्मायामप्राप्य निमिषान्तरं ।
 सात्यकिं कृतवर्माणं चोवाचाहबलालसी ॥ ३१ ॥
 आध्यां भवन्ती रणदुर्मदाध्यां रणं सुधोरं कुरुतं रणप्रियौ ।
 तावेवमुक्ती कदनं भयानकं महाबली सम्प्रति चक्रतुर्नृप ॥
 चापेनैकेन गांविन्दः क्षत्रियैः शतसम्मितिः ।
 युयुधे न हि त्वित्रिंशं राजन् विशात्मनो हरेः ॥ ३३ ॥
 केचिद् दृताः समापेतुः कुञ्जराश्लिन्नपुष्कराः ।
 निपेतुर्वहवो राजस्तुरङ्गाः कृतकन्धराः ॥ ३४ ॥
 विशीर्णैरास्नृता वृथ्वा त्यन्दनैश्छिन्नवन्धनैः ।
 भटाश्च रुधिराक्ताङ्गाश्छिन्नपादोरुवाहवः ॥ ३५ ॥
 पेतुः कृतमहामूलाः किंशुका इव पुष्पिताः ।
 शार्ङ्गमुक्ताः शरणाः कङ्कर्वह्निर्वाससः ॥ ३६ ॥
 तैलाक्ता नतपर्वाणाः स्वर्णपुङ्खा अपोमुखाः ।
 एकैकस्मिन् दशदश भटे चाश्वे शतंशतम् ॥ ३७ ॥
 रथे रथे च साहस्रमपुतं च गजे गजे ।
 अदृश्यन्त परानीकैः तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८ ॥
 तथा तैर्यमानेषु चतुरङ्गेषु मागधः ।
 रथेन क्रोडचिह्नेन बलभद्रमुपाद्रवत् ॥ ३९ ॥
 स पूर्वैरेवं नृपतिः स्मरन् रुषा
 रथं महाकाञ्चनतालकूबरम् ।
 आलक्ष्य दूरादधिगम्य रहसा
 जरासुतः ग्राहं हलायुधं गदी ॥ ४० ॥
 आदत्स्व ते मुसलं राम तूर्णं
 येनाहितानिच्छसि जेतुमाहवे ।
 बलं च वातोस्तत्र दर्शयासु मे
 यावद् गतां न प्रहराम्यहं त्वयि ॥ ४१ ॥
 इत्येवमुक्त्वा मगधेधरेण
 सङ्घर्षणाऽमर्षणविहतेक्षणः ।

आदाय घोरं मुसलं तटित्प्रभं
दण्डं यथा सूर्यसुतो युगक्षये ॥ ४२ ॥
आवर्तयित्वा मुसलं हलापुधः
सहस्रकृत्यो रिपुदर्यहारिणम् ।
धूमाद्गुरोद्वारिणमाशु तस्यै
चिक्षेप राजन् व्यनदङ्गारिण्या ॥ ४३ ॥
रामबाहुविमुक्तं मुसलं जरासुतः ।
साधसूतं रथे धुण्णे धणेन व्यसितः स्वयम् ॥ ४४ ॥
ततः कालापसीं गुर्वी गिरिकूटोपमां गदाम् ।
विभ्रद् गुर्वी पदा पृथ्वीं चालयन्नभ्यगाद् बलम् ॥ ४५ ॥
तमापतन्तमालोक्य विरयं रोहिणीसुतः ।
तमेवाभ्यद्रवत् पद्भ्यां विसृज्य स्थन्दनं रणे ॥ ४६ ॥
पश्यतां सर्वभूतानां मागधः क्रोधविह्वलः ।
आवर्तयन् गदां गुर्वीमयःसारमयीं ददाम् ।
अभ्येत्य गदया रामं प्रजहार ननाद च ॥ ४७ ॥
तां गदां पतितां वक्षस्वश्मकुटुभिर्ना ददाम् ।
यामेन जगृहे रामः स्वहस्तेन कुरुहृद ॥ ४८ ॥
विसृज्य स गदां तूर्णमुरसाऽऽहत्य मागधम् ।
जग्राहाक्षिप्य बलिनं बलवान् रोहिणीसुतः ॥ ४९ ॥
बबन्ध पद्भ्यां जठरं मागधस्य हलापुधः ।
चकार कुक्षी तत्कण्ठं ततस्तीं पेतनुर्भुवि ॥ ५० ॥
तयोर्निपततो राजन् उपर्यासीद्वलापुधः ।
तं मागधः धणेनाथक्षकारामितयिक्रमः ॥ ५१ ॥
तत उन्थाय तीं वीरीं क्रोधसंरक्तलोचनी ।
भूयो जग्रहतुर्पोरी मत्ती द्वाविब कुञ्जरी ॥ ५२ ॥
तावुभौ परमकुट्टौ परस्परवर्धेपिणी ।
उरसोरः समाहत्य भीमीं चकृपन् रणे ॥ ५३ ॥
एवं धनुःशतशतं तावाकृत्य परस्परम् ।
निकटस्थान् द्रुमान् शैलांभूर्णयामासतुनृष ॥ ५४ ॥
तं विसृज्य जरासन्धो गदामादाय दुर्मदः ।
उदतिष्ठदमेवात्मा रामोऽपि बलिनां वरः ।
क्षणादादत्त मुसलं प्रहतुमुपचक्रमे ॥ ५५ ॥

तं कामपालो मुसलेन मूर्ध्नि
जत्रुण्यंसं भुजयानाभिदेशे ।
शङ्के च जानी जठरे च
वक्षस्यनेकशो वै प्रजहार पुट्टे ॥ ५६ ॥
तं मागधो वक्षसि कन्धरे च
मुखं ललाटे चुबुके तथाऽसि ।
नाभीं नितम्बं च तथैव पार्श्वे
समं स मानी प्रजहार रामम् ॥ ५७ ॥
एवं प्रहरतोस्तत्र राममागधयोर्मध्ये ।
राजानो रणसंविद्या बभूवुर्भृशपीडिताः ॥ ५८ ॥
क्रमेण ते विमनसो निवृत्तकदनापमाः ।
आसन्नासन्ननिधनं मन्वाना मागधेश्वरम् ॥ ५९ ॥
सात्यकिस्तु महातेजाः सङ्गरे बाणमन्त्रिणा ।
पुण्यमानसिभिर्वाणेः कुभाण्डेन समर्पितः ॥ ६० ॥
सोऽतिविद्धो महाबाहुः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् ।
आददे पथं नाराचान् कुम्भाण्डं हन्तुमाहवे ॥ ६१ ॥
ततो हाहारवो जज्ञे सेनायां दैत्यमन्त्रिणः ।
सात्यकिस्तु महाबाहुराकृप्याकर्णमाशुगैः ॥ ६२ ॥
विष्याथ कुरुशार्दूल कुम्भाण्डं बाणमन्त्रिणम् ।
नाभीं कण्ठे ललाटे च हृदि मूर्ध्निपि दानवम् ॥ ६३ ॥
अतिविद्धो रथोपस्थे निपसाद विचेतनः ।
तं विचेतनमालोक्य दुर्मनास्तस्य सारथिः ॥ ६४ ॥
अपोवाह रणान् तूर्णं रथेन भरतर्षभ ।
कूपकर्णस्तु दैतेयः प्रसक्तः कृतवर्मणा ॥ ६५ ॥
गतं कुम्भाण्डमालोक्य प्राप्तं च प्राणसंशयम् ।
विसृज्य कृतवर्माणमपायान् समराहणात् ॥ ६६ ॥
तौ विसृज्य रणं दैत्यावनापृच्छ्य च भूपतिम् ।
अविस्मृष्टौ मागधेन हतशोषवलान्त्रितौ ।
दैत्यौ तेनैव मार्गेण जग्मतुः शोणितं पुरम् ॥ ६७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उव्वरार्थे एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः

धीशुक उवाच -

बाणसेनां गतां दृष्ट्वा शश्वीषेण भृशार्दिताः ।

राजपुत्रा विमनसो बभूवुर्नृपसत्तम ॥ १ ॥

गतां च दानवीं सेनां श्रान्तांश्च परणीषतीन् ।

दृष्ट्वा कृष्णं च युद्धवन्तं रामस्य वयुधे बलम् ॥ २ ॥

स मागधं गृहीत्वाऽऽजी मीलो यामेन पाणिना ।

ग्रहन्तुमैच्छच्छिरसि मुसलेन हलायुधः ॥ ३ ॥

ततोऽन्तरिक्षे घनघोषपर्परां

शुश्राव बाणीं विशदाशरीरिणीम् ।

न राम वप्यो भवता जरासुतः

सुखी निवर्तस्य रणादिति स्फुटम् ॥ ४ ॥

यच्चस्तदाकर्ण्य हलायुधो बली

विसृज्य चास्थाय रथं रणाद्राप्तात् ।

न्यवर्तत ब्रह्मर्षिसिद्धसङ्घे

अभिद्युतो मागधस्तबन्दिभिः ॥ ५ ॥

जरासुतः सम्प्रति नम्रकन्धरो

नृपैश्च युद्धाभिजितैः समन्वितः ।

हतावशिष्टान्यबलेन संवृतो

निवृत्तयुद्धः प्रपयी स्वकं पुरम् ॥ ६ ॥

गोविन्दस्तु महातेजाः सपताञ्छरसन्धेः ।

आच्छाद्य भूपान् विद्राव्य हत्वा च सुबहून् रणे ॥ ७ ॥

संस्तूपमानः सन्तुष्टः सूतमागधवन्दिभिः ।

ब्राह्मणैश्च महाविधेः स्तोत्रं कुर्वन्निरुचकैः ॥ ८ ॥

अन्वीयमानो भगवान् प्रायिशान्मधुरां पुरीम् ।

हृष्टपुष्टजनाकीर्णां तुद्रप्राकारतोरेणाम् ॥ ९ ॥

चलत्कदलिकोपेतां दीपाद्भिरविराजिताम् ।

प्रविशन् राजमार्गेण स्त्रीभिः प्रासादसंस्थितः ॥ १० ॥

पुण्यैश्च लाजाग्रलिभिः कीर्यमाणो व्यराजत ।

उपायनानि दिव्यानि पुष्पखगनुलेपनान् ॥ ११ ॥

प्रियङ्गु माधवाभ्यामुपाजहः पुरीकतः ।

एवं स राजमार्गेण गत्वा यादवसत्तमः ॥ १२ ॥

सभां प्रविश्य विपुलामुपविष्य वरासने ।

रामेण सहितो वीरः शीनेयेन च धीमता ॥ १३ ॥

पूजितो यदुभिर्विधिदिवि शक्र इवार्मरः ।

तत्रासीन्वृद्धिमज्जिर्वन्दुर्वृद्धर्महात्मभिः ॥ १४ ॥

उग्रसेनोद्धवमुखैश्चक्रप्रमुखैर्हरिः ।

समाभाष्याभ्यनुज्ञातः सङ्घर्षणसहायवान् ॥ १५ ॥

द्रुहकामो महादुर्गं गोमन्तं पर्वतोत्तमम् ।

निर्गम्य मधुरां प्रातर्दक्षिणाभिमुखो ययी ॥ १६ ॥

स रामानुगतः श्रीमानुत्तीर्थं यमुनां हरिः ।

देशान् बहूनतिक्रम्य पर्वतान् सरितो गिरी ॥ १७ ॥

गच्छन् कचिद् वनोद्देशो वृक्षमूलनिवासिनम् ।

ददर्श कञ्चन मुनिं जटामण्डलमण्डितम् ॥ १८ ॥

चीरकृष्णाजिनधरं कमण्डलुविराजितम् ।

समाधी समुपाधिर् तेजसा भास्कोपमम् ॥ १९ ॥

फलमूलकृताहारं वृतं शिष्यशतेर्मुनिम् ।

दृष्ट्वा परमसन्तुष्टो रामकृष्णौ जगत्पती ॥ २० ॥

प्रणामं चक्रतुर्वीरी यथान्यायमतन्द्रितौ ।

इदं चोवाच भगवान् कृष्णस्तं मुनिपुङ्गवम् ॥ २१ ॥

नमस्ते भार्गव श्रीमन् जामदग्न्य तपोधन ।

रामकृष्णौ स्मृतावावां कचित् ते श्रवणं गतौ ॥ २२ ॥

इत्युक्तस्तेन धर्मात्मा वासुदेवेन भार्गवः ।

निरीक्ष्य माधवीं प्राह प्रीत्युत्पुङ्गमुखेक्षणः ॥ २३ ॥

स्वागतं ते यदुत्थेष्ट साग्रजाय महात्मने ।

जाने त्वां यदुत्पुत्रं भगवन्तमधोक्षजम् ॥ २४ ॥

कार्वाणं कारणं पूर्वं जगतामादिपूरुषम् ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष विश्लोकैककारण ॥ २५ ॥

किमर्थमिह साम्प्रती भवन्ती विश्ववन्दिता ।

इत्युक्त्वा जामदग्नयेन प्राहन् रामकेशरी ॥ २६ ॥

गोमन्तं द्रष्टुमिच्छावो दुर्गहितोरिति प्रभो ।

तदाकर्ण्यत्रयीद् रामो जामदग्न्यो जनार्दनम् ॥ २७ ॥

एवमस्तु महाबाहो गोमन्तं गच्छ साग्रजः । करवीरपुरं नाम तन्मूले परिपालितम् ॥ २८ ॥	योधयामासतुर्वीरो द्वावेवावी पदातिनी । सैन्यं च बाणभूगेन व्यथितं भृशविह्वलम् ॥ ३६ ॥
सृगालवासुदेवेन स युवां न सहिष्यति । तं हत्वा समरं शैलं गोमन्तं साध्यवाप्स्यथ ॥ २९ ॥	दृष्ट्वा सृगालभूषालस्तावधावदमर्षणः । तमायान्तमभिप्रेक्ष्य रथिनं धृतकामुकः । न्यवारपद् वासुदेवो वेलेव वरुणालयम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्त्वा तेन रामेण जामदग्नयेन माधवी । तमनुज्ञाय सर्वज्ञं जग्मतुर्दक्षिणामुत्ते ॥ ३० ॥	तावुभी परमक्रुद्धी वासुदेवी महाबली । युपुधातं तथाऽन्योन्यमन्योन्यवधकाङ्क्षिणी ॥ ३८ ॥
तौ तथा यदुशार्दूलौ गच्छन्तौ दक्षिणापथम् । ददर्शन्तुश्च गोमन्तमद्भुतमहाद्रुमम् ॥ ३१ ॥	स तथा वियमानस्य वासुदेवस्य सङ्गरे । शिरो जहार गोविन्दः क्षणेन मुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३९ ॥
करवीरपुरं चैव तन्मूले तुद्रतोरणम् । दृष्ट्वा विचित्रप्राकारं हर्म्यप्रासादगोपुरम् ॥ ३२ ॥	ततस्तस्तीनिकाः सर्वे दतशोषाः कुरूद्वह । कृष्णेन स्वामिनि हते दुद्रुयुः सर्वतो दिशम् ॥ ४० ॥
शङ्खमाध्यापयामास शङ्खचक्रगदाधरः । तस्य शङ्खध्वनिं श्रुत्वा भूपालः क्रोधविह्वलः ॥ ३३ ॥	ततस्ती रामगोविन्दी करवीरपुरं महत् । प्रविश्य पूजितौ विप्रैर्वणिभिश्च यथा प्रियः ॥ ४१ ॥
सृगालो वासुदेवाख्यः प्रत्यगाद् यदुनन्दनी । सोऽभ्येत्य बहुपादानितुरङ्गरथकुञ्जरः ॥ ३४ ॥	तद्भ्रात्ररधानीककोशादिधनसञ्चयम् । मधुरां प्रेषयामास तदीषिर्भृत्यपूरुषैः ॥ ४२ ॥
अभ्यवर्षच्छरीरेण छादयन्निव माधवी । तदनीकमनाधुष्यं दृष्ट्वा पादयसन्तमी ॥ ३५ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच— गोमन्तं पर्वतश्रेष्ठं तुद्रद्रुमलतान्वितम् । सालतालतमालाढ्यं प्रियालाशोकशोभितम् ॥ १ ॥	एतस्मिन्नेव काले तु क्षीरोदे सागरोत्तमे । निवासे देवदेवस्य शङ्खचक्रगदाभूतः ॥ ७ ॥
कदम्बनीपहिन्तालपूगपुभागशोभितम् । आरुह्य कदलीपण्डमण्डितं मत्तकोकिलम् ॥ २ ॥	उपासीनो महाबाहुः श्रीमान् वैरोचनो बलिः । जहार देवदेवस्य किरीटं रत्नचित्रितम् ॥ ८ ॥
भ्रमद्भ्रमरसहातं ह्रयगाकम्पितद्रुमम् । फलभारनतः स्कन्धनारिकेलैर्विराजितम् ॥ ३ ॥	इन्द्रनीलसहस्राढ्यं गोमेदकसत्तचितम् । पद्मरागमहानीलमुक्ताफलविराजितम् ॥ ९ ॥
बहुप्रसरवणोपेतं सुच्छायं निर्मलोदकम् । रम्यं ददशतुर्वीरां प्रदेशं रामकेकायी ॥ ४ ॥	पुष्करागप्रबालाढ्यं दिव्यकाञ्चननिर्मितम् । हृतं दानववीरेण विदित्वा पुरपालकः । तमन्यपावन् त्वारिणं चैननेयो विहङ्गराद् ॥ १० ॥
तत्र प्रवर्षणं नाम भृङ्गं पर्वतमूर्धनि । अयापतुर्वत्र मेघाः नित्यं वर्षन्त्यविह्वलाः ॥ ५ ॥	तमन्तरे समासाद्य दानवेन्द्रं दुरासदम् । कृत्वा युद्धं महाघोरं त्रित्वा दानवपुङ्गवम् ॥ ११ ॥
तत्रारुह्य सदृश्रेष्ठो पश्यन्ती किं दिशो दश । रममाणौ यथाकाममूपतुः पर्वतोत्तमे ॥ ६ ॥	गृहीत्वा रत्नविचयं किरीटं भास्कारोपमम् । आगच्छन् ददशो देवं देवकीनन्दनं हरिम् ॥ १२ ॥

वसन्तं साग्रजं रम्ये गोमन्ते पर्वतोत्तमे ।
 तस्य मूर्ध्नि निधायासु किरीटं दिव्यभूषणम् ।
 प्रणम्य पादयोर्मूर्ध्नां स्तोतुं तमुपचक्रमे ॥ १३ ॥
 नमो नमः कारणपूरुषाय
 नारायणापाखिलबल्लभाय ।
 सुरारिसंहारणकारणाय
 नारायणापाखिलकर्मसाक्षिणे ॥ १४ ॥
 हिरण्यगर्भत्वमुपेत्य मूले
 सृजस्पर्शोपं भुवनं स एव ।
 नारायणात्मन् परिपासि भूयो
 जहार चान्ते भगवन् शिवात्मन् ॥ १५ ॥
 तं त्वा यदोर्वशकरं सुरेशं
 जानेऽवतीर्णं भुवने वृषाकपिम् ।
 अहं हि भृत्यस्तव वैनतेयो
 ब्रूहि क्रियां किं करवाणि देव ॥ १६ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्युत्त्वा देवदेवेशं प्रणिपत्य विहङ्गराट् ।
 जानुनी(ना) धरणीं कृ(ग)त्वा तस्थी प्राञ्जलिरग्रतः ॥ १७ ॥
 तं दृष्ट्वा पादवश्रेष्ठो गरुडं पक्षिपुङ्गवम् ।
 प्रीत्युत्फुल्लमुखो दोर्भ्यां पस्पर्शाङ्गं तदुत्तमम् ॥ १८ ॥
 गच्छ भद्र यथाकाममेहि काले मया स्मृतः ।
 इत्युत्त्वा तं विसृज्योभावीश्वरी रामकेशवौ ॥ १९ ॥
 फलमूलकृताहारी पीतकीशोपवाससौ ।
 अवरुह्य गिरेः शृङ्गान् करवीरपुरं गतौ ॥ २० ॥
 तत्र तौ चतुरो मासानुपित्वा भरतर्षभ ।
 महत्या सेनया सार्धं जग्मतुर्मधुरां पुरीम् ॥ २१ ॥
 शृगालं निहतं ध्रुत्वा मागधः क्रोधविह्वलः ।
 आत्रगाम कुरुश्रेष्ठ महत्या सेनया वृतः ॥ २२ ॥
 तेन सार्धमभूत् युद्धं समाहं रामकृष्णयोः ।
 तदा पराजितो युद्धे मागधो बटुमेनिकः ॥ २३ ॥
 जगाम मागधानेय यदुभिः क्षत्रियैः सह ।
 रामकृष्णौ च धर्मज्ञौ मृतमागधवन्दिभिः ॥ २४ ॥

स्तुयमानौ विविशतुः सानुषी मधुरां पुरीम् ।
 एवं समदशकृत्यस्तावदक्षीहिणीबलः ॥ २५ ॥
 युयुधं मागधो राजा यदुभिः कृष्णपालितैः ।
 अक्षिण्वत वलं सर्वं वृष्णिभिः कृष्णतेजसा ॥ २६ ॥
 हतेषु तेज्वनीकेषु त्यक्तोऽयादरिभिर्नृप ।
 अष्टादशमसङ्ग्रामे आगामिनि तदन्तरा ॥ २७ ॥
 नारदप्रेषितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ।
 रुधो मधुरामेत्य निसृभिर्भ्रष्टकोटिभिः ॥ २८ ॥
 नृलोके चाप्रतिद्वन्द्वो वृष्णीन् ध्रुत्वाऽऽत्मसम्मितान् ।
 तं दृष्ट्वाऽचिन्तयत् कृष्णः सङ्घर्षणसहायवान् ॥ २९ ॥
 अहो यदूनां वृजिनं प्राप्तं तुभयतो महत् ।
 यवनोऽयं रुणद्धयस्मानथ यो वा महाबलः ॥ ३० ॥
 मागधोऽभ्येति दुष्टात्मा परधो नैव संशयः ।
 आवयोर्धुङ्खरतोरस्य यथागच्छेज्जरासुतः ॥ ३१ ॥
 वन्धून् वधिष्यत्यथवा नेष्यते स्वपुरीं बली ।
 तस्मादथ विधास्यामो दुर्गं द्विपदुर्गमम् ॥ ३२ ॥
 तत्र ज्ञातीन्समाधाप्य यवनं पातयामहे ।
 इति सम्मन्य भगवान् दुर्गं द्वादशयोजनम् ॥ ३३ ॥
 अन्तः समुद्रे नगरं कृष्णोऽद्भुतमचीकृत ।
 दृश्यते यत्र हि त्वाष्ट्रं विज्ञानं शिल्पनेपुणम् ॥ ३४ ॥
 रथ्याचत्वरवीधीर्भिर्यथाव(वा)स्तु विनिर्मितम् ।
 सुरद्रुमलोतानविचित्रोपबनान्वितम् ॥ ३५ ॥
 हेमशृङ्गेर्दिवस्मृग्भिः स्फाटिकाशालगोपुरैः ।
 राजतारपुटेः कोष्ठैर्नुष्टं हेमस्वलङ्कृतैः ॥ ३६ ॥
 रत्नकूर्टैर्गृहेर्हेममहामरतकस्थलैः ।
 वास्तोष्पतीनां च गृहेर्वलभीभिश्च निर्मितम् ॥ ३७ ॥
 चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णं यदूनां च गृहेर्लसत् ।
 सुधर्मा पारिजातं च महेन्द्रः प्राहिणोद्धरेः ॥ ३८ ॥
 यत्र चावस्थितो मर्त्यो मर्त्यधर्मैर्वियुज्यते ।
 यत् प्रियं देवदेवस्य विष्णोः शीरोद्वासिनः ॥ ३९ ॥
 श्यामककर्णान् वरुणो हयान् शुक्लान् मनोजवान् ।
 ददौ सहस्रसङ्ख्यातान् देवदेवाय तोषराट् ॥ ४० ॥

अष्टी निधिपतिः कोशान् रत्नपूर्णान्विधयान् ।
तथाऽन्ये लोकपालाश्च ददुः स्वाधिकृतं धनम् ॥ ४१ ॥
यद् यद् भगवता दत्तमाधिपत्यं स्वसिद्धये ।
सर्वं प्रत्यर्पयामासुर्दंती भूमिगते नृप ॥ ४२ ॥

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

तत्र योग्यभावेण नीत्वा स्वान् भगवान् हरिः ।
मधुरापाश्च रामेण कृष्णः समनुमन्त्रितः ।
निर्जगाम पुरंदरान् पद्ममाली निरायुधः ॥ ४३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

तं विलास्य चिनिष्क्रान्तमुज्जिहानमिवाङ्गुलम् ।
दर्शनीयतमं श्यामं पीतकीशेषवाससम् ॥ १ ॥

॥ १ ॥

श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कीस्तुभामुककन्धरम् ।
पृथुदीर्घचतुर्बाहुं नवकज्जरुक्शेषम् ॥ २ ॥

॥ २ ॥

नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सुकपोलं शुचिस्मितम् ।
मुखारविन्दं विभ्राणं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३ ॥

॥ ३ ॥

वासुदेवो त्वयमिति पुमान् श्रीवत्सलाञ्छनः ।
चतुर्भुजोऽरविन्दाक्षो वनमान्पतिमुन्दरः ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥

लक्ष्मीनारदप्रोक्तैरन्यो भवितुमर्हति ।
निरायुधधलन् पद्भ्यां योत्स्येऽनेन निरायुधः ॥ ५ ॥

॥ ५ ॥

इति निधित्य यवनः प्राद्रवन्तं पराङ्मुखम् ।
अन्वधावज्जिपृथुस्तं दुरापमपि योगिनाम् ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥

हस्तप्राप्तमिवात्मानं हरिणा स पदे पदे ।
नीतो दर्शयता दूरं यवनेशोऽद्रिकन्दरम् ॥ ७ ॥

॥ ७ ॥

पलायनं यदुकुले जातस्य तव नोचितम् ।
इति क्षिपन्ननुगतो नैनं प्रापाद्वताशुभः ॥ ८ ॥

॥ ८ ॥

एवं क्षितोऽपि भगवान् प्राविशद् गिरिकन्दरम् ।
सोऽपि प्रविष्टस्त्रान्धं शयानं ददृशे नयम् ॥ ९ ॥

॥ ९ ॥

नन्यसी दूरमानीय शेते मामिह साधुवत् ।
इति मन्वाऽच्युतं मृदम्तं पदा समताडयत् ॥ १० ॥

॥ १० ॥

स उत्थाय चिरं सुप्तः शनैरुन्मील्य लोचने ।
दिशो विलोकयन् पार्श्वे तमद्राक्षीदवस्थितम् ॥ ११ ॥

॥ ११ ॥

स तावत् तस्य रुष्टस्य दृष्टिपतेन भारत ।
दंष्ट्रेनाग्निना दग्धो भस्मसादभवत् क्षणान् ॥ १२ ॥

॥ १२ ॥

राजोवाच -

को नाम स पुमान् ब्रह्मन् कस्य किं वीर्यं एव वा ।
कस्माद् गुहाद्वतः शिष्ये किंतेजा यवनार्दनः ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच -

स इक्ष्वाकुकुले जातो मान्धातृतनयो महान् ।
मुचुकुन्द इति ख्यातो ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः ॥ १४ ॥

स याचितः सुरगणैरिन्द्राद्यैरात्मरक्षणे ।
असुरेभ्यः परिभ्रष्टैस्तद्रक्षां सोऽकरोच्चिरम् ॥ १५ ॥

लब्ध्वा गृहांस्ते स्वःपालं मुचुकुन्दमपाद्भवन् ।
राजन् विरमतां कृच्छ्राद् भवान् नः परिपालनान् ॥ १६ ॥

नरलोकं परित्यज्य राज्यं निहतकण्टकम् ।
अस्मान् पालयतो वीर कामास्ते सर्वं उज्जिताः ॥ १७ ॥

सुता महिष्यो भवतो ज्ञातयोऽमात्यमन्त्रिणः ।
प्रजाश्च तुल्यकालीना नापुना सन्ति कालिताः ॥ १८ ॥

कालो बलीयान् यतिनां भगयानीश्वरोऽन्यथः ।
प्रजाः कालपते क्रीडन् पशुपालो यथा पशून् ॥ १९ ॥

वरं वृणीष्व भद्रं ते कृते कैवल्यमात्मनः ।
एक एवेश्वरस्तस्य भगवान् विष्णुरन्यथः ॥ २० ॥

एवमुक्तः स वै देवानभिवाय महापश्याः ।
अयाचनं गुहाविष्टो निद्रां तु बहुकालिकीम् ॥ २१ ॥

तथेत्युक्तस्तु नैर्देवैर्मुचुकुन्दो महामनाः ।
अशायिष्ट गुहाविष्टो निद्रया देवदत्तया ॥ २२ ॥

यवने भस्मसाजीते भगवान् सात्वतर्षभः ।
आत्मानं दर्शयामास मुचुकुन्दाय धीमते ॥ २३ ॥

॥ २३ ॥

तमालोक्य घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभेन विराजितम् ॥ २४ ॥
 चतुर्भुजं रोचमानं वैजयन्त्या च मालया ।
 चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ २५ ॥
 प्रेक्षणीयं त्रिलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम् ।
 आपीच्यवयसं मत्तमृगेन्द्रोदारविक्रमम् ॥ २६ ॥
 पर्यपृच्छन्महावुद्धिस्तेजसा तस्य विस्मितः ।
 शङ्कितः शनैः राजा दुर्धर्षमतितेजसा ॥ २७ ॥
 मुचुकुन्द उवाच -
 को भवानिह सम्प्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे ।
 पद्भ्यां प्रपल्लाशाभ्यां विचरस्युरुकण्टके ॥ २८ ॥
 किञ्चित्तेजस्विनां तेजो भगवांस्त्वं विभावसुः ।
 सूर्यः सोमो महेन्द्रो वा लोकपालोऽपरोऽपि वा ॥ २९ ॥
 मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभम् ।
 यद् भाससे गुहाध्यान्तं प्रदीपः प्रभवा यथा ॥ ३० ॥
 शुभ्रपतामव्यलीकमस्माकं नरपुङ्गव ।
 स्वजन्मकर्मगोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥ ३१ ॥
 वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रवन्धवः ।
 मुचुकुन्द इति ख्यातो यौवनाथात्मजः प्रभो ॥ ३२ ॥
 चिरप्रजागरथान्तो निद्रयोपहतेन्द्रियः ।
 शयेऽस्मिन् विपिने कामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ॥ ३३ ॥
 सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ।
 अनन्तरं भयान् श्रीमान् लक्षितोऽमित्रशासनः ॥ ३४ ॥
 तेजसा तंऽविपश्येण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ।
 हतौजसो महाभागा माननीयोऽसि देहिनाम् ॥ ३५ ॥
 एवं सुभा (सम्भा)पितो राज्ञा भगवान् भूतभावनः ।
 प्रत्याह प्रहसन् वाण्या मेघहादगभीरया ॥ ३६ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच -
 जन्मकर्माभिधानानि सन्ति मेऽङ्ग सहस्रशः ।
 न शक्यन्तेऽनुसङ्ग्यानुमनन्तन्यान्ममापि हि ॥ ३७ ॥
 कश्चिद्रजोऽसि विममे पार्थिवान्पुरुजन्मभिः ।
 गुणकर्माभिधानानि न मे जन्मानि कर्हिचिन् ॥ ३८ ॥

कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप ।
 अनुक्रमन्तो नैवान्तं गच्छन्ति परमर्षयः ॥ ३९ ॥
 तथाप्ययतनान्यङ्गं शृणुष्व गदतो मम ।
 प्रार्थितस्तु विरिञ्चेन पुराऽहं धर्मगुप्तये ॥ ४० ॥
 भूमेर्भारयमाणानामसुराणां क्षयाय च ।
 अवतीर्णो यदुकुले गृह आनकदुन्दुभेः ॥ ४१ ॥
 वदन्ति वामुदेवेति वसुदेवसुतेति माम् ।
 कालनेमिर्हतः कंसः प्रलम्बाघाश्च सद्रूपः ॥ ४२ ॥
 अयं च यवनो दम्भो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा ।
 सोऽहं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः ॥ ४३ ॥
 प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वयाऽहं भक्तवत्सलः ।
 यरान् वृणीष्व राजयं सर्वान् कामान् ददामि ते ॥ ४४ ॥
 मां प्रपन्नो जनः कश्चिन्न भूयोऽर्हति शोचितुम् ॥ ४५ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुन्दो मुदान्वितः ।
 ज्ञात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४६ ॥
 मुचुकुन्द उवाच -
 विमोहितोऽयं जन ईश मायया
 त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदृक् ।
 सुखाय दुःखप्रभवेपु सज्जते
 गृहेषु योषिन् पुरुषश्च वञ्चितः ॥ ४७ ॥
 लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं
 कथञ्चिदप्यङ्गमपत्नतोऽनघ ।
 पादाम्बुजं ते न भजत्यसन्मति-
 र्गृहान्धकूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४८ ॥
 ममैव कालोऽजित निष्फलो गतो
 राज्यशिवोन्नद्धमदस्य भूषतेः ।
 मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदारकोशेष्या
 सज्जमानस्य दुरन्तचिन्तया ॥ ४९ ॥
 कलंयरेऽस्मिन् घटकुडबसन्निभे
 निरूढमानो नरदेव इत्यहम् ।
 वृत्तो रथेभाषपटावनीकपैर्गा
 पर्यटंस्त्यामगणप्य दुर्मटः ॥ ५० ॥

प्रमत्तमूषैरिति कृत्यचिन्तया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् । त्यमप्रमत्तः सहसाऽभिषयसं धुल्लेलिहानांऽहिरियासुमन्तकृन्	॥ ५१ ॥	आराध्य कस्त्यां ह्यपवर्गदं हरे वृणीत आर्यो वरमात्मबन्धनम् तस्माद् विमृज्याशिष ईश सर्वशो रजस्तमःसत्यगुणानुबन्धनाः । निरञ्जनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां इमिमात्रं पुरुषं ब्रजाम्यहम्	॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥
पुरा रथैर्मपरिष्कृतध्वरः मतद्गजेयां नरेदयशंसितः । स एव कालेन दुरत्ययेन कलेवरो विट्कृमिभस्मसञ्चितः	॥ ५२ ॥	चिरमिह वृजिनार्वस्तप्यमानोऽनुतापिः अविनृप उरुकृच्छ्रेऽलव्यशान्तिः कथञ्चित् । शरणद समुपेतस्त्वत्यदाब्जं परात्मन् अभयमृतमशोकं वाढि मापन्नमीश	॥ ५९ ॥
निर्जित्य दिक्चक्रमभूतविग्रहो परासनस्थः समराजवन्दितः । गृहेषु मैथुन्यपरेषु पोषितां क्रीडामुगः पूरुष ईश गीयते ॥ ५३ ॥		श्री भगवानुवाच— सार्वभौम महाराज मतिस्तं विमलोजिता । वरः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः प्रलोभितो यर्यन् तु त्वमग्रमादाय विद्धि तत् । न धीर्मप्येकभक्तानामासीर्भिषिद्यते क्वचित्	॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥
करोति कर्माणि तपः सुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षया ददन् । पुनश्च भूषाप महीश राधसे प्रवृद्धतपो न सुलाय कल्पते	॥ ५४ ॥	ज्ञानिनामेकभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः । न क्षीणवासनं राजन् दृश्यते कचिदुत्थितम् विचरत्य यथाकामं मय्यावेशितमानसः । अस्त्वेव नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मप्यनपापिनी	॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥
भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेत् जनस्य तद्वच्युत सत्समागमः । सत्सङ्गमो यद्दि तदेव त(स)ङ्गती पराचरेशो त्वयि जायते मतिः	॥ ५५ ॥	क्षत्रजन्मस्थितो जन्तून्वधीर्मुग्धादिभिः । समाहितस्तन् तपसा जहर्ष मामुपाश्रितः जन्मन्यनन्तरे राजन् सर्वतुष्टसुहृत्तमः । भूत्वा द्विजवरत्नं वै मामुपेक्ष्यसि केवलम्	॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥
मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबन्धापगमो यदृच्छया । यः प्रार्थ्यते साधुभिरैकचर्यया यनं विविधुर्जिरत्नखण्डभूमिपैः	॥ ५६ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तारपे चतुःषांशोऽध्यायः ॥	
न कामयेऽन्यं तव पादसेवनात्- किञ्चनप्रार्थयतमाद् वरं विभो ।			

अथ पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः

इत्थं सोऽनुगृहीतोऽङ्ग कृष्णेनेक्ष्वाकुनन्दनः । तं परिज्म्य सन्नम्य निश्चक्राम गुह्यमुखात्	॥ १ ॥	वदपार्थममासाय नरनारायणालयम् । सर्वद्वन्द्वसहः शान्तस्तपसाऽऽराधयद्भक्तिम्	॥ ४ ॥
स वीक्ष्य धुल्लकान् मर्त्यान् पशून् वीरुद्धनस्पतीन् । मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तराम्	॥ २ ॥	भगवान् पुनरात्रन्य मधुरां यवनाहृतम् । हत्वा म्लेच्छबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनम्	॥ ५ ॥
तपःश्रद्धापुनो वीरो निःसङ्गो मुक्तसंशयः । समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद् गन्धमादनम्	॥ ३ ॥	नीयमाने पने गोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः । आजगाम जरासन्धसपोर्विशत्यनीकपः	॥ ६ ॥

ततो राजा जरासन्धः कल्पान्तानलसन्निभः ।
 निधाय मकरव्यूहं रथनागाश्वपत्तिमत् ।
 अन्तश्चकार गोविन्दं व्यूहस्य निमिषान्तरे ॥ ७ ॥
 ततो विलोक्य गोविन्दो वृक्षमुत्पाट्य रंहसा ।
 गजान् रथान् हयान् युद्धे पोषयामास दुर्मदः ॥ ८ ॥
 कृष्णेन हन्यमानास्ते वृक्षेण रिपुकुञ्जराः ।
 पेतुर्गतासवो भूमौ वज्रनुचा इवाद्रयः ॥ ९ ॥
 रथाश्च रथिभिर्पुक्ताः सनुरक्षाः सचोदकाः ।
 निष्पिष्टा इव न कापि दृश्यन्ते कुरुसत्तम ॥ १० ॥
 रामस्तु मुष्टिनैयाजी कुञ्जरान् मदशालिनः ।
 जपान् कुपितः शैलान् वज्रेणेव सुरेश्वरः ॥ ११ ॥
 राममुष्टिप्रहारेण विशीर्णाः स्पन्दना नृप ।
 न व्यदृश्यन्त भ्रूष्टे चूर्णिताः शीर्णपर्णवन् ॥ १२ ॥
 यद्यनस्य धनं विश्वं गच्छन्तं द्वारकामनु ।
 निहत्य यादवान् विश्वांस्तद् गृहीत्वा जरासुतः ॥ १३ ॥
 अभ्यवर्तत सद्गामे रामकृष्णी कुरूद्वह ।
 विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य माधवी ॥ १४ ॥
 तं चापतन्तमालोक्य सहितं सक्लेनृपैः ।
 कीर्यमाणी शरीरेण वृष्टयेव करिपोतकौ ॥ १५ ॥
 विरथी विप्रहरणी वियमाणी विसैनिकी ।
 मनुष्यचेष्टामापन्नौ राजन् दुद्रुवतुर्दुतम् ॥ १६ ॥
 विहाय वित्तं प्रचुरमभीतो भीरुभीतवन् ।
 पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां चेरतुर्बहुयोजनम् ॥ १७ ॥
 पलायमानो ती इष्टा मागधः प्रहसन् वली ।
 अन्वधावद् रथानीकरीशयोऽग्रमाणिवित् ॥ १८ ॥
 प्रद्रुत्य दूरं विश्रान्तौ करवीरपुरे निशि ।
 तायकुरुहनुर्वीरो गोमन्तमुदिते रवी ॥ १९ ॥
 सिद्धचारणगन्धर्वविधापरनिषेवितम् ।
 आरुह्य शैलं गोमन्तं कृष्णारामौ त्वरान्विती ॥ २० ॥
 प्रवर्पणाख्यं तच्छृङ्गं यत्राष्टा नित्यवर्षिणः ।
 तत्र तावासन् राजन् फलमूलाशनी सुखम् ॥ २१ ॥

जरासन्धस्तु तुष्टात्मा तावनुद्रुत्य माधवी ।
 क्रोध शैलं गोमन्तं महत्या सेनया वृतः ॥ २२ ॥
 स भूपालान् समाहूय स्वानुगान् युद्धदुर्मदान् ।
 कलिङ्गं कुञ्जरपतिं सुराष्ट्राधिपतिं तथा ॥ २३ ॥
 जयद्रथं सिन्धुपतिं सोमदत्तं च कीरवम् ।
 गान्धारराजं शकुनिं वैदर्भं रुग्मिमेव च ॥ २४ ॥
 सुदक्षिणं च काम्बोजं विराटं मत्स्यभूपतिम् ।
 एतानाञ्चापयामास पूर्वस्यां दिशि भूपतीन् ॥ २५ ॥
 पाञ्चालराजं द्रुपदं दमपोषं च चेदिपम् ।
 ब्रह्मदत्तं च सान्वेयशमेकलव्यं निषादपम् ॥ २६ ॥
 वाहीकं च कुरुश्रेष्ठं युषामन्युं च दुर्जयान् ।
 विन्दानुविन्दायावन्तपी काशिराजं च पाण्डुकम् ॥ २७ ॥
 आज्ञापयामास नृपानेतान् वीरान् जरासुतः ।
 गिरिं गोमन्तमारोतुं दक्षिणस्यां दिशि प्रभो ॥ २८ ॥
 द्रुमं किम्पुरुषापीशं दन्तवक्रं सहाजुजम् ।
 वीरं विदेहराजानं भूरिध्रुवसमेव च ॥ २९ ॥
 कर्कशोपं बृहचापं दशार्णं च शतध्वजम् ।
 शैव्यं सुवीराराजानं दारदं च महारथम् ॥ ३० ॥
 एतान् महीपतीन् राजा जरासन्धोऽमितपुतिः ।
 प्राह गोमन्तमारोतुं पश्चिमस्यां दिशि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
 त्रिगर्तं च सुशार्माणं बलिनं वेणुदारिणम् ।
 कुलिन्दं च महासत्त्वं केकयानपि भूपतीन् ॥ ३२ ॥
 शिशुपालं च भूपालं भीष्मकं चापि दुर्जयम् ।
 पुरस्कृत्याक्रोहाशु कीर्ष्यां मागधो दिशि ॥ ३३ ॥
 एवं गोमन्तमारुह्य सर्वतुल्यपादपम् ।
 विचिन्त्य तत्र सर्वत्राप्यधः शृङ्गान् प्रवर्पणान् ॥ ३४ ॥
 चिच्छिदुः सकलान् वृक्षान् नापश्यन् राममाधवी ।
 गिरौ विलीनावाज्ञाय नाधिगम्य पदं नृप ॥ ३५ ॥
 ददाह गिरिमेषोभिः समन्तादग्निमुत्सृजन् ।
 तत उत्पत्य तरसा दत्तमानान् तावुभी ॥ ३६ ॥

दशकयाजनांतुज्ञानिपंतनुषो भुवि ।
 अलक्ष्यमाणां रिपुणा सानुगेन यदूत्तमां
 स्वपुरं पुनरापाती समुद्रपरिखां नृप ।
 सोऽपि दग्धाविति मृषा मन्यानां बलकेशवी
 बलमाकृष्य सुमहन्मगधां मागधो ययौ ।
 अष्टादशं तु सङ्ग्रामे जित्वा यादवसत्तमां

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

हसः स्वराष्ट्रे न्यवसज्जितदिङ्मण्डलो नृप ।
 माधवी तु महान्मानी प्रविश्य द्वारकां पुरीम् ॥ ४० ॥
 स्नूयमानां दिवारात्रं सूतमागधवन्दिभिः ।
 वृत्तावानन्दबलैर्वन्धुभिः सुसम्पृतः ॥ ४१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 कदाचिद् देवकीपुत्रो रामशंनयसंपुतः ।
 सैव्यमानः सभायां वै नानादेशधरेनृपैः
 पाञ्चालराजं वृषदं बालैः कुन्तीसुतेर्मृषे ।
 बद्धं शुभाव कौरव्य ब्राह्मणैः सत्रपाजिभिः
 तच्छ्रुत्वा हृष्टहृदयः कृतधर्माणामभ्युतः ।
 नगरं हस्तिनपुरं प्रेषयामास वेदिनुम्
 स गत्वा हस्तिनपुरं वृद्धं कुरुपितामहम् ।
 ददशं द्रोणविदुरभृतराष्ट्रकृपैर्पुतम्
 युधिष्ठिरं च राजानं चतुर्भिर्भ्रातृभिर्वृतम् ।
 सभाजयमास भृशं कुन्तीं च हृदिकात्मजः
 युधिष्ठिरोऽपि पश्यञ्च सानुगं कंसमर्दनम् ।
 हतं च कालयवनं जरासन्धं च निर्जितम्
 यासुदेवं च निहतं करवीरपुरेश्वरम् ।
 द्वारवत्याश्च करणं नगरीं वरुणात्म्ये
 हतां च हंसडिभिको ब्रह्मदत्तं च दुर्जयम् ।
 ध्रुत्वा हार्दिक्यवचनाद् याथार्थ्येन युधिष्ठिरः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

मेने श्रीलोक्यसाम्राज्यं स्वहस्तगतमक्षयम् ।
 सभाजिनश्च हार्दिक्यः सुखसम्भाषणादिभिः ॥ ९ ॥
 पाण्डुपुत्रैस्तथा कुन्त्या सीहार्दसुतबाण्यया ।
 हार्दिक्यस्ताननुज्ञाप्य बान्धवान् पृथया सह ॥ १० ॥
 मानृष्यसंयान् धर्मज्ञानभिवन्द्य यथावयः ।
 गात्रेपेनाभ्यनुज्ञातो धृतराष्ट्रेण चानय ॥ ११ ॥
 विदुरेणाद्रगजेन द्रोणेन च कृपेण च ।
 शत्रेनाचार्यपुत्रेण तथा दुर्योधनेन च ॥ १२ ॥
 कृतवर्माऽभ्यनुज्ञातो निर्गम्य गजसाह्वयान् ।
 द्वारकां वृष्णिनिलयामाजगाम दिनात्यये ॥ १३ ॥
 स प्रविश्य सभां दिव्यामनेकनृपसेविताम् ।
 हृष्टा गोविन्दमासीनं काञ्चने परमासने ॥ १४ ॥
 वीजबामरसङ्गतसहितं वनमालिनम् ।
 आचचष्टेऽसितं तस्य यथाहृष्टं यथाधुतम् ।
 वृत्तान्तं कौरवेयाणां नगरे गजसाह्वये ॥ १५ ॥
 तदाकर्ण्य हरिः सर्वं वृत्तान्तं जगदीश्वरः ।
 पीरुषं पाण्डुपुत्राणां वधूयानन्दनिर्भरः ॥ १६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 आनन्ताधिपतिः श्रीमान् रेवतो रेवतीं सुताम् ।
 ब्रह्मणा चोदितः प्रादाद् वतापेति पुरोदितम्

॥ १ ॥

राजोवाच -
 रेवतो नाम राजाऽसी ब्रह्मणा चोदितः कथम् ।
 तदहं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण महाभुने ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

रेवतो नाम राजाऽऽसीन् पुरा धर्माधर्तत्त्वविन् ।

रेवती नाम तस्यैका जज्ञे कन्या यशस्विनी

॥ ३ ॥

स ब्रह्माणं ययी प्रष्टुं कस्मै दास्यामि तामिति ।

अदत्त्वा याच्यमानोऽपि नानाजनपदेभ्यः

॥ ४ ॥

सभायां ब्रह्मणस्तत्र गन्धर्वी द्वी इहाहुद् ।

तस्मिन्नागायतां काले ग्राममूर्च्छाविचक्षणौ

॥ ५ ॥

राजाऽतिष्ठद् बहिः किञ्चित् तद्विरामप्रतीक्षया ।

गीतावासने पप्रच्छ प्रणिपत्य पितामहम्

॥ ६ ॥

एषा मे भगवन् कन्या कस्मै दास्य इमामिति ।

तं प्राह पद्मभूः कस्ते राजपुत्रो विरोचते

॥ ७ ॥

तं चान्यांश्च महीपालानाचक्ष्वेति कुरूद्वह ।

ततस्तान् रेवतः प्राह भूपालान् विषयेधरान्

॥ ८ ॥

स तानाकर्ण्य नृपतीन् प्रहस्योवाच रेवतम् ।

युगानि सुबहून्वत्र गतानि तव भूपते

॥ ९ ॥

क्षणमात्रमिवाभाव्यं शृण्वतो गीतमेतयोः ।

केदानीं तव ते भूपाः सुतायाः सदृशा वराः

॥ १० ॥

इदानीं राजशार्दूल यदुवंशविबर्द्धनी ।

यसुदेवगृहे जाती रामकृष्णाहयौ प्रभू

॥ ११ ॥

तत्र सङ्घर्षणायेमां कन्यां यच्छस्व भूपते ।

इत्युक्तस्तेन भूपालस्तं प्रणम्य पुरं गतः ।

रामाय प्रददौ कन्यां रूपिणीं बाहुशालिने

॥ १२ ॥

तामादिपुगसम्भूतां दीर्घदेहां महाभुजः ।

आकृष्य लाट्रलेनासे समां चक्रे हलायुधः

॥ १३ ॥

भगवानपि गोविन्द उपयेमे कुरूद्वह ।

धेदभी भीष्मकसुतामिन्द्रिरांशं स्वयंवरे

॥ १४ ॥

प्रमथ्य तरसा राज्ञः सान्द्रादींश्चैषपथगान् ।

पश्यतां सर्वभूतानां ताश्च्यपुत्रः सुधामिव

॥ १५ ॥

राजोवाच-

भगवान् भीष्मकसुतां रुग्मिणीं रुचिरगननाम् ।

गशसेन विवाहेन उपयेम इति श्रुतम्

॥ १६ ॥

भगवन् श्रोतुमिच्छामि कृष्णस्यामिततेजसः ।

यथा मागधसाल्वादीन् जित्वा तत्पराभागम् ॥ १७ ॥

ब्रह्मन् विष्णुकथाः पुण्या माध्वीलोकमलापहाः ।

को नु तृप्येत शृण्वानः श्रुतज्ञो नित्यनूतनाः ॥ १८ ॥

श्रीशुक उवाच-

राजाऽऽसीद् भीष्मको नाम विदभ्रांथिपतिर्महान् ।

तस्य पञ्चाभयन् पुत्राः कन्यका च वरानना ॥ १९ ॥

रुग्म्यग्रजो रुग्मरथो रुग्मबाहुर्नन्तरः ।

रुग्मकेशो रुग्ममाली रुग्मिण्येषां स्वसा सती ॥ २० ॥

सोपश्रुत्य मुकुन्दस्य रूपवीर्यगुणाश्रयः ।

गृहागतेर्गीयमानास्तं मेने सदृशं पतिम् ॥ २१ ॥

तां बुद्धिलक्षणीदार्यरूपशीलगुणाश्रयाम् ।

कृष्णश्च सदृशीं भार्यां समुद्रोदुं मनो दधे ॥ २२ ॥

वन्भूनामिच्छतां दातुं कृष्णाय भगिनीं नृष ।

रुग्मी निवार्य कृष्णद्विद् चैषाय समकल्पयत् ॥ २३ ॥

तदवेत्यादितापाद्री वेदभीं दुर्मना भृशम् ।

विचिन्त्यासं द्विनं कञ्चित् कृष्णाय प्राहिणोद् द्रुतम् ॥ २४ ॥

द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारिः प्रवेशितः ।

अपश्यदायं पुरुषमासीनं काञ्चनासने ॥ २५ ॥

दृष्ट्वा ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्य निजासने ।

उपवेशयार्हपाथक्रे यथाऽऽत्मानं दिवीकसः ॥ २६ ॥

तं भुक्तयन्तं विश्रान्तमुपगम्य सतां गतिः ।

पाणिनाऽभिमृशन् पाणायव्यग्रस्तमपृच्छत ॥ २७ ॥

कश्चिद् द्विजकुलश्रेष्ठ धर्मस्ते बृद्धसम्मतः ।

वर्तते नातिकृच्छ्रेण सन्तुष्टमनसः सदा ॥ २८ ॥

सन्तुष्टो यदि वर्तेत ब्राह्मणो येन केनचित् ।

अतीयमानः स्वाद् धर्मात् स तस्याखिलकामधुक् ॥ २९ ॥

असन्तुष्टः सुखं विप्र नाश्रोत्यपि सुरेश्वरः ।

अकिञ्चनोऽपि सन्तुष्टः शोते सर्वाद्विज्वरः ॥ ३० ॥

विप्रान् स्वलाभसन्तुष्टान् साधून् भूतमुह्यमानान् ।

निरद्वारिणः शान्तान् नमस्ये शिरसाऽसकृत् ॥ ३१ ॥

कचिद् वः कुशलं ब्रह्मन् राजतो यस्य हि प्रजाः ।
 सुखं वसन्ति विषये पाल्यमानाः स मे प्रियः ॥ ३२ ॥
 यतस्त्वमागतो दुर्ग निस्तीर्येह यदृच्छया ।
 सर्वं नो ब्रूयगुप्तं चेत् किं कार्यं करयाम ते ॥ ३३ ॥
 एवं सम्मृष्टसम्यक् ब्राह्मणः परमेष्ठिना ।
 विषाय लिखितं पत्रं पादयोः प्रणनाम तम् ॥ ३४ ॥
 तदादाय जगन्नाथः स्मितमुन्दरलोचनः ।
 बाचयामास धर्मात्मा साक्षरं स्पृहयन्निव ॥ ३५ ॥
 रुग्मिण्युवाच—
 ध्रुत्वा गुणान् भुवनसुन्दर सद्गतांस्ते
 निर्विड्य कर्णविवरं हरतांऽङ्ग तापम् ।
 रूपं परं भुवनमङ्गलं मङ्गलं ते
 त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रयं मे ॥ ३६ ॥
 का त्वा मुकुन्द महती गुणशीलरूप
 विद्यावयोद्भविणधामभिरात्मतुल्यम् ।
 श्रीडावती कुलवती न वृणीत कन्या
 काले नृसिंह नरलोकात्मनोभिरामम् ॥ ३७ ॥
 स त्वं मयाऽप्यभिवृत्तः पतिरिन्दिराया
 भक्तप्रियः कृपणलोकसारण्य ईशः ।
 मन्यैतदङ्ग तव पादसरोजदास्याः
 कामं कुरु प्रियतम प्रणताऽस्मि तेऽङ्किम् ॥ ३८ ॥
 तन्मे भवान् खलु वृत्तः पतिरङ्ग जाया
 आत्माऽर्पितश्च भवतांऽत्र विभो विधेहि ।
 मा वीरभागमभिमर्शन् वीर्य आराद्
 गोमापुवन्मृगपतं वलिमम्बुजाक्ष ॥ ३९ ॥

पूर्तेददत्तनियमप्रतदेवविप्र-
 गुर्वर्चनादिभिरलं भगवान् परेशः ।
 आरापितो यदि गदाग्रज एव पाणिं
 गृह्णानु मे न दमपोषमुतादयोऽन्ये ॥ ४० ॥
 योभाविनि त्वमजितोद्ग्रहने विदर्भान्
 गुप्तान् समेत्य वृत्तनापतिभिः समेतैः ।
 निर्मथ्य वैद्यमगधेन्द्रवलं प्रसह्य
 मां राक्षसेन विधिनोद्ग्रह वीर्यशुल्काम् ॥ ४१ ॥
 अन्तःपुरान्तरचरान्विहत्य बन्धून्
 त्वामुद्ग्रहे कथमिति प्रवदाम्युपायम् ।
 पूर्वैरुरस्ति महती कुलदेविषात्रा यस्यां
 बहिरन्वयवर्णिर्जायमुपेयात् ॥ ४२ ॥
 तत्रैतन् मां रथपदातिगजाभ्युक्तः
 सम्मथ्य सान्त्वयमगधान् सहचैदिभूपान् ।
 आदाय मां सहचरीभिरथो रमेसो
 गृह्णानु पाणिमुपनीय पुरीं स्वकीयाम् ॥ ४३ ॥
 यस्याङ्घ्रिपङ्कजराजःस्तवनं महान्तो
 बाञ्छन्नुपापतिरिवान्त्वमोषहृत्स्यै ।
 यद्यम्बुजाक्ष न लभेय भवत्प्रसादं
 जलामसून् व्रतकृशा शतजन्मभिः स्याम् ॥ ४४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति पत्रगतं विश्वं विमृश्य मधुसूदनः ।
 सन्देशं राजकन्यायास्तं ब्राह्मणमवैक्षत ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 इत्येते गुह्यसन्देशा यदुदेव मयाऽऽहताः ।
 विमृश्य युक्तं यच्चार्त्तं क्रियतां तदनन्तरम् ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वेदभ्याः स तु सन्देशं निशम्य यदुनन्दनः ।
 प्रगूय पाणिना पाणिं प्रहसन् द्विजमब्रवीत् ॥ १ ॥
 तथाऽहमपि तच्चित्तो निद्रां नाध्यगमं निशि ।
 वेदाहं रुग्मिणा देवान्ममोद्गाहो निवारितः ॥ २ ॥

तामानपिप्य उन्मथ्य राजन्वापसदान् मृधे ।
 मत्परामन्वययाद्रीमेषोऽग्रेः सिक्षामिव ॥ ३ ॥
 उद्गाहर्षं च विज्ञाय रुग्मिण्या मधुसूदनः ।
 रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥

स चाधैः शैव्यमुग्रीवमेषपुण्यवलाहकैः ।
 युक्तं रथमुपानीय तस्यै प्राञ्जलिरग्रतः ॥ ५ ॥

आरुह्य स्यन्दनं शीरिर्द्विजमारोप्य तूर्णगैः ।
 आनतदिकरात्रेण विदर्भानगमद्वयैः ॥ ६ ॥

राजा स कुण्डिनपतिः पुत्रसेहवशंगतः ।
 शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन् कार्याण्यकारयत् ॥ ७ ॥

पुरं सम्मूहसंसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथम् ।
 चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलङ्कृतम् ॥ ८ ॥

स्रगान्धमात्याभरणैर्विरजाम्बरभूषणैः ।
 जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद् गृहेरगरूपितैः ॥ ९ ॥

पितृन् देवान् समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृपः ।
 भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥

सुस्रता सुदती कन्या कृतकीतुकमङ्गला ।
 अहतांशुकयुग्मेन भूषिता भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥

चक्रुः सामर्ग्यजुर्मन्त्रैर्वध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः ।
 पुरोहितोऽथर्वमन्त्रैर्जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥

हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिशितान् ।
 प्रादाद् धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः ॥ १३ ॥

एवं चेदिपती राजा दमयोपः सुताय धै ।
 कारयामास मन्त्रैः सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ १४ ॥

मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्वन्दनैर्हैममालिभिः ।
 पत्त्यथसद्गुलैः सैन्यैः परितः कुण्डिनं ययौ ॥ १५ ॥

तं धै विदर्भापिपतिः समेत्याभिप्रपूज्य च ।
 निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशाने ॥ १६ ॥

तत्र सान्द्रां जरासन्धो दन्तवक्रो विदूरथः ।
 आजग्मुर्धैवपक्षीयाः पीण्डकायाः सहस्रशः ॥ १७ ॥

कृष्णरामद्विपो यत्ताः कन्यां धैयाय साधितुम् ।
 ययागत्य हरेत् कृष्णो रामाधैर्दुर्भिवृतः ॥ १८ ॥

योन्यायामः सहिताः सर्वे इति निश्चितमानसाः ।
 आजग्मुर्भुजः सर्वे समग्रलयाहनाः ॥ १९ ॥

श्रुत्यंतद् भगवान् गमो विपक्षीयनृपोयमम् ।
 कृष्णं यैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशङ्कितः ॥ २० ॥

यलेन महता सार्धं भ्रातृसेहपरिप्लुतः ।
 त्वरितः कुण्डिनं प्रायाद् गजावधपतिभिः ॥ २१ ॥

भीष्मकन्या वराहोद्वाहं काङ्क्षन्त्यागमनं हरेः ।
 प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयत् तदा ॥ २२ ॥

अहो त्रियामान्नरित उद्वाहो मेऽन्त्यराधसः ।
 नागच्छत्यरविन्दार्क्षो नाहं वैश्ववत्र कारणम् ॥ २३ ॥

सोऽपि नावर्ततेऽयापि मत्सन्देशहरो द्विजः ।
 अपि मय्यनवयात्मा इद्धा किञ्चिज्जगुप्सितम् ॥ २४ ॥

मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोयमः ।
 दुर्भगाया न मे भ्राता नानुकूलो महेश्वरः ॥ २५ ॥

देवी वा चिमुक्ता गौरी रुद्राणी गिरिजा सती ।
 एवं चिन्तयती वाला गोविन्दहृतमानसा ।
 न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे अश्रुकलाकुले ॥ २६ ॥

एवं यध्याः प्रतीक्षन्त्या गोविन्दागमनं नृप ।
 वाम ऊर्ध्वजो नेत्रमस्फुरन् प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥

अथ कुण्डिनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः ।
 अन्तःपुरचरां देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह ॥ २८ ॥

सा तं प्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिं सती ।
 आलक्ष्य लक्षणाभिज्ञा तमपृच्छच्छुचिस्मिता ॥ २९ ॥

आवेदयामास तस्यै सम्प्राप्तं यदुनन्दनम् ।
 उक्तं च सत्यवचनमात्मोपनयनं प्रति ॥ ३० ॥

तमागतं समाज्ञाय वैदर्भी हृष्टमानसा ।
 न पश्यन्ती ब्राह्मणाय प्रियमन्यवनाम सा ॥ ३१ ॥

प्राप्तौ श्रुत्वा स्वदहितुरुद्धात्प्रेक्षणोत्सुकी ।
 अभ्ययात् तूर्पयोपेण रामकृष्णौ समहर्षः ॥ ३२ ॥

मपुष्पकमुपानीय वासांसि रुचिराणि सः ।
 उपायनान्यभीष्टानि विधिवत् समपूजयत् ॥ ३३ ॥

तयोनियेनान् श्रीमदुपकन्यया महामतिः ।
 वाढोपादेन कुण्डिनस्य यथायोगं सुविस्मृतम् ॥ ३४ ॥

आवेद्य पूर्णं नगरं जरासन्धादिभिर्नृपैः ।
 ससैन्ययोः सानुगयोगतिथ्यं विदधे यथा ॥ ३५ ॥

एवं राज्ञां समेतानां यथावीर्यं यथावयवः ।
यथाबलं यथावित्तं सर्वैः कामैः समर्हयन् ॥ ३६ ॥
कृष्णमागतमाकर्ण्य विदर्भपुरवासिनः ।
आगत्य नेत्राञ्जलिभिः पपुस्तन्मुखद्वयम् ॥ ३७ ॥
अस्थैश्च भाषां भवितुं रुमिष्यन्ति नाशरा ।
असावप्यनवयात्मा र्भक्ष्याः समुचितः पतिः ॥ ३८ ॥
किञ्चित् सुचारितं यन्नस्तेन तुष्टिलोकककुन् ।
अनुगृह्णानु गृह्णानु वैदभ्याः पाणिमच्युतः ॥ ३९ ॥
एवं प्रेमकलावद्धा यदन्ति स्म पुरीकसः ।
कन्या चान्तःपुरात् प्रागाद् भटेर्गुप्ताऽम्बिकालयम् ॥ ४० ॥
पट्ट्यां विनिर्ययी श्रुं भवान्याः पादपद्मजम् ।
परिवारैः कतिपर्ययुक्तो यादवनन्दनः ।
सा चानुध्यायती स्मर्यश्च मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ४१ ॥
यतवाङ् मातुभिः सार्धं सखिभिः परिवारिता ।
गुप्ता राजभटैः शूरैः सन्नद्धरुपतापुर्धः ॥ ४२ ॥
वेत्रझर्झरहस्तेश्च वृद्धैः कञ्चुकिभिस्तथा ।
मृदङ्गशाङ्गपणचांस्तुर्भेरीश्च जगिरे ॥ ४३ ॥
नानोपहारवलिभिर्बान्मुख्याः सहस्रशः ।
स्रगन्धवस्त्राभरणैर्द्विजपत्न्यः स्थलकृताः ॥ ४४ ॥
गायन्तश्च स्तुवन्तश्च गायका वाययादकाः ।
परिवार्यं वर्षं जग्मुः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ४५ ॥
आसाय देवसदनं धीतपादकराम्बुजा ।
उपस्पृश्य शुचिः शान्ता प्रविवेशाम्बिकान्तिकम् ॥ ४६ ॥
तां वै प्रवयसो बालां विधिज्ञा विप्रपोषितः ।
भवानीं वन्द्याधकुर्वपतीं भवान्तिताम् ॥ ४७ ॥
नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽभीक्ष्णं स्वसन्तानपुतां शिवाम् ।
भ्यात्पतिर्मे भगवान् कृष्णस्तदनुमोदताम् ॥ ४८ ॥
अद्भिर्गन्धार्शतिर्पुणर्वस्त्रभाल्यविभूषणैः ।
नानोपहारवलिभिः प्रदीपावलिभिः पृथक् ॥ ४९ ॥
विप्रस्थियः पतिमतीस्तथा तैः समपूजयन् ।
लवणापूपतामूलकण्डसूत्रफलेषुभिः ॥ ५० ॥

तस्यै स्त्रियस्ताः प्रददुः शोषा युयुजुराशिपः ।
ताभ्यो देव्यै नमश्चक्रे शोषाश्च जगृहे वधूः ॥ ५१ ॥
मुनिव्रतमय त्यक्त्वा विश्वक्रामाम्बिकागृहात् ।
उपकण्ठे सुरेशस्य पालोम्याश्च निकेतनम् ॥ ५२ ॥
तीं विदर्भप्रसूतानां नृपाणां कुलदेवते ।
तदन्तिकमुपागम्य शचीं सुरपतिप्रियाम् ॥ ५३ ॥
चिरारापितापादाब्जां सा प्रणम्य विनिर्ययी ।
प्रगृह्य पाणिना पात्रीं रत्नमुद्रोपशोभिना ।
पृतानेकातपत्राढ्या बीजचामरसङ्कुला ॥ ५४ ॥
तां देवमायाविव वीरमोहिनीं
सुमध्यमां कुण्डलमण्डिताननाम् ।
श्यामां नितम्बापिनरत्नमेखलां
व्यञ्जन्तनां कुन्तलशङ्खितेक्षणां ॥ ५५ ॥
शुचिस्मितां विम्बफलाधरयुति
शोणापमानद्विजकुन्दकुम्भमादिताम् ।
पदा चलन्तीं कलहंसगामिनीं
सिञ्जन्कणचूपुरपादशोभिनाम् ॥ ५६ ॥
विलोक्य वीरा मुमुक्षुः समागता
यशस्विनस्तत्कृतहृच्छपादिताः ।
यां वीक्ष्य ते नृपतपस्तदुदरहास
व्रीडावलोकहतचेतस उन्मितास्त्राः ॥ ५७ ॥
पेतुः क्षिती गजरथाश्चगता विमृष्टा
यात्राच्छलेन हरयेऽर्षयतीं स्वशोभाम् ।
सिबं शनैश्चलयती पदपद्मकोरीः
प्राप्तिं तदा भगवतः प्रसमीक्षमाणा ॥ ५८ ॥
उत्सार्य वामकरजैरत्नकानपाङ्गैः
प्राप्तहिपेक्षत नृपान् ददशोऽच्युतं सा ।
तां राजकन्यां तथामाकर्षणीं
जहार कृज्जो द्विपतां समीक्षताम् ॥ ५९ ॥
रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं
राजन्वचक्रं परिभूय माधवः ।
ततो ययौ रामपुरोगमैः शनैः
सृगालमध्यादिव नागहृद्गरिः ॥ ६० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनपष्ठिरध्यायः

तं मानिनः स्वाभिभवं यशःक्षयं परे जरासन्धवशा न सेहिरे ।
 अहो धिगस्मयश आत्तपन्विनां गोपैर्हतं केसरिणां मृगैरिव ॥
 इति सर्वे सुसंख्या वाहानारुढा दंशिताः ।
 स्यैः स्वैर्बलैः परिक्रान्ता अन्वीपुर्णतर्कायुक्ताः ॥ २ ॥
 तानापतत आलोक्य यादवानीकयूथपाः ।
 तस्युर्वै सम्मुखा राजन् विस्फूर्य स्वधनूनि ते ॥ ३ ॥
 अश्वपृष्ठे गजस्कन्धे , रथोपस्थे च कोविदाः ।
 मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्यवो यथा ॥ ४ ॥
 पत्युर्वलं शरासारैरुन्नं वीथ्य सुमध्यमा ।
 सग्रीलमैक्षत् तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ॥ ५ ॥
 प्रहस्य भगवानाह मा भैस्त्वं बामलोचने ।
 विनश्यत्यधुनैवेतत् तावकैः शात्रवै बलम् ॥ ६ ॥
 तेषां तद्वक्त्रं वीरा गदसङ्घर्षणादयः ।
 अमृष्यमाणा नाराचैर्गुह्यैर्यगजान् रथान् ॥ ७ ॥
 पेतुः शिरांसि रथिनामथिनां गजिनां भुवि ।
 सकुण्डलकिरीटानि सोष्णीपाणि च कोटिषाः ॥ ८ ॥
 हस्ताः ससिगदेष्वासाः करभा ऊरवोऽङ्घ्रयः ।
 अश्वाधतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ॥ ९ ॥
 हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 राजानो विमुक्ता जग्मूर्जरासन्धपुरःसराः ॥ १० ॥
 शिशुपालं समेत्याथ हतदारमिवातुरम् ।
 नष्टन्धिषं हतोत्साहं शुष्यद्वदनमनुवन् ॥ ११ ॥
 राजान ऊचुः—
 भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घनस्यमिदं त्यज ।
 न प्रियाप्रिययो राजन् निष्ठा देहिषु दृश्यते ॥ १२ ॥
 यथा शरुमयी पापिचूत्यन्तं कुहकच्छया ।
 एवमीधरतन्त्रोऽयमीदृते सुखदुःखयोः ॥ १३ ॥
 आरिः समदशाहं वै संयुगानि पराजितः ।
 त्रयोविंशतिभिः सन्त्यजिष्य एकमहं परम् ॥ १४ ॥

तथाऽप्यहं न शोचामि न हृष्यामि च कर्हिचित् ।
 कालेन देवयोगेन जानन् विद्राविनं जगत् ॥ १५ ॥
 अपुनाऽपि वयं सर्वे वीरयूथपयूथपाः ।
 पराजिताः फल्गुतन्त्रैर्वदुभिः कृष्णपालितैः ॥ १६ ॥
 रिपवो जिम्युरधुना काल आन्मानुसारिणि ।
 तदा वयं तु जेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं प्रबोधितो मित्रैश्चेयोऽगान् सानुगः पुरम् ।
 हतशोषा पुनस्तेऽपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ १८ ॥
 रुग्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन् स्वसुः ।
 पृष्ठतोऽन्वगमन् कृष्णमक्षीहिण्या वृतो बली ॥ १९ ॥
 रुग्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभुजाम् ।
 प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दक्षितः सशरासनः ॥ २० ॥
 अहत्या समरे कृष्णमप्रत्यूह्य च रुग्मिणीम् ।
 कुण्डिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद् ब्रवीमि यः ॥ २१ ॥
 इत्युक्त्या रथमारुढ सारथिं ग्राह सत्वरः ।
 चोदयाथान् यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ २२ ॥
 अयाहं निशितैर्वाणीगोपालस्य सुदुर्मतेः ।
 नेप्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हुता ॥ २३ ॥
 विकत्यमानः कुमतिरिश्वरस्याग्रमाणयित् ।
 रथैनेकेन गोविन्दमन्वधावत रंहसा ॥ २४ ॥
 स गत्वा नर्मदां देवीं तरन्मं मधुसूदनम् ।
 आसाय युद्धसन्नद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २५ ॥
 धनुर्विकृष्य सुदृढं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ।
 आह चारे क्षणं तिष्ठ यदनां कुलपांसन ॥ २६ ॥
 कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्वाङ्गयद्वयिः ।
 हरिष्येऽस्य मदं मन्द मायिनः कूटपांथिनः ॥ २७ ॥
 यावन्न मे हतो वाणीः शयीषा मुध दारिकाम् ।
 धनुर्विकृष्य सुदृढं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ २८ ॥

स्मयन् कृष्णो धनुर्गित्वा पद्भिर्विव्याध रुग्णिणम् ।
 अष्टाभिधनुरां वाहान् द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ २९ ॥
 म चान्यद् धनुरादाय कृष्णं विव्याध पद्मभिः ।
 तंस्ताडितः शरीरैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ ३० ॥
 पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिन्दच्युतः ।
 पार्ष्णं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरैः ॥ ३१ ॥
 यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिन्द विभुः ।
 ततो रथादयद्रुत्य गृहीत्वा खड्गचर्मणी ॥ ३२ ॥
 कृष्णमभ्यद्रयत् क्रुद्धः पतङ्ग इव पावकम् ।
 तस्य चापततः खड्गं तिलशधर्मं चंपुभिः ॥ ३३ ॥
 छित्त्वाऽसिमादे तिम्रं रुग्णिणं हन्तुमुद्यतः ।
 दृष्ट्वा भानुवधोयोगं रुग्णिणी भयविह्वला ।
 पतित्वा पादयोः पत्युरुवाच करुणं सती ॥ ३४ ॥
 रुग्णिण्युवाच—
 योगेश्वराग्रमेयात्मन् देवदेव जगन्ते ।
 हन्तुं नाहंसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्या जगृहे पादौ कृष्णा दीनभाषिणी ।
 भ्रातरं ज्ञातुकामा सा कृष्णस्य जगतीपतेः ॥ ३६ ॥
 तथा परिव्रासविकामिताह्वया
 शुचाऽवशुष्यन्मुखरुद्धकण्ठया ।
 कातर्यविद्यंसितहेममालया
 गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३७ ॥
 चैलेन वपूः तमसाधुकारिणं
 राशमथुकेशान् प्रवपन् व्यरुषयत् ।
 नायन् समीपुर्जितराजुसैन्या
 यदुग्रसीरा नलिनी यथा गजः ॥ ३८ ॥
 कृष्णान्तिक्मुपत्रज्य ददशस्तत्र रुग्णिणम् ।
 तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा सद्रूपणो विभुः ॥ ३९ ॥
 विमुच्य वल्लं करुणो भगवान् कृष्णमग्रीवन् ॥ ४० ॥

बलभद्र उवाच—

असाज्जिदं त्वया कृष्ण कृतमस्मिन् जुगुप्सितम् ।
 वपनं इमथुकेशानां वैरूप्यं सुहृदो वपम् ॥ ४१ ॥
 मेवास्मान् साध्यसूयेषा भ्रातुर्वैरूप्यचिन्तया ।
 सुखदुःखदो न चान्योऽस्ति यतः स्वकृतभुक् पुमान् ॥ ४२ ॥
 वन्धुर्वधादंशोऽपि न वन्धुर्वधमहति ।
 त्वान्यस्तेनैव दंशेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ४३ ॥
 क्षत्रियाणामयं धर्मः प्रजापतिशिमिर्मितः ।
 भ्राताऽपि भ्रातरं हन्याद् येन पौरतरस्ततः ॥ ४४ ॥
 राज्यस्य भूमेर्वित्तस्य शिषो मानस्य तेजसः ।
 मानिनोऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदान्धाः क्षिपन्ति हि ॥ ४५ ॥
 आत्ममाहो नृणामेव कल्प्यते देवमायया ।
 सुहृच्छत्रुदासीन इति देहात्ममानिनाम् ॥ ४६ ॥
 एक एव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 नानेव गृह्यते मूर्धैर्यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥ ४७ ॥
 देह आचलवानेष द्रव्यप्राणमुणात्मकः ।
 आत्मन्यविषया क्षितः संसारपति देहिनम् ॥ ४८ ॥
 यथा ज्ञायान् आत्मानं विषयान् फलमेव च ।
 अनुभुङ्क्ष्यसत्यर्थे तथाऽऽत्माऽपि ध्रुवोऽध्रुवान् ॥ ४९ ॥
 तस्मादज्ञानजं शोकमात्मबोधमिहोदनम् ।
 तत्त्वज्ञानेन निर्हृत्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ ५० ॥
 एवं भगवता तन्वी रामेण प्रतिबोधिता ।
 वैमनस्यं परित्यज्य मनो बुद्ध्या समादेदे ॥ ५१ ॥
 प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विर्बुध्दितलप्रभः ।
 स्मरन् विरूपकरणं चित्पातममनोरथः ।
 चक्रं भोजकटं नाम निवासाय महत्पुरम् ॥ ५२ ॥
 अहन्त्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्युह्य यवीपसीम् ।
 कुण्डिनं न प्रवेक्ष्यामीत्युक्ता तत्रावसद् रुपा ॥ ५३ ॥
 भगवान् भीष्मकसुतामेवं निजित्य भूमिपान् ।
 पुरमानीय विधिपदुपयेमे कुरुद्वद ॥ ५४ ॥

तदा महोत्सवो नृणां यदुपुषीं गृहे गृहे ।

अभूदनन्यभावाणां कृष्णे यदुपती नृप

॥ ५५ ॥

नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुण्डलाः ।

पारिवर्हमुपाजहुर्वरयोश्चित्रवाससोः

॥ ५६ ॥

सा वृष्णिपुपुत्तभित्तेन्द्रकेतुभिः

विचित्रमान्याम्याररत्नतोरणैः ।

यथो प्रतिद्वार्युषकृत्तमङ्गलैः

आपूर्णकुम्भैरगरुधूपदीपकैः

॥ ५७ ॥

सिक्तमार्गा मदच्युद्गिराद्गतप्रोष्ठभूजाम् ।

गजैर्वास्तुपरामृष्टा रम्भापूपांशोभिता

॥ ५८ ॥

कुरुसुअप्यैकेयविदर्भयदुकुन्तयः ।

मिधो मुमुदिरं तस्मिन् सम्भ्रमात् परिधावतः

॥ ५९ ॥

रुग्मिण्यादरणं श्रुत्वा गीयमानं ततस्ततः ।

राजानो राजकन्याश्च बभूवुर्भ्राशविस्मिताः

॥ ६० ॥

द्वारकायामभूद् राजन् महान् मोदः पुरीकसाम् ।

रुग्मिणीं रमणोपेतां दृष्ट्वा कृष्णं श्रियः पतिम्

॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकोनपष्ठिरध्यायः ॥

अथ पण्डितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

सत्राजितनयां तन्वीं कृष्णाय कृतकिल्बिषः ।

स्यमन्तकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान्

॥ १ ॥

राजोवाच-

सत्राजितः किमकरोद् ब्रह्मन् कृष्णस्य किल्बिषम् ।

स्यमन्तकः कुतस्तस्य कस्माद् दत्ता सुता हरेः

॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

आसीत् सत्राजितः सूर्यभक्तस्य परमः सखा ।

प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात् सूर्यस्तुष्टः स्यमन्तकम्

॥ ३ ॥

स तं विभ्रन् मणिं कण्ठे भ्राजमानो यथा रविः ।

प्रविष्टो द्वारकां राजस्तेजसा नोपलक्षितः

॥ ४ ॥

तं विलोक्य जना दूरान् तेजसा मुहुरहयः ।

दीप्यतेऽक्षर्भगवते शशांसुः सूर्यमागतम्

॥ ५ ॥

नारायण नमस्तेऽस्तु शङ्खचक्रगदाधर ।

दामोदरारविन्दाक्ष गोविन्द यदुनन्दन

॥ ६ ॥

एष आयाति सविता त्वां दिग्धुर्जगत्पते ।

मुष्णन् गभस्तिचक्रेण नृणां चक्षुषि तिग्मरक्

॥ ७ ॥

नन्वन्विच्छन्ति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ।

ज्ञात्वाऽयं गूढं यदुपु द्रष्टुं त्वां यात्यजः प्रभुः

॥ ८ ॥

निशम्य बालवचनं प्रहस्याम्युजलोचनः ।

प्राह नासीं रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन्

॥ ९ ॥

सत्राजित् स्वगृहं श्रीमत् कृतकौतुकमङ्गलम् ।

प्रविश्य देवसदने मणिं विष्टैर्नृवंशेययत्

॥ १० ॥

दिने दिने स्वर्णभारानष्टौ स सृजति प्रभो ।

दुर्भिक्षमार्परिष्टानि सर्वेऽपि व्याधयोऽशुभाः

॥ ११ ॥

न सन्ति मायिनस्तत्र यद्राष्ट्रेऽभ्यर्चितो मणिः ।

स याचितो मणिं कापि यदुराजाय शीरिणा

॥ १२ ॥

नैवार्थकामुकः प्रादाद् बाधाभङ्गमतर्कयन् ।

तमेकदा मणिं कण्ठे प्रतिमुच्य महाप्रभम्

॥ १३ ॥

प्रसेनो हयमारुह मृगयां व्यचरद् वने ।

प्रसेनं सहपं हत्वा मणिमाच्छिप्य केसरी

॥ १४ ॥

विलं विशान् जाम्बवता निहतो मणिमिच्छता ।

सोऽपि चक्रे कुमारस्य मणिं क्रीडनकं विले

॥ १५ ॥

अपश्यन् भ्रातरं भ्राता सत्राजित् पर्यतप्यत ।

प्रापः कृष्णेन निहतो मणिप्रीयो वनं गतः

॥ १६ ॥

भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णेऽजपन् जनाः ।

भगवान् तदुपश्रुत्य दुर्ग्रहो लिप्तमानसः

॥ १७ ॥

माष्टुं प्रसेनपदवीमन्वपद्यत नागैः ।

हतं प्रसेनमथ च वीक्ष्य केसरिणा वने

॥ १८ ॥

तं चाद्रिपृष्टे निहतमृक्षेण ददृशुर्जनाः ।

कक्षराजविलं भीममन्धेन तमसा नृतम् ।

एकौ विवेक भगवानवस्थाप्य बहिः प्रजाः

॥ १९ ॥

तत्र दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतम् ।
 हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्त्वेऽर्धकान्तिकं ॥ २० ॥
 तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा धात्री चक्रांसा भीतवत् ।
 तच्छ्रुत्वाऽभ्यद्रवन् क्रुद्धो जाम्बवान् बलिनां वरः ॥ २१ ॥
 स धै भगवता तेन पुपुषुं स्वामिनाऽऽत्मनः ।
 पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभावयित् ॥ २२ ॥
 ब्रह्मपुङ्गवं सुनुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ।
 आयुषाश्मदुमेदोभिः क्रुष्याथै इयेनपोरिव ॥ २३ ॥
 आसीत् तददृष्टिंशाहमितरेतरमुष्टिभिः ।
 यद्वनपिपेयपरुषैरविधममहर्निशम् ॥ २४ ॥
 कृष्णमुष्टिविनिप्यातनिपिष्टाहोरुबन्धनः ।
 क्षीणसत्वः स्थिन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः ॥ २५ ॥
 जाने त्वां सर्वभूतानां प्राणजोऽहः सहोबलम् ।
 विष्णुं पुराणपुरुषं प्रथमविष्णुमधीश्वरम् ॥ २६ ॥
 त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा सृष्टानामधिपो वसन् ।
 कालः कलयतामीश पर आत्मा तथाऽऽत्मनाम् ॥ २७ ॥
 यस्येपदुत्कलितरोपकटाक्षमोक्षे-
 र्यत्मादिशान् क्षुभितनक्रतिमिद्विलोऽब्धिः ।
 सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलितः च लङ्का
 रक्षःशिरांसि भुवि पेतुरिपुक्षतानि ॥ २८ ॥
 इति विज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः ।
 व्याजहार महाराज भगवान् देवकीसुतः ॥ २९ ॥
 अभिमृष्यारविन्दाक्षः पाणिना शङ्करेण तम् ।
 कृपया परया भक्तं मेघमम्भीरया गिरा ॥ ३० ॥
 मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते विलम् ।
 मिथ्याभिशापं प्रमृजन्नात्मनो मणिनाऽमुना ॥ ३१ ॥
 इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जाम्बवतीं मुदा ।
 अहर्णार्थं सहमणिं कृष्णापोषजहार सः ॥ ३२ ॥

अदृष्ट्वा निर्गमं शीरिः प्रविष्टस्य विलं जनाः ।
 प्रतीक्ष्य द्वादशाहानि दुःखितास्ते पुरं ययुः ॥ ३३ ॥
 निशाम्य देवकी देवी रुमिष्णानकदुन्दुभिः ।
 सुहृदो ज्ञातयोऽशोचन् विलात् कृष्णमनिर्गतम् ॥ ३४ ॥
 सत्राजितं शपन्तस्ते दुःखिता द्वारकौकसः ।
 उपतस्म्युर्महामायां दुर्गा कृष्णोपलब्धये ॥ ३५ ॥
 तेषां तु देव्युपस्थानात् प्रत्यादिष्टशिपोऽभवन् ।
 प्रादुर्बभूव सिद्धार्थः सदारो हर्षयन् हरिः ॥ ३६ ॥
 उपलभ्य हर्षिकेशं मृतं पुनरिवागतम् ।
 सह पत्न्या मणिग्रीवं सर्वे जातमहोत्सवाः ॥ ३७ ॥
 सत्राजितं समाहूय सभायां राजसन्निधि ।
 प्राप्तिं चाल्क्षाय भगवान् मणिं तस्मै न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥
 सचानिष्ट्रीडिनो रतं गृहीत्वाऽवाह्मुत्सलतः ।
 अनुत्पन्नं स्वभवनमगमत् स्वेन शप्यता ॥ ३९ ॥
 सोऽनुप्यायंस्तदेवायं बलवद्विग्रहाकुलः ।
 कथं मृजाम्बात्मरजः प्रसीदेद् वाऽच्युतः कथम् ॥ ४० ॥
 किं कृत्वा साधु मत्तं स्यान्न शपेद् वा जनो यथा ।
 अदीर्घदर्शनं पिङ्गमां मूर्धं द्रविणलोलुपम् ॥ ४१ ॥
 दास्ये दुहितरं तस्मै खीरतं रत्नमेव च ।
 उपायोऽयं समीचीनस्तस्य शान्तेर्न चान्यथा ॥ ४२ ॥
 एवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राजित् स्वसुतां शुभाम् ।
 मणिं च स्वयमुपयम्य कृष्णापोषजहार ताम् ॥ ४३ ॥
 स सत्यभामां भगवानुपयेमे यथाविधि ।
 बहुभिर्पाचितां शीलरूपोदार्यगुणान्विताम् ॥ ४४ ॥
 भगवानाह न मणिं प्रतीच्छामो वयं नृप ।
 तवास्तु देवभक्तस्य वयं हि फलभागिनः ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे पण्डितमोऽध्यायः ॥

अथ एकपष्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 विशतातोऽपि गोविन्दो दधानाकार्ष्यं पाण्डवान् ।
 कुन्तीं च कुल्यकरणे सहारामो यथो कुरुन् ॥ १ ॥
 भीष्मं नृपं सविदुरं गान्धारीं द्रोणमेव च ।
 तुल्यदुःखीं समागम्य हा कष्टमिति होचतुः ॥ २ ॥
 लब्धैतदन्तरं राजन् शतधन्वानमूचतुः ।
 अक्रूरकृतवर्माणीं मणिः कस्मान्न गृह्यते ॥ ३ ॥
 योऽस्मभ्यं सम्प्रतिश्रुत्य कन्यारत्नं विगर्हं नः ।
 कृष्णायादात् स सत्राजित् तस्माद् भ्रातरमन्विषात् ॥ ४ ॥
 एवं भिन्नमतिस्ताभ्यां सत्राजितमसत्तमः ।
 शयानमवधीलोभात् स पापः क्षीणजीवितः ॥ ५ ॥
 सीणां विक्रोशमानानां क्रन्दन्तीनामनाथयत् ।
 इत्या पशुं सौनिकवन्मणिमादाय जग्मिवान् ॥ ६ ॥
 सत्यभामा च पितरं हतं वीक्ष्य शुचापिता ।
 व्यलपत् तात तातेति हा हताऽस्मीति मुह्यती ॥ ७ ॥
 तैलद्रोण्यां मृतं प्राप्य जगाम गजसाहस्यम् ।
 कृष्णाय विदितार्थाय तस्मात्सचख्यो पितुर्वधम् ॥ ८ ॥
 तदाकर्ण्यैश्वरी राजन्ननुसृत्य नूलोकताम् ।
 अहो नः परमं कष्टमित्यासाक्षी विलेपतुः ॥ ९ ॥
 आगम्य भगवांस्तस्माद् सभार्यः साग्रजः पुरम् ।
 शतधन्वानमारम्भे हन्तुं हतुं च तं मणिम् ॥ १० ॥
 ततः पाञ्चालनगराद् याज्ञसेन्याः स्वयंवरम् ।
 पुष्यता यज्ञसेनेन प्रेषितो दूत आगतः ॥ ११ ॥
 आहूतस्तेन गोविन्दो गत्वा पाञ्चालके पुरे ।
 ददर्श साग्रजस्तत्र किशोरान् पाण्डुनन्दनान् ॥ १२ ॥
 अदृष्टपूर्वान् सुव्यक्तं ब्रह्मरूपधरान् नृपान् ।
 तैर्विडलक्ष्यैः पांक्ष्यप्रतिलब्धमनोरथैः ॥ १३ ॥
 कुम्भकार्कस्य शालायां समागम्याभिवन्द्य च ।
 पितृष्वसामनुज्ञाय गजानं च युधिष्ठिरम् ॥ १४ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं तूष्णीं द्वारावतीमियात् ।
 सोऽपि कृष्णोद्यमं ज्ञात्वा भीतः प्राणपरीप्सया ॥ १५ ॥
 साहाय्ये कृतवर्माणमयाचत स चाब्रवीत् ।
 नाहमीश्वरयोः कुर्यां हेलनं रामकृष्णयोः ॥ १६ ॥
 को नु क्षेमाय कल्पेत तथोर्वृजिनमाचरन् ।
 कंसः सहानुगो वीरो यद्वेषोपात्ताजितः शिष्या ॥ १७ ॥
 जरासन्धः समदशसंयुगाद् विरथो गतः ।
 प्रत्याख्यातः स चाक्रूरं पाणिग्राहमयाचत ॥ १८ ॥
 सोऽप्याह को विरुध्येत विद्वानीश्वरपार्वलम् ।
 यं कैलासाश्रयः शम्भुर्ननाम शिरसा हरिम् ॥ १९ ॥
 यो हंसडिभिको युद्धे जितवान् वरदुर्मदो ।
 आश्रीचिषो महानागो येन निवासितो हृदात् ॥ २० ॥
 य इदं लीलया विधं सृजत्यवति हन्ति च ।
 चेष्टां विधसृजो यस्य न विदुर्मोहिता ययाः ॥ २१ ॥
 यः समहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना ।
 दधार लीलया बाल उच्छिलीन्द्रमिवार्भकः ॥ २२ ॥
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाञ्जुतकर्मणे ।
 अनन्तापादिभूताय कूटस्थायामने नमः ॥ २३ ॥
 प्रत्याख्यातः स तेनापि शतधन्वा महामणिम् ।
 तस्मिन् न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं यथी ॥ २४ ॥
 गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्दनी ।
 अन्यथातां महावेगैरथै राजन् गुरुद्रुहम् ॥ २५ ॥
 मिथिलाया उपवने विसृज्य पतितं हयम् ।
 पञ्चवामावत् सन्नस्तः कृष्णोऽन्यभ्यद्रवद् रुषा ॥ २६ ॥
 पदातेर्धावतस्तस्य पदातिस्तिग्मनेमिना ।
 चक्रेण शिर उत्कृत्य वाससांय्यधिनेन्मणिम् ॥ २७ ॥
 अलब्धमणिरागत्य कृष्ण आहाग्राजानिकम् ।
 वृथा हतः शतधनुर्मणिस्तत्र न वियते ॥ २८ ॥
 तत आह बलो नूनं स मणिः शतधन्वना ।
 करिर्मथित् पुरुषे न्यस्तस्तन्मन्येषं पुरं ब्रज ॥ २९ ॥

अहं धेदहमिच्छमि द्रष्टुं श्रियतरं मम ।
 इत्युक्त्या स यथा राजन् मिथिलां यदुनन्दनः ॥ ३० ॥
 तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाप मथितः प्रीतमानसः ।
 अहंयामास विधिवदहंणीयं (दहंणं वै) समहंणीः ॥ ३१ ॥
 उवाच तस्यां कतिचिन्मिथिलायां सप्ता विभुः ।
 ततोऽशिशब्दं गदां काले धारतराष्ट्रः सुयोधनः ।
 मानितः प्रीतिपुक्तेन जनकेन महात्मना ॥ ३२ ॥
 केशयो द्वारकामंत्य निधनं शतधन्वनः
 अप्राप्तिं च मणैः प्राह प्रियायाः श्रियकृद् विभुः ॥ ३३ ॥
 ततः स कारयामास क्रिया बन्धोर्हतस्य वै ।
 साकं सुहृद्भिर्भगवान् यायाः स्युः साम्प्रयायिकाः ॥ ३४ ॥
 अक्रूरकृतवर्माणी धृत्वा शतधनोर्वधम् ।
 व्यूषणुर्वधविजस्नी द्वारकायाः प्रयोजकी ॥ ३५ ॥
 अक्रूरं प्रेषितेऽरिष्टान्यासन् वै द्वारकीकसाम् ।
 शारीरा मानसास्तापा मुहुर्दधिकभीतिकाः ॥ ३६ ॥
 ततोऽपृच्छद्वारिवृद्धानुयसेनपुरोगमान् ।
 कस्मादिहारिष्टान्यासन् महतां सुचिरेण वः ॥ ३७ ॥
 इत्यङ्गोपदिशन्त्येकं विस्मिता वै गदाभूतः ।
 निवासनिकटे किं वा पटेतारिष्टद्वान् ॥ ३८ ॥
 देवेऽवर्षति काशीशः श्वल्कापागताय गाम् ।
 स्यसुतां गान्दिनीं श्रदान् ततोऽवर्षन् स काशिपु ॥ ३९ ॥
 तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसायक्रूरो यत्र तत्र सः ।
 देवोऽभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः ॥ ४० ॥
 इति वृद्धवचः धृत्वा नेतावदिह कारणम् ।
 इति दत्तः समानीय रामाक्रूरी जनार्दनः ॥ ४१ ॥

अक्रूरं मानयन् कृष्णः कथयित्वा प्रियाः कथाः ।
 विदिताखिलतत्त्वज्ञो स्मयमान उवाच ह ॥ ४२ ॥
 ननु दानपते न्यस्तस्त्वप्यसी शतधन्वना ।
 स्मयन्तकमणिः श्रीमान् विदितः पूर्वमेव नः ॥ ४३ ॥
 सत्राजितोऽनपत्यत्वाद् गृहीतुर्दुहितुः सुताः ।
 दाप्यं निनीयापः पिण्डान् विमुच्यणमशोपतः ।
 तथापि दुष्टो हान्यैस्त्वय्यास्तां प्रापितो मणिः ॥ ४४ ॥
 किन्तु मामग्रजः सम्यङ् न प्रत्येति मणिं प्रति ।
 दशंस्य महाभाग बन्धूनां शान्तिमाचह ॥ ४५ ॥
 अव्युच्छिन्ना मत्तास्तेऽव वर्तन्ते ह्यमवेदयः ।
 एवं सामभिरारब्धः श्वल्ककतनयो मणिम् ॥ ४६ ॥
 आदाय वाससा च्छत्रं ददी सूर्यसमग्रभम् ।
 स्यमन्तकं दशंपित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ॥ ४७ ॥
 मार्जयामास लोकेऽ अभिभाष्य हलापुधम् ।
 दृष्ट्वा मणिं हन्धरस्तदर्थं श्रेष्ठ्य आगतः ॥ ४८ ॥
 योग्योऽहमिति मन्वानध्वकमे कुरुपुत्रव ।
 सत्यभामा पितृधनं मन्वाना स्वात्मनोचितम् ॥ ४९ ॥
 गृहीतुमेच्छद् विसृज्यं हरेधित्तमजानती ।
 जाम्बवन्त्यपि शुल्कार्थं पित्रा दत्तो ममेति ह ॥ ५० ॥
 स्मृतां चक्रे मणी तस्मिन् सर्वं विश्राप माधवः ।
 अक्रूरस्य करे भूयो मणिं प्रत्यर्पयद् विभुः ॥ ५१ ॥
 यस्त्वेतद् भगवत ईश्वरस्य विष्णो-
 रीपाख्यं व्रजिनहरं सुमङ्गलं च ।
 आख्यानां पठति गृणोत्यनुस्मरेद् वा
 दुष्कीर्तिं चरितमपोह वाति शान्तिम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे एकपष्ठिरध्यायः ॥

अथ द्विपष्ठितमोऽध्यायः

थीमुक् उवाच-
 एकदा पाण्डवान् द्रुपं प्रतीतान् पुरुषोत्तमः ।
 इन्द्रप्रस्थं गतः श्रीमान् युयुधानादिभिवृत्तः ॥ १ ॥
 दृष्ट्वा तमागतं पाथां मुकुन्दमस्तितेश्वरम् ।
 उत्सर्पुण्यपद् प्राणाः प्राणं मुक्त्वमिवागतम् ॥ २ ॥

परिष्वज्याज्युतं वीरा अहसद्गतैनसः ।
 सानुरागस्मितं वक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं ययुः ॥ ३ ॥
 युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।
 कान्तानुं परिरध्याय यमाभ्यामभिवन्दितः ॥ ४ ॥

परमासन आसीनं कृष्णा कुण्डमनिन्दित ।
 नवोढा व्रीडिता किञ्चिन्नैरेत्याभ्यवन्दत ॥ ५ ॥
 तथैव सात्यकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्पुपासते ॥ ६ ॥
 पृथां समागम्य—
 कृताभिवन्दनस्तयाऽतिहार्दाद्रैश्चाऽभिरम्भितः ।
 आपृष्टवांस्तत्कुशलं सहस्रुपां पितृष्वसारं परिपृष्टवान्धवः ॥
 तमाह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकण्ठाभुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् बहून् क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥
 तदैव कुशलं मोऽभूत् यत् सनाथाः कृता वयम् ।
 ज्ञातुं नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥
 पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकृते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यस्त्वं तेन स्मासं मुखोपिता ॥ १० ॥
 इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां प्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छन्नरूपिणः ॥ ११ ॥
 कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 हृष्टाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥
 निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्दुहम् ।
 शतधन्वनि दुर्बुद्धी हते सीरधरोऽग्रजः ॥ १३ ॥
 कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययौ ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाङ्क्षया ॥ १४ ॥
 पुर एवायसं कापि नागच्छं कार्ययन्त्रितः ।
 इत्येवं यादिनं कुन्ती प्राह स्नेहपरिब्रुता ॥ १५ ॥
 न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वान् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥
 इति धे वार्षिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥
 एकदा रथमाकृष्ट विजयो वानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुराटाय तूष्णीं चाक्षयसायकौ ॥ १८ ॥
 साकं कृष्णेन सन्नद्धो विहर्तुं विपिनं वनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशान् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान् सूकरान् महिषान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हारिणान् शशशाल्यकान् ॥ २० ॥
 तान् निन्युः किङ्करा राज्ञे मेध्यान् पर्वण्युपागतं ।
 तृट्परीतः परिभ्रान्तो वीभत्सुर्पुमुनामगात् ॥ २१ ॥
 तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारि महारथी ।
 कृष्णीं ददर्शतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥
 तामासाद्य वरारोहां सुदर्तीं रुचिराननाम् ।
 पश्यच्छ प्रेषितः सख्या कल्पानुनः प्रमदांतमाम् ॥ २३ ॥
 का त्वं कस्यासि सुश्रोणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥
 कालिन्त्युवाच—
 अहं देवस्य सवितुर्दुहिता पतिमिच्छती ।
 विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥
 नान्यं पतिं वृणे वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाथवत्सलः ॥ २६ ॥
 कालिन्दीति समाख्याता वसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भवने पित्रा यायदच्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥
 तथाऽयदद् गुडाकेशो वासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥
 यसंस्तत्र हृषीकेशः शक्रप्रस्थे यथासुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥
 अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूक्तये ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥
 पुरन्दरपुण्ड्रं स्वानां श्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्थैरनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनाञ्चितः ॥ ३१ ॥
 आप्यौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अथोपयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥
 रूपयौवनसम्पन्नां मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममद्गलम् ॥ ३३ ॥
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ दूषोऽधनवशानुगी ।
 स्वयंयरे स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेथताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयां मिश्रविन्दां पितृपुत्रसुः ।
 प्रसह्य हतवान् कृष्णां राजन् राज्ञां प्रपञ्चयताम् ॥ ३५ ॥

नग्रजिन्नाम कीसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याऽभयत् कन्या राजन् नीलेति चाहया ॥ ३६ ॥

तां न शेकुर्नृपा योदुभजित्वा समगोवृषान् ।
 तीक्ष्णगुहान् सुदुर्द्वेषान् वीरगन्धान् महाधनान् ॥ ३७ ॥

तां श्रुत्वा वृषजिह्वभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कीसल्यपुरं सैन्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥

स कीसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥

वरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेन्द्रकन्या चक्रमे रमापतिम् ।
 भूयादयं मे पतिराशिषां पतिः करोतु सत्यो यदि मे धृतव्रतः ॥

अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य कराणि किमल्पकः ॥ ४१ ॥

यत्पादपङ्कजजः शिरसा विभर्ति
 श्रीरञ्जजश्च गिरिः सहलोकपालैः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधत् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेघगम्भीरया वाचा सम्मितं कुलनन्दन ॥ ४३ ॥

श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 ध्याचितारं वरमाहुरुत्तमम् ।
 स हि प्रभूषां पुरुषार्थभागिनां
 वेलं विनाऽहासयति क्षितीश्वर ॥ ४४ ॥

नरेन्द्र यात्रा कविभिर्विगर्हिता
 राजन्यवन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तव सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥

राजोवाच—
 कोऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ।
 गुणैकधाग्नौ यस्याः श्रीर्वसत्यनपयिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्यस्माभिः कुतः पूर्वं समयः सान्त्वतर्पभ ।
 पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४७ ॥

समेतं गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
 एतेर्भद्राः सुबहुशो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४८ ॥

यदीमे निगृहीताः स्युस्त्येषैव यदुनन्दन ।
 वरं भवानभिमतो दुहितुर्मे शिष्यः पते ॥ ४९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ष्य बद्ध्वा परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं समथा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलपैव तान् ॥ ५० ॥

बद्ध्वा तान् दामभिः शीर्षिर्भगवोर्वाण् हतीजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया बद्धान् बालो दास्यमान् पथा ॥ ५१ ॥

ततः प्रीतः सुतां राजन् ददी कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णात् भगवान् विधिवन् सदसीं प्रभुः ॥ ५२ ॥

राजपत्न्यः स्वदुहितुः कृष्णं लब्ध्वा प्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥

शङ्खभेषानंका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः स्खलद्भृताः ॥ ५४ ॥

दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमदाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कप्रीवसुवाससाम् ॥ ५५ ॥

नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान्श्वान्थाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥

दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 स्नेहप्रक्षिन्नहृदयो यापयामास कीसलः ॥ ५७ ॥

पारिवर्हं च सज्जत् द्वारकामेत्य सत्यया ।
 रमे यद्वनामृषभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥

श्रुतकीर्तः सुतां भद्रामुपयेमे पितृपुत्रसुः ।
 कैकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्तर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥

सुतां च मद्राधिपतेर्लक्षणां लक्ष्मण्युताम् ।
 स्वयंवरो जहरीकः समुषर्णः सुधामिव ॥ ६० ॥

अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निरोधादाहताश्चारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥

परमासन आसीनं कृष्णं कृष्णमनिन्दितम् ।
 नवोदा व्रीडिता किञ्चिच्छनैरेत्याभ्यवन्दत ॥ ५ ॥

तथैव सात्यकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्वपासते ॥ ६ ॥

पृथां समागम्य-
 कृताभिवन्दनस्तथाऽतिहादाद्रंहशाऽभिरम्भितः ।
 आपृष्टवांस्तत्कुशलं सहस्रुपां पितृष्वसारं परिपृष्टवान्धवः ॥

तमाह प्रेमवैश्वन्यरुद्रकण्ठाभ्रुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् वदून् क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥

तदैव कुशलं नोऽभूत् यत् सनाथाः कृता ययम् ।
 शतं नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥

पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकुते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यस्त्यं तेन स्मासं सुखोपिता ॥ १० ॥

इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां ग्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छत्ररूपिणः ॥ ११ ॥

कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 इष्टाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्द्रुहम् ।
 शतधन्विन् दुर्वुड्डी हते सीरधरोऽग्रजः ॥ १३ ॥

कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययी ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाह्वया ॥ १४ ॥

पुर एवावसं कापि नागच्छं कार्ययन्त्रितः ।
 इत्येवं वादिनं कुन्ती ग्राह स्नेहपरिप्लुता ॥ १५ ॥

न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वान् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥

इति धै वार्षिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रप्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥

एकदा रथमारुह्य विजयो यानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुरादाय तूष्णीं वाशयसायकौ ॥ १८ ॥

साकं कृष्णेन सन्नजो विहन्तुं विपिनं जनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशत् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरीर्याग्रान् सूकरान् महिषान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हरिणान् शशशाल्यकान् ॥ २० ॥

तान् निन्युः किङ्करा राज्ञे मेध्यान् पर्वण्युपागते ।
 नृदृषीतः परैरभ्रान्तो वीभत्सुयंमुनामगात् ॥ २१ ॥

तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारिं महारथी ।
 कृष्णीं ददशंतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥

तामासाय वराहोऽहं सुदतीं रुचिराननाम् ।
 पञ्चच्छ प्रेषितः सख्या फल्गुनः प्रमदोत्तमाम् ॥ २३ ॥

का त्वं कस्यासि सुश्रोणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥

कालिन्पुवाच-
 अहं देवस्य सवितुर्द्विहा पतिमिच्छती ।
 विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥

नान्यं पतिं वृणो वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाथवत्सलः ॥ २६ ॥

कालिन्दीति समाल्म्बाता वसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भयने पित्रा पावदच्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥

तथाऽवदद् गुडाकेशो वासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥

वसंस्तत्र हृषीकेशः शत्रुप्रस्थे यथासुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥

अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूतवे ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥

पुरन्दरपुरप्रख्यं स्वानां प्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्थेनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनान्वितः ॥ ३१ ॥

आययीं द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अयोधयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥

रूपयौवनसम्पन्नां मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममद्गलम् ॥ ३३ ॥

विन्दानुविन्दान्वावन्त्यौ द्रुपौधनवशानुगी ।
 स्वयंवरं स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेधताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयान् मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
 प्रसह्य हतवान् कृष्णां राजन् राज्ञां प्रपश्यताम् ॥ ३५ ॥
 नग्रजिन्नाम कीसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याऽभवत् कन्या राजन् नीलेति चाहया ॥ ३६ ॥
 तां न शकुनृषा योदुमजित्वा समगोवृषान् ।
 तीक्ष्णधृत्तान् सुदुर्दृषान् वीरगन्धान् महापनान् ॥ ३७ ॥
 तां श्रुत्वा वृषजिह्वभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कीसल्यपुत्रं सैन्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥
 स कीसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥
 यत्र विलांख्याभिमतं समागतं नरेन्द्रकन्या चक्रमे रमापतिम् ।
 भूपादयं मे पतिराशिषां पतिः करोतु सत्यो यदि मे धृतव्रतः ॥
 अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य कराणि किमलम्बकः ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजैरजः शिरसा विभर्ति
 शीरञ्जजश्च गिरिशः सहलोकपालः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधत् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेषगम्भीरया वाचा सस्मितं कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 ध्याचितारं वरमादुरुक्तमम् ।
 स हि प्रभूणां पुरुषार्थभागिनां
 वेलान् विनाऽह्राययति श्रितीक्षर ॥ ४४ ॥
 नरेन्द्र याथा कविभिर्विगर्हिता
 राजन्यवन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तत्र सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥
 राजावाच—
 कोऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्याधर इहेप्सितः ।
 गुणकषाप्तो यस्याद्रे श्रीर्वसन्त्यनपयिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ।
 पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सवा ॥ ४७ ॥
 सप्तेते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
 एतेर्भग्नः सुवदुशो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४८ ॥
 यदीमे निगृहीताः स्पृस्त्वथैव यदुनन्दन ।
 वरो भवानभिमतो दुहितुर्मै थियः पते ॥ ४९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ण्य बद्ध्वा परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलयेव तान् ॥ ५० ॥
 बद्ध्वा तान् दामभिः शीरिर्भ्रवीषान् हतीजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया वद्वान् बालो दारुमयान् यथा ॥ ५१ ॥
 ततः प्रीतः सुतां राजन् ददौ कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णान् भगवान् विधिवन् सदसीं प्रभुः ॥ ५२ ॥
 राजपत्न्यः स्वदुहितुः कृष्णं लब्ध्वा श्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥
 शङ्कभैरानका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः खललहृताः ॥ ५४ ॥
 दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमदाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवमुवाससाम् ॥ ५५ ॥
 नयनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान् रथान् रथाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥
 दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 सेहप्रह्लिन्नहृदयो यापयामास कीसलः ॥ ५७ ॥
 पारिवर्हं च सद्गुह्य द्वारकामेत्य सत्यया ।
 रेमे यद्वनामृषभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥
 श्रुतकीर्तः सुतां भद्रामुषपेमे पितृष्वसुः ।
 कैकेयी भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सनर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥
 सुतां च मद्रापिपतेर्लक्षणां लक्षणेयुताम् ।
 स्वयंवरो जहरिकः ससुपर्णः सुषामिव ॥ ६० ॥
 अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निरोधादहताभारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपष्टिरध्यायः

राजोवाच-

यथा हतो भगवता भीमो नीता यथा स्त्रियः ।

निरुद्धा यास्तदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वन्ः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

द्वारवत्यां महाभागे निवसत्यच्युते नृप ।

दीनेनोद्विग्नचित्तेन समागम्य त्रिविष्टपान्

॥ २ ॥

हृतच्छत्रेण शक्रेण हृतकुण्डलबन्धुना ।

हतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भीमचेष्टितम्

॥ ३ ॥

इन्द्रमाधास्य गोविन्दः सुसम्पूज्य विसृज्य च ।

सभार्यो गरुडारूढः प्राग्न्योतिषपुरं यषी

॥ ४ ॥

हिमाद्री तुङ्गशिखरे जलाग्र्यनिलदुर्गमम् ।

गिरिदुर्गं शस्त्रदुर्गैर्मुखाशायायुतेर्वृतम्

॥ ५ ॥

स सम्प्राप्य भटैर्गुप्तं दानवेन्द्रपुरं महत् ।

गदया निर्विभेदाद्रिं प्राकाराकारसंस्थितम्

॥ ६ ॥

तन्निर्मिष्य प्रविश्यान्तः शस्त्रदुर्गाणि सायकैः ।

चकर्त मीरवं पाशं चक्रेणामन्दमच्छिनत्

॥ ७ ॥

धुरमालां तथा घोरां निचकर्तासिना हरिः ।

वायव्याक्षेण सलिलं वारुणाक्षेण पावकम्

॥ ८ ॥

हरिर्निर्मिष्यमात्रेण नाशयामास भारत ।

शङ्खनादेन तीव्रेण मनांसि च मनस्विनाम्

॥ ९ ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं श्रुत्वा युगान्ताशानिभीषणम् ।

मुरः शयान उत्तस्थी दैत्यः पञ्चशिरा जलान्

॥ १० ॥

त्रिशूलमुग्रम्य सुदुर्निरीक्ष्यो

युगान्तसूर्पानिलरोचिरुज्ज्वलः ।

ग्रसंखिलोक्तानि पञ्चभिर्मुखैः

अभ्यद्रवत् ताक्ष्यंसुतं यथोरगः

॥ ११ ॥

आधिष्य शूलं तरसा गरुत्मते

निरस्य यस्त्रय्यनदन् स पञ्चभिः ।

खं राटसी सर्वदिशोऽन्तरं महान्

अपूरयन्नण्डकटाहमावृणोत्

॥ १२ ॥

तमापतन्तं त्रिशूलं गरुत्मते

चकर्त वाणद्वितयेन केशवः ।

मुखेषु तस्यापि शरान् समर्पयन्

पुनर्गदां सोऽप्यमुचन्मधुद्विपे

॥ १३ ॥

तमापतन्तीं गदया गदाग्रजो

गदां मृषे निर्विभेदे सहस्रधा ।

उग्रस्य बाहून्भूषावतो रिपोः

शिरांसि चक्रेण जहार लीलया

॥ १४ ॥

व्यसुः पपाताम्भसि कृत्तकन्धरो

निकृत्तशूद्रोऽद्विरिवेन्द्रतेजसा ।

पपात विष्णोः शिरसि प्रमोदिनी

प्रसूनवृष्टिर्निहते मुरेऽसुरे

॥ १५ ॥

तस्यात्मजाः सप्त पितुर्वधातुः

आधिर्कीर्षवस्तस्य रणे प्रतिक्रियाम् ।

ध्रुवश्चरिण्युः श्रवणो विभावसु-

र्नभो वसुस्थानरुणश्च सप्तः

॥ १६ ॥

रथान् समारुह्य वृषप्रयुक्तान्

भीमप्रयुक्ता भवनाविराक्रमन् ।

प्रयुञ्जतासज्य शरासनान् भटाः

शक्त्यष्टिशूलानमिते रूपोत्त्वणान्

॥ १७ ॥

तच्छस्त्रकूटं भगवान् स्वमार्गणे-

रमोघवीर्यन्तिलशश्चकर्त ।

तान् योद्धुमिच्छन्ननयद् यमक्षयं

निकृत्तशीर्षोरुभुजाङ्गिकायुक्तान्

॥ १८ ॥

ततो द्रुततरं गत्वा भटा राजपुरं महत् ।

हतान् मुरसुतान् सर्वान् नरकाय न्यवेदयन्

॥ १९ ॥

स्वानीकपाणच्युतचक्रसायकैर्हतान्

निशम्याशु चुकोप भूमिजः ।

निरीक्ष्य दुर्मर्षण आस्रवन्मर्दगैः

पयोधिप्रभयैर्निराक्रमन्

॥ २० ॥

रथैरनेकसाहस्रैर्गत्रैश्च बहुभिवृतः ।

महत्या सेनया युक्तधापादापोधनं बली

॥ २१ ॥

दृष्ट्वा सभार्यं गरुडं परिस्थितं

सूर्योपरिगृह्णात् सतदिदं यथा ।

गृहीतकोदण्डमुदारशङ्ख-

कीमादकीचक्रपरं चतुर्भुजम्

॥ २२ ॥

नीलजीमूतराष्ट्रां दृष्ट्वा तं गजवाहनम् ।

शङ्खमाध्माप गोविन्दः सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ २३ ॥

वरुणिनी दैत्यपतेः सुपोरान्

शरान् बवर्षाच्युतमूर्ध्नि दुर्जया ।

कृष्णे स भीमो व्यसृजच्छतर्षी

लोहायसीं तं भृशं स विन्यसे

॥ २४ ॥

अनेकबाणान् निर्मुक्तान् नरकेण स्मयन्निव ।

चकत् वाणैर्युगपत् तदद्भुतमिवाभवत्

॥ २५ ॥

ततोऽनु सैन्यं भगवान् गदाग्रजो विचित्रपत्रैर्निशितः शरीषैः ।

निकृत्तबाहूः शिरोऽङ्घ्रिविग्रहं चकार तूष्णं नृप साधकुञ्जरम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे त्रिपष्ठिरध्यायः ॥

अथ चतुःपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच-

यानि योषेः प्रयुक्तानि शस्त्रास्त्राणि कुरूद्वह ।

अच्छिन्तुं केशवस्तीक्ष्णैः शरैरेकैकशस्त्रिभिः

॥ १ ॥

उद्यमानः सुपर्णेन पश्चाभ्यां निघ्नतान् गजान् ।

गरुत्मता हन्यमानास्तुण्डपक्षनखैर्गजाः

॥ २ ॥

तुरङ्गमाध दुर्दर्षाः पेतुरुष्यां गतासवः ।

दृष्ट्वा विद्रावितं सैन्यं गरुडेनादितं स्वकम्

॥ ३ ॥

तं भीमः प्राहरच्छत्त्वा बज्रेणैव हरिर्गिरिम् ।

तपाऽतिविद्धो गरुडो मालाविद्ध इव द्विपः

॥ ४ ॥

न किञ्चिदपि राजेन्द्र चचाल नरकाहवे ।

ततः कार्मुकमादाय नरकः शरसञ्चयान्

॥ ५ ॥

मुमोच कृष्णे तान् सर्वानच्छिन्तुं केशवः शरैः ।

ततोऽर्धचन्द्रं नरकं सुसंधाय शरासने

॥ ६ ॥

आक्रुष्टुकामं विज्ञाय तबापं केशवोऽच्छिन्तुं ।

ततः कालापसमयीं गदां गुर्वी धरासुतः

॥ ७ ॥

आददे तां क्षुरेण चकत् मधुसूदनः ।

ततो निशातं परशुं भीमः परबलार्दनः

॥ ८ ॥

प्राहिणोद् विष्णवं तं च चिच्छेद श्रीधरोऽसिना ।

ततः कृष्णाय चिक्षेप तोमरान् पञ्चसप्तति

॥ ९ ॥

चकार सिंहनादं च नरकः परवीरहा ।

तांस्तोमरान् कुरुश्रेष्ठ शरैरेकेन केशवः

चिच्छेद यौगपदेन तदद्भुतमिवाभवत्

॥ १० ॥

शूलं भीमोऽच्युतं हन्तुमाददे वितपोधनः ।

तद्विषर्गात् पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ।

अपाहरद् गजस्थस्य चक्रेण क्षुरेनेमिना

॥ ११ ॥

सकुण्डलं चारुकिरीटभूषितं बभौ पृथिव्यां पतितं समुज्ज्वलत् ।

हृदि साध्वित्युपपद्यः सुरेश्वरा माल्यैर्मुकुन्दं विकिरन्त ईडिरे ॥

हन्त्वा हरिनरकं दैत्यवर्षं मरुद्वर्णीः सहितो लोकपालैः ।

समाहूतः पौरमुख्यैः सभार्यः प्राज्योतिषं प्राविशद् द्रष्टुकामः ॥

तत्रापश्यद् यदुश्रेष्ठो विचित्रं मणिपर्वतम् ।

छत्रं च वारुणं ह्ययं सलिलस्रापि भारत

॥ १४ ॥

शक्राय प्राहिणोद् भूयः केशवो मणिपर्वतम् ।

वरुणाय तथा च्छत्रं प्राहिणोद् दैत्यकिङ्क्षीः

॥ १५ ॥

तान् विसृज्य हरिर्देवान् स्वयमेव जगत्पतिः ।

प्राविशद् भीमसदनं पुरन्दरपुरोपमम्

॥ १६ ॥

ततो धरा कृष्णमुपेत्य कुण्डले प्रतप्तजाम्बूनदारतभास्यरे ।

पौरं च वीरं भगदतसञ्ज्ञिनं निवेद्य मालामपि वैजयन्तीम् ॥

अस्तीपीदध विधेशं देवी देवचराचरितम् ।

प्राञ्जलिः प्रणता राजन् भक्तिप्रवणया पिपा

॥ १८ ॥

पृथिव्यावच-

नमस्ते देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

भकेच्छोपात्तरूपाय परमात्मन् नमोऽस्तु ते

॥ १९ ॥

नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।
 नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजाङ्गये ॥ २० ॥
 नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे ।
 पुरुषायादिवीजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥ २१ ॥
 अजाय जनयित्रेऽस्य ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
 चराचरात्मन् लोकेश परमात्मन् नमोऽस्तु ते ॥ २२ ॥
 त्वं वै सिसृक्षु रज उत्कटं प्रभो
 तमो निरोधाय विभर्षिं संवृतम् ।
 स्थानाय सत्त्वं जगतो जगत्प्रभो
 कालः प्रधानः पुरुषोऽस्यपारः ॥ २३ ॥
 अहं पयो ज्योतिरधोऽनिलो नभो
 मात्राणि देवा मन इन्द्रियाणि ।
 कर्ताऽभिमानीत्यखिलं तु कारणं
 त्यप्यद्वितीये भगवन्नयं ब्रह्मः ॥ २४ ॥
 तस्यात्मजोऽयं तव पादपङ्कजं भीतः प्रपन्नार्तिहरं प्रसादितुम् ।
 तत्पालयेनं कुरु हस्तपङ्कजं शिरस्यमुष्पाखिलकल्मषापहम् ॥

श्रीशुक उवाच—

इति भूम्याऽर्चितो वाग्भिर्भगवान् भक्तिनम्रया ।
 प्रसन्नः प्रददी तस्मै भगदत्ताय चाभयम् ॥ २६ ॥
 राज्ये नियोज्य तं वंश्ये तदमात्यांश्च तत्पदे ।
 भीमावरोधकान्तानां श्रेणीः स प्राविशद्दरिः ॥ २७ ॥
 तत्र राजन्यकन्यानां पदसहस्राधिकायुतम् ।
 भीमाहतानां विक्रम्य राजभ्यो ददृशे हरिः ॥ २८ ॥
 तं प्रविष्टं सियो वीक्ष्य ताः सर्वा नयपीयनाः ।
 स्वलङ्कृता विचित्राङ्गयो नरवर्य विमोहिताः ॥ २९ ॥
 मनसा वञ्चिरेऽभीष्टं पतिं देवोपपादितम् ।
 भूयान् पतिरयं मह्यं धाता तदनुमोदताम् ॥ ३० ॥
 इति सर्वेश्वरे कृष्णे ता नाथो हृदयं दधुः ।
 ताः प्राहिणोद् द्वारवतीं सुमृष्टरुचिराम्बराः ॥ ३१ ॥
 खरीकष्टैर्महाकोशान् रथांश्च द्रविणं महत् ।
 ऐरावतकुलेभांश्च चतुर्दन्तान् मदोत्कटान् ॥ ३२ ॥
 भगदत्ताय दत्त्वेकं सुप्रतीकं ततोऽपरान् ।
 पाण्डुरांश्च चतुःपटिं प्रेषयामास केशवः ॥ ३३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे चतुःषष्टिरध्यायः ॥

अथ पञ्चपष्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—

हत्वा नरकमत्पुष्टं दानवं दानवान्तकः ।
 आरुह्य गरुडं प्राप्तात् प्राङ्मन्योतिषपुराञ्च ॥ १ ॥
 स गच्छन् गगने विष्णुर्वन्धितुं देवमातरम् ।
 जगाम त्रिदशावासं सहितः सत्यभामया ॥ २ ॥
 स्यर्गद्वारं गतो विष्णुर्दध्नी शङ्खं महास्वनम् ।
 उपात्रमुस्तदाकर्ण्य सार्वपाया दिवीकसः ॥ ३ ॥
 पूजितस्तेः सुगः कृष्णो भक्तिनर्भगंतन्वरः ।
 सुरेन्द्रभवनं दिव्यं प्रविशेश मनोरमम् ॥ ४ ॥
 तत्र शक्रः समं शच्या पूजयामास केशवम् ।
 रत्नेराभरणीर्दिव्यगन्धमाल्यैश्च आभनः ॥ ५ ॥

ततः प्रायात् पुरीं मानुरदित्याः सह भार्यया ।
 हृद्गोपतस्थे तं देवी पुत्रमायान्तमच्युतम् ॥ ६ ॥
 वयन्दे तां हरिस्तं सा पूजयामास भामिनी ।
 आशीर्भिः परमप्रीता चिरदष्टं यदूतम् ॥ ७ ॥
 सत्यभामाऽपि कीरव्य श्वश्राः कृष्णेन चोदिता ।
 पादयोः कुण्डले तस्या निधाय प्रणनाम वै ॥ ८ ॥
 सुपामाशिष्य सन्तुष्टा सा पुनर्लब्धकुण्डला ।
 आनन्दवाष्पप्रचुरा प्राहेदं कश्यपप्रिया ॥ ९ ॥
 न ते जरा न धैरुष्यं कान्तेन सह विप्रियम् ।
 भूयान् कन्याणि सुन्यकं मत्प्रसादान् कदाचन ॥ १० ॥
 ततोऽनुज्ञाय तां देवी त्रिदशानपि केशवः ।
 आरुह्य प्रयया तास्य सहितः सत्यभामया ॥ ११ ॥

महात्मना गगने देवदंष्ट्री	नीयमाने च वृक्षेऽस्मिन् पारिजाते शुचिस्मिते ।
गरुत्मता नीयमाने विचित्रम् ।	सङ्क्रामो जायते पोरसिदशैर्जयकाङ्क्षिभिः ॥ २६ ॥
अपश्यतां नन्दनं चारुगुप्तं	इत्युक्तो देवदेवेन सत्यभामा पुनर्हरिम् ।
शचीभर्तुर्दयितं हृष्यगन्धम् ॥ १२ ॥	प्राह भीषणसे किं मां व्यतीकेः कंसमर्दन ॥ २७ ॥
यनं हृष्टा दिव्यगन्धं सुपुणं	नाभ्यनन्दद् दुराचारा शची मां गृहमागतम् ।
कृष्णं सत्या प्राह पाणी गृहीन्त्या ।	हेतुर्हि वृक्षस्तस्यायं भर्तृपीरुपगर्विता ॥ २८ ॥
प्रविश्यास्मिन् सापुषिन् विहर्तुं	नेतव्यः सर्वथा वृक्षः पारिजातोऽयमच्युत ।
मुहूर्तं मे कामयते केशयेति ॥ १३ ॥	प्रियाऽहं तव चेन्नाय नोचेद् विरम साम्प्रतम् ॥ २९ ॥
अधायरुह गुरुज्ञानं तस्या बचनगीरवात् ।	इत्युक्तः सत्याया कृष्णस्ताननादप्य रश्मिकान् ।
प्रविशेश यनं कृष्णः पालितं शक्रकिङ्करीः ॥ १४ ॥	उत्पाट्यारोपयामास पारिजातं गरुत्मति ॥ ३० ॥
तत्रापश्यत् तरून् दिव्यान् भक्तसारङ्गनादितान् ।	ततो निवारयामासुर्गोविन्दं वनपालकाः ।
फलभारनतान् भूषिषूनुरजसाऽऽवृतान् ॥ १५ ॥	केचिद् द्रुततरं जग्मुर्देवेन्द्राय निवेदितुम् ॥ ३१ ॥
चलत्किंसलपांशेनान् विहङ्गध्वनिशोभितान् ।	कृष्णकृष्ण न हर्षन्व्यस्तरंरोपेऽस्माचितं ।
विचरन्ती तथा तत्र पारिजातं महाद्रुमम् ॥ १६ ॥	हरसे यदि तस्य त्वं फलं सपयोऽनुभोऽस्यसि ॥ ३२ ॥
हृष्टा पश्यच्छ गोविन्दं विस्मयाकुललोचना ।	प्राप्त्रोपि न पुरीं कृष्ण सहजनेन महीरुहा ।
किन्नामाऽयं तरुर्देव विचित्रां भुवनत्रये ॥ १७ ॥	सयः पश्यसि देवेन्द्रं पृष्ठतोऽभ्युपतापुषम् ॥ ३३ ॥
सत्यमेतस्य वृक्षस्य कृतार्थाः फलभागिनः ।	सुरेन्द्रान्तिकमासाय द्रुतं ते वनरक्षकाः ।
प्रयालमूलो विपुलो जातरूपमहातनुः ॥ १८ ॥	उपविष्टं समं शच्या शक्रं हृष्टाऽब्रुवन् नृप ॥ ३४ ॥
इन्द्रनीलच्छदच्छत्रो लसद्देवैर्दुर्धरेदिकः ।	वनरक्षका ऊचुः—
माणिक्यपुष्पो विविधमुक्ताफलफलान्वितः ॥ १९ ॥	अवज्ञायामिखिलान् देवानिन्द्राणीं च त्वया सह ।
गोमेषकप्रकरो यज्ञकिञ्चलकरजितः ।	जहार कृष्णदयिता पारिजातं महाद्रुमम् ॥ ३५ ॥
स्फुरन्मरकतस्थूलशालाशतविराजितः ॥ २० ॥	उक्ताऽस्माभिर्भृशं देव वारयद्भिर्हरिप्रिया ।
तरुरेष जगन्नाथ मनो मे हारते भूषाम् ।	उपालभ्याहरद् वृक्षं भर्तृपीरुपगर्विता ॥ ३६ ॥
नेतव्योऽयं पुरीं वृक्षो ययहं ते प्रिया प्रभो ॥ २१ ॥	श्रीशुक उवाच—
छायायामुपविष्टां मामन्यपत्न्यस्तवानय ।	इत्याकर्ण्यार्थिष्वं शक्रो दण्डाहत इवोरगः ।
हृष्टा मंस्यन्ति दयितां सर्वाभ्यो मां तवाच्युत ॥ २२ ॥	शची विलोक्य पार्थस्थां नामृष्यत् तत्पराभवम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्तो देवकीपुत्रः सत्याया प्रियकान्तया ।	सन्नाहोयोगमापोष्य सन्निपात्य च सैनिकान् ।
प्राह नायं तरुर्भद्रं नेतव्यो नन्दनाद् वनात् ॥ २३ ॥	लोकपालान् समाहूय निष्क्राम सुरेश्वरः ॥ ३८ ॥
पुरा क्षीराम्बुधेर्जातो मध्यमानान् सुरासुरैः ।	ऐरावतं चतुर्दन्तमारुह्य वरवारणम् ।
शक्राय दत्तः सकलैस्तदा तत्फलभोक्तृभिः ॥ २४ ॥	गृहीतवज्रं गच्छन्ममनुजगमुर्दिवीकसः ॥ ३९ ॥
तन्नाहार्यमनाहत्य मया मित्रं शतक्रतुम् ।	वैश्वानरस्तु तुरगमारुह्य रददशितः ।
तरुर्न सरोजाधि धर्ममेवानुनिष्ठता ॥ २५ ॥	पोरां शतग्रीमादाय सुवपुष्ठां ययौ तणम् ॥ ४० ॥

यमस्त्वारुह महिषं दण्डमादाय वीर्यवान् ।
 मृत्युकालादिभिर्पुक्तो युद्धार्थी शक्रमन्त्रगात् ॥ ४१ ॥
 निर्रक्तश्च महातेजा घोरमारुह पौरुषम् ।
 असिहस्तो महाबाहुर्दुष्टाय श्रययी नृप ॥ ४२ ॥
 मकरं भीषणाकारमारुह यरुणस्त्वरन् ।
 पाशोपतकरः शयाद् युद्धायानुशचीपतिम् ॥ ४३ ॥
 बायुः कृष्णमृगारूढो दंसितस्तोमरायुधः ।
 सुरेश्वरमनुप्रायाद् योद्धुं चक्रभृता सह ॥ ४४ ॥
 ऊढां चतुर्भिः पुरुषैः शिविकां नरवाहनः ।
 योद्धुक्कामस्त्वरन् प्रायाद् विष्णुना मुद्रायुधः ॥ ४५ ॥
 ईशानो वृषभं तुष्टमारुह शितशूलभृत् ।
 वासवेन समं प्रायात् भूतकोटिसमन्वितः ॥ ४६ ॥

भेरीशङ्खमृदङ्गश्च पणवानकगोमुखैः ।
 सुवर्णसुषिरैर्द्व्यैः कांस्यतालेश्च भूरिभिः ॥ ४७ ॥
 रथनेमिनिनादैश्च हयानां सुरभिःस्पन्दैः ।
 श्वेलितास्कोटितैर्घैः सङ्ग्रामाद्दानगर्जनैः ॥ ४८ ॥
 तिष्ठतिष्ठेति मा याहि क यासीति पुनः पुनः ।
 प्रवदद्भिः सुरगणैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४९ ॥
 कम्पयद्भिश्च शस्त्रोपैः प्रेषयद्भिश्च बाहनम् ।
 पुरोऽहमिति गच्छद्भिः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५० ॥
 पोरैर्ज्यापातनिर्घोषैः सिंहनादैश्च भूरिभिः ।
 अभिदुद्रुवुकृत्ताः सिंहं गोमाषयो यथा ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चपष्ठिरध्यायः ॥

अथ षट्पष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुरानभिद्रुतान् दृष्ट्वा सत्याम्माह जगत्पतिः ।
 इमे प्राहुणिकाः प्राप्तास्तव वृन्दारका इति ॥ १ ॥
 तथा ब्रुवाणे देवेशे प्रेषिता देवसेनिकाः ।
 नदन्तो मुमुचुः कृष्णे शरवृष्टिं कुरूद्रह ॥ २ ॥
 ततः शार्ङ्गं समादाय सत्या व्यसनविक्रवा ।
 मुक्तांश्चिच्छेद बाणीपेस्ताञ्छरान् देवसेनिकैः ॥ ३ ॥
 ततो वैश्रवणः श्रीमान् बहुभिर्गुणैर्वृतः ।
 विष्कारयंस्तालमात्रं कार्मुकं कनकाटयि ॥ ४ ॥
 स्वर्णपुद्गलान् शरान् मुखेन सिंहवच नदन् मुहुः ।
 अभिदुद्रुवय समरे तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 तं पञ्चभिः शरैः सत्या निशितैर्मर्मभेदिभिः ।
 अर्पयामास वेगेन विशाले जठरे नृप ॥ ६ ॥
 सोऽतिविद्धो रणे वाणीशिभिः भृष्टैर्हरिप्रियाम् ।
 अयोधयद् धनपतिः सिंहनादं व्यनीनदत् ॥ ७ ॥
 तानग्रामानर्धचन्द्रेक्षिभिश्चिच्छेद सा शरैः ।
 भूयोऽष्टभिः शरैर्देवी यत्सदन्तेर्मनोजयैः ॥ ८ ॥

विन्याध गुह्यकपतेर्ललाटे कुरुपुङ्गव ।
 पीडितस्तेभृशं बाणैः पीतस्त्यः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ९ ॥
 सन्दधे निशितान् बाणानेकविंशति संयुगे ।
 तानन्तरे सत्यभामा सायकैः सप्तभिर्नृप ॥ १० ॥
 चिच्छेद निमिषार्धेन त्रिपैकेकं हरिप्रिया ।
 सत्यभामा ततः क्रुद्धा पीलस्त्यस्य महद्धनुः ॥ ११ ॥
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद मुष्टिदेशे द्विधा नृप ।
 ततोऽन्यबापमादाय सज्जं कृत्वा धनेश्वरः ॥ १२ ॥
 ववर्ष शरजालानि क्रोधात् सर्पं इव श्वसन् ।
 सर्वास्तान् सायकान् सज्ज्ये शरैः सन्नतपर्वभिः ॥ १३ ॥
 चिच्छेद लीलया देवी तदद्भुतमिवाभवत् ।
 ततः क्रुद्धो वैश्रवणः सत्यभामां विलोक्य च ॥ १४ ॥
 ग्राह पश्य हनिष्यामि त्वामय मम पौरुषम् ।
 इत्युक्त्वा तालमात्रे तु चापे गुह्यकसत्तमः ॥ १५ ॥
 पश्यतां सर्वदेवानां मार्तुकामः पराभवम् ।
 सन्दधे स्तुतिं देवीमर्धचन्द्रं शरोत्तमम् ॥ १६ ॥

तदवेत्य मनस्तस्य धुर्येण हरिप्रिया ।		विदित्वा पुण्डरीकाक्षं सङ्ग्रामे प्रत्युपस्थितम् ।	
चिच्छेद कामुकं तस्य मुष्टिदंशं कुरूद्वह	॥ १७ ॥	न्यवर्तत कुरुश्रेष्ठ प्राणत्राणपरायणः	॥ ३२ ॥
ततो मुद्रमादाय धोरं दानवभीषणम् ।		ततो महिषमारुह्य दण्डमुच्यम्य भास्वरम् ।	
भ्रामयित्वा शतगुणं देव्यं विश्वेय वित्तपः	॥ १८ ॥	कृष्णमभ्यद्रवद् युद्धे यमः क्रोधारुणक्षेपणः	॥ ३३ ॥
तं मुद्रं महाधोरामायानं कुरुपुत्रम् ।		तमुद्यतमहादण्डं दृष्ट्वा कमललोचनः ।	
यामेन पाणिना कृष्णो जग्राहोर्ध्वजं हस्तं च	॥ १९ ॥	गदां विसृज्य तद्वस्त्रात् पातयामास भूतले	॥ ३४ ॥
ततो निवृत्तसङ्ग्रामो विदुद्राघ धनेश्वरः ।		गदया ताडिते दण्डे व्रस्तहस्तः परेतराट् ।	
शशांशं देवीं कृष्णश्च समाधिप्रायाभिपूजयन्	॥ २० ॥	विदुद्राघ परावृत्त्य महिषेण कुरूद्वह	॥ ३५ ॥
पलायिते धनपती सङ्ग्रामे कंसवैरिणा ।		यैवस्वतं गतं दृष्ट्वा निर्वर्तिर्भयविह्वलः ।	
वरुणोऽभ्यद्रवत् कृष्णं पाशमुच्यम्य संपुगे	॥ २१ ॥	नाभ्यवर्तत गोविन्दं योद्धुं विदिततद्बलः	॥ ३६ ॥
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य तात्पर्यं मकरवाहनम् ।		शस्त्रस्तु महातेजास्त्रिशूली वृषवाहनः ।	
अभ्यद्रवन्महासत्त्वः शार्दूल इव गोवृषम्	॥ २२ ॥	अनेकभूतसंहारिः कृष्णमभ्यद्रवद् रणे	॥ ३७ ॥
तयोः समभवद् युद्धं धोरं तात्पर्यजलेशयोः ।		तावुभी लोकविल्याती बलिनी वीर्यशालिनी ।	
यथा देवासुरं युद्धं बलिपासवयोरिव	॥ २३ ॥	चक्राते कटनं धोरं परस्परजयैषिणी	॥ ३८ ॥
तत्र काश्यपपुत्रस्य कण्ठे पादां जलेश्वरः ।		ईसानो दशभिर्बाणैः कृष्णं तात्पर्यं च पञ्चभिः ।	
क्रुद्धश्चक्रे वित्तस्य सिंहः सिंहमिवीजसा	॥ २४ ॥	विव्याध समरे राजन् तिष्ठतिष्ठति चाग्रवीत्	॥ ३९ ॥
तं पक्षकोटया गरुडः समुद्धृत्य जलेश्वरम् ।		ततः शार्ङ्गं समादाय कृष्णः परपुरञ्जयः ।	
पद्भ्यां गृहीत्वा मकरं विशेपे वरुणालये	॥ २५ ॥	त्रिंशद्विर्गुणपद् बाणैर्विव्याध वृषवाहनम्	॥ ४० ॥
कृच्छ्राद् गृहीतपाशास्तु वरुणो गतवाहनः ।		गरुडः पन्नगरिषु पद्भ्यां द्वाभ्यां च संपुगे ।	
पदातिरेष सङ्ग्रामाद् विदुद्राघ यथागतम्	॥ २६ ॥	पक्षाभ्यां चभुकोट्या च मर्दयामास तं वृषम्	॥ ४१ ॥
तथा गते वार्षिपती सङ्ग्रामे यापुपावकी ।		भूयोऽपि कृष्णो नारायः पक्षाशत्रुमितिर्नृप ।	
सममेवाभ्यवर्ततां गोविन्दं कुरुसत्तम	॥ २७ ॥	योधयामास समरे शस्त्रं लोकशस्त्रम्	॥ ४२ ॥
पावकः पञ्चभिर्बाणैर्मारुतश्च तथा त्रिभिः ।		ततः त्रिशूलमाधिभ्य निशितं घोरदर्शनम् ।	
अयोधपद् हपीकेशं तदद्भुतमिवाभवत्	॥ २८ ॥	प्राहिणोद् वासुदेवाय कुपितो पूर्वदिर्नृप	॥ ४३ ॥
ततः प्रहस्य गोविन्दो बाणैर्नकेन पावकम् ।		दृष्ट्वा त्रिशूलमायानं केशावस्त्रं निवारितुम् ।	
विव्याध सप्तभिश्चैव समीरणमरिन्दमः	॥ २९ ॥	गदां कामोदकीं गुर्वी प्राहिणोद् दैत्यमर्दनीम्	॥ ४४ ॥
एकेनाग्निः धुर्येण गाढं वक्षसि ताडितः ।		ते वै कामोदकीशूले कृत्वा नभसि सङ्ग्रामम् ।	
तमसाधारणं मत्वा विदुद्राघ रणाद् द्रुतम्	॥ ३० ॥	ज्वलमाने महाधोरं पेततुः सममम्बुधौ	॥ ४५ ॥
दृष्ट्वा समीरणो युद्धादपपातं हुताशनम् ।		निपात्यान्धौ त्रिशूलं तद्गदाकामोदकीं पुनः ।	
सायकाचितसर्वाङ्गमात्मानं चानिविह्वलः	॥ ३१ ॥	आससाद करं विष्णोस्त्रिशूलमपि शूलिनः	॥ ४६ ॥

तत उच्यम्ब निशितं खट्वां पञ्चगभूषणः ।
 कृष्णमभ्यद्रवत् सङ्गे पाणिभ्यां चोदयन् वृषम् ॥ ४७ ॥
 तूर्णं गृहीत्वा पाणिभ्यां विषाणे तस्य नन्दिनः ।
 सशूलपाणिं चिक्षेप वेनतेयो धनुशतम् ॥ ४८ ॥

ततो विसृज्य सङ्ग्रामं त्रिशूली वृषवाहनः ।
 प्रमथीः सहितः प्रापात् कुरुश्रेष्ठ यथागतम् ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे पट्षष्टिरध्यायः ॥

अथ सप्तपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः स्वयं देवपतिस्तुतमारुह्य वारणम् ।
 किरीटी बद्धतूणीरः प्रगृहीतशरासनः ॥ १ ॥
 अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः केसरिणं यथा ।
 पारिजातकृते राजन् पीलोम्या वचनं स्मरन् ॥ २ ॥
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य हरिः पुरपुरञ्जयः ।
 शङ्खं दध्मी महानादं दिशः समभिपूरयन् ॥ ३ ॥
 तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद् विष्कारयन् धनुः ।
 क्षुरेण सुतीक्ष्णेन कृष्णं विव्याध सङ्गरे ॥ ४ ॥
 हरिर्विज्रः क्षुरेण देवराजेन वक्षसि ।
 प्रहस्य साधु शक्रोऽसि युक्तं त इति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 भूयोऽपि वाणान् दश देवराजः सन्धाय चापे भुजगेन्द्रकल्पे ।
 आकर्णपूर्णं विनिकृष्य कृष्णे मुमोच चक्रेऽसहसिंहनादम् ॥
 तानन्तरं कंसरिपुर्महात्मा छित्त्वा त्रिपेकेन शरेण वाणान् ।
 विव्याध वाणैर्दशभिः सुपीतैः पुरन्दरं भारत लीलयेव ॥ ७ ॥
 ते शरा देवराजस्य गात्रं निर्भिद्य सावृति ।
 शोणिताक्ताः प्रहसन्ते भूयो वेगेन निर्गताः ॥ ८ ॥
 पुनश्च शक्रः कोदण्डे शरान् सन्धाय षोडश ।
 मुमोचाकृष्य गोविन्दस्तांश्चक्रे शरीरिभिः ॥ ९ ॥
 भूयोऽपि वाणैर्विशङ्गिः सुरराजानमाहवे ।
 अपोथयडरिस्ते च ममज्जुः शक्रवक्षसि ॥ १० ॥
 ततश्चुकोप देवेन्द्रो दण्डाहत इवोरगः ।
 प्रेषयामास तांश्रेण ताक्ष्यं प्रति महागजम् ॥ ११ ॥
 स राजः प्राप्य गरुडं शाकशासनचोदितः ।
 चतुर्भिर्पट्टयामास दन्तार्वाहुयुगान्तरे ॥ १२ ॥

ततस्तुण्डेन गरुडः वक्ष्याभ्यां च तथा नखैः ।
 मर्दयामास कौरव्य गजमैरावताह्वयम् ॥ १३ ॥
 शक्रस्तु वज्रमुच्यम्य घोरं दानवभीषणम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां प्रजहार वृषाकपिम् ॥ १४ ॥
 तमागतं मधुरिपुर्वज्रं दुश्चयनायुधम् ।
 वामेन पाणिना विष्णुर्जग्राह प्रजहास च ॥ १५ ॥
 निरायुधः सुरपतिर्गरुडादितचाहनः ।
 व्यावर्तत रणाद् राजन् ग्रीडावनतकन्धरः ॥ १६ ॥
 तं दृष्ट्वा ब्रह्मसङ्कल्पं पलायनपरायणम् ।
 सत्यभामा सुरपतिं प्रहसन्तीदमब्रवीत् ॥ १७ ॥
 सत्यभामोवाच—
 एहि शक्र निवर्तस्व मा याहि कुलिशायुध ।
 पलायनमपुक्तं हि पीलोभ्या वह्नभस्य ते ॥ १८ ॥
 ऐश्वर्यमत्ता पीलोमी भर्तृपीरुपगर्विता ।
 अवमंस्यति सयस्त्वां भार्या रणपराजितम् ॥ १९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं देव्या गिरं शक्रः सोपालम्भमुदीरिताम् ।
 निशम्याभिमुक्तो भूत्वा प्राह देवी शुचिस्मिताम् ॥ २० ॥
 इन्द्र उवाच—
 येनामरासुरमहोरगवक्षसिन्द्र-
 गन्धर्वकिन्नरपिशाचनिशाचराणाः ।
 सृष्टाश्चिलोकगुरुणा रणमूर्ध्नि तेन
 को वा न याति परिभूतिमलं विरुद्धय ॥ २१ ॥
 वत्से यथा तनुवलः सकुदेत्य मात-
 र्युधस्यपानसमये कुरुते विरोधम् ।
 तद्वद् वयं च निजशैशवमप्रमेये
 नाथे विरुद्धय पिशिताग्ननिदर्शयामः ॥ २२ ॥

इति सजाजितः पुत्रीमुक्त्वा भारतसन्तम ।
 कृताग्रलिः प्रणम्याह वामुदेवं पुरन्दरः ॥ २३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 नमस्ते देवदेवेश पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 क्षमस्य मत्कृतं विश्वम्पराधं जगत्पते ॥ २४ ॥
 न मां त्यदेकशरणं शरणागतवन्तसलः ।
 भूरिवालिशमक्षान्तं परित्यक्तुं त्वमर्हसि ॥ २५ ॥
 ऐरावतश्च कुलिशं पारिजातश्च पादपः ।
 देवराज्यं च भगवन्नियं चाप्यमरावती ॥ २६ ॥
 त्वदधीनमिदं विश्वमहमाज्ञाकरस्तव ।
 अत्र यद् रोचते नेतुं मीयतां तद् यथेच्छया ॥ २७ ॥
 किन्तु वक्ष्यामि गोविन्द मूलं त्वयि विरुद्धवतः ।
 रमसे मानुषे लोके भगवन्स्वमनन्यधीः ॥ २८ ॥
 तत्र नीते पारिजाते भवता कल्पपादपे ।
 तेन सा जायते स्वर्गाभिर्विशेषा वसुन्धरा ॥ २९ ॥
 तेनाहं यदुशादूलं विरोधं कृतवान्स्वयि ।
 तत् क्षन्त्यं त्वया देव कार्याकार्यं विजानता ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा देवराजं देवदेवो जनार्दनः ।
 पुरन्दरं कुरुध्रेष्ठ ग्राह प्रहसिताननः ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अपराधस्त्यथा शक्यं न कश्चिदपि चेष्टितः ।
 यत् कृतं तन्ममैवागस्त्यभेदादावयोः परम् ॥ ३२ ॥
 यत् त्वयाऽप्य सहस्राक्षं चेष्टितं साध्यसाधु वा ।
 मयैव तत् कृतं सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३३ ॥
 पारिजातस्तुरुध्रेष्ठो मय्याकूटे तरुर्विवम् ।
 मन्त्रिर्देशात् सहस्राक्षं स्वयमेप्स्यति नन्दनम् ॥ ३४ ॥
 इत्युक्त्वा वामुदेवेन देवराजः कुरुब्रह्म ।
 गोविन्दं सत्पथामां च प्रसाद्य गरुडं तथा ॥ ३५ ॥
 पुत्रो मे रक्षितव्यस्ते स्यालो वीभत्सुरित्यपि ।
 भूयोभूयः प्रार्थयित्वा कृतानुजः पुरन्दरः ॥ ३६ ॥

सार्धं सकलदिक्पालैर्लब्धवज्रः पुरं ययी ।
 पुरन्दरं सदिकपालं विसृज्य यदुनन्दनः ॥ ३७ ॥
 गरुडं ग्राह कौरव्य वास्यामो द्वारकामिति ।
 गोविन्दं सत्पथामां च पारिजातं च पादपम् ॥ ३८ ॥
 गरुडः पन्नगरिपुर्लीलपीव वहन् ययी ।
 सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां द्वारतोरणभूषिताम् ॥ ३९ ॥
 पताकामालिनीं दिव्यां सिकसंमृष्टभूतलाम् ।
 ऊटोपायनताम्बूलस्रग्गन्धकलशाक्षतैः ॥ ४० ॥
 उपस्थितैर्यदुध्रेष्ठैः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 तूर्पमद्गलनिर्घोषैर्वेदस्वाध्यापिनैः स्वनैः ॥ ४१ ॥
 प्रविवेश सभां दिव्यां सुधर्मां वृद्धसेयिताम् ।
 आहुकं वसुदेवं च बलभद्रं तथाऽग्रजम् ॥ ४२ ॥
 अभिवाच यथान्यायं पूजितस्तेर्यथोचितम् ।
 उपविष्टः सभामध्ये काक्षणे परमासने ॥ ४३ ॥
 रराज राजशार्दूलं बृहस्पतिपुरोगमैः ।
 लोकपालैरुपासीनैर्दिवि ब्रह्मरथो यथा ॥ ४४ ॥
 प्राज्ञेण सत्पथामायाः पारिजातं महाद्रुमम् ।
 स्थापयामास गोविन्दः सर्वतो मणिकुट्टिमैः ॥ ४५ ॥
 आघातान् देवकीपुत्रं योषित्सार्येन भूरिणा ।
 ध्रुत्वा द्रष्टुमुपाजग्मुः सकला यादवस्त्रियः ॥ ४६ ॥
 वसुदेवस्तु कौरव्य रोहिण्यायाः स्त्रियोऽस्त्रिताः ।
 आजग्मुः केशवं द्रुपं त्रितशत्रुमनामयम् ॥ ४७ ॥
 स दृष्ट्वा मातरो विष्णुर्देवक्या सह सन्नताः ।
 चक्रे प्रणाममाशीर्षिस्ताश्च तं प्रत्यपूजयन् ॥ ४८ ॥
 रुमिण्यायास्तथा सप्त महिष्यः कृष्णवज्रभाः ।
 प्रणमर्तुर्वयमभ्येत्य दिव्यरूपाः स्वलङ्घिताः ॥ ४९ ॥
 रेवती रामदयिता त्रिवक्रा च यशस्विनी ।
 एकाग्रना च तन्वद्गी चित्रा च वरपारिणी ॥ ५० ॥
 अन्वाध कुरुशार्दूल भोजवृष्ण्यन्धकस्त्रियः ।
 आनीतप्रमदासार्धं त्रिशत्रुमनामयम् ॥ ५१ ॥

गोविन्दं सत्यभामां चाप्यानीतममरदुमम् ।
प्रीत्युत्फुल्लमुखाः सर्वे कीतुकाद् द्रष्टुमाययुः

॥ ५२ ॥

ततः समेता यथानोपं लानप्रसवतण्डुलैः ।

स्पृष्ट्वा मूर्ध्नि मुकुन्दस्य जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे सप्तपष्ठिरध्यायः ॥

अथ अष्टपष्ठिरध्यायः

श्री शुक उवाच—

आराध्य देवदेवेशं शङ्करं लोकशङ्करम् ।

तपसा तोषयित्वा तं कैलासगिरिवासिनम्

॥ १ ॥

रुग्मिण्यां तनयं लेभे दग्धं कामं पुनर्हरिः ।

वीरं प्रयुञ्जनामानं रूपीदार्यगुणान्वितम्

॥ २ ॥

पुत्रार्थमीश्वरं हृष्टा स्वयं लब्धवरो हरिः ।

अवापकीदृशं पुत्रं किं नामानं बद्धस्वमे

॥ ३ ॥

कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग् रुद्रमन्युना ।

देहोपपत्तये भूयस्तमेव प्रत्यपपत्त

॥ ४ ॥

स एव जातो धैदम्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ।

प्रयुञ्ज इति विख्यातः सर्वतोऽनवमः पितुः

॥ ५ ॥

तं शम्बरः कामरूपी हत्वा तोकमनिर्दशम् ।

स विदित्वाऽऽत्मनः शत्रुं पात्स्योदन्यत्यगाद् गृहम्

॥ ६ ॥

तं निर्जंगार बलवान् मीनः सोऽप्यपरेः सह ।

वृत्तो जालेन महता गृहीतो मत्स्यजीविभिः

॥ ७ ॥

तं शम्बराय कैयर्ता उपाजहुरुपायनम् ।

सूदा महानसं नीत्याऽवयन् स्वपतिनाऽद्भुतम्

॥ ८ ॥

हृष्टा तददरे वालं मायावत्यै न्यवेदयत् ।

नारदोऽकथयत् सर्वं तस्याः शङ्कितचेतसः

॥ ९ ॥

वालस्य तत्त्वमुत्पत्तिं मत्स्योदरनिवेशनम् ।

सा च कामस्य वै पत्नी रतिर्नाम यशस्विनी

॥ १० ॥

पत्न्युर्निर्दग्धदहस्य देहोत्पत्तिं प्रतीक्षती

॥ ११ ॥

निरूपिता शम्बरेण सा सूर्योदनसाधने ।

कामदेयं शिशुं बुद्ध्या चक्रे स्नेहं सदाऽर्भके

॥ १२ ॥

नानिद्रीपेण कालेन स काष्णीं रुद्रवीचनः ।

जनयामास नारीणां वीक्षन्तीनां च विभ्रमम्

॥ १३ ॥

सा तं पतिं पद्मदलायतोक्षणं प्रलम्बबाहुं नरलोकसुन्दरम् ।

सत्रीदहासोत्तमविभ्रमेक्षितैः प्रीत्योपतस्थे रतिरात्मनो धनेः ॥

तामाह भगवान् कार्ष्णिमातस्ते मतिरन्यथा ।

मातृभावमतिक्रम्य वर्तसे कामिनीय मे ॥ १४ ॥

रतिरुवाच—

भवान् नारायणसुतः शम्बरेणाहृतो गृहात् ।

अहं तेऽधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान् प्रभो ॥ १५ ॥

एष त्वां निर्दशं सिन्ध्यावक्षिपच्छम्बरोऽसुरः ।

मत्स्योऽग्रसीत् तदुदरादिह प्राप्नो भवान् प्रभो ॥ १६ ॥

तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः ।

मायाशतविदं त्वं च मायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १७ ॥

परिशोचति ते माता कुररीय गतप्रजा ।

पुत्रस्नेहाकुला दीना विवत्सा गौरिवातुरा ॥ १८ ॥

प्रभाप्येवं ददौ वियां प्रयुष्माय महात्मने ।

मायावती महामाया सर्वमायाविनाशिनीम् ॥ १९ ॥

स च शम्बरमभ्येत्य संयुगाय समाह्वयत् ।

अवष्टभ्यौष्ठमाक्षेपैः क्षिपन् सञ्जनयन् कलिम् ॥ २० ॥

सोऽपिक्षितो दुर्वचोभिः पदाहत इबोरगः ।

निश्चक्राम गदापाणिरमर्षात् ताम्रलोचनः ॥ २१ ॥

गदामाविष्य तरसा प्रयुष्माय महात्मने ।

प्रक्षिप्य ज्वनदत्तादं बज्रनिष्पेपनिष्ठुरम् ॥ २२ ॥

तामापतन्तीं भगवान् प्रयुष्मो गदया गदाम् ।

अपास्य शत्रवे क्रुद्धः प्राहिणोत् स्वगदां नदन् ॥ २३ ॥

स च मायां समाश्रित्य देतेर्वी मयदर्शिताम् ।

निर्ममोऽश्ममयं वर्षं काष्णीं ब्रह्मायसोऽसुरः ॥ २४ ॥

वाप्यमानोऽश्मवर्षेण रीम्भिणेया महारथः ।

सत्त्वात्मिकां महाविषां सर्वमायोपमर्दिनीम् ॥ २५ ॥

ततो गीतकगान्धर्वपेशचोरगराक्षसीः ।
 प्रापुः शतशो दैत्यः कार्पिण्यधमयत् स ताः ॥ २६ ॥
 निशातमसिमुद्यम्य सकीरीटं सकुण्डलम् ।
 शम्भरस्य शिरः कायात् ताम्भ्रमञ्चोजसाऽहरन् ॥ २७ ॥
 आकीर्यमाणो दिविर्गिः स्तुवद्भिः कुसुमोत्तरीः ।
 भार्ययाऽम्बरचारिण्या पुरं नीतो विहायसा ॥ २८ ॥
 अन्तःपुरपरं राजन् ललनाशतसङ्कुलम् ।
 विवेश पत्न्या गगनाद् विधुतेव बलाहकः ॥ २९ ॥
 तं हृष्टा जलदसपामं पीतकीशेषवाससम् ।
 प्रलम्बबाहुं ताम्बाभं सुस्मितं रुचिराननम् ॥ ३० ॥
 अलङ्कृतमुखाम्भाञ्च नीलवक्त्रालकालिभिः ।
 कृष्णं मत्वा स्त्रियो भीता निलिन्त्युस्तत्र तत्र ह ॥ ३१ ॥
 उपधार्य शनैरीशद्विलक्षणेन पोषितः ।
 उपजग्मुः प्रमुदिताः सखीरत्नं शुचिस्मिताः ॥ ३२ ॥
 अथ तत्रासितापाङ्गी बंधुर्भी बन्धुभाषिणी ।
 अस्मरन् स्वसुतं नष्टं खेदमुत्पयोधरा ॥ ३३ ॥
 कोन्वयं नरवैदूर्यः कस्य वा कमलेश्वरः ।
 धृतः कथा वा जटोरे केयं लब्धाऽथ केन वा ॥ ३४ ॥
 मम चाप्यात्मजो नष्टो नीतो वा सूतिकागृहान् ।
 एतन्नुल्लयवयोरूपो यदि जीवति कुत्रचित् ॥ ३५ ॥

कथं त्वेनेन सम्प्राप्तं सारूप्यं शार्ङ्गधन्वनः ।
 आकृत्याऽवयवैर्गन्ता स्वरहासावलोकनेः ॥ ३६ ॥
 स एव वा भवेन्नृन् यो मे गर्भे धृतोऽर्भकः ।
 अमुष्मिन् प्रीतिरपिका वामः स्फुरति मे भुजः ॥ ३७ ॥
 एवं भीमांसमानायां वैदभ्यां देवकीसुतः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यां नारदेन महात्मना ॥ ३८ ॥
 अन्यैश्च यादवधेष्टैरुत्तमशोक आविशान् ।
 विदितार्थोऽपि भगवांस्तूष्णीमास जनार्दनः ॥ ३९ ॥
 नारदोऽकथयत् सर्वं शम्भराहरणादिकम् ।
 तच्छ्रुत्वा महादाश्रयं कृष्णान्तःपुरपोषितः ॥ ४० ॥
 देवकीयामुदेवीं च कृष्णरामी तथा स्त्रियः ।
 दम्पती तौ परिप्यज्य रुग्णिणी च ययुर्मुदम् ॥ ४१ ॥
 नष्टं प्रयुष्ममापातमाकर्ण्य द्वारकौकसः ।
 अहो मृत इवापातो बालो दिष्टयेति चाब्रुवन् ॥ ४२ ॥
 यं धे मुहुः पितृसत्पुत्रनिजेशभावा
 तन्मातरौ मनसिजार्द्रहृदोऽरुभावाः ।
 चित्रं न तत् खलु रमास्पदविम्बभूते
 कामे स्मरैतेऽधविषये किमुतान्यनार्यः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे अष्टषष्ठिरध्यायः ॥

अथ एकोनसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पीण्ड्रको नाम राजा धे तस्मिन् काले कुरूद्वह ।
 द्वारकां वृष्णिनिलयां निरुध्य बहुसैनिकः ॥ १ ॥
 मर्दयामास कृष्णेन विदित्वा रहितं निशि ।
 तं कामपालः शीनेयो वसुदेवोऽववापयः ॥ २ ॥
 उग्रसेनश्च कौरव्य धे चान्ये यदुपुद्गवाः ।
 तर्पयामासुरायान्तं कालयोग्यमिवातिथिम् ॥ ३ ॥
 राजायाच—
 कथासी पीण्ड्रको नाम कस्मिन् देशे महीमतिः ।
 कस्य वा तनयो ब्रह्मन् सर्वमेतद् वदस्व मे ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपुत्रः काशिराजो धे कन्यां सुतनुसन्निताम् ।
 प्रायच्छद् वसुदेवाय राज्यशुल्कां कुरूद्वह ॥ ५ ॥
 तत्र जज्ञे महाबाहुर्दिवाकरसम्पुतिः ।
 कुमारः पीण्ड्रको नाम बलवीर्यमदान्वितः ॥ ६ ॥
 वसुदेवसुतन्याच वसुदेवेति शब्दितः ।
 जाते तस्मिन् महाराजो वसुदेवो महापुतिः ॥ ७ ॥
 राज्यं तस्मिन् समारोप्य सकोशबलबाहनम्
 उवाह कंसावरजो देवकीं देवतोपमाम् ॥ ८ ॥

निरुद्धो भोजराजेन कंसेनानकदुन्दुभिः ।		पीण्डकोऽपि तदुयोगमुपलभ्य महारथः ।	
कदाचिदपि न प्रायात् करवीरपुरीमपि	॥ ९ ॥	अक्षीहिणीभिः सहितो निश्चक्राम पुराद् द्रुतम्	॥ २४ ॥
असह्यं मातृसापन्यमभ्रातृत्वं तथाऽऽत्मनः ।		तमायानं रधोपस्थे सुवर्णगण्डे स्थितम् ।	
स्मरमाणः स काशीशो यदनुद्विजतेऽनिशम्	॥ १० ॥	सुवर्णबाहुपुगलमपश्यत् पीण्डकं हरिः	॥ २५ ॥
स कृष्णरहितां धृत्वा समेत्य द्वारकां निशि ।		शङ्कार्यसिगदाशार्ङ्गं श्रीवत्सायुपलक्षितम् ।	
विमृश्य बलभद्रेण शीनेयेनापि निर्जितः	॥ ११ ॥	विभ्राणं कौस्तुभमणिं वनमालाविभूषितम्	॥ २६ ॥
निहतानेकसाहस्रहृदयकुञ्जरसैनिकः ।		कीशयवाससी पीते वसानं गरुडध्वजम् ।	
जगाम परशर्वर्यां पुरीं वाराणसीं नृप	॥ १२ ॥	आमुक्तमाल्याभरणं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ २७ ॥
प्रभातायां तु शर्वर्या हरिवन्दरिकाभ्रमात् ।		दृष्ट्वा तमात्मनाऽसाम्यं कृत्रिमाकारमास्थितम् ।	
आययी तार्ष्यमारुह्य द्वारकां रामपालिताम्	॥ १३ ॥	यथा नटं रत्नगतं विजहास भृशं हरिः	॥ २८ ॥
सपताकेः सार्धपायैर्यदुवृण्यन्धकादिभिः ।		क्षणेन तं काशिपतेः सैनिका दृढधन्विनः ।	
अभिबर्णितवृत्तान्तः प्राविशत् केशवः सभाम्	॥ १४ ॥	शरीराच्छादयामासुर्मेघाः शीलमिवाभ्रसा	॥ २९ ॥
कदाचित् पीण्डको नाम काशिराजः प्रतापवान् ।		केचिद् राजन् रथानथानास्थाय रणमूर्धनि ।	
वासुदेवोऽहमित्यज्ञो दूतं कृष्णाय प्राहिणोत्	॥ १५ ॥	शूलैर्गदाभिः परिधेः शक्त्युष्टिप्रासतोमरीः ।	
त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः ।		असिभिः पट्टसैर्वाणेः प्रहरन्नरयो हरिम्	॥ ३० ॥
इति प्रस्तोभितो बालैर्मने स्वात्मानमच्युतम्	॥ १६ ॥	तस्य काशिपतेर्मित्रं पाण्डिग्राहोऽपरो नृपः ।	
दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं हरिम् ।		अक्षीहिणीभिस्तिस्तिभिरुपायानृप सङ्गरम्	॥ ३१ ॥
कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसन्देशमब्रवीत्	॥ १७ ॥	कृष्णस्तु तत्पीण्डककाशिराजयोर्वलं	
वासुदेवोऽवतीर्णोऽहमेक एव न चापरः ।		गजस्यन्दनवाजिपत्तिमत् ।	
भूतानामनुकम्पार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यज	॥ १८ ॥	गदासिचक्रपुभिरार्दयद् भृशं यथा	
यानि त्वमस्मिन्नह्नि मीढ्याद् विभर्ष्यभीतवत् ।		युगान्ते दुतभुक् प्रभान्वलन्	॥ ३२ ॥
त्यत्स्वेहि मा त्वं शरणं नो चेद् देहि ममाहवम्	॥ १९ ॥	आपोधनं तद् रथवाजिकुञ्जर-	
कत्थनं तदुपाकर्ष्य पीण्डकस्यान्यमेधसः ।		द्विपत्त्रोष्ट्रैरिपुणाऽवलज्जितैः ।	
उष्केरुग्रसेनायाः सभ्याः प्रजहसुस्तदा	॥ २० ॥	बभौ च तन्मानवहं मनस्विनां	
उवाच दूतं भगवान् परिहासकयामनु ।		आक्रीडनं भूतपतेरिवोन्वजम्	॥ ३३ ॥
उत्तरस्थे मूढ चिह्नानि यैस्त्वमेवं विकत्थसे	॥ २१ ॥	अथाह पीण्डकं शोरीभौभो पीण्डक यद् भवान् ।	
मुखं तव धिषायज्ञं कङ्गुप्रवलेवृत्तम् ।		दूतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राण्युत्सृजामि ते	॥ ३४ ॥
शयिष्यसे हतस्त्रजं भविता शरणं शुनाम्	॥ २२ ॥	त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत् त्वयाऽयं मृषा कृतम् ।	
इति दूतस्तदाश्रेणं स्थामिने सर्वमाहरन् ।		ब्रजामि शरणं तेऽयं यदि नेच्छामि संपुगम्	॥ ३५ ॥
कृष्णोऽपि रथमारुह्य प्रायात् काशीं ससैनिकः	॥ २३ ॥	इति शिन्वा शितैर्वाणैर्विरथीकृत्य पीण्डकम् ।	
		शिरोऽहरद् रथाङ्गेन वज्रेणेन्द्रो यथा गिरेः	॥ ३६ ॥

तथा काशियतेः कायाच्छिर उत्कृत्य पत्रिभिः ।
न्यपातयत् काशिपुषां पद्मकोशमिवानिलः ॥ ३७ ॥
एवं मत्सारिणं हत्वा पीण्डकं ससखं हरिः ।
द्वारकामाविशत् सिद्धीर्गीपमानकथामृतः ॥ ३८ ॥
शिरः पतितमालोक्य राजद्वारं सकुण्डलम् ।
किमिदं कस्य वा वक्त्रमिति संशयिरे जनाः ॥ ३९ ॥
राज्ञः काशियतंज्ञान्ता महिष्यः पुत्रबान्धवाः ।
पीराः शोकहता राजन् नाधनाथेत्युपाद्रवन् ॥ ४० ॥
सुदक्षिणस्तस्य सुतः कृत्वा संस्थाविधिं पितुः ।
निहत्य पितृहन्तारं यास्याम्यपचितिं पितुः ॥ ४१ ॥
इत्यात्मनाऽभिसन्धाय सांपाध्यायो महेधरम् ।
सुदक्षिणोऽचंयामास परमेण समाधिना ॥ ४२ ॥
प्रीतोऽविमुक्ते भगवांस्तस्मै वरमदाद् भवः ।
पितृहन्तुर्वंधोपायं स अग्रे वरमीप्सितम् ॥ ४३ ॥
दक्षिणाग्निं परिचर ब्राह्मणैः सह कत्विजः ।
अभिचारविधानेन स चाग्निः प्रमथेर्धृतः ॥ ४४ ॥
साधयिष्यति सद्गन्धमब्रह्मण्यैः प्रयोजितः ।
इत्यादिष्टस्तथा चक्रे कृष्णायाभिचरन् नृप ॥ ४५ ॥
ततोऽग्निरुत्थितः कुण्डान्मूर्तिमानतिभीषणः ।
तप्तताम्रशिखाश्मश्रुरक्षारोद्गारिलोचनः ॥ ४६ ॥
दंष्ट्रोश्चक्रुर्दन्तकठोरारस्यः स्वजिह्वा ।
आलिहन् सृक्किणी रक्ते विधुन्वन् त्रिशिखं ज्वलन् ॥ ४७ ॥
पद्भवां तालप्रमाणान्ध्यां कम्पयन् धरणीतलम् ।
सोऽभ्यधावद् दृतो भूतद्वारकां प्रदहन् दिशः ॥ ४८ ॥
तमाभिचारदहनमायानं द्वारकीकसः ।
विलोक्य तत्रसुः सर्वे यनदाहे यथा मृगाः ॥ ४९ ॥

अक्षैः सभायां क्रीडन्तं भगवन्तं भयातुराः ।
व्राटि व्राटीति लोकेषां वहेः प्रदहतः पुरम् ॥ ५० ॥
श्रुत्वा तज्जनवैक्लव्यं दृष्ट्वा स्वानां च सङ्घटम् ।
शरण्येशः प्रहस्याह मा श्रेष्ठ्यवितास्म्यहम् ॥ ५१ ॥
सर्वस्यान्तर्बहिः सोऽथ कृत्यां माहेधरीं विभुः ।
विज्ञाय तद्विधातार्य पार्थस्थं चक्रमादिशत् ॥ ५२ ॥
तत् सूर्यकोटिप्रतिमं सुदर्शनं
जान्वन्त्यमानं प्रभयानलप्रभम् ।
स्वतेजसा खं कुकुभोऽथ रोदसी चक्रं
मुकुन्दस्य इदित्यपूरयत् ॥ ५३ ॥
कृत्यानलः प्रतिहतः स रथाङ्गाण्यैः
सौजसा नृप विभग्रमुखो निवृत्तः ।
वाराणसीं प्रतिसमेत्य सुदक्षिणं तं
सन्निजितं समदहतं स्वकृतोभिचारः ॥ ५४ ॥
चक्रं च विष्णोस्तदनु प्रविष्टं
वाराणसीं साद्रसभालयापाणाम् ।
सगोपुराद्गालककोष्ठतो रणां
सकेशहस्त्यथवरूपमन्दिराम् ॥ ५५ ॥
दग्ध्वा वाराणसीं सर्वां विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।
भूयः पार्थमुपनिष्ठन् कृष्णस्यास्त्रिष्टकर्मणः ॥ ५६ ॥
य एतत् आवयेन्मर्त्य उत्तमशोकचिह्नमम् ।
समाहितो वा शृणुयान् सर्वपापैः प्रमुष्यते ॥ ५७ ॥
ताजुभी सर्वपापेभ्यो ब्रह्महत्यादिभिर्नृप ।
विमुच्य देहावसाने विष्णुलोकं प्रयास्यतः ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्ध उतरार्धे
एकान्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
अंधकदा द्वारयत्यां यततो रामकृष्णयोः ।
सूर्योपरागः सुमहानासीत् कल्पशये यथा ॥ १ ॥

तं ज्ञात्वा मनुजा राजन् पुरस्तादेव सर्वशः ।
स्यमन्तपत्रकं क्षेत्रं जम्बुः श्रेयोविधित्तया ॥ २ ॥
निःक्षत्रियां मदीं कुर्वन् रामः शस्त्रभृतां वरः ।
नृपाणां रुषिरापेण यत्र चक्रे महाहदान् ॥ ३ ॥

ईजे च भगवान् रामो यत्रास्मृष्टोऽपि कर्मणा ।

लोकस्य सङ्ग्रहायेसो यथाऽन्योऽप्यनुचये

॥ ४ ॥

महत्यां तीर्थयात्रायां तत्रागुर्भारतीः प्रजाः ।

कृष्णः पोटशसाहस्रमहिषीशिबिकाञ्चितः

॥ ५ ॥

पुत्रपौत्रजनानीकैर्वारकान्ताकरेणुभिः ।

नगरस्त्रीकदम्बैश्च श्रियसार्पैश्च संयुतः

॥ ६ ॥

वृष्णयश्च तथाऽऽकूरवसुदेवगदादयः ।

ययुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः

॥ ७ ॥

शठप्रपुत्रसाम्बाश्च सुबद्धोद्धवसारणाः ।

आहुकं कृतवर्माणं संस्थाप्य पुररक्षणे

॥ ८ ॥

ते रथैर्देवविख्यातेर्हयैश्च तत्प्रभैः ।

गजैर्वृहद्भिरभ्रैर्भूमिर्विधाधरपुभिः

॥ ९ ॥

व्यरोचन्त महाभागाः पथि काञ्चनमालिनः ।

वेदवादिप्रतिपौषैः शङ्खदुन्दुभिनिस्स्रवैः

॥ १० ॥

गायन्तः कृष्ण कृष्णेति गोविन्देति च सन्ततम् ।

ककुभः पूरयन् नादेर्जग्मुः सर्वे कुरूद्वह

॥ ११ ॥

समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं त्रैलोक्यविभ्रुतम् ।

तृणैः पर्णैस्तथा काष्ठैश्चक्रैरे भवनानि च

॥ १२ ॥

कम्बलाजिनवस्त्राणां शिविराणि महीभूताम् ।

आसन् विचित्ररूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः

॥ १३ ॥

तत्राजगमुर्नृपानेकं ब्राह्मणाश्च सहस्रशः ।

वैश्याः शूद्राश्च निःसङ्ख्या ये चान्ये वर्णनिन्दिताः

॥ १४ ॥

ऋषयश्च महात्मानो विख्याताः संशितव्रताः ।

सोपाप्यायाः साश्रिहोत्राः स्नातका गृहमेधिनः

॥ १५ ॥

अन्थाश्च वधिराश्चैव कुञ्जवामनपण्डकाः ।

व्यध्ना जडाश्च मूकाश्च कर्मक्षयमभीप्सवः

॥ १६ ॥

गोविन्दचरणाभ्यां त्रैलोक्येणुरजितमस्तकाः ।

कटकान्द्रकयूरहारकुण्डलभूषणाः

॥ १७ ॥

सगन्धदिव्ययसनाः कलत्रैः खेचरा इव ।

तत्र स्रान्धा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः

॥ १८ ॥

ब्राह्मणभ्यां ददुर्धनूपांसः सन्मुग्गमालिनीः ।

रामहन्तृषु विधिवत् पुनरागुन्य वृष्णयः

॥ १९ ॥

ददुः स्वचं द्विजाग्रैभ्यः कृष्णे नो भक्तिरस्त्विति ।

स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः

॥ २० ॥

भुक्त्योपविशिशुः कामं स्निग्धच्छायाङ्घ्रिपाङ्घ्रिषु ।

तत्रागतान्ते ददृशुः सुहृत्सम्बन्धिनो नृपान्

॥ २१ ॥

मत्स्योशीनरकीसन्त्यविदर्भकुरुसृश्रयान् ।

काम्बोजकेकयान् मद्रान् कुन्तिगान्धारकेरलान्

॥ २२ ॥

अन्याश्चैवात्मपक्षीयान् परांश्च शतशो नृपान् ।

नन्दादीन् सुहृदो गोपान् गोपीधोत्कण्ठिताधिरम्

॥ २३ ॥

अन्योन्यसन्दर्शनहर्षरहसा

प्रोत्कुलहृद्वक्त्रसरोरुहधियः ।

आक्षिप्य गाढं नयनैः स्रवज्जला

हप्यत्त्वचो रुद्रगिरो ययुर्मुदम्

॥ २४ ॥

स्त्रियश्च संवीक्ष्य मिथोऽतिसीहदाः

सचापलापाद्दृशोऽभिरेभिरे ।

स्तनैः स्तनान् कुटुमपङ्कृषितान्

निहत्य दोर्भ्यां प्रणयाधुलोचनाः

॥ २५ ॥

ततोऽभिवाप्य ते वृद्धान् यवीथिरभिवादिताः ।

स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथां मिथः

॥ २६ ॥

पृथा भ्रातृन् स्वसूचीक्ष्य तत्पुत्रान् पितरावपि ।

भ्रातृपत्नीमुकुन्दं च जही सङ्ख्यायां शुचः

॥ २७ ॥

कुन्तुवाच—

आर्यभ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषम् ।

यत आपत्सु मद्रातां नानुस्मरथ सत्तमाः

॥ २८ ॥

सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि ।

नानुस्मरन्ति स्वजनं यस्य श्रेयमदक्षिणम्

॥ २९ ॥

यसुदेव उवाच—

अम्ब मास्मानस्येषा देवक्रीडनकान् नरान् ।

ईशस्य हि वशो लोकः कुरुते कार्यतेऽथवा

॥ ३० ॥

कंसप्रतापिताः सर्वे यथं याता दिशो दश ।

एतत्तैव पुनः स्थानं देवेनासादिताः स्वसः

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

वसुदेवोऽग्रसेनार्यैर्दुभिः सेविता नृपाः ।

आमत्रच्युतसन्दर्शपरमानन्दनिर्वृताः

॥ ३२ ॥

भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो गान्धारी समुता तथा ।
सदाराः पाण्डवाः कुन्ती सञ्जयो विदुरः कृपः ॥ ३३ ॥
कुन्तिभोजो विराटश्च भीष्मको नग्नजिन्महान् ।
पुरुजिद्व द्रुपदः शैब्यो धृष्टकेतुश्च काशिराट् ॥ ३४ ॥
दमघोषो विशालाक्षो धर्मिलो मद्रकैकयाः ।
युधामन्युः सुशामा च समुता वाहिकादयः ॥ ३५ ॥
राजानोऽन्ये च राजेन्द्र युधिष्ठिरमनुव्रताः ।
श्रीनिकेतं वपुः शौरिः सखीका वीक्ष्य विस्मिताः ॥ ३६ ॥
अथ ते रामकृष्णाभ्यां सम्यक्प्राप्तसमर्हणाः ।
प्रशशांसुर्मुदा युक्तास्तुष्टाः कृष्णपरिग्रहान् ॥ ३७ ॥
अहो भोजपते यूयं जन्मभाजो नृणामिह ।
यत् पश्यथासकृत् कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनाम् ॥ ३८ ॥
यन्निःसृतं जगदिदं सकलं पुनानि
पादावनेजनपयस्तु वचश्च शास्त्रम् ।
भूः कालभर्जितभगाऽपि यदद्विषय
स्पर्शोद्देशकिरभिवर्पति नोऽसिलार्थान् ॥ ३९ ॥
तद्दर्शनस्पर्शनानुपपन्नजल्प
शय्यासनानाशनसयौवनपिण्डबन्धाः ।
येषां गृहे निरयवर्त्मनि वर्ततां च
स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास विष्णुः ॥ ४० ॥
नन्दस्तत्र यद्वन् प्राप्तान् भुत्वा कृष्णपुरोगमान् ।
तत्रागमद् वृतो गोपेस्तरसा तद्विदक्षया ॥ ४१ ॥
तं हृष्टा वृष्णयो हृष्टस्तन्यः प्राणमिवोत्पिताः ।
परिपस्वजिरे गाढं चिरदर्शनकातराः ॥ ४२ ॥
यमुदेवः परिष्वज्य गम्भीतः प्रेमविह्वलः ।
स्मरन् कंसकृतान् क्लेशान् पुत्रन्यासं च गोकुले ॥ ४३ ॥
कृष्णरामो परिष्वज्य पितरावभिवाच च ।
न किञ्चनोत्तुः प्रेम्णा साधुकण्ठी कुरूद्वह ॥ ४४ ॥
तावुत्तमं समारोप्य वाहुभ्यां परिरभ्य च ।
यशोदा च महाभागा मुती विजहनुः शुचः ॥ ४५ ॥
रोहिणी देवकी चैव परिष्वज्य ब्रजेधरीम् ।
स्मरन्त्या तत्कृतां मंत्री वाणकण्ठे समुचतुः ॥ ४६ ॥

को विस्मरेत वां मेघीमनुवृत्तां ब्रजेधरि ।
अप्यवार्थ्यन्मैथयं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥
एतावदृष्टपितरो युवयोः स्म पित्रोः
सम्प्रीणनाभ्युदयपोषणपालनानि ।
प्राप्तोपनुर्भवति पक्ष्म इ यद्वदक्ष्णो
न्यस्तावकुत्रच भयी न सतां परस्तात् ॥ ४८ ॥
गोप्यश्च कृष्णमुपलभ्य विराटभीष्टं
यत्प्रेक्षणं दृशिषु पक्ष्मकृतं ज्ञान्ति ।
दृग्भिर्हीदीकृतमलं परिरभ्य सयः
तद्भावमापुरपि नित्यपुजां दुरापम् ॥ ४९ ॥
भगवांस्तान्प्रभाभूता विधिक उपसङ्गताः ।
आश्लिष्यानामयं वृष्टा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५० ॥
श्रीभगवानुवाच—
अपि स्मरथ नः सख्यः स्वानामर्पचिकीर्षवः ।
गतांश्चिरापितानन्यासङ्गान् कृष्णचेतसः ॥ ५१ ॥
अवनुद्वेष यथाऽस्मासु इदमेव विशङ्क्ये ।
नूनं भूतानि भगवान् पुनक्ति विपुनक्ति च ॥ ५२ ॥
वायुर्यथा घनानीकं तृणतूलरांसि च ।
संयोज्य क्षिपते भूयस्त्वा भूतानि भूतकुन् ॥ ५३ ॥
मपि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय कल्पते ।
दिष्ट्वाऽऽसीन्मयि मुष्टेहो भवतीनां मुदाबहः ॥ ५४ ॥
अहं हि सर्वभूतानामादिरन्तोऽन्तरं बहिः ।
भीतिकानां यथा स्वं वा भूवां पुन्योतिरङ्गनाः ॥ ५५ ॥
एवमेतानि भूतानि भूतेष्वान्माऽऽत्मना ततः ।
उभयं मध्यमपरे पश्यन्नाथ तमक्षरे ॥ ५६ ॥
श्रीशुक उवाच—
अप्यात्मशिक्षया गोप्य एवं कृष्णेन शिक्षिताः ।
तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तुमप्यशुः ॥ ५७ ॥
नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं
योगेश्वरंहृदि विचिन्त्यमगाधवोधैः ।
संसारकूपपतितोत्तरणावलम्बं
गेहं नुपामपि मनस्पुदिपान् सदा नः ॥ ५८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उन्नयः सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ एकसप्ततिरध्यायः

श्रीशुक उवाच-

तथाऽनुगृह्य भगवान् गोपीनां स गुरुर्गतिः ।

युधिष्ठिरमपावृच्छत् सर्वांश्च सुहृदोऽव्ययम्

॥ १ ॥

त एवं लोकनाथेन परिपृच्छ्य सुसत्कृताः ।

प्रत्यचुर्हृदमनसस्तत्पादेक्षाहताहसः

॥ २ ॥

कुतोऽशिवस्त्वचरणाम्बुजासवं

महन्मनस्तो मुखनिःसृतं कचित् ।

पिबन्ति ये कर्णपुटेरलं प्रभो

देहं भृतस्तत्कृतमुष्टुसन्ति हि

॥ ३ ॥

तं त्वाऽऽत्मधामविबुधात्मगतं

व्यवस्थमानन्दसम्पन्नमखण्डविकुण्ठबोधम् ।

कालोपसृष्टनिगमावपनात्तयोग-

मायाकृतिं परमहंसगतिं नताः स्मः

॥ ४ ॥

इत्युत्तमश्लोकशिखामणिं जनेषु

अभिष्टुवत्स्वच्युतकीरवस्त्रियः ।

समेत्य गोविन्दकथां मिथोऽगुणन्

नृलोकगीतां शृणु वर्णयामि ते

॥ ५ ॥

श्रीपद्मवाच-

हे वैदर्भ्यच्युतो भद्रे हे जाम्बवति कीसले ।

हे सत्यभामे कालिन्दि शीघ्ये रोहिणि लक्षणे

॥ ६ ॥

हे कृष्णपत्न्य एतन्नो ब्रूत वो भगवान् स्वयम् ।

उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन् स्वमायया

॥ ७ ॥

रुमिण्युवाच-

चैराय माऽर्पयितुमुद्यतकामुंकेषु

राजस्यशेषभटशेखरिताद्विरेणुः ।

निन्ये मृगेन्द्र इव भागमजाविषूधात्

तच्छीनिकेतचरणोजसमर्चनाय

॥ ८ ॥

सत्यभामोवाच-

यो मे सनाभिवधतमहदा ततेन

लिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार ।

जित्यश्वं गजमथ गन्धमादौ स तेन

नीनच्छिदादिगत मां प्रभवेऽपि दत्ताम्

॥ ९ ॥

जाम्बवत्युवाच-

आज्ञाय देहविकृतिं निजनापदं

सीतापतिं त्रिनवहान्यमुनाऽभियुध्य ।

ज्ञात्वाऽवधीरणमुपाहरदर्शनं मां

पादौ प्रगृह्य मणिनाऽद्वयमुष्य दासी

॥ १० ॥

कालिन्युवाच-

तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शकाम्यया ।

सख्योपेत्याग्रहीत् पाणिं योऽहं तद्ब्रह्मार्जनी

॥ ११ ॥

मित्रविन्दोवाच-

यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान्

निन्ये श्वयूमिव चात्मवलिं द्विपारिः ।

भ्रातृंश्च मेऽप्यकुरुतः स्वपुत्रं त्रियोऽगात्

तस्यास्तु मेऽनुभवमङ्गवचनेजनाम्भः

॥ १२ ॥

नीलोवाच-

सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णभृद्भान्

पित्रा कृतान् क्षिपिष्वीर्यपरीक्षणाय ।

तान् वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य

ऋीडन् बबन्ध ह यथा शिशवोऽजतोकान्

॥ १३ ॥

यथेत्वं वीर्यशुल्कां मां दासीभिश्चतुरङ्गिणीम् ।

पथि निर्जित्य राजन्यान् निन्ये तदास्यमस्तु मे

॥ १४ ॥

भद्रोवाच-

पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् ।

कृष्णे कृष्णाय तच्चित्तामक्षीहिण्या सखीजनैः

॥ १५ ॥

तस्य मे पादसंस्पर्शो भवेज्जन्मनि जन्मनि ।

कर्मभिर्भ्रात्र्यमाणाया येन तच्छ्रेय आत्मनः

॥ १६ ॥

लक्षणोवाच-

ममापि राश्यच्युतजन्मकर्म च

श्रुत्वा मुहुर्नारदगीतमास ह ।

चित्तं मुकुन्दे किल पद्महस्तया

वृतः स्वयं यस्तु विहाय लोकपान्

॥ १७ ॥

ज्ञान्वा मम मतं साध्वि पिता दुहितृवत्सलः ।

वृहत्सेन इति ख्यातस्तत्रोपायमचीकरत्

॥ १८ ॥

यथा स्वयंवरं रात्रिं मत्स्यः पार्श्वेच्छया कृतः ।
 अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते स जले परम् ॥ १९ ॥
 धृत्यैतत् सवंतो भूषा आवपुर्मन्त्रितुः पुरम् ।
 सर्वास्यसाम्रतत्त्वज्ञाः सोपाध्यायाः सहस्रशः ॥ २० ॥
 पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः ।
 आददुः सशरं चापं वेदुं पार्पति मद्भिः ॥ २१ ॥
 आदाय व्यसृजन् केचित् सञ्जीकर्तुमनीश्वराः ।
 आकांठ्यां ज्यां समाकृष्य पेतुरेकेऽमुना हताः ॥ २२ ॥
 सन्यं कृत्वा परे वीराः प्राग्न्योत्तिमगणेश्वरी ।
 भीमो दुर्योधनः कर्णो नविन्दंस्तदवस्थितिम् ॥ २३ ॥
 मत्स्याभासं जले दृष्ट्वा ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ।
 पार्थो यत्तोऽसृजद् बाणान् नाञ्छिन्तन् पस्मृशो परम् ॥ २४ ॥
 राजन् येषु निवृत्तेषु भ्रमरानेषु मानिषु ।
 भगवान् धनुरादाय सज्जं कृत्वाऽथ लीलया ॥ २५ ॥
 तस्मिन् सन्धाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ।
 छिन्नेषुणाऽपातयन् तं सूर्यं चाभिमिति स्थिते ॥ २६ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेदुर्जयशब्दोऽपतद् भुवि ।
 देवाश्च कुसुमाक्षरान् मुमुचुर्हर्षविह्वलाः ॥ २७ ॥
 तद्रहमाविशमहं कलनूपुराभ्यां
 पद्भ्यां दिशो भ्रमयती चलेपेशालाभ्याम् ।
 वृत्ते पिपाय परिपाय च कीशिकाग्र्ये
 सञ्जीलहासवदना कबरीधृतस्रक् ॥ २८ ॥
 उन्नीय यक्षत्रमुरुकुण्डलकुन्तलन्विड्-
 गण्डस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षम् ।
 राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनैर्कर्तुरारे
 रसेऽनुरक्तहृदया विदधे स्वमालाम् ॥ २९ ॥
 ततो मूढद्वपदहशङ्कभेषानकादयः ।
 निनेन्दुर्नतनर्तक्यो ननृन्गार्पका जगुः ॥ ३० ॥
 एवं वृत्ते भगवति मयेऽसं नृपपूषयाः ।
 न सेहिरं याज्ञसेनि स्पर्धिना हृच्छयानुराः ॥ ३१ ॥

मां रथं स समारोप्य लसद्भयचतुष्टयम् ।
 शार्ङ्गमुद्यम्य सन्नद्धस्तस्यावीशश्चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥
 दारुकश्रोदयामास काञ्चनोपस्करं रथम् ।
 मिषतां द्विषतां रात्रिं वृकाणां मृगराडिव ॥ ३३ ॥
 ते त्वसज्जन्त राजन्या निषेद्धं पथि केचन ।
 संपन्ता उद्धृतंश्वासाम् ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥ ३४ ॥
 ते शार्ङ्गच्युतबाणौपैर्नृजवाह्निकिन्धराः ।
 निषेतुः प्रपन्ते केचिदेकं सन्त्यज्य द्रुतुः ॥ ३५ ॥
 ततः पुरीं पतिजयभूत्यलङ्कृतं
 रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ।
 कुशास्थलीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां
 समाविशान् तरणिगिरि स्वकेतनम् ॥ ३६ ॥
 पिता मे पूजयामास सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ।
 महार्हवासोऽलङ्कृतः शय्यासनपरिच्छदेः ॥ ३७ ॥
 दासीभिः सर्वसम्पद्भिर्भटभरपवाजिभिः ।
 आपुषानि महाहाणि ददी पूर्णस्य भक्तिः ॥ ३८ ॥
 आत्मरामस्य तस्येमा वयं वै गृहदासिकाः ।
 सर्वसङ्गनिवृत्त्याऽद्धा तपसा च बभूविम ॥ ३९ ॥
 महिष्य ऋतुः -
 भीमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा
 ज्ञात्वा च नः क्षितिजये हतराजकन्याः ।
 निर्मथ्य संमृतिविमोक्षमपि स्मरन्तीः
 पादाम्बुजं परिणिनाय य आसकामः ॥ ४० ॥
 न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भोज्यमप्युत ।
 वीरान्यं पारमेष्ठ्यं वा आनन्द्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥
 कामयामह एतस्य श्रीमन्पादराजः शिष्यः ।
 कुचकुङ्कुमगन्धाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ॥ ४२ ॥
 ब्रजस्त्रियो यद् वाञ्छन्ति पुलिनस्यनृणवीर्यः ।
 गावश्चारयतो गोपैः पादस्पर्शं महान्मनः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकसप्ततिरध्यायः ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

श्रुत्वा पृथा सुवलपुत्र्यथ याज्ञसेनी
माधव्य इत्थमनु याः परमप्रतीताः ।
कृष्णेऽखिलाम्बिनी हरी प्रणयानुबन्धं
सर्वा विसिम्पुलमधुकलाकुलाक्ष्यः

॥ १ ॥

इति सम्भाष्यमाणान् स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु ।

आयुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदक्षया

॥ २ ॥

द्वैपायनो नारदश्च ज्येष्ठो देवलोऽसितः ।

विश्वामित्रः शतानन्दो भरद्वाजोऽथ गौतमः

॥ ३ ॥

रामः सशिष्यो भगवान् वसिष्ठो गालवो भृगुः ।

पुलस्त्यः काश्यपोऽत्रिश्च मार्कण्डेयो बृहस्पतिः

॥ ४ ॥

द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रस्तथाऽङ्गिराः ।

अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च यामदेवादयोऽपरे

॥ ५ ॥

तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ।

पाण्डवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुल्लोकवन्दितान्

॥ ६ ॥

तानानुरूपं सवै सहस्रामोऽव्युतोऽर्चयत् ।

स्वागतासनपायार्धमात्यधूपानुलेपनैः

॥ ७ ॥

उवाच सुखमासीनान् भगवान् धर्मगुप्तनुः ।

सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः

॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहो यं जन्मभूतो लब्धं कात्स्न्येन तत्फलम् ।

देवानामपि दुष्प्राप्यं यद् योगेश्वरदर्शनम्

॥ ९ ॥

किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ।

दर्शनस्पर्शनप्रश्रवणपादार्चनादिकम्

॥ १० ॥

न ह्यम्भयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।

ते पुनन्त्युरुकालेन दर्शनादेव साधयः

॥ ११ ॥

नाग्रिनं सूर्यो न च चन्द्रतारकं

न भूर्जलं खं थसनोऽथ वाङ्मनः ।

उपासिता भेदकृतो ह्यन्यथं

विपश्चितां प्रन्ति मुहूर्तसंख्या

॥ १२ ॥

यस्यात्मनुद्धिः कुणपं त्रिधातुके

स्वधीः कलत्रादिषु भीम इन्वधीः ।

यत्तीर्थबुद्धिश्च जले न कर्हिचित्

जनेष्वभिज्ञेषु स एव मोक्षरः

॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

निशम्येत्थं भगवतः कृष्णस्याकुण्ठमेधसः ।

वचो दुरन्त्यं विप्रास्तूष्णीमासन् भ्रमद्विषः

॥ १४ ॥

चिरं विमूष्य मुनय ईश्वरस्येशितव्यताम् ।

जनसङ्ग्रह इत्येषुः स्मयन्तस्तं जगद्गुरुम्

॥ १५ ॥

ऋषय उवाच-

यन्मायया तत्त्वविदुत्तमा वयं

विमोहिता विश्वसृजामधीश्वर ।

यदीशितव्यायति गूढ ईदृया

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितम्

॥ १६ ॥

अनीह एतद् बहुधैक आत्मना

सृजन्यवत्यति न वद्व्यते यथा ।

भीमेहि भूमिर्वहुनामरूपिणी अहो

विभूष्यश्रितं विडम्बनम्

॥ १७ ॥

अथापि काले स्वजनाभिगुप्त्यै

विभर्षि स त्वं खलनिग्रहाय ।

स्वलीलया वेदपथं सनातनं

वर्णाश्रमात्मा पुरुषः परो भवान्

॥ १८ ॥

ब्रह्म ते हृदयं शुक्लं तपः स्वाध्यायसंयमैः ।

यत्रोपलब्धं सुव्यक्तमव्यक्तं च ततः परम्

॥ १९ ॥

तस्माद् ब्रह्मकुलं ब्रह्मन् शास्त्रयोनेस्तवात्मनः ।

सभाजयसि सद्ग्राम तद्ब्रह्मण्यगुणो भवान्

॥ २० ॥

अय नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दशः ।

त्वया सद्ग्रह्य सद्ग्रत्या यत् त्वं नः श्रेयसां परः

॥ २१ ॥

नमस्तस्यै भगवते कृष्णायाकुण्ठमेधसे ।

स्वयोगमायया च्छत्रमादित्ये परमात्मने

॥ २२ ॥

न यं विदन्त्यमी भूषा एकारामाश्च वृष्णयः ।

मायाजयनिकाच्छत्रमात्मानं कालमीश्वरम्

॥ २३ ॥

तस्याय ते ददशमाह्विमधीषमर्ध-
तीर्थास्पदं हृदि धृतं सुविपक्रयोगैः ।
उत्सिक्तभक्त्युपहृताशयजीवकांशा
आपुर्भवंव्रतिमधानुगृहाण भक्तान् ॥ २४ ॥
श्रीशुक उवाच-
इत्यनुज्ञाय दाशाहं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरम् ।
राजपिवर्षास्तान् गन्तुं मुनयो दधिरे मनः ॥ २५ ॥
तद् वीक्ष्य ताननुव्रज्य वसुदेवो महायशाः ।
प्रणम्य चोपसङ्गुह्य बभ्रापदं सुयन्त्रितः ॥ २६ ॥
यसुदेव उवाच-
नमो वः सर्वदेवेभ्यो ऋषयः श्रोतुमर्हय ।
कर्मणा कर्मनिर्हारो यथा स्यान्नस्तदुच्यताम् ॥ २७ ॥
नारद उवाच-
नातिचित्रमिदं विप्रा यसुदेवो बुभुत्सया ।
कृष्णं मत्पाऽर्भकं यतः पृच्छति श्रेष्ठ आत्मनः ॥ २८ ॥
सन्निकर्षो हि मत्पातान्मनादरणकारणम् ।
गात्रं हित्वा यथाऽन्योऽम्भस्तत्रत्यो याति शुद्धये ॥ २९ ॥
यस्यानुभूतिः कालेन लपोत्यत्पादिनाऽस्य वै ।
स्वतोऽन्यस्माच्च गुणतो न कुतश्चन रिष्यति ॥ ३० ॥
तं क्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहः
अव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ।

प्राणादिभिः स्वविषयैरुपगृह्यद्भोजो
मेने स सूर्यमिव मेघदिमोपरागैः ॥ ३१ ॥
अथोचुर्मनयो राजानाभ्यान्कदुन्दुभिम् ।
सर्वेषां मृण्वतां राज्ञां तथैवाच्युतरामयोः ॥ ३२ ॥
कर्मणा कर्मनिर्हार एष साधुनिरूपितः ।
यच्छ्रद्धया यजेद् विष्णुं सर्वव्यङ्गेश्वरं मलैः ॥ ३३ ॥
चित्तस्योपशमो यो वै कविभिः शास्त्रचक्षुषा ।
दर्शितः सुगमो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३४ ॥
अयं स्वस्त्ययनः पन्था द्विजातेर्गृहमेधिनः ।
यच्छ्रद्धयाऽऽसन्निवेनं शुक्लेनेज्येत पूरुषः ॥ ३५ ॥
वित्तपणां यज्ञदानैर्गृहीतारसुतेपणाम् ।
आत्मनोर्केपणामेवं कालेन विसृजेद् बुधः ।
ग्रामे त्यक्तपणाः सर्वे ययुर्धारास्तपोवनम् ॥ ३६ ॥
कर्णेशिभिर्द्विजैः जाता देवर्षिपितृणां प्रभो ।
पञ्चाध्ययनपुत्रैस्तान्विस्तीर्य त्यजन् पतेत् ॥ ३७ ॥
ब्रह्मचर्यसुताभ्यां वै ऋषिपित्रोर्महामते ।
यज्ञेर्देवर्णमुमुक्षुर्न निर्केणोऽशरणो भवेत् ॥ ३८ ॥
वसुदेव भवान् नूनं भक्त्या परमया हरिम् ।
जगतामीश्वरं भजे स यद् वां पुत्रतां गतः ॥ ३९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते रामस्कन्ध उत्तरार्धे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
तन्मुखैर्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः ।
तानृपीन् कत्थिजो वज्रे मूर्ध्नाऽऽनम्योपसृत्य च ॥ १ ॥
त एवमूपयो राजन् वृता धर्मेण धार्मिकम् ।
तस्मिन्नायजन् क्षेत्रे मलैरुतमकल्पकैः ॥ २ ॥
तदीक्षायां प्रवृत्तायां वृण्वयः पुष्करस्रजः ।
स्नाताः सुवाससो राजन् राजानः सुधूलकृताः ॥ ३ ॥
तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककण्ठयः सुवाससः ।
दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्ता वस्तुषाणयः ॥ ४ ॥

नेदुर्मदङ्गपटदशशङ्खभेर्भानकादयः ।
ननुतुर्नटनर्तक्यस्तनुदुनुः सुतमागधाः ॥ ५ ॥
जगुः सुकण्ठयो गन्धर्व्यः सुगीतं सहभर्तृकाः ॥ ६ ॥
तमध्यधिञ्चन् विधिबद्ध भक्तमन्त्रग्राम्भुविजः ।
पत्नीभिरष्टदशभिः सोमराजविभोदुभिः ॥ ७ ॥
ताभिर्दुकूलचलयहारनूपुरकुण्डलैः ।
स्वतःकृताभिर्विभवेर्दीक्षितोऽजिनसंवृतः ॥ ८ ॥
तस्यत्विजो महाराज नूतकीशेषवाससः ।
सप्तादश विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽप्यरे ॥ ९ ॥

तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैःस्वैर्वन्धुभिरन्वितौ ।
 रेजतुः स्वसुतेदरिजीवेशौ स्वविभूतिभिः ॥ ९ ॥
 ईजेऽनुयज्ञविधिना अग्निहोत्रादिलक्षणे ।
 प्राकृतेर्वैकृतेर्षट्त्रैर्व्यज्ञानक्रियेश्वरम् ॥ १० ॥
 अधत्विभ्योऽददात् काले यथाप्राप्तं सुदक्षिणाः ।
 स्वलङ्घतेभ्योऽलङ्घ्य गोभूकन्या महापनाः ॥ ११ ॥
 पत्नीसंयाजवभृथैश्चरित्वाऽथ महर्षयः ।
 सस्रु रामहृदे विप्रा पञ्चमानपुरस्सराः ॥ १२ ॥
 स्नातोऽलङ्कारवासांसि बन्धिभ्योऽदात् तथा शिष्यः ।
 ततः स्वलङ्घतान् वर्णानाथभ्योऽन्नेन पूजयत् ॥ १३ ॥
 बन्धून् सदारान् ससुतान् परिवर्हेण भूपसा ।
 विदर्भकोसलकुरून् काशिकैकेयसृञ्जयान् ॥ १४ ॥
 सदस्यत्विक्सुराणां नभूतपितृचारणाः ।
 श्रीनिकेतमनुप्राप्य शंसन्तः प्रययुः क्रतुम् ॥ १५ ॥
 धृतराष्ट्रोऽनुजो द्रोणो भीष्मो द्रोणिः कृपस्तथा ।
 नारदो भगवान् व्यासः सुहृत्सम्बन्धिवान्धवाः ॥ १६ ॥
 बन्धून् परिष्वज्य यदून् सौहृदक्लिञ्चतेतसः ।
 ययुर्विरहकृच्छ्रेण स्वदेशाधारे जनाः ॥ १७ ॥
 नन्दस्तु सह गोपालैर्महत्या पूजयाऽर्चितः ।
 कृष्णरामोऽग्रसेनाधैर्यवसद् बन्धुबत्सलः ॥ १८ ॥
 वसुदेवोऽग्रसोत्तीर्थ मनोरथमहार्णवम् ।
 सुहृद्भूतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन् ॥ १९ ॥
 वसुदेव उवाच—
 भ्रातरीशकुतः पाशो नृणां यः स्नेहसञ्चितः ।
 तं दुस्स्यजमहं मन्ये सुराणामपि योगिनाम् ॥ २० ॥

अस्मास्वप्रतिकल्पोऽयं यत् कृतं ज्ञानसत्तमैः ।
 मैत्र्यर्षिताऽफला वापि न नियतैतं कर्हिचित् ॥ २१ ॥
 प्रागकल्पास्तु कुशलं भ्रातर्वो नाचरेमहि ।
 अपुना श्रीमदान्धाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ॥ २२ ॥
 मा राज्यश्रीरभूत् पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ।
 स्वजनान् भृत्यवन्धून् वा न पश्यति ययाऽन्धक् ॥ २३ ॥
 एवं सौहृदशैथिल्यचित्त आनकदुन्दुभिः ।
 करोद तत्कृतां मैत्री स्मरन्नधुविलोचनः ॥ २४ ॥
 नन्दस्तु सख्युः प्रियकृत् प्रेम्णा गोविन्दरामयोः ।
 अथ थ इति मासांस्त्रीन् यदुभिमार्नितोऽवसत् ॥ २५ ॥
 ततः कामैः पूर्णमाणः सन्नजः सहवान्धवः ।
 परार्थ्यभरणक्षीमनानानार्थ्यपरिच्छदेः ॥ २६ ॥
 वसुदेवोऽग्रसेनाभ्यां कृष्णार्जुनबलादिभिः ।
 आदाय परिवर्हे तं यापितो यदुभिर्ययी ॥ २७ ॥
 तदा गोप्यश्च गोपाश्च गोविन्दचरणाम्बुजे ।
 मनः क्षिप्तं पुनर्हर्तुमनीशा मपुरां ययुः ॥ २८ ॥
 द्रोणो भीष्मोऽङ्गराजश्च बाह्मीकविदुरादयः ।
 सपुत्रो धृतराष्ट्रश्च जग्मुः स्वं स्वं निकेतनम् ॥ २९ ॥
 अन्ये च सर्वराजानो देवयात्रार्थमागताः ।
 गते मासत्रये भूयः स्वानेव विषयान् ययुः ॥ ३० ॥
 पाण्डवाश्च महात्मानः पृथा च नृपसत्तम ।
 अनुज्ञाताः केशवेन बाष्पगद्गदभाषिणः ॥ ३१ ॥
 शक्रप्रस्थं ययुः सर्वे स्वजनैः परिवारिताः ।
 बन्धुषु प्रतिपातेषु वृष्णयः कृष्णदेवताः ।
 परिवार्य हृषीकेशं ययुर्द्वारावतीं पुरीम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उन्नयर्षे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अर्धकटात्मजी प्राप्तां कृतपादाभिवन्दनी ।
 वसुदेवोऽभिनन्द्याह प्रीत्या सङ्कर्षणाच्युतां ॥ १ ॥

मुनीनां वदतां श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकम् ।
 तद्वीर्यजातविसम्भः परिष्वज्याभ्यभाषत ॥ २ ॥
 कृष्णकृष्ण महायोगिन् सङ्कर्षण सनातन ।
 जाने वामस्य यन्ताक्षान् प्रधानपुरुषी परी ॥ ३ ॥

यत्र येन यतो यस्य यस्मि यययथा यदा ।
 स्यादिदं भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ ४ ॥
 एतन्नानाविधं विश्वमात्मसृष्टमधोक्षज ।
 आत्मनाऽनुप्रविश्यात्मन् प्राणान् जीवो विभर्ष्यजः ॥ ५ ॥
 प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः ।
 पारतन्त्र्याद्विनाशयाद् द्वयोः श्रेष्ठे च चेष्टितम् ॥ ६ ॥
 कान्तिस्तेजः प्रभा सत्ता चन्द्रार्णवसविश्रुताम् ।
 यत् स्थैर्यं भूभूतां भूमेर्वृत्तिर्गन्धोऽर्धतो भवान् ॥ ७ ॥
 तर्पणं प्राणनं चापां द्रवत्वं ताश्च तद्रसः ।
 ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वापोरपसव ॥ ८ ॥
 दिशां त्वमवकाशोऽसि शब्दस्त्वं स्फोट आश्रयः ।
 नादो वर्णस्त्वमोक्षार आकृतीनां पृथकृतीः ॥ ९ ॥
 इन्द्रियं त्विन्द्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहाः ।
 अवबोधो भवान् बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिः सती ॥ १० ॥
 भूतानामसि भूतादिरिन्द्रियाणां च तैजसम् ।
 वैकारिकं विकल्पानां प्रधानमनुशायिनाम् ॥ ११ ॥
 नश्वरोऽपि भावेपु तदसि त्वमनश्वरः ।
 यथा द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितम् ॥ १२ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति गुणास्तद्भूतपञ्च याः ।
 त्वप्यद्वा ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया ॥ १३ ॥
 तस्मान्न सन्त्यमी भावा यर्हि त्वप्यविकल्पिताः ।
 त्वं चामीषु विकारेषु सन् सदा व्यावहारिकः ॥ १४ ॥
 गुणप्रवाह एतस्मिन्बुद्ध्या त्वसिलालमनः ।
 गतिं सूक्ष्ममवोधेन संसरन्तीह कर्मभिः ॥ १५ ॥
 यदृच्छया नृतां प्राप्य सुकल्पाभिह दलभम् ।
 स्वार्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्मायपेश्वर ॥ १६ ॥
 असावहं मर्मवन्ते देहे चास्यान्वयादिषु ।
 संहपाशोर्निवृत्तानि भवान् सर्वमिदं जगत् ॥ १७ ॥
 युवां न नः सुतो साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरी ।
 भूभारदेव्यक्षणे अवतीर्णा तथान्विह ॥ १८ ॥

तत् ते गतोऽस्म्यरणमय पदारविन्द-
 मापन्नसंसृतिभयापहमार्तवन्धो ।
 एतावताऽलमलमिन्द्रियलालसेन
 मर्त्यात्मदक् त्वपि परे यदपत्यबुद्धिः ॥ १९ ॥
 सूतीगृहे ननु जगाद भवानजो नी
 यद् यज्ञ इत्यनुयुगं निजधर्मगुण्यै ।
 नानातनूर्गगनवद् विदधज्जहासि
 को वेद भूम्न उरुगाय विभूतिमायाम् ॥ २० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 आकर्ण्यैतं पितुर्वाक्सं भगवान् सात्वतर्षभः ।
 प्रत्याह प्रथयानम्रः प्रहसन् क्षणया गिरा ॥ २१ ॥
 यचो वः समवेतार्थं तातितदुपमन्महे ।
 यन्नः पुत्रान् समुदितय तत्त्वग्राम उदाहृतः ॥ २२ ॥
 अहं पूषमसाधार्य इमे च द्वारकौकसः ।
 सर्वेऽप्येव यदुष्टेष्ट विश्वं च सचराचरम् ॥ २३ ॥
 आत्मा होकः स्वयञ्ज्योतिर्नित्योऽन्यो निर्गुणो गुणैः ।
 आत्मसृष्टेस्तकृतेषु भूतेषु बहुषेयते ॥ २४ ॥
 स्रं वापुर्ज्योतिरापो भूस्तकृतेषु पथाशयम् ।
 आविस्तारोऽन्यभूयैकनानात्वं पात्यसावपि ॥ २५ ॥
 एवं भगवता राजन् वसुदेव उदाहृतम् ।
 भुत्वा विनष्टनामाधिस्तूष्णीं प्रीतमना अभूत् ॥ २६ ॥
 अथ तत्र कुश्रेष्ट देवकी सर्वदेवता ।
 भुत्वाऽऽनीतं गुरोः पुत्रमात्मजाभ्यां सुविस्मिता ॥ २७ ॥
 कृष्णरामौ समाधाय पुत्रान् कंसविहिसितान् ।
 स्मरन्ती कृष्णा ग्राह वैष्णव्यादभ्रलोचना ॥ २८ ॥
 देवकुवाच-
 राम रामप्रमेयात्मन् कृष्ण योगेश्वरेश्वर ।
 वेदाहं वां विश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषी ॥ २९ ॥
 कालविध्वस्तसेतूनां राज्ञामुच्छासवर्तिनाम् ।
 भूमेर्भारपमाणा नामवतीर्णौ क्षयाय मे ॥ ३० ॥
 यस्यांशांशभागेन विश्वस्थितुदयी लयः ।
 भवन्ति किल विश्वामस्तं त्वाऽद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥

विरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ।
 आनित्यधुः पितृस्थानाद् गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥
 तथा मे कुरुतां कामं युवां योगेश्वरेश्वरी ।
 भोजराजहतान् पुत्रान् कामये द्रष्टुमाहतान् ॥ ३३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं सञ्चोदितौ मात्रा रामकृष्णी कुरुद्वह ।
 सुतलं संविशिशतुषौंगमायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥
 तस्मिन् प्रविष्टाबुपलभ्य देवपराङ्
 विश्वात्मदेवं सुतरां तथाऽऽत्मनः ।
 तदर्शनाद्वादपरिभुताशयः
 सद्यः समुत्थाय ननाम सान्त्वयः ॥ ३५ ॥
 तयोः समानीय वरासने मुदा
 निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ।
 दधार पादाववनिज्य तज्जलं सवृन्द
 आब्रह्म पुनर् यदाम्बुभिः ॥ ३६ ॥
 समर्हयामास महाविभूतिभि-
 र्महाहंस्त्राभरणानुलेपनैः ।
 स्रग्भूषदीपामृतभक्षणादिभिः
 स्वगोत्रविज्ञात्मसमर्पणेन च ॥ ३७ ॥
 स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं
 भ्रमन् मुहुः प्रेमविभिन्नया धिया ।
 बभाप हानन्दजलाकुलेक्षणः
 प्रहृष्टरोमा नृप गद्गदाक्षरम् ॥ ३८ ॥
 बलिरुवाच—
 नमोऽनन्ताय महते नमः कृष्णाय वेषसे ।
 साङ्गव्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ३९ ॥
 दर्शानं वां हि भूतानां दुष्प्रापमतिदुर्लभम् ।
 रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तं यदृच्छया ॥ ४० ॥
 दैत्यदानवगन्धर्वसिद्धविद्याधरादयः ।
 यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥
 विगुडसन्वपाङ्गयद्वा न्यपि शाश्वतशरीरिणि ।
 नित्यं निवर्धयरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ॥ ४२ ॥

केचनोद्भवैरेण भक्ताः केचन कामतः ।
 न तथा सत्त्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुरादयः ॥ ४३ ॥
 इदमित्थमिति प्रायस्तत्र योगेश्वरेश्वर ।
 न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम् ॥ ४४ ॥
 तन्नः प्रसीद निरपेक्षविमृग्ययुष्म-
 त्पादाविन्दधिषणः स्वगृहान्धकूपात् ।
 निष्क्रम्य विश्वशरणाङ्घ्रनुपलब्धवृत्तिः
 शान्तो यथैक उत सत्त्वसखैश्चरामि ॥ ४५ ॥
 शाध्यस्मान्नीशितव्येश निष्कामान् कुरु नः प्रभो ।
 पुमान् यच्छ्रद्धयातिष्ठंशोदनाया विमुच्यते ॥ ४६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 आसन् मरीचेः षट् पुत्रा ऊर्णायां प्रथमेऽन्तरे ।
 देवलं जहसुर्वीक्ष्य सुताञ्छपितुमुद्यतम् ॥ ४७ ॥
 तेनासुरीमगुर्वोनिममुनाऽवचकर्मणा ।
 हिरण्यकशिपोः शापान् पुत्रास्ते योगमायया ॥ ४८ ॥
 देवस्या जठरे जाता राजन् कंसविहिंसिताः ।
 सा तान् शोचन्त्यात्मजान् स्वांस्त इमेऽध्यासतेऽन्तिके ॥ ४९ ॥
 इत एतान् प्रणेप्यामो मातृशोकापनुत्तये ।
 ततः शापविनिर्मुक्ता लोकं यास्यन्ति विज्वराः ॥ ५० ॥
 स्मरोद्गीधः परिप्वङ्गः पतङ्गः क्षुद्रभृत् पृणी ।
 पट्टिमे मत्प्रसादेन पुनर्यास्यन्ति मद्गतिम् ॥ ५१ ॥
 इत्युक्त्वा तान् समादाय इन्द्रसेनेन पूजितौ ।
 पुनर्द्वाारावतीमेत्य मातुः पुत्रानयच्छताम् ॥ ५२ ॥
 तान् हृष्टा बालकान् देवी पुत्रसेहसुस्तनी ।
 परिप्वज्वाङ्माराण्य मूर्ध्निजिप्रदभीक्ष्णशः ॥ ५३ ॥
 अपाययन् स्तनं ग्रीता सुतस्पर्शपरिसुतम् ।
 मोहित्वा मायया विष्णोर्गया सृष्टिः प्रवर्तते ॥ ५४ ॥
 पीत्वाऽमृतं पयस्तस्या पीतशोषं गदाभृतः ।
 नारायणाद्गंसंस्पर्शप्रतिलब्ध्यात्मदर्शनाः ॥ ५५ ॥
 ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकीं पितरं वलम् ।
 मिषतां सर्वभूतानां ययुर्धाम विहायसा ॥ ५६ ॥

तं (तान्) दृष्ट्वा देवकी देवी मृतागमननिर्गमम् ।
मने सुविस्मिता मायां कृष्णसंस्मृतितां नृप ॥ ५७ ॥
एवंविधान्यद्भुतानि कृष्णस्य परमात्मनः ।
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य सन्न्यनन्तानि भारत ॥ ५८ ॥

य इदमनुगृणोति श्रावयेद्वा मुहुरेः
चरितममृतकीर्तैर्वर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदपिदलं तद्भक्तसत्कर्णपूर्
भगवति कृतचिजो पाति तत्क्षेमप्रथम ॥ ५९ ॥
॥ इति श्रीभद्रागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे
चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—
सर्वासां महिषीणां तु गोविन्दासक्तचेतसाम् ।
मप्येव प्रेमवान् विष्णुरिति निश्चितचेतसाम् ॥ १ ॥
समः सर्वासु वा कृष्ण एकस्यां प्रेमवानुत ।
तन्मेऽनुशंस तच्छ्रुतुं रतिरस्ति मम प्रभो ॥ २ ॥
श्रीशुक उवाच—
महिषीणां तु सर्वासां प्रथमा भीष्मनन्दना ।
प्रेमवानधिकं तस्यामिति प्रख्यातिरुज्जिता ॥ ३ ॥
कदाचित् प्रेमकलहः केशवेन तथा सह ।
कृतस्तच्छृणु कौरव्य कान्धर्वेन कथयामि ते ॥ ४ ॥
कहिंचित् सुखमासीनं स्वतन्त्रस्य जगद्गुरुम् ।
एति पर्यचरद् धैर्यी व्यजनेन सखीजनैः ॥ ५ ॥
य एतद्दीलया विधं सृजत्यन्वयतीश्वरः ।
स हि जातः स्वसेतूनां गोपीपाय यदुप्यजः ॥ ६ ॥
तस्मिन्नन्तर्गृहे भ्राजन्मुक्तादामविलम्बिता ।
विराजिते वितानेन दीर्घमणिमणेरपि ॥ ७ ॥
मल्लिकादामभिर्दिव्यैर्द्विरफकुलनादितैः ।
जालरन्ध्रप्रविष्टैश्च गोभिश्चन्द्रमसोऽरुणैः ॥ ८ ॥
पारिजातवनामांशुवायुनोपानशालिना ।
धूपगणस्यै राजन् जालरन्ध्रविनिर्गतैः ॥ ९ ॥
पयःफेननिभे शुभ्रे पर्वटे कशिपूतमे ।
उपतस्थे सुखासीनं जगतामीश्वरं पतिम् ॥ १० ॥
बालव्यजनमादाय रत्नदण्डं सखीकरान् ।
तेन बीजयती देवी उपासायुक्त ईश्वरम् ॥ ११ ॥

सोपाच्युतं कणयती मणिनुराध्यां
रेजेऽद्भुलीयबलयप्यजनाग्रहस्ता ।
वसानान्गदकुचकुड्मशोणहारभासा
नितम्बपूतया च परार्धकाध्या ॥ १२ ॥
तां रुमिणीं धियमनन्यगतिं निरीक्ष्य
या लीलया धृतनोरनुरूपरूपा ।
प्रीतः स्मयन्नलकुण्डलनिष्कण्ठ-
वक्रोऽसन्निभतनुषां हरिरावभाषे ॥ १३ ॥
श्रीभगवानुवाच—
राजपुत्रीमिता भूपैलोकपालविभूतिभिः ।
महानुभावैः श्रीमद्री रूपोदार्यबलोजितैः ॥ १४ ॥
तान् प्राप्तानर्पिनो हित्वा वैद्यादीन् स्मरदुर्मदान् ।
दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्माद् देववृषोपमान् ॥ १५ ॥
राजभ्यो विभ्यतः सुभु समुद्रं शरणं गतान् ।
बलवज्रिः कृतद्वेषान् प्रापस्त्यक्तवृषासनान् ॥ १६ ॥
अस्यष्टवर्त्मनां पुंतामलोकपथमीपुषाम् ।
आस्थिताः पदवीं सुभु प्रायः सीदन्ति योषितः ॥ १७ ॥
निष्क्रिञ्चना वयं शशन्निष्क्रिञ्चनजनप्रियाः ।
तस्मान् प्रापेण नो ह्याहवा न भजन्ति सुमध्यमे ॥ १८ ॥
ययोरात्मसमं विनं जन्मेश्वर्याकृतिर्भवः ।
तयोर्विवादो भेदी च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ १९ ॥
वेदार्थैतदविज्ञाय त्वयाऽदीर्घसमीक्षया ।
वृता वयं गुणैर्दीना भिक्षुभिः क्षापिता मुधा ॥ २० ॥
अपात्मनोऽनुरूपं वै भजस्व ध्वनिपर्वभम् ।
येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे ॥ २१ ॥

चैयसान्वजरासन्धदन्तवक्रादयो नृपाः ।
 द्विपन्ति मां वरारोहे रुग्मी चापि तवाग्रजः ॥ २२ ॥
 तेषां वीर्यमदान्धानां हृत्तानां स्मयनुत्तये ।
 आनीताऽसि मया स्वद्धा तेजोऽपहरताऽसताम् ॥ २३ ॥
 उदासीना बयं नूनं न स्वयपत्त्यार्थकामुकाः ।
 आत्मलब्ध्याऽऽस्महे पूर्णां नेहात्मसदृशाः क्रियाः ॥ २४ ॥
 एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभायिव ।
 मन्यमानामविशेषात् तर्पणं उपारमन् ॥ २५ ॥
 इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः
 प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियम् ।
 आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथु-
 धिन्तां दुरन्तां रुदती जगाम ह ॥ २६ ॥
 पदा सुजातेन नखारुणश्रिया
 भुवं लिखन्त्यश्रुभिरञ्जनासितैः ।
 आसिञ्चती कुड्मरूपिणी स्तनी
 तस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धपाक् ॥ २७ ॥
 तस्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धे-
 र्हस्ताल्ललृपद्गलपतो व्यजनं पपात ।
 देहश्च चिह्नवधियः सहसैव विभ्यद्
 रम्भेय यातविहता प्रचिकीर्य केशान् ॥ २८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णः प्रियायाः प्रेमबन्धनम् ।
 हास्यप्रीडिमजानन्त्याः करुणः सोऽन्वकम्पत ॥ २९ ॥
 पर्यङ्गादवरुद्धाशु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः ।
 केशान् समूह्य तद्वक्रं प्रामृजन् पद्मपाणिना ॥ ३० ॥
 प्रमृन्याश्रुकले नेत्रे स्तनी चोपहृती शुचा ।
 आश्लिष्य बाहुना राजन्ननन्त्यविषयां सतीम् ॥ ३१ ॥
 सान्त्वयामास सान्त्वयः कृपया कृपणां प्रभुः ।
 हास्यप्रीडिर्भगचित्तामृतदहो सतां गतिः ॥ ३२ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मा मा वैदर्भ्यस्येथा जानं त्वां मन्वरायणाम् ।
 त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्षेलाचरितमद्वने ॥ ३३ ॥

मुखं च प्रेमसंरम्भस्फुरिताधरमीक्षितम् ।
 कटाक्षेणारुणापात्रसुन्दरभुकुटीतटम् ॥ ३४ ॥
 अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 यन्नर्मीनीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ ३५ ॥
 सैवं भगवता राजन् वैदर्भी परिसान्त्विता ।
 ज्ञात्वा तां परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जही ॥ ३६ ॥
 वभाषे ऋषभं पुंसामीक्षती भगवन् मुखम् ।
 सत्रीदहासरुचिरस्निग्धापात्रेन भारत ॥ ३७ ॥
 रुमिण्युवाच—
 नन्वेतदेयमरविन्दविलोचनाह
 यद् वै भवान् न भवतः सदृशो विभूषः ।
 क स्वे महिम्नभिरतो भगवांस्त्र्यधीशः
 काहं गुणप्रकृतिरन्यगृहीतपादा ॥ ३८ ॥
 सत्यं भवादिव गुणेश्च उरुक्रमान्तः
 शोते समुद्र उपलम्भनमात्र आत्मा ।
 योऽनित्यकन्द्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं
 त्वत्सेवया नृपपदं विधुतं तमोऽन्धम् ॥ ३९ ॥
 त्वत्पादपद्मकरन्दजुषां मुनीनां
 वर्त्म स्फुटं नृपशुभिर्ननु दुर्विभाव्यम् ।
 यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य
 भूमस्तवेहितमथो अनु मे भवन्ति ॥ ४० ॥
 निष्क्रिञ्चनो ननु भवान् न यतोऽस्ति किञ्चिद्
 यस्मै बलिं बलिभुजोऽपि हरन्त्यजायाः ।
 न त्वा विदन्त्यसुतृपोऽन्तिकमाद्व्यतान्थाः
 प्रेष्टः सतां बलिभुजामपि योऽन्तरास्ते ॥ ४१ ॥
 त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा
 यद्वाञ्छया सुमतयो विसृजन्ति कृत्स्नम् ।
 तेषां विभो समुदितो भवतः प्रसाद-
 स्रव्यां च यश्च रतयोः सुखदुःखिनोर्न ॥ ४२ ॥
 त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाव
 आत्माऽऽत्मदश्च जगतामिति मे वृत्तोऽसि ।
 मुक्त्या भवद्भवदुदीरितकालगन्ध-
 ध्वस्ताशिपोऽञ्जभवनाकपतीन् कुतोऽन्यान् ॥ ४३ ॥

सत्यं यच्चस्तव गदाग्रज यच्च भूपान्
विद्राव्य शार्ङ्गनिनदेन जहर्ष मां त्वम् ।
सिंहो यथा स्वबलिमीश पशुं स्वभागं
तेभ्यो भयाद् यदुदधिं शरणं प्रपन्नः

॥ ४४ ॥

यद्वाञ्छया नृपशिराभगणोऽङ्घ्रिवन्ध-
जायन्तनाहुपगयादय ऐकपत्न्यम् ।
राज्यं विमुन्य विविशुर्वनममुजाक्ष
सीदन्ति नानुपदयी त इहास्थिताः किम्

॥ ४५ ॥

का स्त्री वृणीत तव पादसरोजगन्ध-
माग्राय सन्मुखारितं जनतापवर्गम् ।
लक्ष्म्यालये त्वविगणय्य गुणालयादयं
मर्त्याशिपोरुभयमर्धविविकिदष्टिः

॥ ४६ ॥

तं त्वाऽनुरूपमभजं जगतामपीश-
मात्मानमत्र च परत्र च कामरूपम् ।
स्यान्मे तवाङ्घ्रिशरणं भुतिभिर्भक्त्या
ये यै भजन्ति त उ वान्त्यनृतापवर्गम्

॥ ४७ ॥

कस्याः स्युरच्युत नृपा भवतोपदिष्टाः
स्त्रीणां गृहेषु खरगोश्वविडालभृत्याः ।
यत्कर्णमूलमरिक्शानं नोपवायाद्
युष्मत्कथा मृडविरिञ्चसभासु गीता

॥ ४८ ॥

त्वक्शमधुरोमनखकेशपिनद्धमन्त-
र्मासास्थिरक्तकुमिविडुभरितान्त्रवीतम् ।
जीवच्छवं भजति काममतिर्विमुदा या ते
पदाब्जमकरन्दमजिप्रती स्त्री

॥ ४९ ॥

अस्त्यभ्युजाक्ष मम ते चरणानुराग
आत्मन् रतस्य मयि चानतिरिक्कष्टेः ।
यर्हस्य वृद्धय उपात्तरजोऽतिमात्रो
मामीक्षते तदु ह नः परमानुकम्पा

॥ ५० ॥

नैवालीकं भवत्येव वचस्ते मधुसूदन ।
अम्याया इव हि प्रायः कन्यावायरतिः कचिन्
मुग्धायाश्चापि पुंश्चल्या मनोऽभ्येति नवं नयम् ।
युधोऽसती न विभृपात् तां विभ्रदुभयच्युतैः

॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वं राजपुत्रि प्रलम्बिता ।

ममोदितं यदन्वर्थं सर्वं तन् सत्यमेव हि

॥ ५२ ॥

यं यं कामपसे कामं मयि कामय कामिनि ।

सन्नि ह्येकान्तभक्तापास्तव कन्याणि नित्यदा ॥ ५४ ॥

उपलब्धं पतिप्रेम पातिव्रत्यं च तेऽनये ।

यद् वाक्येभ्योयमानाया न धीर्मध्यपकर्षिता ॥ ५५ ॥

ये मां भजन्ति दाम्पत्ये तपसा व्रतचर्यया ।

कामात्मानोऽपवर्गेशं मोहिता मम मायया ॥ ५६ ॥

मां प्राप्य यानिन्यपवर्गसम्पदं

वाञ्छन्ति ये सम्पद एव सत्यतिम् ।

ते मन्दभाषा निरयेऽपि ये स्यु-

र्मात्रात्मकन्यात्रिरे सुसङ्गमः ॥ ५७ ॥

दिष्ट्वा गृहैश्वर्ययुते मयि त्वया

कृताऽनुवृत्तिभ्रंभोचिनी खलेः ।

सुदुष्कराऽसौ सुतरां दुराशिषो

ह्यसुम्भराया विकृतिश्रुपः स्त्रियः ॥ ५८ ॥

न त्वादसीं प्रणयिनीं गृहिणीं गृहेषु

पश्यामि मानिनि यया स्वबिवाहकाले ।

प्राप्तान् नृपानविगणय्य ह्योरहो मे

प्रस्तापितो द्विज उपस्थितस्तत्कल्पस्य ॥ ५९ ॥

भानुर्विरूपकरणं युधि निर्जितस्य

श्रोत्राहपर्वणि च तद्वयमधगोष्ठ्याम् ।

दुःखं समुत्थमसहोऽस्मदयोगभीत्या

नैवात्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते ॥ ६० ॥

दूतस्त्वचाऽऽत्मलभने सुविविकमन्त्रः

प्रस्थापितो मयि विरापति शून्यमेतत् ।

मत्वा जिह्वा इदमङ्गमनन्ययोगं

तिष्ठेत्ततस्त्वपि वयं प्रतिनन्द्यामः ॥ ६१ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सौरतसङ्गापैर्भगवान् देवकीसुतः ।

स्वगतो रमया रेमे नरलोकं विदम्बयन् ॥ ६२ ॥

तथान्यासामपि स्त्रीणां गृहेषु गृहवानिव ।

आस्थितो गृहमेधीयान् धर्माहोकगुरुर्जुपन् ॥ ६३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ पट्सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रान् दश दशावलाः ।
 अजीजनन्ननयमान् पितुः सर्वात्मसम्पदा ॥ १ ॥

गृहादनपगं वीक्ष्य राजपुत्र्योऽच्युतं स्थितम् ।
 आत्मनोऽमंसत प्रेष्टं न तत्तत्त्वविदः स्त्रियः ॥ २ ॥

चार्यञ्जकोशवदनापतचारुनेत्र-
 सप्रेमहासरसवीक्षितबल्लुजल्पैः ।
 सम्मोहिता भगवतो न मनो विजेतुं
 स्वैर्विभ्रमैः समशक्नु वनिता विभूषः ॥ ३ ॥

स्मायावलोकलवदशितभावहारि-
 भ्रमण्डलप्रहितसीरतमन्त्रशीण्डैः ।
 पन्थस्तु पोडशसहस्रमनङ्गबाणै-
 र्यस्येन्द्रियं विमथितुं करणैर्न शुकुः ॥ ४ ॥

याः स्वीप्सितं स्वभवनेष्वधिकरूढमुच्चै-
 र्लक्ष्म्यैकधाम सरसप्लुतवीक्षणेन ।
 ऐक्षन् सतामपि पतिं च सतीः कटाक्षैः
 स्थूणान्तेण नवसङ्गमलज्जयेव ॥ ५ ॥

रामा गृहे विहरतः पुरतः कराभ्यां
 बद्धेक्षणाः स्वदयितस्य मुदाऽहसन्त्यः ।
 गात्रान्तराण्यपिदधुर्निजपुरुषस्य
 क्लेशाबहान्यपि तदङ्गजभङ्गभीताः ॥ ६ ॥

तासां या दशपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोदिताः ।
 अथै महिष्यस्तन्पुत्रान् प्रयुष्मादीन् गृणन्ति तान् ॥ ७ ॥

चारुदण्डः सुदण्डश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् ।
 सुचारुश्चारुगुप्तश्च भद्रचारुस्तथाऽपरे ॥ ८ ॥

चारुचन्द्रोऽतिचारुश्च चारुमान् दशमो हरेः ।
 प्रयुष्मप्रमुखा जाता रुमिण्या नवमाः पितुः ॥ ९ ॥

भानुः सुभानुः स्वर्भानुः प्रभानुर्भानुमांस्तथा ।
 चन्द्रभानुर्वृद्धभानुर्भानुस्तथाऽष्टमः ॥ १० ॥

श्रीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश ।
 साम्यः सुमित्रः पुरुजिच्छतत्रिच सहस्रजित् ॥ ११ ॥

विजयधित्रकेतुश्च वसुमान् द्रविणः क्रतुः ।
 जाम्बवत्याः सुता ह्येते साम्यायाः पितृसम्पताः ॥ १२ ॥

भानुश्चन्द्रोऽथसेनश्च चित्रगुर्वेगवान् वृषः ।
 आमः शङ्खसुः श्रीमान् कृतिनर्गजितेः सुताः ॥ १३ ॥

धुतः कविर्वृषो वीरः सुबाहुर्भद्र एकलः ।
 शान्तिर्दर्शः पूर्णमास्यः कालिन्याः सोमकोऽपरः ॥ १४ ॥

प्रपोपो गात्रवान् सिद्धो बलः प्रबल ऊर्ध्वगः ।
 मग्नाः पुत्रा महाशक्तिः सह ओजोऽपराजितः ॥ १५ ॥

वृकोऽर्हकोऽनिलो नीलो बह्मोऽन्नाद एव च ।
 महाशः एवमो बह्मिर्भित्रविन्दाम्त्रजाः कृतिः ॥ १६ ॥

सङ्ग्रामजिद् बृहत्सेनः शूरः प्रहरणोऽरिजित् ।
 जयः सुभद्रो भद्राथो वाम आपुश्च सत्यकः ।
 दीप्तिमांस्ताम्रपत्राया रोहिण्यास्तनया हरेः ॥ १७ ॥

प्रयुष्मावानिरुद्धोऽभूद् रुम्यवत्पां महाबलः ।
 पुत्र्यां च रुमिणो राजन् नाम्ना भोजकटे पुरे ॥ १८ ॥

एतेषां पुत्रपौत्राश्च वभूवुः कोटिशो नृप ।
 मातरः कृष्णभार्याणां सहस्राणि च पोडश ॥ १९ ॥

राजोवाच—
 कथं रुम्यरिपुत्राय प्रादाद् दुहितरं पुषि ।
 कृष्णेन परिभूतस्तं हन्तुं रन्ध्रं प्रतीक्षते ॥ २० ॥

एतदारुणाहि मे प्रसन्न द्विपोर्वैवाहिकी क्रियाम् ।
 अनागतमतीतं च वर्तमानमतीन्द्रियम् ।
 विप्रकृष्टं व्यवहितं सम्यक् पश्यन्ति योगिनः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 यद्यप्यनुस्मरन् वेरं रुम्यी कृष्णावमानितः ।
 व्यतरद् भागिनेयाय सुतां कुर्वन् स्वसुः प्रियम् ॥ २२ ॥

तदेवानुस्मरन् वेरं रुम्यी कृष्णावमानितः ।
 तोषयामास तपसा श्रीशैलनिलयं हरम् ॥ २३ ॥

तपसाऽऽराधितो रुद्रो रुमिणा वरदर्भः ।
 वरेण च्छन्दयामास स च वज्रे दृढं धनुः ॥ २४ ॥

अजेयं शत्रुसहानामभेयं त्रिदशैरपि ।
तथेति कार्मुकं दत्त्वा वाक्यं चोवाच शङ्करः ॥ २५ ॥
यदा विरुद्धयसे विष्णीं तदेतत् कार्मुकं नृप ।
दित्वा तदा त्वा मामेव प्रतिपत्स्यति नान्यथा ॥ २६ ॥
इत्युक्त्वा कार्मुकं दत्त्वा शङ्करो न व्यद्वयत ।
सोऽपि लब्धयरो राजा प्राप्य भोजकटं पुरम् ॥ २७ ॥
तेन चापेन सकलान् नृपान् प्रख्यातपीरुपान् ।
यशोचकार सङ्ग्रामे रुग्मी कृष्णामृते नृप ॥ २८ ॥
यिरोद्धुं वासुदेवेन रुग्मी नैवाकरोन्मनः ।
धनुर्लोभान्महाराज न मैत्रीमप्यकल्मषाम् ॥ २९ ॥
यद्यप्यनुस्मरन् वैरं गिरिशस्य स्मरन् वचः ।
वृतः स्वयंवरे साक्षादनङ्गोऽङ्गपुनस्तथा ॥ ३० ॥
राज्ञः समेतान् निर्जित्य जहारीकराधो युधि ।
अनिरुद्धो रुग्मवत्यां तस्यां जज्ञे महारथः ॥ ३१ ॥
जहार यं चित्रलेखा बाणपुत्र्या प्रचोदिता ।
सहस्रबाहुर्वाणश्च यत्कृते द्विभुजोऽभवत् ॥ ३२ ॥
रुग्मिण्यास्तनयां राजन् कृतवर्मसुतो बली ।
उपयेमे विशालाक्षः कन्यां चारुमतीं किल ॥ ३३ ॥
दीहित्रायानिरुद्धाय पीत्री रुग्म्यददाद् हरेः ।
रोचनां यद्वैरोऽपि स्वसुः प्रियचिकीर्षया ॥ ३४ ॥
जानन्नधर्मं तद्योगं स्नेहपाशानुबन्धनः ।
तस्मिन्नभ्युदये राजन् रुग्मिणी रामकेशवीं ॥ ३५ ॥
पुरं भोजकटं जग्मुः साम्प्रप्रयुष्मकादयः ।
तस्मिन् प्रवृत्त उद्वाहं कलिङ्गप्रमुखा नृपाः ॥ ३६ ॥
इप्तास्ते रुग्मिणं प्रोचुर्वलमक्षैर्विनिर्जय ।
अनक्षज्ञो बलो राजन्नपि तव्यसनी महान् ॥ ३७ ॥
इत्युक्त्वा बलमाहूय तेनाक्षे रुग्म्यदीव्यत ।
शतं सहस्रमयुतं रामस्तत्रादधे णम् ॥ ३८ ॥

तं तु रुग्म्यजयत् तत्र कलिङ्गः ग्राहसद्वलम् ।
दन्तान् सन्दर्शयन्नुचैर्नामृप्यत् तद् हलापुधः ॥ ३९ ॥
ततो लक्षं रुग्म्यगृह्णाद् ग्लहं तदजयद् बलः ।
जितवानहमित्याह रुग्मी केतवमाश्रितः ॥ ४० ॥
मन्युना धुषितः श्रीमान् समुद्र इव पर्वणि ।
जान्त्याऽरुणाक्षोऽतिरुषा न्यवुदं ग्लहमाददे ॥ ४१ ॥
तं चापि जितवान् रामो धर्मेण च्छलतोऽब्रवीत् ।
रुग्मी जितं मयाऽग्नेमे वदन्तु प्राशिका इति ॥ ४२ ॥
तथेत्याह कलिङ्गोऽपि दन्तान् सन्दर्शयं सीरिणः ।
ततः कोपपरीतात्मा तूष्णीमासीद् हलापुधः ॥ ४३ ॥
तदाऽब्रवीन्नभोवाणी बलेनेव जितो ग्लहः ।
धर्मतो यचनेनेव रुग्मी वदति वै मृषा ॥ ४४ ॥
तामनाहत्य वैदर्भो दुष्टराजन्वचोदितः ।
सहर्षणं परिहसन् वभाषे कालचोदितः ॥ ४५ ॥
नैवाक्षकोविदा यूयं गोपाला वनगोचराः ।
अक्षेदीव्यन्ति राजानो वाणैश्च न अबाधशाः ॥ ४६ ॥
रुग्मिणैवमधिष्ठितो राजभिर्भोषहासितः ।
क्रुद्धस्त्वष्टापदेनेन जपानोद्वाहपर्वणि ॥ ४७ ॥
कलिङ्गराजं तरसा गृहीत्वा दशमे पदे ।
दन्तानपातयत् क्रुद्धो योऽहसद् विजुतैर्द्विजैः ॥ ४८ ॥
अन्ये निर्भिन्नबाहोरुशिरसो रुधिराक्षिताः ।
राजानो दुद्रुवुर्भीता बलेन परमार्दिताः ॥ ४९ ॥
निहते रुग्मिणि स्यान्ते नाब्रवीन् साध्वसाधु वा ।
रुग्मिणीबलयो राजन् स्नेहभङ्गभाद् हर्षिः ॥ ५० ॥
अथानिगूढं सह भार्याया वरं
रथं समारोप्य ययुः कुशास्पतीम् ।
रामादयो भोजकटाद् दशार्हकाः
सिद्धासिलायां मधुसूदनाभ्याः ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

बाणस्य तनयाम्पामुपयेमे यदुतमः ।
 तत्र युद्धमभूद् पोरं हरिशङ्करयोर्महत् ।
 एतन् सर्वं महायोगिन् समाल्पवानुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

बाणः पुत्रशतज्येष्ठो वलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्योरसः सुतो बाणः शिष्यभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो बदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे राम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्करा इव तेऽमराः ।
 सहस्रबाहुर्बायेन ताण्डवेऽतोपपन्नमूढम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 वरेण च्छन्दयामास स तं वज्रे पुराधिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटिनार्कवर्णेन संपृशंस्तपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराङ्गिणम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वद्वते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतेर्दोर्भिर्व्युत्सुर्दिग्गजानहम् ।
 आघापां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छुत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 त्वहर्पत्रं भवेन्मूढ संपुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशन्नृप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशंदेशं स्ववीर्यनशानं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्योपा नाम दुहिता स्वप्ने प्राप्नुमिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टश्रुतेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कासि कान्तेति वादिनी ।
 सखीनां मध्य उत्तस्थी विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
 सख्यपृच्छन् सखीमूषां कीदृहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु क्रीदशस्ते मनोरथः ।
 हस्तग्राहं न तेऽद्यापि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—
 दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने त्रयामः कमललोचनः ।
 पीतयासा बृहद्बाहुर्पोषितां हृदयद्वज्रमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पाययित्वाधरं मधु ।
 कापि यातः स्पृहयतीं क्षिप्त्या मां वृजिनार्णवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—
 व्यसनं तेऽपकपांमि त्रिलोक्यां यदि भाव्यसे ।
 तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।
 दैत्यविधाधरान् यक्षान् मनुजांश्च यथाऽलिखत् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।
 व्यलिखद् रामकृष्णौ च प्रयुष्मं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽबाहुमुखी हिषा ।
 सोऽसायसाविति ग्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय पीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
 ययी विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुषर्षङ्गे प्राप्नुमिं योगमास्थिता ।
 गृहीत्या शोणितपुरं सख्ये प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदितानना ।
 दुष्टेक्ष्ये स्वगृहे पुष्पी रेमे प्राप्नुमिना समम् ॥ २४ ॥

परार्प्ययासः स्रग्वन्धूषदीपासनदिभिः ।
 पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुभ्रपयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरं शशत्रुवृद्धस्नेहया तया ।
 नाहर्गणान् स वुषुषे उपयाऽपहृतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां हतव्रताम् ।
 हेतुभिलक्षयाधक्रुप्राप्रीतां दुरवच्छेदः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाधकू राजंस्ते दुहितुर्वयम् । विचेष्टितं लक्षयामः कन्यायाः कुलदूषणम्	॥ २८ ॥	स तं प्रविष्टं वृतमाततापिभि- भैरनेकेरबलोक्य माधवः । उपय्य सौर्व परिषं व्यवस्थितो यथाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया	॥ ३३ ॥
अनयापिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो । कन्याया दूषणं पुम्भिर्दुष्प्रेष्या(श्चा)या न विघ्ने	॥ २९ ॥	जिघृक्षया तान् परितः प्रसर्पतः शुनो यथा सूकरयूषषोऽहनत् । ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता निर्भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः	॥ ३४ ॥
ततः प्रव्यथितो वाणो दुहितुः श्रुतदूषणः । त्यरितः कन्यकागारं प्राप्तोऽद्राक्षीद् यदूद्वहम्	॥ ३० ॥	तं नागपाक्षीर्वलिनन्दनो बली ग्रन्तं स्वसैन्यं कुपितो बबन्ध ह । ऊपा भूषां शोकविषादविह्वला वद्धं निरीक्ष्याधुकलाक्षरोदयित्	॥ ३५ ॥
कामन्मजं तं भुवनैकमुन्दरं श्यामं पिशाश्वम्बरमनुजेक्षणम् । बृहद्भुजं कुन्तलकुण्डलत्विषा स्मिताबलांकेन च मण्डिताननम्	॥ ३१ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥	
दीव्यन्तमक्षैः प्रिययाऽभिनृम्णया तदङ्गसङ्गस्तनकुड्मुस्रजम् । वाहोर्दधानं मधुमहिकाश्रितां तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः	॥ ३२ ॥		

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्रथभूतां च भारत । चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीपूरनुशोचताम्	॥ १ ॥	ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः । गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रुमागमन्	॥ ९ ॥
नारदाक्षदुपाकर्ण्य वार्ता वद्धस्य कर्म च । प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः	॥ २ ॥	शङ्करानुचराञ्छीरिभूतप्रमथगुह्यकान् । डाकिनीर्षातुधानांश्च वेतालान् सविनायकान्	॥ १० ॥
प्रयुग्लो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः । नन्दोपनन्दश्चद्राया रामकृष्णानुवर्तिनः	॥ ३ ॥	प्रेतमातृपिशाचांश्च कृष्णाण्डान् ब्रह्मराक्षसान् । द्रावणामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः	॥ ११ ॥
अर्क्षीहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् । रुधुराणनगरं समन्तात् सात्वतर्षभाः	॥ ४ ॥	पृथग्विधानि प्रापुः पिनाक्ष्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे । प्रत्यर्क्षैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मितः	॥ १२ ॥
भज्यमानपुरोयानप्राकाराट्टालगोपुरम् । प्रेक्षमाणो रुपाऽविष्टस्तुन्यसैन्योऽभिनिर्वयौ	॥ ५ ॥	ब्रह्मास्रस्य च ब्रह्मास्त्रं वायव्यस्य च पार्वतम् । आश्रयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च	॥ १३ ॥
वाणार्थे भगवान् रुद्रः समुतैः प्रमथैर्वृतः । आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः	॥ ६ ॥	मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणास्त्रेण जृम्भितम् । वाणस्य वृत्तानां शीर्षिर्जपानसिगदेपुभिः	॥ १४ ॥
आसीत् सुनुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणम् । कृष्णशङ्करयो राजन् प्रयुग्लगुह्योरपि	॥ ७ ॥	स्कन्दः प्रयुग्लवाणौधैर्यमानः समन्ततः । अमृन् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिलिनापाक्रमद् रणान्	॥ १५ ॥
कुम्भाण्डकूपकर्णाभ्यां वलेन सह सपुंगः । साम्बस्य वाणपुत्रेण वाणेन सह सात्वकेः	॥ ८ ॥	कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेतनुर्मुसलादितौ । दुद्रुमुस्तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः	॥ १६ ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

वाणस्य तनयामूषामुपयेमे यदूतमः ।
 तत्र युद्धमभूद् घोरं हरिशङ्करयोर्महत् ।
 एतत् सर्वं महायोगिन् समारूपातुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

वाणः पुत्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्यौरसः सुतो वाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो बदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्गरा इव तेऽमराः ।
 सहस्रबाहुर्बाधेन ताण्डवेऽतोषयन्मुडम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 वरेण च्छन्दयामास स तं वज्रे पुरापिषम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटिनार्कवर्णेन संस्पृशस्तत्पदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराक्षिषम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतिपद्यद्वा न लभे त्वद्वते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतेर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिगजानहम् ।
 आपायां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 यदर्पघ्नं भवेन्मूढ संयुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमनिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशान्नुप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशोऽंशं स्ववीर्यनशानं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्यांषा नाम दुहिता स्वप्ने प्राप्नुमिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टधुनेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कामि कान्तेति यादिनी ।
 सर्षीनां मथ्य उजस्थी विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

वाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
 सख्यपृच्छन् सखीमूषां कीतुहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु कीदृशस्ते मनोरथः ।
 हस्तग्राहं न तेऽप्यापि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—
 दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने इयामः कमललोचनः ।
 पीतवासा बृहद्बाहुर्गोपितां हृदयङ्गमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पाययित्वापरं मधु ।
 कापि यातः स्मृदयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—
 व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाव्यसे ।
 तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।
 दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुजांश्च यथाऽलिखत् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।
 ज्यलिखद् रामकृष्णौ च प्रयुधं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽवाङ्मुखी हिया ।
 सोऽसावसायिति प्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय वीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
 ययी विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुषयङ्के प्राप्नुमिं योगमास्थिता ।
 गृहीत्वा शोणितपुरं सख्ये प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदितानना ।
 दुष्टेष्वेव स्वगृहे पुष्पी रेमे प्राप्नुमिना समम् ॥ २४ ॥

परार्प्यवासःसगन्धधूपदीपासनादिभिः ।
 पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरं शशत्रुवृद्धसेहया तया ।
 नाहङ्गणान् स वुधेषु उपयाऽपहतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां हतव्रताम् ।
 हेतुभिर्यथाऽधुराग्रीतां दुर्वचच्छेदः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाधक्क राजंस्ते दुहितुर्वयम् ।
विचेष्टितं लक्षयामः कन्यायाः कुलदूषणम् ॥ २८ ॥
अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तावाध गृहे प्रभो ।
कन्याया दूषणं पुष्पिर्दुष्प्रेष्या(क्षा)या न विघटे ॥ २९ ॥
ततः प्रव्यथितो वाणो दुहितुः श्रुतदूषणः ।
त्वयितः कन्यकागारं प्राप्तोऽद्राक्षीद् यदूहहम् ॥ ३० ॥
कामन्मजं तं भुवनेकसुन्दरं
श्यामं पिशाद्गाम्बरमम्बुजेक्षणम् ।
बृहद्भुजं कुन्तलकुण्डलन्विषा
स्मितायलोकेन च मण्डिताननम् ॥ ३१ ॥
दीव्यन्तमधैः प्रिययाऽभिरुम्णया
तदन्नसङ्गस्तनकुङ्कुमस्रजम् ।
बाहोर्दधानं मधुमहिकाश्रितं
तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ॥ ३२ ॥

स तं प्रविष्टं वृत्तमाततापिभि-
भटैरनेकैरवलोक्य माधवः ।
उद्यम्य सौर्वै परिधं व्यवस्थितो
ययाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया ॥ ३३ ॥
जिघृक्षवा तान् परितः प्रसर्पतः
शूनो यया सूकरयूषपोऽहनत् ।
ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता
निर्भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः ॥ ३४ ॥
तं नागपाशीर्वलिनन्दनो बली
ग्रन्तं स्वसैन्यं कुपितो बबन्ध ह ।
ऊषा भृशं शोकविषादविह्वला
बद्धं निरीक्ष्याधुकलास्यरोदिषत् ॥ ३५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वन्धूनां च भारत ।
चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीपुरुनुशोचताम् ॥ १ ॥
नारदात्तदुपाकर्ण्य वार्ता वदस्य कर्म च ।
प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २ ॥
प्रयुष्मो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः ।
नन्दोपनन्दभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥
अक्षीहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् ।
रुधुर्वाणनगरं समन्तान् सत्त्वतर्पभाः ॥ ४ ॥
भज्यमानपुरोयानप्राकाराट्टालगोपुरम् ।
प्रेक्षमाणो रुपाऽविष्टस्तुन्यसेन्योऽभिनिर्ययी ॥ ५ ॥
वाणार्थं भगवान् रुद्रः ससुतेः प्रमथेवृतः ।
आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥
आसीत् सुतमुलं युद्धमद्भुतं रोमरर्पणम् ।
कृष्णशस्त्रयो राजन् प्रयुग्मगृहयोरपि ॥ ७ ॥
कुम्भाण्डकूपकर्णाभ्यां वलेन सह संयुगः ।
साम्बस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकेः ॥ ८ ॥

ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः ।
गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रुमागमन् ॥ ९ ॥
शङ्करानुचराञ्छीरिभूतप्रमथगुह्यकान् ।
डाकिनीर्षातुधानांश्च वेतालान् सविनायकान् ॥ १० ॥
प्रेतमातृपिशाचांश्च कूप्साण्डान् ब्रह्मराक्षसान् ।
द्रावयामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥
पृथग्विधानि प्रायुद्ध पिनाक्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे ।
प्रत्यक्षैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मितः ॥ १२ ॥
ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं वायव्यस्य च पार्वतम् ।
आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च ॥ १३ ॥
मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणात्तेन जुम्भितम् ।
बाणस्य पृतनां सोरिर्जघानासिगदेपुभिः ॥ १४ ॥
स्कन्दः प्रयुग्मवाणीपैरव्यमानः समन्ततः ।
असृग् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिशिनापाक्रमद् रणात् ॥ १५ ॥
कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेतनुर्मसलादिती ।
दुद्रुवुस्तदनीकानि इतनाधानि सर्वतः ॥ १६ ॥

विशीर्यमाणं स्वबलं हृष्टा वाणोऽत्यमर्षणः ।
 कृष्णमभ्यद्रवत् सङ्घे रथी द्विवैव सात्यकिम् ॥ १७ ॥
 धनूंष्याकृष्य युगपद् वाणः पञ्चशतानि वै ।
 एकैकस्मिञ्छरी द्वौ द्वौ सन्दधे रणदुर्मदः ॥ १८ ॥
 तानि चिच्छेद भगवान् धनूंषि युगपद्धरिः ।
 सारथिं रथमथांश्च हत्वा शङ्खमपूरयत् ॥ १९ ॥
 तन्माता कोटरी नाम नग्रा मुक्तशिरोरुहा ।
 पुरोऽवतस्थे कृष्णस्य पुत्रप्राणरिरक्षया ॥ २० ॥
 ततस्तिर्यङ्मुखो नग्रामनिरीक्षन् गदाग्रजः ।
 बाणश्च तावद् विरधच्छिन्नधन्याविशत् पुरम् ॥ २१ ॥
 विद्राविते भूतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात् ।
 अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश ॥ २२ ॥
 अथ नारायणो देवस्तं हृष्टा व्यसृजज्वरम् ।
 माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरायुधी ॥ २३ ॥
 माहेश्वरः समाक्रन्दन् वैष्णवेन बलादितः ।
 अलब्ध्वाऽभयमन्यत्र भीतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रपताञ्जलिः ॥ २४ ॥
 नमामि त्वाऽनन्तशक्तिं परेशं
 सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रम् ।
 विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोपहेतुं
 यत्तद् ब्रह्म ब्रह्मलिङ्गं प्रशान्तम् ॥ २५ ॥
 कालो देवं कर्म जीवः स्वभावो
 द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः ।
 तत्सङ्घातो वीजरोहप्रवाह-
 स्त्वन्मायिषा तन्निपेधं प्रपद्ये ॥ २६ ॥
 नानाभावेर्लीलयेवोपपन्ने-
 र्देवान् सार्धैर्लोकसेतून् विभर्षि ।
 हंस्युन्मार्गान् हिसया यतमानान्
 जन्मन्तते भारद्वाज भूमेः ॥ २७ ॥
 तमोऽहं ते तेजसा दुःसहेन
 शान्तोग्रेणान्युव्यनेन ज्वरेण ।
 तावत्तापो देहिनां तेऽद्भिर्मूलं
 नो मेवेग्नं यावदागानुवज्जाः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

त्रिशिरस्तं प्रसन्नोऽस्मि ज्येनु ते मज्जराद् भयम् ।
 यो नो स्मरति संवादं तस्य त्वञ्च भवेद्भयम् ॥ २९ ॥
 इत्युक्तोऽच्युतमानस्य गतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 वाणस्तु रथमारूढः प्रागायोत्स्यन्ननादनम् ॥ ३० ॥
 ततो बाहुसद्वेष्टेण नानापुपधरोऽसुरः ।
 मुमोच परमक्रुद्धो वाणांश्चक्रायुधं नृप ॥ ३१ ॥
 तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृचक्रेण क्षुरनेमिना ।
 चिच्छेद भगवान् बाहून् शास्त्रा इव वनस्पतेः ॥ ३२ ॥
 बाहुषु छिद्यमानेषु वाणस्य भगवान् भवः ।
 भक्तानुकम्प्युपग्रज्य चक्रायुधमभापत ॥ ३३ ॥
 श्रीरुद्र उवाच—
 त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि बाह्वये ।
 यं पश्यन्त्यमलात्मान आकाशमिव केवलम् ॥ ३४ ॥
 नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमम्बु रेतो
 यीः शीर्षमाशा धुतिरङ्गिर्हवी ।
 चन्द्रो मनो यस्य हृगर्क आत्मा
 अहं समुद्रो जठरं भुजेन्द्रः ॥ ३५ ॥
 रोमाणि यस्यीपधयोऽम्बुवाहाः
 केशा विरिञ्चो पिपणा विसर्गः ।
 प्रजापतिर्हृदयं यस्य धर्मः
 स वै भवान् पुरुषो लोककल्पः ॥ ३६ ॥
 तवावतारोऽयमकुण्ठधामन्
 धर्मस्य गुण्ये जगतो भवाय ।
 वयं च सर्वे भवतानुभाविता
 विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ ३७ ॥
 त्वमेक आयः पुरुषोऽद्वितीय-
 स्तुर्यः स्वहृद् हेतुरहेतुरीशः ।
 प्रतीयसेऽधापि यथाविकारं
 स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्धये ॥ ३८ ॥
 यथैव सूर्योऽपिहितश्छायया स्वया
 छायां च रूपाणि च सञ्चकास्ति ।

एवं गुणेनापिहितो गुणांस्त्व-		अवध्योऽयं मयाऽप्येष वैरोचनिसुतोऽसुरः ।	
मात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन्	॥ ३९ ॥	प्रह्लादाय वरो दत्तो न वध्यो मे तवान्वयः	॥ ४७ ॥
यन्मायाभोगहितपियः पुत्रदरगृहादिषु ।		दर्पोऽपशमनायास्य प्रवृत्त्या बाह्व्यो मया ।	
उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति प्रसक्ता वृजिनार्णवे	॥ ४० ॥	सूदितं च बलं भूरि यच्च भारापितं भुवः	॥ ४८ ॥
देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेन्द्रियः ।		चत्वारोऽस्य भुजाः शिष्टा भविष्यन्त्यजरामराः ।	
यो नाद्रिपेतं त्वत्पादां स शोच्यो ह्यात्मबन्धकः	॥ ४१ ॥	शार्पदमुख्यो भवतो न कुतश्चिद्भयोऽसुरः	॥ ४९ ॥
यस्त्वां विसृजते मर्त्यं आत्मानं प्रियमीश्वरम् ।		इति लब्ध्वाऽभयं कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽसुरः ।	
विषयं येन्द्रियार्थं विषमम्यमृतं त्यजन्	॥ ४२ ॥	प्रापुर्गि रथमारोप्य सवध्वा समुपानयत्	॥ ५० ॥
अहं ब्रह्माय विबुधा मुनयश्चामलाशयाः ।		अक्षीहिण्या परिवृतं सुवासः समलङ्कृतम् ।	
सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्टमीश्वरम्	॥ ४३ ॥	सपत्नीकं पुरस्कृत्य यषी रुद्रानुमोदितः	॥ ५१ ॥
तं त्वा जगत्स्थित्युदयान्तेहनुं समं प्रशान्तं सुहृदात्मदेवम् ।		स्वराजधानीं समलङ्कृतं ध्वजैः	
अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवम्	॥ ४४ ॥	सतोरणैरुक्षितमार्गचत्वाराम् ।	
अयं ममेष्टो दयितोऽनुवर्ती मयाऽभयं दत्तममुष्य देव ।		विवेश शङ्खानकदुन्दुभिस्त्वने-	
सम्पाद्यतां तद् भवतः प्रसादो यथा हि ते दैत्यपती प्रसादः		रभ्युपतः पीरसुहृद्भिर्जातिभिः	॥ ५२ ॥
	॥ ४५ ॥	य एवं कृष्णविजयं शङ्क्रेण च संयुगम् ।	
श्रीभगवानुवाच—		संस्मरेत् प्रातस्तथाय न तस्य स्यात् पराजयः	॥ ५३ ॥
पशान् भगवंस्त्वन्नः करवाम प्रियं तव ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥	
भवता यद् व्यवसितं तन्मे साधनुमोदितम्	॥ ४६ ॥		

अथ एकोनाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		इत्युत्सुको द्वारयतीं देवर्षिर्द्रुमागमत् ।	
तथा ताभिर्वरस्त्रीभी रममाणो जनार्दनः ।		पुष्पितोपचनारामां द्विजतिकुलनादिताम्	॥ ६ ॥
दिनानि हतसापन्नः सुबहून्त्यवासयत्	॥ १ ॥	उत्कुल्लेन्दीवराम्भोजकन्दहारकुमुदोत्पलैः ।	
राजोवाच—		छुरितेषु सारस्वतैः कूजितां हंससारसैः	॥ ७ ॥
तासां षोडशसाहस्रमहिषीणां जनार्दनः ।		प्रासादलक्ष्मैर्नवभिर्गुणैः स्फाटिकराजतैः ।	
तृप्तिं कथं चकारो मानुषं देहमाश्रितः	॥ २ ॥	महामरकतप्रल्यैः स्वर्णरत्नपरिच्छदैः	॥ ८ ॥
श्रीशुक उवाच—		विभक्तस्थापयचत्वार्यणैः	
हन्त ते कयपिष्यामि श्रोतॄणां विस्मयाबहम् ।		शालासभाभी रुचिरां सुरालयैः ।	
यथा चकार यहीनामैकस्मृतिं जनार्दनः	॥ ३ ॥	संसिक्तमार्गाङ्गुणवीथिगेहिनीं	
नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम् ।		पतत्पताकाध्वजवारितातपाम्	॥ ९ ॥
कृष्णेनैकेन वहीनां तदिदं श्रुः स्म नारदः	॥ ४ ॥	तस्यामन्तः पुरं श्रीमद्वर्चितं सर्वधिष्ण्ययैः ।	
चित्रं वतंतदेकेन यपुषा युगपत् पृथक् ।		होः स्वकीशलं यत्र त्वष्टा कान्त्वयैर्न दर्शितम्	॥ १० ॥
गृहेषु व्यष्टाहस्रस्थिय एक उदावहन्	॥ ५ ॥		

तत्र षोडशभिः सप्तसहस्रैः समलङ्कृतम् ।
 विवेशैकतमं शीरेः पत्नीनां भवनं महत् ॥ ११ ॥
 विष्टब्धं विद्रुमस्तम्भैर्वैद्युतफलकोत्तमैः ।
 इन्द्रनीलमयैः कुड्यैर्जालैर्मरकतोत्तमैः ॥ १२ ॥
 वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रा मुक्तादामविलम्बिभिः ।
 दान्तेरासनपर्यङ्कैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः ॥ १३ ॥
 दासीभिर्निष्कण्ठीभिः सुवासोभिरलङ्कृतम् ।
 पुम्भिः सकञ्चुकोष्पीपसुवस्त्रमणिकुण्डलैः ॥ १४ ॥
 रत्नप्रदीपनिकरयुतिभिर्निरस्त-
 ध्वान्तं विचित्रचलभीषु शिखण्डिनोऽङ्ग ।
 नृत्यन्ति यत्र विहितागरुभूषणक्षे-
 र्निर्णान्तमीक्ष्य घनबुद्धय उन्नदन्तः ॥ १५ ॥
 तस्मिन् समानगुणरूपवयःसुवेष-
 दासीसहस्रयुतयाऽनुसक्तं गृहिण्या ।
 विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुग्म-
 दण्डेन सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या ॥ १६ ॥
 तं सन्निरिक्ष्य भगवान् सहस्रोत्थितः श्री-
 पर्यङ्कतः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः ।
 आनम्य पादयुगलं शिरसा कीरिट-
 जुष्टेन साञ्जलिरिवीविशदासने स्वे ॥ १७ ॥
 तस्यावनिन्य चरणी तदपः स्वभूर्ध्रां
 बिभ्रज्जगद्गुरुतरोऽपि सतां पतिर्हि ।
 ब्रह्मण्यदेव इति यद् गुणनाम युक्तं
 तस्यैव यच्चरणशोचमशेषतीर्थम् ॥ १८ ॥
 सम्पूज्य देवकपिमादिकपिः पुराणो
 नारायणो नरसखो विपिनोदितेन ।
 वाण्याऽभिभाष्य मितयाऽमृतकल्पया च
 श्राव्य प्रभो भगवतः करवाम किं ते ॥ १९ ॥
 नारद उवाच—
 मेवाद्भुतं त्वयि विभोऽखिललोकनाथे
 मेयी जनेषु दपतश्च तमं खलानाम् ।
 निःश्रेयसाय जगतः स्थितिर्गुणार्थ्यां
 स्वयंवतार उन्मगाय विदाम सुष्ठु ॥ २० ॥

दष्टं तवाङ्घ्रियुगलं जनतापवर्गं
 ब्रह्मादिभिर्हृदि विचिन्त्यमगाधबोधैः ।
 संसारकूपपतितोत्तरणावलम्बं
 ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ २१ ॥
 ततोऽन्यदाविशद् गेहं कृष्णपत्न्याः स्म नारदः ।
 योगेश्वरेश्वरस्याङ्ग योगमायाविवित्सया ॥ २२ ॥
 दीव्यन्तमक्षभित्स्त्रत्र प्रियया चोद्धवेन च ।
 पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ २३ ॥
 पृष्ट्वाविदुषेवाप्तो कदाऽऽयातो भवानिति ।
 क्रियते किन्तु पूर्णानामपूर्वरस्मदादिभिः ॥ २४ ॥
 अथापि ब्रूहि नो ब्रह्मन् जन्मेतच्छोभनं कुरु ।
 स तु विस्मित उत्थाय तूर्णं (ज्णी)मन्यदगाद् गृहम् ॥ २५ ॥
 तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं शिशून् सुतान् ।
 ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाव कृतोपमम् ॥ २६ ॥
 जुहन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः ।
 भोजयन्तं द्विजान् कापि भुञ्जानमवशेषितम् ॥ २७ ॥
 कापि सन्त्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम् ।
 एकत्र चासिचर्मभ्यां चरन्तं शिष्यवर्त्मसु ॥ २८ ॥
 अश्वैर्गजे रथैः कापि विचरन्तं गदाग्रजम् ।
 कचिच्छयानं पर्यङ्के स्नूयमानं च बन्दिभिः ॥ २९ ॥
 मन्त्रयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभ्योद्धवादिभिः ।
 जलक्रीडारतं कापि वारमुत्थावलावृतम् ॥ ३० ॥
 कुत्रचिद् द्विजमुख्येभ्यो ददतं गाः स्थलङ्कृताः ।
 इतिहासपुराणानि शृण्वन्तं मङ्गलानि च ॥ ३१ ॥
 हसन्तं हास्यकथया कदाचित् प्रियया गृहे ।
 कापि धर्मं सेवमानमर्थकामां च कुत्रचित् ॥ ३२ ॥
 ध्यायन्तमेकमात्मानं पुरुषं प्रकृतेः परम् ।
 शुभूषणं गुरुन् कापि कामेर्भोगैः सपर्यया ॥ ३३ ॥
 कुर्वन्तं विग्रहं कैश्चित् सन्धिं चान्यत्र केशवम् ।
 कुत्रापि सह रामेण चिन्तयन्तं सतां शिवम् ॥ ३४ ॥

पुत्राणां दुहितृणां च काले विध्युपनायनम् ।
 दारिवरैस्तत्सदृशैः कल्पयन्तं विभूतिभिः ॥ ३५ ॥
 प्रस्थापनोपनयनैरपत्यानां महोत्सवान् ।
 वीक्ष्य योगेश्वरं शस्य येषां लोका विस्मिन्मरे ॥ ३६ ॥
 यजन्तं सकलान् देवान् कच्चिन् क्रतुभिरुज्जितैः ।
 पूर्तयन्तं कच्चिद् धर्मं कूपारामालयादिभिः ॥ ३७ ॥
 चरन्तं मृगयां कापि हयमारुह्य सन्धवम् ।
 ग्रन्तं तीर्थं पशून् मेध्यान् परीतं यदपुङ्गवैः ॥ ३८ ॥
 अव्यकलिद्रप्रकृतिमन्तःपुरचरादिषु ।
 कचिचरन्तं योगेशं तत्तद्वायुबुभुक्षया ॥ ३९ ॥
 अधोवाच हृषीकेशं नारदः प्रहसन्निव ।
 योगमायावलं वीक्ष्य मानुषीमीपुषो रतिम् ॥ ४० ॥
 नारद उवाच—
 विदाम योगमायां ते दुर्दशांमपि योगिनाम् ।
 योगेश्वरात्मन् निर्भातभवत्पादनिपेक्षया ॥ ४१ ॥
 अनुजानीहि मां देय लोकांस्ते यशसा भुतान् ।
 पर्यटामि तयोद्गायन् लीलां भुवनपावनीम् ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

ब्रह्मन् धर्मस्य वक्ताऽहं कर्तारमनुमोदकः ।
 शिष्यस्तं लोकमिममास्थितः पुत्र मा सिदः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याचरन्तं सद्धर्मान् प्राक् सृष्टान् गृहमेधिनाम् ।
 तमेव सर्वगेहेषु सन्तमेकं ददर्श ह ॥ ४४ ॥
 कृष्णस्याचिन्त्यवीर्यस्य योगमायामहोदयम् ।
 मुहुर्दृष्ट्वा कपरिभूद् विस्मितो जातकौतुकः ॥ ४५ ॥
 इत्यर्पधर्मकामेषु कृष्णेनावहितात्मना ।
 सम्यक् सभाजितः शीतस्तमेवानुस्मरन् ययौ ॥ ४६ ॥
 एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो
 नारायणोऽस्ति न भवाय गृहीतशक्तिः ।
 रेमे च षोडशसहस्रवराङ्गनानां
 सप्तरीडसीहृदनिरिष्वणहासनयुः ॥ ४७ ॥
 यानीह विश्विलयोद्भववृत्तिहेतुः
 कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार ।
 यस्त्वङ्ग गायति शृणोत्यनुमोदते वा
 भक्तिर्भवेद् भगवति ह्यपवर्गमार्गे ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अधोपस्युषुषुत्तायां कुकुटान् कूजतौऽशपन् ।
 गृहीतकण्ठयः पतिभिर्माध्व्यो विरहानुराः ॥ १ ॥
 ययांस्यरूढवन् कृष्णं बोधयन्तीव बन्दिनः ।
 गापत्यलिध्वदंष्ट्रे मन्दारवनवायुभिः ॥ २ ॥
 मुहूर्तं तं तु धेदुर्ध्वं नामृष्यदपि शोभनम् ।
 परिरम्भणविशेषात् शिष्यावाहन्तरं गता ॥ ३ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्तं उत्थाय दारुपस्पृश्य माधवः ।
 दध्या प्रसन्नकरणः स्वान्मानं तमसः परम् ॥ ४ ॥
 एक परं ज्योतिरनन्यमद्वयं
 स्वसंस्थया नित्यनिरस्तकल्पम् ।

ब्रह्माख्यमस्योद्भवनादिहेतुभिः
 स्वतःक्षणैर्लक्षितभायनिर्वृतिम् ॥ ५ ॥
 अप्राप्तुतोऽम्भस्यमले यथाविधि
 क्रियाकलापं परिधाय वाससी ।
 चकार सन्ध्योपगमादि सत्तमो
 हुतानलो ब्रह्म जजाप वाग्यतः ॥ ६ ॥
 उपस्थायाकमुपयन्तं तर्पयित्वाऽऽत्मनः कलाः ।
 देवान् कपीन् पितॄन् वृद्धान् विप्रानभ्यर्च्य चात्मवान् ॥ ७ ॥
 धेनूनां रुमशुद्धीणां साध्वीनां मीतिकस्रजान् ।
 पयस्विनीनां गृहीनां सवत्सानां सुवाससाम् ॥ ८ ॥
 ददौ रीष्यसुराष्ट्राणां क्षीमाजिनतिलैः सह ।
 अलङ्कृतेभ्यो विशेषेभ्यो बद्धं बद्धं दिनेदिने ॥ ९ ॥

गोविप्रदेवतावृद्धान् गुरुभूतानि सर्वशः ।
 नमस्कृत्वाऽऽत्मसम्भूतिं भक्तानि समस्पृशत् ॥ १० ॥
 आत्मानं भूषयामास नरलोकविभूषणम् ।
 वासोभिर्भूषणैः स्वीयैर्दिव्यस्त्रगनुलेपनैः ॥ ११ ॥
 अवेक्ष्यान्व्यं तथाऽऽदर्शं गोवृषद्विजदेवताः ।
 कामिनां सर्ववर्णानां पीरान्तःपुरचारिणाम् ।
 प्रादात् कामान् पृथक् कामैः प्रतोष्य प्रत्यनन्दत ॥ १२ ॥
 संविभज्याग्रतो विप्रान् सक्ताम्भूलानुलेपनैः ।
 सुहृदः प्रकृतीदारान् प्रापुः ततः स्वयम् ॥ १३ ॥
 तावत् सूत उपानीय स्वन्दनं परमाद्भुतम् ।
 सुग्रीवाद्यैर्हवैर्युक्तं प्रणम्यावस्थितोऽग्रतः ॥ १४ ॥
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं सारथे रथमारुहत् ।
 सात्यव्युद्धवसंयुक्तः पूर्वोद्गमिव भास्करः ॥ १५ ॥
 ईक्षितोऽन्तःपुरस्त्रीणां सग्रीडप्रेमवीक्षितैः ।
 कृच्छाद् विमृष्टो निरगाज्जातहासो हरन् मनः ॥ १६ ॥
 सुधर्माख्यां सर्वां सर्वैर्वृष्णिभिः परिवारितः ।
 प्राविशद् यन्निविष्टानां न सन्त्यङ्ग पद्मैः ॥ १७ ॥
 तत्रोपविष्टः परमासने विभु-
 र्यभी स्वभासा ककुभोऽवभासयन् ।
 वृतो नृसिंहैर्यदुभिर्षदूतमो
 यषोडुराजो दिवि तारकागणैः ॥ १८ ॥
 तत्राप्य मन्त्रिणो राजन् नानाहास्यसैर्विभुम् ।
 उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यस्ताण्डवैः समम् ॥ १९ ॥
 मृदङ्गवीणासुरजवेणुतालतल(दर)स्वैनैः ।
 ननृतुर्जगुस्तुष्टुध्वं सूतमागधवन्दिनः ॥ २० ॥
 तत्रस्था ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः ।
 पूर्वेषां पुण्ययशसां राज्ञां चाकथयन् कथाः ॥ २१ ॥
 तत्रैकः पुरुषो राजन्नागतोऽपूर्वदर्शनः ।
 विज्रापितो भगवन्तं प्रतीक्षन्तः प्रवेशितः ॥ २२ ॥
 स नमस्कृत्य कृष्णाय पङ्कजाय कृताञ्जलिः ।
 राज्ञामावेन्दपद् दुःखं जगसन्शोषणधजम् ॥ २३ ॥

ये तु दिग्विजये तस्य सज्जतिं नाययुर्नृपाः ।
 प्रसन्न रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिगजे ॥ २४ ॥
 राजान ऊचुः—
 कृष्ण कृष्णाग्रमेयान्मन् प्रपन्नभयभञ्जन ।
 वयं त्वां शरणं यामो भवभीताः पृथग्धियः ॥ २५ ॥
 लोको विकर्मनिरतः कुशलं प्रमत्तः
 कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्चने स्वे ।
 यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां
 सपग्भिन्नत्पनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २६ ॥
 कालो भवान् जगदिदं कलपाऽवतीर्णः
 सद्रक्षणाय खलनिग्रहणाय चान्यत् ।
 कथित् त्वदीयमतिपाति निदेशमीश
 किं वा जनः सुकृतमृच्छति तत्र विप्रः ॥ २७ ॥
 स्वप्रापितं नृपसुखं परतन्त्रमीश
 शश्वद्भयेन मृतकेन धुरं बहामः ।
 हित्वा यदात्मनि सुखं तदनीहलभ्यं
 क्लिश्यामहेऽतिकृपणास्तव मापयेति ॥ २८ ॥
 तन्नो भवान् प्रणतशोकहराद्वियुग्मो
 रुद्धान् विपुलं मगधापिकर्मपाशात् ।
 यो भूभुजोऽयुतमतद्गजवीर्यमेको
 विभद् रुरोष भवने मृगराडिवावीः ॥ २९ ॥
 यो वै त्वया द्विनवकृत्य उदात्तचक्रो
 भग्नो मृषे खलु भवन्तमनन्तवीर्यम् ।
 जित्वा नृलोकनिरतं स तु रुद्धर्षो
 युष्मत्प्रजाः क्षिपति चासु च तद्विपेहि ॥ ३० ॥
 इति मागधसंरुद्धा भवदर्शनकाङ्क्षिणः ।
 प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयताम् ॥ ३१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजदूते ब्रुवत्येवं देवर्षिः परमयुतिः ।
 विभन् पिङ्गजटाभारं प्रादुरासीद् यथा रविः ॥ ३२ ॥
 गायन् गिरा मधुरया श्रियकर्माणि जन्म च ।
 श्रावयन्नपसङ्गां लोकान्निरमयन् भृशम् ॥ ३३ ॥

तं हृद्वा भगवान् कृष्णः सर्वलोकेष्वरेश्वरः ।		लीलावतारैः स्वयंशःप्रदीपकं	
ययन्द उन्निः शीर्ष्णां ससभ्यः सानुगो मुदा	॥ ३४ ॥	प्रज्वालयेत्त्वं तमहं प्रपद्ये	॥ ४० ॥
सभाजयित्वा विधिवत् कृतासनपरिग्रहम् ।		अथाप्याश्रावये ब्रह्मन् नरदेवविदम्बितम् ।	
वभाषं सुदृढैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन् मुनिम्	॥ ३५ ॥	राज्ञः पितृव्यसेवस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम्	॥ ४१ ॥
अपिस्विदय लोकानां त्रयाणामकुतोभयम् ।		यक्ष्यति त्वां मत्सेन्द्रेण राजसूयेन पाण्डवः ।	
ननु भूयान् भगवतो लोकान् पर्यटतो गुणः	॥ ३६ ॥	नृपतिः पारमेष्ठ्येन तद् भवाननुमोदताम्	॥ ४२ ॥
न हि तेऽविदितं किञ्चित् लोकेष्वीश्वरकर्तृषु ।		तस्मिन् देव क्रतुवरे भवन्तं वै सुरादयः ।	
अथ पृच्छामहे पुष्मान् पाण्डवानां चिकीर्षितम्	॥ ३७ ॥	दिदृक्षुः समेष्यन्ति राजानश्च यशस्विनः	॥ ४३ ॥
नारद उवाच—		श्रवणात् कीर्तनाद् ध्यानात् पूजनेऽन्त्यावसायिनः ।	
हृष्टा मया ते बहुशो दुरत्यया		तव ब्रह्मपयस्मेश किमुनेष्टाभिर्मर्शिनः	॥ ४४ ॥
माया विभो विश्वसृजश्चापिनिः ।		यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां	
भूतेषु भूमन् चरतः स्वशक्तिभि-		भूमौ च ते भुवनमङ्गल दिम्बितानम् ।	
वर्हैरिव च्छन्नरुचो रुचोऽद्भुताः	॥ ३८ ॥	मन्दाकिनी च दिवि भोगवतीति चाधो-	
तवेहितं कोऽर्हति साधु वेदितुं		गङ्गति चेह चरणाम्बु पुनाति विश्वम्	॥ ४५ ॥
स्वमाययेदं सृजतो नियच्छतः ।		यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां	
योऽविद्ययाऽनात्मतयाऽवसीयते		भूमौ च तेऽमलपशोऽथ दिशां वितानम् ।	
तस्मै नमस्ते स्वविलक्षणान्मने	॥ ३९ ॥	मन्दाकिनी च तव पादरजोवहोर्मिः	
जीयस्य यत् संसरतो विमोक्षणं		श्रीमत्पदास्पदगताऽथ पुनाति विश्वम्	॥ ४६ ॥
न जायतेऽनर्थवहाच्छरीरतः ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टातितमोऽध्यायः ॥	

अथ एकाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		सर्वैर्दुर्विषहो राजा नागापुतसमो बले ।	
इत्युदीरितमाकर्ण्य देवैरैरुद्धवोऽब्रवीत् ।		बलिनामपि चान्येषां भीमं समबलं बिना	॥ ५ ॥
सभ्यानां मतमाज्ञाय कृष्णस्य च महामतिः	॥ १ ॥	क्षेत्रे स तु जेतव्यो न शताक्षीहिणीपुतः ।	
उद्धव उवाच—		ब्रह्मण्योऽभ्यर्षितो धिष्णं प्रत्याख्याति कर्हिचित्	॥ ६ ॥
यदुक्तं कपिणा देव साचिव्यं यक्षतस्तृचया ।		ब्रह्मवेषधरो भूत्वा तं धिष्येत नृकोदरः ।	
कार्यं पितृव्यसेवस्य रक्षा च शरणैषिणाम्	॥ २ ॥	हनिष्यति न सन्देहो क्षेत्रे तव सन्निधौ	॥ ७ ॥
यद्यप्यं राजसूयेन दिक्चक्रजयिना विभो ।		निमित्तमात्रमीशस्य विश्वसर्गनिरोधयोः ।	
अतो जरासुतवध उभयार्थो मतो हि मे	॥ ३ ॥	हिरण्यगर्भः शर्वश्च कालाख्यारूपिणस्तव	॥ ८ ॥
अस्माकं च महानर्थो लोतेनेव भविष्यति ।		गायन्ति ते विशदकर्म गृहेषु देव्यो	
यशश्च तव गोविन्द राज्ञो बन्धाद् विमुच्यतः	॥ ४ ॥	राज्ञां स्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणं च ।	
		गोप्यश्च कुञ्जरपतेर्जनकान्मजायाः	
		पित्रोश्च लब्धशरणा मुनयो वयं च	॥ ९ ॥

जरासन्धवधः कृष्ण भूर्यार्योपकल्प्यते ।
 प्रायः कालविपाकेन तव चाभिमतः क्रतुः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युद्धवबचो राजन् सर्वतोभद्रमच्युतः ।
 देवर्षिर्पदुवृद्धाश्च रामश्च प्रत्यपूजयन् ॥ ११ ॥

अधादिशत् प्रयाणाय भगवान् देवकीसुतः ।
 भृत्यान् दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून् विभुः ॥ १२ ॥

स निर्गत्याबरोधान् स्वान् ससुतान् सपरिच्छदान् ।
 सङ्कर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहा ।
 सुतोपनीतं स्वरथमारुहद् गरुडध्वजम् ॥ १३ ॥

ततो रथद्विपभटसादिनायकैः
 करालया परिवृत आत्मसेनया ।
 मृदङ्गभेर्यान्कशाङ्गगोमुखैः
 सहस्रैश्चा वै ककुभो निराक्रमत् ॥ १४ ॥

प्रियाश्च काश्चन शिविकाभिरच्युतं
 सहात्मजाः पतिमनु सुव्रता ययुः ।
 वराम्बराभरणविलेपनस्रजः
 सुसंवृता नृभिरासिचर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥

नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्पनः-
 करेणुभिः परिजनवारयोपतितः ।
 स्वलङ्कृताः पटकुटिकम्यलाम्बरा-
 युपस्कृता यपुरधियुज्य सर्वशः ॥ १६ ॥

बलं बृहद्वध्यजपटच्छत्रचामीरे-
 वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ।
 दिवाऽऽशुभिस्तुमुलरवं बभौ रवे-
 र्ययाऽर्णवः क्षुभिततिमिद्रिलोर्मिभिः ॥ १७ ॥

अथो मुनिर्पदुपतिना सभाजितः
 प्रणम्य तं हृदि निदधद् विहायसा ।
 निशम्यागाद् व्यवसितमाहुताहंणो
 मुकुन्दसन्दर्शननिवृत्तेन्द्रियः ॥ १८ ॥

राज्ञां द्रुतमुवाचेंद्रं भगवान् प्रीणयन् गिरा ।
 मा श्रेष्ठ द्रुत भद्रं यो पातयिष्यामि मागधम् ॥ १९ ॥

इत्युक्तः प्रस्थितो द्रुतो यथावदबदन्मृषान् ।
 तेऽपि सन्दर्शनं शीरेः प्रत्यैक्षन्त मुमुक्षवः ॥ २० ॥

आनर्तसीवीरमरुन्स्तीर्त्वा विनशान् हरिः ।
 नदीर्गिरीनतीयाय पुरग्रामव्रजाकारान् ॥ २१ ॥

ततो द्यध्वतीं तीर्त्वा मुकुन्दोऽथ सरस्वतीम् ।
 पाथालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्रस्थमथागमन् ॥ २२ ॥

तमुपागतमाकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणाम् ।
 अजातशत्रुर्निर्गतान् सोपाध्यायः सुहृद्वृतः ॥ २३ ॥

गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ।
 अभ्ययान् स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमिवागतम् ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा विक्रिन्नहृदयः कृष्णस्त्रेहेन पाण्डवः ।
 चिराद् दृष्टं प्रियतमं सस्वजे स्म पुनः पुनः ॥ २५ ॥

दोर्भ्यां परिष्वज्य रमालपालयं
 मुकुन्दगात्रं नृपतिर्हताशुभः ।
 लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो
 हृष्यन्नुर्विस्मृतलोकविभ्रमः ॥ २६ ॥

तं मातुलेयं परिभ्य निर्वृतो
 भीमः स्मयन् प्रेमजलाकुलेन्द्रियः ।
 यमो किरीटी च सुहृत्तमं मुदा
 प्रवृद्धवाण्याः परिरेभिरेऽच्युतम् ॥ २७ ॥

अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभिवन्दितः ।
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः ॥ २८ ॥

मानि(तो)नो मानयामास कुरुसुअपकेकयान् ।
 सूतमागधगन्धर्वा वन्दिनश्चोपमन्त्रिणः ॥ २९ ॥

मृदङ्गशाङ्गपटहवीणापणववेणुभिः ।
 ब्राह्मणाश्चारविन्दाशं तुष्टुवर्ननुर्जगुः ॥ ३० ॥

एवं सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यश्लोकशिखामणिः ।
 संस्तूयमानो भगवान् विवेशालङ्कृतं पुरम् ॥ ३१ ॥

संसिक्तवर्त्म करिणां मदगन्धतोषै-
 श्चित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुम्भैः ।
 मृष्टान्धभिर्वरदकूलविभूषणस-
 गन्धर्भ्यर्धिवृतिभिश्च विराजमानम् ॥ ३२ ॥

उदीसदीपावलिभिः प्रतिसमजाल-
निर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकम् ।

मूर्धन्यहमकलशे रजतोऽङ्गु-
नृपं ददर्श भवनीः कुरुराजपाम

॥ ३३ ॥

प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानपात्र-
मीत्सुख्यविश्रुतकेशादुकूलवन्ध्याः ।

सद्यो विमुन्य गृहकर्म पतीन् स्वतल्पे
द्रष्टुं ययुर्पुत्रतपः स्म नरेन्द्रमार्गे

॥ ३४ ॥

तस्मिन् सुसङ्कुल इभाशरधद्विपद्भिः
कृष्णं सभायमुपलभ्य गृहाधिकृताः ।

नार्यो विकीर्यं कुसुमैर्मनसोपगुह्य
सुस्वागतं विदधुरुच्युतवीक्षितेन

॥ ३५ ॥

ऊचुः स्त्रियः पथि निरीक्ष्य मुकुन्दपत्नी-
स्तारा यथादुपसहाः किमकार्यमूभिः ।

यच्चक्षुषां पुरुषमीलिरुदारहास-
लीलाश्लोककलयोत्सवमातनोति

॥ ३६ ॥

तत्र तत्रोपसङ्गम्य वीरा महत्प्रपाणयः ।
चक्रुः सपर्यं कृष्णाय श्रेणीमुख्या हर्षनसः

॥ ३७ ॥

अन्तःपुरजनेः प्रीत्या मुकुन्दः फुल्लोचनैः ।
ससम्भ्रमेरभ्युपेतः प्राविशद् राजमन्दिरम्

॥ ३८ ॥

पृथा विलोक्य भ्रात्रेयं कृष्णं त्रिभुवनेश्वरम् ।
प्रीतात्मोन्माद्य पर्यङ्गात् ससुषुषा परिपस्वजे

॥ ३९ ॥

गोविन्दं गृहमानीय देवदेवेशमादृतः ।
पूजायां नावदत्त कृत्यं प्रमोदोपहतो नृपः

॥ ४० ॥

पितृधनुर्गुरुस्त्रीणां कृष्णशक्तेऽभिवादनम् ।
स्वयं च कृष्णया राजन् भगिन्या चाभिवादितः

॥ ४१ ॥

शत्रा सञ्चोदिता कृष्णा कृष्णपत्नीः सुवर्चसः ।
आनर्चं रुमिणीं सत्यां भद्रां जाम्बवतीं तथा

॥ ४२ ॥

कालिन्दी मित्रविन्दां च शैव्यां नाग्रजितीं सतीम् ।
अन्याश्चाभ्यागता यास्ता वासःसङ्मण्डनादिभिः

॥ ४३ ॥

सुखं निवासयामास धर्मराजो जनार्दनम् ।
ससैन्यं सानुगामान्यं सभायै च नवं नवम्

॥ ४४ ॥

तर्पयित्वा खाण्डवेन बर्हिं पाण्डवसंयुतः ।
मोचयित्वा मयं येन राज्ञो दिव्या सभाऽऽहता

॥ ४५ ॥

उवास कतिचिन्मासान् राज्ञः प्रियचिकीर्षया ।
विहरन् रथमारुह्य फल्गुनेन भटैर्वृतः

॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्वायशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकदा तु सभामध्य आस्थितो मुनिभिव्रुतः ।
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्च युधिष्ठिरः

॥ १ ॥

आचार्यैः कुलवृद्धैश्च ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ।
सर्वेषामेव चेतोपामाभाष्येदमुवाच ह

॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

ऋतुराजेन गोविन्द राजसूयेन पावनीः ।
यक्ष्ये विभूतीर्भवतस्तः सम्पादय नः प्रभो

॥ ३ ॥

त्वत्पादुके अविरतं परि ये चरन्ति
ध्यायन्त्यभद्रनशने सुधिषां गृणन्ति ।

चिन्दन्ति ते कमलनाभ भवावर्ण-
माशासते यदि न आशिष ईश नाव्ये

॥ ४ ॥

तद् देवदेव भवतश्चरणारविन्द-
सेवानुभावमिह पश्यतु लोक एषः ।

ये त्वां भजन्ति न भजन्त्युत बोधयेपां
निष्ठां प्रदर्शय विभो कुरुसूत्रयानाम्

॥ ५ ॥

न ब्रह्मणः स्वपरभेदमनिस्तव स्यात्
सर्वात्मनः समदृशः स्वमुत्तानुभूतैः ।

संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न विपर्ययोऽत्र

॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

सम्पन् व्यवसितं राजन् भवता शत्रुकर्शन ।
कन्याणी येन ते कीर्तिलोकाननुभविष्यति

॥ ७ ॥

ऋषीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो ।
 सर्वेषामपि भूतानामीप्सितः क्रतुराडपम् ॥ ८ ॥
 विजित्य नृपतीन् सर्वान् कृत्वा च जगतीं वशे ।
 सम्भृत्य सर्वसम्भारानाहरस्व महाक्रतुम् ॥ ९ ॥
 एते तु भ्रातरौ राजन् लोकपालांशसम्भवाः ।
 वशोऽस्मि तव ताताहं दुर्जयो योऽकृतात्मभिः ॥ १० ॥
 न कश्चिन्मत्परं लोके तेजसा यशसा धिया ।
 विभूतिभिर्नाभिभवेद् देवोऽपि किमु पार्थिवाः ॥ ११ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 निशम्य भगवद्गीतं प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजः ।
 भ्रातृन् दिग्विजयेऽपुङ्गु विष्णुतेजोपवृंहितान् ॥ १२ ॥
 सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत् सह सृञ्जयैः ।
 दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां सव्यसाचिनम् ।
 प्राच्यां वृकोदरं राजन् कैकयैः सह मद्रकैः ॥ १३ ॥
 ते विजित्य नृपान् वीरानाजहुर्दिव्यमञ्जसा ।
 अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्षयते ॥ १४ ॥
 श्रुत्वाऽजितं जरासन्धं नृपतेर्ध्यायतो हरिः ।
 आहोपायं तमेवाय उद्धवो यमुवाच ह ॥ १५ ॥
 भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिङ्गधरास्ततः ।
 जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः ॥ १६ ॥
 तं गत्वाऽऽतिथ्येलापां गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 ब्रह्मण्यं समपाचन्त राजन्या ब्रह्मलिङ्गिनः ॥ १७ ॥
 राजन् विध्यतिथीनस्मानर्थिनो गृहमागतान् ।
 तत्रः प्रयच्छ भद्रं ते यद् वयं कामयामहे ॥ १८ ॥
 किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः ।
 किं न देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् ॥ १९ ॥
 योऽनिन्येन शरीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवम् ।
 नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शौच्य एव सः ॥ २० ॥
 हरिश्चन्द्रो रग्निदेव उज्ज्वलः शिविवर्लिः ।
 व्याधः कपोतां बहवो ह्यधुवेण ध्रुवं गताः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—

स्वरैराकृतिभिस्तांस्तु प्रकोष्ठैर्ज्याहरीरपि ।
 राजन्यवन्धून् विज्ञाय दृष्टपूर्वानचिन्तयत् ॥ २२ ॥
 राजन्यवन्धवो ह्येते ब्रह्मलिङ्गानि विभ्रति ।
 ददामि भिक्षितं तेभ्य आत्मानमपि दुस्त्यजम् ॥ २३ ॥
 बलेनः श्रूयते कीर्तिर्विजिता दिश्वकल्मषा ।
 ऐश्वर्याद् भ्रंशितस्यापि विप्रव्याजेन विष्णुना ॥ २४ ॥
 श्रियं जिहीर्षतेन्द्रस्य विष्णवे द्विजकृपिणं ।
 जानन्नपि महीं प्रादाद् वार्यमाणोऽपि दैत्यराट् ॥ २५ ॥
 जीवता ब्राह्मणार्थाय कोऽन्वर्थः क्षत्रबन्धुना ।
 देहेन पतमानेन नेहता विपुलं यशः ॥ २६ ॥
 इत्युदारमतिः प्राह कृष्णार्जुनवृकोदरान् ।
 हे विप्रा त्रियतां कामो ददान्त्यात्मशिरोऽपि वः ॥ २७ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच—
 युद्धं नो देहि राजेन्द्र द्वन्द्वशो यदि मन्यसे ।
 युद्धार्थिनो वयं प्राप्ता राजन्या नात्रकाङ्क्षिणः ॥ २८ ॥
 असी वृकोदरः पार्थस्तस्य भ्राताऽर्जुनो ह्ययम् ।
 अनयोर्मातुलेयं मां कृष्णं जानीहि ते रिपुम् ॥ २९ ॥
 एवमावेदितो राजा जहासोषेः स मागधः ।
 आह चामर्षितो मन्दो युद्धं तर्हि ददामि वः ॥ ३० ॥
 न त्वया भीरुणा योतस्ये युधि विद्वच्चेतसा ।
 मधुरां स्वां पुरीं त्यक्त्वा समुद्रं शरणं गतः ॥ ३१ ॥
 अयं तु वपसाऽतुल्यो नातिसन्त्यो न मे समः ।
 अर्जुनो नो भवेद् योद्धा भीमस्तुल्यबलो मम ॥ ३२ ॥
 इत्युक्त्वा भीमसेनाय दत्त्वा स महतीं गदाम् ।
 द्वितीयां स्वयमादाय निर्जगाम पुराद् बहिः ॥ ३३ ॥
 ततः समबली(समरबले) वीरी संसक्ताचितरेतरम् (री) ।
 जघ्रतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदी ॥ ३४ ॥
 मण्डलानि विचित्राणि सत्यं दक्षिणमेव च ।
 चरतोः गुशुभे युद्धं नटयोरिव रत्निणोः ॥ ३५ ॥

ततश्चतुष्टयादो यद्वनिपेपसस्त्रिभः ।		सञ्चित्पारिवधोपायं भीमस्यामोषददर्शनः ।	
गदयोः क्षिप्तयो राजन् दन्तयोरिव दन्तिनोः	॥ ३६ ॥	दर्शयामास विटपं पाटयन्निव सञ्ज्ञया	॥ ४१ ॥
ते धे गदे भुजजवेन निपात्यमाने		तद् विज्ञाय महासत्त्वो भीमः प्रहरतां वरः ।	
अन्यान्त्यतोऽसकटिपादकरोरुजवृन् ।		गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले	॥ ४२ ॥
चूर्णीवभूवतुरुपेत्य यथाकंशास्ते		एकं पादं पदाऽऽक्रम्य दोर्ध्यामन्यं प्रगृह्य सः ।	
संपुण्यतोर्द्विरदयोरिव दीप्तमन्योः	॥ ३७ ॥	गुदतः पाटयामास शास्त्रामिव मतङ्गजः	॥ ४३ ॥
इत्थं तपोः प्रहतयोगंदयोनृवीरी		एकपादोरुनृपणकटिपृष्ठस्तनांसके ।	
क्रुद्धी स्वमुष्टिभिरयः स्पर्शोऽप्यपिष्टम् ।		एकवाहधिभूकर्णे शकले ददशुः प्रजाः	॥ ४४ ॥
शब्दस्तपोः प्रहरतोर्धनपोरिवासी-		हाहाकारो महानासीन्निहते मागधेश्वरे ।	
निर्यातयद्वपुरुपस्तलताडनोत्थः	॥ ३८ ॥	पूजयामासतुर्भीमं परिरभ्य जपाच्युतो	॥ ४५ ॥
तपोरेवं प्रहरतोः समशिखाबलीजसोः ।		सहदेवं तत्तनयं भगवान् भूतभावनः ।	
निर्विशेषमभूद् युद्धमक्षीणजवयोनृप	॥ ३९ ॥	अभ्यपिञ्चदमेयात्मा मागधानां पतिं प्रभुः ।	
शत्रोर्नममृती बिद्वान् जीवितं च जराकृतम् ।		मोचयामास राजन्यान् संरुद्धा मागधेन ये	॥ ४६ ॥
पार्थमाप्याययन् स्वेन तेजसाऽचिन्तयद् हरिः	॥ ४० ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वावशीतितमोऽध्यायः ॥	

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		राजान् क्रुतुः—	
अपुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ।		नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय ।	
विनिर्गता गिरिद्रोण्या मलिनो मलवाससः	॥ १ ॥	प्रपन्नान् पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान् घोरसंसृतेः	॥ ८ ॥
क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्षिताः ।		नैव नाथाभ्यसूयामो मागधं मधुसूदन ।	
ददशुस्ते धनश्यामं पीतकीशेषयाससम्	॥ २ ॥	अनुग्रहो यद् भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो	॥ ९ ॥
श्रीचत्सार्द्रं चतुर्बाहुं वपप्रपन्ननिभेषणम् ।		राज्यैश्वर्यमदोषध्या न श्रेयो विन्दते नृपाः ।	
चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ ३ ॥	त्वन्साधामोहिता नित्या मन्यन्ते सम्पदधलाः	॥ १० ॥
पद्महस्तं गदाशङ्करधाद्रैरुपलक्षितम् ।		मृगतृष्णां यथा बाला मन्यन्ते उदकाशयम् ।	
किरीटहारकटकटिसूत्राद्गदान्वितम्	॥ ४ ॥	एवं वैकारिकीं मायामपुक्ता वस्तु चक्षते	॥ ११ ॥
भ्राजद्भरमणिश्रीवं निरीनं वनमालया ।		वयं पुरा श्रीमदनष्टबुद्धयो	
पिवन्त इव चक्षुर्ध्यां लिहन्त इव जिह्वा	॥ ५ ॥	जिहीर्षयाऽस्या इतरेतरस्मृधः ।	
जिघ्रन्त इव नासाभ्यामीहन्त इव चेतसा ।		प्रन्तः प्रजाः स्वा अपि निर्वृण्ताः प्रभो	
प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पादयोर्हरिः	॥ ६ ॥	मृत्युं परं त्वामगणय्य दुर्मदाः	॥ १२ ॥
कृष्णसन्दर्शनाद्वादध्वस्तसंरोधनरुमाः ।		त एव कुष्णाश्च गभीररंहसा	
प्राज्ञासुहृदीकेषां गीर्भिः प्राञ्जलयो नृपाः	॥ ७ ॥	अनन्तवीर्येण विचालिताः शिथः ।	
		कालेन तद् वै भवतोऽनुकम्पया	
		विनष्टदर्पाश्रणी स्मरामहे	॥ १३ ॥

अथो न राज्यं मृगतृष्णरूपितं
 देहेन शश्वन्तता रजोभुवा ।
 उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो
 क्रियाफलं प्रेत्य च कर्णरोचनम् ॥ १४ ॥

तत्रः समादिशोपायं येन ते चरणान्नयोः ।
 स्मृतिर्यथा न विरमेदपि संसरतामिह ॥ १५ ॥

कृष्णाय चासुदेवाय हरये परमात्मने ।
 प्रणतः शरणाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 संस्तूपमानो भगवान् राजभिर्मुक्तवन्धनैः ।
 तानाह करुणस्तात शरण्यः श्रद्धया गिरा ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 अयं प्रभृति यो भूषा मय्यात्मन्यखिलेश्वरे ।
 सुहृदा जायते भक्तिर्वादमाशासितं तथा ॥ १८ ॥

दिष्ट्या व्यवसितं भूषा भवन्त क्रतुभाषिणः ।
 त्रिधैधर्ममदोन्नाहं पश्य उन्मादनं नृणाम् ॥ १९ ॥

हेहयो नहुषो वेनो रावणो नरकोऽपरे ।
 श्रीमदाद् ध्वंसिताः स्थानाद् देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥

सखिन्तयत विज्ञाय देहायुत्पायमन्तवत् ।
 मां यजन्तोऽध्वरैर्यत्ताः प्रजा धर्मेण रक्षत ॥ २१ ॥

सन्तन्वन्तः प्रजातन्तून् सुखदुःखे भवाभवी ।
 प्राप्ताप्राप्तं च सेवन्तो मथित्ता विचरिष्यथ ॥ २२ ॥

उदासीनाश्च देहादावात्मारामा धृतव्रताः ।
 मय्यावेश्य मनः सम्पश्य मामन्ते ब्रह्म यास्यथ ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिश्य नृषान् कृष्णो भगवान् भुवनेश्वरः ।
 तेषां न्ययुक्तं पुरुषान् शिष्यो मज्जनकर्मणि ॥ २४ ॥

सपर्यां कारयामास सहदेवेन भारत ।
 नरदेवोचितैर्वर्षैर्भूषणैः सखिलेषुभिः ॥ २५ ॥

भोजयित्वा वराज्जेन सुखातान् समलङ्कृतान् ।
 भोगैश्च विविधैर्युक्तास्तांमूलाद्यैर्नृपोचितैः ॥ २६ ॥

ते पूजिता मुकुन्देन राजानो मृष्टकुण्डलाः ।
 विरेजुर्माचिताः क्लेशान् प्रावृडन्ते यथा ग्रहाः ॥ २७ ॥

रथान् सदधानारोप्य मणिकाञ्चनभूषितान् ।
 ग्रीणय्य सूनृतेर्वाक्ष्यैः स्वदेशान् प्रत्ययापयत् ॥ २८ ॥

त एषं मोचिताः कृच्छ्रात् कृष्णेन सुमहात्मना ।
 ययुस्तमेव ध्यायन्तः कृतानि च जगत्पतेः ॥ २९ ॥

जगदुः प्रकृतिभ्यस्ते महापुरुषचेष्टितम् ।
 यथाऽन्वयासद् भगवान् तथा चक्रुरतन्द्रिताः ॥ ३० ॥

जरासन्धं घातयित्वा भीमसेनेन केशवः ।
 पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात् सहदेवेन पूजितः ॥ ३१ ॥

ते गत्वा खाण्डवप्रस्थं शङ्खान् दध्मुर्जितारयः ।
 हर्षयन्तः स्वसुहृदो दुर्हृदां चासुरावहाः ॥ ३२ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतमनस इन्द्रप्रस्थनिवासिनः ।
 मेनिरे मागधं शान्तं राजा चाप्तमनोरथः ॥ ३३ ॥

अभिवाद्याथ राजानं श्रीमार्जुनजनादनाः ।
 सर्वमाश्रावयाश्चक्रुरात्मना यदनुष्ठितम् ॥ ३४ ॥

निशम्य धर्मराजस्तु केशवेनानुकम्पितम् ।
 आनन्दाश्रुकणान् मुधुन् प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एषं युधिष्ठिरो रात्रा जगत्सन्धवधं प्रभो ।
 कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्रीतिस्तमवब्रवीत् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 यस्य त्रिलोकगुरवः सर्वलोकमहेश्वराः ।
 वहन्ति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानुशासनम् ॥ २ ॥

स भवानरविन्दाक्ष दीनानामीशमानिनाम् । धत्तेऽनुशासनं भूमस्तदत्यन्तविशम्बन्म् ॥ ३ ॥	नाय्यगच्छजनैकान्त्वान् सहदेवस्तदाऽब्रवीत् । अर्हति ह्यच्युतः श्रेष्ठं भगवान् सात्वतां पतिः ॥ १९ ॥
न होक्तस्याद्वितीयस्य ब्रह्मणः परमात्मनः । कर्मभिर्वर्धते तेजो हसते ते यथा रवेः ॥ ४ ॥	एष वै देवताः सर्वा देशकालपनादयः । यदात्मकमिदं विश्वं क्रतवश्च यदात्मकाः ॥ २० ॥
न च तेऽजित भक्तानां ममाहमिति माधव । त्वं तवेति च नानापीः पशूनामिव वैकृता ॥ ५ ॥	अग्निराहुतयो मन्त्राः साङ्ख्यं योगश्च यत्परः । एक एवाद्वितीयोऽसायितदात्म्यमिदं जगत् ॥ २१ ॥
इत्युक्त्या यज्ञिये काले यज्ञे युक्तान् स कत्विजः । कृष्णानुमोदितः पार्थो ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ॥ ६ ॥	आत्मनाऽऽत्माधायः सभ्याः सृजन्त्यवति हन्त्यजः । विविधानीह कर्माणि जनयन् हनपेक्षया ॥ २२ ॥
द्वैपायनो भरद्वाजः सुमन्तुर्गीतमोऽसितः । वसिष्ठश्च्यवनः कण्वो मैत्रेयः कचपश्चितः ॥ ७ ॥	ईदृते यद्यं सर्वं श्रेयो धर्मादिलक्षणम् । तस्मात् कृष्णाय महते दीपतां परमार्हणम् ॥ २३ ॥
विश्वामित्रो वामदेवः सुमतिर्जीमिनिः क्रतुः । पैलः पराशरो गर्गो वैशम्पायन एव च ॥ ८ ॥	एवं चेत् सर्वभूतानामात्मनश्चाहर्णं भवेत् । सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्ददर्शिने ॥ २४ ॥
अथर्वा काश्यपो धीमनो रामो भार्गव आसुरिः । वीतिहोत्रो मपुच्छन्दा वीरसेनोऽकृतव्रणः ॥ ९ ॥	देयं शान्ताय पूर्णाय दत्तस्थानन्त्यमिच्छता ॥ २५ ॥
उपहूतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः । धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महामतिः ॥ १० ॥	श्रीशुक उवाच— इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत् तूष्णीं कृष्णानुभावयित् । तत् श्रुत्वा तुष्टयुः सर्वे साधु साध्विति सत्तमाः ॥ २६ ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यज्ञदिहृष्यः । तत्रेयुः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृतयो नृप ॥ ११ ॥	श्रुत्वाऽनुजैरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदाम् । समर्हयद् हृषीकेशं प्रीतः प्रणयविह्वलः ॥ २७ ॥
ततस्तद् देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलालः । कृष्णो तत्र यथान्यायं दीक्षयाश्चक्रिरे नृपम् ॥ १२ ॥	तत्पादावचनिन्यापः शिरसा लोकपावनीः । सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुम्बोऽबहन्मुदा ॥ २८ ॥
हंसः किलोषकरणो वरुणस्य यथा पुरा । इन्द्रादयो लोकपाला विरिश्चभयसंयुताः ॥ १३ ॥	वासोभिः पीतकीशेर्भूषणैश्च महाधनैः । अर्हयित्वाऽभ्युष्णार्शो नाशकत् समवेक्षितुम् ॥ २९ ॥
सगणाः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः । मुनयो यक्षरक्षांसि खगाः किन्नरचारणाः ॥ १४ ॥	इत्थं सभानितं वीक्ष्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः । नमो जयेति नेमुस्तं स्नात् पेतुः पुष्पवृष्टयः ॥ ३० ॥
राजानश्च सम्राट्ता राजपत्न्यश्च सर्वशः । राजसूयं समीपुः स्म राज्ञः पाण्डुसुतस्य वै ॥ १५ ॥	इत्थं निशम्य दमपोपसुतः स्वपीठ- दुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः । उन्मिष्यः बाहमिदमाह सदस्यमर्षात् ॥ ३१ ॥
मंनिरे कृष्णभक्तस्य सूपपन्नमविस्मिताः । अयाजयन् महाराज याजका देववर्चसः ॥ १६ ॥	संश्रावयन् भगवते वरुषाण्यभीतः ॥ ३२ ॥
राजसूयेन विधिवत् प्रचेतसमिवामराः । सूयंऽहन्यवनीपालो याजकान् सदस्यस्यतीन् ॥ १७ ॥	इंशो दुरत्ययः काल इति सत्यवती धुतिः । वृद्धानामपि यद् बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभियते ॥ ३३ ॥
अपूजयन् महाभागान् यथावत् सुसमाहितः । सदस्याग्राहणार्हं वै विमृशन्तः सभासदः ॥ १८ ॥	यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मर्ह्यं बालभाषितम् । सदस्यतयः सर्वे कृष्णो यत् सम्मतोऽहंने ॥ ३४ ॥

तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान् ।
 परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालांश्च पूजितान् ॥ ३४ ॥
 सदसस्पतीनतिब्रज्य गोपोंऽयं कुलपांसनः ।
 यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३५ ॥
 वर्णाश्रमकुलपेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः ।
 स्वैरवर्ती गुणैर्हीनः सपर्यां कथमर्हति ॥ ३६ ॥
 ययातिनैषां हि कुलं शप्तं सद्भिर्विगर्हितम् ।
 बृथा पानरतं मत्तं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मर्षिसेवितान् देशान् हित्यैतेऽब्रह्मवर्चसः ।
 समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधन्ते दस्यवः प्रजाः ॥ ३८ ॥
 एवमादीन्यभद्राणि बभापे नष्टमङ्गलः ।
 नोवाच किञ्चिद् भगवान् यथा सिंहः शिवारुतम् ॥ ३९ ॥
 भगवन्निन्दनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः ।
 कर्णी पिपाय निर्जग्मुः शपन्तश्चेदिषं रुपा ॥ ४० ॥
 निन्दां भगवतः शृण्वन् तत्परस्य जनस्य च ।
 ततो नापैति यः सोऽपि यात्यथः सुकृताञ्च्युतः ॥ ४१ ॥
 ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकैकेयसूत्रयाः ।
 उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४२ ॥
 ततश्चैयस्त्वसम्भ्रान्तो जगृहे खड्गचर्मणी ।
 भर्त्सयन् कृष्णपक्षीयान् राज्ञः सदसि भारत ॥ ४३ ॥

तावदुत्थाय भगवांस्तान् निवार्य स्वयं रुपा ।
 शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४४ ॥
 शब्दः कालोऽहलोऽथासीच्छिशुपाले हते महान् ।
 तत्राततायिनो भूपा दुद्रुवुर्जीवितेपिणः ॥ ४५ ॥
 चैयदेहोत्थितं ज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत् ।
 पश्यतां सर्वभूतानामुन्मेषेन भुवि स्वाच्युता ॥ ४६ ॥
 जन्मत्रयानुगुणितवैरसंख्यया धिया ।
 ध्यायंस्तन्मयतां यातो भायो हि भयकारणम् ॥ ४७ ॥
 वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरम् ।
 वैकुण्ठवासिनोर्नर्म विप्रशापात् पुनः पुनः ॥ ४८ ॥
 कत्विभ्यः ससदस्येभ्यो दक्षिणां विपुलामदात् ।
 सर्वान् सम्पूज्य विधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ॥ ४९ ॥
 साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 हत्वा च चेदिषं तत्र विजहार यथासुखम् ॥ ५० ॥
 राजसूयावभृथेन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ।
 ब्रह्मक्षत्रसभामभ्ये शुशुभे सुरराडिव ॥ ५१ ॥
 राज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवत्तेचराः ।
 कृष्णं क्रतुं च शंसन्तः स्वधामानि मुदा ययुः ॥ ५२ ॥
 य इदं कीर्तयेद् विष्णोः कर्म चैयवधादिकम् ।
 राज्ञां मोक्षविधानं च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः

गजोवाच—
 अजातशत्रोस्तं शृद्धा राजसूयमहोदयम् ।
 सर्वे मुमुक्षिं ब्रह्मन् देवा ये च समागताः ॥ १ ॥
 दुर्योधनं वर्जयित्वा राजानं ऋषयः सुराः ।
 इति श्रुतं नो भगवंस्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये महान्मनः ।
 बान्धवाः पश्चिमायां तस्यासन् प्रेमबन्धनाः ॥ ३ ॥

भीमो महानसाध्यक्षो धनाध्यक्षः सुयोधनः ।
 सहदेवस्तु पूजायां नकुलो द्रव्यसाधने ॥ ४ ॥
 सतां शुभ्रपुणं जिष्णुः कृष्णः पादावनेजने ।
 परिवेषणे द्रुपदजा कर्णो दाने महामनाः ॥ ५ ॥
 युयुधानो विकर्णश्च हार्दिक्यो विद्रादयः ।
 वात्सीकपुत्रा भूपाया ये च सन्तर्दनादयः ॥ ६ ॥
 निरूपिता महायज्ञे नानाकर्मसु ते तदा ।
 श्रवन्तं स्म राजेन्द्र राज्ञः प्रियचिकीर्षया ॥ ७ ॥

कन्विकसदस्यवदुचित् सुहृत्प्रभे
स्वेष्टेषु सुनृतमहाहंणदक्षिणाभिः ।
येयं च सात्वतपतेश्वरं प्रविष्टं
चक्रुस्ततस्त्वयभृषक्षपनं युनयाम् ॥ ८ ॥
मृदङ्गशङ्खध्वजध्वन्युपानकगामुखाः ।
वादित्राणि विचित्राणि नेदुरारान्महोत्सवे ॥ ९ ॥
नर्तक्यो ननृतुर्हंसा गायका यूथसो जगुः ।
वीणावेणुतलोद्भादस्तेषां स दिवमस्पृशन् ॥ १० ॥
चित्रध्वजपताकादवैरिभेन्द्रस्यन्दनादिभिः ।
स्वलङ्कृतीभैर्भूषा निर्घृष्टं रुग्ममालिनः ॥ ११ ॥
यदुसृष्टयकाम्योजाः कुरुकोसलकेकपाः ।
कम्पयन्तो भुवं सैन्यैर्यजमानपुरःसराः ॥ १२ ॥
सदस्यवर्तिगृद्धिजश्रेष्ठा ब्रह्मघोषेण भूयसा ।
देवर्षिपितृगन्धर्वास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः ॥ १३ ॥
स्वलङ्कृता नरा नार्यो गन्धर्वगुणधाम्नीः ।
विलिम्पन्तोऽभिषिञ्चन्तो विजहुर्विविधै रसैः ॥ १४ ॥
तैलगोरसगन्धोदहरिद्रासान्द्रकुडुमैः ।
पुष्पिलिस्ताः प्रलिम्पन्त्यो विजहुर्वायोपतिः ॥ १५ ॥
गुप्ता नृभिर्निरगममुपलब्धमेतद्
देव्यो यथा दिवि विमानवरीन्दिव्यः ।
ता मानुलेयसन्निभिः परिषिञ्च्यमानाः
सत्रीऽङ्गसविकसद्भदना विरेजुः ॥ १६ ॥
ता देवरानुत सखीन् सिपिचुर्हतीभिः
क्लिन्नाम्बरा विवृतगात्रकुचोरुमध्याः ।
औत्सुक्यमुक्तकवरच्यवमानमाल्याः
क्षोभं दधुर्मलधिषां रुचिरैः समेताः ॥ १७ ॥
स सप्ताहं रथमारूढः सदशं रुग्ममालिनम् ।
व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रियाभिः क्रतुराडिव ॥ १८ ॥
पत्नीसंयाजावभृष्येधरित्वा ते तमृत्विजः ।
आचान्तं स्नापथाधकुर्गद्गायां सह कृष्णया ॥ १९ ॥
दिवि दुन्दुभ्यो नेदुर्नरदुन्दुभिभिः समम् ।
मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः ॥ २० ॥

ससुस्तत्र ततः सर्वे वर्णाश्रमयुता जनाः ।
अथ राजाऽद्वेते क्षीमे परिषाप्य स्वलङ्कृतः ॥ २१ ॥
कन्विकसदस्यविप्रादीनानर्च्यभरणाम्बरीः ।
बन्धून् ज्ञातीन् नृपान् मित्रसुहृदोऽन्याश्च सर्वशः ॥ २२ ॥
अभीष्टं पूजयामास नारायणपरो नृपः ॥ २३ ॥
सर्वे जनाः सुररुचो मणिकुण्डलस-
गुष्णीपकञ्चुकदुकूलमहाध्वंजाराः ।
नार्यश्च कुण्डलयुगालकवृन्दनुष्ट-
यस्त्रयिभ्यः कनकमेखलाया विरेजुः ॥ २४ ॥
अपत्तिजो महाशिक्षाः सदस्या ब्रह्मवादिनः ।
विश्वत्रयविद्गुप्ता राजानो ये समागताः ॥ २५ ॥
देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः ।
पूजितास्तमनुज्ञाप्य स्वधामानि ययुर्मुदा ॥ २६ ॥
हरिद्रासस्य राजर्षे राजसूयमहोदयम् ।
नैवानुप्यन् प्रशंसन्तः शिवन् मर्त्यो यथाऽमृतम् ॥ २७ ॥
ततो युधिष्ठिरो राजा सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ।
प्रेम्णा निवारयामास कृष्णं च त्यागकातरः ॥ २८ ॥
भगवानपि तत्रात्र न्यायान्तीन् तन्निषेहतः ।
प्रस्थाप्य यदुवीरान् स्वान् साम्बादीन् कुशास्थलीम् ॥ २९ ॥
इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथमहार्णयम् ।
सुसमृद्धं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद् गतज्वरः ॥ ३० ॥
एकदाऽन्तःपुरे तस्य वीर्यं दुषोपनः श्रियम् ।
अतप्यद् राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः ॥ ३१ ॥
यस्मिन् नरेन्द्रदितिजेन्द्रसुरेन्द्रलक्ष्म्यो
नाना विभान्ति किल विश्वसृजोपकृताः ।
ताभिः पतिं दुषदराजसुतोपतस्थे
यस्यां विपकहृदयः कुरुराज एषः ॥ ३२ ॥
यस्मिंस्तदा मधुरिपोर्महिषीसहस्रं
श्रोणीभरणं शनकैः कणदक्षिशोभम् ।
वशःसुचारुकुचकुदुमसोणहारं
श्रीमन्मुखं च चलकुण्डलकुन्तलाढ्यम् ॥ ३३ ॥

सभायां मयकृतायां कापि धर्मसुतो विराट् ।
 वृतोऽनुजैर्वन्धुभिश्च कृष्णेनापि स्वचक्षुषा
 आसीनः काश्चने साक्षादासने मयवानिव ।
 पारमेष्ठ्यश्रिया जुष्टः स्तूयमानश्च बन्दिभिः

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

उपास्यमानो विप्रेन्द्रेर्नानादेशसमागतैः ।
 दोषूयमानो धवलैर्वालव्यजनसङ्कुलैः ।
 राजा राजशार्दूलो दिवि देवपतिर्यथा
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ ३६ ॥

अथ पडशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

तत्र दुर्योधनो मानी परितो भ्रानृभिः प्रियैः ।
 किरीटमाली न्यविशदसिहस्तः क्षिपन् रुषा
 स्थलेऽप्यगृह्णाद् वस्त्रान्तं हरिनीलोपलाचिते ।
 स्थलं पुष्करिणीं मत्वा सर्वै तं जहसुर्जनाः
 आगच्छन्नेवमुर्वीशः पुरः पुष्करिणीं कचिन् ।
 विलोक्य स्फाटिकां भूमिं मन्वानो न्यपतज्जले
 जहास भीमस्तं दृष्ट्वा स्त्रियो भूषाश्च केचन ।
 निवार्यमाणा अप्यङ्ग राज्ञा कृष्णानुमोदिताः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

अजातशत्रुकर्ण्य वत्ससम्भूषणादिकम् ।

सम्प्रेप्साहापयामास दूतैर्योगेश्वरेण च

॥ ५ ॥

तदनाहत्य सत्कारं ब्रीडायनतकन्धरः ।

जान्वत्यमानहृदयो न जगाम तदन्तिकम्

॥ ६ ॥

स ब्रीडितोऽवाग्वदनो रुषा ज्वलन्

निष्क्रम्य तूष्णीं प्रययी गजाह्वयम् ।

हाहेति शब्दः सुमहानभूत् सता-

मजातशत्रुर्विभना इवाभवत्

॥ ७ ॥

बभूव तूष्णीं भगवान् भूयो भरं

त्रिहीर्षुरात्मेहितमात्मनि स्मरन् ।

तदाऽऽविरासीज्जगदीशसन्निधौ

मुनिः सुरराधितपादपद्मजः

॥ ८ ॥

उपेत्य नारदः सर्वैः सदस्यैः परिपूजितः ।

कृष्णेनाभ्यर्चितः सम्प्रगुपयिष्टो नृषान्तिके

॥ ९ ॥

उवाच धर्मगजस्तं प्रणिपत्य यथाविधि ।

भवान् सर्वत्रगो ब्रह्मन् सर्वकालेष्वसद्गतः

॥ १० ॥

नृषाणां शौर्ययुक्तानां सर्वमण्डलशासिनाम् ।

इदानीं कतमः शृणो नित्योद्योगेन वर्तते

॥ ११ ॥

इति तेनोदितां वाणीमाकर्ण्य मुनिरब्रवत्

॥ १२ ॥

नारद उवाच—

भद्रदर्पा नृषाः सर्वे कृष्णेनप्रतिमीजसा ।

वसन्ति विषये स्ये स्ये नष्टचेष्टा गतश्रियः

॥ १३ ॥

एक एव महोत्साहः क्षत्रियाणां दुराग्रही ।

जातः सान्त्वेषु नृपनिर्वहृपादातिघाहनः

॥ १४ ॥

भ्रातृपुंरते युद्धे विष्णुना लोकजिष्णुना ।

ब्रह्मदत्तसुते हंसे यमुनायां महात्मना

॥ १५ ॥

कृष्णद्विडेन्य राज्ञोऽसी रुम्यादीन् कुण्डिने पुरे ।

समाजं कारयामास भ्रातुरानृष्यकाङ्क्षया

॥ १६ ॥

शिंशुपालद्रुमुखैर्दन्तवक्रपुरःसरैः ।

पराजितेषु सङ्ग्रामे जरासन्धादिषु प्रभो

॥ १७ ॥

सान्त्व्यः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूषणम् ।

अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पश्यन्तु मम पीरुपम्

॥ १८ ॥

इति मूढः प्रतिज्ञाय तपसे प्राविशद् वनम् ।

गते तस्मिन् बहून् वर्षान् प्रतीक्ष्य तदुपागमम्

॥ १९ ॥

तदनन्तरजोऽमात्यैरभिपिक्तो नृषार्थिभिः ।

तपस्ताम्बा स नृपतिर्देवं पशुपतिं प्रभुम्

॥ २० ॥

आराधयामास वने पांसुमुष्टिं सकृद् ग्रसन् ।

संवत्सरान्ते भगवान् सन्तुष्टः स उमापतिः

॥ २१ ॥

वरेण च्छन्दयामास सान्त्व्यं शरणमागतम् ।

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वैरगक्षसाम्

॥ २२ ॥

अभेयं कामगं वज्रे स यानं वृष्णिभीषणम् ।

तथेति गिरिशदिष्टो मयः परपुरश्चयः

॥ २३ ॥

पुरं निर्माय सान्त्व्याव प्रादात् सौभमयस्मयम् ।

स लब्ध्वा कामगं यानं तमोषाम दुरासदम्

॥ २४ ॥

आययी स्वं जनपदं समग्रवलवाहनम् ।		पूजयित्वा कृषिं सम्पक् सनुतेर्गीर्भिरच्युतः ।	
इदानीं राजपुत्राणां स एषोद्योगवान् नृप	॥ २५ ॥	चिराभिलषितः सोऽपि प्राप्तः साध्वित्यचिन्तयन्	॥ २८ ॥
इति धर्मसुतः श्रीमान् भुक्त्य तन्नारादोदितम् ।		उग्रसेनं यदुपतिं युयुधानं च माधवः ।	
पार्थे भगवतः शौरः शनैर्मुखमवैक्षत	॥ २६ ॥	अङ्कुरं कृतवर्माणमन्याथ यदुपह्ववान्	॥ २९ ॥
निशम्य तद् वासुदेवो धैर्यसारां निराकुलः ।		प्रेषयामास रक्षायै द्वावतन्याः स्वसैनिकान्	॥ ३० ॥
किञ्चित् प्रहस्यान्तु नामेत्याह सा हि महात्मना	॥ २७ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चशीतितमोऽध्यायः ॥	

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		विज्याथ पञ्चविंशत्या स्वर्णपुङ्खेयोमुखैः ।	
तथा वसति गोविन्दे शक्रप्रस्थं महात्मनि ।		सान्त्वस्य ध्वजिनीपालं शरैः सन्नतपर्वभिः	॥ १२ ॥
महानुजं चैव नृपं कृतकृत्ये पुषिष्ठिरे	॥ १ ॥	शतेनानाडयन् सान्त्वमेकैकेनास्य सैनिकान् ।	
आकर्ण्य सान्त्वः संकुद्धो दमघोषसुतं हतम् ।		विज्याथ दशभिर्तून् वाहनानि त्रिभिरिभिः	॥ १३ ॥
जरासन्धं च सुहृदं राजसूयं क्रतुं कृतम्	॥ २ ॥	तदद्भुतं महत्कर्म प्रबुधस्य महात्मनः ।	
ययौ द्वारावतीं सान्त्वो वैरं वृष्णिभूतं स्मरन् ।		दृष्ट्वा तं पूजयामासुः सर्वेऽस्य पुरवासिनः	॥ १४ ॥
समायसन्नन्तरिक्षे युयुधे भरतर्षभ	॥ ३ ॥	बहुरूपैकरूपं तद् दृश्यते न च दृश्यते ।	
पुरीं बभ्रुपवनान्युधानानि च सर्वशः ।		मयमायाकृतं यानं दुर्विभाज्यं जवैरभूत्	॥ १५ ॥
सगोपुराणि द्वाराणि प्राकाराद्वालोल्लिकाः	॥ ४ ॥	कचिद् भूमी कचिद् व्योम्नि कचित् सिन्धौ कचिद् गिरी ।	
विहायसो विमानाग्रान्निषेत्तुः शश्वृष्टयः ।		अलातचक्रवद् भ्राम्यन् सीधं तद् दुरवस्थितम्	॥ १६ ॥
शीला द्रुमाश्वाशनयः सर्पा आसाराशर्कराः ।		यत्र यत्रोपलक्ष्येत तस्य सीधस्य सैनिकः ।	
प्रचण्डश्चक्रवातोऽभूद् रजसा च्छादिता दिसः	॥ ५ ॥	सान्त्वस्ततस्ततोऽमुञ्चन् शरान् सान्त्वतपूषपाः	॥ १७ ॥
इत्यर्पमाना सीधेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ।		शरैरग्रकंसद्वाशैरासीविषदुरासदैः ।	
नाभ्यपद्यत शं राजन् त्रिपुरेण यथा मही	॥ ६ ॥	पीड्यमानः पुरानीकः सान्त्वोऽमुञ्चन् परैरिति	॥ १८ ॥
प्रयुधो भगवान् वीक्ष्य मध्यमाना निजाः प्रजाः ।		सान्त्वानीकपशसोपैर्विष्णुवीरा भृशादिताः ।	
मा प्रेष्टव्यम्याधाद् धीरो याचः पित्रोरनुस्मरन्	॥ ७ ॥	न तत्पञ्च रणं स्वस्वं लोकद्वपजिगीषवः	॥ १९ ॥
सात्यकिश्चारुदेणश्च सान्त्वोऽङ्कुरः सहानुजैः ।		सान्त्वामात्यो युमानाम् प्रयुज्जान् प्राक् प्रपीडितः ।	
हार्दिक्यो भानुविन्ध्य गदश्च शुकसारणी	॥ ८ ॥	आसाय गदया गुर्व्या व्याहृत्य व्यनदद् बली	॥ २० ॥
अपरे च महेश्वासा रथपूषपपूषपाः ।		प्रयुज्ज गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिन्दमम् ।	
निर्यपुर्दक्षिता गुप्ता रथनागाश्चत्तिभिः	॥ ९ ॥	अपोवाह रणान् सूतो धर्मविद् दारुकात्मजः	॥ २१ ॥
ततः प्रयवृते युद्धं सान्त्वानां यदुभिः सह ।		लब्धसज्जो मूर्ध्नेन कार्णिकः सारथिमब्रवीन् ।	
यथाऽसुराणां त्रिवुधेस्तुमुलं लोमहर्षणम्	॥ १० ॥	असाधिदमहो सूत यद्रणान्तेऽपसरणम्	॥ २२ ॥
तां च सीधपतेर्मायां दिव्यासै रुग्मिणीसुतः ।		न यदनां कुले जातः दृश्यते रणविच्युतः ।	
क्षणेन नाशयामास नैशं तम इषोष्णगुः	॥ ११ ॥	विना मनः शीघ्रचित्तेन सूतेन प्राप्तकिन्त्रिपात्	॥ २३ ॥

किं नु बन्धेऽभिसङ्गम्य पितरौ रामकेशवी ।
 युद्धाद् धर्मादपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनाऽक्षमम्
 व्यक्तं मे कथयिष्यन्ति हसन्त्यो भ्रातृजामयः ।
 क्लृप्तं कथं गतो वीर सहान्यैः कथ्यतां मृधे

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

सूत उवाच—

धर्मं विजानताऽऽयुष्मन् कृतमेतन्मया विभो ।

सूतः कृच्छ्रगतं रक्षेद् रथिनं सारथिं रथी

॥ २६ ॥

एतद् विदित्वाऽनुभवान्मयाऽयापोहितो रणान् ।

उपसृष्टः परेणेति मूर्च्छितो गदया हतः

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

इति सूतोदितां बाणीमाकर्ण्य यदुनन्दनः ।

पुनरात्तप्रहरणः सूतमाह रणाङ्गणे

॥ १ ॥

पश्य सूत युमानेप दं(शि)सितो धृतकार्मुकः ।

नय मां युमतः पार्श्वं वीरस्येत्याह सारथिम्

॥ २ ॥

आद्रवन्तं स्वसेन्यानि युमन्तं रुग्मिणीसुतः ।

प्रतिहत्य रुपाऽविष्यन्नाराचैरष्टभिः स्मर(य)न्

॥ ३ ॥

चतुर्भिश्चतुरो वाहान् सूतमेकेन चाहनत् ।

द्व्याभ्यां च केतुपुनुरी युमतोऽन्येन वै शिरः

॥ ४ ॥

गदः सात्यकिः शूलः साम्बश्च शुकसारणी ।

वसुदेवोऽग्रसेनो च जघ्नुः सौभपतेर्वलम्

॥ ५ ॥

पेतुः समुद्रे बहवः सान्त्वयेया भिन्नकन्धराः ।

एवं यदूनां सान्त्वयानां निप्रतामितरेतरम्

॥ ६ ॥

रणं त्रिनवरात्रं तु तुमुलं रोमहर्षणम् ।

इन्द्रप्रस्थं गतः कृष्ण आहूतो धर्मसन्तना

॥ ७ ॥

राजसूये नियुक्ते च शिशुपाले रणे हते ।

अलक्षयद् दुःशकुनान् पौरान् सङ्ग्रामशंसिनः

॥ ८ ॥

कुरुवृद्धाननुज्ञाय मुनींश्च ब्राह्मणैः सह ।

अन्वीयमानः सामान्यैः पाण्डवेर्निययो पुरात्

॥ ९ ॥

स गत्वा किञ्चिदध्यानं स्थापयित्वा पुरीकसः ।

पृथासुताननुज्ञाय प्रणतानध्रुलोचनान्

॥ १० ॥

सुवर्णशिषिकास्तेरुचरोधक्पूजर्जः ।

गजाथग्यपाटातिसहस्रं गपि संवृतः

॥ ११ ॥

अन्वीतराजकटकः प्रतस्थे पश्चिमामुखः ।

सान्त्वोऽपि कुरुशार्दूल विमानेन खचारिणा ।

अपावृत्य रणाद् राष्ट्रं स्वमेवाभ्यर्दितो ययौ

॥ १२ ॥

गच्छमानस्य सान्त्वस्य साम्बोऽभिद्रुत्य पृष्टतः ।

सान्त्वामात्यं धेमधूर्तिं वाणेर्नित्ये यमक्षयम्

॥ १३ ॥

सेनापतिं विविन्दारुखं सान्त्वस्याखिलवल्गभम् ।

निरुद्धव्य पथि गच्छन्तं प्रयुग्मः प्राहरच्छरीः

॥ १४ ॥

प्रयुग्मेनातिविद्धोऽसी गृहीत्या खड्गचर्मणी ।

ससज्ज रौग्मिणेयेन तदभूद् रणमद्भुतम्

॥ १५ ॥

मण्डलानि विचित्राणि चरतस्तस्य सङ्गरे ।

कृपाणेन यदुत्प्रेष्टः शिरः कापादपाहरत्

॥ १६ ॥

विभ्रष्टमार्गां सा सेना हतप्रचरपृथगा ।

विदुद्राय यथाकामं प्राणत्राणपरायणा

॥ १७ ॥

देवोऽपि द्वारकामेत्य वेगेन गरुडध्वजः ।

ददर्श नगरीं भद्रप्रस्तादाङ्गलगोपुराम्

॥ १८ ॥

विशीर्णतोरणां रुग्णतुङ्गसालप्रतोलिकाम् ।

विध्वस्तोपवनोद्यानां प्रस्तरापूर्णदीर्घिकाम्

॥ १९ ॥

निःस्वाध्यायवपट्कारामालोक्य द्वारकापुरीम् ।

अपृच्छत् कृतवर्माणं किमेतदिति दुर्मनाः

॥ २० ॥

तेनोक्तं सर्वमाकर्ण्य सान्त्वराजविचेष्टितम् ।

प्रतिजज्ञे यदुपतिः शृण्वतां सर्वसान्त्वताम्

॥ २१ ॥

अनुद्रुत्य तमथैव सोभं हत्वा दुरात्मकम् ।

सोभं निषात्य जलधौ प्रवेक्ष्ये द्वारकामिति

॥ २२ ॥

स रथं सैन्यमुग्रीयमेघपुष्पबलाहकैः ।
 युक्तं बहुप्रहरणमग्रायस्थितदारुकम् ॥ २३ ॥
 आरुह्य भगवान् विष्णुर्गारुडध्वजमुत्तमम् ।
 प्रपयी सीभपदवीं मनोमाकतरंहसा ॥ २४ ॥
 तथा गत्वा सुदूरं तमम्भोधेः कुक्षिमाधितम् ।
 ददर्श सीभं तन्मध्ये साल्वं च समलङ्कृतम् ॥ २५ ॥
 साल्वश्च कृष्णमालोक्य हतप्रायबलेधरः ।
 प्राहरन् कृष्णमूताप शक्तिं भीमां दृढां मृधे ॥ २६ ॥
 तामापतन्तीं नभसि महोल्कामिव रंहसा ।
 भासयन्तीं दिशः शीरिः सायकैः शतधाऽच्छिन्त ॥ २७ ॥
 तं च पोडशभिर्बाणैर्विदध्या सीभं च खेचरम् ।
 आचिद्भवच्छरसन्दोहेः खं सूर्य इव रश्मिभिः ॥ २८ ॥
 साल्वः शीरेस्तु दोः सत्यं सशार्ङ्गं शार्ङ्गधन्वनः ।
 विभेद न्यपतद् हस्ताच्छार्ङ्गमासीत् तदद्भुतम् ॥ २९ ॥
 हाहाकारो महानासीद् यदनां तत्र पश्यताम् ।
 चिनय सीभराडुषैरिदमाह जनार्दनम् ॥ ३० ॥
 यत् त्वया युधि दुर्वृद्धे भ्रातरी मे महाबली ।
 निहती हंसडिभकी यमुनायां दुरात्मना ।
 यद् भूयो मूढ नः सत्पुर्भायांऽप्यपहता त्वया ॥ ३१ ॥
 यच्च मन्द सभामध्ये दमधोपसृतः सखा ।
 व्यापादितः शत्र्विषाणां पश्यतां हतचेतसाम् ॥ ३२ ॥
 तं त्वाऽथ निशितबाणैरपरराजितमानिनम् ।
 नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठममाग्रतः ॥ ३३ ॥
 इति तेनादितां बाणीमाकर्ण्य मधुसूदनः ।
 प्राहादितो बाणगणैः पुनरातशरासनः ॥ ३४ ॥
 वृथा त्वं कल्पसे मन्द न यस्यास्त्यतिर्कातुकम् ।
 पौरुषं दर्शय त्वं नः शूराणां फल्गु भाषणम् ॥ ३५ ॥
 इत्युक्त्वा भगवान् साल्वं गदया भीमवेगया ।
 तताड जत्रो संरब्धः स चक्रप्ये वमन्नसृक् ॥ ३६ ॥
 ततः साल्वः समुत्पत्य खट्वेनानकदुर्भुधेः ।
 उत्कृत्य शिर आटाय खस्त्रं सीभं समाविशन् ॥ ३७ ॥

ततो मुहूर्तान् प्रकृतानुपस्थित-
 स्तत्रानुतिष्ठन् स्वजनानुसन्नतः ।
 महानुभावस्तदनुद्भयतासुरी
 मायां स साल्वप्रकृतां मयोदिताम् ॥ ३८ ॥
 न तत्र दैत्यं न पितुः कलेवरं
 प्रबुद्ध आत्मा तदपश्यदच्युतः ।
 स्थले यथा चाभ्यर्च्यारिणं रिपुं
 सीभस्थमालोक्य निहन्तुमुद्यतः ॥ ३९ ॥
 एवं वदन्ति राजपैः रूपयः खेचरान्विताः ।
 यत् स्वबाचो विरुद्धयन्ते तन्नूनं ते स्मरन्ति नु ॥ ४० ॥
 क शोकमोहो स्नेहो वा भयं वा येऽङ्गसंभवाः ।
 क चास्त्रेण विज्ञानज्ञानैश्चैश्वरोऽजितः ॥ ४१ ॥
 यत्पादसेवार्जितयाऽऽत्मविषया
 हिन्यन्त्यनायात्मविषयपग्रहम् ।
 लभन् आत्मीयमनन्तमेश्वरं
 कुतो नु मोहः परमस्य सन्नतेः ॥ ४२ ॥
 इति तैरुदितां बाणीमाकर्ण्य कमलेक्षणः ।
 ससीभं हन्तुमारेभे साल्वं कुरुकुलोद्ग्रह ॥ ४३ ॥
 ततो निशातमादाय चक्रं कृष्णः सुदर्शनम् ।
 आग्नेयास्त्रेणाभिमन्य प्राहिणोत् सीभनाशनम् ॥ ४४ ॥
 तत्रारापणहस्ताग्रान्मुक्तमाग्नेयमन्त्रितम् ।
 जन्वालाव्रस्रसदनं ज्यालामालातिभीषणम् ॥ ४५ ॥
 ततो वैमानिकाः सर्वे ते विहाय विहायसम् ।
 सुदर्शनोष्ण्या तसा दुद्रुवुः सर्वतो दिशम् ॥ ४६ ॥
 तदकंशतसङ्काशं सीभं भित्त्वा द्विधा पुरम् ।
 भूयो नारायणकरं प्राप भूप सुदर्शनम् ॥ ४७ ॥
 ततः समुद्रे न्यपतत् पुरं बिच्छिन्नबन्धनम् ।
 गदापाणिर्दुरारुधः साल्वोऽपि प्रत्यहश्यत ।
 तां त्रेषयामास गदां कृष्णमुदिस्य दुर्मतिः ॥ ४८ ॥
 ततो रथं दैन्यबलोपनीतं
 संस्थाप साल्वो बहुशस्त्रसन्धयम् ।

अवाकिरत् कृष्णाशिरस्यननै-

र्महापुषेऽथ व्यननद् हरिर्यथा

॥ ४९ ॥

तां गदां प्रेषितां तेन च्छित्त्वा बाणैस्त्रिधा हरिः ।

पाञ्चजन्यमुपाध्माय सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ ५० ॥

तं शस्त्रपूगैः प्रहरन्तमोजसा

साल्वं शरैः शीरिरमोपविक्रमः ।

बिद्ध्वाऽच्छिनद् बर्म धनुः शिरोमणिं

रथं च सत्रोर्गदया रुजो ह

॥ ५१ ॥

तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं-

पपात तोये गदया सहस्रधा ।

विसृज्य तं भूतलमास्थितो गदा-

मुद्यम्य साल्वोऽच्युतमभ्यगाद् द्रुतम्

॥ ५२ ॥

आधायतो भीमगदस्य बाहुं

भङ्गेन छित्त्वाऽथ रथाङ्गमद्रुतम् ।

यथाय साल्वस्य लपार्कसन्निभं

बिभ्रद् वभी सार्क इवोदयाचलः

॥ ५३ ॥

जहार तेनैव शिरः सकुण्डलं

किरीटयुक्तं पुरुमायिनो हरिः ।

वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरन्दरो

बभूव हाहेति वचस्तदा नृणाम्

॥ ५४ ॥

तस्मिन् निपातिते पापे सौभे चाव्यौ निपातिते ।

देवदुन्दुभयो नेदुर्ववृषुः पुष्पवृष्टयः

॥ ५५ ॥

स्तूपमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः ।

आजगाम वृतः सैन्यैः पुरीं द्वारवतीं हरिः

॥ ५६ ॥

सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां पताकाखण्डमण्डिताम् ।

अलङ्कृतामलङ्करीः सित्समम्पृष्टचन्वराम्

॥ ५७ ॥

पूजितो यदुभिर्वृन्दैः पीरजानपदैस्तथा ।

रमयन् व्यवसाहस्रमहिषीः प्रेमविह्वलाः ।

उवासा देवकीपुत्रः सानन्दं कुरुनन्दन

॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोननवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

उपविष्टं सुधर्मायां कदाचित् क्षत्रियैर्वृतम् ।

विज्ञापयद् वेत्रपाणिर्द्वाःस्योऽभ्येत्य जनार्दनम्

॥ १ ॥

शस्त्रप्रस्थाद् द्विजः कश्चिदागत्य द्वारि तिष्ठति ।

प्रवेशितव्यो वा देव न येति यदुसत्तम

॥ २ ॥

प्रवेशयेति कृष्णेन द्वाःस्थेनोक्तेन सत्वरम् ।

प्रवेशितः प्रणम्याद् ब्राह्मणः पुरुषोत्तमम्

॥ ३ ॥

धर्मजो धार्तराष्ट्रेण मूढेनाधर्मचारिणा ।

अक्षैः पराजितो यातः सभार्यः सानुजो वनम्

॥ ४ ॥

ब्राह्मणेनोदितं याणीमित्याकर्ण्य सुदुःश्रवाम् ।

क्रोधोद्भिद्रप्रमत्तस्पर्णमुत्तस्थं हरिरासनात्

॥ ५ ॥

स रथं दारुकानीतमाग्राह्य सह सत्यया ।

महत्या सेनया सार्धं यथा यत्र पृथासुताः

॥ ६ ॥

वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणैः परिवारितम् ।

दृष्ट्वाऽनुशोचत् सुभृशं सानुजं यदुनन्दनः

॥ ७ ॥

व्यसनान्वनुभुक्तानि वर्णयित्वा परस्परम् ।

उपित्या तत्र तां रात्रिं पाण्डयैः सह केशवः

॥ ८ ॥

हेतुवाक्यैः समाश्वास्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।

भीमसेनार्जुनीं चैव यमी च यदुनन्दनः

॥ ९ ॥

पाञ्चालीं द्रोपदीं सार्धं सत्यभामासमन्वितः ।

आश्वास्य तामनुज्ञाय ब्राह्मणांश्च सहस्रशः

॥ १० ॥

सुभद्रामभिमन्युं च रथमारोप्य केशवः ।

आजगाम वनाद् राजन् पुरीं द्वारवतीं प्रभुः

॥ ११ ॥

स प्रथिय्य पुरीं दिव्यां पार्थविश्वेष्टदुर्मनाः ।

उवासा पालयन् पृथ्वीं धर्मेणान्यान्ध कालयन्

॥ १२ ॥

एकदोषवनं राजन् जगम्युर्दुकुमारकाः ।

विराट् साम्प्रयुग्व्रजार्चानुगतदयः

॥ १३ ॥

क्रीडित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वन्तः पिपासिताः ।
 जलं निरुदके कूपे ददशुः सत्त्वमद्भुतम् ॥ १४ ॥
 कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितचेतसः ।
 तस्य चोद्धरणे यत्नं चक्रुस्तं कृपयाऽन्विताः ॥ १५ ॥
 चर्मभिस्तं तथा पाशैर्वद्ध्युः पतितमर्भकाः ।
 नाशक्रुचन् समुद्धर्तुं कृष्णापाचरुषुक्तुकाः ॥ १६ ॥
 तत्र गत्वाऽरविन्दाशो भगवान् विश्वभाचनः ।
 वीक्ष्योज्ज्वलहार वामेन तं करेण स लीलया ॥ १७ ॥
 स उत्तमशोककराभिमृष्टो
 विहाय सयः कृकलासरूपम् ।
 सन्तप्तचामीकरचारुवर्णः
 स्वर्गोचितालङ्घनगाम्बरस्रक् ॥ १८ ॥
 भूत्वा मुकुन्दस्य पदारविन्दं
 ननाम मूर्ध्ना पतितो धरण्याम् ।
 पप्रच्छ विद्वानपि तस्य कर्म
 जनेषु विख्यापयितुं मुकुन्दः ॥ १९ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कस्त्वं महाभाग वरेण्यरूपो
 देवोत्तमं त्व्यां गणयामि नूनम् ।
 दशामिमां त्वं कतमेन कर्मणा
 सम्प्रापितो ह्यतदर्थः सुभद्रः ॥ २० ॥
 आत्मानमाख्याहि विवित्सतां नो
 यन्मन्यसेऽहं क्षममत्र वक्तुम् ॥ २१ ॥
 इति राजन् सुसम्पृष्टः कुण्ठेनानन्तमूर्तिना ।
 प्रतीतः प्रणिपत्यहं किरीटेनार्कवर्चसा ॥ २२ ॥
 नृग उवाच—
 नृगो नाम नरेन्द्रोऽहमिश्वाकुतनयः प्रभो ।
 दानिषु ख्यायमानेषु यदि ते कर्णमस्मृशाम् ॥ २३ ॥
 किन्तु तेऽविदितं नाथ सर्वभूतात्मसाक्षिणः ।
 कालेनाव्याहतदृशो वक्ष्येऽपि तवाज्ञया ॥ २४ ॥
 पायन्त्यः सिकता भूमेर्पावन्त्यो दिवि तारकाः ।
 पायन्त्यो वर्षापागश्च तावतीरददां स्म गाः ॥ २५ ॥

पयस्विनीस्तरुणीः शीलरूप-
 गुणोपपन्ना कपिला हेमशृङ्गाः ।
 न्यापार्जिता रूपसुवराः सवत्सा
 दुकूलमालाभरणा ददावहम् ॥ २६ ॥
 स्वलङ्घितेभ्यो गुणशीलवद्भ्यः
 सीदन्कुटुम्बेभ्यः कतव्रतेभ्यः ।
 तपःश्रुतब्रह्मवदान्यवद्भ्यः
 प्रादां युवभ्यो द्विजपुङ्गवेभ्यः ॥ २७ ॥
 गोभूहिरण्यायतनाथहस्तिनः
 कन्याः सदासीस्तिनिरूप्यशय्याः ।
 वासांसि रत्नानि परिच्छदान् रथा-
 निष्टं च यज्ञेश्वरितं च पूर्तैः ॥ २८ ॥
 कस्यचिद् द्विजमुख्यस्य भ्रात्रा गीर्मम गोपने ।
 संसृष्टाऽविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये ॥ २९ ॥
 तां नीयमानां नत्ववामी हृष्टोवाच ममेति तम् ।
 ममेति प्रतिगृह्णाह नृगो मे दत्तवानिति ॥ ३० ॥
 विप्रौ विवदमानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ ।
 भवान् दाताऽपहर्तेति तच्छ्रुत्वा मेऽभवद् भ्रमः ॥ ३१ ॥
 अनुनीतासुभी विप्रौ धर्मकृच्छ्रं गतेन मे ।
 गवां लक्षं प्रगृहीतां दास्याम्येषा प्रदीयताम् ॥ ३२ ॥
 भवन्नावनुगृहीतां किंरस्याविजानतः ।
 समुद्धरत मां कृच्छ्रान् पतन्तं निरयेऽशुची ॥ ३३ ॥
 नान्यां प्रतीच्छे वै राजन्निपुक्त्वा स्वाभ्यप्राक्रमन् ।
 नान्यं गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरो ययौ ॥ ३४ ॥
 ततोऽहं कालयोगेन मृतः परममायया ।
 एतस्मिन्नन्तरे याम्येदृतेनीतो यमक्षयम् ॥ ३५ ॥
 यमेन पृष्टस्तत्राहं देवदेव जगत्पते ।
 त्वं पूर्वमशुभं भुङ्क्ष्व उताहो नृपते शुभम् ॥ ३६ ॥
 नान्तं दानस्य धर्मस्य पश्य लोकांश्च भास्वतः ।
 पूर्वमेवाशुभं भुङ्क्ष्व इति प्राह पतेति सः ॥ ३७ ॥
 तावदज्ञाक्षमात्मानं कृकलासं पतन् प्रभो ।
 ब्रह्मण्यस्य वदान्यस्य तव दासस्य केशव ॥ ३८ ॥

स्मृतिर्नावापि बिभ्वस्ता तव सन्दर्शनाधिनिः ।

देवदेव जगन्नाथ गोविन्द पुरुषोत्तम

॥ ३९ ॥

नारायण हृषीकेश पुण्यश्लोकाच्युताव्यय ।

अनुजानीहि मां कृष्ण यातुं देवगतिं प्रभो

॥ ४० ॥

यत्र कापि सतश्चेतो भूयान्मे त्वत्पदास्पदम्

॥ ४१ ॥

नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।

कृष्णाय वासुदेवाय गोपानांपतये नमः

॥ ४२ ॥

इत्युत्त्वा तं परिक्रम्य पादौ स्पर्द्धा स्वमौलिना ।

अनुज्ञातो विमानप्रयमारुहन् पश्यतां नृणाम्

॥ ४३ ॥

कृष्णः परजनं ग्राह भगवान् देवकीसुतः ।

ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा राजन्याननुशिष्यन्

॥ ४४ ॥

दुर्जरं वत ब्रह्मस्यं भुक्तमग्रेर्मानागपि ।

तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनाम्

॥ ४५ ॥

नाहं हालाहलं मन्ये विपं यस्य प्रतिक्रिया ।

ब्रह्मस्यं हि विपं प्रोक्तं नास्य प्रतिनिधिर्भुवि

॥ ४६ ॥

हिनन्ति विषमचारमग्निरग्निः प्रशाम्यति ।

कुलं समूलं दहति ब्रह्मस्वाणिषावकः

॥ ४७ ॥

ब्रह्मस्यं दुरनुज्ञातं भुक्तं हन्ति त्रिपूरुषम् ।

प्रसह्य तु बलाद् भुक्तं दशपूर्वान् दशावरान्

॥ ४८ ॥

राजानो राजलक्ष्म्याश्च नात्मपातं प्रचक्षते ।

निरये येऽभिमन्यन्ते ब्रह्मस्यं साधु बालिशाः

॥ ४९ ॥

गृह्णन्ति यावतः पांसून् रुदतामधुविन्दयः ।

विप्राणां हतचित्तानां यदान्यानां कुटुम्बिनाम्

॥ ५० ॥

राजानो राजकुल्याश्च तावन्तोऽब्दान् निरहृशाः ।

नरके तु विषच्यन्ते ब्रह्मदायापहारिणः

॥ ५१ ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत यः ।

पष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः

॥ ५२ ॥

न मे ब्रह्मपतनं भूयाद् यज्जगत्याऽल्पायुषो नृपाः ।

पराजिताश्च्युताः स्थानाद् भवन्त्युद्वेजिता नृपाः

॥ ५३ ॥

विप्रं कृतागसमपि नैव दुह्यत मामकाः ।

ग्रन्तं बहु शपन्तं वा नमस्कुरुत नित्यशः

॥ ५४ ॥

यथाऽहं प्रणमे विशान् सर्वकालं समाहितः ।

तथा नमत यूयं च योऽन्यथा मे स दण्डभाक्

॥ ५५ ॥

ब्राह्मणाधौ दण्डहतो हर्तारं पातयन्त्यधः ।

अजानन्तमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगीरिव

॥ ५६ ॥

एवं विश्रव्य भगवान् मुकुन्दो द्वारकौकसः ।

पावनः सर्वलोकानां विवेश निजमन्दिरम्

॥ ५७ ॥

श्रीशुक उवाच—

सद्भिः समागमो राजन् कदाचिन्नाफलो भवेत् ।

विमुक्तो नरकाद् राजा नृगः साधुसमागमात्

॥ ५८ ॥

साधूनां दर्शनं स्पर्शः कीर्तनं स्मरणं तथा ।

तीर्थानामिव पुण्यानां सर्वमेव हि पावनम्

॥ ५९ ॥

एतत् धुत्वा त्वया सन्तः सदोपास्याः परन्तप ।

ब्रह्मस्यं नैव हर्तव्यं यदीच्छसि परां गतिम्

॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ नवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

बलभद्रः कुरुध्रेष्ठ भगवान् रथमास्थितः ।

सुहृदिदधुक्तकण्डः प्रययौ नन्दगोकुलम्

॥ १ ॥

परिप्वक्तश्चिरोत्कण्ठेर्गोपिर्गोपीभिरेव च ।

रामोऽभिधाय पितरावासीरभिरभिनन्दितः

॥ २ ॥

चिरं नः पादौ दाशाहं सानुगो जगदीश्वर ।

इत्यारोप्याद्रमालिद्वयं नैश्वः सिपिचतुर्जलेः

॥ ३ ॥

गोपवृद्धाश्च विधिवद् यविष्टैरभिवादितः ।

यथावयो यथास्वयं यथासम्बन्धमात्मनः

॥ ४ ॥

समुपेत्याथ गोपाला हास्यहस्तग्रहादिभिः ।

विश्रान्तं सुखमासीनं पञ्चक्षुः पर्वुपासिताः

॥ ५ ॥

पृष्टश्चाकथयन् स्वेषु प्रेमगद्गदया गिरा ।

कृष्णे कमलपत्राक्षे सन्न्यस्तास्त्रिलोचनः

॥ ६ ॥

कचिन्नो बान्धवा राम सर्वे कुशलमासते ।
 कथित् स्मरथ नो राम यूयं दासुतान्विताः ॥ ७ ॥
 दिष्टया कंसो हतः पापो दिष्टया मुक्ताः सुहृज्जनाः ।
 निहत्य निजिन्त्य रिपून् दिष्टया दुर्गं समास्थिताः ॥ ८ ॥
 गोप्सो हसन्यः पप्रच्छ रामसन्दर्शनादृताः ।
 कचिदास्ते सुखं कृष्णः पुरस्तीजनवह्मभः ॥ ९ ॥
 कचिन् स्मरति वा बन्धून् पितरं मातरं च सः ।
 अपि वा स्मरतेऽस्माकमनुसेवां महाभुजः ॥ १० ॥
 मातरं पितरं भ्रातृन् पत्नीन् पुत्रान् स्वसुरपि ।
 यदर्थेऽहिम्न दाशाहं दुस्त्यजान् स्वजनान् प्रभो ॥ ११ ॥
 ता नः सद्यः परित्यज्य गतः सञ्छिन्नसीहृदः ।
 कथं नु तादृशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीयीत भाषितम् ॥ १२ ॥
 कथं नु गृह्णन्त्यनवस्थितात्मनो
 यचः कृतग्रस्य मुधाऽपरस्त्रियः ।
 कृष्णस्य वैचित्रकपस्य सुन्दर-
 स्मिताबलोकोच्छ्रसितस्मरातुराः ॥ १३ ॥
 किं नस्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतापराः ।
 यान्त्यस्माभिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः ॥ १४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति प्रहसितं शीरेर्जन्तितं चानुवीक्षितम् ।
 गतिं प्रेमपरिष्वङ्गं स्मरन्त्यो रुदुः स्त्रियः ॥ १५ ॥
 सङ्घर्षणास्ताः कृष्णस्य सन्देहीहृदयद्रुमैः ।
 सान्त्वयामास भगवान् नानानुनयकोविदः ॥ १६ ॥
 द्वौ भासी तत्र चायात्सीन्मधुं माधवमेव च ।
 रामः क्षपासु भगवान् गोपीनां रतिमावहन् ॥ १७ ॥
 पूर्णचन्द्रकरामृष्टे कामुदीगन्धवापुना ।
 यमुनोपवनं रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः ॥ १८ ॥
 वरुणप्रेषिता देवी वाष्णी बृक्षकोटरान् ।
 पतन्ती तद्वनं सरं सीरभ्रेणाप्यवासयन् ॥ १९ ॥
 तं गन्धं मधुधाराया बापुनोपहृतं बलः ।
 आग्रापोपगतस्तत्र ललनाभिः पृषी समम् ॥ २० ॥

नेदुर्दुन्दुभयो व्योषि ववृषुः कुसुमैर्मुदा ।
 गन्धर्वा मुनयो रामं तद्वीर्यीरिडिरे मुदा ॥ २१ ॥
 उपगीयमानचरितो वनिताभिर्हिलापुधः ।
 वनेषु व्यचरत् धीवो माहेन्द्र इव वारणाः ॥ २२ ॥
 शुभ्रैककुण्डलो मतो वैजयन्त्या च मालया ।
 विभ्रन् स्मितमुत्साम्भोजं स्वेदप्रातेयभूषितम् ॥ २३ ॥
 स चाजुहाव यमुनां जलक्रीडार्धमीश्वरः ।
 निजवाक्यमनादत्य मत्त इत्यापणां बलः ॥ २४ ॥
 अनागतां हलाग्रेण कुपितो विचकर्ष ह ।
 पापे त्वं मामवज्ञाय यन्नायासि मयाऽदुता ॥ २५ ॥
 नेप्ये त्वां लाङ्गलाग्रेण शतधा कामचारिणीम् ।
 एवं निर्भर्त्सिता भीता यमुना यदुनन्दनम् ॥ २६ ॥
 उवाच चकिता वाचं पतित्वा पादयोरुप
 यमुनोवाच—
 रामराम महाबाहो न जाने तव विक्रमम् ।
 यस्वीकांशेन विभृता जगती जगतां पते ॥ २८ ॥
 परं भावं भगवतो भगवन् मामजानतीम् ।
 मोकुमहसि विश्वात्मन् प्रपन्नां भक्तबत्सल ॥ २९ ॥
 ततो व्यमुञ्चत् करुणो याचितो यमुनां बलः ।
 विजगाह जलं स्त्रीभिः करेणुभिरिवभराद् ॥ ३० ॥
 कामं विहत्य सलिलादुत्तीर्णायासिताम्बरे ।
 भूषणानि विचित्राणि ददौ कान्तिमतीं स्रजम् ॥ ३१ ॥
 वसित्वा वाससी नीले मालामावद्ध्य काञ्चनीम् ।
 रेजे स्वलङ्कृतस्ताभिर्महिन्द्र इव वारणाः ॥ ३२ ॥
 अवापि हृष्यते राजन् यमुनाऽऽकृष्टवर्त्मना ।
 बलस्यानन्तवीर्यस्य वीर्यं सूचयती च हि ॥ ३३ ॥
 एवं सर्वा निशा याता एकेव रमतो ब्रजे ।
 रामस्याक्षिप्तचित्तस्य माधुर्यैर्ब्रजयोपिताम् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः ।

अनन्तस्याग्रमेवस्य यदन्यत् कृतवान् प्रभुः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

नरकस्य सखा कश्चिद् विविदो नाम बानरः ।

सुग्रीवसचिवः सोऽथ भ्राता मेन्दस्य वीर्यवान्

॥ २ ॥

सख्युः सोऽपचितिं कुर्वन् बानरो राष्ट्रविघ्नवम् ।

पुरग्रामाकरान् योपानदहद् यस्मिन्मुत्सृजन्

॥ ३ ॥

कचित् स शीलानुत्पाट्य तैर्देशान् समचूर्णयत् ।

आनर्तान् सुतरामेत्य यत्रास्ते शत्रुहा हरिः

॥ ४ ॥

कचित् समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुद्धृत्य तज्जलम् ।

देशान् नागायुतप्राणो बेलाकूलानमञ्चयत्

॥ ५ ॥

आश्रमानृपिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन् ।

अदूषयच्छृङ्गमूत्रैरग्रीन् वैतानिकान् खलः

॥ ६ ॥

पुरुषान् योपितो हसः क्ष्माभृद्वोष्णीगुहासु सः ।

निक्षिप्य चाप्यधाच्छृङ्गेः पेशस्कारीव कीटकम्

॥ ७ ॥

तं देशं विप्रकुर्वन् वै धर्षयञ्च कुलखिपः ।

श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ

॥ ८ ॥

तत्रापश्यद् यदुपतिं रामं पुष्करमालिनम् ।

सुदर्शनीपसर्वाङ्गं ललनापूधमध्यगम्

॥ ९ ॥

गायन्तं वारुणीं पीत्वा मदविहललोचनम् ।

विभ्राजमानं वपुषा प्रभिन्नमिव वारणम्

॥ १० ॥

दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कम्पयन् द्रुमान् ।

चक्रे किलिकिलाशब्दमात्मानं सम्प्रदर्शयन्

॥ ११ ॥

तस्य धाट्यं कर्पवीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलम् ।

हास्यप्रिया विजहसुर्वलदेवपरिग्रहाः

॥ १२ ॥

ता हेलयामास कपिर्भूक्षेपः सम्मुखदिशिः ।

सन्दर्शयन् गुदं तासां रामस्य च निरीक्षतः

॥ १३ ॥

तं ग्राह्या प्राहरत् क्रुद्धो बलः प्रहरतां वरः ।

स वधयित्वा ग्रावणं मटिगकलशं कपिः

॥ १४ ॥

गृहीत्वा हेलयामास धूर्तस्तं कोपयन् भृशम् ।

भृशं निर्भिद्य कलशं वासांस्यास्फालयद् बलान्

॥ १५ ॥

कदर्धीकृत्य बलवान् विप्रचक्रं बलोद्धतः ।

तस्याप्यचिनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान्

॥ १६ ॥

क्रुद्धो मुसलमादत्त हलं चारिजिघांसया ।

विविदोऽपि महावीर्यः शीलमुत्पाट्य पाणिना

॥ १७ ॥

अथेत्य तरसा तेन बलं मूर्धन्यताडयत् ।

तं तु सङ्घर्षणो मूर्ध्नि पतन्तमचलं रुपा

॥ १८ ॥

प्रतिजग्राह भगवान् मुसलेनाहनच तम् ।

मुसलाहतमस्तिष्को विरेजे रक्तधारया

॥ १९ ॥

गिरिर्यथाऽऽगीरकया प्रहारं नान्वचिन्तयत् ।

पुनरन्यं समुत्पाट्य कृत्वा निष्प्रभरोजसा

॥ २० ॥

तेनाहनत् सुसङ्क्रुद्धस्तं बलः शतधाऽरुजत् ।

ततोऽन्यमुत्पाट्य जग्रे तं चापि शतधाऽच्छिन्त्

॥ २१ ॥

एवं युद्धयन् भगवता भग्रे भग्रे पुनः पुनः ।

आकृष्य सर्वतो वृक्षान् निर्वृक्षमकरोद् यनम्

॥ २२ ॥

ततोऽमुञ्चिल्लावर्षं बलस्योपर्यमर्पितः ।

तत्सर्वं चूर्णयामास लीलया मुसलायुधः

॥ २३ ॥

स बाहू तालसद्भासी मुष्टीकृत्य कपीश्वरः ।

आसाय रोहिणीपुत्रं दोर्भ्यां वक्षस्यरुरुजत्

॥ २४ ॥

यादवेन्द्रोऽपि तं दोर्भ्यां त्यज्जया मुसललाङ्गली ।

जत्रावताडयत् क्रुद्धः सोऽपतद् रुधिरं वमन्

॥ २५ ॥

चक्रमे तेन पतता सकण्टकवनस्पतिः ।

पर्वतो नृपशार्दूल बायुना नीरिवाम्भसि

॥ २६ ॥

जयशब्दो नमःशब्दः साधु साञ्चिति चाम्बरे ।

सुरसिद्धमुनीन्द्राणामासीत् कुसुमवर्षिणाम्

॥ २७ ॥

एवं निहत्य विविदं जगद्भवतिकरावहम् ।

संस्नूयमानो भगवान् जर्जः स्वपुरमाविशत्

॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

दुर्बोधनसुतां राजन् लक्षणां समितिअथः ।
स्वयंवरस्थामहरत् साम्बो जाम्बवतीमुतः ॥ १ ॥
कुरवः कुपिता उचुर्दुर्विनीतोऽप्यमर्षकः ।
कदर्याकृत्य नः कन्यामकामामहरद् बलान् ॥ २ ॥
यप्रीतेनं दुर्विनीतं किं करिष्यन्ति वृष्णयः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुञ्जते महीम् ॥ ३ ॥
निगृहीतं सुतं श्रुत्वा ययेष्यन्तीह वृष्णयः ।
भग्नदयाः शमं यान्ति शीर्णदन्ता इवाहयः ॥ ४ ॥
इति कर्णं समालोक्य भूरिश्रवसुयोधनी ।
सदुःशासनगान्धारी दुर्मन्त्रिकान्तशीलिनी ॥ ५ ॥
एतेऽतिक्रम्य विदुरं गान्धारीं च यशस्विनीम् ।
साम्बमारोहेरि यद्धुं कुरुवृद्धैरसङ्गताः ॥ ६ ॥
दृष्ट्वाऽनुधावतः साम्बो धार्तराष्ट्रान् महारथः ।
प्रगृह्य रुचिरं चापं तस्यै सिंह इवैकलः ॥ ७ ॥
ते तं जिपृक्षयः क्रुद्धं तिष्ठ तिष्ठेति यादिनः ।
आसाय धन्विनीं बाणैः कर्णमुखाः समाकिरन् ॥ ८ ॥
सोऽतिबद्धः कुरुश्रेष्ठ कुरुभिर्यदुनन्दनः ।
नामृष्यत् तत्परिभयं दण्डाहत इवोरगः ॥ ९ ॥
विष्कार्यं सुमहबापं सर्वान् विव्याध सायकैः ।
कर्णादीन् सहयाग्रण्यास्तावद्विर्गुणपत् पृथक् ॥ १० ॥
चतुर्भिश्चतुरो याहानैकैकेन च सारथीन् ।
रथिनश्च महेष्वासास्तस्य तत् तेऽभ्यर्जयन् ॥ ११ ॥
तं तु ते विरथं चतुश्चत्वारश्चतुरो हयान् ।
एकस्तु सारथिं जग्रे चिच्छेदान्यः शशासनम् ॥ १२ ॥
ते तथा विरथं कृत्वा कृच्छ्रेण कुरवो युधि ।
कुमारं गृह्य कन्यां च स्वपुत्रं जयिनोऽविशान् ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा नारदोक्तेन राजन् सञ्जानमन्यवः ।
कुरून् प्रत्युपगमं चक्रुः सैनप्रचोदिताः ॥ १४ ॥

सान्त्वयित्वा तु तान् रामः सङ्गृह्णान् वृष्णिपुङ्गवान् ।
नैच्छत् कुरुणां वृष्णीनां कलिं कलहशक्तिः ॥ १५ ॥
जगाम हस्तिनपुरं रथेनादित्यवर्षसा ।
ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च वृत्तश्चन्द्र इव ग्रहैः ॥ १६ ॥
गत्वा गजाह्वयं रामो बाह्योपवनमाश्रितः ।
उद्धवं प्रेषयामास धृतराष्ट्राय ज्ञानये ॥ १७ ॥
सोऽभिवन्ध्याम्बिकापुत्रं भीष्मं द्रोणं च बाह्लिकम् ।
दुर्बोधनं च विधियदब्रवीद् राममागतम् ॥ १८ ॥
तेऽतिप्रीताः समाकर्ण्य प्राप्तं रामं सुहृत्तमम् ।
तमर्चयित्वाऽभिययुः सर्वे मङ्गलपाणयः ॥ १९ ॥
तं सङ्गम्य यथान्यायं गामर्ष्यं च न्यवेदयन् ।
तेषां ये तत्राभावज्ञाः व्रणेभ्यः शिरसा बलम् ॥ २० ॥
बन्धून् कुशानिनः श्रुत्वा पृष्ट्वा शिवमनामयम् ।
परस्परमथो रामो बभाषेऽविवक्षितं वचः ॥ २१ ॥
उग्रसेनः क्षितीशेशो यद् य आज्ञापयत् प्रभुः ।
तदव्यग्रप्रथिः श्रुत्वा कुरुध्वं मा बिलम्बितम् ॥ २२ ॥
यद् व्युं वहवस्त्वेकं जित्वाऽधर्मेण धार्मिकम् ।
अवप्रीताथ तन्मृष्ये बन्धूनामिष्टकाम्यया ॥ २३ ॥
वीर्यशीर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमं वचः ।
कुरवो बलदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः ॥ २४ ॥
अहो महश्चित्रमिदं कालगत्वा दुरत्ययम् ।
आरुक्षत्पुष्पाण्डं वै शिरो मकुटसेवितम् ॥ २५ ॥
एते यौनेयसम्बन्धाः सहशय्यासनाशानाः ।
वृष्णयस्तुल्यतां नीता अस्मदत्तनृपासनाः ॥ २६ ॥
चामरव्यजने सङ्गमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
किरीटमासनं मह्यं भुञ्जन्त्यस्मदुपेक्षया ॥ २७ ॥
अलं यदुनां नरदेवलाञ्छने-
र्दानृप्रतीपैः फणिनामिवामृतेः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचिता हि यादवा
आज्ञापयन्त्यय गतत्रया वत ॥ २८ ॥

कथमिन्द्रोऽपि कुरुभिर्भीष्मद्रोणानुनादिभिः ।		जलयानमिवापूर्णं गङ्गायां नगरं पतन् ।	
अदत्तमवरुणीत सिंहग्रस्त इवोरणः	॥ २९ ॥	आकृष्यमाणमालोक्य कौरवा जातसम्भ्रमाः	॥ ४३ ॥
धीशुक उवाच—		तमेव शरणं जग्मुः सकुटुम्बा जिजीषवः ।	
जन्मबन्धुश्रियोन्नद्धमदास्ते भरतर्षभ ।		सलक्षणं पुरस्कृत्य साम्बं प्राञ्जलपोऽब्रुवन्	॥ ४४ ॥
आश्राव्य रामं दुर्वाक्यैरटव्यां पुरमाविशान्	॥ ३० ॥	रामरामाखिलाधार प्रभावं न विदाम ते ।	
दृष्ट्वा कुरूणां दीःशील्यं भुत्वाऽवाच्यातिवाच्यताम् ।		मृदानां नः कुटुम्बीनां धनमुर्महस्यधीश्वर	॥ ४५ ॥
अवोचत् कोपसंरब्धो दुष्प्रेक्ष्यः प्रहसन् मुहुः	॥ ३१ ॥	स्थित्युत्थिलयानां त्वमेको हेतुर्निराश्रयः ।	
नूनं नाम मदोन्नद्धाः शान्तिं नेच्छन्त्यसाधवः ।		लोकान् क्रीडनकानीश यहवस्ते वदन्ति हि	॥ ४६ ॥
तेषां हि प्रशमो दण्डः पशूनां लकुटो यथा	॥ ३२ ॥	त्वमेव मूर्ध्निदमनन्त लीलया	
अहो यदून् सुसंरब्धान् कृष्णं च कुपितं शनैः ।		भूमण्डलं विभर्षि सहस्रमूर्धन् ।	
सान्त्वयित्वाऽहमेतेषां शममिच्छन्निहागतः	॥ ३३ ॥	अन्ते च यः स्वात्मनि रुद्धविथः	
त इमे मन्दमतयः कलहातिरताः खलाः ।		शोषेऽद्वितीयः परिशिष्यमाणः	॥ ४७ ॥
तस्मात् तं मामवज्ञाय दुर्भाषां मानिनोऽब्रुवन्	॥ ३४ ॥	कोपस्तेऽखिलशिक्षार्थं न द्वेषान्न च मत्सरान् ।	
नोग्रसेनः किल विभुर्भोजवृष्ण्यन्प्रेक्ष्यः ।		विभ्रतो भगवान् सत्त्वं स्थितिपालनतत्परः	॥ ४८ ॥
शक्रादयो लोकपाला पस्यादेशानुवर्तिनः	॥ ३५ ॥	नमस्ते सर्वभूतात्मन् सर्वशक्तिधराय्य ।	
सुधर्माऽऽक्रम्यते येन पारिजातोऽमराद्विषः ।		विश्वकर्मन् नमस्तेऽस्तु त्वां वयं शरणं गताः	॥ ४९ ॥
आनीय भुज्यते सोऽसी न किलाध्यासनाहंकः	॥ ३६ ॥	एवं प्रपन्नैः संविघ्नेर्वैषमनान्यनैर्बलः ।	
यस्य पादपुगं साक्षाच्छीरुपास्तेऽसिलेश्वरी ।		प्रसादितः सम्प्रसन्नो मा भैषेत्यभयं ददौ	॥ ५० ॥
स नार्हति किल श्रीशो नरदेवपरिच्छदान्	॥ ३७ ॥	दुर्योधनः शरिर्बह्वै कुञ्जरान् पट्टिहायनान् ।	
यस्याद्विषहृजरोऽखिललोकपाल-		ददौ द्विदशसाहस्रान् निपुतानि तुरङ्गान्	॥ ५१ ॥
मील्युत्तमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थम् ।		रथानां पट्टसहस्राणि रीमाणां सूर्यवर्चसाम् ।	
ब्रह्मा भवोऽहमपि यस्य कलाकलांशः		दासीनां निष्ककण्ठीनां सहस्रं दुहितृवत्सलः	॥ ५२ ॥
भञ्जामहे सुचिरमस्य नृपासनं क	॥ ३८ ॥	प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान् सात्वतर्षभः ।	
भुज्यते कुरुभिर्दत्तं भूखण्डं वृष्णिभिः किल ।		ससुतः सस्रुषः प्रायात् सुहृद्भिरभिवन्दितः	॥ ५३ ॥
उपानहः किल ययं स्वयं तु कुरवः शिरः	॥ ३९ ॥	ततः प्रविष्टः स्वपुत्रीं हलापुधः	
अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनाम् ।		समेत्य वन्धूनुरक्तचेतसः ।	
असम्बद्धा गिरो रुक्षाः कः सहेतानुशासिता	॥ ४० ॥	शशांस सर्वं यदुपुङ्गवानां	
अय निष्कौरवां पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः ।		मध्ये सभायां कुरुषु स्ववेष्टितम्	॥ ५४ ॥
गृहीत्वा हलमुत्तस्वी दहन्निव जगत्त्वयम्	॥ ४१ ॥	अयापि चः पुरं ह्येतन् सूचयद् रामविक्रमम् ।	
लाङ्गलाग्रं नगरमुदितार्य गजराहयम् ।		समुत्तनं दक्षिणतो गङ्गायां ननु दृश्यते	॥ ५५ ॥
विचर्क्य स गङ्गायां प्रहरिष्यन्नमर्षितः	॥ ४२ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धे द्विचतुर्दशोऽध्यायः ॥	

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृष्णिप्यासीद् यदुध्रेष्टः श्रुतदेव इति श्रुतः ।
 कृष्णिकभक्त्या पूर्णार्थः शान्तः कविरलम्पटः ॥ १ ॥
 स उवाच विदेहेषु मिथिलाषां गृधाश्रमी ।
 अनीहयाऽऽगताहार्यो निवर्तितजपक्रियः ॥ २ ॥
 यावन्मात्रं त्वहरहर्देवादुपनमत्यथम् ।
 नाधिकं तपसा नृपः क्रियाध्वजे यथोचिताः ॥ ३ ॥
 तथा तद्राष्ट्रपालोऽभूद् बहुलाश्व इति श्रुतः ।
 मैथिलो निरहम्मान उभायप्यच्युतप्रियौ ॥ ४ ॥
 तयोः प्रसन्नो भगवान् दारुकेणाहूतं रथम् ।
 आरुह्य सहितो विघ्ननिर्णयैर्ब्रह्मयादिभिः ॥ ५ ॥
 सहितः सान्त्वतश्रेष्ठो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 कदाचित् कीरवध्रेष्ट विदेहाय ययौ प्रभुः ॥ ६ ॥
 नारदो वामदेवोऽत्रिः कृष्णो रामोऽसितोऽरुणिः ।
 अहं बृहस्पतिः कण्वो मैत्रेयश्च पराशरः ।
 वसिष्ठः काश्यपश्चैव भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ७ ॥
 तत्र तत्र समाप्तान् पीरा जानपदान्विताः ।
 उपतस्थुः सार्यहस्ता लोकाः सूर्यमिवोदितम् ॥ ८ ॥
 आनर्तपन्वकुरुताङ्गलटङ्गमत्स्य-
 पाञ्चालकुन्तिमधुकैकयकोसलार्णाः ।
 अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहास-
 श्लिष्येक्षणं नृप पपुईशिभिर्नृनार्यः ॥ ९ ॥
 तेभ्यः स्ववीक्षणनिरस्ततमिसहभ्यः
 क्षेमं त्रिलोकगुरुरर्हशं च यच्छन् ।
 शृण्वन् दिगन्तधवलं स्वयशोऽशुभ्रं
 गीतं सुरैर्नृभिरयाच्छनैर्कविर्दिहान् ॥ १० ॥
 तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पीरा जानपदा नृप ।
 अभ्यपुमुदितास्तस्मै गृहीतार्हणपाणयः ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा तमुत्तमशोकं प्रीत्युत्कुल्लामलाशयाः ।
 कथृताऽल्लिभिर्नैमुः श्रुतपूर्वं तथा मुनीन् ॥ १२ ॥

स्वानुग्रहाय सम्प्राप्तं सत्यभूतं जगद्गुरुम् ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च पादयोः पेततुः प्रभोः ॥ १३ ॥
 निमन्त्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत् सन्नताञ्जली ॥ १४ ॥
 भगवांस्तदभिप्रेत्य तयोः प्रियचिकीर्षया ।
 उभयोर्विशद् गेहं रूपाभ्यां तदलक्षितः ॥ १५ ॥
 श्रोतुमप्यसतां दूरान् जनकः स्वगृहागतान् ।
 आनीतेष्वामनाग्रैषु सुखासीनान् महामनाः ॥ १६ ॥
 प्रबृद्धभक्त्युक्तर्पहृदयाभाविलेक्षणः ।
 नत्वा तदङ्गीन् प्रक्षाल्य तदपो लोकपावनीः ॥ १७ ॥
 सकुटुम्बो वहन् मूर्ध्नि पूजयाध्वज ईश्वरम् ।
 गन्धमात्याम्बराकल्पपूषदीपाध्वंगोवृषेः ॥ १८ ॥
 बाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहान्तर्पितान् ।
 पादावह्न्यान् विष्णोरामृजच्छनकैर्मुदा ॥ १९ ॥
 राजोवाच—
 भवान् वै सर्वजीवानामात्मा साक्षी सुहृद् विभुः ।
 अयं नस्त्यत्यदाभ्योजं स्मरतां दर्शनं गतः ॥ २० ॥
 स्वयञ्चस्तद् कतं कर्तुमस्मद्दह्योचरो भवान् ।
 यदा त्वेकान्तभक्तानामात्माऽनन्तोऽरजाः प्रियः ॥ २१ ॥
 को नु त्ववरणाभ्योजमेवंविद् विसृजेत् प्रभो ।
 निष्पिञ्चनानां शान्तानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ २२ ॥
 योऽवतीर्य यदोर्वशे नृणां संसरतामिह ।
 यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यविकृतापहम् ॥ २३ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्डमेधसे ।
 नारायणाय कृपये स्वशान्ततप ईषुषे ॥ २४ ॥
 दिनानि कतिचिद् भूमन् गृहे नो निवसन् निजैः ।
 समेतः पादरजसा पुनीहीदं निमेषः कुलम् ॥ २५ ॥
 इत्युषामन्त्रितो राज्ञा भगवान् लोकभावनः ।
 उवाच कुर्वन् कल्याणं मिथिलानरपोषिताम् ॥ २६ ॥

ध्रुतदेवोऽप्युतं प्राप्तं स्वगृहं जनको यथा ।
 मत्वा मुनींश्च सन्तुष्टो पुन्वन् वासो ननर्त ह ॥ २७ ॥
 नृणपीठे सशिष्यांस्तान्स्मृतैरूपवेश्य सः ।
 स्वागतानभिवन्द्याङ्गिं सभाप्योऽवनिजे मुदा ॥ २८ ॥
 तदम्भसा महाभाग आत्मानं स्वगृहान्वयम् ।
 स्रापयाञ्चक्र उद्धर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥ २९ ॥
 सिद्धाईणोशीरशिवामृताम्भसा
 मृदा सुरभ्या तुलसीकुशाम्बुजेः ।
 आराधयामास यथोपपन्नया
 सपर्यया सत्यविवर्धमानया ॥ ३० ॥
 स तर्कयामास कुतो ममापतत्
 गृहान्धकूपे पतितस्य सङ्गमः ।
 यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः
 कृष्णेन चाध्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ३१ ॥
 सूपविष्टान् कृतातिध्यान् ध्रुतदेव उपस्थितः ।
 सभार्यस्वजनापत्य उवाचाङ्ग्यभिमर्शनः ॥ ३२ ॥
 ध्रुतदेव उवाच—
 अद्य नो दर्शनं प्राप्तः परः परमपूरुषः ।
 य इदं शक्तिभिः सृष्टा विभजत्यात्मसत्तया ॥ ३३ ॥
 यथा शवानः पुरुषो मनसा चात्ममायया ।
 सृष्टा लोकं परं स्वाग्रमवकृद्वाचभासते ॥ ३४ ॥
 शृण्वतां गदतां शश्वद् दर्शिनामभिनन्दताम् ।
 नृणां संवसतां नित्यं हृदिस्थो योऽमलात्मनाम् ॥ ३५ ॥
 हृदिस्थोऽप्यथ दूरस्थः कर्मविश्विन्चेतसाम् ।
 आत्मशक्तिभिरग्राह्यो ह्यर्थाकारोऽगुणात्मकः ॥ ३६ ॥
 नमोऽस्तु तेऽध्यात्मयिदां परात्मने
 सर्वान्मने स्वात्मविभक्तमूर्तये ।

सकारणाकारणलिङ्गमीषुपे
 स्वमाययाऽसंवृतदृष्टये नमः ॥ ३७ ॥
 स त्वं शाधि स्वभूत्वान्नः किं चेश करवामहे ।
 एतदन्तो नृणां क्लेशो यद् भवानक्षिगोचरः ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तदुक्तमित्युपाकर्ण्य भगवान् प्रणतार्तिहा ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहसन् तमुवाच ह ॥ ३९ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन्तेऽनुग्रहापाय सम्प्राप्तान् विद्वद्यमून् मुनीन् ।
 सञ्चरन्ति मया लोकान् पुनन्तः पादरेणुभिः ॥ ४० ॥
 देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि दर्शनस्पर्शानर्चनैः ।
 लोकान् पुनन्ति कालेन तदप्यर्हन्तमेक्षया ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणा जन्मनः श्रेष्ठाः सर्वेषां प्राणिनामिव ।
 तपसा विद्यया तृष्ट्या किमु मत्कथया पुनः ॥ ४२ ॥
 न ब्राह्मणान्मे दयितं रूपमेतच्चतुर्भुजम् ।
 सर्ववेदमयो विप्रः सर्ववेदमयो ह्यहम् ॥ ४३ ॥
 दुष्प्रज्ञा अविदित्वैनमवजानन्त्यसूयवः ।
 गुणं मां विप्रमात्मानमर्वादावितिदृष्टयः ॥ ४४ ॥
 चराचरमिदं विश्वं भावये चास्य देवतम् ।
 मद्रूपाण्येभिरेतस्यां पते विप्रो मदीक्षया ॥ ४५ ॥
 तस्माद् ब्रह्म रूपीनेतान् ब्रह्मज्ञान् भद्वयाऽर्चय ।
 एवंविदाऽर्चितोऽस्म्यद्धा नान्यथा सुविभूतिभिः ॥ ४६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान् द्विजोत्तमान् ।
 आराध्यैकान्तभावेन मेधिलश्चापतुर्गतिम् ॥ ४७ ॥
 एवं स्वभक्तयो राजन् भगवान् भक्तभक्तिमान् ।
 उपित्वाऽऽदिष्टय सन्मार्गं पुनर्द्वारावतीमगान् ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्नवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

देवासुरमनुष्येषु ये भजन्यशिवं शिवम् ।
 प्रायस्ते पनिनो ब्रह्मन् न तु लक्ष्मीपतिं हरिम् ॥ १ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामि सन्देहोऽत्र महान् हि नः ।
 विरुद्धशीलयोः प्रभोर्विरुद्धां भजतोगतिम् ॥ २ ॥
 श्रीगुरु उवाच—
 शिवः शक्तिपुतः शशत् त्रिलिङ्गो गुणसंवृतः ।
 वैकारिकस्त्रिजस्रश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ॥ ३ ॥
 ततो विकारा अभवन् षोडशामीषु पञ्चसु ।
 उपाधावन् विभृतीनां सर्वासामश्रुते फलम् ॥ ४ ॥
 हरिस्तु निर्गुणः साक्षात् पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 स सर्वद्वगुपद्रवा तं भजन् निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥
 निवृत्तेष्वश्वमेधेषु राजा युष्मत्पितामहः ।
 शृण्वन् भगवतो धर्मान्पृच्छदिदमच्युतम् ॥ ६ ॥
 स चाह भगवांस्तस्मै प्रीतः शुश्रूषये प्रभुः ।
 नृणां निःश्रेयसायां षोडशतीर्णो यदोः कुले ॥ ७ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः ।
 ततोऽधनं त्यजन्यस्य स्वजना दुःखदुःखिनम् ॥ ८ ॥
 स यदा वितपांशो गो निर्विण्णः स्याद् धनेहया ।
 मत्परैः कृतमैत्रस्य करिष्ये तदनुग्रहम् ॥ ९ ॥
 तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ।
 अतो मां सुदुरातोऽहं हित्वाऽन्यान् भजते पुनः ॥ १० ॥
 ततस्त आशुतोषेभ्यो लब्धराज्यत्रियोद्धताः ।
 प्रमत्ता यददान् देवान् विस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥
 श्रीगुरु उवाच—
 शापप्रसादयोरीशा व्रतविष्णुशिवादयः ।
 सयः शापप्रसादोऽङ्ग शिष्यो ब्रह्मा च नाच्युतः ॥ १२ ॥
 अत्रेयोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 वृकासुराय गिरिशो वरं दत्त्वाऽऽप सङ्कटम् ॥ १३ ॥

वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ।
 दृष्ट्वाऽऽशुतोषं पञ्चल देवेषु त्रिषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥
 स आदिदेश गिरिशमुपाधावस्व सिद्धये ।
 सोऽन्याभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुष्यति ॥ १५ ॥
 दशास्पवाण्योस्तुष्टः स्तुवतोर्वन्दिनोरिव ।
 ऐश्वर्यमतुलं दत्त्वा तत आप सुसङ्कटम् ॥ १६ ॥
 इत्यादिष्टस्तमसुर उपाधावत् सुपन्नितः ।
 केदार आत्मक्रव्येण नुहन्नग्निमुलं हरम् ॥ १७ ॥
 देवोपलब्धिमप्राप्य निर्वेदात् सप्तमेऽहनि ।
 शिरो जिहीर्षुरसिना स तीर्थक्षिन्नमृषजः ॥ १८ ॥
 तदा महाकारुणिकः स धूर्जटि-
 र्यथाऽव्ययत्रिबोन्धितोऽनलात् ।
 निगृह्य दांर्या भुजयोर्वन्ववारयत्
 तत्सर्शनाद् भूय उपाकृताकृतिः ॥ १९ ॥
 तमाह चाज्ञालमलं वृणीष्व मे
 यथानिकामं वितरामि ते वरम् ।
 शिवेन जीवेन नृणां प्रपद्यता-
 महो त्वयाऽऽन्या भृशमर्यते वृषा ॥ २० ॥
 देवात् स वज्रे पापीयान् वरं भूतभयावहम् ।
 यस्य पुंसः करं शीर्ष्णिं पात्ये स क्षियतामिति ॥ २१ ॥
 तच्छुत्वा भगवान् रुद्रो दुर्मना इव भारत ।
 ओमिति प्रहसंस्तस्मै ददौ वरमूर्तं तथा ॥ २२ ॥
 स तद्दरपरीक्षार्थं शम्भोः शीर्ष्णिं वृकासुरः ।
 स्वहस्तं दानुमारोषे सोऽविभेत् स्पृकृताच्छिवः ॥ २३ ॥
 तेनोपसृष्टः सन्वस्तः पराधावन् सवेपथुः ।
 यावदन्त दिवो भूमैः कोष्ठानामधरं भुवः ॥ २४ ॥
 अजानन्तः प्रतिविधिं तूष्णीमासन् सुरेश्वराः ।
 ततो वैकुण्ठमगमद् भास्वरं तमसः परम् ॥ २५ ॥
 यत्र नारायणः साक्षाज्यासिनां परमा गतिः ।
 ज्ञानानां न्यस्तदण्डानां यतो नावर्तते गतः ॥ २६ ॥

तं तथाव्यसनं दृष्ट्वा भगवान् वृजिनार्दनः । दूरात् प्रत्युदितो भूप दारको योगमायया	॥ २७ ॥	यदि वस्तत्र विश्रम्भो दानयेन्द्र जगदुरी । तर्ह्यज्ञापि स्वशिरसि हस्तन्यासः प्रदीयताम्	॥ २४ ॥
मेखलाजिनदण्डायैस्तेजसाऽग्निरिव ज्वलन् । अभिवादयामास च तं कुशपाणिर्विनीतवत्	॥ २८ ॥	ययसत्यं वचः शम्भोः कथञ्चिद् दानवर्षभ । तदेनं जह्यसद्वाचं न च वक्ताऽनृतं पुनः	॥ २५ ॥
श्रीभगवानुवाच— शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः । क्षणं विश्रम्यतां पुंस आत्माऽयं सर्वकामधुक्	॥ २९ ॥	इत्थं भगवतश्चित्रैर्वचोभिश्च सुपेशलः । भिन्नधीर्विमृतः शीर्ष्णिं स्वहस्तं कुमतिर्व्यपात्	॥ २६ ॥
यदि नः श्रवणापालं पुष्पद्वयवसितं विभो । भण्यतां पुरुषः साधो पुम्भिः स्वार्थः समीहते	॥ ३० ॥	अथापतद् भिन्नशिरा वज्राहत इव क्षणात् । जयशब्दो नमःशब्दः साधुशब्दोऽभवद् दिवि	॥ २७ ॥
श्रीशुक उवाच— एवं भगवता पृष्टो वचसाऽमृतवर्षिणा । गतह्रमोऽब्रवीत् तस्मै यथापूर्वमनुष्ठितम्	॥ ३१ ॥	मुमुचुः पुष्पवर्षाणि हते पापे वृकासुरे । देवर्षिपितृगन्धर्वा मोचितः सङ्गटाच्छिवः	॥ २८ ॥
श्रीभगवानुवाच— एवं चेत् तर्हि तद्वाक्यं वयं न श्रद्दधीमहि । यो दक्षशापात् पैशाच्यं प्राप्तः प्रेतपिशाचराट्	॥ ३२ ॥	मुक्तं गिरिशमप्याह भगवान् पुरुषोत्तमः । अहो देव महादेव पापोऽयं स्वेन पाप्मना	॥ २९ ॥
रुपाक्रान्तशरीरोऽसी न सत्यं वदते हरः । क्रोधयुक्तं कुतः सत्यं मूढोऽसि त्वं महासुर	॥ ३३ ॥	हतः को नु कुतश्चापि जन्तुर्वै कृतकिल्बिषः । क्षेमी स्यात् किमु विधेशो कृतपापो जगदुरी	॥ ३० ॥
		य एवमव्याकृतशक्त्युदन्वतः परस्य साक्षान् परमात्मनो हरेः । गिरिशमोक्षं कथयेत् शृणोति वा विमुच्यते संसृतिभिस्तथाऽरिभिः	॥ ३० ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच— सरस्वत्यास्तटे राजन् ऋषयः सत्रमासत । वितर्कः समभूत् तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान्	॥ १ ॥	नेच्छत् तमशुभाचार इति देवशुकोप ह । शूलमुपयम्य तं हन्तुमारभे तिमलोचनः	॥ ६ ॥
तस्य जिज्ञासया ते धै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप । तन्त्रार्थं प्रेषयामासुः सोऽभ्यगाद् ब्रह्मणः सभाम्	॥ २ ॥	पतित्वा पादयोर्देवी शमयामास तं गिरा । इति कृच्छात् ततो मुक्तः कैलासाद् रजताचलात्	॥ ७ ॥
न तस्मै ब्रह्मणं स्तोत्रं चक्रे सत्त्वपरीक्षया । तस्मै चुरक्रो भगवान् प्रज्वलन् स्वेन तेजसा	॥ ३ ॥	मुनिर्जंगाम धैकुण्ठं यत्र देवो जनार्दनः । शायानं त्रिय उत्सङ्गे पदा वक्षस्यताडयत्	॥ ८ ॥
स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मनः प्रभुः । अशीशमद् यथा बहिं शमयेद् वारिणा प्रभुः	॥ ४ ॥	तत उत्थाय भगवान् सह लक्ष्म्या सतां गतिः । स्वतन्पाटयकृत्वाशु ननाम शिरसा मुनिम्	॥ ९ ॥
ततः कैलासमगमन् स तं देवो महेश्वरः । परिरञ्जं समारंभे उत्थाय भ्रातरं मुदा	॥ ५ ॥	आह ते स्वागतं ब्रह्मन् निपीदात्रासने क्षणम् । अज्ञानतामागतं नः क्षन्तुमर्हसि मानद	॥ १० ॥

पुनीहि सहलोकं मां लोकपालांश्च मद्रतान् ।
पादादकेन भवतस्तीर्थानां तीर्थकारिणा ॥ ११ ॥
अयाहं भगवन् लक्ष्म्या आसमेकान्तभाजनम् ।
यत्स्यत्युरसि नो भूतिर्भवत्पाददहतांहसि ॥ १२ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं ब्रूयाने वैकुण्ठे भृगुस्तुसार्द्रया गिरा ।
निर्वृतस्तर्पितस्तूर्ण्णी भक्तपुत्कण्ठोऽधुनोचनः ॥ १४ ॥
पुनः स्वसत्रमासाय मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् ।
स्वानुभूतमशेषेण राजन् भृगुरवर्णयन् ॥ १५ ॥
तं निशम्याथ मुनयो विस्मिता मुक्तसंशयाः ।
भूयांसं श्रद्धुर्विष्णुं यतः शान्तिर्वतोऽभयम् ॥ १६ ॥
धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं वैराग्यं च चतुर्विधम् ।
ऐश्वर्यं चाष्टधा यस्माद् यशश्चात्ममलापहम् ॥ १७ ॥

मुनीनां न्यस्तदण्डानां शान्तानां समचेतसाम् ।
अकिञ्चनानां साधूनां यमाहुः परमां गतिम् ॥ १८ ॥
सत्त्वं यस्य श्रिया मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः ।
भजन्त्यनघाशिपः शान्ता यं वा निपुणनुद्वयः ॥ १९ ॥
त्रिविधा मूर्तयस्तस्य राष्ट्रज्ञा असुराः सुराः ।
गुणास्तन्मायया सृष्टाः सत्त्वं तत्रार्पदार्शनम् ॥ २० ॥
श्रीशुक उवाच—
इत्थं सारस्वता विप्रा नृणां संशयनुत्तरे ।
पुरुषस्य पदाम्भोजसेवया तद्रतिं गताः ॥ २१ ॥
इत्येतन्मुनितनयस्य पद्मगर्भ-
पीयूषं भवभयमिन् परस्य पुंसः ।
सुशोकेः श्रवणपुटेः पिबन्नभीक्ष्णं
पान्योऽथ भ्रमणपरिधमं जहाति ॥ २२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ पण्णवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—
ब्रह्मन् ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ।
कथं चरन्ति ध्रुतयः साक्षात् सदसतः परे ॥ १ ॥
बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् जनानामसृजत् प्रभुः ।
मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मने कल्पनाय च ॥ २ ॥
सेषा ह्युपनिषद् ब्राह्मी पूर्वेषां पूर्वजैर्भूता ।
श्रद्धया धारयेद् यस्तां क्षेमं गच्छेदकिञ्चनः ॥ ३ ॥
अत्र ते वर्णयिष्यामि गाथां नारायणोदिताम् ।
नारदस्य च संवादमूपेर्नारायणस्य च ॥ ४ ॥
एकदा नारदो लोकान् पर्यटन् भगवन्निपः ।
सनातनमूर्ध्नि द्रष्टुं ययी नारायणाश्रमम् ॥ ५ ॥
योऽसौ भारतवर्षेऽस्मिन् क्षमाय स्वस्तये नृणाम् ।
धर्मज्ञानशमोपेतः साकल्यदास्यतिस्तपः ॥ ६ ॥
तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः ।
परीतं प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरूद्वह ॥ ७ ॥
तस्मा अवांचद् भगवान् कपीणां शृण्वतामिमाम् ।
पो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनाम् ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
स्वायम्भुवं ब्रह्मसत्रं जनलोकेऽभवत् पुरा ।
तत्रत्यानां मानसानां मुनीनामध्वरेतसाम् ॥ ९ ॥
श्वेतद्वीपं गतवति त्वयि द्रष्टुं तमीश्वरम् ।
ब्रह्मवादः सुसंवृतः ध्रुतयो यत्र शोते ॥ १० ॥
तत्राप्ययमभूत् प्रभस्त्वं मां यदनुपृच्छसि ।
तुल्यध्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ ११ ॥
अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुभ्रपद्मोऽपरे ॥ १२ ॥
सनन्दन उवाच—
स्वसृष्टिमिदमापीय शयानं सहशक्तिभिः ।
तदन्ते वोपपाञ्चकुस्तद्विज्ञेः ध्रुतयः परम् ॥ १३ ॥
यथा शयानं सद्वाजं वन्दिनस्तत्पराक्रमैः ।
प्रत्यूपेऽभ्येत्य सुशोकेर्वाधयन्त्यनुजीविनः ॥ १४ ॥
ध्रुतय उचुः—
जयजय जहजामजित दोषगृहीतगुणां
त्वमसि यदात्मना समवरुद्धसमस्तभगः ।
अत्र जगदोकसामखिलशक्त्यवबोधक ते
कचिद्वदयाऽऽत्मनाऽनुचरतोऽनुचरेन्नियमः ॥ १५ ॥

बृहदुपलब्धमेतदवशेषतया
 यत उदगास्तमस्यविकृतेऽविकृतः ।
 अतः कपयो दपुस्तत्त्वयि मनोवचनाचरितं
 कथमयथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १६ ॥
 इति सूर्यस्यधिपतेऽखिललोकमल
 क्षणं तव कथामृताब्धिमवगाढ तपांसि जहुः ।
 किमुत पुनः स्यधामविभुताशयकालगुणाः
 परम भजन्ति ये पद्मजससुखानुभवम् ॥ १७ ॥
 हतप इवोच्छ्रस्तन्यमुहदो यदि ते
 महदहमादयोऽण्डमसृजन् यदनुग्रहतः ।
 पुरुषविधान्वयोऽत्र चरमोत्तममध्यमादिषु य-
 स्तव सदसतः परं प्रथयेदविशेषममृतम् ॥ १८ ॥
 उदरमुपासते यर्हि बर्त्मनि सूक्ष्मदृशः
 परिसरपद्मार्तिं हृदयमारुणयो दहरम् ।
 तत उदगाच्च नन्दनपथाऽथ शिरः परमं
 पुनरिह यत् समेत्य न पतन्ति कृतान्तमुखे ॥ १९ ॥
 स्वकृतविचित्रयोनिषु विशान्निध हेतुतया
 भरतमतश्चकास्यनलवत् स्वकृतानुकृतिः ।
 अपि वितथास्वमूर्ध्ववितथोरुविषं मनसि
 निकटपियो नयन्त्यभिधित्य तव ॥ २० ॥
 प्रक्रमयत् स्वसत्कृतं पुरुषेषु धीषु तु बहिरन्तरसचरणे ।
 तव पुरुष बदन्त्यखिलशक्तिभूतः स्वकृतम् ॥ २१ ॥
 इति विमृशन्ति कवयो निगमावपनं
 य(भ)जन्त उपासते भयमध्यविनिश्चितताः ।
 दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवाङ्मनस-
 थरितमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः ॥ २२ ॥
 न परिलपन्ति केचिदपवर्गमपीश्वर ते
 चरणसरोजहंसकुलसद्भिषिष्टगृहाः ।
 त्वदनुषं कुलापमिदमात्मसुहृत् प्रियव-
 चरन्ति तथोन्मुखास्तत्त्वयि हिते प्रिय आत्मनि च ॥ २३ ॥
 न च रमन्त्यहो असदुपासनयाऽऽत्महजो
 यदनुशया भ्रमन्त्यभवाः कुशरीरभूतः ।
 निभूतमोक्षहृदयपांगयुतो हृदयं
 मुनय उपासन्त तदग्नयोऽपि ययुः ॥ २४ ॥

स्मरणात्स्थनुराग तद् भवान्
 उरगेन्द्रभोगदण्डविपक्षिणो
 वयमपि ते समासमदृशोऽङ्घ्रिसरोजसुधाम् ।
 क इह नु वेद वक्तुमपेतजन्मलोपो
 यत उदगाद् ऋषिरनु देवगणा उभये ॥ २५ ॥
 तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः
 किमपि न तत्र शास्त्रमपकृष्य शयीत यदा ।
 जनिमसतः सतो मृतिमजात्मनि ये च भिदां
 विषण्मृते स्मरन्त्युपविश ध्वनिमारुवतः ॥ २६ ॥
 त्रिगुणमयः पुमानिति यदवोपकृता
 त्वयि न भवेत् तदवोपरसे ।
 सदिव मनसिबृत् त्वयि भवत्यसतां मनुजा-
 दयो विमृशन्त्यशेषमिदमार्ततयाऽऽत्मविदः ॥ २७ ॥
 न हि विकृतं त्यजन्ति कनकस्य तदात्मतया
 स्वकृतमनुप्रविष्ट इदमात्मतया रसितम् ।
 तव ये परिचरन्त्यखिलतत्त्वनिकेततया
 ननु ते पदाऽऽक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निर्रक्तैः ॥ २८ ॥
 परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तां-
 स्त्वयि दृढसीहृदा ननु पुनन्ति न ते विमुखाः ।
 त्वमेकः स्वराडखिलकारकशक्तिपर-
 स्तव बलिमुद्रहन्ति समदन्ति च येऽनिमियाः ॥ २९ ॥
 वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो
 विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ।
 स्थिरचरजातयः स्युरज ये त्वनिमित्तयुजो
 विरह उदीक्षयेत् यदि परस्य विमुक्तसतः ॥ ३० ॥
 न हि परमस्य कश्चिदपरोऽनपरस्य भवेत्
 ज्ययत इवात्र यस्य च शून्यतुल सन्दधतः ।
 अपरिमिता ध्रुवास्तनुभूतो यदि सर्व ततो
 न हि न शास्येतेति नियमो ब्रूयते च तथा ॥ ३१ ॥
 अजन परिमुच्यतेऽत्र भवान् सततान्
 सममनुजानता तनमनन्तमदृष्टतया ।
 न घटत उद्भवः प्रकृतिपूरुषयोरजयो-
 र्भययुजोर्भवन्त्यसुभूतो जलबुद्बुदवत् ॥ ३२ ॥

त्वयि त इमे ततो विबुधनामगुणाः परमे
 अमृत इवार्णये मधु निलिम्बुरांशपरसाः ।
 नृपु तव मायया स्यगतया कुशलं
 त्वयि सुधियोऽङ्ग भेदमनुविधातुमनु प्रभवः ।
 कथमनुवर्तिनां भवभयं नव भुक्कुटी सृजति मुहुर्नृणाम् ॥३३॥

इह भवचरणेषु सुजातभुवां
 जितहृषीकयापुभिरुदात्तमहचुरीः ।
 य इह यतन्त्यमतिलालमुपायविदो
 व्यसनशताधितारमपहाय गुरोश्चरणम् ॥ ३४ ॥

वणिज इवोच्छ्रसन्त्यकृतकर्णधरा जलधी
 स्वजनसुतात्मदारधनधामधराः ।
 सुखशान्तिमति त्वयि हि सन्ति न तानि नृणां
 विभय उच्यति श्रयत आत्मनि सर्वरसे ॥ ३५ ॥

इति सदजानतां मिथुनतो रतये चरतां
 सुखयति को न्विहाय विजने स्वनिरस्तभगे ।
 भुवि पुण्यतीर्थसदना लुपयो
 निविशान्त्यतस्तु भवतः पदाम्बुजं हृदाऽपभिदम् ।
 दपति सकृन्मनस्त्वयि चिदात्मनि नित्यसुखे
 न पुनरुपासते पुरुषसार इरावसधम् ॥ ३६ ॥

इदमप्यथो वदन्ति चे-
 जनु तर्का व्यभिचरन्ति कचित् कचिन्मृषा च ।
 ततो भयदृष्यवहितये विकल्प उपितोऽन्वहमन्धपरम्परया
 भ्रमति भारती च तवोरुवृत्तिभिरुदजवा ॥ ३७ ॥

न यदिदमग्र भास न भविष्यदतो निधना-
 दनिमित्तकमन्तरा त्वयि विभाति मृषैकरसे ।
 अत उपगीयते द्रविणजातिविकल्पपथे-
 र्वितभ्रमनोविलासमिदमित्यवयन्ति बुधाः ॥ ३८ ॥

उदगात् पुमाननुगीतगुणांश्च जुषन्
 भजति सरूपतां तदनु जहासि जिहासि ताम् ।
 अहिरवि त्वयं परमा तभगां
 महसि महीयसेऽष्टगुणांस्परिमेयभगः ॥ ३९ ॥

यदि न समुत्साहरन्ति यतोऽपि हृदि कामजडाः
 दुरधिगमोऽसतां हृदि गतोऽस्मृतकण्ठमणिः ।

अनुतृप्तपोषिनामभयो भगवन्
 अनवगतान्तकादनधिरूढपदाद् भवतः ॥ ४० ॥

तदवगमार्थसितासितयो-
 गुणविगुणधोरं हि देहभूतां सगिरः ।
 अनुपपुत्र हंसकुलगीतपरम्परया ।
 न तुपावरणा इव रजांसि
 वान्ति वयसा सह यच्छ्रुतय-
 स्त्वयि सफलं एतन्ति न एतन्ति बन्धनाः ॥ ४१ ॥

धीभगवानुवाच-
 इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा आधुन्यात्मानुशासनम् ।
 सनन्दनमपानचुः सिद्धा ज्ञानाऽऽत्मनो गतिम् ॥ ४२ ॥

इत्यशेषसाम्राज्यपुराणोपनिषदसः ।
 समुद्धृतः पूर्वजैस्तेष्व्योमायनमहात्मभिः ॥ ४३ ॥

त्वं चैतद् ब्रह्मदायाद् भद्रयाऽऽत्मानुशासनम् ।
 धारयन् भज मे कामं कामानां निधनं नृणाम् ॥ ४४ ॥

एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो गृहीत्वा भद्रयाऽऽत्मवान् ।
 पूर्णः सयस्ततो राजन् ग्राह वीरव्रतो गुरुम् ॥ ४५ ॥

नारद उवाच-
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णाधामलमूर्तये ।
 यो धाता सर्वभूतानामभयो यस्य ते कलाः ॥ ४६ ॥

श्रीगुरु उवाच-
 इत्याद्यमृषिभामन्य तच्छिष्यांश्चामलात्मकान् ।
 ततोऽग्रादाश्रमं साक्षात् पितुर्द्वेषाद्यनस्य मे ॥ ४७ ॥

सभाजितो भगवता कृतासनपरिग्रहः ।
 तस्मै तद् वर्णयामास नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥

तदेतद् वर्णितं राजन् यश्च श्रवः कृतस्त्वया ।
 येन ब्रह्मण्यनिर्देशे निर्गुणेऽपि मतश्चेत् ॥ ४९ ॥

यो ह्यात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तीयेश्वरो
 यः सृष्टेदमनुप्रविष्ट कृपिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
 यं सम्पद्य जहात्यजामनुशायी सुप्तः कुलायं यथा
 तं कैवल्यानिरस्तपोनिमग्नं प्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

सभाजयित्वा बहुधा भुतदेवं श्रियः पतिः ।

आगतो द्वारकां भूयः किं चकार महामुने

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

उपज्ञाव्यं गतान् पार्थान् गोग्रहे जितकीरवान् ।

शुधाव तीर्णसमयान् बलेन महता वृत्तान्

॥ २ ॥

सम्ग्रहणमनाः कृष्णो महत्या सेनया वृत्तः ।

सात्यकिं कृतवर्माणमुद्धवं शठसारणी

॥ ३ ॥

अभिमन्युं च सौभद्रं पुरस्कृत्य महामतिः ।

अक्षीहिण्या वृत्तनया सहितः सत्यसद्वरः ।

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्द्रुं प्रायाद् युधिष्ठिरम्

॥ ४ ॥

सन्धिमिच्छन् कीरवाणां कुर्याणं दीप्त्यमच्युतम् ।

मूढो ग्रहीतुमारभे विनशिष्णुः सुबोधनः

॥ ५ ॥

स तत्रानन्तरूपत्वं दर्शयित्वा महाभुजः ।

कृत्या विभीषिकां घोरां पाण्डवान् पुनराययी

॥ ६ ॥

विवृद्धमत्सराः सर्वे राजानो जातमन्यवः ।

युद्धापिधानुपुज्यन्ते न सन्धिमनुकाङ्क्षिणः

॥ ७ ॥

युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा पुरस्कृत्य जनार्दनम् ।

कुरुक्षेत्रं ययी राजन् युद्धाय भ्रातृभिः सह

॥ ८ ॥

अक्षीहिण्या विराटोऽपि मत्स्यराजो महामनाः ।

युधिष्ठिरमनु प्रायात् सपुत्रः कुरुसत्तम

॥ ९ ॥

द्रुपदश्च शिखण्डी च धृष्टयुञ्जश्च दुर्जयः ।

अक्षीहिणीभस्तिस्तृभिरनुजमुप्युधिष्ठिरम्

॥ १० ॥

अक्षीहिण्या परिवृताः सात्यकिर्वृद्धलालसः ।

नियोगाद् वामुदेवस्य प्रायादनु युधिष्ठिरम्

॥ ११ ॥

अक्षीहिण्या परिवृताः कैकेयाः पञ्च भूभृतः ।

अनुजमुर्धमपुत्रं राजानं मातृसोदराः

॥ १२ ॥

धृष्टकेतुस्तदा राजा शैब्यश्च नरपुङ्गवः

॥ १३ ॥

अन्वयातां नृपश्रेष्ठाश्चक्षीहिण्या युधिष्ठिरम् ।

ते गत्वा पाण्डवाः सर्वे नारायणपुरोगमाः

॥ १४ ॥

स्वैरमूपाः कुरुक्षेत्रे प्रतीक्षन्तः सुयोधनम्

सुयोधनोऽपि कीरव्य मानी भ्रातृशतैर्वृतः ।

द्रोणभीष्मकृपद्रोणिकर्णवाह्नीकसीबलेः

॥ १५ ॥

हार्दिक्यसात्वजमद्रेशभगदत्तजयद्रथः ।

अन्यैश्च राजशार्दूलैर्नानादेशसमुद्भवैः

॥ १६ ॥

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्भीरीषण्वनिःस्वनेः ।

पूरयन् ककुभो वीरः प्रययी कम्पयन् महीम्

॥ १७ ॥

ते समेत्य कुरुक्षेत्रे राजानो कुरुपाण्डवाः ।

समन्तपथके चक्रुर्व्यूहमुपति भास्करो

॥ १८ ॥

अक्षीहिण्यः कीरवाणामेकादश दुरात्मनाम् ।

सप्त पाण्डुसुतानां च कर्शितानां वने भृशम्

॥ १९ ॥

तथा व्यूदेप्यनीकेषु तावकेष्वितरेषु च ।

गाण्डीवधन्वा कवयी यद्धतून्तलत्रवान् ।

आरूढस्यन्दनः पार्थो ददर्श रिपुवाहिनीम्

॥ २० ॥

उपाध्यायान् पितृन् भ्रातृन् मातुलान् स्वस्रियान् सुतान् ।

शिष्यान् सपीत्रान् दीहिवान् स्यालान् सम्बन्धिवान् ।

दृष्ट्वा निर्वेदमापन्नो हन्तुं नैवाकरोन्मनः

॥ २१ ॥

तं विपण्णमनश्चित्तं कृपालुमविघातिनम् ।

प्रबोध्य प्रेरयामास केशवो योगमायया

॥ २२ ॥

त्यक्तशस्त्राय शान्ताय बन्धुन् प्रति कृपालवे ।

दर्शयामास पार्थाय विश्वरूपं जनार्दनः

॥ २३ ॥

सम्बोधितः कंसभिदा तथा बासवनन्दनः ।

भूयो जग्राह कोदण्डं युद्धायान्युत्तसारथिः

॥ २४ ॥

प्रारब्धं भारतं युद्धं श्रुत्वा सद्रूपेणो वली ।

अशक्नुवन् वारयितुं किं करोमीत्यचिन्तयन्

॥ २५ ॥

प्रवृत्तं भारतं युद्धमव्येक्ष्योयोगविद्वलः ।

तीर्थव्याजेन तत्याज रामः परिचितां भुवम्

॥ २६ ॥

सेनापतिः पाण्डवानां धृष्टयुष्मो महारथः ।

गाद्रेयो धार्तराष्ट्राणां वृद्धः कुरुपितामहः ।

स कुर्वन्नाहवं धोरं निहतो दशमेऽहनि

॥ २७ ॥

भारद्वाजं ततो द्रोणं सेनापत्ये सुपोधनः । न्ययोजयत् स युयुजे दिवसान् पथ भूषते	॥ २८ ॥	हतेषु रणदक्षेषु राजपुत्रेष्वनेकशः । जयद्रथोऽपि पार्थेन निहतो दिवसात्यये	॥ ३४ ॥
तस्मिन् युष्यति दुर्धर्षे सैन्धवेन दुरात्मना । अभिमन्युस्त्वपि पिता निहतो रणमूर्धनि	॥ २९ ॥	दिनानि पथ द्रोणोऽपि कृत्वा युद्धमतन्द्रितः । पथमेऽहनि सन्ध्यायां पृष्टयुग्मेन पातितः	॥ ३५ ॥
पुत्रशोकाभिसन्तप्तः प्रतिजज्ञे धनञ्जयः । जयद्रथं हनिष्यामि योभूत इति भारत	॥ ३० ॥	ततः सेनापतिः कर्णो भूत्वा चक्रे महारणम् । दिनद्वयान्ते पार्थेन स च सङ्घये निपातितः	॥ ३६ ॥
तस्यां निशायां गोविन्दस्त्वारूढ गण्डं हरिः । सुममर्जुनमादाय कैलासमभिजगमिष्यान्	॥ ३१ ॥	सन्धोऽप्यर्धदिनं कृत्वा सेनापत्यमरिन्दम् । मध्यन्दिनगते सूर्ये धर्मराजेन पातितः	॥ ३७ ॥
तत्र गत्वा विरूपाक्षं दृष्ट्वा सम्भाष्य वाञ्छितम् । साधयित्वाऽर्जुनस्यागु स्वायोधनमुपाययौ	॥ ३२ ॥	युपुषते ततो वीरो गदया दीर्घवेरिणौ । भीमदुर्पोधनौ कोपात् परस्परवधेपिणौ	॥ ३८ ॥
ततोऽपरदिने युद्धमासीद् पोरं जनक्षयम् । मममहीभुजस्तत्र बहवो बाहुशालिनः	॥ ३३ ॥	अष्टादशाधोदिणीनां तत्पत्नीनां च भूभृताम् । अष्टादसीर्दिनेरासीदधौनेः सङ्घयो महान्	॥ ३९ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥	

अथ अष्टनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच— अष्टादशाधोदिणीनां तावद्विर्भाषया दिनेः । व्यापादनं येन कृतं तस्मै विश्वात्मने नमः	॥ १ ॥	विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीसरस्वतीम् । यमुनामनु पात्येष गङ्गामनु च भारत	॥ ९ ॥
शृण्वतो मे कथास्तस्य चरितानि च सङ्गशः । वैक्लव्यं विस्मयो भीतिर्बर्धते मे पुनःपुनः	॥ २ ॥	जगाम नैमिषं वज्र ऋषयः सत्रमासते । तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः ।	॥ १० ॥
मन्ये प्रापेण पाप्मानं जीर्णं मम दुरत्ययम् । इन्द्रियाणि प्रबुद्धानि प्रसन्नं च मनो भृशम्	॥ ३ ॥	अभिवन्द्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाप्य चार्चयन् । सोऽर्चितः सपरीवारः कृतासनपरिग्रहः ।	॥ ११ ॥
क्षुनृष्णं च प्रशान्ते मे आत्मा चानन्दनिर्भरः । प्रसादान् तव धर्मज्ञ कृतार्थोऽहमिहाभवम्	॥ ४ ॥	रोमहर्षणमासीनं शिष्यमैश्वर्यमहामुनेः । प्रत्यवस्थायिनं स्रुतमकृतप्रहणाञ्जलिम् ।	॥ १२ ॥
अपि च श्रोतुमिच्छामि किञ्चिदर्थं तपोधन । युष्यतः सुहृदो दृष्ट्वा निवारितुमशक्नुवन्	॥ ५ ॥	अध्यासीनं च तान् विप्रांश्चक्रोपोद्गीक्ष्य माधवः । कस्मादसाविमान् विप्रानप्यासते प्रतिलोमजः ।	॥ १३ ॥
तीर्थं स्नातुं गतो रामः किं चकार तपोधन । श्रीशुक उवाच—	॥ ६ ॥	धर्मपालास्तपेवास्मान् यथमर्हति दुर्मदः । ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च ।	॥ १४ ॥
तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययौ किल । सात्या प्रभासं सन्त्यर्षं देवर्षिपितृमानवान्	॥ ७ ॥	सेतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः । अटान्तस्याधिनीतस्य वृथा पण्डितमानिनः ।	॥ १५ ॥
सम्पत्तीं प्रतिस्त्रातं ययौ ब्राह्मणसंवृतः । पृष्टकं विन्दुसंस्थितकूपं सुदर्शनम्	॥ ८ ॥	न गुणाय भवन्त्यस्य नटस्येवानितात्मनः । एतदर्थो हि लोकेऽस्मिन्नवतारो मया कृतः ।	॥ १६ ॥
		वक्ष्या मे धर्मभजजितसे हि पातकिनोऽपिकाः	॥ १६ ॥

एतावदुक्त्वा भगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि ।
 भावित्वात् तं कुशाग्रेण करस्थेनाहनत् प्रभुः ॥ १७ ॥
 हाहेति वादिनः सर्वे क्रपयः खिन्नमानसाः ।
 ऊचुः सद्दर्पणं देवमधर्मस्ते कृतः प्रभो ॥ १८ ॥
 अस्य ब्रह्मासनं दत्तमस्माभिर्वदुनन्दन ।
 आयुश्चास्याक्षयं तावद् यावत् सत्रं समाप्यते ॥ १९ ॥
 अजानतेवाचरितं त्वया ब्रह्मवधो यथा ।
 योगेश्वरस्य भवतो नास्त्रायो विनियामकः ॥ २० ॥
 यद्येतद् ब्रह्महत्याया पावनं लोकपावन ।
 चरिष्यति भवान् लोकसङ्ग्रहं नान्यचोदितः ॥ २१ ॥
 बलभद्र उवाच—
 चरिष्ये वधनिर्वेशं लोकानुग्रहकाम्यया ।
 नियमः प्रथमे कल्पे यावान् स तु विधीयताम् ॥ २२ ॥
 दीर्घमायुर्ब्रतं तस्य सत्वमिन्द्रियमेव च ।
 आशासितं वयदुत साधये योगमायया ॥ २३ ॥

कपय ऊचुः—
 अस्वस्य तव वीर्यस्य मृत्योरस्माकमेव च ।
 यथा भवेद् वचः सत्यं तथा राम विधीयताम् ॥ २४ ॥
 बलभद्र उवाच—
 आत्मा यः पुत्र उत्पन्न इति वेदानुशासनम् ।
 तस्मादस्य भवेद् वक्ता आयुरिन्द्रियवीर्ययान् ॥ २५ ॥
 किं यः कामो मुनिश्रेष्ठा ब्रूताहं करपाणि तन् ।
 अजानतश्चापचितिं यथा मे बुध्यतां बुधाः ॥ २६ ॥
 कपय ऊचुः—
 इन्वल्स्य मुतो घोरो बन्वलो नाम दानवः ।
 स दूषयति नः सर्वान् सत्रमेत्य च पर्वणि ॥ २७ ॥
 तं पापं जहि दासाहं तत्र शुश्रूषणं परम् ।
 पूषशोणितविष्णूमूत्रसुरामांसाभिवर्षिणम् ॥ २८ ॥
 ततश्च भारतं वर्षं परीत्य सुसमाहितः ।
 चरित्वा द्वादशान् मासान् तीर्थस्नयी विशुध्यसे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्धे अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः पर्वण्युपावृत्ते प्रचण्डः पांसुवर्षणः ।
 भीमो वायुरभूद् राजन् पूषगन्धर्व सर्वशः ॥ १ ॥
 ततोऽमेध्यमयं वर्षं बन्वलेन विनिर्मितम् ।
 अभवद् यज्ञशालायां सोऽप्यदृश्यत शूलधृक् ॥ २ ॥
 तं विलोक्य वृहत्कायं भिन्नाग्रनच्योपमम् ।
 तप्तनाम्रशिखाश्रुदंष्ट्रोऽग्रभुक्तुदीमुखम् ॥ ३ ॥
 सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविमर्दनम् ।
 हलं च द्रैत्यदमनं तीं तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥
 तमाकृष्य हलाग्रं बन्वलं गगनेचरम् ।
 मुसलेनाहनन् क्रुद्धो मूर्ध्नि ग्रहद्रुहं बलः ॥ ५ ॥
 सोऽपतद् बलनिर्भिण्णललाटोऽशूक समुत्तृजन् ।
 मुधन्नार्तस्वरं शैलो यथा वज्रहतोऽसुरः ॥ ६ ॥

संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यापि तथाऽऽशिषः ।
 अभिषिञ्चन् महार्हाभिवृत्रघ्नं विबुधा यथा ॥ ७ ॥
 वैजयन्तीं ददुर्मांलां श्रीधामाम्लानपङ्कजाम् ।
 रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८ ॥
 अथ शैरभ्यनुज्ञातः कीशिकीमेत्य ब्राह्मणेः ।
 स्नात्वा सरोवरमगाद् यतः सरयुरास्रवत् ॥ ९ ॥
 स्रोतेन सरयूं प्रायाद् प्रयागमुपगम्य सः ।
 स्नात्वा सन्नर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमम् ॥ १० ॥
 गोमतीं गण्डकीं स्नात्वा विपाशां शोणमावृतः ।
 गयां गत्वा पितृनिष्ठा गङ्गासागरसङ्गमम् ॥ ११ ॥
 उपस्पृश्य महेन्द्राद्रीं रामं दृष्ट्वाऽभिवाद्य तम् ।
 सप्तगोदावरीं वेणीं पम्पां भीमरथीं तथा ॥ १२ ॥
 स्कन्दं दृष्ट्वा ययी रामः श्रीशैलं गिरिशालयम् ।
 द्रुमिलेषु महापुण्यं दृष्ट्वाऽद्विं वेष्टन् प्रभुः ॥ १३ ॥

कामकोटीं पुरीं काशीं कावेरीं च सरिद्वारम् ।
 श्रीरद्वारस्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १४ ॥
 कपभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मधुरां तथा ।
 समुद्रसेतुमगमन्महापातकनाशनम् ॥ १५ ॥
 तत्रापुतमदाद् धेनुब्राह्मणेभ्यो हलापुषः ।
 कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलम् ॥ १६ ॥
 तथाऽगस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाय च ।
 योजितस्तेन चाशीर्भिरनुज्ञातो गतोऽर्णवम् ॥ १७ ॥
 दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः ।
 ततः फल्गुनासाय पश्चात्सरमनुतमम् ॥ १८ ॥
 विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वाऽस्पर्शद् गवापुतम् ।
 स्थानन्दूरं हरेः स्थानं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १९ ॥
 ततोऽतिव्रज्य भगवान् केरलादींस्त्रिगर्तकान् ।
 गोकर्णाल्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं यत्र भूजितः ॥ २० ॥
 तत्र द्वैपायनं दृष्ट्वा शूर्पाकारमगाद् बलः ।
 तार्षीं पयोष्णीं निर्विन्ध्यामुपस्यूय वा दण्डकम् ॥ २१ ॥
 प्रविश्य रेवामगमद् यत्र मादिष्मती पुरी ।
 अनुनीलंमुपस्यूय प्रभासं पुनरागमत् ॥ २२ ॥

श्रुत्वा द्विजेस्तु कथितं कुरुपाण्डवसंयुगम् ।
 सर्वराजन्वनिधनं भारमेतद् हतं भुवः ॥ २३ ॥
 स भीमदुर्योधनयोर्गोदाभ्यां युध्यतो रणम् ।
 वारयिष्यन् विशसनं जगाम यदुनन्दनः ॥ २४ ॥
 युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमौ कृष्णार्जुनावपि ।
 अभिवन्द्याभवंस्तूष्णीं किं विवधुरिहागतः ॥ २५ ॥
 गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयेषिणौ ।
 मण्डलानि विचित्राणि चरन्ताविदमब्रवीत् ॥ २६ ॥
 युवां तुल्यबलौ बीरी हे राजन् हे वृकोदर ।
 एकं प्राणाधिकं मन्ये उतैकं शिष्याऽधिकम् ॥ २७ ॥
 तस्मादेकतरस्येह युवयोः समवीर्ययोः ।
 न लक्ष्यते जयोऽन्यो वा विरमत्वफलो रणः ॥ २८ ॥
 न तद्वाक्यं जगद्गुरुर्वद्वेरी नृपायवत् ।
 अनुस्मरन्तावन्त्योऽन्यं दुरक्तं दुष्कृतानि च ॥ २९ ॥
 दिष्टं तदनुमन्वानो रामो द्वातरवतीं ययौ ।
 उग्रसेनादिभिः प्रीतिर्ज्ञातिभिः समुपागतः ॥ ३० ॥
 ईदृग्विधान्यसद्वचानि बलस्य बलशालिनः ।
 अनन्तस्वाग्नेयस्य कर्माण्यद्भुतकर्मणः ।
 शृण्वन् गृण्थं तद्भक्त्या विष्णोः स दयितो भवेत् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्धे एकोनशततमोऽध्यायः ॥

अथ शततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 भगवानपि गोविन्दः साधयित्वा स्ववान्छितम् ।
 सुयोधने महाबाहौ निहते गदया रणे ॥ १ ॥
 विसृज्यायोधनं शून्यं प्रयातुमुपचक्रमे ।
 कृपथ कृतवर्मा च द्रौणिथ रथिनां वरः ॥ २ ॥
 भवशिष्टा महान्मानः सुयोधनबले त्रयः ।
 पथ पाण्डुसुता वीराः सान्त्वकिश्च महाबलः ॥ ३ ॥
 वेश्यापुत्रो युयुत्सुश्च शिष्टः कृष्णपुरोगमाः ।
 नान् पुरस्कृत्य गोविन्दो मुनिवृद्धसमन्वितः ॥ ४ ॥

जगाम हास्तिनपुरं धृतराष्ट्रं प्रसादितुम् ।
 गान्धारीं धृतराष्ट्रं च विदुरं च महामतिम् ॥ ५ ॥
 प्रसाद्य पाण्डवान् स्वे स्वे राज्ये संस्थाप्य यत्नतः ।
 स्तूयमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ६ ॥
 अनुयातः पाण्डुपुत्रैः प्रेमवाण्याविलेक्षणैः ।
 ताननुज्ञाय सान्त्वक्यैः तथेनादित्यवर्चसा ॥ ७ ॥
 शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्वेदमङ्गलनिस्वनैः ।
 पुण्याहमन्त्रघोषैश्च द्वारकां प्रवयौ हरिः ॥ ८ ॥
 विचित्रतोरणां रम्यां चलत्कदलिकाकुलाम् ।
 अलङ्कृतां पीरजनेः सिकसंसृष्टभूलाम् ॥ ९ ॥

उपस्थितः पौरजनैः पालिकादुरधारिभिः ।		यद्वच्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्रमी ।	
योपिद्विवारमुख्याभिर्भूषिताभिश्च भूषणैः	॥ १० ॥	तस्य भार्या कुचेलस्य क्षुत्क्षामा च तथाविधा	॥ २३ ॥
बहद्भिर्दीपमकुरकलशस्रक्ष्फलाक्षतान् ।		पतिव्रता पतिं ग्राह म्लायतावदनेन सा ।	
उपस्थितो ब्राह्मणैश्च पुत्रैः पौत्रैः सहानुजैः	॥ ११ ॥	दरिद्रं साध्यशनया वेपमानाऽभ्रिगम्य च	॥ २४ ॥
प्रविवेश पुरीं दिव्यां दिवसे पूजितो हरिः ।		ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा साक्षाच्छ्रियः पतिः ।	
स प्रविश्य सभां दिव्यां सुधर्मा लोकविभुताम्	॥ १२ ॥	ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान् सात्वतर्षभः	॥ २५ ॥
आहुकं वसुदेवं च रामं वैद्याभ्यवादयन् ।		तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणम् ।	
प्रणम्य मातरो विश्वाः काञ्चने परमासने	॥ १३ ॥	दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुम्बिने	॥ २६ ॥
उपविश्य यथाजोषं पूजितो यदुपुङ्गवैः ।		आस्तेऽपुना द्वारयत्यां भोजवृष्ण्यन्पक्षेधरः ।	
रराज रजनीनाथो यथा ग्रहगणैर्दिवि	॥ १४ ॥	स्मरतः पादपुगलमात्मानमपि पच्छति	॥ २७ ॥
हतावशिष्टैर्भूपालैस्तत्पुत्रैश्च महाबलैः ।		किम्वर्थकामान् भजतो नान्यमिष्टं जगद्गुरुः ।	
अभिपिकैर्यथास्थानं सेव्यमानो दिवानिशम्	॥ १५ ॥	स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो विभुः	॥ २८ ॥
अयतीर्णमहाभारां विश्वां विश्वान्तरो हरिः ।		अयं हि परमो लाभ उत्तमशोकदर्शनम् ।	
धर्मराजं पुरस्कृत्य धर्मेणैवान्वशासत	॥ १६ ॥	इति सधिन्य मनसा गमनाय मनो दधे	॥ २९ ॥
राजोवाच—		अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद् गृहे कल्याणि दीपताम् ।	
भगवन् यानि चान्यानि मुकुन्दस्य महात्मनः ।		पाचित्वा चतुरो मुष्टीन् विप्रान् पृथुकतण्डुलान्	॥ ३० ॥
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य श्रोतुमिच्छामहे प्रभो	॥ १७ ॥	चैलखण्डेन तान् बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनम् ।	
को नु श्रुत्वा सकृद् ब्रह्मभुक्तमशोकसत्कथाम् ।		स तानादाय विप्रप्रथः प्रथयी द्वारकां किल	॥ ३१ ॥
विरमेत विशेषज्ञो विपण्णः काममार्गणैः	॥ १८ ॥	कृष्णसन्दर्शनं मह्यं कथं स्यादिति चिन्तयन्	
सा बागनन्तस्य गुणान् गृणीते		त्रीणि गुल्मान्वतीयाय तिस्रः कक्ष्याश्च स द्विजः	॥ ३२ ॥
करी च तत्कर्मकरी मनश्च ।		विप्रो गम्यान्धवृष्णीनां गेहेष्वच्युतपरमिणाम्	
स्मरंद् वसन्तं स्मिरजद्रमेपु		गृहाणि व्यवसाहस्रमहिषीणां हरेर्द्विजः	॥ ३३ ॥
गृणाति तत्पुण्यकथाः स कर्णः	॥ १९ ॥	विवेशीकतमं श्रीमद् ब्रह्मानन्दं गतो यथा	
शिरस्तु तस्योभयलिङ्गमानमेतू		तं विलोक्याच्युतो दूरान् श्रियापर्यङ्क आश्रितः	॥ ३४ ॥
तदेव यत् पश्यति तद्वि चक्षुः ।		सहस्रोत्थाय चाभ्येत्य दोर्भ्यां पर्यग्रहीन्मुदा	
अङ्गानि विष्णोरथ तज्जनानां		सख्युः श्रियस्य विप्रर्षैरज्ञसद्गतिनिर्वृतः	॥ ३५ ॥
पादोदकं यानि भजन्ति नित्यम्	॥ २० ॥	प्रीतो ह्यमुधदब्धिन्दून् नेत्राभ्यां पुष्करेक्षणः	
सूत उवाच—		अधोपवेश्य पर्यङ्के स्वयं सख्युः समर्हणम्	॥ ३६ ॥
विष्णुरातेन सम्पृष्टो भगवान् वादरायणिः ।		उपहृत्यावनिन्यास्य पादौ पादावनेजनीः ।	
वासुदेवं भगवति निमग्रहृदयोऽब्रवीत्	॥ २१ ॥	अग्रहीच्छिरसा राजन् भगवौल्लोकपावनः	॥ ३७ ॥
श्रीशुक उवाच—		ज्यलिम्पद् दिव्यगन्धेन चन्दनागरुकुङ्कुमैः ।	
कृष्णम्यासीत् सग्या कश्चिद् ब्राह्मणो ब्रह्मचित्तमः ।		पूषः सुरभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा	॥ ३८ ॥
चिन्तक इन्द्रियार्थेषु प्रशान्तात्मा जितेन्द्रियः	॥ २२ ॥		

अर्वित्वाऽऽवेय ताम्बूलं गां च स्वागतमब्रवीत्
कुचलं मलिनं धामं द्विजं धमनिसन्ततम् ॥ ३९ ॥
देवी पर्यचरच्छब्द्या चामरव्यजनेन वै ॥ ४० ॥
अन्तःपुरजनां दृष्ट्वा कृष्णेनामलकीर्तिना ।
विस्मिताऽभूत् स विप्रप्रथमवभूतं सभाजितम् ॥ ४१ ॥
किमनेन कृतं पुण्यमवभूतेन भिक्षुणा ।
श्रिया हीनेन लोकेऽस्मिन् गहिनेनावमेन च ॥ ४२ ॥
योऽसौ त्रिलोकगुरुणा श्रीनिवासेन सम्भूतः
पर्यङ्कस्थां श्रियं हित्वा परिष्वक्तोऽग्रजो यथा ॥ ४३ ॥
कथयाध्रक्तुर्गाथां पूर्वां गुरुकुले सताम्
आत्मनोऽहसितौ राजन् करो गृह परस्मर्म् ॥ ४४ ॥
अपि ब्रह्मन् गुरुकुलाद् भवता लब्धदक्षिणात्
समावृत्तेन धर्मज्ञा भायौंश सदृशी न वा ॥ ४५ ॥
प्रापो गृहेषु ते चित्तमकामविहतं तथा
नैवातिप्रीयते तद्वद् धनेषु विदितं हि मे ॥ ४६ ॥
केचित् कुर्वन्ति कर्माणि कामैरहतचेतसः ।
त्यजन्तः प्रकृतिं देवीं यथाऽहं लोकसङ्ग्रहः ॥ ४७ ॥
कश्चिद् गुरुकुलावांसं ब्रह्मन् स्मरसि नो यतः ।
द्विजो विज्ञाय विज्ञेयं तमसः पारमथुते ॥ ४८ ॥
स वै सत्कर्मणां साक्षाद् द्विजातेरिह सम्भवः ।
आयो गुरुर्वाध्रमिणां यथाऽहं ज्ञानदो गुरुः ॥ ४९ ॥
ते त्वर्षकोविदा ब्रह्मन् वर्णाध्रमवतामिह ।
ये मया गुरुणा याचा तरन्त्यञ्जो भवार्णवम् ॥ ५० ॥
नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसोपशमेन वा ।
तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा ॥ ५१ ॥

अपि नः स्मर्यतां ब्रह्मन् वृत्तं निवसतां गुरौ ।
गुरुदरीश्रोदितानामिन्धनायने कचित् ॥ ५२ ॥
प्रविष्टानां महारण्यमपतीं सुमहद् द्विज ।
वातवर्षमभूत् तीव्रं निष्ठुराः स्तनपित्तवः ॥ ५३ ॥
सूर्यश्चासन् गतस्त्वावत् तमसा संवृता दिशः ।
निम्नं कूलं जलोपेन न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ५४ ॥
वयं भूरां तत्र महानिलाम्बुधि-
र्निहन्ममाना मुदुरम्बुसम्प्लवे ।
दिशोऽविदन्तोऽथ परस्परं वने
गृहीतहस्ता परिचश्रिमातुराः ॥ ५५ ॥
एतद् विदित्वा उदिते रवी सान्दीपनिर्गुरुः ।
अन्वेषमाणो नः शिष्यानार्योऽपश्यन्नक्रुदत् ॥ ५६ ॥
अहो मे पुत्रका यूयमस्मदर्थेऽतिदुःसिताः ।
आत्मा हि प्राणिनां प्रेष्ठस्तमनाहत्य मत्पराः ॥ ५७ ॥
इषदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतम् ।
यद् वै विशुद्धभावेन सर्वार्थात्मार्पणं गुरौ ॥ ५८ ॥
सन्तुष्टोऽहं द्विजश्रेष्ठाः सत्याः सन्तु मनोरथाः ।
छन्दोऽभ्यासपामानि भवन्तीह परत्र च ॥ ५९ ॥
इत्थंविधान्येनेकानि वसतां गुरुवेशमसु ।
गुरोरनुग्रहेणैव पुमान् पूर्णः प्रशान्तये ॥ ६० ॥
ब्राह्मण उवाच—
किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ।
भवता सत्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ६१ ॥
यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह आवापनं विभो ।
योऽयं स तस्य गुरुषु वासोऽत्यन्तविडम्बनम् ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीभगवते दशमस्कन्धे शततमोऽध्यायः ॥

अथ एकाधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
स इत्थं द्विजमुख्येन सह सदृश्यन् हरिः ।
सर्वभूतमनोभिन्नः स्मयमान उवाच तम् ॥ १ ॥
ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान् प्रहसन्निव ।
प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन् खलु सतां पतिः ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच—
किमुपायामानीतं ब्रह्मन् मे भवता गृहान् ।
अल्पमप्याहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूयैव मे भवेत् ॥ ३ ॥

भूर्यप्यभक्तोपहतं न मे तोषाय कल्पते ।
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
 तदहं भक्त्युपहतमश्रुमि प्रयतात्मनः ॥ ४ ॥
 इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्मै ब्रीडितः पतये शिष्यः ।
 पृथुकप्रसूतिं राजञ्च प्रायच्छदवाद्भुवः ॥ ५ ॥
 सर्वभूतात्मदृक् साक्षात् तस्यागमनकारणम् ।
 विज्ञाय चिन्तयन् नायं श्रीकामो माऽभजत् पुरा ॥ ६ ॥
 पत्न्याः पतिव्रतायास्तु सखा शिष्यचिकीर्षया ।
 प्राप्तो मामस्य दास्यामि सम्पदो मत्वंदुर्लभाः ॥ ७ ॥
 इत्थं विचिन्त्य वसनाचीरयद्भान् द्विजन्मनः ।
 स्वयं जहार किमिदमिति पृथुकतण्डुलान् ॥ ८ ॥
 एकमुष्टिं सकृज्जग्ध्वा द्वितीयं जग्धुमाददे ।
 तावच्छीर्जगृहे हस्तं सत्त्वरा परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥
 एतावताऽलं सर्वात्मन् सर्वसम्पत्समृद्धये ।
 अस्मिन् लोके तथाऽमुष्मिन् पुंसस्त्वतोपकारणम् ॥ १० ॥
 ब्रह्मणस्तां तु रजनीमुपित्वाऽच्युतमन्दिरे ।
 भुक्त्वा पीत्वा सुखं सुत्वा मेन आत्मानमिन्द्रवत् ॥ ११ ॥
 शोभूते विश्वभावेन स्वसखेनाभिवन्दितः ।
 जगाम स्वालयं तात पथ्यनुब्रज्य नन्दितः ॥ १२ ॥
 स चालब्ध्वा धनं सख्युर्न च याचितवान् स्वयम् ।
 स्व्यगृहान् ब्रीडितोऽगच्छन्महदृशंनिर्वृतः ॥ १३ ॥
 अहो ब्रह्मण्यदेवस्य दृष्टा ब्रह्मण्यता मया ।
 यद् दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो विभ्रतोरासि ॥ १४ ॥
 काहं दरिद्रः पापीयान् क कृष्णः श्रीनिकेतनः ।
 ब्रह्मवन्धुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरम्भितः ॥ १५ ॥
 निवासितः प्रियानुष्टे पर्यङ्गे भ्रातरो यथा ।
 महिष्या यीजितः श्रान्तो बालव्यजनहस्तया ॥ १६ ॥
 शुश्रूषया परमया पादसंयहनादिभिः ।
 पूजितो देवदेवेन विप्रदेवेन देववत् ॥ १७ ॥
 स्वर्गापवर्गयोः पुंसां रसायां दिवि सम्पदाम् ।
 सर्वांमामपि मिडीनां मूलं तवर्णार्चनम् ॥ १८ ॥

अधनोऽयं धनं प्राप्य मायन्नुर्वैनं मां स्मरेत् ।
 इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात् ॥ १९ ॥
 इति तच्चिन्तयन्तः प्राप्तो निजगृहान्तिकम् ।
 सूर्यान्लेन्दुसङ्घशैर्विमानैः सर्वतो वृतम् ॥ २० ॥
 विचित्रोपवनोयानिः कूजद्विजकुलाकुलैः ।
 प्रोत्कुलकुमुदामभोजकल्हारोत्पलवारिभिः ॥ २१ ॥
 जुष्टं स्वलङ्घितैः पुष्पैः स्त्रीभिश्च हरिणाक्षिभिः ।
 किमिदं कस्य वा स्थानं कथं तदिदमित्यभूत् ॥ २२ ॥
 एवं मीमांसमानं तं नरनाथोऽमरप्रभाः ।
 प्रत्यगृह्णन् महाभागं गीतवायेन भूयसा ॥ २३ ॥
 पतिमागतमाकर्ण्य पत्युद्धर्षाच सम्भ्रमात् ।
 निश्चक्राम गृहात् तूष्णीं रूपिणी श्रीरिचालयात् ॥ २४ ॥
 पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कण्ठाऽधुलोचना ।
 मीलिताक्ष्यनमद्वतुद्ध्या मनसा परिपस्वजे ॥ २५ ॥
 पत्नीं वीक्ष्य प्रस्फुरन्तीं देवीं वैमानिकीमिव ।
 दासीनां निष्कण्ठीनां मध्ये भान्तीं सुविस्मितः ॥ २६ ॥
 प्रीतः स्वयं तथा युक्तः प्रविष्टो निजमन्दिरम् ।
 मणिस्तम्भशतोपेतं महेन्द्रभवनं यथा ॥ २७ ॥
 पथःकेननिभाः शय्या दान्ता रुग्मपरिच्छदाः ।
 पर्यङ्गा हेमदण्डानि चामरव्यजनानि च ॥ २८ ॥
 आसनानि च हेमानि स्रग्वस्त्राभरणानि च ।
 मुक्तादामयिलम्बीनि वितानानि युग्मनि च ॥ २९ ॥
 स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामरकतेषु च ।
 रत्नदीपान् भ्राजमानान् ललनारत्नसंयुतान् ॥ ३० ॥
 विलोक्य ब्रह्मणस्तत्र समृद्धिं सर्वसम्पदाम् ।
 तर्कयामास निर्व्यग्रः स्वसमृद्धिमहेतुकीम् ॥ ३१ ॥
 नूनं बनेतन्मय दुर्भगस्य शत्रवद् दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः ।
 महाविभूतेरवलोकितोऽन्यश्रेयोपपद्येत यदुत्तमस्य ॥ ३२ ॥
 नन्ववृषाणो दिशते शमशवं
 याचिष्णवे भूर्वि भूरितेजाः ।
 पर्जन्यवज्रः स्वयमीशमाणां
 दाशार्हकाणामृषभः सखा मे ॥ ३३ ॥

किञ्चित्करोत्युर्वपि यत् स्वदत्तं
सुहृत्कृतं फलवपि भूरिकारि ।
मयोपनीतं पृथुकैकमुष्टिं
प्रत्यग्रहीत् प्रीतियुतो महात्मा
तस्यैव मे सीहदसख्यमैत्री-
दास्यं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ।
महानुभावेन गुणालयेन
विपञ्चतस्तत्पुरुषप्रसन्नः
भक्ताय चित्रा भगवान् हि सम्पदो
राज्यं विभूतीनं समर्पयत्यजः ।
अदीर्घवेषाय विचक्षणः स्वयं
पश्यन् निपातं धनिनां मदोद्भवम्
॥ ३४ ॥

इत्थं व्यवसितो बुद्ध्या भक्त्याऽतीव जनार्दने ।
विषयान् जायया त्यक्त्वा बुभुजे नातिलम्पटः ॥ ३७ ॥
तस्य वै देवदेवस्य हरेर्यज्ञपतेः प्रभोः ।
ब्राह्मणाः प्रभवो देवं न तेभ्यो विद्यते परम् ॥ ३८ ॥
एवं स विप्रो भगवत्सुहृत् तदा
दृष्ट्वा स्वभक्तैरजितं पराजितम् ।
तदध्यानवेगोद्गृहितात्मबन्धन-
स्तद्गाम लेभेऽचिरतः सतां पतेः ॥ ३९ ॥
एवं ब्रह्मण्यदेवस्य श्रुत्वा ब्रह्मण्यतां नरः ।
लज्जभावाद् भगवति कर्मबन्धात् प्रमुच्यते ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
कदाचिद् वाजिमधेन यष्टुमुद्यम्य केशवः ।
महीं प्रदक्षिणीकर्तुं प्राहिणोत् प्रोक्षितं हयम् ॥ १ ॥
हार्दिक्यं कृतवर्माणं युयुधानं च सान्त्वयिम् ।
चाक्रेदण्यं सुदेण्यं च प्रयुज्जं साम्यमेव च ॥ २ ॥
अंशुमन्तं सुभानुं च बहुसैन्यांश्च यादवान् ।
रक्षणार्थं तुरङ्गस्य प्राहिणोद् यदुनन्दनः ॥ ३ ॥
ते वै प्रदक्षिणं कृत्वा यमुषां प्रोक्षितं हयम् ।
उपानिन्युरदीर्घेण कालेन भरतर्षभ ॥ ४ ॥
यष्टुकामं हरिं श्रुत्वा हयमधेन भारत ।
आजगमुर्दीर्घतपसो मुनयः संशितव्रताः ॥ ५ ॥
होतारं च तथाऽध्वर्युमुद्रातारं च केशवः ।
कल्पयित्वा यथान्यायं तथाऽन्यानापि कन्विजः ॥ ६ ॥
ऋषिभिर्ब्राह्मणश्रेष्ठैर्यज्ञविद्याविचक्षणैः ।
दीक्षां प्रपदे भगवान् कृतपुण्याहमङ्गलः ॥ ७ ॥
तमुपास्तुं महीपाला नानाजनपदेशराः ।
आजगमुर्देवसद्भासाः कीरिटमुकुरोज्ज्वलाः ॥ ८ ॥
वाण्डवाश्च महीपाला यज्ञदर्शनमिच्छवः ।
आहूता वासुदेवेन द्वारकामाययुर्नृप ॥ ९ ॥

तस्मिंस्तथा वर्तमाने हयमधे महोत्सवे ।
आसंसृता द्विजा भोजन्यवसगोभूमिकाधनेः ॥ १० ॥
दीक्षां प्रविश्य गोविन्दः कामैस्तर्पयति द्विजान् ।
भुञ्जानेषु द्विजप्रेषु प्रत्यगृह्णात् सुवाञ्छितम् ॥ ११ ॥
आसीनेषु यथायोगं भूपालेषु समन्ततः ।
यद्वत्स मा शब्द इति वेत्तुर्ज्ञरपाणिषु ॥ १२ ॥
नृणामुत्तरः कश्चिद् ब्राह्मणोऽभ्येत्य सत्वरः ।
चुक्रोश आतं उद्वाहुर्यज्ञवाटमुखे स्थितः ॥ १३ ॥
श्रुत्वाभकण्डः शुष्कास्यो गलद्वाप्याकुलेक्षणः ।
इदं चोवाच विलपन्नानुरो दीनमानसः ॥ १४ ॥
ब्रह्मद्विषः शठधियो लुब्धस्य विषयात्मनः ।
क्षत्रबन्धोः कर्मदोषात् पथत्वं मे गताः सुताः ॥ १५ ॥
हिंसाविहारं नृपतिं दुःशीलमजितेन्द्रियम् ।
प्रजा भजन्यः सीदन्ति दरिद्रा नित्यदुःखिताः ॥ १६ ॥
एवं द्वितीयं विप्रर्षिस्तृतीयं त्वेवमेव च ।
इत्युक्त्वा स पुनश्चैव चुक्रोश भृशदुःखितः ॥ १७ ॥
तदाकर्णार्जुनो मानी समुत्थाय वरासनान् ।
अपृच्छन् स्वयमासाद्य ब्राह्मणं केशवान्तिकान् ॥ १८ ॥

किमासन्नर्भका ब्रह्मस्तव केनासि दुःखितः ।
 ब्रूहि तत्त्वमशेषेण त्वामय सुखयाम्यहम् ॥ १९ ॥
 इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह जातो जातोऽर्भको मम ।
 नीयते तात केनापि तत्क्षणे सूतिकागृहान् ॥ २० ॥
 तदाकर्णार्जुनः प्राह स्मयमान इव द्विजम् ।
 किं ब्राह्मण त्वत्रिवासे इह नास्ति धनुर्धरः ॥ २१ ॥
 राजन्यवन्धोरेते वै ब्राह्मणाः सत्रमासते ॥ २२ ॥
 धनदारान्मजैर्भृत्या यत्र शोचन्ति ब्राह्मणाः ।
 ते वै राजन्यवेषेण नटा जीबन्त्यमुभराः ॥ २३ ॥
 अहं प्रजा वै रक्षिष्ये भगवन् दीनयोरिह ।
 अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्निं प्रवेक्ष्येऽहत्कल्मषः ॥ २४ ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 सङ्कर्षणो वासुदेवः प्रयुग्लो धन्विनां वरः ।
 अनिरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ २५ ॥
 तत् कथं नु भवान् कर्म दुष्करं जगदीश्वरः ।
 चिकीर्षतीह वालिश्चात् तन्न श्रद्धमहे वयम् ॥ २६ ॥
 अर्जुन उवाच—
 नाहं सङ्कर्षणो ब्रह्मन् न कृष्णः काष्ण्ठिख च ।
 अहं धनञ्जयो नाम गाण्डीवं पश्य कार्मुकम् ॥ २७ ॥
 मा यमंस्था मम ब्रह्मन् वीर्यं त्र्यम्बकतोषणम् ।
 मृत्युं विजित्व प्रधनेऽप्यानयिष्ये तव प्रजाः ॥ २८ ॥
 इति विस्मम्भयित्वा तं कृष्णमाहार्जुनो नृप ।
 अनुज्ञां देहि भगवन् ब्राह्मणार्थं प्रयास्यतः ॥ २९ ॥
 यजतां वाजिमेधेन भवानेभिर्महात्मभिः
 इति ब्रुवन्तं वीभत्सुमनुज्ञां प्रेप्सुमञ्चतः ।
 वद्धन्तं सगाण्डीवं स्मयमानोऽब्रवीद् वचः ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अहमयागमिष्यामि न त्वया शक्यतेऽर्जुन ।
 तमसायागं भूतं मन्ये येन हतोऽर्भकः ॥ ३१ ॥
 अर्जुन उवाच—
 सलोकपालो देवेन्द्रः खाण्डवे विजितां मया ।
 किगतरूपी युद्धेन तापितश्च त्रियम्बकः ॥ ३२ ॥

निवातकवचाश्चैव वासवेनापि दुर्जयाः ।
 मयैव निहताः सङ्ख्ये हिरण्यपुरवासिनः ॥ ३३ ॥
 तेभ्योऽधिकतरं भूतं किं नु दानवसूदन ।
 विभीषणसि मां कस्मादनुज्ञां देहि साम्प्रतम् ॥ ३४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः प्रददी कृष्णान्त्वनुज्ञां सव्यसाचिने ।
 निर्वयी यज्ञशालायाः स गृहीतशरासनः ॥ ३५ ॥
 रथमास्थाय विपुलं समुच्छितकपिध्वजम् ।
 अग्रे ब्राह्मणमारोप्य तद्गाममभितो ययी ॥ ३६ ॥
 तत्र गत्वा प्रविष्टायाम् तत्पत्न्यां सूतिकागृहम् ।
 ब्राह्मणं प्राह वीभत्सुरवरोप्य रथानृप ॥ ३७ ॥
 अर्जुन उवाच—
 पाहि स्वभवनं ब्रह्मन्नभयं तव सर्वतः ।
 दत्तं मयाऽयं तद् भीतां पत्नीमाशासयाशु ते ॥ ३८ ॥
 इति विस्मम्भितो विप्रः फल्गुनेन परन्तप ।
 जगाम स्वगृहे प्रीत्या पार्श्ववीर्यं निशम्य तत् ॥ ३९ ॥
 प्रसूतिकां आसजे भार्याया द्विजसत्तमः ।
 प्रोवाच द्रुतमभ्येत्य पार्थ शस्त्रभृतां वरम् ॥ ४० ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 एहि पार्थ महाबाहो यत्तो भव युषां वर ।
 अत्र पूर्वकृतानां हि वीरुपाणां निदर्शनम् ॥ ४१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तो रथमारुह्य सज्यं कृत्वा तु गाण्डिवम् ।
 त्वरन् जगाम वीभत्सुः सूतिकाभवनान्तिकम् ॥ ४२ ॥
 ब्राह्मणोऽपि प्रविश्याह मुहूर्ते सूतिकागृहे ।
 गते तु पाहि पाहीति मृत्योरर्जुनमातुरः ॥ ४३ ॥
 स उपस्पृश्य शुच्यम्भो नमस्कृत्य महेधरम् ।
 दिव्यास्त्राणि च संस्पृश्य सज्यं गाण्डीवमाददे ॥ ४४ ॥
 न्यरुणत् सूतिकागारं शरैर्नानास्त्रयोजितैः ।
 तिर्यगूर्ध्वमथः पार्श्वश्चकार शरपञ्चरम् ॥ ४५ ॥
 नतः कुमारः सञ्जातो विप्रपत्न्या रुद्रः मुहुः ।
 सयादशान्मण्डपे सञ्जातो विहायसा ॥ ४६ ॥

तदाऽऽह विप्रो विजयं विनिन्दन् कृष्णसन्निधौ ।
 मीढवाद् यस्य तवाहं वै श्रद्धेः क्लीबकत्वनम् ॥ ४७ ॥
 न प्रयुष्मोऽनिरुद्धो वा न रामो न च केशवः ।
 यस्य शंकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदधिकेश्वरः ॥ ४८ ॥
 धिगर्जुनं वृथावाचं धिगात्मद्रापिनो धनुः ।
 देशेषुमुष्टयोमीढ्यादतिनीपति दुर्मतिः ॥ ४९ ॥
 एवं शपति विप्रपीं विद्यामास्थाय फल्गुनः ।
 ययो संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान् यमः ॥ ५० ॥
 विप्रापत्यमक्षणास्तत एंड्रीमगात् पुरम् ।
 आग्रपीं नेकेनी सीम्नां वायव्यां वारुणीमथ ॥ ५१ ॥
 रसातलं नागपुरं धिष्ण्यान्यन्यानुदायुधः ।
 ततोऽलब्धद्विजमुतो ह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ ५२ ॥
 अग्निं विविधुः कृष्णं प्रत्युक्तः प्रतिपेधता ।
 दशंघे द्विजसूनुस्ते मा वध्यात्मानमात्मना ।
 एतेन कीर्तिं विमलां मानुष्ये त्थापयिष्यसि ॥ ५३ ॥
 इति सम्भाष्य भगवानर्जुनं स महेश्वरः ।
 सहैव रथमास्थाय प्राचीं दिशमवीधिशत् ॥ ५४ ॥
 समद्रीपान् समसिन्धून् समसप्तगिरीनथ ।
 लोकालोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहत् तमः ॥ ५५ ॥
 तत्राधाः शीघ्रसुग्रीवमेपपुष्पबलाहकाः ।
 तमसा ब्रह्मगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ५६ ॥
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ।
 सहस्रादित्यसहासं स्वचक्रं प्राहिणोत् पुरः ॥ ५७ ॥
 तमः सुधोरं गमनच्छदं महद्
 विदारयद् भूरतरंगं रोचिषा ।
 मनोजयं निर्विधिशं सुदर्शनं
 गुणज्युतो रामशरो यथा चम्बूः ॥ ५८ ॥
 द्वारेण चक्रानुपधे पटुत्तमं
 परात्परं ज्योतिरनन्तपारम् ।
 समभ्रुवानं प्रसमीक्ष्य फल्गुनः
 प्रदीपिताक्षः पितृपेऽक्षिणी उभे ॥ ५९ ॥

ततः प्रविष्टः सलिलं नभस्वता
 वलीपसेजद्वन्द्वदूर्मिभीषणम् ।
 तत्राद्भुतं वै भवनं युगसप्तमं
 भ्राजन्मणिस्तम्भसहस्रशोभितम् ॥ ६० ॥
 तस्मिन् महाभीममनन्तमद्भुतं
 सहस्रमूर्धन्यफणामणियुतिम् ।
 विभ्राजमानं द्विगुणेष्वणोल्वणं
 सिताचलाभं शितिकण्डजिह्वगम् ॥ ६१ ॥
 ददर्श तद्भोगसुसासनं विभुं
 महानुभावं पुरुषोत्तमोत्तमम् ।
 सान्द्राम्बुदाभं सुपिशङ्गवाससं
 प्रसन्नवक्त्रं रुचिरस्मितेक्षणम् ॥ ६२ ॥
 महामणिश्रान्तकिरीटकुण्डल-
 त्विषा परिप्लवकसहस्रकुलतम् ।
 प्रलम्बचारवर्धभुजं सकोत्सुभं
 श्रीवत्सलक्ष्मं वनमालयाऽऽवृतम् ॥ ६३ ॥
 सुनन्दनप्रमुखैश्च शार्पदै-
 श्चक्रादिभिर्मूर्तिपरिनिजायुधैः ।
 पुष्ट्या श्रिया कीर्त्यजयाऽसिलर्द्धिभि-
 निषेव्यमाणं परमेष्ठिनां पतिम् ॥ ६४ ॥
 ववन्द आत्मानमनन्तमच्युतो
 जिष्णुश्च तद्दर्शनजातसाध्यसः ।
 स चाह भूमा परमेष्ठिनां प्रभु-
 र्वंदाशालं सम्मितपूर्वया गिरा ॥ ६५ ॥
 द्विजात्मजास्ते युवपोर्दिदक्षया
 मयोपनीता भुवि धर्मगुप्तये ।
 कलावतीर्णोऽस्यवनेर्भरासुरान्
 हन्त्वेह भूयस्त्वरपीहि मेऽन्तिकम् ॥ ६६ ॥
 पूर्णकामावपि पुत्रां नरनारायणावृषी ।
 धर्ममाचरतां शिष्ये वृषभी लोकसङ्ग्रहम् ॥ ६७ ॥
 इत्यादिष्टो भगवता तौ कृष्णी परमेष्ठिना ।
 ओमित्यानन्दभूमानमादाय द्विजदारकान् ॥ ६८ ॥

न्यवर्ततां स्वकं धाम सम्प्रहृष्टी यथागतम् ।
 विप्राय ददतुः पुत्रान् यथारूपं प्रसूयताम् ॥ ६९ ॥
 निशाम्य वैष्णवं धाम पार्थः परमविस्मितः ।
 यत् किञ्चित् पौरुषं पुंसां मेने कृष्णानुकम्पितम् ॥ ७० ॥
 तदा प्रविश्य गोविन्दो यज्ञवाटं पुनः स्वयम् ।
 पूर्णं पुरोहितेर्विषैकं त्विग्भिः क्षत्रियपंभैः ॥ ७१ ॥

प्रायश्चित्तं तु चलने दीक्षायां य उदाहृतः ।
 तं चकार यथान्यायं ब्राह्मणैरनुमोदितः ॥ ७२ ॥
 समाप्य यज्ञं विधिवत् तर्पयित्वाऽर्पिणो द्विजान् ।
 ऋत्विग्भ्यः पूजयित्वाऽन्यान् ऋषींश्च कुरुसत्तम ॥ ७३ ॥
 यमुनायां महानयां कृत्वाऽवभृथमञ्जनम् ।
 विजहार यथाकामं महर्षिर्षिदूतमः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्रवधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 उद्भापनस्नानहेतोर्पमुनातीरमागतम् ।
 भुत्वा तूर्णं कलिद्वेशो दन्तवक्रः सहानुजः ॥ १ ॥
 महत्वा सेनया युक्तो गजानीकसमन्वितः ।
 गच्छन्तं द्वारकां कृष्णं पथि रोद्धुं समाययी ॥ २ ॥
 सोऽभ्येत्य पथि गच्छन्तं वृतं यदुकुमारकैः ।
 कान्तापोऽशसाहस्रशिखिकापरिवारितम् ॥ ३ ॥
 राजन्यसार्थानुगतं महर्षिगणसेवितम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यब्राह्मणैश्च समन्वितम् ॥ ४ ॥
 दन्तवक्रोऽरुणन्मूढो मृगेन्द्रं जम्बुको यथा ।
 रुमिणः शिशुपालस्य पीण्डकस्य च दुर्मतेः ।
 परलोकगतानां च कुर्वन् पारोक्ष्यसीहदम् ॥ ५ ॥
 पदातिः पथि संरोद्धुं गदापाणिः प्रकम्पयन् ।
 पश्यां महीं महाराज महासत्त्वो व्यदश्यत ॥ ६ ॥
 तं तथाऽऽयान्तमालोक्य गदामादाय सत्वरः ।
 अवभृत् रथान् कृष्णः सिन्धुं वेलेव प्रत्यगात् ॥ ७ ॥
 गदामुपम्य कालिद्रो मुकुन्दं ग्राह दुर्मदः ।
 दिष्ट्वा कृष्णं भवानय मम दृष्टिपथं गतः ॥ ८ ॥
 त्वामय द्रन्धपुद्गेन हनिष्याम्यविलम्बितम् ।
 त्वं मानुलेयो नः कृष्ण मित्रपूक् पारदारिकः ।
 विधासपाती वन्धुप्रः सततं कलहप्रियः ॥ ९ ॥
 पीण्डकं मानुलेयं मे सद्ये सुदितवानसि ।
 रुग्मी च शिशुपालश्च भ्रातरी मे त्वया हती ॥ १० ॥

अतस्त्वां गदया मन्द हनिष्ये यज्ञकल्पया ।
 तेनानृण्यमुपैष्येऽग्रे मित्राणां मित्रवत्सलः ॥ ११ ॥
 वन्धुरूपमर्हन्त्याद् व्याधिं देहचरं यथा ।
 इति लोकत्रयादोऽस्ति तेन दोषोऽपि नास्ति मे ॥ १२ ॥
 एवं रूक्षैश्च वचनैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ।
 गदयाऽताडयत् कृष्णं सिंहवद् व्यनदच सः ॥ १३ ॥
 गदयाऽभिहतोऽप्याजी न चचाल यदूतमः ।
 गदया व्यहनद् गुप्त्यां कौमोदक्या स्तनान्तरे ॥ १४ ॥
 गादनिर्भिन्नहृदय उद्भ्रमन् रुषिर् मुखात् ।
 प्रसार्य केशवाहतिं गतासुर्व्यपतद् भुवि ॥ १५ ॥
 ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदुद्भ्रतम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां यथा वीचस्य सङ्गरे ॥ १६ ॥
 भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा दन्तवक्रं विदूषयः ।
 मूर्च्छितो भ्रातृशोकेनाप्यसिचमं समाददे ॥ १७ ॥
 सोऽवभृत् रथात् तूर्णं विधुन्वन् खड्गमुत्तमम् ।
 अभिदुद्राव गोविन्दं पद्भ्यामुर्वी प्रकम्पयन् ॥ १८ ॥
 तस्य वाणेन चिच्छेद खड्गं यादवनन्दनः ।
 ततो जग्राह निशितां शक्तिं घोरं विदूषयः ॥ १९ ॥
 तथा प्रहर्तुं गोविन्दमभिनिधित्य सङ्गरे ।
 क्षणेनाभिससाराश्चापमुक्तो यथा शरः ॥ २० ॥
 तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण धुरनेमिना ।
 शिरो जहार राजेन्द्र सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ २१ ॥

एवं निहत्य समरे दन्तवक्रविद्वधौ ।
कालयामास तत्सैन्यं जगृहे वारणादिकम्
भूयः पुष्परथं दिव्यमारुह्य समलङ्कृतम् ।
सहितः सान्त्वतगणैरीडितः सुरमानुषैः
मुनिभिः सिद्धगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः ।
अप्सरोगैः पितृगणैर्वैश्वकिञ्चरचारणैः
उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः ।
वृत्तश्च वृष्णिप्रवरैर्विंशालङ्कृतं पुरम्

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् देवकीसुतः ।

ईयते वशुदृष्टीनां जीयते जयतीति सः

॥ २६ ॥

तस्य कर्माण्युदाराणि पुण्यश्लोकस्य भारत ।

शक्यन्ते कथितुं नैव वर्षाणामपुनरेषि

॥ २७ ॥

एवमारभ्य राक्षस्याः पूतनायाः परन्तप ।

भूभारभूतानसुरान् जघान मधुसूदनः

॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुराधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

सुखं स्वपुत्रां न्ययसद् द्वारकायां श्रियः पतिः ।

सर्वसम्पत्समृद्ध्यां युष्ठायां वृष्णिपुङ्गवैः

॥ १ ॥

स्त्रीभिश्चोत्तमयेपाभिर्नययाचनकान्तिभिः ।

कन्दुकैर्हर्म्यसंधेषु क्रीडन्तीभिस्तडिद्युभिः

॥ २ ॥

नित्यं सङ्कलमार्गायां मदव्युद्भिर्मतङ्गजैः ।

स्वल्ङ्कृतैर्भटैश्च रथैश्च कनकोज्वलैः

॥ ३ ॥

उद्यानोपवनादवायां पुष्पितद्रुमराजिषु ।

निर्विशदभृङ्गविहगेनादितायां समन्ततः

॥ ४ ॥

रेमे पोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्गवः ।

तावन्ति विभ्रद् रूपाणि तद्गृहेषु महद्भिषु

॥ ५ ॥

श्रोतुफुल्लोत्पलकल्हारकुमुदाम्भोजरेणुभिः ।

यासितामलतोषेषु कूजद्विजकुलेषु च

॥ ६ ॥

विजहार विगाढाम्भो हविनीषु महोदयः ।

कुचकुन्दमलिमाद्गः परिरव्यः स्वघोषिताम्

॥ ७ ॥

उपगीयमानो गन्धर्वैर्मृदङ्गपणवानकान् ।

वाद्यजिह्मुंदा वीणाः सूतमागधचन्दिभिः

॥ ८ ॥

सेव्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसन्तीभिश्च रेचकैः ।

प्रतिपिबन् विचिक्रीडे मुखरः शक्तिभिः स्थयम्

॥ ९ ॥

ताः क्लिन्नवसविपृतोरुकुचप्रदेशाः

सिञ्चन्त्य उद्धतवृहत्कवचप्रसूनाः ।

कान्तस्य रेचकजिह्वीर्षतपोषमूढा

जातस्मरोत्स्मयलसद्भवा विरेजुः

॥ १० ॥

कृष्णस्तु तत्स्तनविपञ्चितकुन्दमस्रक्

क्रीडाभिसङ्गतसकुन्तलकुन्दगन्धः ।

सिञ्चन् मुहुषुं वतिभिः परिपिच्यमानो

रेमे करेणुभिरिवेभपतिः परीतः

॥ ११ ॥

गृहेषु तासामनिवार्य ईश्वरो

निरस्तसाम्यानिशयो व्यवस्थितः ।

रेमे रमाभिर्निजसौख्यसम्भुतो

यथेतरो गार्हक्येपिकांभरन्

॥ १२ ॥

इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता

ब्रह्मादयोऽपि पदवीं न विदुर्दयीषाम् ।

भेजुर्मुंदाऽविरतमेधितयाऽनुराग-

हासावलोकनवसङ्गमलज्जपेव

॥ १३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुराधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः

धीशुक उवाच—

एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन् सतां गतिः ।
 गृहं धर्माधिकामानां मुहुः सन्दर्शनं पदम् ॥ १ ॥
 एवं शासति भूचक्रं चक्रपाणी जनादने ।
 द्वाराक वृष्णिनिलया योजनद्वादशायुता ॥ २ ॥
 मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैव क्षत्रियैश्चापि वन्दिभिः ।
 आसीत् पूर्णा कुरुक्षेत्रे सततं समलङ्कता ॥ ३ ॥
 पिण्डारकात् कुरुक्षेत्रात् सालग्रामाच्च पुष्करात् ।
 वाराणस्याः प्रयागाच्च बेङ्गाच्छ्रीगिरेरपि ॥ ४ ॥
 स्यान्न्दूराच्च गोकर्णाच्चन्द्रतीर्थाच्च शोभनात् ।
 सहाद्रेश्च भृगुक्षेत्रात् कुमारनिलयादपि ॥ ५ ॥
 गोदावरीताटात् पुष्पाञ्जलदानिकटादपि ।
 शूर्पाकारात् प्रभासाच्च पुण्याद् वदरिकाश्रमात् ॥ ६ ॥
 पावनाञ्जलिपारण्याद् ब्रह्मदुर्याच्च दुर्गमात् ।
 आयुधमुनयः शान्ता नित्यव्रतपरायणाः ॥ ७ ॥
 अन्नभक्षा वायुभक्षाश्च निराहारा दृढव्रताः ।
 बल्कलाजिनसंवीता जटिनश्चापि मुण्डिनः ॥ ८ ॥
 त्रिकालस्त्रापिनश्चैव मीनव्रतपरायणाः ।
 वेदस्वाध्यायनिरताः स्तुतिस्तोत्रपरायणाः ॥ ९ ॥
 ध्यानैकतानमनसः समाधी कृतनिधयाः ।
 त्वगस्थिमात्रावयवाः शिराधमनिसन्तताः ॥ १० ॥
 आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः शान्तचेतसः ।
 उपासत महाराज नित्यं तत्त्वैकचिन्तकाः ॥ ११ ॥
 क्षत्रियैश्च महावीर्यैर्ब्राह्मणैश्च तपोधनेः ।
 सूर्यैश्च मागधैश्चैव शोकस्तुतिपरायणैः ॥ १२ ॥
 पूर्णमङ्गलपापैश्च यादित्राणां च निःस्वनेः ।
 निर्धुष्टा ब्रह्मपापैश्च द्वाराका कुरुनन्दन ॥ १३ ॥
 क्षेत्राणामपि सर्वेषां तीर्थानां चापहाणिणाम् ।
 देवदेवस्य सान्निध्यादग्रण्या च बभूव सा ॥ १४ ॥

आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनः ।
 आसन् षोडशसाहस्रमहिष्यस्तु शताधिकाः ॥ १५ ॥
 तारां खीरजभूतानामष्टौ वाः प्रागुदाहृताः ।
 रुमिणीप्रमुखा राजन् तत्पुत्राधानुपूर्वशः ॥ १६ ॥
 एकैकस्यां दशदश कृष्णोऽजीजनदात्मजान् ।
 यावत्वा आत्मनो भार्यास्त्वमोघगतिरीश्वरः ॥ १७ ॥
 तेषामुदामवीर्याणामष्टादश महारथाः ।
 आसन्नदारयशसस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १८ ॥
 प्रद्युम्नश्चाकदेण्यश्च दीप्तिमान् भानुरेव च ।
 साम्यो मित्रवृहद्भा(व्)नुर्भानुविन्दो वृकोऽरुणः ॥ १९ ॥
 पुष्करो देवभानुश्च श्रुतदेवः सुनन्दनः ।
 चित्रभानुर्वरूथश्च कविर्न्यग्रोध एव च ॥ २० ॥
 त्रिवक्राया विशोकश्च पुत्रः कृष्णमनुव्रतः ।
 आसीच्छिष्यो नारदस्य ददी चित्तमखण्डितम् ॥ २१ ॥
 येनोक्तं सात्यतं तन्नं यज्ज्ञात्वा मूर्तिमान् भवेत् ।
 यत्र स्त्रीशूद्रदाशानां संस्कारो वैष्णवः स्मृतः ॥ २२ ॥
 एतेषामपि राजेन्द्र तनुजानां मधुद्विपः ।
 प्रद्युम्न आसीत् प्रथमः पितृवद् रुमिणीसुतः ॥ २३ ॥
 स रुमिणो दुहितरमुपयेमे महारथः ।
 तस्यां ततोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतवलान्वितः ॥ २४ ॥
 स चापि रुमिणः पीत्री दीहित्रो जगृहे ततः ।
 वज्रसन्स्यामभूद् यस्तु मौसलादवशेषितः ॥ २५ ॥
 प्रतिवाहुरभूत् तस्मात् सुबाहुस्तस्य चात्मजः ।
 सुबाहोरुग्रसैनोऽभूच्छतसैनस्तु तत्सुतः ॥ २६ ॥
 न होतस्मिन् कुले जाता अधना अवहुप्रजाः ।
 अन्त्यायुषोऽल्पवीर्या वा अवहृण्यश्च जज्ञिरे ॥ २७ ॥
 यदुवंशे प्रसूतानां पुंसां विल्यातकर्मणाम् ।
 सद्भाव न शक्यते कर्तुमपि वर्णायुतेनृष ॥ २८ ॥
 तिस्रः कोटयः सहस्राणामष्टासीतिशतानि च ।
 आसन् यदकुमाराणामाचार्या इति नः श्रुतम् ॥ २९ ॥

सङ्ख्यानं यादवानां कः करिष्यति महात्मनाम् ।
यत्रापुतानामपुतं रक्षन्नास्ते स आहुकः ॥ ३० ॥
देवासुराहवहता ये देतेयाः सुदारुणाः ।
ते चात्पन्ना मनुष्येषु प्रजा हन्ता ववाधिरे ॥ ३१ ॥
तन्निग्रहाय हरिणा शोका देवा यदाः कुले ।
अवतीर्णाः कुलघातं येपामंकाधिकं नृप ॥ ३२ ॥
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वं चाभवद् हरिः ।
ये चानुवर्तिनस्तस्य ययूधुः सर्वयादवाः ॥ ३३ ॥
शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानाशनादिषु ।
न विदुः सन्तमात्मानं वृष्णयः कृष्णचेतसः ॥ ३४ ॥
इंजे क्रतुभिरात्मानं सर्ववेदार्थसङ्ग्रहम् ।
स्वपांगमावारचितैः कुरुक्षेत्रे द्विपटसमाः ॥ ३५ ॥
कृष्णगाध्यसितावन्तिरामाचार्योद्धवेश्वरः ।
दीक्षितांऽग्रण्यपत्नीभिः पुण्यशोकः सहाग्रणीः ॥ ३६ ॥
तीर्थं चक्रे नृणां यो यदजन यदुषु स्वःसरित् पादशौचं
पद्भिश्चासं स्वरूपं पर उरसि रमा सर्वदा यस्य चास्ते ।
यच्छास्त्रं तत्प्रमाणं यदनु च सदसल्यकयो यत्र धर्माः
कृष्णस्यैतन्न चित्रं क्षितिभरहरणं कालचक्रापुपस्य ॥ ३७ ॥
जयति जननिवासो देवकीजन्मवाहो
नियमकृतपदार्ज्यर्दस्युपीडां स्वदोर्भिः ।

मुदमुभयदशीनां श्रीनिकेतात्ममूर्त्या
स्मरवपुरवलानां सिग्धहासेक्षया च ॥ ३८ ॥
यो ह्यात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तजीवेश्वरो
यः सृष्टेर्दमनुप्रविष्ट कषिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
यं सम्पद्य जहात्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा
तं कैवल्यनिरस्तपोनिमग्नं ध्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ३९ ॥
इत्थं परस्य निजधर्मरिरक्षयाऽत-
लीलान्नोस्तदनुकूपविडम्बनानि ।
कर्माणि कर्मकण्णानि यदूत्तमस्य
गापेदमुष्य पदपोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥ ४० ॥
मर्त्यस्तयाऽनुसवमेधितयाऽनुवृत्त्या
श्रीमत्कथाध्वयणकीर्तनचिन्तयेति ।
तद्धाम दुष्करकृतं जनतापवर्गं
ग्रामाद् यनं क्षितिभुजोऽपि ययुर्वदर्थे ॥ ४१ ॥
स्त उवाच—
य इदमनुगुणोति श्रावयेद्वा मुरारे-
श्वरितममृतकीर्तनं विर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदपथिदलं तज्जककर्णावतंसं
भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम ॥ ४२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चापिकान्तमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैष्णवस्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्ध उन्वार्थः ॥

एकादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः सरामो यदुभिवृतः ।
भुवोऽवतारयन् भारं जविष्ठं जनयन् कलिम्

॥ १ ॥

ये कोपिताः सुबहु पाण्डुसुताः

सपत्नैर्दुर्धृतहेलनकचग्रहणादिभिस्तान् ।

कृत्वा निमित्तमितरेतरतः समेतान् हत्वा

परान् निरहरत् क्षितिभारमीशः

॥ २ ॥

भूभारराजपृतना यदुभिर्निरस्य

गुप्तेः स्वबाहुभिरचिन्तयदग्रमेघः ।

मन्येऽवनेर्ननु गतोऽप्यगतोऽपि भारो

यद् यादवं कुलमहोऽविषह्यमास्ते

॥ ३ ॥

नैवान्यतः परिभवोऽस्य भवेत् कथञ्चित्

मत्संश्रयस्य विभवोन्नहनस्य नित्यम् ।

अन्तःकलिं यदुकुलस्य विधाय वेणु-

सहस्य बह्निमिव शान्तिमुपैषि धाम

॥ ४ ॥

एवं व्यथसितो राजन् सत्यसङ्कल्प ईश्वरः ।

शापव्याजेन विप्राणां सञ्जहे स्वकुलं विभुः

॥ ५ ॥

स्वभूर्त्या लोकलावण्यनिर्मुक्त्या लोचनं नृणाम् ।

गीर्भिस्तां स्मरतां चित्तं पदेस्तामीक्षतां क्रियाः

॥ ६ ॥

आच्छिद्य कीर्तिं सुश्लोकां वितन्वन्नञ्जसा नु की ।

तमोऽनया तरिष्यन्तीत्यगात् स्वं पदमीश्वरः

॥ ७ ॥

राजोवाच—

ब्रह्मण्यानां वदान्यानां नित्यं वृद्धोपसंविनाम् ।

विप्रगापः कथमभूद् वृष्णीनां कृष्णचेतसाम्

॥ ८ ॥

यन्निमित्तो यदोः शापो यादृशो द्विजसत्तम ।

कथमेकान्तमना भेद एतत् सर्वं वदस्व मे

॥ ९ ॥

रादरायणिरुवाच—

विभद् ययुः सकलसुन्दरसन्निवेशं

कर्माचरन् भुवि मुमद्बलमाप्तकामः ।

आस्थाय धाम रममाण उदारकीर्तिः

संहर्तुमैच्छत कुलं स्थितकृत्यशेषः

॥ १० ॥

कर्माणि पुण्यनिबद्धानि सुमद्बलानि

गायज्जगत्कलिमलापहराणि कृत्वा ।

कालात्मना विवसता यदुदेयगण्डे

पिण्डारकं समगमन् मुनयो निसृष्टाः

॥ ११ ॥

विश्वामित्रोऽसितः कण्यां दुर्वांसा भृगुराङ्गिताः ।

कश्यपो वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठो नारदादयः

॥ १२ ॥

क्रीडन्तस्तानुपब्रज्य कुमारा यदुनन्दनाः ।

उपसङ्गृह्य षष्ठ्युरविनीता विनीतवत्

॥ १३ ॥

ते वेपयित्वा स्त्रीवेषैः साम्बं जाम्बवतीसुतम् ।

एषा पृच्छति यो विप्रा अन्तर्बन्धसितेक्षणा

॥ १४ ॥

प्रपुं विलज्जती युष्मान् प्रवृत्तामोषदर्शनाः ।

प्रसोप्यन्ती पुत्रकामा किंस्वित् सञ्जनयिष्यति

॥ १५ ॥

एवं प्रलब्धा मुनयस्तानूचुः कुपिता नृप ।

जनयिष्यति यो मन्दा मुसलं कुलनाशनम्

॥ १६ ॥

तच्छ्रुत्वा तेऽतिसन्नस्ता विमुच्य सहसोदरम् ।

साम्बस्य ददमुस्तस्मिन् मुसलं खल्वप्यस्मयम्

॥ १७ ॥

किं कृतं मन्दभाग्यैर्नः किं यदिप्यन्ति नो जनाः ।

इति विह्वलिता गेहानादाय मुसलं ययुः

॥ १८ ॥

तं चोपनीय सदसि परिम्लानमुखश्रियः ।

राज्ञ् आवेदयाञ्चक्रुः सर्वयादवसन्निधौ

॥ १९ ॥

श्रुत्वाऽमोघं विप्रशापं दृष्ट्वा च मुसलं नृप ।

विस्मिता भयसन्नस्ता यभूवुर्द्वारकीकसः

॥ २० ॥

तच्चूर्णयित्वा मुसलं यदुराजः स आहुकः ।

समुद्रसलिले प्राप्यहोहं चास्याचरोपितम्

॥ २१ ॥

कश्चिन्मत्स्योऽग्रसीहोहं चूर्णानि तरलेस्ततः ।

उत्क्षालयानि बेलायां लग्नान्यासन् किर्लरकाः

॥ २२ ॥

मत्स्यो गृहीतो मत्स्यप्रेरजान्जान्यः सहाण्वि ।
तस्योदरगतं लोहं शल्पेषु लुब्धकोऽकरोत्

॥ २३ ॥

भगवांस्तात सर्वापि ईशरोऽपि तदन्यथा ।
कर्तुं नैच्छद् विप्रशापं कालरूप्यन्वमोदत

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोविन्दभुजगुप्तायां द्वारकायां कुरूद्वह ।

अवात्सीचारदोऽभीक्ष्णं कृष्णोपासनलालसः

॥ १ ॥

को नु राजन्निन्द्रियवान् मुकुन्दचरणाम्बुजम् ।

न भजेत् सर्वतो मृत्युरुपास्यममरोत्तमैः

॥ २ ॥

तमेकदा तु देवर्षिं वसुदेवो गृहागतम् ।

अर्चितं सुखमासीनमभिवन्द्येदमब्रवीत्

॥ ३ ॥

वसुदेव उवाच-

भगवन् भवतो यात्रा स्वस्तये सर्वदेहिनाम् ।

कृपणानां यथा पित्रोरुत्तमशोकवर्त्मनः

॥ ४ ॥

भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च ।

सुखार्थं हि साधूनां त्वादृशमच्युतात्मनाम्

॥ ५ ॥

भजन्ति ये यथा देवान् देवा अपि तथैव तान् ।

छापेव कर्मसंचिकाः साधवो दीनवत्सलाः

॥ ६ ॥

ब्रह्मस्तथापि पृच्छामो धर्मान् भागवतांस्तव ।

यान् श्रुत्वा श्रद्धया मर्त्यो मुच्यते सर्वतोभयान्

॥ ७ ॥

अहं किल पुराऽनन्तं प्रजार्थं भुवि मुक्तिदम् ।

अपूजयं न मोक्षाय मोहितो देवमायया

॥ ८ ॥

यथा धिचित्रव्यसनाद् भवेऽस्मिन् विश्वतोभयान् ।

मुच्येम ह्यअसंवाद्या तथा नः शाधि सुव्रत

॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच-

राजन्नेवं कृतप्रश्नो वसुदेवेन धीमता ।

प्रीतस्तमाह देवर्षिर्हरः संस्मारितो गुणैः

॥ १० ॥

नारद उवाच-

सम्पद्येत्तद् व्यवसितं भवता सान्त्वतर्पणम् ।

यत् पृच्छसे भागवतान् धर्मास्त्वं विश्वभावान्

॥ ११ ॥

श्रुतोऽनुपठितो ध्यात आदृतो वाऽनुमोदितः ।

सयः पुनाति सद्भ्रमो देवविश्वद्रोहोऽपि हि

॥ १२ ॥

त्वया परमकल्याण पुण्यश्रवणकीर्तनः ।

स्मारितो भगवानय देवो नारायणो मम

॥ १३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

आर्पभाषां च संवादं विदेहस्य महात्मनः

॥ १४ ॥

शिपव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भुवस्य यः ।

तस्याग्नीध्रस्तनो नाभिर्यक्षभस्तनुतः स्मृतः

॥ १५ ॥

तमाहुर्वासुदेवांशं मोक्षधर्मविक्षया ।

अवतीर्णं सुतशतं तस्यासीद् ब्रह्मपारगम्

॥ १६ ॥

तेषां वै भरतः श्रेष्ठो नारायणपरायणः ।

विरुत्वात् वर्षमेतद् यवाग्रा भारतमद्भुतम्

॥ १७ ॥

स भुक्तभोगां त्यक्त्वेष्वां निर्गतस्तपसा हरिम् ।

उपासीनस्तत्पदवीं तेषे वै जन्मभिक्षिभिः

॥ १८ ॥

तेषां नव नवद्वीपपतयोऽस्य सभन्ततः ।

कर्मतन्त्रप्रणेतार एकाशीतिर्द्विजातयः

॥ १९ ॥

नवाभवं महाभागा मुनयो ह्यूर्ध्वमन्थिनः ।

श्रमिणा वातरक्षता आत्मविषयाविशारदाः

॥ २० ॥

कविर्हरिन्नारिषः प्रबुद्धः पिप्पलायनः ।

आविर्होत्रोऽथ द्रुमिलश्चमसः करभाजनः

॥ २१ ॥

त एते भगवद्रूपं विश्वं सदसदात्मकम् ।

आत्मनो व्यतिरेकेण पश्यन्तो व्यचरन् महीम्

॥ २२ ॥

अन्याहतेष्टगतयः सुरसिद्धसाध्य-

गन्धर्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान् ।

मुक्ताश्वरन्ति मुनिचारणभूतनाथ-

विषापरद्विजगवां भुवनानि कामम्

॥ २३ ॥

त एकदा निमैः सत्रमुपजग्मुर्गृह्यक्षा ।

वितायमानमृषिभिराञ्जनाभा महात्मनः

॥ २४ ॥

तान् दृष्ट्वा सूर्यसङ्काशान् महाभगवतान् नृप ।
यजमानोऽग्रयो विप्राः सर्व एवोपतस्थिरे ॥ २५ ॥

विदेहस्तानभिप्रेत्य नारायणपरायणान् ।
प्रीतः सम्पूजयाञ्छ्रद्धा आसनस्थान् यथार्हतः ॥ २६ ॥

तान् रोचमानान् स्वरुचा ब्रह्मपुत्रोपमान् नव ।
पप्रच्छ परमप्रीतः प्रश्नयावनतो नृपः ॥ २७ ॥

विदेह उवाच—
मन्ये भगवतः साक्षात् पार्षदान् वो मधुद्विपः ।
विष्णोर्भूतानि लोकानां पावनाय चरन्ति हि ॥ २८ ॥

दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां क्षणभङ्गुरः ।
तत्रापि दुर्लभं मन्ये वैकुण्ठप्रियदर्शनम् ॥ २९ ॥

अत आत्यन्तिकं क्षेमं पृच्छामो भवतोऽनघाः ।
संसारेऽस्मिन् क्षणार्धोऽपि सत्सङ्गः शेषधिर्नृणाम् ॥ ३० ॥

धर्मान् भागवतान् ब्रूत यदि नः श्रुतये क्षमम् ।
यैः प्रसन्नः प्रपन्नाय दास्यत्यात्मानमप्यजः ॥ ३१ ॥

नारद उवाच—
एवं ते निमिना पृष्टा यमुदेव महत्तमाः ।
प्रतिपूज्याब्रुवन् प्रीत्या सप्तदस्यन्विजं नृपम् ॥ ३२ ॥

कविरुवाच—
मन्येऽकुतश्चिद्भयमच्युतस्य
पादाम्बुजोपासनमत्र नित्यम् ।
उद्विग्नबुद्धेरसदात्मभावाद्
विश्वात्मना यत्र निवर्तते भीः ॥ ३३ ॥

ये धै भगवता प्रोक्ता उपाया ह्यात्मलब्धये ।
अञ्जः पुंसामविदुषां विद्धि भागवतान् हि तान् ॥ ३४ ॥

यानास्थाय नरो राजन् न प्रमायेत कर्हिचित् ।
धावन्नृन्मील्य वा नेत्रे न स्खलेन्न पतेदिह ॥ ३५ ॥

कायेन यात्रा मनसेन्द्रियैर्वा
बुध्यात्मना वाऽनुमृतः स्वभावम् ।
करोति यद्यत् सकलं परस्मै
नारायणायेति समर्पयेत् तत् ॥ ३६ ॥

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात्
इशादपेतस्य विपर्ययोऽस्मृतिः ।
यन्माययाऽतो बुध आभजेत् तं
भक्त्यैक्येऽं गुरुदेवतात्मा ॥ ३७ ॥

अवियमानोऽप्यवभाति हि द्वयो
ध्यातुर्धिया स्वप्नमनोरथो यथा ।
तत्कर्म सङ्कल्पविकल्पकं मनो
बुधो निदध्यादभयं ततः स्यात् ॥ ३८ ॥

शृण्वन् सुभद्राणि रथाङ्गपाणेः
जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ।
गीतानि नामानि तदर्शकानि
गायन् विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥ ३९ ॥

एवं व्रतश्च प्रियनामकीर्त्या
जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः ।
हस्त्यथो रोदिति रीति गायत्यु-
न्मादवब्रूयति लोकवाद्यः ॥ ४० ॥

खं वायुमग्निं सलिलं मही च
ज्योतींषि सत्त्वानि दिशो द्रुमादीन् ।
सरित् समुद्रांश्च हरेः शरीरं यत्
किञ्च भूतं प्रणमेदनन्यम् ॥ ४१ ॥

भक्तिः परे स्वेऽनुभवो विरक्तिः
अन्यत्र चैव त्रिक एककालः ।
प्रपद्यमानस्य यथाऽश्रतः स्युः
तुष्टिः पुष्टिः क्षुद्रपापोऽनुपासम् ॥ ४२ ॥

इत्यच्युताङ्गं भजतोऽनु प्रीत्या
भक्तिर्विरक्तिर्भगवत्प्रबोधः ।
भवन्ति ये भागवतस्य राजन्
ततः परां शान्तिमुपैति साक्षात् ॥ ४३ ॥

राजोवाच—
अथ भागवतं ब्रूत यद्धर्मो यादृशो नृणाम् ।
यथा चरति यद् ब्रूते यैर्लिङ्गैर्भगवत्प्रियः ॥ ४४ ॥

हरिरुवाच—
सर्वभूतेषु यः पश्येद् भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्यात्मन्नेष भागवतोत्तमः ॥ ४५ ॥

ईश्वरं तदधीनेषु बालिशेषु द्विषत्सु च ।
 प्रेममैत्रीकृपापेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥ ४६ ॥
 अर्चायामेव हरये पूजां यः श्रद्धयेहते ।
 न तद्रक्तंतेषु चान्येषु स भक्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ ४७ ॥
 गृहीत्यापीन्द्रियरथान् यो न दंष्टि न हृष्यति ।
 विष्णोर्मायाभिमां पश्यन् स वै भागवतोत्तमः ॥ ४८ ॥
 देहेन्द्रियप्राणमनोभिषां यो जन्माप्ययधुद्रयतर्पकृच्छ्रेः ।
 संसारपरमैरविमुक्तमानः स्मृत्या हरेर्भागवतप्रधानः ॥ ४९ ॥
 यः कामकर्मबीजानि पश्यत्येषां च सम्भवम् ।
 वासुदेवकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५० ॥
 न यस्य जन्मकर्मभ्यां न वर्णाश्रमजातिभिः ।
 सन्निवृत्तेऽस्मिन्नहम्भावो देहे वै स हरेः प्रियः ॥ ५१ ॥
 न यस्य स्वः पर इति चित्ते स्वात्मनि वाऽभिदा ।
 सर्वभूतसमः शान्तः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५२ ॥

त्रिभुवनविभवहेतुभिर्विकुण्ठ-
 स्मृतिभिरजेशसुसादिभिर्विमृश्यात् ।
 न चलति भगवत्पदाविन्दि-
 त्तवनिमिषार्थमपि स्म स वैष्णवाग्रः ॥ ५३ ॥
 भगवत उर्विक्रमाङ्घ्रिशस्ता-
 नसमणिचन्द्रिकया निरस्ततापे ।
 हृदि कथमुपसीदतां पुनः स
 प्रभवति चन्द्र इवोदितेऽर्कतापः ॥ ५४ ॥
 विसृजति हृदयं न यस्य साक्षाद्
 हरिरवशाभिहितोऽप्यपोपनाशः ।
 प्रणयरानया धृताङ्घ्रिपद्मः
 स भवति भागवतप्रधान उक्तः ॥ ५५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच-
 परस्य विष्णोरीशस्य मायिनामपि मोहिनीम् ।
 मायां वेदितुमिच्छामो भगवन्तो ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥
 नानुवृष्ये जुषन् पुष्पद्वयो हरिकथामृतम् ।
 संसारतापनिष्ठो मर्त्यस्तत्तापभेषजम् ॥ २ ॥
 अन्तरिक्ष उवाच-
 एभिर्भूतानि भूतात्मा महाभूतैर्महाभुज ।
 ससर्जोवाचवान्यादौ स्वयमात्मप्रसिद्धये ॥ ३ ॥
 एवं सृष्ट्वा स भूतानि स्वविष्टैः पञ्चधातुभिः ।
 एकधा दशधाऽऽत्मानं विभजन् जुषते गुणान् ॥ ४ ॥
 गुणैर्गुणान् स भुञ्जान आत्मप्रयोजितैः प्रभुः ।
 मन्यमान इदं सृष्टमात्मानमिह सज्जते ॥ ५ ॥
 कर्माणि कर्मभिः कुर्वन् सनिमित्तानि देहभृन् ।
 तत्तत्कर्मफलं गृह्णन् भ्रमतीह सुखेतरम् ॥ ६ ॥
 इत्थं कर्मगतीर्गच्छन् यत्तद्भवावहः पुमान् ।
 आभूतसंज्ञवान् स्वर्गप्रलयावश्रुतेऽवशः ॥ ७ ॥

धातुपञ्च आसन्ने व्यक्तं द्रव्यगुणात्मकम् ।
 अनादिनिधनः कालो हव्यकताप विकर्षति ॥ ८ ॥
 शतवर्षमनावृष्टिर्भविष्यत्पुल्वणा भुवि ।
 तत्कालोपचितोष्णाकौ लोकांस्त्रीन् प्रतपिष्यति ॥ ९ ॥
 पातालतलमारभ्य सङ्घर्षणमुखानलः ।
 दहन्मूर्च्छासिखो विष्वग्बर्षते वायुनेरितः ॥ १० ॥
 संवर्तको मेघगणो वर्षति स्म शतं समाः ।
 धाराभिर्हस्तिदस्ताभिलीयते सलिले विराट् ॥ ११ ॥
 ततो विराजमुत्सृज्य वैराजः पुरुषो नृप ।
 अन्यक्तं विशते सूर्यं निरिन्धन इषानिलः ॥ १२ ॥
 वारिणा हतगन्धा भूः सलिलत्वाप कल्पते ।
 सलिलं तद् हुतरसं ज्योतिष्ठाप्योपकल्पते ॥ १३ ॥
 हुतरूपं तु तस्मा वायो ज्योतिः प्रलीयते ।
 हुतस्पर्शोऽवकाशेन वायुर्नभसि लीयते ॥ १४ ॥
 कालात्मना हतगुणं नभ आत्मनि लीयते ।
 इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः सह वैकारिकैर्नृप ॥ १५ ॥

प्रविशन्ति ह्यहंकारं स्वगुणैरहमात्मनि ॥ १६ ॥
 एष माया भगवतः सर्गस्थित्यन्तकारिणी ।
 त्रिवर्णा वर्णिताऽस्माभिः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १७ ॥
 राजोवाच—
 यथैतामैश्वरीं मायां दुस्तरामकृतात्मभिः ।
 तरन्त्यञ्जः स्थूलधियो महर्ष इदमुच्यताम् ॥ १८ ॥
 प्रबुद्ध उवाच—
 कर्माण्याभ्रमाणां दुःखहृत्यै सुखाय च ।
 पश्येत् पाकविपर्यासं मियुनीचारिणां नृणाम् ॥ १९ ॥
 नित्यार्तिदेन वितेन दुर्लभेनात्ममृत्युना ।
 गृहापत्यामपशुभिः का प्रीतिः साधितेभ्यलेः ॥ २० ॥
 एवं लोकं परं विद्यान्त्रयं कर्मनिर्मितम् ।
 अतुल्यातिशयध्वंसाद् यथा मण्डलवर्तिनाम् ॥ २१ ॥
 तस्माद् गुरुं प्रपयेत् जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम् ।
 शा(श)ब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ २२ ॥
 तत्र भागवतान् धर्मान् शिष्येद् गुर्वान्मदेवतः ।
 अमाययाऽनुवृत्त्या च तुष्येदात्माऽऽत्मदो हरिः ॥ २३ ॥
 सर्वतो मनसोऽसङ्गमादी सङ्गं च साधुषु ।
 दयां मैत्रीं प्रश्रयं च भूतेष्वेष्टा यथोचितम् ॥ २४ ॥
 शीघ्रं तपस्तिष्ठिषां च मीनं स्वाध्यायमार्जवम् ।
 ब्रह्मचर्यमहिंसां च समत्वं द्रव्यसङ्ग्रयोः ॥ २५ ॥
 सर्वत्रात्मेश्वरान्वीक्षां कैवल्यमनिकेत(नम्)ताम् ।
 विविक्तचौरवसनं सन्तोषं येन केनचित् ॥ २६ ॥
 श्रद्धां भागवते शास्त्रेऽनिन्द्यामन्यत्र चापि हि ।
 मनोवाकाय(वाक्कर्म)दण्डं च सत्यं शमदमावपि ॥ २७ ॥
 श्रवणं कीर्तनं ध्यानं हरेरद्भुतकर्मणः ।
 जन्मकर्मगुणानां च तदर्पेऽखिलचेष्टितम् ॥ २८ ॥
 इष्टं दत्तं तपो जप्तं पूर्णं यथात्मनः श्रियम् ।
 दारान् सुतान् गृहान् प्राणान् परस्मै सन्निवेदयेत् ॥ २९ ॥
 एवं कृष्णात्मनाथेषु मनुष्येषु च सीहदम् ।
 परिचर्यां चांभयत्र महत्सु नृषु साधुषु ॥ ३० ॥

परस्परानुकथनं पावनं भगवदशः ।
 मिथो रतिर्मिथस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिथ आत्मनः ॥ ३१ ॥
 स्मरन्तः स्मारयन्तश्च मिथोऽपीपहरं हरिम् ।
 भक्ताः सञ्जातया भक्त्या विभ्रत्युत्पुलकां तनुम् ॥ ३२ ॥
 कचिद् रुदन्यच्युतचिन्तया क्वचि-
 द्दसन्ति नन्दन्ति वदन्यलौकिकाः ।
 नृत्यन्ति गायन्त्यनुशीलयन्त्यजं
 भवन्ति तूष्णीं परमेत्य निर्बृताः ॥ ३३ ॥
 इति भागवतान् धर्मान् शिष्यन् भक्त्या तदुत्थवा ।
 नारायणपरो मायामञ्जस्तरति दुस्तराम् ॥ ३४ ॥
 राजोवाच—
 नारायणाभिधानस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 निष्णामर्ह्य नो वक्तुं यूयं हि ब्रह्मचित्तमाः ॥ ३५ ॥
 विष्णुलायन उवाच—
 स्थित्युद्भवप्रलयेहेतुरहेतुरस्य
 यः स्वप्नजागरसुषुमिषु सन् बहिध ।
 देहेन्द्रियासुहृदयानि चरन्ति येन
 सञ्जीवितानि तदबेहि परं नरेन्द्र ॥ ३६ ॥
 नैनं मनो विशति वागुत चक्षुरात्मा
 प्राणेन्द्रियाणि च यथाऽनलमर्चिषः स्याः ।
 शब्दोऽप्यबोधकनिषेधतयाऽऽत्ममूल-
 मयोक्तमाह यद्वे न निषेध्यसिद्धिः ॥ ३७ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति त्रिवृदेकमादौ
 सूत्रं महानहमिति प्रवदन्ति जीवम् ।
 ज्ञानक्रियार्थफलरूपतयोरुशक्ति
 ब्रह्मैव भाति सदसच्च तयोः परं यत् ॥ ३८ ॥
 नासी जजान न मरिष्यति नैषतेऽसी
 न क्षीयते स च न विध्यति चारिणा हि ।
 सर्वत्र शश्वदनपाप्युपलब्धिमात्रं
 प्राणो यथेन्द्रियवलेन विकल्पितं सत् ॥ ३९ ॥
 अण्डेषु पेशिषु तरुष्वबनिस्थितेषु
 प्राणेन जीव उपधावति तत्र तत्र ।
 उन्ने मतीन्द्रियगुणोऽहमि च प्रसुप्ते
 कूटस्थ आस यमृतं तदनुस्मृतिर्न ॥ ४० ॥

यत्तन्जनाभचरणोपणयोरुभक्त्या
चेतो मलानि विधमेद् गुणकर्मजानि ।
तस्मिन् विशुद्ध उपलभ्यत आत्मतत्त्वं
साक्षाद् यथाऽमलदर्शी सवित्रप्रकाशः ॥ ४१ ॥

राजोवाच—
कर्मयोगं वदत नः पुरुषो येन संस्कृतः ।
विधूयेद्वागु कर्माणि नैष्कर्म्यं विन्दते परम् ॥ ४२ ॥

एवं प्रश्नमूर्धनं पूर्वमपृच्छं पितुरन्तिके ।
नाब्रुवन् ब्रह्मणः पुत्रास्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ ४३ ॥

आविर्होत्र उवाच—
कर्माकर्मधिकमेति वेदवादो न लौकिकः ।
वेदस्य चेश्वरात्मत्वात् तत्र मुह्यन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥

परोक्षवादा वेदोऽयं बालानामनुशासनम् ।
कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगदं यथा ॥ ४५ ॥

नाऽऽचरेद् यस्तु वेदाक्तं स्वयमज्ञोऽजितेन्द्रियः ।
विकर्मणा ह्यधर्मेण मृत्यामृत्युमुपैति सः ॥ ४६ ॥

वेदाक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽपि तमीश्वरे ।
नैष्कर्म्या लभते सिद्धिं रोचनार्थं फलभुतिः ॥ ४७ ॥

य आशु हृदयग्रन्थिं निर्जिहीर्षुः परात्मनः ।
विधिर्नोपचरेद् देवं तन्त्रोक्तेन च केशवम् ॥ ४८ ॥

लब्ध्वा चान्यग्रमाचार्यं तेन सन्दर्शितागमः ।
महापुरुषमभ्यर्चन्मूर्त्याऽभिमतयाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥

शुचिः संमुख आसीनः प्राणसंयमनादिभिः ।
पिण्डं संशोध्य संन्यासकृतरक्षोऽर्चयेद् हरिम् ॥ ५० ॥

अर्चादी हृदये वापि यथालब्धोपचारिकैः ।
द्रव्यश्रित्यात्मलिङ्गानि निष्पाप श्रोक्ष्य चासनम् ॥ ५१ ॥

पाषादीनुपकल्प्याथ सन्निधाय समाहितः ।
हृदयादिकृतन्यासो मूलमन्त्रेण चार्चयेत् ॥ ५२ ॥

साङ्गोपाङ्गां सपार्षदां तां तां मूर्तिं स्वमन्त्रतः ।
पाषाध्याचमनीयाधैः स्नानवासोविभूषणैः ॥ ५३ ॥

गन्धमात्याश्रतस्त्रिभिर्पुष्पीपोषहारिकैः ।
साङ्गं सम्पूज्य विधिवत् स्तवैः स्तुत्वा नमेद् हरिम् ॥ ५४ ॥

आत्मानं तन्मयं ध्यायन् मूर्तिं सम्पूजयेद् हरेः ।
शेषमापाय तिरसि स्वपाप्मपुद्गलस्य सत्कृतम् ॥ ५५ ॥

एवमग्रकृतोपादावर्चयेद् हृदये च यः ।
यज्ञेश्वरं स्वमात्मानमचिरान्मुच्यते हि सः ॥ ५६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच—
यानि यानीह कर्माणि धैर्यैः स्वच्छन्दजन्यभिः ।
चक्रे करोति कर्ता या हरिस्तानि ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥

द्रुमिल उवाच—
यो या अनन्तस्य गुणाननन्ताननुक्रमिष्येत् स तु बालबुद्धिः ।
रजोसि भूमेर्गणयेत् कथंचित् कालेन नैवास्ति लसत्स्वपाद्मः ॥ २ ॥

भूतेर्यदा पथभिरात्मसृष्टेः पुरं विराजं विरचय्य तस्मिन् ।
स्वांशेन विष्टः पुरुषाभिधानमवाच नारायण आदिदेवः ॥ ३ ॥

यत्काय एष भुवनत्रयसन्निवेशो
यस्येन्द्रियेस्तनुभूतामुभयेन्द्रियाणि ।
ज्ञानांशकेन विशतो बलमोज ईहा
सत्त्वादिभिः स्थितिलोद्भव आदिकर्ता ॥ ४ ॥

आदावभूच्छतभूती रजसाऽस्य सर्गे
विष्णुः स्थिती क्रतुपतिर्द्विजधर्मसेतुः ।
रुद्रोऽप्यथाय तमसा पुरुषः स आद्य
इत्युद्भवस्थितिलयाः सततं प्रजासु ॥ ५ ॥

धर्मस्य दक्षदहितर्जजनि स्वमूर्त्यां
नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः ।
नैष्कर्म्यलक्षणमुवाच चचार योगं
योऽद्यापि चास्त कपिवर्षनिपेयिताङ्गिः ॥ ६ ॥

इन्द्रोऽपि नाक्यसुसमेध जिपृक्षतीति
कामं न्यपुङ्क्त सगणं (च) स वदयुषात्म्यम् ।
गन्वाऽप्सरोगणवसन्तसुमन्दवातैः
सौप्रेक्षणेपुभिरविध्यदन्महिङ्गः ॥ ७ ॥

विज्ञाय शक्रकृतमक्रममादिदेवः

प्राह प्रहस्य गतविस्मय एजमानान् ।

मा भैर्विभो मदनमारुतदेवयध्यो

गृहीत नो बलिमशून्यमिमं कुरुष्वम्

॥ ८ ॥

इत्थं त्रयत्यभयदे नरदेवदेवे

सत्रीडनम्रशिरसः सपुणं तमपुः ।

नेयं विभो त्वयि परेऽधिकृतिर्विचित्रा

स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे

॥ ९ ॥

त्वां सुन्वतां सुरकृता बहवोऽन्तरायाः

कस्तान् विलंघ्य व्रजतात् परमं पदं ते ।

नान्यस्य बहिषि वलिं ददतः स्वभागं

धत्ते पदं त्वमविता यदि विप्रमूर्ध्नि

॥ १० ॥

क्षुचृदत्रिकालगुणमारुत जैहशीश्या-

दस्मादपारजलधेरतितीर्थं केचित् ।

क्रोधस्य यान्ति विफलस्य वशे पदे गो-

मञ्जन्ति दुश्चरतपश्च वृषोत्सृजन्ति

॥ ११ ॥

इति प्रगुणतां तेषां स्त्रियोऽत्यद्भुतदर्शनाः ।

दर्शयामास शुश्रूषां(पाः) स्वाचर्ने कुर्वतीर्विभुः

॥ १२ ॥

ते देवानुचरा दृष्ट्वा स्त्रियः श्रीरिव रूपिणीः ।

गन्धेन मुमुहुस्तासां रूपोदार्यहृतश्रियः

॥ १३ ॥

तानाह देवदेवेशः प्रणतान् प्रहसन्निव ।

आसामेकतमां वृद्धं सुयणां स्वर्गभूषणाम्

॥ १४ ॥

ओमित्यादेशमादाय नत्वा तं सुरवन्दिनः ।

उर्वशीमप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः

॥ १५ ॥

इन्द्रायानम्य सदसि शृण्वतां त्रिदिवीकसाम् ।

ऊचुर्नारायणबलं शक्रस्तत्रास विस्मितः

॥ १६ ॥

हंसस्वरूप्यवददच्युत आत्मयोगं

दत्तः कुमार कपभो भगवान् पिता नः ।

विष्णुः शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्ण-

स्तेनाहता मधुभिदा धृतयो हयास्ये

॥ १७ ॥

गुप्ताऽप्यये मनुरिला कपभश्च मात्स्ये

क्रोडे हतो दिविज उद्धरतोऽम्भसे क्षमाम् ।

कीर्मे धृतोऽद्विरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे

ग्राह्यात् प्रपन्नमिभराजममुधदातम्

॥ १८ ॥

संस्तुन्वतोऽव्धिपतिताञ्छूमणान् कपींश्च

शक्रं च वृत्रवधतस्तमसि प्रविष्टम् ।

देवस्त्रियोऽसुरगृहे पिदिता अनाथा

जग्नेऽसुरेन्द्रमभयाय सतां नृसिंहे

॥ १९ ॥

देवासुरे युधि स दैत्यपतीन् सुरार्थे

हत्वाऽन्तरेषु भयनान्यदधात् कलाभिः ।

भूत्वाऽथ वामन इमामहरद् बलेः क्षमां

याध्याछलेन समदाददितेः सुतेभ्यः

॥ २० ॥

निःक्षत्रियामकृत गां च त्रिसप्तकृत्यः

रामस्तु ह्रैहयकुलाप्ययभार्गवाग्रिः ।

सोऽब्धिं बबन्ध दशवक्त्रमहन् स लङ्घं

सीतापतिर्जयति लोकमलंध्यकीर्तिः

॥ २१ ॥

भूमेर्भरावतरणाय यदुष्यजन्मा

जातः करिष्यति सुरैरपि दुष्कराणि ।

वदिर्विमोहयति यज्ञकृतोऽतदर्हान्

शूद्रान् कलेः क्षितिभुजो न्यहनिष्यदन्ते

॥ २२ ॥

एवं विधानि कर्माणि जन्मानि च जगत्पतेः ।

भूरीणि भूरियसासो वर्णितानि महाभुज

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्धाऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

राजोपाय-

भगवन्तं हरिं प्रायो न भजन्त्यात्मवित्तमाः ।

तेषामशान्तकामानां का निष्ठाऽविजितात्मनाम्

॥ १ ॥

चमस उवाच-

मुखवाहूरुपादेभ्यः पुरुषस्याश्रमेः सह ।

चत्वारो जज्ञिरे वर्णा गुणैर्विप्रादयः पृथक्

॥ २ ॥

य एषां पुरुषं साक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् ।

न भजन्त्यवजानन्ति स्थानब्रह्माः पतन्त्यधः

॥ ३ ॥

दूरे हरिकथाः केचिद् दूरे चाच्युतकीर्तनाः ।
 शिष्यः शूद्रादपश्चैव तेऽनुकम्प्या भवादृशाम् ॥ ४ ॥
 विप्रो राजन्यधेयौ च हरेः प्राप्ताः पदान्तिकम् ।
 श्रीतेन जन्मना चाऽपि मुह्यन्त्याप्लाववादिनः ॥ ५ ॥
 कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा मूर्खाः पण्डितमानिनः ।
 वदन्ति चादुकान् मूढा यथा माध्या गिरोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 रजसा घोरसंकल्पाः कामुका अभिप्रम्यवः ।
 टाम्बिका मानिनः पाषा विहसन्त्यच्युतप्रियाण् ॥ ७ ॥
 वदन्ति तेऽन्योन्यमुपासितशिष्यो
 गृहेषु मेधुन्यपरेषु चाशिषः ।
 यजन्यसुराजविधानदक्षिणा
 वृत्त्ये परं ग्रन्ति पशून्तद्विदः ॥ ८ ॥
 शिष्या विभूत्याऽभिजनेन विषया
 त्यागेन रूपेण बलेन कर्मणा ।
 जातस्मयेनान्धधियः सहेथरान्
 सतोऽवमन्यन्ति हरिप्रियाण् खलाः ॥ ९ ॥
 सर्वेषु शश्वत् तनुभूत्स्ववस्थितं
 यथा स्वमात्मानमभीष्टमीश्वरम् ।
 वेदोपगीतं च न शृण्वतेऽबुधा
 मनोरथानां प्रवदन्ति वार्तया ॥ १० ॥
 लोके व्यथायामिपमयसेवा नित्यास्तु
 जन्तानं हि तत्र चोदना ।
 व्यवस्थितिस्तेषु विहाय यज्ञान्
 सुराग्रहेरासुरवृत्तिरिष्टा ॥ ११ ॥
 धनं हि धर्मकफलं यतोऽस्य
 ज्ञानं सविज्ञानमनुप्रशान्तिः ।
 गृहेषु युजन्ति कलेवरस्य
 मृत्युं न पश्यन्ति दुरन्तवीर्यम् ॥ १२ ॥
 यद् प्राणभक्षो विहितः सुराषाः
 तथा पशोरालभनं न हिंसा ।
 एवं व्यवस्यः प्रजया न रत्ये
 इमं विगुह्यं न विदुः स्वधर्मम् ॥ १३ ॥

ये त्वनेवंविदोऽसन्नतथा सद(सि)भिमानिनः ।
 पशून् दुहन्ति विष्वग्यान् प्रेत्य सादन्ति ते च तान् ॥ १४ ॥
 द्विपन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरम् ।
 मृतके सानुबन्धेऽस्मिन् बद्धसंहाः पतन्त्यपः ॥ १५ ॥
 यं (यं) कैवल्यमसम्प्राप्ता ये चातीताश्च मूढताम् ।
 त्रैवर्गिकाभिजन्मानमात्मानं पा(पा)तयन्ति ते ॥ १६ ॥
 ये तत्रात्महनोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिनः ।
 सीदन्यकृन्तकृत्या वै कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७ ॥
 हित्वाऽत्पायासरचितगृहापत्यसुहृच्छिष्यः ।
 तमो विशन्न्यनुच्छासं वासुदेवपराङ्मुखाः ॥ १८ ॥
 राजोवाच—
 कस्मिन् काले स भगवान् किंवर्णः कीदृशो नृभिः ।
 नाम्ना वा केन विधिना पूज्यते तदिदोच्यताम् ॥ १९ ॥
 कर्भभजन उवाच—
 कृतं वेता द्वारं च कलिरित्येषु केशवः ।
 नानावर्णाभिधाकारो नावैव विधिनेज्यते ॥ २० ॥
 कृते शुक्रधनुर्बाहुर्जटिलो बल्कलाम्बरः ।
 कृष्णात्रिनोपवीताक्षान् विभ्रद् दण्डकमण्डन् ॥ २१ ॥
 मनुष्यास्तु तदा शान्ता निर्वैराः सुहृदः समाः ।
 यजन्ति तपसा देवं शमेन च दमेन च ॥ २२ ॥
 हंसः सुपर्णो वैकुण्ठो धर्मो योगेश्वरोऽमलः ।
 ईश्वरः पुरुषोऽव्यक्तः परमात्मेति गीयते ॥ २३ ॥
 त्रेतायां रक्तवर्णोऽसौ चतुर्बाहुस्त्रिमुखः ।
 हरिण्यकेशास्तप्यात्मा सुकृषुवायुपलक्षणः ॥ २४ ॥
 तं तदा मनुजा देवं सर्वदेवमयं हरिम् ।
 यजन्ति विषया त्रय्या धर्मिणा ब्रह्मवादिनः ॥ २५ ॥
 विष्णुर्यज्ञः पृथिव्यर्धः सर्वदेव उरुक्रमः ।
 वृषाकपिर्जयन्तश्च उरुगाय इतीर्यते ॥ २६ ॥
 द्वापरे भगवान् श्यामः पीतवासा निजायुधः ।
 श्रीवत्सादिभिरद्वैध लक्षणीरुपलक्षितः ॥ २७ ॥

तं तथा पुरुषं मर्त्या महाराजोपलक्षणम् ।		देवर्षिभूतामनूषां पितृणां	
यजन्ति वेदतन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवो नृप	॥ २८ ॥	न किङ्क्षो नापमृणी च राजन् ।	
नमस्ते वामुदेवाय नमः सङ्कर्षणाय च ।		सर्वान्मना यः शरणं शरण्यं	
प्रयुष्मायानिरुद्धाय तुभ्यं भगवते नमः	॥ २९ ॥	गतो मुकुन्दं परिचर्यया च	॥ ४२ ॥
नारायणाय ऋषये पुरुषाय महात्मने ।		स्वपादमूलं भजतः श्रियस्य	
विश्वेश्वराय रामाय सर्वभूतात्मने नमः	॥ ३० ॥	त्यक्तान्यभावस्य हरिः परेशः ।	
इति द्वापर उर्वीशं स्तुवन्ति जगदीश्वरम् ।		विकर्म यद्योत्पतितं कथञ्चिद्	
नानातन्त्रविधानेन कलावपि यथा शृणु	॥ ३१ ॥	धुनोति सर्वं हृदि सन्निविष्टः	॥ ४३ ॥
कृष्णवर्णं कलौ कृष्णं साङ्गोपाङ्गं सपार्षदम् ।		नारद उवाच-	
यज्ञैः संकीर्तनप्रायेर्यजन्ति हि सुमेधसः	॥ ३२ ॥	धर्मान् भागवतानित्यं श्रुत्वा स मिथिलेश्वरः ।	
ध्येयं सदा परिभवन्नमभीष्टदोहं		जायन्तेयान् मुनीन् प्रीतः सोपाध्यायो ह्यपूजयत् ॥ ४४ ॥	
तीर्थास्पदं शिवचिरिन्धुनं शरण्यम् ।		ते चान्तर्दधिरे सिद्धाः सर्वलोकस्य पश्यतः ।	
भूत्वार्तिहं प्रणतपालभवाभ्यपोतं		राजा धर्मानुपातिष्ठन्नवाप परमां गतिम् ॥ ४५ ॥	
बन्धामहे पुरुष ते चरणारविन्दम्	॥ ३३ ॥	त्वमप्येतान् महाभाग धर्मान् भागवतान् श्रुतान् ।	
त्यक्त्वा सुदुस्त्यजसुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं		आस्थितः श्रद्धया युक्तो निःसङ्गो वास्यसे परम् ॥ ४६ ॥	
धर्मिष्ठ(मा) आर्यवचसा यदगादरण्यम् ।		युवयोः खलु दम्पत्योर्धृशसा पूरितं जगत् ।	
मायामृगं दयितयेप्सितमन्वधावद्		पुत्रतामगमद् यद् वां भगवानीश्वरो हरिः ॥ ४७ ॥	
बन्धामहे पुरुष ते चरणारविन्दम्	॥ ३४ ॥	दर्शनालिङ्गनालपेः सशय्यासनभोजनैः ।	
एवं युगानुरूपोऽसौ भगवान् युगवर्तिभिः ।		आत्मा वां पावितः कृष्णे पुत्रलेहं प्रकुर्वतोः ॥ ४८ ॥	
मनुजैरिज्यते राजन् श्रेयसमाश्रितो हरिः	॥ ३५ ॥	वैरेण यं नृपतयः शिशुपालपीण्ड-	
कलिं सम्भाजयन्त्यार्या गुणज्ञाः सारभागिनः ।		सान्त्वादयो गतिविलासविलोकनापेः ।	
(त)यत्र सङ्कीर्तनादेव सर्वः स्वार्थोऽभिलभ्यते	॥ ३६ ॥	ध्यायन्त आकृतपथिः शयनासनादौ	
न ह्यतःपरमो लाभो देहिनां भ्राम्यतामिह ।		तत्साम्प्रमापुरनुरक्तपथिः पुनः किम् ॥ ४९ ॥	
यतो विन्देत परमां शान्तिं नश्यते संसृतिः	॥ ३७ ॥	माऽप्यवबुद्धिमकृधाः कृष्णे सर्वान्मनीश्वरे ।	
कृतादिषु प्रजा राजन् कलाविच्छन्ति सम्भवम् ।		मायामनुप्यभावेन गूढैश्वर्ये परेऽव्यये ॥ ५० ॥	
यत्र संकीर्तनाङ्गुणां हरिर्दास्यत्यसम्भवम्	॥ ३८ ॥	भूभारासुरराजन्यहन्तवे गुप्तये सताम् ।	
कलौ तथा भविष्यन्ति नारायणपरायणाः ।		अवतीर्णोऽस्य निर्वृत्ये यशो लोके वितन्वति ॥ ५१ ॥	
कचिन् कचिन्महाराज द्रुमिलेपु च भूयशः	॥ ३९ ॥	श्रीशुक उवाच-	
ताम्रपर्णी नदी यत्र कृतमाला पयसिनी ।		एतच्छ्रुत्वा महाभागो वसुदेवोऽतिविस्मितः ।	
कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी	॥ ४० ॥	देवकी च महाभागा जहतुर्मोहमात्मनः ॥ ५२ ॥	
ये पिबन्ति जलं तामां मनुजा मनुजेश्वर ।		इतिहासमिमं पुण्यं धारयेद् यः समाहितः ।	
प्रापो भवता भगवति वामुदेवोऽमलाशयाः	॥ ४१ ॥	स विपूयैह शमलं ब्रह्मभूषाय कल्पते ॥ ५३ ॥	

अथ षष्ठोऽध्यायः

यादरायणिश्याच-

अथ ब्रह्मात्मजैर्देवैः प्रजेशीरायृतोऽभ्यगात् ।

भवश्च भूतभव्येशो ययौ भूतगणैर्वृतः

॥ १ ॥

इन्द्रो मरुद्भिर्भगवानादित्यो वसवोऽथिनी ।

ऋभवोऽद्विरसो रुद्रा विधे साध्याश्च देवताः

॥ २ ॥

गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धचारणगुह्यकाः ।

ऋषयः पितरश्चैव सविधापरकिन्नराः

॥ ३ ॥

द्धारकामुपसंजग्मुः सर्वे कृष्णदिद्भ्यः ।

वपुषा येन भगवान् नरलोकमनोरमः ।

यशो वितन्वन् लोकेषु सर्वलोकमलापहम्

॥ ४ ॥

तस्यां विभ्राजमानायां समृद्धायां महर्षिभिः ।

व्यचक्षताविनुसाक्षाः कृष्णमद्भुतदर्शनम्

॥ ५ ॥

स्वर्गोद्यानोद्भवमाल्यैश्छादयन्तो यदुत्तमम् ।

गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुवर्जगदीश्वरम्

॥ ६ ॥

देवा ऊचुः-

नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं

बुद्धीन्द्रियप्राणमनोवचोभिः ।

यच्चिन्त्यतेऽन्तर्हृदि भावपुक्तेः

मुमुक्षुभिः कर्ममयोरुपाशात्

॥ ७ ॥

त्वं मायया त्रिगुणयाऽऽत्मनि दुर्विभाव्यं

व्यक्तं सृजस्यवसि तुभ्यसि तदुण्मथः ।

नैतेर्भवानजित कर्मभिरज्यते धै

यः स्ये सुखेऽव्यवहितेऽभिरतोऽनवयः

॥ ८ ॥

शुद्धिर्नृणां न तु तथेड्य दुराशयानां

विद्याभुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ।

सत्त्वात्मनामृषभ ते यशसि प्रवृद्ध-

सच्छ्रद्धया श्रवणसंभृतया यथा स्यान्

॥ ९ ॥

स्यान्नस्तयाद्विरागुभाशयभूमकेतुः

क्षेमाय यो मुनिभिरार्द्रहृदोद्यमानः ।

यः सात्त्वितः समविभूतिभिरार्द्रहृद्भि-

र्युगाचिन्तः सचनशः समविक्रमैः(यैः)श्च

॥ १० ॥

यच्चिन्त्यते प्रयतपाणिभिरध्वराग्नी

त्रय्या निरुक्तविधिना स्वहविर्गृहीत्वा ।

अध्यात्मयोग उत योगिभिरात्ममाया-

जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः

॥ ११ ॥

एतुष्टया पतितया वनमालयेवं

संस्पर्धिनी भगवती प्रतिपक्षवच्छ्रीः ।

यः सुप्रणीतममुयाऽर्हणमाददानो

भूयान् सदाऽद्विरशुभाशयभूमकेतुः

॥ १२ ॥

केतुस्त्रिक्लमसतस्त्रिपतत्पताको

यस्ते भयाभयकरोऽसुरदेवचम्योः ।

स्वर्गाय साधुषु खलेज्जितराय भूषः

पादः पुनानु भगवन् जगतामयं नः

॥ १३ ॥

नस्योतगाव इव यस्य यशो भवन्ति

देवाश्च यस्तनुभृदापुणि रज्यमानाः ।

कालस्य ते प्रकृतिपूरुषयोः परस्य

शं नस्तनोतु चरणः पुरुषोत्तमस्य

॥ १४ ॥

अस्यासि हेतुरुदपस्थितिसंयमानां

अव्यक्तजीयमहतामपि कालमात्रः ।

सोऽयं त्रिणाभिरखिलापचये प्रवृत्तः

कालो गभीररय उत्तमपूरुषस्त्वम्

॥ १५ ॥

त्वत्तः प्रधानमधिकृत्य पुमान् स्ववीर्यं

पत्ते महान्तमिव गर्भमोषवीर्यः ।

सोऽयं त्वयाऽनुगत आत्मन आण्डकोशं

हैमं ससर्ज वहिरावरणैरुपेतम्

॥ १६ ॥

तत् तत्सुषुप्तं जगतश्च भवानधीशो

यन्माययात्थगुणविक्रिययोपनीतान् ।

अपानां नुपन्नपि हृषीकण्ठे न लिप्तो

येऽन्ये स्वतः परिहृतानपि विभ्रमति स्म

॥ १७ ॥

स्मावावलोकलवर्दिताभावहारि-

भूमण्डलप्रहितसीरतमन्त्रशीण्डेः ।

पट्यस्तु षोडशसहस्रमन्त्रवाणी-

र्यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शंकुः

॥ १८ ॥

विभ्रन् तवामृतकपोदवहासिलो(काः)व्याः
पादावनेजसरितः शमलानि हन्तुम् ।
आनुधवं धुतिभिरङ्गिमद्रसङ्गै-
स्तीर्थद्वयं शुचिपदस्तदुपसृजान्ति ॥ १९ ॥

बादरायणिरुवाच-
इत्यभिष्टुय विबुधैः सेशः सत्यपृतिर्हरिम् ।
अभ्यभाषत गोविन्दं प्रणम्याम्बरमाश्रितः ॥ २० ॥

ब्रह्मोवाच-
भूमेर्भारावतराय पुरा विज्ञापितः प्रभो ।
त्वमस्माभिरशेषात्मस्तत् तथैवोपपादितम् ॥ २१ ॥

धर्मश्च स्थापितः सत्सु सत्यसन्धेषु (सत्त्वं साधुषु) वै त्वया ।
कीर्तिश्च दिशु विशिष्टा सर्वलोकमलापहा ॥ २२ ॥

अवतीर्य यदोर्वशे विभ्रद्रूपमनुत्तमम् ।
कर्माण्यु(हाम)दारवृत्तानि हितानि जगतोऽकृथाः ॥ २३ ॥

यानि ते चरितानीश मनुष्याः साधवः कली ।
शृण्वन्तः कीर्तयन्तश्च तरिष्यन्त्यञ्जना तमः ॥ २४ ॥

यदुर्वंशोऽवतीर्णस्य भवतः पुरुषोत्तम ।
शरच्छतं व्यतीपाय पञ्चविंशतिर्धनं प्रभो ॥ २५ ॥

नाधुना तेऽसिलाधार देवकार्येष्वशेषितम् ।
कुलं च विप्रशापेन नष्टायमभूदिदम् ॥ २६ ॥

ततः स्वधाम परमं विशास्व यदि मन्यसे ।
सलोकं लोकपालान् नः पाहि वैकुण्ठकिङ्करान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच-
संस्तुतो भगवानित्थं विबुधैः पद्मजादिभिः ।
प्रतिनन्द्याह तान् राजन् मायामनुज ईश्वरः ॥ २८ ॥

श्री भगवानुवाच-
अवधारितमेतन्मे यदाद्य (यदर्थं) विबुधैश्चराः ।
कृतं यः कार्यमखिलं भूमेर्भारोऽवतारितः ॥ २९ ॥

तद्विदं यादवकुलं वीर्यशौर्यधियोद्धतम् ।
लोकं त्रिपृथ्व्युर्ध्वं मे वेलामिव महार्णवः ॥ ३० ॥

ययंसहस्य इमानां यदृनां त्रिपुलं कुलम् ।
गन्तास्म्यनेन लोकोऽयमुन्वणं विनक्ष्यति ॥ ३१ ॥

इदानीं नाश आरब्धः कुलस्य द्विजशापतः ।
यास्यामि भवनं ब्रह्मन्नेतदन्ते तवा(द्रव्या)नप ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच-
इत्युक्तो लोकनाथेन स्वयंभूः प्रणिपत्य तम् ।
सह देवगणैर्देवैः स्वं धाम समपयत ॥ ३३ ॥

अथ तस्यां महोत्पातान् द्वारवत्यां समुत्पितान् ।
विलोक्य भगवानाह यदुवृद्धान् समागतान् ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच-
एते वै सुमहोत्पाता तुतिष्ठन्तीह सर्वतः ।
शापस्य नः कुलस्यासीद् ब्राह्मणेभ्यो दुरत्ययः ॥ ३५ ॥

न वस्तव्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यकाः ।
प्रभासं सुमहापुण्यं यास्यामोऽधैव मा चिरम् ॥ ३६ ॥

यत्र स्नात्वा दक्षत्रापात् गृहीतो यक्षमणोदुराद् ।
विमुक्तः किल्बिषात्सरो भेजे भूयः कलोदयम् ॥ ३७ ॥

ययं च तस्मिन्नाप्तुत्य तर्षयित्वा पितॄन् सुरान् ।
भोजयित्वा(त्वाऽर्धिनो)पितो विश्रान् नानागुणवतान्धसा ॥ ३८ ॥

तेषु दानानि पात्रेषु श्रद्धयाऽर्घ्यं महान्ति वै ।
वृजिनानि तरिष्यामो दानैर्नीभिरिवाणवम् ॥ ३९ ॥

श्री शुक उवाच-
एवं भगवताऽदिष्टा यादवाः कुरुनन्दन ।
गन्तुं कृतपियस्तीर्थं स्पन्दनान् समप्युजन् ॥ ४० ॥

तान् निरीक्ष्योद्धवो राजन् धुत्वा भगवतोदितम् ।
हृष्टाऽनिष्टानि पौराणि नित्यं कृष्णमनुव्रतः ॥ ४१ ॥

विविक्त उपसंगस्य जगतामीश्वरेश्वरम् ।
प्रणम्य शिरसा पादौ प्राञ्जलिस्तमभाषत ॥ ४२ ॥

उद्धव उवाच-
देवदेवेश योगेश पुण्यश्रवणकीर्तन ।
सहस्रैतत्कुलं नूनं लोकं संत्यक्ष्यते (सम्पद्यते) भवान् ॥ ४३ ॥

विप्रशापं समर्थोऽपि प्रत्यह्न यदीश्वरः ॥ ४४ ॥

नाहं तवाङ्घ्रियुगलं क्षणार्धमपि केशव ।
त्यक्तुं समुत्सहे नाथ स्वधाम नय मामपि ॥ ४५ ॥

तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममङ्गलम् ।
 कर्णपीडपमासाद्य त्वजत्यन्यस्मृदां जनः ॥ ४५ ॥
 शय्याटनासनस्थानश्चान्द्रीडाशानादिषु ।
 कथं त्वां प्रियमात्मानं वयं भक्तास्त्वजेमहि ॥ ४६ ॥
 त्वयोपभुक्तमृगान्धवासोऽसङ्गारचर्चिताः ।
 उच्छिष्टभोजिनां दासास्तव मायां जयेमहि ॥ ४७ ॥
 वाताशाना महर्षयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्विनः ।
 ब्रह्माख्यं धाम ते यान्ति शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ ४८ ॥

वयं त्विह महायोगिन् भ्रमन्तः कर्मवर्त्मसु ।
 त्वद्द्वार्तया तरिष्यामस्तावके (दुस्त्यजं) दुस्तरं तमः ॥ ४९ ॥
 स्मरन्तः कीर्तयन्तस्ते कृतानि गतितानि च ।
 गत्युत्तिष्ठतेक्षणोत्केलि यज्ञलोकविडम्बनम् ॥ ५० ॥
 श्री शुक उवाच—
 एवं विज्ञापितो राजन् भगवान् देवकीसुतः ।
 एकान्तिनं प्रियं भृत्यमुद्धवं समभाषत ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यदात्य मां महाभाग तविकीर्षितमेव मे ।
 ब्रह्मा भवो लोकपालाः सर्वे मामभिकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥
 मया निष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशेषतः ।
 यदर्धमवतीर्णोऽहमंशेन ब्रह्मणाऽर्पितः ॥ २ ॥
 कुलं धे शापनिर्दग्धं नयत्यन्योन्यविग्रहान् ।
 समुद्रः सप्तमे त्रेनां पुरी च ज्ञापयिष्यति ॥ ३ ॥
 यद्वैषायं मया त्यक्तो लोकोऽयं नष्टमङ्गलः ।
 भविष्यत्यचिरात् साधो कलिनाऽपि निराकृतः ॥ ४ ॥
 न वस्तव्यं त्वयैवेह मया त्यक्ते महीतले ।
 जनोऽधर्मकचिभद्रं भविष्यति कलौ युगे ॥ ५ ॥
 त्वं तु सर्वं परित्यज्य श्रेष्ठं स्वजनबन्धनम् ।
 मय्यावेश्य मनः सम्पृक् समष्टिं विचरस्व गाम् ॥ ६ ॥
 यद्विदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादिभिः ।
 नथरं गृह्यमाणं च विद्धि मायां मनोमयीम् ॥ ७ ॥
 पुंसोऽपुनस्तस्य नानार्थे भ्रमः स गुणदोषकृत् ।
 कर्माकर्मविकर्मेति गुणदोषधियो (धिया) भिदा ॥ ८ ॥
 तस्माद् युक्तैर्न्द्रियग्रामो युक्तचित्त इदं जगत् ।
 आत्मनीक्षस्य चित्तमात्मानं मय्यधीश्वरं ॥ ९ ॥
 ज्ञानविज्ञानसंपुक्त आत्मभूतः शरीरिणाम् ।
 आत्मानुभवतुष्टात्मा नान्तरापरिविहन्त्यते ॥ १० ॥

दोषबुद्धयोभयातीतो निषेधात्र निवर्तते ।
 गुणबुद्धया च विहितं न करोति यथाऽर्भकः ॥ ११ ॥
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो ज्ञानविज्ञाननिश्चलः ।
 पश्यन् मदात्मकं विश्वं न विषयेत धै पुनः ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टो भगवता महाभागवतो नृप ।
 उद्धवः प्रणिपत्याह तत्त्वत्रिज्ञासुरच्युतम् ॥ १३ ॥
 उद्धव उवाच—
 योगेश योगविन्यास योगात्मन् योगसम्भव ।
 निःश्रेयसाय मे प्रोक्तस्त्यागः संन्यासलक्षणः ॥ १४ ॥
 त्यागोऽयं दुष्करो भूमन् कामानां विषयात्मभिः ।
 सुतरां त्वयि सर्वात्मन्रभवतीति मे मतिः ॥ १५ ॥
 सोऽहं ममाहमिति भूदमतिर्विगाढ-
 स्त्वन्मायया विरचितात्मनि सानुबन्धे ।
 तत्त्वज्ञसा निगदितं भवता यथाऽहं
 संसाधयामि भगवन्ननुशाधि भृत्यम् ॥ १६ ॥
 सत्यस्य ते स्वहृदा आत्मन आत्मनोऽन्यं
 वक्तारमीश विबुधेष्वपि नानुचक्षे ।
 सर्वे विमोहितधियस्तव मायपमे
 ब्रह्मादयस्तनुभूतो वहिरर्थभावाः ॥ १७ ॥
 तस्माद् भवन्तमनवयमनन्तपारं
 सर्वज्ञमीश्वरमसृण्विकुण्ठधिष्यम् ।

निर्वेदधीरहरहर्बुजिनाभितमो
 नारायणं नरसखं शरणं प्रपद्ये ॥ १८ ॥

श्री भगवानुवाच—
 प्रायेण मनुजा लोके लोकतत्त्वविचक्षणः ।
 समुद्हरन्ति ह्यात्मानमात्मनेवाशुभाशयात् ॥ १९ ॥

आत्मनो गुरुरात्मैव पुरुषस्य विशेषतः ।
 यत् प्रत्यक्षानुमानाभ्यां श्रेयोऽसावनुबिन्दते ॥ २० ॥

पुरुषत्वे च मां धीराः सांख्ययोगविशारदाः ।
 आविस्तारं प्रपश्यन्ति सर्वशक्त्युपबृंहितम् ॥ २१ ॥

एकद्वित्रिचतुष्पादो बहुपादस्तथाऽपदः ।
 बह्वचः सन्ति पुरः सृष्टास्तासां मे धीरूषी प्रिया ॥ २२ ॥

अत्र मां मार्गयन्त्यद्वा युक्ता हेतुभिरित्थम् ।
 गृह्यमाणैरात्मलिङ्गैः (स्वबाह्य) अग्राह्य मनुमानतः ॥ २३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 अवधूतस्य संवादं यदोरमिततेजसः ॥ २४ ॥

अवधूतं द्विजं कश्चिन्नरन्तमकुतोभयम् ।
 कविं निरीक्ष्य निपुणं यदुः पृच्छ धर्मवित् ॥ २५ ॥

कुतो बुद्धिरियं ब्रह्मचरकुतस्ते विशारदा ।
 यामासाय भवान् लोकान् विद्वांश्चरति बालवत् ॥ २६ ॥

प्रायो धर्मार्थकामेषु विवित्सायां च मानवाः ।
 हेतुनैव समीहन्ते आपुषो यशसः श्रियः ॥ २७ ॥

त्वं तु कल्पः (कल्पः) कविर्दक्षः सुभगोऽमृतभाषणः ।
 न कर्तुमीहसे किञ्चिज्जडोन्मत्तपिशाचवत् ॥ २८ ॥

जनेषु दह्यमानेषु कामलोभदवाग्निना ।
 न तप्यसेऽग्निना मुक्तो गद्गाम्भस्य इव द्विपः ॥ २९ ॥

त्वं हि नः पृच्छतां ब्रह्मन्नात्मन्यानन्दकारणम् ।
 ब्रूहि स्पृशंविहीनस्य भवतः केवलात्मनः ॥ ३० ॥

श्री भगवानुवाच—
 यदनेवं महाभागो ब्रह्मण्येन सुमेधसा ।
 पृष्टः सभाजितः प्राह प्रथयायनं द्विजः ॥ ३१ ॥

ब्राह्मण उवाच—

सन्ति मे गुरवो राजन् बहवो बुद्ध्युपाश्रिताः ।
 यतो बद्धिमुपादाय मुक्तोऽदामीह तान् शृणु ॥ ३२ ॥

पृथिवी वायुराकाश आपोऽग्निश्चन्द्रमा रविः ।
 कपोतोऽजगरः सिन्धुः पतङ्गो मधुकृद् गजः ॥ ३३ ॥

मधुहा हरिणो मीनः पिङ्गला कुररोऽर्धकः ।
 कुमारी शरकृन् सर्प ऊर्णनाभिः सुपेशकृन् ॥ ३४ ॥

एते मे गुरवो राजन् चतुर्विंशतिराश्रिताः ।
 शिक्षावृत्तिभिरतेषामन्यशिक्षमहं ततः ॥ ३५ ॥

यतो यदनृशिक्षामि यथा वा नाहुपात्मज ।
 तत् तथा पुरुषव्याघ्र निबोध कथयामि ते ॥ ३६ ॥

भूतेराक्रम्यमाणोऽपि धीरो देववशानुरीः ।
 तद्विद्वान् न चलेन्मार्गादनुशिक्षन् क्षितेर्ब्रतम् ॥ ३७ ॥

शश्वत् परार्थसर्वेदां परार्थकान्तसम्भवम् ।
 साधुः शिक्षेत भूमेश्च अनुशिक्षं ब्रतान्तरम् ॥ ३८ ॥

प्राणवृत्त्येव सन्तुष्यन् मुनिर्नैवेन्द्रियप्रियैः ।
 ज्ञानं यथा न नश्येत नावकीर्येत बाह्वनः ॥ ३९ ॥

विषयेष्वविशन् योगी नानापथेषु सर्वतः ।
 गुणदोषान्वयेनात्मा न विपज्जेत वायुवत् ॥ ४० ॥

पार्थिवेष्विह देहेषु प्रविष्टस्तद्गुणाश्रयः ।
 गुणेन युज्यते योगी गन्धैर्वापुर्निवात्महक् ॥ ४१ ॥

अन्तर्बहिर्धः स्थिरजङ्गमेषु
 ब्रह्मात्मभावेन समन्यवेन ।
 व्याप्त्याऽव्यवच्छेदमसद्गमात्मनो
 मुनिर्नभोयद् विततस्म भावयेत् ॥ ४२ ॥

तेजोऽवन्नमयैर्भावैर्मैघाद्यैर्वायुनेरितेः ।
 न स्पृश्यते न भस्मद्वत् कालसृष्टेर्गुणैः पुमान् ॥ ४३ ॥

स्वच्छः प्रकृतितः सिन्धो माधुर्यस्तीर्धवन्नृणाम् ।
 मुनिः पुनात्येषान्मित्रमीक्षणस्पृशंकीर्तनैः ॥ ४४ ॥

तेजस्यी नपसा दीप्तो दुर्धर्षो दूरभाजनः ।
 सर्वभक्षोऽपि युक्तात्मा नादत्ते पापमग्निवत् ॥ ४५ ॥

कचिच्छन्नः कचित् स्पष्ट उपास्यः श्रेय इच्छताम् ।
 भुङ्क्ते सर्वत्र दातॄणां दहनं प्रागुनराशुभम् ॥ ४६ ॥
 स्वमायया सृष्टमिदं सदसद्वक्ष्यं विभुः ।
 प्रविष्ट इत्येते तत्तत्स्व(स)रूपोऽत्रिरिवेषति ॥ ४७ ॥
 विसर्गायाः श्मशानान्ता भावा देहस्य नात्मनः ।
 कलानामिव चन्द्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ॥ ४८ ॥
 कालनयोपवेगेन भूतानां प्रभावाप्ययी ।
 नित्यावपि न दृश्येते आत्मनोऽद्रेयधाऽर्विषाम् ॥ ४९ ॥
 गुणैर्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ।
 न तेषु सज्जते योगी गोभिर्गां इव गोपतिः ॥ ५० ॥
 बुद्धिसंस्थेन भेदेन व्यक्तस्य इव तद्गतः ।
 लक्ष्यते स्थूलमतिभिरात्मा चाम्बुस्थितार्कवत् ॥ ५१ ॥
 नातिस्नेहः प्रसन्नो वा कर्तव्यः कापि केनचित् ।
 कुर्वन् विन्देत सन्तापं कपोत इव दीनधीः ॥ ५२ ॥
 कपोतः कश्चनारण्ये कृतनीडो वनस्पती ।
 कपोत्या भार्यया सार्धमुवास कतिचित् समाः ॥ ५३ ॥
 कपोती स्नेहगुणितहृदयी गृहपरिणी ।
 दष्टिं दृष्ट्वाऽक्षमङ्गेन बुद्धिं बुद्ध्या ववन्धतुः ॥ ५४ ॥
 शय्यासनान्नस्थानचातङ्ग्रीडाशनादिषु ।
 मिथुनीभूष विस्मयी चेतुर्वनराजिषु ॥ ५५ ॥
 यद्यद् वाञ्छति सा राजन् तदर्धमनुकम्पितः ।
 तं तं (ततः) समानयत् कामं कृच्छ्रेणाप्यजितेन्द्रियः ॥ ५६ ॥
 कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णाती काल आगते ।
 अण्डानि सुपुत्रे नीडे स्वपत्युः सन्निधी सती ॥ ५७ ॥
 तेषु काले व्यजायन्त रचितावयवा हरेः ।
 शक्तिभिर्दुर्विभाज्याभिः कोमलाद्गतनूरुहा ॥ ५८ ॥
 प्रजाः पुष्पतुः प्रीती दम्पती पुत्रवत्सली ।
 गृण्यन्ती कूजितं तासां रुयन्ती कलभापितैः ॥ ५९ ॥
 तासां पतत्रैः सुस्पर्शैः कूजितैर्मुखचैष्टितैः ।
 प्रत्नुद्रमेरदीनानां पितरी मुदमापनुः ॥ ६० ॥

स्नेहवद्भानुहृदयावन्योन्यं विष्णुमायया ।
 विमोहिनी दीनधिषी शिशून् पुष्पतुः प्रजाः ॥ ६१ ॥
 एकदा जन्मतुस्तासामाशानार्थं कुटुम्बिनी ।
 परितः कानने तस्मिन्नार्थिनी चेतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥
 दृष्ट्वा तान् लुब्धकः कश्चिद् वदच्छातो वनेचरः ।
 जगृहे जालमातस्य चरतः स्वालयान्तिके ॥ ६३ ॥
 कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे सदोत्सुकी ।
 गती पोषणमादाय स्वनीडमुपजगमतुः ॥ ६४ ॥
 कपोती स्वात्मजान् वीक्ष्य बालकान् जालसंवृतान् ।
 तानभ्यधावत् क्रोशन्ती क्रोशतो भृशदुःखिता ॥ ६५ ॥
 ताऽसकृत्स्नेहगुणिता दीनचिन्ताऽजमायया ।
 स्वयं चाबध्यत शिवा (शिवा) वद्भान् पश्यन्त्यपस्मृतिः ॥ ६६ ॥
 कपोतश्चात्मजान् वद्भानात्मनोऽप्यधिकप्रियान् ।
 भार्या चात्मसमां दीनां विललापातिदुःखिताः ॥ ६७ ॥
 अहो मे पश्यतापायमल्पपुण्यस्य दुर्मतेः ।
 अनुसप्त्याकृतार्थस्य गृ(गे)हाश्रयार्गिका हताः ॥ ६८ ॥
 अनुरूपाऽनुकूला च यस्य मे पतिदेवता ।
 शून्ये गृहे मां संत्यज्य पुत्रैः स्वर्गानि साधुभिः ॥ ६९ ॥
 तोऽहं शून्यगृहे दीनो मृतदारो मृतप्रजः ।
 जिजीविषे किमर्थं वा विदुरो दुःखजीवनः ॥ ७० ॥
 तांस्तथाऽऽवृत्तान् शि(सि)ग्भिर्मृत्युग्रस्तान् विचेष्टतः ।
 स्वयं च कृपणः शिशु पश्यन्नप्यबुधोऽपतत् ॥ ७१ ॥
 तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमेधिनम् ।
 कपोतकान् कपोती च सिद्धार्थः प्रययी गृहम् ॥ ७२ ॥
 एवं कुटुम्बशान्तात्मा द्वन्द्वारामः पतत्रिवत् ।
 पुण्णन् कुटुम्बं कृपणः सानुबन्धोऽवसीदति ॥ ७३ ॥
 यः(यं) प्राप्य मानुषं लोकं मुनिनद्वारमनावृतम् ।
 गृहेषु खगवत् सक्नस्तमारुदध्युतं विदुः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—

सुखमैन्द्रियकं राजन् स्वर्गे नरक एव च ।
 देहिनां यद् यथा दुःखं तस्मान्नेच्छेत तद् बुधः ॥ १ ॥

ग्रासं विसृष्टं दिष्टेन महान्तं स्तोममेव च ।
 यदृच्छयैवापतितं ग्रसेदजगरोऽक्रियः ॥ २ ॥

शयीताहानि भूरीणि निराहारोऽनुपक्रमः ।
 यदि नोपनमेद् ग्रासो महाहिरिव दिष्टभुक् ॥ ३ ॥

ओजः सहोबलयुतं विभ्रद् देहमकर्मकम् ।
 शयानो यीतनिद्रश्च नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ ४ ॥

मुनिः प्रसन्नगम्भीरो दुर्विगाहो दुरत्ययः ।
 अनन्तपारो ह्यक्षोभ्यः स्तिमितोद् इषार्षवः ॥ ५ ॥

समुद्रकामो हीनो वा नारायणपरो मुनिः ।
 नोत्सर्पेत न शुष्येत सरिद्धिरिव सागरः ॥ ६ ॥

हृद्वा स्थियं देवमायां तद्भावेरजितेन्द्रियः ।
 प्रलोभितः पतन्त्यन्धे तमस्यशीत प्रह्ववत् ॥ ७ ॥

योपित्सु तत्प्राभरणाम्बरादिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ।
 प्रलोभितात्मा तुषपभोगबुध्या पतद्भ्रजन्नश्यति नष्टदृष्टिः ॥ ८ ॥

स्तोकं स्तोकं ग्रसेद् ग्रासं देहो यतैतं यायता ।
 गृहाद् ब्रजेत् समातिष्ठन् वृत्तिं माधुकरिं मुनिः ॥ ९ ॥

अणुभ्यश्च महद्भ्यश्च शालेभ्यः कुशलो नरः ।
 सर्वतः सारमादद्यात् पुष्पेभ्य इव पट्पदः ॥ १० ॥

सायन्तनं थस्तनं वा न सहृद्दीप्तं भिक्षितम् ।
 पाणिपात्रोदरामग्नौ मक्षिकेव न सद्गही ।
 मक्षिका इव संगृह्णन् सह तेन विनश्यति ॥ ११ ॥

पदापि युवती भिक्षुर्न स्पृशेद् दारवीमपि ।
 स्पृशन् कटीव यथेत करिण्या अद्भ्यसद्भतः ॥ १२ ॥

नाधिगच्छेत् स्थियं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्मनः ।
 बलाधिकैः स हन्येत गजेरन्यैर्गजो यथा ॥ १३ ॥

न देयं नोपभोग्यं च लुब्धैर्षद् दुःखसञ्चितम् ।
 भुङ्क्ते स्वमपि तवान्यां मधुहवार्धव(वि)न्मधु ॥ १४ ॥

सुदुःखोपाजितैर्विसेराशासानां गृहाशियः ।
 मधुहवाग्रतो भुङ्क्ते यतिर्वै गृहमधिनाम् ॥ १५ ॥

ग्राम्यगीतं न शृणुयाद् यतिर्वनचरः कश्चित् ।
 शिष्येऽहं हरिणाद् ब्रह्मन्मृगपोगीतमोहितात् ॥ १६ ॥

नृत्यवादित्रगीतानि जुषन् ग्राम्याणि योपिताम् ।
 आसां ब्रीडनकान्धः स्याद् क्रप्यशुद्धो मुनिर्यथा ॥ १७ ॥

जिह्वाऽध(ति) प्रमाथिन्या जनो रसविमोहितः ।
 मृत्युमुच्छत्यतद्रुद्धिमीनस्तु वडिशिर्षथा ॥ १८ ॥

इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निराहारा मनीषिणः ।
 वर्जयित्वा तु रसानामसी रस्ये हि यतैतं ॥ १९ ॥

तावज्जितेन्द्रियो न स्याद् विजितान्येन्द्रियः पुमान् ।
 न जयेद् रसनं यावज्जितं सर्वं जितं रसे ॥ २० ॥

पिह्ला नाम वेण्याऽऽसीद् विदेहनगरे पुरा ।
 तस्या मे शिक्षितं किञ्चिन्नियोध नृपसत्तम ॥ २१ ॥

सा स्थिरिण्येकदा कान्तं सङ्गतं उपनेष्यती ।
 अभूत् काले गृहद्वारि विभ्रती रूपमुत्तमम् ॥ २२ ॥

मार्गं आगच्छतो वीक्ष्य पुरुषान् पुरुषर्षभ ।
 तान् शुल्कदानं वित्तवतः कान्तान् मेनेऽर्थकामुका ॥ २३ ॥

आपतेष्वपपातेषु सा सङ्गतोपजीविनी ।
 अधान्यो वित्तवान् कोऽपि मामुपेक्ष्यति भूरिदः ॥ २४ ॥

एवं दुराशयध्वस्तनिद्रा द्वायबलम्विनी ।
 निर्गच्छन्ती प्रविशती निशीथं प्रत्यपद्यत ॥ २५ ॥

तस्या वित्ताशया शुष्यद्भ्रजत्रया दीनचेतसः ।
 निर्वेदः परमो जज्ञे चिन्ताहेतिः सुखावहः ॥ २६ ॥

तथा निर्विण्णचित्ताया गीतं शृणु यथा मम ॥ २७ ॥

निर्वेद आशापाशानां पुरुषस्य यथा ह्यसिः ।
 नह्यद्भ्रज जातनिर्वेदो देहवन्धं जिहासति ॥ २८ ॥

पिहलोवाच—
 अहो मे मोहवितितं पश्यताविजितात्मनः ।
 या कान्तादसतः (व्रजतः) कामं कामये येन वालिशा ॥

सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं
वित्तप्रदं नित्यमिमं बिहाय ।
अकामदं दुःखभयादिशोक-
मोहप्रदं तुच्छमहं भजेऽज्ञा ॥ ३० ॥

अहो मयाऽऽत्मा परितार्पितो वृथा
सांकेत्यवृत्त्याऽतिविगर्हयार्तया ।
शेषान् नराधार्यतृपाऽनुशोच्यान्
ऋत्या हि वित्तं रतिमान्मनेच्छती ॥ ३१ ॥

यदस्मिभिर्निर्मितचंशचंशप-
स्पृणं त्यचारोमनसैः पिनद्धम् ।
क्षरन्नचद्वारमगारमेतद्
विष्मत्तपूर्णं मदुपति काऽन्या ॥ ३२ ॥

विदेहानां पुरं ह्यस्मिन् अहमेकैव मूढधीः ।
याऽन्यमिच्छन्त्यतः स्वस्मात्
अन्यस्मात् कान्त(काम)मच्युतात् ॥ ३३ ॥

सुहृन् प्रेष्टतमां नाथ आत्मा चायं शरीरिणाम् ।
तं विक्रीयात्मानैवाहं रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३४ ॥

किन्तु प्रियं ते व्यभजन् कामान् मे कामदा नराः ।
आद्यन्त्यवन्तो भार्याया देवा वा कालविद्वताः ॥ ३५ ॥

नूनं मे भगवान् प्रीतो विष्णुः केनापि कर्मणा ।
निर्वेदोऽयं दुराशाया यन्मे जातः सुखावहः ॥ ३६ ॥

मैवं स्युर्मन्दभाग्यायाः क्लेशा निर्वेदहेतवः ।
येनानुबन्धं निर्हृत्य पुरुषः शममुच्छति ॥ ३७ ॥

तेनोपकृतमादाय शिरसा ग्राम्यसङ्गताः ।
त्यक्त्वा दुराशाः शरणं ब्रजामि तमपीश्वरम् ॥ ३८ ॥

सन्तुष्टा अर्धन्येतं यथालाभेन जीवती ।
विहराम्यमुनैवाहमात्मना रमणेन वै ॥ ३९ ॥

संसारकूपे पतितं विषयेर्मुपितेक्षणम् ।
ग्रस्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्योऽस्मात् त्रातुमीश्वरः ॥ ४० ॥

आत्मैव ह्यात्मनो गोसा निर्विघ्नेत यदाऽस्त्रिलम् ।
अग्रमत इदं पश्येद् ग्रस्तं कालाहिना जगत् ॥ ४१ ॥

ब्राह्मण उवाच—
एवं व्यवसितमतिदुराशाः कान्ततर्पजाः ।
छिन्योपशममास्थाप शय्यामुपविशेऽसा ॥ ४२ ॥

आशा हि परमं दुःखं नैराशं परमं सुखम् ।
यथा सज्जिष्य कान्ताशां सुखं सुप्ताप पिङ्गला ॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—
परिग्रहोऽयं दुःखाय यद्यत् प्रियतमं नृणाम् ।
अन्ततः सुखमाप्नोति तद् विद्वान् यस्त्वकिञ्चिनः ॥ १ ॥

सामिपं कुररं जघ्र्यंलिनो ये निरामिषाः ।
तदामिपं परित्यज्य स सुखं समविन्दत ॥ २ ॥

न मे मानायमानां स्तो न चिन्ता गेहपुत्रिणाम् ।
आत्मक्रीड आत्मगतो विचरामीह बालवन् ॥ ३ ॥

द्वावेव चिन्तया मुक्ती परमानन्द आयुती ।
यो विमूढो जडो बालो यो गुणेभ्यः परं गतः ॥ ४ ॥

काचित् कुमारी त्वात्मानं वृणवान्
(वृणानान्) गृहमागतान् ।
स्वयं तानर्हयामास कापि यातेषु बन्धुषु ॥ ५ ॥

तेषामभ्यवहारार्थं शान्तीन् हृदि पार्थिव ।
अवग्रन्त्याः प्रकोटस्थाधकुः शङ्काः स्वयं महन् ॥ ६ ॥

सा तं जुगुप्सितं मत्वा महती प्रीडिता ततः ।
बध्नीकेशः शङ्कान् द्वी द्वी पाण्योरशोपयन् ॥ ७ ॥

उभयोरप्यद्भुद् घोषो अवग्रन्त्याः स्म शङ्कयोः ।
तत्राप्येकं निरभिनदेकस्मात् भवेत् ध्वनिः ॥ ८ ॥

अन्वशिष्यमिमं तस्या उपदेशमरिन्दम् ।
लोकाननुचरन्नेतौहोक्ततत्त्वविस्तराया ॥ ९ ॥

वासो बहूनां कलहो भवेद् वार्ता द्वयोरपि ।
एक एव चरेत् तस्मान् कुमार्था इव कङ्कणः ॥ १० ॥

मन एकत्र संपुन्याज्जितथासो जितासनः ।
वेरायाभ्यासयोगेन श्रियमाणमतन्द्रितः ॥ ११ ॥

यस्मिन् मनो लब्धपदं यदेतच्छनैः शनिर्मुञ्चति कपरिणत् ।
 सत्वेन वृद्धेन रजस्तमश्च विधूय निर्वाणमुपैत्यनिन्धनम् ॥
 तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तो न वेद किञ्चिद् बहिरन्तरं वा ।
 यथेपुकारो नृपतिं ब्रजन्तमिषौ गतात्मा न ददर्श पाश्वे ॥
 एकचार्यनिकेतः स्यादग्रमत्तो गुहाशयः ।
 अलक्षमाण आचार्यैर्मुनिरेकोऽत्यतोपणः ॥ १४ ॥
 गृहारम्भो हि दुःखाय विफलश्चाधुवात्मनः ।
 सर्पः परकृतं वेश्म प्रविश्य सुखमेधते ॥ १५ ॥
 एको नारायणो देवः पूर्वसृष्टं स्वमायया ।
 संहृत्य कालकलया कल्पान्त इमीश्वरः ॥ १६ ॥
 एक एवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः ।
 कालेनात्मानुभावेन साम्यं नीतासु शक्तिषु ॥ १७ ॥
 सत्त्वादिध्वादिपुरुषः प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 परावराणां परम आस्ते कैवल्यसंज्ञितः ॥ १८ ॥
 केवलानुभवानन्दसन्दोहो निरुपाधिकः ।
 कालेनात्मानुभावेन स्वमायां त्रिगुणात्मिकाम् ॥ १९ ॥
 संक्षोभयन् सृजत्यादी तथा सूत्रमरिन्दम ।
 तामाहुस्त्रिगुणां व्यक्तितं सृजतीं विश्वतोमुखम् ।
 यस्मिन् प्रोतमिदं विश्वं येन संसरते पुमान् ॥ २० ॥
 यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णां सन्तत्य वक्त्रतः ।
 तथा (यथा) विहृत्य भूयस्तां ग्रस्तत्येवं महेश्वरः ॥ २१ ॥
 यत्र यत्र मनो देही धारयेत् सकलं धिया ।
 स्नेहाद् द्वेषाद् भयाद् बापि याति तत्तत्स्वरूपताम् ॥ २२ ॥
 कीटः पेशास्करं (पेशास्कृतं) ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः ।
 याति तत्साम्यतां राजन् पूर्वरूपमसंत्यजन् ॥ २३ ॥
 एवं गुरुभ्य एतेभ्य एषा मे शिक्षिता मतिः ।
 स्यात्प्रमोषशिक्षितां बुद्धिं शृणु मे वदतः प्रभो ॥ २४ ॥

देहो गुरुर्मम विरक्तिविवेकहेतु-
 विभ्रतु स्म सत्त्वनिधनं सततात्युदकम् ।
 तत्त्वान्यनेन विमृशामि यथा तथापि
 पारक्यमित्यवसितो विचराम्यसङ्गः ॥ २५ ॥
 जायात्मजार्थपशुभृत्यगृह्णासवर्गान्
 पुष्पाति (यः) यत्प्रियचिकीर्षया वितन्वन् ।
 सोऽन्ते सुकृच्छ्रमवरुद्धमनाः स्वदेहं
 सृष्ट्वा स्वबीजमवसीदति वृक्षधर्मा ॥ २६ ॥
 जिह्वेकतोऽमुमपकर्षति कहिं तर्पां
 शिखरोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ।
 प्राणोऽन्यतश्चपलहृक् क च कर्मशक्ति-
 बन्धवः सपट्य इव गेहपतिं लुनन्ति ॥ २७ ॥
 सृष्ट्वा पुराणि विविधान्यजयाऽऽत्मशक्त्या
 वृक्षान् सरीसृपपशून् खगदंशमत्स्यान् ।
 तैस्तेरनुष्टब्धयः पुरुषं विधाय
 ब्रह्मावबोधधिपणं मुदमाप देवः ॥ २८ ॥
 लब्ध्वा सुदुर्लभमिदं बहुसम्भवान्ते
 मानुष्यमर्षदमनित्यमपीह धीरः ।
 तूर्णं यतेन न पतेदनुमृत्यु याव-
 त्रिःश्रेयसाय विषयः खलु सर्वतः स्यात् ॥ २९ ॥
 एवं सञ्जातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि ।
 विचरामि महीमेतां मुक्तसङ्गोऽनहङ्गतिः ॥ ३० ॥
 न लोकस्माद् गुरोर्ज्ञानं सुस्थिरं स्यात् सुपुष्कलम् ।
 ब्रह्मैतदद्वितीयं वै गीयते बहुपिभिः ॥ ३१ ॥
 श्री भगवानुवाच-
 इत्युक्त्वा स यदुं विश्रस्तमामन्त्र्याङ्ग धीरधीः ।
 वन्दितोऽभ्यर्चितो राज्ञा ययौ प्रीतो यथागतम् ॥ ३२ ॥
 अवधूतवचः श्रुत्वा सर्वेषां नः स पूर्वजः ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः समचित्तो बभूव ह ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

मयोदितेष्ववहितः स्वधर्मेषु मदाश्रयः ।

वर्णाश्रमकुलाचारमकापात्मा समाचरेत् ॥ १ ॥

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा देहिनां विषयात्मनाम् ।

गुणे(ः)षु तत्पद्मा(ध्या)नेन सर्वाश्रमविषयम् ॥ २ ॥

सुप्तस्य विषयालोको ध्यायतो वा मनोरथः ।

नानात्मकत्वाद् विफलस्तथाऽभेदो(स्वधी)ऽन्यधीगुणैः ॥ ३ ॥

निवृत्तं कर्म सेवेत प्रवृत्तं मत्परस्त्यजेत् ।

जिज्ञासायां सम्प्रवृत्तो नाद्रियेत् कर्मचोदनाम् ॥ ४ ॥

यमानभीष्टां सेवेत नियमान् मत्परः क्वचित् ।

मदभिज्ञं गुरुं शान्तमुपासीत मदात्मकम् ॥ ५ ॥

अमान्यमत्सरो दक्षो निगमे दृढसौहृदः ।

असत्त्वरोऽर्धजिज्ञासुरनसूपमोपवाक् ॥ ६ ॥

जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिषु ।

उदासीनः समं पश्येत् सर्वेष्वर्धमिवात्मनः ॥ ७ ॥

विलक्षणः स्मृतसूक्ष्माद् देहादात्मैक्षिता पृथक् ।

यथाग्निर्दारुणो दाह्याद् दाहकोऽन्यः प्रकाशकः ॥ ८ ॥

निरोधोत्यस्यगुवृहन्नानात्वं तत्कृतान् गुणान् ।

अनुप्रविष्ट आधत्ते एवं देहगुणान् परः ॥ ९ ॥

योऽसी गुणैर्विरचितो देहोऽयं पुरुषस्य हि ।

संसारस्तन्निबन्धोऽयं पुंसोऽविद्यास्थितात्मनः ॥ १० ॥

तस्माज्जिज्ञासयाऽऽत्मानमात्मसं केवलं परम् ।

सद्गम्य निरसेदतद्वस्तुबुद्धिं यथाक्रमम् ॥ ११ ॥

आचार्योऽरणिपराया स्यादन्तेवास्युत्तरारणिः ।

तत्साधनं प्रयचनं विद्यावह्निः सुखावहः ॥ १२ ॥

वैशारदी साऽति(तु)विशुद्धबुद्धि-

पुनोति मायां गुणसम्प्रसूतिम् ।

गुणांश्च संदह्य यदात्म्यमेतत् ॥ १३ ॥

स्ययं च शाम्यत्यसमिद् यथाऽग्निः

अर्धयां कर्मकर्तृणां भोक्तृणां सुखदुःखयोः ।

नानात्ममथ नित्यत्वं लोककालागमात्मनाम् ॥ १४ ॥

मनस्ये सर्वभावानां संस्था हीत्यनिकी तथा ।

तत्तदाकृतिभेदेन जायते भिद्यते च धीः ॥ १५ ॥

एवमप्यत्र सर्वेषां देहिनां देहयोगतः ।

कालावयवतः सन्ति भावा जन्मादयोऽसकृन् ॥ १६ ॥

तत्रापि कर्मणां कर्तृरस्वातन्त्र्यं च लक्ष्यते ।

भोक्तुश्च सुखदुःखानां कोन्वयौ विवशं भजेत् ॥ १७ ॥

न देहिनां सुखं किञ्चिद् विद्यते विदुषामपि ।

तथा च दुःखमूढानां वृथाऽहङ्कारिणां परम् ॥ १८ ॥

यदि प्राप्तिं विषातं च जानन्ति सुखदुःखयोः ।

तेऽप्यद्वा न विदुर्योगं मृत्युर्न प्रभवेद् यथा ॥ १९ ॥

कोन्वयः सुखपन्थेनं कामो वा मृत्युमन्तिके ।

आपातं नीयमानस्य वध्यस्येव पदेपदे ॥ २० ॥

श्रुतं च दृष्टवन्नयेत् स्वर्धाम्पात्यवाप्यथैः ।

वहन्तरायैर्विहतं कृषिवचापि निष्फलम् ॥ २१ ॥

अन्तरायैरविहतो यदि धर्मः स्वनुष्ठितः ।

तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तच्छृणु ॥ २२ ॥

इष्टैव देवता यज्ञैः स्वर्लोके याति याज्ञिकः ।

भुञ्जीत देववत् तत्र भोगान् दिव्यान् निजार्जितान् ॥ २३ ॥

स्वगुणोपचिते शुभ्रे विमान उपगीयते ।

गन्धर्वैर्विहरन् मध्ये देवीनां हृदयेषूपृक् ॥ २४ ॥

स्त्रीभिः कामगयानेन किञ्चिणीजालमालिना ।

क्रीडन् न वेदात्मपातं सुराक्रीडेषु निर्वृतः ॥ २५ ॥

तावत् प्रमोदते स्वर्गे यावत् गुणं समाप्यते ।

धीगुणयुषः पतत्यर्वागनिच्छन् कालचालितः ॥ २६ ॥

यद्यधर्मतः सद्वादसतामजितेन्द्रियः ।

कामात्मा कृष्णो तुभ्यः सैषो भूतविहिंसकः ॥ २७ ॥

पशून्विधिनाऽऽस्तम्य प्रेतभूतगणान् यजन् ।

नरकानवशो जन्तुर्गत्वा यात्युत्पणं तमः ॥ २८ ॥

कर्मणि दुःखोदकाणि कुर्वन् देहेन नैः पुमान् ।

देहमाभजते तत्र किं सुखं मर्त्यधर्मिणः ॥ २९ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्भयं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विरार्षपरायुषः ॥ ३० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवस्तु गुणसंयुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥
 यावत् स्याद् गुणवैषम्यं तावज्ज्ञानात्वमात्मनः ।
 नानात्वमात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ ३२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ।
 य एतत् समुपासीरंस्ते मुद्रान्ति शुचिर्पिताः ॥ ३३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्राहुर्गुणव्यतिकरोऽसति ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच—

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेष्वनपावृतः ।
 गुणैर्न बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैवां ज्ञायेत लक्षणैः ।
 किं भुञ्जीतोत विमृजेच्छपीतासीत याति वा ॥ ३६ ॥
 एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्रविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 बद्धो मुक्त इति ह्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोहौ सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्नतु वास्तवी ॥ २ ॥
 विद्याविद्ये मम तन् विद्ध्युद्धव शरीरिणाम् ।
 मोक्षबन्धकरी आद्ये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविद्ययाऽनादिर्विद्यया च तथेतरः ॥ ४ ॥
 अथ बद्धस्य मुक्तस्य बलक्षणं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुपर्णादिती सदशी सखायी
 यदच्छया कृतनीडो च वृक्षे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलान्न-
 मन्यो निरञ्जोऽपि वलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान्-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविद्ययाऽन्यः स तु नित्यवद्धो
 विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्थोऽपि न देहस्थो विद्वान् स्वप्नाद् कथोत्थितः ।
 अदेहस्थोऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्नद् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियायैषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृह्यमाणेष्वङ्कुषान्न विद्वान् यस्तत्रविक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधीने शरीरेऽस्मिन् गुणभाव्येन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽवुषस्तत्र कर्तोऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एवं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्राददन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्थोऽप्यसंसक्तो यथा खं सतिताऽनिलः ॥ १२ ॥
 वैशारद्येक्षयाऽसन्नश्रिताया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इव स्वप्नाज्ञानात्वाद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्फूर्तिरसङ्ख्याः प्राणेन्द्रियमनोधिषाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्थोऽपि हि तद्गुणैः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंक्षेयैर्न किञ्चिद् यदच्छया ।
 अर्च्यते वा कचित् तत्र न तु विक्रियते वुषः ॥ १५ ॥
 न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः साध्वसाधु वा ।
 वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदङ्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्यान्न वदेत् किञ्चिन्न ध्यायेत् साध्वसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचरञ्जडवन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 श्रमस्तत्र भ्रमफलोऽलं तथेनोमिव रक्षतः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसतीं च भायीं देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 वित्तं त्वतीर्थीकृतमद्र वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्र कर्म
 स्थित्युद्भवप्राणनिरोगमस्य ।
 लीलावतारहितकर्म वा स्याद्
 वन्द्यां गिरं तां विभूयात्र धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासयाऽपोहं नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वेण ॥ २१ ॥
 यद्यनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर(रन्) ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कथाः शृण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायन्ननुस्मरन् कर्म जन्म बाऽभिन(नवं)यन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मर्त्ये धर्मकामार्थानाचरन् मदुपाश्रयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्धव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स धे मे दर्शितं सद्भिरञ्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्धव उवाच—
 साधुत्व उत्तमशोक मनः कीदृग्विषं प्रभो ।
 भक्तिस्त्यप्युपयुञ्जीत कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषाध्यक्ष प्रपन्नाश्च च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं ज्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अवतीर्णोऽसि भगवन् स्वेच्छोपाश्रयपृथग्बुः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकृतद्रोहस्तितिधुः सर्वदिहिनाम् ।
 सन्त्यसारोऽनन्ययात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामैरहतपीडांस्तो मुदुः शुचिरकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अग्रमतो गभीरात्मा धृतिमान् जितपङ्गुणः ।
 अमानी मानदः कन्धो (कन्धो) मैत्रः कारुणिकः कविः ॥
 आज्ञायेव गुणान् दोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् ।
 परमान् सन्त्यज्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३१ ॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽप्य ये वै मां यावान् यश्चास्मि यादृशः ।
 भजन्नन्यन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३३ ॥
 महिम्नमद्भुतजनदर्शनस्पर्शानाचनम् ।
 परिचयां स्तुतिप्रदगुणकर्मार्णकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कषाश्रवणे श्रद्धा मदनुधानमुद्धव ।
 सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मज्जन्मकर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ।
 गीतताण्डववादित्रगोहीभिर्मद्वृहोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिविधानं च सर्ववार्पिकपर्वसु ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ॥ ३७ ॥
 ममाचार्यापने श्रद्धा मम सद्यनि चोद्यमः ।
 उपाशोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्मार्जनोपलेपाभ्यां सैकमण्डन(ल)वर्तनैः ।
 गृहे सुशृण्णं मया दास्यद् वदमायया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदम्भित्वं कृतस्यापारकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिष्टतमं लोके यच्चातिप्रियमात्मनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मया तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः खं मरुजलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्ये तु विषया त्रय्या हविषाऽग्नी यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विष्णवे गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया ।
 वायौ मुख्यधिया तोषे द्रव्यैस्तोषपुरस्कृतैः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मनमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्डेष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 युक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यायन्नर्चैत् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृण्वर्तनं मामेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्स्मृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्रथं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विपरार्थपरावपुः ॥ २० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवस्तु गुणसंपुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ २१ ॥
 यावत् स्याद् गुणविषम्यं तावन्नानात्ममात्मनः ।
 नानात्ममात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ २२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीधरतो भयम् ।
 य एतन् समुपासीरस्ते मुह्यन्ति सुचर्षिताः ॥ २३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्राहुर्गुणव्यतिकरोऽसति ॥ २४ ॥

उद्धव उवाच—

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेष्वनपावृतः ।
 गुणैर्न बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ २५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैवां ज्ञापेत लक्षणैः ।
 किं भुञ्जीतोतं विसृजेच्छयीतासीत याति वा ॥ २६ ॥
 एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ २७ ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते एकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

धीमद्भागवानुवाच—
 बद्धो मुक्त इति ह्यारब्धा गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायामूलत्वात् न बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोहो सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्न वास्तवी ॥ २ ॥
 विद्याविषे मम तन् विद्धयुद्धव शरीरिणाम् ।
 मोक्षबन्धकरी आये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविषयाऽनादिर्विषया च तपेतरः ॥ ४ ॥
 अथ ब्रह्मस्य मुक्तस्य वैलक्षण्यं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुपण्वितौ सदशी सखायी
 यदृच्छया कृतनीडौ च वृक्षे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलात्र-
 मन्यो निरत्रोऽपि वलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविषयाऽन्धः स तु नित्यवद्धो
 विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्योऽपि न देहस्यो विद्वान् स्वप्नाद् यथोन्वितः ।
 अदेहस्योऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्नह् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियार्थेषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृहमाणेष्वहंकुर्यान् विद्वान् यस्तत्त्वविक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधिने शरीरेऽस्मिन् गुणभाज्येन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्तोऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एषं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्राददन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्वोऽप्यसंसक्तो यथा खं सविताऽनिलः ॥ १२ ॥
 वैशारद्येक्षयाऽसङ्गशितया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इव स्वप्नानानात्वाद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्फुर्वीतसङ्कल्पाः प्राणेन्द्रियमनोपियाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्योऽपि हि तद्गुणैः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंसेयैर्न किञ्चिद् यदृच्छया ।
 अर्च्यते वा कचित् तत्र न तु विक्रियते बुधः ॥ १५ ॥
 न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः साध्यसाधु वा ।
 वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदङ्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्यान् वदन् किञ्चिन् ध्यायेत् साध्यसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचित्रवृद्धवन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 श्रमस्तत्र भ्रमफलोऽलं ह्यपेनुमिव रक्तः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसतीं च भायी देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 विनं त्यतीर्षीकृतमद्र वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्र कर्म
 स्थित्युद्भवत्राणनिरोधमस्य ।
 लीलावतारहितकर्म वा स्याद्
 वन्ध्यां गिरं तां विभूयान् धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासयाऽपोह नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वगे ॥ २१ ॥
 ययनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निवचलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर(रेत्) ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कयाः शुण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायत्रनुस्मरन् कर्म जन्म बाधिन(नवं)यन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मदर्धे धर्मकामार्थानाचरन् मदुपाश्रयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्भव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सद्गलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स धै मे दशितं सद्भिरञ्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्भव उवाच—
 साधुत्वं उत्तमशोक मनः कीदृग्विधं प्रभो ।
 भक्तितस्त्वप्युपपुञ्जीत कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषाध्यक्षं प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अवतीर्णोऽसि भगवन् स्वेच्छोपात्तपृथग्बुधुः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकुतद्रोहस्तितिधुः सवदीहनाम् ।
 सत्यसारोऽनवपात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामेरहतधीर्दान्तो मुदुः शुचिरकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मञ्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमान् जितघङ्गुणः ।
 अमानी मानदः कल्पो (कल्यो) मैत्रः कारुणिकः कविः ॥
 आश्रयिष्य गुणान् दोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् ।
 धर्मान् सन्नयन्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३२ ॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽयं ये वै मां यावान् यश्चास्मि यादृशः ।
 भजन्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३३ ॥
 मस्तिन्नमद्रक्तजनदर्शनस्पर्शानाचनम् ।
 परिचर्यां स्तुतिप्रहङ्गुणकर्मानुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्ठानमुद्भव ।
 सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मज्जनमकर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ।
 गीतताण्डववादित्रगोष्ठीभिर्मदृहोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिविधानं च सर्ववार्षिकपर्यव ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ॥ ३७ ॥
 ममाचांस्थापने श्रद्धा मम सघ्नि चोद्यमः ।
 उपायोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्मार्जनोपलेपाभ्यां सेकमण्डन(ल)वर्तनैः ।
 गृहे शुभ्रपूणं मखं दासवद् यदमापया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदभित्वं कृतस्यापरिकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्याभिवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिष्टतमं लोके यत्वातिप्रियमात्मनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मह्यं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः स्वं मरुज्जलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि श्रद्धं पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्यं तु वियया त्रय्या हविषाऽग्नी यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विष्णोर् गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया ।
 बायी मुख्यधिषा तोषे द्रव्यैस्तोपपुरस्कृतेः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्यन्तमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्येष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 पुक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यायन्नर्चन् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृण्वर्त्तनं मागेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्समृत्तिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

प्रायेण भक्तियोगेन साङ्ख्येन च विनोद्धव ।
नोपायो विद्यते सध्वक् प्राप्यं हि सतामहम्

॥ ४८ ॥

अथैतत् परमं गुह्यं शृण्वते यदुनन्दन ।

सुगोप्यमपि वक्ष्यामि त्वं मे भृत्यः सुदृत् सखा ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

न रोधयति मां योगो न साङ्ख्यं धर्म एव च ।

न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो नेशपूतं न दक्षिणाः

॥ १ ॥

व्रतानि यज्ञाश्छान्दांसि तीर्थानि नियमा यमाः ।

यथाऽवकथ्यन्मत्सङ्गः सर्वदुःखापहो हि माम्

॥ २ ॥

मत्सङ्गेन तु दैतेया यातुधाना मृगाः खगाः ।

गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धाश्चारणगुहकाः

॥ ३ ॥

विद्याधरा मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः स्त्रियोऽन्त्यजाः ।

रजस्तमः प्रकृतयस्तस्मिंस्त्वस्मिन् पुण्येऽनय

॥ ४ ॥

बहवो मत्पदं प्राप्ता त्वाष्टकावन्तिकादयः ।

वृषपर्वा बलिबाणो मयश्वाध विभीषणः

॥ ५ ॥

सुग्रीवो हनुमान् ऋक्षो गजो गृध्रो वणिक्पथः ।

व्याधः कुब्जा व्रजे गोप्यो यज्ञपत्न्यस्तथाऽपरे

॥ ६ ॥

ते नाधीतभुतिगणा नोपासितमहत्तमाः ।

अव्रतातप्तपसो मत्सङ्गान्मामुपागताः

॥ ७ ॥

केयलेन हि भावेन गोप्यो गावः खगा मृगाः ।

येऽन्ये मृदधियो नागाः सिद्धा मामीपुरजसा

॥ ८ ॥

यं न योगेन सांख्येन दानव्रततपोऽध्वरैः ।

व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयाद् यत्नवानपि

॥ ९ ॥

रामेण सार्धं मधुरां प्रणीते

श्वाफल्किना मय्यनुरक्तचिताः ।

विगादभावेन न मे वियोग-

तीव्रापयोऽन्यद् ददशुः सुखाय ताः

॥ १० ॥

यासां क्षपाः प्रेष्ठतमेन नीता

मयैव वृन्दावनगोचरेण ।

क्षणार्धवत् ताः पुनरद्र तासां

हीना मया कल्पसमा वभूवुः

॥ ११ ॥

ता नाविदन् मय्यनुपद्भवद्-

धियः स्वमात्मानमदस्तथेदम् ।

यथा सम्राधौ मुनयोऽम्बितोषे

नयः प्रविष्टा इव नामरूपे

॥ १२ ॥

मत्कामा रमणं जारं मत्स्वरूपा(जारमस्वरूप)विदोऽबलाः ।

ब्रह्म मां परमं प्रापुः शतशोऽथ सहस्रतः

॥ १३ ॥

तस्मात् त्वमुद्धवोत्सृज्य चोदितां प्रतिचोदनाम् ।

प्रवृत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतमेव च

॥ १४ ॥

मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदिहिनाम् ।

याहि सर्वात्मभावेन यस्मिन्नस्त्यक्तुतोभयम्

॥ १५ ॥

उद्धव उवाच-

संशयः शृण्वतो वाचं तव योगेश्वरेश्वर ।

न निवर्तत आत्मस्थो येन ब्राम्हति मे मनः

॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

य एष जीवो विवरप्रसूतिः

प्राणेन घोषेण गुहां प्रविष्टः ।

मनोमयं सूक्ष्ममुपैति रूपं

मात्रा स्वरो वर्ण इति स्थविष्ठम्

॥ १७ ॥

यथाऽनलः स्वे(स्वे)ऽनिलवन्धुरूप्या

बलेन दारुण्यधिमाध्यमानः ।

अणुः प्रजातो हविषा समिद्धयते

तथैव मे व्यक्तितरिणं हि वाणी

॥ १८ ॥

एवं गतिः कर्म रतिर्विसर्गो

प्राणो रसो हृक् स्पर्शः भुतिश्च ।

सङ्कल्पविज्ञानमथाभिमानः

सूत्रं रजः सत्त्वतमो विकारः

॥ १९ ॥

अयं हि जीवस्त्रिवृद्बन्धोनिरव्यक्त

एको जगतां यथाऽऽयः ।

विशिष्टशक्तिर्बहुधै(धै)व भाति
बीजानि योनिं प्रतिपद्य यद्वत्
यस्मिन्निदं प्रोतमशेषमांतं
पटे यथा तन्तुधितानसंस्था ।
य एष संसारतरुः पुराणः
कर्मात्मकः पुष्पफले प्रसूते
द्वे अस्य बीजे शतमूलस्त्रिनालः
पञ्चस्कन्धः पञ्चरसप्रसूतिः ।
दशैकशाखो द्विसुषर्णनीड-
स्त्रिबल्कलो द्विफलः खं प्रविष्टः

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

अदन्ति चैकं फलमस्य गृध्रा
ग्रामेचरा एकमरण्यवासाः ।
हंसा य एवं (एतं) बहुरूपमिष्टं
मायामयं वेद स वेद वेदम् ॥ २३ ॥
एवं गुरुपासनयैकभक्त्या
विद्याकुठारेण शितेन धीरः ।
विवृष्य जीवाशयमप्रमतः
सम्यग् चान्मानमथ त्यजास्त्रम् ॥ २४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा बुद्धेर्न चान्मनः ।
सत्त्वेनान्यतमी हन्यात् सत्त्वं सत्त्वेन वैव हि ॥ १ ॥
सत्त्वाद् धर्मो भवेच्छुद्धान् पुंसो मद्भक्तिलक्षणाः ।
सात्त्विकोपात्तया ज्ञानं ततो धर्मः प्रवर्तते ॥ २ ॥
धर्मो रजस्तमो हन्यात् सत्त्वबुद्धिचित्तनुत्तमा ।
आशु नश्यति तन्मूलो ह्यधर्म उभये हते ॥ ३ ॥
आगमोऽर्थः प्रजा (यजनं) देशः
कालः कर्म च जन्म च ।
ध्यानं मन्त्रोऽथ संस्कारो
(मन्त्र उपस्कारो) दश (नवै)ते गुणहेतवः ॥ ४ ॥
तत्तत् सात्त्विकमेवेषां यद्यद् बुद्ध्याः प्रचक्षते ।
निन्दन्ति तामसं तत्तद् राजसं तदुपेक्षितम् ॥ ५ ॥
सात्त्विकान्येव संवेत पुमान् सत्त्वविवृद्धये ।
ततो धर्मस्ततो ज्ञानं वाचः स्मृतिरपोहनम् ॥ ६ ॥
धेनुसहस्रपंजो बहिरिदंभ्या शाम्यति तद्वनम् ।
एवं गुणव्यत्ययजो वेदः शाम्यति तद् यथा ॥ ७ ॥
उद्धव उवाच-
विन्दन्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान् पदमापदाम् ।
अथापि भुञ्जते कृष्ण तन् कथं त्वत्सराजवत् ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहमित्यन्यथाबुद्धिः प्रमत्तस्य यदा हृदि ।
उत्सर्पति रजो घोरं ततो वैकारिकं मनः ॥ ९ ॥
रजोयुक्तस्य मनसः सङ्कल्पः सविकल्पकः ।
ततः कामो गुणभ्यानाद् दुःसहः स्याद् हि दुर्मतेः ॥ १० ॥
करोति कामवशगः कर्माण्यविजितेन्द्रियः ।
दुःसोदकाणि संपश्यन् रजोवैगयिमोहितः ॥ ११ ॥
रजस्तमोभ्यां यदपि विद्वान् विशिष्यती पुनः ।
अतन्द्रितो मनो युञ्जन् दोषदग्निं सज्जते ॥ १२ ॥
अप्रमत्तो हि युञ्जीत मनो मध्यपर्ययन् शनैः ।
अनिर्विण्णो यथाकालं (कामं) जितथासो जितासनः ॥ १३ ॥
एतावान् योग आदिष्टो मन्त्रिष्येः सनकादिभिः ।
सर्वतो मन आकृष्य मय्यद्वाऽऽवेक्ष्यते यथा ॥ १४ ॥
उद्धव उवाच-
यदा त्वं सनकादिभ्यो येन रूपेण केशव ।
योगमादिष्टवानेतद् रूपमिच्छामि वेदितुम् ॥ १५ ॥
श्रीभगवानुवाच-
पुत्रा हिरण्यगर्भस्य मानसाः सनकादयः ।
पञ्चभ्युः पितरं सूक्ष्मां योगस्यैकान्तिकीं गतिम् ॥ १६ ॥

सनकादय उचुः-

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो ।

कथमन्योन्यसन्त्यागो मुमुक्षोः सन्तितीर्णतः (सन्तितीर्णः) ॥

श्रीभगवानुवाच-

एवं पृष्टो महादेवः स्वयम्भूर्भूतभावनः ।

ध्यायमानः प्रश्रवीजं नाभ्यपयत कर्मधीः ॥ १८ ॥

स मामचिन्तयद् देवः प्रश्रपारविनिश्चयम् ।

तस्याहं हंसरूपेण समीपमगमं तदा ॥ १९ ॥

दृष्ट्वा मां त उपाव्रज्य कृतपादाभिन्दनम् ।

ब्रह्माणमग्रतः कृत्या पञ्चभुः को भवानिति ॥ २० ॥

इत्थहं मुनिभिः पृष्टस्तात्त्वजिज्ञासुभिस्तदा ।

यद्वचोचमहं तेभ्यस्तदुद्धव निबोध मे ॥ २१ ॥

वस्तुनो यथनानात्वमात्मनः प्रश्नः ईदृशः ।

कथं घटेत वो विप्रा वक्तुं वाऽनेक आश्रयः ॥ २२ ॥

पञ्चात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुतः ।

को भवानिति वः प्रश्नो वाचाचारम्भो निरर्पकः ॥ २३ ॥

मनसा वचसा दृष्ट्वा गृह्यतेऽन्यैरपीन्द्रियैः ।

अहमेव न मत्तोऽन्यदिति बुद्धयध्वमश्रसा ॥ २४ ॥

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रजाः ।

जीवस्य देह उभयं गुणाश्चेतो मदात्मनः ॥ २५ ॥

गुणेषु वा विशेषितमभीष्टं गुणसेवया ।

गुणाश्च चित्तप्रभवा मद्रूप उभयं त्वजेत् ॥ २६ ॥

जाग्रत्स्वः प्रसुप्तसिश्च गुणतो बुद्धिवृत्तयः ।

तासां विलक्षणो जीवः साक्षित्वेन विनिश्चितः ॥ २७ ॥

यर्हि संसृतिवन्धोऽयमात्मनो गुणवृत्तितः ।

मपि तुर्ये स्थितो जह्यात् त्यागस्तु गुणचेतसाम् ॥ २८ ॥

अहङ्कारकृतं बन्धमात्मनोऽर्थविषयम् ।

यिद्वान् निर्गिय संसारचिन्तां तुर्ये स्थितस्त्यजेत् ॥ २९ ॥

यावज्जानार्थधीः पुंसो न निवर्तेत युक्तिभिः ।

जाग्रत्पथि स्वपन्नज्ञः स्वप्ने जागरणं यथा ॥ ३० ॥

असत्त्वादात्मनोऽन्येषां भावानां किंकृताऽभिदा ।

गतयो हेतवधास्य मृषा स्वप्नप्रदेशो यथा ॥ ३१ ॥

यो जागरे बहुविधान् क्षणधर्मिणोऽर्थान्

भुङ्क्ते समस्तकरणो हृदि तत्सदृशान् ।

स्वप्नेऽथ गुप्त उपसंहरते स एकः

स्मृत्यन्वयात् त्रिगुणवृत्तिदृग्निद्रपेशः ॥ ३२ ॥

एवं विमृश्य गुणतो मनसस्त्यवस्था

मन्मापया मपि कृता इति निश्चितार्थाः ।

सञ्चिद्य हार्दमनुमानसदुक्तितीक्ष्ण-

ज्ञानासिना भजत माऽसिलसंशयाधिम् ॥ ३३ ॥

वीक्षेत विभ्रममिमं मनसो विलासं

दृष्टं विनष्टमतिदोलमलातचक्रम् ।

विज्ञानमेकमुरुधेव विभाति माया स्वप्ने

यथा त्रिगुणसर्गकृतो विकल्पः ॥ ३४ ॥

दृष्टिं ततः प्रतिनिवर्त्य निवृत्ततर्प-

स्तूर्णान् भवेन्निरजसुस्त्रानुभवो निरीहः ।

सन्दृश्यते क्वच यदीदमवस्तुबुद्ध्या

त्यक्तं ब्रह्माप न भवेत् स्मृतिरानिपातान् ॥ ३५ ॥

देहं च नश्वरमवस्थितमु(त्थि)न्नित्तं च

सिद्धो न पश्यति यतोऽध्यगमत् स्वरूपम् ।

देवादुषेतमथ देववशादपेतं

यासो यथा परि(कृ)वृत्तं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥

देहोऽपि देववशागः खलु कर्म यायत्

स्वार्म्भकं प्रति समीक्षत एव सासुः ।

तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधिपोगः

स्वाध्यां पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवत् सः ॥ ३७ ॥

मयैतदुक्तं वो विप्रा गुणं यत् सादृश्ययोगयोः ।

जानीत माऽऽगतं यज्ञं युष्मद्रमविचक्षया ॥ ३८ ॥

अहं योगस्य सादृश्यस्य सत्यस्यतस्य तेजसः ।

परायणं द्विजश्रेष्ठाः श्रियः कीर्तदैमस्य च ॥ ३९ ॥

मां भजन्ति गुणाः सर्वे निर्गुणं निरपेक्षकम् ।

गुह्यदं परमात्मानं साम्प्रदायदयो गुणाः ॥ ४० ॥

इति ते च्छिवसन्देहा मुनयः सनकादयः ।

सभाजयित्वा परया भक्त्याऽगृणत संस्तवैः ॥ ४१ ॥

तेरहं पूजितः सम्यक् संस्तुतः परमर्षिभिः ।

प्रतीयाय स्वकं धाम पश्यतः परमेष्ठिनः ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

उद्धव उवाच-

यदन्ति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मयातिनः ।
 तेषां विकल्पः प्राधान्यमुताहो एकमुख्यता ॥ १ ॥

भयतोदाहृतः स्वामिन् भक्तियोगोऽनपेक्षितः ।
 निरस्य सर्वतः सङ्गं येन त्वप्याविशोन्मनः ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच-

कालेन नष्टा प्रलये वाणीयं वेदसञ्चिता ।
 मयाऽऽर्द्धी ब्रह्मणे प्रोक्ता धर्मो यस्यां मदात्मकः ॥ ३ ॥

तंन प्रोक्ता च पुत्राय मनवे पूर्वजाय सा ।
 ततो भृगवादयोऽगृह्णन् शब्दब्रह्म महर्षयः ॥ ४ ॥

तंभ्यः पितृभ्यस्तत्पुत्रा देवदानवगुह्यकाः ।
 मनुष्याः सिद्धगन्धर्वाः सविद्याधरचारणाः ॥ ५ ॥

किन्देयाः किलराः नागा रक्षःकिम्पुरुषादयः ।
 बह्व्यस्तेषां प्रकृतयो रजःसत्यतमोभवाः (भुवः) ॥ ६ ॥

याभिर्भूतानि भियन्ते भूतानां मतपस्तथा ।
 यथाप्रकृति सर्वेषां चित्रा वाचः स्रवन्ति हि ॥ ७ ॥

एवं प्रकृतिवैचित्र्याद् भियन्ते मतयो नृणाम् ।
 पारम्पर्येण केषाञ्चित् पाखण्डमतयोऽपरे ॥ ८ ॥

मन्मायामोहितधियः पुरुषाः पुरुषर्षभ ।
 श्रेयो वदन्त्यनेकान्तं यथाकर्म यथारुचि ॥ ९ ॥

धर्ममेके यशश्चाप्ये कामं सत्यं दमं शमम् ।
 अन्ये यदन्ति चार्थं वा ऐश्वर्यं त्यागभोजने ।
 केचिद् यज्ञं तपो दानं व्रतानि निपमान् यमान् ॥ १० ॥

आयन्तवन्त एवैषां लोकाः कर्मविनिर्मिताः ।
 दुःखोदकास्तमोनिष्ठाः धुद्रानन्दाः शुचार्पिताः ॥ ११ ॥

मप्यर्पितात्मनः सत्ये निरपेक्षस्य सर्वतः ।
 मदात्मकं सुखं यत् तत् कुतः स्याद् विषयात्मनाम् ॥ १२ ॥

अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य समपेतसः ।
 मया सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १३ ॥

न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रपिण्यं
 न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
 न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
 मप्यर्पितात्मैच्छति मद् विनाऽन्यत् ॥ १४ ॥

न तथा मे शिष्यतम आत्मयोनिरं शङ्करः ।
 न च सङ्घर्षो न श्रीर्नवाऽऽत्मा च यथा भवान् ॥ १५ ॥

निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वैरं समदर्शनम् ।
 अनुब्रजाम्यहं नित्यं एष्य स्वाङ्घ्रिरेणुभिः ॥ १६ ॥

निष्किञ्चना मप्यनुकृतचेतसः
 शान्ता महान्तोऽस्तिलजीवयवन्तलाः ।
 कामैरनालम्ब्यपिषोऽनुपश्व ते
 नैरपेक्षं हि विदुः सुखं मम ॥ १७ ॥

वाध्यमानोऽपि मद्रक्तो विषयैरजितेन्द्रियः ।
 प्रशस्तयाऽपि मद्रक्त्या विषयैर्नाभिभूयते ॥ १८ ॥

यथाऽग्निः सुसमिद्धार्चिः करोत्येनांसि भस्मसात् ।
 तथा मद्रिपया भक्तिरुद्वेनांसि कृत्स्नशः ॥ १९ ॥

न साधयति मां योगो न साङ्ख्यं धर्म उद्धव ।
 न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥ २० ॥

भक्त्याऽहमेकया ग्राह्यः श्रद्धयाऽऽत्मा श्रियः सताम् ।
 भक्तिः पुनाति मज्जिष्ठा सकामानपि सम्भवात् ॥ २१ ॥

धर्मः सत्यदयोपेतो विद्या या तपसाऽन्विता ।
 मद्रक्त्यपेतमात्मानं न सम्पृक् प्रपुनाति हि ॥ २२ ॥

कथं विना रोमहर्षं द्रवता चेतसा विना ।
 विनाऽऽनन्दान्धुकलया शुद्धयेद् भक्त्या विनेश्वरः ॥ २३ ॥

वागद्गदा द्रवते यस्य चित्तं
 रुदन्वाभीष्टां हसति कचिच्च ।
 पिलज्ज उद्गायति नृत्यते च
 मद्रक्तिपुक्तो भुवनं पुनाति ॥ २४ ॥

यथाऽग्निना हेम मलं जहति
 ज्वातं पुनः स्वं भजते च रूपम् ।

आत्मा च कर्मानुशयं विधूय
 मद्भक्तियोगेन भजत्यथो माम् ॥ २५ ॥
 यथायथाऽऽत्मा परिमृन्यतेऽसी
 मत्युष्णगाथाश्रवणाभिधानेः ।
 तथातथा पश्यति सूक्ष्मतत्वं
 चक्षुर्यथैवाञ्जनसम्प्रयुक्तम् ॥ २६ ॥
 विषयान् ध्यायतश्चित्तं विषयेषु विषज्जते ।
 मामनुस्मरतश्चित्तं मय्येव प्रविलीयते ॥ २७ ॥
 तस्मादसदभिध्यानं यथा स्वप्नमनोरथम् ।
 हित्वा मयि समाधत्स्व मनो मद्भावाभितम् ॥ २८ ॥
 स्त्रीसङ्गसङ्गिनां सङ्गं त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ।
 क्षेमं विविकत आसीनश्चित्तयेन्मामतन्द्रितः ॥ २९ ॥
 न तथाऽस्य भवेत् क्रेशो बन्धश्चान्धप्रसङ्गतः ।
 योषित्सङ्गाद् यथा पुंसो यथा तत्सङ्गिसङ्गतः ॥ ३० ॥
 उद्धव उवाच—
 यथा त्वामरविन्दाक्ष यादृशं वा यदात्मकम् ।
 ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मे ध्यानं त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सम आसन आसीनः समकायो यथासुखम् ।
 हस्तावुत्सङ्ग आधाय स्वनासाग्रकृतेक्षणः ॥ ३२ ॥
 प्राणस्य शोषयेन्मार्गं पूरकुम्भकरचक्रेः ।
 विपर्ययेणापि शनैरभ्यसेन्निर्रितेन्द्रियः ॥ ३३ ॥
 हृदयच्छिन्नमोक्षारं घण्टानादं विसोर्णवत् ।
 प्राणेनोदीर्यं तत्रापि पुनः संवेशयेत् स्वरम् ॥ ३४ ॥
 एवं प्रणवसंपुक्तं प्राणसंयममभ्यसेत् ।
 दशकृत्वस्त्रिपयणं मासादवर्गं जितानलः ॥ ३५ ॥

हृत्पुण्डरीकमन्तःस्थमूर्ध्वनालमधोमुखम् ।
 ध्यात्वोर्ध्वमुखमुन्निद्रमष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥ ३६ ॥
 कर्णिकायां न्यसेत् सूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् ।
 वह्नमध्ये स्मरेद् रूपं मधैतद् ध्यानमङ्गलम् ॥ ३७ ॥
 समं प्रशान्तं सुमुखं दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
 सुचारुसुन्दरशीवं सुकपोलं शुचिस्मितम् ॥ ३८ ॥
 समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
 हेमाम्बरं घनश्यामं श्रीवत्सं श्रीनिकेतनम् ॥ ३९ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् ।
 नूपुरैर्विलसत्पादं कोस्तुभप्रभया युतम् ॥ ४० ॥
 पुमत्कीरीटकटकटिगूत्राङ्गदैर्घ्यतम् ।
 सर्वाङ्गसुन्दरं हृद्यं प्रसादसुमुखेक्षणम् ।
 सुकुमारमभिध्यायेत् सर्वाङ्गेषु मनो दधत् ॥ ४१ ॥
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो मनसाऽऽकृष्य तन्मनाः ।
 बुद्ध्या सारथिना धीरः प्रणमेन्मयि सर्वतः ॥ ४२ ॥
 तत् सर्वं व्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र धारयेत् ।
 नान्यानि चिन्तयेद् भूयः सुस्मितं भावयेन्मुखम् ॥ ४३ ॥
 तत्र लब्धपदं चित्तमाकृष्य ज्योम्नि धारयेत् ।
 तच्च त्यक्त्वा मदारोहो न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 एवं समाहितमतिमार्मेवात्मानमात्मनि ।
 विचष्टे मयि सर्वान्मनू ज्योतिर्ज्योतिषि संपुतम् ॥ ४५ ॥
 ध्यानेनेत्यं सुतीव्रेण पुञ्जतो योगिनो मनः ।
 संयास्यत्याशु निर्वाणं ब्रह्मज्ञानक्रियाश्रमः (श्रमम्) ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 जितेन्द्रियस्य युक्तस्य जितथासस्य योगिनः ।
 मयि धारयतश्चेत् उपतिष्ठन्ति सिद्धयः ॥ १ ॥

उद्धव उवाच—
 कया धारणया का स्वित् कथं वा सिद्धिरच्युत ।
 कति वा सिद्धयो ब्रूहि योगिनां सिद्धिदो भवान् ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच-

सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणायोगपारयः ।

तासामष्टौ मन्त्रप्रधाना ता एव (अष्टौ) गुणहेतवः ॥ ३ ॥

अणिमा महिमा मूर्तैर्लघिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः ।

प्राकाशं धृतदृष्टेः शक्तिरेव प्रेरणामीशिता ॥ ४ ॥

गुणेष्वसङ्गो वसिता दन्तामस्तदवाप्स्यति ।

एता मे सिद्धयः सौम्याश्वावीत्यक्तिका मताः ॥ ५ ॥

अनूर्मिमत्वं देहोऽस्मिन् दूरध्वजदर्शनम् ।

मनोजवः कामरूपं परकायप्रवेशनम् ॥ ६ ॥

स्वच्छन्दमृत्युर्देवानां सहक्रीडानुदर्शनम् ।

यथासङ्कल्पसंसिद्धिराज्ञाऽप्रतिहतगतिः ॥ ७ ॥

त्रिकालज्ञत्वमद्वन्द्वं परचिन्तायभिज्ञता ।

अप्रयक्तामुषिपादीनां प्रतिस्तम्भोऽपराजयः ॥ ८ ॥

एताश्चोद्देशतः प्रोक्ता योगधारणसिद्धयः ।

यथा धारणया वा स्याद् यथा वा स्यान्निबोध मे ॥ ९ ॥

भूतसूक्ष्मात्मनि मयि तन्मात्रं धारयन् मनः ।

अणिमानमवाप्नोति तन्मात्रोपासको मम ॥ १० ॥

महत्यात्मन् मयि परे यथासत्त्वं मनो दधन् ।

महिमानमवाप्नोति भूतानां च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥

परमाणुमये चित्तं भूतानां मयि रञ्जयन् ।

कालसूक्ष्मात्मकं योगी लघिमानमवाप्नुयान् ॥ १२ ॥

धारयन् मय्यहन्तव्ये मनो वैकारिकोऽलिलम् ।

सर्वेन्द्रियाणामात्मन्वं प्राप्तिं प्राप्नोति मन्मनाः ॥ १३ ॥

महत्यात्मनि यः सूत्रे धारयन् मयि मानसम् ।

प्राकाशं शरमेष्ट्यं मे विन्दतेऽव्यक्तजन्मनः ॥ १४ ॥

विष्णो चाधीश्वरे चित्तं धारयन् कालविग्रहे ।

स ईशित्वमवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनम् ॥ १५ ॥

नारायणे तुरीयाख्ये भगवच्छब्दशब्दिते ।

मनो मय्यादधयोगी मद्भर्मो बसितामिषान् ॥ १६ ॥

निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः ।

परमानन्दमाप्नोति यत्र कामोऽवसीयते ॥ १७ ॥

श्वेतद्वीपपती चित्तं शुद्धे धर्ममये मयि ।

धारयन् श्वेततां याति पद्मैर्मरहितोऽमरः ॥ १८ ॥

मय्याकशात्मनि प्राप्ते मनसा पोषमुद्बहन् ।

तत्रोपलब्धमाभूतानां हंसो वाचः शृणोत्यसी ॥ १९ ॥

चक्षुस्तृणवर्ण संयोज्य त्वष्टरमपि चक्षुषि ।

मां तत्र मसा ध्यायन् विश्वं पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २० ॥

मनो मनसि संयोज्य देहं तदनु यापुना ।

मद्धारणानुभावेन तत्रात्मा यत्र वै मनः ॥ २१ ॥

यदा मन उपादाय यदद् रूपं नुभूषति ।

तत्तद् भजेन्मनोरूपं मयोगवलमाधितः ॥ २२ ॥

परकायं विशन् सिद्ध आत्मानं तत्र भावयेत् ।

पिण्डं हित्वा विशेषं प्राणो वायुभूतः पदङ्गिवन् ॥ २३ ॥

पाण्ड्याऽऽपीड्य गुदं प्राणं हृदुरः कण्ठमूर्धसु ।

आरोप्य ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीत्वोत्सृजेन् तनुम् ॥ २४ ॥

विहरिष्यन् सुराक्रीडे मत्स्यं सत्यं विभावयेत् ।

विमानेनोपतिष्ठन्ति सत्यवृत्तिं सुरस्त्रियः ॥ २५ ॥

यथा सङ्कल्पेद् बुद्ध्या यथा वा मन्त्रः पुमान् ।

मयि सत्ये मनो पुञ्जं तथा तन् समुपाश्रुते (समवाप्नुते) ॥

यो वै मद्भावमापन्न ईशितुर्वशितुः पुमान् ।

न कुतश्चन हन्येत तस्य चाज्ञा यथा मम ॥ २७ ॥

मद्भक्त्या शुद्धसत्त्वस्य योगिनो धारणाविदः ।

तस्य त्रैकालिकी बुद्धिर्जन्ममृत्युष्वर्हिता ॥ २८ ॥

अष्टादिभिर्नि हन्येत मुनेषां गम्यं वपुः ।

मयोगभ्रान्तचित्तस्य यादसाभुदकैर्यथा ॥ २९ ॥

मद्भिभूतीभिर्ध्यायन् शीवत्सास्रविभूषिताः ।

ध्वजातपत्रव्यजनेः स भवेदपराजितः ॥ ३० ॥

उपासकस्य मामेवं योगधारणया पुनः ।

सिद्धयः पूर्वकथिता उपतिष्ठन्त्यशेषतः ॥ ३१ ॥

जितेन्द्रियस्य दान्तस्य जितथासात्मनो मुनेः ।

मद्धारणां धारयतः का नु सिद्धिः सुदुर्लभा ॥ ३२ ॥

अन्तरावान् वदन्त्येतान् युञ्जतो योगमुत्तमम् ।
 मया सम्पद्यमानस्य कालक्षपणहेतवः ।
 जन्मोपधितपोमन्त्रैर्यावतीरिह सिद्धयः ।
 योगेनाप्नोति ताः सर्वा रैर्योग्योगतिं व्रजेत् ।

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

सर्वासामपि सिद्धीनां हेतुः पतिरहं प्रभुः ।

अहं योगस्य साङ्ख्यस्य धर्मस्य ब्रह्मवादिनाम् ॥ ३५ ॥

अहमात्माऽन्तरो बाह्योऽनावृतः सर्वदेहिनाम् ।

यथा भूतानि भूतेषु बहिरन्तस्त्वं तथा ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एवमशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

उद्भव उवाच—

त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनाद्यन्तमपावृतम् ।

सर्वेषामपि भावानां प्राणः स्थित्यप्यपोद्भवः ॥ १ ॥

उवाचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः ।

उपासते त्वां भगवन् यापातथ्येन ब्राह्मणाः ॥ २ ॥

येषु येषु च भावेषु यथा त्वां परमर्षयः ।

उपासीनाः प्रपद्यन्ते संसिद्धिं तद् वदस्व मे ॥ ३ ॥

गूढधरसि भूतेषु भूतात्मा भूतभावनः ।

न त्वां पश्यन्ति भूतानि पश्यन्तं मोहितानि ते ॥ ४ ॥

याः काश्च भूमी दिवि ये रसायां

विभूतयो दिक्षु महाविभूतैः ।

ता मद्यमाख्यायन्नुभाषितास्ते

नमामि ते तीर्थपदाद्विषमम् ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

एवमेतदहं पृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।

युयुत्सुना विशासने सप्तत्रैरजुनेन वै ॥ ६ ॥

ज्ञात्वा ज्ञानिवधं गर्हामधर्म्यं राज्यहेतुकम् ।

ततो निवृत्तो हन्ताऽहं हतोऽयमिति लौकिकः ॥ ७ ॥

स तदा पुरुषज्याग्रो पुक्त्वा मे प्रतिवोधितः ।

अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्धनि ॥ ८ ॥

अहमात्माऽद्वयामीषां भूतानां सुहृदीधरः ।

अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवप्ययः ॥ ९ ॥

अहं गतिर्गतिमतां कालः कल्पयतामहम् ।

गुणानामप्यहं गोम्यं गुणिन्यन्वतिको गुणः ॥ १० ॥

गुणिनामप्यहं सूत्रं महतां च महानहम् ।

सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्ज्ञेयानामहं मनः ॥ ११ ॥

हिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां प्रणवस्त्रिवृत् ।

अक्षराणामकारोऽस्मि पदानि च्छन्दसामहम् ॥ १२ ॥

इन्द्रोऽहं सर्वदेवानां वसूनामस्मि हव्यवाद् ।

आदित्यानामहं बिष्णू रुद्राणां नीललोहितः ॥ १३ ॥

ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीणामहं मनुः ।

देवर्षीणां नारदाऽहं हविर्धान्यस्मि धेनुषु ॥ १४ ॥

सिद्धेश्वराणां कपिलः सुपर्णोऽहं पतत्रिणाम् ।

प्रजापतीनां दक्षोऽहं पितृणामहमर्षमा ॥ १५ ॥

मां (त्वं) विद्ध्युद्भव दैत्यानां प्रहादमसुरेश्वरम् ।

सोमं नक्षत्रीषपीनां धनेशं यक्षरक्षसाम् ॥ १६ ॥

ऐरावतं गजेन्द्राणां यादसां वरुणं प्रभुम् ।

तपतां युमतां सूर्यं मनुष्याणां च भूषतिम् ॥ १७ ॥

उषैः श्वसानुरङ्गाणां धानूनामस्मि काश्चनम् ।

यमः संयमतां चाहं सर्पाणामस्मि बासुकिः ॥ १८ ॥

नागेन्द्राणामनन्तोऽहं मृगेन्द्रः शृङ्गिर्द्विणाम् ।

आश्रमाणां तुरीयोऽहं

(आश्रमाणामहं तुर्यो) वर्णानां प्रथमोऽनघ ॥ १९ ॥

तीर्थानां स्रोतसां गङ्गा समुद्राः सरसामहम् ।

आयुधानां धनुरहं त्रिपुराग्रो धनुष्मताम् ॥ २० ॥

गिरीणामस्म्यहं मेरुर्गहनानां हिमालयः ।

वनस्पतीनामथश्च ओषधीनामहं यवः ॥ २१ ॥

पुरोधसां वसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ।

स्कन्दोऽहं सर्वसेनान्यामग्र्याणां भगवानजः ॥ २२ ॥

यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं व्रतानामविहिंसनम् ।
 वाय्वग्निर्वायुवागात्मा शुचीनामप्यहं शुचिः ॥ २३ ॥
 योगानामात्मसंरोधो मनोऽस्मि विजिगीषताम् ।
 आन्वीक्षिकी कौशलानां विकल्पः ख्यातिवादिनाम् ॥ २४ ॥
 स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं पुंसां स्वायम्भुवो मनुः ।
 नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम् ॥ २५ ॥
 धर्माणामस्मि सन्त्यागः (सत्यासः) क्षमाणामबहिर्मतिः ।
 गुह्यानां सततं मौनं मिथुनानां पुमानहम् ॥ २६ ॥
 संवत्सरोऽस्म्यनिमिषामृतूनां मधुमाधवो ।
 मासानां मार्गशीर्षोऽहं नक्षत्राणां तथाऽभिजित् ॥ २७ ॥
 अहं युगानां च कृतं धीराणां देवलोऽसितः ।
 द्वैपायनोऽस्मि व्यासानां कवीनां काव्य आत्मवान् ॥ २८ ॥
 बामुदेवो भगवतां त्वं तु भागवतेष्वहम् ।
 किम्पुरुषाणां च हनूमान् विद्याधराणां सुदर्शनः ॥ २९ ॥
 रत्नानां पद्मरागोऽस्मि पद्मकोशस्तु पेशसाम् ।
 कुशोऽस्मि दर्भजार्तनां गव्यमाज्यं (गवामाज्यं) हविष्वहम् ॥ ३० ॥
 व्यवसायिनामहं लक्ष्मीः कितवानां उलग्रहः ।
 तितिक्षाऽस्मि तितिक्षूणां सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३१ ॥
 ओजः सहायबलतां कर्माहं विद्धि सात्वताम् ।
 सात्वतां नयमूर्तीनामादिमूर्तिरहं पुरा ॥ ३२ ॥
 विशावसुः पूर्वचिन्तिगन्धर्वाप्सरसामहम् ।
 भूपराणामहं स्वर्ग्यं गन्धमात्रमहं भुवः ॥ ३३ ॥

अषां रसश्च परमस्तेजिष्ठानां विभावसुः ।
 प्रभा सूर्येन्दुताराणां शब्दोऽहं नभसः परः ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मण्यानां बलिरहं वीराणामहमर्जुनः ।
 भूतानां स्थितिरुत्पत्तिरहं वै प्रतिसङ्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 गत्युक्त्युत्सर्गापादानमानन्दस्पर्शलक्षणम् ।
 आत्वादधुत्यवप्राणमहं सर्वेन्द्रियेन्द्रियम् ॥ ३६ ॥
 पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतिरहं महान् ।
 विकारः पुरुषोऽव्यक्तं रजः सत्त्वं तमः परः ।
 भदमेतत्प्रसङ्गपानं ज्ञानं तत्त्वविनिश्चयः ॥ ३७ ॥
 मयेश्वरेण जीवेन गुणेन गुणिना विना ।
 सर्वात्मनापि सर्वेण न भावो विपते कचित् ॥ ३८ ॥
 सङ्गपानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया ।
 न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः ॥ ३९ ॥
 तेजः श्रीः कान्तिः (कीर्तिः) ऐश्वर्यं हीनत्यागः सौभगं भगः ।
 वीर्यं तितिक्षा विज्ञानं यत्र यत्र स मेऽशकः ॥ ४० ॥
 एतास्ते कीर्तिताः सर्वाः संक्षेपेण विभूतयः ।
 मनोविकारा एवैते तथा वाचाऽभिधीयते ॥ ४१ ॥
 वाचं यच्छ मनो यच्छ प्राणं यच्छेन्द्रियाणि च ।
 आत्मानमात्मना यच्छ न भूयः कल्प्यसेऽब्जने ॥ ४२ ॥
 यो वै बाह्वनसी सम्यग् न संयच्छेद् धिया यतिः ।
 तस्य व्रतं तपो ज्ञानं स्रवत्यामपटाभुवन् ॥ ४३ ॥
 तस्माद् वचोमनःप्राणान् निषच्छेन्मत्परायणः ।
 मद्भक्तिपुक्तया बुद्ध्या ततः परिसमाप्यते ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 यस्त्ययाऽभिहितः पूर्वं धर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः ।
 वर्णाश्रमाचारवतां सर्वेषां द्विपदामपि ॥ १ ॥
 यथाऽनुष्टुपयमानेन त्वपि भक्तिर्नृणां भवेत् ।
 स्वधर्मेणारविन्दाक्ष तन्ममाल्पानुमर्हसि ॥ २ ॥

पुरा किल महाबाहो धर्मं परमकं भवान् ।
 यमाह न्यपिभक्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च माधव ॥ ३ ॥
 स इदानीं सुभदता कालेनामिश्रकर्शन ।
 प्रायोऽन्तर्भविता मर्त्यलोके प्रागनुशासितः ॥ ४ ॥
 वक्ता कर्ताऽविता नान्यो धर्मः (र्म्यं) स्यान्नुत ते भुवि ।
 सभायामपि वैरिभ्यां यत्र मूर्तिपराः कलाः ॥ ५ ॥

कर्त्ताऽवित्रा प्रवक्त्रा च (कर्त्ताऽवित्रा प्रवक्त्रा) भवता मधुसूदन ।
 त्यक्ते महीतले देव विनष्टं कः प्रवक्ष्यति ॥ ६ ॥
 त्वमतः सर्वधर्मज्ञ धर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः ।
 यथा यस्य विधीयते तथा वर्णय मेऽच्युत ॥ ७ ॥
 बादरायणिरुवाच—
 इत्थं तु भृत्यमुख्येन पृष्टः स भगवान् हरिः ।
 प्रीतः क्षेमाप मन्त्र्यानां धर्मानाह सनातनान् ॥ ८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 धर्म्य एष तव प्रश्नो नैःश्रेयसकरो नृणाम् ।
 वर्णाश्रमाचारवतां तमु(तदु)द्भव निबोध मे ॥ ९ ॥
 आदौ कृतयुगे वर्णो नृणां हंस इति स्मृतः ।
 कृतकृत्याः प्रजा जाता तस्मान् कृतयुगं विदुः ॥ १० ॥
 वेदः प्रणय एवाग्रे धर्मोऽहं वृषरूपधृक् ।
 उपासते तपोनिष्ठा हंसा मां मुक्तकित्त्विषाः ॥ ११ ॥
 त्रेतामुखे महाभाग प्राणान्मे हृदयात् त्रयी ।
 विद्या श्रादुभूत् तस्या अहमासं त्रिबुन्मुखः ॥ १२ ॥
 विप्रक्षत्रिविद्शूद्रा मुखबाहूरुपादजाः ।
 वैराजात् पुरुषाज्जाता य आत्माचारलक्षणाः ॥ १३ ॥
 गृहाश्रमो जपनतो ब्रह्मचर्यं हृदो मम ।
 वक्षःस्थलाद् वने वासो न्यासः शीर्षण्यवस्थितः ॥ १४ ॥
 वर्णानामाश्रमाणां च जन्मभूम्यनुसारतः ।
 आसन् प्रकृतयो नृणां नीचैर्नीचोत्तमोत्तमाः ॥ १५ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिरार्जवम् ।
 मद्भक्तित्वं दया सत्यं ब्रह्मप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १६ ॥
 तेजो बलं धृतिः शौर्यं तितिक्षादार्यमुचमः ।
 स्थैर्यं ब्रह्मण्यमैश्वर्यं क्षत्रप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १७ ॥
 आस्तिक्यं दाननिष्ठा च अदम्भो विप्रसेवनम् ।
 अनुष्ठिराधीपचये वैश्यप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १८ ॥
 शुश्रूषणं द्विजगवां देवानां चाप्यमायया ।
 तत्र लब्धेन सन्तोषः शूद्रप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १९ ॥
 अग्रीचमनूतं स्तेयं नास्तिक्यं शुष्कविग्रहः ।
 कामः क्रोधश्च तर्पथ स्वभावोऽन्नेऽवसायिनाम् ॥ २० ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता ।
 भूतप्रियहिंसेहा च धर्मोऽयं सार्ववर्णिकः ॥ २१ ॥
 द्वितीयं प्राप्नानुपूर्व्याञ्जनमेषनयनं द्विजः ।
 व त् गुरुकुले दान्तो ब्रह्माधीपीत वाग्यतः ॥ २२ ॥
 मेखलाजिनदण्डाक्षब्रह्मसूत्रकमण्डलुन् ।
 जटिलोऽधीतदन्तश्च वासः पीठकुशान् दधत् ॥ २३ ॥
 स्नानभोजनहोमेषु जपोचारं च वाग्यतः ।
 न छिन्द्यान्नखरोमाणि कक्षोपस्थगतान्यपि ॥ २४ ॥
 रेतो नावकिरेज्जानु ब्रह्मघ्नतपरः स्वयम् ।
 अवकीर्णैऽवगाह्याम्पु यतासुस्त्रिपदी जपेत् ॥ २५ ॥
 अष्टयकाचार्यगोविप्रगुरुवृद्धसुरान् नमेत् ।
 समाहित उपासीत सन्ध्ये च यतवाग् जपेत् ॥ २६ ॥
 आचार्यं मां विजानीयात्त्रायमन्यंत कर्हिचित् ।
 न मर्त्यवृद्ध्याऽसूयेत सर्वदेवमपो गुरुः ॥ २७ ॥
 सायं प्रातरुपानीय शैश्वं तस्मि नियेदयेत् ।
 यवान्यदप्यनुज्ञात उपभुञ्जीत संपतः ॥ २८ ॥
 शुश्रूषमाण आचार्यं सदोपासीत नीचवत् ।
 यानशय्यासनस्थाने नातिदूरः कृताञ्जलिः ॥ २९ ॥
 एवं वृत्तो गुरुकुले वसेद् भोगविवर्जितः ।
 विद्या समाप्यते यावद् विभ्रद् व्रतमखण्डितम् ॥ ३० ॥
 ययसी च्छन्दसां लोकमारोक्ष्यन् ब्रह्मविष्टपम् ।
 गुरवे विन्यसेद् देहं स्वाध्यायार्थं बृहद्व्रतः ॥ ३१ ॥
 अग्नी गुरावात्मनि च सर्वभूतेषु मां परम् ।
 अपृथग्धीरुपासीत ब्रह्मवर्चस्यकल्मषः ॥ ३२ ॥
 स्त्रीणां निरीक्षणस्पृशंसहायश्चेलनादिकम् ।
 प्राणिनो मिपुनीभूतानगृहस्थोऽग्रतस्त्यजेत् ॥ ३३ ॥
 शौचमाचमनं स्नानं सन्ध्योपासनमार्जवम् ।
 तीर्थसेवा जपोऽस्पृश्याभक्ष्यासम्भाष्यवर्जनम् ॥ ३४ ॥
 सर्वाश्रमप्रयुक्तोऽयं नियमः कुलनन्दन ।
 मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाक्कायसंयमः ॥ ३५ ॥

एवं ब्रह्मव्रतधरो ब्राह्मणोऽग्निरिव ज्वलन् ।
 मद्रवतस्तीव्रतपसा दम्पकमाशयोऽमलः ॥ ३६ ॥
 अधानन्तरमावेक्ष्यन् यथाजिज्ञासितागमः ।
 गुरवे दक्षिणां दत्त्वा स्नायाद् गुरवंनुमोदितः ॥ ३७ ॥
 गृहं यनं चापविशन् प्रव्रजेद् वा द्विजोत्तमः ।
 आधमादाधमं गच्छेन्नान्यथा मत्परधरेत् ॥ ३८ ॥
 गृहार्थी सदृशीं भार्यामुद्वेदजुगुप्सिताम् ।
 यवीयसीं तु यपसा यां सवर्णामनुक्रमान् ॥ ३९ ॥
 इत्याध्ययनदानानि सर्वेषां च द्विजन्यनाम् ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनं च ब्राह्मणस्यैव याजनम् ॥ ४० ॥
 प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजोपशोनुदम् ।
 अन्याभ्यां चैव जीवेत् शिलैर्वा दोषदृक् तपोः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणस्य च देहोऽयं ध्रुवकामाय नेष्यते ।
 कृच्छ्राय तपसे चेह प्रेत्यानन्तसुखाय च ॥ ४२ ॥
 शिलोच्छ्रवृत्त्या परितुष्टचिन्तो धर्मं
 महान्तं विरजं जुषाणः ।
 मय्यपितात्मा गृह एव तिष्ठन्
 नातिप्रसक्तः समुपैति शान्तिम् ॥ ४३ ॥
 समुद्धरन्ति ये विप्रं सीदन्तं मत्परायणम् ।
 तानुद्धरिष्ये नचिरादापदो नीरिवार्णवान् ॥ ४४ ॥
 सर्वाः समुद्धरेद् राजा पितेव व्यसनात् प्रजाः ।
 आत्मानमात्मना पीरो यथा गजपतिर्गजान् ॥ ४५ ॥
 एवंविधो नरपतिर्विमानेनार्कवर्चसा ।
 विभूयेद्वायुभं कृत्स्नमिन्द्रेण सह मोदते ॥ ४६ ॥

सीदन् विप्रो वणिग्वृत्त्या पण्यैरेवापदं तरेत् ।
 सद्गुणं वा पराक्रान्तोऽऽपदाक्रान्तो न श्ववृत्त्या कथञ्चन ॥
 वैश्यवृत्त्या तु राजन्यो जीवेन्मृगययाऽऽपदि ।
 चोद् वा विप्ररूपेण न श्ववृत्त्या कथञ्चन ॥ ४८ ॥
 शूद्रवृत्तिं भजेद् वैश्यः शूद्रो वै कारुकक्रियाम् ।
 कृच्छ्रान्मुक्तो न गह्र्येण वृत्तिं लिप्सेत कर्मणा ॥ ४९ ॥
 वेदाध्यायी स्वधास्वाहावन्यत्रापरिपोदयम् ।
 देवर्षिपितृभूतानि (नृदेवपितृभूतानि) मद्रूपाण्यन्वहं यजेत् ॥
 यच्छयोपपन्नेन शुक्लेनोपार्जितेन वा ।
 धनेनापीडयन् भृत्यान् मां यजेतान्वहं विभुम् ॥ ५१ ॥
 कुटुम्बेषु न सज्जेत न प्रमायेत् कुटुम्ब्यपि ।
 विपश्चिन्नशरं पश्येददृष्टमपि दृष्टवन् ॥ ५२ ॥
 पुत्रदाराभक्त्यानां सङ्गमः शान्तसङ्गमः ।
 अनुदेहं भयन्त्येते स्वप्नो निद्रानुगो यथा ॥ ५३ ॥
 इत्थं परिमृशन् युक्तो गृहेष्वतिथियद् वसेत् ।
 न गृहेरनुबध्येत निमग्नो निरहंकृतिः ॥ ५४ ॥
 कर्मभिर्गृहेर्मणीर्यैरिष्टा मामेव भक्तिमान् ।
 तिष्ठेद् वनं वोपविशेत् प्रज्ञावान् वा परिव्रजेत् ॥ ५५ ॥
 यस्त्वासक्तमतिर्येहे पुत्रविशेषणातुरः ।
 सौम्यः कृपणपीड्यो भ्रमाहमिति कथ्यते ॥ ५६ ॥
 अहो मे पितरौ वृद्धौ भार्या बालात्मजा सती ।
 अनाथा मामृते दीनाः कथं जीवन्ति दुःखिताः ॥ ५७ ॥
 एवं गृहाशयाऽऽक्षिप्तहृदयो मूढधीरयम् ।
 अनुत्तस्ताननुध्यायन् मृतोऽन्धं विशते तमः ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यनं विविधुः पुत्रेषु भार्या न्यस्य सहेव वा ।
 यनमेव वसेच्छान्तस्तृतीयं भागमापुपः ॥ १ ॥
 कन्दमूलफलैर्वन्यैर्मथैर्बृत्तिं प्रकल्पयेत् ।
 वसीत वल्कलं वासस्तृणपर्णाजिनानि च ॥ २ ॥

केशलोमनखस्रग्भुमलानि विभृषाद् व्रती ।
 न पावेदपु मज्जेत त्रिकालं स्थण्डिलेशयः ॥ ३ ॥
 ग्रीष्मे तप्येत पश्चादग्निर्वासास्वारापाङ्ग जले ।
 आकण्ठमग्नः शिशिर एवंवृत्तस्तपश्चरेत् ॥ ४ ॥

अग्निपक्वं समश्रीयान् कालपक्रमथापि वा ।
 उत्सृज्यस्वमकुटो वा दन्तोत्सृज्य एव वा ॥ ५ ॥
 स्वयं सन्निधुयात् सर्वमात्मनो वृत्तिकारणम् ।
 देशकालबलाभिज्ञो नाददीतान्यदाहृतम् ॥ ६ ॥
 बन्धश्चरुपुरोडाशान् निर्वपेत् कालचोदितान् ।
 न तु श्रोतेन पशुना मां यजेत वनाश्रमी ॥ ७ ॥
 अग्निहोत्रं च दर्शं च पूर्णमासं च पूर्ववत् ।
 चानुमास्यानि च मुनेराभ्यातानि च नैगमैः ॥ ८ ॥
 एवं श्रीर्णेन तपसा मुनिर्धर्मनिःसन्ततः ।
 मां तपोमयमाराध्य कपिलोकादुपैति माम् ॥ ९ ॥
 यस्तु चेवं कृच्छृतश्चीर्णं तपो नैःश्रेयसं महत् ।
 कामायाऽन्वीयसे पुश्याद् बालिशः कोऽपरस्ततः ॥ १० ॥
 यदाऽसौ नियमेऽकल्पो जरया जातवेषधुः ।
 आत्मन्यग्निं समारोप्य मचितोऽग्निं समाविशेत् ॥ ११ ॥
 यदा धर्मविषाकेषु लोकेषु निरयात्मसु ।
 विरागो जायते सम्यङ् न्यस्ताग्निः प्रब्रजेत् ततः ॥ १२ ॥
 इन्द्रा यथोपदेशं मां दत्त्वा सर्वस्वमृत्विजे ।
 अग्नीन् स्वप्राण आवेदय निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥ १३ ॥
 विप्रस्य ये संन्यसतो देवा दारादिरूपिणः ।
 विप्रं कुर्वन्त्यप्यं ह्यस्मानाक्रम्य समिधात् परम् ॥ १४ ॥
 विभूयाचेन्मुनिर्वासः कौपीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न दण्डपात्राभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ १५ ॥
 इष्टिपूतं न्यसेत् पादं यक्षपूतं पिबेज्जलम् ।
 सत्यपूतं वदेद् वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १६ ॥
 मीनानीहानिलायामदण्डो बाण्देहचेतसाम् ।
 न ह्येते यस्य सन्त्यद्र वेणुभिर्न भवेद् यतिः ॥ १७ ॥
 भिक्षां चतुर्षु यणेषु विगह्यान् वर्जयंश्चेत् ।
 समागारानसंकृप्तांस्तुष्येद्भवेन् तावता ॥ १८ ॥
 वहिर्जलाशयं गत्वा तत्रोपस्पृश्य वाग्यतः ।
 विभज्य याचितं (याचतः) शेषं भुञ्जीताशेषमाहृतम् ॥ १९ ॥

एकश्चेन्महीमेतां निःसङ्गः संयतेन्द्रियः ।
 आत्मक्रीड आत्मरत आत्मवान् समदर्शनः ॥ २० ॥
 विविक्तक्षेमशरणो मद्भावा (मत्कामो) विमलाशयः ।
 आत्मानं चिन्तयेदेकमभेदेन मया मुनिः ॥ २१ ॥
 अन्वीक्षेतात्मनो बन्धं मोक्षं च ज्ञाननिधया ।
 बन्ध इन्द्रियविशेषो मोक्ष एषां च संपदः ॥ २२ ॥
 तस्मान्नियम्य पङ्क्तिं मद्भावेन चरेन्मुनिः ।
 विरक्तः क्षुद्रकामेभ्यो लब्ध्वाऽत्मनि सुखं महत् ॥ २३ ॥
 पुराणमब्रजान् साधान् (सर्धान्) भिक्षार्थं प्रविशंश्चेत् ।
 पुण्यदेशसरिच्छेलवनाश्रमवतीं महीम् ॥ २४ ॥
 वानप्रस्थाश्रमपदेऽप्यधीक्ष्यं धीक्ष्यमाचरेत् ।
 संसिद्धयत्यावयवसंमोहः शुद्धसत्यः शिलाभ्यसा ॥ २५ ॥
 नैतद् वस्तुतया पश्येद् दृश्यमानं विनश्रम् ।
 असक्तचित्तो विरमेदिहामुत्र चिकीर्षितात् ॥ २६ ॥
 यदेतदात्मनि जगन्मनोवाक्प्राणसम्भृतम् ।
 सर्वं मायेति तर्केण स्वस्थस्त्यक्त्वा न तत् स्मरेत् ॥ २७ ॥
 ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा मद्भक्तो वाऽनपेक्षकः ।
 सलिङ्गानाश्रमन् मुक्त्वा चरेदविधिगोचरः ॥ २८ ॥
 कुपो बालकवत् क्रीडेत् कुशलो जडबबरेत् ।
 वदेदुन्मत्तवद् विद्वान् गोचर्यार्थं नैगमश्चेत् ॥ २९ ॥
 वेदपादरतो न स्यान्न पाषण्डी न हैतुकी ।
 शुष्कवादविवादेन कश्चित्पक्षं न संशयेत् ॥ ३० ॥
 नोद्विजेत जनाद् धीरो जनं चोद्विजेत्येन तु ।
 अतिवादांस्तिथिक्तेन नावमन्येत कश्चन ॥ ३१ ॥
 देहमुद्दिश्य पशुवद् वैरं कुर्यान्न केनचित् ॥ ३२ ॥
 एक एव परो ह्यात्मा भूतेष्वान्यवस्थितः ।
 स्रं यद्बुद्धपात्रेषु भूतान्येकात्मकानि च ॥ ३३ ॥
 अलब्ध्या न विपीदेत कालेकालेऽशनं कश्चित् ।
 लब्ध्वा न हृष्येद् धृतिमानुभयं देवतन्त्रितम् ॥ ३४ ॥
 आहारार्थं समीहेत युवंतं तन्प्राणधारणम् ।
 तत्त्वं विमृश्यते तेन तद् विज्ञाय विमुच्यते ॥ ३५ ॥

यदृच्छपोपपन्नात्रमयाच्छ्रेष्ठमुतापरम् ।
 तथा यासस्तथा शय्यां प्राप्तं प्राप्तं भजेन्मुनिः ॥ ३६ ॥
 शीचमाचमनं स्नानं न तु चोदनया चरंत ।
 अन्यांश्च नियमान् ज्ञानी यथाऽहं लीलयेधरः ॥ ३७ ॥
 नहि तस्य यिकन्याख्या क्रिया मदीक्षया हता ।
 आदेहा(न्तं)न्तान् क्वचित् ज्ञातिस्ततः सम्पद्यते मया ॥
 दुःखोदकेषु कामेषु जातनिवेद आत्मवान् ।
 भजिज्ञासितमद्धर्मो गुणं मुनिमुपाश्रजेत् ॥ ३९ ॥
 तावत् परिचरद् भक्तः श्रद्धावाननसूषकः ।
 यावद् ब्रह्म विजानीयान्मामेव गुरुमाहृतः ॥ ४० ॥
 यस्त्यसंयतपद्मवर्गः प्रचण्डेन्द्रियसारथिः ।
 ज्ञानवेराग्यरहितस्त्रिदण्डमुपजीयति ॥ ४१ ॥
 सुरानात्मानमात्मस्थं निहृते मां च धर्महा ।
 अविषककपायोऽस्मादमुष्माच्च विहीयते ॥ ४२ ॥

शिक्षार्थमः शमोऽहिंसा तप इक्षा वनीकसः ।
 गृहिणो भूतरक्षेया द्विजस्वाचार्यसेवनम् ॥ ४३ ॥
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं सन्तोषो भूतसौहृदम् ।
 गृहस्थस्याश्रतो गन्तुः सर्वेषां मनुषासनम् ॥ ४४ ॥
 इति मां यः स्वधर्मेण भजेन्नित्यमन्यभाक् ।
 सर्वभूतेषु मद्रावो मद्रक्तिं विन्दते चिरात् ॥ ४५ ॥
 भक्त्योद्भवानपायिन्या सर्वलोकमहेश्वरम् ।
 सर्वोत्पत्त्यप्ययं ब्रह्म कारणं मोषयति सः ॥ ४६ ॥
 इति स्वधर्मनिर्णिकतस्यो निर्ज्ञातमद्रतिः ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो विरक्तो तमुपैति माम् ॥ ४७ ॥
 यणांशमयतां धर्म एष आचारलक्षणः ।
 स एव मद्रक्तिपुतो निःश्रेयसकरः परः ॥ ४८ ॥
 एतत् तेऽभिहितं साधो भवान् पृच्छति यद्य माम् ।
 यथा स्वधर्मसंपुक्तो भवतो मां समिपात् परम् ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-
 यो विद्याभुतसम्पन्न आत्मवानानुमानिकः ।
 मायामात्रमिदं ज्ञान्वा ज्ञानं च मयि सन्न्यसेत् ॥ १ ॥
 ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टः स्वार्थो हेतुश्च सम्मतः ।
 स्वर्गश्चैवावगर्धं नान्योऽर्थो महते प्रियः ॥ २ ॥
 ज्ञानविज्ञानसम्बद्धाः (सम्बन्धात्) पदं श्रेष्ठं विदुर्मम ।
 ज्ञानी प्रियतमोऽतो मे ज्ञानेनासी विभर्ति माम् ॥ ३ ॥
 तपस्तीर्थं जपो दानं पवित्राणीतराणि च ।
 नालं कुर्वन्ति तां शुद्धिं या ज्ञानकलया कृता ॥ ४ ॥
 ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञान्या स्यात्मानमुद्भव ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो भज मां भक्तिभाषितः ॥ ५ ॥
 ज्ञानविज्ञानपद्मेन मामिष्टाऽऽत्मानमात्मनि ।
 सर्वयज्ञप्रति मां वै संसिद्धिं मुनयोऽन्वगुः ॥ ६ ॥
 त्वप्युद्भवाश्रयति यस्मिन्विधो विकासो
 मायाऽन्तराऽपतति नायपवर्ग्योऽर्थान् (यः) ।

जन्मादयोऽस्य वद मां तव तस्य किं सु-
 रायन्तपोऽर्थदसतोऽस्ति तदेव मध्ये ॥ ७ ॥
 उद्भव उवाच-
 ज्ञानं विशुद्धं विपुलं यथे(दे)तद्
 वैराग्यविज्ञानयुतं पुराणम् ।
 आख्याहि विधेधर विषयमूर्ते
 त्वद्भक्तिपोगं च महद्भूम्यम् ॥ ८ ॥
 तापत्रयेणाभिहतस्य शोरे
 सन्नप्यमानस्य भवाध्वनीश ।
 पश्यामि नान्यच्छरणं तवाहि-
 द्बन्धात्पत्रादमृताभिवर्षान् ॥ ९ ॥
 दष्टं जनं सम्पत्तिं विलेऽस्मिन्
 कालाहिना बुद्धसुखोत्तरम् ।
 समुद्गीर्णं कृपाऽप्यवर्ग्यः
 यथाभिरासिधं महानुभाव ॥ १० ॥

श्रीभगवानुवाच—

इत्थमेतत् पुरा राजा भीष्मं धर्मभूतां वरम् ।
 अजातशत्रुः पश्यञ्च सर्वेषामनुशृण्वताम् ॥ ११ ॥
 निवृत्ते भारते युद्धे सुहृन्निभनिवृत्तलः ।
 श्रुत्वा धर्मान् बहून् भीष्मं मोक्षधर्मानपृच्छत ॥ १२ ॥
 तानहं तेऽभिधास्यामि देवव्रतमुखाच्छ्रुतान् ।
 ज्ञानविज्ञानवैराग्यश्रद्धाभक्त्युपवृंहितान् ॥ १३ ॥
 नवैकादश पञ्च त्रीन् भावान् भूतेषु येन वै ।
 ईशैतान्येकमप्येषु तन्ज्ञानं मम निश्चितम् ॥ १४ ॥
 एतदेव हि विज्ञानं न तथैकेन येन यत् ।
 स्थित्युत्पत्त्यप्यया नः स्युर्भावानां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १५ ॥
 आदावन्ते च मध्ये च यज्ज्ञं सृज्यं यदन्वयात् ।
 पुनस्तत्प्रतिस्तङ्गमे यच्छिष्यते तदेव सत् ॥ १६ ॥
 श्रुतिः प्रत्यक्षमेतित्थमनुमानं चतुष्टयम् ।
 प्रमाणेष्वनवस्थानाद् विकल्पात् स विरज्यते ॥ १७ ॥
 कर्मणां फलरूपत्वादायिर्ध्यादमङ्गलम् ।
 विपश्चिन्धरं पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ १८ ॥
 भक्तियोगः पुरोक्तः प्रीयमाणा य तेऽनय ।
 पुनश्च कथयिष्यामि मद्भक्तेः कारणं परम् ॥ १९ ॥
 श्रद्धाऽमृतकथायां मे शश्वन्मदनुकीर्तनम् ।
 परिनिष्ठा च पूजायां स्तुतिभिः स्वतनं मम ॥ २० ॥
 आदरः परिचर्यायां सर्वाङ्गैरभिवन्दनम् ।
 मद्भक्तपूजाऽभ्यधिका सर्वभूतेषु मन्मतिः ॥ २१ ॥
 मदर्पेष्वद्भवेष्टा च वचसा मद्रूपेणम् ।
 मर्प्यर्पणं च मनसः सर्वकामविवर्जनम् ॥ २२ ॥
 मदर्पे च परित्यागो भोगस्य च सुखस्य च ।
 इष्टं दत्तं हुतं भुक्तं मदर्पे यद् व्रतं तपः ॥ २३ ॥
 एवं धर्ममनुष्याणामुद्भवान्मनियेदिना(दन)म् ।
 मयि संज्ञायते भवितः कोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ॥ २४ ॥
 यदा मर्प्यर्पितं चित्तं शान्तं सन्तोषवृंहितम् ।
 धर्मं ज्ञानं सर्वैराग्यमर्थं चाभिपश्यते ॥ २५ ॥

ययर्पितं तद्विकल्प इन्द्रियैः परिधावति ।

रजस्वलमसजिष्टं चित्तं विद्धि विपर्ययम् ॥ २६ ॥

धर्मो मद्भक्तिर्कृत् प्रोक्तो ज्ञानं वैकात्म्यदर्शनम् ।

गुणेष्वसङ्गो वैराग्यमैश्वर्यं चाणिमादयः ॥ २७ ॥

उद्धव उवाच—

यमः कतिविधः प्रोक्तो नियमो वाऽरिकर्शन ।

कः शमः को दमः कृष्ण का तितिक्षा धृतिः प्रभो ॥ २८ ॥

किं दानं किं तपः शौर्यं किं सत्यं कमलेक्षण ।

किमन्नं तृप्तिजननं किञ्च शीघ्रं जनार्दन ॥ २९ ॥

कस्त्यागः किं धनं श्रेष्ठं को यज्ञः का च दक्षिणा ।

पुंसः किंस्विद् बलं श्रीमद् भगो लाभश्च केशव ॥ ३० ॥

का विद्या ह्रीः परा का श्रीः किं सुखं दुःखमेव च ।

कः पण्डितः कश्च मूर्खः कः पन्था उत्पद्यते कः ॥ ३१ ॥

कः स्वर्गो नरकः कः स्विन् को बन्धुवृत्ति किं गृहम् ।

क आरुह्यः को दरिद्रो वा कृपणः कः क ईश्वरः ॥ ३२ ॥

एतान् प्रश्नान् मम ब्रूहि विपरीतं च सत्यते ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहिंसा सत्यमस्तेयमसङ्गो हीरसन्धयः ।

आस्तिक्यं ब्रह्मचर्यं च मीनं स्थैर्यं क्षमाऽभयम् ॥ ३४ ॥

शीघ्रं जपस्तपो होमः श्रद्धातिथ्यं मदर्चनम् ।

तीर्थाटनं परार्थेहा तुष्टिराचार्यसेवनम् ॥ ३५ ॥

एते यमाः सनियमा उभयोर्द्वादश स्मृताः ।

पुंसामुपासितास्तात यथाकामं दुहन्ति हि ॥ ३६ ॥

शमो मत्रिष्टता युद्धेर्दम इन्द्रियसंयमः ।

तितिक्षा दुःखसम्पदौ(र्षौ) जिहोषस्पृजयो धृतिः ॥ ३७ ॥

दण्डन्यासः परं दानं कामत्यागस्तपः स्मृतम् ।

स्वभावविजयः शौर्यं सत्यं च समदर्शनम् ॥ ३८ ॥

क्रतुं च स्मृता वाणी कविभिः परिकीर्तिता ।

कर्मस्वसङ्गमः शीघ्रं त्यागः सत्यास उच्यते ॥ ३९ ॥

धर्म इष्टं धनं नृणां यज्ञोऽहं भगवन्नमः ।

दक्षिणा ज्ञानसन्देशः प्राणायामः परं बलम् ॥ ४० ॥

भगो म एश्वरो भावो लाभो मद्भक्तिरुत्तमः ।
 विद्याऽऽत्मनि भिदाबोधो जुगुप्सा हीर्विकर्मसु ॥ ४१ ॥
 श्रीगुणा नैरपेक्षयाः सुखं दुःखात्ययात् सुखम् ।
 दुःखं कामसुखापेक्षा पण्डितो बन्धमोक्षवित् ॥ ४२ ॥
 मूर्खो देहायहंबुद्धिः पन्था मन्त्रिगमः स्मृतः ।
 उत्पथश्चित्तविधेयः स्वर्गः सत्त्वगुणोदयः ॥ ४३ ॥

नरकस्तमउन्नाहो वन्गुर्गुरुहं सखा ।
 गृहं शरीरं मानुष्यं गुणादयो ह्यादय उच्यते ॥ ४४ ॥
 दारिद्र्यो यस्त्वंसंतुष्टः कृषणो योऽजितेन्द्रियः ।
 गुणेष्व(सक्तः स्ववशाः) सक्तपीरीशो गुणसङ्गी विपर्ययः ॥
 एत उद्धव ते प्रश्नाः सर्वे साधु निरूपिताः ।
 किं वर्णिनि बहुना लक्षणं गुणदोषयोः ॥ ४६ ॥
 गुणदोषदृशिर्दोषो गुणस्तूभयवर्जनम् ॥ ४७ ॥
 ॥ इति धीमन्नागवते एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 विधिश्च प्रतिपेधश्च निगमो हीश्वरस्य ते ।
 अपेक्षतेऽरविन्दाक्ष गुणदोषं च कर्मणाम् ॥ १ ॥
 वर्णाश्रमविकल्पं च प्रतिलोमानुलोमजम् ।
 द्रव्यदेशवयःकालान् स्वर्गं नरकमेव च ॥ २ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिमन्त्रेण वचस्तव ।
 नैःश्रेयसं कथं नु स्यान्निपेधविधिलक्षणम् ॥ ३ ॥
 पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुस्तवेधर ।
 श्रेयस्त्यनुपलब्धेऽर्थे साध्यसाधनवोरपि ॥ ४ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिर्नियमात् तेन हि स्वतः ।
 नियमेनापवादश्च भिदाया इति हि भ्रमः ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयोविधित्स्या ।
 ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित् ॥ ६ ॥
 निर्विण्णानां ज्ञानयोगो न्यासिनामिह कर्मसु ।
 तेष्वनिर्विण्णचित्तानां कर्मयोगस्तु कर्मिणाम् ॥ ७ ॥
 यदृच्छया मत्कथादी जातश्रद्धस्तु यः पुमान् ।
 न निर्विण्णो नातिसक्तो भक्तियोगोऽस्य मुक्तिदः ॥ ८ ॥
 तावत् कर्माणि कुर्वीत न निर्विण्णं यावता ।
 मत्कथाश्रवणादी वा श्रद्धा यावज्जायते ॥ ९ ॥
 स्वधर्मस्यो यजन् यश्चैरनाशीःकाम उद्धव ।
 न याति स्वर्गनरको यदन्यत्र समाचरेत् ॥ १० ॥

अस्मिंल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्योऽनयः शुचिः ।
 ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यदृच्छया ॥ ११ ॥
 स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छन्ति लोकं निरपिणस्तथा ।
 साधकं ज्ञानभक्तिभ्यामुभयं तदसाधकम् ॥ १२ ॥
 न नरः स्वर्गं काङ्क्षेन्नारकी च विचक्षणः ।
 नेमं लोकं च काङ्क्षेत् देहावेशान् प्रमायति ॥ १३ ॥
 एवं विद्वान् पुरा मृत्योरभावाय पठेत् सः ।
 अप्रमत्त इदं ज्ञान्वा मर्त्यमप्यर्पसिद्धिदम् ॥ १४ ॥
 छिद्यमानं कालावयवैः कृतनीडं वनस्पतिम् ।
 खगः स्वदेहमुत्सृज्य क्षेमं याति हलम्पटः ॥ १५ ॥
 अहोरात्रिच्छिद्यमानं बुद्ध्याऽपुर्णवेषेषु ।
 मुक्तसङ्गः परं बुद्ध्या निरीह उपाश्रम्यति ॥ १६ ॥
 नृदेहमासाव मुदुर्लभं यः ज्ञवं
 मुक्त्यं (मुक्त्यं) गुरुकृष्णपारम् ।
 मयाऽनुकूलं न भवत्येतरितं
 पुमान् भवाब्धिं न नरेत् स मार्गणः ॥ १७ ॥
 यदाऽऽरम्भेषु निर्विण्णो विरक्तः संयतेन्द्रियः ।
 अभ्यासेनान्वनो योगी धारयेदचलं मनः ॥ १८ ॥
 धार्यमाणं मनो यदि भ्राम्यदाधनवस्थितम् ।
 अतन्द्रितोऽनुरोधेन मार्गेणात्मवशं नयेत् ॥ १९ ॥
 मनोगतिं न विसृजेज्जितप्राणो पितेन्द्रियः ।
 सत्त्वसम्पन्नया बुद्ध्या मन आत्मवशं नयेत् ॥ २० ॥

एष वै परमो योगो मनसः सङ्गहः स्मृतः ।
 हृदयज्ञत्वमन्विच्छन् दमश्चैवेच्छतो मुहुः ॥ २१ ॥
 साङ्ग्येन सर्वभावानां प्रतिलोमानुलोमतः ।
 भवाप्यपावनुष्यापेन्मनो यावत् प्रसीदति ॥ २२ ॥
 निर्विण्णस्य विरक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदिनः ।
 मनस्त्वजति दीरात्म्यं (दीर्भाग्यं) चिन्तितस्यानुचिन्तया ॥
 यमादिभिर्योगपथेरान्वीक्षिक्या च विद्यया ।
 ममाचौपासनाभिर्वा नान्यैर्योगं स्मरेन्मनः ॥ २४ ॥
 यदि कुर्यात् प्रमादेन योगी कर्म विगर्हितम् ।
 योगेनैव देहदेहो नान्यं यत्नं (यन्त्रं) कदाचन ॥ २५ ॥
 स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरेप निर्णयः ॥ २६ ॥
 कर्मणां जात्यशुद्धानामनेन नियमः कुतः ।
 गुणदोषविधानेन त्वंहसां त्याजनेच्छया ॥ २७ ॥
 जातश्रद्धो मत्कथासु निर्विण्णः सर्वकर्मसु ।
 वेद दुःखात्मकान् कामान् परित्यागेऽप्यनीश्वरः ॥ २८ ॥
 ततो भजेत मां प्रीतः श्रद्धालुर्दृढनिश्चयः ।
 जुषमाणश्च तान् कामान् दुःखोदकांश्च गर्हयन् ॥ २९ ॥

प्रोक्तेन भक्तियोगेन भजतो माऽसकृन्मुनेः ।
 कामा हृदिस्था नश्यन्ति सर्वे मपि हृदि स्थिते ॥ ३० ॥
 भियते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
 धीयन्ते चास्य कर्माणि मपि दृष्टेऽखिलात्मनि ॥ ३१ ॥
 तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्य योगिनो वै मदात्मनः ।
 न ज्ञानात्र च वैराग्यात् प्रायः श्रेयो भवेदिह ॥ ३२ ॥
 यत् कर्मभिर्यत् तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ।
 योगेन दानधर्मेण श्रेयोभिरितरैरपि ॥ ३३ ॥
 सर्वं मद्भक्तियोगेन मद्भक्तो लभतेऽञ्जसा ।
 स्वर्गापवर्गं मद्भाम कथञ्चिद् यदि वाञ्छति ॥ ३४ ॥
 न किञ्चित् साधवो धीरा भक्ता होकान्तिनो मम ।
 वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ॥ ३५ ॥
 नैरपेक्षं परं प्राहूर्निःश्रेयसमकल्मषम् ।
 तस्मान्निराशिषो भक्तिर्निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ ३६ ॥
 न मय्येकान्तभक्तानां गुणदोषोद्भवा गुणाः ।
 साधूनां समचिन्तानां बुद्धेः (पर)पारमुपेयुषाम् ॥ ३७ ॥
 एवमेतान् मयाऽऽदिष्टाननुतिष्ठन्ति मे पथः ।
 क्षेमं विन्दन्ति मत्स्थानं यद् ब्रह्म परमं विदुः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

य एतान् मत्पथो हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मकान् ।
 (य एतां मत्कर्थां हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मिकाम् ।)
 धुद्रान् कामान् खलैः (चलैः) प्राणैर्जुपन्तः संसरन्ति ते ॥
 त्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरेप निश्चयः ॥ २ ॥
 शुद्धयशुद्धी विधीयेते समानेष्वपि वस्तुषु ।
 द्रव्यस्य विधिकित्सार्थं गुणदोषी शुभाशुभौ ॥ ३ ॥
 धर्मार्थं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति वाऽनघ ।
 दर्शितोऽयं मयाऽऽचारो धर्म्यमुद्रहता पुरम् ॥ ४ ॥

भूष्यम्व्ययनिलाकाशा भूतानां पञ्च धातवः ।
 आग्रहस्थायरादीनां शरीरा आत्मसंयुताः ॥ ५ ॥
 भेदेन नामरूपाणि विपर्याणि समेष्वपि ।
 धातुशुद्धये विकल्प्यन्त एतेषां स्वार्थसिद्धये ॥ ६ ॥
 देशकालादिभावानां वचनान्मम सत्तम ।
 गुणदोषी विधीयेते नियमार्थं हि कर्मणाम् ॥ ७ ॥
 कृष्णसारोऽथ देशानां ब्राह्मणानां शुचिर्भवेत् ।
 कृष्णसारोऽप्यसौवीरकीकटासंस्कृतेरिणः ॥ ८ ॥
 कर्मण्यो गुणवान् कालो द्रव्यतः स्वन एष वा ।
 यतो निवर्तते कर्म सदोपोऽकर्मकः स्मृतः ॥ ९ ॥

द्रव्यस्य शब्दयशुडी च द्रव्येण वचनेन वा ।
 संस्कारेणापि कालेन महत्त्वात्पतयाऽथ वा ॥ १० ॥

शक्त्याऽशक्त्या च बाणद्वया समृद्ध्या च तथाऽऽत्मनः ।
 अन्ये शुद्धयन्ति हि तथा देशाद्यस्थानुसारतः ॥ ११ ॥

धान्यदार्यस्थितनूनां रसतेजसचर्मणाम् ।
 कालबाध्यग्रिमृत्तोषः पार्थिवानां युतायुतैः ॥ १२ ॥

अमंध्यलिप्तं यद् येन गन्धलेपं व्यपोहति ।
 भजते प्रकृतिं तस्य तच्छीघ्रमुपदिश्यते ॥ १३ ॥

स्नानदानतपोयस्यावीर्यसंस्कारकर्मभिः ।
 मदभ्यासान्मनःशौचं कृत्वा कर्माचरेद् बुधः ॥ १४ ॥

मन्त्रस्य च परिज्ञानं कर्मशुद्धिर्मदर्शणम् ।
 धर्मः सम्पाद्यते सद्भिरपमस्तु विपर्ययः ॥ १५ ॥

क्वचिद् गुणाणि दोषः स्याद् दोषोऽपि विधिना गुणः ।
 गुणदोषार्थनियमस्तद्विदामेव बाणंते ॥ १६ ॥

समानकर्माचरणेऽपतितानां न पातकम् ।
 आत्यक्तिको गुणः सङ्गां न शयानः पतत्यथः ॥ १७ ॥

यतो यतो नियतैर्न विमुच्येत ततस्ततः ।
 एष धर्मो नृणां क्षेमः शोकमोहभयापहः ॥ १८ ॥

विषयेषु गुणाभ्यानां पुंसः सङ्गस्ततो भवेत् ।
 सङ्गादेव भवेत् कामः कामादेव कलिर्नृणाम् ॥ १९ ॥

कलेर्दुविषयः क्रोधस्तमस्तदनुवर्तते ।
 तमसा ग्रस्यते पुंसश्चेतना व्यापिनी ततः ॥ २० ॥

तथा च रहितः साधो जन्तुः शून्याप कल्पते ।
 ततोऽस्य स्वार्थविभ्रंशोऽमूर्च्छितस्य मृतस्य च ॥ २१ ॥

विषयाभिनिवेशेन नात्मानं वेद नापरम् ।
 वृक्षजीविकया जीवन् व्यर्थं ग्रस्तवयाः यत्नम् ॥ २२ ॥

फलभुक्तिरियं नृणां नः श्रेयसोचनं परम् ।
 श्रोतुर्विषयकया श्रोतं यथा श्रेयज्यरोचनम् ॥ २३ ॥

उत्पत्त्येव हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च ।
 आसक्तमनसो मर्त्या आत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २४ ॥

न तानविदुषः स्वार्थं भ्राम्यतो वृजिनाध्वनि ।
 कथं युञ्ज्यान् पुनस्तेषु तांस्तमो विशतो बुधः ॥ २५ ॥

एवं व्यवसितं केचिद्विश्राय कुतुहल्यः ।
 फलभुक्तिं कुसुमितामवेदज्ञा वदन्ति हि ॥ २६ ॥

कामिनः कृपणा लुब्धाः पुण्येषु पलनुद्वयः ।
 अग्निमुग्धा धूमतान्ताः स्वलोकं न विदन्ति ते ॥ २७ ॥

न ते मामङ्ग जानन्ति हृदिस्थं य इदं यतः ।
 उक्थवाप्तो लसुनृपो यथा नीहारचक्षुषः ॥ २८ ॥

ते मे मतमविज्ञाय परोक्षविषयात्मकाः ।
 हिंसायां यदि कामः स्याद् यज्ञ एव न चोदना ॥ २९ ॥

हिंसाविहारा दालब्धेः पशुभिः स्वसुखेच्छया ।
 यजन्ते देवता यज्ञैः पितृन् भूतपतीन् सलाः ॥ ३० ॥

स्वप्रापममम् लोकमसन्नं श्रवणप्रियम् ।
 आशिषो हृदि संकल्प्य त्यजन्त्यर्थांन् यथा वणिक् ॥ ३१ ॥

रजःसत्त्वतमोनिह्य रजःसत्त्वतमोजुषः ।
 उपासते इन्द्रमुल्यान् देवादीः (नयथैव) न न यथैव माम् ॥

इष्टेह देवता यज्ञैर्गन्त्या रंस्यामहे दिवि ।
 तस्यान्त इह भूषास्म महाशाला महाकुलाः ॥ ३३ ॥

एवं पुष्पितया वाचा व्याक्षिप्तमनसां नृणाम् ।
 मानिनां चानिस्तब्धानां मद्गातांऽपि न रोचते ॥ ३४ ॥

वेदा ब्रह्मात्मविषयास्तिकाण्डविषया अपि ।
 परोक्षवादे वेदोऽयं परोक्षं मम च प्रियम् ॥ ३५ ॥

शब्दब्रह्म सुदुर्बोधिं प्राणेन्द्रियमनोमयम् ।
 अनन्तपारं गम्भीरं दुर्विगाहं समुद्रवत् ॥ ३६ ॥

यपोषवृंहितं भूमा ब्रह्मणाऽनन्तशक्तिना ।
 भूतेषु योषरूपेण वितेपूर्णेव तस्यते ॥ ३७ ॥

यपोर्णनाभिर्हृदिपादूर्णामुद्रहते मुसान् ।
 आकाशाद् योषवान् प्राणो मनसाऽऽस्पर्शरूपिणा ॥ ३८ ॥

छन्दोमयोऽमृतमयः सहस्रपदवीं प्रभुः ।
 ओष्ठोऽप्यङ्गितां स्पर्शास्वरोप्यान्तस्पर्शपिताम् ॥ ३९ ॥

विचित्रभाषाविततां छन्दोभिश्चतुर्कृतीः ।
 अनन्तपारां बृहतीं सृजत्याक्षिपते स्वयम् ॥ ४० ॥
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च ।
 त्रिष्टुप् जगत्यातिच्छन्दो द्रष्टव्यपरी जगद् विराट् ॥ ४१ ॥

किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूय विकल्पयेत् ।
 इत्यस्या हृदयं लोके (साक्षात्) नान्यो मद् वेद कश्चन ॥
 मां विधत्तेऽभिधत्ते मां विकल्पयापोह इत्यहम् ॥ ४३ ॥
 एतावान् सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय माऽभिदाम् ।
 मायामात्रमनूयान्ते प्रतिपिष्य प्रशाम्यति ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 कानि तत्त्वानि विश्वेश सद्भावानामृषिभिः प्रभो ।
 नवेकादशपञ्चत्रीण्यात्थ त्वमिह शुभ्रम् ॥ १ ॥
 केचित् पङ्क्तिंशतिं प्राहुरपरे पञ्चविंशतिम् ।
 समेके नय पट् केचिच्चत्वार्येकादशापरे ।
 केचित् सप्तदश प्राहुः षोडशीके त्रयोदश ॥ २ ॥
 एतावत्त्वं हि सद्भावानामृषयो यद्विवक्षया ।
 गायन्ति पृथगायुष्मन्निदं नो वक्तुर्हसि ॥ ३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 युत्सवः सन्ति सर्वत्र भाषन्ते ब्राह्मणा यथा ।
 भाषां मदीयामुद्वाह्य वदतां किं नु दुर्घटम् ॥ ४ ॥
 नेतदेवं यथाऽन्ध त्वं यदहं वक्ष्मि तत् तथा ।
 एषं विपदतां हेतुः शक्त्यो मे दुरत्ययाः ॥ ५ ॥
 यासां व्यतिकरादासीद् विकल्पो वदतां पदम् ।
 प्राप्ते शमदमे व्येति यादस्तमनुशाम्यति ॥ ६ ॥
 परस्परानुप्रवेशान् तत्त्वानां पुरुषर्षभ ।
 पौर्यापर्षप्रसङ्गान् यथा वक्तुर्निवक्षितम् ॥ ७ ॥
 एकस्मिन्नपि दृश्यन्ते प्रविष्टानीतराणि च ।
 पूर्वस्मिन् वाऽपरस्मिन् वा तत्त्वे तत्त्वानि सर्वशः ॥ ८ ॥
 पौर्यापर्षमयोऽमीषां प्रसङ्गानमभीप्सताम् ।
 यथा विविकतं ययुवतं गृह्णीमो युक्तिरसम्भवान् ॥ ९ ॥
 अनावयिष्यायुक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदनम् ।
 स्वतां न सम्भवेद् यस्मात् ततोऽन्यः पुरुषो भवेत् ॥ १० ॥

पुरुषेश्वरपौरत्र न वैलक्षण्यमण्वपि ।
 तदन्यकल्पनाऽपार्था ज्ञानं च प्रकृतेर्गुणः ॥ ११ ॥
 प्रकृतेर्गुणसाम्ये तु प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तर्हेतवः ॥ १२ ॥
 सत्त्वं ज्ञानं रजः कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते ।
 गुणव्यतिकरः कालः स्वभावः सूत्रमेव च ॥ १३ ॥
 पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहद्गारो नभोऽनिलः ।
 ज्योतिरापः क्षितिरिति तत्त्वान्युक्तानि मे नय ॥ १४ ॥
 श्रोत्रं त्वग् दर्शनं प्राणो जिहेति ज्ञानशक्त्यः ।
 याक्षाण्युपस्थपाप्यङ्गिकर्माप्यङ्गोभयं मनः ॥ १५ ॥
 शब्दः स्पर्शो रसो गन्धो रूपं चेत्यर्पजातयः ।
 गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानि कर्मापतनसिद्धयः ॥ १६ ॥
 सर्गादी प्रकृतिर्त्वांस्य कार्यकारणरूपिणी ।
 सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्ते पुरुषोऽव्यक्तममीक्षते ॥ १७ ॥
 व्यक्तादयो विकुर्वाणा धातयः पुरुषेक्षया ।
 लब्धवीर्याः सृजन्यपण्डं संहताः प्रकृतेर्वैलान् ॥ १८ ॥
 सप्तेव धातव इति यत्रार्थाः पञ्च स्वादयः ।
 ज्ञानमात्मोभयाधारस्तनो देहेन्द्रियासवः ॥ १९ ॥
 पङ्क्तिवत्रापि भूतानि पञ्च पटः परः पुमान् ।
 तैर्युक्तात्मसम्भूतैः सृष्टेदं समुपाविशत् ॥ २० ॥
 चत्वार्येवेति तत्रापि तेज आपोऽन्नमात्मनः ।
 जातानि तैरिदं जातं जन्मावयविनः खलु ॥ २१ ॥
 सद्भावाने सप्तदशके भूतमात्रेन्द्रियाणि च ।
 पञ्चपञ्चकमनसा आत्मा सप्तदशः स्मृतः ॥ २२ ॥

तद्वत् पौडशासङ्ख्यानि आत्मना मन उच्यते ।
 भूतेन्द्रियाणि पक्षेय मन आत्मा त्रयोदश ॥ २३ ॥
 इति नानाप्रसङ्गानां तत्त्वानामृषिभिः कृतम् ।
 सर्वं न्याय्यं युक्तिमत्त्वाद् विदुषां किमशोभनम् ॥ २४ ॥
 उद्भव उवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चोभौ यद्यप्यात्मविलक्षणौ ।
 अन्योन्यापाधयान् कृष्ण दृश्यते न भिदा तयोः ॥ २५ ॥
 प्रकृतौ लक्ष्यते ह्यात्मा प्रकृतिश्च तयाऽऽत्मनि ।
 एतन्मते पुण्डरीकाक्ष महान्तं संशयं हृदि ।
 छेनुमर्हसि प्रवेश वचोभस्तिस्त्वनेपुणैः ॥ २६ ॥
 त्वत्तो ज्ञानं हि जीवानां प्रमोपस्तनुशक्तितः ।
 त्वमेव ह्यात्ममायाया गतिं वेत्स्य नचापरः ॥ २७ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चेति विकल्पः पुरुषर्षभ ।
 एष वैकारिकः सर्गो गुणव्यतिकरात्मकः ॥ २८ ॥
 ममाङ्ग माया गुणमप्यनेकधा
 विकल्पबुद्धिं च गुणैर्विधत्ते ।
 वैकारिकस्त्रिविधोऽध्यात्ममेकं
 अथाधिदैवमपिभूतमन्यत् ॥ २९ ॥
 इत् रूपमर्कश्च परत्र रन्ध्रे
 परस्परं सिध्यति न स्वतोऽसौ ।
 आत्मा यदेषामुपराम आयः
 स्वयाऽनुभूत्याऽखिलसिध्यसिद्धिः ॥ ३० ॥
 एवं त्वगादि धवणादि चक्षुः
 जिह्वादिना सादि च चित्तपुक्तम् ॥
 योऽसौ गुणक्षोभकृतो विकारः
 प्रधानमूलो जगतः प्रसूतिः ।
 अहं त्रिवृन्मोह विकल्पहेतुः
 वैकारिकः तामस ऐन्दियश्च ॥ ३१ ॥
 आत्मा परिज्ञानमयो विवादो
 ह्यस्तीति नास्तीति भिदाऽर्पनिष्ठः ।
 व्यर्षोऽपि नैवोपरमेत पुंसां
 मत्तः परावृत्तपिपां स्वलोकात् ॥ ३२ ॥

उद्भव उवाच—

त्वत्तः परावृत्तपिपः स्वकृतैः कर्मभिः प्रभो ।
 उवाचवान् यथा देहान् गृह्णन्ति विसृजन्ति च ॥ ३४ ॥
 तन्ममाख्याहि गोविन्द दुर्विभाव्यमनात्मभिः ।
 न होतत् प्राप्यशो लोके विद्वांसोऽवन्ति वञ्चिताः ॥
 श्री भगवानुवाच—
 मनः कर्ममयं नृणामिन्द्रियैः पञ्चभिर्भुतम् ।
 लोकाहोके प्रयात्यन्यमात्मा तदनुवर्तते ॥ ३६ ॥
 ध्यायन्मनो हि विषयान् दृष्टान् वाऽनुभुतानप ।
 उपत् सौदत् कर्मतन्त्रं स्मृतिस्तदनु शाम्यति ॥ ३७ ॥
 विषयाभिविवेचने नात्मानं यत् स्मरेन्नयनः ।
 जन्तोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यन्तविस्मृतिः ॥ ३८ ॥
 जन्म त्याग्यताया पुंसः सर्वभावेन भूरिद ।
 विषयस्वीकृतिं शत्रुर्वया स्वध्र(श्रो)मनोरपः ॥ ३९ ॥
 स्वध्रं मनोरपं चापं प्राक्तनं न स्मरत्यसौ ।
 तत्र पूर्वमिवान्मानमपूर्वं चानुपश्यति ॥ ४० ॥
 ईदृशायास विज्ञाप त्रैविध्यं भाति वस्तुनि ।
 वहिरन्तर्भिदाहेतुर्जनोऽस्तज्ज्वलकृद् यथा ॥ ४१ ॥
 नित्यदा सङ्ग भूतानि भवन्ति न भवन्ति च ।
 कालेनालक्ष्यवेगेन सूक्ष्मत्वात् तत्र दृश्यते ॥ ४२ ॥
 यथाऽर्चिषां स्रोतसां च फलानां वा वनस्पतेः ।
 तथैव सर्वभूतानां वयोऽवस्था च तत्कृता ॥ ४३ ॥
 सोऽयं दीपोऽर्चिषां यद्वत् स्रोतसां तदिदं जलम् ।
 सोऽयं पुमानिति नृणां मृषागीर्भृमृषायुषाम् ॥ ४४ ॥
 आयः स्वकर्मबीजेन जायते सोऽज्ययः पुमान् ।
 श्रियते चायरो ब्रान्त्या यथाऽग्निदासं संपुतः ॥ ४५ ॥
 निषेकगर्भजन्यानि वात्यकीमारपीवनम् ।
 वयो मयं जरा मृत्युरित्यवस्थास्तनोर्नव ॥ ४६ ॥
 एता मनोरथमपीहान्यस्योवाचचास्तनूः ।
 गुणसङ्गादुदाहरे क्वचित् काश्चिज्जहाति च ॥ ४७ ॥
 आत्मनः पितृपुत्राभ्यामनुमेयौ भवाप्ययौ ।
 भवाप्ययौ हि भूतानामभिज्ञाद्वयलक्षणी ॥ ४८ ॥

तरोर्वीजविकाराभ्यां यो विद्वान् जन्मसंयमौ ।
 तरोर्विलक्षणो दृष्ट एव द्रष्टा तनोः पृथक् ॥ ४९ ॥
 प्रकृतेरेवमात्मानमविविच्यावुपः पुमान् ।
 तत्त्वेन स्पर्शसम्मूढः संसारं प्रतिपद्यते ॥ ५० ॥
 सत्त्वसद्भाद कपीन् देवान् रजसाऽसुरमानुषान् ।
 तमसा भूततिर्यक्त्वं भ्रामितो याति कर्मभिः ॥ ५१ ॥
 नृत्यतो गायतः पश्यन् यथैवानुकरोति तान् ।
 एवं बुद्धिगुणान् पश्यन्ननीहोऽप्यनुकार्यते ॥ ५२ ॥
 यथाऽम्भसा प्रचलता तरवोऽपि चला इव ।
 चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ ५३ ॥
 यथा मनोरथधियो विषयानुभवो मृषा ।
 स्वप्नदृष्ट दशाहं तथा संसार आत्मनः ॥ ५४ ॥
 अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 ध्यायतो विषयान् पुंसः स्वप्नेऽप्यर्थागमो यथा ॥ ५५ ॥

तस्मादुद्धव मा भुङ्क्व विषयानसदिन्द्रियैः ।
 आत्माग्रहणनिष्पन्नं पश्यन् वैकल्पिकं भ्रमम् ॥ ५६ ॥
 क्षिप्तोऽवमानितोऽसद्भिः प्रलब्धः शापितोपि वा ।
 ताडितः सन्निरुद्धो वा वृत्त्या वा परिहापितः ॥ ५७ ॥
 विक्षितो मूर्खितो वाऽङ्गैर्वहुषेणं प्रकम्पितः ।
 श्रेयस्कामः कृच्छ्रगत आत्मनाऽऽत्मानमुद्धरेत् ॥ ५८ ॥
 उद्धव उवाच—
 यथैवमनुबुध्येयं वद नो वदतां वर ।
 सुदुःसहमहं मन्ये आत्मन्यसदतिक्रमम् ॥ ५९ ॥
 विदुषामपि विश्वान्मन् प्रकृतिर्हि यलीयसी ।
 कते त्वद्धर्मनिरतान् शान्तांस्ते चरणालयान् ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्री शुक्र उवाच—
 स एवमाशंसित उद्धवेन भागवतमुख्येन दशाहंवर्यः ।
 सभाजयन् भृत्यवचो मुकुन्दस्तमावभाषे श्रवणीयवीर्यः ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 बाह्यान्तर्भज(भर्ज,भञ्ज)नो ह्यत्र साधुर्वै दुर्जनेरितेः ।
 दुरुक्तेर्भिन्नमात्मानं यः समाधातुमीश्वरः ॥ २ ॥
 न तथा तप्यते विद्वः पुमान् बाणैर्हि मर्मगैः ।
 यथा नुदन्ति मर्मस्था असतां परुषेषवः ॥ ३ ॥
 कथयन्ति महापुण्यमितिहासमिहोद्धव ।
 तमहं वर्णयिष्यामि निबोध सुसमाहितः ॥ ४ ॥
 केनपिद् भिक्षुणा गीतं परिभूतेन दुर्जनेः ।
 स्मरता धृतियुक्तेन विपाकं निजकर्मणः ॥ ५ ॥
 भयन्तीषु द्विजः कथिदासीदाद्वयतमः श्रिया ।
 यार्तावृत्तिः कदर्यस्तु कामी लुब्धोऽतिक्रोपनः ॥ ६ ॥
 ज्ञानयोऽतिथयस्तस्य वाज्ञात्रेणाप्यनर्चिताः ।
 शून्यावसथ आत्माऽपि काले कामिरनर्चितः ॥ ७ ॥

दुःशीलस्य कदर्यस्य दुह्यतः पुत्रवान्धवान् ।
 दारा दुहितरो भृत्या विपण्णा नाचरन् प्रियम् ॥ ८ ॥
 तस्यैव यशवित्तस्य च्युतस्योभयलोकतः ।
 धर्मकामविहीनस्य चुक्रुधुः पञ्चभागिनः ॥ ९ ॥
 तदव(ज्ञान)ध्यानविस्मस्त-
 पुण्यस्कन्धस्य भूरिद ।
 अर्थोऽप्यगच्छन्निधनं
 बह्वापास(परिभ्रमात्) (परिश्रमः)परिष्कृतः ॥ १० ॥
 ज्ञातयो जगूहः किञ्चित् किञ्चिद् दस्यव उद्धव ।
 देवतः कालतः किञ्चिद् ब्रह्मबन्धोर्नृपार्थिवात् ॥ ११ ॥
 स एवं द्रविणे नष्टे धर्मकामविवर्जितः ।
 उपेक्षितश्च स्वजनैश्चिन्तामाप दुरत्ययाम् ॥ १२ ॥
 तस्यैव ध्यायतो दीर्घमगादायुस्तपस्विनः ।
 स्त्रियतो वाष्पकण्ठस्य निर्वेदः सुमहानभूत् ॥ १३ ॥
 स चाहेदमहो कष्टं वृथाऽऽत्मा मे सुतापितः ।
 न धर्माय न कामाय यस्यार्थापास ईदृशः ॥ १४ ॥

प्रायेणार्थः कदर्याणां न सुखाय कदाचन ।
 इह चात्मोपतापाय मृतस्य नरकाय च ॥ १५ ॥
 यशो यशस्विनां शुद्धं श्लाघ्या ये गुणिनां गुणाः ।
 लोभः स्वल्पोऽपि तान् हन्ति शिञ्जो रूपमिवेप्सितम् ॥ १६ ॥
 अर्थस्य साधने सिद्ध उक्तर्पे रक्षणे व्यये ।
 नाशोपभोग आयासस्त्रासश्चिन्ता ब्रह्मो नृणाम् ॥ १७ ॥
 स्तेयं हिंसाऽनृतं दम्भः कामः क्रोधः स्मयो मदः ।
 भेदो वैरमविधासः संस्पृष्टां व्यसनानि च ॥ १८ ॥
 एतं पञ्चदशानर्थां ह्यर्थमूला मता नृणाम् ।
 तस्मादनर्थमर्थाख्यं श्रेयोर्षी दूरतस्त्यजेत् ॥ १९ ॥
 भियन्ते भ्रातरौ दाराः पितरः सुहृदस्तथा ।
 एकयाऽर्थेच्छया सयः सर्वे चाप्यरयः कृताः ॥ २० ॥
 अर्थेनाल्पीयसा ह्येते संख्या दीप्तमन्यवः ।
 त्यजन्त्यसूनु वृथा प्रन्ति सहस्रोत्सृज्य सौहृदम् ॥ २१ ॥
 लब्ध्वा जन्माग्नेः प्रार्थ्य मानुष्यं तद् द्विजाग्रताम् ।
 तदनाहत्य ये सर्वे प्रन्ति यान्त्यगुभ्रां गतिम् ॥ २२ ॥
 स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं प्राप्य लोकमिमं पुमान् ।
 द्रविणे कोऽनुपज्जेत मर्त्योऽनर्थस्य धामनि ॥ २३ ॥
 देवर्षिपितृभूतानि ज्ञातीनन्यांश्च भागिनः ।
 असंविभज्य चात्मानं यक्षचित्तः पतत्यधः ॥ २४ ॥
 व्यर्थयाऽर्थेहया चित्तं प्रमत्तस्य ययो बलम् ।
 कुशलाय न सिध्यन्ति जटः किनु साधयेत् ॥ २५ ॥
 तस्मान् संक्लिश्यतेऽविद्वान् व्यर्थयाऽर्थेहयाऽसकृत् ।
 कस्म्यचिन्मायया नूनं लोकोऽयं सुविमोहितः ॥ २६ ॥
 किं धनैर्धनैर्देवां किं कामैर्वा कामदेहत ।
 मृत्युना ग्रस्यमानस्य कर्मभिवर्ति जन्मदेः (जन्मधिः) ॥
 नूनं मे भगवांस्तुष्टः सर्वदेवमयो हरिः ।
 येन नीतो दशामेतां निर्वेदश्चात्मनः ब्रह्मः ॥ २८ ॥
 सोऽहं कालावशेपेण शोषयिष्येऽङ्गमात्मनः ।
 अग्रमत्तोऽखिलाधेयु यदि स्यां सिद्ध आत्मनि ॥ २९ ॥

तत्र मामनुभोदेरन् देवास्त्रिभुवनेश्वराः ।
 मुहूर्तेन ब्रह्मलोकं खट्वाङ्गः समसाधयत् ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 इत्यभिष्टेय मनसा ह्यावन्त्यो द्विजसत्तमः ।
 उन्मुच्य हृदयग्रन्थिं शान्तो भिक्षुरभून्मुनिः ॥ ३१ ॥
 स चचार महीमेतां संपतात्मेन्द्रियानलः ।
 भिक्षार्थं नगरग्रामानसङ्गोऽलक्षितोऽविशत् ॥ ३२ ॥
 तं वै प्रवयसं भिक्षुमवभूतमसज्जनाः ।
 दत्ताः पर्यभवन् भद्र बह्वीभिः परिभूतिभिः ॥ ३३ ॥
 केचित् त्रिवेणुं जगूहोके पात्रं कमण्डलुम् ।
 पीठं पैकेऽक्षसूत्रं च कन्यां वीराणि केचन ॥ ३४ ॥
 प्रदाय च पुनस्तानि दर्शितान्याददुर्मुनेः ।
 अन्नं च श्रेष्ठसम्पन्नं भुञ्जानस्य सरित्ते ॥ ३५ ॥
 मूर्खपत्नि च पापिष्ठा निष्ठीबन्त्यस्य मूर्धनि ।
 पतवाचं वाचयन्ति ताडयन्ति न वक्ति चेत् ॥ ३६ ॥
 तर्जयन्त्यपरे वाग्भिः स्तेनोऽयमिति वादिनः ।
 वप्रन्ति रज्ज्वा तं केचिद् बध्यतां बध्यतामिति ॥ ३७ ॥
 श्लिपन्त्येकेऽवजानन् एष धर्मध्वजः शठः ।
 क्षीणवृत्त इमां वृत्तिमगृहीत् स्वजनोन्मिहतः ॥ ३८ ॥
 अहो एष महासारो धृतिमान् गिरिराडिय ।
 मीनेन साधयन्त्यर्थं वक्तुं हृदिनिश्चयः ॥ ३९ ॥
 इत्येके विहसन्त्येनमेकं दीर्घादयन्ति च ।
 तं बबन्तुर्निरुपुष्यथा क्रीडनकं द्विजम् ॥ ४० ॥
 एवं स भौतिकं दुःखं देविकं देहिकं च यत् ।
 भोक्तव्यमात्मनो (ऽनिष्टं) दिष्टं प्राप्तं प्राप्तमवुप्यत ॥ ४१ ॥
 परिभूत इमां गा(धा)धामगायत नराधमैः ।
 पातयद्भिः स्वधर्मस्थो धृतिमास्थाप सात्विकीम् ॥ ४२ ॥
 भिक्षुरुवाच—
 नायं जनो मे सुखदुःखहेतु-
 र्न देवतात्मा ग्रहकर्मकालाः ।
 मनः परं कारणमात्मनन्ति
 संसारचक्रं परिवर्तयेद् यत् ॥ ४३ ॥

मनो गुणान् वै सृजते बलीय-
स्ततश्च कर्माणि विलक्षणाणि ।
शुक्लानि कृष्णान्यथ लोहितानि
तेभ्यः सवर्णा गतयो भवन्ति

॥ ४४ ॥

अनीह आत्मा मनसा(मनसः) समीहितं
हिरण्यमपो मत्सस्त्र उज्जिबधे ।
मनः स्वलिङ्गं परिगृह्य (प्रतिगृह्य) कामान्
जुषन् निबद्धो गुणसङ्गतोऽसौ

॥ ४५ ॥

दानं स्वधर्मो नियमो यमश्च
धृतानि कर्माणि च सद्गतानि ।
सर्वे मनोनिग्रहलक्षणान्ताः
परो हि योगो मनसः समाधिः

॥ ४६ ॥

समाहितं यस्य मनः प्रशान्तं
दानादिभिः किं वद तस्य कृत्पम् ।
असंपतं यस्य मनो विनश्येद्
दानादिभिश्चेदपरं किमेभिः

॥ ४७ ॥

मनोवशोऽन्ये हि भवन्ति देवा
मनश्च नान्यस्य वशं समेति ।
भीमो हि देवः सहस्रः सहीषाञ्जात्या-
विशत् तत् स हि देवदेवः

॥ ४८ ॥

तं दुर्जयं शुभुमसह्यवेग-
मरुन्तुदं तन्न विजित्य केचित् ।
कुर्वन्त्यसद्विग्रहमत्र मयैः
मित्रैरुदासीनैरिषु विमूढाः

॥ ४९ ॥

देहं मनोमात्रमिदं गृहीत्वा
ममाहमित्यन्वधिपो मनुष्याः ।
एषोऽहमन्योऽयमिति भ्रमेण
दुरन्तपारे तमसि भ्रमन्ति

॥ ५० ॥

जनोऽस्य हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनश्चात्र हि भीमयोस्तत् ।
जिह्वां क्वचित् सन्दृशति स्वदंष्ट्रिः
तद्वेदनायां कतमाय कुप्येत्

॥ ५१ ॥

दुःखस्य हेतुर्यदि देवताऽस्तु
किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत् ।
यदङ्गमङ्गेन विहन्त्यते क्वचित्
कुप्येत कस्मै पुरुषः स्वदेहे

॥ ५२ ॥

आत्मा यदि स्यात् सुखदुःखहेतुः
किमन्यतस्तत्र निजः स्वभावः ।
न ह्यात्मनोऽन्यद् यदि तन्मुपा स्याद्
कुप्येत कस्मै न सुखं न दुःखम्

॥ ५३ ॥

ग्रहा निमिचं सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनोऽजस्य जनस्य ते वै ।
ग्रहेर्ग्रहस्यैव भवन्ति षीडाः
कुप्येत कस्मै पुरुषस्ततोऽन्यः

॥ ५४ ॥

कर्मास्तु हेतुः सुखदुःखयोर्धै
किमात्मनस्तद् हि जडेऽजडत्वे ।
देहे स्ववित् पुरुषोऽयं सुपर्णः
कुप्येत कस्मै न हि कर्म मूलम्

॥ ५५ ॥

कालोऽस्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनस्तत्र तदात्मनोऽसौ ।
नाग्रेर्हि तापो न हिमस्य तत्
स्यात् कुप्येत कस्मै न परस्य बोद्धुः

॥ ५६ ॥

न केनचित् कापि कथञ्चनास्य
द्वन्द्वोपरागः परतः परस्य ।
यथाऽत्मनः संसृतिरूपिणः स्यात्
एवं प्रबुद्धो न विभेति भूतैः

॥ ५७ ॥

एतां समास्थाय परात्मनिष्ठा-
मप्यासितां पूर्वतनैर्महर्षिभिः ।
अहं तरिष्यामि दुरन्तपारं
तमो मुकुन्दाङ्गिनिपेवयैव

॥ ५८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
निर्वियं नष्टद्विषो गतऋमः
प्रव्रज्य गां पर्यटमान इत्थम् ।
निराकृतोऽसद्विरपि स्वधर्मात्
कम्पितोऽसौ मुनिराह गाथाम्

॥ ५९ ॥

सुखदुःखप्रदो नान्यः पुरुषस्यात्मविभ्रमः ।
मित्रोदासीनरिपवः संसारः स्वमनस्ततः
तस्मान् सर्वात्मना तात निगृहाण मनो धिया ।

॥ ६० ॥

मय्यावेशिता युक्त एतावान् योगसङ्ग्रहः ॥ ६१ ॥
य एतां धिषुणा गीतां ब्रह्मनिष्ठां समाहितः ।
धारयन् आवयन् शृण्वन् ब्रह्मैवाभिभूयते ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि साङ्ख्यं पूर्वविनिश्चितम् ।
यद् विज्ञाय पुमान् स यो जहाद् वैकल्पिकं मलम् ॥ १ ॥
आसीज्ज्ञानमथो ह्यर्धश्वकमेवाविकल्पितम् ।
यदा विवेकनिपुणा आदौ कृतपुरे जनाः ॥ २ ॥
तन्मया फलरूपेण केवलेन विकल्पितम् ।
बाह्नोनोगोचरं सत्त्वं द्विधा समभवद् बृहत् ॥ ३ ॥
तयोरेकतरो ह्यर्धः प्रकृतिः सोभयात्मिका ।
ज्ञानं त्वन्यतमो भागः पुरुषः सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥
तमो रजः सत्त्वमिति प्रकृतेरभवन् गुणाः ।
मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुषानुमतेन वा ॥ ५ ॥
तेभ्यः समभवन् सूत्रं मत्सूत्रेण च संयुतम् ।
ततो विकुर्वन्तो जातो योऽहंकारो विमोहकः ॥ ६ ॥
वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिवृत् ।
तन्मात्रेन्द्रियमनसां कारणं चिदचिन्मयः ॥ ७ ॥
अर्धस्तन्मात्रको जज्ञे तामसादिन्द्रियाणि च ।
तेजसाद् देवता आसन्नेकादश च वैकृतात् ॥ ८ ॥
मया सञ्चोदिता भावाः सर्वे संहत्य कारिणः ।
अण्डमुत्पादयामासुर्ममायतनमुत्तमम् ॥ ९ ॥
तस्मिन्नहं समभवमण्डे सलिलसंस्थिते ।
मम नाभ्यामभूत् पद्मं विशालव्यं तत्र चात्मभूः ॥ १० ॥
सोऽसृजत् तपसा युक्तो रजसा मदनुग्रहान् ।
लोकान् सपालान् विशात्मा भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा ॥ ११ ॥
देवानामोक आसीत् स्वर्भूतानां च भुवः पदम् ।
मर्त्यादीनां च भूर्लोकः सिद्धानां त्रितयात् परम् ॥ १२ ॥

अधोऽसुराणां नागानां भूमेरोकोऽसृजत् प्रभुः ।
त्रिलोक्यां गतयः सर्वाः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १३ ॥
योगस्य तपसश्चैव ज्ञानस्य गतयोऽमलाः ।
महर्जनस्तपः सत्त्वं भक्तियोगस्य मद्गतिः ॥ १४ ॥
मया कालात्मना धात्रा कर्मयुक्तमिदं जगत् ।
गुणप्रवाह एतस्मिन्नुन्मज्जति निमज्जति ॥ १५ ॥
अनुर्बुद्ध् कृशः स्पृहो यो यो भावः प्रसिध्यति ।
सर्वं सुभयसंयुक्तं प्रकृत्वा पुरुषेण च ॥ १६ ॥
यस्तु यस्यादिरन्तश्च स वै मर्थ्यं च तस्य तत् ।
विकारो ज्वबहाराणो यथा तेजसपार्थिवाः ॥ १७ ॥
यदुपादाय पूर्वस्तु भावो विकुरुते परम् ।
आदिरन्तो यतो यस्मिंस्तत् सत्पमभिधीयते ॥ १८ ॥
प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारः पुरुषः स्मृतः ।
सतोऽभिव्यञ्जकः कालो ब्रह्म तत् त्रितयं त्वहम् ॥ १९ ॥
सर्गः प्रवर्तते तावत् वीर्यार्पणेन नित्यशः ।
महान् गुणविशगोऽर्थः स्थित्वन्तो यावदीदृशम् ॥ २० ॥
विराष्मयाऽऽसायमानो लोककल्पविकल्पकः ।
पञ्चत्वापाविशेषाय कल्पते भुवनैः सह ॥ २१ ॥
अन्ते प्रलीयते मर्त्यं अन्नं धानासु लीयते ।
धाना भूमी प्रलीयन्ते भूमिर्गन्धे प्रलीयते ॥ २२ ॥
अप्यु प्रलीयते गन्ध आपश्च स्वगुणे रसे ।
लीयते ज्योतिषि रसो ज्योती रूपे प्रलीयते ॥ २३ ॥
रूपं वापी स च स्पर्शं लीयते सोऽपि चाग्नौ ।
अग्नौ शब्दतन्मात्र इन्द्रियाणि स्वयोन्यिषु ॥ २४ ॥

योनिर्वैकारिके सीम्य लीयते महतीधरे ।
 शब्दो भूतादिमप्येति भूतादिर्महति प्रभुः ॥ २५ ॥
 स लीयते महान् स्वेपु गुणेषु गुणवत्तमः ।
 तेऽव्यक्ते सम्प्रलीयन्ते तत् काले लीयतेऽव्यये ॥ २६ ॥
 कालो मायामये जीवे जीव आत्मनि मप्यते ।
 आत्मा केवल आत्मस्थो विकल्पापायलक्षणः ॥ २७ ॥

एवमन्वीक्षमाणस्य कथं वैकल्पिको भ्रमः ।
 मनसो हृदि तिष्ठेत् व्योम्नीवाकौदये तमः ॥ २८ ॥
 एष साद्व्यविधिः प्रोक्तः संशयग्रन्थिहेतिकः ।
 प्रतिलोमानुलोमाभ्यां परावरदशा मया ॥ २९ ॥
 ॥ इति धीमन्नागवते एकादशस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

धीमन्नागवतम्—
 गुणानामप्यमिथाणां पुमान् येन यथा भवेत् ।
 तन्मे पुरुषवर्षेदमुषधारय शंसतः ॥ १ ॥
 शमो दमस्तिक्षेक्षा तपः सत्यं दया स्मृतिः ।
 तुष्टिस्त्यागोऽस्पृहा भद्रा हीः क्षमा निस्तुतिर्भृतिः ॥ २ ॥
 काम ईहा मदस्तृष्णा (मनस्तृष्णा) स्तम्भ आशीर्भिताऽसुखम् ।
 मनोत्साहो यशः प्रीतिर्धाष्ट्यर्वीर्यबलोद्यमाः ॥ ३ ॥
 क्रोधो लोभोऽनृतं हिंसा माया दम्भोऽध्मा कलिः ।
 शोकमोहो विषादादी निद्राऽऽशा भीरनुद्यमः ॥ ४ ॥
 सत्यस्य रजसश्चैव तमसश्चानुपूर्वशः ।
 वृत्तयो वर्णितप्रायाः सन्निपातमथो शृणु ॥ ५ ॥
 सन्निपातस्त्वहमिति ममेत्युद्धव या मतिः ।
 व्यवहारः सन्निपाते मनोमात्रेन्द्रियासुभिः ॥ ६ ॥
 धर्मे चार्थे च कामे च यदाऽसौ परिनिष्ठितः ।
 गुणानां सन्निकर्षोऽयं श्रद्धारतिपनावहः ॥ ७ ॥
 प्रवृत्तिलक्षणां निष्ठां पुरुषो यर्हि गृहाश्रमे ।
 स्वधर्मे चानुतिष्ठेत् गुणानां समितिर्हि सा ॥ ८ ॥
 पुरुषं सत्यसंपुक्तमनुमापाच्छमादिभिः ।
 कामादिभी रजोयुक्तं क्रोधाद्यैस्तमसाऽवृतम् ॥ ९ ॥
 यदा भजति मां भक्त्या निरपेक्षः स्वकर्मभिः ।
 तं सत्यप्रकृतिं विद्यात् पुरुषं स्त्रियमेव च ॥ १० ॥
 यदा आशिष आशास्य मां यजेत् स्वकर्माभिः ।
 तं रजःप्रकृतिं विद्यात् हिंसामाशास्य तामसम् ॥ ११ ॥

सत्यं रजस्तम इति गुणा जीवस्य नैव मे ।
 चित्तजा धैस्तु भूतानां सज्जमानो निबध्यते ॥ १२ ॥
 यदेतरी जयेत् सत्यं भास्वरं विशदं शिवम् ।
 तदा सुखेन पुज्येत धर्मज्ञानादिभिः पुमान् ॥ १३ ॥
 यदा जयेत् तमस्तस्य रजः सद्गतिदाचलम् ।
 तदाऽसुखेन दुःखेन पुज्येत कर्मणा यशसा श्रिया ॥ १४ ॥
 यदा जयेद् रजस्तस्य तमो मूढं (मूढो) ह्ययं जनः ।
 पुज्यते शोकमोहाभ्यां निद्रया हिंसयाऽऽशाया ॥ १५ ॥
 यदा चित्तं प्रसीदत इन्द्रियाणां च निर्वृतिः ।
 देहेऽभयं मनोऽसङ्गं तत् सत्यं चिद्धि मत्पदम् ॥ १६ ॥
 विकुर्वन् क्रियया चाधीरनिवृत्तिश्च चेतसः ।
 गात्रास्वास्थ्यं मनो भ्रान्तं रज एतैर्निशामय ॥ १७ ॥
 सीदचित्तं विलीयेत चेतसो ग्रहणेऽक्षमम् ।
 मनो नष्टं तमो ग्लानिस्तमस्तदुषधारय ॥ १८ ॥
 एषमाने गुणे सत्ये देवानां बलमेधते ।
 असुराणां च रजसि तमस्युद्धव रक्षसाम् ॥ १९ ॥
 सत्वाज्जागरणं विद्याद् रजसा स्वप्नमादिशेत् ।
 प्रस्वायं तमसा जन्तोस्तुरीयं त्रिप्यसङ्गतम् ॥ २० ॥
 उपर्युपरि गच्छन्ति सत्येनाग्रहणो जनाः ।
 तमसा अधोऽध आमुख्याद् रजसाऽन्तरचारिणः ॥ २१ ॥
 सत्ये प्रलीनाः स्वर्गान्ति नरलोकं रजोल्याः ।
 तमोल्यास्तु निरयं यान्ति मामेव निर्गुणाः ॥ २२ ॥
 मदर्पणं निष्फलं या सान्त्विकं निजकर्म तत् ।
 राजसं फलसङ्कल्पं हिंसाप्रायादि तामसम् ॥ २३ ॥

केवल्यं सात्त्विकं ज्ञानं कर्मनिष्ठं तु राजसम् ।
 प्राकृतं तामसं ज्ञानं मभिष्टं निर्गुणं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 यनं तु सात्त्विको वासो ग्रामो राजस उच्यते ।
 तामसं यूतसदनं मत्रिकेतं तु निर्गुणम् ॥ २५ ॥
 सात्त्विकः कारकोऽसद्वी रागान्यो राजसः स्मृतः ।
 तामसः स्मृतिविभ्रष्टो निर्गुणो मदवाश्रयः ॥ २६ ॥
 सात्त्विक्याध्यात्मिकी श्रद्धा कर्मश्रद्धा तु राजसी ।
 तामस्यधर्मं या श्रद्धा मत्सेवायां तु निर्गुणा ॥ २७ ॥
 पथ्यं युक्तमनापस्तमाहार्यं सात्त्विकं स्मृतम् ।
 राजसं चेन्द्रियप्रेष्टं तामसं चार्तिदाशुचि ॥ २८ ॥
 सात्त्विकं सुखमान्योत्थं विषयोत्थं तु राजसम् ।
 तामसं मोहदैन्योत्थं निर्गुणं मदवाश्रयम् ॥ २९ ॥

द्रव्यं देशः फलं कालो ज्ञानं कर्म च कारकः ।
 श्रद्धाऽवस्था कृतिर्निष्ठा त्रैगुण्याः सर्वे एव हि ॥ ३० ॥
 सर्वे गुणमया भावा पुरुषाण्यवननिष्ठिताः ।
 दष्टं श्रुतमनुध्यायेद् बुध्या वा पुरुषर्षभ ॥ ३१ ॥
 एताः संसृतयः पुंसां गुणकर्मनिबन्धनाः ।
 येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा जीवेन चित्तजाः ।
 भक्तियोगेन मभिष्टो मद्भावाय प्रपद्यते ॥ ३२ ॥
 सत्त्वं चाभिजयेत् युक्तो नैरपेक्षेण शान्तधीः ।
 सम्पद्यते गुणैर्मुक्तो जीवं जीवो विद्याय माम् ॥ ३३ ॥
 तस्माद् देहमिमं लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसम्भवम् ।
 मयैव ब्रह्मणा पूर्णो न बहिर्नाऽन्तरश्चेत् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 मल्लक्षणमिमं कार्यं लब्ध्वा मद्भक्तमास्थितः ।
 आनन्दं परमात्मानमात्मस्थं समुपैति माम् ॥ १ ॥
 गुणमप्या जीवयोन्या विमुक्तो ज्ञाननिष्ठया ।
 गुणेषु मायामात्रेषु हृष्यमानेष्ववस्तुतः ।
 वर्तमानोऽपि न पुमान् युज्यतेऽवस्तुभिर्गुणैः ॥ २ ॥
 सङ्गं न कुर्यादसतां शिश्नोदरतृषां कचित् ।
 तस्यानुगतमत्यन्ते पतत्यन्वानुगोऽन्धवत् ॥ ३ ॥
 ऐलः सन्नाडिमां गाथामगायत बृहच्छ्रुयाः ।
 उर्वशीविरहान्मुहान् निर्विण्णः शोकसंयुतः ॥ ४ ॥
 त्यक्त्वाऽऽत्मानं ब्रजन्ती तां नग्न उन्मत्तवच्रुषः ।
 विलपन्नन्वाजाप्ये घोरे तिष्ठति विक्रवः ॥ ५ ॥
 कामानतृप्तोऽनुजुषन् भुङ्क्तान् वर्षयामिनीः ।
 न वेद गणनां यान्तीमुर्वश्याऽकृष्टचेतनः ॥ ६ ॥
 ऐल उवाच—
 अहो मे मोहविस्तारः कामकामलचेतसः ।
 देव्या गृहीतकण्ठस्य नापुः खण्डा अनुस्मृताः ॥ ७ ॥

नाहं वेदाभिनिर्मुक्तः सूर्येणाभ्युदितो मृषा ।
 मुपिता वर्षपूरानां बत्ताहानि गतान्युत ॥ ८ ॥
 अहो मे आत्मसम्प्राह येनान्मा योषिता हतः ।
 क्रीडाभृगुश्रद्धावती नरदेवशिखामणिः ॥ ९ ॥
 सपरिच्छदमात्मानं हित्वा तृणमिवेश्वरम् ।
 यान्ती सिष्यं चान्वगमं नग्न उन्मत्तवद् रुदन् ॥ १० ॥
 कुतस्तस्यानुभावः स्यात् तेज ईशित्वमेव वा ।
 योऽन्वगच्छे सिष्यं यान्ती स्मरमवाणविताडितः ॥ ११ ॥
 किं विषया किं तपसा किं त्यागेन धुतेन वा ।
 किं निर्विक्रमेन मीनेन स्त्रीभिर्षस्य मनो हतम् ॥ १२ ॥
 स्वायंस्याकोविदं पिङ्ग मां मूर्खं पण्डितमानिनम् ।
 योऽहमीश्वरतां प्राप्य स्त्रीणींस्त्रवज्जितः ॥ १३ ॥
 सेवतो वर्षपूरान्मे उर्वश्या अपरासवम् ।
 न तूत्त आत्मभूः कामो बहिराहुतिभिर्षया ॥ १४ ॥
 पुंश्चन्याऽपहृतं चित्तं को न्वन्यो मोचितुं प्रभुः ।
 आत्मारामेश्वरमृते भगवन्तमधोऽधजम् ॥ १५ ॥
 वोषितस्यापि देव्या मे सूक्तवाप्येन दुर्मतेः ।
 मनोगतो महाप्राहो नापथात्यजितात्मनः ॥ १६ ॥

किं न्वेतया म एकान्ते रज्ज्वां वै सर्पचेतसः ।
 द्रष्टुः स्वरूपाविदुषो योऽहं यदजितेन्द्रियः ॥ १७ ॥
 कायं मलीमसः कायो दीर्गन्धायात्मकोऽसुखिः ।
 क गुणाः सीमनस्याया हाभ्यासोऽवियया कृतः ॥ १८ ॥
 पित्रोः किं स्विन्नं भार्यायाः स्वामिनोऽग्रेः भगृध्रयोः ।
 किमात्मनः किं सुहृदामिति यो नावसीयते ॥ १९ ॥
 तस्मिन् कलेबरोऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विपज्जते ।
 अहो सुभद्रं सुनसं सुस्मितं च मुखं स्त्रियः ॥ २० ॥
 त्वद्दामां सरुधिरस्त्रापुमेदोमज्जास्थिसंहती ।
 विष्णुमूत्रपूये रमतां कृमीणां कियदन्तरम् ॥ २१ ॥
 अपापि नो विपज्जते स्त्रीषु स्त्रेणेषु चार्धविन् ।
 विषयेन्द्रियसंयोगान्मनः क्षुभ्यति नान्यदा ॥ २२ ॥
 अहृष्टादधुताद् भावान्न भाव उपजायते ।
 असंग्रभुजतः प्राणान् शाम्यति न्तिमितं मनः ॥ २३ ॥
 तस्माद् सङ्गो न कर्तव्यः स्त्रीषु स्त्रेणेषु चेन्द्रियैः ।
 विदुषां चाप्यविश्रयः पद्वर्गः किमु माहशाम् ॥ २४ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 एवं प्रगायन् नृपदेवदेवः स उर्वशीलोकमथो विहाय ।
 आत्मानमात्मन्यवगम्य मां वै उपारमज्ज्ञानविधूतमोहः ॥

ततो दुःसङ्गमुत्सृज्य सत्सु सज्जेत बुद्धिमान् ।
 सन्त एवास्य छिन्दन्ति मनोव्यासङ्गमुक्तिभिः ॥ २६ ॥
 सन्तोऽनपेक्षा मखिताः प्रशान्ताः समदर्शः (शिनः)नाः ।
 निर्ममा निरद्वहारा निर्दन्द्वा निःपरिग्रहाः ॥ २७ ॥
 तेषु नित्यं महाभाग महाभागेषु मत्कथाः ।
 सम्भवन्ति हिता नृणां जुषतां प्रपुनन्यपम् ॥ २८ ॥
 ता ये शृण्वन्ति गायन्ति ह्यनुमोदन्ति चाहताः ।
 मत्पराः श्रद्धाधानाश्च भक्तिं विन्दन्ति ते मयि ॥ २९ ॥
 भक्तिं लब्धवतः साधो किमन्यदवशिष्यते ।
 मय्यनन्तगुणे ब्रह्मण्यनन्दानुभवात्मनि ॥ ३० ॥
 यथोपाश्रयमाणस्य भगवन्तं विभावसुम् ।
 शीतं भयं तमो व्येति साधुं संसेवतस्तथा ॥ ३१ ॥
 निमज्ज्योन्मज्जतां घोरं भवाब्धी ते परायणम् ।
 सन्तो ब्रह्मविदः शान्ता नीर्द्विबाष्पु मज्जताम् ॥ ३२ ॥
 अन्नं हि प्राणिनां प्राणं (प्राणः) आर्तानां शरणं त्वहम् ।
 धर्मो धिक् नृणां प्रेत्य सन्तोऽतो विभ्यतोऽरणम् ॥ ३३ ॥
 सन्तो दिशन्ति चक्षुषि बहिरर्कः समुत्थितः ।
 देवता बान्धवाः सन्तः पिता माताऽहमेव च ॥ ३४ ॥
 चेतसेलासुतोऽप्येवमुर्धस्या लोकनिःस्पृहः ।
 मुक्तसङ्गो महीमेतामात्मारामश्चचार ह ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पद्मविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 क्रियायोगं समाचक्ष्य भवदाराधनं प्रथो ।
 येन त्वां ये यथाऽर्चन्ति सात्वताः सात्वतर्षभ ॥ १ ॥
 एतद् वदन्ति मुनयो मुहुर्निःश्रेयसं नृणाम् ।
 नारदो भगवान् व्यास आचार्योऽङ्गिरसः सुतः ॥ २ ॥
 निःसृतं ते मुखाम्भोजाद् यदाह भगवानजः ।
 पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्यो देव्यै च भगवान् भवः ॥ ३ ॥
 एतद् वै सर्ववर्णानामाश्रमाणां च सम्मतम् ।
 श्रेयसामुत्तमं मन्ये स्त्रीशूद्राणां च मानद ॥ ४ ॥

एतद्धि कमलपत्राक्ष कर्मबन्धविमोचनम् ।
 भक्ताय चानुरक्ताय ब्रूहि विश्वेश्वरेश्वर ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्य चोद्धव ।
 संक्षिप्तं वर्णयिष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ६ ॥
 वैदिकस्त्रान्त्रिको मिश्र इति मे त्रिविधो मत्तः ।
 त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समाचरेत् ॥ ७ ॥
 यथा स्वनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पूरुषः ।
 यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया नं निरोध मे ॥ ८ ॥

अर्चायां स्थण्डिलेऽग्री वा सूर्येऽप्यु हृदि वा द्वित्रे ।
 द्रव्येण भक्तियुक्तोऽर्चैत् स्वर्गुन् माममायया ॥ ९ ॥
 पूर्वं स्नानं प्रकुर्वीत धीतदन्तोऽङ्गशुद्धये ।
 उभयरपि च स्नानं मन्त्रैर्मृद्वहणादिभिः ॥ १० ॥
 सन्ध्यापास्त्यादिकर्माणि वेदतन्त्रोदितानि मे ।
 पूजां तैः कल्पयेत् सम्यक् सङ्कल्पः कर्मपावनः ॥ ११ ॥
 शीली दारुमयी लोही लेण्या लेख्या च सैकती ।
 मनामयी मणिमयी प्रतिमाऽष्टविधा स्मृता ॥ १२ ॥
 चलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा(प्रतिमा) जीयमन्दिरम् ।
 उद्गासावाहने न स्तः स्थिराणामुद्गावर्चने ॥ १३ ॥
 अस्थिरायां विकल्पः स्यात् स्थण्डिले तु भवेद् द्रव्यम् ।
 स्रपनं तु विलेप्यायामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ १४ ॥
 द्रव्यैः प्रसिद्धैर्मयागः प्रतिमादिष्वमायिनः(मायया) ।
 भक्त्या चैव यथालब्धैर्हृदि भावेन चैव हि ॥ १५ ॥
 स्नानालङ्करणं प्रेष्टमर्चायामेव नूत्रव (मेतदुद्भव) ।
 स्थण्डिले तत्त्वविन्यासो वक्त्रावाज्यभूतं हविः ॥ १६ ॥
 सूर्ये चाभ्यर्हणं (चाभ्यार्हणं) प्रेष्टं (प्रेष्टं) सलिले सलिलादिभिः ।
 श्रद्धापोषहतं श्रेष्ठं भक्तेन मम वार्षिकम् ।
 गन्धो धूपः सुमनसो दीपोऽन्नायं च किं पुनः ॥ १७ ॥
 शुचिः सम्भृतसम्भारः प्राग्दर्भैः कल्पितासनः ।
 आसीनः प्रागुदवाऽर्चैदर्चायां त्वथ सम्मुखः ॥ १८ ॥
 कृतन्यासो मदार्या च पाणिनाऽभिमृजेद् बुधः ।
 कलशं श्रोक्षणीयं च यथावदुपसादयेद् ॥ १९ ॥
 तदद्भिर्देवयजनं द्रव्याण्यन्मानमेव च ।
 श्रोक्ष्य पात्राणि त्रीण्यद्भिस्तेस्तेर्द्रव्यैश्च सादयेत् ॥ २० ॥
 पाषाण्यार्चमनीयार्थं त्रीणि पात्राणि देशिकः ।
 हृदा शीर्षाऽथ शिखया गायत्र्या वाऽभिमन्त्रयेत् ॥ २१ ॥
 पिण्डे वाच्यग्रिसंशुद्धे हृत्पद्मस्थानं परां मम ।
 अण्वी जीवकलां ध्यायेन्नादान्ते सिद्धभाविताम् ॥ २२ ॥
 तयाऽऽत्मभूतया पिण्डे व्योम्ने सम्यग्न तन्मयः ।
 आवाह्यार्चयितुं स्थाप्य न्यस्ताङ्गं मां प्रज्जयेत् ॥ २३ ॥

पाथोपस्पर्शानार्घ्यादीनुपचारान् प्रकल्पयेत् ।
 धर्मादिभिश्च नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं मम ॥ २४ ॥
 पद्मपद्मदलं तत्र कर्णिकाकेसरोज्ज्वलम् ।
 उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मह्यं नृपसिद्धये ॥ २५ ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गदासीपुधनुर्हस्तान् ।
 मुसलं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं चानुपूजयेत् ॥ २६ ॥
 नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रचण्डं चण्डमेव च ।
 महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमुदक्षणम् ॥ २७ ॥
 दुर्गा विनायकं व्यासं विष्णुसेनं गुरुन् सुगन् ।
 स्वे स्वे स्थाने त्वभिमुखान् पूजयेत् श्रोक्षणादिभिः ॥ २८ ॥
 चन्दनोशीरकर्पूरकुङ्कुमागुरुवासितैः ।
 सलिलैः स्नापयेन्मन्त्रैर्निन्यदा विभवे सति ॥ २९ ॥
 स्वस्य धर्मानुवाकेन महापुरुषविषया ।
 पौरुषेणापि सूक्तेन धामनीरजनादिभिः ॥ ३० ॥
 वस्त्रोपवीताभरणपत्रस्रग्गन्धलेपनैः ।
 अलङ्कुर्वीत सप्रेम मद्भक्तो मां यथोचितैः ॥ ३१ ॥
 पाषमाचमनीयं च गन्धं सुमनसोज्ज्वलम् ।
 धूपदीपोपहार्याणि दद्यान्मे श्रद्धयाऽर्चकः ॥ ३२ ॥
 गुडपापसप्तपीपि शङ्कुल्पापूपमोदकान् ।
 संयावं दधिसूपांश्च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ॥ ३३ ॥
 अभ्यङ्गोन्मन्दनादांशदन्तपावाभिषेचनम् ।
 अन्नादि(यं) नृत्यगीतादि पर्वणि सुस्तथाऽन्वहम् ॥ ३४ ॥
 विधिना विहिते कुण्डे मेखलावर्तचैदिभिः ।
 अग्निमाधाय परितः समूहेत् पाणिनोदितम् ॥ ३५ ॥
 परिस्तीर्याथ पर्युद्धेदन्वाधाय यथाविधि ।
 श्रोक्षणीयानि द्रव्याणि श्रोक्ष्याग्रावावहेत माम् ॥ ३६ ॥
 तप्तजाम्बूनदप्रस्रवं शङ्खचक्रगदाम्भुजैः ।
 तप्तचतुर्भुजं शान्तं पद्मकिञ्जल्कवाससम् ॥ ३७ ॥
 स्फुरत्किरीटकटकटिसूत्रवराहदम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजन्तींस्तुभं वनमालिनम् ॥ ३८ ॥

ध्यापनभ्यर्च्य दारूणि हविषाऽभिपुतानि च ।
 प्रास्ताज्यभागावाधार्प्य दत्त्वा चाज्यभुतं हविः ॥ ३९ ॥
 जुहुषान्मूलमन्त्रेण षोडशार्चाधिपानतः ।
 धर्मादिभ्यो यथान्यायं मन्त्रैः स्विष्टकृतं बुधः ॥ ४० ॥
 अभ्यर्च्याग्निं (अभ्यर्चायां) नमस्कृत्य पापदेभ्यो बलिं हरेत् ।
 मूलमन्त्रं जपेद् ब्रह्म स्मरन् नारायणात्मकम् ॥ ४१ ॥
 दत्त्वाऽऽचमनमुच्छेपं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् ।
 मुखवासं सुरभिमत् ताम्बूलायमधार्येत् ॥ ४२ ॥
 उपगायन् गृणन् नृत्यन् कर्माण्यभिनयन् मम ।
 मत्कथाः श्रावयन् शृण्वन् मुहूर्तज्ञानको भवेत् ॥ ४३ ॥
 स्तवैः(सर्वैः)रुचावचैः श्रुतैः (स्तोत्रैः) पीराणैः प्राकृतेरपि ।
 स्तुत्वा प्रसीद भगवन्निति बन्देत् दण्डवत् ॥ ४४ ॥
 शिरो मत्पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम् ।
 प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युदहार्णवात् ॥ ४५ ॥
 ततः शेषां मया दत्तां शिरस्याधाय सादरम् ।
 उद्गासयेद्येदुद्गास्यं ज्योतिर्ज्योतिषि तत् पुनः ॥ ४६ ॥

अर्चादिषु यथा यत्र श्रद्धा मां तत्र चार्चयेत् ।
 सर्वभूतेष्वाम्नि च सर्वात्माऽहमवस्थितः ॥ ४७ ॥
 एवं क्रियापांगपथैः पुमान् वेदिकतान्त्रिकैः ।
 अर्चानुभावतः सिद्धिं मत्तो विन्दन्त्यभिप्सिताम् ॥ ४८ ॥
 मदर्चां सम्प्रतिष्ठाप्य मन्त्रिं कारयेद् ददम् ।
 पुण्योयानानि रम्याणि पूजां तत्रोत्सवाधिताम् ॥ ४९ ॥
 पूजादीनां प्रवाहार्थं महापर्वसु चान्वहम् ।
 क्षेत्राण्यपुरोग्रामान् दत्त्वा मत्सार्ष्टितामियात् ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठया सार्वभौमं सद्यना भुवनत्रयम् ।
 पूजादिना ब्रह्मलोकं त्रिभिर्मत्साम्यतामियात् ॥ ५१ ॥
 मामेव नेरपेक्ष्येण भक्तिपोगेन विन्दति ।
 स भक्तियोगं लभते एवं वः पूजयेत माम् ॥ ५२ ॥
 यः स्वदत्तां परैर्दत्तां हरेत् सुरविप्रयोः ।
 वृत्तिं स जापते विद्भुग् वर्पाणामपुतापुनम् ॥ ५३ ॥
 कर्तुंश्च सारपेहेतोरनुमोदितुये च ।
 कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूयसि तत् फलम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 परस्वभावकर्माणि न प्रशंसन् गह्रयेत् ।
 विश्वमेकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १ ॥
 परस्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निन्दति ।
 स आगु भ्रंशते स्थानादसत्याभिनिवेशतः ॥ २ ॥
 तैजसे निद्रयाऽऽपन्ने पिण्डस्थो नष्टचेतनः ।
 मायां प्राप्नोति मृत्युं वा तद्धि नानार्थदं मनः ॥ ३ ॥
 किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्यावस्तुनः कियन् ।
 याचोदितं तदनुतं मनसा ध्यातमेव च ॥ ४ ॥
 छायाप्रत्युदकाभासा ह्यसन्नोऽप्यर्थकारिणः ।
 एवं देहादयो भावा यच्छन्त्यामृत्युतो भयम् ॥ ५ ॥
 आत्मैव तदिदं विश्वं सृज्यते सृजति प्रभुः ।
 त्रापते त्रानि विश्वात्मा हिरण्यं हरतीथरः ॥ ६ ॥

तस्माच्च ह्यात्मनोऽमुष्मादन्यो भावो निरूपितः ।
 अनिरूपितेयं त्रिविधा निर्मूला मतिरात्मनि ॥ ७ ॥
 इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया कृतम् ॥ ८ ॥
 एतद् विद्वान् मदुदितं ज्ञानविज्ञाननैपुणः ।
 न निन्दति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ९ ॥
 प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसंविदा ।
 आयन्तवदसज्ज्ञात्वा निःसङ्गो विचरेदिह ॥ १० ॥
 उद्धव उवाच—
 नैवात्मनो न देहस्य संसृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः ।
 अनात्मस्वदशोरीश कस्येयमुपलभ्यते ॥ ११ ॥
 आत्माऽज्ययोऽगुणः शुद्धः स्वयंज्योतिरनावृतः ।
 अश्रिवद् दाम्बदपि देहः कस्येति संसृतिः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

यावद् देहेन्द्रियप्राणैरात्मनः सन्निकर्षणम् ।

संसारः फलवांस्तावदपार्थोऽप्यविवेकिनः ॥ १३ ॥

अर्थेऽप्यवियमानेनैव संसृतिर्न निवर्तते ।

ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ १४ ॥

यथा तदप्रतिबुद्धस्य प्रस्थापो बहन्नर्थकृत् ।

स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्प(ल्य)ते ॥ १५ ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ।

अहङ्कारस्य दृश्यन्ते जन्ममृत्युश्च नात्मनः ॥ १६ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो

जीवाऽन्तरात्मा गुणकर्ममूर्तिः ।

सूत्रं महानित्यरुपेह गीतः

संसार आधावति कालतन्त्रः ॥ १७ ॥

अमूलमेतद् बहुरूपरूपं

मनोवचःप्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेन

च्छित्त्वा मुनिर्गा विचरत्यनुष्ठाः ॥ १८ ॥

ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च

प्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम् ।

आपन्नयोरस्यः यदेव केवलं

कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ १९ ॥

यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरस्तात्

पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्यमयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं

नानापदेशैरहमस्य तद्वत् ॥ २० ॥

विज्ञानमेतत् त्रिपदस्थमहं

गुणत्रयं कारणकार्यकर्तुं ।

समन्वयेन व्यतिरेकतश्च

येनैव तुर्येण तदेव सत्यम् ॥ २१ ॥

न यत् पुरस्तादुत यत् पश्चात्

मध्ये च तत्र व्यपदेशमात्रम् ।

भूतं प्रसिद्धं च परेण ययत्

तदेव सत् स्यादिति मे मनीषा ॥ २२ ॥

अवियमानोऽप्यवभासते यो
वैकारिको राजससर्ग एषः ।

ब्रह्म स्वयंज्योतिरतो विभाति
ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचित्रम् ॥ २३ ॥

एवं स्फुटं ब्रह्म विविच्य हेतुभिः

परापवादेन विवेकबुद्ध्या ।

छित्त्वाऽऽत्मसन्देहमुपारमेत

स्वानन्दतुष्टोऽसितकामुकेभ्यः ॥ २४ ॥

नात्मा वपुः पार्थिवमिन्द्रियाणि

देवा ह्यमुर्बापुजलं दुतासाः ।

मनोऽन्नमात्रं पिपणा च सत्य-

मद्वृत्तिः स्वं कृतिर्यसांम्यम् ॥ २५ ॥

समाहितैः कः करणैर्गुणात्मभि-

र्गुणो भवेत् तत्सुविबिक्तधात्रः ।

विधिष्यमाणैरुत किं नु दूषणं

यदैकपैतेर्विगते रवेः किम् ॥ २६ ॥

यथा नभो बाष्पनलाम्बुगुणै-

र्गतागतेर्वा त्रिगुणैर्न सज्जते ।

तथाऽक्षरं सत्त्वरजस्तमोयलै-

रसङ्गतं संसृतिहेतुभिः परम् ॥ २७ ॥

तथापि सङ्गः परिवर्जनीयो

गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।

मद्भक्तियोगेन रदेन यावत्

रजो निरस्येत तमःकृपायम् ॥ २८ ॥

यथाऽमघोऽसाधुश्चिकित्सितो नृणां

पुनः पुनः सन्तुदति प्ररोहन् ।

एवं मनोऽपक्वकृपायकर्म

कुयोगिनं विद्धयति सर्वसङ्गम् ॥ २९ ॥

कुयोगिनो ये विद्वता ह्यन्तरापीः

अनुप्यभूतेस्त्रिदशोपमृष्टैः ।

ते प्राक्तनाभ्यासबलेन भूयो

युजन्ति योगं न तु कर्मतन्त्रम् ॥ ३० ॥

करोति कर्म क्रियते च जन्तुः केनाप्यसौ चोदित आनिपातात् । न तत्र विद्वान् प्रकृ(तौ)तिस्थितोऽपि निवृत्ततृष्णः स्वसुखानुभूत्या	॥ ३१ ॥	एकोऽद्वितीयो वचसां विरामो येनेरिता याग्रचनाश्रन्ति एतावान्मात्मसंमोहो यद् विकल्पस्तु केवले । आत्माऽमृते स्वमात्मानमचलं यत्र पश्यति	॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥
तिष्ठन्तमासीनमुत ब्रजन्तं शयानमुद्यन्तमदन्तमन्नम् । स्वभावमन्यत् किमपीहमान- मात्मानमात्मस्थमतिर्न वेद	॥ ३२ ॥	यन्नामाकृतिभिर्ग्राह्यं पञ्चवर्णमवाधितम् । ज्यथो नाप्यर्थवादोऽयं द्वयं विन्दन्ति सूरयः	॥ ३८ ॥
यदि स्म पश्यत्यसदिन्द्रियार्थं नानानुमानेन विरुद्धमन्यत् । न मन्यते वस्तुतया मनीषी स्वर्णं यथोत्थाय तिरोदधानम्	॥ ३३ ॥	योगिनो एकयोगस्य युञ्जतः काल उत्थितैः । उपसर्गैर्विहन्त्येत तत्राप्यं विहितो विधिः	॥ ३९ ॥
पूर्वं गृहीतं गुणकर्मचित्र- मज्ञानमात्मन्यविधिकतमह । निवर्तते तत् पुनरीक्षयैव न गृह्यते नापि विसृज्य आत्मा	॥ ३४ ॥	योगधारणया कांश्चिदात्मनैर्धारणान्वितैः । तपोमन्त्रीषधैः कांश्चिदुपसर्गान् विनिर्देहन्	॥ ४० ॥
यथा हि भानोरुदयो नृचक्षुषां तमो निहन्त्यात्र च (तु)संविधत्ते । एवं समीक्षा निपुणा सती मे हन्त्यात् तमिच्छं पुरुषस्य बुद्धेः	॥ ३५ ॥	कांश्चिन्ममानुष्यानेन नामसद्गीर्तनादिभिः । योगेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदान् शुभैः	॥ ४१ ॥
एष स्वयंज्योतिरजोऽग्रमेयो महानुभूतिः सकलानुभूतिः ।		केचिद् देहमिमं धार्यं सुकृत्यं (सुकृत्यं) वयसि स्थितम् । विधाय विविधोपायैरथ युञ्जन्ति सिद्धये	॥ ४२ ॥
		इह वर्षशताशीत्या तदायासो ह्यपार्थकः । अन्तवत्त्वाच्छरीरस्य कलस्यैव वनस्पतेः	॥ ४३ ॥
		योगं निपेवतो नित्यं कायधेत् कल्प(न्य)तामियात् । तच्छूहृष्यात्र मतिमान् योगमुत्सृज्य मत्सरः	॥ ४४ ॥
		योगचर्यामिमां योगी विचरन् मदपाश्रयः । नान्तराथैर्विहन्त्येत निःस्पृहः स्वसुखानुभूः	॥ ४५ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते एकादसस्कन्धे अष्टविंशोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच-

सुदुश्चरामिमां मन्ये योगचर्यामनात्म(ना)नः । यथाऽञ्जसा पुमान् सिध्येत् तन्मे ब्रूयञ्जसाऽच्युत	॥ १ ॥	किं चित्रमच्युत तवेतदज्ञोपबन्धो- दांसेष्वनन्यशरणेषु यदात्मदस्त्वम् । योऽरोचवश्च पशुषुः स्वयमीश्वराणां श्रीमत्किरीटमणिपट्टितपादपीठः	॥ ४ ॥
प्रायशः पुण्डरीकाक्ष युञ्जतो योगिनो मनः । विपीदत्यसमाधानान्मीनसंयमकर्षितम्	॥ २ ॥	तं त्व्याऽखिलात्मदयितेश्वरमाधितानां सर्वार्थदं सुकृतयिद् विसृजेत को नु । को वा भजेत् किमपि विस्मृतचित्तवृत्तिः किं वा न वेद तव पादरजोऽमृतात्मः	॥ ५ ॥
अथो त आनन्ददुषं पदाम्बुजं हंसाः श्रेयैरन्नरविन्दलोचन । सुखं(तु) च विश्वेश्वर योगकर्मभिः त्वन्माययाऽमी विहता न मानिनः	॥ ३ ॥		

नैवोपयान्त्यपचितिं कथयस्तवेष्टा
 ब्रह्मायुषाऽपि (ब्रह्मादयोऽपि) नतमूर्द्धं सदा स्मरन्तः ।
 योऽन्तर्बहिस्तनुभूतामशुभं विधुन्व-
 ज्ञार्चार्थधैत्यवपुषा स्मरन्ति व्यनक्षि ॥ ६ ॥
 श्री शुक उवाच-
 इत्युद्धयेनात्यनुरक्तचेतसा
 पुष्टां जगत्प्रीडनकः स्वशक्तिभिः ।
 गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो
 जगद् सप्रेम मनोहरस्मितः ॥ ७ ॥
 धीभगवानुवाच-
 हन्त ते वर्णपिप्यामि मम धर्मान् सुमद्गलान् ।
 यान् शुद्धानाचरन् मर्त्यो मृत्युं जयति दुर्जयम् ॥ ८ ॥
 कुर्यात् सर्वाणि कर्माणि मदर्थं शनैः स्मरन् ।
 मय्यर्पितमनश्चित्तो मद्भ्रमात्ममनोरतिः ॥ ९ ॥
 देशान् पुण्यान् संश्रयेत् मद्भक्तैः साधुभिः श्रितान् ।
 देवासुरमनुष्येषु मद्भक्ताचरितानि च ॥ १० ॥
 पृथक् सत्रेण वा मह्यं मम यात्रामहोत्सवम् ।
 कारयेन्नृत्यगीतायैमहाराजविभूतिभिः ॥ ११ ॥
 मामेव सर्वभूतेषु बहिरन्तरवस्थितम् ।
 ईक्षे(यजे)तात्मनि चात्मानं यथा खममलाशयः ॥ १२ ॥
 इति सर्वाणि भूतानि मद्भावेन महापुते ।
 सभाजयेन्मन्यमानो ज्ञानं केवलमाश्रयन् ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणे पुण्ड्रके स्तेने ब्रह्मण्यैके स्फुलिङ्गके ।
 अङ्गुरे ऋक्के चैव समदृक् पण्डितो मतः ॥ १४ ॥
 नरेष्वभीक्ष्णं मद्भावं पुंसो भावयतोऽचिरात् ।
 स्याद्वा माया तिरस्कारं साहंकाराऽपि याति हि ॥ १५ ॥
 विसृज्य स्वयमात्मस्थां दशयज्ञीं च देहिकीम् ।
 प्रणमेद् दण्डवद् भूमावाधचण्डालगोक्षरम् ॥ १६ ॥
 यावत् सर्वेषु भूतेषु मद्भावं नोपपुज्यते ।
 तावदेवमुपासीत बाह्वनःकायवृत्तिभिः ॥ १७ ॥
 सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य विषयाऽऽत्ममनीषया ।
 परिपश्यन्ति च परं परमात्मानमच्युतम् ॥ १८ ॥

अयं हि सर्वकल्पानां सग्रीचीनो मतो मम ।
 मद्भावं सर्वभूतेषु मनोवाक्तापकर्मभिः ॥ १९ ॥
 नह्यङ्गोपक्रमे ध्वंसो न भूयस्योद्भावावपि ।
 मया व्यवसितं सम्यक् निर्गुणत्यादनाशिषः ॥ २० ॥
 यो योऽपरो मनोधर्मः कल्पते निष्कलाय ते ।
 तदायासो निरर्थः स्यान्नयादेरिव सत्तम ॥ २१ ॥
 एषा बुद्धिमतां बुद्धिर्मनीषा च मनीषिणाम् ।
 यत् सत्पमनृतेनेह मर्त्येनाग्नौति माऽमृतम् ॥ २२ ॥
 एष तेऽभिहितः कृत्स्नो ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः ।
 समासव्यासविधिना देवानामपि दुर्गमः ॥ २३ ॥
 अभीक्ष्णशस्ते गदितं ज्ञानं विस्मयपुक्तिमत् ।
 एतद् विज्ञाय मुच्येत पुरुषो नष्टसंशयः ॥ २४ ॥
 सुविविक्तं तव प्रश्नं मयोक्तमपि धारयन् ।
 सनानतं ब्रह्म गुह्यं परब्रह्माधिगच्छति ॥ २५ ॥
 य एतन्मम भक्तेषु सम्प्रदद्यात् सुपुष्कलम् ।
 तस्याहं ब्रह्मदायस्य दद्याम्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥
 य एतत् समधीयीत पवित्रं परमं शुचि ।
 स पुण्यादहरहर्मा ज्ञानदीपेन दर्शयन् ॥ २७ ॥
 य एतच्छ्रद्धया नित्यमव्यग्रं शृणुषाक्षरः ।
 मयि भक्तिं परां कुर्वन् कर्मभिर्न स बध्यते ॥ २८ ॥
 अप्सुद्भव त्वया ब्रह्म सत्ते समुपधारितम् (समवधारितम्) ।
 अपि ते विगतो मोहः शोकभासो मनोभवः ॥ २९ ॥
 नैतत् त्वया दाम्भिकाय नास्तिकाय शठाय च ।
 अशुभूपोरभक्ताय दुर्विनीताय दीपताम् ॥ ३० ॥
 एतेर्दोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय श्रियाय च ।
 साधवे शुचये ब्रूयाद् भक्तिः स्याच्छ्रद्धोपायिताम् ॥ ३१ ॥
 नैतद् विज्ञाय जिज्ञासोर्ज्ञानव्यमशेषितम् ।
 यीत्या पीयूषममृतं पातय्यं नावशिष्यते ॥ ३२ ॥
 ज्ञाने कर्मणि योगे च यार्तायां दण्डधारणे ।
 यावानर्थो नृणां तात तावान् मोहभनुर्विधः ॥ ३३ ॥

मर्त्यो यदा त्यक्तसमस्तकर्मा
निवेशितात्मा विचिकीर्षितो मे ।
तदाऽमृतत्वं प्रतिपद्यमानो
मयाऽऽत्मभूयाय च कल्पतेऽसी ॥ ३४ ॥

श्री शुक उवाच—
स एवमादर्शितयोगमार्ग
स्तदोत्तमश्लोकवचो निशम्य ।
बद्धाञ्जलिः प्रीत्युपरुद्धकण्ठो
न किञ्चिदूचेऽधुपरिभुताक्षः ॥ ३५ ॥

विष्टभ्य चित्तं प्रणयेन पूर्णं
धैर्येण राजन् बहुमन्यमानः ।
कृताञ्जलिः प्राह यदुप्रवीरं
शीर्ष्णां स्पृशंस्तत्परिणामविन्दम् ॥ ३६ ॥

उद्धव उवाच—
विद्रावितो मोहमयोऽन्धकारो
य आश्रितो मे तव सन्निधानात् ।
विभावसोः किञ्चु समीपगम्य
शीतं तमोऽग्निप्रभवत्यजाय ॥ ३७ ॥

प्रवर्षिता मे भवताऽनुकम्पिता
दत्तो हि विज्ञानमयः प्रदीपः ।
हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं
कोऽङ्गः समीपाच्छरणं त्वदन्यम् ॥ ३८ ॥

वृक्षश्च मे सुदृढः स्नेहपाशो
(वृक्षश्च रूढः स्नेहपाशो मदीयः)
दासाहंवृष्ण्यन्धकसात्त्वतेषु ।
प्रसारितः सृष्टिविबुद्धये त्वया
स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिना ॥ ३९ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् ।
यथा त्वचरणाम्भोजे रतिः स्यादनपायिनी ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच—
गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो वदयार्थं मदाश्रमम् ।
तत्र मत्पादतीर्थैः स्नानोपस्पर्शभिः शुचिः ॥ ४१ ॥

ईक्षयाऽलकनन्दाया विपृताशेषकल्मषः ।
वसानो बल्कलान्यङ्ग बन्धभुक् सुखनिःस्पृहः ॥ ४२ ॥

तितिधुर्द्वन्द्वमात्राणां सुशीलः संयतेन्द्रियः ।
शान्तः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ४३ ॥

मनोऽनुशिक्षितं यत्ते विविवतमनुभावयन् ।
मप्यवशितवाक्चित्तो मद्धर्मनिरतो भव ॥ ४४ ॥

अतिक्रम्य गतीस्तिष्ठो मामेप्यसि ततः परम् ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—
स एवमुक्तो हरिमेधसोद्धवः
प्रदक्षिणं तं परिवृत्य पादयोः ।
शिरो निधायाभुक्कलाभिरार्द्रधीः
सिञ्चन् पदद्वन्द्वमथोऽनुचक्रमे (थो न चक्रमे) ॥ ४६ ॥

सुदुस्त्यजस्नेहवियोगकातरौ
न शक्नुवंस्तं परिदुर्नुमातुरः ।
कृच्छ्रं ययौ मूर्धनि भर्तृपादुके
विभ्रन्नमस्कृत्य ययौ पुनःपुनः ॥ ४७ ॥

ततस्तमन्तर्हृदि सन्निवेश्य
गतो महाभागवतो विशालाम् ।
यथोपदिष्टं जगदेकबन्धुना
तपः समास्थाप्य हरेरगाढं गतिम् ॥ ४८ ॥

यदे(य एत)तदानन्दसमुद्रसम्भूतं
ज्ञानामृतं भागवताय भाषितम् ।
कृष्णेन योगेश्वरसेविताङ्किणा
सच्छ्रद्धयाऽऽसेज्य जगद् विमुच्यते ॥ ४९ ॥

भवभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारं
निगमकुमुददम्भं भृङ्गचद् वेद्यसारम् ।
अमृतमुदधिकल्पं पापयन् भृत्यवर्गान्
पुरुषकपभमायं विष्णुसंज्ञं नतोऽस्मि ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच-

ततो महाभागवत उद्धवे वदतीं गते ।

द्वारयत्यां किमकरोद् भगवान् भूतभावनः ॥ १ ॥

ब्रह्मशापोपसंमुष्टं स्वकुले यादवर्षभः ।

प्रेयसी सर्वेनत्राणां तनुं स कथमत्यजत् ॥ २ ॥

प्रत्याक्रुष्टं नयनमवला यत्र लग्नं (मग्नं) न शेकुः

कर्णाविष्टं न सरति यत्रो यन् सतामात्मलग्नम् ।

पञ्चदीवाचं (क्षयं) जनयति रतिं कोऽनुमानः कवीनां

दृष्ट्वा जिष्णोर्मुषि रथगतं यच्च तत्ताम्यमीषुः ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच-

दिवि भुव्यन्तरिक्षे च महोत्पातान् समुत्पितान् ।

दृष्ट्वाऽऽसीनान् सुधर्माणां कृष्णः प्राह यदूनिदम् ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच-

एते घोरा महोत्पाता द्वावन्त्यां यमकेतवः (नाशहेतवः) ।

मुहूर्तमपि न स्थेयमत्र वो यदुपद्रवाः ॥ ५ ॥

स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च शङ्कोद्धारं ब्रजन्वितः ।

वयं प्रभासं यास्यामो यत्र प्रत्यक् सरस्वती ॥ ६ ॥

तत्राभिपिच्य शुचय उषोष्य सुसमाहिताः ।

देवताः पूजयिष्याम स्नपनालेपनार्हणैः ॥ ७ ॥

ब्राह्मणांस्तु महाभागान् कृतस्वस्थयपना वयम् ।

गोभूहिण्यवातोभिर्गजाश्वरथवेष्टमभिः ॥ ८ ॥

विधिरेष हरिष्टो मङ्गलायनमुत्तमम् ।

देवद्विजगवां पूजा भूतेषु परमा दया ॥ ९ ॥

इति सर्वे समाकर्ण्य यदुवृद्धा मधुद्विषः ।

तथेति नीधिरुत्तीर्य प्रभासं प्रययु रथैः ॥ १० ॥

तस्मिन् भगवताऽदिष्टं यदुदेवेन यादवाः ।

चक्रुः परमया भक्त्या सर्वश्रेयोपवृंहितम् ॥ ११ ॥

ततस्तस्मिन् महापानं षण्मरियकं मधु ।

दिष्टविभंशितथियो यादवा नष्टमङ्गलाः ॥ १२ ॥

महापानाभिमत्तानां वीराणां हस्तचेतसाम् ।

कृष्णमायाविमूढानां सहर्षः सुमहानभूत् ॥ १३ ॥

युयुः क्रोपसंख्या वेलायामाततायिनः ।

धनुर्भिरसिभिर्महोदधैर्दाभिस्तोमरारिभिः ॥ १४ ॥

पतत्पताकैः रथकुञ्जरावर्भिः

सरोष्ट्रभिर्महिषैर्नरैरपि ।

मिथः समेत्याधतैः सु(श्च)दुर्मदा

न्यहज्जैर्देद्विरिच द्विषा वने ॥ १५ ॥

प्रचुप्लसाम्बी युधिरूढमत्सरी

अक्रूरभोजावनिरुद्धसात्यकी ।

सुभद्रसङ्ग्रामजितौ सुचारुगदौ

सुमित्रासुरयो समीपतुः ॥ १६ ॥

अन्ये च ये वै निशङ्गान्मुकादयः

सहस्रजिच्छतजिज्ञानुमुत्साः ।

अन्योन्यमासाद्य मदान्धकारिता

जघ्नुर्मुकुन्देन विमोहिता भूशम् ॥ १७ ॥

दाशार्हवृष्णयन्ध्रभोजसात्वता

अभ्यर्षुदा माधुरशूसेनाः ।

विसर्जनाः कुकुरा कुन्तयश्च

मिथस्तु जघ्नुः सुविमुञ्च्य सौहृदम् ॥ १८ ॥

पुत्रास्त्वयुधन् पितृभिर्भ्रातृभिश्च

स्वस्रीपदोद्दित्रपितृव्यमानुजैः ।

मित्राणि मित्रैः सुहृदः सुहृद्भि-

र्ज्ञातीस्त्वहन् ज्ञातय एव मृदाः ॥ १९ ॥

शरेषु क्षीयमानेषु भज्यमानेषु धन्वसु ।

शस्तेषु क्षीयमाणेषु मुष्टिभिर्जहुरेराकाः ॥ २० ॥

ता वज्रकल्पा अभवन् परिषा मुष्टिना हताः ।

जघ्नुर्दिपस्ते कृष्णेन वार्यमाणान्स्तु तं च ते ॥ २१ ॥

प्रत्यनीकं मन्यमाना बलभद्रं च मोहिताः ।

हन्तुं कृतथियो राजत्रापत्रा आततायिनः ॥ २२ ॥

अथ तावपि संक्रुद्धानुयय्य कुरुनन्दन ।

एरकामुष्टिपरिषेधरन्तो जघ्नुर्मुषि ॥ २३ ॥

ब्रह्मशापोपसृष्टानां कृष्णमायावृतात्मनान् ।

स्पर्द्धाशोभः क्षयं निन्ये वैशवोऽत्रिर्वथा वनम् ॥ २४ ॥

एवं सर्वेषु नरेषु कुलेषु स्वेषु केशवः ।
 उत्तारितो भुवोभार इति मेनेऽवशोपितः ॥ २५ ॥

रामः समुद्रवेलायां योगमास्थाय पौरुषम् ।
 तत्पजे योगमाविश्य संयोज्यात्मानमात्मनि ॥ २६ ॥

रामनिर्वाणमालोक्य भगवान् देवकीसुतः ।
 निपसाद धरोपस्थे नृणामीमासाय विप्लवम् ॥ २७ ॥

विभ्रवतुर्भुजं रूपं भ्राजिष्णुप्रभया स्वया ।
 दिशो वितिमिराः कुर्वन् विभूम् इव पावकः ॥ २८ ॥

श्रीवत्साङ्गं पनश्यामं तप्तहाटकवर्चसम् ।
 कौशेयाम्बरयुग्मेन परिवीतं सुमङ्गलम् ॥ २९ ॥

सुन्दरस्मितवक्त्राब्जं नीलकुन्तलमण्डितम् ।
 पुण्डरीकाभिरामाक्षं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३० ॥

कटिसूत्रब्रह्मसूत्रकिरीटकनकाङ्गदैः ।
 हारनूपुरमुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१ ॥

वनमालापरीताङ्गं मूर्तिमद्भिर्निजायुधैः ।
 कृत्योरी दक्षिणं पादमासीनं पद्मारुणम् ॥ ३२ ॥

मुसलावशेषायः खण्डकृतेपुलुब्धको जरः ।
 मृगाकारं तचरणं विव्याध मृगशङ्कया ॥ ३३ ॥

चतुर्भुजं तं पुरुषं दृष्ट्वा यः कृतकिल्बिषः ।
 भीतः पपात शिरसा पादपोरसुरद्विपः ॥ ३४ ॥

ज्याघ उवाच—
 अजानता कृतमिदं पापेन मधुसूदन ।
 क्षन्तुमर्हसि पापस्य उत्तमशोक मेऽनघ ॥ ३५ ॥

यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वान्तनाशनम् ।
 यदन्ति तस्य ते विष्णो मयाऽसाधु कृतं विभो ॥ ३६ ॥

तमाशु जहि धैकुण्ड पाप्मानं मृगलुब्धकम् ।
 यथा पुनरहं त्वयं न कुर्यां सदतिक्रमम् ॥ ३७ ॥

यस्यात्मयोगरचितं न विदुर्विरिञ्च-
 रुद्रादयोऽस्य तनयाः पतयो गिरां ये ।
 त्वन्मायया विद्वत्तदृष्ट एतद्वज्रः ॥ ३८ ॥

किं तस्य ते यमसद्व्रतयो गृणीमः ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

मा धैर्यं त्वमुत्तिष्ठ काम एष कृतो हि मे ।
 याहि त्वं मदनुज्ञातः स्वर्गं सुकृतिनां पदम् ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टो भगवता कृष्णेनेच्छाशरीरिणा ।
 त्रिः परिक्रम्य तं नत्वा विमानेन दिवं ययी ॥ ४० ॥

दारुकः कृष्णपदवीमन्विच्छन् नाधिगम्य तम् ।
 बाधुं तुलसिकामोदमाग्रायाभिमुखं ययी ॥ ४१ ॥

तं तत्र तिग्मयुतिमायुधैर्वृतं
 दाधत्यमूले कृतकेतनं पतिम् ।
 खेह्मुतात्मा निपपात पादयो
 रथादवधृत्य सवाण्णलोचनः ॥ ४२ ॥

अदृश्यतस्ते (य आश्रितस्ते) चरणाम्बुजं
 प्रभो दृष्टिः प्रनष्टा तमसि प्रविष्टा ।
 दिशो न जाने न लभे च शान्तिं
 यथा निशायामुदुपे प्रनष्टे ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रूयति स्ते वै रथो गरुडलाञ्छनः ।
 ख उज्यपात राजेन्द्र साधध्वज उदीक्षितः ॥ ४४ ॥

तमन्वगच्छन् दिव्यानि विष्णुप्रहराणानि च ।
 तेनातिविस्मितात्मानं सूतमाह जनार्दनः ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 गच्छ द्वारवतीं सूत ज्ञातिनां निधनं मिथः ।
 सङ्घर्षणस्य निर्वाणं बन्धुभ्यो ब्रूहि महशाम् ॥ ४६ ॥

द्वारकायां न च स्थेयं भवद्विष्य स्वबन्धुभिः ।
 मया त्यक्तां यदुपुर्वीं समुद्रः ज्ञावयिष्यति ॥ ४७ ॥

स्वं स्वं परिग्रहं सर्वं आदाय पितरी च नः ।
 अर्जुनैरान्विताः सर्वे इन्द्रव्रतस्थं गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

त्वं तु मद्धर्ममास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षकः ।
 मन्मायाचरनामेतां विज्ञायोपशमं ब्रज ॥ ४९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 तत्पादौ शीघ्रपुंषाधाय दुर्मनाः प्रपयी पुरीम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते एकादशास्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तत्रागमद् ब्रह्मा भवान्या च समं भवः ।
 महेन्द्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रज्ञेधराः ॥ १ ॥
 पितरः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ।
 चारणा यक्षरक्षांसि किन्नराप्सरसो द्विजाः ॥ २ ॥
 द्रष्टुकामा भगवतो निर्याणं परमोत्सुकाः ।
 गायन्तश्च गृणन्तश्च शीरेः कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥
 वयुषुः पुण्यवर्षाणि विमानावलिभिर्नभः ।
 कुर्वन्तः सद्गुलं राजन् भक्त्या परमया युताः ॥ ४ ॥
 भगवानपि तान् वीक्ष्य विभूतीरात्मनो विभुः ।
 संपुज्यात्मानि चात्मानं पद्मनेत्रे न्यमीलयत् ॥ ५ ॥
 लोकाभिरामां स्वतनुं धरणाभ्यामग्नद्वलाम् ।
 योगधारणयाऽऽग्नेय्याऽदग्ध्या धामाविशान् स्वकम् ॥ ६ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेतुः पेतुः सुमनसश्च खान् ।
 सत्यं धर्मो धृतिर्भूतिः कीर्तिः श्रीधानु तं ययुः ॥ ७ ॥
 देवादयो ब्रह्ममुखा आविशान् स्वधामनि ।
 अविज्ञातगतिं कृष्णं ददशुभातिविस्मिताः ॥ ८ ॥
 सौदामिन्या यथाऽऽकाशे यान्त्या भित्त्वाऽभ्रमण्डलम् ।
 गतिर्न लक्ष्यते मर्त्यैस्तथा कृष्णस्य देवतैः ॥ ९ ॥
 ब्रह्मरुद्रादपस्ते तु दृष्ट्वा योगगतिं हरेः ।
 विस्मितास्तां प्रशंसन्तः स्वस्वं लोकं ययुस्तदा ॥ १० ॥
 राजन् परस्य तनुभूज्जननाप्यपेहां
 मायाविडम्बनमवैदि यथा नटस्य ।
 सृष्ट्वाऽऽत्मनेदमनुविश्य विहृत्य चान्ते
 संहृत्य चात्ममहिमोपरतः स आसते ॥ ११ ॥
 मर्त्येन यो गुरुसुतं यमनीतलोकं
 त्वां चानयच्छरणदः परमास्रदधम् ।
 जिग्येऽन्तकान्तक मपीशतनाबनीशः
 (जिग्ये पुरेऽन्तकमपीशतनाबनीशः)
 किं स्वायने स्वरनयन् मृगयोः स्वदेहे (मृगं सदेहम्) ॥

तथाप्यशेषस्थितिसम्भवाप्यप्येषु-
 अनन्यहेतुनुर्यदशेषशक्तिधृक् ।
 नैच्छत् प्रणेतुं वपुत्र शोपितं
 मर्त्येन किं स्वस्य (स्वस्य) गतिं प्रदर्शयन् ॥ १३ ॥
 य एतां प्रातरुत्थाय कृष्णस्य पदवीं पराम् ।
 प्रयतः कीर्तयेद् भक्त्या तामेवाप्रोत्थयन्तमाम् ॥ १४ ॥
 दारुको द्वारकामेत्य वसुदेवोऽग्रसंनयोः ।
 पतित्वा चरणावक्षेन्वपिभक्तं कृष्णविष्णुतः ॥ १५ ॥
 कथयामास निधनं वृष्णीनां कृत्स्नशो नृप ।
 तच्छ्रुत्वोद्दिग्रहदया जनाः शोकविमूर्च्छिताः ॥ १६ ॥
 तत्र वै त्वरिता जग्मुः कृष्णविशेषविह्वलाः ।
 व्यसवः शरते यत्र ज्ञातयो घ्नन्त आपुधेः ॥ १७ ॥
 देवकी रोहिणी चैव वसुदेवस्तथा सुती ।
 कृष्णरामावपयन्तः शोकार्ता बिजहुः स्मृतिम् ॥ १८ ॥
 प्राणांश्च विजहुस्तत्र भगवद्विरहातुराः ।
 उग्रगुह्य पतीस्तात पितामारुह्युः स्त्रियः ॥ १९ ॥
 रामपत्न्यश्च तं देहमुपगृह्णाग्रिमाविशान् ।
 वसुदेवपत्न्यस्तद्वात्रं प्रचुम्नादीन् हरेः सुधाः ।
 कृष्णपत्न्योऽविशन्नग्निं रुमिण्याद्यास्तदात्मिकाः ॥ २० ॥
 अर्जुनः प्रेयसः सस्युः कृष्णस्य विरहातुरः ।
 आत्मानं सान्त्वयामास कृष्णगीतैः सदुक्तिभिः ॥ २१ ॥
 बन्धूनां नष्टोत्तानां मर्जुनः साम्प्रदायिकम् ।
 हतानां कारयामास यथावदनुपूर्वशः ॥ २२ ॥
 द्वारकां हरिणा त्यक्तां समुद्रोऽग्रावयत् क्षणान् ।
 वर्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम् ॥ २३ ॥
 नित्यं सन्निहितस्तत्र भगवान् मधुसूदनः ।
 स्मृत्याऽशेषाशुभहरः सर्वमज्ञमज्ञलः ॥ २४ ॥
 सीतालवकुञ्जानादाय हतवेषान् धनञ्जयः ।
 इन्द्रप्रस्थं समावेश्य बज्रं तत्राभ्यषेचयन् ॥ २५ ॥

श्रुत्वा सुहृद्वपं राजन्नर्जुनात् ते पितामहाः ।
 त्वां तु वंशाभरं कृत्वा जग्मुः सर्वे महापथम् ॥ २६ ॥
 य एतद् देवदेवस्य विष्णोः कर्माणि जन्म च ।
 कीर्तयेच्छ्रद्धया मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७ ॥
 इत्थं हरेर्भगवतो रुचिरावतारं
 वीर्याणि चास्य चरितानि च सत्तमानि (मङ्गलानि) ।

अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन् मनुष्यो
 भक्तिं परां परमंहसगती लभेत ॥ २८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां एकादशस्कन्धः ॥

द्वादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

योऽन्यो रिपुभ्यो नाम भविष्यो वारुहद्रथः ।
तस्यामात्यस्तु मुनिके हत्वा स्वामिनमात्मजम् ॥ १ ॥
प्रयातसञ्च राजानं कर्ता यत् पालकः सुतः ।
विशाखपूषस्तत्पुत्रो भविता चाजकस्ततः ॥ २ ॥
नन्दिवर्धस्तु तत्पुत्रः पथप्रयातना इमे ।
अष्टत्रिंशोत्तरशतं भोक्ष्यन्ति पृथिवीमिमाम् ॥ ३ ॥
शिशुनागस्ततो भाव्यः काकवर्णस्तु तत्सुतः ।
क्षेमधर्मा तस्य सुतः क्षेत्रज्ञः क्षेमधर्मजः ॥ ४ ॥
विधिसारः सुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति ।
दर्भकस्तत्सुतो भाव्यो दर्भकस्याजपस्ततः ॥ ५ ॥
नन्दिवर्धन आज्ञेयो महानन्दिश्च तत्सुतः ।
शिशुनागा दशैते वै पष्टपुत्तरशतत्रयम् ॥ ६ ॥
समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कुरुक्षेत्रे कली नृपाः ।
महानन्दिस्तुतो राजन् शूद्रागर्भोद्भवो बली ॥ ७ ॥
महापद्मापतिः कश्चित् कुलधरविनाशकृन् ।
ततो नृपा भविष्यन्ति शूद्राणां अधार्मिकाः ॥ ८ ॥
स एकच्छत्रां पृथिवीमनुहृदितशासनः ।
शासिष्यति महापद्मो द्वितीय इव भार्गवः ॥ ९ ॥
तस्य चाष्टौ भविष्यन्ति सुमालिप्रमुखाः सुताः ।
य इमां पृथिवीं राजन् भोक्ष्यन्ति स्म शतं समाः ॥ १० ॥
नवनन्दान् द्विजः कश्चित् प्रपन्नानुद्धरिष्यति ।
तेषामभावे जगतीं मीर्यां भोक्ष्यन्ति वै कली ॥ ११ ॥
स एव इन्द्रगुप्तं वै द्विजो राज्येऽभिषेक्षति ।
तत्सुतो वारिराजस्तु ततश्चाशोकवर्धनः ॥ १२ ॥
सुयशा भविता यस्य सङ्गतः सुयशःसुतः ।
शालिशूकस्ततस्तस्य सोमशर्मा भविष्यति ॥ १३ ॥
शतपन्था ततस्तस्य भविता तु वृहद्रथः ।
मीर्यां ह्येते नव नृपाः समत्रिंशच्छतोत्तरम् ॥ १४ ॥

समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कली कुरुकुलोद्भवः ।
हत्वा वृहद्रथं मीर्यां तस्य सेनापतिः कली ॥ १५ ॥
पुष्पमित्रस्तु शुक्राहः स्वयं राज्यं करिष्यति ।
अग्निमित्रस्ततस्तस्मात् सुप्रेष्ठो भविता ततः ॥ १६ ॥
वसुमित्रो भद्रकथ पुलिन्दो भविता ततः ।
ततो घोषः सुतस्तस्माद् वज्रमित्रो भविष्यति ॥ १७ ॥
ततो भागवतस्तस्माद् देवभूतिः कुरुहृह ।
शुक्राद् (शुक्रा) दशैते भोक्ष्यन्ति भूमिं वर्षशताधिकम् ॥
ततः कण्वाणिषं भूमिर्पास्यत्यत्यगुणान् नृपान् ।
शुङ्गं हत्वा देवभूतिं कण्वोऽमात्यस्तु कामिनम् ॥ १९ ॥
स्वयं करिष्यते राज्यं वसुदेवो महामतिः ।
तस्य पुत्रस्तु भूमित्रस्ततो नारायणः सुतः ॥ २० ॥
सुसार्मास्योऽस्य नृपतिः कण्वानां भविता ततः ।
काण्वायना इमे भूमिं चत्वारिंशच्च पथं च ॥ २१ ॥
शतानि त्रीणि भोक्ष्यन्ति वर्षाणां च कली पुगे ।
हत्वा कण्वं सुसार्माणं तद्भृत्यो वृषलो बली ॥ २२ ॥
गां भोक्ष्यन्त्यान्धजातीयः कञ्चित्कालमसत्तमः ।
कृष्णनामा च तद्भ्राता भविता पृथिवीपतिः ॥ २३ ॥
श्रीशान्तकर्णस्तत्पुत्रः पौर्णमासस्तु तत्सुतः ।
लम्बोदरस्तु तत्पुत्रस्तस्माच्छिवितको नृप ॥ २४ ॥
मेघस्वातिः शिविलकादृदमानस्तु तस्य च ।
अनिएकर्मा हालेयस्तलङ्कस्तस्य चात्मजः ॥ २५ ॥
पुरीषसेरुस्तत्पुत्रस्ततो राजा सुनन्दनः ।
चकोरो हृदकायोऽस्य (विषस्वाति) शिवस्वातिररिन्दमः ॥
तस्यापि गोमतीपुत्रः पुरीमान् भविता ततः ।
शिवशिराः शिवस्कन्दो जयश्रीस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥
विजयस्तत्सुतो भाव्यश्चन्द्रबीजः सुलोमपीः ।
एते त्रिंशन्नृपयश्चत्वार्यष्टशतानि च ॥ २८ ॥

पटपञ्चाशच्च पृथिवीं भोक्ष्यन्ति कुरुनन्दन ।
 सप्तमीरा आन्ध्रभृन्पा दश गर्दभिनो नृपाः ।
 कङ्गाः षोडशभृन्पाला भविष्यन्त्यतिकोतुषाः ॥ २९ ॥
 ततोऽष्टौ यवना भाव्याश्चतुर्दश तुरुष्कराः ।
 त्रयोदश(भूपो दसा) सुरुण्डाश्च मौना एकादशैव तु ॥ ३० ॥
 एते भोक्ष्यन्ति पृथिवीं दशवर्षशतानि च ।
 नवाधिकां च नवतिं मौना एकादश क्षितिम् ॥ ३१ ॥
 भोक्ष्यन्त्यद्दशशतान्यङ्गं त्रीणि वै संस्थिते कुले ।
 कि(कु)लकिलायां नृपतयो भूतवंशोपबह्वरैः ॥ ३२ ॥
 शिशुनन्दिश्च तज्ज्ञाता यशोनन्दिः प्रवीरकः ।
 युक्ता एते वर्षशतं भविष्यन्त्यधिकानि पट् ॥ ३३ ॥
 तेषां त्रयोदश सुता भवितारोऽथ बाह्लिकाः ।
 पुष्पमित्रोऽथ राजन्यो दुर्मित्रोऽस्य तथैव च ॥ ३४ ॥
 एककाला इमे भूपाः सप्तान्नाः सप्त कोसलाः ।
 वैदूरपतयो भाव्या नैपधास्तत एव हि ॥ ३५ ॥
 नैपधानां तु भविता विश्वस्फूर्जिः पुरञ्जयः ।
 करिष्यन्त्यवरान् वर्णान् पुलिन्दयदुमद्रकान् ॥ ३६ ॥

प्रजाश्चा(श्च)ब्रह्मभूयिष्ठाः स्थापयिष्यति दुर्मतिः ।
 वीर्यवान् ध्रुवमुत्साय पञ्चवत्यां स वै पुरि ॥ ३७ ॥
 अनुगङ्गमाप्रयागं गुप्तां भोक्ष्यति मेदिनीम् ।
 सौराष्ट्रावन्त्याभीराश्च शूद्राश्चार्बुदमालवाः ॥ ३८ ॥
 ब्राह्म्या द्विजा भविष्यन्ति शूद्रप्राया जनाधिपाः ।
 सिन्धोस्तदं चन्द्रभागां काञ्ची काश्मीरमण्डलम् ॥ ३९ ॥
 भोक्ष्यन्ति शूद्रा ब्राह्म्याश्च म्लेच्छा अब्रह्मवर्चसः ।
 तुल्यकाला इमे राजन् म्लेच्छप्रायाश्च भूभुतः ॥ ४० ॥
 एतेऽधर्मानृतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यवः ।
 खीचालगोद्विजप्राश्च परदारधनाहताः ॥ ४१ ॥
 उदितास्तमितप्रायाः अल्पसत्त्वाल्पकायुषः ।
 असंस्कृताः क्रियाहीना रजसा तमसा वृताः ॥ ४२ ॥
 प्रजास्ते भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छा राजन्यरूपिणः ।
 तन्नाथास्ते जनपदास्तच्छीलाचारयादिनः ॥ ४३ ॥
 अन्योन्यतो राजभिश्च क्षयं यास्यन्ति पीडिताः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

ततश्चानुदिनं धर्मः सत्यं शीघ्रं क्षमा दया ।
 कालेन बलिना राजन् नङ्क्ष्यन्त्यायुर्वलं स्मृतिः ॥ १ ॥
 वित्तमेव कली नृणां जन्माचारगुणोदयाः ।
 धर्मन्यायव्ययस्थायां कारणं धनमेव (बलमेव) हि ॥ २ ॥
 दाम्पत्येऽभिरुचिर्हेतुर्मायैव व्यावहारिके ।
 स्त्रीत्ये पुंस्ये चातिरतिरिग्रत्ये सूत्रमेव हि ॥ ३ ॥
 लिङ्गमेवाश्रमलयातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अवृत्त्यन्यायदीर्घत्ये पाण्डित्ये चापलं वचः ॥ ४ ॥
 अनादृत्यतैवासाधुत्ये साधुत्ये दम्भ एव तु ।
 स्वीकार एव चोद्वाहे सानमेव प्रसाधनम् ॥ ५ ॥
 दूरे वार्य(ट)पनं तीर्थं लावण्यं केशधारणम् ।
 उदरम्भरता स्वार्थः सत्यत्ये पाष्टवंमेव हि ॥ ६ ॥

दाक्षं कुटुम्बभरणे यशोर्ध्वं धर्मसंवनम् ।
 एवं प्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णं क्षितिमण्डले ॥ ७ ॥
 ब्रह्मविद्वत्क्षत्रशूद्राणां यो बली भविता नृपः ।
 प्रजा हि लुब्धे राजन्यैर्निर्पूर्णैर्द्वैस्पुधर्मभिः ॥ ८ ॥
 आच्छिन्नदारद्रविणा यास्यन्ति गिरिकाननम् ।
 शाकमूलाभिपक्षीद्रफलपुष्पादिभोजनाः ॥ ९ ॥
 अनावृष्ट्या विनश्यन्ति दुर्भिक्षाकरपीडिताः ।
 शीतयातातपप्रावृद्धिर्मेरन्योन्यतः प्रजाः ॥ १० ॥
 धुनृषाव्याधिभिश्चैव सन्तप्यन्ते च चिन्तया ।
 त्रिंशद्विंशतिवर्षाणि परमायुः कलौ नृणाम् ॥ ११ ॥
 क्षीयमाणेषु देहेषु देहिनां कलिदोषतः ।
 वर्णा(धर्मा)धमवतां धर्मं नष्टे वेदपथे नृणाम् ॥ १२ ॥

पातण्डप्रचुरे धर्मे दस्युप्रायेषु राजसु ।
 चीर्यान्तवृषाहिसानानावृत्तिषु वै नृषु ॥ १३ ॥
 शूद्रप्रायेषु वर्णेषु छागप्रायासु धेनुषु ।
 गृहप्रायेष्वध्रमेषु योनिप्रायेषु वन्धुषु ॥ १४ ॥
 अणुप्रायेष्वौषधीषु शमिप्रायेषु स्थासुषु ।
 वियुत्प्रायेषु मेघेषु शन्ध्यायेषु सप्तसु ॥ १५ ॥
 इत्थं कली गतप्राये जनेषु परधर्मसु ।
 धर्मत्राणाय सत्त्वेन भगवानवतरिष्यति ॥ १६ ॥
 चराचरगुरार्विष्णोरीश्वरस्याखिलात्मनः ।
 धर्मत्राणाय साधूनां जन्म कर्मापनुत्तये ॥ १७ ॥
 शम्बलग्राममुख्यस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 भवने विष्णुपराशरः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ १८ ॥
 अश्वमाशुगमाख्य देवदत्तं जगत्पतिः ।
 असिनाऽसाधुदमनमधैश्वर्यगुणान्वितः ॥ १९ ॥
 विचरन्नसिमान् क्षोण्यां हृयेनाप्रतिमपुतिः ।
 नृपतिर्हृच्छोदो दस्यून् कोटिशो निहनिष्यति ॥ २० ॥
 अथ तेषां भविष्यन्ति मनांसि विशादनि वै ।
 वासुदेवाद्भारागातिपुण्यगन्धानिलसृशाम् ॥ २१ ॥
 पीरजानपदानां वै हतेष्वखिलदस्युषु ।
 तेषां प्रजाविसर्गश्च स्थविष्ठः सम्भविष्यति ॥ २२ ॥
 वासुदेवे भगवति सत्त्वमूर्ती हृदि स्थिते ।
 यदाऽवतीर्णा भगवान् कल्की धर्मपतिर्हरिः ।
 कृतं भविष्यति तदा प्रजामूर्तिश्च सान्विकी ॥ २३ ॥
 यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्ये बृहस्पतिः ।
 एकराशी समेष्यन्ति तदा भवति तत् कृतम् ॥ २४ ॥
 येऽतीता वर्तमाना ये ये भविष्यन्ति पार्थिवाः ।
 ते त उद्देशतः प्रोक्ता वंशजाः सूर्यसौमयोः ॥ २५ ॥
 आरभ्य भवतो जन्म यावन्नन्दाग्निषेचनम् ।
 एतद् वर्षसहस्रं तु शतं पञ्चदशोत्तरम् ॥ २६ ॥
 सप्तर्षीणां तु यो पूर्वी दृश्यते उदितो दिवि ।
 तयोस्तु मध्ये नक्षत्रं दृश्यते यत् सप्तं निशि ॥ २७ ॥

तेनैते ऋषयो युक्तास्तिष्ठन्त्यब्दशतं नृणाम् ।
 ते त्वदीये द्विजाः काले अपुना चाशिता मघाम् ॥ २८ ॥
 विष्णोर्भगवतो भागः कृष्णाख्योऽसी दिवं गतः ।
 तदाऽविशान् कलिर्लोकं पापे यद् रमते जनः ॥ २९ ॥
 यावत् स पादपद्माभ्यां स्मृशत्रास्ते रमापतिः ।
 तावत् कलिर्वै पृथिवीं पराक्रान्तुं न चाशक्य ॥ ३० ॥
 यदा देवर्षयः सप्त मघासु विचरन्ति हि ।
 तदा प्रवृत्तस्तु कलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ॥ ३१ ॥
 यदा मघाभ्यो वास्यन्ति पूर्वापादां महर्षयः ।
 तदा नन्दान् प्रभृत्येष कलिर्वृद्धिं गमिष्यति ॥ ३२ ॥
 यस्मिन् कृष्णो दिवं यातस्तस्मिन्नेव तदाऽहनि ।
 प्रतिपन्नं कलिपुगमिति प्राहुः पुराविदः ॥ ३३ ॥
 दिव्याब्दानां सहस्रे तु प्रतिपाते पुनः कृतम् ।
 भविष्यति यदा नृणां मन आत्मप्रकाशकम् ॥ ३४ ॥
 इत्येवं मानवो वंशो यथा संख्यायते भुवि ।
 तथा विदुश्चद्रविप्राणां वंशा ज्ञेया पुगेपुगे ॥ ३५ ॥
 एतेषां नामलिङ्गानां पुरुषाणां महात्मनाम् ।
 कथामात्रावशिष्टानां कीर्तिरिव स्थिता भुवि ॥ ३६ ॥
 देवापिः शन्ननोर्भ्राता मरु(नु)क्षेत्राकुवंशजः ।
 कलापग्राम आसते महायोगबलान्वितौ ॥ ३७ ॥
 ताविहित्य कलेरन्ने वासुदेवानुशिषितौ ।
 वर्णाश्रमयुतं धर्मं पूर्वयत् प्रथपिष्यतः ॥ ३८ ॥
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिधेति चतुर्गुम् ।
 अनेन क्रमयोगेन भुवि प्राणिषु वर्तते ॥ ३९ ॥
 राजन्नेते मया प्रोक्ता नरदेवास्तथा परे ।
 भूमौ ममत्वं कृत्वाऽन्ते हित्वेमां निधनं गताः ॥ ४० ॥
 कृमिविद्भस्मसञ्ज्ञाने राजनाग्नोऽपि यस्य च ।
 भूतपुङ्ख मनुते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ ४१ ॥
 कथं सेयमसञ्ज्ञा भूः पूर्वमृतुष्वैर्भूता ।
 मत्पुत्रस्य च पौत्रस्य मत्पूर्वा वंशजस्य च ॥ ४२ ॥

तेजोऽवन्नात्मकं कायं गृहीत्वाऽऽत्मतया मुषा ।

मही ममतया चोभौ हित्वाऽन्तेऽदर्शनं गताः ॥ ४३ ॥

ये ये भूषतयो राजन् भुञ्जते भुवमोजसा ।

कालेन ते कृताः सर्वे कथामात्राः कथामु वै ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

दृष्ट्वाऽऽत्मनिर्जयव्यग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।

अहो मां विजिगीषन्ति मृत्योः क्रीडनका नृपाः ॥ १ ॥

काम एष नरेन्द्राणां मोघः स्याद् विदुषामपि ।

येन केनोपमे पिण्डे येन विस्त्रम्बिता नृपाः ॥ २ ॥

पूर्वं निर्जित्य पट्टवर्गं जेष्यामो राजमन्त्रिणः ।

ततः सचिवपौरासकरीन्द्रानथ कण्टकान् ॥ ३ ॥

एवं क्रमेण जेष्यामः पृथ्वी सागरमेखलाम् ।

इत्याशाबद्धहृदया न पश्यन्त्यन्तिकेऽन्तकम् ॥ ४ ॥

समुद्रावरणां जित्वा मां विशन्त्यधिभोजसा ।

कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजये फलम् ॥ ५ ॥

यां विसृज्यैव मनवस्तस्तुताश्च कुरुद्वह ।

गता यथागतं युद्धे तां मां जेष्यन्त्यवुद्धयः ॥ ६ ॥

मत्कृते पितृपुत्राणां भ्रातॄणां चापि विग्रहः ।

जायते ह्यसतां राज्ये ममतावद्वचेतसाम् ॥ ७ ॥

ममेवेयं मही कृत्स्ना न ते मुदेति वादिनः ।

स्पर्धमाना मिथो प्रन्ति म्रियन्ते मत्कृते नृपाः ॥ ८ ॥

पृथुः पुरुरया गाधिर्भरतो नहुषोऽर्जुनः ।

मान्धाता समरो रामः खट्वाज्ञो धुन्धुहा रघुः ॥ ९ ॥

तृणविन्दुर्ययातिश्च संयातिः (शर्पातिः) शन्तनुर्गन्धः ।

भगीरथः कुवलयाथः ककुत्स्थो नैषधो नृगः (नृपः) ॥

हिरण्यकशिपुर्वृत्रो रावणो लोकरावणः ।

नमुचिः शम्बरो भीमो हिरण्याक्षोऽथ तारकः ॥ ११ ॥

अन्ये च बहवो देव्या राजानो ये प्रजेधराः ।

सर्वे सर्वविदः शूराः सर्वे सर्वजितोऽजिताः ॥ १२ ॥

ममतां मय्यमर्त्याणां कृत्याधर्मन्त्यधर्मिणः ।

कथावशेषाः कालेन ह्यकृतार्थाः कृता अहो ॥ १३ ॥

कथा इमास्ते कथिता महीयसां

विताय लोकेषु यशः परेषुषाम् ।

विज्ञानवेराग्यविवक्षया विभो

बचोविभूतीन् तु पारमार्थ्यम् ॥ १४ ॥

यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवादः

सङ्गीयतेऽभीक्ष्णममङ्गलग्नः ।

तमेव नित्यं शृणुतादभीक्ष्णं

कृष्णेऽमलां भक्तिमभीप्समानः ॥ १५ ॥

राजोवाच-

केनोपायेन भगवन् कलेदोषान् कली जनाः ।

विधमिष्यन्त्युपपचितास्तन्मे ब्रूहि यथा मुने ॥ १६ ॥

युगानि युगमानं च मानं प्रलयकल्पयोः ।

कालस्येत्थरूपस्य गतिं विष्णोर्महात्मनः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

कृते प्रवर्तते धर्मश्चतुष्पात् तज्जनैर्धुतः ।

सत्यं दया तपो दानमिति पादा विभोर्नृप ॥ १८ ॥

सन्तुष्टाः करुणा मैत्राः शान्ता दान्तास्तितिक्षवः ।

आत्मारामाः समदशः प्राय आश्रमिणो जनाः ॥ १९ ॥

श्रैतायां धर्मपादानां तुषोऽसौ हीयते शनैः ।

अधर्मपादिरनृतर्हि साऽसन्तोषविग्रहः ॥ २० ॥

तदा क्रियातपोनिष्ठा नातिर्हि सा न लम्पटाः ।

त्रैवर्गिकासयीवृद्धा वर्णा ब्रह्मोत्तरा नृपाः ॥ २१ ॥

तपः सत्यदयादानेर्ष्यर्हसति ह्यपरे ।

हिंसाऽनुष्टवन्तर्द्धधर्मस्याधर्मलक्षणैः ॥ २२ ॥

यशस्विनो महाशालाः स्वाध्यायाध्ययने रताः ।

आदयाः कुटुम्बिनो दृष्टा वर्णाः क्षत्रद्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥

कली तु धर्महेतूनां पर्यासोऽधर्महेतुभिः ।

अधमानैः क्षीयमाणो ह्यन्ते सोऽपि विनश्यति ॥ २४ ॥

तस्मिन् लुब्धा दुराचारा निर्दयाः शुष्कवैरिणः ।
 दुर्भगा भूरिदण्डाश्च शूद्रासोत्तराः प्रजाः ॥ २५ ॥
 सत्यं रजस्तम इति दृश्यन्ते पुरुषे गुणाः ।
 कालसाधोदितास्ते वै परिवर्तन्त आत्मनि ॥ २६ ॥
 प्रसीदति यदा सत्यं मनोबुद्धीन्द्रियाणि च ।
 तदा कृतपुणं विद्याज्ज्ञाने तपसि यद् रुचिः ॥ २७ ॥
 यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्परासि देहिनाम् ।
 तदा वेत्ता रजोवृत्तिरिति जानीत बुद्धिमान् ॥ २८ ॥
 यदा लोभस्त्यसन्तोषो मनोदम्भोऽथ मत्सरः ।
 कर्मणां चापि काम्यानां द्वारेण तद् रजस्तमः ॥ २९ ॥
 यदा मायाऽनृतं तन्द्री निद्रा हिंसा विपादनम् ।
 शोको मोहो भयं द्वन्द्वं स कलिस्तामसः स्मृतः ॥ ३० ॥
 यस्मात् धुद्रदशो मर्त्याः धुद्रभागा महासनाः ।
 कामिनो वृत्तिहीनाश्च स्वैरिण्यश्च विषोऽसतीः ॥ ३१ ॥
 दस्यूकृष्टा जनपदा वंदाः पाक्षण्डदूषिताः ।
 राजानश्च प्रजाभक्ष्याः शिशनोदरपरा द्विजाः ॥ ३२ ॥
 अग्रता बटवोऽशीचा भिक्षवश्च कुटुम्बिनः ।
 तपस्विनो ग्रामवासा न्यासिनोऽन्यर्षलोलुपाः ॥ ३३ ॥
 हृत्पक्षा महाहारा भूयपत्या गतहियः ।
 शश्वत्कुटुम्भापिण्यश्चौर्यमापोरुसाहसाः ॥ ३४ ॥
 पणयिष्यन्ति ये धुद्राः किराटान् (कटु) कूटकारिणः ।
 अनापयपि मस्यन्ते वार्ता साधुजगुप्सिताम् ॥ ३५ ॥
 पतिं त्यक्ष्यन्ति निर्द्रव्यं भूत्या अयस्त्रिलोचनम् ।
 भूत्वं विषन्नं पतयः कीलं गाथापयस्विनीः ॥ ३६ ॥
 पितृन् भ्रातृन् स्वसृङ्गातीन् हत्या सौरतसौहृदाः ।
 श्वशुरव्यालसंवादा दीनाः खणा कली नराः ॥ ३७ ॥
 शूद्राः प्रतिग्रहीष्यन्ति तपो वेपोपजीविनः ।
 धर्मं वक्ष्यन्त्यधर्मज्ञा अधिकूलोक्तमासनम् ॥ ३८ ॥
 नित्यमुद्रिग्रमनसो दुर्भिक्षकरकर्तिताः ।
 निरञ्जे भूतले राजन्ननावृष्टिभयानुराः ॥ ३९ ॥

वासोऽन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः ।
 हीनाः पिशाचसन्दर्शा भविष्यन्ति कली प्रजाः ॥ ४० ॥
 कली काकणिकेऽप्यर्थे विगृह्य त्यक्तसौहृदाः ।
 त्यक्ष्यन्ति हि शिष्यान् प्राणान् हनिष्यन्ति स्वकानपि ॥ ४१ ॥
 न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वविरी पितरावपि ।
 पुत्री भाषां च कुलजां धुद्राः शिशनोदरभराः ॥ ४२ ॥
 कली न राजन् जगतां परं गुहं
 त्रिलोकनाथानतपादपङ्कजम् ।
 प्रायेण मर्त्या भगवन्तमच्युतं
 यक्ष्यन्ति पाक्षण्डविभिनचेतसः ॥ ४३ ॥
 यन्नामधेयं श्रियमाण आतुरः पतन्
 स्तलन् वा विवशो गृणन् पुमान् ।
 विमुक्तकर्मागल उत्तमां गतिं प्राप्नोति
 यक्ष्यन्ति न तं कली जनाः ॥ ४४ ॥
 पुंसां कलिकृतान् दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भयान् ।
 सर्वे हरति चित्तस्थो भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ ४५ ॥
 धृतः संकीर्तितो ध्यातः पूजितश्चादृतोऽपि वा ।
 नृणां पुनोति भगवान् हृत्स्थो जन्मापुताशुभम् ॥ ४६ ॥
 यथा हेमि स्थितो बद्धिर्दुर्वर्ण इति धातुजम् ।
 एवमात्मगतो विष्णुर्बौगिनामशुभाशयम् ॥ ४७ ॥
 विघातपः प्राणनिरोधमेत्रीतीर्षाभिषेकव्रतदानज(जा)प्यैः ।
 नात्यन्तगुह्यं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनन्ते ॥
 तस्मात् सर्वात्मना राजन् हृदिस्थं कुरु केशवम् ।
 श्रियमाणो ह्यवहितस्तनो यासि परां गतिम् ॥ ४९ ॥
 श्रियमाणैरभिषेयो भगवान् परमेश्वरः ।
 आत्मभावं नयत्यङ्गं सर्वात्मा सर्वसम्भवः ॥ ५० ॥
 कलेर्दोषनिषे राजन्नस्ति होको महान् गुणः ।
 कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तसङ्गः परं व्रजेत् ॥ ५१ ॥
 कुले यद् ध्यायतो विष्णुं वेत्तायां यजतो मखैः ।
 द्वारे परिचर्यायाः कली तद् हरिकीर्तनात् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्रामनवे द्वादशस्तके तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

कालस्ते परमाण्वादिद्विपरार्थावधिर्नृप ।
 कथितो युगमानं च शृणु कल्पलयावय ॥ १ ॥

चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिनमुच्यते ।
 स कल्पो यत्र मनवश्चतुर्दश विंशः पते ॥ २ ॥

यदन्ते प्रलयस्तावान् ब्राह्मी रात्रिरुदाहता ।
 त्रयो लोका इमे यत्र कल्पन्ते प्रलयाय हि ॥ ३ ॥

एष नैमित्तिकः प्रोक्तः प्रलयो यत्र विश्वसृक् ।
 शेतेऽनन्तासरो विश्वमात्मसात्कृत्य आत्मभूः ॥ ४ ॥

द्विपरार्थे त्वतिक्रान्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 तदा प्रकृतयः सप्त कल्पन्ते प्रलयाय वै ॥ ५ ॥

एष प्राकृतिको राजन् प्रलयो यत्र लीयते ।
 आण्डकोशस्तु सङ्घातो विषात उपसादिते ॥ ६ ॥

पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमी राजन् न वर्षति ।
 तदा निरन्त्रे त्वन्योन्यं भक्ष्यमाणाः क्षुपादिताः ।
 क्षयं यास्यन्ति शनैः काले नोपद्रुताः प्रजाः ॥ ७ ॥

(अयमर्षपादः भाग्यनगरमुद्रापितकोशो नास्ति ।
 वैष्णवपाठे गृहीतः ।
 व्याख्यानं विजयध्वजभट्टारकैः काले नेति पदेन ।)

सामुद्रं दैहिकं भीमं रसं सांवर्तको रविः ।
 रविमभिः पिबते घोरैः सर्वं नैव विमुञ्चति ॥ ८ ॥

ततः सांवर्तको वह्निः सङ्घर्षणमुत्क्षोभितः ।
 दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान् भूविबरानध ॥ ९ ॥

उर्ध्वपथः समन्ताच्च शिखाभिर्वह्निर्सूर्योः ।
 दहत्यनिलविभण्डं दग्धगोमयपिण्डवत् ॥ १० ॥

ततः प्रचण्डपवनो वर्षाणामधिकं शतम् ।
 परः सांवर्तको याति धूमं स्रं रजसा वृतम् ॥ ११ ॥

ततो मेघकुलान्यद्गः चित्रवर्णान्वनेकज्ञः ।
 शतं वर्षाणि वर्षन्ति नदन्ति रभसस्वनैः ॥ १२ ॥

तत एकोदकं विंशं ब्रह्माण्डविवरान्तरम् ॥ १३ ॥

तदा भूर्मेर्गन्धगुणं ग्रस(त्या)न्त्याप उपप्लवे ।
 ग्रस्तगन्धा तु पृथिवी प्रलयन्त्याव कल्पते ॥ १४ ॥

अपां रसमथो तेजस्ता लीयन्तेऽध नीरसाः ।
 ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा ॥ १५ ॥

लीयते चानिले तेजो वायोः स्रं ग्रसते गुणम् ।
 स वै विंशति स्रं राजंस्ततश्च नभसो गुणम् ।
 शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तम(द)नु लीयते ॥ १६ ॥

तेजसानीन्द्रियाण्यद्र देवा वैकारिका गुणीः ॥ १७ ॥

महान् ग्रसत्यहङ्कारं गुणाः सत्त्वादयश्च तम् ।
 ग्रसतेऽव्याकृतं बीजं गुणान् कालेन चोदितम् ॥ १८ ॥

न तस्य कालावयवैः परिणामादयो गुणाः ।
 अनाद्यनन्तमव्यक्तं नित्यं कारणमव्ययम् ॥ १९ ॥

न यत्र वाचो न मनो न सत्त्वं तमो रजो वा महदादयोऽमी ।
 न प्राणबुद्धीन्द्रियदेवता वा न सन्निवेशः खलु लोककल्पः ॥

न स्वप्नराग्रश्च च तत् सुषुप्तं न स्रं जलं भूरनिलोऽग्निरर्कः ।
 सुषुप्तवच्छून्यवदग्रतर्क्यं तन्मूलभूतं पदमामनन्ति ॥ २१ ॥

लयः प्राकृतिको ह्येष पुरुषाव्यक्तोर्षदा ।
 शक्त्यः सम्प्रलीयन्ते विचक्षाः कालविद्रुताः ॥ २२ ॥

बुद्धीन्द्रियार्थरूपेण ज्ञानं भाति तदाधपम् ।
 अन्ययव्यतिरेकाभ्यामायन्तवदवस्तु यत् ॥ २३ ॥

दीपश्चक्षुश्च रूपं च तेजसो न पृथग् भवेत् ।
 एवं धीः खानि मात्राश्च न स्फुरन्त्युत मातृता ॥ २४ ॥

बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति होच्यते ।
 मायामात्रमिदं राजन् नानात्वं प्रत्यगात्मनि ॥ २५ ॥

यथा जलधरा व्योम्नि भवन्ति न भवन्ति च ।
 ब्रह्मणीदं तदा विश्वमुपपातुदयाप्ययम् ॥ २६ ॥

एते ह्यवयवाः प्रोक्ताः सर्वावयविनामिह ।
 विनार्थे न प्रतीयेरन् पटस्येवाङ्ग तन्नवः ॥ २७ ॥

यत् सामान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येत स भ्रमः ।
 अन्योन्याथायान् सर्वमायन्तवदवस्तु च ॥ २८ ॥

विकारः ख्यायमानोऽपि प्रत्यगात्मानमन्तरा ।		संसारसिन्धुमतिदुस्तरमुत्तितीर्षो-	
न निरूप्यो ह्यणुरपि स्याचेत् स भ्रम आत्मनः ॥ २९ ॥		नान्यः ब्रह्मो भगवतः पुरुषोत्तमस्य ।	
न हि सत्यस्य नानात्वमविद्वान् यदि मन्यते ।		लीलाकधारसन्निवेशणमन्तरेण	
नानात्वं छिद्रयोर्यद्व्यतिथिपोषां तयोरपि ॥ ३० ॥		पुंसो भवेद् विविधदुःखद्वयार्दितस्य	॥ ४० ॥
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते		पुराणसंहितामेतां ऋषिर्नारायणोऽव्ययः ।	
नृभिः क्रियाभिर्यवहारवर्त्मसु ।		नारदाय पुरा ग्राह कृष्णद्वैपायनाय सः	॥ ४१ ॥
एवं वचोभिर्भगवानाश्रजो		स वै मह्यं महाराज भगवान् वादरायणः ।	
व्याख्यायते वैदिकलौकिकैर्जनैः ॥ ३१ ॥		इमां भागवतीं प्रीतः संहितां वेदसम्मिताम्	॥ ४२ ॥
यथा घनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितो		एतां वक्ष्यन्त्यसौ सूत ऋषिभ्यो निमिशालये ।	
ह्यर्काशभूतस्य च चक्षुषस्तमः ।		दीर्घसत्रं कुरुष्वेह सम्पृष्टः शीनकादिभिः	॥ ४३ ॥
एवं त्वहं ब्रह्मगुणस्तदीक्षितो		अत्रानुवर्णयतेऽभीक्ष्णं विशात्मा भगवान् हरिः ।	
ब्रह्मांशकस्यात्मन आत्मबन्धनः ॥ ३२ ॥		यस्य प्रसादजो ब्रह्मा रुद्रः क्रोपसमुद्भवः	॥ ४४ ॥
घनो यदाऽर्कप्रभया विदीर्यते		त्वं च राजन् मरिष्येति पशुबुद्धिमिमां जहि ।	
चक्षुःस्वरूपं परमीक्षते तदा ।		न जातः प्राणभूतोऽय देहवन् त्वं न नश्यसि	॥ ४५ ॥
यदा ह्यहङ्कार उपाधिरात्मनो		न भविष्यसि भूत्वा त्वं पुत्रपीत्रादिरूपवान् ।	
जिज्ञासया नश्यति तर्हानुस्मरेन् ॥ ३३ ॥		बीजादुरवद् देहादेर्व्यतिरिक्तो यथाऽनलः	॥ ४६ ॥
यदैवमेतेन विवेकहेतिना		स्वप्ने यथा शिरःखण्डः पृथक्त्वायात्मनस्तथा ।	
मायामयाहङ्कारात्मबन्धनम् ।		यस्मान् पश्यसि देहस्य तत आत्मा ह्यजोऽमरः	॥ ४७ ॥
छित्वाऽप्युनात्मानुभयोऽवतिष्ठते		पदे भिन्ने यथाऽकाश आकाशः स्याद् यथा पुरा ।	
तमाहुरात्यन्तिकमद्रं सम्प्लवम् ॥ ३४ ॥		एवं देहे मृते जीवो ब्रह्म सम्पद्यते पुनः	॥ ४८ ॥
नित्यदा सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परन्तप ।		मनः सृजति वै देहान् गुणान् कर्माणि चात्मनः ।	
उत्पत्तिप्रलयावेकं सूक्ष्मज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ ३५ ॥		तन्मनः सृजते माया ततो जीवस्य संसृतिः	॥ ४९ ॥
कालस्रोतोऽजयेनामु ह्रियमाणस्य नित्यदा ।		स्रष्टापिष्ठानवर्त्यप्रिसंयोगो यावदीयते ।	
परिमाणाद्यवस्थास्ता जन्मप्रलयहेतवः ॥ ३६ ॥		तावद् दीपस्य दीपत्वमेवं देहकृतो भवः	॥ ५० ॥
अनाद्यन्तवताऽनेन कालेनेश्वरमूर्तिना ।		रजःसत्त्वतमोवृत्त्या जायेतेषेत नश्यति ।	
अवस्था नैव हश्यन्ते विपति ज्योतिषामिव ॥ ३७ ॥		न तत्रात्मा स्वयज्योतिषो व्यक्ताव्यक्तयोः परः	॥ ५१ ॥
नित्यो नैमित्तिकश्चैव तथा प्राकृतिको लयः ।		आकाशवद् ध्रुवापारो ध्रुवो नानामितस्ततः ।	
आत्यन्तिकश्च कथितः कालस्य गतिरीदृशी ॥ ३८ ॥		एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृश प्रभो	॥ ५२ ॥
एताः कुरुष्वेह जगद्विधातु-		नुद्वयाऽनुमानगर्भिण्या वासुदेवानुचिन्तया ।	
नारायणस्याखिलसत्त्वधात्रः ।		चोदितो विप्रवाक्येन न त्वां पश्यति तद्वक्त्रः	॥ ५३ ॥
लीलाकधास्ते कथिताः समासतः			
कात्स्न्येन नाजोऽप्यभिधातुमीशः ॥ ३९ ॥			

मृत्यवो नोपसर्पन्ति मृत्यूनां मृत्युमीथरम् ।
अहं ब्रह्म परं धाम ब्रह्माहं परमं पदम्
एवं समीक्ष्य चात्मानमात्मन्यापाय निष्कले

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

दशान्तं तक्षकं पादे लेलिहानं विपाननैः ।

न द्रक्ष्यसि शरीरं च विश्वं च पृथगात्मनः

॥ ५६ ॥

एतत् ते कथितं तात यथा त्वं पृष्टवान् नृप ।

हरेर्विश्वात्मनश्चेष्टां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

एतन्निशम्य मुनिनाऽभिहितं परीक्षिद्
व्यासात्मजेन निखिलात्मदृशा समेन ।
तत्पादपद्ममुपमृत्यु नतेन मूर्ध्ना
बद्धाञ्जलिस्तमिदमाह स विष्णुरातः

॥ १ ॥

परीक्षिदुवाच—

सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवता करुणात्मना ।
श्रावितो यच्च मे साक्षादनादिनिधनो हरिः

॥ २ ॥

नात्यद्भुतमिदं मन्ये महतामच्युतात्मनाम् ।
दीनेषु तापतप्तेषु भूतेषु यदनुग्रहः

॥ ३ ॥

पुराणसंहितामेतामश्रीपं भवतो ह्यहम् ।

यस्यां खलूत्तमश्लोको भगवाननुवर्णते

॥ ४ ॥

भगवंस्तक्षकादिभ्यो मृत्युभ्यो न विभ्रेम्यहम् ।

प्रविष्टो ब्रह्म निर्वाणमभयं दर्शितं त्वया

॥ ५ ॥

अनुजीनीहि मां ब्रह्मन् बाचं यच्छाम्यधोक्षजे ।

मुक्तकामाशयं चैतः प्रवेक्ष्ये विसृजाम्यसूत

॥ ६ ॥

अज्ञानं च निरस्तं मे ज्ञानविज्ञाननिष्ठया ।

भवता दर्शितं क्षेमं परं भगवतः पदम्

॥ ७ ॥

सूत उवाच—

इत्युक्तस्तमनुज्ञाय भगवान् वादरायणिः ।

जगाम भिक्षुभिः साकं नरदेवेन पूजितः

॥ ८ ॥

परीक्षिदपि राजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना ।

समापाय परं दध्यावस्पन्दासुर्वथा ततः

॥ ९ ॥

प्राङ्गूले बहिष्यासीनो गङ्गाकूल उदकुस्रः ।

ब्रह्मभूतो महायोगी निःसङ्गश्चन्द्रसंशयः

॥ १० ॥

तक्षकः प्रहितो विप्राः क्रुद्धेन द्विजसूनुना ।

हन्तुकामो नृपं गच्छन् ददर्श पथि काश्यपम्

॥ ११ ॥

तं तर्पयित्वा द्रविणैर्निबन्धं विपहारिणम् ।

द्विजरूपप्रतिच्छन्नः कामरूपोऽदशानृपम्

॥ १२ ॥

ब्रह्मभूतस्य राजर्षेर्देहोऽहिरालाग्न्या ।

बभूव भस्मसात् सयः पश्यतां सर्वदेहिनाम्

॥ १३ ॥

हाहाकारो महानासीद् भुवि खं दिक्षु सर्वतः ।

यिस्मिता अभवन् सर्वे देवासुरनरादयः

॥ १४ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुर्गन्धर्वाप्सरसो जगुः ।

वयुषुः पुष्पवपाणि विबुधाः साधुवादिनः

॥ १५ ॥

जनमेजयः स्वपतिरं ध्रुत्वा तक्षकभक्षितम् ।

अथानुहाव सङ्क्रुद्धः सर्पान् सत्रे सह द्विजेः

॥ १६ ॥

सर्पसत्रे समिद्धेऽग्नी दहमानान् महोरगान् ।

हृष्टेन्द्रं भयसंविग्रस्तक्षकः शरणं ययी

॥ १७ ॥

नापश्यत् तक्षकं तत्र राजा पारिक्षितो द्विजान् ।

उवाच तक्षकः कस्मान्न दहोतोरगाधमः

॥ १८ ॥

तं गोपायति राजेन्द्र इन्द्रः शरणमागतम् ।

तेन संस्तम्भितः सर्पस्तस्मान्नाग्नी पतत्यसौ

॥ १९ ॥

पारिक्षित इति ध्रुत्वा प्राहर्त्विज उदारधीः ।

सहेन्द्रस्तक्षको विप्रा नाग्नी किमिति पात्यते

॥ २० ॥

तच्छ्रुत्वा जुहुवुर्विप्राः सहेन्द्रं तक्षकं मखे ।

तक्षकान् पतत्येह सहेन्द्रेण मरुत्वा

॥ २१ ॥

इति ब्रह्मोदिताशेषैः स्थानादिन्द्रः प्रचलितः ।

वभूव सम्भ्रान्तमतिः सविमानः सतक्षकः

॥ २२ ॥

तं पतन्नं विमानेन सहतश्चकमम्बरात् ।
 विलोक्पाद्भिरसः प्राह राजानं तं वृहस्पतिः ॥ २३ ॥
 नैष त्वया मनुष्येन्द्र वधमर्हति सर्पराट् ।
 अनेन पीतममृतमथापमज्जामरः ॥ २४ ॥
 जीवितं मरणं जन्तोर्गतिः स्वेनैव कर्मणा ।
 राजंस्तेन विना नान्यो प्रदाता सुखदुःखयोः ॥ २५ ॥
 सर्पचोरादिवह्वन्धुनृड्याध्यादिभिर्नृप ।
 पञ्चत्यमृच्छते जन्तुर्भुङ्क्त आरब्धकर्म च ॥ २६ ॥
 तस्मात् सत्रमिदं राजन् संस्पीयेताभिचारिकम् ।
 सर्पा अनागसो दाधा जमैर्दिष्टं हि भुज्यते ॥ २७ ॥
 इत्युक्तः स तथेत्याह महर्षेर्मानयन् वचः ।
 सर्पसत्रादुपरतः पूजयामास वाक्पतिम् ॥ २८ ॥
 सैषा विष्णोर्महामाया बाध्यबाधकलक्षणा ।
 यया मुह्यत्यसावात्मा भूतेषु गुणवृत्तिभिः ॥ २९ ॥
 न यत्र दुर्भाष्यतया विराजते
 मायात्मबादेऽसकृदात्मयादिभिः ।

न यद्विवादो विविधस्तदाश्रयो
 मनश्च संकल्पविकल्पवृत्ति यत् ॥ ३० ॥
 न यत्र सृज्यं सृजतोभयोः परं
 श्रेयश्च जीवस्त्रिभिरान्वितः स्वयम् ।
 तदेतदुत्सादितवाध्यबाधकं निषिध्य
 चोर्मीन् विरमेत तन्मुनिः ॥ ३१ ॥
 परं पदं वैष्णवमामनन्ति यत्रेतिनेतीत्यतदुत्तिमृक्षवः ।
 विमृज्य दीरात्म्यमनन्यसौहृदा हृदोपगुह्यावसितं समाहितैः ॥
 तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्पत् परमं पदम् ।
 अहं ममेति दीर्जन्यं न येषां देहगंहजम् ॥ ३३ ॥
 अतिवादांसिन्तिष्ठेत नाव(मंस्येत)मन्येत कश्चन ।
 न चेमं देहमाश्रित्य धैरं कुर्वीत केनचित् ॥ ३४ ॥
 नमो भगवते तस्मै कृष्णापाकुण्ठमेधसे ।
 यत्पादाम्बुकह्पथानात्संहितामध्यामिमाम् ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

शीनक उवाच—
 पैलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः ।
 वेदा वै कथिषा व्यस्ता एतन् सौम्याभिधेहि नः ॥ १ ॥
 सूत उवाच—
 समाहितात्मनो ब्रह्मन् ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 ह(वा)दाकाशादभूलादो वृत्तिरोधाद् विभाव्यते ॥ २ ॥
 षट्पासनया ब्रह्मन् योगिनो मलमात्मनः ।
 द्रव्यक्रियाकारकास्त्वं धृत्वा यान्त्यपुनर्भवम् ॥ ३ ॥
 ततोऽभूत् त्रिवृदोद्देशो यो व्यक्तप्रभवः स्वराट् ।
 यत्तल्लिङ्गं भगवतो ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ ४ ॥
 शृणोति य इमं स्फोटं सुमः श्रोतेव शून्यदृक् ।
 येन वाग् व्यन्यते यस्य व्यक्तिराकाशा आत्मनः ॥ ५ ॥
 स्वभासो ब्रह्मणः साक्षाद् वाचकः परमात्मनः ।
 स सर्वमन्त्रोपनिषद्वेदवीजं सनातनम् ॥ ६ ॥

तस्य हासंख्यो वर्णा अकाराया भृगुद्वह ।
 धार्यन्ते धैर्ययो भावा गुणनामर्षवृत्तयः ॥ ७ ॥
 ततोऽक्षरसमाग्रापमसृजद् भगवानजः ।
 अन्तःस्पोष्मस्वरस्पर्शाहस्वदीर्घादिलक्षणम् ॥ ८ ॥
 तेनासी चतुरो वेदाश्चतुर्भिर्वेदनीर्षिभुः ।
 सव्याहृतिकान् सोद्गाराश्चानुद्गोत्रविवक्षया ॥ ९ ॥
 पुत्रानध्यापयन् तांस्तु महर्षीन् ब्रह्मकोविदान् ।
 ते तु धर्मोपदेशतः स्वपुत्रेभ्यः समादिशन् ॥ १० ॥
 ते परम्परया ब्राह्मस्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः ।
 चतुर्गुणैश्च व्यस्ता द्वापरादौ महर्षिभिः ॥ ११ ॥
 क्षीणापुपः क्षीणसन्तान् दुर्मैधान् वीर्य कालतः ।
 वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युतनोदिताः ॥ १२ ॥
 अस्मिन्नप्यन्तरे ब्रह्मन् भगवान् लोकभावनः ।
 ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्यथाचितो धर्मगुप्तये ॥ १३ ॥

पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः ।
 अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम् ॥ १४ ॥
 ऋगधर्षयजुःसाम्नां राशीनुद्धृत्य वर्गशः ।
 चतस्रः संहिताश्चक्रे सूत्रैर्मणिगणानिव ॥ १५ ॥
 तासां स चतुरः शिष्यानुपहूय महामतिः ।
 एकैकां संहितां ब्रह्मत्रैलोक्ये ददौ विभुः ॥ १६ ॥
 पैलाय संहितामायां बहुचाख्यामुवाच ह ।
 वैशम्पायनसंज्ञाय निगदाख्यं यजुर्गुणम् ॥ १७ ॥
 साम्नां जैमिनये ग्राह तथा चन्दोगसंहिताम् ।
 अथर्वान्निरसां नाम स्वशिष्याय सुमन्त्रवे ॥ १८ ॥
 पैलः स्वसंहितामूचे इन्द्रप्रम(मि)तये मुनिः ।
 बाष्कलाय च सोऽप्याह शिष्येभ्यः संहितां स्वकाम् ॥ १९ ॥
 चतुर्धा व्यस्य बोध्याय याज्ञवल्क्याय भार्गव ।
 पराशरायाग्निमित्रे इन्द्रप्र(म)मिति रात्मवान् ॥ २० ॥
 अध्यापयत् संहितां स्वां माण्डूकेयमुपि कविः (कविम्) ।
 तस्य शिष्यो वेदमित्रः सीभर्यादिभ्य ऊचिवान् ॥ २१ ॥
 शाकल्यस्तत्सुतस्तां तु पञ्चधा व्यस्य संहिताम् ।
 बात्स्यमीदृत्पशालीपगोसत्पशिशिरेष्वधात् ॥ २२ ॥
 जातूकर्ण्यश्च तच्छिष्यः सनिरुक्तां स्वसंहिताम् ।
 व्यलीकयोगपैलालविरजेभ्यो ददौ मुनिः ॥ २३ ॥
 बाष्कलिः प्रतिशास्त्राभ्यो बालसित्याख्यसंहिताम् ।
 चक्रे बलायनिर्भज्य (बालायनिर्गार्य) कासाराश्च तां दधुः ॥
 बहुधाः संहिता ह्येता एभिर्ब्रह्मर्षिभिर्भूताः ।
 भृत्यैतच्छन्दसां व्यासं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
 वैशम्पायनशिष्या ये चरकाध्यर्षयोऽभवन् ।
 यचेरुर्ब्रह्महत्याहः क्षपणाय गुरोर्ब्रतम् ॥ २६ ॥
 याज्ञवल्क्यस्तु तच्छिष्य आहोर्भो भगवन् कियत् ।
 चरितेनान्यसाराणां चरित्येऽहं सुदुष्करम् ॥ २७ ॥
 इत्युक्तो गुरुरप्याह कुपितो यादालं त्वया ।
 विप्रावमन्त्रा शिष्येण मदधीनं त्यजाशिवति ॥ २८ ॥

देवरातसुतः सोऽपि छर्दिन्वा यजुषां गणम् ।
 ततो गतोऽथ मुनयो ददृशुस्तान् यजुर्गणान् ॥ २९ ॥
 भूत्वा तित्तिरयो ब्रह्मन् तद्बोलुपतयाऽऽददुः ।
 तैत्तिरीया इति यजुःशाखा आसन् सुपेशलाः ॥ ३० ॥
 याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन् छन्दांस्यधिगवेषयन् ।
 गुरोरविद्यमानानि सूतस्येऽर्कमीश्वरम् ॥ ३१ ॥
 याज्ञवल्क्य उवाच—
 ओं नमो भगवते आदित्यापातिलजगदात्मस्वरूपेण कालरूपेण
 च चतुर्विधभूतनिकाषाणां ब्रह्मादिस्तम्भपर्यन्तानामन्तर्हृदयेषु
 बहिरप्याकाश इयोपाधिना व्यबधीयमानो भगवानेक एव
 क्षणलवनिपेयावयवोपचितसंवत्सरगणेन तोयादानविसर्गाभ्या-
 मिमां लोकायात्रामनुब्रूति ॥ ३२ ॥
 यदिहवाच विबुधर्षभ सवितरदस्तप(त्य)नुसवनमहरहराभ्या-
 विधिनापतिष्ठमानानामखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनं भगवतः
 समभिधीमहि तपन मण्डलम् ॥ ३३ ॥
 य इह वाच स्थिरचरनिकराणां स्वनिकेतनानां मनइन्द्रिया-
 सुगणाननात्मनस्तत्त्वं स्वयमात्माऽन्तर्धामी प्रबोदयति ॥ ३४ ॥
 य एवेमं लोकमतिकालवदान्धकारसञ्ज्ञाजगरुहीतं मृतकमिव
 विचेतनमवलोक्यानुकम्पया परमकारुणिक ईक्षपेवोत्थाप्या-
 हरहरनुसवनं श्रेयसि स्वधर्माख्य आत्मावस्थाने प्रवर्तयत्य-
 निमिषापिषितरसाधूनां भयमुदीरयन्नटति परित आशापालेस्तत्र
 तत्र कमलकोशाञ्जलिभिरुपहृताहंणः ॥ ३५ ॥
 अथ ह भगवंस्तव चरणनलिनयुगलं त्रिभुवनगुरुभिरभि-
 वन्दितमहमपातयामयजुःकाम उपस्रामीति ॥ ३६ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् वाजिरूपधरो रविः ।
 यजुंष्यपातयामानि मुनयेऽदात् प्रसादितः ॥ ३७ ॥
 यजुर्भिरकरोच्छाखा दशाधश्च सुतैर्विभुः ।
 जगद्वाजसन्त्यस्ताः काण्वमाध्यन्दिनादयः ॥ ३८ ॥
 जैमिनेः सामगस्यासीन् सुमन्तुस्तनयो मुनेः ।
 सुमन्वांस्तत्सुतस्ताभ्यामेकैकां ग्राह संहिताम् ॥ ३९ ॥

सुकर्मा चापि तच्छिष्यः सामवेदतरोर्महान् ।
 सहस्रं संहिताभेदं चक्रं साधनं ततो द्विजः ॥ ४० ॥
 हिरण्यनाभः कोशल्यः पीप्यञ्जिथ सुकर्मणः ।
 शिष्या जगद्गुह्यं आवन्यो ब्रह्मविनमः ॥ ४१ ॥
 उदीच्याः सामगाः शिष्या आसन् पञ्चशतानि वै ।
 पीप्यञ्ज्यावन्ययोश्चापि तान्शेदीच्यान् प्रचक्षते ॥ ४२ ॥
 लीगाशिलाङ्गलिः कुल्यः कुसीदः कुक्षरेव च ।
 पीप्यञ्जिशिष्या जगद्गुह्यः संहितास्ते शतं शतम् ॥ ४३ ॥
 कृतां हिरण्यनाभस्य चतुर्विंशतिसंहिताः ।
 शिष्य उच्ये स्वशिष्येभ्यः शेषा आवन्त्य आत्मयान् ॥ ४४ ॥
 अथर्वविन् सुमन्तुश्च शिष्यमभ्यापयन् स्वकाम् ।
 संहितां सोऽपि पथ्याय वेददशां चोक्तवान् ॥ ४५ ॥
 शीक्यायनिब्रह्मयालिर्मोदोपः पिप्पलायनिः ।
 वेददशांस्य शिष्यास्ते पथ्यशिष्यानामो गृणु
 कुमुदः शुनको ब्रह्मन् ज्ञातलिधाययवंचित् ॥ ४६ ॥
 यभुः शिष्योऽप्यङ्गिरसः सन्ध्यायन एव च ।
 अधीयेतां संहिते द्वे सावर्ण्यायास्तथाऽपरे ॥ ४७ ॥
 नक्षत्रकल्पः शान्तिश्च कश्यपाङ्गिरसादयः ।
 एते आधर्वणाचार्याः गृणु पीराणिकान् मुने ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मरुणिः कश्यपश्च सावर्णिरकृतव्रणः ।
 वैशंपायनहारीतो पट्ट वै पीराणिका इमे ॥ ४९ ॥
 अधीयन्त व्यासशिष्यात् संहितां मन्थितुर्मुखात् ।
 एकैकामहमेतेषां शिष्यः सर्वा समभ्यगाम् ॥ ५० ॥
 काश्यपोऽहं च सावर्णी रामशिष्योऽकृतव्रणः ।
 अधीमहि व्यासपुत्राचनस्यो मूलसंहिताः ॥ ५१ ॥
 पुराणलक्षणं ब्रह्मन् ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् ।
 ध्रुगुप्य बुद्धिमाश्रित्य वेदशास्त्रानुसारतः ॥ ५२ ॥
 सर्गश्चैव विसर्गश्च वृत्तिरक्षान्तराणि च ।
 वंशो वंशानुचरितं संस्था हेतुराश्रयः ॥ ५३ ॥
 दशाभिलक्षणपुंक्तं पुराणं तद्विदो विदुः ।
 क्वचित् पञ्चविधं ब्रह्मन् महदव्यवस्थाया ॥ ५४ ॥

अव्याकृतगुणशोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः ।
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियार्थानां सम्भवः सर्ग उच्यते ॥ ५५ ॥
 पुरुषानुगृहीतानामेतेषां वासनामयः ।
 विसर्गो यः समाहारो जीवोऽजीवश्चराचरः ॥ ५६ ॥
 वृत्तिर्भूतानि भूतानां चरणामचराणि च ।
 कृतेशेन नृणां तत्र कामाबोदनयाऽपि वा ॥ ५७ ॥
 रक्षाऽच्युतावतारेहा विश्वस्यानु युगेयुगे ।
 तिर्यङ्मर्षिर्दिवेषु हन्यन्ते धैर्यवीर्यद्विषः ॥ ५८ ॥
 मन्यन्तरं मनुर्देवा मनुपुत्राः सुरेश्वराः ।
 कपयोऽशावताराश्च हरेः पञ्चविधमुच्यते ॥ ५९ ॥
 राज्ञां मनुप्रसूतानां वंशशैकालिकोऽन्वयः ।
 वंशानुचरितं तेषां वृत्तं वंशपराश्च ये ॥ ६० ॥
 नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः ।
 संस्थेति कविभिः प्रोक्ता चतुर्धाऽस्य स्वभावतः ॥ ६१ ॥
 हेतुर्जीवोऽस्य समादिरविद्याकर्मकारकः ।
 यं वाऽनुशासिनं प्रादुरन्याकृतमृतापरे ॥ ६२ ॥
 व्यतिक्रान्त्यर्थं यस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु ।
 मायामयासु तद्ब्रह्म जीववृत्तिष्वपाश्रयः ॥ ६३ ॥
 पदार्थेषु यथा त्रयं तन्मात्रं रूपनामसु ।
 बीजादिपञ्चतान्तासु त्वयस्मासु युतायुतम् ॥ ६४ ॥
 विरमेत यदा चित्तं हित्वा वृत्तित्रयाश्रयम् ।
 योगेन वा तदाऽऽत्मानं वेद नात्मा निवर्तते ॥ ६५ ॥
 एवं लक्षणलक्षाणि पुराणानि पुराविदः ।
 मुनयोऽष्टदश प्राहुः धुल्लकानि महानि च ॥ ६६ ॥
 ब्राह्मं पादं वेष्णवं च शैवं लिङ्गं च गारुडम् ।
 नारदीयं भागवतमात्रेयं स्कन्दसञ्चितम् ॥ ६७ ॥
 भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं सवामनम् ।
 वाराहं मातङ्गं कौर्म्यं च ब्रह्माण्डाख्यमिति त्रिपट् ॥ ६८ ॥
 ब्रह्मर्षेणैतन् समारुप्यं शास्त्राष्टयपुनं मुने ।
 शिष्याशिष्यप्रशिष्याणां ब्रह्मतेजोविदीपनम् ॥ ६९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते ब्राह्मणस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

शौनक उवाच—

सूत जीव चिरं साधो वद नो वदतां वर ।
 तमस्यपारे भ्रमतां नृणां त्वं पारदर्शनः ॥ १ ॥

आहुधिरायुषमृषिं मृकण्डुतनयं जनाः ।
 यः कल्पान्तेऽप्युर्वरितो येन ग्रस्तमिदं जगत् ॥ २ ॥

स वा अस्मत्कुलोत्पन्नः कल्पेऽस्मिन् भार्गवर्षभः ।
 नैवापुनापि भूतानां सम्प्लवः कोऽपि जायते ॥ ३ ॥

एक एवार्णवि भ्राम्यन् ददर्श पुरुषं किल ।
 वटपत्रपुटे तोकं शयानं त्वेकमद्भुतम् ॥ ४ ॥

एष नः संशयो भूयान् जातः कीदृहलं यतः ।
 तन्नश्छिन्धि महायोगिन् पुराणेष्वपि सम्मतः ॥ ५ ॥

सूत उवाच—
 प्रभस्त्वया महर्षेऽयं कृतो लोकभ्रमापहः ।
 नारायणकथा यत्र गीता कलिमलापहा ॥ ६ ॥

प्राप्तद्विजातिसंस्कारो मार्कण्डेयः पितुः क्रमात् ।
 छन्दांस्वधीत्य धर्मेण तपःस्वाध्यायसंयुतः ॥ ७ ॥

बृहद्वतपरः शान्तो जटिलो बल्कलाम्बरः ।
 विभ्रत् कमण्डलुं दण्डमुपवीतं समेखलम् ॥ ८ ॥

कृष्णाजिनं साधसूत्रं कुशांश्च नियमैर्षुतः ।
 अङ्गपर्यङ्गुलिप्रान्धं स्वर्चयन् सन्ध्योर्हृदि ॥ ९ ॥

सायंप्रातः स गुरवे श्रेक्ष्यमाहृत्य वाग्यतः ।
 बुभुजे गुर्वनुज्ञातः सकृन्नो चेदुपोषितः ॥ १० ॥

एवं तपःस्वाध्यायपरो वर्षाणामुतायुतम् ।
 आराधयद्भूपीकेशं जिह्वे मृत्युं सुदुर्जयम् ॥ ११ ॥

ब्रह्मा भृगुर्भवो दक्षो ब्रह्मपुत्राश्च येषुरे ।
 नृदं वपितृभूतानि तेनासन्नतिविस्मिताः ॥ १२ ॥

इत्थं बृहद्वतपरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः ।
 दध्यायधोऽर्धं योगाद् ध्वस्तकेशोऽन्तरात्मना ॥ १३ ॥

तस्यैवं युञ्जतश्चित्तं महायोगेन योगिनः ।
 व्यतीषाय महान् कालो मन्वन्तरपदान्तकः ॥ १४ ॥

एतत् पुरन्दरो ज्ञान्वा सप्तमेऽस्मिन् किलान्तरे ।
 तपोविशद्विज्ञो ब्रह्मचारेभे तद्विधातनम् ॥ १५ ॥

गन्धर्वाप्सरसः कामं वसन्तं मलयानिलम् ।
 मुनये प्रेषयामास रजःस्तोभमदौ तथा ॥ १६ ॥

ते वै तदाश्रमं जग्मुर्हिमाद्रेः पार्थ उत्तरे ।
 पुष्पभद्रा नदी यत्र चित्राख्या च शिला विभो ॥ १७ ॥

तत्राश्रमपदं पुण्यं पुण्यद्रुमलतान्वितम् ।
 पुण्यद्विजकुलाकीर्णं पुण्यामलजलाशयम् ॥ १८ ॥

मत्तभ्रमरसङ्गीतं मत्तकोकिलकूजितम् ।
 मत्तबर्हिणटाटोपं मत्तद्विजकुलाकुलम् ॥ १९ ॥

वायुः श्रविष्ट आदाप दिग्निर्झरसीकरान् ।
 सुमनोभिः परिष्वक्तो ववावुत्तम्भयन् स्मरम् ॥ २० ॥

उपचन्द्रनिशाचकत्रः प्रवालस्तवकालिभिः ।
 गायन्दुमलताजालैस्तत्रासीत् कुसुमाकरः ॥ २१ ॥

अन्वीयमानो गन्धर्वगीतवादित्रयूथपैः ।
 अदृश्यतात्तचापेषुः स्वःस्त्रीयूथपतिः स्मरः ॥ २२ ॥

हुत्वाऽग्निं समुपासीनं ददशुः शक्रकिह्वाः ।
 मीलिताश्वं दुराधर्षं मूर्तिमन्तमिवानलम् ॥ २३ ॥

ननृतुस्तस्य पुरतः स्तिषोऽथो गायका जगुः ।
 मृदङ्गवीणापणवैर्वायं चक्रुर्मनोरमम् ॥ २४ ॥

सन्धेऽश्वं स्वधनुषि कामः पथमुखं तदा ।
 मधुमंदो रजःस्तोभ इन्द्रभृत्या व्यकम्पयन् ॥ २५ ॥

क्रीडन्त्याः पुष्करस्थन्त्याः कन्दुकैः स्तनगीरवान् ।
 भृशमुद्विग्नमध्यायाः केशविभ्रंशितस्रजः ॥ २६ ॥

इतस्ततो भ्रमनृष्टेभ्यस्तन्त्या अनुकन्दकम् ।
 चापुर्जहार तद्भासः सूक्ष्मं वृटितमंखलम् ॥ २७ ॥

विससर्ज ततो वाणं मन्त्रा न स्वजितं स्मरः ।
 सार्धं तत्राभयनोपमनीशस्य यथोद्यमः ॥ २८ ॥

त इत्थमपकुर्वन्तो मुनेस्तत्रैवसा मुने ।
 दशमाना निववृत्तुः प्रवोधादिमिवार्धकाः ॥ २९ ॥

इतीन्द्रानुचैर्ब्रह्मन् धर्पितोऽपि महामुनिः ।

यन्नागादहमोभावं न तथित्रं महत्त्वमपि

॥ ३० ॥

दृष्ट्वा निस्तेजसं कामं सगणं भगवान् स्वराट् ।

श्रुत्वाऽनुभावं ब्रह्मर्षैर्विस्मयं समगात् परम्

॥ ३१ ॥

तस्यैवं युधतधितं तपःस्वाध्यायसंयमैः ।

अनुग्रहापाविरासीन्नरनारायणो हरिः

॥ ३२ ॥

तौ शुककृष्णौ नयकजलोचनौ

चतुर्भुजौ रौरवचक्रलाम्बरी ।

पवित्रपाणी उपवीतकं त्रिवृत्

कमण्डलुं दण्डमृजुं च वैनवम्

॥ ३३ ॥

पद्माक्षमालामुत जन्तुमार्जनं

वेदं च साक्षात्तपकरूपिणी ।

तपचडिद्वर्णपिशङ्गरोचिषा

प्रांशू दधानौ विबुधर्पभार्जितौ

॥ ३४ ॥

ते वै भगवतो रूपे नरनारायणौ कपी ।

वीक्ष्योत्थायादरेणोर्ध्वननामाङ्गेन दण्डवत्

॥ ३५ ॥

एतत्सन्दर्शनानन्दनिपतात्मैन्द्रिशाशयः ।

हृष्टरोमाऽधुर्गुणाक्षो न संदे तापुदीक्षितुम्

॥ ३६ ॥

उत्थाय प्राञ्जलिः प्रह्र आत्सुक्यादाक्षिपन्निव ।

नमो नम इतीशानी वभाषे गङ्गदाक्षरम्

॥ ३७ ॥

तपोरासनमादाय पादयोरवनिज्य च ।

अर्हणैरानुलेपेन धूपमात्प्यैरपूजयत्

॥ ३८ ॥

सुखमासनमासीनो प्रसादाभिमुखी मुनिः ।

पुनरानम्य पादाभ्यां गरिष्ठाविदमब्रवीत्

॥ ३९ ॥

मार्कण्डेय उवाच-

किं वर्णये तय विभो यदुदीरितासुः

संस्पन्दन्तं तमनु बाह्मनइन्द्रियाणि ।

स्पन्दन्ति यं तनुभूतामजशर्वयोध

स्वस्याप्यथापि भजःतमनुभाववद्धः

॥ ४० ॥

मूर्ती इमे भगवतो भगवत्सिलोक्त्याः

शेमाय तापविरमाय च मृत्युजित्वे ।

नाना विभर्प्यनुपमान्यतनूर्पथेदं

सृष्ट्वा पुनर्ग्रसति सर्वमिवोर्णनाभिः

॥ ४१ ॥

तस्यायितुः स्थिरचोशितुर्द्विमूलं

यत्स्थं न कर्मगुणकालरजः स्मृशन्ति ।

यद् वै स्तुवन्ति निनमन्ति यजन्त्यभीक्ष्णं

ध्यापन्ति वेदहृदया मुनयस्तदाप्ये

॥ ४२ ॥

नान्यत् तवाहवृषणयादागवर्गमूर्ते

क्षेमं जनस्य परितोऽभ्य ईश विद्यः ।

ब्रह्मा विभेत्पलमतो द्विपरार्धधिष्यः

कालस्य ते किमुत तत्कृतभौतिकानाम्

॥ ४३ ॥

तद् वै भजाम्भृतधियस्तव पादमूलं

हित्यैतदात्मभिदमात्मगुरोः परस्य ।

देहाप्यार्धमसदित्यनभिज्ञमात्रं

विन्देय चेत् तर्हि सर्वमनीपितार्थम्

॥ ४४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इतीश तवात्मवन्धो

मायामया स्थितिलपोदपहेतवोऽस्य ।

लीलापृता यदपि सत्त्वमयः प्रशान्त्ये

नान्ये नृणां व्यसनमोहभियश्च याभ्याम्

॥ ४५ ॥

तस्मात् तवेह भगवन्नप तावकानां

शुक्रां तनुं स्वदयितानां कुशला भजन्ति ।

यत् सान्विताः पुरुषरूपमुशन्ति सत्त्वं

लोको यतोऽभ्यमुतात्ममुत्तं च नान्यत्

॥ ४६ ॥

तस्मै नमो भगवते पुरुषाय भूषे

विश्वाय विश्वगुरवे परदेवतायै ।

नारायणाय रूपये च नरोत्तमाय

हंसाय संपतगिरे निगमेभराय

॥ ४७ ॥

यं वै न वेद वितताक्षपथैर्भ्रमद्भीः

सन्नं स्वलेष्वसुषु हृषपि दृक्पथेषु ।

त्वन्माययाऽऽवृतमतिः स उ एव साक्षा-

दा(द)यस्तवाखिलगुरोरुपपथ वेदम्

॥ ४८ ॥

यदज्ञं निगम आत्मरहःप्रकाशं

मुह्यन्ति यत्र कवयोऽजपरा यतन्तः ।

तं सर्ववादविषयप्रतिरूपशीलं

वन्दामहे पुरुषमात्मनि गूढबोधम्

॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच-

संस्तुतो भगवानित्थं मार्कण्डेयेन धीमता ।

नारायणो नरसखः प्रीत आह भृगूद्बह ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच-

भो भो ब्रह्मर्षिवर्षासि सिद्ध आत्मसमाधिना ।

मयि भक्त्याऽनपायिन्या तपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ २ ॥

वयं ते परितुष्टाः स्म त्वद्बह्व्रतचर्यया ।

वरं प्रतीच्छ भद्रं ते वरदेशादधीपितम् ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच-

जितं ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराच्युत ।

वरेणैतावताऽलं नो यद् भवान् समदृश्यत ॥ ४ ॥

वाञ्छन्त्यजादयो यस्य श्रीमत्पादान्जदर्शनम् ।

मनसा योगपकेन स भवान् मेऽक्षगोचरः ॥ ५ ॥

अथाप्यम्बुजपत्राक्ष पुण्यश्लोकशिखामणे ।

इक्षे मायां यया लोकः सवालो वेद सद्भिदाम् ॥ ६ ॥

सूत उवाच-

इतीरितोऽर्चितः काममृषिणा भगवान् मुने ।

तथेति सम्पद्य प्रागाद् वदर्याऽभममीश्वरः ॥ ७ ॥

तमेव चिन्तयन्नर्थमृषिः स्वाश्रम एव सः ।

यसन्नयर्कसोमाऽनुभूवापुविषदात्मसु ॥ ८ ॥

ध्यायन् सर्वत्र च हरिं भावद्वयैरपूजयत् ।

कचिन् पूजां विरात्स्मार भक्तिप्रसरसम्प्लुतः ॥ ९ ॥

तस्मैकदा भृगुश्रेष्ठ पुष्पभद्रादत्ते मुने ।

उपासीनस्य सन्ध्यायां ब्रह्मन् वापुर्भूम्भान् ॥ १० ॥

तं चण्डशब्दं तमुदीरयन्तं

बलाहका अन्धभवन् करालाः ।

अश्वस्यविष्टा मुमुचुस्तद्भिद्वि

स्तन्यन्त उर्ध्वरभिवर्षधाराः ॥ ११ ॥

तत्ते व्यहृयन्त चतुःसमुद्राः

समन्ततः क्षमातलमाग्रसन्तः ।

समीरयेगोर्मिभिरुग्रनक्र-

भयानकाचनंगभीगघोषाः ॥ १२ ॥

अन्तर्बहिश्चाद्रिभिर्बुधिर्यनेः

शतहृदाभिरुपतापितं जगत् ।

चतुर्विधं वीक्ष्य महामना मुनि-

र्जलप्लुतां क्षमां विभ्रमाः समत्रसत् ॥ १३ ॥

तस्यैवमुद्गीक्षत उर्मिभीषणः

प्रभञ्जनापूर्णितवार्महार्णवः ।

आपूर्वमाणः प्रवृषद्भिरम्बुदेः

क्षमामप्यधाद् द्वीपचर्पादिभिः समम् ॥ १४ ॥

सक्षमान्तारिधं सदिवं सभागणं

त्रैलोक्यमासीत् सहसाऽन्द्रिरामुतम् ।

स एक एवोर्वरितो महामुनि-

र्वभ्राम विश्विसजटो जडान्धवत् ॥ १५ ॥

धुनुत्परीतो मकरैस्तिमिद्विले-

रुपद्रुतो वीचिनभस्वता हतः ।

तमस्यपारे पतितो भ्रमन्दिशो न

वेद स्वं गां च परिश्रमोपितः ॥ १६ ॥

कचिन्मग्नो महावर्ते तरलेस्ताडितः कचित् ।

यादोभिर्भक्ष्यते कापि स्वयमन्योन्यघातिभिः ॥ १७ ॥

कचिच्छोकं कचिन्मोहं कचिद् दुःखं सुखं भयम् ।

कचिन्मृत्युमवाप्नोति व्याध्यादिभिरुपद्रुतः ॥ १८ ॥

अपुतापुतवर्षाणां सहस्राणि शतानि च ।

व्यतीतुर्धर्मतस्तस्मिन् विष्णुमायावृतात्मनः ॥ १९ ॥

स कदाचिद् भ्रमंस्तस्मिन् पृथिव्याः ककुदि द्विजः ।

न्यग्रोपपोतं ददृशे फलपल्लवशोभितम् ॥ २० ॥

प्रागुत्तरस्यां शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् ।

शयानं पर्णपुटके ग्रसन्तं प्रभया तमः ॥ २१ ॥

महामरकतश्यामं श्रीमद्भदनपद्मम् ।

कम्बुग्रीवं महोरस्कं सुनासं सुन्दरभुजम् ॥ २२ ॥

इवासीजलकटातमिश्रश्रीकर्णदाडिमम् ।

विद्रुमाधराभासेपच्छोणावितसुधास्मितम् ॥ २३ ॥

पद्मगर्भाकृष्णापाङ्गं हृद्यहासायलोकनम् ।
 श्यासीजद्वलिसंविग्रनिम्ननाभिचलोदरम् ॥ २४ ॥
 चार्यद्वलिभ्यां पाणिभ्यामुनीय चरणाम्बुजम् ।
 मुखे निधाय विप्रेन्द्र धपन्तं वीक्ष्य विस्मितः ॥ २५ ॥
 तद्दर्शनाद् वीतपरिश्रमो मुदा प्रोत्फुल्लहृत्पद्मवल्लोचनाम्बुजः ।
 प्रहृष्टरोमाऽद्भुतभावशार्ङ्गितः प्रष्टुं पुरस्नं प्रससार बालकम् ॥
 तावच्छिरोर्यो शसितेन भार्गवः
 सोऽन्तःशरीरं मशकां यथाऽविज्ञात् ।
 तत्राप्यदो न्यस्तमचष्ट कृत्स्नशो
 यथा पुराऽमुल्लदतीव विस्मितः ॥ २७ ॥
 खं रोदसी भगणानद्रिसागरान्
 द्वीपान् सबर्षान् ककुभः सुरासुरान् ।
 वनानि देशान् सरितः पुराकरान्
 खेटान् ब्रजानाश्रमवर्णवृक्षयः ॥ २८ ॥
 महान्ति भूतान्यथ भीतिकान्यसी
 कालं च नानापुण्यकल्पकल्पनम् ।

यत् किञ्चिदन्यद्व्यवहारकारणं
 ददर्श विश्वं सदिवावभासितम् ॥ २९ ॥
 हिमालयं पुष्पवहां च तां नदीं
 निजाश्रमं यत्र कपीनपश्यत् ।
 विश्वं विपश्यन् वसिताच्छिरोर्यो
 वहिर्निरस्त्रो न्यपतद्वाय्वो ॥ ३० ॥
 तस्मिन् पृथिव्याः कुदुदि प्ररूढं
 वटं च तत्पुष्पपुटे शयानम् ।
 तोकं च तत्रैवसुधास्मितेन
 निरीक्षितोऽपाङ्गनिरीक्षणेन ॥ ३१ ॥
 अथ तं बालकं वीक्ष्य नेत्राभ्यां धितं हृदि ।
 अभ्यागादतिसंहृष्टः परिष्वक्तुमधोऽक्षजम् ॥ ३२ ॥
 तावत् स भगवान् साक्षाद् योगाधीशो गुहाशयः ।
 अन्तर्दधे रूपं सयो यथेहानीशनिर्मिता ॥ ३३ ॥
 तमन्यथ वटो ब्रह्मन् सनितं लोकसम्भवम् ।
 तिरोधापि क्षणादस्य स्वाश्रमे पूर्ववत् स्थितः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते द्वादशास्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 स एवमनुभूयेदं नारायणविनिर्मितम् ।
 वैभवं योगमायायास्तमेव शरणं ययौ ॥ १ ॥
 कपिरुवाच—
 प्रपन्नोऽस्म्यद्विमूलं ते प्रपन्नाभयदं हरे ।
 यन्माययाऽपि बिबुधा मुह्यन्त्यज्ञानकातराः ॥ २ ॥
 सूत उवाच—
 तमित्थं निभृतात्मानं वृषेण दिवि पर्वटन् ।
 रुद्राण्या भगवान् रुद्रो ददर्श स्व्यगैर्वृतः ॥ ३ ॥
 अधोमा तमृषिं वीक्ष्य गिरिशं समभाषत ।
 पश्येमं भगवन् विप्रं निभृतामेन्द्रियाशयम् ॥ ४ ॥
 निभृतो नन्वृषिघ्नान्तस्तपासाये यथाऽर्णवः ।
 कुर्वस्य तपसः साक्षात् ससिद्धिं सिद्धिदो भवान् ॥ ५ ॥

श्रीभगवान् उवाच—
 नैवेच्छत्पाशिषः कापि ब्रह्मर्षिर्मांश्चमप्युत ।
 भक्तिं परां भगवति लब्धवान् पुरुषेऽन्यथे ॥ ६ ॥
 अपापि संवदिष्यामो भवान्येतेन साधुना ।
 अयं हि परमो लाभो नृणां साधुसमागमः ॥ ७ ॥
 इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान् स सतां गतिः ।
 ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ॥ ८ ॥
 तयोरामग्रनं साक्षादीशयोजगदात्मनोः ।
 न वेद रुद्रधीवृत्तिरात्मानं विश्वमेव च ॥ ९ ॥
 भगवान्तदभिज्ञाय गिरिशो योगमायाय ।
 आविशत् तदुद्राकाशं बापुच्छिद्रमिवेश्वरः ॥ १० ॥
 आत्मन्यपि शिवं प्राप्तं तडित्पिङ्गजटाधरम् ।
 त्र्यक्षमष्टभुजं शम्भुमुद्यन्तमिव भास्करम् ॥ ११ ॥

व्याघ्रचर्माम्बरं शूलधनुरिष्यसिचर्मभिः ।
 अक्षमालां डमरुकं कपालं परशुं सह ॥ १२ ॥
 विभ्राणं सहसा भान्तं व्यचष्ट हृदि विस्मितः ।
 किमिदं कुत एवेति समधेर्विरतो मुनिः ॥ १३ ॥
 नेत्रे उन्मील्य ददशे सगणं सोमयाऽऽगतम् ।
 रुद्रं त्रिलोकैकगुणं ननाम शिरसा मुनिः ॥ १४ ॥
 तस्मै सपर्या व्यदधात् सगणाय सहोमया ।
 स्वागतासनपाशार्प्यगन्धस्त्रगंधूपदीपकैः ॥ १५ ॥
 आह चान्मानुभावेन पूर्णकामस्य ते विभो ।
 करवाम किमीशान येनेदं निर्वृतं जगत् ॥ १६ ॥
 नमः शिवाय शान्ताय सत्त्वाय प्रमृडाय च ।
 रजोजुपेप्यधोराय नमस्तुभ्यं तमोजुपे ॥ १७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् महादेवः सतां गतिः (पतिः) ।
 परितुष्टः प्रसन्नात्मा प्रहसंस्तमभाषत ॥ १८ ॥
 श्रीमहादेव उवाच—
 वरं वृणीष्व नः कामं वरदेशा वयं त्रयः ।
 अमोघं दर्शनं येषां मर्त्यो यद् विन्दन्तेऽमृतम् ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणाः साधवः शान्ता निस्सङ्गा भूतवत्सलाः ।
 एकान्तभक्ता अस्मासु निर्वैराः समदर्शनाः ॥ २० ॥
 सलोका लोकपालास्तान् वन्दन्तेऽर्चन्त्युपासते ।
 अहं च न पृथग् ब्रह्मा स्वयं तु (च) हरिरीश्वरः ॥ २१ ॥
 न ते मय्यच्युतेऽजे च भिदात्मन्यपि चक्षते ।
 नात्मनश्च जनस्यापि तद् युष्मान् वयमीमहि ॥ २२ ॥
 न त्वम्भयानि तीर्थानि न देवा मुञ्जिलामयाः ।
 ते पुनन्युरुकालेन यूयं दर्शनमात्रतः ॥ २३ ॥
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्यामो येऽस्मद्रूपं त्रयीमयम् ।
 विभ्रन्त्यात्मसमाधानं तपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ २४ ॥
 श्रवणाद् दर्शनाद् वाऽपि महापातकिनोऽपि यः ।
 गुञ्जरेरनन्यजाध्यापि किमु सम्भाषणादिभिः ॥ २५ ॥

सूत उवाच—
 इति चन्द्रलामस्य धर्मगुह्योपवृंहितम् ।
 वचोऽमृतायनमृषिर्नानृष्यत् कर्णयोः पिवन् ॥ २६ ॥
 स चिरं मायया विष्णोर्भ्रामितः कश्चितो भृशम् ।
 शिववागमृतध्वस्तकेशपुञ्जस्तमब्रवीत् ॥ २७ ॥
 कपिरुवाच—
 अहो ईश्वरचर्येयं दुर्बिभाव्या शरीरिणाम् ।
 यत्रमन्तीशितव्यानि स्तुवन्ति जगदीश्वराः ॥ २८ ॥
 धर्मं ग्राहयितुं प्रायः प्रवक्तारश्च देहिनः (देहिनाम्) ।
 आचरन्त्यनुमोदन्ते क्रियमाणं स्तुवन्ति च ॥ २९ ॥
 नैतावता भगवतः स्वमायामयवृत्तिभिः ।
 प्रदुष्येतानुभायस्ते मायिनः कुहकैर्यथा ॥ ३० ॥
 सृष्टेर्दं मनसा विश्वं स्यात्मानाऽनुप्रविश्य यः ।
 गुणैः कुर्वन्निराभाति कर्तव्यं स्वप्रदम् यथा ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते त्रिगुणाय गुणात्मने ।
 केवलायाद्वितीयाय गुरवे ब्रह्ममूर्तये ॥ ३२ ॥
 कं वृणेऽतः परं भूमन् वरं त्वद् वरदर्शनात् ।
 यदर्शनात् पूर्णकामः सत्यकामः पुमान् भवेत् ॥ ३३ ॥
 वरमेतं वृणेऽथापि पूर्णकामाभिवर्पणात् ।
 भगवत्यच्युतां भक्तिं तत्परेषु तथा त्यपि ॥ ३४ ॥
 सूत उवाच—
 इत्यर्थितोऽभिष्टुतश्च मुनिना सुक्तया गिरा ।
 तमाह भगवान् शर्वः शर्वया चाभिचन्दितः ॥ ३५ ॥
 कामस्ते महर्षे सन्त्यो भक्तिमांस्त्वमधोक्षजे ।
 आकल्पान्तं यशः पुण्यमजराभरता तथा ॥ ३६ ॥
 ज्ञानं त्रैकालिकं ब्रह्मन् विज्ञानं च विरक्तिमत् ।
 ब्रह्मवर्चस्विता भूपान् पुराणाचार्यताऽस्तु ते ॥ ३७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं वरान् रा मुनये दत्त्वाऽगान् त्र्यक्ष ईश्वरः ।
 देव्यं तत् कर्म कथयन्ननुभूतं पुराऽमुना ॥ ३८ ॥
 सोऽप्यवाप्तमहायोगमहिमा भार्गवोत्तमः ।
 विचरत्यधुनाऽप्यङ्गा हरावेकान्ततां गतः ॥ ३९ ॥

अनुवर्णितमेतत् तं मार्कण्डेयस्य धीमतः ।
अनुभूतं भगवतो मायाविभवमद्भुतम्
एतत् केचिदविद्वांसो मायाप्रसृतमात्मनः ।
अनायायवर्तितं नृणां कादाचित्कं प्रचक्षते

॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥

य एवमेतद् भृगुवर्षवर्णितं रथाङ्गपाणेरनुभावभावितम् ।
संश्रावयेत् संशृणुयादुतोभयोस्तपोर्न कर्माशयसंभृतिर्भवेत् ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शीनक उवाच-

अधेममर्थं पृच्छामो भवन्तं बहुवित्तमम् ।
समस्ततन्त्राद्राज्ञानं भवान् भागवततत्त्ववित्
तान्त्रिकाः परिचयांयां केशवस्य शिष्यः पतेः ।
अद्भोपाद्भापुषाकल्पं कल्पयन्ति यथैव वै
तान् नो वर्णय भद्रं ते क्रियायोगं बुभुत्सताम् ।
येन क्रियानिपुणेन मत्स्यो यायादमर्त्यताम्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

सूत उवाच-

नमस्कृत्वा गुरून् वक्ष्ये विभूतीर्विष्णवीरपि ।
या वेदागमतन्त्राभ्यामाचार्यैः पञ्चजादिभिः
मायाधेनवभित्तस्थैः सविकारैरप्यं विराट् ।
निर्मिता इत्येते यस्मिन् सचित्के भुवनत्रयम्
एतद् वै वीरुपं रूपं भूः पादौ यीः शिरो नभः ।
नाभिः सूर्योऽक्षिणी नासे वायुः कर्णौ दिशः प्रभोः

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

प्रजापतिः प्रजननमपानो मृत्युरीशितुः ।
तद्बाहव्यो लोकपाला मनश्चन्द्रा भुवोरथमः
लज्जोत्तरोऽधरो लोभो युतिर्व्यात्त्रा स्मर्यो भ्रमः ।
रोमाणि भूरुहा भूभो मेघाः पुरुषमूर्धजाः
यावानयं स पुरुषो यावत्पा संस्था मितः ।
तावानसावपि महान् पुरुषो लोकसंस्था

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

कौस्तुभ्यपदेशेन स्वात्मज्योतिर्विभर्त्यजः ।
तत्प्रभा व्यापिनी साक्षाच्छीवत्समुद्रसा विभुः
स्वमायां वनमालाख्यां नानागुणमयी दधत् ।
वासन्धन्वामयं पीनं ब्रह्मसूत्रं त्रिवृत् स्वरम्
विभर्ति साद्व्यं योगं च देवो मकरकुण्डले ।
मौलिं पदं पारमेष्ठ्यं सर्वलोकनमस्कृतम्

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

अध्याकृतमनन्ताख्यमासनं यदधिष्ठितम् ।
धर्मज्ञानादिभिर्पुक्तां सत्त्वं पद्ममिहोच्यते
ओजस्सहोबलपुतं मुस्यतत्त्वं गदां दधत् ।
अपां तत्त्वं दरवरं तेजस्तत्त्वं सुदर्शनम्
नभोनिभं नभस्तत्त्वमसिं चर्म तमोमयम् ।
कालरूपं धनुः शार्ङ्गं तथा कर्ममयेपुष्पी
इन्द्रियाणि शरानाहुराकृतिरस्य स्यन्दनम् ।
तन्मात्राण्यस्याभिव्यक्तिरिन्द्रियार्थाः क्रिया मताः
मण्डलं देवयजनं दीक्षा संस्कार आत्मनः ।
परिचयां भगवत आत्मनो दुरितक्षयः
भगवान् भगवाद्यात्मा लीलाकमलमुद्बभूव ।
धर्मं यशश्च भगवान् चामरव्यजनेऽभजत्
आतपत्रं तद्वैकुण्ठं निजधामाकुतोभयम् ।
त्रिवृदेवः सुपर्णाख्यो यज्ञं वहति पूरुषम्
अनपायिनी भगवती श्रीः साक्षादात्मनो हरेः ।
विष्वक्सेनस्तन्त्रमूर्तिर्विदिताः पार्षदादिपिः
नन्दादयोऽर्हो द्वाःस्थाथ तेऽणिमाया हरेर्गुणाः ।
वासुदेवः सङ्घर्षणः प्रयुष्मः पुरुषः स्वयम् ।
अनिरुद्ध इति ब्रह्मन् मूर्तिर्व्यूहोऽभिधीयते
स चिधर्तृजस्रप्राज्ञतुरीय इति वृत्तिभिः ।
अर्धेन्द्रियाशयज्ञानैर्भगवान् भाष्यते ततः
अद्भोपाद्भापुषाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम् ।
विभर्ति स चतुर्मूर्तिर्भगवान् हरिरीशरः
द्विजवृषभ स एष ब्रह्मयोनिः स्वयं हृक्
स्वमहिमपरिपूर्णो माययाऽऽयः स्वयैतत् ।

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

सृजति हरति पातीत्याख्ययाऽनावृताक्षो
विमृजत इव निरुक्त्वैस्तत्परैरात्मलभ्यः
श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्णिवृषावनिधुग्-
राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ।

॥ २४ ॥

गोविन्द गोंद्विजसुरार्तिहरावतार
तीर्थश्रवःश्रवणमङ्गल पाहि भृत्यान्

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीनक उवाच-

शुको यदाह भगवान् विष्णुराताय वृच्छते ।

सीरो गणो मासिमासि नाना वसति ससकः

॥ १ ॥

तेषां नामानि कर्माणि निपुस्तानामधीश्वरः ।

ब्रूहि नः श्रद्धधानानां व्यूहं सूर्यात्मनो हरेः

॥ २ ॥

सूत उवाच-

आनाद्यवियया विष्णोरात्मनः सन्दिहिनाम् ।

निर्मितो लोकतन्त्रोऽयं लोकेषु परिवर्तते

॥ ३ ॥

एक एव हि लोकानां सूर्य आत्माऽऽदिकृद् हरिः ।

सर्ववेदक्रियाभूलमृषिभिर्वहुषोदितः

॥ ४ ॥

कालो देशः क्रिया कर्ता करणं कार्यमागमः ।

द्रव्यं फलमिति ब्रह्मन् नवधोक्तोऽजया हरिः

॥ ५ ॥

मध्वादिषु द्वादशसु भगवान् कालरूपधृक् ।

लोकतन्त्राय चरति पृथग् द्वादशभिर्गुणैः

॥ ६ ॥

धाता कृतस्थली हेतिर्वासुकी रथकृन्मुने ।

पुलस्त्यस्तुभ्युररिति मधुमासं नयन्त्यमी

॥ ७ ॥

अर्यमा पुलहाऽधीजाः प्रहेतिः पुत्रकस्थली ।

नारदः कच्छनीरथ नयन्त्यैते स्म माधवम्

॥ ८ ॥

मित्रोऽग्निः पौरुषेयोऽथ तक्षको मेनका हहाः ।

रथस्थन इति ह्येते शुक्रमासं नयन्त्यमी

॥ ९ ॥

वसिष्ठो यरुणो रम्भा सहजन्वस्तथा दुहः ।

शुक्रश्चित्रस्थनश्चैव शुचिमासं नयन्त्यमी

॥ १० ॥

इन्द्रो विशावसुः श्रोता (श्रोता) एलाप्रस्तर्थाद्वराः ।

प्रम्योचा गग्रसः स्व(ध्या)यौ नभोमासं नयन्त्यमी ॥ ११ ॥

विवस्वानुग्रसंनथ व्याघ्र आसारणो भृगुः ।

अनुम्लोचा शङ्खपातो नभस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १२ ॥

पूषा धनञ्जयो वातः सुपेणः सुरुचिस्तथा ।

पृताची गीतमथेति तपोमासं नयन्त्यमी

॥ १३ ॥

ऋतुर्वर्चा भरद्वाजः पर्जन्यः इयं(से)नजित् तथा ।

विश्व ऐरावतश्चैव तपस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १४ ॥

अथांशुः कश्यपस्ताक्ष्यो धृतइये(से)नस्तथोर्वशी ।

विपुच्छुद्धर्महाशङ्खः सहोमासं नयन्त्यमी

॥ १५ ॥

भगः स्फूर्जोऽरिष्टनेमिर्कृष्ण आयुध पञ्चमः ।

कर्कोटकः पूर्वचिचिः सहस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १६ ॥

त्वष्टा कचीकतनयः कम्बलश्च तिलोत्तमा ।

ब्रह्मरातोऽथ शतधृत् (जिद्) धृतराष्ट्र इषम्भराः

॥ १७ ॥

विष्णुरश्वतरो रम्भा सूर्यवर्षोऽश्वसत्यकी ।

विश्वामित्रमुखा एत ऊर्जमासं नयन्त्यमी

॥ १८ ॥

एता भगवतो विष्णोरादित्यस्य विभूतयः ।

स्मरतां सन्ध्ययोनूणां हरत्यंहो दिनेदिने

॥ १९ ॥

द्वादशस्यपि मासेषु देवोऽसी पद्भिरस्य वै ।

चरन् समन्तात् तनुते परत्रेह च सन्मतिम्

॥ २० ॥

सामर्ग्यजुर्भिस्तद्विह्वैर्कपयः संस्तुयन्त्यमुम् ।

गन्धर्वाः सम्प्रगायन्ति नृत्वन्यप्सरसोऽग्रतः

॥ २१ ॥

उन्नहन्ति रथं नागा ग्रामण्यो रथयोजकाः ।

चोदयन्ति रथं पृष्टे नैकता बलशालिनः

॥ २२ ॥

वालिल(ल)सिन्ध्याः सहस्राणि पष्टिर्ब्रह्मर्षयोऽमलाः ।

पुरतोऽभिमुखं यान्ति स्तुवन्तः स्तुतिभिर्विभुम्

॥ २३ ॥

एवं त्वनादिनिधनो भगवान् हरिरीश्वरः ।

कन्त्ये कन्त्ये स्वमात्मानं व्यूह्य लोकान् तपत्यजः

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूच उवाच-

नमो धर्माय महते नमः कृष्णाय वेपथे ।

ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य धर्मान् वक्ष्ये सनातनान् ॥ १ ॥

एतद् वः कथितं विप्रा विष्णोश्चरितमद्भुतम् ।

भयद्विषदहं पृष्टो नराणां पुरुषोचितम् ॥ २ ॥

अत्र संकीर्त्यते साक्षान् सर्वपापहणे हरिः ।

नारायणो हृषीकेशो भगवान् सान्वतां पतिः ॥ ३ ॥

यत् तद् ब्रह्म परं गुह्यं जगतः प्रभवाप्ययम् ।

ज्ञानं च सदुपाख्यानं प्रोक्तं विज्ञानसंपुतम् ॥ ४ ॥

भक्त्योपांगश्च व्याख्यातो धैरायं च तदाश्रयम् ।

परीक्षितमुपाख्यानं नारदाख्यानमेव च ॥ ५ ॥

प्रायोपवेशो राजर्षेर्विश्राप्तात् परीक्षितः ।

शुकस्य ब्रह्मर्षभस्य संवादश्च परीक्षितः ॥ ६ ॥

योगधारणयोत्क्रान्तिः संवादो नारदाजयोः ।

अवतारानुगीतं च सर्गः प्राधानिकोऽग्रतः ॥ ७ ॥

विदुरोद्भवसंवादः क्षत्रुमैत्रेययोस्ततः ।

पुराणसंहिताप्रश्नो महारुपसंस्थितिः ॥ ८ ॥

ततः प्राकृतिकः सर्गः सप्त वैकृतिकास्तथा ।

ततो ब्रह्माण्डसम्भूतिर्विराजः पुरुषो यतः ॥ ९ ॥

कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य गतिः पद्मसमुद्भवः ।

भुव उद्धरणाऽम्भोधैरिण्याश्रयधो यतः ॥ १० ॥

ऊर्ध्वनिर्गमः सर्गो रुद्रसर्गस्तथैव च ।

अर्धनारीनरस्याथ यथा स्वायम्भुवो मनुः ॥ ११ ॥

शतरूपा च या स्त्रीणामाया प्रकृतिरुत्तमा ।

सन्तानो धर्मपत्नीनां कर्दमस्य प्रजापतेः ॥ १२ ॥

अवतारो भगवतः कपिलस्य महात्मनः ।

देवहूत्याश्च संवादः कपिलेन च धीमता ॥ १३ ॥

नवव्रत्तसमुत्पत्तिर्दक्षपञ्चविंशानाम् ।

ध्रुवस्य चरितं पश्चान् पृथोः प्राचीनवर्हिषः ॥ १४ ॥

नारदस्य च संवादस्ततः प्रैषव्रतं द्विजाः ।

नाभेस्ततोऽनुचरितमृषभस्य भरतस्य च ॥

द्वीपवर्षसमुद्राणां गिरिनयुपवर्णनम् ॥ १५ ॥

ज्योतिषक्रस्य संस्थानं पातालनरकस्थितिः ।

दक्षजन्म प्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणां च सन्ततिः ॥ १६ ॥

यतो देवासुरनरास्तिर्यङ्मनस्रगादयः ।

त्वाष्टस्य जन्म निधनं पुत्रयोश्च दितेर्द्विजाः ॥ १७ ॥

देव्येश्वरस्य चरितं प्रह्लादस्य महात्मनः ।

मन्वन्तरानुचरितं गजेन्द्रस्य विमोक्षणम् ॥ १८ ॥

मन्वन्तरावताराश्च विष्णोर्हृषशिरादयः ।

कीर्म मात्स्यं नारसिंहं वामनं च जगत्पतेः ॥ १९ ॥

क्षीरोदमधनं तद्ददमुतार्थं दिवौकसाम् ।

देवासुरमहापुङ्गव राजवंशानुकीर्तनम् ॥ २० ॥

इक्ष्वाकुजन्म तद्वंशः सुयुधस्य महात्मनः ।

इतोपाख्यानमत्रोक्तं तारोपाख्यानमेव च ॥ २१ ॥

सूर्यवंशानुकथनं शशादाया नृपादयः ।

सौकन्यमथ शार्पातं ककुत्स्थस्य च धीमतः ॥ २२ ॥

सदाश्रमस्य च मान्यातुः सौभरेः सगरस्य च ।

कोसलेन्द्रस्य चरितमद्भुतं किन्निपापहम् ॥ २३ ॥

निमेरुपरित्यागो जनकानां च सम्भवः ।

रामस्य भार्गवेन्द्रस्य निःश्वरीकरणं भुवः ॥ २४ ॥

ऐलस्य सोमवंशस्य ययातेर्नहुपस्य च ।

दीप्यन्तेर्भरतस्यापि शन्तनोस्तत्पुत्रस्य च ॥ २५ ॥

ययातेर्ज्यैष्ठ्यपुत्रस्य यदोर्वंशोऽनुकीर्तितः ।

यत्रावतीर्णो भगवान् कृष्णाख्यो जगदीश्वरः ॥ २६ ॥

वसुदेवगृहे जन्म तस्य वृद्धिश्च गोकुले ।

तस्य कर्माण्यपाराणि कीर्तितान्यसुरादिपः ॥ २७ ॥

पूतनासुष्यपानं शकटोवाटनं शिशोः ।

नृणावतंस्य निष्पेपस्तथैव वक्रवत्सयोः ॥ २८ ॥

धेनुकस्य सह भ्रातुः प्रलम्बस्य च संक्षयः ।
 गोपानां च परित्राणं दाबाघ्रेः परिसर्पतः ॥ २९ ॥
 दमनं कालियस्याहेर्महाहेर्नन्दमोक्षणम् ।
 व्रतचर्या च कन्यानां यत्र तुष्टो व्रतेः प्रभुः ॥ ३० ॥
 प्रसादो यज्ञपत्नीभ्यो विप्राणां चानुतापनम् ।
 गोवर्द्धनोद्धारणं च शक्रस्य सुरभेरथ ॥ ३१ ॥
 यज्ञाभिषेकः कृष्णस्य स्त्रीभिः क्रीडा च रात्रिषु ।
 शङ्खचूडस्य दुर्नुद्धेर्वधोऽरिष्टस्य केशिनः ॥ ३२ ॥
 अक्रूरागमनं पश्चात् प्रस्थानं रामकृष्णयोः ।
 ब्रजस्त्रीणां विलापश्च मधुरालोकनं ततः ॥ ३३ ॥
 गजमुष्टिकाणूरकंसादीनां तथा वधः ।
 मृतस्थानयनं सूतोः पुनः सान्दीपनेर्गुरोः ॥ ३४ ॥
 मधुरायां निवसता यदुचक्रस्य यत् प्रियम् ।
 कृतमुद्धवरामाभ्यां युतेन हरिणा द्विजाः ॥ ३५ ॥
 जरासन्धसमानीतसैन्यस्य बहुशो वधः ।
 (घा)पातनं यवनेन्द्रस्य कुशास्थत्या निवेशनम् ॥ ३६ ॥
 आदानं पारिजातस्य सुधर्मायाः सुरालयात् ।
 रुमिण्या हरणं युद्धे प्रमथ्य द्विपतो हरेः ॥ ३७ ॥
 हरस्य जृम्भृणं युद्धे वाणस्य भुजकृन्तनम् ।
 प्राग्ज्योतिषपतिं हत्वा कन्यानां हरणं च यत् ॥ ३८ ॥
 वैद्यपीण्डकशात्वानां दन्तवक्रस्य दुर्मतेः ।
 शम्भरो द्विविधः पीठो मुरः पञ्चजनादयः ॥ ३९ ॥
 माहात्म्यं च वधस्तेषां वाराणस्याश्च दाहनम् ।
 भारावतरणं भूमेर्निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ॥ ४० ॥
 विप्रशापापदेशेन संहारः स्वकुलस्य च ।
 वसुदेवस्य संवातो नारदेन सुरर्षिणा ॥ ४१ ॥
 उद्धवस्य च संवातो वासुदेवस्य चाद्भुतः ।
 यत्रात्मविद्या ह्यखिलाः प्रोक्ता धर्मविनिर्णयाः ।
 ततो मर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः ॥ ४२ ॥
 युगलक्षणवृत्तिश्च कल्पो नृणामुपप्लवः ।
 चतुर्विधश्च प्रलय उन्पत्तिरिविधा तथा ॥ ४३ ॥

देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णु(दत्त)दूतस्य धीमतः ।
 शास्त्राप्रणयनमृषेर्मार्कण्डेयस्य सत्कथाः ॥ ४४ ॥
 महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदात्मनः ।
 इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि वः ॥ ४५ ॥
 लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वशः ।
 पतितः स्खलितो वाऽन्तः क्षुत्वा वा विवशो ब्रुवन् ।
 हरये नम इत्पुर्वैर्मुच्यते सर्वपातकात् ॥ ४६ ॥
 संकीर्त्यमानो भगवाननन्तः
 श्रुतानुभावो व्यसनं हि पुंसाम् ।
 प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यशेषं
 यथा तमोऽर्कोऽभ्रमियातिवातः ॥ ४७ ॥
 मृषा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा
 न कथ्यते यद् भगवानभोधजः ।
 तदेव सत्यं तद् द्वैव मद्भलं
 तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम् ॥ ४८ ॥
 तदेव पुण्यं रुचिरं नवं नवं
 तदेव शश्वन्मनसो महोत्सावम् ।
 तदेव शोकार्णवशोषणं नृणां
 यत्रोत्तमश्लोकपशोऽनुगीयते ॥ ४९ ॥
 न यद्बचश्चित्रपदं हरिर्षशो
 जगत्पवित्रं यदि कर्हिचिद् यदेत् ।
 तद् ध्वाद्भतीर्थं न तु हंससेवितं
 यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोऽमलाः ॥ ५० ॥
 स बाग्विसर्गो जनतापविह्वयो
 यस्मिन् प्रतिश्लोकमवद्ववत्यपि ।
 नामान्यनन्तस्य यशोऽद्वितानि
 यच्छृण्वन्ति गावन्ति गृणन्ति साधवः ॥ ५१ ॥
 नैष्कर्म्यमण्यच्युतभाववर्जितं
 न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
 कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे
 न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम् ॥ ५२ ॥
 यशःश्रियामेव परिश्रमः परो
 वर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु ।

अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयो-
गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरैः ॥ ५३ ॥
अविस्मृतिः कुण्डपदारविन्दयोः
क्षिणोत्पन्नभद्राणि शमं तनोति च ।
मन्वस्य शुद्धिं परमां च भक्तिं
ज्ञानं च विज्ञानविरागयुक्तम् ॥ ५४ ॥
यूपं द्वित्राग्रा वत भूरभागा
यच्छ्रद्धात्मन्यखिलात्मभूतम् ।
नारायणं देवमदेयमीश-
मवाहाभावा भजताधियेश्य ॥ ५५ ॥
अहं च संस्मारित आत्मतत्वं
श्रुतं पुराणं परमर्पिवक्त्रात् ।
प्रायोपदेशे नृपतेः परीक्षितः
सदस्मृतीणां महतां च शृण्वताम् ॥ ५६ ॥
एतद् वः कथितं विप्रा (विष्णोः) कपनीयोरुक्तकर्मणः ।
माहात्म्यं वासुदेवस्य सर्वशुभयिज्ञानम् ॥ ५७ ॥
यश्च संभावयेन्नित्यं यामं क्षणमनन्यधीः ।
श्रद्धायान् यश्च शृणुयान् पुनात्यात्मानमेव सः ॥ ५८ ॥
द्वादशपामेकदशयां वा शृण्वन्नापुष्यवान् भवेत् ।
पठन्ननश्नन् प्रयतः पूतो भवति पातकी ॥ ५९ ॥
पुष्करे मधुरायां च द्वारवत्पां यतात्मवान् ।
उपोष्य संहितामेतां पठित्वा मुच्यते भयात् ॥ ६० ॥
देवता मुनयः सिद्धाः पितरो मनयो नृपाः ।
यच्छन्ति कामान् बहुलान् शृण्वतो येऽत्र कीर्तिताः ॥ ६१ ॥

कनो यजुषि सामानि द्विजोऽधीत्यानुविन्दते ।
मधुकुल्याः पयःकुल्या धृतकुल्याश्च तत्फलम् ॥ ६२ ॥
पुराणसंहितामेतामधीत्य प्रयतो द्विजः ।
श्रोक्तं भगवता विष्णोस्तत्त्वं परमं ब्रजेत् ॥ ६३ ॥
विप्रोऽधीत्यापुषान् प्रज्ञां राजन्योऽम्बुधिमंखलाम् ।
वैश्यो मिथिपतित्वं च शूद्रः शुद्धयेत पातकात् ॥ ६४ ॥
कलिमलसंसृतिकालनोऽस्तिलेशो
हरिरितरत्र न गीयते ह्यभीष्टम् ।
इह तु पुनर्भगवानशेषमूर्तिः
परिपठितोऽनुपदं कथाप्रसङ्गैः ॥ ६५ ॥
स्वमुखनिभृतचेतास्तद्युदस्तान्यभावोऽ
प्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् ।
व्यतनुत कृपया यस्तत्त्वदीपं पुराणं
तमखिलवृजिनग्रं व्यासमुनं नतोऽस्मि ॥ ६६ ॥
तमहमजमनन्तमात्मतन्त्रं
जगदुदपस्थितिसंघमात्मशक्तिम् ।
युपतिभिरजशक्रुशङ्करायै-
र्दुर्बलितस्तवमच्युतं नतोऽस्मि ॥ ६७ ॥
उपचितनवशक्तिभिः स्व आत्म-
न्युपरचितस्मिरजङ्गमपालनाय ।
भगवत उपलब्धिमात्रधात्रे
सुरकृपभाय नमः सनातनाय ॥ ६८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशाध्यायः

सूत उवाच-
यं ब्रह्मा वरुणन्द्रकर्मरुतः स्तुन्वन्ति दिव्यैः स्तवै-
र्वेदैः साद्रूपदक्रमोणनिपदेशांपनि यं सामगाः ।
ध्यानावस्थितःतूतने मनसा पश्यन्ति यं योगिनो ।
यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ १ ॥
पृष्टभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाग्रकण्डूयना-
त्रिद्रालोः कमडाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पान्नु यः ।

यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्बेलानिलेनाम्भसां
यातापातमतन्द्रितं जलविधेर्नायापि विभाम्यति ॥ २ ॥
पुराणसङ्घासम्भूतिमस्य वाच्यप्रयोजने ।
दानं दानस्य माहात्म्यं वाठोदधे निबोधत ॥ ३ ॥
ब्राह्मं दशसहस्राणि पात्रं पञ्चोनपष्टिकम् ।
श्रीवैष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशति शैवकम् ॥ ४ ॥

दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पञ्चविंशतिः ।

मार्काण्डेयं नवार्ण्यं दशपञ्चतुशतम्

॥ ५ ॥

चतुर्दश भविष्यं स्यात् तथा पञ्चदशानि च ।

दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लिङ्गमेकादशैव तु

॥ ६ ॥

चतुर्विंशतिं वाराहमेकाशीतिसहस्रकम् ।

स्कान्दं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम्

॥ ७ ॥

कीर्मं सप्तदश ख्यातं मात्स्यं तच्च चतुर्दश ।

एकोनविंशत् सीपर्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तु

॥ ८ ॥

एवं पुराणसन्दोहभर्तुर्लक्ष उदाहृतः ।

तत्राष्टादशाहस्रं श्रीभागवतमिष्यते

॥ ९ ॥

इदं भगवता पूर्वं ब्रह्मणे नाभिपूज्ये ।

स्थिताय भवभीताय कारुण्यात् सम्प्रकाशितम् ।

आदिमध्यावसानेषु वैराग्याख्यानसंयुतम्

॥ १० ॥

हरिलीलाकथाव्रतामृतानन्दितसत्सुरम् ।

सर्ववेदान्तसारं यद् ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणम् ।

वस्तुचद्वितीयं तन्निष्ठं कैवल्यैक्ययोजनम्

॥ ११ ॥

प्रीष्टपथां पीर्णमास्यां हेमसिंहसमन्वितम् ।

ददाति यो भागवतं स याति परमां गतिम्

॥ १२ ॥

राजन्ते तावदन्यानि पुराणानि सतां गणे ।

यावन्न दृश्यते साक्षाच्छ्रीमद्भागवतं परम्

॥ १३ ॥

सर्ववेदान्तसारं हि श्रीभागवतमिष्यते ।

तद्रसामृतमृत्तस्य नान्यत्र स्याद् रतिः क्वचित्

॥ १४ ॥

निष्ठागानां यथा गङ्गा देवानामच्युतो यथा ।

वैष्णवानां यथा शम्भुः पुराणानामिदं तथा

॥ १५ ॥

क्षेत्राणां चैव सर्वेषां यथा काशी ह्यनुत्तमा ।

तथा पुराणव्रतानां श्रीमद्भागवतं द्विजाः

॥ १६ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणममलं यद् वैष्णवानां प्रियं

यस्मिन् पारमहंस्यमेकममलं ज्ञानं परं गीयते ।

यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं

तच्छृण्वन् विपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुच्यन्नरः ॥ १७ ॥

कस्मै येन विभासितोऽयमतुलो ज्ञानप्रदीपः पुरा

तद्रूपेण च नारदाय मुनये कृष्णाय तद्रूपिणे ।

योगीन्द्राय तदात्मनाऽथ भगवद्राताय कारुण्यतः

स्तच्छुद्धं विमलं विशोकममृतं सत्यं परं धीमहि ॥ १८ ॥

नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय साक्षिणे ।

य इदं कृपया कस्मै व्याचक्षे मुमुक्षवे

॥ १९ ॥

योगीन्द्राय नमस्तस्मै शुक्लाय ब्रह्मरूपिणे ।

संसारसर्पदण्डं यो विष्णुरातमुमुचत्

॥ २० ॥

भवे भवे यथा भक्तिः पादयोस्तव जायते ।

तथा कुरुष्व योगेश नाथस्त्वं मे यतः प्रभोः

॥ २१ ॥

नामसङ्कीर्तनं यस्य सर्वपापप्राणाशनम् ।

प्रणामो दुःखशमनस्तं नमामि हरिं परम्

॥ २२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे त्रयोदशाध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां

पारमहंस्यां संहितायां द्वादशस्कन्धः ॥

श्रीः

श्रीमद्भागवतश्लोकानुक्रमिका

अ

अथार्यादि होषीमन्	१-१-१८	अश्वमेधमन्त्रं ज्योति	१०-१८-४२	अज्ञातशत्रोः प्रविपण्य	३-१-११
अंतेऽन्तं न्यर्वाह	६-१८-७५	अगस्त्यः श्रममुदितं	४-२८-३२	अज्ञातशत्रोः हृष्टा	१०-८५-१
अंभसा केचनवाय	१-६-२८	अगाधतोऽपहृतीतदेर्धैर्दिव-	१००-१६-५	अज्ञानता कुतमिदं	११-३०-३५
अंशुमन्तं सुभान् च	१०-१०२-३	अगाधं तद्	७-१५-७२	अज्ञानता मे परमाभ्यासं	१-६-५०
अंशुमांश्च नपस्ते	१-८-३२	अश्वयोऽन्विषयो भृत्याः	८-१५-१२	अज्ञानता मामकेन	१०-२६-७
अंशुमांश्चोदितो राजा	१-८-२०	अग्निं विविधः कृष्ण	१०-१०२-५३	अज्ञानता प्रियतमं	४-२८-४५
अंतेऽपि दासी गिरिका	५-१२-६	अग्निपतेः समग्रिणात्	११-१८-५	अज्ञानतोवाचनं त्वया	१०-१८-२०
अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं	३-२८-२०	अग्निराजगवं चापं	४-१८-१५	अज्ञानतः प्रतिविधिं	१०-१४-२५
अकल्पः स्वाग्रप्रेक्षायां	३-३२-१०	अग्निरादुतयो मन्वाः	१०-८४-२१	अज्ञानमानाऽप्य निशाचरी	१०-७-१
अकस्य वासना भाषां	६-६-१३	अग्निर्विभूतो दत्तश्च	१-१२-२४	अज्ञाप जनपिबेज्य	१०-१४-२२
अकामः सर्वकामो वा	२-३-१०	अग्निमुखं मेऽस्मिन्नेवतान्वा	८-७-२६	अज्ञाप जन्मस्मिन्नापमाप	८-६-८
अकिञ्चनस्य शान्तस्य	११-१४-१३	अग्निमुखं मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-३८-१४	अज्ञित जितः सममतिभिः	६-१६-३४
अकिञ्चनानां डि पनम्	६-७-३७	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	४-१६-३	अनुष्ठानमविषयायवत्वा	१०-४-४०
अकूराप्य बृद्धे	१०-१८-१९	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१८-८	अनेपं शत्रुहान्याप्रभेदं	१०-७६-२५
अकूराप्यन्वा	७-४-१६	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१८-४	अज्ञानं च निरले मे	१२-५-७
अकोपितः कौशिरवाहवादान्	५-११-१	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-५-१	अज्ञानादपवा ज्ञानात्	६-२-२०
अकूर आगतः किं वा	१०-४४-४८	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१७-३२	अज्ञानाभ्यञ्जने	७-१२-१२
अकूरं मानयन् कृष्णः	१०-६१-४२	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	७-१२-१५	अटवि यद् भवानिह	१०-११-१५
अकूराकृत्यर्थायां भुत्वा	१०-६१-३५	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१७-२६	अतिमा महिमा मूर्ते-	११-१५-४
अकूराभयं कृष्णः	१०-१७-१३	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	७-१२-२०	अनुष्ठानेऽपिपुत्रोऽपि	१२-२-१५
अकूरास्नायुषामन्य	१०-३७-३७	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१५-२९	अनुष्ठानं महामय	११-८-१०
अकूरागमनं पश्चात् श्रम्यान्	१२-१२-३३	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-३४-१०	अनुष्टी परमाणू	३-१२-५
अकूरेऽपिनेऽस्मिन्नासन्	१०-६१-३६	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-६१-१०	अनुष्टुप् कृतः सृष्टो यो	११-२४-१६
अकूरोऽपि च तां रात्रि	१०-३६-१	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-६१-१०	अनुष्टो नाम यत्नेषां	१०-१८-२५
अहं यथागमम्	७-१५-४२	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	३-२४-२५	अनृष्टमनः त्वं	५-२०-४३
अश्वपत्न्यां पतमिदं न परं	१०-१९-८	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-१९-१२	अत आत्यन्तिकं क्षेमं	११-२-३०
अक्षिणी चक्षुषादित्यो	३-२७-६७	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-२०-५	अत एव इयं चिदान्	४-२०-५
अक्षिणी नासिकं अस्थं	४-२९-९	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	४-१३-२९	अत एव शनैरिचतं	३-२८-०६
अक्षिणी नासिकं कर्णी	४-२९-९	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	४-१२-२५	अतः कविनांमसु यावदपः	२-१-३
अग्निः सभायां श्रद्धानं	१०-६९-५०	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१२-१०-२३	अतः परं प्रधादिदीधानाम्	५-२०-१
अग्निदिग्धीनां रतिभिः	१०-२१-५९	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	८-२२-५०	अतः परं यद्वयकम्	१-३-३२
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-४९-८	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-११-११	अतः परं सुखसमन्यकं	२-१०-३४
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-७८-४	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-८-९	अतः पापीपापीम्	६-१७-१५
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-४९-४	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-९६-३२	अतः पुमिर्भद्रिनेष्टः	१-२-१४
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-९७-१९	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	३-११-४४	अतः वृक्षाणि	१-२०-१३
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-७८-५१	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-१७-२	अतः परं प्रवस्थापि	३-११-८१
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-९७-११	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	११-१२-३१	अतस्तत्पराधार्पं भज	४-२९-८१
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-९७-१२	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-३३	अतस्तत्पराधार्पं भज	४-२९-८१
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-९७-४	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	६-११-२६	अतस्तत्पराधार्पं भज	४-२९-८१
अग्निदिग्धीनां सदाशानं	१०-९७-४	अग्निमुखां मेऽस्मिन्नेवतान्वा	१०-८६-५	अतस्तत्पराधार्पं भज	४-२९-८१

अतस्त्वां गदया मन्द	१०-१०३-११	अग्निर्वातिहृत्तचवनः	१-१९-९	अथ तस्याभितप्तस्य	३-७-११
अतस्त्वामाभितः सीम्य	१०-३४-६१	अग्नेः गृहे सुखेष्टाः	४-१-१६	अथ तस्यांशती	३-१०-१३
अतिवादांस्तिनिधेत नाथ	१२-५-३४	अग्नेः पटन्त्यवृषा	४-२-१५	अथ तान् दुरभिज्ञानान्	१०-४०-१९
अतिविदो रथोपस्ये	१०-५१-६४	अग्नेः पत्न्यवृषा	२-७-४	अथ तान् इत्यवृषा	७-५-५५
अतिमुखाकरणयोः	५-५-११	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ तामाभ्याभ्याशं	९-०२-०७
अतीतं प्रत्ययस्य	८-२२-५७	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो ज्ञान्वा	८-२०-२५
अतीव भर्तुर्गर्भनिष्ठया	४-२३-२०	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतीव सुतनितगति	५-१८-१६	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतोऽन्त्यप्य कामानां	९-१५-३७	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो निवर्ततामेव	४-९-३५	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो भजिष्ये	३-२३-१९	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो महाभाग	१-५-१३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो मे पथ तुर्बुदे	१०-४९-५६	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो विरोधो भवानां	३-२७-५३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो ये कथो नित्यम्	१-२-२३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतो ह्यन्त्योपमानां	३-२३-५३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतोऽन्त्योपमानां	१-५-१४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अतोऽहंभः स्याचरतां स्यातां	१०-११-२२	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्यासारातिपातेन पशयो	१०-२३-११	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र तु प्रथमो राज्ञां	४-१५-९	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र ते वर्णपिप्यामि	१०-९६-४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र तेवर्णपिप्यामि	४-२५-९	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र नः संशयो भूषान्	६-१४-७	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र प्रमाणं हि	२-८-२५	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्र प्रविश्य गच्छो यदि	१०-१५-११	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अथ इत्युपपद्यः	१०-२८-२४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अथ मां मार्गपन्थद्वया	११-७-२३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अथ संव्यवृत्ते साक्षात्	१२-१२-३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अथ सर्गां विमर्शय	२-१०-१	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रागत्यावनाः कामं स्वस्वं	१०-२०-१०	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रानुवर्णितः श्रीस्यं	१२-४-४४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि उपपत्तिनाम्	७-१३-२५	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि बहुवर्णीतं	८-१८-३८	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि भगवज्जन्म	८-११-०९	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि स्वर्गविधिः	३-३०-२९	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्राप्युदाहरन्ती	७-१३-११	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्राप्युदाहरन्ती	११-२-१४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्राप्युदाहरन्ती	११-७-२४	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्राप्युदाहरन्ती	७-२-२७	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्राप्युदाहरन्ती	१०-२८-२३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि चोदितनमसि	४-१९-२०	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि चोदितनमसि	४-१९-२१	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि चोदितनमसि	४-१९-२२	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५
अत्रापि चोदितनमसि	४-१९-२३	अग्नेः वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ ताभ्यांयुतो मनुष्या	१०-१३-१५

अथ यास्त्वह वा	५-२४-३२	अथादशै स्वभावानां	३-२४-३०	अथामन्त्राभ्युतो वयम्	२-१२-१७
अथ यो गृहमेधीषान्	३-३३-०१	अथादिशन् प्रयाणात्	१०-८१-१२	अथामन्त्रीयस्तनयेषु	९-९-८५
अथ राजनि निपाति	९-१३-२८	अथादिशद् दिविजयं	९-९-२५	अथापन्नं यज्ञं	४-१२-१०
अथ विशाख भगवान्	१०-४७-१	अथादीक्षत राजर्षिः	४-१९-९	अथापह्नं रयं दिव्यम्	८-१४-०८
अथ विश्वेश	१-८-४४	अथानायासांस्तवकर्मिणीषां	४-२४-५९	अथार्जुनः पञ्चाशतेषु	९-१३-३४
अथ नृपनराजर्षिः	५-९-१६	अथानन्तरावेक्षन्	११-१७-३७	अथार्धयामः वयम्	५-३-११
अथ ब्रजन् राजपथेन माधवः	१०-४०-१	अथानयाति न भवतः	५-३-८	अथावगतबाह्यान्मः	८-११-३५
अथ ब्रजे महोत्पाताखिविधा	१०-१४-१२	अथानकृदं सह भार्यया	१०-७६-५१	अथानकृष्ट गच्छान् तस्या	१०-६५-१४
अथ शूरभुनो राजन्	१०-४३-२६	अथानुगृह्य भगवान्	७-१०-५८	अथाविज्ञानव्यथवनम्	१-१०-६७
अथ स एष आत्मा	५-२२-५	अथानुस्यूतं विज्ञास्ये अन्वतप्यन्	१०-२१-३७	अथासीद् वारुणी देवी	८-८-२९
अथ स भगवान् कपभः	५-४-७	अथान्वदधि कृष्णस्य	१०-८-४	अथासुर्वी तनयः	५-१५-३
अथ समीरिचपिपुत	५-६-९	अथान्यो भ्रातृमागस्य	९-१८-७	अथासी युगस्तन्यापम्	१-३-२५
अथ तथ्यगोपेतः कानः	१०-४-१	अथान्यादाधैषचना	६-९-१२	अथासी शक्तिर्भिः	७-१०-६६
अथ क्षिप्तुसीवीर्यतेः	५-१०-१	अथापतद् भिमशिरा	१०-९४-३७	अथास्मदंशभूतास्ते	४-१-३१
अथ ह भगवानादिदेवः	५-१-७	अथापि कथयाम्यहं	३-७-३६	अथाम्बु भगवान् वन्यः	४-१८-३०
अथ हतमायिष्कृत	५-३-२	अथापि कामयेनं	३-१५-२१	अथाह नृर्षिं राजन्	६-१४-२९
अथ तस्य पुनर्विष्टः	४-१४-४८	अथापि कावे स्वजनाधिपुम्मे	१०-७२-१८	अथाह वीर्यकृत् शौरिर्भीमो	१०-६९-३४
अथन्वमसि नो ब्रह्मन्	४-२४-९९	अथापि तदधिष्ठेनं	३-४-४	अथाह भगवान् गोपान्	१०-२३-२०
अथदेवगणाः सर्वे	४-७-१	अथापि नाथमानय	२-९-२५	अथाह सूरभिः कृष्णमधिपन्त्य	१०-२५-१८
अथने सम्प्रेतानां	१-८-४	अथापि नो निपज्जेत स्त्रीषु	११-२६-२२	अथाहमप्यान्तरिपोः	८-२०-४४
अथमाधोषदिष्टेन	४-९-३३	अथापि वृष्टे त्वां	३-२२-५६	अथाहमभराचार्यम्	६-७-१५
अथनिर्गम्योऽदरात् कान्ते	१०-७३-११	अथापि क्षमे	१-४-२९	अथाहीनानां राजन्	८-२६-१३
अथनिर्वजो महाशिशुः	१०-८५-२५	अथापि ब्रूयते	७-१३-२२	अथेन्द्रमाने वृष्टे	६-१३-१९
अथनिर्वजो यजमानः	४-६-७	अथापि ब्रूहि नो ब्रह्मन्	१०-७९-२५	अथेदं निवृत्ता युक्तां	४-२४-७५
अथपथेऽदराच्छान्तिं	३-२५-२४	अथापि मे दुर्भगस्य	६-२-३५	अथेन्द्रमाह अदो वताऽस्यं	५-८-६
अथर्षीवन् सुमुन्युच शिष्य	१२-६-४५	अथापि मेऽचिनीतस्य	४-९-३९	अथेदानीं प्रतिपन्नधनस्य	५-२४-३
अथर्षां काश्यपो पीम्यो रामो	१०-८४-९	अथापि यत्नाद	१-१८-२१	अथेन्द्रमाह ताराहं	६-१८-६९
अथर्षांरत्नामासीन्मुतम्	१-४-२१	अथापि एवं कृतकान्तिषाः	४-७-५	अथेदो वदन्मुच्यम्	६-१०-१३
अथवा देवमायया	१-१७-२२	अथापि संवदिष्यामि	१२-९-७	अथेमर्षं वृष्णामो भवन्तं	१२-१०-१
अथवा मदीभेष्टाद	१०-२७-२३	अथापि दुःखमानीकं कृष्ण	१०-२१-२३	अथेन्द्रमाचार्यतेषु	९-८-७९
अथाशुः कायपलाक्षी	१२-११-१५	अथाप्यभिधन्वन्तेनं	१०-१२-५७	अथेह पन्था भगवन्त	१-३-३९
अथागतस्मृतिभयो रिपुं तनां	१०-१९-२७	अथाप्यभ्युत्पन्नराज	१२-८-६	अथेकता द्रावयतां	१०-७०-१
अथाह्वे प्रोत्तिगाय	८-२०-३	अथाप्यस्थाने स्मिति	३-४४-०२	अथेकस्मिन्नीं शशी	१०-७०-१
अथाचार्यमुतः	७-७-२	अथाप्याचार्ये ब्रह्मन्	१०-८०-४१	अथेह् पश्यं मुखं	११-११-४९
अथानानिन् आकुर्यं	६-२-२७	अथाप्युदारधरसः	४-१५-३	अथेनं मायनयत	६-२-१३
अथानिग्रन्थदुर्मुष्टि	४-१०-४४	अथाप्युपायो मम	८-१६-१७	अथेनमस्तीदवधायं वृष्टं वं	१०-४-१३
अथानः कर्षे वंशं	४-९-७	अथाप्युतोऽभ्यासने	१०-८०-६	अथेनमात्मनं वीथ	१०-४-२४
अथानः धृषतां राजन्	९-१२-०१	अथाभनं त्वाऽदित्येष्टाणामं	४-२०-२८	अथेनमुर्वशी ब्राह्म	९-१२-४३
अथानः धृषताम्	६-६-३७	अथाधिषेष्टहं मनोऽनुकूल	२-३-२५	अथेनानि न सेवेन	१-१७-४०
अथानने मयपुत्रः	५-२३-१६	अथाधिष्यावतः	३-१३-२९	अथेनमस्तिनलोकाय	५-६-६
अथान्मनोऽनुरूपं वै	१०-७५-२१	अथाधिष्ठेनमानस्य	३-१३-२७	अथेनमीदितो राजन्	६-९-३६
अथान्मनोऽनुरूपस्य	४-२९-३७	अथाधिभूत्याधुक्कणम्	४-२०-२३	अथेनं कर्मकृतां भोगतां	११-१०-१४
अथापरीतिदासोऽपं	३-१५-६	अथाभिहुत एवं वै	४-९-१८	अथो अन्मस्य मुक्ता ननेन	२-२-२९

अथो गुरुकुले वासम्	१०-४३-३१	अद्भुतानीह पावर्तन भूषी	१०-३९-४	अध्याहृतार्थ	३-१०-१०
अथो ते आनन्दरुपं	११-२९-३	अथ ध्रुवं तत्र दशां महोत्तमो	१०-३७-३२	अध्वरूपां रूपमाने	४-५-१२
अथो न रात्र्यं मृगाल्पम्	१०-८३-१४	अथ नः पितरन्तुमाः	८-१७-३०	अध्वरूपाऽऽन्तर्हविषा	४-८-१८
अथो भजस्व मां भद्र	४-२७-२६	अथ नः सर्वभूतान्	९-८-२७	अनः श्रवणस्य शिशोरधान्यक	१०-८-९
अथो मुनिर्गुरुपतिम्	१०-८१-१८	अथ निष्क्रीवां वृध्वी	१०-९२-४१	अनया आचुरां	५-२०-२७
अथो विभूतिं यम	३-२६-३७	अथ नो जन्माकल्पं	१०-७२-२१	अनन्तपारं तमांश्च मग्नो	४-२८-३७
अथो विहायेमममुध	१-१९-५	अथ नो दर्शनं प्राप्तः	१०-९३-३३	अनन्तवाससः कोरिषत्	९-८-७
अथो सुराः प्रत्युपलभ्य	८-१०-०१	अथ प्रभृतिं यो भूषा	१०-८३-१८	अनन्तस्यष्टोमस्य	१०-९९-३१
अथो हरे मे कुनिशेन	६-११-२८	अथ मे विभूतो देहः	१०-२६-५	अनन्तात्म्यकरूपेण	७-३-३५
अथोचुर्मुनयो राजन्	१०-७२-३२	अथ वल्लभसः पारः	४-२१-५०	अनन्तभाषिकगतिः	४-८-५९
अथोऽपेक्ष्यमानात्	८-८-३०	अथाप्रयो मे सुहृता	८-१७-३१	अनन्विनं ते भगवन्	४-८-३४
अथोदीची दिशम्	१-१२-२७	अथापि दृश्यते राजन्	१०-९०-३३	अनर्पापिनी भगवती	१२-१०-३०
अथोऽत्रो निराश्रयं	१०-४५-२२	अथापि यः पुरं होतुन्	१०-९२-५५	अनर्पापिभारमाभि	१०-७७-२९
अथोनिशामयामास	१-८-२	अथापि वाचस्पतयः	४-२९-४५	अनर्मास्त्व भूतेषु	१-१७-१८
अथोऽपत्यस्त्वशिषिन्	१-७-४१	अथाहं निश्चितोऽंगि	१०-५९-२३	अनर्पाऽऽराधितो नूनं	१०-५८-१८
अथोऽपत्यस्य सतिनं	३-१५-३१	अथाहं भगवन् लक्ष्म्या	१०-९५-१२	अनर्पापिपन्नः	१-७-६
अथोऽपत्यस्य	१-७-२०	अथैषो नो यस्ततः	१०-४७-२६	अनर्हविष्णुस्मरणः	९-२०-२७
अथोऽपत्यं कृतस्त्राना	८-८-५९	अथैतज्जिनस्वरूपम्	७-८-५७	अनांस्वनरुपुक्तानि ते	१०-२२-३४
अथोमा तमूषि वीक्ष्य	१२-९-४	अथैव रात्र्यं यतं	१-१९-३	अनागतमतीतं च	१०-७६-२१
अथोऽरुधा	३-२०-१७	अद्रक्ष्यमहमेतन्	७-३-१९	अनागतं हनराष्ट्रेण	१०-९०-२५
अथोऽवाच हृषीकेशं	१०-७९-४०	अद्रक्ष्यममेकमातीतं	३-४-६	अनागासां त्वं भूतानां	१०-४२-४७
अथोऽपत्यस्यवृत्तायां कुकुदान्	१०-८०-१	अथनोऽयं धनं प्राप्य	१०-११-१९	अनाद्वयवीयासाधुष्ये	१२-२-५
अर्दान् पैकं कलमस्य गृध्रा	११-१२-२३	अथर्मनष्टणा नाना	६-१-३	अनादतज्जहण्य भटाश्वा	१०-५०-१८
अर्दानं स्वशिरसः	१०-४०-२६	अथर्मवच समेषते	३-२२-५५	अनादिरात्मा वरुणो	३-२७-०३
अर्दानस्याचिनीतस्य	१०-९८-१५	अथर्मोर्षचनं पिबं	१०-४८-२२	अनाघन्तवताऽनेन	१५-४-३७
अर्धित्वां निदिनं गभै	६-६-२५	अथस्नात् सपितुः	५-२३-१	अनाघविषायुकाम्य	११-२२-१०
अर्धित्वां निदिनं गभै	८-१९-२४	अथस्नात्भरतोऽन्त्य	३-४३-३४	अनाघविषायोऽहनात्म	८-२२-४६
अर्धित्वां स्तुतो	८-१९-११	अर्धित्वमथाध्यात्ममपिभूतामिति	३-१०-१४	अनाघप्रपि वृषुः	३-८-३६
अर्धनलीताहमितेक्षणै	२-२-१२	अर्धित्वं व्यासशिष्यान्	१२-६-५०	अवार्धैर्धारेण समास्थितो यं	१०-३७-२४
अर्धस्योतीस्वनकर्णं	५-१३-५	अधुना अषि ते धन्याः	४-२२-१०	अवार्धवृष्ट्या विनंस्थानि	१२-२-१०
अर्धस्यतले चरणान्मुनं प्रभो	११-३३-४३	अधुना पविषां	६-१५-२५	अवार्धस्थितं ते पितृभिः	४-१२-२६
अर्धं दृष्ट्वमदृष्ट्येन्	४-२९-८३	अधुनाऽपि ययं सर्वे	१०-५९-१६	अविन्वयानाम्दुःखेषु विषयं	१०-३८-२६
अर्धं दृष्ट्वमदृष्ट्येन्	४-२९-८३	अधुनापि नो एवेतन्	५-२३-२१	अविभितप्रपुञ्जं	३-२८-२२
अर्धस्त्वान् सुष्यन्	१०-६१-१३	अधुनेह महाभाग	६-१-६	अविभिता भगवति	३-२६-२३
अर्धस्त्वधुनं वेद	४-२९-६९	अधुनेवाभिजिज्ञास	३-१९-२७	अविच्छेदं चित्तिरातं वीक्ष्य	१०-७७-२१
अर्धस्त्वधुनं वेद	४-२९-६९	अधोऽसुराणां नागानां	११-७४-१३	अविनेतान्वितं ज्ञातिः	३-६-१३
अर्धस्तदभुताद् भावान्	११-२६-२३	अधोऽसुराणां	७-७-३८	अविनेतोऽपि विकृतांगो	३-६-१२
अर्धस्या नमस्कृत्य	४-२०-३९	अध्वर्धणीयासनमास्थितं	२-९-१६	अनीह आत्मा मनसा	११-२३-४५
अर्ध्या निर्गमं प्रांगः	१०-६०-३३	अध्यात्मपाराश्वर्यदं	४-२९-८९	अनीह एतद् बहुधैक	१०-७२-१७
अर्ध्याऽऽन्यमनं लोकं शीतो-	१०-४-४२	अध्यात्मपाराश्वर्यदं	४-२९-८९	अनीह परितुष्टात्मा	७-१३-३६
अर्धो यथा तत्र चित्तकणोचं	१०-९-४१	अध्यात्मशिक्षणा गोप्य	१०-७०-५७	अनुगृह्यमाश्रयां गुमां	१२-१-३८
अर्धिर्गन्धाधितुर्धुवैषयं	१०-५८-४९	अध्यापयन् संदिग्धां स्वां	१२-६-२१	अनुगृहीक्ष्य भगवन् प्राणां-	१०-१४-५२
अर्धुनं कारणाभावा नगरं	१०-६२-३०	अध्यातनं सर्वधुषण्यभ्यः	७-३-११	अनुगृह्यजगत्तः	६-१५-२३

अनुग्रहाय भक्तानां	१०-३१-३७	अन्तर्धाननिर्गमि	४-२४-३	अन्ये च देवार्थि	११-११
अनुग्रहोऽयं भक्ता कृता हि नो	१०-१४-३४	अन्तर्धानो नभस्तथा	४-२४-५	अन्ये च बहवो देव्या	१२-३-२२
अनुपरीः समनुपार्जनवीर्यः	१०-३३-८	अन्तर्विहस्य भूतानां	४-१६-१२	अन्ये च मायिनी मायां	४-१८-२०
अनुजानीहि मी भूयन्	१०-११-३८	अन्तर्विहस्य तोंका	१-६-३५	अन्ये च मृगयः	१-१-१४
अनुजानीहि मां देव तोंकांते	१०-७९-४६	अन्तर्विहस्य स्मिन्नप्रभेपु	११-७-४२	अन्ये च ये विज्ञप्तान्ते	१-३-१५
अनुजानीहि मां ब्रह्मन् वाचं	१२-५-६	अन्तर्विहस्योत्तलनोक्त	५-१८-६६	अन्ये च ये	११-३०-१७
अनुदिगमिदमादरेण धुपयन्	४-२३-३९	अन्तर्विहस्यमननमन्येनं	३-२५-४९	अन्ये च ये	२-६-४४
अनुद्वय तमयेव तीर्थं हन्ता	१०-८८-२२	अन्तर्विहस्योद्दिष्टिपुष्पिपैः	१२-८-१३	अन्ये च विविधा	२-६-१४
अनुनिन्देऽयं शनैः	४-२६-२०	अन्तर्विहस्य भ्रातृपत्न्या	९-१३-३६	अन्ये च सर्वराजानो	१०-७३-३०
अनुनीतावुभी विप्रौ	१०-८९-३२	अन्तर्विहस्य कान्ते	९-९-११	अन्ये च सहकहारीतः	९-१४-३७
अनुप्राणानि यं प्राणाः	२-१०-१६	अन्तर्विहस्य भगवति	१०-२८-१	अन्ये जनस्मनस्यः	८-९-२२
अनुपचुरजं संकुलं	१०-९६-४१	अन्तर्विहस्य भगवति	३-११-१	अन्ये तदनुकृपाणि	१०-१३-१७
अनुप्रातः वापचुर्यः प्रेम	१०-१००-७	अन्तर्विहस्योद्दिष्टिपुष्पिपैः	२-९-३८	अन्ये तु ये त्वाऽनु	६-११-१७
अनुकृपाऽनुकृता च	११-७-६९	अन्तर्विहस्य भुगभोगपरिनिभाजन्	१०-१४-१९	अन्ये तु संकुलान्नामो	१०-३८-८
अनुवर्णनमेवत् ते	१२-९-४०	अन्तर्विहस्य सर्वभूतानाम्	१-८-१२	अन्ये निर्भिन्नबाहोऽक्षरसो	१०-७६-४९
अनुद्वय	६-१८-१०	अन्तर्विहस्यभीष्टां विनिनारोह-	१०-७-१७	अन्ये पुनर्भाष्यो	३-२४-७
अनुमिष्यं देहेऽस्मिन्	११-१५-६	अन्तर्विहस्य भीराणां	४-२५-५५	अन्ये वदन्ति चापं वा	११-१४-१०
अनेकबाणां निर्मुक्तान्	१०-६३-२५	अन्तर्विहस्य वपिण्येषु	१०-७०-१६	अन्येऽन्येषां ब्रिहद्विहस्य	८-१०-४३
अनेन पुरुषो देहान्	४-२९-७७	अन्तर्विहस्य चराणाम्	६-४-९	अन्येनवा नष्टाश्च	५-१५-१०
अनेन वाचमानेन	८-२०-१०	अन्तर्विहस्य चोत्तमं तेभ्यो	३-३-२८	अन्येभ्यश्चात्राण्यपानवितेभ्यो	१०-२२-२८
अनेन योगेन यपोपदेशम्	५-५-१४	अन्तर्विहस्य रेत इति	७-७-५१	अन्येभ्योऽन्वानरिहाः	९-१४-२२
अनोः सधामपचयः	९-२०-१	अन्तर्विहस्य हि प्राणिनां प्राणं	११-२६-३३	अन्येषां पुण्यानोकानां	३-२०-३४
अन्तः सस्मृच्छनेन ये	२-७-१५	अन्तर्विहस्य कामन्यविति	२-३-४	अन्येषां कृता मीश	१०-६८-४०
अन्तः पवित्र भूतानि	६-२०-२९	अन्तर्विहस्य संविधानः	७-११-०	अन्येषां यादवपेक्षितमन्त्रां	१०-४८-४०
अन्तः पुरुषरूपेण	३-२७-१२	अन्तर्विहस्य भगवत्प्राणोक्त	८-२५-५९	अन्येषां सुप्रप्राणैर्वाग्मीमादि-	१०-३-२
अन्तः प्रविष्ट गङ्गायामभ्योज	१०-११-४	अन्तर्विहस्य प्रतीपते मयं अयं	११-२४-२२	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तः शरीरा आंकाशे	२-१०-१५	अन्तर्विहस्य कान्ते विदुषः	१०-६२-४४	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तः स तस्मिन्	३-१२-३१	अन्तर्विहस्य गोत्रजे तस्य	१०-४५-५	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तः समुद्रे नगरं	१०-६३-३३	अन्तर्विहस्य त्वात्तलनोक्त	१०-४८-१९	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःसुरजिः प्रीत्या	१०-८१-३८	अन्तर्विहस्य ते	१-२०-१२	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःसुरजो हृष्टा	१०-१००-४१	अन्तर्विहस्य पुष्पात्मस्य	१०-२१-४५	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःसुरवर्षं राजन्	१०-६८-३०	अन्तर्विहस्य विषयमात्मस्य	६-२-३६	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःपुरिषोऽप्युच्छन्	४-२६-१४	अन्तर्विहस्य पाकसं कुर्वाणः	४-२६-८	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःपुराणरचनविहस्य	१०-५७-४२	अन्तर्विहस्य	७-३-२३	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तःकान्ते नु पुष्य	२-१-१५	अन्तर्विहस्य भूषाभुष्टि	५-८-१२	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तराधानं वदन्त्येतान्	११-१५-३३	अन्तर्विहस्य भार्यायां	५-८-२९	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तराधेयविहस्यो यदि	११-१०-२२	अन्तर्विहस्य ब्राह्मणान्	८-१५-५५	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तराधेय विहस्यगन्तव्यम्	५-२४-६	अन्तर्विहस्य वानमप्रीत्यान्	१०-७०-२३	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तर्गुह्याः कारिचद्	१०-२७-९	अन्तर्विहस्य चेत्यभूतानि	१०-४७-५९	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तराधेयपु	३-१८-९	अन्तर्विहस्य वेद	३-१-२३	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तर्जनस्यः कृष्ण	१०-४३-४१	अन्तर्विहस्य केससंविष्टा विरेपु	१०-३-८	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तर्देहपु भूतानाम्	६-४-१३	अन्तर्विहस्य कुरुक्षेत्र	१०-६७-५१	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०
अन्तर्देहपु भूतानाम्	६-४-१३	अन्तर्विहस्य वैश्विषा भाषाः	१०-६२-६१	अन्योऽपि धर्मरक्षि	१०-४९-१०

अन्वीयमानः स तु	४-६-९	अपि स्मरथ नः सत्यः	१०-७०-५१	अप्यु प्रतीयते गन्ध
अन्वीयमानो गन्धर्वै	१२-७-२२	अपि स्मरथ नो	१-१२-८	अवाधन्त मृदीनन्ये
अन्वीयमानो भगवान्	१०-५२-९	अपि स्मरन्ति नः सीम्य	१०-४८-८	अवाधितोऽपि
अपगतसक्तनेषणामनात्मनि	४-२१-२१	अपि स्मरसि चान्त्वानं	४-२८-५३	अविश्रुतप्रेमा दण्डम्
अपराधार्थं तथा यदुक्तं	४-४५-४२	अपि स्वदोभ्यां	३-१-३६	अव्यथा कतिपयं
अपराजितया सापया	१०-३०-७	अपि स्वस्वामने	१-१३-३३	अव्यथा चापुभधायच
अपराजितेन नमुचिः	५-३-१५	अपि सिन्दकूनसुकृतम्	५-८-१७	अथवा अमृतीया
अपराधः सकृन् भर्षा सोदयः	१०-१४-५१	अपिस्वन्वर्षधुं	१-१३-४३	अथवच्छन्तन् राजा
अपराधस्तथा शत्रु	१०-६७-३२	अपिस्वदय लोकानां	१०-८०-३६	अधिक्रमन् पुत्र
अपरे च भद्रेष्वाता	१०-८७-९	अपिस्वदन्ते	३-१-३५	अभिनन्द्य हरेराज्ञाम्
अपरे चापुदयस्य	१-८-३६	अपिस्वदसी भगवान्	५-८-२१	अभिमत्यं च तीव्रं पुरस्कृत्य
अपराधपुण्यं वर्षमतिंवातं	१०-२३-१५	अपिस्वदस्ते	३-१-३४	अभिमत्युत्तुनं गत
अपराधतां चातिरुद्धं	१०-७८-१	अपीष्य दानं इयन्	३-२९-१७	अभिमुष्यारविनाशः
अपराधन् भ्रातरं	१०-६०-१६	अपीषन्तद्वर्माजः	१-११-४	अभिबदन्ति मानीश
अपराधमिति होवाच	८-१८-१२	अपुत्रः काशिराजो वै	१०-६५-९	अभिबन्धय पितुः पादावाराशीर्भिः
अपराधमुर्वशीमन्त्री	९-१२-२८	अपूजयन् महाभागान्	१०-८४-१८	अभिवाय पथान्वापं
अपराधमानः स तदा	४-११-२१	अपूज्यन् तस्यं दुरुम्	९-१५-४२	अभिवापाथ राजानं
अपराधं तस्यपो तेजस्ता	१२-४-१५	अपूषधर्मशीलास्ते	६-५-२	अभिषेचनिका भूमिः
अपराधं तस्य परमस्तेजिष्ठानां	११-१६-३४	अपूषधर्मशीलानां	४-३०-१६	अभिसंधाय यो हिंसां
अपराधं वीरस्य सगस्य	२-६-७	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-५१-६५	अभीष्टाशस्ते गदितं
अपराधं स्वधृष्टेषु	१-१८-४७	अपराधं तस्यं दुरुम्	८-१५-०८	अभीष्टावगाह
अपराधमपि मयि	४-१७-३६	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-३६-१८	अभुतपूर्वः सहसा
अपराधपन् स्तनं व्रीता	१०-७४-५४	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-३६-१५	अभेयं कामं वजे स
अपराधिता नास्तास्ता	४-१८-७	अपराधं तस्यं दुरुम्	१-८-४०	अभ्यहोन्मदनादां
अपि क्षेमणास्मिन्	५-८-१४	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-३६-१०	अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः
अपि च भानुमिच्छामि	१०-९८-५	अपराधं तस्यं दुरुम्	४-९-६९	अभ्यर्च्यार्तिं नमस्कृत्य
अपि तेऽनामयम्	६-१४-१७	अपराधं तस्यं दुरुम्	९-४-६	अभ्यर्चितः सुराणीः
अपि शराः सुताः	६-१४-१९	अपराधं तस्यं दुरुम्	८-१५-०४	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि देवर्षिणाऽऽदिष्टः	१-१३-८	अपराधं तस्यं दुरुम्	४-८-३४	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि न वृक्षः सान्नायको	५-८-१५	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-१०-३०	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि नः सुहृदः	१-१२-११	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-४४-२०	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि नः स्वर्षात् ब्रह्मन्	१०-१०-५२	अपराधं तस्यं दुरुम्	११-२९-२९	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि यत मधुसूयम्	१०-४५-२१	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-२८-११	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि यत स वै	५-८-१३	अपराधं तस्यं दुरुम्	१-११-८	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि मय्यकृतप्रभं	१-१२-३३	अपराधं तस्यं दुरुम्	१०-४५-४४	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि मे भगवान्	१-२०-११	अपराधं तस्यं दुरुम्	९-१-१३	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि या कुजानम्	८-१५-०५	अपराधं तस्यं दुरुम्	९-९-९	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि याऽऽनिषाऽऽभ्यन्त	८-१५-०६	अपराधं तस्यं दुरुम्	३-१५-३७	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि वृन्नाका युधम्	६-१०-३	अपराधं तस्यं दुरुम्	१-१०-१९	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि सर्वे कुजाननः	८-१५-१०	अपराधं तस्यं दुरुम्	११-११-३१	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि स्मरति नः कृष्णः	१०-४४-१९	अपराधं तस्यं दुरुम्	११-१३-१३	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
अपि स्मरति नः सागो	१०-४५-४२	अपराधं तस्यं दुरुम्	४-१-२२	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं
		अपराधं तस्यं दुरुम्	७-१२-३०	अभ्यर्धितस्त्वया नूनं

[illegible]

अर्चनन्यासिधुगन्तं	१०-४०-२३	अन्यमायुगमारुह	१२-२-१९	अन्यमनुज्ञाश्च मम ते	१०-७५-५०
अर्चनन्यासिधुगन्तम्	१०-३९-१४	अन्यैर्गते रथेः कापि	१०-७९-२९	अन्यस्त्वप्यरुहणीनामभिप्रादास	१०-२२-५
अचरेण्यपस्तान्	५-२३-५	आचोऽयं नीयतां वत्स	९-८-२९	अन्येव मे	१-५-५
अचनीतु दिङ्गः कविचदा	११-२३-६	अष्टमस्तु वयोराशेन	९-३१-५५	अष्टज्ञानं क्रियाज्ञानम्	९-११-३९
अचनुर्यथ यथाऽस्मानु	१०-७०-५२	अष्टमं अन्यं याने	८-१२-११	अष्टास्य तत्र वीर्यस्य	१०-९८-२७
अचरोप्य गिरिः स्मन्वान्	८-६-३९	अष्टमो मेघदेव्यां	१-३१-१३	अस्मिन्त्युक्तः स एतेन ग्रन्थे	१०-९५-५०
अर्चसाध महात्मानः	१०-१००-३	अष्टमसप्ततिमेध्यास्वान्	९-१७-२६	अन्येषां राजन् भवतां	४-२२-२०
अचर्यस्वदा ज्योतिः	३-२५-७	अष्टादशाधौहिणीनां	१०-९७-३९	अस्मिन्त्येषां विकल्पः	११-२७-१४
अचापन्त विचित्राणि	१०-६-१३	अष्टादशाधौहिणीनां	१०-९८-१	अस्त्रेऽधुना स	१-१७-४३
अचापुर्तुम्बापन्ते	१-१५-१७	अष्टौ निधिपतिः कोशान्	१०-५३-४०	अस्वष्टवर्त्मनां गुंतामलोकं	१०-७५-१७
अचिद्रे ब्रतनुचः सह	१०-१२-३८	अष्टौ प्रकृतयः	७-७-२२	अस्माकं च महानपौ	१०-८१-४
अचिधमनोऽप्यवभाति	११-२-३८	अष्टौ मातान् निधीनं यद्	१०-१८-३	अस्माद्वोकादुपपत्ते	३-४-३०
अचिधमनोऽप्यवभासते	११-२८-२३	असंगनिशितज्ञानानल	५-३-१२	अस्मान्प्रतिक्तयोऽयं	१०-७३-२१
अचिपदां मन्थमानः कृष्णं	१०-१६-२४	असंशयो यः प्रतिभाति	५-१७-१९	अस्मिन्नेकं वर्तमानः	११-२०-११
अचिसृष्टौ भागधेन	१०-५१-६७	असंशक्तः शरीरऽस्मिन्	४-२०-६	अस्मिन्प्रयन्तरे ब्रह्मन्	१५-६-१३
अचिसृजतिः कृष्णपदारविन्दयोः	१२-१२-५४	असङ्गन्याय	७-१५-२४	अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषः	५-१९-१९
अवेष्ट्याज्जं तथाऽऽर्क्षी	१०-८०-१२	असङ्गन्यायं ददौ राजन्	१०-५१-१८	अस्मिन्नेकऽध्यासऽमुष्मिन्	४-१८-३
अयोधाय महाभागं	४-१७-१९	असतः श्रीमदान्धस्य	१०-११-१४	अस्य ब्रह्मसत्तनं दत्तमस्माभि	१०-९८-१९
अन्यकसतिस्मृतां भूतानां	२-६-१०	असति कुलम्	१-१३-२९	अस्यतस्ते शत्रवर्तिहन्त्यमानाः	१०-५-३३
अन्यकसिद्भ्रुकुम्भम्	१०-७९-३९	असत्कारात्मनोऽन्येषां	११-१३-३१	अस्थानुभायम्	१-९-२६
अन्यकसिद्भ्रु	७-१३-१०	असद्विषयमङ्गिम्	८-११-४६	अस्थितिद्वतं चक्रं	४-१६-१४
अन्यकसिद्भ्रु विभुश्चकारौ	४-१५-१०	असन्नुतः सुखं विष्ट	१०-५७-३०	अस्यासि हेतुवदध्यासितसंयमानां	११-६-१५
अन्यकस्यप्रापेणस्य	४-११-५३	असन्नुत्स्य	७-१५-१९	अस्यैव भाषां भ्रूपतुं	१०-५८-३८
अन्यपचिभ्रुचोपाग्रीः	४-१३-९	असमग्रस्य आन्वानम्	९-८-१६	अद्यासीत् भगवान्	३-८-४
अन्याकृतगुणोभान्	१२-६-५५	असहं मानुसापलम्बम्	१०-६९-१०	अस्वर्गमपशब्दं च	१०-२७-२६
अन्याकृतमनन्ताख्यम्	१२-१०-१३	असाध्यमन्य	७-८-२७	अहं किम् पुराऽनन्तं	११-२-८
अन्याकृतविहाय	१०-१४-४७	असाध्यतं न्यथा कृष्ण	१०-५९-४१	अहं गतिर्गतिमतां	११-१६-१०
अन्यारजोऽग्रिमणिमांसस्य	१०-७-२३	असावहं मयेपिते देहे	१०-७४-१७	अहं गिरिप्रवः सुरादयो	८-६-१५
अन्याहरेणगतः सुरसिद्धसाध्य	११-२-२३	असाविहनेकगुणाध्वीः	४-२१-३३	अहं च तद्वत्कुलं	१-६-८
अनुपुष्पना मत्सालेऽप्य	१०-६१-४६	असावेव वरोऽस्माकं	४-३०-३०	अहं च योगेश्वरमात्मा	५-१०-२०
अज्रता यदचोऽशीषा	१२-३-३३	असुराणां सुधादानम्	८-८-६४	अहं च संस्मरति	१२-१२-५६
अशकुन्तलद्विहं	३-२३-२५	असृग् यमन् मृगसकृन् समुत्सृजन्	१०-३४-१४	अहं चाध्यात्मजागार	१०-३८-२५
अशक्तं कुपिताः	७-१-३९	असृप्यन्ताकाशज	७-८-३१	अहं चाध्यगमम्	१-३-४४
अशोषमङ्गशशम्	३-७-१४	अस्येषाऽऽयं प्रकृतेः	३-२६-२७	अहं पास्य	३-७-२५
अशोषमनृतं स्तेषं नास्तिक्वं	११-१७-२०	असौ गुणमयैर्भावैः	१-२-३४	अहं वैरावतं नागमाहृष्टानुग्रहे	१०-२३-७
अन्यस्य एकाक्षरप्राप्त्य सोत्सवा	१०-३९-२६	असौ कुक्षोरः शार्पस्वस्य	१०-८२-२९	अहं ते वृत्रकायस्य	६-१९-२१
अममारायं शूलम्	८-१०-३०	अस्ति वेदीश्वरः कविन्	१०-२२-१४	अहं त्वकायः	७-१०-७
अभुस्य तदपिगणवचः	१९-२३	अस्ति यज्ञपतिर्नाम	४-२१-२६	अहं त्वमिदमपार्था	४-११-४
अभ्युत्थानाधिपः	१-१०-२०	अस्तिप्राप्तीति कंसस्य	१०-४९-१	अहं न्याऽऽभूत्ये	३-२३-१४
अर्थीय कर्षाधः	८-२२-५६	अस्तीति नास्तीति	६-४-३२	अहं न्यामूर्षिभिः साकं	८-२२-३७
अभ्युत्थानदन्तः खनु तत्रकांविरेः	४-२१-४०	अस्तीतीह ह्यसि	७-९-७	अहं दण्डपरो पात्रा	४-२१-२१
अभ्युत्थाना विमुपेन	१-११-१	अस्तीतीधर विप्रवेशं देवी	१०-६४-१८	अहं देवस्य तपितुर्दुहिता	१०-६२-२५
अभ्युत्थं गजस्त्वन्धं रथोपस्थं च	१०-५९-४	अस्तीतीधरं सगुहोऽन	६-४-२२	अहं पयो ज्योतिर्योऽग्निनो	१०-६४-२४

अहं पुरा भरतो नामरात्रा	७-१२-१४	अहस्ताति सदान्ताम्	१-१२-४७	अहो पृथग्वि	३-१-४०
अहं पुराऽऽभवत्	७-१५-६९	अहिमया पारमहंस्यचर्या	४-२२-२४	अहो प्रसारोऽस्य कृत्	८-२१-०२
अहं पुरानीतमपेऽऽभवं	१-५-२३	अहिंसा सत्यमस्त्वं	३-२०-०४	अहो कवीयं	३-२-२३
अहं प्रजा वै रक्षिष्ये	१०-१०-२४	अहिंसा सत्यमस्तेषु	११-११-३४	अहो वन मयाऽऽज्ञातु	६-७-११
अहं बृहस्पतिः कण्ठो	१०-९-३-७	अहिंसा सत्यमस्तेषु	११-१७-२१	अहो वन सुरधरा	६-७-२१
अहं प्रजाय च शर्वरच	४-८-५०	अहिंसा सर्वभूतानाम्	८-१५-५०	अहो वतस्यचपोऽन्तो	३-३४-०७
अहं प्रजाय विनुषा	१०-७८-४३	अहिन्द्र साहसकतान्	८-७-१४	अहो वतस्यवशा	१-१०-२८
अहं भक्त्युपगीतः	९-६-५१	अहिंसा पयः पौषः	४-१४-०१	अहो वतामी वितरन्त्यनुग्रहं	४-२१-३५
अहं भवान् भयचक्षुः	२-६-१२	अहो अद्भुतमेतन्मे	३-१३-५०	अहो वतास्य वतास्य	१०-१२-५६
अहं भवान् चान्दमस्त्वं	४-२८-६२	अहो अपचयं	१-२०-८	अहो ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-१०-१-१४
अहं भवो वरुणमुपप्रधानाः	९-६-४२	अहो अपेन्द्रपागमो	६-१८-३९	अहो ब्रह्मविदां वचः	१०-१२-५८
अहं भवो वरु	२-६-४२	अहो अपयः	१-१८-३३	अहो ब्रह्मणदाचार	८-१८-१८
अहं ममासी पतिरपि मे सुतो	१०-९-४२	अहो भनन्नादानाम्	९-६-७३	अहो भगिन्यहो भाम मया	१०-५-१५
अहं ममेति स्वीकृत्य	४-२८-१७	अहो अमी देवचरामाचरितं	१०-१३-५	अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या	५-६-१४
अहं महेन्द्रा निर्गतिः	६-३-१४	अहो अमीषाम्	७-२-३७	अहो भोजयते सृष्टं	१०-७०-३८
अहं पुमानां च कृतं	११-१६-२८	अहो अन्तं उनाभ्यतमम्	१-१०-२७	अहो मयाऽऽज्ञा पतितापितो	११-८-३१
अहं सृष्टमसाचार्य इमे च	१०-७४-२३	अहो अनाभ्यनुहितं	५-१-३७	अहो महाश्वमिदं	१०-९-२५
अहं योगस्य साधयस्य	११-१३-३९	अहो अस्य नृपस्यस्य	११-३-३२	अहो मे आत्मसम्मोह	११-१२-१४
अहं विचारः कश्चित्	१०-३२-१५	अहो आचरितं कृष्णं	४-२२-७	अहो मे पश्य नाज्ञानम्	१-९-३
अहं वै सर्वभूतानि	६-१६-५१	अहो इमं पश्यत मे विनाशम्	९-७-५०	अहो मे पश्यतापाचमन्य	११-७-६८
अहं वैदेहीमर्चयिषु इष्टुं	१०-९१-३०	अहो इमं चक्षुष्या	४-२३-२५	अहो मे पितरौ वृद्धौ	११-१७-५७
अहं सनत्कुमारच	९-६-५५	अहो ईश्वरचर्यं	१२-९-२८	अहो मे पुत्रका सृष्टम्	१०-१०-०७
अहं समापापमनो	६-११-२१	अहो उपयतः प्रज्ञाम्	४-१४-८	अहो मे वन रीतास्यं	४-९-७०
अहं सर्वेषु भूतेषु	३-३०-२१	अहो एतज्जगत्	३-२१-५१	अहो मे मोक्षविनिर्गतं	११-८-२७
अहं हरे तव पादौ	६-११-२४	अहो एष महासातो	११-२३-३९	अहो मे मोक्षविनिर्गतः	११-२६-७१
अहं हि पृथोऽस्य	१-१८-६३	अहो एषां वरं जन्म	१०-२०-३३	अहो यत्नां युजितं प्राप्तिं	१०-५२-३१
अहं हि सर्वभूतानामादि	१०-७०-५५	अहो ऐश्वर्यमनां	१०-९२-४०	अहो यद् नृपस्यान् कृष्णं	१०-९२-३३
अहं चांको भगवतः	३-४-४	अहो कष्टं प्रहोऽऽप्तम्	५-९-२६	अहो सृष्टं स्म सृष्टार्थाः	१०-४५-२३
अहं ममाभिमानात्पि	३-२६-१६	अहो कष्टं प्राप्तिर्यत्	५-१०-६	अहो राजन् निष्प्रज्ञाने	९-४-३२
अहं हारकृतं बन्ध	११-१३-२९	अहो कष्टमहो	१-९-१९	अहो कष्टमहो भावम्	९-१२-२५
अहं ह्यस्मिन्तो राजन्	१-१२-३७	अहो तापे विष्ट विष्ट	९-१२-२६	अहो येषां किमकारि	५-१९-२९
अहन्ता तूर्मतिं कृष्णम्	१०-५९-५३	अहो मे देवकुप्याः	१०-६-२९	अहो वषं जन्मभूतो तन्म	१०-७३-९
अहन्ता समरे कृष्णप्रवृत्त च	७-५९-२१	अहो जेनः प्रियपाणां	४-९-२७	अहो वषं जन्मभूतो	१-१८-१८
अहन् समन्तात्	७-८-३२	अहो विद्यामान्निर्गत	१०-५८-२३	अहो वषं तप पवित्रकृतं	४-२१-४८
अहमाभ्यासन्तोरो सातोऽनाचूतः	११-१५-२६	अहो न्यतायै	४-५-६	अहो विचित्रं भगवद्विचोदितम्	५-१८-३
अहमाभ्यासनां	३-१०-४२	अहो दानव तिष्ठोऽस्मि	६-१२-१९	अहो विधातन्त्रय न वृष्टिः	१०-३७-१६
अहमाभ्यासनामीषां	११-१९-९	अहो देवर्षिपन्थोपं	१-९-४७	अहो विधातन्त्रयमीषां	६-१४-५३
अहमित्यन्यथावृष्टिः	११-१३-९	अहो देवमहो कष्टम्	६-१०-११	अहो विधाता	७-२-३३
अहमुच्यारचैर्देवैः	३-३०-२४	अहो निरीक्ष्यतां मयां	९-१५-११	अहो धीमदमाहात्म्यं गोपाणां	१०-२३-३
अहमेतसमष्टे च	२-९-३२	अहो नृपो यतो याता	५-६-१५	अहो सनाथा भक्ता	१-१०-४५
अहमेतानिमित्ताः	१०-१०-३१	अहो नृपस्यतिनजन्म	५-१३-२१	अहो स्वरूपमहो	३-२१-३१
अहोऽऽर्त्तानिःप्राप्ता	४-११-२६	अहो पश्यत नारीणामपि	१०-२१-४१	अहो हान्यनुत्तम्	७-१-१७
अहन्ता कन्यका यस्याम्	९-१८-३५	अहो धायम्यमानां	३-२५-२७	अहो वन भवान्येनम्	८-७-२७

अहोवत ममानात्म्यं	४-१०-३१	आचार्यो ब्रह्मणोर्मतिः	६-७-३०	आत्मभोदो नृणामपे	१०-५९-४६
अहो महीपतीजनो	१-१२-२३	आचार्योऽरणिगपा स्या	११-१०-१२	आत्मनोकेषणामेवं	१०-७६-३६
अहोरात्रिचतुःषष्टया	१०-४३-३६	आचरेर्निविधाः ब्रह्मा	१०-१६-२०	आत्मवृत्तिमविज्ञाय	९-१५-१६
अहोरात्रैषिष्ठयमानं	११-२०-१६	आच्छिद्य चरतिं सुप्तकोकं	११-१-७	आत्मवृत्तिमदं विज्ञयम्	१०-४७-२०
अहो रूपमहो धाम	८-८-४७	आच्छिद्यदारद्विषणा वात्स्यान्ति	१२-२-९	आत्मराज्यपत्न्यसुहृदो	४-१२-१६
अहो यवं धन्यतमा	१९-१-३	आजहातायनमेषाम्	१-१६-३	आत्मा जगत्सु	७-१५-६५
आ		आजीव्याम्	७-२-१५	आत्मा द्विषोऽऽप्यः	७-७-१९
आकर्णानं तमाकृष्य	१०-४९-६२	आजीव्यकनरं भावं	१०-२२-२४	आत्मा परिज्ञानमपो	११-२२-३३
आकृष्यं भर्तुर्गदितं	१०-५-३०	आज्ञप्त एवं कुपितेन	४-६-५	आत्मा वरि स्यात् सुख	११-२३-५३
आकृष्यं सत्यः संकुञ्चो	१०-८७-२	आज्ञां भगवतो राजन्	८-२१-११	आत्मा वै पुष्ट इत्यत्र	१०-९८-२५
आकृष्यन्त्याजमाधानं	४-१०-३७	आज्ञापयामास नृपतेनान्	१०-५५-२८	आत्मा लोकः स्वयध्वोति	१०-७४-२४
आकृष्येवं पितृवीर्यं	१०-७४-२१	आज्ञापयामास वाणः	१०-५१-१९	आत्मांशभूतां तां मायाम्	८-११-४१
आकृष्येवमेव भगवान्	५-२०-४१	आज्ञाय देहविकृतिं	१०-७१-१०	आत्माऽप्यपोऽगुणः सुहृदः	११-२८-१२
आकाशवद् ध्रुवाधरो ध्रुवो	१२-४-५२	आज्ञायाम् सपत्नीभिः	९-८-४	आत्मजापामुनागार	२-४-२
आकाशमणो दिविजैः स्तुपतिः	१०-६८-२९	आज्ञापये गुणान् सोषान्	११-११-३२	आत्माल्पनीदया साधान्	४-२३-३८
आकृतिं कचचे घ्रातु	४-१-२	आण्डकोशो शरीरऽऽस्मिन्	२-१-२५	आत्मानं कल्पयात्मानं	४-२८-८
आकृतिर्विद्युत्तिष्ठ	३-१३-४४	आतपत्रं तद्विकुण्ठं निज	१२-१०-१९	आत्मानं च कुक्ष्ये	३-४-३५
आक्रमोर्षसि दक्ष्य	४-६-२२	आतिष्ठ तन् तात	४-९-२०	आत्मानं च प्रवयसं	४-१०-६७
आक्रमकानं विज्ञाप तयावं	१०-६-४-७	आतिष्ठतस्तमा	६-४-११	आत्मानं चात्मनिर्भिण्णम्	३-७-२४
अग्रजं ब्रह्मो बालान्	४-१३-४१	आत्मजान् सुखमृदान्	८-१६-१५	आत्मानं चेत्	७-१५-४०
आक्षिप्तान्तिन्द्रियः	३-३१-०८	आत्मजामासितापात्री	३-२२-२७	आत्मानं तमप्यं ध्यायन् मूर्तिं	११-३-५५
आख्यातं सर्वमेतन्	७-१०-४२	आत्मजापामुनागार	३-३१-०६	आत्मानं प्रकृतिपन्था	६-१४-१८
आख्यातं वृष भद्रं	१-१७-१३	आत्मजेऽप्यात्मजां	४-२३-३	आत्मानं ब्रह्मनिर्वाणं	४-१३-८
आगच्छ वाम गेहाश्रयः	१०-३९-१२	आत्मनत्वाविशुष्ये	२-९-४	आत्मानं भूषयामास	१०-८०-११
आगच्छमेवमुर्षीसः पुरः	१०-८६-३	आत्मनत्वाचबोधेन	३-३३-३६	आत्मानं मोक्षयित्वाऽऽ	८-११-२९
आगतंन्यपपातेयु सा	११-८-२४	आत्मनुज्यैः सोऽशभिः	६-९-२८	आत्मानं शोचती दीनं	४-२८-४७
आगत्य तस्मा कृष्णं	१०-१२-४९	आत्मन एयानुसवनम्	५-३-९	आत्मानं सर्वभूतेषु	३-२५-४६
आगत्य मधुरां तेषुं श्रविशद्	१०-५०-६	आत्मनः केवलं ज्ञानं	३-३२-५०	आत्मानं परिमान	१-१६-१५
आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः	१०-१०५-११	आत्मनः पितृनुष्माभ्या	११-२२-४८	आत्मनन्तानुभूत्यैव	६-१६-२०
आगमिष्यन्त्यदीर्घेण	१०-४४-३५	आत्मनः श्रवणेऽऽप्यात्मा	६-१४-२१	आत्मनमन्यं च स वेद	११-११-७
आगमोऽर्थः ब्रह्मा पत्रनं	११-१३-४-	आत्मनधानुशोचाभि	१-१६-३२	आत्मनमर्पयामास	९-१४-५१
आगम्य भगवांस्तस्माद्	१०-६१-१०	आत्मनयच परस्मादि	३-३०-२६	आत्मनमर्पयामास	४-२६-१२
आगम्यद् भवकुद्	३-१९-२३	आत्मना विजुता	७-३-२८	आत्मनामिन्द्रियार्थं च	४-२२-२८
आगिप्रमुनाते	५-२-२१	आत्मना मुमुक्षवेन	८-१५-६०	आत्मनामिह सभ्रातं जानन् प्राय	१०-२-१५
आगिप्रभ्रजित	५-१-२५	आत्मनाऽऽत्माधयः सभ्याः	१०-८४-२२	आत्मानुभूती नाम्	७-१३-४५
आगिप्रभ्रजितः	५-२-२२	आत्मनो गुप्तान्वीच	११-७-२६	आत्मन्यवैद्यम्	७-१२-२४
आगयतेऽस्मिन् नस्य	१०-५६-१५	आत्मनोऽऽर्चयते	३-७-३८	आत्मनामस्य तयया	१०-७१-३९
आचगन् गतिं नोके	९-८-१७	आत्मनामाधयः पूर्वं	१०-३५-१३	आत्मनामाधय मुनयो	१-७-१०
आचार्यं मां विजानीयाता	११-१७-२७	आत्मनामाधयं तानि	२-५-५	आत्मनामो यदुपतिः	१०-११-२९
आचार्यमग्रतः कृत्वा	६-१९-५५	आत्मन्यापि श्रितं प्राप्तं	१२-९-११	आत्मनामोऽपि सत्यस्य	४-२४-१८
आचार्यानुग्रहात् वामम्	९-२-१३	आत्मन्यापानमाधाप	९-३-१३	आत्मन्य तदितं विज्ञं	११-२८-६
आचार्याय वदी गंगा	९-९-३	आत्ममाधानुभावेन	१०-४५-३१	आत्मन्यं ह्यात्मनो	११-८-४१
आचार्यैः कृत्वाऽऽगन्	१०-८६-२	आत्ममाधानुभावेन राजन्	२-९-१	आदस्य वे मुसन् ताम	१०-५१-४१

आटदीरन् नितनपनम्	१-७-२४	आपूर्णकुम्भैर्धिवन्तनोभ्रतेः	१०-३१-२३	आणोप्याह मयप्राप	७-५-२१
आदेवे तां धुत्तुषं चकतं	१०-६४-८	आण विधुवनं वेन्द्रः	८-३१-२५	आणोप्याहनेदं वानम्	१-८-११३
आदरः परिपरायां	११-११-२१	आण्यथाप्यसौ लोके	४-१६-९	आणकस्य सुतानत्र	८-११-२७
आदरं वारिजातस्य	१२-१२-३७	आनुव्याप्तिं वानित्या	१०-२०-२	आणभानदं मन्ये	१०-७०-२८
आदाय मात्रं प्रविद्वन् विस्मिताः	१०-८-३२	आनुव्यायधुपं वय	४-२-३६	आणभयेह राज्ञेः	५-१३-२६
आदाय यथापराय	१०-४४-८	आवातवृद्धवनिताः सवैः	१०-१४-१५	आनिद्वयार्थं कृतम्	६-१७-५
आदाय वासता च्छत्रं इती	१०-६१-४७	आवासाय निरपयच	२-१०-७	आवर्तनोद्गतैर्काम्यत	८-११-१८
आदाय व्यगुनन् केचिन्	१०-७१-२२	आव्यां भवन्तीं तण्डुलैश्च	१०-५१-३२	आवर्तयन् गदां सुवीर्यवः	१०-५१-४७
आदायन्ने च मध्ये च	११-११-१६	आमन्य तं	३-२३-२६	आवर्तयित्वा मुक्तं हुता	१०-५१-४३
आदायन्ने जना नाशम्	७-१५-५७	आमन्य पाण्डुप्रांश्च	१-८-१०	आवर्तय्य परिपं वृष	६-१२-२४
आदायभूयन्धुनी	११-४-५	आमन्या चाभ्यनुज्ञातः	१-१०-९	आवर्तय्य मूलं वराता गहनते	१०-६३-१२
आदिन्या वसतो कृताः	८-१२-०४	आमयोऽप्यं च भूतानाम्	१-५-३३	आवेदयमात तम्ये	१०-५८-३०
आदिन्योत्तरवाताना	२-१०-२९	आमो मन्यो मेघपुटः	५-२०-२१	आवेद्य एषं नरां	१०-५८-३५
आदिन्यं त्वं द्वित्रिषेह	८-१५-२३	आमोर्दितं वर्षणाम्	९-१६-२४	आशा हि परमं दुः	११-८-४३
आदिहं भक्तप्रायां	१-६-३६	आमोर्दितं विधातं वीच	४-१४-४४	आशासनां न वै	७-१०-६
आदिपत्तं स्वगायत्र्यां	३-३१-२५	आमयी द्वाकां भूतः	१०-६२-३२	आशासमाना जीवितमभ्यारस्य	४-७-७
आदिसेऽहं भगवतो	३-१४-१४	आमयी स्य जयपदं	१०-८६-२५	आशासमाना देवमरीप्यादयः	४-८-४३
आदी कृतपुणे वनो नृणां	११-१७-१०	आमानं देवकमुषं	१०-६७-२६	आशासानस्य तस्येवम्	६-१८-२६
आदी प्रजापतिपति	६-४-८	आचामतो विनारतः	३-९-२५	आशिपः शिरसादाय	६-१९-२४
आद्यः स्थिरचराणां	३-३३-११	आचास्य भवतो गेहः	१०-३९-१७	आशिपोऽग्निभृणुनस्ये	१०-१६-३०
आद्यः स्वकर्मवीजेन	११-२२-४५	आपुः धियं वसो धर्मं	१०-५५-२६	आशीचिपं महादीर्घं वदित्या	१०-२४-१९
आद्यन्तचन्त एवेषां	११-१४-११	आपुः धीकर्मं	६-१२-१३	आधमानृषिमुत्पानां कृत्या	१०-११-६
आद्योयताः पुरुषः परस्य	२-६-४१	आपुपानि य दिव्यानि	१०-४९-२३	आधमायसवा	७-१५-३९
आद्यन्तं स्वस्तीन्यानि	१०-८८-३	आपुर्देवं धनुर्देवं	१-३३-३८	आदिन्य सप्तजीवोप्यं	१०-१८-४३
आपयो व्याघ्रस्यस्य	४-२९-२४	आपुर्देवति वै पुतां	२-३-१७	आसकभोऽन्ते	७-१४-२१
आपारं महादारीनां	४-९-८२	आपुर्देवोऽप्यं जन्तोः	४-११-११	आस्यस्य भयपायिन्यं	६-१६-६५
आपावतो भीमगणस्य बाहुं	१०-८८-५३	आपुष्कामोऽग्निवनी	२-३-५	आदिपेये न सह	५-१८-२
आप्यात्मकानुभवण	३-३०-१८	आपुष्कामोऽम्बुपारापाम्	८-१२-२०	आसदः सार्वधरच	९-२१-१६
आप्यात्मिकादिभिः	७-१३-३०	आप्यं नदं रथवानिकुञ्ज	१०-६९-३३	आसनाति च देवाति	१०-१०-२९
आप्यात्मिको यः पुरुषः	२-१०-८	आप्यं नदगतं वित्तमनन्तं	१०-५९-२६	आसन् मरीचेः पदं वृषा	१०-७४-४७
आननुः पुरुषा रक्ष	१०-४०-३१	आस्यस्य गान्धारः	९-२०-१५	आसन् वरासोप्ये हस्य	१०-९-१३
आनन्यधुक्कुजाद्रनदह	१०-९-३९	आस्य भवतो जन्म	१२-२-२६	आसन्नुपवर्धित्यः	१०-१८-८
आनन्यसीरमकन्तीन्यां	१०-८१-२१	आस्य सप्तमा	३-३२-११	आसां प्राणपरीक्षुनाम्	८-७-३८
आनन्यधिपतिः धीमान्	१०-५७-१	आस्यं भगवत	६-१८-७४	आसां मुदृतं एकस्मिन्	३-३-८
आनन्यत्त उपग्रन्थ	१-१०-३७	आस्यगमास्य वने पांसुमुहि	१०-८६-२१	आसादिनद्विधि	५-८-१९
आनायविषया पिप्पारात्मनः	१२-११-३	आस्य देवदेवेशं	१०-६८-१	आसाय देवतदनं	१०-५८-२६
आनित्यं स्वगुरुं पुत्र्याः	४-१-५	आस्यध्याम्यदं देव	६-१८-७५	आसामदो पराणेषुनुचामदं स्यां	१०-४६-९
आनीयतामरं	७-५-१६	आस्यध्याम्यदं कृष्णम्	९-६-१७	आसिकमाणां गन्धोः	१-९-२६
आनीयधक इषी	३-१३-४४	आस्यध्याम्यदं मायाधिः	८-१०-५	आसिकमृषाः पुरः पुष्पां	२-१०-३८
आपः पुरुषसीर्याय	५-२०-२३	आस्य वृद्धी नावं	८-२३-३५	आसीन्ज्ञानमयो	११-२४-२
आपनः संमृतिम्	१-१-४१	आस्य भगवान् विष्णु	१०-८८-२४	आसीन् तदहर्निशाद	१०-६०-२४
आपननेऽऽप्यवनेत्यः	१०-३९-१५	आस्य स्वप्नं शीति	१०-५८-६	आसीन् पुरुषो नाम	४-२५-१०
आपुः परं वसुधीर्हं	८-१६-१०	आपनेनैव मुता वता	८-७-०२	आसीन् सजातिः	१०-५८-३

आसीन् सुतमुनं पुत्र	१०-७८-७	इ	इति ते वर्णिताः धनः	३-१३-१
आसीदसीतकन्याने	८-२२-०७	इक्ष्वाकुजनस्य तद्वंशः	इति ते संपत्तात्मनाः	७-४-२३
आसीषदुदरात्पचं	२-८-८	इक्ष्वाकुनृपशशपति	इति तेऽर्जुनसिंहं तान	२-६-३२
आसीद्राजा सार्वभौमः	६-१४-१०	इक्ष्वाकुनृपमुचुकुन्वाविदेहगधि	इति तेऽऽभिहितस्तान्	८-११-४४
आसीनः काश्चने साधव्	१०-८५-३५	इक्ष्वाकुश्च नभश्चरिच	इति तेऽऽनृपान्	४-१४-३१
आसीनः पर्यटन्	७-४-३९	इक्ष्वाकूणामयं वंशः	इति तेनोदितां याणीमाकर्ण्य	१०-८८-३४
आसीनः संविशन्तिष्ठन् भुञ्जतः	१०-३-२५	इतिराज्ञाः पुरुषीराः	इति तेषां महाराज	६-९-२७
आसीनमुन्या	३-९-३	इच्छाद्रेषविहीनं	इति तेषां वृषणगाम्	५-९-१७
आसीनिषु यथायोगं	१०-१०२-१२	इक्ष्वाक्यवनदानानि	इति नैरुदितां याणीमाकर्ण्य	१०-८८-४३
आसीन् वृषमाधित्य	४-२६-५	इति एतान् प्रणेष्यामो	इति मी तन्मयी तत्र	४-२५-४४
आसुरीनाम पशवाम्	४-२५-५३	इत्यस्तस्यचोपनिन्द्ये	इति त्रिलोकशपितसदात्मनः	१०-७५-२६
आसित्वयं दान्तिनश्च च	११-१७-१८	इत्यस्ततो भ्रमपुष्टेचलन्त्या	इति दशः कर्पूरैश्च	४-८४-४६
आसीर्षं दर्शय	८-२२-४०	इति कर्णं सप्तान्तोक्ष्य	इति दशार्पणीनाम्	७-१५-८०
आसीर्षं दर्भः श्राग्रेः	४-२९-५२	इति कृतानुषंगः	इति दानवदेवताः	८-९-०१
आस्ते वागं समारब्धाय	३-३४-३५	इति कृष्णमनुमन्मन् विज्ञास्ते	इति दूतस्तदाक्षं	१०-६९-२३
आस्ते स्वाणुर्येकत्र	४-२८-३९	इति कीशाराव्याजः	इति देवः स आपुष्टः	६-३-११
आस्तेऽस्यापि महेन्द्राद्री	९-१४-२६	इति क्षित्वा त्रितोषाणीर्वि	इति देवार्पणा प्रोक्तम्	४-९-७३
आस्तेऽस्यमन्या	३-३१-१५	इति सरस्वतयज्ञासुवर्षे	इति देवार्पणा	७-१५-७८
आस्तेऽस्या जडैः	७-७-९	इति गोमोकुलपतिं	इति देवान् समादिश्य	८-९-२६
आस्तेऽपुना ज्ञातव्यां	१०-१००-२७	इति गोप्यः प्रणामन्यः	इति देवपतेराक्षयम्	७-२-६१
आस्थितस्तद्विमाना ययम्	८-९-१८	इति घोरतमाद् भावान् सतिवृत्तः	इति ज्ञाप्य उर्वीश	११-५-३१
आस्थितस्य वरं धर्मं	१०-१०५-१५	इति चन्द्रनलामस्य	इति धर्मं महीधेय	१-१७-२०
आस्योदय इत्यौ इत्याभ्याम्	१०-४२-२	इति चाधोभुजेशस्य	इति धर्ममुतः धीमान् धु	१०-८६-६६
आस्यतामरायिन्द्राक्ष	९-१७-१४	इति चित्तचयनस्य	इति नः सुमहाभाग	७-१-३
आह चात्मानुभावेन	१२-९-१६	इति वैद्यपटुशानमनोरथ	इति नन्दययः धुत्वा गर्गगीतं	१०-२४-२४
आह चापुधमादस्य	३-२०-१०	इति चोदयिष्यायः	इति नन्दारयो गोषा	१०-१२-५९
आह चात्मान् महाराज	१०-४३-१३	इति जातसुनिर्घेदः	इति नन्दारयो गोषाः प्रोक्तान्	१०-६-३२
आह वेदम्	७-२-२	इति तं विविधो	इति नानाप्रसङ्गानां तत्त्वाना	११-२२-२४
आह ते स्वागतं प्रयन्	१०-९५-१०	इति तं विविधो	इति नानाप्रसङ्गपर्यायैः	५-५-३३
आह भागवतं नाम	२-८-२८	इति तं विविधो	इति निगदेनाभिप्रेक्ष्यमानो	५-३-१५
आह राजा धर्मसुतः	१-९-२	इति तं विविधो	इति विशामयन्त्याः	५-३-२०
आहाराय सवीदेत पुक्तं	११-१८-३५	इति तं विविधो	इति विशिष्य ययनः प्राद्वन्तं	१०-५४-६
आहः शरीम्	७-१५-४१	इति तं विविधो	इति नृपतिन वयः	४-१-१-२२
आहुके यमुदेवं च पुरस्कृत्य	१०-५१-२७	इति तं विविधो	इति वयनं विश्वं विमृश्य	१०-५७-४५
आहुके यमुदेवं च रामं	१०-१००-१३	इति तं विविधो	इति पुंसाऽर्जिता	७-५-२४
आहुचिरायुषमूर्धं मृकण्डु	१५-७-२	इति तं विविधो	इति पुमकृतायेन सः	१-१८-४९
आहुत्सेन गोविन्दो	१०-६१-१२	इति तं विविधो	इति प्रपुण्यतां तेषां सिधोः	११-४-१२
आहुतो भगवान्	१-११-३५	इति तं विविधो	इति प्रचेतसा पुरो	४-३१-८
आहुष कान्तो नवसद्ममतिषा	१०-४७-७	इति तं विविधो	इति प्रचेतसो राजन्	३-३१-२९
आहुष सचान् भूषणान्	१०-५०-७	इति तं विविधो	इति प्रचेतोऽभिभाषितो	४-३०-४३
आहुन्त्यां जयपराः	१०-३४-५३	इति तं विविधो	इति प्रणवज्जगदीश्वरीर्षीभिः	१०-७-३१
अदिन्येनस्यमही	३-१९-३	इति ते विजयसन्देहा मुनयः	इति प्रनुदिता यास्या	९-२-२४
अदोप्यन्तामिह प्रह	१०-४७-१०	इति ते भगवत्प्राप्तो शृण्वन्तोऽपि	इति प्रदशं भगवान्	३-३४-१२
आदत्तन्तीषिषोऽस्तेः	४-७-१३	इति ते भर्तृनिर्देशम्		

इति प्रभाष्य तं देवी भाषा	१०-५-१३	इति चित्रितं तामां	१०-२७-४२	इति सापन्ननी	३-२१-३७
इति प्रमुदिनः पृः	१-१५-४५	इति चित्रानचित्रान्मुक्त	१०-५०-२९	इति स्तोत्रितां वाणी	१०-८८-१
इति प्रवानस्तपक	१०-२०-३६	इति चित्रावितां गोपिर्भगवान्	१०-२१-२	इति सूत्रसम्पादपतेऽस्मिन्	१०-९६-१७
इति प्रसाप गिरिशी	५-१७-१०	इति चित्रावितां	७-३-१५	इति स्वदेः संस्तुतः	६-४-३५
इति प्रदक्षितं शीरीर्जितं	१०-९-०-१५	इति चित्रप्राप्तकथं	१०-२७-२८	इति स्व राजा	१-१९-१७
इति चित्रितं वाक्चं	४-१८-१६	इति चित्रुमान् कथं	१०-९६-२२	इति स्वधर्मनिर्णयकस्तो	११-१८-४७
इति चित्रं	१-७-१७	इति चित्रार्थाख्या तं	१०-१०-२-२९	इति स्वमानुर्निर्णय	३-२६-१२
इति चतुर्विप्रस्तो	५-१०-७	इति चित्राभिर्तो विप्रः	१०-१०-२-३९	इति स्वान् स भगवान्	१०-२६-१२
इति चानकमानिष	१०-८-१६	इति चित्रचयः भुजा	१०-९६-४१	इति स्वान् प्रत्यवेधन्	८-८-३९
इति चुराणं नृपतिं	४-२९-४४	इति चेषुचं राजन्	१०-१९-७	इति ह स्म सकल	५-६-१७
इति चरितोदितार्थः स्थानाद्विन्ः	१२-५-२२	इति चरितरां चाचः	४-२९-६१	इति हजा वस	५-१-२३
इति चुरति स्ते वै	११-३०-४४	इति वै चार्थकान् मासान्	१०-६२-१७	इति चुराणं विदुरं	३-१४-५५
इति चुरत्वं सा भूषः	१०-३४-४०	इति वैष्णव्य राजपैः	४-११-३५	इति हस्तपुताणं	३-१३-३९
इति चुरन्ती चरितान्मचन इतिः	१०-३४-३८	इति वैराग्यवेदां च	८-१८-०१	इति हस्तमिमां गुरुम्	६-३-३५
इति चुरन्ती श्रावाच	१०-३४-४३	इति च्यवसितं तस्य	४-१२-३२	इति हस्तमिमां पुण्यं पारवेद् यः	११-५-५३
इति चुराणं नृपतिं	४-६६-१	इति च्यवसिता राजन्	६-५-१२	इति हस्तमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति चुराणं नृपतिं	८-२६-३१	इति च्यवसिता विप्राः	४-१३-३५	इति हस्तानुचरितम्	१२-७-३७
इति चुराणं	१-४-१	इति च्यवसितो नृप्या	४-१७-१४	इति हस्तकाचना भूषाः	९-१७-४७
इति चुराणाचन्यान्म्यम्	६-१२-२३	इति च्यवसितो नृप्या	९-८-८०	इति हस्तोर्जितः कामधृष्टिणा	१२-८-७
इति चुराणां भगवान्	८-११-१६	इति च्यवस्थाप्य च	१-१९-७	इति हस्तमिमां तपके	१-१८-३७
इति भागवतः पृः	३-२-१	इति शक्तं विपिस्तम्	८-१०-३८	इति हस्तमिमां तपके	११-३-७
इति भागवतान् धर्मान्	११-३-३४	इति शुभयः	७-३-१३	इति हस्तमिमां तपके	१२-३-१६
इति भागवतो देव्या	६-१७-३७	इति भुजा भगवतः	६-१७-३६	इति हस्तमिमां तपके	९-८-२८
इति भावेन सा भर्तुः	६-१८-२७	इति संचिन्त्य भगवान्	६-१८-४४	इति हस्तमिमां तपके	१०-८२-३८
इति भीतः	१-९-८	इति संचिन्त्य भगवान्	४-२५-१	इति हस्तमिमां तपके	४-३१-३३
इति भूष्माऽर्चितं चार्थार्थगवान्	१०-६४-२६	इति संज्ञानसाम्प्राः	१-२-१	इति हस्तमिमां तपके	४-३१-३३
इति भक्तिरूपकान्या	१-९-३९	इति संज्ञानसाम्प्राः	६-४-३	इति हस्तमिमां तपके	६-२५-२२
इति मन्त्रं जपन्यस्ताः पुतां	१०-२०-५	इति संस्तुतो राजः	९-६-७१	इति हस्तमिमां तपके	६-२५-३३
इति मां यः स्थापयेत्	११-१८-४५	इति संस्तुत्य संस्तुत्य	१०-४४-२८	इति हस्तमिमां तपके	१०-५७-२०
इति मागधसंज्ञा भवदार्शनिकाः	१०-८०-३१	इति संचिन्त्य कृष्णं	१०-३६-२३	इति हस्तमिमां तपके	५-७-१२
इति मातुर्बन्धः	३-३०-५६	इति संचिन्त्य भुजा	१०-९-९	इति हस्तमिमां तपके	१०-८४-३०
इति माधामनुस्य	१०-४३-१०	इति संचिन्त्य भगवान्	१०-२६-१४	इति हस्तमिमां तपके	८-२०-४३
इति मीमांसनस्तस्य	३-१४-२६	इति संचिन्त्य पुत्रीमुक्ता	१०-६७-२३	इति हस्तमिमां तपके	७-१-३८
इति मूढः प्रतिज्ञाप नयो	१०-८६-१९	इति संचिन्त्य	१०-९६-३६	इति हस्तमिमां तपके	१०-१०-५०
इति मूर्ध्वभिधानेन	१-५-३८	इति संचिन्त्य	५-१-२०	इति हस्तमिमां तपके	११-१७-४४
इति मे नारदः प्राह	१०-३४-५१	इति संचिन्त्य भगवाननुं	१०-१०-५४	इति हस्तमिमां तपके	४-२५-३३
इति रा... उपदिश्य	१-११-२९	इति संचिन्त्य भगवाननुं	१०-७२-२	इति हस्तमिमां तपके	४-२५-१
इति रानन् सुममूढः	१०-८९-२२	इति संचिन्त्य भगवाननुं	२-६-२७	इति हस्तमिमां तपके	४-१८-९
इति लब्धानुपयं कृष्णं प्रणम्य	१०-७८-५०	इति संचिन्त्य भगवाननुं	११-२९-१३	इति हस्तमिमां तपके	१२-७-१३
इति लब्धानुपयः	९-१६-३८	इति संचिन्त्य भगवाननुं	११-३०-१३	इति हस्तमिमां तपके	११-४-९
इति लब्धानुपयः	५-२-१८	इति संचिन्त्य भगवाननुं	११-३०-१३	इति हस्तमिमां तपके	११-४-९
इति लब्धानुपयः	९-९-१०	इति संचिन्त्य भगवाननुं	११-३०-१३	इति हस्तमिमां तपके	११-४-९
इति लब्धानुपयः	९-१२-३२	इति संचिन्त्य भगवाननुं	११-३०-१३	इति हस्तमिमां तपके	११-४-९

इत्थं भूतानुभावः	१-१७-४४	इत्यनुज्ञाय दशाष्टौ	१०-३२-१८	इत्युक्तः स सतः पाषां भोजानां	१०-१-३५
इत्थं मयघताऽऽज्ञा मेघा	१०-२३-८	इत्यन्तेराजानुनेषः कृष्णसु	१०-११-२७	इत्युक्तः स तथेनवाह	१२-५-२८
इत्थं मुनिस्त्वत्प्रवृत्तिरिति	२-२-२०	इत्यवः प्रायश्चर्याभिः	९-६-२९	इत्युक्तः स हस्तज्वाह	८-१८-२८
इत्थं योशो तमशेषशेखरं मन्वा	१०-१२-२८	इत्यभिधेयं दृष्टेः	१०-४८-३०	इत्युक्तः सत्यया कृष्ण	१०-६५-३०
इत्थं रामाचरितमथाप	१०-१०४-१३	इत्यभिधेयं मनसा	११-२३-३१	इत्युक्तः सौऽऽन्यतः	८-२२-२३
इत्थं राजा धर्मसुतो	१०-८५-३०	इत्यभिधेयं राजेन्द्र	१०-३९-४८	इत्युक्तः स्वां दुहितं कन्यां	१०-६०-३२
इत्थं चिकित्स्य वसनाधीर	१०-१०१-८	इत्यभिधेयं तस्याः	८-८-५८	इत्युक्तवन्तं नृपतिं	८-२२-५४
इत्थं चिरितनत्वायां	१०-९-४३	इत्यभिधेयं राजा	२-३-१३	इत्युक्तवन्तं पुरुषं	८-२१-०१
इत्थं विषयपरिचयः	४-१४-३०	इत्यभिधेयं पुरुषं यदुपमानि	१०-३-४३	इत्युक्तानं परिग्रह्य	११-३०-५०
इत्थं विमन्युनृत्तियापान्	५-५-१५	इत्यभिधेयं चित्तुः	११-६-२०	इत्युक्तानं परिग्रह्य	४-९-६५
इत्थं चिरिधस्तुत	८-१७-१	इत्यभिधेयं वरहम्	६-१९-१४	इत्युक्तानं प्रणम्याह	१०-५४-४६
इत्थं व्यवसिता इन्नु	४-१४-३५	इत्यभिधेयः स भगवान्	४-९-२६	इत्युक्तानं प्रणम्याह	४-११-६५
इत्थं व्यवसितो बुद्ध्या	१०-१०१-३७	इत्यभिधेयः कामेषु	१०-७९-४६	इत्युक्तस्तन्मत्तं ज्ञात्वा	९-१३-८
इत्थं व्रजन्	३-१-२०	इत्यभिधेयः संस्तुतश्च	१०-४७-२९	इत्युक्तस्तमनुज्ञाय	१२-५-८
इत्थं शास्त्रावृष्टिकापान्	१-५-२८	इत्यभिधेयः अभिपुत्रश्च	१२-९-३५	इत्युक्तानां विद्याय	७-७-११
इत्थं स नागपत्नीभिर्मगवान्	१०-१४-५४	इत्यभिधेयः स भगवान्	६-१४-२७	इत्युक्तानेन वंशसु	१०-३४-२८
इत्थं स शिष्येभ्य भृगुषु	८-१७-२३	इत्यभिधेयः सौभेन	१०-८७-६	इत्युक्तानेन धर्माया	१०-५२-२३
इत्थं सङ्घर्षितस्तान्वा	१०-११-४०	इत्यन्यनीकं	३-२२-२२	इत्युक्तानेन भूषासनं	१०-५७-१२
इत्थं सोनुगृहीनोऽह	१०-५५-१	इत्यन्यसमाज्ञाय	१०-९६-४३	इत्युक्तसौ परिच्यज्य	१०-४३-२५
इत्थं सतोऽनुकृष्ण	४-२०-३५	इत्थां मुनिभिः पृष्टत्वा	११-१३-३१	इत्युक्तस्तत्वा भूषेनपाम्	५-१६-१
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तार्थः यथः श्राद्ध भगवान्	१०-१४-६०	इत्युक्ता द्विजापत्यस्ता	१०-२१-३३
इत्थं स्वगोकुलमन्यवर्गति	१०-१४-२३	इत्युक्तार्थः शक्रो	१०-६५-३७	इत्युक्ता साऽऽदिभिः	८-१६-१
इत्थं स्वजनपदम् निरीक्ष्य	१०-१५-२६	इत्युक्तवन्तं सङ्गमां	१०-७९-४४	इत्युक्तार्थं तदा कुन्त्यां	१०-६२-११
इत्थं स्वभर्तृनिदितम्	६-३-३२	इत्युक्तवन्तः सङ्गमां	१०-६९-४२	इत्युक्तं यमद्विने	६-१-३७
इत्थं ह्येभ्यस्तो वचिरावतारं	११-३१-२८	इत्युक्तवन्तः परमस्य	३-४-१४	इत्युक्तो मुक्तायाह	१२-५-२८
इत्थं भावेन कथितो	२-१०-४४	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो जराप्यवदेष्टो	९-४-१४
इत्थं पिपापान्येकानि	१०-१०-६०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो दारुक्तेन	१०-५२-३८
इत्थं पिपापान्येकानि	८-२२-३९	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो देवस्युचः	१०-६५-२३
इत्थं मेतन् पुरा राजा भीष्म	११-१९-११	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो देवदेवेन	१०-६५-२७
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो देवराजेन देवदेवो	१०-६७-३१
इत्थं साराव्यता विप्रा	७-१२-३१	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो धर्माज्ञेन	१-१६-१२
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो बलमाहूय तेनाष्टि	१०-७६-२८
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो ब्रह्मणः श्राद्ध	१०-१०-२०
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो तथामहत्	१०-१०-४२
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो लोकनयनेन	११-६-३३
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो विष्णुराजेन	८-२२-०४
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तोऽप्युत्तमानम्	१०-७८-३०
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तोऽपि द्विजस्य	१०-१०-१५
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो तेन रामेण	१०-५२-३०
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो नो परिग्रह्य	१०-११-४३
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो लोकमुक्ता	७-४-३०
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो कामुके दत्त्वा	१०-७६-२७
इत्थं साराव्यता विप्रा	१०-९५-२०	इत्युक्तवन्तः नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो चोदयामात	१०-३९-६

इत्युक्त्वा जगृह पातौ	१०-५९-३६	इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा	१०-५९-४२	इन्द्रस्वाभ्यनुज्ञातः	६-१८-७७
इत्युक्त्वा तं परिक्रम्य	१०-८९-४३	इत्येतन्मुनितनयस्य वधवधं	१०-५५-२१	इन्द्रस्त्रिभुवनैस्त्रयं	६-७-२
इत्युक्त्वा तान् समादाय	१०-७४-५२	इत्येतान्पुष्पाभ्यामानी	१०-४९-२६	इन्द्रस्यानिर्गुहैर्गुम्	६-१३-३
इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्ध	१०-७७-१९	इत्येते गुह्यमन्देऽज्ञा वदुदेव	१०-५७-४६	इन्द्रादयो वाहय आहृतस्य	२-१-२५
इत्युक्त्वा देवदेवांश्च ग्रिणपत्य	१०-५३-१६	इत्येतांश्चितं गृह्यं	३-३३-३१	इन्द्रापातस्य सदाति	११-४-१६
इत्युक्त्वा नाहुषो त्रापाम्	९-१६-२१	इत्येवं श्रतपनयन्ताः	१०-२८-२६	इन्द्रियं त्विन्द्रियाणां त्वं	१०-७४-१०
इत्युक्त्वा श्रद्धी तस्यै	१०-५१-१५	इत्येवं मारुतो वंशो यथा	१२-२-३५	इन्द्रियाणि जपन्त्यासु	११-८-१९
इत्युक्त्वा भगवान्	१०-८८-३६	इत्येवं वासिनं कुड्वा	१०-३४-४६	इन्द्रियाणि वश	३-२७-१४
इत्युक्त्वा भगवान्	७-१०-३२	इत्येवमुक्तो मगधेश्वरोऽण	१०-५१-४२	इन्द्रियाणि मनः	७-१०-९
इत्युक्त्वा भीमसेनाव	१०-८२-३३	इत्येवमुत्तरामातः	५-१३-२४	इन्द्रियाणि मनस्येवम्	७-१५-५३
इत्युक्त्वा विषातस्तस्य	६-४-५४	इत् जपन भद्रं यो	४-२४-७०	इन्द्रियाणि शरानासु	१२-१०-१६
इत्युक्त्वा यज्ञिषे	१०-८४-६	इत् भगवता पूर्व ब्रह्मणे	१२-१३-१०	इन्द्रियाणि समस्तानि	४-२३-१७
इत्युक्त्वा रथमागच्छ	१०-५९-२२	इत् भागवत सर्वाज्ञित	५-१३-३०	इन्द्रियाणि हृषीकेशः प्राणान्	१०-७७-२५
इत्युक्त्वा रोपनाश्राधः	१-१८-३६	इत् भागवतं नाम	१-३-४०	इन्द्रियाणीन्द्रियाण्येषो	११-१४-४२
इत्युक्त्वा वासुदेवेन	१०-६७-३५	इत् भागवतं नाम	२-१-८	इन्द्रियाण्येव सत्त्वन्त्या	३-२४-५४
इत्युक्त्वा स नृपो देवीम्	९-८-३८	इत् भागवतं नाम	२-७-५१	इन्द्रियाण्येन्द्रियाण्येव	११-११-१०
इत्युक्त्वा स षट् विष्णु	११-९-३२	इत् ममाचक्ष	१-१६-२५	इन्द्रियाण्येन्द्रियाण्येव	४-२२-३०
इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान्	१२-९-८	इत् यथा वेदऽभिहितं	४-१२-५१	इन्द्रो न वदं जगृह	६-१२-६
इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत् नृपणी	१०-८४-२६	इत् महात्मान्	६-१३-२२	इन्द्रो भगवता दत्ताम्	८-१३-०७
इत्युक्त्वा हरिमानस्य	८-२१-०३	इत् रहस्यं समीपार्थेऽहम्	४-८-६०	इन्द्रो मरुत्प्रभगवानादित्यो	११-६-२
इत्युक्त्वाऽऽदिभ्यो	७-३-२३	इत् निविकं जन्मम्	४-२४-३१	इन्द्रो विश्वाचसुः श्रोता	११-२३-४५
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्तृष्णी	१०-४-४७	इत् शरीरं पुत्रस्य	७-२-४२	इन्द्रो वृषचक्रः धुन्वा	६-२१-११८
इत्युक्त्वेन हस्तेन कृत्वा	१०-२३-१९	इत् शरीरं मम दुर्बिभान्तं	५-५-१९	इन्द्रोऽयं नास्त्वसुखमेव	११-४-७
इत्युक्त्वापरातं पुत्रम्	७-१५-३३	इत् स्वल्पपतं पुतां	४-२३-३४	इन्द्रोऽयं सर्वदेवानां	११-१६-१३
इत्युक्त्वाऽऽप्राकृतस्त्वम्	१-१२-६०	इत् हि पुंसानपतः	१-५-२२	इम अक्षितः सखम्	९-५-२३
इत्युक्त्वाऽऽतोऽक्षितसामां	१०-७१-५	इत् हि योगेश्वरचोऽनेपुणं	५-१९-१३	इमं तु पातौ	७-५-४९
इत्युक्त्वाऽऽपदः पुत्रो	४-१२-३७	इत् हि विषयं	१-५-२०	इमं लोकं तथैव	३-२६-३९
इत्युक्त्वाऽऽनं देहम्	९-११-६	इत्यभ्युत विषयभाजनं	४-८-३२	इमं लोकमूर्खैश्च	३-३-२१
इत्युक्त्वाऽऽपरातं देवार्थं	१०-७९-६	इत्यभ्युतं वदन्ति येननु तकां	१०-५६-३७	इमं स्वधर्मनियमम्	१५-३९
इत्युक्त्वाऽऽपरातः प्राह कृष्ण	१०-८२-२७	इत्यमाह पुत्रमार्कं	४-२५-७३	इमां त्वय्यधिपतिष्य	४-२५-३८
इत्युक्त्वाऽऽपरातः भगवान्	४-९-४२	इत्यम्यमिति प्रायस्त्व	१०-७४-४४	इमां मन्त्रोपनिषदम्	६-१५-३५
इत्युक्त्वाऽऽपरातः देवर्षे	१०-८१-११	इतानी धर्मप्राप्ते	१-१७-२४	इमां विषां पुराकविच न्	६-८-३८
इत्युक्त्वाऽऽपरातः देवर्षे	६-१६-१२	इतानी नाम आगच्छः	११-६-३२	इमाः दुर्दिताः	३-२५-१४
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजन्	१०-८१-११	इतानी राजसार्धम्	१०-५७-११	इमान्निद्रस्य जनाग्रिमैरिदी	१०-३४-४१
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजन्	३-४-२३	इन्द्रं त्वेति च तनयैः	१६-१४	इमान्निद्रस्य जनाग्रिमैरिदी	१०-३४-४१
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजन्	११-२९-७	इन्द्रं मन्त्राधिकार्याय ब्रह्मणा	१०-२५-२१	इमान्निद्रस्य जनाग्रिमैरिदी	१०-३४-४१
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजन्	२-४-११	इन्द्रः सुवर्षितः साकं	१०-२५-२३	इमे चान्ये च	१-११-२०
इत्युक्त्वाऽऽपरातः देवर्षे	८-८-५३	इन्द्रनीलवर्णऽप्यज्ञो	१०-६५-१९	इमे जगदराः	१-८-४३
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजा भगवान्	१०-९३-२६	इन्द्रनीलवर्णऽप्यज्ञो	१०-६३-२६	इमे धरुषे	६-१८-३१
इत्युक्त्वाऽऽपरातः राजा भगवान्	३-१-१४	इन्द्रप्राधान्यमगान्	८-१०-२६	इमे सावर्षमन्त्र	८-१२-१६
इत्येवं विद्वान्मेवमेकं	११-२३-४०	इन्द्रमन्त्रस्य गोविन्दः	६-१०-१	इमे च देवी सुददी	४-१५-२
इत्येवम् पुष्पमाश्रयाम्	९-६-८६	इन्द्रमेवं समार्पितम्	१०-२३-१	इमे च देवी सुददी	१-१०-२५
इत्येवमन्त्रः	७-१३-२७	इन्द्रमेवं समार्पितम्	१०-२३-१	इमे च देवी सुददी	१०-१०-२५

इयानसवीश्वरविग्रहस्य	२-१-३८	उ, ऊ	उत्तार्थं चामकरैरतकानपाहिः	१०-५८-५५
इत्यतस्य सुतो धोरो	१०-५८-२७	उक्ताऽस्माभिर्भूतां देव	उत्तिसृष्टोर्धोर्धुमेन निरगिद्यत	२-१०-२७
इत्यतो बन्ततश्चैव	६-१०-२७	उग्रसेनं च पितरं	उत्पृण्य सततः	१-१८-३
इत्यापामिष आर्याणां	४-११-२	उग्रसेनं मत्स्यवरं	उदस्सेनस्ततस्तस्यान्	१-१८-२७
इतावुते नु भगवान् भवः	५-१७-१४	उग्रसेनं यदुपनिं यदुपानं च	उवगान् पुमाननुगीत	१०-५६-३०
इवादिह अभ्येत्य	१०-३२-३१	उग्रसेनं सुदामानं	उदनिह्वरमेषात्मा	१०-५१-५५
इयास्सृष्टं	५-१-१५	उग्रसेनः धिनीशंशो वद् व	उदनिह्वन् सदस्यान्	४-२-६
इहं दत्तं तपो जज्ञं	११-३-२५	उग्रसेनश्च कीरत्य च चान्ये	उदधुनं विश्वमिदं	३-५-१०
इष्टापूर्तेन मामेवं यो यजेत	११-११-४७	उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः	उदधादि समारोहस्यकै	१०-५०-१५
इष्टा मां पश्यदत्तं	४-५-२४	उग्रसेनोऽवधुसृष्टा	उदरमुपासते वदिं	१०-५६-१५
इष्टा यथोपदेशं मां दत्त्वा	११-१८-१३	उष्णचेषु भूतेषु	उदस्य सदावर्त्तिभिः	४-८-५७
इष्टा त वाजंयेन	४-३-३	उष्णचेषु भूतेषु	उदहृष्यन् वारिजानि सूर्येण	१०-१८-५५
इष्टाऽऽग्निजिह्वं	३-१५-८	उषैः भवासुतुद्राणां	उदारस्वचिच्छद्री	१०-३६-२५
इष्टेह देवता वक्ष्यन्त्या	११-११-३३	उषैर्ननुः कृतमदाः	उदासीनमियाप्यं	४-५०-१२
इष्टेव देवता यष्टैः स्वर्गोक्तं	११-१०-२३	उच्छिद्यतेपाननुमोदितौ	उदासीना यपं नूनं न	१०-७५-२४
इह भवचक्षुषो मुजातभुयो	१०-५६-३४	उत्थमस्यानः स्वराः	उदासीनाश्च देहादात्मात्मा	१०-८३-२३
इह यथाज्ञासीत्या	११-२८-४३	उत्तमश्च भूचक्षोमी	उदितस्तमितज्वायाः	१२-१-४२
इहाप सप्तमात्मानं	४-२५-३५	उत्तमश्चि न्तिनं कुर्यान्	उदीचीं प्रविषेसात्मा	१-१५-१३
इहोपहृतो भगवान्	१-१६-८	उत्तमस्त्यकृतोद्वाहो	उदीच्याः सामगाः शिष्या	१२-६-२२
इध्याऽस्तकन्याया	११-२५-४२	उत्तमस्त्यकृतोद्वाहो	उद्वापनीनामरविन्दतोपनं	१०-४४-४६
इधितोऽन्तःपुरलीणां	१०-८०-१६	उत्तराणां धृताः यूरो	उत्तमभास्वसुता	१-१०-७३
इने ऋतुभिरात्मनः	१०-१०५-३५	उत्तरेण विनिर्गम्य	उत्तमदीपाचानिभिः प्रति	१०-८१-३३
इने च ऋतुभिर्विष्टैः	४-७७-११	उत्तरेषु कुरुषु भगवान्	उद्भवः सान्त्विकश्चैव	१-१०-१५
इने च भगवन्	५-७-५	उत्तरोत्तरेणेत्युक्तान्	उद्भवस्य च संयादौ	१२-२-२२
इने च भगवान् रामो	१०-७०-४	उत्तमस्युक्तं कुडानिनः	उपचन्द्रनिशापक्रः	१२-७-२१
इने च यज्ञं ऋतुभिः	९-७-३५	उत्तमप्रादौ राजर्षिः	उपतस्य हि कामस्य	३-२३-१२
इनेऽऽचक्षेधैः	९-६-१०	उत्तमवर्द्धिराजतः	उपाननि च रम्याणि	४-१०-६३
इनेऽनुपश्रयिषिना अग्नि	१०-७३-१०	उत्तार्थं गोपी सुसुतं पयः पुनः	उपाननि चानिजरां यनः	५-२३-१०
इतिहो भगवानेवं	३-३४-५	उत्तिह तत्र त इमे	उपानोपयनाश्वायां	१०-१८-४४
इहण्मुहं तन्	३-२४-२२	उत्तिहोऽपिह भद्रम्	उद्वापनस्त्वानेहो	१०-१३-१
इतिषिष्यान्त्यस्तत्रापानि	१०-५५-३१	उत्तमस्यमितोऽऽस्माभिः	उद्वास्य देवं स्वेषाग्नि	६-११-१५
इतिशानामथान्येच	३-३५-२८	उत्तमार्चनकर्मणैः	उद्वाहं वीरकन्यानां	१०-३५-१८
इतिशान्येव वासांसि नित्यं	१०-३१-३४	उत्तमाय प्राप्तिनिः प्रह	उद्वाहर्षं च विज्ञाय क्षमिष्या	१०-५८-४४
इतिशापाम विज्ञाय	११-२२-४१	उत्तमाय प्राप्तिनिः	उज्ज्वलनि रथं नागा ग्रामण्यो	१२-११-२५
इत्तस्य केशान् विदुः	२-१-३४	उत्तमप्राप्तिनिः निष्ठायाप	उज्ज्वलद्रव्यं जकर्णिकानये	२-२-११
इतिगानो दशभिर्वाणैः	१०-६६-३५	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्जीय यक्रमकुण्डलकुलत	१०-७१-२५
इतिगानो वृषभं तुद्रमाकल	१०-६५-५५	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलजडवत् स्वसंस्थां	५-१०-१४
इतिगानो दुःस्वयः काल इति	१०-४४-३१	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलोऽन्तनपुत्रं पुत्रान्	४-१३-१७
इत्यस्य विधिं को नु	१०-४८-२८	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	११-२७-४३
इत्यगणां वरः सत्यं	१०-३१-३२	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	१०-२७-४४
इत्येवं तदधीषु	११-२-४५	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	१०-२७-४५
इत्येवं न जीव कन्या	३-३०-३४	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	१०-२७-४६
इत्यमार्चोऽग्रहं गिरिकन्दर-	१०-७-१६	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	१०-२७-४७
इति यद्यं तर्तं धेयां	१०-८४-२३	उत्तमार्चनं निष्ठायाप	उज्ज्वलपुत्रं गृणन् नृपन्	१०-२७-४८

उपगीयमानो गन्धर्षी	१०-१०४-८	उपाध्यावान् पितृन्	१०-९७-२१	उत्सृज्यते ज्योतिरनीकमस्य	६-१-२८
उपगीयमानो न्यस्तम्	१०-५०-७	उपायं कथयिष्यामि	९-६-५७	उत्तरीयां जहिरि वृथाः	४-१-४०
उपगीयमानो ननिवत	६-७-५	उपासकस्य माययं	११-१५-३१	उत्पत्तिर्यंगः सती	१२-१२-११
उपगीयमानो ननिवते	४-२५-४५	उपास्यमानो निवेन्द्रिताना	१०-८५-३६	उत्पत्तिबाहयो मद्यम्	१-१३-११
उपगीयमानो ननिवते	१०-३२-२१	उपेत्य नादः सती	१०-८६-९	उत्तुः सस्मन्तीतीरे	१०-३२-४
उपगृह्यमाणायै कदल्या	१०-६०-७	उपेन्द्रं कल्पपाथके	८-२१-२३	उत्तुः सर्वस्मान् नयः	४-१९-८
उपनिवनयशक्तिभिः स्व आत्मन्	१२-१२-६८	उपस्थानं मुहुः	७-११-३४		क, कू
उपजहः प्रपुत्रानाः	४-१०-५१	उपयं स्मरतः पुंसः	६-१९-५६	कक्षराजिनं भीममन्येन	१०-६०-१९
उपतस्यं जरासस्यं	१०-५१-५	उपयोरप्यधुनु पोषो	११-९-८	कणधर्वचतुः साष्टां	१२-६-१५
उपनिहस्य पुरुषम्	८-१५-२०	उपयोरपि कुल्यायाः	३-२३-२७	कण्यनुः सामापर्यायम्	१-४-१९
उपदानवी हिरण्यपाथः	६-६-३३	उच्छ्रमस्य देवास्य	६-१८-८	कण्यनुः सामापर्यं	३-१३-३७
उपपायं वपस्वस्त्यं	१-८-१४	उत्सृज्यते मय्यभासः	३-२१-४२	कचो यन्तुषि सामानि	१२-१२-६९
उपपायं गवैरीशद्वैतधर्षणेन	१०-६८-३३	उर्वरी मन्त्रो यो ध्यायन्	९-१२-४७	कणीप्रतिभिर्द्वौ जातो	१०-७२-३७
उपपायं यतिं अदं	८-१६-१९	उन्मेलं संकुतः	३-३२-०९	कचं च सुनुवा वाणी	११-१९-३९
उपपत्तिमिदं मुहु	९-१७-५	उन्मूलं विकर्षणं	१०-१२-३	कचं विन्दानि मुनयः	३-६-४०
उपज्ञायं गगान्	१०-९१-७-२	उन्मूलनाङ्कुराणि ज्योत्स्नितं	१०-१०-८	कनधाया च तत्रेन्द्रा	८-१२-२९
उपयमे च भगवान्	६-६-३४	उवाच चाप दर्वशा	६-५-६	कन्युपणी नलसतः	९-८-४८
उपयमे वीर्यपणां	४-२८-२९	उवाच तूष्णं भगवान्	१०-६९-२१	कन्युर्वचां भरद्वाजः पर्यन्तः	११-११-२४
उपयमेन्द्रं गिरिराष्ट्रिण्यः	८-७-१२	उवाच परमराजन्	१०-८९-१०	कचं वदस्मिन् भय	३-६-१८
उपययः सप्तम्लाघ	१२-४-१०	उवाच पितरावेत्य	१०-४३-२	कचं राजन्यमाकनु	७-११-१८
उपययश्चान्नि गोत्रेणव्रपोः	८-७-१३	उवाच सुसमासीनान्	१०-७२-८	कनेऽयं सखनीयेत न	२-९-३३
उपयुपरी गच्छन्ति	११-२५-२१	उवाचामनलः कृष्णं	१०-४३-४५	कनेवुलस्य कथेः	९-१७-४
उपयुपरी विम्वल	३-२४-१६	उवाचामदमयस्य	१०-४३	कनेयो रत्नवायोऽऽमुत्तु	९-१७-६
उपययं वतिप्रम	१०-७०-५५	उवास कतिपिन्यासान्	१०-८१-४६	कान्तिवस्तदस्यवकुचिन्तु	१०-८५-८
उपययं हृषिकेशं	१०-९०-३७	उवास कतिपिन्यासान्	१०-४६-२	कान्तिवस्तदस्यचित्रीना	१०-८५-२२
उपययं दुर्योधन्	४-७-३	उवास तस्यां कतिपिन्	१०-९१-३२	कान्तिभ्यः सप्तदमेभ्यो	१०-८४-४८
उपययं नित्यः सर्वे लब्धप्राणा	१०-१५-१४	उवाह कृष्णो भगवान्	१०-१६-२३	कचयं वयनानां त्वां	४-२७-२४
उपययं नित्यः सर्वे लब्धप्राणा	१-१८-९	उवाह कुषोऽयि न्यास्यातः	५-२२-१३	कचयिह ह्योः श्रेयं	१०-९९-१५
उपययं यथातोषं	१०-१००-१४	उवाह नराणां	७-२-३३	कचयः कल्पपाथकुः	८-८-११
उपययं दर्मययां	४-७-३७	उवाह नरोन्द्रन्	७-२-३१	कचयश्च महात्मानो	१०-७०-१४
उपययं सुधर्मायां	१०-८९-१	उवाह नरोन्द्रन् राजा	७-२-२८	कचयो दुरुद्वैदीन्	४-१८-१४
उपययं सुधर्मायां	३-२२-४८	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१-१०-८	कचयो वनयो	१-३-३७
उपययं सुधर्मायां	१०-४-३१	उवाह नरोन्द्रन् राजा	७-१२-१३	कचयोऽयि तपोवीर्य	९-२-४
उपययं सुधर्मायां	४-१९-१९	उवाह नरोन्द्रन् राजा	८-९-९	कचिं स्वचरन्	७-७-१४
उपययं सुधर्मायां	१०-८०-७	उवाह नरोन्द्रन् राजा	३-१८-६	कचिः कार्त्तिकः	७-७-१५
उपययं सुधर्मायां	१०-१००-१०	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१०-६४-२	कचिभिः स्वाभयसं	४-१४-३६
उपययं सुधर्मायां	१०-६७-४१	उवाह नरोन्द्रन् राजा	६-११-१	कचिभिर्वाद्यपथि	१०-१०-२७
उपययं सुधर्मायां	४-२९-१५	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१०-४१-२२	कचिभिर्वाद्यपथि भेजे	१-३-१४
उपययं सुधर्मायां	१०-९९-१२	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१०-८१-३६	कचिभाषं न	३-१०-३५
उपययं सुधर्मायां	१०-१५-१०	उवाह नरोन्द्रन् राजा	६-१३-२	कचिभाषं पितृदेवायां	१०-८२-८
उपययं सुधर्मायां	१०-८४-१०	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१०-८१-११	कचिभाषं भूयि	३-१३-४९
उपययं सुधर्मायां	१०-२२-३३	उवाह नरोन्द्रन् राजा	१०-९५-४५	कचिन् विरुचानद्रितः श्रावसं	१०-३२-१३
उपययं सुधर्मायां	१०-१००-३७	उवाह नरोन्द्रन् राजा	३-२९-२३	कचिभाषो भूया	१०-९८-१४

अधोर्भाषनमुल्यस्य सत्यं	१०-११-२५	एकदा प्राविशत् गोहम्	१-३-४	एकैकस्यां दशवरा कृष्णा	१०-१०५-१७
अधोर्विनिर्गमे कंठो वदतु	१०-२-१२	एकदा मुनयस्ते तु	४-१४-३७	एकैकस्याभक्तं नेपां	४-२८-३१
ए, ऐ		एकदा रथमारुह	१०-६२-१८	एको नानान्यमन्त्रिभ्योऽन्योगतन्वा-	
एक एव चोत्	७-१३-३	एकदा धर्मतो रामे	१-१४-१०	तन्मुत्थितः	२-१०-१३
एक एव एतो ह्यात्मा	१०-५९-४७	एकदा स विमानेन	६-१७-४	एको नारायणो देवः	११-९-१६
एक एव एतो ह्यात्मा	११-१८-३३	एकदा सानु संध्याया	६-१८-६०	एको मयेष्ट भगवान्	४-१-२८
एक एव पुरा वेदः	१-१२-५०	एकदा सुकृषेः पुत्रम्	४-९-१०	एकोनविंशो विंशतिरिति	१-३-२३
एक एव महेन्नाहः क्षत्रियाणां	१०-८६-१४	एकदाऽऽरोहमारुहं नानयन्ती	१०-८-२०	एत उच्च ने प्रज्ञाः	११-१९-४६
एक एव हि लोकानां	१२-११-४	एकदाऽऽभक्तमारुह	१०-८-३६	एतं गतिं भगवतो	२-२-३५
एक एवानिपातः	१-६-१४	एकदाऽऽमुखाऽऽ	७-५-४	एतच्चरित्या विधिषत्	६-१९-२६
एक एवाद्द्वितीयोऽभू	११-९-१७	एकदाऽऽसी बन् पातः	६-१-५८	एतथान्यद् गृह्यस्य	७-१२-११
एक एवाप्यं धाम्यन्	१२-७-४	एकदाऽऽन्तःपुरे तस्य	१०-८५-३१	एतच्छ्रुतां विदन्तु	२-३-१४
एक एवेश्वरस्त्वस्मिन्	८-६-१७	एकदनु प्रसंगाधिकृतमतिः	५-१४-१४	एतन्धात्वाऽऽनपि क्षिप्रं	१०-३४-६९
एक एवेश्वरस्तुषौ	६-५-१२	एकदासीन्महास्रवः	४-२१-१३	एतन् कल्पविकल्पस्य	८-१३-११
एक एरं ज्योतिरनन्वमद्वयं	१०-८०-५	एकदोषयत्नं राजन्	१०-८९-१३	एतन् कैषिदचिद्वांसो	१२-९-४१
एकं कामवरं दत्वा	४-१-३२	एकद्विचित्रपुण्यादो	११-७-२२	एतन् कौतुहलम्	७-४-४७
एकं पञ्चविधं निद्रं	४-१२-७६	एकदादोरुतुणकटि	१०-८२-४४	एतन् क्षत्रभगवतो	३-७-३५
एकं वारं वराऽऽऽन्य	१०-८२-४३	एकमुष्टि सकृज्जन्वा	१०-१०१-९	एतन् त आदिराजस्य	३-२३-३९
एकः प्रपत्तेऽऽध्यानं	३-३१-३१	एकस्रग्मेकदमन	४-२६-२	एतन् ते कथितं मात	१२-४-५७
एकः शुद्धः स्वर्गज्योतिः	४-२०-७	एकलज्यो वाहिकवच	१०-४९-१४	एतन् तैऽभिहितं क्षतः	४-११-३०
एकः संकल्पितः पुत्रः	६-१८-७०	एकचोरेन्महीमेतां	११-१८-२०	एतन् तैऽभिहितं सर्वं	४-१२-४३
एकः सृजति भूतानि	६-१७-२१	एकलसन्महाम्भाम्भति	९-७-५२	एतन् तैऽभिहितं साधो	११-१८-४९
एकः स्वर्षस्तु	३-२२-१९	एकलस्येव भगवन्	४-१०-७	एतन् तं तज्जगदात्मनः	४-३१-१६
एककाला इमे भूपाः सत्ताम्राः	१२-१-१५	एकलस्येव सदस्तु	८-११-०७	एतन् पुन्यदो ज्ञाना	१२-७-१५
एकचार्थनिकेतः स्याद	११-९-१४	एकस्मिन्नापि दृष्टयन्ते	११-२२-८	एतन् पुरैष	३-२४-३०
एकतः श्यामकर्णानाम्	९-१३-७	एकस्यामात्मनाः पत्न्याम्	९-२१-८	एतन् धुत्वा त्वया	१०-८९-६०
एकतः कश्यपस्तात्या	८-१५-०३	एकस्यैव ममांशस्य	११-११-४	एतसे भगवदुता	६-२-१
एकदा कृतमालयापाम्	८-२२-१२	एकहायन आसीनो हिरमाणो	१०-२४-६	एतसे सर्वमाख्यातम्	६-१७-३९
एकदा ब्रह्ममानासे रामाया	१०-९-३२	एकः भुक्तुमावध्य	१०-३०-६	एतत्परं प्रपश्यामः	८-७-३५
एकदा गिरिशं द्रुम्	९-२-२	एकः ब्रह्माह वतवान्	९-३-५	एतत्संश्लिप्तम्	१५-३३
एकदा गृहदासीपु यशोदा	१०-१०-१	एकाम्बराग्रे	१-६-६	एतन्नाह ल्येषास्यम्	९-१-२०
एकदा जम्बुतुलासाम्राज्यार्थं	११-७-६२	एकदशं स्वीकरणं	५-११-११	एतन्नाहर्शानानन्द	११-७-३६
एकदा नु काष्ठ टर्काटक	५-६-८	एकदशोऽन्यवचम्	४-२९-२१	एतदन्तु मे ब्रूहि	११-१०-३७
एकदा तु महानद्यां	५-८-१	एकदशयां निराहारः	१०-२६-१	एतदण्डं विंशतारण्यं	३-२८-५५
एकदा तु सभाभय	१०-८२-१	एकलसार्थं वचसो	३-७-३७	एतदध्यात्मपरोक्षं	४-२९-८७
एकदा ते वधून् चानान्	१०-३५-२७	एकानयोऽऽसी द्विकलसिम्बलवच	सुसः	एतदन्तः समाग्रापः	१०-४५-३३
एकदा दानधेनस्य	९-१५-६	एकं कर्मपात्रम्	७-१५-९	एतदन्त्येष सर्वं मे मुने	१०-१-१२
एकदा देवपात्रायां	१०-३२-१	एकं तमपुरुषाणां ज्ञानयः	१०-३३-४	एतदर्थं हि	१-१६-९
एकदा देवसत्रे	७-५१-७१	एकं न्नास्तिवक्तव्यार्थि	१०-२८-७	एतदर्थो हि लोकैऽस्मिन्	१०-९८-१६
एकदा धनुष्यस्य	१-१८-२४	एकैकनीः क्षुणेण	१०-९६-३०	एतदर्थोऽवतारोऽयं	१०-४९-९
एकदा नारादो लोकान्	१०-९६-५	एकैकस्तः कृष्णस्य	१०-७६-१	एतदाख्यादि मे ब्रूयन्	१०-७६-२१
एकदा निर्मतां	१-६-९	एकैकशोऽऽस्ति पिपा	२-२-१४	एतदाख्यादि मे ब्रूयन्	४-२-३
एकदा पाण्डवान् द्रुपं	१०-६२-१				

एतदनुचितानां	१-६-३८	एतन्मुकुन्दशता	४-२९-८८	एतावदुक्ता विराम	४-४-१
एतदिह प्रवृत्तात्म्यम्	७-१५-४९	एतन्मुक्तः कर्तव्यः	८-११-४५	एतावद्विधितो पुत्रयोः	१०-७०-४८
एतदु ह्य भगवतो	५-२२-३१	एतन्मे जन्मलोकं	३-२५-३६	एतावदेवं निष्ठास्य	२-९-३५
एतदुत्तमभ्य भगवान्	५-२-३	एतन्मे पुच्छतः सर्वं	२-५-८	एतावद् ब्राह्मणस्य	७-५-१५
एतद्वैजयन्ताभाये यदा	२-१०-९	एतन्मे भगवान् पुष्टः	८-१५-२४	एतावद्भक्तिगुणः	७-१-५१
एतदेव हि विज्ञानं न	११-१९-१५	एतास्मिन् मे भ्रमे	३-८-७	एतावन्ताद्वयवांगभास्यम्	२-१-६
एतदेवान्मभू राजन्	२-४-२५	एतास्मिन्कान् ज्ञप्तवान्	६-५-३४	एतावानन्यथा धर्मो	६-१०-९
एतद् ब्रूहि महान् कायो	१०-२६-४	एतास्मिन्नन्तरे विज्ञा	१-१२-३८	एतावान्द्रव्यसंयोगो यद्	११-२८-३७
एतद् भ्राम्यति	७-१-२२	एतास्मिन्नन्तरे विष्णुः	८-८-४०	एतावानेव भूतनयस्य	५-२१-१
एतद् व आपरुषस्य	७-१०-४८	एतास्मिन्नेव काले तु	१०-४९-२२	एतावानेव मनुजे	६-१६-३
एतद् यः धुणुषान् राजन्	४-३१-३६	एतास्मिन्नेव काले तु	१०-५३-७	एतावानेव वज्रतामिह	२-३-११
एतद् रुपमुत्प्रेष्यम्	४-५४-५३	एतास्मिन्नेव काले तु ज्ञते	१०-१५-२१	एतावानेव योगेन	३-३३-२७
एतद् यः कथितं विज्ञा	१२-१२-५७	एतास्मिन्संसारार्थायानि	५-१४-३६	एतावानेव लोकं	७-७-५६
एतद् यः कथितं विज्ञा	१२-१२-२	एतस्यां सावित्रि	३-१५-२३	एतावानेव लोकंऽऽस्मिन्	३-२६-४४
एतद् यदन्ति मुनयो मुहुर्निः	११-१७-२	एता भगवतो विष्णो	१२-११-१९	एतावानेव लोकंऽऽस्मिन्	६-३-२२
एतद् ययुः	७-१०-३०	एता मयोरप्यमयीहस्य	११-२२-४७	एतावानेव संख्यातो	३-२७-१९
एतद् यां दशितं रूपं प्रागन्म-	१०-४४-५	एता माम्यो भान्यः	५-१९-१७	एतावान् जीवन्लोकस्य	३-११-६
एतद् चिदित्या जिते रवी	१०-१००-५६	एता सोमेह नृभिः	५-२३-४६	एतावान् योग आदिहो	११-१३-१४
एतद् चिदित्याऽनुभवात्म्या	१०-८७-२७	एतां वक्ष्यन्ती सूत	१२-४-४३	एतावान् लोकचिन्तातो	५-२०-३८
एतद् विद्वान् मदुदितं	११-२८-९	एतां विद्यामधिगतो	६-८-४३	एतावान् सर्वदेवार्थः	११-२१-४४
एतद् विमानप्रवरं	४-१२-२७	एतां समाप्त्या एतन्विद्या	११-२३-५८	एतावुत्तमो राजन्	९-१२-२३
एतद् वेदितुमिच्छामः	८-१४-०२	एताः कुक्षेभ्य जगदिष्टान्	१२-४-३९	एतावत्परोक्षः श्रौतः	११-१५-९
एतद् वेदितुमिच्छामि	१०-९४-२	एताः परं वपुर्भूतां भुवि गोचरपथः	१०-४६-६	एतान्मे कार्त्तिकः	११-१६-४१
एतद् ये वीर्यं रूपं	१२-१०-६	एताः पुरासीन्	१-१०-३१	एते छत्रप्रदूता ये	९-७-३
एतद् ये भद्रा भक्त्या	३-३३-३०	एताः संसृज्यः गुणां	११-२५-३२	एते जज्ञा इमे चास्य	१०-५१-१४
एतद् ये सर्वपणांना	११-१७-४	एताः महीपतीन् राजा	१०-५५-३१	एते योगा महात्मा	१४-३०-५
एतद्भ्याम्यमाणसु	६-८-३५	एतान् मे पुष्पलः	३-८-४०	एते चान्ये च विबुधाः	४-१४-२८
एतद्भारो हि	७-७-२७	एतान् ययं विजेष्यामो	८-२०-२३	एते तु भ्रान्तो राजन्	१०-८२-१०
एतद्भूतं कालवशाध	११-२७-५	एतावद्रज्यमाप्तव्यं देहिनामिह	१०-२०-३५	एते न्यां सम्प्रतीधन्ते	४-२५-८
एतद्भगवतो रूपं स्मृतं	२-१०-३३	एतावदाऽऽनं कालेन	३-२४-५३	एते देवाः जज्ञा विष्णोः	३-६-१६
एतद्भवं भगवतो	१-३-३०	एतावदाऽऽनं ननु	१-१८-२०	एते विबुक्ता राजानो	१०-४९-१६
एतद्भः पाण्डवेयानां	१-१७-१६	एतावदाऽनं सर्वात्म्यम्	१०-१०-१०	एते पश्चरानन्धार्	११-२३-१९
एतदेतिविच्छिन्नमि	२-८-२	एतावतात्म्यं	६-३-२४	एते पुष्पलः देशाः	७-१४-३४
एतज्जानातयागाम्	१-३-५	एतावत्वं हि सङ्घाता	११-२२-३	एते भोऽस्मिन् पृथिवी	१२-१-११
एतज्जानाविधिं विश्रमात्म	१०-७४-५	एतावत्प्राग्भजोऽयं	३-१४-१७	एते मे सुखो राजन्	११-७-३५
एतज्जगदिदं तान	३-३४-३६	एतावत्येव गुणस्य	३-२५-१३	एते यथाः सनिषया	११-१९-३६
एतज्जिर्विषयमानां	२-१-११	एतावत्वं हि विबुधिः	४-३०-२८	एते शीवेष्टात्मन्याः	१०-९२-२६
एतज्जिज्ञास्य मुनिनाऽभिर्गितं	१२-५-१	एतावदनुवादविधाध्याय	५-१०-१५	एते ययं न्यासदा	३-११-११
एतज्जो भगवान् सत्यम्	८-२२-०३	एतावदुक्ताधिरयम्	१-६-२९	एते ययं एष्य यशो	५-१७-२२
एतन्मत्तं ममानिह	२-८-३६	एतावदुक्ता प्रथमी	६-५-३१	एते यणाः स्वधर्म्येण	३-७-३४
एतन्मते पुणरीकाध महातं	११-२२-२६	एतावदुक्ता भगवान्	१०-९८-१७	एते ये विधिना राजन्	९-११-२७
एतन्मत्तं मत्तं तान क्रियतां-	१०-२२-३०	एतावदुक्ता भगवान्	१०-७५-२५	एते ये सुमहोत्तमा	११-६-३५
एतन्महापुण्यत्वं	३-२०-३८	एतावदुक्ता भगवान्	८-१६-२१	एते सहायः सत्यो मे	४-२५-३६

एते स्वांशकलाः	१-३-२८	एवं कुमुदनिगूढो यः	५-१६-२४	एवं जिह्वासुनृप देहमाजी	६-१२-१
एते ह्यभ्युपिना देवा	३-२७-६५	एवं कुनिहम्	७-२-५६	एवं न्योतिगणारधः	५-२२-२३
एते ह्यवयवाः प्रोक्ताः	१२-४-२७	एवं कृतमतिं गर्भे	३-३२-२३	एवं ततो वाक्पणीम्	५-२१-१७
एतेऽसिन्सत्त्व पशोऽस्ति-	१०-१३-६	एवं कृतव्यवसितो	६-१०-११	एवं नदीव भगवान्	३-१६-३७
एतेऽनिक्रम्य विदुरं	१०-९-२६	एवं कृतशिरःस्थानः	९-८-१३१	एवं तपः स्वाध्यायपरं	१२-७-११
एतेऽधर्मनृपराः	१२-१-४१	एवं कृपणया नुदध्या	४-२८-२२	एवं तमनुभाष्यतः	३-२२-३३
एतेन देहेन हरे	४-४-२२	एवं कृतं स्तनमणुः	५-१२-१०	एवं नच भारतोन्म	५-१२-३१
एतेन पूजाधिपिना	६-११-२०	एवं कृष्णं पुन्यमाना	१०-२८-१४	एवं तस्यां व्रतस्थापाम्	६-१८-५८
एतेनैव ह्यपोनोऽस्य	६-२-८	एवं कृष्णमनोब्रह्म	१-६-३१	एवं ते निमिना पृष्टा	११-२-३२
एतेषां कविर्महावीरः	५-१-२६	एवं कृष्णमुपागम्य सुरभिः-	१०-२५-२२	एवं ते सर्वमाख्यातम्	६-१८-७८
एतेषां नामसिद्धानां	१२-२-३६	एवं कृष्णसत्तः	१-१४-१	एवं ते सुविनिर्गोप	६-२-२३
एतेषां पुत्रपीडितच	१०-७६-१९	एवं कृष्णाम्बनाथेषु	११-३-३०	एवं नी वार्षटी	७-१०-३६
एतेषामपि रातेन्द्र	१०-१०५-२३	एवं क्रमेण जेष्यमः	१२-३-४	एवं नी लोकसिद्धाभिः	१०-१६-१५
एतेषामपि वंशांश्च	३-८-२६	एवं क्रियावांगपर्यैः	११-२७-४८	एवं नी लोकसिद्धाभिः	१०-१६-१५
एतेषु हि बिलस्वर्गेषु	५-२३-८	एवं क्षिपन् धनुषि	९-८-१०४	एवं त्रिलोक्यकृष्णा	३-४-३२
एतेष्वर्धो विज्ञातः	६-१-४३	एवं क्षिपन्ती शर्मिष्ठा	९-१५-१५	एवं विबुद्धश्च तो	३-२८-१४
एतेऽन्येऽथ पथिभिर्मनो	३-२९-०७	एवं क्षितोऽपि भगवान्	१०-५४-९	एवं त्वं निरनुक्रांतो	६-५-३८
एतेऽन्येऽथ वेदोक्तैः	७-१५-६७	एवं गतिः कर्म रातिर्विसर्गो	११-१२-१९	एवं त्वां कश्चिदापाङ्गो	८-११-२३
एतेरुपेतुतो नित्यं	४-२९-४२	एवं गतेऽप्य सुषुप्ते	९-३-१	एवं रक्षिणेनेनापृतात्	५-१६-९
एतेर्दोषविहीनाय	११-२९-३१	एवं गदाभ्यां युर्वीभ्यां	३-१९-१८	एवं दग्धा	७-१०-७०
एतेर्ज्ञादराभिः	७-७-२०	एवं गिरिभिः प्रियवाभिभाषितः	४-३-१५	एवं दाक्षायणी हित्या	४-८-५८
एतेर्मन्त्रैरीषीकेशम्	८-१५-३८	एवं गुणैः	७-२-२४	एवं दुराशयवस्तनिद्रा	११-८-२५
एतो भगवतः साक्षात्	१०-४१-२३	एवं गुरुष्व एतेभ्य एषा	११-९-२४	एवं दुर्लभैः	७-८-१५
एतो सुतलगतिं	३-१७-२६	एवं गुरुपासनैकभक्त्या	११-१२-२४	एवं दुर्मन्त्रिभिः कृतः	१०-५-४३
एतो हि विश्वस्य च बीजयोनी	१०-४४-३२	एवं गृहमायाऽक्षिप्रहृदयो	११-१७-५८	एवं दृष्टा तमज्जुः	१०-३८-१
एतो हिषार्दराक्षस्य	३-१०-२९	एवं गृहेषु	११-१२-१८	एवं दैत्यसुतेः	७-७-२
एतोपे वार्षटी	३-१७-२	एवं गृहेभ्यभिमतः	९-७-४८	एवं दैत्यर्मिहमापैः	८-९-५२
एवमाने गुणे सत्त्वे	११-२५-१९	एवं गोमन्ममाकृत्य	१०-५५-३४	एवं द्विजग्राश्रममनानुवृत्तो	४-२०-१६
एतः पूर्वकृतं यत्	७-१०-४०	एवं च तस्मिन्	१-१९-१९	एवं द्वितीयं पित्र्यस्मृतीयं	१०-१०२-१७
एभिर्बिन्दोपसंसृष्टैः	४-१९-३६	एवं चन्द्रमा अक	५-२३-८	एवं द्वितीयं वृत्तीयं	९-७-७४
एभिर्मूर्तानि भूतान्मा	११-३-३	एवं चिन्तयतास्य	६-७-१६	एवं धनुःशतज्ञानं ताचा	१०-५१-२४
एभिश्चवर्णैः	७-७-२६	एवं चिन्तयती वाता	१०-५८-२६	एवं धर्मं प्रवर्तति	१-१७-२०
एवं एनमपि भगवन्	६-९-३४	एवं चिन्तयतो जिष्णो	१-१४-२८	एवं धर्ममनुष्याणामुद्य	१२-१९-२४
एवं कुरुक्षेत्रं हन्या	१०-३४-१५	एवं चिन्तितस्य त्रः	१०-४२-१	एवं धारपादं पिशितं कुरुते	१०-९-३१
एवं कर्मविशुद्धिशुद्ध	५-७-७	एवं चीर्णं तपसा	११-१८-९	एवं ध्यायति गोपिन्दे	१०-४९-११
एवं कर्मसु संसक्तः	४-२५-५७	एवं चेत् तर्हि तद्व्याघ्रं	१०-९४-३२	एवं नवकोटयः	५-२१-१
एवं वामनमापन्नम्	६-१४-६०	एवं चेत् तर्हि भोतेन्द्र-	१०-५-३१	एवं निगूढनिर्वेदो	५-८-२७
एवं कामाक्षयम्	७-११-२५	एवं चेत् सर्वभूताना	१०-८४-२४	एवं निगूढान्तमतिः स्वमायया	१०-१३-१८
एवं कायेन मनसा	४-९-६२	एवं चैरिष्टी राजा	१०-५८-१४	एवं निराकृतो देवो	८-१०-११
एवं कान्तोऽप्यनुमनः	३-१२-३	एवं जन्मानि कर्माणि	१-३-२५	एवं निरुक्तं क्षितितान्मयवृष्टम्	५-१२-९
एवं कुरुम्बं विज्ञाण	३-३१-३०	एवं जम्बूद्वीपानां	५-१६-१९	एवं निर्भस्मितोऽम्बुष्टः	१०-४१-५
एवं कुरुम्बभरणे	३-३१-१८	एवं जागरणादीनि	६-१६-५४	एवं निवसतस्तनस्य	६-१-२३
एवं कुरुम्बशान्तात्मा	११-७-७३	एवं जिज्ञासयाऽशोच	११-११-११	एवं निवसतोऽनन्तर रामकेशव-	१०-१८-३०

एवं निशम्य कथितस्य	३-३४-०१	एवं बहुविधैर्दुःखैः	४-२९-२५	एवं एषमपश्यन्	७-२-५७
एवं निशम्य भगवान्	१-६-१	एवं बहुसर्वं कान्तं	४-१२-१४	एवं योगानुभावेन	३-२४-४६
एवं निशम्य भृगुनन्दन-	१०-१-१४	एवं नृपाणामवन्ता	३-२४-९	एवं योगेश्वरः कृष्णो	१०-१०३-२६
एवं निशा सा नृपतोर्ध्वनीता	१०-४४-४४	एवं ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-१०१-४०	एवं योगिमतो जीव	६-१६-८
एवं निहत्य शिरसं जगद्	१०-९१-२८	एवं ब्रह्मजगतो ब्राह्मण	११-१०-३६	एवं राजा विदुरोपायुजेन	१-१२-२९
एवं निहत्य चिरं	१०-१०३-२२	एवं नृपति गोविन्दे	१०-२०-१३	एवं राज्ञां समेतानां	१०-५८-३६
एवं नृणांक्रियायोगाः	१-५-३४	एवं नृपस्य कोपसु	४-१४-३९	एवं कृषेय चवरीः	१०-१०३-१३
एवं नृपाणां	१-१०-७१	एवं नृपाण् अकृत्य	९-६-३४	एवं नष्टगतश्चायि	१२-६-६६
एवं पराभिध्यानं	३-२७-०७	एवं नृपाणां पिताम्	९-४-२२	एवं लोकं परं विद्यामहर्ष	११-३-२१
एवं परिभ्रमद्भनीतसमुक्तोत्समा-	१०-१४-२६	एवं नृपाणां पुरुषर्षभाजनं	४-३०-२१	एवं तन्महरो	७-४-४
एवं परिभ्रमद्भकाराभिर्मर्षा	१०-३१-१७	एवं नृपाणां मीमेक्षं	३-८-१	एवं तीतानरवपुर्नृत्तोकमनु-	१०-३-६
एवं परीक्षता	१-७-४०	एवं नृपाणां विराडनुरा भृशम्	१०-३७-२८	एवं ब्रह्मिन् राजसं कपयः	१०-८८-४०
एवं परीक्षिता राज्ञा	९-१-६	एवं नृपाणां वैकुण्ठे	१०-९५-१३	एवं बभूवः प्रतीक्षन्त्या	१०-५८-३७
एवं परीक्षितादृशो	३-२१-७	एवं भगव गृहस्थः	५-२२-२०	एवं यमं नद् वर्षिषं	१०-१८-२३
एवं परेत्य भगवन्तं	३-३३-१०	एवं भगवतः कृष्णान्	१०-२७-४७	एवं यवान् स मुनेषे	१२-९-३८
एवं पितरौ सन्निभूते	५-२-१	एवं भगवता तन्वी	१०-५९-५१	एवं वर्षसहस्राणि	९-१५-५१
एवं पुत्रेषु नष्टेषु	८-१५-०१	एवं भगवता पृष्टो	१०-७४-२९	एवं वर्षापुनसहस्र	६-७-८
एवं पुत्रान्तां	५-२०-२४	एवं भगवता राजन्	१०-७७-२६	एवं वसन् गृहे कालम्	९-७-५३
एवं पुरा धारण	२-२-१	एवं भगवता राजन्	८-११-४०	एवं वां तप्यतोऽपि	१०-४-३७
एवं पुराणसन्तोऽहश्चतुर्तं	१२-१३-९	एवं भगवताऽऽदितः	९-६-६०	एवं विकल्पमाने वै	१०-४२-३३
एवं पुत्रिणया याचा	११-२१-३४	एवं भगवताऽदृष्टा	११-९-४०	एवं विकल्पितो राजान्	६-१४-२२
एवं पुष्पादयः पुष्पी	४-१८-२७	एवं भगवतादृष्टः	४-८-५५	एवं विद्वद्भ्योः स्वैरं	१०-३२-२५
एवं पृष्टो महादेवः	११-१३-१८	एवं भगवतो कथं	४-९-५५	एवं विद्वान्पितो राजन्	११-६-५१
एवं प्रकृतिवैविध्याद्	११-१४-८	एवं भवान् नृपमुनेयनष्टणः	१०-४-१८	एवं विसन्तर्पितपुत्रवृद्ध	५-१४-२८
एवं प्रगापन् नृपदेवदेवः	११-२६-२५	एवं भिममात्सलाभ्यां	१०-६१-५५	एवं विदिततत्त्वम्	३-२८-२७
एवं प्रणवसंपुक्तं प्राणसंयम	११-१४-३५	एवं भृगुषु विद्वाम्वा	९-१४-२७	एवं पित्रान् पुरा मृत्योरं	११-२०-१४
एवं प्रत्यक्षमृष्य	३-२८-१७	एवं मत्सर्गं इत्या वीणदकं	१०-६९-३८	एवं विधाः नरकाः	५-२४-३७
एवं प्रपद्येः संवित्री	१०-९२-५०	एवं मर्यादा उन्मिताको	४-१४-५	एवं विधानि कर्माणि	११-४-२३
एवं प्रबोधितो मित्रवैष	१०-५९-१८	एवं मनः कर्मवशात्	५-५-६	एवं विधान्येनकानि	४-११-२८
एवं प्रभाषो भगवान्	५-२३-४५	एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो	१०-७९-४७	एवं विधान्यस्य	७-१०-७१
एवं प्रभाषमाणान्	१०-४२-१७	एवं मनुष्यस्यै मूर्तिं	४-१७-२९	एवं विद्यामदन्तीनाम्	१-१०-३२
एवं प्रतप्य मनुष्यान्तां नृपः	११-१-१६	एवं मयि प्रजुजाने	१-६-३२	एवं विधेर्दोहोरात्रि	३-१२-३२
एवं प्रतीभ्यमानो	७-९-५५	एवं मानस्यचिच्छरात्	५-१७-७	एवं विषसर्वं दुष्ठा	६-१६-६१
एवं प्रवर्तते सर्गः	४-११-४६	एवं मीमांसमानं तं	१०-१०१-२३	एवं विषकृतो राजन्	८-२०-३४
एवं प्रवृत्तस्य	१-४-२५	एवं मीमांसमानायां	१०-६८-३९	एवं विमृश्य गुणतो	११-१३-३३
एवं प्रहमृगीन् एवंमृगं	११-३-४३	एवं बहुतेन	५-२१-१३	एवं विमृश्य तं पापं पाचरान्मनि	१०-१५-२
एवं प्रसन्नमनसः	१-२-२१	एवं मे श्रापितं स्थानं	८-२०-६४	एवं विमृश्य	९-२-२६
एवं प्रसादितः कृष्णः	१०-२६-९	एवं यजन यजे	१-६-२४	एवं विमृश्यार्ज्याभ्यां	८-८-२२
एवं प्रहस्तोऽन्त्र राम	१०-५१-५८	एवं यदुर्वाति कृष्णं	१०-३५-२५	एवं विमोहिनास्ते	८-२२-२५
एवं त्रिपतामोऽशम्	१०-४५-३८	एवं युक्तप्रज्ञास्य	३-१३-५१	एवं विरक्तः प्राण	११-११-११
एवं त्रेमकलावद्धा बर्दान्	१०-५८-४०	एवं युगानुक्पोऽसी	११-५-३५	एवं निरिभ्याद्विधिः	८-६-१६
एवं त्रैमयी राजन्	८-२१-७९	एवं युज्यन् भगवता	१०-९१-२२	एवं वितवती नाता	४-२८-४९
एवं बहुवदन्नाभिप्रामाणम्	५-१०-९	एवं युधिष्ठितो राजा	१०-८४-१	एवं विद्यास्य भगवान् मुकुन्दो	१०-८९-५७

एवं विद्वांसः कौमारः कौमारं	१०-१२-६०	एवं सङ्घर्षितः कृष्णो मथोना	१०-२५-१४	एवं स्वन्तुर्न आत्मनि	५-१-६
एवं वृते भगवति मयेऽ	१०-७१-३१	एवं सभिन्त्य	३-३-१६	एवं स्वदेहं मद्रतां	४-५-३
एवं वृत्तो गुरुकुले यसेद्	११-१७-३०	एवं सभोदितस्तेन	३-११-३	एवं स्वभक्तयो राजन्	१०-९३-४८
एवं वृत्तः परित्यक्तः	१-८-१८	एवं सभोदिनी भाषा	१०-७४-३४	एवं स्वभाषाकान्तं	३-३१-१३
एवं वृत्तः	७-४-१	एवं सञ्ज्ञातवैराग्यो	११-९-३०	एवं स्वापभुजः वीरं	४-११-६६
एवं वृन्दयनं कृष्णः शीघ्रम्	१०-१०५-८	एवं सदा कर्मकतापम्	१-६-९	एवं ह्रीं भगवतो	४-१९-३३
एवं वेदोदिनं धर्ममनुतिष्ठन्	१०-१०५-१	एवं सन्दर्शिता ह्यहं हरिणा	१०-१०-१९	एवं हि लोकाः	७-७-४१
एवं वैश्वसुतः शोकः	४-१९-१६	एवं सभाजितो गौरीः	१०-४६-१६	एवं हिरण्यास्रमस्र	३-२०-३१
एवं न्यवसितं केचिद्	११-२१-२६	एवं समपमाकर्ण्य	१०-६२-५०	एवं हार्धमधुस्रं वंशाः	४-८-५
एवं न्यवसितमति	११-८-४२	एवं सगाहितमतिर्मां	११-१४-४५	एवं ह्यनादिनिधनो	१२-११-२४
एवं न्यवसितो बुद्ध्या	१०-९०-४३	एवं समुदितस्तेन	३-२५-४२	एवंविधा भगवतो या	१०-१९-२१
एवं न्यवसितो राजन्	११-१-५	एवं समुद्रसम्प्रदो	१०-५७-३४	एवंविधानि कर्माणि गोपाः-	१०-२४-१
एवं न्यवसितो राजन्	१-१-२१	एवं समुपार्थितो विप्रः	१०-९९-११	एवंविधानेकगुणः	१-६-८४
एवं प्रजतिषो राजन्	१०-३३-२६	एवं सम्भाष्य	१-६-४२	एवंविधान्यद्भुतानि	१०-७४-५८
एवं प्रजजिज्ञासं प्रीतिं वच्छन्ती	१०-१२-३७	एवं सर्वं निशा घाता	१०-९०-३४	एवंविधैः सुपरीः	१-१५-१७
एवं प्रतद्वचं शिष्यामकल्पार्थं	११-२-४०	एवं सर्वेषु नष्टेषु कुन्तेषु	११-३०-२५	एवंविधो नारपार्तिमान	११-१७-४६
एवं प्रतो यनं गत्वा	१-३-१४	एवं सदृशवदनादि	७-९-३६	एवमश्वकतोवाहायर्षयेद्	११-३१-५६
एवं शपति विप्रर्षी	१०-१०२-५०	एवं सा कपितोक्तेन	३-३४-३०	एवमश्ववत्सर्पिनं	४-१४-१४
एवं शप्तः स्वगुरुणा	८-१९-१६	एवं सा न्यधिता सेना	१०-५०-२९	एवमश्वत्सयोगेन	४-३२-५६
एवं शप्तश्च प्रेतेषु	६-१७-१३	एवं साधार्ण्यं देहमश्वक	१०-११-१२	एवमश्वत्सवर्णधानो	५-१४-३५
एवं शप्तस्तु गुरुणा	१-३-१०	एवं सान्त्वय्य भगवान्	१०-४३-२४	एवमश्वत्समाणास्य कर्षं	११-२४-२८
एवं शशाङ्गं शुभिराजिता निशाः	१०-३१-२६	एवं सुभाष्यभाषितो राज्ञा	११-५४-३६	एवमश्वत्स सर्वेषां	११-१०-१६
एवं शासति भूषजं	१०-१०५-२	एवं सुमज्जिताध्यासे	८-१४-३३	एवमश्वत्सो विष्णुः	८-११-१३
एवं शुभरूपितास्ताम्	६-१८-३१	एवं सुलग्नान् क्रुद्धो	६-११-६	एवमश्वत्सोऽऽदिन्या	८-१५-१८
एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो	१०-९६-४५	एवं सुलग्नेस्तान्	४-१-५८	एवमश्वत्सनाश्च नम्	७-१५-३४
एवं स निर्धन्वामना	४-१३-४७	एवं सुवादय	७-९-१	एवमश्वत्सं शिष्यम्	८-१९-१४
एवं स निश्चि त्व रिपोः	८-१८-१०	एवं सुगामगुणाः	८-८-७३	एवमस्तु महाबाहो	१०-५२-२८
एवं स भगवान् कृष्णो	१०-१३-४७	एवं सुरोदाद्विहः	५-२०-१३	एवमापोपपत्तुं क्षत्रा	१०-३७-९
एवं स भगवान् वैश्वः	४-१७-९	एवं सुहृदिः पर्यस्तः	१०-८१-३१	एवमात्मनुवादिरः	३-१३-२०
एवं स प्रीतिकं दुः	११-२३-४१	एवं सुहृद्वचः धुन्वा	१०-१३-२७	एवमादिश्य चक्षुरं	१०-३४-७२
एवं स मानतो हंती	४-२८-६४	एवं सुष्टा स भूतानि	११-३-४	एवमादीन्यभद्राणि	१०-८४-३८
एवं स बद्धे विष्णुर्नम्योद्दे	१०-८-१	एवं सीतसहार्धभगवान्	१०-७५-६२	एवमाभाषितः वृष्टः	१०-२०-१६
एवं स विप्रार्जितपोधनार्थः	८-१४-०७	एवं सीतहरीधिन्यवित्त	१०-७३-२४	एवमामन्त्र्य भगवान्	८-७-४१
एवं स विप्रो भगवत्सुहृद्	१०-१०१-३९	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-६-३७	एवमारभ्य राक्षस्याः	१०-१०३-२८
एवं स विप्रपूजित	६-२-४८	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-९-१८	एवमाविष्कृतसोप	३-२३-०
एवं स वीरपरायः	४-२३-१३	एवं स्तुतः सुरगणैः	८-६-१	एवमावेदिनो राजा	१०-८३-३०
एवं स सामभिर्धेदः	१०-१-४६	एवं त्रिषा जडीभूतो	६-१८-२९	एवमावाप्तितो राजा	६-१५-१३
एवं संकल्पं राजानम्	१-६-८१	एवं त्रिषा याच्यमानः	१०-४०-११	एवमावाप्त्यस्य पितरौ	१०-४३-१२
एवं संजल्पितं मातुः	४-९-२५	एवं स्त्रीस्वमनुग्रामः	१-१-९	एवमिन्द्राय भगवान्	८-२१-०४
एवं संदर्शनानाम्	६-१४-४२	एवं स्फुटं ब्रह्म विविज्य	११-२८-२४	एवमिन्द्रं हन्त्यश्वं	४-१९-२४
एवं संग्राम्यते	३-२२-३५	एवं स्वकर्मपतितम्	७-९-४१	एवमुक्तः स वै देवान	१०-५४-२१
एवं संघोदिताम्	६-१३-१०	एवं स्वगेष्टदमनि यशोरा	१०-१०-१७	एवमुक्तो द्वित्रैर्नृपैः	१-१९-१६
एवं संघेदिता	३-१५-२९	एवं स्वर्षितो स्वतः	२-२-६	एवमुक्तो भगवता	१०-१४-६४

एवमुक्तो भगवता	१०-३९-१८	एष राहः परो	१-१७-११	ऐतस्य चोर्बशीगर्भान्	९-१३-
एवमुपशमयानेषु	५-१-२९	एष लोकगुरुः साधान्	६-१७-६	ऐतोऽऽपि शयने जगाम्	९-१२-३४
एवमेतत्	३-१-१	एष यः धेय आराध्यद्	१०-२४-१९	ऐश्वरं शास्त्रमुत्तुज्य	६-५-१८
एवमेतदहं वृष्टः	११-१६-६	एष नः धेय आराध्यद्	१०-२४-१६	ऐश्वर्यं धारयाम्यं	३-३३-१४
एवमेतन्निगदितं	२-३-१	एष ना उत्तमलोको	८-१९-१३	ऐश्वर्यमता पीतोमी	१०-६७-१९
एवमेतन्महाराज	१०-५-२६	एष विप्रलोकाः	८-१४-३२	ओ, औ	
एवमेतानि भूतानि	१०-७०-५६	एष विष्णोर्भगवतः कता	१-१४-५०	ओ नमोऽस्तु	६-९-३९
एवमेतान् मयाऽऽदिष्टा	११-२०-३८	एष वै देवताः तयो	१०-८४-२०	ओ नमो नारायणाय	६-५-२८
एवमेव सन्तु	५-९-१९	एष वै धर्मो योगो	११-२०-२१	ओ नमो नारायणापेति	६-८-७
एवमेव गृहाधमः कर्मधेनं	५-१४-६	एष वै भगवान्	७-१५-२७	ओ नमो नृसिंहाय तेजस्मैजते	५-१८-८
एवमेव दधिप्रक्षेपान्	५-२०-३०	एष वै लोकपालानां	४-१६-५	ओ नमो भगवत उदमलोकाय	५-१९-३
एवमेव महारीषो	५-२४-१४	एष वैरोचनं साधान्	८-१८-३०	ओ नमो भगवत उपशमशीलय	५-१९-११
एवमेवाधत्तामिधं यस्तु	५-२४-११	एष साक्षाद्वैरोचो	४-१५-३	ओ नमो भगवते अकूपाय	५-१८-३०
एवमैश्वर्यमनस्य	७-४-२०	एष साक्षयिणिः शोकः	११-२४-२९	ओ नमो भगवते धर्मा च	५-१८-२
एष आत्मपयो	३-२५-३७	एष स्वयंपोतितोऽग्रमेवो	११-२८-३६	ओ नमो भगवते मन्त्रतन्त्रनिहाय	५-१८-३५
एष आत्मविपरीतः	७-२-२५	एष स्वसद्योचने	४-१६-२६	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	५-१७-१६
एष आपाति सपिता त्वां	१०-६०-७	एष हि ब्राह्मणो विद्वान्	९-८-११	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	६-१६-२५
एष ईशकुतो वीर	९-१५-२१	एष ह्यकर्षीति भद्रं	४-२०-२	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	५-१८-२६
एष एव हि लोकानां	४-२-३२	एषदेवदितेर्गर्भः	३-१६-१०	ओ नमो भगवते मुच्यतमाय	५-१८-२६
एष किं निभूता	१-१८-३१	एषैव भगवान्	१-९-५५	ओ नमो भगवते वासुदेवाय	४-९-५७
एष ते देवदेवानां	३-१९-२२	एषाहोरोचसत्यानां	३-७-८	ओ नमो भगवते	१-५-३७
एष ते रुद्र भगोऽस्तु	४-७-५३	एषा पोरतमा संध्या	३-१९-२६	ओ नमो भगवते	७-१०-११
एष ते स्थानमैश्वर्यम्	८-१८-३२	एषा पोरतमा	३-१५-२२	ओ नमो भगवते	७-४-२४
एष ते ह्रीणकुतोर्षाणिः	६-८-२२	एषा तवानुजा बाना कृपणा	१०-१-४५	ओ विष्णवे नमः	६-८-११
एष तेऽहं विद्यास्वामि	३-१५-१६	एषा पंचजन्यस्य	६-४-११	ओ ह्रीर्विदेभ्यः	६-८-१२
एष तेऽभिहितः कृत्यो	११-२९-२३	एषा बुद्धिमतां बुद्धिर्बनीषा च	११-२९-२२	ओ हां ह्रीं औ नमो	५-१८-१८
एष त्वां निर्दशं सिन्ध्या	१०-६८-१७	एषा ब्रह्मण्डेनस्य	७-१०-४३	ओजः सद्यो बलम्	६-१२-९
एष दानवदेव्यानां	८-२०-६०	एषा मे भगवन् कन्या	१०-५-७७	ओजः सद्योबलपुत्रं	११-८-४
एष देवदेवः	३-१२-२५	एषां धियाऽऽपतिज्ञानां	१०-२३-६	ओजः सद्योबलवतां	११-१६-३२
एष दोषा मही वीरो	४-१६-१९	एषामनुष्येनप्राप्य	६-१७-१३	ओजःसद्योबलपुत्रं मुच्यतन्वं	१२-१०-१४
एष धर्मभूतां भेदो	४-१६-४	एषोऽऽजाननो मत्वां	१०-२२-३७	ओमिन्यादेराशाराय नन्वा तं	११-४-१६
एष धाता	१-११-२०	एषोऽऽस्त्वयेश्चन्द्रमाजहता	४-१६-२५	ओहित्युक्ते यथाधर्मम्	९-१७-१६
एष नः संशयो भूतान्	१२-७-५	एष्यामि ते गृहं सुभु	१०-४०-१२	ओतानपतिः स तदा	४-११-१३
एष निव्योऽऽन्यः	६-१६-९	एहि तयं महाबाहो यतो	१०-२०-४१	ओतानपादे भगवोन्मय	४-११-३०
एष निर्मलिकः शोकः	१२-४-४	एहि वीर गृहं वामः	१०-४०-१०	ओत्पानिकोत्पुस्त्वना मवन्मनी	१०-८-८
एष प्रकृतिसंगेन	६-१-५५	एहि शत्रु विजयन्म मा	१०-६७-१८	ओत्पानिकोत्पुस्त्वना सत्त्वेन	३-७-२८
एष प्रसन्नवरदो	३-१०-२३	ऐराजतं यजेन्नाणां	११-१९-१७	ओत्पानिकोत्पुस्त्वना सत्त्वेन	९-८-८
एष प्राकृतिको रानन्	१२-४-६	ऐराजतं चतुर्दशमाकष	१०-६५-३९	क, ख	
एष भूतानि भूतान्या	४-११-५६	ऐराजतं शिबिराणाम्	८-९-२५	क आत्मा कः परो	७-२-६०
एष मां त्वत्कृते	३-१५-९	ऐराजतं च कुनिशं	१०-६७-२६	क उत्सोहं सन्त्यकुम्	१०-४५-४८
एष मानयि ते	३-२५-१८	ऐराजतो वृषगदा	६-११-११	क एतेऽनुषाच एते	४-२५-२८
एष भाषा भगवतः	११-१-१७	ऐनः सञ्ज्ञाश्रमां गाथा	११-२६-४	क एतमशेषजुहान	३-१-१५
एष मे शिष्यतां ग्रामः	४-२-११	ऐतस्य सोमवर्गस्य	१२-१२-२५	क एष योऽऽशब्द	३-९-१८

कं त्वं मृगपते सुभु	१०-७७-१५	कथिद्धोः	३-१-३०	कथमेवंगुणां देशः	९-२-१
कं धाम्नाति कुमारोऽयम्	९-७-३१	कथिद्धोऽनामय	१-११-२०	कथयन्ति महातुण्य	११-२३-५
कं वृणोऽतः परं भूमन्	१२-९-३३	कथिद्वाजाकुलीव	१-१३-२८	कथयामास निधनं	११-३१-१६
कंस एवं प्रसथाभ्यां विद्युष्यः	१०-५-२८	कथिन्त्वं न व्रजणम्	१-१३-५१	कथा इमास्तं कथिता	१२-३-१५
कंसं नागापुनवतः	१०-५४-२५	कथिषाः कुशानं नाथा	७-२२-१२	कथा मदीया	७-१०-१३
कंसं पोरतं विषकर्षं भूमी	१०-५२-३८	कथिषाभिहृतोः	१-१३-५०	कथितो वंशविस्मृतोः	१०-११-१
कंसः परिवृत्तोऽस्मान्ते	१०-५०-३३	कथिषो बान्धवा राम	१०-९०-७	कथ्यतां भावमेतत्तयोः	१०-११-१
कंसः पापमतिः सख्यं	१०-९-८	कथिन् कालम्	१-१२-१४	कथ्यतां मे पितः कोऽयं	१०-२२-३
कंसः सुनामा न्यग्रोधः	९-२१-३४	कटः पञ्चकृता	७-१-२९	कथ्यन्तं वरं मन्त्रं	४-१३-५६
कंसप्रतापिताः सर्वे वयं याता	१०-७०-३१	कटपूमस्य सौभ्यमवश्राप	१०-७-५२	कटम्किञ्चिन्क	३-९-२८
कंसतन्त्रां देवधरतः	९-२१-५१	कटिध्वजस्यध्वजकिरीट	११-३०-३१	कटम्बचमकातांक	३-२२-५२
कंसस्तु धनुषो भ्रमं	१०-५०-२५	कटुतीक्ष्णोष्णतण्डुल	३-३२-८	कटम्बनीपिडिनातपू	१०-५३-२
कंता कष्टवती कष्टा ।	९-२१-२५	कण्डूता निभृतीतीर्थं	१०-७७-९	करपीकृत्य बलवान्	१०-९१-१६
कंसेन उद्विता घोरा एतना	१०-७-२	कण्डोः प्रमोचपा तन्त्रा	४-३०-१३	करा तु धातुदन्तार	६-१८-२४
कंसेता बलापाकुल मेऽत्यनुग्रहं	१०-३६-७	कण्वः कुमारस्य वने	९-१७-१८	कराचिन् पीडितो नाम	१०-६९-१५
कंसेऽपि कृष्णेन जगद्भयैक	१०-५२-३७	कतमोऽपि न वेनस्य	७-१-३३	कराचिन् प्रमकतः	१०-७५-१४
कः पण्डितस्तदपरं शरणं समीपाद्	१०-५७-२७	कतवानकल वीर्याणि	११-२-२०	कराचिदस्मान्ना सा	४-२७-२१
कः शत्रुः कः	७-६-४	कति सौहृद शान्तायः	६-३-४	कराचिदप गोविन्दो	१०-३२-२०
कः शङ्कपीताम्यतम	३-१४-५५	कत्पनं तनुपाकर्षं	१०-६९-२०	कराचिदीदरतस्य	५-१४-३२
कः स्वर्गो नरकः कः	११-१९-३२	कन्धप्रसक्तमुमुखः कतपा	२-७-२३	कराचिदीत्यानिकलीतुकाप्रवे-	१०-८-६
ककुपतोऽविद्वान्तो	३-३-४	कथं कथयतावातः	८-८-५४	कराचिद् देवकापुत्रो	१०-५६-१
ककुभः संकटस्थसीन्	६-६-६	कथं न आसुरं भाव	६-१८-२०	कराचिद् ध्यातः	३-१३-३४
कष्ट गृहप्रकापेण	३-११-२४	कथं तस्मिन्	७-२-२१	कराचिद् यमुनातीरे वसन्	१०-१२-५१
काचिच्छिद्यं	३-१-३३	कथं त्वेन सप्रज्ञातं	१०-६८-३७	कराचिद् रेणुका याता	९-१४-२
काचिन् कुरवकासोक	१०-२८-६	कथं नु गृह्यन्तवर्षाधता	१०-९०-१३	कराचिद् वागिनमेधेन	१०-१०-२१
काचिन् कुक्कुषं	३-१-२७	कथं नु शारिका दीना	४-२८-२१	कराचिन्मनोराधागत	५-१४-१८
काचिन् तुलसि कन्त्याणि	१०-२८-७	कथं प्रियायाः	७-४-१७	कराचिन्काचिज्ञातुः	९-९-८
काचिन् रशम्यं निरुजं	१०-६-२६	कथं प्रतिस्तेऽस्म्य	९-४-२१	कतताः कम्प	७-१-३५
काचिन् पुराणी पुरुषी	३-१-२६	कथं रतिविशेषः	१०-५५-४१	कन्दमूलकतैयैर्मेधैर्धुति	११-१८-२
काचिन् सुखम्	३-१-२९	कथं कम्प्यपुत्राय	१०-७६-२०	कन्दमूलफलद्वारः	४-२३-५
काचिन् स्मरति वा बन्धुन्	१०-९०-१०	कथं वपं यथा कञ्जाः	९-८-६४	कन्दर्प इव सौन्दर्यं	४-२२-६४
काचिन्ऽनामयम्	१-१३-३९	कथं वनेतं विद्वेत्	११-१०-३६	कन्दार्थिभिर्मूलफलैः	४-२८-३६
काचिन्ऽहमनाथ	१-१३-५४	कथं वा पाण्डवेष्टस्य	१-४-६	कन्त्यापि विन्दन्	६-१९-२७
काचिन् नमः	१-१३-४२	कथं विना रोमहर्षं द्रवता	११-१४-२३	कन्त्यापमृतो नष्टीः	४-२८-६
काचिद्ध मन्त्राणा	१०-५४-१७	कथं स भगवान् रामः	९-९-२४	कथिलन्त्यसंस्थाता	३-२६-१
काचिदन्तर्पुषी नः	१-१३-२५	कथं सुतायाः	४-१-१३	कथिनो नारदो दत्तो	४-११-९
काचिद् मदाग्रजः सीम्य	१०-५५-४०	कथं सेपलस्रजः भूः	१२-२-४२	कथिनोऽपि महायोगी	३-३४-३३
काचिद् मुकुलवासां	१०-१००-४८	कथं स्वपितुर्दाश	६-५-९	कपोतः काचनारस्य	११-७-५३
काचिद् द्विजकुनेष्ट	१०-५७-२८	कथिन्स्वाग्रते दण्डः	६-१-३९	कपोतरोमा तन्त्यानुः	९-२१-२०
काचिद् दुष्टः	३-१-३२	कथमन्तर्जनेऽगाधे न्यवृद्धाद्	१०-१४-२	कपोतस्य कपोती च व्रजापो	११-७-६४
काचिद् यशोरा	३-१-३८	काचमर्दति फण्ड	९-८-६३	कपोतश्चात्मजान् बह्वाना	११-७-६७
काचिद् वः कुजानं शत्रवन्	१०-५७-३२	काचमालिधनः पीरः	१-४-५	कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णी	११-७-५७
काचिद् वरुणाधिपतिः	३-१-२८	काचमिन्द्रोऽपि कुर्मि	१०-९२-२९	कपोती स्वात्मजान्	११-७-६५

कपांती सेहगुणितद्वयी	११-७-५४	कर्माणां फलकल्पनादा	११-१९-१८	कलत्रपुत्रविनाशान्	७-७-५
कम्प्यान्तर चोपेतुः	८-९-४०	कर्माणां कर्मणि	६-१-१५	कल्पिमा गन्माज्ञाय	१-१-२१
कम्प्यन्तु वेदगर्भः	८-१७-१६	कर्मण्यकांविदाः स्तब्धा	११-५-५	कल्पितं त्येकात्रेण	३-३-२
कम्प्यन्तिच शशांघेः	१०-६५-५०	कर्मण्यमिचनास्वायम्	११-८-१२	कलेवरं परगुर्भीष्टान्वा	१०-७-३४
कम्प्याजिनवस्त्राणां	१०-७०-१३	कर्मण्यो गुणवान् कातो	११-२-१९	कलेवरं स्वमाविश्य	६-१६-३
कया धारयथा का स्मिन्	११-१५-२	कर्माहंशमुद्रिष्य	३-३०-१०	कली जनिष्यमाणानाम्	९-२१-११
कया नृत्त्या वर्तिनम्	१-१२-९	कर्माहंश द्विताः	७-१५-१	कविः कन्यो	७-१३-१८
कर्मभूतिमीरव्य	३-१७-४७	कर्माभंगुंरुमेपीरिष्या	११-१७-५५	कविर्हरिर्नारिकः प्रवृद्धः	११-२-२१
कर्माभिः शकुनेः पुत्रः	९-२१-५	कर्माभंगुंरुमेपीरिष्या	१०-४६-१५	कविर्हरिर्नारिकः	५-४-१०
कावीरपुत्रं चैव तन्मूलं	१०-५२-३५	कर्माभंगुंरुमेपीरिष्या	११-३-४२	कविस्तदायं विषयेषु निःस्पृहः	९-३-१५
कालानंदश्च	७-८-२१	कर्माभंगुंरुमेपीरिष्या	११-३-४४	कचवासी वीणकुं नाय	१०-६९-४
कालतद्वैद्यश्च धुम्यो	३-२०-८	कर्माभिः कर्माभिः	११-३-५	कचिचद्राजं विप्रमो	१०-५४-३८
कालतद्वैद्यश्च	१०-२-१५	कर्माभिः कर्माभिः	११-३-५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	११-१-२२
कालानंदश्च	१०-४१-६	कर्माभिः कर्माभिः	११-३-५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	१०-३३-५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	१०-५५-३०	कर्माभिः कर्माभिः	४-२२-५३	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	८-१२-०५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	९-३-१६	कर्माभिः कर्माभिः	३-४-१६	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	३-२७-४४
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	८-१२-०३	कर्माभिः कर्माभिः	४-२२-५०	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	१०-४०-१६	कर्माभिः कर्माभिः	७-७-४८	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	५-५-१७
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	९-१९-३२	कर्माभिः कर्माभिः	११-३-१९	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	३-२७-४४
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	१०-५-३१	कर्माभिः कर्माभिः	९-५-८०	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	११-२८-३१	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-५५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	३-२७-४४
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	१०-५४-५५	कर्माभिः कर्माभिः	१०-७-५५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	३-५-५	कर्माभिः कर्माभिः	५-१४-२२	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	११-१३-११	कर्माभिः कर्माभिः	५-१४-२०	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	५-१८-३८	कर्माभिः कर्माभिः	११-५-३६	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कक्षायां वृद्ध्यायं दशांशं च	१०-४९-६७	कर्माभिः कर्माभिः	१०-७-४८	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	३-७-१७	कर्माभिः कर्माभिः	१०-४९-६२	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	११-१४-३७	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	१०-३१-१६	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	५-४-२१	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	३-२९-१८	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	५-१९-१२	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	१०-२-३	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	९-२१-५४	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	११-२७-५४	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	३-२७-२८	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	११-१७-५	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	४-४-२०	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	१०-७२-३३	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	१०-२२-१३	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	३-३२-१	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	७-१३-१४	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५
कर्माभ्यस्य विनिर्भण्णी	११-२०-२७	कर्माभिः कर्माभिः	११-२३-६५	कचिचन्मन्योः प्रतीकौ	४-२२-५५

कस्याः स्मृत्युत नृपा	१०-७५-४८	कामवेदेन दुर्धर्यः	८-९-३३	कानो माधामंये जीवे जीव	११-२४-२७
कस्यानुभावोऽस्य न देव विश्वे	१०-१४-३६	कामपितृस्त्वयीश	६-१६-३९	कानोऽस्तु हेतुः सुखदुःखयो	११-२३-५६
कस्याचक्रात्पविषित	१०-३१-१३	कामवामह एतस्य	१०-७१-४२	कान कर्मगुणाधीनः	१-१२-४६
कस्यात्स्वपि न सजेत	९-१२-२२	कामस्तु वासुदेवांगो	१०-६८-४	कानं कर्म स्वभावध	७-५-२१
का त्वं कक्षपताशाधि	४-२५-२७	कामस्ते महर्षे सत्यो	१२-१-३६	कानं चरन्म्	७-१-११
का त्वं कक्षपताशाधि	८-८-४८	कामस्य देवेन्द्रिय	१-२०-१०	कानकन्या जरा साधान्	४-२९-२३
का त्वं कामतर्गाधे	९-१७-४	कामस्यान्तम्	७-१५-२०	कानकन्यापि बुभुजे	४-२८-३
का त्वं कस्यासि कोवाऽयं	४-२८-५२	कामान् संहान्	७-१-३१	कानकन्यादिनां याचं	४-२७-२७
का त्वं कस्यासि सुधोणि	१०-६२-२४	कामाध्यातवपुर	८-७-३२	कानचक्रं भ्रमिं तीक्ष्णम्	६-५-१९
का त्वं बरोवेतदिहानुलेपनं	१०-४०-२	कामाननुमोऽनुनुपन्	११-२६-६	कानद्रव्यगुणस्य	३-११-१४
का त्वा मुकुन्त महीती	१०-५७-३७	कामानभितपन् दीनो	४-१८-९	कानधामधसात्वा	३-३-१०
का वा सहेन	१-१६-३६	कामान् कामयते	७-७-४४	कान्मायापापयोगेन	३-५-११
का यामवृत्तिरदना	५-२-१४	कामान् कामयमानस्य	५-२३-४५	कानवृत्त्यानुमायायां	३-६-४
का पिपा हीः परा	११-११-३१	कामिनः कृष्णा सुभाः	११-२१-२७	कानसंज्ञां नदा देवी	३-७-३
का री वृणीत नव	१०-७५-४६	कायिनं सर्ववर्णानं	१०-८०-१२	कानस्य च गतिम्	११-१३-३
का ल्पह न कलपदायतपेगुपीत	१०-२७-४०	कायिरहवपीदानीं मुहुः	११-११-३७	कानस्य दुहिता कापिन्	४-२६-१९
काविचन्मन्मनुष्यानेन	११-२८-४१	कायिकषावयः	७-११-२८	कानस्यानुगतिर्ना तु	२-८-१३
काककृष्णोऽऽतिहृत्वांगो	४-१४-४५	कायो मनुष्यो लोभः	५-६-५	कानस्येद्वारकस्य	३-३०-०४
काचित् कामान्नं शीरे	१०-३०-४	काये बलितस्य	८-१९-२२	कानस्यना भगयता	१०-२९-३१
काचित् सभं मुकुन्तेन	१०-३१-१०	कायेन याचा मनसेन्द्रिये	११-२-३६	कानात्ययं तं वितोक्त्य	९-१४-४
काचिदभिननाऽऽगुह्यन्	१०-३०-५	कायेनैवेकैर्हृतीः	३-२२-४३	कानाद्रुणव्यतिकारस्तरिणामस्यभावतः	२-५-२२
काचिद् रासपरिधान्ता	१०-३१-११	कायेन्यस्यहृदेन	८-१५-५१	कानस्य काननभाष	१०-१४-४१
काचिन्मधुरां रूढा	१०-४५-११	कायेन नक्तयाभितप	८-१५-५८	कानिंयाः कानिभि	३-४-३६
काभीकतापपयसं	४-९-५२	कायकारणकर्तृत्वे द्रव्यज्ञानक्रियाध्याः	२-५-१९	कानिन्दां कानियस्मादौ हवः	१०-१४-४
काभीकतापयस्य	८-६-६	कायकारणकर्तृत्वे	३-२७-२	कानिन्दां चिपिचिन्तान्वा	६-१६-१६
काभीगुणोत्सङ्गोर्णि	३-२९-१६	कायकारणत्वम्	७-१५-६३	कानेन भूयसा	३-२४-४
कात्यापनि मझामये	१०-२०-४	कायाणां कारणं पूर्वं	१०-५२-२५	कानेन मिलितदशामयमृष्य	३-२०-३६
कायं चिकर्षति च	५-२-८	कात आत्माऽऽगमो	११-१०-३४	कानेन व्रजताऽऽत्येन गोकुल	१०-९-२१
कानाम वीर पिरन्वाता	४-२५-४२	कानप्रयोपपन्नानि	१०-५४-३९	कानेन सोजः	३-९-२२
कानि तत्त्वानि विश्वेश	११-२२-१	काननयोपवेगेन	११-७-४९	कानेन शालग्रीवाभ्यां	१०-६-४
कानुत्पत्त्यं रमयेत्	४-२५-३९	कानिपिच्यन्तेत्वेनां	१०-७४-३०	कानेनान्तेनद्रव्य	८-२२-०८
कानिस्तेनः प्रभा सता	१०-७४-७	कानस्ते वरमाण्यार्दिष्टि	१२-४-१	कानेनान्तेन राजवं रामः	१०-९-२६
कान्कनुजे	६-१-२१	कानस्य स्थूलसूक्ष्मस्य	१२-१२-१०	कानोऽयं द्विपरांशयो	३-१२-३७
काम ईहा मदन्गुणा	११-२५-३	कानद्योतोऽनेवानु	१२-४-१०	कानोऽयं परमाण्यारि	३-१२-३८
काम एष नेन्द्रगतां मोषः	१२-३-२	कानात्मना हृत्पुणं	११-३-१५	कानोपपन्नां चिराम्	६-१०-३२
कामं ज्ञोषं भयं खं	१०-२७-१५	कानान्मात्रमनोद्वृत्त	१०-४५-६३	काचिचद् विपर्यक्तसम्भूषणाः	१०-३९-२५
कामं दहति कृतनो	२-७-७	कानिन्दीं मित्रविन्दो च	१०-८१-४३	काययोऽहं च सारणी	१२-९-५१
कामं वयसं	१-१०-५	कानिन्दीति सत्मात्वाता	१०-६२-२७	कासि कस्यासि	३-२१-३४
कामं विद्वन् सन्नितादुती	१०-९-२१	कानेन नरा प्रत्ये	११-१४-३	कासिपुनकनक कर्माधिभूषणेन	४-३०-६
कामं ज्ञेयं ज्ञतिने	३-१६-४९	कानो देशः क्षिपा कर्ता	१२-११-५	कासिच त्वयर्पिता	३-२६-२८
कामः स भूषामरये	३-२३-१६	कानो देवं कर्म जीवः	१०-७८-२६	किं कृतं मन्त्रभार्थनः	११-१-१८
कामकोशी पुरी काभी	१०-९९-१४	कानो बलीयान् बलिनं	१०-५४-१९	किं कृत्वा साधु याव	१०-६०-४१
कामन्त्यं तं भुवनैकाग्र्यं	१०-७७-३१	कानो भवान् जगदिदं	१०-८०-२७	किं छत्रवन्तु	१-१६-२३

किं श्रेयश्चरिर्बिभुषतसंयुगविकल्पनैः	१०-५-२६	किंस्विदेवजित्वा न तेजो	१०-५४-२९	किञ्जारी श्यामान्मतेती	१०-३६-२७
किं चाहं दुर्गतं वाप्ये	९-८-२६	किभ्यान्ते माऽऽनतं वरुतमः	१०-३६-२२	कीटः पोस्तकं पोस्तान्नं	११-९-२३
किं चित्रमभ्युत तदैतरोप	११-२९-४	किभ्यां राजर्षिपत्न्यकामः	५-३-१४	कुक्रो भजमानस्य	९-२१-१९
किं चेद नादन्त्यपराय	४-३०-२	किभ्यं सुचार्यं यज	१०-५८-३९	कुक्षिः सधुद्रा	८-७-२८
किं जन्मभिर्छाभिर्वैद	४-३१-१०	किभिन्तानुसंघि यज्	१०-१०१-३४	कुटुम्बपोषा	७-६-२०
किं तद्वशं भगवतः	९-१३-१०	किभिर्नाकिभ्यन्तुमुभयं	१०-३४-३	कुटुम्बभाषाकन्या	३-३१-१२
किं तस्य दुर्नभरं	४-२२-८	किन्म सामाज्यः सभ्य न	१०-६१-४५	कुटुम्बेषु न सजेन न	११-१७-५२
किं ते कृतं धिति शुभं वत	१०-२८-१०	किन्म वस्त्राणि गोविन्द धूमं	१०-६७-२८	कुतः पुनर्गुणतो	११-८८-१९
किं दानं किं तपः	११-१९-२९	किन्म शास्त्रवद्वेत्त्यान्	६-३-६	कुतस्तत्कर्मवैषम्यं	८-२१-१५
किं दुर्गर्षे निविश्यां	१०-८२-१९	किन्मवानेषु शृणु	१-१८-८	कुतस्तस्यानुभावः स्यात् तेज	११-२६-११
किं दुष्कर्तव्यं क्रतुभिः	५-१७-२२	किन्म कामानुस्मार्थाः	१-११-६	कुतो नु नदेव ईश भव्य	१०-२५-५
किं दुस्सहं नु साधुनां विदुषां	१०-२४-४	किन्त्यस्माभिः कृतः पूर्वं समयः	१०-६२-४७	कुतो बुद्धिर्गर्षं ब्रह्मप्रकर्तुमे	११-७-२६
किं धर्मैर्नदीनां किं कार्या	११-२३-१७	किन्त्याः किमराः नापा रघुः	११-१४-६	कुतोऽपि वस्त्रमकारणान्मुद्रासं	१०-७१-३
किं न तं ध्यानजातेन	४-९-२९	किमरापरातो नाधान् संपां	२-१०-३७	कुत्र कौषासेतस्य	२-१०-४९
किं न पश्यत रामस्य	१०-४२-१२	किनिमित्तो नुराः शाश्वः	९-८-५१	कुत्र क्षनुर्धनता	३-१-३
किं न योचस्यसद्बुधे	९-१२-१३	किनु ननुपयजम्	६-१०-५	कुत्र चाति स्वस्तरं मे	१०-५९-२७
किं जलान्कषा गोप्ये	१०-१०-१४	किनु वेऽपिदितं नाथ	१०-८९-२४	कुत्रचिद् द्विजमुष्येभ्यो ददतं	१०-७९-२३
किं नु यक्षेऽभिषास्य	१०-८७-२४	किमप तस्मिन् पटनीयमाणु मे	१०-३-२२	कुत्रापिः धुनिसरा	७-२-२५
किं न्वेतया म एकान्ते	११-२६-१७	किमनेन कृतं पुण्यमकपूतेन	१०-१००-४२	कुत्रः सुरदोषपुट	४-६-२
किं पुनः धृष्टया भक्ष्या	१०-७-३७	किमन्यपुच्छन्तेऽपि	३-२१-४	कुत्रिभ्यां विराटाद्य भीष्मको	१०-७०-३४
किं पुण्ये तु वर्ये	५-१९-१	किमर्पयिह सप्ताशी भवन्ती	१०-५१-२६	कुत्रोः कुत्रोः कुत्रोऽपिर्वन्द्यभारिष	१०-५१-२४
किं प्रवृत्तस्य बहुभिः	१-१-१२	किमभ्यं भगवति प्रसजे	१०-३७-२	कुन्तलमकृतकीलकसेनः	१०-३३-२०
किं भद्रं किमभद्रं वा	११-२८-४	किमस्माभिरानुर्तुवं देवदेव	१०-१००-६१	कुपितो मामनात्स्य विदेहान्	१०-६२-१४
किं मया हतया मन्द जातः	१०-५-१२	किमस्माभिर्वन्तीकोभिः	१०-४५-४६	कुसरो नारद ऋषि	६-१५-१९
किं मयाऽऽचरितं भद्रं	१०-३६-२	किमान्तनाऽऽनेन जहाति	८-२०-४२	कुमुदोपलक्ष्मणा	४-७-१९
किं न उचरिता मानु	६-११-४	किमात्मन्येका अहंस्तव	१०-१०३-१९	कुम्भकारस्य शान्तायां	१०-६१-१४
किं नः कामो मुनिपेक्षा	१०-९८-२६	किमिदं स्वग्रमाहोस्वित्	६-२-३३	कुम्भकारस्य शान्तायामुपिमान्	१०-६२-१२
किं वर्णये तय विभो	१२-७-४०	किमिदं विन्तुकृतो	१-७-२६	कुम्भापः कूपकर्णाय	१०-७८-१६
किं वा अरे आचरितम्	५-८-२०	किमिद्रेणैह भूतानां	१०-२२-१५	कुम्भापकूपकर्णाभ्यां	१०-७८-८
किं वा कृतापेक्ष्यमन्यवर्षा	३-१-३७	किमिह बहु परहं गापति	१०-४५-१४	कुम्भापकूपकर्णी क	१०-५१-२०
किं वा योगेन सांख्येय	४-३१-१२	किमुनास्तिस्तन्यानां	१०-३१-३४	कुपोगिनो ये विहता	११-२८-३०
किं वा शिवाख्यमशितं	४-४-१६	किमुनातुपशान्	७-४-४४	कुरंग कुराकुमुष	५-६-२६
किं विषया किं वपसा	११-२६-१२	किमुपमैः करिष्यन्ति देवा	१०-५३-३२	कुरावः कुरिता ऋषुर्धुमिनीत	१०-५१-२९
किं विषये किमापरे	११-२१-४२	किमुपापायमानं ब्रह्म मे	१०-१०१-३	कुरु त्वं त्रेतकापीण	७-१०-२३
किं संभूतं रक्षिषो	५-२-१२	किमनन्त सीकरान्याजं	३-१४-२३	कुरु त्रिभुवम् तन्मम्	१-७-५४
किं सापिष्यन्त्यस्माभिः	१०-४४-४९	किमेतैरामनः	७-७-४६	कुरुताडितक्षयभान्	१-१०-१५
किं स्याद्गोभ्यामचरीः किं	२-७-५४	किम्यकामान् भजतो	१०-१००-२८	कुरुवृक्षाननुज्ञाय मुनीष	१०-८८-९
किं स्म्य एतदुत देवमाया किं वा	१०-९-४०	किमन् शिषं ते व्यथजन्	११-८-२५	कुर्यात् सर्वाणि कर्याणि	११-२९-९
किं स्वत्यतसां नया	१०-७२-१०	किमान् भुवोऽऽपं	३-३-१४	कुर्यात्तरापीयम्	७-१४-२०
किंवाचोऽऽपि क्षारकरंभो	५-२८-९	किराजह्वानम् वचनम्	९-११-२४	कुर्यात् विग्रहं कैचिन्	१०-९९-३४
किं दुरातं मयि प्राप्ते	६-९-२८	किरातगान्धर्वुर्निरुत्तमा	२-४-१८	कुर्यान्ति हि न्वधि रतिं	१०-२७-३३
किं दुरापादानं नेपा	३-२४-४२	किरीटिनं कुण्डलिनं	३-२२-१०	कुर्यान्त्यः कुमुपासतं	४-२३-२४
किंवा भागवता	१-४-३०	किरीटिनं कुण्डलिनं	४-९-५१	कुर्यान्ता यव कर्याणि	१-५-३६

कुलं वै शापनिर्दयं	११-७-३	कृपानतः प्रतिहतः स	१०-६९-५४	कृष्णकृष्ण न इर्वन्त्यस्तत्रोपोऽ-	
कुलिनकुन्तावर्त्तिका	१०-५०-३	कृत्वा तवन्त्यमात्मानं	१०-३१-२०	मार्ततः	१०-६५-३२
कुलाचलेन्द्र द्रोणीषु	६-१७-३	कृत्वा यथा च जीवेषु	३-२२-३१	कृष्णकृष्ण महाप्राणिन्	१०-७४-३
कुनिग्रमिपुनम्	७-२-५१	कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः	११-१-१	कृष्णकृष्ण महाप्राणिन्	१०-२५-१९
कुसाशामयवर्धः	३-२३-३१	कृत्वा धरां छिन्नमूलम्	६-१२-२७	कृष्णकृष्ण महावीर्यं	१०-१७-९
कुसाशास्त एव	३-२३-३०	कृत्वा पार्थिवः पूजां	१०-३४-५५	कृष्णकृष्णमेषाम्बन्	१०-३५-११
कुसाभ्यस्तस्य पुत्रः	९-११-१९	कृत्वा प्रदक्षिणं भूमी	८-१५-४३	कृष्णमाध्यास्तवर्त्तित-	१०-१०५-३६
कुसानाभय चत्वारः	९-१३-५	कृत्वा वन्तं सुगुणा	४-१८-१५	कृष्णश्च तत्प्रभावञ्च	१-९-१७
कुसात्तारितेदेवाम्	१०-३१-३३	कृत्वा समानावर्त्तितौ	४-५-२	कृष्णपुमर्गिनिस्तोत्रे	३-१-७
कुसास्य चारित्यस्तस्मात्	९-१०-१	कृत्वाऽऽह्वयम्	७-८-२९	कृष्णद्विदेव्य राक्षोऽती	१०-८६-१६
कुसाम्बुनस्य प्रत्यक्ष	९-१९-६	कृत्वाऽऽह्वयं दक्षिणे समं	४-७-३८	कृष्णपार्थी	७-१५-७९
कुसुमकुसामित्यन्ताश	५-८-७	कृष्णं चाध्वर्यम्	६-९-४३	कृष्णस्त्राणान् निविशतो नन्दादीन्	१०-६४-२२
कुसुमकुसामित्यन्ताश	१०-१९-२	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	३-१६-३९	कृष्णमभ्यधत्तुः कुजः	१०-५९-३३
कुसुमकुसामित्यन्ताश	१०-५९-५९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	९-१८-५	कृष्णमागतभाकर्णं	१०-५८-३७
कुसुमकुसामित्यन्ताश	७-४-११	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	८-२०-५५	कृष्णमुर्ध्वगुणान्यः	१०-२०-६
कुसुमकुसामित्यन्ताश	३-१०-३९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	३-३१-२७	कृष्णमुर्ध्वगुणान्यः	१०-६०-२५
कृत्वास्तं गिरिनिभं वीर्य	१०-८९-१५	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	९-१३-३६	कृष्णयोगानुभावं तं	१०-२३-२४
कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	६-१४-३६	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	७-२-५४	कृष्णरामाद्विषो यताः	१०-५८-१८
कृष्णश्च गृहीतपाशान्	१०-६६-२६	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	७-१५-२४	कृष्णरामां वरिष्ठज्य	१०-७०-४४
कृष्णेण संस्तभ्य	१-१४-३	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१-१२-३५	कृष्णरामां समाभाज्य	१०-७४-२८
कृष्णे महाहिन भवार्णवमप्रवेशः	४-२२-४३	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	११-११-२९	कृष्णवर्णं कर्त्तुं कृष्णं	११-५-३२
कृतं वेता द्वापरं च	११-५-२९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	४-१-५	कृष्णचिह्नज्ञानं वीर्य	१०-३१-१९
कृतं वेता द्वापरं च	११-२-३०	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	३-३२-७	कृष्णसह र्णधुः	१०-५१-१७
कृतं वेताद्वापरं च	३-१२-१८	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	६-१८-२५	कृष्णसन्देशमाह्वयध्वस्त	१०-८३-७
कृतपुत्रिजानन्ती	६-१४-४४	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	७-१४-१४	कृष्णसतोऽप्य देशानां	११-२१-८
कृतध्वजान् कैशध्वजः	९-११-२०	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१२-२-४१	कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्राणां	१०-१०-२२
कृतव्यासो महावीर्यं च	११-२७-१९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	९-३-३५	कृष्णस्तु तत्प्रीत्युक्तकाशि	१०-६९-३२
कृतपाश सुपण्णिते	६-४-३६	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	६-६-२०	कृष्णस्तु तन्मन्त्रविपश्चित्	१०-१०४-११
कृतवर्माऽभ्यनुज्ञातो	१०-५६-१३	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-२२-२०	कृष्णस्त्वन्मन्त्रं रूपं	१०-२२-३५
कृतशोकानुतापेन	३-१५-४३	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१-९-५१	कृष्णस्य गर्भजगतोऽन्तिभरावसज्ज	१०-१४-३१
कृतागतं तं प्रदत्तमधिणी	१०-१०-११	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-२३-१३	कृष्णस्य नृत्तः कैचिद्गुणः	१०-१६-९
कृतादिषु प्रजा राजन्	११-५-३८	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१५-२४	कृष्णस्य योगवीर्यं तद्	१०-१०-१४
कृतान् आसीत् समरं	९-७-१३	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१२-३०	कृष्णस्य रक्षिणं गोप्योऽदीन	१०-९-२८
कृताभ्युपगच्छानाथ	४-१९-४०	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१-७-२२	कृष्णस्य रक्षिणं गोप्योऽदीन	१०-७९-४५
कृतिरास्तस्तस्मात्	९-११-१७	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-८०-२५	कृष्णस्य रक्षिणं गोप्योऽदीन	१०-१००-२२
कृतिरिष्टपन्थाभाज्	९-१८-२९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१२-२३	कृष्णांश्चिपधमपुनिऽऽ	६-३-३०
कृते प्रयतते धर्मश्चतुष्पाज्	१२-३-१८	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१४-६	कृष्णांश्चिपधमपुनिऽऽ	१२-७-९
कृते पद् प्यायतो विष्णुं	१२-३-५२	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१९-१३	कृष्णांश्चिपधमपुनिऽऽ	१०-५९-३९
कृते शुरुपचतुर्द्वन्द्वितो	११-५-२१	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१२-२०	कृष्णाश्च प्रणिपत्यह	१०-४६-१७
कृतेषा विपरा नष्टः	९-८-१०९	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-२७-१०	कृष्णाश्च वासुदेवाश्च	१०-८३-१३
कृते मे समधा गर्भः	९-१८-७२	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१५-१३	कृष्णाश्च वासुदेवाश्च	१-८-२४
कृते मेऽनुग्रहः एवै	४-२२-४५	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-१३-४१	कृष्णे गये भगवति	१-१८-३६
कृते हिरण्यनाभस्य	१२-६-४४	कृष्णस्त्राणान्तरामुत्तं	१०-८९-४४	कृष्णे स्वधामोपगते	१-३-४५
कृतिरास्ति नष्टराशि	६-६-२३				

कृष्णःश्रीधरक एतानि	१०-२५-२७	को नु केमाप कन्येन	१०-५१-१७	ऊतोषि विषा भाषां	४-१-३५
कृष्णेन हन्यमानास्ते	१०-५५-५	को नु लक्षणाभोजयेवं	१०-५३-२२	ऊषस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूत्	५-२१-३
कृष्णो ब्रह्म आदेशं	१०-५-५२	को नु मेऽस्मिन्ते	८-११-३८	ऊषतो वां वदेकेन	८-१८-५४
के न प्रयेतसो नाम	४-१३-२	को नु रात्रिर्निद्रयवान्	१-२२-२	ऊषेण वे विभनसो	१०-५१-५५
केचिन् कुर्वन्ति कर्माणि	१०-१००-४७	को नु लोकं मयुष्यन्	५-१५-४३	ऊष्यताः प्राणिनः ऊष्यं	४-१८-२४
केचिन् विषेणुं जगदुरेकं	११-२३-३४	को नु भुक्ता सकृद्	१०-१००-१८	किञ्चन्ये निशि	२-७-३३
केचिन् श्रान्तयो धीया	१०-५-३४	को नुमे भगवान्	८-१५-१३	किममाने कर्मणिहं	८-२१-३१
केचिन् रभधुः	४-५-१४	को भवार्तिह सम्प्राप्तो	१०-५४-२८	किमेषा क्रतुभिर्दत्तैः	३-३३-३४
केचिन् व-विंशतिं प्रादुरासे	११-२३-२	को भवान् परया तस्मया	१०-३२-११	किमकलौषिरिदेव योगिनः	४-२४-५२
केचिन्कर्म वरन्त्येनं	४-११-५२	को वझुक्को नाम	४-१४-२५	किमेषां निर्यन्यमानावाम्	५-८-११
केचिन्केवतया	५-१-१५	को वा अभुष्याहि	३-२-८	किमेषां समापस्य	११-२७-१
केचित्पश्येदहानाहृदपावकासो	२-५-१	को वा ईद्वि	३-१५-३२	क्रान्त्वि विषेने द्विज	३-५-७
केचित्प विसृज्य शिविरं	१०-५०-२५	को वा भावतस्मस्य	१-१-१५	क्रान्त्यं स्वतुनं वातमतिवेतं	१०-१२-२२
केचिद्वाहुरजं जानं	१-८-३५	को विषारिता वेगम्	५-८-३५	क्रान्त्येषोपाहृज्य	२-५-२७
केचिद् देहमिमं धारं	११-२८-४८	को विस्मयं वां मैत्रीमनुत्वां	१०-७०-४७	क्रदाया मुद्	३-८-३
केचिद् राजन् रघातयवान्	१०-५५-३०	को वेनं परिष्पीड	४-१४-३४	क्रदायामात्मन इहं	८-२०-५२
केचिद् विभिन्नधर्माणं	१०-५०-२२	कोऽस्तिऊषोऽनुवर्तन्या	५-१८-४०	क्रोशस्तकेषु गोपेभु तत्रावा	१०-१७-१
केचिद् हताः समापेनुः	१०-५१-३४	कोऽस्तिछापां	७-७-३५	क्रोशिय्यमाणस्तु कृष्णो	१०-१५-७
केचिद् हयानपन्थागानाकृत	१०-५०-२३	कोऽन्यत्र तेऽस्तिनगुरोः	७-५-४२	क्रोशस्तानुपुत्रज	११-१-१३
केचिद्भटाः समापेनुर्धवान्	१०-५०-२१	कोऽन्यर्धजुष्याम्	७-४-१५	क्रोश्याः पुत्रकथन्याः	१२-७-२५
केचिद्भुजगुः	५-१०-३२	कोऽनुवृष वय वादां	१-१०-३२	क्रोश्याः सुचिरं तत्र	१०-८५-१४
केचिद्देककन्यपसत	१-१७-१८	कोऽयं स्वतःपराजेन्	५-१५-२	कुर्वी मुक्तमादव हनं	१०-११-१७
केतुमाने भगवान्	५-१८-१५	कोऽन्यस्तेऽप्रीडो नाप	१०-५२-४५	कुलम्भकृतसमाख्याया स्मृतः	१०-३७-१८
केतुखचिक्रमसत	११-५-१३	कोटरा रेवती ज्येष्ठा वृता	१०-७-२५	कुलो लोभोऽनूनं हिंसा	११-२५-४
केतरोभ्यस्तपोऽनुकृन्	१०-१८-३५	कोनु तत्कर्मजः	५-४-५	कुलोऽनं कृष्ण रामेति	१०-३२-२७
केतचिद् भिक्षुणा गीतं	११-२३-५	कोन्यं नवैरूः	१०-५८-३५	कुदनं पिण्डनं तृप्तिः	३-२७-४५
केनाहं विविना	८-१५-२२	कोन्यार्थः सुतस्मयेनं	११-१०-२०	क देहो भीतिकः	८-१५-१५
केनोपायेन भगवन्	१२-३-१५	कोन्यस्य कविं न भुणोति	४-२१-१०	क वज्रसारसर्वाङ्गी	१०-४१-८
केपलानुभानन्तसन्तोहो	११-५-१५	कोन्यस्य काश्मा	५-५-१५	क शोकमोहो खेहो वा	१०-८८-४१
केवलेन हि धायेन कोप्यो	११-१२-८	कोन्वीरायै पारसरो	३-४-१५	क समहापनो बालः क	१०-२४-१४
केवलानुभवानन्द	७-५-२५	कोपकालो युगान्तः	७-८-४२	कचाहं कितवापारो	५-२-३७
केवलंन ह्यधर्मेण	३-३१-३३	कोपस्तेऽस्तिनिशिक्षां न	१०-९२-४८	कचिच कनईसानामनु	१०-१३-१०
केवाजसाध	७-१२-८	को युवां ज्ञानसंपत्ती	५-१५-१४	कचिच धीमधनः	५-१४-३७
केवातमनस	७-१२-११	कोऽहन्ता देव्यानाम्	८-११-१४	कचिच दुराधैर्विनिषेकहासकैः	१०-१५-१४
केवातमनससधुमनसनि	११-१८-३	कोमारा आचरेत्	७-४-५	कचिच सान्त्वयमावा	५-१४-१०
केवाी नु कंठग्रहितः रुग्मंही	१०-३५-१	कोमारा दारांषचं हः	३-२-२८	कचिच जीवातपयान	५-१४-२५
केवलंनद्वयैरेण भक्ताः	१०-७४-४३	कोमार्दकं भगवतो	३-२५-२७	कचिच गोचरीं जायां	४-२५-५२
केकस्यो पृथक्पुत्रज	५-२१-३८	कोमं सन्नरा रयावं	१२-१३-८	कचिचापेतेष	५-१४-८
केकस्यं सान्तिक् इतं	११-२५-२४	कोशोपनासती पीते	१०-५५-२७	कचिचिषापुरीहि	८-८-२१
को गोपेनगिदतो तस्मी	५-७-१२	कोसुधुमपरोशन स्वात्म	१२-१०-१०	कचिच्यजः कचिन्	११-७-४५
को गृहेषु पुमान्	७-५-१५	कविचिचमनः	१-५-३०	कचिचछपे	७-१३-४०
को नाम नृपेन्	१-१८-१४	क्रतुजनेन गोविन्द	१०-८२-३	कचिच्योक्तं कचिच्योक्तं	१२-८-१८
को नाम लोके वरुपायं	३-१४-५२	क्रतुविरक्तमयेव	४-११-३५	कचिच् क्रदापरिधानं	१०-१३-१३
को नाम स पुमान्	१०-५४-१३				

कचिन् पवतन्त्येषु	१०-१३-१५	धर्मेण तं काशिश्लोः	१०-६९-२९	शेखर आत्मा कुरुषः	५-११-१४
कचिन् पिबन्त्यां पिबति	४-२५-५८	धर्मेणाच्छादितं न्याम	४-११-२३	शेखरा एता मनसां	५-११-१३
कचिन् पुमान् कचिष ली	४-२९-३०	शला महाभागवतः	३-२१-२	शेखराणां चैव सर्वेषां	१२-१३-१६
कचिन् स शीतानुत्पाद्य	१०-९१-४	शत्रं शयाय विधिषांपहतं	२-७-२२	शेखराणामपि सर्वेषां	१०-१०५-१४
कचिन् समुद्रमध्यासो	१०-९१-५	शत्रं यत् नानजडास्यम्	९-२०-२९	शेखराणि सस्यसम्प्राप्तिः	१०-१८०-१०
कचिन् स्नातो	७-१३-४१	शत्रजन्मास्थितो जन्तून्	१०-५४-६४	शेखरऽऽजन्म्य भ्रातुः	९-१९-२५
कचिन्स्नातपिपामितराज	५-१४-१७	शत्रून्सुतस्यार्थान्	९-१४-३९	शेखं स कचिद्	३-१-३१
कचिन्कचिन्शीघ्रपनसु	५-१३-१२	शत्रिणाणामयं धर्मः	१०-५९-४४	शेखोऽस्य सुत्रजन्तस्मान्	९-१९-४९
कचिन्त्युगोति भूषण्ण्यां	४-२५-६१	शत्रिवैद्यक महावीर्यं	१०-१०५-१२	श्रीमं दुकूलम्	७-१३-३९
कचिन्ताकूटवगत	५-१४-१३	श्रमज्जं मम दीप्तस्यं साधयो	१०-५-२३	श्रीमं वासः पुष्पकटिन्तं	१०-१०-३
कचिदन्त्यं कचिद्	७-१३-३७	श्रमापीयं सपीयोसम्	४८-१६	श्रीमोभोनतामि	३-३३-९
कचिदसाय गृहं	७-१४-१६	श्रितिं धर्मेण बनेः	८-१९-३३	स्वेनिकषा मां मुषा	५-८-१८
कचिदुत्पुलकः	७-४-२२	श्रितिभरमवरोपितम्	१-९-५०	सऽऽवाहो नाम राजर्षिः	२०-१-१३
कचिदुत्पुलकोशी	५-१४-११	श्रितौ शपानं	३-२०-२७	सगमादाय गता	९-३-६
कचिद् गायति गायन्तु	१०-१३-९	श्रित्यादिभिरेष कित्तावुतः	६-१६-३७	सं रोदसी ज्योतिर्लोकमाशाः	१०-८-३८
कचिद् गायति गायन्त्यां	४-२५-५९	श्रित्यादीनाम्	७-१५-५९	सं रोदसी भगणानत्रि	१२-८-२८
कचिद् गुणोपि दोषः	११-२१-१६	श्रित्यन्त्येकेऽवतानन्त	११-२३-३८	सं बापुमणिं सतिनं मही	११-२-४१
कचिद् भूमी कचिद्	१०-८७-१६	श्रितोऽवमानितोऽसतिः	११-२२-५७	सं बापुन्ज्योतिरायो	१०-७४-२५
कचिद् रुदनस्युतचिन्त्या	११-३-३३	श्रित्ना शीरोदपी	८-६-२२	सं ज्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्ष	१०-२३-२५
कचिद् रोदिति	७-४-४०	श्रित्ना वरुषा	७-८-४	सगणस्तनुस्तन्माहू	९-१०-३
कचिद् यनस्यविक्लोदे गुहायां	१०-१८-२६	श्रित्यमाणस्तन्माहूदे	८-२२-२४	सखा यौनफनं वृष्टं	१०-४५-८
कचिद् चारयतो वेणून् शेखरीः	१०-१२-३९	श्रीणावुषः शीणस्तन्यान्	१२-६-१२	सद्वादस्य व माणातुः	१२-१२-२३
कचिद् दीपप्रसन्त्ये मात्रा	१०-२४-७	श्रीयमाणे स्तनामध्वे	४-२७-१७	सद्वादस्य दीर्घबाहुष	८-८-८२
कचिद्गुहाभयमोदित	५-१४-१९	श्रीयमाणेषु देहेषु	१२-२-१२	सखोताविमुक्तौ व प्राव	४-२५-४८
कचिद्गुहमन्दोहं कार्ष्ण्ये	५-१४-३४	शीरोदधावमरदानववृषणाना	२-७-१२	सखभोजन निर्मयं	१०-१८-४१
कचिद्वाचित धावन्त्यां	४-२५-६०	शीरोदमथनं मद्गद्	१२-१२-२०	सखैर्कर्महाकोशान् रथाश्च	१०-६४-३२
कचिद्भक्तयोः सतिनोऽऽभिधानि	५-१३-६	धुनून्ध्यामुदरं	३-२७-७१	सखोऽऽयोऽऽचरतो	३-११-२२
कचिन्निगीर्णोऽऽजगराहिना	५-१४-९	धुनून्ध्यामण्डः शुष्कास्यो	१०-१०२-१४	सखोष्टः ककरीः	३-१८-११
कचिन्निपतंते	६-१-१०	धुनून्ध्यामः शुष्कवदताः	१०-८३-२	सखूर्वास्तान्काव्यायः	४-७-१८
कचिन्मृत्युन्तु चान्येषु गायको	१०-१६-१२	धुनून्ध्यामाया मुसे राजा	४-३०-१४	सखोक्तं नयितुले वै	४-२९-५१
कचिन्मग्नो महावर्ते	१२-८-१७	धुनून्ध्यामिनागुणमाकृत जेह	११-४-११	सखोष्टस्यः कार्यतन्त्रः	९-११-११
कचिन्ध्यामोऽभ्यन्त्येषिणिकः	५-१४-२६	धुनून्ध्यामिनी मकरीन्तिमद्गति	१२-८-१६	सख्यकाशो द्रव्यं तोषे	४-२३-१६
कणितरेषुमुपवधितचित्ताः	१०-३३-१९	धुनूद् विधातु	३-१०-८	सखीः क्षुधैर्दरन्तु	३-१४-३२
कपात्यंको भवान् वत्स	४-९-२८	धुनूद्ध्ययां सुलापेषां द्वित्वा	१०-२३-२३	सखे सखि वाणी	७-१३-२५
कापि देवमापया रिषा	५-१४-३१	धुनूद्ध्ययांमुपसृष्ट	३-२१-२०		
कापि सन्ध्यामुपानीतं	१०-७९-२८	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	१२-२-११		
कापं मनीमसः कापं	११-२६-१८	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	१०-९८-४		
काहं दहितः वापीयान्	१०-१०१-१५	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	४-२९-३१		
काहं रजः प्रभवः	७-९-२६	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	३-७-६३		
केशः शिषो जन्मर्ष्यैर्विस्तारोऽन्तः	१०-११-७	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	३-३१-२२		
क्षणमात्रमिवाध्यायं	१०-५७-१०	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	४-२९-५९		
क्षणाद् निर्भीशतः	८-२०-६२	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	९-८-५८		
क्षणार्धमनुभगवान्	९-१५-२७	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	१०-६३-८		
क्षणार्धोनापि तुल्ये	४-२४-५८	धुनून्ध्यामिधिधिवैव	९-७-४		

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

ग, घ

गच्छ श्रावणीं सूत	११-३०-४६	गदाभाविष्य तरता	१०-६८-२३	गायन् गिरा मधुरा	१०-८०-३३
गच्छ नन्दप्रज्ञं तत्र	१०-३४-६६	गदाभुषण्य कान्तिं मुकुन्दं	१०-१०३-८	गायन्तं वारुणीं पीत्वा	१०-९१-१०
गच्छ भद्र वपाकाममैह	१०-५३-१८	गदाभाष्यविद्वासां	३-२०-५	गायन्तः कृष्ण कुण्ठित	१०-७०-११
गच्छन् कश्चिद् यनोरंशं	१०-५२-१८	गदंशानिष्पन्नानिस्सुनिद्रं	५-८०-२४	गायन्ताश्च स्तुभन्धश्च	१०-५८-४५
गच्छन् एषि महाभागः	१०-३६-२	गन्तुं कृतमतिव्रजम्	१-८-११	गायन्ति ते विशदकर्म	१०-८१-९
गच्छमानस्य सान्त्वस्य	१०-८८-१३	गन्धर्वातिरिधवाचैन्	८-१५-४०	गायन्तोऽऽभिप्राज्ञान्तो	८-१३-१०
गच्छोद्वह मयाऽऽरिहो	११-२९-४१	गन्धमान्वाधतखिभ	११-३०-५४	गायन्तश्च उषैरमुषं सज्जताः	१०-२८-४
गच्छोद्वह व्रतं सीम्य	१०-४४-३	गन्धर्वमुखा	८-१०-४३	गायन्तः प्रियकर्मणि	१०-४५-१०
गजमुष्टिकाचालकंसादीनां	१२-१२-३४	गन्धर्वविद्याधराचरणेताः	३-६-४३	गायन्तो दीर्घमान्	८-१२-१५
गजान्तुराणां	८-९-३७	गन्धर्वापरतः कामं	१२-७-१६	गावः सपाता एतेन	१०-४१-२६
गजैरेव महाधेनव	१०-३४-४२	गन्धर्वापारतो नागाः	११-६-३	गावः सर्वगुणांशेता वासः	१०-८-१८
गणं सायनकं नाम मेघानां	१०-२३-२	गन्धर्वापारतो वधा	३-६-१३	गावश्च कृष्णमुखानिर्गन्धमेगुणि-	१०-१९-१४
गते कुम्भाश्रमतामस्य	१०-५१-६६	गन्धर्वस्तुपु गौडम्	९-११-७	गावो भृगाः सपा नार्यः	१०-१८-४४
गतयो मतयः भद्रा प्रापयिष्य नं	३-६-२६	गन्धर्वाल्केः सुतीर्थीयः	१०-२०-३	गावो बुधा उत्तमतर्यः	१०-१४-११
गतधर्मं वर्षपुच्छन्	१०-४४-१६	गन्धर्वाः शङ्क भद्रं ते	१०-२५-१७	गावो वृषाश्च वन्ताश्च -	१०-६-७
गतस्वार्थमिमम्	१-१२-२६	गयाज्जपन्त्यां विचारयः	५-१६-१२	गावो हिरण्यं वासांसि	१०-३२-३
गतां च दानवीं सेवां	१०-५२-२२	गर्हं प्राह कोन्य	१०-६७-३८	गावोऽऽज्ञसम्पन्न	३-१२-१३
गताः सप्ताधुना	१-१३-७	गर्हः चमगापिपुः कथां	१०-६६-४१	गावधारयन् स गोपालः	१०-२१-१७
गतिं चिकीर्षतः रादी	२-१०-२५	गर्हः चमगापिपुर्नीतपैव	१०-६७-३९	गावधारयन्तावबिहू ओदनं	गामाञ्जुली १०-२१-७
गतिस्मिन्नेक्षणभाषापरिपु	१०-२८-३	गर्हध्वजम्बाकृत् रथं	१०-६१-२५	गिरं सत्पावी गयने समीरितां	१०-११-२१
गते सान्त्वन् महापावान्	१०-३४-४९	गर्हो भगवांस्तोतः	६-८-२९	गिरयः प्रत्यारयन्त	३-१०-२०
गते यधि युवां तन्मया	१०-४-४१	गर्गः पुरोहितो राजन्	१०-९-१	गिरयो मुमुक्षुलोपं कश्चि	१०-१८-३४
गते राजनि सा वीर	९-१५-२४	गर्भं त्यजामु दुष्कृते	९-१२-०९	गिरयो वर्षपाताभिन्धमाना	१०-१८-१३
गते शतधुरीः धृजः	३-२५-२१	गर्भस्तम्बमवाधुर्गाः	९-१५-३४	गिरा गजददाऽऽस्तीपीन्	१०-३०-१४
गतेऽऽप दुर्वाससि	९-६-८३	गर्भस्तम्भः कृष्णान् नै वे प्राहुः	१०-३-१४	गिरिं चारोम्य	८-६-३८
गतेऽऽप बभ्रुदेवे तु	१०-२-१०	गर्भे प्रणीते देवस्या रोहिणी-	१०-३-१६	गिरिर्वा चित्तिधिय	१०-३५-३०
गत्या तन्तिनपोरार	१०-४५-५१	गर्भे बान्धेऽऽप्यवीष्मन्वात्	४-२९-७४	गिरिपतश्चिन्ति	८-६-३७
गत्याऽऽनुतागस्मिन्तरात्रंतेध्वनिः	१०-२८-२	गतप्रज्ञानिच'हो देवो	१०-८-३०	गिरिपतश्चिन्ति	८-६-३७
गत्युष्णुत्तारगौचाराज	११-१६-३६	गतं कर्मविपाणीनां	९-६-२१	गिरिताऽऽ वादरातीव	६-१२-२९
गत्या गजाहपं रामो	१०-९२-१७	गा गोपकैरुचनं	१०-१९-२०	गिरिपेताऽऽशीरिकाया प्रहारं	१०-९१-२०
गत्या जनाशायाभ्यां पाषाणित्वा	१०-१२-४७	गां दुग्धदोषामसती च	११-११-१९	गिरिगामस्मद्भै मेरुगन्धनां	११-१६-२१
गत्या माहिष्मती रामः	९-१४-१३	गां वर्पन्	३-११-१९	गिः सुतापाः पुष्पिण्याः	४-२-२६
गत्या वनाद् ननं चन्द्र	१०-२८-१३	गां भोक्स्वन्वाज्जातीयः	१२-१२-२३	गीतं भगवताज्ञानम्	१-१५-२
गत्याऽऽप वतीशान्तायां	१०-२१-१५	गाः सान्त्वयं सापाद्वे	१०-१७-१५	गीतं भवेदं नरचयन्मन्त्राः	४-३४-८०
गन्तोदीची दिशं राजा	४-११-५	गाद्वेयो धानंरक्षणां नृजः	१०-९७-२७	गीतवादिस्वपेण	१०-८१-२४
गदः सान्त्विकरूः	१०-८८-५	गाध धर्मयुगां दीनां	१-१७-३	गीतेने वरमं पुष्पम्	७-१-५
गदया तादिते रण्डे व्रत	१०-६६-३५	गादित्तिचिह्नदप उदमन्	१०-१०३-१५	गुरपायससर्पाणि	११-२७-३३
गदयाऽभिद्वितीऽप्याजी न	१०-१०३-१४	गाध्दीवधन्वा कञ्जी	१०-९७-३०	गुणदोषभित्तरादिभन्तलेण	११-२०-३
गदा कीमोदका मुवी	१०-४९-२४	गाधवारिचत्ताम्यापमिन्दन्	१०-१८-३५	गुणदोषभित्तरादिभिन्धमान्	११-२०-५
गदाऽऽतिपरिषेचिणीः	६-१०-२४	गाधर्वभूम्बहातेनः	९-१४-२८	गुणज्वाह एतस्मिन्	१०-७४-१५
गदापाणिदुर्गुपार्थः सान्त्वोऽपि	१०-८८-४८	गान्धारी श्रीपदी	१-१२-४	गुणज्वाह एतस्मिन्	६-१७-२०
गदापाणी उभी हृष्ट	१०-९९-२६	गान्धारी धृतराष्ट्र	९-१९-२६	गुणमया जीवरोचना	११-२६-२
गदाप्रहाराभ्यापते	८-१०-१५	गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च	११-३१-४१	गुणमया स्वराका	८-७-२३

गुणव्यतिरिक्तं देवी	६-१९-१२	गृह्णीती त्रीष्ट्यान्तान्	३-२१-३१	गोपजान्निग्नित्वा देवाः	१०-१६-१०
गुणव्यतिकराकारो	३-११-१७	गृहिः कंकेरिके	८-९-१०	गोपवृद्धा महोत्पाता	१०-१२-१०
गुणव्यत्यय एतस्मिन्	३-११-३०	गृहं तमापान्तमवेक्ष्य साऽऽस्तानान्	१०-४७-४	गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च	१०-१७-१८
गुणाः सृजन्ति कर्माणि	११-१०-३१	गृहं वनं गोपविशेत्	११-१७-३८	गोपवृद्धाश्च विधिष्वद्	१०-९-०-४
गुणान्मकानीन्द्रियाणि	२-१०-३२	गृहणीतानि	३-१३-१४	गोपा नन्दादयः धुन्वा	१०-१२-१
गुणाधिकान्मुदं निषेत्	४-९-३७	गृहस्थ एनाम्	७-१४-१	गोपाः परस्परं हृष्टा	१०-६-१४
गुणानामप्यभिधायां पुमान्	११-२५-१	गृहस्थस्य	७-२५-२८	गोपान् गोकुलरक्षायां	१०-६-१९
गुणानुरक्तं व्यसनाय	५-११-८	गृहाण द्रविणं दत्तम्	९-५-११	गोपान् वपस्यानाकुप्य	१०-४२-२८
गुणाभिमानिनो	३-३०-४४	गृहाद्व्रजितो धीरः	२-१-१६	गोपान् समादिशत् सोऽपि	१०-३७-७
गुणाभिमानि स तदा	४-२९-२८	गृहादनपणं वीक्ष्य	१०-७६-२	गोपाना यादवाश्चैव	१०-३४-५६
गुणानपं शीलपतनं कुतश्च	४-२१-४३	गृहाभ्यो ह्युत्ताप	११-९-१५	गोपानास्तमपचयन्तः	१०-२६-३
गुणावतारिर्विश्वस्य	२-८-१८	गृहस्थी सद्यती भार्यामुद	११-१७-३९	गोपालमन्व्यवृज्जन्त	१०-३७-३०
गुणानामप्यहं सूचं महतां च	११-१६-११	गृहाभ्यो जपनतो	११-१७-१४	गोपीषाप जगत्पुं	४-२२-५८
गुणेषु गुणसाध्ये च	७-६-२७	गृहीता यद्वस्तुग्रा	१०-५१-८	गोपीनां तत्पतीनां च	१०-३१-३६
गुणेषु मायामात्रेषु	११-२६-२	गृहीतार्हणमासीनं	३-२२-४९	गोपीनां परमानन् आसीद्-	१०-१७-१६
गुणेषु वर्तमानोऽपि	११-१०-३५	गृहीतुमिच्छन् विज्ज्वलं	१०-६१-५०	गोपीभिः स्तोत्रिभ्योऽऽनृन्वद्	१०-१२-७
गुणेषु वा विरोचितमभीक्ष्णं	११-१३-२६	गृहीतो नीलया सौभाग्यम्	९-१३-२३	गोपुरद्वाराभ्यगेषु	११-१०-५०
गुणेष्वस्यो बहिता	११-१५-५	गृहीत्वा पाणिना पाणिं	१०-८०-१५	गोपैर्मन्त्रे प्रतिवृते	२-७-३२
गुणेष्वपिचिरे चेतो	११-१३-१७	गृहीत्वा मृगसायकाः	४-२-१२	गोप्यः कामान्	७-१-३२
गुणेष्वपिचिरे चेतो	११-१३-२५	गृहीत्वा रत्ननिचयं किरीटं	१०-५३-११	गोप्यः किमाचरयन् कुपानं	१०-१९-१०
गुणैरतमसह्येषैः	७-४-३७	गृहीत्वा युधपोतं वा	१०-३४-११	गोप्यः कृष्णे वन	१०-३३-१
गुणैर्गुणानुवर्तते यथाकालं	११-७-५०	गृहीत्वा देवपासास	१०-११-१५	गोप्यः स गोपाः किल	१०-८-३३
गुणैर्गुणान् स भुञ्जान	११-३-५	गृहीत्वाऽऽरपादाभ्यां	१०-१२-४३	गोप्यः संस्पृष्टमतिना अग्रेषु	१०-७-२२
गुणैर्भिषिक्ताः सुखी	३-२७-६	गृहीत्वावीन्द्रियैरर्षां	११-२-४८	गोप्यः सुमृष्टमिदं कुण्डत-	१०-६-११
गुणं गुणो विनिर्मिण्णम्	३-७-२०	गृहेषु कूटधर्मेषु	३-३१-९	गोप्यः स्फुरन्मककुण्डलकुण्डलतन्वि	१०-३१-२२
गुणं मन्त्रुराजिन	३-२७-६९	गृहेषु कूटधर्मेषु	४-२-२३	गोप्यश्च कृष्णमुपतभ्य	१०-७०-४९
गुणा नृभिर्निरगमचपलभ्यु	१०-८५-१६	गृहेषु कूटधर्मेषु	४-२५-६	गोप्यश्च दधितं कृष्णम्	१०-३७-३१
गुणाऽप्येषे मनुजिता	११-४-१८	गृहेषु तासात्मनिवार्य	१०-१०४-१२	गोप्यश्चाकर्णं मुदिता	१०-६-९
गुणान् भविताः शतः	८-२०-६३	गृहेषु दोषे सुतेषु	९-६-१५	गोप्यस्तद्वीर्यमाकर्णं	१०-३२-२४
गुणानां च तत्पुत्रां च	६-२-१६	गृहेषु वेपथ्विषयः	८-१५-७	गोप्यस्तपः किमचरन्	१०-४२-१४
गुणेष्वगमनगुणानी	१०-७३-५०	गृहेषु वर्तमानोऽपि	४-२३-५५	गोप्योऽदेवत्वाय	१-८-३४
गुणैर्बन्धु	७-५-१९	गृहेष्वपिस्मृतो	७-४४-३	गोप्यो रुद्राद्या नृप्यकुच	१०-१२-३३
गुरुषु ब्रह्मिहानीनं	१०-४३-४६	गृहेष्वपिचिरे चापि	४-२०-१९	गोप्यो तन्वाऽऽस्युतं कान्तं	१०-३१-१५
गुह्यं सः स्यात्स्वजनो	५-५-१८	गृहोपायां कुसुमिभिः	३-३४-१८	गोप्यो हस्तन्यः वष्टम्	१०-९०-९
गुह्यतुष्ट्या भक्ष्या	७-७-३१	गृह्णन् निषदादध	१०-४९-४८	गोप्योऽऽनुक्रामनसौ	१०-१४-२०
गुह्यं रत्नदेवराच	९-१८-२	गृह्णन् नो न वदयः	१०-३१-३०	गोप्योऽस्य नित्यमुदित	१०-४१-२८
गृह्णन् वपस्याव्रजान्	९-८-१८	गृह्णन् शालतः पांशून्	१०-८९-५०	गोभृष्टिगणपातनाऽर्हन्तिनः	१०-८९-२८
गुह्योर्नापिगतः सङ्ग्राम्	६-७-१७	गृहीत वपुषुषुबद्धमन्युष्य	२-७-३०	गोमती गण्डकं शान्ता	१०-९९-११
गुह्योर्नापिधवृद्धानाम्	६-१-१५	गुह्यमाणस्त्वमग्रातो विकारीः	१०-११-३३	गोमन्त्रं द्रुमिपञ्जरो	१०-५२-२७
गुह्यं त्यक्तायः	९-८-८५	गोकुलं सर्वमावृण्वान्	१०-८-२३	गोमन्त्रं पर्यन्तं तुह्य	१०-५३-१
गुह्यापिधानं निर्धाय	१०-३५-३४	गोपं त्वदीयं भगवान्	४-४-२३	गोमूत्रेण सापिपन्था	१०-७-३१
गुह्यः कन्यागुरो माचरन्नुद	१०-७०-२६	गोदावरीनाटान् पुण्यान्	१०-१०५-६	गोमूत्रेण कञ्जकरो	१०-६५-२०
गुह्यचर्या भूतेषु	११-१६-४	गोदादशज्याभिषेः	१०-४४-११	गोवर्धने धृते शीले आमागद्	१०-२५-१
		गोपानानि वृषकृत्य	१०-१२-३२	गोविन्द नीपतमेषः	१०-५६-८

चित्रघाभिः पट्टिकाभिः	९-९-३३	छाया न्यथामौ मूढ	८-७-३०	जनमेजयः स्वपितरं	१२-५-१६
चित्रस्मरिः पत्ररथैः	१-६-१३	छायास्तनुदकाशता	११-२८-५	जनमेजयस्तस्य पुत्रः	९-२०-३
चिन्तयन्त्येकया	८-६-२	छायायाः कर्दभो	३-१३-२७	जनमेजयोः ह्यभूत् दुरोः	९-१७-३
चिन्तायास्त भगवान् हरिः	१०-४९-६	छायायामुपरिवहं माधव्य	१०-६५-२२	जनपिप्पसि यं रात्रि	९-२०-३९
चिन्तां दीर्घसमां श्रामः	७-६-४४	छिन्वाऽस्मिन्मार्गे निगमं	१०-९०-३४	जनस्य कृष्णाद् विमुक्तस्य	३-५-३
चिरं नः पाहि रासाहं	१०-९०-३	छिपमानं कालाचर्यैः	११-२०-१५	जनाः ब्रह्महृत् सवै	१०-४२-२५
चिरं विमुञ्च मुनय ईश्वरस्ये	१०-७२-१५	छिद्रतीतिशङ्कायां	१०-४०-२७	जनेषु दत्तमानेषु काम	११-७-२९
चिच्छाजगरभान्तो	१०-५४-३३	छिन्नान्यधीरायगतसमगतिः	४-२३-१२	जनेषु प्रगृह्यतन्त्रे	४-२२-९
चिरमिह वृजिनारत्नप्रधानोऽनु-		छिन्नेकबाहुपरिषेण वृक्षः	६-१२-४	जनेष्वेवं बुबाणेषु	१०-४१-३१
तपैः	१०-५४-५९	ज, झ		जनां जनस्यादिष्टे	८-२६-५१
चिरान्मृतसुतादने गुरुणा	१०-७४-३२	जंघुडीपस्य च राजन्	५-१९-२९	जनां ये लोक एतस्मिन्	१०-२६-१३
चिरात्प्रतिपादाजानां सा	१०-५८-५४	जंघुडीयोऽङ्गं	५-२०-२	जनांऽऽकुपोऽङ्गं निजकर्म	८-२६-४७
चीरकृष्णजिनपरं	१०-५२-१९	जंघुक्ष शान्तिनि	५-१३-२	जनांऽस्य हेतुः सुखदुःखयोषत्	११-२३-५३
चीरवासा व्रतधामा	४-२८-४४	जगतस्तनुस्वरचापि	४-२३-२	जन्तुर्वै भव एतस्मिन्	३-३१-०४
चीरवासानिराहोरो	१-१५-१२	जगत्तुः सर्वभूतानां	१०-३२-२३	जन्तोर्जगत्स्य जगदीशपेशां	४-२०-२९
चीराणि चैः पथि	२-२-५	जगत्तुः प्रकृतिभ्यस्ते	१०-८३-३०	जन्म ते मय्याः पापः	१०-४४-३०
चुक्रोष नारादासी	६-५-३५	जगत्तुः प्रकृतिभ्यस्ते	४-८-३९	जन्म न्यात्मतया पुंसः	११-२२-३९
चुक्रोश विमना	३-१८-७	जगई सामर्थापयसया	४-४-१०	जन्मकर्म च	१-८-३३
चुषुर्भुनक्तुदन्तः	७-३-५	जगाम नैमिषं वज्र	१०-९८-१०	जन्मकर्मवयोक्ष्य	८-२०-५९
पूतपयसातः	४-१०-५५	जगाम मागपातेव	१०-५३-२३	जन्मकर्मविधानानि तन्नि	१०-५४-३७
पूतप्रवालपैस्तबकोत्पलाज-	१०-१९-९	जगाम ह्यालिनपुरं	१०-१००-५	जन्मकर्मवदालानाम्	७-११-१५
पूतप्रियापनपनसासनकोविदार	१०-२८-९	जगाम ह्यालिनपुरं	१०-९२-१६	जन्ममुक्तं भगवतो	१-३-२९
पूतैः कदम्बनीपैश्च	४-७-१५	जगत्तुः किरणम्यांस्तुष्टुः	१०-४-६	जन्मप्रधानगुणितवेत्तोरन्या	१०-८४-४६
पूषणम् स्वधनुःकोटया	४-१८-२९	जगुर्मेन्द्रासनम्	७-४-१४	जन्मन्वन्तरं राजन्	१०-५४-६५
पेत आहूतिरुपाय	४-२४-४४	जगदुस्माद्विशृणुं	३-२१-४१	जन्मवन्मुषिषोऽनन्तमदास्ते	१०-९२-३०
पेतः सत्यस्य बन्धाप	३-२६-१५	जगुर्दे वीर्यं रूपम्	१-३-१	जन्मवै वेऽऽद्य भयिता	१०-१२-२६
पेततेनामुनोऽप्येवमुचंरंता	११-२६-३५	जग्राह विजिह्वं	३-२०-१३	जन्मायास्य यतः	१-१-१
पेतस्तन्त्रवर्णं पुञ्ज	४-१-२६	जग्राह विरयं रामो	१०-४९-७६	जन्माया पडिमे भावाः	७-७-१८
पेषयेद्देहिभितं ज्योति	१०-८४-४५	जगान रुम्भान	३-१४-३४	जन्मैश्वर्यभुतभीभिः	१-८-२९
पेषपीपूकसात्म्यानां	१२-१२-३९	जग्रेऽध्वनोदरं तस्मान्	९-८-७२	जन्मोपपत्तोरन्ययोगसिद्धेः	४-७-९
पेषसात्म्यजरास्थदन्त	१०-७५-२२	जग्राते नी दिनेः	७-१-४१	जन्मोपपत्तोरन्ययोगसिद्धेः	११-१५-३४
पेषया माऽपिपुनपुन	१०-७१-८	जग्रे च कर्दभगुहे	२-७-३	जन्मोपपत्तोरन्ययोगसिद्धेः	१-१०-२१
पैनखण्डेन तान् बद्ध्वा	१०-१००-३१	जग्रे त्वद्विद्विधाग्रा	६-१७-३८	जग्रे भुक्त्वा हनं	८-१०-१९
पैतेन यच्छा तमसाधुकारिणं	१०-५९-३८	जग्रे तन्त्रद्विद्विधायम्	९-१९-७	जगः सुप्रो भद्राश्चो	१०-७६-१७
पौरिता विदुरेणं	४-१७-८	जटां निधुञ्च विधिबन्	९-८-१३०	जयकाले तु	७-१-८
पौरमाणा सुरिरेवं	९-१७-३९	जटादीर्घातिभी	७-३-३	जयजय जयजयजय	१०-९६-१५
पौरप्रायं जनधरं	४-१४-४१	जटापसनीव्रतयाः	६-१७-७	जयति जननिवातो	१०-१०-२८
प्राणि देहाभ्यन्तरज्वामिधानि	१०-५०-३२	जटादेवकूटी	५-१९-२७	जयति वेऽऽधिकं जन्मना व्रतः	१०-२९-१
प्राणाभ्यन्तरज्वामिधानि	५-१५-९	जटादेवकूटी	४-१३-१०	जयद्रथं सिन्धुपर्वी सोमदन्तं च	१०-५५-२४
प्राणाभ्यन्तरज्वामिधानि	७-१२-३	जटादेवकूटी	५-१६-२९	जयध्वजः शूरसेनः	९-२०-२८
प्राणाभ्यन्तरज्वामिधानि	२-१-३१	जटादेवकूटी	९-११-१३	जयन्तः धुतदेवश्च	८-२०-१६
प्राणाभ्यन्तरज्वामिधानि	११-२१-३९	जटादेवकूटी	४-९-४३	जयान्तो नमःशान्तः	१०-९१-२७
प्राणाभ्यन्तरज्वामिधानि	१०-४४-९	जटादेवकूटी	१०-१३-४६	जयोरन्याय भगवन्	८-१६-२५

जगन्मूर्तं स्वेन्द्रम्	१-१८-३२	विष्णुध्यानात् परितः	१-७-३४	नृदेव ज्ञानामुत्तराङ्कुशेभ्यो
जगत्सत्यं निकोपेनं न मृषा	१-७-१-१४	विग्रन् इव नाशान्ना	१-८-३६	नुदधितोऽप्यस्तस्य
जगत्सत्यं पातयिष्या	१-८-३-३१	विनीविष्णुणां जीवानाम्	६-१०-४	नुदधामृतमन्त्रेण
जगत्सत्यः समदशसंभृताद्	१-८-६१-१८	विज्ञासितं अधीतम्	१-५-४	नुदतः सुवहस्तस्य
जगत्सत्यवधः कृष्ण	१-८-८१-१०	विज्ञासितं सुसंपन्नम्	१-५-३	नुदन्तं च चित्तानाग्नीन्
जगत्सत्यमानीतसत्यस्य	१-९-१-३६	विज्ञासितान्तावपाथान्यो	१-११-३८	नैमित्तैः सामगम्यासीन्
जगत्सत्यम् नुशान्ता	१-९-५-२२	वितं वितं तेऽस्ति	३-१४-३०	तु
जगत्सत्येन सहिताः सर्वे	१-९-४९-१८	वितं न देवदेवि	१२-७-३	ज्ञातं मया पुनितद् कृपिणा
जगत्सत्यः सम्प्रति	१-९-५-२६	वितं न आत्मविदधुषां	४-२४-३४	ज्ञानमेतस्य
जगत्सत्यतापविधौ मय्यस्य	१-९-४९-४५	वित्तज्ञातं तदा	६-१६-४०	ज्ञानयः पितरौ
जगत्सत्यनिश्चायणी गद्यायां	१-९-२-४३	विनासतो जितस्वासः	१-१२-५४	ज्ञानयो जगद्गुः क्षिब्ध
जगत् सदुद्देशैः	७-१३-२८	विनासतो जितस्वासां	२-१-२३	ज्ञानयो बन्धुहृदो ये च
जगत्सत्यनिकमः सर्वै	१-९-८-११	विनीकचेतनमप्यनुपशाः	२-७-२	ज्ञानयोऽतिपथस्तस्य
जगत्सत्यं समासाय	१-१५-८	विनेन्द्रियस्य दान्तस्य	११-१५-३२	ज्ञानोऽस्ति मेऽस्य
जगत्सत्यमात्राध्यानाः	१-१८-२५	विनेन्द्रियस्य युक्तस्य	११-१५-१	ज्ञान्या ज्ञानिवर्षं गद्यमपर्यम्
जगत्सु मां रक्षतु	६-८-१३	विन्ना पुनं धनं सर्वम्	१-७-११	ज्ञान्या ज्ञान्याऽथ ये दे
जनीकसां जने	१-१४-२५	विन्ना पुराऽऽसुरान्	१-७-११	ज्ञान्या न्वद् दानवेन्द्रस्य
जनीपेनिरभिधन्य संतपो	१-१८-२१	विन्नामरूपगुणोद्गीत	१-८-८८	ज्ञान्या पुत्रस्य तन्वां
नहार तेनैव शिष्टः	१-८-८८-५४	विज्ञायां व्यपद्यतम्	१-१३-४	ज्ञान्या मय धनं साधि
नहार च चित्रलेखा	१-८-७६-३२	विज्ञायाऽथ प्रमायिष्या जगो		ज्ञान्याऽऽज्ञान्या च कर्माणि
नहास भीमस्तं रक्षा शिषो	१-८-८६-४	रक्षिषोऽस्तिः । ११-८-१८		ज्ञानं गुणतमम्
नहास्यो एकस्मात्पुत्रः	१-१३-४	विज्ञानर्षिः	६-३-२९	ज्ञानं च वैश्वम्
नहार्य वरयै	७-१४-१३	विज्ञेकतोऽप्युत्त	७-९-४०	ज्ञानं चानुपुनं ज्ञे
नहामुनं भावमिमम्	७-८-१०	विज्ञेकतोऽमुपकथितं कथि	११-९-२७	ज्ञानं वैकानिकं ब्रह्मन् विज्ञानं
नाशस्त्यः प्रभुपुत्रिष्य	११-१३-२७	जीवतो विवृणतस्तस्य	१-१३-४	ज्ञानं निःशेषताधीय
नावधायी महादेवे भुवि	१-९-१५९	जीवत्पयो भागवताङ्गिणुं न	२-३-२३	ज्ञानं परं स्वात्मराः प्रकाश
नावधायी मन्त्राणु	११-१०-२८	जीवतस्त्वान्नामुद्राः	३-३१-२६	ज्ञानं परं स्वात्मराः
नावस्यो नृपं शिष्टः	१-७-४०	जीवता ब्राह्मणार्थीय	१-८-२२-२६	ज्ञानं पदा प्रतिनिकृत्
नावस्य मृत्युपुत्र	६-१०-३३	जीवताद् ब्रह्मज्ञानोऽप्यम्	४-७-५१	ज्ञानं बरेतदरधान्
नावहस्योऽप्यन्तमृधनां	३-३२-१३	जीवमृत्युनं निषमेन	१-१०-१२	ज्ञानं योगश्च मीक्षितो
नावहस्योऽप्यन्तमृधनां	१२-६-२३	जीवताऽतिथिः	७-१४-३७	ज्ञानं विनिर्दोषस्यम्
नावो गतः पितृगृहान्	१-२१-६६	जीवस्य गतयो यावत्	३-८-१२	ज्ञानं विनिर्दोष निगमस्तपश्च
नावजन्मार्थं तपोमं	१-८-७६-३५	जीवस्य वत् संसरो	१-८-७०-४०	ज्ञानं विमुक्तं विबुधं यथै
नावनाम मयवन्	८-१४-२९	जीवस्य संसृतिः बहीः	३-३३-३८	ज्ञानं विमुक्तम्
नावनीमस्त्यं वदुपतेः	१-९-४५-४	जीवा भेदा ह्यजीवानां	३-३०-२८	ज्ञानविद्याय
नावे न्यां सर्वभूतानां	१-९-५०-२६	जीवात्मनश्च भद्रते	६-१६-२	ज्ञानविद्यो विरक्तो वा भद्रतो
नावेत्वाभीशविश्वस्य	४-७-४२	जीवितं वरणं जन्तोर्गतिः	१२-५-२५	ज्ञानमज्ञानतत्त्वाय
नाविध्याते महायोगे	१-२०-१०	जीवो कथानुगो	३-३२-४५	ज्ञानमार्थं परं ब्रह्म
नावपश्च वरमो गुह्यः	४-९-५६	नुगुप्तं धर्मकृते	१-५-१५	ज्ञानमेकं पराधीनः
नावदशयोऽस्ति भगवान्	१-१४-२५	नुगुप्तं विवृणुः रामः	१-८-१३३	ज्ञानविज्ञानविषे ब्रह्मणोऽनन्तमते
जापतम जापधर्मभृत्पुगृहाम	११-९-२६	नुद् बतार्थास्त	३-२२-१३	ज्ञानविज्ञानपथेन ध्यामिष्या
जापतमपुष्टेन	११-१०-३	नुद् स्वतन्त्रैः तुम्हः	१-१०-१-२२	ज्ञानविज्ञानयोगेन
जापे उत्तमपादस्य	४-९-९	पुरां निवन्तकथायां	८-१४-१६	ज्ञानविज्ञानसंयुक्त आत्मभूतः

ज्ञानविज्ञानसम्बद्धः	११-१९-३	तं तान् एष्टा	१०-७४-५७	तं त्वत्कुक्ष्यां ममताम्	९-१७-३७
ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञान्वा	११-१९-५	तं कश्चि त् स्वीकरीष्यन्तम्	९-५-६	तं प्राप्तयन्तं भगवान्	१०-३५-३
ज्ञानदैराण्युक्तेन	३-२६-१८	तं कश्चिसेत्रन्ध्रेण	१०-३०-८	तं न्यष नूनं मदातां	१०-३९-१४
ज्ञानदैराण्युक्तेनभक्ति	३-२६-४३	तं कामपालो मुसलेन	१०-५१-५६	तं न्वा गताहं	३-२६-११
ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टः स्वार्थो	११-१९-२	तं किं करोमीति	४-६-४	तं न्वा जगन्निधन्तुदधानेनो समं	१०-७८-४४
ज्ञानिनामेकमकानां प्राणायासा	१०-५४-६२	तं कृष्णपादाभिनिविष्टचेतसं	४-१२-२२	तं न्वा यतोवीर्यकं सुरां	१०-५३-१५
ज्ञाने कर्मणि योगे च	११-२९-३३	तं केशकर्मपरिपाकगुणप्रवर्धः	१०-७२-३१	तं न्वा वयं तदधिपः	९-८-१५
ज्यामपस्त्वप्रतोऽऽप्यन्वाम्	९-२०-३६	तं खट्वाणं विचारन्तमाशु	१०-४२-३५	तं न्वा वयं नाथ	८-६-१३
ज्यायान्गुरीचरतोऽऽप्यदितेः	३-७-१७	तं गन्ताऽऽतिन्यवेनापां	१०-८२-१७	तं न्वाऽऽहं भवभीनानां	१०-३२-१५
ज्येष्ठं मन्त्रेष्टाश्च	९-१४-३५	तं गन्धं मधुपाराया	१०-९०-२०	तं न्वां विदाम	३-१६-४७
ज्येष्ठोद्योगिचिदाभाति	६-१४-२८	तं गृहीन्ताऽऽन्यद्	१०-२६-२	तं न्वाऽऽमथाप्रविशुपात्मगतिं	१०-७१-४
ज्योतिराविचिदाभाति	७-१-९	तं गोपायति राजेन्द्र इन्द्रः	१०-५५-१९	तं न्वाऽऽनात्मदक्षिणेश्वरा	११-२३-५
ज्योतिर्यथोद्योदकाधिषेन्द्रः	१०-११-४३	तं गोरजशुभितकुन्तलचङ्कर्व	१०-१३-४२	तं न्वाऽथ निशितिर्वागीरा	१०-८८-३३
ज्योतिश्च क्रं जन् तेजः	१०-९-३८	तं प्राग्वा प्राहान् कुक्षो	१०-९१-१४	तं न्वाऽनुरूपमभजं जगता	१०-७५-४७
ज्योतिश्चक्रस्य संधानं पाताल	१२-१२-१६	तं च प्रवर्षयोऽभ्येत्य	६-१३-१८	तं न्वागनं जनिहृतीपापकं	३-१९-३८
ज्योतिषामयनं साक्षाद्	१०-९-५	तं च घोराभिर्वागीर्विद्वता	१०-८८-२८	तं न्वाह्लाहं ब्रह्मपरं	३-३४-८
ज्योतिषाभ्योनुसंसृष्टं	३-६-१४	तं चण्डवेत्ताप्यपीयंमवेक्ष्य	१०-१४-६	तं न्वाभिपृच्छेऽऽथ	३-२५-३४
ज्वरामयानस्य यथा	५-१२-२	तं चण्डाण्यं समुदीरयन्तं	१२-८-११	तं न्वाहमं ज्ञानवनस्पथायम्	९-८-२४
डाकिन्यो यातुधान्यथ	१०-७-२८	तं चाद्रिपुत्रे निहतमुक्षेण	१०-६०-१९	तं न्वाहमं देववरं	८-२२-५३
त		तं चान्याथ महीपानानाचक्षेति	१०-५७-८	तं ददातां	७-३-१६
त आत्मयोगपतय	४-२२-५१	तं चापतन्मालोत्स्य सहितं	१०-५५-१५	तं दुरत्ययधिक्रान्तम्	९-१७-१९
त आत्मसर्गं तं	३-३१-४३	तं पाथि नितवान् रामो	१०-७६-४२	तं दुर्जयं गुणुमसखचेगमकनुदं	११-२३-१९
त इत्यमरकुन्तलो मुने	११-७-७२	तं चोनीय सहसि परिम्मान	११-१-१९	तं दुर्बलं सुहृद्भ्यम्	९-१६-७
त इमे देह संयोगान्	६-१५-१०	तं जिह्वा द्विसिंघा	१०-१४-२५	तं एष्टा जमदग्न्यामं पीतकीरोप	१०-६८-३१
त इमे मन्दमनसः	१०-९२-३४	तं ननुपमितकर्माणं नृपांसं	१०-१-३६	तं एष्टा वरमप्रीतः प्रत्युत्थाय	१०-९-२
त उषस्य महारात्री	९-१२-२९	तं ज्ञान्वा मनुजा राजन्	१०-७०-२	तं एष्टा भगवान् कृष्णः	१०-८०-३४
त एकदा तु रथसा	४-२८-२	तं तत्र तिग्मपुनितापुपुर्वृतं	११-३०-४२	तं एष्टा ब्रह्मद्वयं	१०-६७-१७
त एकदा निमिः सत्रमुपजम्मु	११-२-२४	तं तथा पुरुषं मन्वा	११-५-२८	तं एष्टा वारयधेष्टो	१०-५३-१७
त एकदा भगवतो	३-१६-१३	तं तथाऽऽवजन्तम्	६-४-४२	तं एष्टा कुण्ठयो ह्रास्तान्व्यः	१०-७०-४२
त एकदातुमनसः	१-१-५	तं तथाऽऽपानमाकर्ण्य	१०-५१-२	तं एष्टा ब्रीहिना देव्यो	१०-११-६
त एते भगवद्भ्यं विप्रं	११-२-२५	तं तथाऽऽपानमालोक्य	१०-१०-३६	तं एष्टा सहस्रोत्थाय देहः	१०-६-२१
त एते श्वेषतः	७-१४-२५	तं तथाऽऽमसं एष्टा	१०-५४-२७	तं एष्टा सहस्रोत्थाय मीधितः	१०-६१-३१
त एते साधवः	३-२६-३४	तं तदा मनुजा देवं	११-५-२५	तं एष्टोपयन्ताभ्यासो	४-१०-४२
त एष कथयो	१-४-२२	तं तर्षयित्वा त्रिवर्णिनिर्वत्यं	१२-५-१२	तं देशं विप्रकुन्तं धे	१०-९१-८
त एष कृष्णाद्य गभीरंहता	१०-८३-१३	तं ता विप्रजमनसोऽऽथ	१०-१४-३२	तं नन्वाऽऽभ्यर्च्य	७-१३-१५
त एष दुर्विनीतस्य	९-६-५९	तं तारसाकृतिं वीक्ष्य	४-१९-१४	तं नर्तुमुपतमवेक्ष्य तदा	१०-१४-२७
त एष वेदा	१-४-२३	तं तारण्युधः स निरस्य मनुयमान्	१०-१५-७	तं नर्मदापातनऽतो	८-८-२२
त एवं मीधिताः कृष्णान्	१०-८३-२९	तं तानुमनं ब्रह्मन्मग्नप्रवृत्तम्	१०-१२-५१	तं नागपाशैर्बलिनन्दनो	१०-७७-३५
त एवं लोकनाथेन परिपृच्छ्य	१०-७१-२	तं तीक्ष्णगुह्यमुदीर्य	१०-३४-५	तं नागभोगपरीचीतमरष्टम्	१०-१४-१०
त एवमाजयन्मृगः	८-९-३५	तं तु कृतनशानाम्	६-५-४३	तं नारतः प्रियमनः	२-९-४०
त एवमुत्तमजया उग्रक्रमे	४-१०-१	तं तु ते विप्रं	१०-९-२-१२	तं निःश्रयानं	४-९-१६
त एवमुदिता राजन्	६-७-२७	तं तु तेऽवनतं एष्टा	४-१४-४६	तं निःशान्तम्	३-१९-७
त एवमुपयो राजन् वृता	१०-७३-२	तं तु काम्यजयन् तत्र	१०-७६-३९	तं निगृह्यायुतो रोषो	१०-३५-२३
		तं नृपुद्गुदैर्बलिकापकैःतत्रः	१०-२५-२५		

नव एनं दण्डपाणे	६-१-६८	नवः प्राणान् पुरी यातुर्पदिन्याः	१०-६५-६	नवश्च नः	१-१९-२५
नव एरावलो	८-८-४	नवः प्रानर्नव प्रान्ऽऽ	१०-१८-१	नवश्च शरीरिभगवत्प्रचोदितः	१०-४-४८
नवः कल्पानिधं भूमिर्था	१२-१-१९	नवः प्रीतः सुतां राजन्	१०-६२-५२	नवश्च समराश्रान्तः	६-१६-२८
नवः कतिपयदोभिः	६-१६-२९	नवः प्रीतमना राजन्	१०-४३-४८	नवश्च सहदेवोऽभूत्	९-१९-९
नवः कतिपयैर्मतिः	३-३-२५	नवः शाश्वद् कृतिपाथजन्यं	१०-४९-४९	नवश्च कृष्णोपयने जलस्थल	१०-३१-२५
नवः करतीर्नन् प्रतिमुक्त	५-१६-१६	नवः शान्त्यरा जज्ञे	९-१४-४९	नवश्च भारतं वपुः परीत्य	१०-१८-२९
नवः करतलीकृत्य	८-७-२२	नवः शाश्वं समादाय कृष्णः	१०-६६-४०	नवश्च तन्धस्तंस्कारी	१०-४३-२९
नवः कनी सम्युच्ये	१-३-२४	नवः शाश्वं समादाय सत्या	१०-६६-३	नवश्चाप्सरसां जातः	८-८-६
नवः कामैः सूर्यमाणः	१०-७३-२६	नवः शूनं तनं प्राप्तं	८-९-४४	नवश्चावभूतज्ञान	९-१४-२३
नवः कानावसी गुर्वी	१०-५१-४५	नवः शेषां मया दत्तां	११-२७-४६	नवश्चाविरभूत्	८-८-७
नवः काल उपाचूते	९-७-३०	नवः स आगत्य	३-३-१	नवश्चास्वंगते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
नवः कालाग्रिक्रान्त्या	३-१०-४३	नवः स कारधामास क्रिया	१०-६१-३४	नवश्चास्वंगते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
नवः कान्यादिभिः	७-१०-३४	नवः सपत्नं	३-२०-२	नवश्चदचदाश्रान्तो	१०-८२-३६
नवः कुमारः सञ्जातो	१०-१०२-४६	नवः सप्तम आकृत्याम्	१२-३-१३	नवश्चतुर्द्वाराणान् महीपतीन्	१०-४९-५१
नवः कूटमनुप्राप्तं	१०-४२-२५	नवः सप्रदरोजातः	१२-३-२१	नवश्चानुदिनं धर्मः सत्यं	१२-२-१
नवः कुम्भः कुलस्यापि	९-१४-५९	नवः सप्तमन्द् वनभूपकेतुः	१०-८७-७	नवश्चानन्दं धर्मः सत्यं	१०-२८-३०
नवः कृतस्मरूपयन	८-८-१६	नवः सप्तमन्द् वनभूपकेतुः	१०-८७-३४	नवश्चकोष देवेन्द्रो दण्डाद्वत	१०-६७-११
नवः कृष्णं च रामं च	१०-१३-३६	नवः समाधायमनो	६-१६-३३	नवश्चैषस्मरूपसम्पन्नो	१०-८४-४२
नवः कैलासमगमत् स तं	१०-९५-५	नवः समाधिपुकेन	३-२२-०७	नवश्चैषा मही भित्र	१०-३४-६७
नवः धुनुऽऽपरिभान्तो	४-२६-११	नवः समुद्र उद्वेगतः	८-२२-४१	नवस्त आशिषः	७-३-२२
नवः खेऽऽद्वयत गिरेः	४-११-२५	नवः समुद्र उद्वेगतः	८-२२-५१	नवस्त आशुतोषेभ्यो	१०-९४-११
नवः विश्रुतमाविष्य नि	१०-६६-४३	नवः समुद्र न्यवतत्	१०-८८-४८	नवस्त ऊषधः	३-२५-२५
नवः पञ्च शरणं पोरानादाय	१०-४९-५३	नवः समुद्र	७-१०-३३	नवस्तन्यरमावर्षा	६-१८-७३
नवः परत्वाज्ञोकाः	५-२०-३४	नवः सत्यगुणोदकैः	१-११-१२	नवस्तन्यैकिकाः सर्वे	१०-५२-४०
नवः परिपानिखिरीः	४-११-११	नवः सा गर्भमालम्ब्य	१०-३४-५०	नवस्तदनुभावेन	८-१४-३६
नवः परिणतः काले	९-२-१५	नवः सावर्तकी बहिः	१०-४४-९	नवस्तद् देवपजनं	१०-८४-१२
नवः परीक्षिद्	१-१६-१	नवः सान्नः समुत्पत्य	१०-८८-३७	नवस्तमन्मार्हदि	११-२९-४८
नवः पर्यण्डुपाचूते	१०-६९-१	नवः सीरप्यजो जज्ञे	९-११-१८	नवस्तमन्मह गोविन्दः	१०-४९-५५
नवः पाषाणनगराद्	१०-६१-११	नवः सुदाधो धवनं	१०-३९-४२	नवस्तस्मिन् महापानं	११-३०-१२
नवः पाण्डुमुनाः कुन्दा	१०-८४-४१	नवः सुदासस्तनुवृषः	९-८-४९	नवस्ताः कृष्णतान्द्रीः	१०-४६-१
नवः पुरी पतिनयभूष्यमहं तां	१०-७१-३६	नवः सुगुणैः	८-९-५४	नवस्ताः सुपुत्रे सरो	३-२४-४८
नवः पुरुषमेधन	९-७-७६	नवः सुगुणाः सर्वे	८-९-४	नवस्तावद्भारोगेण	१०-४०-५
नवः पीरान् पुच्छमानः	१०-४०-१४	नवः सुराणामसुतैः	६-१०-१६	नवस्तस्मिन् हस्तो नग्राह	१०-७८-२१
नवः प्रचण्डपवनो	१२-४-११	नवः सुसमर्तं ज्योतिः	१०-१०३-१६	नवस्तु भगवान् कृष्णो	१०-९-२७
नवः प्रवचने पुष्टं यदनां	१०-५१-२९	नवः सेनासितः कर्णो	१०-९७-३६	नवस्तु भगवान् कश्चो	९-१०-२६
नवः प्रवचने पुष्टं सान्त्वानां	१०-८७-१०	नवः स्वगदयसार्ति	३-१९-१७	नवस्तु वायकः प्रीतः	१०-३९-३९
नवः प्रविष्टः सन्निनं नभस्यता	१०-१०२-६०	नवः स्वपाय परमं विशम्भ	१-६-२७	नवस्तुष्टेन गच्छः	१०-९७-१३
नवः प्रविष्टः स्वपुगि इलापुधः	१०-९२-५४	नवः स्वधर्तुश्च रणाम्नुजासवं	४-५-४	नवस्तुरापादिषु	८-१०-२६
नवः प्रव्यर्पितो बाणा दुहितुः	१०-७७-३०	नवः स्वयं देवर्षयस्सुवृ	१०-६७-१	नवस्तुवाना मन्त्रेण	६-१९-१५
नवः प्रवेष्टान्त्तु सम्मान्	९-१०-१४	नवश्च क्रोधनस्तस्मात्	९-१०-११	नवस्ते धीमत्पुत्राः	३-३३-११
नवः प्रहृष्ट गोविन्दो बाणैर्वेकेन	१०-६६-२९	नवश्च तेऽधीष्णुष्वीन्य	१०-१०-१३	नवस्ते निर्गुणगोषाः स्वं	१०-२३-२७
नवः प्राकृतिकः सर्गः सप्त	१२-१२-९	नवश्च पीगण्डवः धित्री जज्ञे	१०-१३-१	नवस्ते प्रानर इमे	२-९-२८
नवः प्राचेतसोऽऽसिञ्चयम्	६-६-१	नवश्च मनसः कान्त	२-६-२९	नवस्ते भन्दरिगीरम्	८-६-३३

नतस्ते विस्मिताः सर्वे	६-१-१९	नतो महापना व्योम्नि	८-१-४९	नतोऽपरतान्त्रिकचाराण	५-२३-४
नतस्ते शेषरा	७-१०-५७	नतो महाभाषणत उद्धवे	११-३०-१	नतोऽधस्तात्तन्त्रयोजनांतरं	५-२३-६
नतस्तेनानुविद्धे	३-२७-५४	नतो महिषमाधरा दम्भमुपाम्य	१०-६६-३३	नतोऽधस्तात्तनानाते	५-२३-२८
नतस्ती राक्षसी	७-१-४५	नतो महीपतिः प्रीतः	४-८८-२८	नतोऽधस्तात्पानाते	५-२३-३१
नतस्ती रामगोचिन्दी	१०-५२-४१	नतो मीमांसामन्त्र्य	४-८७-७	नतोऽधस्तात्तुलने	५-२३-२०
नतस्त्विष्टयन्त्र	३-१-२४	नतो मुद्रमादाय चोतं	१०-६६-१८	नतोऽधस्तात्प्राप्तः	५-२३-५
नतस्त्विष्टयन्त्रः पुरस्कृत्य	८-२१-२४	नतो मुष्टिकचार्त्त	१०-३४-२१	नतोऽधस्तात्प्राप्तते	५-२३-३०
नते व्यष्टयन्त्र चतुः	१२-८-१२	नतो मुहूर्तान् प्रकृत्यापुष्पित	१०-८८-३८	नतोऽनुक्तिः पशुः	१०-२३-३३
नतो गतो ज्ञातगिरौ	६-१३-१७	नतो मृद्वपट्टाद्विभ	१०-७१-३०	नतोऽनेकतद्वलकोटि	५-१७-४
नतो गन्तासि मन्त्रयानं	४-१०-२५	नतो मेघकुलान्वहः	१२-४-१२	नतोऽपरराक्षे भगवान्	१०-३९-१९
नतो गुणैश्च आत्मानम्	६-२-४४	नतो पतेत	७-६-१०	नतोऽभवन् चारिजातः	८-८-५
नतो गृहीत्वाऽऽमृतभाजनं	८-८-५७	नतो पुणालाग्नौ	६-१२-२	नतोऽध्वन्यमहन्त्र्य	३-६-५
नतो गौक्षकगान्धर्व	१०-६८-२७	नतो पुष्पिष्ठो राजा	१०-८५-२८	नतोऽधिभूयमन्त्र्ये	१०-४१-१०
नतो जगन्महलमन्त्रुतांशं	१०-३-१९	नतो रथं दैत्यरत्नोत्पतीतं	१०-८८-४९	नतोऽतिरीपिपुष्टी	८-८-१५
नतो जगाम	७-४-३	नतो रथः काधन	८-१४-५	नतोऽभ्यन्त्राधर्मं बानो	१-१८-३८
नतो ददौ भगवान्	९-११-११	नतो रथद्विपट्टादितार्षकः	१०-८१-१४	नतोऽध्वन्यानुद्वेगम्	९-३-२
नतो ददौचोचने	८-११-१७	नतो रथो यातनिवा	८-१०-१६	नतोऽर्थावधौ	७-१४-४१
नतो दुः सन्मृत्युस्य सन्तु	११-२६-२६	नतो राजा जरासन्धः	१०-५५-७	नतोऽस्य न त्वचम्	८-१०-३३
नतो दुन्तुभयो नेतुः	१०-३१-५	नतो राज्ञाऽऽमृतभोजनः	१-११-३६	नतोऽपरसमाज्ञाचमनम्	१२-६-८
नतो द्रव्यहीनं तीर्त्वा	१०-८१-२२	नतो रूपगुणीतरणं	१०-४०-९	नतोऽग्निरात्मानः कुण्डान्	१०-६९-४६
नतो देवामुराः	८-६-३३	नतो नभं इन्द्रमृच्छाद् गहं	१०-७६-४०	नतोऽग्निरस्य भगवान्	१०-९९-२०
नतो दुततरं गत्वा भद्रा	१०-६३-१९	नतो नभं सत्यमुखाः	३-६-२९	नतोऽग्नौ सैन्यं भगवान्	१०-६३-२६
नतो परा कृष्णमुत्स्य कुण्डले	१०-६४-१७	नतो यन्त्राश्च चत्वारः	३-३०-३१	नतोऽनुज्ञाय तां देवी विरजानति	१०-६५-११
नतो धर्मं चतुर्धरा	८-१३-५	नतो विकारा अभवन्	१०-९४-४	नतोऽनुज्ञाय सार्वभौमः	१०-५०-३७
नतो निर्यन्त्ररथो	८-९-४६	नतो वितने हरी	५-२३-१९	नतोऽन्तरिक्षे घनपौषपपर्यां	१०-५०-२४
नतो निराशो दुर्वासाः	९-६-४८	नतो विद्वत्सलम्बान्	९-१९-१०	नतोऽन्यदायिषाद् गेहं	१०-७९-२२
नतो निर्गम्य सहस्रा	६-७-९	नतो विद्वान्	७-६-२४	नतोऽपरार्धे पुत्रमासीद्	१०-९७-३३
नतो निवारयामासुर्गोचिन्मं	१०-६५-३१	नतो विनिःश्रयस्य	४-४-३	नतोऽभूच्छरीरं बुद्धानुप	१०-६१-३७
नतो निवृत्तः क्रोडित्यन्	३-१८-२४	नतो विशाजमुत्स्य	११-३-१२	नतोऽभिषाष मे बुद्धान्	१०-७०-२६
नतो निवृत्तः सहायो	१०-६६-२०	नतो वितोन्म्य गोचिन्मो	१०-५५-८	नतोऽभूत् शिवरोड गो	१२-६-४
नतो निवृत्त्य प्रति	३-९-२२	नतो विशेष प्रविष्य	२-२-३१	नतोऽनुभविच्छलावर्ष	१०-९१-२३
नतो निशाजमादाय	१०-८८-४४	नतो विनृत्य सहासं विष्णु	१०-६६-१९	नतोऽभ्यन्त्रमर्षं वर्षं	१०-९९-२
नतो निष्क्रम्य बनिना	४-११-७	नतो विनासइत्याः	४-३७-२३	नतोऽग्निरध् गदां काने	१०-६१-३२
नतो निष्क्रम्यः सङ्गेषा	९-८-१०५	नतो वेमातिकाः सर्वे मे	१०-८८-४६	नतोऽग्नौ पचना भास्वा	१२-१-३०
नतो नो मातरमूर्तिः	७-७-१२	नतो वैधव्यः धीमान्	१०-६६-४	नतोऽहं कालपोगेन मृतः	१०-८९-३५
नतो बाहुसद्वेष्टेण नाना	१०-७८-३१	नतो व्यमुषन् कण्ठो	१०-९०-३०	नतोऽनन्तजतिमयः	३-२-२६
नतो बृहदन्तो यन्तु	९-१०-८	नतो हर्षं वैषयतर्मज्जती	१०-४९-५२	नत् कथं नु भवान्	१०-१०-२६
नतो ब्रह्मकुलं जलम्	९-३-२२	नतो हरी भगवति	७-७-४४	नत् करसाधमर्षं	३-२५-००
नतो भक्तिर्गवति	१०-९-५१	नतो हसन् स	३-२-२५	नत् कर्म हरितोषं यत्	४-२५-५३
नतो भोजनं मां प्रीतः	११-२०-२९	नतो हाराणो नङ्गं सेनायां	१०-५१-६२	नत् कान्तिः परं वेद नान्यः	१०-१५-१२
नतो भयान्ये	११-१८-१५	नतोऽग्निमाधरी राजन्	४-३०-४५	नत् कान्तिः परं वेद नान्यः	१०-१५-१२
नतो भागवत्सलम्बान्	१२-१-१८	नतोऽग्निवर्णाः	७-१०-५९	नत् क्षन्तुमर्षस्यात	१०-४१-५
नतो मनुः धाद्वेदः	९-१-११	नतोऽग्निताचसन्तुवा	४-९-३	नत् तत्रायै वास्यमः	१०-१२-२६

तत् सप्तपुत्रं जगत्त्रयं	११-६-१७	तत्र गन्वा विरूपाक्षं दृष्ट्वा	१०-९७-३२	तत्र मोहं प्रसादं वा	४-२९-१७
तत् तस्य बाहुतं	४-१९-१८	तत्र गन्वाऽऽविन्द्याक्षो	१०-८९-१७	तत्र यस्तु वरविनायक	५-२४-१०
तत् तस्य ते सदसतोः	८-७-३४	तत्र गन्वीदनं गोषा	१०-२१-४	तत्र यादवशास्त्रिणो	१०-४९-४४
तत् तात गच्छ भद्रं ते	४-९-४५	तत्र गन्वायमाकर्ण्य	४-२४-२३	तत्र युद्धमभूत् पोरं	१०-७७-१
तत् तात वयमन्ये च	१०-२२-९	तत्र गाः पाषाणित्वाऽऽयः सुमु तः	१०-२०-३७	तत्र योगब्रह्मावेण नीत्वा स्थान्	१०-५३-४२
तत् तु कालस्य	७-७-१६	तत्र गोमिधुनं राजा	१-१७-१	तत्र राजकर्मिणः कश्चिन् त्	८-२२-१०
तत् ते गतोऽस्मरणमप्य	१०-७४-१९	तत्र चक्रुः षट्पट्वी गोषा	१०-१६-१९	तत्र राजन्यकन्यानां	१०-६४-२८
तत् तेऽहं दक्षिणपामि	८-११-१५	तत्र चक्रुः षट्पट्वी गोषा	१०-१६-१९	तत्र नन्मपदं चित्तमाकृष्य	११-१४-४४
तत् प्राणायामान्	३-२३-३	तत्र चतुर्धाधिपमाना	५-१७-५	तत्र वै त्वरिता जामुः	११-३१-१७
तत् वसन्तां से भुवि	४-५-५	तत्र चन्द्रवटा नाम	४-२८-३५	तत्र शक्रः समं शान्ता	१०-६५-५
तत् ब्रजा भर्तृनिष्ठापं	४-२१-२४	तत्र नडे महाबाहुर्दिवकर	१०-६९-९	तत्र भद्रा मनोः पती	९-१-१४
तत् प्रतीच्छ द्विजाग्रेषां	३-२३-११	तत्र झटतीन्महापाथ	१०-५३-३६	तत्र धिया वरमया ककुभः	१०-११-२९
तत् ब्रह्मासी	७-६-९	तत्र तत्र गगनगतं	५-१-८	तत्र षोडशभिः सप्तसहस्रैः	१०-१७-११
तत् भुव्यीयासुरा	६-७-१८	तत्र तत्र गिरस्तास्ताः	४-१६-२७	तत्र सङ्घर्षणापेमां	१०-५७-१२
तत् क्षत्रिकूष्य रोहिण्या	१०-३-९	तत्र तत्र पतन्मृगानो	३-३१-२३	तत्र सञ्जयमासीनम्	१-१२-३२
तत् सर्वं व्यापकं चित्तमाकृष्यकर	११-१४-४३	तत्र तत्र पुरुषामुग्रां	५-५-३०	तत्र सान्द्रो जरासन्धो	१०-५८-१७
तत् साधु मन्ये	७-५-५	तत्र तत्र ब्रह्मसिद्धिः	४-१२-३३	तत्र सुप्तं सुषर्षेष्टं प्रापुर्गन्धं	१०-७७-२३
तत् साधुवर्षादि	३-५-४	तत्र तत्र विनिर्धित	३-२४-१७	तत्र सान्द्रा पितृन्	३-३-२६
तत् सूर्योदयिनिमं सुरासनं	१०-६९-५३	तत्र तत्र समायान्तं वीरा	१०-९३-८	तत्र सान्द्रा सत्सन्ध्यां	१०-३२-२
तत्कटपातनं कनूत्रभूष्यां	२-५-४०	तत्र तत्राप्रसाऽऽपुष्यम्	१-१-९	तत्र स्वसर्मे ननु	४-३-१०
तत्कथ्यतां महाभाग	१-१६-६	तत्र तत्रोपगृह्यातः	१-१६-१४	तत्र इ	७-२-३६
तत्कर्म दिव्यमिदं पञ्चभिः	२-७-२९	तत्र तत्रोपसंक्रुतेः	४-१०-५४	तत्र इवा एनं देवर्षि	५-१-९
तत्कर्मगुणवीर्याणि	६-१८-९	तत्र तत्रोपसङ्गम्य वीरा	१०-८१-३७	तत्र द्वैकं नरकावेकविंशतिं	५-२४-८
तत्कृष्णदन्तोरितया विष्णुर्नितं	१०-८८-५२	तत्र तस्या तपस्तीक्ष्णम्	९-७-५४	तत्रसत्र च	१-१०-१७
तत्कथ्यतां स भगवान्	६-३-३१	तत्र तस्यत् क्रियायोगा भवता	१०-२२-७	तत्रत्यानां दिवसमभ्यगत	५-२१-८
तत्कत् सान्निभ्यवेदेनां यद्यद् बुद्धाः	११-१३-५	तत्र ती चतुरो मासानुपित्वा	१०-५३-२०	तत्रब्रह्मर्षयः	१-९-१२
तत्कस्य वैज्ञ वै	३-२-२२	तत्र दुन्युभयो नेतुः	१-९-५३	तत्रवैदेहायः पितः	१-४-२०
तत्ते यत् लोक	३-६-२६	तत्र दुर्योधनो भ्रातृनी वरीतो	१०-८६-१	तत्रसुर्वैद्यसंभिर्भागीः शुक्रमिष	१०-१२-४८
तत्तेऽनभौष्टमिष	३-१७-२४	तत्र दृष्ट्वा मणिभेदं	१०-६०-२०	तत्रस्या ज्ञास्यताः	१०-८०-२१
तत्तेजसा इतरुचः	४-८-२३	तत्र देवाः सुनयसः	८-१२-९	तत्रागतान्मुमुक्षुनारदादयः	१०-२५-२४
तत्त्यत्र ब्रौहिता तारा	९-११-१०	तत्र देवाभूतेनाम	८-९-५	तत्रापमर्षणं नाम	६-४-२१
तत्त्यत्वां सूर्यकन्यायाम्	९-११-४	तत्र द्वैपायनं दृष्ट्वा शूर्यकारममाद्	१०-९९-२१	तत्राजगन्मुनूपायनेकं	१०-७७-१४
तत्त्यदभूतं शरणं यतः	४-२९-५४	तत्र नारायणसतः	६-५-३	तत्राप मन्त्रिणो राजन्	१०-८०-१९
तत्त्यदशीचं कलिकन्मशा	८-१७-२८	तत्र निर्मिष्णमात्राजाम्	४-२६-९	तत्राप शुभाय	३-१-२१
तत्त्यदशीचसजितैः	४-२२-५	तत्र नीते पारिजाते भवता	१०-६७-२९	तत्रानुवेदप्रवरी चतुर्भुजी	४-१२-२०
तत्त्याराचरनिन्याप	१०-८४-२८	तत्र पूर्वतरः कश्चिन् त्	४-२८-५१	तत्रान्धोन्वं सपत्ताः	८-९-६
तत्त्युः केतुमान् पन्थ	९-१४-४२	तत्र प्रतिविधिं सध्यात्मयोगेन	१०-२३-१६	तत्रान्धं कृष्णतया	१-५-२६
तत्त्युत्रापरापास्तां	४-१-३५	तत्र प्रपत्ताऽऽप्यासन्	१०-४३-१९	तत्रापयन् तस्मिन् दिव्यान्	१०-६५-१५
तत्रध्यातव्यपुषा व्यथितात्मभोग	१०-१४-२४	तत्र प्रवर्षणं नाम भूतं	१०-५३-५	तत्रापयद् यदुर्ध्वं रामं पुष्क	१०-९१-९
तत्रादुर्ध्वसंयोग	४-१-२३	तत्र प्रविष्टं मुनयो	४-२-५	तत्रापयद् यदुर्ध्वो विचित्रं	१०-६४-१४
तत्र काश्यपुपुन्य	१०-६६-२४	तत्र भगवानः साधान्	४-२-११	तत्रापातान्मन्यमयो	४-२३-४
तत्र गन्वा जगत्प्रापं देवदेवं	१०-१-२०	तत्र भागवतान् धर्मान्	११-३-२३	तत्रापि कर्मणां	११-१०-१७
तत्र गन्वा प्रविष्टाणां	१०-१०-३७	तत्र मामनुमोदेन्	११-२३-३०	तत्रापि च यथापूर्वम्	१०-३७-४०
				तत्रापि जन्म भविता	८-१२-२२

तत्रापि त्रिपञ्चनरपचरण	५-१६-२	तत्रोपविष्टो भगवान्	१०-३०-१४	तथा रसान्नं नीतः	९-७-५८
तत्रापि मोक्ष एवार्थः	४-३२-३५	तत्रोपमृश्य पातरीं	१०-३७-३६	तथा नमति गोविन्दे	१०-८७-१
तत्रापि रापचो	७-१-४६	तत्रोपमृश्य विराट्	१०-६२-२२	तथा नातासित्याः	५-२१-१७
तत्रापि शुभुषे नाभिः	१०-३१-७	तत्रोपानन्दनामाऽऽह	१०-१२-११	तथा मृद्वेप्यन्तीकेषु	१०-९७-२०
तत्रापि स्वजनसंगोद्य	५-९-३	तत्रोपसहस्राणाम्	७-७-३०	तथा स चाहं	३-२२-१५
तत्रापि हंसं पुरुषं	४-२४-७	तत्रोपाहूय गोपानान् कृष्णः	१०-१९-१८	तथा साधय भद्रान्	४-१३-३२
तत्रापि हवा आत्मनो	५-८-२५	तत्रोपाहूय गोपानान् कृष्णः	१०-१९-१८	तथाऽऽनुरभवात्मनो	१०-४२-४१
तत्राप्यचह गोविन्दं	१०-७९-२६	तन्वं न मे वपमनप्रान	४-८-२७	तथाऽऽपभवात्मने	१-७-२५
तत्राप्यज्ञाननिर्वैरो	३-३१-१४	तन्वं नरेन्द्र जगताम्य	४-२२-४०	तथाऽऽर्गिभनं प्रधानं	४-३-१९
तत्राप्यचमभूत् प्रहस्यन्	१०-९६-११	तन्वाग्रिं दुर्विषयम्	१-१२-१३	तथाऽऽमुतावासा	८-७-११
तत्राप्यप्रगवाण्	१-२०-१	तन्वानां परितःस्थानं	२-८-१९	तथाऽऽह कृष्णः शुभ्रं	९-१९-१२
तत्राभिषिक्तः प्रयातः	४-९-७४	तन्वं मनो दत्तं	७-९-५०	तथाऽऽह च मनःप्राणभूतैर्न्द्रिय-	
तत्राभिषिच्य शुचयः	११-३०-७	तन्वांग्रिशितिर्ययम्	६-५-१५	मुताधयः	१०-४५-३०
तत्रापुनर्मदात् पेन्द्राद्विणेभ्यो	१०-९९-१६	तन्वाप्राप्त्यन्तः	७-१४-५	तथाऽऽहो दन्तगुहाः	४-१८-२२
तत्रारभत गोविन्दः	१०-३१-२६	तन्वाप्राप्त्यनुक्तुःशब्दो	१-१०-१२	तथाऽऽनुगृह्य भगवान्	१०-७१-१
तत्रारब्ध बहुधेयो पश्यन्ती हि	१०-५३-५	तन्वाभ्यः	७-९-३४	तथाऽऽह न शोचामि न	१०-५९-१५
तत्रार्च्यतो वज्रमानः	८-१७-२२	तन्वाय नः समाचक्ष्व	१-४-१२	तथाऽऽह तु गुहाकेतो	१०-६२-२८
तत्रार्च्यशिरो ये नृपाः	४-३०-४७	तन्मुतः केचनस्तस्मान्	९-३-३०	तथाऽऽहपि त्विषो	१०-८६-२९
तत्रार्च्यध्वजैर्यथाप्राण्	१०-६२-२०	तन्मुदस्तस्मात्तथाऽऽहकृतो	१०-६१-४०	तथाच भद्रधवाताम	५-१८-१
तत्रार्च्यनष्टावयवान्	८-१०-४८	तन्मुतो रुचकास्तथ	९-२०-३५	तथाप्यास्तामपि स्त्रीणां	१०-७५-६३
तत्रार्च्यमर्चं पुष्पं	१२-७-१८	तन्मुतो विराटस्तथ	९-१८-२३	तथापे सिद्धगता महापिभिः	४-७-४१
तत्राद्याः शीम्युग्रीबमप	१०-१०-२-५६	तन्मृष्टिगृष्टिषु	३-३२-३९	तथापि तच्छातिवर्गस्य	६-१७-१३
तत्रासन् कतिचिद्योराः	१०-३५-२८	तथाऽऽह न समासीनं	१०-९९-१७	तथापि देवाः तापद्वानां पेश्या	१०-५-३७
तत्रासीनं कुक्षयं	१-८-६	तथा अन्ये च कश्यः	५-२१-१८	तथापि न प्रतिवृत्ताम्	६-७-३८
तत्रासीनं मुनिं वीर्य	९-८-२१	तथा कामाशापो जीव	४-२२-३२	तथापि वृष्णो हूयाम्	६-१४-२४
तत्रासीनं सुरकापिम्	७-१-१६	तथा काशिनोः कायाच्छि	१०-६९-२७	तथापि बहिः क्रोधशीरः	५-२०-१८
तत्राहामर्पितोभीमः	१-७-५१	तथा गते वार्धिपती	१०-६६-२७	तथापि वदतो भूयन्	८-२१-१७
तत्राहनास्ता नरदेव	३-३-७	तथा गत्वा मुरां	१०-८८-२५	तथापि सङ्गः परिवर्जनीयो	११-२८-२८
तत्रैतिकृष्णमुपाचय	३-२४-११	तथा च विदुः सर्वे यथाऽऽह	१०-२२-३२	तथापि सान्ध्यामाऽऽमुं	४-१४-१२
तत्रैवं कः उपासीतन्	३-८-३७	तथा चिकर्षमाणं तं	४-९-११	तथापि हनुता सौम्य	१०-४८-२७
तत्रैकः पुरुषो राजन्	१०-८०-२२	तथा तपोऽप्राप्ताऽऽस्ता	४-२१-१८	तथाप्यधनान्याह	१०-५४-४०
तत्रैका जलचरं गच्छे	१०-१५-९	तथा तदनुमाः सर्वे	९-१-२७	तथाप्योपीत्यरीस्तभवाप्येषु	११-३१-१३
तत्रैका चित्पता भ्रमं	१०-२१-३४	तथा तद्वाहसनीऽह	१०-९३-४	तथाप्येकान्तकेषु	१-९-२९
तत्रैकासमन्तं बाहुं	१०-३१-१२	तथा तद्विद्वत्सीमी	१०-७९-१	तथापिपाचितो	६-१०-२
तत्रैकाग्रमना बीरो	४-२९-८६	तथा तैर्यमानेषु चतुराग्रेषु	१०-५१-३९	तथाह्वं	१-७-४२
तत्रैकावचरं ध्यायेत्	२-१-१९	तथा न ते साधय तावकाः	१०-३-३४	तथेति तेनोपनीतं	१०-४३-७७
तत्रैव मां रपचरादिगजाग्रतपुङ्कः	१०-५७-४३	तथा निर्विशिष्टाग्नं कृष्णाऽऽसाति	१०-२३-२२	तथेति शीतलाक्षेपु	१०-१७-१२
तत्रैव कश्चिद् गन्धर्वो	१०-३४-३४	तथा परमह्वानां	१-८-२३	तथेति राज्ञऽऽर्धितः	९-८-४०
तत्रैव मे विहरतो	१-१४-१२	तथा शरं चान्तमसाधि	३-६-२५	तथेति वरुणोक्तं	९-७-५५
तत्रोपजगमुपवनम्	१-१९-८	तथा मुनागे देवेश	१०-६६-२	तथेति शनैः	७-९-४
तत्रोपजगमुपनीत	३-१८-२७	तथा वनुरां भगवान्	४-९-२२	तथेति सचनं गत्वा	९-७-७
तत्रोपविष्टः परमासने	१०-८०-१८	तथा मे कुम्भां कामं	१०-७४-३३	तथेति सुतमाराप	१०-२७-७
तत्रोपविष्टपूषिभिः	१०-९६-७	तथा यशोरातोहिण्यवकं	१०-१२-३४	तथेयथासह महाशी रथं	१०-४३-२८

तपेत्त्वबन्धितोऽपि	१-१५-२८	तदस्य क्रीपावतार्य	३-५-१५	तद्विदे पश्यत महत्	४-११-३१
तपेत्त्वबन्धितम्	७-७-१३	तदस्य संतुतिर्वन्धः	३-२७-०८	तद्विदे भगवान् राजन्	१-१२-४८
तपेत्साह कर्मिणोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतनिधमन्धः	४-२२-१५	तद्विदे मम दीर्जन्यम्	६-१८-७३
तपेत्पुण्यस्तु तदैवेमुत्तुक्तो	१०-५४-२३	तदहं तेऽभिधास्यामि	२-१-१०	तद्विदे यादवकुलं वीर्यं	११-९-३०
तपेत्पुण्यं राज्यम्	६-५-७	तदहं मत्तयोर्माध्या वारुण्या	१०-११-२०	तद्विदे धौतुमिच्छामि	१-११-३
तपेत् चान्येनलोकं	३-२-२०	तदा क्रिपावतपोनिहा	१२-३-२१	तदीश नाथाय दुरात्मन्वै-	
तपेत् धर्मानुवर्तिनः	५-२४-४०	तदा गोप्यश्च गोपायश्च	१०-७३-२८	स्तमोजनिः	१०-१४-३८
तपेत् मुष्टिः पूर्वं	१०-४२-२३	तदा च त्वे दुन्दुभयो	६-१२-३४	तदुक्तमित्युक्तकर्म भगवान्	१०-९-३-९
तपेत् मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा तदद्विमीरास्य	१-६-१०	तदुग्रवंशं दिशि	८-७-१९
तपेत् राजपुरुषाईमेध	५-११-२	तदा तालरः	१-९-९	तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य	४-१४-४०
तपेत् सात्यकिः राधिः	१०-६२-६	तदा शितेः समभवत्	३-२०-२३	तदुपरिष्ठाकृतस्तु	५-६०-३९
तपेत् हि ज्ञानः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुन्दुभयो नेतुः	४-१२-३०	तदुपद्रव्य	७-८-३८
तपेत्पानुचराः शीरेः	१-१३-३२	तदा निरमे छान्द्यन्वं	१२-४-७	तदुपधिष्य नर्मासि	४-३-५
तपेत्पातकनंदादधिष्णेन	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	तदुपधुष्य दूरास्य	९-११-१४
तपेत्पैतावृतमपरेण	५-१६-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	तदुपस्पर्शनादेव विनिर्भूत	६-५-२६
तपोद्धवः साधु तपोऽभिपूजितः	१०-४७-५	तदा प्रविश्य गोविन्दो	१०-१०-७१	तदुपस्पर्शनादेव	६-५-४
तपः प्राप्नुत	१-७-२१	तदा बर्कां सुरलोकक्यासिनः	१०-१२-५३	तदुपाकर्णं भगवान् ब्रह्मस्य	१०-२१-१३
तदकाशसङ्घातं	१०-८८-४७	तदा भूमेर्गन्धमुष्णं प्रस	१२-४-१४	तदेतत्प्रीडाकृतम्	६-१-५१
तदहप्रभवं शङ्खमादाय	१०-४३-४२	तदा महाकाशगणैः स पूजितं	१०-९४-१९	तदेतदधिगच्छन्नि विष्णोर्पत्न्यं	१२-५-३३
तदहप्रसन्नप्रदाकुलेन्द्रियाः	१०-३१-१८	तदा महोत्सवो नृणां	१०-५९-५५	तदेतद् वर्णितं राजन्	१०-९६-४९
तद्विद्वैद्यजनं	११-२७-२०	तदा यशोदारोद्दिष्टो पुत्रयोः	१०-१३-४४	तदेतन्मे चित्तानीहि	३-२६-३०
तदद्भुतं महत्कर्म	१०-८७-१४	तदा रजस्तमोभवाः	१-२-२०	तदेव पुष्पं क्षिप्रं नवं	३-२२-२-४९
तदयनः वायुपुत्रश्च	१-१८-४४	तदा राधाय च कृष्णश्च	१०-७३-९	तदेवमाकर्णं जनेना	३-१९-३१
तदनन्तराजोऽप्यात्यैराभिषिक्तो	१०-८६-२०	तदा यो परितुष्टोऽहममुना	१०-४-२८	तदेवमात्मन्यपकटाचिवो	४-१-१२३
तदनास्य सन्कारं	१०-८६-६	तदा चिकुण्डपिण्यान्	३-१७-३४	तदेवानुस्मरन् धैरं कामी	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विश्वेश्वरः	३-१५-४०	तदेव कुशतं नोऽभूत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहत्य चान्योन्य	२-५-३३	तदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्तो चिभुमानस्य	९-४-३१	तदा सर्वाणि भूतानि	४-८-६	तदेव ते परं ज्ञानं	६-११-२४
तदभिज्ञाय भगवान्	४-१९-२६	तदाऽऽसुरेन्द्रे दिवि	८-१९-१९	तदेव साऽऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽसि भगवान्	१०-२२-२	तदाऽह विप्रो विजयं	१०-१०-२४७	तदेव सैतव्यः तप्ये	३-२२-५४
तदभिप्रेतदुष्टीस्य	९-६-३७	तदाऽप्रवीणभोवाणी	१०-७६-४४	तदेवं भगवानाह	९-२-५
तदभिप्रेतमानस्य	१-११-३३	तदाकर्णं विभुः श्राव	४-७-४	तदेवोपागतं देवम्	९-२१-३३
तदभिप्रेतमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्णं हतिः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	तदौदुराजः ककुभः कौमुदं	१०-२०-२
तदभिप्रेत्य भगवान्	४-१९-२	तदाकर्णार्जुनः श्राव	१०-१०-२१	तदोपसंहृत्यपिणम्	१-९-३७
तदभ्युत्थ महाभाग	१०-९३-२९	तदाकर्णार्जुनो मातु	१०-१०-२१८	तदीजसा दैत्यमहाभट	३-२०-१४
तदगोचरं दैत्यस्य	८-६-३१	तदाकर्णैर्द्वारी राजन्तु	१०-६१-९	तद् गच्छ देवदेवांशः	९-४-३४
तदर्थं कुरुते कर्म	३-३२-३२	तदादाय जगन्नाथः	१०-५७-३५	तद् गच्छ पुत्र भद्रं ते	४-१२-५
तदपराधार्पितान्तिनयोर्युग	१०-९६-४१	तदानीमपि वाद्यंवातिनं	५-८-२८	तद् गच्छतं मन्त्रायी	१०-११-४३
तदप्यजानिषस्त्रस		तदापद् गगनतले	८-१०-३२	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-१०-२-५७
तदप्यस्य मनससि	१०-६६-१७	तदाप्यधर्मय	१-१८-४५	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-७६-२९
तदप्येवादितायाही	१०-७७-२४	तदाचिप्य महावीर्यो	८-१०-३१	तद् दृष्ट्वा मिथुनं	४-१४-४९
तदसमाप्तं हृदयं ब्रह्म	२-३-२४	तदाप्यधर्मयद्वैयकानितान्ता	४-८-१०	तद् देवदेव भगवत्परायणा	१०-८२-५
तदसी स्यतां	१-७-३९	तदास्मदभया तेषां	४-८-१९	तद् ज्ञानवन्तपुत्रं	१०-४२-६
तदस्मीति सभिदेऽप्री	९-८-६९				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-१४-१०	तद् व्योमोदितकषा	१-१५-१५	तयो भवान् प्रणत	१०-८०-२५
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्ग्रहसंगो जडनजिगृह	५-१०-१५	तन्मञ्जुपोषानिमृगजिह्वाकुलं	१०-१३-३
तद् भवान् दक्षमावापां	३-१५-१०	तद्ग्रहवर्तो माषाघर्षं रूपम्	५-१८-१७	तन्मन्त्रास्त्रादात्मसाः	१०-२८-३४
तद् बच्छ	७-९-१४	तन्वया सानिधानाम्	५-३-१०	तन्मन्त्राख्यादि गोविन्द	११-२२-३५
तद् यात माचिरं	१०-२७-२२	तन्वया स्वर्णप्रत्ययश्च न्ः	५-१०-३०	तन्मन्त्रा चन्द्ररूपेण	११-२४-३
तद् यात साध्वो बह्वनं	१०-२९-२८	तन्वकेन नदी घोषाम्	९-१४-१८	तन्मन्त्रादिप्रत्यय मुद्रिता	१०-७३-४
तद् यः प्रसादप्राप्त्य	३-७-४	तन्त्रादिषुः सानुचराः	१०-४०-१८	तन्मा सुषुप्ते	१-७-१६
तद् यर्थापत्त्या तमपोह्यो रुषा	१०-३५-५	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-७९-२८	तन्मातरं मन्त्रानुजम्	७-२५-११
तद् यर्थापत्तिनुराग्याः स्वरन्वयः	१०-१९-४	तन्त्रादिमात्रादिषु	११-२३-२३	तन्मातरी निजमुती	१०-१-२३
तद् या अनुष्य	३-१६-३४	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-२८	तन्माता कोटरी नाम	१०-७८-२०
तद् विचित्रं सह जीवकात्मस्वभाव	१०-९-३९	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-११	तन्मापरो वेणुमुदीरयन्	१०-१३-२
तद् विज्ञाप्य महात्मनो भीमः	१०-८२-४२	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-३३	तन्मुखावर्चनं धृत्वा	१०-७३-१
तद् विज्ञाप्य मुनिः प्राह	९-१३-११	तन्त्रादिमात्रादिषु	८-१९-२१	तन्मे परमंभूतां	१-१७-३३
तद् विषोहि नमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-९	तन्मे ब्रह्मदेवममर्षं	४-३-१४
तद् विनोदय	३-११-७	तन्त्रादिमात्रादिषु	३-१६-२६	तन्मे भवान् सन्नु दूतः	१०-५७-३९
तद् विनोदयान्	३-११-६	तन्त्रादिमात्रादिषु	३-१६-२६	तन्मे भवान् सन्नु दूतः	५-१०-२५
तद् वीक्ष्य ताननुब्रूय	१०-७२-२६	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-२८	तन्मे स्वभक्तुर्वचसाय	३-१७-२५
तद् वीक्ष्यभूतानकदम्बजुग्मिन्	१०-४९-२१	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-२६	तन्मोऽस्य ब्राह्मणाः	७-१४-४३
तद् वीरासीन् पुण्यतमं	३-३४-३१	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-१८-२२	तप आतिष्ठ भद्रं	३-१३-१८
तद् वी विनुसरो नाम	३-२२-२९	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-६४-११	तपः शीघ्रं दया	३-१३-४१
तद् वी भवान्मुनिभिः	११-७-४४	तन्त्रादिमात्रादिषु	८-७-३६	तपः सन्तपसाशनेन्यर्षं	१२-३-२२
तद् व्याहृतानुसन्ताना	३-२२-४७	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-२०-३१	तपः सारासिर् भद्रं	८-१५-६१
तद् ब्रह्मसिध आधुन्य वेणुमीतं	१०-१९-३	तन्त्रादिमात्रादिषु	१-१४-२१	तपः सुतमं किमनेन सूचं	१०-१४-३५
तद्ब्रह्मसिधराणीककोशोदरं	१०-५२-४२	तन्त्रादिमात्रादिषु	२-७-४८	तपःकुशा देवमीश आसीत्	१०-१८-५
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	९-६-२०	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-१४-२६	तपःभद्रावुतो वीरो	१०-५५-३
तद्ब्रह्मं बन्तुसाराणां	२-६-४	तन्त्रादिमात्रादिषु	४-३-१७	तपःसारासिर् न्याहं	८-१०-३६
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	६-१६-३१	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-१९-१५	तपनं तपसा	७-३-१७
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	९-१७-१०	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-७४-४७	तपश्चरन्तीमाज्ञाय	१०-७१-११
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-७०-४०	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-२७-३८	तपसा ब्रह्मचर्येण	६-१-३३
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१२-८-२६	तन्त्रादिमात्रादिषु	१-१-१३	तपसा विषया एक	४-२८-१८
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	२-९-१७	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-८३-१५	तपसा विषया पुत्रो	३-२१-५२
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-३०-१३	तन्त्रादिमात्रादिषु	१-१८-१५	तपसा ह्येषामनेन	३-११-६
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-३६-२५	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-८८-४५	तपसाऽऽराधय पुत्रं	४-९-१४
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	४-२२-३	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-८८-४५	तपसाऽऽराधयो ह्यो	१०-७६-२४
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-१०-१५	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-६५-२५	तपसीषं वरं न्योतिः	३-१३-१९
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-७३-३	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-१०५-३२	तपस्वीषं नरो दानं	११-१९-४
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	९-१८-३७	तन्त्रादिमात्रादिषु	५-१८-३	तपस्वीषो दानपरायणास्त्वितो	२-४-१६
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	६-९-४	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-६३-७	तपस्वयं दया	१-१७-७३
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१०-३५-९	तन्त्रादिमात्रादिषु	९-१-१९	तपो मे दृढं ब्रह्म	६-४-४६
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	३-३४-२८	तन्त्रादिमात्रादिषु	६-५-१०	तपोननं गते तस्मिन्	४-९-६६
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	५-२०-१४	तन्त्रादिमात्रादिषु	१०-४१-३६	तपोविषयात्रतपान्	१०-८०-३३
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	१-७-४६	तन्त्रादिमात्रादिषु	८-७-३	तपं तपो विविधतोऽकानुभूया	२-७-५
तद्ब्रह्मन्तरभावेन	४-१०-२	तन्त्रादिमात्रादिषु	४-१७-११	तपान्तरान्तराद्यं	११-२०-३७

तपेन्यवस्थिते प्राह	९-१५-२८	तदस्य क्रीडावस्थाम्	३-५-१५	नदिरं पश्यत महद्	४-१९-३१
तपेन्यवात्सीन्	७-७-१३	तदस्य संशुतिर्वन्धः	३-२७-०८	नदिरं भगवान् राजन्	१-१२-४८
तपेन्याह कतिशोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतविषयः	४-२२-१५	नदिरं मम दीर्घन्यम्	६-१८-७३
तपेन्युक्तम् तदैवेमुचुकुन्तो	१०-५४-२२	तदहं तेऽभिप्रास्यामि	२-१-१०	नदिरं पादवकुनं वीर्यं	११-६-३०
तपैकपुरुषं राज्यम्	६-५-७	तदहं मतपोर्माज्या चाकम्पा	१०-११-२०	नदिरं धातुमिच्छामि	१-११-३
तपैव चान्येनारतोऽहं	३-२-२०	तदा क्रियावशोभिदा	१२-३-२१	नदीश नाथाय दुरासमन्वी-	
तपैव धर्मानुवर्तिनः	५-२४-४०	तदा गोप्यश्च गोपाश्च	१०-७३-२८	समांजनः	१०-१४-३८
तपैव मुष्टिः पूर्वं	१०-४२-२३	तदा च रवे दुनुभयो	६-१६-३४	ननुकामित्युपाकर्णं भगवान्	१०-६३-३९
तपैव मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा नदरिषीशास्य	१-६-१०	ननुप्रवेगं दिशि	८-७-१९
तपैव राजसुकाहमेव	५-११-२	तदा तानरः	१-९-९	ननुप्रवृत्तमाज्ञाय नांकास्य	४-१४-४०
तपैव सान्त्विकः पार्थः	१०-६२-६	तदा दिनेः समभवन्	३-२०-२३	ननुपरीक्षाचक्रमुप	५-२०-३९
तपैव हि ज्ञातः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुनुभयो नेतुः	४-१२-३०	ननुप्रज्वल्य	७-८३-८८
तपैवानुबन्धः शीरेः	१-१३-३२	तदा निरमे हान्योन्यं	३-४-७	ननुर्वाधित्य नभसि	४-३-५
तपैवानुक्तंदादक्षिणेन	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	ननुप्रधुन्य दूरमा	९-१४-१४
तपैवानुवृत्तमचरेण	५-१६-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	ननुप्रसन्नानदेव विनिर्गुत	६-५-२६
तपोऽद्यः साधु तपोऽऽभिपूजितः	१०-४७-५	तदा प्रविशय गोविन्दो	१०-१०-७१	ननुप्रसन्नानदेव	६-५-४
तदः प्राप्नुत	१-७-२१	तदा कर्कारिं सुरलोकावातिनः	१०-१२-५३	ननुपाकर्णं भगवान् प्रहस्य	१०-२१-१३
तदकाशतश्च तं	१०-८८-४७	तदा भूमेर्गन्धर्वं ग्रस	१२-४-१४	नदेत्योऽज्ञाकलम्	६-१-५१
तदहमर्थं शङ्करादाय	१०-४३-४२	तदा मदाकाशमिहः स पूजित	१०-९४-१९	नदेनदधिगच्छन्ति विष्णोर्गन्	१२-५-३३
तदहमप्रमदाकुलेन्द्रियाः	१०-३१-१८	तदा मद्योत्सवो मृगां	१०-५९-५५	नदेनद् वर्णिनं राजन्	१०-९६-४९
तदजिदैवयजनं	११-२७-२०	तदा ययोरादोहण्यो पुत्रयोः	१०-१३-४४	नदेतन्मे विजानीहि	३-२६-३०
तदजुनं महकर्म	१०-८७-१४	तदा रत्नसमीभोभाः	१-२-२०	नदेव पुण्यं क्षीरं नवं	१२-१२-४९
तदपनः पापमुपेत्य	१-१८-४४	तदा रामश्च कृत्यश्च	१०-७३-९	नदेवमाकर्ण्यं जनेश	३-१९-०१
तदनन्तर्जोऽमान्यैरभिषिक्तो	१०-८६-२०	तदा यो वरिणोऽऽमममुना	१०-४२-३८	नदेवमात्मेत्यव्यवहृदिवो	११-९-१३
तदनारत्य सत्कारं	१०-८६-६	तदा विष्णुऽधिपणान्	३-१७-३४	नदेवानुस्मरन् परं क्षमी	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विरयेश्चरः	३-१५-४०	नदेव कुजानं मोऽगुत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहृत्य चान्योन्य	२-५-३३	नदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्ते विभुमान्मय	९-४-३१	तदा सर्वाणि भूतानि	४-८-६	नदेव ते परं ज्ञानं	६-१५-२४
तदभिज्ञाय भगवान्	४-१९-२६	तदाऽऽसुरेन्द्रं दिवि	८-१९-१९	नदेव साऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽऽपि भगवान्	१०-२२-२	तदाऽहं विज्ञो विजयं	१०-१०-४७	नदेव सेतवः सार्ये	३-२२-५४
तदभिदुवदुद्रीक्ष्य	९-६-३७	तदाऽऽजयीमभोवाणी	१०-७६-४४	नदेवं भगवानाह	९-२५
तदभिर्घतमात्मस्य	१-११-३३	तदाकर्णं द्रुमः प्राह	४-७-४	नदेवोपायानं देवम्	९-२१-३३
तदभिज्ञायमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्णं विभुः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	नदेदुराजः ककुभः कीमसुं	१०-२७-२
तदभिज्ञेन्य भगवान्	४-१९-२	तदाकर्णार्जुनः सार्व	१०-१०-२१	नदेवसंहृत्यविष्णुम्	११-९-३७
तदभस्ता महाभाग	१०-९३-२९	तदाकर्णार्जुनो मानी	१०-१०-१८	नदीजसा देवमहाभट	३-२०-१४
नदीचन देवस्य	८-६-३१	तदाकर्णैश्चरी राजन्म	१०-६१-९	नद् गच्छ देवदेवांसिः	९-४-३४
नदपं कुरुते कर्म	३-३२-३२	तदाहाय जगजायः	१०-५७-३५	नद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते	४-१३-५
नदयामार्थसिन्तासितपोर्गुण	१०-९६-४१	तदानीमपि धार्यवर्तिनं	५-८-२८	नद् गच्छन्तं मन्वषी	१०-११-४३
नदयध्यानविश्रान्त		तदापत्तं गगनतले	८-१०-३२	नद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-१०-५७
नदयेत्य मनसास्य	१०-६९-१७	तदापार्थमपि	१-१८-४५	नद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-७५-२९
नदयेत्यादिनापादौ	१०-५७-२४	नदाविष्य महावीर्यो	८-१०-३१	नद् दृष्ट्वा मिथुनं	४-४४-४९
नदयसारां हृदयं बरेदं	२-३-२४	नदावृष्यभजदेवकलितान्मा	४-८-१०	नद् देवदेव भवतऽवणा	१०-८२-५
नदसी कयतां	१-७-३९	नदस्यश्चभया तेषां	४-८-१९	नद् मानवनवपुषं	१०-४२-६
नदस्यैव सिभिऽऽजो	९-८-६९				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-९४-१०	तद्भ्यामनौदिकया	१-१५-१६	तजो भवान् ब्रजत	१०-८०-२९
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्ब्रह्मसंगो जडभिमृष्ट	५-१०-१९	तन्मधुषोपातिमृगद्विजाकुनं	१०-१३-३
तद् भवान् दत्तामनाथां	३-१५-१०	तद्ब्रह्मलो माषास्यं रूपम्	५-१८-१७	तन्मनस्कान्दनापाः	१०-२८-३४
तद् बन्ध	७-९-१४	तदपा नानिवापानम्	५-३-१०	तन्मास्माद्वि गोविन्द	११-२२-३५
तद् यान् मासिचरं	१०-२७-२२	तदपा स्वर्णप्राप्तयश्च न्द्रः	५-११-३०	तन्मया कलरूपेण	११-२४-३
तद् यान् साध्व्यो यजनं	१०-२१-२८	तदकैल नदी पौराणम्	९-१४-१८	तन्महोद्व्ययश्च सुदिता	१०-७३-४
तद् यः प्रसादयाम्यथ	३-१७-४	तदधिष्णः सानुवराः	१०-४०-१८	तन्मा भुवने	१-७-१६
तद् यमार्थिना तमपोद्भजो रुषा	१०-३५-५	तद्व्रमाविशाम्दः	१०-७१-२८	तन्मातरं काष्ठानुम्	७-२-१०
तद् यर्णापिनुमाख्याः स्मरन्त्यः	१०-१९-४	तद्वत् पांदासद्वयानि	११-२२-२३	तन्मातरी निजमुनी	१०-१-२३
तद् या अभुष्य	३-१६-३४	तद्वर्षरूपा धृनुवन्	५-२०-२८	तन्माता कोटरी नाम	१०-७८-२०
तद् विर्ययं सह जीयकालस्यभाव	१०-९-३९	तद्वर्षरूपाः धृनुवन्वीर्यं	५-२०-११	तन्माध्वो वैष्णुवीर्यम्	१०-१३-२
तद् विज्ञाप महात्मनो भीमः	१०-८२-४२	तद्वर्षरूपाभयवन्तम्	५-२०-३३	तन्मुक्षीर्वचनं धुन्वा	१०-७३-१
तद् विज्ञाप मुनिः ब्राह्म	९-१३-११	तद्व्याप्तं रूपमर्पण	८-१९-११	तन्मे धर्मभुजां	१-१७-३३
तद् विप्रेहि नमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तद्विद्यापिपातः त्रिपञ्चज्ञान्यजो	५-२०-९	तन्मे प्रसीदममार्गं	४-३-१४
तद् पितोस्व	३-११-७	तद्विषयगुर्विपुलं	३-१६-२६	तन्मे भवान् सानु वृत्तः	१०-५७-३९
तद् पितोस्त्वान्न	३-११-५	तद्विषयानार्थं त्वविषय विष्णो-	३-१६-२६	तन्मे भवान्मदेवभिमान	५-१०-२५
तद् वीक्ष्य ताननुग्रह्य	१०-७२-२६	रणीपता २-२-२८	६-७-२६	तन्मे स्वधर्तुरवसात	३-१७-१२
तद् वीरभूषणकटम्बजुम्भितं	१०-४९-२१	तद्विषयरूपं भजताम्	६-७-२६	तन्मोऽस्य ब्राह्मणाः	७-१४-४३
तद् वीरासीन् पुण्यजम्	३-३४-३१	तद्विष्णुरात्मन्	६-१८-२२	तप आतिष्ठ भद्रं	३-१३-१८
तद् वी विन्दुसरो नाम	३-२२-३९	तद्विज्ञानं पूर्वमेव	१०-६४-११	तपः शीघ्रं दया	३-१३-४१
तद् वी भजामृतधिप	१२-७-४४	तद्वीक्ष्य व्यसनं	८-७-३६	तपः सत्यदयादानेभ्यर्षं	१२-३-२२
तद् व्याहृतामृतकला	३-२२-४७	तद्वीक्ष्यमाधिराजः	५-२०-३१	तपः सारविदं भदे	८-१५-६१
तद् व्रजार्थय आधुप्य वैष्णुगीतं	१०-१९-३	तद्वि धनुस्स इषचः	१-१४-२१	तपः सुतनं किममेन दूर्ध्वं	१०-१४-३५
तद्व्रजावरपानीककोशोदरि	१०-५२-४२	तद्वि परं भगवतः	२-७-४८	तपःकुजा देवमीडा आसीत्	१०-१८-५
तद्व्रजान्धधौने	९-६-२०	तपः पाहि महाभाग	१-१४-२६	तपःभद्रासुतो वीरो	१०-५५-३
तद्व्रजं यस्तुसाधनां	२-६-४	तपः प्रयोजयाम्याह्वानं	४-११-७	तपःसास्यं न्याहं	८-१०-३६
तद्व्रजंभस्मसम्बन्ध	६-१६-३१	तपः प्रभोन्वं कुकनेवरापिताम्	५-१९-१५	तपस्यं तपसा	७-३-१७
तद्व्रजंश्रुमदितः	९-१७-१०	तपः प्रसीद नित्येष्टादिभ्यम्	१०-७४-४५	तपश्चरन्तीमाह्वय	१०-७१-११
तद्व्रजंनस्त्रांनानुपप्रजल्प	१०-७०-४०	तपः प्रसीद मुनिनारतं	१०-२७-३८	तपसा ब्रह्मचर्येण	६-१-१३
तद्व्रजंनद् वीतपरिधमो	१२-८-२६	तपः शुभ्रमाणाजम्	१-१-१३	तपसा विपया एक	४-२८-३८
तद्व्रजान्हावर्गिभुजान्तरो	२-९-१७	तपः समारिदोषार्थं येन ते	१०-८३-१५	तपसा विपया पुको	३-२१-५२
तद्व्रजान्हावर्गिभुजहनुजः	१०-३०-१३	तपःसं पुण्य	१-१८-१६	तपसा स्तेषामनेन	३-११-६
तद्व्रजान्हावर्गिभुजसम्भ्रमः	१०-३६-२०	तपसावर्णहस्ताग्रान्मुक्त	१०-८८-४५	तपसाऽऽप्य पुण्यं	४-११-४
तद्व्रजान्द्रवजगान्	४-२२-३	तपसावर्णयोः कंसाज्	१०-४३-८	तपसाऽऽपिती कटो	१०-७६-२४
तपरा ययमानस्य	१०-१०-१५	तपसावर्णयनास्य मया	१०-६५-२५	तपसी चरं ज्योतिः	३-१३-१९
तपिधायं प्रवृत्तायं वृणयः	१०-७३-३	तपिजहाय हरिणा शोका	१०-१०५-३२	तपसीचरं जरो दानं	११-१९-४
तपुदा कृपाऽऽनुज्ञान्	९-१८-३७	तपिजिह्वस्मरत्वाज	६-१-६३	तपसीचरो दानपरापराव्ययो	२-४-१६
तपुदेननं तस्य	६-९-४	तपिजिह्वं प्रविशयानः	१०-६३-७	तपसस्यं दया	१-१८-७३
तपुतः कपटिकाकोपमाद्	१०-३५-९	तपिजिह्वं यजमानस्य	९-११	तपो मे इदं च त्रस	६-४-४६
तपुहोऽपगतः पोपो	३-२४-२८	तपिजिह्वं यजमानस्य	९-५-१२	तपोबनं गते तस्मिन्	४-४-६६
तपुर्धियातः प्रेतजत्रो राजन्	५-२०-१४	तपिजिह्वं यजमानस्य	१०-४१-३६	तपोविषयजत्रयान्	१०-८६-३३
तपुर्ध्वं महाभाग	१-७-४६	तपिजिह्वं यजमानस्य	८-७-३	तपं तपो विविधतोऽन्तर्मुद्रया	२-७-५
तपुर्ध्वं महाभाग	४-१०-२	तपिजिह्वं यजमानस्य	४-१०-११	तपजान्मनस्यस्य	११-२७-३७

तमहेमनिकर्षां	४-२४-२५	तमापतन्तं वरितो दयाश्रु गोपायश्च	१०-१७-८	तमुपासन् महीपान्ता	१०-१०-२८
तमहेमावयनेन	८-६-४	तमापतन्तं भृगुचर्यम्	९-१३-३०	तमुपेयुस्तत्र वीराः	९-९-२९
तमोऽहं ते तेजसा तुःसहेन	१०-७८-२८	तमापतन्तं स निगूह्य शूद्रयोः	१०-३४-१३	तमुपैह महाभाग साधूनां च	१०-१००-२६
तप्यमानं त्रिभुवनं	४-१-२१	तमापतन्तं स निगूह्य	१०-१२-५२	तमुचुरासृगान्तुष्टा	१-११-१५
तम एतद् विभो	३-१६-०३	तमापतन्तं	१-७-१८	तमुचुर्मुनयः प्रीतः	८-२२-४३
तमः सुपौरं गमनच्छरं महद्	१०-१०२-५८	तमापतन्तमातोष्य	१०-५१-४६	तमुचुर्बिस्मितास्मान्	४-१३-२६
तमह माहूतमपाययन् स्वनं	१०-१०-५	तमापतन्तमासाप	१०-४१-१३	तमुन्विजः शक्रयथाभिसंपितं	४-११-२७
तमह मत्तम्	७-४-१३	तमाभिचारदहनमापान्तं	१०-६९-४९	तमेकदा तु तेषां वसुदेवो	११-२-३
तमभिर्गयानिहन्	४-१९-१३	तमापान्तं रथोपस्थे	१०-६९-२५	तमेतमिहसुकुपसप्याम्	५-२३-४
तमद्भुतं बालकमनुनेक्षणं यतुर्भुतं	१०-४-१०	तमापान्तं समातोष्य	८-१८-०८	तमेव चिन्तयन्धर्ममृषिः	१२-८-८
तमधर्मं कृतमती	३-१३-२९	तमापान्तमभिधेक्ष्य	१०-५२-३७	तमेव देवा वयमाधुः	६-९-२६
तमनु कुशावतं इत्यावतः	५-४-९	तमापान्तमभिधेक्ष्य	१०-६५-२२	तमेव धर्मात्मानं	१०-२७-११
तमन्तरीक्षान् पतितं	१०-८-३१	तमापान्तमभिधेक्ष्य	१०-६७-३	तमेव प्रेष्ठतमया	९-१६-७
तमन्तरे समासाप	१०-५३-१०	तमापान्तमभिधेक्ष्य	३-२३-२८	तमेव मनसा गूढम्	४-२८-२८
तमन्वगच्छन् दिव्यानि	११-३०-४५	तमातोष्य वनवषाभं	१०-५४-२४	तमेव मृत्युममृतं ततः	४-११-५७
तमन्वध भटो ब्रह्मन् सलिलं	१२-८-३४	तमान्नीलम्	३-१४-३५	तमेव दूषं भजताम्बुजमभिः	४-२१-३१
तमन्वधावद् भगवन्	९-६-३८	तमाविशान्तामातोष्य	१०-४२-३४	तमेव बन्साधयन्मृत्यवस्तनं	४-९-२३
तमन्वधावद् गोविन्दः	१०-३२-३०	तमान् जह वैकुण्ठ पाप्मानं	११-३०-३७	तमेव शरणं जन्मः	१०-९२-४४
तमपूर्वं नरं हृदा पाश्री	१०-६०-२१	तमासीनमकराणां	३-२६-६	तमेव शीलसम्पन्नं	४-१२-१२
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३२-१०	तमाह चाज्ञानमनं गुणीष्व	१०-९४-२०	तमेव हृदि चिन्त्यम्	९-१५-५६
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३९-३	तमाह प्रेमपङ्कजम्	१०-६२-८	तमेवं शंसतो धर्मम्	६-११-१
तमवृत्तिमातोष्य	६-४-२०	तमाह भगवानासु	१०-४३-२९	तमेवमज्ञानानि मुक्तविग्रहैः	४-११-५९
तमभिश्च सदसा	१-४-३२	तमाह भगवान् कृष्णः	१०-६२-४३	तमेवात्मानमात्मस्थं	४-२४-७१
तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद्	१०-६७-४	तमाह भगवान् प्रेष्ठं	१०-४४-२	तमेवानुयिनीयन्ते	३-१२-२८
तमभ्यापयन् विधिषद्	१०-७३-६	तमाह धातरं देवी करुणं	१०-५-४	तमो रजः सत्यमिति	११-२४-५
तमबिह्वलमग्रीहं	८-११-३६	तमाह वरुणो देवः	१०-४३-४०	तमोमात्रमुपादाय	३-१२-२७
तमप्रमानं मन्वमान	१०-८-२९	तमाह साऽऽनिकरुणम्	८-२२-१४	तथा कथितमाकर्ण्य	१०-२८-३२
तमस्येधेन महाप्रलेन	६-१३-९	तमादुर्वासुदेवाणां	११-२-१६	तथा च रहितः साधो	११-२१-२१
तमस्मिन् प्रत्यगामानं	३-२७-७५	तमिदमेनः स्वाधिरामहं	८-२०-४६	तथा परित्राप्तयिकम्पिताद्रथा	१०-५९-३७
तमस्यारो	३-९-२१	तमित्थं निभुतामानं वृषेण	१२-९-२	तथा ब्रह्मन् गोविन्दमभि	१०-१०३-२०
तमहं मृगये कान्तं	१०-७७-१७	तमित्थं कारनराजं	८-१०-८	तथा चित्तसितेष्वेव	१-३३-३
तमहमजमन्वन्मात्मतन्त्रं	१२-१२-६७	तमित्थं जह दुर्गं दुर्दयं	१०-६८-१८	तथा स पुष्पशेखः	९-१२-२६
तमाकृष्य हताग्रेण	१०-९९-५	तमित्थं ते प्रवस्थायां	३-२६-१४	तथा हृत्पत्ययसर्पपूजिषु	१०-४४-५९
तमागतं न उन्वाप	४-३१-४	तमित्थमहमजंशरीरमाजम्	१-९-४९	तथाऽऽपहन्निज्ञानः	८-११-२४
तमागतं मधुरिपुर्वं	१०-६७-१५	तमुन्वितं वीक्ष्य	८-७-९	तथाऽऽभिहितमाकर्ण्य कंसः	१०-५-१४
तमागतं समाज्ञाय	१०-५८-३१	तमुपतमहादण्डं हृष्टा	१०-६९-३४	तथाऽऽन्वभूतया पिष्टे	११-२७-२३
तमागतमभिधेन्य	१०-५८-१०	तमुद्रन् धारिणधरेन्द्रगीरावं		तथावृत्तं समद्रीक्ष्य	९-१६-५
तमात्थैर्द्विपरिन्तरात्मना	१-१०-६९	तमुद्रन् धारिणधरेन्द्रगीरावं	महासुरो १०-१६-२५	तथैवमविरत्तं पुनश्च	५-७-११
तमात्मनोऽनुग्रहार्थम्	८-२२-१५	तमुद्रन् धारिणधरेन्द्रगीरावं	महासुरो १०-१६-२५	तयोः प्रसन्नो भगवान्	१०-९३-५
तमात्मानो चित्रातीक्ष्णं	३-३२-४४	तमुपश्रुत्य निनरम्	१-१०-४०	तयोः वसिष्ठदृष्टाणि	६-३३-५
तमान्प्र्यातिधिं भूयः	१-६-२४	तमुपश्रुत्य सा मृगकृपुः	५-८-२	तयोः संबन्धोः	३-२१-५
तमापतन्तं तस्मा विषादुपः	१०-१५-६	तमुपागतमाकर्ण्य	१०-८१-२३	तयोः समभवद् बुद्धं पोरं	१०-६६-२३
तमापतन्तं त्रिशिखं	१०-६३-१३	तमुपागतमात्मनश्च सत्वे	४-८-२२	तयोः समभवोभो	४-९-३

तयोः समानीय आसने मुदा	१०-७४-३६	तत्र नरद वराहवाशिषा	४-८-२९	तस्मादां भजन्या	८-१५-१५
तयोः समुष्ये	३-१२-११	तत्र विजयिर्न कृष्ण नृणां	११-६-४५	तस्मादकार्तिर्वशात्	६-१२-१४
तयोः स्मृषोः	३-१९-१९	तत्र विभक्तः सन्तु	६-१६-३५	तस्मादज्ञानं शोक	१०-५९-५०
तयोर्बिच्छेदान् पश्यन्ति	३-२१-४१	तत्र सन्तर्जनादेव	३-२३-५	तस्मादण्डाद्विद्राह जडं	२-६-२१
तयोर्बभूवुः शरिष्यकभ्यां	४-२६-३	तत्रापि मृत्युराधानात्	९-८-६४	तस्मादन्यमनोभयम्	६-१५-१२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	४-२८-४	तत्रापर्याप्तं कौत्स्य	२-११-१४	तस्मादभूतानु	७-९-२४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	३-१७-३६	तत्रावतारोऽप्यमकुण्ड भुवो	१०-२५-९	तस्मादधिप	७-७-४९
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१२-९-९	तत्रावतारोऽप्यमकुण्ड	१०-७८-३७	तस्मादसद्विधानं	११-१४-२८
तयोर्बभूवुश्चानां यै	९-१९-२४	तत्रासनं हि	७-३-१४	तस्मादस्य भयो धर्मः	८-२०-१२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१२-७-३८	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-८०-३९	तस्मादहं विगत	७-९-१२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-३९-४३	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	८-१५-१४	तस्मादहं विगतपिङ्गव	३-३२-३२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-४४-३०	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	९-९-१६	तस्मादिन्द्रोऽऽशोकान्	८-१०-३४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	११-२४-४	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-९६-८	तस्मादिमां स्वां	३-२९-४३
तयोर्बभूवुश्चानां यै	११-१६-३७	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	८-१७-१७	तस्मादुदायमुत्तम्य	९-११-१४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-८२-३९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	२-९-४२	तस्मादुद्वेग मा भुज	११-२२-५६
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-४३-३३	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-१०-४४	तस्मादेकतरम्येह पुत्रयोः	१०-२९-२८
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-५१-५१	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	५-१५-२	तस्मादेकं मनसा	१-२-१५
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-३२-२६	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१-९-२४	तस्मादेतामहं त्यक्त्वा	९-१६-१९
तयोर्बभूवुश्चानां यै	३-३१-२१	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१-१२-४५	तस्मादेवं ज्ञतं भद्रं	८-१५-६२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-५८-३४	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	११-१०-११	तस्माद् तथा ब्राह्मणानाम्	१०-३२-२५
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-३४-६५	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	४-२९-५०	तस्माद् मुक्तं प्रपद्ये	११-३-२२
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-४४-४३	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-१३-२४	तस्माद् देहिमिदं तन्मया	११-२५-३४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-४०-२२	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१२-७-४६	तस्माद् दैवोपपन्नं	७-१५-११
तयोर्बभूवुश्चानां यै	६-१२-५९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-३४-४५	तस्माद् दृष्टोपपन्नं	९-११-१५
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-१३-३९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	८-१८-२७	तस्माद् ब्रह्म क्षीयतेनात्	१०-१३-४६
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-१७-१७	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	३-३३-२२	तस्माद् ब्रह्मकुलं ब्रह्म	१०-७२-२०
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-४०-२१	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	८-१८-१०	तस्माद् ब्राह्मणेदेवेषु	७-१४-१९
तयोर्बभूवुश्चानां यै	३-१७-१९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	११-१२-१४	तस्माद् भद्रं स्वतत्त्वान्	१०-५-२१
तयोर्बभूवुश्चानां यै	९-८-२	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	४-१५-२०	तस्माद् भवतिः	७-७-२९
तयोर्बभूवुश्चानां यै	४-९-४९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	७-१०-१८	तस्माद् भवत्यां वतिभिः	१०-४१-४०
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-६५-२१	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	४-१३-३६	तस्माद् भवन्मनवचमननपार्	११-१७-१८
तयोर्बभूवुश्चानां यै	११-२२-४९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	११-२३-२६	तस्माद् पुत्रेन्द्रियप्राप्तौ	११-७-९
तयोर्बभूवुश्चानां यै	११-२३-३७	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	११-२५-२७	तस्माद् पुत्रान्	३-९-१७
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-७४-८	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	११-२३-११	तस्माद् राष्ट्रः श्रिपं	१०-४१-३५
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-८१-४५	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१२-३-४९	तस्माद् बचोमनः प्राणान्	११-१६-४४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	६-१३-११	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-५-४०	तस्माद् विमुञ्चति	१०-५४-५८
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-९६-२६	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	७-९-३०	तस्माद् वैराग्येन	७-१-२७
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-३३-७	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	१०-२२-१८	तस्माद् तस्ते न कर्तव्यः	११-२६-२४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	३-९-३२	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	९-१०-७	तस्माद्देवपत्न्यस्य	९-११-२४
तयोर्बभूवुश्चानां यै	६-७-१०	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	६-१८-३६	तस्माद्देवन्तं तस्य संशयार्थं	५-१२-३
तयोर्बभूवुश्चानां यै	४-२४-२४	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	६-७-३२	तस्माद्देवन्तो हृदयेन दृष्टा	५-५-२०
तयोर्बभूवुश्चानां यै	८-१-१५	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	२-२-३९	तस्माद्देवान् सर्वात्मना	२-१-५
तयोर्बभूवुश्चानां यै	१०-२९-९	तत्रैहिर्न कोऽर्थं साधु वेदितुं	६-१५-३०	तस्मादुचीन्तमुजयेत्	२-२-२२

तस्माद्युवां ग्रामपशो	६-१५-२०	तस्मिन् महाभागनवे	७-४-३४	तस्य कर्मोपवाराण	१-१-१७
तस्माद्वज्रोराग विषादमनु	५-१८-१४	तस्मिन् महाभागनवो	३-४-९	तस्य कर्मोत्तमं वीथ्य	८-९-४३
तस्मान् कस्यचिद् द्रोहमाचरेत्	१०-१-४४	तस्मिन् महाधीमधनन्	१०-१०-२६१	तस्य काशिपतेर्मित्रं	१०-६९-३१
तस्मान् कार्यः	३-३२-५०	तस्मिन् महेन्द्रभवने	७-४-१२	तस्य क्षेत्रं ब्रह्म जज्ञे	९-१४-४८
तस्मान् विस्मयः कार्यः	६-१७-३५	तस्मिन् युज्यति दुर्धर्षे	१०-९-७-२९	तस्य श्रेष्ठः सुवीरोऽऽथ	९-१८-३०
तस्मान् सन्त्ययी भावा	१०-७४-१४	तस्मिन् तुभ्या दुराचारा	१२-३-२५	तस्य चरुक्षान्तिनं धुत्वा	१०-३२-७
तस्मान् ह्यन्तर्गोमुष्माद	११-२८-७	तस्मिन् तव्यपदं	३-२९-२०	तस्य चापततः कृष्णचक्रेण	१०-१३-११
तस्मान्ननुकुमारोऽऽपं	१०-२४-२२	तस्मिन् विमान उन्मुहं	३-२४-४५	तस्य चापं महाभाग	६-१७-३४
तस्मान्नन्तान्नोऽऽपं ते	१०-९-१९	तस्मिन् स भगवान् रायः	९-९-३५	तस्य बाही भविष्यन्ति	१२-१-१०
तस्मान्नोऽऽसंगमुसंगजात	५-१३-१६	तस्मिन् सन्ध्याय विधायं	१०-७१-२६	तस्य चोदरतः	३-१५-३
तस्मान्नाज्ञा विष्णुरात	१-११-१७	तस्मिन् समानगुणरूपवयः	१०-७९-१६	तस्य जन्म	१-११-२
तस्माच्चिरम्य प...र्वा	११-१८-२३	तस्मिन् सुखदुःख	१०-८१-३५	तस्य जिज्ञासया ते वै	१-९-५-२
तस्माच्चिरमनुज्य	८-१४-३१	तस्मिन् स्वतः तुरेयरीषमुत्पन्नं	१०-७-११	तस्य तत् कर्म विज्ञाप	१०-३५-३१
तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्त्रार्थं	१०-२३-१८	तस्मिन् हरे विहृतो	१०-१४-८	तस्य तत् क्षणितं दृष्ट्वा	१०-२०-१६
तस्मान्मन्त्रकित्तुकस्य	११-२०-३२	तस्मिन्मये कृतमूलः	५-२१-१४	तस्य तत् पूजयन्	८-१०-१७
तस्मान्मन्त्रार्थितारोष	३-३०-३३	तस्मिन्मनीत्य मुनयः	३-१६-२७	तस्य तत्र द्वित्रः कश्चि त्	९-१६-१०
तस्मान्मां कर्मभिर्निद्राः	४-१४-२९	तस्मिन्मनागृहे	१०-७५-७	तस्य तद्वयसन् वीथ्य	९-६-६१
तस्माद्गोकामिं राजन्	१०-४८-२५	तस्मिन्मयि कानं	५-८-२८	तस्य ते चापनिर्मुक्ता	४-११-१७
तस्मिन्नुत्तमदिना	३-२४-३८	तस्मिन्मयि प्रियव्रतो	५-२०-२०	तस्य ते विहृतो दृष्टो	६-३-८
तस्मिन्नुत्तमा वर्तमाने	१०-१०२-१०	तस्मिन्मयिभ्यस्तयति	४-९-८४	तस्य त्यक्तम्यावस्य	७-२-७
तस्मिन्नुत्तमा तथ	१-५-२७	तस्मिन्मयिर्दनु सर्वेषु	४-२१-१४	तस्य त्वं तमसां	३-२६-८
तस्मिन्नुत्तरे किमत्राप्यं	४-१४-१४	तस्मिन्मयं सत्मानममये	११-२४-१०	तस्य दृग्भ्योऽऽभवत् पुनः	९-१२-३
तस्मिन्स्वं रामपामुष्टो	४-२८-५९	तस्मिन्मयिर्दनुऽऽप्ये	१-६-१६	तस्य दैन्यतः	७-४-३१
तस्मिन् कप्याधमे	१-७-३	तस्मिन्नु हवा उपसमाश्रिताः	५-१-२७	तस्य पाष्टर्षे कर्षीथ्य	१०-९-१-२३
तस्मिन् कतेरोऽमेधे	११-२६-२०	तस्मिन्नाव किल सः	५-७-१०	तस्य नाथेः सप्तमयन्	९-१-९
तस्मिन् कृतेऽऽदिते	७-२-९	तस्मिन्निवर्तिनिते युष्म	६-९-४५	तस्य नाभेरभूत्	३-२१-१६
तस्मिन् हानकतो ध्यात्वा	९-७-८१	तस्मिन् कामवरं युधः	९-१-२२	तस्य निर्मपनाज्ञानः	९-१२-४८
तस्मिन् दधे दमयधं	४-२६-२४	तस्मिन् जहारा धनदो	४-१५-११	तस्य विहरणादीनि	१-९-५४
तस्मिन् देव क्रतुवरो भवान्	१०-८०-४३	तस्मिन् युधं भगवते	१०-११-३४	तस्य पत्नीसदृशाणाम्	९-२०-३३
तस्मिन् निपतिते पापे	१०-८८-५५	तस्मिन्नु ददायिन्द्रः	९-७-७८	तस्य पुत्रशतं जज्ञे	९-४-२९
तस्मिन् पुषिष्याः ककुदि	१२-८-३१	तस्मिन् नमो भगवते	१२-९-३२	तस्य पुत्रशतं तेषाम्	९-१९-२
तस्मिन् प्रविष्ट एवासी	९-१-२६	तस्मिन् नमो भगवते	१२-७-४७	तस्य पुत्रशतं न्यासीत्	९-२०-३०
तस्मिन् प्रविष्टानुवृत्तभ्य	१०-७४-३५	तस्मिन् नमो भगवते	३-१३-३२	तस्य पुत्रो महायोगी	१-४-४
तस्मिन् प्रविष्टे	३-१८-२५	तस्मिन् नमो ब्रजजनेः स	१०-२२-३६	तस्य पुत्रोऽऽतितेजस्वी	१-१८-३२
तस्मिन् प्रविष्टे	८-९-५५	तस्मिन् नृपालाः किल तत्र तत्र	४-१६-२२	तस्य प्रपन्नार्तिनः	३-१-४५
तस्मिन् प्रसन्ने	३-१४-५१	तस्मिन् रत्निवाङ्गणशाला	८-२०-४७	तस्य प्रवयसः पुत्राः	६-१-२४
तस्मिन् प्रसीद सुहृदः	४-२६-२६	तस्मिन् भवान्	७-९-३७	तस्य प्रसन्नो भगवान्	१०-३९-४१
तस्मिन् प्रमत्तसक	४-१-१८	तस्मिन् भुक्वते श्रियः	१०-३६-३८	तस्य प्रीतमनाज्ञा	१-११-१३
तस्मिन् प्रहर्षाद्वितीये	४-८-५२	तस्मिन् स नरदेवाय	९-१३-२५	तस्य प्रीतिन मनसा	४-१२-९
तस्मिन् प्रारण्यः सर्वे	४-३-४	तस्मिन् सञ्जयभजन्	९-१८-६	तस्य चाणेन चिच्छेत्	१०-१०३-१९
तस्मिन् प्रविष्टाऽऽदिते	११-३०-११	तस्मिन् भगवां ज्येष्ठान्	१२-९-१५	तस्य भाषां तदृष्टाणाम्	६-१४-११
तस्मिन् भगिन्यो मय	४-३-९	तस्मिन् स्वन्तोः भगवान्	३-९-९	तस्य भाषाणुः शब्दो	१२-५-२६
तस्मिन् भवन्तार्पिनात्मयोनी	१०-४४-३४	तस्य उत्पन्नत्वा	५-८-३	तस्य मूर्ध्निः	७-३-४
तस्मिन् महन्नुत्तरीना	४-२९-४१	तस्य कर्मण्यपदार्ताण	१०-१०३-२७		

तस्य मूर्ध्नि निधायासु	१०-५३-१२	तस्यां वै आर्गवकथे:	५-१३-१४	तस्याप्यस्त्राधिपः	१-१०-१३
तस्य मूढदेशे	५-२३-३२	तस्यां स चास्मिके	३-९-१६	तस्यामजनयन् पुत्रान्	४-२७-६
तस्य मे वातास्पता	१०-७१-१६	तस्यां स शंखजन्मा वै	६-५-१	तस्यामन्तः पुरं श्रीमदर्वितं	१०-७९-१०
तस्य मेधातिथिस्तस्मात्	९-१७-७	तस्यां सञ्जनयभङ्गे	४-२८-३०	तस्यामधत रतासां	३-२४-४७
तस्य यष्टयजिरेव	४-१-३७	तस्यां सञ्जनयागात्	९-११-२८	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-२-२०
तस्य राज्ञो महाराज	४-१४-२०	तस्यां सन्दह्यमानायां	४-२८-१२	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-७-२
तस्य मरुणुगीराय	९-१२-१७	तस्यां सर्वे महाभागी	३-२२-०४	तस्यापमनयस्यासीत्	६-७-२२
तस्य पंश्यान् मेधाता	४-१४-४७	तस्यां ससर्तं दुहितः	४-१-४८	तस्यापिन्दनयनस्य	३-१६-४३
तस्य विस्मयनस्येदम्	९-६-४७	तस्यां ससर्तं दुहितः	८-८-२३	तस्यापार्श्वं धनुषिप्रपुत्रतः	४-११-३३
तस्य वै दुहितः ब्रह्मन्	३-२२-०३	तस्याः अर्धात्वरः साधान्	६-१९-११	तस्यापानिन्य चरणी	१०-७९-१८
तस्य वै देवदेवस्य	१०-१०-१-३८	तस्याः अर्जुनस्य	६-१४-३१	तस्यापानोत्सर्गिके	३-२९-३०
तस्य शम्भोः प्रसरेव	१०-७७-४	तस्याः काशान्	८-११-२२	तस्यापिनुः स्मिरपरांशान्	१२-७-४२
तस्य शीतलकथेः साधोः	४-१३-२१	तस्याः शत्रुहन्तु	८-१६-४	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-३-२६
तस्य संस्तुयतलुदा	९-१२-४४	तस्याः सुदुःखभयात्कविनहृदुद्वे	८-७५-२८	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-३-२६
तस्य सत्यवती कन्याम्	९-१३-६	तस्याः सुतानिपद	५-२-५	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	९-१७-३४
तस्य सुपुत्रस्य पुत्रः	९-१७-३	तस्याः स्वेनानिगमिभारंरहसा	१०-७-१३	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य इ देव विमुक्तस्य	५-९-१३	तस्याधिर्गोतनमुद्रमतः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य इ वा इत्थं वर्ज्यागा	५-४-२	तस्याधिसननगद्वानुः	४-१२-२४	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य इ वा एवं	५-६-७	तस्याधिपार्श्वे	३-७-१२	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य इ वा कुण्ड	५-८-५	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य इ वा ब्रह्म	५-३-२	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्य द्वांस्रयोः यणां	१३-६-७	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्येनै नोक्तप्राप्तयः	८-७-४४	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्येनै तदनुष्ठानात्	४-२१-२२	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यान्विजो महाराज	१०-७३-८	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या अमूर्तः नः शोभं	१०-७८-२०	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या उद्धरणार्थम्	९-१६-४	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या उपयने कामं चारयन्तः	१०-२०-३८	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या दीनतरं वाच्यम्	८-२२-१६	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या चित्ताशया	११-८-२६	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्या विशुद्धकरणः	४-१२-२६	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां कृताधिपण्याः	८-८-६८	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां गतायां स्वगृहम्	९-१५-१८	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां चक्रः स्यात्	८-८-८	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां नु कर्त्तव्यप्रीतिर्विमुक्तः	१०-१-२९	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां धितस्याज्ञानसो	३-१-२२	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां नेत्रेण कर	८-८-६२	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां निशायां गोविन्दस्तारुह	१०-९७-३१	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां प्रपीडयमानायां	४-२८-५	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां चरुतिष्ठे काने	३-२५-०६	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां कंठ	१०-५-२९	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां विद्वद्भोजनयन्	९-३१-१	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९
तस्यां विश्राजमानायां	११-६-५	तस्याधिसननगद्वानुः	१०-१४-२९	तस्यापार्श्वेभ्यः सुतो यस्य	६-९-१९

तस्यैव ध्यायतो दीर्घमागादापु-	११-२३-१३	तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां	१०-७७-२७	ताः स्वधनुर्मुहाराज	९-७-५५
तस्यैव मेऽऽनुक्तस्य	१-५-२०	तां लीण्यचिताप्रतिवाधचेहितां	१०-७-१०	ताच्छोभ्यशोभ्यान्	३-५-१४
तस्यैव यध्वितस्य	११-२३-९	तां ददशानुपावन्ती	६-१३-१४	तावप्यध्यानेन दृष्टा	४-३-२१
तस्यैव पुञ्जतश्चितं	१२-७-१४	तां दृष्टा सहस्रोत्थाप	३-२४-२७	तामेवे दुर्लभाः	७-४-२
तस्यैव पुञ्जतश्चितं	१३-७-३२	तां देवधानी सः	८-१४-२३	तानश्चतान्स्वास्तिमतो	६-१०-२८
तस्यैव सममाणस्य	४-२७-५	तां देवमायासिध वीरमोहिनीं	१०-५८-५५	ताननादस्य योऽऽभिष्टान्	४-१८-५
तस्यैव वदतः परमं	४-२-२८	तां देवीं गिरमाकर्ण्य	८-१०-४०	तानन्तरे कंठारिपुर्महान्मा	१०-६७-७
तस्यैव वदतः शापं	४-२-३४	तां न सेकुर्नृपां सेकुर्मनित्वा	१०-६२-३७	तानप्राप्तानर्पचन्दैश्चिधिरिचच्छेद	१०-६६-८
तस्यैव वर्तमानस्य	१-१६-१८	तां नीयमानां नन्वनामी	१०-८९-३०	तानभिद्रवतो दृष्टा	८-२०-१४
तस्यैव वितथो बंशे	९-१७-३५	तां प्राप्यन्ती	३-२३-१८	तानहं तेऽभिधास्यामि	११-१९-१३
तस्यैवमुदीधत ऊर्मिभीषणः	११-८-१४	तां चास्मिन्पुण्यमानस्य	१-८-४७	तानानिष्ठित यः सम्यक्	४-१८-४
तस्योग्रस्वस्त्येधिगाः	७-४-२१	तां बुद्धितत्त्वणीदार्पकरपाशीन	१०-५७-२२	तानानप्यध्यासतो	६-३-२८
तस्योन्मत्तो गयो राजन्	९-२-१४	तां यातुपावनृतनाम्	९-८-१००	तानानर्चुर्धया सर्वे सहारामो	१०-७२-७
तस्योन्मत्ते पनरधामं	१०-३७-४३	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र धुतूरभ्यां	१०-१५-२०	तानापतत आनांस्य	१०-५९-३
तस्योपनीयमानस्य	८-१७-१४	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र धुतूरभ्यां	१०-१५-२०	तानानस्य भयोद्विष्टा गोपा	१०-१४-१३
तस्योपरि चिन्मात्रेण	६-८-३९	तां क्षमिणी भियमनन्वर्गतिं	१०-७५-१३	तानाह देवदेवेशः	११-४-१४
तस्योपसन्नमचितुः	३-३२-१३	तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाऽऽजितम्भरां	१०-३-२१	तानि पिच्छेद भगवान्	१०-७८-१९
तस्योपा नाम दुहित्वा स्वधे	१०-७७-१२	तां वीक्ष्य देव इति	८-११-२१	तानि दैकेकाः	३-२१-१४
तस्योष्णिगासीत्	३-१३-४५	तां वै प्रचषसो नानां	१०-५८-४७	तान् दृष्टा बान्कान् देवी	१०-७४-५३
तस्योरसः सुतो बाणः शिष्यभक्तिरतः	१०-७७-३	तां शांशुर्जना राज्ञी	४-१०-५१	तान् दृष्टा सहस्रोत्थाप	१०-७२-६
तस्यावासीत्यन्वृष्टासु	९-१०-११	तां शीघुरी कनक	८-८-६३	तान् दृष्टा सूर्यसहस्रान्	१०-२-२५
ता आशिषः प्रयुज्जानासि रं	१०-६-१२	तां धुन्वा वृषजिह्वाभ्यां	१०-६२-३८	तान् विन्दुः किह र शङ्गे	१०-६२-२१
ता आहूता भगवता मेघाम्भीरपा	१०-१७-६	तां स आपतन्ती	३-२०-११	तान् निरीक्षादयो राजन् धुन्वा	११-६-४१
ता दीपदीपिमंणिभिर्विजुः	१०-४४-४५	तां सम्प्रविष्टो यमुदेबनन्दनी	१०-३९-२४	तान् निर्जितप्राणान्	४-३१-२
ता दृष्टाऽऽनिकमापाता	१०-२७-१७	तां सारिकागण्डुक	४-४-५	तान् नो वर्णय भद्रं	१२-१०-३
ता देयानुत सखीन् सिषिषु-		तां स्तन्यकाम आसाय	१०-१०-४	तान् प्राप्तानर्पितो	
दीर्घाभिः	१०-८५-१७	तांस्तथा भग्नमनसो	८-६-३६	हित्वा पैपाहीन्	१०-७५-१५
ता नः कर्तव्य	३-२१-६	तांस्तथाऽऽभ्यर्चितान्नीक्ष्य	६-७-२०	तान् बधाय स्वधुः	३-१३-५५
ता नः स्रपः परित्वन्य	१०-९०-१२	तांस्तथाऽऽवृत्तान् शिभिर्मनुग्रस्तान्	११-७-७१	तान् रोचमानान् स्वरुपा	११-२-२७
ता नाचिन्द्र मय्यनुपह्वद्वधिषः	११-१२-१२	तांस्तानापततः कृणो	१०-१३-३७	तान् चिनिर्जन्त	८-१६-१३
ता निराशा निवस्युः	१०-३७-३४	तांस्तान् कामान् इरिः	४-१३-३४	तान् बिलोम्पात्मिका देवी	९-२-३
ता मन्मथका मन्त्राणाः	१०-४४-४	तांस्तान् विषयान्	५-१३-१८	तान् विन्दुः इरिद्वान्	१०-६४-१६
ता ये शुष्वन्ति तास्यनि	११-२६-२९	तांस्तान् सिद्धेयवान् राजा	४-२२-२	तान् वीक्ष्य	३-१६-३०
ता यजकन्या अभयन् परिषा	११-३०-२१	तांस्तं विरिदुषिष्ठामो	६-३-१०	तान् समेत्याह भगवान्	१०-३९-९
ता यार्थमाणाः पतिभिः	१०-२७-८	तांस्तं शंसय शुकैः	९-५-४	तान् हन्यमानानभिधीक्ष्य	४-११-३६
ता देवपायास कार्पाक्षेः	१०-९-११३	ताः किं निराः स्मरति	१०-४५-४३	तान्निष्ठाः परिचर्षां	१२-१०-२
तां कामयानां भगवान्	४-१-६	ताः कृष्णमातमयमयमनुग्रहितां	१०-१४-२१	ताजिगीक्ष्य वरागोष्ठ	९-४-१६
तां केलाशयविक्रमात्मिकां	१०-७-५	ताः कृष्णवाहे यमुदेव आगतो स्वयं	१०-४-५०	ताजिज्जम्भोभयप्रापि	५-२३-३
तां कणधराणांभ्यां	३-२१-२९	ताः क्रिन्नरस्यविभुतोरकुक्षुप्रदेशः	१०-१०-४०	तान्येव तेऽभिर्कपाणि	३-२५-३१
तां गदां पतिनां यध्वस्यमकुटं	१०-५-१४	ताः परदेवत्यनामानाम्	६-१४-३९	तान्यमेतान्महाभाग	११-१-१६
तां गदां प्रेषितां तेन	१०-८८-५०	ताः पुण्ड्रश्च भारोय	१०-२०-६६	तावन्नेपाभिद्रास्य पोरं	११-१८-९
तां गृहीत्वा चरणयोऽन्तमात्रां	१०-५-८	ताः समराद्य कालिन्त्याः	१०-३०-११	ताभिः समंताभिद्राचेरहितः	१०-२७-४३
तां च लीपनैमाणां दिव्याम्	१०-८७-११	ताः समेता यथानोचं नाजप्रसव-		ताभिः स्वन्तु नी प्रीती	१०-३९-४९

ताम्रिदुल्लवलयपद्मपुष्पकुण्डलैः	१०-७३-७	ताम्रं प्रदीपते स्वर्णं चावन्	११-१०-२६	ताम्राभाविनाम्नीरिः	१०-३०-२
ताम्रिपथी धूमपानिहितम्	१०-३१-२३	ताम्रं प्रसन्नोभयवान्	३-२२-०८	ताम्रतया तपतीरीष	१०-३७-३२
ताम्रिपथीताराकाभिः	१०-३०-१०	ताम्रं स भगवान् सखाद्	१२-८-३३	ताम्रतया न्यक्तसर्वाणां प्राप्ता	१०-२१-२४
ताम्रिस्तोऽसुर	७-१०-५६	ताम्रं स कञ्चनुरीः	४-६-१३	ताम्रतयाऽऽर्चिता एष्टा	१०-२०-२१
ताम्रां निर्दलमानान्ताम्	६-४-६	ताम्रं सन्वतीमात्रा	९-१३-१५	ताम्रतयाऽन्वजित	३-३-९
ताम्रां निपन्त्यनिमित्तपु	३-१६-३१	ताम्रं सुततमप्यास्तां	८-२०-६०	निमित्तपुत्रं वैश्यः	४-१६-७
ताम्रां कथयिताम्याः	३-१३-५२	ताम्रं सुत उग्रवीर्यं स्वन्तं	१०-८०-५४	निमित्तपुत्रा कथयता मैत्र्या	४-११-४३
ताम्राग्रहादीन्मृषः	८-८-६	ताम्रकान्तिर्नप्रवेत्	१-१८-५	निमित्तपुत्रः कार्याकाः	३-२६-२१
ताम्रानन्द्यं वेदभौ	१०-७६-४५	ताम्रजगुणकम्	६-१३-१६	निमित्तपुत्रेन्द्रमात्राणां सुगीतः	११-२९-४३
ताम्रानुपगतो लोकपालानाम्	५-१६-२९	ताम्रद्वयप्रभातानं कृकलातं	१०-८९-३८	निमित्तपुत्रं ताम्रं दान्तः	४-२३-७
ताम्रान्यगच्छद्	८-११-२६	ताम्रदुन्त्याय भगवांस्तान्	१०-८४-४३	निमित्तपुत्रो गणा आसन्	६-६-२६
ताम्रान्यगच्छन् दुर्गपिक्रमां	४-४-४	ताम्रदुन्त्यायै रोषसांथां	५-१६-२०	निमित्तपुत्रायः सर्गः	३-११-२०
ताम्रयो भूतसुखादि	३-६-२३	ताम्रं भयम्	३-१०-६	निमित्तपुत्रा विद्वत्पत्न्याः	१-१८-४८
ताम्रागतां तत्र	४-४-७	ताम्रं यान भुक्त्वा	७-२-१०	निमित्तपुत्रा नृपतिर्युष्म	४-१०-१३
ताम्रागताश्च प्रसमीप्य सन्वत्सराः	१०-१०-९	ताम्रं ब्रजरीकलात्वा	१०-३९-८	निमित्तपुत्रं अनुप्यायिषुपारिषु	३-१०-१९
ताम्रागतास्तमभूतां	१०-५७-१३	ताम्रं धात्री	७-१-४७	निमित्तपुत्रं मानुषदेवानां	३-८-२७
ताम्रागतास्य उन्मथ्य	१०-५८-३	ताम्रान्तरादयो गोपा	१०-७-३२	निमित्तपुत्रं मा यादि क	१०-६५-४९
ताम्रागत्यती गदया	१०-६३-१४	ताम्रादिदेव्यौ	३-१८-१६	निमित्तपुत्रातीनमुत्तं व्रजनां	११-२८-३२
ताम्रागत्यती ज्वलतीम्	९-६-३६	ताम्राद्यं व्यवहारः सदा	५-११-७	निमित्तपुत्रः कोटयः सहायगात्र	१०-१०५-२९
ताम्रागत्यती तस्मा	१०-४९-७४	ताम्राद्यं जगत्परा	३-२५-२०	निमित्तपुत्राः शतमुखः	१०-४९-२५
ताम्रागत्यती तमसि	१०-८८-२७	ताम्रिणी वै भगवती	४-१-५९	निमित्तपुत्रं च्छे नृणां पो	१०-१०५-३७
ताम्रागत्यती भगवान्	१०-६८-२४	ताम्रिणा पुनः	७-१०-३९	निमित्तपुत्रं शोभनां गदा	११-१६-२०
ताम्रासदा कामतः	१०-३४-३६	ताम्रिण्यं कर्तव्यं	१२-२-३८	निमित्तपुत्रं भयिष्यन्	१०-९८-७
ताम्रासाधं चिकुर्वाणाद्	३-२७-३४	ताम्रिण्यं समारोप्य	१०-७०-४५	निमित्तपुत्रं भुविष्यन्	४-२६-६
ताम्रासाधं चराहां	१०-६२-२३	ताम्रिणी गिरिस्तद्वी	१०-४९-७२	निमित्तपुत्राकणनस	१०-३७-४७
ताम्राह भगवान् कार्यामिस्तने	१०-६८-१५	ताम्रिणी परमकुटी परम्पर	१०-५१-५३	निमित्तपुत्राऽन्वयम्	३-३२-२८
ताम्राह तस्मिन् वीरः	४-२५-२६	ताम्रिणी परमकुटी ताम्रिणी	१०-५२-३८	निमित्तपुत्रं सन्वत्सरावकाशये	१०-३८-१३
ताम्राहुविगुणां व्यक्त	११-९-२०	ताम्रिणी लोकविख्याती	१०-६६-३८	निमित्तपुत्रं मन्त्रिचक्रिस्तां	३-१०-३७
ताम्रेयं तोषयामास	६-१-६४	ताम्रिणी सर्वपापिभ्यो	१०-६९-४८	निमित्तपुत्रं नारदभ्यां	२-७-१९
ताम्रेयान्त्रजन्तं वैश्यः	४-१७-१६	ताम्रेयं छपुना	३-१७-२५	निमित्तपुत्राश्च दुर्जयः चतुर्गुणा	१०-६४-३
ताम्रेयार्थं चित्तोक्त	५-२-६	ताम्रां कर्तारभूतं भूयन्	९-७-४४	निमित्तपुत्रं देहाग्रे	६-९-८
ताम्रेयार्थं नदी यत्र कृतमात्रा	११-५-४०	ताम्रां तन्वीभगवदं	१०-२७-४८	निमित्तपुत्रं धर्मज्ञां	१-३-९
ताम्रेयमहारज	४-७-२७	ताम्रां कर्तव्यः सुवर्णः	११-७-१०	निमित्तपुत्रादिः पित्रा	९-१५-४१
ताम्रेयस्य चित्ता कट्	६-६-३१	ताम्रां मुकुटो मधुपुत्रापातिः	१०-३७-२१	निमित्तपुत्रं मुनो वीरः	९-२०-१७
ताम्रेयिनं स्वभावेन	३-७-२९	ताम्रां या दत्तात्रेयाणां	१०-७६-७	निमित्तपुत्रं श्रीभिः	८-१४-१०
ताम्रेयं महाभारं	१०-४४-२६	ताम्रां निमित्तपुत्राणां	१०-३१-३१	निमित्तपुत्रं तन्वताऽपि	१-१८-१३
ताम्रेयपुत्रमनुकृप्य सतीमूचीना	१०-९-२२	ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-२०-९	निमित्तपुत्रं तन्वतापि	४-३०-३४
ताम्रेयपुत्रोऽपि त्वमिदं भागवः	१२-८-२७	ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-२०-९	निमित्तपुत्रं नाम वे देवा	४-१-८
ताम्रेयपुत्रोऽपि त्वमिदं भागवः	११-८-२०	ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-२०-९	निमित्तपुत्रं ताम्रेयं भगवान्	९-२-११
ताम्रं कर्माणि कुर्वन् न	११-२०-९	ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-७९-२	निमित्तपुत्रं ताम्रेयं भगवान्	६-१९-२९
ताम्रं त्रिभुवनं	३-१२-३०	ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१२-६-१६	निमित्तपुत्रं ताम्रेयं भगवान्	१-९-५५
ताम्रं परिचरं भक्तः भद्रावानन-		ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-१०५-१६	निमित्तपुत्रं ताम्रेयं भगवान्	७-६-३१
ताम्रं परिचरं भक्तः भद्रावानन-		ताम्रां ताम्रांमुपराधय नीपमाकृष्टा	१०-७-४१	निमित्तपुत्रं ताम्रेयं भगवान्	३-२४-९

तूष्णीं गृहीत्वा पाणिभ्यां	१०-१९-४८	ते मे मतमविद्याय परोक्ष	११-२१-२९	तेजसा तेऽविशद्येण भूय द्रष्टुं	१०-५४-३५
तृणपीठे सप्तिमांस्तान्स्मृत्ये	१०-१३-२८	ते योगमायया	३-१७-१५	तेजसा व्यार्थितो विष्णोः	९-७-१६
तृणप्लवः कपिचद्	१०-१०३-१३	ते स्पर्शैर्विस्मयतेऽपिश्व ततःप्रथेः	१०-७०-९	तेजस्वी तपसा वीमां	११-७-५५
तृणविन्युर्वातिरत्र संयातिः	१२-३-१०	ते ययं चोदिताः सर्वे	४-२४-७४	तेजीयसामाया	३-१३-३१
तृणावर्तः शान्तबो बान्तारूपधरो	१०-८-२८	ते ययं नामरूपाभ्यां	१-८-४१	तेजो वनं धृतिः शीघ्रं	११-१७-१७
तृणैस्तत्सुरार्थिभेर्गोणदेरहितैः	१०-१७-४	ते य अमुष्य	३-१६-४४	तेजोऽब्रजमर्थार्थिभेर्गोणधरो	११-७-४३
तृतीयं चानयनमां	४-९-७७	ते विजित्य नृपान् वीरानानु	१०-८२-१४	तेजोऽब्रजान्मर्कं कायं	१२-२-४३
तृतीयमुपिसर्गम् वै	१-३-८	ते विष्णुपार्श्वराः	७-८-४०	तेजोगुणविशेषोऽऽशी	३-२७-५०
तृतीययां शुक्रपथे	७-१४-२२	ते विमृशन्तीरी तत्र	९-१३-३३	तेन क्रमानुसिद्धेन	४-२३-८
तृतीयं मासि भूपच राजा	१०-५०-१	ते वेद सिद्धपरिणीत	६-३-२७	तेन चापेन सकलान्	१०-७९-२८
तृतीयोऽऽसिम्भन् भवेऽऽह वै तेनेव	१०-४-४४	ते वेपथित्वा स्वीयेः साम्बं	११-१२-१४	तेन तस्मा दिवम्	७-३-६
तृणया भववाहिन्या	७-१३-२३	ते वै कीमांदकायुते कृत्वा	१०-६६-४५	तेन देवगणाः सर्वे	६-११-७
ते रात्वा साण्डयप्रथं शङ्खान्	१०-८३-३२	ते वै गदे भुजज्वेन	१०-८२-३७	तेन प्रोक्ता च पुराय	११-१४-४
ते च ब्रह्मण आदेशान्	४-३०-४८	ते वै तदाभनं जम्बुद्वीपमाहः	१२-७-१७	तेन संसारपदवी	३-२८-०३
ते चान्तरीधरे सिद्धाः सर्वलोकात्म	११-५-४५	ते वै प्रदक्षिणं कृत्वा	१०-१०-३४	तेन सम्भूतसम्भारां	१-११-३४
ते नं निपुत्रयः कुक्षं	१०-९२-८	ते वै भगवतो रूपे	१२-७-३५	तेन सार्धमभूत् युद्धं	१०-५३-२२
ते तत्र तत्ताम्रयवाहुशा	१०-१४-१८	ते वै राजकृत्यपन्नमसा	१०-५०-४५	तेनारक्ष्यामि पक्षं	१०-३४-५४
ते तत्र वर्णितं गोषैः	१०-७-४३	ते वै विदन्त्यतितर्जनि च	२-७-४५	तेनायजत यज्ञेयम्	९-१२-४९
ते तथा विरपं कृत्वा	१०-९२-१३	ते वैरापनिमासीनं	८-६-२९	तेनाहन्तोकापिहात	३-२४-३९
ते तस्यैः पाण्डमाना	६-१८-६३	ते वैलनादन्तीस्त्रैः	४-११-९	तेनासुरीमनुष्यौनिममुना	१०-७४-४८
ते नु सङ्गृहे	३-२१-४६	ते शरा देवराजस्य गात्रं	१०-९७-७	तेनासी चतुरो वेदांश्चतुर्भि	१२-६-९
ते नु तद्गीरायः	७-५-५६	ते शार्दङ्गुनागोष्ठीर्मुञ्चवाहाहि-		तेनास्य ताराशो राजन्	४-२९-६७
ते नु नृणामुपग्रन्थ देवस्या	१०-५-२	क्रन्ताः	१०-७१-३५	तेनाहं गुणप्रायेण	१-१६-३१
ते नु ब्रह्महत्यातीताः	१०-२६-१६	ते सफुक्न सर्वाधीः	१-१५-१५	तेनाहं यदुसाहून् विरोधं	१०-६७-३०
ते नु ब्राह्मणदेवस्य	९-९-५	ते समेन्य कुक्षेत्रे राजानो	१०-९७-१८	तेनाह्नो महातालः पतमानो	१०-१३-३३
ते त्वर्षकोपिरा ब्रह्मन्	१०-१००-५०	ते सप्रज्ञीतसमृन्धय उत्थाप	१०-१३-५१	तेनाहन्त् मुञ्चकुक्षन्	१०-९१-२१
ते त्वसज्जन राजन्या निषेधं	१०-७१-३४	ते सर्वे पापनं हन्तुं	८-२०-१३	तेनैकाम्नामनमशोपदेहिनां	४-३१-१८
ते त्वान्त्युक्वाधियो राजन्	१०-२६-११	ते स्वप्रयासं पितृयम्	६-१०-३०	तेनैते कपयो युक्तास्तिष्ठन्त्यन्दरानं	१२-२-२८
ते सुखरोषामर्षातिं	९-१४-१५	ते हन्यमाना यदयो राजभिः	१०-४९-४३	तेनैव च मुनिधेह	३-१५-२
ते देवानुचरा दद्या स्त्रियः	११-४-१३	तेऽऽजीका रपुषेः	९-८-१०१	तेनैव महता सर्वे	८-६-२
ते न स्मरन्त्यतितां	४-१०-१२	तेऽऽज्योऽऽज्यमर्षिभसंयुत	८-९-२७	तेनैव सत्यमावेन	६-८-३३
ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकां	१०-७४-५६	तेऽऽज्योऽन्त्याः सुधा	८-८-४६	तेनोक्तं सर्वमाकर्णं	१०-८८-२१
ते नागजगामनस्य	८-७-१	तेऽऽज्येष्मणा दयितं कुष्णं	१०-१४-१७	तेनोत्पमाह ते	३-२०-१६
ते माधीनधुनिगता मोषासित	११-१२-७	तेऽऽज्यसन्तः पशून् गोषाः	१०-१७-३	तेनोपकुतमाराय शिरसा	११-८-३८
ते नाहं निगृहीतोऽऽज्य	८-२०-४०	तेऽऽज्य चासुममृन्धनः	४-११-१०	तेनोपसृष्टः सन्धन्तः	१०-९४-२४
ते निनीपोदक सर्वे	१-८-५	तेऽऽज्य तन्मुक्तनिर्वातं	४-३१-२९	तेनोपसृष्टः सहसा	३-३३-२४
ते निरुध्य चतुर्गण्डुद्वेताम्याधि	१०-४९-१९	तेऽऽज्य पित्रा समादिष्टाः	६-५-२५	तेपुनं तप एवाग्रयम्	६-५-५
ते पम्परया प्राप्तास्तरतिष्ठयौ	१२-९-११	तेऽऽज्य विद्यमृजः सर्वे	४-२-३५	तेभ्यः एवं प्रतिभुव्य	६-७-३९
ते पातयन्तः	८-८-५७	तेऽऽज्य ह्यधि	७-१३-१४	तेभ्यः परमसन्तुष्टः	१-१६-१६
ते पीडिता निचिपिगुः	१०-३-३३	तेऽऽज्यं प्राप्तामाकर्णं वीरा	१०-९३-११	तेभ्यः पितृभ्यस्तपुता	११-१४-५
ते पूजिता मुकुन्देन गतानो	१०-८३-२७	तेऽऽज्यीष्टाः समाकर्णं प्राप्तां	१०-९३-१९	तेभ्यः समध्वन् सूत्रं मन्मूषेण	११-२४-६
ते मय्यपेतास्त्रिन	१-५-२४	तेऽऽज्येनानुचराः	४-२०-१५	तेभ्यः सत्यमृजः	३-२१-५०
ते माया वहिःस्तुष्टे	९-११-८	तेनः श्रीः सान्निदीयवै	११-१६-४०	तेभ्यः स्ववीक्षणमिदस्तमिद-	
		तेनसम्पु विदुर्ज्यापारासीदमो	२-५-२७		

तेभ्यश्च कैकसास्तस्य	३-२१-५३	तेषु राजात्मिकायुवः	१०-४७-३५	नी गुरुकृष्णी	१२-७-३३
तेभ्यस्तस्यामभूदान्	६-४-१८	तेषुवर्षमर्षाशितयो	५-२०-२६	त्वकाग्रहाय ज्ञान्ताय	१०-१७-२३
तेभ्यो दयार कन्ये	४-१-६५	तेभ्योऽप्य नवरात्र	५-२०-१०	त्वस्या यदि मुनिं भीतं	१०-१०-१२
तेभ्यो दिशेषं राजन्	६-१४-३५	तेभ्योऽन्तेषु बन्धु	३-३३-३६	त्वस्या मुदुस्त्वजसुं पितराय	११-५-३५
तेभ्योऽंशरिषणां गावः	१०-४३-२७	तेभ्योऽपि भगवान्	७-१४-३९	त्वस्या स्त्री च संगच्छन्	४-३१-२५
तेभ्योऽपि कनरां भूतं किं नु	१०-१०-२-३७	किं मुदा	७-१०-६०	त्वस्या स्वर्ग्य	१-५-१७
तेभ्योऽप्यः समभवन्	४-१-६१	तेजसां नु विकृतांणाद्	३-७-७-११	त्वस्याऽऽन्तायं व्रजन्ती	११-२६-५
तेषां कुपयप्रहाणम्	६-७-१५	तेजसां निद्राणाप्येव	३-२७-३३	त्यागोऽयं दुष्को भूयन् कामान्	११-७-१५
तेषां तद्विद्रुमं वीरा	१०-५९-७	तेजसां विकृतांणादिन्द्रियाणि	२-५-३१	त्यागिष्येऽभिधानं मे	१०-६९-३५
तेषां नु देव्युपस्थानात्	१०-६०-३६	तेजसे निद्राऽऽपत्ते	११-२८-३	अवशिष्टं च द्वासान्	९-१७-२७
तेषां नु षडः प्रपन्थानाम्	९-२०-३५	तेरपि ह्यर्वाकावरा	५-९-१२	अथागमेकभावानां	४-८-५४
तेषां त्रयोदश सुता भवितारोऽथ	१२-१-३५	तेस्तातापुषि	४-५-१३	अपीमपं कथयिदम्	३-१४-५३
तेषां दुराणं किन्त्वप्यन्	४-२३-२७	तेरदं वृजतः सम्पक्	११-१३-४२	अपींशान्पनीकात्तां	१०-४९-२९
तेषां नच नवद्वीपतपोऽस्य	११-२-१९	तेरदं नीपावयवैः	३-२६-३६	अथा च विषया कौचन्	१०-३८-६
तेषां नामानि कर्मणि	१२-११-२	तेरुनिर्मितेनैव पत्न्या	१०-१४-१४	अथा चोर्षादिप्रश्न	१०-९-५५
तेषां यदापातथाङ्ग	८-९-३८	तेरपिचो ईदकुलम्	५-३३-१४	अथाकतिः करपराय	१२-६-४९
तेषां परिपूर्तो राजन्	४-२५-२१	तेरिषुर्देवुभित्नीरुपे	६-७-१९	असह्युतिन्तोऽऽह	९-७-३३
तेषां पुरस्तादभवन्	९-७-५	तेनगोत्तमयोऽरहाद्रासान्द्रकुमुदः	१०-८५-१५	असोऽगुचिकं	३-१२-६
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्ये	१०-१०५-३३	तेनद्रोषाणं मुनिं द्राम्य	१०-११-८	असोऽऽसम्पद्यम्	७-९-१६
तेषां क्षीरदोषेण	३-४-२	तेनाना गतपर्वणः	१०-५-१३७	अशोऽऽहः सावैरागु	१०-४९-६०
तेषां यशं वृषक	९-१-४	तेनयथाभवत्	५-११-१५	अः कृत्स्न इरमाकर्णं	४-३३-३३
तेषां विपरातां पञ्चां	४-३०-३७	तेस्तस्य ह्यभवद् राजन्	९-७-१७	अः सप्तकृत्यः वृषीरिम्	९-१४-१९
तेषां विशीर्षमाणानाम्	५-१६-१७	तेस्तान्यपानि	६-२-१७	अः सप्तभिः	७-१०-१९
तेषां वीर्यमदान्तां दमानां	१०-७०-२३	तेस्तान्यपानिः प्रयनेशिलीमुखैः	४-११-३४	अकान्दुस्त्वमद्वन्द्वं	११-१५-८
तेषां वै भरतः श्रेष्ठो	११-२-२७	तेस्तैः कामोदनीनाम्ना	१०-६-१६	अकान्दुस्त्वमद्वन्द्वं	१०-१०५-९
तेषां सतां वेदचित्तान्	३-१४-२८	तेस्तैः पदितान्पदवीम्	१०-२८-१६	अगतं च मुतामां वनिनं	१०-५५-३२
तेषां सपभूतीनाम्	५-२०-४०	तेस्तैर्निर्गुह्यविधिभिः	१०-४२-१८	अगुणमप्यः पुत्रानिति	१०-९६-२७
तेषां सुव्यक्तपाणानां	३-१६-०७	तोक्कपम्	३-९-१५	अग्न्ये दुन्वाऽऽथ	१-१५-११
तेषां शिषो मद्राजन्	१०-४२-४३	तोक्तानां पित्रो बन्धू	६-४-१२	अग्निरस्वापतिनं शिष्यं	१०-५०-२०
तेषामतिवर्तोऽपोगम्	७-६-४	तोक्तान् जीवहरणं	२-७-२७	अग्निरा विभज्य गोविष्यः स्वतेनां	१०-५०-१०
तेषामन्यथागार्थं शान्तीन्	११-९-६	तोक्तानामतितापेण वृत्तताया	१०-२४-४	अग्नौ पुत्रोऽप्यायाम्	९-२१-५०
तेषामदं पादसरोऽरंजुं	४-२१-४२	तोक्तेः समद्वीपैः खरिभिः	८-२०-६	अग्निः क्रमैस्तनुताः	८-१८-२२
तेषामापततां वेगं	४-५-११	तोक्तेः प्रलोचः सन्तोषः	४-१-७	अग्निः क्रमैस्तनुताः	८-१८-३३
तेषामाविभूत्	७-४-२५	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अभुवनकमनं तमानवर्णम्	१-९-४०
तेषामितीति	३-१६-३५	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अभुवनविभज्येऽभिर्भिकुण्ड	११-२६-३
तेषामुपमवीचांणामदारा		तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
महारायाः	१०-१०५-१८	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु कान्ते व्यजापन्त	११-७-५८	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु तद्विष्महारेणु	४-२-१०	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु दानानि पात्रेषु	११-६-३९	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु निवृत्तं महाभाग महाभागेषु	११-२६-२८	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु वीरा जानपदा	१०-४०-३२	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५
तेषु वज्राय वरायः	२-६-२३	तोक्तेषु कविचटपैव	८-१५-५४	अग्राशान्ते विराशान्ते	४-९-७५

त्रिविहणं महेन्द्राय	१-१४-५२	त्वं ब्रह्म परमं साक्षादाद्यन्त	११-१६-१	त्वत्पीनामिदं विश्वमह	१०-६७-२७
त्रिातं स्वात्मसम्मानां ददी वाणो	१०-५१-१७	त्वं ब्रह्म परमं	८-७-२४	त्वदाननं सुभु सुतातोचनं	४-२५-३२
त्रिशिरले प्रसन्नोऽस्मि ज्येत्तु ते	१०-७८-२१	त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं	८-११-६	त्वभूतपावपुनरेवमच	४-१०-८
त्रिशलमुष्म सुदुर्निरीक्ष्यो	१०-६३-११	त्वं महान् प्रकृतिः सृष्ट्या	१०-११-३१	त्वज्ञानपूर्वममे नष्ट	४-१०-२३
त्रेतामुले महाभाग प्राणान्मे	११-१७-१२	त्वं मातुलेषो नः कृष्ण	१०-१०-३१	त्वज्ञानव्यापारिभाविन	३-१०-११
त्रेतायां रक्तवर्णोऽसी	११-५-२४	त्वं माध्या त्रिगुणवाऽऽत्मानि	११-६-८	त्वन्तः संरक्षितोभावा	११-१-२५
त्रेतायां धर्मपादानां	१२-३-२०	त्वं माध्याऽऽत्मधरपा	८-६-११	त्वन्माध्याऽऽज्ञा जगदीश सधितो	४-२०-३२
त्रेतास्वमोहनं रूपम्	६-४-३१	त्वं यद् रथानाम्	३-११-१२	त्वन्माध्याऽऽर्धमभिपद्य	४-८-४४
त्रेतास्वतन्मस्या	७-४-१	त्वं यातुपानप्रमथ	६-८-२५	त्वमग्निर्भगवान् सूर्यः	१-६-६२
त्रेतास्वार्ध पुनस्तादृशं	३-१२-२२	त्वं लोकपालाधिपतिः	३-१८-२८	त्वमज्ञानमतिभुङ्क्ष्व	४-२७-२९
त्रैवर्गिकायस्य	६-११-२३	त्वं वा इदम्	७-१-३१	त्वमनः सर्वप्रमङ्ग	११-१७-७
त्रैवर्गिकास्वे पुरुषा	३-३३-१८	त्वं वा मृगान्तपवनः	१-१७-७	त्वमप्यदभ्युत	१-५-४०
त्रैविष्टोषधहारितुसिंहकणं	२-७-१४	त्वं वायुः	७-१-४८	त्वमप्येतान् महाभाग	११-५-४६
त्वं कर्मणां महत्प्रमत्तानां	४-७-४५	त्वं वायुदेवो भगवानवनीणो	१०-६९-१६	त्वमस्य लोकस्य विभो	१०-४-२२
त्वं क्रतुत्वं हविः	४-८-४५	त्वं वेणुकुपलं कृष्णम्	५-८-४	त्वमासर्गधिरक्षपुमेदोमज्ञास्मि-	
त्वं तन्वीपथिवीजानि	४-७-२५	त्वं वै प्रजानां स्मिर	८-११-२८	संहती	११-२६-२१
त्वं य राजन् मरिष्येति	१२-४-४५	त्वं वै सप्तस्वपुरुषार्थमयः	१०-७५-४१	त्वमात्मनाऽऽत्मानमवेदि	१-५-२१
त्वं य सप्त्यग्न्याय	३-२२-३०	त्वं वै सिसृधु रज	१०-६४-२३	त्वमात्मा सर्वभूतानाम्	१०-३५-१२
त्वं वेतद् ब्रह्मदायाद	१०-९६-४४	त्वं शन्त्योनिर्जगदादिः	८-७-२५	त्वमादिरन्तो भुवनस्य	८-१६-२७
त्वं ताः ब्रजा वीक्ष्य	१-१-३०	त्वं सप्ततन्तु	७-३-३१	त्वमाद्यः पुरुषः	१-७-२३
त्वं तात नाद्वैति	६-१४-५५	त्वं सर्वलोकस्य सुहृन्	८-२२-५२	त्वमीशिषे जगतः	७-३-३०
त्वं तावदीधीः सर्वोः	८-२२-३४	त्वं सर्वचरः पुंसा	८-१५-३६	त्वमेक आद्यः पुरुषः	४-२४-६३
त्वं तिग्मभाराति	६-८-२६	त्वं हि नः पुञ्जतां	११-७-३०	त्वमेक आद्यः पुरुषोऽद्वितीयस्तुर्गः	१०-७८-३८
त्वं तु कान्यः कविर्दधः	११-७-२८	त्वं हि ब्रह्म परं	१०-७८-३४	त्वमेक पचास्य सतः प्रकृतिः	१०-३-२९
त्वं तु कृष्णानुभावेन	१-११-३५	त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः	१०-१-६	त्वमेकः किललोकानां	३-२१-२७
त्वं तु मद्धर्ममात्म्या ज्ञाननिष्ठ	११-३०-४९	त्वं हि विश्वमृतां सखा	१०-६०-२७	त्वमेकः सर्वजगतः	८-७-२२
त्वं तु सर्वं परित्यज्य	११-७-६	त्वं ह्यस्य जन्म्यतिनसंपमान्	१०-१४-४९	त्वमेकः सर्वभूतानां देह	१०-११-३१
त्वं त्वचनार्भाधि	५-१-१९	त्वं हीर्षवान्मत्स्याय वाग् रमा	४-२५-२९	त्वमेकः सर्वभूतानां	३-१४-७
त्वं देव्यादिवराहेण	८-१५-२७	त्वक्चर्ममांससर्गधिरमेदोमज्ञास्मि-		त्वमेतन् भुक्ष्या राजन्	६-१६-६४
त्वं देहनेत्रः प्रशमाय	३-३४-०५	धातः	२-१०-३१	त्वमेव कातो	७-३-३२
त्वं धर्मस्त्वं धृतिः	१-६-६४	त्वक्चर्मभुरोमसलक्षणापिन्द्रमन्त	१०-७५-४९	त्वमेव धर्मापदुषाऽऽभिपत्ये	४-७-४४
त्वं नः परमकं देवं त्वं न	१०-५५-२०	त्वचं रोमभिरोपयो	३-२०-६८	त्वमेव पूर्वसर्गोऽऽग्ः पृष्टिः	१०-४-३३
त्वं नः सपत्नैरभयाय	३-११-४	त्वचमस्य विनिर्धिणां	३-७-१८	त्वमेव भगवन्नेतन्	४-७-४३
त्वं नः सुगतामपि	३-६-२८	त्वच्छासनातिगान्	८-२०-६७	त्वमेव मृपनीदमनन्त लीलया	१०-९२-४७
त्वं नस्तपः	७-८-५५	त्वतः परम्	७-३-३३	त्वया कृतज्ञेन	७-२-३६
त्वं नित्यमुकपरिभुज	४-१०-१५	त्वतः परावृत्तियः	११-२२-३४	त्वया सन्तु पुराणानि	१-१-६
त्वं नूनमसुरार्णां नः	८-२०-३८	त्वतः प्रधानमधिकृत्य	११-६-२६	त्वया निरीक्ष्यो	४-३-२४
त्वं नो गुरुः पिनुज्यञ्च	१०-४७-३०	त्वतः सनातनो	३-१७-१८	त्वया परमकल्याण	११-२-१३
त्वं न्यस्तदण्डमुनिर्भाषितानुभाव	१०-७५-४३	त्वमेजसा धर्ममेव	१-६-६७	त्वया मेऽऽर्पयतिस्तान्	३-२५-१२
त्वं पर्यटनक इव	१-५-६	त्वतो ज्ञानं हि जीवानां	११-२२-२७	त्वया विरहिता यत्वा	१०-४२-४६
त्वं पुरा गां रसाया	४-८-४६	त्वत्पादपद्मकान्दनुषां	१०-७५-४०	त्वया सुहृदिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं प्रत्यगात्मनि सदा	४-११-६०	त्वत्पादुके अविततं परि ये	१०-८२-४	त्वया सुहृदिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं ब्रह्म परमं ज्योम	११-११-२८	त्वन्तर्निधिमिहाश्रितः	१०-५१-१०	त्वयाऽऽर्चयिष्यामस्तस्य	८-११-१८

[illegible]

राशीर्धर्मिष्ककण्ठीभिः	१०-७९-१४	विशो विनिर्मिता राजन्	१०-३९-३१	दुरापूर्णे कामेन	७-६-१३
रास्यन्ते वेऽप	९-५-५	विशो विनिर्मिताः	६-१-३६	दुरास्यं सभास्य	१०-४७-१२
रास्यस्यर्द्धं ते सुरर्षय सम्यता	१०-४०-३	दिष्टं तदनुमन्वानो रामो	१०-९९-३०	दुरासादं तर्ष	७-८-२३
रास्ये दुहितरं तस्मै सीरतं	१०-६०-४२	विष्टा कंसो हनः पापः	१०-४४-१८	दुरासतो दुर्विषह	४-१६-११
रिधु भ्रमन्नुक्त	८-११-१९	विष्टा कंसो हनः पापो	१०-९०-८	दुष्करो कनिराधन	४-९-४
रिगजैः	७-५-४२	विष्टा मतोऽस्मि भद्रं ते	४-२५-३७	दुर्गा विनायकं व्यासं	११-२७-२८
रितिकथाय दरो	६-१८-१८	विष्टा गृहीतवर्षयुगे मथि त्वया	१०-७५-५८	दुर्गेति भद्रकालीनि विजया	१०-३-१२
रितस्तु भर्तृपराशान्	३-१८-२	विष्टा जनायेन भवानिह प्रतीतः	१०-४७-२८	दुर्जरं वन प्रसस्यं	१०-८९-४५
रितस्तु ग्रीहिता	३-१५-३३	विष्टा ने निहतो देव्यः	१०-३५-१५	दुर्धर्षस्तेजसाष्टिः	४-२२-६०
रितेद्रांविच रापादौ	६-१८-११	विष्टा त्वं पिनुषथेष्ट	८-११-३७	दुर्धर्मा वनतोकोऽयं	३-२-८
रित्पुनरुदहं भूयः	१-६-५३	विष्टा त्वया	३-२३-७	दुर्धर्मावच जनान्भीक्ष्य	१४-१-१७
रिद्वेषाक्षमनयः	६-१४-४३	विष्टा त्वा	३-१९-२८	दुर्धरो भद्रसेनस्य	९-२०-२३
रिनर्षाक्षये नीलकुन्तलेः	१०-९९-१२	विष्टा युधान् पत्नीन् देहान्	१०-४५-२६	दुर्धना भगवान् काव्यः	९-१५-२५
रिनानि कतिचिद् भूम्न गृहे	१०-९३-२५	विष्टा भगवाम्	६-११-१४	दुर्मेष्वेत्यन्यानिमखादिषु	६-८-१४
रिनानि पथ द्रोणोऽपि	१०-९७-३५	विष्टा भ्रान्तः प्रवयस	१०-६-२३	दुर्धर्षेणं यज्ञिन्त्वा	१०-८५-२
रिने दिने स्वर्णभारानरी स	१०-६०-११	विष्टा ज्वलितं भूया	१०-८३-१९	दुर्धर्षेणः पारिवर्हं कुजान्	१०-९२-५१
रिनीपस्तलुतस्तद्वत्	९-८-३३	विष्टा संसारचक्रोऽस्मिन्	१०-६-२४	दुर्धर्षेणसुतां राजन्	१०-९२-१
रिचि दुनुभयो नेदुः पेतुः	११-३१-७	विष्टा ईरऽस्या भयतः पशो भुवो	१०-३-३९	दुर्धर्मा मानुषो देहो देहिनां	११-९-२९
रिचि दुनुभयो नेदुर्नपशान्दोऽपतद्	१०-१८-२७	विष्टाऽऽङ्गीतो हनः कंसः	१०-४५-३९	दुर्धर्मा यमुनाकुलान्	९-६-३०
रिचि दुनुभयो नेदुर्नदुनुभिभिः	१०-८५-२०	विष्टाऽऽस्म्य ते कुशितः पतः	१०-३-४२	दुर्धर्मा दुर्धर्मा वृजः	१०-२७-२५
रिचि दुनुभयो	७-१०-६९	विष्टाऽऽस्म्य तनयः	७-१०-२९	दुष्करं किं तु साधनाम्	९-६-७४
रिचि देवगणाः सर्वैस्त्रिगन्धर्व-		विष्टाऽयं भगवान्	३-२३-९	दुष्टः शास्त्राभ्युः शास्त्रामाकृष्टः	१०-९१-११
चारणाः	१०-२३-३१	दीक्षीं प्राविश्य योषिभ्यः	१०-१-२१	दुष्टज्ञा भविष्यन्ममचजानन्ध-	
रिचि भुवि च रसायां	१०-४५-१५	दीक्षान्तमन्योपसदः	३-१४-३९	दुष्यः	१०-९३-४४
रिचि भुव्यन्तीरिषे च	११-३०-४	दीक्षायाः पशुसंस्थायाः	१०-२१-८	दुष्यन्तं स पुनर्मेजे	९-२०-१८
रिचि स्यान्कायम्	७-८-२२	दीक्षिताजस्रसत्रेण	४-३१-२	दुष्यन्तो मृगायां वानः	९-१७-८
रिचिस्मृगौ	३-१८-१७	दीनेन जीवता दुःखम्	७-२-५५	दुस्त्वजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां	१०-२४-१३
रिच्यं भीमम्	७-१४-८	दीपश्चक्षुश्च रूपं च तेजसो	१२-४-२४	दुस्त्वजश्चैविरह	१०-२७-१०
रिच्यं सहस्रान्दम्	२-९-८	दीर्घं शसन्ती गृजिनस्य	४-९-१८	दुहन्त्योऽस्मिन्पयुः कारिचद्	१०-२७-५
रिच्यर्षय सहस्राणां	४-३०-१७	दीर्घीरदारोदण्डः	८-८-३१	दुहितरमूर्त्त्यन्ती	५-१-३४
रिच्यर्षय सहस्रान्ते	४-३०-४	दीर्घप्रनागरो भीतः	१०-४०-२५	दुहितुस्तद्वचः भुव्या	९-४-८
रिच्यराधन तृणाणि	४-१-५४	दीर्घमापुत्रं तस्य	१०-९८-२३	दुहितः पुत्रपौत्राश्च	४-२८-१६
रिच्यधामभारानेपत्राभरणभूषिता	१०-५-१०	दीर्घभुतशिष्यप्राप्तोदकर्णपूरैः	१०-२१-२३	दुहितरीशोत्तरागतं	४-२७-७
रिच्यान्तानां सहस्रे तु	१२-२-३४	दीर्घान्यस्यशिश्वश्च शिष्या	१०-७९-२३	दुहस्तु द्राकाभ्यम् सभायामास्थितं	१०-६९-१७
रिच्याम्बरखड्गिभिः पराधीरभि	१०-१४-६५	दीर्घान्तमधैः शिष्याऽभिनुष्णया	१०-७७-३२	दुहस्तत्त्वचाऽस्मन्मनभने	१०-७५-६१
रिच्योपस्कराणोपेतं	३-२४-१४	दुः सस्य हेतुर्षीद देवताऽनु	११-२३-५२	दुहस्तारोद्धाधन्ताः	८-६-३४
रिच्यः प्रमेदुः सतिता	८-१७-४	दुः खोदकैषु कामेषु जातनिर्वेद	११-१८-३९	दुहोऽक्रोशकात्मकम्	६-१-२९
रिच्यः प्रमेदुर्गणं निर्भन्त	१०-४-२	दुः शीतस्य कदम्बेय	११-२३-८	दुहो नार्यपनं तीर्थे	१२-२-६
रिच्यो न्यमवकाशोऽस्ति	१०-७४-९	दुःसं सुलं ज्यनिमिधं	५-११-६	दुहो हरिकपाः केचिद् दुहो	११-५-४
रिच्यो दक्षिणपूर्वाम्	०-१६-२३	दुःसंवेकरोत्तोगाभि	४-२९-३३	दुहो रूपमकञ्च पत्र तन्त्रे	११-२२-३०
रिच्यो प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां	१०-८२-११	दुःसोति वेतः स्मृतो	३-२१-१७	दुहं वणिजमात्यः	८-११-२३
रिच्यो नभः स्वाम्	९-६-३९	दुस्त्वयोऽऽप्यन्यथा	५-१३-१	दुहं प्रतन्त्राश्रया च हापिताः	१०-२०-२२
रिच्यो विजित्यप्रतिरुद्धपक्रः	४-१६-२८	दुराया हान्यतपसः	३-८-२०	दुहजतः सत्यसंधो	४-१६-१६
				दुहावचः कथितान्त्रयच	९-७-२४

दत्त इन्धोन्धान्नमुद्रो	१०-१६-१८	दृष्टा मुकुन्दतलमण्डपमण्डनं	१०-२७-३	देवदत्ताभिरां	१-६-३६
दत्तः स्वराष्ट्रे न्यवसाजितदिद्वन्द्वतो	१०-५५-४०	दृष्टा मुद्रुः धुतमनुदुतचेतसत्तं	१०-३१-२८	देवदानववीराणाम्	८-१-१५
दत्तासत्तं रुग्मिणं प्राञ्चयन्तमधे	१०-७६-३७	दृष्टा मृधे गदवाहम्	८-१-५६	देवदुन्दुभ्यां देवदुर्गन्धर्वापासो	१२-५-१५
दृष्टममाना विनार्षेन	६-१५-२८	दृष्टा यशोदधुमुखा ब्रजस्थि	१०-८-१८	देवदेव जगद्रथापिन्	८-११-०४
दृष्टं धनं धुनो भारम्	१-१३-१६	दृष्टा बज्रधरां शक्रम्	६-१०-१८	देवदेव जगन्नाथ	१०-३१-१६
दृष्टं नवाङ्घ्रिपुगलं जनतापयरी	१०-७१-२१	दृष्टा विङ्गिभद्रस्यः	१०-८१-२५	देवदेव नमस्तेस्तु	२-५-१
दृष्टं ननं कुमुदितं	१०-२७-२१	दृष्टा संक्षुब्धे योगं	४-६-२४	देवदेव महादेव	८-७-२१
दृष्टं भुतं धूतभयज्वलितम्	१०-४४-४३	दृष्टा सभायं गदोपरिस्मितं	१०-६३-२२	देवदेवजगद्गात्रः	३-११-४
दृष्टं धुतमसद् विद्वान्	१-११-२०	दृष्टा समन्तं तन्मूर्तिः सत्ये	१०-३-५	देवदेवसिततप्यश्च	७-१०-२७
दृष्टः कश्चिन्नरः स्मर्य इषामः	१०-७७-१६	दृष्टा समीरणो युद्धादपथात्	१०-६६-३१	देवदेवेश योगेश	११-१०-४३
दृष्टः किं नो हृदिभः	४-८-२७	दृष्टा मृगान्तमृगान्तान्मृगान्		देवबाहुः शतपुत्रः	१-२१-२७
दृष्टः धर्मः कर्मन्	५-१०-२५	दृष्टा स्वर्गपणः	१०-५२-३७	देवधूर्माय पुष्पाङ्गा	४-२५-५३
दृष्टतन्वेन ज्ञानेन	३-२८-२३	दृष्टा शिबं देवपात्रां	११-८-७	देवमात्रभवंत्या मे	८-१६-१२
दृष्टव्यसि सृष्टोर्ण	६-१७-२७	दृष्टा शीघ्रां भगवति कृष्णे	१०-२१-२८	देवपानं पिबन्नाभिरहान्येति	१२-२-७
दृष्टुमान्भावोऽस्य कृष्णस्या	१०-२५-३	दृष्टा स्मृतिरथाभ्यासो	४-३-७	देवपान्यनुदिनम्	१-१०-४७
दृष्टुमाभिमार्गाभिः	६-१६-६२	दृष्टा स्वस्तिन्यम्	१-११-३३	देवपान्या पुरोषाने	१-१५-७
दृष्टुमाभ्यां यन्त्रायम्	६-१-१	दृष्टाऽऽज्ये ब्रजशत्रुं सह	१०-११-१७	देवराजमुतः सोऽपि उर्वित्वा दनुषां	१२-६-२१
दृष्टा भवार्जितम्	३-२-११	दृष्टाऽऽज्यागात्र आसीनम्	१-१४-११	देवर्ष एतदिच्छामो	७-४-४५
दृष्टा मया न बहुशो	१०-८०-३८	दृष्टाऽऽज्यतप्य संकुञ्ज	६-११-३	देवर्षिर्षिपुत्रमृगम्	४-२०-३६
दृष्टा मया दिवि	७-१-२३	दृष्टाऽऽर्जितस्य निज	८-१७-११	देवर्षिर्षिपुत्रेभ्यः	७-१५-६
दृष्टि ततः प्रतिनिवर्त्य निवृत्ततर्ष-		दृष्टाऽऽकुतापि बहुशो	१०-८-२५	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानि ज्ञातीनान्याश्च	११-२३-२४
स्मृणी ११-१३-३५		दृष्टाऽऽतीनप्यसंभ्रान्तम्	८-६-२८	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानि लोकपालाः	१०-८५-२६
दृष्टिपुत्रं न्यसेत् पादं यत्पुत्रं	११-१८-१६	दृष्टाऽऽत्मनिर्जयज्वलान्	१२-३-१	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानि	६-१३-२
दृष्टो यः कश्चिदवश्यम्	१०-२८-५	दृष्टाऽऽनुषावनः साम्यो	१०-१२-७	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानां पितॄणां न	११-५-४२
दृष्टोऽऽज्यन्मोक्षसदः	३-१४-३१	दृष्टान्मानं ब्रजवसं	४-३-११	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानां	१०-३५-१०
दृष्टा कुत्सणां शीःशीत्यं	१०-१२-३१	दृष्टानिपतितम्	१-१-११	देवर्षिर्षिपुत्रभूतानां	१०-११-२६
दृष्टा तदुदरे वानं मायावत्ये	१०-६८-१	दृष्टान्यात्रच	३-१८-१५	देवसिद्धिर्ज्ञानचक्रः	८-८-६१
दृष्टा तमागतं पात्रां	१०-६२-२	दृष्टास्तोत्रजनु	१-७-३१	देवबानुपदेवश्च तुदेवः	१-२१-२२
दृष्टा तमात्मनाऽसाम्यं	१०-६१-२८	दृष्टव्यमादि गोपीनां	१०-४५-५	देवबानुपदेवश्च	१-२१-१८
दृष्टा तमुग्रमन्त्रोक्तं	१०-१३-१२	दृष्टव्यमाने शिशसे	६-१-१४	देवसंज्ञितमन्यन्ते	१०-११-१०
दृष्टा तां कामनिधिन	६-१-६१	देवकं वसुदेवश्च	१०-४२-५१	देवसंगश्चाहविषो	३-११-२७
दृष्टा तान् तुभ्यः कश्चिद्	११-७-६३	देवकं वसुदेवं च निमृश	१०-३-१८	देवसन्तानं संचिद्रो	३-२१-२१
दृष्टा तेषाम्	७-१४-४०	देवका रोहिणीं वीच वसुदेवसत्ता	११-३-१८	देवस्य मायसा मृशः	३-२-१६
दृष्टा विश्रुतमापानं केरावन्	१०-६६-४४	देवकासुदेवी च कृष्णरामौ	१०-६८-४२	देवसंज्ञितमन्यन्ते	१०-११-१०
दृष्टा निस्तेजसं कामं संगमं	१२-७-३१	देवकाया जरो जाता राजन्	१०-७४-४१	देवसंज्ञितमन्यन्ते	३-२५-५
दृष्टा पञ्च गोविन्दं विष्णुपाकुल-		देवकायः शयने न्यस्य	१०-४५-३	देवसंज्ञितमन्यन्ते	८-१२-३३
तांचना	१०-६५-१७	देवगुणार्णवोभक्तिः	७-११-२४	देवसंज्ञितमन्यन्ते	८-७-१५
दृष्टा पापीयसी	३-१२-३	देवगुणान् मारुत्याणाम्	८-१२-१७	देवाः क्षत्राणि तीर्थाणि	१०-१३-४१
दृष्टा प्रलयं निहतं वनेन	१०-१६-२१	देवता मुनयः सिद्धाः पितरो	११-१२-६१	देवाः सुकर्ममुद्राश्च	८-१२-३३
दृष्टा प्रलयपदेवस्यमयका		देवताः प्रभया या या	३-२१-२२	देवाः स्वभाषामर्दनि	८-८-३८
निजामने	१०-५७-२६	देवतार्पणमुद्राणाम्	५-२०-४६	देवान् न चरे पापीयान्	१०-१४-२१
दृष्टा भानुपयोपानं रुग्मिणी	१०-५१-३४	देवतार्पणं तप्या	१०-७८-४१	देवाप्यो ब्रह्ममुखा आर्षाणां	११-३१-८
दृष्टा मां न उपात्रन्	११-१३-२०	देवदत्तस्य भगवान्	१-३-२१	देवादिनां निगमवर्त्मनि	३-७-३७

देवानां गुणतिंगानां	३-२६-३२	देहं च नवरत्नवर्षास्थितमुत्पिणं	११-१३-३६	देव्यान् गृहीतकलाशः	८-८-६६
देवानां भगनाश्राणां	४-७-५२	देहं नु तं न चरामं	३-२९-३६	देव्येन्द्र तपसा	७-३-७
देवानां शुद्धसत्त्वा	६-१४-२	देहं नावकफलोऽऽहम्	९-११-१०	देव्येष्टरस्य चरितं	१२-१२-१८
देवानां सर्वदेवानां	८-२१-२२	देहं मनोमाधमिदं गृहीत्वा	११-३३-५०	देव्यो नाष्टा नृणावर्तः	१०-८-२२
देवानामोक आसीन् स्वर्भूतानां	११-२४-१२	देहं मानुषाधिभ्य कति वर्षाणि	१०-१-११	देव्यस्येन्येन महता	१०-५-१-३०
देवानीकस्तोऽऽहीनः	९-१०-२	देहं विषयासितवचनवादिनं	४-२३-२१	देवमप्यनृतं नक्ति न	१०-५-१७
देवानृषीन्	७-१४-१६	देहः किमवयत्युः	१०-११-११	देवान् धुधितवर्षमण्यं	३-३७-३०
देवाधिः शन्ननुत्सव्य	९-१९-१२	देहद्वोऽऽजितपद्मवर्णो	६-१-५२	देवाधीनं शरीरंऽस्मिन्	११-११-१०
देवाधिः शन्ननोर्ध्वता	१२-२-३७	देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णु	११-१२-४२	देवाधीनेषु कामेषु	३-३-२३
देवाधिर्योगमास्थाय	९-१९-१७	देहदेहविभागोऽयं	६-१५-८	देवामुदारयः	३-११-३१
देवाश्च कुस्तपोधिषं श्रासपन्नः	४-९-८०	देहत्यासं च तस्यैव	३-४-३४	देवी मायामुपधिभ्य	४-१०-३३
देवाश्चोपरि सन्तुष्टा बभूवुः	१०-१२-४५	देहमातुर्ब्रह्मण	६-१-१४	देवेन ते इमाधिपो	३-१०-७
देवासुरगणां मणौ	६-४-१	देहस्य सर्वसङ्घातो	७-७-२३	देवेन दुर्धितकैण	३-११-१२
देवासुरमनुष्येषु ये भजन्यपिशिबं	१०-९-४१	देहस्थोऽपि न देहस्थो विद्वान्	११-११-८	देवेनासादितं तस्य	३-३१-३२
देवासुराहबहता ये देवेषाः	१०-१०-३१	देहाविधिः	७-१३-२९	देःसहस्रं न्यपा रत्नं परं	१०-७७-८
देवासुरे सुधि स देव्यपतीन्	११-४-२०	देहायुषार्थास्तद्धर्माः	४-२०-८	देग्धार्थं च महाबाहो	४-१८-१०
देवासुरेभ्यो मयवान्	५-५-२३	देहायुषापेरनिरूपितत्वाद् भवो	१०-४७-२३	देवपूयमानां तां नावं	८-२३-३६
देवी वा विमुक्ता गौरी	१०-५८-२६	देहानुष्ठापयान् जन्तुः	१०-२२-१७	देवेष्वमानो धनैर्वातव्यजनसङ्गतिः	१०-८५-३६
देवीं मायानु भीकामस्तेजस्वामो	३-३-३	देहापत्यकतत्रादिप्राप्त्यन्त्येव-	सत्त्वशी २-१-४	देव्यां परिष्वज्य	१०-८१-२६
देवे वर्षति यष्टिपद्मरुपा	१०-२४-२५	देहिनां देहसंयोगान्	६-१७-२९	देव्यामुक्तमृताभ्यां	६-१२-२६
देवेऽऽवर्षति वं रामाः	९-२०-८	देहिनामात्मवन्तुः क्रेष्टः	४-१६-१८	देवपुत्र्योभयानीतो	११-७-११
देवेऽऽवर्षत्यसौ देवो	४-१६-८	देहे धर्मत्वात्पन्नो देही	१०-१-३९	देवान् वर्षां हि	४-३-१२
देवेऽवर्षति काशीशः	१०-६१-३९	देहेन जीवभूतेन	३-३२-४५	दीर्घायुमायनो तोके	४-४७-३०
देवेना प्रतिपातेन	१-११-१६	देहेन देहिनो राजन्	६-१५-७	दीर्घिजापानिकृद्वाय पीत्री	१०-७६-३४
देवेष्वातिमिनीनेनु	८-१४-३४	देहेन वै भोगवता	३-३१-४७	पुमत्स्वरीकटककटिस्तूत्राद्देवतुल्यम्	११-१४-४१
देवैरभ्यर्चितो देव्यान्	९-१४-५०	देहेनैन्द्रियप्राण	६-१६-२४	हृते त्वधर्मेण	३-१-८
देवोऽऽदेवान् जघननः	३-२१-२३	देहेन्द्रियप्राणमनोधिपां यो	११-२-४९	वीरिधिणी चधुरभूततज्ञः	२-१-३०
देवोऽऽपराहोमपुहोप्राप्यन्वा	६-८-२	देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो	११-२८-१७	वीर्यभगवाभीपिः	३-२०-१९
देवोऽऽसुरो मनुष्यो	७-७-५१	देहेन्द्रियगुहीनानाम्	७-१-३६	खयरान् भोजयेद्	८-१५-४४
देवोऽऽसुरो	७-१०-६५	देहो गुह्यम विरक्तविवेकहेतुर्विद्वन्	११-९-२५	द्रव्यामि नूनं सुकोपलनासिकं	१०-३६-२५
देवोऽपि द्वाकामेत्य वेगेन	१०-८८-१८	देहोऽऽपि देवप्राणः	३-२९-३७	द्रव्यं शक्तिः क्रियाशक्तिः	२-५-२५
देवोपालाधिवा	७-४-८	देहोऽयं मानुषो राजन्	९-८-२३	द्रव्यं कर्म च कालश्च	२-१०-१२
देवोपालानि च भवन्ति	५-१६-१४	देहोऽस्तसोऽऽधामनवो	६-४-२५	द्रव्यं कर्म च	२-५-१४
देवोपनमिभ्यश्चाप्य निर्वेदान्	१०-९४-१८	देहोऽपि देवप्राणः सन्तु कर्म	११-१३-३७	द्रव्यं देसः फलं कातो	११-२५-३०
देसः कालः पृथग्द्रव्यं	१०-२१-१०	देहान्वदेहविबो	३-३२-१८	द्रव्यं मन्त्रो विधिर्वज्रः	९-७-३६
देसः कालः पृथग्द्रव्यं	१०-२१-४७	देसावयोः समुचितानि	१०-३९-३२	द्रव्यक्रियादेवचनेन	५-१८-३७
देसकालादिभावानां	११-२१-७	देतेचन्दनवने	७-५-१७	द्रव्यदेसकालवयः	५-४-१५
देसकालार्थपूकानाम्	११-१४-२७	देतेषा दानवा वन्तं	४-१८-१६	द्रव्यधूषो नरेणाप	६-९-१०
देसकालार्थिच	७-१५-४	देतेषा यक्षरक्षांसि	७-७-५५	द्रव्यधूषविपाकश्च	७-१५-५०
देसतः कालतो	३-८-५	देतेषादानवापशः	६-१०-२२	द्रव्यधूषैः	७-७-१०
देसान् गुणान् संधयेत मज्जकैः	११-२९-१०	देत्यदानमन्यध्वंसिद्व	१०-७४-४१	द्रव्यस्य शब्दध्वगुदी च द्रव्येण	११-२१-१०
देसो काले च	७-१५-५	देत्यदानमन्यध्वंसिद्व	१०-७४-४१	द्रव्यस्वाभावासाधकर्मकतैः	५-११-१२
देह आयनवानेष द्रव्यप्राणगुणात्मकः	१०-५९-४८	देत्यस्य वज्रावयवस्य	३-१९-२०	द्रव्याकृतित्वं गुणता	३-२७-४१

द्रव्यैः प्रमिदमपागः	११-२७-१५	द्वितित्वावैकतय ब्रह्मपुत्र-	पान्तिनामग्रीवः	१-११-२१
द्रव्योपनिगम्यान्व	३-३२-४७	स्वपांडिताः	परामण्डलसंस्थानम्	६-१-५
द्रष्टुकाया भगवतो निपातं	११-३१-३	द्वितीयं च तपासां	धर्मं ज्ञापयितुं पुंसां	४-१४-१६
द्रष्टुकामो महादुर्ग गोमन्त्रं	१०-५२-१६	द्वितीयं तु	धर्मं हनुपधर्मेषु	४-१६-२५
द्रष्टव्यः शिशुसावय	१०-४९-१७	द्वितीयं प्राधान्यपूर्वाङ्गान्वापनयनं	धर्मं इदं धनं गणां	११-१९-४०
द्रष्टव्यं शिखण्डी च पूषपुष्पश्च	१०-९७-१०	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं ग्राहयितुं श्रयः	१२-९-२९
द्रुमं किमुकपापीसां दन्तवर्कं	१०-५५-२९	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं तु साक्षाद्भवत्यन्तर्णीतम्	६-३-१९
द्रुमेभ्यः क्रुष्यमाना	६-४-५	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं पारमार्थ्यम्	७-१३-४७
द्रुमेषु रंभन्मुनदाग्यन्मलो	५-१३-१५	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं इनीमि पम्प	१-१७-२१
द्रोणः प्राणधुवोऽस्त्रीऽग्निः	६-६-११	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं यः भोगुकामेन	६-१०-७
द्रोणां चक्षुसां प्रवरो परया	१०-९-४८	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मं विज्ञानात्पुष्पम्	१०-८७-२६
द्रोणी भीष्मोऽङ्गराजश्च	१०-७३-२९	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मः कश्चित् तस्य	८-८-२०
द्रोण्यस्त्यष्टिपुष्टिर्दं मरुद्	१०-१-६	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मः वदेक	१-१६-१९
द्रोणी च दत्ता	१-१५-१८	द्वितीयस्तत्त्वहस्तास्य	धर्मः प्रोन्नतकैतवोत्तरागः	१-१-२
द्रोण्युक्तं मुमुक्षुमुपेक्षितधीपतेः	१०-६०-२३	द्रोणं रत्नकं द्विधा	धर्मः सत्यवर्षातो विद्या	११-१४-२२
द्रोण्येन सज्जमानं मामिमे	१०-५८-९	द्रो अथ वीरं शलभूतविनालः	धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं	१०-५५-१६
द्रोत्याचारिणश्च	३-१७-३२	द्रो जानुनी मुनं	धर्मः स्तनाद्	३-१३-२५
द्रोत्यास्वर्ग्यं मामेषु देवोऽग्नी	१२-११-२०	द्रोपावनसखश्चैवं	धर्मः स्वनुष्टिः	१-२-८
द्रोत्तरार्धपत्तोन्मानं	३-१६-९	द्रोपावनानवरो	धर्मो धर्मराष्ट्रेण	१०-८९-४
द्रोत्तरीयं विज्ञानीमो	६-३-२१	द्रोपावो नारदश्च पम्बनो	धर्मोचो नारतिः	१-१८-४६
द्रोत्तरां सविता	८-१७-६	द्रोपावो भगवान्	धर्मोचो विधर्मः	७-१५-१३
द्रोत्तरामनुमणया	७-१४-२४	द्रोपावो भरद्वाजः सुमन्तु	धर्मोचो हि	७-११-७
द्रोत्तरामेकदश्यां वा	१२-१२-५९	द्रोपे स तु जेतव्यो	धर्मोचो यज्ञाचान्ये कामं	११-१४-१०
द्रोत्तरं भगवान् उषामः	११-५-२७	द्रो देवे चित्तुकार्यं	धर्मोचो मिश्रायां	४-२२-६७
द्रोत्तरं सन्नमुद्राभि	१-४-१३	द्रो मासी तत्र चावालीन्धुं	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरां स सम्यक्से प्रतीहारीः	१०-५७-२५	द्रो सम्पत्तिर्पदमुन्	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरां हरिणा त्वंकां	११-३१-२३	धर्मं हि धर्मकर्म यतोऽस्य	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरामुपरांतम् सवै	११-६-४	धर्मदत्तास्त्रीर्भूया वय	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तराकां न च स्म्ये	११-३०-४७	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तराकायमभूद् राजन्	१०-५५-६१	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायां महाभागं	१०-६३-२	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः क्रयः	३-५-१	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	१०-१०-५९	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	७-८-३०	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	३-१६-२९	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	४-२७-२५	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	११-९-४	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	३-२४-१८	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	४-२९-१९	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	६-२-२५	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	१२-१०-२४	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	१०-४३-३७	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०
द्रोत्तरायाः यद्वत्सं पत्न्यां	१०-१०-२९	धर्मोचोऽस्त्री इहः	धर्मोचोऽस्त्री इहः	१०-३१-३०

न ते यदोमिति श्रोतुं नैति	१०-२१-१२	न ब्राह्मणान्ते दधितं	१०-१३-४३	न सस्य लोके	४-४-११
न ते विदुः	७-५-३१	न ब्राह्मणैस्तुल्ये	५-५-२३	न सस्य सस्यं पुरुष	६-४-२४
न ते शयानस्य	७-१३-१७	न ब्राह्मणो भं भविता	१-१५-२२	न सस्य तावद्	७-१०-५१
न ते शस्त्रास्त्रबाणीषाः	६-१०-२६	न भजति कुमनीषिणां	४-३१-२२	न सस्य साक्षाद्	७-१०-७७
न ते भर्षाषे गोषा	१०-८-१२	न भवानकपीड् यज्ञान्	४-१२-३	न सस्य स्वः पर	११-२-५२
न तेऽऽ जगद्धर्मि	३-२२-१८	न भविष्यति भूत्वा त्वं	१२-४-४६	न चावदेतन्मन आत्मनिद्रम्	५-११-१७
न तेऽऽभवस्येश भवस्य कारणं	१०-३-४०	न भारतीभ्यश्च मृषोपतत्पत्ने	२-६-३३	न चावदेतां तनुभुजोन्	५-११-१६
न तेऽऽविन्द्याश्च	८-२२-३०	न भवत्येव कान्तकूटान्	८-१-२५	न चावदेव चरैतं	३-११-२५
न तेऽस्मिन् स्वः पर	१०-६२-१६	न भंगतो दिशः सर्वोः	६-१३-१४	न पुन्यमानया भक्त्या	३-२६-१९
न रास इह यः कापौ	१०-२३-२१	न मत्प्रणीतम्	७-५-२८	न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वपित्री	१२-३-२२
न त्वं हिनीतमकुलम्	३-१७-२३	न मयार दिते गर्भः	६-१८-६५	न रानोदुपवृत्तः	१०-१८-१७
न त्वं विस्मृताश्वास्त्रान्	१०-५-३५	न मयार पिता तस्य	१-७-३२	न रोषपतिं मां योगो	११-१२-१
न त्वया भीरुणा पोत्ये	१०-८२-३१	न मषोदितपूर्वं वा अनृतं	१०-२०-११	न सत्यन्ते पदान्यथ	१०-२८-११
न त्वां त्वजामिदपिताम्	५-२-१७	न मय्योपशितपिपां कायः	१०-२०-२६	न तन्मो देवहन्तोः	१०-४३-४
न त्वारशीं प्रणतिनीं गृहिणीं	१०-७५-५९	न मय्युपैत्यनुप्रविष्टमप्युतः	१०-३६-१७	न मोनुपापोपदिशोन्	३-३३-४०
न त्वदादाभिषयम्	७-१५-७	न मय्येकान्तभक्तानां	११-२०-३७	न वल्ल नृपतेर्धिष्यम्	४-११-१३
न वानम्	७-७-५३	न मां नन्देकप्राणं	१०-६७-२५	न सधो भवतामिन्द्रो	४-११-१३
न देवं नोपभोग्यं च	११-८-१४	न माना न पिता तस्य	१०-४४-१९	न सपं क्रेश	१-१७-१७
न देहिनां सुखं किञ्चिद्	११-१०-१८	न मे एतदन्तं राजन्	८-२३-२०	न सपं नरेव प्रमताः	५-१०-४
न नः पुरो जनवदा न	१०-२२-२३	न मे गर्भीममम्	३-१५-३३	न सपं प्रभवन्तां	३-१५-२०
न नन्दस्तुः क्षणभरसीदृढः	१०-३७-१९	न मे ब्रह्मपनं भूषाद्	१०-८९-५३	न सपं मन्वमानानाम्	८-१०-९
न नरः स्वर्गतिं कोत्साक्यं	११-२०-१३	न मे श्रानात्म्यानी स्तो	११-९-३	न सपं साध्वि साध्याज्यं	१०-७१-४१
न नाकपृष्ठं न च शरमेष्ठं	१०-१४-३७	न मे स्थानिरयान्मोक्ष	१-९-४	न सपंते यत्र रजः	२-९-१०
न नाकपृष्ठम्	६-११-२५	न मेऽऽस्यः परायति	२-८-२६	न सतिव्यम्	१-१७-३२
न नामरूपं गुणजन्मकर्मभिः	१०-३३-३७	न यं विदन्त्यमी भूषा	१०-७२-२३	न सत्तत्त्वं त्वयैवेह मया	११-७-५
न निष्कृतेरति	६-२-११	न यनेराधमः	७-१३-९	न सत्यमभिहास्यार्थि	११-६-३६
न नृन् कार्त्तवीर्यस्य	९-२०-२५	न यन् पुरस्तादुत यत्र	११-२८-२२	न वा एतद्विष्णुगान्	५-९-२०
न नृन् भगवन्मात्स्यामागाम्	५-६-१	न यन्प्रसादायुतभागनेनाम्	८-२२-४९	न वा एतेषु यस्तां	५-२३-१३
न नृन् मुक्तसंगानाम्	५-१-२	न यत्र कालोऽऽविमिषप्रभुः	२-२-१८	न चित्रिणाचित्रनमुक्तं	५-१०-२६
न परितर्पति कैचिदपचर्गमपीश्वर	१०-९९-२३	न यत्र दुर्भामनया विराजते	१२-५-३०	न विदाम सपं सम्यक्	४-२०-३४
न पश्यति त्वां परमात्मनः	९-८-२२	न यत्र निद्रा भूष्यां	४-२२-३९	न विस्मरति	७-५-४६
न पश्यामि परं	३-३०-३४	न यत्र नावो न	१२-४-२०	न नृणे ह्यनरं कर्म	९-८-७८
न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्यं	११-१४-१४	न यत्र वैकुण्ठकपासुधासणा	५-१९-२४	न वेद कश्चि न्	१-८-३३
न पारयेऽऽहं चित्तनुं	१०-२८-२९	न यत्र भवणादीनि तपोप्राणि	१०-७-३	न वेद कृष्णः शेषः	६-९-२९
न पारयेऽऽहं निरवसंयुतां	१०-३०-२३	न यत्र सृष्ट्यं सृजतोभयोः	१२-५-३१	न वेद पार्थ किल	६-१७-१२
न विदन्ति स्तनम्	१-१३-१९	न यत्र तस्यास्तस्य	३-२२-५२	न वेदपादादनुवर्तते	४-४-१९
न पुमान् मामनुव्रज्य	८-१८-२०	न यदिवयत्र आस न	१०-९६-३८	न वै जालु मृष्टं	३-२२-२४
न पुरा दिवसम्	७-६-२	न यदृतां कुने जातः	१०-८७-२३	न वै भगवान्मृतम्	५-२३-२३
न प्रपुष्टोऽनिरुद्धो वा न	१०-१२-४८	न यद्वचनिस्यपदं हरेर्पयो	१२-१२-५०	न वै महाराज भगवतो	४-१६-४
न प्रीतयेऽऽनुगाय ह्यस्तस्रो	१०-२१-३२	न यद्वत् न दातव्यं	४-१४-६	न वै मुकुन्दस्य पदार्चिन्धयोः	४-१०-३६
न बालो न किशोरस्त्यं	१०-४१-३९	न सस्य चित्तं बहिर्धर्षिधर्मं	४-३४-५९	न वै वेद महाभाग	९-८०-१०८
न ब्रह्मणः स्वयम्भेदभक्तिस्तन	१०-८२-६	न सस्य जन्मकर्मभ्यां न	११-२-५१	न वै स आत्मान्यवताम्	५-१९-६
न ब्रह्मण्डवदभ्यस्य	३-१५-४२	न सस्य लोके	३-१५-२५	न वै स नरकम्	६-२-६१

न वै स्वपक्षोऽस्य विपक्ष एव	४-११-५०	न ह्यम्भयानि तीर्णानि न	१२-९-२३	नपाः पुनिनमाविश्य	१०-२७-४५
न ज्यमिचरति	६-१६-४३	न ह्यम्भयानि तीर्णानि	१०-४७-३२	नपो नदाश्च धुमिताः	१-१३-१२
न शकुमस्त्वचरणं	१०-१५-२५	न ह्यन्तार्धोदयस्तस्य	३-१-४	नपोऽस्य नाहोऽस्य	२-१-३३
न शिष्याननुवर्ति	७-१३-८	न ह्यस्तत्वात् परोऽस्यर्धं	१-९-०४	ननु ते तन्वसंराज	३-४-२६
न शुक्रेण न चाद्रेण	८-१०-४१	न ह्यस्य कर्हिषिन्	१-९-२३	ननु दानवते ज्यस्तास्त्वप्यती	१०-११-४३
न शोकः पुरुषं	३-२७-५३	न ह्यस्य जन्मना हेतुः	९-२१-५७	ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा	१०-१००-२५
न शोके सेवितुं तत्र	४-२८-१४	न ह्यस्मातिप्रयः कश्चिन्	१०-४४-३८	ननु भगवता नित्यम्	६-५-२३
न श्रद्धयान्मतम्	७-६-३	न ह्यस्मार्धः	७-१-२	ननु स्वार्थविमृशानां प्रमत्तानां	१०-२१-४४
न श्रद्धामधिकुर्यन्ति	१०-२१-२६	न ह्यस्मान्ते भयं सौम्य	१०-१-५४	ननुतुस्तस्य पुनः सिषोऽधो	१२-७-२४
न भियो न मही राज्यम्	९-८-७६	न होकस्माद् गुरोर्ज्ञानं सुमिरं	११-९-३१	नन्व विप्राः सभागम्य गुरवः	१०-१५-२७
न श्रोता नावुचकाऽस्यम्	७-२-४५	न होकस्याद्वितीयस्य ब्रह्मणः	१०-८४-४	नन्व सुनन्दं गृहं प्रचण्डं	११-७७-२७
न सन्नि मायिनस्तत्र	१०-६०-१२	न होतत्वरमाश्च र्षम्	९-८-४५	नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन्	१०-९-४६
न सन्नितीर्थे युधि	८-१८-०४	न होतस्मिन् कुले जाता	१०-१०५-२७	नन्दः पथि यचः शीरिर्न	१०-७-१
न सप्तबाहाय	६-११-१२	न होतस्मिन् कुले	८-१८-०३	नन्दः प्रीतः परिभ्यन्व	१०-४४-१५
न सर्भां प्रविशेत् प्राङ्	१०-४२-१०	नकुर्वन् कर्हिषिन् सहं	४-२२-३४	नन्दः सुनन्दोऽस्य	८-२७-१५
न साधयति मां योगो	११-१४-२०	नकुर्वीकस्वार्थस्तस्मिन्	५-६-३	नन्दः स्वपुत्रमादाय द्रोण्यागत	१०-७-४४
न साधु मेने ताः	४-२५-१२	नकुलः सहदेवश्च	१-७-५०	नन्दगोपादयो गोपाः	१०-४०-३६
न साधुवादो मुनिकोपभर्जिताः	९-८-१३	नकुलः सहदेवश्च	९-१९-२८	नन्दश्च मोक्षयति	३-७-३१
न स्तुवीत न निन्देत	११-११-१६	नक्षत्रकान्यः शान्तिश्च	१२-६-४८	नन्दब्रजं शीरिर्कथ्येव तत्र तान्	१०-४-५३
न स्वप्राजाग्रत च तन्	१२-४-२१	नग्रजिज्ञाम कोस्तस्य आसीद्	१०-६२-३६	नन्दस्तत्र यदन् प्राप्तान् धुन्वा	१०-७०-४१
न ह्यस्मान्यतम	१-७-२८	नचास्यकश्चिन् न्	३-३०-३९	नन्दस्तु सख्युः छिपकृन् द्रम्या	१०-७३-२५
न हि कश्चिन् त्वणमपि	६-१-५३	नवतनकागम्यवाः	१-१०-५७	नन्दस्तु सह गोपालर्महत्या पृ	१०-७३-१८
न हि कश्चिन् त्रिष्यः सीणाम्	६-१८-४२	नताः स्म ते देव	३-६-१७	नन्दस्त्वतीन्द्रिचं दृष्ट्वा	१०-२६-१०
न हि क्रमश्चेदिह	६-१४-५४	नताः स्म ते नाथ	१०-७०-५८	नन्दस्त्वात्मज उन्वजे	१०-६-१
न हि तेऽपिचितं किञ्चित्	१०-८०-३७	नताः स्म ते नाथ	११-६-७	नन्दस्य पत्नी कुतमज्जनादिकं	१०-८-७
न हि परमस्य कश्चिद्वशतोऽन-		नताः स्म ते	१-१०-४३	नन्दा चालकस्तान् च	४-७-२४
रास्य	१०-९६-३१	नतो गिरित्रास्त्रित	८-७-३१	नन्दारक्षन्तु तं दृष्ट्वा	१०-२६-१७
न हि भगवन्मदिति	६-१६-४४	नते गुरुकसपराः	१-१७-३०	नन्दारयोऽष्टी द्वाः स्वाश्च ते	१२-१०-२१
न हि भद्राद्युक्तानां	१०-२३-१७	नतोऽऽस्म्यनन्ताय	७-८-४१	नन्दाय ये ब्रजे गोपा	१०-२-८
न हि वां विपमा दृष्टिः	१०-३९-४६	नतोऽऽस्म्यहं तक्षारणं	२-६-३५	नन्दिवर्धन आनेषो	१२-१-६
न हि धिक्कृतं त्यजन्ति	१०-९६-२८	नतोऽऽस्म्यहं त्वाऽऽसितहेतुभूतं	१०-३८-२	नन्दिवर्धन्तु तत्पुत्रः	१२-१-३
न हि सत्यस्य नानात्वमधिद्वान्	१२-४-३०	नतोयुधिष्ठिरागम्या	१-९-५६	नन्दो महामपास्तोभ्यो	१०-६-१५
न हिंस्यात्सर्वभूतानि	६-१८-४७	नन्वं निदर्भद्विहा	४-२८-६०	नन्दोपनन्दकृतक	९-२१-४८
न हितेषां कन्याणानाम्	५-२३-१४	नन्वा भगवते	७-११-५	नन्दिषार्थं नच स्वश्च	१-६-१८
न हस्मिन्सतोऽस्यम्	७-१४-१८	नन्वोपनीतवनयोः	१-१०-४३	नन्वर्गः प्रमद	७-१२-९
न हय्युगम्	७-६-२५	नदति कश्चित्	७-४-४१	नन्वन्विचक्षन्ति ते	१०-६०-८
न ह्यसः परमो लाभो	११-५-३७	नदस्तु यातुपातेषु	४-११-१५	नन्वनुवाणो दिशते शमधयं	१०-१०१-३३
न ह्यतोऽस्यः शिचः पन्थाः	२-२-३६	नदन्तो धैरचम्	७-५-३९	नन्वसी दूरमानीच शोते मामिह	१०-५४-१०
न ह्यजुतं त्वचरणान्	५-१३-२२	नदीमुपगतोवाहाम्	६-५-८	नन्वहं ते ह्यवरजा दीना	१०-५-६
न ह्यन्तं भगवतीह	३-१६-३३	नदीश्च नदीषु शिला	८-१९-२९	नन्वेकस्यापराधेन	४-११-३९
न ह्यनोऽनन्तपास्य	११-२७-६	नयः प्रसन्नसत्तिना दृढा	१०-४-३	नन्वेतदेवमविन्दचित्तोचनाह	१०-७५-३८
न ह्यन्यो नृपनो जोष्याद्	१०-११-८	नयः समुद्रागिरयः	१-१०-६	नन्वेप नक्षत्रव	६-११-२०
न ह्यम्भयानि तीर्णानि न	१०-७२-११	नयस्तदा तदुपार्थ	१०-१९-१६	नभसः शब्दतन्मात्रात्	३-२७-३७

नभसि यथा मेधाः	५-२२-२१	नमस्ते देवदेवेश गुणद्वीकाश्च	१०-६७-२४	नमोऽऽकिञ्चनविनाय	१-८-३०
नभो ददाति स्वसतां	३-३०-४७	नमस्ते पुरुषमेध	८-२२-२८	नमोऽन्त्याय सूक्ष्माय कूटस्थाय	१०-१४-४३
नभोगुणविभोऽर्थोऽर्थो	३-२७-४९	नमस्ते भार्गव धीमान्	१०-५२-२२	नमोऽन्त्याय सूक्ष्माय	८-१५-३०
नभोर्नाभिं नभस्तत्त्वमसि	१२-१०-१५	नमस्ते यक्षवीर्याय	६-९-३०	नमोऽन्त्याय मद्भते नमः कृष्णाय	१०-७४-३९
नभ उर्ध्वं ह्यं त्र्यधाः	४-२४-२६	नमस्ते वासुदेवाय	११-५-२९	नमोऽस्तु ते महायोगिन्	११-२९-४०
नमः कर्मात्कञ्चक	४-३०-२६	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-२२	नमोऽस्तु तेऽध्यात्ममार्गं पारम्भते	१०-९३-३७
नमः कमलनाभाय	४-३०-२५	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-३१	नरकं निहन्तं धुत्वा	१०-७९-४
नमः कारणमत्स्याय	१०-३८-१८	नमस्ते सर्वभाषाय	१०-८९-४२	नरकममममममम	११-१९-४४
नमः कृष्णाय रामाय	१०-१४-४५	नमस्ते सर्वभूतानाम्	१०-९२-४९	नरकस्योऽपि देहं	३-३१-५
नमः पट्ट जनाभाय	१०-६४-२०	नमस्तेऽद्भुतांशदाय	१०-३८-२०	नरकस्य सखा कश्चित् विधितो	१०-९१-२
नमः पट्ट जनाभाय	१-८-२५	नमस्तेऽस्तिवतन्त्याय धर्मादीनां	४-८-४०	नरका नाम भगवन्	५-२३-५
नमः पट्ट जनाभाय	४-२४-३४	नमस्ये त्वां महादेव लोकानां	१०-७७-७	नरदेवत्वभाषणः	१-३-२२
नमः परमकल्याण	१०-११-३७	नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽपीत्यं	१०-५८-४८	नरदेवेश भवतो नाथयं	४-१३-३१
नमः परस्मि पुरुषाय	२-५-१२	नमस्ये पुरुषं	१-८-२१	नरनाथ न जानीमः	४-२६-१७
नमः परस्मि पुरुषायमायया	४-१७-३०	नमस्यि त्वाऽन्त्यायार्ति पदं	१०-७८-२५	नरनाथं पश्यन्त्य	१०-५४-१७
नमः पराथावितमानु	१५-४-२३	नमस्यिः पद्मशशिः	८-१०-२३	नरान्तर्य मायाधिः	८-१०-४
नमः प्रमाणमूल्याय कथये	१०-१४-४४	नमस्यिः शंखो	६-२०-१९	नरा नार्थश्च मुद्रिताः	१०-५९-५६
नमः शिवाय कदाय	८-१५-३२	नमो गुणप्रदीपाय	१०-४-६	नराणां देवकालानाम्	१०-३४-४४
नमः शिवाय शान्ताय	१२-९-१७	नमो द्वितीयं त्रिपदे	८-१५-३१	नरान्तर्यं पाप्मा कश्चिर्भविष्यति	१०-६२-४५
नमः सामास्य मुद्राय	४-३०-४२	नमो धर्माय मद्भते नमः	१२-१२-१	नरपञ्चश्रीणां मन्त्रावः	११-२९-१५
नमः सुभाभासितधर्म	९-९-६५	नमो नमः कारणपुरुषाय	१०-५३-१३	नरोद्योमधिपसारास्वतर्पनःकोणुभिः	१०-८१-१६
नमस्ति नमदा	१-४-१०	नमो नमः कारणप्रदाय	५-१२-१	नरकस्य ननुमुद्रा गायका एषां	१०-८५-१०
नमस्यनिशिते भुङ्गे	४-२८-१९	नमो नमः क्लेशविनाशनाथ	४-३०-२२	नरानुपुदारोचरिस्मृत	१-१४-१८
नमस्कृत्वा गुह्यं वक्ष्ये	१२-१०-४	नमो नमस्ते	३-१४-४०	नलिनो नलिनो वः प्राक्	४-५५-४९
नमस्त आदिदेवाय	८-१५-३४	नमो नमस्तेऽस्तितपस्वतन्त्रये	३-२०-३०	नलिन्यामनमीक्ष्य	९-१८-३१
नमस्त आशिषामीश	४-२४-४२	नमो नमस्तेऽस्तितपश्चाय	२-४-१४	नलिन्यो यत्र ब्रह्मनि	८-१८-१४
नमस्तस्मि भगवते कृष्णायकृष्णमेधो	१०-७२-२२	नमो नमोऽस्तितपश्चाय	४-२४-३६	नरकुड्मकिक्रान्कमुलपङ्क जभृत्तः	१०-६-१०
नमस्तस्मि भगवते कृष्णायानुत्तममेधो	१०-६१-२३	नमो नमोऽस्तितपश्चाय	१०-३८-२३	नबनन्दा द्विजः कश्चित्	१२-१-११
नमस्तस्मि भगवते कृष्णायामनमृत्पि	१०-५६-४६	नमो ब्रह्मण्यदेवाय	९-९-७	नबनायसहस्राय	१०-६२-५६
नमस्तस्मि भगवते वासुदेवाय साधिगे	१२-१३-१९	नमो भगवते तस्मै	१२-५-३५	नबनानुपुत्तममृत्पिदधपञ्चविनाशम्	१२-१२-१३
नमस्तस्मि भगवते	२-४-२४	नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय	१०-६४-२१	नबनो दक्षतावर्णिः	८-१२-१८
नमस्तस्मि भगवतो वासुदेवाय	२-५-१२	नमो भूगुणमयते	१०-३८-२१	नबनं त्वाऽमोर्देव्यैः	८-८-४९
नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायकृष्णमेधो	१०-९३-२४	नमो मरकतश्याम	८-१५-३५	नबनं भगवन्	३-१०-४९
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-१४-३९	नमो महद्दर्शनेऽस्तु नमः	५-१३-२३	नबनीचननिष्पन्न	८-८-४२
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-२५-१०	नमो कदाय मद्भते	३-१५-३४	नबनस्यि येषु भगवान्	५-१७-१३
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२१-४९	नमो वः सर्वदेव्यो कथयः	१०-७२-२७	नबनं यत्र ब्रह्मवन्तः	८-२०-९
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२६-६	नमो विज्ञानमात्राय	१०-३८-३०	नबाधवन् महाभागा मुनयो	११-२-२०
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-१८	नमो विज्ञानमात्राय	६-१६-१९	नविशामेह देवानां	४-१३-२८
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-४७	नमो विज्ञानवीर्याय	३-१६-४२	नदे नृधिर्नदेवो	१-१८-४२
नमस्तुभ्यं भगवतो	८-१५-२९	नमो विष्णुसत्त्वाय	४-२१-५१	नदैकदास पद्म त्रीन् भावान्	११-१९-१४
नमस्तुभ्यं भगवतो	९-१६-२९	नमो विष्णुसत्त्वाय	४-३०-२४	नदैवतो	१-५-१९
नमस्ते देवदेवेश	१०-५४-१९	नमो द्विजपत्नीभ्यो निबोधत	१०-३१-१६	नम्यवशिष्टते पञ्चो	४-३०-२०
नमस्ते देवदेवेश	१०-८३-८	नमो द्विजपण्यभाष	८-१५-३३	नमोऽपिह भावेयु तदसि	१०-७४-१२

नरं प्रपुष्पमापातमाकर्ष्य	१०-६८-४३	नाभ्यगच्छन्नैकान्पातान्	१०-८४-१९	नाभिहृदादिह	३-१०-२४
नष्टापेष्मभेदुनिपत्यं	१-२-१९	नानाऽऽमनब्रह्मवर्गीः	४-७-११	नाभेरसानुषभ आस	२-७-१०
नष्टाशोचा मूर्धपयो	४-२-३०	नानाकर्मविधाकेन	३-१०-११	नाभ्यजानन्निमं लोकम्	१०-३७-१८
नरे लोके द्विपार्धावसाने	१०-४-२६	नानान्यं जन्मनासाय	१-१५-९	नाभ्यनन्दं दुराचारा शची	१०-६५-२८
नस्येतजोऽयं यस्य बशे	१-६-१४	नानाभावैर्नैतन्येनोपपन्नेदेवान्	१०-७८-२७	नाभ्यधेयानि मन्त्राऽप्य	२-६-२५
नहि तस्य विकन्यात्मा क्रिया	११-१८-३८	नानागणितैः भूतिः	४-७-१०	नाभ्यधेयान्यमूषं न्यम्	१-६-३
नस्योद्यमोऽप्येवं जसो न	११-२९-२०	नानागण्यमुज्जतिः	४-२५-१९	नाभ्यरूपे भगवती	६-१९-१३
नस्यस्मातिप्रियः कश्चित्	६-१६-१०	नानावर्तीयाः सतिता वृक्षा	१०-२५-२६	नाभ्यसङ्कीर्तनं यस्य	१२-१३-२२
नस्यस्मातिप्रियः	६-१७-३३	नानारूपात्मनो	६-५-१४	नाभ्यान्वननस्य	१-६-३०
नाऽऽचरेद् यस्मिन् वेदोक्तं	११-३-४६	नावालक्षणवेपाभ्यां	१०-३९-४०	नाभोच्चारणमाहात्म्यम्	६-३-२३
नागच्छन्त्याहुता देवाः	४-१३-३०	नानुप्रायो देवतानां	१०-३४-४८	नाभ्या सत्यपुनिर्यस्मात्	९-१८-२८
नागराजोऽऽभ्यनुज्ञातः पश्चिम्य	१०-१४-६७	नानुनृत्ये पुनर् नुपुष्पद्वयो	११-३-२	नाभं जना मे सुखदुः	११-२३-४३
नागाभ्यवरः सर्पात्	९-७-५९	नानुज्जेष्टिकर्मि	१-१८-७	नाभं देहो देहभानाम्	५-५-१
नागालयं रमणं कस्मात्	१०-१५-१	नानुभूतं कृपावेन	४-२९-६६	नाभं मागो हि साधूनां	४-११-४०
नागेन्द्राणामनन्तोऽहं भूगेन्द्रः	११-१६-१९	नानुभूतं न जानाति	६-५-४१	नाभं धियो ननु निरान्तरतः प्रसादः	१०-४६-८
नाग्रिन् सर्पा न च	१०-७२-१२	नानृतं न तत्पापि	२-५-१०	नाभं सुखाप्यो भगवान्	१०-१०-२१
नाक्षस्य वंशो राजन्ये	४-१४-४३	नानोपहादावतिभारिमुख्याः	१०-५८-४४	नाभमर्हति वैकुण्ठ	६-७-२४
नाचनत् नम्रहारेण	१०-४२-२१	नानोपहादचनिभिः	१०-३-११	नाभमर्हत्यसद्वृत्तो	४-१४-३३
नाटयं सुगीतं वारिदम्	४-१५-१६	नान्नं दानस्य धर्मस्य वस्य	१०-८९-३७	नारदः प्राह सुनये	२-९-४४
नाट्योऽस्य निरभिपन्न	३-२७-६२	नान्नं विदाम्यदमशी मुनयः	२-७-४१	नारदोऽपिनी वीरो वयनः	१०-५३-२७
नात! सर्वकर्मा	६-२-४९	नान्वर्द्धिः	७-३-३७	नारदस्तदुपाकर्ष्य	४-९-२६
नातः सर्वं वरम्	३-१०-३	नान्यं ततः पद्यपनाशतोचनात्	४-९-२४	नारदस्य च संवादान्ततः	१२-१२-४४
नातः परमो लोके	४-२२-३२	नान्यं ते कामये	८-१८-१७	नारदान्तदुपाकर्ष्य वार्ता	१०-७८-२
नाति प्रसीदति	३-१०-१२	नान्यं वतिं वृणे वीर	१०-६२-२६	नारदो वामदेवोऽभिः कुण्डो	१०-९३-७
नार्तिचित्रमिदं चित्रा वसुदेवो	१०-७२-२८	नान्यत् तवाहृष्युचनपादस्पर्शमूर्ते	१२-७-४३	नारदोऽकृपयन् सर्वं	१०-६८-४१
नार्तिदीपेण कालेन स काष्ठी	१०-६८-१३	नान्यत्र मद्भगवतः	३-२६-४१	नारायण नमस्तेऽस्तु	१०-६०-६
नार्तिप्रसङ्गद्वयः	१-४-२६	नान्यथा ते	७-१०-४	नारायण हृषीकेश	१०-८९-२०
नार्तिस्त्रेहः प्रसादो वा कर्तव्यः	११-७-५२	नान्यां प्रतीक्ये वै राजाजित्युक्ता	१०-८९-३४	नारायणं नमस्कृत्य	१-२-४
नात्मा ययुः पार्थिवमिन्द्रियाणि	११-२८-२५	नान्यैरधिहितं भद्र	४-१०-२०	नारायणपरा चित्राः	७-११-४
नात्यजुतमिदं मन्ये	१२-५-३	नायस्वत् कश्च नात्मनं वरं	१०-८-२५	नारायणपरा वेदा देवा	२-५-१५
नात्यन्तिकः विगम्यन्त्यपि	३-१६-४८	नायस्वत् तदर्थं तत्र राजा	१२-५-१८	नारायणपराः सर्वे	६-१८-२८
नात्यन्तिकमिदं नाथ	४-२१-४९	नायस्यमुनयानलोकान्	९-८-७७	नारायणपरो योगो	२-५-१६
नाथमानो कपिर्भीतः	३-३२-१२	नायु सायानकुप्येत	६-१८-४८	नारायणमयं वर्म	६-८-५
नाथस्यैव दण्डयन्त्येव	४-१६-१३	नाथगतं प्रणम्याह	९-५-९	नारायणाधिवासस्य	११-२-३५
नाथत आत्मा हि गुणम्	६-१६-११	नाथागतस्त्रीयोऽऽभूत्	९-६-१	नारायणाप्य कथये	११-५-३०
नाथं प्रजेऽस्य सान्त्वयाम्	४-८-२	नाथागो दिष्टपुत्रीऽऽभ्यः	९-३-२३	नारायणाध्यासो	७-१४-३३
नाथो व्यापयः	१-१०-७	नाथागोऽऽभ्यस्ततः	९-५-१	नारायणे नृपियाये	११-१५-१६
नाथिगच्छेत् शिवं प्राज्ञः	११-८-१३	नाथिनन्देत् भुषम्	७-१३-६	नारायणे भगवति तस्मिन्	२-६-३०
नाथुना मेऽस्मिन्पाश	११-६-२६	नाथिरचयकामोऽऽव्रतया	५-३-१	नाथीकश्च इत्युक्तः	९-८-७३
नाथुनाऽऽप्यवमानं ते सम्मानं	४-९-३०	नाथिर्भीतस्ते इवसतं	८-७-२७	नाथीचलेत्युक्तमपराश्रोत	२-७-१८
नाथीनपारा उवता	६-१८-५१	नाथिर्भीतोऽग्रिमूरयस्य रेतो	१०-७८-३५	नातं द्विजस्यम्	७-७-५२
नाथ्यगच्छन् प्रजापिङ्गम्	६-१८-५९	नाथिस्तु यथाऽऽभिर्नयितम्	६-४-४	नातं यथं ते महिमानुपगमे	४-१६-२
		नाथिहर्तुं भुवनकोश	३-२९-२४	नावधीद् गुरुवाक्येन	९-८-६

नामं निशम्य पुत्राणाम्	६-५-२३	निगृहीतं सुतं भुज्या	१०-१२-४	निर्मलमात्रं तत्रात्मा	४-११-४३
नाशच यमेतत् पदसन्तु	४-४-२३	निचीधामानो नारीधामान्दध्यक्ष-		निर्मलमात्रमीशम्य	१०-८१-८
नाभुनतः पथ्यमेवाजम्	६-१-२२		वाङ्मते १०-४९-८५	निर्मलान्यप्यरिष्टानि	१-१३-५
नाभ्यधाम्येषु	७-१३-७	निजग्राहीजता धीरः	१-१६-४	निर्मलं सति सर्वत्र	४-२२-२९
नाभ्यां द्विजानिस्मरारो न	१०-२१-४२	निजपदभ्रजदनेर्जानवज	१०-३३-१६	निर्मलसिद्धाकृतनयः	९-११-१
नाभ्यां वगेरन्त्यन्ता	४-२५-२०	निजमुखविगानित	५-१०-७	निर्मलश्च नमिदं चिद्वान्	९-११-३
नासिके निरभिधेतां टोप्यन्ति	२-१०-२०	नित्य आत्माऽऽत्म्यः	७-२-२२	निर्मलप्रतिन्यायो	१२-१२-२४
नास्यन् नृच कृष्णाय	१०-३१-३८	नित्यं सुधाभन्देहस्य	१०-११-३८	निर्मलसितनयो	३-१२-७
नासी ज्ञान न भरिष्यति	११-३-३९	नित्यं ददाति कामस्य	५-६-४	निर्मलगानां यथा गता	१२-१३-१५
नास्यन्तुतोचिनं तात	४-११-३८	नित्यं द्रष्टाऽऽसि मां तव	८-२१-१०	निम्नोचनि भगवान्	५-८-१६
नास्ययो बुधपात्माना	१०-४३-३	नित्यं निरीधमाणां	१-१०-६२	निष्क्रीडिपथेभ्योऽऽध्वान्	२-१-१८
नाहं कमण्डलायस्मिन्	८-२२-१८	नित्यं सुप्रदिता गोपाः	१०-४१-३४	निर्पथं मुनिं शान्तं निर्विरं	११-१४-१६
नाहं तथाधि	३-१७-८	नित्यं यन्मानुष्यनसः	६-८-५७	निर्भयत शिषी वै	२-१०-२६
नाहं तनुं रज्जो	६-१४-५७	नित्यं सङ्गु नम्राणां	१०-१०-४-३	निर्भयतास्य	३-२७-५७
नाहं तथाद्विपुलं	११-६-४४	नित्यं सौचित्यस्मात्र	११-३१-२४	निर्भयतः त्वयि कल्पमद्वयं	४-३१-१९
नाहं तु सत्यो भजतोऽऽपि जन्तुं	१०-३०-२	नित्यदा सर्वभूतानां	१२-४-१५	निर्भयकृतिर्निर्मलश्च	३-२५-४५
नाहं न पशो न च यूयमन्ये	४-७-७	नित्यदा ह्यहं भूतानि	११-२२-४२	निर्भयकल्पनरोगनिर्जन्तु	१-१-३
नाहं न एवं बत	२-६-३६	नित्यनिर्जन्तुः	५-९-९	निर्भयः सुपथिनं कदाचित्वाहनः	१०-६७-१६
नाहं नित्ये	७-१३-४२	नित्यमुनिं धीमन्तुकोशं	१०-५४-३	निर्वीधनस्तस्य	३-२२-३४
नाहं परायुर्कपयो	८-११-९	नित्यमुनिद्विप्रमनसो	१२-३-३९	निरीक्ष्य वदन्तं कृष्ण	१०-४९-५
नाहं विर्यामं न्याम्	९-९-९	नित्यकृतमप्यप्यन्तान्	३-३४-२७	निरीक्ष्य तदुपस्थितं प्रदीपित	१०-१६-२६
नाहं विरेभि	७-९-१५	नित्यस्याथस्य संबन्धो	६-१६-७	निरीक्ष्य तापुतमपुष्पो जना	१०-४१-२०
नाहं विरेभि	८-१९-०९	नित्यानुभूतिज्ञानाभ	५-६-२०	निरीक्ष्य पुनर्नां देवः	८-१०-२७
नाहं भक्षितवानस्य सर्वे	१०-९-३५	नित्यानिदिन विनेन	११-३-२०	निकटो भोजराजेन	१०-६९-९
नाहं भयप्रां रहितः	१०-३९-११	नित्यो निर्वाणिकश्चैव	१२-४-३८	निकृषिता महापङ्के	१०-८५-७
नाहं भवेति भावोऽऽपं	४-२९-७३	निद्रायाकांक्षये नित्यं उपाधिः	१०-२०-३०	निकृषिता शम्भवेण सा	१०-६८-१२
नाहं परिचो	६-१७-३२	निद्रा हित्ये नक्तं	२-१-३	निकृष्यतामिह	७-७-४७
नाहं विशकिं सुराज	५-१०-१८	निद्रानुपगानेषु वृष्णि	३-४-२८	निरोधस्यानुपायनमात्मनः	२-१०-६
नाहं वेद गनिम्	१-१२-४०	निषाय मकरब्धं	१०-५५-७	निरोधोत्पत्त्यनुबुद्धमानस्यं	११-१०-९
नाहं वेद परं	२-५-६	निषिधायतोरात्म्यमायां हृदयं	२-१०-३०	निर्बन्धितश्च महादेवा	१०-६५-४२
नाहं वेदाभिनिर्मुक्तः सुर्वेणाभ्युदितो	११-२६-८	निन्द्यस्तस्यताका	७-१-२४	निर्बन्धितानां पश्चाद्	४-२५-५४
नाहं सङ्गं पणो ब्रह्मन् न	१०-१०-२-२७	निन्दां भगवतः शुष्यन्	१०-८४-४०	निर्वर्तनार	१-७-१
नाहं हानाहन्तं मन्ये विषं	१०-८९-४६	निपजन्तुं सगिरिः	८-६-३७	निर्वन्य सदान् कृष्णो	१०-४९-३१
नाहमात्मनमाशांसा	९-६-५२	निषात्ताम्यो विभुतं	१०-६६-४६	निर्वन्यानेकधृष्टतपमुत्त	१०-५१-२२
नाहमिदमिच्छाजितियां	१०-१०-५१	निषात्ताम्यं तथुष्यं	८-२२-४५	निर्वुणो ब्रह्मणि मधि धारयन्	११-१५-१७
नाहृषय सुतां तन्वा	९-१५-३०	निषोष नानेदमूनं	५-१-११	निर्वुणोऽऽपि	७-१-६
निः क्षिपयामकून गां च	११-४-२१	निषिधायान्य	३-७-१६	निर्विना अमुरा	७-१०-५४
निः कृतं ते मुलाभोनाद्	११-२७-३	निभूतो नम्युषिज्ञानसन्नापाथे	१२-९-५	निर्विनां दिव्यचक्रमभूतिप्रदो	१०-५४-५३
निःक्षिप्यां मदी कुर्वन्	१०-७०-३	निमज्जास्मिन्	३-२४-२३	निर्विनां तस्य नं हान्या	१०-११-४७
निःक्षेपताप लोकस्य	१-३-४१	निमज्ज तस्मिन् सतिते	१०-३७-३८	निर्विनां तानु वर्याणो	३-२७-९९
निःस्वाध्यायपदकारामात्मस्य	१०-८८-२०	निमज्जान्यमज्जतां	११-२६-३२	निर्विनां तानु वर्याणो	३-२७-९९
निगीर्णोपसुरेन्द्रेण	६-१२-३१	निमज्जान्यं दशाहं मास्मिन्	१०-९३-१४	निर्विनां तानु वर्याणो	३-२७-९९
निगूढजम्बु	१-२०-३	निर्मिः प्रविददी साधम्	९-११-५	निर्विनां तानु वर्याणो	३-२७-९९

निर्भिण्णे अभिजानी	३-७-१४	निशम्य बालबचनं	१०-६०-९	निहतानेकासाहस्यकुञ्जारातीनिकः	१०-६९-१२
निर्मय्यमानादुदधेः	८-७-१८	निशम्य भगवद्गीतं	१०-८२-२४	निहते कर्मणि स्थाने नाब्रवीत्	१०-७६-५०
निर्घातं त्यजत प्राप्तं गोपाः	१०-२३-२६	निशम्य भगवन्मार्गम्	१-१५-४	निहती हंसदिभक्तौ यमुनायां	१०-८८-३१
निर्दिण्णस्य धिरकस्य	११-२०-२३	निशम्य भीमगदितम्	१-७-५२	निहन्तुं शतपन्नानं	१०-९२-१३
निर्दिण्णोऽऽनितरां	३-२६-७	निशम्य भीमप्रीतम्	१-०-४	निहन्तुं शतपन्नानं तूर्णं	१०-६१-१५
निर्दिण्णानां ज्ञानयोगो	११-२०-७	निशम्य मरुतां जन्म	६-१९-३	नीयमानं तवादेशान्	६-३-९
निर्दिष नहद्विणो गतक्लमः	११-२३-५९	निशम्य बदताम्रं	४-११-३१	नीयमानां	७-७-७
निर्देद असापासानां	११-८-२८	निशम्य नाचं	३-१४-१	नीयमाने च वृक्षेऽस्मिन्	१०-६५-२६
निर्देद्व्यादिनीमेवं	३-२५-०१	निशम्य वैकुण्ठनिषांन्यमुत्पयोः	४-१२-२८	नीयमानं धने गोभिर्नृभिश्चाप्सु-	चोदितः १०-५५-६
निर्वैरास्यमीपशमेन	५-५-११	निशम्य सप्तमन्दहम्	१-१८-४१	नीनवीमृतसङ्गां रक्षा	१०-६३-२३
निर्वैराप प्रशान्ताप	७-४-२९	निशम्यदेवः स्वधतो	६-३-१	नीनरकोपनाम्भोज	४-२४-२१
निहन्त्य ज्ञातपो ज्ञाते	६-१६-१३	निशम्यकन्दितं देवी	९-१२-३०	नीनस्फटिकदेव्यं	४-२५-१५
निर्वातितात्मनियमाः	८-१५-२८	निशम्यान्धुवा	३-१८-०	नृनं संक्रमणं	३-२८-५०
निवातकचचायचैव वासवेनापि	१०-१०-३३	निशम्येत्यं भगवतः	१०-७२-१४	नृनं जनेरीहितमीशवराणाम्	४-१७-३७
निवारणामः समुपेत्य माधवं	१०-३७-२५	निशम्यैतत्	७-५-२५	नृनं तपो परमं	८-८-१९
निवारितो मारदेन	१०-३४-१९	निशाचरित्यं व्यथिता व्यसुः	१०-७-१४	नृनं तपेऽस्य समीहितं	४-१७-३३
निवासतो यद्दधिणात्म	५-१३-४	निशासनमसिमुपायम्	१०-६८-२८	नृनं ता वीर्यः क्षीणा	४-१८-८
निवासितः त्रिषाजुदे	१०-१०-१-१६	निशामुखं मानयान्ती	१०-३२-२२	नृनं त्वं भगवन्	८-२२-२७
निचीनमाश्राप	३-९-३१	निशामुखेण सरोतान्ममसा	१०-१८-६	नृनं त्वं विधिना	८-८-५०
निचूतं कार्यं सेवेत प्रवृत्तं	११-१०-४	निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैधवं	१०-३२-१९	नृनं त्वत्कृतपुण्यास्ते	४-२६-२१
निचुत्तर्षणगीपमानाद्	१०-१-४	निशाम्य वृक्षपेधम्	९-१२-१९	नृनं त्वद्वान्धवाः कृष्ण	१०-१७-१०
निचुत्तुदुप्यवस्थानो	३-२८-११	निशाम्य वैष्णवं धाम	१०-१०-७०	नृनं देवेन पिहता	३-३३-१९
निचुत्तिधर्मनिरता	३-३३-६	निशापसान आरभ्यो	३-१२-२३	नृनं नाम मरोद्भवाः शान्तिं	१०-९२-३२
निचुत्तिमार्गः कथितः	६-१-१	निशीधे तम उज्ज्वे जायमाने	१०-४-८	नृनं नृपाणां	३-१-४३
निचुत्तितरणमार्गः	५-२४-४१	निश्च लाम्बुभूतं तूष्णीं समुद्रः	१०-१८-३८	नृनं प्रमत्तः क्रुते	५-५-४
निचूने भारते युद्धे सुहृदिधन	११-१०-१२	निषम्य द्विषमाणस्य	६-१-३०	नृनं वतार्पः सज्जतो	१०-७-३३
निचूनेष्वश्वमेधेषु राजा	१०-९४-६	निषिध्यमानः सः	४-२-२०	नृनं वतार्पं भगवान्	५-२३-२५
निर्वैरितोऽऽजोऽऽद्विरता	९-१२-८	निषिध्यमानाः पतिभिः	१०-२१-२०	नृनं वदेतन्मम दुर्गमस्य	१०-१०१-३२
निवेद्य गां चानिधये	१०-३६-३७	निषेकाग्रजन्मानि	११-२२-४६	नृनं भगवतो ब्रह्मन्	२-४-८
निशम्य कर्म तन्	८-७-४५	निषेकादिसमशान्तानैः	७-१५-५२	नृनं भगवतो माया मायिनामपि	१०-२१-४०
निशम्य कर्माणि	७-७-३५	निषेचितेनानिमित्तेन	३-३०-१५	नृनं भगवतो	१-२०-१५
निशम्य कृष्णमापातं	१-१०-५३	निष्किधना मय्यनुरक्तचेतसः	११-१४-१७	नृनं मे भगवांस्तुष्टे	११-२३-२८
निशम्य कोपारविणोषवर्णिनम्	४-१३-१	निष्किधना ख्यं	१०-७५-१८	नृनं मे भगवान् प्रीतो	११-८-३३
निशम्य क्षीशाय	३-१५-१	निष्किधनो ननु भवान् न	१०-७५-१५	नृनं विमुद्यमस्यस्तव	४-१०-९
निशम्य गीतं तदनन्वचनं	१०-२७-४	निष्ठानं नरकं ग्रन्थे	८-१८-३६	नृनं व्रतस्नानहृदि	१-१०-२९
निशम्य तद् भोगयतिः	१०-३३-१८	निष्ठातं योगमापासु	२-२३-३४	नृनं सुवीतैः पतिदेवनायाः	४-१२-४०
निशम्य तद् चानुदेवो	१०-८६-२७	निष्ठातं च कात्थयैव	४-२२-४६	नृनं स्वार्थपरो लोकः	६-१०-६
निशम्य तदर्थीरति	३-१४-२७	निष्ठातं देवकुन्धम्	१-१२-५०	नृनं दि रश्मिरोऽऽस्यं	१०-६-३०
निशम्य तद्वृक्षरक्षया	२-९-७	निमृष्टः क्लिप्तं मे मृत्युः	१०-३४-६३	नृनं छायाः साधवः	५-८-७
निशम्य तद्वृक्षो विष्णो	६-१८-३८	निस्सन्ता नोत्तुषा	८-८-२८	नृनमेतद्विरोधेन	७-५-४७
निशम्य तद्वृक्षं प्राजा	८-१८-०७	निस्सारायत दुर्वृत्ती	१०-४२-३१	नृगो नाम नेन्द्रीऽर्द्धमाश्वाकुतनयः	१०-८९-२३
निशम्य देवस्य देवी	१०-६०-३४	निस्सेतार्थिर्नकुचस्य	१०-३४-४७		
निशम्य धर्मराजन्तु	१०-८३-३५	निस्सं न्यत्रनि गणिकाः	१०-४५-७		

नृगोस्तरास्य	७-१४-१०	नैतन् त्वया दाम्भिकाय	११-२९-३०	नैवोद्दिने भव	७-९-४३
नृजन्मनि न नृष्येत	२-७-३३	नैतन् परस्मा आख्येयं	८-१६-२०	नैवोपयान्पर्याचति	११-२९-६
नृणां निःश्रेयसाधाय	१०-२७-१४	नैतन् पूर्वर्षयः	७-३-२०	नैव त्वया धनुष्येन्द्र वधमर्हति	१२-५-२४
नृणां साधनाया धर्मः	२-८-१८	नैतन् दूयैः कृतं	३-१३-३०	नैवपानां नु भविता विश्वमूर्जः	१२-१२-३६
नृणांभयं परो	७-११-१२	नैतन् वताधीश	३-२२-३०	नैषा इदं	१-१९-२१
नृत्वांस्त्रिस्तुष्टिर्द्विबद्धे	१०-३४-३२	नैतन् सत्मापरोज्ज्वलु	१०-३१-२१	नैषा परावर्धनः	७-९-२७
नृत्यतो गायतः पश्यन्	११-२२-५२	नैतन् स्वर्कषं भवतोऽऽसी	४-८-३१	नैषाऽऽतिदुस्तदा धुन्वां त्वक्तोदमपि	१०-१-१३
नृत्यतो गायतो वाऽऽति यत्नातो	१०-२३-१४	नैतदेवं यथाऽप्य त्वं वदहं	११-२२-५	नैषां मतिः	१०-१-१३
नृत्यानि स्य शिषो	४-१-५५	नैतद् वसन्तुया पश्यन्	११-१८-२६	नैषां मतिः	१०-१-१३
नृत्यन्ती गायती कर्त्तापन्	१०-३१-१४	नैतद् विज्ञाप निज्ञातो	११-२९-३२	नैष्कर्म्यमप्युज्ज्वल	१-५-१२
नृत्यन्त्यपी शिषिव इव	१०-१३-७	नैतन्मनस्तव	७-९-३९	नैष्कर्म्यमप्युज्ज्वलभाचर्जितं	१२-१२-५३
नृत्यवार्तिरग्रीवाति नृपन्	११-८-१७	नैतन्योत्पन्नपरो राजन्	८-२२-२२	नैष्कर्म्यस्य च	३-८-३०
नृद्वहमासाय सुतुर्नभं यः प्रवं	११-२०-१७	नैतादृशः परो	७-१५-८	नो येन प्रमतम्	७-१५-४६
नृषप्रसक्तो दुर्वः	९-१९-४३	नैतादृशानां स्वजनन्यपेक्षया	४-३-१८	नो येनाहं प्रदास्ये किं	१०-२०-१७
नृषत्वं नियोपेतद्	४-१४-१५	नैतावता भगवतः	१२-९-३०	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नृषाणां शीर्षपुकाणां	१०-८६-११	नैते गुणा	७-९-४९	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नृषास्तदाकृत्य नु कर्णनिधुरं	१०-४९-५०	नैते स्वकषं विदुरात्मनस्ते	७-२-८४	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नृलोके पात्रविद्वद्भ्यो वृष्णीन्	१०-५३-२८	नैनं कश्चि न कुतो	८-१४-२६	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नृपु तव भाषया स्वगता	१०-९६-३३	नैनं मनो विराति वागुत	११-३-३७	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैतन्यः सर्वया वृक्षः	१०-९५-२९	नैतो राज्ञः	१-९-५	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैतन् वृक्षो विरागः	६-५-४०	नैर्मानिकः अकृतिको	१२-६-६१	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैवे उन्मील्य दशो सगणं	१२-९-१४	नैर्षयं पश्यन्तम्	७-१४-३२	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैवं यशो रघुपतेरिदं	९-९-२०	नैर्षयेऽऽतिगणपेक्षे	१-१-४	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्वुन्दुभयो व्योम्नि	१०-९०-२०	नैर्षयेऽं परं शत्रुनिः	११-२०-३६	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्वुन्दुभयो व्योम्नि	१०-४२-४२	नैर्षितास्ते	७-५-३८	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्दुर्मुदुभयः	८-१९-२०	नैव नापाभ्यवृष्टाभो	१०-८३-९	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्दुर्मुदुभयः	१०-७३-५	नैव लक्षणे तोक्तो	४-२२-९	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्दुर्मुदुभयः	१०-१०-२०	नैवं विदामो भगवन्	४-९-८५	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्दुर्मुदुभयः	८-२१-०६	नैर्विषः कुरुकार	५-१-३५	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्दुर्मुदुभयः	१-८-४२	नैर्विषो जलचरः	८-२२-२६	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैव्ये त्वां सान्त्वयेण	१०-९०-२६	नैवाशकोविदा युं	१०-७६-४६	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैह यन् कर्म धर्माय	३-२४-५६	नैवात्मनः प्रभुरयन्	७-९-११	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैकत्र नै जयति	३-२१-३५	नैवात्मने ब्रह्मन्नाय	४-१९-३३	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैकात्र शिष्यसंवातः सुहृदां	१०-६-२५	नैवात्मनो न देहस्य	११-२८-११	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्कान्तिके तद्विकृतेऽऽपि	६-२-१२	नैवात्मनपरश्यापि	६-१७-१९	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैकात्म्यतां मे	३-२६-३४	नैवादुर्गं त्वयि विधोऽस्तितोऽस्तनाये	१०-७९-२०	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैकान्तः प्रतीकारः	४-२९-३५	नैवात्मनः परिभक्तोऽस्य	११-१-४	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैकान्तमुष्टिः स्यान्	६-२-१९	नैवार्पकायुक्तः शत्राद्	१०-९०-१३	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्कान्त्यो मे	७-१०-१२	नैवातीकं भवत्येव सचस्ते	१०-७५-५१	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैच्छन् तमगुभापाय	१०-९५-६	नैवाचिदन् क्षीयमाणं जलं	१०-१८-३५	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्वाचं त्वयि क्षत	३-५-१९	नैवेच्छन्त्याशियः क्षापि	१२-९-५६	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैर्वाचं भवति क्षतन्ते	१०-१३-३५	नैवेते वृषका भ्रातुः	४-११-५४	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५
नैन् खानापोपरिदोन्	३-३३-३९	नैवेचं चापि गुणवन्	८-१५-५३	नोऽप्येतः किं विभुर्भोज	१०-९-२५

प, फ

पञ्चाशं विविधाः शाकाः	१०-२२-२६
पञ्चदशं नामनकम्	१-३-१९
पञ्चदशान् वीरस्य	४-२५-५१
पञ्चदशान्तेर्षेयः	९-१७-१५
पञ्चभिः पञ्चभिः	३-२७-१२
पञ्चमः कपिलेनाम्	१-३-१०
पञ्चमे मास्यनुग्राते	४-९-७९
पञ्चाशीर्षादिना गुमां	४-२५-२३
पञ्चदशपदा	७-१-३८
पञ्चात्मकेषु भूतेषु	११-१३-२३
पञ्चाशान् वृषका	४-२८-५६
पञ्चाशीतिवृषाणि	९-२०-२६

पद्मेन्द्रियार्थप्रेषः	४-२९-२०	पदं तथा गुणकर्मानुबन्धम्	५-११-९	परं परं वैष्णवमाग्रनि तपन्तेति	२-२-१९
पद्मेन्द्रियार्था आरामाः	४-२८-५७	पदं त्रिभुवनोक्तृदं	४-९-४०	परं परं वैष्णवमाग्रनि	१२-५-३२
पठेपुराख्यानमिदम्	६-१३-२३	पदा तम्येन सां	३-२०-९	परं प्रधानं पुरुषं	३-२५-३३
पण्यध्वन्यि वे धुराः किराटान्	११-३-३५	पदा मुजालेन नखारुणधिया	१०-७५-२७	परं भावं भगवतो भगवन्	१०-९४-२९
पण्डिता चह्नो	७-१५-२१	पदाऽऽताप	१-७-१९	परं शुश्रूषणं	३-१४-१२
पतन्यतकिः पपुत्रावर्धः	११-३०-१५	पदातिः पथि संतोषं गदापाणिः	१०-१०-३६	परं सुखं हि नैराशं	१०-४५-४७
पतन्यकाततो गथाः	१०-३४-४	पदलोपावतस्तस्य	१०-६१-२७	परः स्वयंच त्वम्	७-५-११
पतमानोऽपि तेरेहसिगम्यत्यन्तरे	१०-७-१५	पदानि तस्मात्खिलनोक्तपाल	१०-३६-२४	परकायं विज्ञानं सिद्ध	११-१५-२३
पतयो नाभ्यसूतेन् नित्यं	१०-२१-११	पदाति त्रीणि राजेन्द्र	८-२०-२८	परच्छन्दं न विदुषः	३-३२-२६
पताकामातिनीं दिव्यां	१०-६७-४०	पदानि न्यक्मेतानि	१०-२८-१५	परदेवताप्रसादाधिगत	५-१-३८
पतिं त्वध्वन्यि मिद्व्यं	१२-३-३६	पदापि पुपतीं धिधुनं	११-८-१२	परमाणुपरम	६-१६-३६
पतिं निरीक्षोक्तपुचा	६-१४-५१	पदाम्बुप	१-७-१३	परमाणुमये चित्तं भूतानां	११-१५-१२
पतिं परमपमं	४-२८-४३	परापेयं वधा इत्यं तन्मात्रं	१२-६-६४	परमानुग्रहो वण्डो	४-२७-९
पतिं प्रचान्तम्	१-१३-३०	पदेकेन मयाक्रान्तो	८-२०-३१	परमात्मन आसीनं कृष्ण	१०-६२-५
पतिं य पृच्छन् भटा	६-२-२२	पद्यां तात्प्रमाणार्थां	१०-६९-४८	परमेही त्वयाम्	३-१४-१६
पतिं सा प्रजनित्यन्	१०-४७-४९	पद्यां भक्तहृदिस्माधां	१०-७-३८	परशुं योजयामास	९-१३-२९
पतिः प्रमथभूतानां	४-२-१६	पद्यां विनिर्णयी द्रुं	१०-५८-४१	परस्परानुकपनं पावनं	११-३-३१
पतिं पादयोर्धरः	१-१७-२९	पद्यामाक्रम्य प्रपदे	१०-४०-७	परस्परानुप्रवेशान्	११-२२-७
पतिनः स्खलितो बाऽर्तः	१३-१३-४६	पद्यकोशं तदाविषय	३-११-८	परस्य ब्रह्मणः	५-२०-१७
पतिनः स्खलितो भग्नः	६-२-१५	पद्यगर्भाङ्गापात्रं हप	१२-८-२४	परस्य विष्णोरीशस्य	११-३-१
पतिनस्य पदाऽऽक्रम्य	१०-४१-१४	पद्यमदहनं तत्र चर्चिका	११-२७-२५	परस्यभावकर्मणि	११-२८-१
पतिनो भुज्यसूद् मूत्रे	३-३२-२५	पद्यहनं गदागृहपादौ	१०-८३-४	परस्मभावकर्मणि यः	११-२८-२
पतिन्या पादयोर्देवी	१०-९५-७	पदाश्रमातामुन जन्तुभार्जनं	१२-७-३४	पराग्रिकमपूरी वा	८-१८-४१
पतिमागतमकार्ष्यं	१०-१०१-२४	पद्व्यां भगवतो	३-७-३३	पराजिनधीरुभिः	८-१४-३
पतिरालोच्य शर्षपां	१०-५०-९	पद्व्यां नतमणिभेष्या	४-९-५३	परानुषकम्	३-१९-९
पतिरेव हि नारीणाम्	६-१८-३३	पनसोदुन्मुतावतत्प्रग्रहं	४-७-१७	पराभूतस्त्वावदवोप	५-५-५
पतिव्रता पतिं हृदा	१०-१०१-२५	पपात नान्यस्य स	६-१४-५०	पराभूतेरधर्मस्य	२-६-९
पतिव्रता पतिं प्राह	१०-१००-२४	पपात भूमी परिवृद्धया	६-१४-४८	पराध्वंवासःक्षणमपूप	१०-७७-२५
पतिस्तुतान्यप्राप्तुवाच्यवान्	१०-२९-१६	पप्रच्छ चेन्ममैवाथ	२-४-३	पराध्वैकसू	३-९-२९
पतीं वीक्ष्य प्रस्फुरन्तीं	१०-१०१-२६	पप्रच्छ अधमाकृत	१-१७-४	पराध्वगतिज्ञाय सर्वोध्यक्षाय	१०-१४-४८
पतीमरीचेन्तु कता	४-११-३	पप्रच्छुक्तपयो देवाः	९-१२-१२	पराध्वः स कपिः	१-४-१५
पतीसंपाजान्भूमिचरित्वाऽथ	१०-७३-१२	पपः पतिम्	१-१०-६५	पराध्वं ये भावा	४-२२-३६
पतीसंपाजान्भूमिचरित्वा	१०-८५-१९	पपः पतिम्	१-१०-६८	पराध्वोपां भगवान्	३-५-१०
पत्न्यां कुपार्दनर्हायाम्	६-१९-१७	पपः केतनिभाः शय्याः	३-३४-१६	पराध्वोपां भूतानाम्	९-१-८
पठयाः पतिव्रतापान्	१०-१०१-७	पपः केतनिभाः शय्याः	४-१०-११	पराध्वोपु भूतेषु	७-६-२६
पतुर्नगरात्तं धुव्यां	८-२०-२४	पपः स्तनाभ्यां शुखाव	४-१०-५०	पराशराः सत्यवत्यामंशांश	१२-६-१४
पतुर्नगरं शरामरीधुञ्जं	१०-५९-५	पपः केतनिभाः शय्याः	१०-१०१-२८	पतिप्रमतीमुद्राहं	४-२४-१२
पत्रं पुष्यं पत्रं तोषं	१०-१०१-४	पपः केतनिभाः शुभं	१०-७५-१०	पतिप्रमतीमुद्राहं	८-२१-१२
पत्रपुष्पफलच्छाया	१०-२०-३४	पपसा शार्धपत्न्याऽऽवेद्	८-१५-४६	पतिप्रमतीमुद्राहं	६-१४-८
पथि प्युनम्	७-२-५०	पपस्थिनीरुण्णीः शीतरूपगुणो-		पतिप्रमतीमुद्राहं	१-७-१२
पथि पथि य मृगभावेन	५-९-१०	पपसा	१०-८९-२६	पतिप्रमतीमुद्राहं	११-९-१
पथि प्रग्रहणं कंसमाभाय	१०-११-३४	पपांसि यासाध्वयवन्	१०-७-४०	पतिप्रमतीमुद्राहं	४-९-११
पथं युक्प्रभायनमादाय	११-२५-२८	पपातनवाधिमत्	१-१४-१०	पतिप्रमतीमुद्राहं	५-३-७

परितुष्येत् तननात	४-९-३२	पशुवद् ध्वनेनेष	४-२८-२३	पादास्य विनिर्धिष्णी	३-७-२२
परितो वन्त्यैः यत्नाम्	३-२-२७	पशुप्रायसो गोपेस्वद्वे	१०-१६-१६	पादास्यो वक्षिन्वासप्रज्ञाना	२-६-१९
परित्यक्तगुणः सम्प्र	४-२०-११	पशुनिविधाऽऽस्तम्भ	११-१०-२८	पादुके न्यस्य पुतः	९-८-१२१
परिधाय स्वरासांति	१०-२०-२३	पश्वि मे इत्यपोद्वाती	४-२९-१०	पादुके धातोऽङ्गान्	९-८-१२४
परिनिधितोऽऽपेक्षेयुष्य	२-१-९	पश्व पश्व वयस्यांते	१०-१२-२७	पादुके शिासि न्यस्य	९-८-११७
परिभूत इमां गा	११-२३-४२	पश्व प्रधास्तीत्य	४-३१-१२	पादेर्न्यूनं शोचति	१-१६-२१
परिधमन्मुन्काभाम्	१-११-१०	पश्व मृत युमानेष दंशितो		पादोऽस्य संबभूताति	२-६-१७
परिधामणविशेष	१०-४२-४	ध्वनकार्यकः	१०-८८-२	पादो ह्योः क्षेत्रदानुसर्पणे	९-६-७
परिमाणध कानस्य	२-१०-४७	पश्यातं सर्वदेवानां	१०-९६-१६	पाद्यमाचमनीयं च गन्धं	११-२७-३६
परिग्रेहेऽऽहृतं दौर्भाग्यं	४-१०-४३	पश्यातं सर्वभूतानां	१०-९१-४७	पाद्यादीनुपकन्याप	११-२७-५२
परिग्रहसं पश्यान् गिरा	१०-९६-२९	पश्वेद जता वाहन्	१०-२८-१३	पाद्याभ्यांचमनीयार्थं	११-२७-२१
परिर्वातः कतिपयेषुको	१०-५८-४१	पश्यतेनान् महाभागान्	१०-२०-३१	पाद्योपस्मार्गान्पाद्यादीनुपादान्	११-२७-२४
परिचयपन्थस्तद् द्वित्वा	१०-२७-६	पश्यन्त्यं पिपणसा	३-३२-२०	पापेन ते देव	३-६-२४
परिचयपन्थस्तद् द्वित्वा	९-८-५४	पश्यध्वम्	७-६-१४	पापानि कर्तानादेषाम्	९-१९-४६
परिज्ञोचति ते माता कुरीत्य	१०-६८-१९	पशन्ति मे ते	३-२६-३५	पापानिभूतं ये भूयो	४-१९-१५
परिधानेन्द्रिषाभ्याहं	१-६-१५	पश्यन्त्योदकप	१-३३-४	पापं क्रम्ये विहते देवाः	१०-१६-३१
परिष्यक्तश्चित्तोक्तं	१०-९०-२	पश्यतां निर्जितैः राज्ञः	६-१२-१६	पापुर्धमस्य मित्रस्य	२-६-८
परिष्यन्वाच्युतं वीरा	१०-६२-३	पश्यताश्चाचारान्ति	१-८-३	पापं मक्षिन् उलबिजम्	८-११-२९
परिस्तीर्षाद्यं पशुषेऽन्वापाय	११-२७-३६	पश्यामि धननाम्	७-१३-३१	पाप्मेष्टानुपादाय	९-८-१२०
परिर्क्षितव्यापिः	१-१७-३४	पश्यामि नाभ्यं पुरुषान्	३-१८-३०	पापमतीचिगर्भायाः	८-१२-१९
परिर्क्षितवि राजर्षिं	१२-५-९	पापार्थं व्यसतं श्रामं वृत्तां	१०-४९-२७	पापबलान्भूत	३-१६-१८
परीत्याभ्यस्यं पिप्पसाग्रं	४-१२-२९	पापेष्टासम्पदो	७-१३-४	पापार्थं महाभाग	१-५-२
परे ब्रह्मपदनिर्देशे	७-५-५०	पापोनातापकलाय	१-१३-१०	पापिधिव इति धुव्या	१२-५-२०
परेण विज्ञाता	३-७-५	पाकपङ्क्तिपानेन	६-१९-२२	पात्रजपनमेष्टव्युपादानाग्नित्वा	१०-७५-९
परिर्क्षितासिता साऽऽहं	८-१५-१६	पाकपङ्क्तिपुं पमे उम्प्रापेयु	१२-२-१३	पात्रितस्तकपेक्षो	१०-६७-३४
परिहृतस्यः रुच	५-१३-७	पाकजन्मप्यर्चिं धुव्या	१०-६३-१०	पात्रितलोऽऽभ्रमा तभ्ये	४-३०-२४
परो रजः सचित्तं तत्तत्वेदो	५-७-१३	पाधानराजं दुपदं दमपोयं च	१०-५५-२६	पात्रिचै च तद्वृक्षं द्राक्षामेव	१०-६२-५८
परोऽप्यपन्यम्	७-५-३६	पाधानराजं दुपदं बालिः	१०-५६-२	पापं प्रजापिता	१-११-१९
परोक्षवादी वेदोऽयं	११-३३-४५	पाधानीं द्रौपदी साध्वी	१०-८९-१०	पापिचारुणो द्रुमः	१-२-२५
परोक्षदम्यो जगत्सम्भुः	६-३-१२	पाधानेयु पिपितानस्मान्	१०-६२-१०	पापिर्चिह्नं देहेषु प्रविहन्तुग्राहयः	११-७-११
पर्यज्यः शतवर्षाणि भूमी	१२-४-७	पाणिषां पौराणयो मक्षिदेव	११-८-११	पाप्याऽऽपीत्य मुद्रं श्रापं हतुः	११-१५-२४
पर्यज्यपोषो जततः	८-१९-३१	पाण्डवाश्च महान्यासः कृपा च	१०-७३-३१	पापपन्ति प्रजापालाः	८-१३-२६
पर्यज्यो भगवानिन्द्रो	१०-२२-८	पाण्डवाश्च महोपाता	१०-१०-२९	पावकः पश्चिमर्षिर्गोमार्तच	१०-६६-५८
पर्यङ्क इत्यकलायु तामुन्वाप्य	१०-७५-३०	पाण्डुपुत्रानुपासितं	१-९-१८	पावकः पन्थानपच	११-२४-४
पर्यपूज्यन्महापुद्गलेन तसा	१०-५४-४७	पाण्डुपुत्रेणा कृन्त्या	१०-५६-१०	पावनाग्निपापार्णपद्	१०-१०५-७
पर्यसं नन्द्या सत्याः	४-७-२२	पातानमेतस्य हि पादभूतं	११-३-१०	पादि पादि महापोषिन्	१-८-१२
पर्युपासत राजेन्द्र	७-५-५९	पातितमेतस्य हि पादभूतं	२-१-२६	पादिमां पातयन्	३-२१-२६
पर्युहया पतितया वनमरणपं	११-६-१२	पातितोऽर्जुनः शिरा देवैः	९-७-६२	पाह्ना नाभ येषांऽऽसीद्	११-८-२१
पयतो नारः	१-९-१३	पादव्यासीर्जुनविपुत्रिभिः	१०-३०-८	पिष्टाकात् कुक्षेयान्	१०-१०५-४
पतापनं वदुकुले जातस्य तव	१०-५४-८	पादयोः पतितम्	७-५-२७	पिष्टे नाभ्यश्रितंमुष्टे	११-२७-२३
पतापयानी नो एदा मागधः	१०-५५-१८	पादयोस्तन्निन्दं च	४-१५-७	पितरं वरुणहन्तम्	९-७-७२
पतापितं पतयती सङ्ग्रामे	१०-६६-२१	पादयोर्गन्धर्वोक्तो	६-८-६	पितरः मित्रयन्त्रां	११-३१-२
पशयो पयसं क्षीरं	४-१८-२३	पादसंवाहनं वक्तुः क्षेपिन्	१०-१३-१६	पितरापुनन्याधी	१०-४३-१

पितरि प्रसिन्धे	७-७-२	पीतप्रापस्य जननी	१०-८-३७	पुत्रास्तन्वातरस्तावन्	९-८-१२९
पितरि प्रसिन्धेऽऽरण्यं	३-२६-५	पीतप्रापेऽऽमृतं	८-८-७२	पुत्रास्तन्वपुण्यन् पितृभ्रंशंभृतिभिर्य	११-३०-१९
पितरि भ्रंशिते स्थानाद्	९-१५-३	पीतवासा पनयधामः	६-४-३७	पुत्रेण जायते लोकः	४-३१-४५
पितरी नान्यविन्देतां	१०-९-४७	पीतवासा महोदरकाः	८-८-३२	पुत्रो मे रक्षितव्यस्ते स्थानो	१०-६७-३६
पितृपुत्रते पादौ	१-१२-३४	पीतांशुकं पृथुनिनम्	३-१६-४०	पुत्र्या वरं पराङ्मुखम्	९-४-३०
पितृपुत्रते बाणाः	१०-४७-३४	पीते गे वृषाकेण	८-८-१	पुनः पुनिनमागन्व	१०-२८-३५
पितृपुत्रते सोऽऽमृतं	९-१७-२३	पीत्ना मुकुन्दमुत्सापमक्षिभृष्टी	१०-१३-४३	पुनः स्वस्यप्रमासाय मुनीनां	१०-९५-१४
पितृपुत्रतेऽऽभ्येत्य	९-७-११	पीत्वाऽऽन्तरजं वक्षिः	४-८-६३	पुनः स्वहस्तेरचनान्	९-१३-३५
पितृपुत्राभ्यां क्षिप्रभाभ्यां	१०-४३-२१	पीत्वाऽऽपः पादपाः पञ्जिरासन्	१०-१८-१९	पुनःपुनः स्मरार्थान्	१०-४५-५०
पिता मुहस्तं जगतामपीशो	१०-२५-६	पीत्वाऽऽमृतं पयस्तस्या	१०-७४-५५	पुनस्तन्पुत्रादन तदप्याच्छिन	१०-५९-३१
पिता मे पूजयामास	१०-७१-३७	पीतापताष्टमुज्ज्वल	४-३०-७	पुनरासाय संरब्ध उग्रकुण्डं	१०-१३-३१
पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय	१०-७१-१५	पुंरचस्तपाऽऽहृतं चित्तं को न्यन्यो	११-२६-१५	पुनर्गतां स्वामादाय	३-१९-१६
पिताब्रह्मावपुत्रस्ते	८-१८-१४	पुंसः कृष्णतो	८-७-४०	पुनश्च पाचमानाय	१-१७-३८
पितामहसमन्ताभ्ये	१-११-२३	पुंसः क्षिपामिपुनीभाव	५-५-२८	पुनश्च भूषाद्रगवन्	१-१९-१६
पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये	१०-८५-३	पुंससिख्यो विहितः सुहृदां	१०-६-२८	पुनश्च शक्रः कोरुण्डे शरान्	१०-६७-७९
पितामहा मे समरेऽऽमरग्रथैः	१०-१-१५	पुंसां कान्तकृतान् रोषान्	१२-३-४५	पुनस्तत्र गतोऽऽव्यान्	९-१२-४२
पितामहेनाभिहितम्	८-१५-५९	पुंसां किलेकान्तापिधाम्	६-११-२२	पुनस्तमासज्जन	७-८-२८
पितामहो मे भवदीय	८-२०-४१	पुंसां गतिं मृगयतामिह	३-१६-४५	पुनस्ती पुंसोपेन	७-१०-३७
पितुः कायेन सम्भाव	९-१४-२०	पुंसां उलाध्यतं मन्ये	८-२०-३७	पुनीदि पादराजसा	१०-३९-१३
पितृपंथिरूपे स्वे	४-१-६६	पुंसां स्वकाग्राय	३-९-२६	पुनीदि सद्गोक्तं मां	१०-९५-११
पितृदेवमनुष्याणां	११-२०-४	पुंसां गतो विविध	३-१०-१३	पुमान् चोपेतु श्लेष	४-१७-२७
पितृदेवमनुष्याणां	३-१२-१६	पुंसां गतापिनां सम्भा	४-९-६३	पुमाचारिणि वदन्त्या	६-५-१३
पितृदेवोपमत्स्यानां	४-२५-४१	पुंसो यथैवेन्द्रियाणि	३-३२-४९	पुमाभेताप्यतिबेलमामनः	४-३१-३९
पितृभूर्भुविः कर्णः	४-२९-१३	पुंसो वर्षशतम्	७-६-११	पुत्र एवावसं कापि नागच्छं	१०-६२-१५
पितृभ्य एकां पुत्रोक्त्यो	४-१-४९	पुंसोऽऽयं संभूतेर्हनुः	८-१८-२५	पुत्रं निर्माय सान्ध्याय प्रादात्	१०-८६-२४
पितृभ्यां प्रसिन्धे साध्वी	३-२४-२	पुंसोऽनुकूल्य नातार्ये भ्रमः स	१-१७-८	पुत्रं भोजकतं जगुः साम्	१०-७६-३६
पितृभ्यां सुहृत्पुत्रा	१-१२-२२	पुच्छमूले पाता	५-२२-२५	पुत्रं सम्मृहसंभिकमार्गप्या	१०-५८-८
पितृपानं देवधानं	४-२९-१४	पुच्छे प्रगृह्णानिवनं	१०-४१-८	पुत्रग्रामग्रजान् साधवान्	११-१८-२४
पितृन्वदन्तुः	७-५-३५	पुच्छद्रुमसता	३-२२-४०	पुत्रग्रामग्रजोपान	७-२-१४
पितृवसमुपकुलीणां	१०-८१-४१	पुण्या वन व्रजभुवः	१०-४२-१३	पुत्रग्रामेभ्योभ्रमिणाम्	१०-१८-४६
पितृन् देवान् सभाम्यन्वं पित्रावच	१०-५८-१०	पुत्रं कृत्वा मुनःसोप	९-१४-३०	पुत्राः स्वमहिषी	४-२६-१८
पितृन् धानन् स्वसङ्गतिन् हव्या	१२-३-३७	पुत्रदाप्राप्त्यन्तुं सद्यः	११-१७-५३	पुत्रभक्तस्य मुनः	९-७-१२
पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं	१०-७१-२१	पुत्रवीरजनानीकितारकान्ताकरेणुभिः	१०-७०-६	पुत्रन्तुपुच्छं स्थानां	१०-६२-३१
पित्राचानुमते राजा	१-९-५७	पुत्रशोकतुराः सर्वे	१-८-१	पुस्तान् सचितुः	५-२१-१६
पित्रे माधाराजाय	१०-४९-२	पुत्रशोकाभिसन्नातः	१०-९७-३०	पुत्रा क्लिप्त महानादो धर्मं	११-१७-३
पित्रोः किं स्थितुं भार्यायाः	११-२६-१९	पुत्रस्ते भविता भवे	६-१८-४५	पुत्रा क्षीरानुपजानो	१०-६५-४४
पित्रोर्पात्राक्षितो रामः	९-१४-१	पुत्रस्यैव च पुत्राणां	३-१५-४४	पुत्रा नारदशापात् नी	१०-१०-२३
पित्र्यं च स्थानम्	७-१०-२४	पुत्रा हिरण्यगर्भस्य	११-१३-१६	पुत्रा पिता नो	३-१५-१२
पित्रिर्निकेतरीरिय	७-७-३	पुत्राणां दुहित्यां च कान्ते	१०-७९-३५	पुत्रा मया प्रोक्तमनाय	३-४-१३
पित्रन् इव यक्षुष्मा	१०-४१-२१	पुत्राणां हि परोधर्मो	६-७-२९	पुत्रा रथैर्मर्षात्पूनीरचरन्	१०-५४-५२
पित्रन्थि ये प्रयवत	२-२-४०	पुत्रानप्यापयन् तांस्तु मह	१२-६-१०	पुत्रा निरन्मृतां तत्रे	४-२-४
पित्राद्रनीवी मुपेणी	४-२५-२४	पुत्रान् निरति कृताञ्च	७-४-४६	पुत्रा सुहृदावीपयथो	४-१८-६
पितं मया जलं	३-१४-१७	पुत्रार्थमीहर्षं हृष्टा	१०-६८-३	पुत्रा स्वयम्भूर्य संयमा	६-९-२३

पुराऽऽनेन ब्रजपते साधवां	१०-९-१७	पुनहाप गतिं	३-२५-२३	पुषा तु वज्रमनस्य	४-८-४
पुराऽऽनेन ब्रजपते! साधवां	१०-२४-२०	पुनहो नाभितो जज्ञे	३-१३-२४	पुषा धनत्रयो यातः सुपेणः	१२-११-१३
पुणकन्यायाये स्मृकृतम्	४-८-४२	पुनोमा वृषपां च	६-१०-२०	पुषाऽऽनेनस्यः पिष्टोः	६-६-४२
पुराणनेष्टं ब्रह्मन्	१२-१६-५२	पुनोमा वृषपां च	६-६-३०	पुषाऽऽनेनस्यपदं दन्तान्	४-६-२२
पुराणसंहितायेना दिव्याम्	८-२२-५५	पुष्करं मधुरायां च द्वारकन्यां	१२-१२-२०	पुषकृ सवेण मा मद्यं	११-२९-११
पुराणसंहितायेनां कृषि	१२-४-४१	पुष्करं देवभानुश्च	१०-१०५-२०	पुषीधयः कर्मदशो	४-७-४७
पुराणसंहितायेनाभ्यान्	१२-१२-६३	पुष्पाति वानपथेण	१०-४८-२३	पुषीधयानि प्रापुः	१०-७८-१३
पुराणसंहितायेनाभ्यान्	१२-५-४	पुष्पकथैर्जुनास्त्रैः	९-८-१३६	पुष्येत्वं कतपथैः	१-८-४७
पुराणसंहितायेनाभ्यान्	१२-१३-३	पुष्पमिदम् शुद्धाः	१२-१-१६	पुषा भोजन् स्वातीस्य तनुवान्	१०-७०-२७
पुराणनेन सृष्टिनि	७-१४-३८	पुष्पापेणस्य प्रभा भाषां	४-१३-१३	पुषा नितोस्य भाषेयं कृष्णं	१०-८१-२९
पुरी बभ्रोपवनान्पुराणानि	१०-८७-४	पुष्पश्च लाजाश्रितभिः	१०-५२-११	पुषां समागम्यकुताभिवन्दन	१०-६३-७
पुरी विद्यापोगतः	४-२८-४२	पुष्परागप्रवाताश्च	१०-५३-९	पुषिषी चापुराकाश	११-७-३३
पुरीसंक्रान्तपुत्रकान्तो	१२-१-१६	पुष्पो हिरण्यनाभस्य	९-१०-५	पुषिषी चापुराकाश	११-१६-३७
पुत्रकुसं सितं पुत्रं	४-१३-१६	पूः सवृन् रमाभिः	९-१०-१३	पुषिष्वीषीषीजानि	४-१७-१३
पुत्रनसमुद्रमुखात्	९-२१-५३	पूतिष्या कर्षं सम्यक्	१०-८९-२८	पुषुः पुरुरवा गाधिपते	१२-३-९
पुष्यं पुत्रानं विद्याद्	४-२९-२	पूतिष्यन् जगप्रपं प्रसाय	१०-१४-६९	पुषुः प्रजातां कर्णं	४-१७-१२
पुष्यं प्रकृतिब्रह्मन्	३-२८-१८	पूतिष्यन्तरावाताश्च	६-१९-४	पुषुर्कतिः पुषो भूषाः	४-१९-३३
पुष्यं सत्यसंयुक्तमनुभाषा	११-२५-९	पूतां चक्रान्पुन्येन्यमन्योन्	१०-५६-१६	पूषोस्त्यक्तमाकार्यं	४-२२-१७
पुष्यः प्रकृतिव्यक्त	६-१२-११	पूतार्दनां प्रवादायै महापर्वन् वा	११-२७-५०	पूष्याः स वै गुह्यम्	९-२२-७७
पुष्यः प्रकृतिव्यक्तमहद्वारो	११-२२-१४	पूतिताः सुसमासिताः	१०-६-२२	पूषिगर्भस्य ते बुद्धिमात्मानं	१०-७-२६
पुष्यस्य च मां धीराः	११-७-२१	पूतिताः सुरैः कृष्णो	१०-६५-४	पूषिगर्भाय देवाय	८-१६-२६
पुष्यस्य भुक्तं ब्रह्म	२-५-३७	पूतितां वदुर्भिर्भिर्दिवि	१०-५२-१४	पूषिश्च पत्नी सावित्रुः	६-१८-१
पुष्यस्यभार्यावित्त	१-९-३३	पूतितां वदुर्भिर्दिवि	१०-८८-५८	पूषिभ्याम्यदमन्मन्तरागिराया	१२-१३-२
पुष्या यदि सुखानि	४-२०-४	पूतिता लोकनाम्नी राक्षसी	१०-७-३६	पूषिवाक्यपत्न्यं स्वेयु	१०-९०-६
पुष्याः यक्षपारिचय	९-२१-१०	पूतिताऽऽनेन नीताऽऽनं	१०-४१-२५	पूषिवाक्यपुत्रोपासी कदाऽऽप्यतो	१०-७९-३४
पुष्यापानुगृहीतानामेनयां वासनामयः	१२-६-५६	पूतितामुषयः शानं	१२-१२-२८	पूषे न्यन्वीषी	५-२२-२७
पुष्यान् योषितो हतः	१०-९-१७	पूतितां प्रवक्ष्यामि	९-१७-१	पूषो भगवता सर्व	१०-३७-४
पुष्याय पुराणाय	४-२४-४३	पूषो वर्षसहस्रं मे	९-१६-१८	पूषाऽऽप स्वागतं तस्मै	१०-३६-१६
पुष्यायचपर्वतोका		पूषोकायायि पुषां	१०-१०-६७	पूषुः कृतमहापुताः किमुक्ता इव	१०-५१-३६
पुष्यायच उतस्युः	९-४-१५	पूषोचन्द्रकामपुत्रो मीमुषी	१०-९०-१८	पूषुः धृति गजराजस्यता	१०-५८-५८
पूषेयपरावरोच न वैतल्यमप्यन्यै	११-२३-११	पूषोमहान्परोपेश च नादिशानां	१०-१०५-१३	पूषुः शिरांसि रथिनामार्चनं	१०-५९-८
पूषेय्यदि रानेन्द्र	७-१४-४५	पूषाः पुनित्य उरगाय	१०-१९-१८	पूषुः समुद्रे वदन्ः सान्वेषा	१०-८८-६
पूषेय्यर्द्धभृगुसम्	१०-४०-१५	पूषोमायाऽऽसृज विरजं	४-१-१४	पूषुः सुमनसो	३-२५-८
पूषो रामवरितम्	९-९-२३	पूषेन तपसा	३-१०-४१	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषोहोत्रस्यनोः पुषः	९-२१-६	पूषेहोत्रावयमत्रदेवभिः	१०-५७-४०	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषोऽस्य एवासीन्	९-१२-५१	पूषे गृहीतं गुणकर्षचित्रमज्ञान	११-२८-३४	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषेयं पुनोऽऽवपुनो परान्वरो	१०-१-२२	पूषे निजित्य	१२-३-३	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषोपतां वसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां	११-१६-२२	पूषे ज्ञानं प्रकृतिं धीत	११-२०-१०	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषो कदाचित् ब्रह्म	३-३-२४	पूषेन्द्रां समासाय रुद्रपुत्रोपाज्ञा	१०-५९-१३	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पूषोन्तं सारोपयने	४-२५-१७	पूषेन्द्रां नृपैः सायै यत्नां	१०-५९-४०	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पुनकोदितसर्वोदो	३-२-५	पूषेन्द्रां नृपैः सायै यत्नां	८-१५-४७	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पुनस्पोऽऽनेनपन्	४-१-३६	पूषेन्द्रां नृपैः सायै यत्नां	१०-८-१४	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	
पुनदस्य गतिर्भाषां	४-१-३८	पूषेन्द्रां नृपैः सायै यत्नां	३-१२-३४	पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम	

मितये मुनिः ।

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

पूषेनः स्वसंहितायुचे इन्द्रजम

प्रमत्तमूर्धनिकृत्वाचनवा	४-२४-६६	प्रशान्तमावागुणकर्म	९-८-२५	प्राक्तनविषयमेतां	१-६-४
प्रमथ्य तरसा रात्रः	१०-५७-२५	प्रशान्तिमासीनम्	१-२०-७	प्राक्तने बहिष्यासीनो	१२-५-१०
प्रमथ्यद्वयं प्रतिपत्तानं मृधे	५-१८-३९	प्रश एव हि तन्मिन्नो	४-२९-५५	प्रागकल्पान् कुशलं	१०-७३-२२
प्रमाणापण्डितोऽस्य	२-८-१६	प्रशस्त्यया मरुतः कृतो	१२-७-६	प्रागपं वसुदेवस्य	१०-२४-१७
प्रमृत्वाभुक्तं नेत्रे	१०-७५-३१	प्रथयावननम्	७-८-५	प्रागपं वसुदेवस्य	१०-११-१४
प्रपञ्च तानि नः कृष्ण	१०-१३-२६	प्रष्टुं विनञ्जी युष्मान्	११-१-१५	प्राक्कल्पं प्रपन्नः	१-१५-२९
प्रपन्नः कर्त्तव्यः प्रातः	४-१२-४७	प्रसन्नमजरं वाशं	३-२६-२०	प्रागुत्तरमां शास्तायां	१२-८-२१
प्रपात देवयज्ञं ब्राह्मणा	१०-२१-३	प्रसज्जितकामिना नता	५-१३-१३	प्रागुत्तरमां दिशि हवम्	९-८-१०
प्रपातेऽप्यहं	७-५-४१	प्रसन्नं पिबतः	८-७-४६	प्राश्रये सत्यभामायाः	१०-६७-४५
प्रपुक्ता भोजनानेन	३-२-३०	प्रसन्नयज्ञः नलिनापेक्षणे	२-२-१०	प्राहृत्यैषांविष्टेषु	८-८-११
प्रपुनं चतुरङ्गाणां	१०-५१-१६	प्रसन्नयज्ञनाम्नोऽनं	३-२९-१३	प्राचीनबहिषः क्लमः	४-२५-३
प्रतीकितो वीर्यं न्यमप्रमादाय	१०-५४-६१	प्रसन्नयज्ञनाम्नोऽनं नृणां	१०-१-५३	प्राचीनबहिषः पुत्राः	४-२४-१५
प्रलम्बं पातपित्तोऽग्रं रमेन	१०-५४-११	प्रसन्नो भगवान् कुन्दां	१०-४०-६	प्राचीनबहिषः राजर्षिः	४-२९-८५
प्रलम्बवीचभुजं	१०-३७-४५	प्रसादाभिमुखं शायन्	४-९-४८	प्राच्येन महाभाग	६-४-४३
प्रलम्बवकाचान्मुखागतमहायानिः	१०-३-१	प्रसादितः सत्यवत्या	९-१३-१२	प्राजापत्यं तु तन्	३-६-११
प्रलम्बो धेनुकोऽरिस्तृणावर्तो	१०-४४-२७	प्रसादो यज्ञपत्नीभ्यो	१२-१३-३१	प्राजान्दोऽप्यम्	६-१२-१७
प्रलप्यथसि धातुः	८-२२-६१	प्रसादो वाण्ड्यान् स्वे स्वे	१०-१०-०६	प्रागनुद्धमनःसालम्	१०-२१-२७
प्रवर्तिता भीरुमयाद्या	१०-४९-६८	प्रसीदति यदा सत्यं	१२-३-२७	प्रागनुत्पन्नं सत्युत्पन्नं तु	११-७-३९
प्रवर्धिता ये भवताऽनुकामिता	११-२९-३८	प्रसुप्तस्यानदम्	६-१५-११	प्राणस्य शोषयेन्मार्गः	३-२९-९
प्रवर्धयाम्यं तन्मूर्धं	१०-५५-२१	प्रसूतकाल आसन्नं	१०-१०-४०	प्राणस्य शोषयेन्मार्गः	११-१४-३३
प्रवर्धयाम्यं चरुचण्डः	३-२०-१८	प्रसूतिमिषाः स्विपः	४-६-९	प्राणस्योऽन्यत्स्वनी	६-६-१२
प्रवाणकल्पुष्योऽग्रं	८-११-१३	प्रसन्नो इषयाकल गृणां	१०-६०-१४	प्राणोऽविजिह्वुल्लवः	११-३१-१९
प्रवातवर्द्धत्वकल	१०-११-८	प्रत्यानाभिमुखोऽप्येनं	४-२०-२१	प्राणाः साराः सुता ब्रह्मन्	४-२०-४७
प्रवालपैर्द्वयं भूगालवर्चसां	२-९-११	प्रत्यापनोऽन्यत्स्वनी	१०-७९-३६	प्राणादीनां विश्वसृतां शक्रपौ	१०-७४-६
प्रवासस्थस्य यो धर्मो	३-८-३४	प्रस्थिते तु यनं पिबतः	४-९-२२	प्राणाद् वायुप्रभियेतां	३-२७-५८
प्रविष्टा पुत्री दिव्या दिवसे	१०-१०-१२	प्रहर्तिन नयै स्त्रीषु	४-१७-२१	प्राणापानी	७-१५-३२
प्रविष्टा सभा दिव्यां	१०-६७-४२	प्रहर्षितोऽन्यत्स्वनी	७-८-३६	प्राणापानेन संपप्य	४-१-१९
प्रविष्टा तस्मीधरं	३-२२-४५	प्रहसितं छिप प्रेमवीक्षणं	१०-२९-१०	प्राणापानेन विहृद्	३-२९-११
प्रविष्टा रोचामगदं वज्र	१०-९९-२३	प्रहस्य भगवानाह मा प्रेम्णं	१०-५९-६	प्राणापानेन गन्तुः	१०-५९-५२
प्रविष्टं वीक्ष्य भूगवः	८-१७-२५	प्रहस्य भावगभीरम्	३-२१-३७	प्राणानां इत्यमानानां	३-१५-३१
प्रविष्टः कर्णान्धो	१०-२५	प्रहस्य त्वं वयम्	७-१०-२५	प्राणैः क्षिप्ता धुनुन्मत्ता	२-२०-१७
प्रविष्टः कर्णान्धेषु	४-२२-६७	प्रहस्य भद्र भद्रम्	७-९-५२	प्राणैः क्षिप्तोऽन्यत्स्वनी	४-२९-२६
प्रविष्टान् गृहं	१-१०-६५	प्रहस्य प्रेयसामात	७-९-३	प्राणैः स्वीः प्राणिनः	८-७-३९
प्रविष्टानां महापण्यमर्णी	१०-१०-५३	प्रहस्यनादसम्	१०-३७-५१	प्राणैः क्षिप्ता आचिन्तय	१०-४२-१६
प्रवृत्तं य	७-१५-४७	प्रहस्यसुसम्	७-१०-२६	प्रादुर्भावं वसुदेवः पुत्रोऽग्रं	१०-४-३९
प्रवृत्तं भारतं युद्धमेष्य	१०-९७-२६	प्रहस्यस्यानुपारितम्	७-१०-४४	प्रादुर्भावं यथा प्राच्यां	१०-४-४९
प्रवृत्ताय निवृत्ताय	४-२४-४१	प्रहस्यस्यानुपारितम्	७-५-२६	प्रादुर्भावं यथा प्राच्यां	३-१६-५०
प्रवृत्तितराणां निद्रां	११-२५-८	प्रहस्यस्यानुपारितम्	७-१०-२६	प्रादुर्भावं यथा प्राच्यां	३-१०-२२
प्रवृत्तितराणां निद्रां	६-१-२	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-२-८	प्राणान्तोऽन्यत्स्वनी	३-२५-४५
प्रवृत्तितराणां निद्रां	१०-९३-१७	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-२१-१५	प्राणं निशम्य नरतोऽन्यत्स्वनी	१०-८१-३४
प्रवृत्तितराणां निद्रां	४-१७-१५	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-१०-५६	प्राणैः क्षिप्ता आचिन्तय	१२-७-७
प्रवृत्तितराणां निद्रां	१०-४२-२४	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-२९-१४	प्राणैः क्षिप्ता आचिन्तय	९-७-६१
प्रवृत्तितराणां निद्रां	१०-८९-३	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-१८-३२	प्राणैः क्षिप्ता आचिन्तय	५-११-२५
प्रवृत्तितराणां निद्रां	४-१५-४	प्राह् निषण्णं मूर्धं			

श्रीमो भुव्या स्वतुहिनुरुद्राह	१०-५८-३२	श्रियत्रतो भागवतः	५-१-१	कनमूलकृताहारी	१०-५३-१९
प्राप्नोतीहास्ता	३-२८-३०	श्रियत्रतोज्ञानपदो	६-१-४	कनधुनिरिपं नणां	११-२१-२३
प्राप्नोति न पुत्री कृष्ण	१०-६५-३३	श्रियत्रतोज्ञानपदोः	३-२३-९	कनं ब्रह्मणि विन्यस्य	४-२२-५४
प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां	१०-३-१०	श्रियत्रतोज्ञानपादौ	३-२२-२	कनछकरासङ्गिणा	१०-१३-३८
प्रायः स्वभावविहितो	७-११-३२	श्रियत्रतोज्ञानपादौ	४-१-९	कनानां वततां शय्यं	१०-१३-२९
प्रायशः पुण्डरीकाक्ष	११-२९-२	श्रियत्रतोज्ञानपादौ	४-९-८	कनानि तत्र भूरीणि पतन्ति	१०-१३-२२
प्रायशः प्राकृतान्त्राधि	६-१७-८	श्रियसप्त पुनरागाः	१०-४५-२०	कान्गुनन्यायनेन पथे	८-१५-२५
प्रायश्चित्तानि चीर्णानि	६-१-१८	श्रियामनुगतः कामी	९-१५-३५	व, भ	
प्रायश्चित्तं तु चतने दीक्षायां	१०-१०२-७२	श्रियायाः श्रियमन्त्रिच्छन्	३-२४-१२	वदयार्थमभासाद्य	१०-५५-४
प्रायेण देवमुनयः	७-९-४४	श्रियायप्रकाशचन सिविकाधिरच्युतं	१०-८१-१५	वदं वीक्ष्य पतं साध्वी	८-२०-५१
प्रायेण भक्तियोगेन साहचयेन च	११-११-४८	श्रियैतैले	६-१९-९	वदामपांतायः	७-१०-१७
प्रायेण भनुजा लोकं	११-७-१९	श्रीणिनि हाथ	७-९-५४	वदो मुक्त इति छात्वा	११-११-१
प्रायेण मुनयो राजन्	२-१-७	श्रीतः स्वयं तथा युक्तः	१०-१०१-२७	वदूया तान् दामार्थः	१०-४६-५१
प्रायेण वेद तदिवद	६-३-२५	श्रीतन्तुभ्याम्	३-१४-९	वदूया परिकरं शीतिः	१०-४१-३
प्रायेणाभ्यार्चितो देवो	४-१३-४३	श्रीतात्परासाराः	८-१७-८	वदूयादधी रघुपतिः	९-८-१७
प्रायेणार्थः कदयाणां न सुखाय	११-२३-१५	श्रीतोऽस्मन्मुद्गीतोऽस्मि	९-६-७९	वद्रीतेन दुर्बिनीनं	१०-९-२३
प्रायेणान्वायुषो	१-१-१०	श्रीतोऽऽहं ते प्रजानाद	६-४-४४	वद्व्यानां इतानीकं	१०-४९-७७
प्रायेणैतद्भगवतः	१-१४-२४	श्रीतोऽऽहं ते महाराजः	४-२०-३४	वद्व्याप्रीः केवदेवर्षीः	६-१-२३
प्रायो धर्मार्थकामेषु	११-७-२७	श्रीतोऽऽहं वः सुरवेष्ट	६-९-३७	वद्व्यानं व्रविणाराणं	१०-७-५७
प्रायो यताम्ब मुनयः	१०-१९-१५	श्रीतोऽऽहमस्तु	३-१०-३९	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो	६-१६-५५
प्रायो मुमुक्षुस्तेषाम्	६-१४-४	श्रीतोऽधिमुक्त भगवांस्तस्मै	१०-६९-४३	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो	१०-१०३-१२
प्रायोऽप्युता तेऽस्तुरूप	८-१६-१६	श्रीन्या शनैर्द्वय	८-१६-७	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-५९-४३
प्रायोचरिषि महायाम्	१-३-४३	श्रीन्युमुताः	१-१०-४२	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-७३-३२
प्रायोचरिषो राजर्षीर्ग्रश्रापान्	१२-१२-६	प्रेमणीयं चित्तोकस्य	१०-५५-२६	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	११-३१-२२
प्रायश्चं भारतं दुष्टं भुव्या	१०-९७-२५	प्रेमणीयत्वान्	८-८-४१	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-५५-५३
प्रायश्चंः प्रचुरं एव त्वयाऽहं	१०-५४-४४	प्रेमयित्वा भुवो गोनं	३-२४-४३	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-५५-२१
प्रायुऽक्षिपं च तां वीक्ष्य	१०-१८-२९	प्रेमार्थं शिष्यन्तम्	३-९-२४	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-७३-१७
प्रायोचं भक्तियोगस्य	३-३३-३७	प्रेमतामृषिशांशं कृष्णान्	१०-७८-११	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-५३-३१
प्रासादयोगपुरस्ता	९-९-२७	प्रेमतामृषि पोरेषु	४-२-१४	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-७३-१४
प्रासादत्वर्धनं वधिनृपं	१०-७९-८	प्रेमातिभार	१-६-२१	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-५५-१५
प्रासादाशिरारुद्राः	१०-३९-२९	प्रेमाय तेन्योऽस्मिन्	४-८-३८	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-७५-३७
प्रासादाशिरारुद्राः	१-१०-१७	प्रेमिणोऽऽह्युषुणा होता	९-१-१५	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-८६-८
प्राह नः सार्धं कन्य	१०-३९-४४	प्रेमं श्रियैवमस्य प्रतिभाषमाणम्	१०-२७-३०	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-८६-४४
प्राह पश्य हन्त्यामि त्वामय	१०-६६-१५	प्रेमयतं नशामि	५-१८-१४	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	९-७-२५
प्राह मीनाम्	७-७-८	प्रेमोक्तैर्नन्द	३-९-७	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-१९-६
प्राहन्तुं पुनिशं	८-१०-११	प्रेमकन भक्तियोगेन भजतो	११-२०-३०	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-१९-५
प्राह्मणान् साधुविप्रेभ्यः	९-६-२२	प्रेमकुसुमत्वानन्दारा	१०-१०-६	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	१०-३३-६
प्राह्मणो विन्यते तं च	१०-९४-९	प्रेमकुसुमककुज	१०-३४-३१	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	९-३-२१
श्रियं प्रभुप्राप्त्य उय	३-३-५	प्रेमयतं मदां स	३-९-९	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	३-२३-२९
श्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्त्यः	१०-४१-३३	श्रीहृष्यां वीर्णमात्र्यां	१२-१३-१२	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	३-२३-३२
श्रियं राज्ञः माधवाभ्यामुपानतः	१०-५२-१२	श्रियन् सभावेन	५-२०-७	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	४-२४-९
श्रियन्कृतं कर्म	५-१-३५	श्रियादि वधाम्	५-२-६	वद्व्यान्व्यामिध्वस्यो न	४-२८-५५
श्रियन्तो नाम सुतो मनोः	११-२-१८	कनमूलकृताहारां वृतं	१०-५२-२०		

ब्रह्मण्यानां वशान्यातां	११-१-८	ब्रह्मणां कर्षयामास	३-१४-२६	भक्तिमान् भगवन्वासु	६-२-२८
ब्रह्मण्यो ब्रह्मणां कृष्णो भगवान्	१०-१०१-२	ब्रह्मादयः सुराणाः	७-२-८	भक्तियोगः पुरीषोक्तः प्रीयमाणाप	
ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभिः	५-४-६	ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः	१०-७८-९	तेऽनप	११-१९-१९
ब्रह्मतेजो विनिर्मुक्तः	१-८-२०	ब्रह्मादयो बहुविधम्	१-१६-३३	भक्तियोगश्च योगश्च	३-३०-३५
ब्रह्मदण्डात् विमुक्तोऽहं	१०-३२-१७	ब्रह्मादयो यत्कृतं	३-१५-२३	भक्तियोगश्च व्याख्यातो विराग्यं च	१२-१२-५
ब्रह्मद्विषः शरीरयो	१०-१२-१५	ब्रह्मादयो लोकनाथाः	८-२०-५	भक्तियोगो बहुविधो	३-३०-७
ब्रह्मनयोः सत्सन्धयोः	१-७-२	ब्रह्माननः क्षत्रभुक्तो	२-१-३७	भक्त्या परमया राजन्	६-१८-२८
ब्रह्मन् कथं भगवत	३-८-३	ब्रह्मास्य च ब्रह्मासं यापन्यस्य	१०-७८-१३	भक्त्या पुमान्	३-२६-२६
ब्रह्मन् बुद्धिर्भित्तुभ्यं	३-२४-५२	ब्रह्मेवमुद्दिशतस्तोऽन्यमाने	४-६-१२	भक्त्याऽहमेकया श्रावः	११-१४-२१
ब्रह्मन् धर्मस्य यक्ताऽहं	१०-७९-४३	ब्रह्मां दशासहस्राणि पादं	१२-१३-४	भक्त्याऽहवानर्थापन्या	११-१८-४६
ब्रह्मन् ब्रह्मण्यनिदरये	१०-९६-१	ब्रह्मां पादं वैष्णवं च	१२-६-६७	भगः स्फूर्जोऽरीष्टनेमिरूपं	१२-११-१६
ब्रह्मन् भगवतस्तस्य	१०-१४-३	ब्राह्मणः समस्तः शान्तो	४-१४-४२	भगवत्ताप दान्येकं सुप्रतीकं	१०-६४-३३
ब्रह्मन् यमनुगृह्णामि	८-२०-५७	ब्राह्मणप्रमुखान् वर्णान्	४-१७-२	भगवंस्तथादिभ्यो	१२-५-५
ब्रह्मन् पिण्डरूपाः पुण्या	१०-५७-१८	ब्राह्मणस्तां तु रजनीमुषित्वाऽ	१०-१०१-११	भगवंस्तन्मयाऽव्याह	६-८-२
ब्रह्मन् सन्तनु स्यात्स्य	८-२१-१४	ब्राह्मणस्य च देशोऽयं धुत्रकामप	११-१७-४२	भगवंसे वचोऽस्त्वामिभिः	४-२९-९
ब्रह्मवन्द्युर्ब्रह्मन्	१-७-५३	ब्राह्मणा जन्मनः भेदाः सर्वेषां	१०-९३-४२	भगवच्छिक्षितसमैः	३०-१-२८
ब्रह्मवन्द्यो किमेतन्	७-५-२६	ब्राह्मणांस्तु महद्भागान्	११-३०-८	भगवत उच्यिह्रमाह्वितास्ता	११-२-५४
ब्रह्मभूत्य राजर्वेदोऽहोयस्ताग्रिना	१२-५-१३	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा	१०-८४-११	भगवताऽन्येषां परिरक्षमाणः	५-४-१६
ब्रह्मराज उपाप्लवे	१०-३१-३९	ब्राह्मणाः साधवः शान्ता	१२-९-२०	भगवतो गुणमये तव	५-१६-३
ब्रह्मरक्षांगिरो	८-८-२६	ब्राह्मणानिह्रमे दोषः	९-६-२७	भगवन्तुरुषं राजन्	६-३-३
ब्रह्मरक्षादयमेव तु दण्डा	११-३१-१०	ब्राह्मणान् भोजयेन्नक्त्या	६-१९-२३	भगवन्तुत्तमांलोकं	१०-४५-५५
ब्रह्मर्षिर्भगवान् काव्यः	९-१५-५	ब्राह्मणयो ह्यपेक्षतो हतारं	१०-८९-५६	भगवन्तुदितं त्वं	१०-४४-४७
ब्रह्मर्षिर्भगवान् देशान्	१०-८४-३७	ब्राह्मणं पुनस्तं स्मेने ब्रह्मण्यै	११-२९-१४	भगवद्भ्रात्रनिष्पत्तिः	१०-४२-१९
ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीनामहं	११-१६-१४	ब्राह्मणेनोदितं वाणीमित्याकर्षं	१०-८९-५	भगवत्तानाद्विद	१०-३६-३३
ब्रह्मवर्तकामस्तु यजेन्	२-३-२	ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धेनुंसातः छ	१०-७०-१९	भगवद्धर्मिणः साधो	४-२३-१०
ब्रह्मविद्ब्रह्मब्रह्मणां यो	१२-२-८	ब्राह्मणेभ्यो नमस्त्वामो वेऽस्मत्पू	१२-९-२४	भगवन् किञ्चिद्विदितम्	६-१४-२३
ब्रह्मवैष्णवो भूत्वा तं भिक्षेत	१०-८१-७	ब्राह्मणैः क्षत्रवर्णैर्हि	११-८८-३४	भगवन् किमिदं ज्ञातम्	९-१-१७
ब्रह्मशापोपदेशेन	३-४-२९	ब्राह्मणो ब्रह्मवर्त्यो	४-२२-३२	भगवन् जीवन्तीकोऽयं	११-८८-२४
ब्रह्मशापोऽपिनापस्तु	१-१८-२	ब्रह्मणोऽपि श्रविशदाह	१०-१०२-४३	भगवन् भयतो यात्रा स्वस्तये	११-२-४
ब्रह्मशापोऽपमृष्टे स्वकुले	११-३०-२	ब्रह्मे मुहूर्ते उन्धाय यापुंयस्मृत्य	१०-८०-४	भगवन् वानि चान्यानि मुमुक्षुस्य	१०-१००-१७
ब्रह्मशापोऽपमृष्टां	११-३०-२४	ब्रह्म काणमेतस्य	८-१४-२८	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	१०-५७-१७
ब्रह्मसं दुःखमुक्तं भुक्तं हन्ति	१०-८९-४८	ब्रह्म तत्त्वद्विदं सौम्य	२-१०-५०	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	८-२७-०१
ब्रह्महत्यामर्जनिना	६-९-९	ब्रह्म योगदये कृष्णे	१-१-२३	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	९-६-२
ब्रह्मा पिबुषा गोश्रो	६-१३-८	भक्ताय पित्रा भगवान् हि	१०-१०१-३६	भगवन् श्रोतुम्	७-११-१२
ब्रह्मा जगदुक्तवै	४-१५-६	भक्ताय मेऽनुरक्ताय	४-१७-७	भगवन्तं परं ब्रह्म	३-२५-१२
ब्रह्मा तं तु विप्रिर्भक्त्य	९-१२-१४	भक्त्याऽपि प्रणया	६-१६-२६	भगवन्तं परिक्रम्य	३-१७-२८
ब्रह्मा तदुपाचार्य	१०-११-१९	भक्तियोगेन भवति	१-७-४	भगवन्तं हरिं श्रयो न	१०-७५-१
ब्रह्मा ब्रह्मणं यमं	४-१५-१३	भक्ति मुहः ब्रह्मतां	४-१०-११	भगवन्निन्दनं धृत्वा	१०-८४-३०
ब्रह्मा भयश्च मर्त्यश्च	१०-३-२६	भक्ति लभ्यतः साधो	११-२६-३०	भगवन्तुयमोभूत्वा	८-१४-२५
ब्रह्मा भवो भवतश्च	६-४-४०	भक्ति हरी भगवति	४-१२-१८	भगवन्तर्ध्वंस्त्वानाम्	२-९-२४
ब्रह्मा भृगुर्भयो रथो ब्रह्मपुत्राञ्ज	१२-७-१२	भक्तिः कृष्णे रथा	४-२९-८२	भगवन्तर्ध्वं विमुक्तः	४-२०-१
ब्रह्मा शयैः कुमारश्च	८-२१-२५	भक्तिः परे स्वेऽनुरक्तो विरक्तिः	११-२-४२	भगवन्तर्ध्वं भूत्वा	११-१०-५८
ब्रह्माऽऽमृतम्	३-२३-२	भक्तिश्चाद्यष्टांगेन	३-३४-२४	भगवन्तर्ध्वं विराग्यो	१२-९-१०

भगवांस्तदभिष्टेय कृष्णो	१०-२०-८	भगीरथोऽपि राजर्षिः	९-८-४१	भवन्तो यदि मे दास्यः	१०-२०-१६
भगवांस्तदभिष्टेय तयोः	१०-९३-१५	भगो म ऐश्वरो भावो	११-११-४१	भवभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसातं	११-२९-५०
भगवांस्तदभिष्टेय	१०-३६-३४	भगवत् नृपाः सर्वे	१०-८९-११	भवब्रतधरा मे च	४-२-२९
भगवांस्तान सर्वाथ	११-१-२४	भजतोऽपि न वै केचिद्	१०-३०-१९	भवस्तवाप कृतधीः	४-८-११
भगवांस्तान्वाधुता	१०-३०-५०	भजतोऽभजन्त्येक एकं	१०-३०-१६	भवस्य घटी तु मती	४-१-६५
भगवांस्तुगदधेयं	३-१९-१५	भजन्ते ये यथा देवान्	११-२-६	भवस्योतीनां मनुनाइनानां	१०-३४-३९
भगवानथ ना वीक्ष्य	१०-२०-१८	भजनस्य त्वागत एव साधवो	४-२०-३०	भवानतापीन्यायां वै	६-१२-२०
भगवाननुगावाह	३-१३-२९	भजनस्यभजतो ये वै	१०-३०-१८	भवानाचरिता धर्मन्	८-१८-१५
भगवानपि गोविन्द	१०-५३-१४	भजस्य भजनीपाहिं	४-१२-६	भवानीनाथः सीमलाः	५-१३-१५
भगवानपि गोविन्दः सार्धापत्वा	१०-१००-१	भजे भजनवारुषादपञ्च जं	५-१८-१३	भवान् नागपणसुतः	१०-६८-३६
भगवानपि गोविन्दः	१०-३५-४	भज्यमानुगोपान्नाकाराहालगुप्तम्	१०-३८-५	भवान् परित्रातुमिहापनीनां	४-१९-३३
भगवानपि गोविन्दः	१-१३-३४	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-५१-२५	भवान् प्रजापतेः	७-१-३
भगवानपि गोविन्दो	१०-३५-२६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-३०-२८	भवान् प्रविशतामग्रे	१०-३९-१०
भगवानपि तां शीनं	१०-२३-२८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-५८-११	भवान् भक्तिमतां तभ्यो	४-१४-५४
भगवानपि तन् धुन्वा	६-१३-९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-५०-७	भवान् भगवतो जित्वं	३-५-२१
भगवानपि तत्रात्र न्यवान्तीन्	१०-८५-२९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-१३-८	भवान् वै सर्वजीवानामान्ना साक्षी	१०-९३-२०
भगवानपि तथैव सन्तदेवेन	१०-२९-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-१६-१३	भवान् हि कारणं तत्र	१०-१४-५९
भगवानपि तां राधि	१०-२०-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-२-३३	भवान् हि पुंसः परमस्य	४-७-४९
भगवानपि तान् वीक्ष्य	११-३१-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-११-३३	भवानुगाम्यान्वायं जर्मिमानिनि	५-१८-२८
भगवानपि भारत	५-१-१०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-२८-११	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	१-१६-२६
भगवानपि मनुना	५-१-२१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-७-१	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	१०-५४-५५
भगवानपि राजर्षेः	४-२०-३८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	९-१३-२९	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	१-१०-४४
भगवानपि विजये	१-९-१०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	९-१३-११	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	५-१-१३
भगवानपि चित्रात्मा चिदिन्वा	१०-३-६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	३-१५-११	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	८-१२-२८
भगवानपि चित्रात्मा	१०-३-१३	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-७-१४	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	४-३०-१२
भगवानपि चित्रात्मा	३-३-१९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-२७-२४	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	९-१९-४७
भगवानपि चित्रात्मा	४-२०-२०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	३-२४-३५	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	११-६-६८
भगवानपि सम्यग्ज्ञातो	१०-३३-३५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-१०-३५	भवान्निवेदं तन्मर्चम्	३-१५-३८
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	९-९-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-३१-२४	भवे भवे यथा भक्तिः	११-१३-३१
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	३-४-३	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-५-७	भवे भवे यथा भक्तिः	१-८-३८
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	१०-६०-४५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	७-७-१७	भवे भवे यथा भक्तिः	४-२-१
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	५-४-२२	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-४५-२९	भवो भवान्ना निधनं	४-६-१
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	३-६-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-१४-२	भवस्यान् क्रियमाणानान्	४-३०-४६
भगवानेव एवैकः	३-८-६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-२३-१४	भवस्यान् क्रियमाणानान्	९-८-४४
भगवान् पुनरात्रत्य	१०-५५-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-१०-४५	भगवतमुखो भगवान्	४-२९-८४
भगवान् भगवान्नाम्ना	११-१०-१८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-२०-२२	भानुः सुधानुः स्वर्धानुः	१०-७६-१०
भगवान् भीष्मकुन्ता	१०-५७-१६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-३-११	भानुर्लम्बा ककुब्जाधि	५-६-४
भगवान् भीष्मकुन्तामेवं	१०-५९-५४	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-४७-११	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	१०-७६-११
भगवान् वेदकातस्य	३-१२-१८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-१४-३०	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	६-९-५
भगवान् सर्वभूतेशः	१०-७३-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-३९-२५	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	२-३-२१
भगवान् स्येन भागं	४-८-४९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-८९-३३	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	१०-७६-११
भगवान्नात काव्यवेन	२-२-३३	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	७-१०-२२	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	५-११-९
भगवान्नातवेभ्यो	२-२-३८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-३९-२५	भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	५-११-२६
भगव्य नेत्रे भगवान्	४-६-१९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा		भानुपुत्रोऽस्मत्समाय च विष्णुर्लम्बा	

भारद्वाजं ततो द्रोणं सैनापत्ये	१०-९७-२८	भूतानि वै:	७-२-४१	भूतिणि भूतिकर्माणि	१-१-११
भारावतारणाणान्ये	१-८-३७	भूतानि विष्णोः	६-३-१८	भूत्यभक्तोपहृतं न मे गोपाय	१०-१०१-४
भार्यासतेन निर्विण्णः	९-७-२६	भूतेन्द्रियमनो	७-२-४७	भूतौकः कल्पितः पद्मपां भुव-	
भावनं ब्रह्मणः स्थानं	३-२७-४८	भूतेन्द्रियान्तःकरणान्	३-२९-४७	भूतैस्तनु नाभिः स्वतौकः कल्पितो	२-५-४२
भाषत्येष सत्येन	१-२-३५	भूतेषु वीरव्य उज्जमा	५-५-२१	भूतौकः कल्पितः पद्मपाः	३-५-३८
भाषाद्वतं क्रियाद्वैतम्	७-१५-६२	भूत्येष भार्या भूताया	६-६-१७	भूतगानि परार्थ्याणि	३-२४-२९
भिद्यते सर्वमोहं वन्	८-१८-४२	भूतैः पश्चिमिराज्ये	३-३५-३१	भूतगानि विचित्राणि	८-८-१
भिक्षां चतुर्षु खणेषु विगह्मन्	११-१८-१८	भूतैः पश्चिमिराज्यो	४-११-४५	भूतस्थानं कृतं येन	५-१-४०
भिक्षुभिर्विप्रवीर्यते	१-६-२	भूतैः तुजसि भूतानि	६-१२-१२	भूतोनोपमार्गः पवनः समारिः	१०-३८-३
भिक्षोर्धमः शमोऽर्हिसा	११-१८-४३	भूतिराक्रम्यमाणोऽपि धीरो	११-७-३७	भूतीजनदुर्मनो	६-१३-५
भित्त्वा बलेण तनुकुक्षम्	६-१२-३२	भूतिर्भूतानि भूतेशः	६-१५-६	भृगुममपरंरापवेशा	५-९-१८
भियते हृदयप्रान्तिविच्छयने	१-२-२२	भूतिर्गर्ह्यद्विषं श्माः	२-४-२३	भृगुं वरन्ध मणिमान्	४-६-१७
भियते हृदयप्रान्तिविच्छयने	११-२०-३१	भूतिर्वा पश्चिमिराज्यमसृष्टैः	११-४-३	भृगुः स्थान्तां महाभागः	४-१-४३
भियन्ते भ्रातरौ दाराः पितरः	११-२३-२०	भूत्वा तिचिरयो ब्रह्मन्	१३-६-३०	भृषादपस्ते मुनयो	४-१४-१
भिन्नस्य तिष्ठस्य गुणप्रचाई	४-२०-१३	भूत्वा मुकुन्त्यस्य पदारविन्दं	१०-८९-१९	भृष्यसाक्षाभिमुखं	३-९-१५
भीमसेनान् हिदिम्बायाम्	९-१९-११	भूतीपचनसिदिदिनभः	५-२४-४४	भृष्यानुकल्पितार्थिपदे	३-२९-२८
भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो	१०-८२-१६	भृषुषे पोषधामास	१०-४२-२२	भ्रैजैर् मुनयोऽऽधारे	१-२-२६
भीमस्तु भिजन्त्यस्य	९-१३-३	भृषाराराजपूतना यदुभिर्नित्य	११-१-३	भेदरह्याऽऽभिमानेन	३-३३-१२
भीमो महानसाभ्यक्षो	१०-८५-४	भृषारामुराजन्त्यहन्त्ये गुप्ते सताम्	११-५-५१	भेदेन नामकपाणि विषभाणि	११-२१-६
भीष्मं नृपं सविबुरं गान्धारी	१०-६१-२	भूमिर्हस्तनृम्भाज	१०-१-१७	भेरीशङ्खमुद्वेद्य चणवानकगोमुखैः	१०-६५-४७
भीष्मकस्या बरातोहा	१०-५८-२२	भूमिस्तुरीषं जग्राह	६-९-७	धिः सधियमानानां	४-११-१८
भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो		भूमेः पर्वटं पुण्यम्	९-७-७३	धो धो क्षत्रियदायाद	४-१२-२
गान्धारी	१०-७०-३३	भूमेः सुरोत्तरव्यविमर्दिताया	२-७-२६	धो धो दानवते मरुतं	१०-३४-६०
भुक्तभोगा परित्यक्ता	३-२८-२५	भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो	३-२७-५१	धो धो दानव	७-२-४
भुक्तोपविशितः कामं विप्रध	१०-७०-३१	भूमेर्भरावतरणाय यदुज्जन्मा	११-४-२२	धो धो प्रजापते राजन्	४-२५-७
भुज्यते कुर्मिदं भूषणं	१०-९२-३९	भूमेर्भारायमानानामसुराणां	१०-५४-४१	धो धो ब्रह्मर्षिचर्यासि त्विद	११-८-२
भुञ्जतेः प्रथिचन्	६-१-२६	भूमेर्भारायमराय दुरा	१०-५१-११	धो धो भद्र सुमर्दं ते	४-१२-२३
भुवि भीमानि भूतानि	१०-५-१९	भूमेर्भारायतीर्णानां	१०-२-११	धोष्वानि शूद्रा ब्राह्मण्य स्नेम्रा	१२-१-४०
भुवो भारापतराय	९-४-३५	भूमी निधाय तं गोपी	१०-८-२१	धोष्वन्यन्वज्ञातान्यद् ग्रीणि ये	
भुवि पुष्यतीर्षतना हृषयो	१०-९६-३६	भूयम्बज्यनिताकाशा	११-३१-५	सोम्यिने	१२-१-३२
भू पातानककुम्भोयं	२-८-१५	भूय्यां निपतिती	१०-१२-२	भोगेन पुण्यम्	७-१०-१४
भुः शेषं नीजसंश्रय	६-५-११	भूय एव विजित्तामि	२-४-६	भोजयित्वा वराजेन	१०-८३-२६
भूतैर्नविशाचाय	३-११-२८	भूयः पुष्यधं दिव्यमाकृष्ट	१०-१०३-२३	भोजवृष्णवन्धकमु	९-३१-६३
भूतभावन भूतेश	८-२०-५४	भूयश्च तप आतिथ	३-१०-३१	भोजो नाम नृपः ख्यो	६-१५-३१
भूतमात्रेन्द्रियधियां जन्मसर्ग	२-१-१३	भूयस्त्राण्य सोऽऽशीन्	१०-३७-४१	भोभो निशाम्यतामेतद्	१०-३४-१२
भूतमात्रेन्द्रियप्राण	११-१४-४२	भूतार्थपादि	३-११-३६	भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घनस्यमिदं	१०-५९-१२
भूतसृष्ट्यान्मि मयि तन्मात्रं	११-१५-१०	भूताननुग्रह अदो भवता	४-८-१२	भ्रीतिकानां च भायानाम्	१-४-२६
भूतसृष्टेन्द्रियमनो	३-२८-१५	भूयो दामान् सन्धाय विज्याध	१०-४९-५४	भ्रीमं दव्यं मानुषं च	५-१-४१
भूतानां छिद्रतन्मयं	३-२७-३०	भूयो नमः सद्गुजिन	२-४-१३	भ्रीमं विदव्य सगणं सुधि	१०-७१-४०
भूतानां देवर्चानं दुः क्षाय	११-२-५	भूयोऽपि कृष्णो नातवैः	१०-६६-४२	भ्रमज्जमसहानं प्रवणा	१०-५३-३
भूतानां नभ आवीनां	३-६-१५	भूयोऽपि बाणान् दश देवराजः	१०-६७-५	भ्रमयन्मुमुक्षुतिचयनं	४-२२-३१
भूतानामसि भूतार्थरिन्द्रियाणां	१०-७४-११	भूयोऽपि सर्गाविशर्जिः	१०-६७-१०	भ्राजद्वारमणिशीचं निषीतं	१०-८३-५
भूतानामिह	७-२-२१	भूयोऽहं धातुविष्णोमि	१०-६१-१	भ्राजमानं पद्मकरं	१०-३७-४९

भ्राजिण्याना विमानेन	३-२४-४१	मत्कषाभक्त्ये शब्दा मयमुपायमुद्र	११-११-३५	मधुराया निर्जिनस्य	१०-५-१-२८
भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा दन्तवृद्धे	१०-१०३-१७	मत्कामा रमणं जारं	११-१२-१३	मधुरायां ततः	१-१५-८
भ्रातरीशक्तुः पाशो नृणां वः	१०-७३-२०	मत्कृते पित्रपुत्राणां	१२-३-७	मधुरतां निवसता यनुकृत्य यत्	१२-१२-३५
भ्रातरोऽभाह क	९-५-२	मत्कृतेनमणोदुहं	३-२२-४१	मधुरायाश्च रामेण	१०-५३-४२
भ्रातर्मम सुतः कश्चिन्	१०-६-२७	मत्करोद्रेकचन	३-१६-२८	मधुरज्जातविपुष्ट्या	८-१०-३
भ्रातृपुत्रां च पुत्रे विष्णुना लोक-		मत्करोद्रेकाकुलया	३-२९-१५	मधुरा हरिणा मीनः	११-७-३४
जिष्णुना	१०-८६-१५	मत्कभ्रमस्तद्दीप्तं यतकोपितकृजितम्	१२-७-१९	मध्ये घनाभिनन	७-९-५
भ्रातृयैवम्	७-२-१	मत्कभ्रमस्तोत्सव	४-२४-२९	मध्यादिपु द्वाद्वाभु	१२-११-१५
भ्राता मयंति तप्युन्वा कर्णे	१०-६०-१७	मनया विनयपत्नीय्या	६-१-६०	मन एकस संपुन्याजितस्वातो	११-९-११
भ्रातृवचनमाधुन्य	१०-५-२५	मनोऽनुविशितं यत्	११-२९-४४	मन एव मनुष्यस्य	४-२९-६८
भ्रातृविरूपकरणं युधि निर्जितस्य		मनोयवननान्नरतः	५-५-२५	मनः कर्ममयं नणामिन्द्रियैः	११-२२-३६
ब्रौह्माद्यपरीणां	१०-७५-६०	मन्याणिप्रद्युषे नूनं नापाति हि	१०-५८-२५	मनः पृथिव्यां नामाग्निः	९-७-८०
भ्रातृभिर्नित्यतः सोऽपि	९-८-१२७	मन्त्राण्यारुण	७-९-२९	मनः मृजति वै देशम्	१२-४-४९
भ्रातृवत् सदृशो	७-४-३३	मन्या तं तदमुष्यवत्	४-१३-११	मनसः प्रजाताम्	७-८-३९
भ्रातृव्यसं त्वमदभ्रवीथे	५-११-१८	मन्त्रेन नु देवता यानुधाना	११-१२-३	मनसो मनुपुत्राश्च	८-३-२
भ्रातृणां प्रापणं भ्राता	६-५-१८	मन्त्रेवचा ग्रहिरह	९-६-५५	मनसो वषम्	७-८-४९
भ्रातृमणैर्नद्वैः श्वैः	१०-१६-११	मन्त्राभावां जने दृष्टा ज्ञाना	१०-७१-२४	मनश्च नृष्याऽऽमनया नियम्य	२-२-१७
भ्रमण्डलस्य सर्वस्य	९-१६-२	मन्त्राश्वकच्छपनृसिंहवराहदंत	१०-३-४१	मनश्चैकाग्रया बुध्या	८-१६-३
म, य		मन्त्रो गृहीतो मन्त्रग्री	११-१-२३	मनस्तदचन्द्रमा जातो	३-३७-६४
मंद्रतापच लोकाताम्	१-१३-३५	मन्त्रो युगान्तसमये	२-७-१३	मनसा वचसा दृष्ट्या	११-१३-२४
मंत्रेषु मां वा उपहूय	३-४-१७	मन्त्रयोगीनस्त्रीसत्य	१०-७०-२२	मनसा चक्षिरेऽभीष्टं पतिं	१०-६४-३०
मकरं धीपनाक्षरमाश्रय वल्गुमन्त्रम्	१०-६५-४३	मन्यमानान् तथा	८-७-१६	मनसैव सुरै देवः	६-१-४८
मकारमक्षमुत्पद्य	६-८-१०	मदच्छुद्रिस्तत्रावीरिः स	१०-५८-१५	मनसैवाजुनत्सै	६-४-१९
मधचन् दिपतः पश्य	६-७-२३	मदघन्याः पतिवीर	९-८-५९	मनसो वृत्तयो नः स्युः	१०-४६-१४
मधयजिदमास्यालम्	६-८-३५	मदघां सम्प्रतिहाय	११-२७-४९	मदस्मिन्ः कार्पाणकस्य	८-११-१०
मधयन्त्यापभद्रं नो	६-९-४१	मदघं व सत्प्यागो भोगस्य	११-१९-२३	मदस्मिन्ः निर्जितदिग्गजेन्द्रा	५-१३-१९
मधयान्मदभिप्रेत्यं	८-१४-२६	मदघं धर्मकामार्थानाचरन्	११-११-२४	मनांसि तातामविन्योत्तोरनः	१०-३९-२७
मधोनि वयंमत्तकृद् यमानुजा	१०-४-५१	मदघेय्यद्वेष्टा च	११-१९-२३	मनांसाम्भन् प्रसन्नानि	१०-४-५
मधुलक्ष्मि	७-२-८	मदघं निष्कतं वा सात्त्विकं	११-३५-२३	मनीषितानुभासोऽयं मय	२-५-२१
मद्रज्यकर्मकां मन वरंमुमेदम्	११-११-३६	मदघिपूर्णांतलोचन ईषन्	१०-३३-२४	मनीषिणांनद्वि	६-४-२७
मद्राः क्रियतां विविधा	१०-३४-२४	मद्राध्याः कथा	३-२६-२३	मनुः स्वयम्भूषणान्	४-३०-४१
मणिहृत्तो बद्धूट इन्द्रतेजो	५-२०-४	मद्रुणभुतमात्रेण	३-३०-११	मनुष्यमन	३-२२-३६
मणिपारः कविदयामयन् गाः	१०-३३-१८	मद्रवेण्यापि वसतिः	३-३०-१९	मनुष्ये च सा वृष्णीन्	१०-७७-२०
मणिपूरतः सोऽपि	९-१९-३३	मद्रिष्ण्वर्दानस्यार्थ	३-३०-१६	मनुष्ये पोषीतेत्यम्	५-१-२२
मणिहोत्रोद्ग्राह प्राप्ता वयमुध्वते विन-	१०-६०-११	मद्रकः शत्रुवृद्धाणो	३-२८-२९	मनुष्ये इन्द्रसार्धार्थः	८-१२-३४
मण्डनं देवयजनं दीक्षा संस्कार	१२-१०-१७	मद्रक्या मुद्रस्तन्यस्य	११-१५-२८	मनुष्यस्यन्तः पुत्रः	८-१२-१
मण्डनानि विविधाणि चतस्रस्तस्य		मद्रधान् वाति जातोऽयं	३-२६-४२	मनुष्ये धर्मसाधार्थः	११-१२-२५
महर्	१०-८८-१६	मद्रिभूतीर्यध्याप		मनुष्यास्तु नदा शान्ता	११-५-२२
मण्डनानि विविधाणि सत्यं		मपुकारामहातारं	७-१३-३४	मनुष्यपोदातो	८-१२-३१
उच्छिणयश्च	१०-८२-३५	मपुश्च कितवन्तो	१०-४५-१२	मनो गुणान् यै तृजेन	११-२३-४४
मनं प्रमदमुक्तं	१-७-३६	मपुश्चमनुष्यानीय	१०-५८-३३	मनो बुद्धिराह तः	३-२७-१५
मनद्रजान् पर्वतसजिभान् बहून्	१०-५०-३१	मपुश्चमनुष्यानीय	१-१०-४८	मनो ब्रह्मणि युप्रानो	३-२५-४४
मनितं कृष्णे	४-५-३०	मपुश्चमनुष्यानीय	१०-२९-८	मनो मनसि संपोष्य देहं	११-१५-२१
मनितिरिदंविता देवैः	४-१०-३२			मनो यचो दृष्टरीः	५-५-२७

मनोऽञ्जिरान् स्यात् विरजं	३-२९-१०	मन्वन्तरो भगवान्	३-१२-२६	मय्याकाशान्मवि प्राणं	११-१५-१९
मनोगतिं न विमृजेज्जित	११-२०-२०	मन्वन्तरोषु भगवान्	८-१३-१	मय्यादेश मनः कुक्षं	१०-५५-३६
मनोमयत्वान्	७-७-२८	मम चात्मात्मनो नरो नीतो	१०-६८-३६	मरीचये कतां	३-२५-२६
मनोमात्रमिदं विश्वं	४-२२-३७	ममतां मय्यमर्षाणां कृत्योषैर्मन्त्र-		मरीचिप्रमुखातचान्यं	३-६-४६
मनोरथान् करोत्युषः	१०-३४-७१	परिमणः	१२-३-१३	मरीचिमुत्प्रेरिषिञ्चि	३-१४-२२
मनोरुतानपादस्य	४-२१-२७	ममन्तुः परमापता	८-७-६	मरीचिरन्याहिरसी	३-१३-२२
मनोवशोऽन्ये हि भवन्ति देवा	११-२३-४८	ममर्दं पथां सुर	६-११-८	मरीचिरन्याहिरसी	४-२९-४४
मनोवीर्यमहो	३-१८-२३	ममाह्म माषा मुणमय्यनेकधा	११-२२-२९	मरीचिर्मानसस्तस्य	९-१-१०
मनोभूतं शनरूपायां	४-१-१	ममायामहलं महं	१०-३६-६	महतश्च दिनेः पुषाः	६-१८-१९
मन्त्रतत्त्वन्तर्गतशिरः	८-२१-१६	ममापि राक्षस्यनुजन्मकर्म च	१०-७१-१७	महतां निवातकवयैः	८-९-३४
मन्त्रहन्तं च कस्मिंश्चि	१०-७९-३०	ममार्वास्थापने अह्ना	११-११-३८	महतस्य दमः पुत्रः	९-३३-२९
मन्त्रयामास शर्षपां	१०-५०-८	ममहभिनि देहादी	६-२-४१	महतस्य पथा यज्ञः	९-३३-२७
मन्त्रस्य च षट्पञ्चानं	११-२१-१५	ममेति मनसा यद्	४-२९-६४	महताश्च जपन्तश्च	६-६-८
मन्त्रो मेकमर्दः	५-१६-११	ममेदमृषिर्भित्तम्	९-५-७	मरुधन्वमतिव्रज्य	१०-१०-३६
मन्त्रोत्संग एकादशः	५-१६-१६	ममेदद् तुल्यं मन्ये	१०-३६-४	मरोः प्रतीत्यकलस्मान्	९-११-१६
मन्त्राधुरूपभायनुकूलं	१०-३३-२१	ममेवेयं मदीं कृत्वा न	१०-३३-८	मर्यमन्वाऽनुवाचोपिताऽनुकृत्वा	१०-१०-५१
मन्त्रस्य मन्त्रज्ञस्य	१-१६-१०	ममैव कान्तोऽजित निष्कलो	१०-५४-४९	मर्यावतारस्त्विह मर्याशिषणम्	५-१९-५५
मन्त्राकुन्दकुलो	३-१६-१९	ममोत्तमस्तोकजनेन	६-११-२७	मर्येण यो गुरुमुतं यमनीतानां	११-३१-१२
मन्त्राः पारिजातवच	४-७-१४	ममपुत्रो महाभायः	१०-३५-२९	मर्यां मृत्युव्यालभीतः पलायन्	१०-४-२८
मन्त्राषामेहितथिषः	११-१४-९	मया कालात्मना धात्रा	११-२४-१५	मर्यां यदा त्यक्तममलकर्मा	११-२९-३४
मन्त्र एतं महोत्पत्तौः	१-१३-२१	मया तेऽङ्गाय मयपन्	१०-२५-१५	मर्यामास कृष्णेन	१०-६९-२
मन्त्रते तन्मयम्	१-१०-७४	मया निरूपितस्तुभ्यं	४-२७-२८	मर्यमपि निर्वरेऽस्यं	१-६-२८
मन्त्रमान इदं विश्वं	४-१२-१५	मया निष्पादितं ह्यत्र	११-७-२	मरुक्षणाभिमं कायं	११-२६-१
मन्त्रमानस्तारत्मानं	३-२८-१६	मया परोक्षं भजता तिरोहितं	१०-३०-२३	मरुत्तिकादामर्भार्दस्यै	१०-७५-८
मन्त्रमार्गैर्मयं देहम्	१०-११-१३	मया प्रोक्तं हि लोकस्य	३-२५-३५	मरुत्तिममन्नकन	११-११-३४
मन्त्रमानी इतं व्याघ्रम्	९-३-८	मया यथानूक	३-२०-३२	महतस्तु चिकुर्वाणाव्रजस्तन्यो	२-२-२३
मन्त्रसे सर्वभाषाणां	११-१०-१५	मया सधोदितो भावाः सर्वे	११-२४-९	महतां रौद्रदेहेण	६-९-१९
मन्त्रुना सुभिः भीमान्	१०-७६-४१	मयाऽऽस्ये चद् यरो	८-१०-३९	महतां सन्तु विप्रपै	५-१-३
मन्त्रुना प्रचलात्रः	९-६-३१	मयि निर्वहद्दरपाः	९-६-५४	महतां बहुमानेन	३-३०-१७
मन्त्रुमनुमहानासो	३-१३-१२	मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय	१०-७०-५४	महतत्वाद् चिकुर्वाणान्	३-६-७
मन्त्रे कुण्ठं च रामं	१०-४४-२४	मयि भूय उवासीते	१०-४३-१४	महतत्वाद् चिकुर्वाणाद्	३-१७-२४
मन्त्रे गिरं ते जगतां विमोहिनी	४-२०-३१	मयि संरभ्य विपुलम्	४-२७-२२	महत्या सेनया युक्तो	१०-१०-३२
मन्त्रे त्वां देवदेवानां त्रयाणां	१०-५४-३०	मयि संरम्भयोगेन	३-१७-३१	महत्यां तीर्थपात्रायां	१०-७०-५
मन्त्रे त्वाम्	१-८-३१	मयूकैकाभिरक्तं	४-७-१२	महत्यान्मनि यः सूषे धारयन्	११-१५-१४
मन्त्रे श्रपेण पाप्मानं जीणं	१०-९८-३	मयेदं भगवान् गोष्ठ	१०-२५-१२	महत्यान्मन् मयि परे यथाहंस्यं	११-१५-११
मन्त्रे गणयन्ः साक्षान्	११-२-२८	मयेऽवरोण जीवेन	११-१६-३८	महत्यान्मिच्छतां तीर्थं	४-१२-४६
मन्त्रे ममानुग्रह ईसा ते	१०-५४-५६	मपितत् प्राप्तिनं ज्यैषं	४-१०-३४	महत्सेवां ह्यारमाद्	५-५-२
मन्त्रे महाभागवतं नारदं	४-१२-३	मपितदुक्तं यो विद्या गुह्यं	११-१३-३८	महदतिक्रमणाश्च तपेताः	१०-३३-१३
मन्त्रेऽनुमान् भागवतार्थमधीरो	३-२-२४	मयोदितेन्यवदितः स्वाधर्मेषु	११-१०-१	महदुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्	४-१५-२१
मन्त्रेऽङ्कुरीचव्रजमप्युतस्य	११-२-३३	मयोपवृत्तिनं भूषा	११-२१-३७	महद्विचलनं नृणां	१०-९-४
मन्त्रन्तरं मनुर्वेदा	१२-६-५९	मय्यनन्तगुणेऽनन्ते	६-४-४८	महमणिफिरिटेन	८-५-५
मन्त्रन्तराणि सर्वाणि	९-१-१	मय्यनन्तेन भावेन	३-२६-२२	महमणिप्रान्तमये	४-१०-६८
मन्त्रन्तराचाराश्रय	१२-१२-१९	मय्यर्षितामनः तन्ये	११-१४-१२	महर्षयोवि	१-१९-२०

मार्पितमुपासीनम्	६-१४-१६	मा मृधा पुरुषोऽऽसितम्	१-१२-३८	मात्र अघ्नानिके	३-२५-४१
महर्षे यदेतद्विचित्रं लोकस्य	५-२४-१	मा रात्र्यधीभूतुं कुंभः शेषस्त्रास्य	१०-७३-२३	मात्रा त्वष्टा दुहित्रा वा	१-१६-१७
महाकरीटकटक	६-४-३८	मा सः पदस्यः	४-४-२१	मात्राणि कर्माणि पुरम्	५-११-१०
महातननु गुप्ताभ्यां	२-५-४१	मा खमस्या मम ब्रह्मन्	१०-१०-२८	मात्रान् त्रिगतान्	१०-५०-४
महाताना गगनि देवदेव्यौ	१०-६५-१२	मा यवेभ्यो	३-१०-२९	मातुष्येभ्यो महाभागा	६-४-७
मदानयं वताधर्मः	१०-४५-७	मा शोचेषां महाभागानात्मजान्	१०-५-१८	मातुरीमित्रद्वयम्	१०-४९-८२
महान् प्रतन्यदहसं	१२-४-१८	मा सेवीदस्यजननी	१-७-७७	मातृत्वं कृपाः त्वां तु	१०-२०-१४
महान् भूतान्यध	१२-८-२९	मा त्वं विद्वन्ब्रह्म	११-१६-१६	मातृता मे सुता	३-१६-१२
महावपारिणः कश्चित्	१२-१-८	मां केशवो गदया	६-८-२०	मातृस्त्वन्निमित्तानाम्	८-२०-६०
महापात्राभिमतानां	११-३०-१३	मां ज्ञापयन् पत्नीभ्यः	१०-२१-१४	मातामहनिर्णयान् नरवरः	१०-४१-१७
महापुरुषविन्यासः	१२-१२-४६	मां निहतपात्रां नावं	४-१७-२२	मानितो नो मानयामास	१०-८१-२९
महाप्राणो महावीर्यो	६-१२-३०	मां प्राप्य मानिन्यपवर्गसम्पदं	१०-७५-५७	मातापुत्रपुत्रवतः	१-७-५६
महार्थेकैवपिता	९-६-१९	मां भजानि गुणाः सर्वे	११-१३-४०	मातृप्रीत	७-९-५३
महाभूतानि पञ्चैव	३-२७-१३	मां यं स समारोप्य	१०-७१-३२	मातृपुत्राभ्यां भक्षितब्रह्मा	६-८-१६
महाभोजोऽऽनिपर्मात्मा	९-२१-११	मां यचोभिः समाराधय	८-१८-११	मातृकमेव शरणमात्मानं	११-१२-१५
महामणिप्रातर्किटकुण्डल	१०-१०-२-६३	मासेदकन्येनन्	३-२-१६	मातृव नैरपेक्ष्य	११-२७-५२
महामरकतस्यामं श्रीमद्भद्रपद्मम्	१२-८-२२	मांस्त्वयासाधुः	३-५-२०	मातृव सर्वभूतेषु	११-२९-१२
महामात्र निचोपेयं	१०-३४-२५	माऽपत्यपुत्रिदमकृपाः	११-५-५०	मातृवर्षधीमत्यान्यो दण्डपाणिं	१०-२५-१६
महामणिविभ्राजन्	१०-३७-४८	माकभनयुषोः	११-३-४१	मातृं विविरेषुभिर्जितोः	२-९-४१
महाईवश्वारण	१०-६-८	माकण्डेयो मूकण्डोऽस्तु	४-१-४५	माता नारायणीशाना	१०-३१-१३
महाईवस्यकिटकुण्डल	१०-४-११	मागधनु गदां मुर्वीषा	१०-४९-७३	माया पवनिकाच्छत्रो	१-८-२२
महाईश्यासनवचमूषण	९-७-४६	मागधनु रणशायी	१०-५१-११	माया हेषा मया मृष्टा	४-२८-६१
महाहोषस्त्वरोचनं	१०-४७-२	मागधोऽभ्यति दुष्टाया वस्त्रां नैव	१०-५३-३०	मायां दर्शयतोऽनुष्य	१-७-५५
महिमानं वितोक्तास्य	४-१२-३९	माघे च सितसम्पत्ताम्	७-१४-२३	माघापरिवर्धितस्तन्यैः	१२-१०-५
महिषीणां तु सर्वाणां प्रथमा	१०-७५-३	मातरं पितरं वैव	१०-४२-५०	माघावतः	७-९-२१
मही प्रतिहोमध्यास	३-२१-१	मातरं पितरं भ्रातृन् पत्नीन्	१०-९०-११	माघाविरचिते लोकं	३-३२-५२
महीपतिस्त्वय	१-१९-१	मातरं पितरं भ्रातृन्	१०-२-१४	माघं आगच्छतो वीर्य पुरुषान्	११-८-२३
महेन्द्रः शल्लुगया	८-६-३०	मातरं पितरं बृद्धं	१०-४३-७	माघं पानिं यद् ते	३-६-१९
महोरगाः समुत्प्लवः	८-९-४७	मातरः पितरः पुत्राः	१०-३७-२०	माघां कथुः सन्दिपाः	१०-१८-१४
मा खिरो राज्यपुत्री	३-२५-२	मातरिश्वेन सर्वाभ्या	४-२२-६३	माघं ग्रामजना राजन्	१०-३९-७
मा खिरोता महाभागी	१०-४४-३७	माता भक्षा पितुः पुत्रः	९-१७-२१	माघेणानेन मातस्ते	३-३४-४०
मा गारदारान्मज्जदेहवन्धु	५-१८-१०	माता मम महाभागा	१०-३४-३०	माघं चामात लोकस	१०-६१-१८
मा जानु तेजः प्रभवन्	४-२१-३६	माता मिच्छानां	११-१५	मातुं प्रसेनपदवीमन्वयत नागैः	१०-६०-१८
मा धेनवं त्वमुनिष्ट काम	११-३०-३९	मातामहकृतां क्लृप्ता	९-१५-३९	मातृ प्रसेनवर्हीर्यं यः कश्चित्	१०-२८-८
मा धेयं वानं तपसो	४-९-८६	मातुः सपत्न्या मायाणीः	४-१०-२९	मातुरीभेषानुमुषो	१-१७-९
मा धेयं भ्रातरो	६-१८-६४	मातुः सपत्न्याः	४-९-१५	मातां पुमान् स भवित	९-२०-२
मा धेय	७-४-२६	मातुर्गर्भयतो वीरः	१-११-७	मातेन तु शिशो	३-३२-०३
मा धेयत्वधारावी	१०-३२-२८	मातुर्गर्भयतानयैः	३-३२-०९	मातृस्त्वं महादान कृपाः	४-१९-३४
मा धेयति गिराऽऽश्वस्य	१०-३४-७	मातृस्त्वानितराम्	६-१४-३७	मातृस्त्वं च यस्मैनां वारागत्याच	१२-१३-४०
मा मय्या होनम्	१-८-१९	मातृभूतिः परलीपु	४-१६-१७	मातृस्त्वं सत्माऽन्वन् वैष्णवेन	१०-७८-२४
मा मा प्रलोभय	७-१०-२	मातृव्यसुरिष्टाय	६-१८-५६	मातृस्त्वं सत्माऽन्वन् वैष्णवेन	१०-७८-२४
मा मा वैदव्यंरूपेणा जाने	१०-७५-३३	मातृव्यसेवान् धर्मज्ञान	१०-५६-११	मातृस्त्वं सत्माऽन्वन् वैष्णवेन	१०-७८-२४
मा मा शुचः स्वतनयम्	४-९-७१	मातृव्यसेवो	७-१-३४	मातृस्त्वं सत्माऽन्वन् वैष्णवेन	१०-७८-२४

मित्रे वायुम्	७-१२-२७	मुनी निधियं जनवी	९-९-१५	मुपाऽऽधर्मस्य भाषाऽऽसीद्	४-९-२
मित्रोऽग्निः वीर्येयोऽथ	१२-११-९	मुमुक्षो वोढमृद्वान्	१-२-२७	मुष्टकन्तारयादिमार्गं	४-१०-५७
मित्रः कतिरभूत्	८-८-३७	मुमुजुः पुण्यवर्णीणं हते पापे	१०-१४-३८	मेखलाजिनदण्डप्रक्षाल्यैवेनेजसा	११-१७-२३
मिथिलाया उपवने विभृज्य	१०-६१-२६	मुमुजुः प्रभवामीधम्	१-१२-६	मेखलाजिनदण्डपायैनेजसा	१०-१४-२८
मिथुनज्येष्ठपथमस्त्वम्	६-४-५२	मुमुजुर्मनोयो देवाः सुमनांसि	१०-४-७	मेखलाजिनवासांसि	७-१२-५
मिषो भजन्ति ये सख्यः	१०-३०-१७	मुमोच कृष्णं तान्	१०-६४-६	मेघगम्भीरया नाचा	१०-१३-११
मिषो वदेयं भविता	३-३-१५	मुन्या नामपुरास्ताद्	४-२५-५०	मेघप्रयामः कनकपरिधिः	८-७-१७
मीनान् मुतुःखितान् दृष्ट्वा	१०-१५-१०	मुसलाबोधापायः खण्डकृतेषु	११-३०-३३	मेघस्वातिः शिविनकाद	१३-१-२५
मीमांसमानस्य	७-८-२०	मुहुः परिपथो	३-१८-८	मेघा मृदङ्गपञ्च	८-८-१२
मुकुन्तिहातप	९-६-७	मुहुर्मृणालो	३-९-६	मेघागमोत्सवा दृष्टाः	१०-१८-१८
मुक्तं गिरिशमण्याह	१०-९४-३९	मुहूर्तं तं तु वैदर्भी	१०-८०-३	मेढ्रां गोपक्रान्तं स्थासु	४-१०-२१
मुक्तं बकास्यारुपलभ	१०-१२-५४	मुहूर्तं शुक्लतोऽध्यात्म्यम्	९-४-३३	मेढ्रं तस्य	३-७-१९
मुक्तः कथिद् राक्षसा	१०-१२-१३	मुहूर्तमभस्वर् गोष्ठं	१०-८-२४	मेघास्तिथिप्रव्रत	१-१९-१०
मुक्तनिद्रः सदाभासं	३-२८-१२	मुहूर्तमापुर्जित्विच	१०-८७-५	मेघास्मृतिं तितिक्षा	४-१-५२
मुक्तानामपि सिद्धानाम्	६-१४-५	मुहूर्तार्थानांशिष्टाणाम्	९-६-२६	मेनिरे कृष्णभक्तस्य	१०-८४-१६
मुक्तान्यसङ्गो भगवत्पत्न्यां	४-२३-३७	मुद् भर द्वात्रिंशत्तमम्	९-७-३८	मेने व्रीनोक्षसाध्यान्	१०-५६-९
मुक्ताचितामैमणि	८-१४-२०	मुदयन्ति च पापिष्ठा	११-२३-३६	मेनेऽऽतिदुर्भं पुंसाम्	९-६-४
मुक्ताधपं यदि	३-२९-३४	मूर्त्तौ देहाद्यनुक्तिः	११-१९-४३	मेरोर्मूर्तिं तन्मध्यतो	५-१६-२८
मुक्तोऽपि तावद्	५-१-१६	मूर्त्तं यः पुरुकृष्या	५-२३-४२	मैत्रक्षिभ्यामकण्ठस्य भूमां	१०-३७-२३
मुक्तं च प्रेमासम्भसुरीतराप्तीधितम्	१०-७५-३४	मूर्त्तौ इमे भगवतो	१२-७-४१	मैनं पाषाणैस्त्रि ज्ञानुं	१-७-३५
मुक्तं तव मिथायाह	१०-६९-२२	मूर्धन्यार्पितमणुज्वलन्	५-२३-४४	मैनं मायाविनं	३-१९-२४
मुखतस्तान्मु निर्विभं जिह्वा	२-१०-१८	मूलं विष्णुर्द्वि देवानां	१०-५-३९	मैवं सामवमस्यामि	१०-३६-५
मुखतोऽन्वर्तत	३-७-३०	मृगनुष्णां यथा साना मन्थने	१०-८३-११	मैवं विभोऽऽर्हति भवान्	१०-२१-२९
मुखबाहुरुपायेभ्यः	११-५-२	मृगधुविच कपीन्द्रं विज्यधे	१०-४५-१७	मैवं विभोऽऽर्हति भवान्	१०-२७-३१
मुखानि रक्षोपनिषन्	८-७-२९	मृगान् मुहुरन्तः कृष्णान्	९-१७-२८	मैवं स्मृन्मन्भाषायाः	११-८-३७
मुखेन लोकातिहर	३-९-२७	मृगेन्द्र इवकिञ्चनो	४-११-२२	मैवंविधोऽसुराणाम्	७-१६-३१
मुथस्य बान्य	७-६-१२	मृगैः शाश्वमृगैः क्रोडैः	४-७-२०	मैवास्मान् साध्यमृषेया	१०-५९-४२
मुथपादवापि पुत्रचत्वा	१०-७५-५२	मृगान्तरीं शितवाससम्	६-१६-३०	मोक्षयामास निगदाद् विरम्यः	१०-५-२४
मुत्राटन्यं प्रह्मार्णं क्रन्दमानाः	१०-१७-५	मृगान्तरीयापत	३-९-२३	मोचयेप्रलमात्मानम्	६-२-४०
मुत्पुद्गः करोतः	१-१३-१४	मृत्तकं क्षिपमुत्पुद्गं	१०-४१-१५	मोहयन्ता तु गिरिं जृम्भणात्वेन	१०-७८-१४
मुद्रित्वा हस निर्वृचम्	९-१८-३४	मृतेण एव एतस्मिन्	५-२०-४४	मौक्तिकैः कुमुदमणिः	४-२१-११
मुनयः पदवीं वस्य	४-९-३४	मृत्सो नोत्तरर्षणिं मृत्पूनां		मौज्या मेखलापाऽऽसीत्	८-१७-२४
मुनयः साधुपुष्टोद्	१-२-५	मृत्पुगीश्वर-	१२-४-५४	मीनं तदासनं स्थिरं	३-२९-५
मुनिः ज्ञेयशितः धृष्टा	९-७-४३	मृत्पुर्ज्वलतां वीर देहेन	१०-१-३८	मीनव्रतधुत	७-९-४६
मुनिः उत्तमगम्भीरो	११-८-५	मृत्पुर्ज्वलताऽऽसीत्	१०-१-४८	मीनानीहानितामदण्डो	११-१८-१७
मुनिगणनृपव्यं	११-५-८	मृत्पुर्ज्वलान्छतां नासीद्	९-८-१३६	मीर्द्वीका देवगणा	६-६-९
मुनिभिः सिद्धयन्तीर्विषाधत्तद्वारैः	१०-१०-२४	मृदक्षीणामृत्तजेणुता दस्म्येः ।		क्षिपमाणीरुपयेयो	१२-३-५०
मुनिभ्रातृस्त्रीपुत्रैव	१०-१०-३	मृदक्ष्णपटदक्षीणा	१०-८१-३०	क्षिपमाणो होनोम	६-२-५२
मुनिर्नगाय वैकुण्ठं यत्र देवो	१०-९५-८	मृदक्ष्णपञ्चपथु	१०-८५-९	म्लेच्छार्थिपतयोऽभूवन्	९-२०-१६
मुनिर्विषयुः भगवद्	३-५-१२	मृदक्ष्णपञ्चपथ	१-१०-१६		
मुनिव्रतमथ मयस्या	१०-५८-५२	मृदक्ष्णपञ्चपथु	८-१४-२१	य आपो भगवान्	३-२६-९
मुनीनां न्यस्तदण्डानां	१०-९५-१७	मृद्वन् कठिणन् च	३-२७-३८	य आसु हृदयग्रन्थिं निर्निहीषुः	११-३-४८
मुनीनां वदतां धुन्वा	१०-७४-२	मृषा गिरान्ता हस्ततीर	१२-१२-४८	य इत्येषेः	७-२-३९

य इदं कल्प उत्थाप	४-२४-७९	य एष उत्तानपक्षो	४-३१-३१	यः स्वतः पततः	१-१२-२७
य इदं कर्तव्यं विष्णोः	१०-८४-५२	य एष एवमनुधुतो	५-२३-२९	यः स्ववतां पीरैतानं हरोत	११-२७-५३
य इदं देवदेवस्य	८-२१-३०	य एष जीतो विजयप्रभृतिः	११-१२-१७	यः स्वधर्मेण मां नित्यं	४-२०-१०
य इदं त्रीनया विजयं	१०-६१-२१	य एष राजन्	७-१-१२	यः स्वनृभावमस्ति नृधुवितामैकम्	१-२-३
य इदं भृगुषादस्य	३-३३-४३	य एष योऽसकतः पुरुषो	५-२२-१०	यः प्रवृत्तैश्चन्द्राणाम्	१-१५-१९
य इदं श्रद्धया वृत्तो	४-२४-७७	य एषां पुरुषं साक्षादस्मत्	११-५-३	यः प्रवृत्तमनास्मत्	३-२३-१३
य इदं भृगुयान्तानं	६-८०-२२	य सुप्रभुऽनानाम्	५-१६-२३	यश्च रक्षांसि भूतानि विधायाः	४-१८-२१
य इदं सुमहत्पुण्यं	४-२२-३१	यं कैवल्यमसम्प्राप्ता	११-५-६	यश्चानि न्यां मतोऽनेन रा	१०-८०-४२
य इदमनुभूषांति भावयेद्वा सुराः	१०-७४-५९	यं न योगेन सांख्येन	११-१२-९	यस्यमाणोऽस्य आपाति	९-४-१८
य इदमनुभूषांति भावयेद्वा	१०-१०५-४२	यं ब्रह्मन्नामनुष्ठेयमुपेतकृत्यम्	१-२-२	यस्यमाणोऽस्यमेधेन	१-११-३२
य इदमनुभूषांति	३-३४-३७	यं ब्रह्मा वरुणन्द्रकृष्णरुद्रः	१२-१३-१	यश्च मन्द सभास्ये	१०-८८-३२
य ईधियाऽऽरिद्विभोऽऽप्यसत्त्वतोः	१०-३६-११	यं मरुतं	१-९-२७	यश्चकृर्षं ममलोभं	३-१०-३८
य उड्गोत्तं करं राजा	४-२१-२३	यं मन्वेर्य न भस्माचद्	१०-३१-४	यश्चाप्यर्षि कृष्णस्य	४-१७-६
य एका ईशो	६-९-२४	यं मामृच्छन्मन्त्रम्	८-११-४३	यच्छक्तयो वरताम्	६-४-३१
य एतच्छ्रद्धया नित्यमव्यग्रं	११-२५-२८	यं यं कामये कामं	१०-७५-५४	यच्छीर्षया चरितं	५-४-१३
य एतद् कर्तव्यं	७-१०-१५	यं यमपेक्षुषादते	३-३२-२	यच्छृण्वतोऽऽन्तरिर्गतिर्वन्तुष्या	१०-८-३
य एतद् पुण्यम्	७-१०-१५	यं योगिनो योग	३-२०-२८	यच्छीर्षितः श्रुतः	३-२९-२२
य एतद् वृत्तामोक्षं	१०-७-४५	यं जानपदोऽयमपीश	३-१७-२५	यच्छ्रद्धया धृतवत्या व	३-६-२०
य एतद् भावयेन्मन्त्रं	१०-६९-५७	यं विनित्यं कुम्भेण	८-१८-०६	यच्छीर्षितः	३-२९-२९
य एतद् संस्मरेत्	९-५-१२	यं वै न गोभिर्मनसा	६-३-१६	यच्छोतम्यमपो	१-२०-१४
य एतद् समपीथीत एविवं	११-२९-५७	यं वै न वेद	१२-७-४८	यज्ञतोऽन्तरिमेधेन	१०-१०२-३०
य एतद्राजकथाप	६-७-७१	यं वै मुक्तः पितृवृक्षचित्रेशभावा	१०-६८-४४	यजन्तं सक्तान् देवान् कृचिन्	१०-७९-३७
य एतद्राजानुचरावरं	४-१७-३२	यं वै ययसन्मनु	६-१६-४८	यजति यज्ञतृणैः	८-१९-११
य एतद् देवदेवस्य विष्णोः	११-३१-२७	यं साधुपाथा सत्यं	७-४-३६	यजमानः प्रमुदितः	८-१७-२६
य एतन्मम भक्षेण सम्प्रदद्यात्	११-२९-२६	यः कामकर्मवीजानि वसत्येषां च	११-१२-५०	यजमानः स्वयं	८-१९-१८
य एतन्मन्त्रमुद्रिष्य	४-२-२२	यः धनवन्धुर्भुवि	४-१२-४२	यजुर्धिरकरोऽप्यासत	१२-६-३८
य एतद्वीर्या विजयं	१०-७५-६	यः धर्मप्रतिपत्ते	३-३२-१५	यज्जलसांसांशेण	९-८-४३
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-२४-२१	यः धर्मयो गुह्यारवाकशीः	४-१२-४१	यज्ञं यजेयसन्मायः कोशकामः	२-३-७
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-९-१८	यः धर्मयो जननी	४-११-५८	यज्ञानुगतम्	९-५-८
य एतां श्रान्तपात्र कृष्णस्य	११-३१-१४	यः धर्मदायनी	३-२-२	यज्ञादयो याः कथिताः	८-१३-०३
य एतां भिक्षुणा गीतां	११-२३-६२	यः परस्मैसाः साक्षात्	४-२४-२८	यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं	११-१६-२३
य एतान् मन्त्रो हिन्वा	११-२१-१	यः पुरुरक्तः पुत्रः	९-१४-३८	यज्ञाधिकः कृष्णस्य	१२-१२-३२
य एते पितृ	७-८-५६	यः पुत्रो नृभिः	३-२३-३९	यज्ञाय धर्मयजे	५-१३-२९
य एतेऽऽविकृता भावाः	१०-४-१६	यः प्रभुः सर्वभूतानां	८-२०-११	यज्ञेन पुण्याद्विषये द्विजातिभिः	४-१४-२३
य एतेन पुमान्	३-१०-४०	यः प्रज्जन्	७-१५-३६	यज्ञेन यज्ञपुत्राभ्युत्	८-१६-८
य एवं कर्म निपतम्	४-२६-७	यः प्राकृतेर्ज्ञानपथीः	६-४-३४	यज्ञेन वरधिषा राजा	४-२०-३७
य एवं कृष्णविजयं शङ्करेण	१०-७८-५३	यः प्राप्य भानुपं लोके	११-७-४४	यज्ञोऽयं तव वनवास	४-८-३३
य एवं वरमं गृह्यम्	६-२-५०	यः शिष्यां मुकुन्दस्य	९-७-२२	यत आरभ्य एष	५-१४-२९
य एवं विमुनेद् धर्मं	१०-२२-११	यः यद्विषयान्	५-१-१८	यतः वापीपत्नी कर्तिः	४-१३-४४
य एवं सन्मत्तानां	४-२०-९	यः सन्मत्तापारिषीत	९-८-८९	यतया मातृभिः साधं तस्मिन्निभिः	४-५-८४
य एवमप्राकृतान्मुदन्वतः	१०-९४-४१	यः सप्तदायनः शैतमुत्पाटयैकेन	१०-६१-२२	यतश्चान्निर्वृत्तोऽऽननः	६-१७-१
य एवमेतद् भृगुवचं चरितं	१२-९-४२	यः सप्तदायनो सानः	१०-२४-३	यतस्त्वं कृपया भूत्या	६-१९-५
य एवमेतां हरिमेधतो	३-१४-५०	यः सृज्याकि	३-१२-१५	यतस्त्वन्मागतो दुर्ग	१०-५७-२३

यतिर्यपातिः संपातिः	९-१५-१	यत्पादपञ्चमकान्द	८-२१-७	यशान्त्वविषा हासित्वाः	१२-१२-४२
यतो जातो हिरण्यपाः	८-१८-०५	यत्पादभूतमुपसृत्	९-१५-३६	यशान्दुर्नाम सर्वाणि	१०-३९-५
यतो देवासुनारतिर्यगलगादयः	१२-१२-१७	यत्पादयोशशुषीः	८-२०-५६	यशानुक्ताः सद्द्वीप	१-१८-२२
यतो न कश्चि न्	७-६-२३	यत्पादशुभ्रपूषः	१-१३-३७	यशोधमपदान्मुषयतो	५-७-७१
यतो यतो धावति दैवचोदितं	१०-१-४२	यत्पादसेवाविधयिः	४-२१-३०	यशेऽप्यन्ते कथा मृताः	४-३०-३५
यतो यतो भिःसर्ति	७-१५-३३	यत्पादसेवान्तपयाऽन्तविषया	१०-८८-४२	यशेते सदधि	४-३०-३३
यतो यतो निवर्तते विमुच्येत	११-२१-१८	यन्तृजया कामदुषान्	८-१५-०९	यशेदे व्यज्यते विश्वं	४-२४-६०
यतो यतोऽसी प्रहरन्	९-१३-३२	यन्तृपुष्यां ग्रीहि भवम्	९-१६-१३	यशोत्तमऽनोकगुणानुवादः	५-१२-१३
यतो यतोऽहं तत्रासी	८-१८-०९	यन्त्रसादादिदं	३-१५-४६	यशोत्तमऽनोकगुणानुवादः	१२-३-१५
यतो यदनुशिषासि यथा वा	११-७-३६	यन्त्रीणताद्विहं वि देवतिर्वह्	५-१५-११	यशोदेति तन्तमानमूर्शनिपाते	५-२९-९
यतोऽनेकविषोऽऽभेदो	१०-५-२०	यत्र कृत्वाऽऽय	१-१७-३५	यशोद्वजः शितितनोऽहरणाय	२-७-१
यतोऽऽप्राप्य निवर्तन्ते	३-७-४०	यत्र पापः पुमान्	३-१६-१५	यस्तंकुलं हरिपदा	३-१६-२०
यतोऽऽभयद् विप्रविदं	३-२३-२०	यत्र याचतिथतो मत्नो मत्नर्थम-		यस्तंगलन्यं निजवीर्यवीभयम्	५-१८-११
यत् कर्मभिर्यत् तपसा	११-२०-३३	विपुन्यते	१०-५३-३८	यस्तोषाधुवपमह	१-१४-७
यत् तत् त्रिगुण	३-२७-११	यत्र चित्रचितानानि	७-४-१०	यस्तन्देशो वरयं वा	१०-३७-७
यत् तद् ब्रह्म वरं	१२-२-४	यत्र धर्मदुषा भूमिः	४-१९-७	यस्तानिप्रीयम्	१-१४-९
यत् तदपुन्यति	८-१७-१२	यत्र धर्मसुतो	१-९-२२	यस्तानिषाधयम्	१-१४-८
यत् ते पिताऽऽवरन्	९-५-१०	यत्र नारायणः साक्षात्	४-३०-३६	यस्तानुबन्धोऽऽसति	३-६-२२
यत् त्वया गुपि दुर्नुद्वे	१०-८८-३१	यत्र नारायणः साक्षात्प्राप्तिसां	१०-९४-२६	यस्तपया वरण	३-१७-७
यत् त्वयाऽप्य सहाध्वं वेष्टितं	१०-६७-३३	यत्र नारायणो देवो	३-४-२२	यस्तपया भगवतः	३-८-१९
यत् सामान्यविशेषाभ्यामुप	१२-४-२८	यत्र नित्यवयोऽरुचाः	८-१४-१७	यस्तपयाऽऽतीरिच	८-२२-४८
यत्कर्तव्यं यज्ययणं	२-४-१५	यत्र निर्लसनिर्हायं	१०-१६-३	यस्तपयाशेषगुणायधयः	४-११-३८
यत्काय एव भुवनत्रयसन्निवेशो	११-४-४	यत्र निर्विष्टवर्णं	४-२४-५६	यस्तमृदोऽऽहरदहकुंजेशः	४-२४-६९
यत्तत् सत्वगुणं	३-२७-२२	यत्र नैःशेषसंनाम	३-१६-१६	यस्तन्यं चान्य	३-७-३९
यत्तद् ब्रह्म वरं सूर्यम्	९-८-८१	यत्र पुत्रेऽत्र पौत्रेऽत्र	३-८-२४	यथा कण्टकविद्वद्गतो	१०-११-१५
यत्तद् भगवतो	३-३०-३६	यत्र प्रबान्धनिषिषा	३-१६-२५	यथा कृत्स्नो संकल्पो	४-१-३०
यत्तद्भगवताऽऽनाधिगता	५-२३-२४	यत्र प्रमिष्टमान्वानं	३-३४-१९	यथा ऋषोपस्काराणाम्	१-१२-४३
यत्तद्भगवतो नारायणस्य	५-२४-४२	यत्र भागवतो राजन्	४-२९-४०	यथा गन्धस्य भूमेऽप्य	३-२८-१९
यत्तद्भुद्रानुभवमात्रमेकम्	५-१९-४	यत्र वज्रपतिः साक्षाद्	४-१९-३	यथा गावो नमि	१-१२-४२
यत्तद्विष्णुपदमाहुः यत्र	५-१७-२	यत्र यत्र य	७-१०-२०	यथा गुणास्तु प्रकृतोः	२-४-९
यत्ताधाम् मनोबुद्धिं	६-१०-१२	यत्र यत्र द्विजा	७-२-१२	यथा एवोऽकृष्टभयोऽकदरिशीतो	१२-४-३२
यत्तादीशानमीशस्य	१-१०-७५	यत्र यत्र मनो देही	११-९-२२	यथा जलपथा ज्योतिः भवन्ति	१२-४-२६
यत्ते मतीनां तिसृणाम्	६-९-३१	यत्र यत्र द्वेः	७-१४-३०	यथा जलस्य आभासः	३-२८-१३
यत्तेजसाऽऽप्य भगवान्	१-१४-११	यत्र यत्रापनन्महागम्	८-११-३२	यथा जले चन्द्रमसः	३-८-११
यत्तेजसाहं सुखमिदंनेजा	४-८-४१	यत्र यत्रोत्पत्येत तस्य तीक्ष्णस्य	१०-८७-१७	यथा तरोर्भूलनिपचयेन	४-३१-१४
यत्तद् भवतीनां वैद्	१०-४५-३४	यत्र येन यतो वस्य	१०-७४-४	यथा नाति पुनःसाधो	४-११-१७
यत्तत्पत्न्यपत्यमृददाधनुर्विजय	१०-२७-३२	यत्र सात्या दधशापान् गृहीतो	११-६-३७	यथा नृपजन्तुः क	४-२९-७८
यत्तदसंधाःसुत	१-१-१५	यत्र स्फटिककुण्डलो	४-१०-६३	यथा शिववर्गम्	७-५-५२
यत्तापःप्र जपरागनिपेयनृताः	१०-३१-३५	यत्र ह वा न भयमहोराशारिभिः	५-२३-११	यथा त्वामरविन्दार वारुं वा	११-१४-३१
यत्तापःप्र जपरागनिपेयनृताः	४-२२-४२	यत्र ह वा न भगवान्	५-२४-७	यथा दाक्षयि नारी	६-१२-१०
यत्तापःप्र जपः शिरसा विभर्ति	१०-६२-४२	यत्र ह वै ज्ञान्मती	५-२०-८	यथा दाक्षयि योधिपूज्यते	१०-५९-१३
यत्तापःप्र परिपुन्य	४-९-२१	यत्र हा देवयजतः स्विः स्विः	५-१७-१२	यथा दूतते श्रेष्ठे	१०-४९-३५
यत्तापःप्र महतो	४-३-१५	यत्र हि महाहीनपरिशोमणयः	५-२३-१२	यथा द्विदन्निजपादीनाम्	५-२१-२

यथा पर्वतयो	१-५-९	यथा दौष्टि स्थितो नक्षत्रोर्ध्वे	१२-३-४७	यथापञ्चो	८-८-६०
यथा धानामु वै धाना	६-१५-४	यथा ह्यनुवन्तान्	५-१४-५	यथापञ्चाय वी दान्ती	१०-४३-३२
यथा नभश्चन्द्रमः प्रकाशः	४-३१-१७	यथा ह्यतिवृद्धस्य प्रस्तापो		यथापञ्चमयागमस्य	११-२६-३१
यथा नभो चाव्यन्तानाम्	११-२८-२७	नहनर्षकुन्	११-२८-१५	यथोर्णामिदृष्ट्यादर्णा	११-९-३१
यथा पङ्के	१-९-७	यथाऽऽमयोऽङ्गे समुपेक्षितो मूढिः	१०-५-३८	यथोर्णामिदृष्ट्यादर्णामुद्गते	११-२१-३८
यथा पुत्राश्च पित्राश्च	३-२९-३८	यथाऽऽजदं वीर्यपुत्रम्	६-२-२१	यथोन्मुक्तद विमुक्तिहातु	३-२९-३९
यथा पुनः स्वं खे	३-५-६	यथाऽऽश्मस्योक्तः युक्तः	६-१-४९	यत्	३-४-२१
यथा पुमान् न स्वाहंपु	४-८-५३	यथाऽऽरिः कर्मण्यः	१०-२३-४	यदर्थश्च धितं यथायन्	४-२९-८०
यथा पुरुष आत्मानं	४-२८-६३	यथाऽऽग्निप्रथवा नष्टः	१०-३८-११	यदत्र क्रियते कर्म	१-५-३५
यथा प्रयान्ति संप्रानि	६-१५-३	यथाऽऽधनो नम्यधने विनष्टे	१०-३०-३१	यदस्तरणमण्डनं ज्ञाति	५-२३-३
यथा प्रभुसं पुरुषं	३-२७-७४	यथाऽऽनतो	७-२-४३	यदधानुतमो ब्रह्मन्	२-८-७
यथा ब्रह्मन्त्यपो	७-५-१४	यथाऽऽनुषो जतं द्वित्रा	१०-३८-२७	यदधुबन्ध देहस्य	३-३१-३
यथा मनोरथपिपो	११-२२-५४	यथाऽऽमसा	७-२-२३	यदनुचरिततीक्ष्णकर्णोपुष्पविभुऽऽ	१०-४५-१८
यथा महानि भूतानि	२-९-३४	यथाऽऽधेनं पिनाऽऽधुष्य	३-८-१०	यदनुष्पान्तिनमुक्ताः	१-२-१६
यथा यथा भगवतो	७-१०-४१	यथाऽऽग्निः सुतामिदार्थः कोत्पेनांसि		यदनेन अतपस्त्वानान्	१२-४-३
यथा लोकगुर्वैयः	९-१३-४०	अस्मत्तान्	११-१४-१९	यदपक्वकामकण्डू एष	५-१४-७
यथा वदति कल्याणी	१०-४८-२६	यथाऽऽग्रना हेम मनं जहाति	११-१४-२५	यदपि स्वविरितं सक्तं	१-५-१४
यथा वस्तुनि पुण्यानि	६-१६-६	यथाऽऽनतः स्वे सेऽनित	११-१२-१८	यदोरीः सुरश्चं ह	३-१३-१०
यथा यातादयो	७-१५-२९	यथाऽऽनुषीचमानेन न्यपि	११-१७-२	यदार्थितं ब्रह्मभारदिभिः सूरिः	१०-३६-८
यथा विविचिन्मसनाद्	११-२-९	यथाऽऽमयोऽज्ञाधुर्चिकान्ततो	११-२८-२९	यदपिप्रधान्	८-२३-०२
यथा वीरानुवन्तेन	७-१-२८	यथाऽऽमसा प्रचनता	११-२२-५३	यदपिभिद् कर्माणि	७-७-४२
यथा व्यपहृष्टो	१-५-३३	यथाऽऽर्षिणां सोमतां च फलतां	११-२२-४३	यदपिमापुष्पस्य	३-१३-३३
यथा शयान आत्मानं विषयान्	१०-५९-४९	यथाऽऽहं प्रणमे विज्ञान् सर्वकान्तं	१०-८९-५५	यदस्तीक्ष्णानुपुष्प	६-१-६७
यथा शयानं सञ्चरं	१०-९६-१४	यथाऽऽहोर्द्वान्मयव	३-३२-४८	यदस्तीक्ष्णनिर्मितचञ्चलस्यस्युपं	११-८-३२
यथा शयानः पुरुषो मनसा	१०-९३-३४	यथाऽऽग्निमेधस्यमृजं	८-६-१२	यदा अक्षिप आश्राम्य मां	११-२५-११
यथा संपादते ब्रह्मन्	१-१-२२	यथाऽऽमनन्तो भगवान्	२-८-२३	यदा कदाचिज्जीवान्मा	८-२-५८
यथा संसर्जं भूतानि	६-४-१८	यथानभसि	१-३-३१	यदा प्रदृष्टान्	७-७-३६
यथा सङ्गल्लेपेद् द्रुत्यं यथा	११-१५-२६	यथानितः स्वावरजस्रमानाम्	५-११-१५	यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा	१२-२-२४
यथा सांख्येषु कथितं	३-३०-२	यथानुमीयते चित्तम्	४-२९-६५	यदा चाहिन्द्राध्याप्यो	३-३३-४
यथा सुपुः पुरुषो	६-१६-५३	यथाऽऽमलद्वय	३-३३-२९	यदा चित्तं प्रसीदेत हिन्दुपाणां	११-२५-१६
यथा स्वानिगमेनाकं	११-२७-८	यथायथाऽऽम्या एतिस्यवेऽसी	११-१४-२६	यदा चैन्दुपाः पुषाः	५-२१-१०
यथा स्वभाषधेयानि	४-१३-३३	यथाबालयोः	३-३०-२०	यदा जपेत् समस्तस्ये रजः	११-२५-१४
यथा स्वचरं राष्ट्रि मत्स्यः	१०-७१-१९	यथाहि भगवानेव	६-८-३१	यदा जपेद् रजस्तस्ये तस्यो ब्रह्मो	
यथा हतो भगवता भीमो	१०-६३-१	यथेदानीं तथा	३-११-१३	यत्पं जनः ।	११-२५-१४
यथा ह्री भगवती	२-७-५२	यथेन्द्रियः पृथक्कीः	३-३३-३३	यदा जिघृक्षन् पुरुषः	४-२९-४
यथा हि पुरुषा भारं	४-२९-३४	यथेदं देवजरा	६-१-४६	यदा तु नाभिः पारस्वदेवताभिः	५-१४-३३
यथा हि भाग्योदयो नृचक्षुषां		यथेक्ष्मन्मानुभावेन	६-८-३२	यदा तु परपराधार्थः	५-१४-१५
तुर्गच्छति ।	११-२८-३५	यथेक्ष्मणीवरी मायां	११-३-१८	यदा तु प्रार्थितः	३-१-९
यथा हि भूतेषु चतुर्षु	१०-४७-२१	यथेव भुष्यो ह्युत्तम्	५-२१-९	यदा तु राजा	३-१-६
यथा हि द्रुष्यम्	७-१५-६८	यथेव सुर्वात् प्रथमनि	४-३८-१५	यदा तु सर्वभूतेषु	३-१०-३२
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते	१२-४-३१	यथेव सुखोऽहिन्द्राजपया	१०-७८-२९	यदा त्वं तनकादिभ्यो देव	११-१३-१५
यथा हिरण्यं स्वकृतं पुत्रान्	११-२८-२०	यथेवमनुष्येषां नर नो	११-२२-५९	यदा देवर्षयः सप्त मयातु	१२-२-३१
यथा हृषीकेशसत्तन	१-८-२६	यथेदिकानुपिष्ककामनेष्टः	५-१९-१४	यदा देवेषु वेदेषु	७-४-२८

यदा धर्मविषायेषु तोंकेषु	११-१८-१२	यदात्थ भगवन्त्यनः	१०-७८-४६	यदुपादाय पूर्वम् भावो	११-२४-१८
यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्यथाति	१२-३-२८	यदात्थ मां महाभाग	११-७-१	यदुपासनया ब्रह्मन्	१२-६-३
यदा न कुर्वते भावम्	१-१६-२०	यदात्थवदुक्तस्य	३-११-१०	यदुपुत्रस्य च क्रोडोः	१-२०-३१
यदा न जगृहे राजा	१-१७-२०	यदात्थानि निरातोः	२-१०-२१	यदुर्वंशोऽप्रमृतानां पुतां	१०-१०५-२८
यदा न योगोपचितासु	३-२८-३१	यदात्मनो हृदयगुणेषु सन्धिः	१०-४-१९	यदुर्वंशोऽन्तर्गतस्य भवतः	११-६-२५
यदा नु परत आहारं	५-९-११	यदात्मनो हृदयगोपितस्य	५-५-९	यदुपुत्रपक्षाभ्यांजाः	१०-८५-२२
यदा नोपलभेताङ्गी	४-२८-४६	यदात्मानमविज्ञाय	४-२९-२७	यदुत्तमद्वयमाचार्यः	१०-९-७
यदा पतन्त्यस्य दन्ता	९-७-६८	यदा त्वयं	३-१-२	यदन्त्या च देवार्थः	१०-११-५
यदा परीक्षित्	१-१६-११	यदादिष्टं भगवता	४-३१-६	यदन्त्या नृतां प्राप्य	१०-७४-१६
यदा पशोः पुनर्नन्ता	९-७-६९	यदाभिषिक्तः वृधुरा	४-१७-९	यदन्त्या मन्त्रपादी	११-२०-८
यदा पुमुर्निर्दशः स्थान्	९-७-६६	यदाभिषिक्तो दध्नुः	४-२-२	यदन्त्या लोकम्	७-१३-२४
यदा प्रचेतसः पुत्राः	६-४-४	यदाह नो भवान् सून	२-१०-४७	यदन्त्यायागतं तत्र	४-२५-२०
यदा भजति मां भक्त्या	११-२५-१०	यदाह योगेश्वरस्यमानम्	५-१४-४	यदन्त्योपपन्नान्	११-१८-३६
यदा मयाधो यास्यन्ति	१२-२-३२	यदाहि द्विजवरस्य	५-१०-२	यदन्त्योपपन्नान्	१०-१००-२३
यदा मन उपादाय वयम्	११-१५-२२	यदाहधर्मैः तमः	१-१०-२६	यदन्त्योपपन्नान्	११-१७-५१
यदा मनः स्वं विरजं	३-२९-१२	यदि कुर्यान् उपादेन योगी	११-२०-२५	यदन्त्योपपन्नान्	३-२८-९
यदा मय्यर्पितं चित्तं शान्तं	११-१९-२५	यदि क्षितायेव चराचरस्य	५-१२-८	यदन्त्योपपन्नान्	८-१८-२४
यदा मापाऽनृतं तन्त्री	१२-३-३०	यदि च मुक्तत्वतो	५-१४-२४	यदन्त्यात्माभतुह्यस्य	८-१८-२६
यदा मुकुन्व	१-१५-५	यदि दास्यस्य	७-३-३६	यदेतदानन्दसमुद्रसम्भुतं	११-२९-४९
यदा मेवतुल्यचोर्वर्तते	५-२१-४	यदि न सखरानि यतयोऽपि	१०-९६-४०	यदेतदान्तिनि जगन्मनो	११-१८-२७
यदा यदा हि धर्मस्य	१-२१-५६	यदि नः भयणोपादानं	१०-९४-३०	यदेतरी जयेत् सत्यं भास्वरं	११-२५-१३
यदा यस्यानुग्राहानि	४-२९-४९	यदि उपास्यत्यथ पारमेष्ठ्य	२-२-२३	यदेतस्य भगवतः	५-२२-१
यदा रितिक्रंशानि मैत्रिक पुमान्	४-२२-२६	यदि प्राप्ति विपातं च	११-१०-१९	यदेन्द्रियोपपत्तामर्षी	३-८-१३
यदा रतिनमानान्नं	३-१०-३३	यदि मे भगवान् ग्रीतः	९-६-७०	यदेव माऽऽज्ञाविशेषिदन्तिन्द्रियं	४-२५-२१
यदा तोषस्तत्तन्तोषो	१२-३-२९	यदि चः प्रपन्ने भद्रा	६-११-५	यदेकपादेन सत्पारिधार्मिकः	४-९-८३
यदा विद्वद्भ्यस्ते विष्णो तदेतन्	१०-७६-२६	यदि वसन्त विधम्नो	१०-९४-३४	यदेवमाध्यात्मरतः	३-२८-८
यदा विमुष्टः	९-६-६६	यदि ब्रजिष्यसि	४-३-२५	यदेवमेतेन विवेकहेतिना	१२-४-३४
यदा वृषभादिदृष्टं पशुम्	५-२१-५	यदि स्म वसन्तस्यदिन्द्रियापि	११-२८-३३	यदेवैकतमोऽस्याभ्यां स्वभाव	२-१०-४२
यदा स देवगुण्य	९-१२-५	यदि स्युर्वदो लोके	६-३-५	यदोः सहस्रानि क्रोडोः	९-२०-२१
यदा सभायां	३-१-७	यदिर् मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां	११-७-७	यदोः सर्वसत्त्वानां	३-१४-१५
यदा सत्सारा ऋषयं	३-२४-३४	यदिर् योगानुशासनम्	५-१४-३०	यदोपसर्गो मनसः	६-४-२६
यदा सिसृक्षुः	७-१-१०	यदिमी लोकपालस्य	१०-११-२१	यदोर्वीरं नरः धृत्वा	९-२०-२०
यदा स्वभाषया साकं	३-१४-६	यदिमी निगृहीताः	१०-६२-४९	यदोपच धर्मशीलस्य नितरां	१०-१-१३
यदा हि पुरुषस्य	७-६-७	यदु इ वाच पुनरदभ	५-३-१६	यद् प्राणभयो विहितः	११-५-१२
यदाऽऽचार्यः	७-५-५	यदु इ वाच विनुषादयः	५-१६-२१	यद् व्यष्टिं नाम	४-३-१४
यदाऽऽसीत् तदपि न्यूनं	१०-१०-१६	यदुं च तुर्वंशु वैच	९-१५-३३	यद् ब्रह्म नित्यं विरक्तं सनातनं	४-२१-४१
यदाऽऽनुपपत्त्यपपागुणोद्गाम्	५-५-७	यदुक्तं क्षीण्णा देव	१०-८१-२	यद् ब्रह्मण्य	८-१५-६४
यदाऽऽस्य नाभ्यजनिनादहमात्मं	२-६-२२	यदुक्तं पथि रोदेन	४-२४-१५	यद् भवान् जाति	३-३०-४०
यदाऽऽस्यविपत्तमपेषु	३-३३-२४	यदुक्त्या न	७-६-३	यद् भ्रातृमानं स्वकृषेव	४-१२-३५
यदाऽऽस्येभ्यो निर्दिष्टाणां	११-२०-१८	यदुक्त्या त्वया वृद्धो	२-९-४५	यद् यद् भगवता दत्ताधिपत्यं	१०-५३-४१
यदाऽऽजीवीणां भगवान्	१२-२-२३	यदुत्तमं महाभागो	११-७-३१	यद् यद् विषये	३-२६-३
यदाऽऽजीवियमेऽकृत्यो	११-१८-११	यदुपजोपाज्ञवान्वा	५-१६-१८	यद् यद् दाम्पति	८-१९-०६
यदातु भवतः	३-२३-१०	यदुपनिर्दिष्टरानविद्वान्	१०-३३-२५	यद् यस्य वा	७-१५-६६

यद् यत् चित्तुरासां	४-३०-११	यद्वा इत्	३-१०-४	यमः कतिविधः प्राको	११-११-२८
यद् यत् बहवस्त्वेकं	१०-१२-२३	यद्वाचिनव्याम्	५-१-१४	यमङ्ग सेतुः कुपिताः	४-१३-१९
यद् वनस्पतयो	३-३०-४१	यद्वाञ्छया नृणांशासाम्णपोऽङ्ग	१०-७-४५	यमद्वी नदा द्राक्षी	३-३१-१९
यद् चित्तुर्यसिन्दुदास्यं	३-२७-३०	यद्वापते भूविभावा	१-१६-२४	यमर्थाधिपन्नरया मुदा	५-१५-८
यद्वाहम्यं नु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाङ्ग दण्डामुदराणु	१-१३-३८	यमन्तु कान्तनाभेन	८-१-२०
यद्वाहं विगम आत्मरहः	१२-७-४९	यद्वाङ्गुर्वर्गमुपायाम्	१-१३-३९	यमस्तन्मात्रं महिषं	१०-६५-४१
यद्वापुष्मां	१-१४-१५	यद्वाङ्गानां यदापरां	२-५-४	यमादिभिर्षोणं	३-३८-७
यद्वागमूलांबतं	३-२-१३	यद्वाङ्गमहादहं नहा	१-१२-३०	यमादिभिर्षोणपथेताम्वीक्षक्या	११-२०-२४
यद्वाहिनौकालोकाचलान्ततः	५-२०-४२	यद्वाङ्गमुत्पथगत	२-७-९	यमानधीशुं सेवेन	११-१०-५
यद्वाङ्गः कुरुवताभिम्	१-१४-१३	यद्वाङ्गं ज्ञवश्रुत्	२-७-२८	यमाभिगणत्पथैः	१-६-३९
यद्वाङ्गरो न ममते	१०-१४-२८	यद्वाङ्गं द्विषेत् दुमयोः	१०-१२-१५	यमातुलसिन्धुः	३-१-३९
यद्वाङ्गैरिधरपथः	२-८-२९	यद्वाङ्गं स्मृतिं न चिदुः	५-१६-२३	यमादुराहं ब्रह्म	३-१२-४१
यद्वाङ्गं गुरुणा	७-५-३	यद्वाङ्गं गुप्तं नपः	४-३०-४०	यमादुराहं स्थितिजन्मसंयमम्	५-१७-२०
यद्वाङ्गं त्वर्गमुखावशोपान्तम्	५-११-२८	यद्वाङ्गं स्पर्धितं गुरुकः	४-३०-३९	यमादुराहं पुरुषं	३-८-२२
यद्वाङ्गं वृष वन्धुः	८-१८-४०	यद्वाङ्गं जन्मपथ	३-१६-२३	यमादुराहं वरांशं	१-१३-१५
यद्वाङ्गं चरितं धेयान्	६-२-४	यद्वाङ्गं कर्मबन्धानाम्	६-५-४२	यमुनाजननं मग्नः	१-७-३९
यद्वाङ्गमुपमादहं तत्सर्वं	१०-५९-३२	यद्वाङ्गं भिषज्	३-१०-२१	यमुनायां महानपां	१०-१०-७४
यद्वाङ्गं तोंकं यद्वाङ्गं प्रथमान्नः	११-११-४१	यद्वाङ्गं पथं द्विषमाणं	१२-३-४४	यमुनायां चनेऽऽशोक	१०-२१-२१
यद्वाङ्गं वदो वांछति	८-१७-३२	यद्वाङ्गं पथपथगणान्	३-३४-६	यमेन कुरुत्वाहं	१०-८९-३६
यद्वाङ्गं बाण्डति सा राजन्	११-७-५६	यद्वाङ्गं भुवनभुवनकर्मिन्	५-२३-४३	यया गुप्तः सहस्राधः	६-७-४१
यद्वाङ्गं तः सद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	११-१०-२७	यद्वाङ्गं भुविमार्गमेण	९-६-७५	यया गृहः सहस्राधः	६-८-१
यद्वाङ्गं धारायन् मनो ब्रह्मणि	११-११-२२	यद्वाङ्गं भुविमार्गमेण	११-२८-३८	यया तस्मात्तन्निष्ठः	१०-७-५
यद्वाङ्गं वचसा	६-४-२९	यद्वाङ्गं मानन	३-१७-५	यया हि चिद्वाङ्गं	८-२०-५०
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं विरिञ्चत्य स्मरन्	१०-७६-३०	यद्वाङ्गं गीर्वाण्यो	६-१६-५०	यद्वाङ्गं तस्मात् हि कुलं शातं	१०-८४-३६
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१०-७६-२२	यद्वाङ्गं तस्मात् जगदिदं	१०-७७-३९	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	९-११-२३
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	८-७९-१२	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	७-१-२६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१२-१२-२६
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१-१०-७०	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	९-७-६३	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	९-२०-१९
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१-८-१८	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	११-११-९	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	४-७-२५
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	११-११-२६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	५-१७-२३	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	३-१५-५
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	११-६-३१	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	६-८-२७	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-७५-१९
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१०-९४-३५	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	५-२१-३	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	४-१५-३
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	३-३२-३४	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१-१४-४४	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	४-७-२५
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	११-१७-३१	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-४५-३७	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-८७-३
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	९-६-९	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	३-१०-१२	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-८७-४
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	८-२०-३५	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	४-८-३०	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	२-९-२०
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	८-८-७४	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-७२-१६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	५-११-६
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१०-९८-२१	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	३-३२-१६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	५-५-३२
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१०-९-३६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	९-२१-५८	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	११-१३-२८
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	६-१६-५७	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-७८-२६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	११-३-४१
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	१-३-३४	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१-८-२६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-२७-३६
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	२-५-२	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१-१४-१६	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	१०-९-२३
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	५-१८-३१	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	७-९-४५	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	७-१४-१७
यद्वाङ्गं त्वन्मन्त्रं वैरं	९-८-९४	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	७-२-५९	यद्वाङ्गं तस्मात्तन्निष्ठः	२-७-३८

यस्तुपातनीस्तस्मिन्	६-२-४५	यस्मिन्वा ना अनुत्तम्	५-२४-३०	यस्य ऋतुषु वीर्याणि:	९-६-११
यस्तौवापं मया त्यक्तो	११-७-४	यस्मिन्वा वा उग्रः	५-२४-१५	यस्य छणविधोऽंगेन	१-१४-६
यवनस्य धनं दिश्वं गच्छन्	१०-५५-१३	यस्मिन्वा वा एतदहमिति	५-२४-१२	यस्य छन्दोमपं ब्रह्म देह	१०-१००-६२
यवने भस्मसाचीने	१०-५५-२३	यस्मिन्वा वाऽऽगम्यमां	५-२४-२२	यस्य त्रिलोक्यगुणः	१०-८४-२
यवनोपकृष्टापततो	४-८८-१३	यस्मिन्वा वैवर्धामिति:	५-२४-३८	यस्य देवेन सहितं	४-९-३६
यवनं जल्पन्मुनिं	४-१७-१४	यस्मिन्वा वाऽऽविभज्य	५-२३-२०	यस्य नारायणो	७-१३-२१
यवीपांसः एकाशीतिः	५-४-११	यस्मिन्वा वै निजवेदपथा	५-२४-१७	यस्य पादभुगं साधान्द्री	१०-९२-३७
यशः शिवं सुध्व आर्यसङ्गमे	४-२०-२९	यस्मिन्वा वै भूतानाम्	५-२४-१७	यस्य पुच्छाऽऽविशारतः	५-३२-२४
यशः श्रियामेव परिधमः परो	१२-१२-५३	यस्मिन्वा वै सर्वार्थिगमः	५-२४-२३	यस्य प्रसन्नो भगवान्	४-१०-४७
यशस्मिनो महाशालाः	१२-३-२३	यस्मिन्वा वै सवर्णा भाष्याम्	५-२४-२८	यस्य भक्तिर्भगवति	६-१२-२२
यशो यशस्मिनां शुद्धं श्लाघ्या	११-२३-१६	यस्मिन्वा वै स्वेनेन यत्नाद्वा	५-२४-२१	यस्य योगं न वाच्छन्ति	९-११-९
यशोदा च महाभारता	१०-१५-१८	यस्मिन्वाद् भगवत	१०-६१-५२	यस्य राष्ट्रं पुरं वैव	४-१४-१९
यशोदा नन्दपत्नी च	१०-४-५४	यस्मिन्वापोर्भूतो	३-१७-३	यस्य राष्ट्रप्रजा	१-१७-१०
यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा	१०-१५-१५	यस्मिन्वा कृष्णवर्चीणं तपो वै:	११-१८-१०	यस्य वाचा ब्रजाः	३-१६-८
यशोदा रोहिणी नन्दो	१०-२३-३०	यस्मान् धुद्रसो मर्त्याः	१२-३१-११	यस्य साक्षाद्	७-१५-२६
यशोदा वर्णमानानि	१०-४४-२९	यस्माद् विधेयमर्था	३-१०-१८	यस्य स्फुरीतसह त्याः प्रा	११-११-१४
यशोदायाः सुतां कन्यां	१०-४४-७७	यस्मिन्सदा मधुरिरोर्महिषी	१०-८५-३३	यस्य स्वरूपं कवयो	५-१८-३६
यशोदारोहिणीभ्यां	१०-७-२०	यस्मिन् कुण्डो दिवं	१२-२-३३	यस्य ह वा इवं कालेन	५-२३-३४
यश्च मृतमो लोके	३-८-१७	यस्मिन् जनः प्राणविधोऽंगकाले	१०-४४-३३	यस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो	५-४-३
यश्च संभाव्येतिन्यं	१३-१२-५८	यस्मिन् दशविधः	३-८-२३	यस्य हेतोः परित्यक्ता	६-७-१
यश्च तपिजपेच्छुः	७-१५-३०	यस्मिन् नेन्द्विजितेन्द्र	१०-८५-३२	यस्य हेन प्रतिबोधं तु	५-२३-१२
यश्चिन्त्यते प्रयत्नपाणिभि	११-६-११	यस्मिन् भगवतो	३-२३-३८	यस्या मु ह वा एते	५-१४-३
यद्येत्वं वीर्यशुक्लां मां	१०-७१-१४	यस्मिन् मनो लम्बपदं यदेतच्छरीः	११-९-१२	यस्यां न मे पावनमह	११-११-२०
यद्यस्य राजसूयेन	१०-८१-३	यस्मिन् महागुणाः	७-४-३५	यस्यां पराशरात् साक्षात्	९-१९-२१
यद्युक्तामर्हं ध्रुवा हृष्येधेन	१०-१०-२५	यस्मिन् यवो	७-९-२६	यस्यां वै भूषमाणा यो	१-७-७
यद्यथाः पुरुषः साक्षात्	४-४-४	यस्मिन् विरुद्धमतयोऽपि	४-१०-१६	यस्यां संधर्षमाणायां	१-१०-११
यद्यथाऽरात्मजः कल्पः	१०-४३-६	यस्मिन् वैरानुबन्धेन	८-२०-३९	यस्यांकिः शिर आधाप	६-२-५
यद्यस्य ते पादसरोवहाईणम्	५-१८-२१	यस्मिन् सत्कर्णपीप्ये	९-२१-६२	यस्यांशांशभागेन विवर्त्यन्तुदरी	१०-७४-३१
यद्यां विधिकचरितेः	३-१७-२१	यस्मिन्कर्मसमावापो	२-८-१४	यस्यांरिखामीपहभिः सुमङ्गलैः	१०-३६-१२
यस्तु तत्र पुमांसम्	५-९-२	यस्मिन्जयवर्षाणि	५-१६-६	यस्यांरिक्तमतपुणत	५-२३-३५
यस्तु महाकदम्बः	५-१६-२२	यस्मिन्प्रसन्नेविशेषनाम	५-१८-३३	यस्यांरिष्टपद जरजोऽखिलनतं	१०-५७-४४
यस्तु कल्यादिन्यश्च स धै	११-२४-१७	यस्मिन्प्रद्विष यद्येव	१-१८-६	यस्यांरिष्टपद जरजोऽखिलनोक्त	१०-९२-३८
यस्यैव प्रदर्यासितकुन्तलापूतं	१०-३७-१७	यस्मिन्निदं श्रोतमशेषमोतं पटे	११-१२-२१	यस्यान्मूर्तिः कुणपे विधातुके	१०-७२-१३
यस्यैवब्रह्म इव	३-३२-१४	यस्मिन्निदं यतवो दम्	६-१६-२२	यस्यान्मयोगार्चितं न	११-३०-३८
यस्यैवकाले न्युजयत्कलापः	४-६-१०	यस्मिन्निदं विरचितम्	९-१५-४९	यस्यान्मा हिंस्यते हिंदीयेन	११-११-१५
यस्याया ब्रह्म	७-८-१३	यस्मिन्निदं सदसदात्मतया	४-२२-१४	यस्यान्मानुषाचारं त्स्यात्	६-१४-२०
यस्ययाऽभिहितः पुरं	११-१७-११	यस्मिन्पुरुषोक्तं पुरुषाः	५-२३-१८	यस्याया आसीदुपविशदो	५-१७-२१
यस्यैवसंपत-...वर्गः	११-१८-४१	यस्मिन्निदंविष्टऽऽसुरपुत्रानाम्	५-२३-१५	यस्याध्वरो भगवान्भरतात्मा	५-१५-१०
यस्यां विमुक्तं मर्त्यं आत्मानं	१०-७८-४२	यस्मिन्मनः सविशेष	९-८-४६	यस्याननं मकालुपदत	९-२१-६५
यस्यात्सकर्मनिर्गदं	११-१७-५६	यस्मिन्मनो येन च	६-४-३०	यस्यानवपचरितं	३-१५-२६
यस्मिन्वा विनुभान्	५-२४-१६	यस्मिन्मनोभगवान्	१-१७-३३	यस्यानुदात्म्यंवात्मान्	५-२३-२६
यस्मिन्वा राजा	५-२४-१८	यस्य आशिष	७-१०-५	यस्यानुभूतिः कालेन	१०-७२-३०
यस्मिन्वा वा अतिधीन	५-२४-३७	यस्य किनानुचरितं	५-६-१०	यस्यानुगणन	३-२-१४

यस्यानुरागनिर्गतस्मितयन्मुपगन्त-	१०-३७-२६	यां इह्यैवृष्टे	३-२३-१७	यावत् सूर्य उदेति स्म	९-७-३७
यस्यानुस्मरणं नणामञ्जान	११-३०-३६	याः कर्तुमनुवाः श्रोकाः	४-१-१२	यावत् स्याद् गुणप्रेषणं	११-१०-३२
यस्यामनं दिवि यशः	१०-८०-४६	याः काञ्च भूमी दिवि	११-१६-५	यावत्तत्ता सन्मुविद्यते कृतः	२-९-२९
यस्यामनं दिवि यशः	१०-८०-४६	याः कुण्डलामनमर्धे	१०-४३-२८	यावदन्व न विन्देत	४-२९-७९
यस्यामनं नृषमदस्तु	९-९-२१	याः स्त्रीषितं स्वभवेन्यधिषुषुषु	१०-७६-५	यावदर्थं श्वातीनां	७-१४-६
यस्यामनं उपमगः	५-१४-३७	याचमाताः कृष्णया	९-१४-१२	यावदवभासयति	५-१-३०
यस्यामिमे यऽऽ नरदश	५-१३-२	याजपित्याऽऽनयेधेः	१-१०-३	यावदापावतन्त्रं	११-१०-३३
यस्यामुत्पादयामास	९-३-३२	याजपित्याऽऽनयेधेः	१-८-९	यावदानव्येते केतुः	१०-३७-३३
यस्यामुत्पादयामास	३-१७-६	याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन्	१२-६-३१	यावदीत्यातकोऽऽरिः	१०-१२-१६
यस्यामिमे कथयः	५-६-१८	याज्ञवल्क्यस्तु नृषिष्य	१२-६-३७	यावद् देहेन्द्रियप्राणरामनः	११-६८-१३
यस्यामिमे शयानस्य	१-३-२	यात आत्मयुतं	३-२२-२९	यावद् वीतिं नेत्र	३-६-३७
यस्याचरारकर्माणि गार्धानि	२-६-३७	यात सृष्टं जनं वाव	१०-४३-२३	यावद् धिषेत	७-१४-९
यस्याचरारगुण	३-१०-१५	यातनोहे आकुप्य	३-३१-२०	यावद् इतोऽऽस्मि हन्ताऽऽस्मि	१०-५-२२
यस्याचरारो द्रापणे	१०-११-३५	यातायता जनं मिद्धा	१०-२०-२७	यावद्विष्णापनमहानि	५-२१-६
यस्याचरार संस्थाने	१-३-३	याताशु वातिता वीचं	१०-३९-३५	यावन्तो विषयाः प्रेक्षाः	८-१८-३१
यस्यानि भक्तिभगवति	५-१८-१२	यातुपानेश्वर देवैः	८-६-१९	यावन्त्यः सिकता भूयं	१०-८९-२५
यस्याहं हृदयादासं	३-१४-२०	यातुपान्याय सा स्वर्गम्	१०-७-३९	यावन्त्यहानि नन्त्य	१०-४६-३
यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्यं	१०-९-४८	यातुपान्यश्च शतशः	८-९-४८	यावन् जायते परावोऽऽस्मिन्	२-२-१५
यस्येऽऽवधयेनोक्तान् कल्पयानि	२-५-३६	यात्रा वीतिविधानं च	११-११-३७	यावन् मे इतो वागीः	१०-५९-२८
यस्येदं देवयजनं	४-२४-१०	यादवेन्द्रोऽपि तं दोषो न्यक्ता	१०-९-२५	यावत्तानाथीः पुंसो न	११-१३-३०
यस्यानि सांध्यमयी	९-८-१४	यानमाध्याय जलेश्वर	१०-१९-२८	यावत्कृषा	७-१५-४५
यस्येदुक्तानितीरपकटाद्यमोक्ष	१०-६०-२८	यानाध्याय गतो राजन् न	११-२-३५	यावन्त्योरागता वृषस्य	५-११-४
यस्यैकं षष्ठं द्वारमात्रम्	५-२१-१३	यानि चान्यानि वीपाणि	१०-३५-२१	यावन्त्यात्रं त्यहर्द्वैवा	१०-९३-३
यस्यैव हि नागराज	५-२३-३६	यानि ते वीतानीश मनुष्याः	११-६-२४	यावन्त्यातोऽतमेवोत्तारम्	५-२०-३६
यस्यानुगृहे	६-९-२२	यानि त्वमस्मिन्निहानि	१०-६९-११	यावातं यथा भावो	२-९-२१
यस्यमुत्पतिर्न देह	६-४-१४	यानि यानीह कर्माणि वीर्यैः	११-४-१	यावान् स पुरुषो यावन्त्या	१२-१०-९
या दुस्वप्ना दुर्भितिर्भः	९-१६-१६	यानि यानीह गीतानि	१०-१०-२	यावान्कन्त्यो विकल्प	२-८-१२
या दौहतेऽऽवधने मय्योपगतम्	१०-४२-१५	यानि यानीह कृपाणि	१०-३८-१७	यावै लक्ष्म्युत्तरी	११-११-६
या निर्वृतिस्तनुभूतां	४-१०-१०	यानि वीर्यैः प्रयुक्तानि शस्त्राणि	१०-६४-१	यातां धयाः प्रेक्षतेन नीता	११-१२-११
या वीतिं इतिभवेन	७-११-३०	यानि कृपाणि जगृहे	४-१९-२३	यातां न्यतिपादासीत्	११-२२-९
या वाः कथाः	१-१८-१०	यानिदेवावदोषेष्टो	१-१-७	याता देवापेक्षा तत्र	४-१३-५
या वा इह तद्वपराण	५-१-३१	यानीह विश्वविलोदयवृत्तिहेतुः	१०-७९-४८	यान्तामिच्छाम्य	३-११-८६
या वा काऽऽति	१-२१-३५	यातुनुपाणाम्	१-१६-२५	यान्तिचक्षुषा	७-१५-१४
या वीर्यपुनर्जनं हताः	१-१०-३०	याभिर्भूतानि भिषन्ते भूतानां	११-१४-७	यास्यामः यो मधुपुरी	१०-३७-८
या वी विनापनप्रविष्टः	५-३-१७	यामात्र त्वारश्च त्वारो	३-१२-१६	याति त्वं शूद्र	७-१५-७३
या वै धियाऽऽर्चितव्रतादिभिरामयमैः	१०-४९-१०	यामाधिवेन्द्रिय	३-१०-१९	याति स्वभवं ब्रह्मचर्यं	१०-१२-३८
या हनारचिकाकामानाम्	५-२४-४	यामादुरात्मनोदरं	४-१५-१८	युक्तयान्यैः सामेदधेः	६-७-६
यां गोपीमनयन् कृष्णः	१०-२८-२७	यादिभिर्भूतानां	७-२-४७	युक्तयेवं प्रमत्तम्	४-२७-१२
यां न ब्रह्मन्पर्याप्तः	८-१४-२२	यामनः कृतवान्	१-१२-२	युक्तः सति सर्वं	११-२२-४
यां श्रियामुत्तमान्	६-७-४२	यावत् तपस्वी	८-३०-२९	युक्तधनयुक्तिच कनी	१२-१२-४३
यां मन्यते वनिः	३-३२-४३	यावत् प्रपन्नमयं	३-१०-९	युगानि युगमनं च मानं	१२-१३-७
यां यां शक्तिमुपाधित्य	२-४-७	यावत् स पादपद्मायां	१२-२-३०	युद्धं नो देहि राजेन्द्र	१०-८२-२८
यां विमुच्ये मनयस्तनुताश्च	१२-३-६	यावत् सर्वेषु भूतेषु ब्रह्मावो	११-२९-१७	युगामनुवृत्तः शन्यो	१०-४९-१५

सुधि तुरगरजाः	१-९-४३	ये तन्नाम्नद्वन्द्वान्ना	११-५-१७	येऽऽसीयन्तामुतः	३-२१-४८
सुधिहरस्तन्निर्वपणम्	१-१५-६	ये तु दिग्बिजये तस्य	१०-८०-२४	येऽतीता वर्तमाना ये ये	१२-२-२५
सुधिहरस्तदाकर्ण्य	१-१९-३२	ये तु मां क्षणीनेन	४-३०-१०	येन्नात्मासामुकीभः	८-७-३६
सुधिरोते सम्भारान्यो	१-१९-१६	ये तुन्यदीधरण	१-१०-५	येन्निह वै वृषनीपतयो	५-२४-२५
सुधिहरन् न दृष्टा यमी	१०-९९-२५	ये त्वक्तोक्तधर्माश्च	१०-४४-५	येनिरासक प्रनासः	३-३२-१६
सुधिहरं च राजानं चतुर्भि	१०-५६-५	ये त्वयेवंविधोऽसन्नतथा	११-५-१४	येन वेदाभिपन्नोयम्	१-१२-२१
सुधिहरस्तु धर्मान्मा	१०-९७-८	ये त्वयाऽऽभिहित्वा ब्रह्मन्	४-३०-१	येन पानेन	७-८-४८
सुधिहरस्य भीमस्य	१०-६२-४	ये त्वामनन्यभावेन	३-१६-५	येन प्रजानामुत	३-५-९
सुधिहरा प्रतिविन्ध्यः	९-१९-२९	ये निह वै अनगसः	५-२४-३४	येन प्रसुप्तः पुरुषः	६-१६-५५
सुधिहरोऽपि पञ्च	१०-५६-६	ये निह वै अवदकुसुत	५-२४-३६	येन मे पूर्वमिन्द्राणां	८-१०-३५
सुपुननां कुचिश्च	६-१२-७	ये निह वै दम्पयो	५-२४-२९	येन यावान्यथा	६-१-४५
सुपुपाने ततो वीरी गदया	१०-९७-३८	ये निह वै दांभिकाः	५-२४-२७	येन येनावतारणे	१०-८-२
सुपुपानः सात्वकीर्णै	९-२१-१४	ये निह वै पुरुषाः	५-२४-३३	येन सम्मोहिता इत्या	८-११-१२
सुपुपानो विरुणस्य	१०-८५-६	ये निह वै भूतानि	५-२४-३५	येन स्वधाह्नयमी	६-१-४१
सुपुषुः क्रोधमैत्र्या	११-३०-१४	ये निह वै चित्रो	५-२४-३१	येन स्वर्गोपिया विश्वं	२-५-११
सुपुषे नैतिरिन्नेन	८-९-२८	ये निह वै श्वगर्भपतयो	५-२४-२६	येन हवा कवी	५-६-११
सुपुषे मागथो राजा यदुभिः	१०-५३-२५	ये दरागारपुत्रदीन्	९-६-५३	येनपातीशः	३-३२-३३
सुवयोः सन्तु दम्पत्योर्वशासा	११-५-४७	ये देहभाजसिगुणप्रधानाः	९-८-२३	येनामरासुरमहोरगवशसिद्ध्यन्त्यर्ष	१०-६७-२१
सुवयोरेव नैवायम्	१०-४४-४३	ये वारमेघवाधिपणम्	६-७-१३	येनावृता इमे लोकः	६-९-१७
सुवां तु विषयस्य विभू	६-१९-१०	ये पिबन्ति जलं तासां	११-५-४१	येनाहमार्थीपतनुर्निर्मिता	४-१७-३१
सुवां तुन्यवती वीरी हे	१०-९९-२७	ये ब्राह्मणान् मयि	३-१७-११	येनेहशी मतिमती	३-३२-१९
सुवां न नः सुती	१०-७४-१८	ये भूता ये भविष्याश्च	९-१-५	येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा	११-२५-२२
सुवां मां सुवाभयेन	१०-४-४६	ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः	९-१४-३३	येनेवारभते कर्म	४-२९-६२
सुवां ये ब्रह्मणाऽऽदिरी	१०-४-३४	ये मरीष्यारयो	३-२१-१०	येनेवाहं भगवतो	१-५-३१
सुवां श्लाघ्यतमी नूनं	१०-४४-३१	ये मां भजन्ति दाम्पत्ये	१०-७५-५६	येनोक्तं सान्त्वं तन्वं यन्नात्मा	१०-१०५-२३
सुवां देवगणैः सर्वैः	६-१०-१४	ये मानं मेऽनुगृह्णन्तः	९-१४-३६	येनोपशान्तिर्भूतानाम्	४-३०-२९
सुव्यम्भं याचिन्ते	६-९-४४	ये मायया ते	३-२२-१४	येनोपसृष्टान् पुरुषा लोकः	४-११-६२
सुयं च पित्रान्यादिशः	६-४-१०	ये मेननुर्दिवरान्	३-१७-१०	येषां सन्तु समहाधोगी	५-४-८
सुयं तत्र प्रमाणं हि	१०-३४-५२	ये ये भूतयो राजन्	१२-२-४४	येषां न सुते	३-१४-१३
सुयं तदनुमोदयं	८-६-२४	ये या मयीसंकुलमीहदार्थाः	५-५-३	येषां नः सम्पदः	१-१३-९
सुयं तदनुमोदयम्	४-२१-२५	ये या मृषे	२-७-३५	येषां मध्ये श्लाघृतम्	५-१६-७
सुयं द्विजग्रा वन भूरिभागा	१२-१२-५५	ये यै भगवता प्रोक्ता	११-२-३४	येषां स एव	२-७-४२
सुयं नृनोके	७-१०-४९	ये यै विभूतिरूपया	३-१७-२०	येषांविष्यन्दिमसंह	३-१७-९
सुयं नृनोके	७-१५-७५	ये स्मा अदादुद्विगृहभावाद्भवेयो	२-७-२४	येषु पुरुषाणामपुनयेषुपाम्	५-१७-११
सुयं पात्रविशो भेदा मा	१०-८४-३२	ये स्वधर्मं न दुर्दानि	३-३६-५	येषु महाराजमयेन	५-२३-९
सुयं वर्धियः सुधाः	४-२४-२७	येऽन्त्येऽऽदिन्दरा विमुक्तमानिनः	१०-३-३३	येषु येषु च भावेषु	११-१६-३
सुयं मन्त्रविशो वृत्ताः	९-११-१८	येऽपीदमुपनिष्ठन्ते	९-१५-१३	येषु स्थानम्	७-१४-२६
सुयं विख्या यदयो धृतप्रजाः	१०-२०-१९	येऽन्धधितामयि	३-१६-२४	येष्वमर परिवृताः	५-१६-१५
सुयं ये धर्मागमस्य	६-१-३८	येऽनुनस्य स्या राजन्	९-१४-९	यैः कोपितं ब्रह्मकुनम्	१-७-४८
ये कोपिताः मुषद् वाण्डमुताः	११-१-२	येऽजिताश रणे	८-१०-४७	यैः अदृष्टा वर्धियि	५-१७-२६
ये च प्रत्यम्पराददुर्गन्धपरिह	२-७-३४	येऽनुपानूनतभेष्वां	१०-८-१५	यैः स्वेदेहः	७-१५-३७
ये यमे भगवान्	३-११-२	येऽस्मादिष्टाः स्वर्जयदीता	१०-२५-७	येरिदं तपसा मुहम्	९-१५-१२
ये वेद रथियामुता	५-२४-१३	येऽस्मिन् वदा पुत्रानाभमायया	४-७-४८	येरिषं भुज्यते	८-१९-०८

पस्तन्वभेदराधितोऽक	३-२०-८	पोऽन्तर्दिशो हृदि	३-१६-४६	पोमेयवराणां गतिमामनन्ति	२-२-२४
पो गनेत्यं ब्रह्मपन्नं	३-२०-३५	पोऽप्यवाति शनिमांवा	३-३२-४२	पोमेयवराक्रमेवाभन्	१०-५९-३८
पो जागो बहुविधान्	११-१३-३२	पोऽस्यं कालनस्य तेऽप्यनकन्यो	१०-४-२७	पोमेयवरीश्वरं संगतिं	२-८-२०
पो दुर्धर्मगोपया विजयावसेवं	१०-४८-२९	पोऽनैवद्रीन्	३-२२-५१	पोमेयमेवदुर्धनं	३-१८-४५
पो दुस्सजान् धितिसुत	५-१३-२८	पोऽजनीयांमनोऽन्तो	७-११-६	पोमेयमन्यमोचनं	९-१३-३२
पो दुस्सजान् दामसुतान्	५-१३-२७	पोऽजिज्ञाताहपस्तस्य	४-२९-३	पोमेयोऽइमिति मन्वानश्चकमे	१०-५१-४९
पो य हित्यन्	७-४-५	पोऽजमभ्रत इत्युक्तः	९-८-१५	पोननामं सइमाणि	३-३१-२४
पो नः स तपते	६-५-२५	पोऽस्तावस्मिन् महाकन्ये	८-२२-११	पोनयामः सतिताः सर्वे इति	१०-५८-१९
पो नामप्रियां वि जनं	६-३-१३	पोऽस्तावस्तस्य योगसिद्धः	९-१०-६	पोधयामास्तुवीरो द्वावेवाजी	१०-५२-३६
पो नारदारान्प्रियां	४-३१-३२	पोऽस्ती गहातरे ऋद्दन्	९-२०-१३	पोधिविकारिक सीम्य	११-२४-२५
पो मां गतिम्	७-८-४६	पोऽस्ती गुह्यहरणोन्मथित	५-२०-१९	पोनो भवाय प्राव	८-२०-२०
पो मोग्रज्म्यान्मविशो	६-११-१५	पोऽस्ती त्वया करतोऽन	५-२-१५	पोनः वचनि भूतानां	२-२-२६
पो म्यक्चकार सर्वेषां	४-३०-५०	पोऽस्ती भगवता बद्धः	८-१२-१४	पोनः प्रविश्य मम वाचम्	४-१०-६
पो भीष्मक्यं	१-१४-१४	पोऽस्ती भगवान् सर्वभूतान्यानि	६-१९-२०	पोनः प्रविश्य	३-३०-३८
पो मां स्वयंवर उपेत्य	१०-७१-१२	पोऽस्ती मयाऽविदितान्ब्रह्मा	४-८-१५	पोनां संस्मरणानुमः	१-२०-५
पो मामतिथिमायातम्	९-६-३३	पोऽस्ती मन्त्रयो	७-१०-२८	पोनां सर्वेषु भूतेषु	३-३०-२२
पो माषया विरचितं	४-१-५६	पोऽस्ती सत्यजनां नाम	९-१-२	पोविधयाऽऽनुकृत	३-१०-२०
पो माषयेवं बुकूपया	४-२४-६१	पोऽस्मिन् सान्ना मधच्छरे	१०-१४-६२	पोवे भवतिता	१-१६-३५
पो मे सनादिपथतमहारा	१०-७१-९	पोऽहं त्वयाचितो भद्रं	६-१८-३६	पोपित्तु तन्याभरणान्मरादि	११-८-८
पो मे स्वधर्मनितस्य	३-२४-७	पोऽहः क्वे प्रजमनन्सतः वीरः	१०-३७-२७	पोवनाहोऽप्य मान्याता	९-७-३४
पो पोऽपरो मनोधर्मः	११-२९-२१	पोऽनित्येन शरीरेण सनां मेवं	१०-८५-२०	र	
पो पोयो भगवन्नास्ती	३-२६-२९	पोऽन्यो रिपुभ्यो नाम भविष्यो	१२-१-१	रक्तकण्ठराजानीक	४-७-२९
पो रतो देवपतेने	९-१५-३२	पोऽजनीयं योवैसं नृणां	१०-९३-२३	रक्षः पतिसदनतोऽस्य	९-८८-९९
पो लोकवीरासमिती	९-८-८७	पोऽस्ती गुणगोषकुतो विक्ताः	११-२२-३२	रक्षःकुतं त्व विदित्वा	९-८८-५५
पो वा भनन्तस्य गुणादनन्ता	११-४-२	पोऽस्ती गुणीर्विजयो देहोऽयं	११-१०-१०	रक्षःपतिः स्वयनवहिम्	९-८१-१०२
पो वा अयं द्वीपः	५-१६-५	पोऽस्ती भारतस्वैऽस्मिन्	१०-९९-६	रक्षन्तीमाऽऽजनि	६-८-१५
पो वा अहं चं	३-१०-१६	पोऽस्तम्यं सम्राट्पुत्र्य	१०-५१-४	रक्षस्वतुल्यकूज	९-८१-९०
पो वानुशविनं सर्गः	२-८-२२	पोग आप्यानिकः	३-२६-१३	रक्षाऽप्युत्पाततोऽह	१२-६-५८
पो विद्याधुतसम्यग्र	११-१९-१	पोगं निषेवतो नित्यं	११-२८-४	रक्षोधेयं वृकवद्	९-८१-९२
पो विज्रायं प्रतिभुव्य	८-२०-३२	पोगचपामिमां योगी	११-२८-४५	रहस्यं सयासाय	१०-४१-१२
पो वै त्वया दिनबकृत्व	१०-८०-१०	पोगधारणया कश्चिददास्ये	११-२८-४०	रतः प्रधाता	३-११-१२
पो वै द्रोणस्तविभुः	१-१८-८	पोगधारणपोऽन्नाजनि	१२-१२-७	रतः प्रधातः	७-१५-४४
पो वै मज्जाबमपन्न	११-१५-२७	पोगमाया भगवती	१०-१-२५	रतः सन्तनयोऽनुत्वा	१२-४-५१
पो वै बाह्यनी सत्य	११-१६-४३	पोगस्य नक्षत्रावैर इतस्य	११-२४-१४	रतः सन्तनयोऽनिहा	११-२१-३२
पो वै हृदिच न्द्रमसे	९-१४-३१	पोगस्य तन्त्रणं नश्ये	३-२९-१	रतकं कश्चिदपानं	१०-३९-३१
पो वै हिरण्यारुचवं	३-२०-३७	पोगदेवमुपासाय	४-२४-७२	रतयेषां पोरकया	१०-२७-१९
पो ह वा इह बहुविदा	५-१४-१	पोगनामनामसंरोपो मन्योऽस्मि	११-१६-२४	रजसा पोस्तकन्याः	११-५-७
पो हंसतिभिर्नो पुष्टे	१०-६१-२०	पोगस्तपो मया प्रोक्ता नृणां	११-२०-६	रजसा चोदिता मेषाः	१०-२२-२२
पो ह्यात्वा जगदारिमध्यनिधनो	१०-१०५-३९	पोनिनां एकसोमस्य	११-२८-३९	रजसाकुण्डल्यवसः	३-३३-१७
पो ह्यात्वा जगदारिमध्यनिधनो	१०-९६-५०	पोनिन्द्राय नमस्तस्यै	१२-१३-२०	रजसमं प्रकृतयः	१-२-२८
पोऽऽनुचैरागमना	६-१०-८	पोयेन धृत्पुत्रसत्त्वपुको	५-५-१३	रजसमः स्वभावः	६-१४-१
पोऽऽनुग्रहार्थं भजताम्	६-४-३३	पोयेन निविधोऽन	३-३३-३५	रजसमावृष्ट	७-१५-२५
पोऽऽनुस्मरति सन्ध्यायां	४-३०-९	पोयेना योगिन्यास	११-७-१४	रजसमोऽथां वरीष	११-१३-१२
		पोयेनो रात्रिधार्पायाम्	९-१८-२६		

रत्नमोभ्यामाशितं विभूदं	१-१-२०	रदुग्णैतनपता न पाति	५-१२-१२	राजानश्च समाहृता	१०-८४-१५
रजोभाजो	३-११-१८	राक्षसं भावमापन्नः	९-८-५७	राजानो राजकुन्त्याश्च	१०-८९-५१
रजोभिः समस्तख्याता	६-१४-३	रागो देवश्च	७-१५-४३	राजानो राजनक्ष्मणाश्च	१०-८९-४९
रजोयुक्तस्य मनसः	११-१३-१०	राजस्त्वेषाभिपूष्टानां	११-४४-२२	राजानोऽन्ये च राजेन्द्र	१०-७०-३६
रज्रिष्यति योक्तं	४-१६-१५	राजतचोरातः	७-१५-३२	राजैत्यधाम्नामपेयं	४-२२-५९
रथं विनवायानं तु तुमुनं	१०-८८-७	राजदूतं हुत्वायसं देवर्षिः	१०-८०-३२	राक्षः काशिराजैर्ज्ञान्या	१०-६९-४०
रणअपस्तस्य सुतः	९-१०-१३	राजधानी ततः साऽभूत्	१०-१२-२८	राक्षः शमेतान् निर्जित्य जहारिकायां	१०-७६-३१
रत्नकुटीरैर्द्वैर्मेघाभार	१०-५३-३६	राजन् किं ध्यायेसे दीर्घं	४-९-६७	राक्षसद्वय	७-१-२३
रत्नप्रदीपनकरपुतिभिर्नरस्तभ्यान्	१०-७९-१५	राजन् चतुर्दीप्तानि	८-१२-३७	राक्षा परीक्षिता पृष्टो	२-१०-५१
रत्नाकराश्च	७-४-१७	राजन् परस्य तनुभुञ्जन्ता	११-३१-११	राक्षा पीतं विदित्वाऽऽप	१०-७५-२९
रत्नानां पद्मरागोऽस्मि	११-१६-३०	राजन् मनीषितं सम्यक्	१०-४४-७०	राक्षा सर्भाजिताः सर्वे	१०-८४-१०
रथं नाडय धर्मज्ञं यत्र	१०-४९-३७	राजन् वेपु निवृत्तेषु	१०-७१-२५	राक्षां द्रुमुयाचेदं भगवान् प्रीणयन्	१०-८१-१९
रथं समारोप्य सुपर्णनक्षत्रां	१०-५८-६०	राजन् विष्ण्वतिपीनस्मानर्पिणो	१०-८२-१८	राक्षां मनुप्रसूतानां	१२-६-६०
रथं सूनं ध्वजम्	७-१०-६७	राजन् इवीष्यदुराणि	४-१३-२७	राक्षां वृत्तिकाराणाम्	४-२४-६
रथनेमिनिदानेश्च	१०-६५-४८	राजन्ते सावदन्यति	१२-१३-१३	राक्षादरोपनीताण्यं	१२-१२-३९
रथमास्थाय विपुलं	१०-१०-३६	राजन्तनुगृहीतोऽऽहम्	९-६-७६	राक्षो जीवतु देहोऽयम्	९-११-०८
रथस्थां तां निरीक्ष्याह	९-२०-३७	राजप्रसाध्यामात्येभ्यः	४-१४-१८	राक्षो मुपपातिसकस्य	९-१३-४१
रथान् तूर्णमवतुत्य	१०-३६-३२	राजन्ते मया प्रोक्ता	१२-२-४०	राक्षो वृत्तिः	७-१२-२८
रथानां वदस्वद्विषाणि	१०-९२-५२	राजन्निगुणानं भयताम्	५-६-१९	राक्षो हि परमो धर्मः	१-१७-१५
रथान् सारवानारोप्य	१०-८३-२८	राजन्त्यन्धयो ह्येते	१०-८२-२३	राज्यं वैच्छद् यतिः	९-१५-२
रथान् समारुढं पुष्पयुक्तान्	१०-६३-१७	राजन्त्यस्यार्थानुगतं	१०-१०-३४	राज्यकामो मनुजैवान्	२-३-९
रथाश्च रथिभिर्युक्ताः	१०-५५-१०	राजपत्न्यः स्मदुहितुः	१०-१२-५३	राज्यस्य भूमेर्षितस्य	१०-५९-४५
रथाश्चानन्दुरागाः	१०-५०-१९	राजपुत्रीक्षता भूषैर्नोक्त	१०-७५-१४	राज्यस्वर्गपरायणां	४-२१-२९
रथाश्चकुञ्जरातीकैः	१०-५१-२६	राजपुत्र्याऽर्पितोऽस्तन्ये	९-१५-३२	राज्ये नियोज्य तं यंसे	१०-६४-२७
रथिनो रथिभिस्तत्र	८-९-०८	राजभ्यो विभ्रतः	१०-७५-१६	राज्येदवर्षमदोक्षता	१०-८३-१०
रथीतरस्याग्रजस्य	९-७-२	राजमार्गं गतेकुण्ये	१-१०-६१	राजं त्वं द्विज	३-२४-१०
रथे रथे च साहस्रमयुतं	१०-५१-३८	राजयोधित आश्रयास्य	१०-४२-४९	राजं रामाग्रमेवात्मन्	१०-७४-२९
रथेन वायुवेगेन	९-८-४२	राजपीणां जनयिता	१-११-२६	राजः त्रियन्मां भार्याम्	९-८-११२
रथैर्नेकेन गोविन्दैः	१०-५०-२६	राजसूयास्यध्वेन	१०-८४-५०	राजः सद्योदितः पिषा	९-१४-६
रथिनेकसाहस्रैर्नेरथ	१०-६३-२१	राजसूये निवृत्ते च	१०-८८-१८	राजः समुद्रयेनायां	११-३०-२६
रथ्याचान्तरवीथीरथिर्नयाय		राजसूयेन विधिबन्त	१०-८४-१८	राजः सशिष्यो भगवान् वसिष्ठो	१०-७२-१०
रास्यु विनिर्मितम् ।	१०-५३-३४	राजा तपश्चरद्वन्द्वम्	९-७-२७	राजकृष्णीं पुत्रीं नेतुम्	१०-३७-१०
रामनालस्य वा देव्या	९-१२-२७	राजा तपस्कृताहाराः	९-६-२७	राजकृष्णीं सुतीं मयां	१०-३४-२३
रामचन्द्रं व्यासाहममहिषीः	१०-८८-५८	राजा सुहिनारं ग्राह	९-४-१९	राजनिर्वाणमात्मोक्तं भगवान्	११-३०-२७
राम्यामुपयनोयावैः	८-१४-१२	राजा विजयसदो यस्य	९-८-७४	रामपत्न्यश्च नं देहमुपगुतागि	११-३१-२०
रामान् रामादहन्	१०-६७-४४	राजा स कुण्डिनपतिः	१०-५८-७	रामबाहुविमुक्तं मुसलेन	१०-५१-४४
राम्येणानामापुर्यं	७-१५-७०	राजाऽऽसीद् भीष्मको नाम	१०-५७-१९	राममुष्टिप्रहारेण विशीर्णाः	१०-५५-१२
रवमाणः राजतरं	१०-३४-२	राजाऽनिष्टद् बहिः	१०-५७-६	रामराम महाबाहो कृण्व	१०-२१-१
राकुन्त्या मपुकुन्त्या	५-२०-१६	राजाधिदेवी वेत्रेणां भगिन्यः	९-२१-३१	रामराम महाबाहो न जाने	१०-९०-२८
रसजानं नागपुंरं	१०-१०-५२	राजाधिदेव्यामवन्नी	९-२१-३९	रामराम भद्रास्तन्य	१०-१३-२१
रामचक्राष्टिन्नेन	८-१९-२२	राजाधिदेव्यास्तनयां	१०-६२-२५	रामरामासितनयार प्रभावं न	विदाम १०-९२-४५
रहासि सविदं हृत्पयोरपं	१०-२९-१७	राजानः कल्पचर्चाया	९-२१-११	रामश्चान्नुनमानिदस्य	१०-१५-१६
रदुग्णत्वमसि ह्यध्वनांस्य	५-१२-२०	राजानः सहस्रादुद्व्य	१०-५०-२४	रामभद्रिन्नेन वे तु	१०-१६-२२

रामस्तमाह पुरुषाद	१-८-१०३	रूपं यत् तत् प्रादुरभ्यक्तमायं	१०-४-२५	निद्रमेवाधमस्त्वता	१२-२-४
रामस्तु मुष्टिरेवाजी	१०-५५-११	रूपं परेतद्वयोध	३-१०-१	नीयते चानिते तेजो वायोः	१२-४-१६
रामा गृहे विहरतः पुत्रतः	१०-७६-६	रूपं वापी स च	११-२४-२४	नीलावतारकर्मणि	१२-१२-४६
रामे राजनि धर्मज्ञे	१-८-१३४	रूपंशानमापुर्षं	१०-४०-४	नोकानां नोकशालानां	११-१०-३०
रामेण सार्धं भूयुर्गं प्रणीते	११-१२-१५	रूपभेदविदस्त्र	३-३०-३०	नोकाधितरामां स्वतनुं	११-३१-६
रामेशाश्रय यतो वतः	६-१५-१८	रूपभेदास्पदं	३-३०-३७	नोके ज्यवाद्यामिषमपसेवा	११-५-११
रामो नक्षमणीनाभ्याम्	१-८-१२२	रूपभोजनं विकुर्वाणान्	३-७७-४३	नोको विकर्मितरः कुतः प्रमतः	१०-८०-२६
रायः कृतत्रम्	७-७-४०	रूपधीनसाम्ययां	१०-६२-३३	नीगाक्षिर्नाहनिः	१२-६-४३
रातोन्मयः सधुपुतः	१०-३१-३	रूपाणां तेजसां चधुर्दिकः	२-५-३	नष्टां भक्तियोगस्य	३-३०-१२
राहुणा च तथा सोमः	८-९-३१	रूपाधिकामां गन्धवान्	२-३-६	नष्टां मष्टादीनां	३-३०-१
रिपयो जिघुरिषुता	१०-५९-१७	रूपे स्मै सदसती	७-९-४७	नष्टोवासाधनवकोटि	५-३१-१९
रामिणः शिशुपालस्य पीडकस्य च	१०-६०-३३-५	रूपीदारपयो	६-१४-१२	नष्टुन वै समाश्रिता	३-१२-८
रामिणीवर्मपक्षिभो	१०-७६-४७	रूपका दुःखोकातां	१-१४-१३	नष्टावपुच कल्पानं	१-८-१४
रामिण्यां तनयं तेने दयं	१०-६८-२	रेतः सिपिचतु कुम्भे	६-१८-६	नन्मकामेनुज्ञातः	१-६-२३
रामिण्यायास्त्वया सप्त	१०-६७-४९	रेतस्मास्मादाप आसन्	३-२७-६०	नन्प्रसादनिर्मुक्तम्	८-२१-०५
रामिण्यास्त्वया राजन्	१०-७६-३३	रेतो नायर्किर्जातु	११-१७-२५	नन्वा तदन्तरं शक्नो	११-१८-६१
रामिण्याहरणं धृत्वा	१०-५९-६०	रेतोपाः पुत्रं नयति	१-१७-२२	नन्वाहस्यं प्रणतं कृताश्रितं	१०-३६-२०
राम्यी तु राक्षसोद्गाहं कृष्ण-		रेमे सोदासाद्विषज्जीना	१०-१०४-५	नन्वा इत्यमीमर्चा	४-९-५९
द्रिडसहन्	१०-५९-१९	रेवती रामरीचता	१०-६७-५०	नन्वा निमित्तमव्यक्तम्	६-१-५४
राम्यप्रतो रमरपो रम्यबाहुमन्तः	१०-५७-५०	रेवतो नाम रात्राऽऽनीत् पुत्रा	१०-५७-३	नन्वेह मानुषीं योनिं	६-१६-५८
राम्यमयी सुतारब्धः	१०-५९-२०	रेवतो नाम रात्राऽनी ब्रह्मणा	१०-५७-२	नन्वेहान्ते मनुष्यत्वं	४-२९-४८
राम्यरात्रमुतो पात्रः	१-१८-२४	रेवतोऽनी भवो श्रीमो	६-६-१८	ननिनानिनितातः	१-९-४७
राम्यी भगवान्	३-२२-५	रोचनायां नतो जाताः	१-२१-४९	ननगोदेषुस्तोद	५-१-३३
रदन्तं सुतमादाय	१०-८-१३	रोमपादमुतो बधुः	१-२१-२	ननगतर्जनिजन्त	३-२९-४४
रदन्तो राक्षसश्लाः	३-१८-१२	रोमाणि यम्यपधयोऽन्नुवादाः	१०-७८-३६	ननगृह नक्षिन्त	४-२४-४८
रदन्य इषेः	७-२-३२	रोमाणि दूधीपपः शिरःकटाः	१०-३८-१५	नन्यमानं जनेरं	४-१०-५३
रदितमनुनिशम्य तत्र गोप्यो	१०-८-२७	रोमाण्युद्रिजतानीनां वीर्या	२-६-५	ननन्यपोमुखी	३-२४-५०
रद्रीनां भगवतः	४-२५-२	रोहिणी च महाभागा	१०-६-१७	निर्गं च तपसाभीरुः	४-७-३६
रदस्वानुचरी भूत्वा	१०-११-२	रोहिणी देवका वैव परिष्वज्य	१०-७०-४६	निषयताः सपंयस्तुनि	८-८-३५
रदस्वानुचरी भूत्वा	३-१३-१६	रोहिण्यात्मनयः शोकः	१०-१-८	निषमन्यः प्रभूतन्योऽन्याः	१०-२७-७
रदैर्वसुभिर्भादित्ये	६-१०-१७	रोहिद्रसमभिराप	१-७-७१	नुमजिपापाभुचपे	७-२-१३
रपं तन्महदावर्षं	६-४-४०	ल		नुम्यको विपिनं	७-२-५०
रपं विप्रजितं ताभ्यां	४-२९-११	नक्षणीनारद्रोकेनांन्यो	१०-५४-५	नोके तेनज्ञा नोके	३-१८-२
रपं स जगृहे	१-३-२५	नजोऽनोऽनो नोभो	१२-१०-८	नोके प्रदयं	५-२-१३
रपुमात्रादं विकुर्वाणादंभसो	३-२७-४६	नज्यान्तो मुकुर्तेन कार्णिः	१०-८७-२२	नोके स्वर्गं धेयति	५-५-१६
रकनुपंज्यामात्रादंभसो	४-६-१५	नज्या गृहान्ये स्वःतानं	१०-५४-१६	नोकालीरैत्रा प्रार्थ्योः	६-१४-२५
रकाजान्तरातीरोऽनी न	१०-९४-३३	नज्या चाव्यग्रमाचारं	११-३-४९	नोकजन्मु मेपेपु	१०-१८-१५
रपं तपो धनतपः	५-२-१६	नज्या जतो दुर्नभय मानुषं	१०-५४-४८	नोकसंस्थान पिज्ञान	३-१०-२८
रपं तपेज्ज	८-६-९	नज्या जन्मासीः प्रार्थ्य मानुषं	११-२३-२२	नोकस्य विषया	३-३०-५
रपं तपेज्ज	३-१४-३७	नज्या सुदुर्नभयं	११-१-२९	नोका न पावन्	३-३-८
रपं प्रियतमं स्थानं	४-२४-४५	नज्यीतदन्तरं राजन्	१०-६१-३	नोकांश्च नोकनुग	३-२२-१७
रपं भगवता न्वेज्ज	४-३-२७	नयः प्राकृतिको शेष	१२-४-२६	नोकाः तपानवस्थेये	६-१२-८
रपं भगवतो	१-६-२२	नाद्रताग्रेण नगरमुद्रिदर	१०-९२-४२	नोकानां गवयति	४-२८-१८

लोकांतोक्त इति समाख्या	५-२०-३६	वदन्यनेन वंशोऽऽयं	१०-४१-२९	वयमृतामिष जिह्वं	१०-४५-१९
लोके नाविन्दत प्राणं	४-१८-१८	यथं भगवता	३-१५-४१	वषांस्यकरुणन् कृष्णं	१०-८०-२
लोके चित्तमात्मानम्	६-१६-५२	यथ्यतामात्रवेषम्	७-५-३४	वरं च मत्तु कथन मानवेन्द्र	४-२०-१७
लोकेऽऽय जन्मकर्माणि	१०-४४-४०	वनं तु सान्त्विको वासो	११-२५-२५	वरं वरष भद्रन्ते	६-९-२०
लोको विकर्मनिरतः	३-१०-१७	वनं हृष्टा दिनगन्धं सुपुष्पं	१०-५५-१३	वरं वरष वामोऽह	६-१८-३२
		वनं प्रव्रजितं	३-३४-२१	वरं वरष	७-१०-१६
वंशं कुरोवैशदवाप्रिहृतं	१-१०-२	वनं विविधः पुत्रेषु भाषा	११-१८-१	वरं विलोक्याभिमतं	१०-६२-४०
यक्ता कर्ताऽविता नाम्यो	११-१७-५	वनं वृन्दावनं नाम	१०-१२-१७	वरं वृणीष्वं भद्रं यो	४-३०-८
यक्तं नते वितितकं	४-२६-२६	वनकुञ्जसहृष्ट	४-७-३०	वरं वृणीमहेऽऽधापि	४-३०-३१
यक्षस्वाधिधितवधुः	४-८-२१	वनमानापरीताहं	११-३०-३२	वरं वृणीष्व नः कामं	१२-९-१९
यक्षस्यास्ये जताते च	१०-४९-५९	वनततास्तरव आत्मनि विष्णुं	१०-३३-९	वरं वृणीष्व भद्रं ते	१०-५४-२०
यक्षीपिषामवृषभस्य	३-२९-२५	वनस्यत्तुपधिलता	३-११-१९	वरदाऽऽसि यदि ब्रह्मन्	६-१८-३७
यवनारोपदेवस्य	९-७-१४	वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणैः	१०-८९-७	वरमेतं वृणुऽधापि	१२-९-३४
यवनलदाकर्षं हलायुधो	१०-५२-५	वने सधाधारणन् वसन्तान्	१०-२४-७	वरान् विभो न्यद् वरदेश्वराद्	४-२०-२४
यवस्तवैतज्जनदेव	८-१८-०२	वनेषु पुष्पोपवनादि	३-११-१८	वरीषानेष ते प्रभुः	२-१-१
यवस्तपुरते	६-१६-३१	वनीकताः प्रमुदिता	१०-१८-२५	वरुणं शरणं यातः	९-७-६४
यवांसि तद्याहरणं	२-१-३६	वन्द्यनातचत्तुविदलान्यम्	१-२-११	वरुणप्रेषिता देवी वारुणी	१०-९०-१९
यवो निशम्य कृपणं	१०-१७-११	वन्दे नन्दप्रजखीणां	१०-४६-११	वरुधिनी दित्यपतेः सुपोरान्	१०-६३-२४
यवो निशम्य नन्दस्य	१०-२३-१२	वन्द्यश्च कुरुतोऽज्ञान्	७-१२-१९	वरुणं च्छन्द्यामास सान्यं	१०-८६-२२
यवो यः समवेताथै	१०-७४-२२	वन्द्यश्चकुरुतोऽज्ञान्	११-१८-७	वरुणं च्छन्द्यामास	९-१४-७
यवोधिः परुषैः	८-१०-२०	वपुषा येन भगवान्	११-६-४	वर्जयेत् ताम्	७-११-२१
यज्ञपाणिस्महादेवं	८-१०-३	वर्षं कश्यपदायादाः	८-८-५१	वर्जयेत् प्रमदा	७-१२-७
यज्ञस्तु तत्कन्यार	६-१२-३३	वर्षं किमुत्पदाः	७-८-५४	वर्णानामाधमार्गां च	११-१७-१५
यथितोऽऽहं महाराज	१-१४-५	वर्षं सताः सहोत्पत्त्या	१०-१४-५६	वर्णाधमकुलापेतः	१०-८४-३५
यत्प्रवत्ता वनस्पतयः	४-१८-२५	वर्षं च तत्र भगवन्	१०-१४-५८	वर्णाधमवतां धर्म एष	११-१८-४८
यथिज्ज शोच्यस्तन्य	१०-९६-३६	वर्षं च तस्मिन्नाश्रुत्य तर्पित्या	११-६-८	वर्णाधमविकान्तं च	११-२०-२
यथिज्जो नगरान् स्वीयात्र	१०-१८-४७	वर्षं च त्वं च ये	६-१५-५	वर्णाधमविभागारं च	३-८-२९
यत्त आसीन्	७-१०-६३	वर्षं तत्रापि भूगवः	९-१५-१४	वर्णास्यः किनास्यासन्	१०-२४-१६
यत्त प्रहार भद्रं ते	८-२१-०९	वर्षं तु पुरुषव्याघ्र रेखाकाः	१०-५४-३२	वर्णिनं तदुपाख्यानं मया ते	१०-८४-४७
यत्त प्रहार	७-५-९	वर्षं तु साक्षाद् भगवन्निग्रयस्य	४-३०-३८	वर्तमानोऽऽन्वणेः कान्तो	६-११-४७
यत्तं कल्प मे धीर	४-१८-९	वर्षं ते परितुष्टाः स्म	१२-८-३	वर्तेत ब्रह्मणा विष्टो	१०-२२-१९
यत्तं कृत्वा मनु पाणी	४-१८-१३	वर्षं तेऽन्विष्यपञ्चासाः	६-७-२८	वर्षेति स्म यथाकामिः	४-२२-६१
यत्तप्रीतेः सुतः प्राणुः	९-३-२४	वर्षं त्वविदितता तोकं	४-१५-२३	वर्षतीन्द्रे व्रजः कोषाद्	३-२-३२
यत्ततो व्रजगवां वदन्ताथः	१०-३३-२२	वर्षं त्विह महापाणिन् प्रमन्तः	११-६-४९	वर्षेष्टसहस्रान् तदण्डमुदकशयम्	२-५-३४
यत्तान् मुधुन् कविदसमयान्	१०-९-२९	वर्षं तान् प्रभवाम	९-६-४४	वर्षभुतोऽस्तिनां धित्वितेरिच	१०-९६-३७
यत्तं यथा तनुवन्तः सकृन्त्य	१०-६७-२२	वर्षं पुरा श्रीमदश्वबुद्धयो	१०-८३-१२	वर्षवतानात्तानिच	१०-५२-२५
यत्तान् पितरोऽऽर्षणा	४-१८-१८	वर्षं भूतां तत्र मदा	१०-१००-५५	वत्तान् शत्रुभूतिः	१०-४२-११
यत्तं यत्त वत्तारुणेण	१०-२४-९	वर्षं मन्वन्तान्महाधर्माज्ञानं	४-१९-२८	वत्तुस्मितापाद्द्विसर्गवीक्षितेः	१०-७-६
यदनि चित्रं कश्यपच	५-१८-४	वर्षं राजन् जाडोष्णाधितता	४-१७-१०	वत्तवानां नृपुत्राणां	१०-३१-६
यदन्त्येयमत्रे सत्या	४-५-१०	वर्षं विष्टो	७-८-११	वत्तन् आत्मनिवनन्ता	१०-१०२-९५
यदनि कृष्ण धेयांसि बहनि	११-१४-१	वर्षन् तु चित्तुप्याम	१-११-१९	वत्तन्ते तां हरिस्तं सा	१०-६५-७
यदनि तेऽन्त्यमुपायित	११-५-८	वर्षमनुचरमुत्थाः	७-८-५३	वर्षं कामानन्त्ये	६-१४-३५
यदनि यानुर्वेति च	१०-५४-४२	वर्षवीश	७-८-५६	वर्षं शतज्ञानानि क्रोधाद् सपं	१०-६६-१३

विचक्षितसमेतमे	२-४-१०	विदिन्वा बत	३-२२-२३	विनताऽऽहूत मरुदम्	६-६-२२
विचक्षणा यथारण	२-४-१७	विदिन्वाऽऽर्थे कथितो	३-२६-३१	विनिन्द्यं स गिरिशं	४-२-१८
विचक्षणेऽऽस्याहति	१-५-१६	विदुरस्तर्षधेयम्	१-१२-१९	विनिर्भुताशेषमनोमतः	४-२१-३१
विचरन्तिमान् धोण्यां	१२-२-२३	विदुरस्तीर्षावाचाम्	१-१२-१९	विनिदिच न्यैवमृषयो	४-१४-४४
विचरन्त्य पथाकाशं	१०-५-४-६	विदुरस्तु नवायै वम्	१-१२-५९	विन्दते वृषणेऽऽमुष्पाद्	४-२४-७८
विचित्रतोराणां रम्यां	१०-१००-९	विदुरोपाह्वराजेन दोणेन च कूपेण	१०-५६-१२	विन्दन्ति मत्स्याः प्रायेण	११-१३-८
विचित्राणाम् पित्रादि	१-६-१२	विदुरोऽऽप्युज्व	३-४-३३	विन्दानुविन्दाचान्वयी	१०-६२-३४
विचित्रावापितान् उन्तेषिस्तुलुही	११-२१-४०	विदुरोद्वयसंवारः धनुर्धैत्रेयपोस्ततः	१२-१२-८	विन्ध्यावर्जितस्तदाऽऽगत्य	८-१९-१७
विचित्रवीर्योऽऽपोवाह	९-१९-२३	विदुषामपि विद्वान्मानम्	११-२२-६०	विन्ध्यावर्जिताभोज	३-२२-११
विचित्राऽऽवाधुषा देवाः	८-१२-३५	विदेह उष्यतां कामम्	९-११-११	विषमस्तु क्रियाशक्तः	४-२८-५८
विचित्रोपयनोपायैः कूजद्	१०-१०१-२१	विदेहस्तानभिज्ञेय	११-१२-२६	विषयः सन्तु नः	१-८-२७
विजयपङ्कजुज्व	१-९-४६	विदेहानां पुरे हस्तिम्	११-८-३३	विषमस्तु विषयानेन	३-२-३१
विजयपिञ्चकरोज्व वसुमान्	१०-७६-१२	विद्वः सपुदितशक्तिभरानि	२-७-७	विषयं यो वा किं न स्याद्	१०-१-५०
विजयस्तन्तुतो भाग्यवचनवीजः	१२-१-२८	विद्यन्तेऽऽभुक्तपूर्वाणि	१०-१३-२५	विप्रं कृतागतमपि नैव दुष्टत	१०-८९-५४
विजयस्तस्य संभूषाम्	९-२०-१२	विद्या पुञ्जविद्यायां	४-२-२५	विप्रकर्षान्दाहृतं	१-१८-२७
विजहार विगाहात्मो हृदिनीपु	१०-१०४-७	विद्यां पृथक्	७-८-४७	विप्रधर्मिपरिदुष्टा मुस	११-१७-१३
विजिताशवं धूमकेशं	४-२२-५७	विद्यावपः प्राणनिराधमैत्री	१२-३-४८	विप्रधितः सिद्धिकायाम्	६-६-३६
विजिताशवोऽऽप राजसीन्	४-२४-१	विद्यावपोगोपगपं	४-७-३५	विप्रचिते मम	७-२-५
विजित्य नृपतीन् सर्वान् कृत्वा	१०-८२-९	विद्यावपोगोपवपुः	४-३-१७	विप्रलभ्यो ददामीति	८-२०-३३
विज्ञाताश्वींषि गोविन्दो दग्धा	१०-६१-१	विद्यावपोगोपवपुः	४-८-१४	विप्रलभ्यो महीधरं	४-२५-६३
विज्ञानतन्त्र गुणसंनिधौ	२-२-३४	विद्यावपरा मनुष्येषु पैशाः शूद्राः	११-१२-४	विप्रशापापदेशेन संहारा	१२-१२-४१
विज्ञानमेतन् विद्वद्व्यमम्	११-३८-२१	विद्यावपरास्तरोविद्य	६-७-४	विप्रसिधः पतिवतीस्तथा	१०-५८-५०
विज्ञानशक्तिं मतिभामनसि	२-१-३५	विद्यावपरीसद्वेषेण	३-२४-३७	विप्रस्य धै संयतस्तो देवा	११-१८-१४
विज्ञानात्मनि संयोज्य	१-१२-५५	विद्यावपे मम तन् विद्वद्भुज्व	११-११-३	विप्रा गायत्र च वेदात्र च तपः	१०-५-४१
विज्ञानासेण तन्मायायाम्	१०-५१-३१	विपुतिष्ठन्	३-१६-४१	विप्रा मन्त्रविदो युक्ताः	१०-८-१९
विज्ञाप चिन्तितं तस्याः	१०-३४-३५	विपोतमानं	३-२२-४६	विप्रां स्वभाषाम्प्रोक्षाम्	६-१-६५
विज्ञाप तापुत्रमभाकिङ्करी	४-१२-२१	विपोतमाना विपुजिः	१०-२-३९	विप्राः सत्यागिपस्तुष्टाः	४-१९-४१
विज्ञाप निर्दिष्टं गतं	४-१३-४८	विद्राघिते भूतगणे ज्वरस्तु	१०-७८-२२	विप्राद्रिपद्गुण	७-९-१०
विज्ञाप ब्राह्मणीशपम्	९-८-७०	विद्राघितो मोहमयोऽन्धकारो	११-२९-३७	विप्रान् स्वताभस्तनुद्रान्	१०-५७-३१
विज्ञाप शक्रकृतमक्रममादिदेवः	११-४-८	विद्रुमुदुम्बराः	९-९-३२	विप्रांसिधो वरपतीः	६-१९-१८
विज्ञाप शार्पं	४-२-२१	विद्वानधीत्यम्	७-६-२३	विप्रापत्यमचक्षुषमन्त	१०-१०२-५१
विनकपन्तो बहुधा	३-२१-३३	विद्वेया दयिते	७-१२-४९	विप्रो राजन्यवेषयो च हरेः	११-५-५
विनस्तस्य सुतात्मन्योः	९-१८-१	विधर्मः परमधर्मश्च	७-१५-१२	विप्रोऽधीन्याद्रुपान् प्रज्ञां रा	१२-१२-६४
विनस्थाभिर्निवेशः	७-२-४८	विधाय कान्तस्येन च	४-८-८	विप्री विवदमानी माम्पुनः	
विनावेर्निर्मितेऽस्तुष्टा	१०-७९-१३	विधाय कृत्यं हृदिनीजतापुता	४-२३-२२	स्वाध्यायधौ	१०-८९-३१
विनश्यत कनी नयां	११-२-२	विधापानीकविद्यम	९-१२-४०	विप्राचितं स्वाशिरम्	९-१३-२२
विषेपु जित्य	७-६-२१	विधिना विहिते कुण्डे	१२-७-३५	विपुष्पता विपोतोर्मि	१०-१४-५
विषेवणां वज्रार्दनगृहे	१०-७२-३६	विधिरेष हरिष्टो	११-३०-९	विपुष्य तां वानकर्माकाशदं	१०-७-८
विदाम योगमार्गां ते	१०-७९-४१	विधिरेष प्रतिषेधश्च	११-२०-१	विप्रकर्मापचयनवरापणैः	१०-७९-९
विदिशु शिष्यंयथः	६-८-३४	विधिस्तारः सुतस्तस्या	१२-१-५	विप्रज्य तनयेभ्यः स्नां	४-२८-३३
विदितमन्त्रस्तस्मिन्	६-१६-४६	विधुष्यता वेदमथं	३-१४-४५	विप्रज्य नयतामानं	३-२४-४४
विदितोऽऽसि भवान् साधान्	१०-४-१४	विषुष नयमतामा	१-११-११	विधावसोरामुतेषा	६-६-१६
विदिन्वा पुण्डरीकाक्षं	१०-५६-३२	विषोदिते नैज रीणाम्	१०-१४-५३	विभूषितं मेखलया	२-२-१२

विहङ्गमाणां सा संता द्रष्टव्यरूपया	१०-८८-१७	विधिर्वातिमुक्तो रम्यः	९-३-२५	विश्वामित्रोऽभवत् तस्मिन्	९-७-७७
विमुक्तस्यः शान्तात्मा	९-३-१२	विचिक उपसंगम्य	११-६-५२	विश्वामित्रोऽस्तिः कण्ठो	११-१-१२
विमुच्य तस्मिन् बन्धम्	६-२-३९	विचिक उपसङ्गम्य	१०-५०-२	विश्वाय विश्वभवन	८-१६-९
विमुच्य रसनाभम्	१-७-५९	विचिकषेत्रमारणो मज्जाव		विश्वामित्रः पूर्वाचरितगन्धर्व	११-१९-३३
विमुञ्चति यदा	७-१०-१०	मरुतामो विषयताशयः ।	११-१८-२१	विश्वेदेवान् विश्वामित्रम्	६-९-७७
विमुच्यार्धेण चार्णव्याम्	१-११-३६	विचिषणोपचरणेषु विदग्धः	१०-३३-१४	विश्वेदेवेश सार्धैश्च	६-७-३
विमोहिताऽन्धं जन ईश मायया	१०-५४-४७	विमुद्रमत्सराः सर्वे	१०-९७-७	विश्वोद्भवस्थानविरोधकर्म	५-१८-५५
विरक्त्यै न्निपतती	४-९-५४	विम्यधुर्निशितरौणीगणधेन	१०-४९-५७	विश्वोद्भवस्थानियेषु	४-१-२७
विचिचिताभवं वृण्णिवर्षं ते	१०-२९-६	विम्याध कुशादित	१०-५१-६३	विश्वज्जताशपाद् म्यानाशपाद्	१०-२९-४
विजताम्बरसीतं	८-८-४४	विम्याध गुह्यकपतेर्नताटे	१०-६६-९	विषयं दिशु सत्त्वान्	८-२०-८
विजयी विजहणी	१०-५५-१६	विम्याध पश्चादित्या स्वर्णं	१०-८७-१२	विषयतृणं नापशव	६-१६-३८
विजयते यदा चित्तं हित्या	१२-६-६५	विजालन् वान् मेघान्	१०-३४-५९	विषयमतिनयनं नृणाम्	६-१६-४१
विजगः सर्वं	७-१३-३५	विजानं ब्रह्मगीर्षं च चक्रं	१०-९८-९	विषयानाभिस्तप्याय	३-३०-९
विजगो धेन पुरुषो	३-३०-३	विजालः शून्यबन्धुष्व	९-३-३३	विषयान् ध्यायतिचिन्तं	११-१४-३७
विजगताऽन्तापमानो	११-२४-२१	विजानतेनो विक्रतास्फोटः	१०-३५-२	विषयार्थनिवेष्टेन	११-२२-३८
विजिहो भगवान्	८-६-३	विजिगीतांशुः कण्ठमुद्र	१०-८८-१९	विषयार्थनिवेष्टेन	११-२१-२२
विजिहोऽस्ति तया	३-११-४	विजिगीतकचयम्	७-२-२९	विषयेषु गुणध्यानान्	११-२१-१९
विरूपः केतुमान्	९-७-१	विजिगीतं स्वपुरी वीर्य	४-२८-७	विषयेभ्यापिधान् योगी	११-७-४०
विरोद्धं यामुदेवेन कम्भी	१०-७६-२९	विजिगीतास्तन्तु वृष्णी स्यन्दनै	१०-५१-३५	विषयीषंमराविष्टः	१०-१५-४
विनक्ष्णः स्थूलसूक्ष्माद्	११-१०-८	विजिगीतमागं स्ववर्तं हृष्टा	१०-७८-१७	विषयान्मनुष्यसूत्र	१०-१३-४९
विनोक्त्य ब्राह्मणस्तत्र	१०-१०-३१	विजिगीतमाणास्तनानाम्	६-११-२	विष्टम् विदुस्तस्मिन्विष्टं	१०-७९-१२
विनोक्त्य वीरा मुमुक्षुः	१०-५८-५७	विमुद्धं केवलं ज्ञानं	२-९-३९	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	११-२९-३६
विनज्जमानया यस्य	२-५-१३	विमुद्धविज्ञानपनं स्वसंस्थया	१०-३५-२३	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	११-२९-५८
विनपन्त्यां मृतं पुत्राभिनि	६-१४-५८	विमुद्धस्तनं तत्र धाम ज्ञानं	१०-२५-४	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	८-१८-२९
वितप्येवं विदुर्देव	९-१४-१६	विमुद्धस्तन्याम्यज्ञानं त्वयि	१०-७४-४२	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१०-९९-१९
वितोक्त्यनीनाऽऽनन्तम्	१-४४-३	विमुद्धेन तदान्मानं	५-३४-२५	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	६-१९-६
वितोक्त्यनीना निरपयम्	८-८-१८	विशोपचरैर्विष्टं वनाक	५-१०-१३	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१२-११-१८
वितोक्त्य तं देववरं	८-७-२०	विशोपस्तस्य देहोऽस्यं	२-१-२४	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१०-१०-२१
वितोक्त्य दूषितां कृष्णा	१०-१४-१	विशोपस्तु विकुचोणादभ्यस्तो	२-५-२९	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	३-७-७०
वितोक्त्य भद्रा	७-१०-६५	विशोऽऽपस्तन	३-७-३२	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	७-२-११
वितोक्त्य मुमुक्षुः सपः	९-१७-९	विशोऽङ्गैर्विष्टं सतन्या	१-१५-३	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	११-५-१६
वितोक्त्य विप्रोपागतिं	८-७-८	विशोऽङ्गैर्विष्टं सतन्या	३-२७-२१	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	४-१४-२७
वितोक्त्य सुभृताः प्रीतिः	१०-३७-५३	विशोऽङ्गैर्विष्टं सतन्या	१९-१९-४०	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	२-७-४०
वितोक्त्य तं वज्रपरी	६-११-९	विश्वं भगवान्तो	७-१४-२९	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१२-२-२९
वितोक्त्यानुगतं साध्वी	४-२३-२३	विश्वं वदन् स्वन्ती निशान्ते	१०-४-३३	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	८-१५-५७
वितोक्त्यैकान्तानुगतानि	६-१८-३०	विश्वं वै ब्रह्मन्मात्रं	३-११-१२	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	११-१५-१५
वितोक्त्योऽष्टिग्रहपः	१-१३-२४	विश्वमेतद्वि शालेय	३-२५-४०	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१०-९२-१०
वितोक्त्यनीनान्ती राक्षसम्	९-१५-३७	विश्वस्य जन्मास्थिति	३-६-२१	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	८-११-२४
विशोऽङ्गैर्विष्टं भूषा	२-१०-१९	विश्वस्य यः स्थिति	३-१७-३७	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	११-७-४८
विषयस्तत्र भावदेवम्	६-६-३९	विश्वामित्रस्य वैराग्यम्	९-१४-२९	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१२-७-२८
विषयस्तत्र च भवै	८-१२-७८	विश्वामित्रस्य वैराग्यम्	९-१७-१३	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	३-२१-३९
विषयस्तान्परापरा	६-६-३८	विश्वामित्रस्य वैराग्यम्	९-८-८६	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	३-२१-१९
विषयस्तानुपश्रवय	१२-११-१२	विश्वामित्रो नामदेवः	१०-८४-८	विष्टो मृषितो वाऽङ्गैर्विष्टं	१०-४५-१६

विष्णुर्नित इदं न	११-२-५५	वृत्तो विकर्षणं महीनिम्	८-१४-११	वेदाहं ते व्यवसितं	४-१०-११
विष्णुर्नितविविधस्यासं	३-१९-१४	वृत्ती गोपिः कतिपयैः	१०-४१-१६	वेदाहमद्र परमास्य हि	३-७-४३
विष्णुस्य कामं इधं च	३-२४-३	वृत्तिः सहैरा जीवीनाम्	७-११-२१	वेदाहमन्तर्मनसी	२-४-११
विष्णुस्य तत्र	१-१५-९	वृत्त्या स्वभावः	७-११-३३	वेदाहमाद्यं पुरुषं	३-२५-१६
विष्णुस्य पुत्रं पञ्च	१-१८-४०	वृत्रमभ्यद्रवन्	६-१०-१५	वेदेदमसुरधेह	७-१३-२०
विष्णुस्य माध्म्या वाण्या तां	१०-४०-१३	वृत्रनिग्रमसंविगाः	६-१३-४	वेदोक्तमेव कुर्वाणा निः	११-३-४७
विष्णुस्य स गदां तूष्णीं	१०-५१-४९	वृत्रस्तु स कथं पापः	६-१४-६	वेदोपवेदा नियमा	८-२०-२
विष्णुस्य सचिनित्यां च	३-२६-४०	वृत्रस्य कर्मानिमिद्वज्रतम्	६-१२-५	वेनः प्रकृत्यैव खनः	४-१४-११
विष्णुस्य स्वपमात्मस्यां	११-२९-१६	वृत्रस्य वेदाहनिष्क्रान्त्य	६-१२-३५	वेनस्यावेक्ष्य मुनयो	४-१४-७
विष्णुन्यापोधनं शून्यं	१०-१००-२	वृत्रे हने त्रयोतोका	६-१३-१	वैकारिकलेजसस्य	३-६-८
विस्तरेणेह कारुण्यात्	१०-८-५	वृषो सुरास्त्राननुगा	६-१०-३१	वैकारिकस्तेजसस्य	३-२७-२५
विष्कृजयभाजगवं	४-१५-२४	वृषा त्वं कल्पते मन्त्र	१०-८८-३५	वैकारिकस्तेजसस्य	११-२४-७
विस्मृभेणात्मशीघ्रेण	३-२४-२	वृषं तं पश्मतां प्राप्तम्	९-८-३	वैकारिकाद् विजुर्वाणा	३-२७-२९
विद्वह्मताः कामागताः	८-१२-२६	वृषाज्जां बालान् शिषो राजन्	१०-२३-३१	वैकारिकान्ता जज्ञे देवा	२-५-३९
विहृदिष्यन् प्रबुद्धा	११-१५-२५	वृषावनाथी तितरी	६-२३-१	वैकारिकाद्य वे देवा	३-६-९
विहाय धितं प्रचुरमभीती	१०-५५-१७	वृन्दोऽत्र वृजुषो मृगगावः	१०-३३-५	वैकारिकोऽऽर्ध्वं	३-२७-२६
विहाय सर्वं	१-१९-१८	वृन्दयन् गोवर्धनं यमुनापुनिनानि	१०-१२-३६	वैकृताख्य एवैते	३-११-२६
विहायसो विमानाग्राभिपेतुः	१०-८७-५	वृन्दयन् सति भुजो	१०-१९-११	वैखानसा बालरिख्या	३-१३-४३
विहारस्नानशयन	३-२४-२१	वृन्दयन् समप्रविष्य	१०-१३-३५	वैचित्रवीर्याभिहितं	४-२३-३८
वीथन्तोऽऽहृष्टाः प्रीताः	१०-४३-१८	वृषं मृणालपवनं	१-१७-२	वैजयन्ती द्रुपर्वातां	१०-९९-८
वीथेत विप्रममिमं	११-१३-३४	वृषस्तु मनोः पुनः	९-३-३	वैतामिके कर्मणि	४-१-६२
वीथ्य तान् ये तथाभूतान्	१०-१३-५०	वृषभ्यतो निशाम्येदं	८-११-१	वैदर्भ्यतद्विज्ञाय त्वयाऽदीर्घं	१०-७५-१०
वीथ्यात्कवावृत्तमुलं	१०-२७-३९	वृषपर्वा तमाहाय	१-१५-२६	वैदिकसान्निहो मिथ इति मे	११-२७-७
वीथ्योदयपतं पुत्रम्	४-१०-६६	वृषमारुह्य गिरिः	८-११-२	वैदूर्यकृतसोपाया	४-७-३१
वीथ्योप्यितान् महोत्पातान्	४-१४-३८	वृषान्तः युवसस्य	१०-१७-४	वैदुस्य पुरीं महतां	४-२२-११
वीथकामसहायसहितं	१०-५६-१५	वृषस्य नरादीन्	१-७-४१	वैमानिकाः सलनताः	३-११-१७
वीथपितस्य ददतः	९-१८-३	वृषाकपिस्तु जम्भेन	८-९-३२	वैपासकिञ्च भगवान्नामुदेव	२-३-१०
वीथिद्वेष्टस्त्रिभुजं तान्	९-३-२०	वृषापमानी नर्दन्ता	१०-१२-४०	वैपासकेरिति वचः	२-४-१
वीरमातस्मापूय	४-१४-२	वृषापयत्र तथाऽङ्कुरमुदेकगदरयः	१०-७०-७	वैरातुबन्ध एतावान्	८-१८-१३
वीरस्य धितः पृथ्वाः	४-२१-४७	वृषिण्यासीद् वसुधेः धृतदेव इति	१०-९३-१	वैरातुबन्धतोत्रेण	७-१-४८
वीरस्वायम्भुपादाय	४-१९-२२	वृषीणां प्रबो जमनी	१०-४४-१	वैरेण यं वृषपः शिशुपाव	११-५-१९
वीर्यशीर्षकनोन्नद्धमा	१०-९२-२४	वृष्योः सुमित्रः पुरोऽऽभूत्	९-२१-१२	वैरोचनाय संबन्धः	८-१०-२
वीर्याणि तस्यासिनदेहभाजाम्	१०-१-७	वैष्णुसहस्रं जौ बह्विदम्भा	११-१३-७	वैरोचनो बन्तिः संख्ये	८-९-१६
वृको नामासुः पुनः शकुनेः	१०-९४-१४	वेत्त त्वं सीम्य	१-१-८	वैवस्वन् गन् एष्टा	१०-६६-३६
वृकोऽस्त्रोऽनितो नीतो	१०-७६-१६	वेत्तेदं द्रोणमुख्य	१-७-२७	वैवस्वन्तोऽऽथ तनुयुः	९-११-२५
वृकोदरश्च धीम्यत्र	१-१०-११	वेत्तद्वैरहस्तेष्व वृद्धैः	१०-५८-४३	वैशम्पायनशिष्या ये	१२-६-२६
वृक्षपञ्च मे सुतः श्रेष्ठपाशो-		वेदः प्रणय एवात्रो धर्मोऽहं	११-१७-११	वैशारदी सासित तुविशुद्र	११-१०-१३
वृत्तिर्भूतानि भूतानां	१२-६-५७	वेदप्रणिहितो धर्मो	६-१-४०	वैशारयेष्टयाऽऽसन्नशिलाय च्छि	११-११-१३
वृक्षेच शूने	३-२०-१४	वेदध्याः स तु सन्देशं	१०-५८-१	वैश्ववृत्ता तु राजन्यो	११-१७-४८
वृषां दृष्टः सुदुमय	४-२६-१३	वेदपादतो न स्वाप्त	११-१८-३०	वैश्यापुत्रो पुपुमुस्य शिशोः	१०-१००-४
वृषीमहे त्वोपायायम्	६-७-३३	वेदा ज्ञातव्यविषयाणि	११-२१-३५	वैश्यानरं धातिं विहायसा	२-२-२५
वृषीदि कामं नृप	४-१२-७	वेदाध्यायी स्वधाम्साहा	११-१७-५०	वैश्यानरमुतापाय	६-६-२२
वृनः पुरोहितस्याप्येष्टो	६-८-३	वेदानुगतो तमसा	५-१८-५	वैश्यानरस्तु नृपमामरुह्य ददंशितः	१०-६५-४०

पण्यं च तन्तयि	४-८-२७	म्योऽपि कपिकुल्यापामुदीयः	६-२५-५	शङ्खमाध्याप रामोऽपि	१०-४९-३९
पण्यपात्रं गृहीतः	१२-४-८	म्योऽपिऽऽप्यमप्राप्तवन्	१०-१८-३२	शङ्खार्पणमादाहा	१०-६९-२६
पण्यं च वन्यापुन्या	११-११-४४	व्रजसिंहान् पदेकेन	१०-१८-४०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-७०-८
पण्यं च वन्यापुन्या	३-२४-४०	व्रजजनानिर्द्वन्द्वं वीर योषितां	१०-२९-२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१२-१-१४
पण्यं च वन्यापुन्या	४-३-२०	व्रजतीः सर्वतो दिग्भ्यः	४-३-६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	५-२२-२९
पण्यं च वन्यापुन्या	७-८-२२	व्रजन्तं वीर्य गिरिणाम्	९-१५-९	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१२-१-१२
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-२७-४१	व्रजन्तमप्याह वैकुण्ठ	१०-७-२७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	३-२३-२३
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-८७-२५	व्रजमतेन वधं सवितासवीध	१०-३३-१७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१२-३-९
पण्यं च वन्यापुन्या	९-१७-१२	व्रजकवीकसं व्याकुरुते	१०-२९-१८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१२-१-२२
पण्यं च वन्यापुन्या	७-३-२४	व्रजसिंघो वद् बान्धवनि	१०-७१-४३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-१९-४४
पण्यं च वन्यापुन्या	४-२३-१९	व्रजे वसन् कियकरोत्	१०-१-१०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	८-१०-२२
पण्यं च वन्यापुन्या	११-२३-१८	व्रजे विजयतोरेवं	१०-१६-१	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-८७-१३
पण्यं च वन्यापुन्या	४-२६-१९	व्रजं पुंसवत् व्रजन्	६-१९-१	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-९-१४
पण्यं च वन्यापुन्या	४-२६-१८	व्रजं स श्रान्तिवतो	३-२५-४३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-२१-१७
पण्यं च वन्यापुन्या	१२-६-६३	व्रजानि वज्रासन्ध्यासि	११-१२-२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-८२-४०
पण्यं च वन्यापुन्या	१-१३-२	व्रजान् कार्त्तिकं भासि	९-६-१८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	३-२६
पण्यं च वन्यापुन्या	९-१८-४	व्रजान् द्विजा भविव्यानि	१२-१-३९	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-१८-३७
पण्यं च वन्यापुन्या	९-१४-६५	व्रजान्तराहोऽप्यत्र एव तोषो	३-१३-३२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-१९-१५
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-१८-२२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	८-८-२५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-१९-२०
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-७०-१०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	७-२-१८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	७-१-२०
पण्यं च वन्यापुन्या	११-२३-२५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	९-४-५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-८४-४४
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-४९-७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-२१-११	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-२२-१६
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-१००-३८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-७३-३२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-२१-३६
पण्यं च वन्यापुन्या	७-७-६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-८७-१२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-२९-४६
पण्यं च वन्यापुन्या	११-१९-३१	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-६७-१४	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-११-१८
पण्यं च वन्यापुन्या	७-३-२१	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-६४-१५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	३-२-२
पण्यं च वन्यापुन्या	१-९-४३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-६६-३७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	६-१५-२६
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-७७-१८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-७८-१०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-१७-१९
पण्यं च वन्यापुन्या	१-८-१६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-४९-३६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	७-११-२२
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-८९-८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-२४-४९	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-२५-२
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-६३-१५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-१४-४०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-१९-३७
पण्यं च वन्यापुन्या	७-३-३८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-३२-३७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	३-३-११
पण्यं च वन्यापुन्या	१२-४-८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	८-९-७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-३४-६८
पण्यं च वन्यापुन्या	९-८-६६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-१५-५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१२-२-१८
पण्यं च वन्यापुन्या	१२-९-१२	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-१-३३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	६-१४-४५
पण्यं च वन्यापुन्या	९-३-७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-४९-८३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	३-३१-१७
पण्यं च वन्यापुन्या	४-२३-११	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	८-१०-७	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-२९-६३
पण्यं च वन्यापुन्या	१-९-१	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-१०-४०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	४-२७-४
पण्यं च वन्यापुन्या	३-२०-२४	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-१००-८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-४२-४४
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-४०-३०	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-९७-१८	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	७-१०-३८
पण्यं च वन्यापुन्या	४-२१-१६	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-४३-४४	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-८-३
पण्यं च वन्यापुन्या	१०-३३-३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-६२-५४	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-६-४६
पण्यं च वन्यापुन्या	५-१५-५	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	१०-५२-३३	शङ्खपुत्रसाम्बाच्च	११-४-१९

शय्यासनाटनस्थानवातां	११-७-५५	शालस्निस्तनुतो येन	९-७-२१	शुद्धे मार्गशो	६-१५-२
शय्यासनाटनानापरप्रश	१०-१०५-३४	शान्ताः कुर्वन्ति	१-१३-१३	शुद्धतुन्धो नेतुः	१०-२३-३२
शरं धनुषि	७-१०-६८	शान्तार्थिगोत्रा नृपतिम्	५-१०-२४	शुषिः संमुख आसीनः	११-३-५०
शरचन्द्रांशुसन्तोह	१०-३०-१२	शास्त्रस्य पितृपदेशम्	६-५-२०	शुचिः सम्भृतसम्भारः	११-२७-१८
शरचन्द्रोपमं वक्रम्	६-१८-४१	शास्त्रेभ्योऽनेन सुनिश्चितं नो नृणां	४-२२-२१	शुषिस्तु तनयस्तस्मात्	९-११-२२
शरच्छादिकैः	३-२-३४	शिशुनातयनो यद्वि	४-२८-१५	शुचिस्मितां विम्वरतापरपुति	१०-५८-५६
शरणं तं प्रपद्ये	४-१-२०	शिशिराद्य निनीयन्तं	१-७-३४	शुची देशं प्रतिष्ठप्य	३-२५-८
शरदकौमुदं तापं	१०-१८-४०	शिविर्वनः शमिर्वहः	९-२०-२	शुची देशे समे	७-१५-३१
शरदुदाशये साधुजातसन्	१०-२५-३	शिवेश च त्वार एवास्तन्	९-२०-४	शुद्धं स्वधाप्रयुषतासिन	४-८-२६
शरद्वोस्तनुतो यस्मात्	९-१८-३६	शिरः पतितमालीक्य	१०-६९-३९	शुद्धाय शान्ताधनमः	४-३०-२३
शरान् विमुञ्चन् जननं च	१०-४९-६४	शिरस्तु तस्योपनिर्गमानमेव	१०-१००-२०	शुद्धिर्नृणां न तु तथैव	११-३६-९
शरैषु दीपमानेषु	११-३०-२०	शिरस्त्यमरातां नीतम्	८-८-७१	शुद्धव्याद्वी विधीयते	११-२१-३
शरैरुपकम्पद्वाहीराशी	१०-८७-१८	शिरस्त्युतांश्च कायेन	१०-२३-१२	शुनकः शीनको यस्य	९-१४-४०
शर्मिष्ठाऽऽजानती यासः	९-१५-१०	शिरा मन्वारयोः कृत्वा	११-२७-४५	शुनकस्तनुतो जज्ञे	९-११-२६
शर्षातिर्मानवो राजन्	९-४-१	शिराऽऽरुचस्य हरिश्च क्रेण	६-१८-१४	शुभिककुण्डनो मतो	१०-९०-२३
शन्धोऽप्यर्पितं कृत्वा	१०-९७-३७	शिराभिकटस्य ह्रूय	८-९-३९	शुभ्रर्षणं द्विजवां देवानां	
शशंस पित्रे तत्सर्वम्	९-४-२३	शितोऽछन्दस्य परितुष्टचित्तो धर्म	११-१७-४३	वायमापया	११-१७-१९
शशंस रामकुण्याभ्यां	१०-४८-३१	शिवं यशस्यं सुभद्रम्	५-२०-३	शुभ्रतामन्यतीकमस्माकं	१०-५४-३१
शशकैः हरिणैः	३-२३-४४	शिवः शक्तिपुनः शम्भुः	१०-९४-१	शुभ्रमाद्य आचार्य	११-१७-२९
शशविन्दुमहायोगी	९-२०-३२	शिवोभिरास्तुभिः	८-९-११	शुभ्रया परमया	१०-१०१-१७
शशविन्दोर्दुर्द्विनी	९-७-३८	शिवाय नोकस्य	१-४-११	शुभ्रयो भ्रष्टानस्य	१-२-१७
शशान् बराहान् महिषान्	४-२६-१०	शिवोयोगान्मरुणम्	१-१३-१२	शुद्धप्रपेषु यणेषु	१२-२-१४
शशन् परार्थसंबैहो	११-७-३८	शिशिरास्यभ्यन्तराद्यः	४-२१-१९	शुद्धश्च भजेद् वैश्यः शूद्रो	११-१७-४९
शशन् स्वकष	३-१०-१४	शिशुनान्दिरश्च तद्वाता	१३-१-३३	शुद्धस्य अनलः	७-११-२५
शशयत्कामयेण	६-९-९	शिशुनागस्ततो भाव्यः	१२-१-४	शुद्धस्य द्विज	७-११-१६
शशयत्प्रशान्तमभयं	२-७-४७	शिशुपालं च भूतानं भीष्मकं	१०-५५-३३	शूद्रः प्रतिग्रहीष्यन्ति	१२-३-३८
शशैरस्मान्निर्वैरनम्	४-६-२३	शिशुपालं समेत्याद्य	१०-५९-११	शूरसेनो यदुर्पातिर्मधुरामावसन्	१०-१-२७
शशक्यस्तनुस्ततो तु	१२-६-२२	शिशुपालद्रुममुखेर्दन्तवक्रपुरःसरैः	१०-८६-१७	शूरो मातामहः	१-१३-२६
शकुनेषु भवान् व्यक्तं भ्रान्तः	१०-९४-२९	शिशुपालः सुतस्तस्याः	९-२१-४०	शूरो विदुरापासीन्	९-२१-२६
शङ्कलांश्च संविषय	१०-१८-२८	शिव्यः सकलमथ्यात्मम्	९-१०-४	शूलं भीमोऽप्युतं हनुमाददे	१०-६४-११
शश्वत्स्यार्नीशितम्येश	१०-७४-४६	शिव्यम्यतिवक्रं वीर्य	९-११-४	शूलैर्गदाभिः परिपैः	१०-६९-२१
शाभाङ्गाय च भूयं	१०-७१-४७	शिव्या इमे भगवतः	५-२१-१०	शूलानं निहत्य भुत्वा भाग्यः	१०-५३-२१
शान्ताः समस्तः शुद्धाः	४-१२-३६	शिव्यान् सर्पाञ्च दीर्घाञ्च	१०-९७-२१	शुल्कादिदं पृथङ्जनद्विजकण्टकभ्यः	१०-९-२५
शान्तिः सुखं मुदं	४-१५-१	शीतयर्षातिवातेन	१०-२३-१४	शुणु भार्गव्यम् गाथां	९-१६-२
शान्तिदेवोपदेशाय	९-२१-२३	शीतोष्णवातवर्षाणि	४-२८-३७	शुणुभ्यमेतद् वचनं मयोदितं	१०-३४-२९
शान्तिमाश्रितं वैवाग्रयाम्	९-१९-१४	शीतोष्णवातवर्षेष्वृष	५-९-१०	शृणोति य इमं स्कोटं	१२-६-५
शान्तिस्त्वय्यर्पणः पत्नी	४-१-४२	शीर्णपणीर्निनाहारी	१०-४८-३६	शृण्वतां गदतां शम्भुः	१०-९३-३५
शापप्रसारधोरीशा प्रत्यर्पण्यु	१०-९४-१२	शीर्ष्णोऽस्य दीर्घा	३-७-२७	शृण्वतां स्वकर्पाकुण्डः	१-२-१८
शापान्मधुवक्रद्वय	९-१९-२७	शुकः यथा कुन्तलचक्रेण	५-२२-२	शृण्वतो गृणतो दीर्घाणि	६-३-३४
शापो मेऽनुग्रहायैव	१०-३२-१४	शुको यदाह भगवान्	१२-११-१	शृण्वतो मे कथास्तस्य परितानि	१०-९८-७
शापितोऽऽगुण्यचर्य	३-२२-२७	शुक्रतनमाह दुःखः	९-१२-३६	शृण्वन् गृणन् संस्मर्यश्च	
शापया नीरतांयस्या	१०-१८-३१	शुक्रो बृहस्पतेर्देवान्	९-१२-६	चिन्तायन्	१०-३-३८
शापीरा मानसा दिव्याः	३-२३-३७	शुक्रान् प्रकाशाधिपान्	४-२९-२९	शृण्वन् भगवतो	७-१४-४
				शृण्वन् सुभद्राणि ग्वाधराणां	११-५-३९

भृण्वतः भ्रष्टादस्य	४-१-४७	भ्रष्टाद्य वाच्यं देवैः	४-१०-३८	भुक्तकर्मैः सुतां भद्राभ्युपगमे	१०-६२-५९
शेषं निर्वन्दयामास	९-७-८	भ्रष्टान्मे कपाः	११-११-२३	भुक्तैर्वा तु काकः	९-२१-३७
शैल्योऽपि महाबाहुर्दक्षिणेन		भ्रष्टाणं कर्तव्यम्	७-११-११	भुक्तैर्वोऽभ्युतं प्राप्तं	१०-९३-२७
चर्मना	१०-५०-२८	भ्रष्टाणं कर्तव्यम्	७-५-२३	भुक्तमन्वीर्यं ब्रह्मन्	४-२९-५८
शैल्या गर्भमाधुः कानं	९-२०-४०	भ्रष्टाणं कर्तव्यं ध्यानं	११-३-२८	भुक्तमेतन्मया	७-६-३४
शैला दुर्माचक्षानयः	१०-८-७५	भ्रष्टाणां कर्तनाद् ध्यानात्	१०-८०-४४	भुक्तसो भीमसेनः	९-१९-३६
शैली दामययी लीही लेप्सा	११-२७-१२	भ्रष्टाणां दांनान् ध्यानात्	१०-२७-२७	भुक्तस्य सुमः	३-१४-४
शैला श्रेणीभिः	७-४-१८	भ्रष्टाणां दांनान् वाऽपि	१२-९-२५	भुक्तापोर्वसुमान् पुत्रः	९-१३-२
शैलाः समुत्प्लुः	७-८-३४	भ्राह्मणि नोऽऽपि	७-८-४५	भुक्तिः प्रत्यक्षमैतिल्लभनुमानं	११-१९-१७
शोकमोहभयक्रोधाः	७-१३-३३	भ्राह्मणेष्वुद्धाधानां	४-१२-४९	भुक्तेन तपसा वा किं	४-३१-११
शोकमोही सुखं दुः खं	११-११-२	भिक्षं जिहीर्षतेन्द्रिय	१०-८२-२५	भुक्तो भगीरथाब्जैः	९-८-४७
शोकहर्षभयक्रोधाः	११-२८-१६	भिक्षः एतर्षिश्चक्षिः	२-४-२०	भुक्तोऽनुपदिशो ध्यात	११-२-१२
शोकहर्षभयद्वेष्ट	१०-५-२७	भिक्षमनुचरन्ती तदार्थिनवच	४-३१-२३	भुक्ता गाथां देवपानी	९-१६-२६
शोकाग्निं शुभ्यद्वेष्टनम्	१-१४-२	भिक्षा कन्याऽऽनुभावेन	१०-९-२०	भुक्ता गुणान् भुवनसुन्त	१०-५७-३६
शोकापहानि नमार्णि	१०-३७-१४	भिक्षा पुण्या गिरा कान्त्या	१०-३७-५२	भुक्ता वज्रनैर्ह्रस्वैः	१०-६९-१६
शोचन्मथुकता	१-१७-२६	भिक्षा विभूत्याऽभिजनेन	११-५-९	भुक्ता तदधिपम्	७-८-३
शोचन्मथान्नमुयीशम्	९-८-६७	भिक्षा विस्तोहिता देवाः	८-८-२७	भुक्ता द्विजैस्तु कथितं	१०-९९-२३
शोच्यनिमास्तान्निषकः	५-१२-७	भिक्षाऽनवापिन्याऽऽक्षिप्तम्	४-२४-५०	भुक्ता नृपासनगतं	४-१४-३
शोणितारव्ये पुरे ख्ये स	१०-७७-४	भिक्षो निवातो वस्योऽः	१-१०-६३	भुक्ता वर्जन्मनिन्दं	१०-१८-७
श्रीकृष्णनिर्ज्वलितनिर्गोपः	१२-६-४६	श्रीकृष्ण कृष्णसप्त	१२-१०-२५	भुक्ता पुत्रपितो	७-५-६
श्रीचं जयस्वपी होमः	११-११-३५	श्रीकृष्ण कृष्णसप्त	१-८-४६	भुक्ता पूषा सुवन्तपुत्र्य	१०-७२-१
श्रीचं तपस्वितां च मीनं	११-३-२५	श्रीदामा नाम गोपातो	१०-१३-२०	भुक्ता भगवता शोकं	१-७-२९
श्रीचमाचमनं ज्ञानं न तु	११-१८-३७	श्रीधानुः प्रतिभानुवच	१०-७६-११	भुक्ता भागवतम्	३-१५-५०
श्रीचमाचमनं ज्ञानं	११-१७-३४	श्रीमहीर्षचतुर्विन्दुम्	१-११-९	भुक्ता मृतं पुत्रम्	६-१४-४९
श्रीचिः सप्तदशैः वै	१०-५९-१४	श्रीमज्जागवतं पुराणमयनं	१२-१३-७	भुक्ता सुदृढं राजसर्जुनात्	११-३१-२६
श्रीचै वीर्यम्	७-११-२३	श्रीमद्वनं कुमुदितं	१०-१६-६	भुक्ता स्मृतं तथा सुखम्	५-२४-४३
श्लघपुङ्गवम्	८-११-२०	श्रीकृष्णिणी	३-१६-२१	भुक्ताऽऽक्रुवचः कृष्णः	१०-३७-६
श्लशानचक्रानिन	३-१५-२४	श्रीगुणा नैरेषस्यायाः	११-१९-४२	भुक्ताऽऽभ्युतमुपापानं	१०-२१-१८
श्लशमं सदाऽपीष्यवचः	१-२०-४	श्रीनन्दरामजगद्वचमे भुवन्याः	१०-२७-७७	भुक्ताऽऽभ्युतमेपैर्वेत्तमानं	८-७७-२०
श्लशमं द्विष्यवार्थि	१०-२१-२२	श्रीपंच कृष्ण्य	२-९-१३	भुक्ताऽजितं जरातन्यं	१०-८२-१५
श्लशमाचरातं चिरनं	३-४-७	श्रीवत्सलस्माऽऽपररात्र	६-८-२२	भुक्ताऽनुजेनैः राजा	१०-८४-२७
श्लशमाचरातः शतपञ्चोत्तनः	२-९-११	श्रीवत्सवधं शत्रुजन्	१०-५४-२	भुक्ताऽमोघं चित्रशायं	११-११-२०
श्लशमाचरातो खच	८-१७-२	श्रीवत्साङ्गं चतुर्बहुं	१०-८३-३	भुक्ताऽराराजस्य यशो विजृम्भितं	४-२१-८
श्लशमकण्ठान् बहूनां	१०-५३-३९	श्रीवत्साङ्गं वनशायं	११-३०-२९	भुक्तेदितम्	७-११-१
श्लशमाय भकाय	३-३३-४१	श्रीवत्साङ्गं वनशायं	४-९-५०	भुक्तेन्यद्वेष्टाऽऽभीक्ष्णम्	४-१२-४५
श्लश्वेतन्मयं मम	३-३४-११	श्रीशान्कमलनयुधः	१२-१-२४	भुक्तेन सर्वतो भूषा	१०-७१-२०
श्लश्वतान्तरायम्	७-७-३२	श्रीगुरु उवाचराजवेवं	११-२-१०	भुक्तेनद् भगवान् रामो	१०-५८-२०
श्लश्वोपहतं श्रेष्ठ भक्तेन १ म	११-२७-१७	शुणु नामानि नोकायाम्	६-६-२४	श्रुतां किन्त्वैरिदितम्	७-३-९
श्लश्वोपहतम्	७-१३-३८	शुणुप्राचदितो राजन्	६-१४-९	श्रुतां छिपत्यन्दैः	१०-४५-२८
श्लश्व त्वद्विस्तः पत्नी	४-१-३४	शुष्पानि गायन्ति	१-८-३९	श्रुतां ब्रह्मणो मे	४-२-९
श्लश्व मैत्री दया	४-१-५०	शुनं च दृष्टवन्नयन्	११-१०-२१	श्रुतां मानवो वंशः	९-१-१७
श्लश्वं भागवते शास्त्रेऽनन्द्याम	११-३-२७	शुनः कचिचुं नोः सुवापुर्ध	१०-७६-१४	श्रुतां मे वचो गोपाः	१०-३४-१५
श्लश्वमृतकपायां मे	११-१९-२०	शुनः संक्षान्तो ध्यातः	१२-३-४६	श्रुततः श्लश्व निन्यं	२-८-४

श्रेयः कुर्वन् भूतानाम्	८-१९-०७	स आत्मसन्तुष्टः	६-१३-१५	स एकोऽऽजन्तृस्त्वनासाम्	९-१६-६
श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो	४-२०-१५	स आहतः सखि	१०-१६-२८	स एनो नन आशय	८-२२-११
श्रेयसार्थि सर्वेषां	४-३१-१३	स इषाकुर्वन् जातो मात्स्यवृद्धवधो	१०-५४-१४	स एव इन्द्रगुप्तं वै	१२-१-१२
श्रेयसामिह सर्वेषां	४-२४-७६	स इत्थं चोदितः	३-८-८	स एव गोकुलं	३-२-२९
श्रेयस्त्वं कृतम् राजन्	४-२५-४	स इत्थं दैत्यघातिना	७-१३-१९	स एव जातो वैद्यध्वो	१०-६८-५
श्रेण्यापां भवणद्वावपयां	८-१७-५	स इत्थं द्विजमुत्प्रेन सह	१०-१०१-१	स एव देवतां निद्रि	५-१८-३४
श्रेण्योरप्यस्तप्या	३-२४-३२	स इत्थं विभितं	७-४-१९	स एव पुनर्निद्राजागर	५-१४-२१
श्रोतव्यानीह राजेन्द्र	१-१-२	स इत्थं प्रतिजुष्टान्मा	६-१६-१५	स एव पुष्यो मधुपुक	४-२७-१८
श्रोतुमप्यस्तां द्रान् जनकः	१०-९३-१६	स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान्	१०-९३-४७	स एव प्रकृतं सूर्यां	३-६७-५
शोधं न्वग् दानं प्राणो	११-२२-१५	स इत्थं भक्षियोगेन	९-६-१४	स एव प्रथमम्	१-३-६
शोत्रत्वग्रग्निहो	२-५-३२	स इत्थं भगवानुर्वी	३-१४-४९	स एव भक्षिगोमाज्यः	३-३०-१४
शोतापनीयगुणाः सः	१०-१-३७	स इत्थं लोकगुरुणा	४-२०-१७	स एव भगवानघ	३-२५-२९
श्वकल्करिच वरपथर्चं च	९-२३-१५	स इत्थमनुत्पन्न	३-१-१६	स एव भगवान्	५-२३-३७
श्वविह्वराद्योर्होतः स	२-३-१९	स इत्थमाचरन् कामान्	३-१६-१	स एव भूयः	३-१०-२३
श्ववज्रा सभोदितान् कृष्णा	१०-८१-४२	स इत्थमादिशय सुपातजस्तु	४-७-८	स एव वर्णाधर्मिभिः	७-४-१५
श्वान् सुगान् वृको	३-११-२३	स इत्थमापृष्ट	३-८-४२	स एव वर्तमानोऽऽज्ञो	६-१-२७
श्वानीजदलकञ्जानिभि	१३-८-२३	स इत्थमुद्विष्य	३-९-१९	स एव वा भवेच्छनं	१०-६८-३८
श्वेतद्वीपं गतवति	१०-९६-१०	स इत्थं गृणतः	३-१३-२३	स एव विशयं सृजति	४-११-५५
श्वेतद्वीपपत्नी पित्रं शुद्धे	११-१५-१८	स इत्थनी सुपुत्रा कालेनामित्रकान्	११-१७-४	स एव विश्वस्य	३-३४-०३
श्वोर्भाविनि त्वमजितोद्गहने	१०-५७-४१	स इत्थमाकुः कुपितो	६-११-१०	स एव शत्रुनिद्रतः	९-१४-४३
श्वोभूते विश्वभावेन	१०-१०१-१२	स इत्थलेनो भगवत्पदान्मुजं	१०-७४-३८	स एव स्मशकृत्पेदं	१०-४-१५
श्वोभूतेऽऽव उपमूय	६-१९-२१	स ईश्वरः कालः	७-८-९	स एव हि ददी भागम्	६-९-३
श्व		स उग्रधन्वन्	३-२३-२१	स एव उद्विगे नष्टे	११-२३-११
पट्टात्रांशपसाहसं	४-१२-१३	स उष्काशे	१-१०-३९	स एव उल्लसपुत्रेण	४-२२-४४
पट्टभिर्मुलेः स्वनं	४-८-६४	स उषमजलोक	७-४-४३	स एव भगवान्	३-५-१७
पट्टवर्गसंयमकान्ताः	७-१५-२८	स उषमजलोकपदान्ज	६-१६-३२	स एव स्वान्तरं	३-२३-३६
एकारं तु भुवोर्मध्ये	६-८-९	स उषमजलोकमहन्मुत्पन्नो	४-२०-२६	स एवमुभयैर् नारायण	१२-९-१
पट्टपथाशय पृथिवी	१२-१-२९	स उषमजलोककराभिमुखो	१०-८९-१८	स एवमुनास्ताम्वजान्	५-५-२८
पट्टित्यत्राधि भूतानि	११-२२-२०	स उतास्य जनया	१-१६-२	स एवमवरीमितवज्र	५-१-३६
पट्टमवेरपत्त्यन्तं वृत्तः	१-३-११	स उत्थाप्य विरं सुमः	१०-५४-११	स एवमादीनियोगमार्गं	११-२९-३५
पट्टं संस्तरतं तत्र	९-७-७५	स उपज्जय	३-२१-२५	स एवमादीन्यवयवपरेहितः	४-२१-७
पट्टान् तमसः	३-११-१७	स उपमूय मुच्यन्तो	१०-१०२-४४	स एवमादापितपाद	३-४-२०
पट्टिर्पसद्विहाय	९-१४-४४	स उवास विदेहेषु मिथिलायां	१०-९३-२	स एवमासांसित उद्धवेन	११-२३-१
पोडसपुष्पी	३-१३-४०	स उपामन्वितो राजा	२-८-२७	स एवमुक्तो हरिमपसोऽद्यः	११-२९-४६
स		स कथिः श्रापितः पट्या	९-१३-९	स एवमुक्त्या देवापिगतो	१०-११-२४
स आत्मसन्तुष्टं १०-९५-४		स एकच्छतो वृथिवी	१२-१-९	स एवमुक्तिकथेदेन	३-१८-२९
स आत्ममायाभाविषय	४-८-५१	स एकदा तु मृगयाम्	९-१३-२४	स एवमुक्तियवोऽऽद्यं	३-१-५
स आत्मनं	३-२१-४९	स एकदा महापात्र	९-१-२३	स एवेदं ससजग्रे	१-२-३१
स आदिदेवो भजतां	२-९-५	स एकदा महेस्वासां	४-२६-१	स एष आत्मा	२-४-१९
स आदिदेश गिरिशमुपाधावस्त		स एकदा हिमवतो	४-२५-१३	स एष आत्मा	७-५-१३
सिद्धे	१०-९४-१५	स एकदाऽऽष्टकाध्याः	९-७-६	स एष आयः	२-६-३८
स आदिशो रचिताग्रनिर्दरं	४-२०-२२	स एकदाऽऽदि गिरिं पादसंस्थं	१०-७७-६	स एष एतद्व्यास्त	१-१७-४२
स आत्मन्तुष्टान्	४-१४-४	स एको भगवानग्रे	१-६-१९	स एष किञ्च देवकयां	१०-४१-२४

स एष जीवन् सन् सम्पन्नः	१०-३-७३	स चापि पाण्डवेय सिंधु	५-१०-१६	स तानाकर्ष्य नृपतिन्	१०-५-७९
स एष दोषः	३-२-१३	स चापि भगवद्वर्मान्	३-३३-०२	स तानागतः शक्तः	८-९-४२
स एष भगवद्विनिर्दिष्टः	२-५-२०	स चापि यत्र वृषपो	२-८-१०	स तान् नारदरोधान्	१०-४७-१४
स एष भगवानादिपुरुषः	५-५५-३	स चापि क्षम्यताः पीथी	१०-१०५-२५	स तान् वृषभैरधिपयवतो	४-११-३५
स एष भगवान् साक्षाद्	१०-२१-४८	स चापि शतकषायां	३-१३-५४	स तान् उपजातिहरो	४-२४-२६
स एष भगवान्	७-१०-५५	स चाप्यन्या धनं सत्पुनं	१०-१०१-१३	स तान् तस्य कष्टस्य	१०-५४-१२
स एष यद्वि प्रकृतेः	३-२८-२	स चाप्यन्या धनं सत्पुनं	३-५५-२६	स तु राज्ञोऽन्यत्पत्यस्य	९-२०-९
स एष लोकान्वितचण्डवेगो	४-२४-१५	स चाप्यन्याः निज सापयत्पत्ये	१०-३९-१३	स तु विप्रेण संघादम्	९-७३-१०
स एष साधो चरमो	३-४-१२	स चाप्यैः श्रेयस्सुग्रीव	१०-५८-५	स तुपमानोऽस्तिदुष्क	३-१९-६
स एष भगवान् शोणः	१-७-४५	स चाह भगवान्स्मि प्रीतः	१०-९४-७	स नै मा विनशेत्	४-१४-१७
स एषः नरलोको	१-१०-७२	स चाह विनतोर्धन	८-१९-०३	स नैवाष्टधारेण	८-१०-२८
स एषतोऽं	१-११-३०	स चाद्वेष्टो कष्टं कृपाऽऽत्मा	११-२३-१४	स नैवे मन्दर	७-३-२
स कष्टं धर्मसंतुतां	१०-३१-२८	स चिन्त्यपयः राज्ञः	९-८-५३	स त्वं पौरादुष्टमेतात्मनासाह्वि	१०-४-२९
स कष्टं संवया तस्य	३-२-३	स चिरं माधवा विष्णोर्धामितः	१२-९-२७	स त्वं जगद्गण सन्तु	९-६-५८
स कष्टं क्षतितात्मनम्	६-२-६	स चुरोसाधिनः प्रत्यः	१०-३२-६	स त्वं ब्रह्मोऽप्य वायुदेवोऽऽसीतः	१०-४७-२६
स कष्टाचरदमनः	५-४-१७	स चैह विप्र	३-२२-२६	स त्वं भूषाभूतानां	१०-३५-१४
स कष्टाचिदुपासीतः	९-७-४९	स तं गृहीत्याऽऽप	१०-३३-३२	स त्वं धर्मस्वर्गमवधुतास्य	१०-२५-८
स कष्टाचिद् धर्मस्त्वाम्	१२-८-२०	स तं निशम्पाभिमुत्तो मुत्तं स	१०-३९-४	स त्वं मयाऽप्यभिपुनः	१०-५७-३८
स कष्टित्येवैहाकायः शान्तमानः	१०-१२-४४	स तं नृपेन्द्राद्वकाम्यथा	६-११-१३	स त्वं शाधि स्वभूतानां	१०-९३-३८
स कष्टानः पत्न्यापुत्रैः	३-१२-४	स तं प्रविष्टं वृत्तमानाधि	१०-७७-३३	स त्वं हि निज	७-९-२२
स कृष्टिद्वारिदुष्कम्	६-१८-६६	स तं विप्रन् मर्षां	१०-६०-४	स त्वयाऽऽरापितः शुद्धो	३-२५-४
स कुम्भतः कुम्भ	६-११-१९	स तं समीप्यान्भवः	८-२०-१	स त्वहं त्यक्तकण्ठस्यत्यन्तज्ञादिपुन	१०-५-१६
स कुम्भारिहतां धुत्वा समेन्य	१०-६९-११	स नकषामास कुतो ममापत्	१०-९३-३१	स त्वान्ययोनिः	७-९-३५
स कौस्तुभनिः प्रीतः	१०-६२-३९	स नक्तचक्र	७-३-२४	स एषा मावरो विष्णुर्देवक्या	१०-६७-४८
स सन्निधं भगवान्	४-११-४५	स तत्कालस्यै	७-९-६	स पायन् क्राडया भूमी	१०-४१-११
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-२९-५८	स तत्र तत्राकणपयधिवा	१०-१३-४	स नः ब्रवीदवाद्	३-१५-३५
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-२९-२	स तत्र निर्मुक्तमस्त	९-१६-२५	स नमस्कृत्य कुम्भाय परेयाय	१०-८०-२३
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-८८-१०	स तत्र हारीन्मुदीस्य	८-२०-४८	स निजं रूपमास्थाय	१०-३५-३२
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-५९-२५	स तत्रानन्तकण्ठस्य	१०-९७-६	स निज्योऽऽरापिता तमीश्वरं	१०-४२-३९
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-५९-४	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	१०-५२-३९	स निरीप्याम्बो	७-३-२५
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-४८-१	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	१०-५२-३९	स निर्यतः	३-११-१७
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	३-१९-८	स तत्रा वृषभैरापो पुत्वा	११-१६-८	स निर्गत्यावरोधान्	१०-८१-१३
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-४७-७	स तत्रानन्तकण्ठस्यै	३-२०-४	स निर्विभे	७-१०-५५
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	५-९-८	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	३-३३-२५	स पत्नीं दीनवदनाम्	८-१९-०३
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-५८-२५	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	१०-५४-२३	स पत्नीपतिनः	७-२-६
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-१६-३	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	८-१८-११	स पत्नीपतिनः	३-९-१४
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-५८-२१	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	३-२०-७	स पत्नीपतिनः	१०-४१-९
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	४-१२-३१	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	१०-५४-३	स पत्नीपतिनः	४-२७-८
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	४-१३-१५	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	६-२-४३	स पत्नीपतिनः	१०-४३-२३
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	११-२३-३२	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	९-२-१०	स पत्नीपतिनः	१०-४१-२०
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-९०-२४	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	३-२४-३६	स पत्नीपतिनः	१०-८१-१२
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	१०-५९-३०	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	९-१२-२०	स पत्नीपतिनः	१०-५६-१४
स सन् गोपिकानन्दतो भवान्	५-१-५	स तत्रा विपमानस्य वासुदेवस्य	९-१२-३५	स पत्नीपतिनः	३-१६-११

स बद्धहृदयस्ताम्यन्	६-१-२५	स या भयतनाज्ञाया	१-१२-५७	स वै यदा महादेवो	६-४-४९
स बह्वृत्ताभिः	९-७-४५	स ना अयं ब्रह्म	७-१०-५०	स वै रुद्र	३-१३-८
स बाहू तातसङ्गौ	१०-९-२४	स ना अयं ब्रह्म	७-१५-७६	स वै विवास्वतः पुत्रः	९-१-३
स विभ्रन् वीर्यं धाम रातमानो	१०-३-१८	स ना अस्मत्कृतोत्पन्नः	१-७-७३	स वै विश्वति हं	१२-४-१६
स ब्रह्मचर्येतेनैव	८-१७-१८	स ना आहिरसो	१-८-३९	स वै विश्वामृतं	३-१३-३६
स ब्रह्माणं यपी प्रष्टुं	१०-५७-४	स ना एष तदा द्रष्टा	३-६-२	स वै सन्तर्माणं ताभ्याम्	१०-१००-४९
स भवानचरद् धोरं	२-५-७	स ना पुनः	७-१-१३	स वै स्वधर्मेण प्रजापालन	५-१५-६
स भवानरविन्वाक्ष दीनानामीश-		स वाग्विषमो जनतापविश्रवो	१२-१२-५१	स वै स्वायम्भुवः	३-१४-२
मानिनाम्	१०-८४-३	स वाग्विषमो	१-५-११	स वै ह्यधिमतो	६-९-४३
स भवान् उरिहः	३-२३-८	स वाग्यवाचकया	२-१०-३६	स श्रीहृदितोऽवाग्वदनी कृषा ज्वलन्	१०-८६-७
स भवान् सर्वलोकाभ्य	१०-११-३६	स ज्ञानोन्मूलकश्च	९-८-९८	स शासनमुपय	४-१३-४०
स भवान् सुहृदो वै नः	१०-४७-३३	स वासनात्मा विषयोपरकः	५-११-५	स उपेनवेग उत्पत्य	१०-४२-२०
स भाजयन् विमुञ्चेन	३-२५-११	स यासुरेयानुपरां	३-१-२५	स श्वेतामपि	२-७-४९
स भीमदुर्गोपनयोगार्थाभां	१०-९९-२४	स विचिन्त्याधिपः श्रीणाम्	९-७-४१	स संकुतस्त्रज	१-२०-६
स भुक्तभोगां त्यक्तभोगां	११-२-१८	स विजित्य	७-४-५	स सद्गन्ध पुनः काले	३-३३-१३
स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसंभिकर्षात्	२-२-३३	स विदित्वाऽऽत्मजानां	३-१५-१३	स सत्यधामां भगवानुपयेमे	१०-८५-४४
स भूपानात् समाहूय	१०-५५-२३	स विधास्यति ते कामान्	८-१५-२१	स सन्नद्धो धनुर्विद्यम्	९-७-१५
स भूयः राधजन्यायाम्	६-५-२४	स विज्ञानमृतो राजा	४-१३-३७	स तर्षभिः शर्वैर्यो	४-२७-१६
स मागधं गृहीत्वाऽऽजी मीनो	१०-५३-३	स विवचनमस्थिति	३-५-१६	स सम्राज्य भटेगुप्तं दानवेन्द्रपुत्रं	१०-६३-६
स मागधाननिरुध्य	१०-५०-५	स विवचनेजसप्राज्ञुरीष	१२-१०-२२	स सन्ना- रथमाकूटः सदस्यं	१०-८५-१८
स मामाचिन्त्यद् देवः	११-१३-१९	स विष्णुतातोऽस्तिपथ	१-२०-५	स सन्नाऽऽ लोकपालानाम्	९-१७-३३
स मुक्तो लोकपालाभ्यां श्रीहृदितो	१०-४९-७८	स विस्मयोन्मुक्तितोचनो हरि	१०-४-१२	स सर्वविद्रुहयन्भूय सर्वं	२-२-७
स मुक्तोऽऽसाप्रतापेन	९-६-७२	स वीक्ष्य धुतकान् मत्स्यान्	१०-५५-२	स सहिता	१-७-८
स यदा दग्धपूर्वसुकुलः	५-१४-१२	स वीक्ष्य तावन्प्राप्नोती	१०-३२-२९	स सान्नाऽऽ कस्य	१-४-९
स यदा परमाचार्यम्	६-६-४०	स वीरस्तस्य तद् दृष्ट्वा	९-१३-२६	स सिंहबाहः आसाप	८-१०-१४
स यदा वित्तपोषो गो निर्बिण्णः	१०-९४-९	स वेद धातुः	१-३-३८	स हि बहुविन्महीपतिः	५-७-४
स यदाऽऽनुगतः	७-५-१२	स वै किन्तायम्	१-१०-२२	स हि सर्वसुराभ्यधो ह्यमुर्दिह	१०-५-४२
स याचितः सुराणो	१०-५४-१५	स वै तदेव प्रतिपद्य	४-१०-५	स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानाम्	५-२२-१९
स याचितो भगवता	१०-३९-३३	स वै तितोहिनान्	३-१८-२३	स होवाच य एष देहात्मनानिनाम्	५-१४-२
स यैः स्मृष्टोऽभिष्टो वा	९-९-२२	स वै त्वाष्ट्वधो	६-१३-२०	सं विदित्वाथ	३-१५-३०
स रथं दाक्षकवीरमगच्छ सङ्ग	१०-८९-६	स वै न आद्यः पुरुषः	१०-२१-५०	संकात्याचार्य संकायः	६-६-१०
स रथं सैन्यमुदीर्यमेव	१०-८८-२३	स वै निवृत्तिनिरत	१-७-९	संकरन्ध्यानी भगवाननन्तः	१२-१२-७७
स राजः प्राप्य गच्छं	१०-६७-१२	स वै निवृत्तिधर्मेण	३-८-१२	संकुतिस्तस्य च जः	९-१४-५५
स राजपुत्रो ययुषे	१-११-३१	स वै पतिः स्वादकुतोभयः	५-१८-२०	संक्रुद्धतमवस्थाणः	१०-४१-७
स राजमण्डनाशाम्	१०-५१-११	स वै पुंसां परोपमः	१-२-६	संक्षेपतो मयोक्तानि	८-१२-०७
स राजा मुकुमराय	४-२७-२	स वै वज्र प्रहर्षतिः	३-१४-४७	संक्षोभयन् सृजन्नादी	११-९-२०
स राजा मुकुमारस्य	६-१४-३३	स वै भगवतः श्रीभ्यः	१०-३-२९	संगीतवद् रोदन	३-१८-१
स रामानुगतः श्रीमानुनीषं यमुनां	१०-५२-१७	स वै भगवता तेन	१०-६०-२२	संगीयमानसत्कर्तिः	३-२३-३३
स रमिणो दुहितरमुपयेमे	१०-१०५-२४	स वै भवानात्मविवर्निर्मनं	४-१७-३५	संविनयेन्द्रवतः	३-२९-२१
स नीपते महान् स्वयं	११-२४-२६	स वै भूतैर्यः शंभुः	६-३-२८	संविज्ञः संशयो	३-८-१५
स नन्धमण्डः पुनरन्त्यतो मुप्यं	१०-३९-६	स वै मनः कृष्णपदारविन्द	९-६-६	संधीपमान एताम्यन्	४-११-३२
स नोक्तप्रयत्ने रतिनः	५-२०-३७	स वै महाभयततो	३-१५-४७	संपदः क्रवयो	१-१०-५
स रथितो वताम्बाधूष	४-२३-२८	स वै महां महाराज	१२-४-४२	संपद्यमानमाज्ञाय	१-१९-५२

संज्ञितं द्वारकायाम्	३-१३-६	सकितराजम्	३-२१-४५	सन्धितारिकपोषणं	१०-८२-४१
संभविनि खड्गशशि	६-१२-४४	सकुटुम्बो वदन् वृषिणं	१०-९३-१८	सन्धिनयन विज्ञाप	१०-८३-२१
संभृष्टं स्यादकृतयः	३-२२-३२	सकुण्डलं चामकिरीटधूषितं	१०-६४-१२	सन्धिपदमानद्विपदेभ्यानिनाम	१०-४९-६६
संभृष्टं स्यात्	४-११-६१	सकृन् तत्त्वामवर्जितं	३-२८-२१	सन्धिस्तम्भिनसर्वाज्ञा	४-७-२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	८-१०-४६	सकृदस्वसुषुप्तं स्यात् मोहिनी	१०-४५-१३	सञ्ज्ञानकोपः स्फुरिताग्राणां	१०-१०-६
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	३-२२-४५	सकृदपरीति	१-६-२६	सत् एव पदार्थस्य	३-१२-२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	६-१८-५४	सत्त्वान्तरिक्षं सदिवं सभागणं	१२-८-१५	सत्तं महाभागवतं	३-४-२४
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	३-१२-१४	सत्त अयम्	१-१०-२४	सत्तं विरज्यकां	३-२२-९
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	९-१२-४१	सत्तः कित जीवनि	२-३-१८	सत्तं विवस्वतमनत्रिदं	४-१०-४
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	९-६-८२	सत्तस्य इन्द्रियगणो	४-२२-६	सत्तां प्रसंगान्मय	३-२६-२५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-१६-२७	सत्तस्यं पतिनं हृष्टा	८-१०-१३	सत्तां शुद्धिणे जिष्णुः कृष्णः	१०-८५-५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-३-११	सत्तस्यं वैश्वी	१-१५-४	सत्तानायनतो वीरः	४-११-७
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-८०-१३	सत्तुः सौन्दर्यानि कुर्वन्	१०-९१-३	सती मेनाग्न्यां तात	४-८-६१
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-८०-३९	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-८४-१४	सती न्यादाय	३-१७-१४
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	४-२१-३	सत्तुः सौन्दर्यानि	९-८-५	सत्तु वृक्षस्य वरिषम्	६-१२-२५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	९-१६-११	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-५०-११	सत्तु सत्तुतो राजा	८-२२-६५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-१२-१६	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-८१-१३	सत्तुः सत्तुतो पित्रु	५-२-८
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	४-२२-५९	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-३६-३५	सत्तुः सत्तुतो	१-१८-३०
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	३-२७-३२	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-९०-१६	सत्तुः सत्तुतो	४-७-४०
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	८-१२-४	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-२४-३५	सत्तुः सत्तुतो	१-१०-१२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-८-५०	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-१०३-२५	सत्तुः सत्तुतो	१०-४-२१
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	६-१०-१८	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-५०-२७	सत्तुः सत्तुतो	१०-३-३६
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१२-४-४०	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-१६-३९	सत्तुः सत्तुतो	१०-२२-२१
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-८१-३३	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-१०५-३०	सत्तुः सत्तुतो	१०-२८-१२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	७-१४-२७	सत्तुः सौन्दर्यानि	११-२२-२२	सत्तुः सत्तुतो	१०-४४-४१
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	७-११-१३	सत्तुः सौन्दर्यानि	११-७-५१	सत्तुः सत्तुतो	१०-३-३५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-६-२८	सत्तुः सौन्दर्यानि	११-२६-३	सत्तुः सत्तुतो	१०-२६-१५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१२-८-१	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-२४-१८	सत्तुः सत्तुतो	७-११-८
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	६-१६-४९	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-२२-१९	सत्तुः सत्तुतो	५-१९-२७
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-९९-७	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-९-२	सत्तुः सत्तुतो	८-१८-३९
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	११-४-१९	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-७६-१७	सत्तुः सत्तुतो	८-१९-०२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-५२-८	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-२३-३६	सत्तुः सत्तुतो	१०-७५-३९
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-८३-१७	सत्तुः सौन्दर्यानि	८-१०-०७	सत्तुः सत्तुतो	५-६-२
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	२-४-४	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-६०-३९	सत्तुः सत्तुतो	१०-७५-४४
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-३१-२७	सत्तुः सौन्दर्यानि	१-१९-४	सत्तुः सत्तुतो	३-१९-१०
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	३-१४-४४	सत्तुः सौन्दर्यानि	५-५-१२	सत्तुः सत्तुतो	७-८-१८
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१०-३४-२६	सत्तुः सौन्दर्यानि	४-१३-७	सत्तुः सत्तुतो	३-३३-३५
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१-९-२०	सत्तुः सौन्दर्यानि	६-१८-६७	सत्तुः सत्तुतो	१-१६-२७
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	६-१८-१३	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-१४-११	सत्तुः सत्तुतो	४-९-१९
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१-७-२४	सत्तुः सौन्दर्यानि	१०-७१-२३	सत्तुः सत्तुतो	१०-६१-७
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	१-४-१४	सत्तुः सौन्दर्यानि	२-९-६	सत्तुः सत्तुतो	१०-६५-८
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	३-३-१३	सत्तुः सौन्दर्यानि			
संभृष्टं स्यात्संभृष्टम्	५-३-६	सत्तुः सौन्दर्यानि			

सत्यमेव स्य नृपस्य	१०-६५-१८	सत्यं होरनुधाता	४-११-४२	सन्तुष्टाऽन्तोनुषा	७-११-२९
सत्यव्रतं सत्यपदं व्रित्तव्यं सत्यस्य	१०-३-२७	सत्वरजस्तम इति	१-२-२४	सन्तुष्टाः कण्ठा मीत्राः शान्ता	१२-३-१९
सत्यव्रतस्य राजपैः	८-२२-५९	सत्यमस्यामपन्यानि	३-१४-११	सन्तुष्टो यदि वर्जितं ब्राह्मणं	१०-५७-२९
सत्यव्रताय सततं	८-२०-११	सत्यस्तद्वाद् कपीन्	११-२५-५१	सन्तुष्टोऽहं द्विजप्रेक्षाः सत्याः सन्तुष्टोऽहोऽहोऽहो	१०-५७-२९
सत्यव्रतोऽऽप्रतिगतां	८-२२-१३	सत्यस्य रजस्तपश्चैव	११-२५-५५	सन्तो दिशानि चार्धुषं	११-२६-३४
सत्यसारं पृथिं इष्टा	९-७-७९	सन्ताड्वागणं विषाद्	११-२५-२०	सन्तोऽनपेक्षा मधिताः	११-२६-२७
सत्यस्य ते स्मृता आत्मन	११-७-१७	सत्वारिष्यादिपुरुषः प्र	११-९-१८	सन्तोषः समव	७-११-९
सत्यां धिनी किं	२-२-४	सत्वाद् धर्मो भवेच्छुद्धात्	११-१३-२	सन्धे निशितान् बाणा	१०-६९-१०
सत्यानुताभ्याम्	७-११-१९	सत्ये प्रतीनाः स्वर्गानि	११-२५-२२	सन्धेऽथ स्वधनुषि कामः	१२-७-२५
सत्याशिषो हि भगवंस्तव	४-१०-१७	सत्येवं शीशवं भुक्त्वा	३-३२-२९	सन्धस्मानोऽऽजित	९-६-४९
सत्राजितं शपन्तले	१०-९०-३६	सत्यैकविष्टं मनसि	४-२९-१७	सन्धिष्य तापुनोकाय	१०-५५-४४
सत्राजितं समाकूप	१०-९०-३८	सत्तद्भक्त्या भक्त्या	११-११-२५	सन्धिष्टेवं भगवता	१०-३-१५
सत्राजितः किमकरोद्	१०-९०-२	सत्सोचनीयो	३-९-७	सन्धिभिच्छन् कौरवाणां	१०-९७-७५
सत्राजितः प्रसेनश्च	९-२१-१३	सत्सोयपा शीर्षा	१-६-२७	सन्धियमाने शीर्षाणि	४-८-९
सत्राजितोऽनपन्यत्वाद्	१०-९१-४४	सददर्शं विमानाग्रं	४-१२-१९	सन्ध्यां विभोर्वासि	८-१९-२४
सत्राजित् स्वर्गोऽपि भीमन्	१०-९०-१०	सदश्चं रथमाफत	४-१०-३९	सन्ध्यांशयोरन्तेर्णि	३-१२-३०
सत्राजितनयनां तन्वी	१०-९०-१	सदस्वैरुभयतः	९-८-४९	सन्ध्यांशयोरन्तेर्णि	११-२७-११
सत्राजितस्य तनयः	८-१२-३६	सदस्मयीनीजग्रन्थ	१०-८४-३४	सन्ध्यांशयोरन्तेर्णि	१०-६५-३८
सत्रे ममास भगवान्पशरीर्ष	२-७-११	सदस्परिभर्दो	४-२-७	सन्ध्यांशयोरन्तेर्णि	१०-७२-२९
सत्यं कृष्णे	१-१७-६	सदस्परिभर्दो	१०-७३-१५	सन्धिष्य समुत्थाय	१०-४-१७
सत्यं चाभिजयेत् युक्तो	११-२५-३३	सदस्परिभर्दो	१०-८५-१३	सन्धिष्य समुत्थाय	११-२५-६
सत्यं चाभ्यसिनिर्भिण्णं	२-७-२६	सदा विप्रितोरेवं	४-३-१	सन्धिष्य च विभोमन्तुम्	४-१८-२
सत्यं विपासितं कस्माद्	४-१७-२०	सदा सन्तुष्टमसः	७-१५-१७	सन्धिष्य पुष्टा	१०-५१-२३
सत्यं ज्ञानं रजः कर्म	११-२२-१३	सदा सन्तिष्ठन् वीर	८-२-६९	सत्ताकिः सार्धपापेयु	१०-६९-१४
सत्यं दिशान्धितमर्धितो	५-१९-२७	सद्भिः समागमो राजन्	१०-८९-५८	सत्तानां परामृद्धिम्	८-९-०३
सत्यं भूतो मे	३-३४-०४	सद्यो नष्टमृतिगोपी	१०-९-४४	सत्परिच्छदमान्तरं	११-२६-१०
सत्यं ममापि कुरु शीर्षाणि	५-१८-२३	सद्भितीयाः किमनुजन्	३-२१-११	सत्पर्षां कात्याभास सहदेवेन	१०-८३-२५
सत्यं सत्य प्रिया भूर्ति	१०-९५-१८	सद्भितीनां प्रतीचीनम्	६-५-३३	सत्पाशहन्तां सौमित्रा	६-१०-२८
सत्यं रजस्तम इति	१०-७४-१३	सद्भितीनां तोकं	६-११-७	सत्प्रीतिपतिः सम्यक्	९-१५-४६
सत्यं रजस्तम इति	११-१३-१	सत्यं च सत्यं च	३-१३-४	सत्प्रीतिपतिपतयः	८-१८-२३
सत्यं रजस्तम इति	११-२५-१२	सतकाया नारदश्च	४-९-१	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१०-१०-५५
सत्यं रजस्तम इति	१२-३-२६	सतकुमारो भगवतो	४-१७-५	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	३-३२-०५
सत्यं रजस्तम इति	२-५-१३	सतकुमारो भगवतो	४-१३-९	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	८-२०-३२
सत्यं रजस्तम इति	६-१२-१५	सतकुमारोऽजन्तु	६-८-१७	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१०-३-५
सत्यं रजस्तम इतीश	१२-७-४५	सतकुमारोऽजन्तु	४-७-३४	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१२-२-२७
सत्यं रजस्तम	२-१०-४१	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	११-८-३०	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	११-१३-२७
सत्यं रजस्तम	७-१-७	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	१०-७-१८	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१२-१-२९
सत्यं विषयश्च मृगचोदितं	४-२५-५७	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	१०-८३-२२	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१०-४१-२७
सत्यं विपत्तयः	३-१९-०९	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	११-७-२५	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	११-२२-२
सत्यं विमृष्टाभिधं	४-१९-२८	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	७-५-२७	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१०-६२-४८
सत्यं विमृष्टं	४-३-२३	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	७-१५-१८	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	११-२२-११
सत्यं विमृष्टं मां नयन्	४-२८-५५	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	७-१५-१५	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	१०-७१-२३
सत्यं सतीहसि तनः	८-११-१०	सत्यं समीपे रमणं रतिष्ठतं	११-८-३९	सत्प्रीतिपतयः सत्प्रीतिपतयः	४-२५-४६

सप्रातराशी गोपयन्तान् चारयन्ती	१०-१२-४६	समुद्ररत्न वि चित्रं सीदन्तं	११-१७-४४	सर्गाति पुनरुदादिनि	७-१४-३१
सबात एव पुरुषो	४-१३-३९	समुद्र उर्मिर्भीमभिः	४-११-२७	सर्चिष्ठीलवनोपेक्ष	१०-४५-४९
सर्भां प्रविष्य विपुलामुपविष्य		समुद्रः पीतकीशेषासरी	८-८-१४	सर्चिष्ठीलवनोपेक्षान्	१०-४४-२३
सरासने	१०-५२-१३	समुद्रमुष सिन्धुर्निगम्	४-२४-२०	सर्चिरीशर्णां कृष्णं भगानुन-	
सभाचत्वररध्याभिः	४-२५-१६	समुद्रा दीपयि	१-१०-१०	मपाद्वान्	१०-१२-२०
सभाजयित्वा तमनद्रदीपनं	१०-३०-१५	समुद्राद्वराणां जित्वा मां	१२-३-५	सर्तिसमुद्रा गिरयो	४-१५-९
सभाजयित्वा बहुधा धृतदं	१०-९७-१	समुपेत्याप गोपाता	१०-९-०-५	सर्तिसर-अन्नवर्गमिवापुता	१०-१६-४
सभाजयित्वा विधिबन्	१०-८०-३५	समुद्रमथयतु	३-२-४	सर्तिसरःसुरीनेषु	८-११-३३
सभाजितान् समाधवास्य	१०-४३-१६	समुद्रकामो हीनो वा नारायणपरो	११-८-६	सर्तिज्ञः सन्नः सिन्धुश्च धूम	१०-१८-१२
सभाजितो भगवता	१०-९६-४८	समुद्रा दस्य नो कायाः	९-६-१३	सर्तिज्ञनिगिरिद्रोणीः	१०-४६-४
सभाजितो भगवता	८-११-०३	समेताः सहस्रः प्राचुरः	१०-३७-१५	सर्तं प्रजेसकचेन	८-१३-०९
सभायां ब्रह्मणस्तत्र	१०-५७-७	समेत्य वसताऽऽप्य द्वाभ्यां	१०-१३-३०	सर्तः प्रचर्तते तावत्	११-२४-२०
सभायां मयक्रपायां	१०-८५-३४	समेपमानेन स कृष्णवाहुना	१०-२५-८	सर्तेश्वर विस्मय	१२-६-५३
सभासु तेषु	७-८-५५	सम्परेते पिता न वज्रानतः	५-२-२३	सर्तस्मिन्मयपेक्षस्य	७-१०-४५
सत्पाः धुनुत भद्रं यः	४-२१-२०	सम्पीड्य पापुं पार्श्विभ्यां	४-२३-१४	सर्गादि योऽस्यानुकण्डि	४-१७-३४
सम आसन आसीनः	११-१४-३२	सम्पूज्य देवर्क्षिपमादिकधिः	१०-७९-१९	सर्गादि इकृतिहास्य	११-२२-१७
समं प्रशान्तं सुमुखं	११-१४-३८	सम्प्रचान्तु नानायोगेषु	५-७-३६	सर्गं तु योऽश्नुमप्यो	२-७-३९
समः क्रियः सुहृद्	७-१-१	सम्प्रदयेपयजतो जवानां	२-९-३७	सर्वपागविद्वहन्मुधुनू-	१२-५-२६
समः समानोत्तममध्यमायमः	४-२०-१४	सम्प्रविश्य पुरी रम्यां	१०-८८-५७	सर्वसर्गे सम्भिरेऽशी	१२-५-१७
समः सर्वासु वा कृष्ण	१०-७५-२	सम्प्रसवे भगवति	४-११-४४	सर्पाय वै सर्वपागाश्री	९-१९-३७
समपाशीन्द्रिजहोत	४-२४-५२	सम्प्रसीद न्यमन्याकम्	४-८-४७	सर्व एव यजन्ता न्तां	१०-३८-१०
समनन्दन् प्रजाः सर्वाः	१०-४३-५१	सम्प्रसीदति वा येषाम्	३-८-३५	सर्व एवर्षितो हृद्य	४-६-१८
समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं	१०-७०-१२	सर्पान्तिनं द्वाकापायम्	१-१३-१	सर्वं पुत्र्य एवेदं	२-६-१५
समन्तान् पृथिवीं सर्वां	९-१९-३८	सम्प्रदृष्टमनः कृष्णो महन्वा	१०-९७-३	सर्वं कालकृतम्	१-९-२७
समर्हणं यत्र निषद्य कीशिकः	१०-३६-१६	सम्प्रोतिताः कंताभिरा	१०-९७-२४	सर्वं तदवधेदी	१०-४३-३५
समर्हणायाम महाचिभृतिभि	१०-७४-३७	सम्प्रयः सर्वभूतानां	२-८-२१	सर्वं तत् भगवान्	३-२४-५१
समा धोक्षान्ति पृथिवी कली	१२-१-१५	सम्प्रयस्य	७-२-२६	सर्वं नेत्यभिर्निं ब्रूयान्	८-१८-४३
समा धोक्षान्ति पृथिवी कुरुधे	१२-१-७	सम्प्रार्जोपनेपाभ्यां संक्रमण्डन		सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य	११-२९-१८
समां च कुक् मां राजन्	४-१८-११	नवर्तनैः ।	११-११-३९	सर्वं ब्रह्मक्रियेन मन्त्रो	११-२०-३४
समागताः सर्वतः	१-१९-२४	सम्प्रार्जोपनेपाभ्याम्	७-११-२७	सर्वं यदिदमात्मयत	१-६-४०
समाधिनाऽऽदेकभवेन	४-१०-३०	सम्प्रकः सम्पादितो वन्य	१०-४३-४९	सर्वं होतब्रवान् वेद	२-५-३
समानकर्णचिन्त्यस्तमुद्र	११-१४-३९	सम्प्रकार्णकल्पेदं वन्यते	२-५-९	सर्वकानुद्वं दिव्यं	३-२४-१३
समानकर्माचरणेऽपितानां	११-२१-१७	सम्प्रपेत्य न्यवर्तितं	११-२-११	सर्वतः उत्कृष्टेन	८-१०-१३
समाप्य वज्रं विधिबन्	१०-१०-२-७३	सम्प्रय विधार्तनाम्	७-५-७	सर्वतो मन अकृष्य	४-९-८१
समाधानो विषयमृजा	३-२०-२६	सम्प्रय न्यवर्तितं राजन् भवता	१०-८२-७	सर्वतो मनसोऽसह्यमारी	११-३-२४
समाहितं ते हृदयं	३-२२-२८	सम्प्रय न्यवर्तितो बुद्धिस्त्व	१०-१-१५	सर्वत्र सद्गुणान्	९-१६-२८
समाहितं वन्य मनः प्रशान्तं	११-२३-४७	सर्पोऽनानातोऽन्धः	४-७-३२	सर्वज्ञानोऽवरात्नीधं नमूताम् ।	११-३-२६
समाहितान्मनो ब्रह्मन्	१२-६-२	सर्पति सारमहर्षिब्रह्माः	१०-३३-११	सर्वज्ञास्सन्तितादशः	४-२१-१२
समाहितैः कः कार्पाणान्वाभिर्गुणो		सरस्वती प्रतिष्ठोतं यदी	१०-९८-८	सर्वदेवगणोपेतः	९-१२-७
भवेत् ११-२८-२६		सरस्वत्यान्ते राजन्	१०-९५-१	सर्वेष्वर्षिवत् श्रेष्ठः	९-१९-१९
समाहृता भीष्मकन्यया	३-३-३	सरस्वत्यान्ते राजन्	१०-१८-२०	सर्वेष्वर्षिवत् श्रेष्ठः	४-२-२७
समिद्धमादिनं बहि	८-१०-११	सरस्वत्यान्ते राजन्	१०-१८-२०	सर्वेष्वर्षिवत् श्रेष्ठः	४-२-२७
समीपीयं यत्र ब्रह्मन्	२-४-५	सरस्वत्यान्ते राजन्	१०-१८-२०	सर्वेष्वर्षिवत् श्रेष्ठः	४-२-२७

सर्वभूतात्मक साक्षात्	१०-१०-१-६	सर्वे ते मुनयः	४-१-४६	सप्तर्षिः सगुदे इत्या	८-१५-४१
सर्वभूतात्मभावेन भूतावाप्तं	४-११-४१	सर्वे तेऽऽर्चिर्गणैः	१-१०-१४	समुत्सृज्य ततः सर्वे	१०-८५-२१
सर्वभूतात्मभावेन	९-८-६२	सर्वे पद्मपताशाश्वः	६-१२-३५	सम्भार मुसलं रामः	१०-९९-४
सर्वभूतेषु पाप्मानं	३-२९-४१	सर्वे नीलावतारास्ते	८-२-२५	सह देहेन मयानेन	३-३२-३०
सर्वभूतेषु यः पश्येत्	११-२-४५	सर्वे वेदावतः	३-८-४१	सहदेवं तनयं	१०-८२-४६
सर्वमेतच्छ भगवान्	२-८-२४	सर्वे स्वभुज्यवन्तेन	४-१८-२६	सहदेवं दक्षिणस्यामादिशान्	१०-८२-१३
सर्वमेतन्मायाऽऽस्त्यात्मा	८-२१-२८	सर्वे ह्यमी	७-९-१३	सहदेवसुतो राजन्	९-१९-३०
सर्वमूर्तुसर्वविधैः	१-१०-४९	सर्वैतन्मुनिर्गणैः	१-१५-१४	सहपुत्रं च बाह्लीकं	१०-४८-२
सर्ववेदमयैरेमा	३-१०-४३	सर्वैप्रपासो	६-१०-२९	सहबलः सगवतंसित्यनासः	१०-३३-१२
सर्ववेदान्तसारं यद्	१२-१३-११	सर्वैर्बाह्यं देवेभ्यो	६-९-१	सहन्त्यान्यान्ममभोऽस्तेजसी	१-७-३०
सर्ववेदान्तसारं हि	१२-१३-१४	सर्वैर्बवं तावत्	१-१९-२२	सहस्रपुण्यपरैः	१-६-३४
सर्ववेदेतिहासानां	१-३-४२	सर्वेषां मध्यपवताम्	६-२-१०	सहस्रशिरसं	३-२७-२७
सर्वसत्त्वपत्नीन्	७-४-७	सर्वेषां लोकपालानाम्	७-३-३९	सहस्रशिरसं देवं	१०-३७-४२
सर्वसत्त्वान्वदेहाय	४-२४-३९	सर्वेषामपि जन्तूनां	४-२९-४७	सहस्रशिरसः पुंसः	९-१२-२
सर्वसत्त्वान्माहात्म्यं	१-११-२४	सर्वेषांमायं भूतानाम्	७-७-७	सहाचता भुवश्च नुः	३-१८-४
सर्वसाक्षात्मिकोपेतम्	८-९-१७	सर्वेषामिह भूतानाम्	१०-४२-४८	सहायेन मया	८-६-२३
सर्वस्यान्तर्बहिः	१०-६९-५२	सर्वेषु शययत् तनुभृत्यवस्थितं	११-५-१०	सहितः सान्त्वयधेष्टो	१०-९३-६
सर्वस्य जन्मा इत्या विरोजुः	१०-१८-३३	सर्वैरुपाधिः	७-६-३७	सहोवाच मपुच्छन्ताः	९-१४-३४
सर्वाः समुद्रोद् राजा पितृच	११-१७-४५	सर्वैर्दुर्बिषहो राजा	१०-८१-५	सा खेचर्यकदेवेन्य प्लता	१०-७-४
सर्वास्तुन्त्रं ह्यं प्र	११-१४-४१	सर्वालोकास्तो देवेन्द्रः	१०-१०२-३२	सा गृहीत्वा को कृष्णमुपासन्	१०-९-३३
सर्वाणि मन्त्रिज्यपनया	५-५-२६	सर्वा लोका लोकपालानां	१२-९-२१	सा च नं सुन्दरवरं	१०-७७-२४
सर्वाण्येषानि भगवन्नाम	६-८-२८	सर्वं तक्षवर्षाणाम्	६-१७-२	सा च जलसम्प्य वीर	५-२-१९
सर्वातिरपाजिद् वीरः	९-१९-३४	सर्वाभिः सुविधर्मान्यैः	४-९-५८	सा च तदा धर्मोपयमति	५-२-४
सर्वात्मनः समदाः	१-९-२८	सर्वजकुलानि	३-१४-३१	सा च द्वासो विषया	९-३१-३२
सर्वात्मना न	७-१०-२१	सर्वार्ण्यमानुषी	३-१८-२६	सा चाभूत्समहापुण्या	९-१३-१३
सर्वात्मनोर्भुवनम्	८-१२-३०	स वा अर्थसम्य	१-१०-२५	सा नं जुगुप्सितं मत्वा	११-१-७
सर्वात्मन्यप्युते सर्वे	४-१२-११	स वा इवं	१-३-३६	सा नं पतिं पश्यदत्तायतोक्ष्णं	१०-६८-१४
सर्वात्मभावोऽऽपगतः	१०-४५-२७	सर्वाजमेधेन	६-१३-२१	सा नं ब्रह्मवदनमग्र्यात्मगतिं	
सर्वाद्रोषां होरांम	६-८-३०	सर्वात्मस्त्वव्यवचना	६-८-४१	सती	१०-५८-२९
सर्वाङ्ग कामान् दुरुहः	९-१७-३३	सर्वे देवार्थिर्बर्हस्पतिः	३-२४-४	सा नं विदित्वा रमणेतरं सती	१०-३४-३७
सर्वाङ्ग स्पृहातिशयमन्यान्	१०-४३-१५	सर्वे विधा योगविपाकतीव्रया	४-१०-२	सा नन् पुंसवनं राक्षी	४-१३-३८
सर्वापसम्भयो देहः	१०-४३-५	सर्वे नृप्याः	१-९-३१	सा तत्र तमपश्यन्ती कामि	१०-७७-१३
सर्वाधर्मप्रपुक्तोऽयं	११-१७-२५	सर्वे भगवतो	२-३-१५	सा तत्र दस्त्रो विश्वं जगत्	१०-९-३७
सर्वाधमानुपादाय	३-१५-१७	सर्वे भवान्	१-५-६	सा तदार्नुममानाक्षी	१०-४०-८
सर्वासां महिषीणां नु	१०-७५-१	सर्वे महाभागवतः	१-१८-१७	सा नन्दस्तान् समुत्सृज्य सया	१०-५-९
सर्वासार्यापि सत्तीनां	११-१५-३५	सर्वे विजयन्तां	३-७-७	सा तद्वत्तुः समादाय	३-२९-२४
सर्वायानाध वाप्राय	२-६-२	सर्वे समाधिपोगेन	८-११-२२	सा तस्यान्मालोक्य	८-११-२५
सर्वास्ताः केशपालोक	१०-३०-९	सर्वापकतयानाम्	४-२८-४०	सा नु तत्रैकाग्र्येण	८-२२-१७
सर्वे कामदुषाः भासन्	९-८-१३५	सर्वादिभ्यस्तर्वाशित	८-८-५५	सा त्वं नः स्पर्धमानानाम्	८-८-५१
सर्वे क्रमानुरोधेन	४-२९-७०	सर्वात्ममेवम्	७-८-१९	सा दिशो विदिशो देवी	४-१७-१७
सर्वे गुणया भावा	११-२५-३१	सर्वा लक्षणा	३-२१-१८	सा देवक शर्येणविवासाविवाभूता	१०-३-२०
सर्वे च दूतवयसः	६-१-३५	सर्वाजिऽऽय	३-१३-२	सा मञ्जनालेपदुकुलभूषणसम्पन्न-	
सर्वे जनाः सुरक्षां मणिकुण्डल	१०-८५-२४	सर्वाजामुत्तरी भावां	८-९-५५		तामून्-१०-४७-६

सा मुभ मुधेति गिरा प्रभाषिणी	१०-७-१२	साधु वेऽन्वितं राजन्	४-२०-३३	सात्वः शरित्तु दोः सत्वं	१०-८८-२९
सा वा एतस्य संस्तुः	३-६-३	साधु पृष्टं महाराज	७-१-४	सात्वश्च कृष्णमातोक्च	१०-८८-२६
सा यागनन्तस्य गुणान् गृणीते	१०-१०-१९	साधु वृष्टम्	७-१४-२	सान्त्वानीकपात्रीर्षिर्विष्णु	१०-८७-१९
सा वृष्णपुत्रोर्नभितन्द्रकुम्भः	१०-५९-५७	साधुश्च उतमत्तोक्तं भवः	११-११-२६	सान्त्वान्मायां पुमाभाम्	१०-८७-२०
सा सधामनुपग्रन्थ	६-१४-४६	साधुपृष्टं त्वया	३-५-१८	सान्त्वोऽपि कुरुशार्दूल	१०-८८-१२
सा श्रधपानस्य विषयमाना	३-९-१३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सान्त्वान्काणां शीघां च	८-८०-५५
सा सखीभिः संयुता	९-४-३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सान्त्वस्य सार्द्धसामीप्य	३-३०-१३
सा सविवातं मुहदाम्	९-१६-३७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सावर्णिस्सपत्नी कन्या	८-१३-१०
सा सेना बहुनागाशस्त्रयथा	१०-५०-१४	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सावित्रं प्राजापत्यं	३-१३-४२
सा स्वीरिण्यकरा कान्तं सङ्केत	११-८-२२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	साहाय्ये कृतकर्मणमवाचत	१०-६१-१६
सा इता तेन गदया	३-२०-३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिंहनादं विमुञ्चन्तः	८-९-२४
साऽऽंगतस्यकुचयोः	१०-४७-८	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिकप्राणां मन्त्रमुद्राभूत	१०-५९-५८
साऽऽमञ्जत	७-२-५२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिकप्राणां हृदयनां	१०-५९-८४
साऽऽमन्त्रतन्वा न	१-६-७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिक्तां गन्धनलैकतां	१-१०-५१
साऽऽङ्ग भगवतो नृनं	३-२४-५७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिक्ताश्चानुधाराभिः	१०-४३-११
सांख्यायनः पारमार्थस्य	३-९-८	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिक्ताश्चानुधाराभिः	१०-४३-३५
सांख्यिकोदोष एव	५-१०-५	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सितातपत्रं जग्राह	१-१०-१८
साऽऽसक्तुच्छेदगुणता	११-७-६६	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सितानघगन्धजनेः	१-१०-६४
साकं कृष्णं सप्तद्वयं विहन्तु	१०-६२-१९	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण	७-४-६
साकं विहायसा विद्यो	६-२-४७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	३-३४-३४
साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता	७-९-२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	१०-५९-२०
साक्षाद्भगवतोक्तं	४-२८-४१	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	१०-५९-११
साक्षादेव सर्वभाषानां	११-२०-२२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	११-१५-३
साक्षाद्गोश्रां सपर्यदा तां तां	११-३०-५३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	८-१७-९
साक्षापि तनयोक्तं	११-३४-१३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	८-१७-९
सात्यकिं च गदं वैव	१०-४९-३४	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	३-२१-४४
सात्यकिं विष्णुं वैव	१०-५०-१३	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	७-१०-६१
सात्यकिश्चाराष्ट्रमज्ज	१०-८७-८	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	१०-५९-३०
सात्यकिस्तु महानाताः	१०-५१-६०	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	६-१८-२
सात्यं मुखं सुदती	४-२६-१९	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	११-१६-१५
सात्यन्तस्य सुताः सप्त	९-२१-७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	७-१४-१५
सात्यन्तं सुप्रमात्मान्यं	११-२५-२९	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	७-१४-१५
सात्यन्तः कारकोऽह्नी	११-२५-२९	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	८-१५-२६
सात्यन्तकान्येव तेष्वेव	११-११-६	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	४-१५-१७
सात्यन्तकान्येव तेष्वेव	११-२५-२७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	४-१५-१९
साधयित्वा क्रतुं राक्षः कृष्णो	१०-८४-४९	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	५-१०-९
साधयित्वाऽऽमृतं राजन्	८-९-०२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	५-१०-९
साधयित्वाऽऽमृतं राजन्	१०-६९-४५	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	५-१०-९
साधयित्वाऽऽमृतं राजन्	९-७-४२	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	११-२५-१८
साधयित्वाऽऽमृतं राजन्	१-१८-५०	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	११-१७-४७
साधयो निराश्रितः शान्ता	१-८-३७	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	९-४-१०
साधयो हृदयं मलयम्	९-६-५६	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	९-४-१०
साधु तद्व्याहृतं	३-८-१६	साधुपृष्टं महाराज	४-२२-१८	सिद्धपारण्यर्षिः	११-२५-१८

सुकुमास्यनं मेरोः	९-१-२५	सुनीतिः सुनीचशस्य	४-१०-४१	सुपुमिस्वप्रजापतिः	१०-४५-३२
सुलं निवासयामास	१०-८१-४४	सुनीतिरस्य जननी	४-१०-४९	सुपुणश्चान्द्रेण्यञ्च	१-१३-३१
सुलं प्रभाता रजनीपमाश्रयः	१०-३७-२०	सुनीधः सत्यजित्	९-१९-५०	सुस्राना सुदनी कन्या	१०-५८-११
सुलं स्वपुत्री न्यवसद्	१०-१४-४१	सुनीधस्तस्य भविता	९-१९-४२	सुहन् प्रेक्षन्तो नाथ	१०-३८-३४
सुलतुः शरदो नान्यः	११-२३-६०	सुनीधाप्रस्य पापटी	४-१२-१८	सुहन्तमं श्रुतिमन्यदेवतं	१०-३६-१९
सुलसत्यात्मनो	१-१३-२६	सुन्दरिमतवक्राज्यं	११-३०-३०	सुहयो ज्ञानयः पुत्रा भानरः	१०-७०-२९
सुलमासनामासीनी	१२-७-३९	सुपर्णतानध्वजचिह्निनी रथी	१०-४९-४६	सुहृदिश्रद्धाति	४-४-२
सुलमैन्द्रियकं राजन् स्वर्गे	११-८-१	सुपर्णपक्षाभित्तः	१०-१५-८	सुहृद्भ्रात्रिवचनं कस्तनद्रास्य	१०-२-१
सुलमैन्द्रियकम्	७-६-८	सुपर्णस्कन्धमाकरो	४-३०-५	सुहोमोऽभूत् सुपुत्रुः	९-१९-५
सुलाय कर्मणि करोति	३-५-२	सुपर्णानि सद्यो सत्तापी	११-११-९	सुम्बवक्रासितक्षिप	४-२१-१७
सुलाय दुःखमोक्षाय	६-१६-६०	सुस्रयोपयोः	७-१३-५	सुत जानासि भद्रम्	१-१-१२
सुलाय दुःखमोक्षाय	७-७-४३	सुस्य विषयानोको	११-१०-३	सुत जीव त्विरं ताधो	१२-७-१
सुलोपविष्टः वर्षे	१०-३७-१	सुमान् निशीथ आनुत्य	१०-१५-२२	सुत जीव समाः	१-१८-११
सुलोपविष्टेष्वपनेषु	१-१९-१२	सुसिम्होपनाेषु	४-२९-३३	सुत सुत महाभाग	१-४-२
सुग्रीवो हनुमान् भग्नो	११-१२-६	सुसुद्धः भुजसेनश्च	९-१९-१३	सुतीर्णं ननु जगद भवान्नो	१०-७४-२०
सुतं मृषे स्वं वपुषा	३-३-६	सुभद्रामभिषम्यं च	१०-८९-११	सुवर्षिणं कुतानिधं गिरा	१०-९-३
सुतनं स्वाभिर्भिः प्राप्य	८-२०-६७	सुभद्रो भद्राकुञ्च	९-२१-४७	सुवर्षिणं कुतानिध्यान्	१०-९३-३२
सुता महिष्यो भवतो	१०-५४-१८	सुभुवा सुदता	३-२४-३३	सुवर् इत्यग्रं पश्य	१-१३-१७
सुतां च मद्राधिपतेर्नक्षणां	१०-६२-६०	सुमतिं राष्ट्रभुम्	५-७-३	सुवर्द्वारेण ते यानि	३-३३-७
सुतां दन्वाऽऽनययात्रीम्	९-४-३७	सुमत्यालनया रराः	९-८-९	सुर्वंशानुकरणां	१२-१२-२२
सुतो धर्मपलास्य	९-२०-७	सुमनस्तनुपुषां सुगताः	१०-३३-१५	सुर्वंशानं गतस्वापन्	१०-१००-५४
सुतो मे यानको ब्रह्मन्	४-९-६८	सुमहन् कर्म तद्	८-२१-२७	सुर्वं चाभ्यर्हणं चाभ्यर्हणं प्रेक्षं	११-२७-१७
सुतक्षिणं च काम्योर्न विराटं	१०-५५-२५	सुमिशार्तूननागादीन्	९-२१-४४	सुर्वं नु विषया त्रय्या	११-११-४३
सुतक्षिणालस्य सुतः	१०-६९-४१	सुयज्ञो नन्वयम्	७-२-४४	सुर्वेण हि विभज्यन्ते	५-२०-४५
सुदार्शनं नमस्तुभ्यम्	९-६-६३	सुयशा भविता यस्य	१२-११-१४	सुर्वोऽजिः सं मरुद्राघः	६-११-४२
सुदार्शनं चाभजन्यं	११-२७-२६	सुयवर्णनं शोकनाशनं	१०-२९-१४	सुर्वोऽजिर्वाशनो गावो	११-११-४२
सुदार्शनार्थिभिः स्वाधैः	८-६-७	सुयद्विषां धियम्	६-७-४०	सुयानवासुदेवेन स पुषां न	१०-५२-२९
सुदुः खोपार्जितिविप्रेरा	११-८-१५	सुयस्वीकृताविष्ट	८-१४-१८	सुयानो वासुदेवायः प्र	१०-५२-३४
सुदुर्नयं विष्णुपदं जितं त्वया	४-१२-२५	सुयानभिदुग्धम् रष्टा	१०-६६-११	सुयर्भावीचित्रमानार्थिः	३-२४-१५
सुदुर्नयं यन् वरम्	४-१०-२८	सुयानाभानमात्मस्थं	११-१८-४२	सुयनो मे	१४-१९
सुदुश्चरामिमां मन्ये	११-२९-१	सुयानागामुर्ध	१-३-१६	सुयन्ययो नृपसि पाति विश्वं	१०-४७-२२
सुदुष्करं कर्मकृत्वा	४-९-७२	सुयानुद्वेर्धजवीर्यं	८-७-१०	सुयानि नमिषुकोऽहं हरो	२-६-३१
सुदुस्मज्ज्जेहविषोणकातरा	११-२९-४७	सुयचिस्तं समुत्थाप्य	४-१०-४६	सुयानि तपस्येव	२-९-२३
सुदेवोऽयं पतन्वत्	९-१२-३७	सुयन्त्राजिकमासाय	१०-६५-३४	सुयग्रं शपकं कष्टम्	९-२१-२९
सुद्विष्टं सुकपोतास्यं	४-२४-४७	सुयरा कस्माज्जिह्वीषि	६-११-१८	सुयग्रो राष्ट्रान्यां तु	९-२१-४९
सुधर्मोऽऽत्मने येन	१०-९२-३६	सुयुऽऽनुयुक्तोऽयं नरोऽयथा	१-११-१९	सुती विचक्रमे विष्वक्शाशानाशनने	२-६-२०
सुधर्माग्रां मयां तद्विद्विष्णुभिः	१०-८०-१७	सुयथा सुधि विष्टे	८-१९-०९	सुतं स्वशब्देमनुग्रविषय	४-२४-६४
सुधियः साधवो लोकं	४-२०-३	सुयर्णशानव्रीडय	४-७-१६	सुहो देव्येन सुमहान्	८-९-५०
सुनध्वः सुनध्वान्	९-१९-४८	सुयर्णशिखिराष्टे	१०-८८-११	सुष्टयश्चक्रीमायाम्	६-५-१६
सुनन्दनन्दप्रसुरीः	१०-३७-५०	सुयर्विकं तव प्रज्ञं	११-२९-२५	सृष्टा पुराणि विविधान्	११-९-४८
सुनन्दनन्दप्रसुरीश्च पौष्टिस्तुष्टि	१०-३०-६४	सुविस्मिताः कोऽपमतीवदशनः	१०-५५-२	सृष्टा भूतपिशाचाञ्च	३-११-४०
सुनन्दनन्दा उपतस्थुरीशं	८-१९-३२	सुशर्मातोऽयं नृपतिः	१२-१२-११	सृष्टाग्रं महदाग्निं	३-८-२१
सुनामां सुदनी वानां	४-२५-२३	सुशीनो मितभू	७-१२-६	सृष्टेर्द मनसा विश्वं	१२-९-३१

संनार्थन विविन्वायं	१०-८८-१४	सोऽऽमय महराज	१-१२-४९	सोऽऽमगुणकानात्मा	३-६-६
संनार्थनः सपद्वानां	१०-९७-२७	सोऽऽवज्ञानः सुखिं	३-१३-६	सोऽऽपेता चरमया	३-२९-३५
संनार्थयं च गत्यं च	४-५२-५८	सोऽऽवधायोऽयम्	३-२१-२८	सोऽऽपेदह शिविदेवतपिपतादा	२७-७५
संनं गुणमयी माया	८-११-३९	सोऽऽशक्तिशक्तिनिन	३-२१-१५	सोऽऽपेधं तु एतस्य	६-९-५
संनं भगवतो	३-८-९	सोऽऽशिक्षाऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	९-६-७८	सोऽऽमनु रतः	३-१४-३९
संनतो चर्यमानम् उर्वरया	११-२६-१४	सोऽऽहं मया चित्त्यामि	६-२-३८	सोऽऽमन्यत्वाह शनक्तिः	९-१२-१५
संन्यासाऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-१०४-९	सोऽऽहं वराहपुण्यतोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३८-२९	सोऽऽमेन चारयन् वीरम्	९-४-२४
संनं कर्तुं सुदुर्लभम्	८-१०-१८	सोऽऽहं न्यायसंन्याहार	३-४-२१	सोऽऽमोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-१-३३
संनिका भयनाशो ये	४-२८-१	सोऽऽहं दुर्वाचिसन्नेऽऽऽऽऽऽ	८-१०-०६	सोऽऽं दुर्भेददया	४-५-७
संनं भूत्वाय वदवा	६-६-४०	सोऽऽहं मुनेन्द्रादितः	१-१४-२०	सोऽऽं समस्तजगतां	३-१०-२२
संनं कैवल्यनार्थं तै	१०-४४-९	सोऽऽहं क्षिपस्य	७-९-१८	सोऽऽं कथं च तद्विद्या	४-१९-१७
संनं भगवता राजन् वैदर्भी	१०-७५-३६	सोऽऽहं वसन्तस्य पिभो	३-३२-२१	सोऽऽं वसन्तस्य कणो	३-१०-२६
संनं नूनं व्रतपूज्यं	४-२३-२६	सोऽऽहं विकल्पमानस्य	७-८-१४	सोऽऽं नृणां	३-९-२६
संनं विष्णोर्महाभाषा वाच्य	१२-५-२५	सोऽऽहं व्यक्तं चित्त्यामि	६-२-३२	सोऽऽं हर्मन्वाचदम्बनेन	३-१-४२
संनं सुनिषद् ब्राह्मी	१०-९६-३	सोऽऽहं समाधायमानसोऽऽऽऽ	२-५-३४	सोऽऽं सुधुन्य मुकुन्दस्य	१०-५७-२१
सोऽऽनिनीशोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-१३-२३	सोऽऽहं इति श्रोको	२-५-३५	सोऽऽं नृणां कुमनिना	१-१४-१७
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-१६-२३	सोऽऽनिनः कुम्भे	१०-९-२९	सोऽऽं विष्णोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-३१-९
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-१९-१३	सोऽऽनिनिको मदावाहः	१०-५१-६१	सोऽऽं मृगयां किञ्चित्	९-८-५२
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-११-४५	सोऽऽनिनिको रणे शशीविधिः	१०-५६-७	सोऽऽं नन्दस्य	४-४-८
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-३०-४५	सोऽऽनिनिको दुर्बोधिः	१०-६८-२२	सोऽऽं नन्दस्य पित्राः	५-५
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-२३-२२	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-६०-४०	सोऽऽं नन्दस्य सुमनिः	९-३०-६
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-२२-४४	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-९-९	सोऽऽं नन्दस्य	३-१-४१
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-२१-२४	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-५८-२४	सोऽऽं नन्दस्य	१०-१०-३९
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-११-२७	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-५४-३४	सोऽऽं नन्दस्य	५-१३-२५
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ		सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१२-९-३९	सोऽऽं नन्दस्य	१०-९९-१३
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३१-२४	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-६१-१९	सोऽऽं नन्दस्य	१०-७८-१५
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	९-४-२८	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-९२-१८	सोऽऽं नन्दस्य	६-६-१४
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३४-१२	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-१०-३३	सोऽऽं नन्दस्य	८-११-३४
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	९-१६-९	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-२२-४४	सोऽऽं नन्दस्य	६-१४-५२
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३९-२	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-९८-११	सोऽऽं नन्दस्य	८-८-१७
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३९-५०	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-१०-१८	सोऽऽं नन्दस्य	४-२५-२५
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-१०-२७	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-२४-११	सोऽऽं नन्दस्य	६-१-६२
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३४-२७	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-२३-२९	सोऽऽं नन्दस्य	८-२०-७
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-३४-९	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-३-१६	सोऽऽं नन्दस्य	११-२७-४४
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-२१-९	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	११-७-७०	सोऽऽं नन्दस्य	४-१५-१८
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-१५-१०	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-२९-३९	सोऽऽं नन्दस्य	१०-३९-१
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	२-६-१७	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-१६-६	सोऽऽं नन्दस्य	४-२३-२९
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-७-५०	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-९-१७	सोऽऽं नन्दस्य	८-१३-१०
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-३१-३४	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-७-२	सोऽऽं नन्दस्य	१०-८८-५६
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-१०-३७	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	३-९-११	सोऽऽं नन्दस्य	१०-५५-४१
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-९-१८	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-२५-११	सोऽऽं नन्दस्य	१०-५३-२४
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	४-१२-५	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	८-११-२८	सोऽऽं नन्दस्य	६-२-९
सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	९-१२-४	सोऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ	१०-७५-१२	सोऽऽं नन्दस्य	११-२३-१८

स्तोकं स्तोत्रं द्रष्टुं	११-८-९	श्रियास्मिता	३-३-२०	शान्तोभिः सप्तभिर्धनैः	१-१२-५२
शिवोऽयं संवीर्य मिथोऽतितीहृदाः	१०-७०-२५	श्रियास्मितोऽतितीहरीः	९-२१-९५	स्य प्रणान्य परप्रणं	१-७-३६
शिपो बालाश्च बुद्धाश्च	११-३०-६	सुधा तवेत्याभिहितः	९-२०-३८	स्वं स्वं कानं	३-१२-२५
शिपो बरवतीश्चतः	६-१८-५३	सुधाभासितस्य सन्नुशः	११-१०-५८	स्वं स्वं परिशङ्कं तवै	११-३०-५८
शिपो प्रतीक्षां हवीकेशम्	५-१८-१९	संहरानुद्वेषावन्योन्यं	११-५५-१	स्वं स्वं भागं प्रथच्छानि	१०-१५-३
शिपो ह्यकरुणः कृता	९-१२-३९	संहराकरुणः	७-२-५३	स्वकर्मा तत्कृतं रामः	९-१३-३८
शीघ्रां तु शतरूपाऽहं	११-१६-२५	संहराघ्नानवर्त्यशिरस्योगो	१२-५-५०	स्वकर्मावीनं	३-९-३३
शीघ्रां तु	७-११-३६	स्वशान्तस्याभवत्	३-१३-५६	स्वकृतविचित्रयोगिषु पिशाचिषु	१०-९६-२०
शीघ्रां निरीक्षणस्पर्शसद्भाष	११-१७-३३	स्पर्शं च कामं नृप	८-१९-२८	स्वगर्भस्पाशिसम्	३-१५-३६
शीघ्रां मन्त्रबन्धनाम्	१-९-६	सृशान्तं पादयोः शीघ्रां	५-२०-१९	स्वगोभिः पितृदेवैः	५-२०-१२
शीघ्रां विक्रोशमानानां	१०-६१-६	सृहां चक्रे मणी तस्मिन्	१०-६१-५१	स्वच्छः प्रकृतितः शिष्यो	११-७-५५
शीघ्रामेवं रुदन्तीनाम्	१०-३७-२९	सृष्टामाहाराचक्रे	९-१२-११	स्वच्छत्वमविकारित्वं	३-२७-२३
शीघ्रमुद्रश्च एतार	९-९-१७	सृष्टान् जनपदस्तत्र	१-६-११	स्वच्छन्दमनुदैवानां	११-१५-७
शीघ्रानुद्वानादाय	११-३१-३५	सृष्टुं किरणधर	५-३-५	स्वच्छन्दोपासकदाह	१०-२५-११
शीभिः कामघशनेन	११-१०-२५	सृष्टुं किराटकटकुम्भेषु	११-२७-३८	स्वच्छस्मादिककुम्भेषु	१०-१०-३०
शीभिश्चोत्तमवेपाभिर्नव	१०-१०-५२	स्मयन् कुण्ठां धनुर्धनुत्वा	१०-५९-२९	स्वच्छस्मादिककुम्भेषु	३-३५-१७
शीतलेपावृतः ब्रह्मन्	९-१३-२१	स्मयमानमभिध्यायेत्	५-९-५५	स्वतो ज्ञानं कुतः	३-८-३९
शीर्षातीक्ष्णरूपास्या	३-१३-५३	स्मयमानो विमृश्याद्यं	८-७-५	स्वदृष्टोद्भव	३-१५-३३
शीर्षाद्विजयन्तीनाम्	१-५-२५	स्मरणात्स्वनुरागं तद् भवान्	१०-९६-२५	स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मपुत्रिं	१०-८९-५२
शीर्षाद्विजयन्तीनां सह	११-१५-२९	स्मरतां कुण्ठयावीणां	१०-५५-२२	स्वदेहं जमदग्नित्नु	९-१५-२५
स्थिरहते मन्त्रद्वेषोऽप्यौ	११-११-५५	स्मरतां हृदि विन्यस्य	९-९-१९	स्वधर्मं गृहमेधीयम्	९-८-१३७
स्थनेऽप्यगृह्यद् यक्षान्नं	१०-८६-२	स्मरन् विरूपकरां	१०-५५-५२	स्वधर्मनिष्ठः शान्तजन्मभिः	५-२५-२९
स्थाणुस्मृता वर्षपाता	१०-२३-१०	स्मरन् विभुमुखा	३-७-१०	स्वधर्मशीलिः पुष्पैर्भगवान्	५-१३-५
स्थानं मदीयं सह	९-६-५१	स्मरन्तः शरत्पन्नस्ते	११-६-५०	स्वधर्मस्यो वज्रं पौराणिकः काम	११-२०-१०
स्थान्यग्निरापात्यभो	५-१०-२३	स्मरन्तः स्मरपन्नश्च	११-३-३२	स्वधर्मचरणं शक्यं	३-२९-२
स्थानी तस्य वने गत्वा	९-१३-५५	स्मरन्त्यद् विमुह्यन्ति	१०-७५-५१	स्वधामात्मनो हरेरेशः	८-१२-३०
स्थानीत्यनं गतेऽस्तन्याम्	९-१३-५६	स्मरौद्रीयः परिष्यद्	१०-७५-५१	स्वधामो ब्रह्मणः साराद्	११-६-६
स्थितं ब्रजलमासीनं	३-२९-१९	स्मापावतोऽकनवर्दीर्घाश्चहारी	१०-७६-५	स्वधिष्ण्यं व्रतपन्थाणो	२-६-१६
स्थिताय भयभीताय	१३-१३-१०	स्मापावतोऽकनवर्दीर्घाश्चहारी	११-६-१८	स्वधिष्ण्यानामकरदो	३-२९-६
स्थितिर्युक्ताविवर्जयः पोषणं त	२-१०-५	स्मृतिर्नापापि किञ्चन	१०-८९-३९	स्वनिषममवहाय	१०-९-५५
स्थित्युचिततयां	१०-९३-५६	स्मृत्यां हिसिस्मरणाधिपमप्रधेय	२-७-१३	स्वपादमूलं भजतः प्रियस्य	११-५-५३
स्थित्युद्गमनयैतुर्गुरुस्य	११-३-३६	स्मृत्येहापां परिक्रान्त	६-१५-५९	स्वपुष्पोपरिते शुभे	११-१०-२५
स्थित्युद्गमनं भुवनत्रयस्य	१०-५९-७०	स्यमनकस्य च मणेरः	१०-३५-१९	स्वपुं पुनरापाती समुद्रचरितां	१०-५५-३८
स्थिरं सुखभजनमास्थितो	२-३-१६	स्यात् सादृश्य	७-१५-६१	स्वरीक्ये प्रतिहते	३-२०-१२
स्थीन्यं कार्यं व्याप्य	५-१०-११	स्यान्नुदाराय गोकर्णाथ	१०-१०-५०	स्वार्थं मनोऽपि चापं प्राक्तनं	११-२२-७०
स्थानं कृताशः स्थानं	३-२५-११	स्यान्नुदाराय गोकर्णाथ	११-६-१०	स्वप्रशस्तं महोत्थाता	१०-७-३०
स्थानोऽन्तरात्वासांति	१०-७३-१३	स्याम सुन्दर ते दास्यः	१०-२३-१५	स्वप्रापितं नृपसुखं परतन्त्रीशः	१०-८०-२८
स्थाना प्रियवणम्	१-१२-५३	संस्तुतुनवनय	१०-३७-११	स्वप्रेतपरिष्यद्	१०-५०-२८
स्थान्यानुसयनं तस्मिन्	५-९-५६	स्यगन्धदिव्यवसनाः	१०-७०-१८	स्वप्रेतं यथा पश्यति देहमीशं	१०-१-५१
स्थानस्तनयपौत्रस्यावीर्यं	११-२१-१५	स्यगन्धस्यान्याधारी	१०-५८-९	स्वप्रेतं यथा विराजते	१२-५-७७
स्थानभोजनदोषेषु	११-१७-२५	स्यवनि सतिनो भीता	३-३०-५२	स्वप्रेतपमम् नोकम्	११-२१-११
स्थानान्तरं एणं प्रेक्ष्यवर्षामेव	११-२७-१६	सुखं नृप आसीत्	३-१५-३८	स्वप्रेतप्राप्राहः	१-६-१७
मेतदुच्यते ।	११-२७-१६	संतेन सत्पुं प्रापद्	१०-९९-१०	स्वभावतन्त्रो हि जनः	१०-२२-१६

स्वमानुः स्वन्मगावाप	१०-१०-१८	स्वशरीराग्रिना तावन्	९-८-१२	इतः को नु कुतश्चापि	१०-९-४०
स्वमायथा सूर्यमदं	११-३-४३	स्वशान्तरूपेण्वितीः	३-२-१५	इतुप्रबलतः त्वष्टा	६-९-११
स्वमायां यनमानाख्यां	१२-१०-११	स्वसुखनिभूतचेतान्मयुक्तान्	१२-१२-६६	इतुप्रजाः इतिः शक्त	६-१८-२३
स्वभूत्यां लोकतापण	११-१-६	स्वसूर्यमिदमार्थ	१०-९-१२३	इतामीशा इतो	४-११-२०
स्वभयं विष्णुं	३-९-४	स्वसीयं माया किरं इष्टा	१०-५-१३१	इतामीशैर्भूतानि	१०-१०-१५
स्वयं कतिपयैषुको	१०-५-०-१३	स्वसीत्यचरणयुष्णं	३-२२-५३	इतेषु तेजनीकेषु	१०-५-३-२६
स्वयं कतिप्येते राज्यं वसुदेवो	१२-१-२०	स्वस्यन्तु विद्यस्य सन्तु	५-१८-५	इतेषु मयैषु	१०-४-३०
स्वयं किन्चिन्महादाय	१०-४८-२४	स्वस्य पमानाकेन	११-४-३०	इतेषु रणक्षेपु	१०-९-३-३४
स्वयं त्वन्तःपुरगतो	४-२५-५६	स्वस्याः सिधार्थजगतः	८-८-२४	इतेषु सर्वस्येपु	१०-९-३-३४
स्वयं त्वमाभ्यासिनायः	३-५-२१	स्वागतं ते नमस्तुभ्यं	८-१८-२९	इतेषु सर्वानीकेषु	१०-४-३-३४
स्वयं निधेयसम्	६-९-४०	स्वागतं ते प्रसीदश	४-८-३६	इतो हिरण्यकांतुः	३-१-४२
स्वयं भूतारः शम्भुः	६-३-२०	स्वागतं ते वसुधैव	१०-५-२-२४	इतो च इंसिदिभिको ब्रह्मदत्तं	१०-५-६-८
स्वयं सधितुवान्	११-१८-६	स्वागतं ते यताग्रे	९-१२-२१	इत्या नरकमन्तुर्ग दानं	१०-६-९-१
स्वयं समुतीर्यं सुदुस्तरं पुमन्		स्वागतं ते सुरैःऽप्य	४-३१-५	इत्या राक्षसैरेतेषु तद्वन्त्येष	१०-४-४-१०
	प्रचारणं	स्वागतं यो द्विजधेयाः	४-२२-१२	इत्या स्वारिकम्प	१-१०-१
स्वयम्भु गुह्यभिर्बिः	१-१०-६०	स्वागतं यो महाभागा	१०-२१-२५	इत्या इतिनाकं देववर्ष	१०-६-४-१३
स्वयम्भु ब्राह्मणो भुंके	४-२२-४९	स्वागतं यो महाभागाः	१०-२७-१८	इत्या कंतां ह्रस्वधे	१०-४-४-३६
स्वयम्भुव कपा	१-६-३	स्वागतेनाभिर्नवाप	८-१३-२३	इतिप्यामि वनं रोगतु भुवि	१०-४-९-३०
स्वयोनितु यथा	३-२९-४२	स्वाङ्गं तपोयोगमयं	३-३४-२९	इत्या चित्रमवताः सुपुत्रं	१०-३-३-४
स्वयज्जगति निर्भाते	६-५-२२	स्वात्मवृत्तम्	३-३३-४६	इत्या ते कपयिप्यामि धेतानां	१०-३-९-३
स्वयत्तः पीतम्	१-१५-३	स्वाभ्यापधुतसंज्ञाः	८-३०-४	इत्या ते वर्णापिप्यामि मम	११-२-९-८
स्वराः सप्तविहारेण	३-१३-४३	स्वानां तत् सङ्गम्	९-१५-२९	इत्या ब्रह्महो	८-९-१८
स्वराजधानी समतद्गतां	१०-७८-५२	स्वानां विभीषणस्य क्रे	९-८-११०	इत्यापमदिरवता	१०-१९-१९
स्वरीराकृतिभ्रमांस्तु	१०-८२-२२	स्वानीकपावचुत्तज्जलापकेइतान्	१०-६३-२०	इत्याभंका मे	३-७-१
स्वर्गाद्वारं गतो विष्णुर्दधी	१०-६५-३	स्वानुग्रहाय सम्प्राप्तं	१०-९३-१३	इत्यास्मिन्धामनि	१-६-२५
स्वर्गापचर्गद्वाराय	४-२४-३०	स्वान् स्वान् वन्द्यन्	९-८-१०६	इत्यु नमस्तदे वज्रम्	९-४-२५
स्वर्गापचर्गयोः पुंसां	१०-१०१-१८	स्वापमूर्ध्वं ब्रह्मसं	१०-९-९-९	इत्यां इत्यां चापः	९-८-११
स्वर्गापचर्गयोर्द्वारं प्राप्य	११-२३-२३	स्वापभ्युदस्य च	३-२३-१	इत्यां इत्यामेष	४-१४-३२
स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छन्ति	११-२०-१२	स्वार्पस्याकार्दरे विंश मां सूर्य	११-२६-१३	इत्यां वसायो यत्र	१०-११-९
स्वर्गो न प्राप्तिः	९-६-१२	स्वार्हाभिधानिवाचायिः	४-१-९०	इत्यामानवतानीका सुष्णिभि	१०-५-९-१०
स्वर्गोपानाद्वर्धमानैर्विष्णुशरणतो	११-६-६	स्वार्धं राक्षसगतं	३-२५-३०	इत्यामानन् स्वकान् इष्टा	८-२०-१३
स्वर्गपुत्रान् शरान्	१०-६६-५	स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा	११-२०-२६	इत्यग्निः सङ्गु हिराः	६-९-२१
स्वर्गपुत्राः	३-९-५	स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा	११-२१-२	इत्यपेन वृषभम्	६-१३-३०
स्वर्गपुत्राः सुप्रभा कन्यां	६-९-३१	स्वेऽप्यनारवर्तिः	४-९-६०	इत्याचारद्वैराणाः	१०-५-०-१३
स्वर्गपुत्राः सुप्रभा कन्यां	४-१३-१२	स्वैर्युः कुक्षेत्रे	१०-९-३-१५	इत्या नृप्यन् पुत्रे बाणस्य	१३-१२-३८
स्वतद्गता नरा नापौ	१०-८५-१४			इतिः परानीकपांयुचां	१०-४-९-४३
स्वतद्गतेभ्यो गुणातीतवज्रः	१०-८९-२३	इतः सुपुत्रो वैकुण्ठो धर्मो	११-५-२३	इतिः सर्वेषु	३-३-३३
स्वतद्गतेभ्यो गुणातीतवज्रः	१-१६-१२	इतकाण्डवाक्यैः	१०-४४-१४	इतिनस्य पुत्रोऽऽभूत्	९-३-५३
स्वतद्गता भुक्वन्तः स्वनुनिभाः	१०-२२-२९	इतकाण्डवाक्यैः	३-२४-२०	इतिना इतिभिः शपेतिन्द्रांगेष्व	१०-१८-९
स्वतद्गताभिर्गोपीभिः	१०-४४-१२	इतकाण्डवाक्यैः	११-४-२४	इतिना रोहिताश्वनी	९-८-१
स्वतद्गता भुक्वन्तः स्वनुनिभाः	१०-२३-२९	इतकाण्डवाक्यैः	६-९-३५	इतिराक्षस्य राजर्षे	१०-८५-२३
स्वतद्गताभिर्गोपीभिः	१०-४४-१२	इतकाण्डवाक्यैः	४-२८-५४	इतिनिधिपयारेण	१०-६-३-९
स्वतद्गता भुक्वन्तः स्वनुनिभाः	१०-२३-२९	इतकाण्डवाक्यैः	४-२८-५४	इतिर्विदः सुपुत्रेण	१०-६-३-५
स्वतद्गताभिर्गोपीभिः	१०-४४-१२	इतकाण्डवाक्यैः	१०-४१-१८		

हरिर्द्वि साधनाद्भवान्	५-१८-१२	हिसाचिह्नान् नृपतिं	१०-१०२-१६	हर्षिद्विषाण्यसुः	३-१३-१०
हरिलीलाकथाज्ञातामृता	१२-१३-११	हिसाचिह्ना ह्यानज्यः	११-२१-३०	हरिकामो भूयोः	३-१३-२६
हरिचपे चापि भगवान्	५-१८-७	हिंसं द्रव्यमयम्	७-१५-४८	हरिस्तोऽप्यथ द्रव्यः	१०-१३-३६
हरिचन्द्रो रत्नदेव	१०-८२-२१	हिंसं स्वपापेन निर्दिष्टतः	१०-८-३४	हरिस्तुशक्तिचक्रपदा गिरः	१०-३७-१३
हरिस्तु निर्गुणः साधान् पुरुषः	१०-१४-५	हिन्वा कनेकां तीर्थे	६-२-४६	हृष्य धर्म स्वनयोः	८-११-२५
हरीन् वशातानाजी	८-१०-२१	हिन्वा गृहान् सुतान्	४-२८-३४	हृष्यचिन्तयामाह तं	११-१४-३४
हो तवाङ्घ्रिपङ्कजम्	७-१४-३६	हिन्वा गोपीः कामपात्रा	१०-३८-२८	हे कृष्णपत्न्य एतन्नो ब्रूत	१०-७१-७
होरापानं हेममर्दणम्	८-१५-४८	हिन्वा तदीपाततम	३-३४-२०	हे दुर्मनीत	७-८-६
होर्गुणाक्षिममतिः	१-७-११	हिन्वा यशश्चरुषी	४-७-२८	हे नन्दसूतो हे राम	१०-४१-३२
होर्भुजकोट	३-२१-८	हिन्वा स्वधिष्यान् पैतादीन्	१-११-२२	हे नाथ हे रमानाथ	१०-४५-५२
होर्भुजस्तत्परकर्णसूत्रा	४-२२-२५	हिन्वाऽऽन्यान् भजते पं श्रीः	१०-२१-४६	हे भूमिदेवाः शृणुत	१०-२१-१
होतु मुनि मयि भक्त्यानुकृत्या	५-५-१०	हिन्वाऽन्यापासार्तजन	११-५-१८	हे रामानन्ध ताताशु सानुजः	१०-१२-२४
हर्षाद्यः प्राद बुवा मे	१०-१८-३३	दिनास्ति विषमसारम	१०-८१-४७	हे विप्रचिन्ते हे राक्षो	८-२०-१८
हर्षाविवलानुगतस्य	१०-१८-३२	दिन्यतोऽप्यज्ञानस्य मास्यस्य	१०-२४-५	हे वेदार्थसूतो भद्रे हे	१०-७१-६
हर्षधापादिसान् प्राची	४-२४-२	दिमनिर्सेरविप्रभ्यन्	४-२५-१८	हे गुरु हे मागध सीम्य	४-१५-११
हर्षवस्तुस्तुस्तस्मान्	१-७-६०	दिमपाप्यागि	७-५-४३	हे स्तोत्र कृष्ण हे अंगो धीरामन्	१०-२०-३१
हतापुधो मागधकोशावाहान्	१०-५०-३३	दिमादौ नुहमिस्तो	१०-६३-५	हेतुनीचास्य सर्गारविचाकर्मकारकः	१२-६-६५
हन्तिःशेषस्तु नुदुषादनन्ते	६-११-८	दिमालंघं पुण्यदां च तां	१२-८-३०	हेतुवाक्यैः समप्राशस्य	१०-८१-१
हर्षिर्धानाद्धर्षिनी	४-२४-८	हिरण्यः सपुरुषः	३-७-६	हेमं यथा प्रावसु	७-७-२१
हर्षिर्धानीमुपेर्धान्	१-१३-२७	हिरण्यपादादण्डकोशान्	३-२७-५६	हेमचन्द्रः सुतलस्य	१-३-३४
हर्षिचान् सुकुलः सत्यः	८-१२-२३	हिरण्यमेऽपि भगवाभिवसति	५-१८-२१	हेमजालाधर्निषच्छु	८-१४-११
हस्तनं हार्यकथा	१०-७१-३२	हिरण्यं गां मयिम्	१०-११-१४	हेमन्ते प्रथमे मासि	१०-२०-१
हस्तानि यस्याचरितं	३-१५-२७	हिरण्यं रजनं	३-३-२७	हेमगुह्यदिव्यसूक्तिः	१०-५३-३५
हस्तवादी पुमांस्ताभ्यां	४-२९-१६	हिरण्यकशिपुः	७-१-४३	हेमगुह्यदिव्यसूक्तिः	८-१४-०१
हस्तप्राप्तमिवान्मानं	१०-५४-७	हिरण्यकशिपुः	७-३-१	हेमोपस्करमाकाश	४-२६-३
हस्ताः सासितप्रेम्णास्तः	१०-५१-१	हिरण्यकशिपुर्भानुः	७-२-१७	हेमनं गिरिशत्रानुः	४-११-६३
हस्ताप्राप्तो रचयति विधिं	१०-१-३०	हिरण्यकशिपुर्वृषो	१२-३-११	हेमः किलोपकरणो यत्	१०-८४-३३
हस्तावस्थाविनिर्भि	३-७-२१	हिरण्यकशिपुश्चापि	४-२१-४६	हेदयानामधिपतिः	१-१३-१८
हस्ती रुद्रहस्तस्य	२-१०-२४	हिरण्यकशिपोर्वापि	६-१८-१२	हेदयो नदुयो वेनो	१०-८३-२०
हस्ती चरितरिधेतां	३-२७-६१	हिरण्यकशिपुर्मुपेत्य	१०-५३-१४	हेतारं च नपाऽप्यसुं	१०-१०-२६
हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ	१०-४२-४५	हिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां		हेतुस्त्वर्धर्षिचारेण	१-१-१६
हा हताः स्म ययं नाथ	१-८-१०७	जर्णवास्सिपून्	११-१६-१२	हेमोऽददाद् दिशम्	१-१-२
हाटकान् आसीनान्	४-२२-६	हिरण्यनाभः कोशस्यः	१२-६-४१	हस्तकाया महाद्वारा	१२-३-३४
हारकेन्दुसुकुटैः	४-११-११	हिरण्यनाभः कोशस्यः	६-१५-११	हिया ब्रधवशीलाभ्यां	४-२२-६६
हारिस्त्वं कुलधर्मां	१०-१०२-२	हिरण्यकृष्यवार्तासि	१०-५८-१३	हीथीयकीर्तिर्भि	६-११-१६
हारिद्विषाण्यस्यमद्रेः	१०-१७-१६	हिरण्यधोऽनुजलस्य	३-१८-२०	हारस्य धर्मान् भार्या	६-१८-१५
हासं होखवज्रास्त्रिज	३-२१-३१	हुन्वाऽगि समुपासीनं	१२-७-२३		
हाहाकारान्दयासीन्	४-११-१४	हुन्वामात्रायः सम्या	१०-२२-२७		
हाहाकारो महानासी	१०-८२-४५	हुनं दानववीर्यो विदित्वा	१०-५३-१		
हाहाकारो महानासीन्	८-२०-२६	हृत्पश्येण शक्रेण	११-३-३		
हाहाकारो महानासीद्	१०-८८-३०	हृत्कृपं नु त्रमसा वापी	११-३-१४		
हाहाकारो महानासीद्	१२-५-१४	हृत्पृष्टीकमन्तःस्थ	११-१४-३६		
हारिर्ह्य वादिनः सर्वे कृपयः	१०-१८-१८	हृत्पं वास्य	३-७-२३		
दिता नदधर्मानेन	७-१-२५	हृदाय च न्यातः पशोर्ध्विषु	५-१६-१३		

ಕರೇ ನಿಧಾಯಾದ್ಯುತಬಾಲಮೇನಮಭೂದ್ವಹಿರ್ನಿಃಸರತೋಸ್ಯ ಶೌರೇಃ |
ನ ತದ್ವಹದ್ವಾರಗಣೋಂತರಾಯಃ ಕರಸ್ಥದೇವಸ್ಯ ಕುತೋಂತರಾಯಃ ||
ಯದೇಷ ದೇವೇಶಿತುರಗ್ರಜತ್ವಂ ಬಭಾರ ರೋಹಿಣ್ಯದಯೋದಯಾದ್ರೇಃ |
ಅಘಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಶಮೇಚ್ಛಯೇವ ಪಥಿ ವ್ರಜಂತಂ ಫಣಿಪಃ ಸಿಷೇವೇ ||

ಅದ್ಭುತಬಾಲಕನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊರಹೊರಟ
ವಸುದೇವನಿಗೆ ಆ ಕಾರಾಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿರುವವನಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಎಲ್ಲಿಯದು ?

ತಾನು ರೋಹಿಣಿಯ ಉದಯಪರ್ವತದ ಚಂದ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ,
ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಅವನಿಗೆ ಅಣ್ಣನೆನಿಸಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಾಗರಾಜನಾದ ಆದಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ .